

36
11 F
15

TERTIUS TOMUS

OPERUM DIVI AURELII AUGU-
STIN PPONENSIS EPI-

I complectens,
quæ proprie ad docen-
dum pertinent.

PARISIIS APUD CLAUDIUM
CHEVALLONIUM
M. D. XXXI.

AD LECTORE

IN HVNC tertium & quartum ſequentem Tomos digeſſimus τὰ διδακτικὰ, hoc eſt, quæ nec ſunt epiſtolæ, nec ad populum dicta, nec aduerſus hæreticos pugnantia, ſed lectori erudiendo ſcripta. Notha cenſuris additis indicauimus, ne quis erret inſciens.

CATALOGVS.

A DIVI AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA LIB. I.

PROLOGVS.

SVNT præcepta quędam tractandarũ scripturarũ, quæ studiosis earum video non incommode posse tradi, vt non solum legendo alios qui diuinarum literarum operta aperuerunt, sed & alijs ipsi aperiẽdo proficiant. Hæc tradere institui volentibus & valentib⁹ discere, si deus ac dominus noster ea quæ de hac re cogitanti solet suggerere, etiam scribenti mihi non deneget. Quod antequam exordiar, videtur mihi respondendum esse his qui hæc reprehensuri sunt, aut reprehensuri essent, si eos non ante placaremus. Quod si nonnulli etiã post ita repre-
B henderint, saltem alios non mouebũt, nec ab vtili studio ad imperitiæ pigritiam reuocabunt, quos mouere possent, nisi præmunitos præparatosq; inuenirent. Quidã enim reprehensuri sunt hoc opus nostrũ, cum ea quæ præcepturi sumus non intellexerint. Quidã vero cũ intellectis vti voluerint, conatiq; fuerint scripturas diuinas secundum hæc præcepta tractare, neq; valuerint aperire atq; explicare quę cupiunt, inaniter me laborasse arbitrabuntur. Et quia ipsi non adiuuabuntur hoc opere, nullum adiuuari posse censebũt. Tertium genus est reprehensorum, qui diuinas scripturas vel reuera bene tractant, vel bene tractare sibi videntur. Qui quoniam nullis huiuscemodi obseruationibus lectis quales nunc tradere institui, facultatem exponendorũ sanctorũ librorum se assecutos vel vident vel putant, nemini esse ista pręcepta necessaria, sed potius totum quod de illarum literarũ obscuritate laudabiliter aperitur, diuino munere fieri posse clamitabũt. Quibus omnib⁹ breuiter respondẽs, Illis qui hæc quę scribim⁹ nõ intelligũt, hoc dico, me ita non esse reprehendendũ, quia hæc non intelligũt, tanquam si lunam veterem vel nouã sydúsve aliquod minime clarum vellent videre, quod ego intento di-
C gito demonstrarem, Illis autem nec ad ipsum digitum meum videndum sufficiens esset acies oculorũ, non propterea mihi succẽsere deberent? Illi vero qui etiam istis præceptis cognitis atq; perceptis, ea quę in diuinis libris obscura sunt intueri nequiuerint, arbitrentur se digitum quidem meum intueri posse, sydera vero quibus demonstrandis intenditur, videre non posse. Et illi ergo & isti me reprehẽdere desinãt, & lumen oculorum diuinitus sibi præberi deprecentur. Nõ enim si possum membrum meum ad aliquid demonstrãdum mouere, possum etiam oculos accẽdere, quibus vel ipsa demonstratio mea, vel etiã illud quod volo demonstrare cernatur. Iam vero eorũ qui diuino munere exultãt, & sine talibus pręceptis qualia nunc tradere institui, se sanctos libros intelligere atq; tractare gloriãtur, & propterea superflua voluisse me scribere existimãt, sic est lenienda commotio, vt quamuis magno dei munere iure lętẽtur, recordẽ-
Antoni⁹ eremita θεοδίδακτος. tur se tamen per homines didicisse vel literas. Nec ppterea sibi ab Antonio sancto & pfecto viro Aegyptio monacho insultari debere, qui sine vlla scientia literarum scripturas diuinas, & memoriter audiẽdo tenuisse, & prudenter cogitãdo intellexisse prædicatur. Aut ab illo seruo Barbaro Christiano, de quo à grauissimis fideq; dignissimis viris nuper accepim⁹: qui literas quoq; ipsas nullo docẽte homine, in plenã
D notitiam orãdo vt sibi reuelarentur accepit, triduanis precibus impetrans, vt etiam codicem oblatum stupentibus qui aderant legendo percurreret. At si hæc quisq; falsa arbitretur, non ago pugnaciter. Certe enim quoniam cum Christianis nobis res est, qui se scripturas sanctas sine duce homine gaudẽt nosse, & si ita est, vero & non mediocri gaudent bono, cõcedant necesse est vnumquenq; nostrum & ab ineunte pueritia consuetudine audiendi linguam suam didicisse, & aliam aliquam vel Gręcam vel Hebręam vel quamlibet cæterarum, aut similiter audiẽdo, aut per hominem præceptorẽ accepisse. Iam ergo si placet, moneamus omnes fratres, ne paruulos suos ista doceant, quia momento vno temporis adueniente spiritusancto, repleti Apostoli omnium gentium linguis locuti sunt: at cui talia non prouenerint, non se arbitretur esse Christianum, aut spiritumsanctũ accepisse se dubitet: Immo vero & quod per hominem discendum est, sine superbia discat, & per quẽ docetur alius, sine inuidia tradat quod accepit. Neq; tẽtemus eum cui credidimus, ne talib⁹ inimici versutijs & peruersitate decepti, ad ipsum quoq; Euangeliũ audiendum atq; discendum nolimus ire in ecclesias, aut codicẽ le-
E gere, aut legentem prędicantemq; hominem audire, & expectemus rapi vsq; in tertium cœlũ, siue in corpore, siue extra corpus, sicut dixit Apostol⁹, & ibi audire ineffabilia verba, quæ nõ licet homini loqui: aut ibi videre dominũ Iesum Christum, & ab illo potius q̃ ab hominibus audire Euãgelium. Caueamus tales tẽtationes superbissimas & periculosissimas, magisq; cogitemus & ipsum Apostolum Paulũ, licet diuina & cœlesti voce prostratum & instructum, ad hominẽ tamẽ missum esse vt sacramẽta perciperet atq; copularetur ecclesiæ: & Centurionem Cornelium quãuis exauditas orationes eius eleemosynasq; respectas ei angelus nunciauerit, Petro tamen traditum imbuẽdum, per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandũ, quid diligendum esset audiret. Et poterant vtiq; omnia per angelum fieri: sed abiecta esset humana conditio, si per homines hominibus verbum suum deus ministrare nolle videretur. Quomodo enim verum esset quod dictum est, Templum enim dei sanctum est quod estis vos, si deus de humano tẽplo responsa non redderet, & totum quod discendum hominibus tradi vellet de cœlo atque per angelos personaret? Deinde ipsa charitas quæ sibi inuicem homines nodo vnitatis astrin- 1. Cor. 3.
F git, non haberet aditum refundendorum & quasi miscendorum sibimet animorum, si homines per homines nihil discerent. Et certe spadonẽ illum qui Esaiã Prophetam legens non intelligebat, neq; Apostolus ad angelum misit, nec per angelum ei quod non intelligebat expositum, aut diuinitus in mente sine hominis ministerio reuelatum est: sed potius suggestione diuina missus est ad eum seditq; cum eo Philippus, qui nouerat Esaiam Prophetam, eiq; humanis verbis & lingua quod in scriptura illa tectum erat, aperuit. Nonne cum Moyse deus loquebatur, & tamen consilium regendi atque administrandi tam magni populi à socero suo alienigena scilicet homine, & maxime prouidus & minime superbus accepit? Nouerat enim ille vir ex quacunq; anima verum cõsilium processisset, non ei, sed illi qui est veritas incommutabili deo tribuendum esse. Postremo quisquis se nullis præceptis instructum diuino munere quæcunque in scripturis sanctis obscura sunt intelligere gloriatur, bene quidem credit, & verum est non esse illam suam facultatem quasi ex seipso existentem, sed diuino munere traditam. Ita enim dei gloriam quærit, non suam. Sed cum legit, & nullo sibi hominum exponente intelligit, cur ipse alijs affectat exponere, ac non potius eos remittit deo, vt ipsi quoque non Exod. 18.

 per ho-

G per hominem, sed illo intus docente intelligant? Sed
Matt.25. videlicet timet ne audiat à dño. Serue neq́, dares pe-
cuniam meam nummularijs. Sicut ergo hi ea quę in
telligunt produnt cæteris vel loquendo vel scribẽdo,
ita ego quoq; si non solum ea quæ intelligant, sed etiã
intelligendo ea quæ obseruent prodidero, culpari ab
eis profecto non debeo: quanquam nemo debeat ali-
quid sic habere quasi suum proprium, nisi forte mẽda
Ioan.14. cium. Nam omne verum ab illo est qui ait, Ego sum
1.Cor.4. veritas. Quid enim habemus quod non accepimus?
Quod si accepimus, quid gloriamur quasi non acce-
perimus? Qui legit audientibus literas, vtique quas
agnoscit enunciat. Qui autẽ ipsas literas tradit, hoc
agit vt alij quoq; legere nouerint, vterq; tamen hoc in
sinuat quod accepit. Sicut etiã qui ea quę i scripturis
intelligit exponit audientibus, tãquam literas quas
agnoscit pronunciat lectoris officio. Qui autẽ præ-
cipit quomodo intelligendum sit, similis est tradenti
literas, hoc est præcipienti quomodo sit legendum: vt
quomodo ille qui legere nouit alio lectore non indi-
get, cum codicem inuenerit à quo audiat quid ibi scri-
ptum sit: sic iste qui præcepta quæ conamur tradere
acceperit, cum i libris aliquid obscuritatis inuenerit,
H quasdam regulas veluti literas tenens intellectorem
alium non requirat, per quem sibi quod opertum est
retegatur, sed quibusdam vestigijs indagatis ad oc-
cultum sensum sine vllo errore ipse perueniat, aut cer-
te in absurditatẽ prauæ sententiæ non incidat. Qua-
propter quanquam & in ipso opere satis apparere pos
sit, huic officioso labori nostro non recte aliquem con
tradicere, tamẽ si huiuscemodi procemio quibuslibet
obsistentibus conuenienter videtur esse responsum, hu
ius viæ quam in hoc libro ingredi volumus, tale no-
bis occurrit exordium.

Inuentio & pronunciatio. Caput. I.

DVE SVNT res quib⁹ nititur om-
nis tractatio scriptorarum. Modus inue-
niendi quæ intelligenda sunt, & modus p-
ferendi quæ intellecta sunt. De inuenien-
do prius, de proferẽdo postea disseremus. Magnum
†opus. onus † & arduum, & si ad sustinẽdum difficile, vereor
ne ad suscipiendum temeratiõ. Ita sanè si de nobisip-
sis pręsumeremus. Nunc vero cũ in illo sit spes pera-
gendi huius operis, à quo nobis in cogitatione mul-
ta de hac re iam tradita tenemus, non est metuẽdum
ne dare desinat cætera, cum ea quæ data sunt cœperi-
mus impendere. Omnis enim res quæ dando non de-
I ficit, dum habetur & non datur, nõdum habetur quo-
Matt.13. modo habenda est. Ille enim ait, Qui habet dabitur
ei: Dabit ergo habentibus, id est, cũ benignitate vtẽ-
tibus eo quod acceperunt, adimplebit atq; cumulabit
quod dedit. Illi quinq; & illi septem erãt panes, ante-
quam inciperent dari esurientibus. Quod vbi fieri
cœpit, cophinos & sportas satiatis tot hominum mi-
libus impleuerunt. Sicut ergo ille panis dum frange-
retur accreuit, sic ea quæ ad hoc opus aggrediendum
iam dominus prębuit cum dispensari cœperint, eo ip-
so suggerente multiplicabuntur, vt in ipso hoc nostro
ministerio, non solum nullam patiamur inopiam, sed
Res & signa. C.II. de mirabili etiam abundantia gaudeamus. Om-
nis doctrina vel rerum est vel signorum, sed res per si
gna discuntur. Proprie autẽ nunc res appellaui, quæ
non ad significandum aliquid adhibentur, sicuti est li-
gnum, lapis, pecus, atq; huiusmodi cætera. Sed non il
lud lignum quod in aquas amaras Moysen legisse le
gimus, vt amaritudine carerent: neq; ille lapis quem
Iacob sibi ad caput posuerat: neq; illud pecus quod p
filio immolauit Abraham. Hæ nanq; ita sunt vt alia-
rum etiam signa sint rerum. Sunt autẽ alia signa quo-
rum omnis vsus in significando est, sicuti sunt verba.
Nemo enim vtitur verbis nisi aliquid significandi
gratia. Ex quo intelligitur quid appellem signa, res
eas videlicet quæ ad significãdum aliquid adhibent.

Quamobrem omne signum etiam res aliqua est. K
Quod enim nulla res est, omnino nihil est. Non au-
tem omnis res etiam signum est. Et ideo in hac diui-
sione rerum atque signorum, cum de rebus loquemur
ita loquemur, vt etiam si earum aliquæ adhiberi ad
significandum possunt, non impediant partitionem
qua prius de rebus, postea de signis disseremus, me-
moritérque teneamus id nunc in rebus considerandũ
esse quod sunt, non quod aliud etiam præter seipsas si
gnificant. Res ergo aliæ sunt quibus fruen- Rerũ diuisio. Caput.III.
dum est, aliæ quibus vtendum, aliæ quæ fruuntur &
vtuntur. Illę quibus fruendum est, beatos nos faciũt.
Istis quibus vtendum est, tendẽtes ad beatitudinem
adiouamur, & quasi adminiculamur, vt ad illas quæ
nos beatos faciunt peruenire, atque his inhærere pos
simus. Nos vero qui fruimur & vtimur, inter vtrasq;
constituti, si eis quibus vtendum est frui voluerimus,
impeditur cursus noster, & aliquando etiam deflecti-
tur, vt ab his rebus quibus fruendum est obtinendis,
vel retardemur, vel etiam reuocemur, inferiorum a-
more præpediti. Frui enim est amore alicui Frui & vti Cap.IIII
rei inhærere propter seipsam. Vti autem quod in
vsum venerit ad id quod amas obtinendum referre,
si tamen amandum est. Nam vsus illicitus, abusus po L
tius vel abusio nominandus est. Quomodo ergo si
essemus peregrini, qui beate viuere nisi in patria nõ
possemus, eaq; peregrinatione vtique miseri, & mise-
riam finire cupientes, in patriam redire vellemus, o-
pus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis quib⁹
vtendum esset vt ad patriam qua fruendum erat per-
uenire valeremus: quòd si amœnitates itineris & ip-
sa gestatio vehiculorum nos delectaret, conuersi ad
fruendum his quibus vti debuimus, nollemus cito vi-
am finire, & peruersa suauitate implicati alienare-
mur à patria cuius suauitas faceret beatos. Sic in hu-
ius mortalitatis vita peregrinantes à domino si redi
re in patriam volumus, vbi beati esse possumus, vten-
dum est hoc mundo, non fruendum vt inuisibilia dei
per ea quę facta sunt intellecta conspiciantur: hoc est,
vt de corporalibus temporalibusq; rebus æterna &
spiritalia capiamus. Res igitur quibus fruen- Trinitas. Cap.V.
dum est, pater & filius & spiritussanctus est, eademq;
trinitas, vna quædam summa res communisq; omni
bus fruentibus ea, si tamen res & non rerum omnium
causa sit, si tamen & causa. Non enim facile nomen qd
tantæ excellentiæ cõueniat potest inueniri, nisi quòd
melius ita dicitur, Trinitas hæc, vnus de⁹ ex quo om M
nia, per quem omnia in quo omnia. Ita pater & filius
& spiritussanctus, & singulus quisq; horum deus, & si-
mul omnes vnus deus, & singulus quisque horum ple-
na substantia, & simul omnes vna substantia. Pater
nec filius est nec spiritussanctus: filius nec pater est
nec spiritussanctus: spiritussanctus nec pater est nec fi
lius: sed pater tantum pater, & filius tantum filius, &
spiritussanctus tantum spiritussanctus. Eadem tribus
æternitas, eadem incommutabilitas, eadem maie-
stas, eadem potestas. In patre vnitas, in filio æquali-
tas, in spiritusancto vnitatis ęqualitatisq; concordia.
Et tria hæc vnum omnia propter patrem, ęqualia om
nia propter filium, connexa omnia propter spiritum-
sanctum. Diximus ne aliquid & sonuimus De⁹ ineffabilis. Cap.VI.
aliquid dignũ deo? Immo vero me nihil aliud quàm
dicere voluisse sentio. Si autem dixi, nõ est hoc quod
dicere volui. Hoc vnde scio, nisi quia deus ineffabilis
est: quod autem à me dictum est, si ineffabile esset
dictum non esset. Ac per hoc ne ineffabilis qui-
dem dicendus est deus, quia & hoc cum dicitur, ali-
quid dicitur. Et fit nescio quæ pugna verborum, quo-
niam si illud est ineffabile quod dici non potest, nõ est
ineffabile quod vel ineffabile dici potest. Quæ pu-
gna verborum silentio cauenda potius quam voce pa
canda est. Et tamẽ deus, cum de illo nihil digne dici
possit,

A possit, admisit humanæ vocis obsequiũ, & verbis no-
stris in laude sua gaudere nos voluit. Nam inde est
quod & dicitur deus. Non enĩ reuera in strepitu ista-
rum duarum syllabarum ipse cognoscitur, sed tamen
omnes Latinæ linguæ socios, cum aures eorũ sonus
iste tetigerit, mouet ad cogitandã excellentissimam
Dei oẽs quandã immortalemq; naturam. Nam cum ille
itelligũt vnus cogitatur deorum deus, ab his etiam qui alios
id, quo ni & suspicitur & vocant & colunt deos, siue in cœlo si-
hil meli⁹. ue in terra, ita cogitatur, vt aliquid quo nihil melius
Ca. VII sit atq; sublimi⁹, illa cogitatio conetur attingere. Sa-
nè quoniam diuersis mouẽtur bonis, partim eis quæ
ad corporis sensum, partim eis quæ ad animi intelli-
gẽtiam pertinent, Illi qui dediti sunt corporis sensi-
bus, aut ipsum cœlũ, aut quod in cœlo fulgentissimũ
vident, aut ipsum mundum, deum deorum esse arbi-
trantur. Aut si extra mundum ire cõtendunt, aliquid
lucidũ imaginantur, idq; vel infinitum vel ea forma
quæ optima videtur inani suspitione cõstituunt, aut
humani corporis figuram cogitant, sic eam cæteris
anteponunt. Quòd si vnum deũ deorũ esse nõ putãt,
& potius multos aut innumerabiles æqualis ordinis
deos, etiã eos tñ prout cuiq; aliquid corporis videtur
excellere, ita figuratos animo tenent. Illi aũt qui per
B intelligentiã pergunt videre quod deus est, omnibus
eũ naturis visibilib⁹ & corporalibus, intelligibilibus
etiã & spiritalibus omĩbus mutabilib⁹ præferũt. O-
mnes tñ pro excellentia dei certatim dimicãt. Nec
quisq̃ inueniri potest, qui hoc deũ credat esse quo me-
lius aliquid est. Itaq; hoc omnes deũ cõsentiunt esse,
Deo ni- quod cæteris rebus omnibus anteponunt. Et
hil sapiẽ- quoniã omnes qui de deo cogitãt, viuum aliquid co-
tius. Ca. gitant, illi soli possunt non absurda & indigna de deo
VIII. existimare, qui vitam ipsam cogitant, & quæcunq; il-
lis forma occurrerit corporis, eã vita viuere vel non
viuere statuunt, & viuentem non viuenti anteponũt,
eamq; ipsam viuentem corporis formam quantali-
bet luce prefulgeat, quantalibet magnitudine premi
neat, quantalibet pulchritudine ornetur, aliud esse i-
psam, aliud vitam qua vegetatur intelligunt: eamq;
illi moli quę ab illa vegetatur & animatur dignitate
incomparabili pręferunt. Deinde ipsam vitam per-
gunt inspicere: & si eam sine sensu vegetantem inue-
nerint, qualis est arborum, prępomunt ei sentientem,
qualis est pecorum: & huic rursus intelligentem,
qualis est hominum. Quam cum adhuc mutabilem
viderint, etiam huic aliquã incommutabilem cogun
tur prępon ere: illam scilicet vitam quæ nõ aliquãdo
C desipit, aliquando sapit, sed est potius ipsa sapientia.
Sapiens enim mens, id est, adepta sapiẽtiam, anteq̃
adipisceretur nõ erat sapiens. At vero ipsa sapiẽtia,
nec fuit vnquam insipiens, nec esse vnq̃ potest. Quã
si non viderẽt, nullo modo plena fiducia vitam incõ-
mutabiliter sapientem cõmutabili vitæ antepone-
rent. Ipsam quoque regulam veritatis qua illam cla-
mant esse meliorem, incommutabilem vident. Nec
vspiam nisi supra suam naturam vident, quandoqui-
Peruersũ dem se vident mutabiles. Nemo est enim tam
iudicium imprudenter insulsus qui dicat, vnde scis incommu-
Cap. IX. tabiliter sapientem vitam commutabili esse præfe-
rendam? Idipsum enim quod interrogat, vnde sciam,
omnibus ad contemplandum communiter atq; incõ
mutabiliter præsto est. Et hoc qui non videt, ita est
quasi cæcus in sole, cui nihil prodest ipsis locis oculo
rum eius tã claræ ac præsentis lucis fulgor infusus.
Qui autem videt ac refugit, consuetudine vmbra-
rum carnalium inualidam aciem mentis gerit. Pra-
uorum igitur morum quasi cõtrarijs flatibus ab ipsa
Purgat⁹ patria repercutiuntur homines, posteriora atq; infe
animus riora sectantes, quàm illud quod esse melius atq; prę
deum vi- stantius confitentur. Quapropter cum illa ve-
det. C. X. ritate perfruẽdum sit, quæ incommutabiliter viuit,

& in ea trinitas deus author & cõditor vniuersitatis D
rebus quas cõdidit cõsulat, purgãdus est animus vt
perspicere illam lucem valeat & inhærere perfecte.
Quam purgationem quasi ambulationẽ quandã, &
quasi nauigationem ad patriã esse arbitremur. Non
enim ad eũ qui vbiq; præsens est, locis mouemur, sed
bono studio bonisq; moribus. Quod non posse- Cur deus
mus nisi ipsa sapientia tantæ etiã nostræ infirmitati factus ho
cõgruere dignaretur, & viuendi nobis præberet ex- mo. Cap.
emplũ, nõ aliter q̃ in homine, quoniã & nos homines XI.
sumus. Sed quia nos cum ad illã venimus, sapiẽter fa-
cimus: ipsa cum ad nos venit, ab hominibus superbis
quasi stulte fecisse putata est. Et quoniã nos cum ad
illam venimus, cõualescimus: ipsa cum ad nos venit,
quasi infirma existimata est. Sed quod stultũ est dei, 1. Cor. 1.
sapientius est hominibus: & quod infirmum est dei,
fortius est hominibus. Cum ergo ipsa sit patria, viã
se quoq; nobis fecit ad patriam. Et cũ sano & pu Deus vi-
ro interiori oculo vbiq; sit præsens, eorum qui oculũ sibilis in-
illum infirmum immundumq; habẽt, oculis etiã car duta car-
neis apparere dignata est. Quia enĩ in sapientia dei ne. Cap.
nõ poterat mundus per sapientiã cognoscere deum, XII.
placuit deo per stultitiã prædicationis saluos facere 1. Cor. 1.
credẽtes. Non igitur per locorũ spatia veniendo, sed
in carne mortali mortalib⁹ apparẽdo venisse ad nos
dicitur. Illuc enĩ venit vbi erat, quia in hoc mundo e- E
rat, & mundus per eum factus est. Sed quoniã cupi- Ioan. 1.
ditate fruẽdi pro ipso creatore creatura, homines cõ
figurati huic mundo, & mũdi nomine congruentissi-
me vocati, non eũ cognouerũt, propterea dixit Euã-
gelista, Et mundus eum non cognouit. Itaq; in sapiẽ-
tia dei nõ poterat mundus per sapientiã cognoscere
deum. Cur ergo venit cum hic esset, nisi quia placuit
deo per stultitiam prædicationis saluos facere cre-
dentes? Quomodo venit, nisi quia verbum ca- Verbũ
ro factum est & habitauit in nobis? Sicuti cum loqui quõ caro
mur, vt id quod in anima gerimus, in audientis ani- factum.
mum per aures carneas illabatur, fit sonus, verbum Ca. XIII
quod corde gestamus, & locutio vocatur: nec tamen
in eundem sonum cogitatio nostra conuertitur, sed
apud se manens integra, formam vocis qua se insi-
nuet auribus sine aliqua labe sine mutatione assumit:
ita verbum dei non commutatum, caro tamẽ factum
est vt habitaret in nobis. Sicut autem curatio Deus ho
via est ad sanitatem, sic ista curatio peccatores sanã- minẽ quõ
dos reficiendósque suscepit. Et quemadmodum me- sanarit.
dici cum alligant vulnera, non incomposite, sed apte Caput.
id faciunt, vt vinculi vtilitatem quædam pulchritu- XIIII.
do etiam consequatur: sic medicina sapientiæ per ho F
minis susceptionem nostris est accommodata vulne-
ribus, de quibusdam contrarijs curans, & de quibus-
dam similibus. Sicut etiam ille qui medetur vulneri
corporis, adhibet quædam contraria, sicut frigidum
calido, vel humidum sicco, vel quid aliud huiusmodi.
Adhibet etiam quædam similia, sicut linteolum vel
rotundo vulneri rotundum, vel oblongum oblongo,
ligaturamq; ipsam non eandem membris omnibus,
sed similem similibus coaptat: sic sapientia dei homi
nem curans, seipsam exhibuit ad sanandum, ipsa me-
dicus, ipsa medicina. Quia ergo per superbiam ho-
mo lapsus est, humilitatem adhibuit ad sanandum.
Serpentis sapientia decepti sumus, dei stultitia li-
beramur. Quemadmodũ aũt illa sapiẽtia vocabatur,
erat autem stultitia contemnentibus deum: sic ista
quæ vocatur stultitia, sapientia est vincentibus dia-
bolum. Nos immortalitate male vsi sumus vt more-
remur, Christus mortalitate bene vsus est vt viuere-
mus. Corrupto animo fœminæ ingressus est mor-
bus: integro corpore fœminę processit salus. Ad ea-
dem contraria pertinet quòd etiam exemplo virtu-
tum eius vitia nostra curãtur. Iam vero similia quasi
si ligamẽta membris & vulneribus nostris adhibita

G illa sunt, ꝙ per fœminam deceptos, per fœminam na-
tus, homo homines, mortalis mortales, morte mor-
tuos liberauit. Multa quoq; alia diligentius conside-
rantibus quos instituti operis peragendi necessitas
non rapit, vel à contrarijs, vel à similibus medicinæ
Fulcitur fides re- Christianæ apparet instructio. Iam vero cre-
surrectio- dita domini à mortuis resurrectio, & in cœlum ascen
ne & ascé- sio, magna spe fulcit fidē nostrā. Multum enim osten
sione. Ca. dit quàm voluntarie pro nobis animam posuerit, qui
XV. sic eam habuit in potestate resumere. Quanta ergo
se fiducia spes credentiū consolatur, cōsiderans quā-
tus quanta pro nondum credentibus passus sit. Cum
enim iudex viuorum atq; mortuorum expectatur è
cœlo, magnum timorem incutit negligentibus, vt se
†*al. dili- ad indulgentiā †* conuertāt, cumq; magis bene agen
gentiam. do desiderent, quàm male agēdo formident. Quibus
autem verbis dici, aut qua cogitatione capi potest
præmium quod ille in fine daturus est: quando ad cō
solationem huius itineris tantū dedit de spiritu suo,
quo in aduersis vitæ huius fiduciam charitatémque
tantam eius quem nondum videmus habeamus: &
dona vnicuique propria ad instructionem ecclesiæ
H suæ, vt id quod ostendit esse faciendum, non solum
†dilectio- sine murmure, sed etiam cum delectatione† facia-
ne. mus? Est enim ecclesia corpus eius, sicut Apo-
Ecclesia stolica doctrina commendat, quæ etiā coniunx eius
Christi dicitur. Corpus ergo suum multis membris diuersa
sponsa. officia gerentibus, nodo vnitatis & charitatis tan-
C.XVI. quam sanitatis astringit. Exercet autem hoc tempo-
re & purgat medicinalibus quibusdam molestijs, vt
erutam de hoc seculo, in æternum sibi copulet con-
iugem ecclesiam, non habentem maculam neque ru-
Via ad gam, aut aliquid huiusmodi. Porrò quoniam
Christū. in vis sumus, nec via ista locorum est, sed affectuum,
Caput quam intercludebant quasi septa quædam spinosa
XVII. pręteritorum malitię peccatorum, quid liberalius &
misericordius facere potuit qui seipsum nobis quo
rediremus substernere voluit, nisi vt omnia donaret
peccata conuersis, & grauiter fixa interdicta reditus
Claues nostri pro nobis crucifixus euelleret? Has
Ecclesiæ. igitur claues dedit Ecclesiæ suæ, vt quæ solueret in
Caput terra, soluta essent in cœlo: quæ ligaret in terra, liga
XVIII. ta essent & in cœlo: scilicet vt quisquis in Ecclesia ei⁹
dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitteren-
tur: quisquis autē crederet, seq; ab his correctus auer-
teret in eiusdem Ecclesiæ gremio constitutus, eadē
I fide atq; correctione sanaretur. Quisquis enim non
credit dimitti sibi posse peccata, fit deterior desperā-
do, quasi nihil illi melius quàm malū esse remaneat,
De renā- vbi de fructu suæ conuersionis infidus est. Iam
scētia cor vero sicut animi quædam mors est, vitę prioris mo-
poris & rumq; reiectio, † quæ fit pœnitēdo: sic etiam corpo-
animi. ris mors est animationis pristinæ resolutio. Et quo-
Ca.XIX. modo animus post pœnitentiam qua priores mores
†relictio. perditos interemit, reformatur in meli⁹, sic etiā cor-
pus post istam mortem quā vinculo peccati omnes
debemus, credendum & sperādum est resurrectionis
tempore in melius commutari: vt nō caro & sanguis
regnum dei possideat, quod fieri non potest, sed cor-
ruptibile hoc induat incorruptionem, & mortale hoc
induat immortalitatē, nullamq; faciens molestiam,
quia nullam patietur indigentiam à beata perfectaq;
Qui non anima cum summa quiete vegetetur. Cuius au-
renascāt. tem animus non moritur huic seculo, neq; incipit cō-
Ca.XX. figurari veritati, is grauiorē mortē morte corporis
Inęqualis re- trahitur. Neq; ad communionem cœlestis beatitudi
surrectio bo- nis, sed ad luenda supplicia reuiuiscet. Hoc itaq;
norū & ma- fides habet, atq; ita rem se habere credēdum est, neq;
lorū. Cap. XXI. animum, neq; corp⁹ humanū ōmodū interitū pati:
Solo deo sed impios resurgere ad pœnas inæstimabiles, pios
fruendū. autem ad vitam æternam. In his igitur
C.XXII. omnibus rebus illæ tantum sunt quibus fruendū est,

quas æternas atque incommutabiles cōmemoraui- K
mus. Cęteris autem vtēdum est, vt ad illarū perfrui-
tionem peruenire possimus. Nos itaque qui fruimur
& vtimur alijs rebus, res aliquæ sumus. Magna enī
quædam res est homo factus ad imaginē & similitu-
dinem dei, non inquantū mortali corpore includitur,
sed inquantū bestias rationabs animę honore præ- 1.sen.di.1.
cellit. Itaq; magna quæstio est, vtrum frui se debeāt ca.cū aut.
homines, an vti, an vtrunq;. Pręceptum est enim no-
bis vt diligamus inuicem. Sed quæritur vtrum pro-
pter se homo ab homine diligendus sit, an propter
aliud. Si enim propter se, fruimur eo: si ppter aliud,
vtimur eo. Videtur autem mihi propter aliud dili-
gendus. Quod enī propter se diligendum est, in eo
constituitur vita beata. Cuius etiam si nondum res,
tamen spes eius nos hoc tempore consolatur. Male- Hiere.17.
dictus autē qui spem suam ponit in homine. Sed nec
seipso quisquam frui debet, si liquido aduertas, quia
nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed pro-
pter illud quo fruendum est. Tunc quippe est optim⁹
homo, cum tota vita sua peragitur *† in incōmutabi *†al. per-
lem vitam, & toto affectu inhæret illi. Si autē se pro- git.
pter se diligit, non se refert ad deū, sed ad seipsum cō-
uersus, non ad incōmutabile aliquid conuertitur. Et
propterea iam cū defectu aliquo se fruitur, quia me- L
lior est cum totus hæret atq; constringitur incōmu-
tabili bono, quàm cum inde vel ad seipsum relaxa-
tur. Si ergo teipsum, non propter teipsum debes dili-
gere, sed propter illud vbi dilectionis tuæ rectissim⁹
finis est, non succēseat alius homo, si etiam ipsum p-
pter deum diligis. Hæc enim regula dilectionis di- 3.sen.dis.
uinitus cōstituta est, Diliges, inquit, proximū tuum 27.ca.cō-
sicut teipsum, deū vero ex toto corde, & ex tota ani- sequēter.
ma, & ex tota mente, vt omnes cogitationes tuas & Matt.22.
omnem vitam & omnē intellectum in illū conferas,
à quo habes ea ipsa quæ confers. Cum autē ait, Toto 3.sen.dis.
corde, tota anima, tota mente, nullam vitæ nostræ 27.ca.di-
partem reliquit quæ vacare debeat, & quasi locum lectionis.
dare vt alia re velit frui, sed quicquid aliud diligen-
dum venerit in animum, illuc rapiatur, quò totus
dilectionis impet⁹ currit. Quisquis ergo recte pro-
ximum diligit, hoc cū eo debet agere, vt etiam ipse
toto corde, tota anima, tota mēte diligat deum. Sic
enim eum diligens tāquam seipsum, totam dilectio-
nem sui & illius refert in illam dilectionem dei, quæ
nullum à se riuulum duci extra patitur cuius deriua- M
tione minuatur. Non autem omnia quib⁹ Quid sit
vtendum est diligenda sunt, sed ea sola quæ aut no- diligēdū.
biscum societate quadam referuntur in deū, sicuti est Caput
homo vel angelus, aut ad nos relata beneficio dei XXIII.
per nos indigent, sicuti est corpus. Nam vtique mar
tyres non dilexerunt scelus persequētium se, quo ta-
men vsi sunt ad promerēdum deum. Cum ergo qua-
tuor sint diligenda. Vnum quod supra nos est, alte-
rum quod nos sumus, tertiū quod iuxta nos est, quar-
tum quod infra nos est, De secundo & quarto nulla
præcepta danda erant. Quantūlibet enī homo ex-
cidat à veritate, manet illi dilectio sui & dilectio cor-
poris sui. Fugax enim animus ab incommutabili lu-
mine omniū regnatore id agit, vt ipse sibi regnet &
corpori suo. Et ideo non potest nisi & se & corpus suū
diligere. Magnū autem aliquid adeptum se putat, si
etiam socijs, id est, alijs hominibus dominari potue-
rit. Inest enī vitioso aīo id magis appetere, & sibi tā-
quam debitū vēdicare, qđ vni proprie debetur deo.
Talis autē sui dilectio meli⁹ odium vocatur. Iniquū
est enim quia vult sibi seruire, & quod infra se est, cū
ipse seruire superiori nolit. Rectissimeq; dictum est,
Qui diligit iniquitatē odit animā suam: & ideo fit Psal.10.
infirmus anim⁹, & de mortali corpore cruciat'. Ne-
cesse est enim vt illud diligat, & ei⁹ corruptione prę-
grauetur. Immortalitas enim & incorruptio corpo-
ris de

A ris de sanitate animi existit: sanitas autem animi est firmissime inhærere potiori, hoc est, incommutabili deo. Cum vero etiā eis qui sibi naturaliter pares sūt, hoc est, hominibus dominari affectat, intolerabilis omnino superbia est. Nemo ergo se odit. Et hinc quidem cū aliqua secta nōnulla quæstio fuit. Sed neque corpus suum quisꝗ odit. Verū est enim quod ait Apostolus, Nemo vnꝗ carnem suam odio habuit. Et quod nonnulli dicunt malle se omnino esse sine corpore, omnino falluntur. Non enī corpus suū, sed corruptiones eius & pondus oderunt. Nō itaqꝫ nullum corpus, sed incorruptū & integerrimum † corpꝰ volunt habere. Sed putāt nullū corpꝰ esse si tale fuerit, quia tale aliquid animā esse putant. Quod autē continentia quadam & laboribus quasi persequi videntur corpora sua, qui hoc recte faciunt, nō id agunt vt non habeant corpus, sed vt habeāt subiugatū & paratum ad opera necessaria. Libidines enī male vtentes corpore, id est, consuetudines & inclinationes animę ad fruendum inferioribus, per ipsius corporis laboriosam quandā militiam extinguere affectāt. Nam nō se interimunt, sed curā suæ valitudinis gerūt. Qui autem peruerse id agunt, quasi naturaliter inimico suo corpori bellum ingerūt. In quo fallit eos quod legunt, Caro cōcupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hæc enī sibijnuicem aduersantur.

Carnē odisse quō cōueniat. Caput XXIIII.
Ephe. 5.
3. sen. dis. 28. ca. 1.
† celerrimum.
Gal. 5.

B Dictum est enim hoc propter indomitam carnalem consuetudinem, aduersus quam spiritus concupiscit, non vt interimat corpus, sed vt concupiscentiam eiꝰ, id est, consuetudinem male domitam faciat spiritui subiugatam, quod naturalis ordo desiderat. Quia enim hoc erit post resurrectionem, vt corpus oimodo cum quiete summa spiritui subditum īmortaliter vigeat, hoc etiam in hac vita meditandum est, vt cōsuetudo carnalis muteť in meliꝰ, nec inordinatis motibus resistat spiritui. Quod donec fiat, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē: non per odium resistēte spiritu, sed per principatum, quia magis quod diligit vult subditum esse meliori: nec per odium resistente carne, sed per consuetudinis vinculum, quod a parentum etiam propagine inueteratum naturæ lege inoleuit. Id ergo agit spiritus in domanda carne, vt soluat malæ cōsuetudinis quasi pacta peruersa, & fiat pax consuetudinis bonæ, Tamen nec isti qui falsa opinione deprauati corpora sua detestantur, parati essent vnū oculum vel sine sensu doloris amittere, etiam si in altero tantꝰ cernendi sensus remaneret, quantus erat in duobꝰ, nisi aliqua res quæ præponenda esset vrgeret. Istis atqꝫ hmōi documentis satis ostenditur eis qui sine pertinacia

Meditādi verbo pulchre hic vtiť. non tm̄ p cogitare, sed p cogitando exercere: sicuti veteres dixerunt, omnes artes in meditatione consistere.

C verum requirunt, quàm certa sit sententia Apostoli vbi ait, Nemo enī vnquam carnem suā odio habuit. Addidit etiam, Sed nutrit & fouet eā, sicut Christus Ecclesiam. Modus ergo diligendi præcipiendꝰ est homini, id est, quomodo se diligat vt prosit sibi. Quin autē se diligat & prodesse sibi velit, dubitare dementis est. Præcipiendū etiam quomodo corpus suum diligat, vt ei ordinate prudēterqꝫ consulat. Nā quòd diligat etiam corpus suum, idqꝫ saluum habere atqꝫ integrum velit, æque manifestum est. Aliquid itaqꝫ ampliꝰ diligere aliquis potest, ꝙ salutem atque integritatem corporis sui. Nam multi & dolores & amissiones nonnullorum membrorum voluntarias suscepisse inueniuntur: sed vt alia quæ ampliꝰ diligebant saltē consequerentur. Non ergo propterea quisquam dicendus est, non diligere salutem atqꝫ incolumitatem corporis sui, quia amplius aliquid diligit. Nam & auarus ꝗuis pecuniam diligat, tū emit sibi panem. Quod cum facit, dat pecuniā quam multum amat & augere desiderat. Sed quia pluris æstimat salutem corporis sui, quę illo pane fulcitur, superuacaneum est diutius de re manifestissima disputare,

Ephe. 5.
Amor sui vbi laudādus. Cap. XXV.

quod tamen plerunque nos facere cogit error impiorum. Ergo quoniam præcepto non est opus, vt se quisqꝫ & corpus suum diligat, id est, quoniā id quod sumus, & id quod infra nos est, ad nos tū pertinet, inconcussa naturæ lege diligimus, quæ in bestias etiā promulgata est: nam & bestiæ se atqꝫ corpora sua diligunt: restabat vt & de illo quod supra nos est, & de illo quod iuxta nos est, præcepta sumeremus. Diliges, inquit, dominum deū tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & diliges pximum tuū tanquam teipsum. In his duobus præceptis vniuersa lex pendet & Prophetę. Finis itaqꝫ pręcepti est dilectio, & ea gemina, id est, dei & proximi. Quòd si te totum intelligis, id est, animam & corpꝰ tuum, & proximum totum, id est, animam & corpus eius: homo enim ex anima cōstat & corpore, nullum rerum diligendarū genus in his duobus præceptis prætermissum est. Cū enim præcurrat dilectio dei, eiusqꝫ dilectionis modus pręscriptus appareat, ita vt cætera in illum confluant, de dilectione tua nihil dictum videtur. Sed cum dictum est, Diliges proximū tuum tāquam teipsum: simul & tui abs te dilectio nō prætermissa est.

D
De diligēdo deo, pximo & seipō. Ca. XXVI.
Matt. 22.
1. Tim. 1.

E Ille autem iuste & sancte viuit, qui rerum integer æstimator est. Ipse est autem qui ordinatam dilectionē habet, ne aut diligat quod nō est diligendum, aut non diligat quod est diligēdum, aut amplius diligat quod minus est diligendum, aut æque diligat quod vel minus vel amplius diligendū est, aut minus vel amplius quod æque diligendū est. Omnis peccator inquantū peccator est, non est diligendus. Et omnis homo inquantū homo est, diligendus est propter deum, deus vero propter seipsum. Et si deus omni homine amplius diligendus est, ampliꝰ quisqꝫ debet eū diligere quàm seipsum. Item amplius alius homo diligēdus est quàm corpus nostrū: quia propter deum omnia ista diligenda sunt, & potest nobiscum alius homo deo perfrui, quod non potest corpus, quia corpus per animam viuit qua fruimur deo.

Ordo dilectionis. Ca. XXVII.

Omnes autem homines æque diligendi sunt. Sed cum omnibus prodesse nō possis, his potissimū consulendū est, qui pro locorū & temporū vel quarumlibet rerū opportunitatibꝰ constrictiꝰ tibi quasi quadam sorte iunguntur. Sicut enī si tibi abundaret aliquid quod dari oporteret ei qui nō haberet, nec duobus dari posset, si tibi occurrerent duo, quorum neuter alium vel indigētia, vel erga te aliqua necessitudine superaret, nihil iustius faceres quàm vt sorte eligeres, cui dandum esset quod dari vtriqꝫ non posset.

Quibus potissimū sit succurrendum. Ca. XXVIII.

F Sic in hominibus, quibus omnibꝰ cōsulere nequeas, pro sorte habendum est prout quisqꝫ tibi colligatius temporaliter adhærere potuerit. Omnium autē qui nobiscum frui possunt deo, partim eos diligamꝰ quos ipsi adiuuamus, partim eos à quibꝰ adiuuamur: partim eos quorum & indigemus adiutorio & indigentiæ subuenimus: partim quibꝰ nec ipsi conferimꝰ aliquid cōmodi, nec ab eis vt nobis conferatur attēdimus. Velle tamen debemus, vt omnes diligāt nobiscum deum, & totum quod vel eos adiuuamus vel adiuuamur ab eis, ad vnum illum finem referendum est. Si enim in theatris nequitiæ qui aliquem diligit histrionem, & tanquam magno vel etiam summo bono eius arte perfruitur, omnes diligit qui eum diligunt secum, non propter illos, sed propter eum quem pariter diligunt: & quanto est in eius amore feruentior, tanto agit quibus potest modis, vt à pluribus diligatur, & tanto pluribus cupit eum ostendere, & quem frigidiorem videt excitat eum quātum potest laudibus illius. Si autem contrauenientem inuenerit, odit in illo vehementer odium dilecti sui, & quibus modis valet instat vt auferat: quid nos in societate dilectionis dei agere conuenit, quo perfrui beate viuere est, & a quo habent omnes qui eum diligūt,

Optādū, vt oēs diligāt deū. Caput XXIX.

G & quod sunt, & quod eum diligũt: de quo nihil metui-
mus, ne cuiquam possit cognitus displicere, & qui se
vult diligi, non vt sibi aliquid, sed vt eis qui diligunt
æternum præmium conferatur, hoc est ipse quem di
ligũt? Hinc etiã efficitur vt inimicos etiam nostros
diligamus: Nõ enim eos timemus, quia nobis quod
diligimus auferre nõ possunt, sed miseramur potius,
quia tanto magis nos oderunt, quanto ab illo quẽ di-
ligim⁹ separati sunt. Ad quẽ si cõuersi fuerint, & illũ
tanq̃ beatificum bonum, & nos tãquam socios tanti
Oĩs ho- boni necesse est vt diligant. Oritur autem
mo vt p- hoc loco de angelis nonnulla quæstio. Illo enim fruẽ-
ximus di tes, etiam ipsi beati sunt, quo & nos frui desideram⁹,
ligendus. Et quãto in hac vita fruimur vel per speculum vel in
Caput ænigmate, tanto nostram peregrinationem & tole-
XXX. rabilius sustinemus, & ardẽtius finire cupimus. Sed
3.sen.di. vtrum ad illa duo præcepta etiam dilectio pertineat
28.c.orif. angelorum, non irrationabiliter quæri potest. Nam
quòd nullum hominĩ exceperit qui præcepit vt pro-
ximum diligamus, & ipse in Euãgelio dominus ostẽ
dit, & Paulus Apostolus. Nanque illi cui duo præce-
pta protulerat, atq; in eis pendere totam legem Pro-
phetasq; dixerat, cum interrogaret eum dicens, Et
H quis est meus proximus? hominem quendam propo-
suit descendẽtem ab Hierusalem in Hiericho incidis-
se in latrones, & ab eis grauiter vulneratum saucium
& semiuiuum esse derelictum. Cui proximum esse nõ
docuit, nisi qui erga illum recreandum atque curan-
dum misericors extitit, ita vt hoc qui interrogaue-
rat interrogatus ipse fateretur. Cui domin⁹ ait, Va
de & tu fac similiter: vt videlicet eum esse proximum
intelligamus, cui vel exhibendum est officium mise-
ricordiæ si indiget, vel exhibendum esset si indigeret.
Ex quo est iam consequens, vt etiam ille à quo nobis
hoc vicissim exhibendum est, proximus sit noster.
Proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquã esse
proximus nisi proximo potest. Nullum autem exce-
ptum esse cui misericordiæ denegetur officium, quis
non videat? quando vsque ad inimicos etiam porre-
Matth.5. ctum est eodem domino dicente, Diligite inimicos
vestros, benefacite ijs qui oderunt vos. Ita quoque
Roma.13 Apostolus Paulus docet cum dicit, Nam non adul-
terabis, non homicidium facies, non furaberis, non
concupisces. & si quod est aliud mandatum, in hoc ser
mone recapitulatur, Diliges proximũ tuum tanquã
I teipsum. Dilectio proximi malũ nõ operatur. Quis-
quis ergo arbitratur non de omni homine Aposto-
lum præcepisse, cogetur fateri quòd absurdissimum
& sceleratissimum est, visum fuisse Apostolo non esse
peccatũ, si quis aut non Christiani aut inimici adul-
terauerit vxorẽ, aut eum occiderit, aut eius rem cu-
pierit. Quod si dementis est dicere, manifestum est
omnem hominem proximum esse deputãdum, quia
3.sen.di. erga neminem operãdum est malum. Iam vero si vel
28.c.orif. cui præbendum est, vel à quo nobis præbendum est
Angeli officium misericordiæ, rectè proximus dicitur: ma-
quoq; pxi nifestũ est hoc præcepto quo iubemur diligere pro-
mi nobis. ximum, etiam sanctos angelos cõtineri, à quibus no
bis tanta misericordiæ officia impenduntur, quanta
multis diuinarum scripturarum locis animaduerte-
re facile est. Ex quo & ipse de⁹ & domin⁹ noster pro-
ximum se nostrum dici voluit. Nam & seipsum signi-
ficat dominus Iesus Christus opitulatum esse semi-
uiuo iacenti in via afflicto & relicto à latronibus. Et
Psal.34. Propheta in oratione ait, Sicut proximum sicut fra
trem nostrum ita complacebam. Sed quoniam excel
lentior ac supra naturam nostram est diuina substã-
tia, præceptum quo diligamus deum à proximi dile
1.sen.di.1. ctione distinctum est. Ille enim nobis præbet miseri-
c.sed cũ. cordiam propter suam bonitatem, nos autem nobis
inuicem propter illius: id est, ille nostri miseretur vt
se perfruamur, nos vero inuicem nostri miseremur,

vt illo perfruamur. Quapropter adhuc ambi- K
guum esse videtur cum dicim⁹ ea re nos perfrui quã Deus nõ
diligimus propter seipsam, & ea re nobis fruendum fruitur no
esse tantũ qua efficimur beati, cæteris vero vtendũ. bis, sed
Diligit enim nos de⁹, & multũ nobis dilectionẽ eius vtitur. C.
erga nos diuina scriptura cõmendat: quomodo ergo XXXI.
diligit, vt nobis vtatur, an vt fruatur? Sed si fruitur,
eget bono nostro, qđ nemo san⁹ dixerit. Omne enim
bonum nostrum vel ipse, vel ab ipso est. Cui autẽ ob-
scurum vel dubium est, non egere lucẽ rerum harũ ni
tore quas ipsa illustrauerit? Dicit etiam apertissime
Propheta, Dixi domino, deus meus es tu, quoniam Psal.15.
bonorũ meorum non eges. Non ergo fruitur nobis,
sed vtitur. Nam si neq; fruitur neq; vtitur, nõ inuenio
quẽadmodum diligat. Sed neq; sic vtitur vt nos, De⁹ hoĩe
Nam nos res quibus vtimur ad id referimus, vt dei q̃mo vtat.
bonitate pfruamur. Deus vero ad suã bonitatẽ vsum Caput
nostrum refert. Quia enim bonus est, sumus: & in- XXXII.
quãtum sumus boni sumus. Porrò autem quia iustus
est, non impune sumus mali. Inquantũ enim mali su-
mus, intãtum minus etiam sumus. Ille enim summe 2.sen.dist.
ac primitus est, qui omnino incõmutabilis est, & qui 35.c.quod
plenissime dicere potuit, Ego sum qui sum: & dices autem.
eis, Qui est misit me ad vos. At cætera quæ sunt, & 1.sen.di.1.
nisi ab illo esse non possunt, & intãtum bona sunt, in- ca.sed cũ.
quantum acceperunt vt sint. Ille igitur vsus qui dici- L
tur dei quo nobis vtitur, nõ ad eius sed ad nostrã vti-
litatem refertur, ad eius autem tãtummodo bonita-
tem. Cuius autem nos miseremur & cui consulimus,
ad eius quidem vtilitatem id facimus, eamq; intue-
mur: sed nescio quomodo etiam nostra sit consequẽs,
cum eam misericordiam quam impendimus egenti
sine mercede non reliquit deus. Hæc autem merces
summa est vt eo perfruamur, & omnes qui eo frui-
mur, nobis etiã inuicem in ipso perfruamur. Nã Q nõ ho
si in nobis id facimus, remanemus in via, & spem bea mine frui
titudinis nostræ in homine vel in angelo colloca- cõueniat.
mus. Quod & homo superbus & angelus superbus Caput
arrogant sibi, atque in se aliorum spem gaudent con- XXX-
stitui. Sanctus autem homo & sanctus angelus etiã III.
fessos nos atque in se acquiescere & remanere cupien
tes reficiunt potius, aut eo sumptu quem propter
nos, aut illo etiam quem propter se acceperunt, ac-
ceperunt tamen, atque ita refectos in illum ire com-
pellunt, quo fruentes pariter beati sumus. Nam & A-
postolus clamat, Nunquid Paulus pro vobis cruci- 1.Cor.1.
fixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Et M
neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui
incrementum dat deus. Et angelus hominem se a-
dorantem monet, vt potius illum adoret sub quo et
domino etiam ipse conseruus est. Cum autem ho- 1.sen.di.1.
mine in deo frueris, deo potius quàm homine frue- c.cũ autẽ.
ris. Illo enim frueris quo efficieris beatus, & ad eum
te peruenisse lætaberis, in quo spem ponis vt venias. Græce
Inde ad Philemonem Paulus, Ita frater, inquit, ego Paul⁹ di-
te fruar in domino. Quod si non addidisset in do- xit ὀναί-
mino, & te fruar tantum, dixisset, in eo constituis- μην allu-
set spem beatitudinis suæ, quanquam & vicinissime dens ad
dicitur frui cum delectatione vti. Cum enim adest nomen
quod diligitur, etiam delectationem secum necesse Onesimi,
est gerat. Per quam si transieris, eámque ad illud vbi Id verbũ
permanendum est retuleris, vteris ea, & abusiue non tã ad vti-
proprie diceris frui. Si vero inhæseris atq; perman- litatẽ re-
seris, finem in ea ponens lætitiæ tuæ, tunc vere & fertur q̃
proprie frui dicendus es. Quod non faciendum est ad volu-
nisi in illa trinitate, id est, summo & incommutabi- ptatem.
li bono. Vide quemadmodum cum ipsa Prĩa via
veritas & verbum, per quod facta sunt omnia, ca- ad deum.
ro factum esset vt habitaret in nobis, tamen ait A- Caput
postolus, Et si noueramus Christum secundum XXX-
carnem, sed iam non nouimus. Ille quippe qui non IIII.
solum peruenientibus possessionem, sed etiam viam 2.Cor.5.
præbere

A præbere se voluit venientibus ad se, principium via-
rum voluit carnem assumere. Vnde est etiam il-
Prouer.8 lud, Dominus creauit me in principio viarum sua-
rum: vt inde inciperent qui vellent venire. Aposto-
lus igitur quamuis adhuc ambularet in via, & ad pal
mam supernæ vocationis sequeretur vocantem do-
Philip.3. minum, tamen quæ retro sunt obliuiscẽs, & in ea quę
ante sunt extentus, iam principium viarum transie-
rat, hoc est eo non indigebat: à quo tamen aggrediẽ-
dum & exordiendum iter est omnibus, qui ad veri-
tatem peruenire & in vita æterna permanere desi-
Ioan.14. derant. Sic enim ait, Ego sum via & veritas & vita:
hoc est per me venitur, ad me peruenitur, in me per-
manetur. Cum enim ad ipsum peruenitur, etiam
ad ipsum patrem peruenitur: quia per æqualem ille
qui est æqualis agnoscitur, vinciente & tanquam ad-
glutinante nos spiritusancto, quo in summo atque in-
commutabili bono permanere possimus. Ex quo in-
telligitur ꝙ nulla res in via tenere nos debeat, quãdo
nec ipse dominus inquantum via nostra esse digna-
tus est, tenere nos voluerit, sed trãsire: ne rebus tem-
poralibus quamuis ab illo pro salute nostra susceptis
& gestis hęreamus infirmiter, sed per eas potiꝰ cur-
B ramus alacriter: vt ad eum ipsum qui nostram natu-
ram à temporalibus liberauit & collocauit ad dexte
ram patris, prouehi atque peruenire mereamur.

Scriptu- Omnium igitur quæ prædicta sunt, ex quo de re-
ræ sũma, bus tractamus, hæc summa est, vt intelligatur legis
amor dei & omnium diuinarum scripturarum plenitudo & fi-
Ca.XX- nis esse dilectio rei qua fruendũ est, & rei quę nobiscũ
XV. ea re frui potest, quia vt se quisque diligat præcepto
non est opus. Hoc ergo vt nosceremus atq; possemus,
facta est tota pro salute nostra per diuinam prouidẽ-
tiam dispensatio temporalis, qua debemus vti, non
quasi mansoria quadam dilectione atque delectatio-
ne, sed transitoria potius tanquam viæ, tanquam ve-
hiculorum vel aliorum quorumlibet instrumentorũ,
aut si quid congruentius dici potest, vt ea quibus fe-
rimur propter illud ad quod ferimur diligamus.

Scopꝰto- Quisquis igitur scripturas diuinas vel quamli-
tius scri- bet earum partem intellexisse sibi videtur, ita vt eo
pturæ.C. intellectu non ædificet istam geminam charitatem,
XXX- dei & proximi, nondũ intellexit. Quisquis vero ta-
VI. lem inde sententiam duxerit, vt huic ædificãdæ cha-
ritati sit vtilis, nec tamẽ hoc dixerit, quod ille quem
legit eo loco sensisse probatur, non perniciose falli-
tur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiẽte
C voluntas falsa dicendi, & ideo multos inuenimus qui
mẽtiri velint, qui autem falli neminem. Cum igitur
hoc sciens homo faciat, illud nesciens patiatur, satis
in vna eademq; re apparet illũ qui fallitur, eo qui mẽ-
titur esse meliorem: quandoquidem pati melius est
iniquitatem, quàm facere. Omnis autẽ qui mentitur
iniquitatem facit, & si cuiquam videtur vtile aliquan
do esse mendaciũ, potest videri vtilem aliquãdo esse
iniquitatem. Nemo enim mẽtiens in eo ꝙ mentitur
seruat fidem. Nam hoc vtiq; vult, vt cui mentitur fi-
dem sibi habeat, quã tñ ei mentiendo nõ seruat. Oĩs
autẽ fidei violator, iniquus est. Aut igitur iniquitas
vtilis est aliquando, quod fieri nõ potest, aut menda-
cium semper inutile est. Sed quisquis in scriptura a-
liud sentit quàm ille qui scripsit, illis non mentienti-
bus fallitur. Sed tamen vt dicere cœperã, si ea sentẽ-
tia fallitur, qua ædificat charitatem, quæ finis præ-
cepti est, ita fallitur, ac si quisq̃ errore deserens viam,
eò tamẽ per agrum pergat, quò etiam via illa perdu-
Scriptu- cit. Corrigendus est tamen, & q̃ sit vtilius viam non
ra qualẽ deserere, demonstrandum est, ne consuetudine deuiã
lectorem di etiam in transuersum aut peruersum ire cogatur.
postulat. Asserendo enim temere quod ille non sensit quem
Ca.XX- legit, plerunque incurrit in alia quæ illi sententiæ cõ
XVII. texere nequeat. Quæ si vera & certa esse consentit,
illud non possit verum esse quod senserat: Fitq; in eo D
nescio quomodo vt amando sententiam suam, scri-
pturæ incipiat offensior esse quàm sibi. Quod ma-
lum si serpere siuerit, euertet̃ ex eo. Per fidem enim
ambulamus, nõ per speciem. Titubabit autem fides
si diuinarum scripturarum vacillat authoritas. Por-
rò fide titubante, charitas etiam ipsa languescit. Nã
si à fide quisq; ceciderit, à charitate etiam necesse est
cadat: Non enim potest diligere quod esse nõ credit.
Porrò si & credit & diligit, bene agendo & pręceptis
bonorum morum obtẽperando efficit vt etiam spe-
ret se ad id quod diligit esse venturum. Itaque tria
hæc sunt quibus & scientia omnis & prophetia mili-
tat, fides, spes, charitas. Sed fidei succedit spes Charitas
quam videbimus. Et spei succedit beatitudo ipsa, ad perpetuo
quam peruẽturi sumus, Charitas autem etiam istis manet.
decedentibus augebitur potius. Si enim credendo di Ca.XX-
ligimus quod nondum videmus, quanto magis cum XVIII.
videre cœperimus? Et si sperãdo diligimus, quò nõ-
dum peruenimus, quanto magis cũ peruenerimus?
Inter temporalia quippe atque æterna hoc interest,
quòd temporale aliquid plus diligitur antequam ha
beatur, vilescit aũt cũ aduenerit. Non em̃ satiat ani-
mam, cui vera & certa sedes est æternitas. Aeternũ B
aũt ardentius diligitur adeptũ q̃ desideratum. Nulli
enim desideranti conceditur plus de illo existimare q̃
in se habet, vt ei vilescat cũ minus inuenerit: sed quã-
tum quisque veniens existimare potuerit, plus per-
ueniens inuenturus est. Homo itaque fide, spe & Fides,
charitate subnixus, eaq; inconcusse retinens, nõ indi- spes, cha-
get scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque multi ritas illu
per hæc tria etiam in solitudine sine codicibus vi- minãt. C.
uunt. Vnde in illis arbitror iam completum esse XXX-
quod dictum est, Siue Prophetiæ euacuabuntur, IX.
siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Qui- 1.Cor.13.
bus tamen quasi machinis tanta fidei & spei & cha-
ritatis inest instructio, vt perfectum aliquid tenen-
tes, ea quæ sunt ex parte non quærant, Perfectum
sanè quantum in hac vita potest, Nam in compara-
tione futuræ vitæ nullius iusti & sancti est vita ista
perfecta, Ideo manent, inquit, fides, spes, charitas,
tria hæc, maior autem horum est charitas: quia &
cum quisque ad æterna peruenerit, duobus istis de-
cedentibus charitas auctior & certior permanebit.
Quapropter cum quisque cognouerit finem Qualẽ
præcepti esse charitatem, de corpore puro & con- lectorem
scientia bona & fide non ficta, omnem intellectum scriptura
diuinarum scripturarum ad ista tria relaturus, ad postulet.
tractationẽ illorum librorum securus accedat. Cum Ca.XL.
enim diceret, charitas: addidit, de corde puro: vt E
nihil aliud quàm id quod diligendum est diligatur.
Conscientiam vero bonam subiunxit propter spem,
Ille enim se ad id quod credit & diligit peruentu-
rum esse desperat, cui malæ cõscientiæ scrupulus in-
est. Tertio, & fide, inquit, non ficta: Si enim fides
nostra mendacio caruerit, tunc & nos diligimus
quod non est diligendum, & recte viuendo id spera-
mus, vt nullo modo spes nostra fallatur. Propterea
& de rebus continentibus fidem, quantum pro tem-
pore satis esse arbitratus sum, dicere volui, quia in
alijs voluminibus, siue per alios siue per nos multa
iam dicta sunt. Modus itaque sit iste libri huius, Cę-
tera de signis quãtum dederit dominus differemus.

LIBRI PRIMI FINIS.

DIVI AVRELII AVGV-
STINI HIPPONENSIS
EPISCOPI DE DO-
CTRINA CHRISTI-
ANA LIBER SE-
CVNDVS.

Quoniam

G

De signis Cap. I.

VONIAM de rebus cum scriberem, præmisi cómonens ne quis in eis attenderet nisi quod sunt, non etiã si quid aliud præter se significãt, vicissim de signis disserens hoc dico, ne quis in eis attendat quod sunt, sed poti⁹ quod signa sũt, id est quod significant. Signum est enim res præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciẽs in cogitatiunẽ venire: sicut vestigio viso trãsisse animal, cuius vestigiũ est cogitamus: & fumo viso ignẽ subesse cognoscimus: & voce animantis audita, affectionẽ animi eius animaduertimus: & tuba sonãte, milites vel ꝓgredi vel regredi, & si quid aliud pugna postulat oportere nouerũt. Signorũ igitur alia sunt naturalia, alia data. Naturalia sunt, quę sine volũtate atq; vllo appetitu significãdi, præter se aliquid aliud ex se cognosci faciũt, sicuti est fumus significans ignem. Non enĩ volẽs significare id facit, sed rerũ expertarum animaduersione & notatiõe cognoscitur ignẽ subesse, etiã si fumus solus appareat. Sed & vestigium transeũtis animalis, ad hoc genus pertinet. Et vultus irati seu tristis affectionem animi significat, etiam nulla eius voluntate qui aut iratus aut tristis est: aut si quia aliua motua animi vultu indice proditur, etiã id nobis non agẽtibus vt prodatur. Sed de hoc toto genere nunc disserere non est propositũ. Quoniam tamẽ incidit in partitionẽ nostrã, præteriri omnino nõ potui, atq; id hactenus notatũ esse suffecerit.

De cõsc. dis. 2. cap. signum. 4. sen. dis. 1. cap. sacramẽtũ.

H

Quo signorũ genere sit vsur⁹ hic. Cap. II.

Data vero signa sunt, quæ sibi quæq; viuentia inuicẽ dant ad demõstrãdos, quantũ possunt, motus animi sui vel sensa aut intellecta quælibet. Nec vlla causa est nobis significãdi, id est signi dandi, nisi ad depromendũ & traijciẽdum in alterius animũ id quod in animo gerit is qui signũ dat. Horum igitur signorũ genus quantũ ad homines attinet cõsiderare atq; tractare statuimus: quia & signa diuinitus data q̃ in scripturis sanctis continẽtur, per homines nobis indicata sunt, qui ea cõscripserũt. Habent etiã bestiæ quædã inter se signa quibus prodũt appetitũ animi sui. Nã & gallus gallinaceus reperto cibo, dat signum vocis gallinæ vt accurrat: & columbus gemitu columbã vocat, & ab ea vicissim vocatur: & multa huiusmodi animaduerti solent. Quæ vtrũ sicut vultus aut dolẽtis clamor sine significãdi volũtate sequãtur motũ animi, an vere ad significandum dẽtur, alia quæstio est, & ad rem quę nũc agitur nõ pertinet. Quã partẽ ab hoc opere tanq̃ nõ necessariam remouemus.

I

Inter signa principatũ obtinẽt verba. C. III

Signorũ igitur quibus inter se homines sua sensa cõmunicant, quædã pertinẽt ad oculorũ sensum, pleraq; ad auriũ, paucissima ad cæteros sensus. Nã cum innuimus nõ damus signũ nisi oculis eius quem volumus per hoc signũ volũtatis nostræ participem facere. Et quidã motus manuum pleraq; significant. Et histriones omniũ membrorũ motibus dant signa quædam scientibus, & cũ oculis eorum quasi fabulantur. Et vexilla dracones q; militares per oculos insinuãt volũtatem ducum. Et sunt hæc omnia quasi quędã verba visibilia. Ad aures autem quæ pertinent, vt dixi, plura sunt, in verbis maxime. Nam & tuba & tibia & cithara dant plerunq; non solũ suauem, sed etiã significantẽ sonum. Sed omnia signa verbis cõparata paucissima sunt. Verba enim prorsus inter homines obtinuerũt principatũ significandi quæcunq; animo concipiuntur, si ea prodere quisq; velit. Nã & odore vnguẽti dominus quo perfusi sunt pedes eius, signũ aliquod dedit. Et sacramentu corporis & sanguinis sui prægustato, significauit quod voluit. Et cum mulier tangendo fimbriã vestimẽti eius, salua facta est, nõnihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorum, quibus suas cogitationes homines exerunt, in verbis cõstituta est. Nã & illa signa omnia quorũ genera breuiter attigi, potui verbis enunciare, verba vero illis signis nullo modo possum.

Histrio.

Matt. 9.

K

Signa verborũ literę. C. IIII.

Sed quia verberato aëre statim transeunt, nec diutius manent q̃ sonant, instituta sunt per literas signa verborum. Ita voces oculis ostenduntur, non per seipsas, sed per signa quædã sua. Ista igitur signa non potuerunt communia esse omnibus gentibus peccato quodam dissensionis humanæ, cũ ad se quisque principatum rapit. Cuius superbiæ signum est erecta illa turris in cœlũ, vbi homines impij nõ solum animos, sed etiam voces dissonas habere meruerunt.

Gene. 11.

Diuersitas liguarum. Ca. V.

Ex quo factum est, vt etiam scriptura diuina qua tantis morbis humanarum voluntatum subuenitur, ab vna lingua profecta quæ opportune potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longe lateq; diffusa innotesceret gentibus ad salutem: quam legentes nihil aliud appetunt quãm cogitationes voluntatemq; illorum à quibus cõscripta est inuenire, & per illas voluntatem dei secũdum quam tales homines locutos esse credimus.

Obscuritas scripturæ nõ inutilis. Ca. VI.

Sed multis & multiplicibus obscuritatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt aliud pro alio sentiẽtes, quibusdam autẽ locis quid vel falso suspicentur non inueniunt: ita obscure quædã dicta densissimã caliginem obducunt. Quod totum prouisum diuinitus esse non dubito, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plerunq; vilescũt.

L

Quid enim est quæso, quòd quisquam dicat sanctos esse homines atq; perfectos, quorum vita & moribus Christi ecclesia de quibuslibet superstitionibus pręcidit eos qui ad se veniunt, & imitatione bonorum sibimet quodammodo incorporat: qui boni fideles & veri dei serui deponentes onera seculi ad sanctum baptismi lauacrum venerunt, atque inde ascedentes cõceptione sancti spiritus fructum dant geminæ charitatis, id est dei & proximi: quid est ergo quòd si hęc quisque dicat, minus delectat audientem, q̃ si ad eundem sensum locum illum exponat de canticis canticorum vbi dictum est ecclesiæ, cum tãquam pulchra quædam fœmina laudaretur, Dentes tui sicut grex detõsarũ ascendẽtes de lauacro, quæ omes geminos creant, & non est sterilis in eis? Num aliud homo discit, quãm cum illud planissimis verbis, sine similitudinis huiusmodi adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suauius intueor sanctos, cum eos quasi dentes ecclesiæ video pręcidere ab erroribus homines, atq; in ei⁹ corpus emollita duritia quasi demersos mansosq; transferre. Oues etiã iucũdissime agnosco detonsas, oneribus secularibus tanq̃ velleribus depositis, & ascẽdẽtes de lauacro, id est de baptismate creare omnes geminos, id est duo præcepta dilectionis, & nullã esse ab isto sancto fructu sterilem video. Sed quare suaui⁹ videã, q̃ si nulla de diuinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadẽ sit eadẽq; cognitio, difficile est dicere, & alia quæstio est. Nunc tamẽ nemo ambigit, & per similitudines libẽti⁹ quęque cognosci, & cum aliqua difficultate quęsita multo gratius inueniri. Qui enim prorsus nõ inueniũt quod quærunt, fame laborãt. Qui autem nõ quęrũt, quia in promptu habent, fastidio sæpe marcescũt. In vtroque autẽ languor cauendus est. Magnifice igitur & salubriter spiritussanctus ita scripturas sãctas modificauit, vt locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enĩ ferẽ de illis obscuritatibus eruitur, quod nõ planissime dictum alibi reperiatur.

Oratio figurata quid efficiat.

M

Septem gradibus ad sapiẽtiam itur Ca. VII

Ante omnia igitur opus est dei timore conuerti ad cognoscendam eius voluntatem, si quid nobis appetendum fugiendumq; præcipiat. Timor autem iste cogitationem de no-

stra

Gra- A stra mortalitate, & de futura morte necesse est incu-
dus pri⁹. tiat, & quasi clauatis carnib⁹ † omnes superbiæ mo-
† calcib⁹. tus ligno crucis affigat. Deinde opus est mitescere
Secũdus. pietate, neq; cõtradicere diuinæ scripturę, siue intel-
lectæ, si aliqua vitia nostra percutit, siue non intelle-
ctæ, quasi nos melius sapere meliusq; percipere pos-
simus: sed cogitare potius & credere id esse melius &
verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, q̃ id quod
Tertius. nos p nosmetipsos sapere possumus. Post istos duos
gradus timoris atq; pietatis, ad tertiũ venitur scien-
tiæ gradum, de quo nunc agere statui. Nam in eo se
exercet omnis diuinarum scripturarũ studiosus, ni-
hil aliud in eo inueniens quàm diligẽdum esse deum
propter deum, & proximum propter deum: & illum
quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente
diligere, proximum vero tanq̃ seipsum, id est vt tota
dilectio proximi, sicut etiam nostri referatur in deũ.
De quibus duobus pręceptis cũ de rebus ageremus,
in libro superiore tractauimus. Necesse est ergo vt
primo se quisq; in scripturis inueniat amore huius se-
culi, hoc est temporaliũ rerum implicatum, longe se-
iunctum esse à tanto amore dei, & tãto amore proxi-
mi, quantum scriptura ipsa pręscribit. Tum vero ille
timor quo cogitat de iudicio dei, & illa pietas qua
B non potest nisi credere & cedere authoritati sancto-
rum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista
scientia bonæ spei hominem se non iactantem, sed la-
mentãtem facit. Quo affectu impetrat sedulis pre-
cibus consolationem diuini adiutorij, ne desperatio-
Quart⁹. ne frangatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est
fortitudinis, quo esuritur & sititur iustitia. Hoc enim
affectu ab omni mortifera iucunditate rerum trans-
euntium sese extrahit, & inde se auertens conuertit
ad dilectionem æternorum, incommutabilem scili-
cet vnitatem eandémque trinitatem. Quam vbi
aspexerit quantum potest, in longinqua radiantem,
suique aspectus infirmitate sustinere se illam lucem
Quintus. non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est in con
silio misericordiæ purgat animam tumultuantem
quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu
inferiorum conceptis sordibus. Hinc vero se in di-
lectione proximi gnauiter exercet, in eaque perfici-
tur, & spe iam plenus atque integer viribus cum per-
Sextus. uenerit vsque ad inimici dilectionem ascendit in se-
xtum gradũ, vbi iam ipsum oculum purgat quo vi-
deri deus potest, quantũ potest ab ijs qui huic seculo
C moriuntur quantum possunt. Nam intantum videt,
inquantum moriuntur huic seculo. Inquãtum autem
huic viuunt, non vident. Et ideo quanuis iam certior
& non solum tolerabilior, sed etiam iucũdior species
lucis illius incipiat apparere, in ænigmate tamẽ ad-
huc & per speculum videri dicitur, quia magis per fi
dem q̃ per speciem ambulatur, cum in hac vita pere-
grinamur, quãuis conuersationem habeamus in cœ-
lis. In hoc autẽ gradu ita purgat oculũ cordis, vt ve-
ritati ne ipsum quidem pręferat aut conferat proxi-
mum: ergo nec seipsum, quia nec illũ quẽ diligit sicut
seipsum. Erit ergo iste sanct⁹ tam simplici corde atq;
mundato, vt neq; hominibus placendi studio detor-
queatur à vero, nec respectu deuitandorum quorum-
libet incommodorũ suorũ quæ aduersantur huic vi-
Septim⁹. tæ. Talis filius ascendit ad sapientiã quæ vltima &
septima est, qua pacatus tranquillusq; perfruitur. Ini
tium enim sapientię timor domini. Ab illo enim vsq;
ad ipsam per hos gradus tenditur & peruenitur.
Libri Canonici. C.VIII. Sed nos ad tertium gradum illum consideratione
referamus, de quo disserere quod dominus suggesse-
rit atq; tractare instituim⁹. Erit igitur diuinarũ scri-
pturarum solertissimus indagator, qui primo totas
legerit, notasq; habuerit, & si nondum intellectu, iam
tamen lectione, duntaxat eas quæ appellantur cano-
nicæ. Nã cęteras securius leget fide veritatis instru
ctus, ne præoccupent imbecillem animum, & pericu- D
losis mendacijs atq; phantasmatibus eludentes præ-
iudicent aliquid contra sanam intelligentiã. In cano dist. 19. c.
nicis autem scripturis ecclesiarũ catholicarũ quam- In cano-
plurium authoritatem sequatur, inter quas sanè il- nicis.
læ sunt quę Apostolicas sedes habere & epistolas ac-
cipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modũ in scri
pturis canonicis, vt eas quæ ab omnibus accipiũtur
ecclesijs catholicis, præponat eis quas quædam non
accipiunt. In eis vero quæ non accipiuntur ab omni-
bus, præponat eas quas plures grauioresq; accipiũt,
eis quas pauciores minorisq; authoritatis ecclesiæ
tenent. Si autẽ alias inuenerit à plurib⁹, alias à gra-
uioribus haberi, quanquam hoc inuenire non possit,
æqualis tamen authoritatis eas habendas puto. To
tus autem canon scripturarũ in quo istã cõsideratio-
nem versandã dicimus, his libris continetur, Quinq;
Moyseos, id est Genesi, Exodo, Leuitico, Numeri,
Deuteronomio, & vno libro Iesu Naue, vno Iudicũ,
vno libello q appellatur Ruth, qui magis ad regnorũ
principia videtur pertinere. Deinde quatuor regno-
rum & duobus Paralipomenon, non consequẽtibus,
sed quasi à latere adiunctis simulq; pergentibus. Hæc
est historia quæ sibimet annexa tẽpora continet, atq;
ordinem rerum. Sunt aliæ tanquam ex diuerso ordi- E
ne, quę neq; huic ordini, neq; inter se connectuntur, si-
cut est Iob & Tobias & Hester & Iudith & Macha-
beorum libri duo, & Esdræ duo, qui magis subsequi
vidẽtur ordinatam illam historiam, vsq; ad Regno-
rum vel Paralipomenon terminatam. Deinde Pro-
phetæ, in quibus Dauid vnus liber Psalmorũ: & Sa-
lomonis tres, Prouerbiorum, Cantica cãticorum, &
Ecclesiastes. Nam illi duo libri, vnus qui Sapiẽtia, 2. retrac.
& alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadã simi- cap. 4.
litudine Salomonis esse dicuntur. Nam Iesus filius
Sirach eos scripsisse constãtissime perhibetur. Qui
tamen quoniam in authoritatem recipi meruerunt,
inter Propheticos numerãdi sunt. Reliqui sunt eorũ
libri, qui proprie Prophetę appellati sunt, duodecim
Prophetarum libri singuli: qui connexi sibimet, quo-
niam nunq̃ seiuncti sunt pro vno habentur. Quorum
Prophetarum noia sunt hęc, Osee, Ioel, Amos, Ab-
dias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuk, Sophonias,
Aggæus, Zacharias, Malachias. Deinde quatuor
Prophetę sunt maiorum voluminum, Esaias, Hiere-
mias, Daniel, Ezechiel. His quadragintaquatuor li-
bris veteris testamẽti terminatur authoritas. Noui F
autẽ quatuor libris Euangelij secũdum Matthęum,
secundum Marcum, secundũ Lucam, secundũ Ioan-
nem: quatuordecim epistolis Pauli Apostoli, ad Ro
manos, ad Corinthios duabus, ad Galatas. ad Ephe
sios, ad Philippẽses, ad Thessalonicenses duabus, ad
Colossenses, ad Timotheũ duabus, ad Titũ, ad Phi-
lemonem, ad Hebręos, Petri duabus, trib⁹ Ioannis,
vna Iudę, & vna Iacobi, Actibus Apostolorum libro
vno, & Apocalypsis Ioannis libro vno. In his Quid pri
omnibus libris timentes deum & pietate mansueti mo, quid
quærunt volũtatem dei. Cuius operis & laboris pri- deinde
ma obseruatio est, vt diximus, nosse istos libros, & si quęrendũ
nondum ad intellectum, legendo tamen vel manda- in literis
re memoriæ, vel omnino incognitos nõ habere. De- sacris.
inde illa quę in eis aperte posita sunt vel pręcepta vi- Cap. IX.
uendi, vel regulę credendi, solertius diligentiusq; in-
uestiganda sunt. Quæ quanto quisq; plura inuenit,
tanto est intelligẽtia capacior. In ijs enim quę aper-
te in scripturis posita sunt, inueniũtur illa omnia quę
continent fidem morésque viuendi, spem scilicet at-
que charitatem, de quibus libro superiore tractaui-
mus. Tum vero facta quadam familiaritate cum ipsa
lingua diuinarum scripturarum, in ea quæ obscura
sont aperienda & discutienda pergendum est, vt ad
obscuriores locutiones illustrandas de manifestio-
ribus

G

ribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem de incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum, Quæ si defuerit, non potest hia præceptia dari.

Verba nūc pprie nūc metaphorice accipiuntur. Cap. X.

Duabus autem causis non intelliguntur qoæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obtegitur. Sunt autē signa vel propria vel translata. Propria dicuntur, cum his rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta, sicut cum dicimus bouem, intelligimus pecus, quod omnes nobiscum Latinæ linguæ homines hoc nomine vocant. Translata sunt, cum & ipsæ res quaa proprija verbis significamus ad aliud aliquid significandum vsurpantur, sicut cum dicimus bouem, & per haa duas syllabas intelligimus quod isto nomine appellari solet: sed per illud pecua rursus intelligimus Euangelistam quem significauit scriptura, interpretante Apostolo, dicens: Bouem triturantem non infrenabis.

1.Cor.9.

Grēcā linguam & Hebræā necessariā esse ad cognitionem literarum sacrarum. Cap. XI.

Contra ignota signa propria, magnum remedium est linguarum cognitio. Et Latinæ quidem linguæ homines quos nunc instruendos suscepimus, & duabus alijs ad scripturarum diuinarum cognitionem habent opus, Hebræa scilicet & Græca, vt ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas, quanquam & Hebræa verba non interpretata sæpe inueniamus in libris, sicut amen, hallelu ia, & racha & osanna, & si qua sunt alia. Quorū partim propter sanctiorem authoritatem, quamuis interpretari potuisset, seruata est antiquitas, sicut est amē & halleluia, partim vero in aliam linguam transferri non potuisse dicuntur, sicut alia duo quæ posuimus.

H

Sunt enim quædam verba certarum linguarum, quæ in vsum alterius linguæ per interpretationem transire non possunt. Et hoc maxime interiectionibus accidit, quæ verba potius motum animi significāt, quàm sententię conceptę† vllam particulam: Nam & hæc duo talia esse perhibentur. Dicunt enim racha indignantis esse vocem, osanna lætantis. Sed nō propter hæc pauca quæ notare atq; interrogare facillimum est, sed propter diuersitates, vt dictum est, interpretum, illarum linguarū est cognitio necessaria. Qui enim scripturas ex Hebræa liogua in Græcam verterunt linguam, numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuiq; primis fidei tēporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibimet vtriusq; linguæ habere videbatur, ausus est interpretari.

†cōtextę

I

Diuersitas interpretationum quid faciat. Ca. XII.

Quæ quidem res plus adiuuit intelligentiā quàm impediunt, si modo legentes non sint negligētes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Sicut illud Esaiæ Prophetæ vn⁹ interpres ait: Et carnem tuam ne despexeris: alius, Et domesticos seminis tui ne despexeris: vterq; sibimet inuicem attestantur.

Esaię.58.

Nanque alter ex altero exponitur: quia & caro posset accipi proprie vt corpus suū quisq; ne despiceret, se putaret admonitum: & domestici seminis translate, Christiani possent intelligi, ex eodem verbi semine nobiscum spiritaliter nati. Nunc autem collato interpretum sensu probabilioe occurrit sententia proprie de consanguineis non despiciendis esse præceptum, quoniam domesticos seminis cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt. Vnde esse arbitroe illud Apostoli quod ait, Si quo modo ad æmulationem adducere potuero carnem meam vt saluos faciā aliquos ex illis, id est, vt ęmulando eos qui crediderant & ipsi crederent. Carnem autē suam dixie Iudæos, propter consanguinitatem. Item aliud eiusdem Esaiæ Prophetæ, Nisi credideritis, nō intelligetis. Alius interpretat⁹ est, Nisi credideritis nō pmanebitis. Quis horum vera secutus sit, nisi exēplaria linguæ præcedentis legantur incertum est, Sed tamen ex vtroque magnū aliquid insinuatur scienter legentibus.

Roma.11

Esa.7.

K

Difficile est enim ita diuersos à se interpretes fieri, vt non se aliqua vicinitate contingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides vero in rerū temporaliū quibusdā cunabulis quasi lacte alit paruulos. Nunc autem per fidem ambulamus nō per speciem, Nisi aotem per fidem ambulauerimus, ad speciem peruenire non poterimus, quæ nō transit, sed permanet per intellectum purgatum nobis cohęrētibus veritati. Propterea ille ait, Nisi credideritis non permanebitis. Ille vero, Nisi crediderítia non intelligetis. Et ex ambiguo linguæ præcedentia plerunq; interpres fallitur cui nō bene nota sententia est, & eam significationem transfert quę à sensu scriptoria penitus aliena est. Sicut qdā codices habēt, Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem, ὀξὺς enim apud Græcos & acutū & velocē significat. Ille ergo vidit sententiam qui transtulit, Veloces pedes eorum ad effundēdum sanguinem. Ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus errauit. Et talia quidē non obscura sed falsa sunt, quorum alia conditio est, Non enim intelligendoa sed emendandos tales codices potius præcipiendū est.

Amphibologia.

Psal.13.

L

Hinc est enim etiam illud: quoniam μόσχος moschos Græce vitul⁹ dicitur, μοσχεύματα, moscheumata quidā non intellexerunt esse plātationes, & vitulamina interpˀtati sunt. Qui error tam multos codices pręoccupauit, vt vix inueniatur aliter scriptum, & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis. Nāq; adulterinæ plantationes non dabūt radices altas: cōuenientius dicitur q̄ vitulamina, quæ velut pedib⁹ per terrā gradiūtur, & non hęrēt radicibus. Hāc translationem in eo loco etiā cętera contexta custodiunt.

Sapiē.4.

Solœcism⁹ & Barbarismus C.XIII.

Sed quoniā & quę sit ipsa sententia, quā plures interpretes pro sua quisq; facultate atq; iudicio conantur eloqui, non apparet nisi in ea lingua inspiciatur quā interpretātur, & plerūq; à sensu aothoris deuius aberrat interprea si non sit doctissimus. Igitur aut illarum linguarū ex quib⁹ in Latinam scripturā peruenit petenda cognitio est, aut habendæ interpretationes eorum qui se verbia nimis obstrinxerunt, non quia sufficiūt, sed vt ex eis libertas vel error dirigat aliorum, qoi nō magis* verba q̄ sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum verba singula sed etiam locutiones sępe trāsferūtur, quę omnino in Latinæ linguę vsum, si quis consuetudinē veterū, qui Latine locuti sunt tenere voluerit, trāsire nō possunt.

*al.tam.

M

Quę aliquando intellectui nihil adimūt, sed offendunt tamen eos qui plus delectantur rebus, cum etiam in earum signis sua quędam seruatur integritas. Nam solœcism⁹ qui dicitur, nihil aliud est quàm cum verba non ea lege sibi coaptantur qua coaptauerunt qui priores nobis non sine authoritate aliqua locuti sunt. Vtrū enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum nō pertinet cognitorē. Item Barbarismus quid aliud est, nisi verbum non eis literis vel sono enunciatum, quo ab eis qui Latine ante nos locuti sunt, enūciari solet? Vtrum enim ignoscere producta tertia syllaba vel correpta dicatur, non multum curat qui peccatis suis deum vt ignoscat petit, quolibet modo illud verbū sonare potuerit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi Latinę consuetudinis conseruatio loquentium veterum authoritate firmata? Sed tamē eo magis iode offendūtur homines quo infirmiores sunt, & eo sunt infirmiores, quo doctiores videri volūt: nō rerum sciētia qua ædificamur, sed signorū, qua nō inflari oīno difficile est, cū & ipsa rerum scientia sæpe ceruicem erigat, nisi dominico reprimatur iugo. Quid enim obest intellectori, quòd ita scriptum est, quæ est terra in qua isti insident super eam, si bona est aut nequā, & quę sunt ciuitates

A uitates in quibus ipsi inhabitant in ipsis? Quam lo-
cutionem magis alienæ linguæ esse arbitror, quàm
sensum aliquem altiorem. Illud etiã quod iam aufer-
Psal.131. re nõ possumus de ore cantantiũ populorum, Super
ipsum autem floret sanctificatio mea: nihil profecto
sententię detrahit: auditur tamẽ peritior mallet hoc
corrigi, vt non floriet, sed florebit diceret. Nec quicq̃
impedit correctionẽ nisi cõsuetudo cãtantiũ. Ista er-
go facile etiã cõtẽni possunt, si quis ea cauere nolue-
rit, quæ sano intellectui nihil detrahũt. At vero illud
1.Cor.1. quod ait Apostolus: Quod stultũ est dei, sapientius
est hominibus, & quod infirmũ est dei, fortius est ho
minibus: si quis in eo Gręcam locutionẽ seruasse vo-
luisset, vt diceretur, Quod stultum est dei, sapiẽtios
est hominũ: & quod infirmum est dei, fortius est ho-
minum: iret quidem vigilantis lectoris intẽtio in sen
tentię veritatem: sed tamen aliquis tardior, aut non
intelligeret aut etiã peruerse intelligeret. Non enim
tantum vitiosa locutio est in Latina lingua talis, ve-
rumetiam in ambiguitatem cadit, vt quasi hominũ
stultum vel hominum infirmũ sapientius vel fortius
videatur esse q̃ dei: quanquã & illud, sapiẽtius est ho-
minibus, nõ caret ambiguo etiã si solœcismo careat.
Vtrum enim his hominibus ab eo quod est huic ho-
B mini, an ab his hominibus ab eo quod est ab hoc ho-
mine dictum sit, non apparet nisi illuminatione sentẽ
tię. Melius itaq; dicitur ita, Sapientius est quàm ho
De perci- mines, & fortius est q̃ homines. De ambiguis
piẽda ver autem signis post loquemur, nunc de incognitis agi-
borũ & lo mus, Quorum duæ formæ sunt quantum ad verba
cutionum pertinet. Nanq; aut ignotum verbum facit hęrere le
ꝓprieta- ctorem, aut ignota locutio. Quæ si ex alienis liguis
te & emẽ- veniunt, aut quærenda sunt ab earum linguarum ho-
dãdis co- minibus, aut linguę eędem, si & ocium est & ingeniũ
dicibus. ediscendæ, aut plurium interpretum consulenda col-
C.XIIII latio est. Si autem ipsius linguę nostrę aliqua verba
locutionesq; ignoramus, legẽdi consuetudine audien
diq; innotescunt. Nulla sanè sunt magis mandanda
memoriæ quàm illa verborum locutionumq; genera
quæ ignoramus, vt cũ vel peritior occurrerit, de quo
quæri possint, vel talis lectio quę vel præcedẽtib⁹ vel
consequentibus vel vtrisq; ostendat quã vim habeat,
quidve significet quod ignoramus, facile adiuuante
memoria possimus animaduertere & discere: quan-
quam tanta est vis cõsuetudinis etiam ad discẽdum,
vt qui in scripturis sanctis quodammodo nutriti edu
catiq; sunt, magis alias locutiones mirentur, easq; mi
C nus Latinas putent quàm illas quas in scripturis di-
dicerunt, neq; in Latinę linguæ authoribus reperiũ-
tur. Plurimum hic quoq; iuuat interpretũ numerosi-
tas collatis codicib⁹ inspecta atq; discussa, tãtum ab-
sit falsitas, Nã codicibus emẽdandis primitus debet
inuigilare solertia eorũ qui scripturas diuinas nosse
desiderant, vt emendatis non emẽdati cedãt, ex vno
Interpre- dũtaxat interpretationis genere venientes. In
tatio Se- ipsis autem interpretationibus Itala cæteris præfe-
ptuagin- ratur. Nam est verborum tenacior cum perspicuita-
ta. Caput te sentẽtiæ, Et Latinis quibuslibet emẽdandis, Gręc-
XV. ci adhibeãtur, in quibus septuaginta interpretum qđ
ad vetus testamentũ attinet, excellit authoritas: qui
iam per omnes peritiores ecclesias tanta præsentia
spiritussancti interpretati esse dicitur, vt os vnũ tot
De ciui. hominũ fuerit. Qui si, vt fertur, multiq; non indigni
dei lib. 18 fide prędicant, singuli cellis etiã singulis separati cũ
cap. 43. interpretati essent, nihil in alicuius eorũ codice inuẽ
Istud alij tum est quod non ijsdẽ verbis eodemq; verborũ ordi
veluti fa- ne inueniretur in cæteris: quis huic authoritati con-
bulã ridẽt ferre aliquid nedũ pręferre audeat? Si autem contu-
lerunt vt vna omniũ cõmuni tractatu iudicioq; vox
fieret, nec sic quidẽ quenq̃ vnum hominẽ qualibet pe-
ritia ad emendandũ tot seniorũ doctorũq; cõsensum
aspirare oportet aut decet. Quamobrẽ etiam si ali-
quid aliter in Hebręis exẽplarib⁹ inuenitur q̃ isti po- D
suerint, cedendum esse arbitror diuinę dispensationi,
quæ per eos facta est: vt libri quos gens Iudæa cęte-
ris populis vel religione vel inuidia prodere nolebat,
credituris per dominum gẽtibus ministra regis Pto
lemæi potestate tanto ante proderentur. Itaque fie-
ri potest, vt sic illi interpretati sint, quemadmodũ cõ
gruere gẽtibus ille qui eos regebat †, & qui os vnum † agebat.
omnibus fecerat spiritussanctus iudicauit. Sed tamẽ
vt superius dixi, horum quoq; interpretũ qui verbis
tenacius inhæserũt, collatio non est inutilis ad expla
nandam sæpe sententiam. Latini ergo vt dicere cœ-
perã codices veteris testamẽti, si necesse fuerit, Gręc-
corum authoritate emẽdandi sunt, & eorũ potissimũ
qui cum septuaginta essent ore vno interpretati esse
perhibentur. Libros autem noui testamẽti, si quid in
Latinis varietatib⁹ titubat, Græcis cedere oporte-
re non dubium est, & maxime qui apud ecclesias do-
ctiores & diligentiores reperiuntur. In transla- Cogni-
tis vero signis si qua forte ignota cogunt hærere le- tio aĩaliũ
ctorem, partim linguarum notitia, partim rerũ inue herbarũ,
stigãda sunt. Aliquid enĩ ad similitudinẽ valet, & ꝓ- lapidum,
culdubio secretũ quiddã insinuat siloa, ꝓbatica, pisci similiũq;
na, vbi lauare faciẽ iussus est, cui oculos dominus lu- necessa-
to de sputo facto inunxerat. Quod tamen nomẽ lin- ria. Cap.
guæ incognitæ, nisi Euangelista interpretatus esset, XVI.
tam magnus intellect⁹ lateret. Sic etiam multa quæ Hebraica
ab authoribus eorundem librorum interpretata non nomina.
sunt oomina Hebręa, non est dubitandum habere nõ E
paruam vim atq; adiutorium ad soluenda ænigmata
scripturarum, si quis possit ea interpretari: quod nõ-
nulli eiusdem linguæ viri periti non sanè paruum be-
neficium posteris contulerũt, qui separata de scriptu
ris eadem verba omnia interpretati sunt, & quid sit
Adã, quid Heua, qđ Abrahã, quid Moyses, siue etiã
locorum nomina, quid sit Hierusalem, vel Sion, vel
Hiericho, vel Sina, vel Libanus, vel Iordanis, vel
quæcunq; alia in illa lingua sunt incognita nobis no
mina. Quibus apertis & interpretatis multę in scri
pturis figuratæ locutiones manifestantur. Rerũ au
tem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones,
cum ignoramus vel animantium, vel lapidũ, vel her
barum naturas aliarúmve rerum, quæ plerunque in
scripturis similitudinis alicuius gratia ponũtur. Nã
& de serpẽte, quod notum est totum corpus eum pro
capite obijcere ferientibus, quãtum illustrat sensum
illum quo dominus iubet astutos nos esse sicut serpẽ-
tes, vt scilicet ꝓ capite nostro, quod est Christ⁹, cor-
pus potius persequentibus offeramus, ne fides Chri-
stiana tanq̃ caput necetur in nobis, si parcentes cor-
pori negemus deũ: vel illud ꝙ per cauernę angustias F
coarctat⁹, deposita veteri tunica vires nouas accipe-
re dicitur, quantum concinit ad imitãdam ipsius ser
pentis astutiã, exuendumq; ipsum veterẽ hominem,
sicut Apostolus dicit, vt induamur nouo, & exuendũ
per angustias, dicẽte domino, Intrate per angustam Ephe.4.
portam. Vt ergo notitia oaturæ serpentis illustrat Matth.7
multas similitudines, quas de hoc animante scriptu-
ra dare consueuit, sic ignorantia nõnullorum anima-
lium quæ non minus per similitudines cõmemorat,
impedit plurimũ lectorem. Sic lapidum, sic herbarũ,
vel quęcunq; tenẽtur radicibus. Nã & carbunculi no
titia, ꝙ lucet in tenebris, multa illuminat etiã obscu-
ra librorum vbicũq; propter similitudinẽ ponitur, &
ignorãtia berilli vel adamãtis claudit plerũq; intel-
ligentiæ fores. Nec aliam ob causam facile est intel-
ligere pacem perpetuam significari oleę ramusculo,
quem rediens ad arcam colũba pertulit, nisi quia no-
nimus & olei lenem contactum non facile alieno hu-
more corrumpi, & arborem ipsam frõdere perenni-
ter. Multi aotem propter ignorantiam hysopi dum
nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandũ pulmo-
nem, vel

G nem, vel vt dicitur ad saxa radicibus penetranda, cū
sit herba breuis atq; humilis, omnino inuenire nō pos-
sunt, quare dictum sit, Asperges me hysopo & mun-
dabor. Numerorum etiam imperitia multa facit nō
intelligi, trāslate ac mystice posita in scripturis. In-
genium quippe, vt ita dixerim, ingenuū non potest
non moueri quid sibi velit, q̄ & Moyses & Helias &
ipse dominus quadraginta diebus ieiunauerūt? Cu-
ius actionis figuratus quidā nodus: nisi huius nume-
ri cognitione & cōsideratione nō soluitur. Habet enī
denarium quater, tāquā cognitionem omnium rerū
intextā temporibus. Quaternario quippe numero
& diurna & annua curricula peraguntur. Diurna ma
tutinis, meridianis, vespertinis, nocturnisq; horarū
spatijs, Annua, vernis, æstiuis, autūnalibus hyema-
libusq; mensibus. A temporum autē delectatione dū
in temporibus viuimus, propter ęternitatem in qua
viuere volumus abstinendum & ieiunādum est, quā-
uis temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctri-
na contēnendorum temporū & appetendorum æter-
norum. Porrò autem denarius numerus creatoris
atq; creaturæ significat scientiam, Nā trinitas crea-
toris est, septenarius autem numerus creaturam in-
H dicat, propter vitam & corpus, Nam in illa tria sūt:
vnde etiam toto corde, tota anima, tota mente dili-
gendus est deus. In corpore autem quatuor manife-
stissima apparent, quibus constat, elementa. In hoc
ergo denario dum temporaliter nobis insinuatur, id
est quater ducitur, caste & continenter à temporum
delectatione viuere, hoc est quadraginta diebus ieiu-
nare monemur. Hoc lex, cuius persona est in Moyse,
hoc prophetia, cuius personam gerit Helias, hoc ipse
dominus monet, qui tanquā testimonium habēs ex le-
ge & Prophetis, medius inter illos in monte tribus
discipulis videntibus atq; stupētibus claruit. Deinde
ita quæritur, quomodo quinquagenarius de quadra
genario numero existat, qui non mediocriter in no-
stra religione sacratus est propter pētecostē, & quo-
modo ter ductus propter tria tēpora, ante legem, sub
lege, sub gratia, vel propter nomē patris & filij & spi-
ritussancti, adiōcta eminentius ipsa trinitate ad pur-
gatissimę ecclesiæ mysterium referatur, perueniatq;
ad centum quinquaginta tres pisces, quos retia post
resurrectionem domini in dexterā partem missa ce-
perūt. Ita multis alijs atq; alijs numerorum formis
quædam similitudinum in libris sanctis secreta po-
nuntur. quæ propter numerorum imperitiam legē-
I tibus clausa sunt. Nō pauca etiam claudit atque ob-
tegit nonnullarū rerum musicarum ignorantia. Nā
Psal. 31. & de Psalterij & citharæ differentia, quidam oō in-
& 32. cōcinne aliquas rerū figuras aperuit: & decem chor-
darum Psalterium non importune inter doctos quę-
ritur, vtrum habeat aliquam musicæ legem quæ ad
tantum neruorum numerum cogat, an vero si non ha
bet, eo ipso magis sacrate sic accipiendus ipse nume-
rus: vel propter decalogum legis: de quo item nume-
ro si quæratur, nō nisi ad creatorem creaturamq; re-
ferendus est: vel propter superius expositum ipsum
Ioan. 2. denariū. Et ille numerus ædificationis tēpli cōme-
moratus in Euāgelio quadraginta scilicet & sex an-
norum, nescio quid musicum sonat, & relatus ad fa-
bricam dominici corporis, propter quā templi men
tio facta est, cogit nonnullos hæreticos confiteri fi-
lium dei non falso sed vero & humano corpore indu-
tum, Et numerum quippe & musicam plerisq; locis in
sanctis scripturis posita honorabiliter inuenimus.

Poëtarū fabulas nō interpretādas allegorice C. XVII

Non enim audiendi sunt errores gētilium super-
stitionum, qui nouē musas Iouis & memoriæ filias
esse finxerūt. Refellit eos Varro, quo nescio vtrum
apud eos quisquam talium rerum doctior vel curio-
sior esse possit. Dicit enim ciuitatem nescio quam,
non enim nomen recolo, locasse apud tres artifices
terna simulachra musarum, quæ in tēplo Apollinis K
dono poneret, vt quisquis artificum pulchriora for-
masset, ab illo potissimum electa emeret. Itaq; conti-
gisse vt opera sua quoque illi artifices æque pulchra
explicarēt, & placuisse ciuitati omnes nouem atque
omnes emptas esse, vt in Apollinis templo dedica-
rētur, Quibus postea dicit Hesiodum poëtam im-
posuisse vocabula. Non ergo Iupiter nouem Musas
genuit, sed tres fabri ternas creauerūt. Tres autem
non propterea illa ciuitas locauerat, quia in somnis
eas viderat, aut tot se cuiusquā illorum oculis demō-
strauerant: sed quia facile erat animaduertere omnē
sonum, qui materies cātilenarum est, triformem esse
natura. Aut enī æditur voce, sicuti eorum est qui fau-
cibus sine organo canunt: aut flatu, sicut tubarum &
tibiarum: aut pulsu, sicut in citharis & tympanis &
quibuslibet alijs quæ percutiendo canora sunt.

Simulachra Musarum.

Sed siue ita se habeat quod Varro retulit, siue nō
ita, nos tamen non propter superstitionem propha-
norum debemus musicam fugere, si quid inde vtile
ad intelligendas sanctas scripturas rapere potueri-
mus: nec ad illorum theatricas nugas conuerti, si a-
liquid de citharis & de organis quod ad spiritalia
capienda valeat disputemus. Neque enim & literas
discere non debuimus, quia earū repertorem dicunt L
esse Mercurium: aut quia iustitiæ virtutiq; templa
dedicarunt, & quæ corde gestanda sunt in lapidibus
adorare maluerunt, propterea nobis iustitia virtusq;
fugiēda est: immo vero quisquis bonus verusq; Chri
stianus est, domini sui esse intelligat vbicunque inue
nerit veritatem, quam confitens & agnoscēs, etiam
in literis sacris superstitiosa figmenta repudiet: do-
leatque homines atque caueat, qui cognoscentes de- Rom. 1.
um, non vt deum glorificauerunt, aut gratias ege-
runt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscu-
ratum est cor insipiens eorum: dicentes enim se esse
sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam
incorruptibilis dei in similitudinem imaginis cor-
ruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum &
serpentium.

Prophani si quid bene dixerūt non aspernandum. Ca. XVIII.

Sed vt totum istum locum, nam est
maxime necessarius, diligentius explicemus, Duo
sunt genera doctrinarum quæ in gentilibus etiam
moribus exercētur. Vnum earum rerum quas insti-
tuerunt homines, alterum earum quas animaduer-
terūt iam peractas aut diuinitus institutas. Illud quod
est secundum institutiones hominum, partim super- M
stitiosum est, partim superstitiosum non est.

Doctrinarū genera duo. Cap. XIX.

Su-
perstitiosum est, quicquid institutum est ab homini-
bus ad facienda & colenda idola, pertinens vel ad co
lendam sicut deum creaturam partēmve vllam crea
turæ, vel ad consultationes & pacta quædam signifi-
cationum cum dæmonibus placita atque fœderata,
qualia sunt molimina* magicarum artium, quæ qui-
dem cōmemorare potius quàm docere assolent poë-
tæ. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanita-
te, haruspicum & augurum libri. Ad hoc genus per-
tinent omnes etiam ligaturæ, atq; remedia quæ me-
dicorum quoq; disciplina condēnat, siue in præcanta-
tionibus, siue in quibusdā notis quas characteres vo
cant: siue in quibusdā rebus suspendendis atq; ligan-
dis, vel etiā saltādis quodāmodo, non ad temperatio
nem corporum, sed ad quasdam significationes, aut
occultas, aut etiam manifestas: quæ mitiore nomine
physicam vocāt, vt nō quasi superstitiose implicare,
sed natura prodesse videantur: sicut sunt inaures in
summo aurium singularum, aut de struthionum os-
sibus ansulæ in digitis, aut cum tibi dicitur singul-
tienti, vt dextera manu sinistrum pollicem teneas.
His adiunguntur milia inanissimarum obseruatio-
nū, si mēbrū aliquod salierit, si iunctim ambulantibus
amicis, lapis, aut canis, aut puer medius interuenerit:
atq; illud q̄ lapidē calcāt, tanq̄ dirēptorē amicitię mi
nus

Superstitio Ca. XX.

* al. volumina.

A nus molestum est, q̄ q innocentem puerum colapho
percutit, si pariter ambulātibus intercurrerit. Sed
bellum est q aliquando pueri vindicantur à canibus,
Nam plerunq tam superstitiosi sunt quidam, vt etiā
canem qui medius interuenerit ferire audeant, nō im
pune, Nanq à vano remedio cito interdū ille percus-
sorem suum ad verum medicum mittit. Hinc sunt e-
tiam illa: limen calcare cum ante domum suam trans-
sit: redire ad lectum, si quis dum se calciat sternutaue
rit: redire domum, si procedens offenderit: cum vestis
à foricibus roditur, plus timere suspitionē futuri ma-
li q̄ præsens dānum dolere. Vnde illud eleganter di-

Catonis lepidum dictum.

ctum est Catonis, qui cum esset consultus à quodam
qui sibi à foricib⁹ erosas caligas diceret: respondit nō
esse illud monstrum, sed vere monstrum habendū fuis-
se, si forices à caligis roderētur. Neq illi ab hoc

Superstitio mathematica. Cap. XXI.

genere perniciosę superstitionis segregandi sunt, qui
genethliaci propter natalió dierum considerationes,
nunc aūt vulgo mathematici vocātur. Nam & ipsi q̄-
uis veram stellarum positionem, cum quisq nascitur
consectentur, & aliquando etiam peruestigent, tamē
q inde conantur vel actiones nostras vel actionum e-
B uenta prædicere, nimis errant, & vendunt imperitis
hominibus miserabilem seruitutem. Nam quisque li-
ber cum ad huiusmodi mathematicum ingressus fue-
rit, dat pecuniā vt seruus inde exeat, aut Martis, aut
Veneris, vel potius omniū syderum, quibus illi qui
primi errauerunt, errorēq posteris propinauerunt,
vel bestiarum ꝓpter similitudinem, vel hominum ad
ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula.

Sic Vir. Ecce dionei processit Cęsaris astrum.

Non enī mirandō est, cū etiam propioribus recētio-
ribusq temporibus, sydus qd appellamus luciferū ho
nori & nomini Cęsaris Romani dicare conati sūt. Et
fortasse factū esset atq isset in vetustatem, nisi auia e-
ius Venus pręoccupasset hoc nominis prędium, ne-
q iure vllo ad hæredes traijceret, quod nunq̄ viua pos
sederat aut possidendō petiuerat. Nam vbi vacabat
locus, neq alicuius priorō murtuorum honore tene-
batur, factū est quod in rebus talibus fieri solet. Pro
quintili enī & sextili mensibus, Iulió atq Augustom
vocamus de honoribus hominō Iulij Cęsaris & Au-
gusti Cæsaris nūcupatos, vt facile qui voluerit intel-
ligat etiā illa sydera pri⁹ sine his nominibus cœlo va
gata esse. Murtuis autē illis quorū honore memoriā
vel coacti sunt hoies regia potestate, vel placuit hu-
mana vanitate, nomina eorū imponētes syderibus,
eos ipsos sibi mortuos in cœlū leuare videbantur. Sed
quomodolibet vocētur ab hominib⁹, sunt tī sydera q̄
deus instituit & ordinauit vt voluit, & est certus mo-
C tus illorum quo tempora distinguūtur atq variātur.
Quem motū notare cum quisq nascitur quomodo
se habeat facile est, per eorū inuentas conscriptasq
regulas quod sancta scriptura condēnat dicēs, Si enī
tantū potuerunt scire vt possent æstimare seculum,
quomodo eius dominum non facilius inuenerunt?

Obseruatio syderum. Ca. XXII.

Sed ex ea notatione vel nascētiū mores, actus,
euēta prędicere, magn⁹ error & magna demētia est.
Et apud eos quidē qui talia dediscēda didicerūt, sine
vlla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constel-
lationes enim quas vocāt, notatio est syderum, quo-
modo se habebāt cū ille nasceretur de quo isti miseri
à miserioribus consulūtur. Fieri aūt potest, vt aliqui
gemini tā sequaciter fundātur ex vtero, vt interual-
lum tēporis inter eos nullū possit apprehendi, & cō-
stellationō numeris annotari. Vnde necesse est nō-
nullos geminos easdē habere cōstellationes, cū pa-
ria rerū vel quas agunt, vel quas patiūtur euenta nō
habeāt, sed plerūq ita disparia, vt alius fœlicissimus,
alius infœlicissimus viuat: sicut Esau & Iacob gemi
nos accipim⁹ natos, ita vt Iacob qui posterior nasce-
batur manu plantā pręcedētis fratris tenens inueni-
retur. Horum certe dies atq hora nascentium aliter
notari non posset, nisi vt amborum constellatio esset D
vna. Quantum autem intersit inter amborum mo-
res, facta, labores atq successus, scriptura testis est,
iam ore omniū gentium peruagata*. Neq enim ad

*als, peruulgata.

rem pertinet quod dicunt ipsum momentum mini-
mum atq angustissimum temporis quod geminorū
partum disterminat, multū valere in rerum natura
atq cœlestium corporō rapidissima velocitate. Et-
si enim concedam vt plurimum valeat, tamen in con-
stellationibus à Mathematico inueniri non potest,
quibus inspectis se fata dicere profitetur. Quod er-
go in constellationibus non inuenit, quas necesse est
vnas inspiciat, siue de Iacob, siue de eius fratre cōsu-
latur, quid ei prodest si discat † in cœlo quod temere

†distat.

securus infamat, & nō discat † in tabula quam frustra
solicitus intuetur? Quare istæ quoq opiniones qui-
busdam rerum signis humana præsumptione insti-
tutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus
pacta & cōuenta referendæ sunt. Hinc enim fit,

Non habenda fides mathematicis. Cap. XXIII.

vt occulto quodā iudicio diuino cupidi malarum re-
rum homines tradantur illudendi & decipiendi pro
meritis voluptatum suarum, illudentibus eos atque
decipientibus præuaricatoribus angelis: quibus ista
pars mundi infima secundum pulcherrimum ordinē
rerum diuinæ prouidentiæ lege subiecta est. Qui- E
bus illusionibus & deceptionibus euenit, vt istis su-
perstitiosis & perniciosis diuinationum generibus
multa pręterita & futura dicātur, nec aliter accidāt,
quàm dicunt: multaq obseruantibus secūdum obser-
uationes suas eueniāt, quibus implicati curiosiores
fiant, & sese magis magisq inserāt multiplicibus la-
queis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicatio-

26. q. 2. ca. illud.

nis animæ salubriter diuina scriptura nō tacuit, neq
ab ea sic deterruit animam, vt propterea talia nega-
ret esse sectāda, quia falsa dicūtur à professoribus eo-
rum, sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euene-

Deut. 13.

rit, ne credatis eis. Non enim quia imago Samuelis
murtui Saūli regi vera prenūciauit, propterea talia
sacrilegia quibus imago illa præsentata est min⁹ ex- F
ecranda sunt: aut quia in actibus Apostolorum ven-

Vētriloqua quasi ventre loquēs, Gręcæ ἐγγαστρίμυθος. Est diuinatorum gen⁹. & hodie apud Italos, q sic dicti sunt quod ore non ædētes sonū, per vētrē loqui visi sunt.

triloqua fœmina verum testimoniū perhibuit Apo
stolis domini, ideo Paulus Apostolus pepercit illi
spiritui, ac nō potius fœminā illius dæmonij corre-
ptione atq exclusione mūdauit. Omnes igitur artes
huiusmodi vel nugatoriæ vel noxiæ superstitiōis, ex
quadam pestifera societate hominum & dæmonum,
quasi pacta infidelis & dolosæ amicitiæ cōstituta, pe
nitus sunt repudiāda & fugienda Christiano: non q
idolum sit aliquid, vt ait Apostolus, sed quia quę im-
molant dæmonijs immolant & non deo: nolo autem
vos socios fieri dæmoniorum. Quod aūt de idolis
& de immolationibus quæ honori eorum exhibētur,
dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginarijs signis
sentiendum est, quę vel ad cultū idolorū, vel ad crea-
turam eiúsque partes tanquam deum colendas tra-
hunt, vel ad remediorum aliarumq obseruationum
curam pertinent: quæ non sunt diuinitus ad dilectio-
nem dei & proximi, tanquam publice constituta, sed
per priuatas appetitiones rerum temporalium, cor-
da dissipant miserorum. In omnibus ergo istis do-
ctrinis societas dæmonum formidāda atque vitan-
da est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditū
nostrum claudere atq obserare conantur. Sicut au-
tem de stellis quas condidit & ordinauit deus huma-
næ & deceptoriæ coniecturæ ab hominibus institu-

Societas inter dæmones & mathematicos. Ca. XXIIII.

tæ sunt: sic etiam de quibusdam nascentibus vel quo-
modo diuinæ prouidentiæ administratione existen
tibus rebus, multi multa humanis suspitiōibus, qua-
si regulariter conjecta literis mādauerunt, si forte in-
solite acciderint, velut si mula pariat, aut fulmine ali
quid percutiatur. Quæ omnia tantum valent,
quātum præsumptione animorū quasi cōmuni qua-
dam

G dam lingua cũ dæmonibus fœderata sunt. Quę tamen omnia plena sunt pestiferæ curiositatis, cruciãtis solicitudinis, mortiferæ seruitutis. Nõ enim quia valebant animaduersa sunt, sed animaduertẽdo atq; signando factum est vt valerent. Et ideo diuersis diuersa proueniunt secundum cogitationes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volũt, talia procurant cuiq;, qualibus eum irretitum per suspitiones & consensiones eius viderint. Sicut enim, verbi gratia, vna figura literæ quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito, & cõsensione significandi: & ideo qui vtrãq; linguam nouit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, nõ in ea significatione ponit hãc literam, in qua eam ponit cum homini scribit Latino. Et beta vno eodemq; sono, apud Græcos literæ, apud Latinos oleris nomen est. Et cũ dico, Lege, in his duabus syllabis, aliud Græcus, aliud Latinus intelligit. Sicut ergo hæ omnes significationes pro suę cuiusq; societatis consensione animos mouẽt: & quia diuersa consensio est, diuerse mouẽt. Nec ideo consenserunt in eas homines, quia iam valebãt ad significationẽ: sed ideo valent, quia cõsenserunt in eas. Sic etiam illa signa, quibus perniciosa dæmonum societas comparatur, pro cuiusq; obseruationibus va-

H lent. Quod manifestissime ostẽdit ritus augurum, qui & anteq̃ obseruent, & posteaq̃ obseruata signa tenuerint, id agunt, ne videant volatus, aut audiãt voces auium: quia nulla ista signa sunt, nisi cõsensus obseruãtis accedat.

Instituta humana. Caput XXV.

Quibus amputatis atq; eradicatis ab animo Christiano, deinceps videndę sunt institutiones hominum non superstitiosę, id est, non cum dæmonibus sed cum ipsis hominibus institutę. Nanq; omnia quę ideo valẽt inter homines, quia placuit inter eos vt valeant, instituta hominũ sunt: quorum partim superflua, luxuriosaq; instituta sunt, partim commoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciunt histriones, si natura non instituto & cõsensione hominum valerent, non primis temporibus saltante Pãtomimo pręco pronũciaret populis Carthaginis quid saltator vellet intelligi. Quod adhuc multi meminerũt senes, quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideo credendum est, quia nunc quoq; si quis theatrum talium nugarum imperit⁹ intrauerit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significẽt, frustra totus intentus est. Appetunt tamen omnes quãdam similitudinem in significando, vt ipsa signa inquantum possunt, rebus quæ significantur similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi cõsensus accedat. In picturis vero & statuis, cęterisq; huiusmodi simulatis operibus, maxime peritorũ ar-

Pãtomimus ab excellentia imitationis dict⁹ est mim⁹, q quoslibet gest⁹ & mores expsserit, & quãuis gesserit personã.

I tificum, nemo errat cum similia viderit, vt agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totũ genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cũ interest quid eorum, qua de causa, & vbi, & quando, & cuius authoritate fiat. Milia deniq; fictarum fabularum & falsitatum, quarum mendacijs homines delectantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominum propria, quæ à seipsis habent, existimanda, quàm quæq; falsa atq; mendacia. Commoda vero & necessaria hominũ cũ hominibus instituta sunt, quęcunq; in habitu & cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit: & innumerabilia genera significationum, sine quib⁹ humana societas, aut non omnino, aut minus commode geritur: quæq; in ponderibus atq; mẽsuris, & numerorum impressionibus, vel æstimationibus sua cuiq; ciuitati & populo sunt propria, & cætera huiusmodi. Quæ nisi hominũ instituta essent, non per diuersos populos varia essent, nec in ipsis populis singulis ꝑ arbitrio suorum principum mutarẽtur. Sed hęc tota pars humanorum institutorum, quæ ad vsum vitæ necessarium K proficiũt, nequaq̃ est fugiẽda Christiano, immo etiã quantum satis est, intuenda, memoriãq; retinenda.

Quę hominũ instituta fugienda, & quæ amplectenda sint. Cap. XXVI.

Adumbrata enim quædam & naturalibus vtcũq; similia hominum instituta sunt, quorum ea quę ad societatem, vt dictum est, dæmonũ pertinent, penitus repudianda sunt & detestãda. Ea vero, quæ homines cum hominibus habent, assumenda, inquantum non sunt luxuriosa atq; superflua: & maxime literarum figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumq; varietas quantum satis est, de qua superius disputauimus. Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt, proprie iam notarij appellantur. Vtilia sunt ista, nec discuntur illicite, nec superstitione implicãt, nec luxu eneruant, si tantum occupent, vt maioribus rebus, ad quas adipiscendas seruire debent, non sint impedimento.

Quæ dicantur hominũ instituta, & quæ non. Caput XXVII

Iam vero illa quæ non instituẽdo, sed aut transacta temporibus, aut diuinitus instituta, inuestigando homines prodiderunt, vbicunque discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorũ alia sunt ad sensus corporis, alia vero ad rationem animi pertinentia. Sed illa quæ sensu corporis attingũtur, vel narrata credimus, vel demõstrata sentimus, vel experta conijcimus.

Historia. Ca. XXVIII.

Quicquid igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quę appellatur historia, plurimũ nos adiuuat ad sanctos libros intelligẽdos, etiam si pręter ecclesiã puerili eruditione discatur. L Nam & per olympiadas, & per consulum nomina multa sæpe quæruntur à nobis: & ignorãtia consulatus, quo natus est dominus, & quo passus est, nonnullos coegit errare, vt putarẽt quadraginta sex annorũ ætate passum esse dominũ, quia per tot annos ædificatum esse templum, dictum est à Iudęis, quod imaginẽ dominici corporis habebat. Et annorũ quidem ferè triginta baptizatum esse retinemus authoritate Euangelica. Sed postea quot annos in hac vita egerit, quanquam textu ipso actionum eius animaduerti possit: tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur, de historia gẽtium collata cum Euangelio, liquidius certiusq; colligitur. Tunc enim videbitur nõ frustra dictum esse, quod quadraginta sex annis templum ædificatum sit: vt cum referri iste numerus ad ætatem domini non potuerit, ad secretiorem instructionem humani corporis referatur, quo indui propter nos non dedignatus est vnicus dei filius, per quem facta sunt omnia. De vtilitate autem historiæ, vt omittam Græcos, quãtam noster Ambrosius quæstionem soluit calumniantibus Platonis lectoribus & dilectoribus: qui dicere ausi sunt, om̃es domini nostri Iesu Christi sentẽtias, quas mirari & prædicare coguntur, de Platonis libris eũ M didicisse, quoniam longe ante humanum aduentum domini Platonem fuisse negari non potest. Nõnne memoratus Episcopus considerata historia gentiũ, cum Platonem reperisset Hieremiæ Prophetę temporibus profectum fuisse in Aegyptum, vbi tunc ille Propheta erat, probabilius esse ostendit, quod Plato potius nostris literis per Hieremiam fuerit imbutus, vt illa posset docere vel scribere quę iure laudantur? Ante literas enim gentis Hebræorum, in qua vnius dei cultus emicuit*†, ex qua secũdum carnem venit dominus noster, nec ipse quidem Pythagoras fuit, à cuius posteris Platonem theologiam didicisse isti asserũt. Ita consideratis temporibus fit multo credibili⁹ istos poti⁹ de literis nostris habuisse, quęcunq; bona & vera dixerũt, quàm de Platonis dominum nostrum Iesum Christum, quod dementissimũ est credere. Narratione autem historica, cum præterita etiam hominum instituta narrãtur, non inter humana instituta ipsa historia numeranda est: quia iam quæ transierũt, nec infecta fieri possunt, in ordine temporum habenda sunt, quorum est conditor & administrator

Christũ passũ esse anno ferè tricesimo docet Tertullianus ĩ ope aduersos Iudæos, impij Tiberij, ãno XV. Coss. Rubellio Gemino & Rufio Gemino. Irene⁹ putat illum fuisse maiorẽ annis 40.

2. retract. cap. 4.

*al's, extitit.

† eminuit

A

administrator deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atque vtiliter: libri autem haruspicum, & quæque similes literæ facienda vel obseruanda intendunt docere, monitoris audacia, non iudicis fide.

Cognitio herbarũ, & similiũ rerũ nõ ẽ superstitiosa. Ca. XXIX.

Est etiam narratio demonstrationi similis, qua non preterita, sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcunque de locorum situ, naturisque animalium, lignorum, lapidum, herbarum, aliorumve corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitioné valere ad ęnigmata scripturarum soluenda docuimus: non vt pro quibusdam signis adhibeantur, tanquam ad remedia vel machinamenta superstitionis alicuius: nam & illud genus iam distinctum ab hoc licito & libero separauimus. Aliud est enim dicere, tritã istam herbam si biberis, venter non dolebit: & aliud est dicere, istam herbam collo si suspenderis, venter nõ dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris: hic significatio superstitiosa damnatur. Quanquam vbi pręcantationes, & inuocationes, & characteres non sunt, plerũque dubium est vtrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adiungitur sanando corpori, vi naturæ valeat, quod libere adhibendum est: an significatiua quadã obli-

B

gatione proueniat, quod tanto prudẽtius oportet cauere Christianum, quanto efficacius prodesse videbitur. Sed vbi latet qua causa quid valeat, quo animo quisque vtatur interest, duntaxat in sanandis vel tẽperãdis corporibus, siue in medicina, siue in agricultura: syderum autem cognoscendorum nõ narratio, sed demõstratio est, quorum perpauca scriptura cõmemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem domini anniuersarie celebranda solenniter adhibetur: sic paucissimis cæterorum quoque syderũ vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine vllo sunt errore notissima. Quę per seipsam cognitio, quanquã superstitione quosdam non alliget, non multũ tamen ac propẽ nihil adiuuat tractationem diuinarũ scripturarum, & infructuosa intentione plus impedit. Et quia familiaris est perniciosissimo errori fatua fata cantantium, cõmodius honestiusque contemnitur. Habet autem pręter demonstrationem pręsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid, quod à præsenti positione motuque syderum, & in præterita eorũ vestigia regulariter licet recurrere. Habet etiam futurorum regulares coniecturas, non suspiciosas & ominosas, sed ratas & certas: nõ vt ex eis aliquid trahere inno-

C

stra fata & euenta tentemus, qualia Genethliacorũ deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinet sydera. Nam sicut is qui computat lunam, cum hodie inspexerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dicere: sic de vno quoque syderum, qui ea perite cõputat, respondere consueuerunt. De qua tota cognitione, quantum ad vsum eius attinet, quid mihi videtur, aperui.

Artis Mechanicæ in scripturis vsus. C. XXX.

Artium etiam cęterarum, quibus aliquid fabricatur, vel quod remaneat post operationem artificis ab illo effectum, sicut domus, & scamnum, & vas aliquod, atque alia huiusmodi: vel quę ministerium quoddam exhibent operanti deo, sicut medicina & agricultura & gubernatio: vel quarum omnis effectus est actio, sicut saltationum & cursuum & luctaminum, Harum ergo cunctarum artium de præteritis experimenta faciunt etiam futura conijci: nã nullus earum artifex membra mouet in operãdo, nisi pręteritorum memoriam cum futurorum expectatione contexat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cursimque vsurpanda est, nõ ad operandum, nisi forte officiũ aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad iudicandum, ne omnino nesciamus quid scriptura velit insinuare, cũ de his artibus

aliquas figuratas locutiones inserit.

Dialectica. Cap. XXXI.

D

Restãt ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, vbi disciplina regnat disputationis & numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in literis sanctis sunt penetranda & dissoluenda, plurimum valet: tantum ibi cauenda est libido rixandi, & puerilia quędam ostentatio decipiendi aduersarium. Sunt enim multa quæ appellãtur sophismata, falsæ conclusiones rationum, & plerunque ita veras imitantes, vt non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Proposuit enim quidã, dicens ei cum quo loquebatur, Quod ego sum, tu nõ es. At ille cõsensit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipso quod iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit, Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, cõcludit dicens, Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum, scriptura quantũ existimo detestatur illo loco, vbi dictum est, Qui sophistice loquitur, odibilis est. Quanquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quàm grauitatẽ decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicatur. Sunt etiam verę connexiones ratiocinationis falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur. Quæ tamen ad hoc inferuntur à bono & docto homine: vt in iis erubescens ille, cuius errorem cõsequuntur, eundẽ relinquat errorem: quia si in eodem manere voluerit, necesse est vt etiam illa quæ dãnat, tenere cogatur. Non enim vera inferebat Apostolus, cum diceret, Neque Christus resurrexit, & illa alia, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra, & deinceps alia quæ omnino falsa sunt, quia & Christus resurrexit, & non erat inanis prædicatio eorum qui hoc annunciabant, nec fides eorũ qui hoc crediderãt: sed ista falsa verissime connectebantur illi sententiæ, qua dicebatur, nõ esse resurrectionem mortuorum. Istis autem falsis repudiatis, quoniam vera erant si mortui non resurgunt, consequens erit resurrectio mortuorum. Cum ergo sint veræ connexiones, non solum verarum, sed etiã falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis discere, quæ præter ecclesiam sunt. Sententiarum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis inuestiganda est.

Hoc syllogismo quidã adortus Diogenem, ipse facta à Diogene cõuersione captus, deridebatur.

Eccli. 37.

E

1. Cor. 15.

Homines ordinẽ rerum non instituerunt, sed animaduerterũt. Ca. XXXII.

F

Ipsa tamẽ veritas connexionum non instituta, sed animaduersa est ab hominibus & notata, vt eam possint vel discere vel docere. Nam est in rerum ratione perpetua & diuinitus instituta. Sicut enim qui narrat ordinẽ temporum, non eum ipse componit: & locorum situs aut naturas animalium vel serpentium* vel lapidum qui ostendit, non res ostendit ab hominibus institutas: & ille qui demonstrat sydera, eorumque motus, nõ à se vel ab homine aliquo rem institutã demonstrat: sic etiam qui dicit, cum falsum est quod consequitur, necesse est vt falsum sit quod præcedit, verissime dicit, neque ipse facit vt ita sit, sed tantũ ita esse demõstrat. Ex hac regula illud est quod de Apostolo Paulo commemorauimus: præcedit enim non esse resurrectionem mortuorum, quod dicebãt illi, quorum errorem destruere volebat Apostolus. Porrò illam sententiam præcedentem, qua dicebant non esse resurrectionem mortuorum, necessario sequitur, Neque Christus resurrexit. Hoc autem quod sequitur, falsum est, Christus enim resurrexit. Falsum est ergo & quod præcedit. Præcedit autem, non esse resurrectionem mortuorum, Est igitur resurrectio mortuorũ. Quod totum breuiter ita dicitur, Si non est resurrectio mortuorum, neque Christus resurrexit: Christus autem resurrexit, est igitur resurrectio mortuorum. Hoc ergo vt consequenti ablato, auferetur etiam necessario quod præcedit, nõ instituerunt homines, sed ostenderunt. Et hæc regula pertinet ad

*al's, stirpium.

G veritatem connexionum, non ad veritatem sententiarum.

Cōclusio syllogismi falsa. Caput XXX. III.

Sed in hoc loco de resurrectione cum ingeretur, & regula connexionis vera est, & ipsa in conclusione sententia. In falsis autē sententijs, connexionis veritas est isto modo. Faciamus aliquem concessisse, si animal est cochlea, vocem habet. Hoc concesso, cum probatum fuerit vocem cochleam non habere, quoniam consequenti ablato, illud quod praecedit aufertur, concluditur non esse animal cochleā. Quę sententia falsa est, sed ex concesso falso vera est cōclusionis connexio. Veritas itaq; sententiae per seipsam valet, veritas autem connexionis ex eius cum quo agitur opinione vel concessione consistit. Ideo autem, vt supra diximus, infertur vera connexione quod falsum est, vt eū, cuius errorem corrigere volumus, poeniteat cōcessisse pręcedētia, quorū consequētia videt esse respuēda. Iā hic intelligere facile est, sicut in falsis sentētijs veras, sic in veris sentētijs falsas cōclusiones esse posse. Fac enim aliquē proposuisse. Si iust⁹ est ille, bonus est, & esse cōcessum. Deinde assūpsisse, nō est autē iustus. Quo itē concesso, intulisse conclusionē: Non est igitur bonus. Quae tametsi vera sint omnia, non est tamen vera regula conclusionis. Non enim sicut ablato cōsequēti aufertur necessario quod pręcedit, ita etiā ablato pręcedenti aufertur necessario quod consequitur: quia verum est cum dicimus:

H Si orator est, homo est. Ex qua propositione si assumamus. Non est autem Orator, nō erit consequens cum intuleris: Non est igitur homo.

Aliud est nosse leges cōclusionum, q̄ res intelligere. Ca. XXX. IIII.

Quapropter aliud est nosse regulas connexionum, aliud sententiarum veritatem. In illis discitur quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Consequens est: Si orator est, homo est. Inconsequens: Si homo est, orator est. Repugnās: Si homo est, quadrupes est. Hic ergo de ipsa connexione iudicatur. In veritate autem sententiarū ipsae per se sentētiae non earum connexio consideranda est: sed verin certisq; sententijs, cum incertę vera connexione iunguntur, etiā ipsae certae fiant necesse est. Quidam autem sic se iactant, cum veritatem connexionum didicerint, quasi sententiarum ipsa sit veritas. Et rursus, quidam plerunq; retinentes veram sententiam, male se contemnunt, quia leges conclusionis ignorant: cum melior sit qui nouit esse resurrectionem mortuorū, quàm ille qui nouit consequens esse, vt si resurrectio mortuorū non est, neq; Christus resurrexerit.

Definitio, Diuisio, Partitio. Ca. XXXV

Item scientia definiendi, diuidendi, atque partiendi, quanq̄ etiā rebus falsis plerunque adhibeatur, ipsa tamen falsa non est, neq; ab hominibus instituta, sed in rerum ratione comperta. Non enim quia & fabulis suis eam

I Poetae, & opinionib⁹ erroris sui vel falsi Philosophi, vel etiam haeretici, hoc est falsi Christiani adhibere consueuerunt, propterea falsum est, neque in definiēdo, neque in diuidendo aut partiendo aliquid complectēdum esse quod ad rem ipsam non pertinet, aut aliquid quod pertinet praeter eundum. Hoc verum est, etiam si ea quae definiuntur aut distribuūtur vera nō sint: nam & ipsum falsum definitur, cum dicimus, falsum esse significationem rei non ita se habentis vt significatur, siue aliquo alio modo. Quae definitio vera est, quamuis falsum verum esse non possit. Possumus etiam diuidere, dicentes, duo esse genera falsi. Vnum eorum quę omnino esse non possunt, alterum eorum quae non sunt, quamuis esse possint. Nam qui dicit septem & tria vndecim esse, id dicit quod omnino esse non potest: qui vero dicit calendis, verbi gratia, Ianuarijs pluisse, tametsi factum non sit, id tamē dicit quod fieri potuerit. Definitio igitur & diuisio falsorum potest esse verissima, quamuis falsa ipsa vtique vera non sint.

Eloquentia nō sēp vera persuadet. C. XXX. VI.

Sunt etiam quaedam praecepta vberioris disputationis, quae iam eloquentia nominatur, quae nihilominus vera sunt, quamuis eis possint etiam falsa persuaderi. Sed quia & vera esse K possunt, non est facultas ipsa culpabilis, sed ea male vtentium peruersitas. Nam neque hoc ab hominibus institutum est, vt veritatis expressio conciliet auditorem, aut vt facile quod intendit, insinuet breuis & aperta narratio, & varietas eius sine fastidio teneat intentos, & caeterę huiusmodi obseruationes: quae siue in falsis siue in veris causis verae sunt tamē, inquantum vel sciri vel credi aliquid faciunt, aut ad expetendum fugiendúmve animos mouent, & muētae potius quod ita se habeant, quàm vt ita se haberent institutae.

Rhetorica ad sermonem, Dialectica ad iudicādū vtilis. Cap. XXX. VII.

Sed haec pars cum discitur, magis vt proferamus ea quę intellecta sunt, quàm vt intelligamus adhibenda est. Illa vero conclusionum & definitionum & distributionum plurimum intellectorem adiuuat: tantum absit error, quo videntur homines sibi ipsam beatae vitę veritatem didicisse, cum ista didicerint: quanquam plerunque accidat, vt facilius homines res eas assequantur, propter quas assequendas ista discuntur, quàm talium praeceptorum nodosissimas & spinosissimas disciplinas. Tanquam si quispiam dare volens praecepta ambulandi, moneat non esse leuandum pedem posteriorem, nisi cum posuerit priorem, deinde minutatim quemadmodum articulorum & poplitum cardines oportet L mouere describat. Vera enim dicit, nec aliter ambulari potest: sed facilius homines hoc faciendo ambulant, quàm animaduertunt cum faciunt, aut intelligunt cum audiunt. Qui autem ambulare non possunt, multo minus ea curant, quae nec experiēdo possunt attendere. Ita plerunque citius ingeniosus videt non esse ratam conclusionem, quàm praecepta eius capit: tardus autem non eam videt, sed multo minus quod de illa praecipitur. Magisque in his omnibus ipsa spectacula veritatis saepe delectant, quàm ex eis in disputando aut iudicando adiuuamur, nisi forte quòd exercitatiora reddunt ingenia, si etiam maligniora aut inflatiora non reddant: hoc est, vt aut decipere verisimili sermone atque interrogationibus ament, aut aliquid magnum, quo se bonis atq; innocentibus anteponant, se assecutos putent, qui ista didicerint.

Iam vero numeri disciplina cuilibet tardissimo clarum est, quòd non sit ab hominibus instituta, sed potius indagata atq; inuenta. Non enim sicut primam syllabam Italiae, quam breuem pronunciauerunt veteres, voluit Virgilius, & longa facta est: ita quisquam potest efficere cum volue- M rit, vt ter terna aut non sint nouem, aut non possint efficere quadratam figuram, aut non ad ternarium numerum tripla sint, ad senarium sescupla, ad nullum dupla, quia intelligibiles numeri semissem non habent. Siue ergo in seipsis considerentur, siue ad figurarum aut sonorum aliarúmve motionum leges numeri adhibeantur, incommutabiles regulas habent, neque vllo modo ab hominibus institutas, sed ingeniosorum sagacitate compertas.

Numeri. Caput XXX. VIII.

Quae tamen omnia quisquis ita dilexerit, vt iactare se inter imperitos velit, & non potius quaerere vnde sint vera, quae tantummodo vera esse persenserit: & inde quaedam non solum vera, sed etiam incommutabilia quae incommutabilia esse non comprehenderit: ac sic à specie corporum vsque ad humanam mentem perueniens, cum & ipsam mutabilem inuenerit, quòd nunc docta, nunc indocta sit, constituta tamen inter incommutabilem supra se veritatem, & mutabilia infra se caetera, ad vnius dei laudem atque dilectionem cuncta conuertere, à quo cuncta esse cognoscit, doctus videri potest, sapiens autem esse nullo modo.

Quę artes humanę amplectēdę. Ca. XXX. IX.

Quamobrem videtur mihi studiosis & ingeniosis adolescentibus, & timentibus deum, beatámque vitam quaerentibus salubriter praecipi, vt nullas doctrinas, quae praeter ecclesiam

A clesiam Christi exercentur, tanquam ad beatam vitam capessendam secure sequi sudeant, sed eas sobrie diligenterq; dijudicent. Et si quas inuenerint ab hominibus institutas varias propter diuersas voluntates instituentium, & ignotas propter suspitiones errantium, maxime si habeant etiam cum dæmonibus initam societatem per quarundam significationum quasi quædam pacta atque conuenta, repudiẽt penitus & detestẽtur, alienent etiam studia à super-
Leges humanę.
fluis & luxuriosis hominmu institutis. Illa vero instituta hominum, qoæ ad societatem cõuenientium valent, pro ipsa huius vitę necessitate non negligãt. In cæteris aũt doctrinis, quę apud gẽtes inueniũtur, præter historiam rerum, vel præteriti temporis, vel pręsentis ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam vtilium artium corporaliũ experimenta & cõiecturę annumerantur, & pręter rationem disputationis & numeri nihil vtile esse srbitror. In quibus omnibus tenendum est, Ne quid nimis, & maxime in ijs quæ sd corporis sensus pertinentia, voluuntur tẽporibus, & cõtinentur locis. Sicut autem quidam de verbis omnibus & nominibus Hebræis & Syris &
B Ęgiptijs, vel siqua alia lingu a in scripturis sanctis inuenin potest, quæ in eis sine interpretatione sunt posita, fecerunt vt ea separatim interpretarentur: qood & Eusebius fecit de temporum historia propter diuinorum librorum quæstiones quæ vsum eius flagitant, Quod ergo hi fecerunt de his rebus, vt non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare: sic video posse fieri, si quem eorum qui possunt, benignam sanè operam fraternæ vtilitati delectet impendere, vt quoscunque terrarum locos, quæve animalia vel herbss stq; srbores, siue lapides vel metalla incognita, speciesq; quaslibet scriptura cõmemorat, ea generatim digerẽs, sola exposita literis mandet. Potest etiam de numeris fieri, vt eorum tantũmodo numerorum exposita ratio conscribatur, quos diuina scripturs meminit. Quorũ aliqua aut omnia forte iã facta sunt, sicut multa q̃ à bonis doctisq; Christianis elaborata stq; conscripta arbitrsmur, nõ inuenimus: sed siue propter turbas negligentium, siue propter inuidorum occultationes latent: quod vtrũ de rstione disputandi fieri possit, ignoro. Et videtur mihi fieri non posse, qois per totum textum scripturarum colligata est neruorum vice: & ideu magis ad ambigua soluenda & explicanda, de quibus post lo-
C quemur, legentes adiuuat, quàm sd incognita signa,
Ab ethnicis siquid bene dictũ, in nostrũ vsum est cõuertendum.
de quibus nunc agimus, agnoscenda. Philosophi autem qui vocantur, siqua forte vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, maxime Platonici, nõ solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustis possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Ęgyptij nõ solum idola habebant & onera grauia, quę popul⁹ Israël detestaretur & fugeret, sed
Ca. XL.
etiam vasa atq; ornamenta de auro & argento & ve-
Exo. 3. & 12.
stem, quæ ille populus exiens de Ęgypto, sibi potius tanq̃ ad vsum meliorem clanculo vendicauit, non au-
Dis. 37. c. legimus.
thoritate propria, sed præcepto dei ipsis Ęgyptijs nescienter cõmodantibus ea quibus nõ bene vtebãtur, Sic doctrinæ omnes gentilium nõ solum simulata & superstitiosa figmẽta, grauesq; sarcinas superuacanei laboris habẽt, quę vnusquisq; nostrũ duce Christo de societate gentiliũ exiens, debet abominari atq; deuitare: sed etiã liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quædã morũ præcepta vtilissima cõtinent, deq; ipso vno deo colendo nonnulla vera inueniuntur spud eos: quod eorũ tanq̃ aurum & argentũ, quod nõ ipsi instituerũt, sed de quibusdã quasi metallis diuinæ prouidẽtię, quæ vbiq; infusa est, eruerunt, & quo peruerse stq; iniuriose ad obsequia dæmonum sbutũtur, cũ ab eorũ misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus sd vsum iustũ

Tomus tertius.

prædicãdi Euangelij. Vestem quoq; illorũ, id est ho-
D minum quidẽ instituta, sed tamẽ sccõmodata humanæ societati, qua in hac vita carere nõ possumus, accipere atq; habere licuerit in vsum conuertẽda Christianum: nã quid aliud fecerũt multi boni fideles nostri? Nõnne aspicimus quãto auro & argẽto & veste suffarcinatus exierit de Ęgypto Cyprianus doctor suauissimus, & martyr beatissimus? Quãto Lactãtius? Quãto Victorin⁹, Optatus, Hilarius? Vt de viuis taceam: quãto innumerabiles Græci? Quod prior ipse fidelissimus dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, q̊ eruditus fuerit omni sapiẽtia Ęgiptiorũ? Quibus omnibus viris superstitiosa gẽtiũ consuetudo, & maxime illis tẽporib⁹, cũ Christi iugũ decutiens, Christianos persequebatur, disciplinas quas vtiles habebat, nunq̃ commodaret, si eas in vsum vnius dei colendi, quo vanus idolorũ cultus extingueretur, cõuersum iri suspicaretur: sed dederunt aurũ & srgentũ & vestem suã exeunti populo dei de Aegypto, nesciẽtes queadmodum illa quæ dabãt in Christi obsequium redderẽtur. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratum est vt hoc præsignaret:
E quod sine pręiudicio alterius, aut paris, aut melioris intelligentiæ dixerim. Sed hoc modu instructus
Studium Theologię qualẽ animũ requirat.
diuinarum scripturarum studiosus, cum ad eas perscrutandas sccedere cœperit, illud Apostolicum cogitare nõ cesset, Sciẽtia inflat, charitas ædificat. Ita enim sentiet, q̃uis de Aegypto diues exeat, tamẽ nisi Pascha egerit, saluum se esse nõ posse. Pascha autem
Ca. XLI
1. Cor. 8.
nostrũ immolatus est Christus. Nihilq; magis immolatio Christi nos docet, q̃ illud quod ipse clamat tanq̃ ad eos quos in Aegypto sub Pharaone videt laborare: Venite sd me qui laboratis & onerati estis,
Matt. 11.
& ego reficiam vos. Tollite iugum meũ super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus vestris. Iugũ enim meũ suaue † est, & sarcina mea leuis. Quibus nisi mitibus
† lene.
& humilibus corde, quos nõ inflat scientia, sed charitas ędificat? Meminerint ergo eorũ qui Pascha illo tẽpore p̃ vmbrarũ imaginaria celebrabãt, cũ signari postes sanguine sgni iuberẽtur, hyssopo fuisse signatos. Hęc herba mitis & humilis est, nihil fortius & pe-
Hyssopi vis.
netrabilius er⁹ radicib⁹: vt i charitate radicati & fundati possimus cõprehendere cũ omnibus sanctis quę sit latitudo & lõgitudo & altitudo & profundũ, id est crucẽ domini: cui⁹ latitudo dicitur in trãsuerso ligno
F quo extẽdũtur manus. Lõgitudo à terrs vsq; ad ipsã latitudinem, quo à manibus & infra totũ corpus affigitur, Altitudo à latitudine sursum vsq; ad summũ, quo adhæret caput, Profundũ vero quod terrę infixũ abscõditur. Quo signo crucis omnis actio Christiana describitur: bene operari in Christo, & ei perseuerãter inhærere: sperare cœlestia sacramẽta non prophanare. Per hãc sctionẽ purgati valebimus cognoscere etiã supereminentem scientiã charitatis Christi, qua æqualis est patri, per quem facta sunt omnia vt impleãtur in omnem plenitudinem dei. Est etiam in hyssopo vis purgatoria, ne inflante scientia de diuitijs ab Ęgypto ablatis, superbe aliqoid pulmo tumidus anhelet, Asperges me, inquit, hyssopo & mun-
Psal. 50.
dabor: lauabis me, & super niuem dealbabor. Auditui meo dabis exultationem & lęticiam. Deinde annectit consequenter, vt ostendat purgationem à superbia significari hyssopo, Et exultabunt ossa humiliata. Quantum sutem minor est auri argenti
Sacrę scripturę cũ pphana comparatio. Csp. XLII.
vestisq; copia, quam de Aegypto secum ille populus sbstulit, in comparstione diuitiarum quas postea Hierosolymæ consecutus est, quæ maxime in Salomone rege ostenduntur: tanta fit cuncta sciẽtia quæ quidem est vtilis collecta de libris gentium, si diuinarum scripturarum scientię cõparetur. Nam quicquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damna-

b ij tur,

G tur: si vtile est, ibi inuenitur. Et cum ibi quisque inuenerit omnia quę vtiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inueniet ea quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine & mirabili humilitate discuntur. Hac igitur instructione præditum cum signa incognita lectorem non impedierint, mitem & humilem corde subiugatum leuiter Christo, & oneratum sarcina leui, fundatum & radicatum & ædificatum in charitate, quam scientia inflare non possit: accedat ad ambigua signa in scripturis consideranda & discutienda, de quibus iam tertio volumine dicere aggrediar, quod dominus donare dignabitur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA LIBER TERTIVS.

Sūma superiorū librorum Caput. I. H

OMO timens deum, voluntatem eius in scripturis sanctis diligenter inquirit. Et ne amet certamina pietate mansuetus, præmunitus etiam sciētia linguarum, ne in verbis locutionibúsque ignotis hęreat, pręmunitus etiam cognitione quarūdā rerum necessariarū, ne vim naturámve earum quę propter similitudinem adhibentur, ignoret, adiuuante etiam codicum veritate quam solers emēdationis diligentia procurauit, veniat ita districtus ad ambigua scripturarum discutiēda atq; soluenda. Vt autem signis ambiguis nō decipiatur, quantum per nos instrui potest, fieri autem potest, vt istas vias quas ostendere volumus, tanquā pueriles vel magnitudine ingenij, vel maioris illuminationis claritate derideat: sed tamen vt dicere cœperam, quantum per nos instrui potest, qui co loco animi est, vt per nos instrui valeat, sciat ambiguitatē scripturæ aut in verbis proprijs esse, aut in trāslatis: quæ genera in secundo libro demonstrauimus.

Distinctio quantum faciat. Cap. II. Sed cum verba propria faciunt ambiguā scripturam, primo prouidēdum est, ne male distinxerimus, aut pronunciauerimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse prouiderit, quomodo distinguendum
I aut quomodo pronunciandum sit, consulat regulam fidei, quam de scripturarum planioribus locis & ecclesię authoritate percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in primo libro loqueremur. Quòd si ambę vel etiam omnes, si plures fuerint, partes ambiguitatis, secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis à præcedentibus & consequētibus partibus, quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus: vt videamus cui nam sententiæ de pluribus quæ se ostendunt ferat suffragium, eámque sibi contexi patiatur. Iam nunc exempla considera. Illa
Ioan. 1. hęretica distinctio, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat: vt alius sensus sit, Verbum hoc erat in principio apud deum, non vult verbum deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, qua nobis de Trinitatis ęqualitate præscribitur, vt dicamus, Et deus erat verbum, deinde subiungamus, Hoc erat in principio apud deum. Illa vero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei, & ideo textu ipso sermonis dijudicanda est, vbi
Philip. 1. ait Apostolus, Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo: multo enim magis optimum, manere in carne necessarium propter vos. Incertum enim est vtrum ex duobus concupiscentiam habens, an compellor autem ex duobus, vt illud adiungatur, K
concupiscentiam habēs dissolui, & esse cum Christo. Sed quoniam ita sequitur, Multo enim magis optimum, apparet eum eius optimi dicere se habere concupiscētiam, vt cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem: concupiscentiam scilicet esse cū Christo, necessitatem manere in carne. Quæ ambiguitas vno consequenti verbo dijudicatur, quod positum est, enim: quam particulam qui abstulerūt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, vt non solum cōpelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est, Et quid eligam ignoro, compellor autem ex duobus: quam distinctio sequitur, concupiscētiam habens dissolui, & esse cum Christo. Et tanquam quæreretur, quare huius rei potius habeat concupiscentiam? Multo enim magis optimum, inquit. Cur ergo è duobus cōpellitur? Quia est manendi necessitas quam ita subiecit, Manere in carne necessarium propter vos. Vbi autem neq; pręscripto fidei, neq; ipsius sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum quæ ostenduntur sententiam distinguere. Veluti est illa ad Corinthios. Has ergo promissiōes ha 2. Cor. 7.
bentes charissimi, mundemus nos ab omni coinqui L
natione carnis & spiritus, perficiētes sanctificationē in timore domini: capite nos, nemini nocuimus. Dubium est quippe vtrum mundemus nos ab omni coinquinatione carnis & spiritus, secūdum illam sententiam, vt sit sancta & corpore & spiritu: an mundemus nos ab omni coinquinatione carnis, vt alius sit sensus, Et spiritus perficientes sanctificationem in timore domini, capite nos. Tales igitur distinctionum ambiguitates in potestate legentis sunt.

Quæcunque autem de ambiguis distinctionibus Distinctio
diximus, eadem obseruāda sunt & in ambiguis pro in pronū-
nunciationibus. Nā & ipsę nisi nimia lectoris vitien ciando.
tur incuria: aut regulis fidei corriguntur, aut præce Cap. III.
dentis vel consequentis contextione sermonis: aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilominus dubiæ remanebunt, vt quolibet modo lector pronunciauerit, non sit in culpa. Nisi enim fides reuocet, qua credimus deum nō accusaturum aduersus electos suos, & Christum non condemnaturū electos suos, potest illud sic pronūciari, Quis accusabit aduersus electos dei? Vt hanc interrogationem quasi responsio subsequatur, Deus qui iustificat. Et iterū
interrogetur, Quis est qui condemnat? Et respon M
deatur, Christus Iesus qui mortuus est. Quod credere quia dementissimum est, ita pronunciabitur, vt
præcedat percontatio, sequatur interrogatio. In Percōta-
ter percontationem autem & interrogationem hoc tio & inter
veteres interesse dixerunt, quòd ad percontationem rogatio.
multa responderi possunt, ad interrogationem vero, aut non, aut etiam. Pronunciabitur ergo ita, vt post percontationem qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei? illud quod sequitur sono interrogantis enuncietur, Deus qui iustificat? vt tacite respondeatur, non. Et item percontemur, Quis est qui condemnat? rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est: magis autē qui resurrexit, qui est in dextera dei, q & interpellat pro nobis? vt vbiq;
tacite respondeatur, non. At vero illo loco vbi ait, Roma. 1.
Quid ergo dicemus? quia gentes quæ non sectabantur iustitiā, apprehenderunt iustitiam, nisi post percontationem qua dictum est, Quid ergo dicemus? responsio subijciatur, quia gentes quæ non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam, textus consequens non cohærebit. Qualibet autem voce pro
nuncietur illud quod Nathanaël dixit, A Nazareth Ioan. 1.
potest aliquid boni esse: siue affirmantis, vt illud solum ad interrogationem pertineat quod ait, A Nazareth:

A zareth: siue totum cum dubitatione interrogantis,
non video quomodo discernatur: vterque autem sen-
sus fidem non impedit. Est etiam ambiguitas in so-
no dubio syllabarum, & hæc vtique ad pronunciati-
Psal. 138. onem pertinens, Nam quod scriptum est, Non est
absconditum à te os meum quod fecisti in abscondi-
to, non elucet legenti vtrum correpta litera os pro-
nunciet an producta. Si enim corripiat, ab eo quod
sunt ossa: si autem producat, ab eo quod sunt ora, in-
telligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præ-
cedentis inspectione dijudicantur. Nam in Græco
non, ςόμα, sed ὀςέον positum est. Vnde plerunque lo-
quendi consuetudo vulgaris vtilior est significandis
rebus, quàm integritas literata. Mallem quippe cum
barbarismo dici, Non est absconditum à te ossum
meum, quàm vt ideo esset minus apertum, quia ma-
gis Latinum est. Sed aliquando dubius syllabæ so-
nus etiam vicino verbo ad eandem sententiam perti-
Gal. 5. nente dijudicatur, Sicut est illud Apostoli, Quæ
prædico vobis sicut prędixi, quoniam qui talia agũt
regnum dei non possidebunt. Si tantummodo dixis-
set, quæ prædico vobis, neque subiunxisset, sicut prę-
dixi, non nisi ad codicem præcedentis linguæ recur-
rendum esset, vt cognosceremus vtrum in eo quòd
B dixit, prædico, producenda an corripienda esset
media syllaba, Nunc autem manifestum est produ-
cendam esse. Non enim ait, sicut prædicaui, sed
Ambiguitas sermonis qua rõne expediat̃ sicut prædixi. Non solum autem istæ, sed
etiam illæ ambiguitates quæ non ad distinctionem
vel ad pronunciationem pertinent, similiter consi-
derandæ sunt, qualis illa est ad Thessalonicenses:
Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubiũ
Ca. IIII. est enim, vtrum ò fratres, an hos fratres. Neutrum
1. Thes. 3. autem horum est cõtra fidem: sed Græca lingua hos
casus pares non habet, & ideo illa inspecta renuncia-
tur vocatiuus, id est, ò fratres. Quòd si noluisset in-
terpres dicere, propterea consolationem habuimus
fratres in vobis: minus seruitum esset verbis, sed mi-
nus de sententia dubitaretur: aut certe si adderetur,
nostri, nemo ferè ambigeret vocatiuum esse casum,
cum audiret, Propterea consolati sumus fratres no-
stri in vobis: Sed iam hoc periculosius permittitur.
1. Cor. 15. ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apo-
stolus, Quotidie morior, per vestram gloriam fra-
tres quam habeo in Christo Iesu. Ait enim quidam
interpres, Quotidie morior, per vestram iuro glo-
riam: quia in Græco vox iurantis manifesta est sine
ambiguo sono. Rarissime igitur & difficillime inue-
C niri potest ambiguitas in proprijs verbis, quantum
ad libros diuinarum scripturarum spectat, quam nõ
aut circumstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scri
ptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præ-
Figurat⁹ sermo si intelligatur illustrat scripturam. cedentis linguæ soluat inspectio. Sed verborum
translatorum ambiguitates, de quibus deinceps lo-
quendum est, non mediocrem curam industriámque
desiderant. Nam in principio cauendum est, ne figu-
ratam locutionem ad literam accipias. Et ad hoc e-
nim pertinet, quod ait Apostolus, Litera occidit,
Cap. V. spiritus autem viuificat. Cum enim figurate dictum
1. Cor. 3. sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter
sapitur. Neque vlla mors animæ congruentius ap-
pellatur, quàm cum id etiam quod in ea bestijs ante-
cellit, hoc est intelligentia carni subijcitur sequendo
literam. Qui enim sequitur literam, translata verba
sicut propria tenet: neque illud quod proprio verbo
significatur, refert ad aliam significationem. Sed si
sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi
vnum diem de septem, qui continuo volumine repe-
tuntur. Et cum audierit sacrificium, non excedit co-
gitatione illud quod fieri de victimis pecorum terre-
nisq́ fructibus solet. Ea demum est miserabilis ani-
mæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra crea-

turam corpoream oculum mentis ad hauriendum D
æternum lumen leuare non posse. Quæ tamen Seruitus legis. Caput. VI.
seruitus in Iudæo populo longe à cæterarum genti-
um more distabat, quandoquidem rebus temporali-
bus ita subiugati erant, vt vnus eis in omnibus com
mendaretur deus. Et quanquam signa rerum spiri-
talium pro ipsis rebus obseruarent, nescientes quò re-
ferrentur, id tamen insitum habebant, quod tali ser-
uitute vni omnium, quẽ non videbant, placerent deo.
Quam custodiam tanquam sub pædagogo paruu- Gal. 3.
lorum fuisse scribit Apostolus. Et ideo qui talibus
signis pertinaciter inhæserunt, contemnentem ista
dominum, cum iam tempus reuelationis eorum ve-
nisset, ferre non potuerunt: atq; inde calumnias, quòd
sabbato curaret, moliti sunt principes eorum, popu-
lusq́ signis illis tanquam rebus astrictus, non crede-
bat deum esse, vel à deo venisse, qui ea sicut à Iudæis
obseruabantur, nollet attendere. Sed qui crediderũt,
ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana,
satis ostenderunt quanta vtilitas fuerit eo modo sub
pædagogo custodiri, vt signa quæ temporaliter im-
posita erant seruientibus, ad vnius dei cultum, qui fe-
cit cœlum & terram, opinionem obseruantium *reli- *als, seruientium.
garet. Nanque illi quia proximi spiritalibus fuerũt,
in ipsis enim temporalibus & carnalibus vocibus at- E
que signis, quamuis quomodo spiritaliter essent in-
telligenda nescirent, quia vnum tamen didicerant
venerari æternum deum, tam capaces extiterunt spi
ritus sancti, vt omnia sua venderẽt, eorumq́ precium
indigentibus distribuendum, ante Apostolorum pe-
des ponerent, séque totos dedicarent deo tanquam
templum nouum, cuius terrenæ imagini, hoc est tẽ-
plo veteri seruiebant. Non enim hoc vllas ecclesias
gentium fecisse scriptum est, quia non tam prope in-
uenti erant qui simulachra manufacta deos habebãt.
Et si quando aliqui eorum illa tanquam signa in- De cultoribus simulachrorũ & creaturarũ. Ca. VII.
terpretari conabantur, ad creaturam colendam, ve-
nerandámque referebant. Quid enim mihi prodest
simulachrum, verbi gratia, Neptuni, non ipsum ha-
bendum deum, sed eo significari vniuersum mare, vel
etiam omnes aquas cæteras, quæ fontibus prorumpũt:
sicut à quodam Poëta illorum describitur, si bene re-
colo, ita dicente, Tu Neptune pater cui tempora ca- Claudiani versus.
na crepanti Cincta salo resonant, magnus cui perpe-
te mento Profluit Oceanus, & flumina crinibus er-
rant. Hæc siliqua intra dulce tectorium sonantes la-
pillos quatit. Non est autem hominum, sed porcorũ
cibus. Nouit quid dicam, qui Euangelium nouit.
Quid ergo mihi prodest quòd Neptuni simulachrũ F
ad illam significationem refertur, nisi forte vt neu-
trum colam. Tam enim mihi statua quælibet, quàm
mare vniuersum, non est deus. Fateor tamen altius
demersos esse, qui opera hominum deos putãt, quàm
qui opera dei. Sed nobis vnus diligendus & colẽdus
deus præcipitur, qui fecit hæc omnia, quorum illi si-
mulachra venerantur, vel tanquam deos, vel tanquã
signa & imagines deorum. Si ergo signum vtiliter
institutum pro ipsa re sequi, cui significandæ institu-
tum est, carnalis est seruitus, quanto magis inutili-
um rerum signa instituta pro rebus accipere? Quæ
si retuleris ad ea ipsa quæ his significantur, eisq́ co-
lendis animum obligaueris, nihilominus seruili car
nalíq; onere atque velamine non carebis. Quã- Christiani signa interpretantur. C. VIII.
obrẽ Christiana libertas eos, quos inuenit sub signis
vtilibus tanquã prope inuentos, interpretatis signis
quibus subditi erant, eleuatos ad eas res, quarum il-
la signa sunt, liberauit. Ex his factæ sunt ecclesiæ san
ctorum Israëlitarum. Quos autem inuenit sub si-
gnis inutilibus, nõ solum seruilem operationem sub
talibus signis, sed etiam ipsa signa frustrauit remo-
uitq́ omnia: vt à corruptione multitudinis simulato-
rum deorum, quam sæpe ac proprie scriptura forni-

[G] cationem vocat, ad vnius dei cultum gentes conuerterentur, nec sub ipsis iam signis vtilibus seruituræ, sed exercitaturæ potius animum in eorum intelligentia spirituali.

[De signis Israëlitarum & Christianorum. Cap. IX.] Sub signo enim seruit qui operatur aut veneratur aliquã rem significantem, nesciẽs quid significet. Qui vero aut operatur, aut veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemq́ intelligit, non hoc veneratur quod videtur & transit, sed illud potius quò talia cuncta referẽda sunt. Talis autem homo spiritalis & liber est, etiam tẽpore seruitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa reuelari, † quorũ iugo edomandi sunt. [† aliis, releuari.] Tales autem spiritales erant Patriarchæ ac Prophetæ, omnesq́ in populo Israël per quos nobis spiritussanctus ipsa scripturarum & auxilia & solatia ministrauit. Hoc vero tẽpore posteaq̃ resurrectione domini nostri Iesu Christi manifestissimũ iudiciũ nostrę libertatis illuxit, nec eorũ quidẽ signorũ quæ iam intelligimus operatione graui onerati sumus: sed quædam pauca pro multis eademq́ factu facillima, & intellectu augustissima, & obseruatione castissima, ipse dominus & Apostolica tradidit disciplina: [Baptismus. Eucharistia.] sicuti est baptismi sacramentum, & celebratio corporis & sanguinis domini. Quæ vnusquisque cum percipit quò referantur imbutus agnoscit, vt ea non carnali seruitute, sed spiritali poti⁹ libertate veneretur.

[H] Vt autem literã sequi & signa pro rebus quæ iis significantur accipere seruilis infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari male vagãtis erroris est. Qui autem non intelligit quid significet signum, & tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur seruitute. Melius est autem, vel premi incognitis, sed vtilibus signis, quàm inutiliter ea interpretando, à iugo seruitutis eductam ceruicẽ laqueis erroris inserere.

[Quæ vt figurate dicta, sint accipienda. C. X.] Huic autẽ obseruationi qua cauemus figuratam locutionem, id est translatam quasi propriam sequi, adiungenda etiam illa est, ne propriam quasi figuratam velimus accipere. Demonstrãdus est igitur pri⁹ modus inueniendæ locutionis, propriáne an figurata sit. Et iste oĩno modus est, vt quicquid in sermone diuino neque ad morum honestatem neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas. Morum honestas ad diligẽdum deum & proximum, fidei veritas ad cognoscendum deum & proximum pertinet. Spes autem sua cuique est in cõsciẽtia propria, quemadmodum se sentit ad dilectionem dei & proximi cognitionẽq́ proficere. De qui[I]bus omnibus primo libro dictum est. Sed quoniam procliue est humanum genus, nõ ex momentis ipsius libidinis, sed potius suæ consuetudinis æstimare peccata, fit plerunque vt quisque hominum ea tãtum culpanda arbitretur quæ suæ regionis & temporis homines vituperare atque damnare consueuerunt, & ea tantum probanda atque laudãda quæ consuetudo eorum cum quibus viuit admittit: eoq́ contingit, vt si quid scriptura vel præceperit quod abhorret à consuetudine audientium, vel quod non abhorret culpauerit, si animum eorum iam verbi vinxit authoritas, figuratam locutionem putent. [Charitas Cupiditas.] Non autem præcipit scriptura nisi charitatẽ, nec culpat nisi cupiditatẽ, & eo modo informat mores hominum. Item si animũ præoccupauit alicui⁹ erroris opinio, quicquid aliter asseruerit scriptura, figuratum homines arbitrãtur. Nõ autem asserit nisi catholicam fidem, rebus præteritis & futuris & præsentibus. Præteritorum narratio est, futurorum prænunciatio, præsentiũ demõstratio. Sed omnia hęc ad eandẽ charitatem nutriẽdam atq́ corroborandã, & cupiditatem vincendam atq́ extinguendã valent. [1. sent. dis. 17. cap. quod autem.] Charitatem voco motum animi ad fruendũ deo propter ipsum, & se atq́ proximo propter deum. Cupiditatem autẽ motum animi ad fruendũ se & proximo & quolibet corpore nõ propter deum. [K] Quod autẽ agit indomita cupiditas ad corrumpendum animũ & corpus suum, flagitium vocatur. [Flagitiũ] Quod autẽ agit vt alteri noceat, facinus dicitur. [Facinus.] Et hæc sũt duo genera omniũ peccatorũ, sed flagitia priora sunt. Quę cum exanimauerint animũ, & ad quandam egestatem perduxerint, in facinora prosilitur, quibus remoueantur impedimenta flagitiorũ aut adiumenta quærãtur. Item quod agit charitas quo sibi prosit, vtilitas est. Quod autem agit vt prosit proximo, beneficẽtia nominatur. Et hic pręcedit vtilitas, quia nemo potest ex eo quod nõ habet prodesse alteri. Quãto autem magis regnum cupiditatis destruit̃, tãto charitatis augetur.

Quicquid ergo asperum & quasi sæuum factu dictúque in sanctis scripturis legitur ex persona dei vel sanctorum eius, ad cupiditatis regnum destruẽdum valet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendũ quasi figurate dictum sit. [Quæ ad euellendã cupiditatẽ, quæq́ ad inserẽdam charitatẽ faciant. Caput. XI.] Sicuti est illud Apostoli, Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua, ijs quidem qui secundum sustinẽtiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus vitam æternam: ijs autem qui ex contentione sunt, & diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum & Græci. [Roma. 2.] [L] Sed hoc ad eos, cum quibus euertitur ipsa cupiditas, qui eam vincere noluerũt. Cum autem in homine cui dominabãtur, regna cupiditatis subuertuntur, illa est aperta locutio. Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cũ vitijs † & concupiscentijs. [Gal. 5.] [† passionibus.] Nisi quia & hic quædam verba translata tractãtur, sicuti est, ira dei, &, crucifixerũt. Sed nõ tam multa sunt vel ita posita, vt obtegant sensum & allegoriam, vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Hieremiæ dicitur: Ecce cõstitui te hodie super gẽtes & regna, vt euellas & destruas & disperdas & dissipes. [Hiere. 1.] nõ dubium quin figurata locutio tota sit ad eum finem referenda quem diximus.

Quæ autem quasi flagitiosa imperitis videntur, siue tãtum dicta siue etiã facta sunt, vel ex dei persona, vel ex hominũ, quorum nobis sanctitas commendatur, tota figurata sunt, quorum ad charitatis pastũ enucleanda secreta sunt. [Facta iudicantur ex circũstantijs. Ca. XII.] Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictius vtitur quàm sese habent mores eorum cum quibus viuit, aut temperans aut superstitiosus est: [M] quisquis vero sic eis vtitur, vt metas cõsuetudinis bonorum, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus nõ vsus rerũ, sed libido vtentis in culpa est. Neq́ enĩ vllo modo quisq́ sobrius crediderit domini pedes ita vnguento precioso à muliere perfusos, vt luxuriosorũ & nequã hominum solẽt, quorũ talia cõuiuia detestamur. Odor enĩ bonus, fama bona est, quam quisquis bonæ vitę operibus habuerit, dũ vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius preciosissimo odore perfundit. Ita quod in alijs personis plerunq́ flagitiũ est, in diuina vel prophetica persona magnæ cuiusdã rei signũ est. Alia quippe est i perditis moribus, alia in Oseę Prophete vaticinatione coniunctio meretricis. [Oseæ. 1.] Nec si flagitiose in cõuiuijs temulẽtorũ & lasciuorũ nudantur corpora, propterea in balneis nudũ esse, flagitiũ est. Quid igitur locis & tẽporib⁹ personisq́ cõueniat, diligẽter attẽdendũ est, ne temere flagitia reprehẽdamus. Fieri enĩ põt, vt sine aliquo vitio cupidinis vel voracitatis p̃ciosissimo cibo sapiẽs vtat̃, insipiẽs autẽ foedissima gulę flãma in vilissimũ ardescat. Et sani⁹ quisq́ maluerit more dñi pisce vesci, q̃ lenticula more Esau nepotis Abrać, aut hordeo more iumẽtorum. [Pisce tãquã cibo delicato.] Nõ eĩ ppterea cõtinẽtiores nobis sũt plereq́ bestię, quia vilioríb⁹ alunt̃ escis. Nã in oĩbus huiuscemodi rebus,

A di rebus, non ex earum rerum natura quibus vtimur,
sed ex causa vtendi & modo appetendi vel probandũ
est vel improbandum quod facimus. Regno terreno
veteres iusti cœleste regnum imaginabantur & prę-
nunciabant. Sufficiendæ prolis causa erat vxorum
plurium simul vni viro habendarum inculpabilis cõ-
suetudo, & ideo vnam fœminam maritos habere plu
rimos honestum non erat: nõ enim mulier eo est fœ-
cundior, sed meretricia potius turpitudo est vel quę-
stum vel liberos vulgo quærere. In huiuscemodi mo-
ribus quicquid illorum temporum sancti non libidi-
nose faciebant, quamuis ea facerent quæ hoc tempo-
re nisi per libidinem fieri non possunt, non culpat scri
ptura. Et quicquid ibi tale narratur, non solum histo
rice ac proprie, sed etiam figurate ac prophetice ac-
ceptum, interpretandum est vsq; in finem illum cha-
ritatis, siue dei, siue proximi, siue vtriusq;. Sicut enim
talares & manicatas tunicas habere apud Roma-
nos veteres flagitium erat, nunc autem honesto loco
natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitiũ est:
sic animaduertendum est in cætero quoq; vsu rerum
abesse oportere libidinemq; non solum ipsa eorum
inter quos viuit consuetudine nequiter abutitur: sed
etiam sæpe fines eius egressa, fœditatem suam, quæ
B inter claustra morum solennium latitabat, flagitio-
Oia ad p- sissima eruptione manifestat. Quicquid autem
ximi vti- congruit consuetudini eorum, cũ quibus vita ista de-
litatẽ re- genda vel necessitate imponit, vel officio suscipitur,
ferenda. à bonis & magnis hominibus ad vtilitatem & benefi
Ca. XIII centiam referẽdum est, vel proprie, sicut & nos debe-
Consuetu mus, vel etiam figurate, sicut Prophetis licet. In
dinem nõ quæ facta legenda cum incurrunt indocti alterius cõ
esse iusti- suetudinis, nisi authoritate reprimantur flagitia pu-
tiam. Ca. tant, nec possunt animaduertere totam conuersatio-
XIIII. nem suam, vel in coniugijs, vel in conuiuijs, vel in ve-
stitu, cæteroq; humano victu atque cultu, alijs genti-
bus & alijs temporibus flagitiosam videri. Qua va-
rietate innumerabilium cõsuetudinum cõmoti qui-
dam dormitantes, vt ita dicam, qui neque alto som-
no stultitiæ sopiebantur, nec in sapientiæ lucem po-
terant euigilare, putauerũt nullam esse iustitiam per
seipsam, sed vnicuiq; genti consuetudinem suam iustã
videri: quæ cum sit diuersa omnibus gẽtibus, debeat
autem incõmutabilis manere iustitia, fieri manife-
stum, nullam vsquã esse iustitiam: non intellexerunt,
ne multa cõmemorem, quod tibi fieri non vis, alij ne
feceris, nullo modo posse vlla eorum gẽtili diuersita-
te variari. Quæ sententia cum refertur ad dilectio-
nem dei, omnia flagitia moriũtur: cum ad proximi,
C omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habita-
culum suum: non ergo debet corrumpere habitaculũ
dei, seipsum scilicet. Et nemo vult sibi à quoquam no
Charitas ceri: nec ipse igitur cuiquam nocuerit. Sic euer-
finis scri- sa tyrannide cupiditatis, charitas regnat iustissimis
pturę. Ca legibus dilectionis dei propter deum, sui & proximi
put. XV. propter deum. Seruabitur ergo in locutionibus fi-
guratis regula huiusmodi, vt tam diu versetur diligẽ
ti cõsideratione quod legitur, donec ad regnum cha-
ritatis interpretatio perducatur. Si autem hoc iam
Vbi figu proprie sonat, nulla putetur figurata locutio. Si
ra subsit, præceptiua locutio est, aut flagitium aut facinus ve
vbi non. tans, aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, nõ est
Caput figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iu-
XVI. bere, aut vtilitatem aut beneficentiã vetare, figura-
Ioan. 6. ta est. Nisi manducaueritis, inquit, carnẽ filij hois &
sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis:
facinus vel flagitium videtur iubere. Figura est er-
Euchari- go, præcipiẽs passioni domini esse cõmunicandum,
stia. & suauiter atq; vtiliter recõdendũ in memoria, quòd
pro nobis caro ei⁹ crucifixa & vulnerata sit. Ait scri-
Prouerb. ptura: Si esurient inimicus tuus, ciba illum: si sitit,
25. potum da illi. Hic nullo dubitãte beneficentiam prę-

cipit. Sed quod sequitur, Hoc enim faciens carbones D
ignis congeres super caput eius: maleuolentiæ faci-
nus putes iuberi. Ne igitur dubitaueris figurate di-
ctum: & cum possit dupliciter interpretari, vno mo-
do ad nocendum, altero ad pręstandum, ad beneficẽ-
tiam te potius charitas reuocet, vt intelligas carbo-
nes ignis esse vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus
superbia sanatur eius qui dolet se inimicum fuisse ho
minis à quo eius miseriæ subuenitur. Item cũ ait do-
minus, Qui amat animã suam perdet eam: non vti- Ioan. 12.
litatem vetare putandus est, qua debet quisq; conser-
uare animam suam: sed figurate dictum, perdet ani-
mam, id est, perimat atq; amittat vsum eius quẽ nũc
habet, peruersum scilicet atque pręposterum, quo in-
clinatur temporalibus, vt æterna non quærat. Scri-
ptum est, Da misericordiam, & ne suscipias peccato- Eccli. 12.
rem. Posterior pars huius sententiæ videtur vetare
beneficẽtiam. Ait enim, ne suscipias peccatorem: In-
telligas enim figurate positum pro peccato peccato-
rem, vt peccatum eius non suscipias. Sæpe au- Non oĩa
tem accidit, vt quisquis in meliori gradu spiritalis ꝑcipi oi-
vitæ vel est vel esse se putat, figurate dicta esse arbi- bus. Cap.
tretur, quæ inferioribus gradibus præcipiuntur, Vt XVII.
verbi gratia, si cœlibem amplexus est vitam, & se ca-
strauit propter regnum cœlorum, quicquid de vxore
diligenda & regenda sancti libri pręcipiunt, non pro- E
prie, sed translate accipi oportere cõtendat. Et quis-
quis statuit seruare innuptam virginem suam, tan-
quam figuratam locutionẽ conetur interpretari qua
dictum est, Trade filiam, & grande opus perfeceris. Eccli. 7.
Erit igitur etiam hoc in obseruationibus intelligẽ-
darum scripturarum, vt sciamus alia omnibus com-
muniter præcipi, alia singulis quibusque generibus
personarum, vt nõ solum ad vniuersum statum vale-
tudinis, sed etiam ad suam cuiusque membri propriã
infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe ge-
nere curandum est, quod ad melius genus non potest
erigi. Item cauendum est ne forte quod in scri- Quo tpe
pturis veteribus pro illorum temporum conditione quid ꝑce-
etiam si non figurate sed proprie intelligatur, non est ptũ sit cõ
flagitium neque facin⁹, ad ista etiam tempora quis siderãdũ.
putet in vsum vitæ posse transferri: quod nisi domi- Caput
nante cupiditate, & ipsarum quoq; scripturarum qui- XVIII.
bus euertenda est satellitium quęrente nõ faciet: nec
intelligit miser ad hanc vtilitatem illa sic esse posita,
vt spei bonæ homines salubriter videant, & consue-
tudinem quam aspernantur posse habere vsum bonũ,
& eam quam amplexantur esse posse damnabilem, si
& ibi charitas vtentium, & hic cupiditas attenda-
tur. Nam si multis vxoribus caste vti quisquam pro F
tempore potuit, potest alius vna libidinose. Magis
enim probo multarum fœcunditate vtẽtem propter
aliud, quàm vnius carne fruentem propter ipsam. Ibi
enim quæritur vtilitas temporum opportunitatibus
congrua, hic satiatur cupiditas temporalibus volu-
ptatibus implicata. Inferiorisq; gradus ad deũ sunt
quibus secundum veniam concedit Apostolus car- 1. Cor. 7.
nalem cum singulis coniugibus consuetudinem pro-
pter intemperantiam eorum: quàm illi qui plures sin
guli cum haberent, sicut sapiens in cibo & potu, non
nisi salutem corporis, sic in concubitu non nisi pro-
creationem filiorum intuebãtur. Itaque si eos in hac
vita inuenisset domini aduentus, cum iam non mit-
tendi sed colligendi lapides tempus esset, statim se-
ipsos castrarent propter regnum cœlorum. Non enĩ
est in carendo difficultas, nisi cum est in habendo cu-
piditas. Nouerant quippe illi homines etiam in ip-
sis coniugibus luxuriam esse abutendi intemperan-
tiam, quod Tobiæ testatur oratio, quando est copu-
latus vxori. Ait enim, Benedictus es domine deus Tobic. 8.
patrum nostrorum, & benedictum nomen tuum in
omnia secula seculorum. Benedicant te cœli & om-

G nis creatura tua. Tu fecisti Adam, & dedisti illi adiutorium Euam. Et nunc domine tu scis quoniam nō luxuriæ causa accipio sororem meam, sed ipsa veritate vt miserearis nostri domine.

Mali alios de suo æstimāt ingenio. C. XIX.

Sed qui effrenata libidine, vel per multa stupra diffluentes euagantur, vel in ipsa vna coniuge, non solum excedunt ad liberorum procreationem pertinentem modum, sed etiam inhumanioris intemperantiæ sordes inuerecunda omnino licentia seruilis cuiusdam libertatis accumulant, non credunt fieri potuisse, vt temperanter multis fœminis antiqui vterentur viri, nihil seruantes in vsu illo nisi congruum tempori propagandæ prolis officium: & quod ipsi laqueis libidinis obstricti, vel in vna non faciunt, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur. Sed isti possunt dicere, ne honorari quidem atque laudari oportere viros bonos & sanctos, quia ipsi cum honorantur atque laudantur intumescunt superbia, tanto auidiores inanissimæ gloriæ, quanto eos frequentius atque latius lingua blandior ventilauerit: qua ita leues fiunt, vt eos rumoris aura, siue quę prospera, siue quę aduersa existimatur, in quaslibet inuehat voragines flagitiorum, aut in facinorum etiam saxa collidat. Videant ergo quàm sibi arduum sit atque difficile, nec laudis

H esca illici, nec contumeliarum aculeis penetrari, & non ex se alios metiantur.

In quauis viuēdi ratione boni sui sūt similes. Ca. XX.

Credant potius Apostolos nostros nec cum suspicerentur ab hominibus inflatos fuisse, nec cum despicerentur elisos. Neutra quippe tentatio defuit illis viris. Nam & credētium celebrabantur præconio, & persequentium maledictis infamabantur. Sicut ergo isti pro tempore vtebantur his omnibus & non corrumpebantur: sic illi veteres vsum fœminarum ad sui temporis conuenientiam referentes, non patiebantur eam dominationem libidinis, cui seruiunt qui ista non credunt. Et ideo isti sese nullo modo cohiberēt ab inexpiabili filiorum odio à quibus vel vxores vel cōcubinas suas attentatas, aut attrectatas esse cognoscerent, si eis forte tale aliquid accidisset.

Adulterium Dauid. Cap. XXI.

Rex autem Dauid cum hoc ab impio atque immani filio passus esset, non solum ferocientem tolerauit, sed etiam planxit extinctum. Non enim carnali zelo irretitus tenebatur, quem nullo modo iniuriæ suæ, sed peccata filij commouebant. Nam ideo si vinceretur eum occidi prohibuerat, vt edomito seruaretur pœnitēdi locus. Et quia non potuit, non orbitatem doluit in eius interitu, sed quia nouerat in quas pœnas tam impie

I adultera & parricidalis anima raperetur. Nanque alio prius filio, qui innocens erat, pro quo ægrotante affligebatur, moriente lætatus est. Ex hoc maxime apparet qua moderatione ac temperantia illi viri fœminis vtebantur, quòd cum in vnam illicite irruisset rex idem æstu quodam ætatis & temporalium rerum prosperitatibus abreptus, cuius etiam maritum occidēdum pręceperat, accusatus est per Prophetam. Qui cum ad eum venisset conuincendum de peccato, proposuit ei similitudinē de paupere qui habebat ouem vnam, cuius vicinus cū haberet multas, ad aduentum hospitis sui vnicam potius vicini pauperis oniculam exhibuit epulandam. In quem cōmotus Dauid occidi eū iussit, & quadruplicari ouē pauperi, vt se nesciens condemnaret, qui peccauerat sciens. Quod cum ei manifestatum esset, & diuinitus denunciata vindicta, diluit pœnitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum tantummodo designatum est de oue vicini pauperis, De marito autem mulieris interempto, hoc est de ipso paupere, qui vnam habebat ouem occiso, non est per similitudinem interrogatus Dauid, vt in solo adulterio disceret sententiam damnationis suę. Ex quo intelligitur quanta temperantia multas mulieres habuerit, quādo de vna in qua excessit modum à seipso puniri coactus est. Sed in isto viro immoderatæ huius libidinis, non permansio, sed transitus fuit. Propterea etiam ab arguente Propheta ille licitus appetitus hospes vocatus est. Non enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo, vicini pauperis ouem ad epulandum exhibuisse. At vero in eius filio Salomone, non quasi hospes transitum habuit, sed regnum ista libido possedit. De quo scriptura non tacuit, culpans eum fuisse amatorem mulierum. Cuius tamē initia desiderio sapientiæ flagrauerant, quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali amisit. K

Nō eadē ratio veteris & nouę legis. Cap. XXII.

Ergo quanquam omnia vel penè omnia quæ in veteris testamenti libris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate accipienda sint: tamen etiam illa quæ proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent à consuetudine bonorum, qui post aduentum domini diuina præcepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat. Multa enim sunt quæ illo tēpore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt.

Sancti, quare sint lapsi. Ca. XXIII.

Si qua vero peccata magnorum virorum legerit, tametsi aliquam in eis figuram rerū futurarum animaduertere atque indagare potuerit: rei tamē gestæ proprietatem ad hunc vsum assumat, vt se nequaquam recte suis factis iactare audeat, & præ sua iustitia cęteros tanquam peccatores contemnat, cum videat tantorum virorum & cauendas tempestates, & flēda naufragia. L Ad hoc enim etiam peccata illorum hominum scripta sunt, vt Apostolica illa sententia vbique tremenda sit, qua ait, Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat. Nulla enī ferè pagina est sanctorum librorum, in qua non sonet, quòd deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. 1. Cor. 10.

Ante omnia cōsiderādum genus locutionis. Ca. XXIIII.

Maxime itaque inuestigādum est, vtrum propria sit, an figurata locutio quam intelligere conamur. Nam comperto quòd figurata sit, adhibitis regulis rerum quas in primo libro digessimus, facile est eam versare omnibus modis, donec perueniamus ad sententiā veritatis, præsertim cum vsus accesserit pietatis exercitatione roboratus. Inuenimus autem vtrū propria sit, an figurata locutio, illa intuentes quæ supra dicta sunt.

Idem verbum non idē significat vbique. Cap. XXV.

Quod cum apparuerit, verba quibus cōtinetur, aut à similibus rebus ducta inuenientur, aut ab aliqua vicinitate attingētibus. Sed quoniā multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse pręscriptū, vt quod in aliquo loco res aliqua per similitudinē significauerit, hoc eā semper significare credamus. M Nā & in vituperatione fermentū posuit dominus cū diceret, Cauete à fermento Pharisæorū: & in laude cum diceret, Simile est regnū cœlorum mulieri quæ abscondit fermētum in tribus mensuris farinę donec fermentaretur totum. Huius igitur varietatis obseruatio duas habet formas. Sic enim aliud atque aliud res quęque significant, vt aut cōtraria aut tantummodo diuersa significent. Contraria scilicet, cum aliâs in bono, aliâs in malo res eadem per similitudinem ponitur, sicut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiā quòd leo significat Christum, vbi dicitur, Vicit leo de tribu Iuda, Significat & diabolum, vbi scriptum est, Aduersarius vester diabolus tanq̄ leo rugiēs circuit, quęrēs quē deuoret. Ita serpēs in bono est, Astuti vt serpētes, In malo aūt, Serpens Euā seduxit astutia sua. In bono, panis, Ego sum panis viuus qui de cœlo descēdi. In malo autem panis, Panes occultos libenter edite. Sic & alia plurima. Et hęc quidem quę commemoraui minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia commemorari non nisi manifestissima debuerūt. Sunt autem quę incertum sit in quam partem accipi debeāt, sicut, Calix in manu domini vini meri plenus est mixto. Incertum est enī vtrū iram dei significet

Matt. 16. Luc. 13. 2. retra. 4. Apoc. 5. 1. Petri. 5 Matt. 10 2. Cor. 11. Ioan. 6. Psal. 74.

A ficet non vſque ad nouiſſimam pœnam, id eſt, vſque
ad fecem: an potius gratiam ſcripturarũ à Iudæis ad
Gentes tranſeuntem, quia inclinauit ex hoc in hoc,
remanentibus apud Iudæos obſeruationibus quas
carnaliter ſapiunt, quia fex eius non eſt exinanita.
Cum vero res eadem non in contraria, ſed tantum in
diuerſa ſignificatione ponitur, illud eſt in exemplo,
Apoc. 17 quòd aqua & populum ſignificat, ſicut in Apocalypſi
Ioan. 7. legimus, & ſpiritumſanctum, vnde eſt illud. Flumina
aquæ viuæ fluent de ventre eius, & ſi quid aliud atq;
aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua ſignificare
intelligitur. Sic & aliæ res non ſingulæ, ſed vnaquæ-
que earum, non ſolum duo aliqua diuerſa, ſed etiam
nonnunquam multa ſignificat, pro loco ſententiæ, ſi-
Obſcura cut poſita reperitur. Vbi autem apertius poni-
locis aper tur, ibi diſcendum eſt quomodo in locis intelligantur
tiorib⁹ ex obſcuris. Neque enim melius poteſt intelligi quod
plicanda. dictum eſt deo, Apprehende arma & ſcutum, & exur-
Caput ge in adiutorium mihi: quàm ex illo loco vbi legitur,
XXVI. Domine vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti
Pſal. 34. nos. Nec tamen ita vt iam vbicũque ſcutum pro ali-
Pſal. 5. quo munimento legerimus poſitum, non accipiam⁹
Ephe. 6. niſi bonam voluntatem dei. Dictum eſt enim, Et ſcu-
B tum fidei in quo poſſitis, inquit, omnes ſagittas ma-
ligni ignitas extinguere. Nec rurſum ideo debemus
in armis huiuſcemodi ſpiritalibus ſcuto tantummo-
do fidem tribuere, cum alio loco etiam lurica dicta
ſit fidei. Induti, inquit, loricam fidei & charitatis.

Eundẽ lo Quando autem ex eiſdem ſcripturæ verbis, non
cũ varie ĩ vnum aliquid, ſed duo vel plura ſentiuntur, etiam ſi
telligi ni- latet quid ſenſerit ille qui ſcripſerit, nihil periculi eſt
hil prohi- ſi quodlibet eorum congruere veritati ex alijs locis
bet Cap. ſanctarum ſcripturarum doceri poteſt: id tamen eo
XXV- conante qui diuina ſcrutatur eloquia, vt ad volunta-
II. tem perueniatur authoris, per quem ſcripturam illã
ſanctus operatus eſt ſpiritus: ſiue hoc aſſequatur, ſiue
aliam ſententiam de illis verbis quæ fidei rectæ non
refragatur exſculpat, teſtimonium habens à quocũ-
que alio loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe au-
thor in eiſdem verbis quę intelligere volumus & ip-
ſam ſententiam forſitan vidit, & certe dei ſpiritus qui
per eum hæc operatus eſt, etiam ipſam occurſuram
lectori vel auditori, ſine dubitatione præuidit, immo
vt occurreret, quia & ipſa eſt veritate ſubnixa, pro-
uidit. Nam quid in diuinis eloquijs largius & vberi⁹
potuit diuinit⁹ prouideri, quàm vt eadem verba plu-
C ribus intelligantur modis, quos alia non minus di-
Huma- uina conteſtantia faciant approbari? Vbi au-
nis rõni- tem talis ſenſus eruitur, cui⁹ incertum certis ſancta-
b⁹ nõ fidẽ rum ſcripturarum teſtimonijs non poſſit aperiri, re-
dũ. Cap. ſtat vt ratione reddita manifeſtus appareat, etiam
XXV- ſi ille cuius verba intelligere quærimus eum forte
III. non ſenſit. Sed hæc conſuetudo perículoſa eſt. Per
ſcripturas enim diuinas multo tutius ambulatur:
† opaci- quas verbis trãſlatis occupatas † cum ſcrutari volu-
tas. mus, aut hoc inde exeat quod non habeat controuer-
ſiam: aut ſi habet, ex eadem ſcriptura vbicunque in-
uentis atque adhibitis eius teſtibus terminetur.

Cognitio Sciant autem literati, modis omnibus locutionis,
troporũ quos Grammatici Gręco nomine tropos vocãt, au-
neceſſa- thores noſtros vſus fuiſſe, & multiplicius atque co-
ria. Cap. pioſius quàm poſſunt exiſtimare vel credere qui ne-
XXIX. ſciunt eos & in alijs iſta didicerunt. Quos tamen
tropos qui nouerunt, agnoſcunt in literis ſanctis, eo-
rumq; ſcientia ad eas intelligẽdas aliquantũ adiuuã-
tur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artem
Grammaticã docere videamur. Extra ſanè vt diſcã-
tur admoneo, quãuis iam ſuperi⁹ id admonuerim, id
eſt, in ſecũdo libro, vbi de linguarum neceſſaria co-
gnitione diſſerui. Nam literę à quib⁹ ipſa Grãmati-
ca nomen accepit, γράμματα enim Græci literas vo
cant, ſigna vtiq; ſonorum ſunt ad articulatam vocem
qua loquimur pertinẽntiũ. Iſtorum autem troporũ, D
non ſolum exempla omnium, ſed quorũdam etiam
nomina i diuinis libris legũtur, ſicut allegoria, æni-
gma, parabola. Quãuis penè omnes ij tropi qui li-
berali dicuntur arte cognoſci, etiam in eorũ reperiã-
tur loquelis, qui nullos Grãmaticos audierunt, & eo
quo vulgus vtitur ſermone cõtenti ſunt. Quis enim
non dicit, ſic floreas? Qui tropus methaphora voca
tur. Quis non dicit, piſcinam etiam quæ non habet
piſces, nec facta eſt propter piſces, & tamen à piſcib⁹ Piſcina.
nomẽ accepit? Qui tropus catachreſis dicitur. Lõ-
gum eſt iſto modo cæteros perſequi, Nam vſque ad
illos peruenit vulgi locutio, qui propterea mirabilio
res ſunt, quia contra quàm dicitur ſignificant, ſicuti
eſt quæ appellatur ironia vel antiphraſis. Sed ironia
pronũciatione indicat quid velit intelligi, vti cum di
cimus homini mala facienti, res bonas facis. Anti-
phraſis vero, vt contraria ſignificet, non voce pronũ-
ciãtis efficitur: ſed aut verba habet ſua quorum ori-
go contraria eſt, ſicut appellatur lucus, quod minime Lucus.
luceat: aut conſueuit aliquid ita dici, quãuis dicatur
etiam non ecõtrario: veluti cum quærimus accipere
qđ ibi non eſt, & reſpondetur nobis, abundat: aut ad-
iunctis verbis facimus vt à cõtrario intelligatur qđ E
loquimur, veluti ſi dicamus, caue illum, quia bonus
homo eſt. Et quis talia non dicit indoctus, nec omni-
nu ſciens qui ſint, vel quid vocentur hi tropi? Quo-
rum cognitio propterea ſcripturarum ambiguitati-
bus diſſoluendis eſt neceſſaria. quia cum ſenſus ad p-
prietatem verborum ſi accipiatur, abſurdus eſt, quæ-
rendum eſt vtique ne forte illo vel illo tropo dictum
ſit, quod non intelligimus: & ſic pleraq; inuenta ſunt
quæ latebant. Ticonius quidam qui contra Do- Regulæ
natiſtas inuictiſſime ſcripſit, cum fuerit Donatiſta, Ticonij
& illic inuenitᵛ abſurdiſſimi cordis, vbi eos non omni cuiuſdã.
ex parte relinquere voluit, fecit librum quem regu- Caput
larum vocauit, quia in eo quaſdam ſeptẽ regulas exe XXX.
cutus eſt, quibus quaſi clauibus diuinarum ſcriptu-
rarum aperirentur occulta. Quarũ primam ponit
de dño & eius corpore: ſecũdam de domini corpore
bipartito: tertiam de promiſſis & lege: quartam de
ſpecie & genere: quintam de temporibus: ſextam de
recapitulatione: ſeptimam de diabolo & eius corpo-
re. Quæ quidem conſiderata, ſicut ab illo aperiũtur,
non parum adiuuant ad penetranda quæ tecta ſunt
diuinorum eloquiorum. Nec tamen omnia, quæ ita
ſcripta ſunt vt non facile intelligantur, poſſunt his re F
gulis inueniri, ſed alijs modis pluribus quos hoc nu-
mero ſeptenario vſque adeo non eſt iſte complexus,
vt idem ipſe multa exponat obſcura, in quibus harũ
regularum adhibet nullam, quoniam nec opus eſt.
Neque enim aliquid illic tale verſatur aut quæritur.
Sicut in Apocalypſi Ioannis quærit, quemadmo-
dum intelligendi ſint angeli Eccleſiarũ ſeptem qui-
bus ſcribere iubetur. & ratiocinatur multipliciter,
& ad hoc peruenit vt ipſos angelos intelligam⁹ Ec-
cleſias. In qua copioſiſſima diſputatione, nihil iſta-
rum eſt regularum, & vtique res illic obſcuriſſima
quęritur, quod exempli gratia ſatis dictum ſit. Nam
colligere omnia nimis longum & nimis operoſum
eſt, quæ ita obſcura ſunt in ſcripturis canonicis, vt
nihil iſtorum ſeptem ibi requirendum ſit. Iſte autem
cum has velut regulas commendaret, tantum eis tri
buit, quaſi omnia quæ in lege, id eſt, in diuinis libris
obſcure poſita inuenerimus, his bene cognitis atque
adhibitis intelligere valeamus. Ita quippe exor-
ſus eſt eundem librum vt diceret, Neceſſarium du-
xi ante omnia quæ mihi videntur libellum regula-
rum ſcribere, & ſecretorum legis veluti claues & lu-
minaria fabricare. Sunt enim quædam regulæ my-
ſtice quę vniuerſę legis receſſus obtinẽt, & veritatis
theſauros aliquib⁹ inuiſibiles faciũt. Quarum ſi ra-

G tio regularum sine inuidia vt cõmunicamus accepta
fuerit,clausa quæq; patefient, & obscura dilucidabun
tur,vt quisq; prophetiæ immensam syluam perambu
lans,his regulis quodãmodo quasi lucis tramitibus
deductus ab errore defendatur. Hic si dixisset. Sunt
enim quædam regulæ mysticę,quæ nonnullos legis
recessus obtinent,aut certe quæ legis magnos reces-
sus obtinent, non autem quod ait, vniuersæ legis re-
cessus,neq; dixisset,clausa quæq; patefient,sed clausa
multa patefiēt,verũ dixisset: nec tam elaborato atq;
vtili operi suo plusquã res ipsa postulat dãdo in spem
falsam lectorem eius cognitorẽmq; misisset. Quod
ideo dicendum putaui, vt liber ipse & legatur à stu-
diosis,quia plurimum adiuuat ad scripturas intelli-
Hęretici gendas, & non de illo speretur tantum quantum non
si qd bene habet.Caute sanè legendus est,non solũ propter quę-
dixerũt, dam,in quibus vt homo errauit:sed maxime propter
legendi: illa quæ sicut Donatista hæreticus loquitur. Quid
sed caute. autẽ doceant vel admoneãt istæ septem regulæ bre-
Ticonij uiter ostendam. Prima de domino & eius cor-
regula pore est,in qua sciẽtes aliquando capitis & corporis,
pnia. Ca. id est, Christi & ecclesiæ vnam personam nobis inti-
XXXI. mari:neq; enim frustra dictũ est fidelib9: Ergo Abra
Gal.3. hæ semen estis,cum sit vnum semẽ Abrahæ quod est
Christus:non hæsitemus quando à capite ad corpus,
H vel à corpore transitur ad caput, & tamẽ non recedi-
tur ab vna eadẽq; persona. Vna enim persona loqui-
Esa.61. tur dicens:Sicut sponso imposuit mihi mitrã, & sicut
sponsam ornauit me ornamento:& tamẽ quid horum
duorum capiti,quid corpori,id est quid Christo,quid
Regula ecclesiæ conueniat,vtiq; intelligendum est. Se-
secunda. cunda est de domini corpore bipartito,quod quidem
Caput non ita debuit appellari. Nõ eni reuera domini cor-
XXXII. pus est,quod cum illo non erit in æternũ. Sed dicen-
dum fuit de domini corpore vero atq; permixto: aut
vero atq; simulato,vel quid aliud: quia non solum in
æternum, verumetiam nunc hypocritę non cum illo
esse dicẽdi sunt, quanuis in eius esse videantur eccle-
sia. Vnde poterat ista regula & sic appellari,vt dice-
retur de permixta ecclesia. Quę regula lectorem vi
gilantem requirit,quãdo scriptura cum ad alios iam
loquatur,tãquam ad eosipsos ad quos loquebatur vi-
detur loqui:vel de ipsis cum de alijs iam loquatur,tã-
quam vnum sit vtrorũq; corpus, propter temporalẽ
cõmixtionem & cõmunionẽ sacramẽtorum. Ad hoc
Cant.1. pertinet in Canticis cãticorum: Fusca sum & specio-
sa,vt tabernacula cedar,speciosa sum vt pelles Salo-
monis. Nõ enim ait:Fusca fui,vt tabernacula cedar,
I & speciosa fui vt pelles Salomonis : sed vtrunq; se es-
se dixit propter temporalem vnitatem intra vna re-
tia piscium bonorum & malorũ. Tabernacula enim
cedar ad Hismaëlem pertinent,qui non erit hæres cũ
Esa.42. filio liberæ. Itaq; cum de bona parte deus dicat: Du-
cam cæcos in viam quã non nouerũt,& semitas quas
non nouerũt calcabunt,& faciam illis tenebras in lu-
cem,& praua in directum:hęc verba faciam & nõ de-
relinquã eos. Mox de alia parte quæ male permixta
est,dicit: Ipsi autem conuersi sunt retrorsum,quanuis
alij iam significentur his verbis. Sed quoniã nunc in
vno sunt, tanquã de ipsis loquitur de quibus loqueba-
tur:non tamẽ semper in vno erunt. Ipse est quippe il-
le seruus commemoratus in Euangelio, cuius domi-
nus cum venerit diuidet eum,& partem eius cum hy
Regula pocritis ponet. Tertia regula est de promissis
tertia. C. & lege,quæ alio modo dici potest de spiritu & litera,
XXX- sicut nos eam appellauimus,cum de hac re librũ scri
III. beremus. Potest etiam sic dici,de gratia & mandato.
Hæc autẽ magis mihi videtur magna quęstio quàm
regula, quæ soluendis quæstionibus adhibenda est.
Hæc est autem quã non intelligentes Pelagiani, vel
condiderunt suam hæresim,vel auxerunt. Laborauit
in ea dissoluenda Ticonius bene,sed nõ plene. Dispu-
tans enim de fide & operib9, opera nobis dixit à deo K
dari merito fidei:ipsam vero fidem sic esse à nobis,vt Fides.
nobis non sit à deo. Nec attendit Apostolum dicen- Opera.
tem: Pax fratribus & charitas cum fide à deo patre, Ephe.6.
& domino nostro Iesu Christo. Sed non erat exper-
tus hanc hæresim: quæ nostro tempore exorta mul-
tum nos, vt gratiam dei quæ per dominum nostrum
Iesum Christũ est aduersus eã defenderemus, exer-
cuit:& secũdum id quod ait Apostolus: Oportet hæ- 1.Cor.11.
reses esse,vt probati manifesti fiant in vobis: multo
vigilantiores diligentioresq; reddidit:vt aduertere-
mus in scripturis sanctis, quod istum Ticonium mi-
nus attentum, minusq; sine hoste solicitum fugit, etiã
ipsam scilicet fidem donum illius esse qui eius mensu
ram vnicuiq; partitur. Ex qua sententia quibusdã di-
ctum est: Vobis donatum est pro Christo, nõ solum
vt in eum credatis, verumetiã vt pro eo patiamini.
Vnde quis dubitet vtrunque esse dei donum, qui fi-
deliter atque intelligenter audit vtrũque donatum?
Plura sunt & alia testimonia quibus id ostẽditur: sed
hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sæpis-
sime ista egimus. Quarta vero Ticonij regu- Regula
la est de specie & genere. Sic enim eam vocat, volẽs quarta.
intelligi speciem partem, genus autem totum, cuius Caput
ea pars est quam nuncupat speciem:sicut vnaquęq; ci XXX-
uitas pars est vtique vniuersitatis gentium:hanc ille IIII.
vocat speciem,genus autem omnes gentes. Neq; hic L
ea discernendi subtilitas adhibenda est quę à Diale-
cticis traditur, qui inter partem & speciem quid in-
tersit acutissime disputant. Eadem vero ratio est, si
non de vnaquaq; ciuitate, sed de vnaquaq; prouincia,
vel gente, vel regno tale aliquid in diuinis reperiatur
eloquijs. Non solum enim, verbi gratia, de Hierusa-
lem, vel de aliqua gentiũ ciuitate, siue Tyro, siue Ba-
bylonia, siue alia qualibet dicitur aliquid in scriptu-
ris sanctis quod modũ eius excedat, & conueniat po-
tius omnibus gẽtibus: verumetiam de Iudæa, de Æ-
gypto, de Assyria, & quacunq; alia gente in qua sunt
plurimæ ciuitates, non tamen totus orbis sed pars
eius est, dicitur quod trãseat eius modũ, & congruat
potius vniuerso cuius hæc pars est: vel sicut iste ap-
pellat generi cuius hæc species est. Vnde & in noti-
tiam vulgi verba ista venerũt, vt etiam idiotæ intel-
ligant, quid specialiter, quid generaliter in quocunq;
pręcepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de
hominibus, sicut ea quæ de Salomone dicuntur exce Psal.71.
dunt eius modum, & potius ad Christum vel eccle-
siam, cuius ille pars est relata clarescunt. Nec species
semper exceditur: sæpe enim talia dicuntur, quæ vel M
ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime
congruant. Sed cum à specie trãsitur ad genus, qua-
si adhuc de specie loquente scriptura, ibi vigilare de-
bet lectoris intentio, ne quærat in specie quod in ge-
nere potest melius & certius inuenire. Facile quippe
est illud quod ait Propheta Ezechiel: Domus Israel Ezec.36.
habitauit in terra, & polluerunt illam in via sua & in
idolis suis, & peccatis suis: secundum immunditiam
menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam:
& effudi iram meam super eos, & dispersi illos inter
nationes, & ventilaui eos in regiones, secundum vias
eorum & secundum peccata eorum iudicaui eos. Fa-
cile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israel,
de qua dicit Apostolus: Videte Israël secundum car- 1.Cor.10.
nem, quia hæc omnia carnalis populus Israel & fe-
cit & passus est. Alia etiam quæ sequuntur eidem in-
telliguntur populo conuenire. Sed cum cœperit di-
cere: Et sanctificabo nomen meũ sanctum, illud ma- Ezec.36.
gnum quod pollutum est inter nationes quod pollui-
stis in medio earum, & scient gentes quia ego sum
dominus: iam intentus debet esse qui legit, quem-
admodum species excedatur & adiungatur genus.
Sequitur enim & dicit: Et dum sanctificabor in vo-
bis ante

A bis ante oculos eorum: & accipiam vos de gentibus,
& congregabo vos ex omnibus terris, & inducā vos
in terram vestram: & aspergam vos aqua munda, &
mundabimini ab omnibus simulacris vestris, & mū-
dabo vos: & dabo vobis cor nouum, & spiritum no-
uum dabo in vos: & auferam cor lapideum de carne
vestra, & dabo vobis cor carneum, & spiritum meum
dabo in vos: & faciam vt in iustitijs meis ambule-
tis, & iudicia mea custodiatis & faciatis: & habita-
bitis in terra quam dedi patribus vestris, & eritis mi-
hi in populum, & ego ero vobis in deum, & munda-
bo vos ex omnibus immunditijs vestris. Hoc deno-
uo testamento est prophetatum, ad quod pertinet
non solum vna gens illa in reliquijs suis, de quibus
Esa. 10. alibi scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israël,
sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient, verumetiam
cæteræ gentes quæ promissæ sunt patribus eorum
qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur,
& lauacrū regenerationis hinc esse promissum, quod
nunc videmus omnibus gentibus redditum. Et illud
2. Cor. 3. quod ait Apostolus, cum noui testamenti gratiam
commendaret, vt in comparatione veteris emine-
ret: Epistola nostra vos estis scripta, non atramen-
to, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in
B tabulis cordis carnalibus: hinc esse respicit & perspi-
Ezec. 11. & 36. cit dictū vbi iste Propheta dicit: Et dabo vobis cor
nouum, & spiritum nouum dabo in vos, & auferam
cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor car-
neum. Cor quippe carneum. Vnde ait Apostolus,
tabulis cordis carnalibus, à corde lapideo voluit vi-
tam sentientem discerni, & per vitam sentientem si-
gnificauit intelligentem. Sic fit Israël spiritalis, nō
vnius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt patri-
bus in eorum semine quod est Christus. Hic ergo Is-
raël spiritalis ab illo Israel carnali, qui est vnius gen-
tis, nouitate gratiæ, non nobilitate patriæ, & men-
te, non gente distinguitur. Sed altitudo Propheti-
ca dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit
ad hūc: & cum iam de isto vel ad istum loquatur, ad-
huc de illo vel ad illum loqui videtur: nō intellectum
scripturarum nobis quasi hostiliter inuidens, sed ex-
ercens medicinaliter cor nostrū. Vnde & illud quod
Ezec. 36. ait: Et inducam vos in terram vestrā: & paulo post,
tanquam idipsum repetens: Et habitabitis, inquit, in
terra quam dedi patribus vestris, non carnaliter si-
cut carnalis Israel, sed spiritaliter sicut spiritalis Is-
C raël, debemus accipere. Ecclesia quippe sine macu-
la & ruga ex omnibus gentibus congregata, atque
Terra viuentium. in æternū regnatura cum Christo, ipsa est terra bea-
torum, terra viuentium: ipsa est intelligenda patri-
bus data, quando eis certa & immutabili dei volun-
tate promissa est: quoniam ipsa promissionis vel præ-
destinationis firmitate iam data est, quæ danda suo
tempore à patribus credita est, sicut de ipsa gratia
quæ sanctis datur, scribens ad Timotheum Aposto-
lus ait: Non secundum opera nostra, sed secundum
suum propositum & gratiam quæ data est nobis in
Christo Iesu ante secula æterna, manifestata au-
tem nunc per aduentum Saluatoris nostri. Datam
dixit gratiam, quando nec erant adhuc quibus da-
retur: quoniam in dispositione ac prædestinatione
dei iam factum erat, quod suo tempore futurum e-
rat, quo esse dicit manifestatam. Quanuis hæc pos-
sint intelligi, & de terra futuri seculi, quando erit cœ-
lum nouum & terra noua, in qua iniusti habitare
non poterunt. Et ideo recte dicitur pijs, quòd ipsa
sit terra eorum, quæ vlla ex parte non erit impio-
rum: quia & ipsa similiter data est quando danda fir-
Regula quinta. mata est. Quintam Ticonius regulam po-
nit, quam de temporibus appellat: qua regula ple-
Caput XXXV runque inueniri vel conijci possit latens in scriptu-
ris sanctis quantitas temporum. Duobus autem mo-
dis vigere dicit hanc regulam, aut tropo synecdo- D
che, aut legitimis numeris. Tropus synecdoche, aut
à parte totum, aut à toto partem facit intelligi: si-
cut vnus Euangelista post dies octo factum dicit, Luc. 9.
quod alius post dies sex, quando in monte discipu- Matt. 17
lis tantum tribus præsentibus, facies domini vt sol
resplenduit, & vestimenta eius sicut nix. Vtrunque
enim verum esse non posset, quod de numero dierum
dictum est, nisi ille qui dixit, post dies octo, intelli-
gatur partem nouissimam diei ex quo id Christus
prædixit futurum, & partem primam diei quo id o-
stendit impletum, pro totis diebus duobus atque in-
tegris posuisse: is vero qui dixit, post dies sex, inte-
gros omnes & totos, sed solos medios computasse.
Hoc modo locutionis quo significatur à parte to-
tum, etiam illa de resurrectione Christi soluitur quæ-
stio. Pars enim nouissima diei, quo passus est, nisi
pro toto die accipiatur, id est, adiuncta etiam no-
cte præterita, & nox in cuius parte vltima resurre-
xit, nisi totus dies accipiatur, adiuncto scilicet die il-
lucescēte dominico non possunt esse tres dies & tres
noctes, quibus se in corde terræ prædixit futurum. E
Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius Numeri finiti pro infinitis & oī tpe.
diuina scriptura commendat, sicut septenarium vel
denarium, vel duodenarium, & quicunque alij sint
quos legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerunque
enim huiusmodi numeri pro vniuerso tempore po-
nuntur, sicut, Septies in die laudem dixi tibi: nihil
est aliud, quàm: Semper laus eius in ore meo. Tan-
tundem valent, & cum multiplicantur siue per dena-
rium, sicut septuaginta & septingenti, vnde possunt
& septuaginta anni Hieremię pro vniuerso tempore
spiritaliter accipi, quo est apud alienos ecclesia: siue
per seipsos, sicut decem per decem centum sunt: &
duodecim per duodecim centum quadraginta qua-
tuor, quo numero significatur vniuersitas sanctorum
in Apocalypsi. Vnde apparet non solas temporum
quæstiones istis numeris esse soluendas: sed latius
patere significationes eorum & in multa proserpe-
re. Neque enim numerus iste in Apocalypsi ad tem-
pora pertinet, sed ad homines. Sextam regu- Ordo narrationis inuersus, qua rōne explicet̃.
lam Ticonius recapitulationem vocat, in obscurita-
te scripturarum satis vigilanter inuentam. Sic enim
dicuntur quædam quasi sequantur in ordine tempo-
ris, vel rerum continuatione narrentur, cum ad prio-
ra quæ prætermissa fuerant, latenter narratio re- Caput
uocetur. Quod nisi ex hac regula intelligatur, er- XXX-
ratur. Sicut in Genesi: Et plantauit, inquit, domi- VI.
nus deus paradisum in Eden ad Orientem, & po- Geñ. 2.
suit ibi hominem quem formauit, & produxit deus F
adhuc de terra omne lignum speciosum & bonum in
escam. Ita videtur dictum tanquam id factum sit
post ea quam factum posuit deus hominem in paradi-
sum: cum breuiter vtroque commemorato, id est,
quòd plantauit deus paradisum, & posuit ibi ho-
minem quem formauit, recapitulando redeat & di-
cat quod prætermiserat, quomodo scilicet paradi-
sus fuerit plantatus, quia produxit deus adhuc de
terra omne lignum speciosum & bonum in escam.
Denique secutus adiunxit: Et lignum vitæ in me-
dio paradisi, & lignum scientiæ boni & mali. Dein-
de flumen quo paradisus irrigaretur, diuisum in qua-
tuor principia fluuiorū quatuor explicat̃, quod totū
pertinet ad institutionem paradisi. Quod vbi ter-
minauit, repetiuit illud quod iam dixerat, & reue-
ra hoc sequebatur atque ait: Et sumpsit dominus
deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradi-
so &c̃. Post ista enim facta ibi est positus homo, sicut
nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi
positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari po-
test, nisi recapitulatio illic vigilanter intelliga-
tur, qua reditum est ad ea quæ fuerant prætermissa.

Itemq;

G Itemq; in eodem libro, cum commemorarentur ge-
Gene. 10. nerationes filiorum Noé, dictum est, Hi filij Cham
in tribubus suis, secundum linguas suas in regioni-
bus suis & in gentibus suis. Enumeratis quoque fi-
lijs Sem, sequitur, Hi filij Sem in tribubus suis, secũ-
dum linguas suas in regionibus suis & in gentibus
suis. Et annectitur de omnibus, Hæ tribus filiorum
Noé, secundum generationes eorum & secundum
gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gentium
super terram post diluuium. Et erat omnis terra la-
bium vnum & vox vna omnibus. Hoc itaque quod
Gene. 11. adiunctum est, Et erat omnis terra labium vnum &
vox vna omnibus, id est, vna lingua omnium: ita di-
ctum videtur tanquam eo iam tempore quo dispersi
fuerant super terram, etiam secundum insulas gen-
tium vna fuerit omnibus lingua communis: Quod
proculdubio repugnat superioribus verbis vbi di-
ctum est: In tribubus suis secũdum linguas suas. Ne-
que enim dicerentur habuisse iam linguas suas singu
læ tribus quæ gentes singulas fecerant, quando
erat omnibus vna communis: ac per hoc recapitulã-
do adiunctum est, Et erat omnis terra labium vnum
& vox vna omnibus: latenter narratione redeunte,
vt diceretur quomodo factum sit vt ex vna omnium
H lingua fuerint diuisi per multas. Et continuo de illa
turris ædificatione narratur, vbi hæc eis iudicio di-
uino ingesta est pœna superbiæ, post quod factum
dispersi sunt super terram secundum linguas suas. Fit
ista recapitulatio etiam obscurius, sicut in Euange-
Luc. 17. lio dicit dominus, Die quo exijt Loth à Sodomis,
pluit ignem de cœlo, & perdidit omnes: secũdum hęc
erit dies filij hoïs quo reuelabitur. Illa hora, qui erit
in tecto & vasa eius in domo, non descendat tollere
illa: Et qui in agro, similiter non reuertatur retro:
Gene. 19. meminerit vxoris Loth. Nunquid cũ dominus fue-
rit reuelatus, tunc sunt ista seruanda, ne quisque re-
tro respiciat, id est, vitam præteritam cui renuncia-
uit inquirat: & non potius isto tempore, vt cum do-
minus fuerit reuelatus retributionẽ pro eis quę quis-
que seruauit vel contempsit inueniat? Et tamen quia
dictum est, In illa hora, tunc putantur ista seruan-
da, cum fuerit dominus reuelatus: nisi ad intelligen-
dam recapitulationem sensus legentis inuigilet, ad-
iuuante alia scriptura, quæ ipsorum Apostolorum
1. Ioan. 2. adhuc tempore clamauit, Filij nouissima hora est.
Tempus ergo ipsum quo Euangelium prædicatur,
I quousque dominus reueletur, hora est in qua oportet
ista seruari, quia & ipsa reuelatio domini ad eandem
horam pertinet, quæ die iudicij terminabitur.

Regula septima. Caput XXXVII. Septima Ticonij regula est, eademq; postrema de
diabolo & ei' corpore. Est enim & ipse caput impio-
rum, qui sunt eius quodammodo corpus, ituri cum
illo in supplicium æterni ignis: sicut Christus caput
est Ecclesiæ, quæ est corpus eius futurum cum illo
in regno & gloria sempiterna. Sicut ergo in prima
regula, quam vocat de domino & eius corpore, vigi-
landum est vt intelligatur, cum de vna eademq; per-
sona scriptura loquitur, quid conueniat capiti, quid
corpori: sic & in ista nouissima aliquando in diabo-
lum dicitur, quod non in ipso, sed potius in eius cor-
pore possit agnosci, quod habet non solum in eis qui
manifestissime foris sunt, sed i eis etiam qui cum ad
ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Eccle
siæ, donec vnusquisque de hac vita exeat, vel à frumẽ-
to palea ventilabro vltimo separetur. Quod enim
Esa. 14. scriptũ est apud Esaiam, Quomodo cecidit de cœ-
lo Lucifer mane oriens & cætera, quæ sub figura re-
gis Babyloniæ de eadem persona vel ad eãdem per-
sonam dicta sunt in ipsa contextione sermonis, de dia
bolo vtique intelliguntur: & tamen quod ibi dictum
est, Contritus est in terra qui mittit ad omnes gen-
tes: non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit
ad omnes gẽtes diabolus angelos suos, tamen in ter K
ra corpus eius non ipse conteritur: nisi quia ipse est in
corpore suo quod contritũ fit vt puluis, quem proijcit
ventus à facie terræ. Hæ autem omnes regulæ exce-
pta vna quæ vocatur de promissis & lege, aliud ex a-
lio faciunt intelligi, quod est proprium tropicæ locu-
tionis, quæ latius patet quàm vt possit, vt mihi vi-
detur, ab aliquo vniuersa comprehendi. Nam vbi-
cunque velut aliud dicitur vt aliud intelligatur, etsi
nomen ipsius tropi in loquẽdi arte non inuenitur, tro
pica locutio est. Quæ cum fit vbi fieri solet, sine la-
bore sequitur intellectus: cum vero vbi non solet, labo
ratur vt intelligatur, ab alijs magis ab alijs minus,
sicut magis minúsve dona dei sunt in ingenijs homi-
num, vel adiutoria tribuuntur. Proinde sicut in ver-
bis proprijs, de quibus superius disputauim', vbi res
vt dicuntur intelligendæ sunt: sic in translatis quę fa
ciunt tropicas locutiones, vbi aliud ex alio intelligẽ-
dum est, de quibus hucusque quantum visum est satis
egimus: non solum admonendi sunt studiosi venera-
bilium literarum, vt in scripturis sanctis genera lo-
cutionum sciant, & quomodo apud eas aliquid dici so
leat, vigilanter aduertãt memoriterq; retineant: ve-
rumetiam, quod est præcipuum & maxime necessa-
rium, orent vt intelligant. In eis quippe literis qua-
rum studiosi sunt legunt, quoniam dominus dat sa-
pientiam, & à facie eius scientia & intellectus, à quo L
& ipsum studium, si pietate præditum est acceperũt.
Sed hæc satis etiam de signis, quãtum ad verba per-
tinent, dicta sint. Restat vt de proferẽdis eis quæ sen-
timus, sequenti volumine quæ dominus donauerit
disseramus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE DOCTRINA CHRISTIANA, LIBER QVARTVS.

PROLOGVS.

O Copus nostrum quod inscri-
bitur de Doctrina Christiana,
in duo quædam fueram prima
distributione partitus. Nã post
procemium quo respõdi eis qui
hoc fuerant reprehensuri, duæ
sunt res, inquam, quibus nititur
omnis tractatio scripturarum: M
modus inueniendi quæ intelligenda sunt, & modus
proferendi quæ intellecta sunt. De inueniendo prius,
de proferendo postea disseremus. Quis ergo de in-
ueniendo multa iam diximus, & tria de hac vna par-
te volumina absoluimus, domino adiuuante, de pro-
ferendo pauca dicemus, vt si fieri potuerit, vno libro
cuncta claudamus, totumq; hoc opus quatuor volu-
minibus terminetur. Primo itaq; expectationẽ Quid le
legentium, qui forte me putant Rhetorica daturum ctori ex-
esse præcepta, quæ in scholis secularibus & didici & pectandũ
docui, ista prælocutione prohibeo, atq; vtã me non hoc libro
expectentur admoneo: non quòd nihil habeant vti- Caput. I.
litatis, sed si quid habent, seorsum discẽdum est, si cui
fortassis bono viro etiam hæc vacat discere, non au-
tem à me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requiren
dum. Nam cum per artem Rhetoricam & vera Rhetori-
suadeantur & falsa, quis audeat dicere aduersus men ca tã falsa
dacium in defensoribus suis inermem debere consi- quàm ve-
stere veritatem: vt videlicet illi qui res falsas persua- ra persua-
dere conantur, nouerint auditorem vel beneuolum det. Cap.
vel intẽtum vel docilem procemiu facere, isti autem II.
nõ nouerint? Illi falsa breuiter, aperte, verisimiliter,
& isti vera sic narrent, vt audire tædeat, intelligere
non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallaci-
bus ar-

A bus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare. Illi animos audientium in errorem mouẽtes impellentésque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter, isti pro veritate lenti frigidiq́ dormitẽt. Quis ita desipiat, vt hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquij, quę ad persuadẽda seu praua seu recta valeat plurimum, cur non bonorum studio comparatur, vt militet veritati, si eam mali ad obtinendas peruersas vanasq́ causas in vsus iniquitatis & erroris vsurpant? Sed quæcunq́ sunt de hac re obseruationes atq́ pręcepta, quibus cum accedit in verbis plurimis ornamentisq́ verborum exercitatioris linguæ solertissima consuetudo, fit illa quæ facundia vel eloquẽtia nominatur, extra istas literas nostras, seposito ad hoc cõgruo tẽporis spatio, apta & conuenienti ætate discenda sunt eis qui hoc celeriter possunt. Nam & ipsos Romanę eloquentię principes, non piguit dicere, quòd hãc artem nisi quis cito possit, nũquam omnino possit perdiscere. Quod vtrum verum sit, quid opus est quęrere? Non enim etiam si possint hæc à tardioribus tandem aliquando perdisci, nos ea tanti pẽdimus, vt eis discendis iam maturas vel etiam graues hominum ætates velimus impendi. Satis est vt adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos vtilitati ecclesiasticæ cupimus erudiri, sed eorum quos nondum magis vrgens, & huic rei sine dubio præponenda necessitas occupauit.

Rhetoricã nisi qs cito, nunq̃ discit. Cap. III.

Ex Cicerone de Oratore.

B Quoniam si acutum & feruens assit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus eloquentes, quàm eloquẽtię præcepta sectantibus. Nec desunt ecclesiasticæ literæ etiam præter canonem in authoritatis arce salubriter collocatum, quas legendo homo capax, etsi id non agat, sed tantummodo rebus quæ ibi dicũtur intentus sit, etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuitur, accedente vel maxime exercitatione siue scribendi siue dictandi, postremo etiam dicendi, quæ secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si autẽ tale desit ingeniũ, nec illa Rhetorica præcepta capiuntur, nec si magno labore inculcata quantulacunque ex parte capiantur, aliquid prosunt: quandoquidem etiam ipsi qui ea didicerunt, & copiose ornateq́ dicunt, non omnes vt secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicunt, si non de his disputant: immo vero vix vllos eorum esse existimo, qui vtrũq́

C possint, & dicere bene, & ad hoc faciendum præcepta illa dicendi cogitare cum dicunt. Cauendũ est enim ne fugiant ex animo quæ dicenda sunt, dum attenditur vt arte dicantur. Et tamen in sermonibus atq́ dictionibus eloquentium, impleta reperiũtur pręcepta eloquentiæ, de quibus illi vt eloquerentur vel cum loquerentur non cogitauerunt, siue illa didicissent, siue ne attigissent quidẽ. Implẽt quippe illa quia eloquẽtes sunt, non adhibent vt sint eloquentes. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant nisi locutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri nõ possint nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo & audiendo, & quantũ assequi conceditur imitãdo? Quid quod ita fieri ipsis quoq́ experimur exemplis? Nam sine pręceptis Rhętoricis nouimus plurimos eloquentiores plurimis qui illa didicerunt: sine lectis vero & auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte Grãmatica qua discitur locutionis integritas, indigerẽt pueri, si eis inter homines qui integre loquerentur, crescere daretur & viuere. Nesciẽtes quippe vlla nomina vitiorum, quicquid vitiorum cuiusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent & cauerent, sicut rusticos vrbani reprehendunt, etiam qui literas nesciunt. Debet igitur diuinarum scripturarũ tractator & doctor,

Officium doctoris Christiani. Caput IIII.

defensor rectæ fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere: atq́ in hoc opere sermonis cõciliare auersos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. D Vbi autem beneuolos, intẽtos, dociles, aut inuenerit, aut ipse fecerit, cætera peragenda sunt, sicut causa postulat. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamẽ indigeat vt res de qua agitur innotescat. Vt autem quæ dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. Si vero qui audiunt, monendi sunt potius quàm docendi, vt in eo quod iam sciũt, agendo non torpeãt, & rebus assensum quas veras esse fatentur accommodent, maioribus dicẽdi viribus opus est. Ibi obsecrationes & increpationes, concitationes & coërcitiones, & quæcunque alia valent ad commouendos animos, sunt necessaria. Et hæc quidem cuncta quæ dixi, omnes ferè homines in ijs quæ loquendo agunt facere non quiescunt. Sed cum alij faciant obtuse, deformiter, frigide, alij acute, ornate, vehementer, illum ad hoc opus vnde agimus, iam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam si non potest eloquenter vt prosit audiẽtibus, etiam si minus prodesset, quàm si & eloquẽter posset dicere.

De varijs dicẽdi generibus. Cap. V.

E Qui vero affluit insipienti eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in ijs quæ audire inutile est, delectatur auditor, & eum quoniã diserte dicere audit, etiam vere dicere existimat. Hæc autem sententia nec illos fugit, qui artem Rhetoricam docendam putarũt: Fassi sunt enim sapientiam sine eloquẽtia parum prodesse ciuibus, eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam. Si ergo hæc illi qui præcepta eloquẽtiæ tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt veritate instigante coacti sunt confiteri, veram, hoc est supernam quæ à patre luminum descẽdit, sapientiã nescientes, quanto magis nos nõ aliud sentire debemus, qui huius sapientiæ filij & ministri sumus? Sapiẽter autem dicit homo tanto magis vel minus, quãto in scripturis sanctis magis minusve profecit. Non dico in eis multum legendis memoriæq́ mandandis, sed bene intelligendis, & diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, & negligunt, legunt vt teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe sine dubio præferendi sunt, qui verba earum minus tenẽt, & cor earũ sui cordis oculis vident. Sed vtrisq́ ille melior, qui & cum volet eas dicit, & sicut oportet intelligit. Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba scripturarum tenere maxime necessarium est.

Verba Ciceronis ex primo libro de Inuentione.

F Quanto enim se pauperiorem cernit in suis, tanto eum oportet in istis esse ditiorẽ: vt quod dixerit suis verbis, probet ex illis, & qui proprijs verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat. Probando enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porrò qui non solum sapiẽter, verumetiam eloquẽter vult dicere, quoniam profecto plus proderit, si vtrunq́ potuerit, ad legendos vel audiendos & exercitatione imitandos eloquẽtes eum mitto libẽtius, quàm magistris artis Rhetoricę vacare pręcipio: si tamen ij qui leguntur & audiuntur, non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere, veraci prędicatione laudantur. Qui enim eloquẽter dicunt, suauiter: qui sapiẽter, salubriter audiũtur. Propter quod non ait scriptura: Multitudo eloquẽtium, sed multitudo sapiẽtium sanitas est orbis terrarum. Sicut autem sæpe sumenda sunt & amara salubria, ita semper vitanda est perniciosa dulcedo. Sed salubri suauitate vel suaui salubritate quid meliꝰ? Quãto enim magis illic appetitur suauitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri qui diuina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractauerunt. Quibus legendis magis non sufficit

Sapiẽ. 6.

G sufficit tempus quàm deesse ipsi studentibus & vaca-
In sacris tibus possunt. Hic aliquis forsitan quærit, vtrù
esse sanã authores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata
eloquen- canonem nobis saluberrima authoritate fecerunt, sa
tiã. Cap. pientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupã-
VI. di sunt. Quę quidem quęstio apud meipsum & apud
eos qui mecum quod dico sentiunt, facillime soluitur.
Nam vbi eos intelligo, non solum nihil eis sapienti⁹,
verumetiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et
audeo dicere, omnes qui recte intelligunt quod illi lo
quuntur, simul intelligere nõ eos aliter loqui debuis-
se. Sicut est enim quædam eloquentia quæ magis
ætatem iuuenilem decet, est quæ senilem, nec iam di
cenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquẽ
tis: ita est quædã quæ viros summa authoritate di-
gnissimos planeq; diuinos decet. Hac illi locuti sunt,
nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis eni congruit,
alios autem quanto videtur humilior, tanto altius
non ventositate sed soliditate transcendit. Vbi vero
non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eo-
rum eloquẽtia, sed eam tñ nõ dubito esse talem qua-
lis est vbi intelligo. Ipsa quoque obscuritas diuinorũ
salubriumq; dictorum tali eloquentiæ miscenda fue-
rat, in qua proficere noster intellectus, non solum inuẽ
tione, verumetiam exercitatione deberet. Possem
quidem si vacaret, omnes virtutes & ornamenta elo
H quentiæ, de quibus inflantur isti qui linguam suam
nostrorum authorum linguæ non magnitudine sed
tumore præponunt, ostendere in istorum literis sa-
cris, quos nobis erudiendis, & ab hoc seculo prauo in
beatum seculũ transferendis, prouidẽtia diuina pro-
uidit. Sed non ipsa me plus quàm dici potest in illa
eloquẽtia delectant, quę sunt his viris cum Oratori-
bus gẽtilium Poëtisve communia. Illud magis ad-
miror & stupeo, ꝙ ista nostra eloquentia ita vsi sunt
per alteram quandam eloquentiam suam, vt nec eis
deesset, nec emineret in eis: quia eam nec improbari
ab illis, nec ostentari oportebat: quorum alterũ fie-
ret si vitaretur, alterum putari posset si facile agno-
sceretur. Et in quibus forte locis agnoscitur à doctis,
tales res dicuntur, vt verba quibus dicuntur non à di
cente adhibita, sed ipsis rebus velut sponte subiuncta
videantur: quasi sapientiã de domo sua, id est pectore
sapiẽtis procedere intelligas, & tanq̃ inseparabilem
I famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.
Pulchre Quis eni non videat qd voluerit dicere, & quàm
docet ad- sapienter dixerit Apostolus: Gloriamur in tribula-
ductis ex- tionibus, scientes quia tribulatio patientiam opera-
emplis in tur, patiẽtia autem probationẽ, probatio vero spem,
sacris lite spes autem non confundit: quia charitas dei diffusa
ris inesse est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui dat⁹
germa- est nobis? Hic si quis, vt ita dixerim, imperite perit⁹
nã eloquẽ artis eloquentiæ præcepta Apostolum secutũ fuisse
tiã, quę sa contendat, nõnne à Christianis doctis indoctisq; ri-
piẽtię ad- debitur? Et tamen agnoscitur hic figura, quę κλίμαξ
hæret ve climax græce, latine vero à quibusdam est appellata
lut insepa gradatio, quoniam scalam dicere noluerũt, cum ver-
rabilis co ba vel sensa connectuntur alterum ex altero: sicut hic,
mes. Ca- ex tribulatione patientiam, ex patientia probatio-
put. VII nem, ex probatione spem cõnexam videmus. Agno-
scitur & aliud decus, quoniam post aliqua pronuncia
tionis voce singula finita, quæ nostri mẽbra & cæsa,
Græci autẽ κῶλα καὶ κόμματα vocant, sequitur am-
bitus siue circuitus, quam περίοδον, periodon illi
appellant, cuius membra suspenduntur voce dicen-
tis, donec vltima finiantur. Nam eorũ quæ præce-
dunt circuitũ, membrũ illud est primum, quoniam
tribulatio patientiam operatur, secundum, patientia
autem probationẽ, tertium, probatio vero spem. De-
inde subiũgitur ipse circuitus, qui tribus peragitur
membris: quorum primum est, spes autem non con-
fundit, secundum, quia charitas dei diffusa est in cor-
dibus nostris, tertium, per spiritumsanctũ qui datus K
est nobis. At hęc atq; huiuscemodi in elocutionis ar-
te traduntur. Sicut ergo Apostolum præcepta elo-
quentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quòd eius sa
pientiam secuta sit eloquentia, non negamus. Scri-
bens ad Corinthios in secunda epistola, redarguit
quosdam qui erant ex Iudæis pseudoapostoli, eiq;
detrahebãt. Et quoniam seipsum prædicare compel-
litur, hanc sibi velut insipientiam tribuens. quàm sa-
pienter dicit, quàmq; eloquenter? Sed comes sapientię,
dux eloquentiæ, illam sequens, istam præcedẽs & se-
quentem non respuens, Iterum dico, inquit, ne quis 2. Cor. xi.
me existimet insipientem esse, alioquin velut insipiẽ
tem suscipite me, vt & ego modicum quid glorier.
Quod loquor, non loquor secundum deum, sed quasi
in stultitia in hac substantia gloriæ, Quoniamqui-
dem multi gloriantur secundum carnem, & ego glo-
riabor. Libenter enim sustinetis insipiẽtes, cum sitis
ipsi sapientes. Toleratis enim si quis vos in seruitutẽ
redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extolli-
tur, si quis in faciem vos cędit: secundum ignobilita-
tem dico, quasi nos infirmati sim⁹. In quo quis audet,
in insipientia dico, audeo & ego. Hebræi sunt? & ego.
Israelitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego.
Ministri Christi sunt? & ego. Vt insipiẽs dico, super L
ego. In laboribus plurimum, in carceribus abũdan- Sup ego
tius, in plagis supra modum, in mortibus frequẽter. Græce
A Iudæis quinquies quadraginta vna minus acce- ὑπὲρ ἐγώ,
pi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidat⁹ sum, ter nau id est am
fragium feci: nocte & die in profundo maris fui. In iti- pli⁹ siue
neribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronũ, magis e-
periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis go. Ver-
in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, pe- ba magis
riculis in falsis fratribus. In labore & ærumna, in vi- reddidit
giliis sæpius, in fame & siti, in ieiuniis multis, in fri- q̃ sciam.
gore & nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt in-
cursus in me quotidianus, solicitudo omnium Eccle-
siarum. Quis infirmatur & ego nõ infirmor? Quis
scandalizatur & ego non vror? Si gloriari oportet, in
iis quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Quanta
sapientia ista sint dicta vigilantes vident. Quanta Artificiũ
vero eloquẽtiæ cucurrerint flumine, & qui stertit ad- Rhetori-
uertit. Porrò autem qui nouit agnoscit, quod ea cęsa ces.
quæ commata Græci vocant, & membra & circui-
tus, de quibus pauloante disserui, cũ decẽtissima va-
rietate interponerentur, totam istã speciẽ dictionis,
& quasi eius vultũ quo etiam indocti delectantur mo
uenturq; fecerũt. Nam vnde cœpimus hunc locũ in-
serere, circũitus sunt, primus minimus hoc est bimẽ-
bris, minus enim q̃ duo mẽbra circuitus habere nõ M
possunt, plura vero possunt: ergo ille primus est, Ite-
rum dico, ne quis me existimet insipientem esse. Se-
quitur alius trimẽbris. Alioquin, velut insipiẽntem
suscipite me, vt & ego modicum quid glorier. Terti⁹
qui sequitur mẽbra habet quatuor. Quod loquor, nõ
loquor secundũ deum, sed quasi i stultitia, in hac sub-
stantia gloriæ. Quartus duo habet, Quandoqui-
dem multi gloriãtur secundũ carnem, & ego gloria-
bor. Et quintus habet duo. Libẽter eni sustinetis in-
sipientes, cũ sitis ipsi sapientes. Etiam sextus bimẽ-
bris est, Toleratis eñ, si quis vos in seruitutẽ redigit.
Sequũtur tria cæsa. Si quis deuorat, si quis accipit,
si quis extollitur. Deinde tria mẽbra, Si quis in faciẽ
vos cædit, secundũ ignobilitatẽ dico, quasi nos infir-
mati simus. Additur trimẽbris circũitus. In quo au-
tem quis audet, in insipiẽtia dico, audeo & ego. Hinc
iam singulis quibusq; cæsis interrogãdo positis, sin-
gula itidem cęsa respõsione reddũtur, tria trib⁹. He-
bræi sunt? & ego. Israelitę sunt? & ego. Semen Abra-
hæ sunt? & ego. Quarto autẽ cæso simili interroga-
tione posito, nõ alteri⁹ cęsi, sed mẽbri oppositione re-
spondet, Ministri Christi sunt? & ego. Vt insipiens
dico,

A dico, super ego. Iam cæsa quatuor sequentia, remota decẽtissime interrogatione funduntur: In laboribus plurimum, in carceribus abundãtius, in plagis supra modũ, in mortibus frequenter. Deinde interponitur breuis circumitus, quoniã suspensa pronũciatione distinguendũ est: A Iudæis quinquies, vt hoc sit vnum mẽbrum, cui connectitur alterũ, quadraginta vna minus accepi. Inde reditur ad cæsa, & ponũtur tria. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragiũ feci. Sequitur membrũ: Nocte ac diem in profundo maris fui. Deinde quatuordecim cæsa decentissimo impetu profluunt: In itineribus sępe, periculis fluminũ, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gẽtibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & erumna, in vigilijs sępius, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate. Post hæc iterponit trimembrẽ circumitũ: Pręter illa quę extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, solicitudo omniũ ecclesiarum. Et hinc duo mẽbra percontatione subiungit. Q uis infirmatur & ego non infirmor? Q uis scãdalizatur & ego nõ vror? Postremo totus iste quasi an-

B helans locus, bimẽbri circumitu terminatur: Si gloriari oportet, in ijs quę infirmitatis meę sunt gloriabor. Q uod vero post hũc impetũ interposita narratiuncula quodãmodo requiescit, & requiescere facit auditorẽ, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici nõ potest. Sequitur enim dicens: Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, ꝙ non mentior. Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, & quomodo euaserit, breuissime narrat. Lõgum est cætera persequi, vel in alijs sanctarũ scripturarum locis ista monstrare. Q uid si etiã figuras locutionis quæ illa arte traduntur, in ijs saltẽ quæ de Apostoli eloquio cõmemoraui, ostẽdere voluissem? Nõnne facilius graues homines me nimium, ꝙ quisꝙ studiosorum sibi sufficientem putarent? Hæc omnia quando à magistris docentur, ꝑ magno habẽtur, magno ꝑcio emunt, magna iactatione vendũtur. Q uã iactationem etiam ego redolere vereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominib⁹ respondendũ fuit, qui nostros authores contẽnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostẽtant quãm nimis isti diligunt eloquentiam. Sed forte quis putat, tanquam eloquẽtem, nostrum elegisse me Apostolũ Paulum.

2.Cor.11. Videtur enim vbi ait, Et si imperitus sermone, sed non scientia: quasi concedẽdo obtrectatoribus sic lo-

C cutus, nõ tanquã id verũ agnosceret cõfitẽdũ. Si autẽ dixisset, Imperit⁹ qdẽ sermone, (& nõ addidisset) sed nõ sciẽtia, nullo modo aliud posset intelligi. Scientiã planẽ non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non valeret. Certe si quid eius proferim⁹ ad exemplum eloquentiæ, ex illis epistolis vtiꝙ proferimus, quas etiam ipsi obtrectatores eius qui sermonẽ præsentis cõtemptibilem putari volebant, graues & fortes esse confessi sunt. Dicendũ ergo mihi aliquid esse video & de eloquẽtia Prophetarũ, vbi per tropologiam multa obtegũtur. Q uæ quanto magis trãslatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescũt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, vbi quæ dicta sunt, non cogar exponere, sed cõmendem tantum quomodo dicta sint. Et

Amos.7. ex illius Prophetę libro potissimum hoc faciam, qui se pastorẽ vel armentariũ fuisse dicit, atꝙ inde diuinitus ablatum atꝙ missum, vt dei populo prophetaret. Non autem secundum septuaginta interpretes, qui etiam ipsi diuino spiritu interpretati, ob hoc aliter videtur nonnulla dixisse, vt ad spiritalem sensum scrutandũ magis admoneretur lectoris intentio, vnde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica sunt eorum, sed sicut ex Hebræo in Latinum eloquiũ presbytero Hieronymo vtriusque linguæ perito in-

terpretante translata sunt. Cum igitur argueret im- D pios, superbos, luxuriosos, & fraternę ideo negligentissimos charitatis, rusticus vel ex rustico iste Propheta exclamauit dicens, Vę vobis qui opulẽti estis Amos.6. in Sion, & cõfiditis i monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel, Transite in Calamne & videte, & ite inde in Emath magnam & descẽdite i Geth Palęstinorum, & ad optima quæꝙ regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est, Q ui separati estis in diẽ malum, & appropinquatis solio iniquitatis. Q ui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris. Q ui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armẽti. Q ui canitis ad vocem Psalterij. Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti, & nihil patiebantur super cõtritione Ioseph. Nunquid nam isti qui Prophetas nostros tanquam ineruditos & elocutionis ignaros, veluti docti disertiꝙ contemnunt, si aliquid eis tale vel in tales dicendum fuisset, aliter se voluissent dicere, qui tamen eorum insanire noluissent? Q uid eum est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? prima ipsa inuectio, quasi so- E pitis sensibus vt euigilarent, quo fremitu illisa est? Væ vobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel. Deinde vt beneficijs dei, qui eis ampla spacia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confidebant in mõte Samariæ, vbi vtique idola colebantur, Transite inqnit, in Calãne & videte, & ite inde in Emath magnã, & descẽdite in Geth Palæstinorum, & ad optima queque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Simul etiã cũ ista dicũtur, locorũ nominib⁹ tanquam luminibus ornatur eloquiũ, quę sunt Sion, Samaria, Calãne, Emath magna, & Geth Palæstinorum. Deinde verba quę his adiungunt̃ locis decẽtissime variantur. Opulenti estis, confiditis, transite, ite, descendite. Consequẽter denunciatur futura sub iniquo rege propinquare captiuitas, cum adiungitur, Q ui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis. Tũc subijciuntur merita luxuriæ, Q ui dormitis i lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Ista sex mẽbra tres bimembres circumit⁹ reddiderunt. † * Non enim ait, †*al's, edi- Q ui separati estis in diem malũ, qui appropinqua derunt. tis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburne- F is, qui lasciuitis in stratis vestrs, qui comeditis agnũ de grege, & vitulos de medio armẽti, Q uod si ita diceretur, esset quidẽ & hoc pulchrũ, vt ab vno pronomine repetito omnia sex mebra decurrerent, & pronunciantis voce singula finirentur. Sed pulchrius factum est, vt eidẽ ꝑnomini essent bina subnexa, quę tres sententias explicarẽt: Vnã ad captiuitatis prænunciationẽ, qui separati estis in diẽ malũ, & appropinquatis solio iniquitatis: Alteram ad libidinẽ, qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris: Ad voracitatẽ vero tertiã pertinentem, qui comeditis agnũ de grege, & vitulos de medio armẽtis vt in potestats sit pronunciantis, vtrũ singula finiat & membra sint sex: an primum & tertium & quintũ voce suspendat, & secundum primo, quartum tertio, sextum quinto cõnectendo, tres bimembres circumitus decentissime faciat: vnum quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstretur. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatẽ, Vbi cum dixisset, Q ui canitis ad vocem Psalterij, quoniam potest exerceri sapienter à sapientibus Musica, mirabili decore dicendi, inuectionis impetu relaxato, & non ad illos, sed de illis iam loquens, vt nos Musicam sapientis à

musica

G musica luxuriantis distinguere commoneret: nõ ait: Q ui canitis ad vocem psalterij,& sicut Dauid putatis vos habere vasa Cantici: sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberẽt: Q ui canitis ad vocem psalterij, imperitiam quoque eorũ alijs quodãmodo iudicauit, adiungens: Sicut Dauid putauerũt se habere vasa Cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti. Tria hæc melius pronũciantur, si suspẽsis duobus prioribus membris circuitus tertio finiatur. Iam vero quod his omnibus adijcitur. Et nihil patiebantur super contritione Ioseph, siue cõtinuatim dicatur, vt vnum sit membrum: siue decentius suspendatur, & nihil patiebãtur, & post hãc distinctionem inferatur, super cõtritione Ioseph, atque sit bimembris circuitus: miro decore nõ dictũ est, nihil patiebantur super contritione fratris, sed positus est pro fratre Ioseph, vt quicunque frater proprio*

*al. propitius.

significaretur eius nomine, cuius ex fratribus fama præclara est, vel in malis quæ pẽdit, vel in bonis quę rependit. Iste certe tropus vbi Ioseph quemcunque fratrem facit intelligi, nescio vtrum illa quã didicimus & docuimus arte tradatur. Q uàm sit tamẽ pulcher, & quemadmodum afficiat legentes atque intelligẽtes,
H non opus est cuiquam dici si ipse non sentit. Et plura quidem quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco quem pro exẽplo posuimus possunt reperiri. Sed bonum auditorẽ non tam si diligẽter discutiatur instruit, quàm si ardenter pronũcietur accẽdit. Neque enim hæc humana industria composita, sed diuina mẽte sunt fusa & sapiẽter & eloquẽter, nõ intẽta in eloquentiã [sapiẽtia,] sed à sapiẽtia non recedẽte eloquentia. Si enim, sicut quidã disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere potuerunt, ea quę velut Oratoria arte dicuntur, non obseruarentur & notarentur, & in hanc doctrinã redigerentur, nisi prius in Oratorum inuenirẽtur ingenijs: quid mirum si & in istis inueniuntur, quos ille misit qui facit ingenia? Q uapropter & eloquentes quidẽ non solum sapientes canonicos nostros authores doctoresque fateamur tali eloquentia vsos, qualis personis eiusmodi congruebat.

Q ualis debeat esse sermo doctoris Euangelici. C. VIII.

Sed nos etsi de literis eorum, quæ sine difficultate intelliguntur nonnulla sumimus elocutionis exempla, nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse, in ijs quę ad exercendas & elimandas quodammodo mentes legẽtium, & ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volẽtium, zelandos quoque siue vt ad pietatem conuertãtur, siue
I vt à mysterijs secludãtur animos impiorum, vtili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, vt posteriores qui eos recte intelligerent & exponerent, alteram gratiam, disparem quidem veruntamẽ subsequentem in dei ecclesia reperirent. Nõ ergo expositores eorum ita loqui debent, tanquam se ipsi exponẽdos simili authoritate proponant: sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime vt intelligantur elaborent ea quantum possunt perspicuitate dicẽdi, vt aut multum tardus sit qui non intelligat: aut in rerum quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiúsve quod dicimus possit intelligi.

Perspicuitas oratiõis. Cap. IX.

Sunt enim quædam quæ sua vi non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantolibet & quantumlibet, quamuis planissime dicẽtis versentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel raro si aliquid vrget, vel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem qui ita scribuntur, vt ipsi sibi quodammodo lectorem teneant, cum intelliguntur, molesti non sint volentibus legere: cum autem non intelliguntur, molesti non sint nolentibus legere. Et in aliquorum collocutionibus non est hoc officium deserendum, vt vera quamuis difficillima ad intelligendum quæ ipsi iam percepimus, cum quantocunque labore disputationis, ad aliorum intelligentiã perducamus: si tenet auditorẽ vel collocutorem dis- K
cendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quę quoquo modo intimata possit accipere, non curante illo qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta euidentia.

Q ua ratione perspicua fiat oratio. Cap. X.

Cuius euidentiæ diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostẽdere intendit. Vnde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quandam diligentem negligentiam. Hæc tamen sic detrahit ornatum, vt sordes non contrahat. Q uamuis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit vel esse debeat, vt verbum quod nisi obscurum sit vel ambiguum, Latinũ esse non potest, vulgi autem more sic dicitur vt ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur vt à doctis, sed potius vt ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros: Non congregabo conuenticula eorũ de sanguinibus: quoniam senserũt ad rem pertinere, vt eo loco pluraliter enunciaretur hoc nomẽ, quod in Latina lingua tantũmodo singulariter dicitur: cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentẽ ossum potius quàm os dicere, ne ista syllaba nõ ab eo quod sũt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, vbi Aphræ aures de correptione vocalium vel productione non L
iudicant. Q uid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquẽdi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos vt intelligãt loquimur? Q ui ergo docet, vitabit omnia verba quæ non docent. Et si pro eis alia integra quæ intelligantur potest dicere, id magis eliget. Si autem non potest, siue quia non sunt, siue quia in præsentia non occurrunt, vtetur etiã verbis minus integris, dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre. Et hoc quidem nõ solum in collocutionibus, siue fiant cum aliquo vno, siue cum pluribus, verumetiam multo magis in populis, quando sermo promitur, vt intelligatur instandum est: quia & in collocutionibus est cuique interrogandi potestas. Vbi autem omnes tacẽt vt audiatur vnus, & in eum intenta ora conuertũt, vbi vt requirat quisque quod nõ intellexerit, nec moris est nec decoris, ac per hoc debet maxime tacenti subuenire cura dicẽtis. Solet autem motu suo significare auida multitudo cognoscẽdi vtrũ intellexerit. Q uod donec significet, versandum est quod agitur multimoda varietate dicendi, quod in potestate non habẽt qui præparata & ad verbum memoriter retenta pronunciant. Mox autem
vt intellectum esse constiterit, aut sermo finiendus, M
aut in alia transeũdum est. Sicut enim gratus est qui cognoscẽda enubilat, sic onerosus est qui cognita inculcat, eis dũtaxat quorum tota expectatio in dissoluenda eorum quæ panduntur difficultate pendebat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur, vbi nõ ipsa sed modus quo dicuntur attenditur. Q uod si & ipse iam notus est atque auditoribus placet, penè nihil interest, vtrum is qui dicit, dictor vel lector sit. Solẽt enim & ea quæ commode scripta sunt, non solũ ab ijs quibus primitus innotescunt iucunde legi, verum ab ijs etiam quibus iam nota sunt neque adhuc illa de memoria deleuit obliuio, non sine iucũditate relegi, vel ab vtrisque libenter audiri. Q uę autem quisque iam oblitus est, cum cõmonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc non ago, de modo autem quo docendi sunt qui discere desiderant loquor. Is autem est optimus, quo fit vt qui audit verum audiat, & quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventum fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tanquã diutius docẽda laborandum est, sed forte de commendanda vt in corde figatur. Q uod si faciendum videbitur, ita modeste faciẽdum est ne perueniatur ad tædium.

Q uare conanti docere dicendum perspicue. Cap. XI.

Prorsus hæc est in docendo eloquentia, qua fit dicendo nõ vt libeat quod horrebat, aut vt fiat quod pigebat, sed vt ap-

parcat

A pareat quod latebat. Quod tamen si fiat insuauiter, ad paucos quidem studiosissimos suus peruenit fructus, qui ea quæ discenda sunt, quamuis abiecte inculteq; dicantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur, Bonorumq; ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clauis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quærimus nisi patere quod clausum est? Sed quoniam inter se habent nonnullam similitudinem vescentes atq; discentes, propter fastidia plurimorum etiam ipsa sine quibus viui non potest alimenta condienda sunt.

Oratoris est docere, delectare, flectere. Ca. XII.

Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit, ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Deinde addidit, docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docẽdi necessitas, in rebus est constituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docendo. Qui ergo dicit cũ docere vult, quandiu non intelligitur nõdum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est a quo intellectus non est. Si vero intellectus est, quocunq; mo-

B do dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum cui dicit, aut flectere: non quocunq; modo dixerit faciet, sed interest quomodo dicat vt faciat. Sicut est autem vt teneatur ad audiendum delectandus auditor: ita flectendus, vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur si suauiter loquaris: ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid lætandum prædicas gaudeat, misereatur eorum quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos quos cauẽdos terrendo proponis: & quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad cõmouendos animos auditorum, non quid agendum sit vt sciant, sed vt agant quod agendum esse iam sciunt. Si autem adhuc nesciunt, prius vtiq; docendi sunt quàm monendi. Et fortasse rebus ipsis cognitis ita mouebũtur, vt eos non opus sit maioribus eloquentiæ viribus iam moneri. Quod tamen cum opus est, faciendum est. Tunc autem opus est, quando cum sciunt quid agendum sit non agũt, ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines & agere & non agere quod sciũt. Quis autem dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo fle-

C ctere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantum docenti vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere, quia fieri potest vt doceatur & delectetur, & non assentiatur. Quid autem illa duo proderunt, si desit hoc tertium? Sed neq; delectare necessitatis est: quandoquidem cum dicendo vera monstrantur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neq; hoc attenditur, vt vel ipsa vel ipsum delectet eloquium, sed per seipsa quoniam vera sunt manifestata delectãt. Vnde plerunq; delectant etiam falsa patefacta atq; conuicta. Neq; enim delectant, quia falsa sunt, sed quia falsa esse verum est, Delectat & dictio qua hoc verum esse monstratum est.

Dicendo flectendi animi. Ca. XIII

Propter eos autem quib⁹ fastidientibus non placet veritas, si alio quocunq; modo, nisi eo modo dicatur vt placeat & sermo dicentis, datus est in eloquẽtia non paruus etiam delectationi locus. Quæ tamen addita non sufficit duris, quos nec intellexisse nec docentis elocutione delectatos esse profuerit. Quid enim hæc duo conferunt homini, qui & confitetur verum, & collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum cum aliquid suadetur rebus quæ dicuntur inuigilat dicentis intentio? Si enim talia dicantur quæ credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi confiteri vera esse.

Cum vero id docetur quod agendum est, & ideo docetur vt agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo discitur, si non ita discitur vt agatur. Oportet igitur eloquẽtem ecclesiasticum quando suadet aliquid quod agendũ est, non solum docere vt instruat, & delectare vt teneat, verumetiã flectere vt vincat. Ipse quippe iam remanet ad consensionem flectendus eloquentiæ granditate, in quo id non egit vsq; ad eius confessionem demonstrata veritas, adiuncta etiam suauitate dictionis. D

Dicendi gen⁹ graue. Cap. XIIII.

Cui suauitati tantum operæ impensum est ab hominibus, vt nõ solum non facienda, verũetiam fugienda ac detestanda tot & tanta mala atq; turpia, quę malis & turpibus disertissime persuasa sunt, non vt eis consentiatur, sed sola delectationis gratia lectitentur. Auertat autem deus ab ecclesia sua quod de synagoga Iudęorum Hieremias Propheta commemorat dicens, Pauor & horrenda facta sunt super terram, Prophetæ prophetabãt iniqua, & sacerdotes plausum dederunt manibus suis, & plebs mea dilexit sic, Et quid facietis in futurum? O eloquentia tanto terribilior, quanto purior, & quanto solidior, tãto vehementior. O vere securis concidens petras. Huic enim rei simile esse verbũ suum quod per sanctos Pro- E

Hiere. 5.

phetas fecit, & per hunc ipsum Prophetam deus ipse dixit, Absit itaq; absit à nobis, vt sacerdotes plaudãt manibus iniqua dicentibus, & plebs dei diligat sic. Absit à nobis, inquam, tanta dementia, Nam quid faciemus in futurum? Et certe minus intelligantur, minus placeant, minus moueant quæ dicuntur, vera tamen dicantur & iusta, non iniqua libenter audiantur. Quod vtiq; non fieret nisi suauiter dicerentur. In populo autem graui de quo dictum est deo, In populo graui laudabo te: nec illa suauitas delectabilis est, qua non quidem iniqua dicuntur, sed exigua & fragilia bona spumeo verborũ ambitu ornantur, quali nec magna atq; stabilia decenter & grauiter ornarentur.

Psal. 34.

Est tale aliquid in epistola beati Cypriani, Quod ideo puto vel accidisse vel consulto factum esse, vt sciretur à posteris quam linguam doctrinæ Christianæ sanitas ab ista redundãtia reuocauerit, & ad eloquentiam grauiorem modestioremq; restrinxerit, qualis in eius consequentibus literis secure amatur, religiose appetitur, sed difficillime impletur. Ait ergo quodam loco, Petamus hãc sedem: dant secessum vicina secreta: vbi dum erratici palmitum lapsus pendulis nexibus per arundines baiulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. Non dicuntur ista nisi F mirabiliter affluentissima fœcũditate facundiæ, sed profusione nimia grauitate displicent. Qui vero hęc amant, pfecto eos qui non ita dicunt, sed castigatius eloquuntur, non posse ita eloqui existimãt, non iudicio ista deuitare. Quapropter iste vir sanctus & posse se ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, & nolle quoniam postmodum nusquam.

Cyprian⁹

Orandus deus doctori Ecclesiastico ante cõcionẽ. Ca. XV.

Agat itaq; noster iste eloquens cum & iusta & sancta & bona dicit: neq; enim alia debet dicere: agat ergo quantũ potest cum ista dicit, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur: & hæc se posse si potuerit, & inquantum potuerit, pietate magis orationum quàm oratorum facultate non dubitet, vt orando pro se ac pro illis quos est allocuturus, sit orator antequam dictor. Ipsa hora iam vt dicat accedens, priusquam exerat proferentem linguam, ad deum leuet animam sitientem, vt eructet quod biberit vel quod impleuerit fundat. Cum enim de vnaquaque re quæ secundum fidem delectationémque tractanda sunt, multa sint quæ dicantur, & multi modi quibus dicantur ab eis qui hoc sciunt, quis nouit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit vt quod oportet, & quemadmodum oportet dicatur à nobis, nisi in cu-

Sap. 7.

G ius manu sunt & nos & sermones nostri? Ac per hoc
discat quidem omnia quæ docenda sunt qui & nosse
vult & docere, facultatemq; docendi vt decet virum
Ecclesiasticum comparet. Ad horam vero ipsius di-
ctionis illud potius bonæ menti cogitet conuenire
Matt.10. quod dominus ait, Nolite cogitare quomodo aut qd
loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid lo-
quamini: non enim vos estis qui loquimini, sed spiri-
tus patris vestri qui loquitur in vobis. Si ergo loqui-
tur in eis spiritussanctus qui persequentibus tradun
tur pro Christo, cur non & in eis qui tradunt discenti-
Non tātū bus Christum? Quisquis autem dicit non esse
preces sed hominibus præcipiendum quid vel quemadmodum
& studiū doceant, si doctores sanctus efficit spiritus, potest di-
necessa- cere, nec orādum uobis esse, quia dominus ait, Scit
rium. Ca. pater vester quid vobis necessariū sit priusquā peta-
XVI. tis ab eo. Aut Apostolum Paulum Timotheo & Ti-
Matth.6. to non debuisse præcipere, quid vel quemadmodum
præciperent alijs. Quas tres Apostolicas epistolas
ante oculos baberedebet, cui est in Ecclesia docteris
persona imposita. Nónne in prima ad Timotheum
1.Tim.4. legitur, Annuncia hæc & doce? Quæ autem sint, su-
1.Tim.5. pra dictum est. Nónne ibi est, Seniorem ne increpa-
ueris, sed obsecra vt patrem? Nónne in secunda ei di
citur: Formam habe verborum sanorum quæ à me
H audisti? Nonne ibi ei dicitur, Satis age teipsum
probabilem operarium exhibens deo, non erubescē-
tem verbum veritatis recte tractantem? Ibi est & il-
2.Tim.4 lud. Prædica verbum, insta opportune, importune,
argue, obsecra, increpa in omni longanimitate & do
Titum.1. ctrina. Itémque ad Titum, nónne dicit Episcopum
iuxta doctrinam fidelis verbi perseuerantem esse
debere, vt potens sit in doctrina sana & contradicen-
tes redarguere? Ibi etiā dicit, Tu vero loquere quæ
decet sanam doctrinam, senes sobrios esse, & quæ se-
quuntur: Ibi & illud, Hæc loquere & exhortare, & in-
crepa cum omni imperio. Nemo te contemnat, Ad-
mone illos principibus & potestatibus subditos es-
se: & cætera. Quid ergo putamus? Nunquid contra
seipsum sentit Apostolus, qui cum dicat doctores
operatiōe fieri spiritussancti, ipse illis præcipit quid
& quemadmodum doceant? An intelligendum est,
& hominum officia ipso sanctospiritu largiēte in do-
cendis etiam ipsis doctoribus non debere cessare: &
tamen neque qui plantat esse aliquid, neque qui ri-
1.Cori.3. gat, sed deum qui incremētum dat? Vnde ipsis quo-
que ministris sanctis hominibus vel etiam sanctis
angelis operantibus nemo recte discit quæ pertinēt
I ad viuendum cum deo, nisi fiat à deo docilis cui di-
Psal.142. citur in Psalmo. Doce me facere voluntatem tuam,
quia tu es deus meus. Vnde & ipsi Timotheo idem
2.Tim.3. dicit Apostolus, loquens vtique ad discipulum do-
ctor, Tu autem perseuera in ijs quæ didicisti, & cre-
dita sunt tibi, sciens à quo didiceris. Sicut enim cor-
poris medicamenta quæ hominibus ab hominibus
adhibentur, non nisi eis prosunt, quibus deus opera-
tur salutem, qui & sine illis mederi potest, cum sine
ipso illa non possint, & tamen adhibentur, & si hoc of
ficiose fiat, inter opera misericordiæ vel beneficen-
tiæ deputatur: ita & adiumenta doctrinæ tunc pro-
sunt animæ adhibita per hominem, cum deus opera-
tur vt prosint, qui potuit Euangelium dare homini,
etiam non ab hominibus neque per hominem.
Triplex Qui ergo dicendo nititur persuadere quod bo-
dicēdi ge num est, nihil horum trium spernens, vt scilicet do-
nus. Cap. ceat, vt delectet, vt flectat, oret atque agat: vt quem-
XVII. admodum supradiximus, intelligenter, libēter, obe-
dienterque audiatur. Quod cum apte & conuenien-
ter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non
eum sequatur auditoris assensus. Ad hæc enim tria,
id est, vt doceat, vt delectet, vt flectat, etiam tria illa
videtur pertinere voluisse idem ipse Romani author
eloquij cum itidem dixit. Is igitur erit eloquens qui K
poterit parua submisse, modica tēperate, magna grā In lib. cū
diter dicere: tanquam si adderet illa etiam tria & sic titul° Ora
explicaret vnam eandemq; sententiam dicēs, Is erit tor.
igitur eloquens, qui vt doceat poterit parua submis-
se, vt delectet modica temperate, vt flectat magna
granditer dicere. Hæc autem tria ille sicut ab Eadē Ec-
eo dicta sunt, in causis forēsibus posset ostēdere. Nō clesiastæ
autem hoc est in Ecclesiasticis quæstionibus, in qui- necessaria
bus huiusmodi quem volumus informare sermo ver- quę Ora-
satur. In illis enim ea parua dicuntur, vbi de rebus tori. Cap.
pecuniarijs iudicandum est: Ea magna, vbi de salute XVIII.
ac de capite hominum. Ea vero vbi nihil horum iudi
candum est, nihilq; agitur vt agat siue decernat, sed
tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrunque
quasi media, & ob hoc modica, hoc est moderata dixe
runt. Modicis enim modus nomen imposuit. Nā mo
dica pro paruis abusiue, nō proprie dicimus. In istis
autem nostris quandoquidem omnia, maxime quæ
de loco superiore populis dicimus, ad hominum salu
tem, nec temporariam sed æternā referre debemus,
vbi etiam cauendus est æternus interitus, omnia ma
gna sunt quæ dicimus: vsque adeo vt nec de ipsis pe-
cuniarijs rebus, vel acquirendis vel amittendis par-
ua videri debeant, quæ doctor Ecclesiasticus dicit, si-
ue sit illa magna, siue parua pecunia. Neq; enim par- L
ua est iustitia, quam profecto & in parua pecunia cu-
stodire debemus, dicente domino, Qui in minimo Lucę.16.
fidelis est, & in magno fidelis est. Quod ergo mi-
nimum est, minimum est: sed in minimo fidelem es-
se, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis,
est, vt à puncto medio omnes lineæ pares in extre-
ma ducātur, eadem est & in magno disco quæ in nū-
mulo exiguo: ita vbi parua iuste geruntur, non mi-
nuitur iustitiæ magnitudo. De iudicijs denique se-
cularibus, quibus vtique nisi pecuniarijs cum loque-
retur Apostolus, Audet quisquam vestrum, inquit, 1.Cori.6.
aduersus alterum habens negocium iudicari ab ini-
quis, & nō apud sanctos? An nescitis quia sancti mū
dum iudicabunt? Etsi in vobis iudicatur mundus,
indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis
quia angelos iudicabimus, nedum secularia? Secu-
laria igitur iudicia si habueritis, eos qui contempti-
biles sunt in Ecclesia, hos constituite ad iudicādum.
Ad reuerentiā vobis dico. Sic non est inter vos quis-
quam sapiens, qui possit inter fratrem suum iudica-
re? sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infide
les. Iam quidem omnino delictū est, quia iudicia ha-
betis vobiscum. Quare non magis iniquitatem pa- M
timini? Quare non potius fraudamini? Sed vos ini-
quitatem facitis & fraudatis, & hoc fratres. An nesci
tis quia iniusti regnum dei non hæreditabūt? Quid
est quòd sic indignatur Apostolus, sic corripit, sic ex-
probrat, sic increpat, sic minatur? Quid est quòd sui
animi affectum tam crebra & tam aspera vocis mu-
tatione testatur? Quid est postremo quòd de rebus
minimis tam granditer dicit? Tantúmne de illo ne-
gocia secularia meruerūt? Absit. Sed hoc facit pro-
pter iustitiam, charitatem, pietatem, quæ nulla so-
bria mente dubitante, etiam in rebus quamlibet
paruulis magna sunt. Sanè si moneremus homines
quemadmodum ipsa negocia secularia vel pro se vel
pro suis apud Ecclesiasticos iudices agere deberent,
recte admoneremus vt agerent tanquam parua sub-
misse. Cum vero de illius viri disseramus eloquio,
quem volumus earum rerum esse doctorem, quibus
liberamur ab æternis malis, atque ad æterna perue
nimus bona, vbicunque agantur hæc, siue ad popu-
lum, siue priuatim, siue ad vnum, siue ad plures, siue
ad amicos, siue ad inimicos, siue in perpetua dictio-
ne, siue in collocutione, siue in tractatibus, siue in li-
bris, siue in epistolis vel longissimis vel breuissimis,
magna

A magna sunt: nisi forte quoniam calix aquæ frigidæ,
res minima atque vilissima est, ideo minimum ali-
quid atque vilissimum dominus ait, quòd eum qui de
derit discipulo eius, nō perdet mercedem suam. Aut
vero quando iste doctor in ecclesia facit inde sermo-
nem, paruum aliquid debet existimare se dicere, &
ideo non temperate, non granditer, sed submisse sibi
esse dicendum. Nónne quando accidit vt de hac re
loqueremur ad populum, & deus affuit vt non incon-
grue diceremus, tanquam de illa aqua frigida quæ-
dam flamma surrexit, quæ etiam frigida hominum
pectora, ad misericordiæ opera facienda, spe cœle-
Aliás a-lio vtēdū dicēdi genere. Ca. XIX. stis mercedis accenderet? Et tamen cum do-
ctor iste debeat rerum dictor esse magnarum, non
semper eas debet granditer dicere, sed submisse cum
aliquid docetur, temperate cum aliquid vituperatur
siue laodatur. Cum vero aliquid agendum est, & ad
eos loquimur qui hoc agere debent, nec tamen vo-
lunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt grandi-
ter, & ad flectendos animos congruēter. Et aliquan-
do de vna eadémque re magna, & submisse dicitur si
docetur, & temperate si prædicatur, & granditer si a-
uersus inde animus vt conuertatur impellitur. Quid
enim deo ipso maius est? Nunquid ideo nō discitur?
B Aut qui docet vnitatem trinitatis, debet nisi submis-
sa disputatione agere, vt res ad dignoscendum diffi-
cilis, quantum datur possit intelligi? Nunquid hic
ornamenta & non documenta quæruntur? Nunquid
vt aliquid agat, est flectendus auditor, & non potius
vt discat instruendus? Porrò cum laudatur deus, siue
de seipso, siue de operibus suis, quanta facies pulchrę
ac splendidæ dictionis oboritur ei, qui potest quātum
potest laudare, quem nemo conuenienter laudat, ne-
mo quomodocunq; non laudat. At si non colatur, aut
cum illo vel etiam præ illo colantur idola, siue dęmo
nia, siue quæcunq; creatura, quantum hoc malum sit,
atq; vt ab hoc malo auertantur homines, debet vtiq;
Exempla ex sacris literis. Ca. XX. granditer dici. Submissæ dictionis exemplum
est apud Apostolum Paulum, vt planius aliquid com
memorem, vbi ait, Dicite mihi sub lege volētes esse,
legem non legistis? Scriptum est enim, quòd Abra-
Galat. 4. ham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de
libera. Sed ille qui de ancilla, secundum carnem na-
tus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ
sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta.
Vnum quidem in mōte Sina in seruitutē generans,
C quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, quæ
coniuncta est huic quæ nunc est Hierusalem, & ser-
uit cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusa-
lem libera est, quæ est mater nostra &c. Itémq; ibi ra-
Galat. 3. tiocinatur & dicit, Fratres, secundum hominem dico,
tamen hominis confirmatum testamentum nemo ir-
ritum facit, aut superordinat. Abrahę dictæ sunt pro-
missiones & semini eius. Nō dicit in seminibus, tan-
quam in multis, sed tanquam in vno, & semini tuo
quod est Christus. Hoc autem dico testamentum con
firmatum à deo, quæ post quadringentos & triginta
annos facta est lex, non infirmat ad euacuandas pro-
missiones. Si enim ex lege hæreditas, iam nō ex pro
missione. Abrahæ autem per repromissionem dona-
uit deus. Et quia occurrere poterat audientis cogita-
tioni, vt quid ergo lex data est, si ex illa non est hære-
ditas? ipse sibi hoc obiecit, atq; ait velut interrogans,
Quid ergo lex? Deinde respondit, Transgressionis
gratia pposita est, donec veniret semen cui promis-
sum est disposita per angelos in manu mediatoris.
Mediator autem vnius non est: deus autem vnus est.
Et hic occurrebat quod sibijpse proposuit. Lex ergo
aduersus promissa dei? Et respondit, Absit. Reddi-
ditq; rationem dicens, Si enim data esset lex quæ
†omnino posset viuificare, vere† ex lege esset iustitia. Sed con
clusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex

fide Iesu Christi daretur credentibus &c. vel si quid D
eiusmodi est. Pertinet ergo ad docendi curam non
solum aperire clausa, & nodos soluere quæstionum:
sed etiam dum hoc agitur alijs quæstionibus quæ
fortassis inciderint, ne id quod dicimus improbetur
per illas aut refellatur, occurrere: si tamen & ipsa ea-
rum solutio pariter occurrerit, ne moueamus quod
auferre non possumus. Fit autem vt cum incidentes
quæstioni aliæ quæstiones, & aliæ rursus incidenti-
bus incidentes pertractantur atq; soluuntur, in eam
longitudinem ratiocinationis extendatur intentio,
vt nisi memoria plurimum valeat atque vigeat, ad
caput vnde agebatur disputator redire non possit.
Valde autem bonum est, vt quicquid contradici po-
test, si occurrerit refutetur, ne ibi occurrat vbi non
erit qui respondeat: aut præsenti quidem sed tacenti
occurrat, & minus sanatus* abscedat. In illis autem *aliás, sa-
Apostolicis verbis dictio temperata est, Seniorem tiatus.
ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuniores vt Tēperatę
fratres, anus vt matres, adolescentulas vt sorores. Et dictionis
in illis, Obsecro autem vos fratres per miseratio- exēplum.
nem dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam vi- Rom. 12.
uam, sanctam, deo placentem. Et totus ferè ipsius ex-
hortationis locus temperatum habet elocutionis ge-
nus: vbi illa pulchriora sunt in quibus propria pro- E
prijs tanquam debita reddita decenter excurrunt,
Sicuti est, Habentes dona diuersa secundum grati- Distribu-
am quæ data est vobis: siue prophetiam, secundum tio.
regulam fidei: siue ministerium, in ministrando: siue
qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhorta
tione: Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sol-
citudine: q misericetur, in hilaritate. Dilectio sine simu
latione, Odio habentes malū, adhærētes bono, Cha-
ritate fraternitatis inuicem diligentes, honore mu-
tuo præuenientes, studio non pigri, spiritu feruētes,
domino seruientes, spe gaudentes, in tribulatione pa
tientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum
communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedi-
cite persequentibus vos, benedicite & nolite male-
dicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flenti-
bus. Idipsum inuicem sentientes. Et quàm pulchre
ista omnia sic effusa, bimembri circuitu terminātur?
Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Et
aliquanto post, In hoc ipso, inquit, perseuerantes*, *alás, ser-
Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: uientes.
cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui ho-
norem, honorem. Quæ membratim fusa clauduntur F
etiam ipso circuitu, quem duo membra cōnectunt*†. *†alás, cō-
Nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diliga- texunt.
tis. Et post paululum, Nox pręcessit, inquit, dies au-
tem appropinquauit, Abijciamus itaq; opera tene-
brarum, & induamur arma lucis, sic vt in die honeste
ambulemus, Non in comessationibus & ebrietati-
bus, non in cubilibus & impudicitijs, non in conten-
tione & æmulatione: sed induimini dominum Iesum
Christum, & carnis prouidentiam ne feceritis in con
cupiscentijs. Quod si quisquam ita diceret, Et carnis
prouidentiam ne in concupiscentijs feceritis: sine du
bio aures clausula numerosiore mulceret, Sed gra- Nūero-
uior interpres etiam ordinem maluit tenere verbo- sum, inqt,
rum. Quomodo autem hoc in Græco eloquio sonet, Cicero,
quo est locutus Apostolus, viderint eius eloquij vsq; putat nō
ad ista doctiores. Mihi tamen quod nobis eodem qđ totum
verborum ordine interpretatum est, nec ibi videtur cōstat ex
currere numerose. Sanè hunc elocutionis ornatum, numeris,
qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est au- sed qđ ad
thoribus nostris, Quod vtrum per interpretes fa- numeros
ctum sit, an, quod magis arbitror, consulto illi hæc proxime
plausibilia deuitauerint, affirmare non audeo: quo- accedit.
niam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si
quisquam huius numerositatis peritus, illorum clau-
sulas eorundem numerorum lege componat: quod

G facillime fit mutatis quibusdam verbis, quæ tantun-
dem significatione valent, vel mutato eorum quę in-
uenerit ordine: nihil illorũ quæ velut magna in scho-
lis Grammaticorum aut Rhetorum didicit, illis di-
uinis viris defuisse cognoscet. Et multa reperiet lo-
cutionis genera tanti decoris, quæ quidem & in no-
stra, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorum
nullum in eis, quibus isti inflantur literis inuenitur.
Sed cauendum est ne diuinis grauibusq; sententijs,
dum additur numerus, pondus detrahatur. Nam il-
la musica disciplina, vbi numerus iste plenissime di-
scitur, vsqueadeo non defuit Prophetis nostris, vt vir
In plogo sup Iob. doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra
commemoret, in Hebræa duntaxat lingua: Cuius vt
veritatem seruaret in verbis, hæc inde non transtu-
lit. Ego autẽ vt de sensu meo loquar, qui mihi quàm
alijs & quàm aliorum est vtique notior, sicut in meo
eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non præter-
mitto istos numeros clausularum: ita in authoribus
nostris hoc mihi plus placet quòd ibi eos rarissime
inuenio. Grande autem dicendi genus hoc maxime
distat ab isto temperato genere, quòd non tam ver-
borum ornatibus acceptum est, quàm violentis ani-
H mi affectibus. Nam capit etiam illa ornamẽta penè
omnia, sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur
quippe impetu suo, & elocutionis pulchritudinem si
occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit.
Satis enim est ei propter quod agitur, vt verba
congruentia non oris eligantur industria, sed pecto-
ris sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatoq;
ferro vir fortis armetur, intentissimus pugnæ, agit
†preciosa quidem illis armis quod agit, nõ quia speciosa†, sed
quia arma sunt: idem ipse est tamen, & valet pluri-
† vibrãti. mum, etiã cum rimanti † telum ira facit. Agit Apo-
stolus vt pro Euangelico ministerio patienter mala
huius temporis, cũ solatio donorum dei oĩa toleren-
tur. Magna res est & granditer agitur, nec desunt or-
2.Cor.6. namenta dicẽdi, Ecce, inquit, nunc tempus accepta-
bile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dan-
tes offensionem, vt non reprehendatur ministerium
nostrum: sed in omnibus commẽdantes nosmetipsos
Grãdiloquæ dictionis exẽplũ. vt dei ministros, in multa patientia, in tribulationi-
bus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carce-
ribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiu-
nijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in be-
nignitate, in spiritusancto, in charitate non ficta, in
I verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitiæ à
dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatẽ, per
infamiam & bonam famam: vt seductores & vera-
ces, vt qui ignoramur & cognoscimur, quasi morien-
tes, & ecce viuimus: vt coërciti, & non mortificati: vt
tristes, semper autem gaudẽtes: sicut egẽtes, multos
autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia
possidentes. Vide adhuc ardentem, Os nostrum pa-
tet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est: &
cætera, quæ persequi longum est. Itemq; ad Roma-
nos agit, vt persecutiones huius mũdi, charitate vin-
cantur, spe certa in adiutorio dei. Agit autẽ & gran-
Roma. 8. diter & ornate, Scimus, inquit, quoniam diligẽtibus
deum omnia cooperantur in bonũ, ijs qui secundum
propositum vocati sunt sancti: quoniã quos ante præ-
sciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij
sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratrib⁹. Quos
autem prædestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit,
ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos &
glorificauit. Quid ergo dicem⁹ ad hæc? Si deus pro
nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non peper-
cit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo
non etiam cum illo nobis omnia donauit? Quis ac-
cusabit aduersos electos dei? Deus qui iustificat?
Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortu-
us est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera
dei, qui & interpellat pro nobis? Quis nos separabit K
à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an perse-
cutio, an fames, an nuditas, an periculũ, an gladius?
Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortifi- Psal.43.
camur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis.
Sed in his omnibus superuincimus per eum qui dile-
xit nos. Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita,
neq; angeli, neq; principatus, neq; præsentia, neq; fu-
tura, neq; virtus, neq; altitudo, neq; profundum, neq;
creatura alia poterit nos separare à charitate dei,
quæ est in Christo Iesu domino nostro. Ad Galatas
autem quamuis tota ipsa epistola submisso dicẽdi ge-
nere scripta sit, nisi in extremis partibus vbi est elo-
quium temperatum, tamen interponit quendam lo-
cum eo motu animi, vt sine vllis quidem talibus or-
namentis qualia sunt in ijs quæ modo posuimus, non
posset tamen nisi granditer dici. Dies, inquit, obser- Galat. 4.
uatis & menses & annos & tempora, Timeo vos ne
forte sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut &
ego, quoniã & ego sicut vos. Fratres precor vos, nihil
me læsistis. Scitis quia per infirmitatẽ carnis iam-
pridem euangelizaui vobis, & tentationes vestras
in carne mea nõ spreuistis neq; respuistis: sed sicut an- L
gelum dei excepistis me, sicut Christũ Iesum. Quæ
ergo fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis per-
hibeo, quoniam si fieri posset, oculos vestros eruisse-
tis & dedissetis mihi. Ergo inimic⁹ factus sum vobis
verum prædicans? Æmulantur vos non bene, sed ex-
cludere vos volunt vt eos æmulemini. Bonum est au-
tem in bono æmulari semper, & non solum cum præ-
sens sum apud vos. Filioli mei quos iterum parturio
donec formetur Christus in vobis. Vellem autem
nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, quia
confundor in vobis. Nunquid hic aut contraria con-
trarijs verba sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi
subnexa sunt, aut cæsa & membra circuitusve sonue-
runt? Et tamen non ideo tepuit grandis affectus quo
eloquium feruere sentimus. Sed Apostolica Exẽpla ex doctoribus.
ista sic clara sunt, vt & profunda sint: atq; ita conscri-
pta memoriæq; mandata, vt nõ solum lectore vel au-
ditore, verumetiam expositore opus habeant, si quis Ca. XXI
in eis non superficie contentus altitudinem quærat.
Quapropter videamus ista genera dicẽdi in eis qui
istorum lectione ad rerum diuinarum atq; salubrium
scientiam profecerunt, eadẽq; ecclesiæ ministrarunt. M
Beatus Cyprianus submisso dicendi genere vtitur Cyprian⁹ in epi. de sacramẽto calicis.
in eo libro, vbi de sacramento calicis disputat. Solui-
tur quippe ibi quæstio in qua quæritur, vtrum calix
dñicus aquam solam, an eã vino mixtam debeat ha-
bere. Sed exempli gratia aliquid inde ponẽdum est. Submissę dictionis exẽplũ.
Post principium ergo epistolæ, iam soluere incipiẽs
propositam quæstionem, Admonitos autem vos sci-
atis, inquit, vt in calice offerendo dominica traditio Cõcor. de cõse. dist. 2. c. 1. & 2. & 4. sen. dist. 11. ca. aqua.
seruetur, neq; aliud fiat à nobis quàm pro nobis do-
minus prior fecit, vt calix qui in commemorationem
eius offertur, vino mixtus offeratur. Nam cum dicat
Christus, Ego sum vitis vera, sanguis Christi non a-
qua est vtique sed vinum: nec potest videri sanguis
eius quo redempti & viuificati sumus esse in calice, Ioan.15.
quando vinum desit calici quo Christi sanguis osten-
ditur, qui scripturarum omnium sacramento ac te-
stimonio prędicatur. Inuenimus enim in Genesi cir- Gene.9.
ca sacramentum Noë hoc idem præcurrisse, & figu-
ram dominicæ passionis illic extitisse, quòd vinũ bi-
bit, quòd inebriatus est, quòd in domo sua nudatus
est, quòd fuit recubans nudis & patentibus fœmori-
bus, quòd nuditas illa pſis à medio filio denudata† †denotata.
est, à maiore vero & minore contecta: & cætera quæ
necesse non est exequi, cum satis sit hoc solum com-
plecti, quod Noë typum futuræ veritatis ostendens,
non aquam sed vinum biberit: & sic imaginem domi-
nicę passionis expresserit. Item in sacerdote Melchi-
sedech

A sedech dominici sacramenti praefiguratũ videmus
mysteriũ,secundũ q scriptura diuina testatur & di-
cit, Et Melchisedech rex Salem, protulit panem &
Gen. 14. vinum. Fuit autem sacerdos dei summi, & benedixit,
Abraam. Quod autem Melchisedech typum Chri-
sti portaret, declarat in psalmis spiritussanctus, ex
Psal. 109. persona patris ad filium dicens, Ante Luciferũ ge-
nui te, Tu es sacerdos inaeternum secundum ordi-
nem Melchisedech. Haec & alia quae sequuntur huius
epistolae, submissae dictionis modum seruant, quod
facile est explorare legentibus. Sanctus quoq; Am-
brosius cum agat rem magnam de spiritusancto, vt
eum patri & filio demonstret aequalem: submisso ta-
men dicendi genere vtitur, quoniam res suscepta non
ornamenta verborum, aut ad flectẽdos animos com-
motionis affectum, sed rerum documenta desiderat.
Ambro. Ergo inter caetera in principio hui9 operis ait, Com-
li. 1. de spi motus oraculo Gedeon, cum audisset q deficienti-
ritusãcto bus licet populorum milibus, in vno viro dominus
in plogo. plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hoedum
Iudic. 6. caprarum, Cuius carnes secundum praecepta ange-
li, & azyma supra petram posuit, & ea iure perfudit,
Quae simul vt virgae cacumine quam gerebat ange
lus dei contigit, de petra ignis erupit, atq; ita sacrifi-
cium quod offerebatur absumptum est. Quo indicio
B declaratum videtur, q petra illa typum habuerit cor
poris Christi, quia scriptum est, Bibebant de conse-
1. Cori. 10 quenti petra, petra autem erat Christus. Quod vtiq;
non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est,
quae sitientium corda populorum perenni riuo sui
sanguinis inundauit. Iam tũc igitur in mysterio de-
claratum est, quia dominus Iesus in carne sua, totius
mundi peccata crucifixus aboleret, nec solum delicta
factorum, sed etiam cupiditates animorũ. Caro enim
hoedi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupi
Nũm. 11. ditatum, sicut scriptum est, Quia concupiuit populus
cupiditatem pessimam, & dixerunt, Quis nos ciba-
bit carne? Quòd igitur extendit angelus virgam, &
tetigit petram, de qua ignis exijt, ostendit quòd ca-
ro domini spiritu repleta diuino, peccata omnia hu-
Lucae. 2. manae conditionis exureret. Vnde & dominus ait,
Ignem veni mittere in terram. Et caetera in quibus
Cyprian. rei docendae ac probandae maxime incumbit. De
in episto- genere temperato est apud Cyprianum virginitatis
la de habi illa laudatio, Nũc nobis ad virgines sermo est, qua-
tu virgi- rum quo sublimior gloria est, maior & cura. Flos est
num: quę ille ecclesiastici germinis, decus atq; ornamentum
icipit, Di gratię spiritalis, laeta indoles laudis & honoris, opus
sciplia cu integrum atq; incorruptum, dei imago respondens
stos. &c. ad sanctimoniã domini, illustrior portio gregis Chri
C sti. Gaudet per ipsas, atq; in illis largiter floret san-
†generosa. ctae matris ecclesiae gloriosa † foecunditas: quantoq;
plus gloriosa virginitas numero suo addit, tãto plus
gaudium matris augescit. Et alio loco in fine episto-
lae, Quomodo, inquit, portauimus imaginem eius
qui de limo est, sic portemus & imaginem eius qui de
coelo est. Hanc imaginem virginitas portat, portat
integritas, sanctitas portat & veritas: portant disci-
plinae dei memores, iustitiã cum religione retinẽtes,
stabiles in fide, humiles in timore, ad omnẽ toleran-
tiam fortes, ad sustinẽdas iniurias mites, ad facien-
dam misericordiam faciles, fraterna pace vnanimes
atq; concordes. Quae vos singula ò bonae virgines
obseruare, diligere, implere debetis, quae deo & Chri
sto vacantes, ad dominum cu vos dicastis, maiore
& meliore parte praeceditis: prouectae annis, iunio-
ribus facite magisterium: minores natu, prębete pa-
ribus incitamentum, hortamentis vos mutuis exci-
De virgi- tate, aemulis de virtute documentis ad gloriam pro-
nibus i li- uocate, durate fortiter, spiritaliter pergite, peruenite
bro. 2. in foeliciter, tantum mementote tunc nostri, cum inci-
prin. piet in vobis virginitas honorari. Ambrosius

etiam genere dicendi temperato & ornato professis D
virginibus proponit tanquam sub exempli forma
quod moribus imitentur, & dicit, Virgo erat, non so-
lum corpore, sed etiam mente, quae nullo doli ambi-
tu syncerum adulteraret affectũ, corde humilis, ver-
bis grauis, animi prudens, loquendi parcior, legendi
studiosior: non in incerto diuitiarũ, sed in prece pau-
peris spem reponens, intenta operi, verecũda sermo-
ni, arbitrum mentis solita non hominem sed deum
quaerere: nullum laedere, bene velle omnibus, assur-
gere maioribus natu, aequalibus non inuidere, fuge-
re iactantiam, rationẽ sequi, amare virtutem. Quan-
do ista vel vultu laesit parentes? quando dissensit ĩ pro
pinquis? quando fastidiuit humilem? quando irrisit
debilem? quando vitauit inopem? Eos solos solita
coetus virorum inuisere, quos misericordia non eru-
besceret, neq; praeteriret verecundia. Nihil toruum
in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inuere-
cundũ: non gestus fractior, non incessus solutior, non
vox petulãtior, vt ipsa corporis species simulachrum
fuerit mentis, & figura probitatis. Bona quippe do-
mus in ipso vestibulo debet agnosci, ac primo prae-
tendat ingressu, nihil intus latere tenebrarum, tanq̃
lucernae lux intus posita, foris luceat. Quid ego exe- E
quar ciborum parsimoniam, officiorũ redundãtiam:
alterum vltra naturam superfuisse, alterum ipsi natu-
rae penè defuisse? Illic nulla intermissa tempora, hic
congeminati ieiunio dies: & si quando reficiendi suc-
cessisset voluntas, cibus plerunq; obuius qui mortem
arceret, non delitias ministraret &c̃. Haec autem pro
pterea in exemplo huius temperati generis posui,
quia non hic agit vt virginitatem voueant quae non-
dum vouerunt, sed quales esse debeant quae iam vo-
tae sunt. Nam vt aggrediatur animus tantum ac tale
propositum, grandi vtiq; dicendi genere debet exci-
tari & accendi. Sed martyr Cyprianus de habitu vir
ginum, non de suscipiendo virginitatis proposito scri
psit. Iste vero Episcopus etiam ad hoc eas magno ac
cendit eloquio. Verum ex eo quod ambo egerunt, di
ctionis grandis exempla memorabo. Ambo quippe Grandis
inuecti sunt in eas, quae formam pigmẽtis colorant, gñis exẽ-
vel potius decolorant: quorum prior ille cum hoc age plum.
ret, ait inter caetera, Si quis pingẽdi artifex vultum In episto
alicuius, & speciem & corporis qualitatem aemulo la de ha-
colore signasset, & signato iam cõsummatoq; simula- bitu vir-
chro, manus alius inferret, vt iam formata, iam picta ginum.
quasi peritior reformaret, grauis prioris artificis in-
iuria & iusta indignatio videretur. Tu te existimas
impune laturam tam improbae temeritatis audaci- F
am, dei artificis offensam? Vt enim impudica circa
homines, & incesta fucis lenocinantibus non sis, cor-
ruptis violatisq; quae dei sunt, peior adultera detine-
ris. Quòd ornari te putas, quòd putas comi, impu-
gnatio est ista diuini operis, praeuaricatio est verita-
tis. Monentis Apostoli vox est, Expurgate vetus fer 2. Cor. 5.
mentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.
Etenim Pascha nostrũ immolatus est Christ9. Itaq;
festa celebremus, non in fermento veteri, neq; in fer-
mẽto malitię & nequitiae, sed in azymis synceritatis
& veritatis. Num synceritas perseuerat & veritas,
quando quae syncera sunt polluuntur, & colorum ad-
ulterinis medicaminum fucis in mendacium vera
mutantur? Dominus tuus dicit, Non potes facere Matth. 5.
capillum vnum album aut nigrum: & tu ad vincen-
dam domini tui vocem vis te esse potiorem audaci
conatu, & sacrilego contemptu? Crines tuos infi-
cis, malo praesagio futurorum capillos iam tibi flam
meos auspicaris. Lõgum est inserere omnia quae se-
quuntur. Ille verò posterior vt in tales diceret, Hinc Ambros.
illa, inquit, nascuntur incentiua vitiorum, vt quaesitis li. 1. de vir
coloribus ora depingant, dum viris displicere formi ginibus.
dant, & de adulterio vultus, meditantur adulterium

G castitatis. Quanta hæc amentia effigiē mutare naturæ, picturam quærere? Et dum verentur maritale iudicij, perdiderunt suum. Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alij studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem mulier veriorē requirimus deformitatis tuæ, quàm teipsam quæ videri times? Si pulchra es, cur abscondēris? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientiæ, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alterā diligit, tu alteri vis placere: & irasceris si amet alterā, qui adulterare ī te docetur. Mala magistra es iniuriæ tuæ. Lenocinari enī refugit, etiam quę passa est lenonē. Ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: ibi enim pudicitia, hic natura adulteratur. Satis, vt existimo, apparet fœminas ne suam fucis adulterēt formam, & ad pudorem & ad timorē hac facundia vehementer impelli. Proinde neq; submissum, neq; temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem, quos duos ex omnibus proponere volui, & ī alijs Ecclesiasticis viris & bona & bene, id est sicut res postulat, acute, ornate, ardenterq; dicen-

H tibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, & assidua lectione vel auditione admixta etiam exercitatione studentibus inolescere.

Dictio varianda est. Caput. XXII.

Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere, imò quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio variāda est. Nam quando prolixa est in vno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiā si longius eat, decētius procedit oratio: quamuis habeant & singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum qui audiūt frigescere vel tepescere sensibus. Veruntamen facilius submissum solum quàm solū grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quāto magis excitanda est, vt nobis assentiat auditor, tāto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cauendum est, ne dum volumus altius erigere quod erectum est, etiam inde decidat, quò fuerat excitatione perductum. Interpositis vero quæ sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea quæ opus est grāditer dici, vt dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit vt grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum,

I sed aliorum generum interpositione varietur: et tamen generi dictio tota tribuatur, cuius copia præualuerit.

De miscēdo dictionis genera. Cap. XXIII.

Interest enim quod genus cui generi interponatur vel adhibeatur certis & necessarijs locis: nam & in grandi genere semper aut penè semper tēperata debent esse principia. Et in potestate est eloquentis, vt dicantur nonnulla submisse etiā quæ possent granditer dici, vt ea quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, & eorum tanquam vmbris luminosiora reddantur. In quocunque autem genere aliqua quæstionum vincula soluenda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vendicat. Ac per hoc eo genere vtendū est & in alijs duob' generibus, qn̄ eis ista incidit, sicut laudandū aliquid vel vituperandū: vbi nec dānatio, nec cuiusquam liberatio, nec ad actionē quamlibet assensio requiritur: in quocunq; alio genere occurrerit, genus adhibendum & interponēdum est temperatum. In grandi ergo genere inueniunt locos suos duo cætera, & in submisso similiter. Temperatum autem genus non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si, vt dixi, quæstio, cuius nodus est soluendus, incurrat: vel quando nonnulla, quæ ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, vt quibusdam quasi thoris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit. Ad delectandos K quippe animos, non ad mouendos ipsa suscipitur.

Sublime dicēdi genus quid efficiat. Ca. XXIIII.

Non sanè si dicenti crebrius & vehemētius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim & acumina submissi generis, & ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerunq; pondere suo voces premit, sed lachrymas exprimit. Deniq; cum apud Cæsaream Mauritaniæ populo dissuaderem pugnā ciuilem, vel potius plus quàm ciuilem, quam cateruam vocabant: neq; enim ciues tantummodo, verum etiam propinqui, fratres, postremo parētes ac filij lapidibus inter se in duas partes diuisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solenniter dimicabant, & quisq; vt quemq; poterat occidebat. Egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele atq; inueteratum malum de cordibus & moribus eorū auellerem, pelleremq; dicendo: non tamen egisse aliquid me putaui, cum eos audirem acclamantes, sed cum flētes viderem. Acclamationibus quippe se doceri & delectari, flecti autem lachrymis indicabāt. Quas vbi aspexi, immanem illā consuetudinem à patribus & auis, longéque à maioribus traditam, quæ pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, deuictam antequam re L ipsa id ostenderent, credidi. Moxq; sermone finito, ad agendas deo gratias corda atq; ora cōuerti. Et ecce iam fermè octo vel amplius anni sunt propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt & alia multa experimenta, quibus didicimus homines quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non clamore potius quàm gemitu, aliquando etiam lachrymis, postremo vitæ mutatiōe mōstrasse. Submisso etiam dicendi genere sunt plerinq; mutati, sed vt quod non sciebant, scirent: aut quod eis videbatur incredibile, crederent: non autem vt agerent quod agendum iam nouerant, & agere nolebant. Ad huiusmodi namq; duriciam flectendam, debet granditer dici. Nam & laudes & vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, vt non solum in laudibus & vituperationibus eloquentia delectentur, verum & ipsi laudabiliter appetant, fugiantq; vituperabiliter viuere. Sed nunquid omnes qui delectantur, mutantur? *†sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt, & in submisso genere omnes qui docentur sciunt, aut credunt verum esse quod nesciunt? M

*†a. Limitantur.

Dicendū vt persuadeamus. Caput. XXV.

Vnde colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter & eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est vt eloquentia ipsa delectet, non est propter seipsum vsurpandum: sed vt rebus quę vtiliter honestéq; dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec monente, quia & scientes & fauentes auditores habent, aliquanto promptius ex ipsa delectatione elocutionis accedat vel tenacius adhæreat assensus. Nam cum eloquentiæ sit vniuersale officium in quocunq; istorum trium generum, dicere apte ad persuasionē, finis autem id quod intenderis persuadere dicendo: in quocunq; istorum trium generum dicit quidem eloquens apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat ad finem non peruenit eloquentiæ. Persuadet autem in submisso genere vera esse quæ dicit. Persuadet in grandi, vt agantur quæ agenda iam esse sciuntur, nec tamen aguntur. Persuadet in genere tēperato, pulchre ornatéq; se dicere: Quo fine nobis quid opus est? Appetant eū qui lingua gloriantur, & se in panegyricis talibusq; dictionibus iactant, vbi nec docēdus, nec ad aliquid agendum mouendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos vero istum finē referamus ad alterum finē, vt scilicet quod efficere volumus cū grāditer dicimus, hoc etiā isto velimus: id est vt bona mo-

A rum diligantur, vel deuitentur mala: si ab hac actione non sic alieni sunt homines, vt ad eam grandi genere dictionis vrgendi videantur: aut si iam id agunt, vt agant studiosius, atque in eo firmiter perseuerent. Ita fit vt etiam temperati generis ornatu nõ iactanter sed prudenter vtamur: non eius fine contẽti, quo tantũmodo delectatur auditor, sed hoc potius agentes, vt etiam ipso ad bonum, quod persuadere volumus, adiuuetur.

Vt cum audiẽtiũ voluptate dicamus. Ca. XXVI.

Illa itaque tria, quæ supra posuimus, eum qui sapienter dicit, si etiam eloquenter vult dicere, id agere debere, vt intelligenter, vt libenter, vt obedienter audiatur, non sic accipienda sunt tanquam singula illis tribus dicendi generib[us] ita tribuantur, vt ad submissum intelligenter, ad tẽperatum libenter, ad grande pertineat obedienter audiri: sed sic potius vt hæc tria semper intendat, & quantum potest agat, etiam cum in illorum singulo quoq[ue] versatur. Nolumus enim fastidiri, etiam quod submisse dicimus, ac per hoc volumus non solum intelligenter, verumetiã libenter audiri. Quid autem agimus diuinis testimonijs docẽdo quod dicimus, nisi vt obedienter audiamur, id est, vt credatur eis, opitulante illo cui dictum est, Testimonia tua credibilia facta sunt valde? Psal. 92.

B Quid etiã cupit nisi credi, qui aliquid licet submisso eloquio discẽtibus narrat? Et quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiã suauitate detineat? Nã si non intelligatur, quis nesciat, nec libenter eum posse, nec obedienter audiri? Plerunq[ue] autem dictio ipsa submissa, dissoluit difficillimas quæstiones, & inopinata manifestatiõe demonstrat: dum sententias acutissimas de nescio quibus quasi cauernis, vnde nõ sperabatur, eruit & ostẽdit: dum aduersarij cõuincit errorem, & docet falsum esse quod ab illo dici videbatur inuictum: maxime quando adest ei quoddam decus non appetitum, sed quodãmodo naturale: & quando nonnulla non iactãticula, sed quasi necessaria, atque, vt ita dicam, ipsis reb[us] extorta numerositas clausularum, tãtas acclamationes excitat, vt vix intelligatur esse submissa.

Metaphora venusta.

Non enim quia neque incedit ornata neque armata, sed tanquam nuda congreditur, ideo non aduersarium neruis lacertisq[ue] collidit, & obsistẽtẽ subruit ac destruit membris fortissimis falsitatem. Vñ aũt crebro & multum acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic inuicta delectat? Et in hoc igitur genere submisso iste noster doctor & dictor id agere debet, vt non solum intelligẽter, verũetiam libenter & obedienter audiatur.

C Illa quoque eloquentia generis temperati apud eloquẽtem Ecclesiasticum, nec inornata relinquitur, nec indecenter ornatur: nec solũ hoc appetit vt delectet, quod solũ apud alios profitetur: verumetiã in ijs quę laudat siue vituperat, istis appetẽdis vel firmius tenendis, illis autem vitandis vel respuendis, vult vtiq[ue] obedienter audiri. Si autem non auditur intelligenter, nec libenter potest. Proinde illa tria, vt intelligant qui audiunt, vt delectentur, vt obediant, etiã in hoc genere agẽdum est, vbi tenet delectatio principatum. Iam vero vbi mouere & flectere grãdi genere opus est auditorẽ, quod tunc est opus, quando & veraciter dici & suauiter confitetur, & tamen non vult facere quod dicitur, dicendum est proculdubio granditer. Sed quis mouetur, si nescit quod dicitur? Aut quis tenet vt audiat, si non delectatur? Vnde & in isto genere, vbi ad obediẽtiam cor durum dictionis granditate flectendum est, nisi & intelligenter & libenter qui dicit audiatur, non potest obedienter audiri.

Obedientius audiri cui[us] vita orationi respondet. Cap. XXVII.

Habet autẽ vt obedienter audiatur quãtacunq[ue] granditate dictionis maius pondus vita dicentis. Nam qui sapienter & eloquenter dicit, viuit autem nequiter, erudit quidem multos discendi studiosos, quãuis animę suę sit inutilis, sicut scriptum

est, Scribæ & Pharisæi in cathedra Moysi sederunt: D quæ dicunt facite, quæ aũt faciunt, facere nolite. Dicũt Matth. enĩ, & nõ faciunt. Vñ ait & Apostol[us], Siue occasione 23. siue veritate Christus annuncietur: Christus autem Philip. 1. veritas est, & tamen etiam non veritate annunciari veritas potest, id est, vt prauo & fallaci corde quæ recta & vera sunt prædicentur. Sic quippe annunciatur Iesus Christus ab eis qui sua quærunt, nõ Philip. 2. quæ Iesu Christi. Sed quoniam boni fideles nõ quẽlibet hominum, sed ipsum deum obedienter audiũt, qui ait: Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Dicunt enim, & non faciunt, Ideo audiũtur vtiliter, qui etiam vtiliter non agunt. Sua enim quærere student, sed sua docere non audent, de loco scilicet superiore sedis Ecclesiasticæ, quem sana doctrina constituit. Propter quod ipse dominus, priusquam de talibus quod commemoraui diceret, præmisit, Cathedram Moysi sederunt. Illa ergo cathedra, non eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiam non bona facientes. Agebant ergo sua in vita sua: docere autem sua, cathedra illos non permittebat aliena. Multis itaq[ue] prosunt dicendo quæ nõ faciunt: sed longe pluribus prodessent faciendo quę dicunt. E Abundant enim qui malæ vitæ suæ defensionẽ ex ipsis suis præpositis & doctoribus quærunt, respondentes corde suo, aut etiã si ad hoc erumpit ore suo, atq[ue] dicentes, Quod mihi præcipis, cur ipse non facis? Ita fit vt eum nõ obedienter audiãt, qui se ipse nõ audit, & dei verbum quod eis prædicatur, simul cũ ipso prædicatore cõtemnant. Deniq[ue] Apostolus scribẽs ad Timotheũ, cũ dixisset, Nemo adolescentiam tuã cõtemnat: subiecit vnde nõ cõtemneretur, atq[ue] ait, Sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in fide, in castitate. 1. Tim. 4.

Sapienter dicere. Cap. XXVIII.

Talis doctor vt obedienter audiatur non impudẽter, nõ solũ submisse ac tẽperate, verũetiam grãditer dicit: quia non cõtemptibiliter viuit. Sic nãq[ue] elegit bonã vitam, vt etiã bonã nõ negligat famã, sed prouideat bona corã deo & hominibus, quãtũ potest illi timẽdo, his consulendo. In ipso etiam sermone malit rebus placere quàm verbis: nec existimet dici melius, nisi quod dicitur verius: nec doctor verbis seruiat, sed verba doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait, Non in sapientia verbi, ne euacuetur crux Christi. 1. Cor. 1. Ad hoc enim valet etiã, quod ait ad Timotheũ, Noli verbis cõtendere: ad nihil enĩ vtile est, nisi ad subuersionẽ audientium. 2. Tim. 2. Neq[ue] enim hoc ideo dictũ est, vt aduersarijs oppugnãtibus veritatẽ, nihil nos pro veritate dicamus. F Et vbi erit quod cum ostenderet qualis esse Episcopus debeat, ait inter cætera, Vt potens sit in doctrina sana, & contradicentes possit redarguere. Titum. 1. Verbis enim cõtendere est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alterius. Porrò qui non verbis contendit, siue submisse, siue temperate, siue granditer dicat, id agit verbis vt veritas pateat, veritas placeat, veritas moueat: quoniam nec ipsa quę pręcepti finis, & plenitudo legis est charitas, vllo modo recta esse potest, si ea quæ dicuntur non vera sed falsa sunt. Sicut aũt cuius pulchrũ corpus & deformis est animus, magis dolendus est, quàm si deforme haberet & corpus: ita qui eloquenter ea quæ falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, quàm si talia deformiter dicerent. Quid est ergo non solũ eloquenter verumetiam sapienter dicere, nisi verba in submisso genere sufficientia, in temperato splendẽtia, in grandi vehementia, veris tamen rebus quas audire oporteat adhibere? Sed qui vtrũque non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquenter, potius quàm dicat eloquenter, quod non dicit sapienter.

Diuersos esse verbi pręcones secũdum linguę, ingenij vitę diuersitatem. Ca. XXIX.

Si autem ne hoc quidem potest, ita conuersetur vt non solum præmium sibi comparet, sed etiã

G beat alijs exemplum,& fit ei quasi copia dicendi for-
ma viuendi. Sunt sanè quidam qui bene pronuncia-
re possunt, quid autem pronuncient, excogitare non
possunt. Quod si ab alijs sumant eloquenter sapien-
terq; conscriptum, memoriæq; commendent, atque
ad populum proferant, si eam personam gerunt, non
improbe faciunt. Sic enim, quod profecto vtile est,
multi prædicatores veritatis fiunt, nec multi ma-
gistri, si vnius veri magistri idipsum dicant omnes,
& non sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti
Hiere.23. voce Hieremiæ prophetæ, per quē deus arguit eos
qui furantur verba eius, vnusquisq; à proximo suo.
Qui enim furantur, alienum auferunt: verbum au-
tem dei non est ab eis alienum, qui obtemperant ei:
potiusq; ille dicit aliena, qui cum dicat bene, viuit
male. Quæcunq; enim bona dicit, eius excogitari
videntur ingenio, sed ab eius moribus aliena sunt.
Eos itaq; dixit deus furari verba sua, qui boni volūt
videri, loquendo quæ dei sunt, cum mali sint facien-
do quæ sua sunt. Nec sanè ipsi dicunt bona, quæ di-
† quę dei sunt cunt, † si diligenter attendas. Quomodo enim dicūt
verbis quod negant factis? Non enim frustra de ta-
libus ait Apostolus, Confitentur se nosse deum, fa-
H ctis, autem negant. Modo ergo quodam ipsi dicunt,
& rursus alio modo ipsi non dicūt, quoniam vtrunq;
verum est quod ait veritas. De talibus enim loquēs,
Quæ dicunt, inquit, facite: quæ autem faciunt, face-
re nolite: hoc est quod ex ore illorum auditis, facite:
quod in opere videtis, facere nolite. Dicunt enim,
inquit, & non faciunt. Ergo quamuis non faciant,
dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens, Hypocri
Matth.12 tæ, inquit, quomodo potestis bona loqui, cum sitis
mali? Ac per hoc & ea quæ dicunt, quando bona di-
cunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atq; opere ne-
gando quod dicunt. Vnde contingit, vt homo diser-
tus & malus sermonem quo veritas prædicetur, di-
cendum ab alio non diserto sed bono ipse componat.
Quod cum fit, ipse à seipso tradit alienū, ille ab alie-
no accipit suum. Cum vero boni fideles bonis fide-
I libus hanc operam commodant, vtriq; sua dicunt:
quia & deus ipsorum est, cuius sunt illa quæ dicunt:
& ea sua faciunt, quæ non ipsi componere potue-
Orandus de⁹ vt adsit nobis dicentibus. Cap. XXX. runt, qui secundum illa composite viuunt. Siue
autem apud populum vel apud quoslibet iamiamq;
dicturus aliquis, siue qd' apud populū dicēdū, vel ab
eis qui voluerint aut potuerint legendum est dicta-
turus, oret vt deus sermonem bonum det in os eius.
Si enim regina orauit Hester, pro suæ gentis tem-
poraria salute locutura apud regē, vt in os eius deus
congruum sermonem daret: quāto magis orare de-
bet, vt tale munus accipiat, qui pro æterna hominū
salute in verbo & doctrina laborat? Illi vero qui ea
dicturi sunt quæ ab alijs acceperunt, & antequam ac-
cipiant orent pro eis à quibus accipiunt, vt eis detur
quod per eos accipere volūt: & cum acceperint, orent
vt bene & ipsi proferant, & illi ad quos proferunt su-
mant: & de prospero exitu dictionis eidem gratias
agant, à quo id se accepisse non dubitant, vt qui glo-
riatur in illo glorietur, in cuius manu sunt & nos & ser-
Excusat prolixitatem libri. Caput. XXXI. mones nostri. Longior euasit liber hic quàm
volebam, quàmq; putaueram. Sed legenti vel audi-
enti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus
est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum.
Quem vero eius cognitionis piget, de longitudi-
ne non queratur. Ego tamen deo nostro gratias
ago, quòd in his quatuor libris nō qualis ego essem,
cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in do-
ctrina sana, id est Christiana, non solum sibi, sed alijs
etiam laborare studet, quantulacunq; potui facul-
tate disserui.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LOCVTIONIS DE GENESI LIBER PRIMVS. K

OCVTIONES scri-
pturarum, quæ videntur se-
cundū ꝓprietates, quæ idio-
mata Græce vocātur, linguę
Hæbraicæ vel Græcę. Et 1
diuident inter medium diei, Gen.1.
& inter mediū noctis. Vo- 2
latilia volantia super terram
secundum firmamentū cœli.
Quæritur quomodo accipi-
endum sit secundum firmamentum cœli. Sic etiam
faciamus hominem secundum imaginem & secūdum
similitudinem. Quod multi Latini codices habent,
ad imaginem & similitudinem. Implete terram, 3
& dominamini eius. Latina enim locutio est, domi- Gen.2.
namini ei. Et homo non erat operari terrā. Quod 4
Latini codices habēt, qui operaretur terram. Plā- 5
tauit deus paradisum secūdū Orientē. quod Latini L
habēt, ad Orientē. Quod habēt multi Latini codi 6
ces, Et lignū sciēdi bonū & malū. vel, Lignū scientię
boni & mali. vel, lignum sciēdi boni & mali. & si quæ
sunt aliæ varietates de hac re interpretū, Græcus ha
bet, Et lignū ad sciendum cognoscibile boni & mali.
Quod nescio vtrū locutiōis sit, & nō magis certū sen
sum aliquē insinuet. Quod habēt Latini codices, 7
Ex omni ligno qd' est in paradiso, escæ edes. Non in
paradiso escæ, distinguēdū est, sed escæ edes. nā esca
edes dici admittit Latina locutio, quę pro datiuo ca
su Greco, ablatiuū vel quē appellāt septimū, in hmōi
locutiōibus solet ponere: aut certe ordo verborū est,
Ex oī ligno escę. Serpēs erat prudētissimus oīum 8
bestiarū. quod multi Latini habēt, in Græco scriptū Gen.3.
est φρονιμώτερος. Quod scriptum est de Adam & 9
Eua, Aperti sunt oculi eorū. cū absurde credatur eos
in paradiso cæcos, vel oculis clausis prius oberrasse,
locutiōis est, qua ēt de Agar scriptū est, Aperuit ocu Gen. 21.
los suos, & vidit puteū. Neq; enim clausis prius ocu-
lis sedebat. Et quòd in fractiōe panis aperti sunt ocu Luce.24.
li eorū q cognouerunt dñm post resurrectionē. Neq; M
enim per viam cum illo clausis oculis ambulabant.
Et Quod habēt multi codices, Inimicitiā ponam 10
inter te & mulierem. Græci habent, i medio tui & in
medio mulieris: quod locutionis genus est, Nam tan
tundem valet quantū cū dicitur, inter te & mulierē:
hoc & i eo quod sequit, in medio seminis tui, & in me
dio seminis eius. Quod habent multi codices, qa 11
audisti vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo
præceperā tibi de eo solo non edere. Græci habent,
Edisti de ligno de quo præceperā tibi, eo solo nō ede
re ex eo. Alij aūt interpretes Græci habēt, māduca
sti vel edisti: vt ita sit sensus scd'm ipsos, qa audisti vo-
cē mulieris tuę, & edisti de ligno de quo pręceperā ti
bi eo solo nō edere, ex eo edisti. Et apposuit parere 12
fratrē ei⁹ Abel. locutio est freqēs i scripturis, appo Gen. 4.
suit dicere. Et factū est dū eēnt i cāpo isurrexit Cain 13
sup Abel & occidit eū. locutio est freqēs. nā etsi non
haberet, & factū est, posset iteger sens⁹ eē, Et cū essēt
i cāpo. Qd' scriptū est i qbusdā Latinis codicib⁹, Et 14
pœnituit, & dixit deus. Deleā hoīem quē feci à facie Gen. 6.
terræ. i Gręco fuerit ἐνεθυμήθη, qd' magis recogitauit
q̄ pœnituit significare phibet, qd' verbū ēt nōnulli La
tini codices habēt. Qd' habēt Latini codices pluri- 15
mi, Nidos facies i arcā. cū Latia locutio sit nō i arcā
sed in

A sed i arca. Græci nec i arcã, nec in arca habēt, sed ni-
dos facies arcæ: qđ itelligit, vt ipsa arca nidi essent.
16 Qđ habēt pleriq; codices, Facies ostiũ arcę a late
re. nõnulli habēt, ex trãsuerso, Sic eñi voluerũt iter-
17 pretari qđ Grece dicit, ἐκ πλαγίων. Qđ scriptũ est,
Adhuc enim septē dies & ego inducã diluuiũ aquæ
sup terrã. qđ nõnulli Latini codices habent: in Grę-
co inuenitur, ego inducam pluuiam super terram.
Græca locutio genitiuum habet, non accusatiuum,
vt si hoc in Latinum exprimamus, ita dicatur, Ad-
huc enim septem dieb⁹ inducam pluuiã super terrã.
18 Quod scriptũ est, Et fecit Noë omnia quæcunq;
2. Retra. præcepit illi dñs, sic fecit. Locutio est similis ei quod
cap. 4. in conditione creaturæ postea q̃ dicitur, Et sic est fa-
19 ctũ: additur, & fecit deus. Quod scriptũ est, Dele-
Gen. 1. bo omnē suscitationē. non creationē dictam notãdũ
est: ἀνάστασιν enim Græce scriptũ est, quod nomen
resurrectionis assidue ponitur in scripturis Græcis,
cum posset ἐξανάστασις dici: vt suscitatio sit ἀνάστασις,
Phil. 3. resurrectio ἐξανάστασις. Quo verbo & Apostol⁹ vsus
est, Si quo modo occurramus in resurrectionē mor-
tuorũ. Ibi enim Grę̨ce non ἀνάστασιν, sed ἐξανάστασιν
20 habet. Quod scriptũ est, Et omnes bestiæ secun-
Gen. 7. dũ genus, & omnia pecora secundum gen⁹, & omne
B repens quod mouetur super terrã secundum genus,
& omne volatile secundũ genus intrarunt ad Noë
in arcam, bina ab omni carne in quo est spiritus vitę.
non refertur in quo, nisi genus subaudias, id est, in
quo, genere. Nam si in carne subaudirem⁹, in qua,
fuerat dicendũ: quod solus interpres Symmachus
21 dixit. Quod iterum scriptum est, Et deleta est oīs
suscitatio. notandũ locutionis esse, pro eo ac si dice-
ret, conditionē vel creaturã carnis. Cum dixisset &
deleta est omnis suscitatio quæ erat super faciē oīs
terræ ab homine vsque ad pecudē & repentiũ & vo-
latiliũ cœli: deinde addidit, & deleta sũt de terra: lo-
cutionē illã esse repetitionis qua familiariter vti-
22 tur scriptura, notãdũ est. Quod scriptũ est, Dimi-
Gen. 8. sit coruum videre si cessauit aqua: & exiens reuersus
nõ est donec siccauit aqua a terra. locutio est vsitata
in scripturis, quæ iam nũc incipiat aduerti, Nõ eñi
postea reuersus est, quia dictũ est nõ reuersum donec
23 siccaret aqua. Quod scriptum est, Et extendit ma
nũ suã & accepit eam, & induxit eam ad semetipsum
in arcã. Locutio est, quã propterea Hebræam puto,
quia & Punicę linguę familiarissima est, i qua mul-
C ta inuenimus Hebræis verbis cõsonãtia. Nam vtiq;
sufficeret, Et extendit manũ: etsi nõ adderet, suam.
Tale est etiã quod paulo post dicit, Habebat oliuæ
24 folia, surculum in ore suo. Et nõ apposuit reuerti
ad eum amplius. locutio est familiarissima scriptu-
25 ris. Quod scriptũ est, Et nõ adiiciam adhuc ma-
ledicere super terram. simile est superiori, Et nõ ap-
26 posuit reuerti ad eum. Et nõ adiiciã percutere om-
27 nem terrã. †ipsa locutio est. Etenĩ sanguinē vestrũ
†carnē vi animarum vestrarũ. cum sufficeret, aut sanguinē ve-
uã. 28 strũ, aut sanguinē animarum vestrarũ. Hoc signũ
Gen. 10. testamenti quod ego ponã inter mediũ meum & ve-
29 strũ, quod est inter me & vos. Hic erat gigas vena
tor contra dominũ deũ. Incertum est vtrũ possit acci-
pi coram domino deo: quia & sic solet intelligi quod
30 Grece dicitur ἐναντίον. Vñ exijt inde Philistijm.
31 cũ sufficeret, vnde exijt Philistijm. Et erat omnis
Gen. 11. terra labium vnum. quod vsitate nos dicim⁹, lingua
32 vna. Et erat omnis terra labiũ vnum. Notandum
omnem terram, appellatam omnes homines qui tũc
33 erant, q̃uis nõdũ in omni terra. Et facti sunt illis
lateres pro lapide. Græcus habet, Et facti sunt illis
lateres in lapidē. Quod si Latine diceretur, locutio
34 minus intelligeretur. Venite ædificemus nobis
ciuitatē & turrim, cuius caput erit vsq; ad cœlum.
Secundũ hyperbolen dictum est, si locutiõis genus
hic accipiendum est: si autem vsque ad cœlum pro- D
prie dictum accipitur, inter quæstiones considere-
tur. Quod quidam Latini codices habent, Sem 35
filius Noë erat annorũ centum cum genuit Arpha-
xat. Græci habēt, Sem filius centum annorũ cũ ge-
nuit Arphaxat: vbi eclipsis est, quia deest, erat. Sed
quod non habēt, Filius Noë, sed filius tantum, noua
locutio est. Et erat Sara sterilis, & non generabat. 36
Cum posset sufficere, Et erat Sara sterilis. Erit 37
ergo cũ te viderint Aegyptij, dicēt, Quia vxor illi⁹
hæc. Genere locutiõis adiunctum est, quia ita suffi- Gen. 12.
cere potuit, Vxor illius hæc. Quod ait scriptu- 38
ra, Factũ est aũt statim vt intrauit Abraam in Ęgy-
ptum. Sufficeret, Statim autē vt intrauit Abrahã
in Ęgyptum. Quid hoc fecisti mihi, quia non an- 39
nũciasti mihi, quia vxor tua est? Cũ sufficeret, nõ an-
nunciasti. Et ipsum, annũciasti, more scripturarum
dictum est: nam Latini habent plerique, nõ dixisti.
Ascēdit autē Abraham de Ęgypto, ipse & vxor 40
eius, & omnia eius: & Loth cum eo in desertũ. Sub-
auditur, ascenderunt. Nec tamē proprie dicitur ascē-
disse cum eo quod habebat exanime, sicut aurum &
argentum, & omnis supellex: ac per hoc intelligitur
hic locutio quæ vocat Grece zeugmatica eclipsis.
Et facta est rixa inter mediũ pastorum pecorum 41
Abraham, & pecorum Loth. Vnde Latini codices E
penē oēs non transtulerũt istã locutionē, sed ita lo-
quitur vt cõsuetudo nostra habet, & nobis deinceps
eã notare nõ placuit: ipsa est eñi per omnia in Grę-
ca scriptura, vbi tale aliquid dicit. Qm̃ hoĩes fra- 42
tres nos sumus, Abraham dixit ad Loth. Vñ in- Gen. 14.
telligitur morē esse scripturę ita loqui, vt fratres ap-
pellētur vnius cognatiõis, etiã si gradu sanguinis
differãt, vt alter sit in superiore, alter in inferiore, si-
cut hoc loco: nã patruus erat Abraham. Factũ est 43
aũt in regno Amraphel regis Sennar. Secundũ no-
stræ locutiõis consuetudinē sic incipere sufficeret, In
regno aũt Amraphel. Ergo quod ait scriptura, Factũ
est aũt, more suo locuta est. Quartodecimo autē 44
anno Chodollogomor & reges qui cum eo. Subau-
ditur, erant. Vnde a quibusdam Latinis etiã additũ
est. Et Choreos qui in mõtibus Seir. Subauditur, 45
erant. Aduenies autē eorum qui euaserunt quidã 46
nũciauit Abraham trãsfluuiali, ipse autē habitabat
ad quercum Mãbre, Emor fratris Eschol, & fratris
Aunam, qui erant cõiurati Abraham. Obscurũ hy-
perbaton: ordo est enim, Adueniēs quidam eorũ qui
euaserunt Emor fratris Eschol & fratris Aunã, qui F
erant cõiurati, nũciauit Abraham transfluuiali: ipse
autem habitabat ad quercũ. Hoc hyperbaton obscu-
rius fit etiam per eclipsin. Cum enim dictum esset,
Quidã Emor fratris Aunan: nõ dictũ est, quid fra-
tris, sed intelligitur, filius. Sicut cũ dicitur, Iacobus
Alphei: quãuis nõ dicat filius, nihil aliud intelligi-
tur. Et multæ sunt tales locutiões scripturarũ, vbi fi-
lius tacetur & intelligitur. Quod habent quidam 47
Latini codices, Et dixit Abrahã ad regē Sodomo-
rũ, Extendam manũ meã ad deũ altissimũ, qui crea-
uit cœlũ & terram, si asporto vsq; ad corrigiã calcia-
mēti. fefellit interpretem, quod Græcus habet ἀπὸ σπαρ-
τίου, quod Latine filum intelligitur, vt ista scriptu-
rarũ locutio sit. Extendã manũ meã ad deum al- 48
tissimũ, qui creauit cœlũ & terrã, si accipiam de om-
nibus tuis. Si enim pro eo dixit, Extendam manum
meã ad deũ altissimũ: ac si diceret, Iuro: nõ est in La
tino vsitata locutio: nisi ita dicatur, Extēdo manum
meã ad deum altissimum me nõ accipere de omnib⁹
tuis. Sciendo scies, quia peregrinum erit semen 49
tuũ in terra. Locutio quidē scripturarũ est vsitatissi
ma. Sed Græci habent, Sciēs scies, quod penē tãtũ-
dem est. Et dedit eam Abrahã viro suo ipsi vxo- 50
rem. Plus habet, ipsi. Cum autem vidit se conce- 51

G ptum habere, spreta sum coram illa. Græci habent
hoc loco participium, quod Latina lingua non ha-
bet, hoc est ἰδοῦσα. Sed tanquã si diceretur, Videns
autem se conceptum habere, spreta sum coram illa:
quasi solœcismus sonat, Sic etiam per illud partici-
pium quod dictum est ἰδοῦσα [illegible], pro quo nos di-
52 cimus videns. Quod Latini, Augeam te nimis val
53 de. Græci habent, valde valde. Et dabo tibi & semi-
Gene. 17. ni tuo post te terram in qua habitas, omnem terram
Chanaam in possessioné æternam. Videndũ vtrũ lo-
cutio sit quod dicit æternã, Greci habent αἰώνιον, Et
quod ait, Et semini tuo post te. Ibi enim voluit intel-
54 ligi quod dixerat, tibi. Tu autẽ testamẽtũ meũ cõ-
seruabis & semẽ tuũ post te in progenies suas. Cõser-
uabis pro cõserua, promissiuum pro imperatiuo mo-
55 do posuit. Et puer octo dierum circũcidetur: omne
masculinũ. pro omnis masculus, quasi posset circũci-
56 di nisi masculus. Et procidit Abraam in faciem &
dixit in animo suo dicẽs, Sí mihi centũ annos habẽ-
ti nascetur, & si Sara annorũ nonaginta pariet? Ad-
mirantis esse istã locutionem, nõ dubitãtis dubitãdũ
57 nõ est. Abraã aũt erat annorũ nonaginta nouem cũ
circũcisus est carnem præputij sui. Nõ dixit carne,
58 aut in carne. Et in boues accurrit Abraam. non di-
59 xit ad boues. Abraam autem & Sara seniores pro-
Gene. 18. gressi in diebus. quod Græci habẽt, progressi dierũ.
60 Dixit autem dominus, Clamor Sodomorũ & Go-
H morrææ impletus est, & delicta eorum magna valde.
Clamorem scriptura solet ponere pro tanta impudẽ-
tia & libertate iniquitatis, vt nec verecundia, nec ti-
61 more abscondatur. Et dixit, quia nõ perdam si inue
nero ibi quadraginta quinque. Superfluũ videtur, qa
& ideo in codicibus nonnullis Latinis non legitur.
62 Nũquid domine si loquar. subauditur, irasceris: aut
63 aliquid huiusmodi. Cum euerteret dominus ciuita-
64 tes in quibus habitãt in eis. In omni loco vbi intra-
65 uerimus ibi. Et aperuit deus oculos ei9, & vidit pu-
Gene. 22. teũ aquæ viuæ. Locutio est, non enim clausis oculis
erat: vnde iã in principio libri locuti sumus, vbi scri-
66 ptũ est, Et aperti sunt oculi eorũ. Et terra in qua in-
67 habitasti in ea. Et disposuerunt ambo testamentũ.
vel testati sunt ambo. Amat scriptura testamenti no-
68 mine pactum appellare. Accipe filiũ tuum dilectũ.
Illa locutiõe dictum est, accipe, qua etiã ad Agar de
69 filio eius. Et respiciens Abraham oculis, cum suffi
70 ceret, respiciẽs. Per memetipsum iuraui, nisi bene-
dicens bñdicã te. Ac si diceret, Per memetipsũ iura-
ui, q benedicens benedicã te, aut nullo verbo audito
simplr per memetipsum iuraui, benedicẽs benedicã
I te, & multiplicãs multiplicabo semen tuũ. cũ suffice-
71 re posset, multiplicabo. Et nunciatũ est Abrææ di-
centes. cũ cõsuetudo loquendi habeat, nunciauerunt
72 Abrææ dicẽtes: aut nunciatũ est ã dicẽtibus. Et sur
rexit Abraam ã mortuo suo. Nõ dixit ã mortua sua.
Gene. 23. Et iterũ de eadẽ, Et sepeliã, iquit, mortuũ meũ. quod
non neutro quasi corpus mortuum, sed in masculino
73 genere dictum Græca scriptura demonstrat. Et ad-
Gen. 24. iurabo te per dominũ deum cœli & terræ. Græci nõ
74 habent, per, sed iuro te dominũ deum cæli. Cũ qui-
75 bus ego habito i eis. Nequãdo noluerit mulier ire
mecũ. Mulierem fœminã appellare, proprium est il
76 77 lius linguæ. In terram de qua existi inde. Attẽde
tibi ne reuoces filiũ meum illuc. His verbis solet cõ-
78 minatio declarari. Et posuit puer manũ sub femo-
re Abrææ, & iurauit ei de verbo hoc. Ergo locutio est
qua dixerat Abraam adiuro te, ac si dixisset, iura mi
hi. non autem solemus sic loqui, sed obseruandum est,
vtrum sint in scripturis aliæ similes locutiones. Nã
quod dixit Abraã, si noluerit mulier venire tecũ, pu-
rus eris ã iuramento hoc: manifestauit ita se dixisse,
79 adiuro te, tãquam diceret, iura mihi. Quod scriptũ
est de Rebecca: Virgo autẽ erat speciosa valde, vir-

go erat, vir non cognouerat eam. ista repetitio com- K
mendationem virginitatis insinuat. Sed cur additũ
sit, vir nõ cognouerat eam, nisi locutionis sit: mirum
si possit accipi ita vt virgo nomen sit ætatis, non in-
tegritatis. Greci autem non habent, cognouerat, sed
cognouit, quod videtur inconsequẽs. Adorauit do 80
mino. quod nobis vsitatum est dicere, adorauit do-
minum. Quoniam non dereliquit iustitiam & veri 81
tatem ã domino meo. id est, iustitiã & veritatem quę
est ã domino meo: ac si diceret, quam fecit dominus
meus. Et currẽs puella nunciauit in domum matris 82
suæ. quasi non esset ipsa & patris domus. Et aquam 83
lauare pedibus ipsius & pedibus virorum qui cum eo
erant. Dominus cui placui ante ipsum, ipse mittet 84
angelum suum tecum. quasi nõ sufficeret, cui placui:
an poterat ei placere nisi ante ipsum? Si tu prospe- 85
ras viam meam, qua ego nunc ingredior in eam.
Cũ verba sua narraret seruus Abraę, quæ dixit ac- 86
cessurus ad fontẽ, ita narrauit. Et erit virgo cui ego
dixero, Da mihi bibere pusillũ aquæ de hydria tua:
& dicet mihi, Et tu bibe et camelis tuis hauriam:
Hæc mulier est quam parauit dominus famulo suo
Isaac. Quibus verbis satis euidenter expressum est
etiam mulieres appellatas locutione Hebraica quæ
virgines essent. Et benedixi dominũ deum domi- 87
ni mei Abraam. Honorificentiæ locutio est, & fami
liarissima scripturis, sicut deus Heliæ. Renunciate 88
mihi vt redeam dexterã aut sinistrã. Per dexteram L
scilicet prosperitatem, per sinistrã aduersitatem signi
ficauit, id est, dexteram si concesserint, sinistrã si non
cõcesserint. Nam vtique ea via rediturus fuerat qua
venerat, Quam locutionem scripturarum etiam cæ-
tera earum loca indicabunt: quia dextera nomina-
tur in omnibus bonis, sinistra in malis: siue fœlicitas
& infœlicitas, siue iustitia & iniustitia: & aliquando
dextera in æternis, sinistra in temporalibus. Hæc 89
sunt nomina filiorum Israël secundum nomina ge- Gene. 25.
nerationes eorum. Tanquam dixisset, Secundum
quæ nomina generationes eorum appellatæ sunt.
Accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri de Meso 90
potamia sororem Laban Syri sibi in vxorem. Cum
posset dici tantummodo, Vxorem, aut sibi vxorem.
Et ei erant gemini in vtero eius, Cum posset non 91
addi quod dictum est, eius. Creuerunt autem iuue 92
nes. Est talis locutio & apud autores seculares, sicuti
est, Et scuta latentia condunt: id est condendo laten-
tia faciunt. Sic & hic, Creuerũt iuuenes, cum infan-
tes essent, intelligitur crescendo facti sunt iuuenes.
Iacob ad Esaũ, Vende mihi hodie primogenita 93 Geñ.
tua mihi, Sic enim habent codices Græci. Viden 94 26.
tes vidimus quia est dominus tecum, & disponemus
tecum testamentum. Amant scripturæ pro pacto po M
nere testamentum, id est διαθήκην, quod Latini ha-
bent, Et disponemus tecum testamentum ne facias
nobiscum malum: tanquam diceretur, Vt pacisca-
ris non facere nobiscum malum. Et vocauit filium 95
suum seniorem Esaũ, & dixit. Hoc loco senioris no- Gene. 27.
men non significat ætatem grauem, sed ex compa-
ratione maiorem. Nunc ergo sume vas tuum, pha 96
retrãmque & arcum. Non dixit, vasa sed vas. Quod
autem intelligi voluit, non apparet, nisi forte locutio
est, vt per vas pharetram voluerit intelligi, & expo-
nendo quid dixerit vas, adiunxit pharetrãmque & ar
cum, Tanquam dixerit, Sume vas tuum & phare-
tram: veluti si diceret, Sume vas tuum, id est phare-
trã. Deinde aliud, & arcum, quod non ad aliud vas
pertineret quod est pharetra. Aut certe pharetram
& arcum vas voluit appellare, singularem ponens nu
merum pro plurali, tanquam si diceret, Accipe ve-
stem tuam: quo nomine intelligeremus plures ve-
stes, sicuti intelligimus militem pro militibus, &
multa sunt talia. Exi in campum, & venare mihi 97
venationem.

98 A venationē. Et vade ad oues,& sume mihi duos hæ-
dos teneros,& bonos. Nomine ouiū vtriusq; pecoris
genus significauit, quod in eisdē pascuis simul erant.
99 Et det tibi benedictionē patris tui Abraā. Isaac di-
100 cit filio suo de auo eius: patre suo. Exijt in Mesopo
Gen.28. tamiā Syriæ. Quasi Mesopotamia dicatur nisi Sy-
riæ: quamuis hoc Septuaginta habere non perhibē-
101 tur Syriæ, sed cum asterisco scriptum est. Deus ad
Iacob, Non derelinquā te donec faciam omnia quæ
tecum locutus sum. Quasi dimissurus eum cum fe-
102 cerit, non vtique, sed locutio est. Surrexit Iacob de
somno suo, & dixit: Quia est dominus in loco hoc,
ego autē ignorabam. Plenus sensus est. etsi non ha-
103 beat, Quia. Est dominus in loco hoc, Ac si diceret,
Est hic demonstratio domini, non enim dominus in
104 loco est. Iacob interrogās quod ait, Nostis Laban
Gen.29. filium Nachor? Cum esset filius Bathuel. Intelligē-
dum est nobiliorem fuisse Nachor,& merito dignita
tis eius factum esse, vt de ipso interrogaret: filium au
tem dici & aui & proaui vltra maioris alicuius eum
qui ex illo propagatur, vsitatissimæ locutionis est.
Hinc est qd & Isaac patrē filij sui appellauit Abraā,
105 sicut pauloante cōmemoraui. Adhuc est dies mul-
106 ta, nondū est hora cōgregandi pecora. Et dedit illi
B Laban ancillā suā ipsi vxorē. Plenū esset, etsi, ipsi, nō
107 adderet. Si inueni gratiā ante te, auguratus essem:
Gen.30. benedixit enī me deus in introitu tuo. Nō videtur cō
sequēs, qa hic dicēdū fuit, Si inuenissem gratiā ante
te, auguratus essem: Nūc aūt si inueni, Ordo est, Si
inueni gratiā aā te, pmitte me augurari. Ita enī di-
xit, Auguratus essem, tanq̄ diceret, O si auguratus essē,
108 id est, ad bonū auguriū te in domo mea haberē. Ex-
audiet me iustitia mea in die crastino.id est, exaudi-
109 ri me faciet. Et vidit Iacob faciē Laban, & ecce nō
erat ad eū sicut hesterna & nudiustertiana die. Fami-
liarissima in scripturis locutio: Hesterna & nudiuster
110 tiana die, pro tempore præterito posuit. Et vidi ocu
lis meis in somno. Cum clausi sint in somno oculi cor
111 poris. Ego sum deus, qui apparui tibi in loco dei.
Locutio est. An deus in loco dei sic accipiendum est,
quomodo pluit dominus à domino, filius à patre?
112 Respōdēs autē Iacob dixit ad Labā: Dixi enim ne
113 forte auferas filias tuas à me & omnia mea. Intra-
uit autem Laban & scrutatus est in domo Liæ. Ad-
uertendum est quomodo dicatur domus vxoris cum
in itinere cōprehensi sint à Laban. Nisi forte consue
tudo scripturarū dicit domum pro cubiculo vel ten-
114 torio, quomodo etiam ancillarū domos dicit. Iacob
C dicit ad Laban, quia scrutatus es omnia vasa domus
meæ. Nunc vnam domū dicit, cuius mēbra erant do
mus vxorū eius & cōcubinarum: vt intelligatur do-
mus appellatas cum essent cubicula aut tentoria,
115 quos etiam papiliones vocāt. Nisi deus patris mei
Abraam & timor Isaac affuisset mihi. Patrē suum
116 appellat auū sui, sicut ei dixerat Isaac pater eius. Mi
Gen.32. sit autē Iacob nuncios ante se ad Esaū fratrē suum in
terra Seir, in regionē Edom & mādauit illis dicens,
Sic dicetis domino meo Esaū: sic dicit puer tuus Ia-
cob, Cum Laban habitaui & demoratus sum vsque
modo, & facti sunt mihi boues & asini & oues & pueri
& puellæ, & misi nunciare domino meo Esaū. Non di
117 xit, misi nunciare tibi. Si interrogauerit te Esaū di
cens, cuius es? & quò vadis? & cuius hæc quæ ante-
cedunt te? & dices, pueri tui Iacob. Plenū esset & in-
118 tegrum etiā si, &, non haberet. Munera misit domi-
no meo Esaū, & ecce ipse post nos. Dicēdum autē fue
rat vsitata locutione, munera misit domino meo tibi,
119 aut domino suo tibi. Surrexit autem eadē nocte, &
accepit vxores duas & duas ancillas. Hic distingui-
tur ab vxoribus, quas prius vxores scriptura dixerat,
Et accepit duas vxores & duas ancillas. Notādum
est quēadmodū dicatur cōsuetudine scripturarū, ac-
cepit: non enim tunc eas duxit, aut tunc à socero acce

pit. Quod habent Latini codices, & oues & boues 120 D
fœtantur, Græci habent fœtantur super me: Quod Gen.33.
ea significatione dictum est, vt intelligatur, super
solicitudinem vel curam meam: quomodo solemus
loqui cum dicimus, super caput nostrum esse aliquid Gen.34.
cuius maximam curam gerimus. Et filij Iacob ve- 121
nerunt de campo, Et cum audissent compuncti sunt
viri, & triste erat illis valde quod turpe fecerat in Is-
raël, quod dormisset cum filia Iacob, & non sic erit.
Difficile talis locutio reperitur in scripturis, non
inducta persona loquētium, scriptorem verba eorum
interposuisse. Non enim ait, & dixerunt: sed hoc taci
to verba dixit eorum Nam qui alij dicere potuerūt,
& non sic erit: nisi qui grauiter indignati vindictam
moliebātur. Notādū quod Emor loquens de Dina 122
ad Iacob & filios eius, filiā dicit vestram, non dicit
filiam tuam sororē istorum. In hac similes erimus 123
vobis & habitabimus in vobis. id est, inter vos. Ap- 124
positus enim erat filię Iacob. id est, amabat eam. Et 125
filij eius Sichem interfecerunt in ore gladij. ac si di
ceret, gladio. Quæ abstulerūt filij Iacob de ciuitate 126
Sichimorum Salem cum eam expugnassent, sic enu
merātur, Oues eorū, & boues eorum, & asinos eorum
quæcunq; erāt in ciuitate, & quæcunq; erant in cāpo
tulerunt, & omnia corpora eorū captiuauerunt, & di- B
ripuerunt quæcūq; erant in ciuitate, & quęcunq; erāt
in domibus. Inter hæc omnia non satis intelligitur
quid dixit, & corpora eorum: neq; enim suspicandum
est, quod corpora abstulerunt peremptorū, sed rerum
intelligēda sunt, quæ corporaliter possidētur: vt eorū
sit executio quod sequitur, & supellectilem & cætera,
sicut in iure dicitur, traditio corporum. Quanquam
Græci σωμάτια seruos appellāt vsitatissima locutio-
ne, sed quia non σωμάτια, sed σώματα hic dictum est,
non est temere confirmādū, seruos significatos: fieri
tamē potest vt hoc magis sit. Cum gentem Edom, 127
id est, Idumæorum commemoraret scriptura, & qui Gen.36.
in ea regnassent: postea dicit, Hæc nomina principū
Esaū secūdum loca eorum in regionibus eorum & in
gentibus eorum. gentes appellans vnius gentis, pro-
pter familiarum multiplicatas generationes, cum
etiam ipse Edom vocaretur: vnde & gens quam pro-
pagauit cognominata est, cuius vtiq; pater fuit. Cū 128
audisset autē Ruben, liberauit eum de manibus eorū Gen.37.
& dixit, nō feriamus eum in anima. Nō ergo libera-
uit eum, & inde hoc dixit: sed hoc dicēdo eum libera-
uit. Prius ergo dixit, liberauit eum, & deinde breui
recapitulatione quomodo eum liberauerit, insinuat. F
Non feriamus eū in anima. hoc loco nomine animæ 129
vitam corporis animati significat, per efficientē id
quod efficitur. Secundū hoc videri potest etiā ad dia
bolū dictū esse de Iob, Animā eius ne tangas: id est. Iob 2.
ne occidas eum. Nam secūdū illā significationē qua
natura animæ cōmemoratur, illud à domino dicit,
Nolite timere eos qui corpus occidūt, animā autem Matt.10.
nō possunt occidere. Quod Iudas dicit, Manus aūt 130
nostræ nō sint super eum. hoc est quod dici à nobis so
let, manus ei nō inferamus. Quoniā frater noster & 131
caro nostra est. nō aliud, sed bis hoc idē dictū est, tan-
quā exponendo qd sit frater noster, id est caro nostra,
q; ex eadē carne fuerāt procreati. Occiderūt hœdū 132
caprarum. Sic solet loqui scriptura, quemadmodū in
Psalmo, Sicut agni ouiū: quasi possit esse aut hœdus Psal.113.
nisi caprarū, aut agnus nisi ouium. Et nunciatū est 133
nurui eius Thamar, dicentes. Dicēdum autem fuit, Gen.38.
Nūciauerūt dicētes. Et depositis vestimētis vidui- 134
tatis suę à se. Quid minus esset, si nō adderet à se? Et 135
non apposuit amplius scire eam, pro eo quod est mi- Gen.39.
sceri ei. Et inuenit Ioseph gratiā in cōspectu domi- 136
ni sui. Hæc locutio nulli est ignota in scripturis. Et 137
nesciebat quæ circa eum erāt. Apud Græcos vsitata
est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed Nescie-
bat aliquid dicimus. Præter panē quem ipse ede-
bat. Per 138

G bat.Per panẽ vtiq; omnis intelligi voluit ad victum
eius pertinẽtia. Vnde ꝑ quotidiano victu,panis so
139 lus positus intelligitur in oratiõe dominica. Et misit uxor domini eius oculos suos in Ioseph.Solet &
apud nos vulgo esse vsitata locutio,pro eo quod est
140 Amauit eũ. Et ait,dormi mecũ, Et ista vsitata est
141 locutio,pro eo quod est concumbe mecũ. Et dedit
carceris custos,carcerem per manum Ioseph,pro eo
quod in manus Ioseph,per quod significat in potesta
142 te. Et dixerunt somniũ vidim⁹,& nõ est qui inter
pretetur illud.Cum somnium suum vnusquisq; vidis
set, non dixerunt somnia vidimus,sed somniũ vidi
143 m⁹. Tres fundi,tres dies sunt.nõ dixit tres dies si
gnificant.Et multum haec locutio notãda est,vbi a
liqua significãtia earum rerum quas significãt nomi
ne appellãtur.Inde est quod ait Apostol⁹, Petra aũt
erat Christus,non ait,Petra significabat Christum.
144 Et dabis calicẽ Pharaoni in manu eius,cum ple
145 nũ esset,etiã si non adderetur,in manu eius. Et au
feret Pharao caput tuum abs te.Plenum esset etiã
146 si non haberet,abs te. Et manducabunt aues coeli
147 carnes tuas abs te.Similis superiori locutiõi. Et
factum est post biennium dierum. Quid minus esset
148 si non haberet,dierũ? Surrexit aũt Pharao,& nõ
erat somnium.Amãt scripturæ sic loqui de somnijs,
H cum fuerit euigilatum,tanquam reddita hominu ve
ritate vigilãtium,tunc illud appareat somniũ,quod
149 cũ videref,q̃si veritas fuit. Peccatũ meũ recordor
hodie.Pharao iratus fuit pueris suis,& posuit nos
150 in carcere. Ille loquebat̃ tanq̃ de altero. Et vidi
mus somnium ambo nocte vna,ego & ille.quasi non
sufficeret quod ambo dixerat. Deinde & hic vidim⁹
somniũ dicit,nõ vidim⁹ somnia tanquam vnũ ambo
151 vidissent. Factũ est autẽ sicut cõparuit nobis,ita &
cõtigit.Factum est aũt,sic solet scriptura ponere: nã
plenum esset, Sicut enim cõparuit nobis,ita & cõti
152 git. Quales nũquam vidi tales in tota terra Egy
pti turpiores, Dici aũt posset more nostro, quibus
nũquam vidi turpiores,aut quales nũquam vidi,aut
153 nunquam vidi tales. Exurgẽs autẽ dormiuit.exur
154 gẽs sit,ꝑ expergiscens. Quæta deus facit ostẽdit
Pharaoni.Cum illi loqueref, tanquã de altero dicit.
155 Et cõsumet fames terrã.Pro,hoĩes q sunt in ter
156 ra. Nũc ergo vide hoĩem prudẽtẽ & intelligentẽ,
& cõstitue eũ sup terrã Aegypti,& faciat Pharao &
I cõstituat locorũ principes sup terram.Quasi ali⁹ sit
cui dixit,Prouide hominẽ prudentẽ: & alius de quo
157 dixit,Cõstituat Pharao. Congregetur triticũ sub
158 manu Pharaonis.id est,sub potestate. Tamẽ thro
num præcedã tui ego.Sic se habẽt verba in Grẹco,
quæ dixit Pharao ad Ioseph,Sed præcedã tui:vsita
ta est apud Grẹcos locutio,apud nos autẽ dicif prẹ
cedam te.Illud vero,Præcedã te thronum,nec apud
Græcos vsitata perhibetur,sed præcedam te thro
no,id est,honore sedis:quod intelligitur,præcedam
159 te regno:hoc eñ illi & postea dicit. Ego Pharao,
sine te nemo extollet manum suam super omnẽ ter
ram Aegypti.tanquam diceret,Ego sum rex,tu au
Gen.42. tẽ princeps vel præpositus Aegypti. Pharao quip
160 pe nõ hominis nomen est,sed regiẹ potestatis. Vi
dens aũt Iacob quia est venditio in Aegypto, dixit
filijs suis, Quare segnes estis? Ecce audiui quod est
venditio in Aegypto. Notandũ quia id quod audis
161 se se dicit,vidisse eum scriptura dixerat. Emite no
bis pusillas escas vt viuamus,& non moriamur.
Vnum horũ sufficeret,aut vt viuamus,aut vt non
162 moriamur. Pacati sumus,nõ sunt pueri tui ex
ploratores.[quasi de alijs dixerint, Nõ sunt pueri
tui exploratores:] Cũ possent dicere.Nõ sumus:ho
163 norificẽtiẹ aũt more maxime ita loquebãt. Duo
decim sum⁹ pueri tui fratres in terra Chanaan.cum
posteri⁹ dicant,quòd vnus eorum nõ sit,ipsum scili
cet Ioseph non esse existimantes,id est,perisse. Hac

locutione dictum est etiã illud,Hi filij Iacob qui fa K
cti sunt ei in Mesopotamia,cum ibi non fuerit natus Gen.35.
Beniamin. Quod autem dixerunt,sumus in terra
Chanaan,cum eo tẽpore quo loquebantur in Aegy
pto essent,sumus dictum est,pro habitamus,inde eñ
venerant ilico redituri,ibi commorantes. Hoc est 164
quod dixi vobis dicens,quòd exploratores estis.
Quid deesset,etiã si nõ adderet,dicens? Ipsi vero 165
ite ducite emptionem tritici vestri. Ducite pro eo
quod est ferte. Quia eñ ducũtur iumẽta in qbus fer
tur,etiã hoc duci dictum est. Nõnne locutus sum 166
vobis dicens,Ne noceatis puero & non exaudistis
me? Notandum exauditionem non eãm solam dici
qua exaudit deus. Ipsi autem ignorabãt, quia au 167
dit Ioseph. audit pro intelligit. Nam voces audit
vtiq; aure etiam qui non intelligit linguam. Re
petitur illa locutio quãdo narrant patri suo quid eis
acciderit in Aegypto,& quid dixerint ad Ioseph,
Duodecim sumus fratres filij patris nostri,vnus nõ
est,pusillus autẽ cũ patre nostro hodie in terra Cha
naan.Multa in his paucis verbis genera locutionũ
sunt,& illud quod pauloante memoraui,duodecim
sumus,cum ipsi dicant,vnus non est: Et filij sumus L
patris nostri,quasi possent esse filij nõ patris sui.Pu
sillus autem cum patre nostro hodie in terra Cha
naan:nec dixerũt,est,aut aliquid huiusmodi. Dein
de notandum est,quod maxime necessarium vide
tur propter Euangelistarum narrationes,quomo
do cum ea quæ dicta sunt dicta esse narrãtur,nõ om
nino eodẽ modo repetũtur, cũ tñ in diuersitate ver
borum nihil sententiẹ depereat veritatis. Nã quòd
dixerunt dictum sibi esse à Ioseph,& in terram mer
camini.nõ inuenitur ab illo dictum. Sine mẽdacio
autem dixerunt,quod ex verbis quæ dixerat in eius
voluntate cognouerant. Neque enim verba sunt ne
cessaria nisi ad exprimendam,& in audientium no
titiam perferendam quantum possumus volunta
tẽ. Et erat vniuscuiusq; alligatura argenti in sac 168
co eorum.Nõ dixit in sacco eius, aut in saccis eorũ,
sed quasi vnus saccus omnium esset. Super me fa 169
cta sunt omnia hæc.id est,me miseria onerãt. Ait 170
autem illi Iudas,dicens.Potuit plenum esse etsi non
haberet,dicens. Interrogãs interrogauit nos ho 171
mo.Assidua est talis locutio ĩ scripturis, iterrogãs
interrogauit nos homo,aut interrogando interro
gauit:& si q̃ similia. [Mecũ eñ mãducabũt hoies 172
meridie panẽ.Nunqd panes tñ? Sed ab eo quod ex
cellit & cætera est cõplexa locutio.] Mecũ eñ mã 173
ducabũt homines meridie.Quod dicit meridie,prã
diũ significat qd̃ fit medio die: hoc est eñ meridies. M
Vt accipias nos in seruos & asinos nros. Nõ vti 174
q; subauditur seruos,Nã quod Latini codices ser
uos habent,in Græcis παῖδας legitur, quod nullo
modo asini possunt esse. Ergo asinos nostros tantũ
modo accipias subauditur. Aperuimus saccos no 175
stros,& hoc argentum vniuscuiusque in sacco suo,
Nõ addidit inuentum est:aut apparuit,aut erat,aut
aliquid huiusmodi. Propitius vobis,nolite timere. 176
In his verbis quibus dictum est,propiti⁹ vobis,duo
verba sunt quæ subaudiũtur,& sit & deus. Plenũ est
eñ,propiti⁹ sit vobis de⁹,quod oĩno in Grẹco vsita
tissimum est. Saluus est puer tuus,pater noster, 177
adhuc viuit. Hic expressius ostendif pueri nomine
seruum solere significari. Non enim in illo sene pos
set hoc esse nomen ætatis. Non poterant Aegy 178
ptij manducare cum Hebrẹis panes.abominatio est
eñ Aegyptijs. Illa locutio frequentatur,vt in panib⁹
oẽs escæ intelligãtur. Magnificata facta est au 179
tem pars Beniamin præ partibus omnium quintu
pliciter ad illorum. Iam quia dictum erat prẹ parti
bus omnium,potuit non dici ad illorum. Inueniẽs 180
autem eos dixit,secundum verba hæc.potuit dicere, Gen.44.
dixit eis verba hæc. An forte non locutionis genus
est,sed

A est, sed interest etiam sententiæ. Aliud enim est ipsa
verba dicere, aliud secundum ipsa: vt quæcunque alia
dicta fuerint eadem sententia teneatur, quæ in illis
verbis comprehensa est, hoc est secundum ipsa, etiam
si non ipsa. Sed quia sequitur illis respondẽtibus, Vt
quid loquitur dominus secundum verba hæc, qui vti-
que dicere debuerunt vsitato more, vt quid loquitur
dominus verba hæc, constat esse locutionis genus.
181 Absit à pueris tuis facere secundum verbum hoc.
potuerunt dicere, absit à vobis, sed illa honorificen-
tia est vsitata scripturis sic dicere tanquam de aliis:
182 Pueris autem pro seruis dictũ est. Et nos autem eri
mus serui domino nostro. Etiam hic, παῖδας Græci
habent, hoc est pueri, quod tam assidue scriptura pro
seruis ponit, vt difficile inueniatur non isto nomine
183 appellare seruos. Quomodo autem ascẽdam ad pa-
trem, cum puer non sit nobiscum, vt non videam ma
la quæ inuenient patrem meum? (Magis consuetu-
do loquendi exigebat dici, vt videam mala quæ in-
uenient patrem meum?) hoc est, quomodo ascen-
dam vt videam? Nouo itaque loquendi more id
quod dixit, ac si dixisset, non. Sic enim vsitatus ordo
iste verborum est: Non ascendam ad patrem, cum
B puer non sit nobiscum, vt non videam mala quæ inue
184 nient patrem meum. Quãdo fleuit Ioseph cum re-
Gen.45. cognosceretur à fratribus suis, ait scriptura, Audie-
runt autem omnes Egyptii, & auditum est in domo
Pharaonis: deinde sequitur quod narrabat, Dixit au-
tem Ioseph ad fratres suos, Prius itaque scriptura di
xit, quod postea factum est. Hoc enim famæ celebri-
tate accidit, vt omnibus Egyptiis notũ fieret, & post-
ea reuersa est narratio ad id quod dicebatur breui re-
185 capitulatione. Et diuulgata est vox in domo Pha-
raonis dicentes, Venerunt fratres Ioseph. dicentes
posuit pro dicentium. Vox enim dicentium diuul-
186 gata est, venerunt fratres Ioseph. At ille respõdit,
Gen.46. quid est, dicens: Ordo est, At ille respondit dicens,
187 quid est. Deus dixit ad Iacob, Ego descendam te-
cum in Egyptum, & ego ascendere te faciam in fi-
nem. Sic habent Græci, quod Latini habent, & ego
188 deducam te in finem. Iudam autem misit ante se ad
Ioseph, vt venirent sibi obuiam iuxta heroum ciuita
tem. Nescio vtrum heroum nomen facile in scri-
189 pturis reperiatur. In verbis Ioseph quibus ait ad
fratres suos, Ascendens nũciabo Pharaoni & dicam
ei, Fratres mei & domus patris mei qui erant in ter-
ra Chanaan, venerunt ad me: viri autem sunt pasto-
res. Viri enim pecorum nutritores erant, & iumẽta
C & oues & omnia sua adduxerunt. Quod interposi-
tum est, viri enim pecorum nutritores erant, ex per-
sona sua scriptor interposuit, & redit ad verba Ioseph,
adiungendo & iumenta & omnia sua adduxerunt, vt
ordo sit in verbis Ioseph: Viri autem sunt pastores,
190 & iumenta & oues & omnia sua adduxerunt. Di-
Gen.47. xit autem Pharao ad Iacob, Quot anni dierum vi-
191 tæ tuæ? subauditur sunt. Pusilli & maligni fuerũt
dies annorum vitæ meæ. Pusillos pro paucis posi-
tum est. Neque enim vitæ alicuius quàm ceterorum
dies possunt esse horarũ spacio breuiores. Hoc autẽ
Iacob ex comparatione dixit vitæ maiorum suorũ.
Nam vtique centum triginta annos quos ille iam
192 agebat, nemo nunc viuit. Triticum secundum cor-
pus, id est, secundum numerum corporum. Per cor-
pus etenim, numerum corporum: per numerum cor-
193 porum, numerum hominum significat. Inualuerat
autem fames valde, & defecit terra Egypti. Terra,
194 posuit pro hominibus qui erant in terra. Venerunt
autem omnes Egyptii ad Ioseph dicentes, Da no-
bis panes. Panes per triticum significat, locutione
195 per id quod efficitur, id quod efficit. Et facta est ter-
ra Pharaoni, Non ait Pharaonis, Amat sic loqui
Psal.118. scriptura sicut in Psalmo dictum est, Et custodiuit le
gem tuã, hæc facta est mihi, quia iustificationes tuas D
exquisiui. De lege dei dixit, Hæc facta est mihi, id
est, in meã vtilitatem. Præter terram sacerdotum 196
tantum nõ possedit Ioseph. quasi dixisset, præter ter-
ram sacerdotum tantum, omnem terram possedit Io
seph. Et posuit illis Ioseph in præceptũ vsque in ho 197
diernum diem in terra Egypti, vt præstent quintas
Pharaoni. Hinc intelligitur Pharaonis nomen po-
testatis fuisse regalis, quod dixit vsque in hodiernũ
diẽ. Nõ enim illi qui tũc fuit, præstare poterãt Egy-
ptii vsque ad illum diem quo ista scribebantur, quan-
do ille non iam viuebat. Et fuerunt dies Iacob an- 198
norum vitæ eius. Dies annorum sæpe dicit scriptu-
ra, cũ semel posset annos dicere. Quod scriptũ est, 199
Nunciatum est Ioseph, quia pater tuus turbatur, Ali- Gen.48.
qui codices habent vexatur, aliqui æstuatur, & aliud
alii, sicut interpretari Latini potuerunt, quod Græ-
ce scriptum est, ἐνοχλεῖται. Ideo autem turbatur ac-
commodatius dici videtur, quia hoc dici solet de iis
qui afflictatione corporis morte propinquãte iactan
tur. Et ex hoc etiã turba ὄχλος dicitur. Est enim tur-
ba multitudo inordinata, non sicut populus quod δῆ-
μος dicitur, nec sicut plebs quod λαὸς dicitur, sed si-
cut ὄχλος quod turba dicitur. Iacob benedicẽs ne- 200
potes suos filios Ioseph, ait inter cætera, Et inuoca-
bitur in his nomen meum & nomẽ patrum meorum. E
Vnde notandum est non solum exauditionem, sed
etiam inuocationem dici aliquando quæ non dei, sed
hominum sint. Hic enim primitiuus. minus habet 201
est, secũdum codices Græcos. In benedictione Io- 202
seph ait inter cætera Iacob, Inde qui confortauit Is- Gen.49.
raël. mirum si non subauditur, est: vt planum sit. Inde
est qui cõfortauit Israël. Quod scriptum est, Dixit 203
Ioseph seruis suis sepultoribus, vt sepelirent patrem Gen.50.
eius. non inuenit lingua Latina quemadmodum ap
pellaret ἐνταφιασταῖς. Non enim ipsi sepeliunt, id est,
terre mandant corpora mortuorum, quod non est
Græce ἐνταφιάσαι, sed θάψαι. Illi ergo ἐνταφιασταὶ
id agunt quod exhibetur corporibus humandis, vel
condiendo vel siccando, vel inuoluendo & alligando,
in quo opere maxime Egyptiorum cura præcellit.
Quod ergo dicit etiam sepelierunt, curauerunt in-
telligere debemus. Et quod dicit quadraginta dies
sepulturæ, ipsius curationis accipiendæ sunt. Sepul
tus enim ille non est nisi vbi se mandauerat sepeliri.
Loquimini in aures Pharaonis. locutio est vsita- 204
ta scripturis. Et dixit Pharao ad Ioseph, Descẽde 205
& sepeli patrem tuum. Etiam si per potẽtes illos per F
quos Ioseph mandauerat Pharao, dixit, quòd perfer
rent ad Ioseph, non vtique dixit nisi ipsi Ioseph. Vn
de illud est in Euãgelio, quòd vnus Euangelistarum
dicit Centurionem venisse ad dominum & dixisse il-
li, Puer meus iacet in domo paralyticus. Alius autẽ Matth.8.
totum diligentius narrãs, amicos eum ad dominum
misisse commemorat qui hoc ei dicerent, In quibus Lucæ.7.
amicis vtique ipse venit, cuius in eis volũtas præsens
fuit. Vñ est, Qui vos recipit me recipit, & qui me re-
cipit, recipit eũ qui me misit. Planxerũt eũ planctũ 206
magnum & validũ. Planxerunt planctum, non plan Matt.10.
xerũt planctu, locutio est in Latina lingua nõ igno-
ta, sicut dicitur, seruitutem seruiuit, militiam milita-
uit, & similia. Et redditione reddet nobis oĩa ma- 207
la quæ ostendimus ei. Ex hac locutione ait & Apo-
stolus, Alexander ærarius multa mala mihi osten-
dit. Ostendimus enim dictum est, vel ostendit, pro eo
quod est fecim⁹, vel fecit. Accipe iniquitatem ser- 208
uorum dei patris tui. Noua locutio est, accipe iniqui-
tatem pro ignosce, aut remitte, aut obliuiscere. Sed
puto inde esse dictum, accipe, ac si diceretur, æquo
animo accipe, hoc est, noli indigne ferre. Et veniẽ- 209
tes ad eum dixerunt. Non iterum venerũt, sed quod
dictũ fuit iterũ dictũ est, Solet hoc facere scriptura.

G DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE EXODO LIBER SECVNDVS.

1 ET inualescebant valde valde.
Quid est quod dictũ est de ob-
stetricibus, Et fecerunt sibi do-
Exod.1. mos, quoniam timuerunt deũ?
Prædictum est enim Benefa-
ciebat deus cum obstetricibꝰ.
Et ad hoc videtur pertinere ꝙ
fecerant sibi domos timendo
deum, tanquam beneficia dei ad hoc eis profuerint
vt facerent sibi domos. Nunquid antea non eas ha-
buisse domos intelligendum est? An ad diuitias hoc
verbum pertinet, vel potius ad aliquas rei familia-
ris idoneas facultates? Huic enim simile videtur,
quod ait etiam Iacob post quatuordecim annos ser-
uitutis suæ socero suo volenti eum adhuc apud se te-
Gen.30. nere. Nunc ergo quando faciam & ego mihi domũ,
dixerat enim quod creuerint pecora Laban sub il-
lo: Sicut & ipse Laban confessus fuerat dicens, Be-
nedixit me deus in introitu tuo. Cũ ergo dicit, quan-
do faciam & ego mihi domum? subintelligitur, sicut
H & tu. Hoc videtur enim valere quod ait, & ego, vt ad
ipsam domum faciendam videatur pertinere quod
consequenter ad Laban merces ipsa statuenda pro-
2 ponitur. Et omne fœmininũ viuificate illud. Sic
3 enĩ habent Greci, Latini nõ habẽt, illud. Erat au-
Exod.2. tem quidam de tribu Leui, & sumpsit sibi de filiabꝰ
Leui. intelligitur vxorem: quod quidam Latini in-
4 terpretes etiam addendum putauerunt. Sequitur
Grece sic autẽ, Et habuit eam & cõcepit. Quid sit tibin, ideo
scribitur difficile est nosse, quia nec Grecus interpres ex He-
θίβιν ϖα- bræo, nec Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed
πύρου. 5 trãstulit vt inuenit. Timuit autẽ Moyses & dixit,
Si sic diuulgatum est verbum hoc. Duo sunt in hac
locutione attendenda. Primo, quia pẽdet sententia,
& sic dimissa est: Deinde, quia verbum pro facto po-
6 suit. Et respexit filios Israël & inotuit illis. Pro eo
positum est innotuit, quod egit in eis, quibus dei cu-
7 rã erga se intelligerent. Videns vidi afflictionẽ
8 pplĩ mei q est in Ægypto. Et dixit Moyses ad deũ,
Exod.3. Quis sum, quia ibo ad Pharaonẽ regem Ægypti, &
†vexatio- qui educã filios Israël de terra Ægypti? Dixit autẽ,
nem. quoniam ero tecũ. Sic habet Græcus: Latinus aũt,
Et quis ego dixit: & nõ dixit quia ibo, & quia educã,
I sed vt eã & ducã. Et quod in Græco habet, dixit autẽ
quia ero tecũ, intelligit᷑ vtiqꝫ qd᷑ dixerit ad Moysen.
Totũ aũt hoc Latinꝰ addidit & ait, Dixit aũt deꝰ ad
Moysen, deus dicit ꝙ dicat Moyses filijs Israël, Vi-
sitans visitaui vos & quæcũqꝫ contigerunt vobis in
9 Ægypto. Græcus habet, visitatiõe visitaui vos. Deꝰ
dicit ad Moysen de filijs Israel & audient vocẽ tuã.
Græcus habet, & exaudiẽt vocẽ tuã, quia exauditio
10 dicit᷑ hominis, quod habet Grecꝰ. Poscet mulier à
vicina & ab inquilina sua vasa argẽtea & aurea & ve-
Exod.4. stẽ. Græcꝰ habet à cohabitatrice sua: hoc est συνοίκου,
quod Latini aliq interpretati sunt, à cõcellania sua.
11 Moyses dicit, Quid si nõ crediderint mihi neqꝫ ex-
audierint vocẽ meã, quod Latini, audierint interpre-
12 tati sunt. Extẽde manũ & apprehẽde caudã. Græ-
cus habet: Latinꝰ autẽ, manũ tuã & caudã eius, in-
13 terpretatꝰ est. Et extẽdẽs manũ apprehẽdit caudã,
& facta est virga in manu eiꝰ. Et dixit illi, Vt cre-
dãt tibi quoniã apparuit tibi dñs deus patrũ ipsorũ.
Græcus nõ habet, & dixit illi: sed cõtinuo adiunxit,
vt credant tibi, id est, verba dei, post illud factũ mira
culi, tanq̃ adhuc loqueretur & modo sentẽtiã verbo-
rũ impleuerit. Nã ordo est verborũ. Extende manũ
& apprehende caudã, vt credant tibi: sed interposita
est facti narratio, & postea redditũ, vt credant tibi. K
Qd᷑ Latinꝰ habet, Et facta est manꝰ eiꝰ leprosa tã- 14
quã nix. Grecꝰ nõ habet, leprosa: sed tm̃, facta est tã-
quam nix. Quod si non audierint vocẽ signi primi, 15
Grecus sic habet: Latinus aũt, vocẽ tuã signi primi:
sequit᷑, & sic credẽt tibi voce signi sequẽtis. Et erit 16
aqua quam sumes de flumine sanguis super aridam:
vel potius super aridũ, id est, super id quod aridũ est:
qd᷑ Latinꝰ dixit, sanguis super terrã. Moyses dixit, 17
Precor dñe, nõ sum eloquẽs ante hesternã, & nudius
tertianã diẽ. Et virgã hãc sumes ĩ manũ tuã, in qua 18
facies in ea signa. cũ dici posset, in qua facies signa:
aut certe virgam hanc sumes in manũ tuam & faci-
es in ea signa. Nunc vero vtrunqꝫ dictũ est solita locu
tione scripturarum. Post dies autem illos multos, 19
mortuus est rex Ægypti. Dixit autẽ dñs ad Moysen
in Madiã, Vade perge in Ægyptũ: mortui sunt enĩ
omnes qui quęrebant animam tuã. Multa in his ver
bis genera locutionũ notãda sunt. Primo vade, per-
ge in Ægyptũ: tanq̃ non sufficeret tantum vade, vel
tantum perge. Deinde, mortui sunt oẽs qui quære-
bant animã tuam: cũ solum regem Ægypti scriptura
dixerit mortuũ, & de solo antea dictũ fuerit ꝙ Moy-
sen quærebat occidere. An ipse post alios inimicos
vltimus mortuus est? Quod si ita est, non locutio, sed
sensus est. Itẽ qui quærebãt animam tuã, non in ma- L
lo tantũ, sed etiã in bono dici solet in scripturis: Nã
sicut hic in malo dictum est, sic etiã in Psalmis, Con- Psal.39.
fundantur & reuereantur, qui quærunt animã meã. Psal.141.
In bono, Perijt fuga à me, & non est qui requirat a-
nimã meam. Nisi forte aliquid distare dicitur inter
quærentes & requirentes, vt illud in malo, hoc in bo
no intelligendum sit. Et dicebãt ad populum dicẽ- 20
tes, Hęc dicit Pharao. Quã locutionem piguit La- Exod.5.
tinũ interpretari. Videat deꝰ vos & iudicet, quo- 21
niã execrabilem fecistis odorem nostrũ palã Pha-
raone, & palam seruis eius, dare gladium in manus
eius vt occidat nos: sic enim habet Græcus. Latinꝰ
aũt ait quẽ pro optimo legebamus, vt daretis gla-
dium in manibus eius, qui solœcismus nulla inter-
pretationis necessitate factus est, qui in Græco non 22
est. Statui testamentũ meũ ad illos, ita vt darẽ il- Exod.6.
lis terram Chananęorũ. Et terrã quam incoluerũt, 23
in qua & incoluerũt in ea: sic enĩ habet Grecꝰ. Quod
vtiqꝫ & in Græca lingua absurde videtur sonare, &
tamen septuaginta interpretum authoritas tãta est,
quos ita loqui nõ piguit: quid enim & si sensus hic la
tet? Quod si nullus est, ipsa locutio notãda est, ne ali-
bi inuenta sensum impediat, vel aliquid quærere vbi M
quærẽdum non est cõpellat. Quod habet Latinus, 24
Exaudiuit gemitũ filiorũ Israel quẽadmodũ Ægy-
ptij affligent eos: Græcus habet, καταδουλοῦνται, qd᷑
interpretari posset, in seruitutẽ redigunt eos, nã vno
verbo nõ potest. Et locutus est Moyses sic ad filios 25
Israël, & non exaudierunt Moysen à defectione a-
nimi & ab operibus duris. Exaudierunt ait, non au-
dierũt. Ecce enĩ ineloquẽs sum ego, quod ait Moy- 26
ses ad dominum ἄλογος dixit Græcus, non impe-
ritꝰ, quasi ἀμαθὴς vel ἄπειρος. Hi sunt Aarõ & Moy- 27
ses quibꝰ dixit deus vt educãt filios Israël de terra
Ægypti. Sic enĩ habet Græcus. Ecce ego gracili vo-
ce sum, & quomodo exaudiet me Pharao? Notãdũ
ꝙ exaudiet dixit, non audiet. Fecit autẽ Moyses & 28
Aarõ sicut præcepit illis dñs, ita fecerunt. Quid de-
esset, si nõ diceretur, ita fecerũt? Si loquetur vobis 29
Pharao dicens, Date nobis signum aut portentum,
& dices Aaron fratri tuo, sume virgam: nonne locu
tionis nostræ consuetudo poscebat & quædam eius
integritas vt ita diceretur: si loquet᷑ vobis Pharao
dicens, Date nobis signum aut portentum, dices
Aaron fratri tuo, sume virgam. Quid ergo ibi ad-
ditum est, &, nisi aliqua proprietate locutionis He-
braicæ,

A braicæ,nam neq Græca esse prohibetur. Non mihi
videntur satis cōmode interpretati Latini, σοφισταὶ
Pharaonis,vt dicerent sapientes: Sophistæ enim sa
pientes dicuntur. Potuit enim Latin⁹ interpres So
phistæ dicere, quoniam non est quemadmodum id
Latine dicatur,& ideo isto verbo iam vtimur p La
tino, Sicut Philosophiam dicimus non solum Græ
cæ,verumetiā Latine: sophistæ autem appellantur
30 latinarum literarū eloquētissimi authores. Et ab
sorbuit virga Aaron virgas illorū.ac si diceret, dra
31 co Aaron. Quod dictum est de Pharaone,Ecce ipse
32 exijt ad aquam.Græcus habet,super aquā. Dimitte
populum meū vt seruiat mihi in deserto,& ecce non
exaudisti vsq adhuc. Quotiēs dicit exaudisti,cū ho
33 mini dicatur. Fecerunt aūt & similiter incantato
alis κάκουργοι. res Ægyptiorū veneficijs suis, & induratum est cor
Pharaonis,& non exaudiuit eos sicut dixit domi
Exod.8. nus.Quia in vsu scripturæ est, exaudiuit, cū etiā de
34 homine loquitur. Dimitte populum meū vt seruiāt
mihi.nō vt seruiat,qui loquēdi modus non ferè inue
nitur,nisi vbi res ipsa singularis pluribus constat.
Populus enī singulari nomine dicitur,sed cōstat ex
multis. Sic est etiā,Omnis terra adorent te,quia oīs
35 terra dictum est pro hominib⁹ qui sunt in terra. Ec
ce ego ferio oēs fines tuos ranis. Sic enī habet Græ
B cus elegantissima locutione:vt ranæ ipsæ,plaga in
36 telligatur qua ferit terra Ægypti. Et eructabit flu
men ranas:& ascendentes intrabunt in domos tuas
& in promptuaria cubiculorum tuorum sup lectos
tuos,& in domos seruorū tuorum,& populi tui,& in
conspersis tuis,& in clibanis tuis:& super te & super
populum tuū & sup seruos tuos ascendent ranæ. No
tandum q in domos &c̄ cum dixisset,accusatiuū ca
sum tenuit,& sup lectos &c̄.vbi dixit,super, accusati
uū similiter seruauit. In cōspersis autē & in clibanis
ad ablatiuum se transtulit: Nam & Græcus muta
uit præpositionem,quā nō mutat Latin⁹. Ille enim
habet εἰς τοὺς οἴκους in domos:in cōspersis aūt ἐν τοῖς
φυράμασιν. Vbi mirum si non etiā sensus est,nō lo
cutio,vt in consperfionibus & in clibanis exortas
ranas forsitan velit intelligi,nō extrinsecus ascēdisse
vel irruisse,& quia eas fluuiū eructaturum prædicit,
37 inde impleri omnia. Et extendit Aaron manū su
per aquā Ægypti & eduxit ranas,& educta est rana
& operuit terrā. Repetitio à plurali ad singularē nu
merū traiecta est, Nam vtiq rana pro multitudine
ranarū posita est, Nescio quo autē modo per loquē
di consuetudinē imbutis sensibus hominū,sępe plus
C videtur quod singulariter q̄ q pluraliter dicitur, Nā
plus accipitur cū dicitur, verbi causa, est illic miles,
q̄,sunt illic milites: est illic piscis,q̄ sunt illic pisces.
38 Et colligebant aceruos aceruos. Hęc repetitio
multitudinē aceruorū significat,& est scripturis fa
39 miliaris. Quod habēt Latini, Extende manu vir
gam tuam & percute terra,nō percute terrā. Gręc⁹
habet aggerē terræ,si tū hoc verbo recte interpreta
40 tur quod dictum est τὸ χῶμα τῆς γῆς. Fecerunt aūt
similiter & incantatores veneficijs suis,vt educerēt
scyniphes,& non poterāt. Notandū est, fecerunt di
ctum,pro eo quod est,conati sunt facere. Nā vtiq si
fecerunt similiter,proculdubio eduxerūt scyniphes:
sed quia sequitur,vt educerent & nō poterāt: nō ergo
similiter fecerūt,sed similiter facere conati sūt. Aut
si forte & ipsi q̄uis veneficijs agerēt, eadē tū agen
di specie virgā extendebant,quod scriptura non ex
41 pressit. Et in terram super quā sunt super eā. Et
42 gloriosam faciā in die illa terrā Gessen,in qua popu
43 lus meus inest super eam. Et dixit Moyses, Ego
exeam à te & orabo deū & exibit cynomyia à Pha
raone & à seruis eius: quasi alteri diceret,& exeā à te,
& de altero Pharaone subsequeretur à quo esset exi
44 tura cynomyia. Dimitte populum meū vt mihi ser

niat, Ecce ego pluā hac hora crastina grādinē mul D
tam. Grando autē multa valde valde. Et desinent 45
voces & grando. Notandum est scripturā voces so
lere appellare tonitrua,quas voces dei etiam Pha
rao superius appellauit dicens, Orate pro me ad do
minum,vt desinant fieri voces dei. Vbi & illa locu
tio est quod dixit,desinant fieri voces. Vt narre 46
tis in auribus filijs vestris & filijs filiorum vestrorū
quæcunq illusi Ægyptijs. Notandum quēadmodum
dicatur,illusio,ne forte ita sit dictum, Draco hic quē Psal.103.
finxisti ad illudendū ei. Et illud in Iob. Hoc est initiū Iob.40.
figmenti dñi quod fecit ad illudendum ab angelis
ei⁹. Ecce ego induco hac hora crastino die locustā 47
multā. Ecce quēadmodū superius dixit ranā, vbi di Exo.10.
ximus plerunq plus intelligi cum aliquod huiusmo
di singulariter dicitur,quàm si pluraliter diceretur.
Manifestum est enim plus sonare, locustam multā,
q̄ si diceret,locustas multas. Qui autem & qui sunt 48
qui ibunt,quotidie dicimus cōsuetudine familiario
re,q̄ qui & qui ibunt. Non est relictum viride nihil 49
in lignis. Dicendum fuit more locutionis nostræ,
non est relictū viride aliquid in lignis. Pharao ad 50
Moysen, Peccaui ante dominum deum vestrū & in
vobis,suscipite ergo delictum meum. Hac locutione
& ad Ioseph vsi sunt fratres eius vbi dixerunt, Acci Gen.50.
pe iniquitatem seruorum dei patris tui. Quod La 51
tini habent, Et nemo vidit fratrem suum tribus Exod.10.
diebus. Græcus habet, Et non vidit nemo fratrem E
suum. Notandum etiam fratrem hominis quemli
bet hominē dici. Pharao dixit ad Moysen & Aa 52
rō, Ite & seruite dño deo vestro,pręter oues & boues
relinquite: sic enī habet Græcus: valde inusitata lo
cutio est,nisi post distinctionē subinferatur, relinqui
te,& subaudiatur,ista,vt sit sensus, Ite præter oues
& boues & relinqte ista. Solet enī talis eclipsis fieri
crebro in locutionib⁹ scripturarū. Et nō relinqui 53
mus vngulā.quasi abductis pecoribus posset vngula
remanere. Quid est enī aliud,non relinquimus vn
gulam,nisi nec vngulā relinquemus? Pharao ad 54
Moysen, Attende tibi vltra apponere videre faciē
meam.pro eo quod est,attende tibi ne vltra videas
faciem meā. Et petat vnusquisq à proximo suo, & 55
mulier à proxima sua vasa argētea & aurea & vestē. Exod.11.
Notādum & Ægyptios Hebręis proximos dictos. Exod.12.
Et erit clamor magnus per totam terram Ægy 56
pti qualis non fuit,& talis non adhuc apponetur: in
filijs autem Israël non muttiet canis lingua sua ab
homine vsque ad pecus. Elegantissima locutio est,
per canem quippe extremum significauit vel homi F
nū vel pecorum:ita commendās, quanta in Hebræ
is quies futura esset, Ægyptijs acerba orbitate cla
mantib⁹. Accipiant singuli ouem per domos pa 57
triarū. Quas dicat patrias,nō facile est intelligere,
vtrū ciuitates in quibus commanebant,an poti⁹ nu
merosas familias à cuiusq velut paternitate propa
gatas. Hoc enim magis in Græco significari perhi
betur. Si autē pauci sint qui in domo,ita vt non sint
idonei ad ouem,id est,vt ipsa paucitas nō sit idonea
ad ouem consumendā:assumet secum vicinū proxi
mum suum,hoc est ipsa domus assumet vicinum: ho
minem proximum pro homine posuit, singularem
autem pro plurali. Non enim vnum,sed quot suffi
ciunt. Cum de oue consumenda scriptura loque 58
retur,secundum numerum,inquit,animarum vnus
quisq quot sufficiat. animas pro hominibus à parte
totum. Sument de sanguine & ponent super duos 59
postes,& super limen in domibus in quib⁹ manduca
bunt illas in eis. Cum dixerit in quibus,dixit etiam,
in eis more vsitatissimo. Sed manducabunt illas,
quęritur quas,& intelligitur carnes. Hoc enim sequi
tur, Et manducabunt carnes hac nocte assatas igni.
Quod habent Latini codices, Qui mãducabūt car
nem,

G nem, Græci autem habent κρέας, id est, carnẽ, sed ge-
nere neutro. Ideo in Græco est, in domib⁹ in quibus
mãducabunt illa in eis. Est vero illa locutio, vt prius
diceret illas, quàm prædiceret quid in consequenti-
bus intelligeretur quas dixerit: similis ei locutioni
Li.2.quæ- quam de filio Moysi exposuimus, cũ eum vellet an-
stionũ de gelus occidere, & exẽplum adhibuimus de Psalmo
Exodo.q. Fundamẽta eius in montibus sanctis, diligit domi-
11. nus portas Sion: Cuius enim fundamenta non intel-
ligimus nisi ex consequentibus. Sic & hic, in quibus
manducabunt illas, in eis: id est, in quibus domibus
manducabunt illas, intelligitur carnes, de quibus cõ
60 sequenter loquitur. Sumetis autem vobis fascicu-
lum hyssopi, & tingetis ex sanguine qui est iuxta ho-
stium, & linietis super limen & super ambos postes de
sanguine. Et hic fasciculus hyssopi plures fasciculos
significat, sicut rana plures ranas, & locusta plures lo
custas, Tropus autem iste quando fit in rebus quæ à
61 nobis non ita dici solẽt obscuritatem facit. Et erit
cum dicent ad vos filij vestri, quæ est seruitus ista?
Et dicetis eis, immolatio Pascha hoc domino: etiã
62 si non haberet, & planum esset, dicetis eis. Et adue-
nientes filij Israël fecerunt sicut dominus præcepit
H Moysi & Aaron, ita fecerunt. Non adderet, ita fece-
63 runt, nisi mos esset scripturarũ. Et factum est in die
illa, eduxit dñs filios Israël de terra Ægypti. Ait enĩ
Exo.13. dominus ad Moysen dicens, Omne adaperiens vul-
uam masculina: pluralem numerum intulit singula-
ri, quia ipsum quod dictum est, Oẽ adaperiẽs vuluã,
non vtique in vno, sed in multis accipitur. Similis
Psal.77. est locutio, Attendite popule meus. Tale est & quod
paulopost sequitur, Omne quod adaperit vuluam de
armentis & pecoribus quæcũque tibi nata erũt. Om
ne quæcunque tibi nata erũt, ipse modus est locutio-
64 nis. Omne adaperiens vuluã asinæ. Græcus habet
asini, modo illo locutionis quem iam in Genesi nota
uimus, vbi masculinum pro fœminino positum est, de
Gen.23. morte Saræ dicẽte scriptura, Surgens Abraham à
mortuo: &, Sepeliam mortuum meum: & talia sæpe
65 ibi dicũtur de mortua. Propter hoc ego immolo do
mino omne quod aperit vuluam masculina. Similis
66 est locutio superiori. Et erit in signo sup manũ tuã,
Exod.14. id est, super omnia opera: vbi magis sensus est forsitã
67 quàm locutio. Et excussit domin⁹ Ægyptios in me-
dio maris. Græcus habet, & excussit dominus Ægy-
68 ptios medium maris. Vidit autem Israël manum
Exod.15. magnam quæ fecit dominus Ægyptijs. Tunc can
69 tauit Moyses & filij Israël cãticum hoc domino & di
1 xerunt dicere, Sic enim habet Græcus ἐν τῷ λέ-
70 γειν. Et non inueniebant aquam vt biberent. pote-
Gen.16. rat non habere, vt biberent. Et murmurauit popu-
71 lus aduersus Moysen dicentes. Non dicens, sed dicẽ
72 tes. Ex pluribus enim populus constat. Et venerũt
omnis synagoga filiorum Israël in eremo. Non di-
73 xit, venit, quia synagoga ex pluribus cõstat. Mur-
murabant omnis synagoga filiorum Israël aduersus
74 Moysen & Aaron. Eadem est & ista locutio. Dixit
autem dominus ad Moysen, Ecce ego pluam vobis
panem de cœlo. Manna pluiturus, panes promisit:
Locutio est qua panis pro alimento ponitur. Amat
autem scriptura pluraliter magis panes quàm singu
75 lariter dicere. Mane videbitis, inquit, gloriam, dñi
exaudiet murmurationem vestram super deum, id
est, quia murmuratis super deum. Quod tantũ valet
ac si diceret, aduersus deum. Deinde notandum no-
uo modo hic exauditionem dictam non precantium,
sed murmurantium: cum reprehendat vtique scriptu
ra murmurationem: Tanquam hoc dixerit, quòd co-
gnouerit deus murmurationem eorum, & ipsam dei
76 cognitionẽ, dixit exauditionẽ. Accedite ante deũ:
exaudiuit enim murmur vestrum. Iterum exaudi-
tionem, non precum significat & petitionum, sed etiã
murmuris malorum: hoc & postea dicit, deus exau- K
diuit murmur filiorum Israël. Et ecce in facie ere- 77
mi minutum tãquam coriandrum. Cum toties deus
dicat faciem terræ, sicut hic faciem eremi, mirum
est vnde homines ita errent cum faciem audierint, vt
tale aliquid opinentur, qualis hominis facies est, vel
alicuius animantis. Secundum numerum anima- 78
rum vestrarum vnusquisque cum commanẽtibus vo-
bis colligite. Quàm sæpe scripturas animas homi-
nes appellat, à parte totum: Nõ facile autem carnes
pro hominibus, sed carnẽ, sicut est, Non timebo quid Psal.55.
faciat mihi caro. Quod apertius in eodem Psalmo
ait, Quid mihi faciet homo. Non autem diceret se-
cundum numerum carnium vestrarum: sicut dixit,
secundum numerum animarum vestrarum. Et col- 79
legerunt illud mane mane: quomodo puteos puteos,
aceruos aceruos, sic dictũ est mane mane. Nullus 80
vestrũ egrediatur vnusquisque de loco suo die septimo.
Quod interpositũ est, vnusquisq;, potuit & non dici.
Non erat autem populo aqua bibere: id est, ad bibẽ 81
dum. Et maledicebant populus ad Moysen: id est, 82
maledictis agebant Moysen, hoc est, maledicebant
illi, nam hoc in consequentibus ipse dixit, Quid ma- Exo.16.
ledicitis mihi? Et murmurabat popul⁹ ad Moysen 83
dicentes. Et virgam in qua percussisti flumen acci- 84
pe in manu tua. In qua percussisti dixit pro eo quod L
dicimus, de qua percussisti. Et est ista locutio creber-
rima in scripturis. Et sumpsit Iethor vel Iethro so- 85
cer Moysi holocaustomata & sacrificia deo. Sumpsit Exod.18.
pro eo quod est obtulit. An forte sensus est, non locu-
tio? vt ea sumpsisse intelligatur, quę Moyses obtulis- Exod.17.
set: quanquam Moyses non legatur superius sacrifi-
casse, nec Aaron nec quisquam Hebræorum qui edu
cti sunt de terra Ægypti: sed tantum superius scriptũ
est, quòd altare constituerit Moyses, & appellauerit
illud, dominus meum refugium. Istum autẽ Iethor
legimus sacerdotẽ fuisse Madiam, id est, gentis Ma-
dian. Mirum est autem, si ad eius aduentum cœpit
sacrificare Moyses, & non potius ipse Iethor qui iam
sacerdos erat. Graue tibi verbum hoc: subauditur, 86
est. Et demonstrabis illis vias in quibus ambula- 87
bunt in eis. Verbum autem graue referebant super 88
Moysen. Sic enim habet Græcus, quod Latini in-
terpretati sunt, ad Moysen. Illa sane locutione ipsa
etiam cura significatur, quia dictum est super Moy-
sen, velut onus ei significetur interpositum. Verbum
autem graue, dictum est pro quæstione graui. Vn- 89
de sequitur, Omne autem leue verbum iudicabunt
ipsi. Quod Græcus habet ἐπονομάσω supernomina M
uero, aut annominauero expressius dicitur, quod vsi-
tatius cognominauero nonnulli interpretati sunt.
Sed non habet necessariam significationẽ cognomi-
nauero: propinquius autem dicitur cognominauero
quàm nominauero: Nam & hoc aliqui interpretes di
xerunt. Et veniam ad te & benedicam te. Cum su- 90
perius pluraliter loqueretur, facietis & immolabi- Exod.20
tis: dicit, veniam ad te, tanquam ipsi Israël, id est, po
pulo. Et hæ iustificationes quas pones coràm illis, 91
Si emeris seruum Hebræum, & cætera. Notanda lo Exod.21.
cutio, quemadmodum cum illud dictum sit ad Moy-
sen, hoc est, Hæ sunt iustificationes quas appones co
ràm illis: iã ad populum ipsum cætera dicuntur qua-
si ad Moysen, Si emeris seruũ Hebræum. Non enim
hoc Moysi dictum est, sed quod populo, tantum ipsi
populo dicebat: Pertundet ei dominus auriculam
de subula, & seruiet in sempiternum, vel in æternum.
quod Græcus habet εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quemadmo-
dum scriptura multis locis dicit secundum hoc verbũ
græcum sempiternum vel æternum. Vbi non intelli
gitur æternitas illa secundum quam nobis æterna
promittuntur, vel secundum quam à contrario igne
æterno mali cremabuntur: neque enim seruus iste
qui

A qui viuere in æternū nō posset, posset seruire in æter-
num: sed intelligitur æternum dictum, cuius tempo-
ris finis non est: aut certe aliquid hoc sacramento si-
92 gnificatur æternum. Dabo tibi locū in quē fugiat
93 ibi qui occiderit. Si quis percusserit seruū suum aut
94 ancillam suam in virga, quod est de virga. Lapidi-
bus lapidabitur taurus. quasi posset lapidari nisi lapi
dibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua diceret
more scripturarū, lapidatione lapidabitur, sed tamē
95 similis est. Si autē taurus cornupeta erat ante he-
sternam & nudiustertianam. pro tempore præterito
posuit partem pro toto, quantūcunq; illud fuisset, mo
96 re scripturarū. Si quis autē aperuerit lacum aut ex-
ciderit lacum, & non operuerit eum, & ceciderit illuc
vitulus aut asinus, dominus laci reddet. Et hæc locu-
tio à parte totum intelligēda est. Non enim si equus
Exo.22. ceciderit in lacum aut ouis, ideo nō reddet, quia hoc
97 scriptū non est. Quod autem mortuum fuerit, ipsi
98 erit. pro ipsius erit. Si autem depauerit quis agrū
vel vineam, & admiserit pecus suum depascere agrū
99 alium. id est, alienū. Si autem pignus acceperis ve-
stem proximi tui, ante solis occasum reddes ei. Ge-
nus pro specie posuit. Sic enim dictū est, ac si de om-
B ni veste pignus dederit, cū de illo specialiter se dicere
ex consequētibus scriptura testetur, qui nō habet nisi
100 eam vestē vnde se nocte cooperiat. Ecce ego mit-
Exo.23. to angelum meū ante faciem tuam vt seruet te in via,
& inducat te in terram quam paraui tibi: ante te ibit
& exaudi eum. Angelum suum iubet deus exaudiri à
101 populo, non vtiq; petentem, sed iubētem. Et mittam
vespas ante te & eijciet Amorræos. A plurali ad sin-
gularem numerum se conuertit. Intelligitur autem,
eijciet Amorræos vespa, sicut rana, sicut locusta, non
quod vna sit, sed quod per singularem numerum plu-
102 ralis numerꝰ intelligatur. Per partes eijciā illos à
te. Non dispones illis & dijs eorū pactum & non cō-
sident in terra tua, nec peccare te faciant ad me. Non
103 dixit in me, idē tamen significat. Respondit autem
104 omnis populus voce vna dicētes. Et viderunt locū
Exo.24. vbi steterat ibi dominꝰ deus Israël. Vbi steterat pos-
105 set sufficere, sed Hebraice dicūtur istę locutiōes. Et
inaurabis illa auro. similis est locutio lapidibus lapi-
106 107 dabitur. Cyathos in qbus immolabūt in eis. Duas
bases columnæ vni in ambas partes eius, & duas ba-
ses columnæ vni in ambas partes eius. Ne de omni-
bus diceret, de duabus dicit more suo geminando: si-
C cut puteos puteos, aceruos aceruos, generationes &
108 generationes: & similia. Et columnas inaurabis au-
109 ro, & iaurabis serras auro. Et inærabis ea æramē-
110 to. Talis locutio est, inaurabis auro. Extra velum,
Exo.27. quod est super testamentum. De lucerna accendenda
cū diceret, hoc ait, id est, ꝙ foris accenderetur vbi est
sanctū, non intra velamē quod est super testamentū,
hoc est, sanctū sanctorū. Ergo super, nō sic ait tanq̄ est
tectum, vel camera, vel firmamentum coeli, vel arcæ
coperculū: sed etiam quod vice parietis oppositum
esset, super dixit: sicut dicimus superiorē discumbere
111 aut stare, non vtiq; alterū portari ab altero. Legiti-
mum sempiternum in progenies vestras. Eo modo
112 sempiternū, quo multa superius diximꝰ. Et sumet
Exo.28. Aaron nomina filiorū Israel super rationale iudicij
super pectꝰ introeūti sanctuariū. hoc est, sumet Aarō
introiens, quod aliqui Latini soloecismum vitantes
interpretati sunt. Sed quia & Gręcus introeūnti ha-
bet, & Latini aliqui consonant, locutionē potius no-
113 tandam credidi q̄ corrigendam. Et pones super ra-
tionale iudicij fimbrias catenatas. Et hic Latini nō-
nulli soloecismum cauentes, fimbrias catenatas, in-
terpretati sunt. Gręcus autem habet τοὺς κρόσσους τὰ
ἁλυσιδωτά. Hanc solemus dicere absolutā locutionē,
cum generi masculino vel fœminino neutrum infer-
tur, quemadmodū si dicamus, iusti æternæ non sunt

stabilia. Et Aaron cū cœperit fungi sacerdotio, au- 114 D
dietur vox eius intranti in sanctū in conspectu domi-
ni & exeūti. Vocem eius ex tintinnabulis dixit, qui
magis sonus est eius. Intranti & exeunti, pro intran-
tis & exeuntis posuit, datiuū pro genitiuo. Et duos 115
renes & adipē quę super eos. subauditur, est, quod nō- Exo.30.
nulli interpretes addiderūt. Et separabit illud sepa 116
ratione. Et cum accendet Aaron lucernas, sero incē 117
det super illud. Sero dixit pro vespere, & ideo notāda
locutio est. ὀψὲ quippe Gręcus habet. Sero autē pro-
prie non solet dici, nisi cum tēpus transierit quo fieri
debuit quod sero dicitur factū. Si acceperis compu- 118
tationem filiorū Israël in visitatione eorū, & dabunt
singuli redemptionem animæ suę domino: & nō erit
in eis ruina in visitatione eorū, & hoc est quod dabūt
tibi. Pendet ista locutio, quia interposita est coniun-
ctio copulatiua, quę si non interponeretur, non pēde-
ret. Tribus autē locis est posita, quorū vndelibet de-
tracta, plenam facit sentētiam. Rursus vbi dictū est:
Si acceperis computationem filiorum Israël in visi-
tatione ipsorum, & dabunt singuli redēptionem ani-
mæ suę domino: si enim nō dixisset, & dabunt, sed tan
tummodo dixisset dabunt, finiretur sentētia nec pen-
deret. Ita enim diceretur, si acceperis cōputationem
filiorum Israel in visitatione eorū dabunt singuli re-
demptionē animæ suæ domino. Si autē hic ponitur
hæc coniunctio, deorsum tollenda est, vt ita dicatur, E
si acceperis cōputationem filiorū Israël in visitatio-
ne ipsorum, & dabunt singuli redemptionem animæ
suæ domino, & non erit in eis ruina in visitatione eo-
rum, hoc est quod dabunt. Aut certe in medio vbi di-
ctum est, & nō erit in eis ruina: si detrahas coniūctio-
nem, non pendebit sentētia. Erit enim sensus: Si acce-
peris computationē filiorū Israël in visitatione ipso-
rum, & dabūt singuli redemptionē animę suæ domi-
no, nō erit in eis ruina. Cum vero vtiq; posita est ea-
dem coniunctio, pendere fecit locutionem: ideo eam
notandā putauimus. Cōsurrexit populus in Aarō, 119
& dixerunt ei. Vsitata locutio est, quia ex multis po Exo.32.
pulus constat. Deinde notandū, totum pro parte po-
situm. Apostolus enim sicut reuera erat, quosdā eorū
dixit hoc fecisse, non totū populum, vbi ait: Neq; ido 1.Cor.10.
lis seruiamꝰ, sicut quidā illorum. Surge & fac nobis 120
deos qui nos pręcedant. Sedenti loquebātur, an po-
tius locutio est notanda, propter quod sæpe dicitur:
Exurge domine, aut: Surge deus iudica terram. Et 121
nūc sine me, & iratus iræ quomodo morte morietur.
Amat ita loq; scriptura. Cui sūt aurea demite. Nō 122
dixit quid aurea, vnde Latini interpretes dixerunt, F
qui habet aurū demat. Quis ad dominū veniat ad 123
me. Fecerūt sibi deos aureos de vno vitulo. pluralē 124
ergo numerum pro singulari posuit. Inde est illud: Ij
dij tui Israël qui eduxerunt te de terra Ęgypti. Non
sanè locutiones istę reperiuntur vbi pluralis pro sin-
gulari ponitur, nisi in eo rerum genere in quo etiam
de pluribus fieri vel intelligi potest. Non enim quia
vnus ille vitulus erat, ideo oō & plures fieri poterāt,
aut ideo nō multis idolis similis fuerat. Hac locutio-
ne dictum est, latrones insultasse domino, cū hoc vnū
fecisse scriptura testetur, sed non solus fuerat latro.
Quinetiā cum ista locutio fit per nomina propria,
qualiter eam in scripturis factam nondum comperi-
mus, plures sic intelliguntur, sicut Phædras & Me-
deas quidam dixerūt cum fuerit vna Phædra & vna
Medea, sed Phædras & Medeas appellauerunt om- Exo.33.
nes similes Phedræ & Medeæ. Ita non sine causa nec
vtcūq; ac passim sicut ab imperitis vitiose fit sed cer
to modo certisq; regulis istæ locutiones interponun-
tur. Vade ascēde hinc tu & populus tuus quos edu- 125
xisti de terra Ęgypti, non, quē eduxisti, quod ita vsi-
tatū est vt rarius aliter dicatur. Et dixit dominus: 126
Deponite stolas gloriarum vestrarum & cultum, &

G ostendam quæ facturus sum tibi. A plurali ad singu-
larem numerum locutionem terminauit, quia multi
erant & populus erat: sicut dixerat, Vos popul' duræ
ceruicis, nõ dixit, tu popul', sed vos populus, cũ vos,
numeri sit pluralis, popul' autem numeri singularis.
127 Si inueni gratiã in conspectu tuo, simul ambulet dñs
Exo.34. meus nobiscum. tanq̃ de alio dicat. Assiduæ sunt hæ
locutiones, sed cũ dicatur ad deum, putatur patri dici
de filio. Cum autem talia dicerentur ad Pharaonem
& ad Ioseph & ad alios, multis locis gen' locutionis
128 intelligebatur. Nequando ponat testamẽtum ijs q
sedent super terram. Ac si diceret, sedes habẽt, qđ est
129 habitaor. Et deos fusiles ne feceris tibi. Locutio est
à parte totum significans: Non enim quia fusiles tã-
tummodo nominauit, fieri sculptiles, ductiles, ficti-
lesq; permisit, vel vllum gen' simulacrorum, aut qua-
130 lemcunq; factitiorum deorum. Omne adaperiens
vuluam masculina. id est, omne adaperiens vuluam
131 mihi erit ex ijs quę sunt masculina. Primitiuũ sub-
iugalis redimes oue. Et hoc à parte totum est. Neq;
enim subiugale non sit iumentum quodlibet, cuius ca
ro tanquam immũda respuitur, ideo non est redimẽ-
132 dum, aut aliu quàm oue redimendũ. Non occides
super fermentum sanguinem immolatorũ meorum.
H Locutio est vtiq;, occides sanguinẽ, pro eo quod est,
133 occidẽdo effundes. Et nõ dormiet vsq; i mane imo-
latio solennitatis Paschæ. Dormiet, dixit, manebit,
Nã caro pecudis occisæ & coctæ quomodo dormiet?
Psal.43. Quod ergo dicitur, Quare obdormis dñe, hoc ge-
nere locutionis dicitur, & intelligitur, quare cessas:
134 id est, nõ vidicas. De quadraginta dierum ieiunio
Muysi scriptura sic loquitur, Panem non manduca-
uit & aquam non bibit. à parte totum, pane omnem
135 cibum, & aqua omnem potum significans. Excide
tibi duas tabulas sicut & primæ. subauditur, fuerunt:
vnde hoc verbum nostri interpretes etiam addendũ
putauerunt, quoniam inusitata est in lingua Latina
136 talis eclipsis. Et erat Muyses ad omnẽ synagogã
Exod.35. filiorum Israel, dicens. Plenum esset etsi non habe-
137 ret, dicens. Et attulerunt vnusquisq; quod afferret
cor eorum. Poterat vsitatius dicere, & attulit vnus-
138 quisq; quod afferebat cor eius. Et quibus visum est
animæ eorum, attulerunt redemptionem domino.
139 Non dixit, & sicut visum est animę eorũ. Et omnis
cui inuẽtum est apud eum coria arietum rubricata.
quod diceretur vsitate, omnes apud quos inuẽta sunt
140 coria arietum rubricata. Omnis afferẽs redẽptio-
I nem argentum & æs attulerunt redemptiones dño.
Vsitatius diceretur, omnis attulit: quàm omnes at-
141 tulerũt. Et apud quos inuenta sunt apud eos ligna
imputribilia. Apud eos, more scripturarũ additum
142 est, nam sine hoc esset plena sentẽtia. Et omnis mu
lier sapiens mente manib' nere. quasi nere posset non
manibus: & sapiens nere, elegans atq; inusitata locu-
tio est. Deinde omnis mulier attulerunt. More su-
periorum plurali concluditur singularis, quia omnis
143 mulier attulit, vsitati' diceretur. Et omnes mulie-
res quibus visum est sensu suo, in sapientia neuerunt pi-
los caprinos. Notandum sapientiam in his artibus
144 sæpe appellare scripturam, id est, sophiam. Et com-
positiones & oleum vnctionis & compositionem in-
censi. Non compositiones aliquas extra debem' in-
telligere sed cum dictum esset, & compositiones, per
coniunctionem copulatiuam non aliud adiunxit, sed
quod dixerat exposuit, vt sciremus quas compositio-
nes, & oleũ, inquit, vnctionis & cõpositionem incẽsi.
Compositionem autem vocat, quia ex multis ita con
145 fecta sunt. Et omnis vir & mulier quorum afferebat
sensus eorũ vt intrarent & facerent omne opus quod-
cunque pręcepit dominus fieri illud per Muysen, at-
tulerunt filij Israel redemptionem domino. Ergo
omnis vir & mulier, intelliguntur filij Israel. Cæte-
ræ locutiones similes superiorib'. Facere aurum & 146
argentum & æs. pro eo quod est facere ex auro & ar- K
gento & ære. Non enim aurum faciebant, sed ex au-
ro. Tale est etiam quod paulo post dicit, & operari
ligna: hoc est, ex lignis. Facere omnia opera sancti te-
xtilia, & varia texere cocco & bysso, facere omne op'
architectonicum varietatis. Ecce in rebus textilibus
architectonicum opus appellat: mirum nisi propter-
ea, quia tabernaculo fiebant quod ædificio simile fu-
it, & tanquam domus erigebatur. Quid autem di-
cat opera sancti, non euidenter apparet: vtrum sancti
sacerdotis, quoniam & de stola vel de stolis eius hæc
dicuntur, an sancti dei in cuius cultu hæc fiebãt: an
opera sancti, sicut dicebatur sanctum & sanctum san-
ctorum. Humeralia continentia ex vtrisque parti- 147
bus eius. Non dixit ex vtrisque partib' eorum, quã- Exo.38.
uis illa humeralia, non humerale dixisset: sicut solet
humerale dicere, Ipsum enim appellauit pluraliter hu-
meralia, sicut stolã & easdem stolas. Et Eliab fili' 148
Achisamech de tribu Dan qui architectonat' est te-
xtilia & cõsutilia, & diuersicoloria texere de cocco &
bysso. Nouo modo dicuntur architectonari textilia.
Etiam illud à parte totum intelligendum est quod
ait, texere cocco & bysso: ex his enim & cætera intel L
ligimus, id est, purpura & hyacinthum. Et fecerunt 149
filij Israel sicut præcepit domin' Moysi, ita fecerũt. Exo.39.
Plenũ esset etiam si nõ adderetur, ita fecerunt. Et 150
fecit Muyses omnia quæ præcepit ei dominus, ita fe Exo.40.
cit. Similiter vt dictum est, & filij Israel.

DIVI AVRELII AVGV-STINI LOCVTIONIS DE LEVITICO LI-BER TER-TIVS.

E LEPROSO cum lo- 1
queretur dñs ait, Et immundus
immũdus vocabitur. quasi non
satis esset semel dicere, immun-
dus vocabitur. Quanquam nõ-
nulli codices ita habeãt. In alio
Græco ita inuenimus semel di
ctum, immũdus vocabitur. Itẽ
paulo post dicit, Cum sit immũdus, immundus erit.
quod in Latinum de Græco non sicut positũ est exp-
mi potuit, Ait enim Græc' ἀκάθαρτος ὤν, ἀκάθαρτος
ἔσαι, quasi diceret, immũdus existens immũdus erit:
sed non hoc est existens quod Græcus dixit ὤν, sed si M
dici posset, essens ab eo quod est esse, non ab eo quod
est, existere. Et vestimẽto si fuerit i eo tact' lepræ. 2
Potuit vsitate ita dicere, & in vestimento si fuerit ta
ctus lepræ. Aut in omni vase pelliceo in quocũque 3
fuerit in eo tactus. Poterat satis esse, in quocunq; fue-
rit tactus. Et ecce non cõmutauit tactus aspectum 4
suũ. i. colorẽ in quem aspicitur: nõ enim aspectũ quo
ipse aspicit. Tactũ quippe ipsã maculã dicit. Et ac- 5
cipiẽs sacerdos de hemina olei, superfundet in manũ Leui.14.
sacerdotis sinistrã. Non dixit, in manũ suam sinistrã,
cũ vtiq; in suã faciet. Viro viro cuicũq; fuerit fluor, 6
& homo cuicũq; exierit ex eo concubitus seminis, & Leuit.15.
omne super quocũq; dormit super illud, & omĕ super
quod sederit super illud immũdũ erit. Et emittet in 7
manu hominis parati in eremũ. Id est, emittet i ere- Leui.16.
mum i manu hominis ad hoc parati. De hirco emis-
sario loquebatur cũ hoc diceret, Notandũ est autem
quo dicat scriptura, in manu. Homo homo filiorũ 8
Israel, id est, ex filijs Israel. Ista autẽ repetitio quẽli- Leuit.17.
bet hominem videtur significare, id est, ille aut ille.
Turpitudinẽ patris tui, & turpitudinẽ matris tuæ 9
non reuelabis. Hac locutione concubitũ vetuit cum Leuit.18.
his psonis. Turpitudinẽ fratris patris tui nõ reue- 10
labis,

A labis,& ad vxorē eius nō introibis: propinqua enim
tua est. Et, posuit pro, id est. Hanc eni dicit turpitu-
dinem fratris patris eius, id est, turpitudinē patrui,
11 pudenda vxoris patrui. Et exhorruit terra eos qui
Leuit.19. insident super eam, id est, sedes habent, quod est habi
12 tāt. Et permetentibus vobis messem terræ vestræ,
non perficietis messem vestram agri tui permetere.
Hoc quod à plurali cœpit, & ad singularem numerū
terminauit, plerique Latini interpretari noluerūt, sed
dixerūt agri vestri, vbi dictū est agri tui, quasi Græ-
cus hoc non posset dicere. Magis ergo locutio notā-
13 da fuit quàm emēdanda. Quicunque acceperit soro-
Leuit.20 rem suam ex patre suo aut matre sua, & viderit turpi-
tudinem eius, & ipse viderit turpitudinem eius, turpi
tudinem sororis suæ reuelauit, peccatum suum acci-
14 pient. Peccatum posuit pro pœna peccati. Et segre
gabitis vosmetipsos inter medium pecorum mūdo-
rum, & inter medium pecorum immūdorum, & inter
medium volucrum mundarum & immundarum. Se-
gregabitis vosmetipsos dixit, inter medium mūdo-
rum & immundorum: quoniam segregātur mūda ab
immundis, vel à mundis immunda: noua est omnino
locutio. Aliud est enim, segregabis inter medium pe
corum mundorum, & inter medium pecorū immon-
B dorum: sicut sæpissime loqui solet. Aliud est quod mo
do sit: Segregabitis vosmetipsos, tanquā ab alteru-
trum segregantes seipsos segregēt ab vtrisque, tanquā
15 iudicando inter vtraque. Dic sacerdotibus filijs Aa-
Leuit.21. ron & dices ad eos: In animabus nō inquinabuntur in
gēte eorū nisi proprinquo qui proximus est eis. In luctu
dicit qui debetur animabus defunctorū, ideo enim lu-
16 gentur, quia excesserunt. Et caluitiū non rademini
super mortuum, & super carnes suas non secabunt se-
ctiones. Vsitata esset locutio, carnes suas non seca-
17 bunt sectionibus. Mulierem fornicariam & propha
nam non accipient, & mulierē eiectam viro suo, quo-
niam sanctus est domino deo suo. Nō dixit quoniam
sancti sunt, sed tāquam de vno loqueretur cum cœpe-
rit à plurali. Deinde sequitur singulariter: Sanctifi-
cabis eum, dona domini dei vestri iste offeret, sanctus
est: quoniam sanctus ego dominus qui sanctifico eos:
18 rursus ad pluralem conclusit. Si autē sacerdos pos-
sederit animā emptam pecunia, hic edet de panibus
eius Non dixit, hæc edet, cum animam dixerit, quæ
generis est fœminini: sed potius ad illud respexit quā
19 per animā significare voluit, id est, ad hominē. Et
Leuit.22. filia hominis sacerdotis si fuerit viro alienigenæ. id
20 est, si nupserit viro alienigenæ. Et locutus est domi-
C nus ad Moysen dicēs: Vitulum aut ouem aut caprā
cum natum fuerit, & erit septem dies sub matre sua.
Plus videtur habere, &, secundum vsitatissimas locu
tiones in scripturis, quas Latini plerique trāsferre no-
21 luerūt. Et sanctificabor in medio filiorum Israel.
quod est sanctus habebor. Neque enim dominus etiam
præter filios Israel non est sanctus. Eo sensu dictū est
Matt.6. & in oratione dominica: Sanctificetur nomen tuum:
22 id est, sanctū habeatur ab hominibus. Loquere ad
Leuit.23. filios Israel & dices ad eos: Solennia domini quæ vo
cabitis vocata sancta, ista sunt solennia mea, sex die-
bus facies opera. Cum ad plures loquendum dixe-
23 rit, tāquam ad vnum postea loquitur. Et numera-
bitis vobis à die crastino sabbati quia obtulerit gre-
mium superpositionis, septem septimanas integras
numerabis. Nō dixit numerabitis, cum ad plures su-
24 perius loqueretur. Et cum nominasset filius mulie-
Leui.24. ris Israelitidis, nomen maledixit: Cum hic non ad-
diderit dei, manifestum est tamen nomen dei esse in-
25 telligēdum cui maledixit. Homo homo si maledi-
xerit deum, suum peccatū accipiet. Ecce vbi satis ap-
paret locutionis esse, cum dicitur homo homo, tanquā
dicat, homo ille aut ille, hoc est quicunque homo. Nō
sicut quidā putauerunt, homo homo ita dici, tāquam
landabiliter nuncupetur: ac si diceretur homo, sed ho D
mo, id est, non qualiscunque velut similis pecori, sed
qui vere sit homo: quem sensum nō esse verum, sed lo-
cutionis hoc esse scripturarum aperte hic ostēditur,
cū in eo dicitur qui culpatur, nō qui laudatur. Cum 26
de seruis ageret quos liceret habere Israelitis. Et e- Leuit.25.
runt vobis, inquit, in possessione in æternum. cum
vtique æterni moriendo esse non possent vel domini
vel serui. Æternum ergo dixit, vbi non est temporis
præstitutus modus quo vsque seruiāt, sicut constitu-
tus est eis quos in remissione dimitti iubet libertati
suæ. Si in præceptis meis ambulaueritis, & māda- 27
ta mea obseruaueritis & feceritis ea, & dabo pluuiā Leuit.26
vobis in tempore suo. Superfluum est, &, consuetu-
dini locutionis nostræ, sed more scripturarum ad-
ditum. Sequebatur enim, dabo vobis. Et si vsque 28
adhuc non obedieritis mihi, & apponam castigare
vos septies in peccatis vestris. Etiam hic superfluū
est, &, sequebatur enim, apponam castigare vos.
Quod autē septies ait, septies pro omni numero ac-
cipiendum est.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE NVMERI LIBER QVARTVS. E

ET VOBISCVM erunt Nume.1.
vnusquisque secundū caput vnius &.2.
cuiuscunque principum. Filij Si-
meon secūdum propinquitates
eorum, secundū populos eorū,
secundum domos familiarum
eorum, secundum numerum no
minum eorum, secūdum caput
eorum, omnia masculina à viginti annis & supra, om
nis qui procedit in virtute recognitio eorum. Hæc lo
cutio quod non dicit filij Simeō, vel ex filijs Simeō,
sed filijs Simeon datiuo casu, & hoc seruat deinceps
in cæteris tribubus, nō est translata ab interpretibus
Latinis quos inspicere potuimus. In sola autem tri 2
bu Ruben quæ prima numerata est, non est ista locu
tio. Non enim ait: Filijs Ruben secundū propinqui-
tates eorum, &c. sed ait: Et fuerunt filij Ruben pri-
mogeniti Israelis secundum propinquitates eorum,
& deinde similiter vt in cæteris. Et fecerūt filij Is- 3
rael secundum omnia quæ mādauit dominus Moy- Nume.2.
si & Aarō, ita fecerunt. Sacerdotes qui vncti sunt, 4
quorum consummauerunt manus eorum sacerdotio Nume.3.
fungi. Et imponent super illud omnia vasa eius qui- 5
bus ministrāt in ipsis. Et reddet cui deliqt ei. Qui- 6
dam locutionem istam transferre volentes, emenda- F
to ordine verba transtulerunt, dicentes: Et reddet ei
cui deliquit. Vir aut mulier quicunque fecerit ab 7
omnibus peccatis humanis. Non ait, quæcunque fece-
rit: Sed locutio est, vbi sexus masculinus pronomen
vendicauit, quāuis posterius fœmininus sit positus,
quæ locutio vsitata non est. Viri viri si præuaricata 8
fuerit vxor eius. Non solum quia geminauit nomen,
vt diceret: Viri viri, sed etiam quia addidit, eius, no-
tāda locutio est. Si superueniet illi spiritus zelādi, 9
illa autem nō fuerit inquinata, & adducet homo vxo
rem suā ad sacerdotem. Superfluū est, &, sed scriptu-
ris vsitata locutio. Erit aqua argutionis quæ male- 10
dicitur hæc. Hanc locutionē inusitatā fecit ordo ver
borum. Posset etiā vsitate ita dici: Erit aqua arguti-
onis hæc quæ maledicitur, vel si quid aliud vsitata ver
ba ordināndo dici potest. Innocens esto ab aqua ar- 11
gutionis quæ maledicitur hæc. In hac locutione nō so-
lus verborum ordo inusitate sonat, sed etiā casus mu
tatus est. Esset enim integrū & vsitatū: Innocēs esto
ab hac aqua argutionis quæ maledicitur, aut ab aqua

G 12 argutionis hac quę maledicitur. Et inflabitur ven-
trem. pro, inflabitur ventre. Hæc locutio & apud La
tinos authores frequentatur, sed interpretes nostri
qui eam transferre noluerunt, dixerunt: Et inflabitur
13 venter eius. Vir vel mulier quicunque magne voue-
14 rit votum. Non dixit quæcunque. Et radetur caput
suum. Talis locutio est qualis superius, inflabitur vē-
15 trem. Sex vehicula tecta & duodeci boues: vehicu-
Num. 7. lum à duobus principibus, & vitulū à singulis. In hac
locutione notaudum putaui eosdem dictos vitulos
quos boues dixerat, sed hoc etiam Gręcū idioma es-
16 se perhibetur. Princeps vn⁹ quotidie, princeps quo-
tidie offeret dona sua. ꝑ eo vt diceret: Singulis dieb⁹
17 singuli principes. Vitulum vnō pro bob⁹, & hircū
18 ex capris vnū. Et non erit in filijs Israel accedēs fi-
Nume. 8. liorum Israel ad sācta†. Videtur potuisse sufficere: &
†escam. non erit in filijs Israel accedēs ad sancta, † aut certe:
19 Non erit filiorum Israel accedēs ad sancta.† Et fe-
cit Moyses & Aarō & omnis synagoga filiorum Is-
rael Leuitis secōdum quæ pręcepit dominus Moy-
20 si de Leuitis, ita fecerōt eis filij Israel. Et homo ho
Num. 9. mo quicunque mundus fuerit, & in viā longinquam nō
est, & defuerit facere Pascha, exterminabitur anima
illa de populo suo. Ergo homo homo, locutio est, ac si
21 diceret: Quicunque homo ille vel ille. Et cum ascen-
disset nubes à tabernaculo, & postea promouebāt fi-
H lij Israel. Poterat plenum esse, Et cum ascendisset nu
22 bes à tabernaculo, promouebant filij Israel. Et
Num. 10. promouebunt ordo castrorum filiorum Iuda primi.
23 Et promouebunt filij Gerson & filij Merari. Futu
ri temporis verbum posuit cum rem gestam pręteri-
tam narret, sicut in superioribus cum de nube loque-
retur, ad cuius motum vel stationem castra promo-
uebant vel consistebant, atque ita deinceps in plurium
24 promotionibus hoc verbo vtitur. Et dixit Moyses
Obeth filio Raguel Madianitæ genero Moysi. non
25 ait genero suo. Et dixit ad eum: Non ibo, sed ad ter-
ram meam & ad progeniem meam, subauditur, ibo.
26 Et promiscuus qui erat in eis concupiuerunt concu-
piscentiam. Singularem posuit pro plurali, vt promi
scuus diceret, non promiscui, & tamen pluralem red-
27 didit, cum ait Concupiuerūt. Nunc autē anima no-
stra arida, nihil præter in māna oculi nostri. Desunt
verba, est, & sunt: plenum quippe esset, Anima nostra
arida est, nihil pręter in manna sunt oculi nostri. Nā
quidam interpretes ita transtulerunt, & addiderunt
28 verba quę non sunt in Græco. Et molebant illud in
29 mola. Sexcēta milia peditom, in quibus sum in eis.
I Et abstulit de spiritu qui sup ipsum. subauditur, aut
erat, aut erat. Sed hanc locutionem quæ dicitur ecli-
psis, Græco eloquio familiarissimam, & quātū puto
etiā Hebræo, Latinos interpretes trāsferre piguit,
cum & in Latina lingua frequētetur quāuis minus q̄
30 in Gręca. Et percussit dominus plagam magnam
valde. Notanda fuit locutio, percussit plagā, nō per-
31 cussit plaga, quod est vsitatū. Et homo Moyses le-
32 nis valde. subauditur, erat. Et ira animationis do-
mini sup eos, subauditur, facta est. Ecce Maria lepro
33 sa sicut nix. Et hic subauditur, facta. Et quæ terra in
qua isti incidēt super eā. Et quę ciuitas in quibus isti
34 habitant in ipsis. Locum ipsum quē nominauerunt
vallem botri. cum superius dixisset: Venerunt in val
lem botri. Dictum est ergo per anticipationem, non
quia iam hoc vocabatur quādo venerūt, sed cum scri
35 beretur hic liber, iā vocabaē. Quoniā fortior est
nobis magis. vsitata esset locutio si non haberet ma-
36 gis. Et protulerūt pauorem terrę quam expoliaue-
37 runt eam. Terram quā trāsiuimus eam explorare,
terra comedens qui habitant super eam est. Dicendū
autem fuit vsitate, terra quam trāsiuimus explorare.
38 Terram quā explorauim⁹ eam bona est valde val-
39 de. Et ait omīs synagoga lapidare eos in lapidib⁹.

non dictum est lapidibus, cum ipsum lapidare posset K
vsitata locutione sufficere. Et quousque non credunt 40
mihi in omnibus signis quibus feci in ipsis? Nō ait,
quę feci in ipsis. Puer autem meus Caleph, quoniā 41
spiritus alius in eo, & assecutus est me, & inducam eū
in terram. Vsitatum esset si nō haberet, &. Et indu 42
cam eum in terram, in quam intrauit illuc. Sufficeret
vsitata locutione, in quam intrauit. Et ait dominus 43
ad Moysen & Aaron dicens. Hoc illatum est, cū do-
minus & superius loqueretur. Facit hoc sæpe scriptu-
ra cum aliquid aliud vult dicere, iterū inducit loquē-
tem qui iā loquebatur. Quotquot murmurauerūt 44
super me. non ait, de me, aut aduersus me. Et hære- 45
ditate possidebunt terrā & quam vos abscessistis ab
ea. Vsitatum esset à qua vos abscessistis: nūc vero, &
quam abscessistis dictum est, & nouo more, &, additū
est ab ea. sicut scripturæ loqui solent. Sicut est: Peni- L
tusque sonātes, Accestis scopulos: id est, accessistis sco
pulos: nō ait, ad scopulos. Et, Deuenere locos: nō ait,
ad locos. Ita & quā abscessistis: non ait, à qua absces-
sistis. Ego dominus locut⁹ sum, nisi ita fecero syna 46
gogæ isti malignæ. Quęrendū est sanè quid sit qood
Græce positum sit εἰ μή. Nostri enim interpretes hoc
penè vbique interpretati sunt, nisi in terram in quā ego
induco vos illuc. Si autē anima vna peccauerit nō 47
spōte, offeret capram vnam anniculam pro peccato. Num. 15.
& exorabit sacerdos pro anima inuita, & quæ pecca-
uerat nolenter ante dominum, exorare pro eo, & re-
mittetur ei. In hac sententia & illa locutio notanda
erat, quod ait, exorabit sacerdos: & postea dixit exora-
re. Vtrunque enim simul, ita dici posset, exorabit exo-
rare. Et illa, quod à fœminino genere incipiēs ad ma
sculinum clausit. Cum enim dixisset, si anima vna pec
cauerit: conclusit dicens, exorare pro eo: vbi intelli-
gitur, pro eo homine. Nam quod adiūxit, & dimitte-
tur ei: in Latino quidē non apparet, quia hoc prono-
mē generis omnis est: Sed in Græco masculinū elucet,
vbi habet αὐτῷ, quod hic [positū est, ei. Quod vero hic di-
ctum est, pro anima inuita: intelligitur quę inuita pec-
cauerit, non quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiā cō-
sequēter exposuit, vbi ait: & quæ peccauerit nolēter.
Et ideo [inuita] positū est, quia Latine nō potuit ex-
primi quod Gręce dictū est ἀκουσιασθείσης. Non potuit
enim dici nolētata vel quid aliud ab eo quod nolēs fecerit.
Et anima quę cunque fecerit i manu supbię. subauditur 48
peccatum. Notandum etiam quod ait, manu super-
biæ, manū ponens pro opere siue potestate. Morte 49
moriatur homo, lapidate eum lapidibus omnis syna M
goga, & morte moriatur. Et lapidate lapidibus, & la Num. 16.
pidate omnis synagoga, locutiones sunt inusitatę no-
bis. Et accipite singuli thuribulum suū. Et descen- 50
derunt ipsi & omnia quę sunt eis. Præsens posuit pro
præterito, sunt pro erāt vel fuerūt. Et omnis Israel 51
qui in circuitu eorum fugerunt à voce eorum. subau-
ditur erat, id est, omīs Israel qui erat in circuitu eo-
rum. Quoniā sanctificauerunt thuribula peccato- 52
rum horū in manib⁹ † suis. Nō dixit, quia sanctifica-
uerunt thuribula peccatores hi in manibus † suis, sed † aīabus.
quasi quæreretur quorū thuribula, pro eo vt diceret
sua, dixit peccatorū horū. Qui autē sanctificauerit,
intelligendū reliquit, id est, quia ipsi. Et ecce germi 53
nauit virga Aaron in domū Leui. Latina consuetu- Num. 17.
do, in domo Leui exigeret dici. Et ego accepi fra- 54
tres vestros Leuitas de medio filiorū Israel datione Num. 18.
datā domino. Hæc locutio in Latinū necessitate ita
translata est. Nam Græcus habet δόμα δεδομένον,
quod si quisquā Latine velit exprimere, dictur⁹ est, da-
tum datum, quia & δόμα datū est, secundum quod di
cit Apostolus: Non quia quęro datū, sed requiro fru Philip. 4.
ctum. Quod in Gręco δόμα scriptum est. Et in Ge-
nesi: Dedit Abrahā data filijs suis. Græc⁹ habet δό- Gene. 4.
ματα. Et in Euangelio: Nostis bona data dare filijs Matth. 7
vestris

A vestris. δόματα est in græco. Et δεδομένον datū est,
non nomen, sed participium. Ac per hoc datū datum
dici posset tanq̃ datū quod datur, nisi ambiguitas vi-
tanda esset. Hanc ambiguitatē quidam nostri vitare
conātes interpretes, donum datū dixerūt. Sed donū
Græce δῶρον dicitur, non δόμα. Vnde hoc loco non
recte diceretur, quis nō sibi hoc donatū à filijs Israel
dicit deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditū.
Vnde & quæ redditur & quę donātur, data dici pos-
sunt. Et ideo omne donū etiam datum est, non omne
datū etiā donum est: quia non omne quod datur con
55 tinuo etiā donatur. Omnis primitia olei, & omīs
primitia vini & tritici, primitia eorum quęcūq; dede
rint domino, tibi dedi ea. Non dixit omnē primitiū
tibi dedi eum. Sed cū dixisset, omnis primitia, & enu
meraret de quibus esset, intulit tibi dedi ea: nec saltē
tibi dedi eam, aut tibi dedi eas, id est primitias, sed
neutrū genus intulit, quod quidē fieri absoluta locu-
tione etiam in Latina lingua solet. Neq; hoc quod di
ctū est primitia, Latinū videtur, primitię quippe nu-
meri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerunt in-
terpretes nostri trāsferre quod in Græco inuenerūt:
Psal.15. Non congregabo cōuenticula corū de sanguinibus.
Psal.5. Et alio loco: Virum sanguinū & dolosum abomina-
B bitur dominus: cum sanguis in Latina lingua nume-
ri sit tantum singularis, cur etiā hic piget & singularē
numerum primitia sicut habet Græcus exprimere?
Aliqui tamen interpretes primitias trāstulerunt, &
per accusatiuū casum, vt dicerent: Omnes primitias
tibi dabo. Ita vtranq; locutionem nobis inusitatam
quomodo in Gręco inuenta est, transferre noluerūt.
56 Loquere filijs Israel & accipient à te iuuēcam ru-
Num.19. fam. Pro eo sic diceret: Adducant ad te, aut certe
vtrunq; vsitate diceretur: Accipiant & adducāt ad te
57 iuuēcā rufam. Et lauabit corpus suū aqua. Hoc in-
58 telligeretur etiā si non haberet aquā. Et ponet ex-
tra castra in locū mundū. Non in loco mundo dixit,
59 quod Latinę locutionis est. Om̄e vas apertū quę-
60 cunq; non habent alligaturam alligatā super ea. Et
Num.20. accepit Moyses virgam quæ ante dominum. subau-
61 ditur, erat. Quia nō credidistis sanctificare me in
conspectu filiorū Israel. id est sanctitatem meā decla
rare. Secūdum istam locutionem dictum est: Et pro
eis sanctifico meipsum. Et in oratione dñica: Sancti-
62 ficetur nomē tuū. Et incolę fuim⁹ in Egypto dies
63 plures. pro, annis multis. Et dixit ad eū Edom Hic
est gens ipa. Non enī adhuc viuebat Edom qui erat
C Esaū: sicut ipsi qui nuncios miserunt Israēl vocaban-
64 tur, quod prius nomē vnius hominis erat. Et dicūt
ei filij Israel: Iuxta montem trāsibimus. Si autem de
aqua tua biberim⁹ ego & pecora mea, dabo preciū ti-
bi. Satis elegāter à plurali trāsit ad singularē nume-
rum, tanq̃ Israel diceret, cum dixisset filij Israēl, & à
verbis cœpisset numeri pluralis, quod est trāsibimus
65 & biberimus. Et vidit om̄is synagoga quia dimis-
sus est Aaron. Non facile hoc verbū reperitur in scri
pturis, dimissus, pro eo quod est mortuus. Hoc & in
Luc.2. Euangelio est, vbi ait Simeon: Nunc dimittis seruū
tuum in pace. Veruntamen ἀπολύεις habet in Græ-
co, quod magis à resolutione q̃ à dimissione dictū so-
nat: Nō enim dixit ἀφεῖς quod sine dubio est, dimit-
66 tis. Et fleuerunt Aarō triginta dies omnis domus
Israēl. Non dixit fleuit, nec dixit tota vel vniuersa,
sed om̄is quasi plures essent. Sicuti est, omnis homo,
quod de omnibus dicitur, lōge vtiq; aliud q̃ totus ho-
mo qđ de vno dicitur: sed assidue ponit scriptura om-
67 ne pro toto. Et detrahebat populus ad deum & ad-
Num.21. uersus Moysen. Non dixit de deo sed ad deū, quāuis
hanc locutionem quidam transferre nolentes, detra-
68 hebant de deo, transtulerunt. Ora ergo ad dominū
vt auferat à nobis serpētem. Sicut in Exodo dictum
69 est, ranam, singulare pro plurali. Et factū est quādo
momordit serpēs hominem, & aspexit in æneum ser- D
pentem & viuebat. Non solum hoc habet ista locutio
quòd vertit modum verbi, & à specie perfecta pręter-
iti temporis ad imperfectam clausit, sed etiam quod
plus habet, &. Et eleuātes ex Oboth castra colloca- 70
uerunt in Colgai trans in eremo: hoc est in vlteriore Num.21.
eremo. Et percussit asinā in virga. non dixit virga, 71
sed in virga. In maledictione inimicorum meorum 72
vocaui te, & ecce benedixisti benedictionē. Nō dixit
benedictione, sed tanq̃ diceret, ecce benedixisti bene-
dictionem. Quæcūq; miserit deus in os meum, hoc 73
obseruabo loqui. Non dixit, hæc obseruabo. Veni 74
mecum adhuc in locum alium de quo non videbis eū
inde. Et ait dominus ad Moysen: Accipe duces po- 75
puli & ostenta eos domino contra solem, & auertetur Num.25.
ira animationis domini ab Israēl. Cum dominus lo-
queretur, non dixit: Et ostenta eos mihi, & auertetur
ira mea ab Israel. Domus familiæ est Madian. De 76
muliere hoc dixit quæ cū adultero Israēlita percus- Num.26
sa est. Quibus verbis quantum puto intelligi voluit
nobilem fuisse vt diceret eam, domus familię, sicut iā
vulgo ad insigne diuitiarum & paterfamiliās & ma-
terfamiliās dicitur. Et locut⁹ est domin⁹ ad Moy- 77
sen & ad Eleazar sacerdotē, dicēs: Accipe principiū
toti⁹ synagogę filiorū Israēl à viginti annis & supra. E
Notandū quid appellauerit principiū, robur scilicet
ętatis in populo. Vt exaudiāt eum filij Israēl & in 78
ore eius exibunt, & in ore eius introibunt, id est cum Num.27
iusserit. Et fecit Moyses secūdum quę præcepit il- 79
li dominus, & assumēs Iesum statuit eum ante Elea-
zarum sacerdotem &c̄. Vbi hoc notādum fuit, quia
cum iam dixisset: Et fecit Moyses secundū quę pr[ę]-
cepit illi dominus, eadem ipse repetit. Et commē- 80
dauit eum secundum quæ præcepit dominus Moysi.
Non ait, secundum quæ pręcepit illi dominus. De- 81
cimam decimā similaginis conspersam in oleo agno Num.28.
vni, id est singulas decimas singulis agnis. Qđ enim
ait, decimam decimam, significauit q̃ repetēdæ sint
decimę per singulos agnos. Et in mēse primo quar 82
tadecima mensis huius dies festus. septem dies azy-
ma edetis. Notandum diem festū per plures dies ce-
lebrari: & tamē diem festū dici, non dies festos: ipsius
festiuitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit.
Et mense septimo vna mensis. Secundum hanc lo- 83
cutionem dictum est in Genesi. Et facta est vespera, Num.29.
& factū est mane dies vnus. Nā & ibi sicut hic Græ- Gen.1.
cus habet ἡμέρα μία. Vnde quidā hic interpretātes, F
prima die mēsis, necessariam locutionem prætermi-
serunt, quāuis à sententia verborum non recesserint.
Vitulum vnum ex bobus, arietem vnum. Non ait: 84
ex ouibus sicut illud ex bobus, cum & illud si deesset,
plenū esset. Agnos anniculos sine vitio septē. Hoc 85
quod in agnis posuit sine vitio, per om̄ia subauditur,
& in vitulo scilicet & ī ariete. Decima decima agno 86
vni septem agnis. id est, singulas singulis. Exceptis 87
votis vr̄is & volūtaria vr̄a, & holocaustomata vr̄a,
sacrificia vr̄a, & libamina vr̄a, & salutaria vr̄a. Hanc
& locutionē si vel Gręca esset nō notarē. Nō enī ait,
exceptis votis vestris & voluntarijs vestris & cæte-
ra vt cœperat: sed neq; excepta vota vestra, vt ab ipso
velut Solœcismo inciperet. Sed cum prius recte vsi-
tata locutione dixisset: exceptis votis vestris, ea de-
inde adiunxit per alium casum vbi subaudiri nō pos-
sit, exceptis, sed excepta, quod non admittit nec Gręca nec Latina locutio. Homo homo quicūq; voue- 88
rit votum domino. pro eo quod est, omnis homo. Cū Num.30.
autem mulier vouerit votum domino, aut definierit
definitione in domo patris sui ī iuuētute sua. Hic mu
lierem fœminam dicit etiā si virgo sit, more scriptu-
rarum. Vnde etiam de Christo est, quod ait Aposto Gal.4.
lus: Factum ex muliere. Et audierit pater eius vota 89
eius & definitiōes eius quas definiuit. Definitiones

G 90 definiuit, locutio est. Definiunt aduersus animam
91 suam. id est, aduersus delectationes animæ suæ. Et
tacuerit pater eius, & stabũt om̃ia vota eius. Hic pl⁹
habet, &. N ã integer sensus est: Si audierit & tacue-
92 rit pater eius, stabunt omnia vota eius. Si autem fa
cta fuerit viro. intelligitur, nupserit. Scriptura sic lo-
93 quitur. Et vota eius super eã. subauditur sunt, quod
94 nonnulli interpretes etiam addiderũt. Omnia quę-
cunq; exierunt ex labijs eius secundũ vota eius, & se-
cundum definitiones quæ aduersus animam eius, nõ
manet ei. Cum expectaretur numerus pluralis, vt di
ceret, non manent ei, uam ita nonnulli interpretati
95 sunt, vitantes istum quasi Solœcismũ. Mille ex tri
Num. 31. bu, & mille ex tribu ex omnibus tribubus Israel. Nũ-
quid duodecies dixit mille? Et tamen repetitio ista
96 millenos significat. Interfecerunt in gladio. qđ vsi-
97 tate diceretur, interfecerunt gladio. Et omnes ciui
tates eorum quæ in habitationibus eorum. subaudi-
98 tur, erãt. Et villas eorum succenderũt in igni. quod
99 vsitate diceretur, succenderũt igni. Et omnem mul-
titudinem mulierum, quę nõ nouit concubitũ mascu-
li, viuificate. Nusq; certius apparet Hebræa locutio-
100 ne mulieres etiã dici virgines solere. Et ã dimidia
H parte eorum accipietis & dabis ea Eleazar sacerdo-
101 ti primitias domini. Non dixit, dabitis. Et animæ
hominum à mulieribus, quę non cognouerunt concu
bitum viri, om̃is anima duo & triginta milia. Et hic
superior locutio confirmata est, mulieres dici etiam
quæ non cognouerunt concubitum viri, id est virgi-
102 nes. Et accepit Moyses & Eleazar sacerdos aurũ
à Chiliarchis & à Cẽturionib⁹, & intulit ea in taber-
naculum testimonij. Videtur dicere debuisse: Et in-
tulit illud in tabernaculum testimonij, quoniam au-
rum acceptũ esse prædixerat, & pleriq; Latini codi-
ces sic habent. Sed ideo pluraliter videtur illatum vt
diceret, intulit ea, quia multa vasa fuerãt superius cõ
103 memorata in quib⁹ erat hoc aurum. Et pecora mul
titudo erat filijs Ruben & filijs Gad, multitudo co-
piosa valde. Non dixit, & pecorum multitudo erat.
104 Et viderunt regionem Iazer & regionem Galaad,
Num. 32. & erat locus, locus pecoribus. Non iungẽdum est in
pnunciatione quod bis dixit locus, sed subdistinguẽ-
dum, & erat locus, & deinde inferendum, locus peco-
I ribus. Quasi enim expectaretur qualis locus, ita re-
105 petitio eleganter illata est. Et accedẽtes filij Rubẽ
& filij Gad dixerunt ad Moysen & Eleazar sacerdo-
tem, & ad principes synagogæ, dicẽtes. Non est ista
vel Gręca vel Latina locutio, dixerunt dicentes, sed
106 Hebræa videtur. Detur terra ista famulis tuis in
possessionẽ. Quasi de alijs dicerent cum sibi peterẽt.
107 Non enim secuti sũt post me, præter Caleph filius
Iephone. Videtur dicere debuisse, præter Caleph fi-
liũ Iephone. Sed nominatiue intulit quia præcessit,
secuti sunt. Est autem ista locutio etiã Latina, sed ra
108 ra. Donec consũmaretur om̃is generatio faciẽtis ma
ligna in conspectu dñi. Non dixit. faciens maligna,
109 neq; facientiũ maligna. Et accesserũt ei, & dixerũt:
110 Non vtiq;. Vsitatum est accesserunt ad eũ. Et ædi-
ficabitis vobisipsis ciuitates impedimentis vestris.
Ac si diceret: Ędificabitis vobisipsis ciuitates ꝓpter
111 impedimenta vestra. Impedimenta nostra & vxo-
res nostrę & omnia pecora nostra erunt in ciuitatib⁹
Galaad, Pueri autem tui transibunt omnes armati.
Non dixerunt: nos autẽ transibimus omnes armati,
112 sed tanq̃ de alijs dicerẽt. Et cõmendauit eis Moy-
ses Eleazar sacerdotem & Iesum filiũ Naue, & prin-
cipes familiarum tribuum Israel. Non ait commen
dauit eos Moyses Eleazar sacerdoti, quod vtiq; or-
do locutionis vsitatæ exigebat. Per hos enim intro-
ducti sunt in terrã quã petebãt. Vnde magis illi istis
à quibus introducebãtur in terrã postulatã, q̃ isti qui
introducebãt illis quos introducebãt cõmendari vi-
dentur. Si autẽ non transierint armati vobiscum in 113 K
bellũ in cõspectu domini & transferre impedimenta
eorũ. Plus habet, &. Et dedit eis Moyses filijs Gad 114
& filijs Ruben. Plus habet, eis. Et non ibi erat aqua 115
populo bibere, pro eo quod est ad bibendũ. Loque- 116
re filijs Israel & dices ad eos. Sufficere videtur, Lo- Num. 33.
quere filijs Israel. Et oĩa idola fusilia eorũ perdetis 117
ea. pl⁹ habet, ea. Hoc erit vobis fines maris. Nõ di- 118
xit, hi erũt vobis. Et hoc erit vobis fines ad Aqui- 119
lonem. Eadẽ repetita locutio est. Et erunt ciuitates 120
eis habitare. pro eo qđ dici solet, ad habitandũ. Re- 121
fugia erũt vobis fugere illò homicidã. Quod vsita- Num. 35.
te dici posset, vt fugiat illò homicida. Et incolæ qui 122
in vobis, istę ciuitates in refugiũ. Singulari numero
positũ est incolæ: id est, huic incolę q in vobis: quoniã
minus habet, est. Nõ enim ait, qui in vobis est, notis-
sima locutione, sed rariore in ligua Latina q̃ Gręca.

DIVI AVRELII AVGV-
STINI HIPPONENSIS
EPISCOPI LOCV-
tionis de Deuteronomio,
Liber quintus.

L

SQVE ad flumen magnũ, Deut. 1.
flumen Euphraten. Non dixit 1
vsq; ad flumẽ magnũ Euphra-
ten. Et iudicium quod durum 2
fuerit à vobis afferetis illud ad
me. Nõ dixit quod durum fue-
rit vobis, sed à vobis: id est ita
durum, vt à vobis iudicari non
possit. Si videbit aliquis virorum istorum terram 3
optimam hanc quam iuraui patribus eorum, præter
Caleph filius Iephone hic videbit eã. Et in libro Nu
merorum istam locutionẽ notauimus, quia nõ dixit
prę ter Caleph filium Iephone, sed filius. Dominus 4
enim deus vester benedixit te in omni opere manuũ Deut. 2.
tuarũ. Non ait, benedixit vos in omni opere manuũ
vestrarum, cum prędixisset vester, nõ tuus. Nũc er 5
go surgite & ꝓmouete & pertrãsite vos vallẽ Arnon.
Ecce tradidi in manus tuas Seon regẽ Esebon. Non
dixit in manu⁹ vestras, sed à plurali ad singularẽ trãs-
ijt. Quoniã quę est gens magna cui est ei deus ap- 6
propians illis. Duo sunt bñ notanda, vel quod ait, cui Deut. 4.
est ei, vel qđ non ait, appropiãs illi, sed appropians il- M
lis. Et similitudinẽ non vidistis sed vocẽ. cũ vox nõ 7
possit videri, sed generaliter hoc verbum posuit tanq̃
ad omnẽ corporis sensum videre pertineat. In quã 8
vos ingredimini illò, hęreditare eam: plenũ esset etiã
si non additũ esset, illò. Et eduxit vos de fornace fer- 9
rea ex Ęgypto. Fornacem ferream durã tribulatio-
nem intelligi volunt. Secundum hoc & de Ioseph di-
ctum est in Psalmis: Ferrum pertransijt animã eius. Psal. 10
Et non trãsijt Iordanem hunc. quasi & alius sit Ior- 10
danis. Ex hac locutione arbitror sæpe dici etiã hunc
mundum, quasi alius sit. Si autem genueris filios & 11
filios filiorũ tuorũ. Notanda locutio est, vbi & auos
nepotes dicit gignere. Et queritis ibi dominũ deũ 12
vestrum & inuenietis eum, quãdo exquiretis eum ex
toto corde tuo, & ex tota anima tua in tribulatione
tua. Nõ dixit, in toto corde vestro & in tota aĩa vr̃a
& in tota tribulatione vestra. Interrogate dies pri- 13
ores qui fuerũt priores te. Non dies sed homines in-
telligendum est. Similiter & hoc notandũ quod etiã
superi⁹ cum dixerit, interrogate, pluraliter priores,
te ĩtulit singulariter, nõ priores vobis. Si & tẽtauit 14
deus ingressus accipere sibi gentẽ de media gẽte. Tẽ
tauit pro eo quod est voluit positũ est, aut quid aliud.
Quod autẽ ait de media gente, de medijs gẽtib⁹ in-
telligendum est, singulari posito pro plurali: sicut ser
pentem, ranã & locustã, pro serpẽtibus, ranis & locu-

15 stis scriptum legimus. Sed omnia quæ fecit domi
A nus deus vester in Egypto coram te vidente. Nihil
16 minus est etsi nõ addatur, vidēte. Et ego stabã in-
ter dominum & vos in tempore illo annõciare vobis
verba domini, quoniam timuistis à facie ignis & nõ
ascendistis in montē, dicēs: Ego sum dominus deus
17 tuus &c. dicēs posuit pro, cum diceret. Et aduena
qui incolit in te. Populo dictum accipiēdum est non
quasi vni homini, quia in populo incolit aduena.
18 Propter hoc cõstituit tibi domin⁹ deus tuus vt ob-
serues diem sabbati & sanctificare eum. Si, &, non ha
beret, nõ videret inusitata locutio, Vt obserues diē
sabbati sãctificare eũ: aut certe si ita esset, Vt obser-
ues diē sabbati & sanctifices eũ: aut ita, Propter hoc
constituit tibi dñs deus tuus obseruare diem sabba-
ti & sanctificare eum. Nunc vero, Vt obserues diem
sabbati & sanctificare eum, inusitata & notãda locu-
19 tio est. Attende tibi ne dilatetur cor tuum & obli-
uiscaris domini dei tui. Notandum etiam in ma-
lo dici posse dilatationem cordis: Exultatio quippe
in dilatatione intelligitur, cui contrariæ sunt angu-
stia, id est tristitia, vtrunq; autem potest & in bono
20 & in malo accipi. Et erit cum interrogauerit te fi-
B lius tuus cras dicēs, Cras posuit, pro futuro quocun-
21 que tempore. Septem gentes magnas & multas.
Quomodo ergo multas, si septē? Sed multas dixit,
22 multitudinem habentes. Non dispones ad eos te-
stamentum. cum de gentibus diceret: Testamentum
23 ergo pro facto posuit. Et filiam eius non sumes fi-
lio tuo: Discedere enĩ faciet filium tuum à me, & ser-
uiet dijs alijs, & irascetur indignatione dominus in
24 vos. non ait irascar, sed tãquam de alio diceret. Ci-
Deut.9. uitates magnas & muratas vsq; in cœlum. hyperbo-
25 lice dictum. Nec dicas in corde tuo cum consum-
pserit dominus deus tuus gentes istas ante faciē tu-
am, dicens: propter iustitias meas induxit me domi
nus hæreditare terram bonam istam. Ordo est: Ne
26 dicas in corde tuo, dicēs. Nequãdo dicant inhabi-
tantes terram, vnde inde nos eduxisti? More scriptu
27 ræ additum est, inde. Quæ fecit virtutem in Egy
Deut.11. ptiorum. Hoc interpretes nostri quidam Latini mi
nus intelligentes noluerunt dicere virtutem, sed vir-
tuti vel exercitui: Quoniã id quod ait Græc⁹, δύνα-
μιν nonnulli exercitum intellexerũt. Sed elegans lo
cutio est, quæ fecit virtutem eorum: intelligendũ est
quid eam fecit, quoniã ad nihil eam redegit: sed quia
28 pluraliter dictum est, ideo subobscurũ est. Quos
aperiēs terra os suum deglutiuit eos, & domus eorũ
C & tabernacula eorũ. Duę locutiones hic notãdę sunt:
q & additũ est, eos, cũ sufficere potuisset qđ & ait su-
perius, quos: & domus eorũ cũ dixisset, addidit, & ta
bernacula eorũ: quasi alias in eremo haberēt domus
nisi tabernacula. Sed nimirũ domus intelligi voluit
hoĩes ad eos ptinētes, sicut ipsi populo dicit: Et nõc
tu dom⁹ Iacob. Nec ista locutio aliena est à Latina
lingua: Nã & Romani dicti sunt domus Assaraci, q
29 ex Assaraco Troiano originē ducerent. Quoniã
oculi vestri viderũt oñia opera domini magna q̃ fe-
cit in vobis hodie. Cum de his operibus diceret quæ
per eremum facta sunt eo tempore quo ibi circundu-
cebãtur per quadraginta annos, tamen hodie dixit,
quod intelligi voluit hoc tēpore quotquot ibi annos
30 idem tempus habere potuisset. Terram quam iura-
uit dominus patribus nostris dare eis seminiq; eo-
rum post eos. Tanquam diceret, id est semini eorum
post eos. Non enim & ipsis dedit, sed ita ipsis dedit
31 cum semini eorũ dedit. Si autē auditu audieris
omnia mãdata eius quę ego mãdo tibi hodie. Audi-
tu videtur superfluũ, sed locutio est scripturę sanctę fa
32 miliarissima. Et dabit pluuiã terræ tuæ in tēpore
suo matutinum & serotinũ. Cum matutinum tempus
dies dicatur, nũquid hic intelligi voluit tempus anni
primum? Serotinum vero minus Latinũ est, sed non D
potuit magis proprie de Gręco exprimi, quod illi di
cunt ὄψιμον: tamen etiã in Latina lingua vulgo vsi-
tatum est, vt dicatur serotinũ, sed quod tardius q̃ o-
porteat factum est. Hic vero tēpus anni potius intel-
ligi voluit. Et cum comederis & satiatus fueris, attē 33
de tibi ipsi ne dilatetur cor tuum, & preuaricemini &
seruiatis dijs alijs. Iam superius tales locutiones no
tauimus, siue q à singulari ad pluralem transit, siue q
in malo voluit intelligi dilatetur, vbi noxiam prospe
ritatem significauit. Et flumen magnũ Euphratē. 34
Repetitiones istæ vsitatæ sunt in scripturis & rem
decēter commendãt. Timorem vestrum & tremo- 35
rem vestrum imponet dominus deus vester super fa
ciem vniuersæ terræ. Non timorem & tremorē quo
ipsi timent & tremunt, sed quo timentur & alios tre-
mere faciunt. Non poteris manducare in ciuitati 36
bus tuis decimationem frumēti tui. pro eo quod est, Deut.12.
non debebis. Et incendes ciuitatem in igni. nos vsi 37
tatius diceremus igni. Si autē lõge fuerit via à te. 38
ac si diceret, longa via erit, aduerbium posuit pro no-
mine. Et fœnerabis gentes multas. Fœnerationē 39
scriptura dicit mutuo datam pecuniam, etiam si vsu-
ræ non accipiãtur. Vnde est & illud in Psalmo: Bea- Psal.111.
tus vir qui miseretur & commodat. Hoc enim malue
runt interpretari nostri, qui sententiã potius q̃ verba E
sequenda putauerunt. Nam in Gręco habet δανείζει,
quod est fœneratur. Et principaberis gētium mul- 40
tarum, tui autem non principabuntur. Tanq̃ diceret,
Tibi non dominabuntur, hoc est gentes. Genitiuus
enĩ casum est singularis huius pronominis quod ait
tui, cuius datiuus est tibi, non pluralis nominatiuus,
cuius genitiuus est tuorum. Si autē fuerit in te ege 41
nus in fratribus tuis in vna ciuitatum. Non vni ho-
mini, sed populo dicitur, ideo, in te. Si aũt fuerit in 42
te egenus in fratribus tuis in vna ciuitatum tuarũ
in terra quam dominus deus tuus dat tibi, non auer-
tes cor tuum, neque constringes manum tuam à fra-
tre tuo egente: Aperiens aperies manus tuas ei, fœ-
nus fœnerabis ei quantumcunq; postulat & quãtum
eget. Hic certe cũ opera misericordiæ pręcipiat, non
vtique vsurarum crudelitas suscipiēda est. Vnde ap-
paret q ait fœnus fœneraberis ei: mutuo dãdũ quod
postularet intelligi voluisse. Quod autem ait, aperi
ens aperies man⁹ tuas, tale est & qđ sequitur: fœnus
fœneraberis: vsitata locutio est in scripturis sanctis.
Cum de aure pertundēda serui præcepisset: Et an- 43
cillam, inquit, tuam facies similiter. accusatiuũ pro F
datiuo ponens: Non ait ancillæ tuæ facies, quod lo-
cutionis nostræ consuetudo poscebat. Si autē fue- 44
rit in eo vitium claudum aut cæcum, vel omne vitiũ
malum. Non ait, claudicatio aut cæcitas, ipsa enim
sunt vitia, sed claudũ & cęcum quod sunt nõ vitia sed
animalia quæ habēt vitia. Hoc quoque notãdum est
q ait, vitium malum, quasi posset esse vitium bonũ.
Et nõ dormiet de carnib⁹ de quibus imolaueritis 45
vespere die primo vsq; in mane. Pro eo qđ est, nõ re- Deut.16.
manebit ea nocte, nõ dormiet dictũ est. Nõ offeres 46
domino deo tuo vitulũ vel ouem in quo est in ipso vi-
tiũ. vsitata locutio esset, in quo est vitiũ: sed ista scri-
ptura est vsitatior. Et lapidabis eos in lapidibus, 47
& morientur. quod ex nostra cõsuetudine diceret, lapi Deut.17.
dib⁹, nõ in lapidib⁹. Nõ multiplicabit sibi equũ. pro 48
equis vł pro equitatu equũ posuit, vñ nõnulli equita-
tum interpretati sũt. Nõ poteris cõstituere super 49
te hominē alienũ, qui non est frater tuus. Non pote-
ris dictũ est, pro, nõ debebis. Secũdũ omnia quę pe 50
tisti à domino deo tuo in Oreb in die conuocationis
dicētes. cũ dixerit superius petisti, dicētes: subiecit,
non dicēs. Quoniã dominus deus vester qui præ 51
cedit vobiscũ. non dixit vos. Si occurreris nidũ a- 52
uis ante faciē tuam in via. Notandũ q occurreris di- Deut.22.

G 53 xit etiam non ambulanti. Si autẽ ædificaueris do-
mum nouam, facies coronã solario tuo, & non facies
homicidiũ in domo tua, sed cadat qui cecidit ab eo.
id est, à solario cadat qui cecidit: nimis inusitata locu
54 tio est. Et abiens fuerit viro alteri, & oderit eam vir
nouissimus. Notandum ex duobus posteriorem no-
uissimum dici, Talis locutio est in Euãgelio, quando
quæritur ex duobus fratribus quis eorũ fecerit volũ
tatem patris, & respondetur nouissimus, cum duo fue
55 rint. Non pignorabis molam neq; superiorem lapi-
Deut. 24 dem molæ, quia animam iste pignorat. Pro eo quod
est, quia animam pignoras si feceris. Deinde notan-
dum animam dixisse pro ea vita quam habet anima
Matt. 6. in corpore. Ex qua locutione & illud est in Euange-
56 lio: Nonne anima plus est q̃ esca? Si autẽ deprehen
datur homo furãs animam ex fratribus suis filijs Is-
raël. animam pro homine posuit. Deniq; sequitur, &
opprimens eum vendiderit. Quæ non minus notan
da est locutio. Noluit enim dicere eã, quod esset ma-
gis consequens, quoniam animam dixerat, sed eum,
idest hominẽ in cuius significatione dixerat animã.
57 Si debitum fuerit in proximo tuo debitum quod-
58 cũq;. Repetitio verbi locutionem notandã facit. Si
Deut. 25. autem noluerit homo accipere vxorem fratris sui &
H ascendet mulier in porta ad Senatum & dicet: Non
vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Is-
raël, noluit frater viri mei. Quanuis verborum repe
titiones amet scriptura, inusitatior est tamen repeti
tio hæc, sed elegantius querelæ ostentat affectum.
59 Maledict⁹ omnis qui dormierit cum omni pecore.
Deut. 27. pro eo quod est, concubuerit. Deinde cum omni peco
60 re. pro eo quod est, cum quolibet pecore. Et seruies
Deut. 28. inimicis tuis quos immittet dominus deus tuus su-
per te. Grecus habet λατρεύσεις, vbi Latin⁹ interpre
tatus est, seruies. Solet autem hoc verbum in ea ser-
uitute scriptura ponere quæ debetur deo. Vnde ido-
lolatræ appellantur, qui ea seruitute idolis seruiunt.
Ergo hic inusitate positum est hoc verbum: quanquã
possit etiam hunc sensum habere, quòd tam grauiter
multa dixerit, vt inimicis suis animi superbientibus
61 tanquam dijs seruisse cogantur. Gentem cuius non
audies vocem eius. Et hoc notandum est quòd & cu-
ius dixit, & eius, sicut loqui scripturæ solet, & id quod
ait: Cuius non audies vocem. pro eo quod est, cuius
62 linguam non intelliges. Mollis & tenera in te val-
de fascinauit oculo suo fratrem suum & vxorem quæ
est in sinu eius, & qui reliqui sunt filij quicunq; relicti
I fuerint illi, ita vt det vni ex eis à carnib⁹ filiorũ suo-
rum de quibuscunque edet, eo q non derelictum sit ei
quicq̃ in angustia & tribulatione qua tribulabunt te
inimici tui in omnibus ciuitatibus tuis. Notãdũ est
queãdmodum id dictum sit fascinauit pro inuidit, &
tãquam ad hoc derelicto, vt necesse sit ei dare de car-
nibus filiorum quas cogit necessitas in cibum sumi
à parẽtibus. Nam & in Prouerbijs quod Latini co-
Prou. 23. dices habẽt: Non cœnabis cum viro inuido. Grecus
habet ἀνδρὸς βασκάνῳ. βάσκανος autem fascinus di-
63 citur. Et erit sicut letat⁹ est domin⁹ in vobis bene-
facere vobis. Grecus habet, Benefacere vos. Nec vi-
detur esse saltem Græca locutio: accusatiuus tamen
pro datiuo positus intelligitur, vnde maluerunt La-
64 tini interpretes dicere vobis q̃ vos. Vos vidistis
Deut. 29. omnia quæ fecit dominus deus vester in terra Ægy-
pti coram vobis Pharaoni & seruis eius omnibus, &
omnia terræ illius tentationes magnas quas viderũt
oculi tui. Notãdum illas plagas etiam tentationes
65 vocari. Si fuerit dispersio tua à summo cœli vsq; ad
summũ cœli, [inde cõgregabit te dñs de⁹ tu⁹. Mirũ
si non hoc dicit, A summo cœli vsq; ad summũ cœli,]
qđ solet dicere, à summo terræ vsq; ad summum terræ:
fortasse ppterea, quia secũdũ id qđ & iste aër cœlũ di
66 citur, cõiungitur terræ. Nõ est in cœlo, dicẽs: Quis
ascẽdet in cœlũ & accipiet nobis illud, & audientes il K
lud faciemus. Neq; trãs mare est, dicẽs: Quis trãs- Deut. 30.
fretabit nobis trãs mare & accipiet nobis illud, & au
dientes illud & faciemus. dicens, pro eo posuit, quod
est, vt dicas. Noua locutio. Et domin⁹ qui comita- 67
bitur tibi tecum. Et dixit dominus ad Moysen: Ec- 68
ce tu dormies cum patrib⁹ tuis. hoc verbo eius mor-
tem significauit. Amaricantes eratis quæ ad deum. 69
id est, amaricabatis ea quæ dei sunt. Scio enim quia
post obitum meum iniquitate iniquitatem facietis.
vno verbo autem Græce dicitur, iniquitatem facie-
tis, quod est ἀνομήσητε. Et occurrẽt vobis mala no- 70
uissimum dierum. Sic enim habet Grecus, pro, in no
uissimis dieb⁹, aut in nouissimo dierum. Nam hic 71
ipse pater tuus possedit te & fecit te, & creauit te. Or- Deut. 32.
do notandus est, prius enim videtur dicere debuisse:
Creauit te, & fecit te, & deinde possedit te. Quomo-
do enim intelligitur posse possideri qui non est? Hec
metaphora minus vsitata est, vt renes tritici intelli-
gãtur velut interiora tritici, vnde farina eijcit̃. Hoc
enim & adipem dixit. Nam hoc nomen etiam farinã
solent Græci appellare. Hoc enim habet Græcus in
Exodo, vbi scriptum est: Eleuãtes farinam super hu-
meros suos: Græcus quippe interpres στέατα posuit,
quod sunt adipes. Filij in quibus nõ est fides in eis. 72
vsitata scripturis locutio. Quoniam iudicabit do- 73
minus populum suum, & in seruis suis consolabitur. L
Pro, seruos suos consolabitur. Nisi forte ipsum conso
lari dicit translato verbo, velut ab indignatione vel
offensione, qua eum offendunt mali. Sic autẽ eius cõ
solatio accipienda est, non ex more hominũ, sicut nec
ira & zelus & cætera talia. Vbi sunt dij eorũ in qui- 74
bus fidebãt in ipsis: Plenum esset & sine, ipsis. Et iu 75
rabo dexteram meam, idest, per dexteram meam.
Lætamini cœli simul cum eo, & adorent eũ omnes 76
angeli dei. Alij codices habẽt: & adorabũt eum om-
nes filij dei. Filios autẽ dei dictos qui angeli sunt in
cœlis, non facile in scripturis sanctis inuenitur.

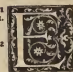
DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE IESV NAVE LIBER SEXTVS.

OS AVTEM transibitis 1
expeditiores fratribus vestris, Iosue. 1.
omnis fortia. idest, omnis qui- M
cunque in vobis fortia est. Vt 2
sciatis viam quam ibitis eam. Iosue. 3.
plenum esset etiam si non habe
ret, eam. Et factum est cũ esse- 3
tis in Hiericho. Notanda locu
tio est. Nõdum quippe erant in eadem ciuitate cuius
portæ contra illos clausæ fuerant. Vnde factum est Iosue. 6.
vt in eã intrare non possent nisi muri eius cecidissent
circumacta arca domini. Ergo in Hiericho dictũ est,
in terra quæ ptineret ad Hiericho. De Hiericho di- 4
ctũ est cũ clausa esset, Nec quisq̃ ex illa prodibat, neq;
introibat. vtiq; in illã subauditur, nõ ex illa. Hoc ap-
pellat̃ Græce ζωγρημα κὰ ἐκλεψιμ. Dñs dicit ad Ie- 5
sum: Ecce ego trado tibi subiugatã Hiericho & regẽ
eius qui est in ea, potẽtes fortitudine. Mirãdũ qđ nõ
hic posuit cõiunctionẽ copulatiuã, vt diceret, & potẽ-
tes fortitudine, quã solet scriptura tã assidue ponere,
vt etiã ibi inueniatur vbi sensum solitæ locutionis im
pediat. An & Hiericho & rex eius dicti sunt, potẽtes
fortitudine? Et Raab meretricẽ & domũ paternam 6
ei⁹ viuificauit Iesus, & cõmemorata est in Israël vsq;
in hodiernũ diẽ. Notandũ est queãdmodũ dicat scri
ptura, vsq; in hodiernũ diẽ: qđ assidue dicit. Nã & de Iosue. 4.
lapidib⁹ illis duodecim qui positi sunt vbi Iordanis
ex ima parte defluxerat, & ex parte superiore consti-
terat, arca trãseunte vel populo, ita dictũ est, q essent
ibi

A ibi vsq; in hodiernũ diẽ. quod videtur ita sonare, tãq̃
post plurimum temporis per hanc scripturã ista nar
rentur, nec eo tempore ij libri conscripti fuerint quo
erant hæc recentissima. Quisquis autem putat hoc,
quod de ista meretrice dicturus est, quæ vtiq; quantũ
est ætas vnius hominis vixit, & tamen dicitur vsq; in
hodiernum diẽ. De ijs itaq; rebus dicitur hoc quę nõ
ita constitutæ sunt vt postea mutarentur ab eis qui
cõstituerunt. Quomodo dicitur aliquis in exilium
perpetuum missus, quia non ad tempus præfinitum
hoc supplicio plectitur, non quia quisq̃ potest esse per
petuus in exilio, cum homo ipse nõ possit esse perpe-
tuus. Sic ergo & ista meretrix non est præcepta ad
tẽpus habitare in Israel, ideo dictũ est vsq; in hodier-
7 num diem. Dominus dicit ad Iesum: Peccauit po
Iosue. 7. pulus & trãsgressus est testamentũ meum, quod dis-
posui ad eos. Notandum quẽadmodum testamentũ
appellet hoc qđ præceperat vt anathema esset Hie-
8 richo, & nemo sibi inde aliqd vsurparet. Deus lo-
Iosue. 8. quens ad Iesum ait inter cętera: Ecce dedi in manus
tuas regem Gai & terrã ipsius, & facies Gai sicut fe-
B cisti Hiericho & regi eius, & prædam pecorum prę-
daberis tibi. Præcipue notanda locutio est, nõ solum
quia prædaberis tibi dixit, tãq̃ vnius futura esset il-
la pręda, cum omniũ esset futura. Nam tales locutio
nes vsitatissimę sũt, cũ deus tanq̃ ad vnũ loquit, q̃ ad
populum loquitur. Sed hoc nouũ est hic, quia prædi-
xit scriptura: Et dixit dominus ad Iesum, quẽ cõstat
vnũ hominẽ fuisse: quod tamẽ dixit prędaberis tibi,
non vtiq; ita dictũ est vt præda illa huius vnius homi
9 nis esse præcepta sit, sed vniuersi populi. Et insidię
erãt ciuitati à mari. Qui nescit putat istã ciuitatem
maritimã. Consuetudinis est sũt scripturarũ vt Oc-
cidẽtalẽ partem à mari appellet, vel ad mare: quia ex
ipsa parte terra vbi hęc agebãtur propius habet ma
10 re q̃ à cæteris partibus. Extende manum tuam in
Geso quod est in manu tua cõtra ciuitatẽ. Ista locu-
tio notãda non esset, nisi propter nomẽ quod obscurũ
est eis in quorũ cõsuetudine non est. Quidem dicat
Geson nõ facile intelligitur: hoc interpres Symma-
chus scutum appellasse perhibetur. Septuaginta au-
tem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui
posuerunt Geson, miror si & in Gręca lingua hastam
vel lanceã Gallicanam intelligi voluerunt. Ea quip-
pe dicũtur Gesa quorum & Vergilius meminit, vbi
ait de Gallis in scuto Ęneæ pictis: Duo quisque Al-
11 pina coruscant, Gesa manu. Et facti sunt inter me-
C dium castrorum hi hinc, & hi hinc. Duo notãda sunt
in hac locutione: Vnum quòd cum hostes qui vince-
bantur, in medio essent, tãquam de his dictum est, ꝓ
hi essent hinc & hi hinc, cum potius ita Israëlitę fue-
rint qui eos in medio posuerant percutiendos. Alte-
rum quòd inter medium castrorum eos factos esse di
cit scriptura, castra appellans etiam productas acies
in prælio constitutas, cum castra non soleant appel-
lari, nisi vbi exercitus ad manendum consistit. Nisi
forte ideo castra appellata sunt, quia cũ omnibus suis
12 ibant. Exceptis pecoribus & spolijs quæ erant in
ciuitate prædati sunt filij Israël secundum præceptũ
domini quemadmodũ constituit dominus Iesu. Ita
dictum est exceptis pecoribus & spolijs prędati sunt,
quasi ipsa non fuerint prædati, cum potius ipsa præ-
dati sint, & excepta ideo dicta sint, quia hęc illo prelio
13 sola consumpta nõ sunt. Israëlitæ respõdentes Ga-
Iosue. 9. baonitis dixerũt: Vide ne in me habites, sed quomo
do disponã tibi testamentũ. Iam & superius tales lo-
cutiões notauim⁹: hoc est enĩ, vide ne in me habites,
quod est, apud me, id est, in terra quã eis promiserat
deus. Et hic tanq̃ ad vnũ hominẽ videntur locuti, cũ
legatus ad eos nõ vnus venerit, sed more suo genti &
populo responsa reddentes, singulari numero loquũ-
tur, sicut plerũque & ad ipsos deus vel ductor ipsorũ.

Notandum etiam ꝙ pactum pacis testamentum vo D
cat scriptura, more quidẽ suo, nam sæpe ita loquitur.
Et nunciatum est Iesu dicentes: Inuenti sunt quin- 14
que reges absconditi in spelunca. pro eo quod est, nũ Iosue. 10
ciauerũt dicẽtes. Ita faciet dominus omnibus ini- 15
micis vestris quos vos debellabitis eos. Nihil min⁹
esset huic sentẽtiæ etsi non haberet, eos. Et oẽs ce- 16
pit in bello: quia per dominũ factũ est confortari cor
eorum vt obuiam irent ad bellum ad Israël vt exter-
minarentur. Notandũ est confortari cor, nõ semper
in bono accipiendum. Tu scis verbũ quod locutus 17
est dominus ad Moysen hominẽ dei de me & te. Nõ Iosue. 14.
dixit hominem suum. Et dixerũt filij Ioseph: Non 18
sufficit nobis mons & equus electus & ferrum Cha- Iosue. 17
nanęo qui habitat in Basan. Equum electũ dixit pro
equis electis, quod vsitatũ in nostro sermone non est:
Vnde nonnulli Latini interpretes noluerunt equũ
interpretari, sed equitatum. Sic autem dictum est, e-
quus electus pro equis, sicut in nostra cõsuetudine di
citur miles pro militibus. Et facti sunt exitus illo- 19
rum Iordanis, & reuertentur fines ad mare: nõ dixit Iosue. 18.
reuersi sunt, aut saltem reuertuntur, sicut solet de fi-
nibus dici, sed reuertentur, tãquam adhuc futurũ sit,
cum præteritorum sit ista narratio. Et in omnibus E
ferẽ ipsis terrarum diuisionibus per singulas quasq;
tribus, ita loquitur scriptura, vt futuri temporis ver-
bis vtatur. Refugere illuc qui percusserit animam 20
nolẽs. Hic anim ĩ, vel hominem intelligere debemus Iosue. 20.
vel vitam carnis quæ fit per animam. Qua locutio-
ne & illud dictum est à fratribus Ioseph: Non percu-
tiamus eius animam, id est, non eum occidamus: Nã Gene. 37.
si anima posset ab interfectore percuti, nõ diceret do-
minus: Nolite timere eos qui corpus occidunt, ani- Matt. 10.
mam autem occidere non possunt. Mandauit do- 21
minus in manu Moysi. Locutio familiarissima scri- Iosue. 21.
pturis. Ita enĩ dicitur verbũ quod factũ est in manu
illius, vel illius Prophetę: hoc est in potestate dicẽdi
datũ. Et accepit Iesus cultros petrinos in quibus 22
circunciderat filios Israël. Non dixit quibus circũci
derat, sed in quibus. Et vbi dimisit eos Iesus in do 23
mos suas, & benedixit eos dicẽs. Plus videtur hic co Iosue. 22.
pulatiua coniũctio, id est, &: Nam ita dici posset, Et
vbi dimisit eos in domos suas, benedixit eos dicens.
Itẽ alia locutio notanda est, ꝙ cum dixisset scriptu- 24
ra, Et benedixit eos Iesus, dicẽs. atq; his verbis intẽ
tos fecisset audire quid benedicendo dixit Iesus, hoc
solum subiecit In diuitijs multis abierunt in domos F
suas & pecora multa valde & argentũ & aurũ & vestẽ
multã valde, diuiserũt prædã inimicorũ suorum cum
fratribus suis. Quod magis esse narrãtis q̃ benedicẽ
tis apparet. Ędificauerũt ibi aram super Iordanẽ, 25
aram magnã videre. Ista locutio etiã in sermõe La-
tino nota est. Et audierũt filij Israël dicentiũ. Nõ 26
ait, dicẽtem vel dicẽtes. Seruire seruitutẽ domini. 27
In qua locutione duo notanda sunt, & seruire seruitu
tem, quę etiã Latina locutio reperitur, & seruitutem
domini, id est, quę debetur vel exhibetur dño. Et au 28
dientes Phinees sacerdos & oẽs principes synagogæ
qui erãt cum illo, verba quę locuti sunt filij Ruben &
filij Gad & dimidiũ tribus Manasses & placuerunt
illis. Audientes pro audierũt positũ est, aut plus est
hic, &: Nã plenus est sensus, audiẽtes verba hæc, pla-
cuerũt illis. Nec tñ sine incõsequẽtia: quia cũ audis-
sent, dicẽdũ fuit. Et Iesus senior prouect⁹ dieb⁹. hoc 29
de Abraã dictũ notauimus, seniorẽ in scripturis non Iosue. 23.
solũ illũ appellari qui est infra ætate senis, sed etiam
valde senẽ. Vnde nõ omnis senior senex, omis aũt se-
nex senior dici põt. Et induxit super illos mare & 30
operuit super illos. Nõ ait operuit illos, q̃uis nõnulli Iosue. 24
ĩterpretes hoc maluerũt dicere. In oib⁹ gẽtib⁹ quas 31
trãsiuimus per ipsas. Vsitatę in scripturis sunt istæ
locutiões, nec tã crebro notãdę, q̃ crebro itercurrũt.

G DIVI AVRELII AVGVSTINI LOCVTIONIS DE IVDICVM LIBER SEPTIMVS.

1 T FACTVM est postꝗ
Judicũ. 1. defunctus est Iesus, interroga-
bant filij Israel in dño, non ait,
dominũ, quod sermonis nostri
2 cõsuetudo poscebat. Et belle-
mus in Chananæu. Non dixit
aduersus Chananeũ, aut contra
Chananæũ, aut saltẽ in Chana
3 næu. Et mortu⁹ est Iesus filius Naue seruus dñi, fi
Judicũ. 2. lius centũ decem annorum. Ista repetitio quod cũ di
xisset filius Naue, repetiuit filius, & deinde addidit,
centum decẽ annorũ: inusitata est, vt potius filius cẽ
tum decẽ annorum diceret ꝗ homo centum decẽ an-
4 norũ: sed tñ & alibi reperitur. Et ois gñatio appo-
siti sunt ad patres suos. Notãda locutio est, ꝙ nõ ait
5 apposita est: quia plures erãt. Tradidit eos ĩ manu
prædantiũ. Nõ dixit in manũ, quod videtur Latina
6 locutio postulare. Et cũ suscitauit dñs eis iudices,
& erat dñs cũ iudice. Solita locutione plus est hic, &:
Nã plenũ esset, Et cũ suscitauit dñs eis iudices, erat
H dñs cum iudice. Notãdum est etiam hoc ꝙ à plurali
ad singularem transiens, non ait, cũ iudicibus, sed cũ
7 iudice, id est, cũ vnoquoq; iudice. Et factum est cũ
moreretur iudex & reuertebãtur iterum & corrum-
pebant super patres suos. Recta locutio ista esse pote
rat secundũ consuetudinẽ sermonis nostri: Et fiebat
cum moreretur iudex, & reuertebãtur, & iterum cor-
rumpebãt super patres suos. Si, &, nõ haberet, plenũ
esset, Cum moreretur iudex reuertebãtur, & iterum
corrũpebant super patres suos: id est, plusquã patres
8 eorũ. Propter quod tanta deliquit gens hæc testa-
mentũ meum. Tanta dixit pro tantũ, id est tam mul-
tum, nomẽ pro aduerbio, quod etiã in Latinis locu-
9 tionibus maxime in Poëticis inuenit. Et non ob-
10 audierunt vocis meæ. Grę̨ca magis locutio est. Fa
Judicũ. 3. ctus est super eum spiritus domini. cum spiritus do-
mini vtique factus non sit: sed super eum factus est,
ita dictum est, ac si diceretur, Factum est vt esset su-
per eum. Ex qua locutione & in Euangelio legitur:
Ioan. 1. Ante me factus est, id est factum est, vt esset ante
me. Quod alio modo diceretur, Prælatus est mihi.
11 Et sumpsit Aioth gladiũ desup femore suo dextro.
I Sic iterpretari potuit quod Grec⁹ habet ἀπὸ ἄνωθεν.
12 Nam locutio min⁹ Latina est. Erat autẽ Eglon
vir exilis valde. hoc ad ãtiphrasin[dictũ,].i. locutiõe
contraria sequẽtia indicant: quãdo enĩ percussus est,
dictum est ꝙ concluserũt adipes vulnus, quia nõ edu-
13 ctus est gladius de ventre ei⁹. Et percussit aliení-
genas in sexcentos viros. Non ait alienigenarũ sex-
cẽtos viros, aut certe alienigenas in sexcentis viris.
14 Nõnne præcepit dñs deus Israël tibi & perges in
Judic. 4. montẽ Thabor? Non ait vt pergas, quod videt᷑ esse
consequẽs, sed inusitata locutione, nõnne præcepit ti
bi & perges: vt subaudiam⁹ verbum quod supra posi-
tum est, & fit, Nõnne perges: aut solita locutione pl⁹
habet, &, Nam ista coiunctione detracta sensus cur-
rit: Nõnne mandauit dñs deus Israël tibi, perges in
montẽ Thabor, & accipies tecum decẽ milia virorũ
15 &c. Quoniam nescio diẽ in quo dñs prosperat an-
gelum mecum. vtrũ prosperat actus angeli eius qui
16 mecum est, an ꝓspera mihi facit per angelũ. Om-
nes currus suos, nongẽtos currus ferreos. Vbilibet
distinguatur, elegãs repetitio: vtrum omnes currus
suos, & deinde sequatur, nongentos currus ferreos:
[An oẽs curr⁹ suos nongẽtos, & deide inferat᷑, curr⁹
17 ferreos.] Et pauefecit dñs Sisarã & oẽs currus eius
& omnia castra eius in ore gladij in conspectu Ba- K
rach: Quomodo pauefecit currus, nisi eos itelligas
qui erant in curribus? Et pauefecit dñs Sisaram 18
& omnes currus ei⁹, & omnia castra ei⁹ in ore gladij
in conspectu Barach. Pauefecit in ore gladij, ac si di-
ceret, interfecit ĩ ore gladij: pauefecit ergo, cũ cæde-
retur gladio. Et descẽdit Sisara desuper curru suo. 19
Ita dic: Latine potuit, quod est Græce ἀπὸ ἄνωθεν.
Et cooperuit eũ in pelle sua. Non dixit pelle, aut 20
de pelle: Sic enim habet Græcus ἐν τῇ δέῤῥει αὐτῆς.
Et erit si qs venerit ad te & dixerit, est hic vir? & 21
dices, non est. Detracta coniunctione consequentem
habet sensum: Si quis venerit ad te, & dixerit, est hic
vir? dices, non est. Et pergebat man⁹ filiorũ Israël 22
pergens: Solita & frequentata locutio est. Et in- 23
durabatur ĩ Iabin regem Chanaan. Nouo modo po-
situm est hoc verbũ indurabatur, pro eo quod est for-
tis efficiebatur & præualid⁹. Perforauit caput ei⁹ 24
& percussit. id est, percussit caput eius & perforauit. Judic. 5.
Sic pereant omnes inimici tui domine & diligẽtes 25
eum sicut ortus solis in potentia eius. non dixit dili-
gentes te, cum vtiq; de domino intelligi vellet. Et 26
factum est quando seminauit vir Israël. non vnũ ho-
minem significat, sed ipsam gentẽ. Ascẽdebat Ma 27
diam & Amalech & filij Orientis, & ascẽdebat super Judic. 6.
eum. Ista repetitio verbi non videtur habere solitam L
elegantiam vel affectũ. Et liberauit vos de manu 28
Ægypti. Per manũ potestatẽ significat, per Ægyptũ
Ægyptius. Et dixit ad eum Gedeon. In me domi- 29
ne mi subintelligitur intende, hoc est, in me intende.
Et est ista locutio scripturis familiarissima. Et si est 30
dominus nobiscum, & vt qoid inuenerunt nos omnia
mala ista. plus habet cõiunctionẽ, &, sicut solet loqui
scriptura: quæ si detrahatur, plena sentẽtia est. Et 31
si est dominus nobiscũ vt quid inuenerunt nos omnia
mala ista. ꝗuis & superior coniũctio possit salua sen-
tẽtia detrahi: vt cũ dixisset, In me dñe mi: deinde se-
quatur, Si est dñs nobiscũ, vt quid inuenerũt nos oĩa
mala ista: magis enĩ hoc exigit nostrę locutionis cõ
suetudo. Et vitulum annorum septẽ. Hic manife- 32
stũ est quomodo vitulos appellet scriptura: Bos enĩ
annorum septẽ secundũ cõsuetudinem locutionis no-
stræ, nõ est vtiq; vitulus. Secundũ hãc ergo locutio-
oem dictũ est de Sangar, ꝙ occiderit sexcẽtus viros
præter vitulos boum, hoc est ꝓter boues. Et cecinit 33
in cornea. subaudit᷑ tuba: Grec⁹ enim nũ habet tuba,
sed tñ cornea. Camelis eorũ non erat numerus, & 34
erant sicut arena quæ est ad labiũ maris. In multitu-
dine constat ὑπερβολικῶς dictũ. Hæc autem transla- M
tio vbi labium maris posuit pro littore, assidua est in
scripturis, sed rara est in Latinis codicibus, quia ple
riq; littus interpretati sunt, magis qđ significet labiũ
volẽtes ponere, quãm ipsum labiũ. Nam littus si vel-
lent septuagita interpretes dicere, nõ deesset lingue
Grecæ qđ dicerẽt. Et diuisit trecentos viros ꝑ tria 35
principia. pro partib⁹ principia posuit. Et dixerũt 36
ad Gedeon viri Effrem. id est viri de tribu Effrem.
Quid verbũ hoc fecisti nobis vt non vocares nos 37
cum exires pugnare in Madian? verbũ pro facto po- Judic. 7.
suit. Et dederũt septuaginta argẽti. subauditur põ- 38
do, vel tale aliquid. Interpretatio ex Hebræo septua
ginta, pondo habet. Et cõduxit in ipsis Abimelech 39
viros. In ipsis dixit, pro ex ipsis, id est ex argenti põ- Jodic. 9.
do septuagita cõduxit viros. Viros inanes & per- 40
turbatos. inanes posuit pro leuibus, quibus sunt con- Psal. 34.
trarij graues: vnde dicitur, In populo graui laudabo
te. Et intrauit in domũ patris sui ĩ Effrata & inter- 41
fecit fratres suos filios Hieroboaal septuaginta vi-
ros super lapidem vnum. Quia iam superius septua-
gita dixerat filios Hieroboaal, id est Gedeon, & nũc
eos septuaginta dicit occisos: quãuis min⁹ occisi fue-
rint duo, id est ipse qui occidit & Ionathan iunior qui
latuit:

A latuit: de quo adiungens dicit, Et remansit Ionathan
filius Hierobaal iunior, quoniam absconditus est: ac per
42 hoc vniuersum numerũ posuit ꝑ penè vniuerso. Et
spreuerũt viri Sichimorũ in domo Abimelech. Nõ
43 dixit, spreuerũt domũ Abimelech. Et insidiati sũt
super Sichimã quatuor principia. id est quatuor par-
tes. Iam istam locutionẽ etiam superius notauimus.
44 Et accepit populũ & diuisit eum in tria principia.
Accepit dixit de illo populo q cũ illo erat: & hic tria
45 principia, pro trib⁹ partibus posuit. Et abierũt viri
46 in locũ suũ. id est vnusquisq;. Et eris nobis in caput
Iudic. 11. oibus habitãtibus Galaad. Non dixit eris nobis ca-
Psal. 30. put. Sic eñi solet loqui scriptura. Vnde est: Esto mi-
hi in deũ protectorẽ & in domũ refugij: & multa hu-
47 iusmodi. Et hęc vnica ei, & nõ est pręter ipsam fili⁹
aut filia. hoc est quod dictũ est, vnica ei, sed ꝑpter af-
48 fectũ repetita sentẽtia est. Et non est ei pręter ipsam
filius aut filia. Nõ est ei pro nõ erat ei, dictũ est: præ-
49 terita quippe narrantur. Et vxor eius sterilis, & nõ
Iudic. 13. pariebat. cũ potuisset sufficere quod dictum est, steri-
50 lis. Et precatus est Manue dominũ, & dixit: In me
dñe, homo dei quẽ misisti veniat nũc iterum ad nos.
51 In me ita dictũ est, vt subaudiatur, intẽde. Et pcus-
sit eos tibiam super femur. Hęc locutio inusitata est,
B tamẽ locutio est. nõ aliquis in corpore vulneris loc⁹,
sicut in quęstionibus exposui, hoc est percussit eos ad
52 admirationẽ, ad stuporẽ. Et dixerũt vir Iuda, qua-
Iudic. 15. re ascẽdistis super nos. Singularẽ posuit pro plurali:
53 dixerũt enim viri Iuda, nõ vn⁹ vir. Ne forte occur-
ratis in me vos. pro eo qđ est occidatis me. Et hęc lo-
54 cutio in quęstionib⁹ exposita est. Et reduxerunt eũ
de petra & vsq; venit vsq; ad maxillã. Locus est sic ap
pellatus postea ex eo facto quod ibi gessit ipse Sam-
pson, quando maxilla asini pugnãs mille prostrauit:
hoc ergo per Prolepsim dictũ est, quia post illa oĩa
55 gesta, hæc historiis cõscripta est. Sicut stuppa cum
Iudic. 16. olfecerit ignẽ. Metaphora ab animali ad inanimale.
Nõ enim stuppa sensum habet olfactus, sed ita dictũ
est, ac si diceret, cũ ignẽ senserit. Quãuis & hoc q di
xi, senserit, ad eandẽ metaphorã ꝑtineat: sed ad celeri
56 tatẽ intelligẽdã ꝑtinet, qđ dictũ est, olfecerit. Et ex
tendit manũ suã & accepit eã. Etsi nõ diceret, exten-
dit manũ suã, vtiq; extẽta manu acceptã intelligere-
57 m⁹. Et nunciatũ est Gazæis dicẽtes. Non ait, nũcia
58 uerunt dicẽtes, aut nũciatũ est à dicẽtib⁹. Si alliga-
C uerint me in septẽ neruis humidis nondũ siccatis. nõ
59 ait, septẽ neruis, sed in septẽ neruis. Si alligauerint
me in septẽ neruis humidis nondũ siccatis, & infirma
60 bor, plenũ esset si nõ haberet, &. Et insidiæ ei sedebãt
in cubiculo. Quod nõnulli interpretati sunt, obside-
bant: sed Grec⁹ ἐκάθητο hoc est sedebat, quia insidiæ
singulari numero Grece dicunt, nec põt Latine dici
insidia. Locutio aũt notãda erat, quia dictum est in-
sidię sedebãt, pro ijs qui insidiabant. Ipsi eñi sedebãt.
61 Nunc ḡ indica mihi in quo alligaberis. Nõ ait: quo
62 alligaberis, aut, vnde alligaberis. Si alligauerit me
63 in funibus nouis. Non dixit funib⁹. Itẽ si alligaue-
rint me in funiculis nouis in quib⁹ non est factũ op⁹,
64 & infirmabor. Plenũ esset etsi non ꝑponeret, &. Et
hoc tertium fefellisti me. Tertium posuit ꝑ tertio, si-
ue ter, nomen scilicet ꝑ aduerbio, qđ & in Latinis lo
65 cutionib⁹ elegãter fieri solet. Dimitte me & palpa-
bo colũnas sup quas dom⁹ cõfirmata est super eas.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE FIDE ET SYMBOLO LIBER.

QVONIAM scriptũ est, D
& Apostolicę disciplinæ ro- Quę causa
bustissima authoritate firma sa & scop⁹
tum, quoniam iustus ex fide operis ꝑ-
viuit, eaq; fides officium à no sentis. Ca
bis exigit & cordis & liguæ, put. I.
Ait enim Apostolus: Corde Rom. 10.
creditur ad iustitiam, ore au
tem confessio fit ad salutem:
oportet nos esse, & iustitiæ
memores, & salutis: quandoquidem in sempiterna iu-
stitia regnaturi, à præsenti seculo maligno salui fieri
non possumus, nisi & nos ad salutem proximorũ nitẽ
tes, etiam ore profiteamur fidem quam corde gesta-
mus: quæ fides ne fraudulentis calliditatibus hære-
ticorũ possit in nobis aliqua ex parte violari, pia cau
taq; vigilantia prouidendum est. Est autem fides ca
tholica in symbolo nota fidelibus, memoriæq; man-
data quãtum res passa est breuitate sermonis: vt in-
cipientibus atque lactentibus eis qui in Christo re-
nati sunt, nondum scripturarum diuinarum diligen-
tissima & spiritali tractatione atque cognitione ro-
boratis, paucis verbis credendum constitueretur,
proficientibus, & ad diuinam doctrinam certa humi-
litatis atque charitatis firmitate surgentibus, quod E
multis verbis exponendo esset perficiendum. Sub
ipsis ergo paucis in symbolo cõstitutis, plerią hęre-
tici venena sua occultare conati sũt: qbus [restitit] &
resistit diuina misericordia ꝑ spiritales viros, qui ca-
tholicam fidem, non tantum in illis verbis accipere
& credere, sed etiam domino reuelante intelligere
atque cognoscere meruerunt. Scriptum est enim:
Nisi credideritis, non intelligetis. Sed tractatio fi- Esa. 7.
dei ad inueniendũ* †symbolum valet: non vt ipsa pro *† al. mu-
symbolo gratiam dei consequẽtibus, memoriæ mã- niendũ.
danda & reddenda tradatur, sed vt illa quæ in sym-
bolo retinentur contra hæreticorum insidias autho-
ritate catholica & munitiore defensione custodiat.
Conati sunt enim quidam persuadere deum pa- Patrem
trem non esse omnipotentem: nõ quia hoc dicere au- oĩpotẽtẽ.
si sunt, sed in suis traditionibus hoc sentire & credere Cap. II.
conuincuntur. Cum enim dicunt esse naturam quam
deus omnipotens non creauerit, de qua tamen istum
mundum fabricauerit, quem pulchre ornatum esse
concedunt, Ita patrem omnipotentem deum negãt,
vt non eum credant mundum potuisse facere, nisi ad
eũ fabricãdũ alia natura, scilicet quę iã fuerat & quã
ipse nõ fecerat, vteretur: Carnali scilicet cõsuetudine F
videntes fabros & domorum structores, & quoslibet
opifices, qui nisi adiuuentur parata materia, ad effe-
ctum suæ artis peruenire non possunt. Ita etiam in-
telligunt fabricatorem mundi non esse omnipoten-
tem, si mundum fabricare non posset, nisi cum aliqua
non ab illo fabricata natura, tanq̃ materies adiuua-
ret, At si omnipotentem deum fabricatorem mundi
esse concedunt, fateantur necesse est ex nihilo eũ fe-
cisse quæ fecit. Non enim aliquid esse potest cuius
creator non esset, cum esset omnipotens: quia etsi ali
quid fecit ex aliquo, sicut hominem de limo, non vtiq;
fecit ex eo qđ ipse non fecerat, quia terrã vnde limus
est ex nihilo fecerat. Et si ipsum cœlum & terram, id
est ipsum mundum, & omnia quę in eo sunt, ex aliqua
materia fecerat, sicut scriptũ est, Qui fecisti mundũ
ex materia inuisa, vel informi, sicut nonnulla exẽpla-
ria tenẽt: nullo modo credẽdũ est illã ipsam materiã
de qua fact⁹ est mũdus, q̃uis informẽ, quãuis inuisam
quocũq; modo esset, per seipsam esse potuisse, tanquã
coæternam & coæuam deo: sed quẽlibet modum suũ
quem habebat vt quomodo esset. & distinctarũ rerũ
formas posset accipere, nõ habebat nisi ab oĩpotente
deo, cuius beneficio est res nõ solum quęcũq; forma-
ta, sed etiam quæcunq; formabilis. Inter formatum
autem

G autem & formabile hoc interest, q formatũ iam accepit formam, formabile autem potest accipere. Sed qui præstat rebus formã, ipse præstat & rebus etiam posse formari: quoniam de illo & in illo est omnium speciosissima species incõmutabilis: & ideo ipse vnus est, qui cuilibet rei non solum vt pulchra sit, sed etiã vt pulchra esse possit attribuit. Q uapropter rectissime credimus oĩa deũ fecisse de nihilo: quia etiamsi de aliqua materia factus est mundus, eadem ipsa materia de nihilo facta est, vt ordinatissimo dei munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde formarentur quæcunque formata sunt. Hoc autẽ diximus, ne quis existimet contrarias sibi esse diuinarum scripturarum sententias: Quoniam & omnia deum fecisse de nihilo scriptum est, & mũdum esse factum de informi materia. Credentes itaq; in deum patrem omnipotentem, nullam creaturam esse quæ ab omnipotente non creata sit, existimare debemus. Et quia

Ioan. 14. omnia per verbum creauit, quod verbum & veritas

1. Cor. 1. dicitur & virtus & sapiẽtia dei, multisq; alijs insinuatur vocabulis, qui nostræ fidei Christus Iesus dominus commendatur, liberator scilicet noster & rector filius dei: Non enim verbum illud per quod sunt o-

H mnia condita, generare potuit, nisi ille qui per ipsum

Iesũ Christum filium. Cap. III. cõdidit omnia. Credimus etiã & in Iesum Christũ filium dei patris vnigenitum vnicũ dominũ nostrũ. Q uod tamen verbum non sicut verba nostra debemus accipere, quæ voce atque ore prolata verberato aëre transeunt, nec diutius manent quàm sonãt. Manet enim illud verbũ incommutabiliter, nam de ipso

Sapiẽ. 7. dictum est cum de sapientia diceretur, In seipsa ma-

Verbũ quare dictum. nens innouat omnia. Verbum autem patris ideo dictum est, quia per ipsum innotescit pater. Sicut ergo verbis nostris id agimus, cum verũ loquimur, vt noster animus innotescat audienti, & quicquid secretũ in corde gerimus, per signa huiusmodi ad alteri⁹ cognitionem proferatur: sic illa sapientia quam deus pater genuit, quoniam per ipsum innotescit signis se-

† al'. innotescit dignis animis secretissimus. cretissimis † pater, verbum eius cõuenientissime nominatur. Inter animum autem nostrum & verba nostra quibus eundem animum ostẽdere conamur, plurimũ distat. Nos quippe non gignimus sonãtia verba, sed facimus: quibus faciẽdis materia subiacet corpus. Plurimum autem interest inter animum & corpus. Deus vero cum verbum genuit, id quod est ipse genuit, neq; de nihilo, neq; de aliqua iam facta condi-

I taq; materia, sed seipso id qđ est ipse. Hoc enĩ & nos conamur cum loquimur, si diligenter consideremus nostræ voluntatis appetitum, non cum mẽtimur, sed cum verum loquimur. Q uid enim aliud molimur, nisi animum ipsum nostrum, si fieri potest, cognoscẽdum & perspiciẽdum animo auditoris inferre: vt in nobis quidem ipsi maneamus, nec recedam⁹ à nobis & tamen tale iudicium quo fiat in altero nostra notitia proferamus, vt quãtum facultas conceditur, quasi alter anim⁹ ab animo per quẽ se indicet proferat? Id facimus conantes & verbis & ipso sono vocis, & vultu & gestu corporis, tot scilicet machinamentis id quod intus est demonstrare cupientes, quia tale aliquid proferre non possumus: & ideo nõ potest loquẽtis animus penitus innotescere, vnde etiam mendacijs locus patet. Deus autem pater qui verissime se indicare animis cogituris & voluit & potuit, hoc ad seipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit, qui virtus etiam eius & sapientia esse dicitur, quia per ipsum operatus est & disposuit omnia, De quo propterea dicitur, Attingit à fine vsque ad finẽ

Natiuitas Christi. C. V. fortiter, & disponit omnia suauiter. Q uamobrem vnigenitus filius dei, neque factus est à patre, quia sicut dicit Euangelista, omnia per ipsum facta sunt: Neque ex tempore genitus, quoniam sempiternus deus sapiẽs sempiternam secum habet sapientiã suam. Neque impar est patri, id est in aliquo minor, K

quia & Apostolus dicit, Qui cũ in forma dei esset cõstitutus, nõ rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Hac igitur fide catholica, & illi excluduntur qui eundem dicunt filium esse qui pater est: quia & hoc verbum apud deum esse non posset nisi apud deum patrem, & nulli est æqualis qui solus est. Excluduntur etiam qui creaturam dicunt esse filium, quamuis non talem quales sunt cæteræ creaturæ, Q uantamcunque enim creaturam dicant, si creatura est, condita & facta est, Nam idem est condere quod creare, quã- Creare, condere.

quam in Latinę linguæ cõsuetudine dicatur aliquãdo creare pro eo quod est gignere, sed Græca discernit, Hoc enim dicimus creaturam quod illi κτίσμα vel κτίσιν vocant. Et cum sine ambiguitate loqui volumus, non dicimus creare, sed condere. Ergo si creatura est filius, quamlibet magna sit, facta est. Nos autem in eum credimus per quem facta sunt omnia, non in eum per quem facta sunt cętera, Neque enim hic aliter accipere possumus omnia, nisi quæcunque sunt facta. Sed quoniam verbum caro factum est & habitauit in nobis, eadem sapientia quæ de deo ge- L

nita est, dignata est etiam in hominibus creari. Quõ Q ui cõcept⁹ est de spiritu sancto.

pertinet illud, Dominus creauit me in principio viarum suarum. Viarum enim eius principium & caput ecclesię est Christus homine indutus, per quem viuendi exemplum nobis daretur. Hæc est via certa qua peruenerimus ad deum. Non enim redire possumus, nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus, sicut dictum est primæ nostræ creaturæ, Gustate & eri- Gen. 3.

tis tãquam dij. Huius igitur humilitatis exemplum id est viæ qua redeundũ fuit, ipse reparator noster in seipso demonstrare dignatus est, qui nõ rapinam arbitratus est esse se ęqualẽ deo, sed semetipsum euacuauit formã serui accipiẽs, vt crearetur homo in principio viarũ eius, verbum per quod facta sunt omnia. Q uapropter secundum id quòd vnigenitus est, non habet fratres: secundum id autẽ quòd primogenitus est, fratres vocare dignatus est, omnes qui post eius primitias † in dei gratia nascimur per adoptionẽ fi- † al'. post ei⁹ & per eius primatum.

liorum, sicut Apostolica doctrina commendat. Naturalis ergo filius de ipsa patris substantia vnicus natus est, idem existens quod pater, deus de deo, lumen de lumine: nos autem non lumen naturaliter sumus, sed ab illo lumĩe illuminamur, vt sapiẽtia lucere possimus. Erat, inquit, lumẽ verũ, quod illuminat omnẽ hominem venientẽ in hunc mundum. Addimus itaq; M

fidei rerum ęternarum etiam tẽporalem dispẽsationem domini nostri, quam gerere & ministrare nobis pro nostra salute dignatus est. Nã secundũ id q vnigenitus est filius dei: nõ potest dici, fuit & erit: sed tãtum, est: quia & quod fuit, iam nõ est, & quod erit, nõdum est. Ille ergo est incõmutabilis sine cõditione tẽporũ & varietate. Nec aliũde arbitror manare quod famulo suo Moysi tale nomẽ suum insinuauit. Nam cum ab eo quæreret, si se populus ad quem mittebatur contemneret, à quo se diceret esse missum, respon- 12. de ciui tate dei. cap. 2.

sum dicentis accepit, Ego sum qui sum. Deinde subiungit, Hæc dices filijs Israël, Q ui est, misit me ad Exo. 3.

vos. Ex quo iam spiritalibus animis patere confido, nullam naturam deo esse posse contrariam. Si enim ille est, & de solo deo proprie dici potest hoc verbum, Q uod enim vere est, incõmutabiliter manet, quoniam quod mutatur fuit aliquid quod iam non est, & erit quod nõdũ est: nihil habet deus cõtrariũ. Si enĩ quęreretur, [à nobis] quid sit albo cõtrariũ, respõderemus nigrũ: si quæreretur quid sit calido cõtrariũ, respõderemus frigidũ: si quęreretur quid sit cõtrariũ veloci, respõderemus tardũ: & quęcunq; similia. Cum autẽ quæritur quid sit contrariũ ei quod est, recte respõdetur quod non est. Sed quoniam per tẽporalem, vt dixi, dispẽsationẽ, ad nostrã salutem & reparationem

A nem operante dei benignitate, ab illa incommutabi-
li dei sapientia natura nostra mutabilis suscepta est,
temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum
adiungimus fidem, credentes in eum dei filiū qui na
tus est per spiritumsanctum ex virgine Maria. Do-
no enim dei, hoc est spiritusancto concessa nobis est
tāta humilitas tanti dei, vt totum hominem suscipe-
re dignaretur in vtero virginis, maternū corpus in-
Corpus, tegrum inhabitans, integrum deserens. Cui tempo-
anima, rali dispensationi multis modis insidiantur hæretici.
spiritus. Sed si quis tenuerit catholicam fidem, vt totum ho-
minem credat esse susceptū verbo dei, id est corpus,
animam, spiritū, satis contra illos munitus est: quip-
pe cum ista susceptio pro salute nostra gesta sit, cauē-
dum est ne cum crediderit aliquid nostrum non per-
tinere ad istam susceptionem, non pertineat ad salu-
tem. Et cum homo excepta forma membrorum, quę
diuersis generibus animantium diuersa tributa est,
non distet à pecore nisi rationali spiritu, qui mēs etiā
Mēs vōc nominatur, quomodo sana est fides qua creditur, ꝙ
id nostrū susceperit dei sapiētia quod habemus com-
mune cum pecore, illud autē non susceperit quod illu
stratur luce sapiētiæ & quod hominis proprium est?
Natꝰ ex Detestandi etiam illi sunt, qui dominum nostrū Ie-
Maria sum Christum matrem Mariam in terris habuisse
virgine. negant: cum illa dispensatio vtrunq; sexum & mascu-
B linum & fœmininum honorauerit, & ad curam dei
pertinere monstrauerit, non solum quem suscepit,
sed etiam illum per quem suscepit, virum gerendo,
nascendo de fœmina. Nec nos ad negandum Chri-
Ioan.2. sti matrem cogit quod ab eo dictum est: Quid mi-
hi & tibi est mulier, nondum venit hora mea: sed po-
tius admonet vt intelligamus secundum deum non
eum habuisse matrem, cuius maiestatis personā pa-
Ioan.19. rabat ostendere, aquā in vinū vertendo. Quod autē
crucifixus est, secundū hominē crucifixus est, & illa
erat hora quæ nondum venerat, quando dictum est,
Quid mihi & tibi, nōdum venit hora mea, id est qua
te cognoscam, Tunc enim vt homo crucifixus cogno
uit hominē matrem, & dilectissimo discipulo huma-
nissime cōmendauit. Nec istud nos moueat, quòd cū
ei nunciaretur mater eius & fratres, respondit, Quę
mihi mater, aut qui fratres? &c. sed potius doceat mi
nisterium nostrum quo verbum dei fratribus mini-
stramus, cum parentes impediunt non eos debere co
gnosci. Nam si propterea quisque putauerit nō eum
Matt.12. habuisse matrē in terris, quia dixit: Quæ mihi ma-
C ter? cogat & necesse est & Apostolos negare habuis-
Matt.23. se patres in terris, quoniam pręcepit eis dicens, No-
lite vobis patrem dicere ī terris, vnus enim est pater
vester qui in cœlis est. Nec nobis fidem istam mi-
nuat cogitatio muliebriū viscerum, vt propterea re-
cusanda videatur talis domini nostri generatio, ꝙ eā
sordidi sordidam putant: quia & stultum dei sapien-
tius est hominibus: & omnia munda mundis, verissi-
me Apostolus dicit: Debent enim intueri qui hoc pu
tant, solis huius radios, quem certe non tanquam dei
creaturam laudant, sed tanquam deum adorant, per
cloacarum foetores & quæque horribilia vsquequaq;
diffundi, & in his operari secundum naturam suam,
nec tamen inde aliqua contaminatione sordescere,
cum visibilis lux visibilibus sordibus sit natura con-
iunctior, Quanto minus igitur poterat pollui ver-
bum dei, non corporeum neque visibile, de fœmineo
corpore vbi humanam carnem suscepit cum anima
& spiritu, quibus interuenientibus habitat maiestas
verbi ab humani corporis fragilitate secretius?
Vnde manifestum est nullo modo potuisse verbum
dei maculari humano corpore, quo nec ipsa anima
humana maculata est. Non enim cum regit corpus
atque viuificat, sed cum eius mortalia concupiscit,
de corpore anima maculatur. Quod si animæ ma-

culas illi vitare vellent, hæc mendacia potius & sa- D
crilegia formidarent. Sed parua erat pro nobis Mors
domini nostri humilitas in nascendo, accessit etiam Christi,
vt mori pro mortalibus dignaretur, Humiliauit eni Cap.V.
se, factus subditꝰ vsq; ad mortē, mortem autē crucis: Passꝰ sub
ne quisquam nostrum etiam si mortem posset non ti- Pōtio Pi
mere, aliquod genus mortis quod homines ignomi- lato.
niosum arbitrantur horreret. Credimus itaq; in eum
qui sub Pōtio Pilato crucifixus est & sepultus. Ad- Crucifi-
dendum enim erat iudicis nomē propter temporum xus, mor-
cognitionē. Sepultura vero illa cum creditur, fit re- tuus & se-
cordatio noui testamenti, quòd resurrecturo ad vitæ pultus.
nouitatem præberet testimonium, sicut nascituro
vterus virginalis. Nam sicut in illo monumēto nullꝰ
aliꝰ mortuꝰ sepultꝰ est, nec ante nec postea, sic in illo
vtero nec ante nec postea quicq̄ mortale cōceptū est. Tertia
Credimꝰ etiā illū tertio die resurrexisse à mortuis ꝓ- die resur-
mogenitū, cōsecuturis fratribꝰ quos in adoptionē fi rexit à
liorū dei vocauit, quos cōparticipes & cohęredes su- mortuis.
os esse dignatus est. Credimus in cœlū ascen- Ascensio.
disse, qui vitæ beatitudinem * † etiam nobis promisit Ca.VI.
dicēs, Erunt sicut angeli in cœlis, in illa ciuitate quę * † al. quē
est mater omnium nostrum Hierusalem æterna in beatitudi
cœlis. Solet autem quosdam offendere vel īpios gē- nis locū.
tiles vel hæreticos, ꝙ credamus assumptum terrenū B
corpus in cœlum. At gentiles plerunq; Philosopho-
rum argumentis nobiscum agere solent, vt dicant,
terrenū aliquid in cœlo esse non posse: nostras enim
scripturas non nouerunt, nec sciunt quomodo dictū
sit, Seminatur corpus animale, surget corpus spiri-
tale. Non enim ita dictum est, quasi corpus vertatur
in spiritum & spiritus fiat: quia & nūc corpus nostrū
quod animale dicitur, non in animam versum est &
anima factum, Sed spiritale corpus intelligitur, quia
ita coaptādum est, * vt cœlesti habitationi cōueniat. * als, qd'
omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem purita- ita spiri-
tem & stabilitatem mutata atq; conuersa. Hęc est im- tui subdi-
mutatio, de qua iterum dicit Apostolus, Omnes re- tum est.
surgemus, sed non omnes īmutabimur: quam immu- 1.Cor.15.
tationē non in deterius, sed in meliꝰ fieri docet idē cū
dicit, & nos immutabimur. Sed vbi & quomodo sit ī
cœlo corpꝰ dominicum: curiosissimum & superuaca-
neum est quærere, tantummodo in cœlo esse creden-
dum est. Non eñi est fragilitatis nostrę cœlorum se-
creta discutere, sed est nostræ fidei de dominici cor-
poris dignitate sublimia & honesta sapere. Cre Ad dexte
dimus etiam, quòd sedet ad dexterā dei patris: Nec rā patris.
ideo tamen quasi humana forma circūscriptum esse Ca.VII.
deum patrem arbitrandū est, vt de illo cogitātibus, F
dextrum aut sinistrum latus animo occurrat: aut id-
ipsum quòd sedere pater dicitur, flexis poplitibꝰ fieri
putandum est, ne illud incidamus sacrilegium quo
execratur Apostolus eos qui commutauerunt gloriā Roma.1.
incorruptibilis dei in similitudinem corruptibilis ho
minis. Tale enim simulacrum deo nefas est Christia
no in templo collocare, multo magis in corde nefa-
rium est, vbi vere est templum dei, si à terrena cupi-
ditate atque errore mūdetur. Ad dexteram ergo in-
telligendū est dictū esse in summa beatitudine, vbi iu
stitia & pax & gaudiū est: Sicut ad sinistrā hædi con Mat.25.
stituuntur, id est, in miseria, ꝓpter iniquitates & labo
res atq; cruciatus. Sedere ergo quòd dicitur deus, nō
membrorū positionē, sed iudiciariam significat pote
statem, qua illa maiestas nunq̄ caret, semper digna
dignis tribuendo: quāuis in extremo iudicio multo
manifestius inter homines vnigeniti filij dei iudicis
viuorum atq; mortuorum claritas indubitata futura
sit. Credimus etiam inde venturū cōuenientissimo Iudiciū.
tempore, & iudicaturū viuos & mortuos. Siue istis Caput
nominibꝰ iusti & pctōres significentur: siue quos tūc VIII.
ante mortē nostram in terris inuēturus est appella-
ti sunt viui, mortui vero qui in eius aduentu resurre-

G cturi sunt: hæc dispensatio tẽporalis, non tantum est,
sicut illa generatio secundum deum, sed etiam fuit
& erit. Nam fuit dominus noster in terris, & nũc est
in cœlis, & erit in claritate iudex viuorũ atque mor-
tuorum: ita enim veniet sicut ascendit, secundum au-
Acto. 1. thoritatem quę in actibus Apostolorum continetur.
Ex hac itaq; tẽporali dispensatione loquitur in Apo-
Apoc. 11. calypsi vbi scriptum est, Hæc dicit qui est & qui fuit
Trinitas & qui futurus est. Digesta itaque fidei commẽ-
Cap. IX. data, & diuina generatione domini & humana dispẽ
Credo in satione, iungitur cõfessioni nostræ ad perficiendam
spiritum- fidem quæ nobis de deo est, spiritussanctus, non mi-
sanctum. nore natura quàm pater & filius, sed vt ita dicam cõ
substãtialis & coęternus: quia ista Trinitas vnus est
deus: nõ vt idem sit pater qui est filius & spiritussan-
ctus, sed vt pater sit pater, & filius sit filius, & spiritus-
sanctus sit spiritussanctus: sed hęc Trinitas vn⁹ deus
Deut. 9. sicut scriptum est, Audi Israel, Dominus deus tuus,
deus vnus est. Tamen si interrogemur de singulis &
dicatur nobis, Deus est pater? Respõdebimus, deus.
Si quæratur, vtrũ deus sit filius, hoc respõdebimus.
Nec si fuerit de spiritusãcto talis interrogatio, aliud
esse eum debemus respondere quàm deum, vehemẽ-
ter cauentes sic accipere quomodo de hominibus
Psal. 81. dictum est, Dij estis. Non enim sunt naturaliter dij
H quicunque sunt facti atq; conditi ex patre per filium
dono spiritussancti. Ipsa enim significatur Trinitas
Rom. 11. cum Apostolus dicit, Quoniam ex ipso & in ipso &
per ipsum sunt omnia. Quodcõque ergo de singulis
interrogati, respondeamus deum esse de quo quæri-
tur, siue patrem, siue filium, siue spiritumsanctum, vt
tamen non tres doceri à nobis coli quisquã existima
Cõpara- uerit. Nec mirum q; hęc de ineffabili natura dicãtur,
tio. cum in ijs etiã rebus quas corporeis oculis cernimus
& corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accidat.
Nam cum de fonte interrogati, non possumus dice-
re q; ipse sit fluuius, nec de fluuio interrogati, possu-
mus dicere q; sit fons, & rursum potionẽ quæ de fon-
te vel fluuio est, nec fluuium nec fontẽ possumus ap-
pellare, tamen in hac Trinitate aquam nominamus:
& cum de singulis quæritur, singillatim aquã respon
demus. Nam si quæro vtrum in fonte aqua sit, respõ
detur aqua, & si quæramus vtrum aqua sit in fluuio,
nihil aliud respondetur, & in illa potione non poterit
esse alia responsio: nec tamen eas tres aquas, sed vnã
dicimus. Sanè cauendum est, ne quisq̃ ineffabilem il-
lius maiestatis substantiam sicut fontem istum visi-
I bilem atq; corporeum, vel fluuium vel potionem co-
gitet. In his enim aqua illa quæ nunc in fonte est, exit
in fluuium, nec in se manet, & cum de fluuio vel fonte
in potionem transit, non ibi permanet vnde sumitur.
Itaq; fieri potest vt eadem aqua nũc ad fontis appel
lationem pertineat, nunc ad fluuij, nunc ad potionis,
Cum in illa Trinitate dixerimus, non posse fieri vt
pater aliquando sit filius, aliquando spiritussanctus,
Compa- Sicut in arbore radix nõ est nisi radix, nec robur ni-
ratio. si robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere, Nõ
enim id quod dicitur radix potest dici robur & rami
nec lignum quod pertinet ad radicẽ, potest alio etiã
transitu nunc in radice esse, nunc in robore, nũc in ra-
mis, sed tantummodo in radice: cũ illa regula nomi-
nis maneat, vt radix lignum sit, & robur lignum, &
rami lignum, nec tamen tria ligna dicitur, sed vnum.
Aut si hæc habent aliquã dissimilitudinẽ, vt possint
non absurde tria ligna dici propter firmitatis diuer
sitatem: illud certe omnes concedũt, si ex fonte tria
pocula impleãtur, posse dici tria pocula, tres autẽ a-
quas nõ posse dici, sed omnino vnã aquam: quanq̃ de
singulis poculis interrogatus in quolibet horũ aquã
esse respõdeas, q̃uis nullus hic transitus fiat, sicut de
fonte in flumina dicebamus. Hęc aũt non propter il-
lius diuinę naturę similitudinem, sed etiam propter

visibilium vnitatem corporalia exẽpla data sunt, vt K
intelligeretur fieri posse vt aliqua tria, non tantum
singillatim, sed etiam simul vnũ singulare nomen ob-
tineãt. Nec quisquam miretur & absurdum putet, q;
deum dicimus patrem, deum filium, deum spiritum-
sanctũ, nec tamẽ tres deos in ista Trinitate, sed vnũ
deum, vnãq; substantiã: & de patre quidẽ & filio mul
tis libris disseruerunt docti & religiosi viri, quibus
quantũ homines hominibus poterãt, quemadmodũ
non vnus esset pater & filius, sed vnum essent, & quid
proprie pater esset, & quid filius insinuare conati sũt
q; ille genitor, hic genit⁹: ille nõ de filio, hic de patre:
hui⁹ ille pricipiũ vnde & caput Christi dicitur, q̃uis
& Christus principiũ, sed non patris: hic vero illius Ioan. 8.
imago, quãuis nulla ex parte dissimilis & omino in-
differenter æqualis. Tractãtur hæc latius ab eis qui
nõ tã breuiter q̃ nos, totius Christianæ fidei ꝓfessio-
nẽ volunt explicare. Itaq; inquãtũ filius est, de patre
accepit vt sit, cũ ille de filio id nõ acceperit: & inquã-
tum hominẽ, mutabilẽ. sc; creaturam in melius com
mutandam ineffabili misericordia, tẽporali dispensa
tione suscepit, multa de illo in scripturis inueniuntur
ita dicta, vt impias hæreticorũ mentes prius volen-
tes docere q̃ nosse in errorẽ miserint, vt putarẽt eum
non æqualẽ patri, nec eiusdẽ substantiæ. Qualia sunt L
illa, Quoniã pater maior me est. Et, Caput mulie- Ioan. 14.
ris vir, caput viri Christus, caput autẽ Christi deus. 1. Cor. 11.
Et, Tũc ipse subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia.
Et, Vado ad patrẽ meum & patrem vestrum, deum
meum & deũ vestrum: & nonnulla huiusmodi: quæ o-
mnia posita sunt, nõ vt naturæ atq; substãtię inæqua
litatem significẽt, ne falsa sint illa Ego & pater vnũ Ioan. 10.
sumus: Et, Qui me videt, videt & patrem meũ. Et, Philip. 2.
Deus erat verbum: nõ enim factus est, cũ omnia per
ipsum facta sunt. Et, Nõ rapinam arbitratus est esse
æqualis deo. & cætera talia: Sed illa posita sunt, par-
tim propter administrationẽ suscepti hominis. qua
dicitur, Semetipsum exinaniuit: nõ quia mutata est
illa sapientia, cũ sit omnino incõmutabilis, sed quia
humiliter hominibus innotescere voluit: partim pro
pter hãc administrationẽ illa ita scripta sunt, de qui-
bus hæretici calũniantur: partim propterea, quia fi-
lius patri debet quod est, hoc etiã vtiq; debẽs patri q;
eidẽ patri æqualis aut par est, pater autẽ nulli debet
quicquid est. De spiritusancto aũt nondũ tã copiose
ac diligẽter disputatũ est à doctis & magnis diuina-
rum scripturarũ tractatoribus, vt intelligi facile pos
sit & eius propriũ, quo proprio fit vt eum neq; filium M
neq; patrẽ dicere possimus, sed tantũ spiritumsanctũ,
nisi q; eum donum dei esse predicãt, vt deũ credamus
non seipso inferius donum dare: seruãt tamẽ vt nõ ge
nitum spiritumsanctum tanq̃ filiũ de patre prędicẽt,
vnicus enim est Christus, neq; de filio tanq̃ nepotem
summi patris: nec tamẽ id quod est, nulli debere, sed
patri ex quo omnia: ne duo cõstituamus principia si-
ne principio, quod falsissimũ est & absurdissimum, &
non catholicæ fidei, sed quorundã hæreticorũ errori
propriũ. Ausi sunt tamen quidã ipsam cõmunionem
patris & filij, atq; vt ita dicã, deitatem, quam Græci
Θεότητα appellant, spiritumsanctum credere: vt quo-
niam pater deus, & filius deus, vt ipsa deitas sibi qua
copulantur, & ille gignendo filiũ, & ille patri cohęrẽ-
do & ei à quo est genitus, æquetur. Hanc ergo deita-
tem quam etiam dilectionem in se inuicem amborũ
charitatemq; volunt intelligi, spiritumsanctum ap-
pellatum dicunt, multisq; scripturarum documentis
adsunt huic opinioni suæ, Siue illo quod dictum est,
Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus no- Rom. 5.
stris per spiritumsanctum qui datus est nobis, siue a-
lijs multis talib⁹ testimonijs: & eoipso quòd per spi-
ritumsanctum reconciliamur deo, vnde etiam donũ
dei dicũt, satis significari volunt charitatem dei esse
spiritum-

A spiritumsanctum. Non enim reconciliamur illi nisi per
1. Ioan. 3. dilectionem, qua etiam filij dei appellamur: non iam
1. Ioan. 4 sub timore tanquam serui, quia cõsummata dilectio
Rom. 8. foras mittit timorem: & spiritum libertatis accipi-
mus in quo clamamus, abba pater. Et quia reconci-
liati & in amicitiam reuocati per charitatem pote-
rimus omnia secreta dei cognoscere, propterea de
Ioan. 16. spiritusancto dicitur, Ipse vos inducet in omnem ve-
ritatem. Propterea & fidentia prędicandę veritatis
quia impleti sunt aduentu eius Apostoli, recte cha-
ritati tribuitur: quia & diffidẽtia timori datur, quã
consummatio charitatis foras mittit. Et ideo etiam
donum dei dicitur, quia eo quod quisq; nouit non frui
tur nisi & id diligat, Frui autem sapientia dei nihil
aliud est, quàm ei dilectione cohærere: Neque quis-
quam in eo quod percipit permanet nisi dilectione,
& ideo spiritussanctus dicitur, quoniam ad perma-
nendum sanciũtur quæcunque sanctificantur, Nec
dubium est à sanciẽdo sanctitatem vocari. Maxime
autem illo testimonio vtuntur assertores huius sen-
Ioan. 3. tentię quod scriptum est, Quod natum est de carne,
Ioan. 4. caro est: & quod natum est de spiritu, spiritus est:
quoniam deus spiritus est. Hoc enim regenerationẽ
nostram dicunt, quæ non secundum Adam de carne
est, sed secundum spiritum de spiritusancto. Quapro
B pter si spiritussancti hoc loco facta est cõmemoratio,
vbi dictum est, Quoniam deus spiritus est: animad-
uertendum dicunt, non dictum esse quoniam spiritus
dei est, sed quoniam deus spiritus est, vt ipsa deitas
patris & filij hoc loco dicta sit deus quod est spiritus-
sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit
1. Ioan. 4 Ioãnes Apostolus, Quoniam deus dilectio est. Hic
enim non ait, dilectio dei, sed deus dilectio est: vt ipsa
deitas dilectio intelligat. Et q̃m in illa enumeratione
1. Cor. 3. connexarum sibi rerum vbi dicitur, Omnia vestra,
1. Cor. 11. vos autem Christi, Christus aũt dei. Et, Caput mu-
lieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi
deus: nulla fit commemoratio spiritussancti: ad hoc
pertinere dicunt, quia nõ ferè in ijs quę sibi connexa
sunt numerari solet ipsa connexio. Vnde etiam in il-
lo loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui le
gunt attentius, cum dicitur: Quoniam ex ipso &
per ipsum & in ipso sunt omnia. Ex ipso, tanquam ex
eo qui nulli debet quod est: per ipsum, tanq̃ per me-
diatorem: in ipso, tanquam in eo qui continet: id est
copulatione coniungit. Huic sententiæ contradicũt,
qui arbitrantur istam communionem, quam deitatẽ
vel dilectionem, siue charitatem appellamus, nõ esse
C substantiam: quærunt autem secundum substantiam
sibi exponi spiritumsanctum: Nec intelligunt non
aliter potuisse dici, Deus dilectio est: nisi esset dile-
ctio substantia. Dicunt quippe, cõsuetudine rerũ cor-
poraliũ, Quoniã si duo sibi corpora copulẽtur, ita vt
iuxta inuicem collocentur, ipsa copulatio nõ est cor-
pus, quandoquidem separatis illis a corporibus quæ
copulãta fuerant, nulla inuenitur: nec tamen quasi
decessisse & migrasse intelligitur sicut illa corpora,
Sed hi tales cor mundum faciant quantum possũt,
vt videre valeant in dei substantia non esse aliquid
tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accidat
substantiæ & non sit substantia: sed quicquid ibi in-
telligi potest, substãtia est. Verum hæc dici possunt
facile & credi: videri autẽ nisi puro corde quomodo
se habeant omnino non possunt. Quapropter siue
ista vera sit sentẽtia, siue aliud aliquid sit, fides incõ-
cussa tenẽda est, vt deũ dicamus patrẽ, deum filium,
deum spiritumsanctum: neq; tres deos, sed istam tri-
nitatem vnum deum: neq; diuersus natura, sed eius-
dem substantię: neq; vt pater aliquando sit filius, ali-
quando sit spiritussanctus, sed pater semper pater, &
filius semper filius & spiritussanctus semper spiri-
tussanctus. Nec temere aliquid de inuisibilibus affir
memus tanq̃ scientes, sed tanq̃ credentes, quoniã vi- D
deri nisi mũdo corde non possunt. Et qui ea videt in
hac vita ex parte, vt dictum est, atq; in ænigmate, nõ
potest efficere vt & ille videat cui loquitur si cordis
sordibus impeditur. Beati autem mundo corde, quo
niam ipsi deum videbunt. Hæc est fides de deo con-
ditore & renouatore nostro. Sed quoniam dilectio
nõ tantum in deum nobis imperata est, cum dictum
est, Diliges dominum deũ tuum ex toto corde, & ex Deut. 6.
tota anima tua, & ex tota mente tua, sed etiã in pro-
ximum, nam diliges, inquit, proximum tuum tanq̃
teipsum: Si autem ista fides congregationem socie-
tatemq; hominum non teneat, in qua fraterna chari-
tas operetur, minus fructuosa est. Credimus & Credere
sanctam ecclesiam, vtiq; catholicam, nam & hæretici ecclesiam
& schismatici cõgregationes suas ecclesias vocant. catholicã
Sed hæretici de deo falsa sentiendo ipsam fidem vio Cap. X.
lant, schismatici autem discissionibus iniquis à fra-
terna charitate dissiliunt, quãuis ea credãt quæ cre-
dimus. Quapropter nec hæreticus pertinet ad ec-
clesiam catholicam, quoniam diligit deum, nec schis
maticus quoniam diligit proximum: Et ideo pecca-
tis proximi facile ignoscit, qui sibi nouit ignosci ab
illo qui nos reconciliauit sibi delens omnia præteri-
ta & ad vitam nouam nos vocãs, quam vitam donec E
perfectam capiamus sine peccatis esse nõ possumus:
Interest tamẽ qualia sint. Nec de peccatorum diffe- Remissi-
rentia modo tractandum est, sed credẽdum omnino, onẽ pec-
nullo modo nobis ignosci ea quę peccamus si nos in- catorum.
exorabiles ad ignoscẽda peccata fuerimus. Itaq; cre
dimus remissionem peccatorũ. Et quoniã tria sunt
quibus homo constat, spiritus, anima & corpus: quæ
rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cum spi-
ritu nominatur, Pars enim quædam eiusdem ratio-
nalis qua carent bestiæ, spiritus dicitur, Principale τὸ ἡγεμο-
nostrum spiritus est, Deinde vita qua coniungimur νικόν.
corpori anima dicitur, Postremo istud quod visibile
est vltimum nostrum est corpus. Hoc autem omnis
creatura ingemiscit & parturit vsq; nunc, dedit tamẽ
primitias spiritus, quia credidit deo, & bonæ iam vo
luntatis est. Hic spiritus etiam vocatur mens, de quo
dicit Apostolus, Mente seruio legi dei, Qui item Rom. 7.
alio loco dicit, Testis est enim mihi deus, cui seruio
in spiritu meo. Anima vero cũ carnalia bona adhuc
appetit, caro nominatur. Pars enim eius quædam re
sistit spiritui non natura, sed cõsuetudine peccatorũ.
Vnde dicitur, Mente seruio legi dei, carne autem le
gi peccati. Quæ cõsuetudo in naturam versa est se-
cundum generationem mortalem peccato primi ho F
minis. Ideoq; scriptum est, Et nos aliquãdo fuimus Ephe. 2.
naturaliter filij iræ, id est vindictæ, p quã factũ est vt
seruiamus legi peccati. Est aut aię natura perfecta,
cum spiritui suo subditur, & cũ sequitur sequentẽ deũ:
ideo animalis homo non percipit quæ sunt spiritus
dei. Sed non tã cito anima subiugatur spiritui ad bo
nam operationem, quàm cito spiritus deo ad verã fi-
dem & bonã voluntatẽ: sed aliquãdo tardius eius im
petus, quo in carnalia & tẽporalia defluit refrenatur.
Sed quoniã & ipsa mũdatur, recipiẽs stabilitatẽ na-
turæ suæ dominãte spiritu qui sibi caput est, cui eius
capiti, caput est Christus, non est desperandũ etiam
corpus restitui naturæ propriæ: sed vtiq; non tã cito
q̃ anima: sicut nec anima tam cito q̃ spiritus, sed tem
pore opportuno in nouissima tuba cũ mortui resur-
gent incorrupti & nos immutabimur. Et ideo credi- Carnis
mus & carnis resurrectionẽ, non tantũ quia repara- resurrecti
tur anima, quæ nũc propter carnales affectiones ca- onem.
ro nominatur: sed hæc etiam visibilis caro quæ natu
raliter est caro, cuius nomẽ anima non propter natu
ram, sed propter affectiões carnales accepit. Hęc er-
go visibilis, q̃ caro proprie dicit̃, sine dubitatiõe cre-
dẽda est resurgere. Videt̃ enĩ Paulus Apostolus eã 1. Cor. 15.
tanquam

G tanq̃ digito suo ostendere, cum dicit: Oportet cor-
ruptibile hoc induere incorruptionem. Cum enim di
cit, hoc, in eam quasi digitum intēdit. Quod autē vi-
sibile est, id potest digito ostendi: quoniam posset &
anima corruptibilis dici, nam vitijs morum ipsa cor-
rumpitur. Et mortale hoc induere immortalitatem
cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in
eam identidem velut digitus intēditur. Potest enim
& anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita
etiam mortalis dici. Mors quippe animę est aposta-
tare à deo, quod primum eius peccatum in paradiso
sacris literis cōtinetur. Resurget igitur corpus secū-
dum Christianā fidē, quæ fallere non potest. Quod
cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit,
qualis autem futura sit non considerat: quia illo tēpo-
re immutationis angelicæ nō iā caro erit & sanguis,
sed tātum corpus. Cum enim de carne Apostolus lo-
1.Cor.15. queretur: Alia, inquit, caro pecorum, alia volucrum,
alia pisciū, alia serpētum: & corpora cœlestia & cor-
pora terrestria. Non enim dixit caro cœlestis, dixit
autē cœlestia & terrestria corpora. Omnis enim ca-
ro etiam corpus est, nō autem omne corpus caro est.
Primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus
H est, sed nō caro: hominis autem vel pecoris, & corpus
& caro: in cœlestib⁹ vero nulla caro, sed corpora sim-
plicia & lucida, quę appellat Apostol⁹ spiritalia, nō-
nulla autem vocāt ætherea. Et ideo non carnis resur
1.Cor.15. rectioni contradicit illud quod ait: Caro & sanguis
regnum dei non possidebunt. Sed quale futurum sit
quod nunc caro & sanguis est, prædicat. In qualē na-
turam quisquis non converti posse hanc carnem cre-
dit, gradibus ducēdus est ad fidē. Si enim ab eo quæ-
ras, vtrum terra in aquam possit cōuerti, propter vi-
cinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæ-
ras, vtrum aqua possit in aërem, neq; hoc absurdū es-
se respōdet, vicina enim sunt sibi. Et de aëre si quæra-
tur vtrum in æthereum corpus, id est, cœleste possit
mutari, iam ipa vicinitas persuadet. Quod ergo per
hos gradus fieri posse concedit vt terra in corpus
æthereum conuertatur, cur non accedente dei volū-
tate qua corpus humanum supra aquas potuit ambu
lare, celerrime id fieri posse, quemadmodum dictum
est, in ictu oculi, sine vllis talibus gradibus credit,
I sicut plerunque fumus in flammam mira celeritate
conuertitur? Caro enim nostra vtique ex terra est.
Philosophi enim quorum argumentis sæpius resur-
rectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum pos-
se esse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in
omne corpus conuerti & mutari posse concedunt.
Qua corporis resurrectione facta, à temporis con-
ditione liberati, æterna vita ineffabili charitate at-
que stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc
1.Cor.15. enim fiet illud quod scriptum est. Absorpta est mors
in victoria. Vbi est mors aculeus tuus, vbi est mors
contentio tua? Hæc est fides quæ paucis verbis te-
nenda in symbolo nouellis Christianis datur. Quæ
pauca verba fidelibus nota sunt, vt credendo subiu-
gentur deo, subiugati recte viuant, recte viuendo cor
mundent, corde mūdo quod credunt intelligant.

F I N I S.

DIVI AVRELII AVGVSTINI ENCHIRIDION AD LAVRENTIVM.

ICI non potest dilectissi- K
me fili Laurenti quantum Sapiētia
tua eruditiōe delecter, quā- ex scriptu-
tumq; te cupiam esse sapien ris.Ca. I.
tem, non ex eorum numero
de quibus dicitur, Vbi sapi- Esa. 33.
ens, vbi scriba, vbi conquisi-
tor huius seculi? Nōnne stul 1.Cor.1.
tam fecit deus sapientiā hu-
ius mundi? sed ex eorum nu
mero de quibus dictum est, Multitudo sapientum sa Sapiē. 6.
nitas est orbis terrarum. Et quales vult Apostolus Rom.16.
fieri, quibus dicit, Volo autem vos sapiētes quidem
esse in bono, simplices autem in malo. Sicut autē ne-
mo à seipso esse potest, ita etiam nemo à seipso sapiēs
esse potest, sed ab illo illustrante de quo scriptum est, Eccli.1.
Omnis sapientia à deo est. Hominis autem sa- Pietas ē
pientia pietas est. Habes hoc in libro sancti Iob, Nā sapientia.
ibi legitur, quòd ipsa sapientia dixerit homini. Ecce Cap. II.
pietas est sapientia. Si autem quæras quā dixerit eo
loco pietatem, distinctius in Græco reperies θεοσέ-
βειαν qui est dei cultus. Dicitur enim Græce pietas,
& aliter idem εὐσέβεια, quo nomine significatur bon⁹
cultus, quamuis & hoc præcipue referatur ad colen-
dum deum. Sed nihil est commodi⁹ illo nomine quo L
euidenter dei cultus expressus est, cum quid esset ho-
minis sapiētia diceretur. Quæris ne aliquid dici bre
nius, qui petis à me vt breuiter magna dicantur? An
hoc ipsum tibi fortasse desideras breuiter aperiri,
atq; in sermonem colligi breuem, quo nam modo sit
colendus deus? Hic si respōdero, fide, spe, chari- Cult⁹ di-
tate colendum deum, profecto dicturus es, breuius uin⁹ qui-
hoc dictum esse quàm velis, ac deinde petiturus ea ti- b⁹ cōstet.
bi breuiter explicari quæ ad singula tria ista pertine- Cap. III.
ant, quid credendum scilicet, quid sperandum, quid
amandum sit. Quod cum fecero, ibi erunt omnia il-
la, quæ in epistola tua quærenda posuisti. Cuius exē-
plum si est penes te, facile est vt ea reuoluas & rele-
gas. Si autem non est, commemorante me recolas.
Vis enim tibi vt scribis librum à me fieri, quē Ratio &
Enchiridion, vt dicūt, habeas, & de tuis manibus nō fides. Ca-
recedat: continens postulata, id est quid sequendum put. IIII.
maxime, quid propter diuersas principaliter hære-
ses sit fugiendum: in quantū ratio pro religione con-
tendat, vel quid in ratione cum fides sit sola non con-
ueniat: quid primum, quid vltimum teneatur: quæ to
tius definitionis summa sit, quod certū propriumq; M
fidei catholicæ fundamentū. Hæc autem omnia quę
requiris proculdubio scies, diligenter sciendo quid
credi, quid sperari debeat, quid amari: Hęc enim ma
xime imo vero sola religione sequenda sunt. His qui
cōtradicit, aut omnino à Christi nomine alien⁹ est,
aut hæreticus. Hæc sunt defendēda ratione, quæ vel
à sensibus corporis inchoata, vel ab intelligētia mē-
tis inuenta. Quæ autem nec corporeo sensu experti
sumus, nec mente assequi valuimus aut valemus, eis
sine vlla dubitatione credenda sunt testibus, à quib⁹
ea quæ diuina vocari iam meruit scriptura confecta
est: qui ea siue per corpus siue per animum diuinitus
adiuti, vel videre, vel etiam præuidere potuerunt.
Cum autem initio fidei quę per dilectionem ope- Fūdamē-
ratur, imbuta mens fuerit, tendit bene viuēdo etiam tū fidei.
ad speciem peruenire vbi est sanctis & perfectis cor- Cap. V.
dibus nota & ineffabilis pulchritudo, cuius plena vi-
sio est summa fœlicitas. Hoc est nimirū quod requi-
ris, quid primū, quid vltimum teneatur: inchoari fi-
de, perfici specie. Hæc etiam totius definitionis est
summa. Certum vero propriumq; fidei catholicę fun
damentum, Christus est. Fundamentū enim aliud,
ait Apostolus, Nemo potest ponere pręter id quod
positum est, quod est Christus Iesus. Neq; hoc ideo
negandū est proprium fundamentū esse fidei catho-
licæ,

A licæ, quia putari potest aliquibus hæreticis hoc nobiscum esse cõmune. Si enim diligẽter quæ ad Christum pertinent cogitentur, nominetenus inuenitur Christus apud quoslibet hæreticos, qui se Christianos vocari volũt, re vero ipsa nõ est apud eos. Quod ostendere nimis longum est, quoniam commemorandæ sunt omnes hæreses, siue quę fuerũt, siue quę sunt, siue quæ potuerũt sub vocabulo Christiano, & etiam quàm sit hoc verum per singulas quasque monstrandum. Quę disputatio tam multorum est voluminum, vt etiam infinita videatur.

ἐγχειρίδιον. C.VI

Tu autem enchiridion à nobis postulas, id est, quod manibus possit astringi, nõ quod armaria possit onerare. Vt igitur ad illa tria redeamus per quæ diximus colendum deum, fidem, spem, charitatem, facile est vt dicatur quid credendum, quid sperandum, quid amãdum sit. Sed quemadmodum aduersus eorũ qui diuersa sentiunt calũnias defendatur, operosioris vberiorisque doctrinę est. Quæ vt habeatur non breui Enchiridio manus debet impleri, sed grandi studio pectus accendi.

Symboli & oratio dñica. Ca.VII.

Nam ecce tibi est Symbolum & dominica oratio: quid breuius auditur aut legitur, aut quid facilius memorię commendatur? Quia enim de peccato graui & miseria premebatur genus humanum, & B diuina indigebat misericordia, gratiæ dei tempus Propheta præuidens *ait, Et omnis qui inuocauerit nomẽ domini saluus erit: propter hoc dominica oratio. Sed Apostolus cum ad ipsam gratiam commendandam hoc Propheticum commemorasset testimonium, continuo subiecit: Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt? propter hoc Symbolum. In his duobus tria illa intuere. Fides credit, spes & charitas orant. Sed sine fide esse nõ possunt, ac per hoc & fides orat. Propterea quippe dictum est. Quomodo inuocabunt in quẽ non crediderunt?

* al. prędicens.

Rom.10.

Fides, spes, charitas. Ca. VIII

Quid autem sperari potest quod non creditur? Porrò etiã aliquid quod non speratur, credi potest. Quis nãque fidelium pœnas non credit impiorum, nec sperat tamen? Et quisquis eas imminere sibi credit ac fugaci motu animi exhorret, rectius timere dicitur quàm sperare. Quæ duo Lucanus distinguens ita complexus ait, Liceat sperare timenti. Non autem ab alio Poëta quãuis meliore proprie dictum est, Hunc ego si potui tantum sperare dolorem. Denique nonnulli in arte Grammatica verbi huius vtitur exemplo ad ostendendam impropriam dictionem, & aiunt, Sperare dixit, pro timere. Est itaque fides & malarum rerum & bonarum: quia & bona creduntur & mala, & hoc fide bona, non mala. Est etiã fides & præteritaC rum rerũ, & præsentiũ & futurarum. Credimus enim mortuum Christum, quod iam præterijt. Credimus sedere ad dexteram patris, quod nunc est. Credimus venturum ad iudicandum, quod futurum est. Item fides & suarum rerum est & alienarum. Nam & se quisque credit aliquando esse cœpisse, nec fuisse vtique sempiternum, & alia atque alia: nec solum de alijs hominibus multa quæ ad religionem pertinent, verũ etiam de angelis credimus. Spes autem non nisi bonarũ rerũ est, nec nisi futurarũ, & ad eum pertinentiũ qui earũ spem gerere perhibetur. Quæ cum ita sint, propter has causas distinguenda erit fides à spe sicut vocabulo ita & rationabili differẽtia. Nam quod attinet ad non videre, siue quæ creduntur, siue quæ sperantur, fidei speiq; commune est. In epistola quippe ad Hebræos, qua teste vsi sunt illustres catholicę regulę defensores, fides esse dicta est cognitio †rerũ quę non videntur. Quamuis quando se quisque nõ verbis non testibus, nõ denique vllis argumentis, sed præsentium rerum euidentiæ dicit credidisse, hoc est, fidem accommodasse, nõ ita videtur absurdum, vt recte reprehendatur in verbo, eiq; dicatur, Vidisti, ergo non credidisti. Vnde putari potest non esse consequens, vt non videatur res quæcunq; creditur. Sed D melius hãc appellamus fidem quam diuina eloquia docuerunt, earum scilicet rerum quæ non videntur. De spe quoque ait Apostolus, Spes quę videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autẽ quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Cũ ergo bona bonis * † futura esse credũtur, nihil aliud quàm sperantur. Iam de amore quid dicã, sine quo fides nihil prodest? Spes vero sine amore esse nõ potest. Denique vt ait Apostolus Iacobus, Et dæmones credunt & contremiscunt: nec tamen sperant vel amant, sed potius quod speramus & amamus credẽdo ventũrum esse formidant. Propter quod Apostolus Paulus fidem quæ per dilectionem operatur, approbat atque cõmendat, quæ vtique sine spe esse non potest. Proinde nec amor sine spe est, nec sine amore spes, neq; vtrunq; sine fide.

2. sen. dist. 26. cap. & sicut.

Heb.11.

† cõuictio

3. sen. dist. 26. cap. & sicut.

Rom.8.

* † al. nobis.

Iacob.2.

Gal.5.

3. sen. dist. 23. cap. si vero

Quid credendum Christiano. C. IX

Cum ergo quæritur, quid credendum sit quod ad religionẽ pertineat, non rerum natura ita rimãda est, quemadmodum ab eis quos Physicos Gręci vocant: nec metuẽdum est, quemadmodum ab eisdem, ne aliquid de vi & numero elementorum, de motu atque ordine & de effectib⁹ † syderũ, de figura cœli, de generibus & naturis animaliũ, fruticũ, lapidum, fontium, fluminũ, montiũ, de spacijs locorũ & temporum, de signis im E minentium tempestatum, & alia sexcẽta de ijs rebus quas illi vel inuenerũt vel iuenisse se existimãt, Christianus ignorat: quia nec ipsi omnia repperererunt tanto excellentes ingenio, flagrantes studio, abundantes ocio, & quædam humana coniectura inuestigantes, quædam vero historica experientia perscrutantes, & in eis quæ se inuenisse gloriantur, plura opinantes potius quàm scientes. Satis est Christiano rerum creatarum causam, siue cœlestium, siue terrestrium, siue visibilium, siue inuisibilium, non nisi bonitatẽ credere creatoris, qui vnus & verus est deus: nullamq; esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso: eumq; esse Trinitatem, patrem scilicet, & filium à patre genitum, & spiritumsanctum ab eodem patre procedentem, sed vnum eundemq; spiritum & patris & filij.

† al. & defectibus.

Vniuersitas rerũ. Cap.X.

Ab hac summe & æqualiter & immutabiliter bona Trinitate creata sunt omnia, & nec summe nec æqualiter nec immutabiliter bona, sed tamen bona etiam singula. Simul vero vniuersa valde bona, quia ex omnibus consistit vniuersitatis admirabilis pulchritudo.

Mala quare sint. Cap. XI.

In qua etiam illud quo malum dicitur, bene ordinatum & loco suo positũ, eminentius commendat bona, vt magis placeant & lauF dabiliora sint dum comparantur malis. Neq; enim deus omnipotẽs, quod etiam infideles fatentur, rerum cui summa potestas, cum summe bonus sit, vllo modo sineret mali esse aliquid in operibus suis, nisi vsqueadeo esset omnipotens & bonus, vt benefaceret etiam de malo. De bono naturæ vitiatum ipse deus bene facit reformãdo aut puniẽdo vitiatum: ac per hoc ergo malum nec vitium erit, quia nihil est cũ euacuatur. Quid est autem aliud quod malũ dicitur, nisi priuatio boni? Nam sicut corporibus animaliũ nihil est aliud morbis & vulneribus affici, quàm sanitate priuari. Neq; enim id agitur cum adhibetur curatio, vt mala illa quæ inerant, id est, morbi ac vulnera recedant hinc & alibi sint, sed vtique vt non sint. Non enim vlla substantia, sed carnalis substantiæ vitium est vulnus aut morbus: Cum caro sit ipsa substantia, profecto aliquod bonum est, cui accidunt ista mala, id est, priuationes eius boni, quod dicitur sanitas: Ita etiam & animorum quæcunque sunt vitia, naturalium sunt priuationes bonorum. Quæ cum sanantur, non aliquò transferuntur, sed etiam quæ ibi erant, nusquam erunt, quando in illa sanitate non erunt.

1. sen. dist. 46. ca. qđ vero.

2. sen. dist. 34. c. ostẽsa. & dist. 35. ca. quo circa.

Naturæ corruptio Ca. XII.

Naturæ igitur omnes, quoniam naturarum prorsus omniũ summe conditor bonus est, bo-

G næ sunt. Sed quia non sicut earum conditor summe
atque incõmutabiliter bonæ sunt, ideo in eis & mi-
nui bonum & augeri potest. Sed bonum minui ma-
lum est, quãuis quantumcunque minuatur, remane-
at aliquid necesse est, si adhuc natura est vnde natu-
ra sit: neque enim si qualiscunque aut quantulacun-
que natura est, consumi bonum quod natura est, nisi
& ipsa consumatur, potest. Merito quippe natura in-
corrupta laudatur. Porrò si & incorruptibilis sit, quę
corrumpi omnino non possit, multo est proculdubio
laudabilior. Cum vero corrumpitur, ideo malum
est eius corruptio, quia eam qualicũque priuat bo-
no: nam si nullo bono priuat, non nocet, nocet autem
adimendo bonum. Quandiu itaque natura corrum-
pitur, inest ei bonum quo priuetur: ac per hoc si natu
ræ aliquid remanebit quod iam corrumpi nequeat,
profecto natura incorruptibilis erit, & ad hoc tam
magnum bonum corruptio nõ perueniet. At si cor-
rumpi non desinet, nec bonum vtique habere desi-
net, quo eam possit priuare corruptio. Quam si peni-
tus totamq; cõsumpserit, ideo nullum bonũ inerit,
quia natura nulla erit. Quocirca bonum consume-
re non potest corruptio, nisi consumendo naturam.
Omnis ergo natura bonum est, magnum si corrum-
H pi non potest, paruum si potest: negari tamen bonũ
esse nisi stulte atque imperite prorsus non potest.
Quæ si corruptione consumitur, nec ipsa corruptio
remanebit, vbi nulla esse possit subsistente natura.

Quomodo idem malũ sit & bonũ. Caput. XIII.

Ac per hoc nullum est quod dicitur malum, si
nullum sit bonum: sed bonum omni malo carens, in-
tegrũ bonum est. Cui vero inest malum, vitiatũ vel
vitiosum bonum est: nec malum vnquam potest esse
vllum, vbi bonum est nullum. Vnde res mira confi-
citur, vt quia omnis natura, inquantum natura est,
bonum est, nihil aliud dici videatur, cum vitiosa na-
tura mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod
bonum est: nec malum esse nisi quod bonum est, quia
omnis natura bonum est: nec res aliqua mala esset,
si res ipsa quæ mala est, natura non esset. Non igitur
2. sen. dist. potest esse malum nisi aliquod bonum. Quod cum
35. ca. itẽ dici videatur absurde, connexio tamen ratiocina-
& alter. tionis huius velut ineuitabiliter nos compellit hoc
dicere. Et cauendum est ne incidamus in illam sen-
Esaiæ. 5. tentiam propheticam, vbi legitur, Væ iis qui dicũt
2. sen. dist. quod bonũ est malum, & quod malum est bonũ: qui
34. ca. ad dicũt dulce amarum, & amarũ dulce: qui dicut tene-
hoc. I bras lucem, & lucem tenebras. Et tamen dominus
Matth. ait, Malus homo de malo thesauro cordis sui profert
12. mala. Quid est autẽ malus homo, nisi mala natura,
2. sen. dist. quia homo natura est? Porrò si homo aliquod bonũ
34. ca. ex est, quia natura est, quid est malus homo, nisi ma-
quo. lum bonum? Tamẽ cum duo ista discernimus, inue-
nimus nec ideo malum, quia homo est: nec ideo bo-
num, quia iniquus est: sed bonum quia homo, malum
quia iniquus. Quisquis igitur dicit malum hominẽ
esse, aut quod bonum est iniquum esse, ipse incidit in
propheticam illam sententiam, Væ iis qui dicunt
quod bonum est malum, & quod malum est bonum.
Opus enim dei culpat quod est homo, & vitium ho-
minis laudat quod est iniquitas. Omnis nãque na-
tura, etiam si vitiosa est, inquantum natura est, bo-
Contraria. Cap. XIIII. na est: inquantum vitiosa est, mala est. Qua-
propter in iis contrariis, quæ mala & bona vocan-
tur, illa Dialecticorum regula deficit, qua dicunt
nulli rei duo simul inesse contraria. Nullus enĩ aër
simul est & tenebrosus & lucidus: nullus cibus aut po
tus simul dulcis est & amarus: nullum corpus simul
vbi album, ibi & nigrum: nullũ simul vbi deforme,
ibi & formosum. Et hoc in multis ac penè in omnibus
contrariis reperitur, vt in vna re simul esse non pos-
sint. Cum autẽ bona & mala nullus ambigat esse cõ-
traria, non solum simul esse possunt, sed etiam mala
omnino sine bonis, & nisi in bonis esse non possunt, K
quãuis bona sine malis esse possint. Potest enim ho-
mo vel angelus non esse iniustus: iniustus autem nõ
potest esse nisi homo vel angelus & bonum, quod ho
mo: bonum, quod angelus: malũ, quod iniustus. Et
hæc duo contraria ita simul sunt, vt si bonũ non esset,
in quo malum esset, prorsus nec malum esse potuis-
set: quia non modo vbi cõsisteret, sed vnde oriretur
corruptio non haberet, nisi esset quod corrũperetur:
quod nisi bonum esset, nec corrumperetur: quoniam
nihil est aliud corruptio, q̃ boni exterminatio. Ex bo
nis igitur mala orta sunt, & nisi in aliquibus bonis
nõ sunt: nec erat aliũs vnde oriretur vlla mali natu-
ra: nam si esset, inquãtum natura esset, profecto bona
esset: & aut incorruptibilis natura magnum esset bo
nũ, aut etiam natura corruptibilis nullo modo esset,
nisi aliquod bonũ, quod bonum corrũpendo posset ei
nocere corruptio. Sed cum mala ex bonis orta

Quomodo mala ex bonis. Ca. XV.

esse dicimus, nõ putetur hoc dominicæ sentẽtiæ re-
fragari, qua dicit, Nõ potest arbor bona fructus ma-
los facere. Nõ potest enim, sicut veritas dicit, colli-
gi vua de spinis: quia nõ potest vua nasci de spinis. Matth. 7
Sed ex bona terra & vites nasci posse videmus & spi-
nas. Et eodẽ modo tanquam arbor mala fructus bo-
nos, id est, opera bona, nõ potest facere volũtas ma- L
la. Sed ex bona hominis natura oriri voluntas & bo- 2. sen. dist.
na potest & mala. Nec fuit prorsus vnde primitus 34. cap.
oriretur volũtas mala, nisi ex angeli & hominis na- ideoq;.
tura bona. Quod & ipse dominus eodẽ loco, vbi de
arbore & fructibus loquebatur, apertissime ostẽdit.
Ait enĩ, Aut facite arborem bonã & fructum eius bo-
num: aut facite arborẽ malam & fructum eius malũ.
Satis admonẽs ex arbore quidem bona malos, aut
ex mala bonos nasci fructus nõ posse: ex ipsa tamen
terra, cui loquebatur, vtrãque arborem oriri posse.

Fœlicitas vera. Caput. XVI.

Quæ cum ita sint, quãdo nobis Maronis ille
versus placet, Fœlix qui potuit rerũ cognoscere cau
sas: nõ nobis videatur ad fœlicitatem cõsequendam
pertinere, si sciamus causas magnarũ in mundo cor-
poralium motionum, quæ abditissimis naturæ sini- Georg. 2.
bus occuluntur, Vnde tremor terris, qua vi maria
alta tumescãt, Obicibus ruptis, rursusq; in seipsa re- "
sidant: & cætera huiusmodi, sed bonarũ & malarum "
rerũ causas nosse debemus. Et id hactenus quatenus "
eas homini in hac vita erroribus ærumnisq; plenissi-
ma, ad eosdem errores & ærumnas euadendas nosse
cõceditur. Ad illam quippe fœlicitatẽ tendendũ est,
vbi nulla quatiamur ærumna, nullo errore fallamur: M
nam si causæ corporalium motionũ noscẽdæ nobis
essent, nullas magis nosse quàm nostræ valetudinis
deberemus. Cũ vero eis ignoratis, medicos quæri-
mus, quis non videat quod de secretis cœli & terræ
nos latet, quanta sit patientia nesciendũ. Quã-

Error qd sit. Caput XVII. Dist. 38. cap. quãuis. 3. sen. dist. 38. c. illud.

uis enim error quanta possumus cura cauendus sit,
nõ solum in maioribus, verumetiam in minoribus re-
bus, nec nisi rerum ignorãtia possit errari: nõ est ta-
men consequens, vt cõtinuo erret quisquis aliqd ne-
scit, sed quisquis se existimat scire quod nescit: pro vero
quippe approbat falsum, quod est erroris propriũ.
Verũtamen in qua re quisq; erret, interest plurimũ:
nam in vna eademq; re & nescienti sciens, & errãti
nõ errans recta ratione pręponitur. In diuersis autẽ
rebus, id est, cum iste sciat alia, ille alia: & iste vti-
liora, ille minus vtilia, vel etiam noxia: quis non in
eis quæ ille scit, ei præferat nescientem? Sunt enim
quædam quæ nescire quàm scire sit melius. Itẽm-
que nonnullis errare profuit aliquãdo, sed in via pe-
dum, non in via morum. Nam nobisipsis accidit,
vt in quodam biuio falleremur, & non iremus per
eum locum, vbi opperiens transitum nostrum Dona-
tistarum manus armata subsederat: atque ita fa-
ctum est, vt eò quò tendebamus, per deuium circui-
tum

A tũ veniremus: cognitisque insidijs illorum, nos gra-
tularemur errasse, atq; inde gratias ageremus deo.
Quis ergo viatorem sic errantẽ sic non erranti latro-
ni præponere dubitauerit? Et fortasse ideo apud illũ
Eclog. 8. summum Poëtam loquẽs quidam miser amator. Vt
vidi, inquit, vt perij, vt me malus abstulit error: quo-
niã & est error bonus, qui non solum nihil obsit, verũ
etiã prosit aliquid. Sed diligentius cõsiderata veri-
tate, cũ nihil sit aliud errare quàm verũ putare quod
falsum est, falsumq; quod verũ est: vel certũ habere p
incerto, incertúmve pro certo: siue falsum, siue sit ve-
rum: idq; tam sit in animo deforme atque indecens, q̃
pulchrum ac decorum esse sentimus, vel in loquẽdo,
vel in assentiendo est est, non non: profecto & ob hoc
ipsum est vita ista misera qua viuimus, quod ei non-
nũquam vt non amittatur, error est necessarius. Ab-
sit vt talis sit illa vita, vbi est animæ nostræ ipsa ve-
ritas vita, vbi nemo fallit, fallitur nemo. Hic autem
homines fallunt atq; falluntur, miserioresq; sunt, cum
mentiendo fallunt, quàm cũ mentientibus credendo
falluntur. Vsque adeo tamen rationalis natura refu-
git falsitatem, & quantum potest deuitat errorem, vt
falli nolint etiã quicunq; amant fallere. Nõ enim sibi
qui mentitur videtur errare, sed aliũ in errorem mit-
B tere credentẽ sibi: & in ea quidem re non errat quam
mẽdacio cõtegit, si nouit ipse quid verũ sit: sed in hoc
fallitur, quòd putat sibi suum non obesse mẽdacium,
cũ magis facienti quàm patiẽti obsit omne peccatũ.
Menda- Verũ difficillima & latebrosissima hinc gignitur
ciũ. Cap. quæstio, de qua iã grandẽ librũ cũ respõdendi neces-
XVIII. sitas nos vrgeret, absoluimus. Vtrũ ad officium ho-
minis iusti pertineat aliquãdo mentiri. Nõnulli enĩ
eousque progrediuntur, vt & peierare, & de rebus ad
dei cultum pertinentibus, ac de ipsa dei natura fal-
sum aliquid dicere, nonnunquam bonũ piumq; opus
22.q.2.ca. esse cõtendant. Mihi autem videtur peccatũ esse qui-
mihi. 3. sẽ. dem omne mẽdacium, sed multum interesse quo ani
dist. 38. c. mo, & quibus de rebus quisque mentiatur. Nõ enim
mentiri. sic peccat ille qui cõsulendi, quomodo ille qui nocen-
di voluntate mentitur. Haud vero tantum nocet, qui
viatorem in mentiendo in diuersum iter mittit, quã-
tum is qui viam vitæ, mendacio fallente deprauat.
22.q.2.ca. Nemo sanè mentiens iudicãdus est, qui dicit falsum
is autem quod putat verum: quoniam quantum in ipso est, nõ
fallit ipse, sed fallitur. Non itaque mendacij, sed ali-
quando temeritatis arguendus est, qui falsa incau-
tius credita pro veris habet. Potiùsque econtrario,
quantum in ipso est, mentitur ille qui dicit verum,
C quod putat falsum. Quantum enim ad animum eius
attinet, quia non quod sentit hoc dicit, non verum di
cit, quamuis verum inueniatur esse quod dicit: nec vl-
lo modo liber est à mendacio, qui ore nesciens verum
loquitur, sciens autem voluntate mentitur. Nõ cõsi-
deratis itaque rebus ipsis de quibus aliquid dicitur,
sed sola intentione dicentis, melior est qui nesciẽs fal
sum dicit, quoniam id verũ putat, quàm qui mentien
di animum sciens gerit, nesciens verum esse quod di
cit. Ille nanque aliud non habet in animo, aliud in
verbo: huic vero qualecunq; per seipsum sit quod ab eo
dicitur, aliud tamen clausum in pectore, aliud in lin-
gua promptum est: quod malum est proprium men-
22.q.2.ca. tientis. In ipsarum autem quæ dicitur consideratio-
in ipsarũ. ne rerum tãtum interest, qua in re quisque fallatur si-
ue mentiatur, vt cũ falli quàm mentiri minus sit ma-
lum, quantum pertinet ad hominis volũtatem, tamẽ
longe tolerabilius sit in ijs, quæ à religione sunt seiũ-
cta, mentiri, quàm in ijs, sine quorum fide vel notitia
deus coli nõ potest, falli: vt in pluribus à perquirente
lucidius inuestigabitur. Quod vt illustretur exẽplis,
intueamur quale sit, si quispiam dum mentitur viue-
re nunciat aliquem mortuum: & alius dum falli-
tur, credat iterum Christũ post quælibet longa tem-
pora moriturum: nónne illo modo mẽtiri, quàm isto D
modo falli incõparabiliter prẹstat: multoq; minoris
mali est in illũ errorem aliquem inducere, quàm in
istum ab aliquo induci? In quibusdã ergo rebus Fallendi
magno, in quibusdam paruo, in quibusdam nullo ma modi va-
lo, in quibusdam etiã nonnullo bono fallimur. Nam rij. Cap.
magno malo fallitur homo, cum hoc nõ credit quod XIX.
ad vitam ducit æternã: vel hoc credit quod ad mortẽ 3. sen. dist.
ducit æternam. Paruo aũt malo fallitur, qui falsum 38. c. illud
pro vero approbãdo, incidit in aliquas molestias tẽ-
porales, quibus tamen adhibita fideli patientia con-
uertit eas in vsum bonum. Veluti si quisquã bonum
hominem putando qui malus est, aliquid ab eo patia
tur mali. Qui vero malum hominem ita bonum cre-
dit, vt nihil ab eo patiatur mali, nullo modo fallitur:
nec in eum cadit illa Prophetica detestatio. Væ ijs Esaiæ. 5.
qui dicunt quod malum est bonum. De ipsis enim re- 2. sen. dist.
bus, quibus homines mali sunt, nõ de hominibus di 34. ca. ad
ctum intelligendũ est. Vnde qui adulterium dicit bo hoc. & 37
num, rectè arguitur illa voce Prophetica. Qui vero ca. ex quo
ipsum hominem dicit bonum, quem putat castum, &
nescit adulterum, nõ in doctrina rerũ bonarũ & ma-
larũ, sed in occultis humanorum fallitur morum: vo-
cãs hominem bonum, in quo putat esse quod esse non
dubitat bonũ, & dicẽs malũ adulterum & bonum ca- E
stum: sed hũc bonum dicens, nesciendo adulterum es-
se: illum malũ, nesciendo castum. Porrò si per errorẽ
euadit quisq; perniciem, sicut superius dixi nobis in
itinere contigisse, etiam aliquid boni homini errore
confertur. Sed cum dico in quibusdã rebus nullo ma
lo aliquem, vel nõnullo etiam bono falli, nõ ipsum er
rorem dico nullum malum vel nõnullum bonum: sed
malum quò non venitur, vel bonum quò venitur er-
rando, id est, ex ipso errore quid nõ eueniat, vel quid
proueniat. Nam ipse per seipsum error aut magnũ
in re magna, aut paruum in re parua, tamen semper
est malum. Quis enim nisi errans malum neget ap-
probare falsa pro veris, aut improbare vera pro falsis,
aut habere incerta pro certis, vel certa pro incertis?
Sed aliud est, bonũ hominem putare qui malus est,
quod est erroris: & aliud est ex hoc malo aliud malum
nõ pati, si nihil noceat homo malus qui est putatus
bonus. Itemq; aliud est ipsam viam putare quæ non
est ipsa, & aliud est ex hoc erroris malo aliquid boni
consequi, velut est ab insidijs malorum hominum li-
berari. Nescio sanè vtrum etiam eiusmodi error Quis er-
sit, cum homo de malo homine bene sentit, qualis sit ror vitu-
nesciẽs: aut pro eis quæ per sensus corporis capimus, perãdus.
occurrunt similia, quæ spiritu tanquam corpore, aut Ca. XX.
corpore tanquam spiritu sentiuntur. Quale putabat F
esse Apostolus Petrus, quando existimabat se visum
videre, repente de claustris & vinculis per angelum
liberatus. Aut in ipsis rebus corporeis leue putatur
esse quod asperum est, aut dulce quod amarũ est, aut
bñ olere quod putridũ est, aut tonare cũ rheda trãsit,
aut illũ esse hominẽ cũ ali⁹ sit, qñ duo simillimi sunt,
qd in geminis sępe cõtingit. Vnde ait ille, Gratusq;
parentibus error: & cætera talia etiã peccata dicẽda Æneid. 10
sint. Hæc quæstio nodosissima, quæ homines acutis-
simos Academicos torsit, nunc mihi enodanda susce-
pta est, vtrum aliquid debeat sapiens approbare, ne
incidat in errorem, si pro veris approbauerit falsa, cũ
omnia, sicut affirmant, vel occulta sint, vel incerta.
Vnde tria cõfeci volumina in initio cõuersiõis meę
ne impedimento nobis essent, quæ tanquam in ostio
contradicebant. Et vtiq; fuerat remouẽda inuenien-
dę desperatio veritatis, quæ illorũ videtur argumẽ-
tatiõibus roborari. Apud illos ergo error omnis pu-
tatur esse peccatũ, quod vitari nõ posse contendunt,
si omnis suspẽdatur assensio. Errare quippe dicũt eũ
quisquis assentit incertis, nihilq; certũ esse in homi-
nũ visu, propter indiscretam similitudinem falsi, etiã

G ſi quod videtur, forte ſit verũ, acutiſſimis quidem, ſed
impudentiſſimis conflictationibus diſputant. Apud
Habac.2. nos autẽ iuſtus ex fide viuit. Ac ſi tollatur aſſenſio, &
fides tollitur: quia ſine aſſenſione nihil creditur. Et
ſunt vera, quamuis non videantur, quæ niſi credãtur,
ad vitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, nõ poteſt
perueniri. Cũ iſtis vero vtrũ loqui debeam⁹ ignoro,
q̃ nõ ſolũ victuros in æternũ, ſed in preſentia ſe viue-
re neſciunt: imò neſcire ſe dicunt quod neſcire nõ poſ
ſunt. Neq; enim quiſquã ſinitur neſcire ſe viuere, quã-
doquidem ſi non viuit, non poteſt aliquid vel neſcire:
quoniam nõ ſolum ſcire, verumetiam neſcire nõ niſi
viuentis eſt. Sed videlicet non aſſentiendo quòd vi-
uant, cauere ſibi videntur errorem, cum etiam errã-
do conuincantur viuere: quoniam non poteſt qui nõ
viuit errare. Sicut ergo nos viuere non ſolum verũ,
ſed etiam certũ eſt: ita vera & certa ſunt multa, qui-
bus non aſſentiri, abſit vt ſapiẽtia potius quàm de-
Error innoxius. mentia nominãda ſit. In quibuſdam autẽ rebus
nihil intereſt ad capeſſendum dei regnum, vtrum
Ca.XXI credantur, an non: vel vtrum vera ſiue ſint ſiue putẽ-
22.q.2.ca. tur, an falſa: in his errare, id eſt, aliud pro alio putare,
in quibuſ non arbitrandum eſt eſſe peccatum: aut ſi eſt, mini-
dam. mum eſſe atq; leuiſſimum. Poſtremo qualecunque il
H lud & quantũcunq; ſit, ad illam viam nõ pertinet, qua
imus ad deum: quæ via fides eſt Chriſti, quę per dile
ctionem operatur. Neque enim ab hac via deuiabat
in geminis filijs gratus ille parentibus error: aut ab
hac via deuiabat Apoſtolus Petrus, quando ſe exi-
ſtimans viſum videre, aliud pro alio ſic putabat, vt à
corporũ imaginibus, in quibus ſe eſſe arbitrabatur,
vera in quibus erat corpora nõ dignoſceret, niſi cum
ab illo angelus, per quem fuerat liberatus, abſceſſit:
Aut ab hac via deuiabat Iacob Patriarcha, quãdo
viuentẽ filium à beſtia credebat occiſum. In his atq;
huiuſmodi falſitatibus, ſalua fide, quæ in deo nobis
eſt, fallimur: & via nõ relicta, quæ ad illum nos ducit,
erramus. Qui errores etiam ſi peccata non ſunt, ta-
men in malis huius vitę deputandi ſunt: quæ ita ſub-
iecta eſt vanitati, vt approbentur hic falſa pro veris,
reſpuantur vera pro falſis, teneantur incerta pro cer-
tis. Quamuis enim hæc ab ea fide abſint, per quã ad
veram certamq; atque æternam beatitudinem ten-
dimus: ab ea tamen miſeria non abſunt, in qua adhuc
ſumus. Nullo modo quippe falleremur in aliquo vel
I animi vel corporis ſenſu, ſi iam vera illa atq; perfecta
Oẽ mẽdacium peccatum. Ca. XXII. fœlicitate frueremur. Porrò aũt omne menda-
cium ideo dicendũ eſt eſſe peccatum, quia homo nõ
ſolum quãdo ſcit ipſe quid verũ ſit, ſed etiam ſi quan-
do errat & fallitur ſicut homo, hoc debet loqui quod
animo gerit: ſiue illud verũ ſit, ſiue putetur & non ſit.
Omnis autẽ qui mẽtitur, ea cõtra id qđ animo ſentit
loquitur, volũtate fallendi. Et vtiq; verba propterea
ſunt inſtituta, nõ per quæ ſe inuicem homines fallãt,
ſed per quæ in alterius quiſq; notitiam cogitationes
ſuas perferat. Verbis igitur vti ad fallaciam, nõ ad
quod inſtituta ſunt, peccatum eſt. Nec ideo vllũ men
dacium putandum eſt non eſſe peccatum, quia poſſu
mus aliquando alicui prodeſſe mentiẽdo. Poſſumus
enim & furando aliquando alicui prodeſſe, ſi pauper
cui palàm datur, ſentit cõmodũ, & diues cui clàm tol-
litur, nõ ſentit incõmodum: nec ideo tale furtũ quiſ-
3.ſent.diſ. quam dixerit nõ eſſe peccatum. Poſſumus & adulte-
38.ca.ſciẽ rãdo prodeſſe, ſi aliqua, niſi ad hoc ei conſentiatur, ap-
dum. & c. pareat amando moritura, & ſi vixerit pœnitẽdo pur-
mentiri. ganda: nec ideo peccatum tale negabitur adulteriũ.
Si autẽ merito nobis placet caſtitas, quid quæſo of-
fendit veritas, vt propter alienam vtilitatem illa nõ
violetur adulterãdo, & violetur iſta mentiendo? Nõ
ideo mendacium poterit aliquãdo laudari, quia non-
nũquam pro ſalute quorundã mentimur. Peccatũ er
go eſt, ſed veniale, quod beneuolẽtia excuſat, & ideo
fallacia damnat. Plurimum quippe ad bonum profe K
ciſſe homines, qui nõ niſi pro ſalute hominis mẽtiũ-
tur, non eſt negandũ: ſed in eorum tali profectu me-
rito laudatur, vel etiam temporaliter remuneratur
beneuolẽtia, nõ fallacia: quæ vt agnoſcatur ſatis eſt,
nõ vt etiam prædicetur, maxime in hæredibus teſta
menti noui, quibus dicitur, Sit in ore veſtro eſt eſt,
non non: quod enim amplius eſt, à malo eſt. Propter
quod malum, quia ſubrepere in hac mortalitate non
deſinit, etiam ipſi cohæredes Chriſti dicunt, Dimit-
te nobis debita noſtra. His itaque pro huius bre Cauſa bonorum & malorũ.
uitatis neceſſitate tractatis, quoniam cauſæ cogno-
ſcendæ ſunt rerum bonarum & malarum, quantũ viæ
ſatis eſt quæ nos perducat ad regnum, vbi erit vita Caput.
ſine morte, ſine errore veritas, ſine perturbatione fœ XXIII.
licitas: nequaquam dubitare debemus rerũ quæ ad 2.ſen.diſt.
nos pertinent bonarum cauſam non eſſe niſi bonitatẽ 34.c.ma-
dei: malarum vero ab immutabili bono deficientem la.
boni mutabilis voluntatem, prius angeli, hominis
poſtea. Hoc primum eſt creaturæ rationalis ma Malorũ
lum, id eſt, prima priuatio boni: deinde etiã iam no- origo.
lentibus ſubintrauit ignorantia rerum agendarum, Ca. XX-
& concupiſcentia noxiarum, quibus comites ſubin- IIII.
feruntur error & dolor: quæ duo mala quando immi L
nentia ſentiuntur, ea fugitãtis animi motus vocatur
metus. Porrò animus cũ adipiſcitur concupita, quã-
uis pernicioſa vel inania, quoniam id errore non ſen
tit, vel delectatione morbida vincitur, vana etiam læ
titia ventilatur. Ex his morborum non vbertatis ſed
indigentiæ tanquam fontibus omnis miſeria natu-
ræ rationalis emanat. Quæ tamen natura in Beatitu-
malis ſuis non potuit amittere beatitudinis appeti- dinis ap-
tum. Verũ hęc cõmunia mala ſunt & hominũ & an- petitus.
gelorum, pro ſua malitia dei iuſtitia damnatorum. C.XXV.
Sed homo habet & pœnam propriam, qua etiã cor-
poris morte punitus eſt. Mortis quippe ſupplicium
dominus ei comminatus fuerat ſi peccaret: ſic eũ mu
nerans libero arbitrio, vt tamẽ regeret imperio, ter-
reret exitio, atque in paradiſi fœlicitate tanquam in
vmbra vitæ, vnde iuſtitia cuſtodita in meliora con-
ſcenderet, collocauit. Hinc poſt peccatum exul Peccatũ
effectus, ſtirpem quoq; ſuam, quam peccando in ſe tã- Adã. Ca.
quam in radice vitiauerat, pœna mortis & damna- XXVI.
tionis obſtrinxit: vt quicquid prolis ex illo & ſimul
damnata per quam peccauerat coniuge, per carnalẽ
concupiſcentiam, in qua inobedientiæ pœna ſimilis
retributa eſt, naſceretur, traheret originale peccatũ, M
quo traheretur per errores doloreſq; diuerſos ad il-
lud extremum cũ deſertoribus angelis vitiatoribus
& poſſeſſoribus & cõſortibus ſuis ſine fine ſuppliciũ.
Sic per vnum hominem peccatum intrauit in mun- Rom.5.
dum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines
pertrãſijt, in quo omnes peccauerũt. Mundũ quippe
appellauit eo loco Apoſtolus vniuerſum genus hu-
manum. Ita ergo res ſe habebãt, Iacebat in ma Pœna
lis, vel etiam voluebatur, & de malis in mala præci- primi pec
pitabatur totius humani generis maſſa damnata: & cati. Cap.
adiuncta parti eorũ qui peccauerãt angelorum, lue- XXVII.
bat impię deſertionis digniſſimas pœnas. Ad iram
quippe dei pertinet iuſtam, quicquid cæca & indomi
ta concupiſcentia faciunt libenter mali, & quicquid
manifeſtis opertiſque pœnis patiuntur inuiti: non ſa
nẽ creatoris deſiſtere bonitate, & malis angelis ſub-
miniſtrare vitam, viuacemq; potentiam, quæ ſubmi
niſtratio ſi auferatur, interibunt: & hominum quan-
uis de propagine vitiata damnatãque naſcẽtium for-
mare ſemina & animare, & ordinare membra per tẽ-
porum ætates, per locorum ſpacia vegetare ſenſus,
alimenta donarę. Melius enim iudicauit de malis 1.ſen.diſt.
benefacere, quàm mala nulla eſſe permittere. Et ſi 46.ca.qđ
quidem in me[illegible]s hominum reformationem nullam vero.
prorſus eſſe voluiſſet, ſicut impiorum nulla eſt ange-
lorum.

A loni,nōnne merito fieret,vt natura quæ deum deser-
uit,quæ præceptum sui creatoris, quod custodire fa-
cillime posset,sua male vtēs potestate calcauit atque
transgressa est, quæ sui in se creatoris imaginem ab
eius lumine contumaciter auersa violauit,quæ salu-
brem seruitutem ab eius legibus male libero abrupit
arbitrio,vniuersa in æternū desereretur ab eo,& pro
suo merito pœnam pēderet sempiternam? Planè ita
faceret, si tantum iustus non etiam misericors esset,
suamq; indebitam misericordiam multo euidentius
in indignorum potius liberatione monstraret.
Casus de sertorum angelorū Ca. XXVIII. Angelis igitur aliquibus impia superbia deseren-
tibus deum,& in huius aëris imam caliginem de su
perna cœlesti habitatiōe deiectis,residuus numerus
angelorum in æterna cum deo beatitudine & sancti-
tate permansit. Neque enim ex vno angelo lapso at-
que damnato cæteri propagati sunt, vt eos sicut ho-
mines originale malum obnoxiæ successionis vin-
culis obligaret, atque vniuersos traheret ad debitas
pœnas: sed eo qui diabolus factus est, cum socijs im-
pietatis elato,& ipsa cum eis elatione prostrato, cæ-
teri pia obedientia domino cohæserunt, accipientes
etiam,quod illi non habuerunt,certam sciētiam,qua
B essent de sua sempiterna, & nunquam casura stabili-
Hoīes pij succedūt ī locū angelorum eiectorū. Ca. XXIX. tate securi. Placuit itaque vniuersitatis creato
ri atque moderatori deo, vt quoniam non tota mul-
titudo angelorum deum deserendo perierat, ea quæ
perierat,in perpetua perditione remaneret: quæ au-
tem cum deo illa deserente persiterat, de sua certissi
me cognita semper futura fœlicitate secura gaude-
ret: alia vero creatura rationalis, quæ in hominibus
erat,quoniam peccatis atque supplicijs,& originali-
bus & proprijs tota perierat,ex eius parte reparata,
quod angelicæ societati ruina illa diabolica minue-
rat suppleret. Hoc enim promissum est resurgenti-
2.sen. dis. 9.c.ā qui- busdam. 22.de ciui ta.dei.c.1. bus sanctis,quód erunt æqoales angelis dei. Itaque
superna illa Hierusalem mater nostra ciuitas dei,
nulla ciuium suorum numerositate fraudabitur,sed
vberiore etiam copia fortasse regnabit. Neq; enim
numerum aut sanctorum hominum,aut immundorū
dæmonum nouimus,in quorum locum succedentes
filij sanctæ matris Ecclesiæ, quæ sterilis apparebat
in terris,in ea pace de qua illi ceciderūt, sine vllo tē-
poris termino permanebūt. Sed illorū ciuium nume
rus,siue qui est,siue qui futurus est,in cōtemplatione
est eius artificis,qui vocat ea quæ non sunt, tāquam
C ea quæ sunt,atq; in mensura & numero & pōdere cun
Merita, Gr͞a, Liberū arbitriū. Ca. XXX. cta disponit. Verum hæc pars generis humani,
cui liberationem deus regnumq; promisit ęternum,
nunquid meritis operū suorū reparari potest? Absit.
Quid enim boni operari potest perditus,nisi quantū
fuerit à perditiōe liberatus†? Nunquid libero volun
2.sen.dist. 25.c.vnde manifestum. tatis arbitrio? Et hoc absit, nā libero arbitrio male
vtens homo,& se perdidit & ipsum. Sicut enim qui se
occidit,vtiq; viuendo se occidit,sed se occidendo non
viuit, nec seipsum potest resuscitare cum occiderit:
† repara- tus. ita cum libero peccaretur arbitrio, victore peccato
amissum est & liberū arbitrium: à quo enim quis deui
2.Pet.2. ctus est, huic & seruus addictus est. Petri certe Apo-
stoli est ista sententia. Quæ cū vera sit, qualis quæso
potest serui addicti esse libertas,nisi quando eum pec
care delectat? Liberaliter enim seruit qui sui domi-
2.sen.dist. 25.ca.istā libertatē. ni volūtatem libenter facit. Ac per hoc ad peccādum
liber est,qui peccati seruus est. Vnde ad iuste facien
dū liber non erit, nisi à peccato liberatus,esse iustitię
cœperit seruus. Ipsa est vera libertas propter recti fa
† al.recte faciēdi licentiam. cti lætitiā†,simul & pia seruit⁹ propter pręcepti obe
dientiam. Sed ista libertas ad benefaciendum vnde
erit homini addicto & vēdito,nisi redimat ille cuius
Ioan.8. illa vox est, Si vos filios liberauerit, tunc vere liberi
eritis? Quod antequā fieri in homine incipiat, quo-
modo quisquam de libero arbitrio in bono gloriatur

opere,qui nōdum liber est ad operādum bene: nisi se D
vana superbia inflatus extollat,quā cohibet Aposto Ephes.2.
lus dicens,Gratia salui facti estis per fidem? Et Fides.
ne ipsam saltē fidē sic sibi hoīes arrogarēt,vt nō intel Ca.XXXI.
ligerent diuinitus esse donatam,sicut idem Aposto-
lus alio loco dicit,se vt fidelis esset, misericordiā con 1.Cori.7.
secutum: hic quoq; adiunxit atque ait, Et hoc non ex
nobis,sed dei donū est,non ex operibus,ne forte quis
extollatur. Et ne putarētur fidelibus bona opera de-
futura,rursus adiecit,Ipsi⁹ enim sumus figmētū crea
ti in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præpara-
uit deus vt in illis ambulemus. Tunc ergo efficimur
vere liberi,cū deus nos fingit,id est, format & creat,
non vt homines quod iam fecit,sed vt boni homines
simus,quod nunc gratia sua facit: vt simus in Christo
Iesu noua creatura,secundum quod dictum est, Cor
mundum crea me deus. Neque enim cor eius quan- Psal.50.
tum pertinet ad naturam cordis humani,non iā crea
uerat de⁹, [sed renouationē animę demorātis in cor-
de,Propheta postulat.] Iterū ne quisquā etsi non Bona voluntas à deo.Cap. XXXII
de operibus, de ipso glorietur libero arbitrio volūta-
tis,tāquā ab ipso incipiat meritū,cui tāquam debitū
reddatur præmiū bene operādi, ipsa libertas,audiat
eūdem gratiæ præconem dicentem, Deus est enim Philip.2.
qui operatur in vobis & velle & operari pro bona vo- E
luntate. Et alio loco, Igitur nō volentis neque currē- Rom.9.
tis,sed miserentis est dei. Cum proculdubio si homo
eius ætatis est vt ratione iam vtatur,non possit cre-
dere,sperare,diligere nisi velit,nec peruenire ad pal
mam supernæ vocationis dei,nisi voluntate cucurre
rit. Quomodo ergo nō volentis neq; currētis,sed mi-
serentis est dei,nisi quia & ipsa voluntas,sicut scriptū 2.sen.dist.
est,à deo præparatur? Alioquin si propterea dictum 26.ca.voluntatem
est,non volentis neq; currentis,sed miserētis est dei:
quia ex vtroque fit,id est,ex volūtate hominis,& mi-
sericordia dei: vt sic dictum accipiamus,non volentis
neque currentis, sed miserentis est dei: tanq̃ diceret,
nō sufficit sola voluntas hoīs,si nō sit etiā misericor-
dia dei. Non ergo sufficit sola misericordia dei,si nō
sit etiā volūtas hominis: ac p hoc si recte dictū est, nō
volentis hominis,sed miserentis est dei, quia id volū
tas hominis sola non implet,cur nō & econtrario re-
cte dicitur,non miserentis est dei,sed volentis est ho-
minis,quia id misericordia dei sola nō implet? Por-
rò si nullus Christianus dicere audebit, non miseren-
tis est dei,sed volentis est hominis,ne Apostolo aper
tissime contradicat: restat vt propterea recte di-
ctum intelligatur, non volentis neque currentis, sed
miserentis est dei, vt totum deo detur, qui hominis F
voluntatem bonam & præparat adiuuandam, & ad- 2. sen. dis.
iuuat præparatam. Pręcedit enim bona voluntas ho 26. c.ipsa
minis multa dei dona,sed non omnia: quæ autem nō tamen.
præcedit ipsa,in eis est & ipsa. Nam vtrunque legi- Psal.58.
tur in sanctis eloquijs: Et misericordia eius præue- Psal.22.
niet me, & misericordia eius subsequetur me. Nolē- Matt.6.
tem præuenit vt velit, volentem subsequitur ne fru-
stra velit. Cur enim admonemur orare pro inimicis
nostris vtique nolentibus pie viuere, nisi vt deus in
illis operetur vt velint? Item cur admonemur petere Matt.7.
vt accipiamus, nisi vt ab illo fiat quod volumus à
quo factum est vt velimus? Oramus ergo pro inimi-
cis nostris vt misericordia dei præueniat eos, sicut
præuenit & nos: oramus autem pro nobis, vt miseri-
cordia eius subsequatur nos. Tenebatur ita- Oēs nascimur obnoxij iræ dei.C.XXXIII.
que iusta damnatione genus humanum, & omnes
erant iræ filij, de qua ira scriptum est, Quoniam om-
nes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus.
Anni nostri sicut aranea meditabuntur. De qua ira
dicit etiam Iob, Homo enim natus ex muliere bre- Iob.14.
uis vitæ & plenus iræ. De qua ira dicit etiam domi- Ioan.3.
nus Iesus, Qui credit in filium, habet vitam æter-
nam: qui autem non credit in filium, non habet vi-

G tam æternam, sed ira dei manet super eum, Non ait,
veniet, sed manet super eum. Cum hac quippe omnis
Ephe.2. homo nascitur. Propter quod dicit Apostolus, Fui-
mus enim & nos natura filij iræ sicut & cęteri. In hac
ira cum essent homines per originale peccatũ, & tan
to grauius & perniciosius, quanto maiora vel plurá
insuper addiderunt, necessarius erat mediator, hoc
est reconciliator, qui hanc iram sacrificij singularis,
cuius erant vmbrę omnia sacrificia legis & Prophe
Rom.5. tarum, oblatiõe placaret. Vnde dicit Apostolus, Si
enim cũ inimici essemus reconciliati sumus deo per
mortem filij eius, multo magis reconciliati nunc in
Quomo- sanguine eius salui erimus ab ira per ipsum. Cum au
do dicat tẽ deus irasci dicitur, nõ eius significatur pturbatio
deus ira- qualis est in animo irascentis hominis: sed ex huma
sci. nis motibus translato vocabulo, vindicta eius, quæ
non nisi iusta est, iræ nomen accepit. Quod ergo per
mediatorem reconciliamur deo, & accipimus spiri-
tumsanctum, vt ex inimicis efficiamur filij: quotquot
enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei: hæc est gra-
Christus tia dei per Iesum Christũ dominũ nostrum. De
mediator quo mediatore longum est, vt quãta dignum est, tãta
Ca. XX- dicantur, quamuis ab homine dici digne non possint.
XIIII. Quis enim hoc solum congruẽtibus explicet verbis,
H quòd verbum caro factum est, & habitauit io nobis,
vt crederemus in dei patris omnipotentis vnicũ fi-
liũ natũ de spiritusancto & Maria virgine? Ita quip-
pe verbũ caro factũ est, á diuinitate carne suscepta,
non in carnem diuinitate mutata. Carnem porrò hic
hominem debemus accipere, á parte totũ significan
Rom.3. te locutione, sicut dictum est, Quoniam ex operibus
legis nõ iustificabitur omnis caro, id est, omnis ho-
mo. Nã nihil naturæ humanæ in illa susceptione fas
est dicere defuisse, sed naturæ ab omni peccati nexu
omnimodo liberæ: non qualis de vtroq; sexu nascitur
per cõcupiscentiam carnis cum obligatione delicti,
cuius reatus per regenerationem diluitur: sed qualẽ
de virgine nasci oportebat, quem fides matris, nõ li-
bido cõceperat. Quod si vel per nascẽtem corrumpe-
retur eius integritas, non iam ille de virgine nasce-
retur: eumq; falso, quod absit, de virgine Maria natũ
tota confiteretur Ecclesia, quæ imitans eius matrẽ,
quotidie parit mẽbra ei⁹, & virgo est. Lege, si placet,
de virginitate sanctæ Marię meas literas missas ad
illustrem virũ, quem cum honore ac dilectione nomi
Christus, no, Volusianum. Proinde Christus Iesus dei
& deus & filius est, & deus & homo est. Deus ante omnia secu-
homo. la, homo in nostro seculo. Deus quia dei verbũ, deus
Ca. XX- enim erat verbum: homo autẽ, quia in vnitatem per-
XV. sonæ accessit verbo anima rationalis & caro. Quo-
I circa inquantũ deus est, ipse & pater vnũ sunt: inquan
tum autem homo, pater maior est illo. Cũ enim esset
vnicus dei filius, non gratia sed natura, vt esset etiam
plenus gratia, factus est & hominis filius: idemq; ip-
se vtrũque ex vtroque vnus Christus, quia cum in for
ma dei esset, non rapinam arbitratus est, quod natu-
ra erat, id est, esse æqualis deo. Exinaniuit autem se,
formã serui accipiens, non amittens vel minuens for
mam dei. Ac per hoc & minor est factus, & mansit
æqualis, vtrũq; vnus sicut dictũ est: sed est aliud pro-
pter verbum, aliud propter hominem. Propter enim
verbũ æqualis patri, propter hominẽ minor. Vnus
dei filius, idemq; hominis filius: vnus hominis fili⁹,
idemq; dei filius: non duo filij dei, deus & homo, sed
vnus dei filius: deus sine initio, homo á certo initio,
Gratiæ dominus noster Iesus Christus. Hic omnino grã
indicium diter & euidẽter dei gratia cõmendatur. Quid enim
Christi natura humana in homine Christo meruit, vt in vnu-
humani- tatem personæ vnici filij dei singulariter esset assum
tas. Cap. pta? Quæ bona voluntas, cuius boni propositi studiũ,
XXXVI. quæ bona opera præcessere, quibus mereretur iste ho
mo, vt vna fieret persona cũ deo? Nũquid antea fuit
homo, & hoc ei singulare beneficium præstitum est, K
vt singulariter promereretur deum? Nẽpe ex quo ho
mo esse cœpit, non aliud cœpit esse quàm dei filius:
& hoc vnicus, & propter deum verbum, quod illo su-
scepto caro factum est, vtique deus: vt quemadmodũ
est vna persona quilibet homo, anima scilicet ratio-
nalis & caro, ita sit Christus vna persona, verbum &
homo. Vnde naturæ humanæ tanta gloria nullis
præcedentibus meritis sine dubitatione gratuita ni
si quia magna hic & sola dei gratia fideliter & sobrie
considerantibus euidenter ostenditur: vt intelligant
homines per eandem gratiam se iustificari á pecca-
tis, per quam factũ est, vt homo Christus nullum ha-
bere posset peccatum? Sic & eius matrem angelus Lucæ.1.
salutauit, quando ei futurum annunciauit hunc par-
tum. Aue, inquit, gratia plena. Et paulopost: Inueni-
sti, ait, gratiam apud deum. Et hæc quidem gratia
plena, & inuenisse gratiam apud deum dicitur, vt do-
mini sui, imò domini omnium mater esset. De ipso
autem Ioannes Euangelista cum dixisset, Et verbũ
caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus, in-
quit, gloriam quasi vnigeniti á patre, plenum gra-
tiæ & veritatis. Quod ait, Verbum caro factum est:
hoc est plenum gratiæ. Quod ait, Gloriam vnigeni- L
ti á patre: hoc est plenum veritatis. Veritas quippe
ipsa vnigenitus dei filius, non gratia, sed natura.
Gratis suscepit hominem tanta vnitate personæ, vt
idem ipse etiam esset hominis filius. Idem Natiui-
nanque Iesus Christus filius dei vnigenitus, id est, tas Chri-
vnicus dominus noster natus est de spiritusancto & sti. Cap.
Maria virgine. Et vtique spiritussanctus dei do- XXXV
num est, quod quidem & ipsum est æquale donanti. II.
Et ideo deus est etiam spiritussanctus, patre filiõ-
que non minor. Ex hoc ergo quòd de spiritusancto
est secundum hominem natiuitas Christi, quid aliud
quàm ipsa gratia demonstratur? Cum enim virgo
quęsiuisset ab angelo, quomodo id fieret quod ei nũ-
ciabat, quandoquidem illa virum non cognosceret:
respondit angelus, Spiritussanctus superueniet in Lucæ.1.
te, & virtus altissimi obũbrabit tibi. Ideòque & quod
nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Et Io-
seph cum vellet eam dimittere suspicatus adulteram
quam sciebat non de se grauidam, tale responsum ab
angelo accepit, Noli timere accipere Mariam con- Matth.1.
iugem tuam: quod enim in ea natum est, de spiritu-
sancto est, id est, quod tu esse de alio viro suspicaris, de M
spiritusancto est. Nunquid tamen ideo di- Christus
cturi sumus patrem hominis Christi esse spiritum- quõ con-
sanctum, vt deus pater verbum genuerit, spiritussan- ceptus de
ctus hominem, ex qua vtraque substantia Christus spiritusã-
vnus esset, & dei patris filius secũdum verbum, & spi- cto. Cap.
ritussancti filius secũdum hominem: quòd quasi eum XXXV-
spiritussanctus tanquam pater eius de matre virgine III.
genuisset? Quis hoc dicere audebit? Nec opus est
ostendere disputando quanta alia sequantur absur-
da, cum hoc ipsum iam ita sit absurdum, vt nullæ fi-
deles aures id valeant sustinere. Proinde sicut confi- 3.sen.dist.
temur, dominus noster Iesus Christus qui de deo deus 6.c. & ne.
homo autẽ natus est de spiritusancto & Maria virgi-
ne, vtraque substãtia diuina scilicet atq; humana, fi-
lius est vnicus dei patris omnipotentis, de quo pro-
cedit spiritussanctus. Quomodo ergo dicimus Chri-
stum natum de spiritusancto, si non eum genuit spiri-
tussanctus? An quia fecit eum? quoniam dominus
noster Iesus Christus inquantum deus est, omnia
per ipsum facta sunt: inquantum autem homo est, &
ipse factus est, sicut Apostolus dicit, Factus est enim Ioan.1.
ex semine Dauid secundum carnem. Sed cum illam Rom.1.
creaturam quam virgo concepit & peperit, quamuis 3.sen.dist.
ad solam personam filij pertinentẽ, tota Trinitas fe- 4.cap.1.
cerit, neq; enĩ separabilia sunt opera Trinitatis, cur
in ea faciẽda solus spiritussanctus noiatus est? An &
quando

A quando vnus triũ in aliquo opere nominatur, vniuersa operari trinitas intelligitur? Ita vero est, & exemplis doceri põt. Sed nõ est in hoc diutius immorandũ.
Matth. 1. Illud enim mouet, quomodo dictũ sit, Natus de spiritusancto, cum filius nullo modo sit spiritussancti. Neq; enim quia mũdũ istũ fecit deus, dici eũ fas est dei filiũ, aut eũ natũ de deo, sed factũ, vel creatũ, vel conditũ, vel institutũ ab illo, vel si quid huiusmodi recte possumus dicere. Hunc ergo cũ cõfiteamur natũ de spiritusancto & Maria virgine, quomodo non sit filius spiritussancti, & sit filius virginis Mariæ, cũ & de illo & illa sit natus, explicare difficile est. Proculdubio quippe non sic de illo vt de patre: sic aũt de illa vt de matre natus est.

Vox nasci, varie accipit. Caput. XXXIX. Non igitur cõcedendum est, quicquid de aliqua re nascitur, cõtinuo eiusdẽ rei filiũ nuncupandũ. Vt enim omittã alia: aliter de homine nasci filiũ, aliter capillũ, pediculũ, vel lũbricũ, quorũ nihil est filius. Vt ergo hæc omittã, quoniam tãtæ rei deformiter cõparantur, certe qui nascuntur ex aqua & spiritusancto nõ aquæ filios eos rite dixerit quispiã, sed planè dicitur filij dei patris & matris ecclesiæ. Sic ergo de spiritusancto natus est filius dei patris non spiritussancti. Nã & illud quod de capillo & de cæteris diximus, ad hoc tantum valet, vt admoneamur, nõ omne qđ de aliquo nascit͂, etiã filiũ eius
B de quo nascitur posse dici. Sicut nõ oẽs qui dicuntur alicuius filij, cõsequens est vt de illo etiã nati esse dicantur, sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiã filij gehennæ, non ex illa nati, sed in illã præparati, sicut filij regni qui præparantur in regnũ.

Christum natũ esse de spiritusancto, qđ significet. Ca. XL. Cũ itaq; de aliquo nascatur aliquid etiã nõ eo modo vt sit filius, nec rursus oĩs qui dicitur filius, de illo sit natus cuius dicitur filius, profecto modus iste quo natus est Christus de spiritusancto nõ sicut filius, & de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam dei: qua homo nullis præcedẽtibus meritis, in ipso exordio naturæ suæ quo esset cœpit, verbo dei copularetur in tãtam personæ vnitatẽ, vt idẽ ipse esset filius dei qui filius hominis, & filius hominis qui filius dei: ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodãmodo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum posset admittere. Quæ gratia propterea per spiritũsanctũ fuerat significanda, quia ipse propriè sic est deus, vt dicatur etiam dei donum. Vnde sufficienter loqui perlongũ esset: si tamen id fieri potest, valde prolixæ disputationis est.

Christus pctõ̃ factus. Ca. XLI. Nulla igit͂ voluptate carnalis concupiscentiæ seminatus siue conceptus est, & ideo nullum peccatũ originaliter trahens, dei quoq; gratia verbo patris vnigenito, non gratia filio sed na
C tura, in vnitate personæ modo mirabili & ineffabili adiunctus atq; cõcretus, & ideo nullum peccatum & ipse committens, tamen propter similitudinem carnis peccati, in qua venerat, dictus est & ipse peccatum sacrificandus ad diluenda peccata. In veteri
Oseæ. 4. quippe lege peccata vocabantur sacrificia pro peccatis. Quod vere iste factus est cuius erant vmbræ
2. Cor. 5. illa. Hinc Apostolus cum dixisset, Obsecramus pro Christo reconciliari deo: continuo subiungit atq; ait, Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos simus iustitia dei in ipso. Non ait, vt in quibusdam mendosis codicibus legitur, Is qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, tanquam pro nobis Christus ipse peccauerit: sed ait, Eum qui non nouerat peccatum, id est Christum, pro nobis peccatum fecit deus, cui reconciliandi sumus: hoc est sacrificiũ pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ipse ergo pctõ̃ vt nos iustitia: nec nostra, sed dei simus: nec in nobis, sed in ipso: sicut ipse peccatum nõ suum, sed nostrum: nec in se, sed in nobis constitutũ, similitudine carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstrauit: vt quoniã peccatũ ei nõ inerat, ita quodãmodo peccato moreretur dum moritur carne, in qua erat similitudo peccati: & cum se- D
cundũ vetustatem peccati nunq̃ ipse vixisset, nostrã ex morte veteri, qua in peccato mortui fueramus, reuiuiscentẽ vitam noua sua resurrectione signaret.

Ipsum est quod in nobis celebratur, magnũ baptismatis sacramentum, vt quicunq; ad istã pertinẽt gratiã, moriãtur peccato, sicut ipse peccato mortuus dicitur: quia mortuus est carni, hoc est peccati similitudini: & viuant de lauacro renascendo, sicut ipse de sepulchro resurgẽdo, quãlibet corporis ætatem gerant. Bapti- sma. Ca. XLII.

A paruulo enim recens nato vsq; ad decrepitũ senem, sicut nullus prohibendus est à baptismo, ita nullus est qui nõ peccato moriatur in baptismo: sed paruuli tantũ originali, maiores autẽ etiam ijs omnibus moriuntur peccatis, quæcunq; male viuẽdo addiderunt ad illud, quod nascendo traxerunt. Baptism⁹ infantũ & senũ. Ca. XLIII.

Sed ideo etiam ipsi peccato mori plerunq; dicuntur, cũ proculdubio non vni, sed multis peccatis omnibusq; moriantur, quæcunq; iam propria commiserunt, vel cogitatiõe, vel locutiõe, vel opere: quia etiã per singularem numerũ pluralis numerus significari solet, sicut ait ille: Vterũq; armato milite cõplẽt. quãuis hoc multis militib⁹ fecerint. Et in nostris literis legitur, Ora ergo ad dominum, vt auferat à nobis serpentem. Non ait serpentes, quos patiebatur populus vt hoc diceret, & innumerabilia talia. Cum vero & illud originale vnũ plurali numero significatur, quando dicimus in peccatorum remissionem baptizari paruulos, nec dicimus in remissionem peccati: E illa est cõtraria locutio, qua per pluralẽ locutionem significat͂ numerus singularis. Sicut de Herode mortuo in Euãgelio dictũ est: Mortui sunt enim qui quærebãt animã pueri. Non dictum est, mortuus est. Et in Exodo, Fecerunt, inquit, sibi deos aureos: cũ vnũ vitulum fecerint tantum, de quo dixerũt: Hi sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti. Et hic ponentes pluralem pro singulari. Figura ἐπίφωνις qua nũer⁹ accipit͂ p nũero. C. XLIIII. Æneid. 2. Nũeri. 21 2. sen. dist. 33. ca. Et qđ. & cap. alioquin. Matth. 2. Exod. 32.

Quanuis & in illo peccato vno, quod per vnum hominẽ intrauit in mundum, & in omnes homines pertrãsijt, propter quod etiã paruuli baptizantur, possint intelligi plura peccata, si vnũ ipsum in sua quasi mẽbra diuidat͂ singula, nã & superbia est illic, qua homo in sua potius esse, quàm in dei potestate dilexit. Et sacrilegiũ, quia deo non credidit: & homicidiũ, quia semetipsum præcipitauit in mortem: & fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanæ serpẽtina suasiõe corrupta est: & furtũ, quia cibus prohibitus vsurpatus est: & auaritia, quia plusquã illi sufficere debuit appetiuit: & si quid aliud in hoc vno admisso diligẽti cõsideratione inueniri potest. Vno peccato comprehendi plura. Ca. XLV. 2. sen. dist. 33. cap. qđ vero. F

Parentũ quoq; peccatis paruulos obligari, nõ solũ primorũ hominũ, sed etiã suorũ, de quibus ipsi nati sunt, nõ improbabiliter dicitur. Illa quippe diuina sententia, Reddã peccata patrũ in filios: tenet eos vtiq; anteq̃ per regenerationẽ ad testamentũ nouũ incipiãt pertinere. Qđ testamẽtum prophetabatur cũ diceret͂ per Ezechielẽ, nõ accepturos filios peccata patrũ suorũ, nec alterius futurã in Israël parabolã illã, Patres mãducauerunt vuã acerbã, & dẽtes filiorũ obstupuerunt. Ideo enĩ quisq; renascitur, vt soluatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur. Nam peccata quæ male agẽdo postea cõmittuntur, possunt & pœnitendo sanari, sicut etiã post baptismum fieri videmus. Ac per hoc non ob aliud est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, vsq; adeo, vt etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat, In iniquitatibus conceptus sum & in peccatis mater mea me in vtero aluit. Neq; hic dixit, In iniquitate vel peccato, cum & hoc recte dici posset: sed iniquitates & peccata dicere maluit. Quia & in illo vno quod in omnes homines pertransijt, atq; tam magnum est, vt in eo mutaretur & conuerteretur in necessitatem mortis humana natura, sicut Peccatis parẽtum obligari filios. Ca. XLVI. Ezech. 38 Psal. 50. Rom. 5.

G supra disserui, reperiuntur plura peccata, & alia parẽ
tum, qui etsi non ita possunt mutare naturam, reatu
tamen obligant filios, nisi gratuita gratia & mise-
Quousq; ricordia diuina subueniat. Sed de peccatis alio-
maiorum rum parentum, quibus ab ipso Adam vsque ad patrẽ
pctã pro- suum, progeneratoribus suis quisque succedit, nõ im-
pagentur merito disceptari potest: vtrum omnium malis acti-
nõ teme- bus & multiplicatis delictis originalibus, qui nasci-
re desinẽ tur implicetur, vt tanto peius quanto posterius quis-
dum. Ca. que nascatur. An propterea deus in tertiam & quar-
XLVII tam generationem de peccatis parentum eorũ poste
2.sen.dist. ris comminetur, quia iram suam quantum ad proge
33.cap.de neratorum suorum culpas non extendit vlterius mo
hoc. deratione miserationis suæ: ne illi quibus regene-
rationis gratia non confertur, nimia sarcina in ipsa
sua æterna damnatione premerentur, si cogerentur
ab initio generis humani omnium præcedentium
parentum suorum originaliter peccata contrahere,
& pœnas pro eis debitas pendere. An aliud aliquid
de re tanta in scripturis sanctis diligentius perscru-
H tatis atque tractatis, valeat vel non valeat reperiri,
Abolitio temere non audeo affirmare. Illud tamen vnum
origina- peccatum, quod tam magnum in loco & habitu tan-
lis pecca- tæ infœlicitatis admissum est, vt in vno homine ori-
ti. C.XL ginaliter atque, vt ita dixerim, radicaliter totum ge-
VIII nus humanum damnaretur, non soluitur ac diluitur
2.sen. disti. nisi per vnum mediatorem dei & hominum hominẽ
33.c.hic quæ Christum Iesum, qui solus potuit ita nasci vt ei opus
ri solet. non esset renasci. Non enim renascebantur,
Christus qui baptismate Ioannis baptizabantur, à quo & ipse
baptizat⁹ baptizatus est, sed quodam præcursorio illius mini-
à Ioanne. sterio qui dicebat, Parate viam domino: huic vni in
Ca. XL- quo solo renasci poterant parabantur. Huius enim
IX. baptismus est non in aqua tantum, sicut fuit Ioan-
nis, verumetiam in spiritusancto, vt de illo spiritu
regeneretur quisquis in Christũ credit, de quo Chri
stus regeneratus regeneratione non eguit. Vnde
vox illa patris quæ super baptizatum facta est. Ego
hodie genui te: non vnum illum temporis diem quo
baptizatus est, sed immutabilis æternitatis osten-
dit, vt illum hominem ad vnigeniti personam perti-
nere monstraret. Vbi enim dies nec hesterni fine
inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper ho-
diernus est. In aqua ergo voluit baptizari à Ioanne,
non vt eius iniquitas vlla dilueretur, sed vt magna
commendaretur humilitas. Ita quippe nihil in eo ba
I ptismus quod ablueret, sicut mors nihil quod puni-
ret, inuenit: vt diabolus veritate iustitiæ, non violen
tia potestatis oppressus & victus, quoniam ipsum si-
ne vllo peccati merito iniquissime occiderat, per ip-
sum iustissime amitteret quos peccati merito detine
bat. Vtrumque igitur ab illo, id est, & baptismus &
mors certe dispensationis causa, non miseranda ne-
cessitate, sed miserante potius voluntate susceptum
est: vt vnus peccatum tolleret mundi, sicut vnus pec-
catum misit in mũdum, hoc est, in vniuersum genus
Gfa abo- humanum. Nisi quòd ille vnus vnum pecca-
leri oĩa tum misit in mundum, iste vero vnus non solum vnũ
peccata. illud, sed cuncta simul abstulit quæ addita inuenit.
Ca.L. Vnde dicit Apostolus, Non sicut per vnum peccan
Rom.5. tem, ita est & donum. Nam iudicium quidem ex vno
in condemnationem: gratia autem ex multis deli-
ctis in iustificatiõem. Quia vtique illud vnum quod
originaliter trahitur, etiam si solum sit, obnoxios
damnationi facit, gratia vero ex multis delictis iu-
stificat hominem, qui præter illud vnum quod com-
muniter cum omnibus originaliter traxit, sua quo-
que propria multa commisit. Veruntamẽ quod
Renati i paulo post dicit, Sicut per vnius delictum in omnes
Christo li homines ad condemnationem, ita & per vnius iusti-
beramur. tiam in omnes homines ad iustificationem vitæ: sa-
Ca.LI. tis indicat ex Adam neminem natũ, nisi damnatio-
ne detineri, & neminem nisi in Christo renatum à dã- K
natione liberari. De qua per vnum hominẽ pœ Baptis-
na, & per vnum hominem gratia cum locutus fuisset, mi myste
quãtum illi epistolæ suæ loco sufficere iudicauit, de- rii. Cap.
inde sacri baptismatis in cruce Christi grãde myste- LII
rium commendauit: eo modo, vt intelligamus nihil
aliud esse in Christo baptismum nisi mortis Christi
similitudinem: nihil autem aliud mortem Christi cru
cifixi, nisi remissiõis peccati similitudinem: vt quem-
admodum in illo vera mors facta est, sic in nobis ve-
ra remissio peccatorum: & quemadmodũ in illo vera
resurrectio, ita in nobis vera iustificatio. Ait enim,
Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt Rom.6.
gratia abundet? Dixerat enim superius, Vbi enim Rom.5.
abũdauit peccatum, ibi superabũdauit gr̃a. Et ideo
quæstionem sibijpsi proposuit, vtrum propter abun-
dantiam gratiæ cõsequendam in peccato sit perma-
nendũ. Sed respondit, Absit. Atque subiecit. Si mor
tui sumus peccato, quomodo viuemus in illo? Dein- De cons.
de vt ostenderet nos mortuos esse peccato, An igno- dist.4.ca.
ratis, inquit, quoniam quicunque baptizati sumus in vt ostẽde-
Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Si er- ret.
go hinc ostẽdimur mortui esse peccato, quia in mor-
te Christi baptizati sumus, profecto & paruuli qui L
baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in
morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictũ
est, Quicunque enim baptizati sumus in Christo Ie
su, in morte ipsius baptizati sumus. Et ideo dictum
est, vt probaretur mortuos nos esse peccato. Cui au-
tem peccato paruuli renascendo moriũtur, nisi quod
nascendo traxerunt? Ac per hoc etiam ad ipsos per-
tinet quod sequitur, dicens, Consepulti enim sumus
illi per baptismum in mortem, vt quemadmodum sur
rexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita &
nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complan-
tati facti sumus similitudini morti eius, simul & re-
surrectionis erimus, hoc scientes, quia vetus homo
noster simul crucifixus est, vt euacuetur corpus pec-
cati, vt vltra non seruiamus peccato: Qui enim
mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autẽ mor-
tui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam
viuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens
à mortuis, iam non moritur, & mors illi vltra non
dominabitur. Quod enim mortuus est peccato,
mortuus est semel: quod autem viuit, viuit deo. Ita
& vos existimate vos mortuos quidem esse pecca-
to, viuere autem deo in Christo Iesu. Hinc enim pro- M
bare cœperat non esse nobis permanendum in pec-
to, vt gratia abundaret, & dixerat, Si mortui sumus
peccato, quomodo viuemus in eo? Atq; vt ostẽderet
mortuos nos esse peccato, subiecit, An ignoratis qm̃
quicũque baptizati sumus, in Christo Iesu, in morte
illius baptizati sumus? Sic itaq; totũ locũ istum con
clusit, vt cœpit. Mortem quippe Christi sic insinuauit
vt etiam ipsum mortuũ diceret esse peccato. Cui pec
cato, nisi carnis, in qua erat, non peccatum, sed simi-
litudo peccati, & ideo nomine appellat peccati? Ba-
ptizatis itaque in morte Christi, in qua non solum
maiores, verumetiam paruuli baptizantur, ait, Sic
& vos, id est, quemadmodum Christus, sic & vos exi-
stimate vos mortuos esse peccato, viuere autem deo
in Christo Iesu. Quicquid igitur gestum est Crux. se-
in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione tertio pultura,
die, in ascẽsione in cœlum, & in sede ad dexteram pa- resurre-
tris: ita gestum est, vt his rebus non mystice tantum ctio, ascen
dictis, sed etiam gestis configuraretur vita Christia sio, quô
na quæ hic geritur. Nam propter eius crucem di- ad nos p-
ctum est, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam tineant.
crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Propter Ca.LIII
sepulturam, Consepulti enim sumus cum Christo per Gal.5.
baptismum in mortem. Propter resurrectionem, Vt Rom.6.
quemadmodum Christus resurrexit à mortuis per
gloriam

tatis, A gloriā patris, ita & nos in nouitate vitę ambulem⁹.
gratiam. Propter ascensionē vero in cœlū, sedem&q; ad dexte-
Col. 3. ram patris. Si autem resurrexistis cum Christo, quę
sursum sunt quærite: vbi Christus est ad dexterā dei
sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super ter-
ram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est
Iudiciū. cum Christo in deo. Iam vero quod de Christo
Caput. cōsitemur futurum, quoniam de cœlo venturus est,
LIIII. viuos iudicaturus & mortuos, non pertinet ad vitam
nostram quæ hic geritur, quia nec in rebus gestis
eius est, sed in fine seculi gerendis. Ad hoc pertinet
quod Apostolus secutus adiunxit, Cum Christus ap
paruerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum illo
Iudicare in gloria. Duobus autem modis accipi po-
viuos & test, quod viuos & mortuos iudicabit: siue vt vi-
mortuos. uos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed
Ca. LV. adhuc in ista carne viuentes inuenturus est eius ad-
uentus. Mortuos autem qui de corpore priusquam
veniat exiere vel exituri sunt. Siue viuos iustos, mor
tuos autem iniustos, quoniam iusti quoq; iudicabun
tur. Aliquando enim iudicium dei ponitur in malo.
Ioan. 5. Vnde illud est, Qui autem male egerunt, in resur-
B rectionem iudicij. Aliquando & in bono, secundum
Psal. 53. quod dictum est: Deus in nomine tuo saluum me fac,
& in virtute tua iudica me. Per iudicium quippe
dei fit ipsa bonorum malorumq; discretio, vt libe-
randi à malo, non perdendi cum malis, boni ad dexte
Psal. 42. ram segregentur. Propter quod ille clamabat, Iudi-
ca me deus. Et quid dixerat velut exponens, & discer
Spiritus- ne inquit causam meā de gente non sancta. Cum
sanctus. autem de Iesu Christo filio dei vnico domino no-
Caput. stro, quod ad breuitatem confessionis pertinet di-
LVI. xerimus, adiungimus sic credere nos & in spiritum
sanctum, vt illa Trinitas compleatur quæ deus est,
Deinde sancta commemoratur ecclesia. Vnde da-
tur intelligi rationalem creaturam ad Hierusalem
liberam pertinentem, post commemorationem crea
toris, id est, summæ illius trinitatis fuisse subdendā.
Quoniam quicquid de homine Christo dictum est,
ad vnitatē personæ vnigeniti pertinet. Rectus itaq;
confessionis ordo poscebat, vt trinitati subiungere-
Ecclesia. tur ecclesia, tanquam habitatori domus sua, & deo
templum suum, & conditori ciuitas sua. Quæ tota
hic accipienda est, non solum ex parte qua peregri-
natur in terris à solis ortu vsq; ad occasum laudans
nomen domini, & post vetustatis captiuitatem can-
tans canticum nouum: verum etiā ex illa quæ in cœ-
lis semper ex quo condita est cohæsit deo, nec vllum
C sui casus malum experta est. Hæc in sanctis angelis
beata persistit, & suę parti peregrinanti sicut oportet
opitulatur: quia vtraq; vna erit cōsortio æternitatis,
& nunc vna est vinculo charitatis, quæ tota institu-
ta est ad colendum vnum deum. Vnde nec tota, nec
vlla pars eius vult se coli pro deo, nec cuiquam esse
deus pertinenti ad templum dei, quod ædificatur ex
dijs quos facit non factus deus. Ac per hoc spiritus
sanctus si creatura nō creator esset, profecto creatu-
ra rationalis esset. Ipse enim esset summa creatura,
& ideo in regula fidei non poneretur ante ecclesiam,
quia & ipse ad ecclesiam pertineret in illa eius parte
quæ in cœlis est. Nec haberet templum, sed etiam
ipse templum esset. Templum autem habet de quo
1 Cor. 6. dicit Apostolus, Nescitis quia corpora vestra tem-
plum sunt spiritussancti, qui in vobis est, quem ha-
2 Cor. 6. betis à deo? De quibus alio loco dicit. Nescitis quia
corpora vestra mēbra Christi sunt? Quomodo ergo
deus non est qui templum habet? Aut minor Chri-
sto est cuius membra templum habet? Neque enim
aliud templum eius, & aliud templum dei est, cum
1 Cor. 3. idem dicat Apostolus. Nescitis, quia templum dei
estis. Quod vt probaret, adiecit, Et spiritus dei ha-
bitat in vobis. Deus ergo habitat in templo suo, nō

solum spiritussanctus, sed etiam pater & filius, qui D
etiam de corpore suo, per quod factus est caput ec-
clesiæ, quæ in hominibus est, vt sit ipse in omnibus
primatum tenens, ait, Soluite templum hoc & in tri- Ioan. 2.
duo suscitabo illud. Templum ergo dei, hoc est to-
tius summæ illius trinitatis, sancta est ecclesia, sci-
licet vniuersa in cœlo & in terra. Sed de illa quę Stabili-
in cœlis est, affirmare quid possumus, nisi quod nul- tas ange-
lus in ea malus est, nec quisquam deinceps de illa ce- lorū, Ca.
cidit aut casurus est, ex quo deus angelis peccanti- LVII.
bus non pepercit, sicut scribit Apostolus Petrus, sed 2 Petri. 2.
carceribus caliginis inferni retrudens tradidit in
iudicio puniendos reseruari. Quomodo au- Vocabu-
tem se habeat beatissima illa & superna societas, quę la Ange-
ibi sint differentiæ personarum, vt cum omnes tan- lorū. Cap.
quam generali nomine angeli nuncupentur, sicut in LVIII.
epistola ad Hebræos legimus: Cui enim Angelo- Heb. 1.
rum deus dixit aliquando, Sede à dextris meis? hoc
quippe modo significauit omnes vniuersaliter an- Psal. 109.
gelos dici: sint tamen & illic archangeli: & vtrū ijdē
archangeli nominentur virtutes, atq; ita dictum sit,
Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum Psal. 148
omnes virtutes eius: ac si diceretur, laudate eum om
nes Angeli eius, laudate eum omnes archangeli: & E
quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus
vniuersam ipsam cœlestem societatem videtur Apo
stolus esse complexus dicendo, Siue sedes, siue do- Col. 1.
minationes, siue principatus, siue potestates, dicant
qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt,
ego me ista ignorare cōfiteor. Sed nec illud quidem πλανῆται
certum habeo, vtrum ad eandem societatē pertineāt,
sol & luna & cuncta sydera, quamuis nonnullis lucida
corpora esse, non cum sensu vel intelligentia videan-
tur. Itemq; Angeli, quis explicet cum qualibus Corpora
corporibus apparuerint hominibus, vt non solum Angelo-
cernerentur, verum etiam tangerentur, & rursus nō rum. Ca.
solida corpulentia, sed spiritali potentia quasdam LIX.
visiones, non oculis corporeis, sed spiritalibus vel
mentibus ingerant, vel dicant aliquid non ad au-
rem forinsecus, sed intus in animo hominis, etiam
ibidem ipsi constituti sicut scriptum est in Prophe-
tarum libro, Et dixit mihi Angelus qui loquebatur Zach. 2.
in me: non enim ait, qui loquebatur ad me, sed in me.
Vel appareant & in somnis, & colloquantur more
somniorum. Habemus quippe in Euangelio, Ecce Matt. 1.
Angelus domini apparuit illi in somnis dicens. His
enim modis velut indicant se Angeli contrectabilia
corpora non habere. Faciuntq; difficillimam quæ- F
stionem, quomodo patres eis pedes lauerint, quomo
do Iacob cum Angelo tam solida contrectatione lu-
ctatus sit. Cū ista quæruntur, & ea sicut potest quisq;
coniectat, non inutiliter exercentur ingenia, si adhi-
beatur disceptatio moderata, & absit error opinan-
tiū se scire quod nesciunt. Quid enim opus est vt hæc
atq; huiusmodi affirmētur vel negentur, vel definiā-
tur cum discrimine, quando sine crimine nesciun-
tur? Magis opus est dijudicare atque dinosce- Artes sa-
re, cum se satanas transfigurat velut Angelum lu- tanæ eui-
cis, ne fallendo ad aliqua perniciosa seducat. Nam tandæ.
quando sensus corporis fallit, mentem vero non mo- Ca. LX.
uet à vera rectaq; sententia, qua quisq; vitam fidelem
gerit, nullum est in religione periculum. Vel cum se
bonum fingens, ea facit siue dicit, quæ bonis Ange-
lis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error
Christianæ fidei periculosus, aut morbidus. Cum ve
ro per hæc aliena ad sua incipit ducere, tunc eum di-
gnoscere, nec ire post eum, magna & necessaria vigi
lantia est. Sed quomodo vnusquisq; hominum ido-
neus est omnes mortiferos eius dolos euadere, nisi
regat atq; tueatur deus? Et ipsa huius rei difficultas
ad hoc est vtilis ne sit spes sibi quisq; aut homo alter
alteri, sed deus suis oībus. Id enim nobis potius ex-

G pedire prorsus piorum ambigit nemo. Hæc
Ecclesia ergo quæ in sanctis angelis & virtutibus dei est Ec
angelorũ clesia, tunc nobis sicuti est innotescet, cum ei coniũ
& nostra. cti fuerimus in finem, ad simul habendam beatitudi
Caput. nem sempiternam. Ista vero quæ ab illa peregrina
LXI. tur in terris, eo nobis notior est quod in illa sumus,
& quia hominum est, quod & nos sum⁹. Hæc sangui
ne mediatoris nullum habentis peccatum, ab omni
Rom.8. redempta est peccato, ciusque vox est, Si deus pro
nobis quis contra nos? Qui filio proprio suo non pe
percit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Non
enim pro angelis mortu⁹ est Christus. Sed ideo etiã
pro angelis fit quicquid hominum per eius mortem
redimitur & liberatur à malo, quoniam cum eis
quodãmodo redit in gratiam post inimicitias quas
inter homines & sanctos angelos peccata fecerunt,
& ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius ange
Christus licæ detrimenta reparantur. Et vtique noue
instaurat runt sancti angeli docti à deo, cuius veritatis æter
oia. Cap. na contemplatione beati sunt, quãti sunt, quanti nu
LXII. meri supplementum de genere humano integritas
Ephe.1. illius ciuitatis expectet. Propter quod ait Aposto
lus, instaurari omnia in Christo quæ in coelis sunt &
quæ in terris. In ipso quippe instaurãtur quę in coe
H lis sunt, cũ id quod inde in angelis lapsum est ex ho
minibus redditur. Instaurãtur autem quæ in terris
sunt, cũ ipsi homines qui prædestinati sunt ad æter
nam vitam à corruptionis vetustate renouantur. Ac
sic p illud singulare sacrificiũ, ĩ quo mediator est im
molatus, quod vnum multæ in lege victimæ figura
bant, pacificãtur coelestia cum terrestribus, & terre
Col.1. stria cum coelestibus. Quoniã sicut idem Apostolus
dicit, In ipso complacuit omnem plenitudinem diui
nitatis inhabitare, & per eum reconciliari omnia in
ipsum, pacificans per sanguinẽ crucis eius, siue quæ
Pax re in coelis sunt, siue quæ in terris. Pax ista præ
gni coele cellit, sicut scriptum est, omnẽ intellectum, neq; sciri
stis. Cap. à nobis nisi cum ad eam venerimus potest. Quomo
LXIII. do enim pacificantur coelestia nisi in nobis, id est, cõ
cordando nobiscum? Nam ibi semper est pax, & in
ter se vniuersis intellectualib⁹ creaturis, & cum suo
creatore. Quæ pax præcellit, vt dictum est, omnem
intellectum, sed vtiq; nostrum, nõ eorum qui semper
vident faciem patris. Nos autem quantuscũq; sit in
nobis intellectus humanus, ex parte scimus, & vide
mus nunc per speculum in ęnigmate. Cũ vero æqua
I les angelis dei fuerimus, tunc quemadmodum & ipsi
videbimus facie ad faciem, tãtamq; pacem habebi
mus ergo eos, quantam & ipsi erga nos, quia tantũ
eos dilecturi sumus, quantum ab eis diligimur. Itaq;
pax eorum nota nobis erit, quia & nostra talis ac tã
ta erit, nec præcellet tunc intellectum nostrum. Dei
vero pax quæ illic est erga eos, & nostrum & illorum
intellectũ sine dubitatione præcellet. De ipso quip
pe beata est rationalis creatura quæcunque beata
est, non ipse de illa. Vnde secundum hoc melius ac
Pax dei. cipitur quod scriptum est, Pax dei quæ præcellit
omnem intellectum: vt in eo quod dicit, omnem, nec
ipse intellectus sanctorum angelorum esse possit ex
emptus, sed dei solus. Neque enim & ipsius intelle
Remissio ctum pax eius excellit. Concordant autẽ an
peccato geli nobiscum etiam nunc cum remittuntur nostra
rum. Ca. peccata. Ideo post commemorationem sanctæ Ec
LXIIII clesiæ in ordine cõfessionis ponitur, remissio pecca
torum. Per hanc enim stat Ecclesia quę in terris est,
p hanc non perit quod perierat & inuentum est. Ex
cepto quippe baptismatis munere, quod contra ori
ginale peccatum donatum est, vt quod generatione
attractum est, regeneratione detrahatur, & tamen
actiua quoq; peccata quæcunq; corde, ore, opere cõ
missa inuenerit, tollit, Hac ergo excepta magna in
dulgentia, vnde incipit hominis renouatio, in qua

soluitur omnis reatus & ingeneratus & additus, ipsa K
etiam vita cætera iam ratione vtentis ætatis, quan
talibet præpolleat foecunditate iustitiæ, sine remis
sione peccatorum nõ agitur, Quoniam filij dei quã
diu mortaliter viuunt, cũ morte confligunt. Et quã
uis de illis sit veraciter dictum, Quotquot spiritu Rom.8.
dei aguntur, hi filij sunt dei: sic tamen spiritu dei ex
citantur & tanquam filij dei proficiunt ad deum, vt
etiam spiritu suo, maxime aggrauante corruptibili
corpore, tanquam filij hominum quibusdam moti
bus humanis deficiant ad seipsos, & ideo peccent.
Interest quidem quantum satis dicitur, Neque enim Crimen
quia peccatum est omne crimen, ideo crimen est Peccatũ.
etiam omne peccatum. Itaque sanctorum hominum
vitam, quandiu in hac morte viuitur, inueniri posse
dicimus sine crimine: peccatum autem si dixerimus
quia non habem⁹, vt ait sanctus Apostolus, nosmet 1.Ioan.1.
ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.
Sed neque de ipsis criminibus quamlibet magnis Poenitẽ
remittendis in sancta Ecclesia, dei desperanda est tia. Cap.
misericordia agentibus poenitentiam secũdum mo LXV.
dum sui cuiusque peccati. In actione autem poenitẽ De poe
tiæ, vbi tale crimen commissum est, vt is qui commi ni. dis.1.c.
sit, à Christi etiam corpore separetur, non tam con in actio
siderandá est mensura temporis quàm doloris, Cor ne.4. sen.
enim contritum & humiliatũ deus non spernit. Ve dist.20.c.
rum quia plerũque dolor alterius cordis occultus est Si vero.
alteri, neque in aliorum notitiam per verba vel quę L.
cũque alia signa procedit, cum sit coram illo cui di
citur, Gemitus meus à te non est absconditus: recte
constituuntur ab ijs qui Ecclesiæ præsunt tempora
poenitentiæ, vt fiat etiam satis Ecclesiæ, in qua re
mittuntur ipsa peccata: Extra eam quippe non re
mittuntur. Ipsa nanque proprie spiritumsanctũ pi
gnus accepit, sine quo non remittũtur vlla peccata,
ita vt quibus dimittuntur consequantur vitam æter
nam. Magis enim propter futurum iudiciũ sit Iudicium
remissio peccatorum. In hac autem vita vsqueadeo futurum
valet quod scriptum est, Graue iugum super filios peccatis
Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsq; in poenã prę
diem sepulturæ in matrem omnium, vt etiam paruu scribet.
los videam⁹ post lauacrum regenerationis diuerso Caput.
rum malorum afflictione cruciari: vt intelligamus LXVI.
totum quod salutaribus agitur sacramentis, magis
ad spem futurorum bonorum, quàm ad retentionẽ
vel adeptionem præsentium pertinere. Multa etiã
mala hic videntur ignosci & nullis supplicijs vindi
cari, sed eorum poenæ reseruantur in posterũ. Ne M
que enim frustra ille proprie dicitur dies iudicij, quã
do venturus est iudex viuorum atque mortuorum.
Sicut ecõtrario vindicantur hic aliqua, & tamen si
remittuntur, profecto in futuro seculo non nocebũt.
Propterea de quibusdam temporalibus poenis quæ
in hac vita peccantibus irrogãtur, eis quorum pec
cata delentur ne reseruentur in finem, ait Apostol⁹, 1.Cor.11.
Si enim nosmetipsos iudicaremus, à domino non
iudicaremur. Cum iudicamur autẽ à domino, cor
ripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Cre Titulus
duntur autem à quibusdam etiam ij qui nomẽ Chri fidei an
sti non relinquunt, & eius lauacro in Ecclesia bapti sit profu
zantur, nec ab ea vllo schismate vel hæresi præcidũ tur⁹. Ca.
tur, in quantislibet sceleribus viuant, quę nec diluãt, LXVII.
poenitendo, nec eleemosynis rediment, sed in eis vs
q; ad huius vitæ vltimum diem pertinacissime per
seuerent, salui futuri per ignem: licet pro magnitu Purgato
dine facinorum flagitiorumq; diuturno, non tamen rium.
æterno igne puniri. Sed qui hoc credũt, & tamen ca
tholici sunt, humana quadam beneuolentia mihi fal
li videntur. Nã scriptura diuina aliud consulta re
spondet. Librũ autem de hac quæstione scripsi, cui⁹
titul⁹ est, de fide & operib⁹. Vbi secundũ scripturas Cap.14.
sanctas, quantũ deo adiuuante potui, demõstraui eã 15. & 16.
fidem

A fidẽ saluos facere, quã satis euidenter expressit Paulus Apostol⁹ dicẽs, In Christo enĩ Iesu neq; circũcisio quicquã valet, neq; præputiũ, sed fides quæ bñ p dilectionem operatur. Si autẽ male & non bene operatur, pculdubio secundũ Apostolũ Iacobũ, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait, Si fidem dicat se quisquã habere, opera autẽ non habeat, nunquid poterit fides saluare eũ? Porrò autẽ si homo sceleratus propter fidem solam per ignem saluabitur, & sic est accipiendum quod ait beatus Paulos Apostol⁹, Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: poterit ergo saluare sine operibus fides, & falsum erit quod dixit eius coapostolus Iacobus. Falsum erit & illud quod idem ipse Paulus dixit, Nolite, inquit, errare, neq; fornicatores, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; auari, neq; maledici, neq; ebriosi, neq; rapaces regnum dei possidebunt. Si enim etiã in istis perseuerantes criminibus, tamẽ propter fidẽ Christi salui erũt, quomodo in regno dei non erunt?

Gal.5.
Iacobi.2.
1.Cor.3.
1.Cor.6.

Per ignẽ saluari. Caput. LXVIII.

Sed quia hæc Apostolica manifestissima & apertissima testimonia falsa esse non possunt, illud quod obscure dictum est de iis qui superædificant supra fundamentum quod est Christus, non aurũ, non argentum, non lapides preciosos, sed ligna, fœnũ, stipulam: de his enim dictum est quòd per ignem salui B erunt, quoniam fundamenti merito non peribunt: sic intelligendum est, vt iis manifestis non inueniatur esse contrarium. Ligna quippe & fœnum & stipula non absurde accipi possunt rerum secularium, quamuis licite concessarum, tales cupiditates, vt amitti sine animi dolore non possint. Cum autem iste dolor vrit, si Christus in corde fundamenti locum habet, id est, vt ei nihil anteponatur, & malit homo qui tali dolore vritur, rebus quas ita diligit magis carere quàm Christo: per ignẽ fit saluus. Si autẽ res huiusmodi temporales ac seculares tempore tentationis maluerit tenere quàm Christũ, eũ in fundamento non habuit: quia hæc priore loco habuit, cũ in ędificio prius non sit aliquid fundamento. Ignis enim de quo locutus est eo loco Apostolus Paulus, talis debet intelligi, vt ambo per eum transeant, id est, & qui ædificat supra hoc fundamentum aurum, argẽtum, lapides preciosos: & qui ædificat ligna, fœnũ, stipulam. Cum enĩ hoc dixisset, adiunxit: Vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus permanserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. C Si cuius opus autem exustum fuerit, damnũ patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignẽ. Non ergo vnius eorum, sed vtriusq; opus ignis probabit. Est quidem ignis tentatio tribulatiõis, de quo aperte alio loco scriptum est, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Iste ignis in hac interim vita facit quod Apostolus dixit, si accidat duobus fidelibus: vni scilicet cogitanti quę dei sunt, quomodo placeat deo, hoc est ædificãti super Christũ fundamentum, aurũ, argentum, lapides preciosos: alteri autẽ cogitanti ea quæ mundi sunt, quomodo placeat vxori, id est, ædificanti super idem fundamentum, ligna, fœnum, stipulam. Illius enim opus non exuritur, quia non ea dilexit quorũ amissione crucietur. Exuritur autem opus huius, quoniã sine dolore non pereunt, quæ cũ amore possessa sunt. Sed quoniã alter vtra conditione proposita, eis potius carere malit quàm Christo, nec timore amittẽdi talia deserit Christũ, quãuis doleat dum amittit, saluus est quidem, sic tamen quasi per ignem. Quia vrit eum rerum dolor quas dilexerat amissarũ, sed non subuertit neq; consumit fundamenti stabilitate atque incorruptione munitum.

4.sen.dis. 21.ca.hic obiic.

Eccli.27.
1.Cor.7.

Purgatori⁹ ignis. Caput. LXIX.

Tale aliquid etiã post hanc vitam fieri incredibile non est, & vtrũ ita sit quæri potest. Et aut inueniri aut latere nonnullos fideles per ignem quendam purgatoriũ, quã- D to magis minúsve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius citiúsq; saluari: non tamen tales de quib⁹ dictum est, quòd regnum dei non possidebunt, nisi cõuenienter pœnitẽtibus eadẽ crimina remittantur. Conuenienter autem dixi, vt steriles in eleemosynis non sint, quibus tantum tribuit scriptura diuina, vt earum tantummodo fructum se imputaturũ prænunciet dominus dextris, & earum tantũmodo sterilitatẽ sinistris, qñ his dictur⁹ est, Venite benedicti patris mei, percipite regnũ dei. Illis autẽ, Ite [maledicti] in ignẽ æternũ.

Matt.25.

Sanè cauẽdũ est ne quisq̃ existimet infanda illa crimina, qualia q agũt, regnũ dei nõ possidebũt, quotidie pperrãda, & eleemosynis quotidie redimẽda. In meli⁹ quippe est vita mutãda, & p eleemosynas de peccatis preteritis est ppitiandus de⁹, non ad hoc emẽdus quodãmodo, vt ea semper liceat impune committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quãuis miserando deleat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.

Infanda crimina pœnitus reiicienda. Cap. LXX.

De quotidianis autem breuibus leuibusq; peccatis, sine quibus hæc vita nõ ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum est enim dicere, Pater noster qui es in cœlis. Qui iam patri tali regenerati sunt ex aqua & spiritu sancto. Delet omnino hęc oratio minima & quotidiana peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium scelerate etiam gesta, sed pœnitendo in melius mutata discedit: si quẽadmodum veraciter dicitur, Dimitte nobis debita nostra, quoniam non desunt quæ dimittãtur, ita veraciter dicatur, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, id est, si fiat quod dicit: quia & ipsa eleemosyna est veniam petenti homini ignoscere.

Oratione dñica expiari leuiora peccata. Cap. LXXI.
E

Ac per hoc ad omnia que vtili misericordia fiunt, valet quod dominus ait, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Non solum autem qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægro vel incluso visitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, cæco deductionem, tristi cõsolationem, non sano medicinam*, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti: verumetiam & qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat: & qui emendat verbere in quem potestas datur, vel coërcet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus est aut offensus, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non solum in eo quòd dimittit atque orat, verumetiam in eo quòd corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat: quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur inuitis, quando eorum consulitur vtilitati non voluntati: quia ipsi sibi inueniũtur esse inimici, amici vero eorum potius illi quos inimicos putant, & reddunt errãdo mala pro bonis, cum reddere mala Christianus non debeat pro malis. Multa itaque sunt genera eleemosynarum, quę cum facimus, adiuuamur vt dimittantur nobis nostra peccata.

Eleemosynarũ genera. Ca. LXXII.
*al. medelam.
Dis.45. c.& q emẽdat.
F
4.sen. dis. 15.ca.his responderi.

Sed ea nihil est maius, qua ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccauit. Minus enim magnum est erga eũ esse beneuolum, siue etiam beneficum qui tibi mali nihil fecerit. Illud multo grandius & magnificentissimæ bonitatis est, vt tuum quoque inimicum diligas, & ei qui tibi malum vult, etsi potest facit, tu bo nõ semp velis, faciasq; cũ possis, [illi⁹ memor exẽpli q in cruce pẽdẽs p suis exorat persecutorib⁹ suosq; admonuit dicẽs,] Diligite inimicos vestros, benefacite eis qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos persequuntur. Sed quoniam perfectorum sunt ista filiorum dei, quò quidem se debet omnis fidelis extendere, & humanum animum ad hunc affectum orando deum secumque agendo luctandóque perducere: tamen

Diligere inimicũ. Ca. LXXIII.
3.sen. dis. 30.ca. hic solet.
Matth.5.

G tamen quia hoc tam magnum bonum tantæ multi-
tudinis nō est, quantū credimꝰ exaudiri cū in orone
dominica dicit, Dimitte nobis debita nostra, sicut
& nos dimittimus debitoribus nostris, proculdubio
verba sponsionis huius implentur, si homo qui non-
dum ita profecit vt iam diligat inimicum, tamen
quando rogatur ab homine qui peccauit in eum, vt
ei dimittat, dimittit ex corde: quia etiam sibi rogan
ti vult vtiq; dimitti, cum orat & dicit, Sicut & nos di
mittimus debitoribus nostris: id est, sic dimitte no-
bis debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos di-
Peccata mittimus rogantibus debitoribus nostris. Iam
nō dimit- vero qui eum in quem peccauit hominem rogat, si
tētes. Ca. peccato suo mouetur vt roget, non est adhuc depu-
LXXII tandus inimicus, vt eum diligere sit difficile, sicut dif
II. ficile erat quando inimicitias exercebat. Quisquis
autem roganti & peccati sui pœnitenti non ex corde
dimittit, nullo modo existimet à domino sua pecca-
ta dimitti, quoniam mentiri veritas non potest. Quē
vero lateat Euangelij auditorem siue lectorem, quis
Ioan. 14. dixerit, Ego sum veritas? Qui cum docuisset ora-
tionem, hanc in ea positam sententiam vehemen-
ter commendauit dicens, Si enim dimiseritis ho-
Matth. 6. minibus peccata eorum, dimittet & vobis pater ve-
ster cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseri-
H tis hominibus, nec pater vester dimittet vobis pec-
cata vestra. Ad tam magnum tonitruum qui non ex
pergiscitur, non dormit sed mortuus est: & tamen
potens est ille etiam mortuos suscitare. Sanè
Eleemo- qui sceleratissime viuunt, nec curant talem vitam
synæ scele moresq; corrigere, & inter ipsa facinora & flagitia
rate viuē- sua eleemosynas frequentare non cessant, frustra
tium. Ca. sibi ideo * blandiuntur, quoniam dominus ait. Date
LXXV eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Hoc
* al. in eo. enim quàm late pateat, non intelligunt. Sed vt in-
telligant, attendant quibus dixerit. Nempe in Euā
Lucæ. 11. gelio sic scriptum est, Cum loqueretur, rogauit illū
quidam Pharisæus vt pranderet apud se, & ingressus
recubuit. Pharisæus autem cœpit intra se reputans
Baptiza- dicere, Quare non baptizatus esset ante prandium?
tus eēt, p. Et ait dominus ad illum. Nunc vos Pharisæi quod
lauisset. de foris est calicis & catini mundatis, quod autem
intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate.
Stulti, nónne qui fecit id quod foris est, etiā id quod
intus est fecit? [Videte vt etiam id quod intus est
mundū fiat.] Veruntamen quod superest, date ele-
4 sen. dis. emosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Itáne
15. ca. his hoc intellecturi sumus, vt Pharisæis non habentibus
respōderi fidem Christi, etiam si non in eum crediderint, nec
I renati fuerint ex aqua & spiritu sancto, munda sint
omnia tantum si eleemosynas dederint, sicut isti eas
dandas putant: cum sint, immundi omnes quos non
Act. 15. mundat fides Christi, de qua scriptum est, Mundans
Titum. 1 fide corda eorum: & dicat Apostolus, Immundis
autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta
sunt eorum & mens & conscientia. Quomodo ergo
Pharisæis omnia munda essent si eleemosynas da-
rent, & fideles non essent? Aut quomodo fideles es-
sent si in Christum credere atq; in eius renasci gra-
tia noluissent? Et tamen verum est quod audierant,
Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vo-
Ordo cha bis. Qui autem vult eleemosynam ordinate
ritatis & dare, à seipso debet incipere, & eam sibi primum
misericor dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, ve-
diæ. Cap. rissimeq; dictum est, Miserere animæ tuæ placens
LXX- deo. Propter hoc renascimur, vt deo placeamus, cui
VI. merito displicet quod nascendo contraximus. Hæc
est prima eleemosyna quam nobis dedimus, quoniā
nosipsos miseros per miserantis dei misericordiam
requisiuimus, iustum iudicium eius consitentes,
Rom. 5. quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus, Iu-
dicium quidem ex vno in condemnationem. Et ma

gnæ charitati eius gratias agētes, de qua idē ipse di K
cit gratiæ prędicator, Cōmendat aūt suā dilectionē
deus in nobis, quoniā cū adhuc peccatores essemus.
Christus pro nobis mortuus est: vt & nos veraciter
de nostra miseria iudicantes, & dei charitatē quā do
nauit ipse diligentes, pie recteq; viuamus. Quod iu-
diciū & charitatē dei cū Pharisæi prępterirēt, decima
bant tamē præter † eleemosynas quas faciebāt etiā † ppter.
quæq; minutissima fructuū suorum: & ideo nō dabāt
eleemosynas à seipsis incipiētes, secūq; prius miseri-
cordiā faciētes, sicut isti eas dādas putāt. Propter
quē dilectionis ordinē dictū est, Diliges proximum
tuū sicut teipsum. Cū ergo increpasset eos quòd fo-
rinsecus se lauabāt, intus aūt rapina & iniquitate ple
ni essent, admonēs quandā eleemosynam, quā sibi ho
mo primitus debet dare, & interiora mundare, Ve-
runtamen, inquit, quod superest, date eleemosynā, &
ecce oīa munda sunt vobis. Deinde vt ostēderet quid
admonuisset, & quid ipsi facere nō curarēt, ne illum
putarent eleemosynas eorum ignorare, sed væ vo-
bis, inquit, Pharisæis: tanquam diceret, Ego quidem
commonui vos ad eleemosynam dandam per quam
vobis omnia munda sint, sed væ vobis qui decima-
tis mentham & rutam & omne olus: has enim noui
eleemosynas vestras, ne de illis me vos nunc admo- L
nuisse arbitremini: & præteritis iudicium & charita-
tem dei, qua eleemosyna possetis ab omni inquina-
mento interiori mundari, vt vobis munda essent &
corpora quæ lauatis: hoc est enim omnia, & interio-
ra scilicet & exteriora. Sicut alibi legitur, Mundate Luc. 11.
quæ intus sunt, & quæ foris sunt munda erunt. Sed 4 sen. dis.
ne istas eleemosynas quæ fiunt de fructibus terræ, 15. ca. his
respuisse videretur. Hec, inquit, oportuit facere, id responde-
est, iudicium & charitatem dei: & illa non omittere, ri.
id est, eleemosynas fructuum terrenorum. Non Nō indul
ergo se fallant, qui per eleemosynas quaslibet largis- gendū vi-
simas fructuum suorum vel cuiusque pecuniæ, impu- tijs freto
nitatē se emere existimāt in facinorū suorū immani- eleemosy
tate ac flagitiorum nequitia permanendo: Non so- nis. Cap.
lum enim hæc faciunt, sed ita diligunt, vt in eis sem- LXX-
per optent tantum si possint impune versari. Qui au- VII.
tem diligit iniquitatem, odit animam suam: & qui Psal. 10.
odit animam suam, non est misericors, sed crudelis.
Diligēdo eā quippe scdm seculū, odit eā scdm deū. Si
ergo vellet ei dare eleemosynam, per quam munda
illi essent omnia, odisset eam secundum seculum & di
ligeret eam secundum deum. Nemo autem dat ele-
emosynam quamlibet, nisi vnde det ab illo accipiat M
qui non eget: & ideo dictum est, Misericordia eius Psal. 58.
præueniet me. Quæ sint autem lenia & quæ Peccata
grauia peccata, non humano, sed diuino sunt pen- leuia. Ca.
sanda iudicio. Videmus enim quædam ab ipsis LXX-
quoque Apostolis ignoscendo fuisse concessa: quale VIII.
illud est quod venerabilis Paulus coniugibus ait, 1 Cor. 7.
Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tem-
pus vt vacetis orationi: & iterum ad idipsum reuer-
timini, ne vos tentet satanas propter incontinen-
tiam vestram: quod putari posset non esse peccatum,
misceri scilicet coniugi non filiorum procreando-
rum causa, quod bonum est nuptiale, sed carnalia
etiam voluptatis: vt fornicationis, siue adulterij, siue
cuiusquam alterius immunditiæ mortiferum ma-
lum, quod turpe est etiam dicere, quò potest tentan-
te satana libido pertrahere, incontinentium deui-
tet infirmitas. Posset ergo, vt dixi, hoc putari non
esse peccatum. nisi addidisset. Hoc autem dico se-
cundum veniam, non secundū imperium. Quis aūt
iam esse peccatum neget, cum dari veniam facien-
tibus Apostolica authoritas fateatur? Tale quiddā
est vbi dicit, Audet quisquam vestrum aduersus al- 1 Cor. 6.
terum negocium habens iudicari apud iniquos, &
non apud sanctos? Et paulopost, Secularia igitᵉ iudi-
cia si

A cia si habueritis, inquit, eos qui contemptibiles sunt
in Ecclesia, hos collocate ad iudicandum. Ad reue-
rentiam vobis dico, Sic non est inter vos quis-
quam sapiens qui possit inter fratrem & fratrẽ iudi-
† iudicat care: sed frater cum fratre iudicio contendit, † & hoc
apud infideles. Nam & hic posset putari iudicium
habere aduersus alterum, non esse peccatum, sed tã-
tummodo id extra Ecclesiam velle iudicari, nisi se-
cutus adiungeret, Iam quidem omnino delictum
est inter vos, quia iudicia habetis vobiscum. Et ne
quisquam hoc ita excusaret, vt diceret iustum se ha-
bere negocium, sed iniquitatem se pati, quam velit
à se iudicum sententia remoueri: continuo talibus
cogitationibus vel excusationibus occurrit atq; ait,
Quare non magis iniquitatem patimini? Quare
non potius fraudamini? Vt ad illud redeatur quod
Matth.5. dominus ait, Si quis voluerit tunicam tuam tolle-
re, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & palliũ.
Luc.6. Et alio loco, Qui abstulerit, inquit, tua, noli repete-
re. Prohibuit itaque suos de secularibus rebus cum
alijs hominibus habere iudicium. Ex qua doctrina
1.Cor.6. dicit Apostolus esse delictum, Tamen cum sinit in
Ecclesia talia iudicia finiri inter fratres, fratribus
B iudicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter ve-
tat: manifestum est etiam hic quid secundum veniã
concedatur infirmis. Propter hæc atque huiusmodi
peccata & alia licet ijs minora, quæ fiunt verborũ
Iacobi.3. & cogitationum offensionibus, Apostolo Iacobo cõ-
fitente ac dicente, In multis enim offendimus om-
nes: oportet vt quotidie crebroq; oremus dominum
Matth.6. atque dicamus, Dimitte nobis debita nostra: nec in
eo quod sequitur mentiamur, sicut & nos dimittim⁹
Que le- debitoribus nostris. Sunt autem quædam
uia, vidẽ- quæ leuissima putarentur, nisi in scripturis demon-
tur esse i- strarentur opinione grauiora. Quis enim dicentem
terdum fratri suo, fatue, reum gehennę putaret, nisi veritas
grauissi- diceret? Cui tamen vulneri subiecit continuo me-
ma. Cap. dicinam, præceptum fraternæ reconciliationis ad-
LXX- iungens. Mox quippe ait, Si ergo offers munus tuũ
IX. ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus
habet aliquid aduersum te, & cætera. Aut quis æsti-
maret quàm magnum peccatum sit, dies obseruare
& menses & annos & tempora: sicut obseruant qui
certis diebus siue mensibus siue annis volunt vel
nolunt aliquid inchoare, eo quòd secundum vanas
doctrinas hominum fausta vel infausta existiment
C tempora: nisi huius mali magnitudinem ex timore
Gal.4. Apostoli pensaremus, qui talib⁹ ait, Timeo ne for-
V su pec- te sine causa laborauerim in vobis. Hinc ac-
cata leuia cidit, quòd peccata quamuis magna & horrenda cũ
videtur in consuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse
etiã horrẽ- creduntur: vsq; adeo vt non solum non occultanda,
da. Cap. verumetiam iam prædicanda ac diffamanda vide-
LXXX. antur: quando sicut scriptum est, Laudatur pecca-
Psal.9. tor in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit be-
nedicitur. Talis in diuinis libris iniquitas & cla-
mor vocatur. Sicut habes apud Esaiam Prophetam
Esaiæ.5. de vinea mala, Expectaui, inquit, vt faceret iudiciũ,
fecit autem iniquitatem, & non iustitiam, sed cla-
Gen.18. morem. Vnde est illud in Genesi, Clamor Sodomo-
rum & Gomorreorum multiplicatus est. Quia non
solum iam apud eos non puniebantur illa flagitia,
verumetiam publice velut lege frequentabantur.
Sic nostris temporibus ita multa mala, etsi non
talia, in apertam consuetudinem iam venerunt, vt
pro his non solum excommunicare aliquem laicum
non audeamus, sed nec clericum degradare. Vnde
cum exponerem ante aliquot annos Epistolam ad
Gal.4. Galatas, in eo ipso loco vbi ait Apostolus, Timeo
ne forte sine causa laborauerim in vobis: exclamare
compulsus sum, Væ peccatis hominũ quæ sola inu-
sitata exhorrescimus, vsitata vero pro quibus abluẽ-

dis filij dei sanguis effusus est, quamuis tam magna D
sint, vt omnino claudi contra sese faciant regnum
dei, sæpe videndo omnia tolerare, sæpe tolerando
nonnulla etiam facere cogimur. Atque vtinam ò do-
mine non omnia quæ non poterimus prohibere, fa-
ciamus. Sed videro vtrum me immoderatus dolor
incauto aliquid compulerit dicere. Hoc nunc Peccati
dicam quod quidem & in alijs opusculorum meorũ causæ
locis sæpe iam dixi. Duabus ex causis peccamus, duæ. Ca.
Aut nondum vidẽdo quid facere debeamus, aut nõ LXX-
faciendo quod debere fieri iam videmus. Quorum XI.
duorum illud ignorantiæ malum est, hoc infirmita-
tis. Contra quæ quidem pugnare nos conuenit, sed
profecto vincimur, nisi diuinitus adiuuemur, vt non
solum videamus quid faciendum sit, sed etiam acce-
dente sanitate delectatio iustitiæ vincat in nobis ea-
rum rerum delectationes, quas vel habere cupiẽdo,
vel amittere metuendo scientes videntésque pecca-
mus: iam non solum peccatores, quod eramus etiã
cum per ignorantiam peccabamus, verumetiam
legis præuaricatores, cum id non facimus quod fa-
ciendum iam esse nouimus, vel facimus quod non
faciendum esse iam scimus. Quapropter non solum
si peccauimus vt ignoscat, propter quod dicimus, E
Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittim⁹
debitoribus nostris: verumetiam ne peccemus vt re-
gat, propter quod dicimus, Ne nos inferas in tenta-
tionem: ille rogandus est, cui dicitur in Psalmo, Do- Psal.26.
minus illuminatio mea & salus mea: vt illuminatio
detrahat ignorantiam, salus infirmitatem.
Nam & ipsa pœnitentia quando digna causa est se- Miseri-
cundum morem Ecclesiæ vt agatur, plerunq; infir- cordia
mitate non agitur: quia & pudor timor est displicen- dei neces-
di, dum plus delectat hominum æstimatio, quàm iu- saria vbi-
stitia qua se quisque humiliat pœnitendo. Vnde nõ que. Cap.
solum cum agitur pœnitentia, verumetiam vt aga- LXX-
tur, dei misericordia necessaria est. Alioquin non di- XII.
ceret Apostul⁹ de quibusdam, Ne forte det illis de⁹ 2. Tim.2.
pœnitentiam. Et vt Petrus amare fleret, præmisit Luc.22.
Euãgeliũ & ait, Respexit eum dominus. Qui Peccatũ
vero in Ecclesia remitti peccata non credens, contẽ- in spiritũ
nit tantam diuini muneris largitatem, & in hac ob- sanctum.
stinatione mentis diem claudit extremum, reus est Ca. LX-
illo irremissibili peccato in spiritumsanctum, in XXX-
quo Christus peccata dimittit. De qua quæstione III.
difficili in quodã propter hoc solum cõscripto libel- De verbis domini ser-
lo enucleatissime quantum potui disputaui. mone.11.
Iam vero de resurrectione carnis nõ sicut quidam re- Carnis re
uixere iterumq; sunt mortui, sed in æternam vitam, surrectio.
sicut Christi ipsius caro resurrexit, quemadmodum Caput.
possim breuiter disputare, & omnibus quæstioni- LXXX-
bus quæ de hac re moueri assolent satisfacere, non IIII.
inuenio. Resurrecturam tamen carnem omniũ quis- F
cunque nati sunt hominum atque nascentur, & mor-
tui sunt atque morientur, nullo modo dubitare de-
bet Christian⁹. Vnde primo occurrit de abor- Fœtus
tiuis fœtibus quæstio, qui iam quidem nati sunt in abortiui.
vteris matrum, sed nondum ita vt iam possint rena- Caput.
sci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de ijs qui LXXX-
iam formati sunt, tolerari potest vtcunque quod dici V.
tur. Informes vero abortus quis non procliuius pe-
rire arbitretur, sicut semina quæ concepta non fue-
rint? Sed quis negare audeat, etsi affirmare nõ au-
deat, id acturam resurrectionem, vt quicquid formæ
defuit impleatur? Atq; ita non desit perfectio quæ
accessura erat tempore, quemadmodum nõ erũt vi- Fœtus in
tia quæ accesserunt tempore: vt neq; in eo quod a- vtero quã-
ptum & congruũ dies allaturi fuerant, natura frau- do viuere
detur: neque in eo quod aduersum atq; contrarium incipiat.
dies attulerãt, natura turpetur: sed integretur quod Ca. LX-
nondũ erat integrum, sicut instaurabitur qđ fuerat XXX-
vitiatũ. Ac per hoc scrupulosissime quidem VI.
inter

G inter doctissimos quæri ac disputari potest, quod
vtrum ab homine inueniri possit ignoro, quando in-
cipiat homo in vtero viuere. Vtrum sit quędam vita
occulta quæ nondum motibus viuẽtis appareat. Nã
negare vixisse puerperia, quæ propterea membra-
tim exsecantur & eijciuntur ex vteris pręgnantium,
ne matres quoque si mortua ibi relinquantur occi-
dant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem inci-
pit homo viuere, ex illo vtiq; iam mori potest. Mor-
tuus vero, vbicũq; illi mors potuit euenire, quomodo
ad resurrectionem non pertineat mortuorum, repe-
Mõstrosi rire non possum. Neq; enim & monstra quæ na-
fœt⁹. Ca. scuntur & viuunt, quamlibet cito moriantur, aut re-
LXXX- surrectura negabuntur, aut ita vitiata resurrectura cre-
VII. denda sunt, ac non potius correcta emendataq; natu
4. sen. dis. ra. Absit enim vt illũ bimembrem, qui nuper natus
44. cap. est in Oriente, de quo & fratres fidelissimi qui eũ vi-
illud. derunt retulerunt, & sanctæ memorię Hieronymus
presbyter scriptum reliquit: Absit, inquã, vt vnum ho
minem duplicem ac non potius duos, quod futurum
fuerat, si gemini nascerẽtur, resurrecturos existime-
mus. Ita cętera quę singuli quiq; partus vel amplius
vel minus aliquid habendo, vel quadam nimia defor
H mitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figu-
ram resurrectione reuocabuntur: ita vt singulæ ani-
mæ singula sua corpora obtineant, nullis cohęrenti-
bus etiã quæcunq; cohærentia nata fuerant: sed seor
sum sibi singulis sua membra gestãtibus, quibus hu-
Instaura- mani corporis completur integritas. Non autẽ
tio carnis perit deo terrena materies de qua mortaliũ creatur
quocunq; caro: sed i quemlibet puluerem cinerẽmve soluatur,
modo pe- in quoslibet halitus aurasq; diffugiat, in quãcunq;
rierit. Ca. aliorum corporum substantiam vel in ipsa elementa
LXXX- vertatur, in quorumcũq; animalium etiam hominũ
VIII. cibum cedat carnemq; mutetur, illi animæ humanæ
puncto temporis redit, quæ illam primitus vt homo
Superflua fieret, cresceret, viueret, animauit. Ipsa itaq; ter-
instaura- rena materies, quæ discedente anima fit cadauer, nõ
tis corpo- ita resurrectione reparabitur, vt ea quæ dilabuntur
ribus non & in alias atq; alias aliarum rerum species formasq;
accedent. vertũtur, quãuis ad corpus redeãt vnde dilapsa sunt,
Caput. ad easdem quoque corporis partes vbi fuerunt red-
LXXX- re necesse sit. Alioquin si capillis capitis redit quod
IX. tam crebra tonsura detraxit, si vnguibus quod totiẽs
dempsit exectio, immoderata & indecens, cogitan-
tibus & ideo resurrectionem carnis nõ credentibus,
occurrit informitas. Sed quemadmodum si statua
I cuiuslibet solubilis metalli aut igne liquesceret, aut
contereretur in puluerem, aut cõfunderetur in mas-
sam, & eã vellet artifex rursus ex illius materiæ quã-
titate reparare, nihil interesset ad eius integritatẽ,
quæ particula materiæ cui membro statuę redderе-
tur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat resti-
tuta resumeret: Ita deus mirabiliter atque ineffabili-
ter artifex, de toto quo caro nostra cõstiterat, eã mi-
rabili & ineffabili celeritate restituet. Nec aliquid
attinebit ad eius redintegrationẽ, vtrũ capilli ad ca-
pillos redeant, & vngues ad vngues: an quicquid eo-
rum perierat mutetur in carnem, & in partes alias
corporis reuocetur, curante artificis prouidentia ne
Corpori- quid indecens fiat. Nec illud est consequens, vt
bus su⁹ de ideo diuersa sit statura reuiuiscentium singulorum,
cor adde- quia fuerat diuersa viuẽtium, aut macri cum eadem
tur. Cap. macie, aut pingues cum eadem pinguedine reuiui-
XC. scant. Sed si hoc est in consilio creatoris, vt in effigie
sua cuiusque proprietas & discernibilis similitudo
seruetur, in cæteris autem corporis bonis æqualia
cuncta reddantur: ita modificabitur illa in vnoquo-
que materies, vt nec aliquid ex ea pereat, & quod ali-
cui defuit ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit
quod voluit operari. Si autem in corporibus resur-
gentium rationabilis inæqualitas erit, sicut est vo-
cum quibus cantus impletur: hoc fiet cuiq; de mate- K
ria corporis sui, quod & hominem reddat æqualem
angelicis cœtibus, & nihil inconueniens eorum in-
gerat sensibus. Indecorum quippe aliquid ibi non
erit, sed quicquid futurum est, hoc decebit, quia nec
futurum est si non decebit. Resurgent igitur san Resurgẽt
ctorum corpora sine vllo vitio, sine vlla deformitate, corpora
sicut sine vlla corruptione, onere, difficultate. In qui- oĩ vitio li
bus tanta facilitas resurgẽdi, q̃ quãta fœlicitas erit. bera. Ca.
Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum proculdu- XCI.
bio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc
corpus animale dicitur, quod tamen corpus non ani-
ma est: ita tunc spiritale corpus erit, corpus tamen
non spiritus erit. Proinde quantum attinet ad corru
ptionem, quæ nunc aggrauat animam, & ad vitia,
quibus caro aduersus spiritum concupiscit, tunc non
erit caro sed corpus, quia & cœlestia corpora perhi-
bentur. Propter quod dictum est, Caro & sanguis re- 1 Cor. 15.
gnum dei non possidebunt. Et tanquam exponens
quid dixerit, Neq; corruptio, inquit, incorruptionẽ
possidebit. Qđ prius dixit, caro & sanguis: hoc poste-
rius dixit corruptio: & quod prius regnum dei, hoc
posterius incorruptionem. Quãtum autẽ attinet ad
substantiam, etiam tunc caro erit. Propter quod &
post resurrectionem corpus Christi caro appellatum L
est. Sed ideo ait Apostolus. Seminatur corpus ani- 1. Cor. 15.
male, resurget corpus spiritale: quoniam tanta erit
tunc concordia carnis & spiritus, viuificante spiritu
sine sustentaculi alicuius indigentia subditam car-
nem, vt nihil nobis repugnet ex nobis. sed sicut foris
neminẽ, ita nec intus nosipsos patiamur inimicos.

Quicunq; vero ab illa perditionis massa quæ fa- Corpora
cta est per hominem primum, nõ liberantur per vnũ damnato
mediatorem dei & hominum, resurgẽt quidem etiã rum. Ca.
ipsi vnusquisq; cum sua carne, sed vt cum diabolo & XCII.
angelis eius puniantur. Vtrum sanẽ ipsi cum vitijs
& deformitatibus suorum corporum resurgant, qui-
cunq; in eis vitiosa & deformia membra gestarunt,
inquirendo laborare quid opus est? Neq; enim fati-
gare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchri-
tudo, quorum erit certa & sempiterna dãnatio. Nec
moueat quomodo in eis erit corpus incorruptibile
si dolere poterit, aut quomodo corruptibile si mori
non poterit. Non est enim vera vita, nisi vbi fœlici-
ter viuitur: nec vera incorruptio, nisi vbi salus nullo
dolore corrumpitur. Vbi autem infœlix mori non
finitur, vt ita dicam, mors ipsa non moritur: & vbi do
lor perpetuus non interimit sed affligit, ipsa corru- M
ptio non finitur. Hæc in sanctis scripturis secunda
mors dicitur. Nec prima tamen mors, qua suum Infantiũ
corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua conditio.
pœnale corpus animã relinquere non permittitur, Caput.
homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sanẽ XCIII.
omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, 2 senten.
quod originale traxerunt, nullum insuper addide- dis. 33. Ca.
runt: & in cæteris qui addiderunt, tanto quisq; tole- alioquin.
rabiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic
minorem habuit iniquitatem. Remanentibus Sãcti ple
itaq; angelis & hominibus reprobis in æterna pœ- ni⁹ cogno
na, tunc sancti scient plenius quid boni eis contule- scẽt boni-
rit gratia. Tunc rebus ipsis euidentibus apparebit tatẽ dei.
quod in Psalmo scriptum est, Misericordiam & iu- Caput.
dicium cantabo tibi domine. Quia nisi per indebi- XCIIII.
tam misericordiam nemo liberatur, & nisi per de-
bitum iudicium nemo damnatur. Tunc non la- Quę nũc
tebit quod nũc latet, cũ de duobus paruulis vnus eẽt occulta
assumẽdus per dei misericordiã, alius per iudiciũ re- olim reue
linquẽdus, in quo is qui assumeretur agnosceret, quid labuntur
sibi per iudiciũ deberet nisi misericordia subuenirет: Caput.
cur ille potius quàm iste fuerit assumptus, cum causa XCV.
vna esset ambobus: cur apud quosdam non factæ sint
virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines
pœniten-

A poenitentiam,& factę sint apud eos qui non fuerant
Mat. 11. credituri. Apertissime nanq; dñs dicit, Væ tibi Co-
rozaim,& væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Si-
done factę fuissent virtutes quę factæ sunt in vobis,
olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent. Nec
vtiq; deus iniuste noluit saluos fieri cũ possent salui eē
si vellet. Tũc in clarissima luce sapiẽtiæ videbit quod
nunc piorũ fides habet, antequã manifesta cognitiõe
videatur, quàm certa & immutabilis & efficacissima
sit voluntas dei, quàm multa possit & non velit, nihil
Psal. 113. aũt velit quod non possit: quàmque sit verum quod in
1 sen. dist. Psalmo canitur: Deus autem noster in coelo sursum,
46. cap. in coelo & in terra oīa quæcunq; voluit fecit. Quod
nũc videt vtiq; non est verum, si aliqua voluit & non fecit. Et
1 sen. dis. quod est indignius, ideo nõ fecit quoniã ne fieret qd
45. cap. volebat omnipotens, voluntas hominis impediuit.
pmissio. Non ergo fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel
Omnipo- sinendo vt fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitan-
tés deus. dũ est deũ facere bene etiã sinẽdo fieri quæcũq; fiũt
Caput. male. Non enim hoc nisi iusto iudicio sinit. Et profe
XCVI. ctò bonũ est omne quod iustum est. Quãuis ergo ea
1 sen. dis. quæ mala sunt inquantum mala sunt non sint bona:
46. cap. tamen vt nõ solum bona sed etiã sint & mala, bonum
qui enim. est. Nam nisi esset hoc bonũ vt essent & mala, nullo
modo esse sinerentur ab omnipotente bono. Cui pro-
culdubio quàm facile est quod vult facere, tam facile
B est quod nõ vult esse, non sinere. Hoc nisi credamus,
periclitatur ipsum nostræ fidei confessionis initium
1 sen. dis. qua nos in deum patrẽ omnipotentẽ credere confite
42 cap. mur. Neq; enim veraciter ob aliud vocatur omnipo-
ex quibus tens, nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cu-
dam. iuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impedit
De saluã- effectus. Quamobrem videndũ est quẽadmodũ
dis & pdẽ sit de deo dictũ, quia & hoc Apostolus verissime di-
dis volun xit, quia oẽs homines vult saluos fieri. Cum enim nõ
tate dei omnes, sed multo plures non fiunt salui, videtur vtiq;
Caput. non fieri quod deus vult fieri, humana scilicet volun
XCVII tate impediente voluntatem dei. Quando enim quæ
ritur causa, cur non omnes salui fiant, responderi so-
let, quia hoc ipsi nolunt. Quod quidẽ de paruulis dici
nõ potest, quorum nondum est velle, seu nolle. Nam
quod infantili motu faciunt, si eorum voluntati iudi-
caretur esse tribuendum, quando baptizantur, cum
1 sen. dis. resistunt quantum possunt, etiam nolentes saluos eos
46. cap. 1 fieri diceremus. Sed apertius dominus in Euange-
& 2. lio compellans impiam ciuitatem. Quotiẽs, inquit,
Matth. 23 volui colligere filios tuos sicut gallina pullos suos, &
noluisti: tanquam dei volũtas superata sit hominum
C voluntate, & infirmissimis nolendo impedientibus,
non potuerit facere potentissimus quod volebat. Et
vbi est illa omnipotentia qua in coelo & in terra om-
Psal. 113. nia quæcunq; voluit fecit, si colligere filios Hierusa-
lem voluit & non fecit? An potius & illa quidẽ filios
suos ab ipso colligi noluit, sed ea quoque nolente fi-
lios eius collegit ipse quos voluit: quia in coelo & in
terra non quædam voluit & fecit, quædam vero vo-
luit & non fecit, sed omnia quæcunq; voluit fecit.
Gratia & Quis porrò tam impie desipiat vt dicat deũ ma-
prædesti- las hominũ voluntates quas voluerit, quando volue-
natio. Ca. rit, vbi voluerit, in bonum nõ posse conuertere? Sed
XCV- cum facit, per misericordiã facit: cũ aũt nõ facit, per
III. iudicium non facit. Quoniam cuius vult miseretur,
Rom. 9. & quem vult indurat. Quod cũ diceret Apostolus,
gratiam commendabat, ad cuius commẽdationem
de illis i Rebeccę vtero geminis fuerat iam locutus:
quibus nondum natis, nec aliquid agẽtibus boni seu
mali, vt secundum electionem propositum dei mane
ret, non ex operibus sed ex vocãte dictum est ei, quia
maior seruiet minori. Propter quod adhibuit alterũ
Malach. 1 propheticum testimonium vbi scriptum est, Iacob
dilexi. Esaũ autem odio habui. Sentiens autem quẽ-
admodum posset hoc quod dictum est permouere

eos qui penetrare intelligendo non possunt hanc al- D
titudinem gratiæ. Quid ergo dicemus ait? Num-
quid iniquitas est apud deum? Absit. Iniquum enim
videtur vt sine vllis bonorum malorúmve operum
meritis, vnum deus diligat, odiatq; alterum. Qua in
re si futura opera vel bona huius vel mala illius, quæ
deus vtique præsciebat, vellet intelligi, nequaquam
diceret, non ex operibus, sed diceret, ex futuris ope-
ribus, eõque modo istam solueret quęstionem: immo
nullam quam solui opus esset faceret quæstionem.
Nunc vero cum respondisset, absit, id est, absit vt
sit iniquitas apud deum, mox vt probaret nulla hoc
iniquitate dei fieri, inquit, Moysi enim dicit, Mise- Exod. 33.
rebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo
cui misericors fuero. Quis enim nisi insipiens deum
iniquum putet, siue iudicium pænale ingerat di-
gno, siue misericordiam præstet indigno? Denique
infert & dicit. Igitur non volentis, neque curren- Rom. 9.
tis, sed miserentis est dei. Ambo itaque gemini na- Eph. 2.
tura filij iræ nascebantur, nullis quidem operibus
proprijs, sed originaliter ex Adam vinculo dam-
nationis obstricti. Sed qui dixit, miserebor cui mi-
sertus ero, & misericordiam præstabo cui miseri-
cors fuero, Iacob dilexit per misericordiam gratui E
tam, Esaũ autem odio habuit per iudicium debitum.
Quod cum deberetur ambobus, in altero alter agno
uit non de suis distantibus meritis sibi esse glorian-
dum, quòd in eadem causa idem supplicium non in-
currit, sed de diuinæ gratiæ largitate, quia non vo-
lentis neq; currentis, sed miserentis est dei. Altissi-
mo quippe ac saluberrimo sacramento vniuersa fa-
cies, atq; vt ita dixerim, vultus sanctarum scriptu-
rarum bene intuentes id admonere inuenitur, vt
qui gloriatur in domino glorietur. Cum au- Miseri-
tem Apostolus misericordiam dei commendasset cordia &
in eo quod ait, Igitur non volentis neq; currentis, iudicium
sed miserentis est dei: deinde vt etiam iudicium com dei. Cap.
mendaret, quoniam in quo non fit misericordia, non XCIX.
iniquitas fit, sed iudicium, non est quippe iniquitas
apud deum: cõtinuo subiecit atq; ait, Dicit enim scri Exod. 9.
ptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitaui, vt osten-
dam in te potentiam meam, & vt annuncietur no-
men meũ in vniuersa terra. Quibus dictis ad vtrunq;
concludens, id est, ad misericordiam & ad iudicium,
inquit, Ergo cuius vult miseretur deus, & quem vult
obdurat. Miseretur, scilicet magna bonitate, obdu-
rat nulla iniquitate, vt nec liberatus de suis meritis
glorietur, nec damnatus nisi de suis meritis conque- F
ratur. Sola enim gratia redemptos discernit à per-
ditis, quos in vnam perditionis concreuerat mas-
sam ab origine ducta causa communis. Hoc autem
qui eo modo audit vt dicat, quid adhuc conqueritur?
Nam voluntati eius quis resistit? tanquã propterea
malus non videatur esse culpandus, quia deus cuius
vult miseretur, & quem vult obdurat: absit vt pudeat
nos hoc respõdere, quod respondisse videmus Apo-
stolum, O homo tu quis es qui respondeas deo? Num Rom. 9.
quid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti Lib. 15. de
sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem ciui. dei.
massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud ve caput. 1.
ro in contumeliam? Hoc enim loco quidam stulti pu
tant Apostolum in responsiõe defecisse, & inopia red
dendæ rationis repressisse contradictoris audaciã.
Sed magnum habet pondus quod dictum est, O
homo tu quis es? Et in talibus quæstionibus ad suæ
capacitatis considerationem reuocat hominem ver
bo quidem breui, sed re ipsa magna est redditio ra-
tionis. Si enim non capit hæc, quis est qui respon-
deat deo? Si autem capit, magis non inueniet quid
respondeat. Videt enim si capit, vniuersum genus
humanum tam iusto iudicio diuino in apostatica
radice damnatum, vt etiã si nullus inde liberaretur,
nemo

G nemo recte posset dei vituperare iustitiam:& qui li-
berantur,sic oportuisse liberari:vt ex pluribus nõ li-
beratis,atq; in damnatiõe iustissima derelictis, ostẽ-
deretur quid meruisset vniuersa conspersio, & quò
etiam istos debitum iudicium dei duceret, nisi eius
indebita misericordia subueniret:vt volentium de
suis meritis gloriari,omne os obstruatur,& qui glo-
Nihil fit riatur in domino glorietur. Hæc sunt ma-
contra vo gna opera domini, exquisita in omnes voluntates
luntatem eius:& tam sapienter exquisita,vt cũ angelica & hu-
dei.Cap. mana creatura peccasset,id est,non quod ille,sed qđ
C. voluit ipsa fecisset,etiam per eandem creaturæ vo-
luntatem,qua factum est quod creator noluit, imple
ret ipse quod voluit:bene vtens & malis,tanquã sum
me bonus,ad eorum damnationem quos iuste præ-
destinauit ad pœnam,& ad eorum salutem quos be-
nigne prædestinauit ad gratiam.Quãtum enim ad
ipsos attinet,quod deus noluit fecerunt:quãtum ve-
ro ad omnipotentiam dei,nullo modo id efficere va-
luerunt. Hoc quippe ipso quod contra voluntatem
dei fecerunt,de ipsis facta est volũtas eius. Propter-
Psal. 110. ea nanque magna opera domini exquisita in omnes
H voluntates eius,vt miro & ineffabili modo non fiat
præter eius voluntatem,quod etiam contra eius fit
voluntatem:quia non fieret si non sineret:nec vtique
nolens sinit,sed volens.Nec sineret bonus fieri ma-
le,nisi omnipotens etiam de malo facere posset be-
Boua vo- ne. Aliquando autem bona voluntate ho-
luntas,a- mo vult aliquid quod deus non vult,etiam ipse bona
lia dei, a- multo amplius multoq; certius voluntate, Nam il-
lia hois. lius mala voluntas esse nunquam potest.Tanquam si
Cap. CI. bonus filius patrem velit viuere, quem deus bona
volũtate vult mori.Et rursus fieri potest,vt hoc ve-
lit homo voluntate mala quod deus vult bona : velut
si malus filius velit mori patrem, velit hoc etiam
deus. Nempe ille vult quod non vult deus, iste vero
id vult,quod vult & deus: & tamen bonæ voluntati
dei pietas illius potius consonat,quis aliud volẽtis,
q̃ huius idem volentis impietas. Tantum interest
quid velle homini,quid deo congruat,& ad quem fi-
1.sen. dist. nem suam quisq; referat voluntatem,vt aut approbe
48.ca.ad tur aut improbetur. Nam deus quasdam volunta-
quod. tes suas vtique bonas implet per malorum hominũ
voluntates malas. Sicut per Iudæos maleuolos bo-
na voluntate patris Christus pro nobis occisus est.
Quod tantum bonum factum est,vt Apostolus Pe-
I trus quãdo fieri id nolebat, Satanas ab ipso qui oc-
1.sen. dist. cidi venerat diceretur. Quàm bonæ apparebant vo
48.cap. si lũtates piorũ fidelium,qui nolebant Apostolũ Pau-
vero. lum Hierusalẽ pergere,ne ibi pateretur mala quę p-
pheta Agabus prædixerat:& tamen deus hæc illũ
pati volebat pro annunciãda fide Christi, exercens
martyrem Christi.Neq; iste bonam voluntatẽ suam
impleuit per Christianorum voluntates bonas, sed
per Iudæorum malas:& ad eum potius pertinebant
qui nolebant quod volebat,q̃ illi per quos volentes
factum est quod volebat,quia idipsum quidem, sed
ipse per eos bona,illi autem mala voluntate fecerũt.
Volũtas Sed quãtælibet sint volũtates vel angelo-
dei.Cap. rum vel hominum,vel bonorũ vel malorum, vel il-
CII. lud quod deus vel aliud volentes q̃ deus, omnipotẽ-
1.sen. dist. tis voluntas dei semper inuicta est: quæ mala esse
47.cap. nunquam potest,quia etiam cum mala irrogat, iusta
verũ vt. est,& profecto quæ iusta est mala non est.Deus igi-
Excutiẽ tur omnipotens siue per misericordiam cuius vult
dictũ A- misereatur,siue per iudicium quẽ vult obduret, nec
postoli. inique aliquid facit,nec nisi volens quicquam facit,
Qui vult & omnia quæcunq; vult facit. Ac per hoc cũ
oẽs hoies audimus & in sacris literis legimus,q velit omnes
saluos fie homines saluos fieri:quis certũ sit nobis non oẽs ho-
ri. Cap. mines saluos fieri,non tñ ideo debemus omnipotẽ-
CIII. tissimæ dei voluntati aliquid derogare,sed ita intel-

ligere quod scriptum est:Qui vult omnes homines K
saluos fieri:tanquam diceretur,nullum hominẽ fieri
saluum,nisi quẽ saluũ fieri ipse voluerit:non q nullus
sit hominum nisi quem saluum fieri velit, sed quod
nullus fiat nisi quem velit,& ideo sit rogandus vt ve-
lit,quia necesse est fieri si voluerit. De orando quip-
pe deo agebat Apostolus, vt hoc diceret : Sic enim
intelligimus id quod in Euangelio scriptũ est: Qui
illuminat omnem hominem:non quia nullus est ho-
minum qui non illuminetur,sed quia nisi ab ipo nul-
lus illuminatur. Aut certe sic dictum est: Qui omes
homines vult saluos fieri, non quòd nullus hominũ
esset quem saluum fieri nollet,qui virtutes miraculo
rum facere noluit apud eos quos dicit acturos fuisse
pœnitentiam si fecisset:sed vt omnes homines om-
ne genus humanum intelligamus per quascũq; dif-
ferentias distributũ,reges,priuatos,nobiles, igno-
biles,sublimes,humiles,doctos,idoctos,integri cor-
poris,debiles,ingeniosos,tardicordes,fatuos, diui-
tes,pauperes,mediocres,mares,fœminas, ifantes,
pueros,adolescentes,iuuenes,seniores,senes:in lin-
guis omnibus,in moribus omnibus,in artibus om-
nibus,in professionibus omnibus, in voluntatum & L
conscientiarum varietate innumerabili cõstitutos,
& si quid aliud differentiarũ est in hominibus. Quid
est enim eorum vnde nos deus per vnigenitum suum
dominum nostrum per omnes gentes saluos fieri ho
mines velit,& ideo faciat,quia omnipotẽs velle ina-
niter non potest quodcunque voluerit? Præceperat
enim Apostolus vt oraretur pro singulis hominibus,
& specialiter addiderat,pro regibus & ijs qui in su-
blimitate sunt,qui putari poterant fastu & superbia
seculari à fidei Christianæ humilitate abhorrere.
Proinde dicens: Hoc enim bonum est coram salua-
tore nostro deo,id est, vt etiam pro talibus oretur,
Statim vt desperationẽ tolleret, addidit: Qui oẽs
homines vult saluos fieri,& in agnitionem veritatis
venire. Hoc quippe deus bonũ iudicauit, vt oratio-
nibus humilium,dignaretur salutem præstare subli-
mium. Quod vtique iam videmus impletum. Isto
locutionis modo & dominus est vsus in Euangelio,
vbi ait Pharisæis: Decimatis mentam & rutam & Matth.
omne olus. Neq; enim Pharisæi & quæcunq; alie- 13.
na & omnium per omnes terras alienigenarum om-
nia olera decimabant. Sicut ergo hic omne olus,
omne olerum genus,ita & illic omnes homines,om-
ne hominum genus intelligere possumus: Et quocũ- M
que alio modo intelligi potest, dum tamen credere
non cogamur aliquid omnipotentem deum voluisse
fieri,factumq; non esse,qui sine vllis ambiguitatibus
si in cœlo & in terra, sicut & veritas cantat, omnia
quæcunque voluit fecit,profecto facere noluit quod-
cunq; non fecit. Quapropter etiam primum ho- Præsciẽ-
minem deus in ea salute in qua conditus erat custo- tia dei.
dire voluisset,eumq; opportuno tempore post geni- Caput.
tos filios sine interpositione mortis ad meliora per- CIIII.
ducere, vbi iam non solum peccatum non committe
re,sed nec voluntatem posset habere peccandi, si ad
permanendum sine peccato sicut factus erat perpe-
tuam voluntatem habiturum esse præscisset. Quia
vero eum male vsurum libero arbitrio,hoc est pecca
turum esse pręsciebat,ad hoc potius pręparauit vo-
luntatem suam,vt bene ipse faceret etiam de male
faciente,ac sic hominis voluntate mala non euacua- Volũtas
retur,sed nihilominus impleretur omnipotentis bo- nr̃a q̃lis
na. Sic enim oportebat prius hominem fieri, vt futura sit.
& bene velle posset & male, [nec gratis si bene, nec Ca. CV.
impune si male:] postea vero sic erit, vt male vel- 2.sen.dist.
le non possit, nec ideo libero carebit arbitrio. Mul- 7. cap. bo
to quippe liberius erit arbitrium,quòd omnino non ni vero.
poterit seruire peccato. Neque enim culpãda est vo- & .dis.25.
luntas,aut voluntas non est, aut libera dicẽda non ca.ãgeli.
est,

A est, qua beati esse sic volumus, vt esse miseri nō solum
nolimus, sed nequaquam prorsus velle possimus. Si-
cut ergo nūc etiam anima nostra nolle infœlicitatē,
ita tunc nolle iniquitatem semper habitura est. Sed
ordo prætermittendus non fuit, in quo deus voluit
ostendere, quàm bonū sit animal rationale quod etiā
peccare possit, quanuis sit melius quod peccare non
possit: sicut minor fuit immortalitas, sed tamen fuit
in qua posset etiam mori, quanuis maior futura sit in
Liberum arbitriū & gratia. Ca.CVI. qua non possit mori. Illam natura humana per-
didit per liberū arbitrium, & hanc est acceptura per
gratiam, quam fuerat, si nō peccasset, acceptura per
meritum: quanuis sine gratia nec tunc vllum meritū
esse potuisset. Quia etsi peccatum ī solo libero arbi-
trio erat constitutum, non tamen iustitiæ retinendæ
sufficiebat liberum arbitrium, nisi participatione i-
mutabilis boni diuinum adiutorium pręberetur. Si-
cut enim mori est ī hominis potestate cum velit, ne-
mo est enim qui non seipsum, vt nihil aliud dicā, vel
non vescendo possit occidere, ad vitam vero tenendā
voluntas non satis est, si adiutoria siue alimentorum
siue quorūque tutaminum desint. Sic homo in Para
diso ad se occidendum relinquēdo iustitiam idoneus
erat per voluntatem, vt autem ab eo teneretur vita
B iustitię, parum erat velle nisi ille qui eum fecerat ad-
iuuaret. Sed post illam ruinam maior est misericor-
dia dei, quando & ipsum liberum arbitrium liberan-
dum est à seruitute, cui dominatur cum morte pecca
tum. Nec omnino per seipsum, sed per solam dei gra-
tiam, quę in fide Christi posita est liberatur: vt volū-
tas ipsa, sicut scriptū est à dño præparetur, qua cęte
ra dei munera capiantur per quæ veniatur ad mun⁹
Gratia & stipendiū peccati. Ca.CVII. æternum. Vnde & ipsam vitam æternā, quæ cer-
ta merces est operum bonorum, gratiam dei appel-
lat Apostolus: Stipēdium enī, inquit, peccati mors,
gratia autem dei vita æterna in Christo Iesu domi-
no nostro. Stipendiū pro opere militię debitū reddi-
tur, nō donatur, ideo dixit, Stipendiū peccati mors:
vt mortem peccato non immeritu illatam, sed debi-
2.sen.dist. 24.ca.1. tam demonstraret. Gratia vero nisi gratis sit, gratia
non est. Intelligendum est igitur etiam ipsa hominis
bona merita esse dei munera, quibus cū vita æterna
redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur? Sic er
go factus est homo rectus, vt & manere in ea rectitu-
dine posset non sine adiutorio diuino, & suo fieri per-
uersus arbitrio: vtrūlibet horum elegisset, dei volun-
tas fieret, aut etiam ab illo, aut certe de illo. Proinde
C quia suam maluit facere quàm dei, de illo facta est vo
luntas dei, qui ex eadem massa perditionis quæ de il
lius stirpe profluxit, facit aliud vas ī honorem, aliud
in contumeliā: in honorem, per misericordiam, in cō-
tumeliam, per iudicium, vt nemo glorietur in homi-
Mediator Christus. Ca. CVIII. ne ac per hoc nec in se. Nam neq; per ipsum libe
raremur vnum mediatorē dei & hominum hominē
Christum Iesum, nisi esset & deus. Sed cum factus est
Adam homo scilicet rectus, mediatore non op⁹ erat:
Cum vero genus humanum peccata longe separa-
uerunt à deo, per mediatorem qui solus sine peccato
natus est, vixit & occisus est, reconciliari nos opor-
tebat deo vsque ad carnis resurrectionem in vitam
ęternam: vt & humana superbia per humilitatem dei
argueretur ac sanaretur, & demonstraretur homini
quàm longe à deo recesserat, cum per incarnatum
deum reuocaretur, & per hominem deum exemplū
obedientiæ contumaci homini præberetur, & vnigē-
nito suscipiente formam serui, quæ nihil ante merue
rat, fons gratiæ panderetur, & carnis etiam resurre-
ctio redemptis promissa in ipso redemptore præmō
straretur, & per eandem naturam quam se decepisse
lætabatur diabolus vinceretur: nec tamen homo glo
riaretur, ne iterum superbia nasceretur: & si quid a-
liud de tanto mediatoris sacramēto à proficientib⁹

videri & dici potest, aut tantum videri, etiam si non D
dici potest. Tempus autem quod inter hominis Loc⁹ aīarū vsq; ad iudiciū futuri. Ca. CIX.
mortem & vltimam resurrectionem interpositum est
animas abditis receptaculis continet, sicut vnaquę-
que digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sor-
tita est in carne cum viueret. Neq; negādum est
defunctorum animas pietate suorum viuentium re- Bōa opera p̄ defūctis. Cap. CX.
leuari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur,
vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc p̄sunt,
qui cum viuerēt, vt hæc sibi postea prodesse possent,
meruerunt. Est enim quidā viuendi modus, nec tam
bonus vt non requirat ista post mortem, nec tam ma
lus vt ei non prosint ista post mortem. Est vero talis
in bono, vt ista non requirat, & est rursus talis in ma
lo, vt nec his valeat cum hæc vita trāsierit adiuuari.
Quocirca hic omne meritum comparatur, quo pos-
sit post hanc vitam releuari quispiam vel grauari.
Nemo autē se speret quod hic neglexerit cum obie-
rit apud deum promereri. Non igitur ista quæ pro
defunctis cōmendandis frequētat Ecclesia, illi Apo
stolicæ sunt aduersa sententiæ, qua dictū est: Omnes 1.Cor.5.
enī astabimus ante tribunal Christi, vt referat vnus-
quisque secundum ea quæ per corpus gessit, siue bo-
num, siue malum: quia etiam hoc meritū sibi quisque E
cum in corpore viueret comparauit vt ei possent ista
prodesse. Non enim omnibus prosunt. Et quare non
omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitę quā
quisq; gessit in corpore? Cum ergo sacrificia siue al- 13.q.2.ca. tempus.
taris siue quarūcunq; eleemosynarum pro baptiza-
tis defunctis omnibus offerūtur, pro valde bonis gra
tiarum actiones sunt: pro non valde malis, propitia-
tiones sunt: pro valde malis etsi nulla sunt adiumēta
mortuorum, qualescunq; viuorū consolationes sunt.
Quib⁹ autem prosunt, aut ad hoc prosunt, vt sit ple-
na remissio, aut certe tolerabilior fiat ipsa dānatio.
Post resurrectionem vero facto vniuerso cōple- Duæ ciuitates post iudicium Ca. CXI
toq; iudicio, suos fines habebunt ciuitatea duæ, vna
Christi, altera diaboli, vna bonorum, altera malorū,
vtraq; tamen angelorum & hominum. Istis volūtas,
illis facultas non poterit vlla esse peccandi: vel vlla 4.sen. di. 50.capi.1.
cōditio moriēdi, istis in æterna vita vere fœliciterq;
viuentibus, illis infœliciter in æterna morte sine mo
riendi potestate durātibus, quoniam vtriq; sine fine.
Sed in beatitudine isti alius alio pręstabilius, in mi-
seria vero illi, alius alio tolerabilius permanebunt. F
Frustra itaque nonnulli, imò quāplurimi æternā Pœna impiorū an æterna. Caput CXII.
damnatorum pœnam, & cruciatus sine intermissio-
ne perpetuos, humano miserantur affectu, atque ita
futurum esse non credunt: non quidem scripturis ad-
uersando diuinis, sed pro suo motu dura quæq; mol-
liendo, & in leniorem flectendo sententiam, quæ pu-
tant in eis terribilius esse dicta quàm verius. Nō enī
obliuiscetur, inquiunt, misereri deus, aut continebit Psal. 76.
in ira sua miserationes suas. Hoc quidem in Psalmo
legitur sancto. Sed de his sine vllo scrupulo intelligi-
tur, qui vasa misericordiæ nuncupantur, quia & ipsi
non pro meritis suis, sed deo miserante de miseria li-
berantur. Aut si hoc ad omnes existimāt pertinere,
non ideo necesse est vt damnationem opinentur pos-
se finiri eorum, de quibus dictum est, Et ibunt hi in Matt.25.
supplicium æternum: ne isto modo putetur habitura
finem quandoque fœlicitas etiam illorum, de quibus
econtrario dictum est: Iusti autem in vitam æternā.
Sed pœnas damnatorum certis tēporum interual-
lis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitiga-
ri: etiam sic quippe intelligi potest manere in illis ira
dei, hoc est ipsa damnatio. Hęc enim vocatur ira dei,
nō diuini animi perturbatio: vt in ira sua, hoc est ma
nente ira sua, non tā contineat miserationes suas, nō
æterno supplicio finem dando, sed leuamē adhibēdo
vel interponēdo cruciatibus. Quia nec Psalm⁹ ait,
ad finiendā iram suā, vel post iram suā, sed in ira sua.

G Q uæ ſi ſola eſſet quãta ibi minima cogitari poteſt,
perire à regno dei, exulare à ciuitate dei, alienari à
vita dei, carere tã magna multitudine dulcedinis dei
quam abſcondit timentibus ſe perfecit autẽ ſperãti-
bus in ſe, tam grãdis eſt pœna vt ei nulla poſſint tor-
menta q̃ nouimus cõparari, ſi illa ſit æterna, iſta aũt
Mors impiorũ vt vita piorũ perpetua. Cap. CXIII. ſint q̃libet multis ſeculis lõga, finiẽda. Manebit
ergo ſine fine mors illa perpetua dãnatorum, id eſt
alienatio à vita dei, & omibus erit ipſa cõmunis, q̃li-
bet homines de varietate pœnarum, de dolorũ rele-
uatione vel intermiſſione pro ſuis humanis motibus
ſuſpicẽtur, ſicut manebit cõmuniter omniũ vita æter
na ſanctorum, q̃libet bonorum diſtantia concorditer
Cõfeſſio fidei. Ca. CXIIII fulgeant. Ex iſta fidei confeſſione quæ breuiter
ſymbolo cõtinetur, & carnaliter cogitata lac eſt par
uulorum, ſpiritaliter autem cõſiderata atq; tractata
cibus eſt fortium, naſcitur ſpes bona fidelium, cui cha-
ritas ſancta comitatur. (de qua ſcriptum eſt Maior
omnibus his eſt), Sed de iis omnibus quæ fideliter
Fiducia ſui. ſunt credenda, ea tantum ad ſpem pertinent quæ in
oratione dominica cõtinẽtur. Maledictus eſt enim
Hiere. 17 omnis, ſicut diuina teſtãtur eloquia, qui ſpẽ ponit in
homine, ac per hoc in ſemetipſo qui ſpẽ ponit, huius
maledicti vinculo innectitur. Ideo nõ niſi à domino
H deo petere debemus quicquid ſperamus nos, vel be-
ne operaturos, vel pro bonis operibus adepturos.
Oratio dominica. Cap. CXV. Proinde apud Euãgeliſtã Matthæũ ſeptem peti-
tiones cõtinere dominica videtur oratio: quarum in
tribus æterna poſcũtur, in reliquis quatuor tẽpora-
lia, quæ tamen propter æterna cõſequenda ſunt ne-
ceſſaria. Nã quod dicimus: Sãctificetur nomen tuũ,
adueniat regnum tuũ, fiat voluntas tua ſicut in cœlo
& in terra: quod non abſurde quidã intellexerunt in
ſpiritu & corpore: omnino retinenda ſunt ſine fine: &
hic inchoata quantũcunq; proficimus augẽtur in no
bis: perfecta vero, quod in alia vita ſperandũ eſt, ſem
per poſſidebũtur. Q uod vero dicimus: Panẽ noſtrũ
quotidianũ da nobis hodie, & dimitte nobis debita
noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris,
† inferas. & ne nos inducas† in tẽtationẽ, ſed libera nos à ma-
lo: quis nõ videat ad præſentis vitæ indigentiã per-
tinere? In illa itaq; vita æterna vbi nos ſemper ſpe-
ramus futuros, & nominis dei ſanctificatio, & regnũ
eius & volũtas eius in noſtro ſpiritu & corpore per-
fecte atq; imortaliter permanebũt. Panis vero quo-
tidianus ideo dictus eſt, quia hic eſt neceſſarius, quã
tus animę carniq; tribuẽdus eſt, ſiue ſpiritaliter, ſiue
carnaliter, ſiue vtroq; intelligatur modo. Hic eſt etiã
I quã poſcimus remiſſio, vbi eſt omnis remiſſio pecca
torum: Hic tentationes quę nos ad peccandũ, vel il-
liciũt, vel impellũt: hic denique malũ vnde cupimus li-
Eadem oratio ſecundum Lucam. Ca. CXVI. berari, illic autẽ nihil eſt iſtorum. Euãgeliſta ve-
ro Lucas in oratione dominica petitiones nõ ſeptẽ,
ſed quinq; complexus eſt, Nec ab iſto vtiq; diſcrepa-
uit, ſed quomodo iſta ſeptem ſint intelligẽda, ipſa ſua
breuitate cõmonuit. Nomẽ quippe dei ſanctificatur
in ſpiritu, dei autem regnum in carnis reſurrectione
vẽturum eſt. Oſtendẽs ergo Lucas tertiã petitionẽ
duarũ ſuperiorum eſſe quodãmodo repetitionẽ, ma-
gis eam prætermittendo fecit intelligi. Deinde tres
alias adiũgit, de pane quotidiano, de remiſſione pec-
catorum, de tentatione vitanda. At vero quod ille in
vltimo poſuit: Sed libera nos à malo, iſte nõ poſuit,
vt intelligeremus ad illud ſuperius quod de tẽtatio-
ne dictũ eſt, pertinere. Ideo quippe ait, ſed libera, nõ
ait, & libera, tanq̃ vnã petitionẽ eſſe demõſtrans. Nõ
hoc, ſed hoc, vt ſciat vnuſquiſq; in eo ſe liberari à malo
Charitas Ca. CXVII. q; non infertur in tẽtationem. Iam porrò chari-
tas quã duabus iſtis, id eſt, ſide ac ſpe maiorem dixit
Apoſtolus, quãto in quocunq; maior eſt, tãto melior
eſt in quo eſt. Cum enim quæritur, vtrũ quiſq; ſit ho-
mo bonus, non quæritur quid credat aut ſperet, ſed

quid amet. Nam qui recte amat, proculdubio recte K
credit & ſperat: qui vero nõ amat, inaniter credit, e-
tiam ſi ſunt vera quæ credit: inaniter ſperat, etiã ſi ad
verã fœlicitatem doceãtur pertinere quę ſperat, niſi
& hoc credat ac ſperet, quod ſibi petẽti donari poſſit
vt amet: Quãuis enĩ ſperare ſine amore nõ poſſit, fie
ri tamẽ poteſt vt id nõ amet ſine quo ad id quod ſpe-
rat nõ poteſt peruenire: Tanq̃ ſi ſperet vitã æternã,
q̃uis non habeat, & nõ amet iuſtitiã ſine qua nemo ad
illã peruenit. Ipſa eſt aũt fides Chriſti quã cõmẽdat Gal. 5.
Apoſtolus, quę per dilectionẽ operatur, & quod in di
lectione nondũ habet, petit vt accipiat, quęrit vt inue
niat, pulſat vt aperiatur ei. Fides nãq; impetrat quod
lex imperat: Nã ſine dei dono, id eſt ſine ſpirituſan- 2. ſen. diſ.
cto, per quẽ diffunditur charitas in cordibus noſtris, 26. c. & ſi.
iubere lex poterit, nõ iuuare, & præuaricationẽ inſu-
per facere, qui de ignorãtia ſe excuſare nõ poſſit. Re
gnat enĩ carnalis cupiditas vbi non eſt dei charitas.
Sed cum in altiſſimis ignorantiæ tenebris nulla Quatuor grad⁹
reſiſtente ratione viuitur ſecundũ carnem, hæc ſunt ad fœlicitatẽ ſecũ-
prima hominis. Deinde cũ per legẽ cognitio fuerit dum quatuor ætates.
facta peccati, ſi nondũ diuinus adiuuat ſpiritus, ſecũ- Cap. CXVIII.
dum legem volens viuere vincitur, & ſciens peccat,
peccatoque ſubditus ſeruit: A quo enim quis deui-
ctus eſt, huic & ſeruus addictus eſt: id agente ſcientia
mandati, vt peccatum operetur in homine omnẽ con
cupiſcentiam, cumulo præuaricationis adiecto, atq;
ita quod ſcriptũ eſt impleatur: Lex ſubintrauit vt a- L
bundaret delictũ. Hæc ſunt ſecũda hominis. Si autẽ Roma. 5.
reſpexerit deus vt ad implenda quę mãdat ipſe adiu-
uare credatur, & agi homo cœperit dei ſpiritu, cõcu-
piſcitur aduerſus carnẽ fortiore robore charitatis: vt
q̃uis ſit adhuc quod homini repugnet ex homine, nõ-
dum tota infirmitate ſanata, ex fide tamen iuſtus vi
uat, iuſtẽque viuat inquantum non cedit malæ con-
cupiſcẽtię, vincẽte dilectione iuſtitię, Hęc ſunt tertia
bona ſpei hominis: In quib⁹ ſi pia perſeuerãtia quiſq;
proficiat, poſtrema pars reſtat, quę poſt hanc vitã in
requie ſpiritus, deinde in reſurrectione etiam carnis
implebitur. Harũ quatuor differẽtiarũ, prima eſt an
te legẽ, ſecũda ſub lege, tertiã ſub gratia, quarta in pa
ce plena atq; perfecta. Sic eſt & dei populus ordinat⁹
per temporũ interualla ſicut deo placuit, qui in mẽſu
ra, numero & põdere cuncta diſpoſuit. Nã ſuit primi-
tus ante legẽ: ſecundo ſub lege, quę per Moyſen data
eſt: deĩde ſub gratia, quæ reuelata eſt per primũ me-
diatoris aduentum. Q uæ quidem gratia nec antea
defuit quibus impartiri eam oportuit, quanuis pro M
temporis diſpenſatione velata & occulta: Neque e-
nim antiquorum quicunque iuſtorum præter Chri-
ſti fidem ſalutem potuit inuenire. At vero niſi & illis
cognitus fuiſſet, non potuiſſet nobis per eorum mi-
niſterium aliãs apertius, aliãs occultius prophetari.
In quacunque autem quatuor iſtarum velut æta- Renaſcẽtia ſpũs.
tum ſingulum quemq; hominem gratia regeneratio Ca. CXIX.
nis inuenerit, ibi ei remittuntur præterita vniuerſa
peccata: & reatus ille naſcendo contractus, renaſcen-
do diſſoluitur. Tãmque multum valet quòd ſpũs vbi
vult ſpirat, vt quidam ſecũdum illam ſeruitutem ſub
lege eſſe non nouerint, ſed cum mandato incipiant
adiutorium habere diuinum. Antequam poſſit Sacramẽtum regeneratiõis
autem homo capax eſſe mandati ſecundum carnem C. CXX
viuat neceſſe eſt: ſed ſi iam ſacramento regenerati-
onis imbutus eſt, nihil ei mors oberit ſi tunc ex hac
vita migrauerit. Q uia ideo Chriſtus mortuus eſt
& reſurrexit, vt & viuorum & mortuorum domine-
tur, nec tenebit regnum mortis eum, pro quo mor-
tuus eſt ille liber in mortuis. Omnia igitur Charitas. Cap.
præcepta diuina referuntur ad charitatem, de qua CXXI.
dicit Apoſtolus: Finis autem præcepti eſt charitas, 2. ſen. diſ.
de corde puro, & conſcientia bona & fide non ficta. 38. cap. 1.
Omnis itaque præcepti finis eſt charitas, id eſt ad

charitatem

A charitatem refertur omne præceptum. Quod vero ita fit vel timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali, vt non referatur ad illam charitatem, quam diffundit spiritussanctus in cordib⁹ nostris, nōdum fit quēadmodum fieri oportet, quamuis fieri videatur. Charitas quippe ista dei est & p̄ximi: & vtiq; ī his duob⁹ preceptis tota lex pendet & Prophetę. Adde Euangeliū, adde & Apostolos: non enim aliunde vox ista, Finis præcepti est charitas, & deus charitas est. Quæcunq; ergo mandat deus, ex quibus vnum est: Non mœchaberis: & quęcunq; non iubentur, sed speciali consilio monentur, ex quibus vnum est: Bonum est homini mulierem nō tangere: tūc recte fiunt quū referūtur ad diligēdum deum, & proximum propter deum, & in hoc seculo, & in futuro: nunc deū per fidē, tūc per speciē, & ipsum proximū nunc per fidem. Nō enim scimus mortales corda mortaliū, tunc autē illuminabit dñs abscōdita tenebrarū & manifestabit cogitationes cordiū. Et tunc laus erit vnicuique à deo: quia id laudabitur & diligetur à proximo in p̄ximo, q̄d ne lateat ab ipso illuminabitur deo. Minuetur autem cupiditas charitate crescēte, donec veniat hic ad
B tantam magnitudinē qua maior esse non possit. Maiorem enī charitatē nemo habet, q̄ vt animā suā quis ponat pro amicis suis. Ibi autem quis explicet quāta charitas erit, vbi cupiditas quā vel coërcēdo superet nulla erit: q̄ summa sanitas erit, quādo cōtentio mortis nulla erit. Sed sit aliquando huius voluminis finis, quod ipse videris, vtrū Enchiridion vel appellare debeas vel habere. Ego tamen cū spernenda tua in Christo Iesu studia non putarem, bona de te credens, in adiutorio nostri redemptoris confidens ac sperans, teq; in eius membris plurimum diligens, librum ad te sicut valui, vtinam tam cōmodum quàm prolixum, de fide, spe, & charitate conscripsi.

Quare opus conscripserit. C.XXII

FINIS.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI CENSVRA in libellum de dogmatibus Ecclesiasticis.

HIC libellus ferebatur inter opera Tertulliani, quanquam nec illius est, vt qui cap. 4. referatur inter hæreticos, nec Augustini. Videtur partim ex huius operibus collectus, partim ex decretis synodorum. Cap. 25. citantur quædam ex epistola Innocentij Romani Pontificis, quę est ordine. 93. li-
C cet verbis aliquot immutatis: multaq; hinc citantur in decretis Pontificum, & sententijs Theologorum, sed ita tractata, vt ferè solent notha. Nec verba sunt eadē, & capita quædā desunt in vetustis exēplarib⁹.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER DE DEfinitionibus orthodoxæ fidei, siue Ecclesiasticis dogmatibus.

De fide trinitatis Cap. I.

CREDIMVS vnū esse deum patrē & filiū & spiritū sanctū. Patrē, eò q̄ filiū habeat. Filiū, eò q̄ patrem habeat. Spiritūsanctum, eò q̄ sit ex patre & filio p̄cedens, patri & filio coæternus. Pater ergo principiū deitatis: qui sicut nunq̄ fuit non deus, ita nunq̄ fuit nō pater, à quo filius natus, à quo spiritussanctus non natus, quia nō D est filius, neq; ingenitus quia nō est pater, neq; fact⁹, quia nō est ex nihilo, sed ex deo patre & deo filio deus procedens. Pater ætern⁹, eò q̄ æternum habeat filiū cuius æternus sit pater. Filius æternus, eò q̄ sit patri coætern⁹. Spiritussanctus æternus, eo quòd sit patri & filio coæternus. Non confusa in vna persona trinitas, vt Sabellius dicit, neq; separata aut diuisa ī natura diuinitas, vt Arrius blasphemat, sed alter ī persona pater, alter in persona filius, alter in persona spiritussanctus. Vn⁹ natura in sancta trinitate deus pater & filius & sp̄ussanct⁹. Non pater carnē assumpsit, neq; sp̄ussanctus, sed filius tm̄: vt qui erat in diuinitate dei patris fili⁹, ipse fieret in hoīe hominis matris filius: ne filij nomen ad alterum transiret, qui nō esset æterna natiuitate fili⁹. Dei ḡ filius fact⁹ est hominis filius, nat⁹ secundū veritatē naturæ ex deo dei filius, & secundū veritatē naturæ ex hoīe hoīs filius: vt veritas geniti nō adoptione, nō appellatione, sed in vtraq; natiuitate filij nomē nascēdo haberet, & eēt verus deus & verus homo vnus fili⁹. Non ergo duos Christos, neq; duos filios fatemur, sed deū & hoīem vnum filiū. Quē propterea & vnigenitū dicim⁹, manentem in duab⁹ substātijs, sicut ei naturę veritas cōtulit, nō confusis naturis, neq; immixtis sicut Thimotiani volūt, sed societate vnitis. Deus ḡ hoīem assūpsit, homo in deū transiuit, nō naturę versibilitate, sicut Apollinaristæ dicunt, sed dei dignatione: vt nec deus mutaretur in humanā substantiā assumēdo hominem, nec homo in diuinā glorificatus in deū: quia mutatio vel versibilitas naturę & diminutionē & abolitionem substātiæ facit. Creditur à nobis sine confusione cōiuncta sancta trinitas, sine separatione distincta. Natus est ḡ dei filius ex hoīe & nō per hoīem, id est, nō ex viri coitu, sicut Ebion dicit: sed carnem ex virginis corpore trahēs, & nō de cælo secū afferens, sicut Marcion, Origenes, & Eutyches affirmāt. Neque in phātasia, id est absq; carne, sicut Valētinus asserit, id est, neq; putatiue imaginatū, sed corpus verū. Non tm̄ carnē ex carne, sicut Marcianus, sed verus deus ex diuinitate, & ver⁹ homo ex carne, vnus fili⁹, in diuinitate verbū patris & de⁹, in hoīe anima & caro. Anima non absq; sensu & ratione, vt Apollinaris, neq; caro absq; aīa, vt Eunomius: sed aīa cū ratione sua, & caro† cū sensibus suis, per quos sensus veros in passione, & ante passionem suæ carnis dolores sustinuit. Neq; sic est natus ex virgine, vt & diuinitatis initiū homo nascēdo acceperit, quasi anteq̄ nasceretur ex virgine de⁹ non fuerit, sicut Artemon & Berillus & Marcellus docuerunt, sed æternus de⁹ & homo ex virgine natus est. Nihil creatū aut seruiēs in trinitate credam⁹, vt vult Dionysi⁹ fons Arrij: nihil inęquale, vt vult Eunomius, vt Arrius: nihil inęquale gratiæ, vt vult Aetius: nihil anteri⁹ posteriusue aut minus, vt Arrius: nihil extraneū aut officiale alteri vt Macedoni⁹: nihil persuasione aut surreptione insertum, vt Manichæus: nihil corporeū, vt Melito & Tertullian⁹: nihil corporaliter effigiatum, vt Anthropomorphus & Vadianus: nihil sibi inuisibile à creaturis, vt Origenes: nihil creaturis visibile, vt Fortunatus: nihil moribus vel voluntate diuersū, vt Marcion: nihil ex trinitatis essentia ad creatarā naturam deductū, vt Plato & Tertullianus: nihil officio singulare nec alteri cōmunicabile, vt Origenes: nihil cōfusum, vt Sabelli⁹: sed totū perfectū, quia totū ex vno & vnū ex toto: non tū solitariū, vt præsumunt Praxeas & Syluanus, Pentapolitana dānabilis illa doctrina. Homousion ḡ, id est coëssentialis in diuinitate patri filius, Homousion patri & filio sp̄ussanctus, homousion deo & homini vnus fili⁹, manēs de⁹ in hoīe suo in gloria patris, desiderabilis videri ab angelis: sicut pater & sp̄ussanct⁹ adoratur ab angelis

De incarnatione Christi. Cap. II.

E

† corpus.

F

Quòd æternus de⁹ ex virgine natus sit. Cap. III.

De trinitate p̄fecta. Cap. IIII.

De homousion. Cap. V.

G & ab omni creatura:non homo factus præter deum,
vel Christus cum deo,sicut blasphemat Nestorius,
De resur- sed homo in deo & deus in homine. Erit resurre-
rectione. ctio mortuorum omniũ hominũ, sed vna & insimul
Ca. VI. & semel. Non prima iustorum,& secunda peccatorũ,
vt fabula est somniatorũ, sed vna omniũ. Et si id re-
surgere dicitur quod cadit,caro ergo nostra ĩ verita-
te resurgit,sicut ĩ veritate cadit. Et nõ secundũ Ori-
genem immutatio corporum erit,id est aliud nouũ
corpus pro carne:sed eadem caro corruptibilis quæ
cadit tam iustorum quàm iniustorum incorruptibi-
lis resurget,quæ vel pœnam sufferre possit pro pecca
Resurre- tis,vel in gloria æterna manere pro meritis. Om-
ctio oĩm nium enim hominum erit resurrectio. Si omniũ erit,
cõis. Ca. ergo omnes moriuntur,vt mors ab Adam ducta oĩ-
VII. bus filijs eius dominetur. Et maneat illud priuile-
Psal. 15. gium in dño quod de eo specialiter dicitur: Non da-
bis sanctũ tuum videre corruptionẽ. Eius enim caro
non vidit corruptionem. Hanc rationẽ maxima pa-
trum turba tradente suscepimus. Verũ quia sunt &
alij æque catholici & eruditi viri,qui credũt, anima
in corpore manente immutãdos ad incorruptionem
& immortalitatem eos qui in aduentu dñi viui inue-
H niendi sunt, & hoc eis reputari pro resurrectione ex
mortuis,ꝙ mortalitatẽ immutatione deponant,non
morte:quolibet quis acquiescat modo,non est hære-
ticus nisi ex contentione hæreticus fiat. Sufficit enĩ
in Ecclesiæ lege carnis resurrectionem credere futu-
De iudi- ram de morte. Quod autem dicimus in sym-
cio viuo- bolo,in aduentu dñi viuos ac mortuos iudicãdos,nõ
rũ & mor solum iustos & peccatores significari, sicut Diodor⁹
tuorum. putat,sed & viuos eos qui in carne inueniẽdi sunt cre
Ca. VIII. dimus,qui adhuc morituri credũtur, vel immutandi
sunt,vt alij volunt,vt suscitati continuo vel reforma-
Peracto ti cum ante mortuis iudicentur. Post resurre-
iudicio ctionem & iudiciũ non credamus restitutionem futu
nõ expe- ram,quam Origenes delirat:vt dæmones vel impij
ctãda re- homines post tormẽta quasi supplicijs expurgati,vel
stitutio. illi in angelicã qua creati sunt redeant dignitatem,
Cap. IX. vel isti iustorum societati donentur: eò ꝙ hoc diuinę
conueniat pietati,ne quid ex rationalib⁹ pereat crea
turis,sed quolibet modo saluetur. Sed nos credamus
Matt. 25. ipsi iudici omniũ & retributori iusto,qui dixit: Ibunt
impij in supplicium æternum, iusti autem in vitam
æternam,vt percipiant fructum operum suorum.
Creatio In principio creauit deus cœlum & terrã & aquã
mundi. ex nihilo. Et cũ adhuc tenebræ ipsam aquam occul-
Cap. X. tarent,& aqua terram abscõderet. facti sunt angeli &
I omnes cœlestes virtutes,vt nõ esset ociosa dei boni-
tas,sed haberet in quib⁹ per multa ante spatia boni-
tatẽ suam ostenderet:& ita hic visibilis mund⁹ ex ma
teria quæ à deo facta fuerat,factus est & ornatus.
Sol⁹ de⁹ Nihil incorporeum & inuisibile natura credendũ,
ĩcorpore⁹ nisi solum deũ,id est patrem & filium & spiritum san-
Cap. XI. ctũ. Qui ideo recte incorporeus creditur,quia vbiq;
est,& omnia implet atque cõstringit:ideo & inuisibi-
Oĩs crea- lis omnibus creaturis,quia incorpore⁹ est. Crea-
tura cor- tura omnis corporea est, angeli & omnes cœlestes
porea. Ca virtutes corporeæ,licet non carne subsistant. Ex eo
put. XII. autẽ corporeas esse credimus intellectuales creatu-
ras,ꝙ localiter circũscribũtur,sicut & aĩa hũana quæ
carne clauditur,& dæmones qui per substantiam an-
Intellectua- gelicæ naturæ sunt. Immortales esse credimus
les naturæ intellectuales naturas,quia carne carent, nec habent
immortales quò cadant vt resurrectione egeant post ruinã neces-
Ca. XIII. saria. Animas hominũ non esse ab initio inter
Aĩa hoĩs cæteras intellectuales naturas,nec simul creatas,si-
quomodo cut Origenes fingit:neq; cũ corporibus per coitũ se-
creetur. minantur,sicut Luciferiani,Cyrillus & aliqui Lati-
Ca. XIIII. norũ præsumptores affirmãt,quasi naturę cõsequen-
tiam seruãtes. Sed dicim⁹ creationẽ animę solũ crea
torem omniũ nosse,& corp⁹ tñ per cõiugij copulam
seminari,dei vero iudicio coagulari in vulua & cõpin K
gi atq; formari,ac formato iam corpore animã crea-
ri & infundi,vt viuat in vtero homo ex aĩa constans
& corpore,& egrediatur viuus ex vtero,plen⁹ huma-
na substantia. Neq; duas animas esse dicimus in Quòd
vno homine,sicut Iacobus & alij Syrorum scribunt, duę aĩæ
vnam animalẽ qua animetur corpus, & immixta sit nõ sint in
sanguini,& alterã spiritalem quæ rationẽ ministret: hoĩe. Ca.
sed dicimus vnam esse eandẽq; animã in homine,quę XV.
& corp⁹ sua societate viuificet,& semetipsam sua ra-
tione disponat,habens in sese libertatem arbitrij,vt
in suæ substãtię eligat cogitatiõe quod vult. Solũ Aĩa hoĩs
hominẽ credimus hr̃e animã substantiuam quę exu- ĩmortal.
ta corpore viuit,& sensus suos atq; ingenia viuaciter Ca. XVI.
tenet. Non cũ corpore moritur,sicut Aratus asserit:
neq; post modicum interuallũ,sicut Zenon dicit,quia
substantialiter viuit. Animaliũ vero animæ nõ Aĩę bru-
sunt substantiuæ,sed cum carne ipsa carnis viuacita- torũ. Ca.
te nascuntur,& cum carnis morte finiuntur & moriũ XVII.
tur,& ideo nec ratione reguntur,sicut Plato & Ale-
xander putant,sed ad omnia naturæ incitamenta du
cuntur. Anima humana,nõ cum carne moritur, Infundit̃
quia non cum carne,vt superius diximus,seminatur, aĩs. Cap.
sed formato in ventre matris corpore, dei iudicio XVIII.
creatur & infunditur, vt viuat homo intus in vtero, L
& sic procedat natiuitate in mundum. Duabus Duę sub-
substantijs tantum constat homo,anima & corpore. stãtię ho-
Anima cum ratiõe sua,& corpore cum sensibus suis. mis. Ca.
Quos tamen sensus absq; animę societate nõ mouet XIX.
corpus. Anima vero & sine corpore rationale suum
tenet. Non est tertius in substantia hominis spi Anima &
ritus, sicut Didymus contendit,sed spiritus ipsa est spũs idẽ.
anima pro spiritali natura,vel pro eo quòd spiret in Ca. XX.
corpore spiritus appellatur. Anima vero ex eo voca-
catur, quòd ad viuendum vel ad viuificandum ani-
met corpus. Tertium vero qui ab Apostolo cum ani
ma & corpore inducitur spiritum,gratiam sancti spi-
ritus esse intelligamus, quam orat Apostolus vt in-
tegra perseueret in nobis,ne nostro vitio aut minua-
tur aut fugetur à nobis,quia spiritus sanctus effugiet
fictum. Libertati arbitrij sui cõmissus est homo De libe-
statim in prima conditione,vt sola vigilantia men- ro arbi-
tis amittẽte,† etiã in pręcepti custodia perseueraret, trio. Ca.
si vellet in eo quod creatus fuerat permanere. Post- XXI.
quam vero seductione serpentis per Euam cecidit, † perficiẽ
naturæ bonum perdidit,pariter & vigorem arbitrij: te.
non tamen electionem, ne non esset suum ꝙ euitaret
peccatum,nec merito indulgeretur quòd nõ arbitrio
diluisset. Manet itaque ad quærendam salutem arbi M
trij libertas,id est rationalis voluntas,sed admonen
te prius deo & inuitante ad salutem,vt vel eligat vel
sequatur vel agat occasione salutis,hoc est inspira-
tione dei. Vt autẽ consequatur quod eligit vel quod
sequitur vel quod occasione agit,dei esse libere confi-
temur. Initium ergo salutis nostræ deo miserante ha
bemus:vt acquiescamus salutiferæ inspirationi,no-
stræ potestatis est:vt adipiscamur quod acquiescẽdo
admonitioni cupim⁹,diuini est muneris:vt nõ laba-
mur ĩ adepto salutis munere,solicitudinis nostrę est
& cœlestis pariter adiutorij : vt labamur , potestatis
nostræ est & ignauiæ. Non tamẽ ab obtinendã fine
illo,qui quærentes facit inuenire,qui pulsantib⁹ ape
rit,qui petentib⁹ donat. Sicut ergo initiũ salutis no-
stræ deo miserante & inspirante habere nos credim⁹:
ita arbitrium naturæ nostrę sequax esse diuinæ inspi
rationis,libere cõfitemur. Igitur vt nõ labamur ã bo
no vel naturę vel meriti,solicitudis nostrę est & cœ-
lestis pariter adiutorij:vt labamur,potestatis nostrę
& ignauiæ. Firmissime credendũ est,in pręuari- Gratia.
catione Adæ omnes homines naturalẽ possibilita- Caput
tem & innocentiam perdidisse:& neminem de pro- XXII.
fundo illius ruinæ per liberum arbitrium posse con-
surgere,

A surgere, nisi eũ gratia dei miserantis erexerit: liberũ enĩ arbitriũ ille perpessus, dñi suis inconsultius vtitur bonis, cadẽs in præuaricationis profunda demersus est. Et nihil quẽadmodũ exinde surgere posset inuenit, suaq; in æternum libertate deceptus, huius ruinæ latuisset oppressu, nisi eũ post Christi pro sua gratia releuasset aduentus, qui per nouæ regenerationis purificationem omne præteritum vitiũ sui baptismatis lauacro purgauit.

Nemo bon⁹ p se. XXIII.

Neminem esse per semetipsum bonum nisi participationem sui ille donauerit qui solus est bonus.

Perseuerãtia ĩ bonis à deo. XXIIII

Neminem etiam baptismatis gratia renouatũ idoneum esse ad superandas diaboli insidias & ad vincendas carnis concupiscẽtias, nisi per quotidianum adiutorium dei, perseuerantiã bonæ conuersationis acceperit.

Liberum arbitriũ. Caput XXV.

Quod nemo nisi per Christum libero bene vtatur arbitrio, idẽ magister in epistola ad Mileuitanum concilium data prædicat, dicens: Aduerte tãdem ò prauissimarum mentium doctrina, quòd primum hominem ita libertas ipsa decepit, vt dum indulgentius frenis eius vtitur, in præuaricationem præsumptione incideret. Nec ex hac potuit erui, nisi ei prouidentia regene-

B rationis statũ pristinæ libertatis Christi domini reformasset aduẽtus.

Merita. Caput XXVI.

Quod omnia studia & omnia opera ac merita sanctorũ ad dei gloriam laudẽq; referenda sint, quia nemo aliunde ei placeat, nisi ex eo quod ipse donauerit: in quam nos sententiam dirigit beatæ recordationis papæ Zozimi regularis authoritas, cũ scribens ad totius orbis Episcopos ait: Nos autem instinctu dei, omnia enim bona ad authorem suum referẽda sunt vnde nascuntur, ad fratrum & coepiscoporum nostrorum conscientiam vniuersa retulimus. Hunc autẽ sermonem syncerissimæ veritatis luce radiantem tanto Aphri Episcopi honore venerati sunt, vt ita ad eundem virum scriberent, Illud vero quod in literis quas ad vniuersas prouincias curasti esse mittendas posuisti, dicens: Non tũ instinctu dei, &c. sic accipimus dictum, vt illos qui contra dei adiutorium extollunt humani arbitrij libertatẽ, districto gladio veritatis velut cursim transiens amputares. Quid enim tam libero fecisti arbitrio, ꝙ vniuersa in nostræ humilitatis conscientiã retulisti? & tamẽ instinctu dei factũ esse fideliter sapiẽterq; vidisti, veraciter fidenterq; dixisti. Ideo vtiq; quia præparat̃ voluntas à dño, Et vt boni aliquid agãt, paternis inspi-

C rationibus suorum ipse tãgat corda filiorũ. Quotquot enim spiritu dei aguntur, hi filij dei sunt, vt nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, & in bonis quibusq; voluntatis humanæ singulis motibus, magis illius valere nõ dubitemus auxilium.

Quicqd boni ex deo. Cap. XXVII

Ita deus ex cordibus hominum, atq; in ipso libero operatur arbitrio, vt sancta cogitatio, pium consilium, omnisq; motus bonæ voluntatis ex deo sit: quia per illum aliquid boni possumus, sine quo nihil possum⁹.

Grãæ vis. Ca. XXVIII.

Quicunq; dixerit gratiã dei qua iustificamur per Iesum Christum dominum nostrum, ad solã remissionem peccatorum valere quæ iam commissa sunt, non etiã ad adiutorium gratiæ vt non committãtur, anathema sit.

Intelligẽtia ex gratia. Cap. XXIX.

Quisquis dixerit gratiam dei per Iesum Christũ propter hoc tantum nos adiuuare ad nõ peccandum, quia per ipsum nobis reuelatur & aperitur intelligentia mandatorum, vt sciamus quid appetere & quid vitare debeamus, non autẽ per illam nobis præstari vt quod faciendum cognouim⁹ etiã facere diligamus atque valeamus, anathema sit.

Preces sacerdotũ. Caput XXX.

Obsecrationum quoq; sacerdotalium sacramẽta respiciamus, quæ ab Apostolis tradita in toto mũdo, atq; in omni catholica Ecclesia vniformiter celebrantur, vt legem credendi, lex statuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebium præsules mandata sibimet legatione fungantur apud diuinam clementiã, humani generis agũt causam, & tota secum Ecclesia conge-

Tomus tertius.

miscente postulant & precantur, vt infidelibus do- D netur fides, vt idololatræ ab impietatis suæ liberẽtur erroribus, vt Iudæis ablato cordis velamine, lux veritatis appareat, vt hæretici catholicæ fidei perceptione resipiscant, vt schismatici spiritum rediuiuæ charitatis accipiant, vt lapsis pœnitentiæ remedia conferantur, vt deniq; catechumenis ad regenerationis sacramẽta perductis, cœlestis misericordiæ aula reseretur. Hæc autem non perfunctorie neq; inaniter à domino peti, rerum ipsarum monstrat effectus, quandoquidẽ ex omni errorũ genere plurimos deus dignat̃ attrahere, quos erutos de potestate tenebrarum transferat in regnum filij charitatis suæ, & ex vasis iræ faciat vasa misericordiæ. Quod adeo totum diuini operis esse sentitur, vt hæc efficienti deo gratiarum semper actio laudisq; confessio pro illuminatione taliũ vel correctione referantur.

Exorcism⁹ & sufflatio. C. XXXI. De cõse. dist. 4. c. siue paruuli.

Illud etiã quod circa baptizandos in vniuerso mundo sancta Ecclesia vniformiter agit, non ocioso contẽplamur intuitu. Cum siue paruuli, siue iuuenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitæ adeãt ꝙ exorcismis & exufflationib⁹ clericorum spiritus ab eis immundus abigatur: vt tunc vere appa- E reat quando princeps mundi hui⁹ mittatur foras, & quomodo prius alligetur fortis & deinceps vasa eius diripiantur, in possessionem translata victoris, qui captiuam ducit captiuitatem, & dat dona hominibus.

Grãa & liberũ arbitriũ. Ca. XXXII.

Omnium bonorum affectuum atq; operum, & omnium studiorum, omniumq; virtutum quibus ab initio fidei ad deum tenditur, deum profitemur authorem. Et non dubitam⁹ ab ipsius gratia omnia hominis merita præueniri, per quem fit vt aliquid boni & velle incipiamus & facere. Quo vtiq; auxilio & munere dei nõ aufertur liberum arbitrium, sed liberatur, vt de tenebroso lucidum, de prauo rectũ, de languido sanum, de imprudente sit prouidum. Tãta enim est erga omnes homines bonitas dei, vt nostra velit esse merita, quæ sunt ipsius dona, & pro ijs quæ largitus est æterna præmia sit donaturus. Agit quippe in nobis vt quod vult & velimus & agamus: nec ociosa esse in nobis patitur quæ exercenda nõ negligenda donauit: vt & nos cooperatores simus gratiæ dei, ac si quid in nobis ex nostra viderimus remissione languescere, ad illum solicite recurramus, qui sanat omnes lãguores nostros, & redimit de interitu vitam nostram, & cui quotidie dicimus: Ne nos in- F ducas in tentationẽ sed libera nos à malo.

Adã prio imortal̃. Caput XXXIII.

Quicunq; dicit Adam primum hominem mortalem factum, ita vt siue peccaret, siue non peccaret, morerẽt in corpore hoc, id est de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ, anathema sit.

De baptizãdis infantulis. Caput XXXIIII.

Quicunq; paruulos recentes ab vteris matrũ baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod lauacro regenerationis expietur, vnde sit consequens vt in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum non vera, sed falsa intelligatur, anathema sit: Quoniam non aliter intelligendum est quod ait Apostolus: Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransijt, in quo oẽs peccauerunt: nisi quemadmodum Ecclesia catholica vbiq; diffusa semper intellexit. Propter hanc enim fidei regulam etiam paruuli qui nihil peccatorum in seipsis adhuc committere potuerũt, ideo in peccatorum remissionem veraciter baptizantur, vt in eis regeneratione mundetur, quod gñatione traxerũt. (Roma. 5.)

Oẽs vere sum⁹ peccatóres. Caput XXXV

Quod ait sanctus Ioãnes Apostolus: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis nõ est: quisquis sic accipiendũ putauerit vt dicat propter humilitatẽ non oportere dici nos non habere peccatũ, nõ quia veritas est, anathema sit.

G ma sit. Sequitur eni Apostolꝰ & adiungit: Si autem
confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est & iustus,
qui remittat nobis peccata, & mundet nos ab omni
iniquitate. Vbi satis apparet, hoc nõ tantũ humili-
ter, sed etiã veraciter dici. Poterat enim Apl's dice-
re: Si dixerimꝰ, nõ habemus peccatũ, nosipsos extol-
limus, & humilitas in nobis nõ est. Sed cũ ait: Nosi-
psos decipimus, & veritas in nobis nõ est: satis osten
dit, eum qui dixerit se nõ habere peccatũ, nõ verũ lo-
Oibꝰ orã- qui, sed falsum. Quicunq; dixerit in oratione dñi-
dum p di- ca ideo dicere sanctos: Dimitte nobis debita nostra,
mittẽdis vt nõ pro seipsis hoc dicãt, quia nõ est eis iam necessa
pctis. Ca. ria ista petitio, sed p alijs qui sunt in suo populo pec-
XXX- catores: & ideo nõ dicere vnũquẽq; sanctorũ, Dimit-
VI. te mihi debita mea, sed dimitte nobis debita nostra,
vt hoc pro alijs potius q̃ pro se iustus petere intelliga
tur: anathema sit. Sanctus eni & iustus erat Aposto-
Iaco. 3. lus Iacobus, cũ dicebat: In multis eni offendimꝰ oẽs.
Nam quare additum est, omnes, nisi vt ista sentẽtia
Psal. 142. cõueniret Psalmo vbi legitur: Ne intres in iudicium
cum seruo tuo, q̃m non iustificabitur in cõspectu tuo
omnis viuens? Et in oratione sapientissimi Salomo
Eccl's. 7. nis: Non est homo qui non peccet. Et in libro sancti
Iob. 37. Iob: In manu omnis hominis signat, vt sciat omnis
H homo infirmitatẽ suam. Vnde etiã Daniel sanctus
Daniel. 9 & iustus, cũ in oratione pluraliter diceret, Peccaui-
mus, iniquitatẽ fecimus, & cætera quæ ibi veraciter
& humiliter cõfitetur, ne putaretur quemadmodum
quidam sentiunt, hoc non de suis, sed de populi sui di-
xisse peccatis: postea dixit, Cũ orarem & confiterer
peccata mea, & peccata populi mei dño deo meo: no-
luit dicere, peccata nostra, sed, populi sui dixit, & sua:
quoniã futuros istos qui tam male intelligerent tanq̃
Dimittũ- Propheta prævidit. Quicunq; ipsa verba dñicæ
tur debi- orationis, vbi dicimꝰ, Dimitte nobis debita nostra:
ta etiã sã- ita volũt à sanctis dici, vt humiliter nõ veraciter hoc
ctis. Cap. dicatur: anathema sit. Quis eni ferat orantẽ, nõ ho-
XXX- minibus sed ipsi dño mentientẽ, qui labijs sibi dicit
VII. dimitti velle, & corde dicit quæ sibi dimittantur de-
Lapsus bita nõ habere? Si quis per offensam præuaricatio
Adæ. Ca. nis Adæ nõ totũ, id est, secundũ corpꝰ & aiam in de-
XXX- terius dicit hoiem cõmutatũ, sed aiæ libertate illæsa
VIII. durante corpus tantũmodo corruptioni credit obno-
xium, Pelagij errore deceptꝰ aduersatur scpturæ di-
centi: Aia quæ peccauerit, ipsa morietur. Et, Nesci-
I tis, q̃m cui obeditis, & à quo qs superatur eius seruus
Peccatũ adijcitur? Si qs soli Adæ præuaricationẽ suam, nõ
Adæ i po- etiam eius ppagini asserit nocuisse, aut certe mortẽ
steros. tñ corporis quæ pœna peccati est, non autẽ & pecca
Caput tum quod mors est animæ per vnũ hoiem in omne ge
XXX- nus humanũ trãsisse testatur, iniustitiã deo dabit, cõ
IX. tradicens Apostolo dicenti: Per vnũ hoiem peccatũ
Roma. 5. intrauit in mundũ, & per peccatũ mors, & ita in oẽs
homines pertransijt, in quo oẽs hoies peccauerũt.
Grã. Ca- Si quis inuocatione humana grãm dei dicit posse cõ
put. XL. ferri, non autẽ ipsam grãm facere vt inuocetur à no-
bis, contradicit Esaiæ pphetæ, vel Apostolo idem di
centi: Inuentꝰ sum à nõ quærentibꝰ me, palã apparui
Volũtas ijs qui me nõ interrogabãt. Si quis vt à pctõ pur-
bõa à deo gemur voluntatẽ nostrã deũ expectare cõtendit, non
Ca. XLI autẽ vt etiam purgari velimꝰ, per sanctũ spũs infusio-
nem & operationẽ in nobis fieri cõfitetur, resistit ipsi
spiritui sancto per Salomonẽ dicẽti: Præparatur vo-
luntas à dño. Et Apostolo salubriter prædicãti: Deꝰ
est qui operatur in nobis & velle & proficere pro bo-
Grã ope- na voluntate. Si quis sicut augmentum, ita etiam
ratur oia. initium fidei, ipsumq; credulitatis affectum quo in
Caput eum credimus qui iustificat impium & ad regenera-
XLII. tionem sacri baptismatis peruenimus, non gratiæ do
num, id est per inspirationem spiritussancti corrigen
tem voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem,
ab impietate ad pietatem, sed naturaliter nobis ines-
se dicit, Apostolicis dogmatibus aduersarius appro- K
batur, beato Apostolo Paulo dicente: Confidimus, Philip. 1.
quia qui cœpit in vobis bonum opus perficiet vsque
in diem Christi Iesu. Et illud: Vobis datum est pro Ibidem.
Christo, non solum vt in eum credatis, verũetiam vt
pro illo patiamini. Et, Gratia salui facti estis per fi- Ephe. 2.
dem, & hoc non ex vobis, dei enim donum est. Qui
enim fidem qua in deum credimus dicunt esse natu-
ralem, omnes eos qui ab ecclesia Christi alieni sunt,
quodammodo fideles esse definiunt. Si quis sine Grã oia
gratia dei credentibus, volentibꝰ, desiderantibus, co- deberi.
nantibus, studentibꝰ, petentibꝰ, quærentibus, pulsan- Caput
tibus nobis misericordiam dicit conferri diuinitus, XLIII.
non autem vt credamus, velimus, vel hæc omnia si-
cut oportet agere valeamus per infusionem & inspi-
rationem sanctĩ spiritꝰ in nobis fieri confitetur: & aut
humilitati, aut obedientiæ humanæ subiungit gratiæ
adiutoriũ, nec vt obediẽtes & humiles simꝰ ipsiꝰ gra-
tiæ donũ eẽ cõsentit: resistit Apostolo dicẽti, Quid
enim habes, quod nõ accepisti? Et, Gratia dei sum id
quod sum. Si quis per naturæ vigorẽ bonũ aliquid Hominẽ
quod ad salutem pertinet vitæ æternæ cogitare vt ex- nihil pos-
pedit aut eligere, siue salutari id est Euangelicæ præ- se sine
dicationi cõsentire posse cõfirmat, absq; illuminatio- deo. Cap.
ne & inspiratione spũssancti, qui dat oĩbus suauitatẽ XLIIII
in consentiẽdo & in credendo veritatẽ, hæretico falli- L
tur spiritu, non intelligens vocẽ dei in Euangelio, di-
cẽtis: Sine me nihil potestis facere. Et illud Aposto Ioan. 15.
li: Non q̃ idonei simus cogitare aliquid à nobis qua- 2. Cor. 3.
si ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est. Si qs Solꝰ deꝰ
alios per misericordiam, alios vero per liberum arbi trahit ho
trium, quod in oĩbus qui de præuaricatione primi ho minẽ. Ca.
minis nati sunt cõstat esse vitiatum, ad gratiam ba- XLV.
ptismi posse venire cõtendit, à recta fide pbatur alie-
nus. Ille enim nõ omnium liberũ arbitrium per pec-
catum primi hominis asserit infirmatũ: aut certe ita
læsum putat, vt tamen quidã valeãt sine reuelatione
dei ministerium salutis æternæ per semetipsos posse
conquirere. Quod q̃ sit contrarium ipse dñs probat,
qui non aliquos sed neminem ad se posse venire testa
tur, nisi quem pater attraxerit. Sicut & Petro dicit:
Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non
reuelauit tibi, sed pater meꝰ qui in cœlis est. Et Apo-
stolus: Nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spi 1. Cor. 12.
ritusancto. Arbitrium voluntatis in primo ho- Liberum
mine infirmatum, nisi per gratiam baptismi non po- arbitriũ.
test reparari. Quod amissum nisi à quo potuit dari, Caput
non potest reddi. Vnde veritas dicit: Si vos filius li XLVI.
berauerit, tunc vere liberi eritis. Natura huma- M
na etiamsi in illa integritate in qua est condita per- Grã. Ca.
maneret, nullo modo seipsam creatore suo non adiu- XLVII
uante seruaret. Vnde cum sine dei gratia salutem nõ
posset custodire quam accepit, quomodo sine dei gra
tia poterit reparare quod perdidit. Sicut eis qui An gra-
volentes in lege iustificari à gratia exciderunt, ve- tia sit na-
rissime dicit Apostolus: Si in lege iustitia est, ergo tura. Ca.
Christus gratis mortuus est: sic eis qui gratiam quã XLV-
commendat & percipit fides Christi putant esse na- III.
turam, verissime dicitur: Si per naturam iustitia est,
ergo gratis Christus mortuus est: Iam hic enim erat
lex, & non iustificabat. Iam hic erat & natura, & non
iustificabat: ideo Christus non gratis mortuus est,
vt & lex per illum impleretur qui dixit, Non veni Matth. 5.
soluere legem, sed implere: & natura per Adam per-
dita, per illum repararetur, qui dixit, venisse se quæ- Luc. 19.
rere & saluare quod perierat. Secundum supra- Repeti-
scriptas sanctarum scripturarum sententias, vel an- tio supio-
tiquorum patrum definitiones, hoc deo ppiciante & rum. Ca.
prædicare debemus & credere, quòd per peccatum XLIX.
primi hominis ita genus humanum sit inclinatum,
vt nullus postea aut diligere deum sicut oportuit,
aut credere in deũ, aut operari propter deũ quod bo
num

A num est possit, nisi eum gratia misericordiæ diuinæ
preuenerit. Vnde & Abel iusto & Noë & Abrahę &
Isaac & Iacob, omniq; antiquorũ sanctorum multitu
dini illam preclarã fidem quam in ipsorũ laude pre-
dicat Apostolus Paulus, non per bonũ naturę, quod
prius in Adam datũ fuerat, sed per gratiam dei cre-
dimus fuisse collatã. Quam gratiã etiã post aduen-
tum domini omnibus qui baptizari desiderant, non
in libero arbitrio haberi, sed Christi nouim⁹ simul &
credimus largitate conferri, secundum illud quod iã
Phil.1. sæpe dictum est & prædicat Paulus Apostolus: Vo
bis donatum est pro Christo non solum vt in eũ cre-
datis, sed etiam vt pro eo patiamini. Et illud: Deus
qui cœpit in vobis bonũ opus, perficiet vsq; in diem
Ephe.2. domini nostri. Et illud: Gratia salui facti estis per fi-
dem, & hoc non ex vobis, dei enim donũ est. Et quod
1.Cor.7. de seipso ait Apostolus: Misericordiam consecutus
sum, vt fidelis essem. Non dixit quia eram, sed vt es-
1.Cor.4. sem. Et illud: Quid habes quod non accepisti? Et il-
Iaco.1. lud: Omne datum bonum, & omñe donum perfectum
Ioan.3. desursum est, descendẽs à patre luminũ. Et illud: Ne-
Volũtas mo habet quicq̃ nisi illi datũ fuerit desuper. Hoc
hõis post etiam secundum fidem catholicam credimus, quod post
baptismũ acceptam baptismi gratiã, omnes baptizati Christo
Cap.L. auxiliante & cooperante quæ ad salutem animę per-
B tinent possunt & debeant si fideliter laborare volue-
rint adimplere. Aliquos vero ad malum diuina po-
testate predestinatos esse, non solũ non credimus, sed
etiam si sunt qui tantum mali credere velint, cũ omni
Initium detestatione illis anathema dicimus. In omni
meritorũ opere bono nõ nos incipim⁹ & postea per dei miseri-
vnde. cordiam adiuuamur, sed ipse nullis pręcedentibus bo
Cap.LI. nis meritis & fidem & amorẽ sui prius inspirat: vt &
baptismi sacramẽta fideliter requiramus & post ba-
ptismum cũ ipsius adiutorio ea quæ sibi sunt placita
implere possimus. Vnde manifestissime credẽdum
est, quod & illius latronis quem dominus ad paradi-
si patriam reuocauit, & Cornelij Centurionis ad quẽ
angel⁹ domini missus est: Zacheiq; qui ipsum domi-
num suscipere meruit illa tam admirabilis fides non
fuerit de natura, sed diuinæ gratię largitate donata.
Qui sint Baptisma vnum est, sed in ecclesia, vbi vna fides
habẽdi p est, vbi in nomine patris & filij & spiritussãcti datur.
baptiza- Et ideo si qui apud illos hæreticos baptizati sunt qui
tis. Cap. in sanctæ Trinitatis confessione baptizant, & veniũt
LII. ad nos, recipiantur quidẽ vt baptizati, ne sanctæ Tri
nitatis inuocatio vel confessio annulletur: sed doceã-
tur integre & instruantur, quo sensu sanctæ Trinita-
C tis mysterium in ecclesia teneatur: & si consentiũt cre
dere vel acquiescunt confiteri, purgati iam fidei inte
gritate cõfirmẽtur manus impositione. Si vero par-
uuli sunt vel hebetes qui doctrinam nõ capiant, respõ
†morem. deant pro illis qui eos offerũt iuxta nomẽ† baptizã-
di: & sic manus ĩpositione & chrismate cõmuniti Eu-
charistiæ mysterijs admittantur. Illos autẽ qui non
sanctæ trinitatis inuocatione apud hæreticos bapti-
zati sunt, & veniunt ad nos, baptizari debere pronũ-
ciamus, non rebaptizari. Neq; enim credendum est
eos fuisse baptizatos, qui non in nomine patris & fi-
lij & spiritussancti iuxta regulam à domino positam
tincti sunt vt sunt Paulini, Procliani, Borboritę, Si-
phori qui nũc vocantur Bonosiani, Photiniani, Mõ
tani & Manichęi, variaq; impietatis germina: vel cę
teræ istorũ originis siue ordinis pestes, quę duo prin
cipia sibi ignota introducunt, vt Cerdon & Marciõ:
vel contraria, vt Manichęus: vel tria & Barbara, vt
Setianus & Theodosius: vel multa, vt Valentinus:
vel Christum hominẽ fuisse absq; deo, vt Cerinthus,
Hebion, Artemon & Photinus. Ex istis, inquã, si qui
De Eu- ad nos venerint, non requirendum ab eis vtrũ bapti-
charistia. zati sint an non, sed hoc tantum, si credant ecclesię fi-
Ca.LIII. dẽ, & baptizẽtur ecclesiastico baptismate. Quo-

tidie Eucharistiæ communionẽ percipere nec laudo D
nec reprehẽdo. Omnibus tamẽ dominicis diebus cõ- De cõse.
municandum suadeo & hortor, si tamen mens sine af- dist.2.c.
fectu peccandi sit. Nam habentem adhuc voluntatẽ quotidie.
peccandi, grauari magis dico eucharistię perceptio-
ne q̃ purificari. Et ideo quãuis quis peccato mordea- 4.sen.dis.
tur, peccãdi non habeat de cętero voluntatem, & cõ- 12.c.istu-
municaturus satisfaciat lachrymis & orationibus: & tutũ est.
confidens de domini miseratione, qui peccata pię cõ
fessioni donare consueuit, accedat ad eucharistiã in-
trepidus & securus. Sed hoc de illo dico quem capi-
talia & mortalia peccata non grauant. Nam quem
mortalia crimina post baptismum cõmissa premũt,
hortor prius publica pœnitentia satisfacere, & ita sa-
cerdotis iudicio recõciliatum communioni sociari,
si vult nõ ad iudicium & cõdemnationem sui Eucha-
ristiã percipere. Sed & secreta satisfactiõe solui mor-
talia crimina nõ negamus, sed mutato prius secula-
ri habitu, & confesso religionis studio per vitæ cor-
rectionẽ, & iugi immo perpetuo luctu miserante deo,
ita duntaxat, vt contraria pro ijs quę pœnitet agat,
& Eucharistiã omnibus dominicis diebus supplex &
submissus vsq; ad mortẽ percipiat. Pœnitentia De pnĩa.
vera, est pœnitenda non admittere, & admissa defle- C.LIIII.
re. Satisfactio pœnitẽtiæ, est causas peccatorum ex- E
cidere, nec earum suggestionib⁹ aditum indulgere.
In diuinis promissionibus nihil terrenũ vel trãsi- De diui-
torium expectemus, sicut Melitani sperant. Nõ nu- nis pmis-
ptiarum copulam sicut Cerinthus & Marcion deli- sionibus.
rant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet, si- Ca.LV.
cut Papiæ, authorẽ Hirenæo, & Tertullianus & La-
ctantius acquiescunt. Neq; post mille annos post re-
surrectionem regnum Christi in terra futurũ, & san-
ctos cũ illo in delitijs regnaturos sperem⁹, sicut Ne-
pos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, &
secũdam impiorum confinxit. Et inter has duas mor
tuorum resurrectiones, gẽtes ignorãtes deum in an-
gulis terrarum in carne seruandas. Quæ post mille
annos regni in terra iustorũ, instigante diabolo mo
uendæ sunt ad pugnam cõtra iustos regnãtes: & do-
mino pro iustis pugnante imbre igneo compescen-
das: atq; ita mortuas, cum cæteris in impietate ante
mortuis ad æterna supplicia in incorruptibili carne
resuscitandas. Nullum credimus ad salutem ni- Qđ null⁹
si deo inuitante venire. Nullum inuitatum salutem saluet nisi
suam nisi deo auxiliante operari. Nullum nisi oran- deo au-
tem auxilium promereri. Nullum dei volũtate peri- thore.
re, sed per seipsum pro electione arbitrij, ne ingenui- C.LVI.
tatis libertas atq; potestas semel homini attributa F
ad seruilem cogatur necessitatem. Malum vel Qđ malũ
malitia non est à deo creata, sed à diabolo inuenta, non sit à
quia & ipse bonus à deo creat⁹ est. Sed quia libero ar deo. Ca.
bitrio vtpote rationalis creatura à deo cõmissus est, LVII.
& cogitandi acceperat facultatem, scientiã boni ver- 2.sent. di.
tit ad malum: & multa cogitando factus est inuentor 35.ca.quo
mali: & quod in se perdiderat, inuidit in alijs: nec con circa.
tentus solus perire, suasit alijs, vt qui esset suę malitię
inuentor, fieret & aliorũ author: & ex eo malũ vel ma
litia pcurrit in cęteras rationales creaturas. Vn- Nihil nõ
de cognoscimus nihil esse natura immutabile, nisi so mutabile
lum deum patrem & filium & spiritumsanctũ, qui mu pter deũ.
tari non potest à bono, quia natura possidet bonum, LVIII.
nec potest aliud quid esse quàm bonum. Angeli Stabili-
vero qui in illa qua creati sunt beatitudine perseue- tas in an-
rant, non natura possident bonum vt non mutarẽtur gelis. Ca.
cum cæteris, sed arbitrij seruantes bonam volunta- LIX.
tem, & bonum cõditionis, & fidem suo domino. Pro-
pter quod & merito ab ipso domino sancti angeli vo
cantur, quòd tenuerunt arbitrij sanctitatẽ, nec socio- Natura
rum exemplo deuiauerunt à bono. Fides vera nihil est
quæ est catholica omnium creaturarum siue spirita- malum.
lium siue corporalium bonam confitetur substantiã, Ca.LX.

G & mali nullam esse naturam: quia deus qui vniuersi-
tatis est conditor, nihil non bonū fecit. Vnde & dia-
bolus bon⁹ esset, si in eo quod factus est permaneret.
Sed quia naturali excellentia male vsus est, & in ve-
ritate non stetit, non in contrariam substantiam trās-
ijt, sed à summo bono cui debuit adhęrere, discessit.
Fœlicitas angelorum. Ca.LXI — Virtutes angelicę quę in diuino amore fixæ per-
stiterunt lapsis superbientibus angelis, hoc munere
retributionis acceperunt, vt nulla iam rubigine sur-
ripientis culpę mordeantur: vt & in contemplatione
conditoris fine fœlicitatis sine permaneant, & in hoc
Libera voluntas āgelorū. C.LXII — sic conditæ æterna stabilitate subsistant. Tales
creati sūt angeli, vt si vellēt in beatitudinis luce per-
sisterent. Si autem vellent, etiā labi potuissent. Vn-
de & Satan cum sequentibus legionibus cecidit. Sed
post eius lapsum ita confirmati sunt angeli qui per-
stiterunt, vt cadere omnino non possent, quia ne om-
nino iam caderēt, virtutem incommutabilitatis ac-
Nuptiæ. LXIII. — ceperunt. Bonæ sunt nuptiæ, sed causa filio-
rum & compescendæ fornicationis obtentu.
Continētia. Cap. LXIIII — Melior est continentiā, sed non sibi sufficit ad beati-
tudinem si pro solo amore pudicitiæ retinetur, sed si
& cum affectu causa vacandi domino eligatur, alio-
quin diuortium magis coniugij videbitur esse, quām
Virginitas. Cap. LXV. — appetitio castitatis. Virginitas vtroque bono
præcelsior est, quia & naturam vincit & pugnam. Na-
turam, corporis integritate: pugnam, pace castimo-
H niæ, quæ pro solo amore pudicitiæ in pace est.
Ciborum delectus. Caput LXVI. — Bonum est cibum cum gratiarum actione sumere, &
quicquid deus pręcepit edendum est. Abstinere autē
ab aliquibus non quasi à malis, sed quasi non necessa-
rijs, non est malum. Moderari vero eorum vsum pro
necessitate & tempore, proprie Christianorum est.
Nuptiæ & cib⁹. C. LXVII — Malas vero dicere nuptias vel fornicationi com-
parandas aut stupro: cibos quoq; credere malos, vel
malitias causare percipiētibus, non est Christiano-
rum, sed proprie Hierachitarū & Manichæorum.
Merita ex abstinētia. Caput. LXVIII. — Sacratæ vero virginitati nuptias coæquare, aut
pro amore castigandi corporis, abstinentibus à vi-
no vel carnibus nil credere meriti accrescere, nō hoc
Beatā virginē sēp fuisse virginē. Ca. LXIX. — Christiani, sed Iouiniani est. Integra fide credē-
dum est, beatam Mariam dei Christi matrem, & vir-
ginem concepisse, & virginem genuisse, & post par-
tum virginem permansisse. Nec est blasphemiæ Hel-
uidij acquiescēdum qui dixit, Fuit virgo ante partū,
De elemētis mūdi. C.LXX — non virgo post partum. Elementa, id est cœlum
& terram non credamus abolenda per ignem, sed in
melius commutanda, figuram quoque mundi, id est
De facultatib⁹ erogādis. C. LXXI. — imaginem, non substantiam transituram. Bo-
num est facultates cum dispensatione pauperib⁹ ero-
gare. Melius est pro intentione sequendi dominum
in simul donare, & absolutum solicitudine cum Chri-
I sto egere. Maritum duarum post baptismum
Impedimēta clericatus. Caput LXXII — matronarum clericum non ordinādum. Neque eum
qui vnam quidem, sed concubinam, non matronam
habuit: Nec illum qui viduam, aut repudiatam, vel
meretricem in matrimonio sumpsit. Neque eum qui
semetipsum quolibet corporis sui membro indigna-
tione aliqua vel iusto iniustóve timore superatus trū-
cauerit. Neque illum qui vsuras accepisse conuinci-
tur, aut in scena lusisse dinoscitur. Neque eum qui pu-
Dis. 50. c. ex pœnitentib⁹. — blica pœnitentia mortalia crimina defiet. Neque il-
lum qui aliquando in furiam versus insaniuit, vel af-
flictione diaboli vexat⁹ est. Nec eum q per ambitio-
nem ad imitationem Simonis magi pecuniam of-
De reliquijs sanctorū. C. LXXIII. — fert. Sanctorum corpora & præcipue beatorum
martyrum reliquias, ac si Christi membra syncerissime honoranda, & basilicas eorum nominibus ap-
pellatas velut loca sancta diuino cultui mancipata,
affectu pijssimo & deuotione fidelissima adeundas
credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit,
non Christianus, sed Eunomianus & Vigilantia-
nus creditur. Baptizatis tantum iter esse salu- — K De catechumēis defunctis & martyribus non baptizatis. Cap. LXXIIII.
tis credimus, Nullum catechumenum, quamuis in
bonis operibus defunctum vitam æternam habere
credim⁹, excepto martyrio vbi tota baptismi sacra-
menta complentur. Baptizandus confitetur fidem
suam coram sacerdote, & interrogatus respondet:
hoc & martyr coram persecutore facit, qui & cōfite-
tur fidem suam, & interrogatus respondet. Ille post
confessionem vel aspergitur aqua vel intingitur: &
hic vel aspergitur sanguine, vel cōtingitur igne. Ille
manus impositione pontificis accipit spiritumsan-
ctum: hic habitaculum efficitur spiritussancti, dum
non est ipse qui loquitur, sed spiritus patris qui loqui-
tur in illo. Ille communicat eucharistiæ in comme-
moratione mortis domini: hic ipsi Christo commo-
ritur. Ille confitetur se mundi actibus renunciaturū:
hic ipsi renunciat vitæ. Illi peccata omnia dimittun-
tur: in isto extinguuntur. In Eucharistia nō de- — Qualis Eucharistia offeraē. Cap. LXXV
bet pura aqua offerri, vt quidam sobrietatis falluntur
imagine, sed vinum cum aqua mixtum: quia & vinum
fuit in redemptionis nostræ mysterio, cū dixit, Non
bibam amodo de hoc genimine vitis: & aqua mixtū,
non quod post cœnam dabatur, sed quod de latere — Mat. 26.
eius lancea perfosso aqua cum sanguine egressa, vi- — Ioan. 16.
num de vera eius carnis vite cum aqua expressum — L
ostenditur. Bona est caro nostra & valde bona, — De bōna carne. C.LXXVI.
vtpote à bono solo deo condita, & non est mala, vt
volunt Sethianus & Ophianus & Patricianus: nec
mali causa, vt docuit Florianus: nec ex malo & bono
compacta, vt Manichæus blasphemat. Sed cum sit
creatione bona, arbitrio animæ efficitur nobis vel
bona vel mala, non immutatione substantię, sed exe-
cutionis mercede. Ipsa enim est quæ stabit ante tri-
bunal Christi, in quo perferat anima propria corpo-
ris prout gessit siue bonum siue malum. In resur- — Resurrēctio. Cap. LXXVII.
rectione ex mortuis sexus forma non mutabitur, sed
vir mortuus resurget in forma viri, & fœmina in for-
ma fœminæ, Carens tamen sexuum in hac vita con-
ditione, non specie naturali, ne nō sit vera resurrectio
si non id resurget quod cadit. Ante passionem — Aīę sctōrū aā passionē. Ca. LXXVIII.
domini omnes animæ sanctorum in inferno sub de-
bito præuaricationis Adę tenebantur, donec autho-
ritate domini per indebitam eius mortem à seruili
conditione liberarentur. Post ascensionem do- — Aīę sctōrū post ascensionē. C. LXXIX.
mini ad cœlos, omniū sanctorum animæ cum Chri-
sto sunt, & exeuntes de corpore ad Christum vadūt,
expectantes resurrectionem corporis sui, vt ad inte-
gram & perpetuam beatitudinem cum ipso pariter
immutentur: sicut & peccatorum animæ in inferno
sub timore positæ, expectant resurrectionem sui cor- — M
poris, vt cū ipso ad pœnā detrudātur æternā. Pœ- — De pctōrū venia. Caput LXXX
nitentia aboleri peccata indubitanter credimus, etiā
si in vltimo vitæ spiritu admissorū pœniteat, & pu-
blica* lamētatione peccata prodantur, quia proposi-
tum dei, quo decreuit saluare quod perierat, statim- — * als. supplici.
mobile: & ideo quia voluntas eius non mutatur, siue
emendatione vitæ si tēpus conceditur, siue supplici* — * als, publica.
confessione si cōtinuo vita exceditur, venia peccato-
rum fideliter præsumatur ab illo, qui nō vult mortē
peccatoris, sed vt conuertatur à perditione pœniten-
do, & saluatus miseratione domini viuat. Si quis ali-
ter de iustissima dei pietate sentit, non Christianus,
sed Nouatianus est. Internas animę cogitatio- — Quod diabolū lateant cogitatiōes. Ca. LXXXI.
nes diabolū non videre certi sumus, sed motibus eas
corporis ab illo & affectionum indicijs colligi expe-
rimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille
nouit ad quem dicitur, Tu solus nosti corda filiorum — Cogitationes. Cap. LXXXII.
hominum. Non oēs malæ cogitationes nostræ
semper diaboli instinctu excitant, sed aliquotiens ex
nostri arbitrij motu emergūt. Bonę aūt cogitatiōes
semper à deo sunt. Dæmones per energicā opatio- — Dæmones quomō occupent homines. Cap. LXXXIII
nem non credimus substantialiter illabi animæ, sed
applicatione

A applicatione & oppressione vniri. Illabi autem menti illi soli possibile est qui creauit, qui natura subsistēs incorporeus, capabilis est suę facturæ. Signa & prodigia & sanitates etiā peccatores in nomine dñi facere ab ipso deo didicimus: & cū alios hac præsumptione iuuent, sibi per ambitionē humanę gloriæ nocent: quia gloriantur in dato falso, non meritis debito. Signa & prodigijs clarū posse fieri Christianum, non tamē sanctū, si intemperatis & asperis moribus agat: temperatis autem & placidis moribus etiam absque signorum efficacia, & sanctum & perfectum & dei hominē fieri recte credimus. Nullus sanctus & iustus caret peccato, nec tamen ex hoc desinit esse iustus vel sanctus cum affectu teneat sanctitatem. Non enim naturæ humanę virib⁹, sed propositi adiumento per dei gratiam acquirimus sanctitatem. Et ideo veraciter se omnes sancti pronunciant peccatores, quia in veritate habent quod plangāt, & si nō reprehēsione consciētię, certe mobilitate & mutabilitate præuaricatricis naturæ. Pascha, id est dominicę resurrectionis solennitas, ante trāsgressum vernalis æquinoctij & quartędecimę lunę perfectionem, non potest celebrari, in eodem mensæ natæ. Propter nouellos legislatores, qui ideo animam tantum ad imaginem dei creatā dicūt, vt quia deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse credatur, libere confitemur, imaginem in æternitate, similitudinem in moribus inueniri.

De signis & virtutibus. Ca. LXXXIIII.
Q đ nullus signis sanct⁹ fit. LXXXV.
Sctī quoque peccatores. C. LXXXVI.
Pascha, Caput LXXXVII.
Imago dei ania. Caput LXXXVIII.

B

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI censura in librum, de fide ad Petrum.

NEC hunc librum esse Augustini in primis arguit ipsa phrasis, primū abiectior q̄ est illius, ad hoc impurior. Nec enim ille vnquam dixisset pergere Hierosolymam, pro eo quod est proficisci. Et toties hic repetitur, firmissime tene & nullatenus dubites, non simplici vitio Latinitatis. Accedit, quod huius operis, quum sit iustum volumen, nō meminit in Retractationibus, & tamen nec epistola videri potest, nec popularis tractatus. Præterea toties hic iteratur, infantes qui circa baptismū hinc decesserint, æternis ignibus cruciandos: quod aliās apud Augustinum nusquam legi, licet pœnę, damnationis & interitus vocabulis vtatur frequēter. Nam dānatus dicitur & qui damno afficitur, & perire qui salutē illam beatam non assequitur. Postremo sic exordiēs C loquitur, quasi Syria sit magis obnoxia hæreticis q̄ Aphrica quum in Aphrica pręter illas cōmunes hęreses, regnarent etiam Manichæi, Donatiani, Circumcelliones & Pelagiani. Videtur & hoc opus collectum ex Augustini lucubrationibus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER VNVS DE FIDE AD PETRVM DIACONVM PROLOGVS.

PISTOLAM fili Petre tuæ charitatis accepi. In qua te significasti velle Hierosolymā pergere, & postulasti te literis nostris istrui, quam debeas in illis partibus veræ fidei regulam tenere, vt nullus tibi possit sensus hæreticæ subrepere falsitatis. Gaudeo quidē quod pro fide vera sine vllo perfidiæ vitio custodienda sollicitudinem geris, sine qua nulla potest prodesse, imo nec esse conuersio. D Apostolica quippe dicit authoritas, quia sine fide impossibile est placere deo. Fides nanque est bonorum omnium fundamentum. Fides est humanæ salutis initium. Sine hac fide nemo ad filiorum dei numerum potest peruenire: quia sine ipsa nec in hoc seculo quisquam iustificationis gratiam consequitur, nec in futuro vitam possidebit æternam. Et si quis hic non ambulauerit per fidem, non perueniet ad speciem. Sine fide omnia labor hominis vacuus est. Tale quippe est, vt sine vera fide quisque velit deo per contemptum seculi placere: quale si quisquam tendens ad patriam, in qua se scit beate esse victurum, relinquat itineris rectitudinem, & improuidus sectetur errorem: quo non ad beatam ciuitatem perueniat, sed in præcipitium cadat, vbi non gaudium peruenienti detur, sed cadenti interitus inferatur. Veruntamen vt de fide sufficiens sermo promatur, nec temporis suffragatur spatium, quia celeriter nostrum cupis habere responsum, & tam magnum est huius disputationis opus, vt a magnis vix possit impleri. Neque enim poposcisti sic te debere de fide instrui, vt vnam quamlibet hæresim designares, contra quam specialiter nostræ disputationis vigilaret intentio: sed cum indefinite definitionem fidei petis, eamque cupis etiam sub breuitate concludi, vides proculdubio quàm sit nobis impossibile, vt rem tantam in breui plene comprehendamus. E Cui sufficientes esse non possumus, etiam si tantum spatium temporis, & tale nobis esset ingenium, vt multa voluminum de hoc quod a nobis expetis, facere valeremus. Sed quia deus prope est omnibus inuocantibus eum in veritate, qui verbum consummans & breuians fecit super terram, spero, quia sicut tibi dedit huius fidei sanctam sollicitudinem, sic etiam mihi, vt tuo tam bono tamque laudabili seruiam desiderio, sufficientem tribuet facultatem: vt etsi non potuero cuncta dicere, ex quibus omnis error hæreticus possit agnosci, & agnitus vel conuinci valeat vel vitari: tamen in nomine atque adiutorio sanctæ trinitatis, quę vnus solus verus & bonus est deus, ea dicam in quibus saltem magna ex parte rationem fidei catholicæ constet sine aliqua erroris caligine contineri: quibus retentis poteris & illa deprehendere atque fugere: quæ etsi in hoc opere non videntur speciali disputatione conuinci, F tamen ex ijs quæ hic generaliter atque absolute ponentur, appareant illa quæ infideles homines auribus solent susurrare fidelium, non regula diuinæ veritatis tradita, sed nequitia humani erroris inuenta.

Trinitas Caput I.

VOCVNQVE igitur loco fueris constitutus, quia secundum regulam nostri Saluatoris imperio promulgatam, nosti te in vno patris & filij & spiritussancti nomine baptizatum, principaliter atque indubitanter toto corde retine, patrem deum, filium deū, & spiritumsanctum deum, id est sanctam atque ineffabilem trinitatem vnum esse naturaliter deum, de quo in Deuteronomio dicitur: Audi Israel, dominus deus tuus deus vnus est. Et, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Veruntamen quia istum vnum deum, qui solus est verus naturaliter deus, non patrem solum, neque filium solum, neq; solum spiritumsanctum, sed simul patrem & filiū & spiritumsanctum diximus esse, cauendum est ne sicut patrem & filium & spiritūsanctum vnum deū esse, quantum ad naturalem attinet vnitatē, veraciter dicim⁹: sic eum qui pater est, eundem vel filiū vel spiritūsanctum, aut eū qui fili⁹ est, siue patrē siue spiritūsanctū,

Deut. 6.
Matt. 4.

G aut eum qui spiritussanctus proprie in cõfessione hu-
ius Trinitatis dicitur, vel patrem vel filium persona
liter dicere siue credere, quod omino nefas est, aude-
amus. Fides enim quam sancti Patriarchæ atq; Pro-
phetę ante incarnationem filij dei diuinitus accepe-
runt, quam etiam sancti Apostoli ab ipso domino in
carne posito audierunt, & spiritussancti magisterio
instructi, non solum sermone prædicauerunt, verum
etiam ad instructionem saluberrimam posterorum
scriptis suis inditam reliquerunt, vnum deum prædi
cat Trinitatem, id est patrẽ & filium & spiritumsan-
ctum. Sed Trinitas vera nõ esset, si vna eademq; per-
sona diceretur pater & filius & spiritussanctus. Si enĩ
sicut est patris & filij & spiritussancti vna substantia,
sic esset vna persona, nihil omnino esset in quo vera-
citer Trinitas diceretur. Rursus quidem Trinitas es-
set vera, sed vnus deus Trinitas ipsa non esset, si quẽ-
admodum pater & filius & spiritussanctus persona-
rum sunt abinuicem proprietate distincti, sic fuissẽt
naturarum quoque diuersitate discreti. Sed quia in il
lo vno vero deo Trinitate, nõ solum quòd vnus deus
est, sed etiam quòd Trinitas est, naturaliter verũ est,
propterea ipse verus deus in personis Trinitas est, &
in vna natura vnus est. Per hãc vnitatem naturalem
H totus pater in filio & spiritusancto est, totus filius in
patre & spiritusancto est, totus quoque spiritussanct⁹
in patre & filio. Nullus horum extra quẽlibet ipsorũ
est, quia nemo aliũ aut pręcedit æternitate, aut exce
dit magnitudine, aut superat potestate: quia nec filio
nec spũisancto quãtũ ad naturę diuinæ vnitatem per-
tinet, aut anterior, aut maior pater est: nec filij æter
nitas atq; immẽsitas, velut anterior aut maior spiri-
tussancti immensitatẽ ęternitatẽq; aut pręcedere aut
excedere naturaliter potest. Sicut ergo nec filius po
sterior aut minor est patre, ita nec spiritussanctus po
sterior aut minor est filio. Aeternum quippe & sine
initio est, de patris natura natus existit: & æternum
ac sine initio est, quòd spiritussanct⁹ de natura patris
filijq; procedit. Ob hoc ergo tres, vnum recte credi-
mus & dicimus deũ, quia vna prorsus æternitas, vna
immensitas, & vna naturaliter est trium personarum
diuinitas. Teneamus igitur patrem & filium & spi-
ritumsanctum vnum esse naturaliter deum, neque ta
men ipsum patrem esse qui filius est, neque filium i-
psum esse qui pater est, nec spiritũsanctũ ipsum esse
qui pater aut filius est. Vna enim est patris & filij &
spiritussancti essentia quam Græci οὐσίαν vocant,
I in qua non est aliud pater, aliud filius aliud spiritussã
ctus, quamuis personaliter sit alius pater, alius filius,
alius spiritussãctus. Quod nobis maxime in ipso san
Gene.1. ctarum scripturarum initio demonstratur, vbi deus
dicit, Faciamus hominem ad imaginem & similitu-
dinẽ nostram. Cum enim in singulari numero dicit,
imaginem, ostẽdit vnam naturam esse, ad cuius ima-
ginem homo fieret. Cũ vero dicit pluraliter, nostrã,
ostendit eundem deum ad cuius imaginem homo fie
bat, nõ vnam esse personam. Si enim in illa vna natu-
ra patris & filij & spiritussancti vna esset persona, non
diceretur ad imaginem nostram, sed ad imaginem
meam, nec dixisset faciam⁹, sed faciã. Si vero in illis
tribus personis tres essent intelligendæ vel creden-
dæ substantiæ, nõ diceretur, ad imaginem nostram,
sed ad imagines nostras. Vna enim imago trium na
turarum inæqualium esse non posset. Sed dum ad v-
nam imaginem vnius dei homo factus dicitur, vna
sanctæ Trinitatis essentialiter diuinitas intimatur.
Denique & paulopost pro eo quod superius dixerat,
Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem
nostram, sic hominẽ factum scriptura narrauit vt di-
ceret, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit
eum. Hãc Trinitatem personarum atque vnitatem
naturæ Propheta Esaias reuelatam esse sibi non ta-
cuit, cum se dicit seraphim vidisse clamãtia, Sanctus K
sanctus sanctus dominus deus sabaoth, Vbi prorsus Esaiæ.6.
in eo quòd dicitur tertio sanctus, personarum Trini-
tatem, in eo vero quòd dicitur semel, dominus deus
sabaoth, diuinę naturę cognoscimus vnitatem. In il-
la igitur sancta Trinitate, quę ideo à nobis repetitur
toties, vt nostro cordi tenacius infigatr, vnus est de-
us pater, qui solus essentialiter de seipso vnum filium
genuit, & vnus filius qui de vno patre solus est essen-
tialiter genitus, & vnus spiritussanct⁹ qui solus essen
tialiter de patre filioq; procedit. Hoc aũt totum vna
persona non posset, scilicet gignere se, & nasci de se, &
procedere de se. Quia igitur aliud est genuisse quàm
natũ esse, aliudq; est procedere quàm genuisse vel na-
tum esse, manifestum est, quoniam alius est pater, a-
lius filius, alius spiritussanctus. Trinitas itaq; ad per
sonas patris & filij & spiritussãcti refertur, vnitas ad
naturam. Sicut ergo secundum illam diuinitatẽ, Humani
qua vnum sunt pater & filius & spiritussanctus, neque tas Chri-
patrem natum credimus, neque spiritumsanctum, sed sti.Ca.II
solum filium: sic etiam secundum carnem solum filiũ
natum catholica fides & credit & prædicat. Neq; enĩ
in illa Trinitate propriũ esset solius patris, quia non
est natus ipse, sed vnum filium genuit: neque propriũ L
solius filij, quia non genuit ipse, sed solus de patris es-
sentia natus est: neque propriũ spiritussancti, quia nec
natus est ipse, nec genuit, sed sol⁹ de patre filioq; pro-
cedit: si secũdum diuinam quidem naturam deus pa-
ter de nullo nasceretur deo, secundum carnem tamen
ipse nasceretur ex virgine. Si enim pater nasceretur
de virgine, vna persona esset pater & filius: ipsa autẽ
vna persona, pro eo quia non de deo, sed tantũ de vir-
gine nasceretur, non dei filius, sed tantum hominis fi
lius veraciter diceretur. Ipse autem dei filius dicit,
quia sic dilexit deus mundum, vt filium suum vnige-
nitum daret. Et iterum, Non enim misit deus filium Ioan.3.
suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur
mũdus per ipsum. Nec beatus dixisset Ioãnes, Qui 1. Ioan.5.
diligit genitorẽ, diligit & eũ qui natus est ex eo. Nec
ipse filius dixisset, Pater meus vsque modo operatr &
ego operor. Ipse enim qui filius dicitur, si idem esset
& pater, non veraciter dei filius diceretur, quia nõ de
deo, sed de sola virgine nasceretur. Ad extremum nec
ipse pater de cœlo testaretur, & suum corporali voce
filiũ demõstraret dicẽs, Hic est filius meus dilectus,
in quo mihi bene cõplacui. Apostolus quoq; nũ dixis-
set de deo patre, Qui proprio filio suo non pepercit,
sed pro nobis omnibus tradidit illum. Sed quoniam M
omnia ista diuinitus ad nostrã doctrinam dicta sunt,
& quia diuina dicta sunt, vtique vera sunt: verum est
quod fides catholica prædicat, & secundum diuini-
tatem de patre natum esse solum filium æternum cũ
patre, immortalem, impassibilem atque incõmuta-
bilem deum, & secundum carnem nõ patrem, sed vni-
genitum ei⁹ filium, salua æternitate sua temporali-
ter natum, salua impassibilitate sua passum, salua im-
mortalitate sua mortuum, salua incommutabilitate
sua, quia de⁹ verus & vita æterna est, veraciter susci-
tatum. Qui totum habet commune cum patre quod
æternus naturaliter sine initio habuit: & nihil habet
commune cum patre eorum quæ in suam personam
temporaliter atque humiliter ille æternus atque ex-
celsus accepit de virgine. Vna enĩ persona esset pa-
ter & filius: ipsa aũt vna persona, pro eo quia non de
deo, sed tantum de virgine nasceretur, non dei filius.
Rursus si nõ ille qui proprius atq; vnigenitus dei pa-
tris filius est, sed spiritussanctus nasceretur ex virgi-
ne, non ipsum qui factus est ex muliere, factus sub le-
ge, natum de spiritusancto ex Maria virgine, in sym
bolo acceptum, & corde ad iustitiam crederet, & ore
ad salutem sancta ecclesia confiteretur. Sed & ipse spi
ritussanctus, qui patris & filij spiritus est, formã ser-
ui

A ui acciperet, nō ipse spiritusſanctus super seipsum ho-
minem factum in colūbę specie coelit⁹ adueniret. Pa
ter ergo deus de nullo genit⁹ deo, semel de sua natura
sine initio genuit filiū deum sibi æqualē, & eadē qua
ipse naturaliter ætern⁹ est diuinitate coæternū. Sed
idē deus filius cū sit ætern⁹ & verus, & cū patre secū-
dum diuinitatē naturaliter vnus deus est, secūdū hoc
Ioan.10. qđ dicit, Ego & pater vnū sumus, idē pro nobis est
homo factus verus & plenus: In eo verus, quia verā
habet de⁹ ille humanā naturā, in eo vero plen⁹, quia
& carnem humanā suscepit, & animā rationalē. Idem
tū vnigenitus deus natus est semel ex patre, semel ex
matre. Natus est enī de patre deus verbū, natus est
ex matre verbū caro factū. Vnus ergo est atque idē
deus dei filius natus ante secula, & natus in seculo, &
vtraq; natiuitas vni⁹ est filij dei. Diuina, secūdū quā
creator in forma dei coæternus patri deus est: huma-
na, secundū quā semetipsum exinaniēs, & formā serui
accipiens, non solū in conceptu materni vteri semet-
ipsum dum homo fieret, eadem seruilis formæ susce
ptione formauit: verumetiā de eodem matris vtero
idem deus homo factus exiuit, & in cruce idem deus
B homo factus pependit, & in sepulchro idem deus ho-
mo factus iacuit, & ab inferis idē deus homo factus
tertio die resurrexit, sed in sepulchro secūdū solā car-
nem idē deus iacuit, & in infernū secundū solā animā
descēdit. Qua de inferis ad carnē die tertia reuerten
te, idē deus secūdum carnē q̄ in sepulchro iacuit, de se
pulchro resurrexit: & quadragesimo post resurrectio
nē die, idē deus homo fact⁹, ad coelum ascēdēs in de-
xtera dei sedit, inde in fine seculi ad iudicandos viuos
mortuosq; venturus. Verbum ergo caro factū, vnus
est filius dei dńs Iesus Christus, mediator dei & ho-
minum. Idcirco aūt mediator, quia idē deus atq; ho-
mo verus, habens cū patre vnā diuinitatis naturā, &
humanitatis vnam cum matre substantiā: habens ex
nobis vsq; ad mortem iniquitatis nostræ pœnam, ha-
bens incōmutabilem de deo patre iustitiam: propter
iniquitatem nostram temporaliter mortu⁹, propter
iustitiam suam & ipse viuus semper, & immortalita-
tem mortalibus largiturus. Qui perfectam quidem
humanitatem suam in ipsa diuinitatis suę perfectiōe
seruauit: veritatem vero mortalitatis nostræ per sus
C ceptionem mortis, veritate atque incommutabilita
te suę immortalitatis absorbuit. Hoc est quod testa-
1.Petri.3. tur beatus Petrus, quia Christus deglutiuit mortem
vt vitæ æternæ hæredes efficeremur. Beatus quoq;
2.Tim.1. Paulus docet, quia Christus mortem deglutierit, il-
luminauerit aūt vitam & incorruptionem. Christus
ergo mortē gustauit, quia verus homo est, idēq; mor
tem deglutiuit, quia verus deus est, Ipse quippe sicut
dicit Apostolus, mortu⁹ est ex infirmitate, sed viuit
ex virtute dei, vnus atq; idem, qui secundum Prophe
Psal.86. tiam beati Dauid, & homo factus est in Sion, & ipse
fundauit eam altissimus. Itaque nec diuinitas Chri
sti aliena est à natura patris, secundum id q̄ in prin-
cipio erat verbum, & verbum erat apud deum, & de⁹
erat verbū: hoc erat in principio apud deum, Omnia
per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nec
humanitas eius aliena est à natura matris, secūdum
id q̄ verbum caro factum est & habitauit in nobis. Il
la enī natura quæ semper genita manet ex patre, no-
stram naturam sine peccato suscepit, vt nasceretur ex
virgine. Neque enim natura æterna atq; diuina tem
poraliter concipi & temporaliter nasci ex natura hu
mana vllatenus posset, nisi secundum susceptionem
veritatis humanę, veram temporaliter conceptionē
atque natiuitatem ineffabilis in se diuinitas accepis
set. Sic est deus æternus ac verus, veraciter secundū
tempus & conceptus & natus ex virgine. Dum enim
venit plenitudo temporis, misit deus filium suum na
tū ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erāt
redimeret, vt adoptionem filiorū dei reciperemus: D
illo scilicet deo naturaliter facto filio hominis, qui
vnus est naturaliter fili⁹ dei patris vnigenitus. Hoc
vtique Ioannes Euangelista confirmans postquam
dixit, Et verbum caro factum est, & habitauit in no-
bis: subsequenter ait, Et vidimus gloriam eius, glo-
riam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veri-
tatis. Sic ille omnium spirituum, omniúmque corpo
rum, id est omnium naturarum creator & dominus,
creauit virginem, creandus ex virgine, & cuius ipse
factor est, matrē sibi fecit, quando de eius carne con-
cipiendus atque pariendus, veram materiam* carnis *al. natu-
deus immensus ac sempiternus accepit: vt & secun- ram.
dum veritatem formæ seruilis, deus homo miseri-
corditer fieret, & secundum formam dei naturali ve
ritate idem deus homo permanens non careret. Sic
igitur Christum dei filium, id est, vnam ex Trinita-
te personam deum verum crede, vt diuinitatem eius
de natura patris natam esse non dubites. Et sic eum
verum hominem crede, vt eius carnem non coele-
stis, nō aëreæ, non alterius cuiusquam putes esse na-
turæ, sed eius cuius est omniū hominum caro: id est,
quam ipse deus homini primo de terra plasmauit, & E
cæteris hominibus plasmat, quos per propagatio-
nem ex hominibus creat. Sed licet caro Christi & o-
mnium hominum vnius eiusdémque naturæ sit: hæc
tamē quā deus verbum ex Maria virgine sibi vnire
dignatus est, sine peccato suscepta †, sine peccato na- †cōcepta
ta est: vtpote secundum quam deus æternus & iustus
misericorditer, & conceptus, & natus est, & dominus
gloriæ crucifixus est. Quibus autem verbis expli-
cabitur carnis illius excellentia singularis, cuius di-
uina est ex ipsa sui conceptione persona, cuius origo
natiuitatis insolita: qua sic verbum caro factum est,
vt vna persona esset cū carne sua vnigenitus ac sem-
piternus deus, ipsa suę carnis conceptione cōceptus?
Istam vero cæterorum hominum carnem, per huma
num certum est nasci concubitum, viro seminante,
fœmina vero concipiente atque pariente. Et quia
dum sibijnuicem vir mulierq; miscentur vt filios ge- Libido
nerent, sine libidine nō est parentū cōcubitus, ob hoc cōcubit⁹.
filiorū ex eorum carne nascentiū nō potest sine pec-
cato esse conceptus, vbi peccatū in paruulos nō trās-
mittit propagatio, sed libido. Nec fœcūditas huma
nę naturę facit homies cū peccato nasci, sed fœditas
libidinis quā homines habēt ex illi⁹ primi iustissima
condēnatione peccati. Ideo beatus Dauid q̄uis de le F
gitimo nasceretur iustóq; cōiugio, in quo scilicet nec
infidelitatis culpa, nec fornicationis macula poterat
inueniri: propter originale tū peccatū, quo naturali
ter obstricti sunt filij irę, nō solum impiorū filij, sed o-
mnes etiā qui de iustorū sanctificata carne nascūtur,
exclamat & dicit, Ecce enī in iniquitatib⁹ cōceptus Psal.50.
sū, & in delictis cōcepit † me mater mea. Sanctus etiā Iob.25.
Iob dicit, mundū à sorde nō esse hominē: nec si vnius †peperit.
diei sit vita eius super terrā. Dei ergo filius vnigeni
tus qui est in sinu patris, vt carnē hominis animamq;
mundaret, susceptione carnis atque animæ rationa-
lis incarnatus est: & qui est deus verus, homo verus
factus est, nō vt alter deus esset, alter homo, sed idem
deus, idem homo. Qui vt illud peccatū quod in con-
cubitu mortalis carnis generatio humana cōtraxit,
auferret, cōceptus est nouo more. deus incarnatus in
matre virgine, sine coitu viri, sine libidine cōcipiētis
virginis: vt per deū hominē quē absq; libidine cōce-
ptum inuiolatus edidit virginis vterus, solueretur
peccatum, quod nascentes trahunt omnes homines:
quibus in corpore mortis huius talis est nascendi cō
ditio, vt matres eorum fœcūditatis opus implere nō
possint, nisi prius virginitatem carnis amiserint.
Solus igitur abstulit peccatum conceptionis atque
natiuitatis humanæ deus vnigenitus, qui dū cōcipe-
retur,

G retur, veritatem carnis accepit ex virgine, & cum
nasceretur, integritatem virginitatis seruauit in ma
tre. Ista causa est, qua deus factus est filius virginis
Mariæ, & Maria virgo facta est mater vnigeniti
dei: vt quem pater genuit ex æternitate, ipsum virgo
conceptum proferret in tempore. Illa vtique est vir-
go, quam deus qui de ea fuerat nasciturus, ita singu-
lari gratia præuenit atq; repleuit, vt ipsum haberet
vētris sui fructum, quem ex initio habuit vniuersitas
dominum: & ipsum sibi videret nascendi solennitate
subditum, quem in vnitate paternæ substátiæ, non so
lum humana, sed etiam angelica creatura cognoscit
& adorat altissimum. Sic ergo peccatū & pœna pec-
cati, quę per scelus corruptę mulieris intrauit in mū
dum, per inuiolatæ virginis partum aufertur à mun
do. Et quia in conditione generis humani per mulie
rem quæ de solo viro facta est, cōtigit vt mortis vin-
culo teneremur obstricti: hoc in redemptione huma-
ni generis diuina bonitas egit, vt per virum qui de so
la muliere natus est, vita hominib⁹ redderetur. Illic
humanam naturam nequissima deceptione sibi dia-
bolus in peccati similitudine sociauit: hic deus huma
nam naturam in vnitate personæ suscepit. Ibi fœmi-
na decepta est vt fieret filia diaboli: hic virgo gratia
H repleta est, vt fieret mater summi atq; incommutabi
lis vnigeniti dei. Ibi angelus deiect⁹ per superbiam,
seductæ mulieris animū obtinuit: hic deus humiliās
se per misericordiam, incorruptæ virginis vterū ex
ea nasciturus impleuit. Dei enim filius Iesus Chri-
stus qui in forma dei erat, quia nisi ex natura patris
Phil.2. natus esset, esse non posset, ipse secundum Apostoli-
cam doctrinam semetipsum exinaniuit, formam ser-
ui accipiēs. Formam igitur serui, id est naturam ser-
ui in suam accepit ille deus personam: atq; ita homi-
num factor in similitudinem hominum factus, & ha-
bitu inuentus vt homo, ipse humiliauit semetipsum,
factus obediēs patri vsq; ad mortem, mortem autem
crucis. Intente igitur hanc Apostoli sententiam co-
gita, & in ea cognosces quomodo dominum Iesum
Christum eundem deum atq; hominem credas. Nec
tamen in eo veritatem vtriusq; naturæ in vna perso-
na, aut confundas aut diuidas. Cum ergo primo au-
dis de domino Iesu Christo, quia in forma dei erat,
oportet te agnoscere, firmissimeq; tenere in illo for-
mæ nomine naturalem plenitudinem debere intelli-
gi. In forma igitur dei dominus Iesus Christus erat,
quia in natura dei patris semper erat de quo nat⁹ est.
I Vnius ergo naturæ cum patre est, æqualiterq; cum
eo sempiternus atq; immensus, æqualiter immorta-
lis & incommutabilis, æqualiter inuisibilis & inenar
rabilis, æqualiter bonus & iustus, æqualiter misera-
tor & misericors, patiēs & multum misericors & ve-
rax, æqualiter fortis & suauis, æqualiter sapiens atq;
omnipotens. Proinde hæc omnia quæ diximus de fi
lio dei, firmissima fide retine, qui hæc vtiq; omnia in
vnitate naturæ habens cum patre, sine dubio æqua-
lis est patri. Propter quod & Apostolus cōtinuo ad-
iungens ait: Non rapinā arbitratus est esse se æqua-
lem deo. Non enim rapina fuit illa filij cum patre di
uinitatis æqualitas, sed naturæ. Etiā illa quæ conse-
quenter subiungit Apostolus dicēs, quia semetipsum
exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem
hominum factus, & habitu inuentus vt homo: & quia
humiliauit semetipsum, factus obediens patri vsq; ad
mortem, mortem autem crucis. Omnia hæc de illo
deo vnigenito dei filio, de illo verbo deo, de quo dicit
Euangelista: In principio erat verbum, & verbū erat
apud deum, & deus erat verbum: de illa dei virtute,
Psal.103. deiq; sapientia, de qua de eo dicitur: Omnia in sapien
tia fecisti: de illo principio cum quo vnum est pater
ipse principium, & in quo sibi coæterno fecit cœlum
& terram, id est omnem spiritalem corporalemq; na
turam: de deo vnigenito, qui est in sinu patris, vt di- K
xi, omnia hæc personaliter accipe, salua tamen æter-
nitate, immensitate, immortalitate, incommutabi-
litate, inuisibilitate deitatis eius. Quæ ita natura-
liter atque æqualiter communia cum deo patre ha-
bet dei filius, vt licet pro nobis fuerit homo veraci-
ter factus, permanserit tamen æqualis vero deo pa- Ioan.1.
tri, de quo natus est verus, & veritas deus. Semet-
ipsum igitur exinaniuit, sed de plenitudine eius nos
omnes accepimus: quam plenitudinem si exinanitus
amitteret, quod de ea nobis daret, vtique non habe-
ret. Eodem autem non habente, nos proculdubio ni-
hil possemus accipere: de plenitudine autē eius nos
omnes accepimus. Ex eo autem quòd nobis de ple-
nitudine sua dedit, ostendit etiam cum se exinaniuit
plenitudinem non amisisse quam habuit, quia si ple-
nitudinem suā amitteret, dare de illa nullatenus pos-
set. Formam ergo serui accepit, neq; enim aliud fuit
illa summi dei exinanitio, nisi formæ seruilis, id est
humanæ naturæ susceptio. Vtraq; igitur est in Chri
sto forma, quia vtraque & vera & plena est in Chri-
sto substantia: ideo sanctus Euangelista, plenū eum
gratiæ & veritatis prędicat: quia in diuina natura in
qua deus veritas est, plenus est, & in humana natura
in qua homo verus gratia factus est, plenus est. In il- L
la plenitudine deus est, in forma dei æqualis deo.
In ista plenitudine seruus, in forma serui, quia in simi
litudinem hominum factus, habitu est inuētus vt ho-
mo. Exinaniens ergo semetipsum, formam serui ac-
cepit vt fieret seruus: sed formæ dei plenitudinem nō
amisit, in qua semper est æternus atque incommuta-
bilis dominus: factus secundum formam serui homo
verus, eiusdem naturæ cuius est ancilla mater, & ma
nens in forma dei deus verus, eiusdem naturæ cuius
est etiam dominus pater. In forma dei cum patre &
spiritu sancto vnus est solus formator omnium deus:
secundum formam serui, solus ipse sua & patris & spi
ritussancti operatione formatus: quia creator est,
commune habens naturaliter cum patre & spiritu-
sancto: quia autem creatus est, formam serui secun-
dum quam creatus est solus habens personaliter in
seipso. Cuius & natiuitatem futuram secundum car-
nem & mortem & resurrectionem, atq; in cœlo ascen-
sionem lex & prophetæ prænūciare nunq̄ destiterūt,
prout ipse præcipiebat, [obedientes] & verbis & fa-
ctis. Nam & in sacrificijs carnalium victimarum, quæ
ipsa sibi sancta trinitas, quæ vnus est deus noui &
veteris testamenti, à patribus nostris præcipiebat M
offerri, illius sacrificij significabatur gratissimū mu-
nus, quod pro nobis seipsum solus dei filius secun-
dum carnē esset misericorditer oblaturus. Ipse enim
secundū Apostolicā doctrinā obtulit semetipsum pro Ephe.5.
nobis oblationem, & hostiam deo in odorē suauita-
tis. Ipse verus deus & pontifex, qui pro nobis non in Heb.9.
sanguine taurorum & hircorum, sed in sanguine suo
semel introiuit in sancta. Quod tunc pontifex ille
significabat, qui cum sanguine in sanctasanctorum
per annos singulos introibat. Iste igitur est qui in
se vno totum exhibuit, quod esse necessarium ad
redemptionis nostræ sciebat effectum, idem scili-
cet & sacerdos & sacrificium, idē deus & templum.
Sacerdos, per quem sumus reconciliati: sacrifici-
um, quo reconciliati. Templum, in quo reconcilia-
ti: deus, cui reconciliati. Solus tamen sacerdos, sa-
crificium & templum, & hæc omnia deus secundum
formam serui. Non autem solus deus [filius,] quia
hoc est cum patre & spiritusancto secūdum formam
dei. Reconciliati igitur sumus per solum filium se-
cundum carnem, sed non soli filio secundum diui-
nitatem. Trinitas enim nos sibi reconciliauit, per
hoc quòd solum verbum carnem ipsa trinitas fecit.
In quo sic veritas incommutabilis manet huma-
nę diuinęq;

A næ diuinæq; naturæ: vt sicut vera semper est eius di-
uinitas quam de patre incômutabilem habet: ita ve-
ra semper atque incommutabilis sit eius humanitas
quam sibi vnitam summa diuinitas gerit. Hęc pauca
de fide sanctæ trinitatis, quæ solus & verus est natu-
raliter deus, quãtum breuitas temporis & sermonis
permisit, inserui, Nunc de creatura quid absque du-
Creaturę bitatione credere debeas intimabo. Principali-
Cap.III. ter itaque tene, omnem naturam quæ non est Trini-
tas deus, ab ipsa sancta Trinitate quę solus deus eter
nus & verus est, creatã ex nihilo, Ac sic vniuersa in
coelis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue thronos,
siue dominationes, siue principatus, siue potestates,
opus atque creaturam esse sanctę Trinitatis: quę est
vnus deus rerũ omniũ creator & dominus, æternus,
omnipotens, (iustus.) & bonus, habẽs naturaliter vt
semper sit & mutari aliquãdo nõ possit. Et hic deus q
sine initio semper est, quia summe est, dedit rebus à se
creatis, vt sint: non tamen sine initio, quia nulla crea-
tura eiusdem naturę est cuius est Trinitas vnus ve-
rus & bonus deus, à quo creata sunt omnia. Et quia
summe bonus est, dedit omnibus naturis quas fecit
vt bonæ sint: non tamen tantum bonæ quãtum crea-
B tor omnium bonorum, Qui nõ solum summe bonus,
sed etiam summum atque incômutabile bonum est,
quia æternum bonum est: nullum habens defectum,
quia non est ex nihilo factum: nullum habens profe-
Naturę ctum, quia nullum habens initium. Ideo quippe natu
profect⁹ ræ à deo factæ proficere possunt, quia esse cœperunt:
& defect⁹ ideo deficere, quia ex nihilo factæ sunt. Ad defectum
eas conditio ducit originis, ad profectum vero pro-
uehit operatio creatoris. In eo igitur primum Trini
tatis, quæ deus verus est, æternitas sine initio natu-
ralis agnoscitur, quia quædam ita fecit, vt cum esse
quidem cœperint, tamen non esse aliquando non pos
sint. In eo vero eius omnipotentia intelligitur, quia
omnem creaturam visibilem atque inuisibilem, id est
corporalem atque spiritalem de nihilo fecit, in qui-
bus ipsa rerum diuersitas multo magis commendat
bonitatem atque omnipotentiam creatoris. Nisi e-
nim omnipotens esset, non vna eadémque facilitate
summa atque ima fecisset. Et nisi summe bonus esset,
non se gubernandis rebus quoque infimis præstitis-
set. Igitur tam in magnis quàm in paruis quibusque
rebus conditis magna est bonitas atque omnipoten
C tia conditoris. Omnia enim sapienter fecit summa
veráque sapiẽtia: cui naturaliter hoc est esse, quod sa-
pientem esse: hoc facere, quod sapienter facere. Sim-
plicitas itaque multiplicis sapientæ dei, magnitudi-
nem celsitudinis suæ, non solũ in magnitudine subli-
mium creaturarum, verũetiam in infirmarum par-
uitate commendat: dum bona omnia quæ creauit,
non solum multo inferius dissimiliúsque suo creatore
sunt, vtpote nõ prolata de seipso, sed facta prorsus ex
nihilo: verumetiam inter se non æqualiter sunt, sed
vnaquæque res ita permanet sicut à deo cum non es-
set accepit: alia quidem sic, alia autem sic. Neque enĩ
sic datum est corporibus vt sint, sicut spiritus accepe
runt: cum ipsa quoque corpora non æqualiter sint, &
in ipsis cœlestibus atq; terrestribus inueniatur non-
nulla diuersitas: cum tam cœlestia quàm terrestria,
non solum impari distent quãtitate molis, verũetiam
Corpora dissimili splendeant claritate. Alia nanq; est, sicut di
cœlestia cit Apostolus, claritas cœlestiũ corporum, alia ter-
& terre- restrium. In ipsis quoque cœlestibus alia claritas so-
stria. lis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum. Stella
enim differt à stella in claritate. Corporaliũ igitur
naturarum diuersitas ostendit vnamquamq; earum
non hoc esse quod ex se semper habere potuerit, sed
quod ex dispositione atque opere omnipotentissimi
atque incommutabilis & sapientissimi creatoris ac-
cepit. Quod si vnius eiusdémque naturę esset quæli-

bet creatura corporalis cuius est sancta Trinitas, D
quæ vnus est deus, nec localiter in loco esset, nec tẽ-
poris mutationem aliquando sentiret, nec de loco ad
locum transiret, nec circumscriberetur quãtitate mo
lis suæ. Quæ omnia ostendunt huiusmodi natura-
rum illum esse opificem, cui nullus latus aut angu-
stus locus, quia non minus in angustijs quàm in la-
tis totus est. Nec mutatur tempore qui solus potest
volumina temporum, nõ temporali volubilitate, sed
æterna stabilitate mirabiliter ordinare: neque enim
in tempore cogitat, quemadmodũ temporum series
rerum decessione aut successione transcurrat. Neca-
liqua molis quantitate terminatur, quia nullo fine
concluditur, Neque per mundi partes partibus suis Deus vbi
est ipse diffusus, vt maiores mundi partes suis maio- que.
ribus impleat, & minores minoribus implendo, nus- Hiere.23.
quam tamẽ totus se infundat. Ipse enim est deus qui
ait, Cœlum & terram ego impleo. Omnia igitur quę
fecit, id est spiritus & corpora, summa & ima, cœle-
stia atque terrestria, viuentia & quibus viuẽdi facul-
tatem nõ dedit, ineffabiliter vbique totus dominus
& implet & continet, Nec in ijs quæ diuiduntur, ipse
diuiditur: nec in ijs quæ mutantur, vlla mutatione
variatur. Nisi enim naturaliter incômutabilis ipse E
esset, nunquam in rebus mutabilibus ordo quidam
consilij ac dispositionis eius incommutabilis perma-
neret. Deus igitur rerum corporearum atque incor-
porearum creator immensus, eo primum se nullum
esse corpus ostendit, quia quibusdam corporibus vi-
tam non dedit, cum corpora omnia ipse creauerit.
Ipse autem naturaliter vita est, quia si vita non esset Deus om
non viuentia corpora ipse non fecisset. Neque enim nium vita
facit rem non viuentem, nisi res viuens. Non igitur
vnius naturæ sunt cum deo corpora, quæ viuere om-
nino non possunt, Ac sic neque illa corpora vnius na
turę cũ deo sunt, quibus singulis singulos brutos at-
que irrationabiles spiritus, quibus eadẽ corpora vi-
uificarentur ac sensificarentur, inseruit. Sed nec ipsi
bruti spiritus vnius naturæ cum deo sunt, quos licet
viuificandis, sensificandisque cognoscatur inseruisse
corporibus, ipsis tamen spiritibus nullum intelligen
di largit⁹ est lumen, quo suum possent aut cognosce-
re, aut diligere creatorem. Ipsos quoque spirit⁹ quos
rationales atque intellectuales esse non dubium est,
quis audet blasphemo spũ & cæco corde eiusdem na-
turæ cuius est deus, vel putare vel dicere, cum deus F
vtique naturaliter incômutabilis omnino sit & im-
mensus? Qui cum in se diuersitatem vllam habere
non possit, in eisdem tamen spiritibus quos rationa-
les atque intellectuales fecit, diuersitatem suę opera
tionis ostendit. In quibusdam enim id est qui terre-
nis ac mortalibus sunt inserti corporibus, etsi nullus
est eis localis motus, quia per locorum corporalium
partes, cum ipsi in corporibus sint, non particulatim
sunt, sed sicut in totis corporibus toti, sic in eorundẽ
corporum partibus toti sunt, tamen cogitationum
varietas diuersitatem in eis cuiusdam temporalis
motionis ac mutationis ostẽdit: dum modo aliquid
nesciunt, modo sciũt: modo volunt, modo nolunt: mo
do sapiunt, modo desipiunt: modo iniqui ex iustis,
modo iusti sunt ex iniquis: modo pietatis illustran-
tur lumine, modo deprauantur tenebroso impieta-
tis errore. Illos quoque quos terrenorum corporum
grauat nulla lutulenta materies, id est angelicos spi Angeli.
ritus, quis nõ videat non vnius naturę esse cum deo,
sed factos ex nihilo, quorum naturalis mutabilitas
in eo cognoscitur, quia eiusdem naturę pars est in de
terius permutata? Deinde quòd ij qui deprauati nõ
sunt, licet illius dono, à quo cum non essent, facti sunt,
indefessa, & inquantum creaturę angelicę gratis da
tum est, perfecta dilectione, contemplatione atq; ex-
ultatiõe multitudinem dulcedinis domini incessabi-
lites

G liter sentiant: nec ab eo naturali conditione deficiât: si & inhærentibus deo inest de varietate temporis: quia collato sibi æternæ incorruptionis atq; incōmutabilitatis munere nihil in se sentiant immutationis: inest tamen singulis naturalis terminus, quo à se inuicem discernitur, quia nullus eorum in alio est. Et cū vni eorum opus quodlibet iniungitur, alius quoq; alteri operi implendo diuinæ potestatis deputatur arbitrio. Hæc omnia ostendunt etiam sanctos angelos opera † esse sanctę trinitatis: cui⁹ p singulas res, quas vtiq; sicut voluit fecit, apparet mirabilis & sapientia in dispositione & virtus in opere. Quosdā igitur spiritus sic deus creauit, vt semper essent: quosdam vero vt esse spiritus quandoq; desinerent. Illos itaq; desituros quosdam ex aqua, quosdam vero quia sic voluit omnipotens, produxit ex terra. Superiores vero spiritus nullum cum corporeis elemētis habere fecit naturale consortiō, quos & æternos creauit, & eis facultatem atq; intelligentiam cogitandæ, cognoscendæ, diligēdæq; diuinitatis inseruit. Quos tamē ita creauit, vt etiam præ seipsis illum diligerent, cuius se tales creatos opere cognouissent, cum eorum vt tales fierent, nulla merita præcessissent. Vt autem hęc di-

†creaturas.

H lectio haberet iustam & congruam laudem, voluntatis quoq; eis tribuit libertatem: vt esset eis possibile, siue ad eum qui supra eos est, intentionem sanctæ dilectionis erigere, siue ad se, vel ad ea quæ infra eos sunt, graui † cupiditatis semetipsos pondere declinare. Non est igitur natura quæ in æternum possit, siue misere, siue bene viuendo subsistere, nisi quę potest de deo ipsius dei munere cogitare. Hæc autem natura intellectualis in animabus est hominum & spiritibus angelorum. Deus quippe diligendi ac cognoscēdi se, nō nisi angelis & hominibus indidit facultatē. Quibus propter arbitrij libertatem, quæ maxime debuit intellectuali creaturę creatoris benignitate conferri, ita cognoscendi ac diligendi se facultatem voluntatemq; donauit, vt eam vnusquisq; & habere posset & perdere. Si quis tamen sponte eam perderet, suo eam deinceps arbitrio resumere nō valeret: vt illius esset sanctæ cogitationis initia gratuitæ dono bonitatis denuo reuocandis quibus vellet infundere, cuius fuit in ipso creationis exordio nullis præcedentibus meritis spiritus & corpora locis atq; affectionib⁹, prout ipse sapiens voluit, congrue & mirabiliter ordinare.

†prauæ.

I Angeli ergo atq; homines pro eo quia rationales sūt facti, æternitatis ac beatitudinis donum in se à naturæ spiritalis creatore † diuinitus acceperunt, ita scilicet vt si dilectioni creatoris sui iugiter inhęsissent, simul æterni beatiq; mansissent. Si vero propriæ volūtatis arbitrio cōtra summū creatoris imperium suā niterentur facere voluntatem, protinus à cōtumacibus beatitudo discederet, & ad suppliciū eis relinqueretur ęternitas misera, errorib⁹ deinceps doloribusq; crucianda. Et de angelis quidem hoc disposuit & impleuit, vt si quis eorum bonitatem voluntatis perderet, nunquā eam diuino munere repararet. Pars itaq; angelorū quæ à suo creatore deo, quo solo bono beata fuit, voluntaria prorsus auersione discessit æquitatis supernæ iudicio, initium suę damnationis in ipsa auersione voluntatis inuenit: vt nō aliud ei esset incipere iam puniri, q̄ illius beatifici boni dilectione destitui: quam deus in æterno sic totam pręcepit remunerare supplicio, vt etiam ignem ei æternum pręparare: in quo omnes illi præuaricatores angeli nec mala possint vnquā voluntate carere nec pœna, sed permanente in eis iniustæ auersionis malo, permaneret etiam iustæ retributionis æternis dānatio. Horū malorum princeps diabolus primos homines quos ad peccati principiū † inuidus duxit, non eis tantum, sed & vniuersæ propagini eorum cum vitio peccati meritum mortis inseruit. Deus autem misericors & iustus, sicut diabolo & angelis eius propria voluntate

†al. donō in ipsa naturę spiritalis creatione.

†præcipitiū

K cadentibus, cæteros angelos in suæ dilectionis æternitate firmauit: sic etiā humani generis massam non totam in sempiternum perire permisit: sed quos voluit eius gratuita bonitas, repulsis tenebris in quib⁹ omnis humana natiuitas peccati originalis condemnatione versatur, reducendos prædestinauit ad lucē: in eo pręcipue demōstrans, quòd istos originalis peccati vinculis indebita gratia liberatoris absolueret: cū alios & quàm maxime paruulos, quibus nulla possunt vel bona vel mala inesse propria merita volūtatis, insolubili nexu ęterna damnatio retineret. Bonę quoq; voluntatis & cogitationis initium, non hominis ex seipso nasci, sed diuinitus & præparari & tribui, in eo deus euidēter ostendit: quia neq; diabolus, neq; aliquis angelorum eius, ex quo ruinę illius merito in hanc inferiorem sunt detrusi caliginē, bonam potuit aut poterit resumere voluntatem. Quod si possibile esset, vt humana natura, postq̄ à deo auersa bonitatē perdidit voluntatis, ex seipsa rursus eam habere potuisset, multo possibilius hoc natura haberet angelica: quæ quanto minus grauatur terreni corporis pōdere, tāto magis hac esset prędita facultate. Sed ostē-

L dit deus vnde bona volūtas hominibus detur, quam sic amiserunt angeli cum haberent, vt amissam deinceps habere nō possint. Quoniam igitur digna est eadem voluntas bona per dei gratiam æternę beatitudinis præmio, & iniquitas angelica atq; humana non debet esse impunita: propterea secundum catholicæ fidei regulam venturū esse filium dei ad puniendos omnes peccatores angelos, & ad iudicandos homines viuos & mortuos fideliter expectamus. Testatur enim beatus Petrus, quia deus angelis peccātibus nō pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens, tradidit in iudicio puniendos reseruari. De hominibus quoq; viuis ac mortuis iudicādis hoc ait beatus Paulus: Testificor corā deo & Christo Iesu, qui iudicatur⁹ est viuos & mortuos, & aduentū ipsius & regnum eius. In cuius aduentu ab illo primi hominis corpore, quod de⁹ de terra plasmauit, vsq; ad omnium hominum corpora, quæ animata quandoq; videre cœperunt, ab illo resuscitabuntur, à quo operante creata sunt. Sīgula vero corpora illis singulis suis animabus in resurrectione reddentur, quas in maternis vt viuere inciperent ventribus habere cœperunt: vt scilicet animę in illo examine iusti iudicis in eisdē

2.Petri.2

2.Tim.4.

M singulis corporibus suis accipiant retributionem, siue regni, siue supplicij, in quibus siue bonam siue malam qualitatem vitę pręsentis habuerunt. Qualitas autem malæ vitæ ab infidelitate incipit, quæ ab originalis peccati reatu initiū sumit. In quo quisquis viuere ita incipit, vt ante finiat vitā, quàm ab eius obligatione soluatur, si vnius diei vel vnius horæ spatio anima illa vixit in corpore, necesse est eam cum eodē corpore interminabilia gehennæ sustinere supplicia: vbi diabolus cum angelis suis in æternū arsurus est, qui & primus peccauit, & peccatum primis hominibus persuasit. Vbi cum eo etiam fornicarij, idolis seruientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, ebriosi, maledici, rapaces, & omnes qui opera carnis agunt, de quibus dicit Apostolus, quia regnum dei non consequentur, si ante huius vitæ terminum à vijs suis malis conuersi nō fuerint, æternis ignibus exurentur. Omnis enim homo, qui in hoc seculo vsq; ad finem in iniquitatū delectatione, & cordis obduratione permāserit, sicut hic eum noxia criminum delectatio tenuit, sic eū sine fine sempiterna cruciatio retinebit. Erit enim etiā iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quā solis fidelibus, & ex fide iuste viuentibus daturus est deus. Hoc est enim quod ait Apostolus Paulus: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostēdens autem in-

Origo vitæ malæ.

Galat.5.

1.Cor.15.

A tem iustos diuino munere commutãdos, sit: Et nos
Corpora immutabimur. Habebunt ergo iniqui cum iustis re-
impiorũ. surrectionem carnis communem, immutationis ta-
men gratiã non habebunt, quę dabitur iustis: Quo-
niam à corporibus impiorum non auferetur corru-
ptio, & ignobilitas, & infirmitas in quibꝰ seminãtur:
quæ ob hoc morte non extinguẽtur, vt illud iuge tor
mentum corpori atq; animæ sit mortis æternæ sup-
plicium. Iustę vero animę, quas hic redemptor deus
gratis ex fide iustificauit, & iustificatis bene viuendi
vsq; in finem perseuerantiam tribuit, in ipsis corpori-
bus, in quibus hic iustificationis gratiam diuinitus
acceperunt, & in quibus iustificatæ per fidem, in cha-
ritate dei proximiq; vixerunt, regni cœlestis ęterna
beatitudine potientur: glorificatis etiam corporibus
suis, quæ sine dubio carnis natura, quã deus creauit,
veraciter permanente, non sicut hic animalia, sed spi
ritalia tũc habebũt. Sanctorum enim seminatur cor-
pus animale, surget spiritale. In his per illam immu-
tationem, quæ solis dabitur iustis, implebitur, quod
oportere dicit Apostolꝰ, vt corruptibile hoc induat
incorruptionem, & mortale hoc induat immortali-
tatem. In quibus sexus masculinus & fœmininus, si-
cut eadẽ corpora creata sunt, permanebit: quorũ glo
ria erit pro factorum bonorum diuersitate diuersa.
B Omnia tamen corpora, siue masculorum, siue fœmi-
narũ, quæcunq; in regno illo erunt, gloriosa erunt. Il-
le autem iudex nouit quantã vnicuiq; sit daturus glo
riam, qui in hac vita per misericordiam gratis iusti-
ficando pręuenit, quos illic per iustitiam glorificare
disposuit. Tempus vero acquirendi vitam æternam
in ista tantum vita deus hominibus dedit, vbi voluit
esse etiam pœnitentiam fructuosam. Ideo autem hic
pœnitentia fructuosa est, quia potest hic homo depo
sita malitia bene viuere: & mutata volũtate iniusta,
merita simul operaq; mutare, & in timore dei ea ge-
rere quæ placeant deo. Quod qui in hac vita non fe-
cerit, habebit quidem pœnitentiam in futuro seculo
de malis suis, sed indulgentiam in conspectu dei non
inueniet: quia etsi erit ibi stimulus pœnitudinis, nul-
la tamen ibi erit correctio volũtatis. A talibus enim
iniqoitas sua ita culpabitur, vt nullatenus possit ab
eis vel diligi, vel desiderari iustitia. Voluntas enim
eorũ talis erit, vt habeant in se semper malignitatis
suæ supplicium, nunquã tamen percipere possint bo-
nitatis affectum. Quia sicut illi qui cum Christo re-
C gnabunt, nullas in se malæ volũtatis reliquias habe-
bunt: ita illi qui erunt in supplicio ignis æterni cum
diabolo & eius angelis deputati, sicut nullã vlterius
habebũt requiem, sic nullatenus bonam habere pote-
runt voluntatem. Et sicut cohęredibus Christi dabi-
tur perfectio gratiæ ad æternam gloriam, sic consor
tibus diaboli cumulabit ipsa malignitas pœnã, quan
do exterioribus deputati tenebris, nollo illustrabun-
tur interiore lumine veritatis. Proinde omni homi-
ni in hac vita potest esse vtilis pœnitentia, quã quo-
cunq; tempore homo egerit, quamlibet iniquus, quã-
libet annosus, si toto corde renunciauerit peccatis
præteritis, & pro eis in conspectu dei, non solum cor-
poris, sed etiam cordis lachrymas suderit, & malorũ
operũ maculas bonis operibus diluere curauerit, om
nium peccatorum indulgentiam mox habebit. Hoc
enim nobis dominos prophetico promittit eloquio,
Esa.30. dicens: Si cõuersus fueris & ingemueris, saluus eris.
Eccli.21. Et alio loco dicitur: Fili peccasti, ne adijcias iterum,
sed & de præteritis deprecare, vt tibi dimittantur.
Nunq̃ peccãti esset indicta pro peccatis deprecatio,
si deprecanti non esset remissio concedenda. Sed etiã
pœnitentia peccatori tunc prodest, si eam in ecclesia
Claues catholica gerat. Cui deus in persona beati Petri li-
Petri. gandi soluendiq; tribuit potestatem, dicens: Quę al-
Mat.16. ligaueris super terram, erũt ligata & in cœlis: & quę
solueris super terram, erũt soluta & in cœlis. In qua- D
cunq; igitur homo ętate veram peccatorum suorum
pœnitentiam egerit, & vitam suam deo illuminante
correxerit, non priuabitur indulgentię munere: quia
deus, sicut p Prophetã dicit, non vult mortẽ pctoris
siue morientis, sed magis vt reuertatᷣ à via sua mala,
& viuat anima eius. Verũtamẽ nullꝰ hominũ debet Ezech.33
sub spe misericordiæ dei i suis diutiꝰ remanere pctis,
cum etiam in ipso corpore nemo velit sub spe futuræ
salutis diutius ægrotare. Tales enim qui ab iniquita
tibus suis recedere negligunt, & sibi de deo indulgẽ-
tiam repromittunt, nonnunquam ita præueniuntur
repentino dei furore, vt nec cõuersionis tempus, nec
beneficium remissionis inueniãt. Ideo vnumquemq;
nostrum sacra scriptura benigne præmonet, dicens:
Ne tardaueris conuerti ad deũ, & ne differas de die Eccli.5.
in diem: subito veniet ira eius, & in tempore vindictę
disperdet te. Dicit etiam beatus Dauid: Hodie si vo Psal.94.
cẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Cui
beatus quoq; Paulus concordat his verbis: Videte Heb.3.
fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum in-
credulitatis discedendi à deo viuo: sed adhortamini
vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognomi
natur, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia pecca-
ti. Obduratus igitur viuit, siue qui non conuertitur,
desperans de indulgentia peccatorum suorũ: siue qui E
sic misericordiam dei sperat, vt vsque in finem vitæ
præsentis in suorum criminum peruersitate perma-
neat. Proinde diligentes misericordiam dei, metuẽ-
tesq; iustitiam, nec de remissione peccatorum despe-
remus, nec remaneamus in peccatis: scientes quia il-
la omnium hominum debita sit exactura æquitas iu-
stissimi iudicis, quæ non dimiserit misericordia cle-
mentissimi redemptoris. Sicut enim misericordia
suscipit absoluitq; conuersos, ita iustitia repellet pu-
nietq; obduratos. Ij sunt qui peccantes in spiritũ san- Pctũ in
ctum, neq; in hoc seculo, neq; in futuro remissionẽ ac- spiritum
cipient peccatorum. Ideo autem omnis anima intel sanctum.
lectualis spiritus est, vt quærat, agnoscat, atq; discer-
nat: & tempus operum suorum, pro quibus receptura
est in iudicio quæ ordinauit diuina iustitia: & eiusdẽ
retributionis tempus, quo nunquam licebit, aut ope-
ra mutare, aut remissionem peccatorum suorum de
diuina misericordia vtiliter postulare. Cæteri vero
spiritus omnium animalium, quibus non est intelle-
ctus, quia quidam eorum de terra, quidam de aquis
originem ducunt: de aquis enim sunt reptilia & vola F
tilia, de terra vero quædam quæ reptant, quædam
vero quæ gradiuntur, exorta sunt: tandiu spiritus
sunt, quandiu in corporibus viuunt. Anima quippe,
quæ rationis capax diuinitus facta non est, cum car-
ne sua & incipit & desinit viuere: quia quando corpo-
ri vitam non tribuit, & ipsa non viuit: atque ita mi-
ro modo cum omni carni anima sit causa viuendi,
spiritus tamen irrationalis tandiu viuit, quandiu in
carne manere potuerit: & dum à carne sua separatur,
extinguitur. Ita fit, vt cum ipse vita carnis suæ sit,
viuere ipse nequeat, quando vitam carni submini-
strare destiterit. Et si non sit caro cui vitam dare va-
leat, ipse quoque eam protinus non habebit. Ideo nec
æternitas irrationalibus spiritibus data est, nec ali-
quid eis iudicium præparatur, in quo eis vel beati-
tudo pro bonis, vel dãnatio pro malis reddatur ope-
ribus. Ideo autem in eis nulla operum discretio re-
quiritur, quia nullam intelligendi facultatem diui-
nitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora
resurrectura nõ sunt, quia nec ipsis animabus eorum
aut æquitas, aut iniquitas fuit, pro qua eis æterna
vel beatitudo sit tribuenda vel pœna. Illa igitur ani-
malia præsentis seculi cursum atque ornatum secun-
dum creatoris incomprehensibilem peragunt volun
tatem, quę de suis factis nullam rationem redditura
sunt,

G ſunt, quia rationalia non ſunt. Nunquid enim de bo-
1.Cor.9. bus cura eſt deo? Homines vero quia rationales facti
ſunt, & de ſe & de omnibus rebus, quas in vſum vitæ
pręſentis acceperunt, rationem reddituri ſunt deo, &
pro ſuorum actuum qualitate recipient aut pœnam
2.Cor.5. aut gloriam. Omnes enim nos manifeſtari oportet
ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſq; propria
corporis prout geſſit, ſiue bonum, ſiue malum, Tunc
ſcilicet, cum ſecundum ipſius noſtri creatoris ac re-
demptoris eloquium, omnes qui in monumētis ſunt
audient vocem eius, & procedent qui bona fecerunt
in reſurrectionem vitę: qui vero mala egerunt, in re-
ſurrectionem iudicij: vt ſcilicet qui mala egerunt, eāt
in combuſtionem æternam cum diabolo principe o-
mnium malorum ſemper arſuri: qui vero bona fece-
runt, eant in vitam ęternam regnaturi ſine fine cum
Chriſto rege omnium ſeculorum. Illi sōt cum Chri
ſto regnabunt, quos deus gratuita bonitate ſua præ-
deſtinauit ad regnū: quia enim tales prædeſtinando
præparauit, vt regno digni eſſent, præparauit vtiq;
ſecundū propoſitū vocandos, vt obediāt: pręparauit
iuſtificandos, vt accepta gratia recte credant, & be-
ne viuant: præparauit etiam glorificandos, vt Chri-
H ſti cohæredes effecti, regnum cœlorum ſine fine poſ
ſideant. Ad quod regnum diuerſis temporibus per ſa
cramenta, quæ ad fidem incarnationis ſuę Chriſtus
inſtituit, illi peruenerunt quos deus gratis nullo bo-
næ voluntatis, vel boni operis merito præcedente
ſaluauit. Quemadmodum ex illo tempore, quo ſalua-
Ioan.3. tor noſter dixit, Si quis renatus nō fuerit ex aqua &
ſpiritu ſancto, non poteſt introire in regnum dei: abſ-
que ſacramento baptiſmatis, præter eos qui in eccle-
ſia catholica ſine baptiſmate pro Chriſto ſanguinē
fundunt, nec regnum cœlorum poteſt quiſquam ac-
cipere, nec vitam æternam: quia ſiue in catholica fi-
de, ſiue in hæreſi quacunque vel ſchiſmate quiſquam
in nomine patris & filij & ſpiritusſancti baptiſmi ſa-
cramentum acceperit, integrum ſacramentum acci-
pit: ſed ſalutem, quæ virtus eſt ſacramenti, non habe
bit, ſi extra catholicam eccleſiam ipſum ſacramentū
Nō repe habuerit. Ergo ideo debet ad eccleſiam redire, non
tēdus ba- vt ſacramentum baptiſmatis iterum accipiat, quod
ptiſmus. nemo debet in quolibet homine baptizato repetere:
ſed vt in catholica ſocietate vitā æternam accipiat,
ad quam obtinendam, nunquam poteſt eſſe idoneus,
qui cum ſacramento baptiſmatis ab eccleſia catholi-
I ca remanſerit alienus. Qui ſi eleemoſynas largas
faciat, & pro nomine Chriſti etiam ſanguinē fundat,
pro eo quod in hac vita non tenuit eccleſiæ catholicę
vnitatem, non habebit æternam ſalutem. Vbi enim
cuiq; prodeſſe poteſt baptiſmus, ibi prodeſſe & elee-
moſyna poteſt. Baptiſmus autem extra eccleſiā qui-
dem eſſe poteſt, ſed niſi in eccleſia prodeſſe nequit. In
eccleſia igitur tantummodo catholica poteſt vnicui-
que prodeſſe, & perceptio baptiſmatis, & opera miſe
ricordiæ, & nominis Chriſti glorioſa confeſſio, ſi ta-
Eccleſia men in eccleſia catholica bene viuat. Sicut enim ſine
catholica eccleſiæ catholicæ ſocietate nec baptiſmus alicui po
teſt prodeſſe, nec opera miſericordię, niſi forte vt mi
tius torqueatur, non tamen vt inter filios dei repute
tur: ſic intra eccleſiam catholicam per ſolum bapti-
ſmum vita æterna non acquiritur, ſi poſt baptiſmum
male viuatur: nam & illi qui bene viuunt, debent ope
ribus miſericordiæ indeſinenter inſiſtere: ſcientes ſe
licet leuia, nonnulla tamen quotidie contrahere pec-
cata, pro quibus etiam ſancti & iuſti in hac vita ſem-
per deo dicere debent. Dimitte nobis debita noſtra,
ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quæ
peccata quanto in rebus licitis, & à deo conceſſis fre-
quenter hominibus ſurrepunt: & quanto magis for-
tioribus cibis corpus impletur, & carnalibus cor ho-
minis actibus affectibusq; implicatur, tanto frequen

tior culpa in hac mortalitate contrahitur. Propter- K
ea humiles ſerui Chriſti, qui cupiunt domino ſuo ſi- Abſtinē-
ne impedimento, & abſque animi noxia occupatione tia.
ſeruire, coniugia omnino non appetunt, & à carnibus
& vino abſtinent, inquantum corporis valetudo per-
mittit: non quia peccatum eſt aut coniugem habere,
aut vinum carnēſve percipere: nam & beatus Apo-
ſtolus dicit, Quia omnis creatura dei bona eſt, & ni- 1.Tim.4
hil reijciendum quod cum gratiarum actione perci-
pitur: ſanctificatur enim per verbum dei & orationē.
Cōiugium quoque in primis hominibus deus inſti-
tuit, & benedixit. Propter quod Apoſtolus ait, Ho- Heb.13.
norabile connubium in omnibus, & thorus immacu-
latus. Ideo ꝗ ſerui dei in eo quòd à carnibus & à vino
abſtinent, non tāquam res immundas refugiunt, ſed
mundioris vitæ inſtituta ſectantur. Et in eo quòd cō
iugia non habent, non nuptiarum bonum, crimen eſ-
ſe exiſtimant, ſed continentiam ingem bonis nuptijs
meliorem eſſe nō dubitant, Iſto quàmmaxime tem-
pore, quando dicitur de continentia, Qui poteſt ca- Matt.19.
pere, capiat. De nuptijs vero dicitur, Qui ſe non con- 1.Cor.7.
tinet, nubat. In vna enim ratione virtus exoritur, in
altera infirmitas remedio ſubleuatur. Vnde quia æ-
gritudini ſemper eſt conſulendū, propterea ſi cui pri- L
mo contigerit priuari coniugio, ſi voluerit ſecundas
vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccati ha-
bebit, ſi eas caſte ſeruauerit: id eſt ſi vnus & vna legi-
time duntaxat coniuncti, fidē ſeruent, vt nec ille mu-
lieri præter vxorem, nec illa viro præter maritum
vllatenus miſceatur. In talibus etſi fuerit aliquis cō-
iugalis exceſſus, qui tamen legitimum non violet
thorum, habebit nōnullū, ſed veniale peccatum. Sed
hæc illorum ſunt, qui nullam vouerunt continentiam
deo. Cæterum quiſquis ſeipſum caſtrauerit propter Continē-
regnum cœlorum, & in corde ſuo continentiam deo tiam vo-
vouerit, non ſolum ſi mortifero fornicationis crimi- uere.
ne maculetur, verum etiam ſi aut vir vxorem accipe-
re, aut mulier nubere voluerit, ſecundū Apoſtoli ſen-
tētiam, damnationem habebit: quia primam fidem
irritam fecit. Sicut ergo ſecundum Apoſtoli ſenten-
tiam, dignum eſt vt vxori vir debitum reddat, ſimi-
liter & vxor viro, quia ſi quis acceperit vxorē, nō pec
cat: & ſi nupſerit virgo, non peccat: ita ſecūdum eiuſ-
dem Apoſtoli dictum, qui ſtatuit in corde ſuo firmus
non habens neceſſitatem, poteſtatem autem habens
ſuæ voluntatis, & vouerit cōtinentiam deo, debet eā
vſque in finem tota mentis ſolicitudine cuſtodire, ne M
damnationem habeat, ſi primam fidem irritam fece
rit. Similiter & coniugati viri, & coniugatæ mulie-
res, ſi ex conſenſu perennem deo vouerint continen-
tiam, nouerint ſe ſui voti obnoxios detineri: nec iam
ſibi debere cōmixtionem carnis, quam primitus li-
citam habuerunt, ſed deo ſe debere cōtinentiam quā
vouerunt. Tunc enim vnuſquiſque regnum cœlorū,
quod ſanctis promittitur, poſſidebit, ſi obliuiſcens
quæ retro ſunt, & in anteriora extendens ſeipſum, ſe-
cundum quod in Pſalmis dicitur, Vouete, & reddi- Pſal.75.
te domino deo veſtro: quod ſcit eſſe licitū, & ad pro- Vota.
fectum melioris vitæ pertinere cognoſcit, & libenter
voueat, & celeriter reddat, & in hoc quòd votum red
dit, meliore ſemper conatu proficiat. Omni enim vo
uenti deo & reddenti quod vouit, ipſe quoq; deus red-
det cœleſtis regni præmia quæ promiſit. Fir- Natura
miſſime tene, & nullatenus dubites, patrem & filium diuina.
& ſpiritumſanctum vnum eſſe naturaliter deum, in Ca.IIII.
cuius nomine baptizati ſumus. Cum enim aliud no-
men ſit pater, aliud filius, aliud ſpiritusſanctus: hoc
eſt vtique vnum naturæ nomen horum trium quod
dicit, deus. Qui dicit in Deuteronomio, Videte quo- Deut.32.
niā ego ſum deus, & nō eſt alius pręter me. Et de quo
dicit, Audi Iſrael, dominus deus tuus deus vnus eſt. Deut.6.
Et, Dominum deum tuū adorabis, & illi ſoli ſeruies.

Firmiſſime

A Firmissime tene, & nullatenꝰ dubites, patrē &
Vnꝰ deꝰ. filiū & spiritumsanctū, id est, sanctam Trinitatē esse
Cap. V. solū naturaliter verum deum. Quia cū tres deos no-
bis colere non liceat, nisi vnum solū verū deum, ta-
men sicut pater verus deus dicitur, testante Aposto
1. Thes. 1. lo q ait, Cōuersi estis ad deū à simulacris, seruire deo
viuo & vero, & expectare filiū eiꝰ de coelis, quē susci-
tauit à mortuis Iesum: ita quoq; filium verum deum
1. Ioan. 5. Ioannes cōmendat Apostolus, dicens, Scimus quia
filius dei venit, & dedit nobis intellectum vt cogno-
scamus verum deum, & simus in vero filio eius Iesu
Christo. Hic est verus deus, & vita aeterna: qui vti-
q; quoniam verus deus est, etiam veritas est, sicut ipse
nos edocet dicens, Ego sum via & veritas & vita.
De spiritu quoque sancto Ioannes Apostolus ait,
Ioan. 14. Quia spiritus est veritas. Et vtique non potest na-
turaliter deus verus non esse, quia veritas est. Quē
1. Cor. 6. etiam deum Paulus Apostolus confitetur, dicens,
Membra vestra templum sunt spiritussancti qui in
vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri, em-
B pti enim estis precio magno, glorificate & portate
Deꝰ eter- deū in corpore vestro. Firmissime tene, & nulla-
nus. Cap. tenus dubites, patrem & filiū & spiritumsanctum, id
VI. est, sanctam Trinitatē vnum verum deū sine initio
sempiternum esse. Propter quod scriptū est, In prin-
cipio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deꝰ
erat verbum, Hoc erat in principio apud deum. Hęc
denuo sempiternitas intimatur, vbi dicitur in Psal-
mo, Deꝰ autem rex noster ante secula. Et alio loco,
Sempiterna quoque eius virtus & diuinitas.
Deꝰ incō Firmissime tene, & nullatenꝰ dubites, sanctam Tri-
mutabi- nitatem solum verum deum, sicut aeternum, ita solū
lis. Cap. naturaliter incommutabilem esse. Hoc enim signi-
VII. ficat, cum dicit seruo suo Moysi, Ego sum qui sum.
Exod. 3. Hinc & Psalmus dicit, In principio domine tu ter-
Psal. 101. ram fundasti, & opera manuum tuarum sunt coeli:
Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut
vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mu-
tabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, &
Deꝰ oīm anni tui non deficient. Firmissime tene, &
creator. nullatenus dubites, sanctam Trinitatem solum esse
Caput. verum deum, rerum omnium visibilium atque inui-
VIII. sibilium creatorem. De quo in psalmo dicitur, Bea-
Psal. 145. tus cuius deus Iacob adiutor eius, spes eius in do-
C mino deo ipsius qui fecit coelum & terram, mare &
omnia quae in eis sunt. De quo etiam Apostolus di-
Rom. 11. cit, Quoniā ex ipso, & per ipsum, & ipso sunt omnia,
Trinitas ipsi gloria in secula. Firmissime tene, & nullate-
ī vnitate. nus dubites, patris & filij & spiritussancti vnam qui-
Caput. dem esse naturam, tres vero esse personas: patremq;
IX. solum esse qui dixit, Hic est filiss meus dilectus, in
Matth. 3. quo mihi bene complacui: & filium solum esse super
quem vox illa solius patris insonuit, quando in Ior-
dane secundum carnem baptizatus est vnigenitus
deꝰ, qui carnem solus accepit: atque spiritumsanctū
patris & filij solum esse, qui in specie columbae super
Christum baptizatum & ascendentem ab aqua de-
scendit, & quinquagesimo die post resurrectionem
Christi fideles in vno loco positos, in lingarū ignea-
rum visione adueniens repleuit. Illam vocem, qua
solus locutus est deus pater: & illam carnem, qua solꝰ
homo factus est vnigenitus deus: & illam colūbam,
in cuius specie spiritussanctus super Christum de-
scendit: illasq; linguas igneas, in quarum visione fi-
deles Apostolos in vno loco cōstitutos repleuit, ope
ra esse totius sanctae trinitatis, id est, vnius dei, qui
fecit oīa in coelo & in terra, visibilia & inuisibilia.
Distinctio Firmissime tene, & nullatenus dubites, solum
psonarū. deum filium, id est, vnam ex trinitate personam so-
Ca. X. liꝰ patris esse filium: spiritū vero sanctū ipsum quoq;
vnam ex trinitate personam, nō solius patris, sed si-
mul patris & filij esse spiritum. Ostendens enim dei

filius se solum esse de patre genitum, ait, Sic enim D
deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum
daret. Et paulo post, Qui autem non credit, iam iu- Ioan. 3.
dicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti fi-
lij dei. Spiritum autem sanctum & patris & filij esse
spiritum Apostulus docet, qui ait, Vos autem non Rom. 8.
estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus dei ha-
bitat in vobis. Et sequitur, Si quis autem spiritum
Christi non habet, hic non est eius. Firmis- Spiritus-
sime tene, & nullatenus dubites, eundē spiritumsan- sanctus.
ctum, qui patris & filij vnus est spiritus, de patre & Ca. XI.
filio procedere. Dicit enim filius, Cum venerit spi- Ioan. 15.
ritus veritatis, qui à patre procedit. Vbi suum spi-
ritum esse docuit, quia ipse est veritas. De filio quo-
que procedere spiritumsanctum, prophetica atque
Apostolica doctrina nobis commendat, Esaias enī Esa. 11.
dicit de filio, Percutiet terram virga oris sui, & spi-
ritu labiorum suorum interficiet impium. De quo
& Apostolus ait, Quem interficiet dominus Iesus 2. Thes. 2.
spiritu oris sui. Quem etiam ipse vnicus dei filius
spiritum oris sui esse significās, post resurrectionem
insufflans in discipulos, ait, Accipite spiritumsan- Ioan. 20.
ctum. De ore vero ipsius domini Iesu, ait Ioannes Apoc. 1.
in Apocalypsi, quia gladius vtraque parte acutus E
procedebat. Ipse ergo spiritus oris eius, ipse est gla-
dius qui de ore eius procedit. Firmissime te- Trinitas
ne, & nullatenus dubites, Trinitatem deum immē- nullis ter
sum esse virtute non mole: & omnem creaturam minis cir
spiritalem atque corporalem virtute eius & praesen- cūscripta.
tia contineri. Dicit enim deus pater, Coelum & ter- Ca. XII.
ram ego impleo. Dicitur etiam de sapientia dei, quę Hiere. 23.
filius est eius, Quia attingit à fine vsque ad finem Sap. 8.
fortiter, & disponit omnia suauiter. De spiritu quo- Sap. 1.
que sancto legimus, Quia spiritus domini repleuit
orbem terrarū. Et Dauid Propheta dicit, Quò ibo Psal. 138.
à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascende-
ro in coelum, tu illic es: si descendero ad infernum, a-
des. Firmissime tene, & nullatenus dubites, Persona
vnam ex Trinitate personam, id est, deū filium, qui filij Cap.
de natura dei patris solus natus est, & vnius eiusdē- XIII.
q; naturae cum patre est, ipsum in plenitudine tem-
poris secundum susceptionem formae seruilis volun-
tarie in virgine cōceptum, & de virgine natum, ver-
bum carnem factum: ipsum quoque esse qui essentia-
liter natus est de patre, & essentialiter cōceptus est,
natusq; de virgine: ipsumq; vnum esse, & vnius natu- F
rae cum virgine, qui ait de deo patre, Ante secula Prouer. 8
fundauit me, & ante omnes colles generauit me. De
quo etiam dixit Apostolus, Quia cum venit pleni- Gal. 4.
tudo temporis, misit deus filium suum, factum ex
muliere, factum sub lege. Firmissime tene, & Humani-
nullatenus dubites, Christum filium dei sicut de tas Chri-
deo patre plenum perfectúmque deum, ita de virgi- sti. Cap.
ne matre plenum perfectumq; hominem genitum, XIIII.
id est, verbum deum, habentem scilicet sine peccato
veram nostri generis *carnem & animam rationa- *al. virgi-
lem. Quod ipse dei filius euidenter ostendit, dicens nis.
de carne sua, Palpate & videte, quia spiritus carnem Luc. 24.
& ossa non habet, sicut me videtis habere. Animam
quoque se habere his verbis ostendit, dicens, Pro- Ioan. 10.
pterea me pater diligit, quia ego pono animá meā,
& iterum sumu eam. Intellectum quoque animae se
habere ostēdit in eo, quod ait, Discite à me quia mi- Matth. 11
tis sum & humilis corde. Et de se ipso deꝰ per Prophe
tam dicit, Ecce intelliget puer meus, & exaltabitur, Esaiae. 25.
& sublimis erit valde. Nam & beatus Petrus secū-
dum sancti Dauid prophetiam in Christo carnem
& animam confitetur. De ipso enim beato Dauid
loquens, ait, Propheta igitur cum esset, & sciret quia Act. 2.
iureiurando iurasset illi deus de fructu lumbi eius
sedere super sedem eius, prouidens locutus est de re-
surrectione Christi, quia neque derelicta est anima

G eius in inferno, neque caro eius vidit corruptionem.
Diuitas Firmissime tene, & nullatenus dubites, vnum
christi. filium atque ipsum esse deum verum, qui cum patre
Ca.XV. deo, & spiritusancto deo fecit omnia tempora, & in
Exod.20. monte Sinai legem Moysi dedit ordinatam per an-
&.21. gelos, & ipsum deum verbum carnem factum: qui ve
niente plenitudine temporis, missus à patre & spirito
sancto, factus est ex muliere quam fecit, solus factus
De duabꝰ est sub lege quam dedit. Firmissime tene & nul-
in christo latenus dubites, dei verbum quod caro factum est, in
naturis. duas naturas inconfusibiliter permanere. Vnam ve
C.XVI. ram diuinam, quam habet cum patre communem, se
Ioan.10. cundum quam dicit, Ego & pater vnum sumus, & qui
me videt, videt & patrem, & ego in patre, & pater in
Heb.1. me est: secūdum quam etiam dicit Apostolus, splen-
dorem gloriæ & figuram substantiæ dei. Alteram ve
ram humanam, secundum quam ipse deus incarna-
Vnitas tus dicit, Pater maior me est. Firmissime te-
psonę in ne & nullatenus dubites, deum verbum carnem fa-
christo ctum, vnam habere diuinitatis suæ carnisq; personā.
Caput Deus enim verbum plenam naturam humanam ita
XVII. sibi veraciter vnire dignatus est, & permanente diui-
nitate sua ita verbum caro factum est: vt quamuis na-
H turaliter non hoc sit verbum quod caro, quia duarum
naturarum veritas manet in Christo, secundum vnā
tamē personam idem verbum caro ab ipso fieret ma
ternæ conceptionis initio. Deus enim verbum non
accepit personam hominis, sed naturam: & in æter-
nam personam diuinitatis accepit temporalem sub-
stantiam carnis. Vnus est ergo Christus verbum ca
ro factum, qui etiam ex patribus secundum carnem,
& super omnia deus benedictus in secula. Vnus Ie-
Psal.109. sus, cui & pater dicit, Ex vtero ante luciferum genui
te. Vbi significatur ante om̄e tēpus sine initio æter-
na natiuitas. Vnus Iesus, de quo & Euangelista di-
Luc.2. cit, Quia vocatum est nomen eius Iesus, quod voca-
tum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur.
Verbi & Firmissime tene & nullatenus dubites, non car-
carnis nem Christi sine diuinitate conceptam in vtero vir-
vnio. Ca. ginis priusq̄ susciperetur à verbo, sed ipsum verbum
XVIII. deum suę carnis acceptione conceptum, ipsamq; car-
Sacrifi- nem verbi incarnatione conceptam. Firmissime
cia.Cap. tene & nullatenus dubites, ipsum vnigenitum deum
XIX. verbum carnem factum, se pro nobis obtulisse sacrifi-
cium & hostiam deo in odorem suauitatis: cui cū pa-
tre & spiritusancto à Patriarchis, Prophetis, & sacer
dotibus tempore veteris testamēti animalia sacrifi-
cabantur: & cui nunc, id est, tempore noui testamēti,
I cum patre & spiritusancto, cum quibus illi est vna di-
Sacrifi- uinitas, sacrificium panis & vini in fide & charitate,
cii panis. sancta ecclesia catholica per vniuersum orbem terrę
offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis
figuratio fiebat carnis Christi, quam pro peccatis no-
stris ipse sine peccato fuerat oblaturus, & sanguinis
quem erat effusurus in remissionem peccatorum no-
strorum. In isto autem sacrificio gratiarumactio at-
que commemoratio est carnis Christi quam pro no-
bis obtulit, & sanguinis quem pro nobis idem deus
effudit. De quo beatus Paulus dicit in actibus Apo-
Act.20. stolorū, Attendite vobis & vniuerso gregi in quo vos
spiritussanctus posuit episcopos regere ecclesiā dei,
quam acquisiuit sanguine suo. In illis ergo sacrificijs
quid nobis esset donandum figurate significabatur.
In hoc autem sacrificio quid nobis iam donatum sit,
euidenter ostenditur. In illis sacrificijs prænunciaba
tur filius dei pro impijs occidēdus: in hoc autem pro
impijs annunciatur occisus, testante Apostolo: quia
Roma.5. Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tem
pus, pro impijs mortuꝰ est: & quia cum inimici esse-
Humani- mus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius.
tas christi Firmissime tene & nullatenus dubites, verbum
Ca.XX. carnem factum, eandem humanā carnem semper ve-
ram habere, qua de virgine verbum deus natus est, K
qua crucifixꝰ & mortuus est, qua resurrexit & in cœlū
ascēdit, & in dextera dei sedet, qua etiā venturus est iu-
dicare viuos & mortuos: propter quod Apostoli ab
angelis audierunt, Sic veniet quemadmodum eum Act.1.
vidistis euntem in cœlum. Et beatus Ioānes ait, Ec- Apoc.1.
ce veniet cum nubibus, & videbit eum omnis oculus
& qui eum crucifixerunt, & videbunt eum omnes tri-
bus terrę talem. Firmissime tene & nullatenus Natura
dubites, trinitatem deum, id est, patrem & filium & nihil nisi
spiritum sanctum esse naturaliter summum atq; in- boni.Ca.
commutabile bonum: & ab ipso creatas esse omnes XXI.
naturas, bonas quidem, quia à summo bono factæ
sunt, sed mutabiles, quę de nihilo factæ sunt: nullam-
q; esse malam naturam, quia omnis natura inquantū
natura est bona est. Sed quia in ea bonum & augeri
& minui potest, intantum mala dicitur, inquantū bo-
num eius minuitur. Malum enim nihil aliud est, nisi Malum.
boni priuatio. Vnde geminum constat esse creaturæ
rationalis malum, vnum quo voluntarie ipsa deficit
à summo bono creatore suo: alterū quo inuita punie-
tur ignis ęterni supplicio: illud passura iuste, quia hoc ad
misit iniuste: & quia ordinem in se non seruauit diui-
nę institutionis: ordinem diuinæ non effugiet vltio- L
nis. Firmissime tene, & nullatenus dubites, neq; Nulla
angelos, neque aliam quālibet creaturam eiusdē na- creatura
turę esse, cuius est secundum naturalem diuinitatem est eadē
summa trinitas, quæ est vnus naturaliter deus pater cum deo.
& filius & spiritussanctus: neque enim vnius naturæ C.XXII.
esse potuerunt ille qui fecit, & ea quæ fecit. Fir- Angeli
missime tene, & nullatenus dubites, omnem creatu- facti sta-
ram naturaliter mutabilem à deo incommutabili fa- biles. Ca.
ctam, nec tamen posse quemlibet sanctorum angelo- XXIII.
rum in deterius mutari: quia sic acceperunt ęternam
beatitudinem, qua deo stabiliter perfruuntur, vt ea ca
rere non possint. Sed hoc ipsū, quod ab illo statu bea-
titudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus
possunt, non est eis naturaliter insitum, sed postquam
creati sunt gratiæ diuinæ largitate collatum. Si enī
angeli naturaliter incommutabiles fierent, nunquā
de eorum consortio diabolus & eius angeli cecidis-
sent. Firmissime tene, & nullatenus dubites: Creaturę
in omni creatura, quam spiritalem atq; corpoream rationa-
summa trinitas fecit, solos spiritus angelicos & hu- les. Cap.
manos intelligendi facultatem diuinitus accepisse. XXIIII.
Cæteros vero spiritus brutorum animalium rationa
lem intelligentiam non accepisse, & etiam hoc om-
nino habere non posse. Propter quod dicitur homi- M
nibus, Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non Psal.31.
est intellectus. Et ideo animas hominum, & animas
pecorum vnius naturæ nō esse: nec animas pecorum
in animas hominum, nec animas hominū in animas
pecorum posse aliquando transire. Firmissime Libera
tene, & nullatenus dubites, primos homines, id est, voluntas
Adam & mulierem eius, bonos & rectos, & sine Adā. Ca.
peccato creatos esse cum libero arbitrio, quo pos- XXV.
sent, si vellent, humili & bona voluntate seruire at
que obedire: quo arbitrio etiam possent, si vellent,
propria voluntate peccare: eósque non necessita-
te, sed propria voluntate peccasse: illóque peccato
sic in deterius mutatam humanam naturam, vt non
solum in ipsis primis hominibus per peccati mors
obtineret regnum, sed etiam in omnes homines trā-
siret peccati mortisque dominium. Firmissi- Pctm̄ ori-
me tene, & nullatenus dubites, omnem hominem, ginale.
qui per concubitum viri & mulieris concipitur, cum Caput
peccato originali nasci, impietati subditum, morti- XXVI.
que subiectum, & ob hoc natura iræ filium nasci. De cons.
De qua dicit Apostolus, Eramus enim & nos na- dis.4.cap.
tura filij iræ, sicut & cæteri. A qua ira nullus libera- Firmissi-
tur, nisi per fidem mediatoris dei & hominum, ho- me.
minis Iesu Christi, qui sine peccato conceptꝰ, sine pec Ephes.2.
cato

A cato natus,sine peccato mortuus,peccatum pro no-
bis factus est,id est,sacrificium factus est pro pecca-
tis nostris. In veteri quippe testamento peccata di-
cebantur sacrificia, quæ pro peccatis offerebantur,
in quibus omnib⁹ fuit significatio Christi:quia ipse
Non baptizati. Caput. XXVII est agnus dei qui tollit peccata mūdi. Firmissi-
me tene,& nullatenus dubites,non solum homines
iam ratione vtentes,verumetiam paruulos, qui siue
in vteris matrum viuere incipiunt,& ibi moriuntur,
siue cum de matribus nati sine sacramento sancti ba-
ptismatis,quod datur in nomine patris & filij & spi-
ritussancti,de hoc seculo trāseunt,ignis æterni sem-
piterno supplicio puniendos:quia etsi propriæ actio-
nis peccatum nullum habuerunt, originalis tamen
peccati dānationē carnali cōceptione & natiuitate
Iudiciū. Caput. XXVIII. traxerunt. Firmissime tene,& nullatenus dubi
tes,ideo Christum filium dei ad iudicādos viuos &
mortuos venturum,vt homines, quos hic dono suæ
gratiæ gratis per fidem iustificat, eisdemq; iustifi-
catis in fide & charitate sanctæ matris Ecclesiæ vsq;
in finem perseuerantiam donat,in suo aduentu resu-
scitet & glorificet,& secūdū pmissionem suam æqua-
les sanctis angelis faciat,& ad eum statū perducat,
in quo perfecte,quantum vnicuique donat deus, bo-
B ni sint,& ab ipsa perfectione deinceps mutari non
possint:vbi diuersa erit sanctorū gloria, sed vna erit
omnium vita æterna. Diabolum vero & angelos ei⁹
in ignem æternum à Christo esse mittendos ,vbi
nunquam carebunt poena,quam eis præparauit di-
uina iustitia. Cum ipso etiam Diabolo impios &
iniquos homines,de quibus scriptura dicit,Imitan-
tur autem eum qui sunt ex parte illius, pro eo, quia
eum in malis operibus imitati sunt,& ante finē pręs-
sentis vitæ congruam poenitentiam non egerunt,
resumptis corporibus supplicio æternæ combustio-
Resurrectio. Cap. XXIX. nis arsuros. Firmissime tene & nullatenus du-
bites,omnibus hominibus & bonis & malis resurre
ctionem carnis in aduentu domini futuram esse cō-
munem: retributionem vero iustitiæ dei esse bonis
1.Corin. 15. malisq; dissimilem,secundū q Apostolus ait, Quia
omnes resurgemus,sed non omnes immutabimur.
Immutabuntur autem iusti qui ibunt in vitam ęter-
nā. Quod Apostolus ostendit dicens, Et mortui re-
surgent incorrupti & nos immutabimur. Et osten-
dens quę erit ipsa immutatio, adiecit,Oportet enim
corruptibile hoc induere incorruptionem,& morta-
le hoc induere immortalitatem. In iustorum corpo-
C ribus fiet quod ipse Apostol⁹ ait, Seminatur in cor-
ruptione,surget in incorruptiōe. Seminatur in igno
bilitate,surget in gloria. Seminatur in infirmitate,
surget i virtute. Seminat̃ corp⁹ animale surget cor-
pus spiritale. Quod ppterea spiritale dixit, nō quia
ipsum corpus spiritus erit,sed quia viuificante spiri-
tu immortale atque incorruptibile permanebit. Sic
autem tunc dicitur spiritale corpus cum non spirit⁹
sit,sed permaneat corpus: sicut nunc animale dici-
tur,cum tamen inueniatur non anima esse ,sed cor-
Fides & baptism⁹. ca. XXX pus. Firmissime tene & nullatenus dubites, ex-
ceptis illis qui p nomine Christi suo sanguine bapti-
zātur,nullū hominem accepturū vitā æternam, qui
nō hic à malis suis fuerit per poenitentiā fidemq; cō
uersus,& per sacramentum fidei & poenitentiæ, id
est,p baptismum liberatus:& maioribus quidem ne-
cessarium esse & poenitentiam de malis suis agere,&
fidem catholicam secundum regulam veritatis te-
nere,& sacramentum baptismatis accipere : paruu-
lis vero qui nec propria voluntate credere ,nec poe-
nitentiam pro peccato quod originaliter trahunt a-
gere possunt,sacramentum fidei quod est sanctū ba-
Gratia. Caput. XXXI. ptisma quādiu rationis ætas eorum capax esse non
potest,sufficere ad salutem. Firmissime tene &
nullatenus dubites,neminem hic posse hominū poe-
nitentiam agere, nisi quem deus illuminauerit,& D
gratuita sua miseratione conuertit. Apostolus enim
dicit, Ne forte det illis deus poenitētiam ad cogno- 2. Timō.2.
scendam veritatem,& resipiscāt à Diaboli laqueis.
Firmissime tene & nullatenus dubites,posse Nihil agi sine grā. Cap. XXXII.
quidem hominem quem nec ignorantia literarum,
nec aliqua prohibet imbecillitas vel aduersitas,ver-
ba sanctæ legis & Euangelij,siue legere, siue ex ore
cuiusquam prædicatoris audire:sed diuinis manda
tis obedire neminem posse,nisi quem deus gratia sua
præuenerit:vt quod audit corpore,corde etiam per-
cipiat,& accepta diuinitus bona voluntate atque
virtute,mandata dei facere & velit & possit. Neque
enim qui plantat est aliquid,neque qui rigat,sed qui
incrementum dat deus,qui etiam operatur in nobis
& velle & perficere pro bona voluntate. Firmis- Deum nihil latere. c. XXXIII.
sime tene & nullatenus dubites, deo incommutabili
non solum præterita & præsentia, sed etiam futura
omnia incommutabiliter esse notissima,cui dicitur,
Deus qui occultorum es cognitor, qui scis omnia
antequam fiant. Firmissime tene & nullate- Prędestinatio. ca. XXXIIII.
nus dubites,Trinitatem deum incommutabilē re-
rum omnium atq; operum,tam suorum quàm huma
norum certissimum cognitorem,ante omnia secula
scire quibus esset per fidem gratiam largiturus:sine
qua nemo potest ex initio mundi vsque in finem à E
reatu peccati tam originalis quàm actualis absolui.
Quos enim deus præsciuit,& prædestinauit confor-
mes fieri imaginis filij sui. Firmissime tene & Beati ex prædestinatione. Caput. XXXV.
nullatenus dubites, omnes quos vasa misericordiæ
gratuita bonitate deus fecit, ante constitutionē mū-
di in adoptionem filiorum dei prædestinatos à deo:
neque perire posse aliquem eorum quos deus præ-
destinauit ad regnum coelorum:nec quenquam eorū
quos non prædestinauit ad vitam vlla posse ratione
saluari. Prædestinatio enim illa gratuitæ donatio-
nis est præparatio,qua nos Apostol⁹ ait prędestina- Eph.1.
tos in adoptionē filiorū dei per Iesum Christum in
ipsum. Firmissime tene & nullatenus dubites, Baptism⁹ Caput. XXXVI.
sacramentum baptismatis, non solum intra Eccle-
siam catholicam,sed etiam apud Hæreticos, qui in
nomine patris & filij & spiritussancti baptizant, esse
posse,sed extra Ecclesiam catholicam prodesse non
posse. Imò sicut intra Ecclesiam recte credentibus p
sacramentum baptismi conferri salutē: sic extra Ec-
clesiam baptizatis, si ad Ecclesiam non redierint,
eodem baptismo accumulari perniciem. Tantū enī
valet Ecclesiasticæ societatis vnitas ad salutem, vt F
baptismo non saluetur,cui non ibi datur,vbi oportet
vt detur. Inesse tamen homini baptismū etiam extra
Ecclesiam baptizato,sed ad iudicium inesse ab Ec-
clesia separato. Et quia manifestum est,vbicūque da-
tum fuerit,hoc baptisma semel esse dandum,ideo et-
si ab Hæreticis in nomine patris & filij & spiritus-
sancti fuerit datum,venerabiliter agnoscendum, &
ob hoc nullatenus iterandum. Saluator enim dicit,
Qui semel lotus est,non indiget nisi vt pedes lauet. Ioan.13.
Firmissime tene,& nullatenus dubites,omnem Ecclesia. Caput. XXXVII.
extra Ecclesiam catholicam baptizatum, participē
fieri non posse vitæ æternæ,si ante finem vitę hui⁹
catholicæ non fuerit redditus atque incorporatus
Ecclesiæ. Quia si habeam, inquit, Apostolus, omnē 1.Cor.13.
fidem,& nouerim omnia sacramenta, charitatē au-
tem non habeam,nihil sum. Nam & in diebus dilu-
uij neminem legimus extra arcam potuisse saluari.
Firmissime tene,& nullatenus dubites,non so- Dānati. C.XXXVIII.
lum omnes Paganos,sed etiam omes Iudæos Hæ-
reticos atque schismaticos,qui extra Ecclesiam ca-
tholicam præsentem finiunt vitam,in ignem æter-
num ituros,qui paratus est Diabolo & angelis eius. Hęretici.
Firmissime tene,& nullatenus dubites,quemli- c.XXXIX.
bet hæreticum siue schismaticū in nomine patris &

G filij & spiritussancti baptizatum, si Ecclesiæ catholi-
cæ non fuerit aggregatus, quantascunque eleemo-
synas fecerit, etsi pro Christi nomine etiã sanguinẽ
fuderit, nullatenus posse saluari. Omni enim homi-
ni, qui Ecclesiæ catholicæ non tenet vnitatem, ne-
que baptismus, neque eleemosyna quamlibet copio-
sa, neque mors pro nomine Christi suscepta profi-
cere poterit ad salutem, quandiu in eo hæretica vel
schismatica prauitas perseuerat, quæ ducit ad mor-
Christiani male viuentes. Ca. XL. tem. Firmissime tene, & nullatenus dubites,
non omnes qui intra Ecclesiam catholicam baptizã-
tur, accepturos esse vitam æternam, sed eos qui per-
cepto baptismate recte viuunt, id est, qui abstinue-
runt se à vitijs & concupiscentijs carnis. Regnum enĩ
cœlorum sicut infideles Hæretici atque schismatici
non habebunt, sic Catholici criminosi possidere non
Sine peccatis neminẽ viuere. Ca. XLI. poterunt. Firmissime tene, & nullatenus du-
bites, etiam iustos atque sanctos homines, exceptis
ijs qui baptizati paruuli sunt, sine peccato hic nemi-
nem viuere posse: semperq; omni homini esse neces-
sarium, & peccata sua vsque in finem vitæ præsentis
eleemosynis diluere, & remissionem à deo humili-
Cibus, potus. Matrimoniũ. Cap. XLII. ter ac veraciter postulare. Firmissime tene, &
nullatenus dubites, omnem creaturam dei bonam
esse, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actio-
ne percipitur: & dei seruos, qui à carnibus aut vino
abstinent, non tanquam immunda quæ à deo facta
H sunt respuere, sed à fortiori cibo & potu pro sola ca-
stigatione corporis abstinere. Noptias quoque di-
uinitus institutas & benedictas: & melius quidem si
quisquam sine coniugio sit, vt liberius atque pleni⁹
cogitet quæ sunt dei, quomodo placeat deo: tamen
illis qui continentiam non vouerũt, nullum esse pec-
catum, si vel mulier nobat, vel vir vxorẽ ducat. Nec
solas primas nuptias à deo institutas, sed etiam se-
cundas & tertias, pro eorum qui se continere non
possunt infirmitate concessas. Eis vero qui siue con-
iugati, siue à coniugio liberi continentiam deo vo-
uerunt, admodom esse damnabile, si vel illi coniuga-
le opus voluerint appetere, quod se non accessuros, vel
illi repetere, à quo se recessuros, illi libera, illi com-
Malos misceri bonis. ca. XLIII. muni professi sunt volontate. Firmissime
tene, & nullatenus dubites, aream dei esse Ecclesiã
catholicam, & intra eam vsque in finem seculi fru-
mento mixtas paleas contineri: hoc est bonis ma-
los sacramentorum communioue misceri: & in om-
ni professione, siue clericorum, siue monachorum,
siue laicorum, bonos esse simul & malos: nec pro ma-
I lis bonos deserendos, sed pro bonis malos, inquan-
tum exigit fidei & charitatis ratio tolerandos, id
est, si vel in Ecclesia nullius perfidiæ semina spar-
gunt, vel fratres ad aliquod malum opos mortife-
ra imitatione non ducunt: nec posse aliquem intra
Ecclesiam catholicam recte credentem benèque vi-
uentem, alieno vnquam maculari peccato, si cuiquã
peccanti nec consensionem præbeat nec fauorem,
Vtiliterque malos à bonis intra Ecclesiam tolera-
ri, si hoc cum eis bene viuendo & bene monendo a-
gatur, vt & videntes & audientes quæ bona sunt,
mala sua respuant, & iudicãdos se à deo pro suis ma-
lis operibus contremiscant, atque ita præueniente
dono gratiæ de suis iniquitatibus confundantur, &
ad bonam vitam per dei misericordiam conuertan-
tur. Bonos vero à malis intra Ecclesiam duntaxat
catholicam constitutis non debere nisi operum dis-
similitudine separari, vt cum quib⁹ diuina commu-
nicant sacramenta, non habeant mala opera, qui-
bus illi sont criminosi, communia. In fine vero secu-
li bonos à malis etiam corpore separandos: quando
Matth. 3. veniet Christus habens ventilabrum in manu sua,
& permundabit aream suam, & congregabit triti-
cum in horreum suum, paleas autem comburet igni
inextinguibili: quando per iudicium iustum segre- K
gabit iustos ab iniustis, bonos à malis, rectos à per-
uersis: bonos constituet à dextris, malos à sinistris,
& ex eius ore iusti æterniq; iudicij sempiterna atque
incommutabili prolata sentẽtia, iniqui omnes ibũt
in combustionem æternam, iusti autem in vitam Matth.
æternam: iniqui semper arsuri cũ diabolo, iusti aũt 25.
regnaturi sine fine cũ Christo. Hæc interim Persistẽ-
quadraginta capitula ad regulam veræ fidei firmis- dum in fi-
sime pertinentia fideliter crede, fortiter tene, vera- de. Cap.
citer patienterq; defende. Et si quem contraria his XLIIII.
dogmatizare cognoueris, tanquam pestem fuge, &
tanquam hæreticum abijce. Ita enim ista quæ po-
suimus fidei catholicæ congruunt, vt si quis non so-
lum omnibus, sed etiam singulis voluerit contraire,
in eo quòd singulis horum contumaciter repugnat,
& his contraria docere non dubitat, hæreticus &
Christianæ fidei inimicus, atque ex hoc omnib⁹ ca-
tholicis anathematizãdus appareat. Quamuis igi-
tur & angustia temporis & festinatio portitoris cõ-
pulerit nos aliqua, quæ pro diuersis hæresibus agno-
scendis atque vitandis fuerant inserenda, præterire
silentio: tamen si omnia quæ in hoc opusculo conti-
nentur recensere & notissima prorsus habere nõ ne-
gligas, ex his poteris cauta discretione etiam de ce- L
teris spiritaliter iudicare. Apostolus enim dicit, quia 1. Cor. 2.
spiritalis iudicat omnia: quò donec vnusquisque no-
strum perueniat, in eo quò peruenit, ambulet, id est,
in eo quod certũ accepit fideliter perseueret, Quod
si quid aliter sapit, hoc quoque illi deus reuelabit.

Vere firmum fidei est fundamentum, principa- Repetit
liter credere patrem & filium & spiritumsanctum, superio-
vnum esse naturaliter deum: ita vt de natura patris ra. Cap.
vere natum vnigenitum filium, & simul de patre & XLV.
filio vere atque naturaliter procedentem credamus
spiritumsanctum: ipsamq; sanctam Trinitatem esse
vnum solum verum æternum atque incommutabi-
lem deum. Credere etiam congruit ad salutem, vnã
ex Trinitate personam, id est, vnigenitum deum pro
nostra salute solum hominem factum: eundemq; vnũ
esse deum verum, & hominem verum, secundum di-
uinitatem vnam naturam habentem cum patre &
spiritusancto: secundum humanitatem vero animã
Christi rationalem eiusdem naturæ esse cuius sunt
animæ omnium hominum, & carnem Christi illius
esse naturæ cuius est vniuersorum qui de primo ho-
mine originem ducunt. Ergo nec animam Christi,
nec carnem vnius cum diuinitate eiusdemq; esse na- M
turæ: quia secundum humanitatem vere ipse creat⁹
est. Sed sicut diuinitati eius cum patre & spiritusan-
cto est diuina natura communis: sic animæ eius &
corpori naturalis est communio cum animabus &
corporibus nostris. Qui diuinitate sua carnem atq;
animam credentium in se, & à peccati dominio, &
ab æternæ mortis supplicio gratis eripuit auferen-
do peccatum. Hac enim credulitate munitus, non
obliuisceris diuinam misericordiam die noctuque
supplicare: obsecrans beatam spem omnium creden-
tium in se qui est Christus dominus, vt huius fidei
veritatem firmiter teneas, inuiolatamq; custodias:
quia spiritussanctus fidelibus se deprecantibus co-
piosum subministrat adiutoriũ, sicut Propheta di-
cit, Propè est dominus omnibus inuocantibus eum Psal. 144
in veritate. Voluntatem timentiũ se faciet, & pre-
ces eorum exaudiet, & saluos faciet eos. Custodit
dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores
disperdet. Et iterũ ipsi deo dicit, Ecce oẽs qui se elõ- Psal. 72.
gant à te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicãtur
abs te. De se autẽ ait: Mihi autẽ adhærere deo bonũ
est, ponere in domino spem meã. Adhęre igitur deo
fili charissime, & in ipso spem tuam toto corde fide
& charitate constitue. In militia seculi exhibe regi
terreno

A terreno fidele seruitium, quia hoc diligit deus, hoc mandat Apostolus, In causa vero fidei, qua Christ⁹ nos redemit in sanguine suo, omnis de corde nostro timor abscedat. Illi animas nostras debemus, cuius sanguine redempti sumus. Illum debemus præ omnibus diligere, quem nouimus nostrarum animarũ clementissimum redemptorem. Illius debemus timere præ omnibus æternam & veram potestatem, quem venturum speramus æquissimum iudicem. Illius debemus promissa toto affectu cordis appetere, qui potest animæ & corpori donare vitam ęternam. Illius debemus timere iracundiam, qui potest animam & corpus mittere in gehennam: in cuius iudicio sine acceptione personarum, sine ambitu potestatum æqualiter iudicabuntur domini & serui, reges & milites, diuites & pauperes, humiles & sublimes. Vbi seru⁹ quisquis hic fidem dei in veritate tenuerit, regno potietur æterno: dominus autem infidelis sempiterno exuretur incendio. Vbi seruorum dominorumq; fidelium nec vita terminabitur, nec lætitia finietur: infidelium vero siue seruorum siue dominorum secundum sermonis prophetici veritatem,
Esaię.66 ignis eorum non extinguetur, & vermis eorum non
B morietur. Ibunt enim iniqui in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Attendam⁹ autem quos illuc saluator ituros esse prædixerit, nẽpe
Matth.25 illos, quibus dicturus est, Esuriui, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi bibere: Nudus fui, & non vestistis me: Hospes, & non suscepistis me: Infirmus, & in carcere, & non venistis ad me. Quòd si in ignem æternum digne mittetur, qui Christo in suis minimis esurienti panem non dederit: quid passurus est qui ipsum panem, qui de coelo descendit, sibi per infidelitatis vitium adimit? Et si in flammis perennibus exuretur, qui Christo in suis minimis sitienti calicem aquæ frigidæ non tribuit: quid ille patietur, qui renatus ex aqua & spiritusancto, sanctum baptisma in se iterare permittit, quod ad salutem semel, & ad sacramentum sanctæ regenerationis accepit? Et si illum credimus perennibus subdendum esse tormentis, qui Christum in suis minimis peregrinum hospitio negligit charitate suscipere: quid passurum se putauerit, qui dominũ Christum de domo sui cordis excludens, & diabolum in se cæca prorsus infidelitate recipiens, de sancta Ecclesia, quæ est columna & firmamentum veritatis, hæretica circumuentus falsitate discesserit? Et si ille
C qui infirmos atq; in carcere positos famulos Christi non visitat, igni deputatur sempiterno: quid illis retribuendum dicimus, qui dei famulos, in quibus solam persequuntur fidei veritatem, aut squalore carcerum, aut exiliorum deportatione violenter affligunt? Sed in his omnibus licet infideles sæuiant, deus tamẽ suis auxilium subministrat. Et dñi inimici fidei aut callida quęque seductione, aut violenta compulsione cupiunt deprauare, Christ⁹ qui est virtus & sapientia dei, vt mortiferæ suasionis promissa despiciant, & virtutem tribuit, vt terroribus humanis robore diuini timoris obsistant: tantum est vt voluntas non auertatur à deo, & fidei premio potiatur. Ipsa est enim, cui aut pro infidelitate infligitur æterna poena, aut seruatæ fidei merces erit sempiterna lætitia.

LIBRI DE REGVLA FIDEI FINIS.

Tomus tertius.

Epistola Diui Augustini ad Aurelium Carthaginensis Ecclesiæ Episcopum. D

DOmino beatissimo & syncerissima charitate venerãdo, sancto fratri & cõsacerdoti papę Aurelio, Augustin⁹ in dño salutẽ. De trinitate quæ de⁹ sũm⁹ & verus est, libros iuuenis inchoaui, senex ędidi: Omiserã qppe hoc op⁹ posteaq̃ comperi prereptos mihi esse siue subreptos antequam eos absoluerem, & retractatos, vt mea dispositio fuerat, expolirem. Non enim singillatim sed omnes simul ędere ea ratione decreueram, quoniam præcedentibus consequentes inquisitione pficiente† nectuntur. Cum ergo per eos homines qui priusquam vellem ad quosdam illorum peruenire potuerunt, dispositio mea nequiuisset impleri, interruptam dictationem reliqueram, cogitãs hoc ipsum in aliquibus meis scriptis conqueri: vt scirent qui possent, non à me fuisse eosdem libros ęditos, sed ablatos priusquam mihi ęditione mea digni viderẽtur. Verum multorum fratrum vehementissima postulatione, & maxime tua iussione compulsus, opus tam laboriosum, adiuuante domino terminare curaui: eósque emendatos non vt volui, sed vt potui, ne ab illis qui subrepti iam in manus hominum exierant, plurimum discreparent, venerationi tuæ per filiũ nostrum condiaconũ charissimum misi, Et cuicunque audiendos, describendos, legendósque permisi: in quibus si seruari mea dispositio potuisset, essent profecto etsi easdem sententias habentes, multo tamen enodatiores atque planiores, quantum rerum tantarum explicandarum difficultas & facultas nostra pateretur. Sunt autem qui primos quatuor vel potius quinque etiam sine procemijs habẽt, & duodecimum sine extrema parte non parua. Sed si eis hæc æditio potuerit innotescere, omnia si voluerint & valuerint emendabunt. Peto sanè vt hanc Epistolam seorsum quidem, sed tamen ad caput eorundem librorum iubeas anteponi. Ora pro me.

† inquisitionis pprietate. E

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI DE TRINITATE LIBER PRIMVS.

LECTVRVS hæc quę de Trinitate disserim⁹, prius oportet vt nouerit, stylum nostrum aduersus eorũ vigilare calumnias, qui fidei contemnentes initium, immaturo & peruerso rationis amore falluntur. Quorum nonnulli ea quæ de corporalibus rebus, siue per sensus corporeos experta nouerunt†, siue quæ natura humani ingenij & diligentiæ viuacitate vel artis adiutorio perceperunt, ad res incorporeas & spiritales transferre conantur, vt ex his illa metiri atque opinari velint. Sunt quidam alij qui secundum humani animi naturam vel affectum de deo sentiunt si quid sentiunt, & ex hoc errore cum de deo disputant, sermoni suo distortas & fallaces regulas fingunt. Est item aliud hominum genus, eorum qui vniuersam quidem creaturam quæ profecto mutabilis est, nituntur transcendere, vt ad incommutabilem substãtiam quæ deus est erigant intentionem: sed mortalitatis onere prægrauati, cum & videri volunt scire quod nesciunt, & quod volunt scire non possunt, pręsumptiones opinionum suarum audacius affirmando,

F Error de deo triplex. Ca. I.

† notauerunt.

G do, intercludunt sibimet intelligentiæ vias, magis
eligētes sententiā suam non corrigere peruersam, q̃
mutare defensam. Et hic quidē omnium morbus est
triū generum quæ proposui: & eorū scilicet qui secū-
dū corpus de deo sapiunt: & eorum qui secundū spi-
ritalē creaturam, sicuti est anima: & eorum qui neq;
secundum corpus neq; secundū spiritalem creaturā,
& tamen de deo falsa existimant: eo remotiores à
vero, quo id quod sapiunt nec in corpore reperitur,
nec in facto & condito spiritu, nec in ipso creatore.
Qui enim opinatur deum, verbi gratia, candidum
vel rutilum, fallitur: sed tamen hæc inueniuntur in
corpore. Rursus qui opinatur deum nunc obliuiscen-
tem, nunc recordantem, vel si quid huiusmodi est, ni-
hilominus in errore est, sed tamen hęc inueniuntur
in animo. Qui autem putat eius esse potentiæ deum
vt seipsum ipse genuerit, eo plus errat, quod non solū
deꝰ ita nō est, sed nec spiritalis nec corporalia crea-
tura. Nulla enim omnino res est quę seipsam gignat
vt sit. Vt ergo ab huiusmodi falsitatibus humanus a-
nimus purgaretur, sancta scriptura paruulis con-
gruens, nulliꝰ generis rerum verba vitauit, ex qui-
bus quasi gradatim ad diuina [atq; sublimia] noster
itellectꝰ velut nutritꝰ assurgeret. Nā & verbis & rebꝰ
H corporalibꝰ sumptis vsa est cū de deo loqueretur, ve-
Psal.16. lut cum ait, In tegmine alarum tuarū protege me:
Et de spiritali creatura multa transtulit quibus si-
gnificaret illud quod ita non esset, sed ita dici opus
esset, sicuti est: Ego sum deus zelotes: Et, Pœnitet
me hominem fecisse. De rebus autem quæ omnino
non sunt, non traxit aliqua vocabula, quibus vel fi-
†spissaret gurarent locutiōes, vel spuraret † ænigmata. Vnde per-
niciosius & inanius euanescunt, qui tertio illo gene-
re erroris à veritate secluduntur, hoc suspicando de
deo, quod neq; in ipso, neq; in vlla creatura inueniri
potest. Rebus enim quæ in creatura inueniuntur, so-
let scriptura diuina velut infantilia oblectamēta for-
mare, quibꝰ infirmorū ad quærendū superiora & in-
feriora deserenda, pro suo modulo tanq̃ passibus mo-
ueretur affectus. Quę vero proprie de deo dicuntur,
quæq; in nulla creatura inueniūtur, raro ponit scri-
ptura diuina, sicut illud quod dictum est ad Moysen:
Ego sum qui sum: &, qui est, misit me ad vos. Cū enī
esse aliquo modo dicatur & corpus & animus, nisi
proprio quodam modo vellet intelligi, non id vtique
1. Tim.6. diceret. Et illud quod ait Apostolus, Qui solus ha-
bet immortalitatem, cum & anima modo quodam
īmortalis esse dicatur & sit: nō aūt diceret, Solꝰ ha-
I bet, nisi quia vera immortalitas incommutabili-
tas est, quam nulla potest habere creatura, quoniam
Iac.1. solius est creatoris. Hoc & Iacobus dicit: Omne da-
tum optimum, & omne donum perfectum desursum
est descendens à patre luminum, apud quem non est
Psal.101. commutatio, nec momēti obumbratio. Hoc & Da-
uid: Mutabis ea & mutabuntur, tu vero idem ipse es.
Proinde substantiam dei sine vlla sui commutatio-
ne mutabilia facientem, & sine vllo sui tēporali mo-
tu temporalia creantem, intueri & plene nosse diffi-
cile est: & ideo est necessaria purgatio mentis no-
stræ, qua illud ineffabile, ineffabiliter videri possit:
qua nondum præditi, fide nutrimur, & per quædam
tolerabiliora, vt ad illud capiendum apti & habiles
efficiamur, itinera ducimur. Vnde Apostolus, in
Christo quidem dicit esse omnes thesauros sapien-
tiæ & scientiæ absconditos: cum tamē quis iam gra-
tia eius renatis, sed adhuc carnalibꝰ & animalibus,
tanquam paruulis in Christo, non ex diuina virtute
in qua æqualis est patri, sed ex humana infirmitate
1.Cor.2. ex qua crucifixus est, commēdauit. Ait namque: Ne-
que enim iudicaui me scire aliquid in vobis nisi Ie-
sum Christum, & hunc crucifixum. Deinde secutus
ait: Et ego i infirmitate & timore & tremore multo
fui apud vos. Et paulo post eis dicit: Et ego fratres K
nō potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi car-
nalibus. Quasi paruulis in Christo, lac potum dedi
vobis, non escam: nondum enim poteratis, sed nec
adhuc quidem potestis. Hoc cum dicitur quibusdā,
irascuntur, & sibi contumeliose dici putant: & plerū-
que malunt credere eos potius à quibus hoc audiunt
non habere quod dicant, quàm se capere non posse
quod dixerint. Et aliquando afferimus eis rationē,
non quam petunt cum de deo quærunt: quia nec ipsi
eam valent sumere, nec nos fortasse vel apprehēde-
re vel proferre: sed qua demonstretur eis quàm sint
inhabiles minimeq; idonei percipiēdo quod exigūt.
Sed quia non audiunt quod volunt, aut callide nos
agere putant, vt nostram occultemus imperitiam,
aut malitiose quod eis inuideamus peritiam, atque
ita indignantes perturbatiq; discedunt. Qua- De deo
propter adiuuante domino deo nostro suscipiemus quomodo
& eam ipsam quam flagitant quantum possumꝰ red- differen-
dere rationem, Quòd trinitas sit vnus deus & solus dū.ca.II.
& verus, & quàm recte pater & filius & spiritussan-
ctus, vnius eiusdemq; substantiæ vel essentiæ dica-
tur, credatur, intelligatur: vt non quasi nostris excu-
sationibus illudantur, sed re ipsa experiantur, & esse
illud summum bonum quod purgatissimis mentibꝰ L
cernitur, & à se propterea cerni comprehendiq; non
posse, quia humanæ mentis acies inualida in tam
excellenti luce nō figitur, nisi per iustitiam fidei nu-
trita vegetetur. Sed primum secundum authorita-
tem scripturarum sanctarum vtrum se ita fides ha-
beat demonstrandum est. Deinde si voluerit & adiu-
uerit deꝰ, istis garrulis ratiocinatoribus, elationibꝰ
quàm capacioribus, atque ideo morbo periculosio-
re laborantibus, sic fortasse seruiemus, vt inueniant
aliquid vnde dubitare non possint, & ob hoc in eo qđ
inuenire nequiuerint, de suis mentibus potius q̃ de
ipsa veritate, vel de nostris disputationibꝰ conquerā-
tur: atq; ita si quid eis erga deū vel amoris est vel ti-
moris, ad initium fidei & ordinē redeant, iam sen-
tientes q̃ salubriter in sancta Ecclesia medicina fide-
lium cōstituta sit: vt ad perceptionem incōmutabi-
lis veritatis, imbecillē mētē obseruata pietas sanet,
ne in opinionē noxiæ falsitatis temeritas inordina-
ta præcipitet. Nec pigebit autem me sicubi hæsito
quærere, nec pudebit sicubi erro discere. Prom- Iudicia
de quisquis hæc legit, vbi pariter certus est, pergat lectorum
mecū: vbi pariter hæsitat quærat mecū: vbi errorem varia. ca.
suū cognoscit, redeat ad me: vbi meū, reuocet me. Ita III.
ingrediamur simul charitatis viam, tendētes ad eū, M
de quo dictū est: Quærite faciē eius semper. Et hoc Psal.104.
placitū, piū atq; tutū coram dño deo nostro, cū om-
nibꝰ interim qui ea quæ scribo legunt & in omnibus
scriptis meis: maximeq; in iis vbi quæritur vnitas
trinitatis, pater & filius & spiritussanctus, quia nec
periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid
quæritur, nec fructuosius aliquid inuenitur. Quisqs
ergo cū legit dicit, hoc nō bene dictū est, qm̄ nō itel-
ligo, locutionē meā reprehēdat, nō fidē: & forte vere
potuit dici planius, veruntamē nullus hominū ita lo-
cutus est, vt in oībꝰ ab oībus intelligeretur. Videat
ergo cui hoc in sermone meo displicet, vtrū alios in
talibus rebus quæstionibúsque versatos intelligat,
cū me nō intelligit. Et si ita est, ponat librū meū, vel
etiā si hoc videatur, abiiciat, & eis potius quos intel-
ligit, operā & tempus impendat. Non tū propterea
putet me tacere debuisse, quia non tā expedite ac di-
lucide q̃ illi quos intelligit eloqui potui. Neq; enim
omnia quæ ab omnibus cōscribuntur, in omniū ma-
nus veniunt. Et fieri pōt, vt nonnulli qui etiam hæc
nostra intelligere valent, illos planiores non inue-
niāt libros, & in istos saltem incidāt. Ideoq; vtile est,
plures à pluribus fieri diuerso stylo, nō diuersa fide,
etiam

A etiã de quęstionibus eisdem, vt ad plurimos res ipsa perueniat, ad alios sic, ad alios autem sic. At si ille qui se ista nõ intellexisse conqueritur, nulla vnq̃ de talib⁹ rebus diligenter & acute disputata intelligere potuit, secũ agat votis & studijs vt proficiat, non mecũ querelis & conuitijs, vt taceam. Qui vero hæc legens dicit, intelligo quidem quid dictum sit, sed non vere dictum est; asserat si placet sententiam suam, & redarguat meam si potest. Quod si cum charitate & veritate fecerit, mihiq; etiam, si in hac vita maneo, cognoscendum facere curauerit, vberrimum fructum huius laboris mei cepero. Quod si mihi non potuerit, quib⁹ id potuerit me volẽte ac libente præstiterit: ego tñ in lege domini meditor si non die ac nocte, saltem quibus temporum particulis possũ, & meditationes meas ne obliuione fugiãt stylo alligo: sperans de misericordia dei, ꝙ in omnibus veris quæ certa mihi sunt, perseuerantem me faciet. Si quid autem aliter sapio, id quoq; mihi ipse reuelabit, siue per occultas inspirationes atq; admonitiones, siue per manifesta eloquia sua, siue per fraternas sermocinationes. Hoc oro, & hoc depositum desideriumq; meum penes ipsum habeo, qui mihi satis idoneus est, & custodire quę dedit, & reddere quæ promisit. Arbitror sanè nonnullos tar-

B diores, in quibusdam locis librorum meorum opinaturos me sensisse quod non sensi, aut nõ sensisse quod sensi. Quorum errorem mihi tribui non debere quis nesciat, si velut me sequentes neque apprehendentes, deuiauerint in aliquam falsitatem, dum cogor per quędam densa & opaca viam carpere: qñquidem nec ipsis sanctis diuinorum librorum authoritatib⁹ vllo modo quisquam recte tribuerit tam multos & varios errores hæreticorum, cum omnes ex eisdem scripturis, falsas atq; fallaces opiniones suas conẽtur defendere. Admonet me planè, ac mihi iubet suauissimo imperio lex Christi, hoc est charitas, vt cum aliquid falsi in libris meis me sensisse homines putãt qđ ego non sensi, atq; idipsum falsum alteri displicet, alteri placet, malim me reprehendi à reprehensore falsitatis, quàm ab eius laudatore laudari. Ab illo enim quamuis ego non recte qui hoc nõ senserim, error tamen ipse recte vituperatur. Ab hoc autem nec ego recte laudor, à quo existimor id sensisse quod vituperat veritas, nec ipsa sentẽtia quam vituperat veritas. Ergo in nomine domini susceptũ opus aggredimur.

Quę per sonis cõia quæ non. Ca. IIII.

Omnes quos legere potui qui ante me scripserũt de Trinitate quæ est deus, diuinorum librorum veterum & nouorum catholici tractatores, hoc intẽderunt secundum scripturas docere, ꝙ pater & filius &

C spiritussanctus, vnius eiusdemq; substantiæ, inseparabili æqualitate diuinam insinuẽt vnitatem. Ideoq; non sint tres dij sed vnus deus: quamuis pater filiũ genuerit, & ideo filius non sit qui pater est: filiusq; à patre sit genitus, & ideo non sit pater qui filius est: spiritusq; sanctus, nec pater sit, nec filius, sed tantum patris & filij spiritus, patri & filio etiam ipse coęqualis, & ad trinitatis pertinens vnitatem: non tamen eandem trinitatem natam de virgine Maria, & sub Pontio Pilato crucifixam & sepultam, tertio die resurrexisse & in cœlum ascendisse, sed tantummodo filium. Nec eandẽ trinitatẽ descendisse in specie columbę su

† alĩs, sup Iesum baptizatũ.

per baptismũ †: Aut die Pentecostes post ascensionẽ dñi, sonitu facto de cœlo quasi ferretur flatus vehemẽs, & linguis diuisis velut ignis, sedisse super vnum quẽq; eorum, sed tantummodo spiritum sanctum. Nec eãdem trinitatem dixisse de cœlo: Tu es filius meus, Siue cũ baptizatus est à Ioanne, Siue in monte qñ cum illo erant tres discipuli, Aut qñ sonuit vox, dicẽs, Et clarificaui & iterum clarificabo: sed tantummodo patris vocem fuisse ad filium factam, quamuis pater & filius & spiritussanctus, sicut inseparabiles sunt ita inseparabiliter operẽtur. Hæc etiam mea fides est, quoniam hæc est catholica fides.

D

Actiones personarũ ppriæ. Cap. V.

Sed in ea nonnulli perturbantur, cũ audiunt deũ patrem, & deum filiũ, & deum spiritũsanctum, & tamen hãc trinitatem non tres deos, sed vnũ deum, & quemadmodum id intelligant quærunt: præsertim cum dicitur inseparabiliter operari trinitatem in omni re quam deus operatur, & tamen quandam vocem patris sonuisse, quæ vox filij nõ sit: in carne autẽ natum & passum, & resurrexisse, & in cœlũ ascendisse, non nisi filiũ: in columbæ autẽ specie venisse, non nisi spiritumsanctum, intelligere volũt: quomodo & illã vocem quæ non nisi patris fuit trinitas fecerit: & illã carnem in qua non nisi filius de virgine natus est, eadẽ trinitas creauerit: & illam colũbæ speciem in qua nõ nisi spiritussanctus apparuit, illa ipsa trinitas operata sit: alioquin nõ inseparabiliter trinitas operatur, sed alia pater facit, alia filius, alia spiritussanct⁹. Aut si quædam simul faciunt, quædã sine inuicẽ, iam non inseparabilis trinitas. Mouet etiã quomodo spiritussanctus in trinitate sit, quẽ nec pater, nec fili⁹, nec ambo genuerint, cum sit & patris & filij spiritus. Quia ergo quęrũt ista homines, & tędio nobis sunt, vt si quid hinc ex dono dei sapit infirmitas nostra edisseramus eis vt possumus, neq; cũ inuidia tabescẽte iter habea-

E mus. Si dicim⁹ nihil nos de talib⁹ rebus cogitare solere, mentimur. Si autẽ fatemur habitare ista in cogitationibus nostris, qm̃ rapimur amore indagãdæ veritatis, flagitant iure charitatis, vt eis indicemus quid hinc excogitare potuerim⁹: non quia iam acceperim, aut perfect⁹ sim, Nam si Paulus Apostolus, quanto magis ego lõge infra illius pedes iacẽs, non me arbitror apprehẽdisse: sed pro modulo meo, si ipsa quæ retro sunt obliuiscor, & in anteriora me extẽdo, & secundũ intẽtionẽ sequor ad palmã supernæ vocationis, quantũ eiusdem viæ peregerim, & quò peruenerim vnde mihi in finẽ reliquus cursus est, vt aperiam desideratur à me, illis desiderãtibus, quibus me seruire cogit libera charitas. Oportet autem, & donabit deus, vt eis ministrando quæ legant, ipse quoq; proficiam, & eis cupiẽs respondere quærẽtibus, ipse quoq; inueniam quod quærebã. Ergo suscepi hæc iubente atq; adiuuante dño deo nostro, nõ tam cognita cum authoritate disserere, q̃ ea cũ pietate disserendo cognoscere.

Eadẽ psonarũ diuinitas. Cap. VI.

Qui dixerunt dñm nostrũ Iesum Christum non esse deum, aut non esse verũ deum, aut non cum patre vnũ & solum deum, aut nõ esse immortalem, quia mutabilem, manifestissima diuinorũ testimoniorum & consona voce cõuicti sunt, velut sunt illa: In principio erat verbũ, & verbũ erat apud deũ, Ioan. 1.

F & deus erat verbũ. Manifestũ est enim quod verbum dei, filiũ dei vnicum accepimus, de quo pòst dicit, Et verbum caro factũ est, & habitauit in nobis, ppter natiuitatem incarnationis eius quæ facta est in tẽpore ex virgine. In eo autẽ declaratur, non tantũ deũ esse, sed etiam eiusdẽ cum patre substãtię, quia cõ dixisset, Et deus erat verbũ, hoc erat, inquit, in prĩcipio apud deum: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Neq; enim dicit, omnia, nisi quæ facta sunt, id est omnẽ creaturam. Vnde liquido apparet ipsum factum non esse per quẽ facta sunt omnia. Et si factus non est, creatura non est. Si autem creatura non est, eiusdẽ cum patre substantię est. Omnis enim substantia quæ deus nõ est, creatura est: & quæ creatura non est, deus est. Et si non est filius eiusdem substantię cuius est pater, ergo facta substantia est. Si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt: Vnius igitur eiusdẽmque cum patre substantiæ est: & ideo non tantum deus sed & verus deus. Quod idem Ioannes apertissime in epistola sua, dicit: Scimus quòd filius dei venerit 1. Ioan. 5.
& dederit nobis intellectum vt cognoscamus verum deum, & simus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est

G verus deus,& vita æterna. Hinc etiã consequenter
intelligitur,non tantũmodo de patre dixisse Aposto
1.Tim.6. lum Paulum: Qui solus habet immortalitatẽ,sed de
vno & solo deo quod est ipsa trinitas. Neque enim
ipsa vita æterna mortalis est secundum aliquã mu-
tabilitatẽ,ac per hoc filius dei,quia vita æterna est,
cum patre etiam ipse intelligitur,vbi dictũ est: Qui
solus habet immortalitatem. Eius enim vitæ æter-
næ,& nos participes facti pro modo nostro immor-
tales efficimur. Sed aliud est ipsa cuius participes
efficimur vita æterna,aliud nos qui eius participa-
tione viuemus in æternum. Si enim dixisset, Quem
temporibus proprijs ostendet pater beatus & solus
potens,rex regum & dominus dominãtium, qui so-
lus habet immortalitatem,nec sic inde separatũ fi-
lium oporteret intelligi. Neq; enim quia ipse filius
alibi loquens voce sapientię, ipse est enim dei sapiẽ-
Eccli.24 tia, ait: Gyrum cœli circuiui sola,separauit à se pa-
trem: quanto magis ergo non est necesse vt tantum-
modo de patre præter filium intelligatur quod di-
ctum est, Qui solus habet immortalitatem, cum ita
dictum sit: vt serues,inquit,mandatum sine macula,
irreprehensibile vsque in aduentum domini nostri
Iesu Christi: quem temporibus proprijs ostẽdet bea-
H tus & solus potens,rex regum & dominus dominan-
tium,qui solus habet immortalitatem,& lucem ha-
bitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit,
nec videre potest,cui est honor & gloria in secula se-
1.sen.dist. culorum, Amen. In quibus verbis,nec pater proprie
4.ca.qui- nominat⁹ est,nec filius,nec spiritussanctus, sed bea-
dam. tus & solus potens,rex regum & dominus dominã-
tium: quod est vnus solus & verus deus ipsa trinitas.
Nisi forte quæ sequuntur, perturbabunt hunc intel-
lectum: quia dixit, Quem nemo hominum vidit, nec
videre potest: cum hoc etiam ad Christum pertine-
re secundum diuinitatem eius accipiatur, quam non
viderunt Iudæi,qui tamen carnem viderunt & cru-
cifixerunt. Videri autem trinitas humano visu nul-
lo modo potest,sed eo viso videtur,quo iã qui vidẽt,
nõ homines,sed vltra homines sunt. Recte ergo ipse
deus trinitas intelligitur beatus & solus potẽs, ostẽ-
dens aduentum domini nostri Iesu Christi tempori-
bus proprijs. Sic enim dictum est: Solus habet im-
mortalitatem: quomodo dictum est, Qui facit mira
bilia sol⁹. Quod velim scire de quo dictum accipiãt:
si de patre tantum, quomodo ergo verum est, q ipse
filius dicit: Quæcunque enim pater facit, hæc ea-
I dem & filius facit similiter. An quicquam est in-
ter mirabilia mirabilius quàm resuscitare & viuifi-
care mortuos? Dicit autem idem filius: Sicut pater
suscitat mortuos & viuificat,sic & fili⁹ quos vult vi-
uificat. Quomõ ergo solus pater facit mirabilia, cũ
hæc verba nec patrẽ tantũ,nec filiũ tantũ permittãt
intelligi,sed vtiq; deũ vnum verũ solum,id est, patrẽ
1.Cor.8. & filiũ & spiritũsanctũ. Itẽ cũ dicit idẽ Apostolus:
Nobis vnus deus pater,ex quo omnia & nos in ipso,
& vnus dñs Iesus Christus,per quẽ omnia & nos per
ipsum: quis dubitet eũ omnia quæ creata sunt dice-
re sicut beatus Ioãnes,oia p ipsum facta sunt? Quæ-
ro itaq; de quo dicat alio loco, Qm̃ ex ipso,& p ipsum,
& in ipso sunt omnia,ipsi gloria in secula seculorum
amẽ? Si enim de patre & filio & spiritusancto,vt sin-
gulis personis singula tribuantur: Ex ipso, id est, ex
patre,per ipsum,id est,per filiũ: in ipso,id est, in spi-
ritusancto: manifestũ q pater & filius & spũssanctus
vnus deus est,qñ singulariter intulit: Ipsi gloria in
secula seculorum. Vnde enim cœpit hunc sensum?
Nõ ait: O altitudo diuitiarũ sapiẽtiæ & sciẽtię pr̃is,
aut filij,aut spiritussancti: sed sapiẽtiæ & sciẽtiæ dei,
quàm inscrutabilia sunt iudicia eius,& inuestigabi-
les viæ eius. Quis enim cognouit mentem dñi? Aut
quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi
& retribuetur ei? Qm̃ ex ipso,& per ipsum,& in ipso
sunt omnia: Ipsi gloria in secula seculorum, amẽ. Si K
autem hoc de patre tantũmodo intelligi voluit, quo-
modo ergo omnia per patrem sunt,sicut hic dicitur:
Et omnia per filiũ: sicut ad Corinthios vbi ait: Et 1.Cor.8.
vnus dominus Iesus Christus,per quẽ omnia: Et si-
cut in Euangelio Ioannis: Omnia per ipsum facta Ioan.1.
sunt? Si enim alia per patrem,alia per filium, iã nõ
oĩa p p̃rem,nec oiã per filiũ. Si aũt oĩa p p̃rem,& oia
per filium,eadẽ per patrẽ quæ per filiũ. Æqualis est
ergo patri fili⁹, & inseparabilis operatio est patris &
filij: quia si vel filium fecit pater quẽ nõ fecit ipse fi-
lius,nõ omnia per filium facta sunt: at omnia per fi-
lium facta sunt. Ipse igitur factus non est,vt cum pa-
tre faceret omnia quæ facta sunt: quanquam nec ab
ipso verbo tacuerit Apostolus,& apertissime omni-
no dixerit: Qui cũ in dei forma esset,nõ rapinã arbi-
tratus est esse æqualis deo: Hic deũ proprie patrem
appellãs,sicut alibi: Caput autem Christi deus. Si- 1.Cor.11.
militer & de spiritusancto collecta sunt testimonia,
quibus ante nos qui hæc disputauerũt abundantius
vsi sunt,quia & ipse deus & non creatura. Quòd si nõ
creatura,non tantũ deus, Nã & homines dicti sunt
dij,sed etiam verus deus. Ergo patri & filio prorsus L
æqualis,& in trinitatis vnitate consubstantialis &
coęternus. Maxime vero illo loco satis claret, quòd
spiritussanctus non sit creatura,vbi iubemur nõ ser-
uire creaturæ,sed creatori. Non eo modo quo iube-
mur per charitatem seruire inuicem, quod est Græ-
ce δουλεύειν,sed eo modo quo tãtũ deo seruitur, quod
est Græce λατρεύειν. Vnde idololatræ dicuntur qui
simulacris eam seruitutẽ exhibent quę debetur deo.
Secundũ hanc enim seruitutẽ dictũ est: Dominũ deũ Matth.4
tuum adorabis,& illi soli seruies. Nam & hoc distin-
ctius in Græca scriptura inuenitur, λατρεύσεις enim
habet. Porrò si tali seruitute, creaturæ seruire pro-
hibemur, quandoquidẽ dictum est: Dominum deum
tuum adorabis,& illi soli seruies: vnde & Apostolus
detestatur eos qui coluerunt & seruierunt creaturæ
potius quàm creatori,non est vtiq; creatura spiritus-
sanctus,cui ab omnibus sanctis talis seruitus exhi-
betur,dicente Apostolo: Nos enim sumus circũcisio Philip.3.
spiritui dei seruiẽtes,quod est in Gręco, λατρεύοντες.
Plures enim codices etiam Latini sic habent, qui
spiritui dei seruimus,Græci autem omnes, aut penè
omnes. In nonnullis autem exemplaribus Latinis
inuenimus,non spiritui dei seruimus,sed spiritu deo
seruimus. Sed qui in hoc errant,& authoritati gra-
uiori cedere detrectant, nunquid & illud varium M
in codicibus reperiunt: Nescitis quia corpora ve- 1.Cor.6.
stra templum in vobis est spiritussancti,quem habe-
tis à deo? Quid autem insanius magisque sacrile-
gum est, quàm vt quisquam dicere audeat membra
Christi templum esse creaturæ minoris secundum
ipsos quàm Christ⁹ est? Alio enim loco dicit: Cor-
pora vestra mẽbra sunt Christi. Si autem quæ mẽ-
bra sunt Christi,templũ est spiritussancti,nõ est crea-
tura spiritussanctus: quia cui corp⁹ nostrũ templum
exhibem⁹,necesse est vt huic eã seruitutẽ debeamus,
qua nõ nisi deo seruiẽdũ est,quæ Græce appellatur,
λατρεία. Vnde cõsequenter dicit: Glorificate ergo &
portate deũ in corpore vestro. His & talib⁹ di- Fili⁹ quo-
uinarũ scripturarũ testimonijs,quib⁹ vt dixi,priores modo mi-
nostri copiosius vsi, expugnauerunt hæreticorũ ta- nor pa-
les calumnias vel errores, insinuatur fidei nostræ, tre ac se
vnitas & æqualitas trinitatis. Sed qa multa in san- ipso. Cap.
ctis libris propter incarnationem verbi dei, quæ p VII.
salute nostra reparanda facta est,vt mediator dei &
hominum esset homo Christus Iesus, ita dicuntur,
vt maiorem filio patrem significent, vel etiã aper-
tissime ostẽdant,errauerũt homines minus diligen-
ter scrutantes vel intuẽtes vniuersam seriẽ scriptura-
rum,& ea quæ de Christo Iesu secundum hominem
dicta sunt,ad eius substãtiam quæ ante incarnationẽ
sempiterna

A sempiterna erat & sempiterna est, transferre conati
sunt. Et illi quidem dicūt minorem filium esse quàm
Ioan. 14. pater est, quia scriptum est, ipso domino dicente: Pa
ter maior me est. Veritas autem ostendit secundum
istum modū etiam seipso minorem filium. Quomo-
do enim non etiam seipso minor factus est, qui semet-
ipsum exinaniuit, formā serui accipiens? Neq; enim
sic accepit formam serui, vt amitteret formam dei,
in qua erat æqualis patri. Si ergo ita accepta est for
ma serui, vt non amitteretur forma dei, cum & in for
ma serui, & in forma dei idem ipse sit filius vnigeni-
tus dei patris, in forma dei æqualis patri, in forma
serui, mediator dei & hominum homo Christus Ie-
sus: quis non intelligat quòd in forma dei etiam ipse
seipso maior est, In forma autem serui etiam seipso mi
nor est. Non itaque immerito scriptura vtrunque di
cit, & æqualem patri filium, & patrem maiorē filio.
Illud enim propter formam dei, hoc autem propter
formam serui, sine vlla cōfusione intelligitur. Et hęc
nobis regula per omnes sacras scripturas dissoluen-
dæ huius quæstionis, ex vno capite epistolæ Pauli
Apostoli promitur, vbi manifestius ista distinctio cō
Philip. 2. mēdatur. Ait enim: Qui cū in forma dei esset, nō ra-
pinā arbitratus est esse æqualis deo, sed semetipsum
B exinaniuit formā serui accipiens, in similitudinē ho
minum factus & habitu inuentus vt homo. Est ergo
dei filius deo patri natura æqualis, habitu minor: in
forma enim serui quā accepit minor est patre: in for-
ma autē dei in qua erat etiā antequam hanc accepis-
set, æqualis est patri. In forma dei verbū per quod fa
cta sunt omnia: in forma autē serui, factus ex mulie-
re, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant, redime-
ret. Proinde in forma dei fecit hominem, in formā
serui factus est homo. Nam si pater tantū sine filio fe
Gen. 1. cisset hominem, non scriptū esset: Faciamus hominē
ad imaginem & similitudinem nostrā. Ergo quia for
ma dei accepit formam serui, vtrunq; deus, & vtrunq;
homo. Sed vtrūq; deus propter accipiētē deū, vtrūq;
autē homo ꝑpter acceptū hominē. Neq; enī illa susce-
ptione alterū eorū in alterū conuersum atq; mutatū
est: nec diuinitas quippe in creaturā mutata est vt desi-
steret esse diuinitas, nec creatura in diuinitatē vt de-
Scriptu- sisteret esse creatura. Illud autē quod dicit Apo
ras perpe stolus: Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc &
ram intel ipse filius subiectꝰ erit ei qui illi subiecit omnia: Aut
lectas ex- ideo dictū est, ne quisquam putaret habitū Christi qui
plicat. C. ex humana creatura susceptus est, cōuersum iri post-
VIII. ea in ipsam diuinitatem, vel vt certius expresserim
Sūō ꝑg. deitatem, quæ nō est creatura, sed est vnitas Trinita
C tis incorporea & incōmutabilis, & sibimet consubstā
tialis, & coæterna natura. Aut si quisquā contendit,
vt aliqui senserūt, ita dictum, Et ipse filius subiectus
erit ei qui illi subiecit omnia: vt ipsam subiectionem
cōmutationem & cōuersionem credat futuram crea-
turę in ipsam substātiam vel essentiam creatoris, id
est, vt quæ fuerat substantia creaturæ, fiat substantia
creatoris: certe vel hoc cōcedit, quod nō habet vllam
dubitationē, nondū hoc fuisse factum, cū dominus di
ceret: Pater maior me est. Dixit enim hoc nō solum
antequā ascendisset in coelum, verūetiam antequam
passus resurrexisset à mortuis. Illi autē qui putāt hu
manā in eo naturā in deitatis substantiā mutari atq;
cōuerti, & ita dictū, Tunc & ipse filius subiectus erit
ei qui illi subiecit omnia: ac si diceretur, tunc & ipse fi
lius hominis & à verbo dei suscepta humana natura
commutabitur in eius naturā, qui ei subiecit omnia,
tunc futurū putant, cum post diem iudicij tradiderit
regnū deo & patri. Ac per hoc etiā secundū istam opi
nionem adhuc pater maior est, quàm quæ de virgine
serui forma accepta est. Quòd si aliq & hoc affirmāt,
quòd iā fuerit in dei substantiā mutatus homo Chri
stus Iesus, illud certe negare non possunt, ꝙ adhuc na
tura hominis manebat, quando ante passionem dice
bat, Quoniā pater maior me est: vnde nulla cunctatio D
est secundū hoc dictū esse, ꝙ forma serui maior est pa- Ioan. 14.
ter, cui in forma dei ęqualis est filius. Nec quisquā cū
audierit quod ait Apostolus: Cū autē omnia ei subie-
cta fuerint, manifestum quia præter eū qui illi subie-
cit oīa: ita existimet de pr̄e intelligēdū, quòd subiece
rit oīa filio, vt ipsum filiū sibi oīa subiecisse nō putet:
[Qđ Apostolꝰ ad Philippēses ostēdit dicēs, Nr̄a autē
cōuersatio ī coelis est, vn̄ & saluatorē expectamꝰ dn̄m
Iesū Christū, q trāsfigurabit corpꝰ humilitatis nr̄æ
cōforme vt fiat corpori gl̄iæ suę, secundū operationē
suā qua possit ēt sibi subijcere oīa.] Inseparabilis enī
operatio est patris & filij: alioquin nec ipse pater sibi
subiecit oīa, sed filiꝰ ei subiecit, qui ei regnū tradit, &
euacuat omnē principatū & omnē potestatem & vir-
tutē. De filio quippe ista dicta sunt: Cum tradiderit,
inquit, regnū deo & patri, cū euacuauerit omnē prin
cipatū & omnem potestatē & virtutē. Ipse enim sub-
ijcit, qui euacuat. Nec sic arbitremur Christū traditu
rum regnū deo & patri, vt adimat sibi. Nā & hoc qui-
dam vaniloqui crediderunt. Cū enim dicitur, Tradi-
derit regnū deo & patri: nō separatur ipse, quia simul
cum patre vnus deus est. Sed diuinarū scripturarum
curiosos cōtētionumq; studiosos fallit verbum quod
positum est, donec. Ita namq; sequitur: Oportet enim E
illū regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub
pedibus suis: tanquā cū posuerit, non sit regnaturus.
Nec intelligunt ita dictū sicuti est illud, Confirma-
tum est cor eius, non commouebitur donec videat su-
per inimicos suos. Non enim cum viderit iam com-
mouebitur. Quid ergo est, Cum tradiderit regnum
deo & patri: quasi modo non habeat regnum deus &
pater? Sed quia omnes iustos in quibus nunc regnat
ex fide viuentibus mediator dei & hominum homo
Christus Iesus perducturus est ad speciem, quam vi-
sionē dicit idem Apostolus, facie ad faciem: ita dictū
est, Cum tradiderit regnum deo & patri: ac si dicere-
tur, cum perduxerit credētes ad contemplationē dei
& patris. Sicut enim dicit: Omnia mihi tradita sunt
à patre meo, & nemo nouit filium nisi pater, & nemo
nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuela-
re. Tūc reuelabitur à filio pater, cū euacuauerit om-
nem principatum & omnem potestatem & virtutē, id
est, vt necessaria nō sit dispensatio similitudinum per
angelicos principatus & potestates & virtutes. Ex
quarū persona non incōuenienter intelligitur dici in
Cantico cāticorū ad sponsam: Similitudines auri fa Cantic. 1.
ciemus tibi cū distinctionibus argēti, quoadusq; rex
in recubitu suo est. i. quoadusque Christus in secreto F
suo est: quia vita vestra abscōdita est cum Christo in
deo: Cū Christus, inquit, apparuerit vita vestra, tunc Col. 3.
& vos apparebitis cum ipso in gloria. Quod antequā
fiat, videmus nūc per speculum in ænigmate, hoc est
in similitudinibus, tunc autem facie ad faciem. Hæc
enim nobis contemplatio promittitur actionum om
nium finis atq; ęterna perfectio gaudiorū. Filij enim
dei sumus, & nōdum apparuit quid erimus. Scimus
enim quia cū apparuerit similes ei erimus, quoniam
videbimus eum sicuti est. Quòd enim dixit famulo
suo Moysi, Ego sum qui sum: hæc dices filijs Israēl,
qui est misit me ad vos: hoc contemplabimur cum vi
uemus in æternum. Ita quippe ait: Hæc autē est vi- Ioan. 17.
ta æterna, vt cognoscant te vnum verum deum, &
quem misisti Iesum Christum. Hoc fiet cum vene-
rit dominus & illuminauerit occulta tenebrarum, cū
tenebræ mortalitatis huius corruptionisque transie
rint. Tunc erit mane nostrum, de quo in Psalmo di-
citur: Mane astabo tibi & contemplabor. De hac con Psal. 5.
templatione intelligo dictum, Cum tradiderit re-
gnum deo & patri: id est, cum perduxerit iustos, in
quibus nunc ex fide viuentibus regnat mediator dei
& hominum, homo Christus Iesus ad cōtemplatio-
nem dei & patris. Si desipio hic, corrigat me qui me-

G lius sapit, mihi aliud non videtur. Neque enim quæremus aliud cum ad illius contemplationem peruenerimus, quæ nunc nõ est quãdiu gaudium nostrum in spe est. Spes autem quę videtur non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patiẽtiam expectamus quoadusque rex in recubitu suo est. Tũc erit quod scriptum
Psal.14. est: Adimplebis me lætitia cũ vultu tuo. Illa lætitia nihil amplius requiretur, quia nec erit quod amplius requiratur. Ostendetur enim nobis pater, & sufficiet nobis. Quod bene intellexerat Philippus, vt diceret
Ioan.14. domino: Ostende nobis patrem, & sufficit nobis: sed nondũ intellexerat, eo quoq; modo idipsum se potuisse dicere: domine ostende nobis te & sufficit nobis. Vt enim hoc intelligeret, respõsum ei à domino est: Tanto tempore vobiscũ sum, & non cognouistis me: Philippe qui videt me, videt & patrem. Sed quia volebat eum ex fide viuere antequam illud posset videre, secutus est, & ait, Non credis, quia ego in patre & pater in me est? Quandiu enim sum⁹ in corpore, peregrinamur à dño: Per fidem enim ambulamus & non per speciem. Contemplatio quippe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mũdantur: sicut scriptum est: Fide mundans corda eorum. Probatur au-
H tem quòd illi contemplationi corda mundentur, illa maxime sententia: Beati mundicordes, quoniam ipsi deum videbunt. Et quia hæc est vita æterna, dicit deus
Psal.10. in psalmo: Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum. Siue ergo audiamus, ostende nobis filium: siue audiamus, ostende nobis patrẽ: tantundem valet, quia neuter sine altero potest ostendi, Vnum quippe sunt, sicut & ipse ait: Ego & pater vnum sumus. Denique propter ipsam inseparabilita-
Ioan.90. tem, sufficienter aliquando nominatur, vel pater vel filius solus, adimpleturus nos lætitia cum vultu suo. Nec inde separatur vtriusque spiritus, id est patris & filij spiritus. Qui spiritus proprie dicitur spiritus veritatis, quem hic mundus accipere non potest. Hoc est enim plenum gaudium nostrum, quo amplius non est, frui scilicet Trinitate deo, ad cuius imaginem facti sumus. Propter hoc aliquando ita loquitur de spiritusancto tanquam solus ipse sufficiat ad beatitudinẽ nostrã: & ideo solus sufficit, quia separari à patre & filio non põt: sicut pater sol⁹ sufficit, quia separari à filio & spiritusancto nõ potest: & fili⁹ ideo sufficit solus, quia separari à patre & spiritusancto non potest. Quid enim sibi vult quòd ait: Si diligitis me, mandata mea seruate, & ego rogabo patrem, & alium ad-
I uocatum dabit vobis, vt vobiscum sit in æternũ, spiritum veritatis quem hic mundus accipere non potest, id est, dilectores mundi. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Sed adhuc potest videri ideo dictum, Et ego rogabo patrem & aliũ aduocatum dabit vobis, vt vobiscũ sit in ęternũ, quasi non solus filius sufficiat. Illo autem loco ita de illo dictum est, tanquam solus omnino sufficiat, Cum venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem. Nunquid ergo separatur hinc filius, tanquam ipse nõ doceat omnem veritatem, aut quasi hoc impleat spiritussanctus quod minus potuit docere fili⁹? Dicant ergo si placet, maiorem esse filio spiritumsanctum, quem minorem illo solent dicere. An quia nõ dictum est, Ipse solus aut nemo nisi ipse vos docebit omnem veritatem, ideo permittunt vt cum illo docere credatur & filius? Apostolus ergo filium separauit à sciendis ijs quæ dei sunt, vbi ait: Sic & quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei: vt iam isti peruersi possint ex hoc dicere, quòd & filium non doceat quæ dei sunt, nisi spiritussanctus, tanquam maior minorem: cui filius ipse tantum tribuit, vt diceret, Quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum, sed ego veritatem dico: Expedit vobis vt ego eam.

Nam si non abiero, aduocatus non veniet ad vos. K
Hoc autem dixit, non propter inæqualitatem verbi dei & spiritussancti, sed tanquam impedimento esset præsentia filij hominis apud eos, quominus veniret ille qui minor non esset, quia semetipsum non exinaniuit formam serui accipiens sicut filius. Oportebat ergo vt auferretur ab oculis eorum forma serui, quam intuentes hoc solum esse Christum putabant quod videbant. Inde est & illud, quod ait: Si diligeretis me, gauderetis vtique, quoniam eo ad patrem, quia pater maior me est: id est, propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me ita videtis, ex hoc quòd videtis, existimatis quia minor sum patre, atque ita circa creaturam susceptúmque habitum occupati, æqualitatem quam cum patre habeo non intelligitis. Inde est & illud: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meũ. Tactus enim tanquam finem facit notionis. Ideóque nolebat in eo esse finem intenti cordis in se, vt* hoc quod videbatur tantummodo putaretur. Ascensio autem ad patrem erat ita videri sicut æqualis est patri, vt ibi esset finis visionis, quæ sufficit nobis. Aliquãdo item de filio solo dicitur, quòd ipse sufficiat, & in eius visione merces tota promittitur delectationis & desi- L
derij nostri. Sic enim ait: Qui habet mandata mea & Ioan.14.
custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autem me diligit, diligetur à patre meo, & ego diligã eum, & ostẽdam meipsum illi. Nunquid hic, quia non dixit, ostẽdam illi & patrem, ideo separauit patrem à se? sed quia verum est, Ego & pater vnum sumus: cum pater ostenditur, & filius ostenditur qui in illo est: & cum filius ostenditur, etiam pater ostẽditur, qui in illo est. Sicut ergo cum ait, Et ostendam illi meipsum: intelligitur quia ostendit & patrem, ita & in eo quod dici-
tur, Cum tradiderit regnũ deo & patri: intelligitur 1.Cori.15.
quia non adimit sibi. Quoniam cum perducet credẽtes ad cõtemplationem dei & patris, profecto perducet ad contemplationem suam, qui dixit: Et ostẽdam illi meipsum. Et ideo cõsequenter cum dixisset illi Iudas: Dñe quid factũ est quia ostensurus es te nobis, & nõ huic mundo? Respondit Iesus & dixit illi, Si quis diligit me, sermonẽ meum seruabit, & pater meus diliget illũ, & ad eum veniemus & mansionem apud eũ faciemus. Ecce quia nõ solò seipsum ostendit ei à quo diligitur, quia simul cũ patre venit ad eum, & mãsionem facit apud eum. An forte putabitur mãsionẽ in dilectore suo facientibus patre & filio, exclusus esse ab hac mãsione spiritussanctus? Quid est ergo quod
superius ait de spiritusancto, Quẽ hic mũdus accipe- M
re nõ potest, quoniã nõ videt illũ, nostis illũ vos quia vobiscũ manet, & in vobis est. Non itaq; ab hac mansione separatus est, de quo dictũ est: Vobiscũ manet, & in vobis est. Nisi forte quisq̃ sic absurdus est, vt arbitretur cũ pater & filius venerint, vt mãsionem apud eũ faciant, id est, dilectorẽ suum, discessurum inde spiritusanctum & tanq̃ locum daturum maioribus. Sed huic carnali cogitationi occurrit scriptura: Paulò quippe superius ait: Et ego rogabo patrẽ, & aliũ aduocatum dabit vobis, vt vobiscum sit in ęternũ. Non ergo discedet patre & filio venientibus, sed in eadem mansione cum ipsis erit in ęternum, quia nec ille sine ipsis venit, nec illi sine ipso. Sed propter insinuationẽ Trinitatis, personis etiam singulis nominatis dicuntur quædam separatim: non tamẽ alijs separatis intelliguntur propter eiusdem Trinitatis vnitatem vnamq; substantiam atq; diuinitatem patris & filij
& spiritussancti. Tradet itaque regnum deo & Idem fu-
patri dominus noster Iesus Christus, nõ se inde sepa- sius expli
rato, nec spiritusancto, quando perducet credẽtes ad cat. Cap.
contemplationem dei, vbi est finis omnium bonarũ X.
actionũ, & requies sempiterna, & gaudium quod nunquam auferetur à nobis. Hoc enim signat in eo quod ait:

Marginalia (right column, upper): In vna persona, iterũ intelliguntur omnes. — Cap. IX. — Ioan.14. — * al. ne.

A ait: Iterũ videbo vos, & gaudebit cor vestrũ, & gau-
Ioan.16. dium vestrũ nemo tollet à vobis. Cuius gaudij simili
Luc.10. tudinem præsignabat Maria sedens ad pedes dñi, &
intẽta in verbũ eius, quieta scilicet ab omni actione,
& intenta in veritatẽ secundum quendã modũ, cuius
capax est ista vita, quo tamen præfiguraret illud, qđ
futurum est in æternũ. Martha quippe sorore sua in
necessitatis actione cõuersante, quãuis bona & vtili,
tamen cum requies successerit, transitura, ipsa requi-
escebat in verbo dñi. Et ideo dñs conquerẽti Marthę
q eam soror non adiuuaret, respõdit: Maria optimã
partem elegit, quæ nõ auferetur ab ea. Non malam
partem dixit quod agebat Martha, sed istã optimam
quæ non auferetur. Illa enim quæ in ministerio indi-
gentiæ est, cum indigentia ipsa transient, aufertur.
Boni qppe operis transituri, merces est requies per-
mansurã. In illa igitur contemplatione deus erit om-
nia in omnib⁹, quia nihil ab illo aliud requiretur, sed
solo ipso illustrari, pfruiq̃ sufficiet. Ideoq̃ ille in quo
spiritus interpellat gemitib⁹ inenarrabilibus: Vnã,
inquit, petij à dño, hanc requirã, vt inhabitem in do-
mo dñi, per omnes dies vitæ meæ, vt cõtẽpler dele-
ctationem dñi. Cõtẽplabimur enim deum patrem
B & filium & spiritũsanctum, cum mediator dei & ho-
minum, homo Christus Iesus, tradiderit regnũ deo
& patri: vt iam nõ interpellet pro nobis mediator &
sacerdos noster filius dei & filius hominis, sed & ipse
inquãtũ sacerdos est, assumpta propter nos serui for-
†al. addi ma, subiect⁹ sit ei qui illi subiecit omnia† vt inquãtũ
tur, & cũ deus est, cum illo nos subiectos habeat: inquãtum sa-
subiecit cerdos, nobiscũ illi subiectus sit. Quapropter cum fi-
omnia. lius sit & deus & homo, alia substantia deus, alia ho-
mo, homo potius in filio quàm filius in patre: Sicut
caro animæ meæ, alia substãtia est ad animã meam,
quamuis in vno homine, quàm anima alterius homi-
nis ad animã meam. Cum ergo tradiderit regnum
deo & patri, id est cum credentes & viuentes ex fide,
pro quibus nunc mediator interpellat, perduxerit ad
contemplationẽ, cui percipiẽdæ suspiramus & gemi-
mus, & transierit labor & gemitus, iam nõ interpel-
labit pro nobis tradito regno deo & patri: hoc signifi
Ioan.16. cans ait, Hæc vobiscũ locutus sum in similitudinib⁹,
veniet hora quãdo iam non in similitudinibus loquar
vobis, sed manifeste de patre nunciabo vobis, id est,
iam non erunt similitudines, cum visio fuerit facie ad
faciem. Hoc est enim quod ait, sed manifeste de pa-
tre nunciabo vobis: ac si diceret, manifeste patrem
C ostendã vobis. Nunciabo quippe ait, quia verbũ eius
est. Sequitur enĩ & dicit: Illa die in nomine meo pe-
tetis, & non dico vobis, quia ego rogabo patrẽ. Ipse
enim pater amat vos, quia vos me amastis, & credi-
distis quia à deo exiui. Exiui à patre, & veni in hunc
mundum, iterũ relinquo mundũ, & vado ad patrem.
Quid est: A patre exiui: nisi non in ea forma qua æ-
qualis sum patri, sed aliter, id est in assumpta creatu-
ra minor apparui? Et quid est, Veni in hũc mũdum:
nisi formã serui quam me exinaniẽs accepi, etiã pec-
catorum qui mundũ istum diligũt oculis demõstra-
ui? Et quid est, Iterũ relinquo mundũ: nisi ab aspectu
dilectorũ mundi aufero quod viderunt? Et quid est,
Vado ad patrẽ: nisi doceo me sic intelligẽdum à fi-
delibus meis quomodo æqualis sum patri? Hoc qui
credunt, digni habebũtur perduci à fide ad speciẽ, id
est ad ipsam visionẽ, quò perducens dictus est trade-
re regnũ deo & patri. Fideles quippe eius quos rede-
mit sanguine suo, dicti sunt regnum eius, pro quibus
nunc interpellat: tunc autẽ illic eos sibi faciens inhę-
rere, vbi æqualis est patri, non iam rogabit patrẽ pro
eis. Ipse enim, inquit, pater amat vos. Ex hoc enim
rogat, quo minor est patre: quo vero æqualis est, ex-
audit cum patre. Vnde se ab eo q dixit, Ipse enim
pater amat vos: vtiq ipse non separat: sed secundum

ea facit intelligi quæ suprà cõmemoraui, satisq̃ in- D
sinuaui, plerumq̃ ita nominari in trinitate vnãquanq̃
personã, vt & aliæ illic intelligãtur. Sic itaq̃ dictum
est, Ipse enim pater amat vos: vt consequẽter intelli-
gatur & filius & spiritussanct⁹: non quia modo nos nõ
amat, qui proprio filio non pepercit, sed p nobis om-
nibus tradidit eũ: sed tales nos amat deus, quales fu-
turi sumus, nõ quales sumus. Quales enĩ amat, tales
in æternum conseruat: quod tũc erit cũ tradiderit re-
gnũ deo & patri, qui nunc interpellat pro nobis vt iã
non roget patrem, quia ipse pater amat nos. Quo au
tem merito, nisi fidei, qua credimus antequam illud
quod promittitur videamus? Per hanc enim perue-
niemus ad speciem, vt tales nos amet, quales amat vt
simus, non quales odit qui mali sumus, & hortatur ac
præstat, ne tales esse semper velimus. Quapro- Fili⁹ quid
pter cognita ista regulã intelligendarum scriptura- minor
rum de filio dei, vt distinguamus quid in eis sonet se- vtroq.
cundum formam dei, in qua æqualis est patri, & quid Cap. XI.
secundum formam serui quam accepit, in qua minor
est patre, nõ cõturbabimur tanquã cõtrarijs ac repu-
gnantibus inter se sanctorũ [librorũ] sententijs. Nã
secundũ formã dei æqualis est patri, & filius, & spiri-
tussanctus, quia neuter eorum creatura est, sicut iam E
ostendimus. Secundum autem formam serui, minor
est patre, quia ipse dixit: Pater maior me est. Minor Ioan.14.
est seipso, quia de illo dictum est: Semetipsum exina- Philip.2.
niuit formam serui accipiẽs. Minor est spiritu sancto,
quia ipse ait: Qui dixerit blasphemiam in filium ho-
minis, remittetur ei: Qui autẽ dixerit in spiritũ sanctũ
non remittetur ei. Et in ipso virtutes operatus est, di
cens: Si ego in spiritu dei eijcio dæmonia, certe su-
peruenit super vos regnũ dei. Et apud Esaiam dicit,
quam lectionẽ ipse in synagogã recitauit, & de se com
pletam sine scrupulò dubitationis ostendit: Spiritus,
inquit, domini super me, propter quod vnxit me, euã-
gelizare pauperibus misit me, prędicare captiuis re-
missionem &c. Ad quæ facienda ideo dicit se mis-
sum, quia spiritus domini est super eum. Secundum
formam dei, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso
factum est nihil. Secundum formam serui, ipse factus
est ex muliere, factus sub lege. Secundum formam
dei, ipse & pater vnum sunt. Secundum formam ser- Ioan.16.
ui, non venit facere voluntatem suam, sed volunta-
tem eius qui eum misit. Secundum formam dei,
Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit &
filio vitam habere in semetipso. Secundum for-
mam serui, Tristis est anima mea vsque ad mor- F
tem: & Pater, inquit, si fieri potest transeat à me ca-
lix iste. Secundum formam dei, Ipse est verus de-
us & vita æterna. Secundum formam serui, Factus
est obediens vsque ad mortem, mortem autem cru
cis. Secundum formam dei, Omnia quæ habet pa-
ter, ipsius sunt: & omnia tua mea sunt, inquit, &
mea tua. Secundum formam serui, Non est doctri- Ioan.17.
na ipsius, sed illius qui eum misit.
Et de die & hora nemo scit, neque angeli in cœlo, Qua ra-
neque filius, nisi pater. Hoc enim nescit, quod nesci- tione fili⁹
entes facit, id est, quod non ita sciebat vt tunc disci- dicat̃ ne-
pulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham, Nunc scire diẽ
cognoui quòd timeas deum: id est nunc feci vt co- & horam
gnosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione proba- quam scit
tus innotuit. Nam & illud vtique dicturus erat di- pater.
scipulis tempore opportuno, de quo futuro tanquam Ca. XII.
præterito loquens, ait, Iam non dicam vos seruos,
sed amicos, seruus enim nescit voluntatem domi-
ni sui: Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ-
cunque audiui à patre meo, nota feci vobis: quod
nondum fecerat, sed quia certò facturus erat, quasi
iam fecisset locutus est. Ipsis enim ait: Multa vobis Ioan.16.
habeo dicere, sed non potestis illa portare modo.
Inter quæ intelligitur, & de die & hora. Nam & Apo

stolus:

G stolus: Neque enim iudicaui me, inquit, scire aliquid
1.Cori.2. inter vos, nisi Christu Iesum, & hũc crucifixum. Eis
enim loquebatur, qui capere altiora de Christi deita
2.Cori.3. te non poterant. Quibus etiam paulo post dicit, Nõ
potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnali-
bus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illũ sci-
re non poterant. Et hoc solũ se scire dicebat, quod eos
per illum scire oportebat. Denique sciebat inter per-
fectos, quod iter paruulos nesciebat. Ibi quippe, ait,
Sapientiam loquimur inter perfectos. Eo nanque ge
nere locutionis nescire quisq; dicitur quod occultat,
quo dicitur fossa cæca quæ occulta est. Neque enim
aliquo genere loquuntur scripturæ, quod in consuetu
dine humana non inueniatur, quia vtiq; hominibus
loquuntur. Secundum formam dei dictum est, Ante
Prouer.8 omnes colles genuit me: id est, ante omnes altitudi-
nes creaturarum. Et ante luciferum genui te: id est,
ante omnia tempora & temporalia. Secundum for-
mam autem serui dictum est, Dominus creauit me
in principio viarum suarum: Quia secundum for-
mam dei dixit, Ego sum veritas: & secundum formã
serui, Ego sum via. Quia enim ipse est primogeni-
tus à mortuis, iter fecit Ecclesiæ suæ ad regnum
dei ad vitam æternam, cui caput est ad immortalita-
H tẽ etiã corporis: & ideo creatus est in principio via-
rum dei in opera eius, Secundum formam enim dei,
principium est quod & loquitur nobis: in quo princi-
pio fecit deus cœlũ & terrã. Secũdum autem formã
Psal.18. serui, Sponsus procedẽs de thalamo suo. Secundum
formam dei, Primogenitus omnis creaturæ, & ipse
ante omnes est, & omnia in illo constãt. Secundũ for-
mam serui, Ipse est caput corporis Ecclesiæ. Secun-
dum formam dei, Dominus est gloriæ. Vnde mani-
Rom.8. festũ est, quòd ipse glorificet sanctos suos. Quos enĩ
prædestinauit ipsos & vocauit, & quos vocauit ipsos
& iustificauit, quos autẽ iustificauit, ipsos & glorifi-
cauit. De illo quippe dictum est, φ iustificet impium,
de illo dictum est, φ sit iustus & iustificans. Si ergo
quos iustificauit, ipsos & glorificauit, qui iustificat ip
se & glorificat, qui est, vt dixi, Dominus gloriæ. Se-
cundum formam tamen serui satagentibus discipu-
Matt.20. lis de glorificatione sua, respõdit: Sedere ad dexte-
ram vel ad sinistram meam nõ est meum dare vobis,
sed quibus paratum est à patre meo. Quod autem pa
ratum est à patre eius, & ab ipso filio paratum est,
Quia ipse & pater vnum sunt. Iam enim ostendimus
in hac Trinitate per multos diuinarũ locutionũ mo-
dos etiam de singulis dici quod omnium est, propter
inseparabilem operationem vnius eiusdemq; substã-
I tiæ: Sicut & de spiritusancto dicit, Cũ ego iero, mit-
tã illum ad vos. Nõ dixit, mittemus, sed ita quasi tã-
tum filius eum missurus esset, & nõ pater: cum alio lo-
co dicat: Hæc locutus sum vobis apud vos manens:
Aduocatus autem ille, spiritus scilicet, quem mittet
pater in nomine meo, ille vobis declarabit omnia.
Hic rursus ita dictum est, quasi non eũ missurus esset
& filius, sed tãtum pater. Sicut ergo ista, ita & illud
Ioan.16. quod ait, Sed quibus paratum est à patre meo: cũ pa-
tre se intelligi voluit, parare sedes gloriæ quib9 vel-
let. Sed dicit aliquis. Illic cum de spiritusancto loque
retur, ita se missurum ait, vt non negaret patrem mis
surum, & alio loco ita patrem, vt nõ negaret se missu
rum: hic vero aperte ait, Non est meum dare vobis:
atque ita secutus, à patre dixit ista præparata. Sed
†* al. præ- hoc est quod præstrinximus † *secũdum formam ser
struxim9. ui dictũ: vt ita intelligeremus. Non est meũ dare vo
bis: ac si diceretur, Nõ est humanę potestatis hoc da-
re: vt per illud intelligatur hoc dare, per quod deus
& æqualis est patri. Nõ est, inquit, meum dare, id est,
non humana potestate ista do, sed quibus paratũ est
Ioan.16. à patre meo. Sed iam tu intellige, quia si omnia quæ
habet pater mea sunt, & hoc vtique meum est, & cum

patre ista paraui. Nam & illud quæro, quomodo di- K
ctum sit, Si quis non audit verba mea, ego non iudi- Ioan.12.
cabo illum. Fortassis enim ita hic dixit, Ego non iu-
dicabo illum: quemadmodum ibi, Non est meum
dare. Sed quod hic sequitur, Non enim veni, inquit,
vt iudicem mundum, sed vt saluum faciam mũdum.
Deinde adiungit, & dicit: Qui me spernit & non ac-
cipit verba mea, habet qui se iudicet. Hic iam intelli-
geremus patrem, nisi adiũgeret & diceret, Verbum
quod locutus sum, ipsum iudicabit illum in nouissi-
mo die. Quid igitur, iam nec filius iudicabit, quia di
xit, Ego non iudicabo illum, nec pater, sed verbum
quod locutus est filius? imò potius audi adhuc quod
sequitur, Quia ego, inquit, non ex me locutus sum,
sed ille qui me misit pater, ille mãdatum mihi dedit,
quid dicam, & quid loquar, & scio quia mandatum
eius vita æterna est. Quæ ego loquar, ita vt dixit mi
hi pater, sic loquor. Si ergo non iudicat filius, sed ver
bum quod locutus est filius: ideo autem iudicat ver-
bum quod locutus est filius, quia nõ ex se locutus est
filius, sed qui misit eum pater mandatum dedit ei
quid dicat, & quid loquatur: pater vtique iudicat cu-
ius verbum est quod locutus est filius, atque ipsum
verbum patris idem est filius ipse. Non enim aliud L
est mandatum patris, aliud verbum patris. Nam &
verbum hoc appellauit, & mandatum. Videamus er
go ne forte quòd ait, Ego non ex me locutus sum:
hoc intelligi voluerit, Ego non ex me natus sum. Si
enim verbum patris loquitur, seipsum loquitur, quia
ipse est verbum patris. Plerunque enim dicit, Dedit
mihi pater: in quo vult intelligi quòd eum genuerit
pater: non vt tanquam iam existenti & non habenti
dederit aliquid: sed ipsum dedisse vt haberet, genuis-
se est vt esset. Non enim sicut creatura, ita dei filius
ante incarnationem & ante assumptam creaturam
vnigenitus, per quem facta sunt omnia, aliud est, &
aliud habet, sed hoc ipsum est, quod est id quod ha-
bet. Quod illo loco manifestius dicitur, si quis ad ca-
piendum sit idoneus, vbi ait: Sicut habet pater vi-
tam in semetipso, ita dedit filio vitam habere in se-
metipso. Neque enim iam existenti & vitam non ha
benti dedit vt haberet vitam in semetipso, cum eo ip-
so quod est, vita sit: hoc est ergo, dedit filio vitam ha-
bere in semetipso, genuit filium incommutabilem
vitam, quod est vita æterna. Cum ergo verbum dei
sit filius dei, & filius dei sit verus deus, & vita æter-
na, sicut in epistola sua dicit Ioannes, etiam hic quid
aliud agnoscimus, cum dicit dominus, Verbũ quod Ioan.12.
locutus sum, ipsum iudicabit eum in nouissimo die:
& ipsum verbum patris verbum esse dicit & manda- M
tum patris, ipsumque mandatum vitam æternam?
Et scio, inquit, quia mandatum eius vita æterna
est. Quæro itaque quomodo intelligamus, Ego non
iudicabo? sed verbum quod locutus sum iudicabit:
quod ex consequentibus apparet ita dictum, ac si di-
ceret sic, Ego non iudicabo, sed verbum patris iu-
dicabit, verbum autem patris est ipse filius dei. Sic
ne intelligendum est, Ego non iudicabo, sed ego iu-
dicabo? quomodo istud potest eẽ verum, nisi ita: ego
scilicet non iudicabo ex potestate humana, quia fi-
lius hominis sum: sed ego iudicabo ex potestate ver-
bi, quia filius dei sum. Aut si contraria & repugnan-
tia videntur, ego non iudicabo, sed ego iudicabo:
quid illic dicemus, vbi ait, Mea doctrina nõ est mea: Ioan.7.
quõ mea, quomodo non mea? Nõ enim dixit, Ista do
ctrina nõ est mea, sed mea doctrina non est mea: quã
dixit suam, eandem dixit nõ suã. Quomodo istud ve-
rum est, nisi secũdũ aliud suam dixerit, secundũ aliud
non suam. Secundum formam dei suam, secundũ for
mam serui non suam. Cum enim dicit, Non est mea
sed eius qui me misit: ad ipsum verbũ nos fecit recur-
rere, doctrina enim patris est verbum patris qui est
vnicus

A vnicus filius. Quid sibi & illud vult, Qui in me cre-
Ioan.12. dit, non in me credit? Quomodo in ipsum, quomo-
do non in ipsum, quomodo tam contrarium sibique
aduersum potest intelligi? Qui in me credit, in-
quit, non in me credit, sed in eum qui me misit: nisi
ita intelligas, qui in me credit, non in hoc quod vi-
det credit, ne sit spes nostra in creatura: sed in eo qui
suscepit creaturam in qua humanis oculis appare-
ret, ac sic ad se æqualem patri contemplandum per fi
dem corda mundaret. Ideoque ad patrem referens in-
tentionem credentium & dicens, Non in me credit,
sed in eum qui me misit: nō vtique se à patre, id est, ab il
lo qui eum misit voluit separari: sed vt sic in eum cre-
deretur, quomodo in patrem cui est æqualis. Quod
Ioan.14. aperte alio loco dicit, Creditis in deum & in me cre-
dite: id est, sicut creditis in deū, sic & in me: quia ego
& pater vnus deus. Sicuti ergo hic, tanquam abstulerit à
se fidem hominum, & in patrem trāstulerit, dicendo,
non in me credit, sed in eum qui me misit: à quo tamē
Matt.20 se vtique non separauit, Sic etiam quod ait, Non est
meum dare, sed quibus paratum est à patre meo, pu-
to clarere secundum quid vtrunque accipiendum sit.
Tale est enim & illud, Ego non iudicabo: cum ipse iu
dicaturus sit viuos & mortuos: sed quia non ex pote-
state humana, propterea recurrens ad deitatem, sur-
B sum erigit corda hominum, propter quæ subleuan-
De eodē da descendit. Nisi tamen ipse idem esset fi-
christo di lius hominis propter formam serui quam accepit,
uersa præ qui est filius dei propter dei formam in qua est, non
dicantur, diceret Apostolus Paulus de principibus huius secu-
ob diuer- li, Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ
sas natu- crucifixissent. Ex forma enim serui crucifixus est, &
ras hypo- tamen dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim
staseos. erat illa susceptio quæ deum hominem faceret, & ho-
Ca.XIII minem deum: quid tamen propter quid, & quid secū-
dum quid dicatur, adiuuante domino, prudens & dili
gens & pius lector intelligit. Nam ecce diximus quia
secundum id quod deus est, glorificat suos, secundum
hoc vtique quod dominus gloriæ est: & tamen dominus
Deus crucifixus gloriæ crucifixus est, quia recte dicitur & deus cruci-
fixus, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate
carnis: sicut dicimus, quia secundum id quod deus est
iudicat, hoc est ex potestate diuina, non humana,
& tamen ipse homo iudicaturus est, sicut dominus
Matt.25 gloriæ crucifixus est: ita enim aperte ait, Cum vene-
rit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli eius
cum eo, tunc congregabuntur ante eum omnes gen
C tes: & cætera quæ de futuro iudicio vsque ad vltimā
sententiam in eo loco prædicantur. Et Iudei, quippe
qui in malicia sua perseuerantes, in illo iudicio pu-
niendi sunt, sicuti alibi scriptum est, Videbūt in quē
pupugerunt. Cum enim & boni & mali visuri sunt iu-
dicem viuorum & mortuorum, proculdubio eum vi-
dere non poterunt mali, nisi secundum formam qua
filius hominis est, sed tamen in claritate in qua iudi-
cabit, non in humilitate in qua iudicatus est. Cæ-
terum illam dei formam in qua æqualis est patri,
proculdubio impij non videbunt. Non enim sunt mū
di cordes. Beati enim mundicordes, quoniam ipsi de-
um videbunt. Et ipsa visio est facie ad faciē, quę sum-
1.Cor.15. mum præmium promittitur iustis, & ipsa fiet, cū tra-
det regnum deo & patri: in quo suæ formę visionem
vult intelligi, subiecta deo vniuersa creatura, & ipsa
in qua filius dei filius hominis factus est. Quia se-
cundum hanc & ipse filius tunc subiectus illi erit,
qui ei subiecit omnia, vt sit deus omnia in omni-
bus. Alioquin si filius dei iudex in forma qua æqua-
lis est patri etiam impijs cum iudicaturus est appare
bit, quid est quod pro magno dilectori suo pollicetur
Ioan.14. dicens, Et ego diligam eum, & ostendam meipsum
illi? Quapropter filius hominis iudicaturus est, nec
tamen ex humana potestate, sed ex ea qua filius dei
est. Et rursus filius dei iudicaturus est, nec tamen in D
ea forma apparens, in qua deus est æqualis patri, sed
in ea qua filius hominis est. Ita vtrunque dici potest,
& filius hominis iudicabit, & non filius hominis iu-
dicabit. Quia filius hominis iudicabit, vt verum sit
quod ait, Cum venerit filius hominis, tunc con- Mat.25.
gregabuntur ante eum omnes gentes. Et non fi- Ioan.8.
lius hominis iudicabit, vt verum sit quod ait, Ego
non iudicabo. Et ego nōn quæro gloriam meam, est
qui quærat & iudicet. Nam secundum id quod in iu-
dicio non forma dei, sed forma filij hominis appare-
bit: nec ipse pater iudicabit. Secundum hoc enim di-
ctum est, Pater non iudicat quenquam, sed omne iu- Ioan.5.
dicium dedit filio. Quod vtrum ex illa locutione di-
ctum sit, quam supra commemorauimus, vbi ait,
Sic dedit filio habere vitam in semetipso, vt signifi-
caret quia sic genuit filium, An ex illa de qua loqui-
tur Apostolus dicens, Propter quod eum suscitauit, Phil.2
& donauit illi nomen quod est super omne nomen.
Hoc enim de filio hominis dictum est, secundum quē
dei filius excitatus est à mortuis. Ille quippe in for-
ma dei æqualis est patri, ex qua se exinaniuit, formā
serui accipiens: in ipsa forma serui & agit & patitur
& accipit, quę consequenter contexit Apostolus, Hu
miliauit se factus obediens vsque ad mortem, mor-
tem autem crucis: propter quod & deus illum exalta- E
uit, & donauit ei nomen quod est super omne no-
men, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, coeles-
tium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua cō
fiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est
dei patris. Vtrum ergo secundum illam, an secun
dum istam locutionem dictum sit, Omne iudicium
dedit filio: satis hinc apparet, quia si secundum il-
lud diceretur secundum quod dictum est, Dedit filio
habere vitam in semetipso, non vtique diceretur, pa-
ter non iudicat quenquam. Secūdum hoc enim quòd
æqualem pater genuit filium, iudicat cum illo. Se-
cundum hoc ergo dictum est quòd in iudicio, non in
forma dei, sed forma filij hominis apparebit. Non
quia non iudicabit qui dedit omne iudicium filio, cū
de illo dicat filius, Est qui quærat & iudicet: sed ita Ioan.8.
est dictum, Pater non iudicat quenquam, sed omne Ioan.5.
iudicium dedit filio: ac si diceretur, Patrem nemo
videbit in iudicio viuorum & mortuorum, sed om-
nes filium: quia & filius & hominis est, vt possit & ab im-
pijs videri, cum & illi videbunt in quem pupuge-
runt. Quod ne conijcere potiùs quàm aperte demon
strare videamur, proferamus eiusdem domini cer- F
tam manifestamque sententiam, qua ostendamus
ipsam fuisse causam vt diceret, Pater non iudicat
quenquam, sed omne iudicium dedit filio, quia iudex
in forma filij hominis apparebit, quæ forma non est
patris sed filij, Nec ea filij in qua æqualis est patri,
sed in qua minor est patre, vt sit in iudicio conspicuus
& bonis & malis. Paulo enim post dicit, Amen dico
vobis, quia qui verbum meum audit & credit ei qui
misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non
veniet, sed transit à morte in vitam. Hæc vita æter
na est, illa visio quæ non pertinet ad malos. Deinde
sequitur, Amen amen dico vobis, quia veniet ho-
ra & nunc est, quando mortui audient vocem filij dei,
& qui audierint viuent. Et hoc proprium est piorum
qui sic audiunt de incarnatione eius, vt credant, quia
filius dei est, id est, sic eum propter se factum ac-
cipiunt minorem patre in forma serui, vt credant
quia æqualis est patri in forma dei. Et ideo sequi-
tur, & hoc ipsum commendans dicit, Sicut enim pa-
ter habet vitam in semetipso, ita dedit & filio vi-
tam habere in semetipso. Deinde venit ad diui-
sionem suæ claritatis in qua venturus est ad iudi-
cium, quæ visio cōmunis erit impijs & iustis. Sequitur
enim & dicit, Et potestatē dedit ei iudiciū facere, quo-
niam

G niam filius hominis est. Puto nihil esse manifestius,
Nam quia filius dei est æqualis patri, non accepit
hanc potestatem iudicij faciendi, sed habet illam cũ
patre in occulto. Accepit autem illam, vt boni & ma
li eum videant iudicantem, quia filius hominis est.
Visio quippe filij hominis exhibebitur & malis. Nã
visio formæ dei non nisi mundis corde, quia ipsi deũ
videbũt, id est, solis pijs exhibebitur: quorũ dilectio-
ni hoc ipsum promittit, quia seipsum ostendet illis.
Et ideo vide quid sequatur. Nolite mirari hoc, iquit.
Quid nos prohibet mirari, nisi illud quod reuera mi
ratur omnis qui non intelligit, vt ideo diceret patrẽ
dedisse ei potestatem iudicium facere, quia filius ho
minis est, cum magis quasi hoc expectaretur vt dice-
ret, quoniam filius dei est. Sed quia filium dei secun
dum id quod in forma dei ę qualis est patri videre ini
qui non possunt, Oportet autem vt iudicem viuorum
& mortuorum, coram quo iudicabuntur, & iusti vi-
deant & iniqui. Nolite, inquit, hoc mirari, quoniam
veniet hora in qua omnes qui in monumẽtis sunt au
dient vocem eius, & prodient qui bona gesserunt, in
resurrectionem vitæ, qui autem mala gesserunt in
H resurrectionem iudicij. Ad hoc ergo oportebat vt
ideo acciperet hanc potestatem, quia filius hominis
est, vt resurgentes omnes viderent eum in forma in
qua videri ab omnibus potest: sed alij ad damnatio-
nem, alij ad vitam æternã. Quæ est autem vita æter
na, nisi illa visio quæ non conceditur impijs? vt co-
Ioan. 17. gnoscant te, inquit, vnum verum deum, & quem mi-
sisti Iesum Christũ. Quomodo & ipsum Iesum Chri-
stum, nisi quemadmodum vnum verũ deum qui ostẽ
det seipsum illis. Non quomodo ostendet se etiam
puniendis in forma filij hominis: secundum illam vi
sionem bonus est, secundum quam visionem deus ap-
paret mundis corde, quoniam quàm bonus deus Is-
raël rectis corde. Quando autem iudicem videbunt
mali, non eis videbitur bonus, quia non ad eum gau
debunt corde, sed tunc se plangent omnes tribus ter-
ræ, in numero vtique omnium malorum & infide-
lium. Propter hoc etiam illi qui eum dixerat magi-
strum bonum, quærens ab eo consilium consequen-
Matt. 19. dæ vitæ æternæ, respondit. Quid me interrogas de
bono, nemo bonus nisi vnus deus: cum & hominem
Matt. 12. alio loco dicat bonum ipse dominus. Bonus homo,
inquit, de bono thesauro cordis sui profert bona: &
malus homo de malo thesauro cordis sui profert ma
la. Sed quia ille vitam æternam quærebat: vita au-
tem æterna est in illa contemplatione, qua nõ ad pœ
I nam videtur deus, sed ad gaudium sempiternum. Et
nõ intelligebat cum quo loquebatur, qui tantummo
do eum filium hominis arbitrabatur, Quid me in-
terrogas, inquit, de bono? id est, istam formã quam
vides, quid interrogas de bono, & vocas me secundũ
quod vides magistrum bonum? Hæc forma filij ho-
minis est, hæc forma accepta est, hæc forma appare-
bit in iudicio, non tantum iustis, sed & impijs, & hu-
ius formæ visio nõ erit in bonum eis qui male agũt.
Est autẽ visio formæ meæ in qua cum essem, non ra-
pinam arbitratus sum esse æqualis deo: sed vt hãc ac-
ciperem meipsum exinaniui. Ille ergo vnus deus pa-
ter & filius & spiritussanctus, qui non apparebit nisi
ad gaudium quod non auferetur à iustis. Cui gau-
Psal. 26. dio futuro suspirat qui dicit, Vnam petij à domino
hanc requiram, vt inhabitem in domo domini per
omnes dies vitæ meæ, vt contempler delectationem
domini. Vnus ergo deus ipse est solus bon⁹, ob hoc,
quia nemo eum videt ad luctum & planctum, sed tan
tum ad salutem & lætitiam veram secundum illam
formam si me intelligis, bonus sum. Si autem secun-
dum hanc solam, quid me interrogas de bono: si in-
ter illos es qui videbunt in quem pupugerunt, & ipsa
visio malum eis erit, quia pœnalis erit. Ex ista sen-
tentia dixisse dominum, quid me interrogas de bo- K
no, nemo bonus nisi vnus deus. His documentis quę
commemoraui probabile est, quia illa visio dei qua
contemplabimur incommutabilem atque humanis
oculis inuisibilem dei substantiam quæ solis sanctis
promittitur, quam dicit Apostolus Paulus, Facie ad 1. Cori. 13.
faciem: & de qua dicit Apostolus Ioannes, Similes 1. Ioan. 3.
ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est: & de
qua dicitur, Vnam petij à domino hanc requiram
vt contempler delectationem domini: & de qua dicit
ipse dominus, Et ego diligam eum, & ostendam me- Ioan. 14.
ipsum illi, & propter quam solam fide corda munda-
mus. vt simus beati mundicordes, quoniam ipsi deũ
videbunt, & si qua alia de ista visione dicta sunt, quæ
copiosissime sparsa per omnes scripturas inuenit
quisquis ad eam quærendam oculum amoris inten-
dit: sola est summum bonum nostrum, cuius adipi-
scendi causa præcipimur agere quicquid recte agi-
mus. Visio vero illa filij hominis quæ prænunciata
est, cum congregabuntur omnes gentes ante eum, &
dicent ei, Domine quando te vidimus esurientem & Matt. 25.
sitientem & cætera. nec bonum erit impijs qui mit-
tentur in ignem æternum, nec summum bonum erit L
iustis. Adhuc enim vocat eos ad regnum quod eis
paratum est ab initio mundi. Sicut enim illis dicet,
Ite in ignem æternum: ita istis, Venite benedicti pa
tris mei, possidete paratum vobis regnum. Et sicut
ibunt illi in combustionem æternam, sic iusti in vi-
tam æternam. Quid est autem vita æterna, nisi vt co Ioan. 17.
gnoscant te, inquit, vnum verum deum, & quem mi-
sisti Iesum Christum? Sed iam in ea claritate de qua
dicit patri, quam habui apud te priusquam mundus
fieret. Tunc enim tradet regnum deo & patri, vt in-
tret seruus bonus in gaudium domini sui, & abscon-
dat eos quos possidet deus in abscondito vultus sui à
conturbatione hominum: eorum scilicet qui tunc con
turbabuntur audientes illam sententiam: à quo au-
ditu malo iustus non timebit, si modo protegatur in
tabernaculo, id est, in fide recta catholicæ ecclesiæ, à
contradictione linguarum, id est, à calumnijs hære-
ticorum. Si vero est alius intellectus verborum do-
mini quibus ait, Quid me interrogas de bono, nemo
bonus nisi vnus deus; dum tamen non ideo credatur
maioris bonitatis esse patris quàm filij substantia, se-
cundum quam verbum est, per quod facta sunt om-
nia, nihilque abhorreat à sana doctrina: securi vta-
mur, non vno tantum, sed quotquot reperiri potue-
rint. Tanto enim fortius cõuincuntur hæretici, quã-
to plures exitus patent ad eorum laqueos euitãdos. M
Sed ea quæ adhuc consideranda sunt, ab alio peta-
mus exordio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIB. SECVNDVS.

PROOEMIVM.

CVM homines deum quærunt,
& ad intelligentiam Trinitatis
pro captu infirmitatis humanę
animum intendunt, experti dif
ficultates laboriosas, siue in ip-
sa acie mentis conantes intue-
ri inaccessibilem lucem, siue in
ipsa multiplici & multimoda lo
cutione literarum sacrarum, vbi mihi non videtur
nisi atteri anima, vt Christi gratia glorificata dul-
cescat*, cum ad aliquid certum discussa omni ambi- * al. dilu-
guitate peruenerint, facillime debent ignoscere er- cescat.
rãtibus in tãti peruestigatione secreti. Sed duo sunt
quæ in errore hominum difficillime tolerãtur, præ-
sumptio

A sumptio priusq; veritas pateat:& cũ iã patuerit præsumptæ defensio falsitatis. A quib⁹ duobus vitijs nimis inimicis inuẽtioni veritatis,& tractationi diuinorũ sanctorumq; librorum,si me,vt precor & spero, deus defenderit atq; munierit scuto bonæ volũtatis suæ,& gratia misericordię suæ,non ero segnis ad inquirẽdam substãtiam dei,siue per scripturam eius,siue per creaturam. Quæ vtraque nobis ad hoc proponitur intuenda, vt ipse quæratur, ipse diligatur, qui & illam inspirauit,& istam creauit. Nec trepidus erõ ad proferendam sentẽtiam meã, in qua magis amabo inspici à rectis, quàm timebo morderi à peruersis. Gratanter enim suscipit osculum columbinũ pulcherrima & modestissima charitas:dentem autem caninum vel euitat cautissima humilitas, vel retundit solidissima veritas. Magisq; optabo à quolibet reprehendi,quàm siue ab errante,siue ab adulãte laudari. Nullus enim reprehensor formidãdus est amatori veritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus. Si ergo inimicus insultat, ferendus est. Amicus autem si errat docendus,si docet audiẽdus. Laudator vero & errans confirmat errorem,& adulans illicit in errorem. Emẽdabit ergo me iustus in

B misericordia & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.

Trifariã de Christo loqui videntur scripturę. Cap. I.

Quamobrem quãquam firmissime teneamus de domino nostro Iesu Christo,& per scripturas disseminatam,& à doctis catholicis earundem scripturarum tractatoribus demonstratam tanquam canonicam regulam,quomodo intelligatur dei filius & æqualis patri secundum dei formam in qua est, & minor patre secundum serui formam quam accepit:in qua forma non solum patre,sed & spiritusancto, neque hoc tantum,sed etiam seipso minor inuentus est,non seipso qui fuit, sed seipso qui est, quia forma serui accepta, formam dei non amisit, sicut scripturarum quæ in superiore libro cõmemorauimus testimonia docuerunt. Sunt tamen quędam in diuinis eloquijs ita posita vt ambiguum sit ad quam potius regulam referantur:vtrum ad eã qua intelligimus minorem filium in assumpta creatura:an ad eam qua intelligimus,non quidem minorem esse filium,sed æqualem patri,tamen ab illo hũc esse deum de deo,lumen de lumine. Filium quippe dicimus deum de deo,patrem autem deum tantum,nõ de deo. Vnde manifestũ est quòd filius habeat aliũ de quo sit & cui filius sit, pater autem non filium de quo sit habeat,sed tantum cui pater sit. Omnis enim filius de patre est quod est, & patri filius est. Nullus

C autem pater de filio est quod est, sed filio pater est. Quædam enim ita ponuntur in scripturis de patre & filio vt indicent vnitatem æqualitatemq; substantiæ,sicuti est, Ego & pater vnum sumus. (Ioan. 10.) Et, Cum in forma dei esset,non rapinã arbitratus est esse æqualis deo: (Phil. 2.) & quæcunque talia sunt. Quędam vero ita vt minorem ostendant filium propter formam serui, id est,propter assumptã creaturã mutabilis humanæq; substãtiæ, sicuti est quod ait, Quoniam pater maior me est. (Ioan. 14.) Et, Pater nõ iudicat quenquã,sed omne iudicium dedit filio. (Ioan. 5.) Nam paulo post consequeriter ait, Et potestatem dedit ei iudicium facere,quoniam filius hominis est. Quædã porrò ita, vt nec minor nec æqualis ostendatur,sed tantum quod de patre sit intimetur:vt est illud, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio vitam habere in semetipso. Et illud, Neque enim potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quod si propterea dictũ acceperimus,quia in forma accepta ex creatura minor est filius: consequens erit vt prior pater super aquas ambulauerit, aut alicuius alterius cæci nati de sputo & luto oculos aperuerit, & cætera.quæ filius in carne apparens inter homines fecit: vt posset ea facere qui dixit, non posse filium à se facere quicquam,nisi quod viderit patrẽ facientem. Quis

D autem vel delirus ita sentiat? Restat ergo vt hæc ideo dicta sint, quia incommutabilis est vita filij sicut & patris,& tamẽ de patre est: & inseparabilis est operatio patris & filij, sed tamen ita operari, filio de illo est, de quo ipse est, id est, de patre. Et ita videt filius patrem, vt quo eum videt, hoc ipso sit fili⁹. Non enim aliud illi est esse de patre, id est, nasci de patre, quàm videre patrem, aut aliud videre operantem quàm pariter operari: sed ideo non à se quia non est à se. Et ideo quæ viderit patrem facientem hæc eadem facit & filius similiter, quia de patre est. Neque enim alia similiter, sicut pictor alias tabulas pingit,quemadmodum alias ab alio pictas videt:nec eadem dissimiliter,sicut corpus easdem literas exprimit,quas animus cogitauit: sed quæcunq;, inquit,pater facit,hęc eadem filius facit similiter. Et hæc eadem dixit & similiter,ac per hoc inseparabilis & par est operatio patri & filio, sed à patre est filio. Ideo nõ potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem faciẽtem. Ex hac ergo regula qua ita loquuntur scripturæ,vt nõ alium alio minorẽ,sed tantũ velint ostẽdere quis de quo sit, nonnulli eũ sensum cõceperunt,tanquã minor filius diceretur. Quidam

E autẽ nostri indoctiores, & in his minime eruditi, dũ hæc secundum formã serui conantur accipere,& eos rectus intellectus non sequitur,perturbantur. Quod ne accidat, tenenda est hæc regula,qua non minor est filius,sed quòd de patre sit intimatur:quibus verbis, non inæqualitas,sed natiuitas eius ostenditur.

De primo mõ. Cap. II.

Sunt ergo quædã in sanctis libris,vt dicere cœperam,ita posita vt ambiguum sit quònam referẽda sint: vtrum ad illud quod propter assumptã creaturã minor est filius:an ad illud,quòd quamuis æqualis,tamẽ quia de patre sit indicatur. Et mihi quidem videtur,si eo modo ambiguum est, vt explicari discerniq; non possit,ex vtraq; regula sine periculo posse intelligi, sicut est quod ait, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. (Ioan. 7.) Nam & ex forma serui potest accipi,sicut iam in libro superiore tractauimus, & ex forma dei in qua sic æqualis est patri, vt tamen de patre sit. In dei quippe forma,sicut non est aliud filius, aliud vita eius,sed ipsa vita filius est: ita nõ est aliud filius, aliud doctrina eius,sed ipsa doctrina filius est. Ac per hoc sicut id quod dictũ est, dedit filio vitam: non aliud intelligitur quàm genuit filium qui est vita: sic etiam cum dicitur, Dedit filio doctrinã, bene intelligitur, genuit filiũ qui est doctrina: vt quod dictũ est, Mea doctrina nõ est mea,sed eius qui me misit, sic intelligatur, ac si dictum sit,ego non sum à me-

F ipso,sed ab illo qui me misit.

Idem de spiritusancto. Cap. III.

Nam & de spiritusancto, de quo non est dictum, Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ait tamẽ ipse dominus, Cum autem venerit ipse spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet,& annunciabit vobis. Post hæc verba,nisi continuo secutus dixisset, Omnia quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis: crederetur fortasse ita natus de Christo spiritussanctus, quemadmodum ille de patre. De se quippe dixerat, Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit. (Ioan. 7.) De spiritu autem sancto, Non enim loquetur à semetipso,sed quæcunque audiet,loquetur:quia de meo accipiet & annunciabit vobis. (Ioan. 16.) Sed quia reddidit causam cur dixerit, de meo accipiet, ait enim, Omnia quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet: restat ergo vt intelligatur etiam spiritussanctus de patre habere sicut & filius. Quomodo? nisi secundum id quod supra diximus, Cum autem

G tem venerit paracletus quem ego mittã vobis à pa-
tre, spiritum veritatis qui à patre procedit, ille testi-
monium perhibebit de me. Procedendo itaq; à patre
dicitur non loqui à semetipso: & sicut non ex eo fit vt
Ioan.5. minor sit filius quia dixit, Non potest filius à se face-
re quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: non
enim hoc ex forma serui dixit, sed ex forma dei, sicut
iam ostendimus: hæc autẽ verba non indicant q mi-
nor sit, sed quod de patre sit: Ita non hinc efficitur vt
minor sit spiritussanctus, quia dictum est de illo, Non
enĩ loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet, loque-
tur. Secundum hoc enim dictum est, q de patre proce
dit. Cum vero & filius de patre sit, & spiritussanctus
à patre procedat, cur non ambo filij dicantur, nec am
bo geniti, sed ille vnus filius vnigenitus, hic autem
spiritussanctus, nec filius, nec genit⁹, quia si genitus
vtiq; filius, alio loco si deus donauerit & quãtum do-
Personæ nauerit differemus. Veruntamen hic euigilẽt,
inuicem si possunt, qui hoc etiam sibi suffragari putauerunt,
quomodo quasi ad demonstrãdum patrem filio esse maiorem,
se glorifi- quia dixit filius, Pater clarifica me, & ecce spiritus-
cent. Ca. sanctus clarificat eum. Nunquid nam & ipse maior
IIII. est filio? Porrò autem si propterea spiritussanct⁹ cla-
rificat filium, quia de filij accipiet, & ideo de eius ac-
H cipiet, quia omnia quæ habet pater ipsius sunt, ma-
nifestum est, quia cum spiritussanctus glorificat filiũ,
pater glorificat filium. Vnde cognoscitur quòd om-
nia quæ habet pater, non tantum filij, sed etiam spi-
ritussancti sunt, quia potens est spiritussanctus glori-
ficare filium, quem glorificat pater. Quòd si ille qui
glorificat, eo quem glorificat maior est, sinant vt
æquales sint qui se inuicem glorificant. Scriptum est
Ioan.17. est autem q & fili⁹ glorificet patrem. Ego te, inquit,
glorificaui super terram. Sanè caueant ne putetur
spiritussanctus maior ambob⁹, quia glorificat filium
quem glorificat pater, ipsum autem nec à patre nec
Mitti fi- à filio scriptum est glorificari. Sed in his conui-
lius & spi cti, ad illud se conuertunt vt dicant, maior est qui mit
ritussãct⁹ tit, q̃ qui mittitur. Proinde maior est pater filio, quia
quõ dicit̃ filius à patre se missum assidue commemorat. Maior
Cap.V. est & spiritusancto, quia de illo dixit Iesus, Quem
Ioan.14. mittet pater in nomine meo. Et spiritussanctus vtro-
q; minor est, quia & pater eum mittit sicut commemo
1.sẽ.dis.15 rauimus, Et filius cum dixit, Si autem abiero mit-
ca.ne mit tam eum ad vos. Qua in quæstione primum quæro,
mireris. vnde & quomodo missus sit filius. Ego, inquit, à pa-
Ioan.16. tre exiui, & veni in hunc mundum: ergo à patre exire
Ioan.1. & venire in hunc mundum, hoc est mitti. Quid igi-
I tur est quod de illo idem ipse Euangelista dicit, In
hoc mundo erat, & mundus per eum factus est, & mũ
dus eum non cognouit? Deinde cõiungit, In sua pro
pria venit. Illuc vtiq; missus est, quò venit. Ac si in hũc
mundum missus est, quia exijt à patre & venit in hũc
mundum, & in hoc mundo erat, Illuc ergo missus est
Hiere.23 vbi erat. Nam & illud quod scriptum est in Propheta
deum dicere, Cœlum & terram ego impleo: si de filio
dictum est, ipsum enim nonnulli volunt intelligi, vel
prophetis vel in prophetis locutum: quò missus est
nisi illuc vbi erat? Vbique enim erat qui ait, Cœlum
& terram ego impleo. Si autem de patre dictum est,
vbi esse potuit sine verbo suo, & sine sapiẽtia sua, quæ
protendit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit
omnia suauiter. Sed neq; sine spiritusancto vsquam
esse potuit. Itaq; si vbique est deus, vbique etiam est
1.sẽ. dis.15 spiritus eius. Illuc ergo & spiritussanctus missus est
ca.ne aõt vbi erat. Nam & ille qui non inuenit locum quò iret
mireris. à facie dei & dicit, Si ascendero in cœlum tu ibi es, si
Psal. 138. descendero in infernum ades, vbique volens intelli-
gi præsentem deum, prius nominauit spiritum eius.
1.sen.dist. Nam sic ait, Quo abibo à spiritu tuo, & quò à facie
15.ca. quo tua fugiam? Quocirca si & filius & spiritussanctus il
circa. luc mittitur vbi erat, quærendum est quomodo intel-

ligatur ista missio, siue filij, siue spiritussancti, Pater K
enim solus, nusquam legitur missus. Et de filio qui-
dem ita scribit Apostolus, Cum autẽ venit plenitudo Galat.4.
temporis misit deus filium suum, factum ex mulie-
re, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redime-
ret. Misit, inquit, filium suum factũ ex muliere. Quo
nomine quis catholicus nesciat, non eum priuatio-
nem virginitatis, sed differentiam sexus Hebræo lo
quendi more significare voluisse? Cum itaque ait,
Misit deus filium suum factum ex muliere, satis ostẽ- 1.sen.dist.
dit eo ipso missum filium quo factus est ex muliere. 15.ca.quo
Quòd ergo de deo nat⁹ est, in hoc mũdo erat. Quod circa.
autem de Maria natus est, in hunc mundum missus
aduenit. Proinde mitti à patre sine spiritusancto nõ
potuit: nõ solum quia intelligitur pater cum eum mi-
sit, id est, fecit ex fœmina, non vtique sine spiritu suo
fecisse: verumetiam quòd manifestissime atque aper
tissime in Euangelio dicitur virgini Mariæ quæren Lucæ.1.
ti ab angelo, quomodo fiet istud? Spiritussanctus su-
perueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi,
Et Matthæus dicit, Inuenta est in vtero habens de Matth.1.
spiritusancto. Quanquam & apud Esaiam Prophe- 1.sen.dist.
tam ipse Christus intelligitur de aduentu suo futuro 15.cap.&
dicere, Et nunc dominus misit me & spirit⁹ eius. For quòd à spi
tasse aliquis cogat, vt dicamus etiam à seipso missũ ritu san.
esse filium, quia ille Mariæ conceptus & partus ope- L
ratio trinitatis est, qua creante omnia creantur. Et 1.sen.dist.
quomodo iam, inquit, pater eum misit si ipse se misit? 15.cap.
Cui primum respondeo quærens, vt dicat si potest, quòd ait.
quomodo pater eum sanctificauit si se ipse sanctifica-
uit? Vtrumque enim idem dominus ait, Quem pa- Ioan.10.
ter, inquit, sanctificauit & misit in hunc mũdum, vos
dicitis, quia blasphemat, quoniam dixi filius dei sũ.
Alio autem loco ait, Et pro eis sanctifico meipsum. Ioan.17.
Item quæro quomodo eum pater tradidit, si ipse se
tradidit? Vtrumque enim dicit Apostolus Paulus,
Qui, filio, inquit, proprio nõ pepercit, sed pro nobis 3.sen.dist.
omnibus tradidit illum. Alibi autem de ipso saluato 20.cap.
re ait, Qui me dilexit, & tradidit seipsum pro me. Cre Christus.
do respondebit, si hęc probe sapit, quia vna voluntas
est patris & filij, & inseparabilis opatio. Sic ergo in-
telligat illam incarnationem, & ex virgine natiuita-
tem, in qua filius intelligitur missus vna eadémque
operatione patris & filij inseparabiliter esse factam,
non vtique inde separato spiritusancto, de quo aper-
te dicitur, Inuenta est in vtero habens de spiritu san-
cto. Nam etiam si ita quæram⁹, enodatius fortassis
quod dicimus apparebit, quomodo misit deus filium M
suum: Iussit vt veniret, atque ille iubenti obtemperãs Gal.4.
venit, an rogauit, an tantummodo admonuit? Sed
quodlibet horum sit, verbo vtiq; factum est, Dei aũtẽ
verbum, ipse est dei filius. Quapropter cum eum pa- 1.sen.dist.
ter verbo misit, à patre & verbo eius factũ est vt mit- 15.cap.
teretur. Ergo à patre & filio missus est idem filius, quòd aũt.
quia verbum patris est ipse filius. Quis enim se tam
sacrilega induat opinione, vt putet temporale verbũ
à patre factum esse, vt æternus filius mitteretur, & in
carne appareret ex tempore? Sed vtique in ipso dei Ioan.1.
verbo quod erat in principio apud deũ, & deus erat,
in ipsa scilicet sapiẽtia dei sine tempore erat, quo tem
pore illum in carne apparere oporteret. Itaq; cum si-
ne vllo initio tẽporis in principio esset verbũ, & ver-
bum esset apud deum, & deus esset verbũ: que sine vl-
lo tempore in ipso verbo erat, quo tempore verbũ ca-
ro fieret & habitaret in nobis. Quæ plenitudo tem-
poris cum venisset, misit deus filium suum, factum ex Gal.4.
muliere: id est, factum in tempore, vt incarnatum
verbum hominibus appareret, quod in ipso verbo si-
ne tempore erat, in quo tempore fieret. Ordo quippe
temporum in æterna dei sapientia sine tempore est. 1.sen.dist.
Cum itaque hoc à patre & filio factum esset, vt in car 15.ca.hic
ne filius appareret, congruenter dictus est missus ille q̃rit̃ cur.
qui in

A qui in ea carne apparuit, misisse autē ille qui in ea nō
apparuit. Quoniam illa quæ coràm corporeis ocu-
lis foris geruntur, ab interiore apparatu naturæ spi-
ritalis existunt: propterea conuenienter missa dici-
tur. Forma porrò illa suscepti hominis, filij persona
1. sen. dist. est, non etiam patris. Quapropter pater inuisibilis
15. ca. qd vnà cum filio secum inuisibili, eundem filium visibilē
autem. faciendo, misisse eum dictus est: qui si eo modo visibi
lis fieret, vt cū patre inuisibilis esse desisteret, id est,
si substantia inuisibilis verbi in creaturam visibilem
mutata & transiens verteretur, ita missus à patre in-
telligeretur filius, vt tantum missus non etiam cū pa
tre mittēs inueniretur. Cum vero sic accepta est for-
ma serui, vt maneret incommutabilis forma dei, ma
nifestum est, quòd à patre & filio non apparētibus fa
ctum sit quod appareret in filio, id est, vt ab inuisibili
patre cū inuisibili filio, idem ipse filius visibilis mit-
1. sen. dist. teretur. Cur ergo ait: Et à meipso non veni? Iam hoc
15. ca. sed secundum formam serui dictum est, secundum quā di
ad hoc. ctum est, Ego non iudico quenquam. Si ergo missus
dicitur inquantum apparuit foris in creatura corpo-
1. sēt. dist. rali, qui intus in natura spiritali oculis mortaliū sem-
16. cap. & per occultus est, iam in promptu est intelligere etiā
primo. de spiritusancto cur missus & ipse dicatur. Facta est
B enim quædam creaturæ species ex tempore in qua
visibiliter ostenderetur spiritussanctus: siue cum in
ipsum dominum corporali specie velut columba de-
scendit: siue cū decem diebus peractis post eius ascē-
sionē, die pentecostes factus est subito de cœlo sonus
quasi ferretur flatus vehemēs, & visæ sunt illis linguę
diuisæ tanq̄ ignis, qui & insedit super vnumquęq; eo-
rum. Hęc operatio visibiliter expressa, & oculis obla
ta mortalibus, missio spiritussācti dicta est: nō ita vt
appareret eius ipsa substātia, qua & ipse inuisibilis &
incōmutabilis est, sicut pater & filius: sed vt exterio-
ribus visis hominū corda cōmota, à temporali mani
festatione venientis, ad occultā ęternitatem semper
Deus va- præsentis cōuerterētur. Ideo autem nusq̄ scriptū
rie assu- est q deus pater maior sit spiritusancto, vel spiritussā
mit crea- ctus minor deo patre, quia nō sic est assumpta creatu
turā. Ca. ra, in qua appareret spiritussanctus, sicut assumptus
VI. est filius hominis, in qua forma ipsius verbi dei per-
1. sen. dis. sona præsentaretur: non vt haberet verbum dei, sicut
16. ca. sed alij sapiētes sancti, sed pręparticipibus suis. Nō vtiq;
prius. q amplius habebat verbū dei vt esset q̄ cæteri excel-
lentiore sapientia, sed q ipsum verbum erat. Aliud
est enim verbum in carne, aliud verbum caro, id est,
C aliud est verbum in homine, aliud verbū homo. Ca-
Ioan. 1. ro enim pro homine posita est in eo q ait, Verbū ca-
Lucæ. 3. ro factum est: sicut & illud, Et videbit omnis caro pa
riter salutare dei. Nō enim sine anima vel sine mēte,
sed ita omnis caro, ac si diceretur, omnis homo. Nō
ergo sic est assumpta creatura, in qua apparuit spiri-
tussanctus, sicut assumpta est caro illa & humana illa
forma ex virgine Maria. Neque enim columbā bea
tificauit spiritus, vel illum flatum, vel illum ignem, si
biq; & personæ suæ in vnitatem habitumq; coniūxit
in æternum. Haud vero mutabilis & cōuertibilis est
natura spiritussancti, vt non hæc ex creatura fierent,
sed ipse in illud atq; illud mutabiliter verteretur, sicut
aqua in glaciē. Sed apparuerūt ista sicut opportune
apparere debuerunt, creatura seruiēte creatori, & ad
nutū eius incōmutabiliter in seipso permanentis, ad
eū significādū & demōstrādum, sicut & significari &
demōstrari mortalibus oportebat, mutata atq; cōuer
sa. Proinde quāq̄ illa columba spiritus dicta sit, & de
Acto. 2. illo igne cū diceretur, Visæ sunt illis, inquit, linguæ
diuisæ velut ignis, qui & insedit super vnūquēq; eorū,
& cœperunt loqui linguis, quēadmodum spiritus da
bat eis pronūciare, vt ostēderet per illum ignē spiri-
tum demōstratū, sicut per colūbā: non tamē ita possu
mus dicere, spiritumsāctum, & deum & columbā, aut

& deum & ignem, sicut dicimus filium & deum & ho D
minem: nec sicut dicimus filium agnum dei, nō solū
Ioanne baptista dicente, Ecce agnus dei: sed etiam
Ioanne Euāgelista vidente agnum occisum in Apo-
calipsi. Illa quippe visio Prophetica nō est exhibita
oculis corporeis per formas corporeas, sed in spiritu
per spiritales imagines corporum. Columbā vero il
lam & ignem oculis viderūt, quicunq; viderunt: quā-
quā de igne disceptari potest, vtrum oculis, an spiri-
tu visus sit, propter verba sic posita: Non enī ait, Vi- Acto. 2.
derunt linguas diuisas velut ignem, sed visę sunt eis.
Non autē sub eadē significatione solemus dicere, vi-
sum est mihi, qua dicimus, vidi. Et in illis quidē spiri
talibus visis imaginū corporaliū solet dici, & visum
est mihi, & vidi. In istis vero quæ per expressam cor-
poralem speciem oculis demonstrantur, nō solet dici,
visum est mihi, sed vidi. De illo ergo igne potest esse
quæstio, quomodo visus sit, vtrum intus in spiritu tā-
quā foris, an vere foris corā oculis carnis. De illa ve-
ro columba quæ dicta est corporali specie descēdisse,
nullus vnq̄ dubitauit, q oculis visa sit. Nec sicut dici-
mus filium petrā, scriptū est enim, Petra erat Chri- 1. Cor. 10.
stus, ita possumus dicere, spiritū columbam vel ignē.
Illa enim petra iam erat in creatura, & per actionis E
modum nuncupata est nomine Christi quem signifi
cabat: sicut lapis ille, quem Iacob posuit ad caput, e-
tiā vnctionē ad significandum dominum assumpsit,
Sicut Isaac Christus erat, cum ad se immolādum li- Gene. 22.
gna portabat. Accessit istis actio quędam significa-
tiua iam existentibus: nō autem sicut illa columba &
ignis ad hæc tantummodo significanda repente ex-
titerunt. Magis ista similia mihi videntur flammæ
illi quæ in rubo apparuit Moysi, & illi columnæ quā
populus in eremo sequebatur, & fulguribus & toni-
truis quæ fiebant cum lex daretur in monte. Ad hoc
enim corporalis rerum illarum extitit species, vt ali-
quid significaret atque præteriret. Propter has Dubita-
ergo corporales formas, quę ad eum significandum, tio de ap-
& sicut humanis sensibus oportebat demonstrādum paritioni
temporaliter extiterunt, missus dicitur etiam spiri- bus diui-
tussanctus: non tamen minor patre dictus est, sicut fi- nis. Cap.
lius propter formam serui: quia illa forma serui inhæ VII.
sit ad vnitatem personæ: illę vero corporales species
ad demonstrandum q opus fuit ad tempus apparue-
runt, & esse postea destiterunt. Cur ergo non & pater
dicitur missus per illas species corporales, ignem ru Exod. 3.
bi, & columnam nubis vel ignis, & fulgura in mon-
te, & si qua talia tunc apparuerunt, cum eum coram F
patribus locutum, teste scriptura didicimus, si per il
los creaturæ modos & formas corporaliter expres-
sas, & humanis aspectibus præsentatas ipse demon-
strabatur? Si autē filius per ea demonstrabatur, cur
tanto post dicitur missus, cum ex fœmina factus est?
sicut Apostolus dicit, Cum autē venit plenitudo tē- Gal. 4.
poris, misit deus filium suum factum ex muliere: quā
doquidem & àntea mittebatur, cum per illas creatu-
ræ mutabiles formas partibus apparebat. Aut si nō
recte posset dici missus, nisi cum verbum caro factum
est, cur missus dicitur spiritussanctus, cuius nulla ta-
lis incorporatio facta est? Si vero per illa visibilia
quæ in lege & Prophetis commendantur, nec pater,
nec filius, nec spiritussanctus ostendebatur, cur etiā
ipse nūc dicitur missus, cum illis modis & āte a mit-
teretur? In huius perplexitate quæstionis, adiuuan-
te domino, primum quærendum est, vtrum pater, an
filius, an spiritussanctus: an aliquando pater, aliquan-
do filius, aliquādo spiritussanctus, an sine vlla distin-
ctione personarum, sicut dicitur deus vnus & solus, id
est, ipsa Trinitas per illas creaturæ formas patri-
bus apparuerit. Deinde quodlibet horum inuentum 2. sen. dis.
visum ve fuerit, vtrum ad hoc opus tantūmodo crea- 8. cap. sed
tura formata sit, in qua deus sicut tūc oportuisse ipse vbi.

G iudicauit, humanis ostēderetur aspectibus: an angeli
qui iam antea erāt ita mittebantur, vt ex persona dei
loquerentur, assumētes corporalem speciem de crea-
tura corporea, in vsum ministerij sui, sicut cuiq; opus
esset: aut ipsum corpus suum cui nō subdūtur, sed sub-
ditum regunt, in species quas vellēt accommodatas
atq; aptas actionibus suis mutantes atq; vertētes se-
cundum attributam sibi à creatore potentiā. Postre-
mo videbimus id quod quærere instituerámus, vtrū
filius, & spiritussanct⁹, & antea mittebātur. Et si mit-
tebātur, quid inter illam missionem, & eam quam in
Euāgelio legimus distet: an nō sit missus aliquis eo-
Matt.3. rum, nisi cum vel filius fact⁹ esset ex Maria virgine,
Act.2. vel cum spiritussanctus visibili specie, siue in colūba,
Tota tri- siue in igneis linguis apparuit. Omittamus igi-
nitas inui- tur eos qui nimis carnaliter naturam verbi dei atque
sibilis. sapientiam quæ in seipsa manens innouat omnia, quā
C.VIII. vnicum dei filium dicimus, non solum mutabilem, ve-
rumetiam visibilem esse putauerūt. Hi enim multum
crassum cor diuinis rebus inquirēdis audacius q̄ re-
ligiosius attulerunt. Anima quippe cum sit substan-
tia spiritalis, cumq; etiam ipsa facta sit, nec per alium
potuerit fieri, nisi per quē facta sunt oīa, & sine quo
factum est nihil, quamuis sit mutabilis, non est tamen
visibilis: quod illi de verbo ipso atq; ipsa sapiētia dei,
H per quam facta est anima, crediderunt, cum sit illa nō
inuisibilis tantum quod & anima est, sed etiam incō-
mutabilis quod anima non est. Eadē quippe incōmu-
Sap.7. tabilitas eius cōmemorata est, vt diceretur, in seipsa
manens innouat omnia. Et isti quidem ruinam erro-
ris sui, diuinarum scripturarum testimonijs quasi ful-
cire conantes, adhibent Pauli Apostoli sententiam, &
quod dictum est de vno solo deo, in quo ipsa trinitas
intelligitur, tantum de patre, non & de filio, & de spi-
1.Timo.1 ritusancto dictum accipiunt: Regi autem seculorum
immortali, inuisibili, soli deo honor & gloria in secu-
1.Tim.6. la seculorum. Et illud alterum: Beatus & solus potēs
rex regum, & dominus dominātium, qui solus habet
immortalitatem & lucē habitat inaccessibilē, quem
nemo hominum vidit, nec videre potest. Hęc quem-
admodum intelligenda sint, iam satis nos disseruisse
Contra arbitror. Verum illi qui ista non de filio nec de
eos q cre- spiritusancto, sed tantum de patre accipi volunt, di-
debāt so- cunt visibilem filium, non per carnem de virgine as-
lū patrē sumptam, sed etiam antea per seipsum. Nam ipse, in-
īmortalē quiunt, apparuit oculis patrum. Quibus si dixeris:
& inuisibi- Quomodo ergo visibilis p seipsum fili⁹, ita & morta-
le. Ca.IX lis per seipsum filius, vt constet vobis quod tantum-
I modo de patre vultis intelligi, quod dictū est: Qui
solus habet immortalitatem. Nam si propter carnē
susceptam mortalis est filius, propter hāc sinite vt sit
& visibilis. Respondent, nec propter hanc mortalem
se filium dicere: sed sicut & ante visibilem, ita & ante
mortalem. Nam si propter carnem filium dicunt es-
se mortalem, iam non pater sine filio solus habet im-
mortalitatem, quia & verbū eius, per quod facta sunt
omnia, habet immortalitatem. Neq; enim quia car-
nem assumpsit mortalem, ideo amisit immortalita-
tem suam. Quandoquidem nec animæ humanæ hoc
accidere potuit vt cum corpore moreretur, dicente
Matt.10 ipso domino: Nolite timere eos qui corpus occidūt,
animam autem nō possunt occidere. Aut vero etiam
spiritussanctus carnē assumpsit: de quo vtiq; sine du-
bio turbabuntur, si propter carnem mortalis est fi-
lius, quomodo accipiant patrem tātummodo sine fi-
lio & sine spiritusancto habere immortalitatem, quā-
doquidem spiritussanctus nō assumpsit carnem. Qui
si non habet immortalitatem, non ergo propter car-
nem mortalis est filius. Si autem habet spiritussan-
ctus immortalitatem, non de patre tantummodo di-
ctum est, Qui solus habet immortalitatē. Quocir-
ca ita se arbitrantur & ante incarnationē per seipsum

mortalem filium posse conuincere, quia ipsa mutabi- K
litas non inconuenienter mortalitas dicitur, secun-
dum quam & anima dicitur mori: nō quia in corpus,
vel in aliquam alteram substantiam mutatur & ver-
titur: sed in ipsa sua substantia quicqd alio modo nūc
est aut fuit, secundum id quod desitit esse quod erat,
mortale deprehenditur. Quia itaq; inquiunt, anteq̄
natus esset filius dei de virgine Maria, ipse apparuit
patribus nostris, nō in vna eademque specie, sed mul-
tiformiter, aliter atq; aliter: & visibilis est per seipsū,
quia nondum carne assumpta, substantia eius conspi-
cua mortalibus oculis fuit, & mortalis inquantum
mutabilis. Ita & spiritussanctus qui aliās columba,
aliās ignis apparuit. Vnde non trinitati, aiunt, sed
singulariter & proprie patri tantummodo conuenit
quod dictum est: Immortali inuisibili soli deo, & qui
solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat in-
accessibilem, quem nemo hominum vidit, nec vide-
re potest. Omissis ergo istis, qui nec animæ substan-
tiam inuisibilem nosse potuerunt, vnde longe remo-
tum ab eis erat vt nossent vnius & solius dei, id est, pa-
tris & filij & spiritussancti, non solum inuisibilem, ve-
rum & incommutabilem permanere substantiam, ac
per hoc in vera & syncera immortalitate consistere:
nos qui nunquam apparuisse corporeis oculis deum
nec patrem, nec filium, nec spiritumsanctum dici- L
mus, nisi per subiectam suæ potestati corporeā crea-
turam, in pace catholica pacifico studio requiram⁹,
parati corrigi, si fraterne ac recte reprehēdimur: pa-
rati etiam si ab inimico, vera tamen dicente, morde-
mur: vtrum indiscrete deus apparuerit patribus no-
stris antequam Christus veniret in carne, an aliqua
ex trinitate persona, an singillatim quasi per vices.
Ac primum in eo quod scriptum est in Genesi, Visio A-
locutum deum cum homine quem de limo finxerat, brahę sub
si excepta figurata significatione, vt rei gestæ fides Mābra.
etiam ad literam teneatur, ista tractamus, in specie Cap.X.
hominis videtur deus cum homine tunc locutus.
Non quidem expresse hoc in libro positum est, sed
circumstantia locutionis† id resonat, maxime in illo †lectiōis.
quod scriptum est, vocem dei audiuisse Adam deam- Geñ.3.
bulantis in paradiso ad vesperam, & abscondisse se
in medio ligni quod erat in paradiso, deoque dicenti:
Adam vbi es, respondisse: Audiui vocem tuam, &
abscondi me à facie tua, quoniam nudus sum. Quo-
modo enim possit ad literam intelligi talis dei am-
bulatio & collocutio, nisi in specie humana, non vi-
deo. Neque enim dici potest vocem solam factam
vbi deambulasse dictus est deus, aut eum qui deam-
bulabat in loco non fuisse visibilem, cum & Adam di- M
cat quòd absconderit se à facie dei. Quis ergo erat il-
le, vtrū pater, an filius, an spiritussanctus? An omni-
no de⁹ indiscrete ipsa trinitas, in forma hominis ho-
mini loquebatur? Contextio quidem ipsa scripturæ
nusq̄ transire sentitur à persona ad personam, sed ille
videtur loqui ad primū hominē qui dixit: Fiat lux, & Geñ.1.
fiat firmamentum, & cætera per illos singulos dies,
quem deum patrem solemus accipere, dicentē vt fiat
quicquid facere voluit. Omnia enim per verbum suū
fecit, quod verbum eius vnicum filium eius secūdum
rectā fidei regulam nouimus. Si ergo deus pater lo-
cutus est ad primum hominem, & ipse deambulabat
in paradiso ad vesperam, & ab eius facie se in medio
ligni paradisi peccator absconderat: cur non iam
ipse intelligatur apparuisse Abrahæ & Moysi, &
quibus voluit, & quemadmodum voluit per subiectā
sibi commutabilem atque visibilem creaturam, cum
ipse in seipso atque in substantia sua qua est, incom-
mutabilis atque inuisibilis maneat? Sed fieri potuit
vt à persona ad personam occulte scriptura transiret,
& cum patrem dixisse narrasset: Fiat lux, & cæte-
ra quæ per verbum fecisse commemoratur, iam per
filium

A filium indicaret loqui ad primum hominem, nõ aperte explicans hoc, sed eis qui possent intelligẽdum insinuans. Qui ergo habet vires, quibus hoc secretum possit mentis acie penetrare, vt ei liquido appareat, vel posse etiam patrem, vel non posse nisi filium, vel etiam spiritumsanctum, per creaturam visibilem humanis oculis apparere, pergat in hæc scrutanda, si potest, etiã verbis enuncianda atque tractanda. Res tamen quantum ad scripturæ testimonium attinet, vbi deus cum homine locutus est, quantum existimo occulta est. Quia etiam vtrum soleret Adam corporeis oculis deum videre, non euidenter apparet, cum præsertim magna sit quæstio, cuiusmodi oculi eis aperti fuerint, quando vetitum cibum gustauerunt: Hi enim antequam gustassent, clausi erant. Illud tamen non temere dixerim, si paradisum corporalem quendam locum illa scriptura insinuat, deambulare ibi deum nisi in aliqua corporea forma, nullo modo potuisse. Nam & solas voces factas quas audiret homo, nec aliquam formam videret, dici potest:
Gene.3. nec quia scriptum est, Abscõdit se Adam à facie dei: cõtinuo sequitur vt soleret faciẽ eius videre. Quid si
B eã nõ quidem videre ipse poterat, sed videri ipse metuebat ab eo cuius vocem audierat, & deambulantis
Gene.4. præsentiam senserat? Nam & Cain dixit deo, A facie tua abscondam me: ne ideo fateri cogimur, eum solere cernere faciẽ dei corporeis oculis, in qualibet forma visibili, quãuis de facinore suo vocem interrogã-
Gene.3. tis eum & loquentis audisset. Cuiusmodi autem loquela tunc deus exterioribus hominum auribus insonaret, maxime ad primum hominem loquẽs, & inuenire difficile est, & non hoc isto sermone suscepimus. Veruntamen si solæ voces & sonitus fiebant, quibus quædam sensibilis præsentia dei, primis illis hominibus præberetur, cur ibi personam dei patris nõ intelligam, nescio: quãdoquidem eius persona ostendi-
Matt.17 tur, & in ea voce, cum Iesus in mõte coram tribus discipulis præfulgens apparuit: & in illa, vbi super ba-
Matt.3. ptizatum columba descẽdit, & in illa vbi ad patrem
Ioan.12. de sua clarificatione, clamauit, eiq; respõsum est, Et clarificaui & iterũ clarificabo. Non quia fieri potuit vox sine opere filij & spiritussancti (Trinitas quippe inseparabiliter operatur) sed quia ea vox facta est, q̃ solius personam patris ostẽderet: sicut humanam illam formam ex virgine Maria trinitas operata est, sed solius filij persona est. Visibilem namq; solius filij
C personam, inuisibilis Trinitas operata est. Nec nos aliquid prohibet, illas voces factas ad Adam, non solum à Trinitate factas intelligere, sed etiam personã demonstrantes eiusdem Trinitatis accipere. Ibi enĩ
Matt.3. cogimur, nõ nisi patris accipere, vbi dictum est, Hic est filius meus dilectus. Neq; enĩ Iesus etiã spiritussãcti filius, aut etiã suus fili⁹ credi aut intelligi potest:
Ioan.12. & vbi sonuit, Et clarificaui & iterum clarificabo: non
Ioan.17. nisi patris personam fatemur. Responsio quippe est ad illam domini vocem qua dixerat, Pater clarifica filiũ tuum: quod non potuit dicere nisi deo patri tantum, nõ & spirituisancto, cuius non est filius. Hic aũt
Gene.3. vbi scriptum est, Et dixit dominus deus ad Adã: cur nõ ipsa Trinitas intelligatur, nihil dici potest. Simi-
Gene.12. liter etiam quod scriptum est, Et dixit dominus ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & & de domo patris tui: nõ est apertũ, vtrũ sola vox facta sit ad aures Abrahę, an & aliquid oculis ei⁹ apparuerit. Paulopost aũt aliquãto apertius dictũ est, Et visus est domin⁹ Abrahæ & dixit illi, Semini tuo dabo terrã hanc. Sed nec ibi expressum est, in qua specie visus sit ei dñs, aut vtrũ pater, an filius, an spiritussãctus ei visus sit. Nisi forte putãt ideo filiũ visum esse Abrahæ, quia nõ scriptũ est, visus est ei deus, sed visus est ei dominus. Tanq̃ enim proprie videtur fili⁹
1.Cor.8. dominus vocari, dicẽte Apostolo, Nam & si sunt qui dicãtur dij, siue in cœlo siue in terra, sicuti sũt dij multi & domini multi, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus domin⁹ Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum. Sed & cũ deus pater multis locis inueniatur dictus dominus, sicuti D
est illud, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego Psal.2.
hodie genui te: & illud, Dixit domin⁹ domino meo, Psal.109.
sede à dextris meis: Cum etiam spiritus sanctus dominus dictus inueniatur, vbi Apostolus ait, Domin⁹ 2.Cor.3.
autem spiritus est. Et ne quisquam arbitraretur filium significatum, & ideo dictum spiritum propter incorpoream substantiam, secutus attexuit, Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Spiritum autẽ domini nemo esse dubitauerit spiritum sanctum. Neq; hic ergo euidenter apparet, vtrum aliqua ex Trinitate persona, an deus ipsa trinitas, de quo vno deo dictum est, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli Deut.6.
seruies: visus fuerit Abrahæ. Sub ilice autẽ Mãbræ, Gene.18.
tres viros vidit, quibus & inuitatis hospitioq; susceptis & epulantibus ministrauit. Sic tamen scriptura illam rem gestã narrare cœpit, vt non dicat, visi sunt ei tres viri, sed visus est ei dominus. Atque inde consequenter exponens, quomodo ei sit visus dominus, E
cõtexit narrationem de tribus viris, quos Abraham per pluralem numerum inuitat, vt hospitio suscipiat, & postea singulariter sicut vnum alloquitur. Et sicut vnus ei de Sara filium pollicetur, quem dominum dicit scriptura, sicut in eiusdem narrationis exordio, Visus est, inquit, dominus Abrahæ. Inuitat ergo & pedes lauat, & deducit abeuntes tanquam homines: loquitur autem tanquam cum domino deo, siue cum ei promittitur filius, siue cum ei Sodomæ imminẽs interitus indicatur. Non paruam neque transi- De eadẽ
toriam considerationem postulat iste scripturæ lo- visione.
cus. Si enĩ vir vnus illi visus fuisset, iam illi qui dicũt Cap.XI.
& priusquam de virgine nasceretur per suam substantiam visibilem filium, quid aliud quàm ipsum esse clamarent, quoniam de patre, inquiũt, dictum est, Inui- 1.Tim.1.
sibili soli deo? Et tamen possem adhuc quærere, quomodo ante susceptam carnem, habitu est inuentus vt homo, quandoquidem ei pedes loti sunt, & humanis epulis epulatus est? Quomodo istud fieri poterat, cum adhuc in forma dei esset, non rapinam arbitratus esse æqualis deo? Nũquid enim iam semetipsum exinanierat, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo? quum hoc quando fecerit per partum virginis nouerimus? F
Quomodo igitur antequam hoc fecisset, vt vir vn⁹ apparuit Abrahæ? an illa forma vera nõ erat? Possẽ ista quęrere, si vir vnus apparuisset Abrahæ, idemq; dei filius crederetur. Cum vero tres viri visi sunt, nec quisquã in eis vel forma vel ætate vel potestate maior cæteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam per creaturam visibilem Trinitatis æqualitatem, atq; in tribus personis vnam eãdemq; substãtiam? Nam ne quisquam putaret sic intimatũ vnum in tribus fuisse maiorem, & eum dominum dei filiũ intelligendum, duos autem alios angelos eius, quia cum tres visi sint, vni domino illic loquit̃ Abraham, sancta scriptura futuris talibus cogitationibus atq; opinionibus cõtradicẽdo nõ prætermisit occurrere, quãdo paulopost duos angelos dicit venisse ad Loth, in quibus & ille vir iustus qui de Sodomorum incẽdio meruit liberari, ad vnũ dominũ loquitur. Sic enim scriptura sequitur dicẽs, Abijt autem dominus postq̃ cessauit loqui ad Abraham, & Abrahã reuer- Gene.18.
sus est ad locum suum. Venerũt autem duo angeli in Sodomis vespere. Hic attentius consideran- Visio
dum est, quod ostẽdere institui. Cum tribus certe lo- Loth ex-
quebatur Abrahã, & eum dominum singulariter ap- cutitur.
pellauit. Forte, inquiet aliquis, vnum ex tribus agno- Ca.XII.
scebat dominũ, alios autẽ duos angelos eius. Quid

G sibi ergo vult,quod cōsequēter dicit scriptura, Abijt
autem dominus postquam cessauit loquēs ad Abra-
ham,& Abraham reuersus est ad locū suum. Vene-
rūt autem duo angeli in Sodomis vespere. An forte
ille vnus abscesserat, qui dñs agnoscebatur in tribus,
& duos angelos qui cum illo venerant ad consumen-
dam Sodomam miserat? Ergo sequentia videamus.
Venerunt, inquit, duo angeli in Sodomis vespere.
Loth autem sedebat ad portam Sodomorum. Et cū
vidisset eos Loth,surrexit in obuiam illis,& adora-
uit in faciem super terram & dixit, Ecce domini, di-
uertite in domum pueri vestri. Hic manifestum est,
& duos angelos fuisse,& in hospitium pluraliter inui
tatus,& honorifice appellatos dominos, cū fortasse
homines putarētur. Sed rursum mouet,quia nisi an-
geli dei cognoscerentur,non adoraret Loth in faciē
super terram. Cur ergo tanquam tali humanitate in-
digentibus,& hospitiū præbetur & victus? Sed quod-
libet hic lateat, illud nunc quod suscepimus exequa-
mur. Duo apparent,angeli ambo dicūtur, pluraliter
inuitantur. Tanquam cū duobus pluraliter loquitur,
donec exeatur à Sodomis. Deide sequitur scriptura
& dicit, Et factum est postquam eduxit eos foras,di-
H xerunt, Saluans salua animā tuam ne respexeris re-
tro,neque stes in hac vniuersa regione. In montē va-
de,& ibi saluaberis,ne forte comprehendaris. Dixit
autem Loth ad eos, Rogo domine,quoniam inuenit
puer tuus ante te misericordiam &c̃. Quid est hoc
quod dixit ad eos, Rogo domine, si iam ille discesse-
rat qui domin⁹ erat,& angelos miserat, Cur dicitur,
Rogo domine,& nō rogo domini? Aut si vnū ex eis
voluit appellare, cur ait scriptura, Dixit autē Loth
ad eos,Rogo domine,quoniā inuenit puer tuus ante
†singula- te misericordiā? An & hic intelligimus in plurali †nu
ri. mero duas personas? Cum autem ijdem duo tanquā
vnus compellantur,vnius substantiæ vnum dominū
deum. Sed quas duas personas hic intelligimus? an
patris & filij,an patris & spiritussancti, an filij & spi-
ritussancti? Hoc forte congruentius quod vltimō di-
xi, Missus enim se dixerunt, quod de filio & de spiri-
tusancto dicimus. Nam patrem missum nusquā scri-
Visio in pturarum nobis notitia occurrit. Moyses autē
rubo. Ca. quando ad populum Israël ex Aegypto educendum
XIII. missus est,sic ei dominum apparuisse scriptū est, Pa-
Exod.3. scebat, iquit,oues Ietro soceri sui sacerdotis Madiā,
& egit oues in desertum,& venit in montē dei Oreb.
I Apparuit autem illi angelus domini in flāma ignis
de rubo. Et vidit quia in rubo ignis arderet, rubus
vero non comburebatur, & ait Moyses, Ibo & vide-
bo visum istud,quod tam magnum vidi,quoniam nō
comburitur rubus. Cum ergo vidit dominus quia ve
nit videre,clamauit ad eum dominus de rubo dicēs,
Ego sum deus patris tui,deus Abrahā, & de⁹ Isaac,
& deus Iacob. Et hic primo angelus domini dictus
est,deinde deus. Nūquid ergo angelus est de⁹ Abra-
ham & deus Isaac & deus Iacob? Potest ergo recte
Roma.9 intelligi ipse saluator,de quo dicit Apostolus, Quo-
rum patres,& ex quibus Christus secūdum carnem,
qui est super oīa deus benedictus in secula. Qui er-
go super omnia est deus benedictus in secula, nō ab-
surde etiā hic ipse intelligitur deus Abrahā, & deus
Isaac,& deus Iacob. Sed cur prius angelus domini
dictus est,cum de robo in flāma ignis apparuit: vtrū
quia vnus ex multis angelis erat, sed per dispēsatio-
nem personam domini sui gerebat: an assumptū erat
aliquid creaturæ, quod ad præsens negociū visibili-
ter appareret,& inde voces sensibiliter æderētur,qui
bus præsentia domini per subiectam creaturā corpo-
reis etiam sensibus hominis sicut oportebat exhibe-
retur? Si enim vnus ex angelis erat,quis facile affir-
mare possit,vtrum ei filij persona nunciāda imposita
fuerit,an spiritussancti,an dei patris,an ipsius om-
no Trinitatis, quæ est vnus & solus deus, vt diceret, K
Ego sum deus Abraham,deus Isaac, & deus Iacob?
Neq; enī possumus dicere deū Abrahā, & deū Isaac,
& deum Iacob,filium dei esse,& patrem non esse: aut
spūsanctum,aut ipsam trinitatē quā credimus & in-
telligimus vnum deum, audebit aliquis negare deū
Abraham,& deum Isaac,& deum Iacob. Ille enī non
est illorum patrū deus qui non est deus. Porrò si non
solum pater deus est, sicut etiam omnes hæretici cō
cedunt,sed etiam filius,quod velint nolint coguntur
fateri,dicēte Apostolo, Qui est super omnia deus be Roma.9.
nedictus in secula: & spiritussanctus dicente Aposto-
lo, Clarificate ergo deum in corpore vestro,cum su- 1.Cor.6.
pra diceretur, Nescitis quoniam corpora vestra tē-
plum in vobis est spiritussancti, quem habetis à deo:
& hi tres vnus deus,sicut catholica sanitas credit: nō
satis elucet quam in Trinitate personam, & vtrum
aliquam,an ipsius Trinitatis gerebat ille angelus,si
vnus ex cæteris angelis erat. Si autē in vsum rei præ
sentis assumpta creatura est, quæ & humanis oculis
appareret,& auribus insinuaret,& appellaretur ange
lus domini, & dominus & deus, non potest hic deus
pater intelligi,sed aut filius,aut spiritussanctus: quā-
quam spiritumsanctum alicubi angelum dictum non L
recolam,sed ex opere possit intelligi. Dictum enim
de illo est, Quæ ventura sunt annūciabit vobis. Et
vtiq; angelus Græce, Latine nuncius interpretatur.
De domino autē Iesu Christo euidentissime legimus
apud Prophetam,q magni cōsilij angelus dictus sit, Esa.9.
cum & spiritussanctus & dei filius sit deus & domin⁹
angelorum. Item in exitu filiorū Israël de Egy Visio in
pto scriptum est, Deus autē præibat illos, die quidē columna
in colūna nubis,& ostēdebat illis viā, nocte autē in co ignis. C.
lūna ignis & nō deficiebat colūna nubis die & colū- XIIII.
na ignis nocte ante populū. Quis & hic dubitet per
subiectā creaturā eādemq; corporeā,non per suā substā-
tiā deū oculis apparuisse mortalium: sed vtrū patrē,
an filiū,an spūsanctū,an ipsam Trinitatē vnum deū
similiter nō apparet. Nec ibi hoc distinguit quātum
existimo, vbi scriptū est, Et maiestas dñi apparuit
in nube,& locut⁹ est dñs ad Moysen dicēs, Exaudi- Exod.16.
ui murmur, filiorū Israel &c̃. Iam vero de nubi- Visio in
bus & vocibus & fulguribus & tuba & fumo in mōte Sina. C.
Sina cum diceretur, Sina autē mons fumabat totus, XV.
propterea q descendisset deus in igne in eum,& ascē
debat fumus tanq̃ fumus fornacis,& mente confusus
est omnis populus vehementer,fiebant autem voces M
tubæ prodeuntes fortiter valde: Moyses loquebatur, Exod.20
& deus respondebat ei voce, Et paulopost data lege
in decem præceptis,consequenter dicitur. Et omnis
populus videbat voces & lampades & voces tubæ &
montem fumantem. Et paulopost, Et stabat,inquit,
omnis populus à lōge, Moyses autem intrauit in ne-
bulā vbi erat deus,& dixit dominus ad Moysen &c̃.
Quid hinc dicā, nisi quòd nemo tam vecors est,qui
credat fumum,ignem,nubes & nebulam, & si qua sūt
huiusmodi,verbi vel sapiētiæ dei quod est Christus,
vel spiritussancti esse substātiam? Nam de patre deo,
nec Arriani hoc vnquam ausi sunt dicere. Ergo crea-
tura seruiente creatori facta sunt illa omnia,& huma
nis sensibus pro dispensatione congrua præsentata:
nisi forte,quia dictum est, Moyses autem intrauit in
nebulam vbi erat deus,hoc arbitrabitur carnalis co-
gitatio,à populo quidem nebulā visam,intra nebulā
vero Moysen oculis carneis vidisse filium dei, quem
delirātes hæretici in sua substantia visum volunt. Sa
nè viderit eum Moyses oculis carneis, si oculis car-
neis potest videri, non modo sapientia dei quod est
Christus,sed vel ipsa cuiuslibet hominis & qualiscū-
q sapiētis. Aut quia scriptū est de senioribus Israel,
quia viderunt locum vbi steterat deus Israel, & quia
sub pedibus eius tanq̃ opus lapidis saphiri, & tanquā
aspectus

A aſpectus firmamenti cœli, propterea credendum eſt
verbum & ſapientiã dei per ſuam ſubſtantiam in ſpa
tio loci terreni ſtetiſſe, quæ pertendit à fine vſque ad
finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter: & ita eſſe
mutabile verbum dei, per quod facta ſunt omnia, vt
modo ſe contrahat, modo diſtendat. Mundet domi-
nus à talibus cogitatiõibus corda fidelium ſuorum:
ſed per ſubiectam, vt ſæpe diximus, creaturam exhi-
bentur hæc omnia viſibilia & ſenſibilia, ad ſignificã-
dum inuiſibilem atq; intelligibilem deum, nõ ſolum
patrem, ſed & filium, & ſpiritũſanctũ, ex quo omnia,
per quẽ omnia, in quo omnia: quanuis inuiſibilia dei
à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta cõ-
ſpiciãtur, ſempiterna quoq; virtus eius ac diuinitas.
Sed quod attinet ad id quod nunc ſuſcepimus, nec in
monte Sina video quẽadmodũ appareat per illa o-
mnia quę mortaliũ ſenſibus terribiliter oſtendeban-
tur, vtrũ deus trinitas, an pater, an filius, an ſpiritus
ſanctus proprie loquebatur. Verumtamẽ ſi quid hinc
ſine affirmandi temeritate modeſte atq; cunctanter
coniectare conceditur, ſi vna ex trinitate perſona po
teſt intelligi, cur non ſpiritumſanctum potius intel-
ligimus, quando & tabulis lapideis lex ipſa quæ ibi
data eſt, digito dei ſcripta eſſe dicit, quo nomine ſpi-
B ritumſanctum in Euangelio ſignificari nouimus. Et
quinquaginta dies numerãtur ab occiſione agni & ce
lebratione Paſchæ vſque ad diẽ quo hęc fieri cœpta
ſunt in mõte Sina: Sicut poſt domini paſſionẽ, ab ei9
reſurrectione quinquaginta dies numerãtur, & venit
promiſſus à filio dei ſpirituſſanctus. Et in ipſo eius
Acto.2. aduẽtu quem in Apoſtolorum actibus legimus, per
diuiſionem linguarum ignis apparuit, qui & inſedit
Exo.19. ſuper vnumquẽq; eorum. Quod exodo congruit, vbi
ſcriptũ eſt, Sina autẽ mons fumabat totus, propter-
ea q; deſcendit in eum deus in igne. Et aliquãto poſt,
Aſpectus, inquit, maieſtatis domini, tãq; ignis ardẽs
ſuper verticem montis coram filijs Iſraël. Aut ſi hęc
ideo facta ſũt, quia nec pater, nec filius illic eo modo
pręſentari poterãt ſine ſpiritusancto, quo ipſam legẽ
ſcribi oportebat, deum quidem non per ſubſtantiam
ſuam quæ inuiſibilis & incõmutabilis manet, ſed per
illã ſpeciem creaturæ illic apparuiſſe cognoſcimus,
Sed aliquam ex trinitate perſonam ſigno quodã pro
prio, quantum ad mei capacitatem ſenſus pertinet,
Moyſes non videmus. Eſt etiam quo moueri plerîq; ſo-
quõ vide lẽt, quia ita ſcriptum eſt, Et locutus eſt dominus ad
rit deum. Moyſen facie ad faciem, ſicut quis loquitur ad ami-
Caput. cum ſuum, cum paulopoſt dicat idem Moyſes, Si er
XVI. go inueni gratiam ante te, oſtende mihi temetipſum
C manifeſte, vt videam te, vt ſim inueniens gratiã an-
Exo.33. te te, & vt ſciam quia populus tuus eſt gens hæc. Et
paulopoſt iterum. Dixitq; Moyſes ad dominum, O-
ſtende mihi maieſtatẽ tuã. Quid eſt hoc q; in omni-
bus q̃ ſupra fiebãt, deus videri per ſuã ſubſtantiã pu-
tabatur? Vnde à miſeris creditus eſt, non per creatu
ram, ſed per ſemetipſum viſibilis filius dei: & q; intra
uerat in nebulam Moyſes, ad hoc intraſſe videbatur
vt oculis quidẽ populi oſtenderetur caligo nebuloſa,
ille aũt intus verba dei tanq̃ eius faciem cõtẽplatus
audiret. Et quomodo dictũ eſt, Locutus eſt domin9
ad Moyſen facie ad faciem, ſicut quis loquitur ad a-
micum ſuum? Ecce idem dicit, Si inueni gratiã ante
† aliãs, in te†, oſtẽde mihi temetipſũ manifeſte. Nouerat vti-
cõſpectu q; quod corporaliter videbat, & verã viſionẽ dei ſpiri
tuo. taliter requirebat. Locutio quippe illa quæ fiebat in
vocibus, ſic modificabat, tanq̃ eſſet amici loquẽtis ad
amicum. Sed deũ patrẽ quis corporeis oculis videt?
Et quod in principio erat verbũ, & verbũ erat apud
deũ, & de9 erat verbũ, p quod facta ſunt oĩa, quis cor-
poreis oculis videt? Et ſpiritũ ſapiẽtiæ quis corpo-
reis oculis videt? Quid eſt aũt, Oſtẽde mihi temet-
ipſum manifeſte vt videã te: niſi oſtẽde mihi ſubſtan

tiam tuam? Hoc aũt ſi nõ dixiſſet Moyſes, vtcũq; fe- D
rẽdi eſſent ſtulti, qui putãt per ea quæ ſupra dicta vel
geſta ſunt, ſubſtantiã dei oculis eius fuiſſe cõſpicuã.
Cũ vero hic apertiſſime demõſtretur, nec deſiderãti
hoc fuiſſe cõceſſũ, quis audeat dicere per ſimiles for-
mas quæ huic quoq; viſibiliter apparuerãt, nõ creatu
ram deo ſeruiẽtẽ, ſed hoc ipſum quod deus eſt cuiuſq̃
oculis apparuiſſe mortaliũ? Et hoc quidẽ quod poſt-
ea dominus dicit ad Moyſen, Nõ poteris videre fa-
ciem meã & viuere. Nõ enĩ videbit homo faciẽ meã
& viuet. Et ait dominus, Ecce locus penes me eſt, &
ſtabis ſuper petrã, ſtatim vt tranſibit mea maieſtas,
& ponã te in ſpecula† petræ, & tegã manũ meã ſuper † aliãs ſpe
te, donec tranſeam, & auferam manũ meã: & tunc vi- lũca.
debis poſteriora mea, nam facies mea nõ apparebit
tibi. Non incongruẽter ex perſona domini noſtri Poſterio
Ieſu Chriſti præfiguratũ ſolet intelligi: vt poſterio- ra dei
ra eius accipiatur caro eius, in qua de virgine natus quõ vide
eſt, & mortuus & reſurrexit: ſiue propter poſteriori- antur, al-
tatẽ mortalitatis poſteriora dicta ſint, ſiue q; eã pro- legoria.
pe finẽ ſeculi, hoc eſt poſteri9 ſuſcipere dignatus eſt. Caput.
Facies aũt eius illa dei forma, in qua nõ arbitratur ra XVII.
pinã eſſe ęqualis deo patri, quã nemo vtiq; poteſt vi-
dere & viuere: ſiue quia poſt hãc vitã in qua peregri-
namur à domino, & vbi corpus quod corrũpitur ag- E
grauat animã, videbimus facie ad faciem, ſicut dicit
Apoſtolus. De hac enĩ vita in Pſalmis dicit, Veri-
tamen vniuerſa vanitas omĩs homo viuẽs. Et iterũ,
Quoniã non iuſtificabitur coram te† omnis viuẽs. † aliãs, in
In qua vita etiam, ſecundõ Ioannẽ, nõdum apparuit cõſpectu
quod erimus. Scimus aũt, inquit, quia cum apparue- tuo.
rit, ſimiles ei erimus, quoniã videbimus eũ ſicuti eſt.
Quod vtiq; poſt hãc vitã intelligi voluit, cum mor-
tis debitũ ſoluerimus, & reſurrectionis promiſſõ re-
ceperimus. Siue quod etiã nunc in quãtũ dei ſapiẽtiã
per quã facta ſunt omnia, ſpiritaliter intelligimus, in
tantõ carnalibus affectibus morimur: vt mortuũ no
bis hũc mundũ deputãtes, nos quoq; ipſi huic mũdo
moriamur, & dicamus quod ait Apoſtolus, Mũdus
mihi crucifixus eſt & ego mundo. De hac enĩ morte Gal.6.
iterũ dixit, Si autẽ mortui eſtis cũ Chriſto, quid ad- Colloſ.2.
huc velut viuẽtes de hoc mũdo decernitis? Nõ ergo
immerito nemo poteſt faciẽ, id eſt ipſam manifeſta-
tionem ſapiẽtiæ dei videre & viuere. Ipſa enĩ eſt ſpe-
cies, cui cõtemplãdæ ſuſpirat omnis qui affectat deũ
diligere ex toto corde, & ex tota aĩa, & ex tota mẽ-
te. Ad quã contemplandã etiã proximũ quãtum po-
teſt ædificat, qui diligit & proximũ ſicut ſeipſum. In
quibus duob9 præceptis, tota lex pẽdet & Prophetę.
Quod ſignificat etiã in ipſo Moyſe. Nã cũ dixiſſet
propter dilectionẽ dei qua præcipue flagrabat, Si in-
ueni gratiã in cõſpectu tuo, oſtẽde mihi temetipſum
manifeſte, vt ſim inueniens gratiam ante te: cõtinuo
propter dilectionẽ etiã proximi ſubiecit atq; ait, Et
vt ſciã quia populus tuus eſt gens hæc. Illa eſt ergo
ſpecies quę rapit omnem animã rationalẽ deſiderio
ſui, tãto ardentiorẽ, quãto mũdiorẽ, & tãto mũdiorẽ,
quãto ad ſpiritalia reſurgentẽ. Tanto aũt ad ſpirita-
lia reſurgentẽ, quãto à carnalibus morientẽ. Sed dũ
peregrinamur à domino, & per fidẽ ambulamus non
per ſpeciẽ, poſteriora Chriſti, hoc eſt carnẽ per ipſam
fidẽ videre debemus: id eſt in ſolido fidei fundamẽto
ſtantes, quod ſignificat petra, & eã de tali tutiſſima
ſpecula intuẽtes, in catholica ſcilicet eccleſia, de qua
dictũ eſt, Et ſuper hãc petrã ædificabo eccleſiã meã. Matt.16
Tanto enim certius diligimus, quam videre deſide-
ramus faciem Chriſti, quanto in poſterioribus eius
agnoſcamus quãtũ nos prior dilexerit Chriſtus. Sed
in ipſa carne, fides reſurrectiõis eius nos ſaluos facit
atq; iuſtificat. Si enĩ credideris, inquit, in corde tuo, Rom.4
quia illum deus ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris. Et
iterũ, Qui traditus eſt, iquit, propter delicta noſtra,

G & resurrexit propter iustificationē nostram. Ideoq;
resurrectio corporis domini est meritū fidei nostræ.
Nam mortuam esse illam carnem in cruce passiōis,
etiā inimici eius credunt, sed resurrexisse nō credūt.
Quod firmissime nos credentes, tanq̄ de petræ soli-
ditate cōtuemur: vnde certa spe adoptionē expecta-
mus, redemptionem corporis nostri: quia hoc in mē-
bris Christi speramus, quę nosipsi sumus, quod perfe-
ctum esse in ipso tāq; in capite nostro, fidei sanitate co
gnoscimus. Inde nō vult nisi cum trāsierit videri po-
steriora sua, vt in eī resurrectionē credatur, Pascha
enī Hebræum verbū dicitur, quod trāsitus interpre-
Ioan.13. tatur. Vnde & Ioannes Euangelista dicit, Ante diē
festum Paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt
transeat ex hoc mūdo ad patrē. Hoc aūt qui credunt,
nec tamē in catholica fide, sed in schismate aliquo, aut
in hæresi credunt, nō de loco qui est penes eum vidēt
Exod.33. posteriora domini. Quid enī sibi vult quod ait dñs,
Ecce locus est penes me, & stabis super petrā? Quis
locus terrenus est penes dominum, nisi hoc est penes
eum quod eum spiritaliter attingit? Nam quis locus
H non est penes dominū, qui attingit à fine vsq; ad finē
fortiter, & disponit omnia suauiter? Et cuius dictum
Esa.66. est, Coelum mihi sedes est, & terra scabellum pedum
meorum. Et qui dixit, Quā domū ędificabitis mihi,
aut quis locus quietis meæ, nōnne manus mea fecit
hæc omīa? Sed videlicet intelligitur locus penes eū
in quo statur super petrā, ipsa ecclesia catholica: vbi
salubriter videt Pascha domini, id est transitū dñi, &
posteriora eius, id est corpus eius, qui credit in resur
rectionē eius. Et stabis, inquit, super petrā, statim vt
trāsiet mea maiestas. Reuera ei statim vt trāsijt ma
iestas domini in clarificatione dñi, qua resurgēs ascē
dit ad patrē, solidati sumus super petrā. Et ipse Petrꝰ
tūc solidatus est, vt cū fiducia prędicaret, quē priusq̄
esset solidatus ter timore negauerat, iā quidē præde
†aliās, spe stinatione positus in specula † petræ, sed adhuc manu
lunca. domini sibi superposita ne videret. Posteriora enim
eius visurus erat, & nondū ille trāsierat vtiq; à morte
ad vitā, nundū resurrectione clarificatus erat. Nā &
quod sequitur in Exodo, & dicit, Tegā manū meam
super te, donec transeā, & auferā manum meā, & tunc
videbis posteriora mea: Multi Israëlite quorum tūc
figura erat Moyses, post resurrectionē domini, cre-
diderūt in eū, tanq̄ iā videntes posteriora eius, remo
Esaiæ.6. ta manu eius ab oculis suis. Vnde & Esaiæ talē pro-
I phetiam Euāgelista commemorat, Incrassa cor po-
puli huius & aures eorū oppila, & oculos eorum gra-
Psal.31. ua. Denique in Psalmo nō absurde intelligitur ex eo-
rum persona dici, Quoniā die ac nocte grauata est
super me manus tua. Die fortasse cum manifesta mi-
racula faceret, nec ab eis agnosceretur. Nocte autem
cum in passione moreretur, quando certius putaue-
runt sicut quemlibet hominem peremptum & extin-
ctum. Sed quoniam cum transisset vt eius posteriora
viderentur, prædicante sibi Apostolo Petro, quia o-
portebat Christum pati & resurgere, compuncti sunt
dolore pœnitentiæ, vt fieret in baptizatis qd' in capi
te eius Psalmi dicitur, Beati quorū remissę sunt ini-
quitates, & quorum tecta sunt peccata. Propterea cū
dictum esset, Grauata est super me manus tua, tan-
quam domino trāseunte, vt iam remoueret manum
& viderentur posteriora eius, sequitur vox dolentis
& confitentis, & ex fide resurrectionis domini pecca
torum remissionem accipientis, Conuersus sum, in-
quit, in erūna mea dum infigeretur spina: Peccatum
meum cognoui, & iniustitiam meam non operui: Di
xi pronunciabo aduersum me iniustitiam meam do-
† cordis. mino, & tu remisisti impietatem peccati † mei. Ne-
que enim tanto carnis nubilo debemus inuolui, vt
putemus faciem quidē domini esse inuisibilem, dor-
sum vero visibile, quādoquidem in forma serui vtrū-
que visibiliter apparuit, In forma autem dei absit vt K
tale aliquid cogitetur. Absit vt verbum dei & sapien
tia dei ex vna parte habeat faciē, & ex alia dorsum si-
cut corpus humanum, aut omnino vlla specie vel mo
tione, siue loco, siue tempore commutetur. Quapro-
pter si in illis vocibus quæ fiebant in Exodo, & illis
omnibus corporalibus demōstrationibus dominus
Iesus Christus ostendebatur: aut aliās Christus si-
cut loci huius consideratio persuadet, aliās spiritus-
sanctus, sicut ea quę supra diximus admonent: nō hoc
efficitur vt deus pater nūquam tali aliqua specie pa-
tribus visus sit, Multa enim talia visa facta sunt illis
temporibus, non euidenter nominato & designato in
eis, vel patre, vel filio, vel spiritusancto, sed tamē per
quasdam valde probabiles significationes nonnullis
indicijs existentibus, vt nimis temerarium sit dice-
re, deum patrem nunquam patribus aut Prophetis
per aliquas visibiles formas apparuisse. Hanc enim
opinionem illi pepererunt, qui non potuerunt in vni-
tate trinitatis intelligere quod dictum est, Regi au- 1.Tim.1.
tem seculorū immortali, inuisibili soli deo: &, quem
nemo hominum vidit, nec videre potest: Quod de L
ipsa substantia summa summeq; diuina & incommu-
tabili, vbi & pater & filius & spiritussanctus vnus est
solus deus, per sanam fidem intelligitur. Visiones
autem illæ per creaturam commutabilem deo incō-
mutabili subditam factæ sunt, non proprie sicuti est,
sed significatiue sicut pro rerum causis & temporibꝰ
oportuit ostendētes deum. Quanquam nescio Visio
quemadmodum isti intelligant quod Danieli appa- Danielis
ruit antiquus dierum, à quo filius hominis quod pro Caput.
pter nos esse dignatꝰ est accepisse intelligit' regnū, XVIII.
ab illo scilicet qui ei dicit in Psalmo, Filius meus es Psalmo.2
tu, ego hodie genui te: postula à me & dabo tibi gen-
tes hęreditatē tuā. Et qui omnia subiecit sub pedibus
eius. Si ergo Danieli, & pater dās regnū, & filius ac-
cipiēs apparuerūt in specie corporali, quomodo isti
dicunt, patrē nunq̄ visum esse Prophetis, & ideo solū
debere intelligi inuisibilē quem nemo hominū vidit
nec videre pōt? Ita enī narrauit Daniel, Aspiciebā, Dan.7.
inquit, donec throni positi sunt, & vetustꝰ dierū sede-
bat, & indumentū eius quasi nix albū, & capillus capi
tis eis quasi lana mūda: Thronus eiꝰ flāma ignis, ro-
tæ eius ignis flagrās, & flumē ignis transibat in cō-
spectu eiꝰ. Et mille millia deseruiebāt ei, & dena mil-
lia denum milliū assistebāt ei. Et iudiciū collocauit,
& libri aperti sunt &c̄. Et paulopost, Aspiciebam, in-
quit, in visu noctis, & ecce cū coeli nubibus quasi filius M
homis [veniēs] erat, & vsq; ad veterē dierū peruenit,
& oblatus est ei, Et ipsi datus est principatꝰ & honor
& regnū, & omēs populi tribus & linguæ ipsi seruiēt.
Potestas eius, potestas æterna, quę non præteribit,
& regnum eius quod nō corrūpetur. Ecce pater dās,
& filius accipiens regnū sempiternum, & sunt ambo
in conspectu prophetātis visibili specie. Nō ergo in-
cōuenienter creditur etiā pater deus eo modo solere
apparere mortalibus: Nisi forte aliquis dicat, ideo
non esse visibilē patrem, quia in cōspectu somniantis
apparuit, Ideo autem visibilem filiū & spiritumsan-
ctum, quia Moyses illa omnia vigilans vidit. Quasi
vero verbum & sapientiā dei viderit Moyses carna
libus oculis, aut videri spiritus vel humanꝰ potest qui
carnem istam viuificat, vel ipse corporeus qui vētus
dicitur, quāto minus ille spiritus dei qui omniū homi
num & angelorū mentes ineffabili excellētia diuinę
substantiæ supergreditur? Aut quisq̄ tali præcipitet
errore, vt audeat dicere filiū & spūsanctum etiā vigi-
lantibus hominibus esse visibiles, patrē aūt non nisi
somniātibus. Quomodo ergo de patre solo accipiūt,
Quē nemo hominū vidit, nec videre potest? An cū
dormiūt homines, tūc nō sunt homines? Aut qui for-
mare similitudinē corporis potest ad se significandū
per

A per visa somniantium, nō potest formare ipsam corpoream creaturam ad se significandū oculis vigilantium: cū eius ipsa substātia qua est ipse quod est, nulla corporis similitudine dormienti, nulla corporea specie vigilanti possit ostendi, sed non solū patris, verumetiā filij & spiritussancti. Et certe qui vigilātium mouentur visis, vt non patrem, sed tantū filiū vel spiritumsanctū credāt, corporalibus hominū apparuisse cōspectibus, vt omittam tantā latitudinē sanctarū paginarum, & tam multiplicē earum intelligētiam, vnde nemo sani capitis affirmare debet, nusquā personā patris per aliquā speciem corporalē vigilātium oculis demonstratā. Sed vt hoc, vt dixi, omittā, quid dicunt de patre nostro Abrahā, cui certe vigilanti & ministrāti, cum scriptura praemisisset dicens: Visus est dominus Abrahę, nō vnus aut duo, sed tres apparuerunt viri, quorū nullus excelsius alijs eminuisse dictus est, nullus honoratius effulsisse, nullus imperiosius egisse? Quapropter quoniā in illa tripartita nostra distributione, primū quaerere instituimus, vtrū pater, an filius, an spiritussanctꝰ, an, aliquando pater, aliquando filius, aliquādo spiritussanctus, an sine vlla distinctione personarū, sicut dicitur, deus vnus & solus,
B id est, trinitas ipsa, per illas creaturae formas patribus apparuerit, interrogatis quę potuimus quantum sufficere visum est, sanctarū scripturarū locis, nihil aliud quantum existimo diuinorū sacramentorū modesta & cauta cōsideratio persuadet, nisi vt temere non dicamus quae nā ex trinitate persona cuilibet patrū & Prophetarū in aliquo corpore vel similitudine corporis apparuerit, nisi cū continentia lectionis aliqua probabilia circumponit indicia. Ipsa enim natura vel substātia vel essentia vel quolibet alio nomine appellandū est idipsum quod deus est, quicquid illud est corporaliter videri non pōt. Per subiectā vero creaturam, nō solum filium vel spiritumsanctum, sed etiam patrē corporali specie siue similitudine mortalibus sensibus significationē sui dare potuisse credendum est. Quae cū ita sint, ne immoderatius progrediatur secūdi huius voluminis longitudo, ea quae restant, in consequentibus videamus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER TERTIVS.

C

PROOEMIVM.

Trāsitione demōstrat qd dictū sit & qd restet dicendum.

CREDANT qui volūt, malle me legendo quā legenda dictādo laborare. Qui autē hoc nolūt credere, experiri autē & possunt & volūt, deniq; legendo vel meis inquisitionibꝰ respōdeant vel interrogationibꝰ aliorum, quas p mea persona quā in seruitio Christi gero, & p studio quo fidē nostrā aduersum errorē carnaliū & aīalium hominū munire mardesco, necesse est me pati, & videant q̄ facile ab isto labore me tēperē, & quanto etiā gaudio stylum possim habere feriatū. Quod si ea quę legimꝰ de his rebꝰ sufficiēter aedita in Latino sermone, aut nō sunt, aut nō inueniunt̄, aut certe difficile à nobis inueniri queunt, Graece aūt linguae nō sit nobis tantꝰ habitꝰ, vt taliū rerū libris legēdis & intelligēdis vllo modo reperiamur idonei, quo gn̄e literarū ex ijs quae nobis pauca interpretata sunt, nō dubito cūcta quę vtiliter quęrere possumꝰ cōtineri. Fratribꝰ aūt nō valeam resistere iure, quo eis seruus factꝰ sum, flagitantibꝰ vt eorū in Christo laudabilibꝰ studijs, ligua ac stylo meo, quas bigas in me charitas agitat, maxie seruiā, ego ꝑ ipse multa quae nesciebā, scribēdo me didicisse confitear,

non debet hic labor meꝰ cuiq; pigro, aut multū docto D
videri superfluus, cū multis ipigris multisq; indoctis inter quos etiā mihi nō parua ex parte sit necessariꝰ. Ex his igitur quę ab alijs de hac re scripta iā legimꝰ, plurimū adminiculati & adiuti, ea quae de trinitate, vno sūmo summeq; bono deo pie quaeri & disseri posse arbitror, ipso exhortante quaerenda atq; adiuuante disserenda suscepi: vt si alia non sunt hmōi scripta, sit quod habeant, & legant qui voluerint & valuerint: si autē iam sunt, tanto facilius aliqua inueniantur, quāto talia plura esse potuerint. Sanè cū in omnibꝰ literis meis, nō solum piū lectorē, sed etiam liberū correctorem desiderem, multo maxime in his vbi ipsa magnitudo quaestionis, vtinā tam multos inuētores habere posset, q̄ multos contradictores habet. Verumtamen sicut lectorem meum nolo mihi esse deditum, ita correctorem nolo sibi: Ille me non amet amplius quàm catholicā fidem, iste se non amet amplīꝰ quàm catholicam veritatem. Sicut illi dico, Noli meis literis quasi scripturis canonicis inseruire, sed in illis & quod non credebas cum inueneris incunctāter crede, in istis autem quod certum nō habebas, nisi certū intellexeris, noli firmiter retinere: Ita illi dico, Noli meas literas ex tua opinione vel contentione, sed ex diuina lectione vel inconcussa ratione corrigere. Si quid in eis veri comprehenderis, existendo non est meum, at intelligendo & amando & tuum sit & meū: Si quid autem falsi conuiceris, errando fuerit meū, sed iam cauendo nec tuum sit nec meum. Hinc itaq; tertius hic liber sumat exordium, quousq; secundus peruenerat. Cum enim ad id ventum esset, vt vellemus ostendere, non ideo minorem patre filium, quia ille misit, hic missus est, nec ideo minorem vtroq; spiritumsanctum, quia & ab illo & ab illo missus in Euāgelio legitur, suscepimus hoc quęrere, cum illuc missus sit filius vbi erat, quia in hūc mundum venit, & in hoc mundo erat cū illuc etiā spiritussanctus vbi & ipse erat, quoniā spiritus domini repleuit orbē terrarum, & hoc quod continet omnia scientiam habet vocis, Vtrum propterea missus sit dominus, quia ex occulto in carne natus est, & de sinu patris ad oculos hominum in forma serui tanq̄ egressus apparuit: ideo etiam spiritussanctus, quia & ipse corporali specie quasi columba visus est: & linguis diuisis velut ignis: vt hoc eis fuerit mitti, ad aspectū mortalium, in aliqua forma corporea de spiritali secreto procedere, quod pater quoniā nō fecit, tantummodo misisse, F
nō etiam missus esse dictus sit. Deinde quaesitum est, cur & pater non aliquādo dictus sit missus, si per illas species corporales quae oculis antiquorū apparuerūt ipse demonstrabatur? Si autem filius tunc demonstrabatur, cur tāto post missus diceretur, cum plenitudo temporis venit, vt ex foemina nasceretur, quādoquidem & antea mittebatur, cū in illis formis corporaliter apparebat? Aut si non recte missus diceretur, nisi cum verbum caro factum est, cur spiritussanctus missus legatur, cuius incarnatio talis non facta est? Si vero per illas antiquas demonstrationes, nec pater nec filius sed spiritussanctus ostendebatur, cur etiā ipse nūc diceretur missus, cū illis modis & antea mitteretur? Deinde subdiuisimus vt haec diligentissime tractarētur, & tripartitā fecimus quęstionē, cuius vna pars in secūdo libro explicata est, duae sunt reliquae, de quibꝰ deinceps disserere aggrediar. Iam enim quęsitum atq; tractatū est, in illis antiquis corporalibus formis & visis, nō tantūmodo patrem, nec tantūmodo filiū, nec tantūmodo spūtūsanctū apparuisse, sed aut indifferēter dn̄m deum qui trinitas ipsa intelligit̄, aut quālibet ex trinitate personam, quā lectionis textus indicijs circūstantibus significaret.

Nunc ḡ primū quęramus, qđ sequitur. Nā secūdo loco in illa distributione positū est, vtrū ad hoc opus

Dist. 9. c. noli meas.

An filius & spūssanctꝰ antea missi sint. Caput. I.

G tantūmodo creatura formata sit, in qua deꝰ sicut tūc
oportuisse iudicauit, humanis ostēderetur aspectibꝰ:
an angeli qui iam erāt ita mittebātur vt ex persona
dei loquerētur, assumentes corporalē speciē de crea-
tura corporea in vsū ministerij sui: aut ipsum corpꝰ
suum, cui nō subduntur, sed subditum gerūt, mutātes
atq; vertentes in species quas vellent, accōmodatas
atq; aptas actionibus suis, secundum attributam sibi
à creatore potentiam. Qua quæstionis parte quan-
tum dominus dederit pertractata, postremo vidēdū
erit id quod instituera mus inquirere, vtrum filius &
spiritussanctus & antea mittebātur: & si ita est, quid
inter illam missionem & eā quam in Euangelio legi-
mus distet: an missus non sit aliquis eorum, nisi cum
vel filius factus est ex Maria virgine, vel cū spiritus-
sanctus visibili specie, siue in colūba siue in igneis lin
guis apparuit. Sed fateor excedere vires intētionis
meæ, vtrū angeli manente spiritali sui corporis qua-
litate, per hanc occultius operantes, assumāt ex infe
rioribus elementis corpulentioribus, quod sibi coa-
ptatum, quasi aliquam vestem mutent & vertant in
quaslibet species corporales, etiam ipsas veras: sicut
Ioan.2. aqua vera in verum vinum cōuersa est à domino: an
ipsa propria corpora sua transforment in quod volue
H rint, accommodata ad id quod agunt. Sed quodlibet
horum sit, ad præsentem quęstionem nō pertinet. Et
quāuis hæc quoniam homo sum, nullo experimento
possim cōprehendere, sicut angeli qui hæc agunt, &
magis ea norunt quā ego noui quatenus mutetur cor-
pus meum in affectu volūtatis meæ, siue quod in me,
siue quod ex alijs expertus sum: quid horū tamen ex
diuinarū scripturarum authoritatibus credam, nunc
non opus est dicere, ne cogar probare, & fiat sermo
longior de re qua non indiget pręsens quæstio. Nūc
illud videndum est, vtrum angeli tunc agebant, & il-
las corporum species apparentes oculis hominum, &
illas voces insonantes auribus, cū ipsa sensibilis cre-
atura ad nutum seruiens conditoris, in id quod opus
erat pro tempore vertebatur, sicut in libro sapientiæ
Sap.16. scriptum est, Creatura enim tibi factori deseruiens
extenditur in tormentū aduersum iniustos, & lenior
fit ad benefaciendum ijs qui in te cōfidunt. Propter
hoc & tunc in omnia se transfigurans, omnium nutri-
ci gratiæ tuæ deseruiebat ad voluntatem horum qui
†potētia. te desiderabant. Peruenit enim sapientia † volūtatis
dei per creaturam spiritalem vsque ad effectus visi-
biles atque sensibiles creaturę corporalis. Vbi enim
I non operatur quod vult dei omnipotentis sapientia,
Sap.8. quæ pertendit à fine vsque ad finem fortiter, & dispo
Miracu- nit omnia suauiter? Sed aliud est ordo naturalis
la vñ vi- in conuersione & mutabilitate corporū, qui quāuis
deantur. etiam ipse ad nutum dei seruiat, perseuerantia tamē
Cap.II. consuetudinis amisit admirationem: sicuti sunt quæ
vel breuissimis vel certe non longis interuallis tem-
porum cœlo, terra, mariq; mutātur, siue nascentibus,
siue occidentibus rebus, siue aliās aliter atq; aliter ap
parentibus. Alia vero quamuis ex ipso ordine veniē-
tia, tamen propter longiora interualla temporum
minus vsitata. Quæ licet multi stupeant, ab inquisi-
toribus huius seculi comprehensa sunt, & progressu
generationum quo sępius repetita sunt & à pluribus
cognita, eo minus mira sunt. Sicuti sunt defectus lu-
minariū, & raro existentes quædam species syderum
& terræmotus, & monstruosi partus animantium: &
quæcunq; similia, quorum nihil fit nisi voluntate dei,
Vanitas Philosoph- sed plerisq; non apparet. Itaq; licuit vanitati Philoso-
phorum, etiam causis alijs ea tribuere vel veris, sed
proximis: cum omnino videre non possent superiorē
cæteris omnibus causam, id est voluntatem dei: vel
falsis, & ne ab ipsa quidem peruestigatione corpora-
lium rerum atq; motionum, sed à sua suspitione & er-
rore prolatis. Dicam si potero quiddam, exēpli gra-

tia, quo hæc apertiora sint. Est certe in corpore hu- K
mano quædam moles carnis, & formæ species, & or-
do distinctioq; membrorum, & temperatio valetudi
nis: hoc corpus inspirata anima regit, eademq; ratio-
nalis: & ideo quamuis mutabilis, tamen quę possit il-
lius incommutabilis sapientiæ particeps esse: vt sit
participatio eius, in idipsum, sicut in Psalmo scriptū
est, de omnibꝰ sanctis, ex quibꝰ tanquā lapidibus [viuis]
ædificatur illa Hierusalem mater nostra æterna in
cœlis. Ita enim canitur, Hierusalem quæ ædificatur Psal. 121.
vt ciuitas, cuiꝰ participatio eius in idipsum. Idipsum Idipsum
quippe hoc loco illud summum & incommutabile bo
num intelligitur, quod deus est, atq; sapientia volū-
tásque ipsius. Cui cantatur alio loco, Mutabis ea & Psal. 101.
mutabūtur, tu vero idem ipse es. Constituamus A deo pri
ergo animo talem sapientem, cuius anima rationalis maria cā
iam sit particeps incommutabilis æternæq; verita- profici-
tis, quā de omnibus suis actionibus consulat, nec ali- scūtur o-
quid omnino faciat, quod non in ea cognouerit esse mnia. Ca
faciendum, vt ei subditus eiq; obtemperans rectè fa- put. III.
ciat. Iste si consulta summa ratione diuinæ iustitiæ
quam in secreto audiret aure cordis sui, eaq; sibi iu-
bēte, in aliquo officio misericordiæ corpus labore fa-
tigaret, ægritudinémque contraheret, consultisque
medicis, ab alio diceretur causam morbi esse corpo-
ris siccitatem, ab alio autem humoris immoderatio- L
nem: vnus eorum veram causam diceret, alter erra-
ret, vterq; tamen de proximis causis, id est, corpora-
libus pronunciaret. At si illius siccitatis causa quæ-
reretur, & inueniretur voluntarius labor, iam ventū
esset ad superiorem causam, quæ ab anima proficisce
retur ad afficiendum corpus quod regit, sed nec ipsa
prima esset. Illa enim proculdubio superior erat, in
ipsa incommutabili sapientia, cui hominis sapientis
anima in charitate seruiens, & ineffabiliter iubēti o-
bediens, voluntariū laborē susceperat: ita nō nisi dei
voluntas causa prima illius ęgritudinis veracissime
reperiretur. Iam vero si in labore officioso & pio ad-
hibuisset ille sapiēs ministros collaborātes secum in
opere bono, nec tamen eadē voluntate deo seruiētes,
sed ad carnaliū cupiditatum † suarū mercedem per- †volupta
uenire cupiētes, vel incommoda carnalia deuitātes: tum.
adhibuisset etiā iumēta si hoc exigeret illius operis
implēdi procuratio, quæ vtiq; iumenta irrationalia
essent animantia, nec ideo mouerēt membra sub sar-
cinis, quod aliquid de illo bono opere cogitarent, sed na-
turali appetitu suæ voluptatis & deuitatione mole-
stiæ, postremo adhibuisset etiā ipsa corporea omni M
sensu carentia, quæ illi operi essent necessaria, frumē
tum scilicet & vinum, & oleum, vestem, nummū, co-
dicem, & si qua huiusmodi. In his certe omnibus in il
lo opere versantibus corporibꝰ, siue animatis siue in-
animis, quęcunq; mouerentur, attererentur, repara-
rentur, exterminarentur, reformarētur, alio atq; alio
modo locis & tēporibus affecta mutarentur, nō alia
esset istorū omniū visibilium & mutabiliū factorum
causa, nisi illa inuisibilis & incōmutabilis volūtas dei
per animam iustā, sicut sedem sapiētiæ, cunctis vtēs,
& malis rationalibus, & irrationalibus animis, & po-
stremo corporibus, siue quæ illis inspirarētur & ani-
marētur, siue omni sensu carētibus: cū primitus vtere
tur ipsa bona anima & sancta, quā sibi ad piū & reli-
giosum obsequiū subdidisset? Quod ergo de vno sa-
piente, quāuis adhuc mortale corpus gestante, quāuis ex
parte vidente, possumus exēpli gratia, hoc de aliqua
domo vbi aliquorū taliū societas est, hoc de ciuitate
vel etiā de orbe terrarū licet cogitare, si penes sapien Deus o-
tes sanctéq; ac perfectè deo subditos sit principatus mnibus
& regimen rerū humanarum. Sed hoc quia nō- creaturis
dum est. Oportet enī nos in hac peregrinatione priꝰ vtitur vt
mortaliter exerceri, & per vires mansuetudinis & pa vult. Ca.
tientiæ in flagellis erudiri, vt illam ipsam supernam IIII.

atq;

A atque cœlestem, vnde peregrinamur, patriam cogitemus. Illic enim dei voluntas, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem flagrantē, in spiritibus summa pace atq; amicitia copulatis, & in vnam volūtatem quodā spiritali charitatis igne conflatis, tāq̄ i excelsa [& sācta] & secreta sede præsidēs, velut in domo sua, & i templo suo. Inde se quibusdam ordinatissimis creaturæ motibus, primo spiritalibus, deinde corporalibus per cuncta diffundit, & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ, siue incorporeis, siue corporeis rebus, siue rationalibus, siue irrationalibus spiritibus, siue per eius gratiam, siue malis per propriam voluntatē. Sed quemadmodum corpora crassiora & inferiora per subtiliora & potentiora quodam ordine reguntur: ita omnia corpora per spiritū vitæ, & spiritus vitæ irrationalis per spiritum vitæ rationalem, & spiritus vitæ rationalis desertor atq; peccator per spiritum vitæ rationalem pium & iustum, & ille per ipsum deum, ac si vniuersa creatura per creatorem suū, ex quo, & per quem, & in quo etiā condita atq; instituta est: ac per hoc volūtas dei est, prima & summa causa omniū corporaliū specierum atq; motionum. Nihil enim fit visibiliter &

1. sen. dist. 45. ca. voluntas ergo.

B sensibiliter, quod nō de interiore inuisibili atq; intelligibili aula sūmi Imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, secundū ineffabilem iustitiam præmiorum atq; poenarum, gratiarum & retributionū in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaq; republica. Si ergo Apostolus Paulus quamuis adhuc portaret sarcinam corporis, quod corrumpitur & aggrauat animam, quamuis adhuc ex parte atq; in ænigmate videret, optās dissolui & esse cum Christo, & in semetipso ingemiscens adoptionē expectans redēptionem corporis sui, potuit tamen significando prædicare dominum Iesum Christum, aliter per linguam suam, aliter per epistolā, aliter per sacramentum corporis & sanguinis eius: Nec linguam quippe eius, nec membranas, nec atramentū, nec significātes sonos lingua æditos, nec signa literarum conscripta pelliculis, corpus Christi & sanguinem dicimus, sed illud tātum quod ex fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum rite sumimus ad salutem spiritalem in memoriam pro nobis dominicæ passionis: Quod cum per manus hominum ad illam visibilem speciē perducitur, nō sanctificatur vt sit tam magnū sacramentum, nisi operante inuisibiliter spiritu dei: cū hæc omnia quæ per corporales motus in illo opere fiunt, deus operetur, mouens primitus inuisibilia

De cōse. di. 2. c. corpus & sanguis. 4. sen. dist. 11. c. si vero quæris.

C ministrorum, siue animas hominū, siue occultorum spirituum sibi subditas seruitutes: quid mirum si etiā in creatura cœli & terræ, maris & aëris, facit de⁹ quæ vult sensibilia atq; visibilia, ad seipsum i eis sicut oportere ipse nouit significandū & demōstrandū, nō ipsa sua qua est apparēte substantia, quæ oīno incōmutabilis est, oībusq; spiritibus quos creauit interius secretiusq; sublimior? Vi enim diuina totā spiritalem corporalemq; administrante creaturā, omniū annorum certis diebus aduocātur aquæ maris, & effunduntur super faciem terræ. Sed cū hoc orante sancto Helia factum est, quia præcesserat tam continua, & tam longa serenitas, vt deficerēt fame homines, nec ea hora qua ille dei seruus orauit, aër ipse aliqua humida facie mox futuræ pluuiæ signa prætulerat, consecutis tantis & tā velociter hymbrib⁹, apparuit vis diuina, quibus illud dabatur dispēsabaturq; miraculū. Itaq; deus operatur solēnia fulgura atq; tonitrua. Sed quia in monte Sina inusitato modo fiebant, vocesq; illæ non strepitu confuso ædebantur, sed ex eis quædam signa dari certissimis indicijs apparebat, miracula erāt. Quis attrahit humorem per radicem vitis ad botrū & vinū facit nisi deus, qui & homine plantante & rigante incrementum dat? Sed cum ad nutum do-

Miracula sūt etiā consueta. Cap. V.

3. Reg. 18

Exod. 19.

1. Cor. 3.

mini aqua in vinum inusitata celeritate conuersa est, D etiā stultis fatētibus vis diuina declarata est. Quis arbusta fronde ac flore vestit solenniter, nisi deus? Verum cum floruit virga sacerdotis Aaron, collocuta est quodāmodo cū dubitante humanitate diuinitas. Et lignis certe oīb⁹ & oīm aīaliū carnib⁹ gignendis atq; formandis communis est terrena materies. Et quis ea facit, nisi qui dixit vt hæc terra produceret, & in eodem verbo suo quæ creauit regit atq; agit? Sed cum eandem materiam ex virga Moysi in carnem serpentis proxime ac velociter vertit, miraculum fuit, rei quidem mutabilis, sed tamē inusitata mutatio. Quis autē animat quæq; viua nascētia, nisi qui & illū serpentē ad horā sicut opus fuerat aīauit?

1. Ioan. 2. Gene. 1.

Exod. 4.

Et quia reddidit cadaueribus aīas suas, cū resurgerent mortui, nisi qui animat carnes in vteris matrū, vt oriātur morituri? Similiter & de cōmuni materia, quæ in causis mūdialibus cōsistit, subito ad tempus prodire arietē & columbā constituit, quibus vni⁹ vigor carneus & in tēpore & ex tēpore accessionis & recessionis, non dispar sed inusitatus apparuit. Sed cum fiunt illa continuato quasi quodā fluuio labentium manantiumq; rerum, & ex occulto in promptū, atq; ex prompto in occultū, vsitato itinere transeuntium, naturalia dicuntur. Cum vero admonendis hominibus inusitata mutabilitate ingeruntur, magnalia nominātur. Hic video quid infirmæ cogitationi possit occurrere, cur scilicet ista miracula etiā magicis artibus fiant? Nam & magi Pharaonis similiter serpētes fecerunt, & alia similia. Sed illud amplius est admirandū, quomodo magorum illa potētia quæ serpentes facere potuit, vbi ad muscas minutissimas ventum est, omnino defecit: cyniphes enim musculæ sunt breuissimæ, qua tertia plaga superbus populus Egyptiorum cædebatur. Ibi certe deficientes magi dixerunt, Digitus dei est hic. Vnde intelligi datur, ne ipsos quidem transgressores angelos & aëreas potestates, in imam istam caliginem, tāquam in sui generis carcerem, ab illius sublimis æthereæ puritatis habitatione detrusas, per quas magicæ artes possūt quicquid possunt, valere aliquid nisi data desuper potestate. Datur autem vel ad fallendos fallaces, sicut in Egyptios, & in ipsos etiam magos data est, vt in eorum spirituum seductione viderentur admirandi, à quibus fiebant à dei veritate damnandi: vel ad admonendos fideles, ne tale aliquid facere pro magno desyderent, propter quod etiam nobis scripturæ authoritate sunt prodita: vel ad exercendam, probandam manifestandamq; iustorum patiētiam. Neque

Sola varietas facit miraculū. Ca. VI.

E

Miracula magica. Cap. VII.

Exod. 7.

2. sen. dis. 7. c. quorum sciētia.

F

enim parua visibiliū miraculorum potētia, Iob cuncta quæ habebat amisit, & filios & ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum seruire hanc visibilium rerum materiā, sed deo potius à quo hæc potestas datur, quantum in sublimi & spiritali sede incommutabilis iudicat. Nam & dānatis iniquis etiā in metallo seruiunt aquæ & ignis & terra, vt faciant inde quod volūt, sed quantū sinitur: nec sanè creatores illi mali angeli dicēdi sunt, quia per illos magi resistentes famulo dei, ranas & serpentes fecerūt. Non enī ipsi eas creauerunt. Omniū quippe rerum quæ corporaliter visibiliterq; nascuntur, occulta quædā semina in istis corporeis mundi huius elemētis latent. Alia sunt enī hæc iā conspicua oculis nostris ex fructib⁹ & aīantibus, alia vero illa occulta istorum seminum semina. Vnde iubente creatore produxit aqua prima natatilia & volatilia. Terra autē prima sui gñis germina, & prima sui generis animalia. Neq; enī tūc huiuscemodi fœtus ita producti sunt, vt in eis quæ producta sunt, vis illa consumpta sit: sed plerunque desunt congruæ temperamentorum occasiones, quibus erumpant & species suas peragāt. Ecce enim breuissimus

Iob. 2.

Sol⁹ de⁹ creat etiā illa q̄ magicis artibus trāsformant. Caput VIII.

2. sen. dis. 7. ca. nec sanè.

surculus

G furculus femen eft,nam conuenienter mandatus ter-
ræ arborem facit. Huius autē furculi fubtilius femen
aliquod eiufdem generis granum eft,& hucvfq; nobis
vifibile. Iam vero huius etiam grani femen, quamuis
oculis videre nequeamus, ratione tamen conijcere
poffum⁹:quia nifi talis aliqua vis effet in iftis elemē-
tis, non plerunq; nafcerentur ex terra quæ ibi femi-
nata nō effent: nec animalia tā multa nulla marium
fœminarumq; commixtione præcedente, fiue in ter-
ra,fiue in aqua:quę tamen crefcūt & coëundo alia pa
riunt,cum illa nullis coëuntibus parētibus orta fint.
Et certe apes femina filiorū non coëundo concipiūt,
2.fen.di.7 ca. nec fane. fed tanq̄ fparfa per terras ore colligunt. Inuifibilium
enim feminum creator, ipfe creator eft omniū rerū:
quoniam quęcunq; nafcēdo ad oculos noftros exeūt,
ex occultis feminibus accipiunt progrediēdi primor
dia,& incrementa debitæ magnitudinis diftinctio-
nesq; formarum,ab originalibus tanq̄ regulis fumūt.
Sicut ergo nec parētes dicimus creatores hominū,
nec agricolas creatores frugum, quāuis eorū extrin
fecus adhibitis motibus ifta creanda dei virtus inte-
rius operetur: Ita nō folum malos,fed nec bonos an-
gelos phas eft putare creatores, fi pro fubtilitate fui
fenfus & corporis,femina rerum iftarū nobis occul-
tiora nouerunt, & ea per cōgruas temperationes ele
H mentorum latenter fpargunt,atq; ita gignendarū re-
rum,& accelerandorum incrementorum prębent oc-
cafiones. Sed nec boni hæc nifi quantum deus iubet,
nec mali hęc iniufte faciūt,nifi quantū iufte ipfe per-
mittit. Nam iniqui malitia voluntatem habēt iniu-
ftam,poteftatem autem nō nifi iufte accipiūt,fiue ad
pœnam fuam,fiue ad aliorum,vel pœnam malorum,
vel laudem bonorum. Itaq; Apoftolus Paulus difcer
nens interius deum creantem atq; formantē,ab ope-
ribus creaturæ quæ admouentur extrinfecus,& de a-
1.Cor.3. gricultura fimilitudinem affumens ait: Ego planta-
2.fen.di.7 cap.ficut ergo. ui, Apollo rigauit,fed deus incremētum dedit. Sicut
ergo in ipfa vita noftram mentē iuftificando forma-
re non poteft nifi deus, prædicare autem Euāgelium
extrinfecus & homines poffunt, non folū boni per ve
ritatem,fed etiam mali per occafionem: ita creatio-
nem rerum vifibiliū deus interius operatur, exterio-
res autem operationes fiue bonorum fiue malorum,
vel angelorum vel hominum,fiue etiam quorumcūq;
animalium,fecundum imperium fuum, & à fe imper-
titas diftributiones poteftatum & appetitiones cō-
moditatum, ita rerum naturæ adhibet in qua creat
Exod.7. &.8. omnia, quemadmodum terræ agriculturam. Qua-
I propter, ita non poffum dicere angelos malos ma-
gicis artibus euocatos, creatores fuiffe ranarum atq;
ferpentium, ficut non poffum dicere homines malos
creatores effe fegetis, quam per eorū operam video
exortam. Sicut nec Iacob creator colorum in peco-
ribus fuit, quia bibentibus in conceptu matribus va-
riatas virgas quas intuerētur appofuit. Sed nec ipfę
pecudes creatrices fuerūt varietatis prolis fuę, quia
inhæferat animæ illarum difcolor phantafia ex con-
tuitu variarum virgarum per oculos impreffa: quæ
non potuit nifi corpus quod fic affecto fpiritu anima-
batur ex compaffione cōmixtionis afficere, vnde te-
neris fœtuum primordijs colore tenus afpergeretur.
Vt enim fic ex femetipfis afficiantur, vel anima ex
corpore vel corpus ex anima, congruentiæ rationis
id faciunt, quę incommutabiliter viuunt in ipfa fum-
ma dei fapientia: quam nulla fpatia locorum capiūt,
& cum ipfa fit incommutabilis, nihil eorum quę com
mutabiliter funt deferit, quia nihil eorū nifi per ipfā
creatum eft. Vt enim de pecoribus non virgę fed pe
cora nafcerentur, fecit hoc incommutabilis & inuifi-
bilis ratio fapiētiæ dei, per quem creata funt omnia.
Vt autem de varietate virgarum, pecorum conce-
ptorum color aliquid duceret, fecit hoc anima gra-
uidę pecudis per oculos affectis forinfecus, & interius K
fecum pro fuo modulo formandi regulam trahens,
quam de intima potentia fui creatoris accepit. Sed
quanta fit vis animæ ad afficiendam atq; mutandam
materiam corporalem, cum tamen creatrix corporis
dici non poffit: quia omnis caufa mutabilis fenfibilif-
q; fubftantiæ, omnifq; modus & numerus & pondus
eius vnde efficitur vt fit, & natura ita vel ita fit, ab in-
telligibili & incommutabili vita, quę fuper omnia eft,
exiftit, & peruenit vfque ad extrema atque terrena:
multus fermo eft, neq; nunc neceffarius. Verum pro-
pterea factum Iacob de pecoribus commemorandū
arbitratus fum, vt intelligeretur fi homo qui virgas
illas fic pofuit, dici non poteft creator colorum in
agnis & hædis: nec ipfæ matrum animæ, quæ conce-
ptam per oculos corporis phantafiam varietatis, fe-
minibus carne conceptis, quantum natura paffa eft,
afperferunt: multo minus dici poffe ranarum ferpen-
tiumque creatores angelos malos, per quos magi
Pharaonis tunc illa fecerunt. Aliud eft enim Caufa ori
ex intimo ac fummo caufarum cardine condere atq; ginalis
adminiftrare creaturam, quod qui facit, folus crea- oim à deo
tor eft deus. Aliud autem pro diftributis ab illo viri- Cap. IX.
bus & facultatibus aliquam operationem forinfecus
admouere, vt tunc vel tunc, fic vel fic exeat quod crea-
tur. Ifta quippe originaliter ac primordialiter in qua L
dam textura elementorum cuncta iam creata fūt, fed
acceptis opportunitatib⁹ prodeūt. Nā ficut matres
grauidę funt fœtibus, fic ipfe mund⁹ grauidus eft cau
fis nafcentium: quæ in illo non creantur, nifi ab illa fū
ma effentia, vbi nec oritur, nec moritur aliquid, nec in
cipit effe, nec definit. Adhibere autem forinfecus ac-
cidentes caufas, quæ tametfi non funt naturales, ta-
men fecundum naturam adhibentur, vt ea quæ fecre-
to naturæ finu abdita continentur, erumpant & foris
creentur quodammodo explicando menfuras & nu-
meros, & pondera fua quę i occulto acceperūt ab illo,
qui omnia in menfura & numero & pōdere difpofuit,
non folum mali angeli, fed etiam mali homines pof-
funt, ficut exemplo agriculturæ, fupra docui. Sed ne
de animalibus quafi diuerfa ratio moueat, quòd ha-
bent fpūm vitæ cum fenfu appetendi quę fecundum na
turam funt vitandiq; contraria: etiam hoc eft videre,
quàm multi homines nouerunt, ex quibus herbis, aut
carnibus, aut quarūcunq; rerum quibuflibet fuccis aut
humoribus, vel ita pofitis, vel ita obrutis, vel ita con-
tritis, vel ita commixtis, quę animalia nafci foleant,
quorum fe quis tā demens audeat dicere creatorem?
Quid ergo mirū fi quemadmodum poteft noffe quili M
bet nequiffimus homo, vnde illi vel illi vermes mufcę
q; nafcātur: ita mali angeli pro fubtilitate fui fenfus in
occultioribus elementorum feminibus norunt, vnde
ranę ferpentesq; nafcant, & hęc per certas & notas tē
perationum opportunitates occultis motibus adhi-
benda faciunt creari, non creant: fed illa homines quę
folēt ab hominibus fieri, non mirantur. Quod fi quif-
quam celeritates incrementorum forte miraf, q̄ illa
animantia tam cito facta funt: attendat, quēadmodū
& ifta pro modulo facultatis humanæ ab hominibus
procurent. Vnde enim fit vt eadē corpora citius ver
mefcant æftate q̄ hyeme, citius in calidiorib⁹ quàm in
frigidioribus locis? Sed hęc ab hominibus tanto dif- 2.fen.di.7
ficilius adhibenf, quanto defunt fenfuū fubtilitates, & cap.ficut
corporum mobilitates i membris terrenis & pigris. ergo.
Vnde qualibufcūq; angelis vicinas caufas ab elemen
tis contrahere, quanto facilius eft, tāto mirabiliores
in huiufmodi operibus eorum exiftūt celeritates: fed
nō eft creator, nifi qui principaliter ifta format. Nec
quifquam hoc poteft nifi ille penes quē primitus funt 2.fen.di.7
omnium quę funt menfurę, numeri, & pondera: & ipfe cap.illud.
eft vnus creator deus, ex cuius ineffabili potētatu fit
etiam vt quod poffent hi angeli fi permitterenf, ideo
non poffunt

A non possint, quia non permittitur. Neque enim occur
rit alia ratio, cur non potuerint facere minutissimas
muscas qui ranas serpentesq; fecerunt, nisi quia ma-
ior aderat dominatio prohibẽdi per spiritũsanctum,
Exod.8. quod etiam ipsi magi confessi sunt dicentes, Digitus
dei est hic. Quid autem possint per naturam, nec pos-
sint per prohibitionem, & quid per ipsius naturæ suæ
conditionem facere non sinantur, homini explorare
difficile est, imò vero impossibile, nisi per illud donũ
1.Cor.12. dei, quod Apostolus commemorat dicens, Alij diju-
dicatio spirituum. Nouimus enim hominẽ posse am-
bulare, & nequaquam hoc posse si nõ permittatur: vo-
lare autem non posse etiam si permittatur. Sic & illi
angeli quędam possunt facere si permittantur ab an-
gelis potentioribus ex imperio dei: quædam vero nõ
possunt, etiam si ab eis permittantur: quia ille nõ per
mittit, à quo illis est talis naturæ modus, qui etiam p
angelos suos & illa plerũq; non permittit, quę conces-
sit vt possint. Exceptis igitur illis, quæ vsitatissimo
transcursu temporum in rerum naturæ ordine corpo
raliter fiunt, sicuti sunt ortus occasusq; syderum, gene
rationes & mortes animalium, seminum & germinũ
innumerabiles diuersitates, nebulæ & nubes, niues &
pluuię, fulgura & tonitrua, fulmina & grandines, ven
B ti & ignes, frigus & ęstus, & oĩa talia, Exceptis etiam
illis quę in eodem ordine rara sunt, sicut defectus lu-
minum, & species inusitatę syderum, & mõstra, & ter-
ręmotus, & similia. Exceptis ergo istis omnibus, quo
rum quidem prima & summa causa non est nisi volun
Psal.148. tas dei, Vnde & in psalmo, cum quędam huius gene-
ris essent commemorata: Ignis, grando, nix, glacies,
spiritus tempestatis, ne quis ea vel fortuitu, vel cau-
sis tantummodo corporalibus, vel etiam spiritalib9,
tamen præter voluntatem dei existentibus agi crede
ret, continuo subiecit, quæ faciunt verbum eius.
Quot mo- Sed his, vt dicere cœperam, exceptis, alia sunt illa,
dis crea- quę quamuis ex eadem materia corporali, ad aliquid
tura assu- tamen diuinitus annunciandum nostris sensibus ad-
mitur ad mouentur, quæ proprie miracula & signa dicunt̃, nec
significã- in omnibus quæ nobis à domino deo annunciantur,
dum. Ca- ipsius dei persona suscipitur. Cum autem suscipitur,
put. X. aliquando in angelo demonstratur, aliquando in ea
specie, quæ non est quod angelus, quamuis per ange-
lum disposita ministretur. Rursus cum in ea specie su
scipitur, quæ non est quod angelus, aliqñ iam erat ip-
sum corpus, & ad hoc demonstrandum in aliquã mu-
tationem assumitur: aliquando ad hoc exoritur, & re
peracta rursus absumitur: sicut etiam cum homines
annunciant, aliquando ex sua persona verba dei loquũ
C tur, sicuti cum præmittitur, Dixit dominus: aut, hæc
dicit dominus: aut tale aliquid: aliquãdo aũt nihil ta-
le præmittentes, ipsam dei personam in se suscipiunt,
Psal.31. sicuti est, Intellectum tibi dabo, & cõstituam te in via
hac qua ingredieris. Sic nõ solũ in dictis, verũetiam
in factis, dei persona significanda imponitur Prophe
† myste- tæ, vt eã gerat in ministerio † prophetię: sicut ei9 per
rio. sonã gerebat qui vestimentũ suũ diuisit in duodecim
partes, & ex eis decem seruo regis Salomonis dedit,
regi futuro Israël: Aliquando etiam res quæ nõ erat
quod Propheta, & erat iam in terrenis rebus in huiuſ
modi significationẽ assumpta est: sicut somnio viso Ia
cob euigilans fecit de lapide, quem dormiẽs habebat
ad caput: Aliquandu ad hoc fit eadem species, vel ali-
quantulum mansura, sicut potuit serpẽs ille ęneus ex-
altatus in eremo, sicut possunt & literæ: vel peracto
Euchari- ministerio transitura, sicut panis ad hoc factus in acci
stia. cipiendo sacramẽto consumitur. Sed quia hæc homi-
nibus nota sunt, quia per homines fiunt, honorem tan
quam religiosa possunt habere, stuporem tanquã mi-
ra non possunt. Itaque illa quæ per angelos fiunt, quo
difficiliora & ignotiora, eo mirabiliora sunt nobis:
illis aũt tanquam suæ actiones notæ atq; faciles. Lo-

quitur ex persona dei angelus homini, dicens, Ego D
sum deus Abraham, & de9 Isaac, & deus Iacob: cum Exod.3.
scriptura prædixisset, Visus est ei angelus domini,
Loquitur & homo ex persona domini, dicens, Audi
populus meus, & loquar Israël, & testificabor tibi: Psal.80.
deus deus tuus ego sum, Assumpta est virga ad signi- Exod.7.
ficationem, & in serpẽtem angelica facultate mutata
est. Quæ facultas cum desit homini, assumptus est
tamen & ab homine lapis ad talem aliquam significa- Gen.28.
cationem. Inter factum angeli & factum hominis plu
rimum distat: illud & mirandũ & intelligendum est,
hoc autem tantummodo intelligendum. Quod ex
vtroque intelligitur, fortassis vnum est: at illa ex qui-
bus intelligitur, diuersa sunt, tanquã si nomen domini
& auro & atramento scribatur. Illud est preciosius, il-
lud vilius: quod tamen in vtroq; significatur idipsum
est. Et quamuis idem significauerit, ex virga Moysi
serpens, quod lapis Iacob, melius tamen aliquid lapis
Iacob quàm serpentes magorum. Nam sicut vnctio
lapidis Christum in carne, in qua vnctus est oleo exul
tationis prę participib9 suis: ita virga Moysi conuer
sa in serpentem, ipsum Christum factum obediẽtem
vsq; ad mortẽ crucis. Vnde ait, Sicut exaltauit Moy Ioan.3.
ses serpentem in deserto, sic oportet exaltari filiũ ho-
minis, vt omnis qui credit in ipso, non pereat, sed ha- E
beat vitam æternam. Sicut intuentes illum serpentẽ
exaltatum in eremo, serpentum morsibus non peri-
bant. Vetus enĩ homo noster cõfixus est cruci cum il
lo, vt euacuaret̃ corpus peccati. Per serpentem enim
intelligitur mors, quæ facta est à serpente in paradi-
so, modo locutionis per efficientem id quod efficitur Synecdo
demonstrante. Ergo virga in serpentem, Christus in che.
mortem: & serpens rursus in virgam, Christus in re-
surrectionem totus cũ corpore suo quod est ecclesia,
quod in fine temporis erit, quem serpẽtis cauda signi
ficat quam Moyses tenuit vt rediret in virgam. Ser-
pentes aũt magorum tanquam mortui sæculi, nisi cre
dẽtes in Christũ tanq̃ deuorati in corp9 eius intraue
rint, resurgere in illo nõ poterũt. Lapis ergo Iacob,
vt dixi, melius aliquid significauit quàm serpẽtes ma
gorum: at enim factum magorum multo mirabilius.
Verum hæc non ita præiudicant rebus intelligẽdis,
tanq̃ si hominis nomen scribatur auro, & dei atramẽ-
to. Illas etiam nubes & ignes quomodo fecerint vel
assumpserint angeli ad significandum quod annun-
ciabãt, etiam si dominus vel spiritussanctus illis cor-
poralibus formis ostẽdebatur, quis nouit hominum?
sicut infantes non nouerunt quod in altari ponitur, & Euchari-
peracta pietatis celebratione consumitur, vnde vel stia.
quomodo conficiatur, vnde in vsum religionis assu- F
matur. Et si nunq̃ discant experimẽto vel suo vel alio
rum, & nunq̃ illam speciem rerum videant, nisi inter ce
lebrationes sacramentorum cum offertur & datur,
dicaturq; illis authoritate grauissima, cuius corp9 &
sanguis sit, nihil aliud credẽt, nisi omnino in illa specie
dominum oculis apparuisse mortalium, & de latere
tali percusso, liquorem illum omnino fluxisse. Mihi
autem omnino vtile est, vt meminerim virium mea-
rum fratresq; meos admoneam, vt & ipsi meminerint
suarum, ne vltra quàm tutum est humana pgrediatur
infirmitas. Quemadmodum enim hęc faciant ange
li, vel potius deus quemadmodum hęc faciat per an-
gelos suos, & quantum fieri velit etiam per ange-
los malos, siue sinendo, siue cogendo, ex occulta se-
de altissimi imperij sui, nec oculorum acie pęnetra-
re, nec fiducia rationis enucleare, nec prouectu † mẽ- † pfectu,
tis comprehendere valeo, vt tam certus hinc loquar
ad oĩa quę requiri de his reb9 possunt, quàm si essẽ an
gelus, aut Propheta, aut Apostol9. Cogitationes enĩ Sap.9.
mortalium timidæ & incertæ prouidentiæ nostræ,
Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam,
& deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogi-
tantem.

G tantem. Et difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, inuenimus cum labore: quæ in cœlis sunt autem, quis inuestigabit? Sed quia sequitur & dicit: Sensum autem tuũ quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum sanctũ tuum de altissimis: quę in cœlis sunt quidem, nõ inuestigamus, quo rerum genere & corpora angelica secundum ꝓpriam dignitatem, & eorum quædã corporalis actio continetur: secundum spiritum tamen dei missum nobis de altissimis, & impartitam eius gratiam mentibus nostris audeo fiducialiter dicere, nec deum patrem, nec verbum eius, nec spiritum eius, quod deus vnus est, per id quod est, atq; idipsum est, vllo modo esse mutabilem, ac per hoc multo minus esse visibilẽ: quoniam sunt quædam quanuis mutabilia, non tamẽ visibilia, sicut nostræ cogitationes, & memoriæ, & voluntates, & omnis incorporea creatura. Visibile autem quicquam non est, quod non sit mutabile.

2. sen. dist. 8. ca. cæterum.

Essentia dei nunq̃ per se apparuit. Cap. XI.

Quapropter substãtia, vel si melius dicitur essentia dei, vbi pro modulo nostro ex quantulacunq; particula intelligimus patrem & filium & spiritumsanctum, quandoquidem nullo modo mutabilis est, nullo modo potest ipsa per semetipsã esse visibilis. Proinde illa omnia quę patribus visa sunt, cum deus illis secundum suam dispensationem temporibꝰ congruã H præsentaretur, per creaturam facta esse manifestum est. Et si nos latet quomodo ea ministris angelis fecerit, per angelos tamen esse facta, non ex nostro sensu dicimus, ne cuiq̃ videamur plus sapere, quãm oportet sapere, sed sapiamus ad temperantiam, sicut deus nobis partitus est mensurã fidei, sed credimus, propter quod & loquimur. Extat enim aothoritas diuinarũ scripturarum, vnde mens nostra deuiare non debet, nec relicto solidamento diuini eloquij, per suspitionũ suarum abrupta præcipitari, vbi nec sensus corporis regit, nec perspicua ratio veritatis elucet. Apertissime quippe scriptum est in epistola ad Hebræos, cum dispensatio noui testamenti à dispensatione veteris testamenti secundum congruentiam seculorum ac tẽporum distingueretur, non tantum illa visibilia, sed ipsum etiam sermonem per angelos factum. Sic enĩ dicit: Ad quem autẽ angelorum dixit aliquando, Sede ad dexterã meam, quousq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt ministri spiritꝰ ad ministrationem missi, propter eos qui futuri sunt hæreditatẽ possidere salutis? Hinc ostendit illa omnia non solum per angelos facta, sed etiam I propter nos facta: id est propter populum dei, cui ꝓmittitur hęreditas vitę ętemę. Sicut ad Corinthios etiam scriptum est, Omnia hæc in figura contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostrã, in quos finis seculorũ obuenit. Deinde quia tunc per angelos, nunc autem per filium sermo factus est, consequenter apertéq; demonstrans. Propterea, inquit, abundãtius oportet attendere nos ea quæ audiuimꝰ, ne forte defluamꝰ: si enĩ qui per angelos dictꝰ est, sermo factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus tantam negligentes salutem? Et quasi quæreres quam salutem, vt ostenderet se de nouo testamẽto iam dicere, id est sermone qui nõ per angelos, sed per dominum factus est. Quæ cum initium accepisset, inquit, vt enarraretur per dominũ, ab ijs qui audierunt in nos cõfirmata est, contestante deo signis & portẽtis, & varijs virtutibꝰ, & spũssancti diuisionibꝰ secundũ suam voluntatẽ. Sed ait aliquis, cur ergo scriptũ est, Dixit dñs ad Moysen: & nõ potius, Dixit angelꝰ ad Moysen? Quia cum verba iudicis præco pronunciat, non scribitur in gestis, Ille præco dixit, sed ille iudex: sic etiam loquẽte Propheta sancto, etsi dicamus, Propheta dixit, nihil aliud q̃ dñm dixisse intelligi volumus. Et si dicamus, dominus dixit, Prophetam nõ subtrahimus, sed quis per K eum dixerit admonemus. Et illa quidẽ scriptura sæpe aperit angelum esse dñm, quo loquente identidem dicitur, dominus dixit, sicut iam demonstrauimus. Sed propter eos, qui cum scriptura illic angelum nominat, ipsum per seipsum filium dei volunt intelligi, quia propter annunciationem paternæ ac suæ voluntatis à Propheta dictus est angelus: propterea volui ex hac epistola manifestius testimonium dare, vbi non dictum est, per angelum, sed per angelos. Nam & Stephanus in actibus Apostolorum eo more narrat hæc, quo etiam in libris veteribꝰ conscripta sunt. Viri fratres & patres audite, inquit, deus glorię apparuit Abrahę patri nostro, cum esset in Mesopotamia. Ne quis autem arbitraretur tunc deum gloriæ per id quod in seipso est, cuiusquam oculis apparuisse mortalium, in consequẽtibus dicit, quòd Moysi angelus apparuerit. Fugit, inquit, Moyses i verbo isto, & factus est inquilinus in terra Madian, vbi genuit filios duos. Et completis illic annis. xl. apparuit illi in deserto montis Sina angelus domini in flãma ignis in rubo, Moyses autẽ vidẽs, mirabatur visum. Qui cum accederet considerare, facta est vox domini dicens: Ego sum deus patrum tuorũ, deus Abraham, & deus Isaac, & deꝰ Iacob. Tremefactus autẽ Moyses, non audebat cõsiderare. Dixitq; illi dominus, Solue L calciamentum pedum tuorum &c̃. Hic certe & angelum & dominum dicit, eundemq; deum Abraham, & deum Isaac, & deum Iacob, sicut i Genesi scriptũ est. An forte quisquam dicturus est, quòd Moysi per angelum apparuit dominꝰ, Abrahæ vero per seipsum? At hoc à Stephano non quæramus, ipsum librum vnde Stephanus ista narrauit, interrogemus. Nunquid enim quia scriptum est, Et dixit dominus deus ad Abrahã. Et paulo post, Et visus est dominus deꝰ Abrahæ, propterea ista non per angelos facta sunt, cum alio loco similiter dicat, Visus est autem ei deꝰ ad ilicem Mambræ, sedenti ad ostium tabernaculi sui meridie. Et tamen consequenter adiungit, Respiciens autem oculis suis vidit, & ecce tres viri stabant propter eũ, de quibus iam diximus. Quomodo enĩ poterunt isti, qui vel à verbis ad intellectum nolunt assurgere, vel facile se ab intellecto in verba precipitant, quomodo poterunt explicare visum esse deũ in viris tribus, nisi eos, sicut etiam cõsequentia docent, angelos fuisse fateantur? An quia nõ dictum est, Angelus ei locutꝰ est vel apparuit, propterea dicere audebunt, Moysi quidem illam visionem ac vocem per M angelum factam, quia ita scriptum est, Abrahæ autẽ quia commemoratio angeli nõ est facta, per substantiam suam deũ apparuisse atq; sonuisse. Quid quod nec apud Abraham de angelo tacitum est? Nam ita legitur, cũ immolãdus filius eius præciperetur, Et factum est post hæc verba, tentauit deus Abraham, & dixit ad eum, Abraham Abraham. Et ille dixit, Ecce ego. Et dixit ei, Accipe filium tuum dilectum, quẽ diligis Isaac, & vade i terram excelsam, & offer eũ ibi holocaustũ super vnũ montiũ quem tibi dixero. Certe hic deus, nõ angelus cõmemoratꝰ est. Paulo post vero ita se habet scptura, Extendẽs aũt Abrahã manum suã, sumpsit gladium, volens occidere filiũ suũ. Et vocauit eũ angelus dñi de cœlo, & dixit ei, Abraham Abraham. Et dixit, Ecce ego. Et dixit, Ne inijcias manũ tuam super puerũ, neq; facias ei quicquã. Quid ad hoc respõdetur? an dicturi sunt deũ iussisse vt occideretur Isaac, & angelũ prohibuisse? Porrò ipsum patrẽ aduersum dei præceptũ, qui iusserat vt occideret, obtẽperasse angelo vt parceret? Ridẽdus & abijciẽdꝰ hic sensus est. Sed neq; huic tam crasso & abiecto vllum locum scriptura esse permittit, continuo subiungens, Nunc enim cognoui quia times deum tu, & non pepercisti filio tuo dilecto propter me.

Hebræ. 1. — 1. Cor. 10. — Hebræ. 2. — Acto. 7. — Exod. 2. — Exod. 3. — Geñ. 12. — Geñ. 17. — Geñ. 18. — Geñ. 22.

Quid

A Quid est propter me, nisi propter eum qui occidi
iusserat? Idem igitur deus Abrahæ qui angelus, an
potius per angelum deus? Accipe sequētia. Certe iā
hic angelus manifestissime expressus est, attende ta-
men quid cōtexatur: Respiciēs Abraham oculis suis
vidit, & ecce aries vnus tenebatur in arbore sabech
cornibus, & abijt Abraham, & accepit arietem, & ob-
tulit eum holocaustum pro Isaac filio suo. Et cogno-
minauit Abraham nomē loci illius: Dominus vidit,
vt dicant hodie quòd in monte dominus visus est: si-
cut pauloante quod dixit deus per angelum, Nunc
enim cognoui quia times deum: non quia tunc deus
cognouisse intelligendus est, sed egisse, vt per deum
ipse Abrahā cognosceret quātas haberet vires cor-
dis ad obediendum deo vsq; ad immolationem vnici
filij: illo modo locutionis quo significatur per efficiē-
tem id quod efficitur, sicut dicitur frigus pigrum, qd
pigros facit: vt ideo cognouisse diceret, quia ipsum
Abraham cognoscere fecerat, quem poterat latere fi-
dei suæ firmitas, nisi tali experimēto probaretur. Ita
& hic cognominauit Abrahā nomen loci illius, Do-
minus vidit, id est quod videri se fecit. Nam cōtinuo
B secutus ait: Vt dicant hodie quòd in mōte dominus
visus est. Ecce idem angelus, dominus dicitur: quare
nisi quia per angelum dominus? Iam vero in eo quod
sequitur, pphetice omnino loquitur angelus, & prors-
sus aperit quod per angelum deus loquatur. Et voca-
Geñ.22. uit, inquit, angelus domini Abraham iterum de cœ-
lo, dicens: Per me iuraui dicit dominus, pro eo quòd
fecisti hoc verbum, & non pepercisti filio tuo dilecto
propter me &c. Hæc certe verba vt dicat ille per quē
loquitur dominus, Hæc dicit dominus, etiam Pro-
phetæ solent habere. An filius dei de patre ait, Dicit
dominus, & ipse est ille angelus patris? Quid ergo
de illis tribus viris, nónne respiciunt quomodo vr-
geantur, qui visi sunt Abrahæ, cum prædictum esset,
visus est ei dominus: An quia viri dicti sunt, non erāt
Dani.8. angeli? Danielem legant dicentē: Ecce vir Gabriel.
&.9. Sed quid vltra differimus ora eorum euidentissimo
atq; grauissimo alio documento oppilare, vbi nō an-
gelus singulariter, nec viri pluraliter, sed omnino an-
geli dicuntur: per quos sermo non quilibet factus, sed
lex ipsa data manifestissime ostenditur, quam certe
nullus fidelium dubitat deum dedisse Moysi ad sub-
iugandum populum Israel, sed tamē per angelos da-
Act.7. tam. Ita Stephanus loquitur: Dura ceruice, inquit, &
C non circuncisi corde & auribus, vos semp spirituisan-
cto restitistis, sicut & patres vestri. Quem Prophe-
tarum nō persecuti sunt patres vestri? Et occiderūt
eos, qui prænunciabant de aduentu iusti, cuius nunc
vos proditores & interfectores fuistis, qui accepi-
stis legē in edictis angelorū, nec custodistis. Quid
hoc euidentius, quid tanta authoritate robustius? In
edictis quidem angelorū lex illi populo data est, sed
domini Iesu christi per eam disponebatur & prænun-
ciabatur aduentus. Et ipse tanquam verbum dei mi-
ro & ineffabili modo erat in angelis, in quorum edi-
Ioan.5. ctis lex ipsa dabatur. Vnde dicit in Euāgelio: Si cre-
deretis Moysi, crederetis & mihi, de me enī ille scri-
psit. Per angelos ergo tunc dominus loquebatur, per
angelos filius dei, mediator dei & hominum futurus
ex semine Abrahę suum disponebat aduentum, vt in-
ueniret à quibus reciperetur confitentes reos, quos
lex non impleta fecerat trāsgressores. Vnde & Apo-
Gal.3. stolus ad Galatas dicit: Quid ergo lex? Transgres-
sionis gratia posita est, donec veniret semen cui
promissum est, disposita per angelos in manu me-
diatoris: hoc est disposita per angelos in manu sua.
Non enim natus est per cōditionem, sed per potesta-
tem. Quod autem nō aliquem ex angelis dicit me-
diatorem, sed ipsum dominū Iesum Christū, in quan-
1.Timo.2 tum homo fieri dignatus est, habes alio loco. Vnus,

inquit deus, & vnus mediator dei & hominum, homo D
Christus Iesus. Hinc illud Pascha in interfectione a-
gni: hinc illa omnia quæ de Christo venturo in carne
atque passuro, sed & resurrecturo in lege figurantur,
quæ data est in edictis angelorum, donec veniret se-
mē, disposita per āgelos in manu mediatoris. In qui-
bus angelis erat vtiq; & pater & filius & spiritussan-
ctus: & aliquando pater, aliquando filius, aliquando
spiritussanctus, aliquando sine vlla distinctione perso-
næ deus per illos figurabatur, etsi visibilibus & sensi-
bilibus formis apparens, per creaturam tamen suam,
non per substantiam suam, cui videndæ corda mun-
dantur per hæc omnia quæ oculis videntur, & auri-
bus audiuntur. Sed iam satis, quātum existimo, pro
captu nostro disputatum & demonstratum est, quod
in hoc libro susceperamus ostēdere: cōstititq; & pro-
babilitate rationis quantum homo vel potius quan-
tum ego potui, & firmitate authoritatis quantum de
scripturis sanctis diuina eloquia patuerunt, quòd an-
tiquis patribus nostris ante incarnationem Salua-
toris, cum deus apparere dicebatur, voces illę ac spe-
cies corporales per angelos factæ sunt: siue ipsis lo-
quentibus vel agentibus aliquid ex persona dei, sicut E
etiam Prophetas solere ostendimus: siue assumenti-
bus ex creatura quod ipsi nō essent, vbi deus figurate
demonstraretur hominibus. Quod genus significa-
tionum nec Prophetas omisisse multis exemplis do-
cet scriptura. Superest igitur iam vt videamus cum
& nato per virginem domino, & corporali specie si-
cut columba descendente spiritusancto, visisq; igneis
linguis, sonitu facto de cœlo die Pētecostes post as-
censionem domini, non ipsum dei verbum per sub-
stantiam suam, qua patri æquale atque coæternum
est, nec spiritus patris & filij per suam substantiam,
qua & ipse vtrisque æqualis atque coæternus est, sed
vtiq; per creaturam, quæ illis modis formari & exi-
stere potuit corporeis atque mortalibus sensibus ap-
paruerit, quid inter illas demōstrationes & has pro-
prietates filij dei & spiritussancti, quāuis per creatu-
ram visibilem factas intersit, quod alio volumine cō-
modius ordiemur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER QVARTVS.

F

SCIENTIAM terrestrium Scire
cœlestiumq; rerū magni æsti- deū fœli-
mare solet genus humanum, in citas est.
quo profecto meliores sunt qui
huic scientiæ præponunt nosse
semetipsos: laudabiliórque est
animus, cui nota est vel infir-
mitas sua, quàm qui ea non re-
specta, vias syderum scrutatur etiam cogniturus, aut
qui iam cognitas tenet, ignorans ipse qua via ingre-
diatur ad salutem ac firmitatem suam. Qui vero
iam euigilauit in deum, spiritussancti calore excita-
tus, atque in eius amore coram se viluit, ad eúmque
intrare volens nec valens, eòque sibi lucente attendit
in se, inuenitq; se, suámque ægritudinem illius mun-
ditiæ contemperari non posse cognouit, flere dulce
habet, eúmq; deprecari, vt etiam atq; etiam miserea-
tur, donec exuat totam miseriam, & precari cum fi-
ducia, iam accepto gratuito pignore salutis, per eius
vnicum Saluatorem hominis & illuminatorem: huc
ita agentem & dolentem, scientia non inflat, quia
charitas ædificat: præposuit enim scientiam scien-
tiæ, pręposuit scire infirmitatem suam magis quàm
scire mundi mœnia, fundamenta terrarum, & fasti-
gia cœlorum: & hanc apponendo scientiam, appo-
suit dolorem. Dolorem peregrinationis suæ ex de- Eccl'ẽ.1.
siderio

G siderio patriæ suæ,& conditoris eius beati dei sui. In
hoc genere hominum, in familia Christi tui domine
deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de
pane tuo respondere hominibus, qui nõ esuriunt & si-
tiunt iustitiam, sed satiati sunt & abundant. Satiauit
autem illos phantasma eorum, nõ veritas tua, quam
repellendo resiliunt, & in suam vanitatem cadunt.
Ego certe sentio quàm multa figmẽta pariat cor hu-
manum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum?
Sed hoc oro deum cordis mei, vt nihil ex eis figmen-
tis pro solido vero eructem in has literas, sed inde ve
niat in eas quicquid per me venire potuerit, vnde mi
hi, quamuis proiecto à facie oculorũ suorum, & de lon
ginquo redire conanti, per viam quam strauit huma
nitati diuinitas vnigeniti sui, aura veritatis eius a-
spergit. Quã intm̃ licet mutabilis haurio, inq̃tũ i ea
nihil mutabile video, nec locis & tẽporib⁹ sicut cor-
pora, nec solis tpib⁹ & quasi locis, sicut spirituũ n forũ
cogitationes: nec solis tẽporib⁹, & nulla vel imagine
locorum, sicut quædam nostrarum mentium ratioci
nationes. Omnino eni dei essentia, qua est, nihil mu-
tabile habet, nec in æternitate, nec in veritate, nec in
voluntate: quia æterna ibi est veritas, & æterna cha-
H ritas: & vera ibi est charitas, vera æternitas: & chara
Per agni- ibi est æternitas, & chara veritas. Sed quoniam
tionẽ iur- exulauimus ab incõmutabili gaudio, nec tamen in-
nitatis de præcisi atque abrupti sumus, vt non etiam in istis
nostrę pfi- mutabilibus & temporalibus æternitatem, verita-
cimur. tem, beatitudinem quæreremus: nec mori enim, nec
Caput. I. falli, nec perturbari volumus: missa sunt nobis diui-
nitus visa cõgrua peregrinationi nostræ, quibus ad-
moneremur, non hic esse quod quærimus, sed illuc ad
† als, ab ipsa † esse redeũdum, vnde nisi penderemus, hic ea nõ
ista. quæreremus. Ac primum nobis persuadendum fuit,
quantum nos diligeret deus, ne desperatione non au-
deremus erigi in eum. Quales autem dilexerit, ostẽ
di oportebat, ne tanquam de meritis nostris super-
bientes, magis ab eo resiliremus, & in nostra fortitu
dine magis deficeremus: ac per hoc egit nobiscum,
vt per eius fortitudinem potius proficeremus, atque
ita in infirmitate humilitatis, perficeretur virt⁹ cha-
Psal. 67. ritatis. Hoc significat in Psalmo, vbi ait: Pluuiam
voluntariam segregans deus hæreditati tuæ, & infir
mata est, tu vero perfecisti eam. Pluuiam quippe vo-
luntariam non nisi gratiam vult intelligi, non meri-
tis redditam, sed gratis datam, vnde & gratia nomi
natur. Dedit enim eam, non quia digni eramus, sed
I quia voluit. Hoc cognoscentes, non fidentes in nobis
erim⁹, & hoc est infirmari. Ipse vero perficit nos, qui
2. Cor. 12. etiã Paulo Apostolo dixit: Sufficit tibi gratia mea:
nam virtus in infirmitate perficitur. Persuadendum
ergo erat homini quãtum nos dilexerit deus, & qua-
les dilexerit. Quantum, ne desperaremus: quales, ne
superbiremus. Hunc locum Apostolus pernecessariũ
Roma. 5. sic explicat, Commendat autem, inquit, suam chari-
tatem de⁹ in nobis, quoniam cum adhuc peccatores
essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo ma-
gis iustificati nunc in sanguine ipsi⁹, salui erimus ab
ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, recõci-
liati sum⁹ deo per mortem filij eius: multo magis re-
conciliati salui erimus in vita ipsius. Item aliu loco,
Roma. 8. Quid ergo, inquit, dicemus ad hęc? Si deus pro no-
bis, quis cõtra nos, qui proprio filio nõ pepercit, sed
pro nobis omnib⁹ tradidit illum? Quomodo nõ &
cum illo nobis omnia donauit? Quod autẽ factum
nobis annũciatur, hoc futurum ostendebatur & anti-
quis iustis, vt per eandem fidẽ etiam ipsi humiliati
infirmarentur, & infirmati perficerentur. Quia igi
tur vnum verbum dei est, per quod facta sunt oĩa, qđ
est incõmutabilis veritas, vbi principaliter atq; incõ
mutabiliter sunt oĩa simul, non solum quę nũc sunt in
hac vniuersa creatura, verũetiam quæ fuerunt, & quę
futura sunt. Vbi autem nec fuerunt, nec futura sunt, K
sed tantummodo sunt, & omnia vita sunt, & oĩa vnũ
sunt, & magis vnum est, & vna vita est. Sic enim oĩa
per ipsum facta sunt, vt quicquid factũ est in his, in il-
lo vita sit, & facta nõ sit: quia in principio non factum
est verbum, sed erat verbum apud deum, & deus erat
verbum, & omnia per ipsum facta sunt: nec per ipsum
oĩa facta essent, nisi ipsum esset ante omnia, factumq;
non esset. In ijs autẽ quæ per ipsum facta sunt, etiam
corpus quod vita non est, per ipsum non fieret, nisi in
illo antequam fieret vita esset. Quod enim factũ est,
iam in illo vita erat, & non qualiscunque vita: nam &
anima vita est corporis, sed & hæc facta est, quia mu
tabilis est: & per quid facta est, nisi per dei verbũ in-
commutabile? Omnia enim per ipsum facta sunt, &
sine ipso factum est nihil: quod ergo factũ est, iam in
illo vita erat, & non qualiscunq; vita, sed vita erat lux
hominum, lux vtiq; rationalium mentium, per quas
homines à pecoribus differũt, & ideo sunt homines.
Non ergo lux corporea, quæ lux est carnium, siue de
cœlo fulgeat, siue terrenis ignib⁹ accendatur: nec hu
manarum tantũ carnium, sed etiam beluarum, & vsq;
ad minutissimos quosque vermiculos. Omnia enim
hæc vident istam lucem: at illa vita lux hominũ erat, L
nec longe posita ab vnoquoq; nostrum. In illa enim Act. 17.
viuimus & mouemur & sumus. Sed lux in tenebris lu Ioan. 1.
cet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Tene- Quomõ
bræ autem sunt stultæ mentes hominum, praua cupi reddimur
ditate atque infidelitate cæcatę. Has vt curaret atq; habiles p-
sanaret verbum, per quod facta sunt oĩa, caro factũ cipiendæ
est, & habitauit in nobis. Illuminatio quippe nostra veritati.
participatio verbi dei est, illius scilicet vitæ quæ lux Cap. II.
est hominũ. Huic autem participationi prorsus inha
biles & minus idonei eramus, propter immunditiam
peccatorum. Mũdandi ergo eramus. Porrò iniquo-
rum & superborum vna mũdatio est sanguis iusti, &
humilitas dei: vt ad contemplandum deum quod na
tura non sumus, per eum mundaremur, factum quod
natura sumus, & quod peccato nõ sumus. Deus enim
natura non sumus, homines natura sumus, iusti pec-
cato non sumus. Deus itaque factus homo iustus, in-
tercessit deo pro homine peccatore. Non enim con-
gruit peccator iusto, sed cõgruit homini homo. Ad-
iungens ergo nobis similitudinem humanitatis suæ,
abstulit similitudinem iniquitatis nostræ. Et factus
particeps mortalitatis nostræ, fecit nos participes
diuinitatis suæ. Merito quippe mors peccatoris ve-
niens ex damnationis necessitate, soluta est per mor M
tem iusti venientem ex misericordię voluntate, dum
simplum eius congruit duplo nostro. Hæc enim con
gruentia, siue conuenientia, vel concinentia, vel con-
sonantia, vel si quid commodi⁹ dicitur, quod est vnũ
ad duo, in omni compaginatione, vel si melius dica-
tur coaptatione creaturæ, valet plurimum. Hanc enĩ
coaptationem, sicut mihi nũc occurrit dicere volui,
quam Gręci ἁρμονίαν vocant. Neque nunc locus est
vt ostendam quantum valeat consonantia simpli ad
duplum, quæ maxima in nobis reperitur, vt sit nobis
insita naturaliter: à quo vtique nisi ab eo qui nos crea
uit, vt nec imperiti possint eam non sentire, siue ipsi
cantantes, siue alius audientes: per hanc quippe vo-
ces acutiores grauioresque concordant, ita vt quis-
quis ab ea dissonuerit, non scientiam, cuius expertes
sunt plurimi, sed ipsum sensum auditus nostri vehe-
menter offendat. Sed hoc vt demõstretur, longo ser-
mone opus est: ipsis autem auribus exhibere potest
ab eo qui nouit in regulari monochordo. Verũ Dupli ad
quod instat in præsentia quantum donat deus, edis- simplũ cõ
serendum est, quemadmodum simplum domini & sal cent⁹ alle
uatoris nostri Iesu Christi, duplo nostro congruat & gorice.
quodammodo cõcinat ad salutem. Nos certe, quod Cap. III.
nemo Christian⁹ ambigit, & anima & corpore mor-
tui

A tui sumus, anima propter peccatū, corpore propter
pœnam peccati, ac per hoc & corpore propter pec-
catum. Vtriq; autem rei nostræ, id est, & animæ &
corpori, medicina & resurrectione opus erat, vt in
melius renouaretur, quod erat in deterius commu-
tatum. Mors autē animæ impietas est, & mors cor-
poris corruptibilitas, per quam fit & animę à corpo-
re abscessus. Sicut enim anima deo deserēte, sic cor-
pus anima deserente, moritur: vnde illa fit insipiens,
hoc exanime. Resuscitatur enim anima per pœniten
tiam, & in corpore adhuc mortali renouatio vitæ in-
Roma. 4 choatur à fide, qua creditur in eum qui iustificat im-
pium, bonisq; moribus augetur & roboratur de die in
diem, cum magis magisq; renouatur interior homo.
2. Cor. 4. Corpus vero tāquam homo exterior, quanto est hęc
vita diuturnior, tanto magis magisq; corrumpitur,
vel ætate, vel morbo, vel varijs afflictionibus, donec
veniat ad vltimam afflictionem quæ ab hominibus
mors vocatur. Eius autem resurrectio differtur in
finem: cum & ipsa iustificatio nostra perficietur ines-
1. Ioan. 3. fabiliter. Tūc enim similes ei erimus, quoniam vide-
Sap. 9. bimus eum sicuti est. Nunc vero quādiu corpus quod
Iob. 7. corrumpitur aggrauat animam, & vita humana su-
Psal. 142 per terram tota tentatio est, non iustificabitur in cō
B spectu tuo omnis viuens, in cōparatione iustitiæ qua
æquabimur angelis, & gloriæ quæ reuelabitur in no
bis. De morte autem animæ à morte corporis di-
stinguenda, quid plura documenta commemorem,
cum dominus in vna sententia Euangelica vtranque
mortem cuiuis facile discernēdam posuerit, vbi ait:
Matth. 8 Sine mortuos sepelire mortuos suos. Sepeliendum
quippe corpus mortuum erat, sepultores autem eius
per infidelitatis impietatem in anima mortuos in-
Ephe. 5. telligi voluit, quales excitantur cum dicitur: Surge
q dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chri-
stus. Detestatur autem quandam mortem Aposto-
1. Tim. 5. lus, dicens de vidua: Quæ autem in delitijs agit, vi-
uens mortua est. Anima igitur iam pia quæ fuit im-
pia, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuixis-
se atque viuere. Corpus autem non tantum moritu-
rum propter animæ abscessum qui futurus est, sed p-
pter infirmitatem tantum carnis & sanguinis, quo-
dam loco in scripturis etiam mortuum dicitur, loquē
Roma. 8. te Apostolo, Corpus quidem, inquit, mortuū est pro-
pter peccatum, spiritus autem vita est propter iusti-
tiam: hæc vita ex fide facta est, quoniam iustus ex fi-
de viuit. Sed quid sequitur? Si autem spiritus eius,
C qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui
suscitauit Christum Iesum à mortuis, viuificabit &
mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum
eius in vobis. Huic ergo duplæ morti nostræ salua-
tor impendit simplam suam: & ad faciendam vtranq;
resuscitationem nostram, in sacramento & exemplo
prępos uit & proposuit vnam suam. Neque enim fuit
peccator aut impius, vt ei tanquam spiritu mortuo
in interiore homine renouari opus esset, & tanquam
resipiscendo ad vitam iustitiæ reuocari: sed indutus
carne mortali, ea sola moriens, sola resurgens, ea so-
la nobis ad vtrunque concinuit, cum in ea fieret inte-
rioris hominis sacramentum, exterioris exemplum.
Interioris enim hominis nostri sacramento data est
illa vox, pertinens ad mortem animæ nostræ signi-
Psal. 21. ficandam, non solum in Psalmo, verumetiam in cru-
Mat. 27. ce, Deus meus deus meus, vt quid me dereliquisti?
Romā. 6. Cui voci congruit Apostolus dicens: Scientes quia
vetus homo noster simul crucifixus est cum illo, vt
euacuetur corpus peccati, vt vltra nō seruiamus pec-
cato. Crucifixio quippe interioris hominis pœniten
tiæ dolores intelliguntur, & continentiæ quidam sa-
lubris cruciatus, per quam mortem mors impietatis
perimitur, in qua nos nō dereliquit deus. Et ideo per
talem crucem euacuatur corpus peccati, vt iam non

exhibeamus membra nostra arma iniquitatis pecca D
to: quia & interior homo si vtique renouatur de die in
diem, profecto vetus est antequam renouetur. Intus
nanq; agitur, quod idem Apostolus dicit: Exuite vos Ephe. 4.
veterem hominem, & induite nouum. Quod ita con
sequenter exponit. Quapropter deponentes mēda-
cium, loquimini veritatem. Vbi autem deponitur
mendacium, nisi intus, vt inhabitet in monte sancto
dei, qui loquitur veritatem in corde suo? Resurrectio
vero corporis domini ad sacramētum interioris re-
surrectionis nostrę pertinere ostenditur, vbi postquā
resurrexit, ait mulieri, Noli me tangere, nondū enim Ioan. 20.
ascendi ad patrem meum. Cui mysterio cōgruit Apo
stolus, dicens, Si autem consurrexistis cum Christo, Collo. 3.
quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est ad dexte-
ram dei sedens, quæ sursum sunt sapite. Hoc est enim
Christum non tangere, nisi cum ascenderit ad patrē,
non de Christo sapere carnaliter. Iam vero ad exem-
plum mortis exterioris hominis nostri dominicę car
nis mors pertinet, quia per talē passionem maxime
hortatus est seruos suos, vt non timeant eos qui cor-
pus occidunt, animam autem non possunt occidere.
Propter quod dicit Apostolus, Vt suppleam quę de- Collo. 1.
sunt pressurarum Christi in carne mea. Et ad exem-
plum resurrectionis exterioris hominis nostri per- E
tinere inuenitur resurrectio corporis domini, qui ad
discipulos ait Palpate & videte, quia spiritus carnem Luc. 24.
& ossa non habet, sicut me videtis habere. Et vnus ex
discipulis etiam cicatrices eius contrectans, excla-
mauit dicens, Dominus meus & deus meus. Et cum Ioan. 20.
illius carnis tota integritas appareret, demonstra-
tum est in ea quod suos exhortans dixerat, Capillus Mat. 10.
capitis vestri non peribit. Vnde enim primo, Noli
me tangere, nondum enim ascēdi ad patrem meum:
& vnde antequam ascendat ad patrem, à discipulis
tangitur, nisi quia illic insinuabatur interioris homi-
nis sacramētum, hic præbebatur exterioris exem-
plum? An forte quisquam ita est absurdus atque auer-
sus à vero, vt audeat dicere à viris eum tactum ante-
quam ascenderet, à mulieribus autem cum ascendis-
set? Propter hoc exemplum futuræ nostræ resurre-
ctionis in corpore, quod præcessit in domino, dicit
Apostolus: Initium Christus, deinde qui sunt Chri- 1. Cor. 15.
sti. De corporis enim resurrectione illo loco ageba-
tur, propter quam etiam dicit: Transfigurauit corpus Phil. 3.
humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ.
Vna ergo mors nostri saluatoris, duabus mortibus
nostris saluti fuit. Et vna eius resurrectio, duas nobis F
resurrectiones præstitit, cum corpus eius in vtraque
re, id est, & in morte & in resurrectione, & sacramēto
interioris hominis nostri, & exēplo exterioris me-
dicinali quadam conuenientia ministratum est.

Hęc autem ratio simpli ad duplum oritur quidem Ratio du
à ternario numero. Vnum quippe ad duo, tria sunt. pli ad sim
Sed hoc totū quod dixi, ad senarium peruenit. Vnū plū p ali-
enim & duo & tria, sex fiunt. Qui numerus propter- os nume-
ea perfectus dicitur, quia partibus suis completur. ros. Cap.
Habet enim illa tres sextam, tertiam, dimidiā. Nec IIII.
vlla pars alia quę dici possit quota sit, inuenitur ī eo. Genī. 1.
Sexta ergo eius vnū est, tertia duo, dimidia tria. Vnū
aūt & duo & tria cōsummāt eundē senariū. Cuius per-
fectionē nobis sancta scriptura cōmendat, in eo maxīe
q deus sex diebus perfecit opera sua, & sexto die factus
est homo ad imaginē dei. Et sexta ętate gn̄is hūani,
filius dei venit & factus est filius hoīs, vt nos reformaret
ad imaginē dei. Ea quippe nūc ętas agitur, siue milleni
anni singulis distribuantur ætatibus, siue in diuinis līis
memorabiles atq; insignes quasi articulos tēporū ve
stigemus, vt prima ętas inueniatur ab Adā vsq; ad Noe,
inde secūda vsq; ad Abrahā. Et deinceps sicut Mat- Matth. 1.
thęus Euāgelista distinxit ab Abrahā vsq; ad Dauid,
à Dauid vsq; ad transmigrationē in Babyloniā, atq;
inde

G inde vsq; ad virginis partum. Quę tres ætates con-
iunctæ illis duabus, quinq; faciunt. Proinde sextā in-
choauit natiuitas domini, quæ nūc agitur vsq; ad oc-
cultum temporis finem. Hūc senarium numerū quā-
dam temporis gerere figuram, etiam in illa ratione
tripertitæ distributionis agnoscimus, qua vnum tē-
pus computamus ante legem, alterum sub lege, ter-
tium sub gratia. In quo tempore sacramentum reno-
uationis accepimus: vt in fine temporis etiam resur-
rectione carnis, omni ex parte renouati, ab vniuersa,
non solum animæ, verumetiam corporis infirmita-
Luc.13. te sanemur. Vnde intelligitur illa mulier in typo ec-
clesię à domino sanata & erecta, quam curuauerat in-
firmitas alligante Satana. De talibus enim occultis
Psal.56. hostibus plangit illa vox Psalmi: Curuauerunt ani-
mam meam. Hęc autem mulier decem & octo annos
habebat in infirmitate, quod est ter seni. Menses au-
tem annorum decem & octo inueniuntur in numero
solidi quadrati senarij, quod est sexies seni, & hoc se-
Luc.13. xies. Iuxta quippe est in eodem Euāgelij loco, arbor
quoq; illa ficulnea, cuius miseram sterilitatem etiam
tertius annus arguebat. Sed ita pro illa intercessum
est, vt dimitteretur illo anno, vt si fructum ferret, be-
H ne: sin aliter, excideretur. Nam & tres anni ad candē
tripartitam distributionem pertinent, & mēses triū
annorum quadratum senarium faciunt, quod est se-
xies seni. Annus etiam vnus si duodecim menses in-
tegri considerentur, quos triceni dies complent, talē
quippe mensem veteres obseruauerunt, quem circui-
tus lonaris ostēdit, senario numero pollet. Quod enim
valent sex in primo ordine numerorū, qui constat ex
vnis, vt perueniatur ad decem: hoc valent sexaginta
in secūdo ordine, qui constat ex denis vt perueniatur
ad cētum. Sexagenarius ergo numerus dierū, sexta
pars anni est. Proinde per senariō primi versus mul-
tiplicantur, tanq; senarius secūdi versus, & fiūt sexies
sexageni trecenti & sexaginta dies, qui sunt integri
duodecim menses. Sed quoniam sicut mēsem circui-
tus lunæ ostendit hominibus, sic annus circuitu solis
animaduersus est, restāt autē quinq; dies & quadrās
diei, vt sol impleat cursum suum annumq; concludat:
quatuor enim quadrantes faciunt vnum diem, quem
necesse est intercalari excurso quadriennio quod bi-
sextū vocant, ne temporum ordo turbetur: etiā ipsos
dies quinq; & quadrantē si consideremus, senarius nu
merus in eis plurimum valet. Primum, quia sicut fie
ri solet vt à parte totum computetur, non sunt iā dies
I quinq;, sed potius sex, vt quadrans ille accipiatur pro
die. Deinde quia in ipsis quinq; diebus sexta pars mē
sis est: ipse autem quadrans sex horas habet. Totus
enim dies, id est, cum sua nocte viginti quatuor horæ
sunt, quarum pars quarta, quæ est quadrans diei, sex
horę inueniuntur: ita in anni cursu senarius numerus
Anni.46 plurimum valet. Nec immerito in ædificatio-
tēpli ex- ne corporis dominici, in cuius figura templum à Iu-
structi alle dæis destructum triduo se resuscitaturum esse dice-
gorice. bat, numerus ipse senarius pro anno posit⁹ intelligi-
Cap.V. tur. Dixerunt enim, quadraginta & sex annis ædifi-
catū est templum, & quadragies sexies seni, fiunt du-
cēti septuaginta sex. Qui numerus dierum complet
nouem menses & sex dies, qui tanquā decē menses pa
rientibus fœminis imputantur: nō quia omnes ad se-
xtum diem post nonum mensem perueniunt, sed quia
ipsa perfectio corporis domini tot diebus ad partum
perducta comperitur, sicut à maioribus traditū susci
piens ecclesię custodit authoritas. Octauo enim kal.
Aprilis conceptus creditur, quo & passus: ita monu-
mēto nouo, quo sepultus est, vbi nullus erat mortuo-
rum positus, nec ante nec postea, cōgruit vterus vir-
ginis quo cōceptus est, vbi nullus seminatus est mor
talium. Natus autē traditur octauo cal. Ianuarias.
Ab illo ergo die vsq; ad istum computati, ducenti, se-
ptuaginta & sex reperiuntur dies, qui senarium nume K
rum quadragies sexies habent. Quo numero anno-
rum templum ædificatum est, quia eo numero sena-
riorum corpus domini perfectum est, quod mortis
passione destructum, triduo resuscitauit. Dicebat enī Matt.12.
hoc de templo corporis sui, sicut euidentissimo & ro-
bustissimo Euāgelij testimonio declaratur, quo ait:
Sicut fuit Ionas in vētre ceti tribus diebus & tribus
noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus
diebus & tribus noctibus. Ipsum autem triduō Triduī
non totum & plenū fuisse scriptura testis est, sed pri- resurre-
mus dies à parte extrema totus annumerat⁹ est: dies ctionis.
vero tertius à parte prima, & ipse totus: medius au- Cap. VI
tem inter eos, id est secundus dies absolute totus vi-
gintiquatuor horis suis, duodecim nocturnis, & duo-
decim diurnis. Crucifixus est enim primo Iudęorum
vocibus hora tertia, cū esset dies sexta sabbati. Dein
de in ipsa cruce suspensus est hora sexta, & spiritū tra-
didit hora nona. Sepultus est autem cum iam sero fa
ctum esset, sic sese habent verba Euangelij, quod intel
ligitur in fine diei. Vndelibet ergo incipias, etiam si
alia ratio reddi potest, quomodo nō sit contra Euā-
gelium Ioannis, vt hora tertia ligno suspensus intel-
ligatur, totum diem primum non comprehendis. Er L
go à parte extrema totus cōputabitur, sicut tertius
à parte prima. Nox enim vsq; ad diluculum, quo do-
mini resurrectio declarata est, ad tertium diem perti
net: quia deus qui dixit de tenebris lucem clarescere,
vt per gratiam noui testamenti & participationem
resurrectionis Christi audiremus: Fuistis enim ali- Ephe.5.
quando tenebræ, nunc autem lux in domino: insinuat
nobis quodammodo quòd à nocte dies sumat initiū.
Sicut enim primi dies propter futurum hominis la-
psum à luce in noctem, ita isti propter hominis repa-
rationem à tenebris ad lucem computantur. Ab ho-
ra ergo mortis vsq; ad diluculum resurrectionis horę
sunt quadraginta, vt etiam ipsa hora nona connume-
retur. Cui numero cōgruit etiam vita eius super ter-
ram, post resurrectionem in quadraginta diebus. Et
est iste numerus frequentissimus in scripturis ad in-
sinuandum mysterium perfectionis in quadripertito
modo. Habent enim quandam perfectionem decem,
& ea quater multiplicata faciunt quadraginta. A ve-
spere autem sepulturę vsq; ad diluculum resurrectio-
nis triginta sex horę sunt, qui est quadratus senarius.
Refertur autem ad illam rationem simpli ad duplū,
vbi est coaptationis maxima consonantia. Duode-
cim enim ad vigintiquatuor simplo ad duplum con- M
ueniūt, & fiunt triginta sex: nox tota cum die toto &
nocte tota, neq; hoc sine illo sacramento quod supra
memoraui. Non absurde quippe spiritum diei cōpa-
ramus, corpus autem nocti. Dominicū enim corpus
in morte ac resurrectione & spiritus nostri figuram,
& corporis gerebat exemplum. Etiam sic ergo appa
ret illa ratio simpli ad duplum in horis trigintasex,
cū duodecim confertur ad vigintiquatuor. Et horū
quidem numerorū causas cur in scripturis sanctis po
sitæ sint, potest alius aliâs indagare: vel quibus istæ
quas ego reddidi, præponendę sint, vel æque proba-
biles, vel istis etiam probabiliores: frustra tamen eos
esse in scripturis positos, & nullas causas esse mysti-
cas, cur illic isti numeri commemorentur, nemo tam
stultus ineptusq; contēderit. Ego autem quas reddi-
di, vel ex ecclesiæ authoritate à maioribus traditas,
vel ex diuinarum testimonio scripturarum, vel ex ra
tione numerorum similitudinumq; collegi. Contra ra-
tionem nemo sobrius, contra scripturas nemo Chri- Quōo ex
stianus, contra ecclesiam nemo pacificus senserit. multis
Hoc sacramentum, hoc sacrificium, hic sacerdos, colliga-
hic deus, antequā missus veniret, factus ex fœmina, mur in
omnia quæ sacrate atq; mystice patribus nostris per vnum.
angelica miracula apparuerunt, siue quę per ipsos fa Ca. VII
cta sunt,

A

cta sunt, similitudines huius fuerunt, vt omnis creatura factis quodammodo loqueretur vnum futurum in quo esset salus vniuersorum à morte reparandorum. Quia enim ab vno vero deo & summo per impietatis iniquitatem resilientes & dissonantes defluxeramus, & euanueramus in multa, discissi per multa & inhærentes in multis: oportebat nutu & imperio dei miserantis, vt ipsa multa venturum conclamarent vnum, & à multis conclamatus veniret vnus, & multa contestarentur venisse vnum, & à multis exonerati veniremus ad vnum: & multis peccatis in anima mortui, & propter peccatum in carne morituri, amaremus sine peccato mortuum in carne pro nobis vnum: & in resuscitatum credentes, & cum illo per fidem spiritu resurgentes, iustificaremur in vno iusto facti vnum: nec in ipsa carne nos resurrecturos desperaremus, cũ multa mẽbra intueremur præcessisse nos caput vnum, in quo nunc per fidem mũdati, & tũc per speciem redintegrati, per mediatorem deo reconciliati hęreamus vni, fruamur vno, permaneamus vnum.

In Christo omnes vnũ sum⁹. C. VIII. Rom. 8.

Sic ipse filius dei, verbum dei, & idem ipse mediator dei & hominum filius hominis, æqualis patri per diuinitatis vnitatem, & particeps noster per humanitatis susceptionem, patrem interpellans pro nobis, per id quod homo erat, nec tamen

B

tacens quod deus cum patre vnum erat, inter cætera

Ioan. 17.

ita loquitur. Non pro his autem rogo, inquit, tantũ, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, vt mundus credat, quia tu me misisti. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

Vnũ per naturã & charitatẽ. Cap. IX.

Non dixit, ego & ipsi vnum, quamuis per id quod ecclesiæ caput est & corpus eius ecclesia, posset dicere, ego & ipsi non vnum sed vnus, quia caput & corpus vnus est Christus: sed diuinitatem suam consubstantialem patri ostendens, hoc ait: propter quod & alio loco dicit, Ego & pater vnum sumus: in suo genere, hoc est, in eiusdem naturæ consubstantiali parilitate, vult esse suos vnum, sed in ipso: quia in seipsis non possent dissociati abinuicem per diuersas voluptates & cupiditates, & immunditias peccatorum: vnde mundantur per mediatorem, vt sint in illo vnum: non tantum per eandem naturam qua homines ex hominibus mortalibus æquales angelis fiunt: sed etiam per eandem charitatem in eandem beatitudinem conspirantes concordissima voluntate in vnum spiritum quodammodo igne charitatis conflatam. Ad hoc enim valet quod ait, Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus: vt quemadmodum pater & filius, non tantũ æqualitate substantiæ sed etiam voluntate vnum sunt: ita & ij inter quos & deum mediator est filius, non tantum per id quod eiusdem naturæ sunt, sed etiam per eandem dilectionis societatem vnum sint. Deinde idipsum quòd mediator est, per quem reconciliamur deo, sic indicat, Ego, inquit, in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.

Ioan. 10.

C

Ioan. 17.

i. Timo. 2

Ioan. 17.

Per Christum vera purgatio. Cap. X. Gene. 3.

Hæc est vera pax, & cum creatore nostro nobis firma connexio, purgatis & reconciliatis per mediatorem vitæ, sicut maculati & alienati ab eo recesseramus per mediatorem mortis. Sicut enim diabolus superbus hominem superbiẽtem perduxit ad mortem, ita Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit consentientem, sic iste humiliatus surrexit, & erexit credentem. Quia enim non peruenerat diabolus quò ipse perduxerat (mortem quippe spiritus in impietate gestabat, sed mortem carnis non subierat, quia nec indumentum susceperat) magnus homini videbatur princeps in legionibus dæmonum, per quas fallaciarum regnum exercet: sic hominem per elationis typhum, potentiæ quàm iustitiæ cupidiorem, aut per falsam Philosophiam magis inflãs: aut per sacra sacrilega irretiens, in quibus etiam magicæ fallaciæ curiosiores superbioresq; animas deceptas illusasq; præcipitat, subditũ tenens, pollicens etiam purgationem animæ, per eas quas τελετὰς appellant, transfigurando se in angelum lucis per multiformem machinationẽ, in signis & prodigijs mendacij.

D

Miracula dæmonũ. C. XI.

Facile est enim spiritibus nequissimis per aërea corpora facere multa, quæ mirentur animæ terrenis corporibus aggrauatæ, etiam melioris affectus. Si enim corpora ipsa terrena nonnullis artibus & exercitationibus modificata, in spectaculis theatricis tanta miracula hominibus exhibent, vt ij qui nunquã viderunt talia narrata vix credant: quid magnum est diabolo & angelis ei⁹, de corporeis elementis, per aërea corpora facere quæ caro miretur: aut etiam occultis inspirationib⁹ ad illudendos humanos sensus, phãtasmata imaginum machinari, quibus vigilantes dormientésve decipiat, vel furentes exagitet? Sed sicut fieri potest, vt homo vita ac moribus melior, spectet nequissimos homines, vel in fune ambulantes, vel multimodis motibus corporum multa incredibilia facientes, nec vllo modo facere talia concupiscat, nec eos propterea sibi præponendos existimet: sic anima fidelis & pia, non solum si videat, verumetiam si propter fragilitatem carnis exhorreat miracula dæmonum, non ideo tamen aut non se posse talia dolebit, aut ob hoc illos meliores esse iudicabit: cum sint præsertim in societate sanctorum, qui per virtutem dei cui cuncta subiecta sunt, & minime fallacia, & multo maiora fecerunt, siue homines, siue angeli boni.

E

Diabol⁹ mortis, Christus vitæ mediator. Ca. XII.

Nequaquam igitur per sacrilegas similitudines, & impias curiositates, & magicas consecrationes animæ purgantur & reconciliantur deo: quia falsus mediator non traijcit ad superiora, sed potius obsidens intercludit viam per affectus, quos tanto maligniores, quanto superbiores suę societatis inspirat: qui non possunt ad euolandum pennas nutrire virtutum, sed potius ad demergendum pondera exaggerare vitiorum, tanto grauius anima ruitura, quanto sibi videtur euecta sublimius. Proinde sicut magi fecerunt diuinitus moniti, quos ad humilitatem* domini adorandam stella perduxit: ita & nos, non quà venimus, sed per aliam viam in patriam redire debemus, quam rex humilis docuit, & quam rex superbus humili regi aduersarius obsidere non possit. Et nobis enim vt adorem⁹ humilem Christum, cœli enarrauerunt gloriã dei, cum in omnem terram exijt sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Via nobis fuit ad mortem per peccatum in Adam. Per vnum quippe hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatũ mors: & ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes peccauerunt. Huius vię mediator diabolus fuit, persuasor peccati, & præcipitator in mortem. Nam & ipse ad operandam duplam mortem nostram, simplam attulit suam. Per impietatem namq; mortuus est in spiritu, carne vtiq; mortuus non est: nobis autem & impietatem persuasit, & per hãc vt in mortem carnis venire mereremur, effecit. Vnum ergo appetiuimus iniqua suasione, alterum nos secutũ est iusta damnatione: propterea quippe scriptum est, Deus mortem non fecit, quia causa mortis ipse non fuit: sed tamen per eius retributionem iustissima mors irrogata est peccatori. Sicut supplicium iudex irrogat reo, causa tamen supplicij non est iustitia iudicis, sed meritum criminis. Quò ergo nos mediator mortis transmisit, & ipse non venit, id est ad mortem carnis: ibi nobis dominus deus noster medicinam emendationis inseruit, quam ille non meruit, occulta & nimis arcana ordinatione diuinæ altæq; iustitiæ. Vt ergo, sicut per vnum hominẽ mors, ita & per vnum

*al's, humanitatem.

F

G hominem fieret resurrectio mortuorum, quia magis vitabant homines quod euitare non poterant mortẽ carnis, quàm mortem spiritus, id est, magis pœnam quàm meritum pœnæ: nam non peccare aut non curatur, aut parum curatur, nõ mori autem quamuis nõ obtineatur, vehementer satagitur: vitæ mediator ostendens, quàm non sit mors timenda, quæ per humanam conditionem iam euadi non potest, sed potius impietas, quæ per fidem caueri potest, occurrit nobis ad finem quò venimus, sed non quà venimus.

Nos enim ad mortem per peccatũ venimus, ille per iustitiam: & ideo cum sit mors nostra pœna peccati, mors illius facta est hostia pro peccato.

Mors Christi spõtanea Ca.XIII.

Quapropter cum spiritus corpori præponatur, morsq; sit spiritus à deo deseri, mors autem corporis à spiritu deseri: eáque sit pœna in morte corporis, vt spiritus quia volens deseruit deum, deserat corpus inuitus: vt cum spiritus deum deseruerit quia voluit, deserat corpus etiam si noluerit: nec deserat cum voluerit, nisi aliquam sibi vim, qua ipsum corpus perimatur, intulerit: demonstrauit spiritus mediatoris, quàm nulla pœna peccati vsque ad mortem carnis accesserit, quia non eam deseruit inuitus, sed quia voluit, quan-H do voluit, quomodo voluit. Quippe dei verbo ad vnitatem cõmixtus est homo: Hinc ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumẽdi eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me & iterum sumo eam.

Cõmixt⁹. Ioan.10.

Et hoc maxime mirati sunt, sicut Euangelium loquitur, qui præsentes erant, cum post illam vocem, in qua figuram peccati nostri ædidit, continuo tradidit spiritum. Longa enim morte cruciabantur ligno suspensi. Vnde latronibus vt iam morerentur, & de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt. Ille autem quia mortuus inuẽtus est, miraculo fuit. Hoc etiã Pilatum legimus fuisse miratum, cum ab ipso sepeliendum corpus domini peteretur. Ille itaque deceptor qui fuit homini mediator ad mortem, falsoq; se opponit ad vitam nomine purgationis per sacra & sacrificia sacrilega quibus superbi seducũtur, quia nec participationem mortis nostræ habere potuit, nec resurrectionem suę, simplam quidem suam mortem ad duplam nostram potuit afferre: simplam vero resurrectionem in qua & sacramẽtum esset renouationis nostræ, & eius quæ in fine futura est euigilationis exẽplum, non vtiq; potuit. Ille proinde qui spiritu viuus carnem suam mortuam resuscitauit, verus vitæ me-I diator illum spiritu mortuum & mortis mediatorem à spiritibus in se credentiũ foras misit, vt non regnaret intrinsecus, sed forinsecus oppugnaret, nec tamẽ expugnaret. Cui se ipse quoq; tentãdum præbuit, vt ad superandas etiam tentationes eius mediator esset, non solum per adiutorium, verũetiam per exemplum. At ille primitus vbi per omnes aditus ad interiora moliens irrepere, expulsus est, post baptisma in eremo completa omni tentatione illecebrosa, quia viuũ spiritu, spiritu mortuus non inuasit, quoquomodo auidus mortis humanæ cõuertit se ad faciendam mortem, quã potuit: & permissus est in illud quod ex nobis mortale viuus mediator acceperat. Et vbi potuit aliquid facere, ibi ex omni parte deuictus est, & vnde accepit exterius potestatem dominicæ carnis occidendæ, inde interior eius potestas qua nos tenebat occisa est. Factum est enim vt vincula peccatorũ multorum, in multis mortibus per vnius vnam mortem quam peccatũ nullum præcesserat, soluerentur. Quã propterea dominus pro nobis indebitã reddidit, vt nobis debita non noceret. Neq; enim iure cuiusquam potestatis exutus est carne, sed ipse se exuit. Nã qui posset non mori si nollet, proculdubio quia voluit mortuus est: & ideo principatus & potestates exemplauit, fiducialiter triũphans eas in semetipso.

Morte sua quippe vno verissimo sacrificio pro nobis K oblato, quicquid culparũ erat vnde nos principatus & potestates ad luenda supplicia iure detinebãt, purgauit, aboleuit, extinxit, & sua resurrectione in nouã vitam nos prędestinatos vocauit, vocatos iustificauit, iustificatos glorificauit. Ita diabolus hominem quẽ per cõsensionem seductũ, tãquã iure integro possidebat, & ipse nulla corruptione carnis & sanguinis septus, per istam corporis mortalis fragilitatem, nimis egeno & infirmo, tanto superbior, quanto velut ditior & fortior, quasi pannoso & ærumnoso dominabatur, in ipsa morte carnis amisit. Quò enim cadẽtẽ nõ secutus impulit peccatorem, illuc descendentem persecutus cõpulit redemptorem. Sic in mortis cõsortio filius dei nobis fieri dignatus est amicus, quò nõ perueniendo meliorem se nobis atque maiorem putabat inimicus. Dicit enim redẽptor noster: Maiorem dilectionem nemo habet, quàm vt animã suam ponat pro amicis suis. Quocirca etiam ipso domino se credebat diabolus superiorem, inquantũ illi dominus in passionibus cessit, quia & de ipso intellectũ est quod in Psalmo legitur: Minuisti eum paulominus ab angelis: vt ab iniquo velut æquo iure aduersum nos agente, ipse occisus innocens eum iure æquissi- L mo superaret, atq; ita captiuitatem propter peccatũ factã captiuaret: nosq; liberaret à captiuitate propter peccatum iusta, suo proprio sanguine iniuste fuso mortis chirographum delens, & iustificãdos redimens peccatores.

Ioan.15. Psal.8.

Hinc etiam diabolus adhuc suos illudit, quibus se per sua sacra velut purgandis, & potius implicãdis atq; mergendis, falsus mediator opponit, quòd superbis facillime persuadet irridere atque contemnere mortem Christi, à qua ipse quãto est alienior, tanto ab eis creditur sanctior atq; diuinior. Qui tamen apud eum paucissimi remanserunt, agnoscentibus gentibus, & pia humilitate bibentibus precium suum, eiusq; fiducia deserẽtibus hostem suum, & concurrẽtibus ad redẽptorem suũ. Nescit enim diabolus quomodo illo & insidiãte & furente vtatur ad salutem fideliũ suorum excellẽtissima sapientia dei, à fine superiore quod est initium spiritalis creaturę, vsq; ad finem inferiorẽ, quod est mors corporis, pertẽdens fortiter & disponens omnia suauiter. Attingit enim vbiq; propter suam munditiam, & nihil inquinatum in eã incurrit. A morte autem carnis alieno diabolo vnde nimiũ superbus incedit, mors alterius generis præparatur in æterno igne tartari, quo non solũ cum terrenis, sed etiam cum aëreis corporibus ex M cruciari spiritus possunt. Superbi autẽ homines quibus Christus, quia mortuus est, viluit, vbi nos tã magno precio emit, & istã mortem reddunt cũ hominibus cõditioni ærumnosæ naturæ, quæ trahitur à primo peccato, & in illam cum illo præcipitabuntur. Quem propterea Christo præposuerunt, quia eos in istam deiecit, quò per distantem naturam ipse non cecidit, & quò propter eos per ingentem misericordiam ille descendit: & tamen se dæmonibus esse meliores nõ dubitãt credere, eosq; maledictis omnib⁹ insectari detestariq; non cessant, quos certe alienos ab huius mortis passione nouerũt, propter quã Christum contemnunt. Nec se volunt considerare, quàm fieri potuerit, vt in se manens, nec per seipsum ex villa parte mutabile dei verbum, per inferioris tamen naturæ susceptionem aliquid inferius pati posset, quod immundus dæmon, quia terrenum corpus nõ habet, pati non possit. Sed cum sint ipsi dæmonibus meliores, tamen quia carnem portant, mori sic possunt, quemadmodum mori dæmones, qui eã nõ portant, nõ vtique possunt. Et cum de ritibus sacrificiorum suorum multum præsumant, quæ se fallacibus superbisq; spiritibus immolare non sentiunt, aut si iã sentiunt aliquid sibi prodesse arbitrantur perfido-

A rum & inuidorum amicitiam, quorum intentionis nullum negocium est, nisi impeditio redit⁹ nostri: imò intelligunt ne ipsos quidem superbissimos spirit⁹ honoribus sacrificiorum gaudere potuisse, nisi vni vero deo pro quo coli volunt, verum sacrificium deberetur.

Christus perfectissima victima. Cap. XIIII.

Neq; id posse rite offerri, nisi per sacerdotem sanctum & iustum, nec nisi ab eis accipiatur qđ offertur, pro quibus offertur, atq; id sine vitio sit, vt pro vitiosis mundandis possit offerri. Hoc certe omnes cupiunt, qui pro se offerri sacrificium deo volunt. Quis ergo tam iustus & sanctus sacerdos, quàm vnicus filius dei, qui non opus haberet per sacrificium sua purgare peccata, nec originalia, nec ex humana vita quę adduntur? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur, quàm humana caro? Et quid tam aptum huic immolationi, quàm caro mortalis? Et quid tam mundũ pro mundandis vitijs mortalium, quàm sine vlla contagione carnalis concupiscentię, caro nata in vtero & ex vtero virginali? Et quid tam grate offerri & suscipi posset, quàm caro sacrificij nostri, corpus effectũ sacerdotis nostri? Vt quoniã quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, à quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur, idem ipse vnus verusq; mediator, per sacri- B ficium pacis reconcilians nos deo, vnũ cum illo maneret cui offerebat, vnum in se faceret pro quib⁹ offerebat, vnus ipse esset qui offerebat, & quod offerebat.

Purificationes humanę perniciosæ. Ca. XV.

Sunt autem quidam qui se putant ad contemplandum deum, & inhærendum deo virtute propria posse purgari, quos ipsa superbia maxime maculat. Nullum enim vitium est cui magis diuina lege resistitur, & in quod magis accipiat dominandi ius ille superbissimus spiritus: ad ima mediator, ad summa intercluser: nisi occulte insidians alia via deuitetur, aut per populum deficiẽtem, quod interpretatur, Amalech, aperte sæuiens, & ad terram repromissionis repugnando transitum negans, per crucem domini quæ Moysi manib⁹ extensis est præfigurata superetur. Hinc enim purgationem sibi isti virtute propria pollicentur, quia nonnulli eorum potuerunt aciem mentis vltra omnẽ creaturam transmittere, & lucem incommutabilis veritatis quantulacunq; ex parte contingere, quod Christianos multos ex fide interim sola viuentes, nondum potuisse derident. Sed quid prodest superbienti, & ob hoc erubescenti lignũ conscendere, de longinquo prospicere patriam transmarinã? Aut quid obest humili de tanto interuallo non C eam videre, in illo ligno ad eam venienti, quo dedignatur ille portari?

Vaticinia mundi. C. XVI.

Hi etiam resurrectionẽ carnis nos credere reprehendunt, sibiq; potius etiam de his rebus credi volũt. Quasi vero quia præcellsam incommutabilemq; substãtiam, per illa quæ facta sunt intelligere potuerunt, propterea de conuersione rerum mutabilium, aut de contexto seculorum ordine consulendi sint. Nunquid enim quia verissime disputant, & documentis certissimis persuadent, æternis rationibus omnia temporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere, vel ex ipsis colligere quæ sint animalium genera, quæ semina singulorum in exordijs, qui modus in incrementis, qui numeri per conceptus, per ortus, per ætates, per occasus, qui motus in appetendis quæ secũdum naturam sunt, fugiendisq; contrarijs? Nónne ista omnia, non per illam incõmutabilem sapientiã, sed per locorum ac temporum Historiã quæsierũt, & ab alijs experta atq; conscripta crediderunt? Quo minus mirandum est, nullo modo eos potuisse prolixiorũ seculorum seriem vestigare, & quandã metam eius excursus, quo tanquã fluuio genus decurrit humanũ, atq; inde conuersionem ad suum cuiq; debitum terminũ. Ista enim nec Historici scribere potuerũt longe futura & à nullo experta atq; narrata. Nec isti Philosophi cæteris meliores in illis summis æternisq; rationibus intel- D lectu talia contemplati sunt: Alioquin non eiusdem generis præterita quæ potuerũt Historice inquirerent, sed potius & futura prænoscerẽt. Quod qui potuerunt, ab eis vates, à nostris Prophetæ appellati sunt.

Futura quot modis præsciantur. C. XVII

Quanquam & Prophetarum nomen non omnino alienum est à literis eorum, sed plurimũ interest vtrum experimento præteritorũ futura conijciantur: Sicut medici multa præuidendo, etiam literis mandauerunt, quæ ipsi experta notauerũt: Sicut denique agricolæ vel etiam nautæ multa prænũciant. Talia enim si ex longis interuallis tẽporum fiant, diuinationes putantur. An vero iam ventura præsenserint, & longe visa venientia nuncient, pro acuto sensu videntiũ, quod cum faciunt aëreæ potestates diuinare creduntur: tãquam si quisquam de mõtis vertice aliquem longe videat venientẽ, & proxime in campo habitantibus ante nũciet: an ab angelis sanctis quibus ea deus per verbũ sapiẽtiamq; suam indicat, vbi & futura & præterita stant, vel quibusdã prænũciẽntur hominibus, vel ab eis audita rursus ad alios homines transmittãtur: an ipsorũ hominũ quorundam mentes intantum euehantur spiritusancto, vt nõ per angelos, sed per seipsas futurorũ instantes causas, in ipsa summa rerum arce conspiciant.

Hãc ostenẽm videtur nõ absoluisse. Deest enĩ incertum est aut silẽ qdpiã, nisi mutes verbi modum pręsenserunt &c.

Audiunt enim ista & aëreæ potestates, siue angelis ea nunciãtibus, E siue hominibus, & tantum audiunt quantũ opus esse ille iudicat, cui subiecta sunt omnia. Multa etiã prædicuntur instinctu quodam, impulso spiritu nescientium, sicut Caïphas nesciuit quid dixit, sed cum esset Põtifex prophetauit. Ergo de successionibus seculorum, & de resurrectione mortuorum, Philosophos nec illos consulere debemus qui creatoris ęternitatẽ, in quo viuim⁹, mouemur & sumus, quantũ potuerũt intellexerunt. Quia per ea quę facta sunt cognoscentes deum, non sicut deum glorificauerũt, aut gratias egerunt, sed dicentes se esse sapientes stulti facti sunt. Et cum idonei non essent, in æternitatẽ spiritalis incõmutabilisq; naturæ aciem mẽtis tam constanter infigere, vt in ipsa sapientia conditoris atq; rectoris vniuersitatis viderẽt volumina seculorũ, quæ ibi iam essent & semper essent, hic autẽ futura essent, vt non essent: atq; vt ibi viderent cõuersiones in melius, non solum animorũ, sed etiam corporũ humanorum vsq; ad sui modi perfectionẽ: cum ergo ad hęc vidẽda nullo modo essent idonei, ne ad illud quidẽ digni habiti sunt, vt eis ista per sanctos angelos nunciarentur: siue F forinsecus per sensus corporis, siue interiorib⁹ reuelationib⁹ in spiritu expressis: sicut patrib⁹ nostris vera pietate præditis hæc demõstrata sunt: qui ea prædicentes vel de præsentib⁹ signis vel de ꝓximis rebus, ita vt prædixerant, factis fidẽ faciẽtes, authoritatem cui de longe futuris vsq; in seculi finẽ crederetur, habere meruerunt. Potestates autẽ aëreæ superbæ atq; fallaces, etiam si quædã de societate & ciuitate sanctorum, & de vero mediatore à sanctis Prophetis vel angelis audita per suos vates dixisse reperiuntur, id egerunt vt per hæc aliena vera, etiã fideles dei si possent ad sua falsa traducerent. Deus autẽ per nesciẽtes id egit, vt veritas vndiq; resonaret fidelibus in adiutorium, impijs in testimonium.

Per fidẽ euehimur ad incommutabilẽ veritatẽ. Caput XVIII.

Quia igitur ad ęterna capessenda idonei nõ eramus, sordesq; pctõrũ nrõrũ nos prægrauabãt temporalium rerum amore contractæ, & de ꝓpagine mortalitatis tanq̃ naturaliter inolitæ, purgandi eramus. Purgari autẽ vt contemperaremur æternis, non nisi per tẽporalia possemus, qualibet iam contẽperati tenebamur. Sanitas enim à morbo plurimũ distat, sed medici curatio nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem. Inutilia temporalia decipiunt ægrotos, vtilia tẽporalia suscipiunt sanandos, & traijciũt ad æterna sanatos. Mens autem rationalis sicut purgata contẽplationẽ debet

G rebus æternis,sic purganda tēporalibus fidē. Dixit
quidam & illorū qui quondam apud Græcos sapien-
tes habiti sunt, Quantū ad id quod ortū est æternitas
valet,tantum ad fidē veritas. Et profecto est vera sen
tentia. Quod enim nos tēporale dicimus,hoc ille qđ
ortum est appellauit. Ex quo genere etiā nos sumus,
non tātum secundū corpus,sed etiam secundū animi
mutabilitatē. Non enim proprie vocatur æternum,
quod aliqua ex parte mutatur. Inquantū igitur mu-
tabiles sumus,intantū ab æternitate distamus. Pro-
mittitur autē nobis vita æterna per veritatem,à cu-
ius perspicuitate rursus tantum distat fides nostra,
quantū ab æternitate mortalitas. Nunc ergo adhi-
bemus fidem rebus tēporaliter gestis propter nos,
& per ipsam mundamur,vt cum ad speciem veneri-
mus,quemadmodū succedit fidei veritas,ita morta
litati succedat æternitas. Quapropter quoniā fides
nostra fiet veritas,cum ad id quod nobis credētibus
promittitur,peruenerimus:promittitur autē nobis
vita æterna:& dixit veritas,non quę fiet sicut futura
est fides nostra,sed quæ semper est veritas,quia ibi
est æternitas:dixit ergo veritas, Hæc est autem vita
æterna,vt cognoscant te vnū verum deum,& quem
H misisti Iesum Christū:cum fides nostra videndo fiet
veritas,tunc mortalitatē nostram cōmutatā tenebit
æternitas. Quod donec fiat,& vt fiat,quia reb⁹ ortis
accōmodamus quidē fidē credulitatis,sicut in æter-
nis speramus veritatem contēplationis,ne fides mor
talis vitæ dissonaret à veritate æternæ vitæ,ipsa ve-
ritas patri coæterna de terra orta est,cum filius dei
sic venit vt fieret filius hominis,& ipse quidē in se ex-
ciperet fidem nostrā,qua nos perduceret ad veritatē
suam,qui sic suscepit mortalitatē nostrā,vt non amit-
teret æternitatē suam. Quantū enim ad id quod ortū
est æternitas valet,tantū ad fidem veritas. Ita ergo
nos purgari oportebat,vt ille nobis fieret ortus qui
maneret æternus,nec alter nobis esset in fide alter
in veritate. Nec ab eo ꝙ orti sumus,ad ęterna trāsire
possemus,nisi æterno per ortum nostrū nobis socia-
to,ad æternitatē ipsius traijceremur. Nūc itaq; illuc
quodammodo secuta est fides nostra,quò ascendit in
quem credimus,ortus,mortuus,resuscitatus,assum-
ptus. Horum quatuor,duo priora noueramus in no-
bis. Scimus enim homines & oriri & mori: Duo au-
tem reliqua,id est resuscitari & assumi,iuste in nobis
futura speramus,quia in illo facta credidimus. Itaq;
in illo quia & id quod ortum erat transijt ad æternita
I tem,transiturum est & nostrū,cum fides peruenerit
ad veritatem. Iam enim credētibus vt in verbo fidei
manerent,& inde ad veritatē,ac per hoc ad æterni-
Ioan.8. tatem perducti à morte liberarentur,ita loquitur: Si
māseritis in verbo meo,vere discipuli mei eritis. Et
quasi quęrerent,quo fructu secutus ait, Et cognosce-
tis veritatem. Rursus quasi dicerent: Quid prodest
mortalibus veritas? Et veritas,inquit,liberabit vos.
Vnde nisi à morte, à corruptione, à mutabilitate?
Veritas quippe immortalis,incorrupta, incōmuta-
bilis permanet. Vera autē immortalitas,vera incor-
ruptibilitas, vera incōmutabilitas,ipsa est æterni-
Fili⁹ quō tas. Ecce ad quod missus est filius dei,imò vero
fact⁹ mi- ecce quid est missum esse filium dei? Quæcunq; pro-
nor. Cap. pter faciendam fidem qua mundaremur ad contem
XIX. plandam veritatem in rebus ortis ab æternitate pro-
latis,& ad æternitatem relatis temporaliter gesta
sunt,aut testimonia missionis huius fuerunt,aut ipsa
missio filij dei. Sed testimonia quædam venturum
prænunciauerunt,quædam venisse testata sunt. Fa-
ctum quippe creaturam per quem facta est omnis
creatura,omnem creaturā testem habere oportebat.
Nisi enim multis missis prædicaretur vnus,nō mul-
tis dimissis teneretur vnus. Et nisi talia essent testi-
monia quæ paruis magna esse viderētur,non crede-
retur ille ita magnus, vt magnos faceret magnus K
qui ad paruos missus est paruus. Incomparabiliter
enim maiora filij dei facta sunt coelū & terra,& om-
nia quæ in eis sunt,quia omnia per ipsum facta sunt,
quàm signa & portenta quæ in eius testimoniū pro-
ruperunt. Sed tamen homines vt hæc magna per eū
facta parui crederent,illa parua tanquā magna tre-
muerunt. Cum ergo venit plenitudo temporis,misit
deus filium suum factum ex muliere,factum sub le-
ge,vsqueadeo paruū,vt factum,eo itaq; missum quo
factum. Si ergo maior mittit minorē,fatemur & nos
factum minorem,& in tantū minorem inquātum fa-
ctum,& in tantum factum inquantum missum. Misit 1.sen.dist.
enim filium suum factum ex muliere,per quem tamē 16.cap.
quia facta sunt omnia,non solum priusquam factus sed prius
mitteretur,sed priusquam essent omnia,eundē mit- quæ.
tenti confitemur æqualem,quem dicim⁹ missum mi
norem. Quomodo ergo ante istam plenitudinē tem-
poris, qua eum mitti oportebat, priusquam missus
esset videri à patribus potuit,cum eis angelica quæ-
dam visa demonstrarentur,quando nec iam missus,
sicut æqualis est patri videbatur? Vnde enim dicit
Philippo,à quo vtiq; sicut à cæteris,& ab ipsis à qui-
bus crucifixus est in carne videbatur, Tanto tempo- L
re vobiscum sum & nō cognouistis me? Philippe qui Ioan.14.
me videt,videt & patrem:nisi quia videbatur & nō vi
debatur? Videbatur sicut missus factus fuerat,non
videbatur sicut per eum omnia facta erant. Aut vnde
etiam illud dicit: Qui habet mandata mea & seruat
ea,ipse est qui diligit me:& qui diligit me,diligetur
à patre meo,& ego diligā eum & manifestabo ei me-
ipsum:cum esset manifestus ante oculos hominū,nisi
quia carnem,quod verbum in plenitudine temporis
factum erat, suscipiendam nostræ fidei porrigebat:
Ipsum autem verbum per quod omnia facta erant,
purgatæ per fidem menti contēplandum in æterni-
tate seruabat? Si autem secundum hoc missus à Mittens
patre filius dicitur,quia ille pater est,ille fili⁹,nullo & missus
modo impedit vt credamus,æqualem patri esse filiū æquales.
& consubstantialem & coæternum,& tamen à patre Ca.XX.
missum filium. Nō quia ille maior est ille minor,sed
quia ille pater,ille filius: ille genitor,ille genit⁹: Ille
à quo est qui mittitur,ille qui est ab eo qui mittit. Fi-
lius enim à patre est,non pater à filio. Secūdum hoc
iam potest intelligi,non tantum ideo dici missus fili-
us,quia verbum caro factum est,sed ideo missus vt
verbum caro fieret,& per præsentiā corporalem illa
que scripta sunt operaretur:id est vt non tantum ho- M
mo missus intelligatur quod verbum caro factū est,
sed & verbum missum vt homo fieret:quia non secun-
dum imparem potestatem vel substantiā vel aliquid
quod deo patri non sit æquale missus est,sed secundū
id quod filius à patre est,non pater à filio: Verbum
enim patris est filius,quod & sapientia eius dicitur.
Quid ergo mirum si mittitur,non quia inæqualis est
patri,sed quia est manatio quædam claritatis omni-
potentis dei syncera? Ibi autē quod manat,& de quo
manat vnius eiusdemq; substantiæ est. Neq; enim si-
cut aqua de foramine terræ aut lapidis manat,sed si-
cut lux de luce. Nam quod dictum est: Candor est enī
lucis æternæ,quid aliud dictū est,quàm lux est lucis
æternæ? Candor qppe lucis,quid nisi lux est? Et ideo
coæterna luci,de qua lux est. Maluit autē dicere,can
dor lucis,quàm lux lucis,ne obscurior putaretur ista
quæ manat,quàm illa de qua manat. Cum enim au-
ditur candor eius esse ista, facilius est vt per hanc lu-
cere illa,quàm hæc minus lucere credatur. Sed quia
cauendum non erat ne minor lux illa putaretur quæ
istam genuit,hoc enim nullus vnquam hęreticus au-
sus est dicere,nec credendū est aliquē ausurū,illi cogi
tationi occurrit scriptura qua posset videri obscurior
lux ista quæ manat,quàm illa de qua manat. Quam
suspitionem

A suspitionem tulit, cũ ait: Candor est illius, id est, lucis
æternæ, atq; ita ostendit æqualem. Si enim hæc mi-
nor est, obscuritas illius est, non candor illius. Si au-
tem maior est, non ex ea manat: Non enim vinceret
de qua genita est. Quia ergo ex illa manat, non est
maior quàm illa. Quia vero non obscuritas illius sed
candor illius est, nõ est minor, equalis est ergo. Neq;
hoc mouere debet, quia dicta est manatio quædã cla-
ritatis omnipotentis dei syncera: tãquam ipsa non sit
omnipotens, sed omnipotentis manatio. Mox enim
Sap.7. de illa dicitur: Et cum sit vna, omnia potest. Quis est
autem omnipotens, nisi qui omnia potest? Ab illo
itaq; mittitur, à quo emanat. Sic enim expetitur ab
1.sen.di.15 illo, qui amabat eam & desiderabat eam. Emitte, in-
cap.ad qd quit, illam de sanctis coelis tuis, & mitte illam à sede
magnitudinis tuę vt mecum sit, & mecum laboret, id
1.sen.di.15 est doceat me laborare ne laborem. Labores enim
cap.ecce ei⁹, virtutes sũt [de quib⁹ iã dictũ est.] Sed aliter mit-
distincti. tit̃ vt sit cũ hoĩe, aliter missa est vt ipsa sit hõ. In aĩas
enĩ sctã s se trãsfert, atq; amicos dei & Probetas cõ-
stituit, sicut etiã implet sanctos angelos, & omnia ta-
libus ministerijs congrua per eos operatur. Cum au-
tem venit plenitudo temporis, missa est, non vt im-
B pleret angelos, nec vt esset angelus, nisi inquãtũ con-
silium patris annunciabat, quod & ipsius erat. Nec vt
esset cum hominibus, aut in hominibus: Hoc enim &
antea in patribus & Prophetis: sed vt ipsum verbum
caro fieret, id est homo fieret: in quo futuro reuelato
sacramento, etiam eorum sapiẽtium atq; sanctorum
salus esset, qui priusquam ipse de virgine nasceretur,
de mulieribus nati sunt, & in quo facto atq; prædica-
to salus sit omnium credentium, sperantium, diligen
tium. Hoc enim magnum pietatis est sacramentum,
quod manifestatũ est in carne, iustificatum est in spi-
ritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus,
3.sen.di.1. creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Ab
ca.diligẽ- illo ergo mittitur dei verbum, cuius est verbum. Ab
ter. illo mittitur de quo natum est. Mittit qui genuit, mit
1.sen.di.15 titur quod genitũ est. Et tunc vnicuiq; mittitur, cum
cap.ad qd à quoquã cognoscitur atq; percipitur quantũ cogno-
sci & percipi potest pro captu, vel proficientis in deũ,
vel perfectæ in deo animæ rationalis. Non ergo eo
ipso quo de patre natus est, missus dicitur filius: Sed
vel eo q; apparuit huic mundo verbum caro factum:
Vnde dicit, Exiui à patre & veni in hunc mundum:
Vel eo q; ex tempore cuiusq; mente percipitur, sicut
C dictum est, Mitte illam vt mecum sit, & mecum labo-
ret. Quod ergo natum est ab æterno, æternum est:
Candor est enim lucis æternæ. Quod autem mitti-
tur ex tẽpore, à quoquã cognoscitur. Sed cum in car-
ne manifestatus est filius dei, in hunc mundũ missus
est in plenitudine temporis, factus ex foemina. Quia
enim in sapientia dei nõ poterat mundus cognosce-
re per sapientiam deum, quoniam lux lucet in tene-
bris, & tenebræ eam non comprehenderunt, placuit
deo per stultitiam prædicationis saluos facere cre-
dentes, vt verbum caro fieret & habitaret in nobis.
1.sen.di.15 Cum autem ex tempore cuiusque profectus mente
cap. præ- percipitur, mitti quidem dicitur sed non in hunc mun
terea. dum. Neque enim sensibiliter apparet, id est corpo-
reis sensibus præsto est. Quia & nos secundum quod
mente aliquid æternum quantum possumus capi-
mus, non in hoc mundo sumus. Et omnium iustorum
spiritus, etiam adhuc in hac carne viuentium, inquã-
tum diuina sapiunt, non sunt in hoc mundo. Sed pa-
ter cum ex tempore à quoquã cognoscitur, non dici-
tur missus: Non enim habet de quo missus sit, aut ex
Eccli.24 quo procedat. Sapientia quippe dicit: Ego ex ore al
tissimi prodiui. Et de spiritusancto dicitur, à patre
3.sen.di.1. põcedit, pater vero à nullo. Sicut ergo pater genuit,
cap.dili- filius genitus est, ita pater misit, filius missus est. Sed
genter. quemadmodum qui genuit & qui genitus est, ita &

qui misit & qui missus est vnum sunt, quia pater & fi- D
lius vnum sunt: Ita etiam spiritussanctus vnum cum Ioan.10.
eis est, quia hæc tria vnum sunt. Sicut enim natum 1.sẽ.di.18.
esse est filio à patre esse, ita mitti est filio, cognosci q; cap. donũ
ab illo sit. Et sicut spiritui sancto donum dei esse est à vero.
patre procedere, ita mitti est cognosci q; ab illo pro-
cedat. Nec possumus dicere q; spiritussanctus et à fi
lio non procedat: Neque enim frustra idem spiritus
& patris & filij spiritus dicitur. Nec video quid aliud
significare voluerit, cum sufflans in faciem discipu-
lorum, ait, Accipite spiritumsanctum. Neque enim Ioan.20.
flatus ille corporeus, cum sensu corporaliter tangen-
di procedens ex corpore, substãtia spiritussancti fuit,
sed demonstratio per congruam significationem,
non tantum à patre, sed & à filio procedere spiritum-
sanctum. Quis enim dementissimus dixerit, alium
fuisse spiritum quem sufflans dedit, & alium quem
post ascensionem suam misit? Vnus enim spiritus,
est spiritus dei, spiritus patris & filij, spiritussanctus
qui operatur omnia in omnibus. Sed quod bis datus
est, dispensatio certe significationis fuit, de qua suo
loco quantum dominus dederit disseremus. Quod
ergo ait dominus, Quem ego mittam vobis à patre: Ioan.15.
ostendit spiritũ & patris & filij: quia etiam cum di- E
xisset, quem mittet pater: addidit, in nomine meo: nõ
tamen dixit, quem mittet pater à me: quemadmo-
dum dixit, quem ego mittam vobis à patre: videlicet
ostendens quod totius diuinitatis, vel si melius dici-
tur, deitatis, principium pater est. Qui ergo à patre
procedit & filio, ad eum refertur à quo natus est fi-
lius. Et quod dicit Euangelista, Spiritus nondum Ioan.7.
erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus: quo
modo intelligitur, nisi quia certa illa spiritussancti
datio vel missio post clarificationem Christi futura
erat qualis nunquam antea fuerat. Neque enim an-
tea nulla erat, sed talis non fuerat. Si enim antea spi-
ritussanctus non dabatur quo impleti Prophetæ locu
ti sunt, cum aperte scriptura dicat, & multis locis o-
stendat spiritusancto eos locutos fuisse: cum & de Io-
anne Baptista dictum sit, Spiritusancto replebitur
iam inde ab vtero matris suæ: & spiritusancto reple-
tus Zacharias inuenitur pater eius, vt de illo talia
diceret: & spiritusãcto Maria, vt talia de domino quẽ
gestabat vtero prædicaret: spiritusancto Symeon &
Anna, vt magnitudinem Christi paruuli agnosce-
rent: quomodo ergo spiritus nõdum erat datus, quia
Iesus nondum erat clarificatus, nisi quia illa datio, F
vel donatio, vel missio spiritussãcti, habitura erat quã
dam proprietatem suam in ipso aduentu, qualis an-
tea nunquam fuit? Nusquam enim legimus, linguis
quas non nouerant homines locutos, veniente in se
spiritusancto, sicut tunc factum est, cum oporteret ei⁹
aduentum signis sensibilibus demonstrari, vt osten-
deretur totum orbem terrarum atque omnes gentes
in linguis varijs constitutas, credituras in Christum
per donum spiritussancti, vt impleretur quod in Psal
mo canitur, Non sunt loquelæ neque sermones, quo- Psal.18.
rum non audiantur voces eorum: In omnem terram
exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eo-
rum. Verbo itaque dei ad vnitatem personæ copula
tus, & quodammodo commixtus est homo, cum ve- Commix
niente plenitudine temporis missus est in hunc mun- tus.
dum, factus ex foemina filius dei, vt esset & filius ho-
minis propter filios hominum. Hanc personam an- De sẽsibi-
gelica natura figurare antea potuit vt prenunciaret, li demon-
non expropriare vt ipsa esset. De sensibili stratione,
autem demonstratione spiritussancti, siue per colum- sancti spi-
bæ speciem, siue per linguas igneas, cum eius substã- tus, & de
tiam patri & filio coæternam, paritérque incommu- coæterni
tabilem subdita & seruiens creatura temporalibus tate trini-
motibus & formis ostenderet, cum ad eius personæ tatis. Ca.
vnitatem, sicut caro quod verbum factum est non co- XXI.
pularetur,

G pularetur, non audeo dicere nihil tale factum esse an-
tea. Sed planè fidenter dixerim, patrem & filium &
spiritumsanctum vnius eiusdémque substantię, deum
creatorem, trinitatem omnipotentem inseparabili-
ter operari, sed ita non posse per longe imparem ma-
ximéque corpoream creaturam inseparabiliter de-
monstrari, sicut per voces nostras quæ vtique corpo-
raliter sonant, non possunt pater & filius & spiritus-
sanctus, nisi suis & proprijs interuallis temporũ cer-
ta separatione distinctis, quæ suæ cuiusque vocabuli
syllabæ occupant, nominari. In sua quippe substan-
tia qua sunt tria, vnum sunt pater & filius & spiritus-
sanctus, nullo temporali motu super omnem creatu-
ram idipsum sine vllis interuallis temporum vel lo-
corum, & simul vnum atque idem ab æternitate in
æternitatem, tanquam ipsa æternitas quæ sine veri-
tate & charitate non est. In meis autem vocibus sepa
rati sunt pater & filius & spiritussanctus, nec simul di-
ci potuerunt, & in litteris visibilibus sua separatim lo
corum spatia tenuerunt. Et quemadmodum cum me-
moriam meam & intellectum & voluntatem nomi-
no, singula quidem nomina ad res singulas referun-
tur, sed tamen ab omnibus tribus singula facta sunt:
nullum enim horum trium nominum est, quod non
H & memoria & intellectus & voluntas mea simul ope-
rata sint: Ita trinitas simul operata est, & vocem pa-
tris, & carnem filij, & columbam spiritussancti, cum
ad singulas personas hęc singula referant. Qua simi
litudine vtcunq; cognoscit inseparabilè in seipsa tri-
nitatem per visibilis creaturæ speciem separabiliter
demonstrari, & inseparabilem trinitatis operationẽ,
etiam in singulis esse rebus, quę vel ad patrem, vel ad
filium, vel ad spiritumsanctum demonstrandum pro
prie pertinere dicuntur. Si ergo à me quæritur, quo-
modo factæ sunt vel voces vel sensibiles formæ atque
species ante incarnationem verbi dei quæ hoc futu-
rum præfigurarent, per angelos ea deum operatum
esse respondeo, quod etiam scripturarum sanctarum
testimonijs quantum existimo satis ostendi. Si au-
tem quæritur ipsa incarnatio quomodo facta sit, ip-
sum verbum dei, dico carnem factum, id est hominẽ
factum, non tamen in hoc quod factum est conuer-
sum atq; mutatum: ita sanè factum, vt ibi sit non tan-
tum verbum dei, & hominis caro, sed etiam rationa-
lis hominis anima, atque hoc totum & deus dicatur
propter deum & homo propter hominem. Quod si
difficile intelligitur, mens fide purgetur, magis ma-
I gisq; abstinendo à peccatis, & bene operando & orã
do cum gemitu desideriorum sanctorum, vt per diui-
num adiutorium proficiendo, & intelligat, & amet.
Si autem quæritur post incarnationem verbi, quo-
modo facta sit vel vox patris, vel species corporalis
qua spiritussanctus demonstratus est, per creaturam
quidem facta ista non dubito: sed vtrũ tantummo-
do corporalem atq; sensibilem: an adhibito spiritu e-
tiam rationali vel intellectuali, hoc enim quibusdam
placuit appellare, quod Græci dicunt νοερὸν: non qui
dem ad vnitatem personæ, quis enim hoc dixerit, vt
quicquid illud est creaturæ per quod sonuit vox pa-
tris, ita sit deus pater, aut quicqd illud est creaturæ in
quo per columbæ speciem vel per igneas linguas spi
ritussanctus demonstratus est, ita sit spiritussanctus,
sicut est dei filius homo ille qui de virgine factus est:
sed tantummodo ad ministerium peragendę signifi-
cationis, sicut oportuisse deus iudicauit: an aliquid a-
liud intelligendum sit, inuenire difficile est, & temere
affirmare non expedit. Quomodo tamen ista sine ra-
tionali vel intellectuali creatura potuerint fieri, non
video. Neque adhuc locus est explicare, cur ita sen-
tiam, quantum vires dominus dederit. Prius enim
sunt discutienda & refellenda hæreticorum argumen
ta, quę nõ ex diuinis libris, sed ex rationibus suis pro-
ferunt, quibus se vehementer cogere arbitrantur te- K
stimonia scripturarum quæ de patre & filio & spiritu
sancto sunt, ita esse intelligenda vt ipsi volunt. Nunc
autem non ideo minorem filium quia missus est à pa
tre, nec ideo minorem spiritumsanctum quia & pater
eũ misit & filius, sufficienter quantum arbitror demõ
stratum est. Siue enim propter visibilem creaturam, r.sé.di.25.
siue potius propter principij commendationem, non cap.ideo-
propter inæqualitatem vel imparilitatem vel dissi- ꝗ pu.
militudinem substantiæ in scripturis hæc posita in-
telligũtur: quia etiam si voluisset deus pater per sub-
iectam creaturam visibiliter apparere, absurdissime
tamen aut à filio quem genuit, aut à spiritusancto qui
de illo procedit, missus diceretur. Iste igitur sit huius 1.sen.di.1.
voluminis modus, deinceps in cæteris adiuuante do ca.diligẽ-
mino, illa hæreticorum versutissima argumenta qua ter ve.
lia sint & quemadmodum redarguantur videbimus.

LIBRI QVARTI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE TRINITATE LIBER QVINTVS. L

HINC iam exordiens ea dice- De deo
re que dici vt cogitantur vel ab quomodo
hoie aliquo vel certe à nobis nõ cogitãdũ
omnimõ possunt: quãuis & ipsa Caput. I.
nostra cogitatio, cum de dei tri-
nitate cogitamus, longè se illi
de quo cogitat, imparẽ sentiat,
neq; vt est eum capiat, sed vt scri
ptum est, etiam à tantis quantus Paulus Apostolus
hic erat, per speculũ & in ænigmate videatur: primũ
ab ipso dño deo nr̃o de quo sẽper cogitare debem⁹, &
de quo digne cogitare nõ possum⁹, cui laudãdo red-
dẽda est oĩ tpe benedictio, & cui enũciãdo nulla cõpe
tit dictio, & adiutoriũ ad intelligẽda atq; explicanda
quę intendo, & veniã precor sicubi offẽdo. Memor sũ
enim, non solũ voluntatis, verumetiam infirmitatis
meæ. Ab his etiã qui ista lecturi sunt vt ignoscant pe
to, vbi me magis voluisse quàm potuisse dicere aduer
terint, quod vel ipsi meli⁹ intelligũt, vel propter mei
eloquij difficultatẽ non intelligunt. sicut ego eis igno
sco vbi ppter suã tarditatẽ me intelligere nõ possũt. M
Facilius enim nobis inuicem ignoscimus, si noueri-
mus, aut certe credendo firmum tenuerimus, ea quæ
de natura incommutabili & inuisibili, summéque vi-
uente ac sibi sufficiente dicuntur, non ex consuetudi-
ne visibilium atq; mutabilium & mortalium vel ege-
narum rerum esse metienda: sed cum in his etiam
quę nostris corporalibus adiacent sensibus, vel quod
nosipsi in interiore homine sumus, scientia compre
hendenda laboremus nec sufficiamus, non tamen
impudenter in illa quæ supra sunt diuina & ineffabi-
lia, pietas fidelis ardescit, non quam suarum viri-
um inflat arrogantia, sed quam gratia ipsius crea-
toris & saluatoris inflammat. Nam quo intelle-
ctu deum capit homo, qui ipsum intellectum suum
quo eum vult capere nondum capit? Si autem hunc
iam capit, attendat diligenter nihil eo esse in sua
natura melius, & videat vtrum ibi videat vlla li-
niamenta formarum, nitores colorum, spatiosam
granditatem, partium distantiam, molis disten-
sionem, aliquas per locorum interualla motiones,
vel quid eiusmodi. Nihil certe istorum inuenimus in
eo, quo in natura nostra nihil melius inuenimus, id
est in nostro intellectu, quo sapientiam capimus quã-
tum capaces sumus. Quod ergo non inuenimus in
meliore

A meliore nostro, non debemus in illo quærere, quod
longe melius est meliore nostro. Vt sic intelligam⁹
deum si possumus quantum possumus sine qualitate
bonum, sine quantitate magnum, sine intelligentia
creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia
continentem, sine loco vbique totum, sine tempore
sempiternum, sine vlla sui mutatione mutabilia fa-
cientē, nihilq̃ patiētem. Quisquis deum ita cogitat,
etsi nondum potest omnino inuenire quid sit, pie ta-
men cauet, quantum potest, aliquid de eo sentire qđ
Sol⁹ de⁹ non sit. Est tamen sine dubitatione substantia,
pfectissi- vel si melius hoc appellatur essentia, quam Græci
me est. οὐσίαν vocant. Sicut enim ab eo quod est sapere, di-
Ca. II. cta est sapientia, & ab eo quod est scire, dicta est sciē-
tia, ita ab eo quod est esse, dicta est essentia. Et quis
magis est, quàm ille q dixit famulo suo Moysi, Ego
1. sen. dist. sum qui sum: & dices filijs Israel, Qui est misit me ad
8. ca. dei vos? Sed aliæ quæ dicuntur essentiæ siue substantię
etiam. capiunt accidentia, quibus in eis fiat vel magna vel
quantacunque mutatio. Deo autem aliquid eiusmo
di accidere non potest, & ideo sola est incommutabi-
lis substantia vel essentia, quę deus est, cui profecto
ipsum esse vnde essentia nominata est, maxime ac
verissime competit. Quod enim mutatur, non seruat
ipsum esse, & quod mutari potest, etiam si non mute-
B tur, potest quod fuerat non esse: ac per hoc illud solū
quod nō tantū non mutatur, verūetiā mutari omni-
no nō pōt, sine scrupulo occurrit quod verissime dica
De geni- tur esse. Quamobrē vt iam etiā de ijs quæ nec
ti & inge- dicuntur vt cogitantur, nec cogitātur vt sunt, respō-
niti voca- dere incipiamus fidei nostræ aduersarijs: inter mul-
bulo. cap. ta quę Arriani aduersus catholicā fidem solēt dispu
III. tare, hoc sibi maxime callidissimum machinamentū
proponere videntur cū dicunt: Quicquid de deo di-
citur vel intelligitur, non secundū accidēs sed secū-
dum substantiā dicitur. Quapropter ingenitum esse
patri secundū substantiam est, & genitū esse filio se-
cūdum substantiā est. Diuersum est autem ingeni-
tum esse, & genitū esse, diuersa est ergo substantia pa
tris & filij. Quibus respōdemus: Si quicquid de deo
dicitur secundū substantiam dicitur, ergo quod di-
ctum est, Ego & pater vnum sumus: secundū substan-
tiam dictum est. Vna est igitur substantia patris &
filij. Aut si hoc non secundū substantiā dictū est, dici-
tur ergo aliquid de deo non secundū substantiam, &
ideo iā nō cogimur secundū substantiam intelligere
ingenitū & genitum. Item dictū est de filio, Non ra-
pinā arbitratus est esse æqualis deo: quærimus se-
cundum quid æqualis? Si enim nō secundū substan-
tiam dicitur æqualis, admittunt vt dicatur aliqd de
C deo, non secundū substantiā. Admittāt ergo nō secū-
dū substantiam dici ingenitum & genitum. Quod si
propterea non admittunt, quia omnia de deo secun-
dum substantiā dici volunt, secundū substantiā fili⁹
Accidēs æqualis est patri. Accidens autē non solet dici,
nō cōpe- nisi quod aliqua mutatione ei⁹ rei cui accidit amitti
tit i deū. potest. Nam etsi quædam dicuntur accidentia inse-
Ca. IIII parabilia quæ Græce appellantur ἀχώριστα, sicut est
plumæ corui color niger, amittit eū tñ, non quidem
q̄diu pluma est, sed quia non semper est pluma. Qua-
ppter ipsa materies mutabilis est & ex eo q̄ desinit
esse illud animal, vel illa pluma, totumq̃ illud corp⁹
in terram mutatur & vertitur, amittit vtique etiam
illum colorem. Quāuis & accidens quod separabile
dicitur, non separatione, sed mutatiōe amittatur, si-
cuti est capillis hominum nigritudo, quoniā dū ca-
pilli sunt possunt albescere, separabile accidens di-
citur. Sed diligenter intuentibus satis apparet, non
separatione quasi emigrare aliquid à capite dum ca-
nescit, vt nigritudo inde candore succedente disce-
dat & aliquò eat, sed illam qualitatē coloris ibi verti
atq̃ mutari. Nihil itaq̃ accidēs in deo, q̃a nihil muta

bile aut amissibile. Quod si & illud dici accidens pla- D
cet, quod licet non amittatur, minuitur tamen vel
augetur, sicuti est animæ vita: nam & q̄diu anima est
tandiu viuit, & quia semper anima est semper viuit,
sed quia magis viuit cum sapit, minúsque cum desi-
pit, fit etiam hic aliqua mutatio, non vt desit vita,
sicut nec deest insipienti sapientia, sed vt minus sit:
nec tale aliquid in deo fit quia omnino incōmutabi-
lis manet. Quamobrem nihil in eo secundū accidēs
dicitur, quia nihil ei accidit, nec tñ omne quod dici-
tur secundū substantiā dicitur. In rebus aūt creatis
atq̃ mutabilibus quod non secundū substantiā dici-
tur, restat vt secundū accidēs dicatur. Omnia enim
accidunt eis, quę vel amitti possunt vel minui, & ma
gnitudines & qualitates, & quod dicitur ad aliquid,
sicut amicitiæ, propinquitates, seruitutes, similitu-
dines, ęqualitates, & si qua huiusmodi, & situs & ha-
bitus, & loca & tempora, & opera atq̃ passiones.
In deo autem nihil quidē secūdū accidēs dicitur, Relatiuū
quia nihil in eo mutabile est, nec tamen omne quod nō acci-
dicitur, secundū substantiā dicitur. Dicitur enim ad dens.
aliquid, sicut pater ad filium, & filius ad patrē, quod Ca. V.
non est accidēs: quia & ille semper pater, & ille sem-
per fili⁹, & non ita semper quasi ex quo natus est fi-
lius, vt ex eo q̄ nunquam desinat esse filius, pater nō B
desinat esse pater, sed ex eo q̄ semper natus est filius
nec cœpit vnq̄ esse filius. Quod si aliquādo esse cœ-
pisset, aut aliquando esse desineret filius, secundum
accidens diceretur. Si vero quod dicitur pater ad
seipsum diceretur, non ad filiū, & quod dicitur filius
ad seipsum diceretur non ad patrē, secundū substan-
tiā diceretur & ille pater & ille filius. Sed quia & pa- 1. sen. dist.
ter non dicitur pater nisi ex eo quòd est ei filius, & 26. c. quo
filius nō dicitur nisi ex eo q̄ habet patrē, non secūdū circa.
substantiā hæc dicuntur: quia nō quisq̃ eorū ad seipm
sed ad inuicē atq̃ ad alterutrū ista dicūtur: neq̃ se-
cundū accidens, quia & quod dicitur pater & quod
dicitur filius, æternum atq̃ incommutabile est eis.
Quamobrē q̄uis diuersum sit patrē esse & filiū esse, 1. sen. dist.
non est tamen diuersa substantia, quia hæc nō secun- 28. c. præ
dū substantiā dicuntur, sed secundū relatiuum, quod terea.
tñ relatiuū non est accidēs, quia non est mutabile.
Si autem huic sic putant resistēdū esse sermoni, An īgeni
quod pater quidem ad filiū dicitur, & filius ad patrē, t⁹ qđ pr̃
ingenitus tñ & genitus ad seipsos dicūtur, nō ad al- dicit̃, pos-
terutrū: non enim hoc est dicere ingenitum quod est sit iter illa
patrē dicere: quia etsi filium nō genuisset, nihil pro- accipi q̄
hiberet eum dicere ingenitum: & si gignat quisq̃ fi- ad seipm
liū, non ex eo ipse ingenit⁹ est, quia geniti homines & substā-
ex alijs hominibus gignunt & ipsi alios. Inquiunt tialiter di
ergo, pater ad filiū dicitur, & filius ad patrem, inge cuntur.
nitus autem ad seipsum, & genitus ad seipsum dici- Ca. VI.
tur: Et ideo si quicquid ad seipsum dicitur secundum F
substantiā dicitur, diuersum est autē ingenitum esse
& genitum esse, diuersa igitur substantia est. Hoc si
dicunt nō intelligunt de ingenito quidem aliquid se
dicere quod diligentius pertractandum sit, quia nec
ideo quisq̃ pater quia ingenitus, nec ingenitus ideo
quia pater, & propterea nō ad aliquid, sed ad se dici 1. sen. dist.
putatur ingenitus: genitū vero mira cæcitate non 28. c. præ
aduertūt dici nō posse, nisi ad aliquid. Ideo quippe terea.
fili⁹ quia genitus, & quia filius vtiq̃ genitus. Sicut 1. sen. dist.
autē filius ad patrē, sic genit⁹ ad genitorē refertur, 27. ca. hic
& sicut pr̃ ad filiū, ita genitor ad genitū. Ideoq̃ alia non est.
notio est qua intelligitur genitor, alia qua ingenit⁹.
Nā q̄uis de patre deo vtrunq̃ dicatur, illud tamē ad
genitū, id est, ad filiū dicitur, quod nec illi negāt: hoc
autē quod ingenitus dicitur, ad seipsum dici perhi-
bent. Dicūt ergo: Si aliqd ad seipsum dicitur pater,
quod ad seipsum dici non potest filius, & quicquid ad
seipsum dicitur, secundū substantiā dicitur, & ad se-
ipsum dicitur īgenit⁹, quod dici nō pōt fili⁹, ergo se-

G cundum substantiam dicitur ingenitus, quod filius
quia dici non potest, non eiusdē est substātiæ. Cui ver
sutiæ respondetur ita, vt ipsi cogantur dicere secun-
dum quid sit æqualis patri filius, vtrum secundum id
quod ad se dicitur, an secūdum id quod ad patrem di-
citur. Non enim secundum id quod ad patrē dicitur,
quoniam ad patrem filius dicitur, ille autem non fi-
lius, sed pater est. Quia non sic ad se dicuntur pater
& filius, quomodo amici aut vicini. Relatiue quippe
amicus dicitur ad amicum. Et si æqualiter se diligūt,
eadem in vtroq; amicitia est. Et relatiue vicinus dici
tur ad vicinum, & quia æqualiter sibi vicini sunt, quā
tum enim iste illi, tantum & ille huic vicinatur, ea-
1.sē.di.31. dem in vtroq; vicinitas. Quia vero filius non ad filiū
cap.1. relatiue dicitur, sed ad patrem, non secundum hoc q
ad patrem dicitur, æqualis est filius patri, restat vt se
cundum id æqualis sit quod ad se dicitur. Quicquid
autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur.
1.sē.di.28. Restat ergo vt secundum substantiam sit æqualis. Ea
ca.1.ī fine dem est igitur vtriusq; substantia. Cū vero ingenitus
dicitur pater, non quid sit, sed quid non sit dicitur. Cū
autem relatiuum negatur, non secundum substantiā
negatur, quia ipsum relatiuum non secundum substā
Negatio tiam dicitur. Hoc exemplis planum faciendum
addita nō est. Ac primum videndum est hoc significari cum di-
mutat citur genitus, quod significatur cū dicitur filius. Ideo
prædica- enim filius, quia genitus, & quia filius, vtiq; genitus.
mentum. Quod ergo dicitur ingenitus, hoc ostēditur qđ nō sit
Ca. VII. filius: sed genitus & ingenitus commode dicuntur, fi
H lius aūt Latine dicitur, sed infilius vt dicatur nō ad-
mittit loquendi consuetudo. Nihil tamen intellectui
demitur si dicatur non filius quemadmodum etiam
si dicat̄ non genitus, pro eo quod dicit̄ ingenitus, ni-
hil aliud dicit̄: Sic eñ & vicinus & amicus relatiue di
cuntur, nec tā potest inuicinus dici quomodo dicitur
1.sē.di.28. inimicus. Quamobrem non est in rebus consideran-
cap.1. dū quid vel sinat vel nō sinat dici vsus sermonis nři, sed
quis rerum ipsarū intellectus eluceat. Non ergo iā di
camus ingenitū quanuis dici Latine possit, sed pro
eo dicamus non genitum, quod tantum valet. Nō er
go aliud dicimus quàm non filium. Negatiua porrò
ista particula non id efficit, vt quod sine illa relatiue
dicitur, eadem præposita substantialiter dicatur: sed
id tantum negatur, quod sine illa aiebatur, sicut in cæ
teris prædicamentis: velut cum dicimus, homo est,
substantiam designamus. Qui ergo dicit, non homo
est, non aliud genus prædicamenti enunciat, sed tan-
tum illud negat. Sicut ergo secundum substantiam
aio, homo est, sic secundum substantiam nego cum di
I co, non homo est. Et cum quæritur, quantus sit, & aio
quadrupedalis est, id est quatuor pedum, secundum
quantitatē aio: qui dicit non quadrupedalis est, secun
dum quantitatem negat. Candidus est, secūdum qua
litatem aio: non candidus est, secundum qualitatem
nego. Propinquus est, secundum relatiuum aio: non
propinquus est, secundum relatiuum nego. Secundū
situm aio, cum dico iacet: secundum situm nego, cum
dico non iacet. Secundum habitum aio, cum dico ar
matus est: secundum habitum nego, cum dico non ar
matus est. Tantundē aūt valet si dicā inermis est. Se
cundum tempus aio, cum dico hesternus est: secundū
tempus nego, cū dico non hesternus est. Et cum dico
Romæ est, secundum locum aio: & secundum locū ne
go, cum dico non Romæ est. Secundum id quod est
facere aio, cum dico cædit: si aūt dicam non cædit: se
cundū id quod est facere nego, vt ostendam non hoc
facere. Et cum dico vapulat, secundum prædicamen
tum aio quod pati vocatur: & secūdum id nego, cum
dico non vapulat. Et omnino nullū prædicamenti ge
nus est secūdū quod aliquid aiere volumus, nisi vt se
cundum idipsum prædicamentum negare conuinca
mur, si præponere negatiuā particulam voluerimus.

Quæ cum ita sint, si substantialiter aierem, dicendo K
filius: substantialiter negarem, dicendo non filius.
Quia vero relatiue aio, cū dico filius est, ad patrem
eni refero: relatiue nego si dicā, nō filius est: Ad pa-
rentem enim eandem negationem refero, volens o-
stendere quod ei parēs nō sit. At si quantū valet quod
dicitur filius, tantundem valet quod dicitur genitus,
sicut prælocuti sumus, tantundē ergo valet quod dici
tur nō genitus, quantū valet quod dicitur non filius.
Relatiue autem negamus dicendo non filius, relati-
ue igitur negamus dicendo, non genitus, Ingenitus
porrò quid est nisi non genitus? Non ergo receditur
à relatiuo prædicamento, cum ingenitus dicitur. Si-
cut enim genitus nō ad seipsum dicitur, sed quod ex
genitore sit: ita cū dicitur ingenitus, non ad seipsū dici-
tur, sed quod ex genitore nō sit ostendit̄. In eodem tā
prædicamento quod relatiuum vocatur, vtraq; signi
ficatio vertitur. Quod autem relatiue pronunciatur,
non indicat substantiam. Ita quamuis diuersum sit ge
nitus & ingenitus, nō indicat diuersam substantiam:
quia sicut filius ad patrem, & non filius ad non pa-
trem refertur: ita genitus ad genitorē, & non genitus ad
nō genitorē referatur necesse est. Quapropter il Quicqđ
lud præcipue teneamus, quicquid ad se dicitur præ- absolute
stantissima illa & diuina sublimitas substātialiter di- de deo dr̄,
ci, qđ autem ad aliquid, non substantialiter sed relati- de singu-
ue: tantámque vim esse eiusdem substantiæ in patre lis psonis
& filio & spiritusancto, vt quicquid de singulis ad se- singulari-
ipsos dr̄, nō pluraliter [in summa] sed singulariter accipia- ter dr̄ Ca.
tur. Quemadmodum enim pater deus est & filius VIII.
deus est, & spiritussanctus deus est, quod secundum L
substantiam dici nemo dubitat, non tamen tres de-
os, sed vnum deum dicimus eādē ipsam præstan-
tissimam trinitatem: Ita magnus pater, magnus fi-
lius, magnus spiritussanctus, non tamen tres magni,
sed vnus magnus. Non enim de patre solo, sicut illi
peruerse sentiunt, sed de patre & filio & spiritusancto
scriptum est, Tu es deus solus magnus: & bonus pa-
ter, bonus filius, bonus spiritussanctus, nec tres boni,
sed vnus est bonus, de quo dictum est: Nemo bo-
nus nisi solus deus. Et enim dominus Iesus, ne ab illo Luc.18.
qui dixerat, magister bone, tanquam hominem com
pellans, secundum hominem tantummodo intellige
retur, ideo non ait: Nemo bonus nisi solus pater, sed 1.sē.di.27.
nemo bonus nisi solus deus, in patris enim nomine, cap. est
ipse per se pater pronunciatur, in dei vero & ipse & fi- sciendum
lius & spiritussanctus, quia trinitas vnus deus. Situs
vero & habitus & loca & tempora, non proprie sed
translate, ac per similitudines dicuntur in deo. Nam
& sedere super cherubin dicitur: quod ad situm dicit̄. M
Et abyssum tanq; vestimentum amictus: quod ad ha-
bitum. Et anni tui non deficient: qđ ad tempus. Et si
ascendero in cœlum tu ibi es: quod ad locum. Quod
aūt ad faciendum attinet, fortassis de solo deo verissi
me dicatur. Solus enim deus facit & ipse non fit, ne-
q; patitur quantum ad eius substantiam pertinet qua
deus est. Itaq; omnipotens pater, omnipotens filius, 1.sen.di.22
omnipotens spiritussanctus, nec tamen tres omnipo- cap. sciene-
tentes, sed vnus omnipotens: Ex quo omnia, per quē dum est.
omnia, in quo omnia, ipsi gloria. Quicquid ergo ad
seipsum dicitur deus, & de singulis personis singula-
riter dicitur, id est, de patre & filio & spiritusancto, &
simul de ipsa trinitate, non pluraliter sed singulariter
dicitur. Quoniam quippe non aliud est deo esse, & 1.sen.di.22
aliud magnum esse, sed hoc idem illi est esse quod ca. deus
magnum esse, propterea sicut non dicimus tres essen enim.
tias, sic non dicimus tres magnitudines, sed vnam
essentiam & vnam magnitudinem, Essentiam di-
co, quæ οὐσία græce dicitur, quam vsitatius sub-
stantiam vocamus. Dicunt quidem & illi hypósta-
sim, sed nescio quid volunt interesse in vsiam & hy-
postasim: Ita vt plerique nostri qui hæc græco tra-
ctant

A ctant eloquio dicere consueuerint μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις, quod est Latine, vnam essentiã, tres substantias.

Nec psonæ tres p prie dicũtur. Cap. IX.

Sed quia nostra loquendi consuetudo iam obtinuit, vt hoc intelligatur, cum dicimus essentiam, quod intelligitur cum dicimus substãtiã, nõ audemus dicere vnã essentiam tres substantias, sed vnam essentiam vel substantiam, tres autẽ personas, quẽadmodum multi Latini ista tractantes & digni authoritate dixerunt, cum aliũ modum aptiorem non inuenirent quo enunciarent verbis quod sine verbis intelligebant. Reuera enim cum pater nõ sit filius, & filius non sit pater, & spiritussanctus ille q etiam donum dei vocatur, nec pater sit nec filius, tres vtiq; sunt. Ideoq; pluraliter dictum est: Ego & pater vnũ sumus. Non enim dixit, vnũ est, quod Sabelliani dicũt, sed vnum sumus. Tamen cũ quæritur quid tres, magna prorsus inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres personæ, nõ vt illud diceretur, sed ne taceretur.

1.sen.dist. 23.c. ideo oritur.

Aliter magnus de⁹ dicitur, aliter mons. C. X.

Sicut ergo non dicimus tres essentias, ita non dicimus tres magnitudines, neq; tres magnos. In rebus enim quæ participatione magnitudinis magnæ sunt, quibus est aliud esse, aliud magnas esse, sicut magna domus, & magnus mõs, & magnus animus, in his ergo rebus B aliud est magnitudo, aliud quod ab ea magnitudine magnum est, & prorsus non hoc est magnitudo quod est magna domus. Sed illa est vera magnitudo qua non solum magna est domus quæ magna est, & qua magnus est mons quisquis magnus est, sed etiã qua magnum est quicquid aliud magnum dicitur: vt aliud sit ipsa magnitudo, aliud ea quæ ab illa magna dicuntur. Quæ magnitudo vtiq; primitus magna est, multoq; excellẽtiuŝ ꝙ ea quę participatione eius magna sunt. Deus autem quia non ea magnitudine magnus est quę non est quod ipse, vt quasi particeps eius sit deus cũ magnus est: alioquin illa erit maior magnitudo quàm deus, deo autem non est aliquid maius. Ea igitur magnitudine magnus est qua ipse est eadem magnitudo. Et ideo sicut non dicim⁹ tres essentias, sic nec tres magnitudines: hoc est enĩ deo esse quod magnũ esse. Eadẽ causa nec magnos tres dicimus, sed vnum magnum, quia non participatione magnitudinis deus magn⁹ est, sed seipsũ magno magnus est: quia ipse sua est magnitudo. Hoc & de bonitate, & de æternitate, & de omnipotentia dei dictum sit, omnibúsque omnino prædicamentis quæ de deo possunt pronũciari, quod ad seipsum dicitur, non translate ac per similitudinem sed proprie, si ta- C men de illo proprie aliquid dici ore hominis potest.

2.sen.dist. 22.ca. de⁹ enim.

De psonis quę p prie quæ cõmuniter prędicantur. Ca. XI.

Quod autem proprie singula in eadem trinitate dicuntur, nullo modo ad seipsa, sed ad inuicẽ, aut ad creaturam dicuntur, & ideo relatiue non substantialiter ea dici manifestum est. Sicut enim trinitas vnus deus dicitur, magnus, bonus, æternus, omnipotens, idémque ipse sic sua dici potest deitas, ipse sua magnitudo, ipse sua bonitas, ipse sua æternitas, ipse sua omnipotentia: non sic potest dici trinitas pater, nisi forte translate ad creaturam propter adoptionem filiorum. Quod enim scriptum est, Audi Israel, dominus deus tuus, deus vnus est, non vtiq; excepto filio, aut excepto spiritusancto oportet intelligi, quem vnum dominum deum nostrũ recte dicimus, etiam patrem nostrum per gratiam suam nos regenerantem. Trinitas autem filius nullo modo dici potest. Spiritus vero sanctus secundum quod scriptum est, Quoniam deus spiritus est: potest quidem vniuersaliter dici, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Itaque pater & filius & spiritussanctus, quoniam vnus deus, & vtique deus sanctus est, & deus spirit⁹ est, potest appellari trinitas & spiritussanctus. Sed tamẽ ille spiritussanctus qui non trinitas, sed in trinitate intelligitur, in eo quod proprie dicitur spiritussanctus relatiue dicitur, cum & ad patrem & ad filium refertur; quia spiritussanctus & patris & filij spiritus est: sed ipsa relatio non apparet in hoc nomine, apparet autem cum dicitur, donum dei. Donum enim est patris & filij, quia & à patre procedit, sicut dominus dicit, & quod Apostolus ait, Qui spiritum Christi nõ habet, hic non est eius: de ipso vtique sanctospiritu ait. Donum ergo donatoris, & donator doni, cum dicimus, relatiue vtrunque ad inuicem dicimus. Ergo spiritussanctus ineffabilis est quædam patris filijq; communio; & ideo fortasse sic appellatur; quia patri & filio potest eadem appellatio conuenire. Nã hoc ipse proprie dicitur, quod illi communiter, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus. Vt ergo ex nomine quod vtriq; conuenit, vtriusq; cõmunio significetur, vocatur donum amborum spiritussanctus. Et hæc trinitas vnus de⁹, deus solus, bonus, magnus, æternus, omnipotẽs: Ipse sibi vnitas, deitas, magnitudo, bonitas, omnipotentia.

1.sen.dist. 16.ca. hõ vero.

Deut. 6.

1.sen.dist. 26.ca. hic quæri potest.

Ioan. 4.

1.sen. dist. 26. ca. ita etiã de spiritusancto. & dist. 18.c. donum.

D

Doni Pa

1.sen.dist. 18.c. donũ vero.

1.sen. dist. 26.c. qdẽ. in fine.

1.sen.dist. 26.ca. ita etiam.

1.sen.dist. 31.c. quod autem.

Nec mouere debet, quoniam dicimus relatiue dici spiritumsanctum, non ipsam trinitatem, sed eum qui est in trinitate; quia non ei videtur vicissim respondere vocabulum eius ad quem refertur. Non enim sicut dicimus, seruum domini & dominum serui, filium patris & patrem filij, quoniam ista relatiue dicuntur, ita etiam hic possumus dicere. Dicim⁹ enim spiritum sanctum patris, sed non vicissim dicimus patrem spiritussancti, ne filius eius intelligatur spiritussanctus. Item dicimus spiritumsanctum filij, sed non dicimus filium spiritussancti, ne pater ei⁹ intelligatur spiritussanctus. In multis enim relatiuis hoc contingit, vt non inueniatur vocabulum quo sibi vicissim respondeant quæ ad se referuntur. Quid enim tam manifeste relatiue dicitur ꝙ pignus? Ad id quippe refert pignus cui⁹ est pignus, & semper pignus alicuius rei pignus est. Nõ ergo cum dicimus pign⁹ patris & filij, possumus vicissim dicere, patrẽ pignoris aut filium pignoris. At vero cum dicim⁹, donum patris & filij, non quidem dicere possumus patrẽ doni, aut filiũ doni, sed vt hæc sibi vicissim respondeat, dicimus donum donatoris, & donatorem doni, quia hic potuit inueniri vsitatum vocabulum, illic non potuit.

In relatiuis mutuis iterdũ desunt vocabula. Caput. XII.

E

1.sen.dist. 26.c. quidã tamẽ.

Dicitur ergo relatiue pater, idemq; relatiue dicitur principium, & si quid forte aliud, sed pater ad filium dicitur, principium vero ad omnia quæ ab ipso sunt. Item dicitur relatiue filius, relatiue dicitur & verbũ & imago, Et in omnib⁹ his vocabulis ad patrem refertur. Nihil autem horum pater dicitur. Et principium dicitur filius, cum enĩ diceretur ei, Tu quis es? respondit, Principium qui & loquor vobis. Sed nunquid patris principium? Creatorem se quippe ostendere voluit, cum se dixit esse principium, sicut & pater principium est creaturæ, eo quòd ab ipso sunt omnia. Nam & creator relatiue dicitur ad creaturam, sicut dominus ad seruum. Et ideo cum dicimus, & patrem principium, & filiũ principium, non duo principia creaturæ dicimus, quia & pater & filius simul ad creaturam vnũ principium est, sicut vnus creator, sicut vnus deus. Si autẽ quicquid in se manet & gignit aliquid vel operatur, principium est ei rei quam gignit, vel ei quam operatur, non possumus negare etiam spiritumsanctum recte dici principium, quia non eum separamus ab appellatione creatoris. Et scriptum est de illo quod operetur, & in se vtique manens operatur. Non enĩ in aliquid eorum quæ operatur, ipse mutatur & vertitur. Et quæ operatur, vide Apostolum, Vnicuiq; autem, inquit, datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, Alij quidem datur per spiritum sermo sapiẽtiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alteri autem fides in eodẽ spiritu, alij donatio cura-

Principij vocabulũ quõ de deo prædicatur. Ca. XIII.

1.sen.dist. 29.c. & pater ab.

F

1.sen. dist. 30. ca. 1.

1.sen.dist. 29.c. & pater. post me.

Ioan. 5.

1. Cor. 12.

G tionum in vno spiritu, alij operatio virtutū, alijs prophetia, alij dijudicatio spirituū, alijs genera linguarū. Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens propria vnicuiq; prout vult, vtiq; sicut deus. Quis enim tanta illa potest operari nisi deus? Idem autem deus qui operatur omnia in omnibus. Nam & singillatim si interrogemur de spiritusancto, verissime respondemus, quòd deus sit, & cum patre & filio simul vnus deus est. Vnum ergo principium ad creaturā dicitur deus, non duo vel tria principia. Ad se autem inuicem in trinitate, si gignens ad id quod gignitur principium est, pater ad filium principium est, quia gignit eum. Vtrum autem & ad spiritumsanctum principium sit pater, quoniam dictum est de patre procedit, non parua quæstio est. Quia si ita est, nō iam principium ei tantum rei erit quam gignit aut facit, sed etiam ei quā dat. Vbi & illud elucescit, vtpote quod solet multos mouere, cur non sit filius etiam spiritussanctus, cum & ipse à patre exeat, sicut in Euāgelio legitur. Exijt enim, non quomodo natus, sed quomodo datus, & ideo non dicitur filius quia neque natus est sicut vnigenitus, neque factus vt per dei gratiam in adoptio-

H nem nasceretur, sicuti nos. Quod enim de patre natū est, ad patrem solum refertur cum dicitur filius, & ideo filius patris est, & non noster. Quod autem datum est, & ad eum qui dedit refertur, & ad eos quibus dedit. Itaque spiritussanctus, non tantum patris & filij qui dederunt, sed etiam noster dicitur qui accepimus. Sicut dicitur, Domini salus quia dat salutē, eadem etiam nostra salus est qui accepimus. Spiritus ergo & dei est qui dedit, & noster qui accepimus: Non ille spiritus noster quo sumus, quia ipse spiritus est hominis qui in ipso est: sed alio modo iste noster est, quo dicimus & panem nostrum da nobis, quanquam & illum spiritum qui hominis dicitur vtique accepimus. Quid enim habes, iquit Apostolus, quod non accepisti? Sed aliud est quod accepimus vt essemus, aliud quod accepimus vt sancti essemus. Vnde scriptum est & de Ioanne, quòd in spiritu & virtute Heliæ veniret: dictus est Heliæ spiritus, scilicet spiritussanctus quem accepit Helias. Hoc & de Moyse intelligēdum est, cum ait ei dominus, Tollam de spiritu tuo: & dabo eis: hoc est, dabo illis de spiritusancto quem iam tibi dedi. Si ergo & quod datur, principium habet, eum à quo datur, quia non aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendū est patrē & filium principium esse spiritussancti, non duo prin-

I cipia. Sed sicut pater & filius vnus deus, & ad creaturam relatiue vnus creator & vnus dominus, sic relatiue ad spiritumsanctum vnum principium. Ad creaturam vero pater & filius & spiritussanctus vnū principium, sicut vnus creator & vnus dominus.

Interius autem quæritur, vtrum quemadmodum filius non hoc tantum habet nascendo vt filius sit, sed omnino vt sit: sic & spiritussanctus eo quo datur habeat, non tantum vt donum sit, sed omnino vt sit, Vtrum ergo erat antequam daretur, sed nondum erat donum, an eoipso quo daturus erat eum deus, iam donum erat & antequam daretur? Sed si non procedit nisi cum datur, nec procederet vtique priusquam esset cui daretur, quomodo iam erat ipsa substantia si non est nisi quia datur: sicut filius non tantum vt sit filius, quod relatiue dicitur, sed omnino vt sit ipsam substātiam nascendo habet? An semper procedit spiritussanctus & non ex tempore, sed ab æternitate procedit? Sed quia sic procedebat vt esset donabile, iam donum erat, & antequam esset cui daretur. Aliter enim intelligitur cum dicitur donum, Aliter cum dicitur donatum. Nam donum potest esse & antequam detur, donatum autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest.

K Nec moueat quòd spiritussanctus cum sit coæternus patri & filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatum diximus. Nam sempiterne spiritus donum, temporaliter autem donatum. Nam & si dominus non dicitur, nisi cum iam habere incipit seruum, etiam ista appellatio relatiua ex tempore est deo. Non enim sempiterna creatura est, cuius est ille dominus. Quomodo ergo obtinebimus nec ipsa relatiua esse accidentia, quoniam nihil accidit deo temporaliter, quia non est mutabilis, sicut in exordio huius disputationis tractauimus. Ecce dominum esse non sempiternū habet, ne cogamur etiam sempiternam creaturam dicere, quia ille sempiterne non dominaretur, nisi etiam ista sempiterne famularetur. Sicut autem non potest esse seruus qui non habet dominum, sic nec dominus, qui non habet seruum. Et quisquis extiterit qui æternū quidem deū solum dicat, tempora autem non esse æterna propter varietatem & mutabilitatem, sed tēpora tamen non in tempore esse cœpisse, Non enim erat tempus antequam inciperent tempora, & ideo non in tempore accidit deo vt dominus esset, quia ipsorum temporū dominus erat, quæ vtique non in tempore esse cœpe-

L runt: quid respondebit de homine qui in tempore factus est, cuius vtique dominus non erat antequam esset cui esset? Certe vel vt dominus hominis esset ex tēpore accidit deo. Et vt omnis auferri videatur controuersia, certe vt tuus dominus esset aut meus, qui modo esse cœpimus, ex tempore accidit deo. Aut si & hoc propter obscuram quæstionem animæ videtur incertum, quid vt esset dominus populi Israël? Quia etsi iam erat animæ natura quam ille populus habebat, quod modo non quærimus, tamē ille populus nondum erat, & quando esse cœpit apparet. Postremo vt dominus esset huius arboris & huius segetis, ex tēpore accidit, quæ modo esse cœperūt. Quia etsi materies ipsa iam erat, aliud est tamē dominum esse materiæ, aliud esse dominum iam factæ naturæ. Alio enim tempore est etiam homo dominus ligni, & alio tempore dominus est arcæ, quamuis ex ipso ligno fabricatæ, quod vtique non erat, cum ligni dominus iam esset. Quomodo igitur obtinebimus nihil secundum accidens dici deum, nisi quia ipsius naturæ nihil accidit quo mutetur, vt ea sint accidentia relatiua, quæ cum aliqua mutatione rerū de quibus dicūtur, accidūt, Sicut amicus relatiue dicitur, neque enim esse incipit, nisi cum amare cœperit. Fit ergo aliqua mutatio voluntatis vt amicus dicatur. Nummus autem cum dicitur precium, relatiue dicitur, nec tamen mutatus est cum esse cœpit preciū, neque cum dicitur pignus, & si qua sunt similia. Si er-

M go nummus potest nulla sui mutatione totiēs dici relatiue, vt neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in eius natura vel forma qua nūmus est mutationis fiat, quanto facilius de illa incommutabili dei substantia debemus accipere, vt ita dicatur relatiue aliquid ad creaturam, vt quamuis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur. Domine, inquit, refugium factus es nobis. Refugium ergo nostrū deus relatiue dicitur, ad nos enim refertur, & tunc refugium nostrum fit, cum ad eū refugimus, Nunquid tunc fit aliquid in eius natura, quod antequam ad eum refugeremus nō erat? In nobis ergo fit aliqua mutatio, Deteriores enim fuim⁹ antequam ad eum refugeremus, & efficimur ad eum refugiendo meliores, in illo autem nulla. Sic & pater noster esse incipit, cum per eius gratiam regeneramur, quoniam dedit nobis potestatem filios dei fieri. Substantia itaque nostra mutatur in melius, cū filij eius efficimur, simul & ille pater noster esse incipit, sed nulla cōmutatione suæ substātiæ. Quòd ergo

temporaliter

[Marginal notes, left: 1.sen.dist. 29.cap.& pr.in fi. — Pater & fili⁹ vnū est principium sanctispirit⁹. — C.XIIII — 1.sen.dist. 13.cap.cū autē.in fi. — 1.sen.dist. 18.ca.hic quærit.in fi.&ca.& secūdum hoc. — Psal.3. — 1.sen.dist. 18.c.& secūdū hoc — 1.Cori.4. — Lucæ.1. — Nume.11 — 1.sen.dist. 29.ca.deinde. — Quō in spūsancto etiā ante quā daretur, possit domi nomē intelligi, vt ei sē per non aliud fuerit donū esse q̄ ipsū esse. Cap. XV. — 1.sen.dist. 18.c.domi vero.circa fi.]

[Marginal notes, right: Quædā ex tēpore de deo p̄dicantur, nulla ipsi⁹ demutatione. — C.XVI. — 1.sen.dist. 30.cap.1. — 1.sen.dist. 30.ca.sed hic aliqs. — 2.sen.dist. 2.cap.antea enim. — 1.sen.dist. 30.ca.sed hic aliqs. — 1.sen.dist. 30.ca.si ergo nūm⁹. — Psal.89.]

A temporaliter dici incipit deus quod antea non dicebatur, manifestum est relatiue dici: non tamen secundum accidens dei quòd ei aliquid acciderit, sed planè secundum accidēs eius, ad quod dici aliquid deus incipit relatiue. Et quod amicus dei iustus esse incipit, ipse mutatur, Deus autem absit vt temporaliter aliquando diligat, quasi noua dilectione quæ in illo ante non erat, apud quem nec præterita transierunt, & futura iam facta sunt. Itaque omnes sanctos suos ante mundi constitutionem dilexit, sicut prędestinauit. Sed cum conuertuntur & inueniunt illum, tunc incipere ab eo diligi dicuntur, vt eo modo dicatur quo potest humano affectu capi qđ dicitur. Sic etiã cum iratus malis dicatur, & placidus bonis, illi mutantur, non ipse. Sicut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum scilicet mutatione non sua.

LIBRI QVINTI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE. LIBER SEXTVS.

B

An filius sapientia de sapientia. Ca. I.

AEqualitatem patris & filij & spiritussancti putant nonnulli ex hoc impediri quo minus intelligatur, quia scriptum est, Christum dei virtutem & dei sapientiam, vt ideo nõ videatur equalitas, quia non est pater ipse virtus & sapientia, sed genitor virtutis & sapientiæ. Et reuera non mediocri intentione quæri solet, quomodo dicatur deus virtutis & sapientiæ pater. Ait enim Apostolus Christum dei virtutem & dei sapientiam. Et hinc nonnulli nostri aduersum Arrianos hoc modo ratiocinati sunt, eos dũtaxat qui prius se aduersum catholicam fidem extulerunt. Nam ipse Arrius dixisse fertur, Si filius est, natus est: si natus est, erat tẽpus quando non erat filius: non intelligens etiam natum esse deo sempiternum esse, vt sit coæternus patri filius, sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur coæuus est illi, & esset coæternus, si esset ignis ęternus. Vnde quidam posteriores Arriani abiecerũt istam sentẽtiam, fassiq; sunt, nõ ex tempore cœpisse filium dei. Sed inter disputationes quas habebãt nostri aduersum eos qui dicebant, erat tẽpus quando non erat filius, hanc etiam nonnulli ratiocinationem inserebant. Si dei filius virtus & sapientia dei est, nec vnquam deus sine virtute & sapientia fuit, coæternus est deo patri filius. Dicit autem Apostolus, Christum dei virtutem & dei sapientiam, & deum aliquando non habuisse virtutem aut sapientiam, dementis est dicere. Non igitur erat tempus quando non erat filius. Quæ ratiocinatio ad id cogit, vt dicamus deum patrem non esse sapientem, nisi habendo sapientiam quam genuit, non existendo per se pater ipsa sapientia. Deinde si ita est, filius quoq; ipse sicut dicitur de⁹ de deo, lumen de lumine, videndum est vtrum possit sapientia de sapientia dici, si non est deus pater ipsa sapientia, sed tantum genitor sapientiæ. Quod si tenemus, cur non & magnitudinis suæ, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentiæ suæ generator sit, vt non ipse sit sua magnitudo, & sua bonitas, & sua æternitas, & sua omnipotentia, sed ea magnitudine magnus sit quam genuit, & ea bonitate bonus, & ea æternitate æternus, & ea omnipotentia omnipotens quæ de illo nata est, sicut non ipse sua sapientia est, sed ea sapiẽtia sapiens est quæ de illo nata est. Nam illud non est formidandum, ne cogamur multos filios dei dicere,

1. Cori. 1.

1. sen. dist. 9. cap. sed contra. & c. qui hoc.

C

1. sen. dist. 9. ca. nẽ si dei filius.

præter adoptionem creaturæ coęternos patri, si magnitudinis suæ genitor est, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentiæ. Huic enim calumniæ facile respõdetur, sic non effici, quia multa nominata sunt, vt ille multorum filiorum coęternorum sit pater quẽadmodum nõ efficitur, vt duorum sit, cum dicitur Christus dei virtus, & dei sapiẽtia. Eadem quippe virtus quæ sapientia, & eadem sapiẽtia quæ virtus est. Itane igitur etiam de cæteris, vt eadem sit magnitudo quæ virtus, & si qua alia, quæ vel supra commemorata sunt, vel commemorari adhuc possunt. Sed si nõ dicitur in seipso, nisi quod ad filium dicitur, id est, pater vel genitor vel principium eius, si etiã gignẽs ei quod de se gignit, consequẽter principiũ est, quicquid aliud dicitur, cum filio dicitur, vel potius in filio, siue magnus ea magnitudine quam genuit, siue iustus ea iustitia quam genuit, siue bonus ea bonitate quã genuit, siue potens ea potentia vel virtute quã genuit, siue sapiens ea sapiẽtia quam genuit. Magnitudo autem ipsa non dicitur pater, sed magnitudinis generator. Filius vero sicut in seipso dicitur filius, qđ non cum patre dicitur, sed ad patrem, non sic & in seipso magnus, sed cũ patre cuius ipse magnitudo est. Sic & sapiens cum patre dicitur cuius ipse sapientia est, sicut ille sapiens cum filio, quia ea sapiẽtia sapiẽs est quam genuit. Quicquid ergo ad se dicuntur, nõ dicitur alter sine altero, id est, quicquid dicuntur quod substantiam eorum ostẽdat, ambo simul dicuntur. Si hęc ita sunt, iã ergo nec deus est pater sine filio, nec filius deus sine patre, sed ambo simul deus. Et quod dictum est, In principio erat verbum: in patre erat verbum intelligitur. Aut si in principio sic dictum est, ac si diceretur, ante omnia, quod sequitur, & verbum erat apud deum, verbum quidem solus filius accipitur, non simul pater & filius, tanquam ambo vnum verbum. Sic enim verbum quomodo imago, non autem pater & filius simul ambo imago, sed fili⁹ solus imago patris, quemadmodum & filius, non enim ambo simul filius. Quod vero adiungitur, & verbũ erat apud deum: multum est vt sic intelligatur, verbum quod solus est filius, erat apud deum quod non solus est pater, sed pater & filius simul deus. Sed quid mirum, si in duabus quibusdam rebus longe inter se diuersis potest hoc dici? Quid enim tã diuersum, quàm animus & corpus? Potest tamen dici, animus erat apud hominem, id est, in homine, cum animus nõ sit corpus, homo autem animus simul & corpus sit. Vt etiam quod consequenter scriptum est, Et deus erat verbum: sic intelligatur, verbum quod non est pater, deus erat simul cum patre. Itáne ergo dicimus, vt pater sit generator magnitudinis, hoc est generator virtutis, vel generator sapiẽtiæ suæ: filius autem magnitudo, virtus & sapientia: deus vero magnus, omnipotens, sapiens ambo simul? Quomodo ergo deus de deo, lumen de lumine? Nõ enim simul ambo deus de deo, sed sol⁹ filius de deo, scilicet patre. Nec ambo simul lumen de lumine, sed solus filius de lumine patre. Nisi forte ad insinuandum & breuissime inculcandum quòd coæternus est patri filius, ita dictum est deus de deo, & lumen de lumine, & si quid hoc modo dicitur, ac si diceretur, hoc quod non est filius sine patre, de hoc quod non est pater sine filio, id est, hoc lumen quod lumen non est sine patre, de hoc lumine patre quod lumen non est sine filio: vt cum dicitur deus quod non est filius sine patre, est de deo quod nõ est pater sine filio, perfecte intelligatur quòd non præcessit genitor illud quod genuit. Quod si ita est, hoc solum de eis dici non potest, illud de illo, quod simul ambo non sunt. Sicut verbum de verbo dici non potest, quia non simul ambo verbum, sed solus filius. Nec imago de imagine, quia non simul ambo imago. Nec filius de filio, quia non simul ambo

D

Quæ de patre & filio simul dicũtur, q̃ non. Ca. II.

E

1. sen. dist. 27. cap. & est hic.

1. sen. dist. 27. ca. hic non.

F

1. sen. dist. 27. ca. hic quęritur.

1. sen. dist. 27. cap. & est sciẽdū

G bo filius, secundum quod dicitur, Ego & pater vnum
Ioan.10. sumus. Vnum sumus enim dictum est, quod ille, hoc
& ego secundum essentiam, non secundum relatiuũ.
Aliter vnũ pr̃ & filius, aliter nos. Et nescio vtrum inueniatur in scripturis di-
ctum, vnum sunt, quorum est diuersa natura. Si au-
tem aliqua plura eiusdem naturæ sint, & diuersa sen-
tiant, non sunt vnum inquantum diuersa sentiunt.
Ca.III. Nam si iam vnum essent ex eo quòd homines erãt,
Ioan.17. non diceret, Vt sint vnum sicut nos vnum: cum suos
discipulos patri commendaret. At vero Paulus &
Apollo quia & ambo homines & idem sentiebant,
1.Cor.3. Qui plantat, inquit, & qui rigat vnum sunt. Cum er-
go sic dicitur vnum, vt non addatur quid vnum, &
plura vnum dicantur, eadem natura atque essentia
non dissidens nec dissentiens significatur. Cum ve-
ro additur quid vnum, potest aliquid significari ex
pluribus vnum factum, quãuis diuersis natura, sicut
anima & corpus non sunt vtique vnum. Quid enim
tam diuersum nisi addatur aut subintelligatur quid
vnum, id est, vnus homo, aut vnum animal? Inde
1.Cor.6. Apostolus, Qui adhæret meretrici, inquit, vnum
corpus est: nõ dixit, vnum sunt, aut vnum est, sed ad-
didit corpus, tanquam ex duobus diuersis masculi-
H no & fœminino vnum corpus adiunctione composi-
tum. Et qui adhæret domino, inquit, vnus spiritus
est: non dixit, qui adhæret domino vnus est, aut vnũ
sunt, sed addidit spiritus. Diuersum enim est natu-
ra, spiritus hominis, & spiritus dei, sed inhærendo
fit vnus spiritus ex diuersis duobus, ita vt sine hu-
mano spiritu beatus sit dei spiritus atque perfectus,
beatus autem spiritus hominis non nisi cum deo.
Nec frustra, vt existimo, cum tanta in Euangelio se-
cundum Ioannem & totiens diceret dominus de
ipsa vnitate, vel sua cum patre, vel nostra inuicem
1.sen. dist. 31.c.hic di cioq3.in medio. nobiscum, nusquam dixit, vt nos & ipsi vnum, sed vt
vnum sint, sicut & nos vnum sumus. Pater ergo & fi-
lius vnum sunt, vtique secundum vnitatem substan-
tiæ, & vnus deus est, & vnus magnus, & vnus sapiẽs,
sicut tractatum est. Vnde ergo maior pater? Si enĩ
maior, magnitudine maior. Cũ autem magnitudo
filius eius sit, nec ille vtiq; maior est eo qui se genuit,
nec ille maior est ea magnitudine qua magnus est,
1.sen.dist. 22.c.sciẽdũ est. & c.de⁹eni. ergo æqualis. Nam vnde æqualis si non eo quo est,
cui non est aliud esse, & aliud magnum esse? Aut
si æternitate pater maior est, non est, æqualis filius
quacunque re. Vnde enim æqualis? Si magnitudi-
I ne dixeris, non est par magnitudo, quæ minus ęter-
na est, atque ita cætera. An forte in virtute æqualis
est, in sapientia vero non est ęqualis? Sed quomodo
est æqualis virtus quæ minus sapit? An in sapientia
æqualis est, in virtute autem non est æqualis? Sed
quomodo æqualis sapientia, quæ minus potens est?
Restat ergo vt si in vlla re æqualis non est, in omni-
Phil.2. bus non sit æqualis. Et scriptura clamat, Non rapi-
nam arbitratus est esse æqualis deo. Cogitur ergo
quiuis aduersarius veritatis qui aliquo modo tene-
tur Apostolica authoritate, in qualibet vel vna re
æqualẽ deo filiũ cõfiteri. Eligat quã voluerit: hinc
ei ostendetur in omnibus esse æqualem, quæ de sub-
Fili⁹ i nullo non æqualis pr̃i. Cap. IIII. stantia eius dicuntur. Sic enĩ virtutes quæ sunt
in animo humano, quamuis alio atq; alio modo sin-
gulæ intelligantur, nullo modo tamen separantur
ab inuicem, vt quicunque fuerint æquales, verbi gra
tia, in fortitudine, æquales sint & prudentia, & tem-
perantia, & iustitia. Si enĩ dixeris æquales esse istos
fortitudine, sed illum pręstare prudentia, sequitur vt
huius fortitudo min⁹ prudens sit, ac per hoc nec for-
titudine æquales sunt, quãdo illius fortitudo prudẽ-
tior. Atq; ita de cæteris virtutibus inuenies, si om-
nes eadem consideratione percurras. Non enim de
viribus corporis agitur, sed de animi fortitudine.
Quanto ergo magis in illa incõmutabili æterna-
q; substantia incomparabiliter simpliciore quàm est K
animus humanus, hæc ita se habẽt? Humano quip-
pe animo non hoc est esse quod est fortem esse, aut
prudentem, aut iustum, aut temperatum. Potest enĩ 1.sen. dist.
esse animus, & nullam istarum habere virtutũ. Deo 8.c. hic di
autem hoc est esse quod est fortem esse, aut iustum es- ligenter.
se, aut sapientem esse, & si quid de illa simplici mul-
tiplicitate, vel multiplici simplicitate dixeris, quo
substantia eius significetur. Quamobrem siue ita
dicatur deus de deo vt & singulis hoc nomen conue-
niat, non tamen vt ambo simul duo dij, sed vnus de⁹
sit, Ita enim sibi cohærent quemadmodum & in di-
stantibus diuersisq; substantijs fieri Apostolus testis
est. Nam & solus dominus spiritus est, & solus ho-
minis spiritus vtique spiritus est, tamen si hæreat
domino vnus spiritus est: quanto magis ibi vbi est
omnino inseparabilis atque æterna cõnexio, ne ab-
surde dici videatur quasi filius amborum, cum dici-
tur filius dei, si id quod dicitur deus, non nisi de am-
bob⁹ dicitur simul: siue quicquid de deo dicitur quod
substantiam eius indicet, non nisi de ambobus simul
dicitur, immo simul de ipsa trinitate dicitur. Siue 1.sen. dist.
ergo hoc, siue illud sit, quod diligentius discutiendũ 31.c.4.i fi.
est, nunc vnde agitur satis est videre, nullo modo fi- L
lium æqualem esse patri, si in aliquo scilicet quod
pertineat ad significandam eius substantiam inæ-
qualis inuenitur, sicut iam ostendimus. Apostolus 1.sen. dist.
autem dixit æqualem, In omnibus ergo ęqualis est 10.c. mic
patri filius, & est vnius eiusdẽmque substantiæ. vero.in fi.
Quapropter etiam spiritussanctus, in eadem vni- Spiritus
tate substantiæ & æqualitate consistit. Siue enim vnio quid
sit vnitas amborum, siue sanctitas, siue charitas, siue sit.ca. V.
ideo vnitas quia charitas, & ideo charitas quia san-
ctitas, manifestum est quòd non aliquis duorum est
quo vterque coniungitur, quo genitus à gignẽte di-
ligatur, generatorẽmque suũ diligat, sintq; nõ par- 1.sen.dist.
ticipatione, sed essentia sua, neque dono superioris 32.c.hinc
alicuius, sed suo proprio seruantes vnitatem spiri- quęstioni
tus in vinculo pacis. Quod imitari per gratiam, &
ad deum, & ad nosipsos iubemur. In quibus duobus
præceptis tota lex pendet & Prophetæ. Ita sunt illa
tria, deus vnus, solus, magnus, sapiens, sanctus, bea-
tus. Nos autem ex ipso, & per ipsum, & in ipso beati,
quia ipsius munere inter nos vnum, cum illo autem
vnus spiritus, quia adglutinatur anima nostra post
eum. Et nobis hærere deo bonum est, quia perdet
omnem qui fornicatur ab eo. Spiritus ergo sanctus M
cõmune aliquid est patris & filij, quicquid illud est:
At ipsa communio, consubstantialis & coæterna. 1.sen.dist.
Quæ si amicitia conuenienter dici potest, dicatur, 10.ca. siue
sed aptius dicitur charitas. Et hæc quoque substan- enim.
tia, quia deus substantia, & deus charitas, sicut scri-
ptum est. Sicut autem substantia simul cum patre &
filio, ita simul magna, & simul bona, & simul sancta, &
quicquid aliud ad se dicitur, quoniam non aliud est
deo esse, & aliud esse magnum vel bonum esse, & cę-
tera, sicut supra ostendimus. Si enim minus ma- 1.sen.dist.
gna est ibi charitas quàm sapientia, minus quàm 22.c.sciẽ-
est diligitur sapientia. Ęqualis est igitur, vt quanta dũ in fi.
est sapientia tantum diligatur. Est autem sapientia
æqualis patri, sicut supra disputauimus. Ęqualis est
igitur etiam spiritussanctus, & si ęqualis, in omnibus
æqualis propter summam simplicitatem quæ in illa 1.sen.dist.
substantia est. Et ideo non amplius quàm tria sunt, 10.c.siue
vnus diligens eum qui de illo est, & vnus diligens enim.
eum de quo est, & ipsa dilectio. Quæ si nihil est, Sol⁹ de⁹
quomodo deus dilectio est? Si non est substantia, pfectę sim
quomodo deus substantia est? Si autem quæri- plicitatis
tur quomodo simplex & multiplex sit illa substantia, cap. VI.
animaduertenda est primo creatura quare sit multi- 1.sen.dist.
plex, nullo autem modo vere simplex. Et prius cor- 8.c. eadẽ-
pus vniuersum vtique partibus constat: ita vt sit q; sola.
ibi alia

A ibi alia pars maior, alia minor, & mai⁹ sit vniuersum
quàm pars quælibet aut quātalibet. Nā & cœlum &
terra partes sunt vniuersæ mundanæ molis: sed & so
la terra, & solum cœli innumerabilibus partibus cō-
stat, & in tertia sui parte minor est quàm in cætera,
& in dimidia minor q̄ tota: & totum mūdi corpus qđ
duabus plerunque partibus appellari solet, id est, cœ
Gen. 1. li & terra, vtique maius est quàm soli cœlum aut so
la terra. Et in vnoquoque corpore aliud est magnitu
1. sen. dist. do, aliud color, aliud figura. Potest enim & diminu-
8. cap. ea- ta magnitudine manere idem color & eadē figura, &
déq; sola. colore mutato manere eadem figura & eadē magni
tudo, & figura eadem non manente tā magnū esse &
eodem modo coloratum. Et quęcunque alia simul di
cuntur de corpore, possunt & simul & plura sine cæte
1. sen. dist. ris cōmutari. Ac per hoc multiplex esse conuincitur
8. cap. ea- natura corporis, simplex autem nullo modo. Crea-
déq; sola. tura quoque spiritalis sicut est anima, est quidem in
1. sen. dist. corporis comparatione simplicior, sine cōparatione
8. ca. crea autem corporis multiplex est etiam ipsa nō simplex.
tura quo- Nam ideo simplicior est corpore, quia non mole dif-
que. funditur per spacium loci, sed in vnoquoque corpore
& in toto tota est, & in qualibet eius parte tota est. Et
ideo cum sit aliquid in quauis exigua particula cor-
B poris quod sentiat anima, quāuis nō fiat in toto cor-
pore: illa tamen tota sentit, quia totam nō latet. Sed
tamen etiam in anima cum aliud sit artificiosum es-
se, aliud inertē, aliud acutum, aliud memorē, aliud cu
piditas, aliud timor, aliud lætitia, aliud tristitia, pos-
sintq; & alia sine alijs, & alia magis, alia minus innu
merabilia & innumerabiliter in animæ natura inue-
niri, manifestum est non simplicem, sed multiplicem
esse naturam. Nihil enim simplex mutabile est, om-
Trinitas nis autē creatura mutabilis. Deus vero multi-
nō exclu- pliciter quidem dicitur magnus, bonus, sapiens, bea-
dit simpli tus, verus, & quicquid aliud nō indigne dici videtur,
citatē vni Sed eadem magnitudo eius est, quæ sapientia: Non
tatis. Ca. enim mole magnus est, sed virtute. Et eadem boni-
VII. tas quæ sapientia & magnitudo, & eadē veritas quæ
illa omnia: Et non est ibi aliud beatum esse, & aliud
magnū, aut sapientem, aut verum, aut bonū esse, aut
1. sen. dist. omnino ipsum esse. Nec quoniam Trinitas est, ideo
19. ca. prę triplex putādus est: Alioquin minor erit pater solus,
terea. aut filius solus, quàm simul pater & filius. Quanquā
non inueniatur quomodo dici possit, aut pater solus
aut filius solus, cum semper atque inseparabiliter &
ille cum filio sit, & ille cum patre: non vt ambo sint
C pater, aut ambo filius, sed quia semper in inuicē, neu
1. sen. dist. ter solus. Quia vero dicimus & deum solum ipsam
21. cap. sed trinitatem, quanuis semper sit cum spiritibus & ani
iterum. mabus sanctis, sed solum dicimus quòd deus est, quia
non & illi cum illo deus sunt: ita solū patrē dicimus
patrem, non quia separatur à filio, sed quia non simul
Dei natu ambo pater sunt. Cū itaque tantus est solus pa-
ræ nulla ter, vel solus filius, vel solus spiritussanctus, quantus
fit acces- est simul pater & filius & spiritussanctus, nullo modo
sio. Cap. triplex dicendus est. Corpora quippe adiūctione sua
VIII. crescunt. Quanuis enim qui adhæret vxori suæ, vnū
corpus sit: maius tamen corpus fit, quàm si solius viri
esset, aut solius vxoris. In rebus aūt spiritalibus cum
minor maioribus adhærescit, sicut creatura creato-
Maior Melior ri, illa fit maior quàm erat, nō ille. In ijs enim quę nō
mole magna sunt, hoc est maius esse quod est melius
esse. Melior autē fit spiritus alicuius creaturæ, cum
adhæret creatori, quàm si non adhæreat, & ideo etiā
1. sen. dist. maior quia melior. Qui ergo adhęret domino, vnus
19. ca. prę spiritus est: sed tamen dominus non ideo fit maior,
terea. quamuis fiat ille qui adhæret domino. In ipso igitur
deo cū adhæret æquali patri filius æqualis, aut spiri
tussanctus patri & filio æqualis, non fit maior deus q̄
singuli eorū, quia nō est quò crescat illa pfectio. Per-
fectus aūt siue pater, siue filius, siue spiritussanctus, &

perfectus deus, pater & filius & spiritussanctus, & D
ideo Trinitas potius quàm triplex. Et quoniā Sol⁹ de⁹
ostendimus quomodo possit dici solus pater, quia nō continet
nisi ipse ibi pater, consideranda est illa sententia qua oēs perso
dicitur, deum verum solum non esse patrem solum, nas. Cap.
sed patrem & filium & spiritumsanctum. Si quis enī IX.
interroget, pater solus vtrum sit deus? quomodo re-
spondebitur non esse, nisi forte ita dicamus, esse qui-
dem patrem deum, sed non esse solum deum, esse autē
solum deum, patrem & filium & spiritumsanctum?
Sed quid agimus de illo testimonio domini: Patri
enim dicebat, & patrem nominauerat ad quem lo-
quebatur, cum ait, Hæc est vita æterna, vt cogno- Ioan. 17.
scant te vnum verum deum. Quod quidem Arria-
ni sic solent accipere quasi non sit filius verus deus.
Quibus exclusis, videndum est an intelligere coga-
mur, cum dictum est patri, Vt cognoscant te vnum Gręce est
verum deum: tanquam hoc insinuare voluerit, quia μόνον.
solus pater deus verus est, ne nō intelligeremus deū,
nisi ipsa tria simul, patrem & filium & spiritumsan-
ctum. Nū ergo ex domini testimonio, & patrē vnum
verum deum dicimus, & filium vnum verum deum,
& spiritumsanctum vnum verum deum, & simul pa-
trem & filium & spiritumsanctum, id est, simul ipsam B
trinitatem, non tres veros deos, sed vnū verum deū?
An quoniam addidit. Et quem misisti Iesum Chri-
stum: subaudiendum est vnum verum deum? Et or-
do verborum est, vt te & quem misisti Iesum Christū,
cognoscant vnum verum deum. Cur ergo tacuit de 1. sen. dist.
spiritusancto? An quoniam consequens est, vt vbicū- 21. c. verū
que nominatur vnū, tanta pace vni adhærens, vt per tamen. in
hanc vtrunque vnum sit, iam ex hoc intelligatur fine.
etiam ipsa pax, quanuis non commemoretur? Nam
& illo loco Apostolus videtur quasi prætermittere
spiritumsanctum, & tamē etiam ibi intelligitur, vbi
ait, Omnia sunt vestra, vos autē Christi, Christus au 1. Cori. 3.
tē dei. Et iterū, Caput mulieris vir, caput viri Chri- 1. Cori. 11.
stus, caput autem Christi deus. Sed rursus si deus nō
nisi omnia simul tria, quomodo caput Christi deus,
id est, caput Christi trinitas, cū in trinitate sit Chri-
stus vt sit trinitas? An quod est pater cum filio, caput
est ei quod est solus filius, cum filio enim pater deus,
solus autē filius Christus est, maxime quia iam ver-
bum caro factum loquimur. Secundum quam huma-
nitatem eius etiam maior est pater, sicut dicit, Quo-
niam pater maior me est: vt hoc ipsum deū esse quod
illi cum patre vnum est, caput sit hominis mediato-
ris, quod ipse solus est. Si enim mētem recte dicimus F
principale hominis, id est, tanquam caput humanæ
substantiæ, cum ipse homo cum mente sit homo,
cur non multo congruentius, multóque magis ver-
bum cum patre quod simul deus est, caput est Chri-
sti, quanuis Christus homo nisi cum verbo quod ca-
ro factum est, intelligi non possit. Sed hoc vt iam di-
ximus, aliquando diligentius postea considerabi-
mus. Nūc autem ęqualitas trinitatis, & vna eadēm-
que substantia quantum breuiter potuimus demon-
strata est, vt quoquomodo se habet ista quęstio, quam
discutiendam acriore intētione distulimus, nihil im-
pediat quo minus fateamur summam æqualitatem
patris & filij & spiritussancti. Quidēm Attribu-
cum vellet breuissime singularum in Trinitate per- ta per Hi
sonarum insinuare propria, æternitas, inquit, in pa- larii sin-
tre, species in imagine, vsus in munere. Et quia non gulis pso
mediocris authoritatis in tractatione scripturarum, nis. C. X.
& assertione fidei vir extitit, Hilarius enim hoc in li- 1. sen. dist.
bris suis posuit horum verborū, id est, patris & ima- 31. ca. pro-
ginis, & muneris, æternitatis, & speciei, & vsus, abdi pria ergo
tam scrutatus intelligentiam quantum valeo, non
eū secutū arbitror in æternitatis vocabulo, nisi quod
pater non habet patrem de quo sit, filius autem de 1. sen. dist.
patre est vt sit, atq; vt illi coæternus sit. Imago enim 31. c. nō est
si perfecte

G ſi perfecte implet illud cuiꝰ imago eſt, ipſa coæquatur ei, nō illud imagini ſuæ. In qua imagine ſpeciem nominauit, credo propter pulchritudinē, vbi iam eſt tāta congruentia & prima æqualitas & prima ſimilitudo, nulla in re diſſidens, & nullo modo inęqualis, & nulla ex parte diſſimilis, ſed ad identidem reſpondēs ei cuius imago eſt. Vbi eſt prima & ſumma vita, cui nō eſt aliud viuere & aliud eſſe, ſed idem eſt eſſe & viuere. Et primus ac ſummus intellectus, cui non eſt aliud viuere & aliud intelligere, ſed id quod eſt intelligere, hoc viuere, hoc eſſe eſt, vnum omnia: tanquam verbū perfectū, cui nō deſit aliquid, & ars quædā omnipotētis atq; ſapientis dei, plena omniū rationū viuentiū incōmutabiliū, & omnes vnum in ea, ſicut ipſa vnū de vno, cum quo vnū. Ibi nouit oia deus quæ fecit per ipſam, & ideo cum decedāt & ſuccedant tempora, non decedit aliquid vel ſuccedit ſcientiæ dei. Nō enim hæc quæ creata ſunt ideo ſciuntur à deo, quia facta ſunt: ac non potius ideo facta ſunt vel mutabilia, quia immutabiliter à deo ſciun-
1.ſen.diſt. tur. Ille igitur ineffabilis quidā complexus patris &
31.ca. Eſt imaginis non eſt ſine pfruitione, ſine charitate, ſine
autem. gaudio, Illa ergo dilectio, delectatio, fœlicitas vel beatitudo, ſi tamē aliqua humana voce digne dici-
χρῆσθαι. tur, vſus ab illo appellatus eſt breuiter, & eſt in trinitate ſpiritusſanctus, non genitus, ſed genitoris, ge-
H nitique ſuauitas, ingenti largitate atque vbertate perfundens omnes creaturas pro captu earum, vt
1.ſen.di.3. ordinem ſuū teneant & locis ſuis acquieſcant. Hæc
cap. nunc igitur omnia quæ arte diuina facta ſunt, & vnitatē
reſtat. quandam in ſe oſtendūt, & ſpeciem & ordinē, Quicquid enim horum eſt, & vnū aliquid eſt, ſicut ſunt naturę corporū, & ingenia animarum: & aliqua ſpecie
†ſpecies formaſ, † ſicut ſunt figuræ & qualitates corporū, ac
formarū. doctrinæ vel artes animarū: & ordinem aliquem petit aut tenet, ſicut ſunt pōdera vel collocationes corporū, atq; amores aut delectationes animarū. ❡ Cęterum in illa ſumma trinitate tantum eſt vna quantū tres ſimul, nec plus aliquid ſunt duæ quàm vna. ❡
1.ſen. diſt. Oportet igitur vt creatorem per ea quæ facta ſunt
3.cap.nūc intellectum conſpicientes, trinitatem intelligamꝰ,
reſtat. cuius in creatura quomodo dignū eſt apparet veſtigiū. In illa enī trinitate ſumma origo eſt rerū omnium & perfectiſſima pulchritudo, & beatiſſima de-
1.ſen.diſt. lectatio. Itaq; illa tria, & ad ſeinuicem determinari
31. ca. Eſt videntur, & in ſe infinita ſunt. ❡ Sed hic in rebus cor-
autem. poreis, non tantum eſt res vna, quantū tres ſimul, &
Hoc in q- plus aliquid ſunt duæ quàm vna res. Cęterū in ſum-
buſdā nō ma trinitate tātum eſt vna quantum tres ſimul ſunt,
habeba- nec plus aliquid ſunt duæ quàm vna, & in ſe infinita
tur. I ſunt. ❡ Ita & ſingula ſunt i ſingulis, & omnia in ſingulis, & ſingula in omnibus, & omnia in omnibus, &
1.ſen. diſt. vnū omnia. Qui videt hoc vel ex parte, vel per ſpecu
31.cap.eſt lum & in ænigmate, gaudeat cognoſcēs deū, & ſicut
autem. deum honoret & gratias agat, Qui autē non videt, tendat per pietatem ad videndū, non per cęcitatem ad calumniandum: quoniam vnus eſt deus, ſed tamē
1.ſen.diſt. trinitas. Nec confuſe accipiendum eſt, Ex quo oia
36.c.præ- per quem omnia, in quo omnia: nec dijs multis, ſed
terea. ipſi gloria in ſecula ſeculorum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI DE trinitate liber ſeptimus.

Aliter deꝰ ſapiēs aliter bō dicitē. c.1.

IAM nunc quæramus diligētius, quantum dat deus, quod paulo ante diſtulimus, Vtrum & ſingula quæq; in trinitate pſona poſſit & per ſeipſam nō cū cæteris duabꝰ dici deꝰ, aut magnus, aut ſapiēs, aut verus, aut omnipotēs, aut iuſtus, & ſi quid aliud dici de deo poteſt, non relatiue, ſed ad ſeipſum. K
an vero non dicantur iſta, niſi cum trinitas intelligitur. Hoc enim quæſtionem facit, quia ſcriptum eſt, 1. Cor.1.
Chriſtum dei virtutem, & dei ſapientiam: vtrum ita ſit pater ſapientiæ atq; virtutis ſuæ, vt hac ſapientia ſapiens ſit quam genuit, & hac virtute potens quam genuit: & quia ſemper potens & ſapiens, ſemper genuit virtutē & ſapientiam. Dixeramꝰ enim ſi ita eſt, cur non & magnitudinis ſuæ pater ſit qua magnus eſt, & bonitatis qua bonus, & iuſtitiæ qua iuſtus, & alia ſi qua ſunt. Aut ſi hæc omnia pluribus vocabulis in eadem ſapientia & virtute intelliguntur, vt ea ſit magnitudo quæ virtus, ea bonitas quæ ſapientia, & ea rurſus ſapientia quæ virtus, ſicut iam tractauimus, meminerimꝰ, cum aliquid borū nomino ſic accipiendum eſſe, ac ſi omnia cōmemorem. Quæritur ergo an pater etiā ſingulus ſit ſapiens, atq; ipſa ſibi ipſe ſapientia, an ita ſit ſapiens quomodo dicēs. Verbo enim quod genuit dicēs eſt, non verbo quod pfertur, & ſonat, & tranſit, ſed verbo quod erat apud
deum, & deus erat verbum, & omnia per ipſum fa- Ioan.1.
cta ſunt: verbo æquali ſibi quo ſemper atque incōmu-
tabiliter dicit ſeipſum. Non eſt enī ipſe verbū, ſicut 1.ſen. diſt.
nec filius nec imago. Dicens aūt exceptis illis tem- 27.ca. hic
poralibus vocibus verbi dei, quæ in creatura fiunt, non eſt.
nam ſonant & tranſeunt, Dicens ergo illo coæterno
verbo, non ſingulus intelligitur, ſed cum ipſo verbo L
ſine quo non eſt vtique dicens. Itáne & ſapiens ſicut dicens, vt ita ſit ſapiētia, ſicut verbum, & hoc ſit verbum eſſe quod eſt eſſe ſapientiam, hoc etiam eſſe virtutem: vt virtus & ſapiētia & verbum idem ſit, & relatiue dicatur, ſicut filius & imago: atque ille nō ſingulus potens, vel ſapiens, ſed cum ipſa virtute & ſapientia quam genuit: ſicut non ſingulus dicens, ſed eo verbo & cum eo verbo quod genuit, atque ita ma-
gnus ea & cum ea magnitudine quam genuit, Et nō 1.ſen.diſt.
alio magnus, alio deus, ſed eo magnꝰ quo deus, quia 19.c.cūq;
non aliud illi eſt magnum eſſe, aliud deum eſſe: con- enumerē.
ſequens eſt, vt nec deus ſingulus, ſed ea & cum deitate quam genuit, vt ſic ſit filius deitas patris, ſicut ſapientia & virtus patris, & ſicuti eſt verbum & imago patris. Et quia non aliud illi eſt eſſe, aliud deum eſſe, ita ſit etiam eſſentia patris filius, ſicuti eſt verbum & imago eius. Ac per hoc etiam excepto eo quod pater eſt, non ſit aliquid pater, niſi quia eſt ei filius, vt non tantum id quod dicitur pater, quod manifeſtum eſt eum non ad ſeipſum, ſed ad filium relatiue dici, & ideo patrem quia eſt ei filius, ſed omnino vt ſit quod ad ſeipſum eſt, ideo ſit quia genuit eſſentiā
ſuam. Sicut enim magnus eſt, non niſi ea quam ge- M
nuit magnitudine: ita & eſt non niſi ea quam genuit eſſentia, quia non eſt aliud illi eſſe, aliud magnum eſſe. Ita ne igitur pater eſt eſſentiæ ſuę, ſicut pater eſt magnitudinis ſuæ, ſicut pater eſt virtutis ac ſapientiæ ſuæ, eadem quippe eius magnitudo quæ virtus, & eadem eſſentia quæ magnitudo. Hæc diſputatio
nata eſt ex eo quod ſcriptum eſt, Chriſtum eſſe dei 1.Cor.1.
virtutem, & dei ſapientiam. Quapropter in eas anguſtias ſermo coarctatur, cum ineffabilia fari cupimus, vt aut dicamus Chriſtum non eſſe dei virtutem & dei ſapientiam, atque ita impudenter & impie reſiſtamus Apoſtolo: aut Chriſtum quidem dei virtutem & dei ſapientiam eſſe fateamur, ſed eius patrē non eſſe patrem virtutis & ſapientiæ ſuæ, quod non minus impium eſt. Sic enim nec Chriſti erit pater, quia Chriſtus dei virtus & dei ſapientia eſt, Aut non eſſe patrem virtute ſua potentem, neque ſapientia ſua ſapientem, quod quis audeat dicere: aut aliud in patre intelligi eſſe, aliud ſapientem eſſe, vt non hoc ipſo ſit quo ſapiens eſt, quod de anima intelligi ſolet, quæ aliâs inſipiens, aliâs ſapiens eſt, velut natura mutabilis, & non ſumme perfectéque ſimplex: aut

patrem

A patrem non esse aliquid ad seipsum, & non solū quod pater est, sed omnino quod est, ad filium relatiue dici. Quomodo ergo eiusdem essentiæ filius cuius pater, quandoquidem ad seipsum nec essentia est, nec omnino est ad seipsum, sed etiam esse ad filium illi est? At enim multomagis vnius eiusdémque essentię, quia vna eadémque essentia pater & filius, quandoquidem patri non ad seipsum est ipsum esse, sed ad filium quam essentiam genuit, & qua essentia est quicquid est. Neuter ergo ad se est, & vterque adinuicem relatiue dicitur: an pater solus, non solum quod pater dicitur, sed omnino quicquid dicitur, relatiue ad filium dicitur: ille autem dicitur ad patrem, & ad se, & si ita est, quid dicitur in filio ad se, an ipsa essentia? Sed patris essentia est filius sicut patris virtus & sapientia, sicut verbum patris, & imago patris: aut si essentia dicitur ad se filius, pater autem nō est essentia, sed genitor essentię, non est autē ad seipsum, sed hac ipsa essentia quam genuit, sicut hac ipsa magnitudine magnus quam genuit, ergo & magnitudo dicitur ad se filius, ergo & virtus & sapientia & verbum & imago. Quid autem absurdius quàm imaginem ad se dici, aut si non idipsum est imago & verbum, quod est virtus & sapientia: sed illa relatiue di-
B cuntur, hæc autem ad se non ad aliud, incipit non ea sapientia quam genuit, sapiens esse pater, quia non potest ipse ad eam relatiue dici, & illa ad eum relatiue non dici. Omnia enim quæ relatiue dicuntur ad inuicem dicuntur. Restat itaque vt etiam essentia filius relatiue dicatur ad patrem. Ex quo conficitur inopinatissimus sensus, vt ipsa essentia non sit essentia, vel certe cum dicitur essentia, nō essentia, sed relatiuum indicetur: quomodo cum dicitur dominus, non essentia indicatur, sed relatiuum quo refertur ad seruum. Cum autem homo dicitur vel aliquid tale, quod ad se non ad aliud dicitur, tunc indicatur essentia: homo ergo cum dominus dicitur, ipse homo essentia est, dominus vero relatiue dicitur, homo enī ad se dicitur, dominus ad seruum: hoc autem vnde agimus, si essentia ipsa relatiue dicitur, essentia ipsa non est essentia. Huc accedit, quia omnis essentia quæ relatiue dicitur, est etiam aliquid excepto relatiuo, sicut homo dominus, homo seruus, & equus iumentum, & nummus arra: homo & equus & nummus ad se dicuntur, & substantiæ sunt vel essentię: dominus vero & seruus & iumentum & arra, ad aliquid relatiue dicuntur. Sed si non esset homo, id est, aliqua substantia, non esset qui relatiue dominus di-
C ceretur. Et si non esset equus quædam essentia, non esset quod iumentum relatiue diceretur: Ita si nummus non esset aliqua substantia, nec arra posset relatiue dici. Quapropter si & pater non est aliquid ad seipsum, non est omnino qui relatiue dicatur ad aliquid. Non enim sicut ad aliquid coloratum refertur color eius, nec omnino ad se dicitur color, sed semper alicuius colorati est, illud autem cuius color est etiā si eo quòd coloratum dicitur ad colorē refertur, tamen id quod corpus dicitur ad se dicitur. Vllo modo ita putādum est patrem non dici aliquid ad seipsum, sed quicquid dicitur ad filium dici, eundem vero filium & ad seipsum dici & ad patrem. Cum ergo dicitur magnitudo magna & virtus potens, vtique ad seipsum, & magnitudo atque virtus magni & potentis patris, qua pater magnus & potens est. Non ergo ita, sed vtrunque substantia, & vtrunque vna substantia. Sicut autem absurdum est dicere candidū non esse candorem, sic absurdum est dicere sapientem non esse sapientiam. Et sicut candor ad seipsum candidus dicitur, ita & sapientia ad seipsam dicitur sapiēs. Sed candor corporis non est essentia, quoniā ipsum corpus essentia est, & illa eius qualitas, vnde & ab ea dicitur candidum corpus, cui non hoc est esse quod candidum esse. Aliud enim ibi forma & aliud D
color, & vtrunque non in seipso sed in aliqua mole; quæ moles nec forma nec color est sed formata & colorata: Sapientia vero & sapiens est, & seipsa sapiens est. Et quoniam quæcunque anima participatione sapientiæ fit sapiens, si rursus desipiat, manet tamen in se sapientia, nec cum anima fuerit in stultitiam commutata, illa mutatur: non ita est in eo qui ex ea fit sapiens; quemadmodum candor in corpore quod ex illo candidum est. Cum enim corpus in alium colorem fuerit mutatum, non manebit candor ille, sed omnino esse desinet. Quòd si & pater qui genuit sapientiam ex ea fit sapiens, neque hoc est illi esse quod sapere, qualitas eius est filius non proles eius, & non ibi erit iam summa simplicitas. Sed absit vt ita sit, quia vere ibi est summe simplex essentia, hoc ergo est ibi esse quod sapere. Quòd si hoc est ibi esse quod sapere, non per illam sapientiā quam genuit sapiens est pater, alioquin non ipse illam, sed illa eum genuit. Quid enim aliud dicimus, cum dicimus hoc illi est esse quod sapere, nisi eo est quo sapiens est? Quapropter quæ causa illi est vt sapiens sit, ipsa illi causa est vt sit: proinde si sapientia quam genuit causa illi est vt sapiens sit, etiam vt sit E
ipsa illi causa est. Quod fieri non potest, nisi gignēdo eum aut faciendo. Sed neque genitricem neque conditricem patris vllo modo quisquam dixerit sapientiam. Quid enim insanius? Ergo & pater ipsa sapientia est. Et ita dicitur filius sapientia patris, quomodo dicitur lumen patris, id est, vt quemadmodum lumen de lumine, & vtrunque vnum lumen: sic intelligatur sapientia de sapientia, & vtrunque vna sapientia, ergo & vna essentia: quia hoc est ibi esse quod sapere. Quod enim est sapientiæ sapere, & potentiæ posse, & æternitati æternam esse, iustitię iustam esse, magnitudini magnam esse, hoc est, essentiæ ipsum esse. Et quia in illa simplicitate non est aliud sapere quàm esse, eadē ibi sapientia est quæ essentia. Pater igitur & filius simul vna essentia, & vna magnitudo, & vna veritas, & vna sapiētia. Sed non pater & filius simul ambo vnum verbum, quia non simul ambo vnus filius. Sicut enim filius ad patrem refertur, non ad seipsum dicitur, ita & verbum ad eum cuius verbum est refertur cum dicitur verbum. Eo quippe filius quo verbum, & eo verbum quo filius, Quoniam igitur pater & filius simul non vtique vnus filius, consequens est, vt pater & filius simul non ambo vnum verbum.
Et propterea non eo verbum quo sapientia: quia F
verbum non ad se dicitur, sed tantum relatiue ad eum cuius verbum est, sicut filius ad patrem: sapiētia vero eo quo essentia, Et ideo quia vna essentia, vna sapientia. Quoniam vero & verbum sapientia est, sed non eo verbum quo sapientia, Verbum enim relatiue, sapientia vero essentialiter intelligitur: id dici accipiamus cum dicitur verbum, ac si dicatur, nata sapientia, vt sit & filius & imago, Et hæc duo cum dicuntur, id est, nata sapientia, in vno eorum eo quòd nata est & verbum & imago & filius intelligatur, & in his omnibus nominibus non ostendatur essentia, quia relatiue dicūtur. At in altero quod est sapientia, quoniam & ad se dicitur, seipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstretur, & hoc eius esse quod sapere. Vnde pater & filius simul vna sapiētia, quia vna essentia, & singillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia. Quapropter, non quia pater non est filius, & filius non est pater, aut ille ingenitus, ille autem genitus, ideo non vna essentia, quia his nominibus relatiua eorum ostēduntur. Vterq; autem simul vna sapiētia, & vna essentia vbi hoc est esse quod sapere: non autē simul vterque verbum aut filius, quia non hoc est esse quod verbū esse,

aut

1. sen. di. 5. ca. itē si.
1. sen. dist. 32. c. si enī.
1. sen. di. 5. ca. prędictis autē.
1. sen. di. 5. c. itē si. circa finē.
Quę relatiue dicūtur, nō cōgruūt oibus psonis.
Cap. II.
1. sen. dist. 27. ca. hic non est.
1. sen. dist. 28. c. sc'dū quoq.
1. sen. dist. 18. ca. hic oritur.
1. sen. di. 5. ca. prædictis autē. in prin.

G aut filium esse. sicut iam satis ostendimus ista relati-
Luminis ue dici. Cur ergo in scripturis nunquam ferè de
& sapien- sapientia quicquam dicitur, nisi vt ostendatur à deo
tiæ voca genita vel creata: genita scilicet per quam facta sunt
buli om- omnia, creata vero vel facta, sicut in hominibus: cum
nib⁹ per- ad eam qoæ non creata nec facta sed genita est, con-
sonis con uertuntur & illustrantur? In ipsis enim fit aliquid
gruit. Ca. quod vocetur eorũ sapientia, vel illud scripturis præ-
III. nunciantibus aut narrantibus, quod verbum caro fa
ctum est & habitauit in nobis: hoc modo enim Chri-
stus facta sapientia est, quia factus est homo. An pro-
pterea non loquitur in illis libris sapientia, vel de il-
la dicitur aliquid, nisi quod eam de deo natam osten-
dat, aut factã, quanuis sit & pater ipse sapientia, quia
illa nobis sapientia commendanda erãt & imitãda,
cuius imitatione formamur. Pater enim eam dicit
vt verbum eius sit, nõ quomodo profertur ex ore ver-
bum sonans, aut ante pronunciationem cogitatur,
spacijs enim temporum hoc completur, illud autem
æternum est, & illuminando dicit nobis & de se & de
Matt. 11. patre, quod dicẽdum est hominibus. Ideoq; ait, Ne-
mo nouit filium nisi pater, & nemo nouit patrem ni-
si filius, & cui voluerit filius reuelare: quia per filium
reuelat pater, id est, per verbum suum. Si enim hoc
H verbum quod nos proferimus temporale & transito-
rium, & seipsum ostendit, & illud de quo loqoimur:
quanto magis verbum dei, per quod facta sunt om-
nia? quod ita ostendit patrem sicuti est pater: quia &
ipsum ita est, & hoc est quod pater, secũdum quod sa-
pientia est & essentia. Nam secũdum quod verbum,
non hoc est quod pater, quia verbum non est pater, &
verbũ relatiue dicitur sicut filius, quod vtique nõ pa
ter. Et ideo Christus virtus & sapiẽtia dei, quia de pa
tre virtute & sapiẽtia, etiã ipse virtus & sapiẽtia est,
sicut lumen de patre lumine, & fons vitę apud deũ pa
Psal. 35. trẽ, vtiq; fontẽ vitæ. Qm̃ apud te, ĩquit Propheta, est
fons vitę, & in lumine tuo videbim⁹ lumẽ: quia sicut
pater habet vitã in semetipso, sic dedit filio habere vi
tam in semetipso: & erat lumẽ verum quod illuminat
omnem hominem venientem in huuc mundum, & lu
mẽ hoc verbom erat apud deum, sed & deus erat ver
bum. Deus autem lumẽ est, & tenebræ in eo non sunt
vllæ, lumen vero non corporale sed spiritale. Neque
ita spiritale vt illuminatione factum sit, quemadmo-
Matt. 5. dum dictum est Apostolis, Vos estis lumen mundi:
1. sen. dist. sed lumen quod illuminat omnem hominem, ea ipsa
5. ca. præ- & summa sapientia deus, vnde nunc agimus. Sapien
dictis. tia ergo filius de sapientia patre, sicut lumen de lu-
I mine, & deus de deo, vt & singulus pater lumẽ, & sin-
gulus filius lumen: & singulus pater deus, & singulus
filius deus, ergo & singulus pater sapientia, & singu-
lus filius sapientia. Et sicut vtrunque simul vnum lu
men, & vnus deus, sic vtrunque vna sapientia. Sed fi
lius factus est nobis sapientia à deo, & iustitia & san-
ctificatio, quia temporaliter nos ad illum conuerti-
mur, id est, ex aliquo tempore, vt cum illo maneamus
in æternum. Et ipse ex quodam tempore verbum ca-
ro factum est, & habitauit in nobis. Propterea igitur
cum pronũciatur in scripturis, aut enarratur aliquid
de sapiẽtia, siue dicente ipsa, siue cum de illa dicitur,
filius nobis potissimum insinuatur, Cuius imaginis
exẽplo & nos non discedamus à deo, quia & nos ima-
go dei sumus. Nõ quidem æqualis, facta quippe à pa
tre per filium, nõ nata de patre sicut illa. Et nos quia
illuminamur lumine, illa vero quia lumẽ illuminãs,
& ideo illa sine exemplo nobis exemplum est. Neq;
enim imitatur præcedentem aliquem ad patrem à
quo nunquam est omnino separabilis, quia idipsum
est quod ille de quo est. Nos autem nitentes imita-
mur manentem, & sequimur stantem, & in ipso am-
bulantes tẽdimus ad ipsum: quia factus est nobis via
temporalis per humilitatem, quæ mansio nobis ęter
na est per diuinitatem. Quoniam quippe spiritibus K
mundis intellectualibus qui superbia non lapsi sunt,
in forma dei, & deo æqualis & deus prębet exemplũ,
vt se idem exemplum redeundi etiam lapso præbe-
ret homini, qui propter immunditiam peccatorum
pœnamq; mortalitatis deum videre non poterat, se-
metipsum exinaniuit, nõ mutãdo diuinitatem suam,
sed nostram mutabilitatem assumendo: & formã ser-
ui accipiens, venit ad nos in hunc mundum, qui in
hoc mundo erat, quia mundus per eum factus est: vt
exemplum sursum videntibus deum, exemplum de-
orsum mirãtibus hominem, exemplum sanis ad per-
manendum, exemplum infirmis ad conualescẽdum,
exemplum morituris ad non timendum, exemplum
mortuis ad resurgendũ esset, in omnibus ipse prima-
tum tenens. Quia enim homo ad beatitudinem se-
qui non debebat nisi deum, & sentire nõ poterat deũ,
sequendo deum hominem factum sequeretur simul,
& quem sentire poterat & quẽ sequi debebat. Ame-
mus ergo eum & inhæreamus illi, charitate diffusa
in cordibus nostris per spiritumsanctum qui datus
est nobis. Non igitur mirum si propter exemplum 1. sen. dist.
quod nobis vt reformemur ad imaginem dei præbet 31. cap. qđ
imago æqualis patri, cum de sapientia scriptura lo- autem.
quitur, de filio loquitur quem sequimur viuendo sa-
pienter: quanuis & pater sit sapientia sicut lumen & L
deus: spiritus quoque sanctus siue summa charitas
vtrunque coniungens nosq; subiongẽs, quod ideo nõ
indigne dicitur quia scriptum est, Deus charitas est, 1. Ioan. 4.
quomodo non est etiã ipse sapiẽtia, cũ sit lumen, quo- 1. Ioan. 1.
niam deus lumen est. Siue ergo hoc modo, siue alio
modo essentia spiritussancti singillatim ac proprie
nominanda est, quoniam deus est, vtique lumen est.
Et quoniam lumen est, vtique sapiẽtia est: Deũ autẽ
esse spiritumsanctũ, vtiq; scriptura clamat apud Apo-
stolum qui dicit, Nescitis qoia templũ dei estis? Sta-
timq; subijcit, Et spiritus dei habitat in vobis. Deus
enim habitat in templo suo: Non enim tanquam mi
nister habitat spiritus dei in templo dei, cum alio lo-
co euidentius dicat, Nescitis quia corpora vestra tẽ 1. Cori. 6.
plum in vobis est spiritussancti, quem habetis à deo,
& non estis vestri? Empti enim estis precio magno,
glorificate & portate deum in corpore vestro. Quid
est aotem sapientia, nisi lumen spiritale & incommu
tabile? Est enim & sol iste lumen sed corporale est, &
spiritalis creatura lumen, sed non incõmutabile. Lu
men ergo pater, lumen filius, lumen spiritussanctus,
Simul autem non tria lumina, sed vnum lumen. Et
ideo sapientia pater, sapientia filius, sapientia spiri- M
tussanctus, & simul non tres sapientiæ, sed vna sapiẽ-
tia, & qoia hoc est ibi esse quod sapere, vna essentia
pater & filius & spiritussanctus. Nec aliud est ibi esse
quàm deũ esse. Vnus ergo deus, pater & filius & spi-
ritussanctus. Itaque loquẽdi causa de ineffabili- Qua ne-
bus, vt fari aliquo modo possemus quod effari nullo cessitate
modo possumus, dictum est à nostris Græcis vna es- Græci
sentia, tres substantiæ: à Latinis autem vna essentia tres hypo
vel substantia, tres personæ: quia sicut iam diximus, stases di-
non aliter in sermone nostro, id est, Latino, essentia xerit, La
quàm substantia solet intelligi. Et dum intelligatur tini perso
saltem in ænigmate quod dicitur, placuit ita dici vt nas. Cap.
diceretur aliquid cum qoæreretur quid tria sint, quę IIII.
tria esse fides vera pronũciata, cum & patrem non di
cit esse filium, & spiritumsanctum quod est donum
dei, nec patrem dicit esse nec filium. Cum ergo quæ-
ritur quid tria, vel quid tres, conferimus nos ad inue
niendum aliquod speciale vel generale nomen quo
complectamur hæc tria, neque occurrit animo quia
excedit supereminentia diuinitatis vsitati eloquij 1. sen. dist.
facultatem. Verius enim cogitatur deus quàm dici- 23. ca. qua
tur, & verius est quàm cogitatur. Cum enim dicimus necessita-
non eundem esse Iacob qui est Abraham, Isaac autẽ te.
nec

A nec Abraham esse nec Iacob, tres esse vtique fatemur, Abrahā, Isaac & Iacob. Sed cū quæritur quid tres, respondemus tres homines, nomine speciali eos pluraliter appellantes, generali autē si dicamus tria animalia. Homo enim sicut veteres definierūt, animal est rationale, mortale. Aut sicut scripturæ nostræ loqui solent, tres animas cum à parte meliore totū appellari placet, id est ab anima, cū corpus & anima sit totus homo. Ita quippe dictum est in Egyptū descēdisse cū Iacob animas septuagintaquinque, pro tot hominibus. Item cum dicimus equum tuum, non eū esse qui meus est, & tertium alicuius alterius, nec meū esse nec tuum, fatemur tres esse. Et interrogāti quid tres, responderemus tres equos nomine speciali, generali autem tria animalia. Item cum dicimus bouē nō esse equum, canem vero nec bouem esse nec equū, tria quædam dicimus, & percontantibus quid tria, nō iam speciali nomine dicimus tres equos, aut tres boues, aut tres canes, quia non eadē specie continentur, sed generali tria animalia, siue superiore genere tres substantias, vel tres creaturas, vel tres naturas. Quęcunque autem plurali numero enunciātur specialiter vno nomine, etiā generaliter enunciari possunt. Non autem omnia quę generaliter vno nomine ap-

B pellātur, etiam specialiter appellare vno nomine possumus. Nam tres equos quod est nomē speciale, etiā animalia tria dicimus. Equum vero & bouem & canem, animalia tria tantum dicimus vel substantias, quæ sunt generalia nomina, & si quid aliud de his generaliter dici potest. Tres vero equos aut boues aut canes, quæ specialia vocabula sunt, non ea possumus dicere. Ea quippe vno nomine quāuis pluraliter enūciamus, quæ cōmuniter habent illud quod eo nomine significatur. Abrahā quippe & Isaac & Iacob, cōmune habent id quod est homo, itaque dicūtur tres homines. Equus quoque & bos & canis, commune habēt id quod est animal. Dicuntur ergo tria animalia. Ita tres aliquas lauros, etiam tres arbores dicimus, laurum vero & myrtum & oleam, tantum tres arbores vel tres substantias aut tres naturas, atque ita tres lapides, etiam tria corpora, lapidem vero & lignum & ferrum, tātum tria corpora, vel si quo etiam superiore generali nomine dici possunt. Pater ergo & filius & spiritussanctus quoniam tres sunt, quæramus quid tres sunt, & quid commune habeant. Non enim commune illis est id quod pater est, vt inuicē sibi sint pa-

1.sent.dis. 23.ca.qua necessitate.

C tres, sicut amici, cum relatiue ad alterutrū dicantur, possunt dici tres amici quod inuicem sibi sunt. Non autē hoc ibi, quia tantum pater ibi pater, nec duorum pater, sed vnici filij. Nec tres filij, cum pater ibi non sit filius nec spiritussanctus. Nec tres spiritussācti, quia & spiritussanctus propria significatione qua etiā donū dei dicitur nec pater nec filius. Quid igitur tres? Si enim tres personæ, commune est eis id quod persona est, ergo speciale hoc, aut generale nomen est eis, si consuetudinem loquēdi respicimus. Sed vbi est naturæ nulla diuersitas, ita ibi generaliter enunciantur aliqua plura, vt etiam specialiter enunciari possint. Naturæ enim differentia facit, vt laurus & myrtus & olea, aut equus & bos & canis, non dicantur speciali nomine, istæ tres lauri, aut illi tres boues, sed generali, vt istæ tres arbores, & illa tria animalia. Hic vero vbi nulla est essentiæ diuersitas, oportet vt speciale nomen habeant hæc tria, quod tamen non inuenitur. Nam persona generale nomen est, intantum vt etiam homo possit hoc dici, cum tantum intersit inter hominem & deum. Deinde in ipso generali vocabulo, si propterea dicimus tres personas, quia commune est eis id quod persona est, Alioquin nullo modo possunt ita dici, quemadmodum non dicūtur tres filij, quia non commune est eis id quod est filius: cur non etiam tres deos dicimus? certe enim quia pater

1.sen.dist. 23.ca. pater ergo.

persona, & filius persona, & spiritussanctus persona, ideo tres personę. Quia ergo pater deus, & filius deus, & spiritussanctus deus, cur nō tres dij? Aut quoniam propter ineffabilem coniunctionem hæc tria simul vnus deus, cur non etiam vna persona, vt ita non possimus dicere tres personas, quāuis singulam quamque appellemus personam, quēadmodum non possumus dicere tres deos, quamuis quemque singulum appellemus deum, siue patrem, siue filium, siue spiritumsanctum. An quia scriptura nō dicit tres deos? Sed nec tres personas alicubi scripturam commemorare inuenimus. An quia nec tres, nec vnam personam scriptura dicit hæc tria: legimus enim personam domini, non personam dominum: propterea sicut loquendi & disputandi necessitate tres personas dicere, non quia scriptura dicit, sed quia scriptura non contradicit. Si autem diceremus tres deos, contradiceret scriptura dicens: Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Cur ergo & tres essentias non licet dicere, quod similiter scriptura, sicut nō dicit, ita nec cōtradicit. Nam essentia si speciale nomen est commune tribus, cur non dicantur tres essentiæ, sicut Abrahā, Isaac & Iacob, tres homines, quia homo speciale nomen est commune omnibus hominibus. Si autē speciale nomen non est essentia, sed generale, quia homo & pecus & arbor & sydus & angelus dicūtur essentia, cur non dicūtur istæ tres essentiæ, sicut tres equi dicuntur tria animalia, & tres lauri dicuntur tres arbores, & tres lapides tria corpora? Aut si propter vnitatem trinitatis non dicuntur tres essentiæ sed vna essentia, cur non propter eandem vnitatem non dicuntur tres substantiæ vel tres personæ, sed vna substantia & vna persona? Quàm enim est illis commune nomen essentiæ, ita vt singulus quisque dicatur essentia, tam illis commune est vel substantiæ vel personæ vocabulum. Quod enim de personis secundum nostram, hoc de substantijs secundum Græcorū consuetudinē ea quę diximus oportet intelligi. Sic enim dicunt illi tres substantias vnam essentiam, quemadmodum nos dicimus tres personas, vnam essentiam vel substātiam. Quid igitur restat, nisi vt fateamur loquēdi necessitate partita †hęc vocabula, cum opus esset copiosa disputatione aduersum insidias vel errores hæreticorum? Cum enim conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in secretario mentis pro captu tenet, de domino deo creatore suo, siue per piam fidem, siue per qualemcunque intelligentiam, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa ęqualitate vlla diuersitas. Rursus non esse tria quædam, non poterat dicere, quod Sabellius quia dixit, in hęresim lapsus est. Certissime quippe & de scripturis cognoscitur quod pie credendum est, & aspectus mentis indubitata perceptione perstringitur, & patrem esse & filium & spiritumsanctum, nec eundem filium esse qui pater est, nec spiritumsanctum eundem esse vel patrem vel filium. Quæsiuit quid tria diceret, Et dixit substantias siue personas, quibus nominibus non diuersitatem intelligi voluit, sed singularitatem: vt non solum ibi vnitas intelligatur, ex eo quod dicitur vna essentia, sed & trinitas, ex eo quòd dicuntur tres substantiæ, vel personæ. Nam si hoc est deo esse quod subsistere, ita non erant dicendæ tres substantiæ, vt non dicuntur tres essentiæ: quemadmodum quia hoc est deo esse quod sapere, sicut non tres essentias, ita nec tres sapiētias dicimus. Sic enim quia hoc illi est deū esse quod est esse, tam tres essentias quàm tres deos dici phas nō est. Si autē aliud est deo esse, aliud subsistere, sicut aliud deo esse, aliud patrē esse vel dominum esse: quod enim est ad se dicitur, pater autem ad filiū, & dominus ad seruiētem creaturā dicitur: relatiue ergo subsistit, sicut relatiue gignit, & relatiue do-

D 1.sent.dis. 23.ca.sed quęrit.in prin.

Deut.6.

1.sent.di. 23.c.verū & hic.in prin.

E

1.sent.dis. 23.c.quod enim de.

†parta.

F

1.sen.dis. 23.c.verū & hic.i fi.

G minatur. Ita iam substantia non erit substantia, quia relatiuũ erit. Sicut enim ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus. Absurdum est autem, vt substantia relatiue dicatur. Omnis enim res ad seipsum subsistit, quanto magis deus, si tamen dignũ est, vt deus dicatur subsistere.

1. sen. dist. 8. c. vnde nec. 1 pn.

Substantia quõ dicitur de⁹. Cap. V.

De his enim rebus recte intelligitur, in quibus subiectis sunt ea quæ in aliquo subiecto esse dicũtur, sicut color aut forma in corpore. Corpus enĩ subsistit, & ideo substantia est. Illa vero in subsistẽte atq; subiecto corpore, quæ nõ substãtiæ sunt, sed in substãtia: & ideo si esse desinat, vel ille color, vel illa forma, nõ adimũt corpori esse corp⁹, quia nõ hoc ei est esse, quod illam vel illã formam colorẽmve retinere. Res vero mutabiles neq; simplices, ꝓprie dicũtur substãtiæ. Deus aũt si subsistit vt substantia ꝓprie dici possit, inest in eo aliquid tanq̃ in subiecto, & non est simplex, cui hoc sit esse quod illi est, & quicquid aliud de illo ad illũ dicitur, sicut magnus, oĩpotens, bonus, & si quid huiõi de deo nõ incongrue dicitur. Nefas est autem dicere vt subsistat, & subsit deus bonitati suæ, atq; illa bonitas nõ substantia sit vel potius essentia, neq; ipse deus sit bonitas sua, sed in illo sit tãquam in subiecto. Vnde manifestũ est deum abusiue substan-

Sub[sta]n[ti]a abusiue dicitur Deus

H tiam vocari, vt nomine vsitatiore intelligatur essentia, quod vere ac proprie dicitur, ita vt fortasse solũ deum dici oporteat essentiã. Est enim vere, sol⁹, quia incõmutabilis est, idq; nomen suũ famulo suo Moysi enunciauit, cũ ait: Ego sum qui sum: Et dices ad eos, qui est misit me ad vos. Sed tñ siue essẽtia dicatur q̃d proprie dicitur, siue substantĩ quod abusiue, vtrũq; ad se dicitur, non relatiue ad aliquid. Vnde hoc est deo esse quod subsistere. & ideo si vna essẽtia trinitas, vna etiam substãtia. Fortassis igitur cõmodius dicũtur tres personę, q̃ tres substãtiæ.

Exod. 3.

Triũ psonarũ eadẽ essentia. Cap. VI.

Sed ne nobis videar suffragari, hoc quoq; requiramus. Quãquam & illi, si vellent, sicut dicunt tres substãtias, tres hypostases, possent dicere tres personas, tria prosopa. Illud autẽ maluerunt quod forte secundũ linguæ suæ consuetudinem aptius diceretur. Nanq; & in personis eadem ratio est. Nõ enim aliud est deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Nam si esse ad se dicitur, persona vero relatiue, sic dicamus tres personas, patrẽ & filium & spiritumsanctum, quemadmodum dicunt aliqui tres amici, aut tres propinqui, aut tres vicini, quòd sint adinuicem, non quòd vnusquisque eorum sit ad seipsum. Quapropter quilibet ex eis amicus est duorum cæterorũ, aut propinquus aut vicinus, quia

I hæc nomina relatiuam significationẽ habent. Quid ergo? non placet vt dicamus patrem personam esse filij & spiritussancti, aut filium personam esse patris & spiritussancti, aut spiritumsanctum personam esse patris & filij? Sed neque persona ita dici alicubi solet, neque in hac trinitate cum dicimus personam patris, aliud dicimus quãm substantiam patris. Quocirca vt substantia patris ipse pater est, nõ quo pater est, sed quo est, ita & persona patris non aliud quãm ipse pater est: ad se quippe dicitur persona, non ad filium vel spiritumsanctum, sicut ad se dicitur deus, & magnus & bonus & iustus & si quid aliud huiusmodi. Et quemadmodum hoc illi est esse, quod deum esse, quod magnum, quod bonum esse, ita hoc illi est esse, quod personam esse. Cur ergo non hæc tria simul vnam personam dicimus, sicut vnam essentiam & vnum deum, sed tres dicimus personas, cum tres deos aut tres essentias non dicamus, nisi quia volumus, vel vnum aliquod vocabulum seruire huic significationi qua intelligitur trinitas, ne omnino taceremus interrogati, quid tres, cum tres esse fateremur? Nam si genus est essentia, species autem substantia siue persona, vt nõnulli sentiunt, omitto illud quod iam dixi, oportere appellare tres essentias, vt

1. sen. dist. 23. c. quod autẽ notandum.

1. sen. dist. 23. c. ideo oritur.

1. sen. dist. 19. ca. hic abijciẽdũ

K appellantur tres substantiæ vel personæ, sicut appellantur tres equi eademq; animalia tria, cum sit species equus, animal genus. Neque enĩ species ibi pluraliter dicta est, & genus singulariter, tanquam diceretur tres equi vnum animal, sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia generali noĩe. Quod si dicunt substantiæ vel personę nomine non speciem significari, sed aliquid singulare atque indiuiduũ: vt substantia vel persona, nõ ita dicatur sicut dicitur homo, quod cõmune est omnib⁹ hominibus, sed quomodo dicitur hic homo, velut Abrahã, velut Isaac, velut Iacob, vel si quis alius qui etiam digito præsens demonstrari possit: sic quoq; illos eadem ratio cõsequetur. Sicut enim dicuntur Abraham, Isaac & Iacob tria indiuidua, ita tres homines, & tres animæ. Cur ergo & pater & filius & spiritussanctus, si secũdũ genus & speciem & indiuiduum etiam ista differimus, non ita dicuntur tres essentiæ vel tres substantiæ seu personæ? sed hæc, vt dixi, omitto. Illud dico, si essentia genus est, vna essentia iam non habet species, sicut quia genus est animal, vnum animal iam non habet species. Non sunt ergo tres species vnius essentiæ, pater & fili⁹ & spiritussanctus. Si autem species est essentia, sicut species est homo, tres vero illę quas

1. sen. dist. 19. c. [illegible]

L appellamus substantias siue personas, sic eãdem speciem communiter habent, quemadmodum Abrahã Isaac & Iacob, speciem quæ homo dicitur communiter habẽt, non aũt sicut homo subdiuidit̃ in Abrahã, Isaac & Iacob, ita vnus homo & in aliquos singulos homĩnes subdiuidi potest, omnino enim non potest, quia vnus homo iam singulus homo est. Cur ergo vna essentia in tres substantias, vel personas subdiuiditur. Nam si essentia species est sicut homo, sic est vna essentia sicut vnus homo: an sicut dicim⁹ aliquos tres homines eiusdem sexus, eiusdem temperationis corporis, eiusdẽmque animi, vnam esse naturam, tres enim sunt homines, sed vna natura: sic etiam ibi dicimus tres substantias vnam essentiam, aut tres personas vnam substantiam vel essentiam? Hoc vero vtcunque simile est, quia & veteres qui Latine locuti sunt, antequam haberent ista nomina, quæ nondiu est quod in vsum venerunt, id est essentiã vel substantiam, pro his naturam dicebant. Non itaque secundum genus & species ista dicimus, sed quasi secundũ communem eandẽmque materiam. Sicut ex eodem auro si fierent tres statuæ, diceremus tres statuas vnum aurum, nec tamen diceremus genus aurum, species autem statuas, nec aurum speciẽ, statuas vero indiuidua. Nulla quippe species idiuidua sua trãsgreditur, vt aliquid extra comprehendat.

1. sen. dist. 19. ca. his quoq;.

1. sen. dist. 19. ca. notãdũ etiã.

M Cum enim definiero quid sit homo, quod est nomen speciale, singuli quiq; homines qui sunt indiuidua eadem definitione continentur, nec aliquid ad eam pertinet quod homo non sit. Cum vero aurum definiero, non solæ statuæ si aureæ fuerint, sed & annuli, & si quid aliud de auro fuerit ad aurum pertinebit, & si nihil inde fiat, aurum dicitur, quia etiam si non sint aureæ, non ideo non erunt statuæ. Item nulla species excedit definitionem generis sui. Cum enim definiero animal, quoniam generis huius species est equus, oĩs equus animal est, non autem statua omnis aurũ est. Ideo quamuis in tribus statuis aureis, recte dicamus tres statuas vnũ aurum, nõ tamen ita dicimus vt genus aurum, species vero statuas intelligam⁹. Nec sic ergo trinitatẽ dicimus tres personas vel substãtias, vnam essentiã & vnũ deum, tanq̃ ex vna materia tria quædam subsistant, etiam si quicquid illud est, in his tribus explicatũ sit. Non enĩ aliquid aliud eius essentiæ est præter istam trinitatẽ, tñ tres personas eiusdem essentię, vel tres personas vnam essentiam dicimus: tres autem personas ex eadem essentia nõ dicimus, quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud q̃d persona,

1. sen. dist. 25. ca. quibusdã. & dist. 5. ca. ostẽditur. circa finẽ.

A sona, sicut tres statuas ex eodem auro possumꝰ dice-
re. Aliud enim illic est esse aurum, aliud esse statuas.
Et cū dicuntur tres homines vna natura, vel tres ho
mines eiusdem naturæ, possunt etiam dici tres homi
nes ex eadem natura, quia ex eadem natura & alij
1.sent.di. tres homines possūt existere. In illa vero essentia tri
19.ca.no- nitatis, nullo modo alia quælibet persona ex eadē es-
tādō.&.c. sentia potest existere. Deinde in his rebus non tantū
his quoq;. est vnus homo, quantum tres homines simul. Et plus
sunt aliqd homines duo, quàm vnus homo. Et in sta-
tuis æqualibus plus auri est tres simul quàm singulæ
statuę, & minus auri est vna quàm duæ. At in deo nō
ita est. Non enim maior essentia est pater & filius &
spiritussanctus simul q̃ solus pater aut solus filiꝰ: sed
tres simul illæ substantiæ siue personæ, si ita dicendę
sunt, æquales sunt singulis, quod animalis homo nō
percipit. Non enim potest cogitare nisi moles & spa-
tia, vel minuta vel grādia, volitātibus in animo eius
phantasmatibus, tanq̃ imaginibus corporū. Ex qua
immūditia donec purgetur, credat in patrem & filiū
B & spiritumsanctum, vnum deum, solum, magnū, om-
nipotētem, bonum, iustum, misericordem, omnium
visibilium & inuisibilium conditorem, & quicquid de
illo pro humana facultate digne verēque dici potest.
Neq; cum audierit patrem solum deum, separet inde
filium, aut spiritumsanctū. Cum eo quippe solꝰ deus,
cum quo & vnus deus est, quia & filium cum audimus
solum deum, sine vlla separatione patris aut spiritus-
*al. intel- sancti oportet accipere: atq; ita dicat *vnam essentiā,
ligat. vt non existimet aliud alio vel maius vel minus, vel
aliqua ex parte diuersum. Non tamē vt pater ipse sit
& filius & spiritussanctus, & quicquid aliud ad alter-
utrum singula dicuntur, sicut verbum quod non dici-
tur nisi filius, aut donum quod non dicitur nisi spiri-
tussanctus, propter quod etiam pluralem numerum
Ioan.10. admittunt: sicut in Euangelio scriptū est, Ego & pa-
ter vnum sumus: Et vnum dixit, & sumus. Vnum, se-
cundum essentiam, quòd idem deus: sumus, secūdum
relatiuum, quòd ille pater, hic filius. Aliquando & ta
cetur vnitas essentiæ, & sola pluraliter relatiua com
memorantur. Veniemus ad eum ego & pater, & ha-
bitabimus apud eum. Veniemꝰ & habitabimus, plu
ralis numerus est, quia prædictum est, Ego & pater:
C id est filius & pater, quæ relatiue ad inuicem dicun-
Geñ.1. tur. Aliquando latenter omnino, sicut in Genesi: Fa-
2.sent.di. ciamus hominem ad imaginem & similitudinem no
16.ca.quo stram. Et faciamus, & nostram, pluraliter dictō est,
circa. & nisi ex relatiuis accipi non potest. Non enim vt fa
cerent dij, aut ad imaginem & similitudinem deorū,
sed vt facerēt pater & filius & spiritussanctus, ad ima
ginem patris & filij & spiritussancti, vt subsisteret ho
mo imago dei. Deus autē trinitas. Sed quia nō om-
nino æqualis fiebat illa imago dei tanq̃ nō ab illo na
ta, sed ab eo creata, huius rei significandæ causa ita
imago est vt ad imaginem sit, id est non æquatur pa
rilitate sed quadam similitudine accedit. Non enim
locorū interuallis, sed similitudine acceditur ad deū,
& dissimilitudine receditur ab eo. Sunt enim qui ita
distinguunt, vt imaginem velint esse filium, hominē
vero non imaginem, sed ad imaginem. Refellit autē
1. Cor.11. eos Apostolus dicens: Vir quidem non debet velare
caput, cum sit imago & gloria dei: Non dixit ad ima
2.sen.di. ginem, sed imago. Quæ tamen imago cum alibi di-
16.c.filiꝰ citur: Ad imaginem, non quasi ad filium dicitur, quæ
vero. imago æqualis est patri, alioquin nō diceret ad ima-
Geñ.1. ginem nostram. Quomodo enim nostrā, cum filius
solius patris imago sit? Sed propter imparem vt di-
ximus similitudinem dictus est homo ad imaginē, &
ideo nostram, vt imago trinitatis esset homo: nō tri
nitati ęqualis sicut filius patri, sed accedens, vt dictū
est quadam similitudine, sicut in distantibus signifi-
catur quędam vicinitas, non loci, sed cuiusdam imita

tionis. Ad hoc enim eis & dicitur: Reformamini in D
nouitate mentis vestræ. Quibus item dicit: Estote Roma.12
itaq; imitatores dei sicut filij charissimi. Nouo enim
homini dicitur: Qui renouatur in agnitionem dei,
secūdum imaginem eius qui creauit eum. Aut si iam
placet propter disputandi necessitatem, etiam exce-
ptis nominibus relatiuis, pluralem numerum admit
tere, vt vno nomine respōdeatur, cum quæritur, quid
tria, & dicere tres substantias siue tres personas, nul-
læ moles aut interualla cogitentur, nulla distantia
quantulæcunq; dissimilitudinis, vt ibi intelligatur a-
liud alio vel paulo minus quocunq; modo minus esse
aliud alio potest, vt neq; personarum sit confusio, nec
talis distinctio qua sit impar aliquid. Quod si intel-
lectu capi non potest, fide teneatur, donec illucescat
in cordibus ille qui ait per Prophetam: Nisi credide Esa.7.
ritis non intelligetis.

DIVI AVRELII AVGV-STINI DE TRINITATE LIBER OCTAVVS.

E
DIXIMVS alibi ea dici pro- Epilogus
prie in illa trinitate distīcte ad superiꝰ di
singulas personas pertinentia, ctorum.
quę relatiue dicūtur ad inuicē,
sicut pater & filius & vtriusque
donū spiritussanctus. Nō enim
pater trinitas, aut filius trini-
tas, aut trinitas donum. Quod
vero ad se dicitur singuli, non dici pluraliter tres, sed
vnam ipsam trinitatem, sicut deus pater, deus filius,
deus spiritussanctus. Et dominus pater, dominus fi- †Vetera
lius, dominus spiritussanctus. Et omnipotens pater, loco dñs
omnipotens filius, omnipotens spiritussanctus. Nec hic, habēt
tamen tres dij, aut tres domini, aut tres omnipoten- bonus.
tes. Sed vnus deus, dominus, omnipotens, ipsa trini-
tas, & quicquid aliud, non ad inuicem relatiue, sed ad
se singuli dicūtur. Hoc enim secundum essentiam di-
cuntur, quia hoc est ibi esse, quod magnum esse, quod
bonū esse, quod sapiētem esse, & quicquid aliud ad se
vnaquęq; ibi persona, vel ipsa trinitas dicitur. Ideoq;
dici tres personas vel tres substantias, non vt aliqua
intelligatur diuersitas essentiæ, sed vt vel vno aliquo F
vocabulo respōderi possit, cum dicitur quid tres, vel
quid tria: tantamq; esse æqualitatem in eā trinitate,
vt non solum pater nō sit maior q̃ filius, quod attinet 1.sen.dist.
ad diuinitatem, sed nec pater & filiꝰ simul maius ali- 19.c.scien
quid sint q̃ spiritussanctus, aut singula quæq; persona dum est
quælibet triū, minus aliquid sit q̃ ipsa trinitas. Dicta ergo.
sunt hęc, & si sępius versando repetantur, familiarius
quidē innotescunt. Sed & modus aliquis adhibendus
est, deoq; supplicandū deuotissima pietate, vt intelle
ctū aperiat, & studiū contentionis absumat, quo pos-
sit mente cerni essentia veritatis, sine vlla mole, sine
vlla mobilitate†. Nunc itaq; inquātum ipse adiuuat †mutabi-
creator mire misericors, attendamus hęc quę modo litate.
tam interiora q̃ superiora tractabimus, cum sit eadē
seruata illa regula, vt quod intellectui nostro nōdum
eluxerit, à firmitate fidei nō dimittatur. Dici- In trinita
mus enī non esse in hac trinitate maius aliquid duas te non est
aut tres personas q̃ vnam earum, quod non capit con- maiꝰ aut
suetudo carnalis, nō ob aliud nisi quia vera quę crea- minus.
ta sunt sentit vt potest. Veritatem autem ipsam qua Cap.I.
creata sunt non potest intueri. Nā si posset, nullo mo 1.sen.dist.
do esset lux ista corporea manifestior q̃ hoc quod di- 19.c.scien
ximus. In substantia quippe veritatis, quoniam sola dum est
vere est, nō est maior aliqua, nisi quę veriꝰ est. Quic- ergo.
quid autem intelligibile atq; incommutabile est, nō
aliud alio verius est, quia ęque incommutabiliter æ-
ternum est. Nec quod ibi magnum dicitur, aliunde
magnū est, quàm eo quo vere est. Quapropter vbi

G magnitudo ipsa veritas est, quicquid plus habet ma-
gnitudinis, necesse est vt plꝰ habeat veritatis. Q uic-
quid ergo plus veritatis nõ habet, nõ habet plus etiã
magnitudinis. Porrò quicquid plus habet verita-
tis, profectò verius est, sicut maius est quod plus ha-
bet magnitudinis, hoc ergo ibi est maius qđ verius.
Nõ autem verius est pater & filius simul, quàm sin-
gulus pater, aut singulus filius. Non igitur maius a-
liquid vtrunq; simul, quàm singulum eorum. Et quo-
niam æque vere est etiam spiritussanctus, nec pater
& filius simul, maius aliquid est quàm ipse, quia nec
verius est. Pater quoq; & spiritussanctus simul, quo-
niam veritate non superant filium, non enim verius
sunt, nec magnitudine superant. Atq; ita filius & spi-
ritussanctus simul tam magnũ aliquid sunt, quàm pa
ter solus, quia tam vere sunt. Sic & ipsa trinitas tãma
gnum est, quàm vnaquæq; ibi persona. Non enim ibi
maior est, quę verior non est, vbi est ipsa veritas ma
gnitudo. Q uia in essentia veritatis, hoc est verũ esse
quod est esse, & hoc est esse qđ est magnũ esse, hoc est
ergo magnum esse, quod verũ esse. Q uod igitur ibi
æque verum est, etiam æque magnum sit necesse est.

Prima cognitio dei scire qd nõ sit. Cap.II.

In corporibus autem fieri potest, vt æque verũ
sit hoc aurum atq; illud, sed maius hoc sit quàm illud,
quia nõ eadẽ ibi est magnitudo quæ veritas. Aliudq;
illi est aurum esse, aliud magnum esse. Sic & in ani-
mi natura, secundum quod dicitur magnus animus,
H non secundum hoc dicitur verus animus. Animum
enim verum habet etiam qui non est magnanimus,
quandoquidẽ corporis & animi essentia, nõ est ipsius
veritatis essentia, sicut est trinitas deus vnus, solus,
magnus, verus, verax, veritas. Q uem si cogitare co
namur, quantũ sinit & donat, nullus cogitetur per lo-
corum spatia contactus aut complexus, quasi trium
corporum, nulla compago iuncturæ, sicut tricorpo-
rem Geryonem fabulę ferunt: sed quicquid animo ta
le occurrerit, vt magis sit in tribus quàm in singulis,
minusq; in vno ꝙ in duobus, sine vlla dubitatione re-
spuatur. Ita enim respuitur omne corporeum. In spiri
talibus autẽ, omne mutabile quod occurrerit non pu
tetur deus. Non enim paruæ notitię pars est, cum de
profundo isto in illam summitatem respiramꝰ, si an-
tequam scire possumus quid sit deus, possumus iam
scire quid nõ sit. Nõ est enim certe nec terra, nec cœ-
lum, nec quasi terra & cœlum, nec tale aliquid quale
videmus in cœlo, nec tale aliquid quicquid non vide-
mus, & est fortassis in cœlo. Nec si augeas imagina-
tione cogitatiõis lucem solis quãtum potes, siue quo
I sit maior, siue quo sit clarior, millies tãtum, aut innu-
merabiliter, neq; hoc est deus, Nec sicut cogitantur
angeli mundi spiritus cœlestia corpora inspirantes,
atq; ad arbitrium quo seruiunt deo mutãtes atq; ver-
santes, nec si omnes, cum sint milia milium, in vnum
collati vnꝰ fiant, nec tale aliquid deus est. Nec si eos-
dem spiritus sine corporibus cogites, quod quidem
carnali cogitationi difficillimum est. Ecce vide si po
tes, ò anima prægrauata corpore quod corrumpi-
tur, & onusta terrenis cogitationibus multis & va-
rijs, ecce vide si potes, deus veritas est. Hoc enim scri

1.Ioan.1.

ptum est: Q uoniam deus lux est: non quomodo isti
oculi vident, sed quomodo videt cor, cum audit veri-
tas est. Noli quærere quid sit veritas, statim enim se
opponunt caligines imaginum corporalium & nubi-
la phantasmatum, & perturbant serenitatem, quæ
primo ictu diluxit tibi, cũ diceretur veritas. Ecce in
ipso primo ictu, quo velut coruscatione perstringe-
ris, cum dicitur veritas, mane si potes, sed nõ potes.
Relaberis in ista solita atq; terrena. Q uo tandẽ pon
dere quæso relaberis, nisi sordium contractarum cu-
piditatis visco & peregrinationis erroribus.

Deꝰ vnice bonus. Cap.III.

Ec-
ce iterum vide si potes. Non amas certe nisi bonum,
quia bona est terra altitudine montium & tempera-
mento collium & planicie camporum, & bonum prę- K
dium, amœnũ ac fertile, & bona domus paribus mẽ-
bris disposita, & ampla & lucida, & bona animalia, a-
nimata corpora, & bonus aër modestus & salubris,
& bonus cibus suauis atq; aptus valetudini, & bona
valetudo sine doloribus & lassitudine, & bona facies
hominis dimensa pariliter & affecta hilariter & luci
lenter colorata, & bonus animus amici consensionis
dulcedine & amoris fide, & bonus vir iustus, & bonæ
diuitiæ, quia facile expediunt, & bonum cœlum cum
sole & luna & stellis suis, & boni angeli sancta obediẽ-
tia, & bona locutio suauiter docẽs, & congruẽter mo-
nens auditorem. Et bonum carmen, canorum nume-
ris, & sentẽtijs graue. Q uid plura & plura? Bonum
hoc & bonũ illud. Tolle hoc & illud & vide ipsum bo-
num si potes, ita deum videbis, nõ alio bono bonum,
sed bonum omnis boni. Neque enim in his omnibus
bonis vel quę commemoraui, vel quę alia cernuntur
siue cogitantur, diceremus aliud alio melius cum ve-
re iudicamꝰ, nisi esset nobis impressa notio ipsius bo
ni, secũdum quod & probaremus aliquid, & aliud alij
præponeremus. Sic amãdus est deus, nõ hoc & illud
bonum, sed ipsum bonum. Q uærendum enim bonũ
animæ, non cui superuolitet iudicãdo, sed cui hæreat
amando. Et quid hoc nisi deus? Non bonus animus, L
aut bonus angelus, aut bonum cœlum, sed bonum bo
num. Sic enim forte faciliꝰ aduertitur quid velim di-
cere. Cum enim audio, verbi gratia, quod dicitur ani
mus bonus, sicut duo verba sunt, ita ex eis verbis duo
quædam intelligo. Aliud quo animus est, aliud quo
bonus. Et quidem vt animus esset, non egit ipse ali-
quid, Non enim iam erat qui ageret vt esset. Vt au-
tem sit bonus animus, video agẽdum esse voluntate:
non quia idipsum quo animus est, non est aliquid bo-
ni, Nam vnde iam dicitur & verissime dicitur corpo
re melior? sed ideo nondum dicitur bonus animus,
quoniã restat ei actio voluntatis, qua sit præstãtior,
quam si neglexerit, iure culpatur, rectèq; dicitur non
bonus animus. Distat enĩ ab eo qui hoc agit. Et quia
ille laudabilis, profectò iste qui hoc non agit vitupe-
rabilis est. Cum vero agit hoc studio, & fit bonus ani
mus, nisi se ad aliquid conuertat quod ipse non est, nõ
potest hoc assequi. Q uò se autẽ conuertit vt fiat bo-
nus animus, nisi ad bonũ, cum hoc amat & appetit,
& adipiscitur? Vnde si rursus se auertat, fiatq; nõ bo-
nus, hoc ipso ꝙ se auertit à bono, nisi maneat in se il-
lud bonum vnde se auertit, non est quò se iterum si vo
luerit emẽdare conuertat. Q uapropter nulla essent
mutabilia bona, nisi esset incõmutabile bonum. Cũ M
itaque audis bonum hoc & bonum illud, quæ possunt
aliàs dici etiam non bona, si potueris sine illis quæ
participatione boni bona sunt, perspicere ipsum bo-
num, cuius participatione bona sunt, simul enim &
ipsum intelligis cum audis hoc aut illud bonum. Si
ergo potueris, illis detractis per seipsum perspicere
bonum, perspexeris deum. Et si amore inhæseris, cõ
tinuo beatificaberis. Pudeat autem cum alia non a-
mentur, nisi quia bona sunt, eis inhærendo non ama-
re bonum ipsum, vnde bona sunt. Illud etiam, quòd
animus, tantum quia est animus, etiam nondum eo
modo bonus quo se conuertit ad incommutabile bo-
num, sed vt dixi tantum animus, cum ita nobis pla-
cet vt eum omni etiam luci corporeę cum bene intel-
ligimus præferamus, non in seipso nobis placet, sed
in illa arte qua factus est. Inde enim approbatur fa-
ctus, vbi videtur fuisse faciendus: hæc est veritas, &
simplex bonum. Non enim est aliud aliquid quàm
ipsum bonum, ac per hoc etiam summum bonũ. Non
enim minui vel augeri bonum potest, nisi quod ex a-
lio bono bonum est. Ad hoc se igitur animus conuer
tit vt bonus sit, à quo habet vt animus sit. Tunc ergo
voluntas naturæ cõgruit vt perficiatur in bono ani-
mus,

A mus, cum illud bonum diligitur † cõuersione volun-
†al. cũ ad tatis, vnde est & illud quod nõ amittitur, nec auersio-
illud bo- ne voluntatis. Auertendo enim se à summo bono, a-
num di- mittit animus vt sit bonus animus, non autem amit-
rigitur. tit vt sit animus, cum & hoc iam bonum sit corpore
melius: hoc ergo amittit volũtas, quod volũtas adi-
piscitur. Iã enim erat animus qui conuerti ad id vel-
let à quo erat. Qui autem vellet esse antequã esset,
nõdum erat: & hoc est bonum nostrum, vbi videmus
vtrum esse debuerit aut debeat quicquid esse debuis-
se, aut debere comprehendimus: & vbi videmus esse
non potuisse nisi esse debuisset, quicquid etiã quomo-
do esse debuerit comprehendimus. Hoc ergo bonum
non longe positum est ab vnoquoq; nostrum. In illo
Fides inu- enim viuimus, mouemur, & sumus. Sed dilectio-
tilis nisi ne standum est ad illud, & inhærẽdum illi, vt præsen-
accedat te perfruamur à quo sumus, quo absente nec esse pos-
charitas. sumus. Cum enim per fidem adhuc ambulamus, non
Ca. IIII. per speciem, nondum vtiq; videmus deum, sicut idem
ait, facie ad faciem: quem tamẽ nisi nunc iam diliga-
3. sent. dis. mus, nunquã videbimus. Sed quis diligit quod igno
24. c. post rat? Sciri enim aliquid & nõ diligi potest. Diligi au-
hoc. i fine tem quod nescitur, quæro vtrum possit, quia si nõ po-
B test, nemo diligit deum antequam sciat. Et quid est
deum scire, nisi eum mente conspicere, firmeq; perci-
pere? Nõ enim corpus est vt carneis oculis inquira-
tur. Sed & priusquam valeamus conspicere atq; per-
cipere deum, sicut conspici & percipi potest, quod mũ
Matt. 5. dicordibus licet: Beati enim mundicordes, quia ipsi
deum videbunt, nisi per fidem diligatur, non poterit
cor mundari, quo ad eum videndum sit aptũ & ido-
neum. Vbi sunt enim illa tria, propter quæ in animo
ædificanda, omnium diuinorum librorum machina-
1. Cor. 13. menta consurgunt, fides, spes, charitas, nisi in animo
credente quod nondum videt, & sperante atq; aman-
te quod credit? Amatur ergo & quod ignoratur, sed
tamen creditur. Nimirum autem cauendum est, ne
credẽs animus id quod non videt fingat sibi aliquid
qđ non est, & speret diligatq; quod falsum est. Quod
si fit, non erit charitas de corde puro & conscientia bo
na, & fide nõ ficta, quæ finis præcepti est, sicut idem
1. Timo. 1 Apostolus dicit. Necesse est autem cum aliqua cor-
poralia lecta vel audita quæ non vidimus, credimus,
fingat sibi aliquid anim⁹ in lineamẽtis formisq; cor-
porum, sicut occurrerit cogitanti, quod aut verũ non
sit, aut etiam si verum est, quod rarissime potest acci
dere, non hoc tamẽ fide vt teneamus quicquam pro-
C dest, sed aliud aliquid vtile, quod per hoc insinuatur.
Quis enim legentium vel audientium quæ scripsit
Apostolus Paulus, vel quę de illo scripta sunt, nõ fin-
git animo & ipsius Apostoli faciem, & omnium quo-
rum ibi nomina commemorantur? Et cum in tanta
hominum multitudine quibus illæ literæ notæ sunt,
alius aliter lineamẽta figuramq; illorum corporum
cogitet, quis propinquius & sublimius cogitet, vtiq;
incertum est. Neq; ibi occupatur fides nostra, qua fa
cie corporis fuerint illi homines, sed tãtum quia per
dei gratiam ita vixerunt, & ea gesserunt, quę scriptu-
ra illa testatur, hoc & vtile est credere, & non despe-
randũ & appetẽdum. Nam & ipsius dominicæ facies
carnis, innumerabilium cogitationũ diuersitate va
riatur & fingitur, quæ tamen vna erat, quæcunque e-
rat. Neq; enim in fide nostra quam de domino Iesu
Christo habemus, illud salubre est quod sibi animus
fingit, longe fortasse aliter quàm res se habet, sed il-
lud quod secundũ speciem de homine cogitamus: ha-
bemus enim quasi regulariter infixam humanæ na-
Quõ tri turæ notitiam, secundum quam quicquid tale aspici-
nitas dili mus, statim hominem esse cognoscimus vel homi-
gatur in- nis formam. Secundum hanc notitiam cogita-
cognita. tio nostra informatur, cum credimus pro nobis deũ
Cap. V. hominem factum, ad humilitatis exẽplum, & ad de-

monstrandã ergo nos dilectionem dei. Hoc enim no D
bis prodest credere, & firmum atq; inconcussum cor-
de retinere, scilicet humilitatẽ qua natus est deus ex
fœmina, & à mortalibus per tantas cõtumelias per-
ductus ad mortem, summum esse medicamentũ, quo
superbiæ nostræ sanaretur tumor, & altum sacramẽ
tum quo peccati vinculum solueretur. Sic & virtutem
miraculorum ipsius & resurrectionis eius, quoniã no
uimus quid sit omnipotẽtia, de omnipotente deo cre
dimus, & secundum species & genera rerum vel natu
ra insita vel experiẽtia collecta, de factis huiuscemo-
di cogitamus, vt non ficta sit fides nostra. Neq; enim
nouimus faciẽ virginis Mariæ, ex qua ille à viro in-
tacta, neq; in ipso partu corrupta mirabiliter natus
est. Nec quibus membrorum lineamentis fuerit La-
zarus, nec Bethaniam, nec sepulchrum lapidemq; il-
lum quem remoueri iussit cum eum resuscitaret vidi-
mus, nec monumentum nouum excisum in petra vn-
de ipse resurrexit, nec montem Oliueti vnde ascẽdit
in cœlum. Neq; omnino scimus quicunq; ista non vi-
dimus, an ita sint vt ea cogitam⁹, immo vero proba-
bilius existimamus non esse ita. Nanq; cum alicuius
facies vel loci vel hominis, vel cuiuslibet corporis ea-
dem occurrerit oculis nostris quæ occurrebat ani- E
mo, cum eam priusquã videremus cogitabamus, nõ
paruo miraculo mouemur. Ita raro & penè nũquam
accidit: & tamen ea firmissime credimus, quia secun-
dum specialem generalẽmq; notitiam quæ certa no-
bis est cogitamus. Credimus enim dominum Iesum
Christum natum de virgine quę Maria vocabatur.
Quid sit autẽ virgo, & quid sit nasci, & quid sit nomẽ
proprium non credimus, sed prorsus nouimus. Vtrũ
autem illa facies Mariæ fuerit quæ occurrit animo
cũ ista loquimur aut recordamur, nec nouimus om-
nino, nec credimus. Itaque hic salua fide licet dicere,
forte talem habebat faciem, forte non talẽ: forte au-
tem de virgine natus est Christus, nemo salua fide
Christiana dixerit. Quamobrem quoniam trinita-
tis æternitatem, & æqualitatem & vnitatem quan-
tum datur intelligere cupimus, prius autẽ quàm in-
telligamus credere debemus, vigilãdumq; nobis est
ne ficta sit fides nostra: eadem quippe trinitate fruẽ-
dum est, vt beate viuamus, si autẽ falsum de illa cre-
diderimus, inanis erit spes, & nõ casta charitas: quo-
modo igitur eam trinitatem quam nõ nouimus, cre-
dendo diligimus? An secundum specialem genera-
lẽmve notitiam, secundum quam diligimus Aposto-
lum Paulum? Qui etiam si non ea facie fuit quę no- F
bis occurrit de illo cogitãtibus, & hoc penitus igno-
ramus, nouimus tamen quid sit homo. Vt enim lon-
ge nõ eamus, hoc sumus, id est homo, & illũ hoc fuis-
se & animam eius corpori copulatam mortaliter vi-
xisse manifestũ est. Hoc ergo de illo credimus, quod
inuenimus in nobis, iuxta speciem vel genus, quo hu-
mana omnis natura pariter continetur. Quid igitur
de illa excellentia trinitatis siue specialiter siue gene
raliter nouim⁹, quasi multę sint tales trinitates, qua-
rum aliquas experti sumus, vt per regulam similitu-
dinis impressam vel specialem vel generalem noti-
tiam, illam quoq; talem esse credamus, atq; ita rem
quam credimus & nõdum nouimus, ex paritate rei
quam nouimus diligamus? Quod vtiq; non ita est.
An quemadmodum diligimus in domino Iesu Chri
sto, q; resurrexit à mortuis, quamuis inde neminem
vnquam resurrexisse viderimus, ita trinitatem quam
non videmus, & qualem nullam vnq̃ vidimus possu-
mus credendo diligere? Sed quid sit mori, & quid sit
viuere, vtiq; scim⁹: quia & viuimus & mortuos ac mo
rientes aliquando vidimus & experti sumus. Quid
est autem aliud resurgere, nisi reuiuiscere, id est, ex
morte ad vitam redire? Cum ergo dicimus & credi-
mus esse trinitatem, nouimus quid sit trinitas, quia

G novimus quid sint tria, sed non hoc diligimus. Nam
id vbi volumus facile habemus, vt alia omittam, vel
Micare micando digitis tribus: anvero diligimus, nõ ꝙ om-
digitis. nis trinitas, sed quod trinitas deus? Hoc ergo dilígi-
mus in trinitate, quod deus est, sed deũ nullum aliũ
vidimus aut novimus, quia vnus est deus, ille solus
quem nondum vidimus, & credendo diligimus. Sed
ex qua rerum notarum similitudine vel cõparatione
credamus, quo etiam nondum notum deum diligi-
In sanctis mus, hoc queritur. Redi ergo mecum, & con-
quid dili- sideremus cur diligam⁹ Apostolũ. Nunquid nã pro-
gamus. pter humanã speciem quã notissimam habemus, eo
Ca. VI. ꝙ credimus eum hominẽ fuisse? Non vtiq;. Alioquin
nunc non est quem diligamus, quandoquidẽ homo il-
le iam non est. Anima enim eius à corpore separata
est. Sed id quod in illo amamus, etiã nunc vivere cre-
dimus: Amamus enim animũ iustũ. Ex qua ergo ge-
nerali aut speciali regula, nisi quia scimus, & quid sit
animus, & quid sit iustus? Et animus quidẽ quid sit,
non incõgrue nos dicimus ideo nosse, quia & nos ha-
bemus animũ. Neq; enim vnquã oculis vidimus, &
ex similitudine visorum plurium, notionẽ generalem
specialẽmve pcepimus, sed potius vt dixi, quia & nos
habemus. Quid enim tam intime scitur, seq; ipsum
H esse sentit, q̃ id quo etiam cætera sentiũtur, id est, ipse
animus? Nam & motus corporũ quibus præter nos
alios vivere sentim⁹, ex nostra similitudine agnosci-
mus: quia & nos ita movemus corpus vivendo, sicut
illa corpora moveri advertimus. Neq; enim cũ cor-
pus vivum movetur, aperitur vlla via oculis nostris
ad videndũ animũ, rem scilicet quę oculis videri nõ
potest: sed illi moli aliquid inesse sentimus, quale no-
bis inest ad movẽdum similiter molẽ nostram, quod
est vita & anima. Neq; enim quasi humanæ pruden-
tiæ rationisq; proprium est. Et bestię quippe sentiũt
vivere, non tantũ seipsas, sed etiam seinvicem atq; al-
terutrum, & nosipsos. Nec animas nostras vidẽt, sed
ex motib⁹ corporis, idq; statim & facillime quadam
cõspiratione naturali. Animum igitur cuiuslibet ex
nostro novimus, & ex nostro credimus quẽ novimus.
Non enim tãtum sentimus animũ, sed etiã scire pos-
sumus quid sit animus cõsideratione nostri, habem⁹
enim animũ. Sed quid sit iustus, vnde novimus? Di-
xeramus enim nos Apostolum nõ alia causa dilige-
re, nisi ꝙ sit iustus animus. Novimus ergo & quid sit
iustus, sicut & quid sit animus. Sed quid sit anim⁹ vt
dictũ est novimus ex nobis. Inest enĩ animus nobis.
Quid autem sit iustus vnde novimus, si iusti non su-
I mus? Quod si nemo novit quid sit iustus nisi qui iu-
stus est, nemo diligit iustũ vnq̃ nisi iustus. Nemo enĩ
potest diligere quẽ iustum esse credit ob hocipsum,
quia iustum esse credit, si quid sit iustus ignorat. Se-
cundum ꝙ superius demonstravimus neminẽ dilige-
re quod credit & non videt, nisi ex aliqua regula noti-
tiæ generalis sive specialis. Ac per hoc si non diligit
iustũ nisi iustus, quomodo volet quisq; iustus esse quí
nondum est? Non enim vult quisq̃ esse quod nondum
diligit. Vt autẽ sit iustus qui nondum est, volet vtiq;
iustus esse: vt autem velit, diligit iustum. Diligit er-
go iustum, & qui nondum iustus est. Diligere autem
iustum non potest, qui quid sit iustus, ignorat. Proin-
de novit quid sit iustus, etiam qui nondum est: vbi er-
go novit, num oculis vidit? An vllum corpus iustum
velut album, aut nigrum, aut quadrum, aut rotundũ?
quis hoc dixerit? At oculis non vidit nisi corpora. Iu-
stus autem in homine non est, nisi animus. Et cũ ho-
mo iustus dicitur, ex animo dicitur, non ex corpore.
Est enim quædã pulchritudo animi iustitia qua pul-
chri sunt homines, plerũq; etiam qui corpore distorti
atq; deformes sunt. Sicut autem animus non videtur
oculis, ita nec pulchritudo ei⁹. Vbi ergo novit quid
sit iustus, qui nondũ est, atq; vt sit diligit iustum? An
signa quędã per motum corporis emicant, quib⁹ ille K
aut ille homo esse iustus apparet? Sed vnde novit illa
signa esse animi iusti, nesciẽs quid omnino sit iustus?
Novit ergo. Sed vbi novimus quid sit iustus, etiã cũ
iusti nõdum sumus? Si extra nos novimus, in corpo-
re aliquo novimus. Sed non est ista res corporis. In
nobis igitur novimus quid sit iustus. Non enim ali-
bi hoc invenio cũ quęro vt hoc eloquar, nisi apud me-
ipsum. Et si interrogem aliũ quid sit iustus, apud se-
ipsum quęrit quid respõdeat. Et quisquis hinc verum
respondere potuit, apud seipsum quid responderet in-
venit. Et Carthaginem quidem cum eloqui volo, a-
pud meipsum quæro vt eloquar, & apud meipsum in-
venio phantasiam Carthaginis. Sed eam per corpus
accepi, id est per corporis sensum, quoniam præsens
in ea corpore fui, & eam vidi atq; sensi, memoriaq; re-
tinui, vt apud me invenirem de illa verbum, cum eã
vellem dicere. Ipsa enim phantasia eius in memoria
mea verbum eius, non sonus iste trisyllabus cũ Car-
thago nominatur, vel etiam cum tacite nomẽ ipsum
per spatia temporum cogitatur, sed illud quod in a-
nimo meo cerno, cum hoc trisyllabum voce profero,
vel anteq̃ proferam. Sic & Alexandriam cum eloqui
volo quam nunq̃ vidi, pręsto est apud me phantasma
eius. Cum enim à multis audissem & credidissem ma- L
gnam esse illam vrbem, sicut mihi narrari potuit, fin-
xi animo meo imaginem eius quam potui: & hoc est
apud me verbum eius, cum eam volo dicere antequã
voce quinq; syllabas proferam, quod nomẽ eius ferẽ
omnibus notum est. Quam tamen imaginem si ex
animo meo proferre possem ad oculos hominũ qui
Alexandriã noverunt, profecto aut omnes dicerent,
non est ipsa: aut si dicerent, ipsa est, multum mirarer,
atq; intuẽs in animo meo ipsam, id est imaginẽ quasi
picturam eius, ipsam tamen esse nescirem, sed eis cre-
derem qui visam tenerent. Non autẽ ita quæro quid
sit iustus, nec ita invenio, nec ita intueor cum id elo-
quor, nec ita probor cum audior, nec ita probo cũ au-
dio, quasi tale aliquid oculis viderim, aut vllo corpo-
ris sensu didicerim, aut ab eis qui ita didicissent au-
dierim. Cum enim dico & sciens dico, iustus est ani-
mus qui scientia atq; ratione in vita ac moribus sua
cuiq; distribuit, nõ aliquam rem absentem cogito, si-
cut Carthaginem, aut fingo vt possum sicut Alexan-
driam, sive ita sit sive non ita, sed pręsens quiddã cer-
no, & cerno apud me, etsi non sum ipse quod cerno,
& multi qui audiunt approbabunt. Et quisquis me au-
dit atq; sciẽter approbat, apud se & ipse hoc idem cer-
nit, etiam si non sit & ipse quod cernit. Iustus vero cũ M
id dicit, id quod ipse est cernit & dicit. Et vbi etiam
ipse cernit, nisi apud seipsum? Sed hoc mirum nõ est.
Vbi enim se cerneret, nisi apud seipsum? Illud mira-
bile est, vt apud se animus videat quod alibi nusquã
vidit, & verum videat, & ipsum verum scilicet iustum
animum videat, & sit ipse animus, & non sit iustus a-
nimus, quem apud seipsum videt. Num est alius ani-
mus iustus in animo nondum iusto? Aut si non est
quem ibi videt, cum videt & dicit quid sit animus iu-
stus, nec alibi quàm in seipso videt, cum ipse non sit
animus iustus? An illud quod videt, veritas est in-
terior præsens animo qui eam valet intueri, neque
omnes valent? Et qui intueri valent, hoc etiam quod
intuentur non omnes sunt, hoc est non sunt etiam
ipsi iusti animi, sicut possunt videre ac dicere, quid
sit iustus animus? Quod vnde esse potuerunt, ni-
si inhærendo eidem ipsi formæ quam intuentur vt
inde formentur & sint iusti animi, non tantum cer-
nentes aut dicentes iustum esse animum qui scien-
tia atque ratione in vita ac moribus sua cuique di-
stribuit, sed etiam vt ipsi iuste vivant, iustẽque mo-
rati sint, sua cuique distribuendo, vt nemini quic- Roma. 13
quam debeant nisi vt invicem diligant. Et vnde in-
hæretur

A hæretur illi formæ, nisi amãdo? Cur ergo alium di-
ligimus quē credimus iustum, & nō diligimus ipsam
formā, vbi videmus quid sit iustus animus, vt & nos
iusti esse possimus? An vero nisi & istā diligeremus,
nullo modo eū diligeremus quem diligimus ex ista,
sed dum iusti non sumus, minus eam diligimus q̄ vt
iusti esse valeamus? Homo ergo qui creditur iustus,
ex ea forma & veritate diligitur, quam cernit & in-
telligit apud se ille qui diligit, ipsa vero forma & ve-
ritas non est quomodo aliunde diligatur. Neq; enim
inuenimus aliquid tale præter ipsam, vt eam cum in-
cognita est credendo diligamus, ex eo q̄ iam tale a-
3.sen. dis. liquid nouimus. Quicquid enim tale aliquid perspe
27.ca.cō- xeris ipsa est: & non est quicq̄ tale, quoniam sola ipsa
sequenter talis est, qualis ipsa est. Qui ergo amat homines, aut
quia iusti sunt, aut vt iusti sint amare debet: sic enī &
semetipsum amare debet, aut quia iustus est, aut vt
iustus sit. Sic enim diligit proximum tāquā seipsum
sine vllo periculo. Qui enim aliter se diligit, iniuste
se diligit, quoniā se ad hoc diligit vt sit iniustus. Ad
hoc ergo vt sit malus, ac per hoc iam non se diligit.
B Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam.
De vera Quapropter non est præcipue videndum in hac
dilectiōe. quæstione quę de trinitate nobis est, & de cognoscē-
Ca. VII do deo, nisi quid sit vera dilectio, imò vero qd sit dile-
ctio. Ea quippe dilectio dicēda est quæ vera est, alio-
quin cupiditas est: atq; ita cupidi abusiue dicuntur di-
ligere, quēadmodum cupere abusiue dicuntur, qui di-
ligūt. Hæc est aūt vera dilectio vt inhærētes veritati
iuste viuamus: & ideo contēnamus omnia mortalia
præ amore hominū, quo eos volumus iuste viuere.
Ita enim & mori pro fratribus vtiliter parati esse po
terimus, quod nos dominus Iesus Christus exemplo
Matt.22. suo docuit. Cū enī duo præcepta sint in quibus tota
lex pēdet & Prophetæ, dilectio dei & dilectio proxi-
mi, non immerito plerunq; scriptura pro vtroq; vnū
Roma.8. ponit. Siue tantum dei, sicuti est illud, Scimus quo-
niam diligentibus deum omnia cooperātur in bonū.
1.Cor.8. Et iterum, Quisquis autem diligit deum, hic cogni-
Roma.5. tus est ab illo. Et illud, Quoniā charitas dei diffu-
sa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui da
tus est nobis. Et alia multa: quia & qui diligit deum,
consequens est vt faciat quod præcipit deus, & intā-
tum diligit inquantum facit: consequens ergo est vt
C & proximum diligat, quia hoc præcepit deus. Siue
tantum proximi dilectionem scriptura cōmemorat,
Gal.6. sicut est illud, Inuicē onera vestra portate, & sic ad-
Gal.5. implebitis legem Christi. Et illud, Omnis enim lex
in vno sermone impletur, in eo quòd scriptum est, Di
liges proximum tuum tanquam teipsum. Et in Euā
Matt.7. gelio, Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis ho-
mines bona, ita & vos facite illis: hæc enim est lex &
Prophetę. Et pleraque alia reperimus in literis san-
ctis, in quibus sola dilectio proximi ad perfectionem
præcipi videtur, & taceri de dilectione dei, cum in
1.sen.dist. vtroque lex pendeat & Prophetæ. Sed & hoc ideo,
17.ca.ne quia & qui proximum diligit, cōsequens est vt ipsam
aūt inre. præcipue dilectionem diligat. Deus autem dilectio
est, & qui manet in dilectione in deo manet, Conse-
quens ergo est vt præcipue deum diligat. Quapro-
pter qui quærūt deū per istas potestates, quæ mūdo
præsunt vel partibus mundi, auferūtur ab eo longeq;
iactantur: non interuallis locorū, sed diuersitate affe-
ctuum. Exterius enim conantur ire, & interiora sua
deserunt quibus interior est deus: Itaq; si aliquā etiā
sanctam potestatem vel audierunt, vel vtcunque co-
gitauerunt, facta magis eius appetunt quæ humana
miratur infirmitas, non imitantur pietatem qua di-
uina requies comparatur. Malunt enim superbe hoc
posse quod angelus, quàm deuote hoc esse quod an-
gelus. Non enim sanctus quisquā potestate sua gau-
det, sed eius à quo habet posse quicquid congruenter
potest. Et nouit potentius esse coniungi omnipoten- D
ti pia voluntate, quàm propria voluntate posse quod
contremiscant qui talia non possunt. Itaque ipse do-
minus Iesus Christus talia faciens, vt mirantes do-
ceret ampliora, & temporalibus insolitis intentos
atque suspensos ad æterna atque interiora conuerte-
ret., Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & o- Matt.11.
nerati estis, & reficiam vos, tollite iugum meum su-
per vos. Et non ait, discite à me quatriduanos mor-
tuos suscitare: sed ait, Discite à me quoniam mitis
sum & humilis corde. Potentior est enim & tutior so
lidissima humilitas, quàm ventosissima celsitudo. Et
ideo sequitur, dicens, Et inuenietis requiem anima-
bus vestris. Dilectio enim non inflatur, & deus dile- 1.Cor.13.
ctio est: & fideles in dilectione acquiescent illi, reuo- 1.sen. dis.
cati à strepitu qui foris est, ad gaudia silentij. Ecce 17.ca.ne
deus dilectio est, vt quid imus & currimus in subli- autem.
mia cœlorum, & ima terrarum, quærentes eum qui
est apud nos, si nos velimus esse apud eum? Ne- Quòd q
mo dicat, non noui quid diligam. Diligat fratrem, fratrē di-
& diliget eandē dilectionem. Magis enim nouit dile- ligit deū
ctionem qua diligit, quàm fratrem quem diligit. Ec- diligat, q
ce iam potest notiorem deum habere quàm fratrem. amat & i-
Planè notiorem, quia præsentiorem: notiorem, quia psam dile
interiorem: notiorē, quia certiorem. Amplectere di- ctionem
lectionem deum, & dilectione amplectere deum. Ipsa q̄ ex deo
est dilectio quæ omnes bonos angelos, & omnes dei est & deus
seruos consociat vinculo sanctitatis: nosq; & illos cō est. Cap.
iungit inuicē nobis, & subiungit sibi. Quanto igitur VIII.
saniores sumus à tumore superbiæ, tanto sumus dile 1.sen. dis.
ctione pleniores. Et quo, nisi deo plenus est, qui plenus 17.ca.ne
est dilectione? At enim charitatem video, & quantū autem.
possum eam mente conspicio, & credo scripturę dicē- E
ti, Quoniam deus charitas est, & qui manet in cha- 1.Ioan.4
ritate, in deo manet. Sed cum illam video, non in ea
video trinitatem. Imò vero vides trinitatem, si cha-
ritatem vides. Sed cōmonebo si potero, vt videre te
videas, assit tantum ipsa, vt moueamur charitate ad
aliquod bonum. Quia cum diligimus charitatem,
aliquid diligentē diligimus, propter hoc ipsum quia
diligit aliquid. Ergo quid diligit charitas, vt possit
etiam ipsa charitas diligi? Charitas enim nō est quę
nihil diligit. Si autem seipsam diligit, diligat aliquid
oportet, vt charitatem se diligat. Sicut enim verbum
indicat aliquid, indicat etiam seipsum, sed non se ver
bum indicat, nisi se aliquid indicare indicet: sic & cha
ritas diligit quidem se, sed nisi se aliquid diligentem
diligat, nō charitatem se diligit. Quid ergo diligit
charitas, nisi quod charitate diligimus? Id autem vt
à proximo prouehamur, frater est. Dilectionem au-
tem fraternam quantum commendet Ioannes Apo- F
stolus attendamus. Qui diligit, inquit, fratrē suum, 1.Ioan.2.
in lumine manet, & scandalū in eo nō est. Manifestū 1.sen. dis.
est quòd iustitiæ perfectionem in fratris dilectione 17.ca.ne
posuerit: nam in quo scandalum non est, vtique perfe autem.
ctus est. Et tamen videtur dilectionem dei tacuisse,
quod nunquam faceret, nisi quia in ipsa fraterna di-
lectione vult intelligi deum. Apertissime enim in ea
dem epistola paulopost ita dicit, Dilectissimi diliga 1.Ioan.4
mus inuicem, quia dilectio ex deo est. Et omnis qui
diligit, ex deo natus est, & cognoscit deū. Qui nō di
ligit, non cognouit deum, quia deus dilectio est. Ista
cōtextio satis aperteq; declarat, eandē ipsam frater-
nam dilectionē, nam fraterna dilectio est, qua diligi-
mus inuicem, non solum ex deo, sed etiam deum esse,
quam videmus tanta authoritate prædicari. Cū er-
go de dilectione diligimus fratrē, de deo diligimus
fratrem. Nec fieri potest vt eandem dilectionem nō
pręcipue diligamus, qua fratrē diligimus. Vnde col
ligitur, duo illa pręcepta non posse esse sine inuicem:
quoniam quippe deus dilectio est, deum certe diligit
qui diligit dilectionem. Dilectionem autē necesse est

G vt diligat, qui diligit fratrem. Et ideo paulo post ait: Non potest deum diligere, quem non videt, qui fratrem quem videt non diligit: quia hæc illi causa est non videndi deum, quòd non diligit fratrem. Qui enim non diligit fratrem, non est in dilectione: & qui non est in dilectione, non est in deo, quia deus dilectio est. Porrò qui non est in deo, non est in lumine, quia deus lumen est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Qui ergo non est in lumine, quid mirum si non videt lumē, id est non videt deum quia in tenebris est? Fratrem autem videt humano visu, quo videri deus non potest. Sed si eum quem videt humano visu, spiritali charitate diligeret, videret deum, qui est ipsa charitas, visu interiore, quo videri potest. Itaque qui fratrem quem videt nō diligit, deum quem propterea non videt, quia deus dilectio est, qua caret qui fratrem non diligit, quomodo potest diligere? Nec illa iam quæstio moueat, quantum fratri charitatis debeamus impendere, quantum deo: incomparabiliter plusquam nobis deo, fratri autē quantum nobisipsis. Nos autem ipsos tāto magis diligimus, quanto magis diligimus deum. Ex vna igitur eadémque charitate deum proximúmque diligimus: sed deum propter deum, nos autem & proximum propter deum.

3.sent.di. 27.ca.hic quçritur. 1.sent.di. 17.cap.nec autem.

3.sen.di. 29.c.quorum etiā.

H

Hoīes homini exēplis magis accendimur. Ca.IX.

Quid enim est quæso quòd exardescimus, cum audimus & legimus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nullam in quoquam dantes offensionem, vt non reprehendatur ministerium nostrū, sed in omnibus commendantes nosmetipsos vt dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in bonitate, in spiritusancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iustitiæ, à dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatē, per infamiam & bonam famam: vt seductores & veraces, vt qui ignoramur & cognoscimur: quasi morientes, & ecce viuimus: vt coërciti & non mortificati: vt tristes, semper autem gaudentes: sicut egeni, multos autem ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Quid est enim quòd accendimur in dilectionē Pauli Apostoli, cum ista legimus, nisi ꝙ credimus eum ita vixisse? Viuendum tamen sic esse dei ministris, non de aliquibus auditum credimus, sed intus apud nos, vel potius supra nos in ipsa veritate conspicimus. Illum ergo quem sic vixisse credimus, ex hoc quod videmus diligimus. Et nisi hanc formam, quam semper stabilem atque incommutabilem cernimus, præcipue diligeremus, non ideo diligeremus illum, quia eius vitam, cum in carne viueret, huic formę coaptatam & cōgruentem fuisse, fide retinemus. Sed nescio quomodo amplius & in ipsius formæ charitatem excitamur, per fidem qua credimus vixisse sic aliquem: & spem, qua nos quoq; ita posse viuere, qui homines sumus, ex eo quòd aliqui homines ita vixerunt, minime desperamus, vt hoc & desideremus ardentius, & fidentius precemur. Ita & ipsorum vitam facit à nobis diligi formæ illius dilectio, secūdum quam vixisse creduntur, & illorum vita credita, in eandē formam flagrantiorem excitat charitatem: vt quanto flagrantius diligimus deum, tanto certius sereniúsq; videamus: quia in deo cōspicimus incommutabilem formam iustitiæ, secundum quam hominem viuere oportere iudicamus. Valet ergo fides ad cognitionem & ad dilectionem dei, non tanquam omnino incogniti, aut omnino non dilecti, sed quo cognoscatur manifestius, & quo firmius diligatur.

I

Gradus ad amorē æternū. Cap.X.

Quid est autem dilectio vel charitas, quam tantopere scriptura diuina laudat & prædicat, nisi amor boni? Amor autem alicuius amantis est, & amore aliquid amatur. Ecce tria sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quid est ergo amor, nisi quædam vita duo aliqua copulans, vel copulare appetens, amantem scilicet, & quod amatur? Et hoc etiam in extremis carnalibúsque amoribus ita est, sed vt aliquid purius & liquidius hauriamus, calcata carne ascēdamus ad animum. Quid amat animus in amico, nisi animum? Et illic igitur tria sunt, amans, & quod amatur, & amor. Restat etiam hinc ascendere, & superius ista quærere, quantum homini datur. Sed hic paululum requiescat intentio, non vt se iam existimet inuenisse quod quærit, sed sicut solet inueniri locus, vbi iam quærendum est aliquid, nondum illud inuentum est, sed iam inuētum est vbi quæratur: ita hoc dixisse sufficerit, vt tanquam ab articulo alicuius exordij cætera contexamus.

K

LIBRI OCTAVI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER NONVS.

L

De trinitate quo ingrediū. Cap.I.

TRINITATEM certe quærimus, non quamlibet, sed illam trinitatem, quę deus est, verúsque ac summus, ac solus deus. Expecta ergo quisquis hæc audis. Adhuc enim quærimus, & talia quærentem nemo iuste reprehendit, si tamen in fide firmissimus quęrat, qđ aut nosse aut eloqui difficillimum est. Affirmantem vero cito iusteq; reprehendit, quisquis melius vel videt vel docet. Quęrite, inquit, deum, & viuet anima vestra. Et ne quisquam se tanquam apprehendisse temere gaudeat: Quęrite, inquit, faciem eius semper. Et Apostolus: Si quis se, inquit, putat aliquid scire, nōdum scit quēadmodum scire oporteat. Quisquis autem diligit deum, hic cognitus est ab illo. Nec sic quidem dixit: Cognouit illum: quæ periculosa præsumptio est, sed cognitus est ab illo. Sed & alibi cum dixisset, Nunc autem cognoscentes deum: statim corrigens, immo cogniti, inquit, à deo, maximéque illo loco: Fratres, inquit, ego meipsum non arbitror apprehendisse: vnum autem, quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt extentus, secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis dei in Christo Iesu. Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Perfectionem in hac vita dicit, non aliud quàm ea quæ retro sunt obliuisci, & in ea quæ ante sunt extendi secundum intentionem. Tutissima est enim quęrentis intentio, donec apprehendatur illud quò tendimus, & quò extendimur. Sed ea recta intentio est, quæ proficiscitur à fide. Certa enim fides vtcunque inchoat cognitionem: cognitio vero certa non perficietur, nisi post hanc vitam, cum videbimus facie ad faciem. Hoc ergo sapiamus, vt nouerimus tutiorem esse affectum vera quærendi, quàm incognita pro cognitis præsumendi. Sic ergo quæramus tanquam inuenturi: & sic inueniamus, tanquam quæsituri. Cum enim consummauerit homo, tunc incipit. De credendis nulla infidelitate dubitemus, de intelligendis nulla temeritate affirmemus: in illis authoritas tenenda est, in his veritas exquirenda. Quod ergo ad istam quæstionem attinet, credamus patrem & filium & spiritumsanctum esse vnum deum, vniuersæ creaturæ conditorem atque rectorem: nec patrem esse filium, nec spiritumsanctum vel patrem esse vel filium, sed trinitatem relatarum ad inuicem personarum, & vnitatem æqualis essentiæ. Hoc autem

Psal. 68. Psal. 104. 1. Cor. 8. Gal. 4. Phil. 3. M 3. sent. di. 4. c. post hoc. in medio. 1. Cor. 13. Eccli. 18. 1. sent. dis. 3. c. quapropter.

A tem quæramus intelligere, ab eoipso quem intelligere volumus auxilium precantes, & quantum tribuit quod intelligimus explicare, tanta cura & solicitudine pietatis, vt etiam si aliquid aliud pro alio dicimus, nihil tamen indignum dicamus. Vt si quid, verbi gratia, de patre dicimus, quod patri proprie nõ conueniat, aut filio conueniat, aut spiritusancto, aut ipsi trinitati: & si quid de filio, quod filio proprie non congruat, saltem congruat patri, aut spiritusancto, aut trinitati: item si quid de spiritusancto, quod proprietatem spiritussancti non deceat, non tamen alienum sit à patre aut à filio, aut ab vno de ipsa trinitate, veluti nũc cupimus videre vtrum illa excellẽtissima charitas proprie spiritussanctus sit: quod si nõ est, aut pater est charitas, aut filius, aut ipsa trinitas, quoniam resistere non possumus certissimæ fidei, & va-

1. Ioan. 4 lidissimæ authoritati scripturæ dicentis, Deus charitas est: nõ tamen debemus deuiare sacrilego errore, vt aliquid de trinitate dicamus, quod non creatori, sed creaturæ potius conueniat, aut inani cogitatione fingatur. Quæ cum ita sint, attendamus ista tria, quæ inuenisse nobis videmur. Nondũ de supernis loquimur, nondum de deo patre & filio & spiritusancto, sed de hac impari imagine, attamen imagine,

B idest homine: familiarius enĩ eam & facilius fortassis intuetur mẽtis nostræ infirmitas.

De trib⁹ in amore σοφισικῶς. Cap. II.

Ecce ego qui hoc quæro, cum aliquid amo tria sunt, ego, & quod amo, & ipse amor. Non enim amo amorem, nisi amãtem amem: nam non est amor vbi nihil amatur. Tria ergo sunt, amans, & quod amatur, & amor. Quod si non amem nisi meipsum, nõnne duo erunt, quod amo, & amor? Amans enim & quod amatur, hoc idem est, quãdo se ipse amat: sicut amare & amari, eodem modo idipsum est, cum se quisque amat. Eadem quippe res bis dicitur, cum dicitur, amat se, & amatur à se. Tunc enim non est aliud atque aliud amare & amari, sicut non est alius atque alius, amans & amatus. At vero amor, & quod amatur etiam sic duo sunt. Non enim cũ quisq; se amat amor est, nisi cum amatur ipse amor. Aliud est autem amare se, aliud est amare amorem suum. Non enim amatur amor, nisi iam aliquid amans: quia vbi nihil amatur, nullus est amor. Duo ergo sunt, cum se quisque amat, amor & quod amatur. Tunc enim amans & quod amatur vnum est. Vnde videtur non esse cõsequens, vt vbicunq; amor fuerit, iam tria intelligantur. Auferamus enĩ ab hac

C consideratione cætera quæ multa sunt, quibus homo constat: atque vt hæc quæ nunc requirimus, quantũ in his rebus possumus, liquido reperiamus, de sola mente tractemus. Mens igitur cũ amat seipsam, duo quædam ostendit, mentem & amorem. Quid est autem amare se, nisi sibi præsto esse velle ad fruendum se? Et cum tantum se vult esse, quantum est, par menti voluntas est, & amanti amor æqualis. Et si aliqua substantia est amor, non est vtique corpus, sed spiritus: nec mens corpus, sed spiritus est. Neque tamen amor & mẽs duo spiritus, sed vnus spiritus: nec essentiæ duæ, sed vna: & tamen duo quædam vnum sunt, amans & amor: siue sic dicas, quod amatur & amor. Et hæc quidem duo, relatiue ad inuicem dicuntur. Amans quippe ad amorem refertur, & amor ad amantem. Amans enim aliquo amore amat, & amor alicuius amantis est. Mens vero & spiritus non relatiue dicuntur, sed essentiam demonstrant. Non enim quia mens & spiritus alicuius hominis est, ideo mẽs & spiritus manet. Retracto enĩ eo quod homo est, qđ adiũcto corpore dicitur, mẽs & spirit⁹ manet. Retracto autẽ amante, nullus est amor: & retracto amore, nullus est amãs. Ideoq; quantũ ad inuicẽ referuntur, duo sũt. Quod aũt ad se ipsa dicũtur, & singula spũs, & simul vtrunq; vnus spiritus: & singula mẽs, & simul vtrunq; vna mẽs. Vbi ergo trinitas, attẽdamus quã-

tum possumus, & inuocemus lucem sempiternã, vt il- D luminet tenebras nostras, & videamus in nobis quãtum sinimur imaginẽ dei.

Simile simile nouit. Cap. III.

Mens enim amare seipsã non potest, nisi etiã se nouerit: nã quomodo amat quod nescit? Aut si quisq; dicit ex notitia generali vel speciali mẽtẽ credere se esse talem, quales alias experta est, & ideo amare seipsam, insipiẽtissime loquitur. Vnde enim mens aliquã mentem nouit, si se non nouit? Neq; enim vt oculus corporis videt alios oculos, & se non videt: ita mẽs nouit alias mẽtes, & ignorat semetipsam. Per oculos enĩ corporis corpora videmus, quia radios qui per eos emicant, & quicquid cernimus tangũt, refringere ac retorquere in ipsos nõ possumus, nisi cum specula intuemur. Quod subtilissime obscurissimeq; disseritur, donec apertissime demonstretur vel ita se rem habere, vel nõ ita. Sed quoquo modo se habeat vis, qua per oculos cernim⁹, ipsã certe vim siue sint radij, siue aliud aliquid, oculis cernere nõ valemus, sed mẽte quærimus, & si fieri potest, etiam hoc mente cõprehendimus. Mens ergo ipsa sicut corporearum rerum notitias per sensus corporis colligit, sic incorporearũ rerum per semetipsam. Ergo & semetipsam per seipsam nouit, quoniã est incor- E porea: nam si non se nouit, nõ se amat.

Tria esse in anima quæ sunt vnũ, mentem, & notitiã sui, & amorẽ. Ca. IIII.

Sicut autẽ duo quædam sunt, mẽs & amor eius, cum se amat: ita quædam duo sunt, mens & notitia eius, cum se nouit. Igitur ipsa mens & amor & notitia eius, tria quædã sunt, & hæc tria vnũ sunt: & cum perfecta sunt, æqualia sunt. Si enĩ minus se amat quàm est, vt verbi gratia, tantum se amat hominis mens, quantũ amãdum est corpus hominis, cũ plus sit ipsa quàm corpus, peccat, & non est perfectus amor eius. Item si amplius se amat quàm est, velut si tantum se amet, quãtum amãdus est deus, cũ incõparabiliter minus sit ipsa quàm deus, etiam sic nimiũ peccat, & non perfectum habet amorem sui. Maiore autem peruersitate & iniquitate peccat, cum corpus tantum amat, quantum amandus est deus. Item notitia si minor est, quàm est illud quod noscitur, & plene nosci potest, perfecta non est. Si autem maior est, iam superior est natura quæ nouit, quàm illa quæ nota est: sicut maior est notitia corporis, quàm ipsum corpus quod ea notitia notũ est. Illa enim vita quædam est in ratione cognoscentis: corpus autem non est vita. Et vita quælibet quolibet corpore maior est, non mole, sed vi. Mens vero cum seipsam cognoscit, nõ se superat notitia sua, quia ipsa cognoscit, & ipsa cognoscitur. Cum ergo se totã F cognoscit, neque secum quicquã aliud, par illi est cognitio sua: quia neque ex alia natura est eius cognitio, cum seipsam cognoscit. Et cum se totã nihil amplius percipit, nec minor nec maior est. Recte igitur diximus, hæc tria cum perfecta sunt, esse consequẽter æqualia. Simul etiam admonemur, si vtcunq; videre possumus hæc in anima existere, & tanquam inuoluta euolui, vt sentiantur & dinumerentur substãtialiter, vel, vt ita dicam, essentialiter, non tanquã in subiecto, vt color, aut figura in corpore, aut vlla alia qualitas aut quantitas.

1. sen. dist. 3. cap. sed iam.

Quicquid enim tale est, nõ excedit subiectum in quo est. Non enim color iste aut figura huius corporis potest esse & alterius corporis. Mens autẽ amore quo se amat potest amare & aliud præter se. Item nõ se solam cognoscit mẽs, sed & alia multa. Quamobrem non amor & cognitio tanquam in subiecto insunt menti, sed substãtialiter etiam ista sunt sicut ipsa mens: quia etsi relatiue dicuntur ad inuicem, in sua tamen sunt singula quæque substantia. Non sicut color & coloratum relatiue, ita dicuntur adinuicem, vt color in subiecto colorato sit, nõ habẽs in seipso propriã substantiam: quoniam coloratũ corpus substãtia est, ille autem in substãtia: sed sicut duo amici etiam duo sunt homines, quæ sunt substantiæ, cum homines non relatiue dicantur, amici autem

 relatiue.

G relatiue. Sed item quanuis substantia sit amans vel
sciens, substantia sit scientia, substantia sit amor, sed
amans & amor, aut sciens & scientia relatiue ad se di
cantur sicut amici. Mens vero aut spiritus non sunt
relatiua, sicut nec homines relatiua sunt, non tamē si-
cut amici homines possunt seorsum esse ab inuicem,
sic amans & amor, aut sciens & scientia. Quanquam
& amici corpore videntur separari posse, non animo,
inquantum amici sunt: veruntamen fieri potest, vt a-
micus amicum etiam odisse incipiat, & eo ipso amic⁹
esse desinat, nesciente illo, & adhuc amāte. Amor au-
tem quo se mens amat, si esse desinat, simul & illa de-
sinit esse amās. Item notitia qua se mens nouit, si esse
desinat, simul & illa nosse se desinet. Sicut caput capi-
tati alicuius vtiq; caput est, & relatiue ad se dicūtur,
quanuis etiam substantiæ sint. Nam & caput corpus
est, & capitatum: & si nō sit corpus, nec capitatū erit.
Sed hæc præcisione ab inuicem separari possunt, illa
non possunt. Quòd si sunt aliqua corpora, quæ seca-
ri omnino & diuidi nequeunt, tamē nisi partibus suis
constarēt, corpora nō essent: pars ergo ad totum re-
latiue dicitur, quia omnis pars alicuius totius pars
est, & totum omnibus partibus totum est. Sed quo-
niam & pars corpus est & totum, non tantum ista re-
H latiue dicuntur, sed etiam substātialiter sunt. Fortas-
sis ergo mens totū est, & eius quasi partes amor quo
se amat, & scientia qua se sciuit & nouit, quibus dua-
bus partibus illud totum cōstat. An tres sunt æqua-
les partes, quibus totum vnum completur? Sed
nulla pars totum, cuius pars est, complectitur.
Mens vero cum se totam nouit, hoc est perfecte no-
uit, per totum eius est notitia ei⁹. Et cum se perfecte
amat, totam se amat, & per totum est amor eius. Nū
ergo sicut ex vino & aqua & melle vna sit potio, & sin-
gula per totū sunt, & tamē tria sunt: nulla enim pars
est potionis, quæ non habeat hęc tria: non enim iun-
cta velut si aqua & oleum essent, sed omnino cōmixta
sunt, & substantiæ sunt omnes, & totus ille liquor vna
quædā est ex tribus cōfecta substātia: tale aliquid ar-
bitrandū est esse simul hæc tria, mentē, amorem, no-
titiam? Sed nō vni⁹ substātiæ sunt aqua, vinū, & mel,
quamuis ex eorū cōmixtione fiat vna substantia po-
tionis. Quomodo autē illa tria non sint eiusdē sub-
stantiæ, nō video, cum mens ipsa se amet, atq; ipsa se
nouerit: atq; ita sint hæc tria, vt nō alteri alicui rerū
mēs vel amata vel nota sit. Vnius ergo eiusdēq; essē-
tiæ necesse est hæc tria sint: & ideo si tanquā commi-
xtione cōfusa essent, nullo modo essent tria, nec refer
I ri ad inuicē possent. Quemadmodū si ex vno eodēq;
auro tres annulos similes facias, quanuis connexos,
sibi referuntur ad inuicē q; similes sunt: omnis enī si-
milis alicui similis est: & trinitas annulorum est, &
vnū aurum. At si miscentur sibi, & per totam singu-
li massam suā conspergantur, intercidet illa trinitas,
& omnino nō erit: ac non solū vnum aurū dicetur, si-
cut in illis tribus annulis dicebatur, sed iam nulla au-
Triū vni- rea tria. At in illis trib⁹, cū se nouit mens & amat
tas. Cap. se, manet trinitas, mens, amor, notitia, & nulla cōmi
V. xtione cōfunditur: quāuis & singula sint i semetipsis,
& inuicem tota in totis, siue singula i binis, siue bina
in singulis. Itaq; omnia i omnibus. Nam & mens est
vtiq; in seipsa, quoniam ad seipsam mēs dicitur: quā-
uis noscens, vel nota, vel noscibilis ad suam notitiam
relatiue dicatur. Amās quoq; & amata vel amabilis
ad amorem referatur, quo se amat. Et notitia quāuis
referatur ad mentem cognoscentē vel cognitam, ta-
men & ad seipsam nota & noscens dicitur. Non enim
sibi est incognita notitia, qua se mens ipsa cognoscit.
Et amor quanuis referatur ad mētem amantem, cu-
ius amor est, tamen & ad seipsum est amor, vt sit etiā
in seipso: quia & amor amatur, nec alio nisi amore a-
mari potest, id est seipso. Ita sunt hęc singula in seipsis.

In alternis autē ita sunt, quia & mens amās in amo- K
re est, & amor in amantis notitia, & notitia in mente 1. sen. dist.
noscente. Singula in binis ita sunt, quia mens quæ se 3. ca. sunt.
nouit & amat, i amore & notitia sua est: & amor amā
tis mentis, seseq; scientis, in mente notitiaq; eius est.
Et notitia mentis se scientis & amantis in mente atq;
in amore eius est, quia scientem se amat, & amantem
se nouit. Ac per hoc & bina in singulis, quia mēs, quæ
se nouit & amat, cum sua notitia est in amore, & cum
suo amore i notitia: amor quippe ipse & notitia simul
sunt in mēte quæ se amat & nouit. Tota vero in totis,
quemadmodum sint, iam supra ostēdimus, cum se to-
ta mens amat, & totam nouit, & totum amorē suum
nouit, totamq; amat notitiam suam, quando tria ista
ad se ipsa perfecta sunt. Miro itaq; modo tria ista in- 1. sen. dist.
separabilia sunt à semetipsis, & tamen eorum singu- 3. c. & hæc
lum quodque substātia est, & simul omnia vna substā- tria.
tia vel essentia, cum relatiue dicantur ad inuicem.
Sed cū seipsam nouit humana mens, & amat seipsam, Aliter p
nō aliquid incōmutabile nouit & amat: aliterq; vnus- sēsus, ali-
quisq; homo loquēdo enūciat mentem suā, quid in se- ter incor-
ipso agatur attendēs: aliter autē humanam mentem porea co-
speciali aut generali cognitiōe definit. Itaq; cum mi- gnosci.
hi de sua propria loquitur, vtrū intelligat hoc aut il- Ca. VI.
lud, aut nō intelligat, & vtrum velit aut nolit hoc aut L
illud, credo. Cum vero de humana specialiter aut ge-
neraliter verū dicit, agnosco & approbo. Vnde ma-
nifestū est aliud vnūquenq; videre in se, quod sibi ali⁹
dicenti credat, non tamen videat: aliud autem in ipsa
veritate, quod alius quoque possit intueri, quorum al-
terum mutari per tempora, alterum incommutabi-
li æternitate consistere. Neque enim oculis corpo-
reis multas mentes videndo, per similitudinem col-
ligimus generalem vel specialem mentis humanæ
notitiam, sed intuemur inuiolabilem veritatem, ex
qua perfecte, quātum possumus, definiamus: nō qua-
lis sit vniuscuiusque hominis mens, sed qualis esse
sempiternis rationibus debeat. Vnde etiam phanta
sias rerum corporalium per corporis sēsum haustas,
& quodammodo infusas memoriæ, ex quibus etiam
ea quæ non visa sunt, ficto phantasmate cogitantur,
siue aliter quàm sunt, siue fortuitu sicuti sunt, alijs oī-
no regulis supra mentem nostram incommutabiliter
manētibus, vel approbare apud nosmetipsos, vel im-
probare conuincimur, cum recte aliquid approbam⁹
aut improbamus. Nam & cum recolo Carthaginis
mœnia, quæ vidi, & cum fingo Alexandriæ mœnia,
quæ non vidi, easdē.nque imaginarias formas quas-
dam quibusdam præferens, rationabiliter præfero, M
viget & claret desuper iudiciū veritatis, ac sui iuris
incorruptissimis regulis firmum est. Et si corpora-
lium imaginum quasi quodam nubilo subtexitur, nō
tamen inuoluitur atque confunditur. Sed interest
vtrum ego sub illa, vel in illa caligine, tāquam à cœ-
lo perspicuo secludar: an sicut in altissimis montibus
accidere solet, inter vtrunque aëre libero fruens, &
serenissimam lucem supra, & dēsissimas nebulas sub-
tus aspiciam. Nam vnde in me fraterni amoris in-
flammatur ardor, cum audio virum aliquem pro fi-
dei pulchritudine & firmitate acria tormenta tole-
rasse? Et si mihi digito ostendatur ipse homo, studeo
mihi coniungere, notum facere, amicitia colligare.
Itaque si facultas datur, accedo, alloquor, sermo-
nem confero, affectum meum in illum quibus ver-
bis possum, exprimo, vicissimque in eo fieri quem in
me habeat atque exprimi volo, spiritalémque com-
plexum credendo molior, quia peruestigare tam
cito & cernere penitus eius interiora non possum.
Amo itaque fidelem & fortem virum amore casto
atque germano. Quod si mihi inter nostras loque-
las fateatur, aut incautius aliquo modo sese indicet,
quòd vel de deo credat incongrua, atque in illo quoq;
carnale

A carnale aliquid desideret, & pro tali errore illa pertulerit, vel speratæ pecuniæ cupiditate, vel inani auiditate laudis humanæ, statim amor ille, quo in eũ ferebar offensus, & quasi repercussus, atque ab indigno homine ablatus, non in ea forma permanet, ex qua eum talem credẽs amaueram. Nisi forte ad hoc amo iam, vt talis sit, cũ talem nõ esse comperero. At in illo homine nihil mutatũ est, mutari tamẽ potest, vt fiat quod eum iam esse crediderã. In mente autem mea mutata est vtique ipsa existimatio, quæ de illo aliter se habebat & aliter habet: idemq; amor ab intentione perfruendi ad intentionem consulendi, incõmutabili desuper iustitia iubẽte deflexus est. Ipsa vero forma inconcussæ ac stabilis veritatis, & in qua fruerer homine, bonum eum credens, & in qua eum consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibilis syncerissimæq; rationis, & meæ mentis aspectum, & illam phantasiæ nubem, quam desuper cerno, cum eundem hominem quem videram cogito, imperturbabili æquitate perfundit. Item cum arcum pulchre ac ęqualiter intortum quem vidi, verbi gratia, Carthagine, animo reuoluo, res quædam menti nũciata per oculos, memoriæq; transfusa, imaginarium conspectum facit. Sed aliud mente conspicio, secundũ quod

B mihi opus illud placet: vnde etiam si displiceret, corrigerem. Itaque de istis secundum illam iudicamus, & illam cernimus rationalis mentis intuitu. Ista vero aut pręsentia sensu corporis tangimus, aut imagines absentium fixas in memoria recordamur, aut ex earum similitudine talia fingimus, qualia nosipsi, si vellemus atque possemus, etiam opere moliremur. Aliter enim figurantes animo imagines corporum, aut per corpus corpora videntes: aliter autem rationes artẽmque ineffabiliter pulchram talium figurarum super aciẽ mentis simplici intelligentia capientes.

Verbum æternum à verbo hois quõ differat. Ca. VII.

In illa igitur æterna veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam secundum quam sumus, & secundum quam vel in nobis, vel in corporibus vera & recta ratione aliquid operamur, visu mẽtis aspicimus: atque inde conceptam rerum veracem notitiam, tanquam verbum apud nos habemus, & dicẽdo intus gignimus, nec à nobis nascẽdo discedit. Cum autem ad alios loquimur, verbo intus manenti ministerium vocis adhibemus, aut alicuius signi corporalis, vt per quandam commemorationem sensibilem tale aliquid fiat etiam in animo audiẽtis, qua-

C le de loquentis animo non recedit. Nihil itaq; agimus per membra corporis in factis in dictisq; nostris, quibus vel approbantur vel improbantur mores hominum, quod non verbo apud nos intus ędito pręuenimus. Nemo enim volens aliquid facit, quod non in corde suo prius dixerit. Quod verbum amore cõcipitur, siue creaturæ, siue creatoris, id est, aut naturę mutabilis aut incommutabilis veritatis.

Amor & cupiditas Caput VIII.

Ergo aut cupiditate, aut charitate: non quo non sit amãda creatura, sed si ad creatorem refertur ille amor, non tam cupiditas sed charitas erit. Tunc enim est cupiditas cum propter se amatur creatura, tunc non vtẽtem adiuuat, sed corrumpit fruentem. Cum ergo aut par nobis, aut inferior creatura sit, inferiore vtendũ est ad deum, pari autem fruendum, sed in deo. Sicut enim teipso, non in teipso frui debes, sed in eo qui fecit te, sic etiam illo quem diligis tãquam teipsum: & nobis ergo & fratribus in domino fruamur, & inde nos nec ad nosmetipsos remittere, & quasi relaxare deorsum versus audeamus. Nascitur autem verbum cum excogitatum placet, aut ad peccandum aut ad recte faciendum. Verbum ergo nostrum & mentem de qua gignitur quasi medius amor coniungit, seq; cum eis tertium complexu incorporeo sine vlla confusione constringit.

1. sen. di. c. cap. cum autem.

Quæ dã amasse, possedisse est. Cap. IX.

Conceptum autem verbum & natum idipsum est, cum voluntas in ipsa notitia conquiescit, quod fit in amore spiritalium. Qui enĩ,

D verbi gratia, perfecte nouit, perfecteq; amat iustitiã, iam iustus est, etiam si nulla existat secundum eam forinsecus per membra corporis operãdi necessitas. In amore autem carnalium temporaliumq; rerum, sicut in ipsis animalium fœtibus, alius est conceptus verbi, alius partus. Illic enim quod cupiendo concipitur, adipiscendo nascitur. Quoniam non sufficit auaritiæ nosse & amare aurum, nisi & habeat, neque nosse & amare vesci, aut cõcumbere, nisi etiam id agat, neque nosse & amare honores & imperia, nisi proueniant, Quæ tamen omnia, nec adepta sufficiũt. Qui enim biberit ex hac, inquit, aqua, sitiet iterum. Ideoq; & in Psalmo, Concepit, inquit, dolorẽ & peperit iniquitatem. Dolorem vel laborem dicit cõcipi, cum ea concipiuntur quæ nosse ac velle non sufficit, & inardescit atque ęgrotat animus indigentia, donec ad ea perueniat, & quasi pariat ea. Vnde eleganter in Latina lingua parta dicuntur & reperta atque comperta, quę verba quasi à partu ducta resonãt. Quia concupiscentia cum conceperit parit peccatũ. Vnde dominus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alio loco, Væ prægnãtibus & mãmantibus in illis diebus. Cum itaque ad partum verbi referret omnia vel recte facta vel pec-

Ioan. 4. Psal. 7. Iacobi. 1. Matt. 11. Mat. 24. Mat. 12.

E cata, Ex ore, inquit, tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis: os volens intelligi, non hoc visibile, sed interius inuisibile cogitationis & cordis.

Et vitia quædam bene noui mus. Cap. X.

Recte ergo quæritur, vtrum omnis notitia verbum, an tantum amata notitia. Nouimus enim & ea quę odimus, Sed nec concepta, nec parta dicenda sunt animo, quæ nobis displicent. Non enim omnia quę quoquo modo tangunt concipiuntur: vt tantũ nota sint, non tamen verba dicantur, sicut ista de quibus nunc agimus. Aliter enim dicantur verba quę spatia temporũ syllabis tenent, siue pronuncientur, siue cogitẽtur, aliter omne quod notum est verbum dicitur, animo impressum quandiu de memoria proferri & definiri potest, quamuis res ipsa displiceat: aliter cum placet quod mente concipitur. Secundum quod genus verbi accipiendum est quod ait Apostolus, Nemo dicit dominus Iesus, nisi in spiritusancto: cum secundũ aliã verbi notionẽ dicant hoc & illi de quibus ipse dñs ait: Non omnis q dicit mihi, domine dñe, intrabit in regnũ cœlorum. Verũtamen cũ & illa quæ odimus recte displicent, recteq; improbantur, approba-

1. Cor. 12. Matt. 7.

F tur eorum improbatio, & placet & verbũ est. Neq; vitiorum notitia nobis displicet, sed ipsa vitia. Nã placet mihi quod noui & definio quid sit intemperãtia, & hoc est verbum eius: sicuti sunt in arte nota vitia, & recte approbatur eorum notitia, cum discernit cognitor speciem priuationemq; virtutis, sicut aiere & negare, esse & non esse: attamen virtute priuari atq; in vitium deficere dãnabile est. Et definire intemperantiam, verbumq; eius dicere pertinet ad artem morum. Esse aũt intemperantẽ ad id pertinet quod illa arte culpatur, Sicut nosse ac definire quid sit solœcismus, pertinet ad artẽ loquendi, facere autẽ vitiũ est, quod eadem arte reprehenditur. Verbum est igitur quod nunc discernere ac insinuare volumus cũ amore notitia. Cum itaq; se mens nouit & amat, iungitur ei amore verbum eius. Et quoniã amat notitiam, & nouit amorẽ, & verbum in amore est, & amor in verbo, & vtrũq; in amante atq; dicente. Sed omnis secũdũ speciẽ notitia, similis est ei rei quã nouit. Est enĩ alia notitia secundũ priuationẽ, quã cũ improbamus, loquimur. Et hæc priuationis ĩprobatio speciem laudat, ideoq; approbatur.

Imago rei cognitę in animo. Cap. XI.

Habet ergo animus nõnullam speciei notæ similitudinẽ, siue cum ea placet, siue cum eius priuatio displicet. Quocirca inquantum deum nouimus, similes sumus: sed non ad æqualitatem similes, quia non tantum eum nouimus, quãtum

G tum ipse se. Et quemadmodum cum per sensum corporis discimus corpora, fit eorum aliqua similitudo in animo nostro, quæ phātasia memoriæ est: non enī omnino ipsa corpora in anima sunt, cū ea cogitamus sed corū similitudines. Itaq; cum eas pro illis approbamus, erramus. Error nāq; est pro alio alterius approbatio. Melior est tamen imaginatio corporis in animo, quàm illa species corporis, inquātum hæc in meliore natura est, id est in substantia vitali, sicuti animus est: ita cum deum nouimus, quamuis meliores efficiamur quàm eramus antequam nossemus, maxime q; cum eadem notitia etiā placita digneq; amata verbum est, fitq; aliqua dei similitudo illa notitia: tamen inferior est, quia in inferiore natura est. Creatura quippe animus, creator autem deus. Ex quo colligitur, quia cum se mens ipsa nouit atq; approbat, sic est eadem notitia verbum eius, vt ei sit par omnino & æquale, atq; identidem: quia neq; inferioris essentiæ notitia est, sicut corporis: neq; superioris, sicut dei. Et cum habeat notitia similitudinem ad eā rem quā nouit, hoc est cuius notitia est, hæc habet perfectam

H & æqualem, qua mens ipsa quę nouit est nota. Ideoq; & imago & verbum est, quia de illa exprimitur, cum cognoscendo eidem coæquatur, & est gignenti æquale quod genitum est. Quid ergo? amor nō erit imago? non verbum? non genitus? Cur enim mens notitiam suam gignit, cum se nouit: & amorem suum nō gignit, cum se amat? Nam si propterea est notionis suæ causa, quia noscibilis est: amoris etiā sui causa est, quia est amabilis, Cur vtrunq; itaq; non genuerit, difficile est dicere. Hæc enim quæstio etiam de ipsa summa trinitate, omnipotentissimo creatore deo, ad cuius imaginem homo factus est, solet mouere homines, quos veritas dei per humanam locutionem inuitat ad fidem. Cur nō spiritus quoq; sanctus à patre deo genitus vel creditur vel intelligitur, vt filius etiam ipse dicatur? Quod nunc in mente humana vtcūq; inuestigare conamur, vt ex inferiore imagine, in qua nobis familiari⁹ natura ipsa nostra, quasi interrogata respōdet, exercitatiorem mentis aciē ab illuminata creatura ad lumen incommutabile dirigamus: si tamen veritas ipsa persuaserit, sicut dei verbum filium esse nullus Christianus dubitat, ita charitatem esse spiritumsanctum. Ergo ad imaginē

Cur sicut notitia mētis est ples, non etiam amor partus eiusdem sit.

Ca. XII.

I illam, quæ creatura est, hoc est ad rationalem mentem diligentius de hac re interrogandam considerādamq; redeamus, vbi temporaliter existens nonnullarum rerum notitia, quæ antea non erat, & aliquarū rerum amor, quæ antea non amabantur, distinctius nobis aperit quid dicamus: quia & ipsi locutioni temporaliter dirigendę, facilior est ad explicandum res, quæ in ordine tēporum comprehenditur. Primo itaque manifestum sit, posse fieri, vt sit aliquid scibile, id est quod sciri possit, & tamen nesciatur: illud autem fieri non posse, vt sciatur quod scibile nō fuerit. Vnde liquido tenendum est, ꝙ omnis res quæcunque cognoscimus, cōgenerat in nobis notitiā sui. Ab vtroq; enim notitia paritur, à cognoscēte & cognito. Itaque mens cum seipsam cognoscit, sola parens est notitiæ suæ: & cognitum enim & cognitor ipsa est. Erat aūt sibi ipsa noscibilis, & antequam se nosset: sed notitia sui nō erat in ea, cum seipsa nō nouerat. Quòd ergo cognoscit se, parē sibi notitiā sui gignit: quia nō minus se nouit q̄ est, nec alteri⁹ essentiæ est notitia eius, non solum quia ipsa nouit, sed etiam quia seipsam, sicut supra diximus. Quid ergo de amore dicendum est, cur non etiam cum se amat, ipsum quoq; amorem sui genuisse videatur? Erat enim amabilis sibi, & antequam se amaret, quia poterat se amare: sicut erat sibi noscibilis, & anteq̄ se nosset, quia poterat se nosse. Nam si non sibi esset noscibilis, nūquam se nosse potuisset. Ita si nō sibi esset amabilis, nunquam se amare potuisset. Cur itaque amando se non genuisse dicatur amorem suum, sicut cognoscendo se genuit notitiam suam? In eo quidem manifeste ostenditur hoc amoris esse principium, vnde procedit: ab ipsa quidē mente procedit, quæ sibi est amabilis antequam se amet: atq; ita principium est amoris sui, qua se amat. Sed ideo non recte dicitur genitus ab ea, sicut notitia sui qua se nouit, quia notitia iam inuentum est quod partum vel repertum dicitur, quod sæpe pręcedit inquisitio eo fine quietura. Nam inquisitio est appetitus inueniendi, quod idem valet si dicas, reperiendi. Quę autem reperiuntur, quasi pariuntur, vnde proli similia sont, vbi nisi in ipsa notitia? Ibi enim quasi expressa formantur, Nam etsi iā erant res quas quęrendo inuenimus, notitia tamen ipsa non erat, quam sicut prolem nascentem deputamus. Porrò appetit⁹ ille qui est in quærendo, procedit à quærente, & pendet quodammodo, neq; requiescit fine quo intēditur, nisi id quod quæritur inuentum, quęrenti copuletur. Qui appetitus, id est, inquisitio, quamuis amor esse non videatur, quo id quod notum est, amatur: hoc enī adhuc vt cognoscatur agitur: tamen ex eodem genere quiddam est. Nam voluntas iam dici potest, quia omnis qui quærit inuenire vult, & si id quęritur quod ad notitiam pertineat, omnis qui quærit nosse vult. Quod si ardenter atq; instāter vult, studere dicitur, quod maxime in assequēdis atq; adipiscēdis quibusq; doctrinis dici solet. Partum ergo mentis antecedit appetitus quidam, quo id quod nosse volumus quærendo & inueniendo, nascitur proles ipsa notitia: ac per hoc appetitus ille concipiē pariturq; notitia, partus & proles recte dici nō potest, Ideq; appetitus quo inhiatur rei cognoscēdæ, fit amor cognitæ, dum tenet atq; amplectitur placitam prolem, id est notitiā, gignentiq; coniungit. Et est quædam imago trinitatis: ipsa mens & notitia eius, quod est proles eius, ac de seipsa verbum eius, & amor terti⁹, & hæc tria vnū atq; vna substantia. Nec minor proles, dum tantam se nouit mens quāta est: nec minor amor dum tantū se diligit quantum nouit & quanta est.

1. sen. dist. 3. ca. & est ipsa mēs.

K

L

1. sen. dist. 3. c. & est ipsa.

1. sen. dis. 3. cap. nec minor.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI DE TRINITATE LIBER DECIMVS.

M

Nihil amari nisi aliquo modo cognitum. Caput. I.

NVNC ad ea ipsa cōsequēter enodati⁹ explicāda lima tior accedat intētio. Ac primum quia rē prorsus ignotā amare omnino null⁹ potest, diligēter intuendū est cuiusmodi sit amor studētium, id est, nō iam scientium, sed adhuc scire cupientiū quāq; doctrinam. Et in his quippe rebus in quibus nō vsitate dicitur studium, solēt existere amores ex auditu, dū cuiusq; pulchritudinis fama ad videndum ac fruendū animus accēditur, quia generaliter nouit corporum pulchritudines, ex eo ꝙ plurimas vidit, & iest intrinsecus vnde approbetur, cui forinsec⁹ inhiatur. Quod cū fit, nō rei penitus incognitę amor excitatur, cuius genus ita notum est. Cum autem virum bonū amamus, cuius faciē nō vidimus, ex notitia virtutū amamus, quas nouim⁹ in ipsa veritate. Ad doctrinas autē cognoscēdas, plerunq; nos laudātiū atq; prædicantiū accēdit authoritas: & tā nisi breuiter impressam cuiusq; doctrinę haberemus in animo notionē, nullo ad eam discendā studio flagraremus. Quis enī sciendę, verbi gratia, Rhetoricę vllā curā & operā impēderet, nisi ante sciret eā dicendi esse sciētiam? Aliquando etiam ipsarum doctrinarū fines auditos expertósve miramur,

A miramur, & ex hoc inardescimus facultatem comparare discendo, qua ad eos peruenire possimus. Tanquam si literas nescienti dicatur quandam esse doctrinam, qua quisque valeat quamuis longe absenti verba mittere manu facta in silentio, quæ rursus ille cui mittuntur, nõ auribus sed oculis colligat, idque fieri videat, nõnne dum concupiscit nosse quo id possit, omni studio circa illum finem mouetur, quem iam notum tenet? Sic accenduntur studia discentium, nam quod quisque prorsus ignorat, amare nullo pacto potest. Ita etiam signum si quis audiat incognitum, veluti verbi alicuius sonum, quo quid significetur ignorat, cupit scire quid nam sit, id est sonus ille, cui rei commemorandę institutus sit: veluti si audiat cum dicitur temetũ, & ignorans quid sit, requirat. Iam itaque oportet vt nouerit signum esse, id est nõ esse inanem illam vocem, sed aliquid ea significare: alioquin iam notũ est hoc trisyllabum, & articulatam speciem suam impressit animo per sensum aurium. Quid amplius in eo requiratur, quo magis innotescat, cuius omnes literæ, omniáque soni spatia nota sunt: nisi quia simul innotuit signum esse, mouitque sciendi cupiditatem, cuius rei signum sit. Quo igitur amplius notũ est, sed non plene notũ est, eo cupit animus de illo nosse quod re-
B liquum est. Si enim tantummodo esse istam vocem nosset, eámque alicuius rei signum esse non nosset, nihil iam quęreret de sensibili re, quantum poterat sentiendo percepta. Quia vero non solum esse vocẽ, sed & signum esse iam nouit, perfecte id nosse vult. Neque vllum perfecte signum noscitur, nisi cuius rei signum sit, cognoscatur. Hoc ergo qui ardenti cura quęrit vt nouerit, studioque accensus insistit, non potest dici esse sine amore. Quid igitur amat? Certe enim amari aliquid nisi notum nõ potest. Neque enim ille istas tres syllabas amat, quas iam notas habet. Quod si hoc in eis amat, quia scit eas significare aliquid, non inde nunc agitur, non enim hoc nosse quærit. Sed in eo quod scire studet, quid amet inquirimus, quod profecto nondum nouit: & propterea miramur cur amet, quoniam firmissime nouimus amari nisi nota non posse. Quid ergo amat, nisi quia nouit atque intuetur in rationibus rerum quæ sit pulchritudo doctrinę, qua continẽtur notitiæ signorum omnium: & quæ sit vtilitas in ea peritia, qua inter se humana societas sensa communicat, ne sibi hominum cœtus deteriores sint quauis solitudine, si cogitationes suas colloquẽdo nõ misceant? Hanc ergo speciem decoram, & vtilem cernit anima, & nouit & amat: eámque in se per-
C fici studet quantum potest, quisquis vocum significãtium quæcunque ignorat, inquirit. Aliud est enim quod eam in veritatis luce cõspicit, aliud quod in sua facultate concupiscit. Conspicit nanque in luce veritatis quàm magnum, & quàm bonum sit omẽs omnium gentium linguas intelligere ac loqui, nullamque vt alienigenã audire, & à nullo ita audiri. Cuius notitiæ decus cogitatione iam cernitur, amatúrque res nota: quæ ita conspicitur, atque inflammat studia discentium, vt circa eam moueãtur, eique inhient in omni opera, quam impendunt consequendæ tali facultati, vt etiam vsu amplectantur quod ratione prænoscunt: atque ita quisque, cui facultati spe propinquat, ei feruentius amore inardescit. Eis doctrinis quippe studetur vehementius, quæ capi posse non desperãtur. Nam cuius rei adipiscendæ spem quisque non gerit, aut tepide amat, aut omnino non amat, quamuis quàm pulchra sit videat. Quocirca quia omnium linguarum scientia ferè ab omnibus desperatur, suæ gẽtis quisque maxime studet, vt nouerit. Quod si & illi ad perfectum percipiendæ se non sufficere sentit, nemo tamen tam desidiosus est huius notitiæ, qui nõ cum audierit incognitum verbum, velit nosse quid illud sit, & si potest, quærat ac discat. Quod dũ quęrit, vtique in studio discẽdi est, & videtur amare rem D incognitam, quod non ita est. Species nanque illa tãgit animum, quam nouit & cogitat, in qua elucet decus consociãdorum animorum in vocibus notis audiendis, atque reddendis: eaque accendit studio quęrentem quidem quod ignorat, sed notam formam, quò id pertineat, intuẽtem & amantem. Itaque si quærẽti, verbi gratia, quid sit temetũ, hoc enim exempli causa posueram, dicatur, quid ad te pertinet, respõdebit, ne forte audiam loquentem, & non intelligam: aut vspiam forte id legam, & quid scriptor senserit nesciã: quis tandem huic dicat, noli intelligere quod audis, noli nosse quod legis? Omnibus enim ferè animis rationalibus in promptu est ad videndũ huius peritiæ pulchritudo, qua hominum inter se cogitata, significantium vocum enũciatione noscuntur: propter hoc notum decus, & ob hoc amatum quia notum, studiose quæritur verbum illud ignotum. Itaque cũ audierit atque cognouerit temetum à veteribus vinum appellatum, sed iam ex vsu loquendi quem nunc habemus hoc vocabulum emortuum, propter nõnullos fortasse veterum libros sibi necessarium deputabit. Si autẽ & illos superuacaneos habet, forte iam nec dignum quod memorię commendet existimat, quia videt ad illam speciem doctrinæ quam notam mente intue- E tur atque amat, minime pertinere. Quamobrem omnis amor studentis animi, hoc est volentis scire quod nescit, non est amor eius rei quam nescit, sed eius quã scit, propter quã vult scire quod nescit, aut si tam curiosus est, vt non propter causam aliam notã, sed solo amore rapiatur incognita sciendi, discernendus quidẽ est à studiosi nomine iste curiosus, sed nec ipse amat incognita, imò congruentius dicitur, odit incognita, quæ nulla esse vult, dum vult omnia esse cognita. Sed ne quisquam nobis difficiliorẽ referat quęstionem, asserẽs tam nõ posse quenquam odisse quod nescit, quàm non potest amare quod nescit, non resistimus verbis: sed intelligendũ est, non hoc idem dici cũ dicitur, amat scire incognita, ac si diceretur, amat incognita. Illud enim fieri potest vt amet quisque scire incognita: vt autem amet incognita non potest. Nõ enim frustra ibi est positũ scire: Quoniam qui scire amat incognita, non ipsa incognita, sed ipsum scire amat. Quod nisi haberet cognitũ, neque scire se quicquam posset fidenter dicere neque nescire. Non solum enim qui dicit scio, & verum dicit, necesse est vt quid sit scire sciat: sed etiam qui dicit nescio, idque fidẽter & verum dicit, & scit verum se dicere, scit vtique quid F sit scire: quia & discernit à sciente nescientem, cum veraciter se intuẽs dicit nescio: & cum ipse scit se verum dicere, vnde sciret, si quid sit scire, nesciret?

Nemo prorsus amat incognita. Caput II.

Quilibet igitur studiosus, quilibet curiosus non amat incognita, etiam cũ ardẽtissimo appetitu instat scire quod nescit. Aut enim iam genere notũ habet quod amat, idque nosse expetit, etiam in aliqua re singula, vel in singulis rebus quę illi nondũ notę forte laudantur, fingitque animo imaginariam formã qua excitetur in amorem. Vnde autẽ fingit, nisi ex iis quę iam nouerat? Cui tamen formę animo figuratę atque in cogitatione notissimę, si eam quæ laudabatur dissimilem inuenerit, fortasse non amabit. Quod si amauerit, ex illo amare incipiet ex quo didicit. Paulo ante quippe alia erat quæ amabatur, quã sibi animus formãs exhibere consueuerat. Si autẽ illi formæ similem inuenerit quã fama prædicauerat, cui vere possit dicere, iam te amabã, nec tunc vtique amabat incognitam, quam in illa similitudine nouerat. Aut in specie sempiternæ rationis videmus aliquid & ibi amamus, quod cum expressum in aliqua rei temporalis effigie, illis qui experti sunt laudantibus, & amamus & credimus, nõ aliquid amamus incognitũ, vnde iam supra satis disseruimus: aut aliquid notum amamus, propter quod ignotum aliquid

G quid quærimus: cuius ignoti amor nequaquam nos tenet, sed illius cogniti, quò pertinere nouimus, vt illud etiã quod adhuc ignotum quęrimus, nouerimus: sicut de incognito verbo pauloante locutus sum. Aut ipsum scire quisque amat, quod nulli scire aliquid cupienti esse incognitum potest. His causis videntur amare incognita, qui scire aliquid volunt quod nesciunt, & propter ardentiorem quærendi appetitum sine amore esse dici nõ possunt. Sed quàm se res aliter habeat, nec omnino quicquam ametur incognitum, arbitror me persuasisse verũ diligenter intuentibus. Sed quia exempla quæ dedimus eorum sunt qui aliquid quod ipsi non sunt nosse cupiunt, videndum est, ne forte aliquod nouum genus appareat cum se ipsa mens nosse desiderat.

Quomodo mens amat seipsã incognitã sibi. Cap. III.

Quid ergo amat mens, cum ardenter seipsam quærit vt nouerit, dum incognita sibi est? Ecce enim mens semetipsam quærit vt nouerit, & inflãmatur hoc studio. Amat igitur, Sed quid amat? Seipsam? Quomodo, cum se nõdum nouerit, nec quisquam possit amare quod nescit? An ei fama prædicauit speciem suam, sicut de absentibus solemus audire? Forte ergo se non amat, sed quod de se

H fingit hoc amat, lõge fortasse aliud quàm ipsa est, aut si se mens sui similem fingit, & ideo cum hoc figmentum amat, se amat antequã nouerit, quia id quod sui simile est intuetur: nouit igitur alias mentes ex quibus se fingat, & genere ipso sibi nota est. Cur ergo cũ alias mentes nouit, se non nouit, cum seipsa nihil possit esse prę̃sentius. Quod si vt oculis corporis magis alij oculi noti sunt, q̃ ipsi sibi, non se ergo quærat nunq̃ inuentura. Nũquam enim se oculi præter specula videbunt. Nec vllo modo putãdum est etiam rebus incorporeis contemplandis tale aliquid adhiberi, vt mens tãquam in speculo se nouerit. An in ratione veritatis æternæ videt q̃ speciosum sit nosse semetipsã, & hoc amat quod videt, studetq́ in se fieri: quia quãuis sibi nota non sit, notum tamen ei est quàm bonum sit vt sibi nota sit. Et hoc quidẽ permirabile est, nondum se nosse, & quàm pulchrum sit se nosse, iã nosse. An aliquem finem optimum, id est securitatẽ & beatitudinem suam videt, per quãdam occultam memoriam, quę in lõginqua eam progressam non deseruit, & credit ad eundem finem, nisi seipsam cognouerit, se peruenire non posse? Ita dum illud amat, hoc quærit: & notum amat illud, propter quod quęrit ignotũ. Sed cur memoria beatitudinis suæ potuit, & memo-

I ria sui cum ea perdurare non potuit, vt tam se nosset quæ vult peruenire, quàm nouit illud quò vult peruenire? An cum se nosse amat, non se quam nondum nouit, sed ipsum nosse amat: acerbiusq́ tolerat seipsam deesse scientiæ suæ, qua vult cuncta comprehendere? Nouit autẽ quid sit nosse, & dum hoc amat quod nouit etiam se cupit nosse. Vbi ergo nosse suum nouit, si se non nouit? nam nouit quod alia nouerit, se autem non nouerit: hinc enim nouit & quid sit nosse. Quo pacto igitur se aliquid scientem scit, quæ seipsam nescit? neque enim alteram mẽtem scientem scit, sed seipsam, Scit igitur seipsam. Deinde cum se quærit vt nouerit, quærentem se iam nouit. Iam se ergo nouit. Quapropter non potest omnino nescire se, quæ dũ se nescientem scit, se vtique scit: si autem se nesciẽtem nesciat, non se quærit vt sciat. Quapropter eoipso quo se quærit, magis se sibi notã quàm ignotam esse conuincitur. Nouit enim se quærentem atque nescientem, dum se quærit vt nouerit. Quid ergo dicemus? An quòd ex parte se nouit, ex parte non nouit? Sed absurdum est dicere, non eam totam scire quod scit. Nõ dico totum scit, sed quod scit, tota scit. Cum itaque aliquid de se scit, quod nisi tota non potest, totam se scit. Scit autem se aliquid sciẽtem, nec potest quicquam scire nisi tota. Scit se igitur totam. Deinde quid eius ei tam notum est quàm se viuere?

Nõ potest autem & mẽs esse, & non viuere, quãdo K habet etiã amplius vt intelligat: nã & animæ bestiarũ viuunt, sed non intelligunt. Sicut ergo mẽs tota est, sic tota viuit. Nouit autem viuere se. Totam se igitur nouit. Postremo cum se nosse mens quærit, mentem se esse iam nouit: alioquin vtrum se quærat ignorat, & aliud pro alio forsitan quærat. Fieri enim potest vt ipsa non sit mens, atq; ita dum mentem nosse quærit, non seipsam quærat. Quapropter quoniam cum quærit mens quid sit mens, nouit quod se quærat, profecto nouit quod ipsa sit mens. Porrò si hoc in se nouit quod mens est, & tota mens est, totam se nouit. Sed ecce non se nouerit esse mentem, cum autem se quærit, hoc tantummodo nouerit quod se quærat. Potest enim etiam sic aliud pro alio quærere, si hoc nescit: vt autem non quærat aliud pro alio, procul dubio nouit quid quærat. At si nouit quid quærat, & seipsam quęrit, seipsam vtique nouit. Quid ergo adhuc quærit? quòd si ex parte se nouit, ex parte autem adhuc quærit, non seipsam, sed partem suam quærit. Cum enim ea ipsa dicitur, tota dicitur. Deinde quia nouit nondum se à se inuentam totam, nouit quãta sit tota. Atque ita quærit quod deest, quẽadmodum solemus quærere, vt veniat in mentẽ quod excidit, nec tamen penitus excidit, quia potest recognosci, cum venerit, hoc esse quod quærebatur. Sed quomodo mens veniat in mentem, quasi possit mens in mente non esse: huc accedit, quia si parte inuenta, non se totam quærit, tamen tota se quærit. Tota ergo sibi pręsto est, & quid adhuc quæratur nõ est: hoc enim deest quod quæritur, non illa quæ quærit. Cum itaque tota se quærit, nihil eius deest: aut si non tota se quærit sed pars quæ inuenta est quærit partem quæ nondũ inuenta est, non se ergo mens quærit, cuius se nulla pars quærit: pars enim quæ inuẽta est, non se quęrit: pars autem quæ nondum inuenta est, nec ipsa se quęrit, quoniam ab ea quæ iam inuenta est parte quæritur. Quocirca quia nec tota se mens quærit, nec pars eius vlla se quærit, se mẽs omnino nõ quęrit.

Argutatur quomodo mens ex parte sibi sit nota. Cap. IIII.

L

Animus ad incorporeorũ amorem excitãdus. Cap. V.

Vt quid ergo ei præceptum est, vt seipsam cognoscat? Credo vt seipsam cogitet, & secundum naturam suã viuat, id est vt secundum naturam suam ordinari appetat, sub eo scilicet cui subdenda est, supra ea quibus pręponenda est: sub illo à quo regi debet, supra ea quę regere debet. Multa enim per cupiditatem prauam tanquam sui sit oblita, sic agit. Videt enim quędam

M intrinsecus pulchra, in pręstantiore natura quę deus est. Et cum instare debeat vt eis fruatur, volens ea sibi tribuere, & nõ ex illo similis illius, sed ex seipsa esse quod ille est, auertitur ab eo, moueturq́ & labitur in minus & minus, quod putatur amplius & amplius, quia nec ipsa sibi, nec ei quicquam sufficit recedenti ab illo qui solus sufficit: Ideoq́ per egestatem ac difficultatem fit nimis intenta in actiones suas, & inquietas delectationes quas per eas colligit: atque ita cupiditate acquirendi notitias ex ijs quę foris sunt, quorũ cognitum genus amat, & sentit amitti posse, nisi impensa cura teneatur, perditq́ securitatem, tantóque seipsam minus cogitat, quãto magis secura est, quòd se non possit amittere. Ita cum aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare: Neque enim multarum doctrinarum peritum, ignorare Grammaticam dicimus cum eam non cogitat, quia de medicinę arte tunc cogitat, Cum ergo aliud sit non se nosse, aliud non se cogitare, tanta vis est amoris, vt ea quæ cum amore diu cogitauerit, eisque curę glutino inhęserit, attrahat secum etiam cum ad se cogitandam quodammodo redit. Et quia illa corpora sunt quæ foris per sensus carnis adamauit, eorumq́ diuturna quadam familiaritate implicata est, nec secum potest introrsum tanquam in regionem incorporeæ naturæ ipsa corpora inferre, imagines eorum conuoluit & rapit,

factas

A factas in semetipsa, de semetipsa. Dat enim eis formandis quiddam substantiæ suæ, seruat autem aliquid quo libere de specie talium imaginum iudicet, & hoc est magis mens, id est rationalis intelligentia, quæ seruatur vt iudicet. Nam illas animæ partes quæ corporum similitudinibus informantur, etiam cum bestijs nos communes habere sentimus.

Imaginatio fallax Ca. VI.

Errat autem mens, cum se istis imaginibus tanto amore coniungit, vt etiam se esse aliquid huiusmodi existimet. Ita enim conformatur eis quodammodo, non id existendo sed putando, non quo se imaginem putet sed omnino illud ipsum cuius imaginem secum habet. Viget quippe in ea iudicium discernendi corpus quod foris relinquit, ab imagine quam de illo secum gerit, nisi cum ita exprimuntur eędem imagines tanquam foris sentiantur, non intus cogitentur, sicut dormientibus, aut furentibus, aut in aliqua ecstasi accidere solet.

Error opinionũ de anima Ca. VII

Cum itaque se tale aliquid putat, corpus esse se putat. Et quia sibi bene conscia est principatus sui quo corpus regit, hinc factum est vt quidam quęrerent quid corporis amplius valet in corpore, & hoc esse mentem, vel omnino totam animam existimarent, vt Empedocles & Ericates opinati sunt. Itaque alij sanguinem, alij cerebrum, alij cor, non sicut scriptura

B dicit, Confitebor tibi domine in toto corde meo: Et, Diliges dominum deũ tuum ex toto corde tuo. Hoc enim abutendo vel transferendo vocabulum ducitur à corpore ad animam, sed ipsam omnino particulam corporis quam in visceribus dilaniatis videmus, eam esse putauerũt. Alij ex minutissimis indiuiduisque corpusculis quas atomos dicunt, concurrentibus in se atque cohærentibus, eam confici crediderunt. Alij aërem, alij ignem substantiam eius esse dixerũt. Alij eam nullam esse substantiam, quia nisi corpus nullam substantiam poterant cogitare, & eam corpus esse nõ inueniebãt, sed ipsam temperationem corporis nostri vel compagem primordiorum, quibus ista caro tanquam connectitur, esse opinati sunt. Et hi omnes eam mortalem esse senserunt, quia siue corpus esset, siue aliqua compositio corporis, non posset vtique immortaliter permanere. Qui vero eius substantiam vitam quandam nequaquam corpoream, quandoquidem vitam omne viuum corpus animantem ac viuificantem esse repererunt, consequenter & immortalem, quia vita carere vita nõ potest, vt quisque potuit probare conati sunt. Nam de quinto illo nescio quo corpore, quod notissimis quatuor huius mundi elementis quidam coniungentes, hinc animam

C esse dixerunt, hoc loco diu differendum nõ puto. Aut enim hoc vocant corpus quod nos, cuius in loci spatio pars toto minor est, & in illis annumerandi sunt qui mentẽ corpoream esse crediderunt: aut si vel omnẽ substantiam vel omnẽ mutabilẽ substantiam corpus appellant, cũ sciant non omnem locorũ spatijs aliqua lõgitudine & latitudine & altitudine contineri, non cũ eis de vocabuli quæstione pugnãdũ est. In his omnibus sententijs quisquis videt mentis naturam & esse substantiam & non esse corpoream, id est non minore sui parte minus occupare loci spatiũ, maiusque maiore, simul oportet videat eos qui opinantur esse corporeã, non ob hoc errare quod mens desit eorũ notitiæ, sed quod adiungũt ea, sine quibus nullam possunt cogitare naturam. Sine phãtasijs enim corporum quicquid visi fuerint cogitare, nihil omnino esse arbitrantur. Ideoque non se tanquam sibi desit mẽs, requirat. Quid enim tam cognitioni adest, quàm id quod mẽti adest, aut quid tam menti adest, quàm ipsa mens? Vnde & ipsa quæ appellatur inuentio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire quod quæritur.

Inuenire quid.

Propterea quæ quasi vltro in mentem veniunt, non vsitate dicuntur inuenta, quanuis cognita dici possint, quia non in ea quęrendo tendebamus vt in ea veniremus, hoc est ea D inueniremus. Quapropter sicut ea quæ oculis aut vllo alio corporis sensu requiruntur, ipsa mens quærit, ipsa enim etiam sensum carnis intendit, tunc autem inuenit, cum in ea quæ requiruntur idem sensus venit: Sic alia quæ non corporeo sensu internuncio, sed per seipsam nosse debet, cum in ea venit, inuenit: aut in superiore substantia, id est in deo, aut in cæteris animæ partibus, sicut de ipsis imaginibus corporum cum iudicat, intus enim in anima eas inuenit per corpus impressas.

Animus à sensibilibus abducẽs. C. VIII.

Ergo seipsam quemadmodũ quærat & inueniat, mirabilis quæstio est, quò tẽdat, vt quærat, aut quò veniat, vt inueniat: Quid enim tam in mente quàm mens est? Sed quia in ijs est quę cum amore cogitat, sensibilibus autem, id est corporalibus cum amore assuefacta est, non valet sine imaginibus eorum esse in semetipsa: Hinc ei oboritur erroris dedecus, dum rerum sensarum imagines secernere à se non potest, vt se solam videat. Cohæserunt enim mirabiliter glutino amoris, & hæc est eius immundicia, quoniam dum se solam nititur cogitare, hoc se putat esse sine quo se non potest cogitare. Cum igitur ei præcipitur, vt seipsam cognoscat, non se tanquam sibi detracta sit quęrat, sed id quod sibi addidit detrahat. Interior est enim ipsa, non solum quàm ista E sensibilia quæ manifeste foris sunt, sed etiam quàm imagines eorum quæ in parte quadam sunt animę, quam habent & bestię, quanuis intelligentia careãt, quę mentis est propria. Cum ergo sit mens interior, quodam modo exit à semetipsa, cum in hęc quasi vestigia multarum intentionum exerit amoris affectum. Quę vestigia tanquam imprimuntur memorię, quando hęc quę foris sunt corporalia sentiuntur, vt etiam cum absunt ista, pręsto sint tamen imagines eorum cogitantibus. Cognoscat ergo semetipsã nec quasi absentem se quęrat, sed intentionem voluntatis qua per alia vagabatur statuat in semetipsã, & se cogitet. Ita videbit quòd nunquam se non amauerit, nunquam nescierit: sed aliud secum amando cum eo se confudit & concreuit quodammodo, atque ita dum sicut vnum diuersa complectitur, vnum putauit esse quę diuersa sunt.

Mens vt est, ita se nouit. C. IX.

Nõ itaque velut absentem se quęrat cernere sed pręsentem se curet discernere. Nec se quasi non norit cognoscat sed ab eo quo alterum nouit dignoscat. Ipsum enim quod audit, cognosce teipsã, quomodo agere curabit, si nescit, aut quid sit cognosce, aut quid sit teipsam? Si autem vtrunque nouit, nouit & seipsam, quia non ita dicitur menti, cognosce teipsam, sicut dicitur, cognosce cherubin aut F seraphin. De absentibus enim illis credimus, secundum quod coelestes quędam potestates esse prędicãtur. Neque sicut dicitur, cognosce voluntatem illius hominis, quę nobis nec ad sentiẽdum vllo modo, nec ad intelligendum pręsto est, nisi corporalibus signis editis, & hoc ita vt magis credamus quàm intelligamus. Neque ita vt dicitur homini, vide faciẽ tuam, quod nisi in speculo fieri non potest. Nam & ipsa nostra facies absens ab aspectu nostro est, quia non ibi est quò ille dirigi potest. Sed cum dicitur mẽti, cognosce teipsam, eo ictu quo intelligit quod dictum est, teipsam, cognoscit seipsam, nec ob aliud quàm eo quo sibi pręsens est. Si autem quod dictum est non intelligit, non vtique facit: hoc igitur ei pręcipitur vt faciat, quod cũ ipsum pręceptum intelligit, facit. Nõ ergo adiungat aliud ad id quod seipsam cognoscit, cum audit vt seipsam cognoscat. Certe enim nouit sibi dici, sibi scilicet quæ est, & viuit, & intelligit. Sed est & cadauer, viuit & pecus: intelligit autem nec cadauer nec pecus. Sic ergo se esse & viuere scit, quomodo est, & viuit intelligẽtia.

Mẽs quò intelligit quid non sit. Ca. X

Cum ergo, verbi gratia, mens aërem se putat, aërem intelligere putat, se tamẽ intelligere scit: aërem autẽ se esse nõ scit, sed putat. Secernat quod se putat, cernat

G cernat quod scit, hoc ei remaneat. Vnde ne illi quidē dubitauerunt, qui aliud atque aliud corpus esse mentem putauerunt: Neque enim omnis mens aërem se esse existimat, sed aliæ ignem, aliæ cerebrum, aliæq; aliud corpus, & aliud aliæ, sicut supra cómemoraui: omnes tamē se intelligere nouerunt & esse & viuere: sed intelligere ad id qđ intelligunt referūt, esse aūt & viuere ad seipsas. Et nulli est dubiū, nec quēq̄ intelligere q nō viuat, nec quēq̄ viuere q non sit. Ergo consequēter & esse & viuere id quod intelligit, nō sicuti est cadauer quod nō viuit, nec sicuti viuit aīa quę nō intelligit, sed proprio quodam eodēq; prę stantiore modo. Item velle se sciunt, neq; hoc posse quenquam qui non sit & qui non viuat pariter sciunt. Itemq; ipsā voluntatem referunt ad aliquid quod ea voluntate volunt. Meminisse etiā se sciunt, simulq; sciunt quod nemo meminisset nisi esset ac viueret: Sed & ipsam memoriam referimus ad aliquid quod ea meminimus. Duobus igitur horum trium, memoria & intelligentia multarum rerum notitia atq; sciētia continētur:

1.sen. dist. 1.c. hic cōsiderādū. & ca. id ergo. & ca. hęc ergo. Voluntas autem adest, per quā fruamur eis vel vtamur. Fruimur enim cognitis, in quibus volūtas ipsis propter seipsa delectata conquiescit: vtimur vero eis quæ ad illud referimus quo fruēdum est. Nec est alia vita hominū vitiosa atq; culpabilis, quàm male vtēs & male fruens. De qua re non est nunc disserendi lo-

H cus. Sed quoniam de natura mentis agitur, remoueamus à consideratione nostra omnes notitias quæ capiuntur extrinsecus per sensus corporis, & ea quæ posuimus omnes mentes de seipsis nosse certasq; esse diligentius attendamus. Vtrum enim aëris sit vis viuendi, reminiscendi, intelligendi, volendi, cogitandi, sciendi, iudicandi, an ignis, an cerebri, an sanguinis, an atomorum, an præter vsitata quatuor elementa, quinti nescio cuius corporis, an ipsius carnis nostræ compago, vel temperamentum hæc efficere valeat, dubitauerunt homines: & alius hoc, alius aliud affirmare conatus est. Viuere se tamen & meminisse, & intelligere, & velle, & cogitare, & scire, & iudicare qs dubitet? Quandoquidē etiam si dubitat viuit, si dubitat vnde dubitet meminit, si dubitat dubitare se intelligit, si dubitat certus esse vult, si dubitat cogitat, si dubitat scit se nescire, si dubitat iudicat nō se temere consentire oportere. Quisquis igitur aliunde dubitat, de his omnibus dubitare non debet, quæ si non essent, de vlla re dubitare non posset. Hęc omnia, qui vel corpus vel compositionem seu temperationem corporis esse mentem putant, in subiecto esse volunt videri, vt substantia sit aër, vel ignis, siue aliquod a-

I liud corpus, quod mentem putant: intelligentia vero ita insit huic corpori, sicut qualitas eius: vt illud subiectum sit, hęc in subiecto: subiectum scilicet mens quam corpus esse arbitrantur, in subiecto autem intelligentia, siue quid aliud eorū quæ certa nobis esse cómemorauimus. Iuxta opinantur etiam illi qui mētem ipsam negant esse corpus, sed compaginem aut temperationem corporis. Hoc enim interest, quòd illi mentem ipsam dicunt esse substātiam, in quo subiecto sit intelligentia: isti autem ipsam mentē in subiecto esse dicūt, corpore scilicet cuius compositio vel temperatio est. Vnde consequenter etiam intelligētiam quid aliud quàm in eodem subiecto corpore existimant? Qui omnes non aduertūt, mentem nosse se etiam cum quærit se, sicut iam ostendimus. Nullo modo autem recte dicitur sciri aliqua res, dum eius ignoratur substantia. Quapropter cum se mens nouit, substantiam suam nouit, & cum de se certa est, de substantia sua certa est. Certa est autem de se, sicut conuincunt ea quæ supra dicta sunt. Nec omnino certa est, vtrū aër, an ignis sit, an aliquod corpus, vel aliquid corporis. Non est igitur aliquid eorum. Totūq; illud quod se iubetur vt nouerit, ad hoc pertinet vt certa sit, non se esse aliquid eorum de quibus incerta K est, idq; solum esse se certa sit, quod solum esse se certa est. Sic enī cogitat ignē aut aerem, & quicquid aliud corporis cogitat. Neque vllo modo fieri posset vt ita cogitaret id quod ipsa est, quemadmodum cogitat id quod ipsa non est. Per phantasiam quippe imaginariam cogitat hæc omnia, siue ignem, siue aërē, siue illud, vel illud corpus, partémve vllam, siue compaginem temperationemq; corporis, nec vtique ista omnia, sed aliquid horum esse dicitur. Si quid autem horum esset, aliter id q̄ cætera cogitaret, non scilicet per imaginale figmentum, sicut cogitantur absētia, quæ sensu corporis tacta sunt, siue omnino ipsa, siue eiusdem generis aliqua, sed quadam interiore, non simulata, sed vera præsentia. Non enim quicquā illi est seipsa presentius, sicut cogitat viuere se & meminisse & intelligere & velle se. Nouit enim hæc in se, nec imaginatur quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia queq; tāguntur. Ex quorum cogitationibus si nihil sibi affingat, vt tale aliquid esse se putet, quicquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Re- Vestigia

motis igitur paulisper cæteris, quorum mens de se- sūmę tri-

ipsa certa est: tria hæc potissimum considerata tra- nitatis in

ctemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem: In anima.

his enim tribus inspici solent etiā ingenia paruulorū Cap. XI.

cuiusmodi præferant indolem. Quanto quippe te- L

nacius & facilius puer meminit, quantoq; acutius intelligit & studet ardentius, tantu est laudabilioris ingenij. Cū vero de cuiusq; doctrina queritur, nō quāta firmitate ac facilitate meminerit, vel quāto acumine intelligat, sed quid meminerit, & quid intelligat queritur. Et quia nō tantum q̄ doctus sit consideratur laudabilis animus, sed etiam quàm bonus, non tantum quid meminerit & quid intelligat, verumetiam quid velit attenditur: non quanta flagrātia velit, sed quid velit prius, deinde quantum velit. Tunc enim laudādus est animus vehementer amans, cū id quod amat vehementer amandum est. Cum ergo dicuntur hæc tria ingenium, doctrina, vsus: primum horum consideratur in illis tribus, quid possit quisq; memoria, & intelligentia, & voluntate. Secundum eorū consideratur, quid habeat quisq; in memoria, & intelligētia, quò studiosa voluntate peruenerit. Iam vero vsus tertius in volūtate est pertractante illa quę in memoria & intelligentia continētur, siue ad aliquid ea referat,

siue eorum fine delectata conquiescat. Vti enim est 1.sen. dist.

assumere aliquid in facultatem voluntatis: frui est 1.c. notā-

autem, vti cum gaudio, non adhuc spei, sed iam rei. dū vero.

Proinde omnis q fruit, ut vtitur: assumit enī aliquid M

in facultatem voluntatis, cum fine delectationis. Nō autem omnis qui vtitur, fruitur: sed id quod in facultatem volūtatis assumit, nō propter illud ipsum, sed

propter aliud appetit. Hæc igitur tria, memoria, in- 1.sen. di. 3.

telligentia, voluntas, quoniam non sunt tres vitę, sed cap. nunc

vna vita, nec tres mentes, sed vna mens, consequēter vero.

vtiq; nec tres substantię sunt, sed vna substantia. Memoria quippe q vita & mens & substātia dicitur, ad seipsam dicitur. Quòd vero memoria dicitur, ad aliquid relatiue dicitur. Hoc de intelligētia quoq;, & de voluntate dixerim. Et intelligentia quippe & voluntas, ad aliquid dicuntur. Vita est autem vnaquæq; ad seipsam, & mens, & essentia. Quocirca tria hæc eo sunt vnum, quo vna vita, vna mens, vna essentia. Et quicquid aliud ad seipsa singula dicuntur, etiam

simul nō pluraliter, sed singulariter dicitur. Eo vero 1.sen. di. 3.

tria quo ad se inuicem referuntur, quæ si æqualia non ca. æqua-

essent, non solum singula singulis, sed etia omnibus lia etiā.

singula, non vtique se inuicem caperent. Neque enim tantum à singulis singula, verumetiā à singulis omnia capiuntur. Memini enim me habere memoriā, & intelligētiam, & voluntatem: & intelligo me intelligere & velle atq; meminisse: & volo me velle, & meminisse,

A minisse, & intelligere: totámque meam memoriam & intelligentiam & voluntatem simul memini. Quod enim memoriæ meæ non memini, non est in memoria mea. Nihil autẽ tam in memoria, quàm ipsa memoria est. Totam igitur memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio, & scio me velle quicquid volo: Quicquid autem scio memini. Totam igitur intelligentiam, totamq; voluntatem meam memini. Similiter cum hæc tria intelligo, tota simul intelligo. Neque enim quicquam intelligibilium non intelligo, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini nec volo. Quicquid itaque intelligibilium non intelligo, consequenter etiam non memini nec volo. Quicquid autem intelligibilium memini & volo, cõsequenter intelligo. Volontas etiam mea totam intelligentiam totamq; memoriam meam capit, dum toto vtor quod intelligo & memini. Quapropter quũ inuicem à singulis, & tota omnia capiuntur, æqualia sunt tota singula totis singulis, & tota singula simul

B omnibus totis, & hęc tria vnum, vna vita, vna mens, vna essentia.

Animæ aliqd accedit tempore non deo. Cap. XII.

Iámne igitur ascendẽdum est quaslibuscunque intentionis viribus ad illam summam & altissimam essentiam, cuius impar imago est humana mens, sed tamen imago: an adhoc eadẽ tria distinctius declaranda sunt in anima, per illa quæ extrinsecus sensu corporis capimus, vbi temporaliter imprimitur rerum corporearum notitia? Mentem quippe ipsam in memoria & intelligentia & voluntate suimetipsius talem reperiebamus, vt quoniã semper se nosse semperque seipsam velle comprehendebatur, simul etiam semper sui meminisse, semperque seipsam intelligere & amare cõprehenderetur, quamuis non semper se cogitare discretam ab eis quæ non sunt quod ipsa est: ac per hoc difficile in ea dignoscitur memoria sui, & intelligentia sui. Quasi non sint hæc duo, sed vnum duobus vocabulis appelletur, sic apparet in ea re vbi valde ista cõiuncta sunt, & aliud alio nullo præceditur tempore: amórque ipse non ita sentitur esse, cum eum non prodit indigentia, quoniã non semper præsto est quod amatur. Quapropter etiam tardioribus dilucescere hæc possunt, dum ea tractantur quæ ad animam tempore accedũt, & quę illi temporaliter accidunt, cum meminit quod antea non meminerat, & cũ videt quod antea non videbat. & cum amat quod antea non amabat. Sed aliud hæc tractatio iam poscit exordium, propter huius libelli modum.

C

LIBRI DECIMI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI DE TRINITATE LIB. VNDECIMVS.

Vestigiũ trinitatis etiam in corpore. Cap. I.

Emini dubium est, sicut interiorem hominem intelligentia sic exteriorem sensu corporis prędítum. Nitamur igitur si possumus in hoc quoq; exteriore indagare qualecunque vestigium trinitatis, non quia & ipse eodẽ modo sit imago dei. Manifesta

Col. 3.

est quippe Apostolica sententia, quæ interiorem hominem renouari dei agnitione declarat secundũ imaginem eius qui creauit eum, cum & alio loco dicat:

2. Cor. 4.

Et si exterior homo noster corrumpitur, tamen interior renouatur de die in diem. In hoc ergo qui corrumpitur, quæramus quẽadmodum possumus quandam trinitatis effigiem, & si nõ expressiorem, tamẽ fortassis ad dignoscẽdũ faciliorẽ. Neq; enim frustra & iste homo dicitur, nisi quia inest ei nonnulla inte- D rioris similitudo, & illo ipso ordine conditionis nostræ quo mortales atque carnales effecti sumus, facilius & quasi familiarius visibilia quàm intelligibilia pertractamus. Cum ista sint exterius, illa interius, & ista sensu corporis sentiamus, illa mente intelligamus, nósque ipsi animi non sensibiles simus, id est, corpora, sed intelligibiles, quoniã vita sumus: tamen vt dixi, tanta facta est in corporibus consuetudo, & ita in hæc miro modo relabens foras se nostra proiicit intentio, vt cum ab incerto corporum ablata fuerit, vt in spiritum multo certiore ac stabiliore cognitione figatur, refugiat ad ista, & ibi appetat requiem vnde traxit infirmitatem. Cuius ægritudini congruendum est, vt si quando interiora spiritalia accõmodatius distinguere atque facilius insinuare conamur, de corporalibus exterioribus similitudinũ documenta capiamus. Sensu igitur corporis exterior homo præditus, sentit corpora, & iste sensus quod facile aduertitur quinquepertitus est, videndo, audiẽdo, olfaciendo, gustando, tangendo. Sed & multũ est & non necessarium, vt omnes hos quinque sensus id E quod quærimus interrogemus. Quod enim nobis vnus eorum renunciat, etiam in cæteris valet. Itaq; potissimum testimonio vtamur oculorum. Is enim sensus corporis maxime excellit, & est visioni mentis pro sui generis diuersitate vicinior.

Vestigiũ Triadis in oĩ sensu corporis. C. II.

Cum igitur aliquod corpus videmus, hæc tria quod facillimum est consideranda sunt & dignoscenda. Primo ipsa res quam videmus, siue lapidem, siue aliquam flammam, siue quid aliud quod videri oculis potest, quod vtique iam esse poterat, & antequam videretur. Deinde visio quæ non erat priusquam rem illam obiectam sensui sentiremus. Tertio quod in ea re quæ videtur quamdiu videtur sensum detinet oculorum, id est, animi intentio. In his igitur tribus, non solum est manifesta distinctio, sed etiam discreta natura. Primum quippe illud corpus visibile longe alterius naturæ est quàm sensus oculorum, quo sibimet incidente fit visio. Ipsáque visio quid aliud quàm sensus ex ea re quæ sentitur informatus apparet? Quamuis re visibili detracta nulla sit nec vlla omnino esse possit talis visio, si corpus non sit quod videri queat. Nullo modo tamen eiusdem substantiæ est corpus quo formatur sensus oculorum, cum idem corpus videtur, & ipsa forma quæ ab eodem imprimitur sensui, quæ visio vocatur. Corpus enim visum in sua na- F tura separabile est: sensus autem qui iam erat in animante, eius priusquam videret quod videre posset, cum in aliquid visibile incurreret, vel visio quæ fit in sensu ex visibili corpore cum iam coniunctum est & videtur, Sensus ergo vel visio, id est, sensus formatus extrinsecus, ad animantis naturam pertinet, omnino aliam quàm est illud corpus quod videndo sentimus, quo sensus non ita formatur vt sensus sit, sed vt visio sit. Nam sensus & ante obiectum rei visibilis nisi esset in nobis, non distaremus à cæcis, dum nihil videmus, siue in tenebris, siue clausis luminibus. Hoc autem distamus, quod nobis inest & non videntibus quo videre possimus qui sensus vocatur, illis vero non inest: Nec aliunde nisi quòd eo carent, cæci appellantur. Itémque illa animi intentio quæ in ea re quam videmus sensum tenet atque vtrumque coniungit, non tantum ab ea re visibili natura differt, quandoquidem iste animus illud corpus est, sed ab ipso quoque sensu atque visione, quoniam solius animi est hæc intentio. Sensus autem oculorum non ob aliud sensus corporis dicitur, nisi quia & ipsi oculi membra sunt corporis. Et quamuis non sentiat corpus exanime, anima tamen commixta corpori per instrumentum sentit corporeum, & idem instrumentum sensus vocatur. Qui etiam passione corporis cum

G quisque excæcatur interceptus extinguitur, cum idē
maneat animus, & eius intentio, luminibus amis-
sis, non habeat quidem sensum corporis quem vi-
dendo extrinsecus corpori adiungat, atque in eo
viso figat aspectum, nisu tamen ipso indicet se adem-
pto corporis sensu, nec perire potuisse, nec minui.
Manet enim quidam videndi appetitus integer,
siue id possit fieri, siue non possit. Hæc igitur tria,
corpus quod videtur, & ipsa visio, & quæ vtrun-
que coniungit intentio, manifesta sunt ad digno-
scendum, non solum propter propria singulorum,
verumetiam propter differentiam naturarum. At-
que in his cum sensus non procedat ex corpore il-
lo quod videtur, sed ex corpore sentientis animātis,
cui anima suo quodam miro modo contemperatur,
tamen ex corpore quod videtur gignitur visio, id
est, sensus ipse formatur: vt iam non tantum sensus
qui etiam in tenebris esse integer potest, dum est in-
columitas oculorum, sed etiam sensus informatus
sit, quæ visio vocatur. Gignitur ergo ex re visibili
visio, sed non ex sola, nisi assit & videns. Quocirca
ex visibili & vidente gignitur visio, ita sanè vt ex
vidente sit sensus oculorum, & aspicientis atque in-
H tuentis intentio, Illa tamen informatio sensus, quæ
visio dicitur à solo imprimatur corpore quod vide-
tur, id est, à re aliqua visibili, qua detracta, nulla re-
manet forma quæ inerat sensui, dum adesset illud
quod videbatur: sensus tamen ipse remanet qui erat,
& priusquam aliquid sentiretur: velut in aqua ve-
stigium tamdiu est, donec ipsum corpus quod im-
primitur inest: quo ablato nullum erit, cum rema-
neat aqua quæ erat. & antequam illam formam cor-
poris caperet. Ideóque non possumus quidem dice-
re quòd sensum gignat res visibilis, gignit tamen
formam velut similitudinem suam, quæ fit in sen-
su, cum aliquid videndo sentimus. Sed corporis
formam quam videmus, & formam quæ ab illa in
sensu videntis fit per eundem sensum, non discer-
nimus, quoniam tanta coniunctio est, vt non pate-
at discernendi locus. Sed ratione colligimus nequa-
quam nos potuisse sentire, nisi fieret in sensu nostro
aliqua similitudo conspecti corporis. Neque enim
cum annulus ceræ imprimitur, ideo nulla imago
facta est, quia non discernitur, nisi cum fuerit sepa-
rata. Sed quoniam post ceram separatam manet
quod factum est vt videri possit, ppterea facile per-
I suadetur, quòd inerat iam ceræ forma impressa ex
annulo, & antequā ab illa separaretur. Si autē liqui-
do humori adiungeretur annulus, eo detracto ni-
hil imaginis appareret. Nec ideo tamen discerne-
re ratio nō deberet, fuisse in illo humore antequam
detraheretur, annuli formam factam ex annulo, quę
distinguenda est ab ea forma quæ in annulo est, vn-
de ista facta est [q̄ detracto annulo nō erit, q̄uis illa in
annulo maneat vnde ista facta est.] Sic sēsus oculo-
rū, nō ideo nō habet imaginē corpis qđ videt quam-
diu videt, qa eo detracto nō remanet. Ac per hoc tar-
dioribꝰ igenijs difficillime psuaderi pōt, formam in
sensu nr̄o imaginē rei visibilis, cū eā videmꝰ, & ean-
dē formā esse visionē. Sed q forte aduerterint qđ cō-
memorabo, nō ita in hac inq̄sitione laborabūt. Ple-
runq; cū diuscule attēderimꝰ quæque luminaria, &
inde oculos clauserimꝰ, quasi versant̄ i cōspectu qđā
lucidi colores varie sese commutantes, & minus mi-
núsque fulgentes donec omnino desistant: Quas in-
telligendum est reliquias esse formæ illius quæ fa-
cta erat in sensu, cum corpus lucidum videretur, pau
latímque & quodammodo gradatim deficiendo va
riari. Nam & insertarum fenestrarum cancelli, si eos
forte intuebamur, sæpe in illis apparuere coloribus,
vt manifestum sit hanc affectionem nostro sensui ex
ea re quæ videbatur impressam. Erat ergo etiam cū
videremus, & illa erat clarior & expressior, sed multū K
coniuncta cum specie rei eius quæ cernebatur, vt di-
scerni omnino non posset, & ipsa erat visio. Quin-
etiam cum lucernæ flammula modo quodam diua-
ricatis radijs oculorum quasi geminatur, duæ visio-
nes fiunt, cum sit res vna quæ videtur. Singillatim
quippe afficiuntur ijdem radij de suo quisque oculo
emicantes, dum non sinuntur in illud corpus intuē-
dum pariter coniunctéque concurrere, vt vnus fiat
ex vtroque contuitus. Et ideo si vnum oculum clau-
serimus, non geminum ignem, sed sicuti est vnum vi-
debimus. Cur autem sinistro clauso illa species de-
sinit videri quæ ad dextrum erat, vicissímque dextro
clauso illa intermoritur quæ ad sinistrum erat, & lō-
gum est & rei præsenti non necessarium modo quę-
rere atque differere. Quod enim ad susceptam quæ-
stionem satis est, nisi fieret in sensu nostro quædam
imago simillima rei eius quam cernimus, non secū-
dum oculorum numerum flammæ species gemina-
retur, cum quidam cernendi modus adhibitus fue-
rit, qui possit concursum separare radiorum. Ex vno
quippe oculo quolibet modo deducto aut impresso
aut intorto, si alter clausus est, dupliciter videri ali-
quid quod sit vnum nullo pacto potest. Quæ cum ita L
sint, tria hæc quamuis diuersa natura quemadmo-
dum in quandam vnitatem contemperentur memi-
nerimus, id est, species corporis quæ videtur, & im-
pressa eius imago sensui quod est visio, sensusve for-
matus, & voluntas animi quę rei sensibili sensum ad-
mouet, in eóque ipsam visionem tenet. Horum pri-
mum, id est, res ipsa visibilis non pertinet ad animā-
tis naturam, nisi cum corpus nostrum cernimꝰ. Al-
terum autem ita pertinet, vt & in corpore fiat, & per
corpꝰ in anima: fit enim in sensu, qui neque sine cor-
pore est, neque sine anima. Tertium vero solius ani-
mæ est, quia voluntas est. Cum igitur horum trium
tam diuersæ substantiæ sint, tamen in tantam coēūt
vnitatem, vt duo priora vix intercedente iudice ra-
tione discerni valeant, species videlicet corporis
quod videtur, & imago eius quę fit in sensu, id est, vi-
sio. Voluntas autem tantam vim habet copulandi
hæc duo, vt & sensum formandum admoueat ei rei
quæ cernitur, & in ea formatum teneat. Et si tam
violenta est vt possit vocari amor, aut cupiditas,
aut libido, etiam cæterum corpus animantis vehe-
menter afficit. Et vbi non resistit pigrior duriórque
materies, in similem speciem colorémque commu- M
tat: licet videre corpusculum chamæleontis, ad co- Chamæleon.
lores quos videt facillima conuersione variari. A-
liorum autem animalium quia non est ad conuer-
sionem facilis corpulentia, fœtus plerunque pro-
dunt libidines matrum, quid cum magna delecta-
tione conspexerint. Quàm enim teneriora atque, vt
ita dixerim, formabiliora sunt primordia seminū,
tam efficaciter & capaciter sequuntur intentionem
maternæ animæ, & quæ in ea facta est phantasiam,
per corpus quod cupide aspexit. Sunt exempla quæ
copiose commemorari possint, sed vnum sufficit de
fidelissimis libris, quod fecit Iacob vt oues & ca-
præ varios coloribus parerent, supponendo eis va-
riata virgulta in canalibꝰ aquarum, quæ potantes
intuerentur eo tempore quo conceperant. Sed a-
nima rationalis deformiter viuit, cum secundum
trinitatem exterioris hominis viuit, id est, cum ea
quæ forinsecus sensum corporis formant, non lauda
bilem voluntatem qua hæc ad vtile aliquid referat,
sed turpem cupiditatem qua his inhærescat accom-
modat. Quia etiam detracta specie corpo- Triū vnitas i sensu. Ca. III.
ris quæ corporaliter sentiebatur, remanet in memo
ria similitudo eius, quò rursus voluntas conuertat a-
ciem vt inde formetur intrinsecus, sicut ex corpo-
re obiecto sensibili sensus extrinsecus formabatur.

Atque

A Atque ita fit illa trinitas ex memoria & interna visione, & quæ vtrunque copulat voluntate, quæ tria in vnum coguntur, ab ipso coactu cogitatio dicitur. Nec in his tribus diuersa substātia est. Neque enim aut corpus illud sensibile ibi est quod omnino discretum est ab animantis natura, aut sensus corporis ibi formatur vt fiat visio, aut ipsa voluntas id agit vt formādum sensum sensibili corpori admoueat, ineóque formatum detineat: sed pro illa specie corporis quæ videbatur extrinsecus, succedit memoria retinens illam speciem quam per corporis sensum combibit anima: proq; illa visione quæ foris erat cum sensus ex corpore visibili formaretur, succedit intus similis visio, cum ex eo quod memoria tenet formatur acies animi & absentia corpora cogitātur: voluntásque ipsa quomodo foris corpori obiecto formandum sensum admouebat, formatúmque iungebat, sic aciē recordantis animi conuertit ad memoriam, vt ex eo quod illa retinuit, ista formetur, & fit in cogitatione similis visio. Sicut autem ratione discernebatur species visibilis, qua sensus corporis formabatur, & eius similitudo quæ fiebat in sensu formato vt esset visio, alioquin ita erant coniunctę, vt omnino vna eadémque putaretur: sic illa phantasia cum animus cogi-
B tat speciem visi corporis, cum constet ex corporis similitudine, quā memoria tenet, & ex ea quæ inde formatur in acie recordantis animi, tamē sic vna & singularis apparet, vt duo quædam esse non inueniantur nisi iudicante ratione: qua intelligimus aliud esse illud quod in memoria manet, etiam cum aliunde cogitamus, & aliud fieri cum recordamur, id est, ad memoriam redimus, & illic inuenimus eandem speciem. Quæ si iam ibi non esset, ita oblitos nos esse diceremus, vt omnino recolere non possemus. Si autem acies recordantis non formaretur ex ea re quæ erat in memoria, nullo modo fieret visio cogitantis: sed vtriusque coniunctio, id est, eius quam memoria tenet, & eius quę inde exprimitur, vt formetur acies recordantis, quia simillimæ sunt, veluti vnam facit apparere. Cum autem cogitantis acies auersa inde fuerit, atque id quod in memoria cernebatur destiterit intueri, nihil formę quæ impressa erat in eadem acie remanebit: Atque inde formabitur quò rursus conuersa fuerit, vt alia cogitatio fiat. Manet tamen illud quod reliquit in memoria, quo rursus cum id
C recordamur conuertatur & conuersa formetur, atque vnum cum eo fiat vnde formatur. Voluntas vero illa quæ hac atque illac fert & refert aciem formandam coniungítque formatam, si ad interiorem phantasiam tota confluxerit, atque à præsentia corporum quæ circumiacet sensibus atque ab ipsis sensibus corporis, animi aciem omnino auerterit, atque ad eam quæ intus cernitur imaginem penitus conuerterit, tanta offenditur similitudo speciei corporalis expressa ex memoria, vt nec ipsa ratio discernere sinatur, vtrum foris corpus ipsum videatur, an intus tale aliquid cogitetur. Nam interdum homines nimia cogitatione rerum visibilium vel illecti vel territi, etiam eiusmodi repente voces ediderunt, quasi revera in medijs talibus actiōibus siue passionibus versarentur. Et memini me audisse à quodam quòd tam expressam & quasi solidam speciem fœminei corporis in cogitādo cernere soleret, vt ei se quasi misceri sentiens, etiam genitalibus flueret. Tantum habet virium anima in corpus suum, & tantum valet ad indumenti qualitatem vertendam atque mutandam, quomodo homo afficiatur indutus qui cohæret indumento suo. Ex eodem genere affectionis etiam illud est quod in somnis per imagines illudimur. Sed plurimum differt, vtrum sopitis sensibus corporis, sicuti sunt dormientium, aut ab interiore compage turbatis, sicuti sunt furentium, aut alio

Quō fit vnum cum eo fiat vnde formatur. Voluntas... (margin: Quō fit hæc vnitas. Cap. IIII.)

quodam modo alienatis, sicuti sunt diuinantium vel D
prophetantium animi intentio quadam necessitate incurrat in eas quæ occurrunt imagines, siue ex memoria, siue alia aliqua occulta vi, per quasdam spiritales mixturas similiter spiritalis substantiæ: an sicut sanis atq; vigilantibus interdum cōtingit, vt cogitatione occupata voluntas se auertat à sensibus, atque ita formet animi aciem varijs imaginibus sensibilium rerum, tanquam ipsa sensibilia sentiantur. Non tantum autem cum appetendo in talia voluntas intenditur, fiunt istæ impressiones imaginum, sed etiam cum deuitādi & cauendi causa rapitur animus in ea contuenda quæ fugiat. Vnde non solum cupiendo, sed etiam metuendo, infertur vel sensus ipsis sensibilibus, vel acies animi formanda imaginibus sensibiliū. Itaque aut metus aut cupiditas, quanto vehemētior fuerit, tāto expressius formatur acies, siue sentiētis ex corpore quod in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine corporis, quæ memoria continetur. Quod ergo est ad corporis sensum aliquod corpus in loco, hoc est ad animi aciem similitudo corporis in memoria: & quod est aspicientis visio, ad eam speciem corporis ex qua sensus formatur, hoc est visio cogitantis ad imaginem corporis in memoria cōstitutam, ex qua formatur acies animi: & quod est in- E
tentio volūtatis ad corpus visum, visionémque copulandam, vt fiat ibi quædam vnitas trium, quamuis eorum sit diuersa natura, hoc est eadem voluntatis intentio ad copulādam imaginem corporis quæ est in memoria, & visionem cogitantis, id est, formam quam cepit acies animi rediēs ad memoriam: vt fiat & hic quædam vnitas ex tribus, non iam naturæ diuersitate discretis, sed vnius eiusdémque substantiæ, quia hoc totum intus est, & totum vnus animus. Sicut autem cum forma & species corporis interierit, non potest ad eam voluntas sensum reuocare cernentis: ita cum imago quam memoria gerit obliuione deleta est, non erit quò aciem animi formandam voluntas recordando retorqueat. Sed quia præ- In bonis
ualet animus, non solum oblita, verumetiam non sen- tātū imasa nec experta confingere, ea quæ non exciderunt go trini-
augendo, minuendo, commutando, & pro arbitrio tatis. Ca.
componendo, sæpe imaginatur quasi ita aliquid sit, V.
quod aut scit nō ita esse, aut nescit ita esse. In quo genere cauēdum est, ne aut mentiatur vt decipiat, aut opinetur vt decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obsunt imaginata phantasmata: sicut nihil obsunt experta sensibilia, & retenta memoriter, si F
neque cupide appetantur si iuuant, neque turpiter fugiantur si offendunt. Cum autem in his voluntas relictis melioribus auida volutatur, immūda fit, atque ita & cum assunt perniciose, & cum absunt perniciosius cogitantur. Male itaque viuitur, & deformiter secundum trinitatem hominis exterioris: quia & illam trinitatem, quæ licet interius imaginetur, exteriora tamen imaginatur, sensibilium corporaliúmque vtendorū causa peperit: Nullus enim eis vti posset etiam bene, nisi sensarum rerum imagines memoria tenerentur, & nisi pars maxima voluntatis in superioribus atq; inferioribus habitet: eáque ipsa quæ commodatur, siue foris corporibus, siue intus imaginibus eorum, nisi quicquid in eis capit ad meliorem veriorémq; vitam referat, atque in eo fine cuius intuitu hæc agenda iudicat acquiescat, quid aliud facimus, nisi quod nos Apostolus facere prohibet, dicēs: Rom. 12.
Nolite cōformari huic seculo: quapropter nō est ista trinitas imago dei. Ex vltima quippe, id est, corporea creatura, qua superior est anima, in ipsa anima fit per sensum corporis, nec tamē est omnino dissimilis. Quid enim non pro suo genere ac pro suo modulo habet similitudinem dei, quandoquidem deus fecit omnia bona valde, non ob aliud nisi quia ipse summe

G bonus est. In quantum ergo bonum est quicqoid est, intantum scilicet quanuis longe distantem, habet tamen nonnullam similitudinem summi boni: & si naturalem vtique rectam & ordinatam, si autem vitiosam, vtique turpem atq; peruersam. Nam & animæ in ipsis peccatis suis nun nisi quãdam similitudinem dei, superba & præpostera, &, vt ita dicam, seruili libertate sectantur. Ita nec primis parentibus nostris persuaderi peccatum posset, nisi diceretur: Eritis sicut dij. Non sanè omne quod iu creaturis aliquo modo simile est deo, etiam eius imago dicẽda est, sed illa sola, qua superior ipse solus est. Ea quippe de illo prorsus exprimitur inter quam & ipsum nulla interiecta natura est. Visionis igitur illius, id est, formæ quæ fit in sensu cernentis, quasi parẽs est forma corporis ex qua fit. Sed parens illa non vera, vnde nec ista vera proles est. Neque enim omnino inde gignitur, quoniam aliud adhibetur corpori, vt ex illo formetur, id est sensus vidẽtis. Quocirca id amare, alienari est. Itaque voluntas quæ vtrunq; coniungit quasi parẽtem & quasi prolem, magis spiritalis est quàm vtrũlibet illorum. Nam corpus illud quod cernitur, omnino spiritale non est. Visio vero quæ fit in sensu

2. Retrac. cap. 15.

H habet admixtum aliquid spiritale, quia sine anima fieri non potest. Sed uon totum ita est, quoniam ille qui formatur corporis sensus est. Voluntas ergo quę vtrunque coniungit, magis, vt dixi, spiritalis agnoscitur, & ideo tanquam personam spiritus insinuare incipit in illa trinitate. Sed magis pertinet ad sensum formatũ quàm ad illud corpus vnde formatur. Sensus enim animantis & voluntas animę est, nõ lapidis aut alicuius corporis quod videtur. Non ergo ab illo quasi parente procedit. Sed nec ab ista quasi prole, hoc est visione ac forma quæ in sensu est. Prius enim quàm visio fieret, iam erat volũtas, que formãdum sensum cernendo corpori admouit, sed nondum erat placitum. Quomodo enim placeret quod nondũ erat visum? Placitum autem quia &* † voluntas est. Ideoq; nec quasi prolem visionis possumus dicere voluntatem, quia erat ante visionem, nec quasi parentem, quia non ex volũtate, sed ex viso corpore formata & expressa est: finem fortasse volũtatis & requiem possumus recte dicere visionem, ad hoc dũtaxat vnũ, scilicet vidẽdum corpus. Neq; enim propterea nihil aliud volet, quia videt aliquid quod volebat. Nõ itaque omnino ipsa voluntas hominis cuius finis nõ est nisi beatitudo, sed ad hoc vnũ interim scilicet subiectum voluntas videndi finem non habet nisi visionem, siue id referat ad aliud, siue nõ referat. Si enim

*† al. quieta.

Fines medij ẽ supmo æstimantur.

Ca. VI.

I nõ refert ad aliud visionẽ, sed tantũ voluit vt videret: nõ est disputãdũ quõ ostendatur finẽ voluntatis esse visionẽ, manifestũ est enim. Si autẽ refert ad aliud, vult vtique aliud, nec iam videndi voluntas erit. Aut si videndi, non hoc videndi, sed aliud: tanquam si velit quisque videre cicatricem, vt inde doceat vulnus fuisse: aut si velit videre fenestram, vt per fenestrã videat transeuntes: omnes istæ atque aliæ tales voluntates, suos proprios fines habent, qui referũtur ad finem illius voluntatis qua volumus beate viuere, & ad eam peruenire vitam quæ non referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficiat. Voluntas ergo videndi, finem habet visionem: & voluntas hãc rem videndi, finem habet huius rei visionem. Volũtas itaque vidẽdi cicatricem, finem suum expetit, hoc est visionem cicatricis, & ad eam vltra non pertinet. Voluntas enim probandi vulnus fuisse, alia volũtas est, quanuis ex illa religetur, cuius item finis est probatio vulneris. Et voluntas vidẽdi fenestram, finem habet fenestræ visionem. Altera est enim quæ ex ista nectitur voluntas, per fenestram videndi trãseuntes, cuius item finis est visio transeuntium. Rectę autem sunt voluntates omnes sibimet religatæ, si bona est

2. sen. dist. 38. ca. sed quęritur.

2. sen. dist. 38. ca. sed quæritur vtrum.

illa quò cunctæ referuntur: si autem praua est, prauæ sunt omnes. Et ideo rectarum voluntatum connexio iter est quoddam ascẽdẽtium ad beatitudinem, quod certis velut passibus agitur. Prauarum autem atque distortarum voluntatũ implicatio, vinculum est quo alligabitur qui hoc agit, vt proijciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis & moribus cantant canticum graduum. Et væ ijs qui trahunt peccata, sicut restem longam. Sic est autem requies voluntatis quem dicimus finem, si adhuc refertur ad aliud, quẽadmodum possumus dicere requiẽ pedis esse in ambulando, cum ponitur vnde alius innitatur, quo passibus pergitur. Si autem aliquid ita placet, vt in eo cũ aliqua delectatione voluntas acquiescat, nõdum est tamen illud quò tenditur, sed & hoc refertur ad aliud, vt deputetur uon tanquam patria ciuis, sed tãquam refectio, vel etiam mansio viatoris. Iam vero in alia trinitate interiore quidem quàm est ista in sensibilibus & sensibus, sed tamen quæ inde concepta est, cum iam non ex corpore sensus corporis, sed ex memoria formatur acies animi, cum in ipsa memoria species inhæserit corporis quod forinsecus sensimus, illam speciem quæ in memoria est, quasi parentem dicimus eius quæ fit in phantasia cogitantis. Erat

K

Trinitatis vestigium in memoria

Ca. VII.

L enim in memoria, & priusquam cogitaretur à nobis: sicut erat corpus in loco, & priusquam sentiretur vt visio fieret. Sed cum corpus cogitatur, ex illa quam memoria tenet, exprimitur in acie cogitantis & reminiscendo formatur ea species, quæ quasi proles est eius quam memoria tenet. Sed neque illa vera parens, neque ista vera proles est. Acies quippe animi quæ formatur ex memoria cum recordando aliquid cogitamus, non ex ea specie procedit quam meminimus visam, quandoquidem eorum meminisse nõ possemus nisi vidissemus: Acies autem animi quæ reminiscendo formatur, erat etiã priusquam corpus quod meminimus videremus, quãto magis priusquam id memoriæ mandaremus? Quanquã itaq; forma quę fit in acie recordantis, ex ea fiat quæ inest memorię, ipsa tamen acies nõ inde existit, sed erat ante istam. Consequens est autem vt si non est illa vera parens, nec ista vera sit proles. Sed & illa quasi parẽs, & ista quasi proles aliquid insinuãt, vnde interiora atq; veriora exercitatius certiúsque videantur. Difficilius iam planè discernitur, vtrum voluntas quæ memoriæ copulat visionem, non sit alicuius eorum siue parens siue proles: & hanc discretionis difficultatem facit eiusdẽ naturæ atque substantię parilitas & æqualitas. Neque enim sicut foris facile discernebatur for

M matus sensus à sensibili corpore, & voluntas ab vtroque propter naturæ diuersitatem quæ inest ab inuicem omnibus tribus, de qua satis supra disseruimus, ita & hic potest. Quanuis enim hæc trinitas de qua nunc quæritur forinsecus inuecta est animo, intus tameu agitur, & non est quicquam eius præter ipsius animi naturam. Quo igitur pacto demonstrari potest voluntatem, nec quasi parentem, nec quasi prolẽ esse, siue corporeæ similitudinis quæ memoria continetur, siue eius quæ inde cum recordamur exprimitur, quando vtrunque iu cogitando ita copulat, vt tanquã vnũ singulariter appareat, & discerni nisi ratione non possit? Atque illud primum videndum est, non esse posse voluntatem reminiscendi, nisi vel totum, vel aliquid rei eius quam reminisci volumus, in penetralibus memoriæ teneamus. Quod enim omnimodo & omni ex parte obliti fuerimus, nec reminiscendi voluntas exoritur, quoniam quicquid recordari volumus, recordati iam sumus in memoria nostra esse vel fuisse. Verbi gratia, Si recordari volo quid heri cœnauerim, aut recordat⁹ iam sum cœnasse me: aut si & hoc nondum, certe circa ipsum tempus aliquid recordatus sum, si nihil aliud, ipsum saltẽ he-

sternum

A stemum diem & eius eam partem qua coenari solet,
& quid sit coenare. Nam si nihil tale recordatus es-
sem, quid heri coenauerim, recordari velle non pos-
sem. Vnde intelligi potest voluntatem reminiscen-
di ab iis quidem rebus quæ memoria continentur
procedere, adiunctis simul eis quæ inde per recorda-
tionem cernendo exprimuntur, id est, ex copulatio-
ne rei cuiusdã quam recordati sumus, & visionis quæ
inde facta est in acie cogitantis cũ recordati sumus:
Sed ipsa quæ vtrunque copulat voluntas, requirit
& aliud quod quasi vicinum est atque contiguum re-
cordanti. Tot igitur huius generis trinitates, quot
recordationes, quia nulla est earum vbi non hęc tria
sunt, illud quod in memoria reconditum est etiã an-
tequam cogitetur, & illud quod fit in cogitatione cũ
cernitur, & voluntas vtrunque coniungẽs, & ex vtro-
que ac tertia seipsa vnum aliquid complens. An po-
tiꝰ ita cognoscitur vna quędã in hoc genere trinitas,
vt vnum aliquid generaliter dicamus quicquid cor-
poralium specierum in memoria latet, & rursus vnũ
aliquid generalem visionem animi talia recordan-
tis atque cogitantis, quorum duorum copulationi
B tertia coniungitur copulatrix voluntas, vt sit hoc to-
Varia tum vnum quiddam ex quibusdam tribus. Sed
cogitãdi quoniam non potest acies animi simul omnia quæ
ratio. Ca. memoria tenet vno aspectu contueri, alternat vicis-
VIII. sim cedendo ac succedẽdo trinitates cogitationum,
atque ita fit ista innumerabiliter numerosissima tri-
nitas, nec tamen infinita si numerus in memoria re-
conditarum rerum non excẽdatur. Ex quo enim cœ-
pit vnusquisque sentire corpora quolibet corporis
sensu, etiam si posset adiungere quæ oblitus est, cer-
tus ac determinatus profecto numerus foret, quan-
uis innumerabilis. Dicimus enim innumerabilia,
non solum infinita, sed etiam quæ ita finita sunt vt fa-
cultatem numerantis excedãt. Sed hinc aduerti ali-
quanto manifestius potest, aliud esse quod conditũ
memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione re-
cordantis exprimitur, quamuis cum fit vtriusque co-
pulatio, vnum idemq́; videatur. Quia meminisse nõ
possumus corporum species, nisi tot quot sensimus,
& quantas sensimus, & sicut sensimus: ex corporis
* al. cõdit. enim sensu eas in memoriam cõbibit * animus. Vi-
siones autem illę cogitationum ex iis quidem rebus
quæ sunt in memoria, sed tamen innumerabiliter at-
que omnino infinite multiplicãtur atque variantur:
Vnum quippe solem memini, quia sicuti est vnum
C vidi. Si voluero autẽ duos cogito vel tres, vel quot-
quot volo, sed ex eadem memoria qua vnum memi-
ni, formatur acies multos cogitantis. Et tãtum me-
mini quantum vidi. Si enim maiorem vel minorem
memini quàm vidi, iã non memini quod vidi, & ideo
nec memini. Quia vero memini, tantũ memini quã-
tum vidi, vel maiorem tamen pro voluntate cogito,
vel minorem. Et ita memini vt vidi. Cogito autem
sicut volo currentem, & vbi volo stantem, vnde volo
& quò volo venientem. Quadrum etiam mihi cogi-
tare, in promptu est, cum meminerim rotundum, &
cuiuslibet coloris, cum solem viridem nũquam vide-
rim, & ideo nec meminerim: Atque vt solem, ita cæ-
tera. Hæ autem rerum formæ, quoniam corporales
atque sensibiles sunt, errat quidem animus cum eas
opinatur eo modo foris esse quomodo intus cogitat,
vel cum iam interierunt foris & adhuc in memoria
retinentur, vel cum aliter etiam quod meminimus,
non recordandi fide, sed cogitandi varietate forma-
tur. Quanquam sæpissime credamus etiam vera nar-
rantibus, quæ ipsi sensibus perceperunt. Quæ cum
in ipso auditu quando narrantur cogitamus, non vi-
detur ad memoriam retorqueri acies visionis cogi-
tantium: neque enim ea nobis recordantibus, sed
alio narrante cogitamus: atque illa trinitas non hic
videtur expleri, quæ fit cum species in memoria la- D
tens & visio recordantis tertia volũtate copulantur.
Nõ enim quod latebat in memoria mea, sed quod au-
dio cogito cum aliquid mihi narratur. Non ipsas vo-
ces loquẽtis dico, ne quisquã putet in illam me exisse
trinitatẽ, quæ foris in sensibilibus & in sensibus agi-
tur, sed eas cogito corporũ species, quas narrãs ver-
bis sonisq́; significat, quas vtique nõ reminiscens, sed
audiens cogito. Sed si diligentius cõsideremus, nec
tũc exceditur memoriæ modus. Neque enim vel in-
telligere possem narrãtem, si ea quæ dicit, & si con-
texta tunc primum audirem, non tamen generaliter
singula meminissem. Qui enim mihi narrat, verbi
gratia, aliquem montem sylua exutũ & oleis indutũ,
ei narrat qui meminerim species & montium & syl-
uarum & olearum, quas si oblitus essem, quid diceret
omnino nescirem, & ideo narrationem illam cogita-
re nõ possem. Ita fit vt omnis qui corporalia cogitat,
siue ipse aliquid confingat, siue audiat, aut legat, vel
præterita narrantem, vel futura prænunciantem,
ad memoriam suam recurrat, & ibi reperiat modum
atque mensuram omnium formarum quas cogitans
intuetur: Nam neque colorem quem nunquam vi-
dit, neque figuram corporis, nec sonum quem nun- E
quam audiuit, nec saporem quem nũquam gustauit,
nec odorem quẽ nunquam olfecit, nec vllam contre-
ctationem corporis quam nunquã sensit potest quis-
quã omnino cogitare. At si propterea nemo aliquid
corporale cogitat nisi quod sensit, quia nemo memi-
nit corporale aliquid nisi quod sensit, sicut in corpo-
ralibus sentiendi, sic in memoria est cogitandi mo-
dus. Sẽsus enim accipit speciem ab eo corpore quod
sentimus, & à sensu memoria, à memoria vero acies
cogitãtis. Voluntas porrò sicut adiũgit sensum cor-
pori, sic memoriam sensui, sic cogitãtis aciem memo-
riæ. Quæ autem conciliat ista atq; coniũgit, ipsa etiã
disiũgit, ac separat, id est voluntas. Sed à sentiendis
corporibus motu corporis separat corporis sensus, ne
aliquid sentiamus, aut vt sentire desinamus: veluti cũ
oculos ab eo quod videre nolumꝰ auertimus vel clau-
dimus: sic aures à sonis, sic nares ab odoribus. Ita
etiam vel os claudendo, vel aliquid ex ore respuendo
à saporibus auersamur. In tactu quoque vel subtrahi-
mus corpus ne tangamus quod nolumus, vel si iã tan-
gamus, abiicimus aut repellimus. Ita motu corporis
agit voluntas, ne sensus corporis rebus sensibilibus
copuletur. Et agit hoc quantum potest: nam cum in
hac actione propter conditionem seruilis mortali- F
tatis difficultatem patitur, cruciatus est cõsequens,
vt voluntati nihil reliqui fiat nisi tolerantia. Memo-
riam vero à sensu voluntas auertit, cum in aliud intẽ-
ta non ei sinit inhærere pręsentia. Quod animaduer-
tere facile est, cum sępe coràm loquentem nobis ali-
quem aliud cogitãdo non audisse nobis videmur. Fal-
sum est autem, audiuimus enim, sed nõ meminimus,
subinde per aurium sensum labentibus vocibus, alie-
nato nutu volũtatis, per quem solẽt infigi memoriæ:
verius itaque dixerimus cum tale aliquid accidit, nõ
meminimus, quàm non audiuimus. Nam & legenti- πιθανόν
bus euenit & mihi sæpissime, vt perlecta pagina vel
epistola, nesciam quid legerim, & repetam. In aliud
quippe intento nutu voluntatis, non sic est adhibita
memoria sensui corporis, quomodo ipse sensus adhi-
bitus est literis. Ita & ambulãtes intenta in aliud vo-
luntate, nesciunt quà transierint: quòd si nõ vidissent,
non ambulassent, aut maiore intentione palpando
ambulassent, præsertim si per incognita pergerent,
sed quia facile ambulauerunt, vtique viderunt. Quia
vero non sicut sensus oculorum locis quacunque per-
gebant, ita ipsi sensui memoria iũgebatur, nullo mo-
do id quod viderunt etiam recentissimum meminis-
se potuerunt. Iam porrò ab eo quod in memoria est,

G animi aciem velle auertere, nihil est aliud quàm nõ inde cogitare.

Species à specie vicissim gignitur. Cap. IX.

In hac igitur distributione cum incipimus à specie corporis, & peruenimus vsque ad speciem quæ fit in contuitu cogitantis, quatuor species reperiuntur quasi gradatim natæ altera ex altera. Secunda de prima, tertia de secunda, quarta de tertia. A specie quippe corporis quod cernitur, exoritur ea quę fit in sensu cernentis, & ab hac ea quæ fit in memoria, & ab ea hac quę fit in acie cogitãtis. Quapropter voluntas quasi parentem cũ prole ter copulat. Primo speciem corporis cum ea quam gignit in corporis sensu. Et ipsam rursus cum ea quę fit ex illa in memoria, atque istam quoque tertio cũ ea quæ ex illa paritur in cogitãtis intuitu. Sed media copula quę secunda est, cum sit vicinior, non tam similis est primæ quàm tertiæ: visiões enim duæ sunt, vna sentientis, altera cogitantis. Vt autem possit esse visio cogitantis, ideo fit in memoria de visione sentientis simile aliquid, quò se ita conuertat in cogitando acies animi, sicut se in cernendo conuertit ad corpus acies oculorum: propterea duas in hoc genere trinitates volui commendare: vnam cum visio sentientis formatur ex corpore: aliam cum visio cogitantis formatur ex memoria. Mediam vero nolui,
H quia ibi non solet visio dici, cum memoriæ commendatur forma, quæ fit in sensu cernentis. Vbique tamen voluntas non apparet nisi copulatrix quasi parentis & prolis. Et ideo vndecũque procedat, nec parens nec proles dici potest.

Etiã non visis addit imaginatio quę in alijs vidimus. Cap. X.

At enim si non meminimus nisi quod sensimus, neque cogitamus nisi quod meminimus, cur plerunque falsa cogitamus, cum ea quæ sensimus nõ vtique falso meminerimus: nisi quia voluntas illa quam coniunctricem ac separatricem huiuscemodi rerum iam quãtum potui demonstrare curaui, formandam cogitantis aciem per abscondita memoriæ ducit vt libitum est, & ad cogitanda ea quæ non meminimus, ex eis quæ meminimus, aliud hinc, aliud inde, vt sumat impellit: quæ in vnam visionem coëuntia faciunt aliquid quod ideo falsum dicatur, † quia vel nõ est foris in rerum corporearum natura, vel non de memoria videtur expressum cum tale nihil nos sensisse meminimus. Quis enim vidit cygnum nigrum, & propterea nemo meminit, cogitare tamẽ quis nõ potest? Facile est enim illam figuram quam videndo cognouimus nigro colore perfundere, quem nihilominus in alijs corporibus vidimus. Et quia vtrunq; sensimus, vtrunque meminimus. Nec auem quadrupedẽ memini, quia non vidi. Sed phantasiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili qualẽ vidi adiungo alios duos
I pedes, quales itidem vidi. Quapropter dum coniuncta cogitamus, quæ singillatim sensa meminimus, videmur non id quod meminimus cogitare, cũ id agamus moderante memoria vnde sumimus omnia quę multipliciter ac varie pro nostra voluntate componimus. Nam neque ipsas magnitudines corporum quas nunquam vidimus sine ope memoriæ cogitamus. Quantum enim spatij solet occupare per magnitudinem mundi noster obtutus, in tantum extendimus quaslibet corporum moles, cũ eas maximas cogitamus. Et ratio quidem pergit in ampliora, sed phantasia non sequitur. Quippe cum infinitatẽ quoque numeri ratio renunciet, quam nulla visio corporalia cogitantis apprehendit. Eadem ratio docet minutissima etiam corpuscula infinite diuidi, cum tamen ad eas tenuitates vel minutias peruentum fuerit, quas visas meminimus, exiliores minutioresque phantasias iam non possumus intueri, quamuis ratio non definat persequi ac diuidere. Ita nulla corporalia nisi aut ea quæ meminimus aut ex ijs quæ meminimus cogitamus.

† iudicatur

Numerus, pondus, mensura. Ca. XI.

Sed quia numerose cogitari possunt quæ singillatim sunt impressa memoriæ, videtur ad memoriam mensura, ad visionem vero numerus pertinere. K Quia licet innumerabilis sit multiplicitas talium visionum, singulis tamẽ in memoria præscriptus est intransgressibilis modus. Mensura igitur in memoria, in visionibus numerus apparet: sicut in ipsis corporibus visibilibus mensura quędam est, cui numerosissime coaptatur sensus videntium, & ex vno visibili multorum cernentium formatur aspectus: ita vt etiam vnus propter duorum oculorum numerum plerũque vnam rem geminata specie videat, sicut supra docuimus. In his ergo rebus vnde visiones exprimuntur quædam mensura est. In ipsis autẽ visionibus numerus. Voluntas vero quæ ista coniungit & ordinat, & quadam vnitate copulat, nec sentiendi aut cogitandi appetitum nisi in his rebus vnde visiones formantur acquiescens collocat, ponderi similis est. Quapropter hæc tria, mensuram, numerum, pondus, etiam in cæteris omnibus rebus animaduertenda prælibauerim. Nunc interim voluntatem copulatricem rei visibilis atque visionis quasi parentis & prolis, siue in sentiẽdo, siue in cogitando, nec parentem nec prolem dici posse, quomodo valui & quibus valui demonstraui. Vnde tempus admonet hanc eandem trinitatem in interiore homine requirere, atque ab isto de quo tandiu locutus sum animali atque carnali, qui exterior dicitur, L introrsus tendere. Vbi speramus inuenire nos posse secundum trinitatem imaginem dei, conatus nostros illo ipso adiuuante, quem omnia, sicut res ipsæ indicant, ita etiam sancta scriptura in mensura & numero & pondere disposuisse testatur.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE LIBER DVODECIMVS.

Homo interior qualis. Ca. I.

AGE nũc videamus vbi sit quasi quoddã hominis exterioris interiorisq; confinium. Quicquid enim habemus in animo cõmune cum pecore, recte adhuc dicitur ad exteriorem hominẽ pertinere. Non enim solum corpus homo exterior deputabitur, sed adiuncta quadam vita sua qua compages corporis & omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentienda. Quorum sensorum imagines infixę in memoria, cum recordando reuisuntur, res adhuc agitur ad exteriorem hominem pertinens. M Atque in his omnibus non distamus à pecore, nisi quòd figura corporis nõ proni, sed erecti sumus. Qua in re admonemur ab eo qui nos fecit, ne meliore nostri parte, id est, animo similes pecoribus simus, à quibus corporis erectione distamus: non vt in ea quæ sublimia sunt in corporibus animũ projciamus. Nam vel in talibus quietem volũtatis appetere, prosternere est animũ: sed sicut corpus ad ea quæ sunt excelsa corporum, id est, ad coelestia naturaliter erectũ est, sic animus qui substantia spiritalis est, ad ea quæ sunt in spiritalibus excelsa erigendus est, non elatione superbiæ, sed pietate iustitiæ.

1. sen. dist. 16. c. quo circa.

Æternas rationes in corporalibus homo solus animantium percipit. Cap. II.

Possunt autem & pecora & sentire per corporis sensus extrinsecus corporalia, & ea memorię fixa reminisci, atque in eis appetere conducibilia, fugere incommoda: verum ea notare, ac non solum naturaliter rapta, sed etiam de industria memorię commendata retinere, & in obliuionem iam iamque labentia recordãdo atque cogitando rursus imprimere, vt quemadmodum ex eo quod gerit memoria cogitatio formatur, sic & hoc ipsum quod in memoria est cogitatione firmetur. Fictas etiam visiones hinc atque inde recordata quælibet sumendo,

&

A & quasi assumendo componere, inspicere, quemadmodum in hoc rerum genere quæ verisimilia sunt discernantur à veris, non spiritalibus sed ipsis corporalibus. Hæc atque huiusmodi quamuis in sensibilibus atque in eis quæ inde animus per sensum corporis traxit agantur atque versentur, non sunt tamen rationis expertia, nec hominibus pecoribusq; communia. Sed sublimioris rationis est iudicare de istis corporalibus, secundum rationes incorporales & sempiternas. Quæ nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles profecto non essent, atque in his nisi subiungeretur aliquid nostrum, non secundum eas possemus iudicare de corporalibus. Iudicamus autem de corporalibus ex ratione dimensionum atque figurarum quam incommutabiliter manere mens nouit.

Ratio superior & inferior. Cap. III.

Illud vero nostrum quod in actione corporalium atque temporalium tractandorum ita versatur, vt non sit nobis commune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostræ mentis substantia, qua subhæremus intelligibili atque incommutabili veritati, tanquam ductum & inferioribus tractandis gubernandisq; deputatum est. Sicut enim in omnibus pecoribus non inuentū est viro adiutorium simile illi, nisi detractum de illo in coniugium formaretur: ita menti nostræ qua supernam &
B internam consulimus veritatem, nullum est ad vsum rerum corporalium, quantum naturæ hominis satis est, simile adiutorium ex animę partibus quas communes cum pecoribus habemus. Et ideo quiddam rationale nostrum, non ad vnitatis diuortium separatum, sed in auxilium societatis quasi deriuatum, in sui operis dispertitur officium. Et sicut vna caro est duorum in masculo & fœmina, sic intellectum nostrum, & actionem vel consilium, & executionem vel rationem, & appetitum rationalem, vel si quo alio modo significantius dici possunt, vna mentis natura complectitur, vt quemadmodum de illis dictum est, Erunt duo in carne vna, sic de his dici possit, duo in mente vna.

Gene. 2.

Trinitatis sitne dicendo & una igo differunt. Ca. IIII.

Cum igitur disserimus de natura mentis humanæ, de vna quadam re disserimus, nec eam in hæc duo quæ commemoraui, nisi per officia geminamus. Itaque cum in ea quærimus Trinitatem, in tota quærimus, non separantes actionem rationalem in temporalibus à contemplatione æternorum, vt tertium aliquid iam quęramus quo Trinitas impleatur. Sed in tota natura mentis ita Trinitatem reperiri opus est, vt si desit actio temporalium cui operi necessarium sit adiutorium, pro-
C pter quod ad hęc inferiora administranda deriuetur aliquid mentis, in vna nusquam dispertita mente trinitas inueniatur. Et facta iam ista distributione, in eo solo quod ad contemplationem pertinet æternorum, non solum trinitas, sed etiam imago dei. In hoc autem quod deriuatum est in actione temporalium, etiam si trinitas possit non tamen imago dei possit inueniri.

Non statim ples est illi⁹ qd ab alio venit. C. V.

Proinde non mihi videntur probabilem afferre sententiam, qui sic arbitrantur trinitatem imaginis dei in tribus personis quod attinet ad humanam naturam posse reperiri, vt in coniugio masculi & fœminæ atque in eorum prole compleatur. Quòd quasi vir ipse patris personam intimet, filij vero quod de illo ita processit vt nasceretur, atque ita tertiam personam velut spiritus dicunt esse mulierem, quæ ita de viro processit, vt non ipsa esset filius aut filia, quamuis ea concipiente proles nasceretur. Dixit enim dominus de spiritusancto, q̄ à patre procedat, & tamen filius non est. In huius igitur opinionis errore hoc solum probabiliter affertur, quod in origine factæ fœminæ secundum sanctæ scripturæ fidem satis ostēditur, non omne quod de aliqua persona ita existit, vt personā alteram faciat filiū posse dici, quandoquidem de viri persona extitit persona mulieris, nec tamen eius filia dicta est. Cætera sanè
D ita sunt absurda, immo vero ita falsa, vt facillime redarguantur. Omitto enim quale sit spiritumsanctum matrem filij putare & cōiugem patris, fortassis quippe respondeatur hæc in carnalibus habere offensionem, dum corporei conceptus partusq; cogitantur. Quanquam & hæc ipsa castissime cogitent, quibus mundis omnia munda sunt, immundis autem & infidelibus, quorū polluta sunt & mens & consciētia, ita nihil est mundum, vt quosdā eorum etiam de virgine secundum carnem natus Christus offendat. Sed tamen in spiritalibus illis summis vbi non est aliquid violabile, aut corruptibile, nec natum ex tēpore, nec ex informi formatū, si qua dicūtur talia, ad quorum similitudinem etiam ista inferioris creaturæ genera quamuis longe remotissime facta sunt, non debent cuiusquam sobriam perturbare prudentiam, ne cum vanum deuitat horrorem, in perniciosum incurrat errorem. Assuescat in corporibus ita spiritalium reperire vestigia, vt cum inde sursum versus duce ratione ascendere cœperit, vt ad ipsam incōmutabilem veritatem per quam sunt facta ista perueniat, non secum ad summa pertrahat quod cōtemnit in infimis. Nec enim erubuit quidā, vxorem sibi eligere sapientiam, quia nomen vxoris in prole gignenda corruptibilem concubitum ingerit cogitanti: aut vero ipsa sapiētia
E sexu fœminea est, quia fœminini generis vocabulō & Græca & Latina lingua enūciatur.

Homo ad toti⁹ trinitatis imaginē conditus. Cap. VI.

Nō ergo ꝑpterea respuimus istā sententiā, quia timem⁹ sanctā & inuiolabilē atq; incōmutabilē charitatē, tanq; cōiugem dei patris, de illo existētem, sed non sicut prolem, ad gignendū verbum per quod facta sunt omnia cogitare: sed quia eā falsam diuina scriptura euidēter ostendit. Dixit enim deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram: paulo post autem dictum est, Et fecit deus hominem ad imaginem dei. Nostram certe, quia pluralis est numerus, non recte diceretur si homo ad vnius personæ imaginem fieret, siue patris, siue filij, siue spiritussancti. Sed quia fiebat ad imaginem trinitatis, propterea dictū est, ad imaginem nostram. Rursus autem ne in trinitate credendos arbitraremur tres deos, cum sit eadē trinitas vnus deus, Et fecit, inquit, deus hominem ad imaginem dei: pro eo ac si diceret, ad imaginem suam. Sunt enim tales vsitatę in literis illis locutiones, quas nōnulli etiamsi catholicam fidem asserunt, non tamen diligēter aduertunt, vt putent ita dictum, Fecit deus hominē ad imaginem dei: quasi diceretur, fecit pater ad imaginem filij: sic volentes asserere in scripturis sanctis de-
F um dictum etiam filium, quasi desint alia verissima & manifestissima documenta, vbi non solum deus, sed etiam verus deus dictus est filius. In hoc enim testimonio dum aliud soluere intendunt, sic se implicant, vt expedire non possint. Si enim pater fecit ad imaginem filij, ita vt non sit homo imago patris & filij, dissimilis est patri filius. Si autem pia fides docet, sicuti docet, filium esse ad æqualitatē essentiæ similē patri, quod ad similitudinē filij factum est, necesse est etiam ad similitudinē patris factum sit. Deinde si hominem pater non ad suam, sed ad filij fecit imaginē, cur non ait, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinem tuā, sed ait nostrā, nisi quia trinitatis imago fiebat in hoīe, vt hoc modo esset homo imago vnius veri dei, quia ipsa trinitas vnus verus deus est? Locutiones autem sunt innumerabiles tales in scripturis, sed has protulisse suffecerit. Est in psalmis ita dictū, Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua: quasi alteri dictum sit, non ei de quo dixerat, Domini est salus. Et iterum, A te, inquit, eruar à tentatione, & in deo meo sperans transgrediar murum: quasi alteri dixerit, à te eruar à tentatione. Et iterum, Populi sub te cadēt, in corda inimicorum regis:

Psal. 3.

Psal. 17.

G ac si diceret, In corda inimicorum tuorum. Ei quip-
pe regi dixerat, id est, domino nostro Iesu Christo,
populi sub te cadent: quem regem intelligi voluit,
cum diceret inimicorũ regis. Rarius ista in noui te-
stamenti literis inueniũtur. Sed tamẽ ad Romanos
Apostolus, De filio suo, inquit, qui factus est ei ex se-
mine Dauid secũdum carnẽ, qui praedestinatus est fi
lius dei in virtute secundũ spiritũ sanctificationis ex
resurrectiõe mortuorum Iesu Christi domini nostri,
tãquã de alio supra diceret. Quid est enim filius dei
praedestinatus ex resurrectione mortuorũ Iesu Chri-
sti, nisi idem Iesus Christus qui praedestinatus est fi-
lius dei in virtute? Ergo quomodo hic cũ audimus
filius dei in virtute Iesu Christi, aut filius dei secun-
dum spiritum sanctificationis Iesu Christi, aut filius
dei ex resurrectione mortuorũ Iesu Christi, cum dici
potuisset vsitate, in virtute sua, aut secũdũ spiritũ san-
ctificatiõis suae, aut ex resurrectione mortuorũ eius,
vel mortuorum suorũ, nõ cogimur intelligere aliam
personã, sed vnam eandemq; scilicet filij dei dñi nostri
Iesu Christi: ita cũ audimus, Fecit deus hominem ad
imaginẽ dei: quãuis posset vsitatius dici ad imaginẽ
suã: non tamen cogimur aliam personã intelligere in
H trinitate, sed ipsam vnam eandemq; trinitatẽ, qui est
vnus deus, & ad cuius imaginẽ factus est homo. Quę
cũ ita sint, si eãdem trinitatis imaginem non in vno
sed in tribus hominibus acceperimus, patre & ma-
tre & filio, non erat ergo ad imaginem dei factus ho
mo antequã vxor ei fieret, & antequã filiũ propaga-
rent, quia nõdum erat trinitas. An dicit aliquis, Iam
trinitas erat, quia etsi nõdum forma propria, iam ta
men originali natura & mulier erat in latere viri, &
filius in lumbis patris? Cur ergo cum scriptura dixis
set, Fecit deus hominẽ ad imaginem dei: cõtexuit di
cens, Fecit deus eũ, masculum & foeminã fecit eos, &
benedixit eos. Vel si ita distinguendum est, Et fecit
deus hominẽ: vt deinde inferatur, ad imaginẽ dei fe-
cit illum: & tertia subiũctio sit, masculũ & foeminã fe-
cit eos. Quidã enim timuerũt dicere, fecit eũ mascu-
lũ & foeminã, ne quasi mõstruosum aliquid intellige-
retur sicuti sunt quos hermaphroditos vocant, cũ etiã
sic non mendaciter possit intelligi vtrũque in nume-
ro singulari, propter id quod dictum est, Duo in car-
ne vna. Cur ergo, vt dicere coeperã, in natura homi-
nis ad imaginem dei facta preter masculum & foemi
nam nõ commemorat scriptura? Ad implẽdam quip
pe imaginem trinitatis debuit addere & filiũ, quan-
uis adhuc in lumbis patris constitutum, sicut mulier
erat in latere. An forte iã facta erat & mulier: & scri-
I ptura breui complexione construxerat, quod post-
ea quemadmodũ sit factum diligentius explicaret, &
propterea filius commemorari non potuit, quia nõ-
dum erat natus: quasi & hoc non poterat ea breuita-
te complecti spiritussanctus, suo loco postea natum fi
lium narraturus, sicut mulierem de viri latere assum
ptam suo postmodum loco narrauit, & tamẽ hic eam
nominare non praetermisit. Non itaque ita de-
bemus intelligere hominem factũ ad imaginẽ sum-
mae trinitatis, hoc est ad imaginem dei, vt eadẽ ima-
go in tribus intelligatur hominibus: praesertim cum
Apostolus virum dicat esse imaginẽ dei, & propter-
ea velamentum ei capitis demat, quod mulieri adhi
bẽdum monet, ita loquens, Vir quidem nõ debet ve
lare caput, cum sit imago & gloria dei. Mulier autem
gloria viri est. Quid ergo dicemus ad haec? Si pro
sua persona mulier adimplet imaginẽ trinitatis, cur
ea detracta de latere viri adhuc ille imago dicitur?
Aut si & vna persona hominis ex tribus potest dici
imago dei, sicut in ipsa summa trinitate & vnaquae-
que persona deus est, cur & mulier nõ est imago dei?
Nam & propterea caput velare praecipitur, quod ille
quia imago dei est prohibetur. Sed videndũ est quo-

Homo imago dei quõ. Ca. VII

1. Cor. 11.

modo non sit contrarium quod dicit Apostolus, non K
mulierem sed virum esse imaginẽ dei, huic quod scri-
ptum est in Genesi, Fecit deus hominem, ad imagi-
nem dei fecit eũ, masculum & foeminam fecit eos, &
benedixit eos. Ad imaginẽ dei quippe naturam ip-
sam humanã factam dicit, quae sexu vtroque comple-
tur, nec ab intelligẽda imagine dei separat foeminã.
Dicto enim quòd fecit deus hominẽ ad imaginem
dei, fecit eũ, inquit, masculũ & foeminã: vel certe alia
distinctione, masculũ & foeminam fecit eos. Quomo
do ergo per Apostolõ audiuimus virum esse imagi-
nem dei, vnde caput velare prohibetur, mulierẽ autẽ
nõ, & ideo ipsa hoc facere iubetur? nisi credo illud es-
se quod iam dixi, cum de natura humanae mẽtis age-
rem, mulierem cũ viro suo esse imaginem dei, vt vna
imago sit tota illa substantia? Cum autẽ ad adiutoriũ
distribuitur, quod ad eamipsam solam attinet, nõ est
imago dei: quod autẽ ad virum solum attinet, imago
dei est, tam plena atque integra, quàm in vnum con-
iuncta muliere. Sicut de natura humanae mentis di-
ximus, quia & si tota cõtemplatur veritatem, imago
dei est: & cum ex ea distribuitur aliquid, & quadam
intentione deriuatur ad actionem rerum tempora-
lium, nihilominus ex qua parte conspectam consulit L
veritatem, imago dei est, ex qua vero intenditur in
agenda inferiora, nõ est imago dei. Et quoniã quan-
tumcunque se extenderit in id quod ęternum est, tã-
to magis inde formatur ad imaginẽ dei, & propter-
ea non est cohibenda, vt se inde contineat ac tempe-
ret, & ideo vir non debet velare caput. Quia vero il-
li rationali actioni quę in rebus corporalibus tempo
ralibúsque versatur, periculosa est nimia in inferiora
progressio, debet habere potestatem super caput,
quod indicat velamentum quo significatur esse cohi
benda. Grata est enim sanctis angelis sacrata & pia
significatio. Nam deus non ad tempus videt, nec ali
quid nouum fit ex eius visione atque scientia, cũ aliquid
temporaliter ac transitorie geritur, sicut inde afficiũ
tur sensus vel carnales animalium & hominum, vel
etiam coelestes angelorum. In isto quippe manifesto
sexu masculi & foeminae, Apostolus Paulus occul-
tioris cuiusdam rei figurasse mysterium vel hinc in-
telligi potest, quòd cũ alio loco dicat, veram viduam
esse desolatam sine filijs & nepotibus, & tamen eam
sperare debere in deum, & persistere in orationibus
nocte & die: hic indicat mulierem seductam in prae-
uaricatione factam, saluam fieri per filiorum gene-
rationem. Et addidit, Si permanserint in fide & dile
ctione & sanctificatione cum sobrietate. Quasi vero M
possit obesse bonae viduae si vel filios non habuerit,
vel ij quos habuerit, in bonis operibus permanere
noluerint. Sed quia ea quae dicuntur opera bona, tan-
quam filij sunt vitae nostrae, secundum quam quaeri-
tur cuius vitae sit quisq;, id est, quomodo agat haec tẽ
poralia, quam vitam Graeci nõ ζωὴν sed βίον vocant,
& haec opera bona maxime in officijs misericordiae
frequentari solẽt: opera vero misericordiae nihil pro-
sunt, siue Paganis, siue Iudaeis, qui Christo non cre-
dũt, siue quibuscunq; haereticis vel schismaticis, vbi fi
des & dilectio & sobria sanctificatio non inuenitur:
manifestum est quid Apostolus significare voluerit,
ideo figurate ac mystice quia de velãdo mulieris ca-
pite loquebatur, qđ nisi ad aliquod secretũ sacramen
ti referatur, inane remanebit. Sicut enim nõ solum
veracissima ratio, sed etiam ipsius Apostoli declarat
authoritas, non secũdum formam corporis homo fa
ctus est ad imaginem dei, sed secundũ rationalẽ men
tem. Cogitatio quippe turpiter vana est, quae opina-
tur deum membrorum corporalium lineamentis cir
cumscribi, atque definiri. Porrò autẽ nonne idem bea
tus Apostolus dicit, Renouamini spiritu mentis ve- Ephe. 4.
strae, & induite nouum hominem qui secũdum deum
creatus

A creatus est. Et alibi apertius, Exuentes vos, inquit,
Coloss.3. veterē hoīem cū actib⁹ eius, & induite nouū qui reno-
uatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui
creauit eum. Si ergo spiritu mentis nostræ renoua-
mur, & ipse est nou⁹ homo qui renouatur in agnitio-
ne dei secundum imaginem eius qui creauit eum,
nulli dubium est, non secundum corpus, neque se-
cundum quamlibet animi partem, sed secundum
rationalem mentem vbi potest esse agnitio dei, ho-
minem factum ad imaginem eius qui creauit eum.
Secundum hanc igitur renouationem efficimur eti-
am filij dei per baptismum Christi, & induentes no-
uum hominem, Christum vtiq; induimur per fidem.
Quis est ergo qui ab hoc consortio fœminas alienet,
cum sint nobiscum gratiæ cohæredes? Et alio loco i-
Gal.3. dem Apostolus dicit, Omnes enim filij dei estis per
fidem in Christo Iesu. Quicunq; enim in Christo ba-
ptizati estis, Christum induistis, Non est Iudęus ne-
q; Gręcus, non est seruus neq; liber, non est masculus
neq; fœmina, omnes enim vos vnum estis in Christo
Iesu. Nunquid nam igitur fideles fœmininæ sexui cor-
poris amiserunt? Sed quia ibi renouantur ad imagi-
B nem dei, vbi sexus nullus est, ibi factus est homo ad
imaginem dei, vbi sex⁹ null⁹ est, hoc est in spiritu mē-
tis suæ. Cur ergo vir propterea non debet caput ve-
lare, quia imago est & gloria dei: Mulier autem de-
bet, quia gloria viri est, quasi mulier non renouetur
spiritu mentis suæ, qui renouatur in agnitione dei se-
cundum imaginem eius qui creauit illū? Sed quia se-
xu corporis distat à viro, rite potuit in eius corpora-
li velamento figurari pars illa rationis, quæ ad tem-
poralia gubernanda deflectitur, vt non maneat ima-
go dei nisi ex qua parte mens hominis æternis ratio-
nibus conspiciendis vel consulendis adhęserit, quam
non solum masculos, sed etiam fœminas habere ma-
nifestum est. Ergo in eorum mētibus communis na-
tura cognoscitur, in eorum vero corporibus ipsius
Deflexus vnius mentis distributio figuratur. Ascen-
ab imagi dentibus itaque introrsus quibusdam gradibus consi-
ne dei Ca. derationis per animæ partes, vnde incipit aliud oc-
VIII. currere, quod non sit nobis commune cum bestijs, in-
de incipit ratio, vbi homo interior iam possit agno-
sci. Qui etiam ipse si per illam rationem cui tempo-
ralium rerum administratio delegata est, immodera-
to progressu nimis in exteriora prolabitur, consentiē-
te sibi capite suo, id est, non eam cohibente atq; refre-
C nante illa quæ in specula consilij præsidet quasi virili
portione, inueteratur inter omnes inimicos suos, vir-
tutis inuidos dæmones cum suo principe diabolo:
æternorumq; illa visio, ab ipso etiam capite cum con-
iuge vetitum manducante subtrahitur, vt lumen ocu-
lorum eius non sit cum illo: Ac sic ab illa illustratio-
ne veritatis ambo nudati, atque apertis oculis con-
scientiæ ad videndum quàm inhonesti atque indeco-
ri remanserint, tanquam folia dulcium fructuum, sed
sine ipsis fructibus, ita sine fructu boni operis bona
verba contexunt, vt male viuentes quasi bene lo-
quendo contegant turpitudinem suam.
De eodē. Potestatem quippe suam diligens anima, à com-
Ca.IX. muni vniuerso ad priuatam partem prolabitur: & a-
Eccli.10. postatica illa superbia, quod initium peccati dicitur,
cum in vniuersitate creaturę deum rectorem secuta,
legibus ei⁹ optime gubernari potuisset, plus aliquid
vniuerso appetens, atque id sua lege gubernare mo-
lita, quia nihil est amplius vniuersitate, in curam par-
tilem truditur, & sic aliquid amplius concupiscendo
1.Timo.6 minuitur. Vnde & auaritia dicitur radix omnium
malorum. Totumq; illud vbi aliquid proprium con-
tra leges quibus vniuersitas administratur agere ni-
titur, per corpus proprium gerit, quod partiliter possi-
det atque ita formis & motibus corporalibus delе-
ctata, quia intus eas secum non habet, cum earum

imaginibus quas memoriæ fixit inuoluitur, & phan- D
tastica fornicatione turpiter inquinatur, omnia offi-
cia sua ad eos fines referens, quibus curiose corpo-
ralia ac temporalia per corporis sensus quærit, aut
tumido fastu alijs animus corporeis sensibus deditis
esse affectat excelsior, aut cœnoso gurgite carnalis
voluptatis immergitur. Cum ergo bona volun- Gradus
tate ad interiora & superiora percipienda, quæ non ad turpis-
priuatim, sed communiter ab omnibus qui talia dili- sima.
gunt sine vlla angustia vel inuidia casto possidentur Cap.X.
amplexu, vel sibi vel alijs consulit, & si fallatur in ali-
quo per ignorantiam temporalium, quia & hoc tem-
poraliter gerit, & modum agendi non teneat quem
debebat, humana tentatio est. Et magnum est hanc
vitam sic degere, quam velut viam redeuntes carpi-
mus, vt tentatio nos non apprehendat nisi humana.
Hoc enim peccatum extra corpus est, nec fornicatio- 2.Retr.5.
ni deputatur, & propterea facillime ignoscitur. Cum
vero propter adipiscēda ea quæ per corpus sentiun-
tur propter experiendi vel excellendi vel contrectan-
di cupiditatem, vt in his finē boni sui ponat, aliquid
agit, quicquid agit turpiter agit: & fornicatur in cor-
pus proprium peccans, & corporearum rerum falla- E
cia simulachra introrsus rapiens, & vana meditatio-
ne componens, vt ei nec diuinum aliquid placeat nisi
tale videatur, priuatim auara fœtatur erroribus, &
priuatim prodiga inanitur viribus. Nec ad tam tur-
pem & miserabilem fornicationem semel ab exordio
prosiliret, sed sicut scriptum est, Qui modica spernit, Eccle.19.
paulatim decidet. Quomodo enim colu- Imago
ber non apertis passibus, sed squamarum minutissi- pecudis
mis nisibus repit, sic lubricus deficiendi motus negli- in hoīe.
gentes minutatim occupat, & incipiens à peruerso Cap.XI.
appetitu similitudinis dei, peruenit ad similitudi-
nem pecorum. Inde est quod nudati stola prima, Gene.3.
pelliceas tunicas mortalitate meruerunt. Honor e-
nim hominis verus est imago & similitudo dei, quæ
non custoditur nisi ad ipsum * à quo imprimitur. * al's, ab
Tanto magis itaque inhæretur deo, quanto minus ipso.
diligitur proprium. Cupiditate vero experiendæ po-
testatis suæ, quodam nutu suo ad seipsum tanquam
ad medium proruit. Itaque cum vult esse sicut ille
sub nullo, & ab ipsa sui medietate pœnaliter ad ima
propellitur, id est, ad ea quibus pecora lætantur: atq;
ita cum sit honor eius similitudo dei, dedecus autem
eius similitudo pecoris, homo in honore positus non Psal.48.
intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & F
similis factus est eis. Quà igitur tam longe transiret
à summis ad infima, nisi per medium sui? Cum enim
neglecta charitate sapientiæ quæ semper eodem mo-
do manet, concupiscitur scientia ex mutabilium tem-
poralium experimento, inflat non ædificat: Ita præ- 1.Cor.8.
grauatus animus quasi pondere suo à beatitudine
expellitur, & per illud suæ medietatis experimen-
tum pœna sua discit, quid intersit inter bonum deser-
tum, malumq; commissum, nec redire potest effusis
ac perditis viribus, nisi gratia conditoris sui ad pœ-
nitentiam vocantis & peccata donantis. Quis enim Rom.7.
infœlicem animam liberabit à corpore mortis hu-
ius, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum
nostrum? De qua gratia, suo loco quantum ipse præ-
stiterit dissteremus. Nunc de illa parte ra- Vir quo
tionis ad quam pertinet scientia, id est, cognitio re- sol⁹ ima-
rum temporalium atque mutabilium nouandis vi- go dei.
tæ huius actionibus necessaria, susceptam conside- Ca.XII.
rationem quantum dominus adiuuat peragamus. 2.sen.dist.
Sicut enim in illo manifesto coniugio duorum ho- 24.cap.
minum qui primi facti sunt, non manducauit serpens itaq;.
de arbore vetita, sed tantummodo manducandum
persuasit, Mulier autem non manducauit sola, sed
viro suo dedit, & simul manducauerunt, quamuis cum
serpente sola locuta, & ab eo sola seducta sit: ita

G & in hoc quod etiam in homine vno geritur & digno
scitur, occulto quodam secretoq; coniugio carnalis,
2.sen.dist. vel vt ita dicam, qui corporis sensus intenditur sen-
24.ca. est sualis animi motus, qui nobis pecoribusq; commu-
enim. nis est, seclusus est à ratione sapientiæ. Sensu quip-
pe corporis corporalia sentiuntur: æterna vero & in-
commutabilia spiritalia ratione sapientię intelligũ-
tur. Rationi autem scientiæ appetitus vicinus est,
quandoquidem de ipsis corporalibus quæ sensu cor-
poris sentiuntur ratiocinatur ea quæ scientia dici-
tur actionis: si bene, vt eam notitiam referat ad finẽ
summi boni: si autẽ male, vt eis fruatur tanquam bo-
nis talibus in quibus falsa beatitudine conquiescat.
2.sen.dist. Cum ergo huic intentioni mentis quę in rebus tem-
24.c. ita- poralibus & corporalibus propter actionis officium
que. ratiocinandi viuacitate versatur, carnalis ille sensus
vel animalis ingerit quãdã illecebrã fruẽdi se, id est,
tãquam bono quodã priuato & ꝓprio, nõ tanquã pu-
blico atq; cõmuni, qđ est incõmutabile bonũ, tũc ve-
lut serpens alloquitur fœminã: huic aũt illecebræ cõ-
sentire, de ligno ꝓhibito mãducare est. Sed iste con-
sensus si sola cogitatiõis delectatiõe cõtent⁹ est, su-
H perioris vero authoritate consilij ita mẽbra retinẽ-
tur, vt non exhibeantur iniquitatis arma peccato,
sic habẽdũ existimo velut cibũ vetitum mulier sola
comederit. Si aũt in cõsensione male vtẽdi reb⁹ quæ
ꝑ sensum corporis sentiunť, ita decernitur quodcũq;
peccatum, vt si potestas sit etiã corpore cõpleatur,
intelligenda est illa mulier dedisse viro suo secum si-
mul edendũ illicitum cibum. Neq; enim põt pecca-
tũ non solũ cogitandum suauiter, verũetiam effica-
citer perpetrandũ mente decerni, nisi & illa mentis
intentio penes quã summa potestas est membra in
opus mouendi, vel ab opere cohibendi, malæ actio-
2.sen.dist. ni cedat & seruiat. Nec sanè cũ sola cogitatiõe mẽs
24.c. ita- oblectatur illicitis, nõ quidem decernens esse faciẽ-
q. circa da, tenens tamẽ & voluens libẽter quæ statim vt at-
medium. tigerunt animum respui debuerunt, negandũ nõ est
esse peccatum, sed longe minus q̃ si & opere statua-
tur implendum. Et ideo de talibus quoq; cogitatio-
nibus venia petẽda est, pectusq; percutiendũ, atq; di-
cendum, Dimitte nobis debita nostra: faciendum
quoq; quod sequitur, atq; in oratione iũgendũ, sicut
& nos dimittimus debitoribus nostris. Neq; enim
sicut in illis duob⁹ primis hominibus personã suam
quisq; portabat, & ideo si sola mulier cibũ edisset illi-
citum, sola vtiq; mortis supplicio plecteretur, Ita di-
I ci potest in homine vno, si delectationib⁹ illicitis, à
quib⁹ se cõtinuo deberet auertere cogitatio, libẽter
sola pascatur, nec faciẽda decernãtur mala sed tantũ
suauiter in recordatione teneãtur quasi mulierẽ sine
viro posse damnari: absit hoc credere. Hæc quippe
vna persona est, vnus homo est, totusq; damnabitur,
nisi hæc quæ sine volũtate operãdi, sed tamẽ cum vo-
luntate animũ talibus oblectandi, soli⁹ cogitationis
sentiũtur esse peccata, per mediatoris gratiã remit-
tãtur. Hæc itaq; disputatio qua in mente vniuscuius-
q; hominis quæsiuimus quoddam rationale coniu-
giũ contemplationis & actiõis, officijs per quędam
singula distributis, tamen in vtroq; mentis vnitate
seruata, salua illius veritatis historia, quã de duobus
primis hominib⁹ viro scilicet eiusq; muliere, de quib⁹
propagatũ est gen⁹ humanũ, diuina tradit authori-
tas, ad hoc tantũmodo audienda est, vt intelligatur
Apostolus, imaginem dei viro tantum tribuendo,
non etiam fœminæ, quis in diuerso sexu duorũ ho-
minũ, aliquid tamẽ significare voluisse quod in vno
Quid in homine quæreretur. Nec me fugit, quosdã qui
homine si fuerunt ante nos egregij defensores catholicæ fidei
mile deo. & diuini eloquij tractatores, cũ in homine vno cuius
C.XIII. vniuersam animam bonam quandam paradisum es-
se senserunt, duo ista requirerent, virũ mentẽ, mulie-
rem vero dixisse corporis sensum. Et secundum hãc K
distributionẽ qua vir ponitur mens, sensus vero cor-
poris mulier, videntur apte omnia conuenire, si cõ-
siderata tractentur: nisi quòd in omnibus bestijs &
volatilibus, scriptum est, non esse inuentũ viro adiu-
torium simile illi, & tunc est ei mulier facta de late-
re. Propter quod ego nõ putaui pro muliere sensum
corporis esse ponẽdũ quẽ videm⁹ nobis & bestijs esse
cõem, sed aliqd volui qđ bestiæ nõ haberẽt, sensumq;
corporis magis pro serpente intelligendum existi-
maui, qui legitur sapientior omnibus pecorib⁹ ter- Gen.3.
ræ. In eis quippe naturalibus bonis, quæ nobis &
irrationabilib⁹ animantibus videmus esse commu-
nia, viuacitate quadam sensus excellit: nõ ille de quo
scriptum est in Epistola quæ est ad Hebræos, vbi le- Heb.5.
gitur, perfectorum esse solidum cibũ, qui per illũ ha-
bitũ exercitatos habent sensus ad separandũ bonum
à malo: illi quippe sensus naturæ rationalis sunt ad
intelligẽtiam pertinẽtes: sed iste sensus qui est quin-
quepertitus in corpore, per quem non solum à nobis,
verumetiã à bestijs corporalis species motusq; sen-
titur. Sed siue isto, siue illo, siue aliquo alio modo ac-
cipiendum sit, quod Apostolus virum dixit imagi- 1.Cor.11.
nem & gloriam dei, mulierem autem gloriam viri: L
apparet tamen cum secundum deum viuimus, mẽtẽ
nostram in inuisibilia eius intentam, ex eius ęterni-
tate, veritate, charitate, proficiẽter debere formari.
Quiddã vero rationalis intentionis nostræ, hoc est,
eiusdem mentis in vsum mutabilium corporalium-
q; rerum, sine quo hæc vita non agitur dirigendum:
non vt conformemur huic seculo finem constituẽdo Rom.12.
in bonis talibus, & in ea detorquendo beatitudinis
appetitum: sed vt quicquid in vsu temporalium ra-
tionabiliter facimus, æternorum adipiscendorum
contemplatione faciamus, per ista transeuntes, illis
inhærentes. Habet enim & scientia modum suũ Inter sa-
bonum, si quod in ea inflat vel inflare assolet, æterno pientiã &
rum charitate vincatur, quæ non inflat, sed vt scim⁹ scientiam
ædificat. Sine sciẽtia quippe, nec virtutes ipsæ qui- qd Cap.
bus recte viuitur possunt haberi, per quas hæc vita XIIII.
misera sic gubernetur, vt ad illam quæ vere beata
est perueniatur æternam. Distat tamen ab æterno- 3.sen.dist.
rum contemplatione actio qua bene vtimur tempo- 35.ca.1. in
ralibus rebus, & illa sapientiæ, hæc scientiæ depu- me. & 2.
tatur. Quamuis enim & illa quæ sapientia est, possit sen.di.24.
scientia nuncupari, sicut & Apostolus loquitur, vbi ca. est enĩ.
dicit, Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam si- 1. Cor.13.
cut & cognitus sum: quã scientiam profecto contem- M
plationis dei vult intelligi, quod sanctorum erit prę-
mium summum: tamen vbi dicit, Alij quidem datur 1.Cor.13.
per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo sciẽtiæ secũ-
dum eundem spiritũ: hæc vtiq; duo sine dubitatione
distinguit, licet nõ ibi explicet quid intersit & vnde
possit vtrũq; dignosci. Verũ scripturarũ sanctarum
multiplicẽ copiam scrutatus, inueni scriptũ esse in
libro Iob, eodẽ sancto viro loquente, Ecce pietas est Iob.28.
sapientia: abstinere autẽ à malis est scientia. In hac 3.sen.dist.
differẽtia intelligẽdũ est ad cõtemplationẽ sapiẽtiã, 35.cap.1.
ad actionẽ scientiã pertinere. Pietatẽ quippe hoc lo- post me.
co posuit dei cultum, quæ Græce dicitur θεοσέβεια.
Nam hoc verbum habet ista sententia in codicibus
Græcis. Et quid est in æternis excellentius quàm
deus, cuius solius immutabilis est natura? Et quis
cultus ei⁹, nisi amor ei⁹, quo nunc desideramus eum
videre, credimusq; & speramus eũ nos esse visuros, &
quãtũ ꝓficimus videm⁹ nũc per speculũ in ęnigma-
te, tunc autẽ in manifestatione. Hoc est enim quod 1. Cor.13.
ait Apostol⁹ Paulus, Facie ad faciẽ. Hoc etiã quod 1. Ioan.3.
Ioãnes, Dilectissimi nũc filij dei sum⁹, & nõdũ appa-
ruit quid erimus: scimus quia cũ apparuerit, similes
ei erim⁹, quoniã videbim⁹ eũ sicuti est. De his atque
huiusmodi, sermo ipe mihi videť esse sermo sapiẽtię.

Abstinere

A Abstinere autẽ à malis, quam Iob scientiam dixit esse, rerum proculdubio tẽporalium est, Quoniã secundũ tempus in malis sumus, à quibus abstinere debem⁹, vt ad illa bona æterna veniamus. Quãobrem quicquid prudẽter, fortiter, tẽperanter & iuste agim⁹, ad eam pertinet scientiã siue disciplinã, quã in euitandis malis bonisq́; appetẽdis actio nostra versatur, & quicqd propter exempla vel cauẽda, vel imitanda, & propter quarũq; rerũ quæ nostris accõmodata sunt vsibus necessaria documenta, historica cognitione colligim⁹. De his ergo sermo cũ fit, eũ sciẽtiæ sermonẽ puto discernendũ à sermone sapientiæ, ad quam pertinent ea quę nec fuerũt, nec futura sunt, sed sunt, & propter æternitatem in qua sunt, & fuisse & esse & futura esse dicũtur, sine vlla mutabilitate tẽporum. Nõ enĩ sic fuerũt vt esse desinerẽt, aut sic futura sunt quasi nũc nõ sint, sed idipsum esse semper habuerunt, semp habitura sunt. Manẽt autẽ nõ tanq̃ in spatijs locorũ fixa veluti corpora, sed in natura incorporali sic intelligibilia præsto sunt mentis aspectib⁹, sicut ista in locis visibilia vel cõtrectabilia corporis sensibus. Nõ autẽ solum rerum sensibilium in locis positarũ sine spatijs localibus manent intelligibiles incorporalesq́; rationes, verũetiã motionum in tem- *(Iob. 28.)*

B poralibus transeuntium, sine temporali transitu stãt etiam ipsæ vtiq; itelligibiles nõ sensibiles, Ad quas mentis acie peruenire paucorum est, & cum peruenitur quãtum fieri potest, non in eis manet ipse peruentor, sed veluti acie ipsa reuerberata repellitur, & fit rei nõ trãsitoriæ trãsitoria cogitatio. Quæ tñ cogitatio trãsiẽs per disciplinas quib⁹ eruditur anim⁹, memoriæ commendatur, vt sit quò redire possit, quę cogitur inde transire, quamuis si ad memoriam cogitatio non rediret, atque quod commẽdauerat ibi inueniret, velut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceretur, idq́; inueniret, vbi primum inuenerat, in illa scilicet incorporea veritate, vnde rursus quasi descriptũ in memoria figeretur. Neque enim sicut manet verbi gratia, quadrati corporis icorporalis & incõmutabilis ratio sic in ea manet hominis cogitatio, si tamen ad eam sine phantasia spatij localis potuit peruenire. Aut si alicuius artificiosi & musici soni per moras temporis transeuntis numerositas comprehendatur, sine tempore stans in quodam secreto altoq; silentio, tãdiu saltem cogitari potest quandiu potest ille cantus audiri: tamen quod inde rapuerit etsi transiens mentis aspectus, & quasi glutiens in vẽtrẽ

C ita in memoria reposuerit, poterit recordando quodammodo ruminare, & in disciplinam quod sic didicerit traijcere. Quod si fuerit omnimoda obliuione deletũ, rursus doctrina duce ad id venietur quod penitus exciderat, & sic inuenietur vt erat. Vnde Plato ille Philosophus nobilis persuadere conatus est vixisse hic animas hominum, & antequã ista corpora gererent. Et hinc esse q̃ ea quæ discuntur, reminiscuntur potius cognita quàm cognoscuntur noua. Retulit enim puerum quendam, nescio quæ de geometria interrogatum sic respondisse, tanquam esset illi⁹ peritissim⁹ disciplinæ. Gradatim quippe atq; artificiose interrogatus, videbat quod videndum erat, dicebatq́; quod viderat. Sed si recordatio hæc esset rerum antea cognitarũ, nõ vtiq; omnes vel penè oẽs cum illo modo interrogarẽtur, hoc possent. Non enim omnes in priore vita geometræ fuerunt, cum tam rari sint in genere humano, vt vix possit aliquis inueniri: sed potius credendum est mentis intellectualis ita conditã esse naturam, vt rebus intelligibilibus naturali ordine disponẽte cõditore subiuncta, sic ista videat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt, quæ in hac corporea luce circũadiacent, cui⁹ lucis capax eiq́; congruens est creatus. Non enim & ipse ideo sine magistro alba & nigra discernit, quia ista iã nouerat antequam in hac carne crearet̃. Deniq; cur de solis rebus intelligibilib⁹ id fieri potest, vt bene interrogatus quisq; respõdeat quod ad quãq; pertinet disciplinam, etiam si eius ignarus est? Cur hoc facere de rebus sensibilibus nullus potest, nisi quas isto vidit in corpore cõstitutus, aut eis qui nouerant indicantib⁹ credidit, seu literis cuiusq; seu verbis? Nõ enim acquiescendum est eis qui Samiũ Pythagorã ferunt recordatum fuisse talia nonnulla quæ nõ fuerat expertus, cum hic alio iã fuisset in corpore: & alios nõnullos narrãt alij, eiusmodi aliquid in suis mẽtib⁹ passos. Quas falsas fuisse memorias, quales plerũq; experimur in somnis, quãdo nobis videmur reminisci quasi egerim⁹ aut viderimus quod nec egimus omnino nec vidimus: & eo modo affectas esse illorũ mẽtes etiam vigilantium, instinctu spirituum malignorũ atq; fallaciũ, quib⁹ curæ est de reuolutionibus animarũ falsam opinionẽ, ad decipiendos homines firmare vel serere, ex hoc conijci potest, quia si vere illa recordarẽtur quæ hic in alijs antea positi corporib⁹ viderãt, multis ac penè omnib⁹ id contingeret: quandoquidẽ vt de viuis mortuos, ita de mortuis viuos, tanquam de vigilãtib⁹ dormientes, & de dormiẽtib⁹ vigilãtes, sine cessatione fieri suspicant̃. *(Côtra reminiscentiã Platonis & metẽpsychosin Pythagore. Ca. XV.)* *(D)* *(Samius Pythagoras.)*

E Si ergo hæc est sapientiæ & scientiæ recta distinctio, vt ad sapientiã pertineat æternarũ rerũ cognitio intellectualis, ad scientiã vero tẽporalium rerum cognitio rationalis, quid cuique præponendum siue postponendũ sit, nõ est difficile iudicare. Si autẽ alia est adhibenda discretio qua dignoscãtur hæc duo, q̃ proculdubio distare Apostolus docet dicẽs, Alij datur quidem per spiritũ sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundũ eundem spiritum: tamen etiã istorum duorum quę nos posuimus euidentissima differentia est, q̃ alia sit intellectualis cognitio æternarũ rerũ, alia rationalis tẽporalium, & huic illam præponendã esse ambigit nemo. Relinquentibus itaque nobis ea quæ sunt exterioris hominis, & ab eis quæ cõmunia cũ pecorib⁹ habemus introrsum ascendere cupientib⁹, antequã ad cognitionẽ rerũ intelligibiliũ atque summarũ quæ sempiternæ sunt venirem⁹, temporaliũ rerũ cognitio rationalis occurrit. Etiã in hac igitur inueniamus si possumus aliquã trinitatem, sicut inueniebamus in sensibus corporis, & in ijs quæ per eos in animam vel spiritũ nostrũ imaginabiliter intrauerunt: vt pro corporalibus reb⁹ quas corporeo foris positas attingimus sensu, intus corporũ similitudines haberemus impressas memoriæ, ex quib⁹ cogitatio formaretur, tertia volũtate vtrũque iungente: sicut formabatur foris acies oculorũ, quã volũtas vt visio fieret adhibebat rei visibili, & vtrũque iungebat, etiam illic ipsa se admouens tertiam. Sed non est hoc coarctandum in hunc librũ, vt in eo qui sequitur si deus adiuuerit conuenienter possit inquiri, & quod inuentum fuerit explicari. *(1.Cor.12.)* *(Intellectualis cognitio et Rationalis)* *(F)*

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI DE TRINITATE LIber tertiusdecimus.

IN LIBRO superiore hui⁹ operis duodecimo satis egim⁹ discernere rationalis mẽtis officium in temporalibus rebus, vbi non sola cognitio, verum & actio nostra versatur, ab excellentiore eiusdẽ mentis officio, qđ contẽplãdis æternis rebus impenditur, ac sola cognitiõe fruitur. Cõmodi⁹ autẽ fieri puto, vt de scripturis sanctis aliqd interse- *(Vestigiũ triadis in cognitione spirituali. Ca. I.)*

ram,

G ram, quo facilius possit vtrunque dignosci. Euange-
lium suum Ioannes Euangelista sic exorsus est, In
principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &
deus erat verbū: hoc erat in principio apud deū, om-
nia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.
Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux ho-
minum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non
comprehenderunt. Fuit homo missus à deo, cui nomē
erat Ioannes, hic venit in testimoniū vt testimoniū
perhiberet de lumine, vt oēs crederēt p illū. Nō erat
ille lux sed vt testimoniū perhiberet de lumine. Erat
lux vera quæ illuminat omnem hominem venientē
in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ip-
sum factus est, & mundus eum non cognouit. In pro
pria venit & sui eum non receperunt. Quotquot autē
receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri,
iis qui credunt in nomine eius. Qui non ex sanguini
bus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri,
sed ex deo nati sunt. Et verbum caro factum est & ha
bitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius, gloriam
quasi vnigeniti a patre, plenum gratiæ & veritatis.
Hoc totum quod ex Euangelio posui, in præcedenti
bus suis partibus habet, quod immutabile ac sempi-
ternum est: cuius contemplatio nos beatos facit. In
consequentibus vero, permixta cum temporalibus
H commemoratur æterna, Ac per hoc aliqua ibi ad sci-
entiam pertinent, aliqua ad sapientiā, sicut in libro
duodecimo nostra præcessit distinctio. Nam in prin
cipio erat verbum, & verbum erat apud deum, & de⁹
erat verbum, hoc erat in principio apud deū, Omnia
per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod
factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum,
& lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non compre-
henderunt: Contemplatiuam vitam requirit, & intel
lectuali mente cernendum est. Qua in re quanto ma
gis quisq; profecerit, tanto fiet sine dubitatione sa-
pientior. Sed ꝓpter id qđ ait, Lux lucet in tenebris,
& tenebræ eā non cōprehēderūt: fide vtiq; opus erat
qua credenetur quod non videtur. Tenebraa quippe
intelligi voluit, auersa ab huiusmodi luce eamq; mi-
nus idonea contueri corda mortalium: propter quod
adiungit & dicit, Fuit homo missus à deo, cui nomen
erat Ioannes, hic venit in testimonium vt testimoni-
um perhiberet de lumine, vt omnes crederent per il-
lum. Hoc iam temporaliter gestum est, & ad scienti-
am pertinet quæ cognitione historica continetur.
Hominem autem Ioannem in phantasia cogitamus,
quæ de humanæ naturæ notitia impressa est nostræ
I memoriæ. Et hoc eodem modo cogitant, siue qui i-
sta non credunt, siue qui credunt. Vtrisque enim
notum est quid sit homo, cuius exteriorem partem,
id est, corpus, per corporis lumina didicerunt, in-
teriorem vero, id est, animam in seipsis, quia & ipsi
homines sunt, & per humanam conuersationem co-
gnitam tenent, vt possint cogitare quod dicitur,
Fuit homo cui nomen erat Ioannes, quia & no-
mina sciunt loquendo & audiendo. Quod autem ibi
est, missus à deo: fide tenent qui tenent. Et qui fide nō
tenent, aut dubitatione ambigunt, aut infidelitate
derident. Vtrique tamen si non sunt ex numero ni-
mis insipientium, qui dicunt in corde suo, non est de-
us, hæc audientes verba vtrunq; cogitant, & quid sit
deus, & quid sit mitti à deo, & si non sicut res se habēt,
3.sē.di.23. at certe sicut valent. Fidem porrò ipsam quā videt
ca. notan quisq; in corde suo esse, si credit, vel non esse, si non
dum. credit, aliter nouimus: non sicut corpora quæ vide-
mus oculis corporeis, & per ipsorum imagines quas
memoria tenemus, etiam absentia cogitamus: nec
sicut ea quæ non vidimus & ex iis quæ vidimus co-
gitatione vtcunque formamus, & memoriæ commē
damus, quò recurramus cum voluerimus, vt illic ea
vel potius qualescunque imagines eorum quas ibi
fiximus similiter recordatione cernamus: nec sicut K
hominem viuum, cuius animam etiam si non vide-
mus ex nostra coniicimus, & ex motibus corporali-
bus hominem viuum, sicut videndo didicimus, intue-
mur etiam cogitando. Non sic videtur fides in cor-
de in quo est, ab eo cuius est, sed eam tenet certissima
scientia, clamatq; conscientia. Cum itaque propterea
credere iubeamur, quia id quod credere iubemur
videre non possumus, ipsam tamen fidem quando
inest in nobis videmus in nobis: quia & rerum ab-
sentiū præsens est fides, & rerū quæ foris sunt intus
est fides, & rerū quæ non videntur videtur fides, &
ipsa tamen temporaliter fit in cordibus hominum:
Et si ex fidelibus, infideles fiūt, perit ab eis. Aliquan
do autem & rebus falsis accommodatur fides: lo-
quimur enim sic, vt dicamus, habita est ei fides &
decepit. Qualis fides, si tamen & ipsa dicenda est
fides, non culpabiliter de cordibus perit, quando
eam inuenta veritas pellit: optabiliter autem rerum
verarum in easdem res fides transit. Non enim di-
cendum est perit, quando ea quæ credebantur vidē-
tur. Nūquid enim adhuc fides dicenda est, cum defi-
nita sit in epistola ad Hebræos fides, dictumq; sit eā Heb.11.
esse conuinctionem rerum quæ non videntur? Dein-
de quod sequitur, Hic venit in testimonium, vt testi-
monium perhiberet de lumine, vt omnes crederent L
per illum: actio, vt dixi, temporalis est. Temporali-
ter enim testimonium perhibetur etiam de re sempi-
terna, quod est intelligibile lumē. De quo vt testimo-
nium perhiberet venit Ioannes, qui non erat lux, sed
vt testimonium perhiberet de lumine. Adiungit enī,
Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem ve-
nientem in hunc mundum, In mundo erat, & mun-
dus per ipsum factus est, & mundus eum non cogno-
uit. In propria venit, & sui eum non receperunt. Hæc
verba omnia qui Latinā linguam sciunt, ex rebus in
telligunt quas nouerunt. Quarum aliquæ nobis in-
notuerunt per corporis sensus, sicut homo, sicut ipse
mundus, cuius tam euidentem magnitudinem cer-
nimus, sicut eorundem verborum soni. Nam & audi-
tus sensus est corporis. Aliqua autē per animi ratio-
nem, sicut id quod dictum est, Et sui eum non recepe-
runt. Intelligitur enim, non in eum crediderunt. Qđ
quid sit, nullo corporis sensu, sed animi ratione co-
gnouimus. Ipsorum etiam verborum, non solum so-
nos sed significationes, partim per corporis sensum,
partim per animi rationem didicimus. Nec ea ver-
ba nunc primum audiuimus, sed quæ iam audiera-
mus. Et non solum ipsa, verumetiam quæ significa- M
rent cognita memoria tenebamus, & hic agnouim⁹.
Hoc enim nomen disyllabum cum dicitur mundus,
quoniam sonus est, res vtiq; corporalis per corpus in-
notuit, id est, per aurem, sed etiam quod significat per
corp⁹ innotuit, id est per oculos carnis. Mundua quip
pe inquantum notus est, vidētibus notus est. Ad hoc
verbum quatuor syllabarum quod est, crediderunt, so
no suo quoniam corpus est per aurem carnis illabi-
tur: quod autem significat, nullo corporis sensu, sed
animi ratione cognoscitur. Nisi enim quid sit, cre-
diderunt, per animum nossemus, non intelligeremus
quid non fecerint illi de quibus dictum est, Et sui
eum non receperūt. Sonus ergo verbi forinsecus in-
strepit auribus corporis, & attingit sensum qui voca-
tur auditus. Species quoque hominis & in nobisipsis
nota est, & forinsecus in aliis adest corporis sensibus,
oculis cum videtur, auribus cum auditur, tactui cum
tenetur & tangitur. Habet etiam in memoria no-
stra imaginem suam, incorporalem quidem, sed cor-
pori similem. Mundi denique ipsius mirabilis pul-
chritudo forinsecus præsto est, & aspectibus nostris,
& ei sensui qui dicitur tactus si quid eius attingimus.
Habet etiam ipse intus in memoria nostra imaginē
suam

A suam, ad quam recurrimus, cum eum vel septi parietibus, vel etiam in tenebris cogitamus. Sed de his imaginibus rerum corporalium, incorporalib⁹ quidem habentibus tamen similitudines corporum, & ad vitam exterioris hominis pertinentibus, iã satis in vndecimo libro locuti sumus. Nunc autẽ agimus de homine interiore & eius scientia, ea quæ rerum est tẽporaliũ & mutabiliũ: in cu⁹ intentione cũ assumitur aliquid, etiam de reb⁹ ad exteriorẽ hominem pertinentibus, ad hoc assumẽdum est vt aliquid inde doceatur quod rationalem adiuuet scientiam: ac per hoc rerum quas communes cum animantibus irrationalibus habemus, rationalis vsus ad interiorẽ hominem pertinet, nec rectè dici potest cum irrationalib⁹ animantibus eum nobis esse cõmunẽ.

Fides quõ videt & videt. Cap. II.

Fides vero de qua in hoc libro aliquãto diuti⁹ disputare certa dispositionis nostræ ratione compellimur, quam qui habent fideles vocãtur, & qui non habent infideles, sicut ij qui venientẽ in propria dei filiũ nõ receperũt, q̃uis ex auditu in nobis facta sit, non tamẽ ad eum sensum corporis pertinet qui appellatur auditus, quoniam non est sonus, nec ad oculos hui⁹ carnis, quoniam non est color aut corporis forma, nec

3. sen. dist. 24. c. post hoc.

B ad eũ qui dicitur tactus, quoniam corpulentiæ nihil habet, nec ad vllũ sensum corporis, quoniã cordis est res ista nõ corporis, nec foris est à nobis, sed in intimis nostris, nec eam quisq̃ hominũ videt in alio, sed vnusquisq; in semetipso. Deniq; potest & simulatione cõfingi, & putari esse in quo non est. Suã igitur quisq; fidẽ apud seipsum videt: in altero autẽ credit esse eã, non videt, & tanto firmius credit, quanto fructus eius magis nouit quos operari solet fides p dilectionẽ. Quãobrem omnibus de quibus Euangelista subiungit & dicit, Quotquot aũt receperũt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri, ijs qui credũt in nomine ei⁹, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt, Fides ista cõmunis est: non sicut aliqua corporis forma cõmunis est ad vidẽdum omniũ oculis quibus præsto est. Ex ipsa quippe vna omniũ cernentiũ quodãmodo informatur aspectus sed sicut dici potest omnibus hominib⁹ esse facies humana cõmunis. Nã hoc ita dicitur, vt tñ singuli suas habeant. Ex vna sanè doctri-

3. sen. dis. 23. c. cũq; diuersis.

C na impressam fidem credentiũ cordibus singulorum qui hoc idem credunt verissime dicimus, Sed aliud sunt ea quæ creduntur, aliud fides qua creduntur, Illa quippe in rebus sunt quæ vel esse vel fuisse vel futuræ esse dicuntur, hæc aũt in animo credentis est, ei tantum conspicua cuius est, q̃uis sit & in alijs non ipsa sed similis. Non enim numero est vna, sed genere, propter similitudinem tamen & nullam diuersitatẽ magis vnam dicimus esse q̃ multas. Nã & duos homines simillimos cum videmus, vnam faciem dicimus & miramur amborũ. Facilius itaq; dicitur multas animas fuisse singulas vtique singulorũ, de quibus legimus in actibus Apostolorũ, q eis fuerit anima vna: q̃ vbi dixit Apostol⁹, Vna fides, tot eas audet quisq̃ dicere quot fideles. Et tamẽ qui dicit, O mulier magna est fides tua: & alteri, Modicæ fidei quare dubitasti? suam cuiq; esse significat. Sed ita dicitur eadem credentium fides vna, quemadmodum eadem volentium voluntas vna: cum & in ipsis qui hoc idem volunt sua voluntas sit cuique conspicua, alterius autẽ lateat, q̃uis idem velit. Et si aliquibus signis sese iudicet, creditur potius quàm videt. Vnusquisq; autẽ sui animi conscius non credit vtique hanc esse suam, sed planè peruidet voluntatem.

2. sen. dist. 27. c. qd aũt. & 3. sen. di. 23. c. accipit autem.

3. sen. dis. 23. c. cũq; diuersis.

Act. 4.

Ephe. 4.

Matth. 15

Volũtas aliena quõ cernitur. Cap. III.

Est quædam sanè eiusdem naturæ viuentis & ratione vtentis tanta conspiratio, vt cum lateat alterũ quid alter velit, nonnullæ tamen sint volũtates omnium etiam singulis notæ. Et cum quisque homo nesciat quid homo alius vnus velit, in quibusdã reb⁹ possit scire quid omnes velint. Vnde illa cuiusdam D mimi facetissima prædicatur vrbanitas, Qui cum se promisisset in theatro quid in animo haberent, & quid vellent omnes, alijs ludis esse dicturũ, atq; ad diem constitutum ingenti expectatione maior multitudo conflueret, suspensis & silentibus omnib⁹, dixisse perhibetur, Vili vultis emere, & caro vendere. In quo dicto leuissimi scenici, omnes tamen consciẽtias inuenerunt suas, eiq; vera ante oculos omnium cõstituta, & tamẽ improuisa dicenti admirabili fauore plauserunt. Cur autem tã magna expectatio facta est illo promittente omniũ voluntatẽ se esse dicturũ, nisi quia latẽt hominẽ aliorũ hominum voluntates? Sed nunquid ista latunt istũ? Nunquid quẽquam latet? Qua tãdẽ causa, nisi quia sunt quædam quæ non inconuenienter in alijs de se quisq; conijciat, cõpatiente vel cõspirante vitio seu natura. Sed aliud est videre voluntatem suam, aliud, quamuis certissima cõiectura, conijcere alienã. Nam cõditam Romam tam certũ habeo in rebus humanis quàm Cõstantinopolim, cum Romam viderim oculis meis, de illa vero nihil nouerim, nisi quòd alijs testibus credidi. Et mimus quidem ille vel seipsum intuendo, vel alios quoq; experiẽdo, vili velle emere, & caro vẽdere, E omnib⁹ id credidit esse cõmune. Sed qm̃ reuera vitiũ est, potest quisq; adipisci eiusmodi iustitiã, vel alicuius alterius vitij quod huic contrarium est incurrere pestilẽtiam, qua huic resistat & vincat. Nã scio ipse hominem, cum venalis codex ei fuisset oblatus, precijq; eius ignarum, & ideo quiddam exiguũ poscentem cerneret venditorem, iustum precium quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse. Quid si etiam sit quisquam nequitia tanta possessus, vt vili vendat quæ dimiserunt parentes, & caro emat quæ consumant libidines? Non est, vt opinor, incredibilis ista luxuries. Et si quærãtur tales, & reperiantur, aut etiam non quæsiti fortassis occurrant, qui nequitia maiore quàm theatrica propositione vel pronunciationi theatricæ insultent, magno precio stupra emẽdo, paruo autẽ rura vendendo. Largitionis etiã gratia nouimus quosdam emisse frumenta carius, & vilius vendidisse suis ciuibus. Illud etiam quod vet⁹ poëta dixit Enni⁹, Omnes mortales sese laudari exoptant: profecto & de seipso & de ijs quos expertus fuerat, coniecit in alijs, & videtur pronunciasse hominum omnium voluntates. Denique si & mimus ille dixisset, Laudari omnes vultis, nemo vestrum vult vituperari: similiter quod esset omnium volun- F tatis dixisse videretur. Sunt tamen qui vitia sua oderint, & in quib⁹ sibi displicẽt ipsi, nec ab alijs se laudari velint, gratiasq; agũt obiurgantium beneuolẽtiæ, cum ideo vituperantur vt corrigantur. At si dixisset, omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis, dixisset aliquid quod nullus in sua nõ agnosceret voluntate. Quicquid enim aliud quisquam latenter velit, ab hac voluntate quæ omnibus hominibus satis nota est, non recedit.

Ennius poëta.

An omñes norint & velint beate viuere. Caput IIII.

Mirum est autem cum capessendæ atq; retinẽdæ beatitudinis volũtas vna sit om̃, vnde tanta exustat de ipsa beatitudine rursus varietas atq; diuersitas voluntatum, non quòd aliquis eam nolit, sed quòd nõ omnes eam norint. Si enim omnes eam nossent, non ab alijs putaretur esse in virtute animi, alijs in corporis voluptate, alijs in vtraq;, & alijs atq; alijs, alibi atq; alibi. Vt enĩ eos quæq; res maxime delectauit, ita in ea constituerũt vitã beatã. Quõ igitur feruentissime amãt omnes, quod non omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit? sicut iam de hac re in libris superioribus disputaui. Cur ergo beatitudo amatur ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An forte sciunt om̃es ipsa quæ sit, sed non omnes sciunt vbi sit, & inde contentio est? Quasi vero de aliquo mũdi hui⁹ agaſ loco,

G eo, vbi debeat quisq; velle viuere, qui vult beate viue-
re, ac non ita quæratur vbi sit beatitudo, sicut quæri-
tur quæ sit? Nam vtique si in corporis voluptate est, ille
beatus est qui fruitur corporis voluptate. Si in virtu
te animi, ille qui hac fruitur, Si in vtraq;, ille qui frui
tur vtraque. Cum itaque alius dicit, beate viuere est
voluptate corporis frui, alius autem beate viuere est
virtute animi frui, nónne aut ambo nesciunt quæ sit
beata vita, aut nō ambo sciunt? Quomodo ergo am
bo amant eam, si nemo potest amare quod nescit? An
forte falsum est quod pro verissimo certissimóque po
4.sen.dis. suimus, beate viuere omnes homines velle? Si enim
49.ca.so- beate viuere est, verbi gratia, secundum animi virtu
let etiam tem viuere, quomodo beate viuere vult, qui hoc non
quæri. vult? Nónne verius dixerimus, homo iste non vult
beate viuere, quia non vult secundum virtutem viue-
re, quod solum est beate viuere? Non igitur omnes
beate viuere volunt, immo pauci hoc volunt, si non
est beate viuere nisi secūdum virtutem animi viuere,
quod multi nolunt. Itáne falsum erit, vnde nec, ipsis
Academicis cum omnia dubia sint, Academic⁹ ille
Cicero dubitauit, qui cum vellet in Hortensio dialo-
go ab aliqua re certa de qua nullus ambigeret sume-
re suæ disputationis exordium, Beati certe, inquit,
omnes esse volumus? Absit vt hoc falsum esse dica-
H mus. Quid igitur? an dicendum est, etiam si nihil sit
aliud beate viuere, quàm secundū virtutem animi vi
uere, tamen & qui hoc non vult, beate vult viuere?
Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale est enim
ac si dicamus, Et qui nō vult beate viuere, beate vult
viuere. Istam repugnantiam quis audiat, quis ferat?
& tamen ad hanc contrudit necessitas, si & omnes
beate velle viuere verum est, & nō omnes sic volunt
Quis ve- viuere, quomodo solum beate viuitur. An
re beatus. forte illud est quod nos ab his angustijs possit e-
Caput. V ruere, vt quoniam diximus ibi quosque posuisse bea-
tam vitam quod eos maxime delectauit, vt voluptas
Epicurum, virtus Zenonem, sic alium aliquid ali-
ud, nihil dicamus esse beate viuere nisi viuere secun-
dum delectationem suam, & ideo falsum non esse
quòd omnes beate viuere velint, quia omnes ita vo-
lunt vt quenque delectat. Nam & hoc populo si pro-
nunciatum esset in theatro, omnes id in suis volun-
tatibus inuenirent. Sed hoc quoque Cicero cum sibi
ex aduerso proposuisset, ita redarguit, vt qui hoc sen-
tiunt erubescant. Ait enim: Ecce autem non Philoso
I phi quidem sed prompti tamen ad disputandum ho-
mines aiunt esse beatos qui viuant vt ipsi velint: hoc
4.sen.dis. est quod nos diximus, vt quosque delectat. Sed mox
49.ca.so- ille subiecit, Falsum id quidem. Velle enim quod nō
let quæri deceat, id ipsum miserrimum est. Nec tam miserum
de bea. est non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod
non oporteat, Præclarissime omnino atque verissi-
me. Quis nanque ita sit mente cæcus, & ab omni lu-
ce decoris alienus, ac tenebris dedecoris inuolutus,
vt eum qui nequiter viuit ac turpiter, & nullo prohi-
bente, nullo vlciscente, & nullo saltem reprehende-
re audente, insuper & laudantibus plurimis, quo-
Psalmo.9 niam sicut ait scriptura diuina, Laudatur peccator
in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit benedici
tur, implet omnes suas facinorosissimas & flagitiosis-
†volupta simas voluntates†, ideo beatum dicat, quia viuit vt
tes. vult: cum profecto quamuis & sic miser esset, minus ta
men esset si nihil eorum quæ perperam voluisset, ha-
bere potuisset: mala enim voluntate vel sola quisque
miser efficitur, sed miserior potestate, qua desiderium
malæ voluntatis impletur. Quapropter quoniam
verum est quod omnes homines esse beati velint, id-
què vnum ardentissimo amore appetant, & propter
hoc cætera quæcunque appetunt, nec quisquam po-
test amare quod omnino quid vel quale sit nescit: nec
potest nescire quid sit quod velle se scit, sequitur, vt om

nes beatam vitam sciant. Omnes autem beati habēt K
quod volunt, quamuis non omnes qui habent quod
volunt continuo sint beati. Continuo autem miseri
qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod
non recte volunt. Beatus igitur non est nisi qui & ha-
bet omnia quæ vult, & nihil vult male. Cum er- Beati⁹ bo
go ex his duobus beata vita constet, atque omnibus na velle q̄
nota, omnibus chara sit, quid putemus esse causæ, cur nō habe-
horum duorum, quando vtrunque non possunt, ma- as q̄ habe
gis eligant homines, vt omnia quæ volunt habeant, re quicqd
quàm vt omnia bene velint etiam si nō habeant. An vtcūq; vis
ipsa est prauitas generis humani, vt cum eos non la- Cap. VI
teat, nec illum beatum esse qui quod vult non habet,
nec illum qui quod male vult habet, sed illum qui &
habet quæcunq; vult bona, & nulla vult mala, ex his
duobus quibus beata vita perficitur, quando vtrunq;
non datur, id eligatur potius, vnde magis à bea-
ta vita receditur. Longius quippe ab illa est quicun-
q; adipiscitur male concupita, quàm qui non adipisci
tur concupita, cum potius eligi debuerit voluntas bo
na atq; præponi, etiam non adepta quæ appetit. Pro
pinquat enim beato, qui bene vult quæcunq; vult, &
quæ adeptus cum fuerit beatus erit. Et vtiq; non ma-
la sed bona beatum faciunt, quando faciunt: quorum
bonorum habet aliquid iam, idq; non parui æstiman- L
dum, eam ipsam scilicet voluntatem bonam, qui de bo
nis quorum capax est humana natura, non de vllius
mali perpetratione vel adeptione gaudere deside-
rat, & bona qualia & in hac misera vita esse possunt,
prudenti, temperanti, forti, & iusta mente sectatur, &
quantum datur assequitur, vt etiam in malis sit bon⁹,
& finitis malis omnibus atq; impletis bonis omnib⁹
sit beatus. Ac per hoc in ista mortali vita errori Beat⁹ nō
bus ærumnisq; plenissima, præcipue fides est ne- vult nisi
cessaria, qua in deum creditur. Non enim quæcunq; qd licet o-
bona, maximeq; illa quibus quisq; fit bon⁹, & illa qui- ptare. Ca
bus fiet beatus, vnde nisi à deo in hominem veniant, put. VII
& homini accedant, inueniri potest, Cum autem ex 4.sen.dis.
hac vita ab eo qui in his miserijs fidelis & bonus est, 49.ca.so-
uentum fuerit ad beatam, tunc erit vere qd̄ nunc esse let etiam
nullo modo potest, vt sic homo viuat quomodo vult. quæri de.
Nō enim volet male viuere in illa fœlicitate, aut vo
let aliquid quod deerit, aut deerit qd̄ voluerit. Quic-
quid amabitur aderit, nec desiderabitur quod non ad-
erit: omne quod ibi erit, bonum erit, & summus deus
summum bonum erit, atq; ad fruendum amantibus
præsto erit, & quod est omnino beatissimum, ita sem- M
per fore certum erit. Nunc vero fecerunt quidam si-
bi Philosophi sicut eorum cuiq; placuit vitas beatas
suas, vt quasi propria virtute possent, quod communi
mortalium conditione non poterant, sic scilicet viue-
re vt vellent. Sentiebant enim aliter beatum esse ne
minem posse nisi habendo quod vellet, & nihil patien
do quod nollet. Quis autem non qualemcūq; vitam
qua delectatur, & ideo beatam vocat, vellet sic esse in
sua potestate vt eam posset habere perpetuam, & ta-
men quis ita est? quis vult pati molestias quas forti-
ter toleret, quamuis eas velit possitq; tolerare si pati-
tur? Quis velit in tormentis viuere, etiam qui potest
in eis per patientiam tenendo iustitiam laudabiliter
viuere? Transitura cogitauerit hęc mala qui ea per-
tulerunt, vel cupiendo habere, vel timendo amittere
quod amabant, siue nequiter siue laudabiliter. Nam
multi p transitoria mala, ad bona pmansura fortiter
tetenderunt, Qui profecto spe beati sunt, etiam cum
sunt in transitorijs malis, per quæ ad bona non tran-
situra perueniunt. Sed qui sic spe beatus est, nōdum
beatus est, Expectat nanque per patientiam bea-
titudinem quam nondum tenet. Qui vero sine vl-
la spe tali, sine vlla tali mercede cruciatur, quantamli
bet adhibeat tolerantiam, non est beatus veraciter,
sed miser fortiter. Neq; enim propterea miser nō est,
quia

A quia miserior esset, si & impatienter miseriam sustineret. Porrò si ista non patitur quæ nollet pati in suo corpore, nec tunc quidem beatus habendus est, quoniam non viuit vt vult. Vt enim alia omittam quæ corpore illæso ad animi pertinent offensiones, sine quibus viuere velimus, & sunt innumerabilia, vellet vtique si posset ita saluum & incolume habere corp⁹, & nullas ex eo pati molestias, vt id haberet in potestate, aut in ipsius incorruptione corporis, quod quia non habet, ac pendet in incerto, profecto non viuit vt vult. Quamuis enim per fortitudinem sit paratus excipere & æquo ferre animo quicquid aduersitatis acciderit, mauult tamen vt non accidat, & si possit facit: atque ita paratus est in vtrunq;, vt quantum in ipso est alterum optet, alterum vitet, & si quod vitat incurrerit, ideo volens ferat, quia fieri nō potuit quod volebat. Ne opprimatur ergò sustinet, sed premi nollet. Quomodo ergo viuit vt vult? an quia volens fortis est ad ferenda quæ nollet illata? Ideo igitur id vult quod potest, quoniam quod vult non potest. Hæc est tota, vtrum ridenda, an potius miseranda, superborum beatitudo mortalium, gloriantium se viuere vt volunt, quia volentes patienter ferunt quæ accidere sibi no-

In Andr. lunt. Hoc enim aiunt quod sapienter dixit Terenti⁹,

B Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis. Commode hoc dictum esse quis negat? Sed consilium est datum misero, ne esset miserior. Beato autem, quales se esse omnes volunt, non recte nec vere dicitur, non potest fieri quod vis. Si enim beatus est, quicquid vult fieri potest, quia non vult quod fieri non potest. Sed non est mortalitatis huius hæc vita, nec erit nisi quando & immortalitas erit. Quæ si nullo modo dari homini posset, frustra etiam beatitudo quæreretur, quia sine immortalitate non potest

Hic fide ac spe beati sumus. Caput VIII.

esse. Cum ergo beati esse omnes homines volunt, si vere volunt, profecto & esse immortales volunt. Aliter enim beati esse non possunt. Denique & de immortalitate interrogati, sicut & de beatitudine, omnes eā sese velle respondent. Sed qualiscunq; beatitudo, quæ potius vocetur quàm sit, in hac vita quæritur, immo vero fingitur, dum immortalitas desperatur, sine qua vera beatitudo esse non potest. Ille quippe beate viuit, quod iam superius diximus, & astruendo satis fiximus, qui viuit vt vult, nec male aliquid vult. Nemo autem male vult immortalitatem, si eius humana capax est deo donante natura, cuius si

C capax nō est, nec beatitudinis capax est. Vt enim homo beate viuat, oportet vt viuat. Quem porrò morientem vita ipsa deserit, beata vita cum illo manere quomodo potest? Cum autem deserit, aut nolentem deserit proculdubio, aut volentem, aut neutrum. Si nolentem, quomodo beata vita est, quæ ita est in voluntate vt nō sit in potestate? Cumq; beatus nemo sit aliquid volendo nec habendo, quanto minus est beatus qui non honore, non possessione, non qualibet alia re, sed ipsa beata vita nolens deseritur, quando ei nulla vita erit? Vnde & si nullus sensus relinquitur quo sit misera, propterea enī beata vita discedit, quoniam tota vita discedit: miser est tamen quandiu sentit, quia scit se nolentem consumi, propter quod cætera & quod præ cæteris diligit. Non igitur potest vita & beata esse, & nolentem deserere, quia beatus nolens nemo fit: ac per hoc quanto magis nolentem deserendo miserum facit, quæ si nolenti præsto esset miserum faceret? Si autem volentem deserit, etiam sic quomodo beata erat, quam perire voluit qui habebat? Restat vt dicant neutrum esse in animo beati, id est eum deseri à beata vita, cum per mortem deserit tota vita, nec nolle nec velle, ad vtrunq; enim parato & æquo animo consistere. Sed nec ista beata est vita, quia talis est, vt quem beatum facit, amore eius indigna sit. Quomodo enī est beata vita quam non amat beatus? Aut quomodo amatur, quod vtrum vi- D geat, an pereat indifferenter accipitur? Nisi forte 1. sen. di. 1.

virtutes quas propter solam beatitudinem sic amamus, persuadere nobis audet, vt ipsam beatitudinem non amemus? Quod si faciunt, etiam ipsas vtiq; amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amauimus, non amamus. Deinde quomodo erit vera illa tam perfecta, tam examinata, tam eliquata, tam certa sententia, beatos esse omnes homines velle, si ipsi qui iam beati sunt, beati esse nec nolunt nec volunt? Aut si volunt vt veritas clamat, vt natura compellit, qui summe bonus & immutabiliter beatus creator indidit hoc, Si volunt, inquam, beati esse qui beati sunt, beati vtique non esse nolunt. Si autem beati non esse nolunt, proculdubio nolunt consumi & perire quod beati sunt, nec nisi viuentes beati esse possunt. Nolunt igitur perire quod viuunt. Immortales ergo esse volunt, quicunque vere beati vel sunt vel esse cupiunt. Non autem viuit beate, cui non adest quod vult. Nullo modo igitur esse poterit vita veraciter beata, nisi fuerit sempiterna. Hanc vtrum capiat humana natura, quam tamen desiderabilem confitetur, non parua quæstio est. Sed si fides assit que inest eis quibus dedit potestatem Iesus filios dei E fieri nulla quæstio est.

ca. hic cō-siderandū est.

Per Christū participes reddimur immortalitatis. Caput IX.

Humanis quippe argumentationibus hæc inuenire conantes, vix pauci magno præditi ingenio, abundantes ocio, doctrinisq; subtilissimis eruditi, ad indagandam solius animæ immortalitatem peruenire potuerunt, Cui tamen animæ beatam vitam non inuenerunt stabilem, id est veram. Ad miserias eam quippe vitæ huius etiam post beatitudinem redire dixerunt. Et qui eorum de hac erubuerunt sententia, & animam purgatam in sempiternam beatitudinem sine corpore collocandam putauerunt, talia de mundi retrorsus æternitate sentiunt, vt hanc de anima sententiam suam ipsi redarguant. Quod hic longum est demōstrare, sed in libro duodecimo de ciuitate dei, satis à no- Cap. 20.

bis est quantum arbitror explicatum. Fides autem ista totum hominem immortalem futurum, qui vtiq; constat ex anima & corpore, & ob hoc vere beatum, nō argumentatione humana, sed diuina authoritate promittit. Et ideo cū dictū esset in Euangelio, quod Iesus dederit potestatem filios dei fieri ijs qui eum receperunt, & quid sit recepisse eum, breuiter fuisset expositum, dicēdo, credētibus in nomine eius, quoq; modo filij dei fierent, esset adiunctum. Qui non ex F sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex deo nati sunt, ne ista hominum quam videmus & gestamus infirmitas tantam excellentiam desperaret, ilico annexum est, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis: vt à contrario suaderetur quod incredibile videbatur. Si enim natura dei filius propter filios hominum misericordia factus est hominis filius, hoc est enim, verbum caro factum est & habitauit in nobis hominibus: quanto est credibilius natura filios hominis, gratia dei filios dei fieri, & habitare in deo, in quo solo, & de quo solo esse possunt beati participes immortalitatis eius effecti: propter quod persuadendum dei filius particeps nostræ mortalitatis effectus est.

Qur sic de⁹ restituerit hominē. Caput X.

Eos itaque qui dicunt, itāne defuit deo modus alius quo liberaret homines à miseria mortalitatis huius, vt vnigenitum filium deum sibi coæternum, hominem fieri vellet, induendo humanam animam & carnem, mortalémque factum mortem perpeti? parum est sic refellere, vt istum modum quo nos per mediatorem dei & hominū, hominem Christum Iesum deus liberare dignatur, asseramus bonum & diuinæ congruū dignitati: verumetiam vt ostendamus non alium modum possibilem deo defuisse cuius potestati cuncta æqualiter subiacēt, sed sanandę nostræ miseriæ conueniē-

1. sē. dist. 44. cap. post hæc.

tiorem

G tiorem modum alium non fuisse, nec esse oportuisse.
Quid enim tam necessarium fuit ad erigendam spẽ
nostram, mentesq́ mortaliũ conditione ipsius mor-
talitatis abiectas, ab immortalitatis desperatione li-
berandas, quàm vt demonstraretur nobis quanti nos
3.sen. dist. pẽderet deus, quantumq́ diligeret? Quid vero huiꝰ
20.cap.1. rei tanto isto indicio manifestius atque praeclarius,
quàm vt dei filius immutabiliter bonus, in se ma-
nens quod erat, & à nobis & pro nobis accipiens qđ
non erat, praeter animae suae naturae detrimentum,
nostrum dignatus inire consortium, prius sine vllo
malo suo merito mala nostra perferret: ac sic iam cre-
dentibus quãtum nos diligat deus, & quod despera-
bamus iam sperantibꝰ, dona in nos sua sine vllis bo-
nis meritis nostris, immo praecedentibus & malis
meritis nostris, indebita largitate conferret, quia &
ea quae dicuntur merita nostra, dona sunt eius? Vt
enim fides per dilectionem operetur, charitas dei
diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum
qui datus est nobis. Tunc est autem datus, quando
est Iesus resurrectione clarificatus. Tunc enim eum
se missurum esse promisit & misit, quia tunc sicut de
Ephe.4. illo scriptum est, & ante praedictum, Ascendit in altũ
Psal. 67. captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibꝰ. Haec
H dona sunt merita nostra quibus ad summum bonũ
Roma.5. immortalitatis & beatitudinis peruenimus. Com-
mendat autem, inquit, Apostolus charitatem suam
deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores esse-
mus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis
iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab
ira per ipsum. Adhuc addit & dicit, Si enim cũ ini-
mici essemus reconciliati sumus deo per mortem
filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in
vita ipsius. Quos peccatores dixit prius, hos po-
sterius inimicos dei: & quos prius iustificatos in san-
guine Iesu Christi, eos posterius reconciliatos per
mortem filij dei: & quos prius saluos ab ira per ipsũ,
eos postea saluos in vita ipsius. Non ergo ante istã
gratiam quoquo modo peccatores, sed in talibꝰ pec-
catis fuimus, vt inimici essemus dei. Superius autẽ
idem Apostolꝰ nos peccatores, & inimicos dei, duo-
bus idẽtidem nominibus appellauit, vno velut mi-
tissimo, alio planè atrocissimo dicens, Si enĩ Chri-
stus cum infirmi essemus adhuc, iuxta tempus pro
impijs mortuus est: Quos infirmos, eosdem impios
nuncupauit. Leue aliquid videtur infirmitas, sed ali-
quando talis est, vt impietas nominetur. Nisi tñ in-
I firmitas esset, medicum necessarium non haberet.
Qui est Hebraice Iesus, Graece σωτήρ, nostra autẽ
locutione saluator. Quod verbum Latina lingua
antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit
quando voluit. Haec autem Apostoli sententia prae-
cedẽs vbi ait, Adhuc cum infirmi essemus iuxta tẽ-
pus pro impijs mortuus est, cohaeret his duabus se-
quentibus, quarum in vna dixit, peccatores, in alia
inimicos dei, tanquam illis singulis reddiderit sin-
gula, peccatores ad infirmos, inimicos dei referens
Trinitas ad impios. Sed quid est, iustificati in sanguine
simul opa ipsius? Quae vis est sanguinis huius obsecro, vt in eo
ta est re- iustificentur credentes? Et quid est, reconciliati per
dẽptionẽ mortem filij eius? Itàne vero cum irasceretur nobis
hominis. deus pater, vidit mortem filij sui pro nobis, & placa
Cap. XI. tus est nobis? Nunquid ergo filius eius vsq; adeo no
bis iam placatus erat, vt pro nobis etiam dignaretur
mori: pater vero vsq; adeo adhuc irascebatur, vt nisi
filius pro nobis moreretur non placaretur? Et quid
Roma. 8. est quòd alio loco idem ipse doctor gentium, Quid,
inquit, ergo dicemus ad haec? Si deꝰ pro nobis, quis
contra nos? Qui proprio filio suo non pepercit, sed ꝑ
nobis omnibus tradidit illum, Quomodo non etiã
cum illo omnia nobis donauit? Nunquid nisi iã pla-
catus esset pater, proprio filio non parcẽs pro nobis
eum traderet? Nónne videtur haec illi velut aduer- K
sa esse sententia? In illa moritur pro nobis filius, &
reconciliatur nobis pater per mortem eius. In hac
autem tanquam prior nos dilexerit pater, ipse pro-
pter nos filio non parcit, ipse pro nobis eum tradi-
dit ad mortem. Sed video quòd & antea pater dile-
xit nos, non solum antequam pro nobis filius more-
retur, sed antequam conderet mundum, ipso teste A-
postolo qui dicit, Sicut elegit nos in ipso ante mun- Ephe.1.
di constitutionem. Nec filius patre sibi non parcen-
te pro nobis velut inuitꝰ est traditus, qa & de ipso di-
ctũ est, Qui me dilexit & tradidit semetipsum ꝑ me. Gal.2.
Omnia ergo simul & pater & filius & amborum spi-
ritus pariter & concorditer operantur, tamen iusti-
ficati sumus in Christi sanguine, & reconciliati su-
mus deo per mortem filij eius. Et quomodo id factũ
sit, vt potero etiam hic quantum satis videbitur ex-
plicabo. Quadam iustitia dei in potestatem Hõ quõ
diaboli traditum est genus humanum, peccato pri- perijt. ca.
mi hominis in omnes vtriusque sexꝰ commixione† XII.
nascentes originaliter transeunte, & parentum pri- †cõmi-
morum debito vniuersos posteros obligante. Haec xtione.
traditio prius in Genesi significata est, vbi cum ser- Gen̄.3.
penti dictum esset, Terram manducabis: homini di-
ctum est, Terra es & in terram ibis. Eo quod dictum
est, in terram ibis: mors corporis praenunciata est, L
quia nec ipsam fuerat experturus si permansisset vt
factus est rectus. Quod vero viuenti ait, Terra es:
ostendit totum hominem in deterius commutatum,
Tale est enim, Terra es: quale istud, Non permane- Gen.6.
bit spiritus meus in hominibus istis, quoniam caro
sunt. Tunc ergo demonstrauit eum ei traditum, cui
dictum fuerat, terram manducabis. Apostolus autẽ
apertius hoc praedicat, vbi dicit, Et vos cum essetis Ephe.2.
mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquã-
do ambulastis secundum seculum mundi huius, se-
cundum principem potestatis aëris, spiritus huiꝰ qui
nunc operatur in filijs diffidentiae, in quibus & nos
omnes aliquando conuersati sumus in desiderijs car-
nis nostrae, facientes voluntates carnis & affectio-
num, & eramus natura filij irae, sicut & caeteri. Filij
diffidentiae sunt infideles, & quis hoc non est anteq̃
fidelis fiat? Quocirca omnes homines ab origine 3.sen. dist.
sub principe sunt potestatis aëris, qui operatur in fi- 20.ca.1.
lijs diffidentię. Et quod dixi ab origine: hoc est quod
dicit Apostolus, natura & se fuisse sicut caeteros: na-
tura scilicet vt est deprauata peccato, non vt recta
creata ab initio. Modus autem iste quo traditus est M
homo in diaboli potestatem, non ita debet intelligi,
tanquam hoc deus fecerit, aut fieri iusserit: sed quòd
tantum permiserit, iuste tamen. Illo enim deserente
peccantem, peccati author ilico inuasit. Nec ita sa-
nè deus deseruit creaturam suam, vt non se illi exhi-
beret deum creantem & viuificantem, & inter poena-
lia mala etiam bona malis multa praestantem. Non 3.sen. dist.
enim continuit in ira sua miserationes suas, nec ho- 20.c. fine.
minem à lege suae potestatis amisit, quando in diabo-
li potestate esse permisit: quia nec ipse diabolus à po-
testate omnipotentis alienus est, sicut neq; à bonita-
te. Nam & maligni angeli vnde qualicunq; subsiste-
rent vita, nisi per eum qui viuificat omnia? Si ergo
commissio peccatorum per iram dei iustam hominẽ
subdidit diabolo, profecto remissio peccatorum per
reconciliationem dei benignam, eruit hominem à
diabolo. Non autem diabolus potentia dei, sed Iure non
iustitia superandus fuit. Nam quid omnipotẽte po- vi placuit
tentius? Aut cuiꝰ creaturae potestas, potestati crea- hoĩem re
toris comparari potest? Sed cum diabolus vitio ꝑ- dimere.
uersitatis suae factus sit amator potentiae, & desertor C. XIII.
oppugnatorq́; iustitiae: sic enim & homines eum tan-
to magis imitantur, quãto magis neglecta, vel etiã
perosa iustitia potentiae student, eiusq́; vel adeptiõe
laetantur

A lætantur, vel inflammãtur cupiditate: placent deo, vt
propter eruẽdum hominem de diaboli potestate, nõ
potẽtia diabolus, sed iustitia vinceretur, atque ita &
homines imitantes Christũ, iustitia quærerent dia-
bolum vincere, non potẽtia. Non quòd potentia qua-
si mali aliquid fugienda sit, sed ordo seruand⁹ est quo
prior est iustitia. Nam quanta potentia potest esse
mortalium? Teneant ergo mortales iustitiam, potẽ-
tia immortalibus debetur, Cui comparata quantali-
bet eorum hominum qui potentes vocantur in terra,
ridicula infirmitas inuenitur, & ibi foditur pecca-
tori fouea, vbi vidẽtur mali plurimum posse. Cãtat
Psal. 93. autem iustus & dicit, Beatus homo quẽ tu erudieris
domine, & de lege tua docueris eum: Vt mitiges ei
à diebus malignis, donec fodiatur peccatori fouea.
Quoniam non repellet dominus plebem suam, &
hæreditatem suam non derelinquet: Quoadusq; iu-
stitia conuertatur in iudicium, & qui habẽt eam om-
nes recto sunt corde. Hoc ergo tempore quo differtur
potentia populi dei, nõ repellet dominus plebem suã,
& hæreditatem suã non derelinquet, quãtalibet acer-
ba & indigna ipsa humilis atq; infirma patiatur, quo-
adusque iustitia quam nũc habet infirmitas piorum,
conuertatur in iudicium, hoc est, iudicandi accipiat
B potestatem. Quod iustis in fine seruatur, cum præ-
cedentem iustitiam ordine suo fuerit potentia subse-
cuta. Potentia quippe adiuncta iustitiæ, vel iustitia
accedens potentiæ, iudiciariam potestatẽ facit: per-
tinet autem iustitia ad volũtatem bonam. Vnde di-
Luc. 2. ctum est ab angelis nato Christo, Gloria in excelsis
deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Po
tentia vero sequi debet iustitiam, non præire. Ideo &
in rebus secundis ponitur, id est prosperis. Secundæ
autem à sequendo sunt dictę. Cũ enim beatum faciãt,
sicut superius disputauim⁹, duę res, bene velle, & pos-
se quod velis, nõ debet esse illa peruersitas, quę in ea-
dem disputatione notata est, vt ex duabus rebus quę
faciunt beatum, posse quod velit, homo eligat, & vel-
le quod oportet, negligat, cum prius debeat habere
voluntatem bonam, magnam vero postea potesta-
tem. Bona porrò volũtas purgãda est à vitijs, à qui-
bus si vincitur homo, ad hoc vincitur vt male velit,
& bona iam voluntas eius quomodo erit? Optandũ
est itaque vt potestas nunc detur, sed contra vitia, p-
pter quæ vincenda potentes nolunt esse homines, &
volunt propter vincendos homines, vt quid hoc, nisi
vt vere victi falsò vincant, ne sint veritate sed opinio-
ne victores. Velit homo prudẽs esse, velit fortis, ve-
C lit tẽperans, velit iustus: atque vt hæc veraciter pos-
sit, potentiam planè optet, atque appetat vt potẽs sit
in seipso, & miro modo aduersus seipsum pro seipso.
Cætera vero quæ bene vult, & tamen non potest, si-
cut est immortalitas, & vera ac plena fœlicitas, desi-
Christi derare non cesset, & patiẽter expectet. Quæ est
mors in- igitur iustitia qua victus est diabolus? Quę nisi iu-
debita, li- stitia Iesu Christi? Et quomodo victus est? Quia cũ
berauit in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum ta-
obnoxios men. Et vtique iustum est vt debitores quos tenebat
morti. liberi dimittantur, in eum credentes quem sine vllo
Caput debito occidit, hoc est, quòd iustificari dicimur in
XIIII. Christi sanguine. Sic quippe in remissionem pecca-
torum nostrorum, innocens sanguis ille effusus est.
Psal. 87. Vnde se dicit in Psalmis inter mortuos liberum. So
lus enim à debito mortis liber est mortuus. Hinc &
Psal. 68. in alio Psalmo dicit, Quę non rapui tunc exoluebã:
rapinam volens intelligi peccatum, quia vsurpatum
est contra licitum. Vnde per os etiam carnis suæ, si-
Ioan. 14. cut in Euangelio legitur, dicit, Ecce venit princeps
mundi huius, & in me nihil inueniet: id est, nullũ pec-
catum. Sed vt sciant omnes, inquit, quia voluntatem
patris mei facio, surgite eamus hinc. Et pergit inde
ad passionem, vt pro debitoribus nobis quod ipse nõ

debebat exolueret. Nũquid isto iure æquissimo dia- D
bolus vinceretur, si potentia Christus cum illo agere 1. sen. dist.
non iustitia voluisset? sed post posuit quod potuit, vt 20. cap. si
prius ageret quod oportuit. Ideo autem illum esse vero. i si.
opus erat, & hominem, & deum. Nisi enim homo es-
set, non poterat occidi. Nisi & deus esset, non crede-
retur noluisse quod potuit, sed non potuisse quod vo-
luit. Nec ab eo iustitiam potentiæ prælatam fuisse,
sed ei defuisse potentiam putaremus. Nunc vero hu-
mana pro nobis passus est, quia homo erat: sed si vo-
luisset etiam hoc nõ pati potuisset, quia & deus erat.
Ideo gratior facta est in humilitate iustitia, quia pos
set si noluisset humilitatem non perpeti tanta in di-
uinitate potẽtia: ac sic à moriẽte tam potente, nobis
mortalibus impotentibus, & commendata est iusti-
tia, & promissa potentia. Horum enim duorum vnũ
fecit moriendo, alterum resurgendo. Quid enim iu-
stius, quàm vsque ad mortem crucis pro iustitia per-
uenire? Et quid potẽtius, quàm resurgere à mortuis,
& in cœlum cum ipsa carne in qua est occisus ascẽde-
re? Et iustitia ergo prius, & potentia postea diabolũ
vicit. Iustitia scilicet quia nullum peccatum habuit,
& ab illo iniustissime est occisus: potentia vero, quia
reuixit mortuus, nũquam postea moriturus. Sed po
tentia diabolum vicisset, etiam si ab illo non potuis- E
set occidi: quamuis maioris sit potentiæ etiam ipsam
mortem vincere resurgendo, quàm vitare viuendo.
Sed aliud est propter quod iustificamur in Christi
sanguine, cum per remissionem peccatorũ eruimur
à diaboli potestate: hoc ad id pertinet quod à Chri-
sto iustitia diabolus vincitur, non potentia. Ex infir
mitate quippe quã suscepit in carne mortali, nõ ex i-
mortali potẽtia crucifixus est Christ⁹, de qua tñ in-
firmitate ait Apostolus: Quod infirmũ est dei, for- 1. Cor. 1.
tius est hominibus. Non est itaque difficile vi- De eodẽ.
dere diabolum victum, quando qui ab illo occisus est Caput
resurrexit. Illud est maius & ad intelligendum pro- XV.
fundius, videre diabolum victum quando sibi vicisse
videbatur, id est quando Christus occisus est. Tunc
enim sanguis ille, quoniam eius erat qui nullum ha-
buit omnino peccatum, ad remissionem nostrorum
fusus est peccatorum: vt quia eos diabolus merito te-
nebat, quos peccati reos conditione mortis obstrin-
xit, hos per eum merito dimitteret quem nullius pec
cati reum immerito pœna mortis affecit. Hac iusti-
tia victus & hoc vinculo vinctus est fortis, vt vasa ei⁹
eriperentur, quæ apud eum cum ipso & angelis eius
fuerant vasa iræ, & in vasa misericordiæ verterẽtur.
Hæc quippe verba ipsius domini nostri Iesu Christi
de cœlo ad se facta, cum primum vocatus est, narrat
Apostolus Paulus. Nam inter cætera quæ audiuit, F
etiam hoc sibi dictum loquitur, Ad hoc enim tibi ap- Acto. 16.
parui vt constituam te ministrum & testem eorum
quæ à me vides, quibus etiam pareo tibi liberans te
de populo & de gentibus in quas ego mitto te aperi-
re oculos cæcorum, vt auertantur à tenebris, & à po-
testate satanæ ad deum, vt accipiant remissionẽ pec-
catorum, & sortem quæ in sanctis, & fidem quæ in
me est. Vnde & exhortans idem Apostolus creden-
tes, & ad gratiarum actionem deo patri. Qui eruit
nos, inquit, de potestate tenebrarum, & transtulit in
regnum filij charitatis suæ, in quo habemus redem-
ptionem in remissionem peccatorum. In hac redem-
ptione tanq̃ preciũ pro nobis datus est sanguis Chri
sti, quo accepto diabolus non ditatus est sed ligatus:
vt nos ab eius nexibus solueremur, nec quenq̃ secum
eorum quos Christus ab omni debito liber indebite
fuso suo sanguine redemisset, peccatorum retibus in-
uolutum traheret ad secundæ ac sempiternæ mortis
exitium: sed hactenus morerentur ad Christi gratiã
pertinentes, præcogniti & prædestinati & electi an-
te constitutionẽ mundi, quatenus pro illis ipse mor-

G tuus est Christus, carnis tantum morte non spiritus.
Rel. que mortis ce dūt in bonum ele- ctis. Cap. XVI.
Q uamuis enim & ipsa mors carnis de peccato
primi hominis originaliter venerit, tamē bonus eius
vsus gloriosissimos martyres fecit. Et ideo non solū
ipsa, sed omnia seculi huius mala, dolores, laboresq;
hominum quanquam de peccatorum, & maxime de
peccati originalis meritis veniant, vnde facta est &
ipsa vita vinculo mortis obstricta, tamen & remissis
peccatis remanere debuerunt, cum quibus homo pro
veritate certaret: & vnde exerceretur virtus fideliū:
vt nouus homo per testamentum nouum, inter ma-
la huius seculi nouo seculo pręparare tur, miseriā quā
meruit vita ista damnata sapienter tolerans, & quia
finietur prudēter gratulans, beatitudinem vero quā
liberata vita futura sine fine habitura est, fideliter &
patienter expectans. Diabolus enim à dominatu & à
cordibus fidelium foras missus, in quorum damna-
tione atque infidelitate licet damnatus etiam ipse
regnabat, tantum pro conditione mortalitatis hu-
ius aduersari finitur, quātum eis expedire nouit. De
1. Cor. 10. quo sacræ literæ personant per os Apostolicum, Fi-
delis deus qui non permittit vos tētari supra id quod
H potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, vt
possitis sustinere. Prosunt autem ista mala quæ fi-
deles pie perferunt, vel ad emendanda peccata, vel
ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad de-
monstrandam vitæ huius miseriam, vt illa vbi erit
beatitudo vera atque perpetua, & desideretur arden-
tius & instantius inquiratur. Sed circa eos ista ser-
Roma. 8. uantur, de quibus Apostolus dicit, Scimus quoniam
diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, iis
qui secundum propositum vocati sunt sancti, Q uo-
niam quos ante præsciuit, & prædestinauit confor-
mes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus
in multis fratribus. Q uos autem prædestinauit il-
los & vocauit, & quos vocauit, illos & iustificauit,
quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit. Horum
prædestinatorum nemo cum diabolo peribit, nemo
vsque ad mortem sub diaboli potestate remanebit.
Deinde sequitur quod iā supra cōmemoraui, Q uid
ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis quis contra
nos? Q ui filio proprio non pepercit, sed pro nobis
omnibus tradidit illum, quomodo non & cum illo o-
mnia nobis donauit? Cur ergo nō fieret mors Chri-
sti? Imò cur non prætermissis alijs innumerabilibus
modis quibus ad nos liberandos vti posset omnipo-
I tens, ipsa potissimum eligeretur vt fieret: vbi nec de
diuinitate eius aliquid imminutum est aut mutatum
& de humanitate suscepta tantum beneficij collatum
est hominibus, vt à dei filio sępiterno eodemq; homi-
nis filio mors tēporalis indebita redderetur, qua eos
à sempiterna morte debita liberaret. Peccata nostra
diabol⁹ tenebat, & per illa nos merito figebat in mor
te. Dimisit ea ille q sua nō habebat, & ab illo immeri
to est perductus ad mortē. Tantū valuit sanguis ille,
vt neminem Christo indutū in æterna morte debita
Roma. 5. detinere debuerit, qui Christū morte indebita vel ad
tempus occidit. Commendat ergo charitatem suam
deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores esse-
mus, Christus pro nobis mortuus est. Multo magis
iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira
per ipsum. Iustificati, inquit, in sanguine ipsius. Iusti
ficati planè in eo quòd à peccatis omnibus liberati.
Liberati autem à peccatis omnibus, quoniā pro no-
bis est dei filius qui nulli habebat occisus. Salui er-
go erimus ab ira per ipsum. Ab ira vtiq; dei, quæ ni-
Ira dei hil est aliud quàm iusta vindicta. Non enim sicut ho-
minis animi perturbatio est ira dei, sed illius ira est,
Sap. 12. cui dicit alio loco sancta scriptura, Tu autē domine
virtutum cum tranquillitate iudicas. Si ergo iusta
diuina vindicta tale nomen accepit, etiam recōcilia-
tio dei quæ recte intelligitur, nisi cum talis ira fini-
tur? Nec inimici eramus deo, nisi quemadmodum iu K
stitię sunt inimica peccata, quibus remissis tales mi- 3. sen. dis.
micitiæ finiuntur, & reconciliantur iusto* quos ipse 19. ca. qui
iustificat. Q uos tamen etiam inimicos vtique dile- solus. in
xit, quandoquidem proprio filio nō pepercit, sed pro medio.
nobis omnibus cum adhuc inimici essemus tradidit *al's, deo.
eum. Recte ergo Apostolus secutus adiunxit, Si e- Roma. 5.
nim cum inimici essemus recōciliati sumus deo per
mortem filij eius, per quam facta est illa remissio pec
catorum, multo magis recōciliati salui erimus in vi-
ta ipsius. In vita salui, qui per mortem reconciliati.
Q uis enim dubitat daturum amicis vitā suam pro
quibus inimicis dedit mortem suam? Non solum au-
tem, inquit, sed & gloriamur in deo per dominum no
strum Iesum Christum, per quem nunc reconciliatio
nem accepimus. Nō solū ait, salui erimus, sed & glo-
riamur. Nec in nobis, sed in deo: nec per nos, sed per
dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc
reconciliationem accepimus, secundum ea quæ supe
rius disputata sunt. Deinde subiūgit Apostolus, Pro
pter hoc sicut per vnum hominem peccatum in hunc
mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in o-
mnes homines mors pertransijt, in quo omnes pecca
uerunt, & cætera. In quibus prolixius de duobus ho-
minibus disputat, vno eodēq; primo Adā per cuius
peccatum in mortem tāq hæreditarijs malis posteri L
eius obligati sumus: altero autē secundo Adā, qui nō
homo tantū, sed etiā deus est, quo pro nobis soluente
quod nō debebat, à debitis & paternis & proprijs li-
berati sumus. Proinde quoniā propter vnū illum te-
nebat diabolus omnes per eius vitiatā* carnalē con- *al'. vitia
cupiscentiam generatos, iustum est vt propter hunc tanq per.
vnum dimittat omnes per ipsius immaculatam gra Vtilitas
tiam spiritalem regeneratos. Sunt & alia multa incarnati
quæ in Christi incarnatione, quæ superbis displicet, onis. Ca.
salubriter intuēda atq; cogitāda sunt. Quorū est vnū XVII.
quod demonstratum est homini, quē locū haberet in
rebus quas cōdidit deus, quādoquidē sic deo cōiungi 3. sen. dis.
potuit humana natura, vt ex duabus substātijs fieret 6. cap. de
vna persona, ac per hoc iam ex tribus scilicet deo, ani hoc Aug.
ma & carne: vt superbi illi maligni spiritus, qui se ad in fine.
decipiendū quasi ad adiuuandū medios interponūt,
non ideo se audeāt homini præponere, quia nō habēt
carnē: & maxime quia & mori in eadē carne dignat⁹
est filius dei, ne ideo illi tanq deos se coli persuadeāt, 3. sen. dis.
quia videntur esse immortales. Deinde vt gratia dei 6. & ne de
in nobis sine vllis præcedentibus meritis in homine suo. circa
Christo cōmendaretur, quia nec ipse tanta vnitate finem.
deo vero cōiunctus vna cū illo persona, id est, ipse ho M
mo assumptus, mox vt homo etiā deus filius dei viue
ret, vllis est præcedētibus meritis assecutus. Sed ex
quo homo esse cœpit, ex illo est & deus: vnde dictum
est, Verbum caro factum est. Etiā illud est, vt super-
bia hominis quæ maxime impedimēto est, ne inhæ-
reatur deo, per tantā dei humilitatē redargui posset
atque sanari: disceretq; homo q longe recesserit à deo, &
quid illi valeat ad medicinalem dolorem, quando per
talē mediatorem redit, qui hominibus & deus diui-
nitate subuenit, & homo infirmitate cōuenit. Q uod
autem maius obediētiæ nobis præberetur exemplū
qui per inobedientiā perieramus, q deo patri deus fi
lius obediens vsque ad mortem crucis? Q uod præ-
miū tātæ obediētiæ vbi ostēderet melius, q in carne
tāti mediatoris, quę ad vitā resurrexit ęternā? Perti-
nebat etiā ad iustitiā bonitatēq; creatoris, vt per ean
dem rationalem creaturā superaretur diabolus, quā Quur ex
se superasse gaudebat, & de ipso genere veniētem qđ virgine
genus origine vitiata, per vnum tenebat vniuersum. natus. C.
Poterat enī vtiq; deus hominē aliūde suscipere, in XVIII.
quo esset mediator dei & hominū, non de genere illi⁹ 3. sen. dis.
Adā, qui peccato suo genus obligauit humanū, sicut 12. cap. so
ipsum quem primū creauit, non de genere creauit ali- let etiam
cuius.

A cuius. Poterat ergo vel sic, vel alio quo vellet modo creare vnum alium hominem, de quo vinceretur victor prioris: sed melius iudicauit vt de ipso quod victum fuerat genere assumeret hominē deus, per quē generis humani vinceret inimicum. Et tamē ex virgine, cuius conceptum spiritus non caro, fides nō libido præuenit. Nec interfuit carnis concupiscentia, per quam seminantur & concipiuntur cæteri, qui trahunt originale peccatū: sed ea penitus remotissima, credendo, non concūbendo sancta est fœcundata virginitas, vt illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodo generis non etiam criminis originem duceret. Nascebatur namq; non transgressionis cōtagione vitiata natura, sed omnium talium vitiorum sola medicina. Nascebatur, inquam, homo nullum habēs, nullum habiturus omnino peccatum, per quem renascerentur liberandi à peccato, qui nasci non possunt sine peccato. Quamuis enī carnali concupiscentia quæ inest genitalibus membris bene vtatur castitas coniugalis, habet tamen motus non voluntarios, quibus ostendit vel nullam se in paradiso ante peccatum esse potuisse, vel non talē fuisse si fuit, vt aliquando resisteret voluntati. Nunc autem illam talē esse sentimus, vt repugnans legi mentis

B etiam si nulla est causa generandi, stimulos ingerat coeundi, vbi si ei ceditur peccando satietur, si non ceditur dissentiendo frenetur. Quæ duo aliena fuisse à paradiso ante peccatum, dubitare quis possit? Nā neq; illa honestas faciebat aliquid indecorū, nec illa fœlicitas patiebatur aliquid impacatum. Oportebat itaq; vt ista carnalis concupiscētia nulla ibi esset omnino, quando concipiebatur virginis partus, in quo nihil dignum morte fuerat inuenturus, & eum tamen occisurus author mortis, authoris vitæ morte vincendus. Victor primi Adam, & tenens genus humanum, victus à secundo Adam, & amittēs genus Christianum, liberatū ex humano genere ab humano crimine, per eum qui non erat in crimine, quamuis esset ex genere, vt deceptor ille ab eo vinceretur genere, quod vicerat crimine. Et hoc ita gestum est vt homo non extollatur, sed qui gloriatur, in domino glorietur. Qui enim victus est, homo tantum erat, & ideo victus est, quia superbe deus esse cupiebat. Qui autem vicit, & homo erat & deus: & ideo sic vicit natus ex virgine, quia deus humiliter, non quomodo alios sanctos regebat illū hominem, sed gerebat. Hæc tanta dei dona, & si qua alia sunt, quæ de hac re

C nobis & quærere nunc & disserere longū est, nisi verbum caro fieret nulla essent. Hæc autem omnia quæ pro nobis verbum caro factum temporaliter & localiter fecit & pertulit, secūdum distinctionem quā demonstrare suscepimus, ad scientiam pertinent, non ad sapientiam. Quod autē verbum est sine tempore sine loco, est patri coæternum & vbiq; totum, de quo si quisquam potest quantum potest veracem proferre sermonem, sermo ille erit sapiētiæ: ac per hoc verbum caro factum, quod est Christus Iesus, & sapiētię thesauros habet & scientiæ. Nam scribens Apostolus ad Colossenses, Volo enim vos scire, inquit, quātum certamen habeam pro vobis, & pro ijs qui sunt Laodicię, & quicunq; non viderunt faciem meam in carne, vt consolentur corda eorum, copulati in charitate & in omnibus diuitijs plenitudinis intellectus ad cognoscendum mysterium dei, quod est Christus Iesus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Quatenus nouerat Apostolus thesauros istos, quantum eorum penetrauerat, & in eis ad quanta peruenerat, quis potest nosse? Ego tamen secundum id quod scriptum est, Vnicuiq; autem nostrum datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, alij quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum: si ita inter se distant hæc duo vt sapientia diuinis, scientia humanis attributa sit rebus, vtrunq; agnosco in Christo, & mecum omnes eius fideles. Et cum lego: Verbum caro factum est & habitauit in nobis, in verbo intelligo verum dei filium, in carne agnosco verum hominis filiū, & vtrunq; simul in vna persona dei & hominis ineffabili gratię largitate coniunctū. Propter quod sequitur, & dicit, Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ & veritatis. Si gratiam referamus ad scientiam, veritatem ad sapientiam, puto nos ab illa duarum istarum rerū distinctione quam commendauimus non abhorrere. In rebus enim per tēpus ortis, illa summa gratia est, q; homo in vnitate personæ coniunctus est deo, in rebus vero æternis summa veritas recte tribuitur dei verbo. Quod vero idē ipse est vnigenit⁹ à patre plenus gratię & veritatis, id actum est, vt idem ipse sit in rebus pro nobis temporaliter gestis, cui per eandem fidem mundamur, vt eum stabiliter contemplemus in rebus æternis. Illi autem præcipui gentium philosophi, qui inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta conspicere potuerunt, tamen quia sine mediatore, id est, sine homine Christo philosophati sunt, quē nec venturum Prophetis, nec venisse Apostolis crediderunt, veritatem detinuerunt, sicut de illis dictum est, i iniquitate.

E Non potuerunt enim in his rerum infimis constituti, nisi quęrere aliqua media per quæ ad illa quæ intellexerant sublimia peruenirent: atq; ita in deceptores dæmones inciderunt, per quos factum est vt immutarent gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & serpentium. In talibus enim formis etiam idola instituerunt, siue coluerunt. Scientia ergo nostra Christus est, sapientia quoque nostra idem Christus est. Ipse nobis fidem de rebus temporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet veritatem, per ipsum pergimus ad ipsum, tēdimus per scientiam ad sapientiam: ab vno tamen eodemq; Christo nō recedimus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & sciētiæ absconditi. Sed nūc de scientia loquimur, pōst de sapientia, quantum ipse donauerit locuturi. Nec ista duo sic accipiam⁹ quasi non liceat dicere, vel istam sapientiam, quæ in rebus humanis est, vel illam scientiam quæ in diuinis. Loquendi enim latiore consuetudine, vtraq; sapientia, vtraq; scientia dici potest. Nullo modo tamen scriptum esset apud Apostolum, Alij datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ: nisi & proprie singulis nominibus hæc singula vocarētur, de quorum distinctione

F nunc agimus. Iam itaq; videamus quid sermo iste prolixus effecerit, quid collegerit, quò peruenerit. Beatos esse se velle, omnium hominum est: nec tamen omnium est fides, qua cor mūdante ad beatitudinem peruenitur. Ita fit vt per istam quam non omnes volunt, ad illam tendendum sit quam nemo possit esse qui nolit. Beatos esse se velle omnes in corde suo vident, tantaq; est in hac re naturæ humanæ conspiratio, vt non fallatur homo qui hoc ex animo suo de animo conijcit alieno. Deniq; omnes id velle nos nouimus. Multi vero immortales se esse posse desperāt, cum id quod omnes volunt, nullus aliter possit: volunt tamen etiam immortales esse si possent, sed non credēdo quòd possint, non ita viuūt vt possint. Necessaria est ergo fides vt beatitudinē consequamur, omnibus humanæ naturæ bonis, id est, & animi & corporis. Hanc autem fidem in Christo esse definitam, qui in carne resurrexit à mortuis, non moriturus vlterius, nec nisi per illum quenquam liberari à diaboli dominatu per remissionē peccatorū, In cuius diaboli partib⁹ necesse est miseram esse vitā, eādemq; perpetuā, quæ mors est potius dicenda quàm vita, eadē fides habet. De qua & i hoc libro sicut potui pro spa-

Per Christū à scientia peruenimus ad sapientiā. Ca.XIX

Col.2.

1.Cor.12.

3.sen.dist. 35.cap.1. 3.sen.dist. 6.cap.& ne de suo.

Ioan.1.

Roma.1.

Col.2.

1.Cor.12.

Imperfecta trinitatis imago ē etiā in quibuslibet. Ca. XX.

Roma.6.

G tio tẽporis disputaui, cũ iam & in quarto libro huius
operis, multa de hac re dixerim, sed ibi propter aliud,
hic propter aliud. Ibi scilicet vt ostenderẽ, cur & quo-
Gal.4. modo Christus in plenitudine tẽporis à patre sit mis-
sus, propter eos qui dicunt, eum qui misit, & eũ qui
missus est æquales natura esse non posse. Hic autẽ ad
distinguẽdam actiuam scientiã à cõtemplatiua sapi-
entia: placuit quippe velut gradatim ascendentibus
in vtraq; requirere apud interiorem hominem quan-
dam sui cuiusq; generis trinitatem, sicut prius apud
exteriorem quæsiuimus, vt ad illam trinitatem quæ
deus est, pro nostro modulo, si tamen vel hoc possu-
mus, saltem in ænigmate & per speculum contuendã
exercitatiore in his inferioribus rebus mẽte venia-
mus. Huius igitur verba fidei quisquis in solis voci-
bus memoriæ commendauerit, nesciens quid signifi
cent: sicut solẽt q Grecæ nesciunt, græca verba tenere
memoriter, vel Latina similiter, vel cuiusq; alterius
linguę, qui eius ignari sunt: nónne habẽt quandam in
suo animo trinitatẽ? quia & in memoria sunt illi ver-
borum soni, etiam quando inde non cogitat: & inde
formatur acies recordationis eius, quando de his co
gitat: & voluntas recordantis atq; cogitantis vtrũq;
coniungit. Nullo modo tamen dixerimus istum, cũ
hoc agit, secundum trinitatem interioris hominis
H agere, sed potius exterioris: quia id solum meminit
& quando vult, & quantũ vult intuetur, quod ad sensũ
corporis pertinet, qui vocatur auditus: nec aliud
quàm corporalium rerũ, id est sonorum, tali cogita-
tione imagines versat. Si autẽ quod verba illa signi-
ficant, teneat & recolat, iam quidem aliquid interio-
ris hominis agit: sed nondum dicendus vel putandus
est viuere secundum interioris hominis trinitatem,
si ea non diligat quę ibi prædicantur, præcipiuntur,
promittuntur. Potest enim etiam ad hoc tenere atq;
cogitare, vt falsa esse existimans, conetur etiã redar-
guere. Volũtas ergo illa, quæ ibi coniungit ea quæ
memoria tenebantur, & ea quæ in acie cogitationis
impressa sunt, implet quidem aliquam trinitatem, cũ
ipsa sit tertia: sed non secũdum eam viuitur, quando
illa quæ cogitantur velut falsa non placẽt. Cum autẽ
vera esse creduntur & quæ ibi diligenda sunt diligũ-
tur, iam secundum trinitatem interioris hominis vi
uitur: secundum hoc enim viuit quisque quod diligit.
Quomodo autẽ diliguntur quę nesciuntur, sed tamẽ
creduntur? Iam quæstio ista tractata est in superiori-
bus libris, & inuẽtum nemiñẽ diligere quod penitus
ignorat: ex ijs autem quæ nota sunt diligi, quãdo di-
I ligi dicuntur ignota. Nunc librum istum ita claudi-
mus, vt admoneamus quòd iustus ex fide viuit: quę fi-
des per dilectionem operatur, ita vt virtutes quoque
ipsæ quibus prudenter, fortiter, temperanter, iuste ꝑ
viuitur, omnes ad eandem referãtur fidem. Non eni
aliter poterunt veræ esse virtutes: quæ tamen in hac
vita non valent tantum, vt aliquando non sit hic ne-
cessaria qualiumcunque remissio peccatorum, quæ
non fit nisi per eum, qui sanguine suo vicit principem
peccatorum. Ex hac fide & tali vita quęcunq; notio-
nes sunt in animo fidelis hominis, cum memoria cõ
tinentur, & recordatione inspiciũtur, & voluntati pla
cent, reddunt quandam sui generis trinitatem. Sed
imago dei, de qua in eius adiutorio pòst loquemur,
nondum in ipsa est: quod tunc melius apparebit, cum
demonstratum fuerit, vbi sit, quod in futuro volumi-
ne lector expectet.

F I N I S.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE TRINITATE, LIBER QVARTVSDECIMVS.

VNC de sapientia nóbis est K
disserẽdum, non de illa dei, quæ Vera sa-
proculdubio deus est, nam sapi- piẽtia ex
entia dei filius eius vnigenitus fide. Ca-
dicitur: sed loquemur de homi- put. I.
nis sapientia, vera tamen quæ 3. sen. dis.
secundum deum est, & verus ac 35. c. illud
præcipuus cultus eius est, quæ etiam.
vno nomine θεοσέβεια Græce appellatur. Quod no-
men nostri, sicut iam cõmemorauimus, volẽtes & ipsi
vno noie interpretari, pietatem dixerunt, cũ pietas
apud Græcos εὐσέβεια vsitatius nũcupetur: θεοσέβεια
vero quia vno verbo perfecte non potest, melius duo-
bus interpretatur, vt dicatur potius dei cultus. Hãc
esse hominis sapientiam, quod & in duodecimo huius
operis volumine iam posuimus, scripturę sanctæ au-
thoritate demonstratur, in libro serui dei Iob, vbi le Iob.28.
gitur dei sapientiam dixisse homini. Ecce pietas est
sapientia, abstinere autem à malis sciẽtia. Siue etiã
vt nonnulli de Græco ἐπιστήμην interpretati sunt di-
sciplinam, quæ vtiq; à discendo nomen accepit, vnde
& sciẽtia dici potest. Ad hoc enim quæq; res discitur
vt sciatur. Quanuis alia notione, in ijs quæ pro pec-
catis suis mala vnusquisq; patitur vt corrigatur, dici
soleat disciplina. Vnde illud est in epistola ad Hebrę Hebr.12.
os, Quis enim est filius, cui non det disciplinam pa- L
ter eius? Et illud euidentius in eadem. Omnis enim
ad tempus disciplina non gaudij videtur esse, sed tri-
stitiæ: postea vero fructum pacificum ijs qui per eam
certarunt, reddet iustitiæ. Deus ergo ipse summa
sapientia, cultus autem dei sapientia est hominis,
de qua nunc loquimur. Nam sapientia huius mundi 1. Cor. 3.
stultitia est apud deum. Secundum hanc itaque sapiẽ
tiam, quæ dei cultus est, ait sancta scriptura: Multitu Sap. 6.
do sapientium sanitas est orbis terrarum. Sed si de
sapientia sapientium disputare est, quid agemus?
Nunquidnam profiteri audebimus sapientiam, ne
sit nostra de illa impudens disputatio? Nónne terre-
bimur exemplo Pythagoræ, qui cum ausus non fuis- 8. de ciui.
set sapientiam profiteri, Philosophum potius, id est dei. ca. 2.
amatorem sapientiæ se esse respondit: à quo id no-
men exortum ita deinceps posteris placuit, vt quan-
talibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctri-
na quisque vel sibi vel alijs videretur excellere, non
nisi Philosophus vocaretur? An ideo sapiẽtem pro-
fiteri talium hominum nullus audebat, quia sine vllo
peccato putabant esse sapientem? Hoc autem nostra M
scriptura non dicit, quæ dicit, Argue sapientem & puerb. 9.
amabit te. Profecto enim iudicat habere peccatum, 3. sen. dist.
quem censet arguendum. Sed ego nec sic quidem sa- 35. ca. 1. in
pientem me audeo profiteri: satis est mihi quòd etiã prin.
ipsi negare non possunt, esse etiam Philosophi, id est
amatoris sapientiæ, de sapientia disputare. Non enĩ
hoc illi facere destiterunt, qui se amatores sapientiæ
potius quàm sapientes esse professi sunt. Disputan-
tes autem de sapientia, definierunt eam dicentes:
Sapientia est rerum humanarum diuinarúmque sciẽ
tia. Vnde ego quoque in libro superiore vtrarum-
que rerum cognitionem, id est diuinarum atque hu-
manarum, & sapientiam & scientiam dici posse nõ
tacui. Verum secundum hanc distinctionem qua
dixit Apostolus, Alij datur sermo sapientiæ, alij ser- 1. Cor. 12.
mo scientiæ, ista definitio diuidenda est, vt rerum
diuinarum scientia proprie sapientia nuncupetur,
humanarum autem proprie scientiæ nomen obti-
neat. De qua volumine tertiodecimo disputaui, non
vtique quicquid sciri ab homine potest in rebus hu-
manis, vbi plurimum superuacuæ vanitatis & no-
xiæ curiositatis est, huic scientiæ tribuens, sed illud
tantummodo, quo fides saluberrima, quæ ad veram
beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur,
roboratur: qua scientia non pollent fideles plurimi,
quanuis

A quamuis polleant ipsa fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quę non nisi æterna est: aliud autem scire quemadmodum hoc ipsum & pijs opituletur, & cōtra impios defendatur, quam proprio appellare vocabulo scientiam videtur Apostolus. De qua prius cum loquerer, ipsam pręcipue fidem commendare curaui, à tēporalibus æterna breuiter distinguens, atque ibi de temporalibus disserens: æterna vero in hunc librum differens, etiam de rebus æternis fidem temporalem quidem, & temporaliter in credētium cordibus habitare, necessariam tamen propter adipiscenda ipsa æterna esse mōstraui. Fidem quoq; de temporalibus rebus, quas pro nobis æternus fecit, & passus est in homine, quem temporaliter gessit, atque ad ęterna prouexit, ad eandem æternorum adeptionem prodesse disserui: virtutesq; ipsas, quibus in hac temporali mortalitate prudenter, fortiter, temperanter & iuste viuitur, nisi ad eandem licet temporalem fidem, quæ tamen ad æterna perducit, referantur, veras non esse virtutes.

Etiā ipsa fides trāsitura est. Cap. II.

Quapropter quoniam sicut scriptum est: Quandiu sumus in corpore, peregrinamur à domino: per fidē enim ambulamus, non per speciem. Profecto quandiu iustus ex fide viuit, quamuis secundum hominem
B interiorem viuat, licet per eandem temporalem fidem ad veritatem nitatur, & tendat ad æterna, tamē in eiusdem fidei temporalis retentione, contemplatione, dilectione, nōdum talis est trinitas, vt dei iam imago dicenda sit, ne in rebus temporalibus constituta videatur, quæ constituēda est in æternis. Mens quippe humana, cum fidem suam videt, qua credit quod non videt, non aliquid sempiternum videt. Nō enim semper hoc erit, quod vtique non erit, quando ista peregrinatiōe finita, qua peregrinamur à domino, vt per fidem ambulare necesse sit, species illa succedet, per quam videbimus facie ad faciem: sicut modo nō videntes, tamen quia credimus, videre merebimur, atq; ad speciem nos per fidem perductos esse gaudebimus. Neque enim iam fides erit, qua credātur quæ non videntur, sed species qua videantur quæ credebantur. Tunc ergo & si vitæ hu⁹ mortalis trāsactæ meminerimus, & credidisse nos aliquando quæ non videbamus, memoriter recoluerimus, in præteritis atque transactis deputabitur fides ista, non in præsentibus rebus sempérque manētibus: ac per hoc etiam trinitas ista, quæ nunc in eiusdem fidei præsentis ac manentis memoria, contuitu, dilectione consi-
C stit, tunc trāsacta & præterita reperietur esse, nō permanēs. Ex quo colligitur, vt si iam imago dei est ista trinitas, etiam ipsa non in eis quæ semper sunt, sed in rebus sit habenda transeuntibus.

In qua animi parte sit vera trinitatis imago. Cap. III.

Absit autem vt cum animæ natura sit immortalis, nec ab initio quo creata est, vnquam deinceps esse desistat, id quo nihil melius habet, non cum eius immortalitate perduret. Quid vero meli⁹ in eius natura creatum est, quàm quòd ad sui creatoris imaginem facta est? Nō igitur in fidei retentione, contemplatione, dilectione, quæ non erit semper, sed in eo quod semper erit, inuenienda est, quam dici oporteat imaginem dei. An adhuc vtrum ita se res habeat, aliquanto diligentius atque abstrusius perscrutabimur? Dici enim potest non perire istam trinitatem, etiam cum fides ipsa transierit: quia sicut nunc eam & memoria tenemus, & cogitatione cernimus, & voluntate diligim⁹, ita etiam tunc cum eam nos habuisse memoria tenebimus & recolemus, & hoc vtrunque tertia voluntate iungemus, eadem trinitas permanebit. Quoniā si nullum in nobis quasi vestigium transiens reliquerit, profecto nec in memoria nostra eius aliquid habebimus quò recurramus, eam præteritam recordātes, atque id vtrunque intentione tertia copulantes:

& quod erat scilicet in memoria, non inde cogitantibus nobis, & quod inde cogitatione formatur. D Sed qui hoc dicit, non discernit aliam nunc esse trinitatem, quando præsentem fidem tenemus, videmus, amamus in nobis: aliam tunc futuram, quando non ipsam, sed eius velut imaginarium vestigium in memoria reconditum, recordatione cōtuebimur, & duo hæc, id est quod erat in memoria retinentis, & quod inde imprimitur in acie recordantis, tertia voluntate iungemus. Quod vt possit intelligi, sumamus exemplum de corporalib⁹ rebus, de quibus in libro vndecimo satis locuti sumus. Nempe ab inferioribus ad superiora ascendentes, vel ab exterioribus ad interiora ingrediētes, primam reperimus trinitatem in corpore quod videtur, & acie vidētis, quæ cum videt, inde formatur, & in voluntatis intentione, quæ vtrunque coniungit. huic trinitati similem cōstituamus, cum fides quæ nunc inest nobis, tanquam corpus illud in loco, ita in nostra memoria constituta est, de qua informatur cogitatio recordātis, sicut ex illo corpore acies intuentis, Quibus duobus vt trinitas impleatur, annumeratur tertia voluntas, quæ fidem in memoria constitutam, & quandam eius effigiem in contuitu recordationis impressam conne- E ctit & coniungit: sicut in illa corporalis trinitate visionis, formam corporis quod videtur, & conformationem quæ fit in cernentis aspectu, coniungit intentio voluntatis. Faciamus ergo corpus illud quod cernebatur interisse dilapsum, nec eius remāsisse aliquid in vllo loco, ad quod videndū recurrat aspectus, Nūquid quia imago rei corporalis iam trāsactę atq; pręteritæ remanet in memoria vnde informetur recordantis obtutus, atq; id vtrūq; tertia volōtate iungat, eadem trinitas esse dicenda est, quæ fuerat quando species in loco positi corporis videbatur? Non vtiq; sed prorsus alia: nam præter quod illa erat extrinsecus, hæc intrinsecus, illam profecto faciebat species præsentis corporis, hanc imago præteriti. Sic & in hac re, de qua nunc agimus, & propter quam putauimus adhibendum illud exemplum, fides quæ nunc in animo nostro est, velut illud corpus in loco, dū tenetur, aspicitur, amatur, quandam efficit trinitatē: sed non ipsa erit, quando fides hæc in animo sicut corpus illud in loco iam non erit. Quæ vero tunc erit, quādo eā recordabimur in nobis fuisse non esse, alia profecto erit. Hanc enim quæ nunc est, facit res ipsa pręsens, & in animo credentis affixa: at illam quæ tunc erit, faciet rei præteritæ imaginatio in recordantis F memoria derelicta. Nec illa igitur trinitas, quę nūc nō est, imago dei erit: nec ista imago dei est, quę tūc non erit: sed ea est inuenienda in anima hominis, id est rationali, siue intellectuali, imago creatoris, quæ immortaliter imortalitati eius est insita.

Etiam in aia ipsorū est aliqua dei imago. Ca. IIII.

Nam sicut ipsa immortalitas animæ secundum quendam modum dicitur. Habet quippe & anima mortem suam, cum vita beata caret, quæ vera animę vita dicenda est. Sed immortalis ideo nūcupatur, quoniam qualicunque vita, etiam si miserrima est nūquam desinit viuere. Ita quāuis ratio vel intellect⁹ nunc in ea sit sopitus, nūc paruus, nunc magnus appareat, nunquam nisi rationalis & intellectualis est anima humana: ac per hoc si secundum hoc facta est ad imaginem dei, qd' vti ratione atq; intellectu ad intelligēdū & conspiciēdum deum potest, profecto ab initio quo esse cœpit ista tam magna & mira natura, siue ita obsoleta sit hæc imago, vt penè nulla sit, siue obscura atque deformis, siue clara & pulchra sit, semper est. * Denuq; deformitatem dignitatis eius miserans diuina scriptura, Quanquam, inquit, in imagine dei ambulat homo, tamen vane conturbatur: Thesaurizat, & nescit cui congregabit ea. Non itaque imagini dei vanitatem tribueret, nisi deformem cerneret

* Aliter additur, Hui⁹ exēpli fides, quę nūc ī aia nr̄a ē, velut illud semper est.

 factam,

G factam, nec tãtum valere illam deformitatẽ, vt aufe-
rat quod imago dei est, satis ostendit dicẽdo, Quã-
quam in imagine dei ambulat homo. Quapropter
ex vtraque parte veraciter pronunciari potest ista
sententia, vt quemadmodum dictum est, Quan-
quam in imagine dei ambulat homo, tamen vane
conturbatur: ita dicatur, Quanquam vane contur-
batur homo, tamen in imagine dei ambulat. Quan-
quam enim magna natura sit, tamen vitiari potuit,
quia summa non est: & quanquam vitiari potuerit,
quia summa non est, tamen quia summæ naturæ ca-
pax est, & esse particeps potest, magna natura est.
Quæramus igitur in hac imagine dei quandam sui
generis trinitatem, adiuuante ipso, qui nos fecit ad
imaginem suam. Non enim aliter possumus hæc sa-
lubriter inuestigare, & secundum sapientiã, quæ ab
illo est, aliquid inuenire: sed ea quæ in superioribus
libris, & maxime in decimo, de anima humana vel
mente diximus, si lectoris vel memoria teneantur
atque recolantur, vel diligentia in eisdem locis, in
quibus conscripta sunt, recenseantur, non hic deside-
rabit prolixiorem de rei tantæ inquisitione sermo-
Cap. 7. nem. Inter cætera ergo in libro decimo diximus, Ho
H minis mentem nosse semetipsam. Nihil enim tam
nouit mens, quàm id quod sibi præsto est: nec men-
ti magis quicquam præsto est, quàm ipsa sibi. Et alia
satis, quantum visum est, adhibuimus documenta,
Infantiũ quibus hoc certissime probaremus. Quid ita-
mens an que dicendum est de infantis mente, ita adhuc par-
se nouerit uuli, & in tam magna demersi rerum ignorantia, vt
Cap. V. illius mentis tenebras, mens hominis quæ aliquid
nouit exhorreat? An etiam ipsa se nosse credenda est,
sed intenta nimis in eas res, quas per corporis sen-
sus tanto maiore, quanto nouiore cœpit delectatio-
ne sentire, non ignorare se potest, sed cogitare se non
potest? Quanta porrò intentione in ista quæ foris
sunt sensibilia feratur, vel hinc solum conijci potest:
quòd lucis huius hauriendæ sic auida est, vt si quis-
quam minus cautus aut nesciens quid inde possit ac-
cidere, nocturnum lumen posuerit vbi iacet infans,
in ea parte ad quam iacentis oculi possint retorque-
ri, nec ceruix possit inflecti, sic eius inde non remo-
ueatur aspectus, vt nonnullos ex hoc etiam strabones
fieri nouerimus, eam formam tenentibus oculis, quã
teneris & mollibus consuetudo quodammodo infi-
xit. Ita & in alios corporis sensus, quantum sinit illa
ætas, intentione se quasi coarctant animæ paruulo-
I rum, vt quicquid per carnem offendit aut allicit, hoc
solum abhorreant vehementer aut appetant: sua ve-
rò interiora non cogitent, nec possint admoneri vt
hoc faciant: quia nondum admonentis signa noue-
runt, vbi præcipuum locum verba obtinent, quæ si-
cut alia prorsus nesciunt. Quod autem aliud sit non
se nosse, aliud non se cogitare, iam in eodem volu-
mine ostendimus. Sed hanc ætatem omittamus,
quæ nec interrogari potest quid in se agatur, & nos
ipsi eius valde obliti sumus. Hinc tantum certos nos
esse sufficerit, quòd cum homo de animi sui natura
cogitare potuerit, atque inuenire quod verum est,
alibi non inueniet, quàm penes seipsum. Inueniet au-
tem non quod nesciebat, sed vnde non cogitabat.
Quid enim scimus, si quod est in nostra mente ne-
scimus, cum omnia quæ scimus, non nisi mente scire
Quomõ possimus? Tanta est tamen cogitationis vis,
mens sei- vt nec ipsa mens quodammodo se in conspectu suo
psam in- ponat, nisi quando se cogitat: ac per hoc ita nihil in
telligat. conspectu mentis est, nisi vnde cogitatur, vt nec ipsa
Ca. VI. mens, qua cogitatur quicquid cogitatur, aliter possit
esse in conspectu suo, nisi seipsam cogitando. Quo-
modo autem quando se non cogitat in conspectu suo
non sit, cum sine seipsa nunquam esse possit, quasi a-
liud sit ipsa, aliud conspectus eius, inuenire non pos-
sum. Hoc quippe de oculo corporis non absurde dici- K
tur. Ipse quippe oculus loco suo fixus est in corpore,
aspectus autem eius in ea quæ extra sunt tenditur, &
vsque in sydera extenditur. Nec est oculus in conspe-
ctu suo, quandoquidem non conspicit seipsum, nisi in
speculo obiecto, vnde iam locuti sumus. Quod non
fit vtique, quando se mens in suo conspectu sui cogi-
tatione constituit. Nunquid ergo alia sui parte aliã
partem suam videt, cum se conspicit cogitando, sicut
alijs mẽbris nostris, qui sunt oculi, alia mẽbra nostra
conspicimus, quæ in nostro possunt esse conspectu?
Quid dici absurdius vel sentiri potest? Vnde igitur
aufertur mens, nisi à seipsa? & vbi ponitur in conspe-
ctu suo, nisi ante seipsam? Non ergo ibi erit vbi erat,
quando in conspectu suo non erat: quia hic posita, in-
de sublata est. Sed si conspicienda migrabit, conspe-
ctura vbi manebit? An quasi germinatur † vt & illic † gemina-
fit & hic, id est & vbi conspicere, & vbi conspici possit: tur.
vt in se sit conspiciens, ante se conspicua? Nihil horũ
nobis veritas consulta respondet, quoniam quando
isto modo cogitamus, non nisi corporum fictas ima-
gines cogitamus, quod mentem non esse paucis cer-
tissimum est mentibus, à quibus potest de hac re ve-
ritas consuli. Proinde restat, vt aliquid pertinens ad L
eius naturam sit conspectus eius, & in eam quando se
cogitat, non quasi per loci spatium, sed incorporea
conuersione reuocetur. Cum vero non se cogitat, nõ
sit quidem in conspectu suo, nec de illa suus formetur
obtutus, sed tamen nouerit se tanquam ipsa sit sibi
memoria sui. Sicut multarum disciplinarum peritus
ea quæ nouit, eius memoria cõtinentur, nec est inde
aliquid in conspectu mentis eius, nisi vnde cogitat,
cætera in arcana quadam notitia sunt recõdita, quæ
memoria nuncupatur. Ideo trinitatem sic commen-
dabamus, vt illud vnde formatur cogitantis obtutus,
in memoria poneremus: ipsam vero conformationẽ
tanquam imaginem quæ inde imprimitur, & illud
quo vtrunque coniungitur amorem seu voluntatem.
Mens igitur quando cogitatione se conspicit, intelli-
git se & recognoscit: gignit ergo intellectum hunc,
& cognitionẽ sui. Res qppe incorporea intellecta cõ-
spicit, & intelligendo cognoscit. Nec ita sanè gignit
istã notitiã suã mens, qñ cogitando intellectã se cõspi-
cit, tanquam sibi ante incognita fuerit. Sed ita sibi
nota erat, quemadmodum notæ sunt res quæ memo-
ria continentur, etiam si non cogitentur: quoniam di-
cimus hominem nosse literas, etiam cum de alijs re-
bus non de literis cogitat. Hæc autem duo gignens M
& genitum, dilectione tertia copulãtur, quæ nihil est
aliud quàm volũtas fruẽdum aliquid appetẽs vel te-
nens. Ideóque etiam illis tribus nominibus insinuã-
dam mentis putauimus trinitatem, memoria, in-
telligentia, voluntate. Sed quoniam mentem sem-
per sui meminisse, sempérque seipsam intelligere &
amare, quamuis non semper se cogitare discretam
ab eis quæ non sunt quod ipsa est, circa eiusdem li-
bri decimi finem diximus: quærendum est quónam
modo ad cogitationem pertineat intellectus: noti-
tia vero cuiusque rei, quæ inest menti, etiam quan-
do non de ipsa cogitatur, ad solam dicatur memo-
riam pertinere. Si enim hoc ita est, non habebat
hæc tria, vt & sui meminisset, & se intelligeret, & a-
maret: sed meminerat tantum sui, & postea cum co-
gitare se cœpit, tunc se intellexit atque dilexit.
Quapropter diligentius illud conside- Habitus
remus exemplum quod adhibuimus, vt ostendere- est in aĩo,
tur aliud esse rem quamque non nosse, aliud non co- etiã si de-
gitare: fieríque posse, vt nouerit homo aliquid quod fit actus.
non cogitat, quando aliunde non inde cogitat. Dua- Ca. VII.
rum ergo vel plurium disciplinarum peritus, quando
vnam cogitat; aliam vel alias etiam si non cogitat,
nouit tamen. Sed nunquid recte possumus dicere,
iste

A iste musicus nouit quidem Musicā, sed nunc eam non intelligit, quia eā non cogitat: intelligit autem nunc Geometriam, hanc enim nunc cogitat? Absurda est quantum apparet ista sententia. Quid etiam illa, si dicamus, iste musicus amat quidem Musicā, sed nūc eam non amat quando eam nō cogitat: amat autem nunc Geometriā, quoniā nunc ipsam cogitat, nónne similiter absurda est? Rectissime vero dicimus. Iste quem perspicis de Geometria disputantem, etiā perfectus est musicus: nam & meminit disciplinæ eius & intelligit eam & diligit, sed quamuis eam nouerit & amet, nunc illam nō cogitat, quoniam Geometriam de qua disputat cogitat. Hinc admonemur esse nobis in abdito mentis quarundam rerum quasdam notitias, & tunc quodammodo procedere in medium, atque in conspectu mentis velut apertius constitui, quando cogitantur. Tunc enim seipsa mens, & meminisse, & intelligere, & amare inuenit, etiam vnde non cogitabat, quando aliud cogitabat. Sed vnde diu nō cogitauerimus, & vnde cogitare nisi commoniti non valemus, id nos nescio quo eodémque miro modo, si potest dici, scire nescimus. Denique recte ab eo qui
B commemorat, ei cui commemorat dicitur: Scis hoc, sed scire te nescis. Cōmemorabo & inuenies te scientem quod te nescire putaueras. Id agunt & literę quę de his rebus conscriptæ sunt, quas res duce ratione veras esse inuenit lector: non quas veras esse credit ei qui scripsit, sicut legitur historia, sed quas veras esse etiam ipse inuenit, siue apud se, siue in ipsa mentis luce veritate. Qui vero nec admonitus valet ista contueri, magna cæcitate cordis, tenebris ignorantiæ demersus est altius, & mirabiliore diuina ope indiget, vt possit ad veram sapientiam peruenire. Propter hoc itaque volui de cogitatione adhibere qualecunq; documētum, quo posset ostendi quomodo ex iis quæ memoria continentur recordantis acies informetur, & tale aliquid gignatur vbi homo cogitat, quale in illo erat vbi ante cogitationem meminerat: quia facilius dignoscitur quod tēpore accedit, & vbi parēs prolem spatio temporis antecedit. Nam si nos referamus ad interiorem mētis memoriam qua sui meminit, & interiorem intelligentiam qua se intelligit, & interiorem voluntatem qua se diligit, vbi hæc tria simul sunt, & simul semper fuerunt ex quo esse cœperunt, siue cogitarentur, siue non cogitarētur, videbitur quidem imago illius trinitatis & ad solam memoriam pertinere. Sed quia ibi verbum esse sine co-
C gitatione non potest: Cogitamus enim omne quod dicimus, etiam illo interiore verbo quod ad nullius gentis pertinet linguam: in tribus potius illis imago ista cognoscitur, memoria scilicet, intelligētia, voluntate. Hanc autem nunc dico intelligentiam qua intelligimus cogitantes: id est, quando eis repertis quæ memoriæ præsto fuerant, sed non cogitabantur, cogitatio nostra formatur: & eam voluntatem, siue amorem, vel dilectionem, quæ istam prolem parentémque coniungit, & quodammodo vtrique communis est. Hinc factū est vt etiam per exteriora sensibilia quæ per oculos carnis videntur, legentium ducerem tarditatem, in vndecimo scilicet libro: atque inde cum eis ingrederer ad hominis interioris eam potentiam qua ratiocinatur de temporalibus rebus, differens illam principaliter dominantem qua contemplamur æternas: atque id duobus voluminibus egi, duodecimo vtrunque discernens, quorum vnum est superius, alterū inferius, quod superiori esse subditum debet. Tertiodecimo autem de munere inferioris qua humanarum rerum scientia salubris continetur, vt in hac temporali vita id agamus quo consequamur æternam, quanta potui veritate ac breuitate disserui: quandoquidem rem tam multiplicem atque copiosam, multorum atque magnorum disputationibus multis magnisque celebratam, vno stri-
D ctam volumine inclusi, ostendens etiam in ipsa trinitatem, sed nondum quæ dei sit imago dicenda.

Fidei trāseuntis vestigium, quo seruat trinitatem.

C. VIII.

1. sen. di. 3. cap. nunc vero.

Nunc vero ad eam iam peruenimus disputationē, vbi principale mentis humanæ, quo nouit deum vel potest nosse, considerandum suscepimus, vt in eo reperiamus imaginem dei. Quamuis enim mens humana non sit eius naturæ cuius est deus, imago tamen naturę eius qua natura melior nulla est, ibi quęrenda & inuenienda est in nobis, quo etiam natura nostra nihil habet melius: sed prius mens in seipsa cōsideranda est antequam sit particeps dei, & in ea reperienda est imago eius. Diximus enim eam etsi amissa dei participatione obsoletam, atq; deformem, dei tamen imaginem permanere. Eo quippe ipso imago eius est, quo eius capax est, eiúsque particeps esse potest, quod tam magnum bonum nisi per hoc quód imago eius est, intelligi non potest. Ecce ergo mēs meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus trinitatem, nōdum quidem deum, sed iam imaginem dei. Non forinsecus accepit memoria quod teneret, nec foris inuenit quod aspiceret intellectus, sicut corporis oculus. Nec ista duo, velut
E formam corporis, & eam quę inde facta est in acie cōtuentis, voluntas foris iunxit: nec imaginem rei quę foris visa est, quodammodo raptam & in memoria reconditam cogitatio cum ad eam cōuerteretur, inuenit, & inde formatus est recordantis obtutus, iungente vtrunque tertia voluntate: sicut in eis ostendebamus trinitatibus fieri, quæ in rebus corporalibus reperiebantur, vel ex corporibus per sensum corporis introrsus quodammodo trahebantur: de quibus omnib⁹ in libro vndecimo disseruimus. Nec sicut fiebat vel apparebat, quando de illa scientia disserebamus, iam in hominis interioris operibus constituta, quæ distinguenda fuit à sapientia. Vnde quæ sciuntur, velut aduētitia sunt in animo, siue cognitione historica illata, vt sunt facta & dicta, quę tempore peragūtur & transeunt, vel in natura rerū suis locis & regionibus constituta sunt: siue in ipso homine quæ nō erant oriuntur, aut aliis docentibus, aut cogitationibus propriis sicut fides quā plurimū in libro .xiij. cōmēdauimus: sicut virtutes, quibus si vere sunt in hac mortalitate, ideo bene viuitur, vt beate in illa quę diuinitus pmittitur immortalitate viuatur. Hæc atq; huiusmodi habent in tempore ordinem suum, in quo nobis trinitas memoriæ visionis & amoris facilius
F apparebat: nam quędā eorum præueniunt cognitionem discentiū. Sunt enim cognoscibilia, & anteq̃ cognoscantur, suiq; cognitionē in discentibus gignunt. Sunt autē vel in locis suis, vel quę tempore pręterierunt: quamuis quę pręterierunt, non ipsa sint, sed eorū quędam signa præteritorom, quib⁹ visis vel auditis, cognoscantur fuisse atq; transisse. Quę signa vel in locis sita sunt, sicut monumenta mortuorū, & quęcunq; similia: vel in literis fidedignis, sicut est omnis grauis & approbādę authoritatis historia: vel in animis eorum, qui ea iam nouerunt: eis quippe iam nota, & aliis vtique sunt noscibilia, quorum scientiam præuenerunt, & qui ea nosse, illis quibus nota sunt docentibus, possunt. Quę omnia quādo discuntur, quandam faciunt trinitatem, specie sua quæ noscibilis fuit, etiā antequā nosceretur, eiq; adiuncta cognitione discentis, quæ tunc esse incipit quando discitur, ac tertia voluntate quæ vtrunq; coniungit. Et cum cognita fuerint, alia trinitas, dum recoluntur, fit iam interius in ipso animo, ex iis imaginibus quæ cū discerētur sunt impressæ in memoria, & informatione cogitationis ad ea cōuerso recordantis aspectu, & ex volūtate quę tertia duo ista coniungit. Ea vero quæ oriuntur in animo vbi non fuerunt, sicut fides, & cætera huiusmodi, & si aduentitia videntur, cum doctrina inserūtur,

G non tamen foris posita vel foris peracta sunt, sicut il-
la quæ creduntur, sed intus omnino in ipso animo es-
se cœperunt. Fides eni non est quod creditur, sed qua
creditur: & illud quod creditur, illa cõspicitur. Tamẽ
quia esse cœpit in animo, qui iam erat animus anteq̃
†al. anteq̃ in illo ita esse &c. ista esset †. cepisset, aduẽtitium quiddam videtur, & in
præteritis habebitur, quando succedente specie iam
esse destiterit: aliamq; nũc trinitatem facit per suam
præsentiam, retenta, conspecta, dilecta: aliam tũc fa-
ciet per quoddã sui vestigiũ, quod in memoria præ-
teriens dereliquerit, sicut iam supradictum est.

An & cæteræ virtutes deŝinãt ĩ futura vita. Ca. IX.
Vtrũ autem tunc etiam virtutes, quibus in hac mor
talitate bene viuitur, quia & ipsæ incipiunt esse in a-
nimo, qui cũ sine illis prius esset, tamen animus erat,
desinant esse cum ad æterna perduxerint, nonnulla
quęstio est. Quibusdam enim visum est desituras: &
de tribus quidem, prudentia, fortitudine, temperan-
tia, cum hoc dicitur, nonnihil dici videtur. Iustitia ve
ro immortalis est, & magis tũc perficietur in nobis,
quàm esse cessabit. De omnibus tamen quatuor ma-
gnus author eloquentiæ Tullius in Hortensio dialo-
go disputans: Si nobis, inquit, cũ ex hac vita migra-
uerimus, in beatorũ insulis immortale æuum, vt fa-
H bulæ ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquen-
tia, cum iudicia nulla fierent, aut ipsis etiam virtuti-
bus: nec enim fortitudinis egeremus, nullo proposi-
to aut labore aut periculo, nec iustitia, cũ esset nihil
†appeteret alieni quod appeteret alicui †, nec tẽperãtia quę regeret eas
quę nullę essent libidines: nec prudentia quidem ege
remus, nullo delectu proposito bonorũ & malorum.
Vna igitur essemus beati cognitione naturę & sciẽ-
tia, qua sola etiam deorum est vita laudãda. Ex quo
intelligi potest, cętera necessitatis esse, vnum hoc vo
luntatis. Ita ille tantus Orator, cũ Philosophiã prę-
dicaret, recolens ea quæ à Philosophia acceperat, &
prçclare ac suauiter explicans, in hac tantum vita,
quam videmus erumnis & erroribus plenam, omnes
quatuor necessarias dixit esse virtutes: nullam vero
1. sen. dist. 33. ca. 1. earum, cum ex hac vita emigrauerimus, si liceat ibi
viuere vbi viuitur beate: sed bonos animos sola bea-
tos esse cognitione & scientia, hoc est contemplatio-
ne naturę, qua nihil est melius & amabili⁹: ea est na-
tura, quæ creauit omes cæteras, instituitq; naturas.
Cui regenti esse subditũ, si iustitiæ est, ĩmortalis est
3. sen. dist. 33. ca. post prędicta. omnino iustitia: nec in illa esse beatitudine desinet,
sed talis ac tanta erit, vt perfectior & maior esse non
possit. Fortassis & aliæ tres virtutes, prudentia sine
I vllo iam periculo erroris, fortitudo sine molestia to-
lerandorũ malorum, temperantia sine repugnatio-
ne libidinum, erunt in illa fœlicitate: vt prudentię sit
nullum bonũ deo præponere vel ęquare, fortitudinis
ei firmissime cohærere, temperãtiæ nullo defectu no
xio delectari. Nunc autẽ quod agit iustitia in subue-
niendo miseris, quod prudentia in præcauendis insi-
dijs, quod fortitudo in perferẽdis molestijs, quod tẽ-
perantia in coercẽdis delectationibus prauis, nõ ibi
erit, vbi nihil omnino mali erit: ac per hoc ista virtu-
tum opera, quæ huic mortali vitæ sunt necessaria, si-
cut fides ad quam referenda sunt, in præteritis habe
buntur: & aliam nũc faciunt trinitatem, cũ ea pręsen
tia tenemus, aspicimus, amamus: aliam tunc factura
sunt, cum ea nõ esse, sed fuisse per quędam eorũ vesti-
gia, quæ prætereundo in memoria derelinquẽt, repe
riemus: quia & tunc trinitas erit, cũ illud qualecunq;
vestigium & memoriter retinebitur, & agnoscetur
veraciter, & hoc vtrunq; tertia voluntate iungetur.

Quomõ memoria mẽtis venit ĩ ipsã. Cap. X.
In omnium istarum, quas cõmemorauimus, tem
poralium rerum scientia, quædam cognoscibilia co-
gnitionem interpositione temporis antecedũt: sicut
sunt ea sensibilia, quæ iam erant in rebus, antequam
cognoscerentur: vel ea omnia, quæ per historiam co-
gnoscuntur. Quædam vero simul esse incipiunt, ve-
lut si aliquid visibile, quod omnino non erat, ante no- K
stros oculos oriatur, cognitionẽ nostram vtique non
præcedit: aut si aliquid sonet, vbi adest auditor, simul
profecto incipiunt esse, simulq; desinit, & sonus & ei⁹
auditus. Veruntamen siue tempore præcedentia, si-
ue simul esse incipientia cognoscibilia cognitionem
gignunt, non cognitione gignuntur. Cognitione ve-
ro facta, cum ea quæ cognouimus, posita in memo-
ria recordatione reuisuntur, quis nõ videat priorem
esse tẽpore in memoria retentionem, quàm in recor-
datione visionem, & huius vtriusq; tertia voluntate
iunctionem? Porrò autem in mente non sic est, neque
enim aduẽtitia sibi ipsa est, quasi ad seipsam quæ iam
erat, venerit aliunde eadem ipsa quæ non erat: aut nõ
aliunde venerit, sed in seipsa quæ iam erat, nata sit ea
ipsa quæ non erat: sicut in ipso homine quæ nõ erant
oriuntur, aut alijs docentibus, aut cogitationibus pro-
prijs: sicut fides, sicut virtutes, sicut in mẽte, quæ iam
erat, oritur fides quæ non erat. Aut post cognitionẽ
sui recordando seipsam velut in memoria sua consti-
tutam videt, quasi non ibi fuerit antequam seipsam
cognosceret: cum profecto ex quo esse cœpit nunquã
sui meminisse, nũquam se intelligere, nunquã se ama-
re destiterit, sicut iam ostendimus: ac per hoc quan- L
do ad seipsam cognitione conuertitur, fit trinitas, in
qua iam & verbum possit intelligi. Formatur quippe
ex ipsa cognitio voluntate vtrunq; iungente. Ibi er- †quàm quærenda.
go magis agnoscenda est imago quam quærimus †.

Sed dicet aliquis: Non est ista memoria, qua mẽs An & præsentiũ sit memoria Cap. XI.
sui meminisse perhibetur, quę sibi semper est pręsens.
Memoria enim præteritorum est, non præsentium:
nam quidam cum de virtutibus agerẽt, in quibus est
etiam Tullius, in tria ista prudentiam diuiserũt, me- 1. sen. dist. 3. c. voluntas mea.
moriam, intelligentiam, prouidẽtiam: Memoriam
scilicet præteritis, intelligentiam præsentibus, pro-
uidentiam rebus tribuentes futuris, quam nõ habent
certam, nisi pręscij futurorum, quę non est munus ho-
minum, nisi detur desuper, vt Prophetis. Vnde scri-
ptura sapientiæ de hominibus aiens, Cogitationes, Sap. 9.
inquit, mortalium timidæ, & incertę prouidentię no-
strę. Memoria vero de præteritis, & intelligentia de
præsentibus certa est, sed præsentibus vtiq; corpora-
libus † rebus: nam corporales corporalium pręsentes †incorporalibus.
sunt aspectibus oculorum, Sed qui dicit memoriam
non esse præsentium, attendat quemadmodum dictũ
sit in ipsis secularibus literis, vbi maioris fuit curæ
verborum integritas q̃ veritas rerum: Nec talia pas- Virgili⁹.
sus Vlysses oblitúsve sui est Ithacus, discrimine tan- M
to. Virgilius enim cũ sui non oblitum diceret Vlys-
sem, quid aliud intelligi voluit, nisi q᷑ meminerit sui?
Cum ergo sibi præsens esset, nullo modo sui memi-
nisset nisi ad res pręsentes memoria ptineret. Qua-
propter sicut in rebus pręteritis ea memoria dicitur,
qua fit vt valeant recoli & recordari: sic in re pręsenti
quod sibi est mens, memoria sine absurditate dicẽda
est, qua sibi præsto est vt sua cogitatione possit intel-
ligi & vtrunq; sui amore coniungi. Hæc igitur A deo fœlix cognitio. Cap. XII.
trinitas mentis nõ propterea dei est imago, quia sui
meminit mens & intelligit ac diligit se, sed quia po-
test etiam meminisse & intelligere & amare à quo fa-
cta est. Quod cum facit, sapiens ipsa fit. Si autẽ non
facit, etiã cum sui meminit, seseq; intelligit ac diligit
stulta est. Meminerit itaq; dei sui ad cuius imaginẽ
facta est, eumq; intelligat atq; diligat. Quod vt breuius
dicã, colat deũ nõ factũ, cuius ab eo capax est facta, &
cuius particeps esse potest propter quod scriptũ est,
Ecce dei cultus est sapiẽtia: & nõ sua luce sed summę Iob. 24.
illi⁹ lucis participatione sapiẽs erit, atq; vbi æterna
ibi beata regnabit. Sic eni dicitur ista hominis sapiẽ
tia, vt etiã dei sit. Tũc enim vera est, nã si humana est,
vana est. Verũ nõ ita dei, qua sapiẽs est deus, Neque
eni participatione sui sapiẽs est, sicut mẽs participa-
tione

A tione dei. Sed quẽadmodum dicitur iustitia dei, non
solum qua ipse iustus est, sed quã dat homini cum iu-
stificat impiũ, quem commendans Apostolus, ait de
Rom. 10. quibusdam: Ignorantes enim dei iustitiam, & suam
iustitiam volentes constituere, iustitiæ dei non sunt
subiecti: sic etiam dici potest de quibusdam: Ignoran
tes dei sapientiam, & suã volentes constituere, sapiẽ-
tiæ dei non sunt subiecti. Est igitur natura non facta,
quæ fecit omnes cæteras magnas paruasq́; naturas
eis quas fecit sine dubitatione præstãtior: ac per hoc
etiam de qua loquimur rationali & intellectuali, quę
hominis mẽs est ad eius qui eam fecit imaginem fa-
cta. Illa autem cæteris natura præstantior deus est.
Et quidem non longe positus ab vnoquoq; nostrum,
Act. 17. sicut Apostolus dicit adiungens: In illo eni viuimus
& mouemur & sumus. Quod si secundum corpus di-
ceret, etiam de isto corp[ore] eo mundo posset intelligi.
Nam & in illo secundum corpus viuimus, mouemur
& sumus. Vnde secundum mentem quæ facta est ad
eius imaginem, debet hoc accipi excellẽtiore quodã,
eodẽmq; non visibili, sed intelligibili modo. Nã quid
Roma. 11 nõ est in ipso de quo diuine scriptum est: Quoniam
ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia? Proinde si
B in ipso sunt omnia, in quo tandem possunt viuere quę
viuunt, & moueri quę mouentur, nisi in quo sunt? Nõ
tamen omnes cum illo sunt eo modo quo ei dictũ est:
Psal. 72. Ego semper tecum. Nec ipse cum omnibus eo modo
quo dicimus: Dominus vobiscum. Magna itaq; ho-
minis miseria est cũ illo non esse, sine quo non potest
esse. In quo enim est, proculdubio sine illo non est: &
tamen si eius nõ meminit, eumq; nõ intelligit, nec di
ligit, cum illo non est. Quod autẽ quisq; penitus obli
Quõ dei uiscitur, nec commoneri eius vtiq; potest. De
remini- visibilibus rebus ad hanc rem sumamus exemplum.
scimur. Dicit tibi quispiam quem nõ recognoscis: Nosti me,
C. XIII. & vt commoneat, dicit vbi, quãdo, quomodo tibi in-
notuerit: omnibusq; adhibitis signis quib[us] in memo-
riam reuoceris, si nõ recognoscis, ita iam oblitus es,
vt om̃is illa notitia penitus deleta sit animo: nihil p[ro]
aliud restat nisi vt credas ei qui tibi hoc dicit, q[uod] ali-
quando eũ noueras: aut ne hoc quidem, si fide dignus
tibi esse qui loquitur non videtur. Si autem remini-
sceris, profecto redis in memoriam tuam, & in ea in-
uenis quod non fuerat penitus obliuione deletũ. Re-
deamus ad illud propter quod adhibuimus humanę
conuersationis exemplum. Inter cætera Psalmus no
C nus: Cõuertantur, inquit, peccatores in infernũ, om-
nes gentes quæ obliuiscuntur deum. Porrò autem vi
cesimusprimus: Cõmemorabuntur, inquit, & conuer
tentur ad dominum vniuersi fines terræ. Non igitur
sic erant oblitæ istæ gentes deum, vt eius nec cõme-
moratæ recordarentur. Obliuiscendo autem deum
tanq̃ obliuiscendo vitam suã, conuersæ fuerãt in mor
tem: hoc est, in infernum. Commemoratę vero cõuer
tuntur ad dominũ tanq̃ reminiscentes reminiscendo
vitã suã cuius eas habebat obliuio, id est, cui[us] oblitæ
fuerant. Itẽ legitur in nonagesimotertio: Intelligite
nunc qui insipientes estis in populo, & stulti aliquãdo
Psal. 93. sapite: Qui plãtauit aurem, nõ audiet? & cætera. Eis
enim dictum est, qui deum non intelligẽdo, de illo va
Quõ bea na dixerunt. De dilectione autem dei plura re-
tæ animę periuntur in diuinis eloquijs testimonia. Ibi enim &
norũt se- illa duo consequenter intelliguntur, quia nemo dili-
ipsas. Ca. git cuius non meminit, & quod penitus nescit. Vnde
XIIII. illud est notissimum præcipuum q[ue] præceptum: Dili
Deut. 6. ges dominum deum tuum. Sic itaq; condita est mẽs
humana, vt nunquã sui non meminerit, nunquam se
non intelligat, nũquam se non diligat. Sed quoniam
qui odit aliquem, nocere illi studet, non immerito &
mẽs hominis, quãdo sibi nocet, odisse se dicitur. Ne-
sciens enim sibi vult male, dum non putat sibi obesse
quod vult: sed tamen male sibi vult, quãdo id vult q[uo]d

obsit sibi. Vnde illud scriptũ est: Qui diligit iniqui- Ps.
tatem, odit animam suam. Qui ergo se diligere no- D
uit, deum diligit: qui vero non diligit deum, etiam si
se diligit, quod ei naturaliter inditum est, tamen non
inconuenienter odisse se dicitur, cũ id agit q[uo]d sibi ad-
uersatur, & seipsum tanquam suus inimicus insequi-
tur. Qui profecto est error horrẽdus, vt cum sibi om
nes prodesse velint, multi non faciant, nisi quod eis
perniciosissimum est. Similem morbũ mutorum ani
malium cum Poëta describeret: Dij, inquit, meliora "
pijs, erroremq́; hostib[us] illum: Discissos nudis lania- "
bant dentibus artus. Cum morbus ille corporis fue- "
rit, cur dixit errorem, nisi quia omne animal cum sibi
natura conciliatum sit, vt se custodiat quantũ potest,
talis ille erat morbus, vt ea quorum salutem appete-
bant, sua membra laniarent? Cum autem deum dili-
git mens, & sicut dictum est, consequẽter eius memi-
nit, eumq; intelligit, recte illi de proximo suo præci-
pitur, vt eum sicut se diligat. Iam enim se non diligit
peruerse, sed recte, cum deum diligit, cuius partici-
patione imago illa non solum est, verumetiam ex ve
tustate renouatur, ex deformitate reformatur, ex in-
fœlicitate beatificatur. Quãuis enim se ita diligat,
vt si alterutrum proponatur, malit omnia quæ infra E
se diligit perdere, quàm perire: tamẽ superiorem de-
serẽdo, ad quem solum possit custodire fortitudinem
suam, eoq́; frui lumine suo, cui canitur in Psalmo: For Psal. 58.
titudinem meã ad te custodiã: & in alio, Accedite ad Psal. 33.
eũ, & illuminamini: sic infirma & tenebrosa facta est,
vt à se quoq; ipsa, in ea quę non sunt quod ipsa, & quib[us]
superior est ipsa, infœlicius laberetur p[er] amores, quos
non valet vincere, & errores à quibus non videt quã
redire. Vnde iam deo miserante pœnitẽs clamat in
Psalmis: Deseruit me fortitudo mea, & lumẽ oculo- Psal. 37.
rum meorum non est mecum. Non sanè in his tantis
infirmitatis & erroris malis amittere potuit natura-
lem memoriã, intellectum & amorẽ sui, propter quod
merito dici potuit quod supra cõmemoraui. Quam- Psal. 38.
quam in imagine dei ambulat homo, tamen vane cõ
turbatur: Thesaurizat, & nescit cui congregabit ea.
Cur eni thesaurizat, nisi quia fortitudo eius deseruit
eum, per quã deum habens, rei nullius indigeret? Et
cur nescit cui cõgregabit ea, nisi quia lumẽ oculorum
eius non est cum eo? Et ideo non videt quod veritas
ait: Stulte hac nocte animã tuam repetũt abs te, hęc Luc. 12.
quæ pręparasti cuius erunt? Veruntamen quia etiã
talis in imagine ambulat homo, & habet memoriã F
& intellectum & amorem sui, hominis mens: si ei ma
nifestaretur q[uod] vtrunq; habere non posset, & vnum è
duobus permitteretur eligere, alterum perditurus,
aut thesauros quos congregauit, aut mentem: quis
vsqueadeo non habet mentẽ, vt thesauros mallet ha-
bere quàm mentem? Thesauri enim mẽtem possunt
plerunq; subuertere: at mens quæ non thesauris sub-
uertitur, sine vllis thesauris facilius & expeditius po
test viuere. Quis vero vllos thesauros, nisi per men-
tem poterit possidere? Si enim puer infans, quamuis
ditissimus natus, cum sit dominus omnium quæ iu-
re sunt eius, nihil possidet mente sopita, quõnã tandẽ
modo quisquam quicq̃ mente possidebit amissa? Sed
de thesauris quid loquor, quòd eis quilibet hominũ,
si talis optio proponatur, mauult carere quàm men-
te: cum eos nemo pręponat, nemo comparet lumini-
bus corporis, quibus non vt aurum rarus quisq; ho-
mo, sed omnis homo possidet cœlũ: per lumina enim
corporis quisq; possidet quicquid libẽter videt. Quis
ergo si tenere vtrunq; non possit, & alterutrum coga-
tur amittere, non thesauros quàm oculos malit, & ta
men si ab eo simili conditione quæratur, vtrũ oculos
malit amittere, an mentem, quis mente non videat
eum oculos malle q̃ mentem? Mens quippe sine ocu-
lis carnis humana est, oculi autem carnis sine mente

G beluini sunt. Quis porrò non hominem se malit esse
etiã carne cæcũ quàm beluã videntem? Hæc dixi, vt
etiã tardiores, quãuis breuiter cõmonerentur à me,
in quorũ oculos vel aures hę literę peruenerint, quã-
tum mẽs diligat seipsam, etiã infirma & errãs, male
diligendo atq; sectãdo quæ sunt intra ipsam. Dilige-
re porrò seipsam nõ posset, si se omino nesciret, id est,
si sui nõ meminisset, nec se intelligeret, quis in se ima
gine dei tam potens est, vt ei cuius imago est valeat
hærere. Sic enim ordinata est naturarũ ordine, non
locorum, vt supra illam nõ sit nisi ille. Deniq; cum illi
penitus adhæserit, vnus erit spiritus. Cui rei attesta-
1. Cor. 6. tur Apostolus dicens, Qui autem adhęret domino,
vnus spiritus est: accedente quidem ista ad participa
tionem naturæ veritatis & beatitudinis illius, non
tamẽ crescente illo in natura, veritate & beatitudine
sua. In illa itaq; natura cũ fœliciter adhæserit, immu
tabiliter viuet & immutabile videbit omne quod vi-
Psal. 102. derit. Tũc sicut ei diuina scriptura promittit, satiabi
tur in bonis desideriũ eius, bonis imutabilibus, ipsa
trinitate deo suo cui⁹ imago est: & ne vspiã deinceps
violeť, erit in abscondito vultus eius, tanta vbertate
eius impleta, vt eam nunquã peccare delectet. Seipsã
H vero nũc quãdo videt, non aliquid immutabile videt.
Et iniusti Quod ideo certe nõ dubitat, quoniam misera est,
quędã re- & beata esse desiderat. Nec ob aliud fieri sperat hoc
cte iudi- posse, nisi quia est mutabilis. Nam si mutabilis non
cant. Ca. esset, sicut ex beata vita misera, sic ex misera beata es-
XV. se nõ posset. Et quid eam fecisset miseram sub omni-
potente & bono domino, nisi peccatũ suum, & iusti-
tia domini sui? Et quid eam faciet beatã, nisi meritũ
suum & præmiũ domini sui? Sed & meritũ eius gra-
tia est illius, cuius præmiũ erit beatitudo eius. Iusti-
tiam quippe dare sibi nõ potest, quã perditam nõ ha-
bet. Hanc enim cũ homo conderetur accepit: & pec-
cando vtiq; perdidit. Accepit ergo iustitiã, propter
quã beatitudinẽ accipere mereretur. Vnde veraci-
ter ei dicit ab Apostolo, quasi de suo bono superbire
1. Cor. 4. incipienti, Quid enim habes quod non accepisti? Si
autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?
Quando autem bene recordatur domini sui, spiritu
eius accepto, sentit omnino, quia hoc discit intimo ma-
gisterio, non nisi eius gratuito affectu posse se surge-
re, non nisi suo volũtario defectu cadere potuisse. Nõ
sanè reminiscitur beatitudinis suæ, fuit quippe illa &
non est, eiusq; ista penitus oblita est, ideoq; nec com-
memorari potest. Credit autẽ de illa fidedignis lite
I ris dei sui per eius Prophetã conscriptis narrãtibus
de fœlicitate paradisi, et illud primum & bonum ho-
minis & malũ histurica traditione indicantibus: do-
mini autẽ dei sui reminiscitur. Ille quippe semper est,
nec fuit & non est, nec est & non fuit, sed sicut nunquã
Acto. 17. non erit, ita nunquam nõ erat, & vbiq; totus est. Pro-
pter quod ista in illo & viuit & mouetur & est, & ideo
reminisci eius potest. Nõ quia hoc recordatur quod
eum nouerat in Adã, aut alibi alicubi ante huius cor
poris vitam, aut cum primum facta est vt insereretur
huic corpori, Nihil enim horum omnino reminisci-
tur: quicquid horum est, obliuione deletum est. Sed
cum memoratur vt cõuertatur ad dominum tanquã
ad eam lucem qua iam cum ab illo auerteretur, quo-
dammodo tangebatur, Nam hinc est q etiam impij
cogitãt æternitatẽ, & multa recte reprehendunt, re-
cteq; laudãt in hominũ moribus. Quibus ea tãdẽ re-
gulis iudicãt, nisi in quibus vidẽt, quẽadmodũ quisq;
viuere debeat, etiã si nec ipsi eodẽ modo viuant. Vbi
eas vident? Neq; enĩ in sua natura, cum proculdubio
mente ista videantur, eorũq; mentes constet esse mu-
tabiles, has vero regulas immutabiles videat, quis-
quis in eis & hoc videre potuerit: nec in habitu suæ
mentis, cum illę regulæ sint iustitæ, mentes vero eo-
rum constet esse iniustas. Vbi nam sunt istæ regulæ
scriptę, vbi quid sit iustũ, & iniustus agnoscit, vbi cer K
nit habendum esse quod ipse non habet? Vbi ergo
scriptæ sunt, nisi in libro lucis illius quæ veritas di-
citur, vnde omnis lex iusta describitur, & in cor ho-
minis qui operatur iustitiam, non migrando sed tan
quam imprimendo transfertur, sicut imago ex annu-
lo & in ceram transit, & annulum non relinquit. Qui
vero non operatur, & tamen videt quid operandum
sit, ipse est qui ab illa luce auertitur, à qua tamen tan-
gitur. Qui autem nec videt quemadmodum sit vi-
uendum, excusabilius quidem peccat, quia non est
transgressor cognitæ legis. † Sed etiã ipse splendore †al'. legis
aliquoties vbiq; præsentis veritatis attingitur, quã- icognitę.
do admonitus confitetur. Qui vero comme- Imago
morati conuertuntur ad dominum ab ea deformita- dei quõ
te, qua per cupiditates seculares cõformabãtur huic reformať
seculo, reformantur ex illo, audientes Apostolum di in homie
centem, Nolite conformari huic seculo, sed reforma- C.XVI.
mini in nouitate mentis vestræ, vt incipiat illa ima- Rom. 12.
go ab illu reformari, à quo formata est. Nõ enim re- Ephe. 4.
formare seipsam potest, sicut potuit deformare. Di-
cit etiam alibi, Renouamini spiritu mentis vestræ,
& induite nouum hominem, eum qui secundum deũ
creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Quod
ait, Secundum deum creatum: hoc alio loco dicitur, L
ad imaginem dei. Sed peccando iustitiam & sancti-
tatem veritatis amisit, propter quod hæc imago de-
formis & decolor facta est, hanc recipit cum reforma
tur & renouatur. Quod autem ait, Spiritu mentis
vestræ: non ibi duas res intelligi voluit, quasi aliud
sit mens, aliud spiritus mentis: sed quia omnis mens
spiritus est, non autem omnis spiritus mens est. Est
enim spiritus & deus, qui renouari non potest, quia
nec veterascere potest. Dicitur etiam spiritus in ho-
mine, qui mens non sit, ad quem pertinent imagina-
tiones similes corporũ. De quo dicit ad Corinthios, 1. Cor. 14
vbi dicit, Si autem orauero lingua, spiritus meus o-
rat, mens autem mea infructuosa † est. Hoc enim ait, †sine fru-
quando id quod dicitur, non intelligitur: quia nec di- ctu.
ci potest, nisi corporalium vocum imagines sonum
oris spiritus cogitatione præueniant. Dicitur & ho
minis aĩa spiritus. Vnde est in Euangelio, Et incli- Ioan. 19.
nato capite tradidit spiritũ: quo significata est mors
corporis, anima exeũte de corpore. Dicitur spiritus
etiã pecoris, quod in Ecclesiaste libro Salomonis a- Eccls. 3.
pertissime scriptum est, vbi ait, Quis scit spiritus fi-
liorum hominũ si ascendet ipse sursum, & spiritus pe
coris si descendet ipse deorsum in terram? Scriptum M
est etiam in Genesi, vbi dicit diluuio mortuam vni- Gene. 7.
uersam carnem, quę habebat in se spiritum vitæ. Di-
citur spiritus etiam ventus, res apertissime corpora-
lis. Vnde illud in Psalmis, Ignis, grãdo, nix, glacies, Psal. 148
spiritus tempestatis. Quia ergo tot modis dicitur
spiritus, spiritum mentis dicere voluit eũ spiritum,
quæ mẽs vocatur. Sicut ait etiã idem Apostolus, In Collo. 3.
expoliatione corporis carnis, Non duas vtiq; res in-
telligi voluit, quasi aliud sit caro, aliud corpus carnis
sed quia corpus multarũ rerũ nomẽ est, quarũ nulla
caro est: nã multa sunt excepta carne corpora cœle-
stia, & corpora terrestria: corpus carnis dixit, corp⁹
quod caro est. Sic itaq; spiritum mentis eum spiritũ 1. sen. dist.
q̃ mens est: alibi quoq; apertius etiã imaginẽ nomi- 15. cap. 1.
nauit, scilicet alijs verbis idipsũ præcipiẽs. Expoliã- Collo. 3.
tes vos, inquit, veterẽ hominẽ cũ actibus eius, induite
nouum hominẽ, qui renouatur in agnitione dei secũ-
dum imaginẽ eius qui creauit eum. Quod ergo ibi
legitur, Induite nouum hominem, qui secundum deũ
creatus est: hoc isto loco, Induite nouum hominẽ, qui
renouatur secũdũ imaginẽ eius qui creauit eum. Ibi
autem ait, secundũ deum: hic vero, secũdum imaginẽ
eius qui creauit eũ. Pro eo vero quod ibi posuit, In iu
stitia & sanctitate veritatis: hoc posuit hic, In agni-
tione

A tione dei. Fit ergo ista renouatio reformatioq; mētis secundū deum, vel secūdum imaginem dei. Sed ideo dicitur, secundum deum: ne secundum aliam creaturam fieri putetur. Ideo aūt secundum imaginem dei: vt in ea re intelligatur fieri hæc renouatio, vbi est imago dei, id est in mente. Quēadmodum dicimus, secundum corpus mortuum, non secundum spiritum, eum qui de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid enim dicimus secundum corpus mortuum: nisi corpore vel in corpore, nō anima vel in anima mortuū? Aut si dicamus, secundum corpus est pulcher, aut secundum corpus fortis, non secundum animum: quid est aliud quàm corpore, non animo pulcher aut fortis est? Et innumerabiliter ita loquimur. Nō itaque sic intelligamus, secundum imaginem eius qui creauit eum, quasi alia sit imago, secundum quam renouatur, non ipsa quæ renouatur.

Reformationis gradus & consummatio. C. XVII.

Sanè ista renouatio non momēto vno fit ipsius conuersionis, sicut momento vno fit illa in baptismo renouatio remissione omnium peccatorum, neque enim vel vnum quantulumcunq; remanet quod nō remittatur: sed quemadmodum aliud est carere febribus, aliud ab infirmita-
B te, quæ febribus facta est, reualescere: itemq; aliud est infixum telum de corpore demere, aliud vulnus quod eo factum est secūda curatione sanare: ita prima curatio est causam remouere languoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum, secunda ipsum sanare languorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis: Quæ duo demonstrantur in Psalmo, vbi legitur: Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis: quod fit in baptismo. Deinde sequitur, Qui sanat omnes languores tuos: quod fit quotidianis accessibus, cū hęc imago renouatur. De qua re Apostolus apertissime locutus est, dicēs: Et si exterior homo noster corrūpitur, sed interior renouatur de die in diē. Renouatur autē in agnitione dei hoc est iustitia & sanctitate veritatis: sicut sese habēt Apostolica testimonia quæ pauloante commemoraui. In agnitione igitur dei, iustitiáque & sanctitate veritatis, qui de die in diem proficiendo renouatur, transfert amorem à temporalibus ad æterna, à visibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritalia, atq; ab istis cupiditatem frenare atque minuere, illisq; se charitate alligare diligenter insistit. Tātum autem facit, quantum diuinitus adiuuatur. Dei quippe sententia est: Sine me nihil potestis facere. In quo profectu & accessu tenētem mediatoris fidem, cum dies
C vitæ huius vltimus quemq; compererit, perducēdus ad deum quem coluit, & ab eo perficiendus excipietur ab angelis sanctis, incorruptibile corpus in fine seculi, non ad pœnam sed ad gloriam recepturus. In hac quippe imagine tūc perfecta erit dei similitudo, quando dei perfecta erit visio. De qua dicit Apostolus Paulus: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Item dicit: Nos autem reuelata facie gloriam domini contēplātes †. in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanq̄ à domini spiritu: hoc est quod fit de die in diem bene proficiētibus. Apostolus aūt Ioannes, Dilectissimi, inquit, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erim⁹: Scim⁹ aūt quia cū apparuerit similes ei erimus, quoniam videbim⁹ eum sicuti est. Hinc apparet tūc in ista imagine dei fieri eius plenā similitudinem, quando eius plenā perceperit visionē.

Psal. 102.

2. Cor. 4.

1. Cor. 13.

2. Cor. 3.

† speculātes.

1. Ioan. 3.

Imago filij tātum est corporum immortalitas. Cap. XVIII.

Quanquam possit hoc à Ioāne Apostolo etiam de immortalitate corporis dictum videri: Et in hac quippe similes erimus deo, sed tantummodo filio, quia solus in trinitate corpus accepit, in quo mortu⁹ resurrexit, atq; id ad superna peruexit. Nam dicitur etiam ista imago filij dei, in qua sicut ille immortale corpus habebimus, cōformes facti in hac parte, non patris imaginis aut spiritussancti, sed tantūmodo fi-
lij, quia de hoc solo legit̄, & fide sanctissima accipitur: D
Verbum caro factum est. Propter quod Apostolus: Quos antē, inquit, prēsciuit & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus vtiq; à mortuis secundū eundē Apostolum, qua morte seminata est caro eius in contumelia, resurrexit in gloria. Secundum hanc imaginē filij, cui per immortalitatem cōformamur in corpore, etiā illud agimus qđ dicit idē Apostolus: Sicut portauimus imaginē terreni, portemus & imaginē eius qui de cœlo est, vt scilicet qui secundum Adam mortales fuimus, secundum Christum immortales nos futuros fide vera & spe certa, firmaq; teneamus. Sic enim nunc eandem imaginē portare possumus, nondum in visione, sed in fide, nōdum in re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione tunc loquebatur Apostolus, cum hæc diceret.

Roma. 8.

1. Cor. 15.

Qua sui parte hō ad imaginē & similitudinē dei factus sit, ad quā proficiendo renouatur. C. XIX.

At vero illa imago, de qua dictum est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostrā: quia non dictum est, ad meam vel ad tuam, ad imaginem trinitatis factum hominem credimus, & quanta potuimus inuestigatione comprehēdimus. Et ideo secundum hāc potius & illud intelligendū est, quod ait Apostolus Ioannes: Similes ei erimus, quoniā videbimus eū sicuti est: quia de illo dixit de quo dixerat, Filij dei sumus. Et immortalitas carnis illo perficietur momento resurrectionis, de quo ait Apostolus Paulus: In ictu oculi, in nouissima tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. In ipso namque
E que ictu oculi ante iudicium resurget in virtute, in incorruptiōe, in gloria corpus spiritale, quod nūc seminatur in infirmitate, corruptione, cōtumelia corpus animale. Imago vero quæ renouatur in spiritu mentis in agnitiōe dei, nō exterius sed interius de die in diem ipsa perficietur visione, quę tunc erit post iudicium, facie ad faciem, nunc autē proficit † per speculū in ænigmate. Propter cuius perfectionem dictum intelligendum est: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Hoc enim donum tunc nobis dabitur, cum dictū fuerit: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum. Tunc quippe tolletur impius vt non videat claritatē domini, quando ibūt sinistri in supplicium æternum, eūtibus dextris in vitam æternam. Hæc est autem, sicut ait veritas, vita æterna, vt cognoscant te, inquit, vnum verū deū, & quem misisti Iesum Christum. Hanc contemplatiuam sapientiam, quam proprie puto in literis san-
F ctis à scientia distinctam, sapientiam nuncupari duntaxat hominis, quæ quidem illi non est, nisi ab illo cuius participatione vere sapiens fieri mens rationalis & intellectualis potest, Cicero cōmēdans in fine dialogi Hortensij: Quæ nobis, inquit, dies noctesq; cōsiderātibus acuentibusq; intelligentiā quæ est mētis acies, cauētibusq; nequādo illa hebescat, id est in Philosophia viuētibus magna spes est: aut si hoc qđ sentimus & sapimus mortale & caducum est, iucundum nobis perfunctis muneribus humanis occasum, neq; molestā extinctionem, & quasi quietē vitæ fore: aut si vt antiquis Philosophis hisq; maximis longeq; clarissimis placuit, ęternos animos ac diuinos habem⁹, sic existimādū est quo magis hi fuerint semper in suo cursu, id est in ratiōe & inuestigādi cupiditate, & quo minus se admiscuerint atq; implicuerint hominū vitijs & erroribus, hoc his faciliorē ascēsum & reditū in cœlū fore. Deinde addens hāc ipsam clausulā, repetēdoq; sermonē finiēs: Quapropter, inquit, vt aliquādo terminetur oratio, si aut extingui tranquille volumus cū his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paulo meliorē domum sine mora demigrare, in his studijs nobis omīs opera & cura ponēda est. Hic miror hominem tanti ingenij, perfunctis muneribus humanis, hominibus in philosophia viuentibus, quę contempla-

† ta'e, proficit.

Matt. 25.

Ioan. 17.

G contemplatione veritatis beatos facit, iucundũ promittere occasum, si hoc qđ sentimus & sapimus mortale & caducum est: quasi hoc moriatur & intercidat qđ non diligebamus, vel potius quod atrociter oderamus: vt iucundus nobis sit eius occasus. Verũ hoc non didicerat à Philosophis quos magnis laudibus prędicat, sed ex illa noua Academia, vbi ei dubitare etiam de rebus manifestissimis placuit, ista sentẽtia redolebat. A philosophis autem sicut ipse confitetur maximis longéque clarissimis, æternus animos esse acceperat. Ęterni quippe animi non inconuenienter hac exhortatione excitantur, vt in suo cursu reperiantur, cum venerit vitæ huius extremũ, id est in ratione & inuestigandi cupiditate, minusq; se admisceant atq; implicent hominum vitijs & erroribus, vt eis facilior sit regressus ad deum. Sed iste cursus qui cõstituitur in amore atq; inuestigatione veritatis, nõ suffecit miseris, id est hominibus, cum ista sola ratione mortalibus sine fide mediatoris. Quod in libris superioribus huius operis, maxime in quartu & tertiodecimo, quantum potui demonstrare curaui.

H DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI LIBER QVINTVSDECIMVS DE TRINITATE.

Supra mẽtẽ de⁹. Cap.I.

OLENTES in rebus quæ factę sunt ad cognoscendum eũ à quo factę sunt, exercere lectorem, iam peruenimus ad eius imaginẽ quod est homo, in eo quo cæteris animalibus antecellit, id est ratione vel intelligentia, & quicquid aliud de anima rationali vel intellectuali dici potest, quod pertineat ad eam rẽ quæ mens vocatur vel animus. Quo nomine nonnulli authores linguæ Latinæ, id quod excellit in homine, & non est in pecore, ab anima quę inest & pecori, suo quodã loquendi more distinguũt. Supra hanc ergo naturam si quærimus aliquid & verum quærimus, deus est, natura scilicet non creata, sed creatrix. Quæ vtrum sit trinitas, non solum credentibus diuinæ scripturę aothoritati, verumetiam intelligẽtibus aliqua si possumus ratione iam demõ-
I strare debemus. Cur autem si possumus dixerim, res ipsa cum quæri disputando cœperit, melius indicabit.

De⁹ quõ semp quęritur. Cap.II.

Deus quippe ipse quem quærimus adiuuabit, vt spero, ne sit infructuosus labor noster, & intelligamus quemadmodum dictum sit in Psalmo sacro: Lætetur cor quærẽtium dominum, quærite dominum & cõfirmamini, quærite faciem eius semper. Videtur enim quod semper quæritur, nunquam inueniri: & quomodo iam lætabitur, & non potius contristabitur cor quærentium, si non potuerint inuenire quod quæritur? Non enim ait: Lætetur cor inuenientium, sed quærẽtium dominum, & tamen dominum deũ inueniri posse dũ quæritur, testatur Esaias (Esa.55.) Propheta, dum dicit: Quęrite dominum, & mox vt inoeneritis inuocate eum: Et cum appropinquauerit vobis, derelinquat impius vias suas, & vir iniquus cogitationes suas. Si ergo quæsitus inueniri potest, cur dictum est: Quærite faciem eius semper. An & inuentus forte quærendus est? Sic enim sunt incomprehensibilia requirenda, ne se existimet nihil inuenisse, qui quàm sit incomprehensibile quod quęrebat, potuerit inuenire. Cur ergo sic quærit si incõprehensibile comprehendit esse quod quęrit, nisi quia cessandum non est quandiu in ipsa comprehensibilium rerum inquisitione proficitur, & melior meliórque fit quærens tam magnum bonum, quod & inueniẽdum quæritur, & quærendum inuenitur? Nam & quæri- K tur vt inueniatur dulcius, & inuenitur vt quęratur auidius. Secundum hoc accipi potest, quod dictum est in libro Ecclesiastico, dicere sapientiã: Qui me man- (Eccli.24) ducant adhuc esurient, & qui bibũt me adhuc sitient. Manducant enim & bibunt quia inueniunt, & quia esuriunt ac sitiunt adhuc quærunt. Fides quærit, intellectus inuenit, ꝓpter quod ait Propheta: Nisi cre- (Esa.7.) dideritis, non intelligetis. Et rursus intellectus eum quem inuenit adhuc quærit. Deus enim respexit su- (Psal.13.) per filios hominum, sicut in Psalmo sacro canitur, vt videat si est intelligens aut requirens deum. Ad hoc ergo debet homo esse intelligens vt requirat deum.

Satis itaque rememorati fuimus in ijs quæ deus fecit: vt per ea cognosceretur ipse qui fecit: Inuisibilia (Sapiẽ.13.) enim eius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Vnde arguuntur in libro Sapientiæ, qui de ijs quæ videntur bona non potuerunt scire eum qui est, neq; operibus attendentes agnouerunt artificem, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut violẽtiam aquarum, aut luminaria cœli, rectores orbis terrarum deos putauerunt, quorum quidem si specie delectati hæc deos putauerunt, sciant quãto dominator eorum melior est. Spe- L ciei enim generator ea creauit. Aut si virtutẽ & operationẽ eorũ mirati sunt, intelligãt ab his quãto qui hæc constituit fortior est. A magnitudine enim speciei & creaturę cognoscibiliter poterat creator videri. Hæc de libro Sapientiæ propterea posui, ne me fidelium quispiam frustra & inaniter existimet in creatura prius per quasdam sui generis trinitates quodammodo gradatim, donec ad mẽtem hominis peruenirem, quęsisse indicia summę illius trinitatis, quã quærimus cum deum quærimus.

Omnium superiorũ librorum epilogus. Cap.III.

Sed quoniam differendi & ratiocinandi necessitas per quatuordecim libros multa nos dicere compulit, quæ cuncta simul aspicere non valemus, vt ad id quod apprehendere volumus, ea celeri cogitatione referamus: faciam quantum domino adiuuante potuero, vt quicquid in singulis voluminibus ad cognitionem disputatione perduxi, remota disputatione breuiter congeram, & tanquam sub vno mentis aspectu, non quẽadmodum res quæq; persuasit, sed ipsa quæ persuasa sunt ponam: ne tam longe sint à præcedentibus consequentia, vt obliuionem præcedentium faciat inspectio consequentiũ, aut certe si fecerit, cito possit quod exciderit relegendo recolligi. In primo libro secundum scripturas sacras vnitas & æqualitas summę il- M lius trinitatis ostẽditur. In secundo & tertio & quarto eadem: sed de filij missione & spiritussancti diligẽter quęstio pertractata, tres libros fecit. Demonstratumq; est non ideo minorem mittẽte qui missus est, quia ille misit, hic missus est, cum trinitas quæ per omnia æqualis est, pariter quoq; in sua natura immutabilis & inuisibilis, & vbiq; præsens inseparabiliter operetur. In quinto propter eos quibus ideo videtur non eandem patris & filij esse sobstantiam, quia omne quod de deo dicitur, secundum substantiam dici putant, & propterea gignere & gigni, vel genitum esse & ingenitum, quoniam diuersa sunt, contendunt substantias esse diuersas, demonstratur non omne quod de deo dicitur secundum substantiam dici, sicut secundum substantiam dicitur bonus & magnus, & si quid aliud ad se dicitur: sed dici etiam relatiue, id est non ad se sed ad aliquid quod ipse non est: sicut pater ad filium dicitur, vel dominus ad creaturam sibi seruientem: vbi si quid relatiue, id est ad aliquid quod ipse non est, etiam ex tempore dicitur, sicuti est: Domine refugium factus es nobis, nihil ei acci- (Psal.89.) dere quo mutetur, sed omnino ipsum in natura vel essentia sua immutabilem permanere. In sexto quomodo dictus sit Christus ore Apostolico, dei vir-

tus &

A tus & dei sapientia, sic disputatur, vt differatur eadem quæstio diligētius retractanda: vtrum à quo est genit⁹ Christus, nõ sit ipse sapiētia, sed tãtũ sapiētiæ suæ pater, an sapientia sapientiā genuerit. Sed quodlibet horum esset, etiam in hoc libro apparuit trinitatis æqualitas, & non deus triplex sed trinitas: nec quasi aliquid duplũ esse patrē & filium ad simplũ spiritũsanctum, vbi nec tria plus aliquid sunt q̃ vnũ horum. Disputatũ est etiā quomõ possit intelligi quod ait Hilari⁹ Episcopus: Æternitas in patre, species in imagine, vsus in munere. In septimo quęstio quæ dilata fuerat explicatur, ita vt deus qui genuit filiũ, nõ solum sit pater virtutis & sapiētiæ suæ, sed etiam ipse virtus atq; sapiētia: Sic & spiritussanctus. Nec tamē simul tres sunt virtutes aut tres sapiētiæ, sed vna virtus & vna sapientia, sicut vnus deus & vna essentia. Deinde quæsitũ est, quomodo dicantur vna essentia, tres personæ, vel à quibusdā Gręcis vna essentia, tres substātiæ, & inuẽtum est elocutionis necessitate dici, vt aliquo vno nomine enũciarētur, cũ quæritur, quid tres sint, quos tres esse veraciter cõfitemur, patrē scilicet & filium & spiritũsanctũ. In octauo ratione etiā reddita intelligētibus clarũ est, in substātia veritatis

1. sen. dis. 31. cap. nõ est.

B non solũ patrem filio non esse maiorē, sed nec ambos simul aliquid maius esse q̃ solum spiritũsanctum, aut quoslibet duos in eadē trinitate maius esse aliquid q̃ vnum, aut omnes simul tres maius aliquid esse q̃ singulos. Deinde per veritatē quę intellecta cõspicitur, & per bonũ summũ à quo est omne bonũ, & per iustitiam propter quā diligitur animus iustus, ab animo etiam nondũ iusto, vt natura non solũ incorporalis, verũetiam incõmutabilis quod est deus, quātum fieri potest, intelligeretur admoniti: & per charitatem quæ in scripturis sanctis deus dicta est, per quā cœpit vtcunq; etiā trinitas intelligentibus apparere, sicut amans, & quod amatur, & amor. In nono ad imaginem dei, quod est homo secũdum mētem, peruenit disputatio: & in ea quædam trinitas inuenitur, id est mēs & notitia qua se nouit, & amor quo se notitiamq; suā diligit: & hæc tria æqualia inter se, & vnius ostenduntur essentiæ. In decimo hoc idē diligētius subtiliusq; tractatũ est, atq; ad id perductũ, vt inueniretur in mente euidētior trinitas eius, in memoria scilicet & intelligentia & volũtate. Sed quoniā & hoc cõpertum est, quòd nunq̃ esse ita potuerit, vt mēs nõ sui meminisset, nõ se intelligeret & diligeret, q̃uis non semper se cogitaret, cũ aũt se cogitaret, nõ se à corporalibus

C rebus eadē cogitatione discerneret, dilata est de trinitate cuius hęc imago est disputatio, vt in ipsis etiā corporalibus visis inueniretur trinitas, & distinctius in ea lectoris exerceretur intētio. In vndecimo ergo electus est sensus oculorum, in quo id quod inuẽtum est etiā in cęteris quatuor sensibus corporis & nõ dictum posset agnosci: atq; ita exterioris hominis trinitas, primo in iis quæ cernũtur extrinsecus, ex corpore scilicet quod videtur, & forma quę inde in acie cernētis imprimitur, & vtrunq; copulātis intētione voluntatis, apparuit. Sed hæc tria nõ inter se æqualia, nec vnius esse substantię claruerũt. Deinde in ipso animo, ab iis quę extrinsecus sensa sunt velut introducta inuenta est altera trinitas, vbi apparerēt eadem tria vnius esse substātiæ, imaginatio corporis quę in memoria est, & inde informatio cũ ad eā cõuertitur acies cogitātis, & vtrunq; cõiungēs intētio voluntatis. Sed ideo ista trinitas ad exteriorē hominē reperta est pertinere, quia de corporibus illata est quæ sentiũtur extrinsecus. In duodecimo discernēda visa est scientia à sapientia, & in ea quæ proprie sciētia nũcupatur, quia inferior est, prius quædā sui generis trinitas inquirenda. Quæ licet ad interiorē hominē iā pertineat, nondũ tā imago dei vel appellanda sit vel putanda. Et hoc agitur in tertiodecimo per cõmendationem fidei Christianæ. In quartodecimo aũt de

D sapiētia hominis vera, id est de munere eius in ipsius dei participatiõe donata, quæ à sciētia distincta est, disputatur: Et eò peruenit disputatio, vt trinitas appareat in imagine dei, quod est homo secundũ mentem, quę renouatur in agnitione dei secũdũ imaginē ei⁹ qui creauit hominē ad imaginē suā, & sic percipit sapientiā vbi cõtemplatio est æternorum. Iam ergo in ipsis rebus æternis incorporalibus & incommutabilibus, in quarum perfecta contemplatione nobis beata, quæ nonnisi æterna est, vita promittitur, trinitatem quæ deus est inquiramus. Neq; enim diuinorum librorum tātũmodo authoritas esse deum prædicat, sed omnis quæ nos circũstat, ad quam nos etiā pertinemus, vniuersa ipsa rerum natura proclamat, habere se præstantissimũ cõditorem, qui nobis mentē rationemq; naturalem dedit, qua viuentia nõ viuentibus, sensu prædita nõ sentiētibus, intelligētia nõ intelligentibus, immortalia mortalibus, impotētibus potētia, iniustis iusta, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, inuisibilia visibilibus, incorporalia corporalib⁹, beata miseris prəferēda videamus. Ac

Natura dei incõmutabilis. Cap. IIII.

E per hoc quoniā rebus creatis creatorem sine dubitatione præponimus, oportet vt est & summe viuere & cuncta sentire atq; intelligere, & mori, corrumpi, mutariq; nõ posse, nec corpus esse, sed spiritũ omniũ potentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum, beatissimũq; fateamur. Sed hæc omnia, quæ dixi, & quæcunq; alia simili more locutionis humanæ digne de deo dici videntur, & vniuersæ trinitati quæ est vnus deus, & personis singulis in eadem trinitate conueniũt. Quis enĩ vel vnũ deum, quod est ipsa trinitas, vel patrem, vel filium, vel spiritumsanctum audeat dicere, aut non viuentem, aut nihil sentientē vel intelligentem, aut in ea natura qua inter se prædicantur æquales, quenq̃ esse eorũ mortalem siue corruptibilem, siue mutabilem, siue corporeum: aut quisq̃ ibi neget aliquem potentissimum, iustissimũ, speciosissimum, optimũ, beatissimum? Si ergo hæc atq; huiusmodi omnia, & ipsa trinitas, & in ea singuli dici possunt, vbi aut quomodo trinitas apparebit? Redigamus itaq; prius hæc plurima ad aliquā paucitatem. Quæ vita enim dicitur in deo, ipsa est essentia eius atq; natura. Non itaq; deus viuit nisi vita, quod ipse sibi est. Hæc autem vita non talis est qualis inest arbori, vbi nullus est intellectus, nullus est sensus: nec talis qualis inest pecori, habet enĩ vita pecoris sensum

Quicquid de deo prędicatur, iuxta substantiam prędicatur. Cap. V.

F quinquepertitum, sed intellectũ habet nullum. At illa vita quę deus est sentit atq; intelligit omnia, & sentit mente non corpore, quia spiritus est deus. Non autē sicut animalia quę habent corpora, per corpus sentit deus. Nõ enĩ ex anima cõstat & corpore: Ac per hoc simplex illa natura sicut intelligit sentit, sicut sentit intelligit: idēmque sensus qui intellectus est illi. Nec ita vt aliquando esse desistat aut cœperit: Immortalis est enim. Nec frustra de illo dictum est, quod solus habeat immortalitatem: Nam immortalitas eius vere immortalitas est, in cuius natura nulla est commutatio. Ipsa est etiā vera æternitas qua est immutabilis deus, sine initio, sine fine, consequenter & incorruptibilis. Vna ergo eademq; res dicitur, siue dicatur æternus deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis, Itemq; cum dicitur, viuēs & intelligens quod est vtiq; sapiens, hoc idē dicitur: Non enĩ percipit sapientiā qua sit sapiens, sed ipse sapientia est. Et hæc vita eademq; virtus siue potentia eademq; species, qua potens, atque speciosus dicitur. Quid enĩ potentius & speciosius sapientia, quæ attingit à fine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Bonitas etiam atque iustitia, nunquid inter se in natura dei, sicut in eius operibus distant, tanquã

duæ

G duæ diuersæ sint qualitates dei, vna bonitas, alia iustitia? Nō vtiq. Sed quæ iustitia ipsa bonitas, & quę bonitas ipsa beatitudo. Incorporalis autē vel incorporeus ideo dicitur deus, vt spiritus credatur vel intelligatur esse, non corpus. Proinde si dicamus, æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, viuus, sapiens, potens, speciosus, iustus, bonus, beatus, spiritus, horum omnium nouissimū quod posui quasi tantummodo videtur significare substantiam, cętera vero huius substantiæ qualitates: sed non ita est in illa

1. sen. di. 32. ca. 1.

ineffabili simpliciq; natura. Quicquid enim secundū qualitates illic dici videtur, secundum substantiā vel essentiam est intelligendum. Absit enim vt spiritus secundum substantiam dicatur deus, & bonus secundum qualitatem, sed vtrunq; secundum substantiam. Sic omnia cætera quæ commemorauimus, vnde in superioribus libris multa iam diximus. De quatuor igitur primis quæ modo à nobis enumerata atq; digesta sunt, id est æternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis, vnum aliquid eligamus, quia vnum quatuor ista significāt, sicut iam disserui, ne per multa distendatur intentio, & illud potius quod positum est prius, id est æternus: hoc faciamus & de quatuor

H secundis, quæ sunt viuus, sapiens, potēs, speciosus. Et quoniam vita qualiscunq; inest & pecori cui sapiētia non inest, duo vero ista, sapientia scilicet atq; potētia, ita sunt inter se in homine comparata, vt sancta scri-

Sap. 6.

ptura diceret: Melior est sapiens quàm fortis. Speciosa porrò etiam corpora dici solēt: vnū ex his quatuor quod eligimus, sapiēs eligatur, quáuis hęc quatuor in deo non inęqualia dicēda sint. Nomina enim quatuor, res autem vna est. De tertijs vero vltimis quatuor, quáuis in deo idem sit iustum esse quod bonum, quod beatum, idemq; spiritum esse, quod iustū & bonum & beatum esse: tamen quia in hominibus potest esse spiritus nō beatus, potest & iustus & bonus, nondū beatus, qui vero beatus est, profecto & iustus & bonus & spiritus est, hoc potius eligamus quod nec in hominibus esse sine illis tribus potest, quod est beatus.

Quō in ipsa simplicitate dei sit trinitas. Cap. VI.

Nunc igitur cum dicimus, æternus, sapiens, beatus, hæc tria sunt trinitas, quæ appellatur deus. Redegimus quidem illa duodecim in istā paucitatem trium, sed eo modo forsitan possumus & hęc tria in vnum aliquod horum. Nam si vna eadémque res in dei natura potest esse sapientia & potentia, aut

I vita & sapientia, cur nō vna eademq; res esse possit in dei natura, æternitas & sapientia, aut beatitudo & sapientia? Ac per hoc sicut nihil intererat vtrum illa duodecim, an ista tria diceremus, quando illa multa in istam redigimus paucitatē: ita nihil interest vtrū tria ista dicamus, an illud vnum in cuius singularitatem duo cætera similiter redigi posse monstrauimus. Quis itaq; disputandi modus, quænam tandem vis intelligendi atque potentia, quæ viuacitas rationis, quæ acies cogitationis ostēderet, vt alia iam taceā, hoc vnum quod sapientia dicitur deus, quomodo sit trinitas? Neq; enim sicut nos de illo percipimus sapientiam, ita deus de aliquo, sed sua est ipse sapiētia: quia non est aliud sapiētia eius, aliud essentia, cui hoc est esse quod sapientem esse. Dicitur quidem in scripturis sanctis: Christus dei virtus, & dei sapiētia. Sed quemadmodum sit intelligendum, ne patrem filius videatur facere sapientem, in libro septimo disputatum est. Et ad hoc ratio peruenit, vt sic sit filius sapiētia de sapiētia, quēadmodum lumen de lumine, deus de deo. Nec aliud potuimus inuenire spiritumsanctum, nisi & ipsum esse sapiētiam, & simul omnes vnā sapientiam, sicut vnum deum, vnam essentiam. Hanc ergo sapientiam quod est deus, quomodo intelligimus esse trinitatem nō dixi, sed quomodo credimus: nam hoc inter fideles non debet habere quæstionem, sed si aliquo modo per intelligentiā possumus videre

quod credimus, quis iste erit modus? Si enim recola- K
mus vbi nostro intellectui cœperit in his libris trinitas apparere, octauus occurrit. Ibi quippe vt potuimus, disputando erigere tentauimus mētis intētionem ad intelligendam illam præstantissimā immutabilemq; naturam, quod nostra mens non est. Quā tamen sic intuebamur, vt nec longe à nobis esset, & supra nos esset, non loco, sed ipsa sui venerabili, mirabiliq; prestantia, ita vt apud nos esse suo præsenti lumine videretur. In qua tamen nobis adhuc nulla trinitas apparebat, quia non ad eam quęrendam in fulgore illo firmam mentis aciem tenebamus: tantum quia non erat aliqua moles, vbi credi oporteret magnitudinem duorum vel trium plus esse quàm vnius, cernebamus vtcunq;. Sed vbi ventum est ad charitatem, quæ in sancta scriptura deus dicta est, eluxit paululum trinitas, id est amás, & quod amatur & amor. Sed quia lux illa ineffabilis nostrū reuerberabat obtutum, & ei nondum posse contemperari nostræ mētis quodámodo conuincebatur infirmitas, ad ipsius nostræ mentis secundum quam factus est homo ad imaginem dei, velut familiariorem considerationé, reficiēdæ laborantis intentionis causa, iter cœptum dispositumq; reflexim⁹. Et inde in creatura quod nos L
sumus, vt inuisibilia dei per ea quæ facta sunt conspicere intellecta possem⁹, immorati sumus à nono vsq; ad quartumdecimum librum. Et ecce iam quantum necesse fuerat, aut forte plusquam necesse fuerat, exercitata in inferioribus intelligentia, ad summā trinitatem quæ deus est conspiciendam nos erigere volumus, nec valemus. Num enim sicut certissimas videmus trinitates, siue quę forinsecus de rebus corporalibus siūt: siue cum ea ipsa quæ forinsecus sensa sunt cogitantur: siue cum illa quæ oriuntur in animo, nec pertinēt ad corporis sensus, sicut fides, sicut virtutes quę sunt artes agendę vitę, manifesta ratione cernūtur & scientia continētur: siue cum mens ipsa qua nouimus quicquid nosse nos veraciter dicimus, sibi cognita est vel se cogitat, siue cū aliquid qđ ipsa non est ęternū atq; incōmutabile conspicit. Num ergo sicut in his omnibus certissimas videmus trinitates, quia in nobis siūt vel in nobis sunt, cum ista meminimus, aspicimus, volumus, ita videmus etiā trinitatē deū: quia & illic intelligendo conspicimus tanq̄ dicētem, & verbum eius, id est patrē & filium, atq; inde procedentem charitatē vtriq; cōmunem scilicet spiritumsanctum? An trinitates istas ad sensus nostros vel ad animos pertinētes videmus potius q̄ credimus, deū M
vero esse trinitatē credim⁹ potius q̄ videm⁹? Quod si ita est, profecto aut inuisibilia eius per ea quæ facta sunt nulla intellecta conspicimus: aut si illa conspicimus, non in eis conspicimus trinitatem, & est illic qđ conspiciamus, est quod etiā non conspectum credere debeamus. Conspicere autē nos immutabile bonum quod nos nō sumus, liber octauus ostēdit, & quartusdecimus cū de sapientia quę homini ex deo est loqueremur, admonuit. Cur itaq; ibi non agnoscimus trinitatem? An hęc sapientia quę deus dicitur non se intelligit, nō se diligit? Quis hoc dixerit, aut quis est qui non videat, vbi nulla scientia est, nullo modo esse sapientiam? Aut vero putandum est sapientiam quæ deus est, scire alia & nescire seipsam, vel diligere alia, nec diligere seipsam? quæ si dici siue credi stultum & impiū est, ecce ergo trinitas, sapientia scilicet & notitia sui & dilectio sui. Sic enim & in homine inuenimus trinitatem, id est mētem & notitiā qua se nouit, & dilectionē qua se diligit.

Trinitas quę ī simplicitate dei est incōprehensibilis. C. VII.

Sed hęc tria ita sunt in hoie, vt nō ipsa sint homo. Homo est enim vt veteres definierunt, animal rationale mortale. Illa ergo excellunt in homine, nō ipsa sunt homo. Et vna persona, id est singulus quisq; homo, habet illa tria in mente. Quòd si etiā definiamus hominē, vt dicamus, Homo est

A Homo est substātia rationalis cōstās ex anima & corpore, non est dubiū hominem habere animam quę nō est corpus, habere corpus quod nō est anima. Ac per hoc illa tria nō homo sunt, sed hominis sunt vel in homine sunt. Detracto etiam corpore, si sola anima cogitetur, aliquid eius est mēs tanq̃ caput eius vel oculus vel facies, sed non hęc vt corpora cogitanda sunt.

1.sen.di.3. c.rursus.

Non igitur anima, sed quod excellit in anima mens vocatur. Nūquid autem possumus dicere trinitatem sic esse in deo, vt aliqd dei sit, nec ipsa sit deus? Quapropter singulus quisq; homo, qui non secundum omnia quæ ad naturam pertinent eius, sed secundum solam mentē imago dei dicitur, vna psona est, & imago est trinitatis in mente. Trinitas vero illa cuius imago est, nihil aliud est tota q̃ de⁹, nihil est aliud tota q̃ trinitas. Nec aliquid ad naturā dei pertinet quod ad illam non pertineat trinitatem, & tres personæ sunt vnius essentię, nō sicut singulus quisq; homo vna persona. Itemq; in hoc magna distantia est, q̄ siue mentē dicamus in homine, eiusq; notitiam & dilectionē, siue memoriam, intelligentiam, volūtatē, nihil mentis meminimus nisi per memoriā, nec intelligimus nisi per intelligētiam, nec amamus nisi per voluntatem.

B At vero in illa trinitate quis audeat dicere patrē, nec seipsum nec filium nec spiritumsanctū intelligere nisi per filium, vel diligere nisi per spiritūsanctum, per se autem meminisse tantummodo vel sui vel filij vel spiritussācti: eodemq; modo filium nec sui nec patris meminisse nisi per patrem, nec diligere nisi per spiritumsanctum, per se autem nō nisi intelligere & patrē & seipsum & spiritumsanctum: similiter & spiritūsanctum per patrē meminisse, & patris & filij & sui, & per filium intelligere & patrem & filium & seipsum, per se autem non nisi diligere & se & patrē & filium: tanq̃ memoria sit pater & sua & filij & spiritussancti, filius autem intelligētia & sua & patris & spiritussancti, spiritus vero sanct⁹ charitas & sua & patris & filij: quis hæc in illa trinitate opinari vel affirmare presumat?

1.sen.di. 32.c. post hęc quæ.

Si enim solus sibi filius intelligit, vt intelligentia sit & sibi & patri & spirituisancto, ad illā reditur absurditatem, vt pater non sit sapiens de seipso sed de filio, nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapiētia pater dicatur sapiens esse quā genuit. Vbi enim non est intelligentia, nec sapiētia potest esse, ac per hoc si pater nō intelligit ipse sibi, sed fili⁹ intelligit patri, profecto filius patrem sapientem esse facit. Et si hoc est deo esse qđ sapere, & ea illi essentia est quæ sapientia, non filius à patre quod verū est, sed à filio potius ha-

C bet pater essentiā, quod absurdissimū atq; falsissimū est. Hāc absurditatem nos in libro septimo discussisse, cōuicisse, abiecisse, certissimum est.

1.sen.di. 32.c. post hæc quæ.

Est ergo deus pater sapiens, ea qua ipse sua est sapientia, & filius sapientia patris de sapientia quod est pater, de quo genitus est filius. Quocirca consequenter est & intelligens pater ea qua ipse sua est intelligentia, neq; enim esset sapiens qui nō esset intelligens: filius autē intelligentia patris de intelligentia genitus quod est pater. Hoc & de memoria nō incōuenièter dici potest. Quomodo est enim sapiens qui nihil meminit, vel sui nō meminit? Proinde quia sapientia pater, sapientia filius, sicut sibi meminit pater, ita fili⁹: & sicut sui & filij meminit pater, memoria nō filij, sed sua: ita sui & patris meminit filius, memoria nō patris sed sua. Dilectio quoq; vbi nulla est, quis vllam dicat esse sapiētiam? Ex quo colligitur ita esse patri dilectionem suam, vt intelligentiam & memoriam suā. Ecce ergo tria illa, id est, memoria, intelligētia, dilectio siue voluntas, in illa summa & immutabili essentia quod est deus, non pater & filius & spiritussanctus sunt, sed pater solus. Et quia filius quoq; sapiētia est genita de sapientia, sicut nec pater ei, nec spiritussanctus ei intelligit, sed ipse sibi, ita nec pater ei meminit, nec spiritussanctus ei diligit, sed ipse sibi: sua enī est & ipse memoria, sua intelligētia, sua dilectio, sed ita se habere, de patre illi est de quo nat⁹ est. D

Spiritus etiā sanctus quia sapientia est procedēs de sapientia, nō patrē habet memoriā, & filiū intelligētiā, & se dilectionē: neq; enim sapiētia esset si ali⁹ ei meminisset, eiq; alius intelligeret, ac tātūmodo sibi ipse diligeret: sed ipse habet hęc tria, & ea sic habet, vt hęc ipsa ipse sit. Verūtamen vt ita sit, inde illi est vnde procedit. Quis ergo hominū potest istā sapientiā qua nouit deus omnia, ita vt nec ea quę dicūtur pręterita, ibi prętereāt, nec ea quæ dicūtur futura, quasi desint, expectētur vt veniāt, sed & pręterita & futura cū pręsentib⁹ sint cūcta pręsentia, nec singula cogitētur, & ab alijs ad alia cogitādo transeatur, sed in vno cōspectu simul pręsto sint vniuersa: quis, inquā, hominū cōprehendit istā sapientiā, eādemq; prudentiā, eandēq; scientiā, quādoquidē à nobis nec nostra cōprehendūtur? Ea quippe quę vel sensibus vel intelligentię nostrę assunt, possumus vtcūq; conspicere. Ea vero quæ absunt, & tamen affuerūt, per memoriā nouimus quę obliti nō sumus. Nec ex futuris pręterita, sed futura ex pręteritis, nō tamen firma cognitione conijcimus. Nā quasdā cogitationes nostras quas futuras velut manifesti⁹ atq; B certius pximas quasi pspicimus, memoria faciēte id agim⁹, cū agere valem⁹ quātū valem⁹, quę ad ea nō vidētur quę futura sunt, sed ad pręterita ptinere. Quođ licet experiri in eis dictis vel cāticis, quorum seriem memoriter reddim⁹. Nisi enim pręuideremus cogitatione quod sequitur, nō vtiq; diceremus. Et tamen vt pręuideamus, nō prudētia nos instruit, sed memoria. Nā donec finiatur oīe qđ dicimus, siue canim⁹, nihil est quod nō prouisum, prospectumq; pferatur. Et tamen cū id agimus, nō dicimur prouidenter, sed memoriter canere vel dicere: & qui hoc in multis ita proferendis valet plurimū, non solet eorū prouidentia, sed memoria pręr dicari. Fieri ista in animo vel ab animo nostro nouimus & certissimi sum⁹, quomodo autē fiant, quāto attentius voluerimus aduertere, tāto magis noster & sermo succūbit, & ipa nō perdurat intentio vt ad liquidū aliquid nostra intelligētia, & si non lingua, perueniat. Et putamus nos vtrū dei prudentia, eadē sit quę memoria & intelligentia, qui non singula cogitādo aspicit, sed vna æterna & immutabili atq; ineffabili visiōe cōplectitur cūcta quę nouit, tāta mentis infirmitate posse cōprehendere? In hac igitur difficultate & āgustia, libet exclamare ad deū viuū: Mirifica est scientia tua ex me, inualuit, & non Psal. 13. potero ad illā. F Ex me quippe intelligo q̃ sit mirabilis & incōprehensibilis scientia tua, qua me fecisti, quādo nec meipsum cōprehendere valeo quem fecisti: & tamen in meditatione mea exardescit ignis vt quæram faciem tuam semper.

De speculo in quo de⁹ videt. C.VIII.

Incorporalem substātiam scio esse sapientiā, & lumen esse in quo videntur quę oculis carnalibus non videntur: & tamen vir tātus tamq; spiritalis: Videmus nūc, inquit, per speculū in ęnigmate, tūc autem facie ad faciem. Quale sit & quod sit hoc speculū si quæramus, profecto illud occurrit quod in speculo nisi imago nō cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, vt per imaginem hāc quod nos sumus, videremus vtcūq; à quo facti sumus, tanq̃ per speculum. Hoc significat etiā illud quod ait idem Apl's: Nos autem reuelata facie gloriā dn̄i speculātes: in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam tanq̃ à domini spiritu. Speculantes dixit, per speculum videntes, non de specula prospicientes. Quod in Græca lingua non est ambiguum, vnde in Latinam translatæ sunt Apostolicę literę. Ibi quippe speculum vbi apparent imagines rerum, à specula de cuius altitudine longius aliquid intuemur, etiā sono verbi distat oīno, satisq; apparet Apostolum à speculo, non à specula dixisse, gloriā domini speculantes.

G lantes. Quod vero ait, In eandem imaginem transformamur: vtique imaginem dei vult intelligi, eandem dicens, istam ipsam scilicet, id est quam speculamur: quia eadē imago est & gloria dei, sicut alibi dicit, Vir quidem nō debet velare caput suum, cum sit imago & gloria dei. De quibus verbis iam in libro duodecimo disseruimus. Trāsformamur ergo dicit, de forma in formam mutamur, atque transimus de forma obscura in formam lucidam, quia & ipsa obscura imago dei est, & si imago, profecto etiam gloria, in qua homines creati sumus: prestātes cæteris animalibus. De ipsa quippe natura humana dictum est, Vir quidem nō debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Quæ natura in rebus creatis excellentissima, cum à suo creatore ab impietate iustificatur, à deformi forma formosam transfertur in formam. Est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitiū, tanto certius natura laudabilis. Et propter hoc addidit, De gloria in gloriam: de gloria creationis, in gloriam iustificationis. Quanuis possit hoc & alijs modis intelligi, quod dictum est, De gloria in gloriam: de gloria fidei in gloriam speciei, de gloria qua filij dei sumus, in gloriam qua similes ei erimus, quoniā videbimus eum sicuti est. Quod ve-

2. sen. dis. 39. cap. 1. in princi.

H ro adiunxit, Tāquam à domini spiritu: ostendit gratia dei nobis conferri tam optabilis transformationis bonū.

De ænigmate & tropicis locutionibus. Cap. IX.

Hęc dicta sunt propter quod ait Apostolus, nunc per speculum nos videre. Quia vero addidit, in ænigmate: multis hoc incognitum est qui eas literas nesciunt, in quibus est doctrina quædam de locutionum modis, quos Græci tropos vocāt, eoq́ Græco vocabulo etiam nos vtimur pro Latino. Sicut enim schemata vsitatius dicimus quàm figuras, ita vsitatius dicimus tropos quàm modos. Singulorum autem modorum siue troporum nomina, vt singula singulis referantur, difficillimum est & insolentissimum Latine enunciare. Vnde quidam interpretes nostri, quod ait Apostolus, quæ sunt in allegoria, nolētes Græcum vocabulum ponere, circūloquendo interpretati sunt dicentes, quæ sunt aliud ex alio significantia. Huius autē tropi, id est allegoriæ, plures sunt species, in quibus est etiam quod dicitur ænigma. Definitio autem ipsius nominis generalis, omnes etiam species cōplectatur necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omne animal equus est: ita omne ænigma allegoria est, nō

I omnis allegoria ænigma est. Quid ergo est allegoria nisi tropus, vbi ex alio aliud intelligitur, quale illud est ad Thessalonicenses: Itaque non dormiamus sicut & cęteri, sed vigilemus & sobrij simus: Nam qui dormiunt nocte dormiūt, & qui inebriātur nocte ebrij sunt: Nos autē qui diei sumus, sobrij simus. Sed hæc allegoria non est ænigma: Nam nisi multum tardis iste sensus in prōptu est. Aenigma est autem vt breuiter explicem, obscura allegoria, sicuti est: Sāguisugæ erant tres* filiæ: & quę cunque similia. Sed vbi allegoriam nominauit Apostolus, non in verbis eam repperit, sed in facto, cū è duobus filijs Abrahæ, vno de ancilla, altero de libera, quod non dictum sed etiā factum fuit, duo testamenta intelligēda monstrauit: quod antequam exponeret obscurum fuit, proinde allegoria talis quod est generale nomen posset specialiter ænigma nominari. Sed quia non soli qui eas literas nesciunt quibus discuntur tropi, quærunt quid dixerit Apostolus, nunc in ænigmate nos videre, verumetiam qui sciunt, tamen quod sit illud ęnigma vbi nunc videmus nosse desiderant, ex vtroque inueniendā vna est sententia: & ex illo scilicet, quod ait, Videmus nūc per speculum: & ex isto quod addidit, in ænigmate: Vna est enim cum tota sic dicitur, Videmus nunc per speculō in ænigmate. Proinde, quātum mihi videtur, sicut nomine speculi imaginē vo-

1. Thes. 5.

*alæ, duę.

luit intelligi, ita nomine ænigmatis quanuis similitudinem, tamen obscuram, & ad perspiciendum difficilem. Cum igitur speculi & ęnigmatis nomine quęcunque similitudines ab Apostolo significatæ intelligi possint, quæ accommodatæ sunt ad intelligendū deum, eo modo quo potest, nihil tamē est accommodatius quàm id quod imago eius nō frustra dicitur. Nemo itaque miretur etiam in isto modo videndi qui concessus est huic vitæ, per speculum scilicet in ænigmate laborare nos vt quomodocūq; videamus. Nomen quippe hic nō sonaret ænigmatis, si esset facilitas visionis. Et hoc est grandius ænigma, vt non videamus quod non videre non possumus. Quis enī non videt cogitationem suam? Et quis videt cogitationem suam, non oculis carnalibus dico, sed ipso interiore conspectu? Quis non eam videt, & quis eam videt? quandoquidem cogitatio visio est animi quædam, siue assint ea quæ oculis quoque corporalibus videantur, vel cæteris sentiantur sensibus: siue nō assint, & eorū similitudines cogitatione cernātur, siue nihil eorū sed ea cogitātur, quæ nec corporalia sunt, nec corporaliū similitudines: sicut virtutes & vitia, sicut ipsa deniq; cogitatio cogitatur: siue illa quæ per disciplinas tradunt liberalesq; doctrinas, siue istorū omnium causæ superiores atq; rationes in natura immutabili cogitētur: siue etiā mala & vana ac falsa cogitemus, vel nō consentiēte sensu, vel errāte cōsenso.

K

L

Sed nunc de ijs loquamur quæ nota cogitamus & habemus in notitia etiam si nō cogitemus, siue ad contemplatiuam sciētiam pertineant, quam proprie sapientiam dicimus, siue ad actiuam, quam proprie scientiam nuncupandam esse disseruimus. Simul enī vtrunque mentis est vnius, & imago dei vna. Cum vero de inferiore distinctius & seorsum agitur, tunc non est vocanda imago dei, quanuis & tunc in ea nōnulla reperiatur similitudo illius trinitatis, quod in tertiodecimo volumine ostendimus. Nunc ergo simul de vniuersa sciētia hominis loquimur, in qua nobis nota sunt quæcunque sunt nota, quæ vtique vera sunt, alioquin nota non essent. Nemo enim falsa nouit, nisi cum falsa esse nouit. Quod si nouit, verū nouit. Verum est enim quòd illa falsa sint. De his ergo nunc disseruimus quæ nota cogitamus, & nota sunt nobis etiam si non cogitētur à nobis. Sed certe si ea dicere velimus, nisi cogitata non possumus. Nam & si verba nō sonent, in corde suo dicit vtique qui cogitat. Vnde illud est in libro sapientiæ: Dixerunt apud se cogitantes non recte. Exposuit enim quid sit, dixerunt apud se, cum addidit, cogitātes. Huic simile est in Euangelio, quòd quidam scribæ cum audissent à domino dictum paralytico: Confide fili, remittūtur tibi peccata tua: dixerunt intra se, Hic blasphemat. Quid est enim, dixerunt intra se: nisi cogitando? Denique sequitur: Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit: Vt quid cogitatis mala in cordib? vestris? Sic Matthæus. Lucas autem hoc idem ita narrat: Cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquit̃ blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus? Vt cognouit autem cogitationes eorum Iesus, respondens dixit ad illos, Quid cogitatis in cordibus vestris? Quale est in libro sapientiæ, dixerunt cogitantes: tale hic est, cogitauerūt dicentes. Et illic enim & hic ostēditur intra se atque in corde suo dicere, id est cogitādo dicere. Dixerūt quippe intra se, & dictum est eis: Quid cogitatis? Et de illo diuite cuius vberes fructus ager attulit, ait ipse dominus: Et cogitabat intra se dicens. Quædam ergo cogitationes locutiones sunt cordis, vbi & os eius esse dominus ostēdit, cum ait: Nō quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Vna sententia, duo quædā hominis ora complexus est,

Et cogitatio & nutus, & literę verba sunt & verbi dium habent imaginem.

Cap. X. ca. 1. & ca. 20.

Sapiē. 2.

M

Matt. 9.

Lucæ. 5.

Sapien. 2

Matt. 15.

A est, vnum corporis, alterum cordis. Nam vtique vnde illi hominem putauerunt inquinari, in os intrat corporis. Vnde autem dominus dixit inquinari hominem, de cordis ore procedit. Ita quippe exposuit ipse quod dixerat. Nam paulopost de hac re discipulis suis, Adhuc & vos, inquit, sine itellectu estis? Nō intelligitis, quia omne quod in os intrat in ventrem vadit & in secessum emittitur? Hic certe apertissime demonstrauit os corporis. At in eo quod sequitur os cordis ostendens: Quæ autem, inquit, procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinãt hominem. De corde enim exeunt cogitationes malę. &c. Quid hac expositione lucidius? Nec tamen quia dicimus locutiones cordis esse cogitationes, ideo non sunt etiã visiones exortæ de notitiæ visionibus, quando veræ sunt. Foris enim cum per corpus hæc fiunt, aliud est locutio, aliud visio. Intus autem cum cogitamus, vtrunque vnum est. Sicut auditio & visio duo quędã sunt inter se distantia in sensibus corporis, in animo autem non est aliud atque aliud videre & audire: ac per hoc cum locutio foris non videatur, sed potius audiatur, locutiones tamen interiores, hoc est, cogitationes visas dixit à domino sanctum Euãgelium

B non auditas: Dixerunt, inquit, intra se, hic blasphemat. Deinde subiunxit: Et cum vidisset Iesus cogi-

Matth. 9. tationes eorum. Vidit ergo quod dixerunt, Vidit enim cogitatione sua cogitationes eorum, quas illi solos se putabant videre. Quisquis igitur potest intelligere verbum non solum anteq̄ sonet verũetiam anteq̄ sonorum eius imagines cogitatiōe voluãtur, hoc enim est quod ad nullam pertinet linguam earũ scilicet quæ linguæ appellantur gentium, quarum nostra lingua Latina est, Quisquis, inquam, hoc intelligere potest iam potest videre per hoc speculum atque in hoc ænigmate aliquam verbi illius simili-

Ioan. 1. tudinem, de quo dictum est, In principio erat verbũ, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Necesse est enim cum verbum loquimur, id est, cum scimus loquimur, ex ipsa scientia quam memoria tenemus, nascatur verbum quod eiusmodi sit omnino cuiusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata qoippe cogitatio ab ea re quam scimos, verbum est quod in corde dicimus, quod nec Grecum est nec Latinum, nec linguæ alicuius alterius, sed cum id opus est in eorum quibus loquimur perferre notitiam, aliquod signum quo significetur

C assumitur. Et plerunque sonus, aliquando etiam nutus, ille auribus, ille oculis exhibetur, vt per signa corporalia etiam corporis sensibus verbum quod mente gerimus innotescat. Nam & innuere quid est nisi qoodammodo visibiliter dicere? Est in scri-

Ioan. 13. pturis sanctis huius sententiæ testimonium. Nam in Euangelio secundum Ioannem ita legitur: Amẽ amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo adinuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo vnus ex discipulis eius [recũbẽs] in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simō Petrus, & dicit ei: Qois est de quo dicit? Ecce innuendo dixit, quod sonando dicere non audebat. Sed hæc atque huiusmodi signa corporalia siue auribus siue oculis præsentibus quibus loquimur exhibemus. Inuentæ sunt etiam literæ per quas possemus & cum absentibus colloqui, sed ista signa sunt vocum, cum ipsæ voces in sermone nostro earũ quas

De verbo summo. Cap. XI. cogitamus signa sint rerum. Proinde verbum quod foris sonat, signũ est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomẽ. Nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est: verbumq̄ & ipsum dicitur propter illud à quo vt foris appareret assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox qoodãmodo corporis sit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum, sicut verbum dei caro factum est,

D assumendo eam in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox nec mutatur in vocem: ita verbum dei caro quidem factum est, sed absit vt mutaretur in carnem. Assumẽdo quippe illam, non in eam se consumendo, & hoc nostrum vox fit, & illud caro factũ est. Quapropter quicunque cupit ad qualẽcunque similitudinem dei verbi, quamuis per multa dissimilem, peruenire, non intueatur verbum nostrum quod sonat in auribus, nec quãdo voce profertur, nec quãdo silentio cogitatur. Omnium nanque sonantium verba linguarum etiam in silentio cogitantur, & carmina percurruntur animo, tacente ore corporis. Nec solum numeri syllabarum, verumetiam modi cantilenarum cum sint corporales, & ad eum qui vocatur auditus sensum corporis pertinentes, per incorporeas quasdam imagines suas præsto sunt cogitantibus, & tacite cuncta ista voluentibus. Sed transeunda sunt hæc, vt ad illud perueniatur hominis verbum, per cuius qualemcunque similitudinem sicut in ænigmate videatur vtcunque dei verbum. Nō illud quod factum

E est ad illum vel ad illum Prophetam, & de quo dictũ

Act. 6. est: Verbum autem domini crescebat & multiplica-

Rom. 10. batur. Et de quo iterum dictum est: Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Et iterũ,

1. Thess. 2. Cum accepissetis à nobis verbũ auditus dei, accepistis nō vt verbum hominum, sed sicuti est vere verbũ dei. Et innumerabilia similiter in scripturis dicũtur de dei verbo, quod in sonis multarum diuersarumq̄ linguarum per corda & ora disseminatur humana. Ideo autem verbum dei dicitur, quia doctrina diuina traditur, non humana. Sed illud verbum dei quęrimus qualitercunque per hanc similitudinem nunc videre, de quo dictum est, Deus erat verbum: de quo

Ioan. 1. dictum est, Omnia per ipsum facta sunt: de quo dictũ est, Verbum caro factum est: de quo dictũ est, Fons sapientiæ verbum dei in excelsis. Perueniendum est ergo ad illud verbum hominis, ad verbum rationalis animantis, ad verbum non de deo natæ, sed à deo factæ imaginis dei, quod neque prolatiuum est in sono, neque cogitatiuum in similitudine soni, quod alicuius linguæ esse necesse sit, sed quod omnia quibus significatur signa, præcedit, & gignitur de sciẽtia quæ manet in animo, quando eadẽ scientia intus dicitur sicuti est: simillima est enim visio cogitatio-

F nis, visioni scientię. Nã quãdo per sonum dicitur, vel per aliquod corporale signum, non dicitur sicuti est, sed sicut potest videri audiriue per corpus. Quando ergo quod in notitia est, hoc est in verbo, tunc est verum verbum & veritas: qualis expectatur ab homine, vt quod est in ista, hoc sit & in illo, quod non est in ista, non sit & in illo: hic agnoscitur, est est, non non. Sic accedit quantum potest ista similitudo imaginis factæ ad illam similitudinem imaginis natę, qua deus filius patri per omnia substantialiter similis prædicatur. Animaduertenda est in hoc ænigmate etiam ista verbi dei similitudo, q̄ sicut de illo verbo

Ioan. 1. dictũ est: Omnia per ipsum facta sunt, vbi deus per vnigenitum verbum suum prædicatur vniuersa fecisse: ita hominis opera nulla sunt, quæ non prius dicun-

Eccli. 37. tur in corde. Vnde scriptum est, Initium omnis operis verbum: sed etiam hic cũ verũ verbum est, tũc est initium boni operis. Verum autẽ verbum est, cũ de scientia bene operandi gignitur, vt etiã ibi seruetur, est est, non non: vt si est in ea scientia qua viuẽdũ est, sit & in verbo per quod operãdum est, si non non: alioquin mendacium erit verbũ tale, non veritas, & inde peccatum, non opus rectum. Est & hæc in ista similitudine verbi nostri similitudo verbi dei, quia potest esse verbum nostrum quod nō sequatur opus, opus autem esse non potest, nisi præcedat verbũ: sic & verbum dei potuit esse nulla existente creatura,

G creatura vero nulla esse potest nisi p ipsum per quod facta sunt omnia. Ideoq; non deus pater, non spiritussanctus, nō ipsa trinitas, sed solus deus filius quod est verbum dei caro factū est, quāuis trinitate faciente, vt sequente atq; imitante verbo nostro eius exemplum, recte viueremus: hoc est nullum habentes in verbi nostri vel cōtemplatione vel operatione mendacium. Verum hæc huius imaginis est quandoq; futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide Christiana, pietatisq; doctrina, vt reuelata facie, à legis velamine quod est vmbra futurorum, gloriam domini speculantes, per speculum scilicet intuentes, in eandem imaginem transformemur de gloria in gloriam tanquam à domini spiritu, secundum superiorē de his verbis disputationem. Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renouata, similes deo erimus, quoniam videbimus eum, non per speculum sed sicuti est: quod dicit Apostolus Paulus, Facie ad faciem. Nunc vero in hoc speculo, in hoc ænigmate, in hac qualicunque similitudine, quanta sit etiam dissimilitudo, quis potest explicare? Attingam tamē aliqua vt valeo, quibus id possit aduerti.

H

Verbum hoīs quatenꝰ verō Ca. XII.

Primo ipsa scientia de qua veraciter cogitatio nostra formatur, quando quæ scimus loquimur, qualis aut quanta potest homini prouenire, quamlibet peritissimo atque doctissimo? Exceptis enim quæ in animum veniunt à sensibus corporis, in quibus tam multa aliter sunt quàm videntur, vt eorum verisimilitudine nimium constipatus, sanꝰ sibi esse videatur qui insanit. Vnde Academica philosophia sic inualuit, vt de omnibus dubitans multo miserius insaniret: his ergo exceptis quæ à corporis sensibus in animum veniunt, quantum rerum remanet q ita sciamus, sicut nos viuere scimus: in quo prorsus non metuimus, ne aliqua verisimilitudine forte fallamur, quoniam certum est etiam eum qui fallitur viuere: nec in eis visis hæc habentur, quæ obijciuntur extrinsecus, vt in eo sic fallatur oculus, quemadmodum fallitur cum in aqua remus videtur infractus, & nauigantibus turres moueri, & alia sexcenta quæ aliter sunt quàm videntur, quia nec per oculum carnis hoc cernitur. Intima scientia est qua nos viuere scimus, vbi ne illud quidem Academicus dicere potest, fortasse dormis & nescis, & in somnis vides. Visa quippe somniantium simillima esse visis vigilantium quis ignorat? Sed qui certus est de vitæ suæ scientia, non in ea dicit, scio me vigilare, sed scio me viuere: siue ergo dormiat, siue vigilet, viuit. Nec

Academica philosophia.

I in ea scientia per somnia falli potest, quia & dormire & in somnis videre, viuētis est. Nec illud potest Academicus aduersus istam scientiam dicere, furis fortassis & nescis, quia sanorū visis simillima sunt etiam visa furentium, sed qui furit viuit. Nec contra Academicos dicit, Scio me non furere, sed scio me viuere. Nunquam ergo falli nec mentiri potest, qui se viuere dixerit scire. Mille itaq; fallacium visorum genera obijciantur ei qui dicit, scio me viuere, nihil horum timebit, quando & qui fallitur viuit. Sed si talia sola pertinent ad humanam scientiam, perpauca sunt, nisi quia in vnoquoq; genere ita multiplicantur, vt non solum pauca non sint, verumetiam reperiantur per infinitum numerum tendere. Qui enim dicit, scio me viuere, vnum aliquid scire se dicit, Proinde si dicat, scio me scire viuere, duo sunt iam, hoc vero quod scit hæc duo, tertium scire est: sic potest addere & quartū & quintum, & innumerabilia si sufficiat. Sed quia innumerabilem numerum vel comprehendere singula addendo, vel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehēdit ac dicit, & verum hoc esse, & tam innumerabile, vt vere eius infinitum numerum non possit comprehendere ac dicere. Hoc & in voluntate certa similiter aduerti potest. Quis est enim cui non impudenter respondeatur, forte falleris, dicenti volo beatus esse? Et si dicit, scio me hoc velle & hoc me scire scio, iam his duobus & tertiū potest addere, quòd hæc duo sciat, & quartum quòd hęc duo scire se sciat, & similiter in infinitum numerum pergere. Item si quispiam dicat, errare nolo, nōnne siue erret siue non erret, errare tamen eum nolle verum erit? Quis est qui huic non impudentissime dicat, forsitan falleris, cum profecto vbicunque fallatur, falli se tamen nolle non fallitur? Et si hoc scire se dicat, addit quantum vult rerum numerum cognitarum, & numerum esse perspicit infinitum. Qui enim dicit, nolo me falli, & hoc me nolle scio, & hoc me scire scio, iam & si non commoda locutione potest hic infinitum numerum ostendere: & alia reperiuntur quæ aduersus Academicos valeant, qui nihil ab homine sciri posse contēdunt. Sed modus adhibendus est, præsertim quia in opere isto nō hoc suscepimus. Sunt inde libri tres nostri, primo nostræ conuersionis tēpore cōscripti, quos qui potuerit & voluerit legere lectosq; intellexerit, nihil enim profecto quæ ab eis contra perceptionem veritatis argumenta multa inuenta sunt, permouebūt. Cum enim duo sint genera rerum quæ sciuntur, vnum earum quæ per sensus corporis percipit animus, alterum earum quę per seipsum, multa illi Philosophi garrierunt contra corporis sensus: animi autem quasdam firmissimas per seipsum perceptiones rerum verarum, quale illud est quod dixi, scio me viuere, nequaquam in dubium vocare potuerunt. Sed absit à nobis vt ea quæ per sensus corporis didicimus vera esse dubitemus: per eos quippe didicimus cœlum & terram, & ea quæ in eis nota sunt nobis, quantum ille qui & nos & ipsa condidit, innotescere nobis voluit. Absit etiam vt scire nos negemus quæ testimonio didicimus aliorum, alioquin esse nescimus Oceanum. Nescimus esse terras atq; vrbes quas celeberrima fama commendat. Nescimus fuisse homines & opera eorum quæ historica lectione didicimus. Nescimꝰ quę quotidie vndecunq; nunciantur, & indicijs consonis contestantibusq; firmantur. Postremo nescimus in quibus locis vel ex quibus hominibus fuerimus exorti, quia hæc omnia testimonijs credidimus aliorum. Quod si absurdissimum est dicere, non solum nostrorum, verumetiam & alienorum corporum sensus plurimum addidisse nostræ scientiæ confitendum est. Hæc igitur omnia & quæ per seipsum, & quæ per sensus sui corporis, & quæ testimonijs aliorum percepta scit animus humanus, thesauro memoriæ condita tenet: ex quibus gignitur verbum verum, quando quod scimus loquimur, sed verbum ante omnem sonum, ante omnem cogitationem soni. Tunc enim est verbum simillimum rei notæ de qua gignitur & imago eius, quoniam de visione scientiæ visio cogitationis exoritur, quod est verbum linguæ nullius, verbum verum de re vera, nihil de suo habens, sed totum de illa scientia de qua nascitur. Nec interest quando id didicerit, qui quod scit loquitur, aliquando enim statim vt discit hoc dicit, dum tamen verbum sit verum, id est, de rebus notis exortum.

K

L

M

Scientiæ dei nihil accedit ex rebus cognitis. C. XIII.

Sed nunquid deus pater de quo natum est verbum de deo deus, nunquid ergo deus pater in illa sapientia quod est ipse sibi, alia didicit per sensum corporis sui, alia per seipsum? Quis hoc dicat, qui non animal rationale, sed supra animam rationalem deum cogitat, quātum ab eis cogitari potest qui eum omnibus animalibus & omnibus animis præferūt, quamuis per speculum & in ænigmate conijciendo videant, nondū facie ad faciem sicuti est? Nunquid deus pater ea ipsa quæ non per corpus, quod est ei nullum, sed per seipsum scit aliunde ab aliquo didicit, aut nuncijs vel testibus vt ea sciret indiguit? Non vtique, Ad omnia quippe scienda

4. sen. di. 45. cap. sed forte.

A pe scienda quæ scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet
quidem nuncios, id est, angelos, non tamé qui ei quæ
nesciat annuncient, non enim sunt vlla quæ nesciat,
sed bonum eorum est de operibus suis eius consulere
veritatem: & hoc est quod ei dicuntur nonnulla nun-
ciare, non vt ipse ab eis discat, sed vt ab illo ipsi, per
verbum eius sine corporali sono, nuncient quod vo-
luerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per
verbum eius audientes, id est, in eius veritate inue-
nientes quid sibi faciendum, quid, quibus, & quando
nunciandum sit. Nam & nos oramus eum, nec ta-
men necessitates nostras docemus eum. Nouit enĩ,
Matth.6. ait verbum eius, pater vester quid vobis necessariũ
1.sen.dist. sit priusquam petatis ab eo. Nec ista ex aliquo tem-
38.ca.1.& pore cognouit vt nosset, sed futura omnia tempora-
4.di.45. lia atque in eis etiam quid, & quando ab illo petitu-
cap.sed. ri fueramus, & quos & de quibus rebus vel exaudi-
turus vel non exauditurus esset, sine initio aute præ-
1.sen.dist. sciuit. Vniuersas autem creaturas suas & spiritales
38.ca.1.& & corporales, non quia sunt ideo nouit, sed ideo sunt,
c.hãc er- quia nouit. Non enim nesciuit quę fuerat creaturus.
go. Quia ergo sciuit creauit, nõ quia creauit sciuit. Nec
aliter ea sciuit creata, quàm creanda. Non enim ei⁹
B sapientiæ aliquid accessit ex eis, sed illis existentib⁹
sicut oportebat & quando oportebat, illa mansit vt
Eccli.23. erat. Ita & scriptum est in libro Ecclesiastico, Ante-
quam crearentur omnia nota sunt illi, sic & postquã
consummata sunt. Sic, inquit, nõ aliter: & antequam
crearentur, & postquam consummata sunt, sic ei nota
1.sen.dist. sunt. Longe est ergo huic scientiæ, scientia nostra
36.ca.1. dissimilis. Quæ autem scientia dei est, ipsa & sapiẽ-
tia, & quæ sapientia, ipsa essentia siue substãtia. Quia
in illius naturæ simplicitate mirabili, non est aliud
sapere quàm esse, sed quod est sapere, hoc est & esse,
†aliãs se- sicut & in superioribus libris de sapientia† diximus.
pe iam. Nostra vero scientia in rebus plurimus propterea &
amissibilis est & receptibilis, quia non hoc est nobis
esse quod scire vel sapere, quoniam esse possumus,
etiam si nesciamus, neque sapiamus ea quæ aliunde
1.sen.di.5. didicimus. Propter hoc sicut nostra scientia illi sciẽ-
ca.osten- tiæ dei, sic & nostrum verbum quod nascitur de no-
ditur. stra scientia dissimile est illi verbo dei, quod natum
est de patris essentia. Tale est autem ac si dicerem,
de patris scientia, de patris sapiẽtia, vel quod est ex-
C pressius, de patre scientia, de patre sapientia.
Verbũ p Verbum ergo dei patris vnigenitus dei filius, per
omnia æ- omnia patri similis & æqualis, deus de deo, lumé de
quale p̃ri lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia,
promen- Est hoc omnino quod pater, non tamen pater, quia
ti. Caput. iste filius, ille pater. Ac per hoc nouit omnia quæ no-
XIIII. uit pater, sed ei nosse de patre est sicut esse. Nosse
1.sen.dist. enĩ & esse illi vnũ est. Et ideo patri sicut esse non est
39.cap.1. à filio, ita nec nosse. Proinde tanq̃ seipsum dicẽs, pa-
ter genuit verbum sibi æquale per omnia, Non enĩ
seipsum integre perfecteq; dixisset, si aliquid minus,
aut amplius esset in ei⁹ verbo quàm in ipso. Ibi sum-
me illud agnoscitur, est est, non nõ: & ideo verbũ hoc
vere veritas est, quoniam quicquid in ea scientia, de
qua genitum est, & in ipso est. Quod autem in ea nõ
est, nec in ipso est. Et falsum habere aliquid hoc ver-
bum nunquam potest, quia immutabiliter sic se ha-
Ioan.5. bet vt se habet de quo est. Non enim potest filius à
se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facien-
tem. Potenter hoc non potest, nec est infirmitas ista,
sed firmitas, qua falsa esse non potest veritas. Nouit
itaque omnia deus pater in seipso, nouit in filio. Sed
in seipso tanquam seipsum, in filio tanquam verbum
suum, quod est de his omnibus quæ sunt in seipso.
Omnia similiter nouit & filius, in se scilicet, tanquã
in ea quæ nata sunt de iis quæ pater nouit in seipso.
In patre autem tanquam ea de quibus nata sunt quę
ipse filius nouit in seipso. Sciunt ergo inuicem pa-

ter & filius, sed ille gignendo, ille nascendo. Et omnia D
quæ sunt in eorum scientia, in eorum sapientia, in eo- 1.sen.dist.
ram essentia, vnusquisque eorum simul videt: nõ par- 39.ca.1.in
ticulatim, aut singillatim, velut alternante conspe- medio.
ctu, hinc illuc, & inde huc, & rursus inde vel inde
in aliud atque aliud, vt aliqua videre non possit nisi
non videns alia: sed vt dixi, simul omnia videt,
quorum nullum est quod non semper videt. Ver-
bum autem nostrum illud quod non habet sonum
neq; cogitationem soni, sed eius rei quam videndo
intus dicimus, & ideo nullius linguæ est atque inde
vtcunq; simile est in hoc ænigmate illi verbo dei qđ
etiam deus est, quoniam sic & hoc de nostra nascitur,
quẽadmodum & illud de scientia patris natum est,
Nostrum ergo tale verbum quod inuenimus esse vt-
cunque illi simile, quantum sit etiam dissimile, sicut
à nobis dici potuerit, nõ pigeat intueri. Nun- Verbum
quid verbum nostrum de sola scientia nostra nasci- æternum
tur? Nónne multa dicimus etiam quæ nescimus? quale. C.
Nec dubitantes ea dicimus, sed vera esse arbitrãtes: XV.
quæ forte si vera sunt, in ipsis rebus de quibus loqui-
mur non in verbo nostro vera sunt, quia verbum ve-
rum non est, nisi quod de re quæ scitur, gignitur. Fal- E
sum est ergo isto modo verbum nostrum, non cũ mẽ-
timur, sed cum fallimur. Cum autem dubitamus,
nondum est verbum de re de qua dubitamus, sed de
ipsa dubitatione verbum est. Quanuis enim non
nouerimus an verum sit vnde dubitamus, tamen
dubitare nos nouimus: ac per hoc cum hoc dicimus
verum verbum est, quoniam quod nouimus dicim⁹.
Quid quod etiam mentiri possumus? Quod cum
facimus, vtique volentes & scientes falsum verbum
habemus, vbi verum verbum est mentiri nos, hoc
enim scimus. Et cum mentitos nos esse confitemur,
verum dicimus, quod scimus enim dicimus. Scim⁹
nanque nos esse mentitos. Verbũ autem illud quod
est deus & potentius est nobis, hoc non potest. Non
enim potest facere quicquam, nisi quod viderit pa-
trem facientem: & non à seipso loquitur, sed à patre 1.sen.dist.
illi est omne quod loquitur, cum ipsum pater vnice 42.ca.sed
loquitur: & magna illius verbi potentia est, non pos- quæritur.
se mentiri, quia non potest esse illic est, & non, sed est & ca.sed
est, non non. At enim nec verbum dicendum est, qđ sunt alia.
verum non est. Sit ita, libens assentior. Quid cum
verum est verbum nostrum, & ideo recte verbum vo-
catur? nunquid sicut dici potest vel visio de visione, F
vel scientia de scientia, ita dici potest essentia de es-
sentia, sicut illud dei verbum maxime dicatur maxi-
meq; dicendum est. Quid ita? quia non hoc est nobis
esse, quod est nosse. Multa quippe nouimus quæ per
memoriam quodammodo viuunt, ita & obliuione
quodammodo moriuntur: atque ideo cum illa iam
nõ sint in notitia† nostra, nos tamen sumus. Et cum †memo-
scientia nostra animo lapsa perierit à nobis, nos ta- ria.
men viuimus. Illa etiam quæ ita sciuntur vt nun-
quam excidere possint, quoniam præsentia sunt, &
ad ipsius animi naturam pertinent, vt est illud quod
nos viuere scimus, Manet enim hoc quandiu anim⁹
manet, & quia semper manet animus, & hoc semper
manet, Id ergo & si qua reperiuntur similia, in qui-
bus imago dei potius intuenda est, etiam si semper
sciuntur, tamen quia non semper etiam cogitantur,
quomodo de his dicatur verbum sempiternum, cum
verbum nostrum nostra cogitatione dicatur, inueni-
re difficile est. Sempiternum est enim animo viue-
re, sempiternum est scire quod viuit: nec tamen sem-
piternum est cogitare vitam suam, vel cogitare sciẽ-
tiam vitæ suæ: quoniam cum aliud atque aliud cœ-
perit, hoc desinit cogitare, quanuis non desinat scire.
Ex quo fit vt si potest esse in animo aliqua scientia
sempiterna, & sempiterna esse non potest eiusdem
scientiæ cogitatio, & verbum verum nostrum inti-

G num nisi nostra cogitatione non dicatur, solus deus intelligatur habere verbum sempiternum sibique coæternum. Nisi forte dicendum est, ipsam possibilitatem cogitationis, quoniam id quod scitur, etiam quando non cogitatur, potest tamen versciter cogitari, verbum esse tam perpetuum, quàm scientia ipsa perpetua est. Sed quomodo est verbum, quod nondum in cogitationis visione formatum est? Quomodo erit simile scientiæ de qua nascitur, si eius non habet formã, & ideo iam vocatur verbum quia potest habere? Tale est enim ac si dicatur, ideo iam vocandum esse verbum, quia potest esse verbum. Sed quid est quod potest esse verbum, & ideo iam dignum est verbi nomine? Quid est, inquam, hoc formabile nõdúmque formatum, nisi quiddam mentis nostræ, quod hac atq; hac volubili quadam motiõe iactam*, cum à nobis nunc hoc, nunc illud sicut inuentum fuerit vel occurrerit cogitat? Et tũc fit verũ verbũ, quãdo illud quod nos diximus volubili motione iactare, ad id quod scimus peruenerit, atq; inde formatur eius omnimodam similitudinem capiẽs, vt quomodo res quæq; scitur, sic etiam cogitetur, sine voce sine vocis cogitatiõe, quæ profecto alicu* linguæ est si in corde dicatur. Ac per hoc etiam si concedamus, ne
H de cõtrouersia vocabuli laborare videamur, iam vocandum esse verbum quiddam illud mentis nostræ quod de nostra scientia formari potest, etiam priusquam formatum sit, quia iam vt ita dicam, formabile est: quis nõ videat, quãta hic sit dissimilitudo ab illo dei verbo qd' in forma dei sic est, vt nõ antea fuerit formabile priusquam formatum, nec aliquando esse possit informe, sed sit forma simplex & simpliciter æqualis ei de quo est, & cui mirabiliter coæterna est. Quapropter ita dicitur illud dei verbum vt dei cogitatio nõ dicatur, ne aliquid esse quasi volubile credatur in deo, quod nunc accipiat, nũc recipiat formam, vt verbum sit, eamq; possit amittere atq; informiter quodammodo volutari. Bene quippe nouerat verba & vim cogitationis inspexerat locutor egregius qui dixit in carmine, secumq; volutat euẽtus belli varios: id est, cogitat. Nõ ergo ille dei filius cogitatio dei, sed verbum dei dicitur. Cogitatio quippe nostra perueniens ad id quod scimus, atq; inde formata, verbũ nostrum verum est. Et ideo verbũ dei, sine cogitatione dei debet itelligi, vt forma ipsa simplex intelligatur, non habens aliquid formabile
I quod esse etiam possit informe. Dicuntur quidem etiam in scripturis sanctis cogitationes dei, sed eo locutionis modo, quo ibi & obliuio dei dicitur, quæ vtique ad proprietatẽ in deo nulla est. Quamobrẽ cũ tanta sit nunc in isto ænigmate dissimilitudo dei & verbi dei, in qua tamẽ nonnulla similitudo cõperta est: illud quoq; fatẽdum est, quod etiam cum similes ei erimus quando videbimus eũ sicuti est, quod, vtiq; qui dixit, hanc proculdubio quæ nunc est dissimilitudinem attendit, nec tunc natura illi erimus æquales. Semper enim natura minor est faciente quæ facta est. Et tũc quidem verbum nostrum non erit falsum, quia neque mentiemur, neq; fallemur. Fortassis etiam volubiles non erunt nostræ cogitationes ab alijs in alias euntes atq; redeuntes, sed omnẽ scientiam nostram vno simul conspectu videbimus. Tamen cum & hoc fuerit, si & hoc fuerit, formata erit creatura quæ formabilis fuit, vt nihil iam desit eius formæ, ad quam peruenire deberet. Sed tamen coæquanda non erit illi simplicitati, vbi non formabile aliquid formatum vel reformatum est sed forma neque informis, neque formata, ipsa ibi æterna est immutabilisq; substantia. Satis de patre & filio quantum per hoc speculum atque in hoc ænigmate videre potuimus locuti sumus. Nũc de spiritusancto quantum deo donante videre conceditur

Simplicissima dei cognitio. Cap. XVI.

Quõ spirit* solus dicat' charitas. Ca. XVII.

differendum est, qui spiritussanctus secundum scripturas sanctas nec patris solius est, nec filij solius, K
sed amborum, & ideo communem qua inuicem se diligunt pater & filius, nobis insinuat charitatem. Vt autem nos exerceret sermo diuinus, non res in promptu sitas, sed in abdito scrutandas, & ex abdito eruendas, maiore studio fecit inquiri. Nõ itaque dixit scriptura, spiritussanctus charitas est: quod si dixisset, non paruam partem quæstionis istius abstulisset: sed dixit, deus charitas est: vt incertum sit, & ideo requirendum, vtrum deus pater sit charitas, an deus filius, an deus spiritussanctus, an deus ipsa trinitas. Neque enim dicturi sumus, non propterea deum dictum esse charitatem, quòd ipsa charitas nulla sit substãtia, quæ dei digna sit nomine, sed quòd donum dei sit, sicut dictum est deo, Quoniam tu es patientia mea. Neque enim propterea dictum est, quia dei substantia est nostra patientia, sed qòd ab ipo nobis est, sicut alibi legitur, quomã ab ipso est patientia mea. Hunc quippe sensum facile refellit scripturarum ipsa locutio. Tale est enim, tu es patientia mea: quale est, tu es dñe spes mea: & de* meus misericordia mea, & multa similia. Nõ est autem dictũ, domine charitas mea: aut, tu es charitas mea: aut, deus charitas mea: sed ita dictum est, deus charitas est: sicut dictum est, deus spiritus est. Hoc qui non dis- L
cernit, intellectum à domino, non expositionẽ quærat à nobis. Non enim apertius quicquam possum* dicere, Deus ergo charitas est. Vtrum autem pater, an filius, an spiritussanctus, an ipsa trinitas, quia & ipsa non tres dij, sed vnus deus, hic quæritur. Sed iã in hoc libro superius disputaui, non sic accipiendam esse trinitatem quæ deus est, ex illis tribus quæ in trinitate nostræ mentis ostendimus, vt tanquam memoria sit omnium trium pater, & intelligentia omnium trium filius, & charitas omnium trium spiritussanctus: quasi pater nec intelligat sibi nec diligat, sed ei filius intelligat, & spiritussanctus ei diligat, ipse autem sibi & illis tantum meminerit. Et filius nec meminerit nec diligat sibi, sed meminerit ei pater, & diligat ei spiritussanctus, ipse autem & sibi & illis tantummodo intelligat. Itẽmque spiritussanctus nec meminerit nec intelligat sibi, sed meminerit ei pater, & intelligat ei filius, ipse autem & sibi & illis non nisi diligat. Sed sic potius vt omnia tria, & omnes & singuli habeant in sua quisque natura. Nec distent in eis ista, sicut in nobis aliud est M
memoria, aliud est intelligentia, aliud dilectio siue charitas: sed vnum aliquid sit quod omnia valeat, sicut sapientia, & sic habeatur in vniuscuiusque natura, vt qui habet, hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexq; substantia. Si ergo hæc intellecta sunt, & quantum nobis in rebus tantis videre & coniectare concessum est, vera esse claruerunt, nescio cur non sicut sapientia & pater dicitur & fili* & spiritussanctus, & simul omnes non tres sed vna sapientia, ita & charitas & pater dicatur & filius & spiritussanct*, & simul omnes vna charitas. Sic enim & pater de*, & filius deus, & spiritussanctus deus, & simul omnes vnus deus. Et tamen non frustra in hac trinitate nõ dicitur verbum dei nisi filius, nec donum dei nisi spiritussanctus: nec de quo genitum est verbum, nec de quo procedit principaliter spiritussanctus nisi deus pr̃. Ideo aũt addidi, principaliter, qa & de filio spiritussanct* pcedere reperit̃. Sed hoc quoq; illi pr̃ dedit, nõ iam existenti & nondũ habenti, sed quicquid vnigenito verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum genuit, vt etiam de illo donum commune procederet, & spiritussanctus, spiritus esset amborũ. Nõ est igitur accipiẽda transeunter, sed diligenter intuẽda inseparabilis trinitatis ista distinctio. Hinc enim factum est vt proprie dei verbum etiam dei sapientia

1. sen. dist. 10. ca. 10annes.

1. sen. dist. 17. ca. sed ne forte.

Psal. 70.

Psal. 61.

1. sen. dist. 10. ca. ioannes.

1. sen. dist. 10. ca. ioannes.

1. sen. dist. 12. ca. nũc tractãdũ.

A tia diceretur, cum sit sapiẽtia & pater & spiritussan-
1.sen.dist. ctus. Si ergo proprie aliquid horum trium charitas
10.ca.si g̃ nuncupanda est, quid aptius quàm vt hoc sit spiritus-
proprie. sanctus? Vt scilicet in illa trinitatis simplici sum-
maq; natura, non sit aliud substantia, & aliud chari-
tas, sed substantia ipsa sit charitas, & charitas ipsa sit
substantia, siue in patre, siue in filio, siue in spiritu-
sancto, & tamen proprie spiritussanctus charitas nun-
1.sen.dist. cupetur. Sicut legis nomine aliquãdo simul omnia
10.c.pluri veteris instrumenti sanctarum scripturarũ signifi-
bus eni. cantur eloquia. Nam ex propheta Esaia testimo-
1. Cor.14 nium ponens Apostolus vbi ait, In alijs linguis &
in alijs labijs loquar populo huic: præmisit tamen,
Ioan.15. in lege scriptum est. Et ipse dominus, In lege, inquit,
eorum scriptum est, quia oderunt me gratis: cũ hoc
Psal.34. legatur in psalmo. Aliquando autem proprie voca-
tur lex quæ data est per Moysen, secundum quod di-
Matth.11 ctum est, Lex & prophetę vsque ad Ioannem: Et, In
his duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ.
Matt.22. Hic vtique proprie lex appellata est, de mõte Sina.
Prophetarum autem nomine etiam Psalmi signifi-
Luc.24. cati sunt, & tamen alio loco ipse saluator, Oportebat,
inquit, impleri omnia quę scripta sunt in lege & pro-
phetis & psalmis de me. Hic rursus prophetarum no
B men exceptis psalmis intelligi voluit. Dicitur ergo
lex vniuersaliter cum prophetis & psalmis: dicitur
& proprie quæ per Moysen data est. Item dicuntur
communiter prophetę simul cum psalmis, dicuntur
& proprie præter psalmos. Et multis alijs exemplis
doceri possunt multarum rerũ vocabula, & vniuer-
saliter poni, & proprie quibusdam rebus adhiberi,
1.sen.dist. nisi in re aperta vitanda sit longitudo sermonis. Hęc
10.c.pluri ideo dixi, ne quisquam propterea nos inconuenien-
bus eni. ter existimet charitatẽ appellare spiritumsanctum,
quia & deus pater & deus filius potest charitas nun-
cupari. Sicut ergo vnicum dei verbum proprie vo-
camus nomine sapientiæ, cum sit vniuersaliter &
spiritussanctus & pater ipse sapientia: ita spiritussan-
ctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum
1.sen.dist. sit vniuersaliter charitas & pater & filius. Sed dei
10.ca.sed verbum, id est, vnigenitus dei filius aperte dictus est
de verbũ. dei sapientia, ore Apostolico vbi ait, Christum dei
1.Cor.1. virtutem & dei sapiẽtiam. Spiritus autem sanctus
vbi sit dictus charitas inuenimus, si diligenter Io-
annis Apostoli scrutemur eloquium. Qui cum di-
1.Ioan.4. xisset, Dilectissimi diligamus inuicem, quia dile-
ctio ex deo est: secutus adiunxit, Et omnis qui di-
C ligit, ex deo natus est, Qui non diligit, nõ cognouit
1.sen.dist. deum: quia deus dilectio est. Hic manifestauit eam
17.c. cum se dixisse dilectionem deum, quam dixit ex deo. Deus
autem. ergo ex deo est dilectio. Sed quia & filius ex deo pa-
tre natus est, & spiritussanctus ex deo patre proce-
dit, quem potius eorum hic debeamus accipere di-
ctum esse dilectionem deum, merito quæritur: pater
enim solus ita deus est, vt non sit ex deo, ac per hoc
dilectio quæ ita deus est, vt ex deo sit, aut filius est,
aut spiritussanctus. Sed in consequentibus cum dei
dilectionem commemorasset, non qua nos eum, sed
ἱλασμὸν. qua ipse dilexit nos, & misit filium suum liberatorẽ†
† litatorẽ pro peccatis nostris, & hinc exhortatus esset vt &
nos inuicem diligamus, atque ita in nobis deus ma-
neat, quia vtique dilectionem deum dixerat, statim
volens de hac re apertius aliquid eloqui. In hoc, in-
quit, cognoscimus quia in ipso manemus & ipse in
nobis, quia de spiritu suo dedit nobis. Spiritus itaq;
sanctus de quo dedit nobis, facit nos in deo manere
& ipsum in nobis, hoc autem facit dilectio. Ipse est
igitur deus dilectio. Denique paulopost cum hoc
ipsum repetisset atque dixisset, deus dilectio est: con-
tinuo subiecit, & qui manet in dilectione in deo ma-
net, & deus manet in eo. Vnde supra dixerat, In hoc
cognoscimus quia in ipso manemus & ipse in nobis,

quia de spiritu suo dedit nobis. Ipse ergo significa- D
tur vbi legitur, deus dilectio est. Deus igitur spiri- 1.sen.dist.
tussanctus qui procedit ex deo, cum datus fuerit 10.ca.sed
homini, accendit eum in dilectionem dei & proxi- dei & dis.
mi, & ipse dilectio est. Non enim habet homo vnde 17.ca.cũ
deum diligat, nisi ex deo. Propter quod paulo post aũt. & ca.
dicit, Nos diligamus, quia ipse prior dilexit nos. tũc enim.
Apostolus quoque Paulus, Dilectio, inquit, dei dif-
fusa est in cordibus nostris, per spiritumsanctum
qui datus est nobis. Nullum est isto dei do Charitas
no excellentius. Solum est quod diuidit inter filios dei ipse
regni æterni & filios perditionis æternæ. Dantur deus. Ca.
& alia per spiritumsanctum munera, sed sine chari- XVIII.
tate nihil prosunt. Nisi ergo tantum impertiatur
cuique spiritussanctus, vt eum dei & proximi faciat
amatorem, à sinistra non transfertur ad dexteram.
Nec spiritus proprie dicitur donum nisi propter di-
lectionem, Quam qui non habuerit, si linguis ho-
minum loquatur & angelorum, sonans æramentum
est, & cymbalum tinniens. Et si habuerit prophe-
tiam, & scierit omnia sacramenta, & omnem scien-
tiam, & si habuerit omnem fidem, ita vt montes
transferat, nihil est. Et si distribuerit omnem sub-
stantiam suam, & si tradiderit corpus suum vt ar-
deat, nihil ei prodest. Quantum ergo bonum est,
sine quo ad æternam vitam neminem bona tanta E
perducunt? Ipsa vero dilectio siue charitas, nã vnius
rei est vtrunque nomen, si habeat eam qui non lo-
quitur linguis, nec habet prophetiam, nec omnia
scit sacramenta, omnémque scientiam, nec distri-
buit omnia sua pauperibus, vel non habendo quod
distribuat, vel aliqua necessitate prohibitus, nec tra-
dit corpus suum vt ardeat, si talis passionis nulla
tentatio est, perducit ad regnum, ita vt ipsam fidem
non faciat vtilem nisi charitas. Sine charitate quip-
pe fides potest quidem esse, sed non & prodesse. Pro-
pter quod & Apostolus Paulus, In Christo, inquit,
Iesu neque circuncisio, neque præputium aliquid
valet, sed fides quæ per dilectionem operatur, Sic eã
discernens ab ea fide, qua & dæmones credunt &
contremiscunt. Dilectio igitur quæ ex deo est & deus
est, proprie spiritussanctus est, per quem diffundi-
tur in cordibus nostris dei charitas per quam nos
tota inhabitat trinitas. Quocirca rectissime spiritus-
sanctus cum sit deus, vocatur etiam donum dei. Quod
donum proprie quid nisi charitas intelligenda est,
quæ perducit ad deum, & sine qua quodlibet aliud F
donum dei non perducit ad deum. An & hoc Spũssan-
probandum est, dei donum dictum esse in sacris lite- ctus quõ
ris spiritumsanctum? Si & hoc expectatur, habe- dicitur do-
mus in Euangelio secundum Ioannem, domini Iesu nũ. Cap.
Christi verba dicentis, Si quis sitit, veniat ad me & XIX.
bibat, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, Flumi-
na de ventre eius fluent aquæ viuæ. Porrò Euan-
gelista secutus adiunxit, Hoc autem dixit de spiri- 1.Cori.10
tu quem accepturi erant credentes in eum. Vnde
dicit etiam Paulus Apostolus, Et omnes vnum spi-
ritum potauimus. Vtrum autem donum dei sit ap-
pellata aqua ista, quod & spiritussanctus, hoc quæri-
tur. Sed sicut hic inuenimus hanc aquam spiritum-
sanctum esse, ita inuenimus alibi in ipso Euangelio,
hanc aquam donum dei appellatam. Nam dominus
idem quando cum muliere Samaritana ad puteum Ioan.4.
loquebatur, cui dixerat, Da mihi bibere, cum illa
respõdisset, quòd Iudęi non coũtũtur Samaritanis,
respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum dei, &
quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan pe-
tisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dixit ei
mulier, Domine neque in quo haurias habes, & pu-
teus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? & cæ-
tera. Respondit Iesus & dixit ei, Omnis qui bibe-
rit ex hac aqua, sitiet iterum: qui autem biberit ex

G aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed a-
qua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis
in vitam æternam. Quia ergo hæc aqua viua, sicut
Euangelista exposuit, spiritus est sanctus, proculdu-
bio spiritus donum dei est. De quo hic dominus ait,
Si scires donum dei, & quis est qui dicit tibi, da mi-
hi bibere, tu forsitan petisses ab eo & dedisset tibi a-
Ioan.7. quam viuam. Nam quod ibi ait, Flumina de ventre
eius fluent aquæ viuæ: hoc isto loco, Fiet in eo, in-
Ioan.4. quit, fons aquæ salientis in vitam ęternam. Paulus
Eph.4. quoque Apostolus, Vnicuique, inquit, nostrum da-
tur gratia secundum mensuram donationis Christi.
Atque vt donationem Christi spiritumsanctum osté-
deret, secutus adiunxit: Propter quod dicit, Ascen-
dit in altum captiuauit captiuitatem, dedit dona
hominib⁹. Notissimum est autem dominum Iesum
cum post resurrectionem à mortuis ascédisset in cœ-
lum, dedisse spiritumsanctum, quo impleti qui cre-
diderant, linguis omnium gentium loquebantur.
Nec moueat quod ait, dona, non donum: Id enim
testimonium ex Psalmo posuit, Hoc autem in Psal-
Psal.67. mo ita legitur, Ascendisti in altum, captiuasti capti
uitatem, accepisti dona in hominibus. Sic enī plu-
res codices habent, & maxime Græci, & ex Hebræo
sic interpretatum habemus. Dona itaque dixit A-
H postol⁹ quemadmodum Propheta, non donum. Sed
cum Propheta dixerit, accepisti in hominib⁹: Apo-
stolus maluit dicere, dedit dona hominibus: vt ex
vtroque scilicet verbo, vno Prophetico, Apostolico
altero, quia in vtroque est diuini sermonis authori-
tas, sensus plenissimus redderetur. Vtrūque enim
verum est, & quia dedit hominibus, & quia accepit in
hominibus. Dedit hominib⁹, tanquam caput mem-
bris suis. Accepit in hominibus idem ipse vtique in
membris suis, propter quæ membra sua clamauit de
Act.9. cœlo, Saule Saule quid me persequeris? Et [de] quib⁹
Matth.25 membris suis ait, Quod vni ex minimis meis feci-
1.sen. dist. stis, mihi fecistis. Ipse ergo Christus, & dedit de cœ-
18.ca.1. lo, & accepit in terra. Porrò aūt, dona, ob hoc ambo
dixerunt, & Propheta & Apostol⁹, quia per donum,
quod est spiritussanctus, in cōmune omnib⁹ mēbris
Christi multa dona, quæ sunt quibusque propria, diui-
duntur. Non enim singuli quique habēt omnia, sed hi
illa, & alij alia: quāuis ipsum donū à quo cuique pro-
pria diuidūtur omnes habeāt, id est, spiritumsanctū.
Nam & alibi cū multa dona cōmemorasset, Omnia,
1. Cor.12. inquit, hæc operatur vnus atque idē spiritus, diuidēs
I propria vnicuique prout vult. Quod verbū & in Epi-
Heb.2. stola quæ ad Hebræos est inuenitur, vbi scriptū est,
Attestante deo signis & ostentis & varijs virtutib⁹,
& spiritussancti distributionibus. Et hic cū dixisset,
Ascendit in altum captiuauit captiuitatem, dedit
dona hominibus: Quod aūt ascēdit, ait, quid est nisi
quia & descendit in inferiores partes terrę? Qui de-
scendit ipse est & qui ascendit super omnes cœlos vt
adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdā quidē Apo-
stolos, quosdam autē Prophetas, quosdā vero Euā-
gelistas, quosdam autem pastores & doctores. Ecce
1. Cor.12. quare dicta sunt dona, quia sicut alibi dicit, Nūquid
omnes Apostoli? nūquid omnes Prophetę? & cæte-
ra. Hic autē adiunxit, Ad consummationē sanctorū
in opus ministerij, in ædificationem corporis Chri-
sti. Hæc est domus quæ sicut Psalmus canit, ædifica
tur post captiuitatem: quoniam qui sunt à diabolo
eruti, à quo captiui tenebantur, de his ædificatur do
Ephe.4. mus † Christi, quę domus appellatur Ecclesia. Hanc
†corpus. autem captiuitatem ipse captiuauit, qui diabolum
vicit. Et ne illa quę futura erant sancti capitis mem-
bra in æternum supplicium secum traheret, eum iu-
stitiæ prius, deinde potentiæ vinculis alligauit. Ipse
itaque diabolus est appellata captiuitas, quem ca-
ptiuauit qui ascendit in altum & dedit dona homi-
nibus, vel accepit in hominibus. Petrus autem K
Apostolus sicut in eo libro Canonico legitur vbi
scripti sunt Actus Apostolorum, loquens de Chri- Act.2.
sto, commotis corde Iudæis & dicentibus, Quid
ergo faciemus fratres, monstrate nobis: dixit ad
eos, Agite pœnitentiam & baptizetur vnusquis-
que vestrū in nomine dñi Iesu Christi in remissionē
peccatorum, & accipietis donū spiritussancti. Itēm-
que in eodem libro legitur, Simonem magum Apo
stolis dare voluisse pecuniam, vt ab eis acciperet
potestatem quòd per impositionem manus eius da-
retur spiritussanctus. Cui Petrus idem, Pecunia, Acto.8.
inquit, tua tecum sit in perditionem, quia donum
dei æstimasti te per pecunias possidere. Et alio eius-
dem libri loco, cum Petrus Cornelio & eis qui cum
eo fuerāt loqueretur, annunciās & prædicans Chri-
stum, ait scriptura, Adhuc loquente Petro verba Acto.10.
hæc, cecidit spiritussanctus super omnes qui au-
diebant verbum, & obstupuerunt qui ex circuncisio-
ne fideles simul cum Petro venerant, quia & in na-
tiones donum spiritussancti effusum est. Audiebant
enim illos loquentes linguis, & magnificantes deū.
De quo facto suo quòd incircuncisos baptizauerat,
quia priusquam baptizarentur, vt nodum quæstio-
nis huius auferret, in eos venerat spiritussanctus, L
cum Petrus postea redderet rationem fratribus qui
erant Hierosolymis, & hac re audita mouebantur,
ait post cætera, Cum cœpissem autem loqui ad il- Acto.11.
los, cecidit spiritussanctus in illos sicut & in nos in
initio. Memoratúsque sum verbi domini sicut dice-
bat, quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos au-
tem baptizabimini spiritusancto. Si igitur æquale
donum dedit illis, sicut & nobis qui credidimus in
dominum Iesum Christum: ego quis eram qui pos-
sem prohibere deum non dare illis spiritumsanctū?
Et multa alia sunt testimonia scripturarum, quæ
concorditer attestantur donum dei esse spiritum-
sanctum, in quantum datur eis qui per eum diligūt
deum. Sed nimis longum est cuncta colligere. Et
quid eis satis est, quibus hæc quæ diximus satis
non sunt? Sanè autem monendi sunt, quandoqui-
dem donum dei iam vident dictum spiritumsan-
ctum, vt cum audiunt donū spiritussancti, illud ge-
nus locutionis agnoscant, quo dictum est, in expo-
liatione corporis carnis. Sicut enim corpus car-
nis nihil est aliud quàm caro, sic donum spiritussan-
cti nihil est aliud quàm spiritussanctus. Intantum
ergo donum dei est, inquantum datur eis quibus M
datur. Apud se autem deus est, etsi nemini detur, 1.sen.dist.
quia deus erat patri & filio coæternus antequam 18.ca.cū
cuiquam daretur. Nec quia illi dant ipse datur, ideo enim.
minor est illis. Ita enim datur sicut donū dei, vt etiā
seipsum det sicut deus. Non enim dici potest nō esse
suæ potestatis, de quo dictum est, Spiritus vbi vult
spirat. Et illud Apostolicum quod iam supra com-
memoraui, Omnia hæc operatur vnus atque idem
spiritus, diuidens propria vnicuique prout vult.
Non est illic conditio dati, & dominatio dan-
tium, sed concordia dati & dantium. Quapro-
pter si sancta scriptura proclamat, Deus charitas
est: illa quæ ex deo est, & in nobis id agit vt in deo
maneamus, & ipse in nobis, & hoc inde cognosci-
mus, quia de spiritu suo dedit nobis, ipse spiritus
eius est, deus charitas. Deinde si in donis dei ni-
hil maius est charitate, & nullum est maius donum
dei quàm spiritussanctus, quid consequentius quàm
vt ipse sit charitas, qui dicitur & deus & ex deo? Et 1.sen.dist.
si charitas qua pater diligit filium, & patrem diligit 10.ca.hic
filius, ineffabiliter communionem demonstrat am- notandū.
borum, quid conuenientius quàm vt ille dicatur
charitas proprie, qui spiritus est communis ambo-
bus? Hoc enim sanius creditur vel intelligitur, vt nō
solus

A sulus spiritussanctus charitas sit in illa trinitate, sed non frustra proprie charitas nuncupetur, propter illa quæ dicta sunt. Sicut non solus est in illa trinitate, vel spiritus vel sanctus, quia & pater spiritus, & filius spiritus, & pater sanctus, & filius sanctus, quod nun ambigit pietas, & tamen iste non frustra proprie dicitur spiritussanctus. Quia enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo cōmuniter. Alioquin si in illa trinitate solus spiritussanctus est charitas, profecto & filius non solius patris, verumetiam spiritussancti filius inuenitur. Ita enim locis innumerabilibus dicitur & legitur filius vnigenitus dei patris: vt tamen & illud verum sit

Col. 3.

quod Apostolus ait de deo patre, Qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suæ. Non dixit, filij sui: quod si diceret, verissime diceret, quemadmodum quia sæpe dixit verissime dixit, sed ait filij charitatis suæ. Filius ergo est etiam spiritussancti, si non est in illa trinitate charitas dei nisi spiritussanct⁹. Quod si absurdissimū est, restat vt non solus ibi sit charitas spiritussanctus, sed

B propter illa de quibus satis disserui proprie sic vocetur.

1.sen.dist. 5.ca.dicitur quoq.

Quod autem dictum est, Filij charitatis suæ: nihil aliud intelligatur quàm filij sui dilecti, quàm filij postremo substantiæ suæ. Charitas quippe patris quæ in natura eius est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quàm eius ipsa natura atque substantia, vt sæpe iam diximus, & sæpe iterare non piget. Ac per hoc filius charitatis eius nullus est alius, quàm qui de substantia eius est genitus.

Contra Eunomium. Cap. XX.

Quocirca ridenda est dialectica Eunomij, à quo Eunomiani hæretici exorti sunt. Qui cum non potuisset intelligere, nec credere voluisset, vnigenitum dei verbum, per quod facta sunt omnia, filium dei esse natura, hoc est, de substantia patris genitum: non naturæ vel substātiæ suæ siue essentiæ dixit esse filium, sed filium voluntatis dei, accidentem scilicet deo volens asserere volūtatē qua gigneret filium: videlicet ideo quia nos aliquid aliquando volumus quod antea non volebamus, quasi non propter ista mutabilis intelligatur nostra natura, quod absit vt in deo esse credamus. Neque enim ob aliud scriptum est,

Prouerb. 19.

Multæ cogitationes in corde viri, consilium autem domini manet inæternum: nisi vt intelligamus siue credamus, sicut æternum deum, ita æternum eius esse consilium, ac per

C hoc immutabile sicut ipse est. Quod autem de cogitationibus, hoc etiam de voluntatibus verissime dici potest. Multæ voluntates in corde viri, volūtas autem domini manet inæternum. Quidam ne filium consilij vel voluntatis dei dicerent vnigenitum verbum, ipsum consiliū seu voluntatem patris idem verbum esse dixerunt.

1.sen.dist. 5.ca.prædictis autem.

Sed melius quantum existimo dicitur consilium de consilio, & voluntas de voluntate, sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia: absurditate illa quam iā refellimus, filius dicatur patrem facere sapientē vel volentē, si non habet pater in substantia sua cōsilium vel voluntatem.

1.sen.dist. 6.ca.1. & ca.prædicta tamē.

Acute sanè quidam respondit hæretico versutissime interroganti, vtrum deus filium volens an nolens genuerit: vt si diceret nolens, absurdissima dei miseria sequeretur: si autem volens, continuo quod intendebat velut inuicta ratione concluderet, non naturæ esse filium, sed voluntatis. At ille vigilantissime vicissim quæsiuit ab eo, vtrum deus pater volens an nolens sit deus: vt si responderet nolens, sequeretur illa miseria quam de deo credere magna insania est: Si autē diceret volens, responderet ei, ergo & ipse deus est sua voluntate, non natura. Quid ergo restabat nisi vt obmutesceret, & sua interrogatione obligatum insolubili vinculo se videret. Sed voluntas dei si & proprie dicenda est aliqua in trinitate persona, magis hoc nomen spiritusancto cōpetit, sicut charitas. Nā quid est aliud charitas, quàm voluntas? Video me D

Epilog⁹

de spiritusancto in isto libro secūdum scripturas sanctas hoc disputasse, quod fidelib⁹ sufficit scientibus iā deū esse spiritūsanctū, nec alterius substantiæ, nec minorem quàm est pater & filius, quod in superioribus libris secundum easdem scripturas verum esse docuimus. De creatura etiam quam fecit deus quantum valuimus admonuimus eos qui rationem de rebus talibus poscunt, vt inuisibilia eius per ea quæ facta sunt, sicut possent intellecta conspicerent, & maxime per rationalem vel intellectualem creaturam, quæ facta est ad imaginem dei, per quam velut per speculum quantum possent, si possent, trinitatem cernerent deum, in nostra memoria, intelligētia, voluntate. Quæ tria in sua mente naturaliter diuinitus instituta quisquis viuaciter perspicit, & quàm magnum sit in ea, vnde potest etiam sempiterna immutabilisque natura recoli, conspici, amplecti, concupisci, reminiscitur per memoriam, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, profecto reperit illius summæ trinitatis imaginem. Ad quam summam trinitatem reminiscendam, videndam, diligendam, vt eam recordetur, eam contempletur, ea delectetur, totum debet referre quod viuit. E

1.sen.dist. 3.c. verūtamen caueat.

Verum ne hanc imaginem ab eadem trinitate factam & suo vitio in deterius cōmutatā, ita eidem comparet trinitati vt omnimodo existimet similē, sed potius in qualicūque ista similitudine, magnam quoque dissimilitudinem cernat quātum esse satis videbatur admonui.

Epilog⁹ superiorū C.XXI.

Sanè deum patrem, & deum filium, id est, deum genitorem qui omnia quæ substantialiter habet in coæterno sibi verbo suo dixit quodammodo, & ipsum verbum eius deū qui nec plus nec minus aliquid habet etiam ipse substantialiter, quàm quod est in illo qui verbum non mendaciter sed veraciter genuit, quemadmodum potui, non vt illud iam facie ad faciem, sed per hanc similitudinem in ænigmate quantulumcunque coniiciendo videretur in memoria & intelligentia mentis nostræ significare curaui, memoriæ tribuens omne quod scimus, etiam si non inde cogitemus, intelligentiæ vero proprio quodā modo cogitationis informationē. Cogitādo enim quod verum inuenimus, hoc maxime intelligere dicimur, & hoc quidem in memoria rursus relinquimus. Sed illa est abstrusior profunditas nostræ memoriæ, vbi hoc etiam primum cum cogitaremus inuenimus, & F gignitur intimum verbū quod nullius linguæ sit, tanquam scientia de scientia, & visio de visione, & intelligentia quæ apparet in cogitatione, de intelligentia quæ in memoria iam fuerat sed latebat: quanquam & ipsa cogitatio quandam suam memoriam nisi haberet, non reuerteretur ad ea quę in memoria reliquerat, cum alia cogitaret. De spiritu autem sancto nihil in hoc ænigmate quod ei simile videretur ostendi, nisi voluntatem nostram vel amorem, seu dilectionem quæ valentior est voluntas: quoniam voluntas nostra quæ nobis naturaliter inest, sicut ei res adiacuerint vel occurrerint quib⁹ allicimur aut offendimur, ita varias affectiones habet. Quid ergo est? Nunquid dicturi sumus voluntatem nostram, quando recta est nescire quid appetat, quid euitet? Porrò si scit, profecto inest ei sua quædam scientia, quæ sine memoria & intelligentia esse non possit. An vero audiendus est quispiam dicēs, Charitatē nescire quid agat, quæ non agit perperam? 1.Cor. 13. Sicut ergo inest intelligentia, inest dilectio illi memoriæ principali in qua inuenimus paratum & reconditum ad quod cogitando possumus peruenire: quia & duo ista inuenimus ibi, quando nos cogitando inuenimus & intelligere aliquid & amare quæ ibi erant, & quando inde non cogitabamus: & sicut inest memoria, inest dilectio huic intelligentiæ quæ cogitatione formatur: quod

G verbum verum sine vllius gentis lingua intus dicimus, quando quod nouimus dicimus: nam nisi reminiscendo non redit ad aliquid, & nisi amando redire non curat nostræ cogitationis intuitus: ita dilectio quæ visionem in memoria constitutam, & visionem cogitationis inde formatam quasi parentem prolemq́ coniungit, nisi haberet appetendi scientiam, quæ sine memoria & intelligentia nõ potest esse, quid recte diligeret ignoraret.

Trinitas aliter in nobis q̃ i deo. Cap. XXII.

Verum hæc quando in vna sunt persona, sicut est homo, potest nobis quispiam dicere, tria ista memoria, intellectus, & amor, mea sunt non sua, nec sibi sed mihi agunt quod agunt, immo ego per illa. Ego enim me memini per memoriam, intelligo per intelligentiam, amo per amorem: & quando ad memoriam meam aciem cogitationis aduerto, ac sic in corde meo dico quod scio, verbumq́ verum de sciẽtia mea gignitur, vtrunque meum est, & scientia vtique & verbum. Ego enĩ scio, ego dico in meo corde quod scio: & quando in memoria mea cogitando inuenio, iam me intelligere, iam me amare aliquid, qui intellectus & amor ibi

H erant & antequam inde cogitarem, intellectũ meũ & amorem meum inuenio in memoria mea, quo ego intelligo, ego amo non ipsa. Item quando cogitatio mea memor est, & vult redire ad ea quæ in memoria reliquerat, eaq́ intellecta conspicere atque intus dicere, mea memoria memor est, & mea vult voluntate non sua. Ipse quoque amor meus cum meminit atque intelligit quid appetere debeat, quid vitare, per meam non per suã memoriam meminit, & per intelligentiam meam non per suam, quicquid intelligenter amat intelligit. Quod breuiter dici potest, Ego per omnia tria illa memini, ego intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum, nec intelligentia, nec dilectio, sed hæc habeo. Ista ergo dici possunt ab vna persona, quæ habet hæc tria, non ipsa est hæc tria.

1. sen. dist. 3. ca. quod breuiter.

In illius vero summæ simplicitate naturæ quæ de⁹ est, quanuis vnus sit deus, tres tamen personæ sunt, pater, & filius, & spiritussanctus. Aliud est itaque trinitas res ipsa, aliud imago trinitatis in re alia, propter quam imaginem simul & illud in quo sunt hæc tria imago dicitur: sicut imago dicitur simul & tabula & quod in ea pictum est, sed propter picturam

I quæ in ea est, simul & tabula nomine imaginis appellatur.

Quàm vera in dei trinitate vnitas, & quàm vera in eiusdem vnitate sit trinitas. C. XXIII.

Verum in illa summa trinitate quæ incomparabiliter rebus omnibus antecellit, tanta est inseparabilitas, vt cum trinitas hominum nõ possit dici vnus homo, in illa vnus deus & dicatur & sit, nec in vno deo sit illa trinitas, sed vn⁹ de⁹. Nec rursus quemadmodũ ista imago quod est homo habens illa tria vna persona est, ita illa est trinitas: sed tres personæ sunt, pater filij, & filius patris, & spiritus patris & filij. Quãuis enim memoria hominis, & maxime illa quam pecora non habent, id est, qua res intelligibiles ita continentur vt non in eam per sensus corporis venerint, habeat pro modulo suo in hac imagine trinitatis incorporabiliter quidem imparem, sed tamen qualẽcunque similitudinem patris. Itemq́ intelligentia hominis quæ per intentionem cogitationis inde formatur, quando quod scitur dicitur, & nullius linguæ cordis verbum est, habeat in sua magna disparilitate nonnullam similitudinem filij: & amor hominis de scientia procedens, & memoriam intelligentiamq́ coniungens, tanquam parenti prolíq́ communis, vnde nec parens intelligitur esse, nec proles, habeat in hac imagine aliquam licet valde imparem similitudinem spiritussancti: non tamen sicut in ista imagine trinitatis, non hæc tria vnus homo, sed vnius hominis sunt, ita in ipsa summa trinitate cuius hæc imago est, vn⁹ dei sunt illa tria, sed vnus deus est, & tres sunt illæ non vna persona. Quod sanè mirabiliter ineffabile est, vel ineffabiliter mirabile, cum sit vna persona hæc ima- K

go trinitatis, ipsa vero summa trinitas tres personæ sint, inseparabilior est illa trinitas personarum trium, quàm hæc vnius. Illa quippe in natura diuinitatis siue id melius dicatur deitatis, quod est, hoc est, atq́ incõmutabiliter inter se ac semper æqualis est. Nec aliquando nõ fuit aut aliter fuit: nec aliquãdo non erit, aut aliter erit. Ista vero tria quæ sunt in impari imagine, & si non locis quoniam non sunt corpora, tamen inter se nunc in ista vita magnitudinibus separantur. Neque enim quia moles nullæ ibi sunt, ideo non videmus in alio maiorem esse memoriam quàm intelligentiam. In alio autem cõtra, in alio duo hæc amoris magnitudine superari, siue sint ipsa duo inter se æqualia siue non sint: atque ita à singulis bina, & à binis singula, & à singulis singula, à maioribus minora vincuntur: & quando inter se æqualia fuerint ab omni languore sanata, nec tunc æquabitur rei natura immutabili, ea res quæ p gratiam non mutabitur: quia nõ ęquatur creatura creatori, etiam quando ab omni lãguore sanabitur. Sed hanc non solum incorporalem, verumetiam summe inseparabilem vereq́ immutabilem trinitatem, cum venerit visio quæ facie ad faciem repromittitur nobis, multo clarius certiusq́ videbimus, quàm nunc 1. Cor. 13. L

eius imaginem quod nos sumus: per quod tamẽ speculum & in quo ænigmate qui vident sicut in hac vita videre concessum est, non illi sunt qui ea quæ digessimus & commendauimus in sua mente conspiciunt: sed illi qui eam tanquam imaginem vident, vt possint ad eum cuius imago est quomodocunque referre quod vident, & per imaginem quam conspiciendo vident etiam illud videre conijciendo, quoniam nõdum possunt facie ad faciem. Non enim ait Apostolus, videmus nunc speculum, sed videm⁹ nũc per speculum.

Humanę mẽtis cęcutiẽtia. Caput. XXIIII.

Qui ergo vident suam mentem quomodo videri potest, & in ea trinitatem istam de qua multis modis vt potui disputaui, nec tamen eam credunt vel intelligunt esse imaginem dei: speculum quidem vident, sed vsqueadeo non vident per speculum eum qui est per speculum nunc videndus, vt nec ipsum speculum quod vident sciant esse speculum, id est, imaginem. Quod si scirent, fortassis & eum cuius est hoc speculum, per hoc quærendum & per hoc vtcunque interim videndum esse sentirent, fide non ficta corda mundante, vt facie ad faciem 1. Timo. 1.

M possit videri, qui per speculum nunc videtur. Qua fide cordium mundatrice contempta, quid agit intelligendo quæ de natura mentis humanæ subtilissime disputantur, nisi vt ipsa quoque intelligentia sua teste damnentur? In qua vtique non laborarent, & vix ad certum aliquid peruenirent, nisi pœnalibus tenebris inuoluti & onerati corpore corruptibili quod aggrauat animam. Quo tandem merito inflicto malo isto nisi peccati? Vnde tanti mali magnitudine admoniti, sequi deberent agnum qui tollit peccatum mundi.

Mundo corde cernunt ista. Caput. XXV.

Ad eum nanque pertinentes etiam longe istis ingenio tardiores, quando fine huius vitæ resoluuntur à corpore, ius in eis retinendis non habent inuidæ potestates, Quas ille agnus sine vllo ab eis peccati debito occisus, non potẽtia potestatis prius quàm iustitia sanguinis vicit. Proinde liberi à diaboli potestate, suscipiuntur ab angelis sanctis, à malis omnibus liberati per mediatorem dei & hominũ hominem Iesum Christũ: quoniam consonantibus diuinis scripturis, & veteribus & nouis, & per quas pręnunciatus, & per quas annũciatus est Christus, non est aliud nomen sub cœlo, in quo oportet homines saluos fieri. Constituuntur autem purgati ab omni cogitatione corruptionis, in placidis sedibus, donec recipiant corpora sua, sed iam incorruptibilia, quæ ornent non onerent. Hoc

enim

A enim placuit optimo & sapiētissimo creatori, vt spiritus hominis deo pie subdit⁹, habeat fœliciter subditū corpus, & sine fine permaneat ista fœlicitas. Ibi veritatē sine vlla difficultate videbimus, eaq; clarissima & certissima pfruemur. Nec aliqd quęremus mēte ratiocināte, sed contēplante cernem⁹, quare nō sit filius spiritussanctus, cū de patre procedat. In illa luce nulla erit quæstio: hic vero ipsa experiētia tā mihi apparuit esse difficilis, qd & illis q hæc diligēter atq; intelligēter legēt, proculdubio similiter apparebit, vt cū me in secūdo hui⁹ operis libro alio loco idē dicturū esse promiserim, quotiescunq; in ea creatura quę nos sumus aliquid illi rei simile ostēdere volui, qualescūq; eloquiū † meū sufficiens elocutio secuta non fuerit: quāuis & in ipso itellectu conatū me senserim magis habuisse q̄ effectum: & in vna quidē persona quod est homo inuenisse imaginem summæ illius trinitatis, & in re mutabili tria illa vt facilius intelligi possent, etiam per temporalia interualla maxime in libro nono monstrare voluisse. Sed tria vnius personæ, non sicut humana poscit intentio, tribus illis personis conuenire potuerunt, sicut in hoc librō quintodecimo demonstrauimus.

† qualemcūq; intellectum.

B Deinde in illa summa trinitate quæ deus est interualla tēporū nulla sunt, per quæ possit ostēdi aut saltem requiri, vtrum prius de patre natus sit filius, & postea de ambobus processerit spiritussanctus. Quoniam scriptura sancta spiritum eum dicit amborum. Ipse est enim de quo dicit Apostolus, Quoniam autem estis filij, misit deus spiritum filij sui in corda vestra. Et ipse est de quo dicit idem filius, Nō enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et multis alijs diuinorum eloquiorum testimonijs comprobatur patris & filij esse spiritum, qui proprie dicitur in trinitate spiritussanctus. De quo item dicit ipse filius, Quem ego mittam vobis à patre. Et alio loco, Quē mittet pater in nomine meo. De vtroq; autem procedere sic docetur, quia ipse filius ait, De patre procedit. Et cum resurrexisset à mortuis & apparuisset discipulis suis, insufflauit & ait, Accipite spiritumsanctum, vt eum etiam de se procedere ostenderet. Et ipse est virtus quæ de illo exibat, sicut legitur in Euangelio, Et sanabat omnes. Quid vero fuerit causæ vt post resurrectiōem suam, & in terra prius daret, & de cœlo postea mitteret spiritumsanctum, hoc ego existimo, quia per ipsum donum diffunditur charitas in

Interualla temporū diuinę trinitatis nulla sunt. Ca. XXVI. Gal. 4. Matt. 10. Ioan. 15. Ioan. 14. 1. sen. dist. 14. ca. de tēporali. Ioan. 20. Lucæ. 6.

C cordibus nostris, qua diligimus deum & proximum, secundum duo illa præcepta, in quibus tota lex pendet & Prophetę. Hoc significans dominus Iesus, bis dedit spiritumsanctū, semel in terra propter dilectionem proximi, & iterū de cœlo propter dilectionem dei: & si forte alia ratio reddatur de spiritusancto bis dato, eundem tamen spiritumsanctum datum, cum insufflasset Iesus, de quo mox ait, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritussancti: vbi maxime commendatur hæc trinitas, ambigere nō debemus. Ipse est igitur qui de cœlo etiam datus est die pentecostes, id est, post dies decem quàm dominus ascendit in cœlum. Quomodo ergo deus non est qui dat spiritumsanctum? Immo quantus deus est qui dat deum? Neque enim aliquis discipulorum eius dedit spiritumsanctum. Orabant quippe vt veniret in eos quibus manum imponebant, non ipsi eū dabant. Quem morem in suis præpositis etiam nunc seruat Ecclesia. Denique & Simon magus offerens Apostolis pecuniam, non ait, date & mihi hanc potestatem vt dem spiritumsanctum: sed cuicunque, inquit, imposuero manus, vt accipiat spiritumsanctum. Quia neque scriptura superius dixerat, videns autem Simon quòd Apostoli darent spiritumsanctū: sed dixerat, videns ait Simon quòd per impositionem manuū Apostolorū daretur spiritussanctus.

1. sen. dist. 14. c. sunt aliqui. Matt. 28. 1. sen. dist. 14. ca. hic quęritur.

D Propter hoc & dominus ipse Iesus spiritumsanctum, non sólum dedit vt deus, sed etiam accepit vt homo, propterea dictus est plenus gratia. Et manifestius de illo scriptum est in actibus Apostolorū, Quoniam vnxit eum deus spiritusancto. Non vtique oleo visibili, sed dono gratię, quod visibili significatur vnguēto quo baptizatos vngit Ecclesia. Nec sanè tunc vnctus est Christus spiritusancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt spiritumsanctum. Sed ista mystica & inuisibili vnctione tunc intelligendus est vnctus, quando verbum dei caro factum est, id est, quando humana natura sine vllis præcedentibus bonorum operum meritis dei verbo est in vtero virginis copulata, ita vt cum illo fieret vna persona: ob hoc eum confitemur natum de spiritusancto, & virgine Maria. Absurdissimum est enim vt credamus eum cum iam triginta esset annorum, eius enim ætatis à Ioanne baptizatus est, accepisse spiritumsanctum, sed venisse illum ad baptisma, sicut sine vllo omnino peccato, ita non sine spiritusancto. Si enim de famulo eius & præcursore ipso Ioanne scriptum est, Spiritusancto replebitur iam inde ab

Act. 10. Lucæ. 1.

E vtero matris suæ, quoniam quanuis seminatus à patre, tamen spiritumsanctum in vtero formatus accepit, quid de homine Christo intelligendum est vel credēdum cuius carnis ipsa conceptio non carnalis sed spiritalis fuit? In eo etiam quòd de illo scriptum est, quòd acceperit à patre promissionem spiritussancti & effuderit, vtraque natura mōstrata est, & humana scilicet & diuina: accepit quippe vt homo, effudit vt de⁹. Nos aūt accipere quidē hoc donū possumus pro modulo nostro, effundere aūt super alios non vtiq; possumus, sed vt hoc fiat, deū super eos à quo hoc efficitur inuocamus. Nūquid ergo possumus quærere vtrum iā processerat de patre spiritussanctus quando natus est filius, an nōdum processerat, & illo nato de vtroq; processit vbi nulla sunt tempora: sicut potuimus quęrere vbi inuenimus tēpora, voluntatem prius de humana mente procedere, vt quæratur quod inuentum proles vocetur, Qua iam parta seu genita voluntas illa perficitur, eo fine requiescēs, vt qui fuerat appetitus quærentis, sit amor fruentis, qui iam de vtroque, id est, de gignēte mente, & de genita notione tanquā de parente ac prole procedat? Non possunt prorsus

1. sen. dist. 12. ca. his & huiusmodi.

F ista ibi quæri vbi nihil ex tēpore inchoatur, vt consequēti perficiatur in tempore. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationē filij de patre, intelligat sine tēpore processionem spiritussancti de vtroq;. Et qui potest intelligere in eo quod ait filius, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio vitā habere in semetipso: non sine vita existenti iam filio vitā [patrem] dedisse, sed ita eū sine tempore genuisse, vt vita quā pater filio gignēdo dedit, coęterna sit vitę patris qui dedit, itelligat sicut habet pater in semetipso, vt de illo pcedat spiritussanctus, sic dedisse filio vt de illo procedat idē spūsanctus, & vtrūq; sine tēpore, atq; ita dictū spiritūsanctū de patre procedere, vt intelligatur, q etiā pcedit de filio, de patre esse & filio. Si enim quicquid habet de patre habet filius, de patre habet vtiq; vt de illo procedat spiritussanct⁹. Sed nulla ibi tēpora cogitētur quæ habent prius & posterius, quia omnino nulla ibi sunt. Quomodo ergo non absurdissime filius dicetur amborum, cum sicut filio pręstat essentiam sine initio tēporis, sine vlla mutabilitate naturæ de patre generatio, ita spiritusancto præstet essentiā sine initio tēporis, sine vlla mutabilitate naturæ de vtroq; processio. Ideo enim cum spiritumsanctū genitum non dicamus, dicere tamen nō audemus ingenitum, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illa trinitate, vel duos qui non sunt

Ioan. 5. 1. sen. dist. 12. ca. forte etiam. 1. sen. dist. 13. cap. 1. 1. sen. dist. 28. cap. & notandū.

G de alio quispiam suspicetur. Pater enim solus non est
de alio, ideo solus appellatur ingenitus, non quidem
in scripturis, sed in consuetudine disputantium, & de
re tanta sermonem qualem valuerint proferentium.
Filius autem de patre natus est: & spiritussanctus de
patre principaliter, & ipso sine vllo téporis interual-
1.sen.di.13 cap.1. lo dante, cõmuniter de vtroq; procedit. Diceretur au
tem filius patris & filij, si quod abhorret ab omnium
sanorum sensibus eum ambo genuissent. Non igitur
ab vtroq; est genit⁹, sed procedit ab vtroq; amborum
Spiritus quur non dicat' genitus, & quur sol⁹ pr ingenit⁹. Cap. XXVII spiritus. Verum quia in illa coæterna, coæqua-
li & incorporali & ineffabiliter immutabili atq; in-
separabili trinitate difficillimum est generationem
à processiõe distinguere, sufficiat interim eis qui ex-
tendi non valent in amplius, id quod de hac re in ser-
mone quodam proferendo ad aures populi Christia-
ni diximus, dictumq; conscripsimus. Inter cætera e-
1.sé.di.12. cap. forte etiam. nim cum per scripturarum sanctarum testimonia do
cuissem, de vtroq; procedere spiritumsanctum: Si er-
go, inquam, & de patre & de filio procedit spiritussan
ctus, cur filius dixit, de patre procedit? cur putas, ni
si quemadmodum solet ad eum referre & quod ipsius
est, de quo & ipse est? Vnde & illud est quod ait, Mea
doctrina non est mea, sed eius qui me misit. Si igitur
hic intelligitur eius doctrina quam tamen dixit non
H suam sed patris, quanto magis illic intelligendus est,
& de ipso procedere spiritussanctus, vbi sic ait, De pa
tre procedit: vt non diceret de me non procedit? A
quo autem habet filius vt sit deus, est enim de deo de-
us, ab illo habet vtiq; vt de illo etiam procedat spiri-
tussanctus: ac per hoc spiritussanctus vt etiam de illo
procedat sicut procedit de patre, ab ipso habet pa-
1.sen.di.13 cap.1. tre. Hic vtcunq; etiam illud intelligitur, quantum à
talibus quales nos sumus intelligi potest, cur non di-
catur natus esse, sed potius procedere spiritussanct⁹,
quoniam si & ipse filius diceretur, amborum vtiq; fi-
lius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe
nullus est duorum, nisi patris & matris. Absit autem
vt inter deum patrem, & deum filium aliquid tale su-
spicemur, quia nec filius hominum simul ex matre &
patre procedit: sed cum in matrem procedit ex pa-
tre, non tunc procedit ex matre: & cum in hãc lucem
procedit ex matre, non tunc procedit ex patre. Spiri
tus autem sanctus non de patre procedit in filium, &
de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed si
mul de vtroq; pcedit: quãuis hoc pater filio dederit,
vt quemadmodum de se, ita de illo quoq; procedat.
Neq; enim possumus dicere q; non sit vita spiritussan
I ctus, cum vita pater, vita sit filius: ac per hoc sicut pa
ter cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio vitã
habere in semetipso, sic ei dedit vitam procedere de
illo, sicut & procedit de ipso. Hæc de illo sermone
in hunc librum transtuli, sed fidelibus non infidelib⁹
loquens. Verum si ad hanc imaginem contuendam,
& ad videnda ista quàm vera sint, quæ in eorum men
te sunt, nec tria sic sunt vt tres personæ sint, sed om-
nia tria hominis sunt quæ vna persona est, minus ido
nei sunt: cur non de illa summa trinitate quæ deus est
credũt potius quod in sacris literis inuenitur, quàm
poscunt liquidissimam reddi sibi rationem, quæ ab
humana mente tarda scilicet infirmaq; non capitur?
Et certe cum inconcusse crediderint scripturis san-
ctis tanquam veracissimis testibus, agant orando &
quærendo & bene viuendo vt intelligant, id est, vt
quantum videri potest videatur mente quod tenetur
fide. Quis hoc prohibeat, immo vero ad hoc quis
non hortetur? Si autem propterea negandum pu-
tant ista esse, quia ea non valent cæcis mentibus cer
nere, debent & illi qui ex natiuitate sua cæci sunt,
esse solem negare. Lux ergo lucet in tenebris. Quod
si eam tenebræ non comprehendunt, illuminentur
dei dono prius vt sint fideles, & incipiant esse lux in
comparatione infidelium: atque hoc præmisso fun K
damento ædificentur ad videnda quæ credunt, vt
aliquando possint videre. Sunt enim quæ ita credun-
tur, vt videri iam omnino non possint. Non enim
Christus iterum in cruce videndus est: sed nisi hoc
credatur quod ita factum atq; visum est, vt futurum
ac videndum iam non speretur, non peruenitur ad
Christum, qualis sine fine videndus est. Quantum
vero attinet ad illam summam ineffabilem incorpo-
ralem immutabilemq; naturam per intelligentiam
vtcunq; cernendam, nusquam se melius regente dun
taxat fidei regula acies humanæ mentis exercet, q̃
in eo quod ipse homo in sua natura melius cæteris a-
nimalibus, melius etiam cæteris animæ suæ parti-
bus habet, quod est ipsa mens. Cui quidam rerum in-
uisibilium tributus est visus, & cui tanquam in loco su
periore atq; interiore honorabiliter præsidenti, iudi-
canda omnia nunciant etiam corporis sensus, & qua
non est superior cui subdita regenda est nisi deus. Ve
rum inter hæc quæ multa iam dixi, & nihil illius sum
mæ trinitatis ineffabilitate dignum me dixisse au-
deo profiteri, sed confiteri potius mirificatam scien-
tiam e[illegible]⁹ ex me inualuisse, nec posse me ad illam. O tu
anima mea vbi te esse sẽtis, vbi iaces, vbi stas, donec
ab eo qui propitius factus est omnibus inquinamen- L
tis† tuis, sanentur omnes lãguores tui? Agnoscis te † iniquitatibus.
certe in illo esse stabulo, quò Samaritanus ille perdu
xit eum quem reperit à multis latronibus inflictis
vulneribus semiuiuum. Et tamen multa vera vidisti,
non his oculis quibus videntur corpora colorata, sed
eis pro quibus orabat qui dicebat, Oculi mei videãt Psal.16.
æquitatem. Nempe ergo multa vera vidisti, eaq; di-
creuisti ab illa luce qua tibi ea lucente vidisti: attolle
oculos in ipsam lucem, & eos in eam fige si potes.
Sic enim videbis quid distet natiuitas verbi dei à p-
cessione doni dei, propter quod filius vnigenitus non
de patre genitum, alioquin frater eius esset, sed pro-
cedere dixit spiritumsanctum. Vnde cum sit commu
nio quædam consubstantialis patris & filij, amborũ
spiritus, non amborum, quod absit, dictus est filius.
Sed ad hoc dilucide perspicueq; cernendum, non po
tes ibi aciem figere, scio quia non potes. Verum di-
co, mihi dico, quid non possim scio: Ipsa tamẽ tibi o-
stendit in te tria illa, in quibus te summę ipsius, quam
fixis oculis cõtẽplari nondũ vales, imaginẽ trinita
tis agnoscas. Ipsa ostẽdit tibi verbum verum esse in
te, quando de sciẽtia tua gignitur, id est quando quod
scimus dicimus: quamuis nullius gentis lingua signi-
ficantẽ vocẽ vel proferamus vel cogitemus, sed ex il- M
lo quod nouimus cogitatio nostra formetur: sitq; in
acie cogitãtis imago simillima cogitationis eius quã
memoria continebat, ista duo sc3 velut parentem ac
prolẽ tertia voluntate siue dilectione iungente. Quã
quidem voluntatem de cogitatione † pcedere, nemo †Vetera interim loco cogitationis, habẽt, cognitiõis.
enim vult q; omnino quid vel quale sit nescit, non tñ
esse cogitationis imaginem, & ideo quandam in hac
re intelligibili natiuitatis & processionis insinuari di
stantiam, quoniam non hoc est cogitatione conspice-
re quod appetere, vel etiam perfrui voluntate, cernat
discernatq; qui potest. Potuisti & tu, quamuis non po-
tueris neq; possis explicare sufficienti eloquio, quod
inter nubila similitudinũ corporaliũ, quæ cogitatio-
nibus humanis occursare non desinunt, vix vidisti.
Sed illa lux quæ non est quod tu, & hoc tibi ostendit,
aliud esse illas incorporeas similitudines corporum,
& aliud esse verum, quod eis reprobatis intelligẽtia
contuemur: hæc & alia similiter certa oculis tuis in-
terioribus lux illa monstrauit. Quæ igitur causa est
cur acie fixa ipsam videre non possis, nisi vtiq; infir-
mitas? Et quid tibi eam fecit nisi iniquitas? Quis er-
go sanat omnes languores tuos, nisi qui propitius fit
omnibus iniquitatibus tuis? Librum itaq; istum iam
tandem

A tandem aliquando precatione melius quàm disputatione concludam. Domine deus noster, credim⁹ in te patrem, & filiū & spūsanctū. Neq; enim diceret veritas, Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritussancti, nisi trinitas esses. Nec baptizari nos iuberes domine deus in eius nomine quī non est dominus deus. Neq; diceretur voce diuina, Audi Israël, dominus deus tuus deus vnus est: nisi trinitas ita esses vt vnus domin⁹ deus esses*. Et si tu deus pater ipse esses, & filius verbum tuum Iesus Christus ipse esses, & donum vestrum spiritussanctus, non legeremus in litteris veritatis, Misit deus filium suum: Nec tu, ô vnigenite, diceres de spiritusancto, Quem mittet pater in nomine meo, & quem ego mittam vobis à patre. Ad hanc regulam fidei dirigēs intentionem meam quantum potui, quātum me posse fecisti, quæsiui te & desideraui itellectu videre quod credidi, & multum disputaui & laboraui. Domine deus meus, vna spes mea, exaudi me ne fatigat⁹ nolim te quærere, sed quæram faciem tuam semper ardenter. Tu da quærēdi vires qui inuenire te fecisti, & magis magisq; inueniendi te spem dedisti. Coram te est firmitas, & infirmitas mea: Illam serua, istam sana. Coram te est scientia & ignorantia mea. Vbi mihi aperuisti, suscipe intrantem. Vbi clausisti, aperi pulsāti. Meminerim tui, itelligam te, diligam te. Auge in

B me ista, donec me reformes ad itegrum. Scio scriptū
puerb. 10 esse, In multiloquio non effugietur peccatū. Sed vtinam prædicando verbum tuum, & laudādo te tantūmodo loquerer: nō solū fugerem pctm̄, sed meritum
2.Tim.4 bonū acquirerem, quamlibet multū sic loquerer. Neq; enim homo de te beatus, peccatum præciperet germano in fide filio suo, cui scripsit dicens, Prędica verbum, insta opportune, importune. Nunquid dicendū est istum non multū locutum, qui nō solū opportune, verumetiam importune verbum tuum domine nō tacebat? Sed ideo non erat multum, quia tantum erat necessariū. Libera me deus à multiloquio qd̄ patior intus in aīa mea misera in cōspectu tuo, & cōfugiētē ad misericordiā tuā. Non enim cogitationib⁹ taceo, etiā tacens vocib⁹. Et si quidē nō cogitarē nisi qd̄ placeret tibi, non vtiq; rogarē vt me ab hoc multiloquio liberares. Sed multæ sunt cogitationes meæ, tales quales nosti, cogitationes hoīm qm̄ vanę sunt. Dona mihi nō eis cōsentire, & si qn̄ me delectāt, eas nihilominus improbare, nec in eis velut dormitādo immorari. Nec intātū valeāt apud me, vt aliquid in opera mea pcedat ex illis, sed ab eis mea saltem sit tuta sen-

C tentia, tuta cōscientia, te tuente. Sapiens quidā cum de te loqueretur in libro suo qui Ecclesiastic⁹ proprio
Eccli.43. noīe iam vocatur, Multa, inquit, dicim⁹ & nō peruenimus, & cōsummatio sermonū vniuersa est ipse. Cū ergo peruenerim⁹ ad te, cessabūt multa ista quæ dicimus, & nō peruenim⁹, & manebis vnus oīa in oībus: & sine fine dicemus vnū, laudantes te in vnū, & in te facti etiam nos vnum. Dn̄e deus vnus, deus trinitas, quæcunq; dixi in his libris de tuo, agnoscant & tui: si qua de meo, & tu ignosce & tui. Amen.

Operis de Trinitate finis.

Cōclusio libri cum precatiōe & excusatione de multiloquio. Ca. XXVIII. * al's, Et si tu de⁹ pater ipse nō esses, & si filius tuus verbū tuū Ies⁹ Christus ipse non esset, & donum vestrū spiritussanctus non esset, non legerem⁹ &c.

AD LECTOREM.

EX diui Augustini prefatione, eoq; totius operis calce satis apparet illū ab eruditis quibusdam deterritū ne libros de trinitate vel absolueret, vel æderet, qd̄ hoc argumētū à cōplurib⁹ & Gręcis & Latinis, multo tum breui⁹, tum dilucidi⁹ fuisset tractatū: velut ab Athanasio, Basilio, Gregorio Naziāzeno, Didymo & Hilario, alijsq; nōnullis: & ipse Augustin⁹ videt̄ agnoscere, non solū obscuritatē ac multiloquiū, verūetiā ingenij defectū, quo factū est, vt tot libris versat⁹ in reb⁹ externis, vbi vētū est ad summā illā trinitatis imaginē, repcussis maiestate rei mētis oculis, & pauca dixerit, nec satis digna pmissis. Iam multiloquiū huic penè perpetuū est, qd̄ accidit illi docendi studio, dū cupit quæ scribit etiā à parū eruditis ac tardis intelligi. Obscuritas hic accidit, in hoc dūtaxat ope, qd̄ quū res per se sit obscurissima, eoq; dilucidis imaginibus adhibitis illustranda, ille trinitatis imagines petit ab ijs reb⁹, quæ nec vulgo satis notæ sunt, nec inter eruditos admodū confessæ, postremo tales, vt ipsæ poti⁹ egeāt illustratione, quàm vt obscurissimis lucem possint inuehere. Verū ille in hoc gn̄e perlibēter versari solet, adeo vt si qn̄ casu inciderint, illic veloti viator ad amœnū fontē itineris ppemodū oblitus desideat. Duob⁹ incōmodis, multiloquio, sic enī ipse vocat, & obscuritati, mederi studet, crebris transitionib⁹ ac repetitionib⁹, nec his cōtēt⁹ sub finē, multis & accuratis epilogis, tum memoriā tum intellectū lectoris subleuat. De tertio veniā petit à deo. Hāc synceritatē sanctissimi viri, vtinā oēs ecclesię doctores imitētur. Nemo sanè tam addict⁹ est Augustino, quin fassur⁹ sit illū alia scripsisse fœlici⁹, nec hic ad modū opis titulo, aut lectoris expectatiōi respōdisse. D

Cæterū qd̄ quū aliâs, tum extremo libro, docet vnū patrē appellandū ingenitū, quū spūsanct⁹ nō dicatur genit⁹, sed pcedēs: Sciēdū est qd̄ Augustin⁹ appellat ingenitū, ab Hilario verti innascibilē, eiusq; cognominis rationē existimat in solū patrē cōpetere lib. de trinitate quarto, alijsq; locis nōnullis: Græci vocant ἀγέννητον. Athanasius indicat vocē ab Ethnicis sumptam, qui disputāt vtrū mōd⁹ sit ἀγέννητος an γεννητός. Eā vocē arte induxerūt Arriani, vt insidiosis vocabulis psuaderēt filiū & spūsanctū esse creaturas. Id cōsequitur, si verū est solum patrē esse ἀγέννητον. Proinde nec ingenitū nec innascibile satis exprimit Græcam vocē ἀγέννητον, Aliud enī est ἀγέννητον, aliud ἀγένητον, quēadmodū aliud est γεννητὸν, aliud γενητόν: illud cōpetit in eū qui ex parēte nascit̄, hoc in id qd̄ quocūq; modo factū est. Minimū autē interest inter ἀγένητον, ἄκτιστον, & ἀποίητον, quæ singula cōgruunt æque in oēs psonas. Etenī si ἀγένητον separat à rebus cōditis, tam est ἀγένητος filius, iuxta superiorē naturā, & spūsanct⁹, quàm ipse pater. Sin ἀγένητον dr̄, qd̄ nunq̄ esse cœpit, sed ab æterno fuit, & hoc est oīb⁹ personis cōe. Si vero ἀγέννητον idē valet qd̄ ἀγένητον, vocabulum est patri cū spūsancto cōe. Postremo si ἀγέννητον interpretamur, quod nec tēporis nec originis habet initiū: hac demū ratione soli pr̄i cōgruit. Reliqua pe- B

te ex libro D. Athanasij quē scripsit aduers⁹ Eusebiū. F

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPponensis Episcopi, Liber de Genesi ad literam imperfectus.

DE obscuris naturaliū rerum quæ oīpotēti deo artifice facta sentim⁹, non affirmādo, sed quærēdo tractādū est, in libris maxime quos nobis cōmēdat authoritas, in quibus temeritas asserendæ incertę dubięq; opinionis, difficile sacrilegij crimen euitat: ea tamen quærēdi dubitatio catholicæ fidei metas non debet excedere. Et quoniā multi hæretici ad suam sentētiā, quæ præter fidē est catholicę disciplinę, expositionē scripturarū diuinarū trahere cōsueuerūt, ante tractationē hui⁹ libri catholica fides explicāda est. Est aūt hęc, Deū patrē oīpotētē vniuersam creaturā fecisse atq; cōstituisse p filiū suum

Temeritas asserendi. Caput. I.

Fides catholica.

G

suum vnigenitum, id est, sapientiam & virtutem suã consubstantialem sibi & coæternam in vnitate spiritussancti, & ipsius consubstantialis & coæterni. Hanc ergo trinitatem dici vnum deum, eúmque fecisse & creasse omnia quæ sunt, in quãtum sunt, catholica disciplina dici iubet, (ita vt iubet:) ita vt creatura oïs siue intellectualis siue corporalis, vel quod breuius dici potest, secundum verba diuinarum scripturarum, siue inuisibilis siue visibilis, non de dei natura, † sed à deo sit facta de nihilo, nihílque in ea esse quod ad trinitatẽ pertineat, nisi quòd trinitas condidit, ista cõdita est. Quapropter creaturam vniuersam neq; consubstantialem deo, neque coæternam fas est dicere atque credere. Esse autem omnia quæ fecit bona valde, mala vero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatũ esse, aut pœnã peccati. Nec esse peccatum nisi prauũ liberæ voluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quæ iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere: id est, nõ in rebus istis, sed in vsu earum legitimo. Vsus autem rerum est legitimus, vt anima in lege dei maneat, & vni deo plenissima dilectione subiecta sit, & cætera sibi subiecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum præceptum dei.

† al. de deo nata.

Peccatũ.

H

Ita enim sine difficultate & miseria, & cũ summa facilitate & beatitudine administrabit. Pœna vero peccati est, cum ipsis creaturis non sibi seruiẽtibus cruciatur anima, cum deo ipsa non seruit: quæ creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura dei est, sed tamen vri eo imbecillitatem nostram ex merito peccati. Dici autem peccata naturalia, quæ necesse est committi ante misericordiam dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrij lapsi sumus: renouari hominem per Iesum Christum dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis, ac incommutabilis dei sapientia plenum totúmque hominem suscipere dignata est, & nasci de spiritusancto & virgine Maria, crucifigi, sepeliri & resurgere, & ascendere in cœlum, quod iam factum est: & venire ad iudicandos viuos & mortuos in fine seculi, & resurrectionem mortuorum in carne, quod adhuc futurum prædicatur: datum esse spiritumsanctum, credẽtibus in eum: constitutam ab illo matrem Ecclesiam quæ catholica dicitur, ex eo quia vniuersaliter perfecta est, & in nullo claudicat, & per totum orbem diffusa est:

Pœna peccati.

Catholica.

I

remissa esse pœnitentibus priora peccata, & vitã æternam cœlorumq; regnum promissum.

Modi exponẽdę legis. C. II.

Secundum hanc fidem quæ possunt in hoc libro quæri & disputari, considerandum est. In principio fecit deus cœlum & terram. Quatuor modi à quibusdam scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ, secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum etymologiam. Historia est, cum siue diuinitus siue humanitus res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum veteris & noui testamentorum cõgruentia demonstratur. Etymologia, cum dictorum factorúmque causæ redduntur.

Historia.

Allegoria.

Analogia.

Etymologia.

Creatio cœli terræq;. Ca. III.

Hoc ergo quod scriptum est, In principio fecit deus cœlum & terram: quæri potest, vtrum tantummodo secundum historiam accipiendum sit, an etiã figurate aliquid significet, & quomodo cõgruat Euãgelio, & qua causa liber iste sic inchoatus sit. Secundum historiam autem quęritur, quid sit in principio id est vtrum in principio temporis, an in principio: in ipsa sapientia dei, quia & ipse dei filius principium se dixit, quando ei dictũ est, Tu quis es: & dixit, Principiũ quod & loquor vobis. Est enim principium sine principio, & est principiũ cum alio principio. Principiũ sine principio solus pater est, ideo ex vno principio esse omnia credimus. Filius aũt ita principiũ est, vt de patre sit. Ipsa etiã prima creatura itellectualis, potest dici principium ijs quibus caput est, quæ fecit deus. Cũ enim recte appelletur principiũ caput, in illa gradatione Apostolus mulierẽ tamẽ non dixit caput alicuius. Nã & virum dixit caput mulieris, & caput viri Christũ, & caput Christi deum, ita creatori creatura subnectitur. An ideo in principio dictũ est, quia primũ factũ est? An non potuit inter creaturas primũ fieri cœlũ & terra, si angeli & oẽs itellectuales potestates primũ factę sunt? Quia & angelos creaturã dei & ab eo factos credamus necesse est. Nã & angelos enumerauit Propheta in CXLVIII Psalmo cũ dixit, Ipse iussit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Sed si primũ facti sunt angeli, quęri potest, vtrũ in tempore facti sunt, an ante omne tẽpus, an in exordio tẽporis? Si in tẽpore, iam erat tẽpus antequã angeli fierẽt. Et qm̃ etiã tẽpus ipsum creatura est, incipit necesse esse vt aliqd p̃us quàm angelos factũ accipiamus. Si aũt in exordio tẽporis factos dicimus, vt cũ ipsis cœperit tẽpus, dicendũ est falsum esse qd quidam voluit, ante cœlũ & terrã tempus esse cœpisse. Si autẽ prius quàm tẽpus angeli facti sunt, quærẽdũ est quomodo dictũ sit in cõsequẽtibus: Et dixit deus, fiãt luminaria in firmamento cœli, vt luceãt super terrã,

K

Gradatio grece κλίμαξ figura, quum verbo sequẽti, verbum prius excipitur.

L

& diuidant inter noctẽ & diẽ, & sint in signa & tẽpora & dies & annos. Hic enim potest videri, tũc cœpta esse tẽpora cũ cœlũ & luminaria cœli ordinatis itineribus currere cœpissent: quod si verum est, quomodo poterunt dies esse antequã tẽpus esset, si à cursu luminariũ tẽpus exorsum est, quæ quarto die dicũtur esse facta? An ista dierũ digestio secũdum cõsuetudinem humanæ fragilitatis ordinata est lege narrãdi, & humilibus humiliter insinuãdi sublimia, qua & ipse sermo narrantis non potest nisi aliqua habere & prima & media & vltima? An in tẽporibus istis dictũ est vt essent luminaria, quæ tempora homines interuallis morarũ in corporis motione metiũtur? Hęc enim tẽpora si nullus motus corporũ esset, nulla essent, & ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod si admittimus, quærendũ est, vtrũ præter motũ corporũ possit esse tẽpus in motu incorporeæ creaturæ, veluti est anima vel ipsa mens: quæ vtiq; in cogitationibus mouetur, & ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine interuallo temporis intelligi nõ potest. Quod si accipimus, etiã ante cœlum & terrã potest intelligi tempus fuisse, si ante cœlũ & terrã facti sunt angeli.

M

Erat enim iã creatura quæ motibus incorporeis tẽpus ageret. Et recte intelligitur cũ illa etiã tẽpus esse, vt in anima quæ per corporeos sensus corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse nõ est in principibus & creaturis supereminentibus. Sed quoquo modo hoc se habeat: res enim secretissima est, & humanis cõiecturis impenetrabilis: illud certe accipiẽdũ est in fide, etiam si modum nostræ cogitationis excedit, omnẽ creaturã habere initiũ, tẽpusq; ipsum creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initiũ, nec coęternũ esse creatori. Potest enim cœlũ & terra pro vniuersa creatura positum videri, vt & hoc visibile æthereũ firmamẽtũ, cœlũ appellatũ sit, & illa creatura inuisibilis supereminentiũ potestatũ, rursusq; terra omnis inferior pars mundi cũ animalibus quibus inhabitatur. An cœlum omnis creatura sublimis atq; inuisibilis dicta est, terra vero omne visibile, vt etiã sic possit hoc quod dictũ est, In principio fecit deus cœlũ & terrã, vniuersa creatura intelligi? Fortasse quippe non incõgrue in cõparatione inuisibilis creaturę, omne visibile terra dicitur, vt illa cœli nomine nũcupetur. Quoniã & anima quæ inuisibilis est, cum rerũ inuisibiliũ amore tumesceret, & earũ adeptione extolleretur, terra dicta est, sicut scriptũ est, Quid superbit terra & cinis? Sed quęri potest, vtrũ iã distincta & cõposita oïa dixerit cœlũ & terrã, an ipsam primo informẽ vniuersitatis materiem, quæ in has formatas & speciosas

Aïa terra dicitur.

Eccli. 10.

A ſpecioſas naturas deo ineffabiliter iubente digeſta eſt, coeli & terræ nomine nuncupauerit? Quanquam enim ſcriptum legerimus, Qui feciſti mundum de informi materia: tamen etiam ipſam materiam cuiuſmodicunq; ſit, non poſſumus dicere non ab eo factā, ex quo omnia confitemur & credimus, Vt etiam ipſa digeſtio & ordinatio ſingularum quarunq; rerum formatarum & diſtinctarum mund⁹ vocetur: ipſā vero materies coelum & terra, veluti ſemen coeli appellata ſit, quaſi confuſū atq; permixtum ab artifice deo accipiendis formis idoneum. Hactenus de hoc quæſitum ſit quod dictum eſt, In principio fecit deus coelum & terram: nihil enim horum temere affirmari potuit.

Terra inuiſibilis. Ca. IIII. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & ſpiritus dei ferebatur ſuper aquam. Ab hæreticis qui veteri teſtamento aduerſantur, moueri calumnia hinc loco ſolet, cum dicunt, Quomodo in principio fecit deus coelū & terram, ſi iam terra erat? Non intelligentes hoc eſſe ſubiectum, vt exponeret qualis terra fuerit de qua iam dictum eſt, Fecit deus coelum & terram. Hæc autem terra quam deus fecit, inuiſibilis erat & incompoſita, donec ab eodem ipſo diſcerneretur, & ex con- B fuſione in rerum certo ordine conſtitueretur. An ſic melius intelligitur, vt in hac executione rurſus eadē rerum materies commendaretur quæ ſuperius coeli & terrę noīe nuncupata eſt? vt iſte ſit ſenſus, In principio fecit deus coelū & terram: hoc aūt quod coelum & terra dictum eſt, terra erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ ſuper abyſſum: id eſt quod coelū & terra appellatum eſt, materies erat confuſa quędam, de qua mundus, qui duabus maxime partibus coelo ſcilicet & terra conſtat, digeſtis elemētis & accepta forma fabricaretur. Quæ cōfuſio materiæ ſic potuit inſinuari populari intelligentiæ, ſi diceretur terra inuiſibilis vel incōpoſita vel inordinata vel imparata, Abyſſus. & tenebræ ſuper abyſſum, id eſt ſuper profunditatem vaſtiſſimā: quæ rurſus ꝓfunditas ex eo fortaſſe nominata eſt, quia nullius intelligentia propter ipſam informitatē penetrari poteſt. Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi. Vtrum ſubter abyſſus erat & ſupra tenebræ quaſi iam loca diſtincta eſſent? An quū materiæ adhuc confuſio exponitur, quod iam χάος Græce dicitur, ideo dictū eſt, tenebræ erāt ſuper abyſſum, quia lux non erat: quæ ſi eſſet, vtiq; ſupra eſſet, quia eſſet eminentior, & ea quæ ſibi ſubiecta erāt, illuminaret? Et reuera qui diligēter conſiderat quid ſint tenebræ, C nihil aliud inuenit quàm lucis abſentiam. Ita igitur dictū eſt, Tenebræ erant ſuper abyſſum: ac ſi dictum eſſet, non erat lux ſuper abyſſum. Quapropter hæc materies quæ conſequenti operatione dei, in rerum formas ordinata diſtinguitur, appellata eſt terra inuiſibilis & incōpoſita, & profunditas carēs luce, quæ appellata eſt ſuperi⁹ noīe coeli & terræ, (veluti ſemē, vt iā dictū eſt, coeli & terrę.) Si tn̄ non coelū & terrā dicēdo, vniuerſitatē prius ꝓponere voluit, vt poſtea, inſinuata materia, mūdi partes exequeretur. Et ſpūs dei ferebat̄ ſuper aquā. Nuſq̄ dixerat de⁹ aquā fecit, nec tamē vllo modo credendū eſt aquā deum non feciſſe, & eā iam fuiſſe antequā ille aliquid conſtituiſſet: etenim ille eſt ex quo oīa, per quē oīa, in quo oīa, ſicut Apoſtolus dicit. Ergo & aquā deus fecit, & aliter credere magnus error eſt. Cur igitur non dictum eſt q̄ aquam deus fecerit? An rurſus eandē materiā quam vel coeli & terræ vel terræ inuiſibilis & incompoſitæ atq; abyſſi nomine nuncupauerat, etiam aquā voluit appellare? Cur enim non & aqua appellaretur ſi terra potuit, cum adhuc neq; aqua diſtincta atq; formata, neq; terra eſſet, neq; aliquid aliud? Sed primo fortaſſe coelum & terra appellata eſt, ſecundo terra incompoſita, & abyſſus carens luce, tertio aqua non incongrue: vt primo ipſius vniuerſitatis propter quam facta eſt materies de omnino nihilo, coeli & terrę nomine vocaretur: ſecundo terræ incōpoſitę atq; abyſſi nomine inſinuaretur informitas, quia inter omnia elementa terra eſt informior & minus relucēs quàm cætera: tertio aquæ nomine ſignificaretur materia ſubiectā operi artificis, aqua enī mobilior eſt quàm terra: Et ideo propter operādi facilitatem & motum faciliorem, ſubiecta materies artifici, aqua magis vocanda erat quàm terra. Et aër quidem mobilior eſt quàm aqua, æther autem mobilior ipſo aëre non abſurde creditur aut ſentitur, Sed aëris vel ætheris nomine minus conuenienter appellaretur materies, Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciendi, terra vero & aqua patiendi. Quod ſi occultum eſt, vel certe apertiſſimum puto, q aquam vētus mouet, & nonnulla terrena: ventus autem eſt aër motus & quaſi fluctuans. Ergo cum aër aquam moueat manifeſte, vnde autem ipſe moueatur, vt ſit ventus, occultum ſit, quis dubitet congruētius aquæ nomine materiam vocari quia mouetur, quàm aëris qui mouet? Moueri autem pati eſt, mouere facere. Huc accedit, quòd ea quæ terra gignit aqua irrigantur, vt naſci & perfici poſſint, ita vt prope videatur in hæc ipſa naſcentia eadem aqua conuerti. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cū ſubdita operi artificis inſinuaretur propter mobilitatem & conuerſionem in quæq; naſcentia corpora, quàm nomine aëris in quo ſola mobilitas poſſet animaduerti: cætera vero quib⁹ materia expreſſius ſignificaretur, defuiſſent, vt totus iſte ſit ſenſus, In principio fecit deus coelum & terrā: id eſt materiā quæ coeli & terrę formam capere poſſet: quæ materia terra inuiſibilis & incompoſita erat, id eſt, informis & luce carēs profunditas: quæ tamen quū mouenti & operanti artifici ſubiecta eſſet, ꝓpter hoc ipſum quòd cedit operāti, aqua etiam nominata eſt. In hac igitur materiæ ſignificatione prius inſinuat⁹ eſt finis eius, id eſt, propter quid facta ſit, ſecundo ipſa informitas, tertio ſeruitus ſub artifice atq; ſubiectio. In primo, coelū & terra: propter hoc enī facta materies. Scdō terra inuiſibilis & incōpoſita, & tenebrę ſup abyſſum: id eſt, ipſa informitas ſine lumine. Tertio aqua ſubiecta ſpiritui ad habitandū formaſq; capiēdas: ideo ſuper aquā ferebatur ſpiritus dei, vt ſpiritum operātem, aquam vero vnde operaretur intelligamus, id eſt, materiam fabricabilem. Cum enim iſta tria dicimus vnius rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adiungitur F coelum & terra: ſecūdo obſcuritas, confuſio, profunditas, tenebræ: tertio cedendi facilitas, cui iam ad operandum ſpiritus ſuperferatur artificis. Et ſpirit⁹ dei ſuperferebatur ſuper aquam. Nō ita ſuperferebatur ſicut oleum aquæ, vel aqua terræ, id eſt, quaſi contineretur, Sed ſi ad hoc de viſibilib⁹ exēpla capiēda ſunt, ſicut ſuperfertur lux iſta Solis aut Lunæ his corporibus quæ illuminat in terra: non enim continetur illis, ſed cum coelo cōtineatur iſtis ſuperfertur. Itē cauendū eſt, ne quaſi locorū ſpatiis dei ſpiritū ſuperferri materiæ putemus, ſed vi quadā effectoria & fabricatoria, vt illud cui ſuperfertur efficiatur & fabricetur, Sicut ſuperfertur volūtas artificis ligno, vel cuiq; rei ſubiectæ ad operandū, vel etiam ipſis mēbris corporis ſui quæ ad operandū mouet, Et hæc ſimilitudo cū iam ſit omni corpore excellentior, parua eſt tamen & propè nihil ad intelligēdam ſuperlationem ſpiritus dei, ſubiecta ſibi ad operandum mundi materia. Sed non inuenimus euidentiorem ſimilitudinem & propinquiorem re de qua loquimur in iis rebus, quæ ab hominibus quomodocunq; capi poſſunt, Quapropter in huiuſmodi cogitatione optime illud præceptum tenebitur, quod ſcriptū eſt, Benedicētes deum, exaltate illum quantumcunq; potueritis, ſuperabit & adhuc.

D

Elementorum natura.

E

Similitudo de ſpiritu ſuper aquas.

Eccli. 43.

G & adhuc. Hoc aũt dictũ sit, si hoc loco spiritus dei spi-
ritussanctus, quem in ipsa ineffabili & incommutabi
li trinitate veneramur, accipitur. Potest autẽ & ali-
ter intelligi, vt spiritum dei, vitalem creaturam, qua
vniuersus visibilis mundus atque omnia corporea
continentur & mouentur, intelligamus: cui deus om-
nipotens tribuit vim quandam sibi seruiendi ad ope
randũ in ijs quæ gignuntur. Qui spiritus cum sit om
ni corpore æthereo melior, quia omnem visibilem
creaturam omnis inuisibilis creatura antecedit, nõ
absurde spiritus dei dicitur. Quid enim non est dei
ex ijs quæ condidit, cum etiam de ipsa terra dictum
Psal.23. sit, Domini est terra & plenitudo eius: & illud vni-
Sap.11. uersali complexione quod scriptum est, Quoniã tua
sunt omnia domine qui animas amas? Sed tunc po-
Gen.1. test iste spiritus sic intelligi, si quod dictũ est, In prin
cipio fecit deus cœlõ & terram, tantũ de visibili crea
tura dictum sentiamus, vt super materiã rerum visi-
biliũ, in exordio fabricationis eorũ superferretur in-
uisibilis spiritus: qui tamẽ etiã ipse creatura esset, id
est, nõ deus, sed à deo facta atque instituta natura. Si
autẽ vniuersæ creaturæ, id est, intellectualis & ani-
malis & corporalis materia creditur illo aquæ voca-
bulo enunciata, nullo modo hoc loco spiritus dei po-
H test, nisi ille incommutabilis & sanctus intelligi, qui
ferebatur super materiam omnium rerum quas fecit
& cõdidit deus. Tertia opinio de hoc spiritu oriri po
test, vt credatur spiritus nomine, aëris elemẽtũ enũ-
ciatum: vt ita quatuor elementa insinuata sint, qui-
bus mundus iste visibilis surgit, cœlum scilicet & ter
ra & aqua & aër, Nõ quia iam erant distincta & ordi
nata, sed quia in illius materiæ quãuis informi confu-
sione, tamẽ exortura præsignabantur, quæ informis
cõfusio tenebrarũ & abyssi nomine commendata est.
Sed quælibet sentẽtiarum istarũ vera sit, omniũ re-
rum quæ ortæ sunt, quæ videntur, & quæ nõ viden-
tur, nõ quantum ad vitia quæ contra naturã sunt, sed
quantũ ad ipsas naturas attinet, deum esse authorem
& cõditorem credendum est. Nullamq; omnino esse
creaturã quæ nõ ab ipso initium perfectionemq; ha-
Fiat lux. beat generis & substãtiæ suę. Et dixit deus, Fiat
Cap.V. lux, & facta est lux. Deum dixisse, fiat lux, nõ voce de
pulmonibus ædita, nec lingua & dentibus accipere
debemus. Carnalium sunt istæ cogitationes, secun-
dum autem carnem sapere mors est. Sed ineffabili-
ter dictum est, fiat lux. Vtrum autem hoc quod di-
ctum est, filio vnigenito dictum est, an idipsum quod
I dictum est, filius vnigenitus est, quod dictum dei ver-
bum dicitur per quod facta sunt omnia, quæri potest
dum tamen illa absit impietas, vt verbum dei vnige-
nitum filium quasi vocem prolatã, sicut à nobis fit, es
se credamus. Verbũ autẽ dei per quod facta sunt om
nia, nec cœpit esse, nec desinet, sed sine inchoatione
natum patri coęternum est. Quare hoc quod dictum
est, fiat lux, si & cœpit & destitit dici, magis filio di-
ctum est hoc verbum, quàm ipsum est filius: Et tamẽ
etiam hoc ineffabiliter. Nec carnalis imago subre-
pat in animum, & intellectum pium spiritalem con-
turbet, quia & incipere aliquid & desinere in natura
dei si proprie accipiatur, temeraria & præceps opi-
nio est: carnalibus tamen & paruulis, non tanquam
in ea mansuris, sed tanquam inde surrecturis huma-
nissime concedenda est. Quicquid tamen incipere &
desinere deus dicitur, nullo modo in ipsius natura,
sed in eius creatura quæ illi miris modis obtempe-
rat, intelligẽdum est. Et dixit deus, Fiat lux. Vtrum
ea lux quæ his carnalibus oculis patet, an aliqua oc-
culta quam nobis per hoc corpus videre non datum
Lux ĩ ani est? Et si occulta, vtrum corporea quæ per locorum
ma. spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus mun-
di, an incorporea qualis in anima est, ad quam vitan-
di & appetendi refertur examẽ à sensibus corporis,

qua non carent etiam animæ bestiarum? An ea quæ K
superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne
quod creatũ est? Quamlibet enim lucem significet,
factam tamen & creatam debemus accipere, non il-
lam qua fulget ipsa dei sapientia quæ non creata est
sed natura, † ne sine luce deus fuisse putetur priusquã † vetera
istam de qua nunc agitur cõdidisset. De hac enim si- hic ꝑ na-
cut ipsa verba satis docent, hoc commendatur quod tura ha-
facta sit, Et dixit, inquit, Fiat lux, & facta est lux. Alia bẽt, nata
est lux de deo natura, † & alia lux quam fecit deus: na
tura † de deo lux est ipsa dei sapientia, facta vero lux
est quęlibet mutabilis siue corporea siue incorporea.
Mouere autem solet, quomodo lux corporea esse po-
tuerit antequam cœlum esset & cœli luminaria, quę
post istam exponũtur: quasi vero facile hoc ab homi-
ne percipi potest, aut omnino vllo modo potest, vtrũ
sit aliqua lux præter cœlum quæ tamen spatijs loco-
rum distincta atque diffusa sit, mundumq; amplecta-
tur. Sed cum liceat hic & incorpoream lucem intelli-
gere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro
sed omnem creaturã expositam dicimus, quid opus
est in hac cõtrouersia remorari? & fortasse quod quę-
runt homines, quando angeli facti sunt, ipsi signifi-
cantur hac luce, breuissime quidem, sed tamen conue L
nientissime & decentissime. Et vidit lucem, quia bo-
na est. Ista sententia non quasi insoliti beneuolentiã,
sed approbationem operis significare oportet intel-
ligi. Quid enim conueniẽtius de deo dicitur, quan-
tum inter homines dici potest, quàm cum ita poni-
tur, dixit, factum est, placuit: ita vt in eo quòd dixit,
imperium eius intelligatur: in eo quòd factum est,
potentia: in eo quòd placuit benignitas, sicut ineffa-
bilia per hominem hominibus, ita vt omnibus pro-
dessent, dici debuerunt. Et diuisit deus inter lucem &
tenebras. Hinc intelligi licet quanta diuini operis
facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam
est qui sic æstimet lucem factam vt esset confusa cum
tenebris, & ob hoc postea separationis indigeret: sed
eoipso quo lux facta est, cõsecuta est etiam diuisio in-
ter lucem & tenebras. Quæ enim societas lucis cũ te- Lux sen-
nebris? Deus ergo diuisit inter lucem & tenebras, suum.
quia lucẽ fecit, cuius absentia tenebræ vocantur. In-
terest autem inter lucem & tenebras, sicut interest
inter vestimentum & nuditatem, aut plenum & ina-
ne, & similia. Iam quot modis possit intelligi lux su-
pra dictum est, quibus contrarię priuationes possunt
tenebræ nominari. Alia est enim lux quę videtur his
oculis corporeis etiam ipsa corporea, vt solis & lunæ M
& stellarum, & si quid huiusmodi est, cui contrariæ
sunt tenebræ, cum aliquis locus ea luce caret. Alia au
tem lux est vita sentiens, & valẽs discernere quæ per
corpus ad animæ iudicium referuntur, id est, alba &
nigra, canora & rauca, suaue olẽtia & putẽtia, dulcia
& amara, calida & frigida, & cẽ. huiusmodi. Alia est
enim lux quæ sentitur oculis, alia qua per oculos agi
tur vt sentiatur. Illa enim in corpore, hæc autẽ quan-
uis per corpus ea quæ sentit percipiat, inanimata ta
men est. Huic contrariæ sunt tenebræ insensibilitas
quædam, vel si melius insensualitas dicitur, id est, nõ
sentire, quamuis inferantur quæ sentiri possent, si es-
set in illa vita lux ista vnde sentitur. Neque cum hoc
ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis.
Nam in istorum animis est ista lux de qua nunc agi-
mus, sed instrumẽta corporis desunt. Neque illo mo
do quomodo in silentio vox non auditur, cum & ista
lux est in anima, & assunt corporis instrumẽta, sed ni
hil quod sentiatur infertur, Non ergo qui ijs causis
non sentit, caret ista luce. Sed cum talis potentia nõ
est in anima, quæ iam nec anima dici solet, sed tãtum
vita, qualis perhibetur esse vitis & arboris, & quarũ-
cunque stirpium: si tamen eas vel talem habere per-
suaderi vllo modo potest, quas nonnulli nimis erran-
tes

A tes hæretici, non solum sentire per corpus, id est, videre, audire, & calorem ignémque discernere, sed etiam intelligere rationem & cogitationes nostras nosse arbitrantur. Sed de his alia quæstio est. Insensibilitas ergo tenebræ huius lucis qua quicquid sentitur, cum ipsam vim sentiendi non habet vita quælibet: conuenienter autem lucem hanc dici concedit, quisquis concedit rectè dici lucem, qua res quæque manifesta est. Cum autem dicimus manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc dulce esse, manifestum est hoc frigidum esse, & quod forte huius generis per corporales sensus attingimus, hæc lux qua ista manifesta sunt, vtique intus in anima est, quamuis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic cõtrariæ tenebræ sunt irrationabilitas, sicut sunt animæ bestiarum. Siue ergo lucem æthe-

Lux rationis.

ream, siue sensualem, cuius animalia participant, siue rationalem quam angeli & homines habent, à deo factam primitus in rerum natura, hac sententia vult intelligi, diuisisse deum inter lucem & tenebras, eo ipso quo lux facta est oportet accipi, quòd aliud est lux,

B aliud illæ priuationes lucis quas in contrarijs tenebris ordinauit deus. Nõ enim deum fecisse tenebras dictum est, quoniam species ipsas deus fecit, non priuationes quæ ad nihilum pertinent, vnde ab artifice deo facta sunt omnia: quas tamẽ ab eo ordinatas intelligimus, cũ dicitur, Et diuisit deus inter lucẽ & tenebras, ne vel ipsæ priuationes non haberent ordinem suum, deo cuncta regente atque administrãte. Sicut in cantando interpositiones silentiorũ certis moderatísque interuallis, quamuis vocum priuationes sint, bene tamen ordinantur ab ijs qui cantare sciũt, & suauitati vniuersæ cantilenæ aliquid conferunt. Et vmbræ in picturis eminentiora quæque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nã & vitiorum nostrorum non est author deus: sed tamen ordinator est, cum eo loco peccatores cõstituit, & ea perpeti cogit quæ merentur. Ad hoc valet quòd oues

Matt. 25.

ponuntur ad dexteram, hædi autem ad sinistram. Quædam ergo & facit deus & ordinat, quædam vero tantum ordinat. Iustos & facit & ordinat: peccatores autem inquantum peccatores sunt non facit, sed ordinat tãtum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, & quòd in ignem æternum iubet ire, ad meritorum ordinem valet: ita species naturásque ipsas & facit & ordinat, Priuationes autem specierum defectúsque naturarum non facit,

C sed ordinat tantum. Dixit itaque, Fiat lux, Et facta est lux. Non dixit, fiant tenebræ, & factæ sunt tenebræ. Horum ergo vnum fecit, alterum nõ fecit: vtrũque tamen ordinauit, cum diuidit deus inter lucem & tenebras. Ita & ipso faciente pulchra sunt singula, & ipso ordinante pulchra sunt omnia. Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem.

Lux, dies, tenebræ, nox. Ca. VI.

Cum & lux nomen sit alicuius rei, & dies rursum, & tenebræ & nox vtrumque sit nomen, vtrumque ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, vt illa res cui nomen impositum est, vtique alio quoque nomine, non enim aliter poterat enumerare. Et ita dictum est, Vocauit deus lucem, diem: vt indifferenter etiam dici conuerse posset. Vocauit deus diem lucem, & vocauit noctem tenebras. Quid ei respondebimus si quis à nobis ita quærit, luci nomen impositum est dies, an diei nomen impositum est lux, quia hæc duo vtique inquantum ad res significandas articulata voce enonciantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de alijs duobus quæri potest, tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ? Et quidem vt scriptura describit, manifestũ est, lucis nomen dictum esse diem, & tenebrarum nomen dictum esse noctem. Quia cum diceret deus, fecit lucem, & diuisit inter lucem & tenebras: nondum

D de vocabulis agebatur: postea adhibita sunt vocabula, dies & nox, cum & illa sine dubio vocabula sint, lux & tenebræ, res aliquas significantia, sicut dies & nox. Ergo hoc ita accipiendũ est, quia enunciari aliter nõ posset res quæ nomẽ accepit, nisi aliquo nomine. An potius ista vocatio accipiẽda est ipsa distinctio? Nõ enim omnis lux dies, aut omnes tenebræ nox. Sed lux & tenebræ certis inter se vocibus † ordinatæ atque distinctæ, diei & noctis nominibus appellantur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Vnde etiam nomẽ quod rem notat, appellatum est quasi notamen. Notet autem, id est, distinguat & doctitanter ad discernendum adiuuet. Fortasse ergo ipsum diuisisse inter lucem & tenebras, hoc est vocasse lucem diem, & tenebras noctem, vt hoc sit ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, & quas tenebras? Tanquam diceret, Fecit deus lucem & diuisit inter lucem & tenebras, lucem autem dico diem, & tenebras dico noctem: ne aliquam aliam lucem intelligas, quæ non sit dies, & ne aliquas alias tenebras intelligas, quæ non sint nox. Nam si omnis lux dies possit in-

† vicibus

E telligi, & omnes tenebræ noctis nomine censerentur, fortasse non opus esset dicere, Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem. Item quæri potest, quem diem dicat, & quam noctem. Si istum diem vult accipi quem solis ortus inchoat & claudit occasus, & istam noctem quæ à solis occasu vsque in ortum tenditur, non inuenio quomodo esse potuerint antequam cœli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum & temporum, etiam sine discrimine fulgoris atque vmbræ, iam ita vocari potuerunt? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc vicissitudo quæ nomine diei & noctis significatur? an secundum quod euenit, Sed secundum quod potest euenire, ista insinuata sunt, quia & rationi potest error succedere, & sensui quædam stoliditas? Et facta est vespera, & factum est mane dies vnus: non eodem modo nunc appellatur dies quo cum diceretur, Et vocauit deus lucem diem: sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem. Hic enim nomine diei noctes quoque includimus: superius autem ita dictus est dies, vt à nocte seiungeretur. Itaque cum illa operatio diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vesperam, & factum esse mane diem vnum: vt scilicet sit vnus dies à

Explicatio vocabuli dies. Ca. VII

F cœpto die vsque ad cœptum diem, id est, à mane vsque ad mane, quales dies annumeratis, vt dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespera, & factum est mane? An tanta mora temporis fecit lucẽ deus, & diuisit inter lucem & tenebras, quanta mora tenditur dies lucens, id est, non annumerata nocte? Et vbi est quod scriptum est, Subest enim tibi cum voles posse, si opus est deo productione tẽporis vt aliquid proficiat? An omnia quidem tanquam in arte atque ratione perfecta sunt deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res quas non stare sed transire cernimus, stabiliter efficit? Non enim & in sermone nostro cum verba alia transeant, & alia succedant, credibile est ita fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occorrit oratio. Quãquã ergo sine productione temporis faciat deus cui subest posse cum volet, ipsæ tamen naturæ temporales, motus suos tẽporaliter peragũt. Ita ergo fortasse dictũ est: & facta est vespera, & factũ est mane dies vnus: sicut ratiõe prospicitur, ita fieri debere aut posse, nõ ita vt fit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in spiritu sancto, qui dixit, Qui manet in æternũ cõpleuit *† omnia simul. Sed commodissime in illo libro quasi morari per

Sap. 12.

Eccle. 18.

*† al. creauit.

G per interualla factarum à deo rerum digesta narra-
tio est, vt ipsa dispositio, quæ ab infirmioribus ani-
mis contemplatione stabili videri non poterat, per
huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis ocu
Diuisio lis cerneretur. Et dixit deus, Fiat firmamētum
aquarum. in medio aquæ, & sit diuidens inter aquam & aquam.
C.VIII. Et sic factum est. Et fecit deus firmamentum & di-
uisit inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter
aquam quæ erat supra firmamentum. Vtrum aquæ
tales sint supra firmamentum quales sub firmamen
to istæ visibiles: an quia illam aquam videtur signifi
care supra quam spiritus ferebatur, & eam intellige-
bamus esse ipsam mundi materiam, hæc etiam hoc
loco firmamento interposito discreta credenda est, vt
inferior sit materia corporalis, superior animalis?
hoc enim firmamētum dicit, quod cœlum postea vo-
cauit. Cœlesti autem corpore nihil est in corporibus
meli⁹, Alia quippe corpora cœlestia, alia terrestria.
Et vtiq; cœlestia meliora, quorum naturam quicquid
transit, nescio quemadmodum iam corpus possit vo-
cari. Sed est fortasse vis quædam subiecta rationi,
qua ratione deus veritasq; cognoscitur: quæ natura,
quia formabilis est virtute atq; prudentia, cuius vi-
H gore cohibetur eius fluctuatio atq; constringitur, &
† als, ob obiectio† quasi materialis apparet, recte aqua diuini
hoc. tus appellata est, non locorum spatio, sed merito na-
turæ in corpore cœli incorporei ambitum excedēs.
Et quoniam cœlum firmamentum vocauit, non ab-
surde intelligitur quicquid infra æthereum cœlum
est, in quo pacata atq; firmata sunt omnia, mutabili-
us esse & dissolubilius. Quod genus corporalis mate-
riæ ante acceptam speciem distinctionemq; forma-
†aqua fir rum, à qua firmamētum nominatum est†, fuerūt qui
mamēto crederent has visibiles aquas & frigidas superficiem
nomina- cœli super amplecti. Et documentum habere conati
ta est. sunt de tarditate stellæ vnius de septem vagātibus,
Saturn⁹ quæ superior cæteris & à Græcis φαίνων dicitur, &
planeta. triginta annis peragit signiferum circulū, vt ob hoc
tarda sit, quia est frigidis aquis vicinior, quæ supra
cœlum sunt. Quæ opinio nescio quemadmodū possit
apud eos defendi qui subtilissime ista quæsierūt. Ni-
hil autem horum temere affirmādum, sed caute om-
nia modesteq; sunt tractanda. Et dixit deus, Fiat fir-
mamentum in medio aqoæ & sit diuidens inter aquā
& aquam, & sic factum est. Postquā dixit, sic factum
est: quid opus erat rursum addere, Et fecit deus fir-
mamentum, & diuisit inter aquam quæ erat sub fir-
I mamento, & aquam quæ erat supra firmamentum?
Nam cum dixisset superius, Et dixit deus, fiat lux, &
facta est lux: non addidit rursum, & fecit deus lucem:
hic autem posteaquam dixit deus, fiat & sic factū est:
additum est, & fecit deus. An hinc apparet non opor
tere lucem illam intelligi corporalem, ne eam aliqua
creatura interposita fecisse deus videatur? Deum au
tem trinitatem dico: hoc vero firmamentum cœli,
quia corporeum est, per incorpoream creaturam ac-
cepisse speciem formamq; creditur, vt prius incorpo-
reæ naturæ rationabiliter à veritate impressum sit
quod corporaliter imprimeretur, vt cœli fieret fir-
mamentum, Et ideo positum est, & dixit deus, fiat,
& sic factum est: in ipsa rationali natura prius facta
est fortasse vnde imprimeretur corpori species.
Varie- Cum autem additum est, Et fecit deus firma-
tas sermo mentum, & diuisit inter aquam quæ erat sub firma-
nis. C.IX mento, & aquam quæ erat supra firmamentū, & ipsa
corporatio in illa materia vt corpus cœli fieret signi
ficatur. An forte varietatis causa vt textus sermonis
in fastidium nō veniret, & supra non est positū quod
infra positum est, & non oportet scrupulose omnia ri-
mari? Eligat quis quod potest, tantum ne aliquid te-
mere atq; incognitum pro cognito afferat: meminе-
ritq; se hominem de diuinis operibus quātum per-
mittitur quærere. Et vocauit deus firmamētum cœ- K
lum: quod de vocatione superius tractatum est, hic
quoq; considerari potest, Non enim omne firmamen
tum cœlum est. Et vidit deus q̄ bonum est. Et de hoc
superius quomodo tractatum est, retractaretur, nisi
q̄ non eundem ordinem video. Nam superius, Et vi-
dit deus lucem quia bona est, & post deinde subijci-
tur, Diuisit deus inter lucem & tenebras, & vocauit
deus lucem diem, & tenebras vocauit noctem: Hic au
tem postquam factum enarratum est, quod factum di
cebatur, & posteaquam vocatum est firmamentū cœ-
lum, tum dicitur, Et vidit deus quia bonum. Quod si
non fastidij euitādi gratia ita narratū est, illud certe
intelligere cogimur quod dictū est, Et fecit deus om-
nia simul. Quare enim primo ibi vidit, quia bonum
est, & postea nomen imposuit: hic autē primo nomen
imposuit, & postea vidit quia bonum est? nisi quia il-
la differentia significat, morarum interualla nō esse
in operatione dei, quamuis in ipsis inueniatur operi-
bus. Secundum autem morarum interuallum prius
aliquid & postea efficitur, sine quibus narratio facto-
rum non potest esse, quamuis sine his deus ista effice-
re potuerit. Et facta est vespera & factum est mane
dies secundus. Iam hinc superius tractatū est, & eas-
dem rationes huc quoque valere arbitror. L
Et dixit deus, Congregentur aquę quæ sub cœ- Cógrega
lo sunt in congregationem vnam, & appareat arida, tio aqua-
& sic factum est. Hinc pbabilius credi potest aquam rū. Ca.X.
dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mun
di materiam. Nā si vniuersum aqua oppletum erat,
vnde vel quò potuit congregari? Si enim quandam
confusionem materialem aquæ nomine appellaue-
rat, hæc congregatio appellāda* †est ipsa formatio, *† al. acci
vt talis esset aquæ species, qualem nunc esse cerni- pienda.
mus. Et ipsum appareat arida, quod positum est, ter-
ræ formatio intelligi potest, vt hanc haberet speciem
terra quam cernimus. Inuisibilis enim & incompo-
sita dicta erat, cum adhuc materiæ species deesset.
Dixit ergo deus, Congregetur aqua quæ sub cœlo
est: id est in formam redigatur materies corporalis,
vt aqua ista sit quam sentimus, in congregationem
vnā. Vis ipsa formæ cōmendatur nomine vnitatis,
hoc est enim vere formari, in vnū [aliqd] redigi, quo-
niam summe vnum est omnis formæ principium.
Et appareat arida: id est speciem visibilem accipiat,
atq; à confusione distinctam. Et bene aqua cōgrega-
tur vt appareat arida, id est cohibetur quod fluitet
mare †, vt quod obscurū est illustretur. Et sic factum M
est. Etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis † al. quod
naturæ prius factum est, vt postea quod dicitur, Et fluitat
congregata est aqua in congregationem vnam, & ap materie.
paruit arida: non superflo̊ additum videatur, cum
iam dictum esset, Et sic factum est: sed vt post rationa
lem & incorpoream operationem intelligeremus e-
tiam corporalem secutam. Et vocauit deus aridam
terram, Congregationem aquæ, mare vocauit. Ad-
huc nobiscum facit illa causa vocabulorum: nō enim
omnis aqua, mare: aut omne aridum, terra. Ergo quę
aqua esset, & quæ arida, vocabulis segregandō fuit.
Ipsam autem distinctionem atq; formationem fuisse
vocationem dei, non absurde adhuc intelligi potest.
Et vidit deus quia bonum est: Et hic ipse ordo serua-
tus est, quare huic etiam illa, quę modo tractata sunt,
conferantur. Et dixit deus, Germinet terra her- Germiet
bam pabuli, ferentem semen secundum genus suum terra her-
& similitudinem: & lignum fructiferum faciens fru- bam.
ctum, cuius semen sit in se secundum suam similitudi- Ca.XI.
nem. Postquam facta sunt terra & mare, & vocata &
approbata, quod sæpe diximus non morarum inter-
uallis accipiendum esse, ne ineffabilem operātis dei
facultatem tarditas aliqua consequatur, non statim
sicut duobus diebus præcedentibus subijcitur, Facta
est vespera,

A est vespera, & factũ est mane dies tertius. Sed adiõgitur alia operatio, Vt germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secũdum genus suum & similitudinẽ: & lignum fructiferũ faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Quod de luce illa & firmamẽto & aquis & arida dictum non est: nõ enim habet lux successionis propaginem, aut coelum de alio coelo nascitur, aut terra aut mare alia maria & alias terras gignunt, quæ succedant. Hic ergo dicendum fuit, Ferentem semen secundum genus suum & similitudinem, & cuius semen sit in se secũdum suã similitudinem, vbi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem seruat. Hæc autẽ omnia ita supra terram sunt, vt ipsi terræ radicitus cohæreant, & ei cõtinentur, & rursum quodammodo separentur: propterea huius naturæ significationem in ista narratione seruatam arbitror, quia & eodẽ die facta sunt, quo terra apparuit, & tamen iterũ dixit deus vt terra germinaret: & iterũ dictum est, & sic factum est. Deinde secũdum superiorem regulam, postq̃ dictum est sic factũ est, subiũgitur ipsa executio, Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secũdum genus suũ, & lignum fructiferũ faciens fructum, cuius semen in

B se secundum suam similitudinem. Et iterũ dicit, Vidit deus quia bonum est: itaq; & vno die ista iunguntur: & iteratis dei verbis distinguuntur abinuicem. Quod de terra & mari propterea puto nõ esse factũ, quia magis harum rerum est discernẽda natura, quæ cum oriantur & occidant, seminis successione propagantur. An quia terra & mare simul fieri potuerint, non solum in rationibus creaturę spiritalis, vbi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motiõe: arbores vero & quæq; stirpes nasci non possent, nisi terra in qua germinarent, præcessisset: propterea & repetẽdum erat iussum dei, vt & facta significarẽtur distantia, tamen non alio die facienda, propter quod radicibus terræ affigũtur & continuantur. Sed quæri potest, cur istis deus non imposuerit nomina. An prætermissum est, quia multitudo eorum nõ sinebat? Verum hæc quæstio melius postea considerabitur, cum animaduertemus alia, quę non vocauit deus, sicut vocauit lucem & coelum & terram & mare. Et factum est vespera, & factũ est mane dies tertius.

Fiãt luminaria. Caput. XII.

Et dixit deus, Fiant luminaria in firmamento coeli, vt luceant super terram, & diuidant inter diem & noctẽ, & sint in signis & temporibus, & io diebus & annis: & sint in splendorem in firmamento coeli, vt luceant

C super terrã. Quarto die luminaria facta sunt, de quibus dicitur, Et sint in diebus. Quid ergo volunt tres dies transacti sine luminaribus? Aut cur ista erũt in diebus, si etiam sine istis dies esse potuerũt? An quia euidentios productio illa temporis & morarum interuallum motu istorum luminariũ distingui ab hominibus potest? An ista dierum & noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illã naturam, quæ facta non est, & eas quæ factæ sunt: vt mane nominaretur propter earum speciem factarum, vespera vero propter priuationem, quę quantum attinet ad illum à quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quãtum autem in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt: & inquantum non deficiunt, non est eorum materiæ quæ ex nihilo est, sed eius qui summe est, & illa facit esse in genere & ordine suo? Et dixit deus, Fiant in firmamento coeli luminaria vt luceant: vtrũ de fixis tantum dictum est syderibus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria maius & minus inter vaga sydera numerãtur: quomodo ergo facta sunt omnia, cum singulos suos vel globos vel circulos vaga singula quæque possideant? An quoniam in scripturis & coelos multos legimus & coelum: sicuti in hoc loco, cum dicitur firmamentum coelum, intelligendũ est omnem istam æthereã machinam dici, quæ omnia substantia continet, sub qua puri & tranquilli

D aëris serenitas viget, sub qua item iste aër turbulentus & procellosus agitatur? Vt luceãt super terram, & diuidant inter diem & noctem. Nõnne etiam deus diuiserat inter lucem & tenebras, & vocauerat lucem diem, & tenebras vocauerat noctem? Ex quo apparet eum inter diem & noctem diuisisse. Quid sibi nũc vult, quod dicitur de luminaribus, Et diuidant inter diem & noctem? An ita nunc fit ista diuisio per luminaria, vt hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem vtentibus? Ita vero de⁹ eã fecit ante circuitum luminariũ, vt videri oĩs à paucis sano spiritu & serena ratiõe nõ possit? An inter aliõ diem & aliã noctẽ diuisit deus, id est inter speciem, quã imprimebat illi informitati: & informitatẽ, q̃ adhuc formanda restabat? Alius vero est iste dies, & alia nox, quorũ voluẽte coelo vicissitudo animaduertitur, q̃ fieri nõ posset, nisi solis ortu & occasu. Et sint in signis & tẽporib⁹, & in dieb⁹ & in annis. Videtur mihi hoc qđ dixit, In signis: planũ fecisse illud quod dixit, Et in tẽporibus: ne aliud acciperentur signa, & aliud tempora. Hæc enim nũc dixit tempora, quæ interuallorum distinctione ęternitatem incommutabilem supra se manere significant:

Signa dierũ & tẽporũ. Ca. XIII.

E vt signum, id est quasi vestigium æternitatis tempus appareat. Item cum adiũgit, Et in dieb⁹ & in annis: ostendit quæ dixerit tẽpora, vt dies fiãt conuersione fixorum syderum: anni vero manifesti, cum sol signiferum circulum peragit: obscuriores autem, cum ad vnumquodq; vagorum syderum in suis orbibus facit. Non enim dixit, & mensibus, quia fortasse mẽsis annus est lunæ: sicut duodecim lunæ anni, annus est eius syderis quod φαέθοντα Græci vocant: & triginta solis anni, annus est ei⁹ syderis quod φαίνων dicitur. Et fortasse ita cum omnia sydera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An in signis dixit, quibus certum iter significatur nauigandi: in temporibus autem, velut est veruõ tẽpus & ęstas & autumnus & hyems, quia & ista circumactu syderum variantur, suasq; vices atq; ordinẽ seruant: in diebus aũt & in annis, sicut expositum iam est accipiendum? Et sint in splẽdore & in firmamẽto coeli, vt luceant super terram: Cur putamus esse repetitum? An quemadmodum est de stirpibus vt ferant semen, & sit in eis semen secundum genus suum, & similitudinem: ita econtrario dictum est de luminaribus, Fiant & sint, id est fiant, & non giguant, sed ipsa

Ann⁹ magnus, quẽ vulgo Platonis vocant.

F sint, & sic factum est? Ordo ille seruatur, Et fecit deus duo luminaria, Luminare maius initium diei, & luminare minus initium noctis, & stellas. Quid dicat initium diei, & initiũ noctis, mox apparebit. Et stellas vero q͂ addidit, vtrum pertineant ad initium noctis, an non, ambiguum est. Quidam aũt volunt hic significari lunã plenam esse primitus factam, q͂ plena luna initio noctis assurgit, id est mox post solis occasum. Sed illud absurdum est, vt non à prima, sed à sextadecima vel quintadecima numerãdi sumamus exordium. Nec illud moueat q͂ perfectũ fieri debuerit luminare quod factum est, Omni enim die perfecta est, sed eius perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex cõtraria parte soli opposita fuerit, Nam etiam cum illo constituta, quoniam sub illo est, videtur finiri. Sed etiam tũc plena est, quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab ijs qui subter sunt, id est terrã incolunt. Quod non paucis verbis, sed subtilibus dissertionibus & quarundã figurarum visibiliũ demõstratione doceri potest. Et posuit illa deus in firmamẽto coeli vt luceãt super terrã. Quomodo dixit, fiãt in firmamẽto: & quomodo nũc dicit, fecit deus luminaria & posuit in firmamento: quasi extra sint facta, & post ibi posita, cũ iã dictũ sit vt ibi fierẽt? An hinc etiam atq; etiã significetur, non ita deum fe-

G cisse vt homines solẽt, sed ita narratur vt hominibus
potuit, scilicet vt apud homines aliud sit fecit, aliud
posuit: apud deũ autẽ vtrunq; idẽ sit qui faciendo po-
nit, & ponendo facit? Et præsint diei ac nocti & diui-
dant inter diẽ & noctẽ. Dictũ erat initium diei, & ini
tium noctis, quod hic expunit, dicendo, presint diei &
nocti. Ergo initiũ illud, principatũ intelligere debe-
mus, quia & in die nihil est inter illa quę vidẽtur sole
excellẽti⁹, & in nocte nihil luna vel stellis. Vnde etiã
illa ambiguitas iã nõ moueat, & credam⁹ stellas sic
positas, vt ad initiũ noctis, id est principatũ ptineãt.
Et vidit deus quia bonũ est. Idẽ ordo seruatur: Me-
minerimus sanè ꝙ etiã ista deus nõ vocauerit, cũ di-
ci potuerit. Et vocauit de⁹ luminaria syders: quia nõ
omẽ luminare sydus est. Et facta est vespera, & factũ
est mane dies quartus. Si dies istos consideres, quos
ortus solis occasusq; distinguit, non iste quartus, sed
fortasse primus est dies: vt eo tẽpore putem⁹ ortum
esse solẽ quo factus est, & donec cętera sydera fierenc
occidisse. Sed qui intelligit & solẽ alibi esse, cũ apud
nos nox est, & nocte alibi esse, cũ sol apud nos est, die-
H rum istorum enumerationem sublimius indagabit.

Aquæ. C. XIIII † volãtia. Et dixit deus: Eijciãt aquę reptilia animarũ vi-
uarũ, & volatilia viuentia † sup terrã sub firmamento
cœli: & sic factũ est. Ea quę natãtia sũt aialia reptilia
sunt appellata, quia pedib⁹ nõ ambulãt. An quia sunt
alia quę sub aqua in terra repunt? An sunt pennata in
aquis, sicut pisces squamas habẽt, vel alij q nõ habẽt,
sed tamẽ pennis nituntur? Qui vtrũ inter volatilia
hoc loco numerãdi sunt, dubitari potest. Nã & ipa vo
latilia cur aquis tribuerit, non aëri, nõnulla quæstio
est. Non enĩ has aues tñ accipere possumus, quibus
aquæ familiares sunt, quales mergi & anates & quæ-
cunq; hmõi. Nam si de his tñ dixisset, nõ prętermit-
teret alio loco de alijs auib⁹ dicere. Inter quas nõnul
lę vsque adeo ab aquis remotę sunt, vt ne bibãt quidẽ.
Nisi forte istũ aerẽ terris contiguũ, quoniã se humi-
dum etiã serenissimis noctib⁹ rore testatur, aquã vo-
cauit, qui & in nubẽ cogitur. Nubes autẽ aqua est, qđ
omnes sentiunt, quib⁹ cõtingit in montib⁹ inter nu-
bila, vel etiã in cãpis inter nebulas ambulare. In hoc
quippe aëre volare aues dicunt. Nã in illo sublimio-
re atq; puriore, qui vere aër ab oĩb⁹ appellat⁹ est, ne-
queunt: nõ enim earũ pondus tenuitate sua sustinet.
In illo autẽ, neq; nubes con crescere asserũtur, neq; ali
I quid ꝓcellosum existere. Quippe vbi vẽtus adeo nul
lus est, vt in vertice Olympi mõtis, qui spatia huius
humidi aëris excedere dicitur, quędã literę in pulue-
re solere fieri perhibeantur, & post annũ integrę atq;
illæsę inueniri ab ijs qui solẽniter memoratũ montẽ
ascẽdebant. Quapropter nõ absurde existimari po-
test firmamẽtũ cœli, in diuinis scripturis vsq; ad hęc
spatia vocari, vt & ille aër trãquillissimus & syncerissimus
ad firmamentũ pertinere credatur. Hoc enim
noĩe firmamẽti, ipsa trãquillitas & magna pars rerũ
significari potest. Vnde etiã illud dici plurib⁹ locis
Psal. 35. in Psalmis existimo: Et veritas tua vsque ad nubes.
Nihil est enĩ firmius & sereni⁹ veritate. Nubes autẽ
sub ista syncerissimi aëris regione cõcrescunt. quod
quãq; figurate dictum accipiatur, ex his tamẽ rebus
scriptũ est quę habent ad hęc quandã similitudinẽ, vt
corporea creatura cõstantior & purior quę a summi-
tate cœli vsq; ad nubes est, veritatis figurã recte ha-
bere videatur: id est, vsq; ad aërẽ caliginosum & ꝓcel
losum & humidũ. Ergo volatilia volãtia sup terram
sub firmamẽto cœli, cõuenienter sunt aquis attribu-
ta, quia nõ incõuenienter aër iste aqua noĩatur. Hinc
etiã intelligi datur de aëre nihil dictũ esse, quomodo
vel quãdo sit fact⁹: quia iste aër noĩe aquarũ tenetur,
ille autẽ noĩe firmamẽti, atq; ita nullũ elemẽtum prę-
Obiectio. termissum est. Sed fortasse quis dicat. Si eo quod di-
ctum est: Cõgregetur aqua: intelligimus aquã esse fa
ctam ex illa cõfusione materiæ, hanc autẽ congrega- K
tionẽ mare appellauit, quomodo ibi possumus hunc
aërẽ intelligere factum, quod mare nõ dicitur, etiã si
aqua dici potest? Quãobrem mihi videtur in eo qđ Respõsio
dictũ est, appareat arida: nõ solũ speciẽ terræ, sed etiã
huius aëris crassioris esse insinuatã. Per hunc enim
terra illuminatur, vt perspicua nobis sit. In vno ergo
verbo quo dictum est, appareat: intimata sunt omĩa,
sine quib⁹ apparere nõ potest, id est & species eius, &
nudatio ab aquis, & aëris superfusio, per quẽ in ea no-
mẽ a superiore mundi parte trãsmittitur. An potius
in eo ꝙ scriptum est, Cõgregetur aqua: species huius
aëris cõmendatur? quia cum iste aër cõdensatur, hãc
aquã videtur efficere: Coactionẽ itaq; in densitatem,
congregationẽ aquę fortasse appellauit, vt mare fie-
ret: vt id qđ nõ congregatum, id est nõ spissatum su-
perfertur, aqua sit, quæ aues volãtes possit sustinere,
vtriq; nomini accõmodata, vt vocari possit & aqua
subtilior, & aër crassior. Sed quãdo quęrit, cur sit iste
factus: nõ dicitur. An forte verum est ꝙ quidã volũt,
humidis exhalationib⁹ maris & terrę has auras effi-
ci, ita crassiores aëre illo superiore ac liquido, vt ge- L
stãdis volatib⁹ auiũ sint accõmodatæ? Ita porrò te-
neriores ijs aquis, quib⁹ corpus abluitur, vt earũ cõ-
paratione siccę atq; seriæ sentiãtur. Et quia de terra
& mari iã dictum erat, quid opus erat dicere de exha
lationibus earũ, id est aquis auium, cum illum aërem
purissimũ & trãquillissimum firmamento attributũ
intellexeris? Nã neq; de fontib⁹ & fluminib⁹ dictum
est quo facta sint. Qui enĩ scrupulosius ista quærunt
& disserunt, æthereo suplapsu de mari dulcẽ inuisibi-
liter dicunt extrahi vaporẽ, his videlicet ascẽsionib⁹,
quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari
nubes: atq; ita terrã imbrib⁹ madefactã antris occul
tioribus instillare atq; insudare tñ, quantũ coactum
& per diuersos tramites ea lapsum erũpat in fontes, siue
paruos, siue gignẽdis fluminib⁹ idoneos. Cui⁹ rei do
cumẽta esse volunt, ꝙ marinarum aquarũ decoctarũ
vapor, sinuato coopculo exceptus, humorẽ dulcẽ gu-
stantibus exhibet. Et oib⁹ fere manifestum est, dimi
nutos fontes inopiã sentire pluuiarũ. Attestatur &
diuina historia, cum Helias tẽpore ariditatis imbrẽ
posceret: iussit enĩ cum ipse oraret vt puer suus ad ma
re attenderet: vnde cum videret oriri perparuã nube-
culã, pluuiã ei solicito adesse nunciauit, qua mox etiã
fugiens irrigat⁹ est. Et Dauid dicit: Dñe q aduocas M
aquam maris, & effundis eam sup faciẽ terrę? Qua-
propter mari noĩato, de alijs aquis supflue diceret: si-
ue istis roriferis, quę tenuitate auras volãtib⁹ auib⁹
prębent, siue fontiũ ac fluminum: si & illæ exhalatio-
nibus fiunt, & istę reciprocis imbrib⁹, quos terra sor
bet, emanant. Eijciant aquę reptilia animarum Volati-
uiuarum. Cur additũ est viuarũ? An possunt esse aui lia, repti-
mę, nisi viuant? An istam manifestiorem vitã cõmen lia. Cap.
dare voluit, quę inest aialib⁹ sentientib⁹, qm stipites XV.
ea carent? Et volatilia volãtia sup terram sub firma-
mento cœli. Si volatilia non volant in illo purissimo
aëre, vbi nulla nubila oriuntur, hinc manifestum est
ad firmamentum eum ptinere, quia sub firmamento
cœli dictum est volatilia volare sup terram. Et sic fa-
ctum est. Ordo ille seruatur. Ideoq; subiungitur sicut
in cæteris, excepta luce quæ prior facta est. Et fecit
deus cetos magnos, & omnem animam animalium
repentium, quę eiecerunt aquę secundum gen⁹ eorũ,
& omne volatile pennatum secundum genus suum.
Meminerim⁹ sanè, secundum suum gen⁹, de ijs crea-
turis dici, quę seminali ꝓpagine reparantur: nam de
herbis iam hoc, & de arborib⁹ dictum est. Et omne vo
latile pennatum. Cur additum est pennatum? An po
test esse volatile quod pennas nõ habeat? Sed si pot,
nunquid hoc genus fecit deus, quandoquidem nõ in-
uenitur vt sit factũ? an oĩno potest quicq; volare sine
pennis?

A pennis? Nam & vespertiliones, & locustæ, & muscæ, & si quid huiusmodi est quod plumis careat, pennis non caret: sed pẽnatum additum est, ne solas aues intelligeremus: quoniã pisces pennati sunt, & super terram volant infra aquas: ideo non dictum est aues, sed volantia generaliter, & volatile pennatum. Et vidit deus quia bonũ est: Et hic sicut in cæteris locis intelligendũ. Et benedixit ea dicẽs, Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terrã. Benedictionem ad fœcũditatem valere voluit, quæ in successione prolis apparet, vt ea benedictione, qua infima & mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiant. Sed cum etiã stirpes nascendo teneant similitudinẽ prætereuntiũ, cur eas

Sẽsus rationi vicinus. non benedixit? An quia sensu carẽt, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse q̃ secunda persona vtitur deus in benedicẽdo, vt hæc animãtia cõpellat quodãmodo tanq̃ audientia dicendo, Crescite & multiplicamini, & implete aquas maris: nec tamẽ in eadẽ persona vsq; ad finem benedictionis venitur: sequitur enim, Et volatilia multiplicentur super terram. Nisi forte hoc ipsũ significatur, sensum animãtiũ nõ adeo vicinum esse rationi, vt forte possit accipere cõpellẽ-

B tem, sicut quæ intelligũt, atq; vti ratione possunt. Et factum est sic. Hic planẽ quiuis tardus iam euigilare debet, vt intelligat quales isti dies enumerẽtur, cum enĩ certos seminum numeros deus animãtibus dederit, seruãtes miram certo ordine constantiã, vt certo dierum numero pro suo quoq; genere & cõcepta vtero gerãt, & ędita oua calefaciant: cuius naturæ institutio dei sapiẽtia cõseruatur, quę tendit à fine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter: quomodo vno die potuerũt cõcipere & vtero grauescere, & parta fouere atq; nutrire, & implere aquas maris, & multiplicari super terrã? Ita enim subiũgitur, & sic factũ est: ante vesperę aduentũ. Sed nimirum cũ dicit facta est vespera, materiã informem cõmemorat: cum aũt dicit, factũ est mane, speciem quæ ipsa operatiõe im-

† ita. pressa est materiæ: mane † enĩ post operationẽ trãsactum diem cõcludit. Non tamen dixit deus, fiat vespera, fiat mane: cõmemoratio est enim rerũ factarũ breuissima, significata per vesperã & mane materia & specie, quæ vtiq; deũ fecisse iã dictũ erat, cũ ipsum defectum tamen, id est, cum de specie ad materiam & ad nihilũ intẽditur, si hoc noctis nomine recte insinuatum putamus, nõ dixit factum, sed tãtum ordinatum

C à deo, cũ ait superius, Diuisit deus inter lucẽ & tenebras: vt vesperę vocabulo significetur informis materia, quæ q̃uis ex nihilo facta est, est tamẽ & habet capacitatem specierũ atq; formarũ. Accipi etiã potest tenebrarũ nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit deus, & vnde fecit quæcũq; facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cũ sit omnipotẽs, qui etiã de nihilo tãta fecit. Et facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Hic postq̃ dixerat, & sic factũ est: non subdidit sicut solet executionem, quasi iterum facta sint, iã enĩ dictum erat. Nec ea benedictione quæ ad gignẽdã prolem pertinet aliqua natura fabricaš, sed quæ facta erãt per successionem cõseruabãtur. Et ideo nec illud dictũ est, Et vidit deus quia bonũ est: Iam enĩ res ipsa placuerat, quæ tãtum seruanda erat in fœtibus. Nihil hic itaq; repetitũ est, nisi quod ait, Et factum est sic. Statim p̃ subiectũ de vespera & mane: quib⁹ nominatis, trãsacta opera informi materia & specie quæ imponitur, significari dictum est. Nisi forte aliquid melius atq; sublimius occurrerit quęrẽ-

Gene. 1. tibus. Et dixit de⁹, Eijciat terra animã viuam secũdum suum genus, quadrupedum, & serpẽtium, & bestiarum terræ secundum genus, & pecora secundum genus. Et de solita conclusione qua dicitur, Et factũ est: sicut superius tractatum est, cõsideranda & acci-

Bestia. pienda sunt. Cũ aũt in Latina lingua nomine bestiarum om̃e irrationale aĩal generaliter signi[...] hic tamen distinguẽdæ sunt species, vt quad[...] accipiamus omnia iumẽta: serpẽtes, omnia bestias vel feras, oĩa quadrupedia indomit[...] vero quadrupedia, quæ nõ operando adiuu[...] aliquem fructum pascentibus: Et fecit [...] stias terræ secundũ genus, & pecora secundũ & om̃ia serpentia terræ secundum genus. Ha[...] tiũ q̃ dictũ est, Et fecit deus: cum iã dictũ esset, [fa]ctum est sic: secundũ priorem regulã cõsideretu[r]. [No]nẽ hic pecorum nomine omnia puto significata e[...] quadrupedia quę sub cura hominum viuunt. Et vi[dit] deus quia bonum est: solite accipiendũ. Et dixit de[us], Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinẽ n[o]stram. Et hic animaduertenda quædã, & cõiuncti[o] & discretio animãtium. Nã eodem die factum h[o]nem quo bestias: sunt enĩ simul om̃ia terrena a[ni]tia: & tñ propter excellentiã rationis, secundũ quam ad imaginem dei & similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postq̃ de cęteris terrenis animãtibus solide cõclusum est, dicendo, Et vidit deus quia bonum est. Cõsiderandum etiã illud quod in cęteris nõ dixit deus, faciamus: vt hoc quoq; modo vo-

luerit spũs sanctus humanæ naturę insinuare præstã- E tiam. Cui aũt nunc dictum est, faciamus: nisi cui dicebatur in cæteris, fiat? Omnia ei per ipsum facta sunt, Ioan. 1. & sine ipso factum est nihil. Sed quid putamus aliter dictum esse, fiat, nisi vt ipse faceret iussu patris: & aliter, faciamus, nisi vt ambo pariter facerẽt? An omnia quæ facit pater, per filium facit: & ideo nũc Faciam⁹ dictũ est, vt ipsi homini propter quẽ scriptura ipsa facta est, ita in seipso demõstraretur, ea quę filius dicẽte patre facit, etiã ipsum patrẽ facere: vt quod in cæteris dicebatur, fiat, & factum est, hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, & separatim effectionem sed vtrũq; simul cũ hic dicitur, faciam⁹? Et dixit de⁹, Faciamus hominẽ ad imaginem & similitudinẽ nostrã. Omnis imago similis est ei cuius imago est: nec tamẽ omne quod simile est alicui, etiã imago est ei⁹: sicut in speculo vel pictura, quia imagines sunt, etiã similes sunt: tñ si alter ex altero nat⁹ nõ est, nullus eo-

rum imago alterius dici potest. Imago enĩ tunc est, Imago cũ de aliquo exprimitur. Cur ergo cum dictũ esset, ad quid sit. imaginem: additum est, & similitudinem: quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo ad imaginẽ dicere. An aliud est simile, aliud similitudo, sicut aliud F est castus, aliud est castitas, aliud fortis, aliud fortitudo: vt quemadmodũ quæcũq; sunt fortia, fortitudine sunt fortia, & quæcũq; casta, castitate sũt casta: ita quęcũq; sunt similia similitudine sint similia? Nõ aũt imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse vt ibi sit ea similitudo qua similia sunt quęcunque similia, vbi est & castitas, qua casta sunt, quęcũq; sunt casta. Castitas aũt nullius participatione casta est, sed eius participatiõe sũt casta, quæcũq; casta sunt; Quę vtiq; in deo est, vbi est etiã illa sapientia quę nõ participãdo sapiens est, sed cuius participatione sapiens

est anima quęcũq; sapiẽs est. Quapropter etiã simi- Similitu litudo dei, per quã facta sunt om̃ia, proprie dicitur si- do. militudo, quia nõ participatione alicuius similitudinis similis est, sed ipsa prima similitudo, cuius participatione similia sunt quęcũq; per illã fecit deus. Expositio ergo fortasse est, cũ additũ esset, ad imaginẽ: vt ostẽderet eã quę imago dicta est, nõ ita similẽ esse deo, quasi alicui⁹ similitudinis participantẽ, sed hanc ipsam esse similitudinẽ, cuius participarẽt oĩa quę dicunš esse similia. Sicut ibi & est castitas, cuius participatione castæ sunt animæ, & sapiẽtia, cuius participatione sapiẽtes sunt aĩæ, & pulchritudo, cuius participatiõe pulchra sunt quæcũq; pulchra sunt. Si enĩ tãtum similitudinẽ diceret, nõ significaret ab ipso esse

si autē tātummodo imaginem diceret, significa-
ipso quidē genitā: sed nō significaret ita simi-
m̄ similis, sed ipsa similitudo esset. Vt aūt ni
s ipsa castitate, & nihil sapientiꝰ ipsa sapien-
il pulchriꝰ ipsa pulchritudine: ita nihil simi-
similitudine dici, aut cogitari, aut esse om̄ino
/ ude intelligitur ita patri esse similē similitu
uā, vt eius naturā plenissime perfectissimeq̄
it. Q uātum autem ad speciē rebus imponēdā
ac dei similitudo, per quā facta sunt omnia quanq̄
nanas cogitationes altissime superet, licet tamen
unq̄ arbitrari: si cōsideremus omnem naturā, siue
æ sentientibus, siue quę ratiocinātibus occurrerit,
milibus inter se partibus seruare vnitatis effigiem.
I ex sapientia dei sapiētes vocātur animę rōnales,
terius hoc nomen nō porrigitur: nā neq̄ vlla pe-
' multo minus arbores, aut ignē, vel aërem, vel
aquā, vel terrā sapientem possumus dicere, quanq̄ per
ipsam dei sapiētiā sint etiā omnia hęc inquantū sunt.
At vero similes inter se lapides dicimus & animalia
& hoīes & angelos. Iā vero in singulis rebus, & terrā,
eò q̄ similes inter se habeat partes suas, fieri vt terra
sit: & aquā qualibet quoq̄ parte similē esse ceteris par
tibꝰ, nec aliter aquā esse potuisse, & quātulibet aëris,
si cætero esset dissimile, nullo pacto aërē esse potuisse:
H & ignis lucis suę particulā, eò q̄ nō sit dissimilis reli-
quis partibus, fieri, vt sit quod nō est: ita de vnoquoq̄
lapidum vel arborū, vel corpore cuiuslibet animātis
discerni & intelligi potest: q̄ non solū cum alijs sui ge
neris rebꝰ, sed in seipsis singulis nō essent, nisi partes
Pulchritudo. inter se similes haberēt. Et tāto est pulchrius corpus
quāto similioribus inter se partibus suis cōstat. Iam
porrò animarū, non solū aliarū cum alijs amicitia si-
milibus moribus cōsit, sed etiā in vnaquaq̄ anima si-
miles actiones atq̄ virtutes, sine quibus cōstātia esse
non potest, beatā vitā indicant. Similia vero omnia
hęc, non autem ipsam similitudinē possumus dicere.
Vniuersitas. Q uapropter si rebꝰ inter se similibus vniuersitas cō
stat, vt singulę sint quicquid sunt, & oēs ipsam vniuer
sitatem cōpleāt, quā deus & condidit & gubernat: per
similitudinem eius profecto qua cōdidit oīa supere-
minenter atq̄ incōmutabiliter & incōtaminabiliter
talia facta sunt: vt similibus inter se partibus pulchra
sint, ad ipsam tñ similitudinē oīa non facta sint, sed so
la substātia rōnalis: quare om̄ia per ipsam, sed ad ipsā
non nisi anima. Rationalis itaq̄ substātia & per ipsā
facta est, & ad ipsam: non eni est vlla natura interpo-
Mens. sita. q.ādoquidē mēs humana, quod nō sentit, nisi cū
I purissima & beatissima est, nulli cohæret nisi ipsi ve-
ritati, quę similitudo & imago patris & sapiētia dici-
tur. Recte igi? secūdū hoc quod interiꝰ & principale
hominis est, idest secundū mentē accipitur, Faciamꝰ
hominē ad imaginē & similitudinē nostrā. Ex illo eī
quod in homine principatū tenet, quod eū distinguit à
beluis, totus est homo æstimādus. Cętera in eo quāq̄
in suo genere pulchra sint, tñ cum pecoribꝰ cōmunia
sunt, ac per hoc in hoīe paruipendēda. Nisi forte q̄ ad
intuendū cœlū figura humani corporis erecta est, va
let aliquid etiā vt corpus ipsum ad similitudinē dei fa
ctum credatur, vt quēadmodū à patre illa similitudo
non auerti?, ita corpus humanum à cœlo nō sit auer-
sum, sicut aliorū corpora animaliū auersa sunt, quia
prona in aluū prosternun?. Sed tñ hoc nō omnino ac
cipiendum est, nā corpus nostrum à cœlo plurimum
differt: in illa vero similitudine, quę filius est, nō pōt
quicq̄ esse dissimile illi cui similis est. Q uoniā simi-
lia quęcūq̄ alia sunt, inter se etiā dissimilia ex aliqua
parte sunt; ipsa vero similitudo nō est aliqua ex parte
dissimilis. Pater tñ pater est, nec filiꝰ aliud est q̄ filiꝰ:
Q uia & cū dicitur similitudo patris, quanq̄ ostēdat
nullā interuenire dissimilitudinē, nō tamen solus est
pater, sed habet similitudinē. Et dixit deꝰ, Faciamus
hominem ad imaginem & similitudinē nostrā. Satis K
quidem quę superius dicta sunt, secundū id exponunt
hæc verba scripturæ, in quibus legimus dixisse deū,
Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē no-
strā, vt similitudo dei, ad quā factus est homo, ipsum
dei verbum, hoc est vnigenitus filius accipi possit: nō
vtiq̄ vt ipse sit eadē imago & similitudo æqualis pa-
tri. Est tñ & homo imago dei, sicut apertissime ostē-
dit Ap̄lus dicēs, Vir quidē nō debet velare caput, cū
sit imago & gl̄ia dei. Sed hæc imago ad imaginē dei
facta, nō est æqualis & coæterna illi cuius imago est,
nec esset etiā si nunq̄ omnino peccasset. Ille aūt sensus
est potius in his diuinis verbis eligēdus, vt ideo non
dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, Fa-
ciamꝰ hominē ad imaginem & similitudinē nostrā:
quia non ad solius patris, aut solius filij, aut solius spi
ritussancti, sed ad ipsius trinitatis imaginē factus est
homo: quę trinitas ita est trinitas, vt vnꝰ deus sit: ita
est vnus deus, vt trinitas sit. Non eni ait filio loquēs,
Faciamus hominem ad imaginem tuā, aut ad imagi
nem meā, sed pluraliter ait, ad imaginē & similitudi-
nem nostrā: à qua pluralitate spiritūsanctum separare
quis audeat? Quæ pluralitas, quoniā non tres dij, sed
vnus est deus, ideo intelligendū est postea scripturā
singulariter intulisse atq̄ dixisse, Et fecit deus hoiem
ad imaginē dei: vt non sic accipiatur, tanq̄ deus pater L
ad imaginē dei, hoc est filij sui: alioquin quō verū est,
quod dictum est, ad imaginem nostrā, si ad filij solius
imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verū est
quod ait deus, ad imaginē nostrā: ita dictū est, Fecit
deus hominem ad imaginē dei: tanq̄ diceret ad ima-
ginem suā, quod est ipsa trinitas. Nonnulli aūt putāt
ideo non repetitā similitudinē, neq̄ dictū, Et fecit deꝰ
hominem ad imaginem & similitudinē dei, quia tunc
tñmodo ad imaginē, Similitudo aūt illi postea ser-
uabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse
imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si eñ oīno si-
milis nō est, proculdubio nec imago est. Veruntñ vt
nō sola rōne id agere videamur, & authoritas Iacobi
Apostoli adhibenda est, qui cū de linguis hominis lo
queretur, ait, In ipsa benedicimꝰ deū, & in ipsa male- Iacob. 3.
dicimus homies, qui ad similitudinem dei facti sunt.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIBER PRIMVS. M

OMNIS diuina scriptura In scriptura qd considerandum. Cap. I.
bipertita est, secūdū id quod
dominꝰ significat, dicēs, scri
bam eruditum in regno dei si
milem esse patrifamiliās pro
ferenti de thesauro suo noua
& vetera, quæ duo etiā testa-
menta dicuntur. In libris aūt
omnibus sanctis ītueri opor
tet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur,
quæ futura prænuncientur, quę agenda præcipiantur
vel moneātur. In narratione ergo rerū factarū quæ-
ritur vtrum om̄ia secundū figuratū tñmodo intelle-
ctum accipiātur, an etiā secūdum fidem rerum gesta-
rum asserenda, & defendēda sint: nā nō esse accipiēda
figuraliter, nullus Christianus dicere audebit, atten-
dens Ap̄lm dicentē, Omnia sūt hęc in figura cōtin- 1. Cor. 10.
gebant illis. Et illud quod in Genesi scriptū est, Erūt Gene. 2.
duo in carne vna, magnū sacramentū cōmendantem Ephes. 5.
in Christo & in ecclesia. Si ergo vtroq̄ modo illa scri
ptura scrutāda est, quæramus quō dictū est præter al-
legoricā significationē, In principio fecit deus cœlū
& terram:

A & terrā:vtrum in principio temporis:an quia primo
omnium facta sint:an in principio,quod est verbū dei
vnigenitus filius:& quomodo possit ostendi deū sine
vlla sui cōmutatione operari mutabilia & tempora-
lia:& quid significetur nomine cœli & terrę,vtrū spi-
ritalis corporalisq; creatura cœli & terræ vocabulū
acceperit,an tātummodo corporalis:vt in hoc libro
de spiritali tacuisse intelligatur, atq; ita dixisse cœlū
& terrā, vt omnem creaturā corpoream superiorem
atq; inferiorē significare voluerit: an vtriusq; infor-
mis materia dicta est,cœlū & terra: spiritalis videli-
cet vita,sicuti esse pōt in se non conuersa ad creatorē:
Tali enī conuersione formatur atq; perficitur.Si aūt
non cōuertatur,informis est:corporalis aūt si possit
intelligi per priuationē oīs corporeæ qualitatis,quę
apparet in materia formata, cum iā sunt species cor
porum,siue visu,siue alio quolibet sensu corporis per-
ceptibiles. An cœlum intelligēdū est creatura spiri-
talis ab exordio quo facta est pfecta illa & beata sem-
per: terra vero corporalis materies adhuc imperfe-
cta:quia terra,inquit,erat inuisibilis & incōposita, &
tenebræ erāt super abyssum:quib⁹ verbis videtur in-
formitatē significare substātiæ corporalis? An vtri-
B usq; informitas his etiā posterioribus verbis signifi-
catur? Corporalis quidē eò q; dictum est, Terra erat
inuisibilis & incōposita:Spiritalis aūt eò q; dictū est,
Tenebræ erāt super abyssum:vt trāslato verbo,tene-
brosam abyssum intelligamus naturā vitæ informē,
nisi cōuertatur ad creatorem:quo solo modo formari
pōt,vt nō sit abyssus:& illuminari, vt nō sit tenebro-
sa. Et quomodo dictū est, Tenebræ erāt super abyssū:
an quia non erat lux? Quæ si esset, vtiq; superesset,&
tanq̄ superfunderetur. Quod tunc fit in creatura spi
ritali,cū conuertitur ad incōmutabile atq; incōpara-
Fiat lux. bile lumē,quod deus est. Et quomodo dixit de⁹,
Cap.II. Fiat lux:vtrum temporaliter, an in verbi ęternitate?
Et si temporaliter,vtiq; mutabiliter,quō ergo possit
intelligi hoc dicere de⁹,nisi per creaturā? Ipse quip-
pe est incōmutabilis. Et si per creaturā dixit de⁹, fiat
lux:quō est prima creatura lux,si erat iā creatura,per
quā deus diceret,fiat lux? An non est prima creatura
lux,quia iā dictū erat, In principio fecit deus cœlū &
terrā: & poterat per cœlestē creaturā vox fieri tēpo-
raliter atq; mutabiliter, qua diceret,fiat lux? Quod
si ita est,corporalis lux facta est ista,quam corporeis
C oculis cernim⁹,dicēte deo per creaturā spiritalē,quā
de⁹ iā fecerat,cū in principio fecit cœlū & terrā, Fiat
lux:eo modo quo per talis creaturę interiorem & oc-
cultū motū diuinit⁹ dici potuit,fiat lux. An etiā cor-
poraliter sonuit vox dicētis dei, Fiat lux: sicut corpo-
Matt.3. raliter sonuit vox dicentis dei, Tu es filius me⁹ dile-
ctus:& hoc p creaturā corporalē quā fecerat deus,cū
in principio fecit cœlum & terrā,anteq̄ fieret lux,quę
in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua
sonuit ista vox dicente deo, Fiat lux:quia nondū erat
linguarum diuersitas,quæ postea facta est in ędifica-
tione turris post diluuiū? Quæ enī lingua erat vna &
sola,qua de⁹ locutus est, Fiat lux? & qs erat quē opor-
tebat audire atq; intelligere,ad quem vox huiusmodi
proferret? An hæc absurda carnalisq; cogitatio atq;
suspitio est? Quid ergo dicimus? An id quod in sono
vocis intelligit,cū dicitur, Fiat lux: non aūt ipse cor-
poreus sonus,hic bene accipitur esse vox dei? Et vtrū
hoc ipsum ad naturā pertineat verbi eius,de quo dici
tur, In principio erat verbū, & verbū erat apud deū,
& deus erat verbum? Cum enī de illo dicitur, Omnia
per ipsum facta sunt:satis ostenditur & lux per ipsum
facta, cū dixit deus,fiat lux. Quòd si ita est,æternū
est quod dixit deus, fiat lux:quia verbū dei de⁹ apud
deum,filius vnicus dei,patri coæternus est:quis deo
hoc in æterno verbō dicente creatura tēporalis facta
sit. Cum enī verba sint tēporis,cum dicimus quādo &

aliquando,æternum tñ est in verbo dei, quando fieri D
debeat aliquid: & tunc fit quādo fieri debuisse in illo
verbo est,in quo non est quādo & aliquādo,quoniam
illud totum verbū æternū est. Et quid est lux ipsa Lux quid
quę facta est,vtrū spiritale quid an corporale? Si enī sit.C.III
spiritale,pōt ipsa esse prima creatura iā hoc dicto per-
fecta,quæ primo cœlum appellata est, cū dictum est,
In principio fecit deus cœlum & terrā:vt q; dixit de⁹
fiat lux,& facta est lux,eā reuocāte ad se creatore,cō-
uersio eius facta atq; illuminata intelligatur. Et cur
ita dictū est, In principio fecit deus cœlum & terrā:
& nō dictum est, In principio dixit deus, Fiat cœlū &
terra,& facta sunt cœlum & terra:sicut de luce narra-
tur, Dixit deus,Fiat lux,& facta est lux? Vtrū prius
vniuersaliter noīe cœli & terræ cōprehendendū erat
& cōmendandū quod fecit deus:& deinde per partes
exequendū,quō fecit, cum per singula dicitur, Dixit
deus:id est quia per verbū suum fecit quicquid fecit?
An cum primū fiebat informitas materię siue spiri-
talis siue corporalis,nō erat dicendū,dixit deus fiat:
quia formā verbi semper patri cohærentis,quo sem-
piterne dicit deus oīa. Neq; sono vocis neq; co- Principi-
gitatione tēpora sonorū voluente, sed coæterna sibi um.Cap.
luce à se genitæ sapiētiæ,nō imitatur imperfectio,cū IIII.
dissimilis ab eo qđ summe ac primit⁹ est, iformitate E
quadā tendit ad nihilū: sed tūc imitatur verbi formā
semper atq; incōmutabiliter patri cohærentem,cum
& ipsa pro sui generis conuersione ad id quod vere ac
semper est,id est ad creatorem suę substantiæ, formā
capit,& fit perfecta creatura:vt in eo quod scriptura
narrat,dixit deus,fiat:intelligamus dei dictū incor-
poreum,in natura verbi eius coęterni reuocātis ad se
imperfectionē creaturæ:vt nō sit informis, sed forme
tur secundum singula,quæ per ordinem exequitur. In
qua cōuersione & formatione,quia pro suo modo imi
tatur deū verbum,hoc est dei filium semper patri co-
hærētem,plena similitudine & essentia pari, qua ipse
& pater vnum sunt:nō autē imitatur hanc verbi for-
mam,si auersa à creatore, informis & imperfecta re-
maneat: propterea filij cōmemoratio nō ita fit quia
verbū,sed etiā quia principiū est,cū dicitur, In prin-
cipio fecit deus cœlum & terrā:exordiū quippe crea
turę insinuatur adhuc in informitate imperfectionis:
fit aūt filij cōmemoratio,quod etiā verbum est,eò qđ
scriptum est,dixit deus fiat:vt per id quod principiū
est,insinuet exordiū creaturæ existētis ab illo adhuc F
imperfectæ:per id autē q; verbum est, insinuet perfe-
ctionē creaturæ reuocatæ ad eum, vt formaretur in-
hærendo creatori,& pro suo genere imitando formā
sempiterne atq; incōmutabiliter inhærētem patri, à
quo statim hoc est quod ille. Non enī habet infor- Verbum
mem vitā verbum filius,cui nō solum hoc est esse qđ sapientia
viuere,sed etiā hoc est ei viuere, quod est sapienter & Cap.V.
beate viuere. Creatura vero quanquā spiritalis & in-
tellectualis vel rationalis,quæ videtur esse illi verbo
propinquior,potest habere informē vitā:quia sicut nō
hoc est ei esse quod viuere,ita nec hoc viuere quod sa-
pienter viuere ac beate viuere. Auersa enī à sapientia
incōmutabili,stulte ac misere viuit, quæ informitas
eius est. Formatur autem conuersa ad incōmutabile
lumen sapientiæ verbum dei: à quo enī existit vt sit,
vtq; viuat, ad illum conuertitur vt sapiēter ac beate
viuat. Principium quippe creaturę intellectualis est
æterna sapientia,quod principium manens in se, in-
cōmutabiliter nullo modo cessat occulta inspiratiōe
vocatiōis loqui ei creaturæ,cui principium est,vt cō
uertatur ad id ex quo est,quòd aliter formata ac per
fecta esse nō possit. Ideoq; interrogatus dñs quis es-
set,respōdit, Principium qui & loquor vobis. Quod
autē filius loquitur,pater loquitur:quia patre loquen
te dicitur verbum quod filius est,ęterno more,si mo
re dicendum est,loquēte deo verbum coęternū. Inest

G enim deo benignitas summa & sancta & iusta, & quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea priusq̃ scriberetur, Dixit deus, fiat lux: præcessit scriptura dicẽs, Et spiritus dei ferebatur super aquã: quia siue aquæ nomine appellare voluit totã corporalem materiã, vt eo modo insinuaret vñ facta & formata sint omnia quæ in suis generibus iam dignoscere possumus: appellans aquã quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atq; concrescere: siue spiritalẽ vitã quandã ante formã conuersionis quasi fluitãtẽ: superferebatur vtiq; spũs dei, quia subiacebat scilicet bonę volũtati creatoris, quicquid illud erat quod formandum perficiendũq; inchoauerat: vt dicẽte deo in verbo suo, fiat lux: in bona volũtate, hoc est in beneplacito eius, pro modulo sui generis maneret qđ factum est. Et ideo rectũ est quod placuerit deo, scriptura dicente, Et facta est lux, & vidit deus lucẽ quia bona est. Et quemadmodũ in ipso exordio inchoatę

Trinitas Ca. VI.

creaturæ, quę cœli & terræ nomine propter id quod de illa perficiendũ erat cõmemorata est, trinitas insinuatur creatoris: nã dicente scriptura, In principio

H fecit deus cœlum & terrã: intelligimus patrem in dei noie, & filiũ in principij nomine, qui nõ patris, sed per seipsum creatæ primitus ac potissimũ spiritali creaturæ, & cõsequẽter etiã vniuersæ creaturæ principiũ est: dicẽte aũt scriptura, Et spũs dei superferebatur super aquas: cõpletã cõmemorationẽ trinitatis agnoscimus: ita & in cõuersione atq; perfectione creaturæ, vt rerũ spẽs digerãtur, eadẽ trinitas insinuatur: verbũ dei scilicet, & verbi generator, cũ dicitur, dixit deus: & sancta bonitas, in qua deo placet quicquid ei pro suę naturæ modulo perfectũ placet, cũ dicitur, Vidit deus quia bonum est.

Spiritus dei. Cap. VII. †al. super faciem abyssi.

Sed cur cõmemorata prius quis imperfecta creatura, postea cõmemoratur spũs dei: prius dicente scriptura, Terra autẽ erat inuisibilis & incõposita, & tenebræ erãt super abyssũ †: ac deinde infertur, Et spũs dei superferebatur super aquã? An q̃m egenus atq; indigus amor ita diligit, vt rebus quas diligit, subijciatur: propterea cũ cõmemoraretur imperfecta creatura, spũs dei, in quo eius sancta beneuolẽtia dilectioq; intelligitur, superferri dictus est, ne faciẽdo opera sua per indigentię necessitatẽ potius q̃ per abundãtiã

1. Cor. 12.

bñficẽtię deus amare putaretur? Cuius rei memor Apo-

I stolus dicturus de charitate, supereminẽtem viã demõstraturum se ait. Et in alio loco, Supereminentẽ,

Ephes. 3.

inquit, sciẽtiæ charitatẽ Christi. Cũ ergo sic oporteret insinuare spũm dei, vt superferri diceretur, cõmodius factũ est vt prius insinuaretur aliquid inchoatũ, cui superferri diceretur: non aũt loco, sed omnia superãte ac præcellente potẽtia.

Amor dei erga creaturas C. VIII

Ita etiã rebus ex illa inchoatiõe perfectis atq; formatis, Vidit deus quia bonum est: placuit enim quod factum est, in ea benignitate qua placuit vt fieret. Duo quippe sunt propter quæ amat deus creaturã suã, vt sit, & vt maneat. Vt ergo esset quod maneret, spũs dei superferebatur super aquam: vt autẽ maneret, vidit deus quia bona est. Et quod de luce dictũ est, hoc & de omnibus: manent enim quædam supergressa omnem volubilitatem temporalem in amplissima sanctitate sub deo: quędam vero secundum sui temporis modos, dum per decessionem successionemq; rerũ seculorum pulchritudo contexitur.

Quomõ dictũ, fiat lux. Cap. IX.

Quod ergo dixit deus, fiat lux, & facta est lux: in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim verbo sibi coæterno dixit, hoc vtiq; intẽporaliter dixit: si vero tẽporaliter dixit, non verbo sibi coęterno sed p aliquã dixit creaturã temporalẽ: ac per hoc non erit prima creatura lux, quia iã erat creatura per quã temporaliter diceretur, fiat lux: atq; illud ante omnẽ diem fecisse intelligitur, quod dictũ est, In principio fecit deus cœlũ & terrã: vt cœli noie intelligatur spiritalis iã facta & formata creatura, tanq̃ cœlum cœli huius, quod in corporalibus summũ est. Secundo enim K die factũ est firmamẽtũ, quod rursus cœlũ appellauit. terræ aũt noie inuisibilis & incõpositæ ac tenebrosæ abyssi, imperfectio corporalis substantiæ significata est, vnde tẽporalia illa fierẽt, quorũ prima esset lux. Quomõ aũt per creaturã illã, quã fecit ante tẽpora, dici potuit tẽporaliter, fiat lux, inuenire difficile est. Sono enim vocis nõ intelligimus dictũ: nã quicquid tale est corporeum est. An ex illa imperfectione substãtiæ corporalis fecit aliquã vocẽ corpoream, per quã sonaret, Fiat lux? Ergo aliquod vocale corpus ante lucem creatũ atq; formatũ est. Sed si ita est, iã erat tẽpus per quod vox curreret, sonorumq; spatia sibi succedentia pręterirẽt. Quod si iã erat tẽpus anteq̃ fieret lux, in quo tẽpore fieret vox, qua sonaret, fiat lux, ad quem diem pertinebat illud tẽpus? Vnus enim dies ideóq; primus ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diẽ pertinet totũ spatium temporis, & quod factum est vocale corpus, per quod sonaret, Fiat lux, & quod facta est ipsa lux? Sed oĩs talis vox propter audientis corporalem sensum à loquente profertur, ita enim factum est, vt percusso aëre sentiatur. L Nunquid itaq; talem habebat auditũ illud quicquid erat inuisibile & incõpositum, cui sic deus personaret ac diceret, fiat lux? Abscedat itaq; hæc ab animo cogitãtis absurditas. Vtrum ergo spiritalis motus, sed tamẽ tẽporalis erat, quo dictũ intelligimus, fiat lux: expressus ab æterno deo per verbũ coæternũ in creatura spiritali, quã iam fecerat, cum dictũ est, In principio fecit deus cœlũ & terrã: id est in illo cœlo cœli? An & ista locutio non tñ sine aliquo sono, sed etiã sine vllo temporali motu spiritalis creaturæ, in eius mente atq; ratione fixa quodammodo à verbo patri coæterno, & quodãmodo impressa intelligitur, secũdum quã moueretur, & ad speciem cõuerteretur inferior illa tenebrosa imperfectio naturæ corporeæ, & fieret lux? Sed multũ est ac difficillimũ capere, quomodo dicatur deo nõ temporaliter iubẽte, neq; id tẽporaliter audiẽte creatura, quæ cõtemplatione veritatis oĩa tẽpora excedit, sed intellectualiter sibimet impressas ab incõmutabili dei sapiẽtia ratiões tanq̃ intelligibiles locutiones in ea quę infra sunt trãsmittẽte, fieri temporales motus in rebus temporalibus vel formãdis vel administrãdis. Si aũt lux, quæ prius dicta est vt fiat, & facta est, etiam primatum creaturæ tenere intelligẽda est, ipsa est intellectualis vi- M ta: quæ nisi ad creatorẽ illuminanda conuerteretur, fluitaret informiter. Cum aũt cõuersa & illuminata est, factum est quod in verbo dei dictum est, fiat lux.

Dies, nox, lux, tenebræ. Cap. X.

Veruntñ quẽadmodum sine tempore dictum est, quia in verbũ patri coæternũ non cadit tẽpus, vtrum ita etiã sine tempore factũ sit, quisq̃ forsitan quærat. Sed quomodo potest hoc intelligi, cũ facta luce & diuisa à tenebris, & iditis diei noctisq; vocabulis, dicat scriptura, Facta est vespera, & factum est mane dies vnus, Vnde videtur illud opus dei factum per spatiũ diei, quo peracto ad vesperum ventũ est, quod est initium noctis? Itẽq; peracto nocturno spatio cõpletus est totus dies, vt mane fieret in alterum diem, in quo die deus aliud consequẽter operaretur, Imò vero idipsum permirabile est, cũ deus nullo spatio syllabarũ æterna verbi sui ratione dixerit, fiat lux: cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatium præteriret & vespera fieret? An forte cito quidem lux facta est, sed mora diurni temporis in eo consumi potuit, cum discerneretur à tenebris, atque vtrumque discretum suis vocabulis signaretur? Mirum si & hoc vel tanta mora fieri potuit à deo, quanta dicitur à nobis. Discretio quippe lucis & tenebrarum in ipso vtique opere, cum lux fieret, cõsecuta est: non enim lux esse potuit, nisi discerneretur à tenebris. Quòd autẽ vocauit deus lucẽ diẽ, & tenebras noctẽ, quãta mora fieri poterat,

etiam

A etiã si hoc syllabatim per sonũ vocis egisset, nisi quãta & à nobis dicitur, lux vocetur dies, & tenebræ vocentur nox: nisi forte quis ita desipiat, vt quia sup oĩs magnus est deus, putet ore dei platas, quãuis paucissimas syllabas per totũ diei spatium potuisse distẽdi. Huc accedit, quia verbo sibi coęterno, id est incõmutabili sapiẽtię internis æternisq; rationib⁹, non corporali sono vocis vocauit deus lucẽ diem, & tenebras noctem. Rursum eni quęritur, si verbis quib⁹ vtimur vocauit, qua ligua vocauerit, & quid opus erat sonis trãseuntib⁹, vbi cuiusq nõ erat corporalis vllus auditus? & nõ inuenitur. An dicendũ est, q cõ cito pactũ esset hoc opus dei, tãdiu stetit lux nõ succedẽte nocte, donec diurnũ spatium pageretur: & tãdiu mansit nox luci succedẽs, donec spatiõ nocturni tẽporis præteriret, & mane fieret diei sequẽtis, vno primoq; die trãsacto? Sed si hoc dixero, vereor ne deridear, & ab ijs q certissime cognouerũt, & ab ijs qui possunt facillime aduertere, q eo tẽpore quo nox apud nos est, eas partes mundi pręsentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in ortum redit, ac per hoc oĩbus vigintiquatuor horis non deesse per circuitũ gyri totius, alibi diem, alibi noctem. Nũquid nam ergo in parte aliqua positurũ

B sumus deũ vbi ei vespera fieret, cum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? Nam & in libro qui

Eccls. 1.

appellatur Ecclesiastes, ita scriptũ est: Et oritur sol & occidit, & in locum suum ducitur, hoc est, in eum locum vnde ortus est. Sequitur eni, & dicit ipse: Oriẽs illuc vadit ad Austrũ, & circuit ad Aquilonem. Australis ergo pars cum habet solem, nobis dies est: cũ

† pronebitur.

autem ad Aquilonis partẽ circumiẽs peruenit, † nobis nox est: non tamen in alia parte non est dies vbi pręsentia solis est: nisi forte poëticis figmẽtis cor inclinãdum est, vt credamus solem mari se immergere, atq; inde lotũ ex alia parte mane surgere. Quanquam si ita esset, abyssus ipsa presentia solis illustraretur, atq; ibi esset dies. Posset enim & aquas illuminare, qñ ab eis nõ posset extingui. Sed hoc mõstruosũ est suspicari. Quid qđ etiã sol nondũ erat? Quapropter si spiritalis lux primo die facta est, nũquid nã occidit vt ei succederet nox? Si autẽ corporalis, quænam illa lux est, quam post occasum solis videre non possum⁹, quia nec luna erat adhuc nec aliquæ stellę? Aut si semp in ea parte coeli est in qua sol, vt nõ sit solis lux, sed quasi comes eius, eidẽ ita coniuncta, vt discerni dignosciq; non possit, ad eandem reditur difficultatem soluendæ huius quæstionis: quia & ista lux

C eodem modo quo sol tanq̃ comes eius ab occasu in ortum circumiens redit, & est in alia parte mundi, quo tempore pars ista in qua sumus, tenebrescit in noctẽ. Ex quo cogit, quod absit, in vna parte credere deum fuisse, quã partem lux ista desereret, vt posset ei vespera fieri. An forte in ea parte lucẽ fecerat, in qua facturus erat hominẽ: & ideo cũ ab ipsa parte lux decessisset, vespera facta dicitur, etiam cum in alia parte lux illa esset quæ inde discesserat, mane exoritura peracto circuitu.

Prĩa lux & sol. Ca. XI.

Vt quid ergo factus est sol in potestatem diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendo suffecerat, quæ dies etiã vocata est? An illa prior regiones superiores à terra lõginquas illustrabat, vt sentiri non posset in terris: atq; ita oportebat solem fieri per quem dies inferioribus mundi partibus appareret? Potest & hoc dici, auctum esse fulgorem diei sole addito, vt per illam lucẽ minus fulgens dies quàm nũc est fuisse credatur. Etiam hoc à quodam dictum scio, primũ naturam lucis inductam in opere creatoris, cum dictum est, Fiat lux, & facta est lux: postea vero cum de luminarib⁹ dicitur, quid ex ipsa luce factum sit, fuisse cõmemoratum ordine dierum, quo visum est creatori cuncta esse facienda: quę natura lucis quò transierit facta vespera vt vicissim nox perageretur, nec ille dixit, nec facile inueniri posse arbitror. Neque enim extinctam esse credendum

D

est, vt nocturnæ tenebræ succederent, & rursus accẽsam vt mane fieret, anteq̃ hoc solis officio gereretur, quod à quarto die cœpisse fieri eadem scriptura testatur.

Successio diei noctisq;. Ca. XII.

Quod anteq̃ fieret, quo circuitu sibi potuerint tres dies noctesq; succedere, lucis quæ primo facta est pmanente natura, si lux corporalis tũc facta & intelligẽda est, & iuenire & explicare difficile est. Nisi forte molem terrenã & aquosam antequã esset ab alterutro vtrunq; discretum, quod tertio die factũ scribitur, tenebras deum appellasse quis dixerit, propter crassiorẽ corpulentiam quam lux penetrare nõ poterat, vel propter obscurissimã vmbram tãtæ molis, quam necesse est vt ex altera parte habeat corp⁹, si ex alia parte lux fuerit. Ad quem locũ eni cuiuslibet corporis moles lucem peruenire nõ sinit, in eo loco vmbra est: quoniã loc⁹ carens ea luce qua illustraretur, nisi impediret corp⁹ oppositum, hoc totum est quod vmbra dicitur. Quæ si pro mole corporis tam magna fuerit, vt occupet spatium terræ, quantum ex altera parte dies occupat, nox vocatur. Neq; enim omnes tenebræ nox. Nam & in speluncis amplis, in quarum abdita lux irrumpere per oppositam molẽ non sinitur, sunt vtiq; tenebrę, quia lux non est ibi, to- E

tumq; spatium illud locus est carens luce: nec tamen tales tenebræ acceperunt vocabulum noctis, sed illę quæ in eam partem terrę succedunt, vnde remouetur dies, sicut non omnis lux dies appellatur: nam & lunę lux est & syderum & lucernarum & coruscationum, & quarumcunq; rerum ita fulgẽtium, sed illa lux appellatur dies, cui nox præcedenti recedentiq; succedit. Sed si primaria lux illa vndiq; terræ molem circumfusa contexerat, siue staret, siue circuiret, non erat ex qua parte admitteret noctẽ sibi succedere, quia nusq̃ ipsa discedebat, vt ei faceret locum. An ex vna parte facta est, vt ipsam circumiens, etiam noctem ex alia parte consequenter circumire permitteret? Cum eni

Cõgregatio aquarum.

totam terram adhuc aqua tegeret, nihil impediebat vt aquosa & globosa moles ex vna parte faceret diẽ lucis præsentia, ex alia noctem lucis absentia, quæ in eam partem succederet à tempore vespertino, ex qua lux in aliam declinaret. Quò ergo congregatę sunt aquæ, si totam terrã prius occupauerant: illæ scilicet quæ detractæ sunt, vt terra nudaretur, in quã partem congregatę sunt? Si enim erat aliquid terrę nudum, quò congregarentur, iam apparebat arida, nec totum abyssus occupabat? Si autem totum texerãt, quis erat locus quò colligerentur vt terræ ariditas F

appareret? Nunquid nam in altum cõgregatæ sunt, sicut fit cum ad ventilandum in area messis trita surrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat vsquequaque campos maris æqualiter fusos, qui etiã cum aquæ fluctuantes quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur. Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quò accedat id quod aliunde decedit, vnde in eum locum, ex quo recesserat iterum accedat. Cum autem totam omnino terram vndosa natura cooperiret, quò cederet vt nudaret aliquas partes? An forte rarior aqua velut nebula ter-

2. sen. dist. 14. ca. sequitur, dixit de⁹ cõgregent.

ras tegebat, quæ congregatione spissata est, vt ex multis eas partibus, in quibus arida posset apparere, nudaret? Quanquam & terra longe lateque subsidens, potuit alias partes præbere concauas, quibus confluentes & corruentes aquæ reciperẽtur, & appareret arida ex his partibus, vnde humor abscederet. Non est autem informis omnimodo materies, vbi etiam nebulosa species apparuerit.

Creatio aquæ & terrę. Ca. XIII.

Et ideo quęri adhuc potest, quando deus istas conspicuas aquarum terrarumq; species qualitatesq; creauerit: in nullo enim sex dierũ hoc inuenitur. Itaq; si hoc ante oẽm

G diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum cōmemorationem scriptum est, In principio fecit de' cœlum & terram: vt in terrę vocabulo intelligamus iam formatā terrenam speciem superfusis aquis istā iā visibili specie sui generis declaratis: vt in eo quod sequitur scriptura dicēs, Terra aūt erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erāt super abyssum, & spiritus dei superferebatur super aquas: nullam opinemur informitatem materiæ, sed terrā & aquā sine luce, quæ nondum erat facta, suis iam notissimis qualitatibus conditas: vt ideo terra inuisibilis dicta intelligat', q aquis cooperta non posset videri, etiā si esset qui posset videre: Ideo vero incōposita, quia nondum à mari distincta & cincta à littoribus, & suis fœtibus animalibusq; decorata. Si ergo ita est, cur istæ species, quę procul dubio corporales sunt, ante omnē diem factæ sunt? Cur non scriptum est, Dixit deus, Fiat terra, & facta est terra? Itē, Dixit deus, Fiat aqua, & facta est aqua? vel vtrunque communiter, si vna quasi lege loci infimi continentur, Dixit deus, Fiat terra & aqua, & sic factum est. Cur non dictum est, cum hoc factū esset, Vidit deus quia bonum est.

Materia quælibet C.XIIII

Hæc enim consideratio suasit, quoniam manifestum est omne mutabi-

H le ex aliqua informitate formari: simulq; illud & catholica fides præscribit, & certissima ratio docet nullarum naturarū materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiam formabilium inchoatore deo atq; creatore, de qua etiam dicit ei quædam scriptura, Qui fecisti mūdum ex materia informi: hanc materiam illis verbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus etiam lectoribus vel auditoribus congrueret fuisse commemoratam, quibus ante dierum enumerationem dictum est, In principio fecit deus cœlum & terrā &c̃. donec diceretur, Et dixit deus, vt deinceps formatarum rerum ordo cōsequeretur.

An materia præcedat formam. Caput. XV

Nō quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit vtrunq; simul cōcreatum, & vnde factum est, & quod factum est: Sicut enim vox materia est verborum, verba vero formatā vocem indicant: non autem qui loquitur, prius emittit informem vocē, quam possit postea colligere, atq; in verba formare: ita creator deus non priorem tempore fecit informem materiam, & eā postea per ordinem quarumcunq; naturarum quasi secunda consideratione formauit, formatam quippe creauit materiam: Sed quia illud vnde fit aliquid, etsi non tempo-

I re, tamē quadam origine prius est, quàm illud quod inde fit, potuit diuidere scriptura loquendi temporibus, quod deus faciendi temporibus non diuisit. Si enim quæratur, vtrū vocem de verbis an de voce verba faciamus, non facile quisquā ita tardo ingenio reperitur, qui non potius verba fieri de voce respōdeat. Ita q̄uis vtrōque simul qui loquitur faciat, quid vnde faciat naturali attentione satis apparet. Quamobrem cum simul vtrunque deus fecerit, & materiam quam formauit, & res in quas eam formauit, & vtrūque à scriptura dici oportuerit, nec simul vtrunq; dici potuerit, prius illud vnde aliquid factum est, quàm illud quod inde factum est, dici debuisse quis dubitet? Quia etiam cum dicimus, materiam & formā: vtrunq; simul esse intelligimus, nec vtrunq; simul possumus enunciare. Sicut autem in breuitate temporis contingit cum duo ista verba proferimus, vt alterum ante alterū proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum altero prius narrādum fuit, q̄uis vtrūq;, vt dictum est, simul fecerit deus: vt quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duæ res quarum etiam altera nullo modo prior est, nominari simul non possunt, quanto minus simul narrari. Non itaque dubitādum est ita esse istam informem materiam propè nihil, vt non sit facta nisi à deo, & rebus quæ de illa factæ sunt simul cō creata sit. Sed si credibiliter dicitur eam significari il- K lis verbis: Terra autem erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum, & spiritus dei superferebatur super aquam: vt excepto quod ibi positum est, de spiritu dei, cætera quidē rerum visibiliū vocabula, sed ad illam informitatem, vt tardioribus poterat, insinuandā dicta intelligamus: quia hęc duo elementa, id est, terra & aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt cæteris, & ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas.

Emissio & contractio lucis C.XVI

Si hoc ergo probabiliter dicitur, nō erat aliqua formata moles, quam lux ex vna parte illustrans ex altera faceret tenebras, vnde posset nox die discedente succedere. Emissionē vero contractionemq; lucis illius si velimus diem noctemq; intelligere, nec causam videmus cur ita fieret. Non enim iam erant animalia, quibus hęc vicissitudo salubriter exhiberetur, & quibus postmodum exortis per circuitum solis cernimus exhiberi: nec vllum occurrit exemplum, quo istam emissionem contractionemq; lucis, vt diei noctisq; vicissitudines fierēt, probare possimus. Iactus enim radiorū ex oculis nostris, cuiusdam lucis euidens est iactus, & contrahi potest cum aërem qui est oculis nostris proximus intuemur, & L emitti cum ad eandem rectitudinem quæ sunt longe posita attendimus. Nec sanè cum cōtrahitur omnino cernere quę longe sunt desinit, sed certe obscurius q̄ cum in ea obtutus emittitur: sed tamen ea lux quæ sensu videntis est, tam exigua videtur, vt nisi adiuuemur extranea luce, nihil videre possimus, quoniā ab ea nō potest discerni: quo igitur exemplo demōstrari possit emissio in diem, & contractio lucis in noctē, sicut dixi, reperire difficile est.

Lux, tenebrę. C. XVII.

Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit deus, Fiat lux, & facta est lux: non illa vera patri coæterna intelligēda est, per quam facta sunt omnia, & quæ illuminat omnem hominem: sed illa de qua dici potuit, Prior omnium creatura est sapientia. Eccli.1. Cum enim æterna illa & incōmutabilis, quæ non est facta sed genita sapientia, in spiritales atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, vt illuminatæ lucere possint, fit in eis quædam luculentæ rationis affectio, quæ potest accipi facta lux, cum diceret deus, Fiat lux: si iā erat creatura spiritalis, quæ nomine cœli significata est, in eo quod scriptum est, In principio fecit deus cœlū & terram: non corporeum cœlum, sed incorporeum, cœlis corporeis, hoc est super omne corpus, non loco- M rum gradibus, sed naturæ sublimitate præpositum. Quo autem modo simul fieri potuit, & quod illuminaretur, & ipsa illuminatio, ac diuerso tempore narrāda fuerit, pauloante diximus, cum de materia tractaremus. Sed huic luci succedētem noctē, vt vespera fieret, quo pacto intellecturi sumus? A tenebris vero qualibus talis lux diuidi potuit, dicente scriptura: Et diuisit deus inter lucem ac tenebras? nisi quid iam erāt peccatores & stulti decidentes à lumine veritatis, inter quos & in eadem luce permanentes diuideret deus tanquam inter lucem ac tenebras, lucem vocans diem, ac tenebras noctem: & ostenderet se non operatorem peccatorum, sed ordinatorem distribuendorum meritorum? An hic dies totius temporis nomen est, & omnia volumina seculorum hoc vocabulo includit, ideoq; nō dictus est primus, sed vnus dies? Et facta est enim vespera, & factum est, inquit, mane dies vn': vt per hoc quód facta est vespera, peccatum rationalis creaturæ, quod autē factum mane, renouatio ei' significata videatur. Sed hęc allegorię propheticæ disputatio est, quā nō isto sermone suscepimus: Instituimus ei de scripturis nūc loq secūdum proprietatē rerū gestarū, nō secūdū ęnigmata figurarum. Ergo ad rationē factarū conditarūq; naturarum, quomodo inuenimus vesperam & mane in luce spiritali?

A spiritali? An diuisio quidem lucis à tenebris, distinctio est iam rei formatæ ab informi, appellatio vero diei & noctis, insinuatio distributionis est: qua significetur nihil deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem per quam res de specie in speciem modo quodam transeundo mutantur, non esse indispositam: neque defectus neque profectus creaturæ, quibus sibimet (propter) téporalia quæq; succedunt, sine supplemento esse decoris vniuersi? Nox enim inordinatæ sunt tenebræ. Propterea vero cum facta esset lux, dictum est, Vidit deus lucem quia bona est: cum hoc posset post omnia eiusdem diei dicere, idest vt cum cœlum explicasset, Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: Et diuisit deus inter lucem & tenebras: Et vocauit deus lucem diem, & tenebras vocauit noctē. tūc diceret, Et vidit de⁹ quia bonum est: & deinceps annecteret, Et facta est vespera, & factum est mane: sicut in alijs operib⁹ facit quibus vocabula imponit. Hic ergo non ita fecit, quoniam à formata re ad hoc distincta est illa informitas, vt non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas cæteras iam corporales. Itaq; si posteaquam distincta essent illa diuisione & vocabulis, tunc diceretur: Vidit de⁹

B quia bonum est: hæc facta acciperemus significare, quibus iam in suo genere nihil esset addēdum. Quia vero lucem solam ita perfecerat: Vidit deus, inquit lucem, quia bona est, & diuisione ac nominib⁹ discreuit à tenebris. Neque tunc dixit: Vidit deus quia bonum est, ad hoc enim erat informitas illa discreta, vt adhuc inde alia formarentur: Nanq; ista nox quæ nobis est notissima, facit enim eā super terras solis circuitus, quādo per luminarium distributionem à die diuiditur, post ipsam diuisionē diei & noctis dicitur: Vidit de⁹ quia bonū est: Non enī hęc nox informis aliqua substātia erat, vnde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aere, carens lumine diurno, cui vtiq; nocti iam nihil addēdum esset in genere suo, quo esset speciosior siue distinctior. Vespera autē in toto illo triduo, antequam fierent luminaria cōsummati operis terminus, nō absurde fortasse intelligitur, mane vero tanquam futuræ operationis significatio.

Quomō deus operatur. Ca. XVIII.

Sed ante omnia meminerimus vnde iam multa diximus, non temporalib⁹ quasi animi sui aut corporis motibus operari deum, sicut operatur homo vel angelus, sed æternis atque incōmutabilibus & stabilibus rationib⁹ coæterni sibi verbi sui, & quodam, vt ita dixerim, flatu pariter coæterni sancti spi-

C ritus sui. Nam & illud quod per Græcam & Latinā linguam dictum est, de spiritu dei quia superferebatur super aquas, secundum Syræ linguæ intellectum quę vicina est Hebreæ, nam hoc à quodā docto Christiano Syro fertur expositum, non superferebatur, sed fouebat poti⁹ itelligi perhibet. Nec sicut fouent tumores aut vulnera ī corpore aquis vel frigidis vel calore cōgruo temperatis, sed sicut oua fouentur ab alitibus, vbi calor ille materni corporis etiam formādis pullis quodammodo adminiculatur, per quēdam in suo genere dilectionis affectum. Non itaque per singulos dies istorum operum diuinorum tanquā temporales voces dei carnaliter cogitemus: Non enim ad hoc ipsa dei sapientia nostra infirmitate suscepta venit ad colligendos sub alas suas filios Hierusalem, quemadmodum gallina pullos suos, vt semper paruuli simus, sed vt malitia infantes, mente pueri esse desinamus. Et in reb⁹ obscuris atque à nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam diuina legerimus, quę possint salua fide qua imbuimur, alijs atque alijs parere sententijs, in nullam earū nos præcipiti affirmatione ita proijciamus, vt si forte diligētius discussa veritas eam recte labefactauerit, corruamus: non pro sententia diuinarum scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, vt eam velim⁹ scripturarū

D esse quæ nostra est, cum potius eam quæ scripturarum est nostram esse velle debeamus.

Opiniones veræ falsæq;. Ca. XIX

Ponamus enim in eo, quod scriptum est: Dixit deus, fiat lux, & facta est lux: aliam sensisse lucem corporalem factā, & aliam spiritalem esse lucem ī creatura spiritali: quod nostra fides non dubitat esse ante lucem corporalem cœlestem, aut etiam super cœlū vel ante cœlum, cui succedere nox potuerit, tamdiu non est cōtra fidem, donec veritate certissima refellatur. Quod si factū fuerit, non hoc habebat diuina scriptura, sed hoc senserat humana ignorantia. Si autem hoc verum esse certa ratio demonstrauerit, adhuc incertum erit, vtrum hoc in illis verbis sanctorū librorū sc̄ptor sentiri voluerit, an aliqd aliud nō minus verū. Quòd si cætera contextio sermonis non hoc eum voluisse p̄bauerit, non ideo falsum erit aliud quod ipse intelligi voluit, sed & verum & quod vtilius cognoscatur. Si autem contextio scripturæ hoc voluisse intelligi scriptorē non repugnauerit, adhuc restabit quærere, vtrum & aliud nō potuerit. Quòd si & aliud potuisse inuenerim⁹, incertum erit quid nam eorum ille voluerit: aut vtrunq; sentiri voluisse, non incōuenienter creditur, si vtriusq; sententiæ certa circunstantia suf-

E fragatur. Plerunq; enim accidit vt aliquid de terra, de cœlo, de cæteris huius mundi elementis, de motu & conuersione vel etiam magnitudine & interuallis syderum, † de certis defectib⁹ solis & lunæ, de circuitibus annorum & temporum, de naturis animalium, fruticum, lapidum, atque huiusmodi cæteris, etiam non Christian⁹ ita nouerit, vt certissima ratione vel experientia teneat. Turpe autem est nimis & perniciosum ac maxime cauēdum, vt Christianum de his rebus quasi secundum Christianas literas loquenté, ita delirare quilibet infidelis audiat, vt quemadmodum dicitur toto cœlo errare cōspiciens, risum tenere vix possit: & nō tam molestum est q̄ errans homo derideretur, sed q̄ authores nostri ab eis qui foris sūt talia sensisse creduntur, & cum magno eorum exitio de quorum salute satagimus, tanq̄ indocti reprehenduntur atq; respuūtur. Cū enim quenquā de numero Christianorum in ea re quam optime norunt errare deprehenderint, & vanam sentētiam suam de nostris libris asserere, quo pacto illis libris credituri sunt de resurrectione mortuorum, & de spe vitæ æternæ re-

F gnoq; cœlorum, quando de his rebus quas iam experiri, vel indubitatis numeris* percipere potuerūt, fallaciter putauerint esse conscriptos? Quid enim molestiæ tristitiæq; ingerant prudentibus fratribus temerarij pręsumptores, satis dici nō potest, cū si quādo de praua & falsa opinione sua reprehendi & conuinci cœperint ab eis qui nostrorū librorum authoritate non tenentur, ad defendendum id quod leuissima temeritate & apertissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos vnde id probēt, proferre conant̄, vel etiam memoriter quæ ad testimoniū valere arbitrantur, multa inde verba pronunciāt, non intelligētes neq; quæ loquūtur, neq; de quibus affirmant.

† dierum.

* forte, rationib⁹.

Temeritas asserēdi vitāda Ca. XX.

Adhoc enī considerandū & obseruandū, librū Geneseos multipliciter quantū potui enucleaui, protulisq; sentētias de verbis ad exercitationē nostram obscure positis, non aliquid vnū temere affirmans cum pręiudicio alterius expositionis fortasse melioris, vt pro modulo suo eligat quisque quod capere possit, vbi autē quid intelligere nō potest, scripturæ dei det honorē, sibi timorem. Sed cum tam multis exitibus verba scripturæ quæ tractauimus exponantur, cohibeant se tandem qui literis inflati secularibus hęc ita posita, vt omnia pia corda nutriant, velut imperitū atque impolitū aliquid exagitāt, sine pennis in terra reptātes, & volaturarum auium nidos irridētes. Periculosius autem errant quidā infirmi fratres, qui cū istos impios de cœlestium corporum numeris, vel de quibuslibet

G quibuslibet elementorum mũdi huius quæstionibus subtiliter & copiose differere audiunt, euanescunt, & eos sibi cum suspirio præponentes, & magnos putantes, saluberrimę pietatis libros cũ fastidio repetunt, & quos dulciter haurire deberent, vix patiẽter attingunt, à segetis asperitate abhorrentes, & spinarũ floribus inhiantes. Non enim vacant videre quàm suauis est dominus, nec in sabbato esuriunt, atq; ideo pigri sunt, potestate à domino sabbati accepta, vellere spicas, & tandiu versare manibus, contritasq; purgare donec ad escam perueniant. Dicet aliquis, quid tu tãta tritura differtionis† huius, quid granorum extulisti†, quid euẽtilasti? Cur propemodum in quæstionibus adhuc latent omnia? Affirma aliquid eorum quæ multa posse intelligi disputasti? Cui respondeo, ad eum ipsum me cibum suauiter peruenisse, quod didici habere† hominẽ in respondẽdo secundum fidem, quod respondẽdum est hominibus qui calumniari libris nostræ salutis affectant: vt quicquid ipsi de natura rerum veracibus documentis demonstrare potuerint, ostendamus nostris literis non esse contrarium. Quicquid autem de quibuslibet suis voluminibus his nostris literis, id est, Catholicæ fidei contrarium protulerint, aut aliqua etiam facultate

In reprehensores. Ca. XXI
†disceptatiõis.
†exussti.
†al. didici nõ hęrere

H ostẽdamus, aut nulla dubitatione credamus esse falsissimum: atque ita teneamus mediatorem nostrum, in quo sunt omnes thesauri sapiẽtiæ atq; scientię abscõditi, vt neq; falsæ philosophiæ loquacitate seducamur, neq; falsę religionis superstitione terreamur. Et cum diuinos libros legimus in tãta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruũtur, & sanitate catholicæ fidei muniũtur, id potissimum diligamus† quod certũ apparuerit eum sensisse quem legimus. Si autẽ hoc latet, id certe quod circunstantia scripturæ non impedit, & cũ sana fide concordat. Si autẽ & scripturæ circunstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autẽ à regula pietatis errare. Si vtrunq; videtur, perfecte se habet fructus legentis: Si vero vtrunq; vitari non potest, etiam si voluntas scriptoris incerta sit, sanæ fidei congruam nõ inutile est tenuisse sententiam.

†eligam?

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER SECVNDVS.

I

Firmamentum aquæ. Cap. I.

ET DIXIT deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & sit diuidens inter aquã & aquã: Et sic factum est. Et fecit deus firmamentũ, & diuisit deus inter aquã quæ erat infra firmamentum, & inter aquã quę erat supra firmamẽtum: Et vocauit deus firmamẽtum cœlum, & vidit deus quia bonum est, & facta est vespera, & factum est mane dies secundus. De verbo dei, quo dixit: Fiat firmamentum &c. & de placito eius quo vidit quia bonum est, & de vespera & mane, non opus est hic iterum similiterq; differere, atque ita deinceps quotiescunq; ista reperiuntur, secundum superiorem inquisitionem interim cõsideranda esse admonemus. Vtrum autem nũc illud cœlum fiat quod excedit aëris omnia spatia, eiúsque omnem altitudinem, vbi etiam luminaria stellęq; cõstituuntur quarto die, an ipse aër vocetur firmamentum, quęri merito potest. Multi enim asserũt istarũ aquarum naturam super sydereum cœlũ esse nõ posse, quòd sic habeant ordinatũ pondus suum, vt vel super terram fluitent, vel in aëre terris proximo vaporaliter ferantur. Nec quisquam istos debet ita refellere, vt dicat secundum omnipotentiam dei, cui cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graues quàm nouimus atque sentimus, cœlesti corpori in quo sunt sydera superfusas. Nunc enĩ quẽadmodum deus instituerit naturas rerum, secũdum scripturas eius nos conuenit quærere, non quid in eis vel ex eis ad miraculum potentiæ suæ velit operari. Neq; enim si vellet deus sub aqua oleum aliquando manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, vt appetendo suum locum, etiam si subterfusa fuerit perrumpat aquas, eisq; se superpositam collocet. Nunc ergo quærimus, vtrum conditor rerum qui omnia in mensura & numero & pondere disposuit, nõ vnum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed & super cœlum quod vltra limitem aëris circũfusum atque solidatum est. Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes vllo modo ita desuper quasi quodam pauimento solidatum esse cœlum, vt possit aquarum pondera sustinere, quia talis soliditas nisi terris esse non possit, & quicquid tale est, non cœlum sed terra sit.

K

L Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa distinguuntur, vt p qualitatibus propriis etiam loca propria sortirentur: Aqua scilicet super terram, quæ etiam si sub terra stat aut labitur, sicut in antris cauernisq; abditis, non tamen ea terræ parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiori fuerit pars vlla terræ delapsa, non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur & pergit ad terrã, quò veniens conquiescit, tanquam in loco suo, vt supra sit aqua subtus autem terra. Vnde cognoscitur quòd etiã super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terræ tenebatur, sicut sese habẽt cameræ speluncarũ. Hic occurrit admonere cauendum errorem, quem in libro primo cauendum admonuimus, Ne forte quia scriptum est in Psalmis: Fũdauit terrã super aquas: arbitretur aliquis nostrum, aduersus istos de ponderibus elementorum subtiliter differentes, isto testimonio scripturarum esse renitendum: quia illi nõ retenti authoritate literarum nostrarum, & nescientes quemadmodum dictum sit, libros sanctos facilius irridebunt, quàm illud repudiabunt, quod vel certis rationibus perceperunt, vel experimentis manifestissimis probauerunt. Illud nanq; in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest: vt quoniam cœli & terræ nomine sæpe in ecclesia spiritales carnalesq; significantur, cœlos ostẽderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens: Qui fecit cœlos in intelligentia: terram vero ad fidem simplicem paruulorum, non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed Prophetica & Euangelica prædicatione firmissimam, quę per baptismum solidatur, & ideo subiecerit, dicens: Fundauit terram super aquam. Aut si ad literam quisquam cogit intelligi, non incongruẽter vel sublimia terrarũ siue cõtinentiũ siue insularũ accipiũtur quę superiora sunt aquis: vel ipsa tegmina speluncarum, quæ super aquas (pendula) soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad literam quisquam potest sic intelligere, quod dictum est, Fũdauit terram super aquam: vt aquarũ pondus terreno ponderi supportando naturali ordine quasi subiectum esse arbitretur.

Psal. 135.

M

Aërem vero aquis esse superiorem quàmuis propter ampliora sui spatia etiam aridam contegat, hinc intelligitur, quòd nullũ vas ab ore impressum repleri aquis potest: vnde satis indicat aëris naturam locum petere superiorem: videtur enim vas inane, sed aëre plenum probatur, cum ore imo in aquam deprimitur, quia enim superiori parte non inuenit emigrandi locum, nec deorsum versus irruptis

Aër terra superior. Cap. II.

aquis

A aquis subter eas ire natura finitur, plenitudine sua repellit eas, & in vas non permittit intrare. Cum autẽ vas ita collocatur vt os nõ habeat deorsum, sed in latus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aëre superius. Itemque si vasis erecti os pateat in cœlum, cũ infundis aquam, euadit aër sursum versus ex alijs partibus quà nõ infundis, & fit locus aquæ deorsum versus intrandi. Quòd si vi maiore vas deprimitur, vt vel ex latere vel desuper aquæ repente influant, & vndique os vasis obtegant, disrumpit eas aër sursum nitens, vt eis ad ima locum faciat: & ipsa diruptio singultus vasorum est, dum partib⁹ fugit, quia totus tã cito non potest exire, propter illius oris angustias. Ita si aër super aquas ire cogitur, etiam confluentes eas dissecat, cũ exilientis impetu eius impulsæ ebulliunt, & eum bullis crepantibus emittũt in sua properantem, atq; illis ad ima deducẽdis aditum dantem. Si autem sub aquas ire cogatur ex vase, vt illo cedente vas ab ore in ima presso repleri velis, facilius vndis vndique versum cooperitur, quàm per os eius ab inferiore parte intrandi gutta exigua reperiat locũ.

Ignis superior aere.
Cap. III.

Iam vero ignem ad superna emicantem etiam ipsius aëris naturam velle transcendere, quis non sentiat, quandoquidem si ardentẽ faculam capite deorsum quisq; teneat, nihilominus flammæ crinis ad superiora contendit? B Sed quoniam circunfusi ac superfusi aëris præpollẽti constipatione subinde ignis extinguitur, & in eius qualitatem per eius abundantiã superatus, subinde cõmutatur ac vertitur, ad vniuersam eius altitudinem transiliendã non potest perdurare. Itaq; super aërem purus ignis esse dicitur cœlũ, vnde etiam sydera atq; luminaria facta coniectant, illius videlicet igneę lucis in eas formas quas in cœlo cernimus conglobata dispositaq; natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus & aër & aqua cedit, vt ad terram perueniãt, sic aquarum ponderi & ipse aër cedit, vt vel ad terram vel ad aquam perueniat. Vnde intelligi volunt, hoc modo necesse fuisse, vt aër quoq; si quis eius particulam in spatijs illis sublimib⁹ cœli posset dimittere, põdere suo caderet, donec ad aërea subter spatia perueniret. Quapropter colligũt multo minus esse posse aquis supra illud igneum cœlũ aliquid loci, cum illic aër multo aquis leuior manere nõ possit.

Aquę sup cœlum.
Ca. IIII.

Talibus eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demoustrare aquas super cœlos, vt ex ipsis visibilibus cõspicuisq; C naturis assereret scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit & hunc aërem cœlum appellari, non solum sermone cõmuni, secundum quẽ dicimus serenum vel nubilum cœlum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine scripturarum, cum dicitur volatilia cœli, cum aues in hoc aëre manifestũ sit volare. Et dominus cum de nubibus loqueretur:

Matt. 16.

Faciem, inquit, cœli potestis probare. Nubes autem etiam per proximum terris aërem conglobari sæpe cernimus, cum per decliuia iugorum ita recumbunt, vt plerunq; excedãtur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset & hunc aërem cœlum dici, nulla alia causa etiam firmamentũ appellatum voluit existimari, nisi quia interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum, & istas aquas quæ corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt qui inter eas in montibus ambulauerunt, cõgregatione & cõglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quæ si spissantur amplius, vt coniungantur in vnam grandem plures guttæ minimæ, non eam patitur aër apud se teneri, sed eius ponderi ad ima dat locũ, & hęc est pluuia.

Pluuia.

Ergo ex aëre, qui est inter vapores humidos, vnde superius nubila conglobantur, & maria subterfusa, ostendere ille voluit esse cœlum inter aquam & aquam. Hanc ergo diligentiam considerationẽmq; laude dignissimam iudico. D Quod enim dixit, neq; contra fidẽ est, & in prõptu posito documẽto credi potest. Quanquã possit videri, nõ impedire propria pondera elementorũ, quomodo etiã super illud sublime cœlũ possint esse aquę per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aëris esse potuerunt: qui quamuis grauior & inferior summo cœlo subiaceat, proculdubio leuior est aquis, & tamẽ vt super eum sint vaporea illi, nullo pondere prohibetur. Sic ergo & super illud cœlum potest minutiorib⁹ guttis leuior halitus humoris extendi, qui pondere cadere nõ cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullum esse quanlibet exiguum corpusculum in quo diuisio finiatur, sed infinite omnia diuidi: quia oĩs pars corporis corpus est, & omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suę: ac per hoc si potest aqua sicut videmus ad tantas guttarum minutias peruenire, vt super istum aërem vaporaliter feratur, qui natura leuior est aquis: cur non possit & super illud leuius cœlum minutioribus guttis & leuioribus immanare vaporibus?

Saturn⁹ quare frigidus.
Cap. V.

Quidam etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super cœlum sydereũ, de ipsorum syderum qualitatibus & meatibus cõuincere moliuntur. Iidem nanq; asserunt stellam quã Saturni appellant esse frigidissimam, eamq; per annos E triginta signiferum peragere circulum, eo quòd superiore ac per hoc ampliore ambitu graditur. Nam sol eundem circulum per annum complet, & luna per mẽsem, tanto, vt dicunt, breuius, quanto inferius, vt spatio loci spatium temporis congruat. Quæritur itaque ab eis, vnde illa stella sit frigida, quę tanto ardentior esse deberet, quãto sublimiore cœlo rapitur. Nã proculdubio cum rotũda moles circulari motu agitur, interiora eius tardius eunt, exteriora celerius vt maiora spatia cũ breuioribus ad eosdẽ gyros pariter occurrãt: quę autẽ celerius vtiq; feruentius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse q̃ frigida: quãuis enim suo motu (qm̃ grãde spatiũ est) triginta annis totũ ambitum permeet, tamẽ cœli motu in cõtrarium rotata veloci⁹, qd quotidie necesse est patiatur, quoniam sicut dicunt, cœli singulę conuersiones, dies singulos explicant, calorem maiorẽ debuit cœlo concitatiore concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cœlum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc quæ breuiter dixi, de motu cœli & syderum disputant. His quidam nostri coniecturis agunt aduersus eos qui nolũt F aquas super cœlos credere, & volunt eam stellam esse frigidam, quę iuxta summum cœlum circuit: vt ex hoc cogantur aquarum naturam credere, non iam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere. Quoquomodo autẽ & qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus: maior est quippe scripturæ huius authoritas, q̃ omnis humani ingenij capacitas.

Significatio trinitatis.
Cap. VI.

Sed animaduersum est à quibusdam, qđ nec ego dissimulãdum puto, non frustra cum dixisset deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, & fit diuisio inter aquã & aquam: parum visum esse subiũgere, & sic est factum, nisi adderetur, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquã quę erat super firmamentum, & inter aquã quæ erat sub firmamento: quod quidam sic intelligunt, vt personã patris declaratam esse dicãt, in eo quod scriptũ est, & dixit deus, Fiat firmamentum in medio aquarum, & fit diuisio inter aquã & aquam: & sic factũ est. Ac deinde vt intelligatur filius fecisse quod à patre dictum est vt fieret, arbitrantur esse subnexũ, & fecit deus firmamentum, & diuisit deus &c̃. Sed cũ antea legitur, & sic factum est: à quo intelligimus factum? Si à filio, quid opus erat iã dicere, & fecit deus, & quę sequuntur? Si autem quod scriptum est, & sic factũ est: à patre intellexerimus factum, non iam pater dicit & filius facit:

& potest

G & poteſt aliquid pater facere ſine filio, vt deinde fili⁹
non hoc, ſed aliud ſimiliter faciat, quod eſt contra Ca
tholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur, & ſic
factum eſt, hoc idem fit cũ itidem dicitur, & fecit de-
us: quid prohibet eundem intelligere facere quod di
xit, qui dixit vt fieret? An etiam excepto eo quod di-
ctum eſt, & ſic factum eſt, tantũmodo in his verbis,
quibus dicitur, & dixit deus, fiat, & poſtea dicitur, &
fecit deus: patris & filij perſonã voluit intelligi? Sed
quæri adhuc poteſt, vtrum quaſi iuſſiſſe filio patrem
debeam⁹ accipere in eo quod ſcriptũ eſt, & dixit de⁹,
fiat? Sed cur ſcriptura nõ curauit oſtendere etiã per-
ſonã ſpiritusſancti? An ita trinitas intelligitur, & di-
xit deus: Fiat, & fecit deus, & vidit deus qõia bonum
eſt? Sed nõ conuenit vnitati trinitatis, vt filios quaſi
iuſſus feciſſe intelligatur, ſpiritus autem ſanctus nul
lo ſibi iubente libere vidiſſe bonũ eſſe quod factũ eſt.
Quibus enim verbis iuberet filio pater vt faceret,
cum ipſe ſit principale verbum patris, per quod facta
ſunt omnia? An eo ipſo quod ſcriptum eſt, fiat firma-
mentum, hæc ipſa dictio verbi eſt patris, vnigenit⁹
filius, in quo ſunt oĩa quę creãtur etiã anteq̃ creẽtur,
& quicquid in illo eſt, vita eſt, [& vita vtiq; creaturæ,
quia qcq̃d per eũ factũ eſt in ipo vita eſt] & vita vtiq;
H creatrix, ſub illo aũt creatura. Aliter ergo ĩ illo ſunt
ea quæ per illum facta ſunt, quia regit & cõtinet ea:
aliter autem in illo ſunt ea quæ ipſe eſt. Ipſe enim vi-
ta eſt, quæ ita in illo eſt vt ipſe ſit, quoniam ipſa vita
eſt lux hominum. Quis ergo nihil creari poſſet ſine
ante tẽpora, quod quidem nõ eſt creatori coæternũ,
ſiue ab exordio temporum, ſiue in aliquo tẽpore, cu-
ius creandi ratio, ſi tamen ratio recte dicitur, non in
dei verbo patri coæterno coęterna vita viueret: pro-
pterea ſcriptura priuſquã inſinuet vnamquãq; creatu
ram ex ordine quo cõditam dicit, reſpicit ad dei ver-
bum, prius ponens, & dixit deus, fiat illud. Non enĩ
inuenit vllam cauſam rei creandæ, quam in verbo dei
non inuenit creari debuiſſe. Non ergo deus totiens
dixit, fiat illa vel illa creatura, quotiens in hoc libro
repetitur, & dixit deus. Vnum quippe verbum ille
genuit in quo dixit omnia priuſquã facta ſunt ſingu-
la: Sed eloquium ſcribẽtis deſcendens ad paruulorũ
capacitatem, dum inſinuat ſingillatim genera crea-
turarũ, per ſingula reſpicit vniuſcuiuſq; generis æter
nam rationem in verbo dei. Nec illa repetita, ille ta-
men repetit, & dixit deus. Si enim vellet prius dice-
re, factum eſt firmamẽtum in medio aquarũ, vt eſſet
diuiſio inter aquam & aquam: ſi quis ab eo quæreret,
I quomodo factum eſſet, recte rñderet, Dixit de⁹, fiat:
id eſt in verbo dei pr̃is æterno erat vt fieret. Inde er-
go incipit narrare vnumquodq; factum, quod etiam
poſt facti narrationem quærenti quomodo factũ ſit,
in reddenda ratione reſpondere deberet. Cum ergo
audimus, & dixit deus, fiat: intelligimus q; in verbo
dei erat vt fieret: Cum vero audimus, & ſic eſt factũ:
intelligim⁹ factam creaturam non exceſſiſſe pręſcri-
ptos ĩ verbo dei terminos generis ſui. Cum vero au-
dimus, & vidit deus quia bonum eſt: intelligimus in
benignitate ſpiritus eius, nõ quaſi cognitum poſteaq̃
factum eſt placuiſſe, ſed potius in ea bonitate placuiſ-
ſe vt maneret factũ, vbi placebat vt fieret. Ac per
hoc manet adhuc cauſa requirendi, cur poſteaq̃ dixit,
& ſic eſt factũ: vbi perfectio operis iam indicatur, ad-
didit, & fecit deus: cum eo ipſo, quod ait, & dixit de⁹,
fiat illud, & ſic eſt factũ: iam intelligatur id deum di-
xiſſe in verbo ſuo, & factũ eſſe per verbum eius, atque
ibi iam non ſolum patris, ſed etiã filij poſſit appare-
re perſona. Nam ſi propter oſtendendam filij perſo-
nam repetitur ac dicitur, & fecit deus: nunquid ergo
non per filium congregauit aquam tertio die vt ap-
pareret arida, quia ibi non dicitur, & fecit deus con-
gregari aquam, aut congregauit deus aquam? Sed

Cur addi tum, fecit deus. Ca. VII.

tamen etiam ibi poſteaquam dixit, & factum eſt ſic: K
tunc repetiuit, dicens: & congregata eſt aqua quę eſt
ſub cœlo. Nũquid etiam lux non per filium facta eſt,
vbi prorſus nullo modo repetiuit? Potuit enim & il-
lic ita dicere, & dixit deus, fiat lux, & ſic eſt factum: &
fecit deus lucem, & vidit quia bona eſt: aut certe ſicut
in aquarũ congregatione, vt non diceret, & fecit de⁹,
ſed tamen iterum repeteret. Et dixit deus, fiat lux, &
ſic eſt factum, & facta eſt lux, & vidit deus lucem quia
bona eſt: Sed nullo modo repetens poſteaquã propo
ſuit, & dixit deus, fiat lux: nihil aliud intulit niſi & fa-
cta eſt lux, ac dei ceps de placita luce & diuiſa à tene-
bris, & vtroq; appellato nominibus ſuis, ſine vlla repe
titione narrauit. Quid ſibi ergo vult in cæteris Cur eadẽ
illa repetitio? An eo modo demonſtratur primo die repetitan
quo lux facta eſt, conditionẽ ſpiritalis & intellectua- tur. Cap.
lis creaturæ lucis appellatione intimari? In qua na- VIII.
tura intelliguntur omnes angeli ſancti atq; virtutes:
& propterea nõ repetiuit factum poſteaquam dixit,
facta eſt lux, quia nõ primo cognouit rationalis crea
tura conformationẽ ſuam, ac deinde formata eſt: ſed
in ipſa ſua conformatione cognouit, hoc eſt illuſtra-
tione veritatis ad quam conuerſa formata eſt: cæte-
ra vero quæ infra ſunt ita creantur vt prius fiant in
cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in genere L
ſuo. Quapropter lucis cõditio prius eſt in verbo dei
ſecũdum rationem qua condita eſt, hoc eſt in coęter-
na patris ſapientia: ac deinde in ipſa lucis conditio-
ne ſecundum naturam qua condita eſt, illic non facta
ſed genita, hic vero facta, quia ex ĩformitate forma-
ta: & ideo dixit deus, fiat lux, & facta eſt lux: vt quod
ibi erat in verbo, hic eſſet ĩ opere. Cõditio vero cœli
prius erat in verbo dei ſecũdum genitam ſapientiã:
deinde facta eſt ĩ creatura ſpiritali, hoc eſt in cogni-
tione angelorum ſecundum creatam in illis ſapien-
tiam: deinde q; cœlum factum eſt, vt eſſet etiam ipſa
cœli creatura in genere proprio: Sic & diſcretio vel
ſpecies aquarum atq; terrarum, ſic naturæ lignorum
& herbarum, ſic luminaria cœli, ſic animãtia orta ex
aquis ac terra. Neq; enim ſicut pecora ſolo ſenſu cor-
poris vidẽt angeli hæc ſenſibilia, ſi quo ſenſu tali vtũ-
tur: agnoſcunt ea poti⁹, quæ melius nouerũt interius
in ipſo dei verbo, à quo illuminantur vt ſapienter vi-
uant: cũ ſit in eis lux quæ primo facta eſt, ſi lucẽ ſpiri-
talem in illo die factam intelligamus. Quemadmo
dum ergo ratio qua creatura conditur, prior eſt in
verbo dei quàm ipſa creatura quæ cõditur: ſic & eiuſ-
dem rationis cognitio prius fit in creatura intelle-
ctuali, quæ peccato tenebrata non eſt, ac deinde ipſa M
cognitio creaturæ poſtea in genere proprio. Neque
enim ſicut nos ad percipiendam ſapiẽtiam proficie-
bant angeli, vt inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt
intellecta cõſpicerẽt, qui ex quo facti ſunt, ipſa [verbi]
ęternitate ſancta & pia contẽplatione perfruunt: atq;
inde iſta deſpicientes, ſecũdum id quod intus vidẽt,
vel recte facta approbant, vel peccata ĩprobant. Nec
mirum eſt quòd ſanctis angelis ſuis ĩ prima lucis cõ-
ditione formatis prius de⁹ oſtendebat quod erat de-
inceps creaturus. Neq; enĩ intellectũ dei noſſent niſi
quantũ ipſe monſtraſſet. Quis enĩ cognouit intelle- Rom. 11.
ctum domini, aut quis conſiliarius eius fuit, aut quis
prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniam ex ipſo,
& per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Ex ipſo ergo diſce
bant angeli, cum in eis fieret cognitio creaturæ de-
inceps faciendę, ac deĩde fieret in gñe pprio. Qua-
propter iam luce facta, in qua intelligim⁹ ab æterna
luce formatã rationalẽ creaturã, cũ in cæteris creã-
dis rebus audimus, & dixit de⁹, fiat: intelligamus ad
æternitatẽ verbi dei recurrentẽ ſcp̃turæ intentionẽ.
Cum vero audimus, & ſic eſt factum: intelligam⁹ in
creatura intellectuali factam cognitionem rationis,
quæ in verbo dei eſt, condendæ creaturæ: vt in ea
natura

A natura prius quodammodo facta ſit, quæ anteriore
quodam motu in ipſo dei verbo prior faciendam eſſe
cognouit: vt poſtremo cum audimus repeti ac dici,
quod fecit deus, iam intelligamus in ſuo genere fieri
ipſam creaturam. Porrò cum audim⁹: Et vidit deus
quia bonum eſt: intelligam⁹ benignitati dei placuiſ-
ſe quod factum eſt, vt pro modo ſui generis maneret,
quod placuit vt fieret, cum ſpirit⁹ dei ſuperferebatur
Figura ſuper aquam. Q uæri etiam ſolet quæ forma
cœli. & figura cœli eſſe credenda ſit ſecundum ſcripturas
Cap. IX. noſtras. Multi enim multum diſputant de ijs rebus,
quas maiore prudētia noſtri authores omiſerunt, ad
beatam vitā non profuturas diſcentibus, & occupan-
†precioſa tes quod peius eſt multū prolixa†, & reb⁹ ſalubribus
impendēda temporū ſpatia. Q uid enim ad me per-
tinet, vtrum cœlū ſicut ſphæra vndiq; concludat ter-
ram in media mundi mole libratam, an eam ex vna
parte deſuper velut diſcus operiat? Sed quia de fide
agitur ſcripturarum, propter illam cauſam quam nō
ſemel commemoraui: ne quiſq́ eloquia diuina nō in-
telligens, cum de his rebus tale aliquid vel inuenerit
in libris noſtris, vel ex illis audierit quod perceptis
aſſertionibus aduerſari videatur, nullo modo eis cę-
B tera vtilia monentibus, vel narrantibus, vel prænun-
2. ſen. di. ciantibus credat: breuiter dicendū eſt, de figura cœ-
14. cap. 3. li hoc ſciſſe authores noſtros quod veritas habet, ſed
ſpiritum dei qui per ipſos loquebatur noluiſſe iſta do-
cere homines nulli ſaluti profutura. Sed ait aliquis,
quomodo non eſt cōtrarium ijs qui figuram ſphærę
Pſal. 103. cœlo tribuunt, qđ ſcriptum eſt in libris noſtris: Q ui
extendit cœlum ſicut pellem? Sit ſanè contrarium, ſi
falſum eſt quod illi dicunt: hoc enim verum eſt quod
diuina dicit authoritas, potius quàm illud quod hu-
mana infirmitas conijcit. Sed ſi forte illud talib⁹ illi
documentis probare potuerint, vt dubitari inde nō
debeat, demonſtrādum eſt hoc quod apud nos eſt de
pelle dictum, veris illis rationib⁹ non eſſe contrariū:
alioquin contrarium erit etiam ipſis in alio loco ſcri-
pturis noſtris, vbi cœlum dicitur velut camera eſſe
ſuſpenſum. Quid enim tā diuerſum & ſibimet aduer-
ſum, quàm planæ pellis extenſio, & cameræ curua cō
uexio? Quòd ſi oportet, ſicuti oportet, hæc duo ſic in-
telligere, vt concordare vtrūq; nec ſibimet repugna-
re inueniatur: ita oportet etiam vtrumlibet horum il
lis non aduerſari diſputationib⁹, ſi eas forte veras cer
ta ratio declarauerit, quibus docetur cœlum ſphærę
C figura vndiq; eſſe conuexum, ſi tamen probatur. Et
illa quidem apud nos cameræ ſimilitudo, etiā ſecun-
dum literam accepta, non impedit eos qui ſphæram
dicunt. Bene quippe creditur ſecundum eam partem
quæ ſuper nos eſt de cœli figura ſcripturam loqui vo
luiſſe. Si ergo ſphęra nō eſt, ex vna parte camera eſt,
ex qua parte cœlum terram contegit: ſi autem ſphæ-
ra eſt, vndiq; camera eſt. Sed illud quod de pelle di-
ctum eſt, magis veget, ne nō ſphærę quod humanum
eſt forte commentum, ſed ipſi noſtræ camerę aduer-
ſum ſit. Q uid autem hic allegorice ſenſerim, confeſ-
Cap. 15. ſionum noſtrarum liber tertiuſdecimus habet. Siue
igitur ita vt ibi poſui ſiue aliquo alio modo intelli-
gendum ſit cœlum ſicut pellis extentum, propter mo
leſtos & nimios exactores expoſitionis ad literā, hoc
dico, quod ſicut arbitror omniū ſenſib⁹ patet: vtrunq;
enim fortaſſe & pellis & camera figurate intelligi po
teſt, vtrunq; autem ad literam quomodo poſſit, vidē-
dum eſt. Si enī camera non ſolum curua, ſed etiā pla-
na rectè dicitur: profecto & pellis nō ſolum in planū,
verumetiam in rotundum ſinum extenditur. Nam &
An mobi vter ſicut & veſica pellis eſt. De motu etiam
le ſit fir- cœli nonnulli fratres quæſtionem mouent, vtrū ſtet
mamētū. an moueatur: quia ſi mouetur, inquiunt, quomodo fir
Cap. X. mamentum eſt? Si autem ſtat, quomodo ſydera quę
in illo fixa creduntur, ab Oriente vſq; ad Occidentē

circumeunt, ſeptentrionalib⁹ breuiores gyros iuxta D
cardinem peragentibus, vt cœlum, ſi eſt alius nobis
occultus cardo ex alio vertice, ſicut ſphæra, ſi autem
nullus alius cardo eſt, velut diſcus rotari videatur?
Q uibus reſpondeo, multum ſubtilibus & laborioſis
rationibus iſta perquiri, vt vere percipiatur vtrum
ita an non ita ſit: quibus ineundis atq; tractandis, nec
mihi iam tempus eſt, nec illis eſſe debet, quos ad ſalu
tem ſuam & ſanctæ eccleſiæ neceſſariam vtilitatem
cupimus informari. Hoc ſanè nouerint, nec nomē fir-
mamenti cogere, vt ſtare cœlū putem⁹: Firmamen-
tum enim non ꝓpter ſtationem, ſed ꝓpter firmitatē,
aut propter intranſgreſſibilem terminum ſuperiorū
& inferiorum aquarum vocatū intelligere licet: nec
ſi veritas cœlum ſtare perſuaſerit, impediri nos cir-
cuitu ſyderum ne hoc intelligere poſſimus: & ab ipſis
quippe qui hoc curioſiſſime & ocioſiſſime quęſierunt
inuentum eſt, etiam cœlo non moto ſi ſola ſydera ver
terentur, fieri potuiſſe omnia quæ in ipſis ſyderū con
uerſionibus animaduerſa atque comprehenſa ſunt.
Et dixit deus: Congregetur aqua quæ ſub cœ- Congre-
lo eſt in congregationem vnam, & appareat arida: & gatio a-
factum eſt ſic, & congregata eſt aqua quæ ſub cœlo quarum.
eſt in congregationem vnam, & apparuit arida: & vo Cap. XI.
cauit deus aridam terram, & congregationes aqua- E
rum vocauit mare, & vidit deus quia bonum eſt. Iam
de hoc opere dei propter alterius rei quærendi neceſ-
ſitatem, in primo noſtro volumine ſatis tractauimus.
Hic itaque breuiter admonemus, vt quem forte non
mouet quęrere, quando ſpecies aquarum terrarumq;
creata ſit, accipiat iſto die non eſſe factum niſi vt ſe-
cernerentur hæc duo elementa inferiora. Q uē vero
mouet cur in diebus facta ſit lux & cœlum, extra dies
autem vel ante om̄es dies aqua & terra, & cur ad dei
verbum facta ſint illa, dicente deo fiat: hæc autem di
cente quidem deo diſcreta, non autem deo dicente fa
cta inueniantur, habet quod ſalua fide intelligat, ſci-
licet id quod dictum eſt ante enumerationem dierū,
terra erat inuiſibilis & incompoſita, cum commēda-
ret ſcriptura cuiuſmodi terrā fecerat deus, quia præ-
dixerat, In principio fecit deus cœlum & terram: ni-
hil aliud his verbis quàm materiæ corporalis infor-
mitatem inſinuare voluiſſe, eligēs eam vſitatius ap-
pellare quàm obſcurius. Si tamen tardo intellectui
non ſubrepat vt materiā & ſpeciem, quia verbis ſcri-
ptura ſeparat, conetur duo hæc etiam tempore ſepa-
rare, tāquam prius fuerit materia, & ei temporis in- F
teruallo interpoſito, poſtea ſit addita ſpecies: cū de⁹
hęc ſimul creauerit, materiamq; formatam inſtitue-
rit, cuius informitatem vſitato, vt dixi, vocabulo vel
terræ vel aquæ ſcriptura prædixit. Terra enim & a-
qua etiam ſuis qualitatibus id exiſtentia quod vide-
mus, tamen propter facilem corruptionem propin-
quiora ſunt eidem informitati quàm cœleſtia corpo
ra. Et quoniam per enumerationem dierum iam ex
informi quæq; formata numerantur, & ex iſta corpo
rali materia iam factū cœlum narrauerat, cuius mul
tum diſtat ſpecies à terrenis iam quod ex ea forman
dum in rerū infima parte reſtabat, voluit ſub his ver
bis in rerum creandarum ordinem inſerere, vt dice-
retur, fiat: non acceptura iſta reſidua informitate ta
lem ſpeciem, qualem acceperat cœlum, ſed iam infe-
riorem & infirmiorem atque informitati proximā:
vt his potius verbis, cum dicitur, congregētur aquæ
& appareat arida, acceperint hęc duo ſpecies ꝓprias
iſtas notiſſimas nobiſq; tractabiles, aqua mobilem,
terra immobilem: & ideo de illa dictum eſt, congre-
getur: de hac, appareat: aqua enim eſt labiliter fluxa,
terra ſtabiliter fixa. Et dixit deus: Germinet Herbæ &
terra herbam pabuli, ferentem ſemen ſecundum ge- ligna fru-
nus & ſecundum ſimilitudinem, & lignum fructife- ctifera.
rum faciens fructum, cuius ſemen ſit in ipſo ſecūdum Ca. XII.
ſimilitudinē

G similitudinem suam super terram: Et factum est sic. Et produxit terra herbam pabuli, semen habentē secundū genus suū, & secundū similitudinē, & lignū fructiferum faciens fructū, cui⁹ semē eius in eo sit secundum gen⁹ suū super terrā. Et vidit de⁹ quia bonū est, & facta est vespera, & factum est mane dies tertius. Hic moderamen ordinatoris aduertendum est, vt quoniam distincta quædam creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarum & aquarum, vt in elementis numerari non possint, seorsum de illis diceretur vt exirēt de terra, & seorsū illis redderētur illa solita, vt diceretur, Et factum est sic, ac deinde repeteretur quod factum est: seorsum quoque indicaretur deum vidisse quia bonum est: tamē quia fixa radicibus, continuantur terris & connectuntur, ista quoq; ad eundem diem pertinere voluerit.

Luminaria die quarto. Caput XIII.

Et dixit deus: Fiāt luminaria in firmamento cœli vt luceant super terram in inchoationem diei & noctis, & vt diuidant inter diem & noctem, & sint in signa & tempora & in dies & in annos, & sint in splendorem in firmamento cœli, vt luceant super terram: Et factum est sic. Et fecit deus duo luminaria magna, luminare maius in inchoationē diei, luminare minus in inchoationem noctis, & stellas: & posuit eas deus in firmamento cœli, vt lucerēt super terram, & vt sint

H in inchoationem diei & noctis, & vt diuidant inter lucem & tenebras. Et vidit deus quia bonum est: Et facta est vespera, & factum est mane dies quartus. In hoc quarto die quærendum est, quid sibi velit ista ordinatio, vt prius vel fierent vel secernerentur aqua & terra, priusq; terra germinaret q̃ in cœlo sydera fierent. Neq; enim possumus dicere electa esse quæque meliora, quibus dierum series ita distingueretur, vt finis & medium maxime ornatius eminerent. Septē quippe dierum medius quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die non est facta vlla creatura. An forte lux primi diei magis respōdet ad quietem diei septimi, vt eo modo concinentibus finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus cœli? Sed si primus dies septimo cōcinit, debet ergo & secūdus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamentum cœli cum homine facto ad imaginem dei? An quia cœlum totam superiorem mūdi partem occupat, & homini in totam inferiorem potestas dominandi tributa est? Sed quid agimus de pecoribus & de bestijs, quas ipso die sexto in suo genere terra produxit? Quæ illis cum cœlo potest esse collatio? An

I potius quoniam primum facta intelligitur lucis nomine spiritalis creaturæ formatio, consequēs erat vt corporalis quoq; creatura, id est mundus iste visibilis fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas maximas, quibus constat vniuersus mundus, cœlum scilicet & terram: secūdum hanc rationis collationē, qua & ipsa vniuersa creatura spiritalis & corporalis, sæpe cœlum & terra nominatur: ita vt globus quoq; iste turbulētioris aëris terrenæ parti deputetur: exhalationibus quippe humidis corporascit, si quid vero trāquilli aëris est vbi ventosi atq; procellosi motus non possunt existere, ad cœlestem partem pertineat. Post hanc vniuersitatem molis corporeæ fabricatā, quæ vno loco tota est quo locatus est mundus, consequens erat vt impleretur partibus intra vniuersum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur, cuius generis herbæ atq; arbores non sunt: Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: & quamuis habeāt motus incrementorum suorum, de locis tamen proprijs non mouētur nisibus suis, sed vbi fixa sunt, illic aluntur & crescunt: propterea magis pertinent ad terrā q̃ ad genera rerū quę in aquis & terris mouētur. Quia ergo visibili mūdo cōstituendo, hoc est cœlo & terræ, duo sunt attributi dies, restat vt his mobilibus & visibilibus partibus quæ creātur intra illum, tres dies

K reliqui deputentur. Et quia sicut prius cœlum factū est, ita prius est ornandum huiusmodi partibus suis, quarto die fiunt sydera, quibus super terram lucentibus habitatio quoq; illustretur inferior, ne habitatores eius in habitationem tenebrosam inducantur: & ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorū, succedente motibus quiete reparantur, factum est vt circumeunte sole, diei noctisq; vicissitudine, propter vicissitudinem dormiendi & vigilandi potirentur: nox vero illa non indecora remaneret, sed lunę ac syderum luce, & ipsos consolaretur homines quib⁹ plerunq; operandi etiam est nocturna necessitas, & quibusdam animalibus quę lucem solis ferre nō possunt ad sufficientiam temperaretur.

Discrimina temporis. Cap. XIIII.

Illud autem qđ dictum est: Vt sint in signa & tempora, & in dies & in annos: quis nō videat quàm obscure positum sit quarto die cœpisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire potuerit? Quis ergo animo penetret, quomodo illi tres dies transierint antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere: vel vtrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellat⁹ sit, & circa priuationem nox vt nondum specie formata materia nox dicta sit, vnde formanda erant cætera: sicut potest quāuis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa muta-

L bilitate informitas materiæ, non enim spatijs vel locorum quasi remotior, vel temporum quasi anterior discerni potest? An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiēdi, vt ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit, quia inest in rebus factis etiam si non mutentur, posse mutari? Vespera autem & mane non, quasi per temporis pręteritionem & aduentum, sed per quēdam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, & vnde sit naturę alterius consequenter exordium. An aliqua alia ratio sit horum verborum diligentius vestiganda? Quis in tātum secretum facile irrumpat, & quæ signa dicat, cum dicit de syderibus, & sint in signa? Neque enim illa dicit quæ obseruare vanitatis est, sed vtiq; vtilia & huius vitæ vsibus necessaria, quæ vel nautæ obseruant in gubernando, vel omnes homines ad præuidendas aëris qualitates per æstatem & hyemem, & autumnalem vernalemq; temperiem. Et nimirum hæc vocat tēpora, quæ per sydera fiunt, nō spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cœli huius. Nam si quis vel corporalis vel spiritalis motus cōditionē istorum luminariū præcessit,

M vt aliquid à futura expectatione per præsens in præteritum traijceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio syderum cōditorum? Sed certe horæ & dies & anni quos vsitate nouimus, non fierent nisi motibus syderum. Itaq; si hoc modo intelligamus tempora, dies & annos, vt tempora articulos quosdam quos per horologia cōputamus, vel in cœlo notissimos, cū ab Oriente vsq; ad Meridianam altitudinē sol insurgit, atque inde rursus vsq; in Occidētem vergit, vt possit deinceps aduerti vel luna vel aliquod sydus ab Oriēte statim post occasum solis emergere: quod item cum ad mediam cœli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc scilicet occasuri cum sole redeunte fit mane: dies autem totos solis ab Oriente vsq; ad Occidentē circuitus: annos vero vel istos vsitatos solis anfractus, non cū ad Orientem quod quotidie facit, sed cū ad eadē loca syderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexagintaquinq; diebus & sex horis, id est quadrante totius diei, quæ pars quater ducta, cogit interponi vnum diem, quē Romani bissextum vocant, vt ad eundem circūitum redeatur: vel etiam maiores & occultiores annos: nā cōpletis aliorū syderū spatijs, maiores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligam⁹ tēpora, dies & annos, nemo dubitat hęc syderibus

A syderibus & luminaribus fieri. Ita enim positum est,
vt incertũ sit vtrum ad omnia sydera pertineat quod
dictum est: Sint in signa & tẽpora & in dies & in an-
nos: an signa & tempora ad cætera, dies vero & anni
Luna. ad solem tantummodo. Qualis etiam luna fa-
Ca.XV. cta sit, multi loquacissime inquirunt, atq; vtinã inqui-
rentes loquantur, ac non potius docere conantes. Di-
cunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, vt
deus imperfectũ aliquid illo die faceret in syderibus
quo scriptum est, q̃ facta sint sydera. Qui autẽ resi-
stũt, dicũt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, nõ quar
tadecima, quis enim incipit ita enumerare? Ego au-
tem medius inter istos ita sum, vt neutrũ asserã, sed
plane dicam, siue primam siue plenam lunã deus fece
rit, fecisse perfectam. Ipsarũ enim naturarũ est deus
author & conditor. Omnis autẽ res quicquid ꝓgres-
su naturali per tẽpora congrua quodammodo prodit
atq; explicat, etiam ante continebat occultũ, etsi non
specie vel mole corporis sui tamen ratione naturæ.
Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis vacua fo-
lijsq; nudata est, tunc imperfecta dicẽda est: aut vero
in primordijs etiam suis cum adhuc nullum fructum
dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tan
B tum de arbore, sed nec de ipso eius semine recte dice-
retur, vbi omnia quæ progressu temporis quodãmo-
do procedunt, modis inuisibilibus latent: quanq; si ali
quid deus imperfectum fecisse diceretur, quod dein-
de ipse perficeret, quid reprehẽsionis haberet ista sen
tentia? Iure autẽ displiceret, si id quod ab illo inchoa-
tum esset, ab alio diceretur esse perfectum. Qui ergo
de terra non queruntur quam fecit deus, cum in prin-
cipio fecit deus cœlũ & terram, quia inuisibilis erat
& incõposita, & postea tertio die conspicua redditur
atque componitur, quid sibi de luna tenebras faciũt
quæstionum? Aut si quod de terra dictum est, non tẽ-
poris interuallo, cum simul deus res concreauerit, sed
narrationis distributione intelligũt dictũ: cur in hoc
quod etiam oculis videri potest, non intuentur inte-
grum corpus habere lunam, & tota sua rotunditate
perfectum, etiam cum lumine corniculato, siue inci-
piens ad terras lucere, siue desinens fulget? Si ergo
lumen in ea crescit vel perficitur vel minuitur, non lu
minare ipsum, sed illud quod accenditur variatur. Si
autem ex vna sphærulæ suæ parte semper lucet, sed
dum eam partem conuertit ad terram, donec totam
conuertat, quod à prima vsq; quartamdecimam fit,
crescere videtur, semper est plena, sed terrę habitato-
ribus non semper apparet. Hæc eadem ratio est, & si
C solis radijs illustratur: Non enĩ potest etiã sic cũ soli
ꝓxima est, nisi cornib⁹ lucidis apparere: quia cætera
pars quæ tota in orbem illustratur, nõ est ad terras
vt videri possit, nisi cum soli contraria est, vt totũ ter-
ris appareat quod eius illuminatur. Non desunt ta-
men qui non eo se arbitrari dicunt, lunam primitus
à deo quartamdecimam factam, quia plena facta cre-
denda est. Sed quia in scripturis dei verba sic habẽt,
lunam factam in inchoationem noctis, tũc autem in
noctis exordio videtur cũ plena est. Aliàs vero & per
diem incipit videri ante plenitudinem, & in progres-
su noctis, tanto ampliore, quanto minuitur. Sed qui
per inchoationẽ noctis non intelligit nisi principatũ,
nam & hoc Grecũ verbum magis indicat cum dictũ
Psal.135. est ἀρχὴν, & in Psalmis apertius scriptũ est, Solem ĩ
potestatem diei, lunam & stellas in potestatẽ noctis:
non cogitur à quartadecima numerare, & credere lu
An syde- nam factam primo esse, non primam. Quæri
ra ęquali- etiam solet, vtrũ cœli luminaria ista cõspicua id est,
ter fulge- sol & luna & stellæ ęqualiter fulgeant, sed quòd diuer
ant. Cap. sis interuallis distent à terra, propterea diuersa cla-
XVI. ritate magis minusq; nostris oculis appareant. Et de
luna quidem qui hæc dicũt, non dubitãt minus eam
lucere quàm solẽ, à quo etiã perhibent eam illustrari.

Multas autem stellas vel æquales soli vel etiam ma D
iores audent dicere, sed lõgius positas paruas vide-
ri. Et nobis quidem potest fortasse sufficere, qui quo-
quo modo se ista res habeat, scimus artifice deo con-
dita sydera: quãq̃ teneam⁹ authoritate Ap̃lica dictũ.
Alia gloria solis, alia gloria lunę, & alia gloria stel- 1.Cor.15.
larum: stella enim à stella differt in gloria. Sed quia
possunt adhuc dicere, etiamsi non resistant Aposto-
lo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terreno-
rum: aut quia hoc propter resurgẽtium similitudinẽ
dicebat Apostolus, qui nõ vtiq; ad oculos aliter erũt,
& in se aliter: differunt quidẽ in seipsis sydera in glo-
ria, sed tamen nõnulla sunt etiam sole maiora: ipsi vi-
derint quemadmodũ soli tam magnũ tribuant prin-
cipatum, vt eum radijs suis quasdã stellas, & eas qui-
dem principales, quibus amplius isti quàm cæteris
supplicant, & tenere dicãt, & retro agere à cursu pro-
prio. Nõ enim sit verisimile, maiores aut etiã ęqua-
les violentia radiorum eius posse superari. Aut si su-
periores signorum stellas vel septentrionũ maiores
esse asserunt, quæ nihil tale à sole patiuntur, cur istas
per signa circumeuntes amplius venerãtur? Cur eas
signorum dominas perhibẽt? Etsi enim regradatio-
nes illas syderum, vel fortasse tarditates, non à sole E
fieri quisque cõtendat, sed alijs occultioribus causis:
soli tamen istos in suis deliramentis, quibus vim fa-
torum à veritate deuij suspicantur, præcipuam tri-
buere potestatem ex libris eorum certe manifestum
est. Sed dicãt quod volunt de cœlo, alieni à patre qui
est in cœlis. Nobis autem de interuallis & magnitu-
dine syderum subtilius aliquid quęrere, taliq; inquisi-
tioni rebus grauioribus & melioribus necessarium
tempus impendere, nec expedit nec congruit. Et me-
lius credimus ea esse cæteris maiora luminaria, quę
sancta scriptura ita cõmendat, Et fecit de⁹ duo lumi-
naria magna: quę tamẽ non sunt ęqualia. Nam cõse-
quẽter dicit cum ea cæteris præposuerit, inter seipsa
differre. Ait enim, luminare maius in inchoationem
diei, & luminare minus in inchoationẽ noctis. Certe
enim vel hoc concedant oculis nostris, vt ea manife-
stum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diẽ
clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparen-
tibus ita lucere si luna desit, quemadmodũ præsentia
illius illustratur. De Fatis autem syderum qualesli- Mathe-
bet eorum argutias, & quasi de mathesi documen- matici.
torum experimenta, quæ illi apotelesmata vocant, Ca.XVII.
omnino à nostrę fidei sanitate respuamus: talibus enĩ ἀποτελέ-
disputationibus etiam orandi causas nobis auferre σματα.
conantur, & impia peruersitate in malis factis quę re F
ctissime reprehenduntur ingerũt, accusandum potius
deum authorem syderum quàm hominũ scelera. Sed
quòd animæ nostræ non sint natura corporibus nec
quidẽ cœlestib⁹ subditæ, audiãt & Philosophos suos:
quia vero terrenis corporibus illa corpora superiora
non ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc
aliquando cognoscant, quia cum multa corpora di-
uersorum generum, vel animantium, vel herbarum &
arbustorum, vno simul puncto temporis seminentur,
vnoq; puncto temporis innumerabiliter multa nas-
cantur, non tamen diuersis, sed etiam ijsdem terrarũ
locis tãtæ sunt varietates in progressibus, in actibus
& possessionib⁹ † eorũ, vt vere isti sicut dicitur perdit † passioni
sydera, si ista considerent. Quid autem insulsius & he bus.
betius, quàm cum istis rebus cõuincuntur, dicere ad
solos hoies sibi subijciendos fatalem stellarum per-
tinere rationem, in quibus tamen etiam ipsis de ge-
minis conuincuntur, quorum diuerse viuentium, di-
uerse fœlicium vel infœlicũ, diuerseq; morientium,
easdem plerunq; constellationes accipiunt? Quia
etsi interfuit aliquid cum de vtero funderentur,
in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab
istis comprehendi computatione non possit. Ma-
nus

G nus sequentis Iacob dum nascerentur, inuenta est pedem fratris pręcedentis tenens, vsque adeo sic nati sunt vt quasi vnus infans in duplū prolixior nasci videretur. Horum certe constellationes quas appellant, nullo modo dispares esse potuerūt. Quid ergo vanius q̄ vt illas cōstellationes intuēs Mathematicus, ad eūdem horoscopum & ad eandem lunam, diceret vnum eorum à matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret. Si autē hoc diceret, verum quidem, sed non secūdum suorum librorum ineptas cantiunculas diceret. Quòd si huic historiæ, quia de nostris profertur, nolūt credere, nunquid & naturam rerum delere possunt? Cum ergo se minime falli dicant, si horā conceptionis inuenerint, saltem sicut homines non dedignentur conceptū considerare geminorum. Ideoq; fatendum est, quādo ab istis vera dicuntur, instinctu quodā occultissimo dici, quem nescientes humanæ mētes patiuntur.

2.sen.di.7 c.& licet.

Quod cum ad decipiēdos homines fit, spirituum seductorū operatio est: quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporib⁹ subtilioribus vigent, partim experiētia callidiore propter magnam

H lōgitudinem vitæ, partim à sanctis angelis quod ipsi ab omnipotente deo discūt etiam iussu eius sibi reuelātibus, qui merita humana occultissimę iustitię synceritate distribuit. Aliquando autem ijdem nephādi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt, velut diuinando prædicunt. Quapropter bono Christiano, siue Mathematici, siue quilibet impie diuinantium, maxime dicentes vera cauendi sunt, ne consortio dæmoniorū animam deceptam, pacto quodā societatis irretiant.

Luminaria an rectores habeāt. Ca. XVIII.

Solet etiam quæri, vtrum cœli luminaria ista cōspicua corpora sola sint, an habeāt rectores quosdā spiritus suos: & si habēt, vtrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine vlla permixtione pręsentia. Quod licet in præsenti facile non possit comprehendi, arbitror tamen in processu tractandarum scripturarū opportuniora loca posse occurrere, vbi nobis de hac re secūdum sanctæ authoritatis literas†, & si nō ostendere certum aliquid, tamen credere licebit.

†regulas.

Nunc autem seruata semper moderatione piæ grauitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quāuis libris sanctis siue testamēti veteris siue noui, nullo modo esse pos-

I sit aduersum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nūc ad librum operis nostri iam tertium transeamus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIBER TERTIVS.

Aer & aqua. Ca. I.

T DIXIT deus: Educant aquę reptilia animarum viuarum, & volatilia super terram, & secundum firmamentū cœli. Et factum est sic: Et fecit deus cetos magnos, & omne animal reptilium quæ eduxerunt aquę secūdum genus eorum: Et omne volatile pennatum secūdum genus suum. Et vidit deus quia bona sunt, & benedixit ea deus dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas i mari, & volatilia multiplicentur super terram: & facta est vespera, & factum est mane dies quintus. Nunc in inferiore parte mundi ea quæ spiritu vitæ mouentur fiūt, & primum aquarum, quod aëris qualitati proximū elementum est: quia huic cœlo in quo sunt luminaria ita vicinus est aër, vt & ipse cœli nomē acceperit, sed nescio vtrum etiam firmamentum possit vocari. K

Dicitur autem cœli pluraliter in vna eademq; re quæ dicitur vnum cœlum. Nam cum in hoc libro singulari numero dicatur cœlū quod diuidit inter aquas quæ supra, & easdem quę infra sunt, in illo tamen Psalmo: Et aquæ, inquit, quæ super cœlos sunt laudent nomē domini. Et cœlos cœlorum si bene intelligamus, sydereos aëreorum tanq̄ superiores inferiorum, & hos in eodem Psalmo accipimus vbi dictum est: Laudate eum cœli cœlorum: satis apparet hunc aërem, non solum cœlum, sed etiam cœlos dici: sicut dicuntur & terræ, nec aliud significatur quàm illa quę singulariter terra dicitur, quādo dicimus orbem terrarum, & orbem terræ.

Cœlos pijsse aqs Cap. II. Iudæ. 1.

Hos etiam aëreos cœlos quondam perijsse diluuio in quadam earum quę canonicę appellantur epistola legimus. Neq; enim humida illa natura quæ ita concreuerat vt cubitis quindecim altissimorum montiū transcenderet vertices, potuit ad sydera peruenire. Sed quia huius aëris humidioris in quo aues volitant, vel tota vel propè tota spatia compleuerat, perijsse qui fuerāt cœlos in illa epistola scribitur. Quod nescio quemadmodum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris huius aëris qualitate conuersa: alioquin non perierunt tūc L isti cœli, sed sublimius erecti sunt, cum locum eorum aqua occuparet. Itaq; facilius eos secūdum illius epistolæ authoritatē credimus perijsse, & alios sicut ibi scribitur repositos extenuatis videlicet exhalationibus, quàm sic erectos, vt eis supioris cœli natura loco suo cederet. Oportebat itaq; vt in creādis habitatoribus inferioris huius mundi partis, quæ sæpe terræ nomine tota commemoratur, prius producerētur ex aquis animalia, postea vero de terra: quòd ita sit aëri aqua similis, vt eius exhalationib⁹ pinguescere probetur, vt & spiritum procellę faciat, id est, ventum, & nubila contrahat, & possit volatus auium sustinere.

Lucanus li. 2. Pharsaliæ. †nebulis.

Quapropter etiam si verum dixit quidam secularium Poetarum: Nubes excedit Olympus, & pacem summa tenēt: quia perhibetur in Olympi vertice aër esse tam tenuis, vt neq; nubib⁹† obnubretur, neq; turbetur vento, neq; sustentare alites possit, neq; ipsos qui forte ascenderint homines, crassioris aurę spiritu alere, sicut in isto aëre consueuerūt: & tamen & ipse aër est, vnde aquis vicina qualitate diffunditur, & propterea ipse quoq; in humidam naturam conuersus diluuij tēpore creditur. Neq; enim arbitrandum est aliquid de spatijs syderei cœli vsurpasse, cum omnes etiā altissi M mos montes aqua transcenderit.

Cōmutatio elemētorum. Cap. III.

Quanquam de conuersione elementorum etiā inter ipsos qui hęc ociosa cura subtilissime perscrutati sunt, non parua quæstio est. Alij enim dicunt omnia in omnia posse mutari atq; conuerti. Alij vero esse aliquid omnino proprium singulis perhibent elementis, quod in alterius elementi qualitatem nullo modo vertatur. Vnde fortassis suo loco si dominus voluerit diligentius disputabimus: nūc autem quod ad pręsentem sermonem attinet, hic commemorāda existimaui, vt intelligamus seruatum esse ordinem rerū, quo prius oportuit aquarum animalia quàm terrarum narrare creata. Nec vllo modo arbitrandū est prætermissum esse in hac scriptura vllum mundi huius elementum, cū quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia videtur hic cœlum & aquā & terram cōmemorare, de aere autem tacere. Cōsuetudo quippe nostrarum scripturarum est, aut cœli, aut terræ nomine mundū appellare, aut interdum addere & mare. Aër itaq; vel ad cœlum pertinere intelligitur, si qua sunt in eius superioribus partibus tranquillissima & pacatissima spatia: vel ad terram propter hunc turbulentū & caliginosum locū, qui humida exhalatione pinguescit, quanuis & ipse sæpius cœli nomine nūcupetur: ac per hoc non scriptū est, Producant aquę reptilia animarum viuarū

A rum viuarum, & producat aër volatilia volãtia super terram, sed vtrumq; hoc animantium genus ex aquis productũ esse narratur. Quicquid ergo aquarũ siue labiliter vndosum & fluidũ est, siue vaporabiliter tenuatum atq; suspẽsum, vt illud reptibbus animarum viuarum, hoc volatilibus appareat distributũ, vtrũq; tamen humidæ naturæ deputatur.

Quinque sensus ad quatuor elementa referri. Ca. IIII.

Ideoq; sunt etiam qui subtilissima cõsideratione quinq; istos manifestissimos corporis sensus secundũ quatuor vsitata elementa ita distinguãt, vt oculos ad ignẽ, aures ad aërem dicãt pertinere. Olfaciendi autem gustandiq; sensum naturæ humidæ attribuunt: & olfactum quidem istis exhalationibus humidis quibus crassatur hoc spatium in quo aues volitant: gustum vero istis fluxibilibus & corpulentis humoribus. Nam quæcunq; in ore sapiunt ipsius oris humori commiscenſ, vt sapiant, etiam si arida cum acciperentur fuisse videantur. Ignis tamen omnia penetrat, vt motum in eis faciat. Nam & humor priuatione caloris congelascit, & cum possint frigescere cætera elemẽta, ignis frigescere non potest: facilius quippe extinguitur vt ignis non sit quàm frigidus maneat, aut sit alicuꝰ frigidi contactu tepidior. Tactus autem qui est quintꝰ

B in sensibus, terreno elemento magis congruit, proinde per totum corpus animantis, quod maxime ex terra est, quæq; tacta sentiuntur. Dicunt etiam nec videri sine igne posse aliquid, nec tangi sine terra. Ac per hoc elementa omnia in omnibus inesse, sed vnũquodq; eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Ideo autem caloris priuatione cũ corpus nimie frigescit obtundi sensum, quia motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aërem, & aër humida, & humor terrea quæque afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetrantibus. Quanto autem quidq; subtilius est in natura corporali, tanto est vicinius naturę spiritali, quanuis longe distante genere, quandoquidem illud corpus est, illud non est.

Sensꝰ ex aĩa, aĩa ex igni. Caput. V.

Ac per hoc quoniam sentire non est corporis sed animæ per corpus, licet acute disseratur secũdum diuersitatem corporeorum elementorum sensus esse corporis distributos, anima tamen cui sentiendi vis inest, cum corporea non sit, per subtilius corpus agitat vigorem sẽtiendi. Inchoat itaq; motum in omnibus sensibus à subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idem peruenit. In visu enim peruenit represso calore vsq; ad eius lucem. In auditu vsq; ad liquidiorem aërem calore i-

C gnis penetrat. In olfactu autem transit aërem purũ, & peruenit vsq; ad humidam exhalationẽ, vnde crassior hæc aura subsistit. In gustu autem transit & peruenit vsq; ad humorem corpulentiorem: quo etiam penetrato atq; traiecto, cum ad terrenam grauitatem peruenit, tangendi vltimum sensum agit.

Ordo elementorũ. Cap. VI.

Non igitur ignorabat naturas elementorum eorũq; ordinem, qui cum visibiliũ quæ intra mundũ in elemẽtis natura mouẽtur cõditionẽ introduceret, prius cœls sua luminaria, deinde aquarum animãtia, terrarum autem postrema narrauit: non q; aërem prætermiserit, sed quod purissimi & quietissimi aëris vbi volare aues non posse dicuntur, si qua sunt spatia cœlo superiori coniunguntur, & cœli nuncupatione in scripturis ad superiorem mundi partem pertinere intelligũtur: vt terræ nomine vniuersaliter hoc totum significetur, ex quo incipit deorsũ versus, ignis, grãdo, nix, glacies, spiritus tempestatis, & omnes abyssi, donec perueniatur ad aridam, quę proprio nomine terra dicitur. Aer itaque ille superior, siue quod ad cœlestem mundi pertinet partem, siue quod nullum habet visibilem habitatorem, de qualibus nunc sermo narrantis est, neque pręterinissus est de cœlo nominato, neq; annumeratus est in creandis animalibus: iste vero inferior q excipit exhalationes humidas maris ac terræ, & ad sustinendas aues quodammodo crassatur, non nisi ex aquis accipit animalia.

D Quod enim eius humidum est, hoc portat alitum corpora, quæ ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdam suis alis natantes.

Aquarũ natura duplex. Ca. VII.

Proinde scienter tanquam spiritus dei qui scribenti aderat, ex aquis dicit producta volatilia. Aquarum enim natura bipartitũ locum sortita est: inferiorem scilicet in vnda labili, superiorem vero in aura flabili. Illum deputatũ natantibus, istum volantibus. Sicut huic elemẽto cõgruos duos etiam sensus animalibus datos videmus, olfactum explorandis vaporibus, gustum explorandis liquoribus. Quod enim ad tactum aquas ventosq; sentimus, hoc est q; terra solida in omnibus admiscetur elemẽtis: sed in his crassioribus sentitur amplius, ita vt iam tangendo contrectari valeãt. Ideoq; & ista in duabus maxime mundi partibus generaliter cœli & terræ nomine cõplectuntur. Sicut ille psalmus ostendit, oĩa superiora ab illo principio enumerans, Laudate dñm de cœlis: omniaq; inferiora ab alio principio, Laudate dominum de terra: vbi & spiritus tempestatis & omnes abyssi nominantur, & ignis iste q vrit tangentem, quia de terrenis & humidis humoribus ita existit vt subinde vertatur in aliud elementum.

Psal. 148.

E Et quanuis naturæ suæ sursum nitẽdo indicet appetitũ, in cœlestem tamen superiorem tranquillitatem non possit euadere, quia multo aëre superatus & in eũ cõuersus extinguitur: ac per hoc in ista rerum parte corruptibiliore atq; pigriore turbulentis motibus agitatur ad temperandum eius rigorem, & ad vsus terroresq; mortalium. Quia ergo etiam tactu qui ad terram proprie pertinet, sentiri possunt & fluctus vndarum & flatus aurarũ, propterea ipsa quoq; aquatiliũ animalium corpora & terrenis vescuntur, & maxime aues in terra etiam requiescunt, foetus quoq; propagant: pars enim humoris qui vaporaliter exhalatur, etiam super terras extenditur. Ideoq; cũ dixisset scriptura, Educant aquę reptilia animarum viuarum, & volatilia inquit, super terram: addidit sanè dicens, secundum firmamentum cœli, in quo potest aliquanto manifestius apparere illud quod antea videbatur obscurum. Nõ enim ait, in firmamento cœli, sicut de luminaribus, sed volãtia, inquit, super terram, secundũ firmamentum cœli: quia videlicet hoc caliginosum & humidum spatium in quo aues volant, illi spatio cõtiguum est vbi volare non possunt, quod iam merito trãquillitatis & quietis pertinet ad firmamẽtũ cœli.

F In cœlo ergo volant aues, sed in isto, quod ille psalmꝰ etiam terræ nomine includit: propter quod cœlum vocantur multis locis volatilia cœli, non tamẽ in firmamento, sed secundum firmamẽtum.

Aĩalia terrestria & aquatica. Caput VIII.

Nõnulli putant propter sensus tarditatem animalia non animam viuam, sed reptilia animarum viuarũ appellata: sed si propterea sic appellarentur, auibus dareť nomen animæ viuę. Cum vero & ipsa volatilia dicta sunt sicut illa reptilia, vt subaudiatur animarum viuarum: fatendum est, vt arbitror, ita dictum, ac si diceretur, quæ sunt in animabus viuis reptilia & volatilia: sicut dici posset ignobilia hominum, vt intelligeremus, quicunque sunt in hominibus ignobiles: quãquam enim sint & animalia terrestria quæ repunt super terram, tamen ex multo maiore numero pedibus mouentur, & tam pauca fortasse in terris repunt, quàm pauca in aquis gradiuntur. Nõnulli autem putauerunt propterea non animam viuam, sed reptilia animarum viuarum pisces esse appellatos, quòd eis memoria nulla sit, vel aliqua vita velut rationi vicinior. Sed fallit eos experiẽtia minor, Nam quidam scripserunt quæ animaduertere potuerũt in viuarijs piscium multa miranda. Sed etiam si falsa scripserũt forte, memoriam tamen pisces habere certissimum est. Quod ipse sum expertus, & experiãtur qui possũt & volunt. Nam fons quidã magnus Bullensium re-

G gionum, ferè plenus est piscium. Solêt autem homines desuper intuêtes eis aliquid iacere, quod sibi vel præripiant confluentes, vel inter se diripiât concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregatim natando eunt & redeunt, expectantes vt inde aliquid iactent quorum præsentiam sentiût. Nô itaque frustra mihi videtur aquarum animalia sic appellata reptilia, quemadmodum & aues volatilia: nam si vel nulla memoria, vel sensus tardior, animæ viuæ nomen repulisset à piscibus, volatilibus certe adhiberetur, quorum vita in oculis nostris est, memoratu garrula, & in nidis construendis educandisque foetibus solertissima.

Quòd quidã philosophi cuique elemêto sua animalia distribuerunt. Ca. IX.

Nec ignoro, ita quosdam Philosophos sua cuiusque elementi distribuisse animalia, vt terrena esse dicerent, non tantum quæ in terra repunt atque gradiuntur, sed aues etiam, quòd & ipsæ in terra requiescant, volando fatigatæ. Aërea vero animalia dæmones esse, cœlestia deos, quorũ quidê nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Iidem tamen aquis pisces & sui generis beluas attribuunt, vt nullum elementum suis animalibus vacet: quasi vero sub aquis terra non sit, aut probare possint
H pisces non in terra requiescere ad reparãdas natandi vires, sicut volãdi aues. Et si forte rarius pisces id faciunt, quòd ad gestanda corpora sit vnda quàm aura validior, ita vt terrena quoque animalia natantia ferat, siue vsu docta, vt homines, siue natura, vt quadrupedia vel serpentes. Aut si propterea non putant, quia nõ insunt pedes piscibus, nec phocæ aquarum sunt, nec colubri cochleæq; terrarum: nam & illæ pedes habent, & hæc genera sine vllis pedibus, nõ dico, requiescunt in terra, sed ab ea vix aut nunquam recedunt. Dracones autem sine pedibus & in speluncis requiescere, & in aërem sustolli perhibentur: qui quanquam non facile noti sint, literę tamen, non tantum nostrę, sed etiam gentilium nequaquam de isto rum animantium genere tacuerunt.

Dæmones, aer, terra. Ca. X.

Quapropter etsi dęmones aërea sunt animalia, quoniam corporum aëreorum natura vigêt: & propterea morte non dissoluuntur, quia prçualet in eis elementum, quod ad faciendum quàm ad patiendum est aptius: duobus subterpositis, aqua scilicet & terra, vno autem superposito, id est, igne sydereo: distribuuntur enim elementa ad patiendum duo, humor & humus:
I ad faciendum aût alia duo, aër & ignis. Si ergo hæc ita sunt, non impedit ista distinctio nostrã scripturã, quæ non ex aëre sed ex aquis producta indicat volatilia, quia subtilioris quidẽ & in auras exhalati atq; distenti, sed tamen humoris locus volatilibus datus est. Aer autẽ à confinio luminosi cœli vsq; ad aquarũ fluida, & nuda terrarum peruenit. Nõ tamen totum spatiũ eius exhalationes humidæ infuscant, sed vsq; ad eum finem, vnde incipit etiã terra nominari, secũ

Psal. 148

dũ illum Psalmũ vbi dicitur, Laudate dominum de terra. Superior vero pars aëris, propter purã trãquillitatẽ, cœlo cui collimitatur, communi pace cõiũgitur, & eius vocabulo nũcupatur. In qua fortassis parte si fuerunt ante transgressionem suã, transgressores angeli cum principe suo nunc diabolo, tunc archãgelo, Nam nonnulli nostri, non eos putant cœlestes vel supercœlestes angelos fuisse, non mirum si post peccatum in hanc sunt detrusi caliginem, vbi tamen & aër sit, & humore tenui contexatur, qui cõmotus ventos, & vehementius concitatus etiam ignes & tonitrua, & contractus nubila, & conspissatus pluuiam, & congelantibus nubilis niuem, & turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinem, & distentus serenũ facit, occultis imperiis & opere dei à summis ad infima vniuersa quæ creauit administrantis.

Venti. Tonitrua Nubes. Pluuia. Grando. Serenitas.

Vnde & in illo Psalmo cum commemorata essent, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis: ne talia sine prouidentia diuina fieri mouerique putarentur, continuo subiecit, quæ faciunt verbum eius. K
Si autem transgressores illi antequam transgrederentur cœlestia corpora gerebant, neque hoc mirum est, si conuersa sunt ex pœna in aëream qualitatem, vt iam possint ab igne, id est, ab elemento naturæ superioris aliquid pati: nec aëris saltem spatia superiora atque puriora, sed ista caliginosa tenere permissi sunt, qui eis pro suo genere quidam quasi carcer est, vsque ad tempus iudicij. Et si quid de his transgressoribus angelis diligentius requirendum est, alius erit accommodatior scripturę locus. Proinde nunc quod satis est, si hæc spatia turbida & procellosa propter aëris naturam vsque ad vndas terrásque porrecta possunt aërea corpora sustinere, possunt & auiũ quæ producta sunt ex aquis, propter aquarum tenues halitus: qui scilicet eidem aëri iuxta vndas & terras circumfuso, atque ob hoc infimæ atque terrenæ parti deputato, vaporaliter inseruntur & auras intexunt, quæ nocturnis rigoribus aggrauatæ sereno etiam rore distillant: si autem vehemẽtius frigus est, etiam gelu candidius inalbescunt.

Nomina animãtiũ generati. Cap. XI.

Et dixit deus, Educat terra animam viuam secundum genus suũ, quadrupedia & reptilia & bestias terræ secundum genus suũ, & pecora secũdũ genus suum. Et factũ est sic. Et
L fecit deus bestias terræ secundum genus suũ, & pecora secundum genus, & omnia reptilia terræ secundũ genus suum. Et vidit deus quia bona sunt. Iam nunc consequens erat vt alteram partem, quæ proprie terra dicitur, infimi huius loci, quem totum cum omnibus abyssis & nebuloso aëre vniuersaliter vocabulo terræ alibi scriptura complectitur, ornaret animalibus suis. Et manifesta quidem sunt animalium genera, quæ in verbo dei terra produxit. Sed quia sępe nomine pecorum vel nomine bestiarum animalia omnia rationis expertia solent intelligi, merito quæritur, quas nunc proprie bestias, & quæ nũc pecora dicat. Et repentia quidem siue reptilia terrena, nõ est dubitandum quòd omnes serpentes intelligi voluit, quãquam & bestiæ dici possint, pecorum autem nomen non vsitate serpentibus conuenit. Rursum leonibus & pardis & tigridibus & lupis, & vulpibus, canibus etiam & simijs, atque id genus cæteris vsitate conuenit vocabulum bestiarum. Pecorum autem nomen his animalibus accommodatius aptari solet, quæ sunt in vsu hominum: siue adiuuandis laboribus, vt boues & equi, & si qua talia: siue ad lanificiũ, vel ad vescendum, vt oues & sues. Quid ergo sunt M
quadrupedia? Quanquam enim hæc omnia præter quædam serpentia quatuor pedibus gradiantur, nisi tamen hoc proprio nomine quædam vellet intelligi, non vtique hic etiam quadrupedia nominaret, quãuis de his in repetitione tacuerit. An cerui & damulæ & onagri & apri, quia neque illis bestijs vbi leones sunt coniungi possunt, similes enim sunt illis pecoribus, neque tamen sub humana cura sunt, proprie quadrupedia nuncupata sunt: quasi reliqua essent hæc animalia, quibus ista appellatio generalis quidem cum multis propter numerum pedum, sed tamen speciali significatione tribueretur? An quia ter dixit, secundum genus, tria quædam genenera nos inuitat attendere? Primo, secundum genus quadrupedia & reptilia, vbi arbitror significatũ quæ quadrupedia dixerit scilicet quæ in genere sunt reptilium, sicut sunt lacerti, stelliones, & si quid huiusmodi est. Ideóque in repetitione quadrupedum nomen non iterauit, quia reptilium vocabulo fortasse complexus est: vnde ibi non simpliciter ait, reptilia, sed adiddit, omnia reptilia terræ. Ideo terrę, quia sunt & aquarum, & ideo omnia vt illic intelligantur quæ quatuor etiam pedibus nituntur, quæ superius quadrupedum nomine proprie significata sunt. Bestias autem de quibus item ait, secundum genus, quicquid ore aut etiam vnguibus sæuit, exceptis serpentibus.

A pentibus. Pecora vero de quibus tertio ait, secūdum
genus, quæ neutra vi lacerant, sed aut cornibus, aut
ne hoc quidem. Prædixi enim & quadrupedū nomen
quàm late pateat, ipso pedum numero facile agno-
sci, & nomine pecorum vel bestiarum omne irratio-
nale animal aliquando comprehendi. Sed etiam fe-
rarum vocabulum solet in Latina lingua tantūdem
valere: non ideo tamen negligenda fuit consideratio,
quomodo possint hæc nomina, quæ nō frustra in hoc
scripturarū loco posita sunt, etiā speciali distinctione
discerni, quod in vsu loquendi quotidiano facile ani-
Secundū genus. madverti potest. Non frustra etiā lectorem mo-
uet, vtrū ne passim & quasi fortuitu, an aliqua ratio-
Ca. XII. ne dicatur, secundum genus, tanquam fuerint & an-
tea cum prima creata narrentur: an genus eorum in
superioribus rationibus intelligendum est vtiq; spi-
ritalibus, secundum quas creantur inferius. Sed si
ita esset, hoc de luce, hoc de cœlo, hoc de aquis & ter-
ris, hoc de cœli luminaribus diceretur. Quid enim
eorum est cuius non æterna & incommutabilis ra-
tio in ipsa dei sapientia vigeat, quæ attingit à fine
vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter?
Incipit autem hoc dici de herbis & lignis, vsq; ad hęc
terrena animantia. Nam & in eis quæ ex aquis cre-
B ata sunt, quāuis in prima commemoratione dictum
non sit, in illa tamen iteratione dictum est, Et fecit
deus cetos magnos & omnem animam animalium
reptilium, quæ eduxerunt aquæ secundum genus eo-
rum, & omne volatile pennatum secundum genus.
An quia hæc ita exorta sunt, vt ex eis alia nasceren-
tur, & originis formam successione seruarent, ideo
dicuntur secundum genus, propter propagationem
prolis qua permansura creabantur? Sed cur de her-
bis & lignis non solum dicitur, secundum genus, ve-
rumetiam secundum similitudinem, cum & anima-
lia siue aquarum siue terrarum secundum similitudi-
nem suam generent? An quia genus sequitur simili-
tudo, noluit eam vbiq; repetere. Nam & semen non
vbiq; repetiuit, cum tam herbis & lignis insit, quàm
animalibus, etsi non omnibus. Obseruatum est enim
quædam ita nasci ex aquis vel terra, vt sexus eis nul-
lus sit: & ideo semen eorum non sit in eis, sed in ele-
mentis ex quibus oriuntur. Hoc est ergo secundum
genus, vbi & seminum vis & similitudo intelligitur
†de cedē-tibus. succedentium de succedētibus†: quia nihil eorum ita
creatum est, vt semel existeret, vel permansurum, vel
nullo succedente decessurum. Cur ergo & de homine
C non ita dictum est, Faciam⁹ hominem ad imaginem
& similitudinem nostram, secundum genus: cum &
hominis propago manifesta sit? An quia non ita de-
us fecerat hominem vt moreretur, si præceptum ser-
uare voluisset, & ideo non erat necessarius decessori
successor? Sed post peccatum comparatus est peco-
ribus insensatis, & similis factus est eis: vt iam filij
seculi huius generent & generentur, quo possit mor-
talium genus seruata successione subsistere? Quid si-
bi vult ergo post hominem factum illa benedictio,
Crescite & multiplicamini & implete terram: quod
vtique fieri posset generando? An nihil hinc temere
dicendum, donec ad eum scripturæ locum perueniа-
mus: vbi diligentius ista requirenda atque tractan-
da sunt? Potest enim nunc fortasse sufficere propter-
ea de homine non dictum esse secundum genus, quia
vnus fiebat, de quo etiam fœmina facta est. Non enī
multa genera hominum, sicut herbarum, lignorum,
piscium, volatilium, serpētium, pecorum, bestiarum:
vt sic dictum accipiamus, secundum genus, ac si dice-
retur generatim, vt inter se similia atque ad vnam
originem seminis pertinentia distinguerentur à cæ-
Bādictio animaliū. teris. Item quæritur, quid tantum aquarum a-
nimalia de creatore meruerint vt sola benedicerен-
C. XIII. tur sicut homines? Nam & ipsa benedixit deus di-

cens, Crescite & multiplicamini & implete aquas ma- D
ris, & volatilia multiplicentur super terram. An in
vno creaturæ genere dicēdum fuit, vt in cæteris con-
sequenter intelligeretur, quæ generationibus cre-
scunt? Prius ergo diceretur in eo quod primum tale
creatum est, in herba scilicet atq; ligno. An forte quę
nullum haberent propagandæ prolis affectum, ac
sine vllo sensu generarent, indigna iudicauit illis be-
nedictionis verbis, Crescite & multiplicamini: vbi
autem talis inesset affectus, ibi primum hoc dixit,
vt in terrenis animalibus etiam non dictum intelli-
geretur? Necessarium autem fuit hoc in homine re- Officium
petere, ne quisquam diceret in officio gignendi fili- gignēdi.
os vllum esse peccatum, sicut est in libidine, siue for-
nicandi, siue ipso coniugio immoderatius abutendi.
Nonnulla etiā de minutissimis aialib⁹ quæstio Insectorū
est, vtrum in primis rerum [mortaliū] conditionibus origo.
creata sint, an ex consequentibus rerum mortalium C. XIIII.
corruptionibus? Nam pleraque eorum aut de viuo-
rum corporum vitijs, vel purgamentis, vel exhala-
tionibus, aut cadauerum tabe gignuntur: quædam
etiam de corruptione lignorum & herbarum, quæ-
dam de corruptionibus fructuum, quorum omnium
non possumus recte dicere deum non esse creatorem.
Inest enim omnibus quoddam naturæ sui generis E
decus, sic vt in his maior sit admiratio bene conside-
rantis, & laus vberior omnipotētis artificis: qui om-
nia in sapientia fecit, qui à fine vsque ad finem per-
tendens, & suauiter cuncta disponens, nec ea ipsa re-
rum nouissima quæ pro sui generis ordine dissoluun-
tur, & quorum dissolutionem ex pœna nostræ mor-
talitatis horremus, relinquit informia: sed creat mi-
nima corpore, acuta sensu animātia: vt maiore atten-
tione stupeamus agilitatem muscæ volantis, quàm
magnitudinem iumenti gradientis, ampliusq; mi-
remur opera formicarum, quàm onera camelorum.
Sed vtrum in primis, vt dixi, rerum conditionibus,
quæ isto sex dierum ordine creatæ narrantur, hæc
quoq; minima instituta credamus, an postea conse-
quentibus corruptibilium corporum solutionibus,
hoc quæritur. Et potest quidem dici ea minutissima,
quæ vel ex aquis, vel terris oriuntur tunc creata: in
quibus etiam illa non absurde intelliguntur quæ na-
scuntur ex ijs quæ terra germināte orta sunt. Et quia
præcesserant conditionem, non solum animalium,
sed etiam luminarium. Et quia terræ continuantur
per radicum connexionem, vnde illo die quo appa-
ruit arida exorta sunt, vt potius ad supplementum ha- F
bitationis, quàm ad numerum habitatorum pertine-
re intelligerentur. Cætera vero quæ de animalium 2. sen. dist.
gignuntur corporibus, & maxime mortuorum, ab- 15. cap. de
surdissimum est dicere tunc creata, cum animalia quibusdā.
ipsa creata sunt: nisi quia inerat iam in omnibus ani-
matis corporibus vis quædam naturalis & quasi prę-
seminata materia, & quodammodo initiata primor-
dia futurorum animalium, quæ de corruptionibus
talium corporum pro suo quæq; genere ac differen-
tijs erant exortura, per administrationem ineffabi-
lem omnia mouente incommutabili creatore.
De generibus quoq; animaliū venenosis & per- Aīalia ve-
niciosis quæri solet, quomodo† post peccatum homi- nenosa.
nis ad vindictam creata sint: an potius cum iam cre- Ca. XV.
ata essent innoxia, non nisi postea peccatoribus no- †vtrum.
cere cœperint? Neq; hoc mirum est, quandoquidem
etiam temporibus huius vitæ laboriosæ atq; ærum-
nosæ, cum ita sit nemo iustus vt perfectum se audeat
dicere, fideliter attestante Apostolo & dicente, Non Philip. 3.
quia iam acceperim aut etiam perfectus sim. Cumq;
adhuc exercendæ atq; in infirmitate perficiendæ vir-
tuti necessariæ sint tentationes & molestię corpora-
les, eodem rursus Apostolo manifestante qui ait, in 1. Cor. 12.
magnitudine reuelationum ne extolleretur, datum

G ſibi eſſe ſtimulum carnis, angelum ſatanæ vt eum co
laphizaret, rogatumq; à ſe dominum tertio vt diſce-
deret ab eo, reſpondiſſe ſibi, Sufficit tibi gratia mea:
Nam virtus in infirmitate perficitur: tamen & ſan-
ctus Daniel inter leones ſaluus atq; intrepid⁹ vixit,
qui non vtiq; deo mentiens in oratione, non tantum
peccata populi ſui, ſed etiã ſua fateretur. Et in ipſius
Apoſtoli manu mortifera vipera adhæſit, nec læſit.
Potuerunt ergo iſta etiã creata nihil nocere, ſi cauſa
non extitiſſet, vel terrendorum puniẽdorumq; vitio-
rum, vel probandæ perficiẽdæq; virtutis: quia & ex-
empla ſunt demonſtranda patientiæ ad profectũ cæ-
terorum, & ipſe ſibi homo in tẽtationibus certius in-
noteſcit, & iuſte ſalus illa perpetua quæ turpiter a-
miſſa eſt per voluntatem, fortiter recipitur per dolo-
Beſtiarũ rem. Dicet aliquis, Cur ergo inuicem beſtię no-
iter ipſas cent, quibus nec peccata vlla ſunt, vt vindicta iſta di-
diſcordia. catur, nec vllam recipiunt tali exercitatione virtu-
C.XVI. tem? Ideo nimirum, quia ſcilicet aliæ cibi ſunt alia-
rum: nec recte poſſumus dicere, non eſſent aliæ qui-
bus aliæ veſcerentur. Habent enim omnia quandiu
ſunt, menſuras, numeros & ordines ſuos, quæ cuncta
merito conſiderata laudãtur, nec ſine occulta pro ſuo
H genere moderatione pulchritudinis, tẽporalis etiã,
ex alio in aliud tranſeundo mutãtur. Quod etſi ſtul-
tos latet, ſublucet proficiẽtibus, clarũq; perfectis eſt.
Et certe omnibus talibus inferioris creaturæ moti-
bus prębentur homini ſalubres admonitiones, vt vi-
deat quantum ſibi ſatagendum ſit pro ſalute ſpiritali
& ſempiterna, qua omnibus irrationalibus animan-
tibus antecellit, cum illa videat à maximis elephan-
tis vſq; ad minimos vermiculos pro ſalute corporali
& temporali, quam pro ſui generis inferiore ordina-
tione ſortita ſunt, ſiue reſiſtendo, ſiue cauendo agere
quicquid valẽt: quod nõ appareret niſi cum quædam
refectionem corporis ſui ex aliorũ corporibus quæ-
runt, alia ſe vel repugnãdi virib⁹, vel fugæ præſidio
vel latebrarũ munimine tuerentur. Nam & ipſe cor-
poris dolor in quolibet animante magna & mirabi-
lis animæ vis eſt, quæ illã compagem ineffabili per-
mixtione vitaliter continet, & in quãdam ſui moduli
redigit vnitatem, cum eam non indifferenter, ſed vt
ita dicam, indignãter patiatur corrũpi atq; diſſolui.
Corpora Illud etiam fortaſſe aliquem moueat, ſi anima-
mortuo- lia noxia viuos homines aut pœnaliter lædunt, aut
rum dila- ſalubriter exercent, aut vtiliter probãt, aut ignoran-
niata. Ca. ter docent, cur in eſcas ſuas dilacerant etiam corpo-
XVII. ra hominũ mortuorum? Quaſi vero quicquã interſit
I ad noſtram vtilitatem, iſta caro iam exanimis in na-
turæ profunda ſecreta per quos tranſit⁹ eat, vnde mi-
rabili omnipotentia creatoris reformãda rurſus ſer-
†eruatur. uatur†: quãquam & hinc fiat quædã prudentibus ad-
monitio, vt ſe ita commendent fideli creatori, omnia
maxima & minima occulto nutu adminiſtranti, cui
Luce. 12. noſtri etiam capilli numerati ſunt, ne propter manes
curas exanimatorũ corporũ ſuorũ vlla genera mor-
tium perhorreſcant, ſed piæ fortitudinis neruos ad
Spinæ & omnia præparare non dubitent. Talis etiam
tribuli. quæſtio de ſpinis & tribulis ſolet oboriri, & de qui-
Caput buſdam lignis infructuoſis, vel cur vel quando creata
XVIII. ſint, cum deus dixerit, Producat terra herbã pabuli
ſeminantem ſemen, & lignum fructiferũ faciens fru-
ctum. Sed qui ita mouentur, non intelligunt ſaltẽ de
vſitatis formulis humani iuris, quemadmodũ appel-
letur vſuſfructus. Vtilitas enim quædã fruentium
in fructus nomine conſideratur. Quantæ autem ſint
vtilitates, ſiue manifeſtæ, ſiue occultę omnium quæ
terra gignens radicitus alit, & ipſi quædam intue-
antur, & ab expertis cætera inquirant. Et de ſpinis
quidem ac tribulis abſoluta poteſt eſſe reſpõſio, quia
Gene. 3. poſt peccatũ dictũ eſt homini de terra, Spinas & tri-
bulos pariet tibi. Nec tamen facile dicendũ eſt tunc

cœpiſſe iſta oriri ex terra, Fortaſſis enim quoniã in K
ipſis quoq; generibus ſeminũ multæ reperiuntur vti-
litates, poterant habere locum ſuum ſine vlla pœna
hominis. Sed vt in agris in quibus iam pœnaliter la-
borabat, etiam iſta naſcerentur, hoc ad cumulũ pœ-
næ valere credi poteſt, cum poſſent alibi naſci, vel ad
auium pecorumq; paſtus, vel ad ipſorum hominum
aliquos vſus. Quanquam & ille ſenſus non abhorret
ab his verbis, quo ita intelligitur dictum, Spinas &
tribulos pariet tibi: vt hæc etiã antea terra pariens,
non tamen homini pareret ad laborẽ, ſed cuiuſq; mo-
di animalibus conuenientem cibum. Sunt enim quæ
his generibus, & mollioribus & aridioribus cõmode
ſuauiterq; veſcantur. Tunc autẽ cœperit iſta homini
parere ad erumnoſum negociũ, cum poſt peccatum
cœpit in terra laborare, Non q; alijs locis hæc antea
naſcerentur, & põſt in agris quos homo ad capiẽdas
fruges coleret, ſed & prius & poſtea in eiſdem locis:
prius tamen non homini, põſt autem homini, vt hoc
ſignificetur quod additũ eſt, tibi: quia non eſt dictum
ſpinas & tribulos pariet, ſed pariet tibi: id eſt, vt tibi
iam iſta naſci incipiant ad laborem, quæ ad paſtum
tantũmodo alijs animalibus antea naſcebantur. L
Et dixit deus, Faciamus hominẽ ad imaginem Homo ad
& ſimilitudinem noſtram, & dominetur piſcium ma- imaginẽ
ris & volatilium cœli, & omniũ pecorum, & omnis dei. Cap.
terræ, & omnium reptilium repẽtium ſuper terram. XIX.
Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum:
maſculum & fœminã fecit eos, & benedixit eos deus
dicens, Creſcite & multiplicamini, & implete terrã,
& dominamini eius, & principamini piſcium maris,
& volatilium cœli, & omniũ pecorum, & omnis ter-
ræ, & omnium reptilium repentium ſuper terram. Et
dixit eis deus, Ecce dedi vobis omẽ pabulũ ſemina-
le, ſeminans ſemen quod eſt ſuper omnem terram, &
omne lignum quod habet in ſe fructum ſeminis ſemi
nalis, vobis erit ad eſcam, & omnibus beſtijs terræ,
& omnibus volatilibus cœli, & omni reptili repenti
ſuper terram, quod habet in ſe ſpiritũ vitæ, & omne
pabulum viride in eſcam. Et factum eſt ſic. Et vidit
deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: & facta eſt
veſpera, & factum eſt mane dies ſextus. Etiam atq;
etiam de natura hominis põſt erit vberior conſide-
randi & diligentius diſſerendi locus. Nunc tamen vt
opera ſex dierũ noſtra inquiſitio pertractatioq; con-
cludat, hoc primum breuiter dicimus, non indifferen
ter accipiendum quod in alijs operibus dicitur, Dixit M
deus, fiat. Hic autem dixit deus, Faciam⁹ hominem 1. ſen. diſt.
ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: ad inſinuan 2. ca. ppo-
dum ſcilicet, vt ita dicam, pluralitatem perſonarum namus. &
propter patrem & filium & ſpiritumſanctum. Quam 2. ſen. diſt.
tamen deitatis vnitatem intelligendã, ſtatim admo- 16. cap. 1.
net dicens, Et fecit deus hominem ad imaginem dei:
non quaſi pater ad imaginem filij, aut filius ad ima-
ginem patris, alioquin non vere dictũ eſt, ad imaginẽ
noſtram, ſi ad patris ſolius aut filij ſolius imaginem
factus eſt homo. Sed ita dictum, fecit deus ad imagi-
nem dei: tanquam diceretur, fecit deus ad imaginem
ſuam. Cum autem nunc dicitur, ad imaginẽ dei: cum
ſuperius dictum ſit, ad imaginem noſtram ſignifica-
tur quod non id agat illa pluralitas perſonarum, vt
plures deos vel dicamus vel credamus vel intelliga
mus: ſed patrem & filium & ſpiritũſanctum, propter
quam trinitatem dictum eſt, ad imaginem noſtram:
vnum accipiamus deum, propter quod dictum eſt, ad
imaginem dei. Hic etiam illud non eſt præter- Imperiũ
eundum, quia cum dixiſſet, ad imaginem noſtrã: ſta- datum ho
tim ſubiunxit, & habeat poteſtatem piſcium maris & mini.
volatilium cœli & cæterorum animalium rationis Ca. XX.
expertium: vt videlicet intelligamus in eo factũ ho-
minem ad imaginẽ dei in quo irrationalib⁹ animan-
tibus antecellit. Id autem eſt ipſa ratio, vel mens, vel
intelligentia,

A intelligētia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur. Vnde & Apostolus dicit, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui renouatur in agnitione dei, secundum imaginem eius qui creauit eum: satis ostendens vbi sit homo creatus ad imaginem dei, quia non corporeis liniamentis, sed quadam forma intelligibili mentis illuminatæ. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine recte intelligitur facta lux intellectualis, particeps æternæ atq; incōmutabilis sapientię dei, non dictum est, & sic est factum, vt deinde repeteretur, & fecit deus: quia sicut iam quantum potuimus disseruimus, non fiebat cognitio aliqua verbi dei in prima creatura, vt post eām cognitionem inferius crearetur, quod in eo verbo creabatur, sed ipsa primo creabatur lux in qua fieret cognitio verbi dei per quod creabatur, atq; ipsa cognitio illi esset ab informitate sua conuerti ad formātem deum, & creari atq; formari: postea vero in cæteris creaturis dicitur, & sic est factum: vbi significat͛ in illa luce, hoc est in intellectuali creatura prius facta verbi cognitio, ac deinde cum dicitur, & fecit deus, ipsius creaturæ genus fieri demonstratur, quod in verbo dei dictum erat vt fieret: hoc & in hominis conditione seruatur. Dixit enim deus, Fa-
B ciamus hominem ad imaginem nostram: & cætera. Ac deinde non dicitur, & sic est factum: sed iam subinfertur, Et fecit deus hominem ad imaginem dei: quia & ipsa natura scilicet intellectualis est sicut & illa lux, & propterea hoc est ei fieri quod est agnoscere verbum dei per quod fit. Nam si diceretur, & sic est factum, & postea subinferretur, & fecit deus, quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in aliqua creatura quæ rationalis nō esset. Qoia vero & ista creatura rationalis est, & ipsa eadem cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione dei renouatur secundum imaginem eius qui creauit eum: ita in ipsa agnitione creatus est antequam delicto veterasceret, vnde rursum in eadem agnitione renouaretur. Qoæ autem non in ea cognitione creata sunt: quia siue corpora siue irrationales animæ creabantur, primo facta est in creatura intellectuali cognitio eorum ā verbo dei quod dictum est vt fierent: propter quam cognitionem primo dicebatur, & sic est factū: vt ostenderetur facta ipsa cognitio in ea natura quæ hoc in verbo dei antequam esset cognoscere poterat: ac deinde fiebant ipsæ corporales irrationales creaturæ,
C propter quod deinceps addebatur, & fecit deus.

Immortalitas hois C.XXI. Quomodo autem homo immortalis factus sit, & acceperit escam cum alijs animalibus herbam pabuli ferentem semen, & lignum fructiferū & herbam viridem, difficile est dicere. Si enim peccato mortalis effectus est, vtique ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset illud corpus fame Gene.1. corrumpi. Nam illud quod dictum est, Crescite & multiplicamini & implete terram: quanquam nisi per concubitum maris & fœminæ fieri non posse videatur, vnde hinc quoq; mortalium corporum extitit indicium: potest tamen dici alium modum esse potuisse in corporibus immortalibus, vt solo piæ charitatis affectu nulla corruptionis concupiscentia filij nascerentur, nec morituris parentibus successuri, nec 2.sen.dist. 20.cap.de termino. ipsi morituri: donec terra immortalibus hominibus impleretur, ac sic instituto iosto & sancto populo, qualem post resurrectionem futurum credimus, nascendi etiam modus fieret: potest quidem dici, & quomodo dicatur alia consideratio est. Sed non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum indigentiam quibus reficiebantur, nisi mortalibus corporibus esse [nō] posse.

Homo interior. C.XXII. Nonnulli autem etiam hoc suspicati sunt, nunc interiorem hominem factum, corpus autem hominis postea, cum ait scriptura, Et finxit deus hominem de limo terræ: vt quod dictum est, fecit: ad D spiritum pertineat: quod autem finxit: ad corpus. Nec attendunt masculum & fœminam non nisi secundum corpus fieri potuisse. Licet enim subtilissime disseratur ipsam mentem hominis in qua factus est ad imaginem dei, quandam scilicet rationalem vitam, distribui in æternæ contemplationis veritatem, & in quandam rerum temporalium administrationem, atque ita fieri quasi masculum & fœminam, illa parte consulente, hac obtemperāte: in hac tamen distributione non recte dicitur imago dei, nisi illud quod inhæret contemplandæ incommutabili veritati. In cuius rei figura Paulus Apostolus virum tan- 1. Cor.11. tum dicit imaginem & gloriam dei: mulier autem, inqoit, gloria viri est. Ita quanuis hoc in duobus hominibus diuersi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiā in vna hominis interius mente intelligitur: tamen & fœmina quæ est corpore fœmina, renouatur etiam ipsa in spiritu mentis suæ in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit, vbi non est masculus & fœmina. Sicut autem ab hac gratia renouationis, & reformatione imaginis dei non separantur fœminæ, quanuis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago & gloria dei, Sic & in ipsa prima E conditione hominis, secundum id quòd & fœmina homo erat, habebat vtique mentem suam eandemq; rationalem, secundum quam ipsa quoq; facta est ad imaginem dei: sed propter vnitatem coniunctionis, fecit deus, inquit, hominem ad imaginem dei. Ac ne Gene.1. quisquam putaret solum spiritum hominis factum, quanuis secundum solum spiritum fieret ad imaginem dei, fecit illum, inquit, masculum & fœminam, vt iam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne qoisquam arbitraretur ita factum, vt in homine singulari vterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur quos androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter coniunctionis vnitatem posuisse. Et quòd de viro mulier facta est, sicut postea manifestabitur, cum id quod hic breuiter dictum est diligentius cœperit explicari: & ideo pluralem numerum continuo subiecit dicens, Fecit eos & benedixit eos. Sed vt iam dixi, diligentius in consequenti scriptura de hominis creatione requiremus.

Fructus terre. Ca. XXIII. Nunc animaduertēdum est, quòd postea quàm dixit, Et sic factum est: statim subiecit, Et vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: vbi intelligitur potestas & facultas ipsa data naturæ humanę sumen- F di ad escam pabulum agri & fructus ligni. Ad hoc enim intulit, Et sic est factum: quod ab illo loco inchoauerat, vbi ait, Et dixit deus, ecce dedi vobis pabulum seminale: & cætera. Nam si ad omnia quæ supra dicta sunt retulerim⁹ qood ait, Et sic est factum: consequens erit vt confiteamur etiam creuisse illos iam & multiplicatos impleuisse terram in eodem sexto die, quod eadem scriptura testante post multos annos factum inuenimus. Quapropter cum data esset hęc facultas edendi, & hoc deo dicente homo cognouisset, dicitur, & sic est factum: in hoc vtique quod deo dicente homo cognouit, Nam si id etiā tunc egisset, id est, in escam illa quæ data sunt etiam vescendo assumpsisset, seruaretur illa consuetudo scripturæ, vt posteaquam dictum est, & sic est factum, quod ad exprimendam præcedentem cognitionē pertinet, deinde inferretur etiam ipsa operatio, ac diceretur, & acceperunt & ederunt. Poterat enim ita dici, etiam si non rursus nominaret͛ deus, Sicut in illo loco posteaquàm dictum est, Congregetur aqua quæ sub cœlo est in congregationem vnam & appareat arida: subinfertur, & sic est factum. Ac deinde non dicitur, & fecit deus: sed tamen ita reperitur, Et congregata est aqua in congregationes suas &c.

G Quòd autem non singillatim vt in cæteris etiam de humana creatura dixit, Et vidit deus quia bonum est: sed post hominē factum, datamq; illi potestatem vel dominandi vel edendi, subintulit de omnibus. Et vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: merito quæri potest.

Valde bona. Ca. XXIIII.

Potuit enim primo reddi homini singillatim, quod singillatim cæteris quæ antea facta sunt redditum est, tum demum de omnibus dici quæ fecit deus, ecce bona valde. An forte quia sexto die perficiuntur omnia, propterea de omnibus dicēdum fuit, vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: non singillatim de ijs quæ ipso die facta sunt? Cur ergo de pecoribus & bestijs & reptilibus terræ dictum est, qoæ ad eundem diem sextum pertinent, nisi forte illa & singillatim in suo genere, & cū cæteris vniuersaliter dici bona meruerunt, & homo factus ad imaginem dei, non nisi cum cæteris hoc dici meruit? An quia perfectus nondum erat, quia nondum erat in paradiso constitutus: quasi vero posteaquam ibi constitutus est, dictum sit quod hic prætermissum est? Quid ergo dicimus? An quia præsciebat deus hominem peccaturum, nec in suæ imaginis perfectione mansurum, non singillatum, sed cum cæteris
H eum dicere voluit bonum, velut intimans quid esset futurum? Quia cum ea quæ facta sunt in eo quòd facta sunt quantum acceperunt, manent: sicut vel illa quæ non peccauerunt, vel illa quæ peccare non possunt: & singula bona sunt, & in vniuerso bona valde sunt. Nō enim frustra est additum, valde, quia & corporis membra etiam si singula pulchra sunt, multo sunt tamen in vniuersi corporis compage omnia pulchriora, Quia oculū, verbi gratia, placitum atq; laudatum, tamē si separatum à corpore videremus, non diceremus tam pulchrum qoàm in illa connexione membrorum, cum loco suo positus in vniuerso corpore cerneretur. Ea vero quę peccando amittunt decus proprium, nullo tamen modo efficiunt, vt non etiam ipsa recte ordinata cum toto atq; vniuerso bona sint. Homo igitur ante peccatum & suo genere vtiq; bonus erat: sed scriptura prætermisit hoc dicere, vt illud potius diceret quod futurum aliquid prænunciaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis vtiq; cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur vt etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaq; vt id diceretur, & quod in præsenti verum esset, & præscientiam significaret futuri. Deus enim na-
I turarum optimus conditor, peccantium vero iustissimus ordinator est: vt etiam si qua singillatim fiunt delinquendo deformia, semper tamen cū eis vniuersitas pulchra sit. Sed iam ea quæ sequuntur in sequēti volumine pertractemus.

DIVI AVRELII AVgustini de Genesi ad literam, Liber quartus.

Dies sex quomodo accipiēdi. Caput. I.

T consummata sunt cœlum & terra, & omnis ornatus eorum, Et consummauit deus in die sexto opera sua quæ fecit, & requieuit deus in die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit, Et benedixit deus diem septimum, & sanctificauit eū, quia in ipso requieuit ab omnibus operibus suis quæ inchoauit deus facere. Arduum quidem atq; difficillimum est viribus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex diebus, mentis viuacitate penetrare, vtrum præterierint dies illi, & addito septimo, nunc per volumina temporum, non re sed nomine repetantur. In toto enim tempore multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem redit. Vtrum K
ergo præterierint dies illi: an istis qui eorum vocabulis & numero censentur in temporum ordine quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus maneant: vt non solum in illis tribus antequam fierent luminaria, sed etiam in reliquis item tribus diei nomen iotelligamus iu specie rei quę creata est, noctemq; eius priuationem vel defectum: vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species aliqua mutatione, à forma ad informitatem declinante atq; vergente: quæ mutatio in omni creatura siue possibilitate inest etiam si desit effectus, sicut in cœlestibus superioribos: siue ad implendam in infimis rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas vices quorumq; mutabilium decessionib⁹ successionibusq; peragitur, sicut manifestum est in reb⁹ terrenis atq; mortalibus: vespera vero in omnibus perfectæ conditionis quasi quidā termious sit, mane autem incipientis exordium: omnis enim creata natura certis suis initijs & finibus continetur, indagare difficile est. Sed sioe hoc, siue illud, siue aliqoid etiam tertium probabilius quod dicatur possit inueniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus & nox & vespe- L
ra & mane intelligatur: non est tamen ab re, vt consideremus senarij numeri perfectionem in ipsa interiori natura numerorum, quam mente intuentes ea quæ sensibus etiam corporis adiacent numeramus, numeroseq; disponimus.

Senarius numerus. Cap. II.

Inuenimus ergo senarium numerum primum esse perfectum ea ratione q̄ suis partibus compleatur, Sunt enim & alij numeri alijs causis ratiooibusq; perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum dicimus q̄ suis partibus compleatur, talibus duntaxat partibus quæ multiplicatæ possint consummare numerum cuius partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit, Nam ternarius numerus potest dici pars, non tātum senarij cuius dimidia est, sed omnium ampliorum quàm est ipse ternarius. Nam & quaternarij & quinarij pars maior ternarius est: potest enim diuidi & quaternarius in tria & vnum, & quinarius in tria & duo: & septenarij & octonarij & nouenarij, & quicquid vltra est numerorum, pars est ternarios, nō maior vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoq; diuidi potest in tria & quatuor, & octonarius in tria & quinq;, & nouenarius in tria & sex: sed nullius horū potest dici ternarius quota sit pars, nisi tātum nouenarij, cuius pars tertia est sicut senarij dimidia. Itaq; M
horum omniū quos cōmemoraui, nullus consummatur ex aliquot ternarijs nisi senarius & nouenarius, Nam ille constat ex duobus ternarijs, iste autem ex tribus. Senarius ergo numerus, vt dicere cœperam, partibus suis connumeratis & in summam ductis, in se completur. Alij nanq; sunt numeri quorum partes simul ductæ minorem summam faciunt, alij vero ampliorem: certis vero interuallorū rationibus pauciores inueniuntur, qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra insistat, nec vltra excrescat, sed ad tantum occurrat quantus est ipse numerus cuius partes sunt. Horū primus senarius est, Nam vnius in numeris nullę partes sunt. Sic enim dicitur vnum in numeris qoibus numeramus, vt non habeat dimidiū vel aliquam partem, sed vere ac pure ac simpliciter vnum sit, Duorum autem pars vnum est, & est dimidia, nec vlla altera. Ternarius vero duas habet: vnā quæ dici possit quota sit, quod est vnum, nam tertia eius est: & aliam maiorem qoæ non possit dici quota sit, id est duo: nec huius ergo partes computari possunt illæ de quibus agimus, id est quæ dici possunt quotæ sint. Porrò quaternarius duas habet tales: nam vnum quarta eius est, duo dimidia: sed ambæ in summā ductæ, id est vnum & duo, simul terna-

rium

A rium faciunt, non quaternarium. Non ergo eum cōplent partes suæ, quia in summa minore consistunt. Quinarius non habet talem nisi vnam, id est, ipsum vnum quę quinta pars eius est. Nam & duo quanuis pars eius minor sit, & tria maior: neutra tamen earum dici potest quota pars eius sit. Senarius vero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam. sexta eius vnum est, tertia duo, dimidia tria. Hæ autem partes in summam ductæ, id est, vnum & duo & tria, simul eundem consummant perficiuntq́ senarium. Iam septenarius non habet talem partem nisi septimum, quod est vnum. Octonari⁹ tres, octauam, quartam, dimidiam, id est, vnum duo & quatuor: sed hæ simul ductæ septenarium faciunt infra existentem: non ergo complent eundem octonarium. Nouenarius duas habet, nonam quod est vnum, & tertiam quod est tria: hæ autem simul quaternarium faciunt longe nouenario minorem. Denarius tres habet tales partes, vnum decimam, duo quintā, quinq; dimidiam, qui numeri simul ducti ad octonarium perueniunt, non ad denarium. Vndenarius non habet nisi solam vndecimam, sicut septenarius solam septimam, & quinarius solam quintam, & ternarius solam tertiam, & binarius solam dimidiam, quod in

B omnibus vnum est. Duodenarius vero partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummatur, sed excedit, ampliorem quippe duodenario numerum faciunt. Nam vsque ad sexdecim perueniūt, habet enī eas quinque, duodecimam, sextam, quartam, tertiā, dimidiam. Nam duodecima eius vnum est, sexta duo, quarta tria, tertia quatuor, dimidia sex, vnū autem & duo & tria & quatuor & sex in summam ducta sexdecim sunt. Et ne multis morer, in infinita serie numerorum plures numeri inueniuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius & quinarius & cæteri eiusmodi, aut ita plures habēt tales partes, vt in vnum ductæ atq; in summam redactæ vel citra insistant, sicut est octonarius & nouenarius, & alij plurimi, vel vltra excedant, sicut duodecim, & duodeuiginti, & multi tales. Plures ergo reperiuntur quilibet horum quàm illi qui perfecti vocant̃, eo ꝙ multis suis simul ductis talibus partib⁹ cōpleantur. Nā post senarium duodetriginta inuenitur, qui similiter suis talibus partibus cōstat: habet enī eas quinq;, vicesimamoctauā, quartadecimam, septimam, quartam, dimidiā, id est vnū & duo quatuor & septem & quatuordecim: quæ simul ductæ eundem duodetricesimum complent, fiunt enim vigintiocto: & quanto magis numerorum ordo procedit,

C tanto productioribus pro rata proportione interuallis reperiuntur hi numeri, qui suis talibus partibus in summam redactis ad seipsos occurrunt, dicunturq; perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eosdem numeros quorum partes sunt, imperfecti appellantur: quorum autem excedunt, plus quàm perfecti appellantur. Profecto ergo numero dierum, hoc est senario, perfecit deus

Gen. 2. opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, Et cōsummauit deus in die septimo opera sua quæ fecit. Magis autem in istum numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit. Nam ita se sequuntur vnum, duo, tria, vt nullus alius interponi possit, quæ singulæ senarij partes sunt quibus constat, vnum sexta, duo tertia, tria dimidia. Ita vno die facta est lux, duobus autem sequētibus fabrica mundi huius, vno superior pars, id est, firmamentum, altero inferior, id est mare & terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus impleuit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia: at inferiorem quam sibi congruentibus animalibus ornatur⁹ erat,

necessarijs eorum indigentiæ cibis ante ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intrà mundum, id est, intra istam vniuersitatem visibilem ex elementis omnibus factam, visibilia suis & congruis motibus agerentur: primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum: deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse poscebat, vno die aquarum, alio terrarum: nec quisquam ita demens est vt audeat dicere non potuisse deum facere vno die cuncta si vellet: aut si vellet biduo, vno die spiritalem creaturam, & alio corporalem: siue vno die cœlum cūm omnibus pertinentibus, & alio terrā cum omnibus quæ in ea sunt: & omnino quando vellet, quamdiu vellet, & quomodo vellet: quis est qui dicat voluntati eius aliquid potuisse resistere? Quapropter cum eum legimus sex diebus omnia perfecisse, & senarium numerum considerantes, inuenimus esse perfectum, atque ita creaturarum ordinem currere, vt etiam ipsarum partium quibus iste numerus perficitur, appareat quasi quadrata*† distinctio. Venit etiam illud in mentem quod alio loco scripturarum ei dicitur, Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti: atque ita cogitet anima quæ potest, inuocato in auxilium deo & impertiente atque inspirante vires, vtrum hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus deum disposuisse omnia scriptum est, erant alicubi anteq̃ crearetur vniuersa creatura, an etiam ipsa creata sunt? & si erant antea, vbi erant. Neque enim ante creaturam erat aliquid nisi creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? Nā & ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus: an illa sicut ipse, ista vero sicut in illo à quo reguntur & gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neq; enim deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut omnia ista. An secundū id quod nouimus mēsuram in eis quæ metimur, & numerum in eis quę numeramus, & pondus in eis quæ appendimus? nō est deus ista: secundū id vero ꝙ mensura omni rei modū præfigit, & numerus omni rei speciem præbet, & pōdus omnem rem ad quietē ac stabilitatē trahit, ille primitus & veraciter & singulariter, ista est qui terminat omnia, & format omnia, & ordinat omnia: nihilq; aliud dictū intelligitur, quomodo per cor & linguam humanā dici potuit, omnia in mensura & numero & pondere disposuisti, nisi omnia in te disposuisti? Magnū est paucisq; concessum, excedere oia quę metiri possunt, vt videatur mensura sine mēsura, excedere oia quæ numerari possunt, vt videatur numerus sine numero, excedere omnia quæ appendi possunt, vt videatur pondus sine pondere. Neq; enī mensura & numerus & pondus in lapidibus tantūmodo & lignis atque huiusmodi molibus, & quātiscunque corporalibus vel terrestribus vel cœlestibus animaduerti & cogitari potest. Est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderata ꝓgressio: & est numer⁹ [& affectionū] animi & virtutū, quo ab stultitię deformitate, ad sapiētię formā decusq; colligit̃: & est pōd⁹ volūtatis & amoris, vbi apparet quāti quidq; in appetendo, fugiendo, pręponēdo, postponēdoq; pēdatur: sed hæc animorū atq; mētium mensura alia mensura cohibetur, & numerus alio numero formatur, & pondus alio pondere rapitur. Mensura autē sine mensura est, cui æquatur qđ de illa est, nec aliunde ipsa est. Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec ipse formatur: pondus sine pondere est, quò referuntur vt quiescāt, quorum quies purum gaudium est, nec illud tamen refertur ad aliud: sed nomina mensuræ & numeri & ponderis, quisquis non nisi visibiliter nouit, seruiliter nouit. Transcendat itaque omne quod ita nouit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus cogitare nisi sordide non potest: tan-

Right margin notes, from top to bottom: D | *†al. gradata. | Numerus, Mensura, Pondus. Cap. III. | E | F | Certus modus in rebus spiritalibus quoque. Ca. IIII.

G to enim magis cuique ista in superioribus cara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quòd si non vult aliquis ea vocabula quæ in rebus infimis & abiectissimis didicit, transferre ad illa soblimia, quibus intuendis mentem serenare conatur, non est vrgendus vt faciat. Dum enim hoc intelligatur quod intelligendum est, non magnopere curãdum est quid vocetur. Scire oportet tamen cuiusmodi similitudo est inferiorum ad superiora, Non enim aliter recte hinc illucratio tendit & nititur. Iam vero si quisquam dicit creatam esse mẽsuram & numerum & pondus, in quibus deum omnia disposuisse scriptura testatur, si in illis omnia disposuit, eadem ipsa vbi disposuit? Si in alijs, quomodo ergo omnia in ipsis, quãdo ipsa in alijs? Non itaque dubitandum est illa esse extra ea quæ disposita sunt, in qoibus omnia disposita sunt.

Disposuisse in numero, mẽsura, pondere. Cap. V.

An forte putabimus ita esse dictum, oĩa in mensura & numero & pondere disposuisti: ac si diceretur, omnia sic disposuisti vt haberent & mensuram & numerum & pondus? Quia & si diceretur, omnia corpora in coloribus disposuisti: non hinc esset consequens, vt ipsa dei sapientia per quam facta sunt omnia, colores in se prius habuisse intelligeretur in quibus faceret corpora: sed ita acciperetur, omnia corpora in H coloribus disposuisti: ac si diceretur, omnia corpora sic disposuisti, vt haberent colores. Quasi vero à creatore deo disposita in coloribus corpora, id est ita disposita vt colorata essẽt, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorum singulis corporum generibus distribuendorum in ipsa disponentis sapientia fuisse intelligatur, & si color ibi non appellatur: hoc est enim quod dixi, dum res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum. Fateamur ergo ita dictũ esse, omnia in mensura & numero & pondere disposuisti: tanquam ita dictum esset, ita disposita vt haberent proprias mensuras suas & proprios numeros & proprium pondus, quæ in eis pro sui cuiusque generis mutabilitate mutarentur, augmentis & diminutionibus, multitudine & paucitate, leuitate & grauitate, secundum dispositionem dei. Nunquid sicut ista mutantur, ita ipsum dei consiliũ in quo ea disposuit mutabile dicimus? Auertat ipse tantam dementiam.

Quõ de⁹ disposuerit oĩa. Cap. VI.

Cum ergo hæc ita disponerentur vt haberent mensuras & numeros & pondera sua, vbi ea cernebat ipse disponens? Neque enim extra seipsum cernebat sicut cernimus oculis corpora: quæ vtique nondum erant cum disponerentur vt fierent. Nec intra seipsum ista cernebat sicut aniI mo cernimus phantasias corporum, quæ non præsto sunt oculis, sed ea quæ videmus vel ex eis quæ videmus imaginando cogitamus. Quo ergo modo ista cernebat vt ita disponeret? Quo nisi eo quo solus potest? Verumetiam nos mortales & peccatores, quorum animas aggrauant corpora corruptibilia, & quorũ sensum multa cogitãtẽ terrena deprimit habitatio, quanq̃ & si corda mũdissima & mentes simplicissimas gereremus, sanctisque angelis iam essemus æquales, nõ vtique nobis ita esset nota diuina substantia sicut ipsa sibi.

Senarij numeri pfectionẽ quõ cernamus. Ca. VII.

Tamen istam senarij numeri perfectionem, nec extra nosipsos cernimus, sicut oculis corpora, nec intra nosmetipsos quemadmodum corporum phantasias, & visibilium imagines rerum, sed alio quodam longe differenti modo, Quanuis enim se obiectent mentis aspectui quasi corpusculorum quædam simulachra, cum senarij numeri compositio vel ordo vel partitio cogitatur: tamen validior & præpotentior desuper ratio non eis annuit interius quæ numeri vim cootuetur, per quem cõtuitum fidenter dicit, id quod dicitur vnũ in numeris in nullas partes diuidi posse, nulla autem corpora nisi in partes innumerabiles diuidi, & facilius cœlũ & terram transire quæ secundum senarium numerum fabricata sunt, quàm effici posse vt senarius numerus non suis partibus compleatur. Gratias itaque creatori K semper agat animus humanus, à quo ita creatus est, vt hoc possit videre quod auium nulla, nulla bestiarũ, quæ tamen nobiscum vident & cœlum, & terram, & luminaria, & mare, & aridam, & omnia quæ in eis sunt. Quamobrem non possumus dicere, propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit deus omnia opera sua: sed propterea deũ sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiam si ista non essent, perfectus ille esset: Nisi autem ille perfectus esset, ista secũdum eum perfecta non fierent.

Quies diei septimi. Cap. VIII.

Iam vero qđ scriptum est, requieuisse deũ in die septimo ab oĩbus operibus suis quæ fecit, & ideo eundẽ diem benedixisse & sanctificasse, quia in ipso requieuit [ab oĩb⁹ opib⁹ suis,] vt quõ possumus, quantũ ab ipso fuerimus adiuti intellectu conemur attingere, prius de hoc carnales hominum suspitiones à nostris mentibus abigamus. Nunquid enim dici aut credi fas est deum laborasse in operando, cum ea quę supra scripta sunt condidit, quando dicebat Fiant, & fiebant? Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum mox vt dixerit fiat. Quanuis enim humana verba sonis adminiculata ita proferãtur vt sermo diuturnus fatiget, tamẽ cum tam pauca sunt quàm pauca legimus in eo quod scri- L ptum est, cum dixit deus, fiat lux, fiat firmamẽtum, & cætera vsque in finem operum quæ sexto die cõsummauit, nimis absurdi deliramenti est, istum vel hominis nedum dei laborẽ putare. An forte quis dixerit, dicendo quidem vt fierent, quæ continuo facta sunt, deum non laborasse, sed forte cogitãdo quid fieri debuisset: qua velut cura liberatus rerũ perfectione requieuerit, & eo merito diem quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere & sanctificare voluerit? Quod sapere multum desipere est, Rerum enim condẽdarum tam facultas quàm facilitas incomparabilis atque ineffabilis est apud deum.

Quõ de⁹ agat aut quiescat. Cap. IX.

Quid restat vt intelligamus, nisi forte creaturæ rationali in qua & hominẽ creauit, in seipso requiem præbuisse post eius perfectionem per donum spiritussancti, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, vt illuc feramur appetitu desiderij, quò cum peruenerimus requiescamus, id est nihil amplius requiramus? Sicut enim recte dicitur deus facere quicquid ipso in nobis operante fecerimos: ita recte deus dicitur requiescere cum eius munere requiescimus. Hoc quidem recte intelligimus, quia & verum est, & non magna intentione indiget, vt videamur ita dicere re- M quiescere deum, cum nos requiescere facit, sicut dicitur cognoscere, cum efficit vt cognoscamus. Neque enim deus tẽporaliter cognoscit quod antea non nouerat, & tamen dicit ad Abrahã, Nunc cognoui quoniam times deum: vbi quid aliud accipimus, nisi nũc feci vt cognosceretur? His locutionũ modis, cum ea quæ non accidunt deo, tanquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscim⁹ vt nobis accidãt ea duntaxat quæ laudabilia sunt. Et hoc quantum scripturarum vsus admittit, Neque enĩ nos temere aliquid tale de deo dicere debemus, quod in scriptura eios non legimus. Et hoc locutionis modo arbitror dictũ illud ab Apostolo, Nolite contristare spiritumsanctum dei, io quo signati estis in die redẽptionis. Neque enĩ ipsa spiritussancti, qua est quicquid ipse est, substantia contristari potest, cum habeat æternam atque incõmutabilem beatitudinẽ, magisque sit ipsa æterna & incõmutabilis beatitudo: Sed qa ita in sanctis habitat, vt eos impleat charitate qua necesse est vt homines ex tẽpore gaudeãt profectu fidelium & bonis operib⁹, & ideo necesse est etiã contristẽtur lapsu vel peccatis eorum, de quorũ fide ac pietate gaudebant, quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam spiritussanct⁹ infundit: ppterea ipse spirit⁹ dicitur

Gene. 22.

Ephe. 4.

A citur cōtristari ab eis qui sic agunt vt eorū factis cō-
tristentur sancti, nō ob aliud nisi quia spiritūsanctū
habent, quo dono tam boni sunt vt eos mali mœsti-
ficent, hi maxime quos bonos fuisse siue nouerunt si-
ue crediderunt, Quæ profecto tristitia non solum
nō culpanda, verumetiam præcipue laudanda atque
prædicanda est. Hoc genere locutionis rursus idem
Gal.4. Apostolus mirabiliter vsus est vbi ait, Nūc aūt co-
gnoscentes deū, immo cogniti ab eo. Neq; enī tunc
eos cognoouerat deus, præcognitos videlicet ante
constitutionem mundi: sed quia tunc ipsi eū illi⁹ mu-
nere non suo merito vel facultate cognouerant, ma-
luit tropice loqui vt tunc ab illo cognitos diceret cū
eis cognoscendū se præstitit, & verbū corrigere, qua-
si hoc min⁹ recte dixerit qđ proprie dixerat, q̄ sinere
vt hoc sibi arrogarēt se potuisse qđ eis posse ille do-
Quies ab operibus. C.X. nauerat. Hic ergo intellect⁹ in eo qđ positū est,
requieuisse deū ab omnibus operibus suis quæ fecit
bona valde, quia ipse nos facit requiescere cū bona
opera fecerim⁹, quibusdam forte suffecerit. Sed nos
huius sententiæ scripturarū cōsideratione suscepta,
vrgemur quærere quo nā modo & ipse requiescere po
tuerit, quamuis requie sua nobis insinuata sperare
B admonuerit in se requiem nostrā futuram. Sicut enī
ipse fecit cœlum & terram & ea quę in eis sunt: & oīa
sexto die cōsummauit, nec in eis dici potest aliquid
nos creasse illo donante vt crearemus, & ideo dictū
esse, consummauit deus in die sexto opera sua quæ fe-
cit, quia vt à nobis cōsummarentur ipse præstitit: Ita
& quod dictū est, requieuit de⁹ in die septimo ab om-
nib⁹ operib⁹ suis quę fecit, nō vtique nostrā requiem
quā cōcedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primi-
tus intelligere debem⁹ qua in septimo die requieuit
cōsummatis operibus, vt prius omnia quæ scripta
sunt facta monstreotur, & deinde si opus est, etiā ali-
quid significasse doceantur Recte quippe dicitur, si-
cut de⁹ post opera sua bona requieuit, ita & nos post
opera nostra bona reqeturos. Sed ob hoc etiam recte
flagitatur, vt quēadmodū disputatū est de operibus
dei, quæ ipsius esse satis apparet, ita de requie dei sa-
tis disseratur, quæ ꝓpria ipsius demonstretur.
Deū requiescere & opari. Cap.XI. Quapropter iustissima ratione compellimur inda-
gare si valeamus atque eloqui, quomodo vtrunque
sit verū, & quod hic scriptū est, in septimo die requie-
uisse deum ab omnib⁹ operib⁹ suis quę fecit, & quod
in Euangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia,
C Pater meus vsq; nūc operatur & ego operor. Eis enī
hoc respondit, qui propter requiē dei scripturæ hui⁹
authoritate antiquis cōmēdatum sabbatū ab eo nō
obseruari querebantur. Et dici quidem probabiliter
potest, obseruandū sabbatum Iudæis fuisse præce-
ptum in vmbra futuri: quæ spiritalē requiem figura-
ret, quā deus exemplo huius quietis suæ fidelib⁹ bo-
na opera facientibus arcana significatione pollice-
batur. Cui⁹ quietis & ipse dominus Christus, qui nō
nisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua my-
sterium cōfirmauit. Ipso quippe die sabbati requie-
uit in sepulchro, eūq; totum diē habuit sanctæ cuius-
dam vacationis, postea q̄ sexto die, id est, parasceue,
quem dicunt sextū sabbati, cōsummauit omnia ope-
ra sua, cum de illo quæ scripta sunt, in ipso crucis pa-
tibulo cōplerentur. Nā & hoc verbo vsus est quando
Ioan.19. ait, Consummatum est, & inclinato capite reddidit
spiritum. Quid ergo mirū si deus istū diem quo erat
Christus in sepulchro quieturus, volens etiam hoc
modo prænunciare, ab operibus suis in vno die re-
quieuit, deinceps operaturus ordinem seculorum,
vt & illud vere diceretur, Pater meus vsq; nunc ope-
Deus cōtinet & tuetur oīa. Ca.XII. ratur. Potest etiam intelligi deum requieuis-
se à condendis generibus creaturæ, quia vltra iā nō
cōdidit aliqua genera noua: deinceps autē vsq; nunc
& vltra operatur eorūdē generū administrationem,
quæ tunc instituta sunt, non vt ipso saltē die septimo D
potentia eius à cœli & terræ, omniūq; rerum quas
condiderat gubernatione cessaret, alioquin cōtinuo
dilaberentur. Creatoris nāq; potentia & omnipotē-
tis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est
omni creaturæ: Quæ virtus ab eis quæ creata sunt
regendis, si aliquando cessaret, simul & illorū cessa-
ret species, omnisq; natura cōcideret, Neq; enim si-
cut structurā ædiū cum fabricauerit quis abscedit,
atq; illo cessante atq; abscedente stat opus eius, ita
mundus vel ictu oculi stare poterit, si ei deus regimē
sui subtraxerit. Proinde & quod dominus ait, Pater Ioan.5.
meus vsq; nunc operatur: continuationē quandā ope
ris eius qua vniuersam creaturam cōtinet atque ad-
ministrat ostendit. Aliter enim posset intelligi si di-
ceret, & nunc operatur, vbi non esset necesse vt ope-
ris continuationem acciperemus: aliter autem cogit
intelligi cū ait, vsq; nūc, ex illo scilicet quo cūcta cū
cōderet operatus est. Et quod scriptū est de sapiētia
eius, Pertingit à fine vsq; ad finē fortiter, & disponit
omnia suauiter, de qua item scriptū est, ꝙ motus ei⁹
agilior celeriorq; sit omnibus motibus: satis appa-
ret recte intuentibus, hunc ipsum incōparabilem &
ineffabilem, &, si possit intelligi, stabilē motum sui, E
rebus eā præbere suauiter disponendis, quo vtique
subtracto si ab hac operatione cessauerit, eas conti-
nuo perituras. Et illud quod ait Apostolus cū deum
Athenensibus prædicaret, In illo viuim⁹, mouemur Acto.17.
& sumus, liquide cogitatum quantum humana mēs
valet, adiuuat hanc sentētiam qua credimus & dici-
mus deum in ijs quæ creauit indefinenter operari.
Neque enim tanquam substantia eius sic in illo su-
mus, quēadmodum dictū est, quòd habeat vitam in
semetipso: sed vtiq; cum aliud sumus quàm ipse, non
ob aliud in illo sum⁹ nisi quia id operatur. Et hoc est
opus eius quo continet omnia, & quo eius sapientia
pertendit à fine vsq; ad finē fortiter, & disponit oīa
suauiter, Per quā dispositionem in illo viuimus, mo
uemur & sumus. Vnde colligitur ꝙ si hoc opus suum
rebus subtraxerit, nec viuemus nec mouebimur nec
erimus. Claret igitur ne vno quidē die cessasse deum
ab opere regendi quæ creauit, ne motus suos natura
les quibus agūtur atq; vegetantur, vt omnino naturę
sint, & in eo quod sunt, pro suóque genere maneant,
ilico amitterent, & esse aliquid omnino desinerent, si
eis subtraheretur motus ille sapientiæ dei quo dispo
nit omnia suauiter. Quapropter sic accipimus deum F
requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit, vt
iam nouam naturam vlterius nullam conderet, non
vtique vt quod condiderat, continere & gubernare 2.sen.dist.
cessaret. Vnde & illud verū est, quòd in septimo die 15.c.iam.
requieuit deus: & illud quod vsq; nunc operatur.
Et opera quidē eius videmus bona, quietem vero Sabbatū.
eius post bona opera nostra videbimus. Ob quam si- Ca.XIII.
gnificandam mandauit Hebręo populo vnum diem
obseruandū: quod tam carnaliter agebant, vt eo diē
salutem nostram dominū videntes operari crimina
rentur, ac sic eis de opere patris rectissime responde-
ret, cū quo & ipse operabatur ęqualiter, nō solū crea-
turæ vniuersæ administrationem, sed etiam ipsam
nostram salutem. Iam vero tempore gratiæ reuela-
tæ, obseruatio illa sabbati quæ vnius diei vacatione
figurabatur, ablata est ab obseruatione fidelium. In Sabbatū
ea quippe gratia perpetuū sabbatum iam obseruat, christia-
qui spe futuræ quietis operatur quicquid boni ope- num.
ratur, nec in ipsis bonis operibus suis quasi habens
bonū quod nō acceperit, gloriatur: Ita enim tāquam
diem sabbati, hoc est dominicæ cessationis in sepul-
tura suscipiens, atq; intelligens baptismi sacramen-
tum, quiescit à pristinis operibus suis, vt iam in noui
tate vitę ambulās, deū in se operari cognoscat, qui si-
mul & operat̄ & quiescit, & creaturę præbēs cōgruā

G gubernationem,& apud se habés æternam tranquil-
Dies quietis sanctificatus. C.XIIII
litaté. Denique ipse nec cũ creauit defessus, nec
cũ cessauit refectus est, sed nos voluit per scripturam
suam ad quietis exhortari desiderium, intimãdo no-
bis eum diem se sanctificasse, in quo quieuit ab omni-
bus operibus suis. Nam nusquã omnium sex dierum
quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificas-
se, nec ante ipsos sex dies vbi scriptũ est, In principio
fecit deus cœlum & terrã, additũ est, & sanctificauit:
sed diem istũ in quo requieuit ab omnibus operibus
suis quæ fecit, sanctificare voluit, tãquam & apud ip-
sum qui nihil in opere suo laborat, plus quies quàm
operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Euãge-
lium nobis intimat, vbi saluator noster melioré par-
tem dicit Mariæ, quòd sedés ad pedes eius requiesce
bat in verbo eius, quàm Marthæ, quãuis propter ob-
sequium quo ei ministrabat circa multa occupatæ, &
licet bonum opus operãtis. Verũ hoc in deo quomo-
do fit vel intelligatur, difficile dictu est: etiã si cogi-
tatu aliquãtulum attingi potest, cur deus sanctifica-
uerit diem quietis suæ, qui nullũ sanctificauerit ope-
ris sui, nec ipsum sextũ quo & hominem fecit & cun-
cta perfecit. Ac primum ipsum requiescere dei quale
sit, cuius humanæ mentis acies assequi potest? Quod
H tamé nisi esset, hoc omnino ipsa scriptura nó poneret.
Dicam sané quod sentio, hæc duo indubitata prælo-
quens, nec deum, velut post laborem desideratúmve
negocij sui finem, temporali quadã requie delectatũ:
nec has literas authoritate tãta merito præeminen-
tes frustra falsóque dixisse, quòd deus ab omnibus ope
ribus suis quæ fecit, in septimo die requieuerit, eáque'
De⁹ quó requieuerit. Cap. XV.
causa eundem diem sanctificauerit. Nimirũ er-
go quia vitium est & infirmitas animæ, ita suis ope-
ribus delectari, vt potius in ipsis, quàm in se requie-
scat ab eis: cum proculdubio melius aliquid in illa sit
quo ea facta sunt, quàm quæ facta sunt: insinuatur no
bis per hanc scripturã qua dicitur requieuisse ab om-
nibus operibus suis quæ fecit, nullo opere suo sic dele
ctatus, quasi faciédi ei⁹ eguerit, vel minor futurus ni
si fecisset, vel beatior cum fecisset. Quia enim ex illo
ita est quicquid ex illo est, vt ei debeat quod est, ipse
autẽ nulli quod ex ipso est debeat quod beatus est, se
rebus quas fecit diligẽdo præposuit: nó sanctificans
diem quo ea faciéda inchoauit, nec illum quo ea per-
fecit, ne illis vel faciédis vel factis auctum eius gau-
dium videretur: sed eum quo ab ipsis in seipso requie-
uit. Et ipse quidem nũquam ista requie caruit, sed no
bis eam per diem septimũ ostendit: hinc etiam signi-
I ficãs nó percipi requiem suam nisi à perfectis, cum ad
eam imitãdam non deputauit dié, nisi qui perfectio-
nem rerum omnium sequebatur. Nam qui semper est
quietus, tũc nobis requieuit, cum se requieuisse mon
Quies dei in nobis. Cap. XVI.
strauit. Illud quoque attédendum est, quòd dei re-
quiem qua de seipso beatus est, nobis insinuari opor-
tebat: vt intelligamus quomodo dicatur requiescere
in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se requié præ-
stat & nobis. Requies igitur dei recte intelligétibus
ea est, qua nullius idiget bono: & ideo certa & nobis
in illo est, quia & nos beatificamur bono quod ipse est, nó
ipse bono quod nos sumus. Nã & nos aliquod bonum
ab illo sumus qui fecit omnia bona valde, in quibus
fecit & nos. Porrò alia res bona præter ipsum nulla
est quam ipse nó fecit, ac per hoc nullo præter se alio
bono eget, qui bono quod fecit nó eget: hæc est eius
requies ab omnibus operibus suis quæ fecit. Quibus
autem bonis laudabiliter nó egeret, si nulla fecisset?
Nam etiam sic dici potest, nullis egens bonis, non à
factis in seipso requiescédo, verũ omnino nulla facié-
do. Sed bona facere si non posset, nulla esset potétia,
si autem posset nec faceret, magna esset inuidentia.
Quia ergo est omnipotens & bonus, omnia valde bo
na fecit: quia vero seipso bono perfecte beatus est, à
bonis quæ fecit, in seipso requieuit, ea scilicet requie K
à qua nũquam recessit. Sed si diceretur requieuisse à
faciendis, nihil aliud quàm nó fecisse intelligeretur.
Nisi autem diceretur requieuisse à factis, nó eis ege-
re quæ fecit, minus cómendaretur. Quo itaque die hoc
commendari oportuisse, nisi septimo, intelligit quis-
quis senarij numeri perfectionem, de qua supra locu-
ti sumus, perfectioni creaturæ cõgruenter adhibitã
recolit. Si enim senario numero perficienda fuerat
creatura sicuti perfecta est, ea qua requies dei erat
nobis cõmédanda, qua demõstraretur nec perfectis
beatificari creaturis, proculdubio dies erat in hac
commendatione sanctificandus qui sequitur sextum,
quo erigeremur ad hanc requié concupiscendam, vt
& nos in illo requiescamus. Neque enim similitu-
Hominũ quies in deo. Cap. XVII.
do pia est, si velimus ita similes esse deo, vt & nos ab
operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse re-
quieuit in se ab operibus suis. In quodã quippe incó-
mutabili bono requiescere debemus, quod ille nobis
est qui nos fecit. Hæc erit igitur summa miniméque su
perba, & vere pia requies nostra: vt sicut ipse requie-
uit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua,
sed ipse sibi bonũ est quo beatus est: ita & nos ab om-
nibus operibus, non tantum nostris, verumetiam ip-
sius nó nisi in illo requieturos nos esse speremus, idque
desideremus post bona opera nostra: quæ in nobis L
agnoscamus illius potius esse quàm nostra: vt etiam
sic post bona opera sua ipse requiescat in nobis, cum
post bona opera quæ ab illo iustificati fecerimus, in
se nobis requiem præstat. Magnum est enim nobis
ab illo extitisse, sed maius erit in illo requieuisse. Si-
cut ipse non ideo beatus est quia hæc fecit, sed quia
etiam factis non egens, in se potius quàm in ipsis re-
quieuit: vnde non operis sed quietis diem sanctifica-
uit, quia non hæc faciẽdo, sed eis quæ fecit non egen
do, se beatũ intimauit. Quid ergo tam humile ac fa-
cile effatu, & quid tam sublime atque arduum cogita-
tu, quàm deus requiescens ab omnibus operibus suis
quæ fecit? Et vbi requiescens nisi in seipso, quia bea-
tus non nisi seipso? Quando, nisi semper? In diebus
autem quibus rerum quas condidit cõsummatio nar
ratur, & ab eis quietis dei ordo distinguitur, quando
nisi in septimo die, qui earũ sequitur perfectioné? A
perfectis auté requiescat, qui nec perfectis eget quo
beatior esse possit. Et quòd apud illum quidem
Septim⁹ dies vesperã quare non habeat. Ca. XVIII.
quieti eius, nec mane nec vespera est, quia nec aperi-
tur initio, nec clauditur fine: perfectis auté operibus
eius mane habet, & vesperam nó habet: perfecta quip
pe creatura habet quoddã initium suæ conuersionis
ad quietem creatoris sui, sed illa non habet finé quasi
terminum perfectionis suæ, sicut ea quæ facta sunt: ac M
per hoc requies dei nó ipsi deo, sed rerum ab eo cõdi-
tarũ perfectione inchoatur, vt in illo incipiat requie-
scere quod ab illo perficitur, & in eo habere mane: in
suo enim genere tanquam vespera terminatum est.
Sed in deo vesperam habere iam non potest, quia nó
erit aliquid illa perfectione perfectius. In illis ergo
diebus quibus omnia creabantur, vesperam terminũ
conditæ creaturæ: mane autem initium condendæ
alterius accipiebamus, ac per hoc quinti diei vespe-
ra terminus est códitæ quinto die creaturæ: mane au
tem quod post ipsam vesperam factum est, initiũ est
condendæ sexto die creaturæ, qua condita tanquam
eius terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud
condendum restiterat, ita post illam vesperam mane
factũ est, vt non esset initium condédæ alterius crea
turæ, sed initiũ quietis vniuersæ creaturæ in requie
creatoris. Neque enim cœlum & terra & omnia quæ
in eis sunt, vniuersa scilicet spiritalis corporalisque
creatura in se ipsa manet, sed vtique in illo de quo di-
ctum est, In illo enim viuimus, mouemur & sumus: Act.17.
quia etsi vnaquæque pars potest esse in toto cuius
pars

A pars est, ipsum tamē totum nō est nisi in illo à quo cōditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die completo post eius vesperam factum esse mane, non quo significaretur initium condēdæ alterius creaturæ sicut in cæteris, sed quo significaretur initiū manendi & quiescēdi totius quod conditum est, in illius quiete qui cōdidit. Quæ quies dei nec initium habet nec terminū: creaturæ autē habet initium, sed nō habet terminum, & ideo septimus dies eidem creaturæ cœpit à mane, sed nullo vespere terminatur: nam si in cæteris diebus vespera & mane talium temporū vices significant, qualia nunc per hæc quotidiana spatia peraguntur: non video quid prohibuerit & septimum diem vespera, noctemq; eiusdem mane concludere, vt similiter diceretur, & facta est vespera, & factum est mane dies septimus: quandoquidem & ipse vnus est dierum, qui omnes septem sunt, quorū repetitione mēses & anni & secula peragūtur: vt mane qđ poneretur post vesperā septimi, hoc esset initiū octaui diei, de quo iam deinceps silēdum fuit, quia idem primus est ad quem reditur, à quo rursus hebdomadis series ordiatur. Vnde probabilius est istos quidem septem dies illorū nominibus & numero alios atq; alios sibimet succedentes currendo temporalia

B peragere spatia: illos autē primos sex dies inexperta nobis atque inusitata specie, in ipsis rerū conditionibus explicatos: in quibus & vespera & mane, sicut ipsa lux & tenebræ, id est, dies & nox, nō eam vicissitudinem præbuerunt quam præbēt isti per solis circuitus: quod certe de illis tribus fateri cogimur, qui ante cōdita luminaria cōmemorati atq; numerati sunt. Ac per hoc qualiscunq; in eis vespera & mane fuerit, nullo tamen modo opinādum est, eo mane quod post sexti diei vesperam factum est, initium accepisse requiem dei, ne tēporale aliquod bonum illi æternitati & incommutabilitati accidisse vanitate temeraria suspicemur: sed illam quidem requiem dei qua in seipso requiescit, eoq; bono beatus est quod ipse sibi est, nec initium eidem ipsi habere nec terminum: cōsummatæ autem creaturæ habere initiū, eandem requiē dei. Quoniam rei cuiusq; perfectio, nō tam in vniuerso cuius pars est, quàm in eo à quo est, in quo & ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur vt quiescat, id est, vt sui momēti ordinem teneat. Ac per hoc ipsa vniuersitas creaturæ quæ sex diebus cōsummata est, aliud habet in sua natura, aliud in ordine quo in deo est, non sicut deus, sed tamen ita vt ei quies propriæ stabilitatis non sit, nisi in illius quie-

C te qui nihil præter se appetit, quo adepto requiescat. Et ideo dum ipse manet in se, quicquid ex illo est retorquet ad se: vt omnis creatura in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit quod ipse est: in illo autem quietis locū, quo seruet quod ipsa est. Scio quòd non proprie dixerim locū, nam proprie dicitur in spatijs quæ corporibus occupantur: sed quia & ipsa corpora nō manent in loco, nisi quò sui ponderis tāquā appetitu perueniunt, vt eo comperto requiescant, ideo nō incongruenter à corporalibus ad spiritalia verbum transfertur, vt dicatur locus, cum res ipsa plurimū distet. Initiū ergo creaturæ in quiete creatoris illo mane significatum arbitror quod factum est post vesperam sexti diei: non enim posset in illo nisi perfecta requiescere: proinde sexto die cōsummatis omnibus factaq; vespera factum est & mane, quo inciperet cōsummata creatura in illo à quo facta est requiescere: quo initio deum etiam in seipso requiescentem, vbi & ipsa requiesceret inuenit, tanto stabilius atque firmius, quanto ipsa illius non ille huius eguit ad quietem suam. Sed quoniam quicquid erit vniuersa creatura quibuslibet mutationibus sui non vtique nihil erit, ideo creatura vniuersa i creatore suo semper manebit, ac per hoc post illud mane nulla deinceps vespera fuit: hoc diximus vt intelligatur, cur septimus

D dies in quo requieuit deus ab omnibus operibus suis mane habuerit post vesperam sexti, vesperā vero nō habuerit.

Alia ratio de vespera septimi diei Ca. XIX.

Est aliud quod de hac re magis proprie atq; melius possit quantum existimo intelligi, sed aliquāto difficilius explicari, vt nō creaturæ, sed etiā sibi requies septimi diei mane habuerit sine vespera, id est initiū sine termino. Si eni ita diceret', requieuit deus in die septimo, nec adderetur, ab omnibus operib' suis quæ fecit, frustra hui' quietis initiū quæreremus. Nō enim incipit deus requiescere, cui' requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis quæ fecit eis nō egendo, requieuit, intelligitur requies quidem dei nec cœpta nec terminata: requies autem eius ab omnibus operibus suis quæ fecit, ex eo cœpta est ex quo illa perfecit. Neque enim ab operibus suis non egendo requieuisset, priusquam essent quibus nec perfectis eguisset: & quia eis omnino nunquam eguit, nec ista beatitudo qua non eis egeat tanquam proficiendo perficietur, ideo septimo diei nulla vespera accessit.

Dies septimus. Ca. XX.

Sed planè quæri potest dignáque consideratione mouet, quomodo intelligatur in seipso deus requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit: cum scriptum sit, Et requieuit deus in die septimo.

E Non enim dictum est, in seipso: sed in die septimo. Quid est ergo dies septimus, vtrum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiam temporis spatium creaturæ temporali concreatum est, ac per hoc & ipsum sine dubio creatura est. Neq; enim vlla tempora vel sunt vel esse potuerunt, vel poterunt quorum deus non sit creator, ac per hoc & ipsum septimum diem si tēpus est quis creauit nisi omnium temporum creator? Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sint, superior scripturæ sanctæ sermo indicat. Quocirca in his diebus septem, quorū species nota nobis est, qui re quidē ipsa prætereunt, sed alijs succedētibus nomina sua quodāmodo tradūt, vt illi sex dies nominentur, nouimus eorū primi quando creati sunt: septimum aūt diē qui nomine sabbati nūcupatur, quādo deus creauerit nō videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, immo ab eis quæ sex diebus fecerat, in eodem septimo requieuit. Quomodo ergo requieuit in die quā nō creauit? Aut quō eū post sex dies cōtinuo creauit, cū sexto die cōsummauerit oīa q creauit, nec aliquid septimo die creauerit, sed in eo potius ab omnibus quæ creauerat requieuerit? An vnū tātū diē creauit de', vt eius repetitione multi qui dicuntur dies præteri-

F rēt atque transcurrerēt? nec opus erat vt septimū diē crearet quo requieuit, quia illius quē creauerat septima repetitio hūc vtiq; faciebat. Lucē quippe de qua scriptum est, Et dixit deus, fiat lux, & facta est lux, discreuit à tenebris, eāq; vocauit diē, & tenebras vocauit noctē. Tunc itaq; deus diem fecit, cuius repetitionē scriptura appellat secūdum diē, deinde tertium, & vsq; ad sextū, quo cōsummauerit deus opera sua: atq; inde illius diei primit' creati, repetitio septimi diei nomē accepit, in quo requieuit deus: ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediēs, quæ cōdita est quādo vocauit deus lucē diem, & tenebras vocauit noctē.

Gen. 1.

De luce quæ fuit añ luminaria. C. XXI.

Rursus ergo ad eā quæstionē relabimur de qua i primo libro exijsse videbamur, vt itē quæramus quomodo circumire potuerit lux ad exhibēdam diurnam nocturnamq; vicissitudinē, non solū antequam cœli luminaria, sed antequam ipsum cœlum quod firmamentum appellatum est factum esset, anteq̄ deniq; vlla species terræ vel maris, quæ circuitum lucis admitteret, sequēte nocte vnde illa trāsisset. Cuius quæstiōis difficultate cōpulsi, ausi sumus disceptationē nostrā quasi ad hanc terminare sentētiam: vt diceremus illā lucē quæ primitus facta est,

G est,conformationem esse creaturæ spiritalis: noctẽ
vero adhuc formandam in reliquis operibus rerum
materiem,quæ fuerat instituta cum in principio fe-
cit deus cœlum & terram, antequam verbo faceret
diẽ in quo requieuit. Sed nunc diei septimi cõsidera
tione commoniti,facilius est vt nos ignorare fatea-
mur,quod remotum est à sensibus nostris:quo nam
modo lux illa quæ dies appellata est,vel circuitu suo
vel contractione & emissione si corporalis est, vices
diurnas nocturnasq; peregerit:vel si spiritalis est, cõ-
dendis creaturis omnib^9 præsentata sit,suaq; ipsa præ-
sentia diẽ,noctẽ vero absentia,vesperã initio absen-
tiæ,mane initio præsentiæ fecerit,q̃ vt re aperta cõ
tra diuinæ scripturę verba conemur,dicendo alium
esse diem septimũ quàm illius diei quẽ fecit deus se-
ptimã repetitionem: alioquin aut non creauit deus
septimũ diem,aut aliquid creauit post illos sex dies,
id est,ipsum diem septimum,falsumq; erit quod scri-
ptum est,in sexto die cõsummasse omnia opera sua,
& in septimo die requieuisse ab omnibus operibus
suis. Quod vtiq; quoniã falsum esse nõ potest, restat
vt præsentia lucis illius quam diem deus fecit, per
omnia opera eius repetita sit,quoties dies nomina-
H tus est,& in ipso septimo in quo requieuit ab operi-
Lux spiri- bus suis. Sed quoniã lux corporalis anteq̃ fie-
talis. Ca. ret cœlũ quod firmamẽtũ vocatur,in quo etiã lumi-
XXII. naria facta sunt,quo circuitu vel quo processu & re-
cessu vices diei & noctis exhibere potuerit nõ inueni-
mus,istã quęstionẽ relinquere nõ debem^9 sine aliqua
nostræ prolatione sententiæ:vt si lux ista quę primi-
tus creata est,non corporalis sed spiritalis est, sicut
post tenebras facta est, vbi intelligitur à sua quadã
informitate ad creatorẽ conuersa atq; formata:ita &
post vesperã fiat mane,cũ post cognitionẽ suæ ppriæ
naturæ,qua nõ est quod deus,refert se ad laudandã
lucẽ quod ipse deus est,cuius cõtemplatione forma-
tur. Et quia cæteræ creaturę quæ infra ipsam fiunt,
sine cognitione eius nõ fiunt,propterea nimirũ idẽ
dies vbiq; repetitur:vt eius repetitione fiãt tot dies,
quotiens distinguuntur rerũ genera creatarum, per-
fectione senarij numeri terminãda:vt vespera primi
diei sit etiã sui cognitione,non se esse quod deus est:
mane aũt post vesperã hanc quo cõcluditur dies vn^9,
& inchoatur secundus,cõuersio sit eius,qua id quod
creata est,ad laudẽ referat creatoris, & percipiat de
verbo dei cognitionem creaturæ quę post ipsam fit,
I hoc est firmamenti:quod in eius cognitione fit pri^9
cũ dicitur,& sic est factũ:deinde in natura ipsius fir-
mamenti,quod cõditur cũ addit^r postea, iam dicto,
Et sic est factũ, Et fecit deus firmamentũ. Deinde fit
vespera illius lucis,cum ipsum firmamentũ, non in
verbo dei sicut ante,sed in ipsa ei^9 natura cognoscit.
Quæ cognitio quoniã minor est, rectè vesperæ no-
mine significat^r,post quã fit mane quo cõcluditur se-
cũdus dies & incipit tertius:in quo itidem mane cõ-
uersio est lucis huius,id est,diei huius ad laudandũ
deũ q operatus fit firmamentũ,& percipiendam de
verbo ei^9 cognitionẽ creaturæ quę cõdenda est post
firmamentũ, Ac p hoc cum dicit deus, Congrege-
† congre- tur aqua quæ est sub cœlo in collectionẽ † vnã & ap-
gatiõnẽ. pareat arida,cognoscit hoc illa lux in verbo dei quo
id dicitur:& ideo sequitur,& sic est factum,hoc est in
eius cognitione ex verbo dei: deinde cum additur,
& cõgregata est aqua & cætera,cũ iam dictũ esset,&
sic factum est,in suo genere ipsa creatura fit:quæ itẽ
cum in suo genere facta cognoscitur,ab ea luce quæ
iam in verbo dei faciendã cognouerat,fit tertio ve-
Cognitio spera:& inde hoc modo cætera vsq; ad mane & post
rerum in vesperã sexti diei. Multum quippe interest
verbo inter cognitionem rei cuiusq; in verbo dei,& cogni-
dei.Cap. tionẽ in natura eius,vt illud merito ad diẽ pertine-
XXIII. at,hoc ad vesperã, In cõparatione enim lucis illius

quę in verbo dei conspicit^r,omnis cognitio qua crea- K
turã quãlibet in seipsa nouimus, non immerito nox
dici potest: quæ rursus tantum differt ab errore vel
ignorantia eorum,qui nec creaturam ipsam sciunt,
vt in eius comparatione non incongrue dicatur di-
es, Sicut ipsa vita fidelium quæ in hac carne atque
in hoc seculo ducitur,in comparatione vitæ infide-
lis atque impiæ,non irrationabiliter lux & dies ap-
pellatur,dicente Apostolo, Fuistis enim aliquando Ephe.5.
tenebræ,nunc autẽ lux in domino:& illud, Abijcia- Rom.13.
mus opera tenebrarum,& induamus nos arma lu-
cis,sic vt in die honeste ambulemus. Qui tamẽ dies
nisi rursus in comparatione illius diei, quo æquales
angelis facti videbimus deũ sicuti est,ipse quoq; nox
esset,non hic prophetiæ lucerna indigeremus. Vn-
de Apostolus Petrus dicit, Habemus certiorẽ pro- 2.Petri.1.
pheticum sermonem cui bene facitis intendentes,
sicut lucernæ lucenti in obscuro loco,donec dies lu-
cescat,& lucifer oriatur in cordibus vestris.
Quapropter cum sancti angeli quibus post resurre- Scientia
ctionem coæquabimur,si viam quæ nobis Christus angelorũ
factus est vsque in finem tenuerimus,semper videãt Caput.
faciem dei,verbóque eius vnigenito filio sicut patri XXIIII.
æqualis est perfruantur, in quibus prima omnium L
creata est sapientia:proculdubio vniuersam creatu-
ram in qua ipsi sunt principaliter conditi,in ipso ver-
bo dei prius nouerunt, in quo sunt omnium etiam
quæ temporaliter facta sunt æternæ rationes, tan-
quam in eo p quod factę sunt: † ac deinde in ipsa crea- † talis sa-
tura,quam sic nouerunt tanquam infra despiciẽtes, cta sunt
eámque referentes ad illius laudem, in cuius incõ- omnia.
mutabili veritate rationes secundum quas facta est,
principaliter vident. Ibi ergo tanquam per diem,
vnde & concordissima vnitas eorũ eiusdem veritatis
participatione dies est primitus creatus:hic autem
tanquam per vesperam,sed cõtinuo fit mane. Quod
in omnibus sex diebus animaduerti potest,quia non
remanet angelica scientia in eo quod creatũ est,quin
hoc continuo referat ad eiusdem laudem atq; clarita
tem,in quo id non factum esse,sed faciendum fuisse
cognoscitur, in qua veritate stando dies est, Nam si
vel ad seipsam natura angelica conuerteretur, seq;
amplius delectaretur quàm illo cuius participatiõe
beata est, intumescens superbia caderet sicut diabo-
lus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente
hominis seductore sermo debitus flagitabitur. M
Quia ergo angeli creaturam in ea ipsa creatura sic Cur sex
sciunt,vt ei scientiæ electione ac dilectione præpo- dieb^9 non
nant,q eã sciunt in veritate per quam facta sunt om- addatur
nia,participes eius effecti: ideo per omnes sex dies nox. Cap.
non nominatur nox,sed post vesperam & mane dies XXV.
vnus. Item post vesperam & mane dies secundus,
deinde post vesperam & mane dies tertius:ac sic v-
que in mane sexti diei,vnde incipit septimus quietis
dei,quamuis cum suis noctibus, dies tamen non no-
ctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet,nõ
dies ad noctem,cum sublimes & sancti angeli id qđ
creaturam in ipsa creatura nouerunt, referunt ad
illius honorem & amorem,in quo æternas rationes
quibus creata est contemplantur: eaq; concordissi-
ma contemplatione sunt vnus dies quem fecit do-
minus,cui coniungetur Ecclesia de hac peregrina-
tione liberata,vt & nos exultemus & iocundemur in
eo. Huius ergo diei,cuius & vespera & mane se- Numer^9
cundum supradictam rationem accipi potest, sexta dierũ quo
repetitione cõsummata est vniuersa creatura, factũ- modo ac-
q; est mane quo finiretur sextus dies,& vnde incipe- cipiend^9.
ret septimus vesperam non habitur^9,quia dei requi- Caput.
es non est creatura:quæ cũ per dies cæteros conde- XXVI.
retur,aliter in seipsa facta cognoscebatur,q̃ in illo in
cuius veritate faciẽda videbat^r, cuius cognitionis
q̃si decolor species vesperã faciebat. Nõ itaq; iã for-
ma

A ma ipsius operis dies, & terminus vespera, & alteri⁹ operis initiũ mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi: ne cogamur contra scripturam dicere, præter sex dies conditam diei septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturã: sed dies ille quem fecit deus per opera eius ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum beata illa societas angelorum & primitus contẽplatur in verbo dei quod dixit deus, fiat. Atque ideo prius in eius cognitione fit cum dicitur, & sic est factũ: & postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta vespera: & eam deinde cognitionem rei factę ad illius veritatis laudem refert, vbi rationem viderat faciendæ, quod significatur facto mane. Ac sic per omnes illos dies vnus est dies, non istorum dierum consuetudine intelligendus, quos videmus solis circuitu determinari atq; numerari: sed alio quodam modo, à quo & illi tres dies, qui ante cõditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non vsque ad diem quartum, vt inde iam istos vsitatos cogitaremus, sed vsque ad sextum septimúmque perductus est: vt longe aliter accipiendus sit dies & nox, inter quæ duo diuisit deus: & aliter iste dies & nox, inter quæ dixit vt diuidant luminaria quæ creauit, cũ ait,
B & diuidant inter diem & noctem: tunc enim hũc diẽ condidit cum condidit solem, cuius præsentia eundem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus iam triduum peregerat, cum hæc luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt.

Repetitio dierũ. Ca. XXVII.

Quapropter quoniam illum diem vel illos dies qui eius repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire nõ possumus, & si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam præcipitare sententiam, tanquam de his aliud sentiri congruentius probabiliúsq; non possit: istos septem dies qui pro illis agũt hebdomadam, cuius cursu & recursu tẽpora rapiuntur, in qua dies vnus est, à solis ortu vsque in ortum circuitus, sic illorũ vicem quandam exhibere credamus, vt non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus.

Illud de luce & die spiritali, quõ accipiendum. Ca. XXVIII.

Nec quisquam arbitretur illud quod dixi de luce spiritali & de condito die spiritali & angelica creatura, & de cõtemplatione quam habet in verbo dei, & de cognitiõe qua in seipsa creatura cognoscitur, eiúsque relatione ad laudem incommutabilis veritatis, vbi prius ratio videbatur rei faciendæ, quæ cognita est facta, non iam proprie sed quasi figurate atq; alle-
C gorice conuenire ad intelligẽdum diem & vesperam & mane. Sed aliter quidem quàm in hac consuetudine quotidianæ lucis huius & corporalis: nõ tamẽ tanquam hic proprie, ibi figurate. Vbi enim melior & certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non etiam verior vespera & verius mane? Nam si in istis diebus habet quãdam declinationẽ suã lux in occasum, quã vesperæ nomine nũcupamus, & ad ortũ iterũ reditũ, quod mane dicimus, cur & illic vesperã nõ dicamus, cum à cõtemplatione creatoris creatura despicitur, & mane cum à cognitione creaturæ in laudem creatoris assurgitur? Neque enim & Christus sic dicitur lux, quomodo dicitur lapis, sed illud proprie, hoc vtique figurate. Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiã, quæ non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliúsq; possit intelligi, quærat & diuinitus adiutus inueniat. Fieri enim potest vt etiam ego aliam his diuinæ scripturæ verbis congruentiorem fortassis inueniam. Neq; enim ita hanc confirmo vt aliam quæ præponenda sit, inueniri non posse contendam: sicut confirmo requiem dei scripturam sanctam, non quasi post lassitudinem vel curæ molestiam nobis insinuare voluisse. D

Contemplatio angelorum. Ca. XXIX.

Quamobrem potest aliquis fortasse mecum disputando certare, vt dicat sublimium cœlorum angelos non alternatim contueri, primo rationes creaturarum incommutabiliter in verbi dei incommutabili veritate, ac deinde ipsas creaturas, & tertio earum etiam in seipsis cognitionem ad laudem referre creatoris, sed eorum mentem mirabili facilitate hæc omnia simul posse. Nunquid tamẽ dicet, aut si quisquam dixerit audiendus est, illam cœlestem in angelorum milibus ciuitatẽ, aut non cõtemplari creatoris ęternitatẽ, aut mutabilitatem ignorare creaturæ, aut ex eius quoque inferiore quadam cognitione non laudare creatorem? Simul hoc totum possint, simul hoc totum faciant: possunt tamen & faciunt. Simul ergo habent & diem & vesperam & mane.

Perfecta angelorũ scientia. C. XXX.

Neq; enim verendum est, ne forte qui est idoneus iam illa sentire, ideo nõ putet hoc ibi posse fieri, quia in his diebus qui solis huius circuitu peragũtur fieri nõ potest. Et hoc quidem nõ potest eisdem partibus terræ: vniuersum autem mundum quis non videat, si attendere velit, & diem vbi sol est, & noctem vbi non est, & vesperam vnde discedit, & mane quò accedit simul habere? Sed nos planè in terris hæc omnia simul habere non possumus: nec ideo tamen istam terrenã conditionẽ, lucisq; corporeæ temporalem localemq; circuitum il- B
li patriæ spiritali coæquare debemus, vbi semper est dies in contemplatione incommutabilis veritatis, semper vespera in cognitione in seipsa creaturæ, semper mane etiam ex hac cognitiõe in laude creatoris. Quia non ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit vespera: nec mane tãquã nocti ignorãtiæ sciẽtia matutina succedat, sed quòd vespertinam etiam cognitionem in gloriam conditoris attollat. Denique & ille nocte non nominata, vespere, inquit, & mane & meridie enarrabo & annunciabo, & exaudies vocem meam. Psal. 54. Hic fortasse per tẽporum vices, sed tamen quantum puto, significans quid sine temporum vicibus perageretur in patria, cui eius peregrinatio suspirabat.

Quõ nata angelorũ scientia. Cap. XXXI.

Sed nunquid si nunc iam simul ista omnia gerit atque habet angelica illa societas, & vnitas diei quem primitus condidit deus, tunc etiam cum hæc conderentur simul hęc habuit? Nónne per omnes sex dies, cum ea quæ per singulos deo condere placuit, cõderentur, primo hęc accipiebat in verbo dei: vt in eius notitia primitus fierẽt cum dicebatur, & sic est factũ: deinde cum facta essent in sua propria natura qua sunt deóque placuissent quia bona sunt, tunc itidem ea cognoscebat alia F
quadam inferiore cognitione, quæ nomine vesperæ significata est: ac deinde facta vespera fiebat mane, cum de suo deus opere laudaretur, & alterius creaturæ quæ deinceps facienda erat, ex dei verbo notitia priusquam fieret acciperetur? Non ergo tunc simul omnia, & dies & vespera & mane, sed singillatim per ordinem quem scriptura commemorat.

Mens angelica. Ca. XXXII.

An etiã tunc simul omnia: quia nõ secũdum temporũ moras, sicut fiunt dies isti cũ oritur sol & occidit quotidie sol, & in locum suum redit vt rursus oriatur: sed secũdum potentiam spiritalem mentis angelicæ, cuncta quæ voluerit simul notitia facillima comprehendentem? Nec ideo tamen sine ordine quo & apparet connexio præcedentium consequentiúmq; causarum. Neque enim cognitio fieri potest, nisi cognoscenda præcedant, quę item priora sunt in verbo, per quod facta sunt omnia, quàm in iis quæ facta sunt omnib⁹. Mẽs itaque humana prius hæc quæ facta sunt per sensus corporis experitur, eorúmque notitiam pro infirmitatis humanæ modulo capit: & deinde quærit eorum causas, si quo modo possit ad eas peruenire principaliter atque incommutabiliter manentes in verbo dei, ac sic inuisibilia eius per ea quæ facta sunt intellecta. Rom. 1.

G tellecta conspicere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, & quanta temporis mora propter corpus corruptibile quod aggrauat animam, etiam quę feruentissimo studio rapitur, vt instanter ac perseueranter hoc agat, quis ignorat? Mens vero angelica pura charitate inhærens verbo dei, postea quàm illo ordine creata est, vt præcederet cætera, prius ea vidit in verbo dei facienda quàm facta sunt: ac sic prius in eius fiebant cognitione, cum deus dicebat vt fierent, quàm in sua propria natura: quæ itidem facta in eisipsis etiam cognouit, minore vtique notitia quæ vespera dicta est. Quam notitiam sanè præcedebant quæ fiebant, quia præcedit cognitionem quicquid cognosci potest, Nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci non potest. Post hæc si eo modo sibi placeret, vt amplius seipsa q̃ creatore suo delectaretur, non fieret mane, id est, de sua cognitione in laudem creatoris nõ assurgeret. Cum vero factum est, faciendum erat aliud & cognoscendum deo dicente, fiat: vt prius itidem fieret in cognitione mentis angelicæ, & posset rursus dici, & sic factũ est: ac deinde in natura propria, vbi subsequente vespera nosceretur. Ac per hoc etiam si nulla hic morarum temporalium sint interualla, præcessit tamen H ratio condendæ creaturæ in verbo dei, cum dixit fiat lux: & secuta est ipsa lux qua angelica mens formata est, atque in sua natura facta est, non autem alibi sequebatur vt fieret: & ideo non prius dictum est, & sic est factum, & postea dictum, fecit deus lucem: sed continuo post verbum dei, facta est lux, adhæsitq; creanti luci lux creata, vidẽs illam, & se in illa, id est, rationem qua facta est. Vidit etiam se in se, id est, distante quod factum est ab eo qui fecit. Et ideo cũ placuisset deo factum videnti quia bonum est, & diuisa esset lux à tenebris, & vocata lux dies, & tenebræ nox: facta est & vespera, quia necessaria erat & ista cognitio, qua distingueret à creatore creatura, aliter in se ipsa cognita quàm in illo: atque inde mane, & aliud præcognoscẽdũ erat, quod fuerat verbo dei faciendũ, prius in cognitione mentis angelicæ, deinde in natura ipsius firmamenti, Et ideo dixit de⁹, fiat firmamentũ: & sic est factum in cognitione creaturæ spiritalis, hoc prius quàm fieret in eoipso prænoscẽtis. Deinde fecit de⁹ firmamẽtũ, tã vtiq; ipsam firmamenti naturam, cuius minor esset tanquã vespertina cognitio: ac sic vsq; ad omniũ operum finẽ, & vsque ad requiem dei, quæ non habet vesperam: quia non est facta sicut creatura, vt posset etiam ipsi⁹ geminari cognitio, tanquam prior & maior in verI bo dei sicut i die, & posterior ac minor in seipsa sicut in vespera.

Quõ cognitionẽ rerũ acceperit ãgeli. Cap. XXXIII

Sed si omnia mens simul angelica potest, quæ singillatim per ordinem connexarũ causarũ sermo distinguit, nunquid etiam quę fiebãt, velut ipsum firmamentum, velut aquarum congregatio, speciesq; terrarum nudata, velut fruticum & arborum germinatio, luminarium & syderum confirmatio, aquatilia terrestriaq; animantia simul oĩa facta sunt? an etiam per interualla temporum secũdum præfinitos dies? An forte non sicut ea secundũ motus eorum naturales nunc experimur, ita etiam cum primitus instituta sunt cogitare debemus, sed secundum mirabilẽ atq; ineffabilem virtutem sapiẽtiæ dei, quæ attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter? Neque enim & ipsa gradibus attingit, aut tanquam gressibus peruenit. Quapropter quàm facilis ei efficacissimus motus est, tam facile deus condidit omnia, quæ per illum sunt condita: vt hoc quod nunc temporalibus interuallis ea moueri videmus ad peragẽda quæ suo cuique generi competunt, ex illis insitis rationibus veniat, quas tanquam seminaliter sparsit deus in ictu condendi, cum dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt. Non itaque tarde institutũ est, vt essent tarK da quæ tarda sunt: nec ea mora condita sunt secula, qua transcurrunt. Hos enim numeros tempora peragunt, quos cum crearentur, non temporaliter acceperũt: alioquin si rerum naturales motiones, dierũq; istorum, quos nouimus, vsitata spatia, cum hæc primitus verbo dei facta sunt cogitemus, non vno die opus erat, sed pluribus: vt ea quæ radicibus pullulant, terramq; vestiunt, subter primitus germinarent: deinde certo numero dierum pro suo quoque genere in auras erumperent, etiam si hoc vsque fieret, quod de creata natura eorum die vno, id est, tertio factum scriptura narrauit. Deinde quot diebus opus erat, vt aues volarent, si à suis primordijs existentes, ad plumas & pennas per naturæ suæ numeros peruenerunt? An forte oua tantum creata erãt, cum quinto die dictum est, quòd eiecerint aquæ omne volatile pennatum secundum suum genus? Aut si propterea recte hoc dici potuit, quia in illo humore ouorum iam erant omnia quæ per numeros certos dierũ coalescunt, & explicãtur quodãmodo, quia inerant iam ipsæ numerosę rationes incorporaliter corporeis rebus intextę: cur nõ & ante oua idipsum recte dici potuerit, cum iam eædem rationes in elemento humido fierent, quibus alites per temporales L sui cuiusque generis moras oriri & perfici possent? De quo enim creatore scriptura ista narrauit, quòd sex diebus consummauerit omnia opera sua, de illo alibi non vtiq; dissonanter scriptum est, quod creauerit omnia simul. Ac ꝑ hoc & istos dies sex vel septẽ, vel potius vnum sexies septiésve repetitum simul fecit, qui fecit omnia simul. Quid ergo opus erat sex dies tam distincte dispositeq; narrari? Quia scilicet ij qui non possunt videre quod dictum est, Creauit omnia simul: nisi cum eis sermo tardius incedat, ad id quò eos ducit, peruenire non possunt.

Eccli. 18.

Oĩa facta esse simul Caput. XXXIIII.

Quomodo ergo diximus sexies repetitã lucis illius præsentiã per angelicã cognitionem à vespera ad mane, cum ipsa tria simul, id est & diem & vesperam & mane semel ei habere suffecerit: cum simul vniuersam creaturã sicut simul facta est, & in primis atq; incommutabilibus rationibus, per quas condita est, contemplaretur propter diem, & in eius ipsius natura cognosceret propter vesperam, & creatorem ex ipsa etiam inferiore cognitione propter mane laudaret? Aut quomodo pręcedebat mane, vt in verbo cognosceret quid esset deo postea faciendum, idipsum etiam consequenter vespere cognitura, si prius & posterius nihil factum est, quia simul omnia facta sunt? M Immo vero & prius atque posterius per sex dies quę commemorata sunt facta sunt, & simul omnia facta sunt: quia & hæc scriptura, quæ per memoratos dies narrat opera dei, & illa quæ simul eum dicit fecisse omnia, verax est: & vtraque vna est, quia vno spiritu veritatis inspirante conscripta est. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit vel posterius, interualla tẽporum non demonstrant, quanuis vtrũque dici possit, id est, & simul, & prius & posterius, facilius tamen intelligitur quod dicitur simul, quàm quod prius atque posterius: velut cum solem intuemur orientem, certe manifestum est, quòd ad eum acies nostra peruenire non posset, nisi transiret totum aëris cœlique spatium, quod inter nos & ipsum est: hoc autem cui⁹ lõginquitatis sit, quis existimare sufficiat? Nec vtique perueniret eadem acies vel radius oculorum nostrorum ad transeundum aërem, qui est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione sim⁹, ab eo loco vbi sumus vsque ad litt⁹ maris. Deinde si ad eandem lineam contuitus nostri adhuc post mare terræ adiacent, eum quoque aërem qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi

prius

A prius peracto spatio aëris illi⁹, qui super mare quod prius occurrit, extenditur: faciamus iam post illas transmarinas terras non nisi Oceanum remanere; nunquid & aërem qui super Oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quicquid aëris citra Oceanum super terram est? Oceani autem magnitudo incomparabilis perhibetur, sed quantacunque sit, prius oportet aërem, qui supra est, transeant radij oculorum nostrorum: & postea quicquid vltra est, tum demum ad solem perueniant quẽ videmus. Num igitur quia totiens hic diximus pri⁹ & postea, ideo non simul omnia vno ictu transit noster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra videndum solem ponamus, nõnne mox vt eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos inuenisse, quàm illuc eam perduxisse putabimus, ita vt nec ipsi oculi prius aperti fuisse videantur, quàm illò quò intenderent peruenisse? Et certe iste corporeæ lucis est radius emicans ex oculis nostris, & tam longe posita tanta celeritate constringens, vt existimari cõpararique non possit. Nempe hic & illa omnia tam ampla immensaq; spatia simul vno ictu transiri manifestum est, & quid prius posteriúsque transeatur, nihilominus certum est. Merito resurrectiõis nostrę
B celeritatem cum exprimere vellet Apostolus, in ictu oculi dixit fieri. Neque enim aliquid in rerum corporearum motibus vel ictibus potest celerius inueniri. Quòd si oculorum carnalium acies celeritate tantum potest, quid mentis acies vel humanæ, quanto magis angelicæ? Quid iam de ipsius summæ dei sapientiæ celeritate dicatur, quæ attingit vbique propter suam mundiciam, & nihil inquinatum in eã incurrit? In his ergo quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius posteriúsve fieri debuerit, nisi in illa sapientia, per quam facta sunt omnia per ordinem simul.

Ordo pręsentiæ & scientiæ. Caput. XXXV.

Dies ergo ille, quem deus primitus fecit, si spiritalis rationalísque creatura est, id est, angelorum supercoelestium atque virtutum, præsentatus est omnibus operibus dei hoc ordine pręsentiæ, quo ordine scientiæ, qua in verbo dei facienda prænosceret, & in creatura facta cognosceret, non per interuallorum temporalium moras, sed prius & posterius habens in cõnexione creaturarum, in efficacia vero creatoris omnia simul. Sic enim fecit quæ futura essent, vt non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta currerent tempora. Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis coelestis circumeundo ex-
C plicat atque replicat, secundum quandam vmbram significationis admonent nos quærere illos dies, in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus dei per senariam numeri perfectionem præsentari potuerit atque inde septimam requiem dei mane habere, vesperam non habere: vt non sit hoc deo requieuisse in die septimo, tanquam ipso die septimo eguerit ad requiem suam, sed quod in conspectu angelorum suorum requieuerit ab omnibus operibus suis quæ fecit non vtique nisi in seipso qui factus non est: id est, vt creatura eius angelica, quæ cognoscendis omnibus operibus eius in ipso & in illis, tanquam dies cum vespera præsentata est, nihil post omnia valde bona opera eius melius cognosceret, quàm illum ab omnibus in seipso requiescere, nullo eorum egentem quo sit beatior.

LIBRI QVARTI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIBER QVINTVS.

Vn⁹ dies repetitus septies. Caput. I.

D HIC est liber creaturæ coeli & terræ, cum factus est dies, fecit deus coelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne foenũ agri antequam exortum esset: nõ enim pluerat super terram deus, & homo non erat qui operaretur terram: fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. Nõ certe firmior sit illa sententia, qua intelligitur vnum diem fecisse deum, vnde iam illi sex vel septem dies vnius huius repetitione numerari potuerunt; quãdoquidẽ apertius sancta scriptura iam dicit, concludens quodammodo cuncta quæ ab initio vsque ad hũc locum dixerat, atque infert, Hic est liber creaturę vel facturæ coeli & terræ, cum factus est dies. Neque enim quisque dicturus est, coelum & terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies, In principio fecit deus coelum & terram: Illud enim si eo modo intelligitur, vt aliquid deus fecerit sine die, priusquam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putaui, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc
B autem hic est, inquit, liber creaturæ coeli & terrę, cũ factus est dies: satis, vt opinor, ostendens, non hic se ita commemorasse coelum & terram, sicut in principio antequam fieret dies, cum tenebrę essent super abyssum: sed quomodo factum est coelum & terra, cũ factus est dies, id est, iam formatis atque distinctis partibus & generibus rerum, quibus vniuersa creatura disposita atque composita, reddidit hanc speciẽ quæ mundus vocatur. Illud hic ergo coelum commemoratum est, quod cum creasset deus, firmamentum vocauit cum omnibus quæ in illo sunt: & ea terra, quæ cum abysso vnum †obtinet locum cum omnib⁹ quæ in ea sunt. Sequitur enim & adiungit, Fecit de⁹ coelum & terram, vt coeli & terrę nomine præmisso, antequam factum diem commemoraret, & repetito cum commemorasset, non sinat suspicari ita se nunc coelum & terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contexunt, Hic est liber creaturæ coeli & terrę, cum factus est dies, fecit deus coelum & terram: vt si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est, Liber creaturæ coeli & terræ: quemadmodũ dictum est, In principio fecit deus coelum & terram, priusquam
F conderet diem: quia prius & hic commemorata sunt coelum & terra, & postea factus dies, corrigatur subsequentibus verbis: quia & post commemoratum factum diem rursus coeli & terræ nomen adiunctum est: quanquam & hoc quod positum est, cum, & sic adiunctum, factus est dies, cuiuis contentioso extorqueat alium esse intellectum non posse. Si enim ita esset interpositum, vt diceretur, Hic est liber creaturæ coeli & terræ, factus est dies, fecit deus coelum & terram: quisquam forte arbitraretur librum creaturæ coeli & terræ sic appellatum, quomodo appellatũ est, In principio fecit deus coelum & terram ante cõditum diem: ac deinde subiunctum, factus est dies: sicut ibi postea narratum est, quòd deus fecerit diem: inde continuo rursus dictum, Fecit deus coelum & terram: tanquam si iam hæc facta sint post conditum diem. Sed quia ita interpositum est vt diceretur, cum factus est dies: siue hoc superioribus verbis connectas, vt sit vna sententia, Hic est liber creaturę coeli & terræ cum factus est dies: siue inferiorib⁹, vt itidem hoc modo sit plena sententia, cum factus est dies, fecit deus coelum & terram: proculdubio cogit eo modo se intelligi coelum & terram cõmemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cum dictum esset, Fecit deus coelum & terrã: additũ

est,

† imum.

G est,&omne viride agri:quæ certe manifestum est tertio die facta: vnde liquidius apparet eũdem illum esse vnum diem quem fecit deus, quo repetito, factus est & secundus & tertius,& cęteri vsque ad septimum diem.

Viride agri cur additum. Cap.II.

Cum autem nomine cœli & terræ vsitato more scripturarum nunc vniuersam creaturam voluerit accipi, quæri potest cur addiderit, & omne viride agri:quod mihi videtur ideo posuisse, vt significantius intimaret quem diem commẽdauerit, quòd ait,cum factus est dies. Cito enim quisquam putaret hunc diem lucis corporeæ commendatum, quo circumeũte nobis vicissitudo diurni nocturniq́ temporis exhibetur. Sed cum creaturarum conditarum ordinem recolimus,& inuenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est,cuius præsentia dies iste quotidianus vsitatusque peragitur: quando audimus, Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terrã, & omne viride agri: admonemur de ipso die cogitare,quem siue corporalem nescio qua luce nobis incognita, siue spiritalẽ in societate vnitatis angelicæ, non tamen qualẽ hic nouimus,intellectu inuestigare conemur.

Ordo narrationis. Cap.III.

Illud etiam nõ ab re fuerit intueri,quòd cum posset dicere, Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cũ fecit deus cœ-

H lum & terram: vt in cœlo & in terra intelligeremus quicquid in eis est:sicut loqui diuina scriptura consueuit,vt nomine cœli & terrę sæpissime, interdum addito & maris,vniuersam insinuet creaturam:aliquãdo adiungens & dicens,& quę sunt in eis: & quicquid horum diceret,ibi intelligeremus & diem,siue quem primitus condidit,siue istum quem præsentia solis facit:non ita dixit,sed interposuit diem dicens,Cum factus est dies.Nec ita locutus est vt diceret, Hic est liber creaturæ diei & cœli & terræ:tanquam hoc ordine,quo facta narrãtur ista.Nec ita,Hic est liber creaturæ cœli & terræ,cum factus est dies, & cœlum & terra,cum fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri.Nec ita,Hic est liber creaturæ,cũ fecit deus diem, & cœlum & terram, & omne viride agri. Hos enim magis locutionis modos loquendi cõsuetudo poscebat,sed ait, Hic est liber creaturæ cœli & terrę, cum factus est dies,fecit deus cœlum & terram,& omne viride agri:tanquam illud insinuans,cũ factus est dies,tũc fecisse deum cœlum & terram,& omne viride agri.Porrò autem superior narratio factum diem primitus indicat, eumq́ vnum diẽ deputat, post quẽ secundum annumerat, quo factum est firmamẽtum:

I & tertium,quo species terræ marisq́ digestę sunt, & lignũ atq; herbam terra produxit.An forte hoc illud est,quod in libro superiore moliebamur ostendere,simul deum fecisse omnia: quãdoquidem narrationis illa contextio cum sex dierum ordine cuncta creata & consummata memorasset,nunc ad vnum diem omnia rediguntur nomine cœli & terræ, adiũcto etiam fruticum genere? Nimirum propter quod supra diximus, vt si fortassis ex hac nostra consuetudine intel-

Eccle.18.

ligeretur dies, corrigeretur lector, cum recoleret viride agri ante istum solarem diem deũ dixisse vt terra produceret. Ita iam non ex alio scripturæ sanctæ libro profertur testimonium, quòd omnia simul deus creauerit,sed vicina testificatio paginæ consequentis & ex hac re nos admonet, dicens, Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terrã, & omne viride agri: vt istum diem septies intelligas repetitum, vt fieret septem dies. Et cum audis tunc facta omnia,cum factus est dies, illam senariam vel septenariam repetitionem sine interuallis morarum spatiorumq́ temporalium factam,si possis apprehendas: si autem nõ possis,hæc relinquas conspicienda valentibus:tu autem cum scriptura non deserẽte infirmitatem tuam, & materno incessu tecum tardius ambulante proficias:quę sic loquitur,vt altitudine superbos irrideat, profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat,affabilitate paruulos nutriat. K

Ordo creatiõis ex contextu sermonis Ca. IIII

Quid sibi ergo vult etiam quod sequitur,nam ita sermo contexitur,Cum factus est dies,fecit deus cœlum & terram & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnum agri antequam exortum esset. Quid est ergo? Nõnne quærẽdũ est vbi ea fecerit antequã essent super terram,& antequam exorta sunt? Quis enim non proclíuius crederet tunc ea deum fecisse,cũ exorta sunt,nisi admoneretur diuino eloquio,ista deum fecisse antequã exorirentur:vt si vbi facta sint, inuenire non possit,credat tamẽ ante facta quàm exorta: quisquis huic scripturæ pie credit, impie quippe non credit.Quid ergo dicemus? An,quod nonnulli putauerũt in ipso verbo dei facta omnia antequam exorirentur in terra? Sed si hoc modo facta sunt,non cum factus est dies,sed antequam fieret dies, facta sunt:aperte autẽ scriptura dicit,Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terram,& omne viride agri antequam esset super terrã, & omne fœnum antequam exoriretur, Si ergo cum factus est dies,non vtiq; antequam fieret dies:ac per hoc non in verbo,quod patri coæternũ est antequam dies, antequam omnino aliquid fieret,sed cũ factus est dies:nã illa quę in verbo dei ante omnẽ creaturã sunt,non vtiq; facta sunt, L

hæc aũt facta sunt cũ factus est dies, sicut scripturæ verba declarant.Sed tamẽ antequã essent super terrã,& anteq̃ exorirẽtur, quod de viridib⁹ & fœno agri dictũ est. Vbi ergo? An in ipsa terra causaliter & rationaliter, sicut in seminibus iam sunt omnia antequam euoluant quodammodo atque explicent incrementa & species suas per numeros temporum? Sed ista semina quæ videmus,iam super terram sunt, iam exorta sunt:an non erant supra terram, sed infra terrã:& ideo antequam exorta sunt,facta sunt, quia tũc exorta sunt, cum semina germinarũt,& accessu incrementorum in auras eruperunt,quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique generi distributas? Num ergo semina tũc facta sunt, cum factus est dies,& in ipsis erat omne viride agri,& omne fœnũ, nõdum ea specie qua sunt super terram iam exorta, sed ea in qua sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit. Sed non ita scriptura loquebatur,cum diceret, Et produxit terra herbam pabuli,vel herbam fœni seminantem semen secundum genus,& secũdum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum,cuius semen in se secundum genus super terram. His enim verbis magis apparet, M

semina esse exorta ex herbis & lignis:non autem illa ex seminibus,sed ex terra,præsertim quia & ipsa verba dei sic se habent. Non enim ait, Germinent semina in terra herbã fœni,& lignum fructuosum, sed ait, Germinet terra herbam fœni seminantem semen,vt semen ex herba, nõ herbam insinuaret ex semine. Et sic est factum, & produxit terra: id est,prius sic est factum in cognitione illius diei, & produxit terra iam vt hoc fieret etiam in ipsa creatura quæ condita est. Quomodo ergo antequam essent super terrã, & antequam exorirentur: quasi aliud eis fuerit fieri cum cœlo & terra, quãdo factus est dies ille inusitatus atque incognitus nobis,quem primum deus fecit:aliud autem exoriri super terram, quod non fit nisi per hos dies, quos circuitus solis facit per temporum moras suo cuique generi accommodatas? Quod si ita est, diesq; illa societas atque vnitas supercœlestium angelorum atque virtutum est, proculdubio longe aliter nota est angelis creatura dei, aliter nobis: excepto quod eam in verbo dei nouerunt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longe aliter notam eis esse quàm nobis. Illis enim primordialiter, vt ita dicam,vel originaliter,sicut eam deus primitus condidit,& post eam cõditionem à suis operibus requieuit:

A uitınō condēdo aliquid amplius:nobis autē secūdum
rerū[antea]conditarum administrationem iam per
ordines temporum, secundum quā deus iam illis re-
bus per senariam perfectionē consummatis, vsq; mo-
do operatur. Causaliter ergo tunc dictum est produ-
xisse terram herbam & lignum, id est producēdi ac-
cepisse virtutem. In ea quippe iam tanq̄ in radicibus,
vt ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tem-
pora futura erant:nā vtiq; postea plantauit deus pa-
radisum iuxta Orientem, & eiecit ibi de terra omne li
gnum speciosum ad aspectum, & bonum ad escā. Nec
tamen dicēdum est eum aliquid tunc addidisse crea-
turę, quod ante non fecerat, quod velut illi perfectio-
ni, qua omnia bona valde sexto die consūmauit, pōst
esset addendum. Sed quia iam omnes naturæ fruti-
cum atq; lignorum in prima conditione factę fuerāt,
à qua conditione deus requieuit, mouens deinde ad-
ministransq; per temporales cursus illa ipsa quę con-
didit, & à quibus conditis requieuit, non solum tunc
plantauit paradisum, sed etiam nunc omnia quæ na-
scuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat, nisi
qui vsq; nūc operatur? Sed creat hęc modo ex ijs quę
iam sunt:tūc autem ab illo, cum omnino nulla essent,
B creata sunt, cū factus est dies ille, qui etiam ipse om-
nino erat spiritalis videlicet atq; intellectualis crea-
tura. Factæ itaq; creaturæ motibus cœperūt
currere tempora: vnde etiam ante creaturā frustra
tempora requirūtur, quasi possint inueniri ante crea
turam tempora. Motus enim si nullus esset vel spiri-
talis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præ-
teritis futura succederēt, nullum esset tempus omni-
no. Moueri autem creatura non vtiq; posset si non es-
set. Potius ergo tēpus à creatura, quàm creatura cœ-
pit à tempore, vtrūq; autem ex deo. Ex ipso enim, &
per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nec sic accipiatur q̄
dictum est, tēpus à creatura cœpit, quasi tēpus crea-
tura non sit, cum sit creaturæ motus ex alio in aliud,
consequentibus rebus secūdum ordinationem admi
nistrantis dei cuncta quę creauit. Quapropter cum
primam conditionem creaturarū cogitamus, à qui-
bus operib⁹ suis deus in die septimo requieuit: nec il-
los dies sicut istos solares, nec ipsam operationē ita
cogitare debemus, quēadmodum nunc aliquid deus
operatur in tempore: sed quemadmodum operatus
est, vnde inciperēt tempora, quemadmodum opera-
tus est omnia simul, præstans eis etiam ordinem, nō
interuallis temporum, sed connexione causarum: vt
C ea quæ simul facta sunt, senario quoq; illi⁹ diei nume-
ro præsentato perficerētur. Non itaq; temporali sed
causali ordine prius facta est informis formabilisq;
materies, & spiritalis & corporalis, de qua fieret qđ
faciendum esset, cum & ipsa priusquam instituta est,
non fuisset: nec instituta est, nisi ab illo vtiq; summo
deo & vero, ex quo sunt omnia: quæ siue cœli & terræ
nomine significata est, quæ in pricipio fecit deus an-
te vnum illum diem quem cōdidit, propterea iam sic
appellata, quia inde facta sunt cœlū & terra, siue no-
mine terræ inuisibilis & incompositæ, atq; abyssi te-
nebrosæ, vt iam in primo libro tractatū est. In his ve-
ro quæ iam ex informitate formata sunt, euidētiusq;
appellantur creata vel facta vel condita, primum fa-
ctus est dies. Oportebat enim vt primatum creaturę
obtineret illa natura, quæ creaturam per creatorem,
non creatorem per creaturam posset agnoscere. Se-
cundo firmamento vnde corporeus incipit mundus.
Tertio species maris & terræ, atq; in terra potentia-
liter, vt ita dicam, natura herbarum atq; lignorum.
Sic enim terra ad dei verbum ea produxit antequā
exorta essent, accipiēs omnes numeros eorum quos
per tempora exereret secundum suum genus. Dein-
de posteaquam hæc velut habitatio rerum condita
est, quarto die luminaria & sydera creata sūt, vt prius

Tempus, Motus, Materia informis & formabilis. Cap. V.

pars mundi superior, rebus quæ intra mundū mouen D
tur visibilibus ornaretur. Quinto aquarum natura,
quia cœlo aërio; coniungitur, produxit ad dei verbū
indigenas suos, omnia scilicet natatilia & volatilia,
& hæc potentialiter in numeris qui per congruos tē-
porum motus exererentur. Sexto terrestria simili-
ter animalia tanquam ex vltimo elemento mundi vl
tima nihilominus potētialiter, quorum numeros tē-
pus postea visibiliter explicaret. Hunc omnem ordi-
nem creaturę ordinatæ dies ille cognouit: & per hāc
cognitionem sexies quodammodo præsentatus tan-
quam sex dies exhibuit, cum sit vnus dies, ea quę fa-
cta sunt in creatore primitus, & in ipsis consequenter
agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorum etiā co-
gnitionem posteriorem ad dei referens dilectionem,
vesperam & mane & meridiem in omnibus præbuit,
non per moras temporum, sed propter ordinem con
ditorū. Postremo quietis sui creatoris, qua in se re-
quiescit ab omnibus operibus suis, notitiam repræ-
sentās in qua non habet vesperam, benedici & sancti-
ficari ob hoc meruit. Vnde ipsum septenariū nume-
rum sancto spiritui quodammodo dedicatum, cōmen
dat scriptura, & nouit ecclesia. Hic est ergo liber crea
turæ cœli & terræ, quia in principio fecit deus cœlū B
& terram, secundum materiæ quandam, vt ita dicā,
formabilitatem, quæ consequēter verbo eius formā-
da fuerat, præcedens formationem suam, nō tempo-
re sed origine. Nam vtiq; cum formaretur, primum
factus est dies: cum factus est dies fecit de⁹ cœlum &
terram & omne viride agri antequam esset super ter
ram, & omē fœnum agri antequam exoriretur, sicut
tractauimus: vel si quid liquidius & congruentius vi-
deri & dici potuit. Quod autem sequitur, Nō
enim pluerat deus super terram, & homo nō erat qui
operaretur terram: quò pertineat & quid nobis insi-
nuet, indagare difficile est. Tāquam ideo antequam
exortum est, fecerit deus fœnum agri, quia nondum
pluerat super terram. Si enim post pluuiam fœnum
fecisset deus, pluuia magis exortum quàm factum ab
eo videretur. Quid enim, quod post pluuiam exori-
tur, ab alio fit nisi ab eodem deo? Cur autem nō erat
homo qui operaretur terram? Nōnne iam sexto die
fecerat hominē, & septimo die requieuerat ab oībus
operibus suis quæ fecit? An hoc recapitulando com-
memorat, quoniam quādo fecit deus omne viride a-
gri, & omne fœnum, nōdum pluerat super terram, &
nondū erat homo? Tertio quippe die fecit ista deus,
hominē autem sexto. Sed cum fecit deus omne viri- F
de atq; omne fœnum agri antequam exortum est su-
per terram, non solum homo non erat qui operare-
tur terram, sed nec ipsum fœnum erat super terram,
quod vtiq; antè dicit factum quàm exortum. An ideo
die tertio fecit deus ista: quia nondum erat homo qui
operando terram faceret ea? Quasi vero tam multa
ligna & tam multa genera herbarū, nō sine vllo ope-
re† hominum nascantur ex terra? An ob hoc vtrunq; †vlla ope
positum est, & quia nondum pluerat super terram, &
quia nondum erat homo qui operaretur terram: vbi
enim opera humana non est, per pluuiam ista nascun
tur. Sunt autē quędā quæ etiā per pluuiā non nascū-
tur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc vtrunque
adiutorium necessarium est, vt cuncta nascantur, tūc
autem vtrunque defuit, ideo fecit deus hæc potentia
verbi sui sine pluuia, sine opere humano. Nam etiam
nunc ipse facit, sed iam per pluuiam & hominum ma
nus, quamuis neq; qui plantat sit aliquid, neq; qui ri-
gat, sed qui incrementum dat deus. Quid est ergo
quod adiungit, Fons autem ascēdebat de terra, & ir-
rigabat omnem faciem terræ? Ille quippe fons tan-
ta largitate manās, sicut Nilus Ægypto, posset vni-
uersæ terrę esse pro pluuia. Quid itaque pro magno
commēdatum est, antequam plueret fecisse deum il-

De pluuia super terram & cultura. Cap. VI.

G la gignentia, cum quantum posset adiuuare pluuia, tantum fons irrigans terram? Verum & si aliquid minus, minora illa fortasse, non tamen nulla nascerentur. An hinc etiam more suo scriptura tanquam infirmis infirmiter loquitur, & tamen innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die paulo superius commemorato significauit vnum diem factum à deo, & tunc deum fecisse cœlum & terram, cum factus est dies: vt quomodo possemus cogitaremus simul omnia deum fecisse, quamuis superior sex dierum enumeratio, velut temporum interualla ostendisse videretur: ita cum dixisset, cum cœlo & terra deū fecisse omne viride agri antequam esset super terrā, & omne fœnum agri antequam exortum est, addidit, Nōdum enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram: tanquam diceret, Non ea sic fecit deus, quemadmodum facit nunc talia cum pluit & cum operantur homines: Hęc enim iam per moras temporum fiunt, quæ tunc non erāt, cum fecit omnia simul, vnde etiam tempora inciperent.

Fons qui rigabat totā terrā. Ca. VII.

Quod autem sequitur, Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ: hinc iam, quantum arbitror, intimatur quæ fiant secundum interualla temporum ex prima illa

H conditione creaturarum, vbi facta sunt omnia simul. Et recte ab eo cœpit elemento, ex quo cuncta genera nascūtur vel animalium, vel herbarum atq; lignorū, vt agant temporales numeros suos naturis proprijs distributos.

Semina rerum.

Omnia quippe primordia seminum, siue vnde omnis caro, siue vnde omnia fruteta gignuntur, humida sunt, & ex humore concrescunt. Insunt autem in illis efficacissimi numeri, trahentes secum sequaces potētias ex illis perfectis operibus dei, à quibus in die septimo requieuit. Verūtamē quia iste sit fons ad irrigandā omnē faciē terrę omnis idoneus, merito quæritur. Si enim fuit, & obstrusus est vel siccatus, causa quærenda est. Nunc enim videmus nullum esse fontē quo irrigetur omnis facies terræ. Fortassis ergo peccatum hominum hanc etiam pœnam commeruit, vt tanta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fœcunditatem, vt incolentium augeretur labor. Posset hoc, quamuis nulla id scriptura narrauerit, affirmare humana suspitio, nisi illud occurreret quòd peccatum hominum, cui pœna laboris imposita est, post paradisi delitias extitit. Paradisus autem habebat prægrandem fontem suū, de quo pòst diligentius suo loco loquendum est: ex cuius vno capite quatuor magna flumina & nota genti

I bus manare narrantur. Vbi ergo erat fons iste aut ista flumina, quādo ille vnus maximus ascēdebat de terra, & irrigabat omnē faciē terræ? Certe enim tūc nō Geon, qui dicitur Nilus, vnus ex illis quatuor rigabat Ęgyptū quādo fons ascēdebat de terra, & nō Ęgyptū tantū, sed omnē faciē terrę satiabat. An primo deū voluisse credēdū est, vno fōte maximo irrigare omnē terrā, vt illa quæ in ea principaliter condiderat, accepto humoris adiutorio, iā etiā per tēporalia spatia gignerētur, pro suorū generū diuersitate etiā diuersis numeris dierū gignerētur: & postea plātato paradiso repressisse illū fontem multisq; alijs fontibus, sicut iam nunc videmus impleuisse terram: de paradisi autem vno fonte quatuor ingentia flumina diuisisse, vt & terra cætera creaturarum suarum plena generibus, congruos numeros suorum temporū agētibus, fontes etiam suos haberet ac fluuios: & paradisus loco electiore plantatus, quatuor illa flumina ex capitis sui fontis emitteret: aut ex ipso vno fonte paradisi multo largius exundante, prius totam rigasse terram, atq; ad parienda per temporum numeros genera, quę in ea sine interuallis temporum creauerat, fœcūdasse: ac postea repressisse in eo loco à quarum eruptionem vastissimam, vt de diuersis per om-

K nem terram capitibus fluminum ac fontium iam manarent: ac deinde irrigatione illius fontis, non iam vniuersam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluuios emittentis, plantasse paradisum, vbi hominem quē fecerat collocaret.

Quę scriptura cōplectatur. C. VIII.

Quia enim non omnia scripta sunt, quemadmodū post illā primam rerum conditionem tempora excurrerint, seq; secutæ sint administrationes creaturarum, quæ primitus factæ, sextóq; illo die consummatæ sunt: sed quantum satis iudicauit spiritus, qui inerat scribenti, ea quæ non solum ad factarum rerum notitiam, sed etiam ad futurarum præfigurationem valerent: nescientes coniectamus quid fieri potuerit, quod ille non nesciens prætermisit, tantum id conātes pro modulo nostro, quātum adiuuamur efficere, ne aliqua absurditas vel repugnantia putetur esse in scripturis sanctis, quæ opinionem lectoris offendat, & dum existimat fieri non potuisse, quę facta esse scriptura commemorat, vel resiliat à fide, vel nō accedat ad fidē.

Scriptura verax. Ca. IX.

Proinde cū de isto fōte quærim⁹, quomodo id quod dictū est, Ascēdebat de terra & irrigabat omnem faciem terræ: non impossibile videatur. Si autem ea quæ diximus, impossibilia cuiquā videtur, quęrat ipse aliud, quo tamen verax ista scriptura mō-

L stretur, quæ procuidubio verax est, etiam si non monstretur. Nam si argumentari voluerit quo eam falsam esse conuincat, aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est: aut si vera dixerit, istam non intelligendo falsam putabit: velut si contendat ideo non potuisse vno quantolibet fonte omnem terræ faciem irrigari, quia si montes non irrigabat, non omnem terræ faciem irrigabat. Si etiam mōtes rigabat, non erat iam impartitio saginæ, sed diluuij inundatio: quia si terra tunc sic erat, totum mare erat & nōdum discreta erat arida.

Fons vn⁹ terram rigans, quomodo intelligendum. Ca. X.

Cui respondetur, quia hoc vicibus temporum posset, sicut certo tempore per plana Ęgypti Nilus restagnat, & alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio cuius ignotæ ac longinquæ partis mundi aquis & pruinis hyemalibus anniuersaria creditur incrementa colligere, quid de Oceani alternis æstibus, quid de quibusdam littoribus, quæ late nudantur fluctibus vicissimq; operiuntur, dici potest: vt omittam quod de quorundam fontium mira vicissitudine perhibetur, certo annorum interuallo sic eos inundare, vt totam illam regionem rigent, qui alio tempore vix ex altis puteis ad potandum sufficientem præbent aquam? Cur ergo sit incredibile, si ex

M vno abyssi capite alterna inundatione fluente atque refluente, tūc vniuersa terra rigata est? Quòd si ipsi⁹ abyssi magnitudinem, ea parte excepta quod mare dicitur, & euidenti amplitudine aquæ, maris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, vnde se omnes fontes & omnes aquę diuersis tractibus venisq; distribuūt, & suis quisq; locis erumpunt, fontem voluit appellare scriptura non fontes propter naturæ vnitatem: eumq; per innumerabiles vias antrorum atq; rimarum ascendentem de terra & vbiq; dispertitis quasi crinibus irrigantem omnem superficiem terræ, non continua specie tanquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alueos fluminum flexusq; riuorum, & eorum excessu vicina perfundere: quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terræ facies irrigata, quemadmodum dicitur, omnis vestis facies colorata, etiam si non continuatim sed maculatim fiat: pręsertim quia tunc in nouitate terrarum, etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile est, quo latius possent erumpentia fluenta dispergi atq; distendi. Quapropter de isti⁹ fōtis magnitudine vel multitudine: qui siue vnā habuit alicūde eruptionē: siue ꝓpter aliquam

A aliquam in terræ occultis finibus vnitatem vnde omnes aquę super terram scaturirent, omnium fontium magnorum atq; paruorum vnus fons dictus est, per omnes dispertitiones suas ascendens de terra, & irrigās omnem faciem terræ: siue etiam, quod est credibilius, quia non ait, vnus fons ascēdebat de terra, sed ait: Fons autem ascendebat de terra: pro numero plurali posuit singularē: vt sic intelligamus fontes multos per vniuersam terrā loca vel regiones proprias irrigantes, sicut dicitur miles, & multi intelligūtur, sicut dicta est locusta & rana in plagis quibus Ęgyptij percussi sunt, cum esset innumerabilis locustarū numerus & ranarum. Iam non diutius laboremus.

Aliter deus operatus est pīmo, aliter nunc admini strat oīa. Cap. XI.

Sed illud etiam atq; etiam consideremus, vtrum possit nobis per omnia constare sententia qua dicebamus, aliter operatum deum omnes creaturas prima conditione, à quibus operibus in die septimo requieuit: aliter istam earū administrationem qua vsq; nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine vllis temporalium morarum interuallis: nunc autem per temporum moras, quibus videmus sydera moueri ab ortu ad occasum. cœlum mutari ab æstate ad hyemem, germina certis dierū momētis pullulare, grandescere, B virescere, arescere. Aialia quoq; statutis tēporū metis & cursibus, & concipi, & pfici, & nasci, & p ætates vsq; in senium mortēmq; decurrere, & cætera huiusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi deus, etiam sine vllo tali suo motu? Non enim & ipsi accidit tempus. Inter illa ergo opera dei à quibus requieuit in die septimo, & ista quæ vsq; nunc operatur, quendam scriptura interponens suæ narrationis articulum, commēdauit se illa explicasse, & cœpit iā ista contexere. Illorum explicatorum commendatio sic facta est, Hic est liber creaturæ cœli & terræ, cum factus est dies, fecit deus coelum & terram, & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnum agri antequam exoriretur. Non enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram. Istorum autem cōtextio sic cœpit. Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ. Ab hac cōmemoratione fontis huius, & deinceps ea quæ narrātur, per moras temporum facta sunt, nō omnia simul.

Opa dei. Ca. XII.

Cum ergo aliter se habeant omnium creaturarum rationes incommutabiles in verbo dei, aliter illa eius opera, à quib⁹ in die septimo requieuit: aliter ista quæ ex illis vsq; nunc operatur: horum trium hoc quod extremum posui, nobis vtcūque C notum est per corporis sensus, & huius consuetudinē vitæ. Duo vero illa remota à sensib⁹ nostris, & ab vsu cognitionis humanæ, prius ex diuina authoritate credenda sunt: deinde per hæc quę nota sunt, vtcunq; noscenda, quanto quisq; magis minúsve potuerit pro suæ capacitatis modo diuinitus adiutus internis æternisq; rationibus vt possit.

Sapiētia dei. Cap. XIII.

De primis ergo illis diuinis incommutabilibus æternisq; rationib⁹, quoniam ipsa dei sapientia, per quam facta sunt omnia, priusquam fierent ea nouerat, sicut scriptura testatur: In principio erat verbum, & verbū erat apud deum, & deus erat verbū, hoc erat in principio apud deum: Omnis per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quis ergo tam sit demens, vt dicat oon ea deum fecisse quæ nouerat? Porrò si nouerat, vbi nisi apud seipsum, apud quem verbum erat, per quod facta sunt oīa? Nam si extra seipsum ea nouerat, quis eum docuerat? Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quanquam & ea quæ sequuntur in Euangelio, satis asserant istam sententiā, adiungit enim Euangelista & dicit: Quod factum est in illo vita est, & vita erat lux hominum. Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginem dei, non habent verām lucem suam, D nisi ipsum verbum dei, per quod facta sunt omnia, cuius participes esse poterūt ab omni iniquitate & errore mundatæ.

Illud ex Ioanne, Quod factum est: qō distīguendō. C. XIIII.

Non ergo ita pronunciari oportet, Quod factum est in illo vita est, vt subdistinguamus, quod factum est in illo, & deinde inferamus, vita est. Quid enim non in illo factum est, cum commemoratis etiam multis creaturis, dicatur in Psalmo: Omnia in sapientia fecisti. Dicat & Apostolus: Quoniam in ipso condita sunt omnia in cœlo & in terra, visibilia & inuisibilia. Consequens ergo erit, si ita distinxerimus, vt & ipsa terra, & quæcunq; in ea sunt, vita sint. Quę cum absurde dicantur omnia viuere, quanto absurdius vt etiam vita sint? præsertim quia distīguit de quali vita loquatur, cū addit: Et vita erat lux hominū. Sic ergo distinguēdum est, vt cū dixerimus, quod factū est, deinde inferamus, in illo vita est: non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est vt conditio creaturaq; sit: sed in illo vita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, nouerat antequā fierent. Ac per hoc in illo erat non sicut creatura quam fecit, sed sicut vita & lux hominum, quod est ipsa sapientia, & ipsum verbum vnigenitus dei filius. E Eo modo ergo in illo vita est quod factū est, quomodo dictum est: Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso. Ioan. 5. Nec prætermittendum est quòd emēdatiores codices habēt. Quod factum est, in illo vita erat: vt sic intelligatur, vita erat, quomodo in principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Quod ergo factum est, iam vita erat in illo, & vita non qualiscunque: nam & pecora dicuntur viuere, quæ frui non possunt participatione sapiētiæ: sed vita erat lux hominum. Mentes quippe rationales purgatæ gratia eius, possunt peruenire ad eiusmodi visionē, qua nec superius quicquam sit, nec beatius.

Oīa anteq̄ fierēt, in notitia dei. XV.

Sed etiam si hoc legamus & intelligamus, quod factum est in illo, vita est: manet ista sententia, vt id quod per ipsum factū est, vita esse in illo intelligatur. In qua vita vidit omnia quando fecit: & sicut vidit ea, ita fecit: non præter seipsum videns, sed in seipso, ita enumerauit omnia quæ fecit. Nec alia visio ipsius & patris, sed vna, sicut vna substantia. Nam & in libro Iob ita ipsa sapientia, per quam facta sunt omnia, prędicatur. Sapientia vero, inquit, vnde inuenta est, vel quis sit locus scientiæ? Ignorat mortalis viam eius, nec innenietur in hominibus. Et paulo post: Audiuimus, inquit, eius, gloriam, dominus commēdauit viam eius, Iob. 28. F & ipse nouit locum eius. Ipse enim omne quod est sub cœlo perfecit, & nouit quæ sunt in terra, omnia quæ fecit: ventorum libramenta atq; mensuras quando fecit, sicut vidit enumerauit. His atq; huiusmodi testimonijs probatur quòd hæc omnia priusquam fierēt, erant in notitia facientis. Et vtiq; ibi meliora, vbi veriora, vbi æterna & incommutabilia. Quanquā sufficere debeat vt quisq; nouerit vel inconcusse credat quòd deus hęc omnia fecerit: non opinor eum esse tā excordem, vt deum quæ non nouerat fecisse arbitretur. Porrò si nouerat ea priusquam faceret ea, profecto priusquam fierent apud illum erant eo modo nota quo sempiterne atq; incommutabiliter viuunt, & vita sunt: facta autem eo modo, quo vnaquæq; creatura in genere suo est.

Natura diuina. C. XVI. Exo. 3.

Quamuis ergo illa æterna incommutabilisq; natura, quod deus est, habens in se vt sit, sicut Moysi dictum est: Ego sum qui sum: lōge scilicet aliter quàm sunt ista quę facta sunt: quoniam illud vere ac primitus est quod eodem modo semper est, nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest: nihil horū quæ fecit existens, & omnia primitus habens, sicut ipse est. Neq; enim ea faceret, nisi ea nosset antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea

G ret ea quę nondum facta erant, nisi quemadmodũ est
ipse non factus. Quanuis, inquam, illa substantia in-
effabilis sit, nec dici vtcunque homini per hominem
possit, nisi vsurpatis quibusdam locorum ac temporũ
verbis, cum sit ante omnia tempora & ante omnes lo-
cos: tamẽ propinquior nobis est qui fecit quàm mul-
ta quæ facta sunt. In illo enim viuimus, mouemur, &
sumus. Istorum autem pleraque remota sunt à men-
te nostra propter dissimilitudinem sui generis, quo-
niam corporalia sunt: nec idonea est ipsa mens no-
stra, in ipsis rationibus quibus facta sunt ea videre a-
pud deum, vt per hoc sciamus quot & quanta qualiáq;
sint, etiam si nõ ea videamus per corporis sensus. Re-
mota quippe sunt à sensib⁹ corporis nostri, quoniam
lõge sunt, vel interpositis aut oppositis alijs, à nostro
contuitu sẽtuq; separantur. Ex quo fit vt maior ad il
la inuenienda sit labor, quàm ad illũ à quo facta sunt,
cum sit incomparabili fœlicitate præstantius illum
ex quantulacunq; particula pia mente sentire, quàm
illa vniuersa comprehendere. Vnde rectè culpantur
Sapiẽ.13. in libro Sapientię inquisitores huius seculi. Si enim
tantum, inquit, potuerunt valere, vt possent æstima-
re seculum, quomodo eius dominum non facilius in-
H uenerunt? Ignota enim sunt fundamenta terræ ocu-
lis nostris, & qui fundauit terram, propinquat men-
Ante se- tibus nostris. Iam nunc consideremus ea quę
cula, à se- fecit deus omnia simul, à quibus in die sexto consum-
culo, i se- matis, requieuit in septimo, postea cõsideraturi ope-
culo. Ca. ra eius, in quibus vsque nunc operatur. Ipse enim an-
XVII. te secula. A seculo autẽ ea dicimus, ex quo cœpit se-
culum, sicut ipsum mundum. In seculo autem, sicut ea
quæ nascuntur in mundo. Cum ergo scriptura dixis-
set: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est
nihil, paulo post ait: In mundo erat, & mundus per
ipsum factus est. De hoc opere dei alio loco scriptum
est: Qui fecisti mundũ de materia informi: hic mũ-
dus plerunque cœli & terræ nomine nuncupatur, si-
cut iam commemorauimus, quæ scriptura dicit deũ
fecisse, cũ factus est dies. De quibus verbis iam quã-
tum visum est disputauimus, quemadmodum con-
gruat conditioni mundi huius, & quòd sex diebus cõ
summatus est cum omnibus quæ in eo sunt, & quòd
tunc factus, cum factus est dies, vt & illud congruat
Multa quòd creauit omnia simul. Huius vniuersæ
nos late- dei creaturæ multa non nouimus: siue quæ in cœlis
re. Caput sunt altius quàm vt noster sensus ea possit attinge-
XVIII. re: siue quæ in regionibus terrarum sunt fortassis in-
I habitabilibus: siue quę deorsum latent, vel in profun-
do abyssi, vel in occultis finibus terræ. Hæc igitur
antequam fierent, vtique non erant. Quomodo er-
go deo nota erant quæ non erant? Et rursus quomo-
do ea faceret quæ sibi nota non erant? Non enim
quicquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta
cognouit. Proinde antequam fierent, & erant & non
erant. Erant in dei scientia, non erant in sua natura:
ac per hoc factus est dies ille, cui vtroque modo in-
notescerent, & in deo & in seipsis. Illa velut matutina
siue diurna cognitiõe, hac vero velut vespertina. Ipsi
autem deo non audeo dicere alio modo innotuisse,
cum ea fecisset, quàm illo quo ea nouerat vt faceret,
apud quem non est commutatio, nec momẽti obum-
Angeli. bratio. Non sanè propter inferiorum scien-
C.XIX. tiam nuncijs indiget, quasi per eos fiat scientior: sed
illo simplici ac mirabili modo nouit omnia stabili-
ter atque incommutabiliter. Habet autem nuncios
propter nos & propter ipsos, quia illo modo deo pa-
rere & assistere, vt eũ de inferioribus cõsulant, eiusq;
supernis præceptis & iussis vt obtemperent, bonum
est eis in ordine propriæ naturæ atque substantiæ.
Nuncij autem Grȩce angeli dicũtur, quo nomine ge
nerali vniuersa illa superna ciuitas nũcupatur, quem
primum diem conditum existimamus. Nam nec il-

lud eos latuit mysterium regni cœlorum, quod op- K
portuno tempore reuelatũ est pro salute nostra, quo
ex hac peregrinatione liberati, eorum cœtui coniun-
gamur. Neq; hoc ignorarent, quandoquidem ipsum
semen, quod opportuno tẽpore aduenit, per ipsos dis-
positum est in manu mediatoris, id est in eius pote- 2. retract.
state, qui dominus eorũ est, & in forma dei, & in for- cap. 24.
ma serui. Dicit item Apostolus: Mihi enim minimo Ephe. 3.
omnium sanctorum data est gratia hæc, annunciare
in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, & illumi
nare quæ sit dispositio & dispensatio sacramẽti, quod
fuit absconditum à seculis in deo, qui vniuersa crea-
uit, vt innotesceret principibus & potestatib⁹ in cœ-
lestibus per ecclesiam multiformis sapientiæ dei, se-
cundum propositum seculorum, quam fecit in Chri-
sto Iesu domino nostro. Sic ergo fuit hoc abscondi-
tum à seculis in deo, vt tamen innotesceret principi-
bus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiã multi-
formis sapiẽtię dei: quia ibi primit⁹ ecclesia quò post
resurrectionem & ista ecclesia congreganda est, vt si-
mus ęquales angelis dei. Illis ergo à seculis innotuit,
quia omnis creatura nõ ante secula, sed à seculis. Ab
ipsa enim exorta sunt secula, & ipsa à seculis, quoniam
initium eius initium seculorum est: vnigenitus autẽ L
ante secula, per quem facta sunt secula. Ideoq; ex per-
sona Sspientiæ: Ante secula, inquit, fundauit me, vt
in ea faceret omnia, cui dictum est: Omnia in sapien- Psal. 103.
tia fecisti. Quod autem non in deo tantum innote-
scit angelis, quod absconditum est, verumetiam hic
eis apparet, cum efficitur atq; prupalatur, idẽ Apo-
stolus ita testis est: Et sine dubio, inquit, magnũ est 1. Timo. 3
pietatis sacramentum, quod manifestatum est in car
ne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, præ-
dicatum est in gentibus, creditum est in mundo, as-
sumptum est in gloria. Et nisi fallor, mirum est si non
omnia quæ dicitur deus tãquam ad præsens tempus
cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, siue ab
angelis, siue ab hominibus. Modus quippe iste locu-
tionis cum per efficientem id quod efficitur signifi-
catur, crebro est in scripturis sãctis: maxime cum de
deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatẽ locutio-
nis non conuenire præsidens mentibus nostris ipsa
veritas clamat. Iam nunc ergo discernamus Deum
opera dei, quę vsque nunc operatur, ab illis operibus adhuc o-
à quibus in die septimo requieuit. Sunt enim qui ar- perari.
bitrantur tantummodo mundum ipsum factũ à deo, Ca. XX.
cætera iam fieri ab ipso mũdo, sicut ille ordinauit &
iussit, deum autem ipsum nihil operari. Contra quos M
profertur illa sententia domini: Pater meus vsq; nũc Ioan. 5.
operatur. Et ne quisquam putaret apud se illum ali-
quid operari, non in hoc mundo: Pater in me manẽs,
inquit, facit opera sua: & sicut pater suscitat mortuos
& viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Deinde
quia non solum magna atque pręcipua, verumetiam
ista terrena & extrema ipse operatur, ita dicit Apo-
stolus: Stulte tu quod seminas non viuificatur, nisi 1. Cor. 15.
prius moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod
futurum est seminas, sed nudum granum ferè tritici, ἐν τῷ χρι.
aut alicuius cæterorum: deus autem dat illi corpus
quomodo voluerit, & vnicuique seminum proprium
corpus. Sic ergo credamus, vel si possum⁹ etiam in-
telligamus vsque nunc operari deum, vt si cõditis ab
eo reb⁹ operatio eius subtrahatur, intereant. Sed pla
nè si aliquam creaturam sic eum nũc instituere puta-
uerimus, vt genus eius primæ illi suę conditioni non
inseruerit, aperte contradicimus dicenti scripturæ,
quòd consummauerit omnia opera sua in die sexto.
Secundum illa enim genera rerum, quę primum cõ-
didit, noua eum multa facere, quæ tunc non fecit, ma
nifestum est. Nouum autẽ genus instituere credi re-
ctè non potest, quoniam tunc omnia consummauit.
Mouet itaq; occulta potentia vniuersam creaturam
suam,

A suam, eoq; motu illa versata dum angeli iussa perficiunt, dum circumeunt sydera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus & diuersis etiam per aërem conglobationibus agitatur, dum vireta pullulant suáq; semina euoluunt, dum animalia gignũtur, varioq; appetitu proprias vitas agunt, dũ iniqui iustos exercere permittuntur, explicat secula, quæ illi cum primum condita sunt tãquam implicita indiderat: quæ tamen in suos cursus non explicarentur, si ea ille qui condidit, prouido motu administrare cessaret.

Omnia gubernari diuina puidẽtia. Ca. XXI

Admoneri autem nos oportet ijs quæ in tẽpore formantur atq; nascuntur, quomodo ista considerare debeamus. Non eni frustra de sapientia scriptum est, quòd amatoribus suis ostendit se in vijs hilariter, & in omni puidentia occurrit illis. Nec omnino audiendi sunt, qui putauerunt sublimes quidem mundi partes, id est à confinio corpulentioris aëris huius & supra, diuina prouidẽtia gubernari: hanc autem imam partem terrenam & humidam, aërisq; huius vicinioris, qui terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesq; consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. Cõtra hos B loquitur Psalmus, qui cum explicasset laudem coelestium, se etiam ad ista inferiora cõuertit, dicẽs:

Psal. 148

Laudate dominum de terra, dracones & omnes abyssi: ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciũt verbum eius. Nihil enim tam videtur casibus volui, quàm omnes istæ pcellosæ ac turbulentę qualitates, quibus cœli huius inferioris quod non immerito etiam terræ nomine deputatũ est, facies variatur & vertitur. Sed cum addidit, Quæ faciunt verbum eius: satis ostẽdit earum quoq; rerum ordinem diuino subditũ imperio, latere nos potius quàm vniuersitatis deesse naturæ. Quòd autem ore suo Saluator dicit, vnum passerem nõ cadere in terram sine dei voluntate, & quòd fœnum agri post paululũ mittendum in clibanum, ipse tamẽ vestiat: nónne confirmat non solum totam istam mundi partẽ rebus mortalibus & corruptibilibus deputatã, verumetiam vilissimas eius abiectissimasq; particulas diuina prouidentia regi?

Argumẽta diuinæ puidẽtię. C. XXII

Et certe isti qui hoc negant, nec sanctis eloquijs tantæ authoritatis acquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motib⁹ perturbari, potius quàm sapiẽtia diuinæ summitatis regi: & vt hoc quasi probent, gemino abutuntur argu- C mento, vel quod supra commemoraui, de inconstantia tempestatum, vel de fœlicitatibus atq; infœlicitatibus hominum, quòd non pro vitæ meritis accidunt: viderẽt tantum ordinem, quantus in membris carnis cuiuslibet animantis apparet, non dico medicis, qui hæc propter suæ artis necessitatem diligẽter patefacta & dinumerata rimati sunt, sed cuilibet mediocris cordis & considerationis homini: nónne clamarent, ne puncto quidem temporis deum, à quo est omnis mẽsurarum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderũ, ab eius gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quàm eam totam esse vacuam nutu & regimine prouidentiæ, cuius extrema & exigua videas tanta dispositione formari, vt aliquanto attentius cogitata ineffabilem incutiãt admirationis horrorem? Et cum animæ natura corporis antecellat, quid est dementius quàm putare nullum esse diuinæ prouidẽtię iudicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta eius solertiæ clareant & demonstrentur indicia? Sed quia hæc minima in promptu sunt sensibus nostris, & ea facile inuestigamus, elucet in eis ordo rerum: at illa quorum ordinem videre non possumus, inordinata arbitrantur qui esse non putant nisi quod videre possunt, aut si putant, tale aliquid putãt, quale videre consueuerunt.

Quõ in deo fuerit oĩa. C. XXIII.

Nos autem quorum gressus, ne in illam peruersitatẽ incidamus, ea- dem diuina prouidentia per sanctam scripturam re- D git, ex ipsis quoq; operibus dei eodem adiuuante indagare conemur, vbi hęc simul creauerit, cum à consummatis suis operibus requieuit, quorũ species per ordinem temporum vsque nunc operatur. Consideremus ergo cuiuslibet arboris pulchritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hęc species non vtique repente tanta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine nouimus. Surrexit enim à radice, quam terræ primum germen infixit, atq; inde omnia illa formata & distincta creuerunt. Porrò illud germẽ ex semine: in semine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporeæ magnitudinis, sed vi potẽtiaq; causaliter. Nam illa magnitudo, copia terræ humoris congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorq; vis est, qua valuit adiacẽs humor commixtus terræ, tanquam materies verti in ligni illius qualitatẽ, in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem ac figuram, in fructuum formas & opulentiam omniumq; ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit aut pendet, quod non ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atque depromptum est? At illud semen ex arbore, licet non illa sed altera, atq; illa rursus ex altero semine? Aliquãdo au- E tem & arbor ex arbore, cum surculus demitur atque plantatur. Ergo & semen ex arbore, & arbor ex semine, & arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi arbor interueniat prius. Arbor vero ex arbore etiam si semen non interueniat. Alternis igitur successionibus alterum ex altero, sed vtrunq; ex terra, nec ex ipsis terra. Prior igitur eorum parens terra. Sic & animalia, potest incertum esse, vtrũ ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus. Quodlibet tamen horum prius, ex terra certissimum est. Sicut autem in ipso grano inuisibiliter erant omnia simul quæ per tempora in arborem surgerent: ita & ipse mundus cogitandus est, cum deus simul omnia creauit, habuisse simul omnia quæ in illo cum illo facta sunt, quando factus est dies: non solũ cœlum cum sole & luna & syderibus, quorum species manet motu rotabili, & terra & abyssus, quæ velut inconstantes motus patiuntur, atq; inferius adiuncta partem alterã mundo conferunt: sed etiam illa quæ aqua & terra produxit potentialiter atq; causaliter priusquam per temporum moras ita exorirẽtur, quomodo nobis iam nota sunt in eis operibus quæ deus vsq; nunc operatur. Quæ cum ita sint, hic est liber creaturæ cœli & terræ: cum F factus est dies, fecit deus cœlum & terrã & omne viride agri antequam esset super terram, & omne fœnũ agri anteq̃ exortum est: non sic quomodo facit opere quo nunc vsq; operatur per pluuiam & hominũ agriculturã. Ad hoc enim adiũctum est: Non enim plueerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur terram: sed illo modo quo creauit omnia simul, senarioq; dierum numero cõsummauit, cum diem quẽ fecit eis quæ fecit sexies præsentauit, non alternante spatio temporaliter, sed ordinata cognitione causaliter. A quibus operib⁹ in die septimo requieuit, etiã suam requiem eiusdem diei notitię gaudioq; pręberre dignatus: & ideo nõ eum in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit & sanctificauit. Vnde nullam vlterius creaturam instituens, sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu gubernans & mouẽs, sine cessatione operatur, simul & requiescens & operans, sicut iam ista tractata sunt: quorum operũ eius quæ vsq; nunc operatur, per volumina temporum explicandorum, velut exordium narrandi sumens, ait scriptura: Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciẽ terræ. De quo fonte quia diximus quod dicendum putauimus, ea quę sequuntur ab alio consideremus exordio.

G DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER SEXTVS.

Homo quãdo factus. Caput. I.

ET FINXIT deus hominẽ puluerem de terra, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animã viuentem. Hic primo videndum est, vtrũ ista recapitulatio sit, vt nunc dicatur quomodo fact⁹ sit homo quem sexto illo die factum legimus: an vero tunc quidem cum fecit omnia simul, in his etiam latẽter hominem fecit, sicut fœnũ terræ anteq̃ esset exortum, vt eo modo & ipse cum iã esset in secreto quodam naturæ aliter fact⁹, sicut illa quæ simul creauit cum factus est dies, accessu temporis etiã isto modo fieret, quo in hac perspicua forma vitam gerit, vel male vel bene: sicut fœnum quod factum est anteq̃ exoriretur super terram, accedente iã tempore & fontis illius irrigatione, exortũ est vt esset super terram. Prius ergo secũdum recapitulationem id conemur accipere, fortassis quippe ita homo
H factus sit in die sexto, sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum, sicut terra & mare. Neq; enĩ hæc dicenda sunt ante in quibusdam primordijs iam facta latuisse, ac deinde in hanc faciem qua mundus extroctus est, accessu temporis tanq̃ exorta claruisse. Sed ab exordio seculi cum factus est dies, conditũ mundum, in cuius elementis simul sunt condita, quæ post accessu temporis exorirentur, vel frutecta vel animalia quæq; secundum genus suum. Nam nec ipsa sydera credendum est in elementis mundi primitus facta atq; recondita, accessu postea temporis extitisse, atq; in has enituisse formas quæ cœlitus fulgent, sed illo senario perfectiõis numero creata simul omnia cum factus est dies. Vtrum ergo sic & homo ista iam specie qua in sua natura viuit, & agit siue bonum siue malum, an & ipse in occulto sicut fœnum agri anteq̃ exortũ est, vt hoc ei post esset accessu temporis
Creatio hominis. Cap. II. exortũ quod de puluere factus est? Accipiam⁹ ergo eum sexto ipso die in hac perspicua visibiliq; forma de limo factum, sed tunc nõ commemoratũ quod nunc recapitulando insinuatur, & videamus vtrũ nobiscum ipsa scriptura concordet. Sic certe scriptum
I est. cum adhuc diei sexti opera narrarentur, Et dixit
Geñ. 1. deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatẽ piscium maris & volatilium cœli, & omnium pecorum, & omis terræ, & omnium repẽtium quæ repunt super terram. Et fecit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum, masculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & implete terrã, & dominamini eius, & habete potestatem piscĩũ maris & volatilium cœli, & omnium pecorum, & omis terræ, & omnium reptilium repẽtium super terram. Iam ergo de limo formatus erat, & illi iam soporato mulier ex latere iam facta erat, sed hoc tunc commemoratum non erat, quod nõc recapitulando commemoratũ est. Neq; enim sexto die factus est masculus, & accessu temporis postea facta fœmina, sed fecit eũ, inquit, masculum & fœminam fecit eos, & benedixit eos. Quomodo ergo iam homine in paradiso cõstituto mulier ei facta est? An & hoc prætermissum scriptura recoluit? Nam sexto illo die etiam paradisus plantatus est, & ibi homo collocatus est, & soporatus est vt Eua formaretur, & ea formata euigilauit, eiq;
Cõiũctio maris & fœminæ. nomẽ imposuit. Sed hæc nisi per temporales moras fieri non possent. Non itaq; ita facta sunt, sicut creata sunt omnia simul. Quantamlibet enim homo
Cap. III. cogitet facilitatem qua deus etiã hæc simul cum cæteris fecit, verba certe hominis nouimus, nisi per tẽporales morulas emitti voce non posse. Cũ ergo verba hominis audimus, vel cum animantibus, vel cum mulieri nomẽ imposuit, vel cum secutus etiam dixit: K
Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrẽ suam, & coniungetur vxori suæ, & erũt ambo † in carne vna: qbuslibet syllabis ista sonuerit, nec duæ quæcũq; in his verbis syllabæ simul sonare potuerũt: quãto minus hec omnia cum ijs quę simul creata sunt simul fieri? Ac per hoc aut & illa omnia non simul ab ipso summo exordio seculorum, sed per moras atque interualla temporum facta sunt, diesq; ille non spiritali sed corporali substantia primum conditus, vel circuitu lucis nescio quomodo, vel emissione & contractione, mane ac vesperam faciebat: Aut si consideratis omnibus quæ superioribus sermonib⁹ pertractata sunt, probabilis ratio persuasit, illum diem spiritalem sublimiter ac primitus conditam lucem quandã sapientiã vocatum esse diem, cuius præsentia per ordinatam cognitionem cognitioni † rerum in numero senario pręberetur: atq; huic sententię scripturæ verba cõgruere quod ait postea: Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terram, & omne viride agri anteq̃ esset super terram, & omne fœnum agri antequã exoriretur: attestari etiã quod alibi scriptũ est, Qui viuit in æternum creauit omnia simul: non est dubium hoc q; homo de limo terrę fact⁹ est, eiq; formata vxor ex latere, iam non ad conditionem qua simul omnia facta sunt pertinere, quibus perfectis requieuit deus, sed ad eam operationẽ quæ fit iam per volumina seculorum, qua vsq; nunc operatur. Huc accedit q; ipsa etiam verba quibus narratur quomodo deus paradisum plantauerit, in eoq; hominem quem fecerat collocauerit, ad eumq; adduxerit animalia quibus nomina imponeret, in quibus cum adiutorium simile illi non fuisset inuentum, tunc ei mulierem costa eius detracta formauerit, satis nos admonent hæc nõ ad illam operationẽ dei pertinere, vnde requieuit in die septimo, sed ad istam potios qua per temporum cursus vsq; nunc operatur. Cum enim paradisus plantaretur, ita narrat. Et plãtauit deus paradisum in Edẽ ad Orientem, & posuit ibi hominem quem finxerat. Et eiecit deus adhuc de terra omne lignum pulchrũ ad aspectum, & bonum ad escam. Cum dicit ergo: Eiecit adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum: manifestat vtique quod aliter nunc eiecerit de terra lignum, aliter tunc cum tertio die produxit terra herbam pabuli. seminantem semen secundum gen⁹ suum, & lignum fructuosum secũdum suum genus. Hoc est enim, eiecit adhuc, super illud scilicet quod iam eiecerat: tunc vtique potentialiter & causaliter in opere pertinente ad creanda omnia simul, a quibus consummatis in die septimo requieuit, nunc autem visibiliter in opere pertinẽte ad temporũ cursum, sicut vsq; nũc operatur. Nisi forte quis dicat, nõ omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, cum homo factus est atq; in paradiso constitutus. Sed quæ sexto die creata sunt, apertissime scriptura declarat, anima viua scilicet secundum vnumquodq; genus, quadrupedum, & repentium & bestiarum, & ipse homo ad imaginem dei masculus & fœmina. Proinde potuit prætermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum ipse narrauit, vt recapitulando postea quemadmodum etiam factus fuerit, intimaret, hoc est de terræ puluere, & mulier illi de latere: non tamẽ aliqđ creaturæ genus prætermittere, vel in eo quod dixit deus, fiat, vel faciam⁹, vel in eo quod dicitur, & sic est factum, siue fecit deus. Alioquin frustra per singulos dies tam diligẽter distincta sunt omia, si permixtionis dierum potest vlla suspitio residere, vt cum herba & lignũ diei tertio sit attributũ, aliqua ligna etiã

Marginal notes (right column): Geñ. 2. († duo.) beside "Propter hoc relinquet homo…"; † ꝯditiõi. beside "cognitioni † rerum"; Geñ. 2. L beside "Cum factus est dies"; Eccli. 18. beside "Qui viuit in æternum"; Geñ. 2. beside "Et plãtauit deus paradisum"; Lignorũ ꝑductio. Ca. IIII. M beside "Cum dicit ergo: Eiecit adhuc…".

De ordine scripturę qui videri posset prępostertus. Cap. V.

A sexto die creata esse credamus, quę ipso sexto die scriptura tacuerit. Postremo quid respondebimus de bestijs agri, & volatilibus coeli, quæ adduxit deus ad Adam, vt videret quid ea vocaret? Quod ita scriptum est: Et dixit dominus deus, Non est bonum esse hominem solum, faciamus illi adiutorium secundum ipsum. Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia coeli, & adduxit illa ad Adam, vt videret quid vocaret illa: Et omne quodcūque illud vocauit Adam animam viuam, hoc nomen est illius. Et vocauit Adam nomina omnibus pecoribus, & omnibus volatilibus coeli, & omībus bestijs agri. Adæ autem non est inuentus adiutor similis ipsi: Et iniecit deus mētis alienationem super Adam, & obdormiuit, & sumpsit vnam de costis eius, & impleuit carnem in locum eius, & ædificauit dominus deus costā quā sumpsit de Adam in mulierē. Si ergo consequenter, cum in pecoribus & bestijs agri & volatilibus coeli nō esset inuentū adiutoriū simile homini, fecit ei deus adiutorium simile de costa lateris eius: hoc autem factum est cum easdem bestias agri & volatilia coeli adhuc de terra finxisset, & ad illū adduxisset adhuc: quomodo sexto die factū hoc potest intelligi, quandoquidem illo die terra produxit ani-
B mam viuam secūdū verbum dei, volatilia vero quinto die produxerunt aquæ similiter secūdum verbum dei? Non itaque hic diceretur, Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omīa volatilia coeli, nisi quia iam terra prodoxerat omēs bestias agri sexto die, & aqua omīa volatilia coeli quinto die. Aliter ergo tunc, id est potentialiter atque causaliter, sicut illi operi competebat, quo creauit omnia simul, à quibus in die septimo requieuit: aliter autem nūc sicut ea videmus quę per temporalia spatia creat, sicut vsque nunc operatur: Ac per hoc iam per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis fiunt, Eua facta est de latere viri sui. Tunc enim deus adhuc finxit de terra bestias & volatilia, in quibus cum adiutorium simile ipsi Adam non esset inuentum, illa formata est. In talibus ergo diebus etiam ipsum de limo finxit deus. Neque enim dicendum est, masculum quidem sexto die factum, foeminam vero posterioribus diebus, cum ipso sexto die apertissime dictū sit, masculum & foeminam fecit eos, & benedixit eos, & cætera quę de ambobus & ad ambos dicūtur. Aliter ergo tunc ambo, & nūc aliter ambo. Tunc scilicet secundum potentiam per verbum dei tanquam semi-
C naliter mundo inditam, cum creauit omnia simul, à quibus in die septimo requieuit: ex quibus omīa suis quęque temporibus iam per seculorum ordinem fierent: nunc autem secundum operationem præbendā tēporibus qua vsq; nunc operatur: & oportebat iam tempore suo fieri Adam de limo terræ, eiusq; mulierem ex virili latere.

Homo quādo factus. Ca. VI.

In qua distributione operū dei, partim ad illos dies inuisibiles pertinentium, in quibus creauit omnia simul: partim ad istos appositos, in quibus operatur quotidie quicquid ex illis tanquam inuolucris primordialibus in tempore euoluitur: si non importune atque absurde scripturæ verba secuti sumus, quæ nos ad hęc distinguenda duxerūt, cauendum est ne propter ipsarum rerum aliquanto difficilem perceptionem, quam tardiores assequi nō sufficiunt, putemur aliquid sentire ac dicere, quod scimus nos nec sentire nec dicere: Quanquam enim præcedentibus sermonibus quātum potuerim, lectorem præstruxerim, plures tamē arbitror caligare in his locis: & putare ita fuisse, prius hominem in illo dei opere quo cūcta simul creata sunt, vt aliquam vitam duceret, & vt dei locutionem ad se directam, cū dixit deus, Ecce dedi vobis omē pabulū seminale, discerneret, crederet, ītelligeret. Nouerit ergo qui hoc putat, nō hoc modo me sēsisse neq; dixisse: Sed rursus

si dixero, non ita fuisse hominem in illa prima rerum cōditione qua creauit deus omnia simul, sicuti est nō tantum perfectæ ætatis homo, sed ne infans quidem nec tantum infans, sed ne puerperium quidem in vtero matris, nec tantum hoc, sed ne semen quidem visibile hominis, putabit omnino nō fuisse. Redeat ergo ad scripturā, inueniet sexto die hominē factum ad imaginem dei, factos autem masculum & foeminam. Item quærat quādo facta sit foemina, inueniet extra illos sex dies: tūc enim facta est, quando deus de terra finxit adhuc bestias agri & volatilia coeli, nō quādo volatilia produxerūt aquæ, & animam viuam in qua bestiæ sunt, produxit terra: Tunc autē factus est homo, & masculus & foemina, ergo & tunc & postea. Neq; enim tunc & non postea, aut vero postea & non tunc: nec alij postea, sed idē ipsi aliter tūc, aliter postea. Quæret ex me quomodo? Respōdebo, postea visibiliter, sicut species humanæ constitutiōis nota nobis est, non tamen parentibus generantibus, sed ille de limo, illa de costa eius: Quæret, tunc quomodo? Respondebo, inuisibiliter, potentialiter, causaliter, quomodo fiunt futura non facta. Hic forte non intelliget: Subtrahuntur enim ei cuncta quæ nouerat, vsq; ad ipsam seminum corpulentiam. Neq; enim vel tale aliquid homo iā erat, cum in prima illa sex dierū cō- E
ditione factus erat. Datur quidem de seminibus ad hanc rem nōnulla similitudo, propter illa quæ in eis futura conserta sunt, veruntamen ante omnia visibilia semina sunt illæ causæ, sed non intelligit. Quid ergo faciam, nisi quantum possum salubriter moneā, vt scripturæ dei credat: & tūc hominem factum, quādo deus cum factus est dies, fecit coelū & terram, de quo alibi scriptura dicit, Qui viuit in ęternum creauit omnia simul (Eccli. 18.): & tunc quando iā non simul, sed suis quæq; temporibus creans, finxit eum de limo terræ, & ex eius osse mulierem: cum nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamen eos illo sexto die non factos intelligere scriptura permittat?

Animæ quando creatæ. C. VII.

Forte ergo animæ eorū sexto die illo factæ erāt, vbi & ipsa imago dei recte ītelligitur in spiritu mētis eorū, vt postea corpora conformarētur? Sed neq; hoc credere eadem scriptura permittit. Primum propter illā operum consummationem, quæ nō video quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tunc non causaliter cōditum, quod postea visibiliter cōderetur. Deinde quia sexus ille masculi & foeminæ, nisi in corporibus esse non potest. Quòd si quisq; secundū intellectū & actio-
F nem tanq; vtrunq; sexum in vna anima accipiendum putauerit, quid faciet de his quæ ad escam deus ipso dedit die de lignorum fructibus, quæ nisi homini habenti corpus non vtiq; congrua est? Nam etsi hanc escam figurate accipere quisq; voluerit, recedet à proprietate rerum gestarum, quę primitus in huiusmodi narrationibus omni obseruatione fundata est.

Vox dei ad creaturas. Cap. VIII.

Quomodo ergo loquebatur, inquit, eis qui nondum audiebant nec intelligebant, quia nec erāt qui verba perciperent? Possem respondere sic illos allocutum deum, quemadmodum Christus nos nondū natos, etiam longe post futuros, nec tantum nos, sed etiam eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus enim dicebat quos suos futuros videbat, Ecce ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi (Matt. 28.): sicut deo notus erat Propheta, cū dixit: Priusquam te formarem in vtero noui te: sicut decimatus est Leui cū esset in lumbis Abrahæ (Heb. 7.): cur enim non ita & ipse Abraham in Adam, & ipse Adam in primis operibus mundi quæ deus creauit omnia simul? Sed verba domini per os carnis eius, & verba dei per ora Prophetarum temporali corporis voce proferuntur, & omnibus syllabis suis congruas temporum moras sumunt atque consumunt. Cum vero deus dicebat, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem no-

G ſtram, & habeat poteſtatem piſcium maris & volatilium cœli, & omnium pecorũ, & omnis terrę, & omnium repentium quę repunt ſuper terram: & ecce dedi vobis omne pabulum ſeminale, ſeminans ſemen quod eſt ſuper omnem terram, & omne lignum fructiferum quod habet in ſe fructum ſeminis ſeminalis, quod erit vobis ad eſcam: ipſe ſermo eius ante omnẽ aëris ſonum, ante omnem carnis & nubis vocẽ, in illa ſumma eius ſapientia per quam facta ſunt omnia, nõ quaſi humanis auribus inſtrepebat, ſed rebus factis rerum faciendarum cauſas inſerebat, & omnipotenti potẽtia futura faciebat, hominemq; ſuo tempore formandum, in temporum tanquam ſemine vel tanquã radice condebat, quando condebat omne vnde inciperent ſecula, ab illo condita qui eſt ante ſecula. Creaturæ quippe aliæ creaturas alias, quędam tempore, quædam cauſis præcedunt: ille autem omnia quæ fecit non ſolũ excellentia qua etiã cauſarũ effector eſt, verũetiã æternitate præcellit†. Sed de hoc opportunioribus deinde ſcripturarum locis fortaſſis plenius differendum eſt.

†pręcedit

Merita nondũ natorum. Cap. IX.

Nunc de homine quod cœptum eſt terminetur, ea moderatione ſeruata, vt in profundo ſcripturæ ſenſu magis præſtemus diligentiam requirendi, quàm affirmãdi temeritatẽ. Quia H enim nouerat Hieremiam deus priuſquam eum formaret in vtero, dubitare phas non eſt. Apertiſſime quippe dicit: Priuſquã te formarem in vtero noui te. (Hiere. 1.) Vbi autem illum noſſet anteq̃ ita formaſſet, & ſi noſtræ infirmitati aſſequi vel difficile vel impoſſibile eſt: vtrum in aliquibus propinquioribus cauſis, ſicut Leui in lũbis Abrahæ decimatus eſt: an in ipſo Adã in quo humanum genus tanquam radicaliter inſtitutum eſt: & in eo ipſo vtrum iam cum de limo formatus eſſet, an cum cauſaliter in his operibus factus quę creauit om̃ia ſimul? An vero ante omnẽ potius creaturam, ſicut elegit & prędeſtinauit ſanctos ſuos ante mundi conſtitutionem? An potius in omnibus præcedẽtibus cauſis, ſiue quas commemoraui, ſiue quas non commemoraui, priuſquam in vtero formaretur: non arbitror ſcrupuloſius quęri oportere: dummodo Hieremiam conſtet ex quo eſt in hac luce à parentibus ęditus, ex illo egiſſe vitam propriam, qua grandeſcens ætatis acceſſu, poſſet viuere ſiue male ſiue bene, antea vero nullo modo, nõ ſolum priuſquã in vtero formaretur, ſed nec iam ibi formatus anteq̃ natus. Neq; enim habet vllam cunctationẽ illa Apoſtolica ſententia de geminis in Rebeccę vtero nondũ agentibus aliquid boni aut mali. Nec tamen fruſtra ſcri- I ptum eſt, nec infantẽ mundum eſſe à peccato, cuius eſt vnius diei vita ſuper terrã. Et illud in Pſalmo: Ego in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccatis mater mea me in vtero aluit. (Pſal. 50.) Et ꝙ in Adam omnes moriũtur, in quo omnes peccauerunt. Nunc autem liquido teneamus, quęlibet parentum merita traijciantur in prolem, quęcunq; gratia dei antequã naſcatur quemq; ſanctificet, nec iniquitatem eſſe apud deum, nec boni malive agere quenq;, qđ ad propriã perſonã ꝑtineat, antequã natus eſt. Illamq; ſententiã qua nonnulli putant alibi peccaſſe magis minuſq; animas, & pro diuerſorum meritis peccatorum, in diuerſa corpora eſſe detruſas, Apoſtolicæ non conuenire ſentẽtiæ: cum apertiſſime dictum ſit, nihil egiſſe nõdum natos, ſeu boni ſeu mali. Ac per hoc alia quæſtio eſt ſuo loco retractanda, quid de peccato primorum parentum, qui duo ſoli fuerunt, generis humani contraxerit vniuerſa conſperſio. Nihil tamen talium meritorum habere potuiſſe hominem antequam de terræ puluere ſictus eſſet, antequam ſuo tempore viueret, nulla quæſtio eſt. Sicut enim Eſaü & Iacob, quos nondum natos dixit Apoſtolus nihil egiſſe boni aut mali, non poſſemus dicere traxiſſe aliquid meriti de parentib⁹ ſi nec ipſi parentes egiſſent aliquid boni aut mali: nec genus humanũ peccaſſe in Adam, ſi ipſe non peccaſ- K ſet Adam, nõ autem peccaſſet Adam, niſi iam ſuo tẽpore viueret, quo poſſet viuere ſiue bene ſiue male: ita fruſtra peccatũ eius, ſeu recte factum requiritur, cũ adhuc in rebus ſimul creatis cauſaliter conditus, nec vita propria iam viuebat, nec in parentibus ſic viuentibus erat. In illa enim prima cõditione mundi, cum deus omnia ſimul creauit, homo fact⁹ eſt qui eſſet futurus, ratio creandi hominis, non actio creati.

Res varijs modis cõditę. Ca. X.

Sed hęc aliter in verbo dei, vbi iſta nõ facta ſed æterna ſunt. Aliter in elemẽtis mũdi, vbi omnia ſimul facta futura ſunt. Aliter in rebus, quę ſecundum cauſas ſimul creatas, non iam ſimul ſed ſuo quæq; tempore creantur: in quibus Adam iam formatus ex limo, & dei flatu animatus, ſicut fœnum exortũ. Aliter in ſeminibus, in quibus rurſus quaſi primordiales cauſę repetuntur: de rebus ductæ quæ ſecundũ cauſas quas primum condidit extiterãt, velut herba ex terra, ſemen ex herba. In quibus om̃ibus ea iam facta modos & actus ſui tẽporis acceperunt, quę ex occultis atque inuiſibilibus rationib⁹, quę in creatura cauſaliter latent, in manifeſtas formas naturaſq; prodierunt. Sicut herba exorta ſuper terrã, & homo fact⁹ in animã viuam, & cętera huiuſmodi, ſiue frutecta ſiue animan- L tia, ad illã operationem dei pertinentia quę vſq; nunc operatur. Sed etiã iſta ſecum gerunt tanq̃ iterum ſeipſa inuiſibiliter in occulta quadam vi generãdi, quã extraxerunt de illis primordijs cauſarum ſuarum, in quibus creato mundo cum factus eſt dies, antequã in manifeſtã ſpeciẽ ſui generis exorirẽtur, inſerta ſunt.

Inchoatio rerũ & ꝑfectio. Cap. XI.

Si enim prima illa opera dei, cũ ſimul omnia creauit, in ſuo modo perfecta non eſſent, ea proculdubio poſt adderentur quę illis perficiendis defuiſſent: vt quædam vniuerſitatis perfectio ex vtriſq; conſtaret, ſingulis quaſi ſemis: velut alicui⁹ toti⁹ partes eſſent, quarum coniunctione ipſum totum cuius partes fuerant, compleretur. Rurſus ſi ita eſſent illa ꝑfecta, ſicut perficiuntur, cũ ſuis quæq; temporibus in manifeſtas formas actuſq; procreantur: profecto aut nihil ex eis poſtea per tẽpora fieret: aut hoc fieret quod ex iſtis quæ ſuo quæq; iam tempore oriuntur, deus non ceſſat operari. Nũc autem quia iam & cõſummata quodammodo, & quodãmodo inchoata ſunt, ea ipſa quæ conſequentibus euoluenda tẽporibus primitus deus omnia ſimul creauit cum faceret mundum: conſummata quidẽ, quoniam nihil habẽt illa in naturis proprijs quibus ſuorum temporũ curſus agunt, quod nõ in iſtis cauſaliter factum ſit: inchoata vero, quoniam M quædam erant quaſi ſemina futurorum, per ſeculi tractum ex occulto in manifeſtũ locis congruis exerenda: ipſius etiã ſcripturę verba ſatis ad hoc admonendum inſigniter vigent, ſi quis in eis euigilet. Nam & cõſummata ea dicit & inchoata: Niſi enim conſummata eſſent, non ſcriptum eſſet, Et conſummata ſunt cœlum & terra, & omnis compoſitio illorum: & conſummauit deus in die ſexto omnia opera ſua quæ fecit: & requieuit deus in die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis quæ fecit: & benedixit deus diẽ ſeptimum, & ſanctificauit eum. (Geñ. 2.) Rurſuſq; niſi inchoata eſſent, nõ ita ſequeretur, quia illa die requieuit ab omnib⁹ operibus ſuis quę inchoauit de⁹ facere. Hic igitur ſi quis inquirat, quomodo cõſummauit & quomodo inchoauit: neq; enim alia conſummauit, alia inchoauit, ſed eadẽ ipſa vtraq; à quibus in die ſeptimo requieuit: ex ijs quæ ſupra diximus clarũ eſt. Conſummaſſe quippe iſta intelligimus deum cum creauit omnia ſimul, ita perfecte vt nihil ei adhuc in ordine temporũ creãdum eſſet quod non hic ab eo iam in ordine cauſarũ creatum eſſet. Inchoaſſe autẽ, vt quod hic præfixerat cauſis, põſt impleret effectis. Proinde formauit deus hominem puluerẽ terræ, vel limum terræ, hoc eſt de puluere vel limo terræ: & inſpirauit ſiue inſufflauit in

eius

A eius faciem spiritum vitæ, & factus est homo in animam viuam, Non tunc prædestinatus, hoc enim ante seculum in præscientia creatoris: neq; tunc causaliter vel consummate inchoatus, vel inchoate consummatus, hoc enim à seculo in rationibus primordialibus, cum simul omnia crearentur: sed creatus in tempore suo, visibiliter in corpore, inuisibiliter in anima, constans ex anima & corpore.

Modus creādi hominis. C. XII.

Iam ergo videamus quomodo eū fecerit deus, primum de terra corpus eius, post etiam de aīa videbimus si quid valebimus. Quòd enī manibus corporalibus deus de limo finxerit hominē, nimiū puerilis cogitatio est, ita vt si hoc scriptura dixisset, magis eū qui scripsit trāslato verbo vsum credere deberemus, quàm deum talibus membrorum liniamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dictum est enim,

Psal. 43. & 135.

Manus tua gentes disperdidit, Et eduxisti populū tuum in manu forti & brachio excelso: Sed pro potestate & virtute dei positum huius membri nomen, quis vsqueadeo desipit vt nō intelligat? Nec illud audiendum est, quod nonnulli putant, ideo præcipuum dei opus esse hominē, quia cætera dixit & facta sunt, hunc autem ipse fecit: sed ideo potius, quia hunc ad imaginem suā fecit. Nam illa quę dixit & facta sunt,

B ideo sic scriptum est, quia per verbum eius facta sunt, sicut per hominem hominibus dici potuit verbis quę temporaliter cogitantur & voce proferuntur. Non sic autem loquitur deus, nisi cū per corporalem creaturam loquitur, sicut Abrahæ, sicut Moysi, sicut per nubem de filio suo. Ante vero omnem creaturam, vt esset ipsa creatura, eo verbo dictum est, quod in principio erat deus apud deum: & quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, vtique & homo per ipsum factus est. Certe enim cœlum verbo fecit, quia dixit & factum est. Scriptum est tamen, Et opera manuū tuarum sunt cœli.

Psal. 101

Et de hoc imo quasi fundo mundi scriptum est,

Psal. 94.

Quoniam ipsius est mare & ipse fecit illud, & aridam manus eius finxerunt. Nō igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cætera deus dixerit, & facta sint, hūc autem ipse fecerit: aut verbo cætera, hunc autem manibus fecerit: Sed hoc excellit in homine, quia deus ad imaginem suā hominem fecit, propter hoc quòd ei dedit mētem intellectualem qua præstat pecoribus, vnde iam superiore loco disseruimus. In quo honore positus, si non intellexerit vt bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus prælatus est comparabitur. Sic etenī scriptum est,

Psal. 48.

Homo in honore positus nō intellexit, compara-

C tus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis. Nam & pecora deus fecit, sed non ad imaginem suā. Nec dicendum est, hominem ipse fecit, pecora vero dixit † & facta sunt: & hunc enim & illa per verbum suum fecit per quod facta sunt omnia. Sed quia idē verbum & sapientia & virtus eius est, dicitur & manus eius non visibile membrum sed faciēdi * potētia. Nā & eadem scriptura quę dicit, quòd deus hominem de limo terrę finxerit, dicit etiam quòd bestias agri de terra finxerit, quando eas cum volatilibus cœli ad Adam adduxit, vt videret quid ea vocaret. Sic enim scriptū est, Et finxit de⁹ adhuc de terra oēs bestias. Sic enim & hominē de terra & bestias de terra ipse formauit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quòd ipse ad imaginem dei creatus est? Nec tamen hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mētis, de quo post loquemur. Quanquam in ipso corpore habeat quandā proprietatem quæ hoc indicet, quòd erecta statura factus est, vt hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, vnde in aluum cuncta pecora prona atque prostrata sunt. Congruit ergo & corpus eiusdem animæ rationali, nō secundum liniamenta figurasq; membrorum, sed potius secūdū

† iussit.

* aīs effi ciendi.

2. sen. dis. 16. c. quo circa.

id quòd in cœlū erectum est, ad intuenda quæ in corpore ipsius mundi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quæ in spiritalibus natura maxime excellunt, vt quæ sursum sunt, sapiat, non quæ super terram. D

Qua etate aut statura conditus fuerit Adā. C. XIII.

Sed quomodo fecit eum deus de limo terræ, vtrum repente in ætate perfecta, hoc est virili atque iuuenili, an sicut nūc vsque format in vteris matrum? Neque enim alius hæc facit quàm ille qui dixit, Priusquā te formarem in vtero noui te: vt illud tantum proprium habuerit Adam, quòd nō ex parētibus natus est, sed factus ex terra: eo tamen modo vt in hoc perficiendo, & per ętates augendo hi tēporum numeri complerentur, quos naturæ humani generis attributos videmus. An potius hoc non est requirēdum? Vtrū libet enim fecerit, hoc fecit quod deum & omnipotentem & sapientem posse ac facere congruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitatibusq; rerum in manifestum ex abdito producendis attribuit, vt eius voluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturę dedit, nō ipsam potentiam eisdem numeris alligauit: Nam spiritus eius ita faciendo mūdo superferebatur, vt & facto superferatur, non corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquam concretā terræ, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam B ligni illius: atque in eo sumere qualitatem qua in vuā procedat paulatim erumpētem, atque in ea grandescente, vinum fiat, maturumq; dulcescat, quod adhuc ferueścat expressum, & quadam vetustate firmatum, ad vsum bibendi vtilius iucūdiusq; perueniat? Num ideo dominus lignum quæsiuit aut terram, aut has temporum moras, cum aquam miro compendio conuertit in vinum, & tale vinum quod ebrius etiam conuiua laudaret? Nunquid adiutorio temporis eguit conditor temporis? Nōnne certis dierum numeris suo cuique generi accommodatis, omnis natura serpētium coalescit, formatur, nascitur, roboratur? Nū expectati sunt hi dies, vt in draconem virga conuerteretur de manu Moysi & Aaron? Nec ista cū fiunt contra naturam fiunt, nisi nobis quibus aliter naturæ cursus innotuit, nō aūt deo, cui hoc est natura qđ fecerit.

Ratiōes causales creaturis inditæ. C. XIIII. F

Quæri autem merito potest, causales illæ rationes quas mundo indidit, cum primum simul omnia creauit, quomodo sint institutæ: Vtrum vt, quemadmodum videmus, cuncta nascentia vel fruticum vel animalium in suis cōformationibus atq; incremētis, sua pro diuersitate generum diuersa spatia peragerent temporum? An vt quemadmodum creditur factus Adam sine vllo progressu incremētorum virili ætate continuo conformarentur? Sed cur non vtrūq; illas credimus habuisse, vt hoc ex eis futurum esset quod factori placuisset? Si enim illo modo dixerimus, incipiet contra ipsas factum videri, nō solum etiam illud de aqua vinū, sed & omnia miracula quæ contra naturæ vsitatum cursum fiunt. Si autem isto modo, multum erit absurdi⁹ ipsas istas quotidianas naturæ formas & species cōtra illas primarias omnium nascentium causales rationes suorum temporū peragere spatia. Restat ergo vt ad vtrūq; modū habiles creaturę † sint, siue ad istum quo vsitatissime tēporalia trāscurrunt, siue ad illum quo rara & mirabilia fiunt, sicut deo facere placuerit quod tempori congruat.

† creatæ.

Q nō factus primus homo. Cap. XV.

Veruntamen sic factus est homo, quēadmodum illæ primæ causæ habebāt vt fieret primus homo, quē non ex parētibus nasci qui nulli præcesserant, sed de limo formare oportebat secūdum causalem rationē in qua primitus factus erat. Nam si aliter factus est, nō eum deus in illorum sex dierum operibus fecerat: in quibus cū dicitur factus, ipsam causam vtiq; fecerat deus qua erat suo tēpore homo futurus, & secundum quam fuerat ab illa faciēdus: qui simul & cōsummauerat has perspicuas species, produ-

G cens inchoata propter perfectionẽ causalium ratio-
num, & inchoauerat rationes causales fiendorum,
mundo imprimens consummanda propter ordinem
temporum. Si ergo in illis primis rerum causis quas
mundo primitus creator inseruit, non tantum posuit
quòd de limo formaturus erat hominem, sed etiam
quemadmodum formaturus, vtrum sicut in matris
vtero, an in forma iuuenili, proculdubio sic fecit vt il-
lic præfixerat. Neque enim contra dispositionem
suam faceret. Si autem vim tantum ibi posuit possi-
bilitatis, vt homo fieret quoquo modo, vt & sic pos-
set, id est, vt ideo quoque ibi esset, quia sic & sic pos-
set: vnum autem ipsum modum quo erat facturus in
sua voluntate seruauit, cum mundi constitutionem
2. sen. dist. contexuit: manifestum est etiam sic non factum esse
17. ca. so- hominem contra quod erat in illa prima conditione
let. causarum: quia ibi erat etiam sic fieri posse, quanuis
non ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in
conditione creaturæ, sed in placito creatoris, cuius
Ratio hu- voluntas rerum necessitas est. Nam & nos pro
mana captu infirmitatis humanæ iam in ipsis rebus tẽpo-
quousque re exortis possumus noscere, quid in cuiusque natura
aliqd cõ- sit quam experimento percepimus, sed vtrum etiam
phendat. futurum sit ignoramus. Est quippe in natura huius,
Ca. XVI. verbi gratia, iuuenis vt senescat, sed vtrum hoc etiam
H sit in dei voluntate nescimus. Sed nec in natura esset,
nisi in dei voluntate prius fuisset, qui cõdidit omnia,
& vtique occulta ratio est senectutis in corpore iuue-
nili, vel iuuentutis in corpore puerili. Neq; enim ocu-
lis cernitur sicut ipsa in puero pueritia, sicut iuuentꝰ
in iuuene: sed alia quadam notitia colligitur inesse ĩ
natura quiddam latens, quo educantur in promptũ
numeri occulti, vel iuuentutis ĩ pueritia, vel senectu-
tis ĩ iuuentute. Occulta est ergo ista ratio qua fit vt
hoc esse possit, sed oculis, menti autem non est occul-
ta, vtrum autem hoc etiam necesse sit, omnino nesci-
mus. Et illam quidem qua fit vt esse possit, in natura
ipsius corporis nouimus: illam vero qua fit vt neces-
Præscien- se sit, manifestum est illic non esse. Sed fortassis
tia dei. in mundo est, vt necesse sit istum hominem senescere.
Caput Si aũt nec in mũdo est, in deo est: hoc aũtẽ necessario
XVII. futurũ est qđ ille vult, & ea vere futura sunt quæ ille
præsciuit. Nam multa secundum inferiores causas
futura sunt, sicut ibi sunt: sed si ita sunt, & in præsciẽ-
tia dei vere futura sunt: Si autẽ ibi aliter sunt, ita po-
tius futura sunt, sicut ibi sunt, vbi qui præscit, falli nõ
I potest. Nam futura dicitur senectus in iuuene, sed ta-
men futura non est, si ante moriturus est: hoc autem
ita erit sicut se habent aliæ causæ, siue in mundo con-
textæ, siue in dei præscientia reseruatæ. Nam secun-
dum quasdam futurorum causas moriturꝰ erat Eze-
chias, cui deus addidit quindecim annos ad vitam,
id vtiq; faciens quod ante constitutionem mundi se
facturũ esse præsciebat, & in sua voluntate seruabat.
Non ergo id fecit quod futurũ non erat: hoc enĩ ma-
gis erat futurũ quod se facturũ esse præsciebat. Nec
tamen illi anni additi recte dicerentur, nisi aliqd ad-
deretur, quod se aliter in alijs causis habuerat: secun-
dum aliquas igitur causas inferiores iam vitam fi-
nierat: secundum illas autem quę sunt in voluntate &
præscientia dei, qui ex æternitate nouerat quid illo
tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat, tunc
erat finiturꝰ vitam qñ finiuit vitam. Quia & si orã-
ti cõcessum est, etiã sic eum oraturũ vt tali orationi
cõcedi oporteret ille vtiq; præsciebat, cuiꝰ præscien-
tia falli non poterat: & ideo quod pręsciebat, necessa-
Volũtas rio futurũ erat. Quapropter si omniũ futurorum
dei causa causæ mundo sunt insitæ, cũ ille factus est dies quan-
rerũ. Ca. do deus creauit omnia simul, non aliter Adam factꝰ
XVIII. est, cum de limo terræ formatus est, sicut credibilius
iam perfectę virilitatis, quàm erat in illis causis, vbi
deus hominẽ in sex dierũ operibus fecit. Ibi enĩ erat
non solum vt ita fieri posset, verumetiam vt ita eum K
fieri necesse esset. Tam enĩ non fecit deus contra cau-
sam quam sine dubio volens præstituit, quàm contra
voluntatem suam non facit. Si autẽ non omnes cau-
sas in creatura primitus cõdita præfixit, sed aliquas
in sua voluntate seruauit, non sunt quidem illæ quas
in sua volũtate seruauit, ex istarum quas creauit ne-
cessitate pendentes. Non tamen possunt esse contra-
riæ quas in sua volõtate seruauit, illis quas in sua vo-
luntate instituit. Quia dei voluntas non potest sibi
esse contraria. Istas ergo sic condidit, vt ex illis esse
illud cuiꝰ causæ sunt possit, sed nõ necesse sit: illas au-
tem sic abscõdit, vt ex eis esse necesse sit hoc quod ex
istis fecit vt esse possit. Solet item quæri, vtrum Quale
animale corpus prius homini formatum sit ẽ limo, corpꝰ pri-
quale nunc habemus, an spiritale quale resurgentes mi hõis.
habebimus? Quanquam enim hoc in illud mutabi- Ca. XIX
tur, seminatur enim corpus animale, surget corpꝰ spi-
ritale, tamen quid priꝰ homini factum sit, ideo disce-
ptatur, quia si animale factum est, nõ hoc recipiemus
quod in illo perdidimꝰ, sed tãto melius, quanto ei spi-
ritale animali præponendum est, quando erimus
æquales angelis dei. Sed angeli possunt alijs ex iu-
stitia præponi, nunquid & domino? De quo tamen di- L
ctum est: Minorasti eũ paulominus ab angelis. Vn- Psal. 8.
de, nisi propter carnis infirmitatem quam sumpsit ex
virgine, formam serui accipiens, in qua moriens nos
ã seruitute redimeret? Sed quid hinc diutius differa-
mus? Non enim obscura est Apostoli sentẽtia de hac
re, qui cum voluisset adhibere testimonium quo pro-
baret esse corpus animale, non tam de suo vel de cu-
iusquam hominis corpore quod in præsenti videba-
tur, quàm de hoc ipso scripturę huius loco recoluit &
adhibuit, dicens: Si est corpus animale, est & spirita- 1. Cor. 15.
le. Sic etenim scriptum est: Factus est primus homo
Adam in animam viuentẽ, nouissimus Adam in spi-
ritum viuificantem. Sed non primum quod spirita-
le est, sed quod animale, postea spiritale: Primus ho-
mo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœle-
stis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cœle-
stis, tales & cœlestes. Et quomodo induimus imagi-
nem terreni, induamur & imaginem eiꝰ qui de cœlo
est. Quid ad hoc dici potest? Imaginem ergo cœle-
stis hominis nunc ex fide portamus habiturι in re-
surrectione quod credimus, imaginem autem terre-
ni hominis ab ipso exordio humanæ generatiõis in- M
duimus. Hic occurrit alia quęstio, quomodo re- Quõ re-
nouemur, si non ad hoc per Christum renouamur qđ nouemur
in Adam prius eramus? Quãquam enim multa nõ si non ad
in pristinum, sed in melius renouẽtur, ab inferiore ta- hoc per
men statu quàm quo erant antea renouantur. Vn- Christũ
de ergo ille filius mortuus erat & reuixit, perierat & renoua-
inuentus est? Vnde illi profertur stola prima si non mur qđ ĩ
immortalitatem recipit quam perdidit in Adam? Adã priꝰ
Quomodo autẽ perdidit ĩmortalitatem si corpꝰ ha- eramus.
buit animale? Neq; enim animale corpus sed spirita- Ca. XX.
le erit, cum corruptibile hoc induerit incorruptionẽ,
& mortale hoc induerit immortalitatẽ. Nõnulli his
angustijs coarctati: vt & illa constet sentẽtia qua ex-
emplum de animali corpore hinc datum est, vt dice-
retur: Factus est primus homo Adam in animam vi-
uentem, nouissimus Adam in spiritum viuificãtem:
& ista renouatio receptióque immortalitatis, non
absurde dicatur in pristinum futura, in illud scilicet
quod Adam perdidit: putauerunt prius quidem ho-
minem fuisse corporis animalis, sed dum in paradi-
so cõstitutus est, eum fuisse mutatum, sicut nos quoq;
resurrectione mutabimur. Hoc quidem liber Gene-
seos non commemorat. Sed vt possint vtraque testi-
monia scripturarum consentire inter se, siue illud qđ
de animali corpore dictum est, siue illa quæ de reno-
uatione nostra plurima in sanctis literis reperiũtur,
hoc

A hoc tanq̃ necessario consequi crediderunt.

Paradisus spiritalis. Ca. XXI.

Sed si ita est, frustra conamur paradisum & illas arbores earumq; fructus præter figuratam significationem prius accipere ad rerum gestarũ proprietatẽ. Quis enim credat iam illius modi cibos ex arborũ pomis, immortalibus & spiritalibus corporibus necessarios esse potuisse? Veruntamen si aliud nõ potest inueniri, melius eligimus paradisum spiritaliter intelligere, quàm vel putare non renouari hominẽ, cum toties hoc scriptura commemoret, vel eum existimare recipere, quod non ostenditur amisisse. Huc accedit, q̃ & ipsa mors hominis, quam eum peccato commeruisse, multa diuina testimonia colloquuntur, indicat eum sine morte futurum fuisse nisi peccasset. Quomodo ergo sine morte mortalis, aut quomodo nõ mortalis si corpus animale?

Corpus Adæ. Ca. XXII.

Vnde quidam non eum mortem corporis peccato meruisse arbitrantur, sed mortem animæ quam fecit iniquitas. Nam credunt eum propter corpus animale exiturum fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quam nunc habent sancti qui iam dormierunt, & in fine seculi eadem membra immortaliter recepturi: vt videlicet mors corporis non de peccato accidisse videatur, sed naturaliter, vt B animalium cæterorum. Verum his rursus Apostolus occurrit & dicit: Corpus quidem mortuum est propter peccatũ, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si autem spiritus eius qui suscitauit Christũ à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Christũ à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra p inhabitantẽ spiritũ eius in vobis. Ac per hoc mors etiã corporis de peccato est. Si ergo nõ peccasset Adam, nec corpore moreretur: ideoq; immortale haberet & corpus. Quõ ergo immortale si animale?

Roma. 8.

Figurate an pprie accipiẽd⁹ est paradisus. Ca. XXIII.

Sed rursus non vidẽt qui eius corpus in paradiso mutatũ putant vt ex animali fieret spiritale, nihil impedire si nõ peccasset, vt post paradisi vitã si iuste obediẽterq; vixisset, acciperet eandẽ corporis mutationẽ in vita æterna vbi iã cibis corporalib⁹ nõ egeret. Quid ergo necesse est ppter hoc iã cogi figurate nõ proprie paradisum intelligere, quia nõ posset mori corpus nisi peccato? Verum est quidem quod non moreretur, etiam corpore, nisi peccasset. Aperte quippe dicit Apostolus, corpus mortuum propter peccatum: animale tamen posset esse ante peccatum, & post vitam iustitiæ cum deus vellet fieri spiritale.

Corpus aiale. Ca. XXIIII.

Quomodo ergo, inquiũt, renouari dicimur, si non hoc recipimus quod perdidit primus homo in quo omnes C moriuntur? Hoc planè recipimus secundum quendam modum. Non itaque immortalitatem spiritalis corporis recipimus quam nõdum habuit homo, sed recipimus iustitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. Renouabimur ergo à vetustate peccati, nõ in pristinum corpus animale in quo fuit Adam: sed in melius, id est in corpus spiritale, cum efficiemur æquales angelis dei, apti cœlesti habitationi, vbi esca quæ corrumpitur nõ egebimus. Renouabimur ergo spiritu mentis nostræ secundum imaginem ei⁹ qui creauit nos, quam peccãdo Adam perdidit. Renouabimur autem etiam carne, cum hoc corruptibile induet incorruptionem: vt sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus sed mutãdus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando meruisset. Denique non ait Apostolus, corpus quidem mortale propter peccatum, sed corp⁹ mortuum propter peccatum.

Roma. 8.

Corpus idẽ mortale & immortale. Caput XXV.

Illud quippe ante peccatum, & mortale secundum aliam, & immortale secundum aliam causam dici poterat: id est mortale, quia poterat mori, immortale quippe, quia poterat non mori. Aliud est enim non posse mori, sicut quasdam naturas immortales creauit deus, aliud est autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis: quod ei præstabatur de ligno vitæ, non de constitutione naturæ: à quo ligno separatus est cum peccasset, vt posset mori, qui nisi peccasset posset non mori. D Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio conditoris. Si enim corpus animale, vtique mortale: quia & mori poterat. quamuis & immortale ideo, quia & non mori poterat. Neque enim immortale quod mori omnino non possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur. Ac per hoc illud animale & ob hoc mortale, quod propter iustitiam spiritale fieret: & ob hoc mortale omnimodo factum est propter peccatum, non mortale, quod & antea erat, sed mortuum, quod posset non fieri si homo non peccasset.

Corpus Adæ & nostrũ diuersa. Ca. XXVI.

Quomodo ergo corpus nostrum dicit Apostolus mortuum cum adhuc de viuentibus loqueretur, nisi quia iam ipsa conditio moriendi ex peccato parentum hæsit in prole? Animale est enĩ & hoc corp⁹ sicut & primi hominis fuit, sed hoc iam in ipso animalis genere multo est deterius, habet enim necessitatẽ moriendi quod illud non habuit. Quamuis enim restabat adhuc vt immutaretur, & spiritale factõ plenam immortalitatem perciperet, vbi cibo corruptibili non egeret: tamen si iuste viueret homo, & in spiritalem habitudinem corpus eius mutaretur, non iret in mortem. E In nobis autem etiam iuste viuentibus corpus moriturum est, propter quam necessitatem ex illius primi hominis peccato veniẽtem, nõ mortale sed mortuum corpus nostrum dixit Apostolus, quia omnes in Adam morimur. Item dicit, Sicut est veritas in Iesu deponere vos secundum priorem conuersationem hominem veterem eum qui corrumpitur secundum concupiscentias deceptionis, hoc est, factus Adam per peccatum. Vide ergo quid sequatur: Renouamini autẽ spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis: Ecce quod perdidit Adam per peccatum.

1. Cor. 15.
Ephe. 4.

Stola data Adæ. Ca. XXVII.

In hoc ergo renouamur secundum id quod amisit Adam, id est secundum spiritum mentis nostræ. Secundum autem corpus quod seminatur animale, & resurget spiritale, in melius renouabimur, quod nondum fuit in Adam. Dicit item Apostolus, Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, induite nouum qui renouatur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum, quam recipimus per gratiam iustitiæ: F non spiritale atque immortale corpus in quo ille nõdum fuit, & in quo erunt omnes sancti resurgentes à mortuis. Hoc enim primum est illius meriti quod amisit. Proinde illa stola prima, aut ipsa iustitia est, vnde lapsus est: aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter peccatum ad eam peruenire non potuit. Dicitur enim & amisisse vxorem & amisisse honorem, qui speratum non acceperit, illo à quo sperabat offenso.

1. retract. cap. 24.

Corpus Adã aiale. Cap. XXVIII.

Secundum hanc ergo sententiã corpus animale habuit Adam, non tantum ante paradisum, sed etiã in paradiso cõstitut⁹: quãuis in interiore homine fuerit spiritalis, secundũ imaginem eius qui creauit eum: quod amisit peccãdo, meruitq; etiã corporis mortem qui nõ peccãdo mereretur & in corpus spiritale cõmutationẽ. Nam si & interius animaliter vixit, nõ possumus dici ad hoc ipsius renouari. Quibus enim dicitur, Renouamini spiritu mẽtis vestræ: hoc eis dicit⁹ vt spiritales fiãt. Quod si ille nec ipsa mente fuit, quomodo nos renouamur ad id quod nunq̃ fuit? Apl̃i aũt & omẽs iusti animale vtiq; corp⁹ habebãt, sed tñ spiritaliter it⁹ viuebãt, renouati scilicet i agnitiõe dei secũdũ imaginẽ ei⁹ q creauit eos: nõ ideo tñ peccare nõ poterant si cõsentirẽt iniqtati. Nã & spiritales posse cadere i tẽtatiõe

peccati,

G peccati, ostẽdit Apostolus vbi ait, Fratres, si præoc-
Gal.6. cupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiri-
tales estis, istruite huiusmodi in spiritu lenitatis, in-
tendens teipsum ne & tu tenteris. Hoc dixi ne cuiquã
impossibile videatur ꝙ peccauit Adam, si spiritalis
erat mente, quamuis animalis esset corpore. Quæ
cum ita sint, nihil tamen adhuc præpropere confir-
mamus, sed expectamus potius, vtrum etiam cętera
Anima. scriptura hũc intellectum non impediat. Sequi-
Ca. XX. tur enĩ quæstio de anima valde difficilis, in qua mul-
IX. ti laborauerunt, nobisq; vbi laboremus reliquerunt.
Siue enĩ quia nõ omnium omnia legere potui, qui de
hac re secũdũ scripturarũ nostrarũ veritatẽ ad aliqd
liquidum minimeq; dubium peruenire potuerit: siue
quia tãta quæstio est, vt etiam qui eam veraciter sol-
uunt, nõ facile intelligãtur à talibus, qualis ipse sum:
fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic ha-
beam de anima, vt nihil amplius quærẽdum putem:
Vtrum aũt nunc certũ aliquid inuenturus sim, & iã
definiturus, ignoro. Quod aũt potuero, si conatũ meũ
dñs adiuuerit, sequẽti volumine explicare conabor.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER SEPTIMVS.

H

Quæstio de anima Capat. I.

ET finxit deus hominẽ puluerem de terra, & flauit in faciẽ
eius flatum vitę, & factus est
homo in animã viuentẽ. Hęc
verba scripturæ nobis & in
principio superioris libri cõ-
siderãda proposuimus, & de
ipso homine facto, maximẽ-
que de eius corpore quantũ
satis duximus, quod secundum scripturas visum est
disseruimus. Sed quia de anima humana non parua
quæstio est, ad hunc eam librum differendam puta-
uimus, nescientes quantum nos dominus adiutu-
rus esset, recte loqui cupidos, illud tamen scientes
nisi quantum ipse adiuuaret, recte non esse locuturos.
Recte est autem veraciter atq; congruenter, nihil au
daciter refellendo, nihil temere affirmãdo, dum ad-
huc dubium est, verũ falsumve sit, siue fidei siue sciẽ-
I tiæ Christianæ: quod aũt doceri potest, vel rerum ra
tione apertissima, vel scripturarum authoritate cer-
tissima, sine cunctatione asserendo. Ac primum illud
videamus quod scriptum est, Flauit vel sufflauit in fa
ciem eius flatum vitæ. Nonnulli enĩ codices habẽt,
spirauit vel inspirauit in faciem eius. Sed cũ Græci
ἐνεφύσησεν ad verbũ inspirauit. habeant ἐνεφύσησεν, nõ dubitatur flauit vel sufflauit
esse dicẽdum. Quærebamus autem in superiori ser-
mone de manibus dei, cum homo de limo formatus
cogitaretur. Quid ergo nũc dicendũ est in eo quod
scriptum est, sufflauit deus, nisi quia sicut non mani-
bus corporeis finxit, ita nec faucibus labijsq; suffla-
uit? Veruntamen hoc verbo scriptura in quæstione
difficillima plurimum nos quãtum opinor adiuuat.
Animã nõ esse naturę eiusdem cum deo. Cap. II.
Nam cum quidam ex hoc verbo crediderint ali-
quid esse animam de ipsa substantia dei, id est, eius-
dem naturæ cuius ille est, hoc ideo putantes, quia cũ
homo sufflat, aliquid de seipso eijcit in flatu: hinc po-
tius admonendi sumus hanc inimicam fidei catholi-
cæ reprobare sententiam. Nos enĩ credimus dei na-
turam atque substantiam que in trinitate creditur à
multis, intelligitur à paucis, omnino esse incommu-
tabilem. Porro autem animæ naturam vel in deteri-
us vel in melius commutari posse quis ambigit? Ac
per hoc sacrilega opinio est ea & deũ credere vnius
esse substantiæ. Quid enim hoc modo aliud quàm
& ille commutabilis creditur? Credendum itaque
est & intelligendum, neque vllo modo dubitandum, K
quod recta fides habet, animam sic esse à deo tanquã
rem quam fecerit, non tanquam de natura cuius est
ipse, siue genuerit, siue quoquo modo protulerit.
Et quomodo inquiunt scriptum est, Sufflauit in Flatus in faciem. Cap. III.
faciem eius, & factus est homo in animam viuam, si
non anima dei pars est vel dei omnino substantia?
Immo vero ex hoc verbo satis apparet ita non esse,
cum enim homo sufflat, anima vtique ipsa subiacen-
tem sibi naturam corporis mouet, & de illa, nõ de sei-
psa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sunt, vt ne-
sciãt isto reciproco halitu quem de hoc aëre circum-
fuso ducimus & reddimus, fieri etiam flatum cum vo
luntate sufflamus. Quòd si etiam nõ ex hoc aëre qui
forinsecus adiacet accepto & reddito, sed ex ipsius
nostri corporis natura qua constat, sufflando aliquid
eijceremus, nõ est eadem natura corporis & animæ,
quod & ipsi vtique consentiunt. Quapropter etiam
sic aliud est animæ substantia quæ corpus regit &
mouet: aliud flatus quem regendo vel mouendo facit
de corpore sibi subdito, nõ de seipsa cui corpꝰ est sub-
ditum. Cum itaque longe quidem incõparabili mo-
do, sed tamen anima regat subditum corpus, & deus
subditam creaturam, cur non potius intelligatur de
subiecta sibi creatura fecisse deus animam in eo quòd L
sufflasse dictus sit: quandoquidem ipsa anima quam-
uis corpori suo non ita dominetur vt deus vniuersi-
tati quam cõdidit, tamen eius motu non de sua sub-
stantia flatũ facit? Possemus quidẽ dicere nec ipsum
dei flatum esse animam hominis, sed deum sufflando
fecisse animam in homine. Sed ne putentur meliora
quæ fecit verbo ꝙ quod fecit flatu, quia & in nobis
melius est verbum quàm flatus: nihil est interim se-
cundum supradictam rationem, cur animam ipsam
dei flatum dicere dubitemus, dum intelligatur non
esse dei natura atque substãtia, sed hoc ipsum esse suf-
flare quod est flatum facere, hoc est animam facere.
Cui sententiæ congruit quod per Esaiam dicit deus, Esaię. 57
Spiritus enim à me procedet, & flatum omnem ego
feci. Nam non quemlibet flatum corporeum dicere,
sequentia docent. Cũ enim dixisset, omnem flatum
ego feci: & propter peccatũ, inquit, pusillum quid cõ-
tristaui eum & percussi eum. Quid ergo dicit flatũ
nisi animam, quæ propter peccatum percussa & con-
tristata est? Quid igitur est, omnem flatum ego fe- M
ci: nisi omnem animam ego feci? Si ergo Vnde flatus in faciem. Ca. IIII.
deum diceremus tãquam corporei mundi huius ani-
mam, cui mundus ipse esset tanquam corpus ipsius
animantis, recte non eum diceremus sufflando fecis-
se animam hominis, nisi corpoream de isto aëre sub-
iacente sibi ex corpore suo: non tamen quod fecisset
dedissetque sufflando, de seipso dedisse putare debere
mus, sed ita de sibi subiecto aëre corporis sui, sicut a-
nima de huiusmodi re similiter adiacente sibi, hoc est
de corpore, nõ de seipsa flatum facit. Nunc vero quia
non tantummodo mundi corpus deo esse subditum
dicimus, sed illum esse supra omnem creaturam siue
corporalem siue spiritalem, nec de seipso nec de cor-
poreis elementis credendus est animam fecisse suf-
flando. Vtrum autem ex eo quod omnino An ania ex nihilo. Cap. V.
non erat, id est, ex nihilo: an ex aliqua re quæ iam ab
illo facta spiritaliter erat, sed anima nondũ erat, me-
rito quęri potest. Si enim deum adhuc aliquid ex ni-
hilo creare non credimus, posteaquã creauit omnia
simul, & ob hoc consummatis omnibus operibus re-
quieuisse credimꝰ, quæ inchoauit facere, vt quicquid
deinde faceret, ex his faceret, nõ video quẽadmodũ
intelligamus adhuc eũ ex nihilo anias facere. An di-
cendũ est eũ in illis quidẽ operibus primorũ sex die-
rum fecisse illũ diem occultum, ac si hoc potius credi
oportet spiritalẽ atq; intellectualem naturã, scilicet
vnitatis angelicę & mũdi, id est, cœli & terrã: atq; in
illis

A

illis iam extantibus naturis rationes creasse futurarum aliarum naturarum, non ipsas naturas: alioquin si iam ibi creatæ essent sicut erant futuræ, non adhuc essent futuræ. Quod si ita est, nondũ erat in cõditis rebus animæ humanę vlla natura, & tunc esse cœpit cum eam deus suffl ãdo fecit atq; indidit homini. Sed nõ ideo quæstio sublata est, qua quęritur adhuc, vtrũ eam naturam quę anima dicitur, & antea nõ erat, ex nihilo creauerit: tanq̃ ipse flat⁹ eius nõ ex aliqua substantia subiacente factus sit, sicut de flatu dicebamus quem facit anima de corpore suo, sed omnino ex nihilo tunc factus sit flatus cum deus flare voluit, idémq; flatus hominis anima factus sit. An vero iam erat aliquid spiritale, quanuis hoc quicquid erat, nondum animæ natura erat, atq; ex hoc fact⁹ sit flatus dei quę natura esset animæ, sicut nec corporis humani natura iam erat, anteq̃ deus eam de limo terræ vel puluere formasset. Non enim caro anima erat puluis aut limus, sed tamen aliquid erat vnde illa fieret quę nõdum erat.

An materia aliqua spiritalis fuerit animę. Cap. VI.

Num ergo credibile est in primis illis sex dierum operibus deum condidisse, nõ solum futuri corporis humani causalem rationem, verumetiam materiem de qua fieret, id est, terram de cuius limo vel puluere fingeretur: animæ autem solam ibi condidisse rationem secundum quam fieret, non etiã

B

quandam pro suo genere materiam de qua fieret? Si enim quiddam incõmutabile esset anima, nullo modo eius quasi materiem quęrere deberemus. Nũc autem mutabilitas eius satis indicat eã interim vitijs atque fallacijs deformem reddi, formari autem virtutibus veritatisq; doctrina: sed in sua iã natura qua est anima, sicut etiam caro in sua natura qua iam caro est, & salute decoratur, & morbis vulneribusq; fœdatur. Sed sicut hæc excepto quòd iã caro est, in qua natura vel ꝓficit vt pulchra, vel deficit vt deformis sit, habuit etiam materiem, id est, terram, de qua fieret, vt omnino caro esset: sic fortasse potuit & anima anteq̃ ea ipsa natura fieret quæ anima dicitur, cuius vel pulchritudo virtus, vel deformitas vitium est, habere aliquam materiam pro suo genere spiritalem, quæ nondum esset anima: sicut terra de qua caro facta est, iam erat aliquid, quamuis non erat caro. Sed enim iam terra implebat mundi infimam partem, anteq̃ de illa corpus hominis fieret, cõferens vniuerso totum suum: vt etiam si nulla ex ea caro fieret animantis cuiusquam, specie tamen sua mũdi fabricam

C

molemq; compleret, secundum quam dicitur mũdus cœlum & terra.

Qualis materia illa aiæ. Ca. VII.

At vero illa spiritalis materies si fuit vlla vnde anima fieret, vel si est vlla vnde animæ fiunt, quid ipsa est, quod nomen, quam speciem, quem vsum in rebus conditis tenet? Viuit an nõ? Si viuit, quid agit? quid cõfert vniuersitatis effectibus? Beatámne vitam gerit, an miserã, an neutram? Viuificat aliquid, an ab hoc etiã opere vacat, & in quodam secreto vniuersitatis ociosa requiescit, sine vigili sensu motuq; vitali? Si enim nulla prorsus adhuc vita erat, quomodo esset vitæ futuræ quædam incorporea nec viua materies? Aut falsum est, aut nimis latet. Si autẽ iam viuebat nec beate nec misere: quomodo rationalis erat? Quod si tunc rationalis facta est, cum ex illa materie natura humanę animæ facta est, irrationalis ergo vita materies erat animę rationalis, id est, humanæ? Quid ergo inter illam pecorisq; distabat? An rationalis erat iam possibilitate, nondum facultate? Si enim videmus infantilem animam, iam vtique hominis animam, nondum cœpisse vti ratione, & tñ eam rationalem iam dicimus, cur non credatur sic in illa materie de qua facta est anima, quietum fuisse motum etiã sentiendi, sicut in ista infantili quæ iam certe anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi.

An materia illa vita fuerit beata. Caput. VIII.

Nam si iam beata erat vita de qua facta est hominis aia, deterius ergo facta est: & ideo non iam illa materies huius, sed

D

illius ista defluxio est. Nam materies aliqua cũ formatur præsertim à deo, in melius sine dubitatione formatur. Sed etiam si cuiusq̃ in aliqua beatitudine factę à deo vitę defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse cœpisse in aliquo actu meritorum suorum, nisi ex quo propriam cœpit agere vitã, dum anima facta est animans carnem, & eius sensibus velut nuncijs vtens, atque in seipsa se viuere sentiens sua voluntate, intellectu, memoria. Si enim est aliquid vnde istam defluxionem formatæ carni deus inspiraret, tanq̃ sufflando animam faciens, idéq; beatum est, nullo modo mouetur aut mutatur, aut amittit aliquid cum hoc ab eo defluit vnde anima fit.

An corp⁹ fuerit materia aiæ. Cap. IX.

Non est enim corpus vt tanq̃ exhalando minuatur. Si autẽ anima irrationalis, materies est quodãmodo de qua fit anima rationalis, id est, humana, rursus quęritur etiam ipsa irrationalis vnde fiat, quia & ipsam non facit nisi creator omnium naturarum. An illa de materie corporali? Cur non ergo & ista? Nisi forte quod velut gradatim fieri conceditur, cõpẽdio posse deum facere quisq̃ negabit. Proinde quęlibet adhibeatur interpositio, si corpus est materies animæ irrationalis, & anima irrationalis est materies animę rationalis, proculdubio corpus est mate-

E

ries animæ rationalis. Quod neminem vnq̃ scio ausum esse sentire, nisi qui & ipsam animam non nisi in genere alicuius corporis ponit. Deinde cauendum est, ne quædam translatio animę fieri à pecore in hominem posse credatur, quod veritati fideiq; catholicæ omnino contrarium est, si concesserimus irrationalem animam veluti materiam subiacere, vnde rationalis anima fiat. Sic eñi fiet, vt si hæc in melius commutata fuerit hominis, illa quoq; in deterius cõmutata sit pecoris. De quo ludibrio quorũdam Philosophorum etiam eorum posteri erubuerũt, nec eos hoc sensisse, sed non recte intellectos esse dixerunt. Et credo ita esse, velut si quisq̃ etiã de scripturis nostris hoc sentiat vbi dictum est, Homo in honore positus non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, & similis factus est eis. Aut vbi item legitur, Ne tradideris domine bestijs animam confitentem tibi.

Psal. 48.

Psal. 73.

Neq; enim omnes hæretici scripturas catholicas legunt, nec ob aliud sunt hæretici, nisi ꝙ eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatẽ peruicaciter asserunt. Sed quoquo modo se habeat vel nõ habeat opinio Philosophorũ de reuolu-

F

tionibus animarũ, catholicæ tamẽ fidei nõ conuenit credere animas pecorum in homines, aut hominũ in pecora trãsmigrare.

Quõ homines similes fiãt pecudib⁹. Cap. X.

Fieri sanè homines vitę genere pecoribus similes, & ipsæ res humanę clamãt, & scripturæ testãtur. Vnde est illud quod cõmemoraui, Homo in honore positus nõ intellexit, comparatus est iumẽtis insensatis, & similis factus est eis. Sed in hac vita vtiq;, nõ post mortem. Proinde vel talibus bestijs nolebat in potestatẽ dari animã suã qui dicebat, Ne tradideris bestijs animam cõfitentem tibi. Quales cauendos dominus significat, vbi dicit eos indutos vestitu ouium, intus autem esse lupos rapaces: vel ipsi diabolo & angelis eius: nam & ille dictus est & leo & draco. Quid enim afferunt argumenti Philosophi qui putãt animas hominũ in pecora, vel pecorum in homines post mortem posse transferri? Hoc certe quòd morum similitudo ad id trahat, velut auaros in formicas, rapaces in miluos, sæuos ac superbos in leones, sectatores immundæ voluptatis in sues: & si qua similia. Hæc quippe asserunt, nec attendunt per hanc rationem nullo modo fieri posse, vt pecoris anima post mortem in hominem transferatur. Nullo modo enim pecus similior erit homini quàm porco, & cum mansuescunt leones, canibus vel etiam ouibus fiũt similiores quàm hominibus. Cum

igitur

G igitur à pecorum moribus pecora non recedunt, &
quæ aliquantulum cæteris dissimilia fiunt, similiora
sunt tamen suo generi quàm humano, lógeq; plus ab
hominibus quàm à pecoribus differunt, nunquam e-
runt hominũ animæ istæ si ea quæ similiora sint tra-
hunt. Si autem hoc argumentum falsum est, quomo-
do erit illa vera opinio, quandoquidem nihil aliud
afferunt, quo etiam si nó vera, saltem veri similis ha-
beatur. Vnde procliuius & ipse crediderim, quod e-
tiam eorum posteri sectatores, illos homines qui hoc
primitus in suis libris posuerunt, in hac vita potius
intelligi voluisse, quadam peruersitate morũ ac tur-
pitudine homines pecorum fieri similes, ac sic quo-
dammodo in pecora cómutari, vt hoc dedecore ob-
iecto, eos à cupiditatum prauitate reuocarent.
Transfor matiões corporũ. Cap. XI. Nam illa quæ feruntur accidisse, vt quidam qua-
si recordarentur, quòd in quorundam animalium cor
poribus fuerint, aut falsa narrantur, aut ludificationi
bus dæmonum hoc in eorum animis factum est. Si
enim contingit in somnijs, vt fallaci memoria quasi
recordetur se homo fuisse quod non fuit, aut egisse
quod nó egit: quid mirum si quodam dei iusto occul-
toq; iudicio, sinuntur dęmones in cordibus etiam vi-
gilantium tale aliquid posse? Manichæi autem qui
H se Christianos, vel putant, vel putari volunt, in hac
opinatione tráslationis vel reuolutionis animarũ eo
sunt illis gétium Philosophis, vel si qui alij vani ho-
mines hoc putét, deteriores & detestabiliores, quòd
illi animæ naturam à dei natura discernunt: isti autē
cum aliud nihil dicant esse animam quàm ipsam dei
substantiam, atq; id omnino quod deus est, non trepi
dant eam tam turpiter commutabilem dicere, vt nul
lum sit herbæ seu vermiculi genus, vbi eam non esse
permixtam, vel quò reuolui non posse, mirabili opi-
nentur insania: Qui tamen si remotis ab animo suo
rerum obscurissimarum quæstionibus, quas carnali
corde versantes, necesse est vt in opiniones falsas, no
xias, monstrosasq; labantur & prouoluantur, vnum
illud firmissime teneant, qood omni animę rationa-
li sine vllius disputationis ambagibus naturaliter &
veraciter insitum est, esse omnino incommutabilem
& incorruptibilem deum, tota eorum milleformis
fabula repente dilabitur, quam in suis vanis ac sacri-
legis mentibus, nó nisi de dei turpissima mutabilita-
te finxerunt. Non est igitur materies animæ huma-
I næ, nec anima irrationalis. Quid est ergo vn-
Non est ex corporeo elemẽto anima Ca. XII. de anima flatu dei facta est? An corpus aliquod erat
terrenum quidem & humidum? Nullo modo: hinc e-
nim potius caro facta est. Nunqoid aliud est limus
quàm terra humida? Nec humore sola anima facta
credenda est, quasi caro de terra, & anima de aqua.
Nimis enim absurdum est, inde factam putare ani-
mam hominis, vnde facta est caro piscis & volucris.
Ergo fortassis ex aere. Huic enim elemẽto etiam fla-
tus competit, sed noster, non dei. Vnde supra dixi-
mus, hoc potuisse cógruenter putari, si animam mũ-
di tanquam vnius maximi animantis deum credere-
mus, vt ei eam flauerit de aëre corporis sui, sicut flat
nostra de sui. Cum vero deum esse constet supra o-
mne mundi corpus, & supra omnem spiritum quem
creauit incomparabili omnino distantia, quomodo
id recte dici potest? An forte quãto magis deus vni-
uersæ suæ creaturæ præsens est omnipotẽtia singu-
lari, tanto magis potuit ex aëre flatum facere, quæ
anima hominis esset? Sed cũ anima nó sit corporea,
quicquid autẽ ex mundi corporeis elementis fit, cor-
poreum esse necesse est, in quibus mũdi elementis e-
tiam aër iste connumeratur, nec si de puri illius coele-
stisq; ignis elemento facta aĩa diceretur, credi opor
teret. Omne quippe corpus in omne corpus posse mu
tari, nó defuerunt qui assererent. Corpus aũt aliquod
siue terrenum siue coeleste, conuerti in animam, sie-
ri que naturam incorpoream, nec quenquam sensisse K
scio, nec fides hoc habet. Deinde si non est con- Medico-
temnendum quod medici, non tantum dicũt, verum- rũ senten
etiam probare se affirmant, quamuis omnis caro ter- tia de cor
renam soliditatem in promptu gerat, habet tamen pore hu-
in se & aëris aliquid quod in pulmonibus cótinetur, mano. C.
& à corde per venas quas arterias vocant diffundi- XIII.
tur: & ignis non solum feruidam qualitatem, cuius
sedes in iecore & in cerebro est, verumetiam luculẽ-
tam quam velut eliquari ac subuolare ostendunt in
excelsum cerebri locum tanquam in coelum corporis
nostri: vnde & radij emicãt oculorum, & de cuius me-
dio velut centro quodam, non solum ad oculos, sed
etiam ad sensus cæteros tenues fistulæ deducuntur,
ad aures scilicet, ad nares, ad palatum, propter audi-
endum, olfaciendum, atque gustandum: ipsumq; tã-
gendi sensum qui per totum corpus est, ab eodem ce-
rebro dirigi dicunt per medullam ceruicis, & eã quæ
continetur ossibus, quibus dorsi spina conseritur, vt
inde se tenuissimi quidã riuuli, qui tangendi sensum
faciunt, per cuncta membra diffundant. Cum Animam
igitur his quasi nũcijs accipiat anima quicquid eam nó esse ex
corporaliũ nó latet: ipsa vero vsqueadeo aliud quid- elemẽtis.
dam sit, vt cum vult intelligere, vel diuina vel deum, Ca. XIIII.
vel omnino etiã seipsam suasq; considerare virtutes, L
vt aliquid veri certiq; comprehendat, ab hac ipsorũ
quoque oculorum luce se auertat: eamq; ad hoc nego
cium, non tantum nullo adiumento, verumetiam nõ-
nullo impedimento, esse sentiens, se in obtutum men
tis attollat: quomodo ex eo genere aliquid est, cum
eiusdem generis summum non sit nisi lumen quod ex
oculis emicat: quo illa non adiuuatur nisi ad corpo-
reas formas coloresq; sentiendos: habetq; ipsa innu-
merabilia longe dissimilia cuncto generi corporum,
quæ non nisi intellectu atque ratione conspiciat, quò
nullius carnis sensus aspirat. Quapropter non Anima
est quidẽ humanę animę natura, nec de terra, nec de incorpo-
aqua, nec de aëre, nec de igne quolibet: sed tamẽ cras- rea. Cap.
sioris corporis sui materiam, hoc est humidam quã- XV.
dam terram, quæ in carnis versa est qualitatem, per
subtiliorem naturã corporis administrat, id est, per
lucem & aërem. Nullus enim sine his duobus vel sen
sus in corpore est, vel ab aĩa spótaneus corporis mo
tus. Sicut autem prius esse debet nosse quàm facere,
ita prius est sentire q̃ mouere. Anima ergo quoniam
res est incorporea, corpus quod incorporeo vicinum
est, sicuti est ignis, vel potius lux & aër, primitus agit:
& per hæc cætera quæ crassiora sunt corporis, sicuti M
humor & terra, vnde carnis corpulẽtia solidatur, quę
magis sunt ad patiendum subdita, quàm prædita ad
faciendum. Non mihi ergo videtur dictum, fa- Cur di-
ctus est homo in animam viuam, nisi quia sentire coe ctũ sit, fa-
pit in corpore, quod est animatæ viuentisque carnis ctus est ho-
certissimum indicium. Nam mouẽtur & arbusta, nó mo in ani
tantum vt extrinsecus impellente, veluti cum ventis mã viuã.
agitantur, sed illo motu quo intrinsecus agitur, quic- C. XVI
quid ad incremẽtum speciemq; arboris pertinet, quo
ducitur succus in radicem, vertiturq; in ea quibus có-
stat herbæ natura vel ligni: nihil enim horum sine
interno motu. Sed iste motus non est spontaneus
qualis ille qui sensui copulatur ad corporis admini-
strationem, sicut in omnium animalium genere quã
vocat scriptura animã viuam. Nam & nobis nisi in-
esset etiam ille motus, nec crescerent nostra corpora,
nec vngues capillosq; producerent. Sed si hoc solum
esset in nobis sine sensu motuq; illo spótaneo, nó dice
retur homo factus in animã viuã. Proinde quo- Pars ce-
niam pars cerebri anterior, vnde sensus omẽs distri- rebri an-
buuntur, ad frontem collocata est, atque in facie sunt terior ori
ipsa velut organa sentiendi, excepto tangendi sensu go sensuũ
qui per totum corpus diffunditur: qui tamen etiam Caput.
ipse ab eadem anteriori parte cerebri ostenditur ha- XVII.
bere

A bere viam suam, quæ retrorsus per verticem atq; cer-
uicem ad medullam spinæ de qua loquebamur paulo
ante, deducitur: vnde habet vtique sensum in tangē-
do & facies sicut totum corpus, exceptis sensibus vi-
dendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, qui in sola facie
prælocati sunt: ideo scriptū arbitror, quòd in faciem
deus sufflauerit homini flatum vitæ, cum factus est
in animam viuam. Anterior quippe pars posteriori
merito præponitur, quia & ista ducit, illa sequitur, &
ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consilium præce-
Tres ventriculi cerebri. C. XVIII. dit actionem. Et quoniam corporalis motus qui
sensum sequitur sine interuallis temporum nullus est,
agere autem interualla temporum spontaneo motu
nisi per adiutoriū memoriæ nō valemus, ideo tres tā
quam ventriculi cerebri demonstrantur. Vnus ante
rior ad faciem, à quo sensus omnis: alter posterior ad
ceruicem, à quo motus omnis: tertius inter vtrunque,
in quo memoriam vigere demonstrant: ne cum sen-
sum motus sequitur, non connectat homo quod faciē-
dum est, si fuerit quod facit oblitus. Hæc illi certis in-
dicijs probata esse dicunt: quando & ipsæ partes ali-
quo affectæ morbo vel vitio, cum defecissent officia
vel sentiendi vel mouendi membra, vel motus corpo-
B ris reminiscendi, satis quid valerent singulæ declara-
runt, eisq; adhibita curatio cui rei reparandæ profe-
cerit exploratum est. Sed anima in istis tanquam in
organis agit, nihil horum est ipsa, sed viuificat & re-
git omnia, & per hæc corpori consulit & huic vitæ,
Animæ præstātia C. XIX. in qua factus est homo in animam viuam. Vnde
ergo sit ipsa, id est, de qua velut materie deus hūc fla-
tum fecerit quæ anima dicitur, dum quæritur, nihil
corporeum debet occurrere. Sicut enim deus omnē
creaturam, sic anima omnem corpoream creaturam
naturæ dignitate præcellit. Per lucem tamen & aē-
rem quæ in ipso quoq; mundo præcellentia sunt cor-
pora, magisq; habent faciendi præstantiā quàm pa-
tiendi corpulentiam, sicut humor & terra, tanquā per
ea quæ spiritui similiora sunt corpus administrat. Nō-
ciat enim aliquid lux corporea. Cui autem nunciat,
non hoc est quod illa: & hæc est anima cui nunciat nō
illa quæ nunciat. Et cum afflictiones corporis mole-
ste sentit, actionem suā qua illi regēdo adest, turbato
eius temperamēto impediri offenditur: & hæc offen
sio dolor vocatur: & aër qui neruis infusus est, paret
voluntati vt membra moueat, non autem ipse volun
tas est. Et illa pars media motum membrorum nū-
ciat, vt memorata teneantur, non ipsa memoria est.
C Deniq; dum hæc eius tanq̄ ministeria vitio quolibet
seu perturbatione omni modo deficiunt, desistentib⁹
nuncijs sentiendi & ministris mouendi, tanq̄ non ha-
bens cur adsit, abscedit. Si autem non ita deficiunt vt
in morte assolet, turbatur eius intentio tanq̄ conātus
redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus re-
bus turbatur, inde cognoscitur quæ pars ministerio-
rum in causa sit, vt si potuerit, medicina succurrat.
Aliud anima, aliud organa corporis. Caput. XX. Nanq; aliud esse ipsam, aliud hæc eius corporalia
ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius di-
ci possunt, hinc euidenter elucet, q plerunq; se vehe-
menti cogitationis intētione auertit ab omnibus, vt
præ oculis patentibus recteq; valentibus multa posi-
ta nesciat, & si maior intentio est, dum ambulabat re-
pente subsistat, auertens vtiq; imperandi nutū à mi-
nisterio motionis qua pedes agebātur. Si autem nō
tanta est cogitationis intentio, vt figat ambulātem
loco, sed tamen tanta est vt partem illam cerebri me
diam nunciantem corporis motus non vacet aduer-
tere, obliuiscitur aliquādo, & vnde veniat, & quò eat,
& transit imprudens villam quò tendebat, natura sui
corporis sana, sed sua vi in aliud auocata. Quapro-
pter istas corporei cœli corporeas quasdam particu
las, id est, lucis & aëris, quæ primæ excipiunt nutus
animæ viuificātis, eo q incorporeæ naturæ propin-
quiores sunt q̄ humor & terra, vt ad earum proximū D
ministerium tota moles administretur, vtrum deus
de hoc circumfuso & superfuso cœlo corpori viuenti
miscuerit aut adiūxerit, an & ipsas de limo sicut car
nem fecerit, non est ad rem pertinēs quæstio. Omne
quippe corpus in omne corpus mutari posse credibi-
le est, quodlibet aūt corpus mutari posse in animam,
credere absurdum est. Quamobrem nec illud au Anīa vnde sit facta & quid sit.
diendum est quod quidā putauerunt quintum quod-
dam esse corpus vnde sit anima: quod nec terra, nec
aqua sit, nec aër, nec ignis, siue iste turbulētior atque Ca. XXI
terrenus, siue ille cœlestis, purus & lucid⁹: sed nescio Cice. li. j.
qd aliud quod careat vsitato nomie, sed tamē corpus Tus. q. ἐντελέχεια
sit. Si enim qui hoc sentiunt hoc dicunt corpus quod
& nos, id est, naturam quamlibet, longitudine, latitu
dine, altitudine, spatium loci occupātem, neque hoc
est anima, neq; facta inde credenda est. Quicquid e-
nim tale est vt multa non dicam, in quacunq; sui par-
te lineis diuidi vel circūscribi potest. Quod anima
si pateretur, nullo modo nosse posset tales lineas, quæ
per longum secari non queunt, quales in corpore nō
posse inueniri nihilominus nouit. Nec ipsa sibi tale
aliquid occurrit, cum se nescire non possit, etiam quā
do se vt cognoscat inquirit. Cum enī se quærit, nouit E
quòd se quærat, quod nosse non posset, si se non nosset.
Neque enim aliunde se quærit quàm à seipsa. Cum
ergo quærentem se nouit, se vtiq; nouit. & omne quod
nouit tota nouit: cum itaq; se quærentem nouit, tota
se nouit, ergo & totā nouit: neq; enī aliquid aliud, sed
seipsā tota nouit. Quid ergo adhoc se quærit, si quæ-
rentē se nouit? Neq; enī si nesciret se, posset quærentē
se scire se, sed hoc in præsēti. Quòd aūt de se quærit,
quid antea fuerit, vel quid futura sit quærit. Desinat
ergo nunc interim suspicari se esse corpus, quia si ali-
quid tale esset, talem se nosset, quæ magis se nouit quā
cœlum & terram, quæ per sui corporis oculos nouit.
Omitto dicere, quia illud eius quod etiam pecora ha
bere intelliguntur, vel cœli volatilia, cum habitacu-
la sua seu nidos repetunt, quo capiuntur imagines o-
mnium rerum corporalium, nullo modo cuiquā cor-
pori simile est: & vtique hoc potius corpori simile es-
se deberet, vbi corporearum rerum similitudines con-
tinentur. At si hoc corpus non est, quia certum est
eas similitudines corporum illic nō solum memori-
ter detineri, verūetiam innumerabiles pro arbitrio
figurari, quāto minus alia qualibet vi sua corpori es-
se anima similis potest? Si autem corpus esse dicunt
alia qualibet notione, omne quod est, id est, omnem F
naturam atq; substantiam, non quidem admittenda
est ista locutio, ne non inueniamus quomodo loquē-
tes ea quæ corpora non sunt à corporibus distingua-
mus. Non tamen nimis est de nomine laborandum.
Nam & nos dicimus, quicquid anima est, nō esse ho-
rum quatuor notissimorum elemētorum quæ mani-
festa sunt corpora, sed neque hoc esse quod deus est.
Quid si autem, non dicitur melius quàm anima vel
spiritus vitæ. Ideo enim additur, vitæ, quia & iste
aër plerunque dicitur spiritus. Quanquam & ani-
mam eundem aërem appellauerunt: vt iam non pos-
sit inueniri nomen quo proprie distinguatur ista na-
tura quæ nec corpus nec deus est, nec vita sine sensu,
qualis potest credi in arboribus, nec vita sine ratio-
nali mente, qualis est in pecoribus, sed vita nunc mi-
nor quàm angelorum, & futura quod angelorum, si
ex præcepto sui creatoris hic vixerit. Vnde sit autē,
id est de qua velut materia facta sit, vel de qua velut
perfecta beataq; natura defluxerit, vel vtrum omni-
no ex nihilo facta sit, etiam si dubitatur & quæritur:
illud tamen minime dubitandum est, & si aliquid an-
tea fuit à deo factum esse quod fuit, & eam nunc à
deo factam, vt anima viua sit: aut enim nihil fuit, aut
hoc quod est non fuit. Sed illam partem qua quæ-
rebamus

G rebamus quasi eius materiẽ, vnde facta sit, iam satis
Causalis tractauimus. Nunc si omnino non fuit, quæ-
rõ animę rendum est quomodo possit intelligi ꝙ causalis eius
C.XXII ratio fuisse dicebatur in primis sex dierum operibus
dei quando fecit de⁹ hominẽ ad imaginẽ suam, quod
nisi secundum animam non recte intelligitur. Verẽ-
dum est autem ne cum dicimus non ipsas tunc natu-
ras atq; substantias quæ futuræ fuerant deum creas-
se, dum crearet omnia simul, sed earum futurarũ cau-
sales quasdam rationes, putemur inania quædam di-
cere. Quæ sunt autem istæ causales rationes secun-
dum quas posset iam dici deus fecisse hominem ad
imaginem suam, cuius corpus nõdum de limo finxe-
rat, cui nondum animam afflando fecerat? Et corpo-
ris quidem humani etiam si fuerit aliqua occulta ra-
tio qua futurum erat vt formaretur, erat & materies
de qua formaretur, id est, terra, in qua videri potest
illa ratio velut in semine latuisse: animæ autẽ facien-
dę, id est, flatus faciẽdi, qui esset anima hominis, quę
ibi ratio causalis primitus condita est, cum diceret
Geñ.1. deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitu-
dinem nostram: quod nisi secũdum animam recte in-
H telligi nõ potest, si nulla erat natura vnde cõderetur?
Si enim hęc ratio in deo erat, non in creatura, nondũ
ergo erat condita: quomodo ergo dictũ est, fecit deus
hominem ad imaginem dei? Si autem iam in creatu
ra erat, hoc est, in ijs quæ simul oĩa creauerat deus,
in qua creatura erat? Vtrum spiritali, an corporali?
Si spiritali, agebat ne aliquid in corporibus mundi,
seu coelestibus seu terrestribus: an in ea erat hæc va-
cans anteq̃ homo in sua natura propria cõderetur: si-
cut in ipso homine iam propriam ducente vitam la-
tenter ocioseq; inest ratio generandi, quæ non opera-
tur nisi per cõcubitum atq; conceptum? An illa crea-
tura spiritalis in qua latenter erat hæc ratio, nihil a-
gebat sui operis? Et vt quid creata erat? An vt conti
neret rationem futuræ animæ humanæ, vel futura-
rum animarum, tanquam in seipsis esse non possent,
sed in aliqua creatura propria vita iam viuente: sicut
generandi ratio non potest esse nisi in aliquibus iam
existẽtibus perfectisq; naturis? Parens ergo animæ
instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ra-
tio futuræ animæ, quæ nõ inde existat nisi cum eam
deus homini inspirandam facit. Neq; enim & ex ho-
mine foetum vel seminis vel ipsius iam prolis creat
& format nisi deus, per sapiẽtiam attingentem vbiq;
I propter suam munditiam, ita vt nihil inquinatum in
eam incurrat, dum pertendit à fine vsq; ad finem for-
titer, & disponit omnia suauiter. Sed nescio quemad-
modum possit intelligi, ad hoc tantũ creatam nescio
quam creaturam spiritalem quæ in dei conditionib⁹
per illos sex dies factis non cõmemoraretur, cũ deus
hominem sexto die fecisse dictus est, quem nõdum in
propria natura fecerat, sed adhuc ratione causali in
illa creatura quæ cõmemorata non est. Magis enim
debuit ipsa cõmemorari quæ sic cõsummata erat, vt
non adhuc esset secundum suæ causæ præcedentẽ ra-
Aïæ ori- tionem facienda. An forte in illius diei natura
go quęri- quem primitus condidit, si spirit⁹ intellectualis dies
tur. Cap. ille recte accipitur, hanc faciendæ animæ causalem
XXIII. rationem deus inseruit, cum sexto die fecit hominẽ
ad imaginem suam: causam scilicet rationemq; præ-
figens, secũdum quam eum post illos septem dies fa-
ceret, vt videlicet corporis eius causalem rationem
in natura terræ, animæ autem in natura illius di-
ei creasse credatur? Sed quid aliud dicitur cum
hoc dicitur, nisi angelicum spiritum quasi parentem
esse animæ humanæ, si sic in illo est animæ humanæ
creandæ præcondita ratio, sicut in homine futurę p-
lis suę? vt corporum quidem humanorum parentes
homines, animarum autem angeli, creator vero &
animarum & corporum de⁹: sed corporum ex homi-
nibus, animarum ex angelis: aut prioris corporis ex K
terra, & prioris animæ ex angelica natura, vbi ratio-
nes eorum causales præfixerat, quando primitus fe-
cit hominẽ in ijs quæ simul omnia creauit: deinceps
vero iam homines ex hominibus, corpus ex corpo-
re, animam ex anima? Durum est hoc, angeli aut an-
gelorum filiam dicere esse animam, sed multo duri⁹
coeli corporei, quanto magis ergo maris & terræ?
Multo min⁹ igitur in aliqua corporali creatura, cau-
salis animæ ratio præcondita est, cum faceret deus
hominem ad imaginem suam antequam eum suo tẽ-
pore de limo formatũ flatu animaret, si absurde cre-
ditur animam causaliter in natura angelica condi-
disse. Illud ergo videamus, vtrum forsitan verũ Aïa crea
esse possit, quod certe humanæ opinioni tolerabili⁹ ta latuit.
mihi videtur, deum in illis primis operib⁹ quæ simul Caput
omnia creauit, animã etiam humanã creasse, quã suo XXIIII.
tempore membris ex limo formati corporis inspira
ret, cuius corporis in illis simul conditis rebus, ratio-
nem creasset causaliter, secundum quam fieret cum
faciendum esset corpus humanum. Nam neque illud
quod dictum est, ad imaginẽ suam, nisi in aïa: neque
illud quod dictũ est, masculũ & foeminam, nisi in cor- L
pore recte intelligimus. Credatur ergo si nulla scri-
pturarum authoritas seu veritatis ratio cõtradicit,
hominem ita factũ sexto die, vt corporis quidem hu-
mani ratio causalis in elementis mundi, anima vero
iam ipsa crearetur, sicut primitus conditus est dies, &
creata lateret in operibus dei, donec eam suo tẽpore
sufflando, hoc est inspirãdo formato ex limo corpori
insereret. Sed hic rursus non spernenda oritur Aïa car-
quæstio. Si enim iam facta erat anima & latebat, ni inserta.
vbi ei posset esse melius q̃ ibi? Quid ergo fuit causæ Caput
vt anima innocenter viuens insereretur vitæ huius XXV.
carni, in qua peccando ipsum qui eam creauit offen-
deret, vnde eam merito sequeretur laboris erumna,
dãnationisq; cruciatus? An illud dicendum est, ꝙ ad 2.sen.dist.
corpus administrandum voluntate propria fuerit 17.ca.3.
inclinata, in qua vita corporis quoniam & iuste & ini
que viui potest, quod elegerit hoc haberet, vel pręmi-
um de iustitia, vel de iniquitate supplicium, vt nec illi
Apostolicę sententię sit contrarium, qua dicit, nondũ Roma.9.
natos nihil egisse boni seu mali? Illa quippe inclina-
tio voluntatis ad corpus, nõdum est actio vel iustitiæ
vel iniquitatis, de qua ratio reddenda est in iudicio
dei, recepturo vnicuique secũdum ea quæ per corpus
gessit siue bonum siue malum. Cur ergo non iam & il
lud credatur, quod dei nutu ad corpus venerit: vbi si M
vellet secundum præceptum eius agere, mercedem
acciperet vitæ æternæ, atq; angelorum societatem: si
autem contẽneret, poenas iustissimas lueret, siue la-
boris diuturni, siue ignis æterni? An quia hoc ipsum
deo volenti obtemperasse, iam vtique actio bona ex-
titerit, & sit cõtrarium nõdum natos nihil egisse, vel
boni vel mali? Quæ si ita sunt, fatebimur etiam An fuerit
non in eo rerum genere animam primitus creatam, pręscia fu
vt esset præscia futuri operis sui, vel iusti vel iniqui. turi aïa.
Nimis quippe incredibile est, eam potuisse propria Caput
voluntate inclinari ad corporis vitam, si se ita in qui- XXVI.
busdam peccaturam præsciret, vt iuste supplicio per-
petuo puniretur. Iuste sanè creator laudatur in omni-
bus quæ fecit omnia bona valde. Neque enim ex ijs
tamen laudandus est quibus pręscientiam dedit, cũ
recte laudetur etiam quia pecora creauit, quibus est
natura humana præstãtior etiam in ipsis peccãtib⁹.
Natura quippe hominis ex deo est, nõ iniquitas, qua
se ipse inuoluit male vtendo libero arbitrio: quod ta- Liberum
men si nõ haberet, in natura rerum min⁹ excelleret. arbitrii.
Cogitandus quippe est homo iuste viuens etiam nõ
præscius futurorum, & ibi videndum est, excellentia
voluntatis bonæ quàm non impediatur ad recte vi-
uendum & deo placendum, ꝙ ignarus futuri viuit ex
fide.

A fide. Huiusmodi ergo creaturam quisquis esse nollet in rebus, contradicit dei bonitati. Quisquis autem pœnas eam non vult luere pro peccatis, inimicus est æquitati.

An cõpulsa anima sd corpus sumendũ. Ca. XXVII.

Sed si ad hoc fit anima vt mittatur in corpus, quæri potest vtrum si noluerit cõpellatur. Sed melius creditur hoc naturaliter velle, id est, in ea natura creari vt velit, sicut naturale nobis est velle viuere: male autem viuere non est iam naturæ sed peruersæ voluntatis, quam iuste pœna subsequitur. Frustra ergo iam quæritur, ex qua veluti materie facta sit anima, si recte intelligi potest in primis illis operibus facta, cũ factus est dies. Sicut enim illa quę non erant facta facta sunt, sic & hæc inter illa. Quòd si & materies aliqua formabilis fuit, & corporalis & spiritalis, non tamẽ & ipsa instituta nisi à deo, ex quo sunt omnia, quæ quidem formationem suam nõ tempore sed origine praecederet, sicut vox cantum: & quid nisi de materia spiritali facta anima congruẽtius creditur?

Repetitio superiorũ. Ca. XXVIII.

Si autem aliquis non vult eam existimare factam, nisi cum iam formato corpori est inspirata, videat quid respondeat cum quæritur vnde facta sit. Aut enim ex nihilo dicturus est deum aliquid fecisse vel facere post illam consummationem operũ

B suorum: & debet intueri quomodo explicet sexto die factum hominem ad imaginem dei, quod nisi secundum animam recte intelligi non potest, id est, in qua natura causalis ratio facta fuerit eius rei quæ nondũ fuit. Aut nõ de nihilo, sed de aliquo iam existente factam dicet animam: & laborabit inquirendo, quę nã illa natura sit, an corporalis an spiritalis, secundum eas quæstiones quas superius versauimus: manente illa quoque molestia, vt adhuc quæratur in qua substantia creaturarum in sex diebus primitus cõditarum, causalem illam rationem fecerit animæ: quam nondũ vel de nihilo vel de aliquo fecerat. Quam si eo modo deuitare voluerit, vt dicat sexto die etiam de limo factum esse hominẽ, sed hoc recapitulãdo postea commemoratum: videat de muliere quid dicat, quia masculum & fœminam dixit fecit eos, & benedixit eos. Quòd si & ipsam eo die factam esse de viri osse responderit, attendat quomodo asserat sexto die facta volatilia, quæ adducta sunt ad Adam, cum scriptura omne genus volatilium quinto die creatum ex aquis insinuet. Item sexto die & ligna facta quæ in paradiso plantata sunt, cum eadem scriptura hoc creaturæ genus tertio diei tribuerit. Ipsa etiam verba consideret quid sit, Eiecit adhuc de terra omne li-

C gnum pulchrum ad aspectum, & bonum ad escam: tanquam illa quæ tertio die terra eiecerat, non erant pulchra ad aspectum & bona ad escam, cum in his essent operibus quę fecit deus omnia bona valde. Quid sit etiam, Finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri & omnia volatilia cœli: tanquam illa non fuerint omnia quæ primo producta erant, vel potius ante producta erant nulla. Neque enim dictum est, & finxit deus adhuc de terra cæteras bestias agri, & cætera volatilia cœli, quasi quę minus vel terra sexto, vel aqua quinto die pduxerit: sed omnes bestias, inquit, & omnia volatilia. Necnon & illud cogitet, quemadmodũ deus & sex diebus fecerit omnia. Primo ipsum diem, secundo firmamentum, tertio speciem maris & terræ, atque ex terra herbam & lignũ, quarto luminaria & sydera, quinto aquarum animalia, sexto terre: & postea dicatur, Cum factus est dies, fecit deus cœlum & terram & omne viride agri: quãdoquidem cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem. Quomodo etiam omne viride agri fecerit antequam esset super terram, & fœnum omne antequã exoriretur. Tunc enim factum cum exortum est, non antequam exoriretur, quis non diceret, nisi scripturæ verba reuocarent? Meminerit etiam scriptum esse.

Eccle. 18.

Qui viuit in æternum, creauit omnia simul: & videat quemadmodum simul creata dici possint, quorum creatio spatiis temporalibus distat, nõ horarum tantum, sed etiam dierum. Curet quoque ostendere quomodo vtrunque sit verum quod contrarium videri potest: & deum in die septimo ab omnibus operibus suis requieuisse, quod Geneseos liber dicit: & vsque nunc eum operari, quod dominus dicit. Respiciat etiam quę dicta sunt consummata, quomodo eadem dicta sint inchoata. His enim omnibus diuinæ scripturæ testimonijs quam esse veracem nemo dubitat nisi infidelis aut impius, ad illam sententiam ducti sumus, vt diceremus deum ab exordio seculi primum simul omnia creauisse, quædam conditis iam ipsis naturis, quædam præconditis causis: sic vt non solum præsentia, verumetiam futura fecerit omnipotẽs, & ab eis factis requieuerit, & eorum deinceps administratione atque regimine crearet etiam ordines temporum & temporalium: qui & consummauerit ea propter omnium generum terminationem, & inchoauerit propter seculorũ propagationẽ, vt propter consummata requiesceret, propter inchoata vsque nũc operetur. Sed si possunt hæc melius intelligi, nõ solum non resisto, verumetiam faueo. Nũc tamen de anima quam deus inspirauit homini sufflãdo in eius

E faciem, nihil confirmo, nisi quia ex deo sic est, vt non sit substantia dei, & sic incorporea, vt non sit corpus sed spiritus, non de substantia dei genitus, nec de substantia dei procedẽs, sed factus à deo. Nec ita factus vt in eius naturam natura vlla corporis vel irrationalis animæ verteretur, ac per hoc de nihilo: & quòd sit immortalis secundum quendam vitæ modum, quem nullo modo potest amittere: secundum quandã vero mutabilitatem qua potest vel deterior vel melior fieri, vt nõ immerito etiam mortalis possit intelligi, quoniam veram immortalitatem solus ille habet, de quo proprie dictum est, Qui solus habet immortalitatem. 1. Tim. 6.

Cætera quæ in hoc libro disceptando locutus sum, ad hoc valeant legenti, vt aut nouerit quemadmodum sine affirmandi temeritate quęrenda sint, quę non aperte scriptura loquitur: aut si ei quærẽdi modus iste nõ placet, quẽadmodũ ipse quæsierim sciat, vt si me potest docere non abnuat, si autem non potest, à quo ambo discamus, mecum requirat.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM, LIB. OCTAVVS.

F

Paradisus Cap. I.

ET plantauit deus paradisum in Eden ad Orientem, & posuit ibi hominẽ quem finxit. Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiæ. Vna eorũ qui tãtũmodo corporaliter paradisum intelligi volũt. Alia eorũ qui spiritaliter tantũ. Tertia eorum, qui vtroque modo paradisum accipiunt, aliãs corporaliter, aliãs autẽ spiritaliter. Breuiter ergo vt dicã, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod dominus donare dignabitur, vt homo factus è limo, quod vtique corpus humanum est, in paradiso corporali collocatus intelligatur: vt quemadmodum ipse Adam, & si aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus, homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui vixit certo numero annorum, & propagata numerosa prole mortuus est, sicut moriuntur cæteri homines, & si nõ sicut cęteri ex parẽtibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita & paradisus, in quo eũ collocauit deus, Rom. 5.

nihil aliud q̃ locus quidam intelligatur, terra scili-
cet vbi habitaret homo terrenus. Narratio quippe
in his libris non genus locutionis figuratarum rerũ
est, sicut in Cantico canticorum: sed omnino gesta-
rum est, sicut in regnorum libris & huiuscemodi cę-
teris. Sed quia illic ea dicuntur quæ vitæ humanæ
vsus notissimus habet, nõ difficile, immo promptis-
sime primitus accipiuntur ad literam, vt deinde ex
illis quid etiam futurorum res ipsæ gestæ significa-
uerint exsculpatur. Hic autem quia ea dicũtur quæ
vsitato naturæ cursu intuentibus non occurrant, no-
lunt ea quidam proprie, sed figurate dicta intelligi:
atque ex illo loco volũt incipere historiam, id est, re-
rum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi
de paradiso Adam & Eua conuenerunt atque genue-
runt: quasi vero vsitatum nobis sit, vel quòd tot an-
nos vixerunt, vel quòd Enoch trãslatus est, vel quòd
grandæua & sterilis peperit, & cætera huiuscemodi.
Sed alia est, inquiunt, narratio factorum mirabiliũ,
alia institutarum creaturarũ. Illic enim ea ipsa inso-
lita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos
rerum, alios miraculorum quæ magnalia nominan-
tur: hic autem ipsa insinuatur institutio naturarum.
Quibus respondetur, sed ideo insolita & ipsa, quia
H prima: Nam quid tam sine exemplo, & sine pari fa-
cto in rerum mũdanarũ cõstitutione q̃ mũdus? Nũ-
quid ideo credendum non est deũ fecisse mũdũ, quia
iã non facit mundos, aut nõ fecisse solem, quia iã nõ
facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso
homine permotus debuit responderi. Nunc vero cũ
ipsum sic credant à deo factum, sicut alius nullus fa-
ctus est: cur paradisum nolũt ita factũ credere, quẽ-
admodum nunc vident syluas fieri? Ad eos quippe
loquor qui authoritatẽ harũ literarum sequũtur. Eo-
rum enim quidam non proprie sed figurate paradi-
sum intelligi volũt. Nã qui omnino aduersantur his
literis, aliâs cũ eis atq; aliter egimus: quanquam &
hæc in hoc ipso opere nostro quantũ valemus ita de-
fendamus ad literam, vt qui nõ rationabiliter moti,
propter animi peruicaciem vel hebetẽ, credere ista
detrectant, nullã tamen inueniãt rationem vnde fal-
sa esse cõuincant. Verũ isti nostri qui fidẽ habẽt his
diuinis libris, & nolunt paradisum ad proprietatem
literæ [intelligi,] locum scilicet amœnissimum fru-
ctuosis nemoribus opacatum, eundemq; magnum
& magno fonte fœcundum, cum videant nulla hu-
mana opera tot ac tanta vireta syluescere occulto
opere dei, miror quemadmodum credunt ipsum ho-
I minem ita factum, quemadmodum nunquam vide-
runt. Aut si & ipse figurate intelligendus est, quis
genuit Cain & Abel & Seth? An & ipsi figurate tã-
tum fuerunt, non etiam homines ex hominibus na-
ti? De proximo ergo attendant istam pręsumptio-
nem quò tẽdat, & conentur nobiscum cũcta primit⁹
quæ gesta narrant̃ in expressione proprietatis acci-
pere. Quis enim eis postea nõ faueat intelligẽtib⁹,
quid ista etiã figurata significatione cõmoneant, si-
ue ipsarũ spiritaliũ naturarũ vel affectionum, siue
rerũ etiã futurarũ? Sanè si nullo modo possent salua
fide veritatis ea quæ corporaliter hic nominata
sunt, corporaliter etiã accipi, quid aliud remaneret,
nisi vt ea potius figurate dicta intelligeremus, q̃ scri-
pturã sanctã impie culparemus? Porrò aũt si nõ so-
lũ nõ impediũt, verumetiã solidius asserunt diuini
eloquij narrationẽ, hęc etiã corporaliter itellecta: ne-
mo erit, vt opinor, tã infideliter pertinax, qui cũ ea
Aduers⁹ secundũ regulã fidei exposita proprie viderit, malit
Manichę in pristina remanere sentẽtia, si forte illi visa fuerant
os reijciẽ- non nisi figurate posse accipi. Nam & ego con-
tes vetus tra Manichæos qui has literas veteris testamenti
testamẽ- non aliter quàm oportet accipiẽdo errant, sed omni-
tũ.C.II. no nõ accipiendo & detestando blasphemant, duos
cõscripsi libros recenti tẽpore conuersionis meæ, ci- K
to volens eorum cõfutare deliramenta, vel erigere
intentionem ad quærendã in literis quas oderunt
Christianã & Euangelicam fidẽ. Et quia non mihi
tunc occurrebant omnia quemadmodum proprie
possent accipi, magisq; non posse accipi videbantur,
aut vix posse aut difficile, ne retardaret, quid figu-
rate significarent ea quæ ad literã nõ potui inueni-
re quãta valui breuitate & pspicuitate explicaui, ne
vel multa lectione vel disputationis obscuritate de-
territi, in man⁹ ea sumere non curarent. Memor ta-
men quid maxime voluerim nec potuerim, vt nõ fi-
gurate sed proprie primitus cuncta intelligerentur,
nec omnino desperãs etiã sic posse intelligi, idipsum
in prima parte secũdi libri ita posui. Sanè, inquam,
quisquis voluerit omnia quę dicta sunt secũdũ literã
accipere, id est, non aliter intelligere quàm litera so-
nat, & potest euitare blasphemias, & omnia cõgruẽ-
tia fidei catholicæ prædicare, nõ solũ ei nõ est inui-
dendũ, sed pcipuus multũq; laudabilis intellector ha-
bẽdus est: Si aũt nullus exitus datur, vt pie & digne
deo quæ scripta sunt intelligãtur, nisi figurate atq;
in ænigmatibus proposita ista credamus, habentes
authoritatẽ Apostolicã, à quib⁹ tam multa de libris
veteris testamẽti soluũtur ænigmata, modũ quẽ in- L
tendimus teneamus, adiuuante illo qui nos petere
quærere & pulsare adhortatur: & omnes istas figuras
rerũ secundũ catholicã fidẽ, siue quę ad Historiã siue
quę ad Prophetiã pertinẽt explicemus, nõ præiudi-
cantes meliori diligẽtioriq; tractatui, siue p nos, siue
per alios, quibus dominus reuelare dignatur. Hæc
tũc dixi. Nũc autẽ quia voluit dominus vt ea diligẽ-
tius intuens atq; cõsiderans, non frustra quantũ opi-
nor existimarem etiam per me posse secundũ ppriã,
non secundũ allegoricam locutionẽ hæc scripta esse
monstrari, sicut ea quæ superius voluimus ostende-
re, sic etiã quæ sequuntur de paradiso perscrutemur.
Plantauit ergo deus paradisum in delitijs, Planta-
hoc est enim in Eden ad Oriẽtem, & posuit ibi ho- tio ligni.
minem quem finxerat. Sic enim scriptum est, quia Cap.III.
sic factũ est. Deinde recapitulat, vt hoc ipsum quod
breuiter posuit ostendat quemadmodũ factum sit,
hoc est, quemadmodum paradisum deus plantaue-
rit, & illic hominem quem finxerat constituerit. Sic
enim sequitur, Et eiecit adhuc deus de terra omne li-
gnum pulchrum ad aspectum, & bonũ ad escam. Nõ
dixit, & eiecit de terra deus aliud lignum vel cæterũ
lignum: sed eiecit, inquit, de terra omne lignum pul-
chrum ad aspectum & bonum ad escam. Iam ergo M
tunc produxerat terra omne lignum & pulchrum
ad aspectum, & bonum ad escam, hoc est tertio die.
Nam sexto die dixerat, Ecce dedi vobis omne pa-
bulum seminale, seminans semen quod est super om-
nem terram, & omne lignum fructiferum, quod ha-
bet in se fructum seminis seminalis, quod erit vobis
ad escã. Nũ ergo aliud eis [tũc] dedit, aliud nũc dare
voluit? Non opinor, sed cum ex his generibus sint
ista ligna instituta in paradiso, quæ iam terra tertio
die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo:
quia tunc scilicet quod scriptum est, ea produxisse
terram, causaliter factum erat in terra, hoc est, quia
tunc ea producendi virtutem latenter acceperat,
qua virtute fit vt etiam nunc talia terra progignat
in manifesto atq; in tempore suo. Verbo ergo dei
sexto die dicẽtis, Ecce dedi vobis omne pabulũ semi-
nale seminãs semen quod est super omnẽ terram, &
cætera, nõ sonabili vel temporali voce prolata ver-
ba sunt, sed sicut in eius verbo est creandi potentia.
Dici autem hominibus quod sine temporalibus so-
nis deus dixerit, non nisi per tẽporales sonos potuit:
futurum enim erat vt homo iam de limo formatus,
& flatu ei⁹ animatus, & quicquid ex illo humani ge-
neris

A neris extitisset, vteretur eis ad escam quæ super terram exortura erant ex illa virtute generandi quam terra iam acceperat. Cuius futuri causales rationes in creatura condens, tanquam iam extitissent, loquebatur interna atque intima veritate, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, sed spiritus eius scribẽti hoc vtiq; reuelauit.

Lignum vitæ. Ca. IIII.

Illud plane quod sequitur, Et lignum vitæ in medio paradisi, & lignum scientiæ dignoscendi bonum & malum: diligentius considerandum est, ne cogat in allegoriam, vt non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significent.

Prouer. 3

Dictum est enim de sapientia, Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam. Veruntamen cum sit Hierusalem æterna in cœlis, etiam in terra ciuitas qua illa significaretur, condita est: & Sara & Agar quãuis duo testamenta significarent, erant tamẽ etiam quædã mulieres duæ: & cũ Christus per ligni passionem fluento spiritali nos irriget, erat tamen & petra quæ aquam sitienti populo ligno percussa manauit, de qua diceretur, Petra autẽ erat Christus:

1. Cor. 10.

aliud quàm erant illa omnia significauerunt, sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando à narrante commemorata sunt, non erat illa figu-

B rata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata præcessio. Erat ergo & lignum vitæ, quemadmodum petra Christus: nec sine mysterijs rerum spiritalium corporaliter præsentatis voluit hominem deus in paradiso viuere. Erat ei ergo in lignis cæteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam de qua dictum est, Lignum vitæ est amplectentibus eam: quemadmodum de Christo diceretur, Petra manans est sitientibus eam? Rectè quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ouis quæ immolatur in Pascha, tamen & illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciẽdo. Neque enim ouis illa non erat ouis, planè ouis erat, & occidebatur & manducabatur: & tamen eo vero facto, aliud etiam quiddam figurabatur, non sicut ille vitulus saginatus, qui minori filio reuertenti in epulas cæsus est. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Euangelista sed dominus ipse narrauit. Euangelista verò hoc dominum narrasse narrauit. Proinde quod narrauit Euangelista etiam factum est, dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur, vt etiam ad li-

C teram facta monstrentur quæ sermone proferuntur. Christus autem est & lapis vnctus à Iacob, & lapis reprobatus ab ædificantibus, qui factus est in caput anguli. Sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Illud quippe scriptor narrauit rerum præteritarum, hoc prænunciator tantummodo futurarum.

Nõ temere asseuerandum. Cap. V.

Sic & sapientia, id est, ipse Christus, lignum vitæ est in paradiso spiritali, quò misit de cruce latronem. Certũ est autem quòd eam significaret lignum vitæ, etiam in paradiso corporali, quia hoc illa scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrãs, & hominem corporaliter factum, & in corpore viuentem ibi constitutum esse narrauit. Aut si quisquam putat animas cum à corpore excesserint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam. Non deerunt qui sic faueant, vt illum etiam diuitem sitientẽ in loco vtique corporali fuisse contendant, ipsamq; animam omnino esse corpoream propter arentem linguam & stillã aquæ de Lazari digito concupitam, pronunciare non dubitent,

4. sen. dis. 50. cap. si quis.

cum quibus ego de tam magna quæstione nulla temeritate cõfligo. Melius est enim dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Illum quippe diuitem in ardore pœnarum, & illum pauperem in refrigerio

gaudiorum intelligendos esse non dubito. D Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahę, illa lingua diuitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerij, vix fortasse à mansuete quęrẽtibus, à cõtentiose aũt certãtibus nunquã inuenitur.

Sinus Abrahæ.

Cito sanè respondendum est, ne nos profunda ista quæstio, & multis sermonibus indigẽs tardet. Si corporalibus locis animæ continẽtur, etiam exutæ corporibus, potuit ille latro in eum introduci paradisum, vbi fuerat corpus primi hominis: vt aptiore scripturarum loco, si vlla necessitas flagitauerit, etiam de hac re quid vel quæramus vel arbitremur vtcunque promamus. Nunc vero quod sapientia non sit corpus, & ideo nec lignum, nec dubito nec dubitari à quoquam puto: potuisse autem per lignũ, id est, corpoream creaturam tanquam sacramento quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui vel tam multa in scripturis rerum spiritalium corporalia sacramẽta non videt: vel hominem primum cum eiusmodi aliquo sacramento viuere non debuisse contendit: cũ Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quam ei factam esse de latere credimus, propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhęrebit vxo- E

risuæ, & erunt duo in carne vna, sacramentum magnum esse in Christo & in Ecclesia. Mirum est autem & vix ferendum, quemadmodum velint homines paradisum figurate dictum, & nolint etiam figurate factum. Quod si concedunt sicut de Agar & Sara, sicut de Hismaël & Isaac, hæc quoque & facta, & tamen etiam figurata: cur non admittunt etiam lignum vitæ, & vere aliquod lignum fuisse, & tamen sapientiam figurasse, non video. Illud quoque addo, quanquam corporalem cibum, talem tamen illam arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta.

2. sen. dist. 19. c. ideo.

Profecto enim licet vsitatus panis, aliquid tamen amplius habuit, cuius vna collyride hominem deus ab indigentia famis dierum quadraginta spatio vendicauit.

Collyris de pane subcineritio, quem alio noie κολλύρα, vocant.

An forte credere dubitamus per alicuius arboris cibũ cuiusdã altioris significationis gratiam homini deum præstitisse, ne corpus eius vel infirmitate vel ætate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur: qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, vt in fictilibus vasculis farina & oleum deficiẽtes reficerent, ne deficerent? Iam hic de genere contentiosorum quisquam existat, & dicat deum in terris no- F

stris miracula talia facere debuisse, in paradiso autẽ non debuisse: quasi vero nõ vel de puluere hominem, vel de latere viri mulierem, maius ibi miraculum fecit quàm quòd hic mortuos suscitauit.

Lignum scientiæ boni & mali. Ca. VI.

Sequitur vt videamus de ligno scientiæ dignoscẽdi bonum & malum. Prorsus & hoc lignum erat visibile ac corporale, sicut arbores cæteræ. Quòd ergo lignum esset, non est dubitandum: sed cur hoc nomen acceperit, requirẽdũ. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam: neque enim qui fecerat omnia bona valde, in paradiso instituerat aliquid mali: sed malũ fuisse homini trãsgressionem præcepti. Oportebat autem vt homo sub domino deo positus alicũde prohiberetur, vt ei promerendi dominum suum virtus esset ipsa obedientia quam possum verissime dicere solã esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub dei potestate primumq; esse & maximum vitium tumoris, ad ruinam sua potestate velle vti, cuius vitij nomen est inobedientia.

Inobediẽtia.

Non esset ergo vnde se homo dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa nõ erat mala, sed appellata est sciẽtiæ dignoscẽdi bonum & malũ, quia nisi post pro-

G hibitionem ex illa homo ederet, nulla erat† præcepti
† al. qa si futura transgressio, in qua homo per experimentum
post &c. pœnæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bo-
in illa num & inobedientię mali. Proinde & hoc non in fi-
erat. gura dictum, sed quoddam vere lignum accipien-
dum est, cui non de fructo vel pomo quod inde nasce-
retur sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo cō
Quatuor tra vetitum tacto fuerat secutura. Flumen
flumina. autem exiit de Eden quod irrigabat paradisum, &
Ca. VII inde diuisum est in quatuor partes. Ex his vni nomē
Phison, hoc est quod circumit totam terram Eui-
lath, vbi est aurum: aurum autem terrę illius bonum,
& ibi est Carbunculus & lapis Prasinus. Et nomē flu
mini secundo Geon, Hoc est quod circumit totam
terram Ethiopiæ. Flumen autem tertium Tigris
hoc quod fluit contra Assyrios. Flumen autem quar-
tum Euphrates. De his autem fluminibus quid am-
plius satagam confirmare quòd vera sint flumina,
nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo
aliquid nomina ipsa significent, cum regionibus per
quas fluūt, notissima sint, & omnibus ferè gētibus dif
famata? Quinimmo ex his quoniam constat ea pror
H sus esse: nam duobus eorum nomina vetustas muta-
Tyberis uit, sicut Tyberis dicitur fluuius qui prius Albula
prius vocabatur: Geon quippe ipse est qui nunc dicitur
Albula. Nilus, Phison autem ille dicebatur, quem nunc Gā-
Nilus. gem appellant, duo vero cætera Tigris & Euphra-
Ganges. tes antiqua etiam nomina tenuerunt: nos admone-
ri oportet, cętera quoque primitus ad proprietatem
literę accipere, non in eis figuratam locutionem pu-
tare, sed res ipsas quæ ita narrantur & esse, & aliquid
etiam figurare: non quia non posset parabola locu-
tionis assumere aliquid de re, quā nō proprie quoque
esse constaret, sicut de illo dominus loquitur qui de-
scendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in
latrones: quis non sentiat & planè videat esse para-
bolam locutionēmque illam totam esse figuratam?
verum duæ ciuitates quæ ibi nominatæ sunt hodiē-
que in locis proprijs demonstrantur. Sed hoc modo
acciperemus & quatuor hæc flumina, si cætera quæ
de paradiso narrantur, non proprie sed figurate acci
pere vlla necessitas cogeret. At nunc cum primitus
proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat,
cur non potius authoritatem scripturæ simpliciter
sequimur in narratione rerum gestarum res vere ge
stas prius intelligentes, tum demum quicquid aliud
significant perscrutantes? An eo mouebimur, quòd
I de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos,
aliorum autem prorsus incognitos, & ideo non posse
accipi ad literam, quod ex vno paradisi flumine diui-
duntur: cum potius credēdum sit, quoniam locus ip-
se paradisi à cognitione hominum est remotissimus,
inde quatuor aquarum partes diuidi, sicut fidelissima
scriptura testatur: sed ea flumina quorum fontes no
ti esse dicuntur, alicubi isse sub terras, & post tractus
prolixarum regionum locis alijs erupisse, vbi tan-
quam in suis fontibus nota esse perhibentur? Nam
hoc solere nonnullas aquas facere quis ignorat? Sed
ibi hoc scitur, vbi non diu sub terris currunt. Exibat
ergo flumen de Eden, id est, de loco delitiarum, & ir
rigabat paradisum, id est, ligna omnia pulchra atq;
fructuosa, quæ omnem terram regionis illius opaca-
Agricul- bant. Et sumpsit dominus deus hominem
tura i pa- quem fecit, & posuit eum in paradiso, vt operaretur
radiso. C. & custodiret: Et præcepit dominus deus Adæ di-
VIII. cēs, Ab omni ligno quod est in paradiso escam edes,
de ligno autem cognoscendi bonum & malum, non
manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo,
morte moriemini. Cum superius breuiter dixerit deū
plātasse paradisum, & constituisse ibi hominem quē
finxerat, recapitulauit vt narraret quomodo sit pa-
radisus constitutus. Nunc ergo & illud recapitulan-
do commemorauit, quomodo ibi deus posuerit ho- K
minem quem fecit. Videamus itaque quid sit quod
dictum est, vt operaretur & custodiret. Nunquid for-
te agriculturam dominus voluit operari primum ho
minem? An non est credibile quòd eum ante pecca-
tum dānauerit ad laborem? Ita sanè arbitraremur,
nisi videremus cum tāta voluptate animi agricola-
re quosdam, vt eis magna pœna sit inde ad aliud auo
cari. Quicquid ergo delitiarum habet agricultura,
tunc vtique longe amplius erat quando nihil accide-
bat aduersi, vel terra vel cœlo. Non enim erat labo-
ris afflictio sed exhilaratio voluntatis, cum ea quæ
deus creauerat, humani operis adiutorio lætius fe-
raciósque prouenirent, vnde creator ipse vberius lau
daretur, qui animæ in corpore animali constitutæ
rationem dedisset operandi ac facultatem, quantum
animo volenti satis esset, non quantum inuitum in-
digentia corporis cogeret. Quod enim maius mira- Contem-
biliúsque spectaculum est, aut vbi magis cum rerum platio na
natura humana ratio quodāmodo loqui potest, quàm turę.
cum positis seminibus, plantatis surculis, transla-
tis arbustulis, insitis malleolis, tanquam interroga-
tur quæque vis radicis & germinis quid possit quid- L
ve non possit: vnde possit, vnde non possit: quid in ea
valeat numerorum inuisibilis interiórque potentia,
quid extrinsecus adhibita diligentia: in q; ipsa consi-
deratione perspicere, quia neque qui plantat est ali-
quid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus:
quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per il-
lum accedit quem nihilominus creauit, & quem regit
atque ordinat inuisibiliter deus? Hinc iam Gemina
in ipsum mundum, velut in quādam magnam arbo- operatio
rem rerum, oculus cogitationis attollitur, atque in dei. Cap.
ipso quoque gemina operatio prouidentiæ reperi- IX.
tur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis
quidem per occultā dei administrationem, quæ etiā
lignis & herbis dat incrementum, voluntaria vero
per angelorum opera & hominum. Secundum illam
primam cœlestia superius ordinari inferiúsque ter-
restria, luminaria sydera que fulgere, diei noctisque
vices agitari, aquis terram fundatam interlui at-
que circumlui, aërē altius superfundi, arbusta & ani-
malia concipi & nasci, crescere & senescere, occidere
& quicquid aliud in rebus interiore naturaliq; mo-
tu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri &
discere, agros coli, societates administrari, artes
exerceri: & quæque alia siue in superna societate agū M
tur, siue in hac terrena atque mortali, ita vt bonis cō-
sulatur & per nescientes malos: in q; ipso homine ean
dem geminam prouidentiæ vigere potentiam. Pri-
mo erga corpus naturale, scilicet eo motu quo fit,
quo crescit, quo senescit. Voluntarium vero quo illi
ad victum, tegumentum, curationēmque consulitur.
Similiter erga animam naturaliter agitur vt viuat,
vt sentiat, voluntarie vero vt discat, vt cōsentiat. Si-
cut autem in arbore id agit agricultura forinsecus,
vt illud proficiat quod geritur intrinsecus: sic in ho-
mine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit na-
tura, seruit extrinsecus medicina. Itemq; secundum
animam, vt natura beatificetur intrinsecus, doctri-
na ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborē
colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incu-
ria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad ar-
borem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabi
lis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaq;
super omnia, qui condidit omnia, & regit omnia, om-
nes naturas bonas† creat, omnes voluntates iustas† † bona.
ordinat. Quid ergo abhorret à vero, si credamus ho- † iustus.
minē ita in paradiso cōstitutum, vt operaretur agri-
culturam, non labore seruili, sed honesta animi volu-
ptate? Quid enim hoc opere innocentius vacanti-
bus, & quid plenius magna consideratione pruden-
tibus?

Custodire paradisū & operari. Ca. X.

A tibus? Vt custodiret autem quid? An ipsum paradisum? Contra quos? Nullus certe vicinus metuebatur inuasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intellecturi sumus corporalem paradisum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque scriptura dixit, vt operaretur & custodiret paradisum: dixit autem vt operaretur & custodiret. Quanquam si de Graeco diligentius ad verbum exprimatur, ita scriptum est, Et accepit dominus deus hominem quem fecit, & posuit eū in paradiso operari eum & custodire. Sed vtrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensit qui interpretatus est, vt operaretur. An eūdem paradisum operari, id est, vt homo paradisum operaretur, ambigue sonat: & videtur magis exigere locutio, vt nō dicatur, operaretur paradisum, sed in paradiso. Verūtamē ne forte sic dictum sit, vt operaretur paradisum, sicut superius dictum est, Nec erat homo qui operaretur terram: eadem quippe locutio est operari terram, quae operari paradisum: ambiguam sentētiam ad vtrunque tractemus. Si enim non est necesse vt B accipiamus paradisum custodire, sed in paradiso, q̄d ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, iam vt visum est disseruimus. An vt quod operaretur in terra per agriculturam, in seipso custodiret per disciplinā, id est, vt sicut ei ager obtemperaret colenti se, ita & ipse praecipienti domino suo, vt sumpto praecepto obedientię, fructum non spinas inobedientiae redderet? Denique quoniam similitudinem à se culti paradisi in seipso custodire subditus noluit, similem sibi agrū damnatus accepit: Spinas, inquit, & tribulos pariet tibi. Quòd si & illud intelligamus, vt paradisum operaretur, & paradisum custodiret, operari quidē paradisum posset, sicut supra diximus per agriculturam, custodire autem non aduersus improbos aut inimicos qui nulli erant, sed fortassis aduersus bestias. Quomodo istud, aut quare? Nunquid enim bestiae iam in hominem saeuiebant, quod nisi peccato non fieret? Ipse quippe bestijs omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit. Ipse etiam sexto die lege verbi dei cum omnibus communes cibos accepit. Aut si erat iam quod timeretur in bestijs, qua nam pacto posset vnus homo illum munire paradisum? Neque enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire C quidem ille deberet, si posset paradisum tali & tanta materia commune, vt eò serpens non posset intrare. Sed mirum si priusquam communiret, omnes serpētes inde posset excludere. Proinde intellectum ante oculos cur praetermittimus? Positus est quippe homo in paradiso vt operaretur eundem paradisum, sicut supra disputatum est, per agriculturam nō laboriosam sed delitiosam, & mentem prudentis magna atque vtilia commonentem: custodiret autem eundem paradisum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli. Denique accepit & pręceptū, vt sit per quod sibi custodiat paradisum, id est, quo cōseruato non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit vt amitteret eam, etiam si alteri salua sit, qui eam vel inuenit vel accipere meruit. Est alius in his verbis sensus, quem puto non immerito praeponendum, vt ipsum hominem operaretur deus & custodiret. Sicut enim operatur homo terram, non vt eam faciat esse terram, sed vt cultam atque fructuosam: sic deus hominem multo magis quem ipse creauit vt homo sit, eum ipse operatur vt iustus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare à deo, quod initium superbiae scriptura dicit, Initium, inquit, superbiae hominis apostatare à deo. (Eccl. 10.) Quia ergo deus est incommutabile bonum, homo autem & secundum animam & secundum corpus mutabilis res est, nisi ad incommutabile bonum quod conuersus substiterit, formari vt iustus beatus non potest. Ac per hoc deus idem qui creat hominem vt homo sit, ipse operatur hominem atque custodit, vt etiam bonus beatúsque sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, quae iam terra erat, vt ornata atque foecunda sit: ea locutione dicitur deus operari hominem qui iam homo erat, vt pius sapiensque sit, eumq́; custodire, quòd homo sua potestate in se, quàm illius supra se delectatus, dominationemq́; eius contemnens tutus esse non possit.

Cur additum post, dictio dominus. Cap. XI.

Proinde nullo modo vacare arbitror, sed nos aliquid & magnum aliquid admonere, quòd ab ipso diuini libri huius exordio, in quo ita coeptus est, In principio fecit deus coelum & terram, vsq; ad hūc locum, nusquam positum est dominus deus, sed tantūmodo deus. Nunc vero vbi ad id ventum est, vt hominem in paradisu constitueret, eúmque per praeceptum operaretur & custodiret, ita scriptura locuta est, Et sumpsit dominus deus hominem quem fecit, (Gen. 2.) & posuit eum in paradiso operari eum & custodire: non quòd supradictarum creaturarum dominus nō E esset deus, sed quia hoc nec propter angelos, nec propter alia quae creata sunt, sed propter hominem scribebatur, ad eum admonendum quantum ei expediat habere dominū deū, hoc est sub eius dominatiōe obedienter viuere, quàm licētiose abuti propria potestate, nusquā hoc prius ponere voluit, nisi vbi peruentū est ad eū in paradisum collocandū, operandū & custodiendū, vt nō diceret sicut & caetera oīa superius, [Et sumpsit deus hoīem quē fecit:] sed diceret, Et sumpsit dominus deus hominē quem fecit & posuit eū in paradiso operari eum, vt iustus esset, & custodire, vt tutus esset, ipsa vtique dominatione sua, quae non est illi sed nobis vtilis. Ille quippe nostra seruitute nō indiget, nos vero dominatiōe illius indigem⁹, vt operetur & custodiat nos: & ideo verus & solus est dominus, quia nun illi ad suam, sed ad nostram vtilitatem salutemq́; seruimus. Nam si nobis indigeret eoipso non verus dominus esset, cum per nos eius adiuuaretur necessitas, sub qua & ipse seruiret. Merito & ille in Psalmo, (Psal. 15.) Dixi, inquit, domino, deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Nec ita sentiendum est quod diximus nos illi ad vtilitatem nostram salutēq́; seruire, tanquam aliud aliquid ab illo expectemus F quàm eum ipsum qui summa vtilitas & salus nostra est. Sic enim eum gratis secundum illam vocem diligimus. Mihi autem adhaerere deo bonum est.

Hominē nihil posse sine deo. Cap. XII.

Neque enim tale aliquid est homo factus vt deserente eū qui fecit, possit aliquid agere bene tanquā ex seipso: sed tota eius actio bona est, conuerti ad eū à quo factus est, & ab eo iustus, pius, sapiens beatúsque semper fieri: nō fieri & recedere, sicut à corporis medico sanari & abire: quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus, seruiēs naturae intrinsecus operanti sub deo, qui operatur omnem salutem gemino illo opere prouidentiae, de quo supra locuti sumus. Non ergo ita se debet homo ad dominum conuertere, vt cum ab eo factus fuerit iustus abscedat, sed ita vt ab illo semper fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, eius ipse praesentia iustificatur & illuminatur, & beatificatur, operante & custodiente deo dum obedienti subiectōque dominatur. Neque enim vt dicebamus, sicut operatur homo terram, vt culta atq; foecunda sit, qui cum fuerit operatus, abscedit, relinquens eam vel aratam vel satam vel rigatam, vel si quid aliud manente opere quod factum est, cum operator abscesserit: ita deus operatur hominem iustū, id est, iustificando eum, vt si abscesserit, maneat in absente quod fecit: sed potius sicut aër praesente lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non fieret, sed etiam absente lumine lucidus mane-

...mo deo sibi præsente illuminatur, absente
...continuo tenebratur, à quo nõ locorum inter-
...llis, sed voluntatis auersione disceditur. Ille itaq;
operetur hominem boni atque custodiat qui incom-
mutabiliter bonus est semper ab illo fieri, semperq;
perfici debemus inhærentes ei, & in ea conuersione
quæ ad illum est permanẽtes, de quo dicitur, Mihi au
72. tem adhærere deo boni est. Et cui dicitur, Fortitudi
58. nem meã ad te custodiam. Ipsius enim sumus figmẽ-
tum, nõ tantum ad hoc vt homines simus, sed ad hoc
etiam vt boni simus. Nam & Apostolus cũ fidelibus
ab impietate conuersis, gratiã qua salui facti sumus
Ephe.2. cõmendaret. Gratia enim, inquit, salui facti estis per
fidem, & hoc non ex vobis, sed dei donum est, non ex
operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus
figmentum creati in Christu Iesu in operibus bo-
nis quæ præparauit deus vt in illis ambulemus. Et
Philip.2. alibi cum dixisset, Cum timore & tremore vestrã ip-
sorũ salutẽ operamini: ne sibi putarẽt tribuendũ tan-
quã ipsi se facerent bonos & iustos, cõtinuo subiecit,
Deus enim est qui operatur in nobis. Sũpsit ergo dñs
H deus hoiem quẽ fecit, & posuit eũ in paradiso [opera-
Cur datũ ri eũ, hoc est,] operari in eo & custodire eum. Et
præceptũ præcepit dñs deus Adæ dicens, ab omni ligno quod
de ligno. est in paradiso edes ad escam, de ligno autem cogno-
C.XIII scẽdi bonum & malum nõ manducabitis de illo, qua
die autẽ ederitis ab eo, morte moriemini. Si aliquid
mali esset lignum illud vnde prohibuit hominẽ deus,
eius ipsius mali natura venenatus videretur ad mor
tem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plan
tauerat, qui fecit omnia bona valde, nec vlla ibi natu
ra mali erat, quia nusquam est mali vlla natura: quod
diligentius si dominus voluerit differemus, cum de
illo serpẽte dicere cœperimus: ab eo ligno quod ma-
lum non erat prohibitus est, vt ipsa per se præcepti
conseruatio bonum illi esset, & transgressio malum.
Nec potuit melius & diligentius commendari quã-
tum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus ini-
quitatis factus est homo, quia eam rem tetigit contra
prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, nõ
vtique peccasset. Nã qui dicit, verbi gratia, noli tan-
gere hanc herbam, si forte venenosa est, mortẽmque
prænunciat, si tetigerit, sequitur quidem mors contẽ
ptorem præcepti, sed etiã si nemo prohibuisset, atque
ille tetigisset, nihilominus vtiq; moreretur. Illa quip
pe res cõtraria saluti vitæq; eius esset, siue inde veta-
I retur siue nõ vetaretur. Item cũ quisque prohibet eã
rem tangi, quæ nõ quidem tangenti, sed illi qui pro-
hibuit obesset: velut si quisquã in alienam pecuniã mi
sisset manum, prohibitus ab eo cuius erat pecunia il-
la: ideo esset prohibito peccatum, quia prohibẽti po-
terat esse damnosum. Cum vero illud tangitur quod
nec tangenti obesset si non prohiberetur, nec cuiquã
alteri quãlibet tangeretur, quare prohibitum est, nisi
vt ipsius per se bonum obedientiæ, & ipsius per se ma
lum inobedientiæ monstraretur? Denique à peccan
te nihil aliud appetitum est, nisi nõ esse sub domina-
tione dei, quãdo illud admissum est, in quo ne admit-
teretur, sola deberet iussio dominantis attendi. Quę
si sola attenderetur, quid aliud quãm dei volũtas at-
tenderetur? quid aliud quãm dei volũtas amaretur?
quid aliud quãm dei voluntas humanæ volũtati pręe
poneretur? Dominus quidem cur iusserit viderit, fa-
ciendum est à seruiente quod iussit, & tunc forte vidẽ-
dum est à promerente cur iusserit. Sed tamen vt cau
sam iussionis huius nõ diutius requiramus, si hæc ip
sa magna est vtilitas homini quòd deo seruit, iuben-
do deus vtile facit quicquid iubere voluerit, de quo
Volũtas metuendum non est, ne iubere quod inutile est possit.
hois repu Nec fieri potest vt voluntas propria non gran-
gnãs deo di ruinæ pondere super hominem cadat, si eam volũ
Ca.XIIII. tati superioris extollendo præponat. Hoc expertus
est homo contemnens præceptum dei, & hoc experi K
mẽto didicit, quid intersit inter bonum & malum: bo
num scilicet obedientiæ, malum autem inobedien-
tiæ, id est, superbię & cõtumacię, peruersæ imitatio-
nis dei & noxiæ libertatis. Hoc autẽ in quo ligno ac-
cidere potuit, ex ipsa re vt iã supra dictũ est, nomẽ ac-
cepit. Malum enim nisi experimento nõ sentiremus,
quia nullum esset si non fecissemus. Neque enim vlla
natura mali est, sed amissio boni hoc nomẽ accepit.
Bonum quippe incõmutabile deus est, homo autem
quantum ad eius naturam in qua eum deus condidit
pertinet, bonũ est quidem, sed non incommutabile vt
deus. Mutabile autẽ bonũ quod est post incõmutabi-
le bonũ, melius bonũ fit cũ bono incõmutabili adhæ
serit, amando atq; seruiendo rationali & propria vo-
luntate. Ideo quippe & hoc magni boni natura est,
quia & hoc accepit, vt posset summi boni adhęrere na
turæ. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc ei malũ
est, vnde per iustitiam dei etiam cruciatus consequi-
tur. Quid enim tam iniquum, quãm vt bene sit deser
tori boni? Neque vllo modo fieri potest vt ita sit: sed
aliquando amissi superioris boni nõ sentitur malum,
cũ habetur quod amatum est inferius bonum. Sed di L
uina iustitia est, vt qui voluntate amisit quod amare
debuit, amittat cum dolore quod amauit, dum natu-
rarum creator vbique laudetur. Adhuc enim est bo-
num, quod dolet amissum bonũ: nam nisi aliquod bo-
num remansisset in natura, nullus boni amissi dolor es
set in pœna. Cui autem sine mali experimento pla-
ceat bonũ, id est, vt antequam boni amissionem sen-
tiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines
prædicandus est. Sed hoc nisi cuiusdam singularis
laudis esset, non illi puero tribueretur, qui ex genere
Israël factus Emanuel nobiscum deus, reconciliauit Christus
nos deo, hominum & dei homo mediator, verbum mediator
apud deum, caro apud nos, verbũ caro inter deum &
nos. De illo quippe Propheta dicit, Priusquã sciat Esaiæ.7.
puer bonũ aut malũ, contẽnet malitiam vt eligat bo
num. Quomodo quod nescit aut contẽnit aut eligit.
nisi quia hæc duo sciuntur aliter per prudentiã boni,
aliter per experientiam mali? Per prudentiam boni
malum scitur, & si non sentitur. Tenetur enim bonũ,
ne amissione eius sentiatur malũ. Item per experien
tiam mali scitur bonũ, quoniam quid amiserit sentit,
cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret er-
go puer per experientiã, aut bonum quo careret, aut M
malũ quod boni amissiõe sentiret, cõtempsit malũ vt
eligeret bonũ, id est, noluit amittere qđ habebat, ne
sentiret amittẽdo quod amittere nõ debebat. Singu
lare exemplum obedientiæ, quippe qui non venit fa-
cere voluntatem suam, sed eius volũtatem à quo mis-
sus est: nõ sicut ille qui elegit facere voluntatẽ suam,
nõ eius à quo factus est. Merito sicut per vnius inobe
dientiã peccatores cõstituti sunt multi, ita per vnius
obedientiã iusti cõstituũtur multi: quia sicut in Adã
omnes moriũtur, sic & in Christo omnes viuificabũ
tur. Frustra autẽ nonnulli acute obtusi sunt, cum Quõ ap-
requirunt quomodo potuerit appellari lignũ digno- pellatũ li-
scẽtiæ boni & mali, antequam in eo transgressus esset gnũ scien
homo præceptũ, atque ipsa experientia dignosceret tiæ boni
quid interesset inter bonum quod amisit, & malum & mali.
quod admisit. Lignum enim tale nomen accepit, vt Ca.XV.
eo secundum prohibitionem non tacto caueretur,
quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Ne- 2.sen.dist.
que enim quia inde contra præceptum manduca- 17.cap.in
uerunt, ideo factũ est illud lignum dignoscentiæ boni hoc.
& mali, sed vtique etiam si obedientes essent, & nihil
[inde] contra præceptũ vsurpassent, id recte vocare-
tur, quod ibi eis accideret, si vsurpassent. Quemad-
modum si vocaretur arbor saturitatis, quod inde pos-
sent homines saturari, nunquid si nemo accessisset,
ideo nomen illud esset incongruum, quandoquidem
eum

A cum accederet & saturaretur, tunc ꝓbaret quàm hoc
Hominé recte arbor illa vocaretur? Et quomodo, inquiũt,
potuisse intelligeret homo, quod ei dicebatur lignum digno-
intellige- scentiæ boni & mali, quãdo ipsum malum quod esset
re pericu- omnino nesciebat? Hoc qui sapiunt parum attẽdunt,
lũ ex præ- quemadmodum à contrarijs notis, sic plæraq; intelli
cepto con gantur ignota, vt etiam verba rerũ quę non sunt cum
tempto. in loquendo interponuntur, nullus caliget auditor.
C.XVI. Hoc enim quod omnino nõ est, nihil vocatur: Et has
duas syllabas nemo nõ intelligit, qui Latine audit &
loquitur. Vnde, nisi cum sensus intuetur id quod est,
& eius priuatione quid etiam non sit agnoscit? Sic &
inane cum dicitur, intuendo corporis plenitudinem,
priuationem eius tãquam contrariam, quid dicatur
inane intelligimus. Sicut audiendi sensu non solum
de vocibus, verumetiam de silẽtio iudicamus, Sic ex
vita quæ inerat homini, posset eius cauere contrariũ,
id est vitæ priuationem quæ mors vocatur: & ipsam
causam qua perderet quod amabat, id est quodlibet
factum suum quo fieret vt amitteret vitam, quibusli-
bet syllabis appellaretur: queadmodũ Latine cum
dicitur peccatum vel malum, vt tãquam signum eius
intelligeret, quod mente discerneret. Nos enim quo-
B modo intelligimus cum dicitur resurrectio quã nun-
quam experti sumus, Nonne quia sentimus quid sit
viuere, & eius rei priuationẽ vocamus mortem, vn-
de reditum ad id quod sentimus resurrectionẽ appel-
lamus? & si quo alio noĩe in quacunq; lingua idipsum
appellatur, menti vtiq; signum insinuatur in voce lo-
quendo, quo sonante agnoscat, quod etiam sine signo
cogitaret. Mirum est enim quemadmodum rerum
quas habet amissionem, etiam inexpertam natura
deuitet. Quis enim pecora docuit deuitationẽ mor-
tis, nisi sensus vitæ? Quis paruulum puerũ adhære-
scere baiulo suo, si eũ fuerit ex alto iacere minitatus?
Quod ex quodam tempore incipit, sed tamen ante-
quam aliquid huiusmodi expertus sit. Sic ergo illis
primis hominibus iam vita erat dulcis, quam profe-
cto amittere deuitabant: idq; ipsum quibuscunq; mo-
dis vel sonis significantem deum intelligere poterãt:
nec aliter eis posset persuaderi peccatũ, nisi pri⁹ per-
suaderetur eos ex illo facto non esse morituros, id est
illud quod habebãt & se habere gaudebãt nõ amissu-
ros, vnde suo loco loquendum est. Aduertant itaq; si
quos mouet, quomodo potuerint intelligere inex-
perta nominantem vel minantem deum: & videant
nos omnium inexpertorũ nomina, non nisi ex cõtra-
C rijs quæ iam nouimus, si priuationũ sunt, aut ex simi-
libus, si specierum sunt, sine vllo æstu dubitationis a-
2.sen.dist. gnoscere. Nisi forte aliquẽ mouet quemadmodũ lo-
21.ca.illd. qui potuerint, vel loquentem intelligere, qui non di-
dicerant vel crescendo inter loquentes vel aliquo ma
gisterio: quasi magnum fuerit deo loqui eos docere,
quos ita fecerat, vt hoc possent etiam ab hominibus
An vtriq; discere, si essent à quibus. Merito sanè quæritur,
datum sit vtrum hoc præceptum viro tantum dederit deus, an
præce- etiam fœminæ? Sed nondũ narratũ est quemadmo-
ptũ. Cap. dum facta sit fœmina, An forte iam erat facta, sed
XVII. hoc quemadmodũ gestum sit quod prius erat gestũ,
postea recapitulãdo narratum est? Verba enim scri-
Gene.2. pturæ sic se habent, Et præcepit dominus deus Adæ
dicens: non dixit, præcepit eis. Deinde sequitur, Ab
omni ligno quod est in paradiso escam edes: nõ dixit,
edetis. Deinde adiungit. De ligno autẽ cognoscendi
bonum & malum, non manducabitis de illo: Iam hic
tanquam ad ambos pluraliter loquitur, & pluraliter
præceptum terminat dicens, Qua die autem ederi-
tis ab eo, morte moriemini. An sciens ꝙ ei facturus
erat mulierẽ, ita præcepit ordinatissime, vt per virũ
præceptum domini ad fœminã perueniret? Quam
disciplinã & in ecclesia seruat Apostolus dicens, Si
quid autẽ discere volũt, domi viros suos interrogẽt.

Item quęri potest quomodo nunc deus locutus D
sit ad hominẽ quem fecit, iam certe sensu ac mẽte prę- Qũo de⁹
ditum, vt audire & intelligere loquẽtẽ valeret? Neq; sit locut⁹.
enim aliter præceptũ posset accipere, quo trãsgressor Caput
eius esset, nisi hoc acceptum intelligeret. Quomodo XVIII.
ergo illi locutus est deus? vtrũ intus in mente secũdũ
intellectũ, id est vt sapienter intelligeret voluntatem
ac præceptũ dei sine vllis corporalibus sonis vel cor-
poralium similitudinib⁹ rerum? Sed non sic existimo
primo homini locutum deum, talia quippe scriptura
narrat, vt potius credamus sic esse deum locutum ho
mini in paradiso, sicut etiam postea locutus fuit pa-
tribus, sicut Abrahæ, sicut Moysi, id est in aliqua spe
cie corporali. Hinc est enĩ ꝙ audierũt eius vocem am
bulantis in paradiso ad vesperam, & absconderunt se.

Locus itaq; magnus neq; prætereundus propo- Quid sen
nitur, vt intueamur quantum possumus, quantũ ipse tiendum
adiuuare & donare dignatur, opus diuinæ prouiden de deo.
tiæ bipertitũ: quod superius cum de agricultura lo- Ca.XIX.
queremur, transitoria quadam occasione perstrinxi-
mus, vt inde iam inciperet legẽtis animus hoc assue-
scere contueri, quod adiuuat plurimũ ne quid indi-
gnum de ipsa dei substantia sentiam⁹. Dicimus itaq;
ipsum summũ, verum, vnum ac solũ deum, patrem & E
filium & spiritũsanctum, id est, deum verbumq; eius
& vtriusq; spiritum, trinitatem ipsam, neq; cõfusam,
neq; separatam, deum qui solus habet immortalita-
tem, & lucem habitat inaccessibilẽ, quem nemo homi
num vidit, nec videre potest, nec locorũ vel finito vel
infinito spatio contineri, nec tẽporum vel finito vel
infinito volumine variari. Neq; enim est in eius sub-
stantia qua deus est, quod breuius sit in parte quam
in toto, sicut necesse est esse de iis quæ in locis sunt:
aut fuit in eius substantia quod iam non est, vel erit
quod nondum est, sicut in naturis quæ possunt tẽpo-
ris mutabilitatem pati. Hic ergo incõmutabili Creatu-
æternitate viuens creauit omnia simul, ex quib⁹ cur- ra spirita
rerent tempora, & implerentur loca, tẽporalibusq; & lis & cor-
localibus rerum motibus secula voluerentur, In qui- poralis.
bus rebus quædã spiritalia, quædã corporalia cõdi- Ca.XX.
dit, formans materiam quã nec alius nec nullus, sed
omnino ipse informem ac formabilẽ instituit, vt for-
mationem suam non tẽpore sed origine præueniret.
Spiritalem autẽ creaturam corporali præposuit: ꝙ
spiritalis tantũmodo per tempora mutari posset, cor
poralis autem per tẽpora & loca. Exempli enim gra
tia, per tempus mouetur animus, vel reminiscendo
quod oblitus erat, vel discendo quod nesciebat, vel vo F
lendo quod nolebat. Per loca autẽ corpus, vel à terra
in cœlũ, vel à cœlo in terrã, vel ab Oriente in Occi-
dentem, vel si quo alio simili modo. Omne autẽ quod
mouetur per locum, non potest nisi & per tẽpus simul
moueri: At non omne quod mouetur per tempus, ne-
cesse est etiã per locũ moueri. Sicut ergo substãtiam
quæ mouetur per tẽpus & locum, præcedit substãtia
quæ tantum per tẽpus: ita ipsam præcedit illa quæ
nec per locum nec per tẽpus: ac per hoc sicut per tem-
pus & locum mouet corpus, ipse tãtum per tẽpus mo
tus conditus spiritus: ita per tẽpus mouet conditum
spiritum, ipse nec per tẽpus nec per locũ motus con-
ditor spiritus: sed spiritus creatus mouet seipsum per
tempus, & per tẽpus ac per locũ corpus: spiritus autẽ
creator mouet seipsum sine tẽpore ac loco, mouet con
ditum spiritum per tẽpus sine loco, mouet corpus per
tempus & locum. Quocirca quisquis intelligere Qũo de⁹
conatur, quemadmodũ vere æternus & vere immor- creaturas
talis atq; incõmutabilis deus, ipse nec per tẽpus nec moueat,
per locum motus moueat tẽporaliter & localiter cre- obscurũ.
aturam suam, non eum puto posse assequi, nisi prius C.XXI.
intellexerit quemadmodum anima, hoc est, spiritus
creatus, non per locum sed tantum per tẽpus motus,
moueat corpus per tẽpus & locũ. Si enim quod in se-

G ipso agitur capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est? Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam seipsam cum corpore per locum moueri putat, dum id per locum mouet. Quæ si posset diligenter inspicere, tanquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulatim dispositi sunt, à quibus initia motionum nitantur: inueniet ea quæ per spatia locorum mouentur, nisi ab eis quæ loco fixa sunt non moueri. Non enim mouetur solus digitus, nisi fixa sit palma, à cuius articulo velut immoto cardine moueatur: sic tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, sic humerus à scapula mouetur, stantibus vtique cardinibus quibus motio nitatur, vt per loci spatium quod mouetur moueatur. Sic plantę in talo est articulus, quo stãte moueatur: sic cruris in genu, & totius pedis in coxa: & nullius membri motus omnino est quem voluntas mouet, nisi ab aliquo articulari cardine, quem motus eiusdem volũtatis primitus figit, vt ab eo quod loci spatio nõ mouetur, agi valeat quod mouetur. Denique nec in ambulando pes leuatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est à loco vnde fertur, ad locum quò fertur, immoto articulo sui cardinis innitatur. Porrò si

H in corpore nullum membrum per locum volũtas mouet, nisi ab eo membri articulo quem non mouet, cũ & illa pars corporis quæ mouetur, & illa quæ fixa sit vt moueatur, corporeas habeãt quãtitates suas, quibus occupent spatia locorum suorum, quanto magis ipse animæ nutus cui membra deseruiunt, vt quod placuerit figatur, vnde id quod mouendum est innitatur: cum anima non sit natura corporea, nec locali spatio corpus impleat, sicut aqua vtrem siue spongiam: sed miris modis ipso incorporeo nutu commixta sit viuificando corpori, quo & imperat corpori quadam intentione non mole: quanto magis, inquam, nutus ipse voluntatis eius non per locum mouetur vt corpus per locum moueat, quãdo totum per partes mouet, nec aliquas loco mouet nisi per illas quas loco non mouet.

Quó de⁹ moueat quó aïa. C.XXII

Quod si intelligere difficile est, vtrunque credatur, & quòd creatura spiritalis nõ per locum mota moueat corpus per locũ, & quòd deus non per tempus motus moueat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque nõ vult hoc credere, quod quidẽ sine dubio non solum crederet, verumetiam intelligeret, si eã posset sicuti est incorpoream cogitare. Cui enim nõ facile occurrat ꝗ per locũ nõ moueatur quæ per loci spatia nõ distẽdi-

I tur: quicquid autem per loci spatia distẽditur corpus est: ac per hoc cõsequens est, vt anima per locum moueri non putetur, si corpus nõ esse credatur. Sed vt dicere coeperã, si de anima hoc quisq; non vult credere, non nimis vrgendus est. Substantiã vero dei nisi credat nec per tempus nec per locũ moueri, nõdum perfecte incommutabilẽ credit.

De⁹ semper quietus oïa tñ agẽs. Ca. XXIII.

Verũ quia omnino incõmutabilis est illa natura trinitatis, & ob hoc ita æterna, vt ei aliquid coæternum esse nõ possit, ipsa apud seipsam, & in seipsa sine vllo tempore ac loco, mouet tamen per tempus & locum sibi subditã creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinãs potestate: vt in naturis nulla sit quæ non ab illo sit. In voluntatibus autem nulla bona sit cui non pręsit, nulla mala sit qua bene vti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, illę autem quibus dedit potentiores ac superiores sunt, illæ naturæ quæ non habent voluntatem, subditæ sint necesse est illis quæ habent: & hoc ordinatiõe creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, vt naturæ perimat dignitatem. Cum igitur omne corpus & omnis anima irrationalis nõ habeat volũtatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis quæ præditę sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit iustitia creatoris. Ergo dei prouidentia re- K gens atque administrãs vniuersam creaturam, & naturas & voluntates: naturas vt sint, volũtates autẽ vt nec ĩfructuosæ bonæ, nec impunitæ malæ sint: subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturæ spiritali, irrationalem rationali, terrestrẽ cœlesti, fœmineam masculinæ, minus valentem valentiori, indigentiorem copiosiori. In voluntatibus autem bonas sibi, cæteras vero ipsis seruientibus sibi: vt hoc patiatur voluntas mala, quod ex iussu dei fecerit bona, siue per seipsam, siue per malã, in rebus duntaxat quæ natura sunt etiam malis voluntatibus subditæ, id est, in corporibus. Nam in seipsis malæ voluntates habent interiorem pœnam suam, eandem ipsam iniquitatem suam.

Creatura corporea subdita angelis. C.XXIIII.

Ac per hoc sublimibus angelis deo subdite fruentibus, & deo beate seruientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas vel infirma vel praua, vt hoc de subditis vel cum subditis agant, quod naturæ ordo poscit in omnibus, iubente illo cui subiecta sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, & secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiunt ergo illi participes æternitatis, veritatis, volũtatem eius L semper facientes sine tempore & loco. Mouentur autem eius imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto. Nec ita vt ab eius contemplatione resiliant aut defluant: sed simul & illum sine loco ac tempore contemplantur, & eius in inferioribus iussa perficiunt, mouentes se per tempus, corpus autem per tempus & locum, quãtum eorum congruit actioni: & ideo deus bipertito prouidentiæ suæ opere pręest vniuersæ creaturæ, naturis vt fiant, voluntatibus autem vt sine suo iussu vel permissu nihil faciant.

Natura vniuersitatis. Ca. XXV.

Natura igitur vniuersitatis corporalis non adiuuatur extrinsecus corporaliter. Neque enim est extra eam vllum corpus, alioquin non esset vniuersitas: intrinsecus autem adiuuatur incorporaliter, deo id agente vt omnino natura sit, quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes vero eiusdem vniuersitatis & intrinsecus incorporaliter adiuuantur, vel potius fiunt vt naturæ sint: & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeant, sicut alimẽtis agricultura, medicina, & quæcunque etiam ad ornatum fiunt, vt non solum saluæ ac fœcundiores, verumetiam decentiores sint. Spiritalis autem creatura † si perfecta atque beata est, sicut angelorum sanctorum, quantum attinet ad seipsam quo sit, sapiensq; fit, non nisi intrinsecus incorporaliter adiuuatur. In- M tus ei quippe loquitur deus miro & ineffabili modo, neque per scripturam corporalibus instrumentis affixam, neque per voces corporalibus auribus insonantes, neque per corporum similitudines, quales in spiritu imaginaliter fiunt, sicut in somnis vel aliquo excessu spiritus, quod Græce dicitur ecstasis, & nos eo verbo iam vtimur pro Latino: quia & hoc genus visionum quanuis interius fiat, quàm sunt ea quæ animo per sensus corporis nunciantur: tamen quia simile est eis, ita vt cum fit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut certe vix & rarissime possit: & quia exterius est quàm illud quod in ipsa incommutabili veritate mens rationalis & intellectualis intuetur, eàque luce de his omnibus iudicat: inter illa quæ extrinsecus fiunt arbitror esse deputandum. Creatura ergo spiritalis & intellectualis perfecta & beata qualis angelorum est, sicut dixi, quantum attinet ad seipsam quo sit, sapiensq; ac beata sit, non nisi intrinsecus adiuuatur æternitate, veritate, charitate creatoris. Extrinsecus vero si adiuuari dicenda est, eo fortasse solo adiouatur quòd se inuicem vident, & de sua societate gaudẽt in deo, & quòd perspectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis, vndique gratias

† al. creata natura

A gratias agit laudatq; creatorem. Quod autem attinet ad creaturæ angelicæ actionem, per quam vniuersarum rerum generibus, maximeq; humano prouidentia dei prospicitur, ipsa extrinsecus adiuuat, & per illa visa quæ similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quæ angelicæ subiacēt potestati.

De⁹ semper idem administrat oīa. Caput XXVI.

Quæ cum ita sint, deus omnipotens & omnitenens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate semper idē, non per tempus nec per locū motus, mouet per tempus creaturam spiritalem, mouet etiam per tempus & locum creaturam corporalem, vt eo motu naturas quas intrinsecus sobstituit, etiam extrinsecus administret, & per voluntates sibi subditas quas per tempus & corpora sibi atq; illis voluntatibus subdita, quę per tempus & locum mouet eo tempore ac loco, cui ratio in ipso deo vita est sine tēpore ac loco. Cum ergo tale aliquid deus agit, non debemus opinari eius substantiam qua deus est, temporibus locisq; mutabilem, aut per tēpora & loca mobilem, sed in opere diuinæ prouidentiæ ista cognoscere: non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat: cum sit ipse nullo locorum vel interuallo vel spatio incommutabili æterni-
B tate excellentiq; potentia, & interior omni re, quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporū vel interuallo vel spatio incōmutabili æternitate & antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, & nouior omnibus, quia idem ipse post omnia.

Quō locutus sit de⁹ Adę. Ca. XXVII.

Quapropter cum audimus scripturam dicentem, Et pręcepit dominus deus Adæ dicens, Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes, de ligno autem cognoscendi bonū & malum, non manducabitis de illo: Qua die autem ederitis ab eo, morte moriemini. Si modum quærimus quomodo ista locutus sit deus: modus quidem ipse â nobis proprie comprehendi non potest, Certissime tamen tenere debemus, deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam: sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas: ad spiritales vero atq; intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas: cum iam possunt capere locutionem eius, qualis est in verbo eius quod in principio erat apud deum, & deus erat verbum, per quod facta sunt omnia. Illis autem qui eam capere non possunt cum loquitur deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, siue in somnis, siue in ecstasi similitudine rerū corpo-
C ralium: aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis vel aliqua species apparet vel insonāt voces. Si ergo Adā talis erat vt posset capere illam locutionem dei, quam mentibus angelicis per suam præbet substantiam: non dubitandum est q eı⁹ mentem per tēpus mouerit miro & ineffabili modo, non motus ipse per tempus, eiq; vtile ac salobre præceptum veritatis impresserit: vt quæq; transgressori pœna deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstrauerit: sicut audiuntur vel vidētur ea omnia bona pręcepta in ipsa incommutabili sapientia, quæ in animas sanctas se transfert ex aliquo tēpore, cum ipsius nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam iustus erat, vt ei adhuc opus esset alterius creaturæ sanctioris & sapiētioris authoritas, per quam cognosceret dei voluntatem atque iussionem, sicut nobis Prophetæ, sicut ipsis angeli: cur ambigimos per aliquam huiusmodi creaturam ei esse locutum deum talibus vocum signis quæ intelligere posset? Illud enim quod postea scriptum est, cum peccassent eos audisse vocem domini dei ambulantis in paradiso, quia non per ipsam dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicam sapit. Ad hoc enim & aliquanto latius de hac re differere volui, quia nonnulli

D hæretici putant substantiam filij dei nullo assumpto corpore per seipsam esse visibilem, & ideo antequam ex virgine corpus acciperet, ipsum visum esse patribus opinantur, tanquam de solo deo patre dictum sit, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: quia filius visus sit ante acceptam serui formam, etiam per ipsam substantiam suam, Quæ impietas procul â catholicis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius aliâs si domino placuerit differemus. Nunc terminato isto volumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui latere creata, in consequentibus parandum est. Matth. 6.

DIVI AVRELII AVgustini de Genesi ad literam, Liber Nonus.

Nomina indita animātib⁹. Caput. I.

ET dixit dominus deus, Non bonum est hominem esse solum, faciamus ei adiutorium secūdum ipsum. Et finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli, & adduxit illa ad Adam, vt videret quid vocaret illa: Et omne quodcunque vocauit Adam illud animā viuam, hoc est nomen eius. Et vocauit Adam nomina omnibus pecoribus & omnibus volatilib⁹ cœli, & omnibus bestijs agri. Ipsi autem Adam non est inuentus adiutor similis ei. Et immisit deus ecstasim in Adam, & obdormiuit: Et accepit vnam costarum eius, & adimpleuit carnem in loco eius: Et ædificauit dominus deus costam quam accepit de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam: Et dixit Adam, Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hęc vocabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est, Et propter hoc relinquet homo patrē & matrem, & conglutinabitur ad vxorem suam, & erunt duo in carne vna. Si aliqd adiuuant lectorem, quæ libris superioribus considerata atq; conscripta sunt, nō debemus in hoc diutius immorari, quod finxit adhuc deus de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli: cur enim dictum sit, adhuc id est præter primā conditionem creaturarum sex diebus consummatam, in qua causaliter perfecta sunt omnia simul & inchoata, vt deinde ad effectus suos causę perducerentur, iam quantū potuimus in præcedentibus intimauimus. Et si quis hoc aliter enodandum putat, tantū diligenter attendat illa omnia, quę vt hoc sentiremus attendimus: & si probabiliorem inde potuerit enucleare sententiam, nō solum resistere non debemus, sed debem⁹ etiam gratulari. Si quem autem mouet quia non dixit, finxit deus adhuc de terra omnes bestias agri, & de aqua omnia volatilia cœli: sed tanquā vtraq; genera de terra finxerit, Et finxit, inquit, deus adhuc de terra omnes bestias agri, & omnia volatilia cœli: videat duobus modis esse intelligendō, Aut tacuisse nunc vnde finxerit volatilia cœli: quia & tacitum posset occurrere, vt non de terra vtrumq; accipiatur deum finxisse, sed tantūmodo bestias agri: vt volatilia cœli etiā tacēte scriptura intelligamus vnde finxerit, velut qui sciamus in prima causalium rationum conditione ex aquis ea esse producta: Aut terram vniuersaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodū appellata est in illo Psalmo, vbi cœlestium laudib⁹ terminatis, ad terram facta est conuersio sermonis & dictum, Laudate dominum de terra, dracones & omnes abyssi: &c. Nec postea dictum est, Laudate dominū de aquis: Ibi enim sunt omnes abyssi, quæ tamē de terra laudant dominum. Ibi etiā reptilia & volatilia pennata, quæ nihilominus de terra laudant dominum. Secundum istam vniuersalem appellationem ter-

Origo fœminæ.

Terrę vocabulum.

G ræ,secundum quam etiam de toto mundo dicitur,
deus qui fecit cœlum & terram,siue de arida siue de
aquis,quæcunque creata sunt,de terra creata vera-
Quō locutus sit de⁹. C. II. citer intelliguntur. Nunc iam videamus
quomodo accipiendum sit quod dixit deus, Non est
bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutoriũ
secundum ipsum: vtrum temporaliter vocibus ac
syllabis editis hoc dixerit deus: an ipsa ratio comme-
morata est quæ in verbo dei principaliter erat, vt sic
fœmina fieret: quã rationem suscipiebat etiam tunc
scriptura cum diceret, Et dixit deus, fiat hoc aut il-
lud, quando primitus omnia condebantur. An for-
te in mente ipsius hominis hoc dixit deus, sicut lo-
quitur quibusdam seruis suis in ipsis seruis suis? Ex
quo genere seruorũ eius erat etiam ille qui dixit in
Psal. 84. Psalmo, Audiam quid loquatur in me dominus de⁹.
An aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine p an-
gelum est facta reuelatio in similitudinibus vocum
corporalium, quamuis tacuerit scriptura vtrum in
somnis an in ecstasi, ita enim fieri hæc solent, an ali-
quo modo, sicut reuelatur Prophetis: Vnde illud
Zach. 2. est, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. An
per corporalem creaturam vox ipsa sonuerit, sicut
Matth. 3. de nube, Hic est filius meus dilectus. Quid ergo ex
H his omnibus factum sit, ad liquidũ comprehendere
non valemus: veruntamen certissime teneamus di-
xisse hoc deum: & si corporali voce vel temporaliter
expressa similitudine corporis dixit, non eum p sub-
stantiam suam, sed per aliquam imperio suo subditã
dixisse creaturam, sicut in libro precedente tractaui-
mus. Nam visus est deus postea sanctis viris, aliâs
capite albo sicut lana, aliâs inferiore parte corporis
sicut aurichalcum, aliâs aliter atque aliter: nõ tamẽ
illas visiones hominibus per substantiã quæ ipse est,
sed per subdita sibi quæ creauit, eum prębuisse, & per
similitudines formarũ vocumq; corporalium quod
voluit ostendisse ac dixisse, certissimum est eis qui
substantiam trinitatis incommutabiliter æternam,
nec per tempus nec per locum moueri, & per tempus
& per locum mouere, vel fideliter credunt, vel etiam
excellenter intelligunt. Non ergo iam quæram⁹ quo
modo istud dixit, sed potius intelligamus quid dixe-
rit, Adiutoriũ quippe homini secũdum ipsum fuisse
faciendum, æterna ipsa veritas habet per quã crea-
ta sunt omnia: & in illa hoc audit qui in ea potest co-
Adiutoriũ ppter sobolẽ. C. III. gnoscere quid quare creatum sit. Si autem
quæritur, ad quam rem fieri oportuerit hoc adiuto-
rium, nihil aliud pbabiliter occurrit quâm propter
I filios procreandos: sicut adiutorium semini terra
est, vt virgultum ex vtroq; nascatur: hoc enim & in
prima rerum cõditione dictum erat, Masculum &
fœminam fecit eos, & benedixit eos deus dicens,
Crescite & multiplicamini & implete terram, & do-
2. sen. dist. 20. cap. 1. minamini eius. Quæ ratio conditionis & coniun-
ctionis masculi & fœminæ atq; benedictio, nec post
peccatum hominis pœnamq; defecit. Ipsa enim est
secundum quam nunc terra hominibus plena est do
minantib⁹ eius. Quanquam enim iã emissi de para-
diso conuenisse & genuisse commemorentur: tamen
nõ video quid prohibere potuerit, vt essent eis etiã
in paradiso honorabiles nuptiæ & thorus immacu-
latus: hoc deo præstãte fideliter iusteq; viuentibus,
eiq; obedienter sanctéque seruientibus, vt sine vllo
2. sen. dist. 20. ca. de termino. inquieto ardore libidinis, sine vllo labore ac dolore
pariẽdi, fœtus ex eorũ semine gignerẽtur: nõ vt mo-
rientibus parentibus filij succederent, sed vt illis qui
genuissent in aliquo formæ statu manentibus, & ex
ligno vitæ quod ibi plantatum est, corporalem vigo
rem sumentibus, & illi qui gignerentur ad eundem
perducerẽtur statum: donec certo numero impleto,
si iuste omnes obedienterq; viuerent, tunc fieret illa
cõmutatio, vt sine vlla morte animalia corpora cõ-

uersa in aliam qualitatem, eo quod ad omnem nutũ K
regenti spiritui deseruirent, & solo spiritu viuifican-
te sine vllis alimentorum corporalibus sustentaculis
viuerent, spiritalia vocarentur. Potuit hoc fieri si nõ
præcepti transgressio mortis supplicium mereretur.
Qui enim hoc fieri potuisse non credunt, nihil aliud
quâm consuetudinem naturæ iam post peccatum
pœnamq; humanam sic currentis attendunt: nõ au-
tem in eorum genere nos esse debemus, qui non cre-
dunt nisi quod videre consueuerunt. Quis enim du-
bitet homini obedienter & pie viuenti præstare po-
tuisse quod diximus, qui nõ dubitat vestibus Israeli-
tarum impertitum esse, quendam in suo genere sta-
tũ, vt p annos quadraginta nulla vetustatis detrimẽ
ta paterẽtur? Cur ergo nõ coierũt nisi cũ exijs- Qñ congressi sint primo. C. IIII.
sent de paradiso: cito responderi potest, Quia mox
creata muliere priusquam coirent, facta est illa trãs-
gressio, cuius merito in mortem destinati, etiam de.
loco illius fœlicitatis exierunt: non enim scriptura
tempus expressit, quantum intersuerit inter eos fa-
ctos, & ex eis natum Cain. Potest etiã dici, quia nõ-
dũ deus iusserat vt coirent, Cur enim non ad hanc
rem diuina expectaretur authoritas, vbi nulla cõcu-
piscentia tanquam stimulus inobedientis carnis vr-
gebat? Ideo autem hoc non iusserat deus, quia secũ- L
dum suam præscientiam disponebat omnia, in qua
& eorum casum proculdubio præsciebat, vnde iam
mortale genus propagandum esset humanum.
Aut si ad hoc adiutorium gignendi filios, non est fa- An adiutoriũ alia q̃ sobolis cã. C. V.
cta mulier viro, ad quod ergo adiutorium facta est?
Si quia simul operarentur terram, nondũ erat labor
vt adiumento indigeret: & si opus esset, melius adiu
torium masculus fieret: hoc & de solatio dici potest,
si solitudinis fortasse tedebat. Q uãto enim cõgruẽ-
tius ad conuiuendum & colloquendum duo amici
pariter quâm vir & mulier habitarent? Quód si o-
portebat alium iubendo, alium obsequendo pariter
viuere, ne contrariæ voluntates pacem cohabitan-
tium perturbarent: nec ad hoc retinendum ordo de-
fuisset, quo prior vnus, alter posterior, maxime si po-
sterior ex priore crearetur sicut fœmina creata est,
An aliquis dixerit de costa hominis deum fœminã
tantum, non etiam masculum, si hoc vellet, facere po
tuisse? Quapropter non inuenio ad quod adiutoriũ
facta sit mulier viro, si pariendi causa subtrahatur. M
Nam si parentes filijs suis cedere ex hac vita Qualis fuisset corporũ mutatio, si Adã non peccasset Ca. VI. 2. sen. dist. 20. ca. de termino.
oportebat, vt ita omne humanũ gen⁹ p decessiones
& successiões certa numerositate implerẽt, potuerunt
etiã hoĩes genitis filijs, perfectaq; humani officij iu-
stitia hinc ad meliora transferri, non per mortem,
sed per aliquam commutationem: aut illam summã,
qua receptis corporibus fient sancti sicut angeli in
cœlis: aut si illam dari non oportebat, nisi omnibus
simul in seculi fine, aliquam inferiorem quâm illa
erit: que tamen haberet meliorem statum quâm vel
hoc corpus habet, vel illa etiam quæ primitus facta
sunt, viri ex limo terræ, mulieris ex viri carne. Ne-
que enim arbitrandum est Heliam vel sic esse iam si- Helias.
cut erunt sancti, quando peracto operis die, denariũ
pariter accepturi sunt: vel sic, quemadmodum sunt
homines, qui ex ista vita nondũ emigrarunt, de qua
ille tamen non morte, sed translatione migrauit. Id
itaque aliquid melius habet quâm in hac vita pos-
set: quamuis nondum habeat quod ex hac vita recte
gesta in fine habiturus est: pro nobis enim meliora
prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur:
aut si quisquam putat hoc Heliam mereri nõ potuis-
se, si duxisset vxorem, filiosq; procreasset: creditur enĩ
non habuisse, quia hoc scriptura non dixit, quãuis &
de cœlibatu eius nihil dixerit: quid de Enoch respõ-
debit, qui filijs genitis deo placens non mortuus,
sed viuus translatus est? Cur ergo & Adam & Eua,
si iuste

A si iuste viuentes, caste filios procreassent, nõ eis possent translatione non morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Helias in Adam mortui, mortisque propaginem in carne gestantes, quod debitum vt soluant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, & quod tandiu dilatum est morituri, nunc tamẽ in alia vita sunt: vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiunt: quanto iustius atque probabilius primis illis hominibus præstaretur, sine vllo suo parentúmve peccato viuentibus, vt in meliorem aliquem statum filiis genitis cederẽt: vnde seculo finito cum omni posteritate sanctorum in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per dei virtutem multo fœlicius mutarentur?

Enoch.

Virginitas & nuptiæ. Cap. VII.

Non itaque video ad quod aliud adiutorium mulier facta sit viro, si generãdi causa subtrahitur: quæ nihilominus quare subtrahatur ignoro. Vnde enim magni magnique honoris meritum apud deũ fidelis & pia virginitas habet, nisi quia isto iam tempore continendi ab amplexu, cum ex omnibus gentibus ad implendum sanctorũ numerũ largissima suppetat copia, percipiendæ sordidæ voluptatis libido non sibi vendicat, quod iam sufficiendæ prolis necessitudo non po-B stulat? Denique vtriusque sexus infirmitas propendens in ruinã turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, vt quod sanis possit esse officium, sit ægrotis remedium. Neque enim quia incontinentia malum est, ideo connubiom, vel quo incontinentes copulantur, non est bonum: imò vero non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonum veniale est illud malum: quoniã id quod bonũ habent nuptiæ, & quòd bonæ sunt nuptiæ, peccatũ esse nunquam potest. Hoc autem tripertitum est, fides, proles, sacramentum: In fide attenditur ne præter vinculum coniugale, cum altera vel altero concumbatur. In prole vt amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem vt coniugium non separetur, & dimissus aut dimissa nec causa prolis alteri coniungatur. Hæc est tanquã regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fœcũditas, vel incontinentiæ regitur prauitas. Vñ quia satis disseruimus in eo libro, quem de bono coniugali nuper ædidimus, vbi & continentiam vidualem, & excellentiam virginalem pro suorum graduum dignitate distinximus, diutius hic noster stylus non est occupandus.

Mrimonium tria cõplectit.

Fuga vitiorũ i cõtraria. C. VIII.

Nunc enim quærimus cui adiutorio mulier facta sit viro, si eis ad gignẽdos filios, misceri sibimet in paradiso nõ licebat. Qui enĩ hoc sentiunt, forte peccatum esse omnem concubi-C tum putant. Difficile est nanque, vt dum peruerse homines vitia deuitant, non in eorum cõtraria pertinaciter* currant. Etenim sicut exhorrẽs auaritiam, fit profusus: aut exhorrens luxuriam, fit auarus: aut inquietus fit, cuius pigritiam reprehenderis: aut cuius inquietudinem, piger: aut qui reprehensus odisse cœperit audaciam suam, ad timiditatem fugit: aut qui timidus non esse conatur, tanquam abrupto vinculo fit temerarius, dum non ratione, sed opinione crimina metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulteriis & fornicationibus diuino iure damnetur, etiam causa procreandi coniugalem cõcubitum detestantur.

* als. pervicaciter.

An cõcubitus propter peccatũ. Ca. IX.

Quod qui non faciunt, sed tamen fœcunditatem carnis propter successionem mortalitatis diuinitus datam sentiũt: nec ipsi putant primos illos homines potuisse concumbere, nisi propter peccatum quod admiserant morituri, gignendo requirerẽt successores: nec attẽdunt, si recte potuerunt successores quæri morituris, multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta enĩ terra genere humano, recte proles non nisi quæ morientibus succederet, quæreretur: vt autem per duos homines terra impleretur, quomodo ipsi nisi gignẽ-D do officium societatis implerent? An vero i . quis cæcus est mente, vt non cernat quanto terris ornamento sit genus humanum, etiam cum à paucis recte laudabiliterque viuatur: quantumque valeat ordo reipublicæ, in cuiusdam pacis terrenæ vinculũ coërcens etiam peccatores? Neque enim tantum deprauati sunt homines, vt non etiam tales pecoribus & volatilibus antecellant, quorum tamen omnium generibus hanc infimam mundi partem pro sui loci sorte decoratam, quem non considerare delectet? Quis autem ita sit excors, vt putet minus eam ornari potuisse, si iustis non morientibus impleretur? Nam quia numerosissima est superna ciuitas angelorum, ideo nõ recte connubio copularentur, nisi morerentur. Hanc quippe numerositatem perfectã etiã in resurrectione sanctorum angelis sociãdam dominus præsciens ait, In resurrectiõe neque nubent neque vxores ducent, non enim incipiẽt mori, sed erũt æquales angelis dei: hic vero cum implenda esset hominibus terra, & eam propter cognationis arctiorẽ necessitudinem, & vnitatis vinculum maxime commendãdum, ex vno oporteret impleri, propter quid aliud secundum ipsum quæsitus est fœmineus sexus adiutor, nisi vt serentem genus humanum natura E muliebris tanquam terræ fœcunditas adiuuaret?

Matth. 22.

Qualia futura fuissent corpora, si nõ fuisset peccatũ. Ca. X.

Quanuis honestius meliúsque credatur ita fuisse tunc illorum hominum corpus animale constitutorum in paradiso nondum mortis lege damnatum, vt non haberẽt appetitum carnalis voluptatis, qualem nunc habent ista corpora, quę iã ex mortis propagine ducta sunt. Neque enim nihil est ĩ eis factum, cum de ligno prohibito edissent: quandoquidem deus non dixerit, Si ederitis, morte moriemini: sed, Quo die ederitis, morte moriemini: vt hoc ipsum in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit dicens, Condelector legi dei secundũ interiorẽ hominem, video autem aliam legem ĩ membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Non enim sufficeret ei, si diceret, Quis me liberabit de hoc mortali corpore? sed de corpore, inquit, mortis huius. Sicut etiã illud, Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatum. Nec ibi ait mortale, sed mortuũ, quanuis vtique & mortale, quia moriturum: Non ita credendum est fuisse illa corpo-F ra, sed licet animalia, nondum spiritalia, non tamen mortua, id est, quæ necesse esset vt morerentur: quod eo die factum est, quo lignum vetitum tetigerunt. Sicut in ipsis nostris corporibus quædam pro suo modo sanitas dicitur, quæ si perturbata sic fuerit, vt letalis morbus iã viscera depascatur, quo inspecto, medici mortem imminere pronunciẽt, mortale vtique corpus etiam tunc dicitur, sed aliter quàm cum esset sanum, quanuis quandoque sine dubio moriturum. Ita illi homines animalia quidem corpora gerentes, sed non moritura nisi peccassent, acceptura autem angelicam formam, cœlestemque qualitatem, mox vbi præceptum transgressi sunt, eorum membris velut aliqua ægritudo letalis mors ipsa concepta est: mutauitque illam qualitatem qua corpori sic dominabantur, vt non dicerent, Video aliam legẽ in membris meis repugnantem legi mentis meæ: qa etsi nondum spiritale, sed animale corpus erat, nondũ tamen erat mortis huius, de qua & cum qua nati sumus. Quid enim aliud, non dicã nati, sed omnino concepti, nisi ægritudinem quandam inchoauimus, qua sumus sine dubio morituri: neque enim tam necesse est eum ipso morbo mori, qui hydropicus, vel dysentericus, vel elephantiosus fact9 fuerit, quàm

Rom. 7.

Rom. 8.

Elephantiasis genus morbi, vt & dysenteria & hydrops.

G quàm eum qui hoc corpus habere cœperit, in quo omnes homines natura sunt filij iræ, quia hoc non fecit nisi pœna peccati. Quæ cum ita sint, cur non credamus illos homines ante peccatum ita genitalibus membris ad procreandos filios imperare potuisse, sicut cæteris, quæ in quolibet opere anima sine vlla molestia, & quasi pruritu voluptatis mouet? Si enim creator omnipotens ineffabiliterq; laudandus, qui & in minimis suis operibus magnus est, apibus donauit, vt sic operentur generationem filiorum, quemadmodum ceræ speciem liquoremq; mellis: cur incredibile videatur primis hominibus talia fecisse corpora, vt si non peccassent, & morbum quendam, quo morerentur, continuo concepissent, eo nutu imperarent membris quibus fœtus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, vt neque cum ardore seminaretur, neque cum dolore pareretur. Nunc vero transgrediendo præceptum, motum legis illius, quæ repugnat legi mentis, in membris conceptæ mortis habere meruerunt, quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet & refrenat, vt quemadmodum de peccato fa-
H ctum est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

Fœmina qua sit facta forma Cap. XI.

Factam itaque fœminam viro de viro, in eo sexu, in ea forma & distinctione membrorum, qua fœminæ notæ sunt, quę peperit Cain & Abel, & omnes fratres eorum, ex quibus omnes homines nascerentur, in quibus peperit etiam Seth, per quem ventum est ad Abraham & ad populum Israël, gétemq; omnibus iam notissimam gentibus, & per Noë filios omnes gentes, quisquis dubitauerit, omnia cogit vitare† quæ credim⁹, longéque à fidelium mentibus repellendus est.

† nutare.

Cum ergo quæritur ad quod adiutorium factus sit ille sexus viro, diligenter, quantum valeo, cuncta consideranti, non nisi causa prolis occurrit, vt per eorum stirpem terra impleretur, & non eo modo procreatam quo nunc procreantur homines, cum insit peccati lex in membris repugnans legi mentis, etiam si per dei gratiam virtute superatur: hoc enim esse non potuisse credendum est, nisi in corpore mortis huius, quod corpus mortuum est propter peccatum. Et quid hac pœna iustius, quàm vt non ad omnem nutum seruiat corpus, id est suus famulus animæ, sicut domino suo detrectauit ipsa seruire: siue vtrunque ex parentibus creet deus, corpus ex corpore, animam ex anima: siue alio modo faciat animas, non vtique ad opus impossibile, nec merce-
I de parua: vt cum anima pietate deo subdita, legem istam peccati quæ est in membris corporis mortis huius, quam primus homo accepit in pœnam, vicerit ipsa per gratiam, præmium cœleste percipiat maiore gloria, demonstrans quanta sit laus obedientiæ, quæ alienæ inobedientiæ pœnam potuit virtute superare.

Animantia quare adducta ad Adã. Ca. XII.

Sed quoniam cui adiutorio fœmina facta sit viro, satis, quantum existimo, requisitum est, illud iam videamus quare sit factum, quòd adductæ sunt ad Adam omnes bestiæ agri, & omnia volatilia cœli, vt eis nomina imponeret, atq; ita velut necessitas oriretur creandi ei fœminam ex eius latere, cum inter illa animalia simile illi adiutorium non fuisset inuentum. Videtur enim mihi propter aliquam significationem propheticam factum, sed tamen factum, vt re gesta confirmata, figurę interpretatio libera relinquatur. Quid est enim hoc ipsum quod volatilibus, terrestribusq; animantibus, non etiam piscibus, atque omnibus natatilibus Adam nomina imposuit? Si enim linguæ humanæ consulantur, sic appellãtur hæc omnia, quemadmodum eis homines loquẽdo nomina posuerunt. Non solum hæc quæ sunt in aquis & terris, verumetiam ipsa terra & aqua & cœlum, & quæ videntur in cœlo, & quæ non videntur, sed creduntur, pro diuersitate linguarum gentilium, diuersis nominibus appellantur. Vnam sanè linguam primitus fuisse di- K
cimus, antequam superbia turris illius post diluuium fabricatæ, in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem. Quæcunq; autem illa lingua fuerit, quid attinet quærere? Illa certe tunc loquebatur Adam, & in ea lingua si adhuc vsq; permanet, sunt illę voces articulatæ, quibus primus homo animalibus terrestribus & volatilibus nomina imposuit. Non igitur vllo modo credibile est in eadem lingua nomina piscium non ab homine, sed diuinitus institutæ, quæ deo dicente homo postea disceret. Quod si ita etiam factum esset, quare ita factum esset, procul dubio mystica significatio resonaret. Sed credendum est paulatim cognitis piscium generib⁹, nomina imposita: tunc autem cum pecora, & bestiæ, & volatilia ad hominem adducta sunt, vt eis ad se congregatis, generatimq; distinctis, nomina imponeret: quibus etiam ipsis paulatim, & multo citius quàm piscibus, si hoc factum non esset, posset nomina imponere: quid fuit causæ, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænunciationem futurorum valeret? Cui rei maxime ordo narrationis huius inuigilat. Dein- L
de nũquid ignorabat deus nihil tale se creasse in naturis animalium, quod simile adiutorium posset esse homini? An opus erat vt hoc etiã ipse homo cognosceret, & eo commẽdatiorem haberet vxorem suam, quòd in omni carne creata sub cœlo, & de hoc aëre sicut ipse viuens viuente, nihil eius simile inuenerit? Mirum si hoc scire non posset, nisi omnibus ad se adductis atque perspectis. Si enim deo credebat, posset hoc illi eo modo dicere, quomodo & præceptũ dedit, quomodo & peccantem interrogauit atq; iudicauit: Si autem non credebat, profecto neq; hoc scire poterat, vtrum ad eum omnia ille, cui non credebat, adduxerit, an forte in aliquibus ab illo remotioribus terræ partibus aliqua ei similia, quæ non demonstrasset, absconderit. Non itaque arbitror dubitandum hoc alicuius propheticæ significationis gratia factum, sed tamen factum. Neq; hoc opere suscepim⁹ prophetica ænigmata perscrutari, sed rerum gestarum fidem ad proprietatem historiæ commendare: vt quod impossibile videri vanis atque incredulis potest, aut ipsi authoritati sanctæ scripturæ velut testificatione contraria repugnare, id pro meis viribus, quantum deus adiuuat, differendo demonstrem, neq; impossibile esse neq; contrarium. Quod autem possibile quidem apparet, nec habet vllam speciem repu- M
gnantiæ, sed tamen quasi superfluum, vel etiam stultum quibusdam videri potest, hoc ipsum disputando demonstrem, quòd ideo tanquam rerum gestarum naturali vel vsitato ordine factum est, vt cordibus nostris fidelissima sanctarum scripturarum authoritate prælata, quia stultum esse non potest, mysticum esse credatur, quamuis eius expositionem vel inquisitionem aut alibi iam exhibuerimus, aut in opus*† aliud differamus.

2. Retrac. cap. 24.

*† al. tps.

Cur de latere facta sit mulier. Ca. XIII. 2. sen. dist. 18. cap. cũ aũt cũ se.

Quid ergo sibi vult etiam illud, quòd mulier viro de latere facta est? Verum esto propter ipsius coniunctionis vim commendandam, hoc ita fieri oportuisse credamus, Nunquid etiam vt dormienti fieret, eadem ratio vel necessitas flagitabat, vt denique osse detracto, in cuius locum caro suppleretur? Non enim non potuit ipsa caro detrahi, vt inde congruentius, quòd sit sexus infirmior, mulier formaretur? An vero tam multis additis, costam deus ædificare potuit in mulierem, & carnem pulpámve non potuit, qui de puluere ipsum hominem fecit? Aut si iam costa fuerat detrahenda, cur non altera pro ea costa reposita est? Cur etiam non dictum est, finxit aut fecit, sicut in omnibus supra operibus: sed ædificauit, inquit, dominus deus illam costam, non tanquam corpus humanum, sed tanquam domum? Non est itaque dubitandum quoniam

A niam hæc facta sunt,& stulta esse non possunt, ob a-
liquid significandum esse facta,fructum futuri seculi
ab ipso iam primordio generis humani deo præscio
in ipsis suis operibus misericorditer prædicante:
vt certo tempore seruis suis,siue per hominum suc-
cessiones,siue per suum spiritum vel angelorum mi-
nisterium reuelata atque conscripta,& promittẽdis
rebus futuris & recognoscendis impletis testimo-
nium perhiberent:quod magis magisq; in consequẽ-
Quô aia- tibus apparebit. Videam⁹ ergo quod isto ope-
lia addu- re suscepimus,non secundum præfigurationem reru
cta ad A- futurarum,sed secundum rerum gestarum non alle-
dã. Cap. goricam sed propriam significationem,quemadmo-
XIIII. dum hæc accipi possunt,Et finxit de⁹, inquit,adhuc
de terra omnes bestias agri,& omnia volatilia cœ-
li:vnde iam quod visum est,& quãtum visum est, dis-
seruimus. Et adduxit omnia ea ad Adam,vt videret
quid ea vocaret. Quomodo hæc adduxerit deus ad
Adam,ne carnaliter sapiamus,adiuuare nos debet
quod de bipertito opere diuinæ prouidentiæ in li-
bro superiore tractauimus. Neq; enim sicut indagãt
atque adigunt venantes aut aucupantes ad retia,
quæcunque animantia capiunt: ita hoc factum esse
credendum est:aut vox aliqua iussionis de nube fa-
B cta est eis verbis,quæ rationales animæ audientes,
intelligere atque obedire assolent. Nõ enim hoc ac-
ceperunt vt possint bestiæ vel aues,in suo tamen ge-
nere obtemperant deo non rationali voluntatis ar-
bitrio,sed sicut mouet ille omnia temporibus oppor-
tunis,non ipse temporaliter motus,per angelica mi-
nisteria:quæ capiunt in verbo eius,quid quo tempo
re fieri debeat:& illo non tẽporaliter moto, mouen-
tur ipsa temporaliter,vt in iis quæ sibi subiecta sunt,
iussa eius efficiant. Omnis enim anima viua,non so-
lum rationalis sicut in hominibus,verumetiam irra
tionalis sicut in pecoribus,& volatilibus,& piscib⁹,
visis mouetur. Sed anima rationalis volũtatis arbi-
trio vel cõsentit visis vel non consentit: irrationalis
autem non habet hoc iudicium,pro suo tamen gene-
re atq; natura viso aliquo tacta propellitur. Nec in
potestate ullius animæ est,quæ illi visa veniant,siue
in sensum corporis,siue in ipsum spiritum interius:
quib⁹ visis,appetitus moueatur cuiuslibet animan-
tis:ac sic cum ea visa per angelorum obedientiã de-
super ministrantur,peruenit iussio dei non solum ad
homines,nec solum ad aues & pecora, verumetiam
ad ea quæ sub aquis latent,sicut ad cetum,qui gluti-
C uit Ionam. Nec solum ad ista maiora, verumetiam
ad vermiculum:nam & huic legim⁹ diuinit⁹ iussum,
vt radicem cucurbitæ roderet,sub cuius vmbraculo
Propheta requieuerat. Si enim homini donauit de⁹
sic eum instituens,vt etiam carnem peccati portans,
possit non solum pecora & iumenta suis vsibus subdi-
ta,nec tantum domesticas aues,sed etiam liberæ vo
luntatis quaslibet etiam seuas feras & capere & mã-
suetas facere,& eis mirabiliter imperare potẽtia ra-
tionis,non corporis:cum earum appetitus & dolo-
res captans,paulatimq; illectando,premendo, laxã-
doq; moderans,agresti eas exuit cõsuetudine, & tã-
quam humanis moribus induit: quanto magis an-
geli hoc possunt,qui iussione dei in ipsa eius, quam
sempiterne intuentur,incõmutabili veritate perspe-
cta,mouentes se per tempus,& corpora sibi subdita
per tempus & locum,agilitate mirabili & iussa qui-
bus moueantur, & appetitum carnalis indigentiæ
valet efficere omni animæ viuæ,vt quò eam venire
Forma- opus est,nesciens adducatur? Iam ergo videa-
tio mulie- mus,ipsa mulieris formatio,quæ mystice etiam ędi-
ris p quẽ. ficatio dicta est, quemadmodum facta sit. Natura
Ca.XV. quippe mulieris creata est,quamuis ex virili, quæ iã
2.sen.dist. erat,non aliquo motu iam existetium naturarum,
18.c.solet. Angeli autem nullam omnino possunt creare natu-
ram:solus enim vn⁹ cuiuslibet naturæ,sed magnæ seu D
minimæ,creator est deus,id est,ipsa trinitas, pater
& filius & spiritussanctus. Aliter ergo quæritur,quẽ-
admodum sit soporatus Adam,costáq; eius sine vllo
doloris sensu á corporis compage detracta sit. Hæc
enim fortasse dicatur potuisse per angelos fieri: for-
mare autem vel ędificare costam,vt mulier esset, vs-
que adeo non potuit nisi deus,á quo vniuersa natura
subsistit,vt ne illud quidem carnis supplementum in
corpore viri,quod in illius costæ successit locum,ab
angelis factum esse crediderim: sicut nec ipsum ho-
minem de terræ puluere:non quòd nulla sit angelo-
rum opera,vt aliquid creetur,sed non ideo creatores
sunt:quia nec agricolas creatores segetum atque ar-
borum dicimus. Non enim qui plantat est aliquid, 1. Cor.3.
neque qui rigat,sed qui incrementum dat deus. Ad
hoc incrementum pertinet etiam in corpore huma-
no,quòd osse dempto,locus carne suppletus est: illo
scilicet opere dei,quo naturas substituit vt sint, quo
ipsos quoque angelos creauit. Opus itaq; agricolæ
est,vt aquam ducat cum rigat:non autem opus eius
est,vt aqua per decliuia prolabatur,sed illi⁹ qui om- Sap.11.
nia in mensura & numero & põdere disposuit. Itẽ o-
pus agricolæ est vt surculus auellatur ex arbore,ter-
ręq; mandetur:at nõ opus eius est vt succũ imbibat, E
vt germẽ emittat,vt aliud eius solo figat,quo radicẽ
stabiliat:aliud in auras promoueat quo robur nutri-
at,ramosq; diffundat:sed illius qui dat incrementũ.
Medicus etiam ægro corpori alimentum adhibet,
& vulnerato medicamentum, Primum non de rebus
quas creauit,sed quas creatas opere creatoris inue-
nit. Deinde cibum vel potum præparare potuit &
ministrare,& emplastrum formare,& medicamẽta
illico apponere:num etiam ex iis quæ adhibet,opera
ri & creare vires vel carnem potest? Natura id agit
interiore motu,nobisq; occultissimo. Cui tamẽ si de⁹
subtrahat operationem intimã, qua eam substituit
& facit,cõtinuo tanquam extincta nulla remanebit.
Quapropter cum deus vniuersam creaturam suam
bipertito quodammodo opere prouidentiæ, de quo
in superiore libro locuti sumus,& in naturalibus &
in voluntariis motibus administret,creare naturam
tam nullus angelus potest, quàm nec seipsum. Vo-
luntas vero angelica obedienter deo subdita, eiusq;
executa iussionem, naturalibus motibus de rebus
subiectis tãquam materiam ministrare, vt secundũ
illas principales in verbo dei non creatas,vel secun-
dum illas in primis sex dierum operibus causaliter F
creatas rationes aliquid in tempore creetur, more
agricolandi vel medendi potest. Quale itaque mini
sterium deo exhibuerint angeli in illa mulieris for-
matione,quis audeat affirmare? Certissime tamen
dixerim,supplementum illud carnis in costæ locũ,
ipsiusq; fœminæ corpus & animam conformationẽ-
q; membrorũ,omnia viscera,sensus omnes, & quic-
quid erat quo illa & creatura & hõ & fœmina erat,
non nisi in illo opere dei factum,quod deus non per
angelos, sed per semetipsum operatus est: nec di-
misit,sed ita continuanter operatur, vt nec vllarum
aliarum rerum,nec ipsorum angelorum natura sub-
sistat,si nõ operetur. Sed quoniam carnem Tarditas
animatam atque sentientem,quantum naturam re- ingeniis hu-
rum pro humano captu experiri potuimus, non no- mam non
uimus nasci nisi aut ex istis tanquam materialibus assequtur
elementis,hoc est ex aqua & terra:aut ex fruticibus opa dei.
vel lignorum fructibus,vel etiam ex carnibus ani- C.XVI.
malium,sicut innumerabilia genera vermium siue
reptilium,aut certe ex concubitu parentum:nullam
autem carnem natam scimus ex carne cuiuslibet a-
nimantis,quæ tam esset ei similis,vt sexu tantum di-
scerneretur,quærimus in rebus creatiõis huiusmodi
similitudinem,qua mulier de viri latere facta est,nec
possumus

G possumus inuenire:non ob aliud,nisi quia homines quemadmodum operentur, in hac terra nouimus: quemadmodũ autem angeli in hoc mundo quodammodo agricolentur,non vtiq; nouimus:nam profecto si remota hominum industria fruticum genus naturæ cursus operaretur,nihil aliud nossemus quàm ex terra nasci arbores & herbas,& ex earum seminibus ab eis itidem in terram cadentibus,Nunquid innotesceret nobis quid valeret insitio,vt alterius generis lignum radice propria,poma portaret aliena, & coalescente vnitate iam sua? Hęc per agricolarum opera didicimus,cum ipsa creaturis arborum nullo modo præessent †,sed naturæ cursum deo creãti suũ quoddam officium ministeriumq; pręberent:nequaquam enim quicquam per eorum opera existeret,si hoc in dei opere intima naturæ ratio nou haberet.

†als,cum ipsi creatores arboró nullo modo essent.

Quid ergo mirum,si hominem ex osse hominis factam non nouimus,quãdo creanti deo quemadmodũ angeli seruiant ignoramus:qui nec arborem ex arboris surculo in robore alieno factam nosse possem⁹, si & ista deo creanti,quemadmodum agricolæ seruiant,similiter nesciremus? Nullo modo tamen dubitamus & hominum & arborum non nisi deum esse

H creatorem, fideliterq; credimus factam fœminam ex viro,nullo interueniente concubitu,etiam si forte costa hominis ministrata sit per angelos in opere

2.Retrac. cap.24.

creatoris:sicut fideliter credimus etiam virum factum ex fœmina nullo interueniente concubitu,cum semẽ Abrahæ dispositũ est per angelos in manu mediatoris:vtrumq; infidelibus incredibile est:fidelibus autem cur ad rei gestæ proprietatem quod de Christo factum est,& tãtum ad figuratã significationem, quod de Eua scriptum est credibile nõ videatur? An vero sine cuiusquam concubitu vir ex fœmina fieri potuit, fœmina ex viro non potuit? Et virginalis vterus vnde vir fieret habebat,virile autẽ latus vnde fœmina fieret non habebat:cum hic dominus de famula nasceretur,ibi de seruo famula formaret? Poterat & dominus carnem suam de costa vel de aliquo membro virginis creare. Sed qui posset ostendere in corpore suo hoc se iterum fecisse quod factum est,vtilius in matris corpore ostendit nihil pudendum esse quod castum est.

Causæ superiores & inferiores. Cap. XVII.

Quòd si quæritur,quomodo se habeat causalis illa conditio in qua primum hominem deus fecit ad imaginem ac similitudinẽ suam, Ibi quippe & hoc dictum est,masculum & fœminam fecit eos:vtrum iam illa ratio quam mundi primis

I operibus indidit atque concreauit deus,id habebat,

2.sen.dist. 18.ca.sed queritur.

vt secũdum eam necesse esset ex viri latere fœminam fieri? an hoc tãtum habebat vt fieri posset,vt autem ita fieri necesse esset non ibi iam conditum,sed in deo erat absconditum? Si hoc ergo quæritur,dicam quid mihi videatur sine affirmandi temeritate, Quod tamen cum dixero,fortasse prudenter ista considerantes,quos iam Christiana fides imbuit,etiam si nunc primitus ista cognoscant,non esse dubitandum iudicabunt.

2.sen.dist. 18.cap. omnium.

Omnis iste naturæ vsitatissimus cursus habet quasdam naturales leges suas,secundum quas & spiritus vitæ qui creatus est,habet quosdam appetitus suos determinatos quodãmodo,quos etiam mala voluntas non possit excedere, Et elementa mundi huius corporei habent definitam vim qualitatemq; suam quid vnumquodque valeat vel non valeat,qoid de quo fieri possit vel non possit. Ex his velut primordijs rerum,omnia quæ gignũtur suo quoque tempore exortus processusq; sumunt,finesq; & decessiones sui cuiusq; generis, Vnde fit vt de grano tritici non nascatur faba,vel de faba triticum,vel de pecore homo,vel de homine pecus. Super hunc autem motum cursumq; rerum naturalem, potestas creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud,quàm eorum quasi seminales rationes habent:non tamen id quod in eis posuit,vt de his fieri vel absque ipso K possit, Neque enim potentia temeraria, sed sapientiæ virtute omnipotens est:& hoc de vnaquaque re in suo tempore facit,quod ante in ea fecit vt possit? Alius ergo est rerum modus quòd illa herba sic germinat,illa sic,illa ætas parit,illa non parit,homo loqoi potest,pecus non potest. Horum & talium modorum rationes,non tãtum in deo sunt,sed ab illo etiam rebus creatis inditæ atque concretæ.

2.sen.dist. 18.cap. omnium.

Vt autem lignum de terra excisum,aridum,perpolitum,sine radice vlla,sine terra & aqua repente floreat & fructum gignat,vt per iuuentam sterilis fœmina in senectute pariat,vt asina loquatur,& si quid eiusmodi est,dedit quidem naturis quas creauit,vt ex eis & hæc fieri possent. Neque enim ex eis vel ille faceret,quod ex eis fieri non posse ipse præfigeret, quoniam seipso nou est nec ipse potentior. Veruntamen alio modo dedit,vt non hoc haberent in motu naturali,sed in eo quo ita creata essent,vt eorum natura voluntati potentiori amplius subiaceret.

Num.17.

Mulier quõ facta. Cap. XVIII.

Habet ergo deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easq; implet non illo opere prouidentiæ quo naturas sobstituit vt sint,sed illo quo eas administrat vt voluerit quas L vt voluit condidit, Ibi est & gratia per quam salui fiunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniqua sua voluntate deprauatam,recursum per semetipsum non habet,sed per dei gratiam qua adiuuatur & instauratur. Neque enim desperandi sunt homines in illa sententia in qua scriptum est,Omnes qui ambulant in ea oon reuertentur. Dictum est enim secundum pondus iniquitatis suæ,vt quòd reuertitur qui reuertitur,non sibi tribuat,sed gratiæ dei,non ex operibus,ne forte extollatur. Propterea mysterium gratiæ huius Apostolus absconditum dixit, non in mundo,in quo sunt absconditæ causales rationes omnium rerum naturaliter creatarum †,sicut abscõditus erat Leoi in lumbis Abrahæ,quando & ipse decimatus est,sed in deo,qui vniuersa creauit. Quamobrem omnia etiam quæ ad hanc gratiam significandam,non naturali motu rerum,sed mirabiliter facta sunt,eorum etiam absconditæ causæ in deo fuerant: quorum etiam summum erat,quòd ita mulier facta est de latere viri,& hoc dormientis:quæ per ipsum firma facta est,tanquam eius osse firmata:ille autem propter ipsam infirmus,quia in locum costæ non costa sed caro suppleta est:non habuit hoc prima rerum conditio, quando sexto die dictum est, M Masculum & fœminam fecit eos,vt fœmina omnino sic fieret:sed tantum hoc habuit,quia & sic fieri posset,ne contra causas,quas voluntate instituit,mutabili voluntate aliquid fieret. Quid autem fieret,vt omnino aliud futurum non esset,absconditum erat in deo,qui vniuersa creauit. Sed quoniam sic dixit absconditum,vt innotesceret principibus & potestatibus in cœlestibus,per ecclesiam multiformis sapientiæ dei probabiliter creditur:sicut illud semen,cui promissum est,dispositum est per angelos in manu mediatoris:sic omnia quæ ad ipsius seminis aduentum vel prænunciandum vel annunciandum in rerum natura,præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt,ministrantibus angelis esse facta: vt tamen vbiq; creator vel reparator creaturarum non sit,nisi qui plantatore & rigatore quolibet solus incrementum dat deus.

puerb.2.

†oriturarum.

2.Retrac. cap.24.

Ecstasis Adę. Ca. XIX.

Ac per hoc etiam illa ecstasis,quam deus immisit in Adam,vt soporatus obdormiret,recte intelligitur ad hoc immissa,vt & ipsius mens per ecstasim particeps fieret tanquam angelicæ curiæ,& intrans in sanctuarium dei intelligeret nooissima. Denique eoigilans tanquam prophetiæ plenus,cum ad se adductam costam,mulierem suam videret,eructauit cõtinuo,quod magnum

Gene.2.

sacramẽtum

A sacramentum commendat Apostolus, Hoc nunc os ex ossibus meis,& caro de carne mea: Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est:& propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem,& adhærebit vxori suæ,& erunt duo in carne vna. Quæ verba cum primi hominis fuisse scriptura ipsa testetur, dominus tamen in Euangelio deum dixisse declarauit. Ait enim, Nó legistis, quia qui fecit ab initio masculũ & fœminam fecit eos, & dixit, Propter hoc dimittet † homo patrem & matré,& adhærebit vxori suæ,& erunt duo in carne vna: vt hinc intelligeremus propter ecstasim quæ præcesserat in Adam, hoc eum diuinitus tanquam Prophetam dicere potuisse. Sed iam iste huius libri terminus placet, vt ea quæ sequuntur, ab alio exordio renouent intentionem legentium.

Matth.19

† relinquet.

LIBRI NONI FINIS.

DIVI AVRELII AVgustini de Genesi ad literam, Liber decimus.

B

Vnde anima mulieris. Caput.I.

IAm quidem ordo ipse videtur exposcere, vt de peccato primi hominis disseramus: sed quia de carne mulieris, quemadmodum facta sit, scriptura narrauit, tacuit autem de anima, multomagis nos fecit intentos, vt de hoc diligentius inquiramus: quonam modo refelli possint, siue non possint, qui credunt animá de anima hominis, sicut carnem de carne fieri, á parentibus in filios vtriusq; rei transfusis seminibus. Hinc enim primitus ad hoc mouentur, vt dicant quòd vnam animam deus fecerit, sufflando in faciem hominis, quem de puluere finxerat, vt ex illa iam cæteræ crearentur animæ hominum, sicut ex illius carne omnis etiam caro hominum: quoniá primo Adam formatus est, deinde Eua:& ille quidem vnde habuerit corpus, vnde animam dictum est, corpus videlicet puluerem terræ, animam vero flatum dei: At illa de illios latere cum facta dicatur, non dicitur quòd eam deus flãdo similiter animauerit, tanquam vtrunq; de illo ductum sit, qui iam fuerat animatus. Aut enim taceri oportuit, inquiunt, etiam de

2.sen.dist. 18.ca.fi.

C anima viri, vt eam sicut possemus datam diuinitus, vel intelligeremus vel certe crederemus. Aut si hoc propterea scriptura nõ tacuit, ne animam quoq; sicut carnem hominis de terra factam esse putarem⁹, debuit & de mulieris anima non taceri, ne putaretur ex traduce si hoc verum non est. Quapropter ideo tacitum est, inquiunt, quòd in eius faciem flauerit deus, quia illud verum est quòd & anima ex homine propagata est. Huic suspitioni facile occurritur, Si enim propterea putant animam mulieris ex anima viri factam, quia non scriptum est quòd in mulieris faciem flauerit deus, cur credunt ex viro animatam fœminam, quando ne id quidem scriptũ est? Vnde si deus omnes animas hominum nascentium sicut primam facit, propterea scriptura de aliis tacuit, quoniá posset quod in vna factum commemoratum est, etiam de cæteris prudenter intelligi. Itaq; si oportuit nos per hanc scripturam de hac re aliquid admoneri, magis si aliquid aliud fiebat in fœmina quod in viro factum non erat, vt ex carne animata eius anima duceretur, non sicut viri eius aliunde corpus, aliũde anima: hoc ipsum quod alio modo fiebat, scriptura potius tacere non debuit, ne hoc itidem factum putaremus quod iam de illo didiceramus. Proinde quia non dixit ex

anima viri factam esse animam mulieris, conuenientius creditur eo ipso nos admunere voluisse, nihil hic aliud putare quàm de viri anima noueramus, id est, similiter datam esse mulieri: cum præsertim esset euidentissimæ occasionis locus, vt si non tunc quãdo formata est, postea certe diceretur, vbi ait Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis,& caro de carne mea. Quãto enim charius amantiusq; diceret,& anima de anima mea? Non tamen hinc tam magna quæstio iam soluta est, vt vnum horum manifestum certumq; teneamus. Quamobrem primum vidẽdum est, vtrum sacra scriptura libri huius ab eius exordio pertractata hinc nos dubitare permittat, vt nunc recte fortasse requiramus, aut quænam sententia potius eligenda sit, aut in rei hui⁹ incerto quemadmodum tenere debeamus. Certe enim sexto die fecit deus hominem ad imaginem suam, vbi etiam dictum est, Masculum & fœminam fecit eos. Quorũ illud superius vbi imago dei commemorata est, secũdum animam, hoc autem vbi sexus differentia secundum carnem accipiebamus. Et quoniam tot ac tanta testimonia quæ ibi considerata atque tractata sunt, nos non sinebant eodem ipso sexto die, etiam formatum de limo hominem mulieremq; de latere eius accipere: sed hoc postea factum esse post illa primitus opera dei, in quibus creauit omnia simul: quæsiuimus quid de hominis anima crederemus: discussisq; omnib⁹ disceptationis nostræ partibus, illud credibilius vel tolerabilius dici visum est, quòd ipsa hominis anima in illis operibus facta est, corporis vero eius in mundo corporeo tanquam in semine ratione cogeremur contra verba scripturæ aut sexto die totum factum dicere, id est, de limo virum,& de eius latere fœminam: aut in illis sex dierum operibus nullo modo esse factum hominem: aut corporis humani causalem rationem tantummodo factam, animæ autem nullam, cum potius secundum ipsam sit homo ad imaginem dei. Aut certe & si non contra verba scripturæ aperte posita, tamen dure atque intolerabiliter diceremus: vel in ea creatura spiritali quæ ad hoc tantummodo creata esset, factam fuisse animæ humanæ rationem, cum ipsa creatura in qua ista ratio facta diceretur, non commemoratur in operibus dei: vel in aliqua creatura quæ in illis commemoratur operibus, factam rationem animæ, velut in omnibus qui iam sunt facti, ratio latet generandorum filiorum: ac sic eam vel angelorum filiam, vel quod est intolerabilius alicuius elementi corporei filiam crederemus. Sed nunc si ob hoc mulier non de viro, sed similiter vt ille à deo factam animam asseritur accepisse, quia singulas singulis deus facit, non erat facta in illis primis operibus anima fœminæ. Aut si generalis omnium animarum ratio facta fuerat, sicut in hominibus ratio gignendi, reditur ad illud durum ac molestum, vt vel angelorum, vel quod indignissimum est, cœli corporei, vel alicuius etiam inferioris elementi filias animas hominum esse dicamus. Ac per hoc videndum est,& si latet quid verum sit, quid saltem tolerabilius dici possit: vtrum hoc quod modo dixi: an in illis primis dei operibus vnam animam primi hominis factam, de cuius propagine omnes hominum animæ crearentur: an nouas subinde animas fieri, quarum nulla vel ratio facta præcesserit in primis illis sex dierum operibus dei. Horum autem trium duo priora non repugnant primis illis conditionibus, vbi simul omnia creata sunt. Siue enim in aliqua creatura tanquam in parente ratio animæ facta sit, vt omnes animæ ab illa generentur, à deo autem creentur, quãdo singulis hominibus dantur sicut à parẽtibus corpora: siue non ratio animæ velut in parente ratio prolis, sed ipsa omnino cum factus est dies facta sit anima, sicut ipse dies, sicut cœlum & terra,& lumina

D

Gene.2.

Repetitio superiorum librorum. Cap.II.

E

F

Origo animarũ. Cap.III.

G ria cœli, congruenter dictum est, Fecit deus hominẽ ad imaginem suam. Hoc vero tertium quomodo nõ repugnet ei sententiæ, qua & sexto die factus accipitur homo ad imaginem dei, & post diem septimum visibiliter creatus, non tam facile videri potest. Nouas quippe animas fieri, quæ neque ipsæ neque ratio earum tanquam in parente prolis sexto illo die facta sit, cum his operibus, à quibus consummatis & inchoatis, deus in die septimo requieuit, si dixerimus, cauendum est ne frustra tam diligẽter scriptura commendet sex diebus consummasse deum omnia opera sua, quæ fecit bona valde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earum ibi rationes causaliter fecerit: nisi intelligatur rationem quidem singillatim faciendarum animarum nascentibus quibusque dandarum in seipso habere, non in creatura aliqua condidisse. Sed quia non alterius generis creatura est anima quàm illius, secundum quam sexto die factus est homo ad imaginem dei, non recte dicimus deum ea facere nunc, quę tunc non consummauit. Iam enim tunc animam fecerat, quales & nunc facit: & ideo non aliquod nouum creaturæ genus nũc facit, quod tũc in suis consummatis
H operibus non creauit: nec contra illas causales rationes rerum futurarum, quas vniuersitati tunc indidit, hæc eius operatio est: sed potius secũdum ipsas: quandoquidem corporibus humanis, quorum ex illis primis operibus propagatio continuata successione protenditur, tales cõgruit animas inseri, quales nunc facit atque inserit. Quapropter iam nihil timentes, ne contra verba libri huius, quæ de prima illa sex dierum conditione conscripta sunt, quælibet harum trium sentẽtiarum probabilitas vicerit, sentire videamur, suscipiamus diligentiorem quæstionis huius pertractationem, quantum adiuuat deus: ne forte fieri possit, vt si non liquidam, de qua dubitari vltra non debeat, tamẽ certe acceptabilem de hac re sentẽtiam nanciscamur, vt eam tenere donec certum aliquid elucescat, non sit absurdum. Quòd si ne hoc quidem potuerimus, documentorum momentis vndique paritérque nutantibus, saltem non videbitur nostra dubitatio laborem deuitasse quærendi, sed affirmandi temeritatem: vt me, si quis recte iam certus est, docere dignetur: si quem vero nec diuini eloquij, nec perspicuæ rationis authoritas, sed sua
I præsumptio certum fecerit, dubitare mecum nõ dignetur.

Animã in aliam rẽ non mutari. Cap. IIII.

Ac primum illud firmissime teneamus, animæ naturam nec in naturam corporis conuerti, vt quæ iam fuit anima fiat corpus: nec in naturam animæ irrationalis, vt quæ fuit anima hominis, fiat pecoris: nec in naturam dei, vt quæ fuit anima, fiat quod est deus: atque ita vicissim nec corpus, nec animam irrationalem, nec substantiam, quę de⁹ est, conuerti & fieri animam humanam. Illud etiam non minus certum esse debet, animam non esse nisi creaturam dei. Quapropter si neque de corpore, neque de anima irrationali, neque de seipso deus animam hominis fecit, restat vt aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spiritali, tamen rationali creatura. Sed de nihilo fieri aliquid consummatis operib⁹, quibus creauit omnia simul, violẽtum est velle mõstrare: & vtrum perspicuis documentis obtineri possit ignoro. Nec exigendum est à nobis, quod vel cõprehendere homo non valet: vel si iam valeat, mirũ si persuadere cuiquam potest, nisi tali, qui etiam nullo homine docere conante potest etiam ipse tale aliquid intelligere. Tutius est igitur de huiusmodi rebus non humanis agere coniecturis, sed diuina testimonia perscrutari.

Anima creata à deo. Caput. V.

Quòd ergo ex angelis tanquam parentibus deus creet animas, nulla mihi de canonicis libris occurrit authoritas. Multo minus itaque ex mundi corporeis elementis: nisi forte illud mouet quod apud Ezechielem Prophetam, cũ K demonstratur resurrectio mortuorum redintegratis corporibus, ex quatuor ventis cœli aduocatur spiritus, quo perflante viuificentur vt surgant. Sic enim scriptum est, Et dixit mihi domin⁹: Propheta super spiritum, Propheta fili hominis & dic ad spiritum, Hæc dicit dominus, A quatuor partibus ventorum cœli veni & spira in mortuos hos & viuant. [Ezech. 37.] Et prophetaui sicut præcepit mihi dominus, & introiuit spiritus vitæ in eos, & reuixerunt & steterũt super pedes suos congregatio multa valde. Vbi mihi videtur prophetice significatum, non ex illo tantum campo vbi res ipsa demonstrabatur, sed ex toto orbe terrarum resurrecturos homines, & hoc per flatum quatuor mundi partium fuisse figuratũ. Neque enim etiam flatus ille ex corpore domini, substantia erat spiritussancti, quando sufflauit & ait, Accipite spiritumsanctum: [Ioan. 20.] sed vtique significatum est, sic etiam ab ipso procedere spiritumsanctũ, quomodo ab ei⁹ corpore flatus ille processit. Sed quia mundus nõ ita deo coaptatur ad vnitatem personę, sicut caro illa verbo eius vnigenito filio, non possumus dicere ita esse animam de substãtia dei, quemadmodũ flatus ille à quatuor ventis de natura mun- L di factus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto, quod exemplo flatus ex corpore domini procedentis recte intelligi potest: etiam si Ezechiel Propheta illo loco nõ resurrectionem carnis qualis proprie futura est, sed inopinatam desperati populi reparationem per spiritum domini qui repleuit orbem terrarum, [Sap. 1.] figurata reuelatione præuidit.

Opiniones de anima duę. Cap. VI.

Illud ergo iam videamus, cui nam potius sententiæ diuina testimonia suffragentur: ei ne qua dicitur animam vnam deum fecisse, & dedisse primo homini vnde cæteras faceret, sicut ex eius corpore cętera hominum corpora: an ei qua dicitur singulas singulis facere, sicut illi vnam, non ex illa cæteras. Illud enim quod per Esaiam dicit, Omnem flatum ego feci: [Esa. 57.] cum hoc eum de anima dicere quæ sequũtur satis ostendant, ad vtrunque accipi potest. Nam siue ex vna pmi hominis anima, siue ex aliquo suo secreto, omnes proculdubio animas ipse fecit. Et illud quod scriptum est, Qui finxit singillatim corda eorum, [Psal. 32.] si nomine cordium voluerimus animas intelligere, neque hoc repugnat cuiquam duorũ de qb⁹ nũc ambigimus. Siue enim ex vna illa quam flauit in faciẽ M primi hominis, ipse vtique singulas fingit sicut etiã corpora: siue singulas vel fingat & mittat, vel in eis ipsis quibus miserit eas fingat: quanquam hoc non mihi videatur dictum, nisi ex eo quòd per gratiã nostræ animæ ad imaginem dei renouatione formantur. Vnde dicit Apostolus, Gratia enim salui facti estis per fidem, [Eph. 2.] & hoc non ex vobis, sed donum dei est, non ex operibus, ne forte quis extollatur: Ipsius enim sumus figmentum creatum in Christo Iesu in operibus bonis. Non enim per hanc gratiam fidei corpora nostra creata vel ficta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictum est, Cor mundum crea in me de⁹. [Psal. 50.] Hinc etiam illud esse puto. Qui finxit spiritum hominis in ipso: tanquam aliud sit factam animam mittere, aliud in ipso homine facere, id est, reficere ac renouare: sed etiam hoc si non de gratia in qua renouamur, sed de natura in qua nascimur intelligamus, ad vtranque sententiam duci potest: qa vel ex vna illa primi hominis tanquam semen animæ attractũ ipse fingit in homine vt viuificet corpus: siue spiritum vitę, nõ ex illa propagine sed aliũde corpori infusum, ipse itidem fingit per mortales sensus carnis, vt fiat homo in animam viuam.

Sortiri animam bonã aut malã. C. VII.

Illud sanè de libro sapientiæ vbi ait, Sortitus sum animam bonam, & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum, diligentiorem considerationem

A derationem flagitat, Magis enim videtur attestari opinioni, qua non ex vna propagari, sed desuper animæ venire creduntur ad corpora: veritamen quid est, sortitus sum animam bonam? Quasi aut in illo animarum fonte, si vllus est, aliæ sint animæ bonæ, aliæ non bonæ, quæ sorte quadam exeant, quæ nam cui homini tribuatur: aut alias deus ad horam cōceptorum vel nascentium faciat bonas, alias non bonas. quarum quisque habeat sortem, quæ acciderit. Mirū si hoc eos saltem adiuuat, qui credunt animas alibi factas, singillatim mitti à deo singulis quibusq; corporibus hominum: ac non illos potius, qui pro meritis operum, quæ ante corpus egerūt, in corpora mitti animas dicunt. Secundum quid enim aliæ bonæ, aliæ non bonæ venire ad corpora possunt putari, nisi secundum opera sua? Neque enim secundum naturam, in qua fiunt ab illo qui omnes naturas bonas facit. Sed absit vt cōtradicam⁹ Apostolo, qui dicit nōdum natos nihil egisse boni aut mali: vnde confirmat non potuisse ex operibus dici, sed ex vocante, maior seruiet minori, cū de geminis ageret adhuc ī Rebeccæ vtero constitutis. Sequestremus ergo paululum hoc de libro sapientiæ testimonium: neque enim negligendi sunt, seu errent seu verum sapiant, qui hoc spe-

B cialiter & singulariter de anima illa dictum putant mediatoris dei & hominum hominis Iesu Christi. Quod, si necesse fuerit, quale sit postea considerabimus, vt si Christo conuenire non potuerit, quæramus quēadmodum id accipere debeamus ne contra Apostolicam veniamus fidem, putantes habere animas aliqua merita operum suorum, priusquam incipiant

Spūs hominis. C. VIII. Psal. 103.

in corporibus viuere. Nunc illud videamus quemadmodum dictum sit, Aufer spiritum eorum, & deficiēt, & ī puluerem suū reuertentur: Emitte spiritum tuum, & creabūtur, & renouabis faciem terræ. Pro illis enim qui arbitrantur animas ex parētibus sicut corpora creari, hoc videtur sonare, cum sic intelligatur, vt spiritum eorū propterea dixerit, quòd eum homines ex hominibus acceperint: qui cū mortui fuerint, non eis poterit ab hominibus reddi vt resurgant, quia non rursus quēadmodum quando nati sunt, à parentibus dicitur, sed deus eum reddet, qui resuscitat mortuos. Ac per hoc eundem spiritū dixit eorum cum moriuntur, dei autem cū resurgunt: quod possunt illi qui non ex parentibus, sed deo mittente animas venire asserunt, pro sua opinione sic intelli-

C gere vt eorum dixerit spiritum cum moriūtur, quia in eis erat, & ab eis exijt: dei autem cum resurgunt, quòd ab ipso mittitur, ab ipso redditur. Proinde hoc etiam testimonium neutris eorum aduersatur: ego vero arbitror melius intelligi hoc dictum de gratia dei, qua interius renouamur. Omnium enim superborum secundum terrenum hominem viuentium, & de sua vanitate præsumentium, quodammodo aufertur spiritus proprius, cū exuūt se veterem hominem, & infirmantur vt perficiātur expulsa superbia, dicen-

Psal. 102. Eccli. 10.

tes domino per humilem confessionem, Memento quia puluis sumus: quibus dictū erat, Quid superbis terra & cinis? Per oculum quippe fidei contuētes dei iustitiam, & nolentes constituere suam, semetipsos despiciunt, sicut Iob dicit, & distabescunt, & æstimāt se terram & cinerē: hoc enim est, Et in puluerem suū conuertentur. Accepto autem spiritu dei, dicūt, Vi-

Gal. 2.

uo autem iam non ego, viuit autem in me Christus: Sic innouatur facies terræ per noui testamenti gratiam numerositate sanctorum.

Quòd corpus, quò aia reuertatur. Caput. IX.

Illud etiam quod apud Ecclesiasten scriptum est, Et conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum: neutri sententiæ contra alteram suffragatur, sed in vtraq; consistit. Cum enim isti dixerint hinc probari non à parentibus, sed à deo animam dari, quòd conuerso puluere in terram suam, id est carne, quæ de puluere facta est, reuertetur spiritus

D ad deum qui dedit illum. Respōdent illi, Vtique ita est, Redit enim spiritus ad deum, qui eum dedit homini primo, quando in eius faciem sufflauit, conuerso puluere, id est humano corpore ī terrā suā, vnde primitus factum est. Neq; enim ad parentes erat spiritus rediturus, quamuis inde sit creat⁹ ex illo vno, qui homini primo datus est: sicut nec ipsa caro post mortem ad parentes reuertitur, à quibus eam certe constat esse propagatam. Quemadmodum ergo caro non redit ad homines ex quibus creata est, sed ad terram vnde primo homini formata est: ita & spirit⁹ nō redit ad homines à quibus transfusus est, sed ad deū, à quo primæ illi carni datus est. Quo testimonio sanè satis admonemur ex nihilo deum fecisse animam, quam primo homini dedit, non ex aliqua iam facta creatura, sicut corpus ex terra: & ideo cum redit, non habet quò redeat, nisi ad authorem qui eam dedit: nō ad eam creaturā ex qua facta est, sicut corpus ad terram. Nulla est eni creatura ex qua facta est, quia ex nihilo facta est: ac per hoc ad factorem suū redit quæ redit, à quo ex nihilo facta est. Non eni omnes rede-

E unt, quoniam sunt de quibus dicitur, Spiritus ambulans & non reuertens.

Quæstio de anima mulieris difficilis. Cap. X.

Quocirca difficile est quidem omnia de hac re scripturarum sanctarū testimonia colligere, quòd & si fieri possit, vt non solum cōmemorentur, sed etiam pertractētur, in magnam sermonis longitudinem pergunt: Sed tamen nisi aliquid tam certum proferatur, quàm certa proferuntur, quibus ostēditur quòd deus animam fecerit, vel q̄ eam primo homini dederit, quo nam modo per diuini eloquij testimoniū ista quæstio soluatur ignoro. Si enim scriptum esset, q̄ similiter sufflauerit deus in faciem formatæ mulieris, & facta fuerit in animam viuam, iam quidem plurimum lucis accederet, qua cuiq; formatæ carni hominis non ex parentibus dari animam crederemus: adhuc tamen expectaretur quid proprie teneretur in prole, qui nobis mod⁹ visitat⁹ est, hominis ex homine: Prima vero mulier aliter facta est, & ideo adhuc dici posset, animā propterea non ex Adam diuinitus Euæ datam, quia non ex illo tanquam proles orta est. Si autē homini qui primus ex illis natus est cōmemoraret scriptura, nō ex parentibus ductam, sed desuper animā datam, illud

F iam in cæteris etiam tacente scriptura oporteret intelligi.

Peccatū an sit corporis & aiæ simul. Cap. XI. Roma. 5.

Nunc itaq; & illud consideremus vtrum neutram confirmet sententiam, sed vtriq; possit accōmodari, quod scriptum est, Per vnum hominem peccatum in hunc mundū intrauit, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransijt, in quo oēs peccauerunt. Et paulo post, Sicut per vnius delictum in omnes homines ad condēnationem, ita & per vnius iustificationem in omnes homines ad iustificationē vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Ex his enim verbis Apostoli, qui defendunt animarū propaginem, sententiam suam sic astruere moliuntur: Si secundū solam carnem, inquiunt, potest intelligi peccatū vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere. Si autem quamuis per illecebram carnis, non tamen peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictū est, in quo omnes peccauerunt, si non ex Adam etiam anima sicut caro propagata est? Aut quomodo per illius inobedientiā peccatores constituti sunt multi, si tantum secundū carnem in illo, non etiam secundū animam fuerunt? Cauendum est eni ne vel deus videatur author esse peccati, si dat animam carni, in qua eam peccare necesse sit: vel possit esse anima, præter ipsius Christi, cui liberandæ à peccato non sit Christiana gratia necessaria, quia non peccauit in Adam, si omnes in eo pec-

G casse secundum carnem tãtum quæ de illo creata est,
non etiam secundum animam dictum est: quod vsque
adeo contrarium est Ecclesiasticæ fidei, vt parentes
Baptismus infãtum. ad percipiẽdam gratiam sancti baptismi etiam cum
paruulis atq; infantibus currãt: In quibus si hoc vin-
culum peccati soluitur quod tantummodo carnis, nõ
etiam quod animæ est, merito quæritur quid eis ob-
esset si in illa ætate, de corpore sine baptismo exirẽt.
Si enim per hoc sacramentũ corpori eorũ, & nõ etiã
animæ consulitur, deberent & mortui baptizari. At
cum videamus hoc vniuersaliter Ecclesiam retinere,
vt cum viuentibus curratur, & viuentibus succurra-
tur, ne cum mortui fuerint nihil possit fieri quod pro-
sit: non videmus quid aliud possit intelligi, nisi vnũ-
quenq; paruulum nõ esse nisi Adam & corpore & ani
ma, & ideo illi Christi gratiam necessariam. Aetas
quippe illa in seipsa nihil egit vel boni vel mali. Pro-
inde ibi anima innocẽtissima est, si ex Adam propa-
gata non est: vnde quomodo possit iuste ire in con-
denationem si de corpore sine baptismo exierit, quis-
quis istam sententiam de anima tenens potuerit de-
Pugna spũs cum carne. C. XII. monstrare, mirandus est. Verissime quippe ac
veracissime scriptum est, Caro concupiscit aduersus
spiritum, & spiritus aduersus carnem: sed tamen car-
nem sine anima concupiscere nihil posse puto, quod
H omnis doctus & indoctus non dubitet: Ac per hoc i-
psius concupiscentiæ carnalis causa nõ est in anima
sola, sed multominus est in carne sola. Ex vtroque e-
nim fit: ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla
sentitur: ex carne autem, quòd sine illa carnalia dele-
ctatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem
aduersus spiritum dicit Apostolus carnalem procul-
dubio delectationem, quam de carne & cũ carne spi-
ritus habet aduersus delectationem quam solus ha-
bet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium,
non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cu-
piditate commixtum, quod desiderat & deficit ani-
ma in atria domini. Solus habet etiam illud de quo
Eccl.... ei dicitur, Concupisti sapientiam serua mandatum,
& dominus prębet illam tibi. Nam cum spiritus im-
perat membris corporis vt huic desiderio seruiant
quo solo accenditur: velut cum assumitur codex, cũ
aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum de-
nique panis frangitur esurienti, & cætera humanita-
tis ac misericordiæ præstantur officia: obedientiam
caro exhibet, non concupiscẽtiam mouet. His atque
huiusmodi bonis desiderijs quibus sola anima concu
I piscit, cum aduersatur aliquid quod eandem animam
secundum carnem delectat, tunc dicitur caro concu-
piscere aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ.
Sic enim dicta est caro in eo quòd secũdum ipsam fa-
cit anima, cum ait, Caro cõcupiscit: quemadmodum
dictum est, Auris audit, & oculus videt. Quis enim
nescit quòd anima potius & per aurem audiat, & per
oculum videat? Ita loquimur etiam, cum dicimus,
manus tua subuenit homini, cũ aliquid porrecta ma-
nu datur quo cuiquam subueniatur. Quòd si de ipso
etiam fidei oculo ad quem pertinet credere quæ per
carnem non videntur, dictum est, Videbit omnis ca
ro salutare dei: non vtique nisi de anima qua viuit ca
ro: cum etiam per ipsam carnem nostram Christum
pie videre, id est, formam qua indutus est propter
nos, non pertineat ad concupiscentiam, sed ad mini-
sterium carnis. Ne forte aliquis ita velit accipere,
Lucæ.3. quod dictum est, Videbit omnis caro salutare dei:
quanto congruentius dicitur, caro concupiscere, quã-
do anima non solum carni animalem vitam præbet,
verumetiam secundum ipsam carnem aliquid concu-
piscit: quod in potestate non est ne concupiscat, quã-
diu inest peccatum in membris, id est violenta quæ-
dam carnis illecebra in corpore mortis huius, veni-
ens de vindicta illius peccati vnde propaginem du-
cimus, secũdum quam omnes ante gratiam filij sunt K
iræ. Contra quod peccatum militant sub gratia con-
stituti, non vt non sit in eorum corpore quandiu ita
mortale est, vt & mortuum iure dicatur, sed vt nõ re-
gnet. Non autem regnat, cum desiderijs eius, id est
his quæ secundum carnem contra spiritum concupi-
scuntur, non obeditur. Proinde Apostolus, Nunquid
ait nõ sit peccatum in vestro mortali corpore? Scie-
bat quippe inesse peccati delectationem, quam pec-
catum vocat, deprauata scilicet ex prima transgres-
sione natura: Sed non, inquit, regnet peccatum in ve-
stro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius,
nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis pec-
cato. Secundum hanc sententiam nec rem absur- An caro concupiscat sine anima. C. XIII.
dissimam dicimus, quòd caro sine anima cõcupiscat:
nec Manichæis consentimus, qui cum viderent non
posse carnem sine anima concupiscere, aliam quan-
dam animam suam ex alia natura deo contrariam
carnem habere putauerunt vnde concupiscat adver-
sus spiritum. Nec alicui animæ non esse necessariam
Christi gratiam dicere cogimur, cum dicitur nobis,
Quid meruit anima infantis, vnde illi perniciosum
sit non percepto Christiani baptismi sacramento ex-
ire de corpore, si nec proprium aliquod peccatum cõ Peccata puerorũ.
misit, nec ex illa est quæ in Adam prima peccauit?
Non enim de pueris grandiusculis agimus, quibus L
quidem peccatum proprium nolunt attribuere qui-
dam, nisi ab anni quartidecimi articulo cum pubesce
re cœperint. Quod merito crederemus, si nulla es-
sent peccata nisi quæ membris genitalibus admittũ-
tur. Quis vero audeat affirmare, furta, mendacia,
periuria, non esse peccata, nisi qui talia vult impune
committere? At his plena est puerilis ætas, quamuis
in eis non ita vt in maioribus punienda videantur,
quòd sperentur annis accedentibus quibus ratio cõ-
ualescat posse præcepta salutaria melius intelligere,
eisq; libentius obedire. Sed nunc de pueris non agi-
mus, quorum carnalem ac puerilem voluptatem vel
corporis vel animi si veritas & æquitas oppugnaue-
rint, quibus possunt viribus dictorum atque factorũ
repugnãt, pro qua nisi pro falsitate & iniquitate quæ
suffragari videbitur eis, vel ad percipienda quæ alli-
ciunt, vel ad vitanda quæ offendunt. De infantibus
loquimur, non quia nascuntur plerunque de adulte-
rijs, neque enim in prauis moribus naturę dona cul-
panda sunt: aut propterea non debuerunt germinari
frumenta quòd ea seuerit furantis manus: aut vero i-
psis parentibus offutura sit iniquitas sua, si se ad deũ
conuertendo correxerint, quanto minus filijs si recte M
vixerint. Sed illa ætas sic vehemẽtem quæstio- Infantes seruari baptismo Caput. XIIII.
nem mouet, cuius anima cum peccatum nullum ha-
beat de proprio volũtatis arbitrio, quæritur quomo-
do possit iustificari per illius vnius hominis obediẽ-
tiam, si per alterius vnius inobedientiam rea nõ est.
Hæc vox eorum est, qui animas hominum ex homi-
nibus parentibus creatas volunt, non quidem nisi à
creatore deo, sed sicut etiam corpora. Non enĩ & hoc
parentes creant, ac non ille qui ait, Priusquam te for- Hiere.1.
marem in vtero noui te. Quibus respõdetur animas
quidem corporibus hominum deum nouas singilla-
tim dare, ad hoc vt in carne peccati de originali pec-
cato veniente recte viuendo, carnalesq; concupiscen-
tias sub dei gratia subigẽdo, meritum cõparent, quo
cum ipso corpore in melius trãsferantur tempore re-
surrectionis, & in Christo in æternũ cum angelis vi-
uant: Sed necesse esse vt cũ mẽbris terrenis atq; mor
talibus, maximeq; de peccati carne propagatis, miro
modo coaptẽtur, vt ea primitus viuificare, post etiã
ætatis accessu regere possint, tanq̃ obliuione pręgra-
uẽtur: Quæ si esset quodãmõ indigestibilis, creatori
tribueretur. Cũ vero paulatim ab huius obliuionis
torpore anima resipiscens possit cõuerti ad deũ suũ,
eiusq;

A eiusq; misericordiam & veritatem primo ipsa pietate conuersionis, deinde seruandi pręcepti eius perseuerantia ꝓmereri, quid ei obest illo velut somno paululum immergi, vnde paulatim euigilans in lucē intelligētiæ, propter quam rationalis anima facta est, potest per volūtatem bonam eligere vitam bonam: quod quidem nō poterit nisi adiuuerit gratia dei per mediatorem: hoc si neglexerit homo, nō tantum secundum carnem, verumetiam secūdum spiritum erit Adam. Si autem curauerit, erit Adam secūdum carnem tantummodo, secundum spiritum autem recte viuens: illud etiam quod de Adam culpabili tractū est, mundatum à labe peccati recipere merebitur, illa commutatione quā sanctis resurrectio pollicetur. Sed antequam per ætatem possit secūdum spiritum viuere, necessarium habet mediatoris sacramētum: vt quod per eius fidem nōdum potest, per eorum qui eū diligunt fiat. Eius enim sacramento soluitur etiā in ætate infantili originalis pœna peccati: à quo nisi adiutus, etiam iuuenis carnalem cōcupiscētiam non domabit, nec ea subiugata æternę vitę meritum apprehendet, nisi eius dono quē promereri studet. Ideo viuus oportet etiam infans baptizetur, ne obsit ani-

B mæ societas carnis peccati, qua participata fit vt nihil possit anima infantis secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio grauat etiam corpore exutam, nisi eum in corpore est, per vnicum sacrificium veri sacerdotis expietur.

Cur anima infantis nō baptizati cōdēnet. Ca.XV.

Quid ergo, ait aliquis, si hoc non curauerint sui, vel infidelitate vel negligentia? Hoc quidem etiam de maioribus dici potest. Possunt enim vel repente emori, vel apud eos ægrotare, vbi eis quo baptizentur nemo subueniat. Sed illi, inquit, habent etiam propria peccata quorum indigeant remissione, quæ si dimissa nō fuerint, nemo eos recte dicet immerito plecti, pro ijs quæ in sua vita sua voluntate commiserint. Illa vero anima cui quędam contagio tracta de carne peccati, si de illa prima anima peccatrice non creata est, nullo modo imputari potest: neque enim vllo peccato, sed natura quasi facta est, & deo dante carni data est: cur alienabitur ab æterna vita si baptizando infanti nemo subuenerit? An forte nihil oberit? Quid ergo prodest ei cui subuenitur, si nihil obest cui non subuenitur? Hic pro sua causa quid respondere possint, qui secundum scripturas sanctas, vel quòd apud eas inue-

C niatur, vel quòd eis non aduersetur, conantur asserere animas nouas, non de parentibus tractas corporibus dari, nondum me audisse, vel vspiam legisse fateor. Non ideo sanè absentium negocium deserendū est, si quid mihi quo adiuuari videatur, occurrerit. Possunt enim adhuc dicere, deum præscium, quomodo quæque anima victura esset, si diutius in corpore viueret: eiq; ꝓcurare lauacri salutaris ministrationem, cuius futuram fuisse pręuidet pietatem, cum ad annos fidei capaces veniret, si non eum oporteret propter aliquam occultam causam morte præueniri. Occultum itaque est atque ab humano, vel certe ab ingenio meo remotissimum, cur nascatur infans, vel continuo vel cito moriturus. Sed hoc ita occultū est, vt neutros adiuuet, de quorum nūc sententijs disceptamus: Illa enim explosa opinione qua putantur animæ pro anteactę vitę meritis in corpora detrudi, vt ea citius solui meruisse videatur, quæ non multa

Roma.9. peccauerat, ne contradicamus Apostolo, nihil nondum natos boni vel mali egisse testanti: nec illi qui animæ traducem affirmant, possunt pro se ostēdere, cur aliorum mors acceleretur, retardetur aliorū: nec qui eas dari nouas volunt singulas singulis. Occulta ergo ista causa est, & vtrisque pariter, quantum existimo, nec suffragatur nec aduersatur.

De aīa & baptismo infantiū opiniões. C.XVI.

Proinde qui de infantium mortibus vrgebātur, cur omnibus sit necessarium baptismi sacramentum, quorum ani-

mæ non ex illa ductę sunt cuius inobedientia pecca- D tores constituti sunt multi: cum respondent peccatores quidem constitutos omnes secundum carnem, secundum animam vero non nisi eos qui eo tempore male vixerūt, quo & bene potuissent: Omnes autem animas, hoc est infantium, ideo habere necessarium baptismi sacramentum, sine quo ex hac vita etiam in illa ætate emigrare non expedit, quia contagio peccati ex carne peccati qua obruitur anima, cum his inseritur membris, oberit ei post mortem, nisi cum adhuc in ipsa carne est, sacramēto mediatoris expietur: eique diuinitus hoc auxilium procurari, quam deus pręscijt si vsque ad annos fidei congruos hic viueret pie fuisse victuram, quam propter aliquid qd ipse nouit & nasci voluit in corpore, & cito extraxit è corpore. Cum ergo hæc respondent, quid eis contradici potest, nisi icertos nos eorū salutis fieri, qui hac vita bene gesta, in Ecclesiæ pace defuncti sunt: si non solum secundum id quod quisque vixit, verumetiam secundum id quod victurus esset, si amplius viuere potuisset, quisque iudicandus est: quandoquidem valent apud deum merita mala, non tantum præteritorum, sed futurorum etiam delictorum, à quorū reatu nec mors liberat, si antequam fuerint commissa pro- E uenerit, nec aliquid ei pręstitutum est qui raptus est, ne malitia mutaret intellectū eius. Deus enim præscius illius futuræ malitię, cur non eum secundum ipsam potius iudicaturus est: si moriturę animę infantis ne obesset ei ex corpore peccati participata colluuies, ideo subueniendum iudicauit per baptismum, quia pręsciuit eam si viueret, pie fideliterq; fuisse victuram? An ideo potius refelli hoc inuentum potest, quia meum est: illi autem qui de hac sententia certos se esse confirmant, alia fortasse proferūt vel testimonia scripturarum, vel documenta rationum, quibus hanc auferant ambiguitatē: vel certe ostendant non esse contra id quod sentiunt illud Apostoli, quo gratiam qua salui efficimur magna intentione commendans, ait, Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in 1.Cor.15. Christo omnes viuificabuntur: Sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores cōstituti sunt multi, sic & per obedientiā vnius hominis iusti constituentur multi: Eosdemq; multos peccatores, non quibusdam exceptis, sed omnes intelligi volens, superius sit de Adam, In quo omnes peccauerunt: vnde vtiq; infantium animas non posse secerni, & eo quòd dictū F est, omnes, & eo quòd eis per baptismum subuenitur, non absurde credunt, qui animas ex vnius traduce sapiunt, nisi aliqua manifesta & liquida vel ratione quę scripturis sanctis non repugnet, vel earum ipsarum scripturarum authoritate redarguantur.

Aīa, cum carne creetur, an à deo mittatur. Ca. XVII.

Iam itaque videamus quantum suscepti huius operis necessitas patitur, quale etiam illud sit quod paulo ante distulimus. Scriptum est enim in libro sapientię, Puer autem erā ingeniosus, & sortitus sum animam bonam, & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum. Cum enim videatur illos adiuuare hoc testimonium qui non ex parentibus creari, sed venire ad corpus vel descendere deo mittente animas dicunt: rursus hoc impedit eorum sententiam, quod ait, Sortitus sum animam bonam: cū procul dubio vel ex vno fonte manare quodammodo tanquam riuulos, vel pari natura fieri animas credunt, quas deus mittit in corpora: non autem alias bonas vel magis bonas, & alias nō bonas vel minus bonas. Vnde enim bonæ aut magis bonę, seu non bonę, aut minus bonæ animę, nisi vel moribus secūdum liberū volūtatis arbitriū, vel differentia temperaturæ corporum, dū alię magis alię minus grauātur corpore, quod corrumpitur & aggrauat animam? Sed neque actio erat aliqua singularum quarumque animarum, qua earum mores discernerentur antequam venirēt

G ad corpora: nec ex corpore minus grauante potuit-
iste dicere animam suam bonam, qui ait: Sortitus
sum animam bonam,& cum essem magis bonus,ve-
ni ad corpus incoinquinatum. Accessisse enim dixit
bonitati,quia bonus erat,sortitus videlicet animam
bonam,vt etiam ad corpus incoinquinatum veniret.
Aliunde ergo bonus antequam veniret ad corpus.
Sed vtique non differentia morum,quia nullum an-
tea vitæ gestæ meritum: non differentia corporis,
quia prius bonus quàm veniret ad corpus: Vnde igi
tur? Hoc autem illis qui ex traduce animæ illius præ-
uaricatricis animas creari asserunt, quamuis pro eis
sonare non videatur, quod dictum est, Veni ad cor-
pus: tamen in cæteris non incongrue coaptatur: vt
cum dixisset, Puer autem eram ingeniosus, idipsum
explicans quibus causis ingeniosus esset, continuo
subiungeret, Et sortitus sum animam bonam, vide-
licet ex paterno ingenio vel corporali temperamen
to. Denique cum essem, inquit, magis bonus, veni ad
corpus incoinquinatum: quod si maternum intelliga
tur, ne hoc quidem quod dictum est, veni ad corpus,
huic opinioni refragabitur, cum ex anima & corpo-
re paterno venisse ad maternum corp⁹ accipitur in-
H coinquinatum: videlicet vel à cruore menstruo: dicū-
tur enim ex hoc ingenia grauari: vel à cōtaminatio-
ne adulterina. Ita & hæc verba libri huius, aut ma-
gis eis fauent qui animarum traducem loquuntur,
aut si & isti ea possūt pro se interpretari, inter vtros-
Aīa Chri que alternant. Quæ si de domino secūdum
sti. Cap. humanam quæ à verbo assumpta est creaturam ve-
XVIII. limos accipere, sunt quidem in eadem circumstantia
lectionis, quæ illi excellentiæ non conueniant: maxi-
me illud, quia idem ipse qui hoc i eodem libro loqui-
tur, aliquanto superius cum ista verba de quibus nūc
agimus diceret, confessus est se ex semine viri in san-
guine coagulatum: à quo nascendi modo vtique alie-
nus est Virginis partus, quā non ex semine viri car-
nem cōcepisse Christi, nullus ambigit Christianus.
Psal. 21. Sed quia in Psalmis, vbi ait: Foderunt manus meas
& pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi
vero considerauerunt & conspexerunt me, diuiserunt
sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt
sortem: quæ proprie illi vni congruunt: ibi etiam di-
xit, Deus deus meus respice in me, vt quid me dereli
quisti, lōge à salute mea verba delictorum meorum:
quæ rursus ei non conueniunt, nisi transfiguranti in
I se corpus humilitatis nostræ, quoniam membra su-
mus corporis eius. Et quia in ipso Euangelio, puer
proficiebat ætate & sapientia: sic possunt etiam ista
quæ circa hanc sententiam in libro sapientiæ legun-
tur, propter humilem formam serui, & vnitatem cor
Luc. 2. poris Ecclesiæ cum capite suo, eidem ipsi domino co-
aptari. Quid ingeniosius illo puero, cuius in annis
duodecim seniores sapientiam mirabantur? Et quid
illa anima melius? Quæ etiam si vincant non certā-
do, sed probando, qui animarū traducem affirmant:
non erit consequens vt etiam ipsa ex illius præuarica
toris traduce venisse credenda sit: ne per illius homi
nis inobedientiam etiam ipse peccator constituatur,
per cuius vni⁹ obedietiam ab illo reatu liberati, iusti
constituuntur multi. Et qd incoinquinati⁹ illo vtero
Virginis, cui⁹ caro etiā si de peccati ꝓpagatione ve
nit, nō tñ de pc̄ti ꝓpagine cōcepit: vt ne ipsum quidē
corpus Christi ea lex seuerit i vtero Mariæ, q̄ in mē
bris posita corporis mortis, repugnat legi mentis:
quā sancti patres cōiugati refrenātes, non quidē nisi
quousque licebat, in concubitū relaxauerūt, nec ta-
men tantummodo quousque licebat eius impetum
pertulerunt. Proinde corpus Christi quamuis ex car-
ne fœminæ assumptum est, quæ de illa carnis pecca-
ti propagine concepta fuerat: tamen quia non sic in
ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec
ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. K
Non enim accepit inde reatum moriendi, qui appa-
ret in motu carnis non voluntario, quamuis volunta-
te superando, aduersus quem spiritus concupiscit: sed
accepit inde non quod contagioni præuaricationis,
sed quod exoluendæ indebitæ morti, & ostendendæ
promissæ resurrectioni sufficeret: quorum vnum no-
bis ad non timendum, alterum ad sperandum vale-
ret. Deniq; si à me quæratur, vnde acceperit animā
Iesus Christus, mallem quidem hinc audire melio-
res atque doctiores, sed tamen pro meo captu liben-
tius responderim, non de Adam, quàm de Adam. Si
enim puluis assumptus ex terra in qua nullus homi-
num fuerat operatus meruit diuinitus animari, quā-
to magis corpus assumptum ex carne in qua itidem
nullus hominum fuerat operatus, sortitū est animā
bonam, cum illic erigeretur casurus, hic descenderet
leuaturus. Et fortasse ideo ait, Sortit⁹ sum animam Sap. 6.
bonam: si tamen hoc de illo oportet intelligi, quia so-
lent quæ sorte dantur diuinitus dari: aut quod fideli-
ter dicendum est, ne vel illa anima aliquibus operib⁹
præcedentibus ad tantum apicem subuecta putare-
tur, vt cum ea verbum caro fieret, & habitaret in no-
bis, ad auferendam suspitionem præcedentium me- L
ritorum, sortis nomen accessit. Est in episto- Aīa Chri
la quæ inscribitur ad Hebræos locus quidam diligē- sti non ex
ti consideratione dignissimus. Cum enim per Mel- traduce
chisedech in quo hui⁹ rei futuræ figura præcesserat Adā. Ca.
discerneretur sacerdotium Christi à sacerdotio Le- XIX.
ui. Videte ergo, inquit, qualis hic est cui & decimā
partem Abraham dedit de primitijs Patriarcha. Et
ij quidem qui de filijs sunt Leui sacerdotium accipiē
tes, mandatum habēt à decimis populi secundum le-
gem, hoc est à fratribus suis, quamuis & ipsi ex lum-
bis Abrahæ exierint. Qui autem non est ex gene-
re eorum, decimauit Abraham, & habētem promis-
sionem benedixit. Sine vlla autē contradictione qui
minor est à maiore benedicitur: & hic quidem deci-
mas morientes homines accipiunt, ibi autem qui te-
stificatur se viuere, & sicut oportet dicere, propter
Abraham & Leui accipiens decimam decimat⁹ est:
adhuc enim in lumbis patris sui fuit. Si ergo etiam
hoc valet ad istam distātiam quantum præemineat
sacerdotio Leuitico sacerdotium Christi, quòd sacer
dos Christus per illum præfiguratus est, qui deci-
mauit Abraham, in quo & ipse Leui decimatus est,
profecto Christus ab eo non est decimatus. At si pro- M
pterea decimatus est Leui, quia erat in lūbis Abra-
hæ, & propterea nō est decimatus Christus, quia nō
erat in lumbis Abrahæ. Porrò autem si non secundū
animam, sed tantum secundum carnem accipimus
Leui fuisse in Abraham, ibi erat & Christus, quia &
Christus secundum carnem ex semine est Abrahæ,
& ipse itaque decimatus est. Quid est ergo quod af-
fertur pro magna differentia sacerdotij Christi à sa-
cerdotio Leui, quòd Leui decimatus est à Melchise-
dech cū esset in lumbis Abrahe, vbi & Christus erat,
vnde pariter decimati sunt, nisi quia necesse est, intel
ligam⁹ secundū aliquem modū ibi Christū non fuis-
se? Quis autem neget eū secundū carnem ibi fuisse?
Ergo secundū animam ibi non fuit. Non est igitur
anima Christi de traduce præuaricatiōis Adæ, alio-
quin etiam ipsa ibi fuisset. Hinc existunt illi qui An Chri-
traducem animarū defendūt, & dicūt confirmatam stus in lū-
esse sententiam suā, si Leui constat etiā secundū ani- bis Abra
mam fuisse in lūbis Abrahæ, in quo eum decimauit hæ secun-
Melchisedech, vt possit ab eo Christus i ista decima- dū aiam.
tione discerni: qui quoniam decimatus non est, & tā Ca. XX.
in lumbis Abrahæ secundū carnē fuit, restat vt secū-
dū animā ibi nō fuerit, & ideo sit consequēs vt ibi Le
ui secundum animam fuerit. Hoc ad me non multum
attinet, qui vtrorumque collationem adhuc audire
sum

A sum paratior, quàm vtrorumlibet iam confirmare sen-
tentiam. Interim Christi animam ab origine huius
traducis per hoc testimonium secernere volui. Inue-
nient isti qui eis pro cęteris fortasse respondeát, & di
cant quod etiam me non parum mouet, quamuis nul-
lius hominis anima sit in lumbis patris sui, secũdum
carnem tamen in lumbis Abrahę constitutum Leui
decimatum, & ibi cõstitutum secundũ carnem Chri-
3. sen. di. 3 stum nõ decimatum. Secundũ rationem quippe illã
ca. cũ aõt. seminalem ibi fuit Leui, qua ratione per cõcubitum
venturus erat in matrem, secundò quam rationem nõ
ibi erat Christi caro, quáuis secundum ipsam ibi fue-
rit Marię caro. Quapropter nec Leui nec Christus
in lumbis Abrahæ secundum animã, secundum car-
nem vero & Leui & Christus: sed Leui secundum cõ-
cupiscentiam carnalem, Christus autem secundũ so-
lam substãtiam corporalẽ. Cum enim sit in semine &
visibilis corpulentia & inuisibilis ratio, vtrunq; con-
†cucurrit currit † ex Abraham vel etiam ex ipso Adam vsq; ad
corpus Mariæ, quia & ipsum eo modo conceptum &
exortum est: Christus autem visibilem carnis sub-
stantiam de carne Virginis sumpsit, ratio vero con-
ceptionis eius non à semine virili, sed longe aliter ac
desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre
accepit, etiam in lumbis Abrahæ fuit. Ille est igitur
B decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem
tantum sic tamẽ fuit in lumbis eius, quemadmodum
in sui patris etiam ipse Abraham: id est qui sic est na-
tus de patre Abrahã quemadmodũ de suo patre na-
tus est Abraham: per legem scilicet in membris re-
pugnantem legi mentis & inuisibilẽ concupiscentiã,
quamuis eam casta & bona iura nuptiarum non sinát
valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituen-
do prospicere. Non autẽ & ille ibi decimatus est, cu-
ius caro inde nõ feruorẽ vulneris, sed materiam me-
dicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præ-
figurandam medicinã pertinuerit, illud in Abrahæ
carne decimabatur quod curabatur, non illud vnde
curabatur. Eadem nanque caro non Abrahæ tãtum,
sed ipsius primi terreniq; hominis simul habebat &
vulnus pręuaricationis & medicamentum vulneris.
Vulnus præuaricationis in lege membrorum repu-
gnante legi mentis, quæ per omnem inde propaga-
tam carnem seminali ratione quasi transscribitur:
Medicamẽtum autem vulneris in eo quod inde sine
opere concupiscentiali in sola materia corporali per
diuinã conceptionis formationisq; rationem de vir-
C gine assumptum est, propter mortis sine iniquitate
consortium, & sine falsitate resurrectionis exemplũ.
Quapropter quod anima Christi non sit ex traduce ani
mæ illius primæ præuaricatricis, puto quod etiam ipsi
qui animarum traducem defendũt, cõsentiant: Per
semen quippe concumbentis patris transfundi etiam
semen animę volũt, à quo genere conceptionis Chri-
stus alien⁹ est, & quod in Abraham si secũdum animam
fuisset, etiam ipse decimatus esset. Non esse autem
decimatum scriptura testatur, quæ hinc quoque sa-
cerdotium eius à Leuitico sacerdotio distinguit.

An anima habeat ratione se minia oc cult?. Ca. XXI. An forte dicent sicut potuit ibi esse secundum
carnem & non decimari, cur nõ etiam secundum ani-
mam sine decimatione potuerit? Ad hoc responde-
tur, Quia vtiq; simplicem animæ substantiam in-
crementis augeri corporalibus nec illi putauerunt
qui eam corpus existimãt, quorum in parte sunt ma-
xime, qui eam ex parentibus creari opinantur. Pro-
inde in corporis semine potest esse vis inuisibilis, quę
incorporaliter numeros agit, nõ oculis sed intellectu
discernẽda ab ea corpulentia quæ visu tactuq; senti-
tur: & ipsa quantitas corporis humani, quæ vtiq; mo
dulum seminis incõparabiliter excedit, satis ostẽdit
posse inde aliquid sumi, quod nõ habeat illã vim semi
nalem, sed tantũ corporalẽ substantiã, quæ diuinit⁹

non de propagine concũbentium in carnem Christi D
assumpta atq; formata est. Hoc autem de anima quis
valeat affirmare, quòd vtrunq; habeat, & materiã se-
minis manifestam, & rationẽ seminis occultã? Sed
quid laborẽ in re, quæ persuaderi verbis nemini for-
sitan potest, nisi si tantũ ac tale ingeniũ sit, quod pos-
sit loquentis præualere conatũ, nec totum expectare
à sermone? Breuiter itaq; colligam, si potuit & de ani
ma fieri, quod cũ de carne diceremus forsitan intelle
ctum sit, ita est de traduce anima Christi, vt nõ secũ
labem præuaricationis attraxerit. Si autem sine isto
reatu non posset inde esse, non est inde. Iam de cæte-
rarum animarũ aduentu, vtrũ ex parentibus an de-
super sit, vincant qui poterunt. Ego adhuc inter vtros-
que ambigo & moueor, aliquando sic, aliquando au-
tem sic, saluo eo duntaxat, vt vel corpus esse animã,
vel aliquam corpoream qualitatẽ siue coaptationẽ,
si ita dicenda est, quam Græci harmoniam vocant: ἁρμονία.
non credam, nec quolibet ista garriente me creditu-
rum esse confidam, adiuuante deo mentem meam.

Est aliud testimonium nõ negligendum quod pro Aiæ ori-
se possunt pferre, qui venire desuper animas credũt, go dubia,
dicente ipso dño, Quod natum est ex carne caro est, Caput
quod natum est ex spiritu spiritus est. Quid hac, in- XXII.
quiunt, sententia determinatius, non posse ex carne Ioan. 3.
animam nasci, & quid enim est aliud anima quàm spiritus E
vitæ, creatus itaq; non creator? Contra quos illi alij:
Quid enim, inquiunt, nos aliud sentimus, qui dici-
mus carnem ex carne, animam ex anima? Nam ex
vtroq; constat homo, de quo vtrũq; venire sentimus,
carnem de carne operantis, spiritum de spiritu con-
cupiscentis: vt interim omittatur quòd illud domin⁹
non de carnali generatione, sed de spiritali regene-
ratione dicebat. His igitur quantum pro tem- Rẽ esse in
pore potuim⁹ pertractatis, omnia paria vel penè pa- certã de
ria ex vtroq; latere rationũ testimoniorũq; monu- aia. Cap.
menta pronunciarem, nisi eorum sententia qui ani- XXIII.
mas ex parentibus creari putant, de baptismo par-
uulorum præponderaret. De quibus quid eis respõ-
deri possit, nondum mihi interim occurrit. Si quid 2. retract.
forte postea deus dederit, si quam etiam scribendi cõ cap. 33.
cesserit facultatẽ studiosis taliũ non grauabor. Nõ-
tamen esse cõtemnendũ testimoniũ paruulorũ, vt qua-
si refelli si veritas contra est negligatur, ante denũcio.
Aut enim de hac re nihil quærendum est, vt sufficiat
fidei nostræ scire nos quò pie viuẽdo venturi sumus,
& si nesciamus vnde venerimus: Aut si nõ impudẽter
æstuat anima rationalis, etiam hoc nosse de seipsa, F
absit peruicacia cõtendẽdi, assit diligẽtia requirẽdi,
humilitas petendi, perseuerãtia pulsandi: vt si nobis
hoc expedire nouit, qui meli⁹ quàm nos qd nobis expediat
vtiq; nouit, det etiam hoc, qui nouit dare bona data
filijs suis. Consuetudo tamen matris Ecclesiæ in ba- Consuetu
ptizandis paruulis nequaquam spernenda est, neque vllo do Eccle.
modo superflua deputãda, nec omnino credenda nisi
Apostolica esset traditio. Habet enim & illa parua
ætas magnum testimonij pondus, quæ prima pro
Christo meruit sanguinem fundere. Admoneo Opinato-
sanè quãtum valeo, si quos ista præoccupauit opinio, res mouẽ
vt animas ex parentibus credant propagari, quantũ tur. Cap.
possunt seipsos considerent, & interim sapiant corpo- XXIIII.
ra nõ esse animas suas. Nulla enim proprior natura
est, qua diligenter inspecta possit etiam deus qui su-
pra omnem creaturã suam incommutabilis perma-
net, incorporaliter cogitari, quàm ea que ad ipsius imagi-
nem facta est: & nihil vicinius, aut fortasse nihil tam
consequens, quàm vt credito quod anima corpus sit, etiam
deus corpus esse credatur. Propter hoc enim corpo-
ralibus assuefacti & affecti sensibus, nolunt animam
credere aliud esse quàm corpus, ne si corp⁹ nõ fuerit nihil
sit. Ac per hoc tãto magis timẽt etiã de deo credere
quod corpus non sit, quãto magis timent deum credere

G nihil esse. Ita enim feruntur in phantasias vel phantasmata imaginum, quæ cogitatio de corporib⁹ versat, vt his subtractis tanq̃ per inane pereundum sit reformident: Ita necesse est vt & iustitiam & sapientiã pingant quodammodo in cordibus suis cum formis & coloribus quas non possunt incorporeas cogitare. Nec tamẽ dicunt quãdo iustitia vel sapientia mouẽtur, vt vel laudent eas, vel secundũ eas aliquid agant, quem colorem, quam staturam, quæ liniamenta vel quales formas cõspexerint. Sed de his aliâs & multa iam diximus, & si deus voluerit, vbi res videbitur postulare, dicemus. Nũc quod dicere cœperamus, si de traduce animarum â parentibus vel non dubitãt quidam quòd ita sit, vel dubitant an ita sit, animã tamẽ corpus esse non audeant credere aut dicere: maxime propter qood dixi, ne deum quoqoe ipsum nihil aliud opinentur esse quàm corpus, etsi excellẽtissimum, etsi naturæ cuiusdam propriæ cætera supergrediens, corpus tamen.

Error Tertulliani de aia. Caput XXV.

Deniq; Tertullianus qoia corpus esse animam credidit, non ob aliud nisi quòd eam incorpoream cogitare nõ potuit, & ideo timuit ne nihil esset si corpus non esset, nec de deo valuit aliter sapere: qui sanè quoniam acutus est, interdum cõ-
H tra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit q̃ id quod ait quodam loco, omne corporale passibile est? Debuit ergo motare sententiam, qua paulo superius dixerat etiam deum corpus esse. Neq; enim arbitror eum ita desipuisse, vt etiã dei naturam passibilem crederet, vt iam Christus non in carne tãtum, neq; in carne & anima, sed in ipso verbo per quod facta sunt omnia, passibilis & cõmutabilis esse credatur, quod absit à corde Christiano. Item cum animę etiam colorem daret aëreum ac locidum, ventum est ad sensus quibus eam membratim quasi corpus instituere conatus est, & ait, Hic erit homo interior, alios exterior, dupliciter vn⁹, habẽs & ille oculos & aures suas quibos populus deum aodire & videre debuerat, habens & cæteros artus per quos in cogitationibus vtitur, & in somnis fungitur. Ecce quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre deũ populus, quibus anima in somnis fungitur: cum si ipsum Tertullianum quisq̃ videret in somnis, nunq̃ se diceret ab eo visum & cũ eo locutum, quem vicissim ipse nõ vidisset. Postremo si anima seipsam videt in somnis, cũ iacentibus vtiq; vno in loco mẽbris corporis sui, ipsa per varias imagines eua-
I gatur quas videt, quis eã vidit aliquando in somnis aerei coloris ac lucidi, nisi forte vt cætera qoæ similiter falso videt? Nam & hoc potest videre, sed absit vt eam talem cũ euigilauerit credat: Alioquin quando se aliter viderit, quod magis crebrũ est, aut mutata erit anima eius, aut nec tũc animæ videtur substãtia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sic in cogitatione formatur. Quis eni Ethiops non penè semper nigrũ se videt in somnis: aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cũ illo memoria? Aëreo tamẽ colore ac lucido nescio vtrum se vnq̃ vidisset, si nunq̃ istũ legisset vel audisset. Quid ꝙ decũtur homines talibus visis, & de scripturis nobis volunt præscribere, tale aliquid esse, nõ animam, sed ipsum deum, qualis figuraliter sanctorum spiritibus demonstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur. Similia quippe sunt illa visa talibus dictis: ac sic errant constituentes in corde suo simulacra vanę opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis visis talibus iudicasse, qualiter iudicarẽt si talia diuinitus in figuris dicta legerent vel audirent: sicut septem spicæ & septem boues, septem anni sunt: sicut linteum quatuor lineis alligatũ, velut discus plenos varijs aialibus, orbis terrarũ est cum oibus gentib⁹: sic oĩa cætera, & multo magis quę de rebus incorporeis, corporalib⁹ significãtur nõ rebus sed imaginibus.

Noluit tñ Tertullian⁹ animã crescere sobstantia sicut corpus: asserẽs etiã timoris soi causam, ne etiã decrescere sobstãtia dicatur, inquit, atq; ita & defectura credatur. Et tñ quia per corp⁹ eã localiter tendit, nõ inuenit exitũ incrementorũ eius, quã vult de semine exiguo æquari corporis quantitati, & ait, Sed vis eius in qoo naturalia peculia consita retinẽtur, saluo substãtię modulo, quo â primordio inflata est, paulatim cũ carne pducitur in mẽbris. Hoc forte non intelligerem⁹, nisi adhibita similitudine eorũ quę videm⁹ planõ faceret quod dicebat, Cõstitue, inquit, certũ pondus auri vel argẽti rudem adhoc massam: Collectus habit⁹ est illi & futuro, interim minor tñ, cõtinens intra lineã moduli totũ quod natura est auri vel argẽti. Dehinc cũ in laminam massa laxat, maior efficitur initio soo, per dilatationẽ ponderis certi, nõ per adiectionẽ, dum extẽditur, non dũ augetur, etsi sic quoq; augetur dũ extenditur. Licet eni & habitu augeri, cũ statu nõ licet. Tũc & splendor ipse perhibetur auri vel argẽti, qui pri⁹ fuerat quidẽ & in massa, sed obscurior, non tñ null⁹. Tũc & alij atq; alij habitus accedõt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiẽ. Ita & animæ incremẽta reputãda, nõ substantiua sed prouocatiua. Quis hunc crederet cũ isto corde tam disertum esse potoisse? Sed tremẽda ista sunt, nõ ridẽda. Ad hoc enim nunq̃ cogeretor, si aliquid cogitare posset, quod & sit & corpus nõ sit. Quid aũt absurdi⁹ q̃ putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dom tunditur, nisi decrescat ex altera: vel augeri latitudine nisi crassitudie minuatur? Aut vllum esse corpus manẽte naturæ suæ quãtitate, qđ vndiq; crescat nisi rarescat? Quomodo igitur implebit aĩa ex illa stilla seminis magnitudinẽ corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? Quomodo, inquam, implebit carnem quã viuificat, nisi tanto rarior fuerit, quãto grãdius quod animauerit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuẽdo si cresceret: & nõ timuit vt deficeret rarescendo cũ non cresceret. Sed quid amplius immorer, qñ & sermo pergit in prolixiorem modũ q̃ petit terminãdi necessitas, & sentẽtia mea iam satis sit nota, vel quid certum teneam, vel vnde adhuc dubitem, & quare dubitem? Proinde & hoc volumen iam concludatur, vt quæ sequitur deinde videamus.

K

Substantiã aię nõ crescere aut decrescere. Ca. XXVI.

L

DIVI AVRELII AVGVstini, de Genesi ad literam liber Vndecimus. M

Serpẽtis dol⁹ & psuasio. Caput. I.

TERANT nudi Adam & mulier ei⁹, & nõ pudebat illos. Serpens aũt erat prudẽtissim⁹ omniũ bestiarũ que sunt sup terrã, quas fecit dñs de⁹. Et dixit serpens mulieri: Quid, quia dixit dñs de⁹, nõ edetis ab illo ligno paradisi? Et dixit mulier serpẽti, A fructu ligni quod est ĩ paradiso edem⁹, de fructu aũt ligni quod est ĩ medio paradisi, dixit de⁹, non edetis ex eo neq; tãgetis illud, ne moriamini. Et dixit serpẽs mulieri, Nõ morte moriemini: Scit enĩ deus, qm̃ qua die manducaueritis de eo, aperiẽtur vobis oculi, & eritis tanq̃ dij, sciẽtes bonum & malũ. Et vidit mulier qoia bonũ est lignũ ad escã, & quia placet oculis videre, & decorũ est cognoscere. Et sumẽs de fructu ei⁹ edit, & dedit viro suo secũ, & ederũt. Et aperti sunt oculi amborum, & agnouerunt quia nudi erant, & cõsuerunt folia fici, & fecerũt sibi cãpestria. Et audierũt vocẽ dñi dei deambulãtis ĩ paradiso ad vesperam, & abscõderunt se Adam & mulier ei⁹ â facie dñi dei in medio ligni paradisi. Et vocauit dñs deus Adam, & dixit illi, Vbi es? Et dixit ei, Vocem

tuam

A tuam audiui deambulãtis in paradiso, & timui, quia nudus sum, & abscõdi me. Et dixit illi: Quis nocia-uit tibi quia nudus es, nisi à ligno quod præceperã tibi tantum ne ex eo mãducares, ab eo edisti? Et dixit Adam: Mulier quã dedisti mecũ, hæc mihi dedit de ligno, & edi. Et dixit domin⁹ de⁹ mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me, & manducaui. Et dixit dominus deus serpenti: Quia fecisti hoc, maledictus tu ab oĩbus pecorib⁹, & ab omnibus bestijs quæ sunt super omnẽ terrã. Super pectus tuum & ventrẽ tuum ambulabis, & terram edes omnes dies vitæ tuæ, Et inimicitias ponã inter te & inter mulierem, & inter semẽ tuum & semen eius: Ipsa tibi seruabit caput, & tu seruabis eius calcaneum. Et mulieri dixit: Multiplicaus multiplicabo tristitias tuas & gemitũ tuum. In tristitijs paries filios, & ad virũ tuũ conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Adæ autem dixit: Quia audisti vocẽ mulieris tuę, & edisti de ligno de quo præceperã tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operib⁹ tuis. In tristitijs edes illam omnes dies vitæ tuę, spinas & tribulos germinabit tibi, & edes fœnũ agri, In sudore vult⁹ tui edes panem tuũ, donec cõuertaris in terram ex qua sumptus es, quia terra es, & in terrã ibis. Et vocauit Adã

ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ.

B nomẽ mulieris suę Eua, id est Vita, quoniam hęc est mater omniũ viuẽtium. Et fecit dominus deus Adã & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et dixit dominus deus: Ecce Adã factus est tanq̃ vnus ex nobis in cognoscendo bonum & malum. Et nũc ne aliquando extẽdat manum suam & sumat de ligno vitæ & edat & viuat in æternum. Et dimisit illũ dominus deus de paradiso voluptatis operari terram, ex qua sumptus est. Et eiecit Adam, & collocauit eũ cõtra paradisum voluptatis, & ordinauit Cherubim, & flammeam rompheam quę vertitur, custodire viam ligni vitæ. Anteq̃ huius propositæ scripturæ textum ex ordine pertractemus, admonẽdum arbitror quod iam me & alibi in hoc opere memini prælocutum, illud à nobis esse flagitandum, vt ad proprietatẽ literæ defendatur, quod gestum narrat ipse qui scripsit. Si autem in verbis dei vel cuiusq̃ personę in officium propheticum assumptæ dicitur aliquid quod ad literam nisi absurde non possit intelligi, proculdubio figurate dictum ob aliquã significationẽ accipi debet: dictum tamen dubitare phas nõ est: hoc enim à fide narratoris & pollicitatione expositoris exigit. Erãt ergo ambo nudi: verum est, omnino nuda erant cor-

C pora duorum hominũ in paradiso cõuersantium, nec pudebat eos. Quid enim puderet quando nullam legem senserant in membris suis repugnantẽ legi mentis suæ, quę illos pœna peccati post perpetrationem præuaricationis secuta est, vsurpante inobedientia prohibitũ, & iustitia puniente cõmissum? Quod anteq̃ fieret, nudi erant vt dictum est, & non confundebantur. Nullus erat motus in corpore cui verecũdia deberetur: nihil putabant velãdum, quia nihil senserant refrenandum, quẽadmodum propagaturi filios iam antea disputatum est. Non tamen eo modo credendum est quo propagauerunt posteaq̃ crimen admissum prędicta vltio consecuta est: cum priusq̃ morerentur, iam in corpore inobedientiũ hominũ iustissimo reciprocatu inobedientium membrorũ tumultum mors cõcepta versaret: Nondũ erãt tales Adã & Eua, cum nudi essent & non confundebantur.

Nuditas

Sapiẽtia serpentis. Cap. II.

Serpens autẽ erat ibi prudentissimus quidẽ, sed omnium bestiarum quæ erant super terram quas fecerat dominus deus. Trãslato enim verbo dictũ est, prudentissimus, vel sicut plures Latini codices habent, sapientissimus, non proprio quo in bonũ accipi solet sapientia vel dei vel angelorũ vel animæ rationalis: tanquã si sapiẽtes apes etiam formicasq; dicamus, pp̃ter opera velut imitantia sapientiã. Quanq̃

2. sen. di. 21. c. 2.

iste serpẽs non irrationali anima sua, sed alieno iam spiritu, id est diabolico, posset sapiẽtissimus dici omnium bestiarum. Quãtumlibet enim præuaricatores angeli de supernis sedibus suę peruersitatis & superbiæ merito deiecti sint, natura tamen excellẽtiores sunt omnib⁹ bestijs propter rationis eminentiã. Quid ergo mirum si suo instinctu diabolus iam implens serpentem, eiq; spiritum suum miscens, eo more quo vates dæmoniorum implere solet, sapientissimum eum reddiderat omnium bestiarum secundum animam viuam, irrationalemq; viuentium? Abusione quippe nominis ita sapientia dicitur in malo, quẽadmodum in bono astutia: cum proprie magisq; vsitate in Latina duntaxat lingua sapientes laudabiliter appellentur: astuti autẽ male cordati intelligantur. Vnde nonnulli, sicut in plerisq; codicibus inuenimus, ad vsum Latinæ locutionis, non verbum sed potius sententiam transferentes, astutiorem omnib⁹ bestijs istum serpentem quàm sapientiorem dicere maluerunt. Quid autẽ habeat Hebręa proprietas, vtrũ illic in malo, nõ abusiue sed proprie possint dici & intelligi sapientes, viderint qui ea propriet noue̅runt. Nos tamen aperte legimus alio scripturarũ sanctarum loco, sapientes ad malum non ad bonum: Et do-

D

† eã p̃be.

E minus dicit sapientiores esse filios seculi filijs lucis, ad consulendum sibimet in posterum, quãuis fraude non iure.

Luc. 16.

Nec sanẽ debemus opinari q̃ serpẽtem sibi per quem tentaret persuaderetq; peccatum diabol⁹ eligeret: sed cum esset in illo propter peruersam & inuidam voluntatem decipiendi cupiditas, nõ nisi per illud animal potuit per quod posse permissus est. Nocendi enim voluntas potest esse à suo quoque animo praua, non est autẽ potestas nisi à deo, & hoc abdita altaq; iustitia, quoniam nõ est iniquitas apud deum.

Diabolus in serpẽte Cap. III.

Si ergo quæritur, cur deus tentari permiserit hominẽ quem tẽtatori consensurum esse pręsciebat. Altitudinem quidem consilij eius penetrare non possum, & longe supra vires meas hoc esse confiteor. Est ergo aliqua causa fortassis occultior, quæ melioribus sanctioribusq; reseruatur, illius gratia potius q̃ meritis eorum: sed tamen quãtum vel donat sapere vel sinit dicere, non mihi videtur magnę laudis futurum fuisse hominem si propterea posset bene viuere, quia nemo male viuere suaderet: cum & in natura posse, & in potestate habeat velle nõ cõsentire suadenti, adiuuãte tamen illo qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cur itaq; tentari non fineret quem consensurum esse ipse præsciebat altitudi-

Tentatio hominis quare permissa. Ca. IIII.

F ne quidem consilij eius, cum id facturus esset propria voluntate per culpam, & ordinãdus esset illius æquitate per pœnam: vt etiam sic ostẽderet animæ superbę ad eruditionem futurorum sanctorum, quàm recte ipse vteretur animarũ voluntatibus etiam malis, cũ illæ peruerse vterentur naturis bonis.

Necarbitrandum est q̃ esset hominem deiecturus iste tẽtator, nisi pręcessisset in anima hominis quędam elatio comprimenda, vt per humiliationem peccati, q̃ de se falso præsumpserit disceret. Verissime quippe dictũ est: Ante ruinam exaltatur cor, & ante gloriã humiliatur. Et hu⁹ forte hominis vox est i Psalmo: Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum. Deinde iam expertus quid mali habeat superba pręsumptio proprię potestatis, & quid boni adiutorium gratię dei: Domine, inquit, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: Auertisti autem faciẽ tuã à me, & factus sum conturbatus. Sed siue illud de hoc homine siue de alio dictum sit, extollẽti se tamen animæ, & nimiũ tanq̃ de propria virtute pręfidenti, etiã experimento pœnæ fuerat demonstrandum, quoniã non bene se habeat facta natura si à faciente recesserit. Hinc enim etiam maxime commendatur, quale bonum sit deus, quando nulli ab eo recedẽti bene est:

Quare tentator hominẽ deiecerit. Cap. V.

Prou. 16.

Psal. 29.

G quia & qui gaudent in mortiferis voluptatibus, esse sine dolorum timore non possunt: & qui omnino malum desertionis suę maiore superbiæ stupore non sentiunt, alijs qui hæc discernere nouerunt, miseriores prorsus apparẽt: vt si noluerint recipere medicinam talia deuitandi, valeant ad exemplũ quo possint talia deuitari. Sicut eñi Apostol⁹ Iacob⁹ dicit: Vnusquisq; tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde concupiscentia cũ conceperit parit peccatum, peccatum autẽ cum consummatum fuerit generat mortem. Vnde sanato superbię tumore resurgitur, si voluntas quę ante experimentũ defuit vt permaneretur cum deo, saltem post experimentum assit vt redeatur ad deum.

Iacob.1.

Quare iniqui esse permittantur. Cap. VI

Sic autem quidam mouentur de hac primi hominis tentatione, q̃ eam fieri permiserit deus, quasi nunc non videat vniuersum genus humanũ diaboli insidijs sine cessatione tentari. Cur & hoc permittit deus? An quia p̃batur & exercetur virtus, & est palma gloriosior non cõsensisse tẽtatum quàm nõ potuisse tentari: cum etiam ipsi qui deserto creatore eunt post tentatorẽ, magis magisq; tentent eos qui in verbo dei permanent, præbeantq; illis contra cupiditatem deuitationis exemplum, & H incutiant contra superbiam timorẽ piũ? Vnde dicit Apostolus: Intendens teipsum ne & tu tenteris. Mirũ est enim quantũ ista humilitas qua subdimur creatori, ne tanquã eius adiutorio non egẽtes, de nostris viribus præsumamus, per scripturas omnes diuinas cura continua omnibus commendatur. Cũ ergo etiam per iniustos iusti, & per impios pij proficiunt, frustra dicitur: Nõ crearet deus quos præsciebat malos futuros. Cur enim non crearet quos præsciebat bonis profuturos, vt & vtiles eorũ bonis voluntatibus exercendis admonẽdisq; nascantur, & iuste pro sua mala voluntate puniantur?

Gal.6.

2.sen.di. 23.c.1.

Cur deus non ademerit peccãdi voluntatem. Ca. VII

Talem, inquiunt, faceret hominẽ qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam quæ omnino peccare nolit: concedant & ipsi non esse malam naturam, quæ sic facta est vt posset non peccare si vellet. & iustam esse sententiam qua punita est quæ voluntate nõ necessitate peccauit. Sicut ergo ratio vera docet meliorem esse naturam quam prorsus nihil delectat illicitum: ita ratio vera nihilominus docet etiam illam bonam esse, quæ habet in potestate illicitam delectationem si extiterit ita cohibere, vt non solum de cæteris licitis recteq; factis, verumetiã de ipsius prauæ delectationis cohibitione lætetur. Cum ergo hæc natura bona sit, illa melior, cur illam I solam & non vtranq; potius faceret deus? Ac per hoc qui parati erant de illa sola deum laudare, vberius eum debent laudare de vtraq;. Illa quippe est in sanctis angelis, hæc in sanctis hominib⁹. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemq; naturam culpabili voluntate deprauarunt, num quia pręsciti sunt ideo creari minime debuerunt? Habent enĩ & ipsi locum suum quem in rebus impleant pro vtilitate sanctorum. Nam deus nec iustitia cuiusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate peruersi.

Bonorũ & malorũ creatio. Cap. VIII.

Quia autem sobria consideratione dicat, melius non crearet, quem pręsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quàm crearet, quem præsciebat p sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere, melius non esse qui alterius malo bene vtendo misericorditer coronaretur, quàm esse etiam malum qui pro suo merito iuste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quædam non æqualia bona, sed vnum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt, vtrũq; tale esset, nihil se aliud dicere quàm solum illud esset. Ac sic cum æquare volunt genera bonorum, numerum minuunt, & immoderate augẽdo vnum genus, alterum tollunt. Quis autẽ hos audiret, si dicerent, quoniã excellentior sensus est videndi quàm audiẽdi, quatuor oculi essent & K aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine vlli⁹ pœnæ cõparatione, sine vlla superbia deo subditur, aliqua vero in hominib⁹ ita creata est, vt in se dei beneficium nõ possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, vt non altum sapiat, sed timeat, id est, non de se præfidat, sed confidat in deũ: quis recte intelligens dicat, talis esset ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quàm non esset ista, sed sola esset illa? Quod si inerudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet deus etiam quos malos futuros esse pręsciebat, volens ostendere iram & demonstrare potentiam suam, & ob hoc sustinens in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriã? Sic enim qui gloriatur nõ nisi in domino gloriatur, cum cognoscit non suum sed illius esse, nõ solum vt sit, verumetiam vt non nisi ab illo bene sibi sit à quo habet vt sit. Nimis itaque importune dicitur, Non essent quibus deus tantam beneficentiam misericordię suæ tribueret, si aliter esse non possent, nisi essent & hi in quibus vindictæ iustitiam demonstraret.

Præsciẽtia dei de malis. Cap. IX. 2.sen.dis. 23.ca.1.

Cur enim non vtrique potius essent, quando in vtrisq; & bonitas dei & æquitas iure prædicatur? At enim si deus vellet etiã isti boni essent. Quanto melius hoc deus voluit, vt quod vellet essent: sed boni infructuose, mali autẽ impune non essent, & in eoipso alijs vtiles essent. Sed præsciebat quid eorum factura esset L voluntas mala. Præsciebat sanè, & quia falli non potest eius præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creauit quos tales futuros esse pręsciebat? Quia sicut pręuidit quid mali essent facturi, sic etiam præuidit de malis factis eorũ quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fecit vt eis relinqueret vnde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem inuenirent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem & naturam bonã, & iustam pœnam: sibi debitum locum, alijs exercitationis adminiculum & timoris exemplum.

Volũtas dei in malos. Cap. X.

Sed posset, inquit, etiam ipsorũ voluntatem in bonum conuertere, quoniam omnipotens est. Posset planè. Cur ergo non fecit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quàm oportet sapere. Puto autem pauloante satis nos ostendisse non parui boni esse rationalem creaturam, etiam istam quę malorum comparatione cauet malum. Quod genus bonæ creaturæ vtique nõ M esset, si omnium malas voluntates in bonũ deus conuertisset, & nulli iniquitati pœnam debitam infligeret: ac sic non esset nisi solum illud genus quod nulla vel peccati vel supplicij malorum comparatione proficeret. Ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur.

Bonũ mali subsidio non indiget. Cap. XI.

Ergo, inquiunt, est aliquid in operibus dei quod alterius malo indigeat quo proficiat ad bonum? Ita ne obsurduerunt & excęcati sunt homines, nescio quo studio contentionis, vt non audiant vel videant quibusdam punitis, quàm plurimi corrigãtur? Quis enim paganus, quis Iudęus, quis hęreticus non hoc in domo sua quotidie probet? Verũ cũ venitur ad disputationem inquisitionemq; veritatis, nolũt aduertere sensus suos homines, ex quo opere diuinæ prouidẽtię in eos veniat imponendę cõmotio disciplinæ: vt si nõ corriguntur qui puniuntur, eorũ tamen exemplo cęteri metuãt, valeatq; ad eorũ salutẽ iusta pernicies aliorũ. Nunquid enim malitię eorũ vel nequitię deus author est, de quorũ iusta pœna consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? Non vtique: sed cum eos vitijs proprijs malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare de

stitit

A stitit, vtilitati deputãs eorum quos in hoc genere ita creauit, vt ad bonum proficere, nisi malorum cooperatione nõ possent. Si enim non essent, nulli rei vtiq; prodessent, parumne boni est actum vt sint, qui certe illi generi vtiles sunt: quod genus quisquis nõ vult vt sit, nihil aliud agit nisi vt ipse in eo nõ sit? Magna opera domini exquisita in omnes volũtates eius: prçuidet bonos futuros & creat: prçuidet malos futuros & creat. Seipsum ad fruẽdum præbens bonis, multa munerum suorum largiens & malis, misericorditer ignoscens, iuste vlciscens. Itemq; misericorditer vlciscens, iuste ignoscẽs: nihil metuens de cuiusquã malitia, nihil indigens de cuiusquã iustitia: nihil sibi cõsulens nec de operibus bonorũ, & bonis consulẽs etiã de pœnis malorum. Cur ergo non permitteret tẽtari hominem illa tentatione probandum, conuincendum, puniendum, cũ superba concupiscentia proprię potestatis quod conceperat pareret, suoq; fœtu confunderetur, iustoq; supplicio à superbię atq; inobediẽtiæ malo posteros deterreret, quibus ea conscribenda & annuncianda parabantur?

Cur tẽtatio p serpentem. Ca.XII.

Si autẽ quæritur, cur potissimum per serpẽtem diabolus tentare permissus sit, iam hoc significandi gratia factum esse quẽ non admoneat scriptura tantę authoritatis, tantis diuinitatis documẽtis agens in ꝓphetando, quãtis effectis iam mundus impletus est? Non quòd diabolus aliquid ad instructionem nostram significare voluerit, sed cum accedere ad tentandum non posset nisi permissus, num per aliud posset nisi per qđ permittebatur accedere? Quicquid igitur serpens ille significauit, ei prouidẽtiæ tribuendum est, sub qua & ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocẽdi, facultatẽ autem non nisi quæ datur, vel ad subuertenda ac perdenda vasa iræ, vel ad humilianda siue probanda vasa misericordię. Natura itaq; serpentis vnde sit nouimꝰ: ꝓduxit enim terra in verbo dei omnia pecora & bestias & serpentes: quæ vniuersa creatura habens in se animã viuam irrationalẽ, vniuersæ rationali creaturæ siue bonæ siue malæ voluntatis, lege diuini ordinis subdita est. Quid ergo mirum si per serpentẽ mali quid agere permissus est diabolus, cum dęmonia in porcos intrare Christus ipse permiserit?

B

In eos q diabolo separatĩ potestatẽ quandam tribuunt. Ca.XIII

Magis de ipsa natura diaboli scrupulosius quæri solet, quam totam quidam hæretici, offensi molestia malæ volũtatis eius, alienare conantur à creatura summi & veri dei, & alterum ei dare principium quod sit contra deum. Non enim valent intelligere omne quod est, inquantum aliqua substãtia est, & bonum esse, & nisi ab illo vero deo à quo omne bonum est esse non posse: malam vero voluntatem inordinate moueri, bona inferiora superioribꝰ præponẽdo: atq; ita factũ esse vt rationalis creaturæ spiritus, sua potestate propter excellẽtiam delectatus, tumesceret superbia, per quam caderet à beatitudine spiritalis paradisi, & inuidentia contabesceret. In quo tamẽ bonum est hoc ipsum quod viuit & viuificat corpus: siue aëreum sicut ipsius diaboli, vel dæmonũ spiritus: siue terrenũ, sicut hominis anima, cuiusuis etiã maligni atq; peruersi. Ita dum volũt aliquid qđ deus fecerit, propria voluntate peccare, ipsius dei substantiam dicunt primo necessitate, & post inexpiabiliter volũtate corruptam atq; peruersam. Sed de istorum dementissimo errore aliãs iam diximus multa.

C

Causa ruinę angelicæ. C.XIIII

In hoc autem opere quærendum est secundum sanctam scripturam, quid de diabolo dicendum sit. Primo, vtrum ab initio ipsius mundi sua potestate delectatꝰ abstiterit ab illa societate & charitate qua beati sunt angeli qui fruuntur deo, an aliquo tempore in sancto cœtu fuerit angelorũ, etiã ipse pariter iustus, & pariter beatus. Nonnulli enim dicũt ipsum ei fuisse casum à supernis sedibus, ꝙ inuiderit homini facto ad imaginẽ dei. Porrò hæc inuidia sequitur superbiã, non præcedit: non enim causa superbiendi est inuidẽtia, sed causa inuidẽdi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentię proprię, inuidia vero sit odiũ fœlicitatis alienæ, quid inde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisq; excellentiam suam, vel paribus inuidet ꝙ ei coæquantur: vel inferioribus, ne sibi coæquentur: vel superioribus, ꝙ eis nõ coæquetur. Superbiendo igitur inuidus, non inuidendo quisque superbus est.

2.sen.di. 42.ca.ex supbia.

D Supbia. Inuidia.

Supbia & cupiditas fõtes malorum. Ca.XV. 1.Tim.6.

Merito initium omnis peccati superbiam scriptura definiuit, dicẽs: Initium omnis peccati superbia. Cui testimonio non inconueniẽter aptatur etiam illud quod Apostolus ait: Radix omnium malorum est auaritia: si auaritiam generalẽ intelligamꝰ, qua quisq; appetit aliquid amplius ꝗ oportet, propter excellẽtiam suã, & quendam propriæ rei amorem: cui sapiẽter nomen Latina lingua indidit, cum appellauit priuatũ, quod potius à detrimento ꝗ ab incremento dictum elucet. Omnis enim priuatio minuit: vnde itaq; vult eminere superbia, inde in angustias egestatemq; contruditur, cum ex communi ad proprium damnoso sui amore redigitur. Specialis est autẽ auaritia, quæ vsitatius appellatur amor pecuniæ. Cuius nomine Apostolus per speciẽ genus significãs, vniuersalem auaritiam volebat intelligi dicẽdo: Radix omniũ malorũ est auaritia. Hinc enĩ & diabolus cecidit, qui vtiq; non amauit pecuniã sed propriã potestatem. Proinde peruersus sui amor priuat sancta societate turgidum spiritũ, eumq; coarctat miseria iam per iniquitatem satiari cupiẽtem. Hinc alio loco cum dixisset, Erunt enim homines seipsos amantes: continuo subiecit, amatores pecuniæ, ab illa generali auaritia cuius superbia caput est, ad hanc specialem descendens quæ propria hominũ est. Neq; enim essent etiã homines amatores pecuniæ, nisi eo se putarent excellentiores quo ditiores. Cui morbo cõtraria charitas non quęrit quæ sua sunt, id est, non priuata excellẽtia lætatur. Merito ergo & non inflatur. Hi duo amores, quorũ alter sanctus est, alter immũdus: alter socialis, alter priuatus: alter communi vtilitati consulens propter supernã societatem, alter etiam rem communem in potestatem propriam redigens propter arrogantẽ dominationem: alter subditus, alter æmulus deo: alter trãquillus, alter turbulentus: alter pacificus, alter seditiosus: alter veritatẽ laudibus errantium præferens, alter quoquo modo laudis auidus: alter amicabilis, alter inuidus: alter hoc volens proximo quod sibi, alter subijcere proximum sibi: alter propter proximi vtilitatem regens proximũ, alter ꝓpter suã: præcesserunt in angelis, alter in bonis, alter in malis, & distinxerũt conditas in genere humano ciuitates duas, sub admirabili & ineffabili ꝓuidentia dei, cuncta quę creata sunt administrantis & ordinãtis, alterã iustorũ, alteram iniquorum. Quarũ etiam quadã temporali commixtione peragitur seculũ, donec vltimo iudicio separẽtur: & altera coniũcta angelis bonis, in rege suo vitam consequatur ęternam, altera coniuncta angelis malis, in ignem cũ rege suo mittatur æternũ. De quibus duabus ciuitatibꝰ latius fortasse alio loco si dñs voluerit differemus.

E

F

Ciuitas bonorũ & malorũ.

Diabolꝰ homicida. Cap. XVI.

Quãdo ergo deiecerit supbia diabolum, vt naturã suam bonam praua voluntate peruerteret, scriptura nõ dicit: ante tamen factũ fuisse, & ex hac eum homini inuidisse, ratio manifesta declarat. In prõptu est enim omnibus hæc intuẽtibus, non ex inuidẽtia superbiam nasci, sed ex superbia potius inuidentiã. Nec frustra putari potest ab initio tẽporis diabolũ superbia cecidisse, nec fuisse vllum antea tempus quo cum angelis sanctis pacatus vixerit & beatus: sed ab ipso primordio creaturę à suo creatore apostatasse, vt illud quod dominꝰ ait: Ille homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit: vtrunq; ab initio intelligamus, non solũ ꝙ homicida fuit, verũ etiã

2.sen.di. 3.c.putauerunt.

Ioan.8.

G quia in veritate nõ stetit. Et homicida quidẽ ab illo initio ex quo homo potuit occidi: nõ aõtẽ potuit occidere anteq̃ esset qui occideretur. Ab initio ergo homicida diabolus, quia ipse occidit hominẽ primum, ante quem nullus hominũ fuit. In veritate aũt nõ stetit, & hoc ab initio ex quo ipse creatus est, qui staret si stare voluisset.

Præsciẽtia angelorum. C. XVII.

Quomodo ei duxisse vitã beatam inter beatos angelos credi potest, qui futuri sui peccati atq; supplicij, id est, desertionis & ignis æterni si præscius nõ fuit, merito quæritur cur nõ fuerit? Neq; enim sancti angeli æternæ suæ vitæ ac beatitudinis incerti sunt. Nã quomodo beati si incerti? An dicimus hoc deũ diabolo reuelare noluisse, cũ adhuc esset angelus bonus: vel quid facturus vel quid passurus esset: cæteris vero hoc reuelasse qui essent in ęternum in eius veritate mãsuri? Quod si ita est, ideo iã non æqualiter beatus, immo iã nec planẽ beat⁹ fuit, quãdoquidẽ planẽ beati de sua beatitudine certi sunt, vt eam nullus perturbet metus. Quo autẽ malo merito ita discernebatur à cęteris, vt ei deus nec ea quæ ad ipsum pertinerent, futura reuelaret? Nũquid ille prius vltor: q̃ iste peccator? Absit, Neq; enĩ deus dãnat innocẽtes. An forte ex alio genere angelorũ fuit,

H quibus deus non dedit vel de seipsis præscientiam futurorum: qui quonã modo beati possẽt esse, nõ video, quibus incerta est ipsa sua beatitudo: nam & hoc quidam senserunt non fuisse diabolũ in illa sublimi natura angelorum quæ supercœlestis est, sed in eorũ qui aliquãdo inferius in mũdo facti sunt, & per sua officia distributi. Tales enim fortasse posset aliquid etiam illicitum delectare: quã tamẽ delectationem si peccare noluissent libero arbitrio cohiberent: sicut homo, maxime ille primus qui peccati pœnam nondum habebat in membris, quãdoquidem & ipsa à sanctis viris deo subditis per eius gratiam pietate superatur.

An Adã & Eua præsciuerint casũ suũ. Cap. XVIII.

Porrò ista quæstio de beata vita, vtrũ eam quisquam iam habere dicendus sit, cui incertum est vtrũ secũ permansura sit, an ei miseria quandoq; succedat, potest & de ipso primo homine oriri. Nã si futuri sui peccati præscius erat diuinæq; vindictæ, beatus esse vnde poterat? Ergo erat in paradiso non beatus. Si aũt non erat futuri peccati sui præscius: ergo per hãc ignorãtiã aut eiusdẽ beatitudinis incert⁹, & quomodo iam vere beatus? aut falsa spe certus nõ scientia, & quomodo non stultus? Sed tamen hominis adhuc in corpore animali constituti, cui obediẽter viuenti dãdum adhuc esset angelorũ cõsortium, & mutatio cor-

I poris ex animali in spiritale, possum⁹ intelligere beatam vitã secundum quendã modũ, etiam si non erat præscius futuri sui peccati. Neq; enĩ & illi præscij fuerũt quibus Apostolus dicit, Vos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne & tu tenteris.

Gal. 6.

Nõ absurde tamẽ nec improbe dicim⁹, beatos iã fuisse hoc ipso q; spiritales essent, nõ corpore sed iustitia fidei, spe gaudentes, in tribulatione patientes. Quanto magis ergo & ampliore modo beatus erat hõ in paradiso ante peccatũ, q̃uis incert⁹ futuri sui casus, qui spe ita gaudebat propter præmium futuræ commutationis, vt nulla esset tribulatio cui tolerãdæ patiẽtia militaret. Quãuis enĩ non vana præsumptione de incerto certus velut stultus, sed spe non infidelis, antequã apprehenderet illã vitam, vbi certissimus ipsius æternæ vitæ suæ futur⁹ esset, posset exultare, quemadmodum scriptũ est, cũ tremore & exultatione, multo abundãtius in paradiso quàm sancti in his terris, beatus esset modo quodã inferiore q̃ in illa vita æterna sanctorũ supcœlestiũq; angelorum, nõ tamẽ nullo.

Angelorum cõditio. Cap. XIX.

Dicere aũt de aliquibus angelis q; in suo quodã genere beati esse possint, futurę suæ iniquitatis & damnationis, vel certe perpetuæ salutis incerti, quibus nec spes subesset, q̃d aliquãdo & ipsi aliqua in melius mutatione certi de hac re futuri essent, vix ferẽda pręsumptio est: nisi forte & hoc dicatur, ita creatos istos angelos mũdanis ministerijs distributos sub alijs sublimiorib⁹ & beatioribus, vt pro recte gestis pręposituris suis accipiãt illam vitã beatam ac sublimiorẽ, de qua possint esse certissimi, cuius vtiq; spe gaudẽtes possint non incõgrue dici iam beati. K Ex quorum numero si diabolus cecidit cum socijs iniquitatis suæ: simile hoc est ei q; cadunt à iustitia fidei etiam homines simili superbia præuaricati, vel seipsos seducentes, vel illi seductori consentientes. Sed asserãt hæc duo genera bonorum angelorum qui potuerint, vnũ supercœlestiũ in quibus nunquã fuit qui cadendo diabolus factus est: alterum autẽ mundanorum in quibus fuit: mihi autem fateor vnde hoc secundum scripturas asseram, nõ interim occurrit, sed coarctatus quęstione illa qua quęritur, vtrũ sui casus præscius antequã caderet fuerit, ne suæ beatitudinis incertos esse vel aliquando fuisse angelos dicerem, nõ sine causa putaui posse dici diabolum ab ipso creaturæ, hoc est ab ipso vel temporis vel suæ conditionis initio cecidisse, nec aliquando in veritate stetisse. L

Opinio de diabolo creato ad malũ. Ca. XX.

Vnde nonnulli eum non in hãc malitiam libero voluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hac omnino creatum putãt, quamuis à domino deo summo & vero naturarum omniũ creatore: adhibentq; testimoniũ de libro Iob, quoniã ibi scriptũ est cum de illo sermo esset, Hoc est initium figmenti domini q̃d fecit vt illudatur ab angelis eius.

Iob. 40.

Cui sententiæ congruit quod in Psalmo scriptum est, Draco iste quem finxisti ad illudendum ei: nisi quòd hic quem finxisti dixit: nõ autem sicut ibi, hoc est initiũ figmenti domini: tãquam in initio eum ita finxisset, vt malus, vt inuidus, vt seductor, vt omnino diabolus esset, non voluntate deprauatus, sed ita creatus.

Psal. 103.

Diabolũ creaturã fuisse bonam. Ca. XXI.

2. sen. di. 3. ca. s. deoq;.

Hæc opinio quomodo nõ sit aduersa ei quod scriptum est, Fecit deus oĩa bona valde: vbi inuenitur diabolus non propria voluntate deprauatus, sed ab ipso domino deo factus malus valde. Quãuis conẽtur ostẽdere vt insulse etiam vel inerudite asseratur, non tantum cõditione prima, sed etiã nunc deprauatis tot volõtatibus: in summa tamen omnis quę creata sunt, id est, vniuersam omnino creaturam bonam esse valde, non quo boni sint in ea mali, sed quòd non efficiant malitia sua, vt sub dei administratoris imperio, virtute, sapiẽtia, & dec⁹ & ordo vniuersitatis aliqua ex parte turbetur siue turpetur, cũ suis quibusq; M voluntatibus etiam malis tribuantur certi & cõgrui limites potestatum & põdera meritorum, vt etiam cum ipsis conuenienter iusteq; ordinatis vniuersitas pulchra sit: tamen quia cuilibet occurrit & verum est atq; manifestum, iustitiæ ipsi esse contrarium, vt nullo præcedente merito, hoc ipsum in quoquã deus dãnet quod in eo ipse creauit, certaq; & euidens damnatio diaboli & angelorum eius ex Euãgelio recitatur, vbi se dicturum dñs prænunciauit eis dicẽs qui à sinistris sunt, Ite in ignem æternum qui præparatus est diabolo & angelis eius, nullo modo in eo naturã quã deus creauit, sed malam propriam voluntatem pœna ignis æterni plectendam esse credendum est.

Cur diabolum fecerit de⁹. C. XXII.

Nec eius naturam esse significatam quod dictum est, Hoc est initium figmenti domini quod fecit vt illudatur ab angelis eius: sed vel corpus aẽreum quod tali voluntati congruenter aptauit, vel ipsam ordinationem in qua eum fecit etiam nolentem vtilem bonis: vel q; præsciens eũ propria voluntate malum futurum, fecit tamẽ, non abstinens bonitatem suam in præbenda vita atque substantia futurę etiam noxiæ voluntati, simul prævidens quanta de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Initium autem figmenti domini dictus est, quod fecit vt illudatur ab angelis eius, non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum condidit, sed quia cum sciret

A eum ad hoc propria volũtate malum futurum vt bonis noceret, creauit eum ad hoc vt de illo bonis ipse prodesset: hoc est enim vt illudatur ab angelis, quoniam sic illuditur cum sanctis prosunt tentationes eius, quib⁹ eos deprauare conatur, vt malitia in qua ipse esse voluit, eo nolẽte sit vtilis seruis dei, quia hoc præuidens eum finxit. Ideo initium ad illudendum, quia & mali homines vasa eiusdem diaboli, & tãquã capitis corpus, quos nihilominus deus malos futuros præuidens, creauit tamen ad vtilitatem sanctorum, similiter illuduntur, cum & ipsis nocere volentibus, præstatur sanctis ex eorum comparatiõe cautela, & pia sub deo humilitatis & intelligẽtiæ gratia, & exercitatio ad tolerandos malos, & probatio ad diligendos inimicos. Sed ille est initium figmenti quod sic illuditur, quia præcedit istos & temporis antiquitate & principatu malitię. Hoc autem deus per sanctos angelos facit illo, opere prouidẽtię quo creatas naturas administrat, subdens videlicet angelos malos angelis bonis, vt malorum improbitas, non quantum nititur, sed quantum sinitur possit: nec tantum angelorum malorum, verumetiam & hominum donec etiã ista iustitia qua viuitur ex fide, quæ nunc

B patiẽter in hominibus exercetur, conuertatur in iudicium, vt possint & ipsi non solum duodecim tribus Israel, sed etiam angelos iudicare.

Diabolũ in veritate nõ stetisse. Ca. XXIIII.

Quòd ergo putatur nunquam diabolus in veritate stetisse, nunquam cum angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est vt non propria voluntate deprauatus, sed malus à bono deo creatus putetur, alioquin non ab initio cecidisse diceretur. Neque enim cecidit si talis est factus: sed factus continuo se à luce veritatis auertit, superbia tumidus, & propriæ potestatis delectatione corruptus: vnde beatæ atq; angelicæ vitę dulcedinẽ non gustauit, quam non vtique acceptam fastidiuit, sed nolendo accipere deseruit & amisit. Proinde nec sui casus præscius esse potuit, quæ sapientia pietatis est fructus. Ille autem cõtinuo impius, consequenter & mente cęcus, non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet si subdi voluisset deo, quod profecto quia noluit, & ab eo quod accepturus erat cecidit, & potestatem illius sub quo esse noluit nõ euasit, factumq; in illo est pondere meritorum, vt nec iusti-

C tiæ possit lumine delectari, nec ab eius sententia liberari.

Vocabulũ diaboli. Caput. XXXIIII.

Quod ergo per Esaiam Prophetam in eũ dicitur, Quomodo cecidit de cœlo Lucifer mane oriens, contritus est in terram qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dixisti sensu tuo, In cœlum ascẽdam, super sydera cœli ponam thronũ meum, sedebo in mõte excelso super montes excelsos qui sunt ad Aquilonem, ascendam super nubes, ero similis altissimo: nunc autem ad inferos descendes: & cætera. Quæ in figura regis velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur, plura in eius corpus conueniunt, quod etiam de humano genere cõgruebat†: & in eos maxime qui ei per superbiam cohærent, apostatãdo à mandatis dei.

† congregat.

Sicut enim qui erat diabolus homo dictus est, vt in Euangelio, Inimicus homo hoc fecit: ita qui homo erat diabolus dictus est, vt rursus in Euangelio, Nõnne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est?

Ioan. 6.

Et sicut corpus Christi quod ĩ ecclesia dicitur Christus, sicut illud est, Vos Abrahæ semen estis: cum paulo superius dixisset, Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Nõ dicit in seminibus tanquam in multis, sed tanquã in vno, & semini tuo qui est Christus. Et iterum, Sicut enim corpus vnũ est & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa vnum est corpus, ita & Christus. Eo modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est, ipsa impiorum multitudo, maximéque eorum qui à Christo vel de

1. Cor. 12. Corpus Christi. Corpus diaboli.

D ecclesia sicut de cœlo decidunt, dicitur diabolus, & in ipsum corpus figurate multa dicuntur, quæ non tam capiti quàm corporis membris conueniant. Itaque Lucifer qui mane oriebatur & cecidit, potest intelligi apostatarũ genus, vel à Christo vel ab ecclesia: quod ita conuertitur ad tenebras amissa luce quã portabat, quemadmodum qui conuertuntur ad deũ, à tenebris ad lucem trãseunt, id est, qui fuerunt tenebræ lux fiunt.

Princeps Tyri diabolum significat. Caput. XXV.

Item in figura principis Tyri per Ezechielem Prophetam in diabolum dicta intelliguntur, Tu es signaculum similitudinis & corona decoris, in delitijs paradisi fuisti, omni lapide precioso ornatus es: & cætera quæ non tam in ipsum principem nequitię quàm in corpus eius dicta conueniunt. Paradisus enĩ dicta est ecclesia, sicut in Cantico canticorum legitur, Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquę viuæ, paradisus cum fructu pomorum. Inde ceciderunt vel aperta & corporali separatione omnes hæretici: vel occulta & spiritali, quãuis in ea corporaliter esse videantur omnes cõuersi ad vomitum suum, cum post remissionem omnium peccatorum paululum ambulassent in via iustitię, in quibus facta sunt posteriora deteriora prioribus, & quibus expediebat non cognoscere viam iustitiæ, quàm cognoscentibus retrorsum reflecti, tradito sibi sancto mandato.

Cant. 4. Paradisus ecclesia

2. Petri. 2

E Hãc pessimam generationem dominus describit, cũ dicit spiritum nequã exire ab homine, & cum alijs septem redire, & in domo quam mundatã iam inuenerat inhabitare, vt sint nouissima hominis illius peiora prioribus. Tali enim generi hominũ quod iam factum est corpus diaboli, possunt hæc verba cõgruere, A die qua creatus es tu cum cherub, id est, cum sede dei, quæ interpretatur multiplicata scientia: & posuit te in monte sancto suo, hoc est in ecclesia: Vnde est, Et exaudiuit me de mõte sancto suo: Fuisti in medio lapidum flammeorum, id est, sanctorum spiritu feruentium lapidum viuorum: ambulasti sine vitio, in diebus tuis ex quo die creatus es tu, donec inuẽta sunt delicta tua in te. Possunt diligentius ista tractari, vt fortassis ostendatur non solum & hunc intellectum esse in his verbis posse, sed omnino alium esse non posse.

Psal. 3.

Rursus repetitiõe de diaboli cõditione. C. XXVI.

Verum quia longum est & alium sermonem exigit eidem tantum quęstioni deputatum, nũc sufficiat ista complexio: aut ab initio creationis suæ diabolum à beatitudine, quam si voluisset percepturus fuerat, impia superbia cecidisse: aut alios esse angelos inferioris ministerij in hoc mũdo, inter quos secundum eorum quandã non præsciam beatitudinẽ

F vixerat, & à quorum societate cum sibi subditis angelis suis tanquã archangelus cecidit per superbiæ impietatem: sed hoc nullo modo asseri potest, illud mirum si potest. Aut certe ratio est requirenda, quẽadmodũ omnes sancti angeli, si inter illos aliquãdo pariter beatus, cum suis angelis diabolus vixit, nondũ habuerint etiã ipsi certam præscientiã perpetuæ fœlicitatis suæ, sed eã post casum eius acceperint. Aut quo merito ante suum peccatum diabolus cum socijs suis à cęteris angelis discretus fuerit, vt ipse sui casus futuri esset ignarus, illi autẽ certi permãsionis suæ: dũ tamẽ & peccatores angelos minime dubitemus detrusos tanq̃ in carcerem caliginis huius aëreæ circa terras, secundũ Apostolicam fidem in iudicio puniẽdos seruari: & in illa superna beatitudine sanctorũ angelorum non esse incertam vitã æternam, nec nobis secundũ dei misericordiam & gratiã & fidelissimam pollicitationem incertã futuram, cum fuerimus eis post resurrectionẽ & istorum mutationẽ corporũ copulati. Ad hãc enim spem viuimus, & eius promissionis gratia recreamur. Quicquid autẽ etiam de diabolo dici potest, cur eũ deus creauit cũ talem præsciret futurũ, & cur omnipotẽs eius voluntatẽ nõ cõuertit in bonum, secundũ ea quæ disseruimus cum de malis

2. Pet. 2. & 6. ca. non enim.

hominibus

G

hominibus similiter quæreremus, siue intelligatur, siue credatur, siue quid meli⁹ inueniri potest inueniatur.

Tentatio diaboli p serpenté. Caput XXVII

Ab illo ergo cuius super omnia que creauit summa potestas est, per angelos suos à quibus illuditur diabolus, cum & de ipsius maleuolétia consulatur ecclesiæ dei, non est permissus tentare fœminã nisi per serpentem, nec virũ nisi per fœminam: sed in serpente ipse locutus est, vtens eo velut organo, mouésq; eius naturam eo modo, quo modo vere ille mouere & moueri illa potuit, ad exprimendos verborũ sonos & signa corporalia, per quę mulier suadétis intelligeret voluntatem. In ipsa vero muliere quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset vti ad verba facienda, nõ ipse locutus est, sed eius operatio atq; persuasio, quãuis occulto instinctu adiuuaret interius, qđ externus egerat per serpenté. Q uod quidé si solo instinctu occultius ageret, sicut egit in Iuda vt traderet Christum, posset efficere in animo superbo amore suæ potestatis inducto: sed sicut iam dixi, tentandi volõtatem habet diabolus: in potestate autem nec vt faciat habet, nec quomodo faciat. Q uia permissus est ergo tétauit, & quomodo permissus est ita tétauit. Cui autem generi hominum prodesset quod

H

faciebat, neq; sciebat, neq; volebat, & eoipso illudebatur ab angelis.

An serpés verba plata intellexerit Ca. XXVIII.

Non itaq; serpens verborũ sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulieré. Neq; enim conuersa credenda est anima eius in naturã rationalem: quandoquidé nec ipsi homines quorum rationalis natura est, cũ dæmon in eis loquitur ea passione cui exorcista requiritur, sciunt quid loquantur. Q uãto minus ille intelligeret verborũ sonos, quos per eum & ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominem loquentem non intelligeret, si eum à diabolica passione immunis audiret. Nam & q̃ putantur audire & intelligere serpentes verba Marsorum, vt eis incantantibus prosiliant plerunq; de latebris, etiam illic diabolica vis operatur, ad cognoscendam vbiq; prouidentiam, quam rem cui rei naturali ordine subijciat, & quid etiam voluntatibus malis sapiétissima potestate permittat, vt hoc magis habeat vsus, serpentes moueri carminibus hominum, q̃ vllum aliud genus animãtium. Etiam hoc enim non parua testatio est, naturam primitus humanam serpentis seductam esse colloquio. Gaudent enim dęmones hanc sibi potestatem dari, vt ad incantationem hominũ serpentes moueant, vt quolibet modo fallant quos possunt, Hoc autem permittuntur ad primi facti memoriam commendandam, q̃ sit eis quędam cum hoc ge-

I

nere familiaritas. Porrò ipsum primum factum ad hoc permissum est, vt per naturam serpentis significaretur generi hominum, cui erudiendo hęc gesta cõscribi oportebat, omnis diabolicæ tentationis similitudo, quod apparebit cum in serpenté proferri cœperit diuina sententia.

Serpens prudétissim⁹. Ca. XXIX.

Proinde prudentissimus omnium bestiarum, hoc est astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiam diaboli qui in illo & de illo agebat dolum, quemadmodum dicitur prudens vel astuta lingua, quam prudés vel astutus mouet ad aliquid prudenter astuteq; suadendum. Non enim est hęc vis seu virtus membri corporalis quod vocatur lingua, sed vtiq; métis quę vtitur ea. Ita etiã dictus est stylus mendax scribarum. Neq; enim esse mendacem pertinet nisi ad viuétem atq; sentientem: sed stylus mendax dictus est, quòd per eum mendax mendaciter operetur, quéadmodum si & iste serpens mendax diceretur, q̃ eo diabolus tanq̃ stylo mendaciter vteretur. Hoc ideo commendandum putaui, ne quisquam existimans animãtia rationis expertia humanum habere intellectum, vel in animal rationale repente mutari, seducatur in illam opinionem ridicu-

2. sen. di. 21. c. 2.

lam & noxiam reuolutionis animarum vel hominũ in bestias, vel in homines bestiarum. Sic ergo locu-

tus est serpens homini, sicut asina in qua sedebat Ba-

K

laam locuta est homini, nisi quòd illud fuit opus diabolicum, hoc angelicum. Habent enim quædam boni & mali angeli opera similia, Sicut Moyses & magi Pharaonis.

Exo. 7.

Verum in his etiam boni angeli potentiores sunt, nec mali angeli etiam talium operum quicquam possunt, nisi quòd per bonos angelos permiserit deus, vt retribuatur vnicuiq; secundum cor eius, vel secundum gratiam dei, vtrunque iuste ac benigne per altitudinem diuitiarum sapientię & scientiæ dei.

Verba tétatoris C. XXX

Dixit ergo serpens mulieri. Q uid? quia dixit deus, Non edetis ab omni ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti: A fructu ligni quod est in paradiso edimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi dixit deus, non edetis ex eo, neq; contingetis illud ne moriamini. Ideo prius interrogauit serpens, & respondit hæc mulier, vt præuaricatio esset inexcusabilis, neq; vllo modo dici posset, id quod præceperat deus oblitam fuisse mulierem, quanquã & obliuio pręcepti, maximè vnius & tam necessarij, ad maximam culpam damnabilis negligentię pertineret: veruntamen euidentior eius trãsgressio est cũ memoria retinetur, & tanquam in illo deus assistens præsensq; contemnitur.

Obliuio pręcepti.

L

Vnde necessarium fuit cum in Psalmo diceretur: Et memoris retinentibus mãdata eius, addere, vt faciant ea.

Psal. 102.

Multi enim retinent memoria, vt contemnant ea, præuaricationis maiore peccato, vbi obliuionis nulla est excusatio. Dixit ergo serpés mulieri: Non morte moriemini. Scit enĩ deus quoniam qua die manducaueritis de eo, adaperientur vobis oculi, & eritis sicut dij cognoscétes bonum & malum. Q uando his verbis crederet mulier à bona atq; vtili re diuinitus se fuisse prohibitos, nisi iam inesset méti amor ille proprię potestatis, & quędam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat conuincenda & humilianda. Denique verbis non contenta serpentis considerauit lignum, viditq; bonum ad escam & decorũ ad aspectum, & nõ credens posse inde se mori, arbitror q̃ putauerit deũ alicuius significationis causa dixisse, si mãducaueritis morte moriemini: atq; ideo sumpsit de fructu eius & manducauit, & dedit etiã viro suo secum. Fortassis etiam cũ verbo suasorio, quod scriptura tacés intelligendum reliquit. An forte nec suaderi iam opus erat viro, quando illã eo cibo mortuam nõ esse cernebat?

2. sen. di. 22. c. 1.

Qõo apti oculi. Ca. XXXI.

Ergo ederunt, & aperti sunt oculi amborum. Q uomodo nisi ad inuicé concupiscendũ ad peccati pœnam carnis ipsi morte conceptã: vt iam esset cor-

M

pus non animale tantũ, quod poterat, si obedientiam conseruarét, in melioré spiritalemq; habitũ sine morte mutari: sed iam corpus mortis in quo lex in membris repugnaret legi mentis. Neq; enim clausis oculis facti erant & in paradiso delitiarum cæci palpantesq; oberrabant, vt vetitum lignum etiam nesciétes attingerent, palpantesq; fructus prohibitos ignorando decerperent. Q uomodo auté animalia & volatilia adducta sunt ad Adã, vt videret quid ea vocaret si non videbat? Et quomodo ipsa mulier ad virũ adducta est, quando facta est vt de illa quam non videbat diceret: Hoc nũc os de ossibus meis, & caro de carne mea: & cętera. Postremo quomodo vidit mulier quia bonum est lignum in escã, & quia placet oculis ad videndũ, & decorum est cognoscere, si eorũ clausi erant oculi? Nec tamen ideo propter vnius verbi translationem totũ figurate accipiédum est. Viderit enim quéadmodum dixerit serpens: Aperiétur vobis oculi. Hoc enim eũ scriptor libri dixisse narrauit: in qua vero significatione vel sententia dixerit, lectori considerare permisit. Hoc autem quod scriptum est: Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt quia nudi erant: ita scriptum est, quéadmodum omnis quę gesta narrantur, nec tamen ideo in allegoricam narratio-

nem oos

A nem nos debent ducere. Neque enim & Euangelista narrator dicta cuiusquam figurata ex eius persona inserebat, ac nō ex persona sua quæ fuerāt gesta narrabat, cum diceret de illis duobus, quorum vnus erat Cleophas, quód cum fregisset eis dominus panem, aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum quē per viam non cognouerant: non vtique clausis oculis ambulantes, sed eū cognoscere non valentibus. Sicut ergo ibi, sic nec in isto loco narratio figurata est, q̄uis translato verbo scriptura vsa videatur, vt apertos diceret oculos qui & antea patebant. Apertos vtique ad aliquid intuēdum & cogitandum, quod antea nūquam aduerterant. Vbi enim ad transgrediendum præceptum audax curiositas mota est, auida experiri latentia, quid nam tacto vetito sequeretur, & noxia libertate habenas prohibitionis rumpere delectata, probabilius existimans non esse mortem quam timuerant secuturam. Tale quippe pomum credendū est fuisse in illa arbore, cuius generis poma iam in alijs arboribus innoxia senserant: vnde magis crediderunt deum posse peccātibus facile ignoscere, quód patienter tulerint non cognoscere, quid nam esset, vel cur eos inde cibum sumere vetuisset. Mox vt ergo

B præceptum trāsgressi sunt, intrinsecus gratia deserēte omnino nudati, quam typho quodam & superbo amore suę potestatis offenderant, in sua membra oculos iniecerunt, eāque motu quem non nouerant cōcupiuerūt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi ad quod antea nō patebāt, quamuis ad alia paterent.

Quādo cōtracta mortalitas. Cap. XXXII.

Hęc mors ea die accidit qua factum est quod deus vetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsum cui status etiam de ligno vitæ virtute mystica pręebebatur, per quem nec morbo tentari nec mutari ætate potuissent, vt hoc in eorum carne, quamuis adhuc animali, & in melius postea commutanda, iam tamē significaretur per escam ligni vitæ, qđ ex ipso spiritali alimēto (sapiētiæ,) cuius sacramētū illud lignū erat, fit in bonis angelis per æternitatis participationem vt in deterius non mutentur.

Origo libidinis.

Hoc ergo amisso statu corpus eorum duxit morbidam & mortiferam qualitatem, quæ inest etiam pecorum carni, ac per hoc etiam eūdem motum qui fit in pecoribus concumbēdi appetitus, vt succedant nascentia morientibus. Sed tamen etiam in ipsa pœna suæ generositatis vindex animæ rationalis bestialem motum in membris suę carnis erubuit, eiq; incussit pudorem, nō solum quia

C hoc ibi sentiebat vbi nūq̄ antea tale aliquid senserat, verumetiā q̄ ille pudendus motus de præcepti trāsgressione veniebat. Ibi enim sensit qua prius gratia vestiretur, quando in sua nuditate nihil indecēs patiebatur.

Psal. 29.

Ibi cōpletum est, Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: Auertisti aūt faciē tuam à me, & factus sum conturbatus. Deniq; illa cōturbatione ad folia ficulnea cucurrerunt, succinctoria cōsuerunt. & quia glorianda deseruerant, pudenda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis folijs quod talibus congrueret cōtegi iam mēbra pruriētia, sed occulto instinctu ad hoc illa conturbatione cōpulsi sunt, vt etiā talis pœnę suæ significatio à nescientibus fieret quæ peccatorē factum conuinceret & doceret scriptura lectorē.

Vox dei ambulantis. Cap. XXXIII.

Et audierunt vocē domini dei ambulantis in paradiso ad vesperā. Ea quippe hora tales iam cōuenerat visitare qui defecerant à luce veritatis. Fortassis enī in alijs intrinsecus vel ineffabilibus modis deus cū illis antea loquebatur, sicut etiam cum angelis loquitur ipsa incōmutabili veritate, illustrans mentes eorū vbi est intellectus nosse simul quæcunq; etiam per tempora nō fiūt simul. Forte, inquam, sic cum eis loquebatur, etsi nō tanta participatione diuinæ sapientiæ quātum capiunt angeli: tamē pro humano modulo quantūlibet minus, sed ipso genere visitationis & locutionis, fortassis etiā illo qui fit per creaturam, siue in ecstasi

D spiritus corporalibus imaginibus, siue ipsis sensibus corporis aliqua specie præsentata vel ad videndū vel ad audiendum, sicut in angelis suis solet videri deus vel sonare per nubem. Nunc tamen q̄ audierunt vocem dei ambulantis in paradiso ad vesperā, non nisi per creaturam visibiliter factum est, ne substantia illa inuisibilis & vbiq; tota quæ est patris & filij & spiritussancti corporalibus eorū sensibus locali & tēporali motu apparuisse credatur. Et absconderūt se Adā & mulier eius à facie domini in medio ligno qđ est in paradiso. Cum deus auertit intrinsecus faciem suam & fit homo cōturbatus: non miremur hæc fieri quæ similia sunt dementiæ per nimium pudorem ac timorem, illo quoque occulto instinctu nō quiescēte, vt ea nesciētes facerēt quæ aliquid significarēt, quādoq; futuris posteris, ꝑpter quos ista conscripta sūt.

Quare iterrogatus prius Adā. Cap. XXXIIII.

Et vocauit dominus de⁹ Adam, & dixit illi, Vbi es? Increpantis vox est, non ignorantis. Et hoc sanè ad aliquam pertinet significationē: quód sicut præceptum viro datum est per quem veniret ad fœminam, ita vir prior interrogatur. Præceptum enim à domino per virū vsq; ad fœminam: peccatum autem

E à diabolo per fœminam vsque ad virum: hæc mysticis significationibus plena sunt, non id agentibus in quibus facta sunt, sed de his illud agente potētissima sapientia dei. Non autem nūc significata reseramus, sed gesta defendimus. Respondit ergo Adam, Vocē tuam audiui in paradiso & timui, quia nudus sum & abscondi me. Satis probabile est solere deum per creaturam tali actioni congruam in forma humana primis illis hominibus apparere: quos tamen nūquam permisit aduertere nuditatem suam, eorum intentionem in superna sustollens, nisi cum post peccatum pudendum in membris motum pœnali membrorum lege sensissent.

Nuditas carnis.

Sic ergo affecti sunt vt solent affici homines sub oculis hominum, & talis affectio de peccati pœna erat, cum latere vellent quem latere nihil potest, & ab eo carnem occultare qui cordis inspector est. Sed quid mirum si superbi volentes esse sicut dij, euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

Roma. 1.

Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, & illo auertente faciem stulti facti sunt. Quod enim iam ipsos pudebat erga seipsos, vnde sibi & succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tanquam familiari temperamento ad

F eos videndos per creaturam visibilem, velut humanos oculos afferebat. Si enī propterea sic apparebat vt homines tanq̄ cum homine loquerentur, quemadmodum Abrahā ad quercum Mambræ, illa ipsa propè amicitia pudorem onerabat post peccatum, quæ fiduciam dabat ante peccatum: nec iam illam nuditatem audebant ostendere talibus oculis, quę displicebat & suis.

Excusatio Adā. Ca. XXXV.

Dominus ergo volens iam peccatores more iustitiæ interrogatos punire, amplius q̄ erat illa pœna de qua iā cogebantur erubescere, quis nūciauit, inquit, tibi quia nudus es, nisi à ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares ab eo edisti? Hinc enim mors concepta propter dei sententiam qui sic fuerat cōminatus, fecit aduerti concupiscentialiter membra: & ibi dicti sunt aperti oculi, & secutum est q̄ puderent. Et dixit Adam, Mulier quā dedisti mecum, hæc mihi dedit à ligno & edi: nūquid dixit, peccaui?

Superbia

Superbia habet confusionis deformitatem, & non habet confessionis humilitatem. Ad hæc ista cōscripta sunt, quia & ipsæ interrogationes nimirum ad hoc factæ sunt, vt & veraciter & vtiliter scriberentur: quia si mendaciter, non vtique vtiliter: vt aduertamus quo morbo superbiæ laborent homines hodie, non nisi in creatorem conantes referre si quid egerint mali, tū sibi velint tribui si quid egerint boni.

G boni. Mulier, inquit, quam dedisti mecum: id est, quã
dedisti vt esset mecum, hęc mihi dedit à ligno & edi:
quasi ad hoc data sit, vt nõ ipsa potius obediret viro,
& ambo deo. Et dixit dominus deus mulieri: Quid
hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpẽs seduxit me & mã
ducaui. Nec ista confitetur peccatum, sed in alterum
†facto. refert, impari sexu, pari fastu†. Ex his tamẽ natꝰ est,
nec eos imitatus est, sed planè pluribus malis exerci
Psal. 40. tatos, qui dicit, & dicet vsq; ad terminum seculi: Ego
dixi domine miserere mei, sana animam meam quia
peccaui tibi. Quãto melius sic & isti. Sed adhuc cer
uices peccatorum non cõsiderat dominus: Restabãt
labores, dolores mortis, & omnis contritio seculi, &
gratia dei qua tempore opportuno subuenit homini-
bus, quos afflictos docuit non de seipsis debere præ-
sumere. Serpẽs, inquit, seduxit me & mãducaui: quasi
cuiusquam suasio, pręcepto dei debuerit anteponi.

Maledi- Et dixit dominus deus serpẽti: Quia fecisti hoc,
ctio serpẽ maledictus tu ab omnibus pecoribus, & ab omnibus
tis. Cap. bestijs quæ sunt super terram. Super pectus tuum &
XXX- vẽtrem tuum ambulabis, & terram edes omnes dies
VI. vitæ tuę: & inimicitias ponam inter te & mulierem,
& inter semen tuum & semen illius. Ipsa tibi seruabit
caput, & tu seruabis eius calcaneum. Tota ista sentẽ-
H tia figurata est, nec aliquid debet ei scriptoris fides
narrationisq; veritas, nisi ne illam dictam fuisse dubi
temus. Quod enim positum est, Et dixit dominus
deus serpenti: verba sola scribentis sunt, & hęc exigẽ-
da sunt per proprietatem. Hoc ergo vere est dictum
serpenti. Iam cætera verba dei sunt, quę libero lecto-
ris intellectui relinquitur, vtrum proprie an figura-
te accipi debeãt, sicut in exordio voluminis huius no
stri prælocuti sumus. Proinde quòd serpẽs cur hoc fe
cerit non est interrogatus, potest videri, ꝙ non ipse
vtiq; id in sua natura & voluntate fecerat: sed diabo-
lus de illo & per illum & in illo fuerat operatus, qui iã
ex peccato impietatis & superbię suę igni destinatus
fuerat sempiterno. Nunc ergo quòd serpẽti dicitur,
& ad eum qui per serpentem operatus est, vtiq; refer-
tur, proculdubio figuratum est: nam in his verbis tẽ-
tator ille describitur, qualis generi humano futurus
esset: quod genus humanum propagari tunc cœpit,
quando hæc in diabolum est tanquam in serpentem
prolata sententia. Hæc itaq; verba quomodo figuris
expositis accipienda sint, & in illis duobus aduersum
Manichæos ęditis libris de Genesi quantum potui-
I mus disseruimus: & si quid diligentius & congruen-
tius alias potuerimꝰ, deus aderit vt efficiamꝰ. Nũc
tamen nostra intentio in aliud tẽdit, & quod suscepi-
Poena mus nullo exigente aduertẽda est. Et mulie-
mulieris. ri dixit: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas &
Caput gemitum tuum: in tristitijs paries filios, & ad virum
XXX- tuũ conuersio tua, & ipse tui dominabitur. Hęc quoq;
VII. in mulierem, dei verba, figurate ac prophetice multo
commodius intelligũtur: veruntamen quia nondum
pepererat fœmina, nec dolor & gemitꝰ parientis, nisi
ex corpore mortis, quę illa pręcepti trãsgressione cõ
cepta est, animalibus quidem etiã tunc membris, sed
si homo nõ peccasset, nõ vtiq; morituris, & alio quo-
dam statu fœliciore victuris, donec post vitã bene ge
stam in melius mutari mererẽtur, sicut iam supra plu
ribus locis insinuauimus refertur hęc poena & ad pro-
prietatem literæ: nisi quia id quod dictum est, Et ad
virum tuũ conuersio tua, & ipse dominabitur tui, vi-
dẽdum est quemadmodũ proprie possit accipi. Neq;
enim & ante peccatum, aliter factam fuisse decet cre
dere mulierẽ, nisi vt vir ei dominaretur, & ad eũ ipsa
seruiẽdo cõuerteretur. Sed recte accipi potest hãc ser-
uitutem significatam, quę cuiusdã conditionis est po
tius quàm dilectionis: vt etiã ipsa talis seruitus qua homi
nes hominibus postea esse serui cœperunt, de poena
peccati reperiatur exorta. Dixit quidẽ Apostolus:
Per charitatem seruite inuicem: sed nequaquàm diceret, Gal. 5.
inuicẽ dominamini. Possunt itaq; coniuges per chari K
tatem seruire inuicem, sed mulierem non permittit
Apostolus dominari in virũ. Hoc enim viro potius Imperiũ
dei sentẽtia detulit, & maritum habere dominũ me- mariti.
ruit mulieris non natura, sed culpa. Quod tamen ni-
si seruetur, deprauabitur ampliꝰ natura, & augebitur
culpa. Dixit ergo ad virum eius, quia audi- Labores
sti vocem mulieris tuę, & edisti de ligno de quo pręs Adã. Ca.
ceperam tibi de eo solo nõ edere, maledicta terra in XXX-
operibus tuis: in tristitijs edes illam omnes dies vi- VIII.
tæ tuę: spinas & tribulos germinabit tibi, & edes fœ-
num agri: in sudore faciei tuæ edes panem tuum, do-
nec conuertaris in terrã ex qua sumptus es, quia ter-
ra es & in terrã ibis. Hos esse in terra labores huma-
ni generis, quis ignorat? Et quia non essent si fœlici-
tas quæ in paradiso fuerat teneretur, non est vtiq; du
bitandum, ac per hoc etiam proprie verba hęc primi-
tus accipere ne pigeat. Seruanda tamen est & expe-
ctanda significatio prophetię, quam maxime hic in-
tuetur dei loquentis intentio. Neque enim frustra &
ipse Adam maiori† quodã instinctu tũc vocauit no- †miro.
men mulieris suæ Vitam, subijciẽs etiam, quoniam
ista est mater omniũ viuentium. Nam & hæc nõ scri L
ptoris narrantis vel affirmantis, sed ipsius primi ho
minis verba intelligenda sunt, vt diceret, quoniã hęc
est mater omnium viuentium: tanquàm nominis à se im-
positi causam inferens, cur eam vocauerit Vitam.

Et fecit dominus deus Adæ & mulieri eius tuni- Tunicæ
cas pelliceas & induit eos. Et hoc significatiõis gra- pelliceæ.
tia factum est, sed tamen factum: sicut illa quę signifi Caput
cationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc XXX-
enim, quod sæpe dixi, nec me sæpius piget dicere, à nar- IX.
ratore rerum proprie gestarum exigẽdum est, vt ea
narret facta esse quæ facta sunt, & dicta esse quę dicta
sunt. Sicut autem in factis quęritur quid factum sit &
quid significet: ita in verbis quid dictum sit & quid si-
gnificet. Siue enim figurate siue proprie dictum sit
quod dictum esse narratur, dictum tamẽ esse non de-
bet putari figuratum. Et dixit deus: Ecce Adam fa-
ctus est tanquã vnus ex nobis in cognoscẽdo bonum
& malum. Quoniã hoc, per quodlibet & quomodo-
libet dictum sit, deus tamẽ dixit, non aliter intelligẽ-
dum est & quod sit, vnus ex nobis, nisi propter trini-
tatem numerus pluralis accipiatur: sicut dictũ erat,
faciamus hominem, sicut etiã dominus de se & de pa-
tre: Veniemos ad eum & mãsionem apud eum facie- Ioan. 14.
mus. Replicatũ est igitur in caput superbi quo exitu M
concupiuerit quod à serpente suggestum est: Eritis
sicut dij. Ecce, inquit, Adam factus est tãquam vnus
ex nobis. Verba enim sunt hæc dei non tam huic in-
sultantis, quàm cęteros ne ita superbiant deterrẽtis, pro-
pter quos ista cõscripta sunt. Factus est, inquit, tanquàm
vnus ex nobis in cognoscẽdo bonum & malũ. Quid
aliud intelligendũ nisi exemplum timoris incutien-
di esse propositum, ꝙ non solũ non fuerit factus, qua-
lis fieri voluit, sed nec illud quod factus fuerat cõser-
uauit. Et nũc, inquit, deus, ne aliquãdo exten- Expulsio
dat manum, & sumat de ligno vitę & edat & viuat in è paradi-
æternum: & dimisit illum dominus deus de paradiso so. Caput
voluptatis operari terrã ex qua sumptꝰ est. Superio- XL.
ra verba dei sunt: hoc autem factum propter ipsa ver
ba secutum est. Alienatus enim à vita, non solum quã
fuerat si præceptum seruasset cum angelis accepturus,
sed ab illa etiã quam ducebat in paradiso, fœlici
quodam corporis statu, separari vtiq; debuit à ligno
vitæ. Siue quòd ex ipso illo subsisteret fœlix ille ipse
status corporis, ex re visibili, virtute inuisibili. Siue
quod in eo esset sacramentũ visibile inuisibilis sapiẽ-
tię: alienandus inde vtiq; fuerat, vel iam moriturus,
vel etiam tanquam excommunicatus, sicut etiam in Excõmu
hoc paradiso, id est, ecclesia, solent à sacramẽtis alta- nicatio.
ris visi-

A ris visibilibus homines disciplina ecclesiastica remo-
ueri. Et eiecit Adam, & collocauit eum contra para-
disum voluptatis. Et hoc significandi gratia factum
est, sed tamen factum, vt contra paradisum quo beata
vita etiam spiritaliter significatur, habitaret pecca-
2. sent. di. tor vtique in miseria. Et ordinauit Cherubim, & flam-
29. ca. ne meam romphæam quæ vertitur, custodire viã ligni
vero. vitæ. Hoc per cœlestes vtique potestates etiam in pa-
radiso visibili factum esse credendũ est, vt per ange-
licum ministerium esset illic ignea quædã custodia:
non tamen frustra factum esse, nisi quia significat ali
quid etiã de paradiso spiritali, non est vtique dubitan-
Opinio- dum. Non tamen ignoro quibusdam esse vi-
nes de tẽ- sum festinatione peruertisse † illos homines appetitũ
pore pci- scientiæ boni & mali, & immaturo tempore percipe-
piẽdę sciẽ re voluisse, quod eis dilatũ opportunius seruabatur:
tiæ boni idque egisse tentatorem, vt præoccupando quod non-
& mali. dum talibus congruebat, offenderent deũ, & ab eius
Ca. XLI rei vtilitate alienarẽtur exclusi atque damnati, ad quã
† præuer- si suo tempore sicut deus volebat accederent, possent
tisse. ea salubriter perfrui. Hoc si forte per lignũ illud non
ad proprietatem vt verum lignũ & vera poma eius,
sed ad figuram velint accipere, habeat exitum aliquẽ
Ceremo- rectæ fidei veritatique probabilem. Visum est & qui-
niæ nu- busdã, duos illos primos homines nuptias suas fuis-
ptiales. se furatos, & antè mixtos concubitu, quàm eos qui
B creauerat copulasset. Quam rem nomine ligni fuis-
se significatam, vnde prohibiti erant, donec opportu-
no tempore iungerentur. Quasi vero in ea ætate fa-
cti esse credendi sint, vt expectanda esset maturitas
pubertatis: aut non illud tunc legitimũ esset, cum pri
mum fieri potuisset, cum autẽ non potuisset, nõ vtique
fieret: nisi forte sponsa erat à patre tradenda, & expe
ctanda erat votorum solennitas, & conuiuij celebri-
tas, & dotis æstimatio, & conscriptio tabularum. Ri
diculum istud est, propter qđ à rerum gestarum pro-
prietate discedat, quã suscepimus asserendã, & quan-
Qui po- tum deus donare voluit, asserimus. Illud ma-
tuerit A- gis mouet, si iam spiritalis erat Adam, quamuis mẽ-
dam cre- te non corpore, quomodo credere potuerit quod per
dere ser- serpentem dictum est, ideo deum prohibuisse ne fru-
penti. ctu ligni illius vescerẽtur, quia sciebat eos si fecissent
C. XLII futuros vt deos propter dignoscentiam boni & ma-
li, tanquam hoc tantum bonum creaturæ suæ creator
inuiderit: hoc mirum si homo spiritali mente prædi-
tus credere potuisset. An quia hoc credere ipse nõ pos
set, propterea mulier addita est, quæ parui intellect⁹
esset, & adhuc fortasse secundum sensum carnis, non
C secundum spiritum mentis viueret, & hoc est quòd ei
Apostolus non tribuit imaginem dei. Sic enim ait:
1. Cor. 11. Vir quidem nõ debet velare caput, cum sit imago &
gloria dei: mulier autem gloria viri est. Nõ quod mens
fœminæ eandem imaginem capere non possit, cũ in
illa gratia nos dicat nec masculum esse nec fœminã:
Sed quod fortassis illa hoc nondum perceperat quod fit
in agnitione dei, & viro regente ac dispensante pau-
latim fuerat perceptura. Neque enim frustra est illud
1. Tim. 2. quod Apostolus ait: Adam enim primus formatus
est, deinde Eua: & Adam non est seductus, mulier au
2. sen. di. tem seducta in præuaricatione facta est, id est, vt per
22. c. solet. illam etiam vir præuaricaretur. Nam & ipsum dicit
Roma. 5. præuaricatorem, vbi ait: In similitudinem præuari-
cationis Adæ qui est forma futuri. Seductum tamẽ
negat. Nam & interrogatus non ait: Mulier quã de-
disti mecum, seduxit me, & manducaui: sed ipsa mihi,
inquit, dedit à ligno, & manducaui. Illa vero: Serpẽs,
Salomo- inquit, seduxit me. Ita Salomon vir tantæ sapientię,
nis idolo- nunquid nam credẽdum est quòd in simulachrorum
latria. cultu crediderit esse aliquid vtilitatis? sed mulierum a-
mori ad hoc malum trahenti resistere non eualuit, fa
ciens quod sciebat non esse faciẽdum, ne suas quibus
deperibat atque diffluebat mortiferas delitias contri-
staret. Ita & Adam, posteaquam de ligno prohibito 2. sent. dis.
seducta mulier manducauit, eique dedit vt simul ede- 22. ca. ex
rent, noluit eam contristari, quam credebat posse si- quo.
ne suo solatio contabescere, si ab eius alienaretur ani D
mo, & omnino illa interire discordia. Non quidẽ car
nis victus concupiscentia quam nondũ senserat in re-
sistente lege membrorum legi mẽtis suæ: sed amica-
li quadã beneuolentia, qua plerunque fit vt offendatur
deus, ne homo ex amico fiat inimicus: quod eum fa-
cere non debuisse, diuinæ sententiæ iustus exitus in-
dicauit. Ergo alio quodam modo etiam ipse decept⁹
est, sed dolo illo serpẽtino quo mulier seducta est, nul-
lo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo
quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem ap
pellauit Apostolus, qua id quod suadebatur cum fal-
sum esset, verum esse putatum est, id est quod deus ideo
lignum illud tangere prohibuerit, quòd sciebat eos
si tetigissent velut deos futuros, tanquam eis diuini-
tatem inuideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam
si virum propter aliquam mẽtis elationem, quæ deũ
internorum scrutatorem latere non poterat, solicita-
uit aliqua experiẽdi cupiditas, cum mulierem vide-
ret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea
quæ superius tractauimus, non tamen eum arbitror 2. sent. dis.
si iam spiritali mẽte præditus erat, vllo modo crede- 29. c. prę-
re potuisse, quod eos deus ab esca illius ligni inuidendo terea.
vetuisset. Sed quid plura? Persuasum est illud pecca- E
tum sicut persuaderi talibus posset: conscriptũ est au-
tem sicut legi ab omnib⁹ oporteret, etsi à paucis hæc
intelligerentur sicut oportet.

DIVI AVRELII AVGVSTINI DE GENESI AD LITERAM LIBER DVODECIMVS.

B EXORDIO scripturæ Tertium
sanctæ quę inscribitur Genesis, cœlũ ex
donec homo primus de paradi Paulo.
so dimissus est, vndecim libris Cap. I.
siue asserendo atque defendẽdo
quæ certa nobis sunt, siue inqui-
rendo & ambigẽdo de incertis,
quæ potuim⁹ & sicut potuimus
disseruimus atque conscripsimus, non tam præscri-
bentes de rebus obscuris vnicuique quid sentiat, quàm
nos docendos in quibus dubitauimus ostẽdentes, te-
meritatẽmque affirmandi amouentes à lectore, vbi F
non valuimus præbere scientiæ * firmitatem. Iste au- * assentẽ-
tem duodecimus liber ea iã cura expeditus, qua nos tiæ.
pertractãdua textus sacrarum literarum occupabat,
liberius atque prolixius versabit de paradiso quæ-
stionem: ne putemur euitasse, quod videtur Aposto-
lus in tertio cœlo insinuare paradisum, vbi ait: Scio 2. Cor. 12.
hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue
in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit,
raptum eiusmodi vsque in tertium cœlum: & scio eius-
modi hominẽ siue in corpore siue extra corpus, ne-
scio, deus scit quia raptus est in paradisum, & audi-
uit ineffabilia verba quæ non licet homini loqui. In
his verbis primum quæri solet, quid dicat tertium
cœlum: deinde vtrum illic intelligi voluerit paradi-
sum: an posteaquam raptus est in tertium cœlum,
raptum esse & in paradisum, vbicunque sit paradisus:
non vt hoc fuerit rapi in tertium cœlum quod in pa-
radisum, sed prius in tertium cœlum, & post inde in
paradisum. Et hoc sic ambiguum est vt non mihi vi-
deatur posse dissolui, nisi aliquis non ex præsenti-
bus Apostoli verbis, sed ex alijs forte scripturarum
locis vel ratione perspicua, inueniat aliquid quo do-
ceat siue in tertio cœlo esse paradisum, siue non
esse: cum

G esse: cum & ipsum tertium cœlum quid sit non liquido appareat, vtrum in rebus corporalibus, an forte in spiritalibus intelligendum sit. Posset quidem dici non nisi in locum aliquem corporalem hominem rapi potuisse cum corpore: sed quia & hoc ita posuit vt nescire se dixerit, vtrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quia audeat dicere se scire, quod se nescire Apostolus dixit? Veruntamen si neque spiritus sine corpore ad loca corporalia rapi potest, nec corpus ad spiritalia, hæc ipsa dubitatio eius velut cogit intelligi, siquidem de seipso hæc cum scripsisse nemo ambigit, tale fuisse illud quod raptus est, quod vtrum corporale an spiritale esset, dignosci discernique non posset.

Imagies in somno aut ecstasi. Ca. II.

Cum enim vel in somnis vel in ecstasi corporum exprimuntur imagines, non discernũtur omnino à corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus quas nõ per sensum corporis hauriebat. Quis enim cũ à somno euigilauerit, nõ cõtinuo sentiat imaginaria fuisse quę videbat, quamuis cum ea videret dormiens à vigilantium corporalibus visis discernere nõ valebat? Quanquam mihi accidisse scio, & ob hoc etiam alijs accidere potuisse vel posse non dubito, vt in somnis
H videã in somnia me videre sentirem, illasque imagines quæ ipsam nostram consuetudinem ludificare cõsueuerunt, non esse vera corpora, sed in somnis ea præsentari firmissime etiam dormiens tenerem atque sentirem. Hoc tamen fallebar aliquando, quod amico meo quem similiter in somnis videbã, idipsum persuadere conabar, non esse illa corpora quæ videbamus, sed esse imagines somniantium, cum & ipse vtique inter illos sic mihi appareret quomodo illa, Cui autem & hoc dicebam, neque id verũ esse quod pariter loqueremur, sed etiam ipsum tũc aliud aliquid videre dormientem, & vtrum ista ego viderem omnino non scire: verum cum eidẽ ipsi persuadere moliebar quod ipse non esset, adducebar ex parte etiam ipsum putare esse, cui profecto non loquerer, si omnimodo sic afficerer quod ipse non esset: Ita non poterat, quamuis mirabiliter vigilans anima dormientis, nisi duci imaginibus corporum, ac si corpora ipsa essent. In ecstasi autem vnum audire potui, & eum rusticanum virũ valentẽ quod sentiebat exprimere, qui & vigilare se sciret & videre quiddam non oculis corporeis, Nam vt eius verbis vtar, quantũ recolere possum, anima mea inquit, videbat eum, non oculi mei. Non tamen scie-
I bat vtrum corpus esset aut imago corporis, Nõ enim erat talis vt ista discerneret, veruntamen simpliciter fidelis, vt eum sic audirem, ac si illud quod se vidisse narrabat ipse vidissem. Ac per hoc si paradisum Paulus ita vidit vt apparuit Petro ille discus submissus è cœlo, vt Ioanni quicquid in Apocalypsi se vidisse cõscripsit, vt Ezechieli campus ille cum ossibus mortuorum, & illa eorum resurrectio, vt Esaię sedens deus, in conspectu eius Seraphin, & ara vnde carbo assumptus Prophetæ labia mundauit, manifestum est eum ignorare potuisse, vtrũ in corpore an extra corpus ea viderit.

Acto. 10.
Apoca. 1.
Ezec. 37.
Esaiæ. 6.

Quid sit quod viderit Paulus. Cap. III.

Sed si extra corpus visa sint, & corpora non fuerunt, adhuc quæri potest vtrũ imagines corporum fuerint, an ea substantia quæ nullam corporis similitudinẽ gerit, sicut deus, sicut ipsa mẽs hominis vel intelligẽtia vel ratio, sicut virtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quæcunque aliæ sunt quas intelligendo atque cogitãdo enumeramus, discernimus, definimus: non vtique intuẽtes liniamenta earum vel colores, aut quomodo sonent, aut quid redoleant, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, mollitudine seu duritia, lenitate seu asperitate renuncient, sed alia quadam visione, alia luce, alia rerum euidentia, & ea longe cæteris præstãtiore atque certiore. Rursus igitur ad eadem ipsa Apostoli verba redeamus, & vt ea diligentius perscrutemur, hoc sine dubitatione primitus constituto, multomagis atque incomparabiliter amplius Apostolum scisse, quod de incorporea corporeaque natura nos vt sciamus vtcũque conamur. K Si ergo sciebat, spiritalia per corpus, corporalia extra corpus videri omnino non posse, cur non per eaipsa quæ vidit quomodo etiam potuerit videre discernit? Si enim certus erat ille esse spiritalia, cur non consequenter extra corpus ea se vidisse certus nihilominus erat? Si autem corporalia esse nouerat, non nisi per corpus videri potuisse, cur non etiam nouerat? vnde ergo dubitat vtrum in corpore an extra corpus ea viderit, nisi forte ita etiam dubitet, vtrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque videamus quid sit in verborum istorum connexione vnde non dubitet, atque ita cum remanserit vnde dubitet, fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit: Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, raptum eiusmodi vsque in tertium cœlum. 2. Cor. 12.
Scit ergo ante ãnos quatuordecim in Christo raptũ hominem vsque ad tertium cœlum, hoc omnino non dubitat, nec nos ergo dubitemus: sed vtrum in corpore an extra corpus, dubitat: vnde illo dubitante, quis nostrum certus esse audeat? L Num forte hinc etiam illud cõsequens erit, vt tertium cœlum fuisse dubitemus, quò raptum hominẽ dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium cœlum demonstratum est. Si autẽ imago aliqua corporalium similis facta est, non erat illud tertium cœlum, sed illa ostensio sic ordinata est, vt videretur sibi ascendere primum cœlum, super quod videret alterum, quò rursus ascendens iterum alterum videret superius, quò cum peruenisset, posset dicere se in tertium cœlum raptum. Sed illud quod tertium cœlum esset quo raptus est, neque dubitauit, neque dubitare nos voluit. Ad hoc enim præmisit, scio: & inde cœpit, vt id quod se scire Apostolus dicit, solus ille non credat verum esse qui non credit Apostolo.

Quid fuerit cœlũ tertiũ. C. IIII.

Scit ergo hominem raptum esse vsque in tertiũ cœlum: proinde illud in quod raptus est vere tertium cœlum est: non signum aliquod corporale, quod cum ostẽderetur Moysi, vsque adeo sentiebat aliud esse ipsam dei substantiam, aliud visibilem creaturam, in qua se deus humanis & corporalibus sensibus præsentabat vt diceret, Ostende mihi Exod. 33.
M temetipsum: nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Ioannes videret in spiritu, quærebat quid esset, eique respondebatur, vel ciuitas est, vel populi sunt, vel aliquid aliud, cum videret ille bestiam siue mulierẽ, siue aquas, siue quid eiusmodi: Sed scio, inquit, hominem raptum vsque in tertium cœlum. Quod si spiritalem imaginem corporali similem cœlum appellare voluisset, sic erat etiam imago corporis eius in qua illuc raptus ascenderat. Sic ergo & suum corpus appellaret, quãuis imaginem corporis, quomodo illud cœlum, quamuis imaginẽ cœli: neque curaret discernere quid sciret & quid nesciret, id est quia sciret raptum vsque ad tertium cœlum, nesciret autem vtrũ in corpore an extra corpus, sed simpliciter narraret visionem, earum rerum nominibus appellãs illa quæ vidit, quarum erant similia. Nam & nos dicimus cũ somnia nostra narramus, vel aliquã in eis reuelationem, vidi montem, vidi fluuium, vidi tres homines, & si quid eiusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, quę habent res ipsæ quarum similes erant, Apostolus autem illud, inquit, scio, illud nescio. At si vtrunque imaginaliter apparuit, vtrunque pariter scitur pariterve nescitur. Si autem proprie cœlum, & ideo scitur, quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere? Nam si cœlum corporeum videbatur, quare latebat vtrum corporeis oculis videretur?

A tur? Si aūt incertū erat, vtrū oculis corporeis an spiritu videretur, & ideo dictū est, Siue in corpore siue extra corpus, nescio: quomodo non incertum erat & illud, vtrū vere cœlū corporeū videretur, an imaginaliter ostenderetur? Itéq; si substantia incorporea videbatur, non in aliqua imagine corporis, sed sicut videtur iustitia, sapientia, & si quid eiusmodi, & hoc erat cœlū, id quoq; manifestum est, oculis huius corporis videri aliquid tale non posse: ac per hoc si aliquid tale se vidisse sciebat, non per corpus se vidisse dubitare non poterat, Scio, inquit, hominē in Christo ante annos quatuordecim, Hoc scio, nemo dubitet qui mihi credit, sed vtrū in corpore an extra corpus, nescio, deus scit.

An vere viderit cœlū. Cap. V.

Quid ergo scis quod discernis ab eo quod nescis, ne credentes fallantur: Raptū, inqt, eūdē hoīem vsq; i tertiū cœlū: At illud cœlū aut corp⁹ erat, aut spirit⁹? Si corp⁹ erat, & corporeis oculis visum est, cur illud cœlum esse scitur, & in corpore visum esse nescitur, Si aūt spiritus erat, aut corporis imaginē præbuit, & tam incertum est vtrū corpus fuerit, quàm incertum est vtrum in corpore visum sit: aut sic visum est, quomodo videtur mente sapiētia sine vllis imaginibus corporū, & nihilominus B certum est videri nō potuisse per corpus: aut ergo vtrumque certum est, aut vtrumque incertum: aut quomodo certum quod visum est: incertū autem per quod visum est? Manifestum est enim incorpoream naturam ab eo videri non potuisse per corpus, Corpora vero etiam si possunt videri sine corpore, non vtique sic videntur per corpus, sed longe ille dispar modus est si quis est. Vnde mirum si posset Apostolum tanquam simili modo fallere, aut ad dubitationem cogere, vt si corporeū cœlū incorporeis oculis vidit, incertum sibi esse diceret vtrum in corpore an extra corpus id viderit. Restat ergo fortasse vt quoniam mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit vt discerneret quid sciret & quid nesciret, hoc ipsum eum ignorasse intelligamus, vtrum quando in tertium cœlum raptus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus viuere dicitur, siue vigilantis, siue dormientis, siue in ecstasi à sensibus corporis alienata: an omnino de corpore exierit vt mortuum corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membris mortuis anima redderetur, & nō quasi dormiēs euigilaret, aut ecstasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino C reuiuisceret. Proinde quòd vidit raptus vsq; in tertium cœlum, quod etiam se scire confirmat, proprie vidit non imaginaliter. Sed quia ipsa à corpore alienatio vtrum omnino mortuum corpus reliquerit, an secundum modum quendam viuentis corporis ibi anima fuerit, sed mens eius ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertū erat, ideo forsitan dixit, Siue in corpore siue extra corpus, nescio, deus scit.

Visorū genera tria. Cap. VI.

Quod autem non imaginaliter sed proprie videtur & non per corpus videtur, hoc ea visione videtur quæ omnes cæteras superat. Harū species atq; differentias q̄tum me dn̄s adiuuerit explicare curabo. Ecce in hoc vno præcepto cum legitur, Diliges proximū tuum tanquam teipsum, tria genera visionū occurrunt. Vnū p oculos, quibus ipsæ literæ videntur: alterū per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur: tertium per cōtuitū mentis, quo ipsa dilectio intellecta cōspicitur. In his trib⁹ generibus illud primū manifestū est omnibus: in hoc enim videtur cœlum & terra & omnia quæ in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterū, quo absentia corporalia cogitātur, insinuare difficile est: ipsum quippe cœlum & terrā, & ea quæ in eis videre possumus, etiam in tenebris cōstituti cogitam⁹: vbi nihil videntes oculis corporis, animo tamē corporales imagines intuemur: seu ve-

Matt. 22.

ras, sicut ipsa corpora videmus & memoria retine- D mus: seu fictas, sicut cogitatio imaginari potuerit, Aliter enim cogitamus Carthaginem quam nouimus, aliter Alexandriam quam non nouimus. Tertium vero illud, quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet quæ non habent imagines sui similes, quæ nō sunt quod ipsæ. Nam homo vel arbor vel sol, & quæcunque alia corpora, siue cœlestia siue terrestria, & præsentia videntur i suis formis, & absentia cogitantur imaginibus animo impressis, & faciunt duo genera visorum, vnum per corporis sensus, alterum per spiritum quo illæ imagines cōtinētur. Dilectio autem nunquid aliter videtur presens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui similis? Non vtiq;, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur, Si aūt aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur.

Visio corporalis, spiritalis, itellectualis. Cap. VII.

Hæc sunt tria genera visionū, de quibus & in superioribus libris aliquid dixim⁹ sicut res postulare videbatur, nō tamen earum numerum cōmemorauimus: & nunc breuiter eis insinuatis, quoniā suscepta quæstio flagitat, vt de his aliquāto vberius disseramus, debemus ea certis & congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo mo- B ras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipit̄ & corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale, quicquid enim corpus non est, & tamē aliquid est, iā recte spiritus dicitur: & vtique non est corp⁹, q̄uis corpori similis sit imago absentis corporis, nec ille ipse obtut⁹ quo cernit̄. Tertium vero intellectuale, ab intellectu, quia mentale à mente, ipsa vocabuli nouitate nimis absurdum est vt dicamus. Horum vocabulorum rationem si subtilius reddam, & prolixior & pplexior sermo erit, cum hoc vel nulla, vel certe nō tāta necessitas exigat: satis est ergo scire corporale aliquid vel pprie dici cū de corporibus agitur, vel etiam translato vocabulo, sicut dictum est, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Neq; enim diuinitas corpus est, sed quia sacramēta veteris testamēti appellat vmbras futuri, propter vmbrarum comparationem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem diuinitatis: q in illo impleantur omnia quæ in illis vmbris figurata sunt, ac sic quodāmodo vmbrarum illarū ipse sit corpus, hoc est figurarum & significationū illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipsæ figuræ significatiuę, trāslato vtiq; vocabulo nō F proprie dictæ sunt vmbræ, ita & quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, trāslato verbo vsus est. Spiritale autē pluribus modis dicitur, Nā & corpus quod futurum est in resurrectiōe sanctorum, spiritale appellat Apostolus: vbi ait, Seminatur corp⁹ animale, resurget corpus spiritale: eo q miris modis ad omnem facilitatem & incorruptionem spiritui subdatur, & sine vlla indigentia corporaliū alimentorum solo viuificetur spiritu, non q incorpoream substantiam sit habiturum: neq; enim & hoc corpus quale nunc habemus, animæ habet substantiā, & hoc est quod anima, quia dictum est animale. Item spiritus dicitur, vel aër iste, vel flatus ei⁹, id est, motus eius, sicut dictum est: Ignis, grādo, nix glacies, spiritus tempestatis. Dicitur etiā spiritus anima, siue pecoris siue hominis, sicut scriptum est, Et quis scit, spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, & spiritus pecoris, si descēdat ipse deorsum i terrā? Dicitur spiritus & ipsa mens rationalis, vbi est quidā tanquā oculus animæ ad quē pertinet imago & agnitio dei. Vnde dicit Apostolus, Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouū hominē qui secundū deum creatus est: Cum & alibi dicat de interiore homine, Qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem ei⁹ qui creauit eum. Itē cū di-

Colos. 2.

1. Cor. 15.

Spiritus vocabulū πολύσημον.

Eccles. 3.

Ephe. 4.

Colo. 3.

G xisset, Igitur ipse ego mente seruio legi dei, carne au-
Rom.7. tem legi peccati: Alio loco eandem sententiam com
Gal.5. memorans, Caro, inquit, concupiscit aduersus spiri-
tum, & spiritus aduersus carnem, vt non ea quæ vul-
tis faciatis: quam dixit mētem, hanc etiam spiritum
appellauit. Dicitur spiritus etiam deus, sicut ait do-
Ioan.4. minus in Euangelio, Spiritus est deus: & eos qui a-
dorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

Differentia spūs & mentis, C.VIII. Ex his omnibus modis quos commemoraui-
mus quibus appellatur spiritus, non traximus hoc
vocabulum quo appellauimus spiritale hoc visionis
genus de quo nunc agimus, sed ex illo vno modo quē
inuenimus in epistola ad Corinthios, quo spiritus à
mente distinguitur euidentissimo testimonio. Si e-
nim orauero, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens
autem mea infructuosa est. Cum ergo lingua intelli-
gat hoc loco dicere obscuras & mysticas significatio-
nes, à quibus si intellectum mentis remoueas, nemo
ædificatur, audiendo quod non intelligit, Vnde e-
tiam dicit, Qui enim loquitur lingua, non hominib⁹
loquitur sed deo: nemo enim audit, spiritus autem lo-
quitur mysteria: satis indicat eam se linguam hoc lo
co appellare, vbi sunt significationes velut imagi-
H nes rerum ac similitudines, quæ vt intelligantur, in-
digent mentis intuitu. Cum autem non intelligun-
tur, in spiritu eas dicit esse, non in mente. Vnde
apertius ait, Si benedixeris spiritu, quis supplet lo-
cum idiotæ? Quomodo dicet amen super tuam be-
nedictionem, quandoquidē nescit quid dicas? Quia
ergo etiam lingua, id est membro corporis quod mo
uemus in ore cum loquimur, signa vtique rerum dan
tur, non res ipsæ proferuntur: propterea translato
verbo linguam appellauit quamlibet signorum pro-
lationem priusquam intelligantur: quò cum intelle-
ctus accesserit, qui mentis est proprius, fit reuelatio
vel agnitio, vel prophetia vel doctrina Proinde ait,
Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prode-
ro nisi loquar vobis in reuelatione aut in agnitione
aut in prophetia aut in doctrina? id est cum signis hoc
est linguæ accesserit intellectus, vt non spiritu tan-
Prophetia. Caput IX. tum, sed etiam mente agatur quod agitur. Pro-
inde quibus signa per aliquas rerum corporalium si
militudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessis-
set mentis officium, vt etiam intelligerentur, nondū
erat propheta, Magisq; propheta erat qui interpre-
I tabatur quod ali⁹ vidisset quàm ipse q vidisset. Vnde
apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, q̃
ad istum spiritum qui modo quodam proprio voca-
tur spiritus, vis animæ quædam mente inferior, vbi
corporalium rerum similitudines exprimuntur. Ita-
Gen.41. que magis Ioseph propheta, qui intellexit quid signi-
ficarent septem spicæ & septem boues, quàm Pha-
rao qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus infor
matus est vt videret, huius mens illuminata vt intel-
ligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophe-
tia, quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginatio
num interpretatio. Minus ergo propheta qui rerum
quæ significantur sola ipsa signa in spiritu per rerum
corporalium imagines videt: & magis propheta qui
solo earum intellectu prędıtus est: sed & maxime pro
pheta, qui vtroq; præcellit, vt & videat in spiritu cor-
poralium rerum significatiuas similitudines, & eas
Daniel.2. viuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellē-
tia tentata & probata, qui regi & somnium quod vi-
derat dixit, & quid significaret aperuit, Et ipsæ quip-
pe imagines corporales in spiritu eius expressę sunt,
& earum intellectus reuelatus in mente. Ex hoc er-
go modo quo appellatur in ista distinctione spiri-
1.Cor.14. tus, secundum quem dixit Apostolus, Orabo spi-
ritu orabo autem & mente, vt & signa rerum for-
marentur in spiritu, & eorum refulgeret intellectus
in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem
spiritale nunc appellauimus tale genus visorum, K
quali etiam corporum absentium imagines cogi-
tamus. Intellectuale autem illud excellen- Intellectuale. C.X.
tius quod mentis est proprium. Nec mihi occurrit
omnino ita pluribus modis dici posse intellectum,
sicut spiritum multis modis appellatum esse com-
perimus. Siue autem intellectuale dicamus siue in-
telligibile, hoc idem significamus. Quanquam non-
nihil interesse nonnulli voluerunt, vt intelligibilis
sit res ipsa quæ solo intellectu percipi potest, intel
lectualis autem mens quæ intelligit: sed esse ali-
quam rem quæ solo intellectu cerni possit, ac non
etiam intelligat, magna & difficilis quæstio est:
Esse autem rem quæ intellectu percipiat, & non e-
tiam intellectu percipi possit, non arbitror quenquā
vel putare vel dicere: Mens quippe non videtur ni-
si mente. Quia ergo videri potest, intelligibilis,
quia & videre, intellectualis est, secundum illam di-
stinctionem. Quapropter sequestrata illa difficilli-
ma quæstione, vtrum sit aliquid quod tantum in-
telligatur nec intelligat, nunc intellectuale & intelli-
gibile sub eadem significatione appellamus. L

Tria igitur ista genera visorum, corpo- Exempla visionum Cap.XI.
rale, spiritale & intellectuale singillatim consideran
da sunt, vt ab inferioribus ratio ad superiora con-
scendat. Iam quidem superius exemplum proposui-
mus, quo in vna sententia omnia tria videantur ge
nera. Cum enim legitur, Diliges proximum tuum Matth.22
tanquam teipsum: corporaliter literæ videntur, spi-
ritaliter proximus cogitatur, intellectualiter dile-
ctio conspicitur. Sed & literæ absentes possunt
spiritaliter cogitari, & proximus præsens potest
corporaliter videri: dilectio autem nec per substan
tiam suam potest oculis corporis cerni, nec per i-
maginem corpori similem spiritu cogitari, sed sola
mente, id est intellectu cognosci & percipi. Corpora-
lis sanè visio nulli horum generi præsidet, sed quod
per eam sentitur, illi spiritali tanquā præsidenti nun-
ciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, cōtinuo sit
imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi
cum ablatis oculis ab eo quod per oculos videba-
mus, imaginem eius ī animo inuenerimus. Et si qui-
dem spiritus irrationalis est veluti pecoris, huc vs-
que oculi nunciant. Si autem anima rationalis est,
etiam intellectui nunciatur qui & spiritui præsidet, vt
si illud quod hauserunt oculi atque id spiritui vt eius M
illic imago fieret nunciauerunt, alicuius rei signum
est, aut intelligatur continuo quid significet, aut quę
ratur, quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio
mentis potest. Vidit rex Balthasar articulos ma- Dan.5.
nus scribentis in pariete, continuoq; per corporis sen
sum imago rei corporaliter factæ spiritui eius im-
pressa est, atque ipso viso facto ac præterito illa in co-
gitatione permansit: videbatur in spiritu, & nondū in
telligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum
cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus ap
pareret, iam tamen signum esse intelligebatur, id ha
bens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid si-
gnificaret, etiam ipsam inquisitionem vtique mens
agebat. Quo non comperto Daniel accessit, & spiritu
prophetico mente illustrata, perturbato regi quid il-
lo signo portenderetur aperuit, ipse potius propheta
per hoc genus visionis, quod mentis est proprium,
quàm ille qui & signū corporaliter factum viderat, &
transacti eius imaginem in spiritu cogitando cerne-
bat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum
esse, & quid significaret inquirere. Vidit Petrus in Acto.10.
alienatione mētis vas quatuor lineis alligatum sub-
mitti de coelo plenum varijs animalibus, cum audi-
uit vocem, macta & manduca. Qui cum redditus
sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius mise
rat, nunciauit ei spiritus dicens, Ecce viri quærūt te:
sed

A sed surge descende & vade cum illis, quia ego misi eos. Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, vbi audierat, Quæ deus mundauit, tu ne communia dixeris: ipse indicauit dicens, Sed mihi deus ostendit neminem communem aut immundum hominem dicere. Cur ergo illum discũ videret, alienatus à corporis sensibus, & illas voces, macta & manduca. & quæ deus mundauit, tu communia ne dixeris: in spiritu audiebat? Redditus autem corporis sensibus, id ipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quæ omnia non corporalia, sed corporalium imagines erant, siue cum primum in ipsa alienatione visæ sunt, siue cum postea recordatæ atq; cogitatæ. Cum vero disceptabatur & requirebatur vt illa signa intelligerentur, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus donec nunciati sunt qui venerant à Cornelio: hac vero corporali etiam accedente visione, cum & spiritussanctus rursus ei in spiritu diceret, Vade cum eis, vbi & illud signum ostẽderat & impresserat voces, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis signis omnibꝰ ageretur. His atq; huiusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet
B paret corporalem visionem referri ad spiritalem, eãꝗ spiritalem referri ad intellectualem.

Imaginationes vigilantium. Ca. XII.

Sed cum vigilantes, neque mente à sensibus corporis alienata in visione corporali sumus, discernimꝰ ab ea visionem spiritalem qua corpora absentia imaginaliter cogitamus, siue memoriter recordantes quæ nouimus, siue quæ non nouimꝰ, & tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione vtcunq; formantes, siue quę omnino nusquam sunt, pro arbitrio vel opinatione fingẽtes. Ab his omnibus ita discernimꝰ illa corporalia quæ videmus, & in quibus præsentibus sunt sensus corporis nostri, vt nõ dubitemus hęc esse corpora, illas vero imagines corporum. Cum autem vel nimia cogitatiõis intentione, vel aliqua vi morbi, vt in phreneticis & per febrem accidere solet, vel commixtione cuiusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporalium rerum in spiritu exprimuntur imagines, tanquam ipsis corporis sensibus corpora pręsententur, manẽte tamen etiam in sensibus corporis intentione, sic videntur quæ in spiritu fiunt imagines corporum, quemadmodum corpora ipsa per corpꝰ: ita vt simul cernatur & homo aliquis pręsens oculis, & absens alius spiritu tanquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, & cũ eis locutos qui vere aderant, & cũ eis qui non aderant tanquã adessent. Resipiscentes autẽ
C aliqui referunt quod viderint, aliqui nõ possunt. Sic enim & somnia quidam obliuiscuntur, quidã meminerunt. Quando autem poenitus auertitur atq; abripitur animi intentio à sensibus corporis, tũc magis ecstasis dici solet. Tunc omnino quæcunq; sint pręsentia corpora, etiã patentibus oculis nõ videntur, nec vllæ voces prorsus audiuntur: totus animi contuitus aut in corporum imaginibus est per spiritalẽ, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem. Sed cũ spiritalis visio poenitus alienato à sensibꝰ corporis aio imaginibꝰ corporalium detinetur, siue in somnis siue in ecstasi, si nihil significant quæ videntur ipsius animę sunt imaginatiões. Sicut etiam vigilãtes & sani, & nulla alienatione moti multorum corporum quę nõ assunt sensibus corporis, cogitatione imagines versant. Verum hoc interest, quòd eas à præsentibꝰ verisque corporibus constanti affectione discernũt. Si autem aliquid significant, siue dormientibus exhibeantur siue vigilantibus, cum & oculis vident pręsentia corpora, & absentium imagines cernunt spiritu tanquam oculis præsto sint, siue illa quæ ecstasis dicitur alienato prorsus animo à sensibus corporis mirus modus est. Si commixtione alterius spiritus

fieri põt vt ea quæ ipse scit per huiusmodi imagines D
ei cui miscetur ostendat, siue intelligenti, siue vt ab alio intellecta pandantur. Si enim demõstrãtur hęc, non vtiq; à corpore demonstrari possunt, quid restat nisi vt aliquo spiritu demonstrentur?

An insit in aia vis diuinationis. Cap. XIII.

Nonnulli quidem volunt animã humanã habere vim quandã diuinationis in seipsa. Sed si ita est, cur non semper potest cum semper velit? An quia non semper adiuuatur vt possit? Cum ergo adiuuatur, nunquid à nullo aut à corpore ad hoc adiuuari potest? Proinde restat vt à spiritu adiuuetur. Deinde quõ adiuuatur, vtrum in corpore fit aliquid, vt inde quasi relaxetur & emicet eius intentio, quo in id veniat vbi in seipsa videat significantes similitudines quæ ibi iam erãt nec videbantur, sicut multa habemus & in memoria quæ non semper intuemur. An fiunt illic quæ ante non fuerant, vel in aliquo spiritu sunt, quo illa erumpens & emergens ibi eas videat? Sed si iam in illa erant quasi proprie, cur eas non etiam consequenter intelligit? Aliquando enim, immo plerunque nõ intelligit. An sicut spiritus eius adiutus est vt eas in se videret, ita & mens nisi adiuuetur, ea quæ habet spiritus intelligere non potest? An forte non corporea remouentur, vel quasi relaxantur impedimenta, vt suo impetu anima in ea quæ videnda sunt exeratur: sed ipsa prorsus in hæc assumitur, siue tantum E
spiritaliter cernenda, siue etiam intellectualiter cognoscenda? An aliquando in seipsa videt ista: aliquando per alterius spiritus cõmixtionem? Quicquid horum est temere affirmari non oportet. Illud tamen dubium esse non debet, corporales imagines quæ spiritu cernuntur non semper signa esse aliarum rerum, siue in vigilantibus siue in dormientibus, siue in ægrotantibus. Mirum est autem si aliquando ecstasis fieri potest, vt nõ illę corporaliũ rerum similitudines aliquid significent: non sanè mirum est si etiam dæmonium habentes aliquãdo vera dicunt quæ absunt à præsentium sensibus: quod certe nescio qua occulta mixtura eiusdem spiritus fit, vt tanquam vnus sit patientis atq; vexantis. Cũ autem spiritus bonus in hæc visa humanum spiritum assumit aut rapit, nullo modo illas imagines signa rerum aliarum esse dubitandum est, & earum quas nosse vtile est, dei enim munꝰ est. Discretio sanè difficillima est, cum spiritus malignus quasi trãquillus agit, ac sine aliqua vexatione corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest: quãdo etiã vera dicit & vtilia prædicat, trãsfigurãs se sicut scriptum est, velut in angelum lucis, ad hoc vt cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. F
Hunc discerni non arbitror nisi dono illo de quo ait Apostolus, cum de diuersis dei muneribus loqueretur, alij discretio †spirituum. 1. Cor. 11. †diiudicatio.

Apparitiones spirituũ. Ca. XIIII. †dignoscere.

Non enim magnũ est tunc eum discernere † cum ad aliqua peruenerit vel produxerit quæ sunt contra bonos mores vel regulam fidei: Tũc enim à multis discernitur. Illo autem dono in ipso primordio quo multis adhuc bonꝰ apparet, continuo diiudicatur an malus sit. Tamen & per corporalem visionem & per imagines corporalium quæ demonstrantur in spiritu, & boni instruunt & mali fallunt. Intellectualis autẽ visio non fallitur. Aut enim nõ intelligit qui aliud opinatur quàm est, aut si intelligit continuo verum est. Quid enĩ faciant oculi nõ habẽt, cũ simile corpus viderint, quod ab alio discernere nõ possint: aut quid faciat animi intentio cũ spiritu facta fuerit corporis similitudo quam nõ valeat distinguere à corpore? Sed adhibetur intellectus quærens quid illa significẽt vel vtile doceant: & aut inueniens ad fructũ suum peruenit, aut non inueniens in disceptatiõe se tenet, ne aliqua pniciosa temeritate prolabatur ĩ exitiabilẽ errorẽ. Iudicat autẽ sobrius ĩtellectus diuinitus adiutꝰ, quæ

G vel quanta sint in quibus etiã aliud putare quàm est
non sit animæ perniciosum. Nec enim putantiũ pe-
riculo, & non potius exitu suo quisque à bonis puta-
tur bonus, etiam si occultus sit malus, si in rebus ip-
sis, id est, in ipso bono quo fit quisque bonus nõ erre-
tur. Aut aliquid obest omnibus hominibus, ꝙ cum
dormiunt vera corpora esse arbitrantur, quorũ simi-
Act.12. litudines in somnis vident, Aut aliquid obfuit Pe-
tro, ꝙ soluto se à vinculis, seq; angelo deducente fa-
ctum est repentino miraculo, vt putaret se visum vi-
Act.10. dere. Vel cum in illa ecstasi respondit, nequaquam
domine, quia nunquam manducaui omne cõmune
& immondum, putans ea ipsa quæ in disco demon-
strabantur tãquam vera animalia: hęc quãdo aliter
inuẽta fuerint q̃ putata sunt cum viderentur, nõ nos
pœnitet ita nobis fuisse visa, si non arguatur vel infi-
delitas dura, vel opinatio vana siue sacrilega. Qua-
propter & cũ visis corporalibus diabolus fallit, nihil
obest quòd ludificantur oculi, si non erratur in veri-
tate fidei, & intelligentiæ sanitate, quæ docet deus
†subdi- subiectos † sibi, Aut si ludificet animã spiritali visio-
tos. ne imaginibus corporum, vt putet corpus esse quod
H nõ est, nõ aliquid obest animæ, si perniciosę suasioni
Somnia nõ consentiat. Vnde aliquando fit quæstio de
Venerea consensionibus somniantiũ, cum etiã concumbere
Ca.XV. sibi videtur vel contra propositum suum, vel contra
etiã licitos mores. Quod non contingit nisi cum ea
quæ vigilantes etiam cogitamus, non cõplacito cõ-
sensionis, sed sicut etiam talia propter aliquid loqui-
mur, sic admouẽtur in somnis, & exprimuntur vt eis
naturaliter etiã caro moueat, & qđ naturaliter colli-
git, per genitales vias emittat: sicut hoc ipsum dice-
re vtiq; non possem nisi etiam cogitarem. Porrò ima-
gines rerũ corporalium quas necessario cogitaui vt
hoc dicerẽ, si tanta expressione præsentẽtur in som-
nis quanta præsentantur corpora vigilantib⁹, fieret
illud qđ sine peccato fieri à vigilãte nõ posset. Quis
enim vel cum loquitur, & postulante necessitate ser-
monis de suo cõcubitu aliquid dicit, possit non cogi-
tare quod dicit? Porrò ipsa phantasia quæ fit in co-
gitatione sermocinantis, cum ita expressa fuerit in
visione somniantis, vt inter illam & verã cõmixtionẽ
corporum non discernatur, cõtinuo mouetur caro,
& sequitur quod eum motũ sequi solet: cum hoc tã si-
ne peccato fiat, quàm sine peccato à vigilante dici-
tur, quod vt diceretur, sine dubio cogitatum est. Ve-
I runtamen propter animæ affectionem bonam quæ
desiderio meliore mundata multas interficit cupi-
ditates, quæ ad naturalem carnis motum non perti-
nẽt, quem casti vigilantes cohibent & refrenant, dor-
mientes autem ideo non possunt, quia nõ habent in
potestate quę admoueatur expressio corporalis ima-
ginis, quæ discerni non possit à corpore, Propter il-
lam ergo affectionem animæ bonam, etiam ĩ som-
nis quædam eius merita clarent. Nam etiam dor-
miens Salomon, sapientiam præposuit omnib⁹ re-
bus, eamq; neglectis cęteris est precatus à domino.
Et sicut scriptura testatur, placuit hoc coram domi-
no, nec distulit retributionem bonam pro desiderio
Quinq; bono. Quæ cum ita sint, pertinet corporis
sensus. C. sensus ad visa corporalia, qui per quinque quasi riuu-
XVI. los distanter valentes distribuitur: cũ illud quod est
subtilissimum in corpore, & ob hoc animæ vicinius
quàm cætera, id est, lux, primum per oculos sola dif-
funditur, emicatq; in radijs oculorum ad visibilia cõ-
tuenda: deinde mixtura quadam, primum cum aëre
puro, secundo cum aëre caliginoso atque nebuloso,
tertiu cum corpulẽtiore humore, quarto cum terre-
na crassitudine, quinque sensus cum ipso, vbi sola ex-
cellit, oculorum sensu efficit, sicut in libro quarto, itẽ-
q; in septimo disseruisse me recolo. Est autem hoc
cœlum oculis conspicuum, vnde luminaria & sydera

effolgent excellentius vtique omnibus corporeis K
elementis, sicut oculorum sensus excellit in corpore.
Quia vero spiritus omnis omni est corpore sine du-
bitatione præstantior, sequitur vt non loci positio-
ne, sed naturæ dignitate præstantior sit natura spi-
ritalis isto corporeo cœlo: etiam illa vbi rerum cor-
poralium exprimuntur imagines. Hic existit quid-
dam mirabile, vt cum prior sit corpore spiritus, & po-
sterior corporalis imago quàm corpus, tamen quia
illud quod tempore posterius est, fit in eo quod na-
tura prius est, præstantior sit imago corporis in spi-
ritu, quàm ipsum corpus in substantia sua. Nec sanè
putandum est facere aliquid corpus in spiritu, tan-
quam spiritus corpori facienti, materiæ vice subda-
tur. Omni enim modo pręstantior est qui facit, ea re
de qua aliquid facit: neque vllomodo spiritu præstã- Spiritus
tius est corpus, immo perspicuo modo spiritus cor- corpe prę
pore: quamuis ergo prius videamus aliquod corpus stantior.
quod antea non videramus, atque inde incipiat ima-
go eius esse in spiritu nostro, quo illud cum absens
fuerit recordemur, tamen eandem eius imaginẽ nõ
corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit cele-
ritate mirabili, quæ ineffabiliter longe est à corpo-
ris tarditate: cuius imago mox vt oculis visum fue- L
rit, in spiritu videntis nullius puncti temporalis in-
terpositione formatur. Itemq; in auditu, nisi in auri-
bus perceptæ vocis imaginem continuo spiri⁹ ĩ se-
ipso formaret ac memoria retineret, ignoraretur
secunda syllaba vtrum secũda esset, cum iam prima
vtique nulla esset, quæ percussa aure transiret: ac sic
locutiõis vsus, oĩs cantandi suauitas, omnis postre-
mo in actibus nostris corporalis motus dilapsus oc-
cideret, neque vllum progressum nancisceretur, si
transactos corporis motus memoriter spiritus non
teneret, quibus consequentes in agendo cõnecteret,
Quos vtique non tenet nisi imaginaliter à se factos
in se. Ipsarum etiam futurarum motionũ imagines
pręueniunt fines actuum nostrorum: quid enim agi-
mus per corpus quod non cogitando præoccupaue-
rit spiritus, omniũq; visibilium operum similitudi-
nes in seipso primitus viderit, & quodammodo dis-
posuerit? Quę spiritales corporalium simili- Perspica
tudines in animo nostro, quemadmodum innotescãt cia dæmo
spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi patia- nũ & pre-
tur anima nostra ex isto terreno corpore, vt eos inui- sentia. C.
cẽ in nostro spiritu videre nequeam⁹, inuenire & ex- XVII.
plicare difficile est. Certissimis tamen indicijs apud M
nos constitit enunciatas à dæmonib⁹ cogitationes
hominum, qui tamen si virtutum internam speciem
possent in hominibus cernere, non tentarent, Sicut
illam in Iob nobilem ac mirabilẽ patientiã procul-
dubio si posset diabolus cernere, nollet à tentato vti-
que superari. Cæterum alicubi lõge iam facta quòd
nunciant, quæ post aliquot dies vera esse firmentur,
non est mirandum. Possunt enim hoc efficere, nõ so-
lum acrimonia cernendi etiam corporalia incõpara-
biliter præstantiore quàm nostra est, sed etiã ipsorũ
corporum longe vtiq; subtiliorũ mira velocitate. Cõ-
perimus etiam in domo constitutũ patientẽ spiritũ
immũdum, dicere solere quãdo ad eũ venire cœpis-
set ex duodecim milib⁹ presbyter, & per omnia loca
itineris vbi esset, & quàm propinquaret, & quando
ingrederetur & fundũ & domũ & cubiculũ, donec in
conspectu eius astaret. Quæ omnia etsi non oculis
patiens ille cernebat, tamen nisi aliquo modo cerne-
ret, non tam veraciter enunciaret. Erat autem iste
febriens, & tanquam in phrenesi ista dicebat. Et for-
te reuera phreneticus erat, sed propter ista dæmo-
nium pati putabatur. Nullũ refectionis cibum acci-
piebat à suis, sed à solo presbytero, Resistebat etiam
suis violẽter quàm valebat, solo presbytero veniente
quiescebat, illi tantũ subdit⁹ erat, & subdite rñdebat,
Nec

A Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio siue dæmonium, nisi cum sanus esset à febribus, sicut phrenetici sanari solent, nec aliquando

Phrenetici. postea tale aliquid passus est. Nouimus etiam sine dubitatione phreneticum futuram mortẽ cuiusdam fœminæ prædixisse, non sanè specie diuinandi, sed tanquam factum ac præteritum recolentem. Nam cum eius apud eum cõmemoratio fieret, mortua est, inquit, ego eam vidi efferri, hàc cum eius corpore transierunt, cum illa incolumis viueret. Post paucos autem dies repente defuncta & per eum locum elata

Puer ægrotans. est, quà ille prædixerat. Fuit tunc apud nos puer, qui in exordio pubertatis dolorem acerrimum genitalium patiebatur, medicis nequaquam valentibus qd illud esset agnoscere, nisi quòd neruus ipse introrsum reconditus erat: ita vt nec præciso præputio quod immoderata longitudine propendebat apparere potuerit, sed postea vix esset inuentus, Humor autem viscosus & acer exudãs testes & inguina vrebat. Sed acutum dolorem non continuum patiebatur, & cum patiebatur, eiolabat vehementer cũ iactatione mẽbrorum mente sanissima, sicut in cruciatibus corporalium dolorum fieri solet. Deinde inter voces suas abripiebatur ab omnibus sensibus, & iacebat pa-

B tentibus oculis neminẽ circũstantiũ videns, ad nullam vellicationem se mouens. Post aliquantum euigilans, nec iam dolens, quę viderat indicabat. Tum interpositis paucis diebus eadem patiebatur. In omnibus sanè vel penè omnibus visionibus suis, duos se dicebat videre, vnum prouectioris ætatis, alterum puerum, à quibus ei dicebantur vel demonstrabantur quæ se audisse & vidisse narrabat. Vidit quodam die chorum piorum psallẽtiũ, letantium in luce mirabili, & impiorũ in tenebris diuersas & atrocissimas pœnas, illis ducentibus & ostendentibus, fœlicitatis aliorum, aliorumq́; infœlicitatis meritũ insinuantibus. Hoc autẽ vidit die dominico Paschę, cum per totam quadragesimam nihil doluisset, qui vix interuallo tridui antea patiebatur. Viderat aũt in ipso ingressu quadragesimæ illos promittentes sibi quòd per quadraginta dies nullum sensurus esset dolorem, postea ipsi ei dederunt tanquam medicinale consilium, vt ei præputij longitudo præcideretur, quo facto diu non doluit. Cum vero iterum similiter doleret, & similia videre cœpisset, accepit ab eis rursus consilium, vt in mare pubetenus intraret, ac post aliquantam moram inde discederet, promittentib⁹

C sanè quòd iam deinceps vehementem illum dolorẽ non esset passurus, sed solius illius viscosi humoris molestiam, atque ita secutum est, Nec vnquam talem aliquam postea passus est auersionem mentis à sensibus, nec tale aliquid vidit quale antea cum in medijs doloribus & horrendis vocibus repente obmutescens abriperetur. Postea tamen medicis extera curantibus & sanantibus non permansit in proposito sanctitatis.

Causæ visionũ. Cap. XVIII. Istarum visionum & diuinationum causas & modos vestigare si quis potest certoque comprehendere, eum magis audire vellẽ quàm de me expectari vt ipse disseram. Quid tamen putem ita vt nec docti me tanquam confirmantem derideant, nec indocti tanquam docentem accipiãt, sed vtrique disceptantem & quærentẽ potius quàm scientem, non occultabo, Ego visa ista omnia visis comparo somniantium. Sicut enim aliquando & hęc falsa, aliquando autem vera sunt, aliquando perturbata, aliquando tranquilla: ipsa autem vera aliquando futuris omnino similia, vel aperte dicta, aliquando obscuris significationibus & quasi figuratis locutionibus prænunciata: sic etiam illa omnia. Sed amant homines inexperta mirari & causas insolitorum requirere, cum quotidiana plerunque talia sæpe etiam latentioris originis nosse non curent. Nã

quẽadmodum in vocibus, hoc est, signis quibus lo- D quendo vtimur, audito verbo inusitato, quærunt primo quid sit hoc, & quid significet: quo cognito deinde quærunt vnde ita dictum sit, cum tam multa sine cura nesciant quæ in vsu sermonis habent, vnde ita sint dicta: sic cum aliquid inusitatum in rebus acciderit, siue corporalibus siue spiritalibus, causas rationemq́; soliciti inquirunt, & sibi reddi à doctorib⁹ flagitant. Soleo autem cum me quisque interrogat verbi gratia, quid sit cautus, & respondeo, prudens vel acutus, nec ei sufficit, sed pergit quærere vnde dictus sit cautus, vicissim referre & quærere vnde dictus sit acutus, quod nihilominus vtiq; ignorabat, sed quia vsitatum nomen erat, patienter eius originem nesciebat, Quod autem nouum insonuit auribus, parũ putat nosse quid significando valet, nisi etiam vnde dicatur exquirat. Quisquis ergo ex me quærit vnde visa corporalibus similia in ecstasi appareant, quæ raro accidit animæ, vicissim quæro vnde appareant dormientibus quæ quotidie sentit anima, & nemo istud multum curat inquirere. Quasi vero ideo min⁹ mira sit talium natura visorum, quia quotidiana est: aut ideo minus curanda, quia omnium est: aut si recte faciunt qui ista non quærunt, non rectius fecerint si nec in illa curiosi sint. Ego vero multo ampli⁹ E admiror, multeq́; maxime stupeo quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporũ, quæ per corporis oculos viderit, quàm somniantiũ vel etiam in ecstasi visiones. Quæcunque tamen illa natura visorum est, proculdubio corpus nõ est. Hoc nosse cui non sufficit, vnde etiam existant, inquirat ab alijs, me ignorare confiteor.

Vnde nascantur visiones. C. XIX. Illud planè exemplorum experimentis colligi datur, sicut corporum pallor, rubor, tremor, vel etiam morbus aliquando à corpore habet causas, aliquãdo ab aĩa, A corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus vel aliquid aliud corpori iniectum extrinsecus, Ab anima vero cum vel timore turbatur, vel pudore cõfundit̃, vel irascitur, vel amat, vel si qd eiusmodi, nec immerito si id quod amat & regit etiã cõ vehemẽtius[mouet̃, vehemẽti⁹]exagitat: ita & ipsa aię vt ĩ ea visa pgat quæ nõ ei p sensus corpis nunciant̃, sed per incorporalem substantiam, & ita pergat vt non discernat vtrum corpora sint an similitudines corporum, aliquando à corpore accidit, aliquando à spiritu. Et à corpore quidem siue naturali vicissitudine, *vt sunt visa somniantium, dormire quippe à corpore est homini, siue aliqua mala valitudine sensibus [*al. valitudine.] perturbatis, vt cum à phreneticis simul & corpora F videntur, & visa similia corporibus, tanquam & ipsa præ oculis assint: aut pœnitus interclusis, sicut sæpe male affecti morbo aliquo ingrauescente præsente corpore dio absentes, deinde hominibus redditi multa se vidisse dixerunt. A spiritu vero cum omnino sano atque integro corpore in alienationem rapiuntur: siue ita vt & per sensus corporis corpora videãt, & ĩ spiritu quædam similia quæ à corporib⁹ nõ discernant: siue pœnitus auertantur à sensibus corporis, & nihil per eos omnino sentientes, illa spiritali visione habitent in similitudinibus corporũ. Sed cum malus in hæc arripit spiritus aut dæmoniacos facit, aut arreptitios, aut falsos prophetas: Cũ autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, aut ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atq; narrantes.

Diuersitas visionũ. Cap. XX. Sed cum à corpore causa est vt talia visa cernantur, non ea corpus exhibet, neque enim habet eã vim vt formet aliquid spiritale: sed sopito aut perturbato, aut etiam intercluso itinere intentionis à cerebro, quà dirigitur sentiendi motus, anima ipsa quæ motu proprio cessare ab hoc opere non potest, quia per corpus non sinitur, vel nõ plene sinitur cor-

G poralia sentire, vel ad corporalia vim suæ intentionis dirigere, spiritu corporaliū similitudines agit, aut intuetur obiectas. Et siquidē eas ipsa agit, phantasiæ tantum sunt, si autem obiectas intuetur, ostensiones sunt. Denique cū oculi dolent vel extincti sunt, quia non est causa in sede cerebri, vnde ipsa dirigitur intentio sentiendi, tamen fiunt huiusmodi visiones, quis cernendis corporalibus obstaculum existat à corpore. Magis enim cæci aliquid dormientes quàm vigilantes vident: Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi quæ intentionē ad oculos ducit, ideoque ipsa intentio in aliud auersa cernit visa somniorum tanquam species corporales assint, vt sibi dormiens vigilare videatur, & nō similia corporibus sed ipsa corpora intueri se putet: Cū autem vigilant cæci, ducitur per illa itinera intētio cernēdi, quę cū ad loca venerit oculorū, nō exeritur foras, sed ibi remanet, vt vigilare se sentiant, potiusque esse in tenebris vigilādo etiā per diē quàm dormiēdo siue per diem siue noctē. Nā & qui cæci non sunt, plerique patētib⁹ oculis dormiūt nihil per eos vidētes, sed nō ideo nihil videntes cum spiritu cernant visa somniorum. Si aūt clausis oculis vigilent, neque dor-

H mientiū præsto sunt visionib⁹ neque vigilātiū. Tantū tamen valet quod vsque ad oculos eorum nec sopita nec perturbata nec interclusa peruenit à cerebro via sentiendi, & animę intentionē vsque ad ipsas quanuis clausas fores corporis ducit, vt cogitentur quidem imagines corporū, sed nullo modo pro eis habeantur corporibus quæ per oculos sentiuntur. Tantum interest vbi fiat impedimentū sentiendi corporalia cū sit in corpore. Si enim nō fit nisi in ipsis aditib⁹ & quasi ianuis sensuū, velut in oculis, in auribus, cæterisque sensibus corporalibus, sola impeditur perceptio corporaliū: non autem animæ intentio in aliud sic auertit', vt pro corporalibus habeat imagines corporū. Si autem causa est intus in cerebro vnde diriguntur viæ ad ea quæ foris sunt sentienda, ipsius intentionis vasa sopiuntur vel turbantur vel intercludūtur, quibus nititur anima in ea quæ foris sunt intuēda vel sentiēda. Quem visum quoniam nō amittit, † tanta expressione format similia, vt imagines corporalium à corporalibus discernere nō valens, vtrū in illis an in istis sit nesciat: & cum scit, lōge alio modo sciat quàm dum in cogitaudo versantur, dum occurrunt similitudines corporum. Qui modus nisi ab expertis capi vtcunque non potest. Hinc enim erat quòd me dormiēs in somnis videre sciebam, nec tamen il-

I las corporaliū rerum similitudines quas videbam, sic ab ipsis corporalibus discernebam, quemadmodum eas cogitantes etiam clausis oculis vel in tenebris cōstituti discernere solemus. Tātum valet, ipsa animi intētio vtrum perducatur vsque ad sensus licet clausos, an in ipso cerebro, vnde in hæc nitit' aliqua causa existente in aliud auertatur: vt quanuis aliquādo se nouerit non corpora sed corporum similitudines cernere, vel minus erudita etiā ipsa esse corpora existimans, sentiat se non ea corpore, sed spiritu videre, longe sit tamen ab affectione qua suo corpori præsentatur: vnde se norunt & cæci vigilare, cū similitudines corporum cogitatas à corporibus quæ videre non possunt certa notione discernunt.

† aliâs cū nō admittit.

Causę visionū diuersę. Ca. XXI.

Cū autē sano corpore, nec somno sensib⁹ cōsopitis, aliquo occulto opere spiritali in ea visa quę similia sunt corporalibus anima rapitur: nō quia mod⁹ diuersus est, ideo est etiam diuersa natura visorum, cum & in illis causis quæ de corpore existunt, sit vtique differentia & aliquando à cōtrario. Nā phrenetici non dormiēdo potius perturbatas habent sentiēdi vias in capite, vt talia videant qualia somniantes vident, quorum dormiendo auertitur intētio à sensu vigilandi, & in ea videnda conuertitur. Cum ergo illud fiat non dormiendo, hoc autem dormiendo K non tamē ea quæ vidētur ex alio genere sunt quàm ex natura spiritus, de quo vel in quo fiunt similitudines corporū. Ita quanuis diuersa sit causa intentionis alienatæ, quando sano corpore vigilātis occulta quadam vi spiritali anima rapitur, vt vice corporū expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat, eadem tamen est natura visorum. Neque enim dici potest, cum causa in corpore est, tunc animam sine vlla præsensione futurorum ex seipsa versare imagines corporum, sicut etiam cogitando eas solet: Cum vero in ea vidēda spiritus assumitur, diuinitus hæc demonstrari: quandoquidē aperte scriptura dicit, Effundam de spiritu meo super omnem car- Iohel. 2. nem, & iuuenes visa videbunt, & senes somnia somniabunt, diuinæ operationi vtrunque tribuens. Et angelus domini apparuit Ioseph in somnis dicens, Matth. 3. Noli timere accipere Mariam coniugem tuam. Et iterum, Tolle puerum & vade in Ęgyptum.

Occulto instinctu & casu factæ diuinationes. C. XXII.

Itaque bono quidē spiritu assumi spiritum hominis ad has videndas imagines, nisi aliquid significent non puto. Cum vero in corpore causa est vt in eas expressius intuendas humanus intendatur spiritus, non semper aliquid significare credendum est: sed tunc significant cum inspirantur à demonstrante L spiritu, siue dormienti, siue aliquid aliud ex corpore, vt à carnis sensibus alienaretur patienti. Vigilantibus etiam neque vllo morbo afflictus nec furore exagitatis, occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes quas promendo diuinarent, non solum aliud agentes, sicut Caiphas pontifex prophe- Ioan. 11. tauit, cum eius intentio non haberet voluntatem prophetandi, verumetiam id suscipientes vt diuinandi modo aliquid dicerent, nouimus. Nam quidam iuuenes iocando vt fallerent vbi peregrini iter agebant, mathematicos se esse finxerunt, ignorantes omnino vtrum duodecim signa dicerētur. Qui cum hospitem suum mirari cernerent quæ dicebant, atque testati esse verissima, audaci⁹ i plura progressi sunt. At ille attestās, ad omnia mirabatur. Postremo ab eis de filij salute quæsiuit, quem diu absentem desiderabat, & quòd inopinate tardaret, ne quid ei accidisset solicitus erat. At illi non curantes quid post eorum abscessum veri cognosceretor, dum tamen in præsentia lætum hominem redderent, mox profecturi responderunt, saluum ac propinquantem, & eoipso die quo hæc loquebantur, esse venturum: neque enim metuebant, ne cum dies peractus esset, eos ille redarguendos postridie sequeretur. Quid multa? M Dum iam abire disponerent, ecce subito adhuc eis ibi lic positis venit. Item alius ante symphoniacum saltabat, vbi erant multa idola per quandam Paganorum solennitatem, non aliquo spiritu arreptus, sed imitatione ludicra arreptitios æmulatus scientibus circūstantibus & spectātibus. Moris enim erat vt ante prandium peractis sacrificijs agitatisque phanaticis, si qui adolescentes post prandium vellent eo more ludere, nullus prohiberetur. Ille ergo inter saltandum facto sibi silentio, iocabundus, & ridente multitudine circūseptus, ea nocte quæ impendebat, in ea sylua, quæ iuxta erat, hominem à leone interemptum iri, ad cuius cadauer spectandum, illucescente die confluxuram turbam, & illius solennitatis locum deserturam, prędixit. Et factum est. Cum satis cunctis qui aderant in omnibus eius motibus claruisset, hoc eum ludendo & iocando nusquam perturbata vel alienata mente dixisse: ipso etiam tanto amplius mirante quod accidit, quanto magis nosset quo id animo atque ore protulerit. Quonam modo hæc visa in spiritum hominis veniāt: vtrum ibi primitus formentur, an formata ingerantur, & quadā coniunctione cernantur: vt sic hominib⁹ angeli ostē-

dant

A dant cogitationes suas, & corporalium rerum simili-
tudines, quas in suo spiritu futurorũ cognitione pręe-
formant, quemadmodum & ipsi nostras cogitatiões
non vtique oculis, quia non corpore sed spiritu vidẽt:
verum hoc interfit, quòd illi nostras, etiã si nolumus,
nouerunt: nos autem ipsorum, nisi ostendantur, nosse
non possumus: quia sic eas, vt opinor, habent in pote-
state occultare spiritalibus modis, quemadmodum
nos quibusdam interiectis obstaculis, nostra corpo-
ra ne aliorum oculis videantur, abscondimus: & quid
fiat in spiritu nostro, vt aliquando cernantur, tãtum-
modo significantes imagines, & vtrum aliquid signi
ficent ignoretur: aliquando autem aliquid significa-
re sentiantur, sed quid significent nesciatur: aliquan-
do vero tanquam pleniore demõstratione anima hu-
mana & spiritu ipsas & mente quid significent vi-
deat, & scire difficillimum est, & si iam sciamus, disse

Formationes similitudinũ in aio. C. XXIII.

rere atque explicare operosissimum est. Quod
autem nunc insinuare satis arbitror, certum est esse
spiritalem quandam naturam in nobis, vbi corpora-
lium rerum formantur similitudines: siue cum ali-
quod corpus sensu corporis tangimus, & cõtinuo for
matur eius similitudo in spiritu, memoriáque recon-
B ditur: siue cũ absentia corpora iam nota cogitamus,
vt ex eis formetur quidã spiritalis aspectus, quæ iã
erant in spiritu & antequam ea cogitaremus: siue cũ
eorum corporum, quæ non nouimus, sed tamen esse
non dubitamus, similitudines, nõ ita vt sunt illa, sed
vt occurrit intuemur: siue cum alia, quę vel non sunt,
vel esse nesciuntur, pro arbitrio vel opinatione cogi-
tamus: siue vnde neq; id agentibus, neque volẽtibus
nobis variæ formæ corporaliũ similitudinũ versan-
tur in animo: siue cum aliquid corporaliter acturi,
ea ipsa disponimus, quæ in illa actione futura sunt, &
omnia cogitatione antecedimus: siue iã in ipso actu,
vel cum loquimur, vel cum facimus, omnes corpora-
les motus, vt exeri possint præueniuntur similitudi-
nibus suis intus in spiritu: neque enim vlla vel breuis-
sima syllaba in ordine suo nisi prospecta sonuisset: siue
cum à dormientibus somnia videntur, vel nihil vel
aliquid significantia: siue cum valitudine corporali
turbatis intrinsecus itineribus sentiendi, imagines
corporum spiritus veris corporibus ita miscet, vt in-
ternosci vel vix possint, vel omnino nõ possint: & aut
significent aliquid, aut sine vlla significatione obo-
riantur: siue prorsus ingrauescente aliquo morbo vel
C dolore corporis, & intercludente intus vias, quibus
animæ, vt per carnem sentiret, exerebatur ac intel-

† nitebatur.

ligebatur † intentio, altius quàm somno absentato
spiritu, corporalium rerum existunt aut monstran-
tur imagines, vel significantes aliquid, vel sine vlla
significatione apparentes: siue nulla ex corpore cau-
sa existente, sed assumente atque rapiente aliquo spi-
ritu tollitur anima in huiusmodi videndi similitudi
nes corporum, miscẽs eis visa corporalia, cum simul
etiam corporis sensibus vtitur: siue ita spiritu assumẽ
te alienatur ab omni corporis sensu, & auertitur, vt
solis similitudinibus corporum spiritali visione tenea
tur, vbi nescio vtrum possint aliqua nihil significãtia

Visio spiritalis, intellectualis, corporalis. Ca. XXIIII

videri. Hæc igitur natura spiritalis, in qua non
corpora, sed corporum similitudines exprimuntur,
inferioris generis visiones habet, quàm illud mentis
atque intelligentiæ lumen, quo & ista inferiora diju
dicãtur & ea cernũtur, quæ neq; sunt corpora, neq; vl-
las gerũt formas similes corporũ, velut ipsa mens &
omnis animæ affectio bona, cui contraria sunt eius
vitia, quæ recte culpantur atque damnantur in homi
nibus. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intel
ligendo conspicitur? Ita & charitas, gaudium, pax, lõ
ganimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo,
continentia, & cętera huiusmodi, quibus propinqua-
tur deo: & ipse deus, ex quo omnia, per quem omnia,
in quo omnia. Quanquã itaque in eadem anima fiãt D
visiones siue quæ sentiuntur per corpus, sicut hoc cor-
poreum cœlum, terra, & quæcunque in eis nota esse
possunt, quemadmodum possunt: siue quæ spiritu vi-
dentur similia corporum, de quibus multa iam dixi-
mus: siue cum mente intelliguntur, quæ nec corpora
sunt, nec similitudines corporũ, habent vtiq; ordinem
suum, & est aliud alio præcellentius. Præstantior est
enim visio spiritalis quàm corporalis, & rursus præ-
stantior intellectualis quàm spiritalis. Corporalis
enim sine spiritali esse non potest, quãdoquidem mo-
mento eodem quo corpus sensu corporis tãgitur, fit
etiam in animo tale aliquid: nõ quod hoc sit, sed quod
simile sit: quod si non fieret, nec sensus ille esset, quo ea
quæ extrinsecus adiacent, sentiõtur. Neq; enim cor-
pus sentit, sed anima per corp⁹, quo velut nũcio vti-
tur ad formandum in seipsa quod extrinsecus nũcia-
tur. Non potest itaque fieri visio corporalis, nisi etiã
spiritalis simul fiat: sed nõ discernitur, nisi cum fuerit
sensus ablatus à corpore: vt id quod per corpus vide-
batur, inueniatur in spiritu. At vero spiritalis visio
etiam sine corporali fieri potest, cum absentium cor-
porum similitudines in spiritu apparent: & fingun-
tur multæ pro arbitrio, vel præter arbitrium demõ- E
strantur. Item spiritalis visio indiget intellectuali vt
dijudicetur, intellectualis autẽ ista spiritali inferiore
nõ indiget: ac per hoc spiritali corporalis, itellectua-
li autem vtraq; subiecta est. Cũ ergo legimus, Spiri- 1. Cor. 2.
talis omnia iudicat, ipse aũtẽ à nemine dijudicatur:
nõ secũdum spiritũ, à quo mẽs discernitur, sicut illud
quod dictũ est, Orabo spiritu, orabo & mente: sed ex 1. Cor. 14
illa notione debemus accipere qua dictũ est, Renoua Ephes. 4.
mini autẽ spiritu mentis vestræ. Iam enim supra do-
cuimus alio modo & ipsam mentem spiritũ dici, se-
cũdum quã spiritalis omnia dijudicat. Quapropter
nõ absurde neque incõuenienter arbitror spiritalem
visionem inter intellectualem & corporalem tanquã
medietatem quãdam obtinere. Puto enim nõ incon-
gruenter medium dici, quod corpus quidem non est,
sed simile est corpori, inter illud quod vere corp⁹ est,
& illud quod nec corpus est, nec simile corpori.

Sola visio intellectualis certa. Ca. XXV.

Illuditur autem anima similitudinibus rerum,
nõ earum vitio, sed opinionis suę, cum approbat quę
similia sunt pro ijs quibus similia sunt, ab intelligen-
tia deficiens. Fallitur ergo in visione corporali, cũ in
ipsis corporibus fieri putat quod fit in corporis sensi-
bus. Sicut nauigãtibus videtur in terra moueri quæ F
stant, & intuentibus cœlum, stare sydera quæ mouẽ-
tur, & diuaricatis radijs oculorum, duas lucernæ spe-
cies apparere, & in aqua remus infract⁹, & multa hu-
iusmodi. Aut cum putat aliquid hoc esse, quod simili-
ter coloratũ est, vel similiter sonat, vel olet, vel sapit,
vel tangitur. Hinc enim & medicamentũ aliquod ce-
ratum coctum in cacabo potatur legumẽ, & sonitus
transeuntis vehiculi putatur ex tonitruo: & si nullis
alijs sensibus exploretur, sed soli adiaceat olfactui, ci-
triũ putatur herba, quæ vocatur apiaria, & cibus ali-
quo dulciculo succo affectus putatur melle cõditus:
& ignotus annulus contrectatus in tenebris, putatur
aureus, cum sit æreus aut argenteus: aut cõrepenti-
nis inopinatísque corporalibus visis anima turbata
vel i somnis videre se putat, vel aliquo huiusmodi spi
ritali viso affici: vnde in omnibus corporalibus vi-
sis, & aliorum sensuum contestatio, & maxime ipsius
mentis atque rationis adhibetur, vt quod in hoc re-
rum genere verum est, inueniatur quantum inueniri
potest. In visione autem spiritali, id est, in corporum
similitudinibus, quę spiritu videntur, fallitur anima,
cum ea quæ sic videt, ipsa corpora esse arbitratur: vel
quod sibi suspitione falsáque conjectura finxerit,
hoc etiam in corporibus putat, quæ non visa conie-
ctat. At vero in illis intellectualibus visis nõ fallitur:

G aut enim intelligit & verum est, aut si verū non est, non intelligit: vnde aliud est in his errare quę videt, aliud ideo errare quia non videt.

Anima rapta visione spiritali & intellectuali. Caput. XXVI.

Quapropter cum rapitur anima in ea visa quæ spiritu cernuntur similia corporalibus, ita vt omnino à sensibus corporis auertatur amplius quàm in somno solet, sed min⁹ quàm in morte: iam diuinæ admonitiōis est & adiutorij, vt se non corpora, sed visa corporum similia spiritaliter nouerit cernere, sicuti quæ in somnis videre, etiam anteꝗ̃ euigilent nesciunt. Ibi si etiam videntur futura, ita vt omnino futura noscantur, quorum imagines præsentes vidētur, siue ipsa hominis mente diuinitus adiuta, siue aliquo inter ipsa visa quid significent exponente, sicut in Apocalypsi Ioānis exponebatur, magna reuelatio est: etiam si forte ignoret ille cui hæc demonstrantur, vtrū ex corpore exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu à sensib⁹ corporis alienato ista videat: potest enim sic rapt⁹ id ignorare, si ei & hoc non ostendatur. Porrò autem si quēadmodum raptus est à sensibus corporis, vt esset in istis similitudinibus corporum, quæ spiritu vidētur: ita & ab ipsis rapiatur, vt in illam quasi regionem intellectualium vel intelligibilium subuehatur, Ibi sine vlla corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarū nebulis obfuscatur,

H Ibi virtutes animæ non sunt operosæ ac laboriosæ: neꝗ̃ enim opere temperātię libido frenatur aut opere fortitudinis tolerātur aduersa, aut opere iustitiæ iniqua puniuntur, aut opere prudentię mala deuitātur: Vna ibi & tota virtus est amare quod videas, & summa fœlicitas habere quod amas. Ibi enim beata vita in fonte suo bibitur, vnde aspergitur aliquid huic humanæ vitæ, vt in tentationibus huius seculi, temperanter, fortiter, iuste, prudēterꝗ̃ viuatur. Propter illud quippe adipiscēdum, vbi secura quies erit, & ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur, & cōtinendi à voluptate, & sustinēdi aduersitates, & subueniendi indigētibus, & resistendi decipientibus. Ibi videtur claritas domini, nō per visionem significantem: siue corporalem, sicut visa est in monte Sina: siue spiritalem, sicut vidit Esaïas vel Ioannes in Apocalypsi: sed per speciem, nō per ænigmata, quantum ea capere mēs humana potest, secūdum assumentis dei gratiam, vt os ad os loquatur ei, quem dignū tali deus colloquio fecerit: non os corporis, sed mentis.

Quomō Moyses viderit deū. Cap. XXVII.

Sic intelligendum arbitror quod de Moyse scriptum est, Concupiuerat enim, vt in Exodo legimus, videre deum: non vtiꝗ̃ sicut viderat in monte, nec sicut videbat in tabernaculo, sed in ea substantia qua deus est, nulla assumpta corporali creatura, quæ I mortalis carnis sensibus præsentetur: neꝗ̃ in spiritu figuratis similitudinibus corporum: sed per speciem suam quantum eam capere creatura rationalis & intellectualis potest, seuocata ab omni corporis sensu, & ab omni significatiuo ænigmate spiritus. Sic enī

Exod. 33.

scriptum est, Si ergo inueni gratiā in cōspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, vt videam te: cum paulo superius legatur locut⁹ domin⁹ ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicū suū. Sentiebat ergo quid videbat, & quod non videbat desiderabat. Nam & paulo post cum dixisset ei de⁹, Inuenisti gratiam in conspectu meo, & scio te præ omnibus. Respondit ei, Ostende mihi claritatē tuā. Et tunc quidem responsum accepit à domino figuratum, de quo nunc longum est disputare, quādo ei dixit, Non poteris videre faciem meam & viuere: Nō enim videbit homo faciem meam & viuet. Deinde subiecit & ait illi, Ecce loc⁹ penes me est, & stabis super petram, statim vt transiet mea maiestas, & ponā te in spelūca petræ, & tegam manū meam super te donec trāseam, & auferā manū meā, & tunc videbis posteriora mea: nam facies mea non apparebit tibi.

K Nec tamen secuta scriptura hoc etiam corporaliter factum esse narrauit, satisꝗ̃ per hoc demonstratū est figurate dictum esse in ecclesiæ significatione, Ipsa est enim locus penes dominum, quia ecclesia est tēplum eius, & ipsa ædificata est super petram, & cætera quæ ibi dicta sunt, eidem intelligentiæ cōgruunt. Nisi tamen concupitam & desideratam dei claritatem Moyses videre meruisset, non in libro numerorum diceret deus ad Aaron, & Mariā fratres eius, Audite verba mea, Si fuerit ꝓpheta inter vos domino, ī visione illi cognoscar, & in somnio loquar illi, non ita quomodo famulus meus Moyses in tota domo mea fidelis est, Os ad os loquar ad illum ī specie, & non per ænigmata, & claritatem domini vidit. Neque enim hoc secundum substantiam corporis, quæ carnis sensibus præsentatur, intelligendū est: nam vtiꝗ̃ sic loquebatur ad Moysen facie ad faciem, contra in contra: Quando tamē dixit ei, Ostēde mihi temetipsum: & nunc etiam ad ipsos quos obiurgabat, & quibus Moysi meritum ita præferebat, sic loquebatur per creaturam corporalem præsentatam sensibus carnis. Illo ergo modo, ī illa specie qua deus est, longe ineffabiliter secretius & præsentius loquitur locutione ineffabili, vbi eum nemo

Num. 12.

L videns viuet vita ista qua mortaliter viuitur in istis sensibus corporis, Sed nisi ab hac vita quisque quodāmodo moriatur, siue omnino exiens de corpore, siue ita auersus & alienatus à carnalibus sensibus, vt merito nesciat, sicut Apostolus ait, vtrum in corpore an extra corpus sit, cum in illam rapitur & subuehitur visionem.

Tertium cœlū qd significet. Cap. XXVIII.

Quapropter si hoc tertium visionis genus, quod superius est, non solū omni corporali, quo per corporis sensus corpora sentiuntur, verumetiam omni illo spiritali, quo similitudines corporum spiritu & non mente cernuntur, tertium cœlum appellauit Apostolus: in hoc videtur claritas dei, cui videndæ corda mundantur, vnde dictum est, Beati mundo corde, quia ipsi deum videbunt: nō per aliquam corporaliter vel spiritaliter figuratam significationem tanquam per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem: quod de Moyse dictum est, os ad os, per speciem scilicet, qua est deus quicquid est: quantulumcunque eum mens, quæ non est quod ipse est, etiā ab oī corpe, & ab oī terrena labe mundata, [ab oī corpe] & similitudine corpis alienata & abrepta capere pōtā quo peregrinamur mortali & corruptibili onere grauati, quādiu per fidem ambulamus, nō per speciem, & cum hic iuste viuimus.

Matth. 5.

M Cur autem non credamus, quòd tanto Apostolo doctori gentium, rapto vsque ad istam excellentissimam visionem, voluerit deus demonstrare vitam, ī qua post hanc vitam viuendum est in æternum? Et cur nō dicatur iste paradisus, excepto illo in quo corporaliter vixit Adam inter ligna nemorosa atque fructuosa, quandoquidem & Ecclesia, quæ nos congregat in charitatis sinu, paradisus dicta est cum fructu pomorum? Sed hoc figurate dictum est, tanquam illo paradiso, vbi proprie fuit Adam, Ecclesia figurata sit per formam futuri. Quanquam diligētius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, ī quo Adam corporaliter fuit, & istam vitam sanctorū significatam, quæ nunc agitur in Ecclesia, & illā quæ post hanc erit in ęternum: sicut Hierusalem quę interpretatur visio pacis, & tamen quędam terrena ciuitas demōstrat̄, q̄ significat Hierusalē matrē nostrā æternam in cœlis: siue in iis qui spe salui facti sunt, & quod nō vidēt, sperātes per patientiā expectāt, secundum quos multi filij desertæ magis quàm eius quę habet virū: siue in ipsis angelis sanctis per Ecclesiā multiformis sapientiæ dei, cum quib⁹ post hanc peregrinationem sine labore & sine fine viuēdū est.

Cœli multiplicitas secundū quosdā. Cap. XXIX.

Si aūt sic accipim⁹ tertiū cœlū, quò Apostolus

A ſtolus raptus eſt, vt quartum etiam, & aliquot vltra
ſuperius cœlos eſſe credamus, infra quos eſt hoc ter-
tium cœlũ: ſicut eos alij ſeptem, alij octo, alij nouem
vel etiam decem perhibent: & in ipſo vno, qood dici-
tur firmamentum, multos gradatim eſſe confirmãt:
ac per hoc corporeos eſſe vel ratiocinantur vel opi-
nantur, de quorum ratione ſiue opinione nunc diſſe-
rere lõgum eſt. Poteſt autem fieri vt etiam in ſpiri-
talibus vel intellectualibus multos quoſdam gradus
quiſquam eſſe contendat, aut ſi poſſit oſtendat, eóſ-
que diſtinctos iuxta aliquem prouectum magis vel
minus illuſtrium reuelationum. Sed vtcũque ſe iſta
habeãt, & accipiuntur vt libet ab alio ſic, ab alio au-
tem ſic, ego viſorum vel viſionum præter iſta tria ge-
nera, aut corpore, aut ſpirito, aut mẽte, vſque adhuc
vel noſſe vel docere non poſſum. Sed quot & quantæ
ſingulorum generum ſint differentiæ, vt in vnoquo-
que aliud alio gradatim ſuperferatur, ignorare me fa
Spirita- teor. Sicut autem in iſta luce corporea eſt cœ-
lis viſio lum, quod ſuper terras ſuſpicimus, vnde luminaria
quõ acci- clarent & ſydera, quę corpora lõge ſunt meliora ter-
pienda. reſtribus: ſic in illo genere ſpiritali, in quo videntur
Ca. XXX corporum ſimilitodines luce quadam incorporali ac
B ſua, ſunt quædam excellentia & merito dinina, quæ
demonſtrant angeli miris modis: vtrum viſa ſua fa-
cili quadam & præpotenti coniunctione vel commix
tione etiam noſtra eſſe facientes, an ſcientes neſcio
quomodo noſtram in ſpiritu noſtro informare viſio-
nem, difficilis perceptu, & difficilior dictu res eſt.
Sunt autem alia viſa vſitata humana, quæ ſiue ex
ipſo ſpiritu noſtro multipliciter exiſtunt, ſiue ex cor-
pore ſpiritui quodammodo ſuggeruntur, ſicut fueri-
mus affecti vel carne vel animo. Non ſolum enim vi
gilantes homines curas ſuas cogitando verſant in
ſimilitudinibus corporum, verumetiam dormien-
tes hoc ſæpe ſomniant quo indigent: nam & negocia
ſua gerunt ex animi cupiditate, & epulis poculiſque
inhiantes inſiſtunt, ſi forte eſuriẽtes ſitientéſqoe dor
mierit. Quæ omnia puto comparata illis angelicis
demonſtrationibus, ſic habenda, ac ſi in iſta natura
Virtu- corporum terrena cœleſtibus cõparẽtur. Sic
tes in a- etiam in illo genere intellectualium viſorũ alia ſunt
nima. C. quæ in ipſa anima videntur, velot virtutes qoibus vi-
XXXI. tia ſunt contraria: ſiue permanſuræ vt pietas: ſiue vti-
les huic vitæ, & poſtea non futuræ, ſicut fides qua cre
C dimus ea quæ nondum videmus: & ſpes qua futura
cum patientia expectamus, & ipſa patientia qua om
nia toleramus aduerſa, donec quò volumos venia-
mus. Iſtæ quippe & huiuſmodi virtutes, qoę nũc pro-
pter trãſigendam iſtam peregrinationem valde ne-
ceſſariæ ſunt, nõ erunt in illa vita, propter quam adi
piſcendam ſunt neceſſariæ, & tamen etiam ipſę intel
lectualiter videntur, neque enim aot corpora ſunt,
Lumen aut ſpecies habent ſimiles corporum. Aliud autem
animæ. eſt ipſum lumen, quo illuſtratur anima, vt omnia vel
in ſe vel in illo veraciter intellecta conſpiciat: nam il
lud ipſe deus eſt, hoc autem creatura: quamuis ratio-
nalis & intellectualis ad eius imaginem facta, quæ
cum conatur lumen illud intueri, palpitat infirmita-
te, & minus valet. Inde eſt tamen quicquid intelligit
ſicut valet. Cum ergo illuc rapitur, & à carnalibus
ſubtracta ſenſibus, illi viſioni expreſſius præſentatur
nõ ſpatijs localibus, ſed modo quodam ſuo etiam ſu-
pra ſe videt illud, quo adiuta videt quicquid etiam ſe
Aia cor- intelligendo videt. Si autem quæritur cum
pore exu- anima de corpore exierit, vtrum ad aliqua loca cor-
ta, quò fe poralia feratur, an ad incorporalia corporalibus ſi-
ratur. Ca. milia: an vero nec ad ipſa, ſed ad illud quod & corpo-
XXXII. ribus & ſimilitudinibus corporum eſt excellentius.
Cito quidem reſponderim, ad corporalia loca eam
vel non ferri, niſi cum aliquo corpore, vel non locali-
ter ferri. Iam vtrum habeat aliquod corpus, cum de
hoc corpore exierit, oſtendat qui poteſt, ego autem D
non puto: ſpiritalem enim arbitror eſſe, non corpora-
lem. Ad ſpiritalia vero pro meritis fertur, aut ad lo-
ca pœnalia ſimilia corporibus. Qualia ſæpe demon
ſtrata ſunt ijs qui rapti ſunt à corporis ſenſibus, &
mortuis ſimiles iacuerunt, & infernales pœnas vi-
derunt, cum & ipſi in ſeipſis gererent quandam ſimi-
litudinem corporis ſui, per quam poſſent ad illa fer-
ri, & talia ſimilitudinibus ſenſuum experiri. Ne-
que enim video cur habeat anima ſimilitudinem cor-
poris ſui, cum iacente ſine ſenſu ipſo corpore, non-
dum tamen penitus mortuo, videt talia, qualia mul-
ti ex illa ſubductione viuis redditi narrauerũt, & nõ
habeat cũ perfecta morte pœnitus de corpore exie-
rit. Aut ergo ad illa fertur pœnalia, aut ad alia ita-
dem ſimilia corporalibus, nec tamen pœnarum, ſed
quietis atque gaudiorum. Neque enim recte dici po
teſt, vel illas falſas eſſe pœnas, vel illam falſam re-
quiem atqoe lætitiã: tunc enim hæc falſa ſont, quan-
do per opinationis errorem alia pro alijs putantur.
Nam Petrus non ſolum cum diſcum illum videbat,
& in eo non ſimulitudines corporum, ſed corpora pu-
tabat, in hoc vtique fallebatur: verumetiam cũ alio E
tempore ab angelo ſolutus, è vinculis ibat in corpo-
re ambulans, & præſentatus corporalibus formis, &
putabat ſe viſum videre, nihilominus fallebatur: nã
& illæ in diſco erant ſpiritales formæ corporalibus
ſimiles: & iſta corporalis expreſſio ſoluta de vincu-
lis, propter miraculum ſpiritali ſimilis erat. Falleba
tor autem anima in vtriſque, non niſi cum alia pro
alijs approbaret. Quamuis ergo non ſint corporalia,
ſed ſimilia corporalibus, quibus animæ corporibus
exutæ afficiuntur, ſeu bene ſeu male, cum ipſæ cor-
poribus ſuis ſimiles, ſibimet appareant; ſunt tamen
& vera lætitia & vera moleſtia facta de ſubſtantia ſpi
ritali: nam & in ſomnis magni intereſt vtrum in læ-
tis an triſtibus ſimus. Vnde quidam in rebus quas
concupiuerant conſtituti, ſe euigilaſſe doluerunt: &
rurſus grauibos terroribus atque cruciatibus exa-
gitati atque vexati, cum expergefacti eſſent, dormi-
re timuerunt, ne in eadem mala reuocarentur. Et
vtique dubitandum non eſt, quòd expreſſiora ſint il-
la quæ inferna dicuntor, atque ob hoc vehementius
ſentiantur. Nam & qui ſubtracti ſunt ſenſibus corpo
ris, minos quidem quàm ſi omnimodo morerentur,
ſed tamen amplius quàm ſi dormirent, expreſſiora ſe F
vidiſſe narrauerũt, quàm ſi ſomnia narrauiſſent. Eſt
ergo prorſus inferorum ſubſtantia, ſed eam ſpiritalẽ
arbitror eſſe, non corporalem. Nec audiẽdi ſunt De infe-
qui affirmant inferos in hac vita explicari, oec eſſe ris diſtio.
poſt mortem. Viderint enim quemadmodum poẽti Ca. XX-
ca figmenta ioterpretentur, nos ab authoritate di- XIII.
uinarum ſcripturarum, quibus ſolis de hac re fides
habenda eſt, recedere non debemus. Quanqoam poſ
ſimus oſtendere illorum quoque ſapientes de infero-
rum ſobſtantia minime dubitaſſe, quæ poſt hanc vi-
tam excipit animas mortuorum. Vnde autem ſub 2.Retrac.
terris eſſe dicantur inferi, ſi corporalia loca non ſunt cap.24.
Aut vnde inferi appellantur, ſi ſub terris non ſunt,
merito qoæritur. Animam vero non eſſe corpoream
non me putare, ſed planè ſcire audeo profiteri: tamen
habere poſſe ſimilitudinem corporis, & corporalium 4.ſen.diſ.
omnino membrorum quiſquis negat, poteſt nega- 44.ca.cũ
re animam quæ in ſomnis videt, vel ſe ambulare, vel autem.
ſedere, vel hac atque illac egreſſu aut etiam volatu
ferri ac referri, quod ſine quadam ſimulitudine cor-
poris non fit. Proinde ſi hanc ſimilitudinem etiam
apud inferos gerit, non corporalem ſed corpori ſimi-
lem: ita etiam in locis videtur eſſe non corporalibus,
ſed corporaliom ſimilibus, ſiue in requie, ſiue in do-
loribus. Qoãquam & illud me nondum inueniſſe cõ-
fiteor, inferos appellatos, vbi iuſtorũ animæ reque-
ſcunt.

G sunt. Et Christi quidem animam venisse vsque ad
ea loca, in quibus peccatores cruciantur, vt eos solue
ret à tormentis, quos esse soluẽdos occulta nobis sua
iustitia iudicabat, non immerito creditur. Quomo-
Acto.2. do enim aliter accipiendum sit quod dictum est,
Quem deus suscitauit ex mortuis, solutis doloribus
inferorum, quia non poterat teneri ab eis: non video,
nisi vt quorundam dolores apud inferos eum soluisse
accipiamus, ea potestate qua dominus est, cui omne
genu flectitur, cœlestium, terrestrium, & inferno-
rum, per quam potestatem etiam illis doloribꝰ quos
Sinus A- soluit, non potuit teneri. Neque enim Abraham, vel
brahæ. ille pauper in sinu eius, hoc est in secreto quietis eius,
in doloribus erat, inter quorum requiem & alia infer
ni tormenta legimus magnum chaos firmatum: sed
nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, in-
quit, mori inopem illum, & afferri ab angelis in si-
num Abrahæ: mortuus est autem & diues, & sepultus
est. Et cum apud inferos in tormentis esset, & cętera.
Videmus itaque inferorum mentionem non esse fa
ctam in requie pauperis, sed in supplicio diuitis. Illud
Gen.44. etiam quod Iacob dicit ad filios suos, Deducetis se-
nectutem meam cum tristitia ad inferos: videtur hoc
H magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur,
vt non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos pec-
catorum. Neque enim paruum animæ malum est
2.Cor.2. tristitia, cum etiam Apostolus cuidam tam solicite
timuerit, ne maiore tristitia absorberetur. Proinde,
vt dixi, nondum inueni, & adhuc quæro: nec mihi oc-
currit inferos alicubi in bono posuisse scripturam
duntaxat canonicam: Nou autem in bono accipien-
dum, sinum Abrahæ, & illam requiem, quo ab ange-
lis pius pauper ablatus est, nescio vtrum quisquam
possit audire: & ideo quomodo eum apud inferos cre
Paradisi damus esse, nou video. Verum hoc dum
vocabu- quærimus, & aut inuenimus, aut non inuenimus, vr-
lum. Ca. get nos longitudo libri huius eum aliquando conclu
XXXII- dere. Quapropter quoniam de paradiso sermonem
II. instituimus, propter illud quod Apostolus ait, scire se
2.Cor.12. raptum hominem vsq; in tertium cœlum, nescire au-
tem siue in corpore siue extra corpus: & quia raptus
est in paradisum, & audiuit ineffabilia verba, quæ nõ
licet homini loqui: non temere affirmamus, vtrum in
tertio cœlo sit paradisus, an etiam ĩ tertium cœlum,
& inde rursus in paradisum raptus sit. Si enim pro-
prie quidem est nemorosus locus, translato autem
I verbo, omnis etiam spiritalis quasi regio, vbi animę
bene est, merito paradisus dici potest, non solum ter-
tium cœlum, quicquid illud est, quod profecto ma-
gnum sublimiterq; pręclarum est, verumetiam in ip-
so homine lætitia quædam bonæ conscientiæ para-
disus est. Vnde & ecclesia in sanctis temperanter &
iuste & pie viuentibus paradisus recte dicitur, pollẽs
affluentia gratiarum, castisq; delitijs: quandoqui-
dem & in tribulationibus gloriatur de ipsa patien-
tia plurimum gaudens, quia secundum multitudi-
nem dolorum in corde consolationes dei iocundant
animam eius. Quanto magis ergo post hanc vitam
etiam sinꝰ ille Abrahæ paradisus dici potest, vbi iam
nulla tentatio, vbi tanta requies post omnes dolores
vitæ huius? Neque enim & lux ibi non est propria
quædam & sui generis, & profecto magna, quam di-
ues ille de tormentis & tenebris inferorum, tam vti-
†chasma. que de longinquo cum magnum chaos † esset in me-
dio, sic tamen vidit vt ibi illum quondam contem-
ptum pauperem agnosceret. Quæ si ita sunt, ideo
sub terris dicuntur inferi vel creduntur, quia con-
gruenter in spiritu per illas corporalium rerum simi-
litudines sic demonstrantur, vt quoniam defuncto-
rum animæ inferis dignæ, carnis amore peccaue-
runt, hoc eis per illas corporalium rerum similitudi-
nes exhibeatur, quod ipsi carni mortuæ solet, vt sub

terram recondatur. Denique inferi eo quòd infra K
sint, Latine appellantur: sicut autem secundum cor-
pus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt
omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sũt
omnia tristiora: Vnde & in Græca lingua origo no-
minis quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suaue ἅδης.
habeant, resonare perhibetur. Nec ipsum tamen re-
rum partem noster saluator mortuus pro nobis visi-
tare contempsit, vt inde solueret quos esse soluendos
secundum diuinam secretamq; iustitiam ignorare
non potuit. Quapropter animæ illius latronis cui di- Luc.23.
xit, Hodie mecum eris in paradiso: non vtique infe-
ros præstitit vbi poenæ sunt peccatorum: sed aut il-
lam requiem sinus Abrahę: non enim alicubi non est
Christus, cum ipse sit sapientia dei attingens vbique
propter suam munditiam: aut illum paradisum, siue
in tertio cœlo, siue vbicunque alibi, quò post tertium
cœlum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid 1.Cor.12.
vnum est diuersis nominibus appellatum vbi sunt a-
nimæ beatorum. Si ergo cœlum primum recte acci-
pimus, hoc omne corporeum generali nomine quic-
quid est super aquas & terram. Secundum autem in
similitudine corporali quod spiritu cernitur, sicut il-
lud vnde animalibus plenus in ecstasi Petro discus il L
le submissus est. Tertium vero quod mente conspicit
ita secreta & remota & omnino abrepta à sensibꝰ car-
nis atq; mũdata, vt ea quę in illo cœlo sunt, & ipsã dei
substantiam verbumq; deum per quod facta sunt om
nia in charitate spiritussancti ineffabiliter valeat vi-
dere & audire: non incongruenter arbitramur, & il-
luc esse Apostolum raptum, & ibi fortassis esse paradi
sum omnibus meliorem, & si dici oportet paradisum
paradisorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus
bonis est in omni creatura, quid ea lætitia præstan-
tius quæ in verbo dei est per quod facta sunt omnia?
Sed si quem mouet, quid opus sit spiritibus Resurre-
defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, ctio cor-
si potest eis etiam sine corporibus summa illa beati- porii. Ca.
tudo præberi: difficilior quidem quæstio est, quam XXXV.
vt perfecte possit hoc sermone finiri. Sed tamen mi-
nime dubitandum est, & raptam hominis à carnis
sensibus mentem, & post mortem ipsã carne deposi-
ta, & transcensis etiam similitudinibus corporalium,
non sic videre posse incommutabilem substantiam
vt sancti angeli vident: siue alia latentiore causa, siue
ideo, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus
administrandi: quo appetitu retardatur quodammo- M
do ne tota intentione pergat in illud summum cœlũ,
quandiu non subest corpus cuius administratione ap
petitus ille conquiescat. Porrò autem si tale sit cor-
pus cuius sit difficilis & grauis administratio, sicut
hæc caro quæ corrumpitur & aggrauat animam, de
propagine trangressionis existens, multo magis a-
uertitur mens ab illa visione summi cœli: vnde ne-
cessario abripienda erat ab eiusdem carnis sensibus,
vt ei quomodo capere posset illud ostenderetur. Pro-
inde cum hoc corpus iam non animale, sed per futu-
ram commutationem spiritale receperit angelis co-
æquata, perfectum habebit naturæ suæ modum, obe
diens & imperans, viuificata & viuificans, tam inef-
fabili facilitate, vt sit ei gloriæ quod sarcinę fuit.
Nimirum enim erunt & tunc ista tria gene- Beatorũ
ra visionum, sed nulla falsitate aliud pro alio appro- visa post
babitur, nec in corporalibus, nec in spiritalibus vi- mortem.
sis: multo minus in intellectualibus, quibus ita præ Ca. XX-
sentatis & perspicuis perfruetur, vt longe minore XVI.
euidentia nunc nobis adiaceant istæ species cor-
porales quas sensu carnis attingimus, & eis mul-
ti ita sunt dediti, vt solas esse arbitrentur, & quic-
quid tale non est putant omnino non esse. Sapien-
tes autem ita sunt in his corporalibus visis, vt quam-
uis eis præsentiora videantur, certiores sint tamen
in illis

A in illis quæ præter corporis speciem preterq; corporis similitudinem intelligendo vtcunque perspiciunt, quamuis ea non valeant ita mente conspicere, vt hæc sensu corporis intuentur. Sancti vero angeli & his corporalibus iudicandis atque administrandis præsunt, nec eis tanquam præsentioribus familiarius inclinantur: & eorum significatiuas similitudines in spiritu ita discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, vt eas possint etiam hominum spiritibus reuelando miscere: & illam incommutabilem substantiam creatoris ita conspiciunt, vt visione atque amore & eam præponant omnibus, & secundum eam iudicent de omnibus, & in eam dirigantur vt agantur, & ex ea dirigant quicquid agunt. Denique quamuis abrepto Apostolo à carnis sensibus in tertium cœlum & paradisum: hocipsum certe defuit ad plenam perfectamq; cognitionem rerum, quæ angelis inest, quòd siue in corpore siue extra corpus esset, nesciebat. Hoc vtique non deerit, cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induetur incorruptione, & mortale hoc induetur immortalitate. Omnis enim euidentia erunt sine vlla falsitate, sine vlla ignorantia suis ordinibus
B distributa, & corporalia & spiritalia & intellectualia in natura integra & beatitate perfecta.

Sentētia quorūdā de tertio cœlo. Caput. XXVII.

Scio quidem nonnullos eorum, qui scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudātur, etiam sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium cœlum, vt corporalis & animalis & spiritalis hominis hic differentias accipi vellent, atque ad illud incorporearum rerum genus excellenti euidentia contemplandum esse Apostolum raptum: quod genus etiam in hac vita spiritales homines præ cæteris rebus diligunt, eoq; perfrui concupiscunt. Ego autem cur maluerim spiritale & intellectuale dicere, quod illi fortasse animale & spiritale dixerunt, vt earundem rerum alia tantummodo nomina ponerem, iam in primis huius libri partibus me differuisse suffecerit. Quæ si rite pro modulo nostro disputauimus, aut spiritalis lector hæc approbabit, aut etiam nō sic † spiritalis, adiuuante spiritusancto aliquid ex ista lectione proficiet. Sed iam vniuersum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem fine concludimus.

† aut etiā vt sit.

C

LIBRI DVODECIMI FINIS.

AD LECTOREM.

HOC opus quū nec epistola sit nec tractat⁹ popularis, nusquam tamen recenseatur in libro Retractationum, ad hæc nec stylo nec ingenio referens Augustinum, non dubitauimus in nothorum classem referre. Habet & vocabula quædam, de vulgo, vt opinor, hausta, veluti cap. 7. Taxones & sesquiuolos animalia quædam appellat: ibidem commemorat lupos, porcos syluestres, & vulpes, quum hoc genus animancis nec in Hybernia dicatur inueniri, nec in Anglia, nisi forte importatum. In eodem accessum ac recessum maris appellat Ledonem ac Malinam, idq; frequenter. Item cap. 24. Nagarbam appellat, quod in summo mari natat.

DE MIRABILIBVS SACRE SCRIPTVRE, LIBER PRIMVS.

VM omnipotentis dei auxiliō de mirabilibus rerum in primis tractare sermo est, † vnde repetendum aptius, & sumendum videtur exordium, quàm ab ipso rerum omniū creatore, de quo sæpe scriptura attestatur dicens, Qui facit magna & inscrutabilia & mirabilia, quorum nō est numerus. Quorum omnium mirabilium velut principale quoddam fundamentum instituit, quando omnia condidit ex creatura ex qua fecit †. Etern⁹ ergo & omnipotens creator rerum, trinus & indiuiduus semper manens, sine vllo potentiæ suæ detrimento, solus sine tēpore cunctas præcellit † creaturas. Ac deinde vt immensam bonitatem ac potentiam & beneuolentiam, quas in se solo prius habuit, etiā per creaturas ostenderet, ex informi materia, quam ipse pri⁹ ex nihilo cōdidit, † oēs creaturę habēt materiā † cunctarum visibiliū [& inuisibiliū] rerum, hoc est sensibilium & insensibilium, intellectualium & intellectu carentium, species multiformes diuisit. Quod, vt libri Geneseos authoritas cōfirmat, per septem dierū alternationem effectum fuisse mōstratur, ita vt in die septima † cuncta consūmasse quæ ad institutionem & instructionem pertinent creaturæ, firmissime declaretur. Sic enī scribitur, Et consummauit deus omnia opera sua ī die septimo †, & benedixit diē septimū, quòd in ipso requieuit ab omnibus operib⁹ suis. Ex quo intelligitur, deum in die sexto oīa perfecisse, vt in die septimo, non à labore, sed ab opere videatur cessasse. Sed quòd dominus Iesus Iudeis de sabbati requie quærentibus respondit, Pater meus vsque modo operatur, & ego operor: illum quidē die [sexto cūcta pfecisse & in] septimo requieuisse credim⁹, & vsq; mō operari nō dubitam⁹. Sed quēadmodū tūc cōsūmasse & nūc operari idē deus intelligitur, subtili⁹ inuestigatur. In die enī septimo † creaturæ naturas perfecit quas gubernare etiā nūc nō desinit. Et in die septimo requieuit ab opere creationis, qui nunq̄ cessat à gubernationis regimine. Tūc ergo creator, nūc gubernator de⁹ intelligendus est: Ac p hoc etiam si noui aliqd in creaturis exoriri videamus, nō creare ibi nouam naturā, sed gubernare olim creatam deus putandus est. Qui ita potēs est in gubernatiōe creaturæ quā condidit, vt veluti naturā nouā creare videatur, dum abditis naturæ finibus, quod in illa latebat, depromit. Illa igitur inusitata gubernatione, dum res p voluntatem potētiam gubernatoris ostendit, quod p efficaciam quotidianæ administrationis nō faciunt, in scripturis mirabilia memorantur. Sed de his mirabilib⁹ lati⁹ postmodum, quādo ad eorum loca venerim⁹, differem⁹. Hoc fixum interim permaneat, quòd assimulatis † naturarum creationibus, in die septimo deus ab ope suo requieuit, & nunc postmodum p omne tempus à creaturæ totius gubernatione nō cessat. Sed quamuis per septē † dierum alternationem, omnis instituta fuisse creatura perhibetur, non tamen hec dierum alternatio per spatium temporis intelligitur, sed in his operum vicissitudo declaratur. Pius † nanq; historiæ narrator diuisit in sermone, quod deus non diuisit operis perfectione. Simul enim cuncta quæ cōdidit deus creauit, dum vna voluntate multiplicem omnium specierum varietatem fieri disposuit, in qua voluntate vna omnia simul sine tpe esse fecit, quæ ab ipso ortu suo per tempus dispensare non desinit. In hac ergo [rerum] omniū diuisione, † primo spiritalis creatura & inuisibilis originaliter [pcessit,] & deinde ne quod intern⁹ erat, hoc exterius non esset, ideo in corporibus etiam † corporalis & visibilis creatura fieri cœpit: in qua vtique principali rerum vniuersarum genera-

hiq

D Creatiō mundi. Capit. I.
† al. capitm tractāre sermonem.
† qā oēs qs ↄdidit creaturas ex nihilo fecit.
† precessit
E
† sexto
Gen. 2.
† sexto
Ioan. 5.
† sexto
F
† consummatis
† sex
† Postea
† ↄditiōe
† al. esset, i dei opetib⁹ etiā.

G liq̃ue diuiſione, duas rationales, vnã in ſpiritali alte-
ram in corporali inſtituit creator naturas, angelorũ
videlicet & hominũ, quibus prout naturarũ differen
tia expetit, etiam habitationum loca diſtinxit. Cœlũ
nanque angelis, terrã hominibus [habitandam] præ
ſtitit. Quibus inſtitutis, vtriuſque naturæ pecca-
tum, angelorum ſcilicet & hominũ conſequitur. Sed
mandati tranſgreſſionem quæ in hominibus facta
Caſus angelorũ & hominis. erat, libri Geneſeos hiſtoria narrat. Quæſtioné
vero non minimam intuentibus præſtat, qua cauſa
angelorum delictum ſcripturæ teſtimonijs qualiter
Cap. II. factum eſt reticetur. Quamuis nãque ſub perſona Ba
bylonici regis illius angelicæ ruinæ verba per Pro-
Eſaię. 14 phetam declarentur dicentem, Sedebo in monte te-
ſtamenti in lateribus Aquilõis, aſcendam ſuper alti
tudiné nubium, & ædificabo thronũ meum ad Aqui
lonem, & ero ſimilis altiſſimo. Hæc de rege Babylo-
nis hiſtorica expoſitiõe facillime poſſunt intelligi, ni
ſi forte figurali expoſitione de corpore ad caput verba
per allegoriã trãſferantur. Vnde aſſumpta [quæſtio]
in hoc libro non diſſoluitur, dum hiſtorialiter in ip-
ſo Euangelio cauſa ruinæ & ſententia & vindicta nõ
manifeſtatur. Niſi forte vt cæteri exiſtimant, origi-
H nale illius peccatum in ſeductione hominis per ſer-
pentem eſſe aliquis dicat, per quem & ſententiam
Gen. 3. animaduerſionis acceperat, dicente domino, Male-
dictus tu inter omnia animantia & beſtias terræ:
ſuper pectus tuum gradieris, & terram comedes om
nibus diebus vitæ tuæ. Sed abſit hoc, vt ſentiamus
angelum poſſe ſuadere homini peccatum in terra,
niſi prius ipſe peccaret in cœlo, dicente domino, Vi
Luc. 10. di ſatanam ſicut fulgur de cœlo cadentem. Vñ enim
potuiſſet & ipſe inuidere fœlicitati humanæ, niſi
† propriã prius amiſiſſet beatitudinem primam? † Non ſolum
ergo peccatum hominis præceſſiſſe diabolica rui-
na credenda eſt, ſed etiam perfectionem creatura-
† ſexta. rum illarum quę in die ſeptima † facta eſt. Damnan-
dis in nouiſſimo die domino pronunciante dicitur,
Matt. 25. Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, quem
præparauit pater meus diabolo & angelis eius. Quã-
do ergo preparatus eſt ille ignis niſi perfectiõe crea
turarũ omniũ? niſi forte dicamus poſt ſexti diei per-
fectioné deum aliquid creaſſe: quod abſit, ne menda-
cem ſcripturã, imò noſmetipſos faciamus. Cum ergo
ea[...] in illa creaturarũ conditione præparatus eſt,
illius pec[...]m originaliter illas creaturas præceſ-
Ioan. 8. ſit. Quoniam vt ſcriptura inquit, Ipſe ab initio men
I dax eſt, & in veritate non ſtetit. Reſtat ergo vt ruina
angelica, qua cauſa à domino tacita eſt, exponamus,
dum illum creaturarum dei primũ angelum cecidiſ-
ſe nõ ambigamus. Angelicum vero vulnus verus me-
dicus qualiter factum ſit, indicare noluit, dũ illud po
ſtea curare non deſtinauit. Et qualiter ſit eiectus per
ſententiam vindictæ, reticuit, quem per pœnitentiã
nullo modo reuocauit. Peccatum vero hominis quo-
modo factũ fuerit, profertur: Ipſum nanq; quandoq;
promereri veniã non deſperatur. Et qualiter eiectus
ſit homo, indicare deus maluit, quem ad ſtatum pri-
ſtinũ in nouiſſimo iterũ reuocauit. Et quomodo ani-
maduerſionis ſentẽtiam accepit, nõ occultauit, à quo
aliqñ per clemẽtiæ ſuę veniam ſatiſfactioné accipere
nõ recuſauit. Hãc ergo differẽtiã in hoĩbus & ange-
Heb. 2. lis Apoſtolus cõſiderãs, ait, Nõ enĩ angelos, ſed Abra
hæ ſemen apprehẽdit deus. Cũ enim creator clemẽs
& miſericors in ſumma illa & incõmutabili dei pris
manens ſubſtãtia, in ſerui formã ſemetipſum exina-
nire voluit, non angelicam naturam, ſed humanam
apprehendit. Sed in hoc quæſtio naſcitur, Cum deus
angelis peccantibus non pepercit, & tamen peccan-
ti homini per aſſumptionem humanę carnis veniam
relaxauit: quare ergo irremediabili vindicta ſummus
angelus eſt percuſſus, cum peccans & mandatum ſui

K conditoris homo tranſgrediens, venialiter poſtmo-
dum ad pœnitentiam reuocatus ſit, Ioanne, domi-
no, & Petro clamãtibus, Pœnitentiam agite, appro
pinquabit enĩ regnũ cœlorum. Angelus ergo in ſum-
mo honoris ſui ordine cõſtitutus, immutationem ad
excellentiorem † ſtatum non habuit, niſi per contem- † excellſiorem.
plationem ſui creatoris confirmatus, in eo ſtatu per-
maneret vbi conditus fuit: & idcirco prolapſus, iterũ
reuocari minime potuit, qui de ſublimiſſimo ſui ordi
nis ſtatu proruit: Homo vero adhuc in terra poſitus,
generãdi officio deſtinatus, ciborũmque alimonię † † eſui.
deputatus, immutationé in ſublimioré & melioré, ſpi-
ritalẽmque vitam ſine morte reciperet, ſi quandiu in
hac conuerſatione poſitus eſſet in mandati cuſtodia
pmaneret. Huic antequã ad ſtatũ veniret ſublimio-
ré, delictũ ſubruit, † & id de inferiori illo [ſuo ordine] † al. Huc &c. delictũ præripuit.
id eſt, immortalitate ſui corporis confeſtim ruit, di-
cente domino, Terra es, & in terram ibis. Clemẽtia
ergo cõditoris homo ad illã beatitudinem, ad quam
peccãs adhuc non peruenit, per paſſionem dñi reuo- Gen. 3.
catur: qui ſi inde cecidiſſet ſicut angelus, nunquam
iterum reuocaretur: quoniã ad illũ ordinem, id eſt,
immortalitatem ſui corporis nunquam peruenit ite-
rũ, niſi peracta omniũ morte, illa beatitudo ad quã L
reuocamur: per reſurrectionem reſtauretur. Non ad
illum tamen ordinem, aut ad ſtatum vnde primus ho
mo ceciderat, ſed ad alium ſublimiorem, quem ſpera-
uit, reſtitutio fiet, dicente domino, Erũt ſicut ange- Matt. 22.
li dei in cœlo. Præterea quoque ad cumulum diabo-
lici peccati illud accedit, quod ſtatim poſtquam pec
cauit, foueam deſperationis incurrit. Si enim de ſuo
delicto habere veniam non deſperaſſet, nunquã con-
ſentienti ſibi homini damnum ſalutis ſuæ procura-
ret. † Qui enim de priori peccato habere veniam deſi † præſtaret.
derat, nullo modo augmentare aliud præparat. Per
hanc ergo non ſolum ſibimetipſi foueam perditionis
inuenit, ſed etiam per ſe peccanti homini cauſa perdi
tionis extitit. Hoc autem ad leuigãdum hominis de-
lictum occurrit, quòd non ſolum per ſemetipſum mã
dati tranſgreſſioné non reperit, ſed ſerpentinæ ſua-
ſioni conſenſit, verumetiam aliam creaturam ratio-
nabilem in dei offenſam non induxit: ac per hoc faci
lius pœnitentiæ ianuam adinuenit apertam, quam
qui non ingreſſus fuerit, damno perpetuæ vitæ ſubia
cebit. Qui vero per pœnitentiam peccata diluerit,
angelicæ fœlicitatis conſors in æternum erit.

Vt autem ab ipſo humani generis poſt peccatũ Abel & Enoch.
originale primordio homines quoq; promereri veniã
deus oſtenderet, paucos homines elegit quibus no- Ca. III.
titiam ſuæ amicitiæ demonſtraret: quos proceſſu tẽ- M
poris paulatim plures vſque ad ſuæ præſentiæ viſi-
taret aduentum, quouſque in aduentu ſuo omne ge-
nus humanum per totum orbé illuminaret. Ex qui-
bus paucis primus Abel totius humanæ iuſtitię prin
ceps, & poſt [ſedus] hic Enoch inſigniſſimus an diluu-
uium eligitur, quibus ſumma iuſtitiæ in initio ipſo
mundi, & fine committitur. Vnus enim ſtatim in iu Gen. 4.
ſtitiæ ſuæ initio, in ipſo etiam mundi principio, ſan-
guinis ſui tripudio coronatus, martyrio arripitur.
Alter adhuc ſine morte, in teſtimonium nouiſſimi tẽ
poris reſeruatur. Sed huic Abel dominus Ieſus Chri-
ſtus primatum iuſtitiæ hominum commiſit, ita in-
quiẽs, A ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguiné Za- Matt. 23.
chariæ: [in eo enĩ q dicit, A ſanguine Abel iuſti vſq;
ad ſanguiné Zacharię] et nõ addidit, iuſti, hæreditã-
tẽ iuſtitię Abel tenere Zachariã oſtendit. Sicut etiã
in genealogia ſaluatoris ſcribitur, Ieſſe auté genuit Matth. 1.
Dauid regẽ, Dauid autẽ [rex] genuit Salomoné: cui
non additur regẽ, cũ Salomon patris regno teneret
maius imperium, Sed ex hoc intelligitur patris ſui
Dauid regnum Salomon hæreditario iure poſſide-
re, & ad Dauid honorem regni plus pertinere, quod

A & Abel in iustitia hominum primatum tenuit, quod
†alis, primus martyrum. primus in terra † iust⁹ fieri cœpit, Vnde quasi hære
ditario iure patrum succedunt. Sic omnes iusti, vesti
gia Abel in cunctis iustitiæ partibus capiunt. Sed i=
sta inuestigatione recte incitatus aliquis fortasse in=
Questio. terrogabit, Cur ergo, inquiēs, dum Abel iustitię pri=
matum tenuit, non hunc deus sine morte ad testimo=
nium nouissimi temporis reseruauit, vt in mundi fi=
ne ipse doctor existeret veritatis, qui in pricipio erat
Respōsio. author perfecti operis? Attamē huic respōsioni con=
grue obuiare poterit, qui iustitiā in tribus partibus
cōstare nouit. Tota eñ institia hęc est, virginitas, sa
Triplex iustitia. cerdotium, & martyrium. Quæ triplex iustitia in
Abel primo fuit, qui & munera deo placita obtulit,
prosapiam generis in seculo non reliquit, & martyrij
coronam sanguinis effusione promeruit. Si ergo lō=
giori tempore vt Enoch Abel maneret, sine vlla du=
bitatione coniugium iniret. Quippe qui in tempore
Gen. 3. illius legis viueret quæ dixit, Crescite & multiplica=
mini, & implete terram: Et si illud mandatum exple
ret, pro certo nequaquam virgo esset: & si illum deus
sine morte seruaret, martyrij primatum nequaquam
acciperet. Recte ergo competebat, vt qui primus in
B terra iustus eligitur, in eo totius iustitiæ forma ser=
uaretur, cuique primo in hominibus post delictum
gestare figuram conceditur saluatoris, qui virgo
& caput, & sacerdos, & martyr esse videt. Enoch ve
ro sine morte, per totius penė seculi tempus remot⁹
ab hominum conuersatione custoditur, vt in eo qua=
liter homines si non peccarent, generata prole comu
tarentur in vitam spiritalem sine morte, ostenderet.
Sed licet longo seruatus tempore adhuc viuat: mor
tis tamen debitum, quod oēs in Adam sumpsimus,
vitare non poterit. Certe in hoc etiam illud occurrit,
vnde scribendi occasio sumpta videt, quare circa na=
† q̄re q̄si cōtra naturam. turā † extra humani æui metas huius vita tam lon=
go admodum tempore distenditur. Attamen in hoc
non noua natura vni homini giguitur: sed pristina &
generalis omnium hominum gubernat. Insitum e=
nim omni homini in prima conditione Geneseos li=
bri historiam considerantibus esse apparet, vt non so
lum longo tempore, sed etiam perpetuo viueret, nisi
peccati aculeo mors naturæ metas exterminaret.

Diluuiū. Ca. IIII. Inde processu temporis hominibus post † origi=
nale peccatum p propria studia in dei offensam pro=
† præter. cedentibus, & in obliuionem sui conditoris deciden=
C tibus, cum p enorme pc̄m, grandi corporis mole gi=
gantes essent exorti, totius terrę facinus aquis dilue
re parat: & viro pfecto in genere suo reperto, Noē vi=
delicet Lamech filio, mysterium consilij sui soli insi
nuat, eiq; arcam per longi temporis spatium fabri=
care commendat: vt vel ille p hoc factum morte im=
minente cum domo sua liberaret, vel videntes immi
nens exitium pertimescētes ad delictorum pœnitu=
dinem reuocarent. Sed illo contumaciter & negligē=
ter iudicio contempto, ex insperato tpe deus offens⁹,
ad commune totius orbis excidium, aquis vniuersa
terræ spatia pariter obtexit: & exceptis quæ arca
clauserat, cuncta quæ in terra tantum viuere possūt,
homines & cætera animantia ab ipso cœlo aqua cō=
ducta deleuit. Sed vniuersa quæ in aquis viuere pos=
sunt plaga illa non tetigit, terrena tantum animalia
mortificauit. Quo in loco astute quærentibus, ac so=
Questio. lutione indigens questio subuenit, Quamobrem ter
rena animalia humanæ vindictæ plusquam aquati=
ca succumbunt, quorum nec plura peccamini gesta
subueniunt. In peccato tamen primi hominis, terra
de qua gustauerat, statim maledicitur. Per diuinum
† oraculū nāq; miraculū † ita infertur, Maledicta terra in ope=
re tuo &c. Qua in re notandum, ipsa animalia, quæ
maledictam terram manducauerunt, expertia ma=
ledictionis esse non posse, præsertim cum terra cum

suis aialib⁹ maledicta erat. Iterū ergo alia adhuc que D
stio surgit, Quare deus etiam aquis in Adæ maledi
cto non maledixit? Cui facillime respondet, quòd nō
aquam contra interdictum domini bibit, sed de terre
fructu homo comedit. Exceptis quoque his rationi=
bus, aquis à maledicto Adæ deus pepercit, quoniam
per aquam diluere maledictionem illam parauerat,
quod in diluuio est factum, & nunc per baptismum *†al. intelligitur.
indulgetur *† nam in aqua & spiritu cūcta humana
corporalia [crimina simul] & spiritalia purgantur. Animalia aquatica,
Aquatilia eñ maledicto vindictæ nō succūbūt, qā in
maledictionis participatione non sunt. Ac per hoc
& dominus, cum mortis humanæ maledictum resur=
gendo deposuerat, non terrestrium, sed aquatilium
carnem animalium comedebat, cum ad confirmatio
nem resurrectionis corā discipulis piscis assi partē
& fauū mellis accipiēs māducauit. De aialibus Anīalia
quoq;, quæ nec in terra tantū, nec in aqua tantum vi= ἀμφίβια.
uere possunt, quæstio vertitur, quomodo diluuium e= Cap. V.
uaserunt, quales sunt lutri, vituli marini, & multa ani
malium genera, quæ in aquis escarum suarum victū
requirunt, sed in arena dormiunt, & nutriuntur & re=
quiescunt. Si ergo arca includerentur, sine aquarum
adiumento viuere nō possent, & si extra arcam rema= E
nerent, aquis vniuersa tegentibus, vbi requiescerent
quomodo haberent? De his ergo, vt supra dixi, quæ=
stio vertitur, Vtrum per virtutem suam interi⁹ † ea= †vtrāuis.
rum naturam, donec diluuiū trāsiret, deus tēperauit,
vt aut humore tantū, aut in arida tātum [illis tūc] vi=
ta esse potuerit. Sed qui Noē cum domo sua per ar=
cam, non per virtutem seruare voluerat, qualiter hoc
per virtutem custodire vellet? An his alicubi scopu=
lorum aliqua refugia esse poterant? Sed etiam illa
quomodo subuenirent, dum omnes montes, quibus
duodecim cubitis altior fuit, aqua tegeret? An etiā
in arcæ tecto foris requies his esse aliqua valebat,
quòd à trecentis cubitis longitudinis, & altitudinis
triginta, & latitudinis quīquaginta cubitis in vnum
cubitum vndiq; cōtractū latum & stabile spatiū facie
bat, vt quod intus manentes, simul pariter † cōserua= †sine periculo.
ret, etiam per profundi periculum nauigātibus † re=
fugium foret? De eruptione aquarum diluuij †vagantibus.
ita refert, Rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, &
cataractæ cœli apertæ sunt, & facta est pluuia qua= Eruptio aquarum
dragita diebus & quadragita noctibus. Postea sub= Cap. VI.
infertur, Clausi sunt fontes abyssi, & prohibitæ sunt
pluuiæ de cœlo. Huius rei difficultatem fixa senten= F
tia explanare, scientiæ nostræ paruitate phibemur,
Veruntamen in his magistrorum quid intentio po
tuit excogitare, indifferenti sermone proferam⁹, nul=
li ex diuersis opinionibus certiorem tribuentes au=
thoritatem: de quibus narrationibus, de singulis ele=
ctionibus arbitrium probandi seu reprobandi cōcedi
mus libertatem. Fluuij enim de fontibus, vtrum an=
te diluuium fuerunt, inquisitio profertur: de quibus
nulla in principio creaturæ certa definitio, vtrum fa
cti an non facti sunt ostendit, nisi quòd fons vnus ascē
dens de terra, & diuisus in quatuor capita, regiones
irrigabat. Nisi forte de illo fonte cæteros per totum
terræ spatiū vbiq; ebullire etiā tunc aliqs dicat, pro=
pter quorum omnium singillatim assignationem ori
ginalis illius magni fōtis commemoratio sufficeret.
An etiam ante diluuium non erant, donec illa aqua=
rum abundantissima eruptione vniuersorum fontiū
venæ, vbi ante non fuerunt, quod etiam sæpe nūc fie=
ri cernimus, erumperent? Attamen non de fontibus
terræ, sed de fontibus abyssi dicitur, Et rupti sunt fō=
tes abyssi. Sed hoc generaliter de fontibus potest sē=
tiri. Vnde enim terra potuisset habere, nisi subiacen
te abysso per occultos meatus fontium venas suscipe
ret? Et idcirco abyssi fontes etiā terræ fontes possunt
nominari. Sed qui hoc ita sentiūt, quid dicent in eo
quod

G quod paulo post consummata quadraginta dierũ in-
undatiõe subinfertur. Et clausi sunt fontes abyssi ma-
gnæ,& prohibitæ sont pluuiæ de cœlo. Si fontes il-
li,qui nũc per terras fluũt,in diluuio aperti sunt,quo-
modo iterum clausi pronunciantur? nisi non omnes
fontes clausos esse denuncient, præter eos tãtummo
do per quos exitus huius aditus administrabatur.
Verumetiam hoc pro tempore solummodo esse di-
ctum confirmant. Fontes enim qui clausi erant, cum
illa insolẽs eruptio prohiberetur,postea apertos fuis
se sequens ratio pronunciat,dum aquæ ibãt & reuer
tebantur. Quò ergo reuertebantur, nisi vnde vene-
rant? Per fontes igitur apertos aquę irruperant,qui
post vt cessaret eruptio clausi erant. Sed cum iterum
aqua reuocaretur,etiam fontes qui clausi fuerant re-
serantur:Aquæ enim quæ clausis ianuis venire non
poterant, quomodo retro nisi apertis aditis reintra-
Gen.7. bant? De eo autem qood dicitur, Et cataractæ cœli
apertæ sunt,& facta est pluuia: non minori diligen-
† quęstio tia indigens, quoniam † diuersis inquisitorum senten
tijs vẽtilata dignoscitur. Quibusdam nãque placet,
vt istæ cataractæ in nubibus apertę fuisse putentur,
quæ sæpe cœli nomine per scripturas diuinas nun-
Hier.14. cupantur,quomodo est illud, Et cœli dabũt imbrem,
& terra dabit fructum suum: Et, Panẽ cœli dedit eis:
H Et, Possint aues cœli habitare: Et, Volucres cœli
nidos habẽt vbi requiescũt. Cataractas ergo in cœlo
& in nubibus videlicet [factas] vt pluuia veniret, illi
prędicti æstimant,queãdmodum etiam nũc tale mi-
nisteriũ p nubes fieri totus mundus nõ ambigit. Sed
tũc cataractas cœli apertas scriptura sancta comme
morat,quòd solito plus ingens effusio pluuialis facta
erat. Cæteri vero istas cataractas in summo illo fir-
mamẽto,quod vt diuideret inter aquas & aquas,de⁹
in principio fecerat, factas prius esse dicunt: qui dum
illas aquas factas supra firmamẽtum posuerat, ad ta
le ministerium præparasse dicunt:& in hac conditio-
ne & superioris & inferioris aquæ, sacri baptismatis
ministerium figurali expositione inspiciunt, dum per
cœlestem pluuiam spiritumsanctum, per abyssi vndã,
aquam baptismatis intelligunt: Vt sicut aqua supe-
† primæ. rior & inferior, propriæ † vitæ mundi peccamina di-
luit, sic spiritussanctus & aqua, nostræ vitę prioris
delicta remittat. Sed dum in hoc opere intellectum
potius rerum gestarum, quàm figuralem expositio-
nem assumpsimus, quod ad rem pręsentem pertinet,
prosequamur. Hi ergo qui firmamẽti aquas ante di-
I luuium venire ponunt, etiam ante diluuium pluuias
in mundo fuisse non æstimant, occasione illius arcus,
qui post diluuium in nubibus est constitutus, in hanc
æstimationem ducti, ex ipsarum creaturarum natu-
ra inuestigãtes, quòd si vlla serena ante diluuiũ plu-
uia fieret, iris, id est, arcus ille in nubibus serenis ap-
pareret, qui per solem semper & humectas serenasq;
nubes efficitur, & non à sole tantum fieri, sed etiam
per lunam aliqootiẽs in serenis nubibus videtur. Po
terat ergo ipsa mundi nuper creati prima ætas sine
vllis turbulenti aẽris immutationibus & pluuijs per
matutinum & vespertinum rorem fieri: vt in ipsa sua
fortitudine sicut homines longæoos & sanitate cor-
porum alacres habuerit, ita & mũdus ipse nullis ad-
huc perturbationibus agitatus aptos nascẽtibus fe-
rens fructus consisteret, & à secunda ætate sicut tur-
bulentis motibus, ita turbidis rerum tempestatibus
viuere & vigere inciperet. Quemadmodum in terra
Ęgypti etiam nunc nequaquam nubium imbribus,
sed terræ ipsius sudore & aeris commoditate, & Ni-
li fluminis incrementis fouetur. Sed hæc inuesti-
Accessus gatio qualiter accipienda sit pro certo, eruditi & Ca
& recess⁹ tholici viri videant. Iterum de recessu aqua-
diluuij. rum diluuij quid docti & ingeniosi magistri sentiunt,
Ca. VII. sine vlla nostræ authoritatis pręsumptione profera-
mus: vbi nodosa quæstio studiosis mẽtibus ostẽditur, K
si aliquem locum vacuum reliquerant, cum terræ spa
tium [aquæ diluuij occupabant & si nullum spatium]
tale habuerant quando recesserant quod imple-
bant. De qua inquisitione in illis aquis quæ de cata-
ractis cœli defluxerũt, bina magistrorum æstimatio
est: Aut enim vt nonnulli æstimant, per easdẽ catara
ctas reuocãtur,& queãdmodũ de mari [aridæ] nubes
lymphaticos imbres consuescunt attrahere, ita & su
perni illius firmamenti spatium, aquas quas emise-
rat de nubibus posset reuocare. Aquæ enim, inquit
scriptura, ibant & decrescebãt.† Quò ergo ibant, nisi † reuerte
vnde venerant? Si ergo de excelso illo firmamento bantur.
iuxta quorundam æstimationẽ dixerimus, aquæ de-
super fluxissent, & spatium quod occupabant, dimise-
rũt, si illuc reuocatę sunt, quid mirũ si eadem quæ de-
seruerant spatia complebãt. Vel certe si de nubibos
eadem nimborum copia fuisse monstrata cõceditur,
quid intelligentibus mentibus repugnat, si ad nubes
iterum ipsæ retrorsum verterentur, quemadmodum
in quotidiana rerum administratione fieri cernitur,
vt pluuia de nubibus emissa & resumpta videatur.
Cęterũ ij quoq; qui ante diluuiũ [pluuiã] esse non per-
mittunt, de recessu aquarum aliter sentiũt. Ipsi enim
cum aquarum diffusionem de firmamento factã pro-
nunciant, in nubes tamen tantummodo eas redire L.
confirmant: & superfluum illud quod aqua desuper
fluens præbuerat, etiam nunc per omne tempus tur-
bulentos aẽris motus, & hemisphæras diuersas in
nubibus gignit, quòd reciprocis immutationibus
idem aẽr nubilosus nunc in inferiores partes mundi,
hoc est terram & mare dimittit, nũc de eisdem, mari
scilicet & terra recolligit, quomodo in pectore huma
no halitus reciprocis mutationibus eodem modo
quo dimittitur, iterõ † exigitur vt resumatur. In his † tantum-
autem quanlibet diuersis opinionibos & magistro- dem.
rum pluribus ambagibus, hoc animo fixum suscipi-
mus, quòd aquarum quodcunque desuper venerat, vt
terra aquis nudaretur, ventus lambebat. Sic enim Gen.8.
scribitur, Immisit dominus ventum super terram, &
diminutæ sunt aquæ. Vtrum vero in nubes ventus
lymphata æquora collegerat, an illa superni firma-
menti spatiõ resumpserat, pro certo eruditi viderint.
Aquæ autem illæ quæ abyssi fontibus diruptis lar-
giter defluxerunt, per easdem vias vnde venerãt, rur
sum dñico iussu remeabant. Sed adhuc nobis cõmu-
nis quæstio in his renascitur, q̃ in reliquis velut cura
ta videbatur: Si quando inundauerant, aliquod spa-
tiũ relinquebãt [& si hoc nõ habuerãt quando reuersę
sunt quid implebant?] Cæteri hanc quæstionẽ ita dis M
serunt, quòd mare tunc dei iussu de suo modo consue
to, per illorum fontium apertionem crescere, & vltra
metas suas inundatione insolita, per cũcta terræ spa
tia trãsundare poterat, & in se iterum quod amiserat
resumere, vel etiam in spatium terrę deportare, quod
ad inferiores aquas ptinebat, quæ terra semper sup-
positas lymphas nisi de fontib⁹ assumere, & in semet-
ipsam redigere cõsuescit quã nõ contra consuetudinẽ
videmus etiã per aquas † res in maius crescere: Nec † paruas.
contra naturam terræ est, superpositos humores sem
per cõsumere: pręsertim cũ hæc de⁹ in potestate etiã
sanctis suis tribuit, quemadmodum Heliæ & Heli-
sæo dedit in nubecula.† Maria quoque extra termi- † in viduas.
nos antiquos crescere consuescunt, & terrarum spatia
diminuunt atque præscindunt, sicut & senes nostro
adhuc tempore viuentes, vidisse se confirmant. Vn-
de etiam insulas quæ ab initio conditi orbis, vt mul-
ti affirmant, non fuerant, processu temporis faciunt,
dum propinqua promontoria marinis finibus à con-
tingẽti † terra diuidunt. Per quod intelligitur, quòd † continẽti.
illæ feræ quæ insularum orbibus includuntur, nõ hu
mana diligentia deuectæ, sed in illa diuisione insula-
rum

A rum à continenti terra repertę esse probantur. Quis
enim, verbi gratia, lupos, ceruos & syluaticos por=
cos, & vulpes, taxones & lepusculos, & sesquiuolos in
Hiberniam deueheret? Vel qualiter tunc domesti=
† al. si tūc cam manū† portantis ita effugerant, vt omnia gene
domesti= ra hæc per syluas nūc oberrare videant? Sed nōnul=
ca erant, li authores genera hæc bestiarū & ferarū animaliū
manum. ipsam terram gignere dicunt, qui hæc animalia quę
in insulis includuntur, non ex arca, sed ex ipsa terra
procreata esse existimāt. Hanc vero putationem eo=
rundem, quibus diximus de recessu aquarum diluuij,
& si aliquis acceptam & sufficientem esse crediderit,
nostris tamen adhuc mentibus illa quæstio innoua=
Maris flu ta residet. Quotidianis etenim inūdationibus & re=
xus & re= cessibus Oceani, hæc semper quæstio renascitur:
fluxus. Quemadmodum hāc inundationem vnde venit, aut
quò recedit nescimus: ita etiā recessum diluuij igno=
ram⁹. Hæc nāque quotidiana inundatio bis [in die] à
tēpore ad tempus, per horas vigintiquatuor semper
peragit, & per alternatas hebdomadas Ledonis &
Malinę vicissitudo comitat: Sed Ledo sex horas in=
undationis, & totidem recessus habet: Malina vero
grandis per quinque horas ebullit, & per septem ho=
ras littorum dorsa retegit. Quæ tantam concor=
B diam cum luna ostendit, vt antequam luna nascatur,
† al. duo= tribus diebus & septē† horis semper incipiat. & post
decim. nascētis lunę pricipia alios tres dies & septē† horas
cōsuescit habere, similiter & añ pleniluniū trib⁹ die=
bus & duodecim horis incipit, & post totidem tempo
ris cursus sui terminū cōsumit. Sex vero vniuscuius=
que tēporis Malinas Veris scilicet & ęstatis, autūni
& hyemis, secūdum lunarem supputationem, hoc est
simul omnes vigintiquatuor vnusquisque communis
annus habet, exceptis videlicet embolismis, qui vi=
gintisex Malinas retinent: & vniuscuiusq; de prædi=
ctis temporibus mediæ duæ, videlicet æquinoctia=
les, & aliæ quando vel dies vel nox cursus sui termi=
num consumit, solito validior ac inundatione altior
fieri consuescit. Interpositis vero spatijs iterum tan=
tūdem semper Ledo intermittitur. Ac vero rationa=
bilis huius perseuerantiæ inundatio, quò recedit, mē
tibus nostris occultata est: non minorem profectum
nescientibus præparat sciētia hominis. Nam qui ve=
ram sapientiam cupit, ad æternum regnum vbi nul=
la est ignorantia, festinare contēdat, & interim cum
1. Cori. 13. insigni gentium magistro dicat, Ex parte cognosci=
mus, & ex parte prophetamus. Etenim oēs res quas
C possidemus, ex parte vix nouimus. Terræ nāque su=
perficies in qua laboramus, alimur, viuimus, susten=
tamur, nostris apparet obtutibus, sed tamen quomo=
do illa sustentatur, adhuc ignoramus. Sol in ministe=
rium nostræ necessitatis per diem traditur, sed qua=
lem in nocte profectū exequitur, à nostra scientia oc=
cultatur. Lunæ duodecim diebus crescentis & toti=
dem temporis decrescentis totius vicissitudinis cau
sas quis intelligere sufficiet? Maris inundantis tu=
mores considerare permittimur, sed recedentis in=
telligentia priuamur. In nobismetipsis diem nostræ
† memo= natiuitatis scim⁹ & immoramur†: diem mortis quā=
ramur. do veniet, cum certe ventura sit, nescimus. Res etiam
corporales quas videmus ex parte tātum considera=
re possumus. Ex parte ergo cognoscimus quādiu in
hoc seculo sumus: Sed si ad illam lucem patris lumi=
num venerimus, nihil in creaturis erit quod nescia=
mus. At vero vt nostrum sequamur propositum, in
† in dei. isto diluuij tā magno videri† creaturis miraculo, ni=
hil contra naturam factum esse ostenditur: quoniam
nihil quod deus in creaturarum prima cōditione nō
fecerat, superinductum esse videtur, nisi quòd solito
abūdantior maris copia, & imbriū ducta congrega=
tur. Nihil in his authoritate firmauerim, vt in defen
sione alicu⁹ cōtētiosus sim: Sed si quid alterius inge

nio forte meliori intelligentia horū surrexerit, †hoc † succur=
meo ingeniolo forsitan complacebit. Ego enim quod reris.
in hoc magistrorum quorumcumque eruditio conto= D
lit, literis his intimaui, in quibus si quid vitiosum, &
minus sanæ intentionis apparet, non illorū, sed mea
titubauit intētio. De terminis, de recursu solis & Cursus so
lunæ in diluuio, quīs famosa, plurimorū mētes quæ= lis & lunę
stio pulsat: nihil in luminarium aut syderū consuetis C. VIII.
ministrationibus diluuiū cōmutasse, ipsius anni quo
diluuiū est factū, cursus manifestat. Noē enī scđi deci
moseptimo die mēsis cū vniuersis q̄ ad eū ptinebāt,
arcā intrauit[.] Post cētū qnquaginta dies mēse [septi
mo vicesimoseptimo die mēsis, in mōtibus Armenię
eadē arca requieuit. Prima die decimi cacumina mō
tiū apparuerūt. Et prima die mēsis primi, aquæ mi=
nutę sunt. Atq; euoluto anni circulo, mense secūdo, vi
cesima septima die mēsis arefacta terra cōspicit, qua
die dñi iussu Noē cum omni domo sua de arca egres=
sus est. Ex quibus indicijs manifestissime ostēditur,
q̄ in ijs quę ad anni circulū peragendū pertinebant,
in luminariū ministrationibus dierū ac noctiū pleni=
tudine decursa, nihil decedere videt. Si enī lumina=
riū solis scilicet & lunæ cursus ī aliquo titubaret, die=
rū ac noctiū primit⁹ vicissitudo, & deinde totus anni B
circulus impeditus appareret: Dum vero nullo mo=
do turbatus in se anni circulus reuertitur, manifestū
est, q̄ in anno præcedente luminarium cursus nō tur
babatur. Iā generali totius orbis purgatiōe per Confusio
aquam deo gubernante perfecta, atque aquis iterum linguarū.
terra eodē iussu retecta, egressa de arca Noē soli⁹ tūc Cap. IX.
iusti prosapia, totius mūdi partes cōpletura, cito suc
creuit. Sed antequā in omnes terras essent diuisi, im
pia cunctorum mentibus & superba cogitatio subre=
psit, vt in cōmune magnificare nomē suum, non dei
creatoris, per excellentissimæ turris ad cœlum vsq;
ædificationem decerneret, & in memoria posterita
tis per omnes postea generationes, gubernationes,
& totius seculi tempus indelebili cūctorum pręconio
celebres forent. Sed hac temeritate & superba præ=
sumptione rursus deus offensus, per totius generis
cōmunem culpam indiuidua omnium strage, quod
in hominibus nuper erat expertus, præsertim cū nul
lus repertus est iustus qui residuus esset, totam fun=
ditus gentem delere voluit. Veruntamen cum illud
vsq; tempus esset vnius linguæ cunctus populus vni=
uersorum qui ad tale opus venerat, linguas in diuer=
sa verba diuisit, scilicet vt rectissimo iusti arbitri iudi
cio, qui alto superbiæ tumore membra cōtempserat, F
in fragilissimæ substantiæ suæ modo sermonis vtiq;
pœnam sentiebat. Et hoc nō in ipsis tātum patribus
quod euenerat fiebat, sed per omnes filiorum propa
gines talis vindictæ conditio pertrāsibat: vt qui ęter
nam sibi posteritatis famam quærerent, mansuram
in illis posteritatibus ipsius præsumptionis per vni=
uersa venturi seculi tempora animaduersionem inue=
nirent. Post quoq; hāc linguarū diuisionē dei dispen=
satione euenerat, vt diuinarū scripturarū mysteriū,
vsq; ad maturū tempus vnius electi ex multis popu=
lis propriā linguam custodiret: donec præfinito tem
pore, quando vniuersis gentibus sacramētum suę dis
pensationis aperire voluit, spiritumsanctum de excel
so linguarum omnium sciētiam afferētem, eiusdem
sacramēti præordinatis ministris transmisit: qui dei
magnalia ad illud vsq; ad vnam linguam cōtinuāt,† † al. p vnā
velut ad cōsecrationem omniū linguarū in ipso suo linguā cā
primo aduētu per angelos† prædicabat. Sic enim il= tauerat.
li quos de vniuersis gentibus velut ad huius rei com= † Aposto
probationem Hierusalem tunc temporis collegerat los.
deus, dicebāt: Audiuimus eos linguis nostris loquē
tes magnalia dei. Sic Apostolica humilitas spiritus=
sancti munere colligebat, qd' superbæ pręsumptionis
& vanæ gloriæ cupido disperserat. Linguas autem
illas

G illas septuaginta duas esse, plurimi authores consen
tiunt, quia in ędificationem turris illi⁹ in terra Sen-
naar: quę nūc [est Babilon, tot partes cōgregatas fu-
† als, tot isse dicūt †. Vnde & [domin⁹ septuagītaduos discipu
patres cō los, exceptis illis primarijs Apostolis, elegisse ser-
gregatos mone Euangelij refertur, per quos postea in omnes
fuisse di- gentes idem Euangelium prædicaretur. In quorum
cunt. præfiguratione etiam ipse spiritus Moysi in septua-
ginta seniores [distribuit̄:] & alijs duob⁹ q in castris
resederāt, Heldad videlicet & Medad, ei⁹ spirit⁹ pro
phetiæ donum condonatur. Quorum quasi heredita-
rij successores, ad Ptolemæum Philadelphum Ale-
xandriæ regem, à pontificibus Eleazaro scilicet &
cæteris qui eodem tempore Iudæorū populo & tem
plo præerāt, septuaginta sapientes, qui ex Israël stir-
pe descenderant missi sunt, & scripturas antiquæ le-
gis in Græcum eloquium transtulerūt. Harum vero
omnium linguarum noui testamēti tempore, tribus
Lingua linguis, Hebraicæ vtiq;, Græcæ & Latinæ, princi-
Hebrai- patus committitur, quia in eis crucis Christi titulus
ca, Græ- literis Hebraicis, Græcis & Latinis scriptus, Euan-
ca, Lati- gelica authoritate perhibetur. At vero deus in hoc
na. cōtra naturam humani eloquij quam olim disposuit
† confun- nil diuidendo & consumendo † linguas hominum &
dendo. sermones fecit, quando eadem loquelæ natura in ho-
minibus permanet, nisi consuetudo diuersa deuiare
H ab alterutro linguas, non naturaliter, sed consuetudi-
narie docet. Latinus nanq; vel Gręcus inter Barba-
ricos genitus vel nutritus, Barbarice loquitur: versaq;
vice, Barbari filius à Græcis aut Latinus edoctus,
venusto sermone fatur. Ex quo intelligitur deum non
naturam hominum mutasse, nō nouum in eis aliquid
condidisse, sed dicendi tātum modos & formas in di-
De Sodo uersis generibus diuisisse. Magno deinde tem-
mica vin- poris interuallo peracto, in confinio Arabiæ & Pa-
dicta. lestinæ, quinq; ciuitates positæ, Sodoma, Gomorra,
Cap. X. Adama, Seboim, & Segor, fœcundissimi soli habi-
tatione, & rerum omnium abundantia perfruentes,
inconueniente luxuriæ cupidine, contractione con-
† al. in cō uincti †, dominicæ vindictæ aditū præbuerunt, ita vt
tractatio- imbribus ignis & sulphuris superfusa tota cum habi-
ne tritici, tatoribus suis & animantibus & vrbibus regio fla-
conueni- grans arderet. Hoc nanq; modo conueniebat, vt qui
enti. cōmuni studio deum offenderunt, cōmunis vindictę
impetu eodem perirent: & qui contra consuetudinem
† i turpis. hominum intemperatæ † cōcupiscentiæ perpetra-
tione exarserant, contra consuetam hominum mor-
tem, non terrena vindicta, sed cœlestium ignium in-
fusione arderent: & qui peccatum suum non solum fa-
I ciendo, sed etiā prædicando palàm fecerāt, in famem
vitā famosa pœna consumerent, Q næ vindicta &
hactenus eorundem terram non deseruit, dum quali
pœnæ qui talia agunt subiacebūt ostēdit. Inter istas
vero duas primarias in seculo pœnas, diluuij scilicet
& Sodomitanam, talis differentia deprehenditur,
q; vna aqua terra, altera igni punita videatur: vna
cœli rore & abyssi vnda diluitur, altera igneo imbre
& sulphuris superfusione damnatur. Anni vna circu-
lo vnius permanente terra retegitur, per alterā terra
adhuc sine cessatione maceratur. In vna naturale sce-
lus in hominibus punitur, per alterā adinuentio con-
cupiscentiæ contra consuetudinem facta vindicatur.
In ista vero Sodomitana pœna nil contra naturam
deus facere cernitur, cum desuper aëreo ignito illo
spatio, insoliti desiderij ardor inflammatur.
Vxor De qua peccatorū plaga Loth dei seruus p an-
Loth in gelos eruitur, sed illius vxor ne retro respiceret iussa,
petrā sa- dum respiceret, in salis statuam solidatur, vt cuius vi-
lis. C. XI. sus non erat immunis ex culpæ consortio, mortem
effugere non posset, quamuis propter iusti contuber-
nium eruta sit de incendio. Sed dum hæc assumpsi-
mus, quòd nihil in dei creatura cōtra naturam fit, sed
insita natura semper in omnibus gubernetur, quali- K
ter vxor Loth in salis statuam vertitur contra huma-
nam corporis naturam? In hac mutatione guberna-
tionem salis naturæ in humano corpore esse nullus
ambigit, qui lachrymarum salsitudinem comproba- Lachry-
uit, quæ à turbato felle, vt dicunt medici, egredien- mæ vnde
tes, salis naturam quam in recōdito naturæ sinu con- salsæ.
cipiunt, de oculis flentes, etiam saporis cōprobatio-
ne ostendunt. Et non solum in lachrymis, sed etiam
in phlegmate, & tussi expresso sputo pectoris sapit,
quod salis natura per humanum corpus inseratur.
Potens ergo rerum gubernator, cum totum i. i par
tem vertere cupit, quod in modica parte latebat, per
totum infundit. Atq; hac ex causa, cum vxorē Loth
in statuam salis vertere voluit, pars illa tenuissima
salis quæ carni inerat, totum corpus infecit. Et ita fa
ctum est, vt qui sexto die omnes naturas constituere
consummauit, nil ex aliqua natura in aliam conges-
sit, sed vnamquanq; in semetipsa gubernat quam in
prima conditione constituebat. Eodem ferè tem De Sara
pore Abrahæ illius ex multitudine gētium in dei a- nonage-
micitiam electi, Sara sterilis vxor filiū Isaac nomi- naria pa-
ne iam nonagenaria peperit, cū illā vsq; ętatē per to- riēte filiū
tum vitæ suæ spatium sterilis fuit. Sed hoc valde con Ca. XII.
ueniebat, vt qm̄ filius quē parturiebat ipsam figurā
Christi, qui ex sola virgine sine aliqua humanę volu- L
ptatis cupiditate nasceretur, pertulit, illum nō ætate
qua solent fœminæ parere, id est à duodecimo anno
vsq; ad quadragesimūnonū annū, sed cōtra illius con
suetudinis metas parturiret: vt scilicet ille infans nō
solum vltra quinquagesimum annum desinente scili-
cet partus officio, sed etiam nonagesimo anno nasce-
retur desinente voluptatis desiderio. Et hoc quamuis
contra consuetudinem, nō tamen aduersus naturā fa
ctum est: quoniā etsi contra consuetudinem est vt pa- † pariat
riat à materia †, aduersus tamē naturam non est vt in anus.
vtero fœminali nascatur quandoq; filius. Q uo De puteo
nascente filio & ablactato, ancilla Agar cum filio suo quē vidit
Hismaël, qui prior natus est, eijcitur, quæ per deser- Agar eie
tum deficiente aqua, & siti moriente cum puero va- cta cū fi-
dens lachrymatur. Sed angelo eam compellante & lio. Cap.
dicente, Exaudiuit dominus vocem pueri, aperti sunt XIII.
oculi eius, & vidit puteum in solitudine. De quo pu-
teo ita refertur, vt aut tunc erumpens à terra proda-
tur, aut si ibi ante fuerit tunc Agar oculi vt videret
aperiuntur, quem ante non poterat videre. Vt De arie-
autem appareret etiam hominibus quàm fidelis in te quem
dei amicitia permaneret Abraham, filium suū Isaac Abrahā
cum esset iam adultus, offerre sibi in holocaustum su- obtulit p
per vnum montium quem ei mōstrauerat, deus præ- filio. Ca.
cepit. Qui obediens ad locum illum quem ostēderat XIIII.
ei deus, cito perrexit, & assumptum filium iam iamq; M
immolare cœpit: sed clamante angelo, filio suo quicq;
mali ne faceret, iam inter vepres hærētem cornibus
arietem vidit, quem angelo iubente holocaustum sta
tim pro filio obtulit. Sed iste aries requiritur vnde in
solitudine fuit: Verum vt quidam asserunt, hunc in
illa hora terra protulit, quomodo & in principio pe-
cora gignit? An etiā, ne illud opus post diem sextū
condidisse deus de terra dicatur, istum arietem detu
lisse angelum aliunde credimus, quomodo & Philip-
pum angelus ab Eunucho trāstulit in Azotum, & ad
Danielem in Babylonem Abacuk transtulisse ad la-
cum leonum fertur angelus. Inde Isaac gene Sepultu-
rante filios Iacob & Esaū, Iacob duodecim Patriar- ra Iacob
chas generante, decem fratres inuidētes Ioseph ven & Ioseph.
diderunt in Ęgyptum: qui in terra peregrinationis Ca. XV.
& captiuitatis suæ salutem gentibus præstans ad
quas peruenit, totius regni Ęgyptiorum dispēsatio-
nem, & dominium terræ Ęgypti accepit, ita vt & pa-
trem cum omni domo sua in Ęgyptū mutauerit: vbi
cum annis sedecim vixisset, die mortis iam instante,
filium

A filium suum Ioseph adiurauit, vt ad sepulchrum pa-
trum suorum in terram repromissionis, in qua Abra
ham & Isaac, cum Sara & Rebecca iacebât, ibi etiã
Lia cõdita fuerat, illũ deportaret. Quam adiura-
tionem Ioseph opere cõpleuit: Patrum enim suorũ
ad sepulchra paternũ corpus deuexit. Et tamen ille
in Egypto postea moriẽs, statim post mortem deue-
hi ad paternũ sepulchrum noluit, sed in Egypto in-
terim sepulturę locũ suscepit, & postea de ossibus suis
Gene. 50. pergenti de Egypto populo mandauit, dicẽs, Effer-
te ossa mea vobiscũ hinc. Quare ergo alter ad sepul-
chrum Abraham in terram repromissionis protin⁹
portatur, alter adhuc in terra Egypti quandoque de-
portandus sepelitur? Iacob nanq; nequaquam exter-
næ gentis fœminis, nisi ijs quę de Mesopotamia se-
cum venerãt miscebatur, idcirco ad paternum sepul-
chrũ integro corpore post mortẽ statim deuehitur.
Ioseph vero Assenez Phutifaris sacerdotis Heliopo
leos filiam vxorem accipiens, externo sanguini fue-
rat mixtus, & ideo post mortem in extraneo terræ li
mo conditus est: Quare ad terram postmodum re-
promissionis vehi voluit, dum primitus in Egypto
B conditus fuit. Ioseph ergo vt vir propheticus, præui-
dit quòd Egyptiorũ gens idololatriæ dedita, ipsum
qui terrenæ munificentię illis author fuisset, & ipsos
[de famis] periculo liberasset, aliqñ adorare vellet,
qđ & fecerũt: Nã bouis simulacrũ iuxta [sepulchrũ]
Ioseph statuerũt, eo q bos viro i agricultura cõpara
† coope- tur†. Qua etiã causa filij Israël cũ in deserto idolũ
ratur. adorare vellent, non aliã aliquam statuam quàm vi-
tulum, id est bouem fecerũt: hac vel maxime causa, q
ipse [in Egypto] iuxta sepulchrum Ioseph adoraret.
Ne ergo Ioseph Aegyptiorũ succũberet idololatrię,
profectionem filiorum Israël pręuidens, dixit, Visi-
tatione visitabit vos deus, & efferte ossa mea hinc vo
biscum. Hãc ergo causam in hoc loco posui, non quòd
inter mirabilia deputaretur, sed ne tam magnum in-
Rob⁹ ar- ter Abrahã & Moysen sine aliquo qđ cõmemorati-
dens. Ca. one dignũ sit, spatium omitterem. Post mortẽ
XVI. autem Ioseph, durissime seruitutis iugo Aegyptio-
rum gẽs filios Israël cœpit opprimere, ita vt mares
eorum paruulos, ne vltra modum gens succresceret,
in flumine proijcere, & diuersa iuberet morte macta-
re. Quo tempore Moyses Amræ filius, in illa tem-
† vir. pestate generatus, Leuiticę stirpis pater†, in vltio-
nem suæ gentis surrexit: Et videns virum Aegyptiũ
C Israëlitam opprimentẽ, occidit. Quę res vt Aegy-
ptiorũ regi qualiter facta esset, innotuit, ipse de Ae-
gypto fugiens, per quadraginta annos in terra Ma-
dian oues pascens exul fuit. Cui euoluto tẽpore pro-
missionis, quæ facta est ad patres, minãti per pascua
gregẽ [in mõte] Oreb rubus ardẽs, & igni suo nõ cõ-
buri apparuit. Et cũ talẽ visionẽ explorare cuperet,
cur rubus non combureretur cum arderet, dominus
Exod. 3. de medio rubi, Ego, iquit, sum dñs deus patrũ tuorũ.
In Aegyptum mittam te, vt inde seruitutis iugo op-
pressum soluas semẽ eorum. In hac terribili visione,
hoc nostro operi primum occurrit, quomodo ignis
videbatur ardere, & tamẽ illud in quo arserat, non cõ
buri. Si ergo de ista materia ignis alimoniã sumpse-
rat, quare illud vnde creuerat non consumebat? Et si
non de hac materia flamma quæ videbatur surrexe-
rat, vt in rubo ostenderetur quid necesse erat? Cuius-
†refertur dam ergo virgulti cõsuetudo est†, quod quanto plus
arserit, non tñ nõ consumitur, sed ardendo purgati-
us redditur. De quo ligno sanctus Hieronymus in ex
planatione altaris lignei, quod in ciuitate per visio-
nem domini in Ezechiele ostẽditur, refert quòd qua-
si lini colorem habeat, attamen de huius nomine re-
ticuit, cum illius naturam indicauit. Si ergo in illius
arboris rubo ignis ille Moysi ostensus arserat, quid
mirum si nequaquam illud comburebatur? Seruatur

ergo in vtroque natura, igne scilicet & arbore consi- D
deratis, dum & ignis naturaliter de arbore ardet, &
arbor ardens igni naturaliter non consumitur. Cer-
te in illo rubo nõ ille ignis arboris inimic⁹ videbat̃,
sed poti⁹ ignis ille ibi fuit, de quo dicitur, Qui facit Psal. 103.
angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vren-
tem. Ignis ergo incorporeus in rubo declaratur, qui
dum corporali homini ostensus est, necesse fuit vt a-
liqua corporea materia monstraretur. Deinde Man⁹ le-
pergenti in Aegyptum, bifarium condonatur signũ, prosa si-
scilicet, vt in tribus testibus, in se & in duob⁹ [signis] nu imis-
consisteret verbum. Nã virga quã Moyses adhuc o- sa. Cap.
uium pastor manu portauerat, cum in terram proij- XVII.
ceret, serpens fiebat: Et manum illius in proprium
sinum suũ missam, prima vice leprosam protulerat,
& secũda vice in eundẽ sinũ cõuersa, sana apparebat,
[sed in manu aut in ligno cõtra naturã esse aliqd non
apparet:] Lepræ enĩ sanitatẽ insitã vt alternatim sæ-
pe probatur, carnis humanæ natura retinet. Sed cre-
bra talis mutatio, vt in eodẽ momẽto sana manus &
lepra cãdẽs & rursum sana appareret, miraculũ insi-
gnissimi signi intuẽtibus præbet. Virga igit̃ in an-
guẽ versa, & rursus serpens in arborẽ mutatus laborẽ
naturæ inquisitoribus parat. Nisi quia vtrũq;, virga E
scilicet & serpẽs, factũ esse manifeste docet̃ ex terra. Virga ĩ
Quod ergo ex eadẽ materia orit̃, gubernatoris dei serpẽtem
potẽtia vicissim in alterutrũ mutatur, Si oñia q̃ de
terra facta sunt, in alterutrum mutari vicissim con-
ceduntur, hoc est, vt animal in arborem, & panis in
lapidem, homo in volucrem verti posse concedatur,
nihil ex his firmiter possit intra naturæ suæ termi-
nos permanere, & ridiculosis magorum fabulationi
bus dicẽtium manuũ† substantia maiores suos secu- † in auiũ.
la puagasse, assẽsum præstare videbimur: ac per hoc
deũ in his nõ gubernatorẽ sed mutatorẽ esse dicem⁹,
quod absit: nec illum post primam naturarum om-
nium conditionem, aliud nouum, quod non propria
natura retineat, facere credamus: Nihil enim sub
sole nouum. Nec valet quisquam dicere, Ecce hoc re-
cens est: Et ideo plurimi doctores, plus dicunt illam
virgam veram, quæ semper Moysi manibus compre
hensa virgultum manebat, imaginarie tamen in ser-
pentis formã aliquoties pro signo fuisse versam, prę-
sertim cum ad nonnullos vsus nisi ad signi ostensio-
nẽ necessaria esset. Si enĩ verus serpẽs fuisset, serpens
sẽp [post signa] maneret: etenĩ vera virga fuerat qua
Moyses Aegyptum plagis flagellare cœperat, nun-
quam in serpentem mutata, semper virga permanse- F
rat. De qua mare diuiditur, & petrę in Oreb & in Ca
des percutiũtur. Si ergo imaginarius serpens ille per
signa tantum ostenditur, cur coram Pharaone cæte-
ri magorum serpentes per eũ deuorantur? Cui respõ
sioni† facile docti respondere poterunt, quòd & ipsi †obiecti-
serpentes qui per eum deuorãtur, imaginarij fuerũt, oni.
& ideo diuini signi imaginatio deuorare poterat qđ
per magorum diabolicas incantationes imaginatũ
fiebat. Iuxta ergo hãc æstimationẽ nõ in naturã ser
pẽtis virga vertitur, sʒ p signo imaginarie cõmutat̃.
Nihil enĩ in arboris natura qđ facere serpẽtẽ possit, † speciali
inuenitur: & idcirco nisi in hora signi, q̃ erat virga na ter semp.
turaliter serpẽs spiritaliter† videt̃. Pergens igit̃ Aqua in
in Aegyptũ Moyses, cũ corã Pharaone vt sibi dñs sanguinẽ
imperauerat, signa faceret, & dei sentẽtiã, vt Israëliti Ca. XV.
cum populum dimitteret, regi indicasset, & ipse rex III.
dei præcepto nullo modo consentiret, & iubente do-
mino decem plagis terram Aegypti flagellaret,
primo percussu in sanguinem vertit aquas, ita vt o-
mnes aquę per totam Aegyptum mutatæ in sangui-
nem, animantibus quæ in ipsis erant, mortem præ-
staret, & per interitũ sitis hominibus pœnale facerẽt
exitium. Hęc aũt primitus vindicta Aegyptijs cum
rege suo conuenienter euenerat, vt qui dei populi in-

G fantes in flumē iactare præceperat, eiusdē fluminis aqua in sanguinem versa, exitium bibentibus inferere† (†inferret), & non bibētibus pœnam præstaret. At vero & hoc requirēdum est, quod ad præsentis operis propositum respicit, quomodo deus naturæ gubernator naturaliter aquā in sanguinē mutauit. (Omnis liquor ex aqua.) Aqua igitur cunctis liquoris materia, quotidie per ipsarū rerum ministrationes in diuersa mutatur, dū in vniuscuiusq; naturę pastum & refectionem indesinenter & naturaliter contrahitur. Cum enim per vitis arborem infunditur, in vini saporem & colorem mutatur. Et cū oliuæ ligni ad excelsas summotates ascendit, eadē aqua olei pinguedinem facit: & cum ab apibus in fauos cōgeritur, mellis dulcedinem operatur: & cum per palmarum robora digeritur, dactylos gignit, & ad siceræ suauitatem expressa peruenit: Et cū in animaliū diuersorum pastum deputatur, in sanguinis [substantias diuersas] per eandē carnē distinguitur. Nā & nutriendis fœtib⁹, albi coloris & suauissimę dulcedinis in vberibus lac preparat, & per cuncta reliqua carnis membra rubicundum sanguinis colorē fuscat. Multa sunt præterea sanguinis genera per eādem carnē, quæ vsque ad vigintitria physiologi dinumerant, ex
H quibus vrinam, semē, fel nigrum & rufum, saliuas & lachrymas, & cætera esse denunciant: hæc quotidianis administrationibus naturæ suæ varias per partes† (†per res varias.) aqua preparat. Quid ergo capacibus mētibus obstat, si illud quod per tempus longius facit, in momento per ipsum potentissimi gubernatoris naturaliter efficiat? Aqua in sanguinem versa, non contra naturam facit, sed quod alijs reb⁹ per tempus efficeret, iubente domino in semetipso protinus operatur. (Plagæ Aegypti Ca. XIX) De cæteris vero plagis quibus deus per Moysen, & Moyses per Aarō, Pharaonē & terram eius & seruos ei⁹ castigauerat, nil excessisse terminos [naturę], ipsa plagarum simplex narratio manifestat: quoniā, etsi tunc solito plures, semper tamē de aquis ranæ nascūtur, & cynifes æstatis tēpore calore solis de puluere oriuntur, locustæ & muscæ solis feruore solidatæ vndique conueniunt, & iumenta diuersis causis morte solita vitæ suæ terminum peragunt: puluis quoq; cōturbatus de terra sępe aërē [sereni] obscurat, & vesicas & vlcera in hominib⁹ & iumentis infectus aër generat: grando etiam & fulgura de congelantibus & vehemēter turbatis nubibus ruunt, & absentia lucis oculorū obtutus quandocunque lux recessit, tenebræ plus prepediūt: mors quoq; in Adam seminata primitus, omnibus filijs eius do-
I minatur, per quam tunc in Ęgypto primogenita soboles cunctorum arctius damnatur. Sed quāuis hæc omnia in rerum materijs† (†naturis.) insita erant, Ęgyptijs tamen plagali cōditione, ad eorum perfidiam compescendam, & subito & plus solito acciderunt, quarū ordo plagarum sicut in differentia rerum, ita & ministrorum creuit. Primæ nanque ex oibus tres plagæ per Aaron efficiuntur. Qui primo cum percussisset aquam, in sanguinem statim vertitur. Et cum iterū extendisset eandem virgam super aquam, ranarum inundatio aquarū repleuit terrā. Et cum tertio extēdisset virgam super puluerē terræ, cynifes ebulliunt. Et per Aaron istæ tres plagę fiunt, & sequentes tres aliæ per verbum Moysi ministrantur. Nam illo iubente, locustæ & muscæ veniunt, & mors iumentorū consequitur. At vero tres alię non sermone tantummodo imperantur, sed per Moysi opus comitātur† (†conuocantur.). Moyses enim sumptum de camino puluerem in cœlum sparsit, & vesicæ in hominibus & iumentis, & vlcera manantia, vt puluis in omni terra Aegypti nascuntur. Et postea assumens virgam in cœlum extēdit, & grādinis fulgurumq; insolens copia in terram ruit. Iterumq; idem Moyses eandem virgam in cœlum direxit, & tribus diebus totidemq; noctib⁹ permanentes tenebras crassitudine palpabiles, & ad- K
modum ferales super terrā induxit. Vltima autē plaga neq; per Moysen, neq; per Aaron accidit, sed angelus domini per Aegyptū transiens, cuncta Aegyptiorū primogenita deleuit. Quotiens ergo de terra vindicta colligitur, per Aaron velut inferioris ordinis ministrum: quæ vero de volatilibus & morte iumentorū, quæ & ipsa velut in terra volant, pœna cōtrahitur, per Moysi imperiō agitur: Quādo autem de supernis nubibus castigatio conuocatur, per extēsionem in altum Mosaicæ manus conducitur: At vero quando humanæ mortis exitus a deo dispēsatur, non homini, sed angelo ministerium illud committitur: vt qui illud vsque tempus per rerum quas possidebant flagella minus terrebantur, saltem per suæ insignissimę partis detrimentum, communem, quod sequebatur, interitum vererentur. Istarum quoq; modus plagarum vndique, hoc est terra, aquis, animantibus, aëre, igne, nubibus, cœlo & angelis conuenerat, vt ostenderetur, φ contra deo rebelles & contumaces sese pariter vniuersus orbis armat. Sicut autem ijs quos deus punire voluit, omnis creatura irascitur, sic & illis quibus auxiliō præbuit, omnis creatura suffragatur. Etenim hos ambos populos mare L
Rubrum diuisit: Vbi eorum alteri totius pressurę finis, initium alteri cunctæ fœlicitatis fuit. (Mare siccatum. Ca. XX.) Cum dimissum, tot plagis attriti, Israeliticum populum Aegyptij a se exire compulissent, mala rursus pœnitudine acti, cuncti cū rege suo exercitus peragunt, vt quos dimiserant, iterum ad seruitutem retraherent. Tum Israel in angusto maris Rubri sinu coarctato, Moyse virgam super pelagus extendente, subito maris vnda rubritidis diuiditur: & ingrediente populo pedibus siccis, hostibus succedentibus, via dilatatur: immissoq; vento, per totam noctem deus mare diuisum, etiam in siccum vertit, & inter ambos populos nubem, quę diuideret, tenebrosam, & noctē ipsam illuminantem columnam, immisit: Nam & Pharaonis exercitus mare post Israel intrauit: Sed vni refugium, alteri laqueus fuit. Quapropter & illa nubes media Aegyptijs erat tenebrosa, vt per totam noctē præcedentibus coniungi non valerent: Israëli vero noctem ipsam illuminabat, vt profūdi maris† (†marmore.) lucida via incederet. Orto autem diluculo, defensus vtroq; periculo, hostium & pelagi, totus dei populus euasit ad ima† (†rura.) deserti, cū tot⁹ [siue saltē nō cio euadēte] exercitus Pharaonis, tumētibus vndis ad suas metas reuertētibus, cōcidit in glarea profundi. In hoc tā insigni in dei operibus miraculo, istud de præsenti actus M
nostri intētione exigitur, quo in siccato & recedenti de littorib⁹ mari, natura† (†ratio.) cōseruatur. Sed ipsum nonnisi difficulter deo auxiliante nos inuenire credimus, qui congelantibus vndis stagnorum dorsa glacie superstrata sæpissime considerauimus. Quod ergo venti & desinēte pluuiarum turbine aeris inferiores partes gelu obtinente, in aquis sępissime naturaliter efficitur, illud tunc dei iussu per glacialem vētum subito vrgente pelago factum fuisse comprobatur. Sed sicut repente mare siccum domino imperante redditur, ita eodem iubente liquefactum, in fluidas vndas de sicco resoluitur. De recessu vero illius quotidiana administratione, iam ante prædiximus, quia per Oceani maris æstuaria indesinenter fieri videre solemus. Ex quo colligere possumus, quòd mare naturaliter quotidie deserit littora, non contra naturam, quamuis longe aliter dissimili modo, deo tunc gubernante propria littora detexit. (Canticū Israelitarū. Caput XXI.) Considerantes igitur filij Israël validissimam potestatem quam in sui liberatione dominus fecit, Moyse præeunte consono carmine canticum domino vniuersi pariter decantabant. Vbi enormi satis admiratione accidit dignū miraculō, vt cuncti pariter senes

cum pueris

A cum pueris, & omnes ætates eodem inſpirati flami-
ne, vno quaſi ex ore, nulla præmunitione edocti, eaſ-
dē concinēter literas decantarent in vnū. Sed natu-
ræ inquiſitor in hoc loco [ſecurus] efficitur, vbi non
cōſuetudine humani ingenij, ſed diuino ſpiritu crea-
† cantorū torū † pectora & ora inſpirant. Sed in his tñ cātorib⁹
nil idem ſpiritus contra naturam effeciſſe dignoſci-
tur, in quibus per ora & linguas halitus & vox ad ver
ba mouetur. Et quod per verbum & ſtudium ipſi fa-
cere potuerunt, conſonum omnes carmen decantare
in vno momento dominus illis donauit. Et qui pau
ſoante in profundo coram eis apparuerat, ipſe poſt-
modum in tali cantico eorum linguas & ingenia gu-
Aquæ e- bernabat. Inde per infœcundæ auium di-
dulcatæ. greſſi ſolitudinis trium dierum continuo fatigati la-
Caput. bore, queruloſi ardore ſitis, in Marath aquas ama-
XXII. riſſimas inuenerunt, quarum ſalſitate prohibiti, ſuæ
ſitis ſolamen minime habere valuerunt. Sed Moy-
ſi à domino lignum oſtēditur, cuius tactu amara flu-
minia aqua idulcoratur, eiusq; dehinc [dulci] ſapore
† depota- populus ſitis ardorem debriatus † depoſuit, quem il-
tus. luc vſque inceſſabiliter furor † fatigauit. Sed quali-
† feruor. ter naturæ inueſtigator naturaliter eſſe factum ap-
probabit, quòd amaræ aquę in momēto ligni atta-
B ctu protinus indulcantur? Cuius ergo naturæ, vt tā-
tæ dulcedinis lignum fuiſſe videretur, quo ſemel in-
tincta fluminis vnda amariſſima, ſuauis & ſapida
fit? Etenim ſi fauum mellis aliquis nunc in amaram
vndam iecerit, nónne potius fauus amarus quàm
vnda ſapida erit? Ex quo intelligitur, non tunc lignū
contra naturam aquam effeciſſe dulcem, ſed præce-
pto conditoris & naturæ gubernatoris lympham
mutauit in ſaporem. Nam & virga illa qua à Moy-
ſe mare Rubrum percutitur, & flumen & cœlum &
terra flagellantur, quando terra Aegypti diuerſis
plagis maceratur, non hanc in ſe naturæ virtutem
habuit, cum eam Moyſes vel Aaron ad hec facien-
da eleuauit, vel vt aquam fluminis in ſanguinem
verteret, vel etiam cyniphes de puluere ſuſcitaret,
vel tenebras duceret de cœlo. Si enim aliquis præ-
ter Moyſen, & non cum dei præcepto mare iterum
ex illa virga percuſſiſſet, pro certo eius percuſſioni
Tethys Tethys nequaquam cederet: Et ſi iterum aquas for-
dea mari tuitu perculteret, profecto illas nunquam in ſangui-
na p ma- nem mutaret. Sic & illā arborem per quam in Ma-
ri. rath aqua ſalſa indulcatur, ſi in amarum liquorem
C aliquis intingeret, & non idem deus vt primitus im
peraret, pro certo non illam ſalſuginem in ſuauem ſa
porem commutaret. Vnde peruidendum eſt, q; [nō]
ideo deus hæc ligna, vel etiam de fornace puluerem
in his mirabililibus intereſſe pręceperat, vt aliquid
in illis per eorum naturam vel adminiſtrationem
effectum fuiſſe quis credat. Sed per hæc futurorum
myſteria pręſignata eſſe inſtituit, vt quid in his nūc
† eccleſię. mergere † prouectibus iſta faciāt, ſapiens doctor fi-
† diſcer- gurali expoſitiōe decernat †. Dum aūt lignum nihil
nat. in hoc [naturaliter] feciſſe probauimus, reſtat nūc vt
quō per naturam factum ſit exponamus. Quodcū-
que ergo per ſtudium quanuis longi temporis in re
aliqua inuenitur, non aliunde in eadem per induſtri-
am ex aliena natura conducitur, ſed cum in naturæ
abdito receſſu occultatur, prius hoc perplexi tempo
ris induſtria, & alterius naturæ adiumētum reddit:
Et quod per humanum ſeu etiam rerum effectum lō-
go cultu efficitur, hoc dei voluntate cum neceſſe ha-
Aquæ bet ipſa natura operatur. Aquas igitur amaraa, vel
quō dul- etiam ipſas ſalſiſſimas in dulcem ſaporem verti poſ-
ceſcant. ſe, frequenter nautæ comprobant, qui illas per hu-
mum optime terræ infuſas, & hoc artificio etiam in-
dulcoratas, ſæpe ſitim temperant. Nubes quoque de
marinis fluibus vapores leuant ſalſi liquoris, ſed eaſ-
dem dulces quādo pluunt, terrenis vſibus miniſtrāt,

quoniam ſalſuginis vitium quod in ſemetipſis aquæ D
inſitum capiunt, per infuſionem terræ aut nubium
deponunt. Similiter quoque & dulces aquæ, cum eas
homines per marinorum olerum cineres hauriunt,
ſalſum & plus q̄ Oceani ſaporem reddunt. Hanc er-
go immutationem inſitam ſibi naturaliter aquæ ha-
bent, ſed celerius per præceptum conditoris illam
quàm per efficaciam humanæ diligentiæ, & ipſarum
rerum miniſtrationem exhibent. Per alterius enim
rei adiumentum humana diligētia, vel ipſa cuiuſque
rei miniſtratio alicuius naturæ † ſuperficiē mutat. † rei.
Ipſe vero creaturarum conditor & gubernator, natu
rā occultam quæ per aliā rem manifeſtanda fieret,
in re ipſa ſola denudat. Sic & nūc amara aqua vt dul-
cedinem quam in occulto ſuę naturæ cōtinuerat, per
humum aut nubem ab amaritudine purgata oſten-
deret, ita iuſſu gubernatoris potentiſſimi naturam
per ſe ſolam, abſque alterius rei iuuamine exhibet.
Ingreſſi ergo ſolitudinem ſexcēta fermè milia pe- Manna.
ditum pugnatorū, excepto purgamēto extāti †, id eſt Ca. XX-
innumerabili & promiſcuo vulgo qd' de Aegypto cō III.
ſcenderat, deus per annos quadraginta, māna, id eſt † exercit⁹
cœleſti pane ſaturauit. Denique de illo pane & Pſal- E
miſta poſtmodum cōmemorans, dixit, Panem cœli Pſal. 77.
dedit eis, panem angelorū manducauit homo. Qui
per noctem ſemper, excepta nocte ſabbati, cum rore
deſcendens, circa caſtrorum locum candorem niuis
oſtēderet. Erat enī, inquit ſcriptura, quaſi ſemē corīā
dri, & coloris bdelij, album quaſi nix. Hoc autē ſolis
ortum ſufferre non poterat, ſed continuo liquefiebat,
cum verſa vice collectum & mola confractum, in cō-
dendis panibus ignis ardorē ſuſtentabat. Et ſi quis
in mane alterius diei reſiduū aliquid ex eo relinque-
ret, vermibus ſcatebat. Cum tamen Gomor mēſura
manna ſanum per longa poſtmodum tempora plena
arca reſeruabat. In quo & mirabili & neceſſario tunc
ſigno, exceptis ijs quæ ad figuralē expoſitionē per-
tinent, ſtudioſis; mentibus ſubueniūt, quæ ſuæ expla-
nationis illuminationem domini adiutorio exigūt.
Primum enim, vtrum panis ſit quæritur: Et quomo-
do panis angelorū vocatur: Et ſi cibus ille nihil ter-
renę naturę habuiſſe deſcribitur, quomodo adhuc in
terra poſiti, & vitijs carnalibus ſubiecti ex eo homi-
nes ſuſtētātur? Panis enī in Pſalmiſtæ pręd icto ver-
ſiculo, vt diximus, cœleſtis eſſe deſcribitur, qui de nu-
bibus pariter cum pluuia tribuitur: Quæ nubes vt
ante iam diximus, per ſcripturas cœlorū nomine vo- F
citātur. Panis enim angelorum cibus ille dicitur, nō
q; illo angeli qui cibo nō egent, ſaturētur, ſed q; p an-
gelorum miniſterium tale officium, ſicut lex & cæ-
tera populo præbebantur, quę diſpoſita per angelos
in manu mediatoris tribuitur. Qualiter ergo homi-
nes qualeſcunque ſuſtentare potuiſſet, niſi terrenum
aliquid in ſua ſubſtantia haberet? Sed vnde nubibus
manna pluens terrenam ſubſtātiam habere mōſtra-
bitur, Niſi forte aëris ipſius inferior pars, terrenam
aliquam naturam retinere oſtendatur? Quomodo
enim auium volantium corpora ſufferre valuiſſet, ſi
non terrenæ ſoliditatis aliquid aer cōtineret? Qua-
propter illa ſubſtantia & nubes fultæ terræ ipſius na
tura, & in niues & grandines congelaſcunt, qui penè
duriciam lapidum contrahunt. Quid igitur hoc ca-
pacibus animis repugnat, ſi ſicut nubes grandinis
lapillos concipiunt, ſic & mannæ grana gignere po-
tuerūt, pręſertim cum ad terram veniens, veluti cum
cognito rore, ſi illud ſol ortus inueniret, quaſi grando
in terra liqueſcens deperiret? Atq; ita fieri poterit, vt
māna in terreni aëris huius partib⁹ genitū, terrenis
hominibus prębuerit cibalē paſtū. Iſta etenī pars in-
ferior aëris, terra etiam in ſcriptura diuina nomina-
tur, dum in centeſimo quadrageſimooctauo Pſalmo,
Prophetali ſpiritu in domini creatoris laudē omnes

G creaturæ incitantur. Sic nanque consummatis his quę
ad superiorem ornatum cœli pertinent, cum ad par-
tes aëris hui⁹ inferiores venitur, taliter subinfertur,
Psal. 148 Laudate dominum de terra &c. vsque verbum eius.
Ecce nunc crassiorem nubibus & vaporibus infertū
aërem, terrā Propheta nominauit, & antequam ad
inferioris [terrę] q̄ postea subinfert spatia perueniat.
In illa ergo superiori parte terræ, vbi grando & nix
gignitur, nascebat [māna], & in cibū inferioris terrę
partis hoībus per angelos administrabatur. Ex quo
facile dignoscitur, non aliunde extra naturā quęsisse,
sed de terra deus victū pręparasse: non quòd deus quo
tidie illis panem illum communem etiam in deserto
præstare non posset, sed vt homo pastus de nubibus
sciret, quia non in solo pane viuit, sed in omni verbo
quod de dei ore procedit. Sicut enim naturæ impe-
rauit vt homo saturaretur pane, ita etiā de omni qua-
cunque re, si ita illi iusserit, quomodo habebat, & tūc
Aqua ex petra. C. XXIIII. de nubibus pluuiā victū incolumē. Idem quoque
populus in deserto sitiens potamēti refocillationem
postulauit. Vnde Moyses princeps deo imperante
virga percussa petra in Oreb, aquam de petra pro-
duxit. In hoc naturę inuestigator in angustum redi-
H gitur, quomodo aquę natura in duro lapide occulta-
tur. De aqua vero in principio lapides factos, quali-
ter ignorat, qui crystalli naturam, niue per multum
temporis congelante, in commutabilem lapidis du-
ritiam procedere non ambigat: præsertim cum gle-
bas non de terræ ipsius humo, sed de fœni primitus
incremēto in summis arboribus vel scopulis sæpe cō
sideramus: In quibus iam lapillos per pluuiarum in-
fusionē & ipsius in fœni humū motionē genitos inue
Secundū naturam aqua vertitur in lapides. nimus. Nonnullas quoque terras argillosas transfluē-
tium aquarum assueto cursu superfusas in duritiam
lapidū vidimus cōuersas, in quibus etiam duriores
velut antiquioris ętatis [lapides], quos ipsa hum⁹ in
pri⁹ se habuerat animaduertimus insertos. Qualiter
iā nunnullis lapidibus quoque concauos ostreos, quos
q̄n mollis humus fuerat, interpositos habebat, velu-
ti sine naturali duritie nunc insertos videmus. In cę-
teris quoque quos longæ admodum ætatis mare ad
terras proiecit, superpositæ more nagarbæ videtur,
quas non de maris glarea eleuatas, sed ex ipsa mari-
ni humoris qualitate, & eorum extrema corporum
indurata cute admodum esse concretas, ipsa conside-
ratiōe probauimus. Plurima etiam marina reptilia
I testudinis cortaneis induuntur, in quibus durities
plus quàm plurimorum lapidum videtur. Ex quibus
omnibus manifestis apprubationibus, lapides ex a-
qua tantū nūc, & nōnullos ex aqua & humo nūc geni
tos esse, doctus quisque nō negat: Sicut & lachrymo-
si marmoris natura & consuetudo indicat: salis etiā
natura de liquore in lapidis duritiā ꝯcreta vertitur,
& iterum in liquurem solui cōtuetur. Lapis quoque vt
Iob libri narrat historia, resolutus calore in æs con-
uertitur, quod nō potest nisi prius in liquoris naturā
moueatur. Præterea quoque omne metallum quantæ-
cunque duritie fuerit, quamuis lapideæ esse naturæ
†quaten⁹ liquidæ naturę esse pateat. pateat†, igne resolutum liquescit. Dum ergo ex aquę
humore lapidū naturam gigni cōprobatur, quid ob-
stat si dei gubernatoris volūtate lapis in aquam ver-
sa vice mutetur, dum natura ad suā originem redire
festinet, cum deus aquam de petra populo suo præ-
Filij Moysi. Cap. XXV. beri iubet? Post hæc quoque Moysi cognatus, cu-
ius Sephoram illius Moysi vxorem & duos filios
eius detulerat, ocius ipsi in occursum Moyses per de
sertum exire festinat, cuius cōsilio quis gētilis, tamē
cū ad castrorum locū venitur, tribuni & cēturiones,
& quinquagenarij & decuriones in dei populo cōsti-
tuuntur. Sed de Moysi filijs quæstio nascitur, cur pa-
tris sui in ducatu populi hæredes non sunt, sacerdo-
tio saltem priuantur, dum per Psalmistam dicitur:

Moyses & Aaron in sacerdotibus eius. Hoc tamen K
quodammodo mentitur†, cum filij Moysi de gentili †aľs hæc
matre peregrinationis causa generātur. Sic etenim tū quæ-
de Moyse cum primogenitū genuisset refertur, Et stio dādo
vocauit nomen eius Gersan, dicens, quia aduena fui vincitur.
in terra aliena. Interea inuitatus dei famine Ieiuniū
Moyses, quadraginta dies ieiunauit, & liberato dei quadra-
populo de Ęgyptiorum decem plagis, quinquagesi- ginta die
mo die ex quo in Aegypto Pascha celebratū est, decē rum. Ca.
mandatorum legem de monte Sinai in duabus lapi- XXVI.
deis tabulis detulit. Quas cum offensus esset populi
peccantis piaculo, ad montis radices confregit. Re-
stauratisque totidē numeri eiusdem [materię] tabulis,
rursos quadragita diebus ieiunus dei largitoris mu
nere, eadē præcepta recipere meruit. Sed per hoc tē-
pus contra consuetudinem humani moris, taliter, vt
prædixi, nullo fatigatus inediæ labore, nullam ter-
renæ conuersationis escam manducauit, quoniā di-
uini sermonis cōsortio fultus, tam longā inediam si-
ne esurie sustinere potuit. Pręterea carniū cōcu- De popu
piscētia infidelis populi pars flagrans murmurauit, lo carnes
& mannæ cœlesti ollas carnium Ęgyptiorum præ- postulāte
posuit. Sed & Moysi cum esset intoleranda res visa, in solitu-
dominus populum, inquit, sanctifica crastino: Ego dine. Ca.
enim illos mēse integro carnibus pascam†. Cui imbe XXVII
cillitate incitatus humana Moyses, sexcenta millia L
respondit peditum pugnatorum, excepto innumera- † satura-
bili vulgo huius populi numerantur: nunquid boum bo.
& ouium immensa multitudo cædetur ad saturatio-
nem, aut innumerabilis turbæ pisces maris in vnum
cōgregabūtur? Et idcirco vt nihil de ijs quæ Moy-
si mens fragilis, vtputa humana arripuit, in passum
populi cederet, ventus à domino egrediēs, arreptas
trans mare coturnices, ad castrorū loca detulit, easque
duobus cubitis in aëre volantes circa castrorum lo-
ca, quātum vna die confici potest, ortygumetram in- ὀρτυγόμη-
seruit: Quam populus colligens, mense integro, id τρα gen⁹
est triginta diebus comedit. Sed incredulos trāsmu- coturni-
tationis† vltio cōsequitur: Nam in illo loco priusquā cis isigni
populus egrederetur, qui concupierant, ira dominica magnitu
mactati sepeliuntur. Certe in hoc nihil nouum vel cō dine alia-
tra naturam à domino cōtribuitur, qui olim creatu- rū cotur-
ram auiū conditā, & in abdito mundi quodā angulo nicū dux.
reconditā, in necessitate populi sui pręstare videtur: † murmu
Quamuis in libro sapientiæ scribitur, Nouam crea rationis.
turam auium viderunt: vtique ostensam, non nuper
creatam. Quod olim deus cum cæteris creaturis in
principio condidit, hoc in tempore necessitatis plebi M
suæ ministrauit. Sed tum idcirco coturnices ad tale
ministerium, quæ prius cum manna contributæ, nil
aduersi edentibus contulerant, ista vice iterum detu
lit, ne quisq̄ putaret, ꝙ esca auium sine murmuratiōis
culpa mortem populo præstitit: quoniam in hac vin-
dicta sana conscientia comedentes incolumes serua-
uit, & quando cum manna data est, toti multitudini
nihil incommodi prębuit: Postmodum propter De Ęthi-
Aethiopissam vxorem eius, Aaron & Maria cōtra opissa v-
Moysen insolentia verba depromunt, quem omniū xore Mo-
qui tunc in terra morabantur, mitissimum hominum ysi, & le-
spiritus sancti dona† describūt. Sed cum tres tantum pra mur-
illos in tabernaculum vocasset, Aarō castigatus dei muratri-
sermone, oleo vnctionis à vindicta defenditur. Ma- cis Ma-
riæ vero lepræ candore corpus laceratur, quapro- riæ. Cap.
pter etiam extra castra manere præcipitur. Sed o- XXV-
rante pro ea Moyse, septimo die iterum reuocatur III.
sana. At vero Moysi de ista Ęthiopissa cōiuge, du- † dicta.
plex magistrorū inuenitur intentio. Vtrum de Ae-
thiopia cum esset in domo Pharaonis, de qua qua-
dragenarius egreditur, acceperit, quæ per multos
peregrinationis dies illum expectauit. an signorum
tempore, cum post peregrinationē in Ęgyptum re-
uersus est, Aethiopissam vxorē sibi iunxerat, quā de

Aethiopia

Aethiopia duplex, Orientalis altera: altera Occidentalis.

A Aethiopia secum & per desertũ ducebat, quod æque de Sephora dicitur ꝙ Aethiopissa sit. quã ad Aquilonẽ maris rubri, vbi prius Aethiopes fuerũt, Aethiopiã alterã esse in multis locis historiarum scripturæ describũt. De qua in Ecclesiastica historia scribitur, ꝙ ex parte Indiæ adhęret. Et in chronicis canonicis Eusebij refertur, ꝙ Aethiopes ab Indo flumine cõsurgẽtes iuxta Ęthiopiã{ cõsederũt}. Ex quo intelligitᷣ, ꝙ terra illa in qua primitꝰ Aethiopes habitauerunt, Ęthiopia dicta esse potuerit, ex q̃ Ęthiopia si Moyses vxorẽ suã accepat, ideo Aethiopissa dicta fuerat.

Chore & aliorũ casus. Cap. XXIX.

Chore quoque filius Isuar de tribu Leui, patruelis Moysi & Aaron: & Dathan, & Abiron filij Eliab: & Hon, filius Pheleth de tribu Ruben, & præterea ducenti quinquaginta viri proceres synagogæ, qui tempore consilij per nomina vocitabãtur, supercilioso superbiæ tumore contra Moysen & Aaron steterunt. Etenim Chore vẽdicare sibi sacerdotium voluerat, & reliqui alij de principatu populi contendebãt. Sed illum qui ignem holocausti deo non præcipiente offerre appetiuit, holocausti tempore cœlestis ignis cum his qui ad eum pertinebãt, absumpsit: & eos qui se in excelsum eleuãtes dei ordinationi resistere cœperant, sub pedibus eorum terra dehiscẽs, aperto ore in infernum deglutiẽs, vorauit. In quibus manifeste ostenditur ꝙ tantundem sensibiles & insensibiles cre B aturæ dei dicto obediunt, dum quemadmodum viuentes celeriter cum eius imperio veniũt, ita & quæ non viuunt, velut viuentes quæ præcipiuntur peragunt. Sed quamuis quasi viuens terra illud vindictæ officium peragit, contra naturam tamen in illo nequaquam aliquid fit: vitam enim insensibilem terra habere indubitanter dignoscitur, per quam in se crescentia arborum & olerum fruteta moueri videntur. Vnde quasi in viuente carne palpitantes venæ sanguinis discurrunt, ita etiam per terram viuentium aquarum riui profluũt: per quam vitam insensibilem deo imperante terra os suum aperuit, quãdo hominũ peccatorũ quasi seruiẽs in ministerio vindictę, tabernacula{ peccatorũ} vorauit.

Rebelles cõsumpti igni. Ca. XXX.

Sequẽti itidẽ die totus populus contra Moysen & Aaron vt sanguinis reos cõsurrexit, eosq; in eorundẽ vltionem occidere voluit. Sed hic vterq;, Moyses & Aarõ videlicet, ad tabernaculũ dei diffugiunt, & iterũ in rebelli populo cœlestis flamma desæuit. Rursumq; Aaron imperãte Moyse, ipleto altaris igne thuribulo{ foras} in populum venit, & inter viuos & mortuos digredientis vestigiũ vindicta nõ trãsiuit. Recto in vtroq; mode C ramine{ effecto}, vt q cõtra iustos pricipes iracũdię igne intus exarserãt, foris iustissimę vindictæ flãma conflagrarent. Et qui in corde proximorum culpas venialiter dimiserat, eius vestigio defensos ignis de cœlo missus vrere non audebat. Illa autem die quatuordecim millia ignis ille cõsumpserat.

Virga Aaron. Ca. XXXI.

Quos etiã rebellionis reatus grauius perurgebat: attamẽ cessante tumultu, vt singuli{ manifestiꝰ} scirẽt, quẽ sibi dominus in sacerdotiũ eligeret, singulorũ ex duabus & decem tribubus principum virgas insertis nominibus Moyses postulauerat, & pro sorte Leuiticę tribus Aaron virgã inserto nomine acceperat, quas in cõspectu sub tabernaculi tecto vna nocte recõdit. Crastino aũt{ mane} Aarõ virga gẽmulas amygdalini floris ostendit, quo patebat Aaron prę omnibus in sacerdotium dominum elegisse. Nec tamẽ in hoc contra naturam virga monstratur aliquid effecisse.

Aquæ cõtradictionis. Cap. XXXII
† in murmure.
† graui.

Interiecto tempore dehinc populus sitiens in Cades deserti Sin, iniurijs † cõtra Moysen & Aarõ grauiter † tumultuabat. Quę res dum ad dominum per Moysen refertᷣ, virga percuti petra præcipitur. Sed Moyses infidelis populi murmure permotꝰ, etiã de pcepto domini fide titubauit, corãq; populo cũ Aaron bis petram percussit, largiterq; fluẽtes aquas sitiẽs populus bibit. Sed hac causa Moyses terrã pro D missionis non intrauit. Semel in Oreb petra percutitur, vbi tantum populi infidelitas notatur. In cades autem deserti Sin saxum bis cæsum pulsatur: ibi nãque infidelitas in populo & in duce dignoscitur.

Serpens æneus. Ca. XXXIII.
† adustos
† alt's, virga in excelsum.

Ibidem murmurante populo ignitos serpentes flatuq; adurentes in eum dominus imisit, quorum flatu adulteros † plurimos murmuratorũ necauit. Cæteri autem intereuntium pœna territi, & animo pœnitente ad satisfactionem inclinati, ad Moysen & ad dominum clamauerunt, vt hæc ab eis plaga cessaret. Et idcirco flexus pœnitentiũ lachrymis dominus Moysi iubet, vt serpentem æneum in virga extensum † corãm populo eleuaret. Quo facto statim serpens æneus erigitur, & per illius aspectum priorum serpentium vulnera curabantur. Attamen quemadmodum & de virga diximus & arbore qua amara aqua indulcatur, {nõ} in serpente salus, sed in dñi imperio tenebatur. Quicquid enim ipse præcepisset, illud tunc in populo salus esset. Sed historia præcedentiũ rerũ figura, {virtus} nũc in Christo & in ecclesia cõtinetᷣ.

Asina Balaam. Caput. XXXIIII.
† respiciunt.

Balach filius Sephor cum in terram suam Israël venisse comperisset, nuncios misit vt Balaam hariolum inuitaret, vt populum Israël malediceret. Qui cum sedens super asinam pergeret, & asina angelum in angustijs stãtem euaginato gladio videns timuisset, ter cæsa demum domino subsistit. Vnde ampli E us flagellata, humano more & sermone quasi querulosa ancilla loquitur. Et illa loquẽte, statim Balaam oculi vt angelum cerneret aperiuntur. In hoc admirabili signo quamuis asina competentia sibi verba profatur, non tamen sua mente nec affectu suo loquitur: sed dominus de quo dicitur, Et aperuit dominus os asinæ, sicut ad loquendum os aperuit, ita etiam linguam & palatum in verba gubernauit. Asina enĩ quid & quomodo diceret, & si aliquid diceret, omnino nesciebat, quoniam & homines qui alieno inflati spiritu loquuntur, & adhuc cum loquuntur quid dicunt nesciunt, & nihil ex eo recordantur cum resipiscãt †: sed qui loquẽdi modos & in nubibus & in igne sępe inuenit, & in ore muti animalis linguę plectrum in verba gubernauit. Ex quo intelligimus nihil in natura dominum asinæ commutasse, sed per aërem oris eius illa etiam ignorante, Prophetæ ignorantiam compescuisse: quatenus domini spiritus & si in se loqueretur, elatus in superbiam non esset, qui frequẽter & per res insensibiles, & brutum & mutum & subiectum sibi animal eundem loqui comperisset: quoniam spiritus dei vbi vult spirat, etiam si voluntati F eius qui loquitur minus conueniat: sicut & Saul Prophetas occidere volens, mala incitatus voluntate venerat, & tamen spiritu domini arreptus, inter eos quos persequebatur prophetabat. Vnde & ipse Balaam ad maledicendum deductus, & illud volens implere, non maledicere dei populo potuit, sed contra voluntatem suam à domini spiritu coactus est benedicere. His ergo duabus causis Balaam venire à domino permissus est, vt per mutũ animal eius insipiẽtia confutaretur, & aduentus Christi per Prophetam gẽtilem, qui futurus erat gentium saluator in lege dei scriberetur. In omni populi Israël itinere columna nubis per diem nunquam defuit, nec coram populo columna ignis per noctem: vt in noctis frigore defensi, & à tenebris illuminati pergerent cũ igne: & à calore solis protecti fuerũt in die sub nube: quem dominus custos Israël vere protegit, nec sol per diem nec vnquam luna per noctem exurit.

Moysi sepultura quare ignota. C. XXXV
δευτερονόμιον.

Quadragesimo anno egressiõis filiorum Israel de Aegypto, quadragesima secũda mãsione in cãpestribus Moab super Iordanem populus sedit, vbi Moyses Deuteronomium, hoc est, iterationem legis prædicauit, & post cõstituto pro se in ducatu populi Iesu filio Nun

G ex tribu Efraim, imperio diuino mótem Abarim† († al. Gai.) transiuit, in montem Nebo solus ascendit, vbi centesimo & vicesimo ætatis suæ anno, nec motis détibus nec caligantibus oculis, iotegro corpore totius humani generis commune debitum soluit. Duabus autem causis, vt sapientes aiūt, mortis eius & sepulchri nemo cóscius erat, quatenus illá faciē quæ consortio sermonis domini rutilauerat, mortis mœrore repressam, nullus videret. Et ne sepulchrum eius populus Israel, si cognouisset vbi esset, adoraret. Vnde & virgam in qua signa fecerat, vt plurimi potant, ne adoraretur secum abstulerat, quoniá & serpentē quē fecerat, filij Israel postmodó adorabāt. Omnis sūt illius ætas in tres quadragenarias partes diuidit. Quadraginta enim annis in Aegypto in domo Pharaonis ab infantia literas didicit. Quadraginta annis exul ab Aegypto in domo sacerdotis Madian fuit. Et quadraginta annis pēr desertum ducatum populo præbuit. Certe & nos consummatis his quæ de pentateucho historica narratione comprehēdimus, primi libri finē de mirabilibus hic facere conueniat, vt secundus de Prophetia scilicet exceptus, ab Iesu filio Nun & Iordane initium sumat.

H

DE MIRABILIBVS SACRĘ SCRIPTVRĘ LIBER SECVNDVS.

Iosue successor Moysi. Caput. I.

CVM autem Moyse egrediēte, dei populi gubernationē Iesus filius Nun suscepisset, cóforstat⁹ de sermone dñi, de campestribus [Moab] ad Iordanis fluuiū castra moueri iubet ac deinde cū arcę onere testamenti decorati reliquā plebem, primas vndas precedentes sacerdotes ingrederentur, ab illo loco vbi steterunt vsque ad mare omnis fluminis

Iordanis siccatus.

alueus aquis suis cófestim nudatus, superiorq; aquarum moles quę de fontibus augebatur, sursum in aera montabat, quousque omnis Israel siccis pedibus alueum fluminis transierat. In cuos miraculi testimonio duodecim lapides quātos duodecim viri portare poterant de ima glarea Iordanis portati sunt in loca castrorum, & totidem tanti ex his quos terra sicca continuerat, positi sunt in eorum locum. Certe & in hoc signo propositi operis nostri causa requiritur, quali ter arcam domini fluuius naturaliter prae-

I terire non permittit. Ita enim abiqua pars aquarum quæ ad mare perrexit, naturæ suæ cursum consuetum consequitur, dum altiora deserens, per prona proprio more fluminis paolatim delabitur. At vero humana industria alueos fluminum nudatos legimus & audiuimus, quomodo Cyrus imperator per siccum exercitus super Gyndem† († Gangē.) fluuium, qui secundæ post Eufraten quantitatis, illa expeditione qua Babyloniam expugnauit, dicitur esse castrametatus. Vbi charissimum virorum & equitum, equitē transmeandi fluminis audacia persuasum, rapacis aluei vortex demersit. Quo facto, rex incredibiliter iracundiæ furore aduersus fluuium permotus, velut insensibilem creaturam vlcisci statuit. Ac immensum amnem perpeti anno totis viribus in quatercentas sexaginta fossas diuisit: nudatóque alueo, meabilem vix genua tingentibus fœminis reliquit. Vnde eodem exercitu & rege eadem expeditione Babyloniam obsidēte, excelsissimo murorū obiectu ab expugnandi molimine repulsi, ad Eufratis fluminis per fluentia superiora vada conuertunt. Illa autem prædicta arte edocti, per alienū limitem diuertentes, per eius nudatū [aluеū] Babylonis murū subintrátes, vrbem capiunt. Quod ergo humana industria laborioso certamine† († conamine.) potuit, hoc deus potentię

K suæ virtute facilius peregit. Sed forsitan quisquam dispariter respondebit hoc factum esse: dicens, Illic enī fossuræ opus alueos aquarum per humiliora diuertit: hic vero stans aqua, nullo renitente ad aeris sublimia conscendit. Sed & hoc nónne humana diligentia sæpe efficit, vt ab oppositis vallibus aquas in excelsum mōtare, & ad fontes redire offensas cōpellit? Quod vero hoies velut terreni, de terrena crassa materia frequenter faciunt, quomodo angeli tunc quorum officijs hæc omnia mirabilia peraguntur, per amnem† († aërem.) facere nó potuerunt? cū sit naturale aeris opus & proprium officium aquas retinere in nubibus, & vt docti indoctiq; pariter norūt, quotidiana administratione retinet: Ita tunc deo iubente fluminis cursum prohibuit, vt per illius fluenta arca dei & sacerdotes transirent.

Vestes non detritę. Caput II.

Terram igitur repromissionis post longi laborem itineris ingressi, de fructibus Chananitidis regionis populi turba comedit, & mannæ de nubibus esca ministrari desinit. In hoc tam longo itinere admiratione dignū accidit illud, q; per quadraginta annos nullius ex omī populo calciamētom aut vestis defecit. In quo dominus nó na-

L turam nouam in calciamentis & vestibus condidit, sed olim conditam coōseruauit.

De subuersione Hiericho Cap. III.

Inde Iordanis ripam egressis, Hiericho prima ex Chananitidis ciuitatibus occurrit. Quæ lustrata circuitu dierū septem, quasi arcæ dominicæ & exercitus expauescēs aduentum, cito corruit. In quo circuitu nullo armorū suffragio vsus est victor populus, sed ad clamorem in gyro sonante murus erat vsque ad fundamenta dirutus. Vbi nihil extra naturam esse factum gesta res ostendit. Siquidem & hoc terręmotibus esse factum frequenter scriptura denunciat. Quomodo & in famoso illo terræmotu centum Lybiæ vrbes corruerūt, & in terræmotu dominicæ passionis vndecim in Thracia subuersæ sunt. Præterea quoq; quod humani actus efficacia congerit, hoc alterius destruentis vel etiam senectutis tempus consumit. Attamen hęc dicētes, nó casu accidisse murorum Hiericho ruinā, ostendimus. Sed ne contra naturam sicut aliquid in miraculis factum ostēdimus, hoc enim sicut & cætera ministrari angelico opere designauimus, dei iussu effectum fuisse non dubitamus.

Terræmotus in Aphrica & Thracia.

De statione solis & lunæ. Ca. IIII.

Post hæc quoq; Chananeorum quinq; regibus in vnum congregatis vt pugnarent aduersus filios Israël, cum ex aduerso miscerentur cohortes, & victoria in dei populo partem contenderet† († cōcederet.), Iesus filius Nun princeps populi Israel soli in medio die præcepit, vt ne se moueret,

M & lunæ vbi fuerat staret, donec se dei populus de inimicis vindicaret. Quod & factum est. Nam sol duos dies in vno conclusit, & luna diei spatio non occurrit. In qua iussione nó humani imperij authoritate luminaria requiescunt, sed domini imperantis vt starent iussui obediunt. Nihil enim propter iubentis hominis verbum dei creaturæ faciunt, sed quod dominus serui sui ordinationi† († oratiōi.) obediēs præcepit, hoc faciunt. Sic enim perhibetur, Sol stetit cōtra Gabaon, & luna ad vallē Hailon, obediēte domino voci hominis. Ex quo iotelligitur deum seruorum suorū precibus obedire, & ad eorū necessitatē creaturas suas opportune gubernare. Hęc luminarioꝝ [mora] nihil nouū in natura cōmisit, etsi in ministerio aliqd nouū aliquādo natum† († varium.) ostēdit. Sed & illa varietas nihil in anni cursu & reliquorū dierū cōmouit, dum pariter sol & luna vtriquodq; in suo ordine requieuit. Si enī vnum luminare curreret, dū alterū interi requiesceret, dierum & mensium & annorum assuetum cursum cōturbaret. Dum autem vtrunq; morā hanc habuit, quasi post cōsuetum diem in occasus sui limitem perrexit. Nō enim quòd ad belli illuminationem luna tunc in præsentia solis proficeret, stare iperatur: sed ne quid

incongrue

A incongrue luminarium meatu per vnius quietem & alterius cursum destrueretur. Sed quoniam & maris cursum lunari conuenientem esse in omnibus euidenter monstrauimus, & illum tunc requieuisse, etsi scripturæ vocibus reticetur, nónne ipse illarum rerum pronunciat obseruabilis commeatus? Luna vero nō tātum in hac statione requieuit, sed & incremēti vel detrimenti sui interim consuetudinem agere non potuit. Si enim dū stetit luna, licet stans sua incrementa vel detrimenta ageret, illud incrementum lunare vltra solis cursum in cyclorū rationibus aliquid turbaret. Dum vero nihil in circuli in se reuertentis cursu dies illa solito longior præbuit, tunc manifestum est, quòd in illa superueniente vespera, vnius diei incremētum luna, sicut quotidie solet, gessit. Vt enim hoc manifestis approbationibus pateat, cyclorum etiam ab initio conditi orbis recursus in se breuiter digeremus, quos semper post quingentos triginta duos annos solet in † principiū & luna per oia conuenientibus nullis subuenientibus impedimentis in id vnde cœperāt redire ostendemus. Quinto nanq; cyclo à mundi principio anno centesimo quartodecimo, generale totius mundi diluuium sub Noë venit, qui post diluuium quadringentesimo decimooctauo anno decessit: † & inde ali9 incipiens, id est sextus, in

† ānos sole vt i &c̄.

† defecit.

B octauo ętatis Abrahę anno finitur. Et nono eius anno septimus incipiens, tricesimoquinto anno egressionis filiorum Israel de Aegypto in quinquēnio ante mortem Moysi concluditur. Post quem octauus, in quo est illud signum in sole & luna factum, tricesimosexto anno egressionis Israēl de Aegypto incipiēs, in tricesimū [primū] annū Asę regis Iuda icedit. Cuius tricesimosecundo anno nonus exordium capiens, in quo & aliud signum in sole, Ezechiæ regis tempore, de quo paulisper dicemus, factum legitur, centesimooctauo anno post templi restaurationem quæ sub Dario facta est, sui cursus spatium consummauit: donec decimus inde oriens nonagesimosecūdo anno post passionem saluatoris Allia & Sparsa consulibus peractis cursibus consummatur. Post quem vndecimus à consulatu Paterni & Torquati ad nostra vsque tempora decurrens extremo anno Hiberniensium moriente Manichæo inter cæteros sapientes peragitur. Et duodecimus nunc tertium annum agens ad futurorum scientiam se præstans, sed [à nobis] qualē finē sit habitur9 ignoratur: quorū vnusquisq; vniformi statu, peractis quingentis tri-

C gintaduobus annis in semetipsum, id est, in sequentis initium reuoluitur, completis videlicet in vnoquoq; solarib9 octouicenis nonodecies, & i lunarib9 decemnouenalib9 vigesiesocties circulis. Post quos in lunari supputatione per communes duodecim & embolismos septem, per Ogdoadem & Hendecadē & incrementum lunare, quod computantes saltum nominant: & solari per quadrantes & bissextos diligenter dinumeratos: demum duob9 luminarib9 † totidem dies habētibus, & per cursus sui omnes lineas concordi ratione cōuenientibus, veluti prim9 conditi orbis annus innouatur. Dum ergo hi circulorum totales † recursus i se cōgrue, & post illos cyclos quibus in sole & luna mora vel reditus signa, quomodo sub Iesu vel Ezechia factum legitur, apparuisse describitur, sine vlla varietate redeunt: manifeste intelligitur, quòd non mora illa aut reuersio aliquid in luminarium & tēporum assueto cursu præpeditum vel insolitum reliquerunt: sed quasi per diem omnem in occasus sui, vt supra dixi, limitem currunt postquam illius solito longioris diei spatium peregerunt. Per quod videtur quòd nihil ad sequentis noctis longitudinem temporis illa dies longa cōtulerit, cu9 princeps pariter in die cū sole diei ꝓposito luna requeuit.

† lunaribus.

† totales.

De Gedeone & duobus signis. Ca. V.

Itaque purgata funestus habitatoribus Chananitidis regione, in dei populi dedicationē † ipsa à domino terra tribuitur. Qui postmodū pacis ocio resolutus, in idolorum terræ illius & reliquarum in circuitu nationum cultū peruagatur. Propter quod gentibus sæpe, quorum idola ipse colebat, potestate à domino concessa, mancipium seruire tribuitur. Sed captiuitatum & seruitutū laborib9 durissimis afflict9, frequenter à deo per pœnitentiam veniam precabatur: ad cuius liberationem pœnitentium lachrymis sedatus, ille iudices suscitabat, qui de seruitutis iugo plebem eruentes, nequaq̄ pœnitētiæ domino, † sed arbitrorum iure pręfiebant. Quorum temporibus dū Madianitis seruiret populus, Gedeoni filio Ochaz cœlestis nuncius apparuit, illumq; destructo idololatrię ritu, de plebis suę liberatione cōmonuit. In cuius conspectu dum Gedeon oblationem componeret, desuper carnis ius fundens, cœlestis ignis holocaustū absumpsit. Et iterum postulanti signum, siccitas in omni terra, & ros in solo vellere: & rursum siccitas in solo vellere, & ros in omni terra fuit. Sed hæc quāuis sociantur numero mirabilium, nihil tamen velut nouum ostendere vidētur in ministratione rerum: quoniam & cœlestis ignis res terrenas, vt sæpe diximus & dicemus, frequenter deuorat, & alternatim in mundo per partes nubibus rorat. Sed tamen multa talia de mirabilibus scripturarum subueniunt, quę etsi in rebus gestis diligētem explanationem non exigūt, figurarum tamen præsignatione in rerum spiritaliū intelligētia referta sunt. Sed qm̄ in opere isto [rerū] tantummodo gestarum intellectum prosequi disposuimus, hoc licet memoriæ causa statim historialiter numero mirabilium inferemus. Quæ etiam si sæpe fortuito casu dei volūtate in rebus prouenerunt, terribilius tamen & celerius & certius & mirabilius in signi alicuius ostensione per domini imperium gubernata & ostensa fuerūt. Vn̄ cū historialiter in holocausti hac concrematione, non terrestri igne, sed cœlesti flamma hoc ostendebatur, quòd futurum tunc bellum, nō humanis viribus, sed cœlesti auxilio proficeret, & ros prius demonstrabat in solo vellere ostensus, quòd diuina miseratio, quæ tūc in Israēl fragili & molli populo fuerat, ignitas gētium iras sicut aqua ignem posset extinguere.

D

† deditionem.

† potētiæ dominio.

E

Iterum cū Philisteis seruiret Israelitica plebs, Manue filij Saruch de tribu Dan, sterili vxori primo, deinde ipsi Manue dei angelus prophetali habitu apparuit, eosq; de filio qui illis esset nascitur9, qualiter fieret educādus edocuit, quaten9 ne vnq̄ nouacula caput ipsi9 trāsiret, & siceram & vinū & omne quod inebriare potest non biberet. Cui cum Manue nesciens esse angelum, prādium voluisset præbere, angelus, inquit, De cibis tuis non comedam, sed domino si vis holocaustum compone. Quod cum Manue illo præcipiente composuit, cum igne holocausti coram eis statim angelus i cœlū [ascēdit. Et hic terrestris holocausti ignis de terra in cœlū] ascēdens demōstrauerat, quòd per nascituri hominis fortitudinem deus populi liberationē ꝓparauerat. Natus igitur Sāpson, iuxtaq; imperiū [dñi] nutrit9, maximā fortitudinem in septem sui capitis crinibus habuit. Quod pro certo probatum est, dum eisdem nudatus aliquando etiam virtutem amisit. Nam cum Dalilam in valle Sorech mulierem de regione Philistinorum alienigenā adamaret, & illa pecuniā à Philistinis principibus, pro quibus multa fecerat, perditionis † eiusdem mercedem accepisset, ipse poscenti fortitudinis suæ mysteria in capillorum suorum conseruatione fieri indicauit. Et illa dormientis in sinu suo vocato rasore, caput totōdit. Perductusq; Sāpson à Philisteis, oculis orbatus, molā manu vertebat, donec capilli illi9 ad priorē lōgitudinē creuerunt. Deinde Philisteis epulātibus, vt inter epulas Sāpson illuderet, adducitur, & ipse pue-

De Samsonis fortitudine i capillis. Ca. VI.

F

† principib9, quib9 Sāpson multa mala fecerat ꝑditiōis.

G roretinenti† greſſus dixerat, vt ſe ad duas columnas
†regenti perduceret, quibus tota domus imminebat, quate-
nus ſuper illas veluti laſſus reclinaretur. Quib⁹ am-
babus vtraque manu apprehenſis, inuocato in auxi-
lium deo totam domum concuſſit. Quæ cito cor-
ruēs, tria Philiſtinorum millia pariter cū ipſo Sam-
pſone proſtrauit. Sed naturas inueſtigātib⁹, ſolutio-
†queſtio- nem† nō minimam incutit, quomodo totū ſenſibile
nem. corpus in inſenſibili capillo motum fortitudinis ha
buit: cuius damnum doloris ſenſum nequaquā intu-
lit, cum illum tonſor à reliquo corpore ferramenti a-
culeo diuiſit. De Sampſone ergo priuſq̄ naſceretur,
à domino præcipitur, vt capillus illius nunquam fer-
ri acumine vel alicuius aculei tōderet. Quādiu igi-
tur in mandati diuini cuſtodia permanſerat, ſpiritus-
ſancti munere maximā fortitudinem habebat. Vn-
de cum muliebri perſuaſiōe præcepti dominici trāſ-
greſſionem adinuenit, etiam ſpiritale fortitudinis
donū qđ habuerat, ſtatim receſſit. Non quia inſenſi-
bili capillo oſſiū, & carnis & ſanguinis, q nihil ex his
habet, [virtus] inerat, ſed mandati dn̄ici obſeruatio
donū fortitudinis obſeruabat. Sed fortaſſe aliquis
dicet, Quare ergo cum capillis iterum fortitudo
†prius ro illius ſuccreuit, ſi nō in capillis priorem fortitudinē†
bur. H habuit? Attamen etiam in hac vita†, non tam in lō-
†hac vice go capillo amiſſam virtutem recuperabat, quàm do
†ſpiritale num ſpeciale† quod negligēs amiſit, afflictus pœni-
tentia creſcentibus capillis paulatim impetrabat:
præſertim cum in huius mandati tranſgreſſione ex
parte licet aliqua excuſabatur, quanuis ſuæ virtutis
Dalilæ petenti myſterium dicere nō negauit, nō ta-
† conſen- men ſe imperāte vel concedente vel ſentiēte † tonde-
tiente. tur. Vnde afflictus poſtea à deo impetrauit faci-
lius, quod non ſponte ſed dormiens ſeductus amiſe-
Capta ar rat. Inde poſt non multum tēporis, filijs Iſraël
ca & reſti mandatorum tranſgreſſione deum offendentibus,
tuta. Ca. incitata Philiſtinorum agmina, ad bellandum con-
VII. tra eos conueniunt. Et filij Iſraël de ſe nihil confidē-
tes, arcam teſtamenti domini in exercitu ſuo in pu-
gnam contra aduerſarios conducunt. Sed legis trāſ
greſſores nequaquam legis arca tuetur, victo poti-
us & deleto [ex parte] populo, ab alienigenis ipſa ca-
pitur. Qui victoriæ munere lætantes, in terram ſu-
am eandem captam perducunt, & veluti triūphi hu-
† triūphi ius adhuc iuxta† Dagon deū ſuum, arcam dei Iſraël
huius au- in templo ſtatuerunt. Sed primo die Dagon coram
thorē iu- arca proſtratus, repercuſſus tamē in †loco ſuo reſti-
xta. tuitur. Craſtina vero fractus ad limen in cētum par-
†repert⁹ tes, capite & manibus, ſpina dorſi eius truncata re-
iterū in. peritur. Quod fugere idololatriæ in aduentu domi
I nicæ legis cultum monſtrabat. Qui enim fugiunt,
perſequenti dorſum dant. Præterea quoq; tota Phi-
liſtæa fœda admodū plaga percutitur: nam & exta-
les eorum foras prominebant, & ingens ſoricum &
inſolens copia per totam prouinciam diffundeba-
tur. Cōuenienter quippe dominus illis vtranq; pœ-
nam parauerat, qualem rerū ipſarum cōueniens ra-
tio exigebat: quaten⁹ qui miſera animalia diuino cul
tu venerabātur, per miſerrima animalia in aduentu
dominicæ legis caſtigarētur. Et qui tabernaculi do-
mini interiora, id eſt, arcam extra limites ſuos pro-
traxere: hi interiorum ſuorum foras prominentium
fœda affligerentur clade. Quapropter eā plauſtro
nouo impoſitam duabus fœtis vaccis vehendā, quæ
†portaue jugum antea non cognouerūt†, teneris domi vitulis
rant. mugientibus, ad fines ſuos redire arcā permiſerunt.
Quinq; mures & totidē anulos aureos indices pla-
garum ſuarū, ne eam vacuam dimitterēt, iuxta eam
Fragore in capſella poſuerunt. Sed in his multiplex figurarū
cœli ſuga intelligētia latet, quæ proprij operis induſtria, & tē-
ti hoſtes. pore indiget & ocio. Iterumq; infinita Philiſti-
C. VIII. norum agmina quaſi arenæ maris innumerabilia, per

plana ſe terræ Iſraël effuderunt, quæ dn̄s Samuele K
orante à facie filiorū Iſraël ingēti cœli fragore per-
terrebat, quaten⁹ per hoc [& Iſraël] nō propria virtu-
te viciſſe intelligerent, & hoſtes dei protectionem &
auxiliū erga hūc [eſſe] populū ſcirent. Itidē quo- Rex pri-
que Samuele inuocante dominum, cum populus ſibi mus Saul
regem peteret, & Saūl filiū Cis de tribu Beniamin Cap. IX.
in dei famine iuſſus Propheta ordinaret, domin⁹ per
pluuias & horribiles voces intonuit, quibus plebs
quæ audierat, ſe dominum repuliſſe, ne regnaret ſibi
intelligeret: quos fragores per Samuelis iterum do
minus deprecationem compeſcuit, poſtquam populi
de hac re pœnitudinē intus aſpexit. Saul inuidię Saul pro-
ſtimulo ſuſcitatus, & malo ſpiritu [ſępe] arreptus, cū phetans.
Dauid occidere vellet, & ipſe Dauid tūc cū Samuele Cap. X.
& [cęterorū prophetarum] cuneo prophetaret, miſit
Saūl nūcios & ipſū interficiendū de medio Prophe-
tarū rapere iubet. Sed illos protin⁹ vt veniebāt, ſpūs
qui in Prophetis loquebatur, arripiebat. Ipſe quoq;
Saūl quaſi inuitū famulis opus, ſtricto arcu poſt eos
exiens, cum inter Prophetas venerat, prophetabat.
Diximus autem cum de Balaam & aſina eius diſſe-
ruimus, quoniam ſpiritusſancti verba, non dicētium
merita penſantur, ſed ipſius volūtate vbicunq; volue
rit, proferuntur: per quod tamen proferētium ea me- L.
rita non in melius augentur, ſi bona non habent o-
pera, ſicut in Balaam, & Saul, & Caipha pontifice.
Vnde tales Prophetæ in iudicio dicent, Nonne in
tuo nomine prophetauimus? damnati domino re-
ſpondebunt, & tamen æterni ignis conſortium inter
cæteros impios ſubibunt. At vero & hoc loco quidā
æſtimant, quòd Saul non diuino ſpiritu, ſed malo il-
lo quo ſæpe arripiebatur, per totum illum diem pro-
phetaret, donec Dauid etiam imminēs mortis peri-
culum, ipſo ſuo ſpiritu arreptus, domini diſpēſatione
euaderet. Sed qualiter hoc ſentiri poteſt dum ita ſcri
bitur, Et facta eſt ſuper eum ſpiritus domini, & am- 1. Reg. 19
bulans prophetabat? Niſi forte ſic in hoc loco ac-
cipiatur, ſpiritus domini, quomodo & alio loco, ſpi-
ritus domini malus Saul arripiebat. Veruntamen 1. Reg. 16
vbicunque ſine additamēto ſpiritus dei, vel ſpiritus
domini, vel ſpiritus Chriſti, vel ſpiritus Ieſu, in ſcri-
pturis ſanctis inuenitur, ſpiritusſāctus eſſe à nullo ſa-
no ſenſu dubitatur: Vbicunque vero cum additamē-
to dicit̄ eſſe ſpirit⁹ domini malus, vt eſt in libro Sa-
muelis, intelligitur diabol⁹ eſſe, qui domini propter
miniſterium, malus propter vitium dictus videtur.
Sępe quoque cum ſingulariter ſpiritus tantum, & nō M
addito ſanctus, aut dei, aut aliquid quodcunq; ex his
quæ ad ſignandum aut demōſtrandum ſpiritumſan-
ctum pertinent, deprehenditur, contrarius ſpiritus
qui eſt diabolus, aut ſubiectus quiſque ſibi ex his qui
miniſtrant dæmonibus, dignoſcitur. Poſt etiā Samue-
in anguſtia conſtitutus hoſtili ſe premente impetu, lis appa-
cum neque per Prophetas, neque per ſacerdotes, neq; ritio. Ca.
per ſomnia, petenti ſibi dominus vllum reſpōſum da XI.
ret. Saūl rex ad pythoniſſam perrexit, vt ex mortuis
aliquem ſibi per ſuæ artis incantationes ſuſcitaret.
Quæ cum quæreret ex eo, quem mortuum de ſom-
no cuperet reſolui, ille ſibi Samuelem velle reſpon-
dit ſuſcitari. Suſcitatus vero Samuel, Saūli quid e-
ueniret pnūciat. Hac iniquiēs hora tu & filij tui me- 1. Reg. 28
cum eritis, ſed & Iſrael tradam tecum in manum ini
micorum eius. Qualiter ergo Samuel à pythoniſ-
ſa ſuſcitari dicitur, dum pythoniſſa dæmoniacis in-
cantationibus & præſtigijs vti videtur? Et quomo-
do Saūl qui in viuentibus Prophetis dei reſpōſum
nō inuenit, reſuſcitatum à morte Prophetam audire
meruit? Vnde non hunc eſſe Samuelem illum Pro-
phetā, per factum facilius intelligitur, ſed diabolus
qui ſe trāſſert in angelum lucis, in phantaſia Samue-
lis cōſideretur. Quod ex ſermonibus eius recte di-
gnoſcitur,

A gnoſcitur, quoniam funeſto Sauli dicebat, Tu & fi-
lij tui mecū eritis. Etenim ſi verus bic Samuel oſten-
ſus eſſet, nullo modo iniquum regem conſortem ſui
meriti poſt mortem diceret. Si ergo à pythoniſſa
Queſtio diabolus oſtenditur, quare Samuel in diuina ſcri-
Solutio. ptura dicitur ſuſcitatus? In multis ſacrę ſcripturę lo-
cis imaginatis reb⁹ verarū rerū noīa ſæpe aſcribūt.
Quō & pdicta virga in ſimilitudinē ſerpētis imagi-
nata, & phātaſtica illa magorū ſerpētiū in Ęgypto,
& ille æneus [in deſerto] ſerpēs noīat. Duo quoq; Che
Exod. 25. rubin p ſimilitudine obūbrare propiciatoriō nōcia-
1. Reg. 6. tur. †Quiq; mures, vt̃ quoq; anuli de terra Philiſtijm
†memo- in capſella cū arca dñi deferunt̃. [Duodeci boues ſub
rantur. mari æneo, & q̃tuurdeci leones i throno Salomonis
eburneo ſtatuunt̃.] Cherubin quoq; & palmę, & mala
granata, & retia i templi ædificio depicta deſcribūt̃,
cū hęc oīa nō ipſa rerū veritate. ſed p ſilitudine iſta
noīa recipiūt: ipſę tñ ſcpturæ vlla incertitudinis re-
†vllo re- gula † q̃ſi res veras hęc noīati ponūt. Phātaſma igit̃
ſpectu. Samuelis velut ipſe Samuel, oñſum pnōciat̃, ſicut &
in viſibus prophetarū, & i Apocalypſi Ioānis oſtēſi
Caſ⁹ Ozę viri pronunciaotur. Poſt modicum deinde Da-
Ca. XII. uid regnū obtinente, arca teſtamenti de domo Ami-
B nadab ad Hieruſalem à rege & omni populo perdu-
citur. Oza filius Aminadab ſequens arcam, cum il-
lam velut ſuſtentans tangeret, ſubita morte percuſ-
ſus & ſuffocatus eſt. In quo facto temeritas cū ipſo
Oza, qui cū nō eſſet de gñe Aaron [arcā] tetigit, dā-
natur, & totus populus quia caute in diuinis reb⁹ ſe
agere deberet, admonetur. Sed quidā aliquod prece-
dens peccatum in Oza per hanc culpam punitū eſſe
exiſtimant, quoniam ſæpe euenit, vt minores culpæ
præcedentium peccatorum vindictam incutiant.
Recenſio Quemadmodum cum popul⁹ Iſrael peccaſſet
populi. cōmouit dñs vt Dauid numeraret populū, per quod
Caput accidit, vt plebs peccans per [paruam] regis culpam
XIII. pœnā ſuſtineret præcedentiū delictorū. Angel⁹ eni
dñi ſeptuaginta virorū milia ex oēi Iſraēl vſq; Ber-
ſabee occidit, & Hieroſolymam vrbem velut delere
†quā nō. propoſuit: non quòd domio us ciuitatem quam mūc†
diſperdidit delere vellet, ſed vt oſtenſus in procinctu
vindictæ angelus, dignam videnti regi pœnitentiā
incuteret. Ex quo intelligitur Dauid minorem culpā
cōmiſiſſe quàm plebs, qui peccatum ſuum per ſolam
C pœnitentiam deleuit: populi vero delictum iu autho-
Dedica- ribus ſuis mortis ſeueritatē promeruit. Et de-
tio vitu- inde cum per peccatum Salomonis populi Iſraēl re-
lorum au- gnum vnō in duo diuiſit. Hieroboam filius Nabath
reorum. rex decem tribuum io parte Aquilonis, metuens ne
Caput templi quod erat i Hieruſalem reſtauratio† rurſum
XIIII. populum Roboam filio Salomonis iungeret, idola
†viſitatio & altaria in Dan & in Bethel poſuit. Sed in dedica-
tione altaris quod fuit in Bethel, vir dei de Iuda vt
contra illud altare prophetaret, à domino mittitur.
Quo adueniente duo terribilia ſigna oſtenduntur.
Nam & altare in duas partes ſtatim i hora holocau-
†al̃e, & re ſti ſcinditur, & integra ipſi⁹ † arida manus ſiccatur.
gis ipſi⁹. Quæ duo ſigna rei & operi ſuo apte conuenerunt,
dum quid in ipſo tunc rege ſit factum euidenter oſtē-
dunt. Aptum enim videbatur, vt qui dei cultum q il-
luc vſq; in vno altari & templo erat, diuiſiſſet, ipſius
altare quod ipſe ſibimet fecerat, ſic ſciſſum diſſeca-
ret. Et qui populi dei manum ne dño ſuo oblationem
& holocauſta immolaret aridam feciſſet, in ſchiſma-
tico illo holocauſto manus illius arida appareret.
Siccitas Præterea quoq; Achab filio Amri incitante, cū
cœli. Ca. Iezabel vxore ſua plura agēte † ſcelera, Helias Thē-
XV. ſbites de Galaad in ſermone dei dixit, Si ros & plu-
†augēte. uia, niſi iuxta oris mei verba bis annis erunt: cuius
†phibita. oratione prophetica † pluuia trib⁹ annis & ſex men-
ſibus non pluit: quatenus qui deum per mala in terra
exacerbaſſent, cœli clementia & aëris commoditate
carerent. Verom hæc plaga vt multi magiſtri pu- D
tant, tantum terram Iſrael caſtigauerat. Sed moris Oīs terrā
eſt ſcripturarum, vt illam prouinciam de qua dicūt, in ſcriptu
omnem terram indifferenter nominent, quod cōue ris.
niēter cum Helia poſtmodō Achab ſermone demō-
ſtratur. Cum eni Heliam ipſe vidiſſet, Tu quis es qui
conturbas populum Iſraēl? Achab dixiſſe refertur.
Cui reſpondens Helias, in Iſrael tantummodo cul-
pam quę hanc plagam incitauerat, ſio ſſe denunciat.
Non, inquit Helias, ego conturbo Iſraēl, ſed tu & do
mus patris tui, quia dereliquiſti legem domini, & ſer
uis Baal. Quibus vtriſque dictionibus in Iſrael tan-
tummodo culpam & plagam conuenientia verborū
eſſe demonſtrat. Si etenim totum mundum plaga il
la flagellaret, non qui conturbas Iſrael tātummodo,
ſed qui conturbas totum orbem, Achab dixiſſet. In
tempore autem ſiccitatis à domino Heliæ dicitur,
vt in ſpelunca torrentis Carith ſe abſcōderet, vbi cor-
uis miniſtrantibus pane & carnibus & aqua torren-
tis illum ſatiaret, duplici ſcilicet occaſione, quaten⁹
& tempore famis haberet alimoniam, & perſecutorū
auide ſe quærentium, turbidam † effugeret iram. A †rabidā.
coruis vero miniſtrari Pruphetæ præcipitur, vt ſci- Coruus
licet culpam quam in diluuio commiſerat in terra, Heliæ.
pargare auis illa videretur, dum vt fidelis miniſter E
efficitur Heliæ, q negligēs & fallax erat antea Noē.
Præterea quoque in hoc miniſterio illud etiam oſtē-
ditur, qualiter homo ſi oō peccaſſet, etiam infructuo-
ſorum animalium ounc miniſterijs vteretur. Vnde
vero eas carnes & panes ille coru⁹ detulerit, ipſe vi-
derit qui tale officium cōmittebat. In quo tamen in-
tuendum eſt, quòd ex aliquorum hominum ſcientiā
aut neſcientium induſtria, corui hęc acciperent, qui
coctos panes & carnes quaſlibet qualitercunq; præ-
parabant. Cumq; de torrente propter ni- Vidua
miam ſiccitatem aqua deficeret, ad viduam in Sare- Heliā pa-
ptam vt ibi paſceretur, exire Heliam deus iobet. ſcēs. Ca.
Quę cum eū in domo ſua victu quotidianu ſatiaret, XVI.
familiariter receptū, lecythus olei, & farinę hydria,
in quibus vnius diei refectionem in aduentu ſuo inue
nerat, non minuta ſunt, donec viſitauit dominus po-
pulum ſuum. Et hoc accidit, non quòd inualida ma-
nus domini eſſet, vt etiam poſtquam torrentis vn-
da defeciſſet, aquā illi cum panibus aliunde & carne
donaret. Sed idcirco ad Sareptam Sidoniorum ſa-
turandus Propheta mittitur, vt per illum bona & fi-
delis vidua paſceretur. Nc vero quem moueat, quòd F
Sidoniorum terra hanc eādem plagam pariter cum
Iſrael perpeſſa erat, dum inde Iezabel perſecutrix
prophetarum, & totius vindictæ & facinoris cauſa.
Sidoniorum regis filia paternam originem duce-
bat. Certe etiam hoc ſigno non noua à domino, ſed
condita natura immodica, non modica ſubſtantia
gubernatur, qūo de calciamentis & Iſrael veſtibus
prædictum memoratur. Nam in cæteris prædictis
omnibus miraculis nil naturæ rationem refugit, ſi-
cut ipſe rerum euentus frequenter oſtendit.
Huius viduæ filios illo tempore quo Helias Excita-
in domo eius morabatur, graui ægritudine mortu- tio pueri
us fuit. Sed hunc Helias oratione ſua ad vitam ite- mortui.
rum reuocauit, de quo tradunt Hebræi, quòd ipſe Caput
Ionas Propheta poſtea fuerit, quem de ventre ceti XVII.
glutientis, euolutis tribus diebus dominus abſoluit,
quia dñs qui inimicū ſuum in quocunque tuto loco
poteſt occidere, ſeruum ſuum quem vult eruere, de
qualicunque anguſtia liberare valet. At vero illa fa- De holo-
moſa quæſtio, quæ de mortuis reſuſcitatis agitur, cauſto in
vſque ad Lazarum à nobis reſeruatur. Euo- mōte car
luto autem tēpore ſiccitatis, cum dominus ſuper ter- meli. Ca.
ram vellet pluuiam dare, Prophetā Heliā in occur- XVIII.
ſum regis Achab iuſſit exire, qui omnē Iſraēl & ido- †octingē-
lorum Prophetas quadringentos † quinquaginta in tos

G montē Carmeli congregauit. Quib⁹ congregatis, sanctus Helias duos boues, vnum domino, & alterū Baal, per se & per Prophetas idolorū mactari in holocaustum rogauit, vt dominus† qui per ignem exaudierit, ipse totius populi deus sit. (†deus.) Quo impetrato, sacerdotes bouē suum [prius occidentes, vsq; ad mediam diem tristes Baal] vt per ignem consummeret holocaustum, rogabant. Sed Baal qui potius igni in potestatem traditus est, super holocaustum ignē dare nō poterat. Helias vero bouem suum in frusta cōminuens, per membra diuidens, super altare quod cōstructum fuerat, & quod ipse curauerat, tunc statuit, Eumq; aqua abunde superfudit, oranteq; illo, subito ignis de coelo cecidit, qui bouem cum altari & lapidibus & aqua simul cōsumpsit, Ac deinde sacerdotes Baal in potestatem sibi traditos, in torrente Cison interfecit, & omnis populus deum esse confessus credidit. In hoc etiā extra naturam ignis nequaquā aliquid fecit, qui desuper aëris ignito spatio descendēs, cum dei gubernantis imperio, alimētū sui naturam†, (†materiā) quā in terra recepit, cōsumpsit. In superiore enim illo spatio ignis [naturā abūdātī⁹ esse, etiā ignis] in terra ardēs p̄nūciat, qui ad superiora vbi est natura illius, ardēter contēnere† tētat. (†conscendere.) Sicut ei aquę natura descēdere semp ad inferiora, sic ignis propriū est appetere H [sursum siue] excelsa: non tamē cōtra naturā suā etiā aqua sępe in excelsa videtur cōscēdere: qđ non substātia sua quæ grauis est, p semetipsā, sed p aëris leuiorē naturam, qua aquarum minutissimę guttę ad altiora aëris vaporabiliter contrahūtur, solet facere: quæ minutissimæ guttę, ad aëris altiora fumali modo cōscendentes, cum in densioribus nubibus in se conueniunt, aëris natura supferri non possunt, sed motu† co (†vento.) agente gyruscula mole ad terram dilabuntur. Et si illas in nubibus priusquam lapsæ fuerint gelu præripuent, easdem guttas cōcretas in grandinum lapillos glacialiter solidatos frigoris rigor cōuertit†: (†deducit.) & si remissiores & nec dū densatas eas gelu inuenerit, niuem facit: & si has gelidum frigus non perstrinxerit, aquæ stillicidium liberum, ad inferiores partes vnde ierat redit. (Geñ.19.) Sicut aqua autem per semetipsam, nisi per aliam substantiam, vt ostendimus, non ascendit: sic & ignis nisi per aliam substantiam inferius se non descēdit. Vnde cum & dominus super quinq; ciuitates de quibus in primo libro diximus, igneos imbres plueret, hoc idem per sulphur fiebat, quatenus & I in sulphure ignis arderet, & per grauiorem sulphuris naturam idem ad terram laberetur. In hoc ergo loco vbi super altare ad holocaustum ignis descēdit, aut per aerem aut per sulphur descēdit: quoniā ignis psemetipsum nō potest descēdere, nisi se alicui materiæ grauiori deus iusserit immisceri. Sacerdotes ergo idolorum sine homicidij culpa Helias dei seruus interfecit. Quippe qui erat in illa lege quæ dicit, (Leui.24.) Blasphemum nō patieris viuere: Nullus hominum ergo idolum colit, nisi dei blasphemus extiterit. Ac per hoc qui idololatrię cultores mactauerat, blasphemos & sacrilegos de terra purgabat. Et post hęc omnia, qui imbres ā terrę perfusione tribus annis & sex mensibus orando prohibuerat, in modico temporis spatio eodem orationis suæ officio, sitienti terræ abundantem pluuiam & placidam ā deo impetrabat. Quæ in terram prius nequaquam venisset, nisi eam ā cultoribus Baal occidendo mundaret.

(Ieiunium Helię. Ca.XIX) Quos cum Iezabel ab Helia interfectos esse comperisset, illum de morte propria minacibus verbis Prophetam terret. Vnde pergens in terram Iuda querulus Helias, in vmbra iuniperi sedens obdormiuit, Quem angelus domini tangēs de somno suscitauit, & pane & aqua esurientem saturans & sitientem refecit. Quo cibo refectus, in eius fortitudine quadraginta diebus & quadraginta noctibus nil comedens, vsque ad Oreb dei montem ambulauit. K Vnde verbi domini fruit⁹ cōsortio, rursum in terrā Israel redijt. De isto vero pane & aqua angelico officio ministratis, quorū fortitudo pastum famis labore Prophetā quadraginta diebus p̄uexit, scientibus [vini naturę], vnde fuit, intelligētiā differendā, patefacta† reseruamus. (†pace sancta.) In quo pane cū quasi hūanæ industriæ, ꝙ panis coct⁹ fit, operis similitudinē cōspiciam⁹, non terreni panis virtutē, quòd vna saturitate quadraginta dierum necessitatem impleuerit, esse intelligimus. Nisi forte angelico opere de quacunque terrena materia factus in terra degentis animam hominis pastum validiorem hominum pane effecit. Sed hic panis etsi propriam occultando naturam solicitum lectorē facit, de quadraginta tamen dierum ieiunio quo illud tempus ieiunus [propheta] pertulerit, securū reddit, dum per vnius virtutem nullo egens cibo tanto tempore vixit.

(De igne descendēte super quinquagenarios. Ca.XX.) Inde interuallo quodā temporis interiecto, ipso Propheta in mōte [sedēte] quīquagenariorum principem cum ijs qui sub eo erant, vt eum ad se ducerent rex iussit. Qui supercilio, id est superbo tumore inflatus animo dixit: Homo dei vt ad illū nobiscum exeas rex Ochozias, id est, filius Achab iussit. L Cui Helias, vt inquis, Si homo dei ego sum, respondit Propheta, in te nūc & in eos qui tecum sunt, coelestis flamma ardebit. Quo facto, & alium eiusdem ordinis virum cum tot comitibus ad eundē redire† pręcepit. (†rex ire.) Quem consona priori proferentem, simili sequētia†, (†sentētia) eadem vindicta cōsumpsit. Quo facto, tertius ad idem destinatus periculum quinquagenarius, cum suis coram domini Propheta suppliciter genu flexit, & per verba precatoria illum regis adire conspectum rogauit. Sed huic, associare Helię angelus domini dixit, Qui cito surgens, & gressum socians, super bis interemptis, cum humiliato & supplice ad regē p̄rexit. Ignis aūt in hoc loco, sicut & in prædicto holocausto dei, dicto Prophetę verbo obediens, quod iubebatur impleuit. Et in his grauioris forsitan ante commissi crimē peccati, sicut & in Oza & numero populi prædiximus, vltrix flamma numerum† puniuit.

(De trāsitu Iordanis Helię & Helisei Ca.XXI) Demū vero cum dominus Heliā eleuare voluisset, ipse & Helisę⁹ [fili⁹] Saphan minister suus Iordanis flumen diuisit pallio Helię, pede sicco, sicut in trāsitu filiorum Israel factum prædiximus, transierunt. Ad cuius rei explanationem, de libro Iesu prædicta huic operi satis sufficiūt. Quomā† (†nimirū.) M dum in multis his mirabilibus virtutum gestis prędicta conueniunt his rebus miracula facta, etsi in figurali explanatione deuiauerunt, eandem tamen rationem in rerum gestarum historico intellectu expositiones necesse† exigunt. (†naturæ.) Antequam de mirabilibus diuinæ totius scripturæ sermonis nostri cœperimus texere coronulam, operæpreciū est etiam ea in quibus propter pręcedentium similitudinem explanare aliquid non est necesse, provt gesta sunt exponā, pręsertim cū ex mirabilib⁹ scripturæ [dūicę] nil p̄terire disposui, in quibus ā ministerio quotidiano excellere in alijs videntur.

(De ascēsu Heliæ in curru igneo. C.XXII) Igitur ambobus his ripa Iordanis egressis, Helias ministro suo dicebat, Postula ā me quod vis priusquam me deus ā te transire & recipi iubeat. Cui Helisæus, Spiritus, inquit, tuus duplex obsecro in me requiescat. Rursumq; Helias, Duriter dicens postulasti, sed tamē si hora receptionis meę mihi p̄sens astiteris & videris, hāc petitionē euentus complebit. Hoc vero postulans Helisęus, nō elationis affectū super magistrum suū voluit, sed videns peccata populi innumera, ā Propheta qui relinqueretur, non simplici Heliæ spiritu, sed duplici compesci posse prævidit. Si enim illud quod petiuit vitio volentis se eleuare animo postulasset, nequaquam ā domino & ab ipso Helia quod petebat impetraret. Igitur his dictis, iam iamq; Helias igneo curru receptus

A ptus velut ad coelum considerante Helisæo rapitur.
Et hactenus ipse sicut & Enoch i testimonium nouis-
simi temporis adhuc sine morte seruatur, vt scilicet
horum in ore duorum testium, nouissimi testimonij
sermo consistat, quando in extremo tempore paulo-
ante quàm damnetur satanas, qui humanum genus
†Deest hic finis sententię apto bello deprimat†. Cōcinebat †q̃ [vt] Helias, quē
diuini amoris zelus ignito in animo suo flagra. Ietar
dore, & per ignem miranda multa signa faceret, & p
†Conueniebat. currum igneum ab omnibus commutatum domin⁹
ad sublimiorem statum eueheret. Cæterum vero qđ
de Enoch in primo libro prædiximus, Helię etiā cō-
De q̄bus dā virtutib⁹ Helisæi. Cap. XXIIII. uenire videamus. Interea labentiam terram ve
stimenta Heliæ mœstus hæres Helisęus colligebat,
& Iordanem item dominum Heliæ inuocans, pede
sicco transierat. Veniens in Hiericho, amaras & ste
riles aquas, immisso in fontem sale, sicut per lignum
in eremo Moyses sanabat. De qua etiam re in loco
illo disseruisse sufficit. Inde veniens in Bethel, à pue-
ris paruis caluus Helisæus illudebatur. Quibus cū
in nomine domini malediceret, duobus vrsis de sylua
venientibus, quadraginta duo pueri lacerant̃. In hoc
loco non propter proprium conuitium Propheta in
iracundiam commotus pueris maledixit, sed auer-
B satorū à domino & lege patrum, filios qui in Bethel
dolis immolabant, cum fortasse & ipsi parui pueri, ve
moris tunc erat, idolis sunt consecrati, iusta vindicta
plexit. In Bethel nanque vnus ex duob⁹ vitulis, quos
Hieroboam filius Nabaoth fecerat, qui peccare fe-
cit Israel, rex fuit constitutus. In quib⁹ decē tribuum
Israel à dn̄o idola colēdo diuertēs, peccauit populus.
Præterea etiam Propheta pręuidēs quid [lōga post
tēpora illudēs] Christo i Caluarię crucifixo Iudęo-
†petulās. rū peculiaris †populus esset passurus, qđ eis figurali
4. Reg. 3. ratione competebat, interim est operatus. Deinde in
illa expeditiōe qua Ioram rex Israel, & Iosaphat rex
Iuda, & rex Edom ad filios Moab exierant, cum
in deserto totus exercit⁹ sitis labore fieret fatigat⁹,
Helisæus aquas per siccatum torrentem sine pluuia
venire à deo impetrauerat. Vbi fossas & puteos po-
pulum facere iussit ꝑpter Israēlitas & gētiles qui in
4. Reg. 4 eodē [exercitu] erāt. Cūq; ex illa expeditiōe reuersus
in terrā Israēl venisset, mulier vidua vni⁹ ex prophe-
tis, lachrymabiliter ad eum clamauit dicens, Ecce in
quiens, creditor meus duos filios quos seruo tuo vi-
ro meo genui, ad seruiendū sibi, quia reddere aliud vl
tra non habeam tollere cupit. Cui Helisæus, Dic in-
C quit, quā rem in domo tua potes habere? Parū, respō
dens ait, olei quo vngar reconditum penes me habeo
in vase. Pete ergo, inquit Helisæus, mutuo à vicinis
tuis vasa vacua non pauca. Quod cum fecisset, de par
uo illo olei crescēte, ipsa repleuit omnia. Hęc exigua
olei particula ꝑ virtutē Prophetę in mai⁹ crescere nō
cōtra naturā potuit. Omnē enim magnitudinē crea-
turarum de paruitate semper crescere conuenit, cum
præsertim specialius hoc i liquoris natura pincerna-
ria arte fit, vt quædam poculorum genera de parua
materia in abundantiā liquoris exundare & feruesce-
4. Reg. 4 re sanè comprobentur. Per Sunam quoq; ciuitatē sæ-
pe idem vir egrediens, cum à quadam diuite fœmina
sed sterili, bono frequenter hospitio receptus fuerat.
prædixitq; quòd de viro suo proprio conciperet. Sed
ille natus & nutritus, graui & solita doloris ægritu-
dine, adhuc puer percussus obijt. Quem tñ Helisæ⁹
figurali ordine resuscitans, matri viuum assignauit.
Quodā etiā tpe [fame] coacti filij prophetarū, inter
cæteras herbas agrestes coloquintidas, mortiferas
[& valde amaras] nō agnoscētes, in pulmento coxe-
rūt. Qđ cū vnusquisꝑiā eorū gustasset, in olla mortē
esse clamauit. Sed dū Helisęus farinæ parū in eandē
ollam manu propria misit, illius virtus per illius fari
nulæ sapidum & suauem & sanum saporem, insipidū
& mortiferum coloquintidarum agrestiū vicit. Vi- D
ginti quoq; panes in centum viros diuidi pręcipiens,
turbam saturauerit. & superabūdantē copiā fragmē
torū colligētes ministri habuerūt. Sed & de hu⁹ vir
tutis intelligētia diligenti⁹ explanabim⁹, cū de quin
q; panibus & duobus piscibus, & rursus de septem pa-
nibus & pisciculis paucis in Euāgelio si domin⁹ per-
miserit, disserem⁹. Post hæc Naaman princeps Lepra
exercitus regis Syriæ leprosus, cum mirabilem pro- Naaman
phetam & sanitatum gratia condonatum in terra Is- Caput.
raēl cōperisset, comitū stipatus turba militum, sum- XXIIII.
ptis à domino suo muneribus & epistolis primitus ad
regem Israēl pergit, & ipse illum ad domum Helisæi
tendere monet. Vbi præ foribus stante illo, Helisæ⁹
per puerū iussit, vt septies in Iordane se lauaret. Sed
ipse superciliose nuncium omnino despiceret, nisi so-
ciorum suorū sermonibus, vt hanc facilem rem face-
ret suasus foret: quib⁹ acquiescens, septies vt Helisę⁹
præceperat, in Iordane lauatur, eiusq; cutis tota mol
lis & tenera quasi pueri sanata reddit̃. Vnde pro sa-
lutis beneficio viro dei munera offerre tētabat., Quę
ille recusās, qđ gratis acceperat, gratis impertiri ma
lebat. Ex hac re manifestissime declarat̃ qđ prædixi,
quòd in sermone imperantis dei, secundum imperiū
prophetę, non in re aliqua virtutis sacramentum cō- E
tinetur: Quoniam si sine imperio prophetæ, immo
dei per prophetam, Naaman in Iordane se lauaret,
suæ lepræ purgationem nullo modo tam cito recipe-
ret. Cogitans ergo apud se Giezi minister viri dei,
quòd quasi sine causa Naaman dominus suus Helisę-
us pepercerat, duobus assumptis secum pueris, festi-
nantius post eum exire, ac si à domino suo missus pro
perat. Acceptamq; ab eo composito mendacio pecu-
niam, in equis ex parte reportabat, quam Helisæus
accipere totam, & nequaquam habere voluerat.
Deinde vero interrogatus Giezi à domino suo quò Giezi fal
isset, non quoquam se isse falso simulauit. Sed occultū lacia & le
mendacium euidenti iudicio propheta conuincens, pra.
Nonne, inquit, spiritus meus tibi præsens erat, quan
do homo in occursum tui de suo curru descendit? Dū
igitur infelix te cupiditatis cogitatio vt hoc ageres
& diceres fefellit, lepra Naaman cum sua pecunia ti-
bi & semini tuo vsq; in seculum adhærebit. Ecce eadē
potestate Helisæos propheta lepram Naaman cor-
pori deposuerat, qua Giezi eandem adhærere carni
& domui imperabat. Vnde peruidendū est istas om
nes virtutes nō rerum temporalium effectibus†, sed †rerū ip
imperantis præcepto peragi, quamuis contra naturā sarū effe
nihil in illarum vel harum effectione certum est per- ctibus.
fici. In quarum tamen perfectione ipsa dei imperan- F
tis voluntas, seu per se, seu per angelos, seu per homi-
nes illas requirit, quas futurorum figuris aperte
per omnia conuenire prænouit. Quodam De ferri
quoque tempore filijs prophetarum coram Helisæo supernata
facientibus sibi locum, manu vnius ex illis securis fer tione. Ca
rum manubrio lapsum excidens, in Iordanis fluui- put.
um cecidit. Qui amisso ferramēto quod mutuatum XXV.
acceperat omnino† grauiter doluit. Vnde Helisæ- †animo.
us viri clamore motus, affectu dolentis locum vbi
ferrum ceciderat demersum, requirebat. Quo aduo-
cato, & à se illuc ligno immisso, ferrum de profundo
ad superiora aquæ natans reuocat. Grauem vero fer-
ri naturam tenuis aquæ substantia ferre non valet.
Sed tamen qui postmodum sub Petri pedibus ma-
ris solidauerat naturam, ante illam de profundo fer
rum leuare iubet. Aquæ enim natura quamuis ter-
ra fragilior, tamen aëre solidior videtur. Hoc enim
à terra minus habere virtutis ostenditur, quòd ab
ea metalla & lapides minus sufferuntur. Apte vero† †Ab aëre
illud plus retinet, quòd hominum & cæterorum ani- vero.
malium corpora & ligna supernatantia sufferre va-
let. Vnde etsi metallum ad integrum aqua non sup-
portat,

G portat, ex parte cum portātibus tolerat: quoniam lapidem, vt sæpe probatur, quem vix duo viri in aëre possunt leuare, in aqua cum de fune pependerit, vnus homo poterit retinere. Vnde apparet aquam etsi nō per totum, ex parte tamen sufferre posse, & quod ex parte res habet, deum per totum posse: & quod ex parte res habet, deum per totum vt sequatur naturaliter imperare. Propter quod aquæ natura natans ferrum sufferre poterat, quia deus quod ex parte per semetipsam creatura consuescit, vt ad integrum faceret, imperabat.

Victoria p Helisæi. Ca. XXVI.

Belli quoque tempore regi Israel in multis locis rex Syriæ insidias componebat, quas Helisæus propheta regi Israel semper vt se caute i bis ageret, manifestabat. Sed dum hoc rex Syriæ per Helisæum fieri pro certo dignosceret, ad totam ciuitatem Helisæi misit copiosum curribus & equis instructum exercitum. Quod cum viri dei minister nocte surgens videret, territus & pauore confusus ad Helisæum venit. Quem confortans Propheta, plures, inquit, auxiliatores nostri quàm hostes. Et ne vltra modū pueri mens perterrita fieret, vidētis inimicorū multitudinē copiosam: ei angelorum igneis curribus & equis instructas per totum montem in eius circumitu astantes phalangas fecit esse

H visibiles. Vnde ad hostes digrediens hoc à domino impetrabat, vt illam gentem sicut antea in foribus Loth cæcitate percuteret. Hostes igitur obcæcatos demōstraturum se virum quem quærerēt promittēs, in Samariam vrbem perduxit, eorumq; oculos aperuit ibi: Quos rex Israël videns, ab Helisæo quæsiuit, vtrū occideret eos an non. Cui vir dei, non vt interficeret imperauit, sed versa vice inimicos cibis reficeret, & abirent. Non ita igitur vt lucem dei nō videret hic populus cæcitate percutitur, sed præsentis Helisæi & locorum p quos ambulabāt agnitio ab illorum oculis occultatur. Si etenim cæcata diei lucē non conspiceret, nequaquam tanta multitudo solum Helisæum sequi ducentē in Samariam potuisset. Ipsa igitur cæcitate percussi sunt, dū quem viderunt nullo modo intellexerūt. Vnde simili modo vir dei suo ministro, nō ad videndam lucē diei per quam hostes viderat oculos aperuit, sed in angelorū consideratione quos ante non videbat, eius intuitū direxit.

Fames in obsidione †diebus.

Hoc etiam bello Benadab rex Syriæ in terram Israel cū infinita multitudine veniens, Samariam multis modis† obsedit, & ad tātam angustiā iclusos, vt matres filios suos comederent, obsidionis necessitate coer-

I cuit. Vnde rex Israel tam obscœna infamia permotus, ad domū Helisæi furore plenus venit, & vt præsentem angustiā valentem absoluere, decollare de-

4. Reg. 7 stinauit. Quapropter ipse Propheta velut de animæ periculo curans, fixo sermone rñdit, Cras eadem hora hac, statere modius similæ, & hordei modij mercabuntur in hui⁹ introitu vrbis vno statere. At vn⁹ ex duob⁹ ducib⁹ regis infida mente garriēs. Si, inquit, cataractas dñs in cœlum faceret, verum quod dicis esse valebit? Cui Helisæus ait, Tu hæc oculis tuis videbis, sed causa huius infidelitatis ex his comedere non poteris. Sequenti dehinc nocte, sonitū aerei fragoris in Syrorum castris dñs audiri fecerat, qui cūctas inimicorū cateruas pariter versas in fugam diuertebat. Quo explorato, cateruatim populus per portam ciuitatis prorūpens, infidelem illū ducē suffocauit. Qui vidēs ista, iuxta Helisæi verbū, eis vesci nō potuit. His oībus virtutib⁹ quas ꝑpter mirabilium diuinæ scp̄turæ originem seruandā perstrinximus, aut in primo libro similia quædā annotauim⁹, aut etiā tertio, quo de Euangelio & nouo testamēto differem⁹, si dñs vitam & adiutoriū dederit, quædam explananda reseruam⁹. Interea post mortē Helisæi famuli dei, cū quadam die familiares eius mortuum quēdam portātes, latrūculos vidētes pertimuissent, in sepulchrum Helisæi quod prope erat, mortui cadauer proiecerūt. Quod dū tangeret ossa Helisæi, re- K

4. Reg. 2

mixit & ambulauit. Vnde quidam prescp̄tum sermonē in hoc signo impletū fuisse dicūt, hoc est, Spiritus qui in te est, fiat duplex in me: quod necessario īpleri debuit. Helias ergo in vita sua priusquā reciperetur mortuum resuscitasse vnū scribitur, quod similiter & Helisæ⁹ fecisse iam cernitur. Sed & alium, id est istū post mortem suā, videlicet in sepulchro reuiuificasse videt̃. Sed etiā hoc duplex gratia facto esse nō apparet. Quippe quod enim Helias semel fecerat, bis ac ter si necesse esset iterare posset. Sed potius hoc duplicē gratiā Heliæ esse in Helisæo pronūciat, ꝙ Helisæ⁹ iperando [ꝑcipiebat], q̃ Helias orādo & postulādo impetrabat. Siue vt cæteri dicunt, ꝙ Helisæus cū magno honore & seculi dignitate, virtutū & prophetiæ donū habuit, qđ Helias ꝑfug⁹ & ꝑsequut⁹ i montibus & speluncis degens, & eiectus ab hominib⁹ retinebat.

Israëlitarum calamitas. C. XXVII

Per longum deinde tempus populus Israël cum dei legem & prophetarum dicta transgrediens, idola colendo dominum ipsum contemneret, qui patres suos de terra Ægypti duxerat, in manus gentium traditus, post plurimas populi strages, & vrbium obsessarū euersiones, decem tribus quæ in partibus Samariæ fuerunt, à facie sua penitus proij- L

ciebat: & reges Assyriorum, Salmanasar scilicet & Teglatphalasar, quibus eos captiuandos & translatos tradiderat, Samaritas pro eis custodes videlicet ex multis gentibus & vrbibus, ne esset inculta terra, congregabant. Quos leones iubente domino, quòd eum non metuissent, dilacerabant. Vnde ad regem Teglatphalasar cito per nuncios sermo deuenerat, ꝙ gentes q̃s statuerat in terra ista, †cultum dei terræ †aľs, Israel.

ignorātes, leones lacerabant. Quapropter rex vnū de sacerdotib⁹ Leuiticæ stirpis [mittens,] illas gētes deū colere fecit. Quo accepto q̃uis gētili supstitiōe min⁹ relicta, [leonū] plaga cessauit. Tribū autem Iuda & ciuitatem Hierusalem quam elegit domin⁹, & omnes qui ad eos pertinebant adhuc deus tunc reseruauit. Cuius regnū ipso tempore Ezechias rex iust⁹ [deūq; timēs] gubernauit. Sed Sennacherib rex Assyriorū, vidēs ꝙ patres sui Samariæ regnū & iperiū Israel destruxissent, & ipse ad terram Iuda, duce Rapsace, quem Hebræi Esaiæ Prophetæ filiū dicunt & profugum Iudæum ad Assyrios cōmigrasse, exercitum conuocat, & Hierusalem vrbem expugnare iubet.

Sēnacherib.

Sed in ipso conamine deus populi defensor & superborum humiliator, de cœlesti exercitu militem, M

angelū videlicet ad Assyriorū castra misit, qui opere vnius noctis centum octoginta quinque milia ab exercitu Sennacherib interfecit. Qui sic fugatus de terra Iuda, cum paucis ad Niniuem vrbem suam fugiens vix euasit. Vbi in idolorum phano repertus, ab vno filiorum suorum quos ipse genuit, interfectus est.† †vulnere corruit.

Infirmitas Ezechiæ. Ca. XXVIII.

Paruo tempore interiecto, Ezechias rex Iuda, ne de tanta victoria esset eleuatus, & forsitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauissimi languoris morbum incidit, Ad quem in ipso languore visitandum Esaias Propheta veniens dixit, Dispone domui tuæ, quia non viues vltra, sed morte morieris. Quo tristi admodum nuncio protinus rex ipse permotus, ad parietem faciem suam conuertit, lachrymabilēmque pro vita sua in conspectu clemētissimi & misericordissimi domini precē fudit. Non ꝙ de suo, vtpote perfectus, merito in cōspectu cōditoris sui icertus fuit, sed quia in Christi venturi generatione sui generis prosapiā in throno Dauid lucernam non dereliquit. Sed cum supplicantia fletibus regis, & famuli sui pius dominus ad misericordiam esset flexus, rursus Esaïas Propheta puro agitat⁹ lumie † mittitur, vix mediū atriū digressus, q sanitatem & regnū & pacē vndiq; regi ipsi & ciuitati fore †numine.

A fore denunciat, & quindecim annos vitæ suæ ab ipso [die] dei sermone addi cõfirmat. Sed dũ Esaias duas prophetias sibimetinuicem contrarias eadem hora protulisset, necesse erat vt alteram quæ facienda esset, signi ostensione firmaret. Vnde vt rex quod dicebatur indubitanter crederet, solis in ortum ab occasu per decẽ horas cursum recidiuo deus tramite retorquet, quatenus inde veluti mane iterum festinare inciperet, qui diei totius, exceptis duabus horis, spatium cõsummasset. Per quas duas horas, vt multi æstimãt, cœli† cursu de occasu in ortum reuertitur, vt dies integra rursum sine interueniẽte nocte i ortu innouaret, vt scilicet dies duos etiã in hac vice i [vna] luce concluderet. Q uõ & sub Iesu filio Nun, in illo prædicto bello morã fecisset, indubitanter & hac vice luna reuerti minime dubitatur, quatenos ne quicq̃ vt prædiximus in cyclorum cursibus cõturbaretur. Propter quod & maris ipsa vicissitudo ĩpedita fuisse non denegatur, vt de cætero conuenienter qualiter quotidie fieri solet, cum lunæ cursib⁹ comitaretur naturam. Vnde in hac reuersione cõuenit solẽ non mutasse, sed suo cõditori in oĩbus naturaliter [pręcepto]

Sol retrocedit.

†celeri.

B obedire. Sicut ei lucere & calere naturę suę insitũ sol possidet: ita quicquid præciperet dominicæ iussioni seu currere seu stare seu recurrere naturaliter habet. Conuenienter autem tale signum regi in mortis expectatione posito aptissimum euenit, quòd dominus per solem fieri taliter, per solem congrua dispẽsatione disposuit, quoniã sicut sol in procinctu occasus soi positus in diei initiũ reducitur, sic rex in mortis expectatione constitutus, quasi ad incipiẽtis vitæ gaudia reuocatur. Tãtum quoq; temporis, id est quindecim annos eius vitę se domin⁹ dixit addere, quatenus nasciturus tunc filius consumpto illo tẽpore, regnũ [defuncti] patris valeret gubernare. Cæterũ illã quã nõ exiguam quæstionem de isto, vtrum suæ vitæ finem hunc si non fieret fieri deus disposuit, multi doctores habuere, quãdo de Lazaro illo quatriduano mortuo aliquid dicemus, si dominus permiserit, ex ipsa Euangelij authoritate cupimus intimare. Eadem quippe de isto ex mortuis iam† reuocato sentẽtia, quę de resuscitatis ex mortis ipsius somno iterum quandoque abeuntibus est proferenda. Hoc quoq; defuncto, cum reges Iuda & reliquus populus multiplicarent scelera, & per Prophetas traditurũ se Chaldæis Hierusalẽ cum regibus & populis ad destruendũ dominus prædiceret, qđ postea ipsius euentus, dũ dicta

†ex mortis ianua.

Captiuitas Babylonica.

Caput XXIX.

C Prophetarum tota pariter plebs cõtemplerat, comprobabat. Nam cũ Pharao rex Aegypti cõtra Darium† & Chaldæos pugnaturus venerat, Iosias rex Iuda satis iustus, in campo Mageddo illi cum exercitu obuiauit. In quo conflictu dum Iosias victus & vulnerat⁹ occiditur, Ioachaz fili⁹ eius à populo terræ Iuda pro ipso ordinatur. Nechao vero Assyriorum & Chaldæorum deuicto exercitu, velut ad tuendum regnum quod ceperat, cõstitutis in Carchamis oppido ducibus, cum exercitu copioso post tres menses ex quo Iosias occisus est, Hierusalem reuertitur. Vnde inconsulto ordinatus rex Ioachaz Iosię filius inuentus, Ioachim fratre suo in loco eius constituto, catenis victus in Aegyptum secum trahebatur. Sed mortuo Nechaone & ducibus qui in Carchamis relicti fuerant bello victis, tertio anno Ioachim regis Iuda, qui illuc vsque Nechaoni adhęserat, Nabuchodonosor rex Babylonis per exercitum Hierusalẽ velut Aegypti coloniã obsidebat. Cui se Ioachim sponte tradens, datis obsidibus Daniele videlicet, Anania, Azaria, Misaele, & parte vasorum templi domini, adhuc i regno suo relinquitur, donec grauissimę seruitutis onere depressus, ad Aegyptiorũ regem iterũ diuertẽs, misso rursum [de Babylone] exercitu cõprehẽsus & tractus, priusq̃ ad vrbẽ veniret in cãpo Babylonis vndecimo anno regni sui interficitur. Et interi dũ hęc aguntur, in eius locũ Ioachim qui dicitur & Iechonias, filius eius, pro patre suo à populo in Hierusalẽ [iterũ] rex cõstituitur. Cuius regni tertio mense, Chaldæorũ reuerso exercitu, & ciuitatem Hierusalẽ obsidente, monente Hieremia Propheta, ne ciuitas cõbureretur, rex Ioachim cum Noescha matre eius, & cunctis populi tribub⁹, militibus & fabris, & inclusoribus, Chaldæorũ populo se tradidit, qui illõ cũ oĩ terra, scilicet generatione sua, in terrã Chaldęorũ, id est in Babylonem deduxit. Post quem [cõstitutus] à Chaldęis Sedechias patruus suus filius Iosiæ regis Iuda, regnum Hierosalem obtinuit. Q ui & ipse nono regni sui anno, deficiens à Chaldęis, ad Aegypti regẽ venit: Nabuchodonosori occasionem dedit, vt ipso sedente in Reblatha in terra Emath, quę nũc est Antiochia, per exercitum suũ obsideret & expugnaret. Et cum ipsum regẽ vndecimo anno regni sui cœpisset, incenso templo & tota vrbe, plurimis occisis, & reliquis captiuis, eundem filijs, pariter & oculis orbatum, secum in Babylonem perduxit.

4. reg. 23.

†Assyrios.

D

E

Q uo tempore Daniel quem in primordio captiuitatis vnum de obsidũ numero posuimus, in Babylone ex Iudæorũ stirpe, illustri fama clarebat. Quoniam cũ esset spiritu dei plen⁹, & prophetiæ munere cõdonatus, quę hoib⁹ [ceteris] fiebãt incognita, ipsi deus demõstrabat. Vnde accidit vt Nabuchodonosor rex somniũ videret, euigilãtiq; etiam ex parte aliqua somnij memoria in illo† remaneret, De⁹ Danieli, nõ solum somnium ipsum, sed etiam somnij ipsam occasionem, quæ esset antequam rex dormiret, indicauerat. Hoc vero factum est, vt regi Daniel summi creatoris notitiam insinuaret, & plebs in seruitute & captiuitate posita, aliquod quamuis paruum auxiliũ & solatium haberet. Sed rex ille ita in dei obliuionem animo euectus† incidit, vt statuam aureã altitudinis nimiæ in campo Duran prouinciæ Babylonis erigens, proprio nomine consecrari diuino cultu præceperit. In cuius statuæ dedicationem omnes vndique prouiciarum populorumque præpositi conuocati communi decreto, ipsam imaginem, vellent nollent coacti sunt adorare, proposita recusantibus pręsente poena, quòd non parua fornacis flamma vrendum quisque agere nolens semetipsum præsciret. Vnde accidit, vt præpositi Babylonicæ regionis tres viri†, Sidrach, Misac, Abdenago, ex Iudæorum stirpe progeniti, de quib⁹ in initio captiuitatis pariter cum Daniele Babylonem deductis, diximus, à Chaldæis accusati sunt coram rege, quòd nec deos patronos ipsius regis, nec illam tunc consecratam nuper voluissent imaginẽ adorare. Q uos ne accusatio alicuius odij causa, & non iusta querela posset prouenire, ipse rex ad se vocari iussit, & vtrum deos suos & statuam auream adorare vellẽt†, interrogauit, Augẽnsque interrogata, Sufficiat, inquit, de præterito narratum, nunc in mei præsentia iussa cõplete, & auream quam erexi statuam adorate. Si vero quod iubetur, exequi non vultis, opere necessario camini ignis ardores experiendos subire debetis. Sed illi vnanimi respondentes sententia, Deos quoscumque tuos, non tantum non colimus, verum etiam astãtem præsentialiter statuã nuper ædificatam, inquiunt, nequaq̃ adoramus. Solum enim vniuersitatis authorem cœlestem tantummodo libenti voluntate & communi priuatóque studio veneramur. Cuius potentia quicũque sibi puram, nullo prauo opere læsam conseruat fidem, à qualicumque angustia protegit. Ideoq; ò rex, nec præsentis camini flammas pertimescimus, nec in vllo aliquo potestatis minas & supplicia formidamus, quoniam potentissimus rerum conditor & gubernator, seruos suos de ignis ardore, & qualicunq; quã manus tua intulerit plaga,

De Daniele somnia interpretante. C.XXX

†memoria nulla.

De trib⁹ pueris in ignẽ piectis & liberatis. Caput XXXI.

†effectus

†numero

F

†alias, & vtrũ vt aliorum faminibus aure traxerat ita certa re haberet.

G rit plaga, per om̄ia potest liberare. Vnde[rex]incre
dibiliter ira succensus, & fornacem plus solito succē-
di præceperat, & hos per fortissimoa de suo agmine
viros, cum vestimentis & ornamentis in ignē proij-
ci, feroci sentētia iubebat. Sed ipsi in fornacē ꝓiecti,
cum in flammarum medio ceciderant, nullo modo
ignis ardorem sibi in aliquo aduersantem sentiebāt.
Nāq; dei angel⁹, cū in fornacē missis eadē hora pari-
ter in ignē cōdescēdit, qui foras ignis ardores[& flā-
mas] de fornace excussit, & intua manētes velut pla
cido rore superfusos, sine vlla molestia incolumes cō
seruauit: atq; in circuitu fornacis inimicos quoscūq;
†perditio nis. Chaldæos proditiōia† & interfectionia eorum reos
reperit, ignis ille consumpsit. Vnde rex Nabucho-
donosor caminum introspiciens, ait, Ecce ego qua-
tuor video viros expeditos in medio flāmæ, sed quar
tus cæteris excellit eminentia formæ, Illosq; tres
quos i ignem miserat, de fornace statim per propria
nomina vocat. Quibus nihil aduersi de fornacis con
sortio accidisse, cuncti videntes populi considerabāt:
ita vt non solum corpora ardoris vulnera, sed & penē
vlla vestigia nō pertulerant: sed etiā sana vestis aut
H capillus, nullum adustionis aut ignis ardorem sal-
†scrutator. tem habebat. In hoc mirabili facto, naturæ tutor,†
qualiter ignis leuiter fornace inclusos fouit, inqrit,
cū[interi eodē igne]viri circūstātes eiusdē substātię,
eadē hora cōburunt. Vnde ergo leuitatē hāc in vna
sui parte tunc ignis habuit, cū ex altera inimicos re-
gnorum dei ferox illius ardor interfecit? Ignis igi-
tur substantia vel natura in nulla nisi aq̄ vel alicui⁹ li
quoris substantia potest viuere, cum ipse incorporeę
intelligitur esse naturæ. Ex quo accidit, vt dum in li
gnis ardēs, totum quod in eis ad humorem pertinet
†cinere. consumit, in arido currere† qui rursum terræ fuerat
redditus, liquoria penuria ignem extinguit: eandem
quoq; liquoris naturā ardoris voracitas cōsumendo
nō totum deuorat, sed dū in superiora vbi illius na-
turæ rst copia, pergere nititur, rursum se in aëra ele-
uat. Vnde familiaris vapor ille, cum ad aëria excel-
sa sustollitur, nebulosa facie concretus, terris iterum
vnde ierat, per pluuiaa ministratur. Quod sæpe va-
statarum adustionib⁹ prouinciarum comprobatur,
& incensorum montium crebro vaporibus roreas
copias deducentibus declaratur. Tādiu igitur ignis
in quacunq; terrena materia perseuerat, quoadusq; li-
I quorem omnem qui in ea est vel ipse consumat, vel
quod ex suo pastu superest, sursum in aëra mittat. Si
vero exiguus ignis satis humidam materiā inuene-
rit, ipse velut infirmior validiore vict⁹, humoris abū
dantiæ cedit. Pręterea quoq; cum lymphatica, vt su-
pra dixi, substautia pascitur, ipsius natura nequaquā
in aliquo tuta nisi per aërē conseruatur. Etenim si in
oleo vel in quocunq; fomento incendatur, si circūfu-
sus per aërem totum non cōtigerit, iam iamq; extin-
guitur. Quādiu ergo in aliqua terrena materia ar-
serit, ipsius vita in aere & humore consistit. Vnde po
tens gubernator, ignis naturā inter inimicos & ser-
uos suos diuidere voluit, ardorē inimicis, flabilē & hu
midā aquæ & aëris substantiā famulis suis cōuertit:
vt & illi per cōburentē naturā[accēsi]arderēt, & hi in
flabili & lymphatico vapore nihil aduersitatis per-
Daniel.3. peti sentirent. Quapropter ita scriptura dicit, An-
gelus dñi descendit cum Azaria & socijs eius in ca-
minum, & excussit flāmam ignis de camino, & fecit
mediū fornacis quasi ventum roris flantem. Ex aere
enī spm̄, & ex aqua in ipso igne iuenit rorē.[Ecce hāc
De Daniele i lacum misso leonū. Caput XXXII diuisionē]sicut & cętera mirabilia ꝑ angelū effecit, q
panter cū seruis dei, vt supra dixi, in ignē descendit.
Daniel quoq;[veri]dei cultor, de quo in captiui-
tatia ꝑncipio diximⁿ, cū de trib⁹ pricipib⁹ regni Per
sarū & Medorū vnus fuisset constitutus, regi Dario
Astyagis filio dño præstāte, præ oībus factus fuerat
charus. Sed quoniā dilectionem honor sequitur, & ho K
nor maximus inuidiam suscitat, ipsi cæteri Medorū
& Persarum principes grauiter inuidebāt. Et idcir-
co non valētes nisi in lege dei sui occasionē illi aliquā
vnde eum morti traderent inuenire, legem ex regis
edicto talem sallaciam nescientis, Persarum & Me-
dorū authoritate firmatā statuere, quaten⁹ ne quisq̄
petitionem quancunque à quoq̄ deo vel homine per
trigita dies postulasset, nisi à rege. Cui decreto si qs
iam inueniretur esse contrarius, illum absq; vlla mise
ricordia aut clemētia, deuorandū leonum reciperet
lacus. Quo cōfirmato edicto, dū diligentissima cu-
ra nō desisterēt obseruare Danielē, in domo sua ter i
omni die more cōsueto, vero deo suo deprehendebāt
genua flectere. Vnde grauiter ab his accusatum, de
manibus eorum eruere voluit rex. Sed hoc lex con-
stituta Medorum atq; Persarū non permisit. Qua-
propter mœsto animo dolente rege deuorādus Da-
niel i lacum leonib⁹ decernitur, Sed à dei angelo ne
in lacu insons periret, ora leonum claudūtur. Vnde
rex transacta insomni nocte, mane lachrymabilis ad
lacum venit, vbi incolumem cubantem inter leones,
secura mente Danielem reperit. Imperante ergo re-
ge, iam iamq; Daniel de lacu leonum abstrahitur, L
quo proditores illius protinus deuorandi pro eo mit-
tunt. Et quos inedia Danielia esuriētes fecerat, reo-
rum sanguinia illius criminosa corpora leones reci-
piebant. In hoc etiam tam insigni facto, non natura
in leonibus mutatur, sed insita à conditionis initio,
sua parte per angelum à deo gubernatur, Blandi-
ciem eni & lenitatem, quaa catulia suis leones osten-
dunt, in Danielē exercebant: & sæuitiam & ferocita-
tem quam in prædam faciunt, in deuoratia peccato-
ribus reddebant. Vnde certū est qoód nō contra na
turæ suę terminos vllam creaturam dominus aliqd
facere, sed naturarum partes qualitercūq; necesse ha-
betur, aut in defensionem in solatium eorum quos ꝓ-
tegit, aut in detrimētum eorum quos premit, guber-
nare disponit. De lacu vero irerum & Abacuk trans-
lato in Belis & draconis fabula, id circo in hoc ordi-
ne non ponitur, quod in authoritate diuinæ scriptu-
ræ non habentur. Interea captiuitatia tempore De Esdra legē innouāte. Ca. XXX. III.
completo, quod dominus per prophetas implendum
esse prędixerat, reuersionem populi sui & captiuita-
tia solutionem, per Cyri regis clementiam prępara-
bat. Quo tempore Esdras dei sacerdos combustam
à Chaldæis i archiuis templi restituit legem. Nem- M
pe qui eodē spiritu qui i scriptura fuerat, †plen⁹ fuit. †quo ſtē ſcpta fuerat.
Sanctæ scripturæ veteris testamēti, legia scili-
cet & prophetarum mirabiliū ordinem in duob⁹ his
libellis historica expositiōr sūmatim posui. Quib⁹ si De bellis pręcipuis quæ dñi auxilio ꝑacta sunt. Caput XXX. IIII.
qd alicui⁹ forte melioris igenij sagax inuestigatio ad
dident, adhuc nō me recuso discipulū fieri. Præcipua
vero bella tm̄ auxilio dñi peracta[q̄ textui diuinę scp
turę inserta sūt]in his idcirco omisim⁹, qm̄ & si ꝓpter
de cœlo auxilij admiratione digna sunt, & figurali
rōne contineāt multa mysteria, tā in rerum gestarū
intellectibus nihil relinquūt incerti. Scim⁹ q Ama-
lech orante Moyse, Iesus filius Nun superabat, &
Seon regem Amorræorum, & Og regem Basan, ꝓ-
ceræ altitudinia viros populus Israël interficiebat.
Balach filium Sephor regem Madian, cum Balaam
illo pręcipuo astrologo, Phinees filius Eleasar cum
exercitu occidit. Et Iesua Bennon vnum & triginta
reges Chananitides, multis conflictibus prostrauit.
Gedeon filius Ioas in trecentia viris innumera Ma
dianitarum milia per tubas & lucernas occidit. Ie-
pte Galaadites populum de gentium potestate belli
iure superauit. † Sampson ille fortissimus Hebræo- †liberauit.
rum, leonem sibi occurrentem nihil habenti in ma-
nib⁹, confregit. De cuius postea ore & capite fauum
mellis accepit & comedit, trecentasq; vulpes capiēs
igneq;

A igneę succensas in Philistinorum segetes dimisit.
† viros i-petu. De quibus ille mille viros in specu † vno asini mandibula solus interfecit & mortificauit: & vndiq; sedentibus circa ciuitatem in qua dormitauerat Philistęis, ambas portæ fores cum ostijs & superliminaribus & ferreis vectibus comprehendens, in vertice montis qui respicit Bersabee dereliquit. Tribum quoque Beniamin propter cõmissum piaculum totam, exceptis sexcentis viris, omnes filij Israël populus post tria bella deleuit. Ionathas filius Saül & armiger suus stationem Philistinorũ percussit. David filius Iesse adhuc puer & pastor ouium, vrsi & leonis interfectu prædã de ore eripuit, Goliath Philistęũ de fundibula [lapide] ꝓstrauit, Qui postea patiẽtię virtute Saül bis deprehenso inimico suo pepcit, Et rex postmodum factus, tribus grauissimis prælijs prostrata Philistinorum agmina, tributaria fecit. David solus octingentos interfecit ipetu vno. Abisai fili⁹ Saruię leuauit hastam suã contra trecẽtos, & interfecit eos. Tres robustissimi ruperunt agmina Philistinorum, vt potum darent regi David de cisterna Bethleem, quæ in medio hostium erat. Banaias filius Ioiadæ interfecit duos leones in Moab, & leonem in cisterna in diebus niuis. Ipse quoque virgam tenens manu, Ęgyptium spectaculo dignum hastam habẽtem occidit, Bellum quoque robustorum in Gabaan exer

B citum David cessit in prosperum, Præter hæc maxima regis David aduersus in circuito regiones bella [prospere] dei auxilio fauẽte, seu per semetipsum seu per exercitũ sæpe pacta sunt. Bellũ vero ciuile i saltu Effraim in ipso Israël: in testimonium David restituit in regnum Samariæ regnum. Contra Syros & reges Damasci, nunc huc, nunc illuc alterno prouentu vergentia certamina multa fuerunt. Hæc omnia propterea de cœlo auxilia mirabiliter gesta, prouenerunt. Sed illi operi nostro conueniens additamentum conferre nõ possunt, quoniam nihil in quotidianam rerum administrationem inusitatum ostẽdunt, dum per hominũ & ipsorũ etiã angelorũ dispẽsationes & fortitudines effecta sunt. In Machabeorum libris, etsi ad miraculũ numero inferendũ † con-
† tal's, etsi aliqd mirabilium nũero inferendũ.
ueniẽs fuisse huic ordini inueniatur, de hoc tñ nulla cura fatigabimur: quia tantum agere proposuimus, vt de diuini canonis mirabilibus exiguam, quãs ingenioli nostri modulum excedentem historicam expositionem ex parte aliqua tangeremus. Ideo & pręsens libellus in hoc loco finem sui contingat, vt ter-

C tius de nouo testamento ab Euangelij initio [Ioannej videlicet & domino primordium sumat.

DE MIRABILIBVS SACRÆ SCRIPTVRÆ, LIBER TERTIVS.

Natiuitas Ioannis. Ca. I.

CTAVIANI Augusti Cæsaris quadragesimoprimo anno, Zacharias sacerdos de vice Abia, cum in ordine suo holocaustũ [i tẽplo] offerebat, angel⁹ Gabriel vn⁹ de illorũ nũero q stãt i ꝯspectu dñi, cœli nũci⁹ † ipsi nũsa deferẽbat: quibus subnectens, Vxor, inquit, tua hucusq; sterilis Elizabeth grandæua satis cõcipiet filium, quem Ioannem nomine, altissimi Prophetã & præcursorẽ tibi pariet. Sed incredula mẽte sacerdos, parum his dictis [aĩo] fidẽ accõmodans, quomodo respõdit hoc fieri poterit, cum ego sim satis senex, & vxor mea isto officio in iuuentute priuata, in diebus suis prouecta ætate
† celeri nuncio.
† procidit processit. † Attamen angelus in ista nequaquã excusatione depulsus, nõ causa † inuidię vel † perfidię illatum nimis retraxit, sed quõ à domino quod dicebatur, impleretur, conuenientiori suæ vindictæ subiectum mutum sacerdotem dereliquit: donec nascente D
postmodum puero, ligatæ linguę vinculum solutum est, cui nomen filij scribere tentans, Ioannes dixit est nomen eius. Conueniente autem dispensatione factũ est, vt Ioannes qui postea hominibus victu & vestitu & loco, exẽpla pœnitentiæ præberet, & pœnitentiã ꝑdicans, etiã conceptionis ei⁹ tẽpore pater pœnitẽtiæ modum sibi ab angelo impositum donec ille nasceretur, sustineret. Aliter quoq; cõgrue hoc signum euenerat, vt i dñi [qui regnũ cœlorũ ꝑdicaret] nasciturus conciperet, antiquæ legis & prophetarũ prædicator sacerdos silentio damnaretur: quoniam lex & prophetæ vsq; ad Ioannẽ fuerũt, ex eo autẽ regnũ dei euangelizatur. Qui conceptus adhuc in matris vtero manens, priusquã nasceretur, cum Mariæ matris domini introitũ in domum vbi fuerat sensit, spiritali famine per os matris de nascituro ex ea Christo domino prophetauit. Dum enim Moysi spiritus in septuagintaduos consiliarios distribuitur, quid mirum si pueri adhuc in vtero manentis spiritus per matrem loqueretur? Matt. 11.

Natiuitas Christi. Ca. II.

Interea nuncius ad sponsam Ioseph Mariam virginem de stirpe David talia dicta detulit, cui sine viri cognitione parturire filium spiritussancti munere prædixit. Hic inquiens natus quẽ omniũ spõdent oracula prophetarũ, magn⁹ erit † in conspectu dñi, & in æternũ fili⁹ [ore cũctorũ] credẽtium vocabitur altissimi. Huic enim præcepto munere patris sui David sedẽ dictauit, † & regni domus Iacob absq; fine imperiũ [sine] succedente herede in sempiternum tenebit. Quibus verbis auditis, orans virgo accommodata fide, sine vllo incredulitatis aut inobedientiæ obiectu consensit. Sed mentem Ioseph, coniugis tumentem vterum videntis, quam ipse nõ † cognouerat, ista res solicitam reddidit. Quem qdẽ ne hac cogitatione fatigaretur, idẽ angelus de concepto puero & nascituro, & accipiẽda virgine commonuit. Quòd † ergo postmodũ instãte tempore filium quem sine viri semine, & carnalis oblectamento voluptatis concepit, sine dãno suę virginitatis reperit. † In qua re quãuis præter cunctorum hominum conceptionis consuetudinem absque viri semine factum opus ostenditur, non tamẽ extra naturam de muliebri vtero sumpta substãtia carnis nascebatur. Ex natura naturaliter naturã suscepit, qui cooperante spiritu sctõ ex materna quis sola carne veram carnis substantiam humanæ, exceptis vitiorum passionibus integram contulit. Quam rem ne sine exemplo naturæ alicuius, velut nouam in dei creaturis, dimittamus, multa animãtia absq; parentũ coitu ꝓgigni cõprobam⁹. Qualiter apes sine patribus, fotu materni corporis tantummodo crescunt, & omnia huiusmodi volatilia, fœtus suos taliter concipiunt. Sed & multæ aues absq; maribus oua giguere possunt. Et tale cõceptũ in multis piscium generibus oua giguere possunt, vt Philosophi † aiũt: In sola quoq; carne sine patre vermis nascitur, cui se dñs hac de causa similẽ dicere per Prophetã nõ dedignatur. Quod ergo in multis reb⁹ consueto more dñs operatur, quid naturæ contrariũ dicendum est, si quãdo ipse voluit, vt in virginali vtero spiritussancti dispensatione filius sine viri coitu nasceretur? E
† est.
† donauit
† tal's, nunquam.
† Quæ.
† peperit.
F
† Physiologi.

Pastores Ca. III.

Quo nascente in Bethleem ciuitate David, pastores custodię gregũ destinati, ab angelis imbuũtur, q rex cœli in terra cũ hominibus ex homine carnẽ nascendi lege assumere tunc dignaretur. Et deinde cum hoc nuncio conueniẽs aduenientibus † pastorib⁹ carmẽ cõcinũt, ad cœlũ rursũ cõscendẽtes angeli redeũt. Et in hoc cõueniens ab angelis peracti⁹ ordo cõspicitur, [vt pri⁹ pastorib⁹] nat⁹ agn⁹, & gregibus pastor nũciaretur. In his duobus pueris Iesu & Ioanne, præ-
† audientibus.

cui fore

G cursore & domino, non sine historica ratione natiui-
tatis ordo intenditur, q de anu vnus, alter de virgine
puella generatur. Christi enim domini precursor per
omnia Ioãnes idcirco de vetula matre debuit nasci,
[dũ ipse veteris legis finis quasi nouissim⁹ fili⁹ fuit:]
Christus vero de puella virgine corpus assũpsit. Ipse
est enim noui testamenti principium, filiorumq; qui
ex noua lege nascerẽtur, exordiũ extitit. Igitur qua-
dragesimosecundo anno Octauiani Augusti Cæsa-
ris, temporibus Herodis regis Iudęorum, ablata ex
Iudæis omni dominandi potestate, in oppido Iudęę
Bethleem de Dauid stirpe ex virgine Maria Iesus
Christus dominus nascitor. Quod cõpetenter eue-
nerat, vt cum regum & pontificũ ex Iacob stirpe de-
†maneret scendentium successio consumpta fuerat, qui in æter-
Stella num rex est † & pontifex tũc nasceretur. Na-
magorũ. scẽte ergo illo puero, quem Israëlitarũ & gentiũ pro-
Ca. IIII. phetę vtriusq; populi Saluatorẽ fore prędixerãt, Ma
gi de terra Euilath ducti stella, ad eum cũ muneribus
longo admodum itinere venerant. Qui oblatis mu-
neribus & adorato per tempus puero reuersi sunt, nõ
eadem tamen via qua venerunt, sed per aliam ad pa-
triæ loca remeare moniti diuino famine curabãt. De
hac autem stella, q ab Hierusalẽ pergẽtibus Magis
†dux. vsq; ad Bethleẽ lux † itineris fuit, Euangelij dicta ex-
H ponunt. Cæterum vero qui de terra sua vsq; Hierusa-
lẽ hanc ducẽ sui itineris habuisse Magos existimãt,
ex Euangelica authoritate firmare nõ possunt: quo-
niam Magi in terra sua cum essent, excellẽtem syde-
ribus stellã videntes, dei esse & regis, qui iuxta pro-
phetias, tam ipsorũ q̃ ecclesiasticas ex Israël nascere-
tur, seu ex propria eorum scientia, seu angelica admo
nitione intelligentes, ad terram Israël venerũt, & ad
Hierosolymã, vbi totius prouinciæ principatus fue
rat venientes, de rege nato & pariter deo perquirũt.
†al. Vn- Vnde in veterib⁹ † Israëlitarum oraculis vatum de
de inẽtis. eodẽ nato vbi nascendi locũ acciperet, monente sub-
dolo sermone, reges alacres pergũt. Egressiq; vrbẽ,
mox ducem itineris ad Christum stellam sequentes
deueniũt. De ista vero stella dubitaẽ, vtrũ stella sim-
plex, an angelus, an spiritussanct⁹ accipiatur. Et si ca
tholico sensui nihil repugnat, cum de singulis dispu-
tatum fuerit, arbitris maioribus eligendi liberã vo-
luntatem ingenioli nostri mensura cõcedet. Si enim
simpliciter stellam accipiendam esse quis maluerit,
à cæteris stellis in hoc docatu quomodo deuiauit?
Quarũ natura ab initio cõdita in firmamento cœli
I constituta fuisse dignoscitur, sicut libri Geneseos au-
thoritate manifestatur. Si ergo in firmamento cœli
maneret inter Bethleẽ & Hierusalem, dux fieri am-
bulantibus qualiter posset? Et si per aëra sagittę mo-
re, quamuis paulo lentiore cursu propter sequentes
peruolaret, assuetum in firmamẽto locum & cursum
interim desereret. Quod nec maioribus quidem lu-
minaribus accidisse scripturę describõt, cũ in signis
aut steterunt, aut reuersa sunt: nisi forte aëreus ille
ignis qui tale ministerium accepit propter similitu-
dinem, sicut in multis diximus, stellę vocabulum ac-
cepit. Aut si angelus habitu stellæ hoc ministeriũ fe-
cit, quod non repugnat, dum se angeli quãdo se homi
nibus ostẽdunt, in multos trãsformãt habitus. Quo-
Exod. 3. modo & Moysi in Oreb de rubo angelus ignita fa-
cie loquebaẽ, & velut miles armatus Iosue filio Nun,
extra castra in Galgalis ostenditur. Sicut currum &
equos igneos ascensione Heliæ angeli funguntur. Et
quando Helisæus pueri sui oculos aperuit, in eisdẽ ha
bitudinibus angeli manifestantur. In forma hospitij
Abrahæ & Loth cõspectib⁹ se præbuerũt: & Manue
& vxor eius prophetali habitu loquentem ad eos an-
gelum viderunt. Nimirum & ista vice angelus dux
Magorum efficitur, qui astrologis in stellę similitu-
dinem & clarissimi syderis fulgorem trãsformatur.

Licet enim per imaginẽ rerum, quæ Ioanni in Apo- K
calypsi sua per visionem dicuntur, huic tamen intelle
ctui non cõtra facit, Stellæ septẽ ecclesiarũ septẽ an- Apoc. 1.
geli sunt, Vnde quãuis in spiritu, dũ tamẽ stellæ an-
geli dicũtur, qd repugnat, si etiã in hoc loco stella an-
gelus dict⁹ esse sẽtiatur. Vel certe si neq; angel⁹ neq;
stella [firmamẽti, neq; alius quispiã ignis hæc stella]
fuisse [dignoscitur,] spirit⁹ ergo sanct⁹ hęc stella fieri
cõcedatur. Qui sicut postmodũ corporali specie co-
lumbæ descendit super Iesum dominum in Iordane,
sic gentes adoratrices, stellę specie duxit ad cunabu-
la domini nascentis in carne. De quo spiritu per para
bolã Balaã astrologus loquebatur: Orietur stella ex Num. 24
Iacob, rutilõ scilicet lumen spiritalis gratię Christi,
qua nox infidelitatis gentium illuminatur. Sicut er-
go in igne super Apostolos postea i cœnaculo Sion Act. 2.
descendit, ita in specie stellæ magos ad dominum spi
ritussanctus deduxit. Hic igitur puer scientia Baptiza-
pręibat ætatem, donec tricesimum annum agens ad tur Chri-
Iordanem venit, & ab Ioãne, de quo supra diximus, stus.
Zachariæ filio, qui tũc populum in eum crediturum Ca. V.
qui venturus erat baptizabat. & ipse baptismum ab
agnoscente suscepit, & confitendõ vnda Iordanis la-
uabat. In specie columbę spiritussanctus super eũ de- Mat. 3.
scendit, & patrem de cœlis loquentem de se audiuit:
Hic est filius meus dilect⁹, in quo sibi anima mea be- L
ne complacuit. Cum his signis cœlum apertũ vidit,
& ita baptizatus de fluminis lauacro ascendit. Ad ba
ptismõ vero descẽdit † dominus Iesus, nõ q baptismi †exiuit
sacramẽto [& lauacro] egeret, qui pprij aut origina-
lis peccati nullam culpam haberet, sed vt aquas quas
q̃uis in delicto Adæ deus nõ maledixerat, terræ qua
cõtinebantur maledictione infectas purgaret. Et ne
quisquam baptismi sacramentũ negligeret, dum qui
sine peccato fuerat, baptismi aquas iniuit. Et ne quis-
quam ab inferiori baptizari paruipenderet, dũ deus
domin⁹ à seruo suo mergi vndis baptismi appeteret.
Et quatenus adhuc à diabolo se donec tentatio perfi-
ceretur, occultaret, qui illum velut lauacro indigen-
tẽ, vt inter pollutos peccaminibus ablui aquis cõspi-
ceret. Spiritum vero sanctũ super se in baptismo de-
scendentem vidit, & vocem patris de cœlo se confi-
tentem filium suum audiuit, & cœlum corã se apertũ
conspexit. Non quòd ante baptismum suum hęc om-
nia dei filius non haberet, sed vt baptismi sacramen-
tum quid valeat, ostenderet. Nõ enim tunc spiritum
ille cœpit accipere, qui eandẽ cũ spiritusancto substã-
tiam habere creditur. Nec tũc illũ pater filiũ [suũ pri M
initus] pfessus est esse cui dixit: Ex vtero ante Luci- Psal. 109.
ferũ genui te: ante videlicet oẽm angelicã creaturã,
quæ Luciferi appellationẽ per scripturas sæpe tenet.
Neq; tunc illi aperiri cœperat thalamus cœlorum,
qui ait: Cœlum mihi sedes, terra aũt scabellum pedũ Esa. 66.
meorũ. Sed idcirco hęc omnia sancta trinitas in ba-
ptismo domini cõgessit, vt sciret vnusquisq; quid mu-
neris in sacri baptismatis mysterio suscepit. Tũc enĩ
spm̃ sanctũ quisq; peccatorũ sordib⁹ ablutus accipit,
& à deo patre profiteri filius adoptionis gratia inci-
pit, & tũc sibi regni cœlorum ianuam aperiri, & ciuẽ
se cœlestis patriæ ãgelorũ sãctorũ cõsors intelligit.
Quãuis vero corporali specie spiritussanctus super
dñm descẽdere dicitur, nõ tamẽ de auibus sumpsisse
columbã, sed ex aëre minime dubitatur. Nequaquã
enim ex auibus spiritumsanctum necesse fuit corpus
assumere, dũ aues sibi connexę [statutã] in nullo trãs-
gressę sunt legẽ naturę: sed si in aliquo trãsgrederen-
tur, in hoc tanti meriti transgredi nõ haberet, vtpote
nec æterna, nec rõnabili creatura, vt à spiritu assum-
ptione carnis à delicti vindicta soluerẽtur. Sed q filij
persona corpore carnis humanæ induebatur, conue-
niẽs erat vt spiritussancti persona per corporalẽ spe-
ciem super eum descẽderet, et vox patris corporalis
de nube

A de nube per aërem corporeis aurib⁹ audiretur. Praeterea quoq; idcirco in nube & columbae imagine pater & spiritusſanctus ad baptiſmum venit, quõ aquaticae naturę res illae aliqd haberet. Dum enĩ in terra filius ad baptiſmi myſteriũ aquae creaturã elegiſſet, neceſſe fuit vt & pater p aquaticã nubem itonaret, & ſpiritusſanctus illud corpus quod de aqua in principio factum eſt, ex illa nube acceptum ſimularet, vt ſic tota trinitas eandem volũtatem ſicut haberet oſtenderet.

Tentatio & ieiunium Cap. VI.

Cum ergo de aqua dominus Ieſus baptizatus, confeſtim aſcendit, vt diabolo daret occaſionẽ tentãdi, antra † deſerti petiuit, vbi & quadraginta dies, & totidem noctes nullo humani paſtus ſuffragio fultus ieiunauit. Ibiq; per tria eſt tentatus, in quibus primus homo ſeductus eſt, tentantem ſatanam trib⁹ reſponſionibus vicit. In diaboli tribus propoſitionibus tota iniquitas: in Chriſti vero tribus reſponſionibus, quibus diabolus repugnat, tota iuſtitia fuit. Cũ inimicus dãnatur & vincit, & humano generi libertas & redẽptio preparat. In hoc nanq; conſpectu † ſatanas dum ſupra authorẽ ſe eleuare † voluit, qui ſub eo illuc vſq; fuerat, id eſt homo, p dñi victoris auxiliũ vltra ipſum excreuit. Et dum illũ qui ab omni impedimento liber fuerat alligare tentabat, interim vin-

† antra. † cõflictu. † al. dum ſupra ſe altiorem eleuare.

B ctus ille quem ipſe tenebat in carcere, quibus tenebatur vincula deponit. Et dum contra ſe fortiorẽ pugnare nititur, interim ipſe qui erat infirmior aduerſus eum roboratur. Etenim qui hucuſq; de coelo tñ in terrã eiectus fuerat, terrore etiã de terra ad inferna eum migrare domin⁹ iubebat. Quadraginta dierum inediam domini incarnatio ſuſtinere ſine vitae periculo poterat, quoniã ſermo dominicus qui Moyſen per aëra quadraginta diebus bis renouauerat, hic Chriſti art⁹ & neruos intus irrigabat. Quare igitur conſummatis quadraginta diebus & quadraginta noctibus eſurire dominus Ieſus deſcribit, cũ Moyſes & Helias tanti temporis ſpatio per ieiunium famem pati non memorantur: famem vero & laborem redẽptor noſter cõſummato tãto dierũ numero ſuſtinet, quaten⁹ & tentatori occaſionẽ tentãdi inferret, & noſceretur q̃ verã humanae carnis ſubſtantiam geſtaret. Vnde nec extra humanum opus & in hoc ieiunio aliquid egit noui, dum temporis quod prius homines ieiunauerunt, ſpatium non exceſſit.

Apoſtoli & miracula. Caput VII.

Deuicto ergo aduerſario & quadraginta dierum perfecto ieiunio, per Iudaeam & Galileam Iſraëliticũ populum ad viam ſalutis vocabat, & primarios duodecim ſibimet mites ex omnibus ſpeciali electionis munere ſegregabat.

C Qui vt de vitae aeternae ſubſtantia, animarũ † videlicet ſanitate, faceret fida omnium corda, etiã in ſerui † poteſtate viſibiliter nulla reſiſtente vi languoris curata reddebat corpora. Vnde cũ pręedicans Euãgeliũ regni dei, Galilęam circumiret, & pmiſcuũ vulg⁹ varia [egritudine] preſſum cerneret, quoſdam quorum praeſentis defectio lucis lętitia priuabat, alios perfuſa per totius corporis ſuperficiem lepra foedauerat, nonnullos pedũ fruſtratos habita forma, curauit. In paralytico aũt à quatuor viris portato, quatuor diuina opera cernũtur: Dñi dimittũtur ei peccata, & pręſentis aegritudinis plaga verbo tũc ſoluitur, & cogitationibus in ore dei omnia ſcrutantis reſpondetur. Et in hoc viro oſtẽditur quoſdã propter animę maculas dolore graſſari. Mutus loqui nõ poterat verbũ, vt dei prophetes reſponſa † ab illo poſtularet qui in ore aſinae facundiam repererat, quomodo humanam linguam quanuis mutam ad verba non ſolidaret? & cum iuſtitiae lux quae in mũdum venit, appareret, qualiter caec⁹ nõ videret? & qua poteſtate diabolus in homine permaneret, ad quem eijciẽdum quomodo illum peccantem de coelo expulerat, Chriſtus veniret? In quinq; panibus & duobus piſcibus quinque milia ſaturantibus, continentur mira-

† aliũs, & quatenus de vniuerſae & interne ſubſtãtiae animarũ. † etiam infermi. † al. poterat, ſed cũ verbũ dei patris reſpõſa &c.

tione digna tria, ſcilicet materiae paucitas, & populi ſaturati multitudo, & fragmentorum copia. D

Ambulatio ſup aquas. Ca. VIII.

De ambulante domino ſuper vndas, Dominus de terra diſcipulos petens, neceſſe habuit in vndis ambulare. Cauſa hui⁹ Petr⁹ fuit, id eſt, ne ſi eſſet † Chriſtus ſolus, veritatem carnis dubiam reliqueret. Dum autẽ Petr⁹ filius viri & mulieris hoc faceret, p imperantis Chriſti auxiliũ, nullã de carne virginis filij dubitationẽ admittit. [Sed q̃ri põt.] Vtrũ dñi & Petri corporum leuigata eſt natura, vt illa aqua ſuſtineret: an aquae ſubſtantia ſolidata eſt, vt corpora humana fulcire poſſet? Quanuis ergo vtrũq; hoc faceret, non contra naturam domino praecipiente eſſet, ſi aut aquã ſolidaret, aut humanam domini iuſſio carnem leuigaret, vbi militãtes inſtitorum foris †, vt antiqui ferunt, & ſuper equorum auribus proludant: natandi arte quoque imbuti, merſo medio in profunda vix ſubeunt. Hominibus ergo illud valentibus, quid mirum ſi domino imperante caro leuigaretur, praeſertim cum reſurrectionis corpora intantũ leuigabũtur, vt non ſolũ craſſa aqua, ſed etiã nubib⁹ & aëre ſuſtineantur, vt Apoſtolus ait, Rapiemur ad occurrendum Chriſto in aëra. Aliter ſi aquae naturam ſolidatam eſſe quiſquam elegerit, quoniam aqua terrenam habet craſſitudinem, vt cum ſe gelu perſtrinxerit, in duriorem quàm terrae ipſi⁹ ſoliditatem rigeat, & multitudinem ſuſtinere valeat, & poſtea calida aura reſoluat. Vel certe, ſi liquidas vndas non perſtrinxerit, natura quae aquis inſerta eſt, ligna quanuis grãdia, & humana, & caeterorum animalium corpora, & naues liburnicas ſupernatantes ſuſtinere conſueſcit. Illa ſoliditas domino imperante facta, nec mirum ſi etiam Petrum diffidentem non ſuſtinet, cum infideles dño volente, etiam terra non ſuſtentabat, vt Dathan & Abiron. In naturali rerum adminiſtratione binae rationes deprehenduntur. Deinde inferior ratio quotidiana rerũ adminiſtratio intelligitur, vt de aqua in animalibus ſanguis fit, & vnda ſalſa p nubes ſut terrae infuſionem dulceſcit. Et ratio ſuperior inuſitata gubernatio ſit, quae in miraculis rerũ dignoſcitur, vt in ſanguinem aquam in Ęgypto in momento, & intincto ligno in dulcedinem deus commutauit.

† ais, ipſe. † Loc⁹ eſt corrupt⁹ vt pleraq; oĩa. videt legi debere, Vbi militãtes i ſcytharũ oris &c. 1. Theſ. 4. E

Paſcitur turba quinque panibus. Cap. IX.

Quapropter & panem de paruo ſemine iuxta inferiorem rationem in magnam ſegetem per longi temporis adminiſtrationem innumerabilium hominum paſtum procreat, quem ſecundum ſuperiorem rationem de materia modica in momento per benedictionem multiplicat. Sic & piſces per primam benedictionem multiplicat, quando dictum eſt, Creſcite & multiplicamini, & replete aquas maris. Quorum nũc carnes per ſuperioris rationis cauſam, ad turbarum ſaturitatem praeſenti benedictione multiplicantur. F

Transfiguratio. Caput. X

De viſione domini in monte cum Moyſe & Helia colloquentibus. Licet in hac oſtenſione domini facies ſolari ſplendore fulſerit, non ipſa caro ſplenduit, ſed diuinitas latens in corpore, luminis ſui portiunculã [cõſpiciẽdã] foris videntib⁹ quãtũ poterãt, cõceſſit. Vnde ergo veſtimẽta candorem niuis habuerunt, dum neque de carne, neque de diuinitate erant? Niſi forte vt per carnem diuinitas foris illuxit, ſic & caro illuminata de diuinitate, per veſtimenta radiauit. Moyſes autem & Helias ſpecialiter ad talem viſionem †, velut legis & pphetiae principes, ad finem conducuntur. Vel ideo vt Moyſi cornuta facies, in quam non poterant filij Iſraël intendere, & Helias curru igneo raptus, comparato Chriſto obſcurarẽtur. Et tamen iſti quadraginta diebus ieiunaſſe ſcripturae vocibus memorantur. De Ieſu tantum domino bis praeſentibus, patris ſe illis pronunciantis teſtimonium. Sed dum Helias manens in corpore vel ad talem conductionem venerat, quid de Moyſe dicendum eſt: vtrum in cor-

† oſtenſionem.

G pore iterum ad hanc ostẽsionem aderat: an ex aëre simulatum, sicut Samuel visus est, habitum fingebat: & si suo corpore venit indutus, si hac vice resurrectionem suam quæ cæteris non nisi in nouissimo est futura, cõpleuit? De qua quęstione authores vna eadémque sententia prolata nõ differenter dicũt, quòd dum dominus cum tribus discipulis suis & Helia, nõ cum imaginatis sed veris corporibus conuenisse non dubitantur, & ipse Moyses in suo vero corpore de sepulchro resumpto videtur. Sed dominus Iesus primogenitus mortuorum, rectè creditur Moysi iterũ post hanc visionem corpus sepulturæ commendasse, vt ipsum in nouissimo die quãdo resurgent mortui,
De Lazaro & cęteris resuscitatis mortuis. Cap. XI. assumere speretur. ❡De Lazaro & cæteris mortuis.❡ Immobili ergo volũtate deus vniuersorum vitas certo fini & termino præordinauit: quorundam igitur vita non vt moriãtur, morte interfici videtur, sed vt per hoc qui resuscitant clariores vtpote deo cum hominibus etiam habeantur. Vnde de ipso La-
Ioan. 11. zaro discipulis à domino dicitur, Hæc infirmitas nõ est ad mortem, sed vt filius hominis per eam clarificetur. Quarto die resuscitatur, quod non spatium vitæ eius posuit, sed quod sine mutatione dominus disposuit facere, sæpe retrahere simulat, vt partum vxo-
H ribus Abraham & Isaac distulit vt gratius foret. Et
† alicui. dominus occasiones præstat, vt quod ipse aliter † donare cupit, indulgere rogetur, Si etenim ea quę non disposuit aliquis sanctorum rogauerit nullo modo fieri permittit, vt quòd Moyses terram repromissionis ingrederetur, & Paulus vt ab eo angelus satanæ recederet, & petentes non impetrauerunt. De omnibus ergo generaliter mortuis tale quid sentitur, quod de prima vice moriũtur, vt per illos digni clarificentur. In his enim octo mortuis quos diuina scriptura veteris & noui testamẽti resuscitatos cõmemorat, hoc considerandum est, quòd de eorum primo, id est, filio
3. Re. 17. viduæ, quem Hælias resuscitauerat ita refertur, Reuertatur obsecro anima pueri. De nouissimo, id est,
Act. 20. de Eutycho in actibus Apostolorum, Et sublatus repertus est mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, & cõplexus dixit, Nolite turbari, anima enim eius in eo est. Caute vtrunque intelligendum est, quòd viduę filius mortuus est, atque anima eius reuerti à propheta postulatur: alter vero mortuus est, & in eo ei⁹ esse animã Paulus dixit. In vtroque itaque scriptura vera est, quia mentiri nõ potest.
I Sed qua ratiõe percipi potest, vbi in mẽbris occultari corporis posset mortui aĩa? Nisi forte anima, quæ incorporalis est, corpori inesse occulte creditur. Sed quidã intelligẽdi laborem vitantes, dicunt de Eutycho, quòd emittens animam ita mortuus est: vt post modicum interuallum anima reuertẽte Paulum dixisse putent, Anima illius in eo est. Sed tamen scriptura tacet, si egressa est aut reuersa anima. Cæteri vero sex mortui, quibus nec egressę animę, nec reuersæ nũciantur, sine vlla hic ambiguitate pręstãt quòd mortui sint, & diuina operatione resuscitati sint.
Tenebre Ca. XII. Solis defectio iuxta crucẽ nõ vt solet quando luna accẽditur facta erat: sed in plena luna, scilicet quartadecima die mẽsis, ne casu putaretur fuisse, qđ euenerat, & tãtũ lucẽ solis media die tenebrę obscurauerũt, vt per tres illas horas defectionis stellæ in cœlo visę
Sepulchra apta C. XIII. sint. De corporibus sanctorum venientibus de monumentis suis post resurrectionem domini: sed rursum in monumenta quomodo & de Moyse meminimus reintrarunt, vbi resurrectionem omnium nouissimam expectãt, vt Apostolus ait,
Heb. 11. Hi omnes testimonio fidei probati inuenti sunt, non acceperunt repromissionem à deo pro nobis melius aliud prouidente, vti ne sine nobis cõsummarẽtur. Si igitur isti & Moyses bis resurgere in hac ostensione vtique & in nouissima cũctorum resurrectione credendi sunt? Sed hoc absit à catholica fide, vt semel morientem bis credat K
quis resurgere. Nisi forte bis mori Moysen & istos aliquis dicat: sed nusquam de bis scribitur qui sic apparuerunt, resurrexisse: sed aut viuere aut apparuisse, vel de sepulchris exisse. Nomen autem resurrectiõis in ijs qui post mortem in vita hac conuersati sunt, aut in cõmuni, † aut in futura omnium resurrectione po- † domini.
nitur. Talis autẽ apparitio istorũ, nec ad vitam humanam, neque ad resurrectionẽ futuram pertinet, sed ad cõsummationem dominicæ resurrectionis: & ad credulitatem resurrectionis animarum ex inferis, talis apparitio animos mouet: sicut in resuscitatis mortuis similitudo tantum, non mors continua fieri cernitur. Ita & in his similitudo resurrectionis, nõ ipsa resurrectio ostẽdebatur. De cõtinua morte nullus ad vitam indeciduam, nisi dominus vsque ad nouissi- † detrudetur.
mum diem reuertitur, & à vera resurrectione nũquã in mortẽ iterum aliquis detrahitur.†
De cibo dñi post resurrectionem. C. XIIII L. De cibo domini post resurrectionem, hunc autem carnalem cibũ qualiter resurrectionis caro susceperit, docti requirũt, dum resurrectura corpora spiritalia esse cuncti fideles sciũt, vt dicitur, Resurget corp⁹ spiritale. Quapropter resurgent corpora non gustatura, sano sensu creditur possibilitatem edendi cibos, si necesse foret, habitura. Hæc dei exempla minime denegãt, vt angeli iuxta ilicem Mambre. Sed hoc nõ vt nos ruminatos cibos stomacho & intestinis cõferunt, sed statim vt accepta velut videntur degustent, in spiritalẽ naturã, non ex parte, sed tota transformant.
Petr⁹ paralyticũ restituit. Ca. XV. Cõuenientia de spiritusancto in columba super Christum, & in igne super Apostolos perscripta sunt: & quando diximus de diuisione linguarum & de virtutibus Apostolorum post acceptũ spiritum in excu- Act. 3.
satione eleemosynæ & paupertatis professione, quãdo Petrus paralytico dixit, Surge & ambula, magistri pręceptum seruans, Nolite habere aurum, neque Matt. 10.
argentũ, dum soli deo seruiens de iniquo mammona expeditus fuerat, verbo imperij morbo ligatum cito soluebat.
Virtus Petri. C. XVI. Ecce quanta est Apostolica virtus in Christo, sanum Ananiam dũ Petrus arguit per sermonis tãtum imperiũ, morte ligauit, & Tabitham mortis vinculo ligatã, eadem imperij potestate dissoluit. Ideoque prius Ananias & Saphira in conspectu Ecclesię cito mortui sunt, vt Apostolica authori- Act. 9.
tas quanta esset ostenderetur, & quàm magnũ peccatũ esset, quod oblatũ est iterũ ab Ecclesia retrahere, M
mõstraretur, & cæteri exẽplo huius castigarentur.

LIBRI TERTII DE MIRABILIBVS SCRIPTVRĘ FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER DE AGONE CHRISTIANO.

Corona certantibus datur Cap. I. CORONA victoriæ non promittitur nisi certãtibus. In diuinis autem scripturis assiduæ inuenimus promitti nobis coronã si vicerimus. Sed ne longum sit multa cõmemorare, apud Apostolũ Paulum manifestissime legitur, Opus perfeci, cursum 2. Tim. 4.
consummaui, fidem seruaui, iam superest mihi corona iustitiæ.
Aduersarius noster. Debemus ergo cognoscere quis sit ille aduersarius, quem si vicerimus coronabimur. Ipse est enim quem dominus noster

A ster prior vicit,vt etiam nos in illo permanentes vin
camus per ipsum.Et dei quidē virtus atq; sapientia,
& verbum per quod facta sunt omnia,qui filius dei
vnicus est,super omnem creaturam semper incom=
mutabilis manet.Et quoniam sub illo est etiam cre=
atura quæ non peccauit,quanto magis sub illo est
omnis creatura peccatrix? Ergo quoniā sub illo sunt
omnes sancti angeli,multo magis sub illo sunt om=
nes præuaricatores angeli, quorum diabolus prin=
ceps est. Sed quia naturam nostram deceperat, di=
gnatus est vnigenitus dei filius ipsam naturam no=
stram suscipere,vt de ipsa diabolus vinceretur, & quē
semper ipse sub se habet,etiam sub nobis eum esse fa=
Ioan.12. ceret.ipsum significat dicens,Princeps huius mundi
missus est foras,Non quia extra mundum missus est
quomodo quidam hæretici putant,sed foras ab ani=
mis eorum qui cohærent verbo dei,& non diligunt
mūdū,cuius ille princeps est,qa dñatur eis q diligūt
tēporalia bona quæ hoc visibili mūdo cōtinētur,non
quia ipse dñs est huius mūdi,sed princeps cupiditatū
earū quibus cōcupiscit͛ omne qđ trāsit,vt ei subiaceāt
qui negligunt æternum deum,& diligunt instabilia
1.Tim.6. & mutabilia,Radix enim est omnium malorum cupi
ditas,Quam quidam appetentes à fide errauerunt,
B &inseruerunt se doloribus multis. Per hanc cupidi=
tatem regnat in homine diabolus & cor eius tenet.
Tales sunt omnes qui diligunt istum mundum.Mit=
titur autem diabolus foras,quādo ex toto corde huic
mundo renunciatur.Sic enim renunciatur diabolo,
qui princeps est huius mundi,cum renūciatur corru=
ptelis & pompis & angelis eius. Ideoq; ipse dñs iam
Ioan.16. triumphantem naturam hominis portans, Scitote,
Qđ vica= inquit,quia ego vici mundum. Multi autem di=
mus dia= cunt quomodo possimus vincere diabolum quem nō
bolū vin= videmus? Sed habemus magistrum qui nobis de=
cēdo con= monstrare dignatus est, quomodo à nobis inuisibi=
cupiscen= les hostes vincantur.De illo enim dixit Apostolus,
tias.C.II Exuens se carne principatus & potestates exem=
plauit fiducialiter triumphans eos in semetipso. Ibi
ergo vincuntur inimicæ nobis inuisibiles potesta=
tes, vbi vincuntur inuisibiles cupiditates. Et ideo
qui in nobisipsis vincimus temporalium rerum cu=
piditates,necesse est vt in nobisipsis vinçamus & illū,
qui per ipsas cupiditates regnat in homine. Quando
enim dictum est diabolo, Terram manducabis:
dictum est peccatori, Terra es, & in terram ibis.
Datus est ergo in cibum diabolo peccator. Non si=
C mus terra,si nolumus manducari à serpente. Sicut
enim quod manducamus,in nostrum corpus conuer
timus,vt cibus ipse secundum corpus hoc efficiatur
quod nos sumus:sic malis moribus per nequitiam &
superbiam & impietatem hoc efficitur quisque quod
diabol⁹ est,id est similis ei⁹:& subijcitur ei,sicut subie=
ctum est nobis corpus nostrum.Et hoc est quod dici=
tur,manducari à serpente. Quisquis itaque timet il=
lum ignem,qui paratus est diabolo & angelis eius,
det operam triumphare de illo in semetipso. Eos eni
qui foris nos oppugnant, intus vincimus, vincendo
concupiscentias per quas nobis dominātur. Et quos
inuenerint sui similes,secum ad pœnas trahunt. Sic
& Apostolus dicit,quòd in semetipso pugnet aduer=
Ephe.6. sus potestates exteriores. Ait enim, Non est nobis
colluctatio aduersus carnem & sanguinem,sed aduer
sus principatus & potestates huius mundi, rectores
harum tenebrarum, aduersus spiritalia nequitiæ in
Vocabu cœlestibus. Cœlum enim dicitur & iste aër,
lum cœli. vbi venti & nubes & procellæ & turbines fiunt, sicut
Cap.III. etiam scriptura dicit in multis locis. Et intonuit de
cœlo dominus: Et aues cœli & volatilia cœli: cum
manifestum sit aues in aëre volare. Et nos in consue=
tudine hunc aërem cœlum appellamus: nam cum de
sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicim⁹, Qua

lis est aër? aliquando, Quale est cœlum? Hoc dixi,ne D
quis existimet ibi habitare mala dæmonia,vbi solem Loc⁹ dæ=
& lunam & stellas deus ordinauit:quæ mala dæmo= monum.
nia ideo Apostolus appellat spiritalia, quia etiam
mali angeli in scripturis spiritus appellantur. Ideo
autem rectores harum tenebrarum eos dicit,quoni=
am peccatores homines tenebras appellat,quibus i=
sti dominantur.Ideo & alio loco dicit, Fuistis enim Ephe.5.
aliquando tenebræ,nunc autem lux in domino:quia
ex peccatoribus iustificati erant. Non ergo arbitre=
mur in summo cœlo habitare diabolum cum angelis
suis vnde lapsum esse credimus. Sic enim errauerunt Somniā
Manichæi,qui dicunt ante mundi constitutio= Mani=
nem fuisse gentem tenebrarum,quæ contra deum re chæorum.
bellauit,in quo bello credunt miseri omnipotentem Ca.IIII.
deum non sibi aliter potuisse succurrere,nisi partem
suam contra eam gentem mitteret. Cuius gētis prin=
cipes,sicut illi dicunt, deuorauerunt partem dei, &
temperati sunt vt posset mundos de illis fabricari.
Sic dicunt deum peruenisse ad victoriam cum ma=
gnis calamitatibus & cruciatibus & miserijs mem=
brorum suorum,quæ membra dicunt esse commixta
tenebrosis visceribus principum illorum,vt eos tem=
perarent & à furore compescerent. Et non intelligūt
tam sacrilegam esse suam sectam,vt credant omnipo E
tentem deum nō per creaturam quam fecerit,sed per
ipsam naturam suam bellasse cum tenebris,quod ne=
phas est credere. Neq; hoc solum,sed etiam illos qui
victi sunt,factos esse meliores,quia furor eorū com=
pressus est:dei autem naturam,quæ vicit,factam esse
miserrimam. Dicūt etiam eam per ipsam cōmixtio=
nem perdidisse intellectum & beatitudinem suam,&
magnis erroribus & cladib⁹ esse implicatam. Quam
si aliquando vel totam purgari dicerent, magnam
tamen impietatem contra omnipotentem deum af=
firmarent,cuius partem crederent tanto tempore in
erroribus & pœnis esse iactatam sine aliquo peccati
crimine. Nunc vero infœlices audent adhuc dicere,
nec totam posse purgari:& ipsam partem quæ pur=
gari non potuerit,proficere ad vinculum,vt inde in=
uoluatur,& illigetur malitiæ sepulchro:& sic ibi sem
per sit pars ipsa dei misera,quæ nihil peccauit,& af=
figatur in æternum carcere tenebrarum. Hoc illi di
cunt,vt simplices animas fallant. Sed quis tam sim=
plex est,vt ista non sentiat esse sacrilega,quibus affir
mant omnipotentem deum necessitate oppressum
esse,vt partem suam bonam & innocētem tantis cla=
dibus obruendam,& tanta immunditia inquinādam F
daret,& non totam liberare posset:& quod liberare
non poterat,æternis vinculis colligaret? Quis ergo
ista non execretur? Quis non intelligat impia esse &
nephanda? Sed illi quando capiūt homines,non ista
prius dicunt:quæ si dicerent,riderentur aut fugaren=
tur ab hominib⁹ †. Sed eligunt capitula de scriptu= †omnib⁹.
ris,quæ simplices homines non intelligūt,& per illa
decipiunt animas imperitas,quærendo vnde sit ma=
lum. Sicut in isto capitulo faciunt,quo ab Apostolo
dictum est,Rectores harum tenebrarum,& spirita=
lia nequitiæ in cœlestibus. Quærunt enim decepto=
res illi,& interrogant hominē scripturas diuinas non
intelligentem,vnde sint in cœlo rectores tenebrarū,
vt cum respōdere non potuerit,traducatur ab eis per
curiositatem:quia omnis anima indocta curiosa est.
Qui autem fidem catholicam bene didicit,& bonis
moribus & vera pietate munitus est,quāuis eorum
hæresim nesciat,respōdet illis tamen. Nec enim de=
cipi potest,qui iam nouit quid pertineat ad Christia= Illud spi=
nam fidem,quæ catholica dicitur,per orbem terrarū ritalia ne
sparsam, & contra omnes impios, & peccatores, ne= quitiæ,
gligentes autem sui,domino gubernante securam. quo acci=
Quoniam ergo dicebamus apostolum Paulum piendum.
dixisse habere nos colluctationem aduersus rectores Cap.V.

G harum tenebrarum,& ſpiritalia nequitiæ in cœleſti-
bus:& probauimus etiam iſtum aërem terræ proxi-
mum cœlum vocari,oportet credere aduerſum dia-
bolum & angelos eius nos dimicare,qui gaudet per-
turbationibus noſtris:nam & ipſe Apoſtol⁹ alio loco
diabolum principem poteſtatis aëris huius appellat.
Ephe.2. Quamuis ille locus,vbi ait,Spiritalia nequitiæ in
cœleſtibus:poſſit & aliter intelligi,vt non ipſos præ-
uaricatores angelus in cœleſtibus eſſe dixerit,ſed
Philip.3. nos potius,de quibus alio loco dicit,Conuerſatio no-
ſtra in cœlis eſt:vt & nos in cœleſtibus conſtituti,id
eſt in ſpiritalibus præceptis dei ambulantes,dimi-
cemus aduerſus ſpiritalia nequitiæ,quæ nos inde co
nantur abſtrahere.Magis ergo illud quęrendum eſt,
quomodo aduerſus eos,quos non videmus,pugnare
poſſimus,& vincere,ne putent ſtulti aduerſus aërem
In quo debere nos certare. Docet itaq; Apoſtolus ipſe,
Apoſtol⁹ dicens,Non ſic pugno quaſi aërem cędens:ſed caſti-
imitand⁹ go corpus meum,& in ſeruitutem redigo,ne forte a-
ſit.C.VI liis prædicans,ipſe reprobus inueniar. Item dicit,
1.Cor.4. Imitatores mei eſtote,ſicut & ego Chriſti.Qua in re
intelligendū eſt,etiam ipſum Apoſtolū in ſemetipſo
triumphaſſe de poteſtatibus huius mūdi,ſicut de dño
dixerat,cuius ſe imitatorē profitetur eſſe.Imitemur
H ergo & nos illum,ſicut hortatur,& caſtigem⁹ corpus
noſtrum,& in ſeruitutē redigamus,ſi mūdum volu-
mus vincere:quia per illicitas delectationes ſuas &
pompas,& pernicioſam curioſitatē nobis dominari
poteſt hic mundus,id eſt ea quæ in hoc mundo perni
cioſa delectatione colligant amatores rerum tempo
ralium,& diabolo atq; angelis eius ſeruire cogunt.
Quibus omnib⁹ ſi renunciamus,redigim⁹ in ſerui-
Oēm cre- tutem corpus noſtrum. Sed ne quis forte hoc
aturā ſer- ipſum quærat,quomodo fiat vt corpus noſtrū ſerui-
uire deo. tuti ſubijciam⁹:facile intelligi & fieri poteſt,ſi prius
Ca.VII. nosipſos ſubijciamus deo bona volūtate & charitate
ſyncera:nam omnis creatura,velit nolit,vni deo &
dño ſuo ſubiecta eſt.Sed hoc admonemur,vt tota vo
luntate ſeruiamus dño deo noſtro:quoniā iuſtus libe
raliter ſeruit,iniuſtus autē cōpeditus ſeruit.Omnes
tamen diuinæ prouidentiæ ſeruiunt,ſed alij obediūt
tanquam filij,& faciunt cum ea quod bonum eſt:alij
vero ligantur tāquam ſerui,& fit de illis quod iuſtum
eſt. Ita deus omnipotens,dñs vniuerſæ creaturę,qui
fecit omnia,ſicut ſcriptum eſt,bona valde,ſic ea ordi-
nauit,vt & de bonis & de malis benefaciat.Quod
enim iuſte ſit,bene fit,Iuſte autem ſunt beati boni,&
I iuſte mali pœnas patiuntur.Ergo & de bonis & de
malis benefacit deus,quoniā iuſte omnia facit.Boni
autem ſunt,qui tota voluntate deo ſeruiunt,mali au-
tem neceſſitate ſeruiunt:nemo enī leges omnipoten-
tis euadit.Sed aliud eſt facere quod lex iubet,aliud
pati quod lex iubet.Quapropter boni ſecundū leges
faciunt,mali ſecundū leges patiuntur.Nec enim nos
moueat,quòd in hac vita ſecundū carnem,quam por-
tant iuſti,multa grauia & aſpera tolerant:nihil enim
mali patiuntur,quia iam poſſunt dicere quod ille vir
ſpiritalis exultat & prædicat Apoſtolus Paulus,di-
Rom.5. cens,Gloriamur in tribulationibus,ſcientes quoniā
tribulatio patientiam operatur,patientia probatio-
nem,probatio vero ſpem,ſpes autem non confundit:
quia charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per
ſpiritumſanctum,qui datus eſt nobis.Si ergo in hac
vita,vbi tanta tormenta ſunt,poſſunt boni & iuſti vi-
ri,cum talia patiuntur,non ſolum æquo animo tole-
rare,ſed etiā charitate in deo gloriari:quid cogitan-
dum eſt de illa vita,quæ nobis promittitur,vbi nullā
de corpore moleſtiam ſentiemus? Quoniam non ad
hoc reſurget corpus iuſtorum,ad quod reſurget cor-
1.Cor.15. pus impiorum,ſicut ſcriptū eſt,Omnes reſurgemus,
ſed non omnes immutabimur.Et ne quiſquam putet
non iuſtis immutationem iſtam promitti,ſed potius

iniuſtis,& eam æſtimet eſſe pœnalem,ſequitur & di K
cit,Et mortui reſurgent incorrupti,& nos immuta-
bimur.Quicūq; ergo mali ſunt,ſic ordinati ſunt:quia
& vnuſquiſq; ſibi,& omnes inuicem ſibi nocent.Hoc
enim appetunt quod pernicioſe diligitur,& quod eis
facile auferri poteſt,& hoc ſibi auferūt inuicē,quādo
ſe perſequuntur.Et ideo cruciantur quibus auferun-
tur temporalia,quia diligunt ea,Illi autem qui aufe-
runt,gaudēt.Sed talis lætitia cæcitas eſt,& ſumma
miſeria:ipſa enī magis implicat animā,& ad maiora
tormēta perducit[diaboli].Nā gaudet & piſcis,quan
do hamum non videns,eſcam deuorat:ſed cum piſca
tor eum adducere cœperit,viſcera eius torquentur
primo,deinde ab omni letitia ſua per ipſam eſcam,de
qua lætatus eſt,ad cōſumptionem trahitur.Sic ſunt
omnes,qui de bonis temporalibus beatos ſe eſſe pu-
tant:hamum enim acceperunt,& cum illo ſibi vagan-
tur.Veniet tempus vt ſentiant quanta tormēta cum
auiditate deuorauerint.Et ideo bonis nihil nocent,
quia hoc eis auferunt,quod non diligunt:nam quod
diligūt,& vnde beati ſunt,auferre illis nemo poteſt.
Cruciatus vero corporis malas animas miſerabili-
ter affligit,bonos autem fortiter purgat.Sic fit vt &
malus homo & malus angelus diuinæ prouidentiæ
militent,ſed neſciūt quid boni de illis operetur deus. L
Non itaq; pro meritis officij,ſed pro meritis malitię
ſtipendiantur. Sed vt hæ animæ,quæ habēt vo- Oīa diui-
luntatem nocendi & rationem cogitandi,ſub diuinis na puidē-
legibus ordinatæ ſunt,ne aliquid iniuſtum quiſq; pa- tia guber
tiatur:ita & omnia animalia & corporalia in genere nari. Ca.
ſuo & ordine ſuo diuinæ prouidētiæ legibus ſubdita VIII.
adminiſtrantur.Ideo dñs dicit,Nōnne duo paſſeres Matth.10
aſſe veneunt,& vnus eorum nō cadit ſuper terrā ſine
voluntate patris veſtri? Hoc enim dixit,volēs oſten-
dere quicquid viliſſimum homines putant,omnipo-
tentia domini gubernari.Sic enim & volatilia cœli
ab eo paſci,& lilia agri ab eo veſtiri,veritas loquitur,
quæ capillos etiā noſtros numeratos eſſe dicit.Sed
quoniam mūdas animas rationales per ſeipſe deus
curat,ſiue in optimis & magnis angelis,ſiue in homi
nibus tota ſibi voluntate ſeruientibus,cætera vero
per ipſos gubernat,veriſſime dici potuit etiam illud
ab Apoſtolo,Non enim de bob⁹ cura eſt deo. In ſcri- 1.Cor.9.
pturis enim ſanctis deus homines docet,quomodo
cum hominibus agant,& ipſi deo ſeruiant:quomodo
autem agant cum pecoribus ſuis,ipſi ſciūt:id eſt quo-
modo ſalutem pecorum ſuorum gubernent vſu & pe-
ritia & ratione naturali:quæ quidem omnia de ma- M
gnis ſui creatoris operib⁹ † acceperūt.Qui ergo po- † opibus.
teſt intelligere quomodo vniuerſæ creaturæ cōditor
deus gubernet eam per animas ſanctas,quæ myſte-
ria eius ſunt in cœlis & in terris,quia & ipſæ ſanctæ
animæ ab ipſo factæ ſunt,& in eius creatura prima-
tum tenent:qui ergo poteſt intelligere,intelligat,&
intret in gaudium domini ſui. Si autem hoc non Hortatio
poſſumus,quandiu ſumus in corpore,& peregrina- ad diligē-
mur à domino,guſtemus ſaltem quàm ſuauis eſt do- dum deū.
minus,qui dedit nobis pignus ſpiritum,in quo ſen- Cap.IX.
tiamus eius dulcedinem,& deſideremus ipſum vitæ
fontem,vbi ſobria ebrietate inundemur & irrigemur
ſicut lignum quod plantatū eſt ſecus decurſus aqua-
rum,& dat fructum in tempore ſuo,& folia eius non
decident.Dicit enim ſpiritusſanctus,Filij autem ho- Pſal.35.
minum in tegmine alarum tuarum ſperabunt: Ine-
briabuntur ab vbertate domus tuæ,& torrente volu-
ptatis tuę potabis eos: Quoniam apud te eſt fons vi-
tæ. Talis ebrietas non euertit mentem,ſed tamen
rapit ſurſum,& obliuionem præſtat omnium terre-
norum. Sed ſi poſſumus toto affectu iam dicere,
Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aqua- Pſal.41.
rum,ita deſiderat anima mea ad te deus. Quòd Fides.
ſi forte adhuc propter ægritudines animæ,quas de Cap.X.
ſeculi

A seculi amore concepit, nec gustare sum⁹ idonei quàm dulcis est dominus: vel credamus diuinæ authoritati, quã voluit esse in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secũdum carnem, sicut Apostolus loquitur: Omnia enĩ per ipsum facta sunt,

Ioan.1.

sicut in Euãgelio scriptum est, & sine ipso factum est nihil. Qui nostræ imbecillitati misertus est, quã imbecillitatem non eius opere, sed nostra volũtate meruimus: nam deus hominẽ inexterminabilem fecit,

Liberũm arbitriũ.

& ei liberum voluntatis arbitrium dedit. Non enim esset optimus, si dei præceptis necessitate non voluntate seruiret. Facile est omnino, quantum existimo, quod intelligere nolunt, qui catholicam deserunt fidem, & Christiani vocari volunt: nam si nobiscum fatentur naturã nostram non posse sanari, nisi recte faciendo: fateantur eam non infirmari, nisi peccando. Et ideo non est credendũ animam nostram hoc esse quod deus est: quia si hoc esset, nec sua voluntate, nec aliqua necessitate in deterius mutaretur, quoniam omnimodo incõmutabilis intelligitur deus: sed ab eis qui non in contentione & æmulatione & vanæ gloriæ cupiditate amant loqui quod nesciunt, sed humilitate Christiana sentiunt de domino, & in bonita B te & in simplicitate cordis quærunt eum. Hanc ergo imbecillitatem nostrã suscipere dignat⁹ est filius dei, & verbum caro factum est, & habitauit in nobis: non quia æternitas illa mutata est, sed quia mutabilem creaturã mutabilibus hominũ oculis ostendit, quam incommutabili maiestate suscepit.

Cur deus factus homo. Cap. XI.

Sunt autem stulti qui dicunt, Non poterat aliter sapientia dei homines liberare, nisi susciperet hominẽ, & nasceretur ex fœmina, & à peccatoribus omnia illa pateretur? Quibus dicimus, Poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter vestræ stultitię displiceret. Si enim non appareret oculis peccatorũ, lumen ei⁹ vtiq; æternum, quod per interiores oculos videtur, inquinatis mentibus videri non posset. Nunc autem quia visibiliter nos cõmonere dignatus est, vt ad inuisibilia præpararet, displicet auaris, quia nõ aureum corpus habuit: displicet impudicis, quia ex fœmina nat⁹ est.

Impudici osores naturæ.

Multũ enim oderunt impudici, q̃ concipiunt & pariunt fœminæ: displicet superbis, q̃ cõtumelias patientissime pertulit: displicet delicatis, quia cruciat⁹ est: displicet timidis, quia mortuus est. Et vt non vitia sua videantur defendere, non in homine dicunt sibi hoc displicere, sed in filio dei. Non enĩ intelligũt quid sit C æternitas dei, quæ hominẽ assumpsit: & quid ipsa humana creatura, quæ mutationibus suis in pristinam firmitatem reuocabatur, vt disceremus, docente ipso dño, infirmitates, quas peccãdo collegimus, recte faciendo posse sanari. Ostendebatur enĩ nobis ad quam fragilitatem homo sua culpa peruenerit, & ex qua fragilitate diuino auxilio liberaretur. Itaq; filius dei hominẽ assumpsit, & in illo humana perpessus est. Hæc medicina hominũ tanta est, quanta nõ potest cogitari: nam quæ superbia sanari potest, si humilitate filij dei non sanatur? Quæ auaritia sanari potest, si paupertate filij dei non sanatur? Quæ iracundia sanari potest, si patientia filij dei non sanatur? Quæ impietas sanari potest, quæ charitate filij dei non sanatur? Postremo quę timiditas sanari potest, si resurrectione corporis non sanatur? Erigat spem suam gen⁹ humanum, & recognoscat naturã suam, & videat quantum locũ habeat in operib⁹ dei. Nolite vosipsos contemnere viri, filius dei virũ suscepit. Nolite vosipsas contemnere fœminę, filius dei natus ex fœmina est. Nolite tamen amare carnalia, quia in filio dei nec masculus nec fœmina sumus. Nolite amare temporalia, quia si bene amarentur, amaret ea homo quem suscepit filius dei. Nolite timere contumelias & cruces & mortem, quia si nocerent homini, non ea pateretur homo quem suscepit filius dei. Hæc omnis hor-

tatio, quę iam vbiq; prędicatur, vbiq; veneratur, quæ D omnem obedientem animã sanat, non esset in rebus humanis, si non essent facta illa omnia quæ stultissimis displicent. Quẽ dignatur imitari vitiosa iactantia, vt ad virtutem percipiẽdam possit adduci, si erubescat imitari eum, de quo dictũ est antequam nasceretur, q̃ filius altissimi vocaretur, & per omnes iam gentes, quod negare nemo potest, filius altissimi vocatur? Si multum de nobis sentimus, dignemur imitari eum qui filius altissimi vocatur. Si parum de nobis sentimus, audeamus imitari piscatores & publicanos, qui eum imitati sunt. O medicinam omnibus consulentem, omnia tumẽtia comprimẽtem, omnia tabescentia reficientem, omnia superflua resecãtem, omnia necessaria custodiẽtem, omnia perdita reparantem, omnia deprauata corrigẽtem. Quis iam se extollet contra filium dei? Quis de se desperet, p quo tam humilis esse voluit filius dei? Quis beatã vitam esse arbitretur in ijs quæ contemnenda esse docuit filius dei? Quibus aduersitatibus cedat, qui naturam hominis à tantis persecutionibus custoditam credit in filio dei? Quis sibi esse clausum regnũ cœlorũ putet, qui cognoscit publicanos & meretrices imitato- E res esse filij dei †? Qua peruersitate nõ careat, qui facta & dicta intuetur & diligit & sectatur illius hominis, in quo se nobis ad exemplum vitæ præbuit filius dei?

† imitatos esse filium dei?

De effectu humanitatis. Ca. XII.

Itaq; iam & masculi & fœminæ, & omnis ætas, & oĩs huius seculi dignitas ad spem vitæ æternæ cõmota † est. Alij neglectis temporalibus bonis conuolãt ad diuina. Alij cedunt eorũ virtutibus qui hæc faciunt, & laudãt quod imitari non audẽt. Pauci autem adhuc murmurant, & inani liuore torquentur: aut qui sua quærunt in ecclesia, quamuis videantur catholici: aut ex ipso Christi nomine gloriã quærentes, hæretici: aut peccatum impietatis suę defendere cupientes, Iudæi: aut curiositatem vanæ licẽtię perdere timẽtes, Pagani.

† commutata.

Sed ecclesia catholica per totum orbem longe lateq; diffusa, impetus eorũ prioribus temporibus frangens, magis magisq; roborata est: non resistendo, sed perferendo. Nunc vero insidiosas eorũ quæstiones fide irridet, diligẽtia discutit, intelligentia dissoluit: criminatores palearũ suarum nõ curat, quia tẽpus messis, & tempus arearum, & tempus horreorum caute diligenterq; distinguit. Criminatores autem frumenti sui, aut errãtes corrigit, aut inuidentes inter spinas & zizania computat. Subijciamus ergo animam deo, si volumus seruituti F subijcere corpus nostrum, & de diabolo triũphare.

De fide & operatione. Caput. XIII.

Fides est prima quæ subiugat animã deo, deinde præcepta viuendi, quib⁹ custoditis spes nostra firmatur, & nutritur charitas, & lucere incipit qđ antea tantũmodo credebatur. Cum enim cognitio & actio dona sint dei, & beatum hominem faciant: sicut in cognitione cauendus est error, sic in actione cauenda est nequitia. Errat autẽ quisquis putat veritatẽ se posse cognoscere, cum adhuc nequiter viuat.

Mẽs veritatis capax non est, nisi vitijs libera.

Nequitia est autem mundũ istum diligere, & ea quæ nascuntur & transeunt, pro magno habere: & ea concupiscere, & pro his laborare, vt acquirantur: & lætari, cum abundauerint: & timere, ne pereant: & contristari, cum pereunt. Talis vita nõ potest puram illam & synceram & incommutabilem videre veritatẽ, & inhærere illi, & in æternum nõ moueri †. Itaq; priusq̃ mens nostra purgetur, debemus credere quod intelligere nõdum valemus: quoniam verissime dictum est per Prophetam, Nisi credideritis, non intelligetis.

† in æternum iam nõ mori.

Esaie. 7.

Fides in ecclesia breuissime traditur, in qua cõmendantur æterna, quæ intelligi à carnalibus nondũ possunt: & temporalia præterita & futura, quæ pro salute hominum gessit, & gestura est æternitas diuinæ prouidentiæ. Credamus ergo in patrem & filium & spiritumsanctum: hæc æterna sunt & incõmutabilia, id est vnus

G deus vnus substantiæ trinitas æterna: deus ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia.

Contra eos qui tres psonas negant. Ca. XIIII.

Nec eos audiamus qui dicunt patrem tantummodo esse, nec habere filium, nec esse cum eo spiritumsanctum: sed ipsum patrem aliquando appellari filium, aliqoando spiritumsanctum. Nesciunt enim principium, ex quo sunt omnia: & imaginem eius, per quam formantor omnia: & sanctitatem eius, in qua ordinantur omnia.

Contra eos q inducunt tres deos. Ca. XV.

Nec eos audiamus, qui indignantur & stomachantur, quia oon tres deos colendos dicimus, Nesciunt enim quòd sit vna eademq; substantia, & phantasmatibus suis illuduntur: quia solent videre corporaliter vel animalia tria, vel quæcunq; corpora tria locis suis esse separata. Sic potant intelligẽdam substantiam dei: & multum errãt: quoniam superbi sunt, & non possunt discere, quia nolunt credere.

Contra eos qui inducũt diuersitatem i sanctam trinitatem. C. XVI.

Nec eos audiamus, qui patrem solum verum deum & sempiternum esse dicunt: filium autem non de ipso genitum, sed ab ipso factum de nihilo, & fuisse tẽpus quando non erat, sed tamen primum locum tenere in omni creatura: & spiritumsanctum minoris maiestatis esse quàm filium, & ipsum factum esse post filium: & horum trium diuersas esse substantias, tanquam aurum & argentum & æramentum: H Nesciũt enim quid loquantur, & de his rebus quas per oculos carneos videre consueuerũt, vanas imagines ad disputationes suas transferunt. Quia reuera magnũ est mente conspicere generationem, quæ non sit ex aliquo tempore, sed ęterna est: & ipsam charitatem & sanctitatem, qua generator & generat⁹ ineffabiliter sibi copulantur, Magnum & difficile est hæc mente conspicere, etiam si pacata & tranquilla sit. Non potest ergo fieri vt illi hæc videant, qui terrenas generationes nimis intuentur, & ad istas tenebras addunt adhuc fumum, quem sibi contentionibus & certaminib⁹ quotidianis excitare non cessant: habentes animas carnis affectibus defluentes, tanquam ligna humore saginata, in quibus ignis fumum solum vomit, & habere flammas lucidas non potest. Et hoc quidem de omnibus hæreticis rectissime dici potest. Credentes ergo incommutabilem trinitatem, credamus etiam in dispensationem temporalem pro salute generis humani esse natum deum.

Christũ esse deũ. Caput XVII.

Nec eos audiamus, qui filium dei Iesum Christum nihil esse aliud quàm hominem dicunt: sed ita iustum, vt dignus sit appellari filius dei. Et hos enim catholica disciplina misit foras, quoniam vanæ gloriæ cupiditate decepti, I contentiose disputare voluerunt, antequam intelligerent quid sit dei virtus & dei sapientia: & in principio verbum, per quod facta sunt omnia: & quomodo verbum caro factum est, & habitauit in nobis.

Christũ corp⁹ induisse verum. Ca. XVIII. 3. sen. dist. 4. cap. assũpsit. 1. sen. dist. 37. ca. solet etiam.

Nec eos audiamus, qui noo verum hominem suscepisse dicunt filium dei, neq; natum esse de fœmina, sed falsam carnem & imaginem simulatam corporis humani ostendisse videntibus. Nesciunt enim quomodo sobstantia dei administrans vniuersam creaturã, inquinari omnino non possit: & tamen prędicant istum visibilem solem, radios suos per omnes feces & sordes corporum spargere, & eos mundos & synceros vbiq; seruare. Si ergo visibilia munda visibilibos immundis contingi possunt, & non inquinari: quanto magis inuisibilis & incommutabilis veritas per spiritum animam, & per animã corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eum infirmitatibus nulla sua contaminatione liberauit? Itaq; magoas patiuntur angustias: & cum timẽt quod fieri non potest, ne humana carne veritas inquinetur, veritatem dicunt esse mentitam. Et cum ille præcepit, dicẽs, Sit in ore vestro, est est, non non: & Apostolus clamet, Non erat in illo est & non, sed est in illo erat: isti totum corpus eius falsam carnem fuisse contendunt, vt non sibi videantur mutari Christum,

Matth. 5.
1. Cor. 1.

si non suis auditoribus mentiantur.

Deum habuisse & mẽtem & aĩaz hõis. Ca. XIX.

K Nec eos audiamus, qui trinitatem quidem in vnã æterna substantia confitentur, sed hominem ipsum, qui temporali dispensatione susceptus est, audent dicere oon habuisse hominis mentem, sed solam animam & corpus: hoc est dicere, non foit homo, sed membra corporis habebat humana. Animam enim & corpus habent & bestiæ, sed rationem non habent, quæ mentis est propria. Sed si execrandi sunt illi qui eum negant humanum corpus habuisse, quod est infimum in homine, miror quòd isti non erubescunt, qui hoc eum negant habuisse quod est optimum in homine. Multum enim lugenda est mens humana, si vincitur à corpore suo, Siquidem in illo homine non reformata est, in quo ipsum corpus humanum iam dignitatem formæ cœlestis accepit. Sed absit vt hoc credamus, qood confinxit temeraria cæcitas & superba loquacitas.

Christũ esse sapiẽtiam dei. Ca. XX.

Nec eos audiamus, qui sic dicunt ab illa æterna sapientia susceptum esse hominem, qoi de virgine natus est, quomodo & alij homines ab ea sapientes fiunt, qoi perfecte sapientes sunt. Nesciunt enim proprium illius hominis sacramentum, & putant hoc solũ eum amplius habuisse inter cæteros beatissimos, qood de virgine natus est. L Quod ipsum si bene considerent, fortassis credant ideo illum hoc præter cæteros meruisse, quòd aliquid proprium præter cæteros habet etiam ipsa susceptio. Aliud est enim sapientem tantum fieri per sapientiam dei, & aliud est ipsam personam sustinere sapientiæ dei: quanuis enim eadem natura sit corporis ecclesiæ, multum tamen distare inter caput & membra cætera quis non intelligat? Si enim ecclesiæ caput est homo ille, cuius susceptione verbum caro factum est, & habitauit in nobis, membra cætera sunt omnes sancti, quibus perficitur & completur ecclesia. Quomodo ergo anima totum corpus nostrum animat & viuificat, sed in capite & videndo sentit, & audiendo & odorando & gustando & tangendo, in cæteris autem membris tangendo tantum: & ideo capiti cuncta sobiecta sunt ad operandum, illod autem supra collocatum est ad consulendum: qoia ipsius animæ, quæ cõsulit corpori, quodammodo personam sustinet caput, ibi enim omnes sensus apparent, Sic vniuerso populo sanctorum tanquam vni corpori caput est mediator dei & hominum, homo Christus Iesus. Et propterea sapientia dei & verbum in principio, per quod facta sunt omnia, non sic assumpsit illum hominem vt cæteros sanctos, M sed multo excellentius, multoq; sublimius: quoniam ipsum solum assumi oportuit, in quo sapientia dei patris hominibus appareret, sicut eã visibiliter decebat ostendi. Quapropter aliter sunt sapientes cæteri homines, quicunque sunt vel esse potuerunt vel poterunt: & aliter ille vous mediator dei & hominum, homo Christus Iesus: qui sapientiæ ipsius, per quam sapientes fiunt quicunque homines, non solum beneficium habet, sed etiam personam gerit. De cæteris enim sapientibus & spiritalibos animis recte dici potest, quòd habeant in se verbum dei per quod facta sunt omnia: sed in nullo eorum recte dici potest, quòd verbum caro factum est & habitauit in nobis: quod in solo domino nostro Ieso Christo rectissime dicitur.

Christũ nõ solum corp⁹ habuisse hominis. Ca. XXI.

Nec eos audiamus, qui solum corpus humanom susceptum esse dicunt à verbo dei, & sic audiunt quod dictum est, Et verbum caro factum est, vt negent illum hominem vel animam vel aliquid hominis habuisse, oisi carnem solam. Errant enim multum, nec intelligunt ideo carnem solam nominatam esse in eo quod dictum est, Verbum caro factum est, quia hominum oculis propter quos facta est illa susceptio, caro sola potuit apparere. Nam si absurdum est & valde indignum vt humanum

A manum ſpiritum homo ille non habuerit, ſicut ſuperius tractauimus: quanto magis abſurdum & indignum eſt, vt nec ſpiritum nec animam habuerit, ſed hoc ſolum habuerit quod etiam in pecoribus vilius eſt, & extremius, id eſt, corpus? A noſtra ergo fide etiã iſta impietas excludatur, totumq́ hominẽ atq́ perfectum à verbo dei ſuſceptum eſſe credamus

Corpus Chriſti nõ fuiſſe imaginariũ. Cap. XXII.

Nec eos audiam⁹, q tale corp⁹ dominum noſtrũ habuiſſe dicunt, quale apparuit in columba, quam vidit Ioãnes baptiſta deſcẽdẽtẽ de cœlo & manẽtẽ ſup eũ in ſigno ſpiritusſancti. Ita enĩ pſuadere conant̃ filiũ dei natũ nõ eſſe de fœmina, Quia ſi carnalibus oculis eum oportebat oſtendi, potuit, inquiunt, ſic aſſumere corpus quomodo ſpiritusſanctus. Nõ enim & columba illa de ouo nata eſt, aiunt: & tamen humanis oculis potuit apparere. Quibus primum illud reſpondendum eſt, q̃ ibi legimus in ſpecie colũbę apparuiſſe Ioanni ſpiritumſanctum, vbi legimus etiã Chriſtũ natũ eſſe de fœmina, & nõ oportet ĩ parte credere Euãgelio, & in parte nõ credere. Vñ enĩ credis in colũbæ ſpecie demõſtratũ eſſe ſpiritũ ſanctũ, niſi qa ĩ Euãgelio legiſti? Ergo & ego ĩde credo Chriſtũ natũ de virgine eſſe, quia in Euãgelio legi. Quare autem ſpiritusſanctus non eſt natus de colũba, quemadmodum Chriſtus de fœmina? Illa cauſa B eſt, quia non columbas liberare venerat ſpiritusſanctus, ſed hominibus ſignificare innocentiam & amorem ſpiritalem, quod in columbæ ſpecie viſibiliter figuratum eſt. Dominus autem Ieſus Chriſtus qui venerat ad homines liberandos, in quibus & mares & fœmina pertinẽt ad ſalutem: nec mares faſtidiuit quia marem ſuſcepit: nec fœminas, quia de fœmina natus eſt. Hoc accedit magnum ſacramentum, vt quoniam per fœminam nobis mors acciderat, vita nobis per fœminam naſceretur: vt de vtraq́ natura, id eſt fœmina & maſculina victus diabolus cruciaretur, quoniam de ambarum ſubuerſione lętabatur: cui parum fuerat ad pœnam ſi ambæ naturæ in nobis liberarẽtur, niſi etiam per ambas liberaremur. Neque huc ita dicimus, vt dominum Ieſum Chriſtum dicamus ſolum verum corpus habuiſſe: ſpiritũ ſanctũ autem fallaciter apparuiſſe oculis hominũ, ſed ambo illa corpora, vera corpora credimus. Sicut enim non oportebat vt homines falleret filius dei, ſic non decebat vt homines falleret ſpiritusſanctus. Sed omnipotenti deo qui vniuerſam creaturã de nihilo fabricauit, non erat difficile verum corpus columbę ſine aliarum columbarum miniſterio figu- C rare, ſicut ei non fuit difficile verum corpus in vtero Mariæ ſine virili ſemine fabricare: cum natura corporea & in viſceribus fœminæ ad formãdum hominem, & in ipſo mundo ad formandã colũbam imperio domini voluntatiq́ ſeruiret. Sed ſtulti homines & miſeri, quod aut ipſi facere non poſſunt, aut in vita ſua nũq̃ viderũt, etiã ab omnipotẽti deo fieri potuiſſe non credunt.

Filiũ dei paſſione nõ fuiſſe mutatũ. Caput XXIII.

Nec eos audiamus, qui ꝓpterea volunt cogere, vt inter creaturas filium dei numeremus quia paſſus eſt. Dicunt enim, Si paſſus eſt, mutabilis eſt: & ſi mutabilis eſt, creatura eſt, quia dei ſubſtantia nõ poteſt immutari. Cũ quibus etiam nos dicimus, & dei ſubſtantiam commutari non poſſe, & creaturam eſſe mutabilem. Sed aliud eſt eſſe creaturam, & aliud ſuſcipere creaturam. Filius ergo vnigenitus dei, qui eſt virtus & ſapientia dei, & verbum per quod facta ſunt omnia, quia immutari non poteſt omnino, ſuſcepit humanam creaturam, quam lapſam erigere, atque inueteratam renouare dignatus eſt Nec in ea per paſſionem ipſe in deterius commutatus eſt, ſed eã potius per reſurrectionẽ in melius commutauit. Nec propterea verbum patris, id eſt vnicum dei filium, per quem facta ſunt omnia, negandum eſt natum & paſſum eſſe pro nobis. Et martyres enim paſſos dicimus & mortuos propter D regna cœlorum, nec tamen in ea paſſione & morte animæ eorum occiſę ſunt. Dicit enim dominus, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animæ aũt nihil poſſunt facere. Matt. 10. Sicut ergo martyres paſſus & mortuos dicimus in corporibus quę portabant, ſine animarum interfectiõe vel morte: ſic filium dei paſſum & mortuum dicimus in homine quem portabat, ſine diuinitatis aliqua cõmutatione vel morte.

Corpus ſemp mãſiſſe idem. Caput XXIIII.

Nec eos audiamus qui negãt tale corpus domini reſurrexiſſe, quale poſitum eſt in monumento. Si enim tale non fuiſſet, nõ ipſe dixiſſet poſt reſurrectionem diſcipulis, Palpate & videte, quoniam ſpiritus oſſa & carnem non habet, ſicut me videtis habere. Lucæ. 24. Sacrilegum eſt enim credere dominum noſtrum, cũ ipſe ſit veritas, in aliquo fuiſſe mentitum. Nec nos moueat quòd clauſis oſtijs ſubito eum apparuiſſe diſcipulis ſcriptum eſt, vt propterea negem⁹ illud fuiſſe corpus humanum, quia contra naturam hui⁹ corporis videmus illud per clauſa oſtia intrare, Omnia enim poſſibilia ſunt deo: nam & ambulare ſuper aquas contra naturam huius corporis eſſe manifeſtũ eſt, & tamẽ non ſolum ipſe dominus ante paſſionem ambulauit, ſed etiam Petrum ambulare fecit. Ita ergo & poſt reſurrectionem ſuam de corpore ſuo fecit quod voluit. Si enim potuit ante paſſionem clari- E ficare illud ſicut ſplendorem ſolis, quare non potuit & poſt paſſionem ad quantam vellet ſubtilitatem in temporis momẽto redigere, vt per clauſa oſtia poſſet intrare?

Corp⁹ ſublatum in cœlũ. Ca. XXV.

Nec eos audiamus, qui negant ipſum corpus ſecum leuaſſe in cœlum dominum noſtrum, & commemorant in Euãgelio quod ſcriptum eſt, Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui de cœlo deſcẽdit: & dicunt, quia corpus non deſcendit de cœlo, nõ potuiſſe aſcendere in cœlum. Ioan. 3. Nõ enim intelligunt, quoniam corpus non aſcendit in cœlum. Dominus enim aſcendit, corpus autem non aſcendit, ſed leuatum eſt in cœlum, illo leuante qui aſcendit. Si enim quiſque deſcendat, verbi gratia, de monte nudus, cũ autem deſcẽderit, veſtiat ſe, & veſtitus iterum aſcẽdat, recte vtique dicimus, Nemo aſcendit, niſi q deſcendit: nec veſtem conſideramus quam ſecum leuauit, ſed ipſum qui veſtitus eſt, ſolum dicimus aſcendiſſe.

Chriſtus ad dexterã patris. Caput XXVI. Dextera patris.

Nec eos audiamus, qui negant ad dexterã patris ſedere filium. Dicunt enim, Numquid deus pater habet latus dexterum aut ſiniſtrum ſicuti corpora? Nec nos hoc de deo patre ſentimus: nulla enĩ forma corporis deus definitur atq́ concluditur, Sed dextera patris eſt beatitudo perpetua, que ſanctis datur: ſicut ſiniſtra eius rectiſſime dicitur miſeria perpetua, quæ impijs datur: vt non in ipſo deo, ſed F in creaturis hoc modo, quo dixim⁹, intelligatur dextera & ſiniſtra: quia & corpus Chriſti, quod eſt eccleſia, in ipſa dextera, hoc eſt in ipſa beatitudine futurũ eſt, ſicut Apl̃us dicit, qa & ſimul nos ſuſcitauit, & ſimul nos ſedere fecit in cœleſtibus. Ephe. 2. Quamuis enĩ corpus noſtrum nondum ibi ſit, tamen ſpes noſtra iam ibi eſt. Propterea & ipſe dominus poſt reſurrectionem ſuam iuſſit diſcipulis, quos piſcantes inuenit, vt in dexteram partem mitterent retia. Quod cum feciſſent, ceperunt piſces, qui omnes magni erant: & omnes iuſtos ſignificabant, quibus dextera promittitur. Hoc ſignificabat quòd etiam in iudicio dixit ſe agnos ad dexteram, hœdos autem ad ſiniſtram eſſe poſiturum.

Iudicium futurum. Caput XXVII.

Nec eos audiamus, qui negant diem iudicij futurum, & commemorãt, quod in Euãgelio ſcriptum eſt, eum qui credit in Chriſtum, non iudicari: qui autem non credit in illum, iã iudicatum eſſe. Dicunt enim, Si & ille qui credit, nõ veniet in iudicium: & ille qui non credit, iam iudicatus eſt, vbi ſunt quos iudicaturus eſt in die iudicij? Non intelligunt ſic loqui ſcripturas, vt præteritum

G tempus pro futuro tēpore in sinuent:sicut supra diximus, quod Apostolus dixit de nobis, & simul nos sedere fecit in cœlestibus, nondum factum est:sed quia certum est futurū, ita dictum est quasi iam factum sit:
Ioan.15. sicut & ipse dñs discipulis dixit, Omnia quæ audiui à
Ioan.16. patre meo, nota feci vobis. Et paulo post dicit, Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Quomodo ergo dixerat, Omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis:nisi quia illud quod per spiritumsanctum certissime facturus erat, quasi iam
Ioan.3. fecisset locutus est? Sic ergo cum audimus, Qui credit in Christum, non veniet in iudiciū:intelligamus quia non veniet ad damnationem. Dicitur enim iu-
Rom.14. dicium pro damnatione, sicut dicit Apostolus, Qui non manducat, manducātem non iudicet:id est, non
Matth.7. de illo male existimet. Et dominus dicit, Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. Non enim tollit nobis
Psal.57. intelligentiam iudicandi, cum & Propheta dicat, Si
Ioā.7. vere iustitiam diligitis, recte iudicate filij hominum. Et ipse dominus dicat, Nolite iudicare personaliter, sed iustum iudicium iudicate. Sed illo loco vbi vetat iudicare, illud admonet, ne damnemus aliquem, cuius vel cogitatio nobis non est aperta, vel nescimus qua-
H lis postea sit futurus. Sic ergo cū dixit, Ad iudicium non veniet:hoc dixit, quia non veniet ad damnatio-
Ioan.3. nem. Qui autem non credit iam iudicatus est:hoc dixit, quia iam damnatus est præscientia dei, qui nouit
Spūssanctus. Caput XXVIII. quid immineat non credentibus. Nec eos audiamus, qui dicunt spiritumsanctum, quem in Euangelio dominus promisit discipulis, aut in Paulo Apostolo venisse, aut in Montano & Priscilla, sicut Cataphryges dicunt, aut in nescio quo Manite vel Manichæo, sicut Manichæi dicunt. Tam enim cæci sunt isti, vt scripturas manifestas non intelligant, aut tam negligentes salutis suæ, vt omnino nō legant. Quis enim cum legerit, non intelligit, vel in Euangelio quod post domini resurrectionē scriptum est, dicente
Luc.24 domino, Ego mittam promissum patris mei in vos, vos autē sedete hic in ciuitate, quousque induamini vir-
Act.1.&.2 tute ab alto? Et in actibus Apostolorū, postea quàm dominus abscessit à discipulorum oculis in cœlum, decem diebus peractis, die pētecostes, non attēdunt apertissime venisse spiritumsanctum: & cum essent illi in ciuitate sicut eos ante monuerat, impleuisse illos, ita vt loquerentur varijs linguis. Nam diuersæ nationes quæ tunc aderant, vnusquisque audientium
I suam linguam intelligebant. Sed isti homines decipiunt eos qui negligentes sunt in catholica fide, & ipsam fidem suam quæ in scripturis manifesta est, nolunt discere, & quod est grauius & multum dolendū, cum in catholica fide negligenter versentur, hæreti-
Ecclesia catholica. Caput XXIX. cis diligenter aures accommodant. Nec eos audiamus, qui sanctam Ecclesiā, quæ vna catholica est, negant per orbem esse diffusam, sed in sola Aphrica, hoc est, in parte Donati pollere arbitrantur, Ita sur-
Psal.2. di sunt aduersus Prophetam dicētem, Filius meus es tu, ego hodie genui te:postula à me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam, & possessionē tuam terminos terræ. Et alia multa siue in veteris siue in noui testamenti libris, quæ scripta sunt, vt apertissime declarēt Ecclesiam Christi per orbem terræ esse diffusam. Quod cum eis obijcimus, dicūt iam ista omnia fuisse completa, antequam esset pars Donati, sed postea totam Ecclesiam perisse, & in sola Donati parte reliquias eius remansisse contendunt. O linguam superbam & nephariam:nec vere sic viuerēt, vt vel inter se pacem postea custodirēt. Nunc autem non attendunt iam in ipso Donato completum esse quod dictū est,
Matth.7. In qua mensura mēsi fueritis, in ea remetietur vobis. Sicut enim Christum diuidere conatus est, sic ipse à suis quotidiana concisione diuiditur. Ad hoc etiam
Matth.2. pertinet illud quod dominus dicit, Qui enim gladio

percusserit, gladio morietur. Gladius enim illo loco, K
siquidem in malo positus est, discordiosam linguam significat, qua tunc ille infœlix Ecclesiam percussit, sed non occidit. Non autem dixit dominus, qui occiderit gladio, gladio morietur, sed qui gladio vsus fuerit, inquit, gladio morietur. Ergo ille percussit Ecclesiam lingua litigiosa, qua nunc ipse conciditur, vt omnino dispereat atque moriatur. Et tamen illud tunc Apostolus Petrus, non superbia sua, sed quamuis carnali tamē amore domini fecerat. Itaque admonitus recondit gladium:iste autē nec victus hoc fecit. Siquidem cū Episcopo Cęciliano causam cū diceret, audientibus Episcopis Romæ, quos ipse petiuerat, nihil eorum quæ intenderat potuit probare:& sic remansit in schismate, vt suo gladio moreretur. Populus autem ipsius, quando non audit Prophetas & Euangelium, in quibus apertissime scriptum est, Ecclesiam Christi per omnes gētes esse diffusam, & audit schismaticos, non dei gloriam quærentes sed suam, satis significat seruum se esse non liberum, & aurem dexteram se habere pręcisam. Petrus enim errās in amore domini, seruo non libero aurem dexteram præcidit, Ex quo significat eos qui gladio schismatis feriūtur, seruos esse carnalium desideriorum, nōdum eductos L
in libertatem spiritussancti, vt iam non confidant in homine:& non audire quod dextrū est, id est, domini gloriam per catholicam Ecclesiam latissime peruagatam, & audire sinistrū humanæ inflationis errorem. Sed tamen cum dñs dicat in Euāgelio, cum per Matt.24
omnes gentes Euangelium fuerit prædicatum tunc finem esse venturū:quomodo isti dicūt, quòd iam cæteræ omnes gentes ceciderunt à fide, & in sola parte Donati remansit Ecclesia, cum manifestū sit ex quo ista pars ab vnitate præcisa est, nōnullas gētes postea credidisse:& adhuc esse aliquas, que nondum crediderunt, quibus quotidie nō cessatur Euangelium prædicari? Quis non miretur esse aliquē, qui se Christianum dici velit, & aduersus Christi gloriam tanta impietate rapiatur †, vt audeat dicere omēs populos † armet.
gentium, qui modo adhuc accedūt ecclesiæ dei, & in dei filium festinanter credunt, inaniter facere, quia non eos aliquis Donatista baptizat? Sine dubio ista execrarentur homines, & eos sine dilatione relinquerent, si Christum quærerent, si Ecclesiam diligerent, si liberi essent, si aurem dexteram integram retine- M
rent. Nec eos audiamus, qui quamuis neminem Resipiscētes esse re-
rebaptizent, præcidere se tamen ab vnitate, & Luci- cipiēdos.
feriani magis dici quàm catholici maluerunt. In eo C.XXX.
enim quòd intelligunt baptisma Christi non esse repetendum, recte faciunt:sentiunt enim sacramentum sancti lauacri nusquam esse, nisi ex catholica Ecclesia:sed eam formam secum habere sarmēta præcisa, quam in ipsa vnitate †, antequā præciderētur, acce- † vite.
perant. Hi sunt enim de quibus Apostolus dicit, ha- 2.Tim.3.
bentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Est enim magna virtus pietatis, pax & vnitas, quia vnus est deus:hanc illi non habēt, quia præcisi ab vnitate sunt. Itaque si qui ex ipsis ad catholicam veniunt, non iterant speciem pietatis quam habent, sed accipiunt virtutem pietatis quam non habent. Nam & amputatos ramos denuo posse inseri, si non permanserint in incredulitate, apertissime Apostolus docet. Quod cum Luciferiani intelligūt, & nō rebaptizant, non improbamus:sed quòd etiam ipsi præcidi à radice voluerunt, quis non detestandum esse cognoscat? Et ideo maxime, quia hoc eis displicuit in Ecclesia catholica, quod vere catholicę sanctitatis est. Nusquā enī tam vigere debēt viscera misericordiæ, quàm in catholica Ecclesia, vt tāquā vera mater nec peccantibus filijs superbe insultet, nec correctis difficile ignoscat. Nō enim sine causa inter oēs Apostolos huius Ecclesię catholicæ personā sustinet

Petrus:

A Petrus: huic enim ecclesiæ claues regni cœlorum datæ sunt, [cũ Petro datæ sunt.] Et cũ ei dicitur, ad oẽs dicitur, Amas me, pasce oues meas. Debet ergo ecclesia catholica correctis, & pietate firmatis filijs libenter ignoscere, cum ipsi Petro personam eius gestanti, & cum in mari titubasset, & cum dominũ carnaliter à passione reuocasset, & cum aurem serui gladio præcidisset, & cum ipsum dominum ter negasset, & cum in simulationem postea superstitiosam lapsus esset, videamus veniam esse concessam, eumq́; correctum atque firmatum vsque ad dominicæ passionis gloriam peruenisse. Itaque post persecutionẽ, quæ p Arrianos hæreticos facta est: & postea quàm pax, quam quidẽ catholica in domino tenet, etiam à principibus seculi reddita est: episcopi, qui perfidiæ

†persecutione. Arrianorũ in illa perturbatione † consenserant, multi correcti, redire in catholicam delegerũt, damnãtes siue quod crediderant, siue quod se credidisse simulauerant. Hos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post fletum negationis per galli cantum admonitum: aut tanquam eundem post prauam simulationem Pauli voce correctum. Hanc illi matris charitatem superbe accipientes, & impie reprehendentes, quia Petro post galli cantũ

B surgẽti, nõ gratulati sunt, cum Lucifero, qui mane

Remissio peccatorũ. Cap. XXXI. oriebatur, cadere meruerunt. Nec eos audiamus, qui negant Ecclesiam dei omnia peccata posse dimittere. Itaq; miseri, dum in Petro petrã nõ intelligunt, & nolunt credere datas Ecclesiæ claues regni cœlorũ, ipsi eas de manib⁹ amiserũt. Isti sunt qui viduas si nupserint, tanquam adulteras damnãt, & super doctrinã Apostolicã se prędicant esse mundiores. Qui nomen suum si vellẽt agnoscere, mũdanos se potius quàm mundos vocarẽt. Nolẽtes enĩ si peccauerint corrigi, nihil aliud delegerũt, nisi cum hoc mũdo damnari. Nam quib⁹ veniam peccatorũ negant, nõ eos aliqua sanitate custodiunt, sed ægris subtrahunt medicinã, & viduas suas vri cogũt, quas nubere non permittunt. Non enim prudentiores ha-

1.Cor.7. bendi sunt, quàm Paulus Apostolus, qui ait, Malo

Resurrectio carnis. Cap. XXXII. eas nubere quàm vri. Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, & commemorant quod ait Apostolus. Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, Nõ intelligẽtes quod ipse dicit Apostolus, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatẽ.

C Cum enim hoc factũ fuerit, iam nõ erit caro & sanguis, sed cœleste corpus. Quod & dominus promit-

Matt.22. tit cum dicit, Neq; nubent, neq; vxores ducent, sed erunt æquales angelis dei. Non enim iam homini-

1.Cor.15. bus, sed deo viuent, cũ ęquales angelis facti fuerint. Immutabitur ergo caro & sanguis, & fiet corp⁹ cœleste & angelicũ. Et mortui enim resurgent incorrupti, & nos immutabimur: vt & illud verũ sit, q; resurget caro, & illud verũ sit, q; & caro & sanguis regnũ

Fidei simplicitas. Caput XXXIII dei nõ possidebunt. Ista fidei simplicitate & syncerìtate lactati nutriamur in Christo, & cum paruuli sumus, maiorum cibos non appetamus, sed nutrimentis saluberrimis crescamus in Christo, accedentibus bonis morib⁹ & Christiana iustitia, in qua est charitas dei & proximi perfecta & firmata: vt vnusquisq; nostrum de diabolo inimico & angelis eius triumphet in semetipso in Christo quẽ induit: quia

Charitas. perfecta charitas, nec cupiditatem habet seculi, nec timorem seculi, id est, nec cupiditatẽ vt acquirat res temporales, nec timorem ne amittat res temporales. Per quas duas ianuas intrat & regnat inimicus, qui primo dei timore, deinde charitate pellẽdus est. Debemus itaq; tanto auidius appetere apertissimã

Cognitio veritatis. & euidentissimam cognitionẽ veritatis, quanto nos videmus in charitate proficere, & in ei⁹ simplicitate cor habere mũdatũ, quia ipso interiore oculo videt veritas. Beati enim mundo corde, inquit, quia ipsi D deum videbunt, Vt in charitate radicati & fundati præualeamus comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & altitudo & longitudo & profundum: Scire etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, vt impleamur in omnem plenitudinẽ dei, & post ista cum inuisibili hoste certamina, quoniam volentibus & amantibus iugum Christi lene est, & sarcina eius leuis, coronam victoriæ mereamur. Amen.

LIBRI DE AGONE CHRISTIANO FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIber de opere monachorũ ad Aureliũ Episcopum Carthaginensem.

E

IVSSIONI tuæ sancte frater Aureli, tãto deuotius obtemperare me oportuit, quãto magis mihi quis ex te iusserit, claruit. Dñs nr̃ Iesus Christus habitãs in interiori [hoĩe] tuo, tibiq; sollicitudinẽ paternæ & fraternæ charitatis inspirãs, verũ filijs & fratribus nostris monachis, qui beato Paulo Apostolo obedire negligunt, dicenti, Qui non vult operari non manducet: permittenda sit ista licentia, voluntatem ac linguã tuam assumens in opus suum imperauit mihi ex te, vt hinc ad te aliquid scriberem. Assit itaq; ipse etiã mihi ipse quo ita paream, vt ei me parere ex ei⁹ munere ipsa vtilitate fructuosi laboris intelligam. Primũ ergo videndum quid dicant illius professionis homines qui operari nolunt, Deinde si eos non recte sentire inuenerimus, ad eorum correctionem quid dicendum. Non, inquiunt, de hoc opere corporali, in quo vel agricolæ vel opifices laborant pręcepit hoc Apostolus cum diceret, Qui non vult operari non manducet. Neque enim Euangelio potuit esse contrarius, vbi ait ipse dominus, Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid mãducetis, neque corpori vestro quid induamini, Nonne anima plus est quàm esca, & corpus quàm indumentum? Conspicite volatilia cœli, quoniam non serunt neque metunt, neq; cõgregãt in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Nõnne vos magis pluris estis illis? Quis aũt vestrũ cogitãs, põt adijcere ad staturã suam cubitũ vnũ? Et de vestimento quid solicitiestis? Cõsiderate lilia agri quõ crescũt, nõ laborant neq; nent, Dico autẽ vobis, quoniã nec Salomõ in omni gloria sua coopertus est sicut vnũ ex istis. Si aũt fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanũ mittitur, deus sic vestit. quãto magis vos modicę fidei? Nolite ergo Nolite soliciti esse, dicẽtes, quid mãducabim⁹, aut quid bibem⁹, aut quo operiemur? Hæc enĩ omnia gentes inquirunt. Scit aũt pater vester cœlestis quia his omnib⁹ indigetis. Quærite aũt primũ regnũ dei & iustitiã eius, & hæc oĩa apponẽtur vobis. Nolite ergo soliciti esse in crastinũ, crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi. Sufficit diei malitia sua. Ecce, inquiũt, vbi nos dominus iubet de victu & tegumento nostro esse securos, Quomodo ergo Apostolus sentire aduersus dominum posset, vt nos præciperet ita esse debere solicitos, quid manducemus & quid bibamus, & vnde cooperiamur, vt nos etiam opificum artibus, curis, laboribus oneraret? Quapropter i eo

Quõ defendant ociũ sui monachi. Cap.I. (margin, beside lines 1–5 of the chapter)

1.Thess.3. (margin, beside "Qui non vult operari non manducet")

Matth.6. F (margin, beside "ne solliciti" and "Nonne anima plus est")

G quod ait, Qui non vult operari, non manducet: opera
1. Theſ.3. ſpiritalia, inquiũt, debemus accipere: de quibus alio
1. Cor.3. loco dicit, Vnicuique ſicut dominus dedit: Ego plã
taui, Apollo rigauit, ſed deus incremẽtum dedit. Et
paulopoſt, Vnuſquiſq; ſuam mercedem accipiet ſecũ
dum ſuum laborem. Dei enim ſumus cooperarij, dei
agricultura, dei ædificatio eſtis, ſecundum gratiam
quæ data eſt mihi, vt ſapiens architectus fundamen
tum poſui. Sicut ergo Apoſtolus operatur plantan-
do, rigando, ædificando, & fundamentum ponendo:
ita qui non vult operari, non manducet. Quid enim
prodeſt mãducare ſpiritaliter, id eſt, paſci verbo dei,
ſi non inde operatur aliorum ædificationem: ſicut illi
Matt. 25. pigro ſeruo, quid profuit accipere talentum & abſcõ
dere, nec operari lucra dominica? An vt ei auferre-
tur in fine, & ipſe in exteriores tenebras mitteretur?
Sic, inquiunt, & nos facimus. Legimus cum fratri-
bus, qui ad nos ab æſtu ſeculi veniũt fatigati, vt apud
nos in verbo dei & in orationibus, pſalmis, hymnis,
& canticis ſpiritalibus requieſcãt. Alloquimur eos,
conſolamur, exhortamur ædificantes in eis, ſi quid
eorum vitæ pro ſuo gradu deeſſe perſpicimus. Talia
opera ſi non faceremus, periculoſe à domino alimen
H ta ipſa ſpiritalia ſumeremus. Hoc enim dicit Apo-
ſtolus, Qui non vult operari, nõ manducet. Ita ſe iſti
arbitrantur apoſtolicæ & euangelicæ obtemperare
ſententiæ, cum & Euangelium credunt de non curã-
da corporali & temporali vitæ huius indigentia præ
cepiſſe, & Apoſtolum de cibo & opere ſpiritali dixiſ-
Aliud fi- ſe, Qui non vult operari, nõ manducet. Nec at-
gurate, tendunt, quia ſi alius diceret dominum quidem in pa
aliud pro rabolis & in ſimilitudinibus loquẽtem de victu & te-
prie loq. gumento ſpiritali monuiſſe, vt non inde ſint ſoliciti
Cap. II. ſerui ei⁹, ſicut dicit, Cum vos attraxerint ad iudicia,
Matt. 10. nolite cogitare quid loquamini. Dabitur enĩ vobis
in illa hora quid loquamini. Non enim vos eſtis qui
loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in
vobis. Sermo quippe ſapientiæ ſpiritalis eſt, de quo
illos noluit cogitare, promittens quod eis nihil inde
ſolicitis præſtaretur: Apoſtolum autem iam more
Apoſtolico apertius diſſerentem, & magis proprie
quàm figurate loquẽtem, ſicut multa ac pene omnia
ſeſe habent in epiſtolis Apoſtolicis, proprie de opere
corporali cibóque dixiſſe, Qui non vult operari, non
manducet: redderetur illis dubia ſententia eorum,
niſi cætera dominica verba conſiderantes, inueni-
rent aliquid vnde probarent eum de victu & veſtitu
Matth. 6. corporali nõ locutum fuiſſe, cum diceret, Nolite ſo
I liciti eſſe quid manducetis, & quid bibatis, & quo ve-
ſtiamini: velut ſi aoimo aduerterent, quod ait, Hæc
enim omnia gentes inquirunt. Ibi enim oſtendit de
ipſis corporalibus & tẽporalibus ſe dixiſſe. Ita ergo
ſi hoc ſolũ de hac re dixiſſet Apoſtolus, Qui nõ vult
operari, non manducet: poſſent hæc verba in aliam
traduci ſententiam. Cum vero multis alijs locis epi-
ſtolarũ ſuarum quid hinc ſentiat, apertiſſime doceat,
ſuperfluo conantur & ſibi & cæteris caliginem obdu
cere, vt quod vtiliter illa charitas monet, non ſolum
facere nolint, ſed nec intelligere ipſi, aut ab alijs in-
telligi velint, nõ timentes quod ſcriptum eſt, Noluit
Paulum intelligere vt bene ageret. Prius ergo demon-
manifeſte ſtrare debemus beatum Apoſtolum Paulum opera
laborem corporalia ſeruos dei operari voluiſſe, quæ finem ha-
præcepiſ- berent magnam mercedem ſpiritalem, ad hoc vt ip-
ſe chriſtia ſo victu & tegumento à nullo indigerẽt, ſed manibus
nis. Cap. ſuis hæc ſibi procurarent. Deinde oſtẽdere Euange-
III. lica illa præcepta, de quibus nonnulli non ſolum pi-
gritiam, ſed etiam arrogantiam ſuam fouent, Apo-
ſtolico præcepto & exemplo non eſſe contraria. Vi-
deamus itaque vnde ad hoc venerit Apoſtolus, vt di-
ceret, Si quis non vult operari non mãducet: & quid
deinde contexat, vt ex ipſa circunſtãtia lectionis ap

pareat declarata ſententia. Denunciamus, inquit, vo K
bis fratres in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti, vt 2. Theſ.3.
ſubtrahatis vos ab omni fratre inquiete ambulante,
& non ſecundum traditionem quam acceperunt à no
bis. Ipſi enim ſcitis quõ [vos] oporteat imitari nos,
quia non fuimus inquieti inter vos, neque panem ab
aliquo gratis manducauimus, ſed in labore & fatiga
tione die ac nocte operantes, ne quem veſtrum gra-
naremus, non quia non habuerimus poteſtatem, ſed
vt noſmetipſos formam daremus vobis qua nos imi
taremini. Nam & cum apud vos eſſemus, hoc vobis
præcipiebamus, quoniam ſi quis nõ vult operari, nõ
manducet. Audiuimus enim quoſdam inter vos am
bulare inquiete, nihil operantes ſed curioſe agentes.
His autẽ qui eiuſmodi ſunt, præcipimus & obſecra-
mus in domino Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operan
tes panem ſuũ manducent. Quid ad hæc dici poteſt,
quandoquidem ne cuique poſtea liceret hoc pro vo-
luntate, non pro charitate interpretari, exemplo ſuo
docuit quid præceperit. Illi enim tanquam Apoſto-
lo prædicatori Euangelij, militi Chriſti, plantatori
vineæ, paſtori gregis conſtituerat dominus vt de
Euangelio viueret, & tamen ipſe ſtipendium ſibi de-
bitum non exegit, vt ſe formam daret eis qui exige- L
re indebita cupiebãt: ſicut ad Corinthios dicit, Quis 1. Cor.9.
militat ſuis ſtipendijs vnquam? Quis plãtat vineam
& de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem & de
lacte gregis non percipit? Ergo quod ſibi debebatur
noluit accipere, vt exemplo eius coërcerentur qui ſi-
bi non ita ordinatis in Eccleſia talia deberi arbitra-
bantur: Quid eſt enim quod ait, Neque panem gra- 2. Theſ.3.
tis ab aliquo manducauimus, ſed in labore & fatiga-
tione die ac nocte operantes, ne quem veſtrum gra-
uaremus, non quia non habuerimus poteſtatem, ſed
vt nos formam daremus vobis qua nos imitaremi-
ni? Audiant ergo quibus hoc præcepit, id eſt, qui nõ
habent hanc poteſtatem quam ille habebat, vt tan-
tummodo ſpiritaliter operantes manducent panem
à corporali labore gratuitum, & quemadmodum di-
cit, præcipimus & obſecramus in Chriſto, vt cum ſi-
lentio operantes panem ſuum manducent, non diſpu
tent contra manifeſtiſſima verba Apoſtoli, qa & hoc
pertinet ad ſilentium, cum quo debent operantes mã
ducare panẽ ſuum. Enucleatius autẽ & diligen- Paulũ ſẽ
tius adhuc iſta verba conſiderarem atq; tractarẽ, niſi tentiã ſuã
haberem alia loca epiſtolarũ eius multo manifeſtio- de laborã
ra, quibus collatis & iſta liquidius manifeſtantur, & do cõpro
ſi iſta nõ eſſent, illa ſufficerent. Ad Corinthios enim baſſe ipſo
ſcribens de hac eadem re, ita dicit, Non ſum liber? facto. Ca.
non ſum Apoſtolus? nõnne Chriſtum Ieſum domi- IIII.
num noſtrum vidi? Nõnne opus meum vos eſtis in M
domino? Si alijs non ſum Apoſtolus, verũ vobis ta-
mẽ ſum. Signaculũ enim Apoſtolatus mei vos eſtis
in domino. Mea defenſio ad eos qui me interrogant
hæc eſt, Nunquid non habemus licentiam † mandu- † poteſta
candi & bibendi? Nunquid non habemus poteſtatẽ tem.
ſororem mulierem circũducendi ſicut & cæteri Apo
ſtoli & fratres domini & Cephas? Vide quemadmo
dum primum oſtendat quid ſibi liceat, & ideo liceat,
quia Apoſtolus eſt, inde enim cœpit, Nõ ſum liber?
nõ ſum Apoſtolus? Et probat ſe Apoſtolum eſſe, di-
cens, Nõnne Chriſtum Ieſum dominum noſtrum vi
di? Nõnne opus meũ vos eſtis in domino? Quo pro-
bato oſtendit ſibi licere quod cæteris Apoſtolis, id
eſt, vt non operetur manibus ſuis, ſed ex Euangelio
viuat, ſicut dominus conſtituit eis, quod in conſequẽ-
tibus apertiſſime demonſtrauit: ad hoc enim & fide-
les mulieres habentes terrenam ſubſtantiam ibant
cũ eis, & miniſtrabãt [eis] de ſubſtãtia ſua, vt nullius
indigerent horum quæ ad neceſſaria vitę huius per-
tinent. Quod beatus Paulus licere quidem ſibi de-
monſtrãt, ſicut & cæteri Apoſtoli faciebãt, ſed ea po-
teſtate

A testate se vti noluisse postea commemorat. Hoc quidam non intelligentes, nō sororem mulierem, cū ille diceret, Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circūducendi, sed vxorē interpretati sunt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas, φ & vxor & mulier eodē verbo Græce dicitur: quāquā hoc ita posuerit Apostolus vt falli nō debuerint, quia neq; mulierem tantūmodo ait, sed sororem mulierem, neque ducendi sed circūducendi: veruntamen alios interpretes non fefellit hæc ambiguitas, & mulierem nō vxorem interpretati sunt.

γυνὴ.

De mulieribus ministrantibus Christo. C. V.

Quod quisquis putat non potuisse ab Apostolis fieri, vt cum eis sanctæ conuersationis mulieres circuirent quacunque Euangeliū prædicabant, vt eis de sua substantia ministrarēt necessaria, Euangelium audiant, & cognoscant quemadmodum hoc ipsius domini exemplo faciebant. Dominus enim noster more misericordiæ suæ in firmioribus compatiens, cum ei possent angeli ministrare, & loculos habebat quò mitteretur pecunia, quæ conferebatur vtique à bonis fidelibus eorum victui necessaria: quos loculos Iudæ commendauit, vt etiam fures si euitare non possemus, tolerare in Ecclesia disceremus: ille enim ea quæ mittebantur, sicut de illo scriptū est, auferebat. Et mulieres voluit vt se ad præ B paranda & ministranda necessaria sequerentur, ostēdens quid Euāgelistis & ministris dei tanquam militibus, à plebibus dei tanquam prouincialibus deberetur, vt si quis eo quod sibi deberetur vti nollet, sicut Apostolus Paulus vti noluit, amplius impēderet Ecclesiæ, non exigendo stipendium debitum, sed quotidianum victum de suis laboribus trāsigendo. Audierat enim stabularius, ad quem vulneratus ille perductus est, Si qoid amplius erogaueris, in redeūdo reddam tibi. Amplius ergo erogabat Apostolus Paulus, qui suis vt ipse testatur stipendijs militabat. In Euāgelio enim scriptum est, Deinceps & ipse iter faciebat per ciuitates & castella prædicās & euangelizans regnum dei, & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quę erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocabatur Magdalena, de qua dæmonia septem eiecerat: & Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant eis de facultatibus suis. Hoc exēplum domini imitabantur Apostoli ad accipiēdum sibi debitum cibum: de quo idem dominus apertissime loquitur, Euntes, inquit, prædicate dicētes, quia C appropinquauit regnum cœlorum: Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mūdate, dæmonia ejicite. Gratis accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniā in zonis vestris, neque peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam. Dignus est enim operarius cibo suo. Ecce vbi constituit dominus quod idem Apostolus commemorat. Ad hoc enim dixit illa omnia ne portarent, vt vbi opus esset, ab eis acciperent quibus annunciabant regnum dei.

Luc. 8.

Matt. 10.

Christi permissu licere de Euāgelio viuere. Cap. VI.

Ne quis autem arbitretur solis duodecim hoc fuisse permissum: vide etiam quid Lucas narret, Post hęc, inquit, designauit dominus & alios septuagintaduos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Et dicebat illis, Messis quidem multa, operarij autem pauca: Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite, Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum neque peram neque calciamenta, & neminem per viam salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illam pax vestra, si autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua. Hic apparet non esse illa iussa, sed permissa, vt quisquis vti vellet, eo vteretur quod sibi liceret D ex domini constitutione, si quis autem vti nollet, non contra iussum faceret, sed de suo iure cedens misericordius & laboriosius conuersaretur in Euangelio, in quo & debitam mercedem nollet accipere. Alioquin contra iussum domini fecit Apostolus, qui posteaquam ostendit sibi licere, statim subiecit. Sed tamen ego non sum vsus hac potestate.

Apostolis pmissum esse non laborare. Ca. VII.

Luc. 10.

Sed ad ordinem redeamus; ac totum ipsum epistolæ locum diligenter consideremus. Nunquid, inquit, non habemus licentiam manducandi & bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi? Quam licentiam dixit, nisi quam dominus dedit eis quos ad prædicandum regnum cœlorum misit, dicens, Ea quæ apud ipsos sunt manducate. Dignus est enim operarius mercede sua: & seipsum præponens ad eiusdem potestatis exemplum, cui fidelissimæ mulieres talia necessaria de suis facultatibus ministrabant. Amplius autem fecit Apostolus Paulus, vt de coapostolis suis documentum adhiberet huius licentiæ à domino permissę. Neque enim reprehendens, subiecit, Sicut & cæteri Apostoli & fratres domini & Cephas: sed vt hinc ostēderet hoc se accipere noluisse, quod ei liceret accipere, cæterorū etiam commilitonū eius more probaretur. An ego solus & Barnabas non ha E bemus potestatem non operandi? Ecce abstulit omnem dubitationem, etiam tardissimis cordibus, vt intelligant de qua operatione dicat. Vt quid enim ait, An ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi, nisi quia omnes Euāgelistę & ministri verbi dei habebant potestatem à domino acceptam, vt non operarentur manibus suis, sed ex Euāgelio viuerent, operantes tantummodo spiritalia in prædicatione regni cœlorum, & ædificatione pacis Ecclesiæ. Neq; enim quisquam potest dicere de ipsa spiritali operatiōe dixisse Apostolum, An ego solus & Barnabas non habemus potestatem nō operandi. Hanc enim potestatem nō operandi omnes illi habebant. Dicat ergo qui conatur præcepta Apostolica in sententiam suam deprauare atque peruertere: Dicat si audet, omnes Euangelistas à domino accepisse potestatem non euangelizandi. At si hoc absurdissimum atque insanissimum est dicere, cur nolunt intelligere quod omnibus patet, accepisse quidē illos potestatem non operandi, sed opera corporalia quibus victū quærerent, quia dignus est operarius cibo suo F & mercede sua, sicut Euangelium loquitur. Non ergo soli Paulus & Barnabas non habebant potestatem non operandi, sed omnes pariter habebant hanc potestatem, qua isti non vtebantur, amplius impendentes Ecclesiæ, sicut in illis locis vbi euangelizabant infirmis congruere iudicabāt. Et ideo ne coapostolos suos reprehendisse videretur, subiungit & dicit, Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Nunquid secundum hominem hæc loquor? An & lex non hæc dicit? in lege enim scriptum est, Boui trituranti os non infrenabis? Nunquid de bobus pertinet ad deum? An propter nos hæc † dicit? Propter nos enim scriptum est, quia debet in spe qui arat arare, & triturans in spe fructus participandi. His verbis satis indicat Apostolus Paulus non sibi aliquid vsurpasse vltra debitum coapostolos suos, qui non operabantur corporaliter vnde haberent huic vitæ necessaria, † sed sicut dominus constituit ex Euangelio viuentes panem gratuitum manducarent ab eis quibus gratuitam gratiam prædicabant. Stipendium enim suum tanquam milites accipiebant, & de vineæ per eos plantatæ fructu, quod opus erat libere decerpebant; & de gregis quem pascebāt lacte potabāt, & ex area

1. Cor. 9.

1. Cor. 9.

Deut. 25.

† omnino

† haberēt victui necessaria.

quam

G quam triturabant cibum sumebant. Apertius autem cætera connectit & omnino aufert omnes dubitationis ambages.

Apostoli sensisse de labore manuũ. C. VIII

Si nos vobis, inquit, spiritalia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Quæ sunt spiritalia quæ seminauit, nisi verbum & mysterium sacramenti regni cœlorum? Quæ autem carnalia quæ sibi licere metere dicit, nisi hæc temporalia quæ vitæ atq; indigentiæ carnis indulta sunt? Hæc autem sibi debita se ab eis nõ quæsisse nec accepisse manifestat, ne quod impedimentum daret Euangelio Christi. Quid restat vt intelligamus eum operatum esse vnde victum haberet, nisi corporale opus corporalibus & visibilibus manibus suis? Nam si de spiritali opere victum & tegumẽtum quæreret, id est, vt ab eis hęc acciperet quos in Euangelio ædificabat, non consequenter diceret: Si alij potestatis vestræ participant, cur non magis nos? Sed non sumus vsi hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi. Qua potestate se dicit non vsum nisi quam habebat in eos à domino acceptam, vt eorũ carnalia meteret ad victũ vitæ huius quæ in carne agitur: cuius potestatis participes erant etiã alij qui non eis primo Euangelium annunciauerunt, sed ad eorũ Ecclesiam idipsum prædicantes postea venerãt.

H Ideo cũ dixisset, Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus? subiecit, Si alij potestatis vestræ participãt, cur nõ magis nos? Et cũ demonstrasset quid eius potestatis esset: Sed nõ sumus vsi, inquit, hac potestate, sed omnia toleram⁹ ne quod impedimentum dem⁹ Euãgelio Christi. Dicãt ergo isti, quomodo de opere spiritali carnalẽ victum habebat Apostolus, cum aperte ipse dicat, non se vsum esse hac potestate. At si de opere spiritali carnalem victum non habebat, restat vt de opere carnali habuerit: & inde dicat, Neq; panem gratis ab aliquo manducauimus, sed in labore & fatigatione nocte & die operãtes, ne quem vestrũ grauaremus: non quia non habuerimus potestatem, sed vt nos formam daremus vobis qua nos imitaremini. Omnia, inquit, toleramus, ne quod impedimẽtum daremus Euangelio Christi.

1.Cor.9.

Paulum nõ fuisse vsum libertate cõcessa. Cap.IX.

Et redit rursus, modisq; omnib⁹ etiam atque etiam commẽdat quid sibi liceat, & tamen non faciat. Nescitis, inquit, quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt edunt? Qui altario deseruiunt, altario compertiuntur. Sic & domin⁹ ordinauit ijs qui Euã-

I gelium annunciant, de Euangelio viuere: Ego autẽ nullo horum vsus sum. Quid hoc apertius? quid clarius? Vereor ne forte cum dissero volens id exponere, obscurum reddam quod per se lucet & clamat. Qui enim hæc verba non intelligunt, aut se non intelligere fingunt, mea multo minus intelligunt vel se intelligere profitentur: nisi forte propterea cito intelligant nostra, quia conceditur eis intellecta deridere, de Apostoli autem verbis non ita cõceditur. Propterea vbi aliter ea secundum suam sententiam interpretari non possunt, etiam clara & manifesta, obscura & incerta esse respõdent, quia & praua & peruersa dicere non audent. Clamat homo dei, Dominus ordinauit ijs qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere: Ego autem nullius horum vsus sum: & conatˀ caro & sanguis recta deprauare, aperta claudere, serena obnubilare. Spiritale, inquit, opus faciebat & inde viuebat. Si ita est de Euãgelio viuebat:

1.Cor.9.

Cur ergo dicit, Dominus ordinauit ijs qui Euãgelium annunciant, de Euangelio viuere, ego autẽ nullo horum vsus sum: aut si & hoc ipsum quod hic dictum est viuere, secundum spiritalem vitam volunt interpretari, nullam spem habebat Apostolus ad deum qui de Euangelio non viuebat, quia dixit, nullo horum vsus sum. Quapropter vt spes illi certa esset vitæ æternæ, de Euangelio vtique spiritaliter viuebat Apostolus. K Quod autem ait, Ego autem nullius horum vsus sum, de vita ista quæ in carne agitur sine dubitatione facit intelligi, quod dixit dominum ordinasse ijs qui Euangelium annunciant de Euangelio viuere, id est, vitam istam cui opus est victu & tegumento de Euangelio transigere: sicut superi⁹ de suis coapostolis dixit, vnde ipse dñs ait, Dignus est operarius cibo suo, & dignus est operarius mercede sua. Hunc itaque cibum & hanc mercedem, sustentandæ huic vitæ debitum concessum Euangelistis, ab eis quibus Euangelizabat nõ accepit Apostolus, verum dicens, Ego autem nullius horũ vsus sum. Et sequitur & adiungit, ne forte quisquam arbitretur ideo eum non accepisse, quia illi nõ dederant.

Necessitas prædicandi verbi in Paulo. Ca.X.

Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me: bonum est mihi magis mori quàm gloriam meam quisquam inanem faciat. Quam gloriam, nisi quam habere voluit apud deum in Christo compatiens infirmis, sicut mox apertissime dicturus est: Si enim euangelizauero, inquit, nõ est mihi gloria. Necessitas enim mihi incumbit, id est, sustentandæ vitę huius. Væ enim erit mihi, inquit, si non euangelizauero, id est, malo meo non euangelizabo, quia fame cruciabor, & vnde viuam non habebo. Nam sequitur & dicit, Si enim volens hoc facio, mercedem habeo. L Volentem se dicit facere, si nulla vitæ huius sufficiendæ necessitate compulsus faciat, & ob hoc habere mercedem vtique apud deum gloriæ sempiternam. Si autem inuitus, inquit, dispensatio mihi credita est, id est, si necessitate transigendæ huius vitæ inuitus cogor euangelizare, dispẽsatio mihi credita est, vt scilicet ex dispensatione mea, quia Christum, quia veritatem prædico, & quis ex occasione, quamuis mea quærens, quamuis terreni emolumenti necessitate compulsus, alij proficiãt, ego autem apud deũ mercedem gloriosam illam sempiternamq; non habeã. Quæ ergo, inquit, merces mihi erit? Interrogans dixit, propterea suspendenda est pronunciatio donec respondeat. Quod vt facilius intelligatur, tanq̃ nos eum interrogemus: Quæ ergo tibi merces erit Apostole, quando mercedem istam terrenam etiam Euãgelistis bonis debitam, non propter hoc euangelizantibus, sed tamen consequentem & oblatam ex domini ordinatione sumentibus, tu non accipis? Quæ ergo tibi merces erit? Vide quid respondeat, Vt euangelizans, inquit, sine sumptu ponã Euangelium, id est, vt non sit credentibus sumptuosum Euãgelium, ne putent ad hoc sibi euãgelizari, vt id Euãgelistæ quasi vendere videantur. 1.Cor.9. M Et tamẽ redit etiã atque etiam vt ostendat quid sibi iure dominico liceat, & tamen non faciat: Vt non abutar, inquit, potestate mea in Euangelio.

Simulatio Pauli. Cap.XI.

Iam vero quia infirmitati hominum compatiens id faciebat, audiamus sequentia. Cum enim liber sim, inquit, ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem: ijs qui sub lege sunt quasi sub lege cum nõ sim ipse sub lege, vt eos qui sub lege erant lucrifacerem: ijs qui sine lege sunt quasi sine lege, cum sine lege dei nõ sim sed sim in lege Christi, vt lucrifacerẽ eos qui sine lege [dei] sunt. Quod nõ simulandi versutia faciebat, sed compatienti misericordia, id est, non quasi vt se fingeret Iudæum, sicut nonnulli putauerunt, quia legitima vetera Hierosolymis obseruauit. Fecit enim hoc secundum liberã & manifestam sententiam suam, in qua dicit, Circuncisus quis vocatus est, non adducat præputium: id est, non sic viuat quasi præputium adduxerit, & id quod nudauerat texerit: sicut alio loco dicit, Circuncisio tua præputium facta est. Secundũ hanc ergo sententiã suam, qua dicit, Circuncisus quis vocatus est, non adducat præputiũ: In præputio quis vocatus est, nõ circum-

1.Cor.7.

Rom.7.

A circumcidatur: fecit illa quæ non intelligentibus &
parum attendentibus finxisse potatus est. Iudæus
enim erat & circũcisus vocatus, adducere noluit prę
putium, id est, noluit ita viuere ac si circumcisus non
esset. Hoc enim iam in potestate habebat: & sub le-
ge quidem non erat sicut illi qui eam seruiliter ope-
rabaotur, sed tamen in lege dei & Christi. Non enim
alia lex erat illa & alia lex dei, sicut perditi Mani-
chæi solent dicere: Alioqum si cum illa fecit, finxisse
putandus est, finxit & Pagani & sacrificauit idolis,
quia dicit factũ se fuisse ijs qui sine lege sunt quasi si-
ne lege. Qoos vtiq; nõ nisi Gentiles, quos Paganos
dicimus, vult intelligi? Aliud est ergo esse sub lege,
aliud in lege, aliud sine lege. Sub lege carnales Iu-
dæi, in lege spirituales & Iudæi & Christiani. V n-
de illi seruanerunt morem illum patrium, sed onera
insolita credentibus gentibus non imposuerunt, &
ideo nec illi circumcisi sunt. Sine lege autem gentes
quæ nondum crediderunt, quibus tamen se Aposto-
lus congruisse testatur per misericordem compassio-
nem, non per versipellem simulationem: id est, vt eo
modo subueniret carnali Iudęo vel Pagano, quomo
B do sibi ipse si hoc esset, subueniri voluisset: portãs vti-
que eorum infirmitatem in compassionis similitudi-
ne, non fallens in mendacij fictione, sicut continuo se-
1.Cor.9. quitur, & dicit, Factus sum infirmis infirmus, vt infir
mos lucrifacerem: hinc enim loquebatur vt etiam
omnia illa diceret. Sicut ergo quod factus est infir-
mis infirmus, non erat mendacium, sic & cætera il-
la superius. Quam enim dicit infirmitatem suam er
ga infirmos fuisse nisi compatiendi eis, intantum vt
ne videretur venditor Euangelij, & verbi dei cursum
apud imperitos in malam suspitionem decidens im-
pediret, nollet accipere quod iure dominico debeba-
† iure. tur, quod si vellet, nõ vtique mentiretur, quia vere†
debebatur: & quia noluit, non vtique mentitus est.
Neque enim dixit, non sibi deberi, sed deberi osten-
dit, & debito se vsum non esse, nec omnino vti velle
professus est, eo ipso factus infirmus, quòd potestate
sua vti noluit: tam misericordi scilicet inductus affe-
ctu, vt cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si
& ipse ita infirmaretur, vt posset de illis per quos si-
bi Euangelium prædicaretur, si eos videret sumptus
accipere, qoasi mercimoniorum nundinas suspicari.
Quare mercedé fugerit Paulus. Ca. XII. De hac infirmitate sua dicit alio loco, Fa
ctisumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nu-
trix foueat filios suos. Nam eius circunstantia le-
ctionis hoc indicat: Neque enim, inquit, aliquando
in sermone adulationis fuimus sicut scitis, neque in
C occasione cupiditatis, deus testis est, neque quæren-
tes ab hominibus gloriam, neqoe à vobis, neque ab
alijs, cum possemus oneri vobis esse vt Christi Apo-
stoli, sed facti sumus paruuli in medio vestrum tan-
quã si nutrix foueat filios suos. Quod ergo & ad Co-
rinthios dixit habere se potestatem Apostolatus sui
sicut & cæteri Apostoli, qua potestate vsum se non es
se testatur, hoc etiam in isto loco ad Thessalonicen-
1.Thes.2. ses ait, Com possemus oneri vobis esse sicut & Chri-
sti Apostoli, secundum quòd dominus dicit, Dignus
est operarius mercede sua: Nam hinc eum dicere,
illud indicat quod supra posuit: Neque in occasione
cupiditatis, deus testis est. Per hoc enim quod iure
dominico debebatur bonis Euangelistis, non pro-
pter hoc euangelizantibus, sed quærẽtibus regnum
dei, vt hæc omnia apponerẽtur eis, inueniebant alij
occasionem, de quibus idem dicit, Neque enim isti
deo seruiunt, sed suo ventri: quibus hanc occasio-
nem amputare volebat Apostolus, vt etiam quod
sibi iuste debebatur omitteret. Aperte quippe hoc
ipse ostendit in secunda ad Corinthios, ab alijs Ec-
clesijs suppletas dicens necessitates suas. Venerat
enim sicut apparet ad tantam indigentiam, vt de

longinquis Ecclesijs ei necessaria mitterentur, dum D
tamen ab eis apud quos erat nihil tale acciperet.
Nunquid peccatum, inquit, feci meipsum humilian- 2.Cor.11.
do vt vos exaltaremini, quoniam gratis Euange-
lium dei euangelizaui vobis? Alias Ecclesias ex-
poliaui accipiens stipendium ab eis ad vestram mi-
nistrationem, & cum apud vos fuissem & egerem, ne-
mini grauis fui: Nam id quod deerat mihi adimple-
uerunt fratres qui venerunt à Macedonia, & in om-
nibus ingrauate me in vobis custodiui & custodiã.
Est veritas Christi in me, quia gloria hæc non in-
fringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare?
Quia non vos diligo? deus scit. Quod autem facio &
facturus sum, vt amputem occasionem eorum qui vo
lunt occasionem, vt in eo quo gloriantur inuenian-
tur sicut & nos. De hac igitur occasione quam hic se
dicit velle amputare, voluit intelligi quod ibi ait:
Neque in occasione cupiditatis, deus testis est. Et qđ
hic dicit, Meipsum humiliando vt vos exaltaremi-
ni: hoc in prima ad eosdem Corinthios, Factus sum 1.Cor.9.
infirmis infirmus: hoc ad Thessalonicenses, Factus 1.Thes.2.
sum paruulus in medio vestrũ, tanq̃ si nutrix foueat fi-
lios suos. Proinde attende sequentia, Ita, inquit, de- E
siderantes vos, placet impertire vobis, oon solũ Euã
gelium dei, verumetiam animas nostras, quoniam
charissimi nobis facti estis. Recordamini autem fra-
tres laborem nostrum & erumnam, nocte & die ope-
rantes, ne quem vestrum grauaremus. Hoc enim su-
perius ait, Cum possemus oneri vobis esse vt Christi
Apostoli. Infirmorum igitur periculis ne falsis su-
spicionibus agitati odissent quasi venale Euange-
lium, tanquam paternis maternisque visceribus tre- Act.20.
mefactus hoc fecit. Sic etiam in actibus Aposto-
lorum idem loquitur, cum à Mileto mittens Ephe-
sum, vocasset inde presbyteros Ecclesiæ, quibus in-
ter multa: Argentum, inquit, & aurum vel vestem nul
lius cõcupiui, ipsi scitis, quoniam necessitatibus meis
& eorum qui mecum fuerunt hæ manus ministra-
uerunt. †Omnia ostendi vobis, quoniam sic laboran- † seruie-
tes oportet iuuare infirmos, memores etiam esse ver- runt.
borum domini Iesu, quia ipse dixit, Beatius est ma-
gis dare quàm accipere. Hic fortasse ali- Opificia
quis dicat, Si corporale opus faciebat Apostolus, vn & agrico
de vitam istam sustentaret: quod erat ipsum opus, & larum la-
quando ei vacabat & operari & Euangelium prædi- bor hone-
care? Cui respondeo, puto me nescire, corporaliter ta stus & san
men operatum esse, & inde in carne vixisse, nõ autem ctus. Ca.
vsum potestate quam domious Apostolis dederat, XIII.
vt Euangelium annuncians de Euangelio viueret, F
ea quæ supra dicta sunt sine vlla dobitatione testan-
tur. Neque enim aut vno loco aut breuiter dictum
est, vt possit cuiusuis astutissimi tergiuersatione in
aliam traduci peruertique sententiam. Cum igitur
tantæ authoritatis tam magnis & crebris molibus
contradicentiũ conteratur aduersitas, quid à me quę-
runt, vel quale opus faciebat, vel quando faciebat?
Vnum scio, quia nec furta faciebat, nec effractor aut
latro erat, nec auriga aot venator aut histrio aut tur-
pilucrus: sed innocenter & honeste quæ apta sunt hu-
manis vsibus operabatur, sicut sese habent opera fa-
brorum, structorum, sutorum, rusticorum, & his simi-
lia. Neque enim honestas ipsa reprehendit, quod re- "
prehendit superbia eorum qui vocari honesti amãt, "
sed esse non amant. Non igitur dedignaretur Apo- "
stolus siue rusticanum opus aliquod aggredi, siue in
opificũ labore versari. Qui enim ait, Sine offensio- 1.Cor.10.
ne estote Iudæis & Græcis & Ecclesiæ dei, quos in
hac causa reuereri posset ignoro. Si Iudæos dixerit,
Patriarchę pecora pauerunt. Si Græcos, quos etiã
Paganos dicimus, etiam philosophos, multum sibi
honorabiles, sutores habuerunt. Si Ecclesiã dei, ho-
mo ille iustus & ad testimonium coniugalis semper
mansuræ

G mansuræ virginitatis electus, cui desponsata erat
virgo Maria quæ peperit Christũ, faber fuit. Quic-
quid ergo horum cum innocentia & sine fraude ho-
mines operantur, bonum est. Nam præcauet hoc
& ipse Apostolus, ne quisquam ex necessitate su-
stentandæ vitæ in mala opera dilabatur. Qui fura-
Ephe.4. batur, inquit, iam non furetur: magis autem la-
boret manib⁹ suis bonum, vt habeat vnde tribuat cui
opus est. Hoc ergo scire sufficit, quia & in ipso opere
corporali id quod bonum est operabatur Apostolus.
Quãdo autem soleret operari, id est, quibus tempo-
rum spatijs ne ab euangelizando impediretur, quis
possit comprehẽdere? sanè quia & diurnis & noctur-
In mona- nis horis operabatur, ipse non tacuit. Verun-
chos ocio tamen isti qui tam †multum negociosi & occupati,
sos. Cap. de tẽpore operationis inquirunt, quid agunt? Num-
XIIII. quid ipsi ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illy-
†tanq̃. ricum terras Euangelio repleuerunt? Aut quicquid
gentium Barbararum remansit adhuc obeundum &
implendum de pace Ecclesiæ, susceperũt? Nouimus
eos in quandam societatem sanctam ociosissime cõ-
gregatos. Mirandam rem fecit Apostolus qui reue-
ra in tanta solicitudine omnium Ecclesiarũ, & pro-
H pagatarum & propagandarum, ad eius curam labo-
remq́ pertinentiũ etiam manibus operabatur, pro-
pterea tamen cum apud Corinthios esset & egeret,
nemini quidem eorum apud quos erat, grauis fuit,
sed planè quod illi deerat, suppleuerũt fratres qui ve
Quare la- nerunt ex Macedonia. Nam & ipse pro-
borandũ pter eiusmodi necessitates sanctorum, qui quanuis
mona- præceptis eius obtemperent, vt cum silentio operan-
chis. Ca. tes panem suum mandocent, possent tamen multis
XV. ex causis indigere supplemento aliqoo talium sustẽ-
2. Thes.3. tationum, & cum dixisset talia docens & præmonẽs,
His autem qui eiusmodi sunt, pręcipimus & obsecra-
mus in domino Iesu Christo, vt cũ silentio operãtes
panem suum manducent: ne illi qui habebant vnde
necessaria seruis dei pręberẽt, hac occasione pigre-
scerẽt, prouidens continuo subiecit: Vos autem fra-
tres nolite infirmari benefacientes. Et ad Titum
cum scriberet, dicẽs, Zenam legisperitum & Apollo
solicite præmitte, vt nihil illis desit. Et vt ostẽderet
vnde illis nihil deesse deberet, continuo subiunxit,
Discant autem & vestri bonis operibus præesse ad
Timo- necessarios vsus, ne sint infructuosi. Timotheũ etiã
theus va- quem dicit germanissimum filiũ: quem sciebat cor-
letudina- pore infirmum, sicut ostendit, moneus eum ne aquã
rius. biberet, sed modico vino vteretur propter stoma-
I chum, & frequentes eius infirmitates: quia in opere
corporali laborare non poterat, ne forte cum indi-
geret & nollet vti victu quotidiano ab eis quibus
Euangelium ministrabat, aliqua sibi negocia quæ-
reret quibus animi eius implicaretur intẽtio. Aliud
est enim corpore laborare animo libero, sicut opifex
potest si non sit fraudulentos & auarus, & priuatę rei
auidus: Aliud autem ipsum animũ occupare curis,
colligendæ sine corpis labore pecunię, sicut sunt vel
negociatores vel procuratores vel cõductores. Cura
enim præsunt, non manibus operantur, ideo ipsom
animum suum occupant habendi solicitudine. Ti-
motheũ ergo ne i talia incideret, quia per infirmi-
tatem corporis manibus operari non poterat, sic ex-
2. Timo.2 hortatur, monet & consolatur. Labora, inquit, sicut
bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo im-
plicat se negocijs secularibus, vt ei placeat cui se pro-
bauit: Nam qui in agone contendit, non coronatur
nisi legitime certauerit. Hic ne ille pateretur an-
gustias, dicens, Fodere non possum, mendicare con-
fundor: adiunxit, Laborantem agricolam primum
oportet de fructibus percipere, secũdum illud quod
ad Corinthios dixerat, Quis militat suis stipen-
dijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius
non edit? Qois pascit gregem, & de lacte gregis nõ K
percipit? Fecit itaque securum castum Euãgelistã,
non ad hoc euangelizantem vt venderet Euange-
lium, sed tamen huic vitæ oecessaria suis sibi exhi-
bere manibus non valentem: vt intelligeret quod
necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam p-
uincialibus militabat, & quos tanquam vineam cul-
tura exercebat, vel tanquam gregem pascebat, non
esse mendicitatem sed potestatem. Propter Solicitu-
has igitur vel occupationes seruorum dei, vel infir- do Pauli
mitates corporales quæ omnino deesse non possunt, de Eccle-
non solum permittit Apostolus sanctorum indigẽ- sia. Cap.
tias suppleri à bonis fidelibus, sed etiam saluberri- XVI.
me hortatur. Excepta enim illa potestate qua se di-
cit ipse non vsum, cui tamen seruiendum esse à fideli-
bus præcipit, dicens, Communicet qui catechizatur
verbo ei †qui se catechizat in omnibus bonis. Exce- †verbum
pta ergo hac potestate, quam verbi dei prædicato- dei, ei.
res habere in eos quibus prædicant, sæpe testatur,
etiam sanctis qui omnia sua vendita distribuebant
& Hierosolymis habitabant in sancta communione
vitæ, non dicentes aliquid proprium quibus erant
omnia communia & anima & cor vnum in deum, ab
Ecclesijs gentium necessaria conferri præcipit & L
hortatur. Inde est & illud ad Romanos, Nunc, in- Rom.15.
quit, pergam Hierusalem ministrare sanctis: Pla-
cuit enim Macedoniæ & Achaiæ communionem
aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt Hie-
rusalem. Placuit enim illis & debitores eorum sunt.
Si enim spiritalibus eorum communicauerunt gen-
tes, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc si-
mile est illi, quod ait ad Corinthios. Si nos vobis 1. Cor.9.
spiritalia seminauimus, magnum est si carnalia ve-
stra metamus? Item ad Corinthios in secunda: No- 2. Cor.8.
tum autem, inquit, vobis facimus fratres gratiam
dei quæ data est Ecclesijs Macedoniæ, quia in mul-
ta probatione tribulationis, abundantia gaudij eo-
rũ & profunda paupertas eorũ abundauit in diuitijs
simplicitatis eorum: quia secundum vires testimo-
nium perhibeo illis, & supra vires voluntarij fuerũt,
cum multis precibus obsecrantes nos gratiam &
communionem ministrationis quæ fit in sanctos: &
non quomodo sperauimus, sed seipsos tradiderunt
primum domino, & nobis per volũtatem dei ad de-
precandum Titum, vt quomodo cœpit, sic & cõsum-
met in vos etiam gratiã istam. Sed quomodo sem-
per abundatis in omnibus fide & verbo & scientia,
& omni studio, & ea quæ ex nobis est in vos charita M
te, vt & in hac gratia abundetis. Non secundũ impe-
rium dico, sed propter aliorum studium etiam ve-
stræ charitatis charissimum probans. Scitis enim
gratiam domini nostri Iesu Christi, quoniam pro-
pter vos pauper factus est cum diues esset, vt illius
paupertate vos ditaremini. Et consilium in hoc do:
hoc enim vobis prodest, qui nõ solum facere, sed etiã
velle cœpistis ab anno priore: Nunc autem & facto
perficite, vt quemadmodum promptus est animus
voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod quisq́ ha-
bet. Si enim promptus est animus, secũdum id quod
habet acceptabilis est, non secundum id quod nõ ha-
bet: nõ enĩ vt alijs sit refectio, vobis aũt angustia, sed
pro æqualitate in hoc tempore: vt vestra abundan-
tia sit ad illorum inopiam, vt & illorum abundantia
fiat in vestram inopiam, vt fiat æqualitas, sicut scri-
ptum est, Qui multum, non abundauit, & qui modi- Exodi.16
cum, non defuit illi. Gratias autem deo qui dedit idẽ
studium pro vobis in corde Titi, quia consolationẽ
quidem suscepit. Studiosior autem cum esset sponte
exijt ad vos. Misimus autem cum eo fratrem, cuius
laus in Euangelio est per omnes Ecclesias. Non so-
lum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes
peregrinationis nostræ, cum hac gratia quæ mini-
stratur

A ſtratur à nobis ad domini gloriam & promptũ ani-
mum noſtrum: deuitantes hoc, ne quis nos reprehẽ-
dat in hac plenitudine quę miniſtratur à nobis. Pro
uidemus enim bona non ſolum coram deo, ſed etiam
coram hominibus. In his verbis apparet quantum
non ſolum curam ſanctarum plebium eſſe voluerit,
miniſtrare neceſſaria ſanctis dei ſeruis, conſilium in
hoc dans, quia hoc magis ipſis qui hæc faciebant
proderat quàm illis erga quos faciebant. Illis enim
aliud proderat, id eſt, hoc erga ſe obſequio fratrum
ſuorum ſancte vti, nec propter hoc deo ſeruire, nec
iſta ſumere niſi ad ſupplendam neceſſitatem, non ad
paſcendam pigritiam: ſed etiam ſuam curam beatus
Apoſtolus tantam dicit in hac miniſtratione, quæ
nunc per Titum tranſmittebatur, vt comitem pere-
grinationis ſuæ propter hoc commemoraret ordi-
natum ab Eccleſijs, boni teſtimonij hominem dei,
cuius laus, inquit, in Euangelio eſt per omnes Ec-
cleſias. Et ad hoc dicit illum ordinatum comitem
ſibi, vt deuitaret hominum reprehenſiones, ne ſine
teſtimonio ſanctorũ in hoc miniſterio ſociorum, tã-
quam ſibi accipere, & in ſuos ſinus conuertere ab in-
firmis vel impijs putaretur, quæ accipiebat ad ſup-
plendas neceſſitates ſanctorum per ſe afferenda vel
2.Cor.9. diſtribuenda indigẽtibus: Et paulopoſt dicit. Nam
B de miniſterio quod fit in ſanctos, ex abũdãti eſt mi-
hi ſcribere vobis: Scio enim promptum animum
veſtrum, de quo glorior pro vobis apud Macedo-
nes, quoniam Achaia parata eſt ab anno priore, &
quæ ex vobis eſt æmulatio irritauit plures. Miſi-
mus autem fratres, ne gloria noſtra quam habe-
mus in vobis euacuetur in hac parte, vt ſicut dixi pa
rati ſitis, ne cũ venerint mecũ Macedones, & inue-
nerint vos imparatos, confundamur nos, vt non dicã
vos, in hac ſubſtantia. Neceſſarium ergo exiſtima-
ui rogare fratres, vt præcedant ad vos, & præparent
iampridem repromiſſam hanc benedictionem ve-
ſtram, vt parata ſit, ſic quaſi benedictionem, nõ qua-
ſi auaritiam. Hoc autem dico, Quia qui parce ſemi-
nat, parce & metet: & qui ſeminat in benedictione,
in benedictione & metet. Vnuſquiſque ſecũdum ꝙ
Hilaritas propoſuit in corde ſuo, non ex triſtitia aut ex neceſ-
in dando. ſitate: Hilarem enim datorem diligit deus. Potens
eſt enim deus omnem gratiam abundantem facere
in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficiẽtiã
habẽtes, abundetis in omne opus bonũ, ſicut ſcriptũ
Pſal.111. eſt, Diſperſit dedit pauperibus, iuſtitia eius ma-
net in æternum. Qui autem ſubminiſtrat ſemen ſe-
C minanti, & panem in eſcam ſubminiſtrabit, & multi-
plicabit ſeminationem veſtram, & augebit creſcen-
tes fruges iuſtitiæ veſtrę, vt in omnibus ditati abũ-
detis in omnem ſimplicitatem quę operatur per nos
gratiarum actionem deo: quoniam miniſterij fun-
ctionis huius non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſan-
ctis, ſed abundare facit per multorum gratiarum-
actionem deo, per probationem miniſtrationis hu-
ius glorificantes deum in obſequio confeſſionis ve-
ſtræ in Euangelio Chriſti, & ſimplicitate commu-
nicationis in illos & in omnes & in ipſorum preca-
tione pro vobis, deſiderantium vos propter excel-
lentem gratiam dei in vobis: Gratias deo ſuper ine-
narrabili dono eius. Quanta pinguedine ſanctę læ-
titiæ ſit perfuſus Apoſtolus dũ loquitur de alterno
ſupplemento indigentiæ prouincialium & militum
Chriſti, hinc de rebus carnalibus in illos, inde autẽ
de ſpiritalib⁹ in iſtos: vt exclamaret, & tãq̃ ſanctorũ
gaudiorum ſagina eructaret, dicens, Gratias deo ſu-
per inenarrabili dono eius. Sicut ergo non ceſſauit
Apoſtolus, imò ſpiritus dei poſſidẽs & implens & a-
gẽs cor eius, exhortari fideles qui haberẽt huiuſmo-
di ſubſtantiam, vt nihil deeſſet neceſſitatibus ſeruorũ
dei, qui celſiorem ſanctitatis gradum in Eccleſia te-
nere voluerunt, vt ſpei ſecularis vincula cuncta præ- D
ciderent, & animum liberum diuinæ militiæ dedi-
carent: ſic debent & ipſi præceptis eius obedire, vt
compatiantur infirmis, & amore priuatæ rei non al-
ligati manibus ſuis in communi labore, præpoſitis
ſuis ſine murmure obtemperare: vt hoc ſuppleatur
ex oblationibus bonorum fidelium, quod laboran-
tibus & aliquid vnde victum tranſigant operãtibus,
propter infirmitates tamen corporales aliquorum,
& propter Eccleſiaſticas occupationes vel eruditio- † putaue-
nem doctrinæ ſalutaris, deeſſe potuerit.† rint.
Quid erũ agant qui operari corporaliter nolũt, Inter la-
cui rei vacent ſcire deſidero. Orationibus, inquiunt, borãdũ li-
& pſalmis & lectioni & verbo dei. Sancta planẽ vi- cere ora-
ta & i Chriſti ſuauitate laudabilis: ſed ſi ab his auo- re & pſal-
candi non ſumus, nec manducandum eſt, nec ipſæ lere. Cap.
eſcæ quotidie præparandæ, vt poſſint apponi & aſ- XVII.
ſumi. Si autem ad iſta vacare ſeruos dei certis inter-
uallis temporum ipſius infirmitatis neceſſitas co-
git, cur non & Apoſtolicis præceptis obſeruandis
aliquas partes temporum deputamus? Citius enim
exauditur vna obedientis oratio, quàm decẽ milia
cõtemptoris. Cantica vero diuina cantare, etiam
manibus operantes, facile poſſunt, & ipſum laborẽ E
tanquam diuino celeumate conſolari. An ignoram⁹ κέλευμα
opifices, quibus vanitatib⁹ & plerũq; etiã turpitudi- can⁹ nau
nibus theatricarum fabularum donent corda & lin- tarũ & re-
guas ſuas, cum manus ab opere non recedant? migũ quo
Quid ergo impedit ſeruum dei manibus operan- ſe mutuo
tem in lege domini meditari & pſallere nomini ad laborã
domini altiſſimi: ita ſanẽ vt ad ea diſcenda, quę me- dũ exci-
moriter recolat, habeat ſepoſita tempora? Ad hoc tant.
enim & illa bona opera fidelium, ſubſidio ſupplen-
dorum neceſſariõrum deeſſe nõ debẽt, vt horæ qui-
bus ad erudiendum animum ita vacatur, vt illa ope-
ra corporalia geri non poſſint, non opprimant ege-
ſtate. Qui autem ſe dicunt vacare lectioni, nõnne
illic inueniunt quod præcipit Apoſtolus? Quæ eſt
iſta ergo peruerſitas lectioni nolle obtemperare,
dum vult ei vacare, & vt quod bonum eſt diutius le-
gatur, ideo facere nolle quod legitur? Quis enĩ ne-
ſciat tanto citius quẽque proficere cum bona legit,
quanto citius facit quod legit? Si autem Diſputa-
alicui ſermo erogandus eſt, & ita occupatur vt ma- tio Pauli
nibus operari non vacet, nunquid hoc omnes in mo- Athenis.
naſterio poſſunt, venientibus ad ſe ex alio genere Caput.
vitæ fratribus, vel diuinas lectiones exponere, vel XVIII.
de aliquibus lectionib⁹ † ſalubriter diſputare? Quã- † q̃ſtioni-
do ergo non omnes poſſunt, cur ſub hoc obtentu om- bus.
nes vacare volunt: quanquam etſi omnes poſſent, vi- F
ciſſim facere deberent, non ſolum ne cæteri à neceſ-
ſarijs operibus occuparentur, ſed etiam quia ſuffi-
cit vt audientibus pluribus vnus loquatur. Deinde
ipſi Apoſtolo quomodo vacaret operari manibus
ſuis, niſi ad erogandum verbum dei certa tempora
conſtitueret? Neque enim & hoc deus latere nos vo
luit, nam & cuius artis opifex fuerit, & quibus tem-
poribus vacaret diſpenſando Euãgelio, ſancta ſcri-
ptura non tacuit: Nam cum eum dies profectionis
vrgeret in Troade conſtitutum, etiam in vna ſabba
ti congregatis fratribus ad frangendum panem, tã-
ta fuit intẽtio & tam neceſſaria diſputatio, vt ſermo
produceretur vſq; ad medium noctis, tanquam exci-
diſſet eis ꝙ eo die non eſſet ieiunium: quando autem
in aliquo loco immoratus quotidie diſputabat, quis du-
bitauerit horas eum habuiſſe ad hoc officium depu-
tatas? Nanq; apud Athenas cum eſſet, quia ſtudio- Act.17.
ſiſſimos rerũ inquiſitores inuenerat, ita de illo ſcri-
ptum eſt, Diſputabat igitur cum Iudæis in ſynago-
ga & gentib⁹ ſingulis in foro † per omnem diem ad † in vicu-
oẽs qui aderant. Nõ enim in ſynagoga per omnem lis & fo-
diẽ, vbi mos erat ſabbato ſermocinari, ſed in foro, in- ro.
quit,

G quit, per omnem diem, propter studia vtique Atheniensium: Sic enim sequitur, Quidam vero Epicureorum & Stoicorum Philosophorum conferebant cum illo. Et paulo post dicit, Athenienses autem & aduenæ & hospites ad nihil aliud vacabant, quàm dicere aliquid noui aut audire. Putemus Apostolum illis omnibus diebus quibus fuit Athenis, non fuisse operatum, Propter hoc enim & ex Macedonia supplebatur eius indigentia, sicut dicit in secũda ad Corinthios: quanquam & alijs horis & noctibus poterat, quia ita valebat & animo & corpore. Sed cum ab Athenis exisset, videamus quid ait scriptura, Disputabat, inquit, in synagogis per omne sabbatum, hoc apud Corinthum. In Troade vero vbi necessitate imminentis profectionis vsque ad medium noctis sermo protractus est, vna sabbati erat quæ dies dominicus dicitur, Vnde intelligimus eum non fuisse cum Iudæis sed cum Christianis, quando etiam dicit ipse narrator ad frangendum panem se fuisse collectos.

Ordo in laborãdo — Et ipsa est optima gubernatio, vt omnia suis temporibus distributa ex ordine gerantur, ne animum humanum turbulentis implicationibus inuoluta perturbent. H Ibi etiam dicitur quid operabatur Apostolus.

Laborat manibus Corinthi Paulus. C. XIX. — Post hæc, inquit, egressus ab Athenis venit Corinthum, & cum inuenisset quendam Iudęum nomine Aquilam, Ponticum genere, recens aduenientem ab Italia, & Priscillam vxorem ipsius, propterea quòd iussisset Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad illos, & propter artis similitudinẽ mansit apud illos opus faciens: Erant enim tabernaculorum artifices. (σκηνοποιοί.) Hoc si conati fuerint allegorice interpretari, ostendant quomodo proficiant in Ecclesiasticis literis quibus se vacare gloriantur, (1. Cor. 9.) & cætera illa quæ supra dicta sunt, Nunquid ego solus & Barnabas non habemus potestatem non operandi, & non sumus vsi hac potestate: & cum possemus vobis oneri esse vt Christi Apostoli: & nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus: & dominus ordinauit eos qui Euãgelium annunciant de Euãgelio viuere, ego autem nullius horum vsus sum: & cætera huiusmodi. Aut exponant aliter, aut si præclarissima luce veritatis vrgentur, intelligant & obediant. Aut si obedire vel nolunt vel non possunt, saltẽ illos qui volunt meliores, qui autem & possunt fœliciores esse fateantur.

Infirmi — Aliud est enim corporis infirmitatem, vel veram allegare vel falsam prætendere: aliud autem sic decipi & sic decipere, vt insuper ideo videatur in seruis dei maior esse iustitia, quia potuit I inter imperitos regnare pigritia: qui enim verã corporis ostendit infirmitatem, humane tractandus est: qui autem falsam prætendit & conuinci non potest, deo dimittendus est: neuter tamen eorũ perniciosam regulam fingat: † (figat,) quia bonus seruus dei & manifesto infirmo fratri suo seruit, & fallenti cum credit, quia malum eum non putat, non imitatur vt malus sit: & si non ei credit, fallacem eum putat, ac nihilominus non imitatur. Ab illo vero qui dicit, Hęc est vera iustitia, vt nihil corporaliter operando imitemur volatilia cœli, quoniã qui tale aliqd fuerit operat⁹ cõtra Euãgeliũ facit, quisquis animo infirm⁹ hoc audit & credit, nõ quia sic vacat sed quia sic errat lugẽd⁹ est.

An cæteri Apłi nõ laborantes peccarint. Cap. XX. — Hinc oritur alia quæstio: Fortasse enim dicant, quid ergo cæteri Apostoli & fratres domini & Cephas, quia non operabantur, peccabant? aut afferebant impedimentum Euangelio: quia dicit beatus Paulus, ideo se non vsum hac potestate, ne quod impedimentum daret Euangelio Christi? Si enim peccauerunt, quia non operati sunt, non ergo acceperãt potestatem non operandi nec de Euangelio viuendi. Si autem acceperant hanc potestatem ordinãte domino, vt qui Euangelium annunciarent, de Euangelio viuerẽt, & dicẽte, Dignus est operarius cibo suo: qua potestate Paulus amplius aliquid erogans vti K noluerit, non vtique peccauerunt. Si non peccauerunt, nullum impedimentum dederunt: Neque enim nullum peccatum est impedire Euangelium. Quod si ita est, & nobis, inquiunt, liberum est, & vti & non vti hac potestate. Hanc quæstionem breuiter soluerem, si dicerem, quia & iuste dicerem, credendum esse Apostolo. Ipse enim sciebat cur in Ecclesijs gentium non oporteret putari † venale Euangelium, nõ (portari) culpans coapostolos suos, sed distinguens ministeriũ suum, quia ita inter se distribuerãt, proculdubio admonente spiritusancto, euangelizandi prouincias, vt Paulus & Barnabas ad gẽtes irent, illi autem in circuncisionem. Hoc tamen eum præcepisse ijs qui non habebant eiusmodi potestatem, ea quæ iam multa dicta sunt manifestant.

Isti autem fratres nostri temere sibi arrogant quãtum existimo, quòd eiusmodi habeant potestatem. (Quibus ociũ cõcedi possit. Ca. XXI) Si enim Euangelistæ sunt, fateor habent: si ministri altaris, dispẽsatores sacramentorum, bene sibi istam non arrogãt, sed planè vẽdicant potestatem: si saltem habebãt aliquid in hoc seculo, quo facile sine opificio sustentarent istam vitam, quod conuersi ad deum indigentibus dispertiti L sunt, & credenda est eorum infirmitas & ferenda. Solent enim tales, nõ melius sicut multi putãt, sed quod est verum languidius educati laborem operum corporalium sustinere non posse. Tales fortasse multi erãt in Hierosolyma: Nam & scriptum est, quòd prędia sua vendiderint, & precia eorum ante pedes Apostolorum posuerint, vt distribueretur vnicuique prout opus erat, quapropter † inuẽti sunt fideles & vtiles († qa ppe.) fuerunt gentibus, quæ ab idolorum cultu ex longinquo vocabantur, secundum illud quod dictum est, Ex Sion prodiet lex, & verbum domini ex Hierusalem. (Act. 2. & 4.) Debitores eorum dixit Apostolus ex gẽtibus Christianos: Debitores eorum, inquit, sunt. Et addidit quare: Si enim spiritalibus eorum, inquit, communicauerunt gentes, debent & in carnalibus ministrare eis.

Monachatũ amplectẽtes spe viuendi ociosè. Ca. XXII. — Nunc autem veniunt plerunque ad hanc professionem seruitutis dei & ex cõditione seruili vel etiam liberti, vel propter hoc à dominis liberati siue liberãdi, & ex vita rusticana & ex opificiũ exercitatione & plebeio labore, tanto vtique fœlicius quãto fortius educati, qui si nõ admittantur graue peccatum est. Multi enim ex eo numero vere magni & imitandi extiterunt. Nam propterea & infirma mundi elegit deus, vt confunderet fortia: & stulta mundi elegit vt confunderet sapientes: & ignobilia mundi & ea M quæ non sunt tanquam sint, vt ea quæ sunt euacuentur: vt non glorietur omnis caro coram deo. Hęc itaque pia & sancta cogitatio facit, vt etiã tales admittantur qui nullũ afferant mutatæ in melius vitæ documẽtum. Neque enim apparet, vtrum ex proposito seruitutis dei venerint, an vitã inopẽ & laboriosam fugiẽtes, vacui pasci atque vestiri voluerint, & insuper honorari ab eis à quibus contemni contérique consueuerant. Tales ergo quoniam se quò minus operentur, de infirmitate corporis excusare non possunt, pręteritæ quippe vitæ consuetudine conuincuntur, vmbraculo malæ disciplinæ se contegunt, vt ex male intellecto Euangelio, pręcepta Apostolica peruertere meditentur, vere volatilia cœli, sed per superbiã in altum se extollendo, & fœnum agri, sed carnaliter sentiendo. Cõtingit enim eis quod in viduis iunioribus indisciplinatis cauẽdum idem Apostolus dicit, (1. Tim. 5.) Simul autem & ociosæ esse discunt, nõ solum autem ociosæ, sed etiam curiosæ & verbosæ, loquentes quæ nõ oportet. Hoc ille de malis fœminis dicebat, quod nos etiam in malis viris dolemus & plangimus, qui aduersus eum ipsum in cuius epistolis legimus ista, ociosi & verbosi, quæ non oportet loquuntur. Et qui sunt inter eos qui eo proposito ad sanctam militiam venerunt,

A venerunt,vt placeant cui se probauerunt,cum ita vi-
geant viribus corporis & integritate valetudinis,vt
non solum erudiri, sed etiam secundum Apostolum
operari possint,exceptis istorum ociosis corruptisq;
sermonibus quos iudicare per imperitum tyrociniũ
non valent,in eandem labem pestifera contagione
imitantur:non solũ non imitantes obedientiam san-
ctorum quiete operantium,& aliorum monasteriorũ
in saluberrima disciplina secundum Apostolicã nor-
mam viuentium,sed etiam insultantes melioribus,
tanquam conseruatricem Euangelij prędicantes pi-
gritiam,tanquã pręuaricatricem accusantes miseri-
cordiã. Multo enim misericordius operatur erga a-
nimas infirmorum,qui bonæ famæ seruorum dei cõ
sulit,quam erga corpora egentium qui panem esuriẽ
tibus frangit. Quapropter vtinam isti qui vacare vo
lunt manibus,omnino vacarent & linguis. Neq; enĩ
tam multos ad imitationem inuitarent,si eis nõ tan-
tum exempla pigra,sed etiam muta proponerent.

Euãgeliũ non recte intellectũ ob ociosis. Cap. XXIII.
Nunc vero contra Apostolum Christi recitant
Euangelium Christi. Ita enim mirabilia sunt opera
pigrorum,vt impedire velint Euangeliũ,quod Apo
stolus ideo præcepit & fecit, ne impediretur ipsum
Euangeliũ. Et tamen si eos ex ipsis Euãgelij verbis
secundũ eorũ intellectũ viuere cogamus,priores no-
B bis suadere conabuntur q̃ non ita sint intelligenda vt
intelligũt. Certe enim propterea se dicũt operari nõ
debere, quia nec volucres cœli seminant neq; metũt,
de quibus nobis dominus similitudinem dedit ne de
talib⁹ necessarijs cogitemus. Cur ergo non attendũt
quod sequitur? Neq; enim tantummodo hoc dictum
est,quia non seminant neq; metunt,sed adiectum est,
ἀποθῆκαι. neq; congregãt in apothecas. Apothecæ autem hor-
rea,vel verbũ ex verbo Græco, repositoria dici pos-
sunt. Cur ergo isti man⁹ ociosas & plena repositoria
volunt habere? Cur ea quæ sumũt ex laboribus alio-
rum,recondunt & seruant vnde quotidie proferatur?
Cur denique molunt & coquunt? Hoc enim aues nõ fa-
ciunt. Aut si reperiũt quibus hoc opus quoq; persua-
deant,vt eis per singulos dies escas afferãt prępara-
tas,saltem vel sibi aquam de fontibus afferunt,vel de
cisternis aut puteis hauriunt & reponunt? Hoc vola-
tilia non faciunt. Sed si hoc placet,studeãt etiam bo-
ni fideles, & regis æterni deuotissimi prouinciales,
fortissimis eius militibus vsq; ad ista seruire, vt sibi
†*al. si iã. nec aquã implere cogãtur, fermè etiã †*illos qui tunc
C erant Hierosolymę nouo gradu iustitiæ supergressi
sunt. Nã illis fame imminente, & per Prophetas qui
tunc erant ante prędicta,boni fideles ex Græcia fru-
menta miserunt, ex quibus credo quòd illi panem si-
bi fecerunt,aut certe faciendum curauerunt, quod a-
ues nõ faciũt. Sed si iam isti vt dicere cœperam, etiã
illos aliquo gradu iustitiæ transierunt, & omnino in
ijs quæ ad transigendam vitam istam pertinẽt,sicut
volucres agunt,ostendant nobis homines seruire vo-
lucribus,sicut sibi seruiri volũt,nisi captis & inclusis,
quibus fides non habetur,ne volãtes non redeant: &
tamen illæ malunt frui libertate,& ex agris quãtum
satis est capere,q̃ ab hominibus apposita & apparata
Iocose
sumere. Proinde rursus istos alio sublimiore gradu
deridẽtur
iustitię superabũt,qui se ita instituerunt, vt quotidie
ignaui.
in agros tanquam in pastum pergant,& quo tempo-
re inuenerint carpãt,ac sopita fame reuertãtur. Sed
planè propter agrorum custodes q̃ bonũ esset, si etiã
pennas dominus largiri dignaretur,vt serui dei in a-
gris alienis inuenti non tanquam fures comprehen-
derentur,sed tanquam sturni fugarentur: Nunc vero
ille quantum poterit, imitabitur auem quam capere
venator non potuerit. Sed ecce concedant omnes ser
†seruis. ui† dei,vt cum volunt in eorum agros exeãt,atq; in-
de securi refectiq; discedant: sicut populo Israel per le
gem præceptum est,vt in agris suis furem nullus te-

neret,nisi qui secũ aliquid vellet auferre: nam qui ni- D
hil aliud attigisset quàm id quod comedisset, liberũ
impunitumq; abire sinerent. Vnde etiam spicas vel-
lentibus discipulis domini, de sabbato potius quàm
de furto Iudæi calumniati sunt. Sed quid erit agen-
dum de his temporibus anni quibus esca quę statim
sumi possit,in agris nõ inuenitur? Quisquis aliquid
domum quod sibi coquendo præparet, auferre tenta
uerit,secundum istorum intellectum audiet ex Euã-
gelio, Pone,hoc enim aues non faciunt. Verũ & hoc Ioci festiui.
concedamus,toto vertente anno posse in agris repe
riri vel ex arbore vel ex herbis, vel ex quibusq; radi-
cibus quod in escam sumi possit incoctũ,aut certe tã-
ta exercitatio corporis adhibeatur,vt ea quę coquẽ-
da sunt,etiam cruda assumpta non noceant, possitq;
etiam hyemalibus quibuslibet asperitatib⁹ ad pabu-
la procedi,atq; ita fiat vt nihil pręparandum aufera-
tur,nihil in crastinum reponatur, non poterunt ista
seruare qui se per multos dies à conspectu hominum
separatos,& nulli ad se prębentes accessum includũt
seipsos viuentes in magna intentione orationum. Hi
enim facillima quidem atq; vilissima,secum tamẽ ali
menta includere consuerunt,quæ in illos dies quibus
à nullo videri statuerunt,sufficiant: quod aues non fa E
ciunt. Et horum quidem exercitationem in tam mi-
rabili continentia, quandoquidem habẽt ocium quo
hæc agant,seq; imitandos non superba elatione, sed
misericordi sanctitate proponant,non solum non re-
prehendo,sed quantum dignum est laudare non pos-
sum. Quid tamen de his dicimus secũdum historiæ
intellectum ex Euãgelicis verbis? An forte quò sunt
sanctiores,eo sunt volucribus dissimiliores,quia nisi
reponant sibi escas in plurimos dies, includere se ita
vt faciunt,non valebunt. Et vtiq; nobiscum audiunt,
Nolite ergo cogitare in crastinum. Quapropter vt
breuiter cõplectar,isti qui ex Euangelio peruerse in-
tellecto,tam manifesta Apostolica pręcepta peruer
tere moliuntur,aut non cogitent in crastinũ,sicut vo
latilia cœli,aut obtemperent Apostolo sicut filij dile
cti: immo vtrunque faciant, quia vtrunq; concordat.
Neq; enim contraria domino suo moneret Aposto-
lus Paulus seruus Christi Iesu. Hoc enim istis aper-
te dicimus, Si volatilia cœli sic intelligitis in Euan-
gelio vt nolitis operando manibus vestris victũ te-
gumẽtumq; procurare,nihil etiam reponatis in cra-
stinum,sicut nihil reponunt volatilia cœli. Si autem
aliquid reponere aliquando in crastinum potest non F
esse contra Euangeliũ,vbi dictum est, Respicite vo- Matt.6.
latilia cœli quia neq; seminant neq; metunt,neq; con-
gregant in apothecas: potest etiam non esse contra
Euangelium nec contra similitudinem volatiliũ cœ-
li,vitam istam carnis corporalis operationis labore
transigere. Si enim vrgeantur ex Euange- Prouidẽtia piorũ in rebus externis. Caput XXIIII
lio,vt nihil reponant in crastinum, rectissime respon-
dent. Cur ergo ipse dominus loculos habuit vbi pecu
niam collectam reponeret? Cur tanto ante fame im-
minente frumenta sanctis patribus missa sunt? Cur
Apostoli sic indigentiæ sanctorum necessaria procu
rarunt, ne deesset in posterum,vt beatissimus Apo-
stolus ad Corinthios in Epistola scriberet. De colle- 1.Cor.16.
ctis autem in sanctos sicut ordinaui in ecclesijs Gala-
tiæ, ita & vos facite secundum vnam sabbati, vnus-
quisque vestrum apud se reponat thesaurizans quod
ei placuerit, vt non cum venero tunc collectæ fiant.
Cum autem aduenero, quoscunque probaueritis per
epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in
Hierusalem. Quòd si dignũ fuerit vt & ego eã, me-
cum ibunt. Hæc & alia multa copiosissime & veris-
sime proferunt. Quibus respondemus, Videtis er-
go,quãuis dominus dixerit, Nolite cogitare in cra-
stinum: non vos tamen istis verbis cogit,vt nihil in
crastinum reseruetis. Cur ergo ijsdem verbis vos co

G gi dicitis vt vacetis? Cur volatilia cœli non vobis sunt exemplo ad nihil reseruandum, & vultis vt sint exemplo ad nihil operandum? Dicet aliquis, Quid ergo prodest seruo dei quòd prioribus actib⁹ quos in seculo habebat relictis, ad hanc spiritalem vitam militiamq; conuertitur, si eũ adhuc oportet tanquam opificis exercere negocia? Quasi vero facile possit verbis explicari quantum prosit quòd domin⁹ diuiti consilium capiendæ vitæ æternæ requirenti, ait quid faceret, si vellet esse perfectus, vt vẽditis quæ habebat, & indigentię pauperum distributis eum sequeretur. Aut quis tam expedito cursu secutus est dominum, quàm ille qui ait, Non in vacuum cucurri nec in vacuum laboraui, qui tamen opera ista & prę cepit & fecit? Hoc nobis tanta authoritate doctis & informatis sufficere debuit ad exemplũ derelinquẽdi pristinas facultates & manibus operandi. Sed & nos ab ipso domino adiuti, possumus fortasse vtcunq; cognoscere, etiam sic operantibus seruis dei, priora tamen negocia reliquisse quid prosit. Si enim ad hãc vitam ex diuite quisque cõuertitur, & nulla infirmitate corporis impeditur, ita ne desipimus à sapore Christi, vt non intelligamus quantus superbię prioris tumor sanetur, cum circuncisis superfluis quibus ante anim⁹ exitiabiliter inflãmabat, ad modica quę

Quare laborandum manib⁹. Ca. XXV.

Phil. 3.

H restant huic vitę naturaliter necessaria, etiam opificis humilitas minime recusatur? Si autem ad hanc vitam ex paupertate cõuertitur, non putet se id agere quod agebat, si ab amore vel augendę quãtulæcũque rei priuatę, iam nõ quærens quæ sua sunt, sed quę Iesu Christi, ad communis vitæ se transtulit charitatem, in eorum societate victurus, quibus est anima vna & cor vnum in deum, ita vt nemo dicat aliquid proprium, sed sint illis omnia communia. Si enim huius terrenæ reipublicæ antiqui principes præclarissimo literatorum suorum eloquio prædicari solent, quòd rem communem vniuersi populi suæ ciuitatis, priuatis suis rebus sic anteponebant, vt quidam eorũ Aphrica edomita triumphator, quid nubenti filię daret non habuerit, nisi ex senatusconsulto de publico dotaretur: quo animo debet esse in rempublicam suam ciuis æternæ illius ciuitatis Hierusalem cœlestis, nisi vt illud ipsum quod proprijs manibus elaborat in commune habeat cum fratre, & si quid ei defuerit, de communi suppleat, dicens cum illo cuius pręceptum exemplumq; secutus est, Quasi nihil habentes & omnia possidentes: Quamobrem etiam illi qui relicta vel distributa, siue ampla, siue qualicũ-

I que opulenta facultate, inter pauperes Christi pia & salubri humilitate numerari voluerunt: si corpore ita valent, & ab Ecclesiasticis occupationibus vacant: quanquam eis tam magnum animi sui documẽtum afferentibus, & eiusdem societatis indigẽtiæ de his rebus quas habebant, vel plurimum vel non parum conferentibus, vicem sustentandæ vitæ eorum res ipsa communis & fraterna charitas debeat: tamen si & ipsi aliquid manibus operẽtur, vt pigris ex vita humiliore & ob hoc exercitatiore venientib⁹, auferant excusationem, multo misericordius agunt, quàm cũ omnia sua indigentibus diuiserunt. Quod quidem si nolunt, quis audeat cogere? Quibus tamen inuenienda sunt opera in monasterio, etiam si à corporali functione liberiora, sed vigilanti administratione curanda, vt nec ipsi panem suum, quoniam iam communis factus est, gratis manducent. Nec attendendum est in quibus monasterijs, vel in quo loco indigentibus fratribus, quisque id quod habebat impenderit. Omnium enim Christianorum vna respublica est. Et ideo quisquis Christianis necessaria vbilibet erogauerit, vndecunq; etiam ipse quod sibi necessarium est accipit, de Christi bonis accipit: quia vbicunque & ipse talibus dedit, quis nisi Christus accepit?

Illi autem qui etiam præter istam sanctam societatẽ vitam labore corporis transigebant, ex quorum numero plures ad monasteria veniunt, quia & in ipso humano genere plures sunt, si nolunt operari nõ mãducent. Neque enim propterea in militia christiana ad pietatem diuites humiliantur, vt pauperes ad superbiam extollantur: nullo modo enim decet vt in ea vita vbi fiũt senatores laboriosi, ibi fiãt opifices ociosi: & quò veniunt relictis delitijs suis qui fuerant prędiorum domini, ibi sint rustici delicati. At enim dominus ait, Nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori quid vestiamini. Rectè: quoniam vt supra dixerat, Non potestis deo seruire & mammonæ. Qui enim propter hoc Euangelium prædicat, vt habeat vnde manducet, & vnde vestiatur, simul se putet & deo seruire & mãmonę: deo, quia Euangelium prædicat: & mammonæ, quia propter ista necessaria prædicat. Quod dominus dicit fieri non posse: ac per hoc ille qui propter ista Euangeliũ prędicat, nõ deo sed mammonæ seruire conuincitur, etsi deus illo sd aliorum profectum quomodo ipse nescit vtatur. Nam huic sententiæ subiungit dicẽs, Ideo dico vobis, nolite soliciti esse animę quid manducetis, neq; corpori quid vestiamini: non vt ista non procurent, quantum necessitati satis est, vnde honeste potuerint: sed vt nõ ista intueantur, & propter ista faciant quicquid in Euangelij præconio † facere iubentur. Eam quippe intentionem quare quid fiat, oculum vocat. Vnde paulo superius loquebatur vt ad hæc descenderet, & dicebat, Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si vero oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: id est, talia erunt facta tua qualis fuerit intentio tua cur ea facias. Et sd hoc enĩ vt veniret, supra de eleemosynis præceperat dicens, Nolite condere vobis thesauros in terris, vbi ærugo & tinea exterminat, & vbi fures effodiunt & furantur. Recondite vero vobis thesauros in cœlo, vbi neq; tinea neq; rubigo exterminat, & vbi fures non perfodiunt & furantur: vbi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuũ. Deinde subiunxit, Lucerna corporis tui est oculus tuus: vt illi scilicet qui eleemosynas faciunt, ne ea faciant intẽtione, vt vel hominibus velint placere, vel in terra sibi quærant rependi quod faciunt. Vnde & Apostolus cũ Timotheo diuites monẽdos [esse] præciperet, Facile, inquit, tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamẽtum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. Cum vero in futuram vitam direxerit oculum dominus eleemosynas facientium, & in cœlestem mercedem, vt possint & ipsa facta esse lucida, cum simplex oculus fuerit: in illam quippe nouissimam retributionem valet quod alibi ait, Qui vos excipit me excipit: & qui me excipit, excipit eũ qui me misit. Qui excipit Prophetã in nomie Prophetę, mercedẽ pphetę accipiet. & qui excipit iustũ in nomine iusti, mercedẽ iusti accipiet: & qui potũ dederit vni ex istis minimis calicẽ aquę frigidæ tantum in nomine discipuli, amẽ dico vobis, non peribit merces eius: ne forte correpto oculo eorũ qui necessaria impẽdũt indigẽtibus & pphetis & iustis & discipulis domini, ipsorũ oculus deprauaretur in quos ista fierẽt vt ppter ista accipienda vellẽt Christo militare. Nemo, inquit, potest duob⁹ dominis seruire Et paulo post, Nõ potestis, inquit, deo seruire & mãmonę: statimq; cõtexuit, Ideo dico vobis Nolite soliciti esse aię quid mãducetis, neq; corpori quid vestiamini. Et quod sequitur de volatilibus cœli & de lilijs agri, ad hoc dicit ne quisquam deum putet seruorum suorum necessaria non curare, cũ eius sapientissima prouidẽtia vsq; ad ista creãda & gubernãda perueniat. Neq; enim nõ ipse pascit & vestit etiã eos qui manib⁹ operantur:

K

Quare pręcones verbi stipendium accipiãt. Caput XXVI.

L

† prędicatione.

Mat. 6.

1. Tim. 6.

M

Matt. 10.

Matt. 6.

Quõ accipiendũ illud de volatilib⁹ cœli & lilijs a[gri]

A rantur: ſed ne Chriſtianam militiam ad hoc detor-
queant vt iſta conquirant, hoc ſeruos ſuos dominus
premonet, vt in eo miniſterio quod ſacramento eius
debetur, nõ iſta, ſed regnum eius & iuſtitiam cogite-
mus: & hęc omnia apponentur nobis, ſiue per manus
operãtibus, ſiue infirmitate corporis impeditis, ſiue
ipſi⁹ militię tali occupatione diſtrictis, vt nihil aliud
Vt tẽdum agere valeamus. Neq; enim quia dixit deus,
induſtria Inuoca me in die tribulationis, & eximam te, & glori
noſtra ne ficabis me, propterea non debuit fugere Apoſtolus,
deũ tenta & per murum in ſporta ſubmitti, vt manus perſequẽ-
re videa- tium euaderet, ſed expectare potius vt comprehẽde-
mur. Ca. retur, & eum ſicut tres pueros de medijs ignibus libe
XXVII raret. Aut propter hoc nec domin⁹ dicere debuit, Si
vos perſecuti fuerint in vnam ciuitatẽ, fugite in aliã,
quia ipſe dixit, Si quid petieritis in nomine meo, da-
bitur vobis. Sicut ergo quiſquis perſecutionẽ ſugien
tibus diſcipulis Chriſti obijceret huiuſcemodi quæ-
ſtionem, cur nõ ſtetiſſent potius, & inuocato deo per
eius mirabilia ſic eruerentur, vt Daniel à leonibus, &
Petrus ex vinculis: Reſpõderent nõ ſe oportuiſſe tẽ-
tare deum, ſed tunc eum talia ſi vellet eſſe facturum,
B cum ipſi quid facerent non haberent. Cum vero eis
fugam in poteſtatem dediſſet, etiam ſi per illam libe
rantur, non niſi ab ipſo liberari. Sic etiam dei ſeruis
vacantibus & valentibus exemplo & præcepto Apo
ſtolico manibus ſuis victũ tranſigere, ſi quis ex Euã-
gelio mouerit quæſtionem de volatilibus cœli, quæ
non ſeminant neq; metunt, neq; congregãt in apothe
cas, & de lilijs agri, quia non laborant neq; nent: faci-
le reſpondebunt, Si & nos per aliquam vel infirmita
tem vel occupationem non poſſimus operari, ſic ille
nos paſcet & veſtiet quẽadmodum aues & lilia, quæ
nihil operantur huiuſcemodi. Cum autem poſſumus,
nõ debemus tentare deum noſtrum, quia & hoc quod
poſſumus, eius munere poſſumus. Et cum hic viui-
mus, illo largiente viuimus, qui largitus eſt vt poſ-
ſimus. Et ideo de iſtis neceſſarijs ſoliciti non ſumus,
quia cũ hæc poſſumus agere, ille nos paſcit & veſtit,
à quo paſcuntur homines & veſtiũtur. Cum vero hęc
non poſſumus agere, idem ipſe nos paſcit & veſtit à
quo aues paſcuntur & lilia veſtiuntur, quoniam nos
pluris ſum⁹ illis. Quapropter in iſta militia noſtra,
nec in craſtinum cogitamus, quia non propter iſta tẽ
poralia quò pertinet craſtinus, ſed propter illa ſempi
terna vbi ſemper hodiernus eſt, nos illi probauimus,
C vt ei nullis negocijs ſecularib⁹ implicati placeam⁹.

Graphi- Quę cum ita ſint, ſine me paululũ ſancte frater,
ce deſcri- Dat enim mihi domin⁹ per te magnã fiduciam eos
bit mona ipſos alloqui filios & fratres noſtros, quos noui quã-
chos ocio ta nobiſcum dilectione parturias, donec in eis Apo-
ſos & va- ſtolica diſciplina formetur. O ſerui dei, milites Chri
gos. Cap. ſti, ita ne diſſimulatis calidiſſimi hoſtis inſidias, qui
XX- bonam famam veſtram, tam bonum Chriſti odorẽ,
VIII. ne dicant animæ bonæ, Poſt odorem vnguentorum
tuorum curremus, & ſic laqueos eius euadant, omni
modo cupiens obſcurare putoribus ſuis, tam multos
hypocritas ſub habitu monachorum vſquequaq; diſ-
perſit, circumeuntes prouincias, nuſquã miſſos, nuſq̃
fixos, nuſquam ſtantes, nuſquam ſedentes. Alij mem
Reliquię bra martyrum, ſi tamen martyrũ, venditant: alij fim
brias & phylacteria ſua magnificant: alij parẽtes vel
conſanguineos ſuos in illa vel in illa regione ſe audiſ-
ſe viuere, & ad eos pergere mentiuntur: & omnes pe-
tunt, omnes exigunt, aut ſumptus lucroſę egeſtatis,
† caſtita- aut ſimulatę precium ſanctitatis†: cũ interea vbicũq;
tis. in factis ſuis malis deprehenſi fuerint, vel quoquo mo
do innotuerint, ſub generali nomine monachorũ ve-
ſtrum propoſitum blaſphematur, tam bonum, tã ſan
ctum, quod in Chriſti nomine cupim⁹, ſicut per alias
terras, ſic per totam Aphricã pullulare. Nõnne er-
go inflãmamini zelo dei? Nõnne concaleſcit cor ve-

ſtrum intra vos, & in meditatione veſtra exardeſcit D
ignis, vt iſtorum mala opera bonis operibus perſe-
quamini, vt eis amputetis occaſionem turpium nun-
dinarum, quibus exiſtimatio veſtra læditur, & infir-
mis offendiculum ponitur? Miſeremini ergo & com
patimini, & oſtendite hominibus, non vos in ocio fa
cilem victum, ſed per anguſtam & arctam viã huius
propoſiti, regnum dei quærere. Eadẽ vobis cauſa eſt
quæ Apoſtolo fuit, vt amputetis occaſionem ijs qui
quærunt occaſionem, vt qui illorum putoribus præ-
focantur, in odore veſtro bono reficiantur. Nõ Labores
alligamus onera grauia & veſtris humeris imponi- Auguſti-
mus quæ nos digito attingere nolumus. Quæri- ni. Caput
te & agnoſcite labores occupationum noſtrarum, & XXIX.
in aliquibus noſtrorum etiam corporum infirmita-
tes, & eccleſiarum quibus ſeruimus talem iam cõſue
tudinẽ, vt nos ad illa opera ad quæ vos hortamur va
care non ſinant. Quanquam enim dicere poſſemus,
Quis militat ſuis ſtipendijs vnquam? Quis plãtat
vineam & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregẽ
& de lacte gregis non percipit? tamen dominum Ie-
ſum, in cuius nomine ſecurus hæc dico, teſtem inuo-
co ſuper animam meam, quoniam quantũ attinet ad E
meum commodum, multo mallem per ſingulos dies
certis horis, quãtum in bene moderatis monaſterijs
conſtitutum eſt, aliquid manibus operari, & cęteras
horas habere ad legendum & orãdum, aut aliquid de
diuinis literis agendum liberas: quàm tumultuoſiſſi
mas perplexitates cauſarum alienarum pati de ne-
gocijs ſecularibus, vel iudicando dirimendis, vel in-
teruenendo præcidẽdis: quibus nos moleſtijs idem
affixit Apoſtolus, non vtiq; ſuo, ſed eius qui in eo † lo- † per eũ.
quebatur arbitrio, quas tamẽ ipſum perpeſſum fuiſ-
ſe non legimus. Aliter enim ſe habebat Apoſtolatus
eius diſcurſus. Nec dixit, Secularia igitur iudicia ſi
habueritis, ad nos deferte, aut nos conſtituite ad iu-
dicandum: ſed eos qui cõtemptibiles ſunt in eccleſia,
hos, inquit, collocate. Ad reuerẽtiam vobis dico. Sic
non eſt inter vos quiſquam ſapiẽs qui poſſit inter fra
trem ſuum iudicare, ſed frater cum fratre iudicatur,
& hoc apud infideles. Sapientes ergo qui in locis cõ
ſiſtebant fideles & ſanctos, non qui hac atq; illac pro-
pter Euangelium diſcurrebant, talium negociorum
examinatores eſſe voluit. Vnde nunquã de illo ſcri-
ptum eſt, quòd aliquando talibus vacauerit, à quibus
nos excuſare non poſſumus, etiam ſi contemptibiles
ſimus, quia & hos collocari voluit ſi ſapientes defuiſ- F
ſent, potius quàm vt negocia Chriſtianorũ deferren-
tur in forum. Quem tamen laborem non ſine conſo-
latione domini ſuſcipim⁹ pro ſpe vitæ æternę, vt fru
ctum feramus cum tolerãtia. Serui enim ſumus eius
eccleſię, & maxime infirmioribus membris, quanta-
libet in eodẽ corpore membra ſumus. Omitto alias
innumerabiles eccleſiaſticas curas, quas fortaſſe ne-
mo credit niſi qui expertus eſt. Non ergo alligamus
onera grauia, & humeris veſtris imponim⁹, quę nos
digito non attingimus: quandoquidem ſi officij no-
ſtri ſalua ratione poſſemus, videt ille qui probat cor
da noſtra, mallemus hęc agere, quę vt agatis horta-
mur, quàm ea quæ nos agere cogimur. Sanè omnib⁹
& nobis & vobis pro noſtro gradu & officio laboran
tibus, & arcta via eſt in labore & ærumna, & tamen
in ſpe gaudentibus. Iugum enim eius lene eſt & ſar-
cina leuis, qui nos vocauit ad requiem, qui prior trãſ-
itum fecit à cõualle plorationis, vbi nec ipſe ſine preſ-
ſuris fuit. Si fratres, ſi filij noſtri eſtis, ſi conſerui, vel
potius in Chriſto ſerui veſtri ſumus, audite quæ mo
nemus, agnoſcite quæ præcipimus, ſumite quæ diſ-
penſamus. Si autem Phariſæi ſumus, alligãtes one-
ra grauia, & imponentes humeris veſtris, quæ dici-
mus facite, etiam ſi quæ facimus improbatis. No-
bis autem minimum eſt vt à vobis dijudicemur, aut

G ab humaoo die. Quàm germana charitate sit nobis cura de vobis, ille inspiciat qui dedit quod inspiciendum eius oculis offeramus. Postremo quod vultis, sentire de nobis, Paulus Apostolus vobis præcipit & obsecrat in domino, vt cum silentio, id est, quieti & obedienter ordinati operantes vestrum panem manducetis. Nec de illo, vt arbitror, aliquid mali credistis, & in illum qui per eum loquitur credidistis.

Admonet bonos ne desidia malorum & ipsi pigrescẽtes corrumpantur. C.XXX

Hæc mi charissime & in Christi visceribus venerande frater Aureli, quantum donauit vt possem, qui per te iussit vt facerem, de opere monachorũ non distuli scribere, id maxime curãs ne boni fratres Apostolicis præceptis obedientes, à pigria & inobedientibus etiam præuaricatores Euangelij dicerẽtur, vt qui non operantur, saltem illos qui operantur, sibi anteponendos esse non dubitẽt. Cæterum quis ferat homines contumaces saluberrimis Apostoli monitis resistẽtes, nõ sicut infirmiores tolerari, sed sicut etiã sanctiores prędicari, vt monasteria doctrina saniore fundata, gemina illecebra corrumpantur, & dissoluta licentia vacationis, & falso nomine sanctitatis? Sciant ergo etiam cęteri fratres & filij nostri, qui fauere talibus, & huiusmodi præsumptionem per ignorantiam defendere consuerunt, se potissime corrigendos, vt illi corrigi possint, non vt infirmentur benefacere. H Sanè in eo quod serui dei prõpte atque alacriter necessaria subministraot, non solum non reprehendimus, sed etiã suauissime amplectimur: sed ne peruersa misericordia magis eorum futuræ vitæ noceant, quàm prçsenti subueniant: minus enim peccatur si nõ laudetur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicatur.

De capite tõso & comato. Caput XXXI.

Quid autem iniquius quàm velle sibi obtẽperari à minoribus, & nolle obtẽperare maioribus? Apostolo dico, non nobis, intãtum vt etiã iam comam nutriant. Vnde ille nec disputari omnino voluit dicens, Si autem quis vult cõtentiosus esse, nos talẽ consuetudinem nõ habemus, neque ecclesia dei. Hoc autem præcipio, vt scilicet non differentis solertia requiratur, sed prçcipiẽtis authoritas attẽdatur. Nam & hoc quò pertinet quęso tam aperte cõtra Apostoli prçcepta comari†? An ita vacandum est, vt nec tonsores operẽtur? An quia Euãgelicas volucres imitari se dicunt, quasi depilari timent ne volare non possint? Vereor in hoc vitio plura dicere propter quosdam crinitos fratres, quorum præter hoc multa & penè oñia veneramur. Sed quo magis eos in Christo diligimus, eo solicitius admonemus. Neque enim metuimus ne humilitas corũ respuat admonitionem nostram, quandoquidem & nos I à talibus vbi forte titubamus aut aberramus, cupimus admoneri. Hoc ergo admonemus tã sanctos viros, ne stultis vanorum hominum argumentationibus moueantur, & eos in hac peruersitate imitentur, quibus sunt in cęteris longe dissimiles. Illi enim venalem circunferẽtes hypocrisim, timent ne vilior habeatur tonsa sanctitas quàm comata, vt videlicet qui eos videt, antiquos illos quos legimus cogitet, Samuelem & cæteros qui non tondebantur. Nec cogitant quid intersit inter illud Propheticum velamentum, & hanc Euãgelij reuelationẽ, de qua dicit Apo-

2.Cor.3.

stolus: Cum transieris ad Christum, auferetur velamen. Quod enim significabat velamen interpositũ inter faciem Moysi & aspectum populi Israel, hoc significabat illis temporibus etiam coma sanctorum. Nam idem Apostolus etiam comam pro velamento esse dicit, cuius authoritate isti vrgentur. Aperte quippe ait: Vir quidem si comatus sit, ignominia est illi. Ipsam ignominiam, inquiunt, suscipimus merito peccatorum nostrorum, ad hoc obtendentes simulatæ humilitatis vmbraculum, vt sub eo proponant venalem typhum, quasi Apostolus superbiã doceat cũ dicit, Omnis vir orans aut prophetãs velato capite, confundit caput suum: Et vir quidem nõ debet velare caput suum, cum sit imago & gloria dei. K Qui ergo dicit, Non debet: nescit forte docere humilitatẽ. Sed si hanc ignominiam tempore Euãgelij, quod erat sacramentum tempore Prophetię, pro humilitate isti appetunt, tondeant, & cilicio caput velẽt: sed nõ erit tunc species illa venalis, quia Sãpson non cilicio sed coma velabatur.

Peruersa interpretatio scripturę per monachos. Ca. XXXII

Iam illud si dici potest, quàm luctuose ridiculum est, quod rursus inuenerũt ad defensionem criminum† suorum. Virum, inquiunt, prohibuit Apostolus habere comã. Qui autem seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum, iam nõ sunt viri. O demẽtiam singularem. Merito qui hoc dicit, aduersus sanctæ scripturæ manifesta præconia consilio nephandæ impietatis armatur, & perseuerat in itinere tortuoso, & pestiferam doctrinã conatur inducere, quia non est beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum nõ stetit, & in cathedra pestilentiæ nõ sedit. Nam si in lege dei meditaretur die ac nocte, illic inueniret ipsum Apostolũ Paulum, qui certe summam castitatem professus dicit, Vellem autem omnes hoĩes esse sicut meipsum: & tamen se virum ostendit, non solum ita viuẽdo, sed etiã ita loqoendo, ait enim: Cũ essem paruulus quasi

1.Cor.13.

L paruul⁹ loquebar, quasi paruul⁹ sapiebã, quasi paruulus cogitabam: cum autem vir effectus sum, euacuaui ea quę erant paruuli. Sed quid Apostolum cõmemorem, cum de ipso domino & Saluatore nostro nesciant quid sentiant qui hæc dicũt. Nam de quo alio dicitur: Donec occurram⁹ omnes in vnitatem fidei

Ephe.4.

& agnitionem filij dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, vt vltra non simus paruuli iactati & circumlati omni vento doctrinæ in illusione hominum, in astutia ad machinationem erroris. Qua illusione isti decipiunt imperitos, qua astutia & machinamẽtis inimici & ipsi circũferuntur, & in sua circumlatione cohçrentes sibi animos infirmorum quodãmodo rotare conantur, vt pariter nesciant vbi sunt. Audierunt enim vel legerũt quod scriptum est, Quicunque enim baptizati estis in Christo,

Gal.3.

Christum induistis, vbi nõ est Iudæus, neque Grçcus, non seruus, neque liber: noo masculus neque fœmina: & non intelligunt secundum carnalis sexus concupiscẽtiam hoc esse dictũ, quia in interiore homine vbi renouamur in nouitate mentis nostrę, nullus sexus huiusmodi est. Non ergo propterea se negẽt viros, quia masculino sexu nihil operãtur. Nã & cõiugati Christiani qui hoc operantur, non secundũ hoc vtique Christiani sunt, quod habent commune cum cæteris non Christianis, & cũ ipsis pecoribus. M Aliud est enim qđ vel infirmitati conceditur vel mortali propagatione persoluitur: aliud aotẽ quod ad capessendã incorruptam & æternã vitam, fideli professione significatur. Illud ergo quod de non velãdo capite viris præcipitur, in corpore quidem figuratur, sed in mente agi, vbi est imago & gloria dei, verba ipsa indicant. Vir quidem, inquit, non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. Vbi autem sit hæc imago, ipse declarat cum dicit, Nolite mentiri inuicẽ, expoliantes vos veterẽ hominẽ cum actib⁹ suis, induite nouũ, qui renouatur in agnitionem dei secundũ imaginem eius qui creauit eum. Quis dubitat hanc renouationem in mente fieri? Sed & qui dubitat, audiat apertiorem sententiam. Eadem quippe admonens ita di-

Ephes.4.

cit alio loco: Sicut est veritas i Iesu, deponite vos secundũ priorem conuersationẽ veterem hominẽ eum qui corrumpitur secundũ concupiscentias deceptionis, renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem eum qui secundum deũ creatus est. Quid ergo? Mulieres non habẽt hanc innouationẽ mẽtis vbi est imago dei? Quis hoc dixerit? Sed corporis sui sexu non eam significant, propterea

velari

A velari iubentur. Illam quippe significant partem, eo ipso quo mulieres sunt, quæ concupiscentialis dici potest, cum mens dominatur, etiam ipsa subdita deo suo, quando rectissime & ordinatissime viuitur. Quod ergo est in vno homine, mens & concupiscentia: illa regit, hæc regitur: illa dominatur, hæc subditur: hoc in duobus hominibus viro & muliere secundum sexum corporis figuratur. De quo sacramento loquēs Apostolus dicit, virum non debere velari, sed debere mulierem. Tanto enim gloriosius mens ad superiora promouetur, quanto diligentius ab inferioribus concupiscētia cohibetur: donec totus homo cum ipso etiā mortali nūc & fragili corpore in resurrectione nouissima incorruptione atq; immortalitate induatur, & absorbeatur mors in victoriam.

Q: morū diuersitate perturbātes ecclesiā, cōtra fraternā charitatē agentes, se corrigere debeāt. Ca. XXXIII.

Quapropter qui recte facere nolunt, desinant saltē docere peruersa. Sed alij sunt quos isto sermone corripimus: illos autem qui hoc vno vitio capillorum contra præceptū Apostolicū dimissorū, offendunt & perturbāt ecclesiam: quia cum alij nolētes de illis mali aliquid sentire, coguntur manifesta verba Apostoli in peruersam detorquere sententiam: alij sanum intellectū scripturarū defendere malunt, q̄ quibuslibet hominibus adulari: existunt inter fratres infirmiores & firmiores amarissimæ & periculosissimæ contentiones: quod illi forte si scirent, hoc quoq; sine dubitatione corrigerent, quorum cætera miramur & amamus. Illos ergo
B non corripimus, sed rogamus & obsecramus per diuinitatem & humanitatem Christi, & per charitatem spiritussancti, ne vltra iam ponant hoc offendiculum infirmis pro quibus Christus mortuus est, & dolorem cruciatumq; nostri cordis exaggerent, cū cogitamus quanto procliuius hoc malum ad decipiendos homines imitari possint mali, cum in eis hoc vident quos ꝓpter alia tanta bona debitis officijs Christianę dilectionis honoramus. Quòd si post hanc admonitionem vel potius obsecrationem nostrā in eo sibi perseuerandum esse putauerint, nihil aliud faciemus quàm dolebimus & gememus. Hoc nouerint, sufficit: si serui dei sunt, miserētur: si non miserentur, nolo quicquam grauius dicere. Hæc itaque omnia in quibus fortasse loquacior fui quàm vellent occupationes & tuæ & meæ, si approbas, fac innotescere fratribus & filijs nostris, propter quos mihi es hoc onus dignatus imponere. Si autem aliquid retrahendum vel emendandum videtur, rescriptis tuæ beatitudinis nouerim.

C

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER DE SPIRITV ET LITERA AD MARCELLINVM.

Aliquid posse fieri tametsi factum sit nunquā. Cap. I.

LECTIS opusculis quę ad te nuper elaboraui, fili charissime Marcelline, de baptismo paruulorū & de perfectione iustitiæ hominis, q eam nemo in hac vita, vel assecutus, vel assecuturus videatur, excepto vno mediatore, qui humana ꝓpessus est in similitudine carnis peccati, sine vllo omnino peccato: rescripsisti te moueri, eo q in posteriore duorum libro fieri posse dixi, vt sit homo sine peccato, si voluntas ei non desit ope diuina adiuuante, sed tamen præter vnum in quo omnes viuificabuntur, neminem fuisse vel fore in quo hic viuente esset ista perfectio. Absurdō enim tibi videtur dici aliquid fieri posse cuius desit exemplum, cum sicut
D credo non dubites, nunq̄ esse factum, vt per foramen acus camelus trāsiret, & tamē ille hoc quoq; dixit deo esse possibile. Legas etiā duodecim milia legiones angelorū pro Christo ne pateretur pugnare potuisse, nec tamen factū. Legas fieri potuisse vt semel gentes exterminarentur à terra quę dabatur filijs Israël, deum tamen id paulatim fieri voluisse: & alia sexcenta possunt occurrere, quæ fieri, vel potuisse, vel posse fateamur, & eorum tamen exempla quod facta sint proferre nequeamus. Vnde nō ideo negare debemus, fieri posse vt homo sine pctō sit, quia nullus est hoim prçter illum qui non tātum homo sed etiam [natura] deus est, in quo id perfectum esse demonstrare possimus.

Neminē viuere sine peccato. Ca. II.

Hic fortasse respondeas, ista quæ commemoraui facta nō esse, & fieri potuisse, opera esse diuina, vt autē sit homo sine peccato, ad opus ipsius hominis pertinere, idq; opus esse optimum quo fiat plena & perfecta & ex omni prorsus parte absoluta iustitia: & ideo non esse credendum neminē vel fuisse, vel esse, vel fore in hac vita qui hoc opus impleuerit, si ab homine impleri potest. Sed cogitare debes quanuis ad hominem id agere pertineat, hoc quoq; munus esse diuinum, atque ideo non dubitare opus esse diuinū.
E Deus est enim qui operatur in vobis, ait Apostolus, & velle & operari pro bona voluntate. Proinde non multum molesti sunt, & instandū est eis, vt si possunt ostendant ita esse, qui dicūt viuere sic hominem, siue vixisse sine vllo omnino peccato. Nam si testimonia scripturarum, quibus existimo definitum nullum hominem hic viuentem, quāuis vtatur libero arbitrio, inueniri sine peccato, sicuti est. Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in cōspectu tuo omnis viuēs: & cætera talia quisquam docere potuerit aliter esse accipiēda quàm sonant, & demonstrauerit aliquem vel aliquos sine vllo hic vixisse peccato, qui non ei, non solum minime aduersatus, verumetiam plurimum gratulatus fuerit, nō mediocribus inuidentiæ stimulis agitatur. Quinetiam si nemo est, aut fuit, aut erit, quod magis credo, tali puritate perfectus, & tamē esse, aut fuisse, aut fore defenditur & putatur, quantum ego iudicare possum, non multū erratur, nec perniciose, cum quadam quisq; beneuolētia fallitur: si tamen qui hoc putat seipsum talem esse non putet, nisi reuera ac liquido talem se esse perspexerit. Sed illis acerrime ac vehementissime resistendum est qui putāt sine adiutorio dei per seipsam vim voluntatis humanę vel iustitiam posse perficere, vel ad eam tendendo proficere. Sed cum vrgeri cœperint, quomodo id præsumāt asserere fieri sine ope diuina, reprimunt se, nec hāc vocem audent emittere,

Phil. 2.

Psal. 142.

Gratia.

F quoniam vident quàm sit impia & non ferenda. Sed aiunt, ideo ista sine ope diuina nō fieri, quia & hominem deus creauit cum libero voluntatis arbitrio, & dando præcepta ipse docet quemadmodum homini sit viuendum, & in eo vtiq; adiuuat q docendo aufert ignorātiam: vt sciat homo in operibus suis quid euitare, & quid appetere debeat, quo per liberum arbitrium naturaliter insitum, viam demōstratam ingrediens, continenter & iuste & pie viuendo ad beatam eandemq; æternam vitam peruenire mereatur.

Volūtas humana. Cap. III.

Nos autem dicimus humanam voluntatem sic diuinitus adiuuari ad faciendam iustitiam, vt præter quod creatus est homo cum libero arbitrio voluntatis: præterq; doctrinam qua ei præcipitur quēadmodum viuere debeat, accipiat spiritūsanctum quo fiat in animo eius delectatio dilectioq; summi illius atq; incommutabilis boni, quod deus est, etiam nūc cum adhuc per fidē ambulatur, nondum per speciē: vt hac sibi velut arra data gratuiti muneris iardescat inhęrere creatori, atque inflammetur accedere ad participationem illius veri luminis, vt ex illo ei bene sit à

G quo habet vt sit. Nam neq̃ liberum arbitrium quicq̃
nisi ad peccandum valet, si lateat veritatis via: Et cũ
id quod agendum & quò nitendum est cœperit nõ la
tere, nisi etiam delectet & ametur, non agitur, nõ sus-
cipitur, non bene viuitur. Vt autem diligatur, chari-
tas dei diffunditur in cordibus nostris, non per arbi
trium liberum quod surgit ex nobis, sed per spiritum
Litera sanctum qui datus est nobis. Doctrina quippe
occidit, illa qua mandatum accipimus continenter recteq̃ vi
viuificat uẽdi, litera est occides, nisi adsit viuificans spiritus.
spiritus. Neq̃ enim solo illo modo intelligendum est quod le
Ca.IIII. gimus, Litera occidit, spiritus autem viuificat: vt a-
2.Cor.3.ã liquid figurate scriptũ cuius est absurda proprietas,
nõ accipiamus sicut litera sonat, sed aliud quod signi
ficat intuentes, interiorem hominem spiritali intelli
gentia nutriamus. Quoniam sapere secundum car-
nem mors est, sapere autem secundum spiritum vita
& pax. Velut si quisquam multa quæ scripta sunt in
Cantico canticorum carnaliter accipiat, nõ ad lumi
nosæ charitatis fructum, sed ad libidinosæ cupidita-
tis affectum. Non ergo isto solo modo intelligẽdum
est, quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus autẽ
viuificat: sed etiã illo eoq̃ vel maxime quod apertis-
Roma. 7 sime alio in loco dicit: Cõcupiscẽtiam nesciebam nisi
lex diceret, Non concupisces. Et paulo post ait: Oc-
H casione accepta peccatum per mãdatum fefellit me,
& per illud occidit. Ecce qd est, litera occidit. Et vtiq̃
non figurate aliquid dicitur quod accipiendum non
sit secundum literæ sonum, cum dicitur, Non concu-
pisces: sed apertissimum saluberrimumq̃ pręceptum
est, quod si quis impleuerit nullum habebit omnino
peccatum. Nam hoc ideo elegit Apostolus genera-
le quiddam quo cuncta complexus est, tanquam hæc
esset vox legis ab omni peccato ꝓhibentis, quod ait,
Non concupisces. Neq̃ enim vllum peccatũ nisi con
cupiscendo committitur: proinde quæ hoc præcipit
bona & laudabilis lex est. Sed vbi sanctus non adiu-
uat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala con-
cupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundẽs
in cordibus nostris, profecto illa lex, quanuis bona,
auget prohibendo desiderium malum: sicut aquę im
petus si in eam partem non cesset influere, vehemen-
tior fit obice opposito, cuius molem cum euicerit ma
iore cumulo præcipitatus violentius per prona pro-
uoluitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod cõ
cupiscitur, fit iucũdius dum vetatur. Et hoc est quod
fallit peccatum per mãdatum, & per illud occidit, cũ
I accedit etiam præuaricatio, quæ nulla est vbi lex nõ
est. Sed totum ipsum Apostolicæ epistolæ locum si
placet consideremus, & sicut dominus adiuuerit per-
Per lite- tractemus. Volo enim si potuero demõstra-
rã signifi- re illud quod ait Apostolus, Litera occidit, spiritus
catur lex. autem viuificat: nõ de figuratis locutionibus dictũ,
Cap. V. quãuis & illic congruenter accipiatur, sed potius de
lege aperte quod malum est prohibente. Quod cum
ostẽdero, profecto manifestius apparebit, bene viue-
re, donum esse diuinum: non tantũ quia homini deus
dedit liberum arbitrium, sine quo nec male nec bene
viuitur: nec tantum quia præceptũ dedit quo doceat
quemadmodum sit viuendum: sed quia per spiritum
sanctum diffundit charitatem in cordibꝰ eorũ quos
præsciuit vt prædestinaret, prædestinauit vt voca-
ret, vocauit vt iustificaret, iustificauit vt glorifica-
ret. Hoc autẽ cum apparuerit, videbis vt existimo,
frustra dici illa tantum esse possibilia sine exemplo,
quæ dei opera sunt: sicut de cameli transitu per fora-
men acus commemorauimus, & quæcunq̃ alia sunt
apud nos impossibilia, apud deum autem facilia: &
& ideo non inter hæc humanam deputandum esse iu
stitiam, quòd non ad dei, sed ad hominis opus perti-
nere debeat: cuius perfectio si est in hac vita possibi-
lis, nullam esse causam cur sine exemplo esse creda-

tur. Hoc ergo frustra dici satis elucebit, cum & ipsam K
humanam iustitiam operationi dei tribuendam esse
claruerit, quamuis non fiat sine hominis voluntate: &
ideo eius perfectionem etiam in hac vita esse possibi
lem, negare nõ possumus: quia omnia possibilia sunt
deo, siue quæ facit sola sua voluntate, siue quæ coope-
rantibus creaturæ suæ volũtatibus à se fieri posse cõ
stituit, Ac per hoc quicquid eorum non facit, sine ex-
emplo est quidem in operibus factis, sed apud deum
& in eius virtute habet causam qua fieri possit, & in
eius sapientia quare non factum sit: quæ causa etiam
si lateat hominem, nõ se obliuiscatur esse hominem,
nec propterea deo det insipientiam, quia nõ plene ca
pit eius sapientiam. Attende igitur Apostolum ad
Romanos explicantem, satisq̃ monstrantem quod
scripsit ad Corinthios, Litera occidit, spiritus autẽ 2.Cor.3.
viuificat: sic magis accipiendum quemadmodum su
pra diximus: quoniam legis litera quæ docet non es-
se peccandum, si spiritus viuificans desit, occidit: sci-
ri enim facit peccatum potius quàm caueri, & ideo
magis augeri quàm minui, quia malæ concupiscen-
tiæ etiam præuaricatio legis accedit. Volens Abũdan-
ergo Apostolus commendare gratiam, quæ per Ie- tia delicti
sum Christum omnibus gẽtibus venit, ne Iudæi ad- per legẽ.
uersus cęteras gentes de accepta lege se extollerent, Cap. VI
posteaquã dixit peccatum & mortem per vnum ho- L
minem intrasse in genus humanum, & per vnum ho-
minem iustitiam & vitam æternam, illum Adã, hũc
Christum apertissime insinuãs, ait, Lex autem sub- Ro. 5.
intrauit vt abundaret delictum: vbi autem abunda-
uit delictum, superabundauit gratia: vt quemadmo-
dum regnauit peccatum in mortem, sic & gratia re-
gnet per iustitiam in vitam æternã per Iesum Chri-
stum dominum nostrum. Deinde opponens sibiipsi
quæstionem, Quid ergo dicemus inquit? Permane
bimus in peccato vt gratia abundet? Absit. Vidit
enim à peruersis peruerse posse accipi quod dixerat,
Lex subintrauit vt abundaret delictum: vbi autem
abundauit delictum, superabundauit gratia: tanquã
dixerit, propter abundantiam gratiæ prodesse pec-
catum. Hoc diluens, respondit, Absit: atque subiecit,
Qui mortui sumus peccato, quomodo viuemus in
eo? Hoc est, cum id pręstiterit gratia vt moreremur
peccato, quid aliud faciemus si viuemus in eo, nisi vt
gratię simꝰ ingrati? Neq̃ enim qui laudat beneficiũ
medicinę, prodesse morbos dicit, & vulnera à quibus
illa hominẽ sanat: sed quãto maioribus medicina lau
dibus prędicatur, tãto magis vituperantur & horrẽ M
tur vulnera & morbi à quibus liberat quæ ita lauda-
tur. Sic laus & prędicatio gratiæ, vituperatio & dã- Gratia.
natio est delictorum. Demonstranda enim fuerat ho
mini foeditas languoris eius, cui contra iniquitatem
suam nec præceptum sanctum & bonum profuit, quo
magis aucta est iniquitas q̃ minuta, quandoquidem
lex subintrauit vt abundaret delictũ, vt eo modo con
uictus atq̃ confusus, videret non tantum doctorẽ sibi
esse necessarium, verumetiam adiutorẽ deum, à quo
eius itinera dirigantur, ne dominetur ei omnis ini-
quitas, & confugiendo ad opem diuinæ misericordię
sanetur: atq̃ ita vbi abundauit delictum, superabun-
daret gratia, nõ peccãtis merito, sed subueniẽtis au-
xilio. Consequenter eandem medicinam in passione
& resurrectione Christi mystice demonstratã osten-
dit Apostolus dicens: An ignoratis, quoniam qui-
cunq̃ baptizati sumꝰ in Christo Iesu, in morte ipsius
baptizati sumus? Consepulti ergo sumus illi per ba- Bapti-
ptismum in mortem, vt quemàdmodũ surrexit Chri smus.
stus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in noui-
tate vitæ ambulemus. Si enim complãtati sumus si-
militudini mortis eius, simul & resurrectionis erimꝰ:
hoc sciẽtes, quia vetus homo noster simul crucifixus
est vt euacuetur corpꝰ peccati, vt vltra non seruiamꝰ
peccato.

A peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul viuemus cum illo, scientes quia Christus resurgens à mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuit, viuit deo. Ita & vos existimate vos mortuos esse peccato, viuere autem deo in Christo Iesu. Nempe satis elucet mysterio dominicæ mortis & resurrectionis figuratum vitæ nostræ veteris occasum, & exortum nouæ, demonstratamque iniquitatis abolitionem renouationemque iustitiæ. Vnde igitur hoc tantum beneficium homini per literã legis, nisi per fidem Iesu Christi?

Bona opera ex quo fonte manent. Hæc cogitatio sancta seruat filios hominum in protectione alarum dei, sperantes vt inebrientur ab vbertate domus eius, & torrente voluptatis eius potentur: quoniam apud ipsum est fons vitæ, & in lumine eius videbimus lumen: qui prætendit misericordiam suam scientibus eum, & iustitiam suam ijs qui recto sunt corde. (Ca. VII) Neque enim quia sciunt, sed etiam vt sciant eum, prætendit misericordiam suam: nec quia recti sunt corde, sed etiã vt recti sint corde, prætendit iustitiam suam qua iustificat impium. (B) Hæc cogitatio non affert superbiam †, quod vitium oritur cum sibi quisque præfidit, seque sibi ad viuẽdum caput facit. (Supbia. † aliâs, effert in superbiam.) Quo motu receditur ab illo fonte vitæ cuius solius haustu iustitia bibitur, bona scilicet vita: & ab illo incommutabili lumine, cuius participatione anima rationalis quodammodo accenditur, vt sit etiam ipsa factum creatumque lumen: sicut erat Ioannes lucerna ardens & lucens: qui tamen vnde luceret agnoscens, Nos, inquit, de plenitudine eius accepimus: (Ioan. 1.) Cuius, nisi illius vtique in cuius comparatione Ioannes nõ erat lumen? Illud enim erat verum lumen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mũdum. Proinde cum dixisset in eodem Psalmo, Prætende misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuã his qui recto sunt corde. (Psal. 35.) Non veniat, inquit, mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non moueant me: Ibi ceciderũt oẽs qui operãtur iniquitatẽ, expulsi sunt nec potuerũt stare. Hac quippe impietate qua tribuit sibi quisque quod dei est, pellitur in tenebras suas quæ sunt opera iniquitatis. Hæc enim planè facit ipse qui ad hæc implenda sibi est idoneus. Opera vero iustitiæ non facit, nisi quantum ex illo fonte atque ex illo lumine percipit, vbi nullius indigens vita est, (C) & vbi non est commutatio, nec momenti obũbratio. Ideo Paulus Apostolus qui cum Saulus prius vocaretur, (Paulus.) non ob aliud quantum mihi videtur hoc nomen elegit, nisi vt se ostenderet paruum, tanquam minimũ Apostolorum, multum contra superbos & arrogantes, & de suis operibus præsumentes pro commendãda ista dei gratia fortiter atque acriter dimicans, quia reuera in illo euidentior & clarior apparuit. Qui cum talia operaretur vehementer ecclesiam dei persequens, pro quibus summo supplicio dignus fuit, misericordiam pro damnatiõe suscepit, & pro pœna cõsecutus est gratiam: merito pro eius defensione præcipue clamat atque concertat, nec in re profunda & nimis abdita non intelligentium, & verba sua sana in peruersum sensum detorquentiũ curat inuidiam: dum tamen incunctanter prędicet donum dei, quo vno salui fiunt filij promissionis, filij beneficij diuini, filij gratiæ & misericordiæ, filij testamẽti noui. Primum quòd omnis eius salutatio sic se habet, Gratia vobis & pax à deo patre & domino Iesu Christo: deinde ad Romanos penè ipsa quæstio sola versatur, tam pugnaciter, tam multipliciter, vt fatiget quidem legentis intentionem; sed tamen fatigatione vtili ac salubri: vt interioris hominis magis exerceat membra quàm frangat. (Obseruatio legis.) Inde sunt illa quæ supra cõmemoraui, (C. VIII) Inde est quòd Iudæum arguit, eumque

dicit Iudæum cognominari, & nequaquam id quod (D) profitetur implere. Si autem tu, inquit, Iudæus cognominaris & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti volũtatẽ eius, & probas distãtia, instructus in lege, confidis teipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipiẽtium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandũ, furaris: qui dicis non adulterandũ, adulteras: qui abominaris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis deũ inhonoras. Nomen enim dei per vos blasphematur in gẽtibus, sicut scriptum est. (Esaiæ. 25) Circuncisio quidem prodest si legem custodias: si autem præuaricator legis sis, circũcisio tua præputium facta est. Si igitur præputiũ iustitias legis custodiat, nõnne pręputium eius in circuncisionem reputabitur? Et iudicabit quod ex natura est præputium, legem consummãs, te qui per literam & circũcisionem pręuaricator legis es? Non enim qui in manifesto Iudęus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisione cordis spiritu non litera, cuius laus nõ ex hominibus, sed ex (E) deo est. Hic manifestauit queadmodum dixerit, gloriaris in deo: nã vtique si vere talis Iudęus gloriaretur in deo, eo modo quo postulat gratia, quæ non operũ meritis sed gratuito datur, ex deo esset laus eius nõ ex hominibus: sed ita gloriabantur in deo, velut qui soli meruissent legem eius accipere, secundum illam vocem Psalmi qua dictum est, Non fecit sic vlli gẽti, (Psal. 147) & iudicia sua non manifestauit eis. Quam tamen dei legem sua iustitia se arbitrabantur implere, cum magis eius præuaricatores essent, Vnde illis iram operabatur abundante peccato, quod à scientibus perpetrabatur: quia & quicũque faciebant quod lex iubebat non adiuuante spiritu gratiæ, timore pœnæ faciebant non amore iustitiæ: ac per hoc coram deo non erat in voluntate quod coram hominibus apparebat in opere: potiusque ex illo rei tenebantur, quod eos nouerat deus malle si fieri posset impune cõmittere. Circuncisionem autem cordis dicit, puram scilicet ab omni illicita concupiscentia voluntatẽ: (Circũcisio cordis) quod non sit litera docente & minante, sed spiritu adiuuãte atque sanante. Ideo laus talium nõ ex hominibus, sed ex deo est, qui per suã gratiam pręstat vnde laudetur: (F) de quo dicitur, In domino laudabitur anima mea: (Psal. 33.) & cui dicitur, Apud te laus mea: (Psal. 21.) non quales illi sunt qui deum laudari volunt quòd homines sunt, se autẽ quòd iusti sunt. Sed laudamus, inquiunt, & deum nostræ iustificationis authorem in eo quod legem dedit, cuius intuitu nouerimus quemadmodum viuere debeamus: nec audiunt quod legunt, Quia nõ iustificabitur ex lege omnis caro coram deo, (Roma. 3.) Potest enim fieri coram hominibus, nõ autem corã illo qui cordis ipsius & intimę voluntatis inspector est: vbi videt, etiam si aliud faciat qui legem timet, quid tamen mallet facere si liceret. Ac ne quisquam putaret hic Apostolum ea lege dixisse neminem iustificari, quæ in sacramẽtis veteribus multa cõtinet figurata præcepta, vnde etiã ipsa est circuncisio carnis, quam die octauo accipere paruuli iussi sunt, cõtinuo subiunxit quã legem dixerit, & ait, Per legem enim cognitio peccati. (Roma. 3.) Illa igitur lex est de qua postea dicit, Peccatũ non cognoui nisi per legem. (Roma. 7) Nam concupiscentiã nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces: nã quid est aliud, per legẽ enim cognitio peccati? Hic forte dicat illa humana præsumptio, ignorãs dei iustitiam & suam volẽs cõstituere, merito dixisse Apostolum, quia ex lege nemo iustificabitur: ostẽdit enim tantũmodo lex quid faciendũ, quidve cauendũ sit, vt quod illa ostenderit voluntas impleat, ac sic homo iustificetur nõ per legis imperium, sed per liberum arbitrium. (Iustitia dei manifestata per leges & Prophetas. Cap. IX.) Sed ô homo

G attende quod ſequitur, Nunc autem, inquit, ſine lege
iuſtitia dei manifeſtata eſt, teſtificata per legem &
Roma.3. Prophetas, Parú ne inſonat ſurdis? Iuſtitia, inquit,
dei manifeſtata eſt. Hanc ignorant qui ſuam volunt
conſtituere, & huic nolunt eſſe ſubiecti. Iuſtitia, in-
quit, dei manifeſtata eſt: non dixit, iuſtitia hominis,
vel iuſtitia propriæ voluntatis, ſed iuſtitia dei, non
qua deus iuſtus eſt, ſed qua induit hominem, cum iu-
ſtificat impium. Hæc teſtificatur per legem & Pro-
phetas: huic quippe teſtimonium perhibet lex & Pro-
phetæ. Lex quidem hoc ipſo, quòd iubendo & minan-
do & neminem iuſtificando ſatis indicat dono dei iu-
ſtificari hominem per adiutorium ſpiritus. Prophe-
tæ autem, quia id quod prędixerũt, Chriſti impleuit
aduẽtus. Nam hinc ſequitur & adiungit dicẽs, Iuſti-
tia autem dei per fidem Ieſu Chriſti, hoc eſt, per fidẽ
qua creditur in Chriſtũ. Sicut autem iſta fides Chri-
ſti dicta eſt nõ qua credit Chriſtus: ſic & illa iuſtitia
dei non qua iuſtus eſt deus. Vtrũq; enim noſtrũ eſt,
ſed ideo dei & Chriſti dicitur, quòd eius nobis largi-
tate donatur. Iuſtitia ergo dei ſine lege, non ſine le-
ge manifeſtata eſt. Quomodo enim per legem te-
ſtificata, ſi ſine lege manifeſtata? Sed iuſtitia dei ſine
lege eſt, quam deus per ſpiritum gratiæ credenti cõ-
fert ſine adiutorio legis, hoc eſt non adiutus à lege.
H Quandoquidem per legem oſtẽdit homini infirmi-
tatem ſuam, vt ad eius miſericordiam per fidem cõ-
fugiens, ſanetur. De ſapientia quippe eius dictũ eſt,
quòd legem & miſericordiam in lingua portet: legẽ
ſcilicet qua reos faciat ſuperbos: miſericordiam ve-
ro qua iuſtificet humiliatos. Iuſtitia ergo dei per fi-
dem Ieſu Chriſti in omnes qui credunt. Nõ enim eſt
diſtinctio, Omnes enim peccauerunt & egent gloria
dei, non gloria ſua. Quid enim habent quod non ac-
ceperunt? Si autem acceperũt, quid gloriantur qua-
ſi non acceperint? Egent itaque gloria dei, & vide
quid ſequatur, Iuſtificati gratis per gratiam ipſius:
non itaque iuſtificati per legem, non iuſtificati per
propriam voluntatem, ſed iuſtificati gratis per gra-
tiam ipſius: non quòd ſine voluntate noſtra fiat, ſed
voluntas noſtra oſtenditur infirma per legem, vt ſa-
net gratia voluntatem, & ſanata voluntas impleat
legem non conſtituta ſub lege nec indigens lege.
Quõ in-iuſto poſi-ta, non iu-ſto poſita eſt lex. Iuſto enim lex non eſt poſita, quæ tamen bo-
na eſt, ſi quis ea legitime vtatur. Hæc duo Apoſto-
lus velut inter ſe contraria connectens, monet mo-
uétque lectorem, ad perſcrutandam quæſtionem at-
que ſoluendam: quomodo enim bona eſt lex ſi quis
Cap.X. ea legitime vtatur, ſi etiam quod ſequitur verum
I eſt, ſciens hoc, quia iuſto lex non eſt poſita. Nam
quis legitime vtitur lege niſi iuſtus? at ei non eſt
poſita ſed iniuſto. An & iniuſtus vt iuſtificetur, id
eſt, vt iuſtus fiat, legitime lege vti debet, qua tan-
quam pædagogo perducatur ad gratiam, per quam
ſolam quod lex iubet poſſit implere: per ipſam quip-
pe iuſtificatur gratis, id eſt, nullis ſuorũ operũ præ-
cedentibus meritis: alioquin gratia iam non eſt gra-
tia: quandoquidem ideo datur non quia bona opera
fecimus, ſed vt ea facere valeamus, id eſt, non quia le-
gem impleuimus, ſed vt legem implere poſſimus. Il-
Matt.5. le enim dixit: Nõ veni ſoluere legem, ſed implere: de
Ioan.1. quo dictum eſt: Vidimus gloriam eius gloriam tã-
quam vnigeniti à patre, plenum gratia & veritate.
Roma.3. Hæc eſt gloria de qua dictũ eſt, Omnes enim pecca-
uerunt & egent gloria dei. Et hæc eſt gratia de qua
cõtinuo dicit, Iuſtificati gratia per gratiam ipſius.
Iniuſtus ergo legitime lege vtitur vt iuſt⁹ fiat, quod
cum factus fuerit, ea iam non vtatur tanquam vehi-
culo cum peruenerit, vel potius vt ſupra dicta ſimi-
litudine Apoſtoli vtar, tanq̃ pædagogo cũ eruditus
fuerit. Quomodo enim iuſto lex nõ eſt poſita, ſi & iu-
ſto eſt neceſſaria, nõ qua iniuſtus ad iuſtificantẽ gra-
tiam perducatur, ſed qua legitime iam iuſt⁹ vtatur? K
An forte, immo vero non forte, ſed certe ſic legitime
vtatur lege iam iuſtus, cum eam terrendis imponit
iniuſtis, vt cũ & in ipſis cœperit inolitæ concupiſcen-
tiæ morbus incentiuo prohibitionis & cumulo præ-
uaricationis augeri, confugiant per fidem ad iuſtifi-
cantem gratiam, & per donum ſpiritus ſuauitate iu-
ſtitię delectati pœnam literę minantis euadant? Ita
non erunt contraria, neq; inter ſe duo iſta pugnabũt,
vt etiam iuſtus bona lege legitime vtatur, & tamẽ iu-
ſto lex poſita non ſit: non enim ex ea iuſtificatus eſt,
ſed ex lege fidei: qua credidit nullo modo poſſe ſuę in-
firmitati ad implenda ea quæ lex factorum iuberet,
niſi diuina gratia ſubueniri. Ideo dicit: Vbi eſt ergo Roma.3.
gloriatio tua? excluſa eſt: per quã legẽ? factorũ? non:
ſed per legem fidei. Siue gloriationẽ dixerit lauda-
bilem, quæ in domino eſt, eamq; excluſam, id eſt non
vt abſcederet pulſam, ſed vt emineret expreſſã. Vn- Excluſo-
de & excluſores dicuntur quidam artifices argenta- res.
rij. Hinc eſt & illud in Pſalmis: Vt excludãtur ij qui Pſal.67.
probati ſunt argento, hoc eſt vt emineant qui proba-
ti ſunt eloquio domini. Nam & alibi dicitur, Eloquia Pſal.11.
domini eloquia caſta, argentum igne examinatum.
Siue gloriationem vitioſam de ſuperbia venientem L
commemorare voluerit, eorum ſcilicet qui cum ſibi
iuſte videntur viuere, ita gloriantur quaſi non acce-
perint eam, quam non per legem factorum, ſed per le-
gem fidei dicit excluſam, id eſt eiectam & abiectam:
quia per legem fidei quiſque cognoſcit, ſi quid bene
viuit, dei gratia ſe habere, & vt perficiatur in dilecti-
one iuſtitiæ, non ſe aliunde conſecuturũ. Quæ Pietatẽ
cogitatio pium facit, quia pietas eſt vera ſapientia: eſſe ſapiẽ-
pietatem dico quam Græci theoſebiam vocant: ipſa tiam.
quippe commẽdata eſt, cum dictum eſt homini, quod Cap. XI.
in libro Iob legitur, Ecce pietas eſt ſapientia. Theo- Iob. 28.
ſebia porrò ſi ad verbi originẽ Latine expreſſam in-
terpretaretur, dei cultus dici poterat, qui in hoc ma-
xime conſtitutus eſt vt anima ei nõ ſit ingrata. Vn-
de & in ipſo veriſſimo & in ſingulari ſacrificio, domi-
no deo noſtro agere gratias admonemur. Erit autẽ
ingrata ſi qđ illi ex deo eſt ſibi tribuerit, pręcipuéque
iuſtitiam, cuius operibus velut proprijs & velut à ſe-
metipſa ſibimet partis, non vulgariter tanquam ex
diuitijs aut membrorum forma aut eloquentia, cæte-
riſq;, ſiue externis ſiue internis, ſiue corporis ſiue ani-
mi bonis, quæ habere etiam ſcelerati ſolent, ſed tanq̃
de ijs quæ proprie ſunt bona bonorum quaſi ſapien-
ter inflatur. Quo vitio repulſi à diuinæ ſtabilitate
ſubſtantiæ etiam magni quidam viri ad idololatriæ M
dedecus defluxerunt. Vnde idem Apoſtolus in eadẽ
epiſtola in qua vehemens defenſor eſt gratiæ, cum ſe
dixiſſet eſſe Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſi-
pientibus debitorem, & ideo quod ad ipſum pertine-
ret promptum eſſe, & in ijs qui Romæ eſſent euange-
lizare, Non enim confundor, inquit, de Euangelio,
virtus enim dei eſt in ſalutẽ om̃i credenti Iudęo pri-
mum & Gręco: iuſtitia enim dei in eo reuelatur ex fi-
de in fidem, ſicut ſcriptum eſt: Iuſtus autẽ ex fide vi-
uit. Hæc eſt iuſtitia dei quæ in teſtamento veteri ve- Abac.2.
lata, in nouo reuelatur, quæ ideo iuſtitia dei dicitur
quòd impertiendo eam iuſtos facit: ſicut domini eſt
ſalus qua ſaluos facit: & hæc eſt fides ex qua & in qua
reuelatur, ex fide ſcilicet annunciantium in fidẽ obe-
dientium: qua fide Ieſu Chriſti, id eſt quam nobis
contulit Chriſtus, credimus ex deo nobis eſſe, ple-
niúſque futurum eſſe quod iuſte viuimus, vnde illi
ea pietate qua ſolus colendus eſt gratias agimus.
Nec immerito ſe Apoſtolus ex hoc articulo con- Cognitio
uertit ad eos cum deteſtatione commemorãdos, qui dei p crea-
vitio illo quod ſuperius memoraui leues & inflati, ac turas.
per ſeipſos velut per inane ſublati, vbi non requieſce- Ca. XII.
rent ſed fracti diſſilirent, in figmenta idolorum tanq̃
in lapides

A in lapides deciderunt. Quia enim commendauerat pietatē fidei, qua deo iustificati grati esse debemus, velut contrarium quod detestaremur subinferens, Reuelatur enim, inquit, ira dei de coelo super omnē impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem in iniustitia detinēt: quia quod notum est dei, manifestum est in illis, deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, ita vt sint inexcusabiles, Quia cognoscentes deum, non vt deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriā incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpētium. Vide quemadmodum non eos dixerit veritatis ignaros, sed φ veritatem in iniquitate detinuerint: quia occurrebat animo vt quęreretur, vnde illis esse potuerit cognitio veritatis, quib⁹ deus legem nō dederat. Neq; hoc tacuit vnde habere potuerint, Per visibilia nanq; creaturę peruenisse eos dixit ad intelligētiā inuisibilibū creatoris. Quoniam reuera sicut magna ingenia quaerere perstite-

B rūt, sic inuenire potuerūt. Vbi ergo impietas? Quia videlicet cum cognouissent deum, non sicut deū glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitatiōibus suis. Eorum propriè vanitas morbus est, quo seipsos seducunt dum videntur sibi aliquid esse, cum nihil sint. Deniq; hoc tumore superbiae sese obumbrantes, cuius pedem sibi non venire depreca-

Psal.15. tur sanctus ille cantor, qui dixit, In lumine tuo videbimus lumen: ab ipso lumine incommutabilis veritatis auersi sunt, & obscuratū est insipiens cor eorum. Non enim sapiens cor ẜuis cognouissent deum, sed

Iob.28. insipiens potius, quia non sicut deum glorificauerūt aut gratias egerūt. Dixit enim homini, Ecce pietas est sapientia: ac per hoc dicentes se esse sapientes, qđ non aliter intelligendū est, nisi hoc ipsum sibi tribuētes, stulti facti sunt. Iam quae sequitur quid opus est dicere? Per hanc enim impietatem illi homines, illi inq̃ homiēs qui per creaturā creatorem cognoscere potuerūt, quò prolapsi, cū deus superbis resistit, atq; vbi demersi sint, melius ipsius epistolae consequētia docent q̃ hic cōmemoratur à nobis. Neq; enim isto opere hāc epistolā exponēdam suscepimus, sed eius maxime testimonio demonstrare quantū possumus

C nitimur, non in eo nos diuinitus adiuuari ad operādam iustitiam, φ legem deus dedit plenā bonis sanctisq; praeceptis: sed φ ipsa volūtas nostra, sine qua operari bonum nō possumus, adiuuetur & erigatur impartito spiritu gratiae, sine quo adiutorio doctrina illa litera est occidens, quia reos potius praeuari-

Cognitio legis. cationis tenet q̃ iustificat impios. Nam sicut illis per creaturā cognitoribus creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutem, quia cognoscētes deum, nō sicut deum glorificauerunt aut gratias egerūt, dicētes se esse sapientes, Ita eos qui per legem dei cognoscūt quemadmodum sit homini viuendū non iustificat ipsa cognitio, quia volentes suam iustitiam cōsti-

Lex operū & lex fidei. Ca. XIII. tuere, iustitiae dei nō sunt subiecti. Lex ergo factorum, id est operū per quā non excluditur illa gloriatio, & lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differāt operaeprecium est cōsiderare, si tamen vale-

†Recte. mus aduertere atq; discernere, Cito † em̄ quisq; dixerit legem operum esse in Iudaismo: legem autem fidei in Christianismo, propterea quia circuncisio caeteraq; opera talia legis sunt quae Christiana iam disciplina non seruat. Sed quātum fallat ista discretio, iamdiu quidem est vt molimur ostendere, & acutis ad dignoscēdū tibiq; potissimū ac talibus fortasse iā ostendimus: veruntamen quoniā res magna est, non

incongruenter in ea manifestanda pluribus etiā atq; D etiam testimonijs immoramur, Ipsam enim dicit legem ex qua nemo iustificatur, quam dicit subintrasse vt abundaret delictum, quā tamen ne quisq̃ ob hoc imperitus argueret & sacrilegus accusaret, defendit

eam dicēs. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Roma.7
Absit, Sed peccatum non cognoui nisi per legem: nā

concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non cō- Exod.20.
cupisces. Occasione itaq; accepta peccatum per mādatum operatum est in me omnem concupiscentiā. Dicit etiam, Lex quidem sancta, & mādatum sanctū & iustum & bonum, sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Ipsa est litera occidens quae dicit, Non concupisces: de qua item dicit quod paulo ante commemoraui, Per legē enim cognitio peccati, Nūc autem sine lege iustitia

dei manifestata est, testificata per legem & Prophe- Roma.3.
tas, iustitia autē dei per fidem Iesu Christi in omnes qui credunt, Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerūt & egent gloria dei: iustificati gratis per gratiam ipsius per redemptionem quae est in Christo Iesu: quem proposuit deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius, ad ostēsionem iustitiae eius, propter propositum praecedentium peccatorum in dei patientia, ad ostendēdam iustitiam ipsius in hoc

tempore, vt sit iustus & iustificās eum qui ex fide est E
Iesu. Deinde subinfert vnde nūc agimus. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quā legem? factorum? nō, sed per legem fidei. Lex ergo factorum ipsa est quae dicit, Non concupisces: quia per illam cognitio peccati est. Volo igitur scire si quis mihi dicere audeat, vtrum lex fidei non dicat, Non concupisces: si em̄ non dicit, quid causae est cur non in ea positi securi atq; impune peccemus? Hoc enim & illi putaue-

runt Apostolum dicere de quibus ait, Et sicut dicūt Roma.3.
nos quidam dicere, faciamus mala vt veniant bona,

quorum iudiciū iustum est †. Si autē dicit etiā ipsa, † dānatio iusta est.
Non concupisces: sicut tam multa praecepta Euāgelica & Apostolica testificari & clamare nō cessant, quare lex factorum etiam ipsa non dicitur? neq; enim quia non habet opera veterum sacramētorum, circūcisionis videlicet atque caeterorum, ideo non sunt opera quae habet in sacramentis suis huic iam tempori cōgruis. Aut vero de operibus sacramētorū quaestio fuit quando mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, & ideo ex eo nemo iustificatur, vnde nō per illam exclusa est gloriatio, sed per

legem fidei, ex qua iustus viuit. Sed nunquid & per F
istam non fit cognitio peccati, cum & ipsa dicat, Nō concupisces? Quid igitur intersit breuiter dicam. Quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex

credendo impetrat. illa dicit, Non concupisces: ista Exod.20
dicit, Cum scirem quia nemo esse potest continens Sapien.8
nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum, adij dominum & deprecatus sum, Ipsa est illa sapientia quę pietas vocatur, qua colitur pater luminum, à quo est omne datum optimum & omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis actionisque gratiarum, vt cultor eius non in seipso, sed in illo glorietur. Ac per hoc lege operum dicit deus, fac quod iubeo: lege fidei dicitur deo, da quod iubes. Ideo enim iubet lex vt admoneat quid faciat fides: id est vt cui iubetur, si nondum potest sciat quid petat: si autem continuo potest & obedienter facit, debet etiam scire quo donante possit, Non enim spiritum huius mundi accepimus, ait idem ipse constantissimus gratię praedicator, sed spiritum qui ex deo est, vt sciamus quae à deo donata sunt nobis. Quis est autem spiritus mundi huius, nisi superbiae spiritus? Quo cor insipiens obscuratum est eorum qui cognitum deum non vt deum gratias agendo glorificauerunt: nec alio spiritu decipiuntur etiam

G illi qui ignorantes dei iustitiam & suam iustitiam vo
lentes constituere, iustitiæ dei non sunt subiecti. Vn-
de mihi videtur magis esse fidei filius qui nouit à
quo speret quod nondum habet, quàm qui sibi tribuit
id quod habet: quamuis vtrique horum præferendus
sit, qui & habet, & nouit à quo habeat, si tamen non se
credat iam esse quod nondum est: ne incidat in viti-
um illius Pharisęi, qui quanquam deo gratias ageret
ex ijs quę habebat, nihil tamen petebat dari sibi, tan-
quam nihilo indigeret ad augendam perficiẽdamve
iustitiam. His igitur consideratis pertractatisque pro
viribus quas dominus donare dignatur, colligimus
non iustificari hominem præceptis bonę vitę nisi per
fidem Iesu Christi, Hoc est nõ lege operum, sed lege
fidei: non litera, sed spiritu: nõ factorum meritis, sed
Decalo- gratuita gratia. Quamuis itaque illos quibus
gus quoque circuncisio persuadebatur ita corripere atque corri-
occidit ni gere videatur Apostolus, vt legis nomine eandẽ cir
si adsit cuncisionem appellet, cæterasque eiusmodi legis ob-
gratia. seruationes, quas tanquam vmbras futuri iam nunc
Caput respuunt Christiani, id tenentes quod per illas vm-
XIIII. bras figurate promittebatur: tamen legẽ ex qua ne-
minem dicit iustificari, non tantum in illis sacramẽ-
tis quæ habuerũt promissiuas figuras, verumetiam
H in illis operibus vult intelligi, quæ quisquis fecerit,
Exo. 31. & iuste viuit: vbi est & illud, Non concupisces. Atque
20. vt hoc quod dicimus fiat planius, ipsum decalogum
videamus. Certe enim legem Moyses ministrandã
populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis
digito dei: hæc decem præceptis constringitur, vbi
nihil de circuncisione mandatum est, nihil de victi-
mis pecorum, quæ nunc à Christianis non immolan
tur. In illis igitur decem præceptis excepta sabbati
obseruatione, dicatur mihi quid non sit obseruãdum
à Christiano, siue de non faciendis colendisque idolis
alijsque vllis dijs, præter vnum verum deum, siue de
non accipiendo nomine domini in vanum, siue de ho
nore parentibus deferendo, siue de cauendis fornica-
tionibus, homicidijs, furtis, falsis testimonijs, adulte-
rijs, re aliena concupiscenda? Quid horum quisquã
dixerit Christianum non debere seruare? An forte
non istam legem quæ in illis duabus tabulis scripta
est, literam occidentem appellat Apostolus, sed illã
circoncisionis aliorumque veterum iamque abolitorum
sacramentorum? Sed quomodo putabimus, cum in
ea sit, Non concupisces: per quod mandatum, quan-
I uis sanctum & iustum & bonũ, fefellit me, inquit, pec-
catum, & per illud occidit? Quid enĩ aliud est, Li-
tera occidit, spiritus autem viuificat: quamuis euidẽ-
tius eo ipso loco ad Corinthios vbi ait, Litera occi-
dit, spiritus autem viuificat: non aliam velit intelligi
literam, quàm ipsum decalogum in illis duabus ta-
2. Cor. 3. bulis scriptum? Sic enim dicit, Quoniam estis epi-
stola Christi ministrata per nos, scripta non atramẽ
to, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in
tabulis cordis carnalibus. Confidẽtiam autẽ talem
habemus per Iesum Christum ad deum, nõ quia ido-
nei sim⁹ cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismet-
ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est, qui idoneos nos
fecit ministros noui testamẽti, non litera, sed spiritu.
Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Si au-
tem ministratio mortis in literis figurata in lapidi-
bus fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij
Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius
quæ euacuatur, quare non magis ministratio spirit⁹
erit in gloria? Si enĩ ministratio dãnationis in glo-
ria est, multo magis abundabit ministeriũ iustitię in
gloria. Dici de his verba multa possũt, sed postea for
tasse opportunius. Nũc autem aduerte quã dicat li-
teram quæ occidit, cui velut ecõtrario viuificantem
spiritum ingerit. Ea certe est ministratio mortis in
literis figurata lapideis, & ministratio dãnationis,
quia lex subintrauit vt abundaret delictũ. Porrò au- K
tem præcepta ipsa tam sunt vtilia facienti atque salu-
bria, vt nisi quis ea fecerit, vitam habere non possit.
An vero propter vnum præceptum quod ibi de sab-
bato est positum, dictus est decalog⁹ litera occidens,
quia quisquis illũ diem [nunc vsque] obseruat sicut litera
sonat, carnaliter sapit. Sapere autem secũdum carnẽ
mors est: & illa nouem præcepta quæ sic recte obser-
uantur vt scripta sunt, non ad legem operum ex qua
nemo iustificatur, sed ad legem fidei ex qua iustus vi
uit, pertinere putanda sunt? Quis tam absurde sen-
tiat, ministrationem mortis in literis figuratam la-
pideis, nõ dici ex omnibus decem præceptis, sed ex
vno solo quod ad sabbatũ pertinet? Vbi ergo poni-
mus, Lex iram operatur. Vbi enim non est lex, nec Rom. 4.
præuaricatio. Et vsque ad legem peccatum in mun- Roma. 5.
do fuit: Peccatum autem non deputatur cum lex nõ
esset. Et illud quod iam totiens commemorauimus,
Per legem cognitio peccati: maximeque illud vbi eui-
dentius expressit vnde agitur, Concupiscentiam ne- Rom. 7.
sciebam, nisi lex diceret, Non concupisces? Quẽ to-
tum locum attẽde, & vide vtrum quicquam propter
circuncisionem vel sabbatum, vel quid aliud vmbra-
tilis sacramenti, ac non totũ propter hoc dicat, quòd
litera prohibens peccatum non iustificat hominem, L
sed potius occidit augendo concupiscentiam & ini-
quitatem, præuaricationem cumulando: nisi liberet
gratia per legem fidei quæ est in Christo Iesu, cum
diffunditur charitas in cordibus nostris, per spiritũ
sanctum qui datus est nobis. Cũ enim dixisset, vt ser-
uiamus in nouitate spiritus & non in vetustate literę,
Quid ergo dicem⁹ inquit? Lex peccatum est? Ab-
sit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam
concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non cõ
cupisces. Occasiõe aũt accepta peccatũ per mãdatũ
operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine
lege enim peccatum mortuum erat. Ego viuebã ali-
quando sine lege, adueniente autem mandato, pecca-
tum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentũ est
mihi mandatum quod erat in vitã, hoc esse in mortẽ.
Peccatum enim occasione accepta per mandatũ fe-
fellit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem san-
cta, & mandatum sanctum & iustũ & bonum. Quod
ergo bonũ est, bonum est enĩ, factum est mihi mors?
Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bo-
num mihi operatum est mortem, vt fiat super modũ
peccans peccatum per mandatum. Scimus enĩ quia M
lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venunda-
tus sub peccato. Quod enim operor ignoro, non enĩ
quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem
quod nolo hoc facio, cõsentio legi quoniam bona est.
Nunc autem non iam ego operor illud, sed quod ha-
bitat in me peccatũ. [Scio enĩ quia nõ habitat ĩ me,
hoc est ĩ carne mea, bonũ. Velle enĩ adiacet mihi, p-
ficere aũt bonũ non: Non enim quod volo facio bo-
num, sed quod nolo malum hoc ago. Si autẽ quod no-
lo ego hoc facio, iam non ego operor illud sed qđ ha-
bitat in me peccatum.] Inuenio ergo legem volenti
mihi facere bonum, quoniam mihi velle malum adia
cet. Condelector enim legi dei secundum interiorem
hominẽ, Video autem aliam legẽ in membris meis
repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me in
legẽ peccati ducentem, quæ est in mẽbris meis. Mi-
ser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis
huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum no
strum. Igitur ego ipse mente seruio legi dei, carne au
tem legi peccati. Apparet igitur literæ vetustatem,
si desit nouitas spiritus, reos facere potius cognitio-
ne peccati, quàm liberare à peccato. Vnde & alibi scri-
ptum est, Qui apponit scientiã, apponit & dolorem: Eccle. 1.
non quia ipsa lex malũ est, sed quia mandatũ bonum
habet in litera demonstrãte, non in adiuuãte spiritu:
quod

A quod mandatum si fit timore pœnæ, non amore iustitiæ, seruiliter fit nõ liberaliter, & ideo nec fit: non enim fructus est bonus qui de charitatis radice non surgit. Porrò autem si adsit fides quæ per dilectionẽ operatur, incipit condelectari legi dei secundũ interiorem hominem, quæ delectatio non literæ, sed spiritus donum est, etiam si alia lex in membris adhuc repugnat legi mentis, donec in nouitatẽ quæ de die in diem in interiore homine augetur, tota vetustas mutata pertranseat, liberãte nos de corpore mortis huius, gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum.

Gratia in veteri testamento latens, in nouo reuelatur. Ca. XV.

Hæc gratia in testamento vetere velata latitabat, quæ in Christi Euangelio reuelata est dispensatione tẽporum ordinatissima, sicut deus nouit cũcta disponere. Et fortasse ad illud ipsum eius latibulum pertinet quod in eo decalogo, qui dat⁹ est in monte Sina, hoc solum præceptũ figurate occultatum est quod ad sabbatum pertinet. Sabbatum autẽ dies sanctificationis est, Nec vacat quòd inter om̃ia opera quę fecit deus, illic primo sanctificatio sonuit, vbi ab omnibus operibus requieuit. Vnde nunc non est differendi locus. Veruntamen quod rei de qua agitur satis esse arbitror, non frustra illo die populus B ab omni opere seruili abstinere pręceptus est, quo significatur peccatum, nisi quia nõ peccare sanctificationis est, hoc est muneris dei per spiritum sanctum: quod in lege quę duabus lapideis tabulis conscripta est, solum inter cætera in vmbra figuræ positum est, in qua Iudęi sabbatum obseruant: vt hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultandæ gratiæ, quæ nouo testamento fuerat per Christi passionem tanq̃ scissione veli reuelanda.

2. Cor. 3.

Cum enim transierit, inquit, ad Christum, auferetur velamen.

Spiritus sanct⁹ cur dictus sit digit⁹ dei C. XVI

Deus autem spirit⁹ est, vbi autẽ spiritus domini, ibi libertas. Hic autem spiritus domini cuius dono iustificamur, quo fit in nobis vt non peccare delectet, vbi libertas est. Sicut pręter hunc spiritum peccare delectat, vbi seruitus, à cuius operibus abstinẽdum, id est spiritaliter sabbatizãdum est. Hic spiritussanctus per quem diffunditur charitas in cordibus nostris quæ plenitudo legis est, etiã digitus dei in Euãgelio dicitur.

Luc. 11.

Vnde quia & illæ tabulę digito dei cõscriptæ sunt, & digit⁹ dei est spirit⁹ dei per quem sanctificamur, vt ex fide viuentes per dilectionẽ bene operemur, quẽ non moueat ista congruẽtia ibidemq; eadẽ subsistẽtia? Dies enim quinquaginta cõputantur à celebratione Paschæ, quæ occasione figuratæ ouis per Moysen fieri C pręcepta est, in significationẽ vtiq; futuræ dñicę passionis, vsq; ad diẽ quo Moyses legem accepit in tabulis digito dei conscriptis: similiter ab occisione & resurrectione illius qui sicut ouis ad imolandum duct⁹ est, quinquaginta dieb⁹ cõpletis, cõgregatos in vnũ fideles digitus dei, hoc est spiritussanctus impleuit.

Cõparatio pręceptorũ decalogi cũ charitate data à spiritu sãcto. Caput XVII.

In hac mirabili congruẽtia illud certe plurimũ distat, q̃ ibi populus accedere ad locũ vbi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hic autem in eos superuenit spũssanctus, qui eũ promissum expectantes in vnum fuerãt cõgregati. Ibi in tabulis lapideis digit⁹ dei operat⁹ est, hic in cordib⁹ humanis. Ibi ergo lex extrinsecus posita est qua iniusti terrerentur, hic intrinsecus data est qua iustificarentur. Nam non adulterabis, non homicidum facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, quod vtique in illis tabulis scriptum est, in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo, q̃ diliges proximũ tuũ tanq̃ teipsum. Dilectio proximo malũ nõ operatur. Plenitudo aũt legis est charitas. Hęc nõ in tabulis conscpta lapideis, sed diffusa est in cordibus nostris per spiritũsanctum qui datus est nobis. Lex ḡ dei est charitas. Huic prudentia carnis non est subiecta, neq; eñi potest: sed ad hãc prudentiã carnis terrendam cũ in tabulis scribuntur opera charitatis, lex est operum, & litera occidens p̃uaricatorẽ. Cũ autẽ ipsa charitas diffunditur in corde D de credentiũ, lex est fidei, & spũs viuificãs dilectorẽ. Vide nunc quẽadmodum cõsonet ista discretio illis Apostolicis verbis quę pauloante ob aliud cõmemorata & diligentius pertractanda distuleram. Manifestati, inquit, quoniã estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ecce quemadmodũ ostendit quia illud extra hominẽ scribitur, vt eũ forinsecus terrificet: hoc in ipso homine, vt eũ intrinsecus iustificet. Carnales autem tabulas cordis dixit non carnalis prudentiæ sed tanquam viuentis sensumque habẽtis in cõparatione lapidis qui sine sensu est. Et quod paulopost dicit, quòd non poterant intendere filij Israel vsq; in finẽ vultus Moysi, & ideo eis per velũ loquebatur, hoc significat, quia litera legis neminẽ iustificat, sed velamen positum est in lectione veteris testamenti donec ad Christũ transeatur, & auferatur velamen id est trãseatur ad gratiã, vt intelligat ab ipso nobis esse iustificationem, qua faciamus quod iubet. Qui propterea iubet vt à nobis deficientes ad illũ cõfugiamus, Ideo vigilantissime cũ dixisset, Cõfidentiã talem habem⁹ p̃ Christũ ad deũ: ne nostris hoc virib⁹ tribueret̃ cõtinuo cõmendauit vnde agitur dicẽs,

2. Cor. 3.

E Non q̃ idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobisinetipsis, sed sufficiẽtia nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamẽti, nõ literæ, sed spiritus. Litera enim occidit, spiritus autẽ viuificat.

Vet⁹ lex mortẽ, noua iustitiam ministrat. Caput XVIII.

Proinde quia lex, sicut alibi dicit, pręuaricationis gratia posita est, id est litera ista extra hominẽ scripta, propterea eã & ministrationem mortis & ministrationẽ damnationis appellat. Hanc autẽ, id est noui testamentũ, ministrationẽ spiritus & ministrationẽ iustitiæ dicit, quia per donũ spiritus operamur iustitiam & à pręuaricationis dãnatione liberamur. Ideo illud euacuatur, hoc manet: quoniã terrenus pædagogus auferetur, cũ timori successerit charitas, Vbi enim spiritus domini, ibi libertas,

2. Cor. 4.

Hanc autẽ ministrationem nõ ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit, Propter quod habentes ministrationem hanc, sicut misericordiã consecuti non infirmemur sed abijciamus occulta cõfusionis, non ambulantes in astutia, neq; dolo adulterantes verbum dei. Hanc astutiã & dolum hypocrisim vult intelligi, quia volunt iusti videri superbi. Vnde & in illo Psalmo quem ad huius ipsius gratiæ testificationem cõmemorat idem Apostolus: Beatus, inquit, cui non imputauit dominus peccatum, neque est in ore eius dolus.

Rom. 4.

F Hæc est humilium sanctorum confessio, non se iactantium esse quod non sunt. Et paulopost, Non enim nosmetipsos, inquit, prædicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum, nos autem seruos vestros per Iesum, quia deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordib⁹ nostris ad illuminationem scientiæ gloriæ eius in faciem Christi Iesu. Hæc est scientia gloriæ eius qua scimus ipsum esse lumẽ, quo tenebræ nostræ illuminantur. Et idipsum attende quemadmodum inculcet. Habemus autem, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus, vt eminentia virtutis sit dei & non ex nobis. Et paulopost cum eandem gratiam vberius in domino Iesu Christo commendans, vsque ad illud veniret indumentum iustitiæ fidei, quo induti non nudi inueniamur, & propter hoc ingemiscimus mortalitate pręgrauati, habitaculum nostrum quod de cœlo est superindui cupientes, vt absorbeatur mortale à vita, vide quid adiungat: Qui autem operatus est nos, inquit, in hoc ipsum deus qui dedit nobis pignus spiritus:

2. Cor. 5.

Et post pauca intulit, vt nos simus iustitia dei in ipso. Hæc est illa iustitia dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo facti.

Nemo

G Nemo ergo Christianorum aberret ab hac fi-
Comme- de quæ sola Christiana est: neque quisquam cum ve-
moratio recidatus fuerit dicere per nos ipsos fieri nos iustos
testamé- non in nobis hoc operante gratia dei. quia videt hoc
ti noui ex à fidelibus & pijs credi non posse cum dicitur, ad hoc
Prophe- se conuertat vt dicat, ideo sine operatione gratiæ dei
tis. Cap. nos iustos esse non posse, quia legem dedit, quia do-
XIX. ctrinam instituit, quia bona præcepta mandauit. Il-
la enim sine adiuuante spiritu proculdubio est lite-
ra occidens: cum vero adest viuificans spiritus, hoc-
ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scri-
ptum lex faciebat timeri. Inspice in hoc paululum
& in eo testimonio quod per Prophetam de hac re
Hiere. 31. præclarissime dictum est, Ecce dies venient dicit
dominus, & consummabo super domum Israel & su-
per domum Iuda testamentum nouum, non secun-
dum testamentum quod feci patribus eorum in die
qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de
terra Aegypti: quia ipsi non perseuerauerunt in te-
staméto meo & ego neglexi eos dicit dominus: quia
hoc testamentum est quod ordinabo domui Israel,
Post illos dies, dicit dominus, dabo leges meas in
cor illorum, & in mente eorum scribam eas, & ero eis
in deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non doce-
bit vnusquisque ciuem suum & vnusquisque fratrem
H suum dicens, cognosce dominum: quia omnes cogno
scent me à minore vsque ad maiorem eorum, quia
propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorum
non memorabor vltra. Quid ad hæc dicemus? Né-
pe in veteribus libris aut nusquam aut difficile præ-
ter hunc Propheticum locum legitur facta comme-
moratio testamenti noui, vt omnino ipso nomine
appellaretur: Nam multis locis hoc significatur &
prænunciatur futurum, sed non ita vt etiam nomen
legatur expressum. Considera igitur diligenter quá
differentiam inter duo testamenta, id est vetus & no
uum deus esse testatus sit, cum dixisset, Non secun-
dum testamentum quod feci patribus eorum in die
qua apprehendi manum eorum vt educerem eos de
terra Aegypti. Vide quid adiunxit, Quia ipsi non
perseuerauerunt in testamento meo. Vitio eorum
deputat quòd in testamento dei non permanserunt,
ne lex quam tunc acceperunt culpáda videatur. Ipsa
est enim quam non venit Christus soluere sed imple
re, Non tamen per eandem legem iustificatis im-
pijs, sed per gratiam: hoc quippe agit viuificans spi-
ritus, sine quo litera occidit. Si enim data esset lex
I quæ posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia:
sed conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promis-
sio ex fide Iesu Christi daretur credentibus, Ex hac
promissione, hoc est ex dei beneficio ipsa lex imple-
tur, sine qua promissione præuaricatores facit: vel
vsque ad effectum mali operis, si etiam repagula ti-
moris concupiscentiæ flamma transcenderit, vel cer
te in sola voluntate, si timor pœnæ suauitatem libi-
dinis vicerit. Quod enim ait, Conclusit scriptura o-
mnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi
daretur credentibus: ipsius conclusionis vtilitas di-
cta est, Nam conclusit ad quos vsus, nisi quemadmo-
dum alibi dicitur, Priusquam autem veniret fides,
sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ
Lex. postea reuelata est. Lex ergo data est, vt gratia
Gratia. quæreretur, Gratia data est, vt lex impleretur. Ne-
que enim suo vitio non implebatur lex, sed vitio pru-
dentiæ carnis, Quod vitium per legem demonstrá-
dum, per gratiam sanandum fuit. Quod enim im-
possibile erat legi in quo infirmabatur per carnem,
misit deus filium suum in similitudine carnis pecca-
ti, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iu-
stitia legis impleretur in nobis, qui non secundum
carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Vnde
& in isto Prophetico testimonio, Consummabo, in-
quit, super domum Israël & super domum Iuda te- K
stamentum nouum: quid est consummabo, nisi im- Hiere. 31.
plebo, non secundum testamentum quod feci patri-
bus eorum in die qua apprehendi manum eorum vt
educerem eos de terra Egypti. Ergo il- Lex ve-
lud vetus erat, quia hoc nouum est. Vnde igitur il- tus, Lex
lud vetus, hoc nouum, cum lex eadem impleatur per noua. Ca.
testamentum nouum quæ dixit in veteri, Non cócu- XX.
pisces? Quia ipsi, inquit, non perseuerauerunt in te-
stamento nouo †, & ego neglexi eos, dicit dominus. † meo.
Ergo propter veteris hominis noxam quæ per lite-
ram iubentem & minantem minime sanabatur, di-
citur illud testamentum vetus: hoc autem nouum,
propter nouitatem spiritus quæ hominem nouum sa
nat à vitio vetustatis. Denique attende quod sequi-
tur, & vide quanta luce fiat perspicuum, quod sibi vi-
dentes nolunt homines intueri, quia hoc testamen-
tum, inquit, quod ordinabo domui Israël, Post dies
illos dicit dominus dabo leges meas in cor illorum,
& in mente eorum scribam eas. Ecce est, vnde Apo-
stolus ait, quod supra commemorauimus, Nó in ta-
bulis lapideis, sed in tabulis cordis, quia nó atramé-
to, sed spiritu dei viui. Nec ob aliud arbitror in eo lo-
co Apostolum voluisse commemorare testamétum L
nouum: ibi quippe ait, Qui & idoneos nos fecit mi- 1. Cor. 3.
nistros noui testamenti, non literæ, sed spiritus, nisi
quia istam intuebatur prophetiam cum diceret, Nó
in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus,
quoniá hic dictum est, In cordibus eorum scribá eas:
Vbi nominatim promissum est testamenti nouum.
Quid sunt ergo leges dei ab ipso deo scriptæ in Lex scri-
cordibus, nisi ipsa præsentia spiritussancti, qui est di- pta i cor-
gitus dei, quo pręsente diffundit charitas in cordib⁹ dibus. C.
nostris, quæ plenitudo legis est, & pręcepti finis. Ná XXI.
quia veteris testamenti promissa terrena sunt, licet
exceptis sacramentis, quæ vmbra erant futurorum,
sicut est circúcisio, & sabbatú, & aliæ dierú obserua-
tiones, & quarundam escarum ceremoniæ, & multi- 2. Retra.
plex sacrificiorum sacrorumq; ritus quæ vetustati cap. 37.
carnalis legis iugoq; seruili cógruebát, talia cótine-
ant præcepta iustitiæ qualia nunc quoque obseruare
præcipimur, quæ maxime duabus illis tabulis sine
figura adumbratę significationis expressa sunt, sicut
est, Non adulterabis, non homicidiú facies, non con
cupisces, & si quod aliud est mandatum quod in hoc
sermone recapitulatur, Diliges proximum tuum si-
cut teipsum: tamé quia in eo, sicut dixi, promissa ter-
rena & temporalia recitantur, quæ bona sunt huius M
corruptibilis carnis, quáuis eis sempiterna atque cœle
stia ad nouum scilicet testamentum pertinétia figu-
rarentur, núc ipsius bonum cordis promittitur, mé-
tis bonum, spirit⁹ bonum, hoc est, intelligibile bonú,
cum dicitur, Dabo leges meas in mente eorum, & in
cordibus eorum scribam eas. Vnde significauit eos
non forinsecus terrenté legem formidaturos, sed in-
trinsecus habitantem ipsam legis iustitiam dilectu-
ros. Deinde addidit & mercedem, Et ero eis in Vita æ-
deú, & ipsi erunt mihi in populum. Hoc est illud quod terna. C.
de deo ait ille, Mihi autem adhærere deo bonú est. XXII.
Ero, inquit, illis in deum, & ipsi erunt mihi populus: Psal. 72.
Quid hoc bono melius, quid hac fœlicitate fœlici⁹,
viuere deo apud quem est fons vitæ, & in cuius lumi-
ne videbimus lumé. De hac vita dicit ipse dominus, Ioan. 17.
Hæc est auté vita æterna vt cognoscant te vnú verú
deú, & quem misisti Iesum Christum: id est, te & qué
misisti Iesum Christum [cognoscát] vnú verum deú.
Hoc enim & ipse promittit dilectoribus [suis] dicés, Ioan. 14.
Qui diligit me mádata mea custodit, & qui diligit
me diligetur à patre meo, & ego diligam eum & o-
stendam meipsum illi: Vtique in forma dei in qua
æqualis est patri, non in forma serui in qua se & im-
pijs ostendebat. Tunc enim fiet quod scriptum est,
Tollatur

A Tollatur impius vt nõ videat claritatem † domini.
†gloriã. Q uando ibunt sinistri in ignem æternum,iusti au-
Esa.26. tem in vitam æternam. Q uæ vita æterna sicut cõ-
memoraui definita est ea esse, vt cognoscant vnum
1.Ioan.3. verum deum. Hinc dicit & Ioannes, Dilectissimi, filij
dei sumus & nondum apparuit quid erimus. Scimus
quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam vi-
debimus eum sicuti est. Hæc similitudo nunc incipit
reformari, quamdiu homo interior renouatur de die
in diem secundum imaginem eius qui creauit eum.

Cõpara- tio vitę prę- sentia ad futuram. Caput XXIII. Sed ad illius eminentiæ perfectionem quæ tũc
futura est, quid hoc aut quantum est? Siquidem Apo
stolus ad illa ineffabilia qualecũq; adhibẽa de notis
rebus exemplũ, paruulam ætatẽ virili cõparauit ęta
ti. Cũ essem, inquit, paruul⁹ quasi paruulus loquebar,
quasi paruul⁹ sapiebã, quasi paruul⁹ cogitabã: cũ au-
†deposui. tem fact⁹ sum vir, euacuaui † ea quæ paruuli erant.
Cur autem hoc dixerit, consequẽter ostendens, Vi-
demus, inquit, nunc per speculum in ænigmate, tunc
autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte, tunc autẽ
Et nõ do- cebit vnus quisq; ci- uẽ suũ & fratrẽ suũ Caput XXIIII cognoscam sicut & cognit⁹ sum. Proinde etiam
per hunc Prophetam cuius testimonium pertracta-
mus, hoc additur: Vt in eo merces, in eo finis, in eo
perfectio fœlicitatis, in eo beatæ æternæq; vitę sum-
ma consistat. Cum enim dixisset, Et ero illis in deũ,
& ipsi erunt mihi populus: continuo addidit, Et non
docebit vnusquisq; ciuem suum & vnusquisq; fratrem
Hiere.31. suum, dicens, Cognosce dominũ: quia omnes cogno-
B scent me à minore vsque ad maiorem eorum. Nunc
certe iam tempus est testamẽti noui, cuius per Pro-
phetam facta est promissio per hæc verba quæ ex il-
la prophetia commemorauimus. Cur ergo adhuc di
cit vnusquisque ciui suo & fratri suo, cognosce domi-
num? An forte non dicitur cum Euangeliũ prędice-
tur, & eius ipsa sit prædicatio vt hoc vbiq; dicatur?
Nam vnde se Apostolus gentium dicit esse doctorẽ,
Rom.10. nisi quia hoc fit quod ipse ait, Q uomodo inuocabũt
in quem nõ crediderũt? Aut quomodo credẽt ei quẽ
non audierunt? Q uomodo autem audient sine prę-
dicante? Cum ergo nunc ista prædicatio vsquequaq;
crebrescat, quomodo tempus est testamenti noui, de
Hierẽ.31. quo Propheta dixit, Et non docebit vnusquisque ci-
uem suum, & vnusquisq; fratrem suum dicens, cogno-
sce dominum: quia omnes cognoscent me à minore
vsque ad maiorem eorum, nisi quia eiusdem testamẽ-
ti noui æternam mercedem, id est ipsius dei beatissi-
mam contemplationẽ promittẽdo coniunxit? Q uid
C ergo est, Omnes à minore vsq; ad maiorem eorum:
nisi omnes pertinentes spiritaliter ad domum Israel
& ad domum Iuda, hoc est ad filios Isaac & ad semen
Abrahæ? Ipsa est enim promissio qua ei dictum est,
Roma.9. In Isaac vocabitur tibi semẽ. Non enim qui filij car-
nis hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in se-
mine. Promissionis autem verbum hoc est, Ad hoc
Gen.18. tempus veniam, & erit Saræ filius. Non solum au-
tem, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac
patris nostri: De nõdum enim natis, nec qui aliquid
operati fuerant boni aut mali, vt secundum electio-
nem propositum dei maneret, non ex operibus sed ex
vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori.
Hæc est domus Israël vel dom⁹ Iuda propter Chri-
stum, qui venit ex tribu Iuda. Domus filiorum pro-
missionis hæc est, non operum propriorum, sed bene-
ficij dei, Hoc est enim deus promittit quod ipse fa-
cit: non enim ipse promittit & alius facit, quod iam
non est promittere sed prædicere, Ideo non ex ope-
ribus sed ex vocante, ne ipsorum sit non dei, Ne mer-
ces non imputetur secundum gratiam, sed secundum
debitum, atq; ita gratia iam non sit gratia, cuius ve-
hemens defensor est atq; assertor minimus Aposto-
lorum, qui plus omnibus illis laborauit, non ipse au-
tẽ sed gratia dei cũ illo. Omnes eni, inquit, agnoscẽt
me: Omnes domus Israël & domus Iuda. Neq; enim D
omnes qui ex Israël hi sunt Israël, sed omnes quibus
dicitur in Psalmo pro susceptione matutina, hoc est
pro luce noua, testamenti scilicet noui, Vniuersum Psal.21.
semen Iacob magnificate eum: timeat eum omne se-
men Israël. Vniuersum omnino semẽ prorsus omne
semen promissorum atq; vocatorum, sed eorum qui
secundũ propositum vocati sunt, Q uos enim prędes-
tinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos &
iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorifi-
cauit. Ideoq; ex fide, vt secundum gratiam firma sit
promissio omni semini, nõ ei tantũ quod ex lege est,
id est qđ ex vetere testamẽto venit ad nouũ, sed & ei
quod ex fide est non sibi promissa lege, Ex fide autẽ
Abraham, id est imitatores fidei Abrahã, qui est pa-
ter omnium nostrum, sicut scriptum est, quia patrem
multarum gentium posui te. Omnes ergo hi prædes-
tinati, vocati, iustificati, glorificati cognoscent deũ
gratia testamenti noui, à minore vsque ad maiorem
eorum. Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis la-
pideis, mercesq; eius terra illa promissionis, quam
carnalis domus Israël cũ ex Ęgypto liberata esset,
accepit, pertinet ad testamentum vetus: ita lex fidei
scripta in cordibus, mercesq; eius species contempla-
tionis, quam spiritalis domus Israël ab hoc mundo li E
berata percipiet, pertinet ad testamentum nouum.
Tũc fiet quod dicit Apostolus, Siue prophetiæ eua- 1.Cor.13.
cuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia eua-
cuabitur, illa scilicet paruulorum scientia in qua hic
viuitur, quæ ex parte per speculum in ænigmate vi-
detur: propter hanc enim necessaria est prophetia, cũ
adhuc præteritis futura succedunt: propter hanc lin-
guæ, id est multiplicitas significationum cũ ex alio
atq; alio aliud atq; aliud admonetur, qui nõdum æter-
nam lucem perspicuæ veritatis mente purgatissima
contemplatur. Cum autem venerit quod perfectum
est, & totum hoc quod ex parte est fuerit euacuatum,
tũc quod assumpta carne, carni apparuit, ostendet se-
ipsum dilectoribus suis: Tunc erit vita æterna, vt co-
gnoscamus vnum verum deũ, tũc similes ei erimus,
quoniam tunc cognoscemus sicut & cogniti sumus.
Tunc non docebit vnusquisq; ciuem suũ, aut fratrem
suum dicens, cognosce dominum. Omnes enĩ cogno
scent eũ à minore vsq; ad maiorem eorũ. Q uod mul
tis modis intelligi potest. Siue quia & illic quisq; san
ctorum tanquã stella ab stella differt in gloria. Nec
ad rem quicquã interest vtrum à minore vsq; ad ma-
iorem, sicut dictum est, an si à maiore vsq; ad minorẽ F
diceretur: quod similiter nihil interest, etiam si mi-
nores intellexerimus, qui tantummodo credere, ma-
iores autem qui etiam intelligere quantum in hac vi
ta fieri potest lumen incorporeum atque incommu-
tabile valuerũt. Siue minores, tempore posteriores:
maiores autem, tempore priores intelligi voluit. Si-
mul enim promissam dei contemplationem acceptu
ri sunt om̃es, quia & illi pro nobis meliora prouide-
runt, ne sine nobis perfecti perficerentur. Et ideo ve-
lut minores reperiuntur priores, quia minus dilati
sunt, sicut in illo euãgelico denario per similitudinẽ
dicitur, quẽ prius accipiunt qui posteriores venerunt
ad vineam. Siue quolibet alio modo, qui me in præ-
sentia forsitã fugit, minores maioresq; accipiẽdi sũt.

Illud tamen quantũ potes diligenter attende, Nouę le- gis vete- risq; dis- crimen. Caput XXV.
quod tanto molimine conor ostẽdere. Cum testamẽ
tum nouum Propheta promitteret, nõ secundum te-
stamentũ qđ pri⁹ factũ est populo Israël ex Ęgypto
liberato, nihil eum de sacrificiorum, vel quorũcunq;
sacramentorũ cõmutatione dixisse, quãuis & ipsa si-
ne dubio fuerat secutura, sicut secutam videm⁹, quod
multis alijs locis eadẽ prophetica scriptura testatur:
sed tantummodo istam cõmendasse distãtiam, quòd
leges suas daturus esset deus in mentem eorum qui
pertinerent

G pertinerent ad hoc testamẽtum, & eorum scripturas
1.Cor.3. in cordibus. Vnde Apostolus sumpsit non atramẽ-
to, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis, sed in
tabulis cordis carnalibus, sempiternamq́ mercedẽ
iustificationis huius, non terram de qua pulsi sunt
† al's, dili Amorræi & Zethæi, & aliæ gentes quæ ibi comme-
gũt: inter morantur, sed ipsum deum cui adhærere bonum est,
quẽ & ho vt bonum † dei † quod diligũt, deus sit ipse quem dili-
mines ni gunt. Itemq́ & homines à deo nisi peccata † nõ sepa-
si peccata rant, quæ non nisi per eandem gratiam dimittũtur.
Hiere.31. Vnde cum dixisset: Omnes enim cognoscent me à
minore vsq; ad maiorẽ eorum: mox addidit, Quia
propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorũ non
memorabor vltra. Per legem ergo factorum dicit
Exod.20 dominus, Non concupisces, per legem fidei dicat do-
minus, Sine me nihil potestis facere, Aiebat enim
de bonis operibus, hoc est, de palmitũ fructibus. Cũ
igitur hæc appareat distantia veteris & noui testa-
menti, quòd lex ibi in tabulis, hic in cordibus scribi-
tur, vt quod ibi forinsecus terret, hic delectet intrin-
secus, ibique fiat præuaricator per occidentem lite-
ram, hic dilector per viuificantem spiritum: nõ ideo
dicendum est quòd deus adiuuet nos ad operandam
H iustitiam atque operetur in nobis & velle & operari
pro bona voluntate, quia præceptis iustitiæ forinse-
cus insonat sensibus nostris, sed quia intrinsecus in-
crementum dat diffundẽdo charitatem in cordibus
nostris per spiritumsanctum qui datus est nobis.
De genti Videndum est autem quomodo dicat Apostolus
bus duce Cum enĩ gentes quæ legem non habent naturaliter
natura quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi si-
cognoscẽ bi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cor-
tib⁹ deũ, dibus suis: ne videatur non esse certa distantia noui
ac de lege testamenti, quòd leges suas dominus in cordibus po
scripta in puli sui se scripturum esse promisit, quandoquidem
cordibus hoc gentes naturaliter habeant, Pertractanda igi-
Christia- tur hæc quæstio, quæ non mediocris exorta est. Di-
norũ. Ca. cet enim aliquis, Si de⁹ hinc discernit à vetere testa-
XXVI. mento nouum, quòd in vetere legem suam scripsit in
tabulis, in nouo autem scripsit in cordibus: fideles no
ui testamenti vnde discernuntur à gentibus, quæ ha
bent opus legis scriptum in cordibus suis, quo natu-
raliter quæ legis sunt faciunt: quasi iam illo populo
vetere potiores qui legem accepit in tabulis, & nouo
populo priores, cui hoc præstatur per testamentum
nouum quod his natura iam præstitit? An forte eas
gentes commemorauit Apostolus, scriptam in cor-
I dibus habere legem, quæ ad nouum pertinent testa-
mentum? Ad hoc enim vnde venerit intuendum est.
Roma.1. Primo Euangelium commẽdans ait, Virtus enim
dei est in salutẽ omni credẽti, Iudæo (primũ) & Græ-
co: iustitia enĩ dei in eo reuelatur ex fide in fidem, si-
Abacu.2. cut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit. Deinde
loquitur de illis impijs quibus propter superbiá nec
cognitio dei profuit, quia non sicut deum glorifica-
uerunt, aut gratias egerunt. Inde transit ad eos qui
iudicant & agunt talia qualia condemnant, nimirũ
propter Iudęos qui de lege dei gloriabantur: quáuis
adhuc eos nominatim non exprimat, & ideo dicit,
Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem
animam hominis operantis malum, Iudæi primum
& Græci: Gloria autem & honor & pax omni ope-
ranti bonum, Iudæo primum & Græco: non est enĩ
personarum acceptio apud deum. Quicunque enim
sine lege peccauerũt, sine lege & peribunt, & quicun-
que in lege peccauerunt, per legem iudicabũtur: Nõ
enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed facto
res legis iustificabũtur. His verbis hoc vnde agitur
subiungit & dicit, Cum gentes enim quæ legem dei
non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, & cæ
tera quæ iam supra cõmemoraui. Proinde non vide-
tur alios hic significasse sub nomine gentium quàm
eos quos nomine Græci supra significabat, cum di- K
ceret, Iudæo primum & Gręco. Porrò si Euangeliũ
virtus dei est in salutem omni credenti, Iudæo pri-
mum & Græco, & ira & indignatio, tribulatio & an-
gustia in omnem animam hominis operãtis malũ,
Iudæi primum & Græci, gloria autem & honor &
pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græ-
co: iste autem Gręcus nomine gentium significatus
est naturaliter quæ legis sunt faciẽtium, & quæ scri-
ptum habent opus legis in cordibus suis: profecto ad
Euangelium pertinent Gentes, quibus lex in cordi-
bus scripta est. Eis quippe credentibus virtus dei est
in salutem. Quibus autem Gentibus bene operan-
tibus gloriá & honorem pacemq́ promitteret, extra
Euãgelij gratiá constitutis? Quia enim personarũ
acceptio non est apud deum, & non auditores legis,
sed factores iustificantur, ideo siue Iudæus siue Gręe-
cus, hoc est quilibet ex gentibus crediderit, salutem
in Euangelio pariter habebit, Non enim est distin-
ctio, sicut postea dicit, Omnes enim peccauerunt & Roma.3.
egẽt gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius.
Vnde autem factorem legis Græcum iustificari di
ceret, sine gratia saluatoris? Neque enim contra sei-
psum diceret, quod ait, factores legis iustificabũtur: L
tanquam per opera, non per gratiam iustificentur:
cum dicat gratis iustificari hominem per fidem sine
operibus legis, nihilq́ aliud velit intelligi in eo quod
dicit, gratis, nisi quia iustificationem opera nõ præ-
cedũt. Aperte quippe alibi dicit, Si gr̃a, iam non ex Roma.11
operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Sed sic
intelligendum est, factores legis iustificabuntur, vt
sciamus aliter eos non esse factores legis nisi iustifi-
centur: vt non iustificatio factoribus accedat, sed fa-
ctores legis iustificatio pręcedat. Quid est enim a-
liud, iustificati, quàm iusti facti, ab illo scilicet qui iu-
stificat impium, vt ex impio fiat iustus? Si enim ita
loqueremur, vt diceremus, homines liberabunt̃, hoc
vtiq; intelligeretur, eis qui iam homines essent acce
dere liberationem. Si aũt diceremus, homines crea-
buntur, nõ vtiq; intelligeretur eos creari qui iam ho-
mines erant, sed ipsa creatione homines fieri. Ita si
dictum esset, factores legis honorabuntur: non recte
acciperemus nisi honorem illis qui iam essent facto-
res legis accedere. Cum vero dictum est, factores le-
gis iustificabũtur, quid aliud dictum est q̃ iusti iusti-
ficabũtur, factores enim legis vtiq; iusti sunt, Ac per
hoc tantundem est ac si diceretur, factores legis cre- M
abuntur, nõ quia erant †, sed vt sint: vt sic intelligerẽt † al's, non
etiam Iudæi legis auditores, indigere se gratia iusti qui iam
iustificatoris vt possint esse factores. Aut certe ita erant.
dictum est, iustificabuntur, ac si diceretur, iusti habe
buntur, iusti deputabũtur, Sicut dictũ est de quodá:
Ille autem volens se iustificare, id est, vt iustus habe- Lucæ.10
retur & deputaretur. Vnde aliter dicimus, Deus
sanctificat sanctos suos: aliter autẽ, Sanctificetur no-
men tuum. Nam illud ideo, quia ipse illos facit esse
sanctos qui non erãt sancti: Hoc autem ideo, vt quod Sanctifi-
semper apud se sanctum est, sanctum etiam ab homi- catur no-
nibus habeatur, id est sancte timeatur. Sic ergo gen- men dei.
tes cõmemorãs naturaliter quæ legis sunt faciẽtes,
& scriptũ habẽtes opus legis in cordibus, illos intel-
ligi voluit qui credũt in Christũ: quia nõ sicut Iudæi
præmissa sibi lege veniũt ad fidẽ: nõ est cur eos cone
mur discernere ab his quibus per Prophetá (dñs) pro-
mittens testamentũ nouũ, dixit leges suas se scriptu- Hiere.31.
rum in cordibus eorũ, quia & ipsi per insertionẽ quá
oleastro præstitam dicit, ad eandẽ oleam, hoc est, ad
eundẽ dei populum pertinẽt: potiusq; cõcordat pro-
phetico etiá hoc Apostolicum testimoniũ, vt hoc sit
pertinere ad testamentũ nouũ, legem dei habere nõ
in tabulis sed in cordib⁹ scriptá: hoc est, ĩ intimo affe-
ctu iustitiá legis amplecti, vbi fides per dilectionem
operatur,

A operatur, quia ex fide iustificat gentes deus, Quod
scriptura præuidens, prænunciauit Abrahæ dicẽs,
Gene. 22. In semine tuo benedicẽtur omnes gentes: vt per hãc
promissionis gratiã oliuæ insereretur oleaster, & fie
rent fideles gentes filij Abrahæ in semine Abrahæ,
quod est Christus, sectãtes eius fidẽ qui non accepta
in tabulis lege, nõdumq; habens ipsam circũcisionẽ,
credidit deo & deputatũ est illi ad iustitiã. Ac sic ta
le erit hoc quod de eiusmodi gentibus dixit Aposto
lus, quod opus legis scriptum habeant in cordibus suis,
2. Cor. 3. quale est illud ad Corinthios. nõ in tabulis lapideis,
sed in tabulis cordis carnalibus. Ita enim fiunt de do-
mo Israel, cum præputium eorum in circũcisionem
deputatur, eo quod iustitiam legis nõ præcisione carnis
ostendunt, sed cordis charitate custodiunt: quoniam
si præputium iustitias legis custodiat, nõnne præpu
tium eius, inquit, in circumcisionem deputabitur? Et
propterea in domo veri Israel in quo dolus non est,
participes sunt testamenti noui, quia dat deus leges
in mentem ipsorum, & in cordibus eorum scribit eas
B digito suo, spiritusancto, quo ibi diffunditur charitas
Gẽtes na- quæ legis est plenitudo. Nec moueat, quòd natu-
tura duce raliter eos dixit quæ legis sunt facere, nõ spiritu dei,
bene fa- non fide, non gratia, Hoc enim agit spiritus gratiæ,
cientes. vt imaginem dei in qua naturaliter facti sumus, in-
Ca. XX- stauret in nobis. Vitium quippe cõtra naturam est,
VII. quod vtique sanat gratia. Propter quã deo dicitur,
Psal. 40. Miserere mei, sana animam meam quoniã peccaui
tibi. Proinde naturaliter homines quæ legis sunt fa-
† al. vitio ciunt, Qui enim hoc nõ faciunt, vitiose faciũt †. Quo
nõ faciũt vitio lex dei est deleta de cordibus, Ac per hoc, vitio
sanato, cum illic scribitur, fiunt quæ legis sunt natu-
raliter: non quòd per naturam negata sit gratia, sed
Roma. 5. potius per gratiã reparata natura. Per vnum quip-
pe hominem peccatũ intrauit in mundum, & per pec
catum mors, & ita in omnes homines pertrãsiuit, in
quo omnes peccauerunt: Et ideo quia non est distin-
ctio, egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam
ipsius. Qua gratia in interiore homine renouato
iustitia scribitur, quam culpa deleuerat: & hæc mise-
ricordia super genus humanum per Christum Iesum
1. Tim. 2. dominum nostrum. Vnus enim deus, vnus & media
tor dei & hominum homo Christus Iesus. Si autem
hi qui naturaliter quæ legis sunt faciunt, nondũ sunt
habẽdi in numero eorum quos Christi iustificat gra-
tia: sed in eorum potius quorum etiam impiorum,
C nec deum verum veraciter iusteq; colentium, quædã
tamen facta vel legimus, vel nouimus, vel audimus,
quæ secundum iustitiæ regulam non solum vitupe-
rare non possumus, verumetiam merito recteq; lau-
damus: quãquam si discutiatur quo fine fiant, vix in-
ueniuntur quæ iustitiæ debitã laudẽ defensionẽmve
Imago mereantur. Veruntamen quia non vsqueadeo
dei non in anima humana imago dei terrenorum affectuum
oino dele labe detrita est, vt nulla in ea velut liniamenta extre
ta in gen- ma remãserint, vnde merito dici possit etiam in ipsa
tibus. Ca impietate vitæ suæ facere aliqua legis vel sapere: si
put. XX- hoc est quod dictũ est, quia gẽtes quæ legẽ nõ habẽt,
VIII. hoc est, legem dei, naturaliter quæ legis sunt faciũt,
& quia huiusmodi homines ipsi sibi sũt lex, & scriptũ
opus legis habent in cordibus suis, id est, non omni-
modo deletũ est quod ibi per imaginẽ dei cum crea-
rentur impressum est: etiã sic illa differentia nõ per-
turbabitur qua distat à vetere testamentum nouum,
eo quòd per nouum scribitur lex dei in corde fideli-
um, quæ per vetus in tabulis scripta est: hoc enĩ illic
scribitur per renouationem, quod nõ omnimodo de-
letum est per vetustatem. Nam sicut ipsa imago dei
renouatur in mente credentiũ per testamentum no-
num, quam non penitus impietas aboleuerat: nã re-
mãserat vtique id quod anima hominis nisi rationa
lis esse non potest: ita etiam ibi lex dei non ex omni

parte deleta per iniustitiam, profecto scribitur reno D
uata per gratiã. Nec istam inscriptionẽ, quę iustifi-
catio est, poterat efficere in Iudęis lex in tabulis scri
pta, sed solũ pręuaricationẽ. Nam & ipsi homines e-
rant, & vis illa naturæ inerat eis, qua legitimum ali-
quid anima rationalis & sentit & facit: sed pietas quę
in aliã vitam transfert beatã & æternã, legem habet
immaculatã, cõuertẽtẽ animas vt ex illo lumine re-
nouẽtur, fiatq; in eis, Signatum est super nos lumen Psal. 4.
vult[9] tui domine. Vnde & auersi a bsolescere merue-
rũt, renouari autẽ nisi gratia Christiana, hoc est nisi
mediatoris intercessiõe nõ possunt. Vnus enĩ deus, 1. Tim. 2.
vnus & mediator dei & hominũ, homo Christus Ie-
sus, qui dedit semetipsum redẽptionẽ pro omnibus.
A cuius gratia si alieni sunt illi de quib[9] agimus, qui
secundũ illum modũ, de quo superius satis diximus,
naturaliter quæ legis sunt faciunt, quid eis proderit
excusantes cogitatiões in die qua iudicabit deus oc-
culta hominũ, nisi forte vt mitius puniantur? Sicut enĩ
non impediunt à vita æterna iustum quędã peccata
venialia, sine quibus hæc vita nõ ducitur: sic ad salu-
tem æternã nihil prosunt impio aliqua bona opera,
sine quibus difficillime vita cuiuslibet pessimi homi E
nis inuenitur. Verũtã sicut in regno dei velut stella
ab stella in gloria differunt sancti, sic & in dãnatione
poenæ sempiternæ, tolerabilius erit Sodomæ quàm al-
teri ciuitati, & erunt quidã duplo amplius quibusdã
gehennæ filij, Ita nec illud in iudicio dei vacabit, quod
in ipsa impietate dãnabili magis alius alio minúsve
peccauerit. Quid ergo hinc Apostolus efficere vo-
luit, quod iactantiam cohibẽs Iudæorum, cum dixisset,
Non auditores legis iusti sunt apud deum, sed facto- Roma. 2.
res legis iustificabuntur: cõtinuo subiecit de his qui
legem non habẽtes, naturaliter quę legis sunt faciũt,
si non illi sunt intelligẽdi, qui pertinẽt ad gratiã me-
diatoris, sed illi potius, qui cum deum verũ vera pie-
tate non colant, habent tamen quædam opera bona
in vita impia? An forte hoc ipso probãdum credidit,
quod supra dixerat, Quia non est personarum acce-
ptio apud deum, & quod postea dixit, Quia non Iu- Roma. 3.
dęorum deus est tantum, sed etiam gentium? Quòd
quãtulacunque legis opera naturaliter insita nõ in-
uenirẽtur in eis, qui legem nõ acceperunt, nisi ex re-
liquijs imaginis dei: quam non contemnit, cum in eũ
credũt, apud quem non est acceptio personarum. Sed
quodlibet horum accipiatur, constat gratiã dei pro-
missam esse testamento nouo etiam per Prophetã. F
Eandemq; gratiam in eo definitam, vt scribantur le
ges dei in cordibus hominum, perueniantq; ad eã co
gnitionem dei, vbi non docebit vnusquisq; ciuem suũ
vel fratrem suum, dicens, Cognosce deum, quia om-
nes cognoscent eum à minore vsque ad maiorem eo
rum. Hoc donum spiritussancti est, quòd diffunditur 1. Tim. 1.
charitas in cordibus nostris. Charitas non quæli-
bet, sed charitas dei de corde puro & conscientia bo-
na, & fide non ficta, ex qua iustus in hac peregrinati-
one viuens, ad speciem quoque perducitur post spe-
culum & ænigmata, & quicquid erat ex parte, vt fa-
cie ad faciem cognoscat, sicut & cognitus est. Vnam Psal. 26.
enim petijt à domino, & hanc requirit, vt inhabitet
in domo domini per omnes dies vitæ suæ, ad hoc vt
contempletur delectationem domini. Nemo Oĩe bo-
itaque glorietur ex eo quod videtur habere, tãquam nũ à deo.
non acceperit: aut ideo se putet accepisse, quia litera Ca. XX-
extrinsecus vel vt legeretur apparuit, vel vt audire- IX.
tur insonuit. Nam si per legẽ iustitia, ergo Christus
gratis mortuus est. Porrò autem si non gratis mor-
tuus est, ascendit in altum, captiuam duxit captiuita
tem, & dedit dona hominib[9]. Inde habet, quicũq; ha
bet. Quisquis aũt inde se habere negat, aut nõ habet,
aut id qđ habet auferetur ab eo. Vnus enĩ deus qui
iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputium per fi-
dem:

G dem:quod non ad aliquam differentiam dictum eſt,
tanquam aliud ſit ex fide,aliud per fidem,ſed ad va-
rietatem locutionis.Alio quippe loco cum de genti-
Gal.3. bus diceret,hoc eſt de præputio.Et præuidens,inqt,
ſcriptura,quia ex fide iuſtificat gentes deus.Itemq;
cum de circũciſione loqueretur vnde erat ipſe:Nos,
Gal.2. inquit,natura Iudæi,& non ex gentibus peccatores,
ſcientes quia non iuſtificatur homo ex operibus le-
gis,niſi per fidem Ieſu Chriſti,& nos in Chriſto Ie-
ſu credimus.Ecce & præputium dixit iuſtificari ex fi
de,& circunciſionem per fidem,ſi tamen circunciſio
iuſtitiam fidei teneat.Sic enim gentes,quæ non ſe-
ctabantur iuſtitiã,apprehenderũt iuſtitiam.Iuſtitiã
aũt quę ex fide eſt,impetrando eam ex deo,non ex ſe-
metipſis præſumendo.Iſrael vero perſequẽs legem
iuſtitię,in legẽ[iuſtitiæ]non peruenit.Quare?quia
non ex fide,ſed tanquam ex operibus:id eſt tãquam
eam per ſemetipſos operantes,non in ſe credentes
operari deum.Deus eſt enim qui operatur in nobis
& velle & operari pro bona voluntate,ac per hoc of-
fenderunt in lapidem offenſionis:nam quid dixerit,
quis non ex fide,ſed tanquã ex operibus:apertiſſime
Rom̃.10. expoſuit,dicens,Ignorantes enim dei iuſtitiam,&
ſuam volentes conſtituere,iuſtitiæ dei non ſunt ſub-
H iecti:Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiã omni cre
denti:Et adhuc dubitamus quæ ſint opera legis,qui-
bus homo non iuſtificatur,ſi ea tãquam ſua credide-
rit ſine adiutorio & dono dei,quod eſt ex fide Ieſu
Chriſti:& circunciſionẽ cæteràque talis ſuſpicamur,
quia etiam de his ſacramentis alijs in locis talia quę-
dam legũtur:ſed hic vtique non circunciſionem tanq̃
ſuam iuſtitiam volebãt cõſtituere,quis & ipſam deus
pręcipiẽdo cõſtituit.Nec de illis operibus hoc intel-
Matt.15. ligi poteſt,de quibus dominus eis dicit,Reijcitis
mandatũ dei,vt traditiones veſtras ſtatuatis:Quia
Roma.9. perſequens,inquit,legẽ iuſtitiæ,in legẽ[iuſtitiæ]non
peruenit Iſraẽl.Nõ dixit,perſequẽs traditiões ſuas,
id eſt cõſectans.Hæc ergo ſola diſtantia eſt,quis ip-
ſum Non concupiſces,& cætera mandata eius ſan-
cta & bona ſibi tribuebant.Quæ vt poſſit homo fa-
cere,deus operatur in homine per fidem Ieſu Chri-
ſti,qui finis eſt ad iuſtitiam omni credenti:id eſt per
ſpiritum incorporatus factúſque membrum eius,po-
teſt quiſque illo incrementũ intrinſecus dante,ope-
Ioan.15. rari iuſtitiam.De cuius operibus etiam ipſe dixit,
Quia ſine me nihil poteſtis facere.Ideo quippe p-
I ponitur iuſtitia legis,quòd qui fecerit eam,viuet in
illa,vt cum quiſq; infirmitatem ſuam cognouerit,nõ
per ſuas vires,neq; per literam ipſius legis,quod fie-
ri non poteſt,ſed per fidem cõcilians iuſtificatorem
perueniat,& faciat,& viuat in ea.Opus enĩ quod qui
fecerit,viuet in eo,nõ fit niſi[à]iuſtificato.Iuſtifica-
Rom̃.10. tio autẽ ex fide impetratur.De qua ſcriptum eſt,Ne
dixeris in corde tuo,quis aſcendit in cœlum?hoc eſt
Chriſtum deducere:aut quis deſcendit in abyſſum?
hoc eſt Chriſtũ à mortuis reducere.Sed quid dicit?
Prope te eſt verbũ in ore tuo & in corde tuo:hoc eſt,
inquit verbum fidei quod prædicamus:quia ſi confi-
tearis in ore tuo,quia dominus eſt Ieſus,& credide-
ris in corde tuo,quia deus illum ſuſcitauit à mortuis,
ſaluus eris.Intantum iuſtus,inquantum ſaluus.Per
hanc enim fidem credimus,quod etiam nos deus à
mortuis excitet:interim ſpiritu,vt in nouitate eius
gratiæ temperãter & iuſte & pie viuamus in hoc ſe-
culo:poſt etiam carne noſtra ad immortalitatem re-
†al.quod ſurrectura,quod meritum ſpiritus eſt†,qui eam in re
ei meritũ ſurrectione ſibi cõgrua,hoc eſt in iuſtificatione præ-
ſpiritus cedit.Conſepulti enim ſumus Chriſto per baptiſmũ
cõparat. in mortem,vt quemadmodum Chriſtus reſurrexit à
Roma.6. mortuis per gloriam patris,ſic & nos in nouitate vi-
tæ ambulemus.Fide igitur Ieſu Chriſti impetramꝰ
ſalutem,& quantum nobis inchoatur in re,& quantũ
perficienda expectatur in ſpe.Omnis enim qui inuo- K
cauerit nomẽ domini,saluꝰ erit.Quàm multa† mul Iohel.2.
titudo,ait Pſalmiſta,dulcedinis tuæ domine,quam Pſal.30.
abſcondiſti timẽtibus te,perfeciſti autem ſperanti- †magna.
bus in te.Ex lege[autẽ]timemꝰ deũ,ex fide ſperamus
in deum:ſed timẽtibus pœnam abſconditur gratia.
Sub quo timore anima laborans quando concupiſcẽ
tiam malam non vicerit,nec timor ille quaſi cuſtos
ſeuerus abſceſſerit,per fidem confugiat ad miſeri-
cordiam dei:vt det quod iubet,atq; inſpirata gratiæ
ſuauitate per ſpiritumſanctum faciat plus delectare
quod pręcepit,quàm delectat quod impedit.Ita mul
ta multitudo dulcedinis eius,hoc eſt lex fidei,chari-
tas eius conſcripta in cordibus,atque diffuſa,perfi-
citur ſperantibus in eũ,vt anima ſanata non timore
pœnæ,ſed amore iuſtitiæ operetur bonum. Li- Liberum
berum ergo arbitrium euacuamꝰ per gratiam?Ab- arbitriũ.
ſit,ſed magis liberum arbitrium ſtatuimus.Sicut Caput
enim lex per fidem,ſic liberum arbitrium per grati- XXX.
am non euacuatur,ſed ſtatuitur.Neque enim lex im-
pletur niſi libero arbitrio,ſed per legem cognitio pec
cati,per fidem impetratio gratiæ contra peccatum,
per gratiam ſanatio animæ à vitio peccati,†per ani- †al's.abo-
mæ ſanitatem libertas arbitrij,per liberũ arbitriũ iu litiõe pec
ſtitiæ dilectio,per iuſtitiæ dilectionẽ legis operatio. cati.
Ac per hoc ſicut lex nõ euacuatur,ſed ſtatuitur per fi L
dem,quia fides impetrat gratiã qua lex impleat̃:ita
liberũ arbitriũ non euacuat̃ per gratiã,ſed ſtatuitur,
quia gratia ſanat voluntatem qua iuſtitia libere di-
ligatur.Omnia hæc quæ velut catenatim connexui,
habent voces ſuas in ſcripturis.Lex dicit,Non con- Exod.20.
cupiſces:Fides dicit,Sana animam meam,quoniam Pſal.40.
peccaui tibi.Gratia dicit,Ecce ſanus factus es,iam
noli peccare,ne quid tibi deterius cõtingat.Sanitas
dicit,Domine deus meus clamaui ad te,& ſanaſti Pſal.29.
me.Liberum arbitriũ dicit,Voluntarie ſacrificabo Pſal.53.
tibi.Dilectio iuſtitię dicit,Narrauerũt mihi iniuſti† †iniqui.
delectationes[ſuas],ſed nõ ſicut lex tua domine.Vt Pſal.118.
quid ergo miſeri homines aut de libero arbitrio au-
dent ſuperbire antequam liberentur,aut de ſuis viri-
bus,ſi iam liberati ſunt?Nec attẽdũt in ipſo nomine
liberi arbitrij vtique libertatem ſonare,Vbi autem 2.Cor.3.
ſpiritus domini,ibi libertas.Si ergo ſerui ſunt pecca- 2.Petri.2
ti,quid ſe iactant de libero arbitrio?A quo enim quis
deuictus eſt,huic & ſeruus addictus eſt.Si autem libe
rati ſunt,quid ſe iactant velut de opere proprio,& glo
riantur quaſi nõ acceperint?An ita ſunt liberi,vt nec M
illum velint habere dominum,qui eis dicit,Sine me
nihil poteſtis facere:Et ſi vos filius liberauerit,tunc Ioan.15.
vere liberi eritis. Quæret aliquis vtrum fides Vnde p-
ipſa,in qua ſalutis vel ad ſalutem connexionis huius, ficiſcat̃ fi
quã commemoraui,eſſe videtur exordium,in noſtra des.Cap.
conſtituta ſit poteſtate?Quod facilius videbimus, XXXI.
ſi prius quid ſit poteſtas aliquanto diligentius per-
ſpexerimus.Cũ enim duo quędam ſint velle & poſſe, Velle
vnde nec qui vult,continuo poteſt,nec qui poteſt cõ- Poſſe.
tinuo vult:quia ſicut volumus aliquando quod non
poſſumus,ſic etiam poſſumus aliquando quod no-
lumus:ſatis euolotis ipſis etiam vocabulis reſonat,
quòd ab eo quod eſt velle,voluntas:ab eo autem qđ
eſt poſſe,poteſtas nomen accepit.Quapropter ſi-
cut qui vult habet voluntatem,ita poteſtatem qui po
teſt.Sed vt poteſtate aliquid fiat,voluntas aderit.
Neq; enĩ dici ſolet quiſpiã poteſtate† feciſſe,ſi quid †volunta-
fecit inuitus:quãquam ſi ſubtilius aduertamus,etiã te.
quod quiſq; inuitus facere cogitur,ſi facit,voluntate
facit:ſed quia malit aliud,ideo inuitus,hoc eſt nolẽs
facere dicitur,Malo quippe aliquo facere compelli-
tur,quod volens euitare vel à ſe remouere,facit quod
cogitur:nam ſi tanta voluntas ſit,vt malit hoc nõ fa-
cere quàm illud non pati,cogẽti proculdubio reſiſtit,
nec facit:ac per hoc ſi facit,nõ quidem plena & libera
voluntate,

A voluntate, sed tamen non facit nisi voluntate, quā volun-
luntatem quia effectus consequitur, non possumus di
cere potestatem defuisse facienti. Si enim cogēti ce-
dens vellet facere, nec posset, ei voluntatem affuisse
licet extortam, sed potestatem defuisse diceremus.
Cum vero ideo non faciebat, quia nolebat, erat vtiq;
potestas, sed voluntas deerat, quādiu cogenti reluctā-
do nō fecit. Hinc est q̃ etiam illi qui cogunt, vel qui
suadent, solent dicere, Quod habes in potestate, qua-
re nō facis vt hoc malo careas? Et qui omnino face-
re nō possunt, quod ideo cogitur vt faciant, quia pos-
se creditur, solent excusando respōdere & dicere, Fa-
cerem, si esset in potestate. Quid igitur vltra quæri-
mus, quādoquidē hāc dicimus potestatē, vbi volunta-
ti adiacet facultas faciēdi. Vnde hoc quisq; in pote-
state habere dicitur: quod si vult, facit: si non vult, nō
facit. Attende iam illud quod excutiendū posuimus,
vtrum fides in potestate sit? De hac enim fide nūc lo-
quimur, quam adhibemus cum aliquid credimus, nō
quam damus cum aliquid pollicemur: nam & ipsa di
citur fides. Sed aliter dicimus, Non mihi habuit fi-
dem: aliter autem, Non mihi seruauit fidem. Nam il
lud est, non credidit quod dixi: illud, non fecit quod di
B xit. Secundum hanc fidem qua credimus, fideles su-
mus deo: secundum illam vero qua fit quod promitti
tur, etiam deus ipse fidelis est nobis. Hoc enim dicit
1. Cor. 10. Apostolus, Fidelis deus, qui nō vos permittit tenta-
ri super id quod potestis. De illa itaq; fide quęrimus,
vtrū in potestate sit, qua credimus deo, vel credimus
Gen. 15. in deum. Hinc enim scriptum est, Credidit Abrahā
deo, & deputatum est illi ad iustitiam, Et credenti in
eum qui iustificat impium, deputatur fides ad iusti-
tiam. Vide nunc vtrum quisq; credat si noluerit, aut
nō credat si voluerit. Quod si absurdum est: quid est
enim credere nisi consentire verum esse quod dicitur?
consensio autem vtique volentis est: profecto fides in
Rom. 13. potestate est, Sed sicut Apostolus dicit, Non est po-
testas nisi à deo. Quid igitur causæ est, cur non & de
1. Cor. 4. ista nobis dicatur, Quid enim habes quod non acce-
pisti? Nam & vt credamus, deus dedit. Nusquam au
tem legimus in sanctis scripturis, Non est voluntas
nisi à deo. Et recte non scriptum est, quia verum non
est: alioquin etiam peccatorum, quod absit, author est
deus, si non est volūtas nisi ab illo: quoniam mala vo
luntas iam sola peccatum est, etiam si desit effectus:
id est, si non habeat potestatem. Porrò cum voluntas
mala potestatē accipit implere quod intēditur, ex iu
dicio dei venit, apud quē nō est iniquitas, Punit enim
C etiam isto modo, nec ideo iniuste quia occulte. Cæte
rum iniquus puniri se ignorat, nisi cū manifesto sup-
plicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpe-
trauit volens. Hoc est quod de quibusdam Aposto-
Rom. 1. lus ait, Tradidit illos deus in concupiscētias cordis
illorum, vt faciant quę non cōueniunt. Hinc & domi-
Ioan. 19. nus Pilato, Nō haberes in me, inquit, potestatē, nisi
data esset tibi desuper. Sed cum potestas datur, non
necessitas vtique imponitur. Vnde cum Dauid Saū
lis occidendi potestatem accepisset, maluit parcere
quàm ferire. Vnde intelligimus malos accipere po
testatem ad dānationem malæ volūtatis suæ, bonos
autem ad probationem bonæ voluntatis suæ.

Quæ fides laudāda. Cap. XXXII.

Cum ergo fides in potestate sit: quoniam cū vult
quisque credit: & cum credit, volens credit, Deinde
quærendū est, imò recolendum est, quam fidē tanta
conflictatione cōmendet Apostolus, Nō enim quod-
1. Ioan. 4 libet credere bonum est: nam vnde est illud, Fratres
nolite omni spiritui credere, sed probate spiritū qui
ex deo est? Nec in laudibus charitatis quod dictum
1. Cor. 13. est, Omnia credit: sic accipiendum est, vt charitati
cuiuspiam derogandum sit, si non quod audierit, sta-
tim crediderit. Quid quod eadē charitas admonet,
non facile de fratre mali aliquid esse credendum. Et

cū tale aliquid dicitur, hoc ad se magis indicat perti D
nere ne credat. Postremo ipsa charitas quæ omnia
credit, nō omni spiritui credit: ac per hoc omnia qui-
dem credit, sed deo: quia non dictum est, Omnibus
credit. Nulli itaque dubium est eam fidem ab Apo-
stolo commendari, qua creditur deo. Sed adhuc est
aliquid ad discernendum: quoniam & illi qui sub lege
sunt, & timore pœnæ iustitiam suam facere conan-
tur: & ideo non faciunt dei iustitiam, quia charitas
eam facit, qua non libet nisi quod licet: non timor qui
cogitur in opere habere quod licet, cū aliud habeat
in voluntate, qua mallet, si fieri posset, licere quod nō
licet, Et illi ergo credunt deo: nam si omnino non cre
derent, nec pœnā legis vtique formidarent. Sed non
hanc fidem commendat Apostolus, qui dicit, Non Rom. 8.
enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timo-
rem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in
quo clamamus, Abba pater. Timor ergo ille seruilis
est: & ideo quamuis in illo domino credatur, non ta-
men iustitia diligitur, sed damnatio timetur. Filij ve-
ro clamāt, Abba pater, quarum duarum vocum vna
est ex circūcisione, altera ex pręputio, Iudæi primū
& Græci: quoniam vnus est deus, qui iustificat cir-
cuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Cum E
autem clamant, aliquid petunt: & quid petunt, nisi q̃
esuriunt & sitiunt? Et hoc quid, nisi quod de illis di-
ctum est, Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quo- Matth. 5.
niam ipsi saturabuntur? Huc ergo transeant qui sub
lege sunt, vt ex seruis filij fiant: nec sic tamen, vt serui
esse desistant, sed vt tanquam filij domino & patri li-
beraliter seruiant, quia & hoc acceperunt: dedit enim
potestatem ille vnicus filios dei fieri credentibus in
nomine eius: eósque admonuit petere, quærere, pul-
sare, vt accipiant & inueniant & aperiatur eis, addēs
increpationem & dicens, Si vos cum sitis mali, no- Matth. 7
stis bona data dare filijs vestris, quanto magis pater
vester qui in cœlis est, dabit bona petētibus se? Cum
ergo virtus peccati lex inflammauerit aculeum mor
tis, vt occasione accepta peccatum per mandatū ope
retur omnē concupiscentiā, à quo petenda est cōtinē
tia, nisi ab illo qui nouit bona data dare filijs suis?
An forte nescit insipiens quòd nemo esse possit con-
tinens nisi deus det? Hoc ergo vt sciat, ipsa indiget
sapientia. Cur itaque non audit patris sui spiritū di-
centem per Apostolum Christi, vel ipsum Christum
qui dicit in Euangelio suo, Petite & accipietis, Lo- Iacobi. 1.
quentem etiam in Apostolo suo, & dicentem, Si quis F
vestrum indiget sapientia, postulet à deo qui dat om
nibus affluenter, & non improperat, & dabitur illi:
Postulet autem in fide nihil hæsitans. Hæc est fides
ex qua iustus viuit. Hęc est fides qua creditur in eum
qui iustificat impium. Hæc est fides per quam exclu-
ditur gloriatio: siue vt abscedat qua in nobis infla-
mur: siue vt emineat, qua in domino gloriamur. Hæc
est fides qua impetratur largitas spiritus, de quo di-
citur, Nos enim spiritu ex fide spem iustitię expecta
mus. Vbi quidem quæri adhuc potest, vtrum spem
iustitiæ dixerit, qua sperat iustitia, an qua speratur
ipsa iustitia: quoniam iustus ex fide viuēs, sperat vti-
que vitam æternam. Itemq; fides esuriens sitiensq;
iustitiam, renouationem de die in diem interioris ho
minis, proficit in ea, & sperat in ea satiari, in vita
æterna, vbi fiet quod in Psalmo de deo dicitur, Qui Psal. 102.
satiat in bonis desiderium tuū. Hæc est fides qua sal-
ui fiunt, quibus dicitur, Gratia salui facti estis per fi- Ephes. 2.
dem: & hoc non ex vobis, sed dei donum est, Non ex
operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus
figmētum creati in Christo Iesu in operibus bonis,
quæ præparauit deus vt in illis ambulemus. Postre- Fides per
mo hæc est fides quæ per dilectionē operatur, nō per dilectio-
timorē, nō formidādo pœnā, sed amādo iustitiā. Vn- nē opera-
de ergo ista dilectio, id est charitas, p quā fides ope- tur.

G ratur, nisi vnde illã fides ipsa impetrauit? Neque
enim esset in nobis quantacunque sit in nobis, nisi
diffunderetur in cordibus nostris, per spiritumsan-
ctum qui datus est nobis. Charitas quippe dei di-
cta est diffundi in cordibus nostris, nõ qua nos ipse
diligit, sed qua nos facit dilectores suos: sicut iustitia
dei, qua iusti eius munere efficimur: & domini salus,
qua nos saluos facit: & fides Iesu Christi, qua nos fi-
deles facit. Hæc est iustitia dei, quam non solum do-
cet per legis præceptum, verũetiã dat per spiritus
Volũtas credendi à quo. Ca. XXXIII. donum. Sed consequens est paululum quærere,
vtrum voluntas illa qua credimus etiã ipsa dei do-
nũ sit, an ex illo naturaliter insito libero adhibeatur
arbitrio. Si enim dixerimus eam nõ esse donũ dei,
metuendũ est ne existimemus inuenisse nos aliquid
1. Cor. 4. quod Apostolo increpanti & dicenti, Quid enim ha-
bes quod non accepisti? si aũt & accepisti, quid glo-
riaris quasi non acceperis? respondere possimus, Ec-
ce habemus voluntatem credendi quam non accepi-
mus: ecce vbi gloriamur quod non acceperimus. Si
autẽ dixerimus etiam huiusmodi voluntatem nõ es-
se nisi donum dei, rursus metuendum est, ne infide-
les atque impij non immerito sed veluti iuste excu-
sare videantur, ideo non credidisse, quod dare illis
H deus istam noluit voluntatem. Nam illud quod di-
Phil. 2. ctum est, Deus est enim qui operatur i nobis & vel-
le & operari pro bona volũtate: gratiæ iam est, quã
fides impetrat, vt possint esse hominis opera bona,
quæ operatur fides per dilectionẽ, quæ diffunditur
in cordibus nostris per spiritumsanctũ qui datus est
nobis: Si credimus vt impetremus hanc gratiam, &
vtiq; voluntate credimus, de hac quæritur vnde sit
nobis. Si natura, quare non omnibus, cum sit idem
deus omnium creator? Si dono dei, etiam hoc qua-
re non omnibus, cum omnes homines velit saluos
fieri, & in agnitionẽ veritatis venire? Prius igitur
illud dicamus, & videamus vtrum huic satisfaciat
quæstioni q; liberũ arbitriũ naturaliter attributum
ã creatore animæ rationali, illa media vis est, quæ
vel intẽdi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatẽ po-
test. Et ideo nec istam volũtatẽ qua credit deo, dici
potest homo habere, quam nõ acceperit: quandoqui-
dẽ vocãte deo surgit de libero arbitrio quod natura
liter cum crearetur accepit. Vult aũt deus oẽs hoẽs
saluos fieri & in agnitionẽ veritatis venire: nõ sic ta
men, vt eis adimat liberũ arbitriũ quo vel bene vel
male vtẽtes iustissime iudicẽtur. Quod cũ fit, infide
les quidẽ cõtra volũtatẽ dei faciũt, cum ei⁹ Euange-
I lio nõ credũt: nec ideo tamẽ eã vincunt, verũ seipsos
fraudãt magno & summo bono, malisq; pœnalibus
implicãt, experturi in supplicijs potestatẽ ei⁹, cuius
Volũtas dei. in donis misericordiã contempserunt. Ita voluntas
dei semper inuicta est, vinceretur autẽ si non inueni-
ret quid de contemptoribus faceret, aut vllo modo
possent euadere quod de talibus ille cõstituit. Qui
enim dicit, verbi gratia, volo vt hi omnes serui mei
operẽtur in vinea, & post laborem requiescẽtes epu-
lentur, ita vt quisquis eorũ hoc noluerit, in pistrino
semper molat: videtur quidem quicunq; contempse-
rit, contra voluntatem domini sui facere: sed tunc eã
vincet, si & pistrinũ cõtemnẽs effugerit: quod nullo
modo fieri potest sub dei potestate. Vnde scriptum
Psal. 16. est, Semel locutus est deus: hoc est, incõmutabiliter:
quanq̃ & de vnico verbo possit intelligi. Deinde sub-
iungẽs quid incõmutabiliter sit locutus, Duo hæc,
inquit, audiui, quoniã potestas dei est, & tibi domi-
ne misericordia, quia tu reddis vnicuiq; secundum
opera sua. Ille igitur reus erit ad damnationẽ sub po
testate eius, qui contẽpserit ad credendã misericor-
diã eius. Quisquis aũt crediderit ei, qui se ã pecca-
tis omnib⁹ absoluendũ, & ã vitijs omnib⁹ sanãdum, &
calore ac lumine eius accẽdendum illuminãdumq;
non contempserit, habebit ex eius gratia opera bo- K
na, ex quibus etiam secundum corpus ã mortis cor-
ruptione redimatur, coronetur, bonisq; satietur, non
temporalibus, sed æternis, supra quàm petimus &
itelligim⁹. Hũc [ordinẽ] tenuit psalm⁹, vbi dicit, Be- Psal. 102.
nedic anima mea dominũ, & noli obliuisci omnes re
tributiões eius. Qui propitiatur † omnibus iniqui- † propi-
tatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos, qui re tius fit.
dimit de corruptione vitam tuam, qui coronat te in
miseratione & misericordia, qui satiat in bonis de-
siderium tuum. Et ne forte hæc tanta bona huius vetu
statis, hoc est, mortalitatis deformitas desperaret,
Renouabit, iquit, sicut aquilæ iuuent⁹ tua. Tanq̃ di-
ceret, Hæc quæ audisti, ad nouũ hominẽ & nouum
testamentum pertinent. Recole mecum eadem ipsa
paululũ, obsecro te, & inspice delectabiliter laudem
misericordiæ, hoc est gratiæ dei. Benedic, inquit, a-
nima mea dominũ, & noli obliuisci omnes retribu-
tiones eius. Non ait, tributiones, sed retributiones
eius, qui retribuit bona pro malis. Qui propitius fit
omnibus iniquitatibus tuis: Hoc agitur in baptis-
matis sacramento. Qui sanat omnes languores tu-
os: Hoc agitur in hac vita fidelis hominis, dum caro
cõcupiscit aduersus spiritũ, & spiritus aduersus car-
nem, vt non quæ volumus faciamus: dum alia lex in L
mẽbris repugnat legi mẽtis: dum velle adiacet, per-
ficere autẽ bonum non inuenimus: qui languores ve-
tustatis, si perseuerante intentione proficimus, de
die in diem crescente nouitate sanantur, ex fide quæ
per dilectionẽ operatur. Qui redimit de corruptiõe
vitam tuam: hoc fit in vltima resurrectione mortuo- Prouer.
rũ. Qui coronat te in miseratiõe & misericordia: hoc 20.
fiet in iudicio, vbi cũ rex iustus sederit ĩ throno red-
diturus vnicuiq; secundum opera eius, quis gloriabi
tur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mun-
dum se esse ã peccato? Ideo illic necessarium fuit cõ-
memorare miseratione & misericordiam domini,
vbi iã exigi debita & reddi merita sic possent videri
vt null⁹ esset misericordię locus. Coronat ergo in mi
seratiõe & misericordia, sed etiã sic secundũ opera.
Segregabitur enĩ ad dexterã, cui dicatur, Esuriui, Matt. 25.
& dedisti mihi mãducare: Quoniam iudicium sine Matth. 5.
misericordia, sed illi qui nõ fecit misericordiam. Bea
ti aũt misericordes, quoniã ipsorũ miserebit[de⁹.]
Iam vero cum sinistri ierint in ambustionẽ æternã,
iusti aũt in vitã æternam. Quia hæc est, inquit, vita Ioan. 17.
æterna, vt cognoscãt te vnum verum deum, & quem
misisti Iesum Christũ: illa cognitione, illa visione il-
la contẽplatione satiabitur in bonis animæ deside- M
rium. Hoc enim ei solũ sat est, vltra non habet quod
appetat, quò inhiet, quod requirat: nã desiderio hu-
ius satietatis ardebat qui domino Christo ait, Ostẽ- Ioan. 14.
de nobis patrem, & sufficit nobis. Cui responsum est,
Qui me videt, videt & patrem. Quia & ipsa est vita
ęterna, vt cognoscãt vnũ verũ deum te, & quẽ misisti
Iesum Christũ. Sed si ille qui videt filiũ, videt & pa-
trẽ: profecto qui videt patrẽ & filium, videt & spiritũ-
sanctũ patris & filij. Ita nec arbitrium liberum tolli-
mus, & benedicit anima nostra dominum, non obli-
uiscens omnes retributiones eius. Nec ignorãs dei
iustitiam suam vult constituere, sed credit in eũ qui
iustificat impium, & viuit ex fide, donec ad speciem
perducatur: fide scilicet quæ per dilectionem opera-
tur. Quæ dilectio diffunditur in cordib⁹ nostris, nec
per sufficientiam propriæ voluntatis, nec per lite-
ram legis, sed per spiritumsanctum qui datus est no-
bis. Hæc disputatio, si quæstioni illi sol- Volũtas
uendæ sufficit, sufficiat. Si autem respõdetur, cauẽ- credẽdi ã
dum esse ne quisquam deo tribuendum putet pecca- deo. Cap.
tum quod admittitur per liberum arbitrium, si in XXXIIII
eo quod dicitur, Quid habes quod non accepisti?
propterea etiam voluntas qua credimus, dono dei
tribuit

A tribuitur, quia de libero existit arbitrio, quod cũ crearemur accepimus. Attẽdat & videat, non ideo tãtum istam voluntatem diuino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter cõcreatum est, verumetiã φ visorum suasionibus agit deus vt velimus, & vt credamus: siue extrinsecus per Euãgelicas exhortationes, vbi & mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonẽt hominem infirmitatis suę, vt ad gratiam iustificantem credendo confugiat: siue intrinsecus, vbi nemo habet in potestate quid ei veniat in mentem, sed consentire vel dissentire proprię voluntatis est. His ergo modis quando deus agit cũ aĩa rationali, vt ei credat: neque enim credere potest quolibet [libero] arbitrio, si nulla sit suasio vel vocatio cui credat: pfecto & ipsum velle credere de⁹ operatur in homine, & in omnibus misericordia ei⁹ pręuenit nos: consentire autem vocationi dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ volũtatis est. Quæ res non solum nõ infirmat, quod dictũ est, Quid enim habes quod non accepisti: verumetiam confirmat. Accipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo: ac per hoc quid habeat, & quid accipiat, dei est: accipere autem & habere vtiq; accipientis & habentis est. Iam si ad illam
B profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet: cur illi ita suadeatur vt persuadeatur: illi autem non ita, duo sola occurrunt interim quæ respondere mihi placeat, O altitudo diuitiarum: &, nunquid iniquitas apud deum? Cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caueat ne inueniat præsumptores.

Cõclusio opis. Ca. XXXV Cõcludamus igitur librũ aliquando, cuius tãta prolixitate vtrum aliquid egerimus, nescio: non apud te, cuius fidem scio, sed apud animos eorum propter quos me scribere voluisti: qui non contra nostrã, sed vt mitius loquar, & non dicam, illius qui in suis Apostolis est locutus, certe cõtra tanti Apostoli Pauli, nõ vnã sententiam, sed tam vehementem, tam intentã vigilemq; cõflictationem maluit suam defensitare sententiam, quàm eum audire obsecrantẽ per miserationem dei, & dicẽtem, per gratiam dei quæ data est illi, non plus sapere præter quàm oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, vnicuique sicut deus partitus est mensuram fidei. Tu autem quid mihi proposueris, & quid tã longo disputationis huius opere effecerimus aduerte. Mouit te certe quemadmodum dictum fuerit, fieri posse vt sit homo sine peccato, si volũtas eius non desit, ope adiuuante diuina. Quamuis nemo tam perfectæ iustitiæ in hac vita fuerit, vel sit, vel futurus
C sit. Sic enim hoc ipsum in illis pri⁹ ad te cõscriptis libris proposui: si à me quæratur, inquam, vtrũ homo sine peccato possit esse in hac vita: confitebor posse per dei gratiam & liberum eius arbitriũ: ipsum quoq; liberum arbitrium ad dei gratiam, hoc est, ad dei dona pertinere non ambigens: nec tantum vt sit, verum vt bonum sit, id est, ad facienda mandata domini cõuertatur: atque ita dei gratia, non solum ostẽdat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam, vt fieri possit quod ostenderit. Tibi autem absurdum visum est, sine exẽplo esse rem quæ fieri potest. Hinc exorta est huius libri quæstio, ac per hoc ad nos pertinebat ostendere, fieri posse aliquid quamuis desit exemplum. Hinc ex Euangelio & ex lege quædam posuimus in sermonis huius exordio, sicut de cameli transitu per foramen acus, & de duodecim milibus legionum angelorum, qui potuerunt si vellet pugnare pro Christo: & de illis gentibus quas deus dicit potuisse se à facie populi sui semel exterminare, quæ omnia facta non sunt. His addi possunt etiam illa quæ leguntur in libro sa-
Sap. 16. pientię, quàm multa posset noua tormenta deus exercere in impios ad nutũ sibi seruiente creatura, quæ tamen non exercuit. Potest & de monte illo quem fides in mare transferret: quod tamen nusquam factũ,

vel legimus, vel audiuimus. Quisquis enim horum D
aliquid deo dixerit esse impossibile, vides quàm desipiat, quàmq; aduersus fidem scripturæ eius loquatur. Multa alia huiusmodi possunt occurrere vel legenti vel cogitanti, quæ possibilia deo negare non possumus, quamuis eorum desit exemplum. Sed quia dici potest, illa opera esse diuina: iuste autem viuere ad nostra opera pertinere: suscepi ostendere etiã hoc opus esse diuinum: & hoc egi libro isto loquacius fortasse quàm sat est: sed contra inimicos gratię dei etiã parum mihi dixisse videor: nihilque me tam multum dicere delectat, quàm vbi mihi & scriptura eius plurimum suffragatur, & id agitur vt qui gloriatur in domino glorietur, & in omnibus gratias agamus domino deo nostro sursum corda habentes, vnde à patre luminum omne datum optimum & omne donum perfectum est. Nam si propterea nõ est opus dei quia per nos agitur, vel quia illo donante nos agimus, nec illud est opus dei, vt mons transferatur in mare, quia per fidem hominum fieri posse dominus dixit & hoc ipsorum operi attribuit dicens, Si habueritis in vo- Marc. 11.
bis fidem tanquam granum sinapis, dicetis monti huic tollere & mittere in mare, & fiet, & nihil impossibile erit vobis. Certe vobis dixit, non mihi aut pa- E
tri: & tamen hoc nullo modo facit homo nisi illo donante & operante. Ecce quemadmodum sine exemplo est in hominibus perfecta iustitia, & tamen impossibilis non est: Fieret enim, si tanta voluntas adhiberetur, quanta sufficit tantæ rei: Esset autem tanta si & nihil eorum quę pertinent ad iustitiam nos lateret, & ea sic delectarent animum, vt quicquid aliud voluptas siue dolor impedit, delectatio illa superaret: quod vt non sit, non ad impossibilitatẽ, sed ad iudiciũ dei pertinet. Quis enim nesciat, non esse in hominis potestate quid sciat, nec esse consequens, vt quod appetendum cognitum fuerit appetatur, nisi tãtum delectet, quãtum diligendum est? Hoc autem sanitatis est animæ.

Præceptum dilectiõis qũ implebit Ca. XXXVI. Sed fortasse quispiam putauerit nihil nobis deesse ad cognitionem iustitiæ, quòd dominus verbum consummans & breuiãs super terrã, dixit in duobus præceptis totam legem Prophetásque pendere, nec ea tacuit sed verbis apertissimis prompsit. Diliges, inquit, dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tanquam teipsum. Quid verius, his impletis impleri omnino iustitiã? Veruntamen qui hoc attendit, etiam illud attẽdat,
F quàm in multis offendamus omnes, dum putamus deo, quem diligimus, placere, vel nõ displicere quod facimus: & postea per scripturã eius, siue certa & perspicua ratione commoniti, cum didicerimus quòd ei non placeat, pœnitẽdo deprecamur vt ignoscat. Plena humana vita est documentis talibus. Vnde autẽ minus nouimus quid ei placeat, nisi quia & ipse minus notus est nobis? Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Quis vero existimare audeat, cum eò ventum fuerit, quod ait, Vt cognoscam sicut & cognitus sum: tantam dei dilectionem fore contemplatoribus eius, quanta fidelibus nunc est: aut illo modo hanc illi tanquam de proximo comparandam? Porrò si quanto maior notitia, tanto erit maior dilectio: profecto nunc quantũ deest dilectioni, tãtũ ꝯtãtõ perficiendæ iustitiæ † dees- † notitię.
se credendum est. Sciri enim aliquid vel credi, & tamen nõ diligi potest: diligi autẽ quod neq; scitur neq; creditur, nõ potest. At si credẽdũ est φ ad tantã † dilectionẽ sancti peruenire potuerũt, qua certe maiorem in hac vita esse non posse dominus ipse testatus est, vt animã suã † pro fide & pro fratribus ponerẽt: cum ab hac peregrinatione, in qua per fidem nũc ambulatur ꝯnõ per speciem, ꝑuenietũ erit ad speciem, quã nondũ visam speramus, & per patientiam expectamus, pro- († At si credendo ad tantam. † animas suas.)

G culdubio & ipsa dilectio nō solum supra quàm hic ha-
bemus,sed lōge supra quàm petimus, & supra quàm
intelligimus erit:nec ideo tamen plus esse poterit, q̃
ex toto corde,ex tota anima,ex tota mēte:neque enī
restat in nobis aliquid quod addi possit ad totū: quia
si restabit aliquid,illud non erit totum. Proinde hoc
erit primū præceptū iustitiæ, quo iubemur diligere
deum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente:
cui est de proximo diligendo alterū cōsequens,quod
in illa vita complebimus,cum videbimus facie ad fa
ciem. Sed ideo nobis hoc etiā nunc præceptū est, vt
admoneremur quid fide exposcere,quò spem præmit
tere,& obliuiscendo quæ retrò sunt, in quæ anterio-
ra nos extendere debeamus. Ac per hoc quātum mi-
hi videtur,in ea quæ perficienda est iustitia,multum
in hac vita ille profecit,qui quàm lōge sit à perfectio-
ne iustitiæ,proficiēdo cognouit. Sed dici potest quę-
dam iustitia minor huic vitæ competens,qua iustus
ex fide viuit,quāuis peregrinus à domino:& ideo per
fidem ambulans,nōdum per speciem,non absurde di
citur etiam ad istam pertinere ne peccet:neq; enim si
esse nondum potest tanta dilectio dei, quanta illi co-
gnitioni plenæ perfectæq; debetur,iam culpæ depu
H tādum est. Aliud est enim totam nōdum assequi cha
ritatem,aliud nullam sequi cupiditatem. Quamobrē
debet homo, quāuis longe minus amet deū, quàm eū
potest amare cōspectum,nihil tamen appetere illici-
tum:sicut etiam in his,quæ adiacent sensibus corpo-
ris,potest oculus nullis tenebris delectari,quanuis
nō possit in fulgentissima luce defigi. Verum ecce iā
talem cōstituamus animam humanam in hoc corru-
ptibili corpore, quę & si nōdum illa supereminentissi
ma perfectione charitatis dei omnes motus terrenę
libidinis absorbuerit atq; consumpserit, tamē in ista
minore iustitia ad illicitum aliquid operandum eidē
libidini nulla inclinatione cōsentiat: vt ad illam vitā
Deut.6. iam immortalem pertineat. Diliges dominū deum
tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex to
Rom.6. ta virtute tua. Ad hanc autē, Non regnet peccatū in
vestro mortali corpore ad obediendū desiderijs eius:
Exod.20. ad illam, Nō concupisces: Ad istā, Post concupiscen
Eccl.18. tias tuas nō eas:ad illā nihil amplius quærere quàm
in ea perfectione persistere: Ad istā,hoc quod agit in
opere habere, & illius perfectionē pro mercede spe-
rare:vt per illam iustus sine fine viuat in specie,quam
in ista desiderauit:per hanc autem iustus viuat ex fi-
de,in qua illā certo fine desiderat. His cōstitutis pec-
cati erit hōis ex fide viuētis, aliqñ alicui delectatio-
I ni illicitæ cōsentire:non tantum in illis horrendis fa
cinoribus & flagitijs perpetrādis, verūetiam in istis
leuioribus:vt vel aurem alicui voci,quę audienda nō
esset,vel linguam alicui quæ dicēda nō esset,accōmo
det:vel in ipso corde aliquid ita cogitet, vt mallet li-
citum quod male delectat,& per præceptum scitur il
licitum:etiam ista quippe consensio est ad peccatum,
quæ vtique fieret, nisi pœna terreret. Tales iusti ex
fide viuentes, non opus habent dicere, Dimitte no-
bis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitori-
bus nostris,falsumq; esse conuincunt, quod scriptum
est,Non iustificabitur in cōspectu tuo omnis viuens.
1.Ioan.1. Et illud, Si dixerimus quia peccatum nō habemus,
nosmetipsos decipimus & veritas in nobis nō est. Et
3.Reg.8. illud, Quia nō est homo qui nō peccabit. Et illud, Nō
Eccl.7. est iustus in terra qui faciet bonum & non peccabit.
Vtrūq; enim hoc testimoniū nō de præterito dicit,
id est,peccauit,sed de futuro,id est,peccabit: & si qua
alia in hác sententiā sancta scriptura commemorat.
Sed quoniā hæc falsa esse non possunt, illud esse con-
sequens video, vt qualēlibet vel quātālibet in hac vi-
ta poterimus definire iustitiā,nullus in ea sit homi
nū qui nullū habeat omnino peccatum:omniq; homi
ni sit necessariū dare vt detur illi,dimittere vt dimit-
tatur illi:& si quid habet iustitiæ, non de suo sibi esse K
pręsumere,sed de gratia iustificantis dei,& adhuc ta
men ab illo esurire & sitire iustitiam qui est panis vi-
uus,& apud quem est fons vitę:qui sic operatur iusti-
ficationem in sanctis suis in huius vitę tentatione la
borantibus,vt tamen sit & quod petentibus largiter
adijciat, & quod confitentibus clementer ignoscat.
Sed inueniant isti si possunt aliquem sub onere corru
ptionis huius viuentē,cui iam nō habeat deus quod
ignoscat:nisi tamen eum fateantur nō doctrina legis
datæ,sed etiā infuso spiritu gratiæ vt talis esset,adiu
tum,non cuiusmodi peccati crimen,sed ipsius impie
tatis incurrent. Sanè quanquā talem, si testimonia il
la diuina competenter accipiāt,prorsus inuenire nō
possunt: nullo modo tamen dicendum est deo deesse
possibilitatem, qua voluntas sic adiuuetur humana,
vt non solū iustitia ista quæ ex fide est,omni ex parte
modo perficiatur in homine,verumetiam illa secun-
dū quā postea in æternum in ipsa eius contēplatione
viuendū est. Quādoquidem si nunc velit [in quoquā]
etiam hoc corruptibile induere incorruptionem,at-
que hic inter homines morituros eum iubere viuere
minime moriturum, vt tota penitus vetustate con- L
sumpta nulla lex in membris eius repugnet legi mē-
tis, deumq; vbique præsentē ita cognoscat sicut san-
cti postea cognituri sunt,quis demens audeat affir-
mare non posse? Sed quare non faciat, quærūt homi
nes,nec qui quęrunt se attendunt esse homines. Scio
quòd sicut impossibilitas,ita & iniquitas nō est apud
deum. Et scio quòd superbis resistit, humilibus autē
dat gratiam. Et scio quod illi cui ne extolleretur da-
tus erat stimulus carnis angelus satanæ qui eum co-
laphizaret,semel & iterum & tertio deprecanti dictū
est, Sufficit tibi gratia mea, nā virtus in infirmitate
pficitur. Aliquid ergo est in abdito & profundo iudi-
ciorū dei, vt etiam iustorū oē os obstruatur in laude
sua, & non aperiatur nisi in laudem dei. Hoc autē ali-
quid qs possit scrutari,quis inuestigare,quis nosse? cū
sunt inscrutabilia iudicia eius & inuestigabiles viæ
eius. Quis enim cognouit sensum dñi,aut quis consi-
liarius illi fuit? Aut quis prior dedit illi & retribue-
tur ei:quoniā ex ipso,& per ipsum, & in ipso sunt om-
nia, Ipsi gloria in secula seculorum. Amen.

DIVI AVRELII AVGVSTINI LIBER DE DIVINATIONE DÆMONVM. M

VODAM die in diebus Non sta-
sanctis octauarum, cum ma- tim rectū
ne apud me adessent multi quod dei
fratres laici christiani,& in lo permit-
co solito consedissemus,ortus tit. Ca.I.
est sermo de religione Chri-
stiana aduersus pręsumptio-
nem,& tanquam mirā & ma
gnam sciētiam Paganorum,
quem recordatum atq; cōple-
tum literis mandandum putaui,non expressis cōtra-
dicentium personis,quanuis Christiani essent, & ma
gis contradicendo quęrere viderētur quid Paganis
responderi oporteret. Cum ergo de diuinatione dæ-
monum quæreretur,& affirmaretur prædixisse, ne-
scio quem, euersionem templi Serapis, quæ in Ale-
xandria facta est, Respondi, non esse mirandum, si
istam euersionem templi simulacris suis imminere
dæmones, & scire & prædicere potuerunt, sicut alia
multa quantum eis nosse & prænunciare permitti-
tur.

A tur. Et cum mihi referretur, non ergo malæ sunt diui
nationes huiusmodi, nec deo displicent, alioquin om
nipotens & iustus ista fieri non permitteret, si mala
& iniusta essent, Respõdi nõ ideo hęc videri iusta de-
bere, φ ea fieri sineret omnipotentissimus & iustissi-
mus deus: nam & alia multa manifestissime iniusta
fieri, sicut homicidia, adulteria, furta, rapinas, & cæ-
tera huiusmodi, quæ quamuis iusto deo, eo quòd iniu-
sta sint, sine dubitatione displiceant, idem tamen om
nipotens ea fieri certa iudicij sui ratione permittit:
nõ vtique impune, sed ad eorum' damnationẽ, à qui-
bus fiunt quæ displicent iusto. Et cum econtrario di-
ceretur, nõ quidem esse dubitandum φ omnipotens
& iustus sit deus: sed hæc humana peccata, quæ cõtra
societatem hominum fierẽt, nõ eum curare dum fie-
rent, propterea ea posse fieri: quæ vtique fieri nõ pos-
sent, si omnipotens non fuisset: illa vero quæ ad ip-
sum religionis cultum pertineant, nullo modo ab eo-
dem credendũ esse contemni: ac per hoc fieri non po-
tuisse, nisi ei placuissent, & ideo ea mala putari non
oportere. Ad hoc quoq; respondi, Nunc ergo ei displi
cent, cum templa & simulachra euertuntur, & illa gẽ-
B tium sacrificia si facta fuerint, puniũtur. Sicut enim
dicitur, nõ ea fieri potuisse, nisi deo placuisset, & ideo
bona putanda, quoniam iusto placent: ita dici potest
non ea prohiberi, euerti, puniri potuisse, nisi deo dis-
plicerent: ac per hoc si tunc ideo recte fiebãt, quia iu
sto deo placere hinc ostendebantur φ ab illo fieri si-
nebantur: ideo nunc inique fiunt, quia deo displicere
hinc ostẽdũtur, quòd ea vel iubet vel permittit euer-
ti. Contra hoc dictũ est, Iniusta quidem esse nũc
ista, nõ tamen mala. Et ideo iniusta, quia cõtra leges
quibus prohibentur, fiunt, ideo autem nõ mala, quia
si mala essent, nunquam deo vtiq; placuissent. Porrò si
nunquã placuissent, nunquã & facta essent, illo nõ si-
nente qui omnia potest, & qui talia nõ contemneret:
quoniam tam magna sunt, vt contra ipsam religio-
nem, qua deus colitur, fierent, si male fierẽt. Hic ego,
si propterea, inquam, mala non sunt, quia deo place-
re hinc probantur, qria ea fieri sinit omnipotẽs, quo-
modo erit bonum quòd fieri prohibentur & euertun
tur? Si autem bonũ non est quòd euertuntur quę deo
placent, hoc fieri nõ sineret omnipotens, quia & hoc
contra religionem fit qua colitur deus, si ea quæ deo
placent, ab hominibus euertuntur. Si autem hæc cũ
male fiunt, permittit omnipotens, non ideo putanda
sunt illa bona, quòd ea fieri permittit omnipotẽs. Di
ctum contra est, concedendum esse nũc ista recte non
C fieri, imò ideo prorsus iam non fieri φ omnipotenti
nũc displicent, verũtamen placuisse cum fierent: nos
enim nescire vnde tunc placuerint, nunc autem vnde
displiceant: dũ tamen certum sit, nec tũc fieri potuis-
se, nisi placuissent omnipotenti, nec nunc cessasse, nisi
displicuissent omnipotenti. Ad hoc ego, Cur ergo, in-
quam, & nunc talia clanculo fiunt, quæ vel perpetuo
delitescunt, vel deprehensa puniuntur, si nihil horum
fieri sinit omnipotens, nisi quod ei iusto placet, cum
iusto quod iniustum est placere nõ possit? Cõtra hoc
dictum est, nunc omnino talia nõ fieri. Sacra enim il
la, inquit, non fiunt, quæ põtificalibus cõscripta sunt
libris. Ea quippe tunc recte fiebant, ea tunc deo pla-
cere demonstrabantur, eo ipso quòd ab omnipotente
ac iusto fieri sinebantur. Si quid autem nunc prohi-
bitorum sacrificiorum fit occulte atq; illicite, nõ est
illi pontificali sacrificiorum generi comparandum,
sed in eo deputandum, quod etiam nocturno fit tem-
pore, cum hæc omnia illicita ipsis pontificalibus li-
bris certum sit prohiberi atq; damnari. Et hic respõ-
di, Cur ergo vel talia permittit deus fieri, si nihil eo-
rum malefactorum contemnit, quæ cõtra religionẽ
fiunt: cum præsertim hæc eum curare hinc etiam co
gantur concedere qui pontificales libros magni æsti

Aliud facere, aliud pmittere deum.

De⁹ etiã iniusta sinit fieri, ipse iustissimus. C. II.

mant, quòd ea quæ his libris prohibentur, vtiq; prohi D
beri diuinitus asserũt? Quomodo ergo diuinit⁹ pro-
hibentur, nisi quia displicent deo, quæ vtiq; prohibẽ-
do non solum sibi displicere, verumetiã curare se ostẽ
dit, neq; omnino contẽnere? Vnde colligitur φ deus
aliquid & improbet iustus, & tamen permittit omni-
potens. Hæc cum dicta essent, concessum est, nõ ideo
putandum aliquid iuste ac bene fieri, quia hoc omni-
potens quamuis ei displiceat, fieri tamen sinit: faten-
dumq; esse etiam illa mala quæ contra religionem,
qua colitur deus, fiũt, & displicere deo iusto, & ratio-
ne iudicij eius ab omnipotẽte permitti. Sed aliud tã
esse tractandum, vnde sint diuinationes vel dæmo-
num, vel quilibet illi sint, quos deos Pagani vocant.
Videndum enim esse ne forte non quidem propter-
ea hæc bona putanda sint, quia ea fieri permittit om
nipotens, sed ideo quia tam magna sunt, vt non nisi
dei potentiæ tribuenda esse videantur. Ad hæc me
postea responsurum esse promisi, quoniam tunc hora
prodeundi ad populum iam nos vrgebat, nec distuli,
cum spatium datum est scribendi, & illa retexere, & E
ista subtexere. Dæmonum ea est natura, vt
aërei corporis sensu, terrenorũ corporum sensum fa-
cile præcedant, celeritate etiam propter eiusdem aë-
rei corporis superiorem mobilitatem, nõ solum cur-
sus quorũlibet hominum vel ferarum, verumetiã vo-
latus auium incomparabiliter vincant. Quibus dua-
bus rebus quantum ad aëreum corpus attinet prędi-
ti, hoc est, acrimonia sensus & celeritate motus, mul-
to ante cognita prænunciant vel nunciãt, quæ homi
nes pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit
etiam dæmonibus per tam lõgum tempus quo eorũ
vita protenditur, rerũ longe maior experiẽtia, quàm
potest hominibus propter breuitatẽ vitæ prouenire.
Per has efficacias quas aërei corporis natura sortita
est, non solum multa futura prædicunt demones, ve-
rumetiam multa mira faciunt. Quæ quoniam homi
nes dicere ac facere non possunt, eos dignos quidam
quibus seruiant, & quibus diuinos honores deferãt,
arbitrãtur, instigãte maxime vitio curiositatis pro-
pter amorem fœlicitatis falsæ atq; terrenæ, & excel-
lentiæ temporalis. Qui autem se ab his cupiditati-
bus mundant, nec eis se fallendos capiẽdosq; permit
tũt, sed inquirunt & amant aliquid quod eodem mo-
do semper est, cuius participatione beati sint: primo
considerant non ideo sibi præponendos esse dæmo-
nes, quòd acriore sensu corporis præualent, aërei sci-
licet, hoc est, subtilioris elemẽti, quia nec in ipsis ter-
renis corporibus bestias sibi præponẽdas putãt, quę
acrius multa præsentiunt: velut sagacẽ canem, quia
latentem ferã olfactu acerrimo sic inuenit, vt ad eam F
capiendam ducatum quendam homini prębeat, non
vtiq; prudentiore intellectu animi, sed acutiore cor-
poris sensu: vel vulturẽ, quia proiecto cadauere ex im
prouisa longinquitate aduolat: nec aquilã, quia subli-
miter volans de tanto interuallo sub fluctibus natan-
tem piscem dicitur peruidere, & grauiter aquis illisa
exertis pedibus atq; vnguibus rapere. Nec alia mul
ta animantiũ genera, quæ inter herbas saluti suæ no
xias pascendo circũerrant, nec aliquid eorum quo læ
dantur attingũt, cum eas homo vix experiẽdo caue-
re didicerit, & multa innoxia q̃ sint inexperta formi-
det. Vnde conijcere facile est, quãto possit in aëreis
corporibus sensus acrior esse: nec ideo tamen dæmo-
nes qui eo præditi sint, bonis hominibus præponen
dos prudens quisque censuerit. Hoc & de corporum
celeritate dixerim. Et hac enim præstantia. nõ solũ
à volucribus homines, verumetiam à multis quadru
pedibus ita superantur, vt in eorum cõparatione plũ
bei deputandi sint: nec tamen ideo sibi hæc animan-
tium genera existimant præponenda, quibus capien
dis & mansuefaciendis, atque in suæ volũtatis vsum

Nõ statim præstãtiora sunt, q̃ sensu præcellunt. Ca. III.

Tribuit dæmonib⁹ corpora.

G commodúmque redigendis, non vi corporis sed ra-
Vnde dę tionis imperitant. Illam vero tertiam dæ-
môes mi- monum potentiam, quòd diuturna rerum experien
ra sciant. tia quemadmodum prænoscant atque prænunciant
Ca.IIII. multa didicerunt, ita contemnunt qui hæc vigilan-
ter curant à verissimæ lucis veritate discernere, vt
nec malos senes plura expertos, & ob hoc quasi do-
ctiores, ideo probi adolescentes sibi antecellere exi-
stimēt: nec medicos, nec nautas, nec agricolas, quos
prauæ voluntatis & iniquis moribus viderint, ideo
sibi putent esse præferendos, quòd illi de valitudini-
bus, illi de tempestatibus, illi de arbustorum fru-
gúmque generibus multa ita prænunciant, vt ha-
rum rerum inexperto diuinare videantur. Quòd ve-
ro nō solum dæmones quædam futura prædicūt, ve-
rumetiam quędam mira faciūt, pro ipsa vtiq; sui cor-
poris excellentia, cur nō cōtemnatur à prudentibus,
cum pleriq; iniqui ac perditi homines ita exerceant
corpora sua tantaq; diuersis artibus agere possint, vt
ea qui hæc nesciunt nec aliquando viderunt, etiā nar
rata vix credāt? Quàm multa funābuli cæteriq; thea
trici artifices, quàm multa opifices, maximeq; me-
chanici miranda fecerūt: num ideo meliores sunt bo
H nis, & sancta pietate præditis hominibus præponēdi
sunt? Quæ ideo cōmemoraui, vt qui hæc sine perui-
cacia, & sine vana resistendi animositate cōsiderat, si-
mul cogitet, si de subiacēte crassiore materia, vel sui
quisq; corporis vel terræ & aquæ, lapidum atque li-
gnorum, metallorumq; variorum tanta quidam ho-
mines possunt, vt eos illi qui hęc nō possunt, plerunq;
stupendo, in sui cōparatione diuinos vocent, cū qui-
dam illorū sint artibus potentiores, quidā istorū mo
ribus meliores: quāto maiora & mirabiliora pro sub-
tilissimi corporis, hoc est, aërei facultate & facilita-
te dæmones possint: cū tamen sint volūtatis prauita-
te, maximeq; superbiæ fastu & euidenti malitia spiri
tus immundi atq; peruersi. Quantum autem valeat
aëris elementum, quo eorum corpora præualent ad
multa visibilia inuisibiliter molienda, mouenda, mu-
tanda atq; versanda, lōgum est nunc demonstrare: &
puto q; vel mediocriter consideranti facile occorrat.
Vnde dę Quę cū ita sint, primū sciendum est, quoniam de
môes prę diuinatione dæmonum quæstio est, illos ea plerunq;
sciant vē- prænūciare quę ipsi facturi sunt. Accipiūt enim sæpe
tura. Ca. potestatē & morbos immittere, & ipsum aërē vitiā-
V. do morbidum reddere, & peruersis atq; amatoribus
terrenorum commodorū malefacta suadere: de quo-
I rum moribus certi sunt, quòd sint eis talia suaden-
tibus cōsensuri. Suadēt autem miris & inuisibilibus
Rursus modis per illam subtilitatem suorū corporum corpo
corpora. ra hominum nō sentientium penetrādo, seseq; cogi-
tationibus eorū per quædam imaginaria visa miscē-
do, siue vigilantium, siue dormientium. Aliquādo au
tem non quæ ipsi faciunt, sed quæ naturalibus signis
futura prænoscunt, quæ signa in hominum sensus ve-
nire nō possunt, ante prædicūt. Neq; enim quia præ
uidet medicus, quod nō præuidet eius artis ignarus,
ideo iam diuinus habendus est. Quid autem mirum,
si quemadmodum ille in corporis humani vel pertur
bata vel modificata temperie seu bonas seu malas
futuras præuidet valetudines, sic demon in aëris af-
fectione atq; ordinatione sibi notas, nobis ignotas,
2.Retrac. futuras præuidet tempestates? Aliquādo & hominū
cap.30. dispositiones, non solum voce prolatas, verumetiam
26.q.4.c. cogitatione cōceptas, cum signa quædam ex animo
quodam. exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscūt: at-
que hinc etiam multa futura prenunciant, alijs vide-
licet mira, qui ista disposita non nouerūt. Sicut enim
apparet concitatior animi motus in vultu, vt ab ho-
Sensum minibus quoque aliquid forinsecus agnoscatur quod
tribuit dę intrinsecus agitur: ita non debet esse incredibile, si
monibus. etiā leuiores cogitationes dant aliqua signa per cor-

pus, quæ obtuso sensu hominū cognosci non possunt, K
acuto autem dæmonum possunt. Hac atque Alia dæ-
huiusmodi facultate multa dæmones futura prænū- monum,
ciant, cum tamen ab eis longe sit altitudo illius pro- alia Pro-
phetiæ, quam deus per sanctos angelos suos & Pro- phetarū
phetas operatur: nam si quid de illa dei dispositione oracula.
prænunciant, audiunt vt prænuncient: & cum ea pre Ca. VI.
dicunt quæ inde audiunt, non fallunt neque fallūtur:
veracissima enim sunt angelica & prophetica oracu-
la. Si autem non indignāter accipiatur, quòd aliqua
etiam talia dæmones audiant & prędicant, quasi ali-
quid indignum sit, vt quod ideo dicitur vt homini-
bus innotescat, hoc non solum boni, verumetiam ma
li non taceant: cum in ipsis hominibus etiam vitę bo
næ præcepta videamus pariter à iustis peruersisque
cantari, Nec obesse aliquid, imò etiam prodesse ad
maiorem notitiam famámque veritatis, cum de illa
etiam hi quicquid nouerunt dicunt, qui ei peruersis
moribus contradicunt. In cæteris autem prædictio-
nibus suis dæmones plerunque & falluntur & fallūt.
Falluntur quidem, quia cum suas dispositiones pro-
nunciāt, ex improuiso desuper aliquid iubetur, quod
eorum consilia cuncta perturbet: velut si aliquid dis-
ponant quilibet homines quibuslibet potestatibus L
subditi, quod non prohibituros suos præpositos arbi
trantur, idq; facturos se esse promittāt. At illi penes
quos maior potestas est, ex alio superiore cōsilio hoc
totum dispositum atquæ præparatum repente prohi
beant. Falluntur etiam cum causis naturalibus ali- Quomo-
qua, sicut medici, aut nautæ, aut agricolæ, sed longe do fallan-
acutius, longèque præstantius pro aërei corporis sen tur dęmo
su solertiore & exercitatiore prænoscunt: quia & hæc nes.
ab angelis deo summo pie seruientibus ex alia dispo
sitione ignota dæmonibus, ex improuiso ac repente
mutantur. Tanquam si ægro aliquid extrinsecus ac-
cidat quo moriatur, quem medicus veris salutis præ
cedentibus signis victurum esse promiserat. Aut si
aëris qualitate præuisa, diu flaturum illum ventum
nautarum aliqui pędixissent, cui dominus Christus Matth.8.
cū discipulis nauigās, vt quiesceret imperauit, & fa-
cta est tranquillitas magna. Vel si agricola illo an-
no fructificaturam vitem aliquam polliceatur, natu-
ram vtique terræ & numeros seminum callens, quo
tamen anno eam vł improuisa cœli intemperies are-
faciat, vel aliqua iussio potentioris eradicet, Ita mul
ta etiam ad præscientiam prædictionémque dæmo-
num pertinentia, quæ minoribus & vsitatioribus
causis futura præuidentur, eadem maioribus & oc- M
cultioribus causis impedita mutantur. Fallunt au- Quomo-
tem etiam studio fallendi & inuida volūtate, qua ho do fallāt.
minum errore lætantur. Sed ne apud cultores suos 26.q.3.c.
pondus authoritatis amittant, id agunt, vt inter- sciendum
pretibus suis signorumq; suorum coniectoribus cul-
pa tribuatur, quādo vel decepti fuerint vel mentiti.
Nonnunquam vero ipsi maligni spiritus & illusores
hominum atque inuasores salutis eorum solent præ-
dicere defectum culturæ suæ & idolorum ruinam,
quatenus præscij videantur, quod in singulis regnis
aut in locis venturum sit, & quod aduersi suæ factio-
ni contingere possit, quod etiam illi qui gentilium hi
storias legunt, non ignorant. Quid ergo mirum, si
iam imminente templorum aut simulacrorum euer-
sione, quàm Prophetæ dei summi tanto ante prædi-
xerant, Serapis dæmon alicui cultorum suorum hoc
de proximo prodidit, vt suam quasi diuinitatem re- Quur dæ
cedens vel fugiens commendaret? Fugan- mones ip
tur enim isti, vel etiam iussis superioribus colligati sorū ma-
abstrahuntur & alienantur à locis suis, vt de rebus la, vel si-
quibus dominabantur in quibusque colebantur, fiat leant vel
voluntas dei, qui hoc tanto ante per omnes gentes prædicāt
futurum esse prædixit, & vt per suos fideles fieret interdum
imperauit. Cur autē hoc non fueretur dęmon prędi- Ca.VII.
cere

A cere, cum sibi iam prænosceret imminere, cum hæc
prædictio & à Prophetis attestaretur, à quibus sunt
ista conscripta, vt prudẽtibus daretur intelligi, q̃ vi-
gilanter esset dæmonum cauenda fallacia, cultusq;
fugiendus? Qui cum ante per tam longum tempus
in templis suis hæc futura tacuissent, quæ per Pro-
phetas prædicta ignorare non possent, posteaquam
appropinquare cœperunt, voluerunt ea quasi præ-
dicere, ne ignari victiq; putarentur. Cum igitur tam
longe ante prædictum esset atque conscriptum, vt
alia interim taceam, illud quod Sophonias Prophe-
ta dicit, Præualebit dominus aduersus eos, & exter-
minabit omnes deos gentium terræ, & adorabunt
eum vnusquisq; de loco suo, omnes insulæ gentium:
Aut non credebant ista sibi euentura, qui in templis
gentium colebãtur, & hoc ideo per suos vates ac pha
naticos frequentare noluerunt: Sicut eorum Poëta
Iunonem inducit non omni modo credentem, quæ
de Turni morte Iupiter dixerat. Iuno autem ab istis
potestas aërea prædicatur, quæ apud Virgilium sic
loquitur,

Virg. 10. Nunc manet insontem grauis exitus, aut ego veri
Æneid. Vana feror, quod vt ò potius formidine falsa
B Ludar, & in melius tua qui potes orsa reflectas.

Aut ergo ista sibi quæ per Prophetas prędicta no
uerant, posse accidere dæmones, hoc est potestates
aëreæ dubitabant, & propterea prædictionem eo-
rum celebrare noluerunt, & hinc intelligendum est
quales sint: aut cum ea ventura certissime scirẽt ideo
per sua templa tacuerunt, ne iam tunc inciperent ab
hominibus intelligentib⁹ deseri atq; contemni, quod
de templorum atq; simulachrorũ suorum futura euer-
sione eis Prophetæ attestarentur qui eos coli prohi-
bebant. Nũc vero posteaquam tempus aduenit quo
complerentur vaticinia Prophetarum dei vnius, qui
istos deos falsos dicit, & ne colantur vehemẽtissime
præcepit, cur non hoc etiam ipsi compertum prædi-
cere sinerentur, vt inde clarius appareret eos hęc an-
tea vel minime credidisse vel suis cultoribus enun-
ciare timuisse, in fine autem tanquam nihil haben-
tes amplius q̃ agerent etiam ibi voluisse suam osten
tare diuinationem, vbi iam produntur diu simulasse
Etiã dæ- diuinitatem? Quod autem dicunt reliqui
mones in eorum cultores etiam suorum quibusdam libris hæc
terdũ do- præcognita contineri, quanquã ex rebus impletis
cent verũ conficta putanda sint quæ in eorum templis tam lon-
deum co- go antea tempore populis eorum si vera essent inno-
lendum. tescere debuerunt, sicut nostra non solum in Ecclesijs
C.VIII. nostris, verumetiam quod ad grauius testimonium
C contra omnes inimicos valet in Iudæorum synago-
gis antiquissima & notissima recitantur: nec tamen
ista ipsa quæ ab eis vix raro & clanculo proferuntur
mouere nos debent, si cuiquam dęmonum extortum
est id prodere cultoribus suis quod didicerat ex elo-
quijs prophetarum vel ex oraculis angelorũ. Quod
cur non fieret, cum & ista non sit oppugnatio sed at-
testatio veritatis? Illud enim quod solũ ab ipsis pha-
naticis flagitandum est, nec vnquam antea protule-
runt nec vnquam postea nisi forte confictum profer-
re conabuntur, aliquid deos suos per vates suos con-
tra deum Israël ausos fuisse prodere aut dicere. De
quo deo doctissimi eorum authores, qui omnia illa
legere ac nosse potuerit, magis quęsierunt quis deus
esset, quam deum negare potuerunt. Porrò autẽ deus
iste quem nullus eorum negare ausus est verũ deum,
quia & si negaret, nõ solum subiaceret debitis pœnis,
verumetiam certis conuinceretur effectibus: iste er-
go deus, quem nemo, vt dixi, illorum ausus est nega-
re verum deum, illos falsos esse deos & omnino dese-
rendos, eorumq; templa & simulachra & sacra euer-
tenda per suos vates, hoc est ꝓphetas, aperta denun-
ciatione prædixit, aperta potestate præcepit, aperta

veritate compleuit. Vnde quis vsqueadeo desipiat, D
qui non potius eum colendum eligat, quem coli non
prohibent, quos & colebat? Quem proculdubio cum
colere cœperit, illos vtiq; non est culturus quos pro-
hibet coli quem colit. Quod autem ipsum essent Dęmonũ
culturæ gentes exterminatis dijs falsis quos antea cult⁹ vni⁹
colebant, à Prophetis eius esse prædictum paulo an- dei cultui
te commemoraui, & nũc repeto. Præualebit, inquit, cessuros
dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos prædictũ
gentium terræ, & adorabunt eum vnusquisq; de loco à prophe-
suo omnes insulæ gentium. Neq; enim solæ insulæ, tis. C.IX.
sed ita omnes gentes, vt etiam omnes insulæ genti-
um, quandoquidem alibi non insulas nominat, sed
vniuersum orbem terrarũ, dicens, Cõmemorabun- Psal. 21.
tur & conuertentur ad dominum, vniuersi fines ter-
ræ: Et adorabunt in conspectu eius, vniuersæ patriæ
gentium: Quoniam domini est regnum, & ipse do-
minabitur gentium. Hęc autem per Christum fuisse
complenda, & alijs pluribus testimonijs, & in eodem
ipso Psalmo vnde hoc commemoraui, satis apparet.
Cum enim paulo superius futuram passionem suam
per Prophetam ipse loqueretur, dicens, Foderũt ma
nus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia
ossa mea: Ipsi vero considerauerunt & conspexerunt E
me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem
meam miserunt sortem: paulopost infertur illud quod
posui, Cõmemorabuntur & conuertentur ad domi-
num, vniuersi fines terræ &c. Quãquam & per illud
testimonium quod prius adhibui, vbi dictũ est, Præ-
ualebit dominus aduersus eos, & exterminabit om-
nes deos gentium terræ: in eo q̃ positum est, præua-
lebit: satis ostenditur hoc etiam prænũciatum, q̃ Pa
gani prius oppugnaturi essent Ecclesiam, nomenq;
Christianum quantum valerẽt persecuturi, vt si fieri
posset omnino de terra deleretur. Et quia eos patien-
tia martyrum & magnitudine miraculorum & con-
sequente fide populorũ erat superaturus, ideo sic scri
ptum est, Præualebit dominus aduersus eos. Non
enim diceretur, præualebit aduersus eos: nisi oppu-
gnando illi resisterẽt. Vnde & in psalmo ita prophe- Psal. 2.
tatum est, Vt quid fremuerunt gentes, & populi me-
ditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & princi-
pes conuenerunt in vnum, aduersus dominũ & aduer
sus Christum eius. Et paulopost dicit, Domin⁹ dixit
ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: Postula
à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã, & possessio-
nem tuam terminos terræ. Ecce vnde dictum est, &
in alio Psalmo quod superius interposui, Commemo
rabuntur & conuertẽtur ad dominum, vniuersi fines F
terræ. His atq; huiusmodi propheticis documentis
prædictum ostenditur, quod videmus impleri per
Christum, futurum fuisse, vt deus Israël quem vnum
verum deum intelligimus, non in vna ipsa gẽte quæ
appellata est Israël, sed in omnibus gentibus colere-
tur, & oẽs falsos deos gẽtiũ & à tẽplis eorũ & à cordi
bus cultorum suorum demoliretur. Eant Pagano-
nunc isti & adhuc contra Christianam religionem, & rũ reliqæ
contra verum dei cultum vanitates pristinas defen- frustra ia-
sitare audeant, vt cum strepitu pereant. Nam & hoc ctãt sua.
de illis prædictum est, in psalmo dicente propheta, Ca. XX.
Sedisti super thronum qui iudicas æquitatem: Incre Psal. 9.
pasti gentes & perijt impius, nomen eorum delesti in
æternum & in seculum seculi. Inimici defecerũt fra-
meæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Perijt
memoria eorum cum strepitu, & dominus in æter-
num permanet. Necesse est ergo vt impleantur om-
nia hæc. Neque quòd adhuc audent ipsi pauci qui re-
manserunt, vaniloquas suas ostentare doctrinas, &
Christianos tanquam imperitissimos irridere, mo-
ueri debemus, dum in eis impleri ea quæ prædicta
sunt, videamus. Ipsa quippe velut imperitia & stulti-
tia Christianorum, quæ in humilib⁹ & sanctis, eiusq;

G diligenter studiosis apparet excelsa & sola vera sa-
pientia, ipsa, inquam, velut stultitia Christiano-
rum eos ad istam paucitatem redegit, quoniam si-
1.Cor.1. cut dicit Apostolus, Stultam fecit deus sapientiam
huius mundi. Deinde subiungit rem mirabilem, si
quis intelligat, & ita sequitur, Nam quoniam in dei
sapientia non cognouit mundus per sapientiam deū,
placuit deo per stultitiam prædicationis saluos fa-
cere credentes. Quoniam quidem Iudęi signa petūt,
& Græci sapientiam quærunt: Nos autem prædica-
mus Christum crucifixum, Iudæis quidem scanda-
lum, gẽtibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Iu
dæis & Græcis, Christum dei virtutem & dei sapien
tiam: quoniã quod stultum est dei, sapientius est ho-
minibus, & quod infirmum est dei, fortius est homi-
nibus. Irrideant ergo quantum possunt, tãquam im-
peritiam & stultitiam nostram, & iactent doctrinam
& sapientiam suam: illud scio quòd isti irrisores no-
stri, pauciores sunt hoc anno quâm fuerit priore an-
no. Ex quo enim fremuerunt gentes, & populi medi-
tati sunt inania, aduersus dominũ & aduersus Chri-
stũ eius: quando ab eis fundebatur sanguis sanctorũ,
& vastabatur Ecclesia, vsque ad hoc tempus & dein-
H ceps quotidie minuentur. Nos autem aduersus eorũ
opprobria & superbas irrisiones, fortissimos reddũt
oracula dei nostri, quæ de hac quoque re videmus
& gaudemus impleri. Sic enim nos alloquitur per
Esaiæ.51. Prophetam, Audite me qui scitis iudiciũ, populus
meus in quorum corde lex mea est: opprobrium ho-
minum nolite metuere & detractione eorum ne su-
peremini, ne quòd nuuc vos spernunt magni duxeri-
tis: Sicut enim vestimentum, ita per tempus absu-
mentur, & sicut lana à tinea comedentur, iustitia au-
tem mea in æternum manet. Legant tamen hæc no-
stra si dignentur, cum ad nos contradictiones eorum
peruenerint, quantum dominus adiuuat, responde-
bimus.

LIBRI DE DIVINATIONE DEMONVM, FINIS.

CENSVRA IN LIBRVM DE SPIRITV ET ANIMA.

I OPus hoc est hominis variæ multæq; lectionis,
& altius ingressi philosophiam Aristotelicam
quâm fuerat Augustinus, sed minus exercitati
facultate dicendi. Non enim meminit illius Hora-
tiani, Denique sit quoduis simplex dũtaxat & vnum.
Ne titulus quidem satis respondet argumento. Di-
cas alibi harenam sine calce. Adeo quod dictum est
denuo repetit, & subinde nouũ sumit exordium, mul-
ta differens locis nõ suis, nec à verbis quibusdam sor
didioribus temperãs qualia sunt nullatenus, aliqua-
tenus, iocundari, immediate, itaquod, phantastica-
lis. Multa congerit ex libris diui Augustini, quos vi
detur diligentissime legisse. Cuius non sensa modo,
sed & verba frequenter recẽset. Admiscet sententias
aliquot suspectas, quod genus sunt. ca. 13. Has, inquit,
potẽtias habet anima, antequam corpori misceatur:
Naturales siquidem sunt ei, nec aliud quâm ipsa ani
ma. Et cap. 12. de resurrectione loquens, quum sensus,
inquit, nostri corporei vertẽtur in rationem, ratio in
intellectum, intellectus in intelligentiam, intelligen
tia in deum mutabitur. Quid hæc sibi velint, alij iu-
dicẽt. Rursũ cap. 45. πλατωνίζω vel ὠριγενίζω magis,
quiddã significãs de cœlo delapsis animabus, ac spe
reditus ad salutem. Iterũ cap. 46. significat animas
ac dæmones nũc non cruciari, sed in extremum iudi
cium seruari cruciandos. Aliquoties sibi parum con- K
stat in sententijs. Cap. 61. summam eorum quæ prius
disseruerat hexametris aliquot complectitur. Inter-
dum asciscit quædam coactius, velut cap. 14. enume-
rat nouem corporis foramina. Cap. 5. satis frigide cõ
fert animę potentias cum nouem angelorum choris.
Cap. 6. citat hoc modo Aristotelẽ, Vnde à Philoso-
pho definita est omnium rerum similitudo. Aetate
Augustini nondum erat tam celebris Aristoteles.
Nec Augustinus vsquã in omnibus scriptis suis te-
statur se quicquã legisse, præter libros περὶ ἑρμηνείας
& κατηγοριῶν. Rursus cap. 37. citat Boetium, quẽ con
stat ætate multo posteriorem Augustino fuisse. Io-
annes Trithemius abbas, recenset hoc opus in cata-
logo lucubrationũ Hugonis à diuo Victore. Cuius-
cunque est, extra controuersiam est, Augustini nõ es
se: non indignum tamen quod legatur, vt commenta
rium, in quo multa reperias non indigna cognitu.

DE SPIRITV ET ANIMA LIB. VNVS.

L

PRÆFATIO.

QVONIAM dictum est
mihi, vt meipsum cognosce-
rem, sustinere non possum vt
me habeam incognitũ. Ma-
gna nãque est negligẽtia ne-
scire quid illud sit, quo cœle-
stia tã profunde cogitamus,
quo naturalia tam subtili in-
dagatione inuestigamus, &
de ipso quoq; creatore nostro
tam sublimia scire desideramus. Non est res peregri
na nec longe quærenda à nobis: Animus est quo ista
sapimus. Sed est semper nobiscum, adest, tractat, lo-
quitur, & intus versatur. Datum est illi tam† ingen- †al. In na
tium rerum secreta scire, & seipsum cognoscere non tura est
posse. Paucis siquidem licet ipso animo animum cer etiam illi
nere, id est, vt ipse animus se videat. Fieri autem non tam.
potest quadam diuina prouidentia, vt inueniendi fa-
cultas desit religiosis animis seipsos & deum suum
pie caste ac diligenter quęrentibus: Idcirco reddam
me mihi, imò deo meo cui maxime me debeo, & vi-
debo quid sit animus, & quæ sit patria eius. M
Animus est substantia quædam rationis par- Animus
ticeps, regendo corpori accommodata. Animus sa- quid sit.
pientia illustratus, & suum principium respicit, & Cap. I.
seipsum cognoscit, & quâm sit indecorum vt extra se
quærat, quod in seipso possit inuenire, intelligit. Cor-
poreis vero passionibus consopitus, & per sensibiles
formas extra semetipsum abductus, oblitus est quid
sit, & quid fuit. Et quia nihil aliud se fuisse memi-
nit, nihil præter quod videtur se esse credit. Solo sen
su circa corpora, & imaginatione circa corporum
similitudines & locorum versatur, & in eis siue vigi-
lando, siue dormiendo distrahitur. Cum vero ab hac
distractione per puram intelligentiam ascendens
in vnum se colligit, rationalis dicitur. Ratio siqui- Ratio.
dem est animi aspectus quo per seipsum verum in-
tuetur: Ratiocinatio vero, est rationis inquisitio. Ratioci-
Quare illa opus est ad videndum, ista ad inquiren- natio.
dum. Animus inuisibilis est. Neque enim aliter Animus
inuisibilia cernere valeret. Visibilia per corpus vi- seipsum in
det, inuisibilia per se, & in eo se videt, quòd inuisibilẽ telligit.
se videt. Videtur tamen in corpore per corpus, sicut Cap. II.
sensus in litera manet, & per literam videtur. Ani-
mus corporis dominator, rector, & habitator videt
seipsum per semetipsum: Non quærit auxilium cor-

A poralium oculorum, imò vero ab omnibus corporeis sensibus tanquam impedientibus,& perstrepentibus abstrahit se ad se, vt videat se in se, vt nouerit se apud se. Et cum vult deum cognoscere, eleuat se super se mentis acie. Non enim aliquid tale est deus, qualis est animus, non tamen videri nisi animo potest, nec ita videri vt animus potest. Incommutabilis siquidem est veritas sine defectu substantiæ. Non talis est animus: Sed deficit & proficit, nouit & ignorat, meminit & obliuiscitur. Modo vult, & modo non vult. Diffusus cogitationibus atq; consilijs, huc atq; illuc vagatur. Considerando spectat omnia: Videt absentia, transmarina visu ambit, & percurrit aspectu, abdita scrutatur. Et vno momento sensus suos per totius orbis fines, & mundi secreta circumfert. Descendit ad inferna, ascendit inde, versatur in coelo, adhæret Christo, coniungitur deo: Ipse siquidem est eius patria & habitatio, ad cuius similitudinem factus est. Quisquis ergo se talem reddi desiderat, qualis à deo factus est, id est similem deo, redeat ad se, & stet in se, & sic intra semetipsum quærat & videat vn-

B de constet homo, & ex qua sui parte factus sit ad imaginem dei.

Homo quibus constet. Ca. III.

Ex duabus substantijs constat homo, anima, & carne. Anima cū ratione, carne cum sensibus suis: quos tamē sensus non mouet caro absq; animæ societate: Anima vero rationale suum tenet sine carne.

Vires animæ. Ca. IIII.

Est siquidem rationalis, concupiscibilis, & irascibilis. Per rationalitatem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem deum supra se, & se in se, & angelos iuxta se, & quicquid coeli ambitu continetur infra se.

Vis cōcupiscēdi.

Per cōcupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum: Et ideo de rationalitate omnis sensus oritur animæ, & de alijs omnis affectus.

Affec. 4.

Affectus vero quadripertitus esse dignoscitur: dum de eo quod amamus, iam gaudemus, vel gaudendum speramus: & de eo quod odimus, iam dolemus, siue dolendum metuimus: Et ob hoc de concupiscibilitate gaudium & spes, & de irascibilitate dolor & metus oritur. Qui quidem quatuor affectus animæ omnium sunt vitiorum * & virtutum quasi quædam principia, & communis materia.

* al. morū

Affectus siquidem operi nomen imponit. Et quoniam virtus est habitus mentis bene compositæ, componendi & instituendi atque ordinandi

C sunt dicti affectus ad id quod debent, & quomodo debent, vt in virtutes proficere possint, alioquin in vitia facile decident.

Virtutes. 4.

Cum igitur prudenter, modeste, fortiter, & iuste amor & odium instituuntur, in virtutes exurgunt, prudentiam scilicet & temperantiam, fortitudinem atque iustitiam, quæ quasi origines & cardines sunt omnium virtutum. Et hæc omnia cum affectuose & virtuose in anima constituuntur, per odium mundi, & sui, proficiscitur in amorem dei & proximi: per contemptum temporalium & inferiorum, crescit in desiderium æternorum & supernorum. Sensus vero vnus est in anima, & quod ipsa. Et cum corpus nō sit, corporeus dicitur, quia corpus [nō] transcendit, vel quia à corporeis exercetur instrumentis: vnde & ob numerum instrumentorū quinquepertitus dicitur, cum intus non sit nisi vnus: Verūtamen propter varia exteriora † variatur & varie nuncupatur.

† exercitia.

Animi vires. 5.

Dicitur nanque sensus, imaginatio, ratio, intellectus, intelligentia: Et hæc omnia in anima nihil aliud sunt quàm ipsa, aliæ & aliæ proprietates inter se propter varia exercitia, sed vna essentia rationalis & vna anima: proprietates quidem diuersæ, sed essentia vna: secundum exercitium multa sunt, secundum essentiam vero vnum sunt in aīa & idē quod ipsa. Et sicut mundus iste visibilis quinquepertita quadam distinctione est ordinatus, terra scilicet & aqua, aëre, & æthere, siue firmamento, & ipso quoque supremo coelo quod empyreum vocant: Sic animæ in mundo sui corporis peregrinanti quinque progressus sunt ad sapientiam, sensus scilicet, imaginatio, ratio, intellectus, & intelligentia. Quinque enim progressionibus rationalitas exercetur ad sapientiam, & quatuor affectibus ad charitatem: quatenus nouem istis progressionibus in semetipsa proficiens anima, sensu & affectu, quasi internis quibusdam pedibus, quæ spiritu viuit, spiritu ambulet, vsque ad cherubin & seraphin, id est, vsque ad plenitudinem scientiæ, & regnum charitatis, habeatq; anima per exercitium virtutes quarum facultates habet per naturam. D

Vbi gratia? Frigida collatio virtū aīæ cū choris angelorū Cap. V.

Et hos progressus nominibus & ordinibus angelorum comparare prudenti lectori relinquo. Facile siquidem erit ei, si sciat aptare sensum qui primus animæ nuncius est, angelis qui nuncij vocantur: imaginationem archāgelis, quæ plura quàm sensus percipit. Timorem virtutibus, dolorem potestatibus. Qui enim metu suppliciorum perterritus est, & dolore peccatorum compunctus, contemnit mundum & seipsum, cum virtutibus facit miracula, cum potestatibus fugat dæmonia: maius nanque est contemnere seipsum, quàm mundum, quem multi propter vanitatem contempserunt. E Rationem assignamus principatibus: nam sicut illi præsunt, & principantur subiectis spiritibus, sic ratio sensibus atque affectibus. Amorē [pximi] siue gaudium dñationibus: recte nanque alijs dominantur qui omnes amāt, & de profectu omniū gaudent. Intellectum thronis: throni sedes dicuntur, quia in eis deus sedet. Intelligere etiam debes, quoniam in cordibus nostris deus habitat per fidem, per sanctificationem, per pacem, per dilectionem, quoniam deus est pacis & dilectionis. Intelligentiam aptamus cum cherubin, Illi nanque spiritus tanto perfectiore scientia pleni sunt, quanto diuinitatem dei in intimis contemplantur †, Intelligentia nanq; animæ vis est quæ immediate deo supponitur, cernitq; siquidem ipsum & quę in ipso sunt. Spem siue desiderium [siue amorē dei,] seraphin: Deus nanq; est spes oīm finiū terræ, cuius vultū tota terra desiderat: & in quē seraphin pspicere desiderant, tota spes nostra & desiderium nostrum est.

† quantò claritatē dei vicinius contēplātur.

Odium mundi, virtutibus: odium sui, potestatibus: rationem principatibus: amorem proximi dominationibus: intellectum thronis: intelligentiam cherubin: amorem dei seraphin. Timor nanque de supplicijs & dolor de peccatis faciunt contemptum F mundi & sui, vt tamen cum virtutibus faciant miracula, & cum potestatibus expellant dæmonia. Spes de promissis & gaudium de præmijs faciunt amorem proximi & dei.

Vestigia trinitatis in anima à quo. Ca. VI.

Anima ad similitudinem totius sapientiæ facta, omnium rerum in se gerit similitudinē. Vnde & à Philosopho definita est omnium rerum similitudo. Habet siquidem in se vires quibus omnia apprehendit, siue inuestigat, & omnibus similis existit, cum sit vna. Similis est terræ per sensum, aquæ per imaginationem, aëri per rationem, firmamēto per intellectum, coelorum coelo per intelligentiam. Similis est lapidibus per essentiam, arboribus per vitam, animalibus per sensum & imaginationem, hominib⁹ per rationem, angelis per intellectum, deo per intelligētiam. Et sicut deus est omnibus captibilis & participabilis, sic anima omnium est capax. Captibilis & participabilis omnib⁹ est deus, quia naturali suo munere & vsu ex munere participatur ab omnibus per essentiam qua sunt, & secundum illam ad idoneam speciem qua ab alijs differūt, & secundum vtrunque ad congruum vsum quo proficiunt. Tria hæc omni homini existenti insunt quasi quædam vestigia, summæ essentiæ, imaginis, & muneris, id est trinitatis patris & filij & spiritussancti.

G Eternitas quippe est in patre, [qa pater nõ habet patrẽ de quo sit:fili⁹ de pře est vt sit, atq; vt illi coętern⁹ sit. Imago em̃ si pfecte implet illud cui⁹ est imago, coæqualis est illi.] Species est in imagine, [id est pulchritudo, cõgruẽtia, æqualitas prima & summa, similitudo prima & summa vita, primus & summ⁹ intellectus.] Vsus est in munere, [Mun⁹ patris & filij spiritussanct⁹ est. Vsus ğ i munere est, id est, delectatio, gaudium, lætitia, fœlicitas, suauitas. Ille nãq; ineffabilis cõplexus patris & imaginis, non est sine perfectiõe, sine charitate, sine gaudio, Sic in illa trinitate summa est origo oim rerũ, perfectissima pulchritudo, & beatissima dilectio,] nobis autẽ ois vsus diuinitatis est ex munere. Quodãmodo nãq; quasi ppior videtur nobis esse spiritussanctus, vtpote patris & filij munus. Ex ipso nimirum est omnis vsus gratiæ cũ patre & filio: Ipse enim regit & erudit, †cõsolatur & perducit Ecclesiam ad Christum, quã ipse simul sine macula & ruga [iudicatur⁹] tradet regnũ deo & přĩ. Sic à patre per filiũ & spiritũsanctũ, vel potius in spiritu diuina ad nos descenderunt. Pater siquidem tradidit filium soum quo redimeret seruos, misit spiritumsanctum quo seruos adoptaret in filios: Filium

Ex Hilario.

†erigit.

H dedit in precium redemptionis, spiritumsanctum in priuilegium adoptionis, se denique totum seruat in hæreditatem adoptatis. Nemo ergo de dei pietate diffidat, quoniam maior est eius misericordia quàm nostra miseria, & quisquis ad eum toto corde clamauerit, exaudiet illum, quoniam misericors est. Tardius siquidem ei videtur peccatori veniã dare, quàm ipsi peccatori accipere. Sic enim festinat absoluere reum à tormento conscientiæ suæ, quasi plus eũ cruciet passio miseri, quàm ipsum miserum compassio soi. Capax est omnium anima, quia per rationalitatem ad cognitionem, & per concupiscibilitatem ad dilectionem vniuersitatis capax inuenitur. Sunt enim duo in anima, & sunt id quod anima, naturalis sensus cognoscens omnia & dijudicans inter omnia: naturalis affectus, quo suo ordine & gradu diligat omnia. Veruntamen facultates & quasi instrumẽta cognoscẽdi & diligẽdi habet ex natura, cognitionẽ tamẽ veritatis & ordinem dilectionis nequaquam habet nisi ex gratia. Facta siquidem à deo mẽs rationalis sicut eius imaginem suscepit, ita cognitionem & amorem. Vasa nãque quæ creatrix sapiẽtia format vt sint, adiutrix gratia replet ne vacua sint, si strenuum operarium inuenerit. Anima est substantia rationalis, intellectualis, à deo facta spiritalis, non ex dei natura, sed potius creatura ex nihilo facta, in bonũ malumq; conuertibilis. Et ideo

Anima capax oim. Ca. VII.

Anima rursum quid. Ca. VIII.

I aliquatenus est mortalis inquantum in deterius mutari, & à voluntate dei cuius participatiõe bona † sit, alienari potest: Et aliquatenus immortalis, quoniã sensum, quo ei post hanc vitam vel bene vel male fit, amittere non potest: Non quòd pro actis ante carnẽ gestis meruerit vt in carne includeretur, vt quidam voluerunt, sed nec ideo potest esse in homine sine sorde peccati, nisi à Christo fuerit liberata. Dei eni nutu ad corpus anima venit, vt si secundum eius præceptum agere vellet, mercedem accipere vitæ æternæ atque societatis angelorum: Si autem contẽneret, pœnas iustissimas & amarissimas lueret, siue doloris continui, siue ignis ęterni. Anima vero ex eo dicta est, quod animet corpus ad viuẽdum, hoc est viuificet. Spiritus est ipsa anima pro spiritali natura, vel pro eo quòd spiret in corpore appellatus est spiritus. Anima & spiritus idem sunt in homine, quamuis aliud notet spiritus, & aliud anima. Spiritus nanque ad substantiam dicitur, & anima ad viuificationem. Eadem est essentia, sed proprietas diuersa: Nam vnus & idem spiritus ad seipsum dicitur spiritus, & ad corpus anima. Spiritus est inquantũ

†beata

Sensus duplex hois. Ca. IX.

est ratione prædita substantia rationalis: anima inquantũ est vita corporis, de qua dictum est, Qui perdiderit animã suã propter me, saluã faciet eã: id est, quisquis propter deum vitam hanc quæ nunc corporis viuificatione ex anima temporaliter mortalis cõstat, libenter despexerit, in futuro eãdem corporis, non solum animæ vitam æternã & immortalitatẽ recipiet. Humana quidẽ anima, quia in corpore habet esse & extra corpus, pariter anima & spiritus vocari põt: non duæ animæ, sensualis & rationalis, altera qua homo viuat, & altera qua vt quidam putãt, sapiat: sed vna atque eadem anima in semetipsa viuit per intellectum, & corpori vitam prębet per sensum. Humanum nanque corpus nec viuere nec nasci potest sine anima rationali, vegetatur tamen & mouetur & crescit & humanam formam in vtero recipit, priusquam animam rationalem recipiat. Sicut etiam virgulta & herbas sine anima moueri & icrementum habere videmus. Duplex est quidem vita animæ, alia qua viuit in carne, & alia qua viuit ĩ deo. Duo siquidem in homine sensus sunt, vnus interior, & alius exterior, & vterque bonum suum habet ĩ quo reficitur. Sensus interior reficitur in contemplatione diuinitatis, sensus exterior in contemplatione humanitatis. Propterea em̃ deus hõ factus est, vt totum hominem in se beatificaret, & tota conuersio hominis esset ad ipsum, & tota dilectio hominis esset in ipso, cum à sensu carnis videretur per carnem, & à sensu mentis videretur per diuinitatis contemplationem. Hoc autem erat totum bonum hominis, vt siue ingrederetur siue egrederetur pascua in factore suo inueniret, pascua foris in carne saluatoris, & pascua intus in diuinitate creatoris. Hoc bonũ magnum secutum est malum, quoniam perdito bono quod intus erat, egressa est anima ad bona aliena quæ foris erant, & pactum fecit cum delectationib⁹ seculi, requiescens super illas, non attendens absentiam boni sui interioris, eo quòd consolationes suas cerneret in bonis alienis. Nam cum exterior sensus carnalis bono suo vtitur, interior sensus mẽtis quasi obdormit. Non enim cognoscit bona interioris sensus qui iucunditate bonorum exteriorum capitur. Nam qui in carne viuit, in carne sentit, & dolores carnis fugit inquantum potest: vulnera autem animæ prorsus ignorat, nec medicinam quærit in eis. Cum autem mortuus fuerit sensus animæ quo viuit in carne, tunc viuificari incipiet sensus ille quo sentiet semetipm̃, & tũc sciet dolores suos, & incipiet sentire vulnera sua tanto grauius quanto propios. Magis enim obest malum quod est magis vicinũ, & magis prodest bonũ [qđ magis est intimũ.] Spũs dicit̃ multis modis. Dicit̃ nanq; spirit⁹ deus, & aër iste, & flat⁹ aëris, qui à corde recept⁹ & inde per totũ corpus emissus mortalium vitam flatu necessario cõtinet. Iste tamen spiritus iure anima dici non potest, quia aëris varietate dissoluitur. Dicitur spirit⁹ anima, siue hominis, siue pecoris. Dicitur spiritus mens rationalis, vbi est quædam scintilla tanquam oculus aiæ ad quem pertinet imaginatio & cognitio dei. Oculus animæ est mens ab omni corporis labe pura, mentis aspectus est ratio, intellectus visio. Tria hæc omni animæ necessaria sunt, vt sanos oculos habeat, vt aspiciat, vt videat. Sanos oculos habet, cum à mortalium cupiditatibus est purgata atque remota. Aspicit, cũ in dei lumine contemplationis oculos figit. Videt cũ in illa contemplatione cõspicit, quanta sint gaudia, quanta letitia, quanta securitas, serenitas, & quãta iucunditas. Sanitas facit illam securam, aspectus rectam, visio beatã. Cum enim fuerit ab omni fece liberata † maculisq; diluta, tunc se deniq; in seipsa liberalissime tenet, & nihil sibi metuit, aut vlla sua culpa quicquam angitur: & tunc

K

Luc. 9.

Foetus.

L

M

Quot modis dicat̃ spiritus. Cap. X.

†sorde libera.

A tunc ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est in ipsam cōtemplationem veritatis: aspectum siquidem rectum sequitur ipsa visio dei, quę est finis aspectus. Sic anima prius sanatur, sanata inti oducit̃ itroducta reficit̃. Spiri⁹ etiā est quędā vis animæ, mēte inferior, vbi corporaliū rerū similitudines exprimuntur. Nec ipse spiritus corpus est, sed corpori similis. Quę em̄ spiritu vident̃, nō sunt corporalia, sed corporalib⁹ similia. Facies siquidē hoīs & nobis forinsecus nota est, & ī memoria nr̄a habet imaginē suā, icorporalē qdē, sed corpori similē. Mūdi quoq; istius mirabilis pulchritudo, & nobis foris presto est, & ī memoria nr̄a habet imaginē suā, incorporalē qdē, sed corpori similē, ad quā recurrim⁹ cum clausis oculis eā cogitamos. Quod enī ad corporis sensum aliquod corpus in loco est, hoc est ad animi aciē similitudo corporis in memoria: & quod est intētio voluntatis ad corpus visum, visionē q; copulādā, hoc est eadē intentio volūtatis ad copulandā imaginē corporis quæ est ī memoria & visione cogitātis. Ille spiritus dicitur fact⁹ ad imaginem & similitudinem dei, in quo est cognitio veritatis, & amor virtutis. Imago siquidem est in cognitione, & similitudo

B in dilectione. Imago, quia rationalis: & similitudo, quia spiritalis. Hæret siquidem veritati nulla interposita subst ātia rationale nostrū, quo ratiocinamur, intelligim⁹, & sapimus, spiritū dicim⁹. Hunc autem

Eph.4.

spiritū Apostolus mentē vocat, cū dicit, Renouamini spiritu mentis vestræ, id est, mente. Nihil em̄ aliud est spiritus mentis, q̄ mēs: sicot corp⁹ carnis, nihil aliud est q̄ caro. Mēs autē dicitur à μήν. Mene aūt Grece, Latine dicitur luna. Et sicut luna crescit & deficit, & varia vicissitudine cōmutatur, in id tamē quod fuit quadā perfecta nouitate se restituit: sic mens nunc caput summis inferit, nunc decidit in infimis, nūc sese inferens sibi veris falsa redarguit: modo ad corporalia regēda deflectitur, modo æternis rationibus inspiciendis, vel cōsulendis adhærescit.

Quòd in mente eminent intelligentia. Cap. XL.

Ratio siquidē est mentis aspectus quo bonum & malū discernit, virtutes eligit, deumq; diligit. Mēs vniuersorum capax, & omniū rerum similitudine insignita, omnia esse dicit̃ naturali † quadā potētia, & naturali dignitate: Idcirco inuisibiles rerū causas p intelligentiam comprehendit, & visibiles actualium formas per sensuum passiones colligit. Et siue p sensus ad sensibilia exeat, siue per intelligentiam ad in-

Mēs oīa ἀνάμ. † cognitiua.

C uisibilia ascendat, rerum similitudines ad seipsam trahit, præsentia cognoscit, absentia intelligit, ignota inquirit, & in inuētis versatur. Rationale & intellectuale lumē, quo ratiocinamur, intelligimus & sapimus, mentē dicimus, quæ ita facta est ad imaginē dei, vt nulla interposita natura ab ipsa veritate formetur. Mēs enim ex eo dicta est q̧ emineat ī anima: Præstantior siquidem vis animæ est, à qua procedit intelligentia. Per intelligentiam vtique ipsam veritatem intelligit, per sapientiam diligit. Sapientia nanq; est amor boni siue sapor boni, à sapore siquidē dicit̃. Mētis visio est intelligētia, gustus, sapientia. Illa cōtēplat̃, ista delectatur. Cū ab inferiorib⁹ ad superiora volum⁹ ascēdere, pri⁹ occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, postea ratio, intellect⁹ & intelligētia, & in summo est sapientia. Sūma nanq; sapiētia ipse deus est. Sapientia hoīs est pietas, id est, cultus dei. Sēsus ea vis animę est quę rerū corporearū corporeas recipit formas pręsentes: Imaginatio est ea vis animę quę rerū corporearum corporeas recipit formas, sed absentes. Sensus nanq; formas in materia percipit, imaginatio extra materiā: & ea vis quę exteri⁹ formata sensus dicitur, eadē traducta vsque ad intimū, imaginatio vocat̃. Imaginatio nanq; de sensu orit̃, & secūdū ei⁹ aduersitates, ipsi⁹ quoq; est variatio. Multa videt anima carnalibus oculis, mul-

Prius dicebatur à μήν.

Differūt sensus & imaginatio.

ta etiā phantastica imaginatione cōcipit: & vbique D quasi diffunditur, mouetur, erigitur, & fluctuare videt̃: nō à se egrediens, sed in semetipsa tanq̄ in magno pcurrens spatio peruagatur: nō exit ad illa, sed tractat ib⁹ suis sibi illa repręsentat. Habet siquidē in se quasi quādā latitudinē, lōgitudinem, & altitudinē. Nā per charitatē deum & omnes fideles sibi cōplectitur: per meditationem rerū vniuersa quę à principio mūdi vsq; ad finē deus ꝑpter salutem nostrā operat⁹ est meditatur: per cōtemplationem, quę sursum sunt cœlestia cōtēplatur. Ratio est ea vis aīæ quę rerū corporearū naturas, formas, differētias, ꝑpria & accidentia percipit: oīa incorporea, sed non extra corpora, nisi ratiōe subsistentia. Abstrahit em̄ à corporib⁹ quę fundātur in corporib⁹, nō actione, sed cōsideratiōe. Natura nanq; ipsius corporis, secūdū q̧ omne corpus, corpus est, nullū vtiq; corp⁹ est. Intellectus ea vis animę est quę inuisibilia percipit, sicut angelos, dęmones, animas, & omnem spiritū creatū. Intelligentia ea vis aīę est quę immediate supponitur deo: Cernit siquidē ipsum summū verū & vere incommutabilē. Sic anima sensu percipit corpora,

Dimēsio animæ.

E imaginatione corporū similitudines, ratione corporū naturas, intellectu spiritū creatum, intelligentia spiritū increatū. Et quicquid sensus percipit, imaginatio repręsentat, cogitatio format, ingeniū inuestigat, ratio iudicat, memoria seruat, intellectus separat, intelligentia cōprehendit, & ad meditationem siue cōtemplationē adducit. Ingeniū est vis ea aīæ, siue intentio, qua anima se extēdit & exercet ad incognitorū cognitionem. Ingeniom siquidem exquirit incognita, ratio discernit inuenta, memoria recondit iudicata & offert adhuc iudicanda. Sic fit ascensus ab inferiorib⁹ ad superiora, & ima à summis dependent. Intellect⁹ nanq; quędā imago & similitudo intelligentię est, ratio intellectus, rationis phantasticus spiritus, cui etiā supremū corporis corpus, id est, ignis quadā similitudine iungitur, & igni aër, & aëri aqua, & aquæ terra. Sensos informat imaginationē, imaginatio rationē, & facit scientiam siue prudentiā. Rursum rationi occurrēs diuina prudentia, informat eā & facit intelligentiā siue sapiētiam. Est itaq; ī ratione quiddā ad superna & cœlestia, intendēs, & id dicit̃ sapiētia: & est quiddā ad trāsitoria & caduca respiciēs, & id vocat̃ prudentia. Hæc duo ex ratiōe sunt, & in ratiōe cōsistūt. Et diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum: sursum in sapiētiā, deorsum in prudentiā, quasi in virū & mulierē, vt vir sit superior & regat, mulier inferior & regat̃. Vñ dictū est, Melior est iniquitas viri, q̄ benefaciēs mulier. Melior siquidē est qui p cœleste desideriū accēsus, carnē necessaria etiā ei subtrahendo affligit, q̄ qui p carnalē affectū resolut⁹, p omnia quę cōmoda sunt ei satisfacere cōtendit.

Sapiētia.

Prudentia.

F

Eccli.42.

Sensus iuuat̃ exterius, qa oculus carnis, quāuis ex natura facultatē vidēdi habeat, nunquam tñ p se consequitur visionē, nec auris auditū nisi ex bñficio exterioris lucis & soni. Imaginatio iuuat̃ exterius, quia ex sensibilib⁹ cōcipitur. Ratio iuuat̃ iteri⁹, qa spirit⁹ rationalis ex dono creatoris habilis ad cognoscēdū verū & diligendū bonū, nisi interioris lucis radio fuerit pfusus, & calore succensus, nunquam cōsequit̃ sapientię cognitionē vel charitatis affectū. Intellect⁹ & itelligētia iuuant̃ superi⁹, quia de⁹ ignis & lux est. Lux q̄ splēdorē emittēs ex se quē retinet ī se, illuminat itelligētiā ad cognitionē veritatis. Ignis vero calorē de se emittēs, sed nō amittēs, inflāmat affectū ad amorē virtutis. † Et sicut solē nō videt oculus nisi ī lumine solis: sic verū ac diuini lumen non poterit intelligentia videre nisi in ipsi⁹ lumine: Domine, inquit, ꝑpheta, in lumine tuo videbim⁹ lumen. Cū em̄ mortale hoc induerit immortalitatē, & corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem

Sensus & eius op⁹. Ca.XLI.

† veritatis.

Psal.35.

1.Cor.15.

G ptibilitatem, tunc mente pariter & corpore ſpiritales effecti ſecundum modulum noſtrum per mentis illuminationem omnia ſciemus, & per corporis incorruptibilis leuitatem vbiq; eſſe poterimus. Volabimus mente per contẽplationem, volabimus & corpore per incorruptionẽ. Diſcernemus mente, diſcernemus & corpore, cũ ſenſus noſtri corporei vertentur
in rationem, ratio in intellectum, intellectus in intelligentiam, intelligentia in deum mutabitur. Senſu viſibilia percipiuntur, in imaginatione continentur viſibilium imagines & ſimilitudines, ad rationẽ pertinent viſibilium rationes & definitiones, & inuiſibilium inueſtigationes, ad intellectum & intelligentiam ſpectant ſpiritalium & diuinorum comprehenſiones & contemplationes. Senſus vero & imaginatio ad rationem non aſcendunt, ſed infra remanentes eam aliquatenus deducere poſſunt, & quaſi à longe quædam oſtendere, ad quæ non poſſunt peruenire. Simili quadam proportione intellectum & intelligentiam ratio iuuare poteſt, ſed ad ſtatum eorum non valet aſcendere, quoniam metas ſuas & fines ſuos proprios habet quos tranſcendere non poteſt.

Senſum & imaginationem cum cęteris animalibus
H communia habemus: Vident ſiquidem viſibilia & viſorum recordantur. In quibuſdam etiam ſenſibus nos ſuperant, quoniam iuſtum fuit vt brutis animalibus qoibus nil dandum erat in intellectu, aliquid amplius daretur in ſenſu. Et econtrario tanto maior neceſſitas inducitur homini exercendæ rationis, quanto maiorem defectum patitur ſenſualitatis. Ratio autem inde incipit vnde aliquid occurrit quod nobis cum animalibus non ſit commune. Quædam ergo ſunt infra rationem, quædam iuxta rationẽ, quædam ſupra rationem. Infra rationem ſunt quæ ſenſu percipimus, ſicut dura & mollia, calida & frigida, candida & nigra. Iuxta rationem ſunt & peruia rationi, quæ ratione percipimus, ſicut cõmoda & incommo-

Ratio quid ſit.

da, vera & falſa, iuſta & iniuſta. Ratio ſiquidem eſt quidam animi motus viſum mentis acuens, veraq; à falſis diſtinguens. Supra rationem ſunt quæ nec ſenſus docet nec ratio perſuadet, ſed aut diuina reuelatione comprehenduntur, aut diuinarum ſcripturarum authoritate creduntur, ſicut deum in vna ſubſtantia trinum, & in tribus perſonis ſubſtãtialiter vnum. Deus ſiquidem eſt rerum vniuerſitas, ita quòd nulla
I ſingularum: & ideo motibus rationis non ſubiacet, quia ratio non eſt niſi de re aliqua.

Definitio aiæ & explanatio eius. C. XIII. † effectũ.

Anima eſt ſpiritus iotellectualis rationalis, ſemper viuens, ſemper in motu, bonæ malæq; voluntatis capax. Secundum benignitatem creatoris, atq; ſecundum ſui operis officium † varijs nũcupatur nominibus. Dicitur nanq; anima dum vegetat, ſpiritus dum contemplatur, ſenſus dum ſentit, animus dum ſapit, dum intelligit mens, dum diſcernit ratio, dum recordatur memoria, dum vult voluntas. Iſta tamen non differunt in ſubſtantia quemadmodum in nominibus, quoniam omnia iſta vna anima eſt, pprietates quidem diuerſæ, ſed eſſentia vna. In ſpiritu tamen & anima poteſt eſſe differentia, quia omnis anima eſt ſpiritus, ſed non omnis ſpiritus eſt anima. Animę duplices ſunt actiones. Alio nanque conſilio erigitur ad deum, alio inclinatur ad carnem. Inclinatur autem ſic: Cum ſit ſubtilis & inuiſibilis, videri non poteſt, ſed per potentias ſuas ſe extendit & oſtendit. Per concupiſcibilitatem nanque appetit, per iraſcibilitatem contemnit, per rationalitatem inter vtrunque diſcernit. Tota animæ eſſentia in his potentijs ſuis conſiſtit, nec per partes diuiditur cum ſimplex ſit & indiuidua. Et ſi aliquando partes habere dicitur, ratione potius ſimilitudinis quàm veritate compoſitionis intelligendum eſt. Simplex ſubſtantia eſt anima, nec aliud nec minus eſt ratio in ſubſtantia

quàm anima, nec aliud nec minus iraſcibilitas vel K
concupiſcibilitas quàm anima, ſed vna eademq; ſubſtantia ſecundum diuerſas potentias diuerſa ſortitur vocabula. Has potẽtias habet antequam corpori miſceatur. Naturales ſiquidem ſunt ei, nec aliud ſunt quàm ipſa. Tota nanq; animę ſubſtantia in his tribus plena & perfecta conſiſtit, id eſt in rationalitate, concupiſcibilitate, & iraſcibilitate, quaſi quadam ſua trinitate, & tota hæc trinitas eſt quædam animæ vnitas, & ipſa anima. Deus eſt omnia ſua, & anima quædam ſua. Habet ſiquidem naturalia, & ipſa omnia eſt. Potentia nanq; & vires eius idem ſunt quod ipſa. Habet accidẽtalia, & ipſa non eſt. Suæ vires eſt, ſuæ virtutes non eſt: Non enim eſt ſua prudentia, ſua temperantia, ſua fortitudo, ſua iuſtitia. Potentiæ animæ ſunt, rationalitas, concupiſcibilitas, & iraſcibilitas. Vires ſunt, ſenſus, imaginatio, ratio, memoria, intellectus, intelligentia. Potentiæ autem poſſunt dici vires, & vires dici poſſunt potentiæ.

Ex Platone.

De amicitia aiæ & corporis. Cap. XIIII.

Quibuſdam affectibus & quadam amicitia anima corpori coniungitur, ſecundum quam amicitiam nemo carnem ſuam odio habet. Sociata nanq; illi, licet eius ſocietate prægrauetur, ineffabili tamen conditione
diligit illud, amat carcerem ſuum & ideo libera eſſe L
non poteſt. Doloribus eius vehemẽter afficitur. Formidat interitum, quæ mori non poteſt. Timet defectum quæ per naturã non poteſt deficere. Oculorum paſcitur ſpeculatione, ſonoris delectatur auditibus, ſuauiſſimis iocundatur odoribus, larga epulatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipſa vtatur, graui tamen mœrore affligitur ſi ſubtrahãtur. Huic etiam nonnunquam ſubrepunt vitia contraria rationi, dum anima dilecto corpori indulgẽtius remittendo, locum noſcitur prębere peccato. Per ſenſus quoq; progreditur anima ad corpus mouendum & viuificãdum. Nouem quoq; ſunt foramina in humano corpore, quibus ſecundum naturalem contemperãtiam influit & effluit omne quo idem corpus vegetatur & regitur.

Nouẽ foramina.

Sunt etiam vtriuſque quædam ſimilia, corporis ſcilicet supremũ, & ſpiritus infimum, in quibus ſine naturarũ confuſione, perſonali tamen vnione facile coniungi poſſunt. Similia enim ſimilibus gaudent. Itaque anima quæ vere ſpiritus eſt, & caro quę vere corpus eſt, in ſuis extremitatibus facile & conuenienter vniuntur, id eſt, in phãtaſtico animæ, quod corpus non eſt, ſed ſimile corpori, & ſenſualitate car-
nis quæ ferè ſpiritus eſt, quia ſine anima fieri non po M
teſt. Sicut enim ſupremum animæ, id eſt intelligentia ſiue mens imaginem ſiue ſimilitudinem gerit ſui ſuperioris, id eſt dei, vnde & eius ſuſceptiua eſſe potuit ad vnionem perſonalem, etiam quando ipſe voluit abſque vlla diminutione naturæ ſuæ: ſic ſupremũ carnis, id eſt ſenſualitatis animæ gerens ſimilitudinem ad perſonalem vnionem eius eſſentiam ſuſcipere poteſt. Nec iſtud mirum eſt, cum etiam in ſenſu & memoria pecudis quædam eſt imitatio rationalitatis, & in appetitu voluntatis, & in ijs quæ refugit reprobationis. Spiritus nanq; corporeus qui vtiq; vere eſt corpus, & ſenſu naturali inter multa diſcernit, & vi concupiſcibilitatis eligit, & natura iraſcibilitatis reprobat. Habet ſiquidem corporea vita quoſdã gradus incrementorum quibus ad imaginem ſummæ vitæ proficit.

Grad⁹ incremetorũ corporeæ vitæ.

Primus enim gradus corporeæ vitæ eſt ſenſificatio. Secundus per ſenſum ingrediens imaginatio. Tertius per imaginationem conceptorum memoria. Quartus ſecundum ſenſuum paſſiones quædam ſine diſcretione intelligẽtiæ prouidentia, in qua quidẽ quaſi rationis imago eſt, & nulla ratio eſt. In his omnib⁹ corporea vita ſpiritalem vitam imitatur. Primo in eo ꝙ ſentit, ſecundo in eo ꝙ ſenſum concipit, tertio in eo ꝙ concepta retinet, quarto in eo ꝙ ſiue in imaginatis ſiue in ſenſibus ſecundum

quadam

A quandam rationis similitudinem, siue ad appetendum, siue ad fugiendum se in se flectit. Conuenientissima autem media sunt & carnis & animæ sensualitas carnis, quæ maxime ignis est, & phantasticus spiritus qui igneus vigor dicitur. Vnde & quidam loquens de animabus ait;

Verg. 6. Aeneid. Igneus est ollis vigor & cœlestis origo.

Mira societas carnis & aīę, spirit⁹ vitę & limi terrę. Gen. 2. Sic enī scriptū est, Fecit de⁹ hoīem de limo terræ, & īspirauit in faciē eius spiraculū vitę: dās ei sensum & intellectū, vt p sensum lutum sibi sociatum viuificaret, & per intellectum regeret: & vt per intellectum intus ingrederetur & contemplaretur dei sapientiā, & per sensum foras egrederetur & contemplaretur opera sapientiæ, intellectu intus illustrauit, sensu foris decorauit, vt in vtroque refectionem inueniret, intus ad fœlicitatem, foris ad iucunditatē. Sed quia bona exteriora diu stare non possunt, iussus est homo ab exterioribus ad interiora redire, & ab interioribus ad superiora ascendere. Tantæ siquidem dignitatis est humana conditio vt nullum bonum præter summum bonum ei sufficere possit. Plenum fuit miraculo, quòd tam diuersa & tam diuisa ab inB uicem, ad inuicem potuerunt coniungi. Nec minus mirabile fuit quòd limo nostro deus seipsum commiscuit, vt sibi inuicem vnirentur deus & limus, tanta sublimitas, & tanta vilitas. Nihil enim est deo sublimius, & nihil limo vilius. Mirabilis fuit coniunctio prima, mirabilis fuit secunda, nec minus mirabilis erit tertia, cum homo angelus & deus, vnus erit spiritus. Eodē nāque bono bonus est homo, quo bonus est angelus, eodemq; bono vterque beatus, si tamen ambo idipsum eadem voluntate eodemq; spiritu cupiunt. Si enim tam disparē naturam carnis & animæ ad vnam fœderationem atq; amicitiam de⁹ cōiungere potuit, nequaq̄ erit ei impossibile rationalē spiritum, qui vsque ad consortium terreni corporis humiliatus est, cum eodem corpore glorificato, vt sit ei gloriæ quod fuit ei sarcinæ, ad consortium beatorum spirituū qui in sua puritate perstiterūt, exaltare, atq; ad suæ glorię participationem sublimare. Ad hoc siquidem illum sola charitate, nulla necessitate creauit altissimus, vt suæ beatitudinis participē faceret. Si ergo tantum gaudium & tanta lætitia est ī vita ista temporali, quæ constat ex præsentia spirit⁹ in corpore corruptibili, quanta lætitia & quantum gaudium erit in vita æterna quæ constabit ex præsentia diuinitatis in spiritu rationali? Subijciatur C ergo corp⁹ animo, animus deo, & vnus spiritus erit cum eo: ita tamen si in humilitate permāserit, & gratiam sui creatoris per quam exaltandus & glorificādus est agnouerit. Ex carne & anima constat homo, & vtrunque bonum suum habet in quo gaudet & exultat. Bonum animæ est deus, cum affluentia dulcedinis suæ. Bonum carnis est mundus, cum abundātia iucunditatis suæ. Sed mundus iste est exterior, deus autē interior. Nihil enī est eo interius, nihil eo præsentius. Interior est omni re, quia in ipso sunt omnia: Exterior est omni re, quia ipse est super oīa. Ab hoc ergo mundo ad deum reuertentes & quasi ab imo sursum ascendentes per nosmetipsos transire debemus. Ascendere enim ad deum, est intrare ad seipsum, & nō solum ad se intrare, sed ineffabili quodāmodo in introitu sui intimus seipsū trāsire. Qui enī interius intrās & intrinsecus penetrās seipsum trāscēdit, ille veraciter ad deū ascendit. Ab huius ergo mūdi distractionib⁹ cor nostrum colligam⁹, & ad interiora gaudia reuocemus. Et si cor nostrū semp tenere non possumus, saltem ab illicitis & vanis cogitationibus restringamus, vt aliquando in diuinæ cōtemplationis lumine nos figere valeamus. Hæc est enim requies cordis nostri, cum in dei amore per desiderium figitur. Hæc est vita cordis nostri, cum D deū sui contemplatur, & ipsa sua cōtemplatione suauiter reficitur. Et dulce est illi semp ad cōsiderandū, quod ad amandū & laudandū semper est suaue. Nihil enim ad beatā vitā præstantius videtur q̄ velut clausis carnalibus sensibus extra carnem mundiq; † affectū quempiam intra semetipsum cōuerti, aliениq; effectum à mortaliū cupiditatib⁹ sibi soli & deo loqui. [† carnem mūdiq; effectum:]

[De cōparatiōe animæ ad ea de quibus corp⁹ cōstat. C. XV.] Cū anima sit incorporea, per subtiliorem naturā corporis sui, id est, per ignē & aërem, quæ in isto quoq; mundo præcellentia sunt corpora, & ideo magis subtiliora, † corp⁹ administrat. Ista siquidem priora excipiūt motus animę viuificātis, eo q incorporeę naturæ sunt propinquiora q̄ humor & terra, vt ad eorum proximum ministerium tota moles administretur. [† ideo spiritui similiora.] Nullus sine his duobus, vel in corpore sensus est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Ignis enim & aër quæ leuia sunt, mouent aquam & terram quæ grauia sunt. Quapropter etiam corpora post animæ abscessum moueri non videmus, quia ignis & aër, quæ duo per animæ præsentiam tenentur in corpore terreno & humido, vt omnium quatuor fiat temperatio, post eiusdem animæ abscessum ad superna euadunt ac sese expediunt. [Corporis cōpositio] Corporis autem compositio sic fit, Corpus cōstat ex officialibus E membris, officialia ex consimilibus, consimilia ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elementis: & nihil horū est anima, sed in istis tanquam in organis agit anima, & per hoc corpori consulit & huic vitę ī qua factus est homo in animam viuentem. Quę cum temperata & ordinata fuerint, congruunt viuificationi, & nunquam recedit anima. Si vero distemperata & confusa fuerint, inuita recedit anima, secum trahens omnia, sensum, imaginationem, rationem, intellectum, intelligentiam, cōcupiscibilitatē, & irascibilitatem, & ex his secundum merita afficitur ad delectationē siue ad dolorem. Corpus autē quod pri⁹ integrū tanquam organū contemperatum & dispositum erat, vt melos musicū in se contineret & tactū resonaret, nunc confractum & inutile ē regione iacet. Anima vero recurrentibus ad regiones suas elementorum partibus, non habens vbi vires suas exerceat, requiescit ab his tantum motibus quib⁹ corpus per tempus & locum mouebat, ipsa per tempus illocaliter mota, quoniam & si organum perijt, sed non melos, nec † quod orgānum mouebat. [† melos naturæ.] Anima inter deum & corpus posita per tempus mouetur, vel reminiscendo quod oblita fuerat, vel discendo quod F ignorabat, vel volendo quod nolebat: per locum vero non mouetur, quia per loci spatia non distenditur. Deus autem corpore non eget vt sit, nec loco, vt alicubi, nec tempore, vt aliquando, nec causa, vt alicunde, nec forma, vt aliquid, nec aliquo genere subiecti in quo subsistat vel cui assistat.

[Per quid aīa vnit deo. Cap. XVI.] Habet anima quandam propriam naturam, omnibus his mūdanæ molis elementis excellentiorem, qua veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum quas per sensum carnis percipimus cogitari, sed mēte intelligi vitaq; sentiri. Intelligi potest, sentiri non potest. Non enim est corpus, nec deus, nec vita sine sensu, qualis est in arboribus, nec vita sine rationali mēte, qualis est in animalibus, sed vita & vita perpetua. Nōc quidem minor q̄ angelorū est & futura q̄lis āgelorū, si ex pręcepto sui creatoris vixerit. Præceptū autē ei⁹ est, vt ī dilectiōe ei⁹ maneam⁹. Manete, inqt, in dilectione mea. Per dilectionē nāq; sibi rationalem creaturam copulauit, vt eum semper haberet & in ipso semper maneret, de eo & in eo delectans gaudens & exultans. Per dilectionem creatori suo & sibi inuicem rationalis creatura copulata est: solum nanque dilectionis vinculum est quod ligat vtrosque ī idipsum. Per amorem dei omnes ei

adhære-

G adhęremus, per amorem proximi omnes adinuicem vnum sumus, vt bonum commune omnium fiat singulorum, & quod quisq; in se non habet, in altero possideat. Charitas est via dei ad homines & via hominum ad deum. Per charitatem enim venit deus ad homines, venit in homines, factꝰ est homo. Per charitatem homines diligunt deum, eligunt deum, ad deum currunt, ad deum perueniunt. Sic etiam familiaris est deo charitas, vt ipse mansionem habere nolit vbi charitas nõ fuerit. Si ergo charitaté habemus, deũ habemus, quia deus charitas est.

Exhortatio ad amoré dei. C.XVII

Miser ego quantum deberem diligere deum meum, qui me fecit cum non eram, redemit cum perierã. Non eram, de nihilo me fecit, non lapidem, non arborem, non auem, vel aliquod de animalibus, sed hominem me voluit esse, dedit mihi viuere, sentire, discernere. Perieram, & ad mortalitatem descendit, mortalitatem suscepit, passionem sustinuit, mortem vicit, & sic me restaurauit. Perieram & abieram, quoniam in peccatis meis eram venundatus: venit ille post me vt redimeret me, & tantũ dilexit me vt sanguinis sui precium appenderet pro me, talíq; pacto reduxit me de exilio, & redemit de seruitio. Nomine etiam suo vocauit me, vt memoriale suum semper esset apud me.

H Vnxit me oleo lætitiæ quo ipse erat vnctus, vt ab vncto essem vnctus, & à Christo dicerer Christianus. Sic gratia eius & misericordia semper pręuenerunt me. De multis nanq; periculis sæpe liberauit me liberator meus, quando errabam reduxit me, quando ignorabam docuit me, quando peccabam corripuit me, quando tristabar consolatus est me, quãdo desperabam confortauit me, quãdo cecidi erexit me, quando steti tenuit me, quando iui duxit me, quando veni suscepit me. Hæc & multa alia fecit mihi deus meus, de quibus dulce est mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias agere, vt pro omnibus beneficijs suis possim semper eum laudare & amare. Cum enim cunctis sit præsidens, singulos implens, vbique præsens, vniuersorum curam agens, & tam singulis quàm omnibus prouidens, ita totum ad custodiam meam occupatum video, vt si ego super custodiam meam stabo, quasi omnium oblitus sit & mihi soli intendere velit. Semper se præsentem exhibet, semper se paratum offert, si me paratum inuenerit. Quocunque me vertero nõ me deserit, nisi ego prior eũ deseram. Vbicunq; fuero non recedit à me, quoniam vbique est, vt quocunque iero inueniam

I eum cum quo possim esse. Quicquid fecero pariter assistit, vtpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum & actionũ mearum. Cum hæc diligenter considero, timore pariter & ingenti rubore confundor, quia illum vbique mihi præsentem & omnia occulta mea videntem intueor. Multa enim sunt in me de quibus coram oculis eius erubesco, & pro quibus ei valde displicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependam habeo, nisi tantum vt diligam eum. Non enim melius nec decentius quàm per dilectionem repẽdi potest, quod per dilectionem datum est. Hæc præter rem dixisse videor, sed forte non præter vtilitatem mihi, & ijs qui mecum sentiunt quæ ego sentio.

Aĩa quo fit in loco. Cap. XVIII.

Anima præsentia sua corpus viuificat, & sic colligata est ei, vt nec cum velit inde segregare se possit, nec retinere cum sui creatoris iussionem audierit. In vita siquidem animę consistit vita corporis, & de morte corporis descendit mors animæ. Sicut enim anima vita sua facit carnem viuere, & de fonte naturæ suæ irrigat animando: sic caro per corruptelam materiæ suæ animam, si cupiditatibus illicitis illigauerit, occidit. Et cum altera natura alterius videatur, transit vnaquæq; in victricis naturam, id est, vt aut carnem spiritalem anima virtutibus suis præstet, aut animam carnalem

K caro victrix eius efficiat. Anima tamẽ nihil de morte habere potest, nisi per vitia ei propinatum fuerit. Nec caro aliquid de vita retinere potest, nisi ab anima fuerit irrigata. Nec in alterius naturam altera transire potest, nisi aut vitijs infecta, aut virtutibus deserta fuerit. Ratione insignita est anima, qua artibus docetur egregijs & disciplinis instruitur eximijs, vt diuina sapiat, & humana pertractet, atque sic cætera animalia decenter excellat, vtpote substãtia rationalis. In hoc enim proprie est anima substantia rationalis, id est, spiritus rationalis. Immortalis est anima, ne à creatoris sui similitudine discrepare videatur. Non enim poterat esse imago & similitudo dei, si mortis termino clauderetur. Secundum quendam modum vitæ quem nullo modo potest amittere, immortalis est. Secundum vero quandam mutabilitatem qua potest vel melior vel deterior fieri, mortalis est. Et sicut mortalis est cum beate viuere perdit, licet misere viuere amittere non possit, sic respectu incorporei dei corporea est. Nihil enim inuisibile & incorporeum natura credendum est præter solũ deum, id est, patrem & filium & spiritumsanctum. Qui ex eo incorporeus & inuisibilis dicitur, quia infinitus & incircumscriptus est & simplex, & sibi oĩbꝰ modis

L sufficiens seipso & idipsum. Et cum vbiq; sit, in semetipso inuisibilis & incorporeus esse dignoscitur. Omnis vero rationalis creatura corporea est, angeli & omnes virtutes corporeæ sunt, licet non carne subsistãt. Ex eo enĩ intellectuales naturas corporeas esse dicimus, quia loco circumscribuntur, sicut & anima humana quæ carne clauditur, quæ idcirco esse in loco & localis dici põt. In loco, quia hic & alicubi præsens est: Localis, quia quod alicubi pręsens est totũ, alibi non est. Non habet tamen corporalem dimensionem, nec corporalem circumscriptionem, quoniam corporalis quantitatis expers est. Sed quia per præsentiam & operationem in loco concluditur, localis & ipsa dicitur, veruntamen non sicut corpus, cui secundum locum, principium, medium & finis assignatur. ¶ Circũscriptum est, quod cum alicubi est totum, non potest esse simul alibi, quod de solis corporeis naturis cernitur. Incircumscriptũ vero est quod simul est vbiq; totum, quod de solo deo intelligitur. Circumscriptum autem simul & incircumscriptum est, quod cum alicubi sit totum, potest simul alibi esse totum, non tamen vbiq;, quod de creatis spiritibus cognoscitur. Si enim anima non esset tota in singu-

M lis membris sui corporis, non sentiret tota in singulis mẽbris sui corporis. Respectu vero naturę incorporeæ quæ summe incommutabilis vbiq; est, corporea est anima, quoniam tale aliquid non est ipsa: nec tamen per loci spatiũ ita sistitur vel mouetur, vt maiori sui parte maiorem locũ occupet, & breuiore breuiorem, minorq; sit in parte quàm in toto. Per om̃es siquidẽ particulas corporis tota simul adest, nec minor in minoribus, nec in maioribus maior. Sed alicubi intensius, alicubi remissius, & in omnibus tota & in singulis tota est. Sicut enim deus vbiq; est totus in toto mũdo & in omni creatura sua, sic anima vbiq; tota in toto corpore suo, tãquam in quodam mundo suo, intensius tamen in corde & in cerebro, quẽadmodum deus præcipue dicitur esse in cœlo.

Anima quicquid agit tota agit. Ca. XIX.

Inuisibilis & incorporea est anima: si enim visibilis esset, corporea esset. Et si corporea esset, partibilis esset, & partes haberet, neq; tota simul in vno loco eẽ posset. Nullum enim corpus aut simul tangi totum potest, aut simul tangere totum potest. Anima vero in quibuscunq; suis motibus vel actibus tota simul adest. Tota videt, & tota visorum meminit. Tota audit, & tota sonorum reminiscitur. Tota odorat, & tota odores recolit. Tota per linguam & palatum sapores sentit & discernit. Tota tangit, & dura & mollia. Tota

simul

A simul approbat vel improbat. Calida vero vel frigida summo tantum digito tota discernit. Tota est visus, tota est auditus, tota meminit: & cum tota meminit, tota est memoria. Cum tota vult, tota est voluntas. Cum tota cogitat, tota est cogitatio. Cum tota diligit, tota est dilectio. Potest nanque ex parte cogitare, & ex parte diligere.

Animæ virtutes & vires actionū. Ca. XX.

Habet anima affectiones quibus exercetur ad virtutes. Dolor nanque de peccatis, timor de supplicijs, desiderium de promissis, & gaudiū de præmijs quædam exercitia sunt virtutum. Habet etiam virtutes quibus instruitur & armatur contra vitia. A prudentia nanque scit quid debeat facere: temperantiam habet contra prospera, fortitudinem contra aduersa, iustitiam qua scit quid cuique debeat reddere. Prudentia est scire quid possit, fortitudo facere quod possit, temperantia non præsumere quod non possit, iustitia non velle plus quàm possit. Prudentia est in eligendis: temperantia in vtendis: fortitudo in tolerandis: iustitia in distribuendis. Prudentiæ est nihil pœnitendum appetere, & nihil præter iustum velle facere. Temperantiæ est nihil præter turpia timere, & quicquid agimus vel cogitamus ad rationis normam dirigere. Fortitudi-B nis est terrenas cupiditates non solum reprimere, sed penitus obliuisci. Iustitiæ est omnem animi cogitationem ad solum deum dirigere, eumque tanquam nihil aliud sit sola mentis acie intueri. Habet autem anima sacramentales virtutes quibus initiatur, id est, fidem, spem, sacramentū baptismi, inunctionem, confirmationem, & cætera quibus deo consecratur. Habet etiam virtutes quibus proficit & quibus deo coniugitur, vt est humilitas, puritas, charitas. Humilitas eam deo subijcit, puritas iungit, charitas vnit. Habet quoque anima vires quibus corpori commiscetur, quarum prima est naturalis, secunda vitalis, tertia animalis. Et sicut deus trinus & vnus, verus & perfectus omnia tenet, omnia implet, omnia sustinet, omnia superexcedit, omnia circumplectitur: sic anima his tribus viribus per totum corpus diffunditur, non locali distēsione, sed vitali intēsione. Naturalis nanque virtus operatur in epate sanguinem & alios quosque humores, quos per venas ad omnia corporis membrà transmittit, vt inde augeantur & nutriātur. Vis ista quadrifaria est. Diuiditur nanque in appetitiuam, retentiuam, expulsiuam, & distributiuam. Appetitiua quæ sunt necessaria corpori appetit. Retentiua sumpta retinet, donec ex illis digestio vtilis fiat. Expulsi-C ua nociua & superflua expellit. Distributiua bonos bonorum ciborum humores omnibus membris distribuit, prout cuique expedit.

Vis cordis. Cap. XXI.

Vis vitalis est in corde, quæ ad temperādum feruorem cordis aërem hauriendo atque reddendo, vitam & salutem toti corpori tribuit. Aëre nanque puro sanguinem purificatū per totum corpus impellit per venas pulsatiles, quæ arteriæ vocantur. Ex quarum motu temperantiam atque distemperantiam cordis physici cognoscunt. Istas vires habent omnia animalia, & ideo corporis magis videntur esse quàm animæ, cum anima sit vita corporis.

Vis cerebri. Cap. XXII.

Vis animalis est in cerebro, & inde vigere facit quinque sensus corporis. Iubet enim voces ædere, membra mouere. Tres nanque sunt ventriculi cerebri. Vnus anterior à quo omnes sensus, alter posterior à quo omnis motus, tertius inter vtrunque medius, id est, rationalis. Corporis sensus sic fiunt. Quod est in corpore subtilissimum & ob hoc animæ similius & vicinius quàm cætera, id est, lux, primum per oculos ipsos diffunditur emicatque in radijs oculorum ad visibilia intuenda, deinde mixtura quadam primo cum aëre puro, secundo cum aëre caliginoso atque nebuloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine; quinque sensus cum ipso sensu oculorum perficit, vbi ipsa sola excellit. Isti sensus quia in sola facie prælocati sunt, D ideo scriptum arbitror, quoniam dominus in faciem insufflauit homini spiraculum vitæ, & factus est in animam viuentem. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quià ista ducit, & illa sequitur, ab ista sensus, & ab illa motus, sicut consilium præcedit actionem. Istæ vires tam animæ quàm corporis dici possunt, quia ab anima in corpore fiunt, nec sine vtroque fieri possunt. In prima parte cerebri vis animalis vocatur phantasticalis, id est, imaginaria, quia in ea corporalium rerum similitudines & imagines continentur, vnde & phantasticum dicitur. In media parte cerebri vocatur rationalis, quia ibi examinat & iudicat ea quæ per imaginationem repræsentatur. In vltima parte vocatur memorialis, quia ibi commendat memoriæ ratione iudicata.

De falsis imaginibus animæ. Ca. XXIII.

Aliud est itaque in nobis quo corpora sentimus, quod quinque corporis sensibus facimus. Aliud quo non corpora, sed corporibus similia cernimus, vbi & nos ipsos non aliter quàm similes corporibus intuemur. Aliud quo nec corpora nec corporum similitudines cōspicimus, sed alias res quæ non habent imagines sui similes, sicut est deus, & ipsa mens rationalis, vel intelligentia, vel ratio: sicut eti-E am virtutes, prudentia, iustitia, castitas, charitas, pietas, & quæcunque aliæ sunt quas intelligendo vel cogitando enumeramus, discernimus, & definimus. Porrò anima non est corpus, quia non omnis similitudo corporis corpus est. Dormienti enim tibi in somnis velut corpus apparebit, neque id corpus tuum sed anima tua: nec verum corpus, sed similitudo corporis tui. Iacebit enim corpus tuum, ambulabit ipsa. Tacebit ligua corporis tui, loquetur ipsa. Clausi erunt oculi tui, videbit ipsa: & ita in ea tota & integra cernetur similitudo carnis tuæ. In hac similitudine quasi per loca cognita vel incognita discurrit, & sentit læta vel tristia. Anima etiam mortui sicut dormientis in ipsa similitudine corporis sui sentit seu bona seu mala: non sunt tamen corporalia, sed corporibus similia, quibus animæ corporibus exutæ afficiuntur seu bene seu male, cum & ipsæ suis corporibus similes sibimet appareant. Sunt tamen & vera lætitia & vera molestia, facta de substantia spiritali in substantia spiritali. Certum nempe est quandam spiritalem naturam esse in nobis, vbi corporalium rerum similitudines aut formantur aut formatæ ingeruntur: siue cum præsentia aliquo sensu corporis tangimus, & continuo eorum similitudo in spiritu F formatur, & in memoria reconditur: siue cum absentia iam nota, vel quæ non nouimus cogitamus, vt inde formetur quidam spiritalis intellectus. Innumerabilia etiam pro arbitrio & opinatione fingimus, quæ vel non sunt, vel esse nesciuntur. Innumerabiles quoque & variæ formæ rerum in animo nostro versantur, vel cum aliquid facimus vel facturi sumus: aliquo etiam spiritu rapiente tollitur anima in huiusmodi videnda seu bona seu mala. Nimia quoque intentione cogitationis vel aliqua vi morbi, vt phreneticis per febrem accidere solet, seu commixtione alterius cuiusdam spiritus seu boni seu mali, ita corporalium rerum imagines in spiritu exprimuntur, tanquam corpora ipsius corporis sensibus præsententur, vt absentia videantur adesse tanquam præsentia, & quæ non sunt tanquam præ oculis assint. A dormientibus etiam multa videtur, vel nihil vel aliquid significantia. Vnde sæpe imagines rerum corporalium tanta illis expressione repræsentantur in somnijs, quanta ipsa corpora præsentantur vigilantibus, vt inter visionē dormientium & veram commixtionem vigilantium non discernatur, sed continuo eis caro moueatur, & contra propositum suum vel contra licitos mores concubere videatur, &

quod

G quod naturaliter collectum est per genitales vias emittatur. Hunc motum casti vigilantes cohibent & refrenant. Dormientes autem ideo nõ possunt, quia in potestate non habent imaginis corporalis expressionem: qua caro naturaliter mouetur, & sequitur quod coitum sequi solet, & quod sine peccato à vigilantibus fieri non potest. Sic in spiritu & corporaliũ rerum imagines apparent, & multa pro arbitrio finguntur, vel præter arbitrium demonstrantur. Ipsa nanque anima quæ motu proprio semper in motu est, quia per corpus non sinitur, vel non plene sinitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suæ intentionis dirigere, corpore sopito, spiritu corporalium similitudines aut ipsa agit, sicut & imagines corporum cogitãdo ex seipsa versare assolet, aut obiectas intuetur, cum in eas videndas aliquo spiritu assumitur.

De multiplici visu aiæ. Cap. XXIIII.

Anima est substantia spiritalis, simplex, indissolubilis, incorporea, passibilis atque mutabilis, carens pondere, figura & colore. Non est credẽda pars, sed creatura dei, nec etiam de substãtia dei, vel de qualibet elementorum materia, sed ex nihilo est creata. Si enim ex semetipso eam deus fecisset, nequaquam vitiosa aut mutabilis aut misera esset. Si autem ex elementis facta fuisset, esset corporea:
H cum sit incorporea, ignotam habens originem, initium habet, finem non habet. Et cum sit spiritalis naturæ, nihil habet mixtum concretumq́ terrenũ, nihil humidum vel aëreum vel igneum. Nullum habet colorem, nullo loco continetur, nullis membris circumscribitur, nullo spatio finitur: sed ita est cogitanda & intelligenda, sicut sapientia, iustitia, & cæteræ virtutes ab omnipotente creatæ. Natura animę inuisibilis est, ideo inuisibiliter in corpore manet, & de corpore inuisibiliter egreditur. Per corpus corpora videt, sicut cœlum & terram, & quæ in eis cõspicua sunt oculis nostris. Spiritu autẽ corporũ similitudines intuetur. Quicquid enim corpus nõ est, & tamen aliquid est, recte iam spiritus dicitur. Idcirco quadam vi occulta & spiritali rapitur anima, vt vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat. Sed intellectu ea quæ nec corpora nec corporum formas habent conspicit, sicut est iustitia & sapientia, & velut ipsa mens & omnis animæ affectio bona.

Tria genera visionum aię.

Ista tria genera visionum manifesta sunt. Primũ corporale, quo per corporis sensus corporalia sentiuntur. Secundum spiritale, quo
I corporum similitudines spiritu, non mente cernuntur. Tertium intellectuale, quo illæ res quæ nec corpora nec corporum formas habent conspiciuntur. Intellectuali visione nunquam fallitur anima: aut enĩ intelligit & verum est: aut si verum non est, non intelligit. In visione autem corporali sæpe fallitur aĩa, cũ in ipsis corporibus fieri putat quod fit in corporis sensibus. Sicut nauigantibus vidẽtur ĩ terra moueri, quæ stãt, & intuentibus cœlum sydera stare, q̃ mouentur, & diuaricatis radijs oculorum res vna duas formas habere videtur, & vnus homo duo capita, & in aqua remus infractus, & multa huiusmodi. In visione etiam spiritali anima fallitur & illuditur, quoniã ea quę videt aliquãdo vera, aliqñ falsa, aliquãdo perturbata, aliquando trãquilla sunt. Ipsa autẽ vera aliqñ futuris omnino similia, vel aperte dicta aliqñ obscuris significationibus & quasi figuratis locutionibus prænunciata.

De ecstasi.

In ecstasi vero quando ab omnibus corporis sensibus alienatur & auertitur anima, amplius quàm in somno solet, sed minus quàm in morte, non fallitur. Sed ipsa mente diuinitus adiuta, vel aliquo ipsa visa exponente, sicut in Apocalypsi Ioanni exponebatur, magna reuelatio est. Cũ enim bono spiritu assumitur anima, falli non potest, quia sancti angeli miris modis visa sua facili quadã ac præpotenti vnitione vel commixtione nostra esse faciunt, & visionem suam quodam ineffabili mo- K
do in spiritu nostro informant. Ipsi siquidẽ his corporalib⁹ indicandis atq; ministrandis prę̨sunt, & eorum significatiuas similitudines ĩ spiritu ita discernunt, & tanta potentia quodammodo tractant, vt eas etiam possint hominum spiritibus reuelando miscere. Inde est quòd angelus domini apparuit ĩ somnis Ioseph dicens, Noli timere accipere Mariã cõiugem tuam. (Matth. 1.) Et iterum, Tolle puerum & matrem eius, & fuge in Ęgyptum. (Matth. 2.) Deus etiam per prophetam dicit, Effundam de spiritu meo super omnẽ carnem, (Iohel. 2.) & iuuenes visiones videbunt, & senes somnia somniabunt.

Alia visionũ genera.

Sunt & alia visa vsitata & humana, quę vel ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, vel ex corpore spiritui quodammodo suggeruntur, sicut fuerimus affecti ã carne vel animo. Non enim soli vigilantes homines curas suas cogitando versant ĩ similitudinib⁹ † corporum, († sensib⁹.) verumetiam dormientes hoc sæpe somniant quo indigent. Nam & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis & poculis inhiant instanter, si forte esurientes sitientesq́ dormierint. Vigilantibus etiam occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes quas diuinarent nouimus: Sicut Caïphas pontifex prophetauit, cũ eius intentio prophetandi voluntatem nõ haberet.
Multa videt anima, & eadem natura est omniũ vi- L
sionum, siue in vigilantibus, siue in dormientibus, siue in ægrotantibus: quoniam non ex alio genere sunt quæ videntur, quàm ex natura spiritus de quo vel in quo fiunt similitudines corporum. Visa siquidem phreneticorum similia sunt visis somniantium: obturatas nanq; vias sentiendi habent, vt videant quod somniantes vidẽt. Visa etiã somniãtiũ similia sunt cogitationibus vigilantium. Dormiẽtib⁹ quippe in cerebro consopitur via sentiendi, quæ intentionem ad oculos ducit. Ideoq́ ipsa intentio in aliud versa, cernit visa somniorum tanquam species corporales assint, vt sibi dormientes vigilare videãtur, & non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putent. Ego autem multo amplius admiror & vehementius stupeo, quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricet imagines corporum, quas per corporis oculos viderit, quàm phreneticorum vel somniãtium, vel etiam in ecstasi visiones. Quæcunque tamen illa natura visorum est, proculdubio corp⁹ non est. Non enim corpora visa illas imagines in spiritu
faciunt, nec eam vim habent vt aliud spiritale for- M
mẽt, sed ipse spiritus in se ipso celeritate mirabili, vtpote spiritalis, intellectualis, & rationalis.

Quinq; sunt genera somniorũ. Cap. XXV.

Omnium quæ sibi videre videntur dormientes, quinque sunt genera, videlicet, Oraculũ, visio, somnium, insomnium, & phantasma. Oraculum est, cum in somnis parens vel aliqua sancta grauisq́ persona seu sacerdos, vel etiam deus euẽturum aliquid aperte vel non euenturum, faciendum vel deuitandũ denunciat. Visio est, cum id quod videt quis, eodẽ modo quo apparuerat euenit. Somnium est figuris tectum, & sine interpretatione intelligi non potest. Insomnium est quando id quod fatigauerat vigilantẽ ingerit se dormienti, sicut est cibi cura vel potus, vel aliqua studia, vel artes, vel infirmitates. Secundum nanque studia quæ quisque exercent somniat, & solitarum artium simulacra in præsentia mentis impressa apparent in somnis. Iuxta etiam infirmitatũ diuersitates diuersa accidunt somnia. Etiam secundum morum & humorum varietates variantur & somnia. Alia nanque vident sanguinei, alia cholerici, alia phlegmatici, [alia melancholici.] Et cum illi vident rubea & varia, isti nigra & alba. Phantasma est, quando qui vix dormire cœpit & adhuc se vigilare æstimat, aspicere videtur irruentes in se, vel passim vagantes formas discrepantes & varias, læ-

tas

A tas vel turbulẽtas. In isto genere est ephialtes, quem publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo pressos ac sentiẽtes grauare. Quod nõ est aliud quàm quædam fumositas à stomacho vel à corde ad cerebrum ascendens, & ibi vim animalem cõprimens.

ἐφιάλτης quasi insultator dictus.

Spectra. Caput XXVI.

Dicit etiã humana opinio, quod quadam arte mulierum & potestate dæmonum homines conuerti possint in lupos & iumenta, & quæque necessaria portare, & post peracta opera iterum ad se redire: nec fieri in eis mentem bestialem, sed rationalem humanamque seruari. Hoc sic intelligendum est, quoniam dæmones naturas non creant, sed aliquid tale facere possunt vt videantur esse quæ non sunt. Nulla enim arte vel potestate animus, sed nec corpus quidem aliqua ratione in membra vel in liniamenta bestialia veraciter conuerti potest. Sed phantasticum hominis quod etiam cogitando siue somniando per rerum innumerabilium genera variatur: & cũ corpus non sit, corporum similes formas mira celeritate capit. Sopitis autem & oppressis homini sensibus corporeis, ad aliorũ sensum figura corporea perduci potest: ita tamen quòd corpus ipsum hominis alicubi iaceat, viuens quidem sed multo grauius atque B oppressius quàm somno suis sensibus obseratis: phãtasticum autem illud veluti formatũ in alicuius animalis imaginem, alienis sensibus appareat, talisque homo sibi videatur, qualis sibi videri posset in somnis, portare onera. Quæ onera si vera sunt corpora, portãtur à dæmonibus, vt illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim falsa iumentorum cernentibus.

Spũs qui dẽ afficiunt mẽtẽ hoĩs, sed solus deus implet. Caput XXVII

Humanum spiritum aliquando bonus, aliquando malus assumit spiritus, nec facile discerni potest à quo spiritu assumatur, nisi quià bonus instruit, malus fallit. Fallit autem sæpe in manifestis bonis, vt cũ sibi in eis creditũ fuerit, ad sua seducat. Sic plerunque humanum spiritum rapit, vt quadam occulta mixtura quasi idem spiritus esse videatur, & spiritus patientis, & spiritus vexãtis, vt in dæmoniacis videmus. Animam tamen hominis, id est, mentem, nulla creatura iuxta substantiam implere potest, nisi sola trinitas. Inplere autem dicitur satanas, mentem alicuius & principale cordis, non ingrediens quidem in eum & in sensum eius, sed fraude & iniquitate: atque omni malitia illum alliciens, atque seducens affectu malitiæ, trahit per cogitationes & incentiua vitiorum, quibus ipse plenus est, vtpote fallax nequam & fraudulentus deceptor animarum. Non C enim participatione naturæ seu substantiæ, vt quidã putant, animam implet diabolus, aut eius habitator efficitur, sed per fraudulentam deceptionem atque malitiam, in eo habitare dicitur quem implet. Solius enĩ trinitatis est intrare & implere naturam siue substantiam quam creauit.

ἐνεργούμενοι.

Dæmoni experientia. Cap. XXVIII.

Dæmones, & acrimonia sensus, & celeritate motus aërei corporis, terrenorũ corporum sensum facile præcedunt, & quędam cogitata prænunciãt quę homines mirãtur propter tarditatem terreni corporis. Accessit autem dæmonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longe maior experientia quàm hominibus potest euenire propter breuitatẽ vitæ. Idcirco quædam futura prædicunt & quædam mira faciunt, quibus homines alliciunt & seducunt.

Sagæ.

Vnde quædam mulierculæ post satan conuersæ, dæmonum illusionibus & phantasmatibus seductæ, credunt se & profitentur nocturnis horis cum Diana Paganorum dea, vel cum Herodiade & Minerua & innumera mulierum multitudine equitare, earumque iussionibus obtẽperare. Ipse nanque Satanas, qui transfigurat se in angelum lucis, cum mentem cuiusque mulierculæ ceperit, & hanc sibi per infidelitatem subiugauerit, ilico transformat se in diuersarum personarum species ac similitudines: & mentem quam captiuam tenet in somnis deludens, modo læta & modo tristia, D modo cognitas, modo incognitas personas ostendens per deuia quæque deducit. Et cum solus hoc patitur spiritus infidelis, nec in animo sed in corpore euenire opinatur, idcirco nimis stultus & hebes est qui hæc omnia quæ in spiritu fiunt etiam in corpore accidere arbitratur, cum Ezechiel & alij Prophetæ, Ioannes etiam Euangelista & Apostoli in spiritu, non in corpore visiones viderint.

Mortuos nõ ignorare quæ hic aguntur. Cap. XXIX.

Cum homines mortui, siue viui, hominibus dormientibus vel vigilantibus apparent, non in ipsis rebus vt sunt videntur, sed in quibusdam similitudinibus rerum. Istud autem angelicis operationibus fieri credimus, per dispensationem prouidentię dei, bene vtentis bonis vel malis secundum inscrutabilem altitudinem iudiciorum suorum: siue hinc instruantur mentes mortalium, siue fallantur, siue consolentur, siue terreantur: sicut vnicuique vel prębenda est misericordia, vel irroganda iustitia, ab eo cui misericordiam & iudiciũ non inaniter decantat Ecclesia. Ibi siquidem sunt spiritus defunctorũ, vbi non vident neque audiunt quę aguntur aut eueniunt in ista vita hominibus. Ita tamen est eis cura de viuis, quanquam quid agant omnino nesciãt, quemadmodum cura est nobis de mor- E tuis, quamuis quid agant vtique nesciamus. Nesciũt quidem mortui quid hic agatur: sed dum hic agitur, postea audire possunt ab eis qui hinc moriendo ad eos pergunt: non quidem omnino, sed quantum sinitur eis indicare & eos oportet audire. Scire etiã possunt ab angelis qui hic nobis præsto sunt, & animas nostras ad illos deferunt. Spiritu etiam dei reuelante cognoscere possunt quæ hic aguntur quæ necessariũ est eos cognoscere. Quidã etiam ex mortuis ad viuos rapi possunt: non per propriã naturam, sed per diuinam potẽtiam. Vtrum tamen ista fiant per eorum præsentiam, aut per angelos suscipientes eorũ personam, affirmare non audeo. Deus enim omnipotens qui est vbique præsens, per angelica ministeria vsquequaque diffusa potest præbere ista hominibus solatia quibus in huius vitæ miseria iudicat esse prębenda.

Vires animę. Ca. XXX.

Potentiæ animæ atque virtutes longa exercitatione & successu temporum crescũt. Ipsa vero nec crescit nec decrescit, sed aut imparilitate mẽbrorum, aut humorum crassitudine & eorum corruptione præpedita, vires suas exercere non potest. Anima carne exuta viuit, videt, audit, & omnes sensus atque ingenia viuaciter tenet: vtpote pura, subtilis, cita, & perpetua. Et sicut deus vbique in semet- F ipso est, sic anima vbique quodammodo in semetipsa est: ac per hoc ibi erit anima post corpus, vbi erat agens in corpore. Ibi deus est modo, vbi erat priusquam mundus fieret, vbi etiam foret si mundus desineret esse. Sicut sæpe dictum est, incorporea est anima: potest tamen habere similitudinem corporis, nõ corporalem, sed corpori similem, & corporaliũ omnino membrorum, cum de corpore egreditur. Sic enim aut ad spiritalia pro meritis fertur, aut ad loca poenalia similia corporalibus: qualia sæpe demonstrata sunt ijs qui rapti sunt à corporis sensibus, & mortuis similes iacuerunt: cum & ipsi in seipsis gererent quandam similitudinem corporis sui, per quã possent ad illa ferri, & talia similibus sensibus experiri. Animæ siquidem quæ in corporibus viuentes per dilectionẽ rerũ visibilium corporalibus imaginibus afficiuntur, à corporibus exeuntes in eisdẽ imaginibus tormenta patiuntur. Propterea enim corporalibus passionibus ibi teneri possunt, quia à corruptione corporalium affectionum hic mundatę nõ fuerũt, quam corpulẽtiam de carnis dilectione † traxerunt. Quædam autem animæ in eisdem locis in quibus culpam cõmiserunt puniuntur, quædam vero abditis receptaculis vsque ad vltimã resurrectio-

† de corporis delectatiõe.

G nem continentur, ficut digna eft vnaquæque requie
Homo vel miferia. Multa de anima dixi, fed nondũ di-
mortalis xi quãdo facta eft, vel quãdo de corpore egredietur.
C.XXXI. Quod primũ pofui, poftea dicam: qđ eft vltimũ hoc
non dicere poffum, quia nec ioitiũ meũ nec finẽ fcio.
Nefcio vñ venio, aut quò vado: fed planè fcio, ꝙ mor
tales fumus: & velimus, nolimus, omnes moriemur.
Nihil enĩ morte certius, & nihil incertius hora mor-
tis, Nã nefcimus quãdo, aut quõ, aut vbi moriemur,
quoniã mors vbiq nos expectat. Idcirco femp debe-
mus effe parati, vt cũ corpus reuertetur ad terrã de
qua fumptũ eft, fpũs redeat ad eũ qui dedit illũ. Illud
fiquidẽ nos maxime mouere debet, ꝙ à veteribus fa-
piẽtibꝰ ita homo definitus eft, Homo eft animal ra-
tionale mortale. Hoc genere pofito, qđ animal dictũ
eft, additas duas differẽtias videmus, quibus admo-
nẽdus erat homo, & quò fibi effet redeundũ, & vñ fu-
giendum. Sicut enim progreffus animæ vfq ad mor
talia lapfus eft: fic regreffus eius in ratione effe de-
beret, qua impugnantibus vitijs refiftere valeat, vt
fecundum naturam fuam viuat, & ordioari appetat,
fub illo videlicet à quo regi debet, & fupra ea quę re-
gere debet. Vno verbo, quod rationale dicitur, fepa-
H ratur à beftijs. Alio, quod mortale, feparatur à diui-
nis. Illud nifi retinuerit, beftia erit: hinc nifi fe auerte
rit, ad diuina non perueniet. Idcirco vt homo fibi in-
cognitus cognofcat fe, magna opus habet confuetu-
dine recedendi à fenfibus, vt animũ ad fe colligat, &
in feipfo retineat. His fiquidẽ fenfibus impeditur a-
nima ne cernere femetipfam valeat & creatorẽ fuũ,
quem fola & fimplex fine iftis oculis intueri debet.
De digni Anima nanque rationalis inter eas res quę funt à
tate aiæ. deo conditę, fuperat omnia, & ideo deo proxima eft
Ca.XX- quando eft pura, cũq inquantum charitate cohæfe-
XII. rit, intãtum ab illo lumine intelligibili perfufa quo-
dammodo & illuftrata, nõ per corporeos oculos, fed
per fui ipfius principale, id eft, per intelligentiã deũ
cernit, in quo eft perfectiffima pulchritudo & beatif-
fima vifio, qua vifiõe fit beata. Remoueat ergo à cõ-
fideratione fua omnes notitias quę per corporis fen-
fus extrinfecus capiuntur. Quæ nanq corporalia,
eorumq fimilitudines, fenfus quoq & imaginatiões
in memoria infixæ, cum recordando reminifcuntur,
ad exteriorem hominem pertinent, quanq iftis quafi
nuncijs anima exteriora percipiat. Mẽs ergo cui ni-
hil feipfa pręfentius eft, quadam interiori, non fimu-
lata, fed vera præfentia, videat fe in fe. Nihil enim
I tam nouit mens, quàm id quod fibi præfto eft. Nec
magis menti quicquam præfto eft, quàm ipfa fibi.
Nam cognofcit fe viuere, fe meminiffe, fe intellige-
re, fe velle, cogitare, fcire, iudicare. Hæc omnia no-
uit in fe, nec imaginatur quafi extra fe illa aliquo fen
fu corporis tetigerit, ficut corporalia quæque tan-
guntur. Ex quorum cogitationibus nihil fibi affin-
gat, vt tale aliquid fe effe putet. Quicquid ei de fe
remanet, hoc folum ipfa eft. Nihil enim tam in men-
te eft quàm ipfa mens: nec quicquam fic mentem co-
gnofcit quemadmodum mens. Cum enim quærit
mens quid fit mẽs, profecto nouit quòd feipfam quę-
rit, & nouit, quòd ipfa fit mens quæ feipfam quærit.
Neque enim aliunde fe quærit quàm feipfa. Cum er-
go quærẽtem fe nouit, fe vtique nouit. Et omne quod
nouit, tota nouit, atque ita totam fe nouit. Et fi parte
inuenta non fe totam quærat, tamẽ quia fe tota quæ-
rit, tota fibi præfto eft. Nihil enim fibi feipfa pręfen-
tius effe poteft. Quod autẽ quærit de fe quid antea
fuerit, vel quid futura fit, vel qualis modo fit, quærit,
id eft, quàm fimilis vel quàm diffimilis deo, quàm hu
Animæ milis & deuota, quàm pura, quàm fancta. Sed quia in
coniun- iftis eft corporibus, quæ cum amore cogitat, & cum
ctio cum quibus amore affuefacta eft non valet fine imagini
corpore. bus eorum videre femetipfam, vel effe in feipfa. Nã

tanto glutino amoris ei cohæferunt hæc quæ foris K
funt corporalia, vt etiam cum abfint ifta, præfto fint
imagines eorum cogitanti. Quapropter fecernere
eas à fe nõ poteft, vt fe folam infpiciat & videat. Re-
deat ergo ad fe, & ftet in fe, nec ficut abfentem fe quę-
rat, fed velut præfentem fe curet cernere & difcerne-
re, & intentionem volũtatis qua per alia vagabatur,
ftatuat in feipfa, & fe cogitet vt feipfam cognofcat &
diligat. Ita videbit quòd nunquam fe non amauerit,
nunquam nefcierit: fed alia fecum amando cum eis
fe confundit, ita vt fine magno labore ab eis feparari
non poffit, quibus cum amore inhæfit. Propterea
phantafijs corporalium imaginum deformatur, eif-
demq alte impreffis etiã foluta à corpore non exui-
tur. Si enim à corporalium affectionum corruptio-
ne hic non mundatur, corpore exuta corporalibus
tenetur paffionibus, Studeat ergo in hac vita fe mũ-
dare ab huiufmodi feculẽtia, quatenus cum hinc ex-
ierit, nihil corporeũ fecum trahat, & à corporali paf-
fione immunis exiftat. Viuificatione & fenfifica-
tione defcendit anima ad corpus. Præfentia nanque
fua illud viuificat, colligit in vnum, atq in vno tenet,
defluere atque contabefcere non finit, cõgruentiam
modumq eius conferuat, non tantum in pulchritudi L
ne, fed etiam in crefcendo atque gignendo. Intendit
etiam anima fe in tactum, & eo calida & frigida, afpe
ra & leuia, dura & mollia, grauia & leuia fentit atque
difcernit. Deinde innumerabiles differentias fapo-
rum, odorum, fonorum, atque formarum, guftando,
olfaciendo, audiendo, videndoq dijudicat, atq in his
omnibus ea quæ fecũdum naturam corporis fui funt
appetit, fugitq cõtraria. Remouet fe ab his fenfibus
certo interuallo temporum, & eorũ motus quafi per
quafdam ferias reparans, rerum imagines quas per
eos haufit fecum cateruatim & multipliciter verfat.
Cum ergo vult intelligere, vel diuina, vel deum, vel
vel feipfam fuasq confiderare virtutes, abftrahit fe
ab omnibus corporis fenfibus, quibus non adiuuatur
nifi ad corporeas formas coloresq fentiendos, & fpi
ritu ac ratione fe confpicit meditatione, atque con-
templatione ad deum afcendit, deus vero reuelatio-
ne atque diuina infpiratione ad eam defcendit. Me- Medita-
ditatio fiquidem eft occultæ veritatis ftudiofa inue- tio & con
ftigatio. Contemplatio perfpicuæ veritatis iucun- tẽplatio
da admiratio. Illam nanque diuina illuminat reue- quid fint.
latio, vt veritatem cognofcat: iftam vero diuina in-
fpiratio inflammat. vt eam diligat. Corpus autem M
fenfu & imaginatione ad fpiritum afcendit. Hu- De corpo
manum fiquidem corpus ex quatuor elementis com ris mate-
pofitum eft, fed in carne & offibus terra maxime ap- ria. Cap.
paret propter terrenam foliditatem. Aqua in humo- XXX-
ribus, Aër continetur in pulmone, idcirco femper in III.
motu eft, quia vẽtilabrum cordis eft, ne nimio calo-
re cõfumatꝰ cor & diffoloatur, Sedes ignis eft in cor-
de, & ideo inferius eft latum & fuperius acutum, quã
formam ignis retinet. Quædam vis ignea aëre tẽ-
perata à corde ad cerebrum afcendit, tãquam in cœ-
lum corporis noftri: ibique purificata & colata per
oculos, aures, nares, cæteraq inftrumenta fenfuum,
foras progreditur, & contactu exteriorum formata
quinque fenfus corporis facit, vifum videlicet, audi-
tum, guftum, odoratum, & tactum: qui tangendi fen- Quinq
fus ab anteriori parte cerebri ad pofteriorem tranfi- fenfus vn-
ens & inde per ceruicem & medullam fpinæ defcen- de formẽ
dens per totum corpus diffunditur, Porrò ipfa vis tur.
ignea quæ exterius formata fenfus dicitur, eadẽ for- Imagina
mata per ipfa fenfuum inftrumenta per quæ egredi- tio vnde
tur & in quibus formatur, natura operãte introrfum efficiatur
ad cellam phantafticam vfque retrahitur & reduci-
tur, atq imaginatio efficitur. Poftea eadẽ imagina-
tio ab anteriori parte capitis ad medium tranfiens, Vis dif-
ipfam animæ rationalis fubftantiã cõtingit, & excitat cretiua.
difcretionem:

A discretionem: in tantum iam purificata & subtilis effecta, vt ipsi spiritui immediate coniungatur, veraciter tamen naturam corporis retinens & proprietatem. Quæ quidem imaginatio in brutis animalibus phantasticam cellam non transcendit. In rationalibus autem purior fit, & vsq; ad rationalem & incorpoream animæ substantiam contingendam defertur & progreditur. Est itaque imaginatio similitudo corporis, per sensus quidem corporeos, ex corporum cõtactu cõcepta extrinsecus, atq; per eosdem sensus introrsus ad partem puriorem corporei spiritus reducta eiq; impressa, in summo scilicet corporalis spiritus, & in imo rationalis, corporalem informãs, & rationalem contingẽs.

Spiritus corporeus. Spiritum corporeum voco aërem, vel potius ignem, qui præ sui subtilitate videri non potest, & corpora interius vegetando viuificat. Quædam autem vegetat tantum & non sensificat, sicut arbores herbas, & vniuersa in terra germinantia. Quædam sensificat & vegetat, sicut omnia bruta animalia. In quibus quædam tantum sensum habent, & imaginationem non habent. Quædam sensum & imaginationem habent. Cum itaq; magis sit sensificari quàm vegetari tantum, constat profecto hanc vim subtiliorem esse, & vbi magis subtilis est, B magis spiritus est. Magis siquidem incorporeæ naturæ appropiquat cum imaginationẽ format, quàm cũ sensum præstat. Nihil enim in corpore altius vel spiritali naturę vicinius esse potest, quàm id vbi post sensum vel supra sensum vis imaginandi concipitur, quod quidem in tãtum sublime est, vt quicquid supra illud est, aliud non sit q̃ ratio.

Varia noia animæ pro viriũ varietate. Caput XXXIIII. Anima nominatur tot⁹ homo interior, qua viuificatur, regitur & cõtinetur lutea illa massa humectata succis ne arefacta dissoluatur. Dũ ergo viuificat corpus, anima est: dũ vult, animus est: dum scit, mens est: dum recolit, memoria est: dum iudicat, ratio est: dum spirat vel contemplatur, spiritus est: dum sentit, sensus est. Nam inde sensus anima dicitur, pro ijs quæ sentit: vnde & sententia nomen accepit. Habet etiam corp⁹ quinq; sensus, qui ex eo dicti sunt, quia per eos anima totum corpus subtilissime agitat vigore sentiendi. ita autẽ hæc omnia adiuncta sunt animæ, vt vna res sit: pro efficientijs tamen causarum diuersa nomina anima sortita est. In essentia nanque est simplex, in officijs multiplex.

Memoria mẽs ẽ. Memoria etiã mens est, vnde & immemores amentes dicuntur. Omnium rerum thesaurus & C custos est memoria, nec enarrari potest, tam grãdis est eius perplexitas, & animus ipsa est. Nec aliud significo q̃ animã cum mẽtem dico: sed propter aliud animam, & propter aliud mẽtem. Nam totum quod viuit, hominis anima est. Cum autẽ animam se agit se, & ex se, & per se, sola mens dici solet. Sensus vero ad sua ministeria implenda, consuetius anima dicitur. Spiritum idem esse quod animam, Euangelista Ioan. 10. pronunciat dicens. Potestatẽ habeo ponendi animã meam, & rursum potestatẽ habeo sumendi eam. De hac quoq; ipsa dñi anima passionis tẽpore, memoratus Ioan. 19. Euangelista ita ptulit dicẽs, Et inclinato capite emisit spiritũ: Quid est enĩ aliud emittere spiritũ, nisi quod animã ponere? Sed anima dicta est pro eo quod viuit, Spiritus autem, vel pro spiritali natura, vel pro eo quod spirat in corpore.

Animus & anima idẽ sunt. Item animũ idem dicimus esse quod animã, sed anima vitæ, anim⁹ est consilij. Vnde aiũt Philosophi, & sine animo vitam manere, & sine mente animã durare, sicut in amentibus. Ad mentem enim pertinere videtur vt sciat, ad animum vt velit. Pueri etiam in genitricis vtero, sine scientia & voluntate viuunt. Mens autem vocata est quòd emineat in aĩa, vel quòd meminerit. Quapropter non anima, sed quod excellit in anima, mens vocatur, tãquã caput vel oculus. Vnde & ipse homo secundum mentẽ imago dei dicitur. Mens nanq; ex eo dicta est, quòd emineat in anima, præstantior si- D quidem vis animæ est, à qua procedit intelligentia.

Ratio quid sit. Ratio siquidẽ est animi motus, visum mẽtis acuẽs, veraq; à falsis distinguens. Redeat ergo mens ad se rationalis, & colligat se in se: vt sine imaginibus corporeis seipsam, & omnipotẽtis dei inuisibilem naturam cõsiderare valeat, terrenarũ phantasmata imaginum, & quicquid terrenum cogitationi eius occurrerit, respuat: & talem se intus quærat & videat qualis est sine istis, consideret se talem, qualis sub deo super corp⁹ creata est. Deinde supra semetipsam surgat, & seipsam deserat, atq; quodãmodo in obliuionẽ sui veniat, & se contemplationi sui creatoris humiliter & deuote subijciat. Cum enim cœperit mens per puram itelligentiã semetipsam exercere, † & illã incorporeæ lucis claritatem tota intueri, & ex ijs quæ intrinsecus videt quendam intimæ suauitatis saporem trahere, & ex eo intelligentiam suam condire, & in sapientiam vertere, in tanto hoc mentis excessu, pax illa quæ exuperat omnem sensum, inuenitur atq; obtinetur: vt fiat silentium in cœlo quasi hora dimidia, ita vt contemplantis animus nulla altercantium cogitationum tumultuatione turbetur, nihil omnino inueniens quod vel per desiderium petat, vel per fastidium arguat, vel per odium accuset: sed intra tranquillitatem contemplationis totus colligitur, E & intromittitur in quendam affectum multum inusitatum introrsus ad nescio quam dulcedinem, quæ si semper sic sentiretur, profecto magna fœlicitas esset. Nihil sensualitas, nihil agit imaginatio: sed ois ĩferior vis animæ proprio interim viduatur officio.

† excedere.

Purior autem animę pars in illud intimę quietis secretum, & summæ trãquillitatis arcanum fœlici iucũditate introducitur. Viuus quidem est sermo dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ & spiritus. Et ideo nihil in creaturis hac diuisione mirabilius cernitur, vbi id quod essentialiter vnum est atque indiuiduum, in seipsum scinditur, & quod simplex in se & sine partibus constat, quasi quadam partitione diuiditur. Neque enim in homine vno, alia essentia est eius spiritus, alia est eius anima: sed prorsus vna eademq; naturę simplicis substantia. Non enim in hoc gemino vocabulo, gemina substãtia intelligitur: sed cũ ad distinctionem ponitur gemina vis eiusdẽ essentiæ, vna superior per spiritum, alia inferior per animã designatur. In hac vtiq; diuisione anima & quod animale est, in imo remanet, spiritus autẽ & quod F spiritale est, ad summa euolat. Ab infimis diuiditur, vt ad summa sublimetur: ab anima scinditur, vt domino vniatur. Quoniam qui adhæret deo, vnus spiritus est cũ illo. Fœlix diuisio, & mirabilis separatio, vbi quod corpulẽtum & feculentum est, deorsum remanet: quod spiritale & subtile est, vsque ad speculationẽ diuinæ glorię sublimatur, & in eandem imaginem trãsformatur. Pars inferior componitur ad summam pacem & trãquillitatem: pars autem superior sublimatur ad summam gloriã & iucunditatem. Licet enim mens humana non sit eius naturæ cuius est deus, imago tamen illius naturę, qua natura nulla melior est, ibi quærenda & inuenienda est in nobis, quo etiam natura nostra nihil habet melius: sed pri⁹ mens ipsa in seipsa cõsiderãda est, & in ea reperienda est imago dei. Mens igitur quando cogitatione se cõspicit, intelligit se & recognoscit, quãdo contemplatione ad deum ascendit, vt eum intelligat & diligat, imago dei dicenda est: cogitando æterna, vir est, sicut dicit Apostolus, Vir non debet velare 1. Cor. 11. caput suum, cum sit imago dei & gloria: id est, quãto magis se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem dei, & ideo non est cohibẽda, vt inde se cõtineat ac temperet. Quãdo vero

G do vero ea agit vel cogitat, quę sunt temporalia, mu-
lier appellatur, & tunc non est dicenda imago dei, &
propterea debet velare caput suũ, ne nimia sit eius
progressio ad inferiora, ne cũ licita agit, illicita con
De digni- cupiscat. Tanta dignitas humanæ conditionis
tate hũa- esse dignoscitur, vt nõ solum iubentis sermone, sicut
næ condi- alia sex dierum opera, sed consilio sanctæ trinitatis,
tionis. & opere diuinę maiestatis sit creatus homo: vt ex p̃-
Caput mæ conditionis honore intelligeret quantum debe-
XXXV ret suo conditori, dum tantum in conditione mox di
gnitatis priuilegium præstitit ei conditor, & tanto
amplius conditorem diligeret, quanto mirabilius ab
eo se conditum intelligeret. Nec ob hoc solum qui-
dem, quòd ad consilium sanctæ trinitatis sic excellen
ter à conditore conditus est, sed etiam quòd ad ima-
ginem & similitudinem suam creator omnium eum
creauit, qđ nulli alteri ex creaturis donauit, quę ima
go diligẽtius in interioris hois [dignitate &] nobilita-
te est consideráda. Primo quidem, quòd sicuti deus
vnus semper vbique totus est, omnia viuificans, mo-
Act. 17. uens, & gubernãs, sicut Apostolus ait, quòd in eo vi-
uimus, mouemur & sumus: sic anima in suo corpore
vbique tota viget, viuificans illud, mouens & guber-
nans. Non enim in maioribus corporis sui membris
H maior est, nec in minoribus minor: sed in minimis to-
ta est, & in maximis tota. Sic infusa est corpori, vt
non per membrorũ partes partibus sit diuisa. Nam in
† patitur. quolibet loco pars corporis percutitur, † tota dolet.
Miro autem modo, vna eademq; viuificatione mẽ-
† diuisa. bris præsidens, cũ ipsa per naturam nõ sit diuersa, †
per corpus tamen agit diuersa. Ipsa quippe est, quæ
per oculos videt, audit per aures, per nares odorat,
per os gustat, per membra omnia tangit, & tangen-
† diuisa. do lene ab aspero discernit, & cum nõ sit diuersa, † per
sensus tamen operatur diuersa. Ex qua re intelligitur,
q̃ ita est anima secũdum suũ modum in suo corpore,
sicut deus est in suo mundo. Interius siquidem & ex-
terius, superius & inferius est: regendo superior, por-
tando inferior, replendo interior, circundando exte-
rior. Sic est intus vt extra sit, sic circundat vt pene-
tret, sic præsidet vt portet, sic portat vt præsideat. Et
sicut deus nec crescentibus creaturis crescit, nec de-
crescentibus decrescit: sic anima nec minutis mem-
bris minuitur, nec adauctis augetur. Hæc est imago
siue similitudo omnipotentis dei quam anima habet
in se. Quandam etiam habet imaginem sanctæ tri-
I nitatis. Primo in eo, quòd sicut deus est, viuit, & sa-
pit: ita anima secundum suum modum est, viuit, & sa
pit. Est quoq; & alia trinitas ĩ ea, quia ad imaginem
perfectæ quidẽ & summæ trinitatis quæ est in patre
& filio & spiritusancto, condita est. Et licet vnius sit
animа naturæ, tres tamen in se vires habet, id est in-
tellectũ, voluntatẽ, & memoriã: quod idem, licet alijs
Mat. 22. verbis, in Euangelio designatur, cũ dicitur. Diliges
dominum deũ tuum ex toto corde tuo, & ex tota mẽ
te tua: id est, ex toto intellectu tuo, & ex tota volunta
te tua, & ex tota memoria tua. Nã sicut ex patre ge-
neratur filius, & ex patre filioq; procedit spiritussan-
ctus, ita ex intellectu generatur voluntas, & ex his am-
bobus procedit memoria, sicut facile à quolibet sapiẽ-
te potest intelligi. Nec enim anima perfecta potest
esse sine his tribus, nec horum trium aliquod sine alijs
duobus integrum constat, quantum ad suam perti-
net habitudinem. Et sicut deus pater, deus filius, de-
us spiritussanctus: non tamen tres dij, sed vnus deus
& tres personæ: ita anima intellectus, anima volun-
tas, anima memoria: non tamen tres animæ in vno
Imago corpore, sed anima vna & tres vires. Atque in his tri
dei in ho- bus diuinam imaginem gerit mirabiliter in sua na-
mine. tura noster homo interior, & ex his quasi excellen-
tioribus animæ viribus iubemur diligere condito-
rem, vt inquantum intelligitur diligatur, & inquan-
tum diligitur semper in memoria habeatur. Nec so- K
lum sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore eius
voluntas. Immo nec hæc duo sufficiunt, nisi memo-
ria addatur, quo semper in mente intelligentis & di-
ligentis maneat deus: vt sicut nullum potest esse mo
mentum quo homo non fruatur dei bonitate & mise-
ricordia, ita nullum sit momentum quo præsentem
non habeat eum in memoria. Et ideo iuste videtur
mihi dictũ, nostrũ interiorẽ hominem esse imaginẽ
dei. Nunc vero de similitudine aliqua dicamus. Nam
sicut deus creator qui hominem ad imaginem suam
creauit est charitas, bonus & iustus, patiẽs & mitis,
mundus & misericors, & cętera sanctarum virtutum
insignia quæ de eo leguntur: ita homo creatus est vt
charitatem haberet, vt bonus esset & iustus, patiens
atque mitis, mundus & misericors. Quas virtutes
quanto quis plus in seipso habet, tãto propior est deo
& maiorem sui creatoris gerit similitudinem. Si ve-
ro, quod absit, aliquis per deuia vitiorum & diuerti-
cula malorum ab hac nobilissima sui conditoris simi
litudine degener aberrat, tũc fiet de eo quod scriptũ
est, Homo cum in honore esset non intellexit: & cęte- Psal. 48.
ra. Quis maior honor potuit esse homini quàm q̃
ad similitudinem sui conditoris cõderetur, & eisdem L
virtutum vestimẽtis ornaretur † quibus & conditor, † ornamẽ-
de quo legitur. Dominus regnauit, decorem indutus tis vesti-
est, id est, omnium virtutum splẽdore & totius boni- retur.
tatis decore ornatus est? Vel quod maius homini po
test esse dedecus aut infœlicior miseria, quàm vt hac
similitudinis gloria sui conditoris amissa, ad infor-
mem & irrationabilem brutorum iumẽtorum simi-
litudinem dilabatur? Quapropter quisque diligen-
tius attendat primæ conditionis suæ excellentiam,
& venerandam sanctæ trinitatis in seipso imaginem
agnoscat, honoremq; diuinæ similitudinis ad quam
creatus est nobilitate morum, exercitatione virtu-
tum, & dignitate meritorum habere contendat: vt
quando apparebit qualis sit, tunc similis ei appareat
qui mirabiliter eum ad similitudinẽ suam in primo
homine condidit, mirabiliusq; in secundo, id est, in se
ipso reformauit. Magna conuenientia est inter Cõpara-
deũ & hominis animam. Deus nanq; vita est, spiritus tio animę
est, sapientia est & amor. Vita etiam anima est, spi- cum deo.
ritus est, in quo spiritu sapientia est & amor. Vita Caput
deus est, vita & anima est, similis & dispar. Similis q̃ XXX-
vita, quòd seipsa viuens, quòd nõ tantum viuens, sed VI.
etiam viuificans, sicut & ille hæc omnia est. Dispar, M
quoniã ille creator est, & ista creatura. Nisi eni ista
ab illo creata esset, non esset: & nisi ab illo viuificata,
non viueret. Viuit anima naturali vita, etiam si spi-
rituali vita non viuat. Sed talis vita mors est potius
quàm vita. Quoniam mors peccatorũ pessima. Ani
ma quidem quæ secundũ carnem viuit, viuens mor-
tua est, & ideo bonum erat illi nõ viuere quàm sic vi-
uere. Vita anima est, viuens quidem, sed non aliũde
quàm seipsa, & ob hoc nõ tam viuens quàm vita est.
Inde est, quòd infusa corpori viuificat illud, vt sit cor
pus de vitæ præsentia, nõ vita, sed viuens. Creata est
anima à deo, vita à vita, simplex à simplici, ĩmorta-
lis ab immortali, vt non sit longe à creatore suo, cui
appropiare videtur simplicitate essentię & perpetui-
tate vitæ. Licet enim spiritaliter non viuat, immor-
taliter tamen necesse est vt viuat. Creata est aĩa ma
gna à magno, recta à recto: eo magna quo capax est
æternorũ: eo recta, quo appetẽs supernorũ: eo beata,
quo deo vnita. Anima nãq; quam dei pietas respicit,
humilitas subijcit, pœnitentia reducit, iustitia dedu-
cit, obedientia cõducit, perseuerãtia perducit, deuo-
tio introducit, puritas iungit, charitas vnit. Habet
autẽ aĩa in se amorẽ quo semper potest stare cũ deo,
aut redire, si mota cũ suis affectibus, imo defectibus
ab eo fuerit. Solus est amor ex oĩbus animæ affecti-
bus atq;

A bus atq; sensibus, in quo potest anima, & si non ex æquo suo respondere authori, vel de simili mutuam respõdere vicem: & si minus amat, quoniam minor est, tamen si ex tota se diligat, nihil deest vbi totum est. Renũciana ergo cunctis affectionibus alijs, tota incumbat soli amori, effundens se totam in amorem il-
†reddẽdo lius cui respõdere habet i redhibẽdo †amore. Amat siquidem deus vt ametur, & cum amat, nõ aliud vult quàm amari, sciens ipsos amore beatos qui se amauerint. Per amorem venit ad homines, factus est homo, & delitię illius esse cum filijs hominum. Nostrę vero delitiæ erunt cum ad eum veniemus & videbimus eum sicuti est, atq; similes ei erimus. Tunc erit manifesta visio, plena cognitio, vera dilectio, firma coniunctio, societas indiuidua, similitudo perfecta, & vita beata, in æternum & vltra in perpetuas æternitates. Sicut enim corpus in resurrectione sua vitã & sensum recipiet, sic anima in resurrectione sua vitã & sensum recipiet, id est cognitionem & amorẽ dei. Quod autem cognitio sit vita, ipsa veritas affir-
Ioan.17. mat dicens: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum & quẽ misisti Iesum Christum. Amor etiam sensua est. Nam sicut exterior homo circa ista temporalia quiquepertito sensu afficitur, id est visu,
B auditu, gustu, & cetera, Sic interior homo i beata vita circa quiq; ineffabilia dei ineffabili amore afficietur. Cum enim deum suum amabit, quãdam lucem, quandam vocem, quendam odorem, quẽdam cibum, & quendam amplexum interiorem amabit. Ibi enim fulget quod non capit locus. Ibi sonat quod non ra-
†flatus. pit tempus. Ibi olet quod non spargit ventus†. Ibi sapit quod non minuit edacitas. Ibi hæret quod non diuellit satietas. Ibi siquidem videtur deus sine intermissione, cognoscitur sine errore, amatur sine of-
Prę̄stãtia fensione, laudatur sine fatigatione. No-
animæ. bilia creatura est anima. Ciuitas nanque dei est,
Caput de qua tam gloriosa dicta sunt, ꝙ ad imaginem & si-
XXX. militudinem dei facta est. Hęc ciuitas Hierusalẽ me-
VII. rito appellanda est, quia ad fruendum visione illius summæ pacis quæ fecit vtraq; vnum creata est. Mẽs eius paradisus est, in qua cum cœlestia meditatur, quasi in paradiso voluptatis delectatur. Domus etiã summi patrisfamiliãs est anima, per vnitatem morum: sponsa Christi, per dilectionem: templum spiritussancti, per sanctificationem: ciuitas regis æterni, per pacem & concordiam ciuium. Et quia nulla est ciuitas absque populo, disposuit in ea cõditor noster
C populum triplicis gradus, id est sapientes ad consulendum, milites ad ꝓpugnãdum, artifices ad ministrandum. Ciues huius ciuitatis, sunt naturales & ingeniti animæ vigores, tanquam indigenæ, quorũ distincti sunt gradus, quia alij superiores, alij inferiores, alij medij. Superiores quidem sunt intellectuales sensus, medij rationales, infimi animales. Quorum differentia hæc est, Animalis siue sensualis, appetit sensibilia siue visibilia. Rationalis discernit, & discretionis oculo aspernatur ea. Intellectualis pertrahit ad diuina. Intellectuales igitur sensus sunt tanquam
Eccl.12. animæ consiliarij dicentes ei, Deum time & mãdata eius obserua, Propter hoc enĩ est omnis homo. Rationales sunt tanq̃ milites qui hostes cõcupiscentiarũ impugnãt per arma iustitię. Animales seu sensuales sunt tanq̃ rustici & artifices, qui corporalibus ru-
τρεῖς δυ- dimẽtis insistũt, & corpori necessaria ministrãt. Hãc
νάμεις τῆς triplicẽ vim aię, id est sensualẽ, rationalẽ & itellectua
ψυχῆς se- lẽ, Philosophi partes vocãt, nõ integrales, sed virtua
cundum les: [qa potẽtię ei⁹ sũt.] Sẽsualitas ea vis aię est qua
Platonẽ corpus vegetat, & per corporis sensus ista exteriora
& medi- sentit & discernit. Omnes enĩ sensus tã exteriores q̃
cos. interiores ad animã referuntur, vtpote ab illa procedentes: vt enim sentiãt, omnes ab anima habent. Ratio vis est animæ supra corporalia, & infra spiritalia

collocata: secernit enĩ vera à falsis, quod est Logicę: D
virtutes à vitijs, quod est Ethicę: & per experimẽta rerum inuestigat naturas, quod est Physicæ: In his vero tribus, tota Philosophia cõsistit. Totam igitur Philosophiam ratio comprehendit. Intellectus siue intelligentia, ea vis animæ est qua de diuinis, quantum homini possibile est, cognoscitur. Ad cœlestia arcana penetrãda ratio per se non sufficit, nisi à deo adiuta fuerit. Tunc finis eius, si bene viget, cum ad notitiam secretorum quæ diu inuestigando quęsiuit, peruenerit, intellectus seu intelligentia nuncupatur. Boetius tamen dicit intelligentiã solius dei esse admodum paucorum hominum, sed horum alterũ pro altero ponitur sæpe. Memoria etiam consors & cooperatrix est rationis, quoniam sine ea ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorũ sciẽtiam retine-
re potest. Memoria est vis animæ accepta retinens, Mẽoria
præterita repetens, elapsa recolligẽs. Humanus ap- quid sit.
petitus inter summa & ima positus, cum plerunq; in vtraq; diuisus sibimetipsi sit contrarius, in quãcunq; partem totus transierit, nomen eius merito sortitur. Si carnis voluptatibus pascitur, carnalis siue animalis nominatur. Si spiritalibus desiderijs delectatur, spiritalis nuncupatur. Appetitus siquidem natura-
lis est vis in animante mouendia auide sensib⁹ attri- E
buta. Quoniam de viribus animæ mentionem Defini-
sæpe feci, definire ea a debeo, quaten⁹ quæ de anima tiu virirũ
dicta vel dicenda sunt, euidẽtius intelligi possint. Sẽ- aię. Cap.
sualitas, sensus, imaginatio tam corporis q̃ aiæ sunt, XXX.
vel dici possunt. Sẽsualitas corporis, est quædam vis VIII.
ignea. Sensualitas siue animalitas aiæ, est inferior via eius, quę secũ trahens sensualitatem carnis, velut famulã & obediẽtem, sensus & imaginationes facit, easq; in arca memoriæ reponit. In sensu instrumentum est sensualitas & origo imaginationis. Ipsa nãq; vis ignea quę extrinsecus formata sensua dicitur, eadem forma vsque ad intimum traducta, imaginatio vocatur. Sensua itaque parit imaginationem, imaginatio cogitationem, cogitatio meditationem, meditatio acuit ingeniũ, ingeniũ [facit] rationẽ: ratio cõducit ad intellectum, intellectus ad intelligẽtiam: intelligentis per contemplationem ipsam veritatem admiratur, & per charitatem in ea delectatur. Sẽsus, est passio animæ in corpore ex qualitatibus extra accidentibus. Imaginatio, est via animæ quæ figuram corporearum rerum absente corpore sine exteriori sensu dignoscit. Cogitatio, est circa quælibet animi
occupatio. Consideratio, est intenta cogitatio. Me- F
ditatio, est frequens cogitatio modum & causam & rationem vniuscuiusq; rei inuestigãs. Ingenium, est quædam via naturaliter animus insita per se valens. Ratio, est quædam vis animæ quæ omnia discernit & iudicat, sed maxime cũ inhiat spiritalibus, & imaginem dei in se conseruat. Intellectus, est rerum in se vere existentium perceptio. Intelligentia est de solis rerũ principijs, id est de deo, hyle & ideis, & de incorporeis substantijs pura & certa cognitio. Cõtemplatio est perspicuę veritatis iocunda admiratio. Charitas, est concordia mentiũ & societas electorum, vita beatarũ animarum & angelorũ, quia nec animæ
nec angeli nisi per charitatẽ viuunt. Anima ra- Aĩa facta
tionalis, & intellectualis facta est ad imaginẽ & simi- ad imagi
litudinẽ dei, vt factorem suũ pro imagie cognoscat, nem & si-
& pro similitudine diligat. Ex imagine nanq; dei ha- militudi-
bet rõnẽ, & ex similitudine charitatẽ. Charitas vero nem dei.
in se ipsa representat trinitatẽ: hanc ratio sentit & pa- Caput
cata requirit: hãc charitas inuenit & videndo beata XXX.
quiescit hãc in præsenti fides sequitur, spes in cœlum IX.
vsq; comitatur, charitas a perẽniter amplexatur. Mẽs itaq; spiritalis seu intelligẽtia rationalis primo creatorem suũ aspiciat, deinde creaturã ipsius videat, & mediante arbitrij libertate ad eũ qui cõdidit omnia

G se & cætera referat. Sic in homine trinitas appareat quã charitas manifestat, vt charitatem semper homo exhibeat, semperq; cõspiciat is quem trinitatis imago perornat, Sic homo eius seruabit similitudinem, cuius in se naturaliter portat imaginem. Appareat ergo imago dei ĩ intelligẽtia rationali, in mẽte spiritali, in honore liberi arbitrij. Appareat similitudo dei in moribus pro natura, in operibus pro iustitia, in virtutibus pro gratia: vt moribus natura perornetur, vt iustitia operibus comprobetur, vt gratis virtutibus compleatur, & sic semper domino pręsentetur. Anima totum corpus hominis tota pariter animat. Est quidem inspirata à deo homini vita, non de præiacenti materia, sed de nihilo facta ab eo. De

Gene. 1.

cæteris animãtibus scriptura dicit, Producant aquę & cetera. producat terra animam viuentem. Animã vero non aqua, non terra produxit, sed deus inspirauit: non tamen viuã vel viuentem, sed spiraculum vitæ rationale ex dei imagine, factũ ex dei similitudine.

Anima à deo recedens. Ca. XL.

Anima non est pars dei: probat hoc mutabilitas quam incurrit. Deus enim immutabilis est: hæc sæpe mutata pro culpa, quãdoq; mutata pro pœna & damnata fit misera, Nihil ei tamen nocere potest nisi à deo recedat. Recedit autem quãdo peccat: proinde torquetur misera à deo refuga. Ab vno dis-

H iuncta spargitur ad multa, & pro sua intemperantia fit morbida, fit molesta. Eapropter sensus corporei turbata memoria, turbati hebetes fiunt, marcidi, & stupidi, Inde caro patitur, languores oriuntur & mors violẽta peruagatur, Homo quidẽ à deo auersus, peccãdo peruersus, quia à deo dissentit, dissidet & sibi, portatq; ĩ seipso pœnã de seipso. Aĩa nõ formatur ex materia informi, sed in sua creatiõe formã accepit, qua facta est ad imaginem & similitudinẽ dei. A quo si auertitur, remanet informis, quia deo dissimilis: nec ideo tamen efficitur irrationalis, quia gestat imaginem dei vnde potest reformari. Sic nec etiam si tota concluditur peccato, & licet pro insipientia iumento comparetur, ideo fit quasi anima pecoris vel alterius corporis. Ipsum enim corpus & nunc & in fine semper est habitura cũ quo facta est vna psona: sed nec ideo fit corpus etiam si penitus habitetur. Non enim distrahitur partibus, nec loco cõcluditur. Non est maior in maioribus, nec est minor in minoribus sui corporis partibus vitę idoneis. Spiritus nanque est ani-

I ma rationalis quantislibet obruta malis, & vbicunq; est tota est. Nõ traducitur à patre in filium, ne vnquã fit † anima amborum.

Ezech. 18 † nec vna fit.

Sicut, inquit, dominus, anima patris, sic anima filij mea est. Nec pars animę patris in filium dum generat se transfundit. Partiri nanque seu diuidi, augeri vel minui pro substãtia sua spiritus nescit. Non enim potest esse maior, sed melior. Si enim particulariter transfunderetur, corporeus esse probaretur. Quod si vt delirant aliqui semen animę ex semine carnis haberet generando transfundi, multa quidem inhonesta & impossibilia possent exinde exclamari, quę de spiritu rationali nec dici debẽt nec opinari. Indecẽs enim est obscœna retexere, & male fusa carnis semina denudare.

Q̃d aĩa de nihilo fiat. Cap. XLI.

Dicimus autem rationales animas pro essentia fieri quotidie de nihilo nouas, sed pro simili natura ex institutione diuina, non vtiq; nouas. Quales enim in exordio deus die sexto masculo & fœminæ dedit, tales quotidie inspirat singulis, noua de nihilo creatione non noua institutione.

Ioan. 5.

Pater, inquit, meus vsque modo operatur, & ego operor. Operatur vsq; modo pater & filius, operatione siquidẽ noua, sed institutione non noua, pro illa agens, cum ista quiescẽs. Res vero corporeæ post primam sui creationem nouæ nullæ creantur, sed simul in exordio conditæ temporali formatione propagantur, Animæ autẽ non simul essentialiter factæ sunt, sed pro natura consimul, qua ad imaginẽ & similitudinem dei fiunt, & simul factæ reputantur, & non K

simul ęditæ iudicantur, Nõ simul ęditæ pro essentiis, sed simul factæ pro compari forma ad imaginem & similitudinem dei prærogata. Caro de carne generãdo traducitur, sed spiritus de spiritu minime propagatur. Certũ tenemus, quia caro contracta de carne per legem concupiscentiæ, quãmcito viuificatur originalis culpæ vinculo premitur, eiusq; affectionibus anima que carnẽ viuificat, aggrauatur. Sub hoc peccati vinculo demerguntur paruuli, qui sine remedio baptismi moriuntur, Habent enim originale peccatum, non per animã, sed per carnem vtiq; contractum animęq; refusum. Carni nanq; ita vnitur anima, vt cũ carne sit vna persona. Fit enim authore deo caro & anima vnum indiuiduũ, vnus homo, vnde salua naturæ vtriusq; proprietate adsciscitur carni quod animæ est, & animæ quod carnis est, pro vnitate personę, nõ pro diuersitate naturæ. Quod igitur ibidẽ singulis est propriũ, commune fit amborũ: proprium pro natura, commune pro persona. Exinde fit anima originali culpæ obnoxia, quã caro contrahit, & animę refundit, cum qua vnita est in persona, licet diuisa sit in natura. Eapropter necesse est paruulum dum viuit Christi sacramento renouari, ne obsit eius animę, societas carnis peccati, qua grauatur etiã corpore exuta, nisi dũ in corpore viuit salutari fuerit remedio expiata.

Baptismus. L

Currant igitur adulti, currant pro seipsis, impendant etiam paruulis sacramentũ fidei, suscipiant Christi fidem cũ sacramẽtis, vt paruulos in Christo renouatos fides ecclesiæ tueatur, & adultos cõ sacramentis opera fidei comitentur. His etiam renouatis per gratiam, tandem cõplebitur in resurrectione generali, vt caro ipsa resurgat in gloria animæ suę restituta, viua, & æterna, fœlix & beata.

De pueris nõ baptizatis. Caput XLII.

Si quæratur, quare deus dat animas illis quos absq; remedio salutari mori contingit. Respondemus, quòd diuina institutio qua res & rerum naturæ conduntur, nec peccato tollitur, nec violentia præpeditur. Inde est quòd lex corporalis copulę nec etiam in malis iure suo priuatur. Generant adulteri, fornicatores, prophani: naturalis tamen institutio nec in talibus deperit.

Natura quid sit.

Natura nanq; prout deus instituit, quod suum est operatur. Natura siquidem est quædam vis & potẽtia diuinitus rebus creandis insita, quæ vnicuiq; rei omne suum tribuit, qua bona quisquis male vtitur, malus esse iudicatur. Iuste enim puniuntur, qui licitis abutuntur. Iuste vero puniuntur qui rapere incõ- M

cessa conantur. Sic satanas cœlum: sic protoplastus perdidit paradisum. Abutũtur licitis, q bona dei maculant vsibus inconcessis. Maculant bona dei, sicut ij qui calore libidinis exercent opera copulæ carnalis. Ex his filij generantur, quorum corpora sentiente creatori creatura formantur, & deo inspirante spiraculum vitæ animãtur.

Spiraculum vitæ.

Spiraculum autem vitę, humanam animam intellige, quam non producit terra vel aqua, sed deus inspirat: quo sensus corporei animantur, vnde homo factus in animam viuẽtem memoratur. In his & in alijs omnipotens agit prout instituit, quum nullius adiuuant bona, nec impediunt mala. Bonos quidẽ prouehit sua gratia: malos terret sua iustitia. Nos equidẽ serui dũ domini bonis abutimur, rei & miseri pariter inuenimur. Ipse equidẽ serui dominus qui seruorũ suorũ malis bene vtitur, sanctus & omnipotens adoratur. Ipse corpori terreno de peccati traduce propagato, pro institutione sua inspirat animam bene vtens insolita præuaricatione nostra, quę si esset naturalis, creatori poterat imputari. Sed creator præparat omni tempore sacramenta, & obedientiæ pia proponit edicta, vt cõtra peccata sacramenta in remediũ sint, & tẽporaliũ obseruatio mãdatorum æternorũ afferat pręmia donorũ. Vnde si aliqui sub peccato geniti paruuli obeunt absq; remedio salutari,

A salutari, pertimesce iustitiam dei, qui nihil debet alicui, sed dãnat in singulis malũ quod nõ fecit in eis. Si autẽ paruulos renouat sacramẽtis, admirare misericordiã dei. Ipi eni sicut nesciũt culpã cũ qua ex carne nascũtur, sic nesciunt gratiã qua per Christũ renouãtur. Nõ excusat paruulos à culpa, quia eã nõ norũt, nec excludit gratiã ab eis quia eã nesciũt. Q ueris in eis culpã, inuenis ex carne traductã: queris in eis gratiam, inuenis à deo collatam. Illa debite damnatur, hæc indebite prærogatur. Illa iudiciũ prædicat, hęc misericordiam repræsentat. In vtroq; deus agnoscitur, cũ misericordia & iudicium perpetua laude cantatur.
Psal. 100.
Sed ab his intuendis mens nostra, mens infirma, quia peccatis obruta, citius ad seipsam redeat sibiq; remedium quærat, vt qui in Adam ceciderit, in Christo resurgat.

Anima quid sit. Caput XLIII.

Plures veteres de natura animę dixisse inueniuntur, sed nihil ita vt nõ aliquid restare videatur. Ego autem ex eorum dictis quãto diligẽtius potui breue istud & certum colligere, atq; in vnum studui redigere, quod memoriæ commẽdetur. Hebes nanq; est memoria hominis & breuitate gaudet, & si in multa diuiditur, fit minor in singulis. Ex corpore & anima constat homo: & quicquid oculis corporeis videtur, propter corpus factum est, corpus propter animã, anima autẽ propter deum. Vita corporis anima est, vita animæ deus est. Immortalis est anima, quia carne caret: nec habet quò cadat
B vt resurrectione egeat post ruinã, nisi peccato ceciderit: & ideo in morte vita nostra non perit, sed corpus destituit: dum discedens anima vim suam nõ perdit, sed quod viuificauerat hoc dimittit, & quantum in se est mortem alterius facit, quã ipsa nõ recipit, Facit, inquã, non viuificando quod deserit, non amittendo quod viuit.

Mors hominis qd sit.

Itaq; mors hominis nihil est aliud quàm carnis occasus, à qua cum vis potentiæ viuificantis abscesserit, in terrã de qua sumpta est redit, amissis sensibus quos per seipsam non habuit. Anima nõ aliter quàm sol lucem diei, vitam tribuit carni cum venerit, mortem efficit cum recedit, Mors tamen non consumit coniuncta sed diuidit, dãs origini suę vtrũq; reddit. Et ne quis putet animam corporis morte cõsumi, audiat quid dominus in Euangelio dicat,
Matt. 10.
Nolite, inquit, eos timere qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt. Fatigatur corpus cogitationibus mentis: afficitur in corpore mens doloribus corporis.

De corpore & anima. Cap. XLIIII

Corpus ex quatuor elementis constat. Anima nec elementum est, nec ex elemẽtis, sed de nihilo est facta, & soli creatori suo cognita. Ex his ergo omnibus quę in se, hoc est in corpore suo visibilia
C videt, nihil se esse vel posse esse videt. Secernat ergo & diuidat se per se ab eo toto quod videt in se visibile: & inuisibilem se esse omnino videt in eo quòd videt se, & tamen videri se non posse videt. Deinde eleuet se super se, & in eo quod primum & principale speculum est speculandi dei, illiusq; imagini ac similitudini proximum & cognatum, magis factum inuisibilem deum inspiciat. Hoc autem est ipsa ratio & mẽs, ratione vtens quæ ad primam similitudinẽ dei facta est, vt per se inuenire possit eum à quo facta est, & in eius amore atq; contẽplatione dulciter requiescere. Ea nanq; perfectius suum factorem manifestant, quę illius similitudini vicinius appropinquant. Hęc autẽ est ipsa rationalis creatura quę excellẽter & proprie ad illius similitudinem facta est: & tũc citius creatorem suum quem non videt agnoscit & diligit, cum se ad illius imaginem factam intelligit. Mens rationalis est quę se cogitando intelligit, & imaginem suam ex se natam habet, quæ imago eius verbum est.
λόγος.
Verbum enim rei est ipsa cognitio ad similitudinem eius ex memoria formata. Hoc modo liquido apparet summam sapiẽtiam cum se dicendo intelligit, gignere consubstantialem sibi similitudinẽ suam, id est verbum suum. Mens tamen rationalis quoniam non se D
semper cogitat sicut sui semper meminit, liquet, quia cum se cogitat verbũ eius nascitur de memoria. Vnde apparet quia si semper se cogitaret, semper verbũ eius de memoria nasceretur. De summa vero sapientia quæ semper se dicit sic, sicut sui semp memor est, liquet quia de æterna memoria coæternum eius verbum nascitur. Sicut eni summa sapientia æterna est, ita æterne sui memor est, & æterne se intelligit, & æterne se dicat, cum sit illi dicere quod intelligere: & cũ æterne se dicat, æterne verbum eius apud ipsam. Mẽs ergo rationalis quæ inter omnes creaturas ad inuestigationem summæ sapiẽtiæ sola assurgere valet, & nihilominus ad eiusdem inuentionem sola proficere, semper studeat illius reminisci, illam intelligere & amare: ad hoc facta est vt semper viuat si semper amet summam vitam, summam sapiẽtiam, summam essentiam, cui debet hoc ipsum quod est. Amare autem nequit, nisi eius reminisci & eam studuerit intelligere, Faciat ergo hoc ad qđ facta est vt bene viuat.

Spiritus rõnales. C. XLV.

Deus omnipotens cuius beatitudo nec augeri potest, quia pfecta est nec minui, quia æterna est: sola charitate, nulla necessitate sui rationales spiritus creauit, vt eos suæ beatitudinis participes faceret. Alios vero in sua puritate in cœlo con E
firmauit. Alios autem propter superbiam in infernũ præcipitauit: atq; alios ad comprobandam humilitatem & obedientiam in terrena habitatione terrenis corporibus sociauit, vt ad vitæ sensum luteã materiam vegetarent, Habent nanq; in natura sua quandam mutabilitatem secundum quam corporibus viuificandis appropiuquant, in qua quidem nonnihil suæ puritatis deponunt. Cum enim delectatione carnis afficiuntur, quasi quandam corpulentiã inde trahunt: quæ puriorem naturam eorum corrumpit. Et hoc vitium quanto altius eis in corporibus manentibus inhæserit, tanto difficilius eos à corporibus discedentes deserit: quoniam non tollitur passio, etiam cum tollitur causa passionis, nisi ab eiusmodi feculentia se in hac vita mundare studuerint. ἐμπάθεια.
Nos ergo qui in medio bonorum & malorum positi sumus, considerare sæpe debemus, & gaudium illorum, & istorũ supplicium, atque nostram miseriam. Rationalis siquidem est anima nostra, vt sciat discernere inter bonum & malum. Est etiam concupiscibilis atque irascibilis, vt possit amare bonum & odire malum. De concupiscibilitate nascitur amor, de amore & desiderium & gaudium, Amor est delectatio† cordis alicuius ad aliquid propter aliquid, per desideriũ currens atque per gaudium requiescẽs: per desiderium in appetendo, & per gaudium in perfruendo: nec aliunde bonum est, si bonum est cor humanum: nisi quod bene amat quod bonum est. Nec aliunde malum est, si malũ est, nisi quòd male amat quod bonum est. Omne enim quod est, bonum est: sed in eo quod male amatur, tantum vitium est. De irascibilitate nascitur odium, Ira enim generat odium: & de odio dolor & timor. Cum enim contra peccata nostra irascimur & ea odire incipimus, dolem⁹ quia peccauimus, & pœnas pro peccatis timemus.
F
Amor quid. †dilatatio.

Creaturę rationalis diuersa ratio. Caput XLVI. †cõditio.

Sic creator omnium deus inter cætera & super cætera quæ creauit rationalem dignat⁹ est amplius illustrare naturam, quam & sua similitudine fecit insignem, & suæ beatitudinis voluit esse participem. Cuius tamen rationalis creaturæ licet similis videatur origo, facta est diuersa cognitio†: dũ pars eius est in æterna fœlicitate firmata: pars a rudentibus inferni detracta, & in tartarum tradita in iudicium crucianda seruatur. Pars etiam tertia terrenis vnita corporibus locum medium sortita cognoscitur: & prius quidem eadẽ media summa vicinior in delitijs erat posita paradisi, nunc iam propinquior infimis, pro reatu inobedien-

G tiæ humiliata est in loco afflictionis. Summus igitur omnium bonorum locus plenam habet lætitiã, infimus solam tristitiam. Ibi enim plena fœlicitas: illic sola & summa miseria est. In medio sanè summa speranda, sed nihilominus infima sunt timenda: & ideo nobis iam amplior timoris causa quàm spei, quo viciniores eisdem infimis, deiecti in ipsa degimus vmbra mortis. Quia tamen & illius beatitudinis, & illius nihilominus damnationis æternæ humanã deus animam pro suorum qualitate meritorum participẽ fieri posse cognouit, naturales affect⁹ ei quatuor indidit: vt haberet vnde bona illa posset optare, & i eis quãdoq; lętari: & rursum vnde mala illa metuere, vel in eis etiam dolore perpetuo contristari. In eo enim sanè grauior est moderna conditio, quod non modo exhibet tristitiam & modernam molestiam, sed & timor habet pœnam, & spes ipsa quę differtur affligit animã. Pijssimus enim pater & terribilis iudex, qui vera illa & perpetua gaudia filijs, dolores æque perpetuos reis in fine parauit, nonnulla tamen etiã nos in præsenti experimẽta capere voluit gaudij vel doloris, vnde illa nõ modo certi⁹ credi, sed affectuosius quoq; optari valeant & timeri. Cęterum nec præsen-

H tia gaudia in illorum cõparatione sunt gaudia, nec tristitia præsens in illius comparatione est tristitia. Nec desipiet si quis interim omnem operã dare maluerit, quemadmodũ illa potius valeat concupiscere gaudia, illos formidare dolores, quàm hui⁹ vitæ vitare molestias, captare lętitiã. Veruntamẽ inuenire est etiã in præsenti vnde vtiliter gaudeat quis, vel salubriter cõtristetur. Si lætetur de beneficijs suis gratias deo agens, & in deuotione eius exultet, & ppria seu etiam proximorum delicta deploret. Vnde etiã diuina dispositione media inter eosdem affectus constituta est ratio in corde hominis, per quam nimirũ discernere & diiudicare possit vnde gaudeat seu doleat, imò etiã quid cupiat vel qd timeat. Sanè qui triplicem vim animæ esse docuerũt, rationalem illam, irascibilem, & concupiscibilem asserentes, affectus quidem diuersos, sed quadã sibi cognatione iunctos, sub irascibili metum & tristitiam, sub concupiscibili desiderium & lætitiam comprehendisse videntur. Interim ergo inter affectus varios humana fluctuãs anima, necesse est vt certam demum vel in summis vel in imis accipiens stationem, in solo demceps vel

I gaudio vel dolore persistat. Deus est in summo, mũdus in imo. Deus in eodẽ statu æternitatis suæ semper consistit. Mundus cursu mutabilitatis suæ semper instabilis fluit.

De humano animo. Caput XLVII

Humanus animus quasi in medio collocatus quadam conditionis suæ excellentia, huic mutabilitati quæ deorsum est supereminet, & ad illam quę est apud deum veram immutabilitatem necdum pertingit. Si vero in ijs quæ deorsum transeunt se per cupiditatem immerserit, statim per infinitas distractiones rapietur, & à semetipso quodammodo diuisus dissipabitur. Si vero ab hac infinita distractione quæ deorsum est se erexerit, & hæc infima deserẽs, atq; paulatim in vnũ se colligẽs secũ esse didicerit, tãto ampli⁹ in vnũ colliget, quãto magis cogitatione & desiderio sursũ eleuabit: donec tãde oĩno imutabilis fit, & ad illã verã & vnicã q̃ est apud deũ immutabilitatẽ pueniat, vbi ppetuò sine omni mutabilitatis vicissitudine requiescat.

Animarum origo. Ca. XLVIII.

Credim⁹ aias nec esse ab initio cũ angelis, nec simul creatas: sicut Origenes fingit. Nec p coitũ cũ corporibus seminãt: sicut Luciferiani & Cyrill⁹, & aliqui Latinorũ psumptores affirmãt. Sed dicim⁹ earũ creationẽ solum omnium creatorem nosse, & corpus tantum per coniugij copulationem seminari: dei vero iudicio coagulari in vulua matris, & compingi atq; formari: ac formato iam corpore, animã creari & infũdi: vt viuat homo in vtero ex anima constans & corpore, & egrediatur ex vtero viuus plenus humana K substantia. Nec duas animas esse credimus in vno homine, sicut multi scribunt, vnã animalem qua animetur corpus, & immixta sit sanguini, & alteram spiritalem quę rationem ministret. Sed dicimus vnam eandẽmque animam esse in homine, quæ & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua ratione disponat, habens in se libertatem arbitrij, vt in suæ substantiæ eligat cogitatione quod vult. Libertati siquidem arbitrij sui commissus est homo: postquam vero deceptione serpentis per Euam cecidit, naturę bonum perdidit, pariter & vigorem arbitrij: non tamen electionem, ne non esset suum, quod emendaret peccatum. Manet itaque ad quærendam salutem arbitrij libertas, id est rationis voluntas: sed admonẽte prius deo & inspirãte ad salutem. Vt ergo acquiescamus salutari inspirationi, nostræ potestatis est: vt adipiscamur quod adipisci desideramus, diuini est muneris. Vt non labamur adepto salutis munere, nostræ solicitudinis est & cœlestis adiutorij: vt labamur, potestatis nostræ est & ignauiæ. Solum hominem credimus habere animam substantiuam, quę exuto corpore viuit & sensus suos atque ingenia vi- L uaciter tenet. Neq; cum corpore moritur, vt Arabs* asserit: neque postmodum interit, sicut Zenon dixit, quia substantialiter viuit. Animalium vero animæ non sunt substantiuæ, sed cum carne ipsa carnis viuacitate nascuntur, & cum carnis morte finiuntur: & ideo nec ratione reguntur, sicut Plato & Alexander putant: sed ad omnia incitamenta naturæ ducũtur. Anima humana non cum carne moritur, quia non cum carne, sicut diximus superius, seminatur: sed formato i vtero matris corpore, dei iudicio creatur & infunditur, vt viuat homo intus in vtero, & sic procedat natiuitatem mundum. Anima à creatore principium habens, ex quo est, perfecta est in genere suo: vnde ex quo est, sciret omnia quæ ab homine sciri possunt, nisi grauitas carnis esset. Quod per primum hominem, qui ante corruptionem humanitatis ex quo fuit perfecte habuit scientiam, probari potest. Sed modo corrupta humanitate, ex quo coniungitur corruptioni, corrumpitur. Nec proprietates suas potest exercere, donec vsu & experientia & alicuius doctrina incitata incipit discernere. Veluti si quis cum subtili acie oculorum in tenebrosa detru- M datur, videre tñ nõ potest ibi nisi pri⁹ assuescat tenebris, vel lumen accẽdatur. Vnde Virgilius, Quãtum non noxia corpora tardant. Et licet aliæ sint actiones corporis, & aliæ actiones aiæ: tñ corporis [actiões] vitia vel virtutes possunt esse animæ. Cum enĩ ad hoc sit [aĩa] data, vt illicitos carnis mot⁹ corrigat, ignorantia illius contingunt vel negligentia. Sicut cum discipulus vel seruus negligentia doctoris vel domini peccat, magister vel dominus extra culpam non est, Sic anima malia contingentibus non est extra culpam, cum ista debeat imperare, & illa obedire.

*alias, Arratus.

Arbitrium. Electio.

Aenei.6.

Homo ex carne & aia. Cap. XLIX.

Duabus substantijs tantum constat homo: anima & carne. Anima cum ratione sua & carne cum sensibus suis. Quos tamen sensus absque societate animæ non mouet caro, anima vero & sine carne rationale suum tenet. Notandum tamen quod ijdem ipsi sensus qui in exteriori homine describuntur, simili modo secundum modum suum in interiori esse manifestãtur, quia spiritales res non corporalibus sensibus, sed spiritalibus rimandæ sunt. Vnde diuina scriptura † in Deuteronomio ait, Videte quòd ego sum deus, & non est alius prę- ter me. Et in Apocalypsi, Qui habet aures audiendi audiat quid spiritus dicat Ecclesijs. Et in Psalmo, Gustate & videte quoniam suauis est dominus. Et Apostolus, Christi bonus odor sumus, & in ijs qui pereunt, & in ijs qui salui fiunt. Et in Euangelio

Deut.32.
† vox.
Apoca.2.
Psal.33.
2. Cor.2.

A gelio dominus mulierē fide se tetigisse magis quàm
Lucæ.8. corpore ostendit dicēs, Tetigit me aliquis: Nam &
ego sensi virtutem de me exisse. Sic ergo cum omni
cautela obseruandum est quid ad corporis sensus, &
quid ad animæ pertineat dignitatem: ne forte confu
sus ordo & irratioābilis æstimatio alicui repugnare
videatur veritati. Non est tertius in hominis substā
Didym⁹. tia spiritus, vt Didymus contendit, sed spiritus ipsa
est anima: & pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret
in corpore, spiritus appellatur. Anima vero ex eo vo
catur, quòd ad viuendum vel viuificandum animet
corpus. Tertium vero qui ab Apostolo cum anima
& corpore inducitur spiritū, gratiam sancti spiritus
intelligamus: quam orat Apostolus, vt integra per-
seueret in nobis, ne nostro vitio aut minuatur, aut fu
getur à nobis: quia spiritussanct⁹ effugiet fictū, & au
feret se à cogitationib⁹ quæ sunt sine intellectu. Iugi
ergo meditatione animum nostrū exerceamus, & cō
sideremus miserias & necessitates nostras, labores
& dolores. Lugentes enim in hanc vitā intrauimus,
cum labore viuimus, cum dolore & timore exituri su
mus. Cogitemus ergo quàm breuis vita nostra sit, q̄
via lubrica, quàm mors certa, & hora mortis incer-
ta. Cogitemus quantis amaritudinibus admixtum
B sit, si quid dulce ac iucundum in via huius vitę, occur
su suo nobis alludit: quàm fallax & suspectū, quàm in-
stabile & transitorium est quicquid huius mūdi amor
parturit, quicquid species, aut temporalis pulchritu-
do promittit. Consideremus etiam quę sit patrię cœ
lestis pulchritudo, suauitas atque dulcedo. Attenda-
mus & perpēdamus vnde cecidimus, & vbi iacemus:
quid perdidimus, & quid inuenimus: vt ex vtroque in-
telligamus quantum nobis in hoc exilio lugendum
Eccle.1. sit. Hinc enim Salomon ait, Qui apponit sciētiam,
apponit dolorem. Quia & quanto magis homo sua
mala intelligit, tanto amplius suspirat & gemit.

Quid sit Meditatio siquidem parit scientiam, scientia cō-
medita- punctionem, compunctio deuotionem, deuotio per-
tio. Ca.L. ficit orationem. Meditatio, est frequens cogitatio,
curiosa & sagax obscura inuestigare, & occulta ad no
Scientia. titiam trahere. Scientia est, quando homo ad noti-
Compun tiam sui assidua meditatione illuminatur. Compun-
ctio. ctio est, quando ex consideratione malorum suorum
Deuotio. cor interno dolore tangitur. Deuotio, est pius & hu-
milis affectus in deum, humilis ex conscientia infir-
mitatis propriæ, pius ex consideratione diuinæ cle-
Oratio. mentię. Oratio, est mentis deuotio, id est, conuersio
Affectus. in deum per pium & humilē affectum. Affectus, est
C spontanea quædam ac dulcis ipsius animi ad deū in-
clinatio. Nil enim ita deum inclinat ad pietatem &
misericordiam, quemadmodum purus mentis affe-
ctus. Scientiam cœlestium & terrestrium rerum lau
dare atque amare solent homines, sed multo melio-
res sunt qui huic scientiæ præponunt noscere semet-
ipsos. Laudabilior siquidem animus est, cui nota est
miseria sua, quàm qui ea non aspecta, vias syderum &
naturas rerū scrutatur. Qui vero iam in deum eui-
gilauit animus spiritussancti calore excitatus, atque
in eius amore coram se viluit, ad eumque intrare volēs
†alē, exi- nec valens, eoque sibi lucēte attēdit in se, & inuenit se†,
naniuit se suamque ægritudinem illius mūditiæ comparari †nō
†contem- posse cognoscit: dulce flere habet, eúmque precari vt
perari. sui misereatur, totamque eius miseriam exuat. Hunc
†Præpo- itaque egentem & dolentem scientia non inflat, quia
suit enim charitas ędificat. Proposuit enim sciētiam scire†, id
sciētiam est, scire seipsum & īfirmitatē suā, magis q̄ scire vires
scientię. herbarū, & naturas animaliū: & hāc apponēdo scien-
†His ver tiā, apposuit dolorē, id est, defectum peregrinationis
bis finie- suę ex desiderio patrię suę, & visionis dei, quę cerne-
bant hic re est finis: cui est gloria in secula seculorū Amen. †
vetera Dolet, qui tenetur exilio, quia differtur à regno. Do
exēplaria let, dū recordatur quę & quāta mala fecit, & q̄ intole-
rabiles pœnas pro illis passurus sit. Cū nulla D
scientia melior sit illa qua cognoscit homo seipsū, dis- Cogni-
cutiam⁹ cogitationes, locutiones, atque opera nostra. tio sui.
Quid enī prodest nobis, si rerū oīm naturas subtili Cap. LI.
ter inuestigemus, efficaciter cōprehēdamus, & nos-
metipsos non intelligamus? Examinemus ergo quę
fecimus nos, si secundum quod debuimus, ea fecerī-
mus: consideremus ea quæ facturi sumus, si sint secū-
dum deum. Valde siquidem est necessaria nobis cir-
cumspectio examinationis, quatenus per experien-
tiam eorum quæ fecimus, ad ea quæ agenda sunt, tu-
tiores reddamur. Sæpe nanque opus quod bona in-
tentione inchoari credimus, tāto citius in deceptio-
nis laqueum nos præcipitat, quāto de intentionis no
stræ principio securi finem actionis non obseruam⁹,
& imprudentes quasi via plana ad foueam currimus,
quia videmus quid fecimus, sed quid finem nostrum
sequi debeat, non attēdimus. Ita enim ambiguus est
animi affectus, vt nisi ex fine operis qualitatem in-
tentionis eius discernere non valeamus. Præterea
necesse est, vt per singulos dies vitam nostram ad iu
dicium vocem⁹: & quid egimus per noctem & diem,
examinemus: & quanto ad bona facienda solito ala-
criores: & quanto ad mala vincenda solito constan-
tiores: siue aliquo opere nostro insidijs inimici sup- E
plantati simus, qualiter demum per iudicium trans-
actæ deceptionis futuram illius fraudem cauere va-
leamus: quatenus nec superueniens tentatio nos im-
prouisos ad malum opus deijciat, nec indiscretos in
opere bono præsens negligētia fallat. Quisquis sci- γνῶθι
licet cor suum in huiusmodi studio exercet, audiat qd σεαυτόν
quidam sapiens dicat, Scito teipsum: scito vnde ve-
nisti, aut quò vadis: quomodo viuis, quantum profi-
cis, vel deficis: quàm longe es à deo, vel quàm prope,
non interuallis locorum, sed similitudine vel dissimi-
litudine morum. Scito quomodo homo es, cuius con
ceptio culpa, nasci miseria, viuere pœna, mori neces-
se. Certum est, quia morieris, sed incertum quomo-
do vel quando vel vbi: quoniam mors vbique te expe-
ctat, & tu si sapiens fueris, vbique eam expectabis. At-
tende ergo solicite quid agas, vel quid agere debeas.
Si quod faciendum est facias. Si bono operi malum
aliquod nō admisceas. Si bonum quod agis, quanta
oportet deuotione adimpleas. Si alterius, vt tuū bo-
num diligas. Si tuū, vt alterius malum reprehēdas.
Si sic declinas à malo vt facias bonū. Sūt enim qui-
dam tantum attendentes mala quæ non faciūt, istos
pusillanimitas à bono opere reuocat, ne malū surri- F
piat. Sunt aliqui attendentes tantum bona quæ fa-
ciunt: illi sic sibi à bono opere complacent & blandi-
untur, vt de prauitatis admixtione minime terrean-
tur. Sunt alij sapientes vt faciant mala, bona autem
facere nesciunt: isti pessimi omniō lætantur cum ma
le fecerint, & exultāt in rebus pessimis. Sunt alij quę-
rentes deum per exteriora, deserentes interiora sua,
quibus deus interior est. Redeamus ergo ad Tres gra
nos, vt possimus ascendere ad nos. Tres siquidem as- dus ad co
census sunt, In primo, ascendimus ab istis exteriori- gnitionē
bus & inferioribus ad nos. In secundo, ascēdimus ad sui. Cap.
cor altum: quāto nanque amplius proficiscimur†, tāto LII.
amplius ascendimus. Qui enim nō ascendit, descen- †proficim⁹
dit: & qui nō proficit, deficit. In tertio ascensu, ascen-
dimus ad deū. Primus ascensus fit cōsideratione mū
di, & contēptu. Considerando nanque q̄ caduca & trāsi-
toria sint ista terrena, contēnimus ea & redimus ad
nos. Secundus ascensus fit cognitione & contemptu
nostri. Cum enim cognoscim⁹ quàm proni sumus ad
malum, & q̄ inualidi ad bonum, contemnimus & ascē
dimus supra nos. Tertius ascēsus fit cognitione & a-
more dei. Iste tertius ascensus fit mentis dilatatio-
ne, & mentis subleuatione, & mentis alienatione. Mentis
Mētis dilatatio est, cū sub vno mentis aspectu, plura dilatatio

G conspicimus, vel de dei sapiêtia, vel de eius potentia,
vel de cũcta bonitate. Intueri debemus quàm potê-
ter deus cuncta creauit de nihilo, quàm sapienter gu
bernat, quàm benigne cuncta dispensat. Totum istum
mundum sic ornatum fecit propter corpora, corpo-
ra propter animas, animas propter se. Et ideo dili-
gêter custodire debemus animas nostras, quatenus
eas mundas & sanctas deo reddere valeamus, à quo
tãta bona accepimus pro eis. Mentis subleuatio est,
Mentis subleuatio. cum de visibilibus subleuamur ad inuisibilia. Quã-
do nanq; cõsideramus humanam dignitatem, admi-
ramur dignationem dei, qui tam mirabiliter ratio-
nalem spiritum ad imaginem & similitudinem suam
Mentis alienatio creauit. Mentis alienatio est, quando mens super se.
rapitur. De hoc mentis excessu, homo doceri nõ po-
test, quia nihil ibi habet sui, De mentis autem dilata
tione & subleuatione instrui potest, quia ibi aliquid
habet sui. Instruitur autem aliquãdo humana indu-
stria, aliquando diuina reuelatione seu inspiratione.
Nonnunquam vero in speculo cordis sui, id est in ra-
tionali mente seipsum & deum inspicit. Ita nanq; con
ditum est cor hominis, vt in eo quasi in templo do-
minus inhabitaret, & tanquã in quodam speculo suo
reluceret: vt qui in se videri non poterat, in sua ima-
H gine visibilis appareret. Magna prorsus dignitas
hominis est, portare imaginem dei, & illius in se iu-
giter vultum aspicere, atque eum semper per cõtem-
plationé præsentem habere. Sed postquam delecta-
tionem nostram in terram peccando sparsimus, pec
cati puluis superiectus est cordi nostro: & ideo ab illo
internæ contemplationis speculo corruentes in has
miseras pręsentis vitæ tenebras labimur, vbi deo di-
gne ministrare non valemus, quia sorde iniquitatis
caligine ignorantię obuoluti, quid agendum vel vi-
tandum nobis sit, ex magna parte iam nõ videmus.
Tergamus ergo speculum nostrum ab amore vani-
tatis, & ab amore iniquitatis, id est, à puluere & à sor-
de: vt in eo inspicere valeamus & nos, & creatoré no-
strum, quem peccando post tergum nostrum posui-
mus. Auersi siquidem à deo sumus, peccata nostra se-
parant nos ab eo. Et ideo cum Propheta dicamus,
Psal. 84. Conuerte nos deus salutaris noster. Si mulieres spe
culum suum in quo facies inspiciunt, cum amiserint,
diligenter quærant, & curiose tergant à puluere & à
sorde: multo amplius speculũ interioris hominis de-
bemus & inuenire & tergere & inspicere: vt in eo to-
tam turpitudinem nostram valeamus deprehêdere,
I & ita per cognitionem nostram ad cognitionem dei
Cognitio sui necessaria. peruenire. Duo nobis necessaria sunt vt nos co-
gnoscamus, videlicet quales sumus ad malum, & qua
les ad bonum. Proni sumus ad malũ, & si misericor-
C. LIII. dia dei nõ teneret nos, in omne vitium possemus ca-
dere, nec inde surgere, nisi misericordia dei subseque-
retur quę nos subleuaret. Hoc bene cognoscebat Pro
Psal. 25. pheta cum dicebat, Domine, misericordia tua ante
Psal. 22. oculos meos, quæ me custodiat: & misericordia tua
subsequatur me, quæ me erigat. Inualidi sumus ad
bonum, nec sine dei gratia bonũ facere, vel in aliquo
bono perseuerare possumus. Istud etiam Apostolus
1. Cor. 15. sciebat, cũ dicebat, Gratia dei sum, id qđ sum: & quia
gratia eius in me vacua nõ fuit, gratia ei' in me ma-
net. Hanc geminam cognitionem sui habuit Abra-
Gene. 18. ham cum diceret, Loquar ad dominum meum cum
sim puluis & cinis. Reuera puluis est homo: Sicut
enim puluis ex quacunque parte venti impellitur,
& in aliam aream deijcitur, & ibi remanet: sic homo
in omne vitium cadere potest, nec adijciet vt resur-
Homo quare cinis. gat, nisi misericordia dei ei subuenist. Cinis etiam
est homo, quia sicut cinis nec profert germen ex se,
nec susceptum semen germinat, sic homo nec bonum
facere, nec in aliquo bono perseuerare sine gratia dei
potest. Idcirco maximas grates deo referre debem',

quia & multa bona nobis cõcessit, & multa mala quæ K
fecimus, nobis cõdonauit, & à multis malis seruauit,
quæ facere potuimus, sicut alia multa quæ fecimus.
Quicquid enim mali non fecimus, eo miserante nõ
fecimus. Nã si ipse permisisset, ea vtique fecissemus,
aut opere aut voluntate. Et ideo nescio vtrũ eum am
plius diligere debeamus pro his quæ nobis dimisit,
an pro his à quibus nos immunes seruauit: licet eã
es non fecimus, nos quasi fecisse, & eum quasi dimi-
sisse existimare debemus, quãdoquidem ea vel volũ-
tate vtique fecissemus, si ipse permisisset. Quisquis
in veritate se ita cognoscit, humilis est coram deo &
hominibus: diligit deum propter deum, & omnes ho
mines propter deum: & si perfectam charitatem ha-
bet, nullum iudicat, nullum accusat, nullum condem-
nat: non seruat iram, non mouet rixas, non seminat
discordias: non fouet nocentes, non persequitur inno
centes: non odit arguentes se: non facit furtum, non
falsum testimonium, non periurium: nulli detrahit,
nulli nocet, nullum odit, sed omnes diligit. Scriptum Roma. 13
est, Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem dili-
gatis. Sic enim deo familiaris est charitas, vt in eo
habitare nolit, in quo charitas non fuerit. Qui ergo
charitaté habet, deum habet, quia deus charitas est.
Et qui vnum hominem habet odio, deum perdit, & L
bonum quod facit. Quapropter vnusquisque proui-
deat, ne propter vnius hominis odium, deum perdat,
& omne bonum. Nunc reuertamur ad speculum De istaurãda i nobis imagine dei. Ca. LIIII.
nostrum, & videamus quomodo per cognitioné no-
stri possimus ascendere ad cognitioné ipsius dei. Du
plex est natura hominis, Vna interior, quæ est ipse
homo, quoniam mẽs vniuscuiusq; est ipse. Altera ex-
terior, id est corpus. Ex duplici natura cõpactus est
homo, & ideo vt totus beatificaret', duo illi bona de'
à principio præparauit: vnum visibile, alterum inui-
sibile: vnum corporale, alterũ incorporale: vt in vno
sensus carnis ad iucunditaté foueretur: in altero sen-
sus mentis ad fœlicitatem repleretur. Idcirco dupli-
ci sensu rationalis anima instructa est, vt visibil a ca-
peret per sensum carnis, inuisibilis per sesum mentis
quatenus & visibilia inuisibilia ad cognitionem & di
lectionem creatoris illam excitarent. Omnium nãq;
humanarum actionum ad hunc finem currere debet
intentio, vt vel diuinę imaginis in nobis similitudo
instauretur, vel huius vitę necessitati cõsulatur. Quę
vero in nobis diuinam similitudinem reparant, duo
sunt, id est, speculatio veritatis, & exercitiũ virtutũ: M
quia in hoc homo similis est deo, q; sapiens & iustus
est. Ea siquidem perfectius authorem suum manife-
stant, quæ illius similitudini vicinius appropinquãt.
Hoc autẽ est mens rationalis quę excellenter & pro-
prie ad similitudinem illius facta est. Et tunc citius
creatorem suum quem non videt, agnoscit, cum sei-
psam ad illius similitudinem factã intelligit. In hoc
ergo primum trinitatis vestigium inuentum est, cũ
agnoscere cœpit ipsa quod erat supra se. Vidit enim
quòd ex seipsa nascitur sapientia quæ in ipsa est, &
diligit ipsa suam sapientiam: & procedit amor ex
ipsa & sapientia sua, quæ amat ipsam genitam de
se, & in se manentem non diuidit à se: & apparent
tria quædam in vno, mens, & sapientia, & amor. Et
est sapientia de mente: de mente & sapientia proce-
dit amor, & surgit trinitas, & non recedit vnitas: &
sunt simul trinitas & vnitas hæc sic in nobis. Verum
longe melius ratio suadet in deo. Deus nanque cum
sit origo omnis sapientiæ & semper sapientiã habuit
& semper eam dilexit, & quia semper dilexit, semper
amorem habuit. Sapientiam quam habet, ipse ge-
nuit, & semper cum illo fuit, quia genita se à gignen-
te non diuidit: semper gignitur, quia ęterna, semper
genita est, quia perfecta, nec cum gignitur inchoãs,
nec cũ genita est cessans. Qui genuit, pater est: qui
genitus

A genitus est, filius est: & qui ab vtroq; pcedit, spũssanctus est. Pater à nullo est, fili⁹ à solo patre est, spũssanctus simul à patre & à filio est: & hæc tria vnũ in deo esse substantialiter oportet fateamur. Sed quia ille qui genitus est, non potest esse ille à quo genitus est, neq; qui à gignente & genito procedit, potest esse ille & qui est gignẽs, & qui est genitus: inexpugnabili ratione veritatis cognoscere cogimur in deitate personarum trinitatem, & substantiæ vnitatem, & maiestatis æqualitatem. Pater ergo & filius & amor patris & filij vnus deus sunt, & vno amore se diligunt, quia vnũ sunt: nec aliud est quod quisque amat in altero quàm quod quisq; amat in semetipso. Nec aliud est quod quisque est quàm quod alter est, & ideo est necesse, vt quisque amet seipsum, & alinuicem quisq; alium. Hanc charitatem & hanc trinitatẽ, deus pater nobis manifestauit, cũ propter nimiã charitatẽ suã qua nos dilexit misit filium suum in similitudinẽ carnis peccati vt nos saluaret. Misit etiam spiritumsanctum, quo nos adoptaret in filios. Filiũ dedit in precium redemptionis, spiritumsanctum in priuilegium amoris, se denique seruat hæreditatem adoptatis.

Pater, filius, spũs sanctus. Ca. L V

Pater, & filius, & spiritussanctus nomina sunt pietatis, nomina dulcedinis, nomina suauitatis & amoris. Quid enim dulcius patre, & tanto patre tã dulcissimo atque misericordissimo? Quid suauius Iesu B Christo? Saluator noster totus est vnctus, totus est pius, totus est dulcis atq; suauis. Quid amabilius & quid suauius, & quid sancti⁹ spiritusancto? Amor patris & filij ipse est, per quẽ omnes sunt sancti quicunque sunt sancti. Considerate ergo quanta sit illa gloria, quàm ineffabilis lætitia cum ad deum patrẽ veniemus, & ille ponet nos in suo regno tanquã filios & hæredes, Iesus Christus tanq̃ fratres & cohæredes, spiritussanctus vnum nos spiritum esse faciet cum illis: Ipse siquidem est indissolubile vinculum trinitatis & amoris. Tunc introibimus in potentias domini, & videbimus ciuitatem illam de qua tam gloriosa dicta sūt. Vita siquidem illius ciuitatis est quieta, pax tranquilla, fœlicitas perpetua, pulchritudo admirabilis, species laudabilis, iucũditas cõcupiscibilis, gloria desiderabilis, gaudiũ perẽne, festiuitas continua, cantica dulcissima. Ibi sunt quæ corda omnium in quandam ineffabilem dulcedinem atq; iucunditatem conuertunt. Sunt ibi gaudia æterna, quę suauitatem infundunt, & corruptionem non inducũt. C Semper reficiunt & nunquam deficiunt, pascunt & perseuerant integra, ad fruendum se exhibẽt & permanẽt incorrupta. Dulcedo illius ciuitatis infundit se ad suauitatẽ, species ad iucunditatẽ, visio ad delectationẽ. Omnis pulchritudo ibi est, vbi summa pulchritudo est. Quanta nanq; pulchritudo ibi est, vbi rerum omnium species sine defectu vigent, sine trãsitu permanẽt, sine corruptione consistunt, sine mutabilitate æterna sunt. Si tam pulchrum est quod vere pulchrum non est, quid est quod pulchrum est? O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, quicquid in te est, totum pulchrum est, suaue est, iucũdum est, vnũ bonũ est, & omne bonũ in ipso est. Quicquid enĩ nominare boni possum, totũ ibi est: quia omnia bona in vno sunt, & omnia vnum sunt. Huius tãti boni amor & desideriũ cum me aliquãdo tangit, vehemẽter, atque suauiter afficit, & nescio quò quodammodo à memetipso abstrahit. Subito enim innouor & totus immutor, rapior affectu, trahor desiderio, & bene mihi esse icipit vltra quàm dicere sufficiam. Exhilaratur consciẽtia, in obliuionem venit omnis præteritorũ dolorũ memoris, exultat animus, clarescit intellectus, accenditur affectus, cor illuminatur, desideria iocundantur. Iamq; alibi, nescio vbi, me esse video: video nãq;, sed quasi adhuc de longe, choros angelorum & archangelorum psallentiũ & laudãtiũ deum. Vnum est enĩ D ibi omniũ opus, contẽplari mirabilia dei, eũmq; laudare in operibus suis. Omnes contẽplantur, omnes lætãtur, oĩes delectãtur in deo: cuius aspectus pius, facies decora, eloquiũ dulce: delectabilis ad vidẽdũ, suauis ad habendum, dulcis ad fruendum. Semper libet illum aspicere, semper habere, semper illo frui, & in illo delectari. Ipse per se placet, & pp̃ter se: sufficit ad meritum, sufficit ad præmiũ. Nec aliquid est qđ extra illũ quæratur, quia totũ in illo inuenitur quod desideratur, & in illo totũ amatur. Vnum nanq; bonum est, & omne bonũ in illo est. Hoc bonum soli boni habent & vident amant & laudãt laude perpetua.

Spiritus itellectualis. Ca. L V I.

Cum considero qualis animæ natura sit quæ carnem viuificare potest, sed semetipsã stringere in bonis cogitationibus sicut desiderat nõ potest, inuenio quendam intellectualem spiritũ per creatoris potentiam viuentẽ, & corpus quod sustinet viuificantem, sed tamen vanitati subditum, mutabilitati subiectũ: quem sæpe lætitia extollit, timor afficit, iniquitas mortificat, iustitia viuificat. Vita siquidẽ anię deus est, mors animæ peccatum. Anima nãq; quæ peccauerit ipsa morietur: quæ autem iudiciũ fecerit & iustitiam, viuet & non morietur. Ita immortalis est aE nima vt mori possit: ita mortalis, vt mori nõ possit. Immortalitate mortalis est, & mortalitate immortalis est. Quapropter miseris mors est sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu: quia & mors semper viuet, & finis semper incipiet, & defect⁹ deficere nesciet. Mors perimet & nõ extinguet: dolor cruciabit, & pauorẽ non fugabit: flamma cõburet, sed tenebras nõ discutiet. Erit enim in igne obscuritas, in obscuritate pauor, in combustione dolor. Ita reprobi ignibus inferni traditi, in supplicijs dolorem sentiẽt, & in doloris angustia pauore ferietur, & semper tolerabũt & semper timebũt: quia sine fine semper cruciati viuẽt sine spe venię & misericordiæ, qđ est miseria super miseriã. Si enĩ post tot millia annorũ quot capillos habuerũt omnes quicũq; fuerũt & erũt pœnas suas finiri sperarẽt, multo leuius eas sustinerẽt. Sed quia spem nõ habẽt nec habebũt, desperatione deficient & ad tormẽta non sufficiẽt. De his per Esaiam scriptũ est, Vermis eorũ nõ morietur, & ignis eorũ nõ extinguetur, quia nec ipsi cõsumẽtur. Vermis cõscientiã corrodet, ignis carnẽ cõburet: quatenus qui authori suo corde & corpore deliquerũt, corde simul & corpore puniãtur, cũ anima à beata vita separata erit, & corpus æternis supplicijs subiacebit. F Ibi erit metus & mœror, luctus & dolor. Tũc vere nihil lugere erit nisi flere, quia pœnitere tũc nulli poterit valere. Ibi erit tortor cædens, vermis corrodẽs, ignis cõsumens. Peccata detegẽtur, rei puniẽtur, & hoc totũ perenne. Quisquis enim ad tormenta ibit, iam non amplius exibit. Dolor cõbustionis eos foris cruciabit, pœna cæcitatis intus obscurabit. Videbunt aũt illa teterrima mõstra dæmoniorũ, & laruales facies eorũ. Videbunt etiã tormẽta inferni, & in tormẽtis sequaces suos quos inordinato amore cõtra dei pręcepta amauerũt, quatenus illorũ interitus eos in augmento dãnationis suæ affligãt. Deum aũt nõ videbunt, quod est omniũ miseriarũ miserius. Quis enĩ dicere potest, quãta pœna erit nõ videre creatorem & plasmatorem omniũ rerum, redẽptorem & saluatorem fideliũ, regẽ cœli & terræ & dominũ vniuersitatis, per quẽ sumus, viuimus & sapimus? Idcirco necesse est vt nos vndiq; circũspiciamus & vbiq; custodiamus, ne aut praua agamus, aut recta quę præcepta sunt nõ agamus, vt bonis actibus expletis, cogitationibus nõ intumescamus. Multi nanq; ex virtutibus in infernũ per elationẽ corruerunt.

Impiorũ afflictio.

Esaię. 66

De ãplectẽdis bonis, & fugiendis malis. C. L V I I.

Bona desiderabiliter appetamus, mala solerter caueamus, ne sub specie bonorum ea faciamus, quoniam plerunq; vitia se esse virtutes mentiuntur. Quisquis ergo

G ergo meminit illicita se commisisse, studeat à licitis abstinere:& qui prohibita cõmisit, sibimet abscidat concessa. Q ui vero adhuc peccatum suum plangit, perpetrare vitia timeat:& reprehẽdat se in minimis, qui meminit se deliquisse in maximis. Q uanta licet nanq virtute mens polleat, quãta licet grauitate vigeat, carnales tamen puerile quiddam exterius extrepunt,& nisi iuuenili quodam feruore infrenentur, ad fluxa quęq & leuia mentem eneruem trahunt: vbi si longa cõsuetudine obseruata fuerit, cum exurgere voluerit, non poterit mole malę consuetudinis pressa. Q uisquis ergo stat, videat ne cadat: & si ceciderit, velociter resurgat, cordis compunctione, oris cõfessione,& operis sanctificatione. Sit humilior intra propriam conscientiam, sit feruentior atq prõptior ad agendum poenitẽtiam, sit cautior ad custodiam. Q ui enim solo beatitudinis supernæ desiderio temporalia ista contemnit,& nihil huius mundi diligit, solamq æternam patriã appetit, magna mentis trãquillitate souetur, in qua tanto deõ purius cernit homo, cum se solo solũ inuenit. Nihil enim deo præsentius, & nihil eo secretius. A turba ergo terrenorum

H desideriorum secessum mentis petamus, & inde à secreto cordis illicitarum cogitationum tumult⁹ expellentes, intentione supernæ patriæ in amorem intimæ quietis anhelemus,& in alta dei contẽplatione nos subleuemus. Contemplemur qui sint ipsi angelorum chori, quæ ipsa societas beatorum spirituũ, quæ maiestas visionis dei,& quomodo deus ęternę visionis suæ dulcedine sanctos suos reficiet. Nemo enim in hac vita digne pensare potest quãta sit illa foelicitas, deum facie ad faciem videre, quanta suauitas illud melos angelicum audire, quanta iucunditas omnium sanctorum societatem habere. Tantum enim vnusquisq gaudebit de beatitudine alterius, quãtum de suo gaudio ineffabili: & quot socios habebit, tot gaudia habebit. In illa gloria nihil libẽtius intueor, nihil delectabilius ad contemplãdum inuenio, quàm intimi amoris affectum, quo vnusquisq tãtum amabit alterum, quantum seipsum:& deum plus quàm se, & omnes alius secum: & deus plus illos, quàm illi semetipsos,& hoc gaudio perpetuo. Nihil enim ibi extraneum videbimos, nihil incompetens amabimus, nihil quod aures nostras offẽdat audiemus. Omnia nanq sunt ibi consona, omnia læta, omnia pacifica. Vnde consons secura sunt omnia coelica iura. Ibi est

Piorum foelicitas

I omnis foelicitas, omnis suauitas, omnis iucunditas, & omnis amoenitas, oĩs pulchritudo, & omnis dulcedo. Quicquid expedit,& quicquid delectat ibi est, omnes videlicet diuitiæ & delitiæ, omnis requies,& omne solatium. Ibi est iugis trãquillitas, amoena serenitas, ęterna iucunditas, iucunda & decora laudatio, & plena omnium bonorum cognitio. Q uid ibi enim deesse potest, vbi deus est, cui nihil deest? Quotquot ibi sunt, dij sunt: nec necesse est vt alter dicat alteri, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscunt eum,& vident: omnes laudant & amant. Cognoscũt sine errore, vident sine fine, laudant sine fatigatione, amant sine fastidio. Semper vident,& semper videre desiderant, tam desiderabilis est ad videndum. Semper amant,& semper amare desiderãt, tam dulcis est ad amandum. Et quanto amplius amant, tanto magis amare volunt, tam delectabilis est ad fruendum. In hac delectatione requiescunt pleni deo, pleni omni benedictione & sanctificatione: adhærẽtes semper beatitudini, sunt beati: contemplantes semper æternitatem, sunt æterni: iõcti vero lumini, facti sunt lux: aspicientes semper incõmutabilitatem, mutati sunt in incõmutabilitatem. Tanto libentius quanto dulcius illum aspiciunt, cuius aspectus pius, facies decora, eloquiũ dulce. O beata visio videre regem angelorum in decore suo, videre sanctũ sanctorũ, per quẽ omnes sunt sancti. Illũ videre summa foelicitas est, K summa iucunditas, vita æterna,& vita beata.

Gaudete & exultate iusti, quia videtis quem amastis, habetis quem desiderastis diu, tenetis quẽ nunq̃ amittere timetis, Propterea cantate & exultate ei, quoniã ipse est dominus deus vester gloriosus & speciosus. Ipse est salus & vita, honor & gloria, pax & omnia bona. Q uanta pax ibi est, vbi nulli vestrum quicq̃ repugnat, vel ab alio vel à seipso, sed ipse dominus regit vos,& nihil vobis deerit. Ipse disposuit vobis regnum vt edatis & bibatis super mensam suam in regno suo. Gustate ergo & videte, quoniam suauis est dominus. Suauis est ad videndũ, suauis est ad gustandum. Nec dici potest quantam habeat in gustu voluptatem, quantam in sapore iucunditatẽ, quãtam in odore suauitatẽ. Tantę suauitatis magnitudinem vos qui experti estis, nobis qui nunq̃ tale quid gustauimus, intimare nõ potestis. Tanq̃ si quis mellis dulcedinẽ ei qui nunq̃ dulce gustauerit, verbis indicare velit: profecto nec ille saporis illius suauitatẽ, quam nunq̃ ore percepit, auribus capiet: nec ille dulcedinẽ quam gustus voluptate cognouit, verbis poterit indicare.

Gratulat pijs deo fruẽtib⁹. Caput LVIII.

L Væ mihi misero, qui nunq̃ sentio quod sentitis, nec ibi sum vbi vos estis: in loco refrigerij lucis & pacis vos estis, vbi esse vestrũ nõ habebit mortem, nosse vestrũ non habebit errorem, amare vestrũ non habebit offensionem, gaudiũ vestrum non habebit moerorẽ. Ego vero in regione vmbrę mortis nescio finem meũ, nescio si dignus sim amore vel odio, nescio quando de corpore egrediar. Egrediar, sed nescio quãdo, & fortassis dies iste supremus est: ppterea tremens & pauens quotidie mortem expecto, quę vbiq mihi minatur: diabolum suspectum habeo, qui vbiq mihi insidiatur: timeo & pauesco vltimã discussionem & iram districti iudicis, ne pro peccatis meis mittat me in gehennã ignis. Et sicut indicare nõ potestis mihi gaudium & lætitiam vestram de visione dei: sic ego sufficiẽter nõ possum vobis exponere necessitates & infirmitates quas patior, iniquitates & peccata quæ feci, culpas & isinitas neglegẽtias quas egi,& quotidie indesinenter ago corde, ore, opere,& ferè omnibus modis, quibus humana fragilitas deũ offendere potest. Vos igitur qui meruistis consortes fieri supernorum ciuium,& perfrui æternæ claritatis gloria, orate pro me ad dominũ, vt educat me de isto carcere, in quo teneor captiuus & ligatus.

Deplorat miserias suas. Ca. LIX.

Inuocatio sanctorum.

M Mens etenim cæca & vaga est, qualitate earum rerum quas respicit, variatur, & iuxta quod aspicit cogitatio illius sensusq mutatur. Cumq stare in semetipsa nititur, à semetipsa aliquo modo etiam nesciendo deriuatur, & ab vnaquaq re cui intendit, fastidio impellẽte remouetur. Dum enim inhianter cogitanda appetit, & repẽte cogitata fastidit, docetur quod aliunde pendet, ibiq posita non requiescit. Ad deum quippe solum suspẽsa est, à quo formata est. Sed quia omne quod infra appetit, minus est, iure ei non sufficit quicquid deus non est. Hinc est quòd huc illuc dispergitur, & per infinita distrahitur, quærens requiem vbi non est, delectationis videlicet amoena, quærit quo pauset. Sed quia vnum deum, quem sufficienter habere poterat, dereliquit, nunc per multa ducitur: vt quis qualitate rerum satiari nõ potest, saltẽ varietate satietur. Propterea necesse est vt mentem nostrã per diuersa sparsam colligam⁹, & in vno æternitatis desiderio cõponamus. In cõtemplatione nãq creatoris hoc adepturi sumus semper, vt vna mentis stabilitate perfruamur, hoc est cũ labore nunc conãtes imitemur, quod post in munere gaudentes accipiemus.

Cupido varietatis vnde nascatur.

Animos itaq nostros terrenis subducere curis studeam⁹, subducere erũnis, vt in ciuitate dñi virtutũ liceat hora vna vel dimidia, cogitatione & auiditate versari. Consideremus & quãtum possumus æsti-

Vt mẽtẽ excitem⁹ ad coelestia. Cap. LX.

A mus æstimemus, qualis sit illa gloria, quãta lætitia, quæ solennitas, quę veneratio, quod tripudium ciuiũ supernorum, qui assidue dominatori laudem perferunt, honorem deferũt, deuotionem offerunt, depromunt canticum nouum, canticum lætitiæ, inæstimabili quodam clamore: quia feruentissimo amore, ineffabili cantu, mirabili affectu, cœlesti iubilatione, spiritali modulatione. Ipse siquidé est eorum verus cibus, plena satietas, æterna mansio, summa beatitudo æternæ lætitiæ, salus æterna, indeficiens virtus, & vita immortalis. Sæpius hæc meditor, illuc alcẽdere nitor. Suspiro, frendo: precibus, votis ibi tẽdo: Atq; modo miro quæ sint ibi, quãtaq; gyro. Mẽs hęret Christo, cor delectatur in isto. Illuc versatur, gaudet, stupet, & veneratur. Id tanto dulcius, quanto sæpius: auiditate quidem multa, sed satietate nulla: tã rara est hora, & breuis mora. O si vnquam in pace in idipsum dormiam & requiescam, vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Si vnquã videre potero illum tam desiderabilem, in quẽ angeli perspicere desiderant, vt possim dicere, Ecce quẽ concupiui video, quem optaui iam teneo, Quando veniam & apparebo ante faciem domini, ad vidẽdum eum in bonitate electorum suorum, ad lætandum in

B lætitia gentis suæ, vt laudetur cum hæreditate sua?

Tob. 13. Quando videbo ciuitatem illam, de qua dictum est, Plateæ tuæ Hierusalem sternetur auro mundo, & in te cantabitur canticum lætitiæ, & per omnes vicos tuos ab vniuersis dicetur halleluia. O ciuitas sãcta, ciuitas speciosa, de longinquo te saluto, ad te clamo, te requiro. Desidero enim videre te, & requiescere in te: sed non sinor carne retentus. O ciuitas desiderabilis, muri tui lapis vnus, custos tuus ipse deus, ciues tui semper læti: semper enim gratulantur in visione dei. Nõ est in te corruptela, nec defect⁹, nec senectus, nec ira: sed pax perennis, gloria solennis, lætitia sempiterna, solennitas continua. Vere tãtum gaudium & exultatio, flos & decus iuuentutis & perfectæ salutis. Nõ est in te heri nec hesternum, sed est idem hodiernum. Heri siquidem vestrum cras, & pridem sempiternũ & idem. Tibi salus, tibi vita, tibi pax est infinita, tibi deus omnia. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Sicut enim lætãtium omniũ habitatio est in te. Nullus in te timor, tristitia nulla, desideriũ omne trãsit in gaudium, dum præsto est quicquid optatur,

C & quicquid desideratur abundat. Omnes ciues tui superefluentem mensurã gaudiorum accipient, vt palàm omnes in commune gaudeant, gaudeant in immensum: lætabuntur omnes in vnum, cum habitauerint fratres in vnum, cum occurrerint oĩes in vnũ, denique omnes sient vnum, sicut orare dignatus est pro familia sua, qui pro reuerẽtia sua dignus est obtinere, Sicut tu pater in me, & ego in te, & ipsi in nobis vnum sint. Lætabitur itaque vniuersitas illius

Ioan. 17. ciuitatis, lætabitur vnitas, lætabitur ciuitas, cuius participatio in idipsum. Lætabitur sponsa in osculis & amplexibus sponsi, lætabitur & exultabit gratulabunda, & laudans eum in secula seculorum. Sic & gaudebit sponsus super sponsam, & lætabitur dominus in omnibus operibus suis, videns ea quæ fecit & quidem valde bona. Lætabitur & pater, & per vnigenitum multos adoptiõis filios obtinebit. Lętabitur etiam filius, vt primogenitus in multis fratribus, quos in communionem paternæ hæreditatis dignanter asciuerit. Nec minus in illis spiritui sancto, per quem adoptati fuerint, cõplacebit. Nouis etiã gaudijs & ineffabilibus votis ab illis quoq; vicinis potestatibus angelorũ, summo pastori & summe bono gratulãtibus, super inuẽta & mirabiliter reportata centesima oue canetur. In his paterna gloria, in his voluntas spiritus, exultat in his filius, cœlum repletur gaudijs. Quòd vero ipsi redempti fuerint à

D domino, quàm deuote confitebũtur & dicẽt, Quàm bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Lætitia siquidem sempiterna erit in eis, & exultationes dei in gutture eorum in æternum, & in seculum seculi in perpetuas æternitates. Beati omnes qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Cum videbimus te in te, & nos in te, & te in nobis visione cõtinua & fœlicitate perpetua. Psal. 35.

Anima in essentia est simplex, in officijs est multiplex. Habet enim septem actionis gradus, quibus vires suas atque potentiam ostendit: Primus est viuificatio, Secundus sensus, Tertius ars, Quartus correctio, Quintus tranquillitas seu puritas, Sextus contemplatio, Septimus quies. In primo gradu siue actu anima præsentia sua corpus viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet. In secundo per sensus ad ista exteriora disponenda se extendit. In tertio diuersas artes comprehendit. In quarto, ex quo bonitas incipit, atq; oĩs vera laudatio, se inquinatã mũdat atq; ad puritatẽ præparat. Inde, cũ iã fuerit ab omni labe mundata maculisq; diluta, puritatem tenet. Aliud est enim puritatem efficere, aliud tenere. Tunc

Septẽ actionis grad⁹ in anĩa. Ca. LXI.

E vero ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est, in ipsam contemplationem veritatis, & ille est gradus sextus. Iam vero in illa visione seu cõtemplatione, quæ est septimus gradus, qui est quies vel potius quędam mansio, manet anima, gaudet & lętatur & delectatur. Aliud est enim mentis oculum in id quod videndum est dirigere, aliud est infixum tenere. Primum gradum communem habemus cum arbustis, secundum cum bestijs, tertium cum doctis & indoctis. In hoc tertio gradu deus animam innectit, id est ducere incipit, purgat in quarto, confirmat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo. In contemplanda autem veritate quæ sit voluptas, quæ solennitas sine fine visionis dei, quæ lætitia sine defectu amoris, ardor nõ crucians, sed delectãs, quãtum desiderium visionis cum satietate, & quãta satietas cũ desiderio, qui fructus veri & summi boni, quæ serenitas, quę amœnitas, quæ iucunditas, quid ego dicam, dixerunt magnę quædam & sanctæ animæ, quas ista vidisse ac videre credim⁹. Nos vero si cursum vitæ quẽ nobis deus proposuit, quem tenendum

F suscepimus, constantissime tenuerimus, per dei gratiam ad illud verũ & summum bonũ perueniemus. Implendis ergo mandatis dei religiosissime atque cõstantissime ac vigilãtissime operã demus: quoniã non est alia fuga de tantis malis ad tantum bonum. Religio siquidẽ vera est, qua se anima reconciliatione deo religat, à quo se velut peccato abruperat.

Vis animæ nostræ septem sibi vendicat actus: — Septem actus animæ.
Viuificat, sentit, varias amplectitur artes:
Corrigit excessus, virtutibus instat, in ipsam
Dirigit intuitum deitatem, gaudet in illa.
Seminibus quoque primus inest, animalia bruta
Participant alium: duo nostræ proprietatis,
Tres sunt & superum: superi tamen anteferuntur.
Ex actu primo vegetantur corpora, crescunt,
Prouehit inde vigor, nexus complexio, motus,
Et status & species, & conuenientia quædam.
Ex alio tangit, videt, audit, gustat, odorat:
Odit, amat, petit apta sibi, contraria vitat,
Soluitur in somnos, in somnia mente vagatur:
Præteriti meminit, venturis instat, agitq;
Plurima quę sensu non & ratione geruntur.
Tertius ingenuas variasq; perambulat artes:
Quodq; vel ingenium vel disciplina ministrat,
Colligit, & vario profectu mentibus hęret.
Quartus ab illicitis reuocat, mentisq; reatus

Abiurare

G Abiurare docet,& tunc agnoscere sese
Incipit,inq; nouum discit transire decorem.
Discimus ex quinto naturæ lege teneri:
Res inconcessas virtutis amore cauere:
Concessis aliquot etiam sine teste carere.
Sextus in aspectum solis lucisq; supernæ
Penè parem superis animam rapit immaculatam.
Septimus astringit stabiliq; subarrat amore,
Collateratq; deo,quam dotem iam speculatur.
Qui thalami,quis cultus eam,quæ festa serenent:
Quis dicat,mea sponsa veni,dixere beatæ
Maioresq; animæ:nec eis tamen aut ea virtus,
Aut ea lingua fuit,quibus hæc aperire liceret:
Excedit sensus meritumq; recondita merces.

Alloquit & excitat animam suá. Cap. LXII.

Ecce audisti anima mea quid sis & quid possis:
modo audi qualis sis, & qualis esse debeas. Onerata
es peccatis,irretita vitijs,capta illecebris, exilio ca
ptiua,corpore carcerata,hęrens luto,infixa limo,af-
fixa membris,confixa curis, distenta negocijs, con-
tracta timoribus,afflicta doloribus,erroribus vaga,
suspicationibus inquieta,solicitudinibus anxia,adue-
na in terra inimicorũ, coinquinata cum mortuis,de-
putata cum ijs qui in inferno sunt. Si sic damnata &
desperata vis respirare in spem veniæ & misericor-
diæ,& cum rege angelorum ducere suaue iugũ amo-
H ris, oportet te esse pudicam, verecũdam, veridicam,
pauidam,circumspectam, nihil penitus admittẽtem
quod euacuet gloriam conscientiæ tuæ. In nullo tibi
conscientia sit quo erubescas pręsentiá veritatis,quo
cogaris auertere faciem tuam á lumine dei:& vt hic
decor diuinos oblectet aspectus,prodeat foras,& dif-
fundat se per mebra & sensus corporis, quatenus inde
reluceat omnis actio, sermo,aspectus, incessus,risus.
Sit tamen risus mixtus grauitate, & plenus honesti
motus. Actus & vsus totius corporis cũ apparuerit,
sit actus purus,modestus, totius expers insolentię &
lasciuiæ,leuitatis & ignauiæ. Sit sermo rarior, vultus
hilarior,aspectus verecũdior,incessus modestior: ta
lis animæ pulchritudo & mentis ingenuitas. Sic so-
licita est bona conscientia famę integritatem serua-
re,vt iuxta Apostolum,prouideat bona,non tantum
coram deo,sed etiam coram hominibus. Talis vtiq;
decor relictis omnibus votis inhæret deo, viuit deo,
nihil amat pręter deũ, & quod amandum est præter
deum. Solicite studet prouidere dominum in cõspe-
ctu suo semper,cui sentiat ad correptionẽ, quo illumi
netur ad cognitionem:cui vtatur ad virtutẽ, quo re-
I formetur ad sapientiam:cui conformetur ad decorẽ,
quo fruatur ad iucunditatem. Beata anima cui datũ
est desuper vt bonum velit & nouerit & possit, quate-
nus & voluntas assit,nec facultas desit. Væ mihi mi
sero, qui ista seruo i memoria, & scribo in charta,nec
habeo in vita:non quòd talis sim,qui ista scripsi, sed
quòd talis esse vellem,& talem non esse non pudet.

Doceta nimá suá. Caput LXIII.

Audisti anima mea qualem te esse oporteat. Fu
ge ergo paululum occupationes tuas, & abscondere
modicum à tumultuosis cogitationibus tuis intra cu-
biculum mentis tuæ,& exclude omnia pręter deum,
& qui adiuuẽt te ad quęrendũ eum:quem cum inuene
ris,requiesce aliquantulũ in eo. Dic ergo anima mea
deo,dic, Quis es domine,& quem te intelligã? Certe
tu solus es quod es, & tu es qui es:id es quo nihil ma-
ius cogitari potest, nec melius, nec iucundius. Vita
es,sapientia,lux es,veritas,bonitas,æternitas,sum-
mum bonum:tu tibi omnia sufficiens, nullo indigẽs,
quo omnia indigent vt sint,& vt bene sint. Inuenisti
anima mea quod quærebas:quærebas enim deum,&
inuenisti eum esse quoddam summum omnium, quo
nihil maius cogitari potest: & hoc esse vitam,sapien
tiam,lucem,veritatem,bonitatem, ęternitatem,bea
titudinem,& beatam æternitaté,& omne verum bo-
num:hoc bonum es tu deus,deus pater. Hoc bonum
est verbum tuum,id est filius tuus. Sic es tu simplex, K
vt de te non possit aliud nasci quàm quod tu es:hoc-
ipsum est amor vnus & communis tibi & filio tuo,id
est spiritussanctus ab vtroq; procedens. Non enim á
summa simplicitate pcedere potest aliud quàm quod
est á quo procedit. Gratias tibi ago dñe deus meus,
qui hanc gratiam mihi dedisti,vt te possem quęrere,
te inuenire. In mente siquidem mea,quam ad imagi- Memoria, intelligentia, amor.
nem & similitudinem tuam bonitate tua creasti, tria
inuenio,id est memoriam,intelligentiam, & amoré,
quibus tui possim reminisci, te intelligere & amare.
In memoria namq; mea manes,ex quo cognoui te: &
in ea te reperio,cum reminiscor tui, & delector in te.
Mane ergo in ea pijssime deus,vt ibi possim te inue-
nire,& requiescere etiam in te. Hęc enim est mea glo
ria,hæ sunt delitiæ meæ, hæc est lætitia cordis mei,
cũ possum vacare tibi & videre quid sis, Tu es enim
summa essentia,summa vita, summa sapientia, sum-
ma salus,summa lux,summa veritas, summa bonitas,
summa ęternitas, summa magnitudo,sũma pulchri-
tudo,summa beatitudo, summa immortalitas, sum-
ma immutabilitas,summa vnitas,summũ bonum,in
quo est omne bonum: immo quod est omne & vnum L
& totum & solum bonum.

Confirmat animá. Cap. LXIIII.

Excita nunc anima
mea,& erige totum intellectum,& cogita quantũ po
tes,quale & quantum sit dei bonum. Si enim singula
bona delectabilia sunt, cogita intẽte q̃ delectabile sit
illud bonum, quod continet iucunditatem omniũ bo
norum,& nõ qualem in rebus creatis sumus experti,
sed tanto differentem, quanto differt creator á crea-
tura. Si eni bona est vita creata,q̃ bona est vita crea-
trix:si ita iucunda est salus facta, quàm iucunda est sa
lus quæ fecit omnem salutem. Si amabilis est sapien
tia in cognitione rerum cõditarum, quàm amabilis
est sapientia,quæ omnia creauit ex nihilo. Deniq; si
multæ & magnæ delectationes sunt in rebus delecta-
bilibus,qualis & quanta delectatio est in illo qui fecit
ipsa delectabilia. O qui hoc bono fruetur,quid erit,&
quid illi non erit? Certe quicquid volet erit,& quicqd
nolet non erit. Ibi quippe erunt bona corporis & ani
mæ,qualia oculus nõ vidit,nec auris audiuit,nec cor
hominis cogitauit. Cur ergo per multa vagaris ho-
muncio,quærendo bona animæ tuæ & corporis tui?
Ama vnum bonum,in quo sunt omnia bona, & suffi-
cit. Desidera simplex bonum,quod est omne bonum,
& satis est. Quid enim amas caro mea? Quid desi-
deras anima mea? Ibi est quicqd amatis,ibi est quic
quid desideratis. Si delectat pulchritudo, Fulgebunt M
iusti sicut sol. Si velocitas,aut fortitudo,aut libertas
corporis, cui nihil obsistere possit, Erunt similes an-
gelis dei:quia seminatur corpus aiale, & surget cor-
pus spiritale:potestate vtiq;, non natura. Si delectat
longa & salubris vita,ibi est sana æternitas, & æter-
na sanitas,quia in perpetuũ viuent,& salus iustorum
á dño. Si satietas,satiabuntur cum apparuerit gloria
domini. Si ebrietas,inebriabuntur ab vbertate domus
dei. Si melodia, ibi angelorum chori cõcinunt sine fi
ne deo. Si quælibet munda voluptas, torrente volu-
ptatis deitatis suæ potabit eos dominus. Si sapien-
tia,omnes erunt docibiles dei: quomodo ipsa sapien
tia ostendit eis seipsam. Si amicitia, diligent deum
plusquam seipsos,& inuicem tanquam seipsos:& deus
illos plusquam illi seipsos,quia illi illum & se & inui-
cem per illum, & ille illos per seipsum. Si concordia,
cibus illis erit vna voluntas:quia illis non erit nisi so
la voluntas dei. Si potestas, introibunt in potentias
domini,& omnipotẽtes erũt suæ voluntatis,vt deus
suæ. Nam sicut poterit deus quod volet per seipsum,
ita poterunt illi quod volẽt per illum. Quia sicut illi
non aliud volent quàm quod ille,ita quicquid illi vo-
lent,ille volet:& quod ille volet,non poterit non esse.
Si honor & diuitię,deus suos seruos bonos & fideles
super

A super multa constituet, immo filij dei & dij vocabun-
tur & erunt: & vbi erit filius eius, ibi erunt & illi, hæ-
redes quidem dei, cohæredes autem Christi. Si ve-
ra securitas, certe ita certi erunt, quòd nunquã ista vel po-
tius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erũt nec
se sua sponte illud amissuros, nec dilectorem deum il-
lud dilectoribus suis inuitis ablaturum. Gaudium ve
ro [illegible] est quantum, vbi tale ac tantum bonum in-
[illegible] cor humanum, cor indigẽs, cor inexpertũ,
[illegible] obrutum ęrumnis, quantum gaude-
res [illegible] abundares? Interroga intima tua,
si ca[illegible] audium suum de tãta beatitudine
sua. S[illegible] alius, quem omnino sicut teipsum
diligere[illegible] titudinem haberet, duplicare-
tur gaudiu[illegible] non minus gauderes pro eo,
quàm pro [illegible] duo vel tres vel multo plu-
res haberent [illegible] dem pro singulis, quan-
tũ pro teipso [illegible] os sicut teipsum ama-
res. Ergo in [illegible] tate innumerabilium
beatorum ange[illegible] nuũ, vbi nullus minus
diliget alium qu[illegible] rit gaudium innume-
rabile. Si ergo cor h[illegible] tanto suo bono vix ca
piet gaudium suũ, quo[illegible] ax erit tot & tanto-
rum gaudiorum in illa [illegible] elicitate? vbi sicut
B vnusquisq; plus amabit [illegible] aratione deum, quàm
seipsum, & omnes alios [illegible] magis gaudebit
absq; æstimatione de dei [illegible] tate, quàm de sua &
omnium aliorum secum. [illegible] cum diligẽt toto cor-
de, tota mente, tota anima, vt totũ cor nõ sufficiat di
lectioni: & sic gaudebũt toto corde, vt totũ cor nõ suf-
ficiat plenitudini gaudij: tãtũ est gaudiũ. Deus infinitę
misericordię, fons totius bonitatis & pietatis, fac nos
participes tanti gaudij. Tu es enim gaudium plenũ,
beatitudo summa: tu es id quo nihil melius deside-
rari potest, nihil beatius vel vtilius possideri.

Quibus modis deo fruemur. Ca. LXV.

In illa æterna beatitudine & pfecta deo tripliciter frue-
mur, videntes eum in omnibus creaturis, & habẽtes
eum in nobisipsis: & quod his omnibus ineffabiliter iu-
cundius erit atq; beatius, ipsam quoq; cognoscẽtes in
semetipsa trinitatem, & gloriosam illam sine vllo æ-
nigmate mũdo cordis oculo contemplantes. In hoc
enim est vita æterna & perfecta, vt cognoscamus pa-
trem & filium cum sanctospiritu, & videamus deũ si-
cuti est, id est nõ eo modo sicut inest nobis aut crea-
turis, sed sicut est in semetipso. Verum quàm magna
est beatitudo illa, & quàm abscondita ab oculis no-
1.Cor.2. stris. Oculus non vidit, auris nõ audiuit, & in cor ho
minis non ascendit, quanta charitas, quãta suauitas,
quãta iucũditas maneat nos in illa cognitione. Pax
C dei est in illa quæ exuperat omnem sensum & intelle-
ctum, & quanto magis omnem sermonem nostrum.
Quod ergo nulli donatum est experiri, nullus cone-
Luc.6. tur effari. Mensuram, ait dominus bonam, dabit in
sinus vestros, confertam in interiore homine, coagi-
tatam in exteriore, supereffluentem in deo ipso. Ibi
cumulus fœlicitatis est, ibi supereminens gloria, ibi
supereffluens beatitudo. Nam quomodo videndus
sit in creaturis, quomodo in nobis habendus possu-
mus vel ex parte cõijcere, in ipsis nimirum quos ac-
cepimus iam primitijs spiritus. Cognitio autem in
deo ipso illa adhuc nobis incognita est, mirabilis fa-
cta est, confortata est, vt non possimus ad eam. At ve
ro quemadmodum in creaturis videndus sit, aliqua-
tenus possumus intelligere, nimirum cum & modo
Roma.1. videatur in ipsis. Vnde & Apostolo Paulo teste, Per
ea quæ facta sunt, dei inuisibilia conspiciuntur. Vn-
de quantumcunq; proficiat quis intelligendo conspi-
cere, quàm potentissime, quàm benignissime, quàm
prudentissime, maiestas æterna omnia fecerit, cũcta
regat, ordinet vniuersa, prorsus modicum est ab eo
quod comprehendat. Veniet autem quando iam vi-
sione & contemplatione atq; gaudio ineffabili conse

quemur agnum quocunq; ierit, & in omnibus conse- D
quemur creaturis, vt in omnibus gaudeamus: sanè in
omnibus, sed non aliunde quàm de ipso, Sicut & ipse
alij nõ fruitur, sed seipso. Iam vero & in nobis quem-
admodum habendus sit in parte possumus cogitare.
Constat enim animarũ esse triplicem naturam. Vn-
de & sapientes mundi huius, animã humanam ratio- τὸ λογι-
nalem, concupiscibilem, & irascibilẽ esse tradiderũt: κὸν,
quam triplicem vim animę, ipsa quoq; natura & quo- τὸ ἐπιθυ-
tidiana experimenta nos docent. Porrò quemadmo- μητικὸν,
dum circa rationale nostrum & scientia & ignorãtia τὸ θυμι-
constant, tanquam habitus & priuatio: sic & circa cõ- κὸν.
cupiscibile, desiderium & cõtemptus, & circa id quod
dicitur irascibile, lætitia pariter & ira versantur. Im-
plebit ergo dominus rationale nostrum luce sapien-
tiæ, ita vt penitus nobis nihil desit in vlla sciẽtia. Im-
plebit concupiscibile nostrum fonte iustitiæ, vt om-
nino desideremus eam, & ea penitus repleamur. Si-
cut scriptum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiã, Matt.5.
quoniam ipsi saturabuntur. Nulla enim alia res im-
plere potest desiderium animæ, nulla alia præter iu-
stitiam beatificare potest animam. Cum ergo reple-
uerit deus concupiscibile nostrum iustitia, quæcunq;
respuere debet anima, respuet: & quicquid debet con-
cupiscere, concupiscet: & ex omnibus his magis ap-
petet quod magis fuerit appetendum. Merito deniq; E
concupiscibili nostro iustitiam attribuimus, ex quo
nimirum iusti aut iniusti reputamur. Iam vero quod
dicitur in nobis irascibile, cum repleuerit illud deus,
profecto erit in nobis tranquillitas, & in summam lę-
titiam atq; iucũditatem replebimur pace diuina. Et
vide si non in his tribus perfecta sanè quantum ad ani
mam spectat beatitudo consistit: quãdo scientia iam
non inflabit propter iustitiam, iam non contristabit
propter lętitiã: vt cesset iam Prouerbium illud, Qui Eccl.1.
apponit scientiã, apponit dolorem. Quando iustitia
nec indiscreta erit propter sciẽtiam, nec onerosa pro-
pter lætitiã. Quãdo lętitia nec suspecta erit propter
scientiã, nec impura propter iustitiã. Sed in his oibus
nihil homo noster exterior accepit. Ipsi ergo, vt inha
bitet gloria etiam in terra nostra, & iuxta aliũ Pro-
phetam, repleatur maiestate domini omnis terra, Psal.71.
quatuor sunt quærenda, quem constat ex quatuor ele-
mentis compactum esse. Nec mireris quòd pluribus vi-
detur indigere, cui nunc indigentiæ locus est. Vnde
Propheta in Psalmo: Sitiuit in te anima mea, quàm Psal.41.
multipliciter tibi caro mea. Habebit ergo terra no-
stra immortalitatem, ne iam timeat denuo se in pul-
uerem redigendam. Resurgens enim corpus nostrũ,
iam non moritur, mors illi vltra iam non dominabi- F
tur. Sed prodiderit si forte contingat viuere cum mi
serijs & ærumnis passibilitatis huius, qua nimirũ in-
cessanter incorruptibile hoc corpus affligit: etsi non
semel, vtique semper moritur. Habebit certe omni-
modo à deo impassibilitatem. Ab humoribus enim
inordinatis causas aiunt procedere passionum. Sed Nomine
iam desiderat corpus nostrum leuitatem secundum passionũ
eam nimirum quam habet ex aëre portionẽ, ne ipso animi
onere sit molestum. Tanta itaque futura est creden- morbos
da corporum leuitas & agilitas bonorum, vt possint signifi-
si velimus absque omni mora seu difficultate ipsam cat, sicuti
quoq; cogitationũ nostrarũ sequi ad omnia velocita Græci
tem. Quid vltra deest ad perfectã corporis beatitu- πάθος vi-
dinẽ? Sola vtiq; pulchritudo, hãc perfectissimã habi- tiosũ affe
tuti, nõ immerito possumus attribuere ei parti, quã ha ctũ dicũt.
bemus ab igne. Saluatorẽ enim expectamus, vt ait Apo- Phil.3.
stolus, qui reformabit corpus humilitatis nostrę cõ-
figuratum denique corpori claritatis suæ, exhibens
quod pollicitus est: quoniã fulgebunt iusti sicut sol in Matt.13.
regno patris eorum. Sicut ergo replebit animas no-
stras deus, cum fuerit in eis perfecta sciẽtia, perfecta
iustitia, perfecta lętitia: sic replebitur maiestate eius

omnis

G omnis terra nostra, cum fuerit corpus immortale,
impassibile, agile, configuratum deniq; corpori cla-
ritatis suæ: & tunc veraciter dici poterit quod quidā
poeta dixit, O terq; quaterq; beati. Nemo digne pen
sare valet quanta erit illa lætitia, quanta gloria, quā-
do deum videbimus vbique præsentem, & vniuersa
gubernantem. Ita erit nobis notus atque cōspicuus,
vt videatur spiritu à singulis nobis, videatur ab alte
ro in altero, videatur in seipso, videatur in cœlo no-
uo, & in terra noua, atq; in omni quæ nunc fuerit cre-
atura. Ab omni malo liberati, & omni bono perfecte
impleti, vacabimus & videbimus quia ipse est deus,
quo pleni erimus, quādo erit omnia in omnibus. Ipse
nimirum erit finis desideriorū nostrorum, quem si-
ne fine videbimus, sine fastidio amabimus, sine fati-
gatione laudabimus. Sed & ad hæc quis idone⁹? Si-
ne dubio qui fidelis inuenietur super pauca quæ acce
pit militię suæ tēpore, id est super sensus, super actus,
& super appetitus suos, quos suscepit regendos, vt in
his probetur quàm fidelis sit domino suo. Sciat er-
go seruus Christi vas suum possidere in sanctificati-
one & honore: & glorificet & portet deum in corpo-
re suo: sectetur pacem. Amen.

H DE SPIRITV ET ANIMA LIBRI FINIS.

AD LECTOREM.

HOc opus vix eram asscripturus Augustino, nisi Posidonius, siue, vt quidam malunt, Posidius in vita nominatim illi tribuisset, & præfatio non abhorret ab eius stylo. Versatus est in simili negocio Cyprianus, & apud Græcos nōnulli, sed maiore ingenio curaq;. Cæterum infimis etiam inseruire gaudet christiana charitas.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI,

in Librum cui Titulus Speculum, Præfatio.

I QVIS ignorat scripturis
sanctis, id est legitimis, pro
pheticis, Euāgelicis, & A-
postolicis, authoritate ca-
nonica preditis, quędam sic
esse posita, vt tantum scirē-
tur & crederentur: vt est q
in principio fecit deus cœ-
lum & terram: & q in prin-
cipio erat verbum: & quæ-
cunque facta diuina vel humana tantūmodo cogno-
scenda narrantur. Quędam vero sic esse iussa, vt ob-
seruarentur & fierent, vel prohibita ne fierent: vt est
Honora patrem & matrem: &, Non mœchaberis.
Horum autem quæ iubendo & vetando scripta sunt,
alia sunt sacramentorum velata mysterijs, quæ mul-
ta veteris testamenti populo illi facienda mandata
sunt: neque à populo Christiano nunc fiunt, sed tan-
tummodo intelligenda requiruntur atq; tractantur,
Sicuti est sabbatum ad visibilem vacationem, sicut
azyma in pane sine fermento, Pascha in ouis occisi-
one: sicut tot genera sacrificiorum ciborumq; vitan-
dorum, & neomeniæ, & annuæ solēnitates, quas ob-
seruant nunc vsque Iudæi: & illæ iustificationes, quę
non ad opera iustitiæ proprie pertinent, sed aliquid
significare intelliguntur. Quis enim Christianus se
ptimo anno cogitur seruum reddere libertati: Et si
discedere ille noluerit, eius auriculam subula pertun K
dere ad postem: & cætera huiusmodi? Alia vero etiā
nunc facienda sunt, si facienda præcepta sunt: nec fa-
cienda, si prohibita: Qualia sunt illa quæ dixi, Ho-
nora patrē & matrem: &, Non mœchaberis. De his
igitur quæ ita sunt posita in literis sacris, vel iubēdo,
vel vetando, vel sinendo, vt etiam nunc, id est, tempo-
re noui testamenti ad vitam piam exercend... mo-
resq; pertineant, hoc opus quod in man... 5
ponere aggressus sum, vt quantum m... at
omnia talia de canonicis libris coll... fa
cile inspici possint, in vnum tanqu... con-
geram. Oportuit enim sic ea po... no-
stris quemadmodum posita s... narra-
tionibus vel disputationibu... urata, & fi-
guratis proprie miscerent... gestarum
ordo seruatur, aut respo... s: aut qui do-
cendi sunt, instruunt... m inuentione
quodammodo renou... mpta & aperta
fastidiunt. Nos autem ...ec infidelem vel
adducimus, vel ædifi... em: nec exercem⁹
quibusdam salubribu... tibus ingenium in-
tentionemq; discent... m qui iam credens o-
bedire deo voluerit ... nspiciat, admonemus,
quantūmque in b... us, operibusq; profece- L
rit, & quantum sib... dat. Sic enim potest &
de his quæ habet gr... ere, & de his quæ nō ha-
bet vt habeat, satis a... c propter illa seruida cu-
ram precesq; fidelis p...atis adhibere. In his autem
omnibus quæ inspicienda ponere institui, quæcūque
inter se videbuntur esse contraria, postea propositis
quæstionibus exponenda atque soluenda sunt. Sanè
supplicia malefactorum, & præmia recte factorum,
quanuis nonnulla commemoranda existimauerim,
tamen in nouo testamento dissimilia veteribus esse
quis nesciat? Ab ipsa igitur lege q data est per Moy-
sen diuinorum præceptorum, qualia nos commemo
raturos esse promisimus, aggrediamur exordium.

EX LIBRO EXODI, DE MANDATIS LEGIS.

NON facies tibi sculptile, neq Exod. 20
omnem similitudinem quæ est
in cœlo desuper, & quæ in terra
deorsum, nec eorum quę sunt in
aquis sub terra: nō adorabis ea
neque coles. Item non assumes M
nomen domini dei tui in vanū:
nec enim habebit insontem do-
minus eum qui assumpserit nomen domini dei sui fru
stra. Et paulopost, Honora patrem tuum & matrē,
vt sis lōgæuus super terrā quam dominus deus tuus
dabit tibi. Non occides, non mœchaberis, non furtū
facies, non loqueris contra proximum tuum falsum
testimonium, non concupisces domum proximi tui,
nec desiderabis vxorem eius: non seruum, non ancil-
lam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius
sunt. Item post decalogum alijs in locis, hæc in eodē
libro reperiuntur præcepta viuendi. Non facietis
deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Et
aliquanto post, Qui percusserit hominē volens oc- Exod. 21.
cidere, morte moriatur: Qui autē nō est insidiatus
sed deus illum tradidit in manus eius, constituam
tibi locū quò fugere debeat. Si quis de industria oc-
ciderit proximum suum per insidias, ab altari meo
auelles eū vt moriatur. Qui percusserit patrem suū
& matrem, morte moriatur. Qui furatus fuerit ho-
minem & vēdiderit eū, conuictus noxæ, morte mo-
riatur. Qui maledixerit patri suo aut matri, morte
moriatur. Si rixati fuerint viri, & percusserit alter
proximum suū lapide vel pugno, & ille mortuus non
fuerit,

A fuerit, sed iacuerit in lectulo suo, si surrexerit & ambulauerit foris super baculū suum, innocens erit qui percussit: ita tamē vt operas eius & impensas in medicos restituat. Qui percusserit seruū suum, vel ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus eius, criminis reus erit: Sin autem vno die superuixerit vel duobus, nō subiacebit pœne: quia pecunia illius est. Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnātem, & abortiuum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacebit damno quantum expetierit maritus mulieris, & arbitri iudicarint: Sin autē mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Si percusserit quispiam oculum serui sui, aut ancillæ, & luscos eos fecerit, dimittet liberos pro oculo quem eruit. Dentem quoque si excusserit seruo, aut ancillæ suæ, similiter dimittet eos liberos. Si bos cornu petierit virū aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedētur carnes eius, dominusq; bouis innocens erit. Quòd si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius, & contestati sunt dominum eius,
B nec reclusit eum, occideritq; virum ac mulierem: & bos lapidibus obruetur, & dominum illius occidēt. Quòd si precium ei fuerit impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Filium quoque & filiam si cornu percusserit, simili sententiæ subiacebit. Si seruum ancillamq; inuaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos vero lapidibus obruetur. Si quis aperuerit cisternam, & foderit, & nō operuerit eam, cecideritq; bos aut asinus in eam, dominus cisternę reddet precium iumentorum: quod autem mortuum est, ipsius erit. Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuum, & diuident precium: cadauer autē mortui inter se dispertient. Sin autem sciebat quòd bos cornupeta esset ab heri & nudiustertius, & non custodiuit eum dominus suus, reddet bouem pro boue, &
Exod. 22. cadauer integrum accipiet. Si quis furatus fuerit bouem aut ouem, & occiderit vel vendiderit, quinque boues pro vno boue restituet, & quatuor oues pro vna oue. Si effringens fur domum, siue suffodiēs fuerit inuentus, & accepto vulnere mortu⁹ fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quòd si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur: Si non habuerit quod pro furto reddat, venun-
C dabitur. Si autem inuentum fuerit apud eum quod furatus est viuens, siue bos, siue asinus, siue ouis, duplum restituet. Si læserit quispiam agrum vel vineam, & dimiserit iumentum suum vt depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro suo, vel in vinea, pro damni æstimatitione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & comprehēderit aceruos frugum, siue stantes segetes in agris, reddet damnū qui ignem succenderit. Si quis commendauerit amico pecuniam, aut vas in custodiam, & ab eo qui susceperat, furto ablata fuerint, si inuenietur fur, duplum reddet. Si latet, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui ad perpetrandam fraudem, tam in boue quàm in asino, & oue ac vestimento, & quicquid damnum inferre potest, Et ad deos vtriusq; causa perueniet. Et si illi iudicauerint, duplum restituet proximo suo. Si quis commendauerit proximo suo asinū, bouem & ouem, & omne iumentum ad custodiam, & mortuū fuerit, aut debilitatū, vel captum à bestijs, nullusq; hoc viderit, iusiurādum erit in medio, quòd nō extenderit manum ad rem proximi sui, suscipietq; dominus iuramentum, & ille reddere nō cogetur. Quod si furto sublatum fuerit, restituet damnum domino. Si comestum à bestia fuerit, deferet ad eum

quod occisum est, & nō restituet. Qui à proximo suo D quicquam horum mutuum postulauerit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino nō præsente, reddere compelletur. Quòd si impræsentiarū fuit dominus, non restituet, maxime si cōductum venerat pro mercede operis sui. Si quis seduxerit virginē, necdum despōsatam, & dormierit cum ea, dotabit eam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddat pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Maleficos non patieris viuere. Qui coierit cum iumento, morte moriatur. Qui immolat dijs, occidetur, præter domino soli. Aduenam non contristabis, neq; affliges eū: aduenæ enim fuistis in terra Ęgypti. Viduæ & pupillo non nocebitis, Si læseritis eos, vociferabūtur ad me, & ego exaudiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamq; vos gladio, & erūt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, nō vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes. Si pign⁹ à proximo tuo acceperis vestimētum, ante solis occasum redde ei: ipsum enim est solū quo operitur indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam E eum, quia misericors sum. Dijs nō detrahes, & principi populi tui non maledices. Decimas tuas & primitias non tardabis offerre. Primogenitum filiorū tuorum dabis mihi. Et paulopost, Non suscipies vocem mendacij, nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Non sequeris turbā ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorū acquiesces sententiæ, vt à vero deo devies. Pauperis quoque non misereberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non declinabis in iudicio pauperis. Mendatium fugies. Insontem & iniustum non occides, quia auersor impium. Ne accipias munera, quæ excæcant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum. Peregrino molestus nō eris: scitis enim aduenarū animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Ęgypti. Et post quædam interposita cum de alienigenis loqueretur, Non adora- Exod. 23. bis deos eorū, neq; coles eos. Non facies opera eorū, sed destrues eos, & confringes statuas eorū, seruietisq; domino deo vestro. Et post multa in eodem libro de dijs gentium. Sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosq; succide. Noli adorare deū a- F lienum. Dominus Zelotes nomē eius, deus est æmulator. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum dijs suis, & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispiam vt comedas de immolatis. Ne vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne postquam ipsę fuerint fornicatę, fornicari faciāt & filios tuos ī deos suos. Deos cōflatiles nō facies tibi. Et paulopost, Primitias frugū terrę tuę offeres in domo domini dei tui. Hęc de libro legis qui Exodus nominatur colligēda existimaui. Nunc eodem modo inspiciamus in sequēti Leuitico.

Mnis homo, inquit, ad proximam sanguinis sui non accedet, vt reuelet turpitudinē eius. Ego dominus. Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non discooperies. Mater tua est, non reuelabis turpitudinem eius. Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies, turpitudo enim patris tui est. Turpitudinem sororis tuæ ex patre, siue ex matre, quę domi vel foris genita est, non reuelabis. Turpitudinem filiæ filij tui vel neptis ex filia, nō reuelabis, quia turpitudo tua est. Turpitudinem filiæ vxoris patris tui quam peperit patri tuo, & est soror tua, nō reuelabis. Tur-

Ex Leuitico præcepta viuendi.

B pitudinem

G pitudinem sororis patris tui, non discooperies, quia
caro est patris tui. Turpitodinem sororis matris tuę
non reuelabis, eo quód caro sit matris tuæ. Turpitu-
dinem patris tui non reuelabis, nec accedas ad vxo-
rem eius quæ tibi affinitate coniungitur. Turpitodi-
nem nurus tuæ non reuelabis, quia vxor filij tui est,
nec discooperies ignominiam eius. Turpitudinem
vxoris fratris tui non reoelabis, quia turpitudo fra-
tris tui est. Turpitudinem vxoris tuæ & filiæ eius
non reuelabis. Filiam filij eius, & filiam filiæ illius
non sumes vt reueles ignominiam eius, quia caro
illius sunt, & talis coitus, incestus est. Sororem vxo-
ris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec reuela-
bis turpitudinem eius adhuc illa viuente. Ad mulie-
rem quæ patitur menstrua, non accedas, nec reuela-
bis fœditatem eios. Cum vxore proximi tui non co-
ibis, nec seminis commixtione maculaberis. De se-
mine tuo non dabis vt consecretur idolo Moloch, nec
pollues nomen dei tui. Ego dominus. Cum masculo
non commisceberis coitu fœmineo, quia abominatio
est. Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis
cum eo. Mulier non succumbet iumento, nec misce-
bitur ei, quia scelus est. Ne polluamini in omnibus
his. Et post aliquantum, Vnusquisq; matrem & pa-
H trem suum timeat. Et post vnum versum, Nolite con
uerti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis,
Ego dominus deus vester. Et post paululum, Nec
remanentes, inquit, spicas colliges, neq; in vinea tua
racemos & grana decidentia congregabis, sed pau-
peribus & peregrinis carpenda dimittes. Ego do-
minus deus vester. Non facietis furtum. Non men-
tiemini. Nec decipiat vnusquisq; proximum suum.
Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen
dei tui. Ego sum dominus. Nec facias calumniā pro-
ximo tuo, nec vi opprimes eum. Nō morabitur opus
mercenarij apud te vsque in mane. Non maledices
surdo, nec coram cęco pones offendiculum, sed time-
bis dominum deum, quia ego sum dominus. Non fa
cies quod iniquū est, nec iniuste iudicabis. Nec con-
sideres personam pauperis, nec honores vultum po-
tentis. Iuste iudica proximo tuo. Non eris crimina-
tor & susurro in populis. Non stabis contra sangui-
nem proximi tui, Ego dominus. Ne oderis fratrem
tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas
super illum peccatum. Non quæras vltionem, nec
memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Diliges ami-
cum tuum sicut teipsum. Ego sum dominus. Leges
I meas custodite. Et paulopost, Non comedetis car-
nem cum sanguine. Non augurabimini, nec obserua
bitis somnia, neque in rotundum attondebitis co-
mam, nec radatis barbam. Et super mortuo non in-
cidetis carnem vestrā, neq; figuras aliquas & stigma
ta facietis vobis. Ego dominꝰ. Ne prostituas filiam
tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo.
Et post vnū versum, Ego dominus. Ne declinetis ad
magos, nec ab hariolis aliquid sciscitamini, vt pol-
luamini per eos, Ego dominus deus vester. Corā ca-
no capite cōsurge, & honora personam senis, & time
deum tuum, Ego sum dominus. Si habitauerit ad-
uena in terra vestra, & moratus fuerit inter vos, ne
exprobretis ei, sed sit inter vos quasi indigena, & dili
getis eum quasi vosmetipsos: fuistis enim & vos ad-
uenæ in terra Ęgypti. Ego dominꝰ deus vester. No-
lite facere aliquid iniquum in iudicio, in regula, in
pondere, in mensura. Statera iusta & æqua sint pon-
dera: iustus modius, æquusq; sextarius. Ego dominꝰ
deus vester, qui eduxi vos de terra Ęgypti, custodite
omnia præcepta mea, & vniuersa iudicia, & facite
ea. Ego dominus. Locutusq; est dominꝰ ad Moysen,
Leuit. 20 dicens, Hæc loqueris filijs Israel: Homo de filijs Is-
raël, & de aduenis, qui habitant in Israël, si quis dede
rit de semine suo idolo Moloch, morte moriatur, po-
pulus terræ lapidabit eum, & ego ponam faciem me- K
am contra illum, soccidamq; eum de medio populi
sui, eo quód de semine suo dederit Moloch, & conta-
minauerit sanctuarium meum, & polluerit nomen
sanctum meum. Quod si negligens populus terræ. &
quasi paruipendens imperium meum, dimiserit ho-
minem qui dedit de semine suo Moloch, nec volue-
rit eum occidere, ponam faciem meam super homi-
nem illum, & cognationem eius, succidamq; & ipsum
& omnes qui consenserunt ei, vt fornicarentur cum
Moloch de medio populi sui. Anima quæ declinaue-
rit ad magos & hariolos, & fornicata fuerit cum eis,
ponam faciem meam contra eam, & interficiam il-
lam de medio populi sui. Sāctificamini, & estote san
cti, quia ego sanctus sum dominus deus vester. Custo
dite præcepta mea, & facite ea, Ego dominꝰ qui san-
ctifico vos. Qui maledixerit patri suo aut matri, mor
te moriatur. Patri matriq; qui maledixerit, sanguis
eius sit super eum. Si mœchatus fuerit vir cum vxore
alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge
proximi sui, morte moriantur & mœchus & adulte-
ra. Qui dormierit cum nouerca sua, & reuelauerit i-
gnominiam patris sui, morte moriantur ambo: san-
guis eorum sit super eos. Si quis dormierit cum nu-
ru sua, vterque moriatur, quia scelus operati sunt: san- L
guis eorum sit super eos. Qui dormierit cum mascu-
lo coitu fœmineo, vterq; operatus est nephas, morte
moriantur: sanguis eorū sit super eos. Qui supra vxo-
rem filiam duxerit matrem eius, scelus operatus est,
viuus ardebit cum eis, nec permanebit tantō nephas
in medio vestri. Qui cum iumento & pecore coierit,
morte moriatur, pecus quoq; occidite. Mulier quæ
succubuerit cuilibet iumento, simul interficietur cum
eo: sanguis eorū sit super eos. Qui acceperit sororem
suam, filiam patris sui, vel filiam matris suæ, & vide-
rit turpitudinem eius, illaq; conspexerit fratris igno
miniam, nephariam rem operati sunt, occidentur in
conspectu populi, eo q; turpitudinem suam mutuo re-
uelauerint, & portabunt iniquitatem suam. Qui co-
ierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit
turpitudinē eius, ipsaq; aperuerit fontem sanguinis
sui, interficiētur ambo de medio populi sui. Turpitu-
dinem materteræ & amitæ tuæ non discooperies.
Qui hoc fecerit, ignominiam carnis suæ nudabit,
portabunt ambo iniquitatē suam. Qui coierit cum
vxore patrui vel auunculi sui, & reuelauerit ignomi-
niam cognationis suæ, portabunt ambo peccatum M
suum, absq; liberis morientur. Qui duxerit vxorem
fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem fratris
sui reuelauit, absq; filijs erūt. Et in alio loco, Vir siue
mulier, in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit
spiritus, morte moriantur, lapidibus obruent eos:
sanguis eorum sit super illos. Itemq; in alio loco, cum
de summo sacerdote loqueretur, Virginem, inquit, Leuit. 21.
ducet vxorem, viduam & repudiatam, & sordidā atq;
meretricem non accipiet, sed puellam de populo suo,
ne commisceat stirpem generis sui, vulgo gētis suæ,
quia ego dominus qui sanctifico eum. Et post multa,
Homo qui maledixerit deo suo, portabit peccatum Leuit. 24.
suum: Et qui blasphemauerit nomen domini, morte
moriatur: lapidibꝰ opprimet eum omnis multitudo,
siue ille ciuis, siue peregrinus fuerit. Qui blasphema-
uerit nomen domini, morte moriatur. Qui percusse-
rit & occiderit hominem, morte moriatur. Qui per-
cusserit animal, reddat vicarium, id est animam pro
anima. Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium
suorum, sicut fecit, fiat ei: fracturā pro fractura, oculū
pro oculo, dentem pro dente restituet: Qualem infli-
xerit maculā, talem sustinere cogetur. Qui percusse-
rit iumentū, reddet aliud. Qui percusserit hominem,
punietur. Ęquum iudicium sit inter vos, siue pere-
grinus, siue ciuis peccauerit, quia ego sum dominus
deus

A deus vester. Et post aliquantum, Non facietis vobis
Leui.26. idolum & sculptile, nec titulos erigetis, nec in signũ
lapidem ponetis in terra vestra vt adoretis eũ. Ego
enim sum dominus deus vester. Hęc de Leuitico.
Nunc de libro cuius nomen est Numeri, quæ visa
sunt commemoranda ponemus.

Ex libro Numerorum, de successione hęreditaria.

HOmo cum mortuus fuerit absque filio, ad
filiam eius transibit hæreditas: Si filiam
non habuerit, habebit successores fratres
suos. Quòd si fratres non habuerit, dabitis
hæreditatem fratribus patris eius. Sin autem nec
patruos habuerit, dabitur hæreditas ijs qui ei pro-
ximi sunt, eritq; hoc filijs Israël sanctum lege perpe-
tua, sicut præcepit dominus Moysi. Et post multa,
Num.35. Ad vnius testimonium nullus condemnabitur. Nõ
accipietis precium ab eo qui reus est sanguinis. Hęc
de Numeris. Deuteronomium deinceps considera-
bimus.

Ex Deuteronomio, de vno solo deo colẽdo, fugiẽdisq; idolis, & de iudicijs.

NVlla erit distantia personarum: Ita par-
uum audietis vt magnum, nec accipietis
cuiusquam personam, quia dei iudiciũ est.
Et plurimus interpositis, vbi decalogum
repetit, Custodite igit' solicite animas vestras. Non
vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est
dominus vobis in Oreb de medio ignis, ne forte de-
cepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut ima
ginem masculi vel fœminæ, similitudinem omnium
B iumentorum quę sunt super terram, siue piscium qui
sub terra morantur in aquis: ne forte oculis eleuatis
ad cœlum videas solem & lunam, & omnia astra cœ-
li, & errore deceptus adores & colas quæ creauit do-
minus deus tuus in ministerium cunctis gentibus,
Deute.4 quæ sub cœlo sunt. Et paulo post, Caue, inquit, ne
quando obliuiscaris pacti domini dei tui, quod pepi-
git tecum, & facias tibi sculptam similitudinem eo-
rum quæ fieri dominus prohibuit: Quia dominus
deus tuus ignis consumens est, deus æmulator. Et
Deut.5. alio loco, Nõ habebit deos alienos in cõspectu meo.
Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omniũ
quæ in cœlo sunt desuper, & quę in terra deorsum, &
quæ versantur in aquis sub terra: Non adorabis ea,
neque coles. Ego enim sum dominus deus tuus, de'
æmulator, reddens iniquitatem patrum in filios in
tertiam & quartam generationem, ijs qui oderunt
me, & faciens misericordiam in multa milia diligẽ-
tibus me & custodientibus præcepta mea. Nõ vsur-
pabis nomen domini dei tui frustra, quia nõ erit im-
C punitus qui super re vana nomen eius assumpserit.
Ibidem. Et post paululum, Honora, inquit, patrem tuum &
matrem, sicut præcepit tibi dominus deus tuus, vt
lõgo viuas tempore, & bene sit tibi in terra quam
dominus deus tuus daturus est tibi. Non occides,
neque mœchaberis, furtumq; non facias, nec loque-
ris contra proximum tuum falsum testimonium. Nõ
concupisces vxorem proximi tui, non domum, non
agrum, non seruum, non ancillam, non bouem, non
asinum, & vniuersa quæ illius sunt. Et alibi in eodem
Deut.6. libro, Diliges dominum deum tuum ex toto corde
tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua.
Et paulo post, Cum comederis & saturatus fueris,
caue diligenter ne obliuiscaris domini, qui eduxit te
de terra Aegypti de domo seruitutis. Dominũ deũ
tuum timebis, & ipsi soli serues, ac per nomen illius
iurabis. Non ibitis post deos alienos cũctarum gẽ-
tium quę in circuitu vestro sunt, quoniam deus ęmu-
lator, dominus deus tuus in medio tui, ne quando
irascatur furor domini dei tui contra te, & auferat te
de superficie terræ. Non tentabis dominum deum
tuum. Item paulo post cum de alienigenis loquitur,
Neque sociabis cum eis coniugia: Filiam tuam nõ
dabis filio eius, nec accipies filiam illius filio tuo:
quia seducit filium tuum ne sequatur me, & vt ma-
gis seruiat dijs alienis, irasceturq; furor domini, & D
delebit te cito. Quin potius hæc facietis eis: Aras
eorum subuertite, confringite statuas, lucosq; succi-
dite, & sculptilia comburite. Et post aliquantulum,
Sculptilia eorum igne combures, Non concupisces
argentum & aurum de quibus facta sunt, neque assu-
mes ex eis tibi quicquam, ne offendas: propterea, q'a
abominatio est domini dei tui. Nec inferas quippiã
ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut &
illud est. Quasi spurcitiam detestaberis, & velut in-
quinamẽtum ac sordes abominationi habebis, quia
anathema est. Et alio i loco. Obserua & caue ne quã- Deut.8.
do obliuiscaris domini dei tui, & negligas mandata
eius, atque iudicia & ceremonias quas ego pręcipio
tibi hodie: ne postquam comederis & satiatus fueris,
domos pulchras ædificaueris & habitaueris in eis,
habuerisq; armenta & ouium greges, argenti & auri
cunctarumq; rerum copiam, eleuetur cor tuum, & nõ
reminiscaris domini dei tui. Et post paucos versus,
Ad extremum, inquit, misertus est tui, ne diceres in
corde tuo, Fortitudo mea & robur manus meæ hæc
mihi omnia præstiterunt, sed recorderis domini dei
tui, quòd ipse tibi vires præbuerit. Et post aliquan- Deut.11.
tum, Vt ipsi comedatis ac saturemini: Cauete ne for E
te decipiatur cor vestrũ, & recedatis à domino deo,
seruiatisq; dijs alienis & adoretis eos, iratusq; domi-
nus claudat cœlum. Et post aliquantum, Subuerti- Deut.12.
te omnia loca in quibus coluerunt gentes quas pos-
sessuri estis deos suos, super montes excelsos & col-
les & super omne lignum frondosum. Dissipate aras
eorum & confringite statuas: lucos igne comburite,
& idola comminuite: disperdite nomina eorum de
locis illis. Et quibusdam interpositis, dum de alieni-
genis loqueretur, Caue ne imiteris eas postquam te
fuerint introeunte subuersæ, & requiras ceremonias
earum, dicens, Sicut coluerunt gentes istæ deos su-
os, ita & ego colã. Non facies similiter domino deo
tuo. Omnes abominationes, quas auersatur domi-
nus, fecerunt dijs suis, offerentes filios & filias & cõ
burentes igni. Quod præcipio tibi, hoc tantum faci-
to domino, nec addas quicquam, nec minuas. Si sur- Deut.13.
rexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vi-
disse se dicat, & prædixerit signum atq; portentum,
& venerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus &
sequamur deos alienos quos ignoras, & seruiam' eis,
non audias verba prophetæ illius, aut somniatoris:
quia tentat vos dominus deus vester, vt palam fiat,
vtrum diligatis eum, an nõ in toto corde & in tota F
anima vestra. Dominum deũ vestrum sequimini, &
ipsum timete: mandata illius custodite, & audite vo-
cem eius: ipsi seruietis & ipsi adhærebitis. Propheta
autem ille aut fictor somniorum interficietur, quia
locutus est vt vos auerteret à domino deo vestro, qui
eduxit vos de terra Egypti, & redemit de domo ser-
uitutis: vt errare te faceret de via, quam tibi præce-
perat dominus deus tuus, & auferes malum de me-
dio tui. Si tibi voluerit persuadere frater tuus, filius
matris tuæ, aut filius tuus, vel filia siue vxor quæ est
in sinu tuo, aut amicus quem diligis vt animã tuam,
clam dicens, Eamus & sequamur deos alienos, quos
tu ignoras & patres tui, cunctarũ in circuitu gentiũ,
quæ iuxta vel procul sunt ab initio vsq; ad fines ter-
ræ, non acquiescas ei, neq; audias, neq; parcat ei ocu-
lus tuus vt miserearis & occultes eum, sed statim in-
terficies. Sit prius manus tua super eum, & post te
omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus
necabit' qui te voluit abstrahere à domino deo tuo.
Et post paululũ, Non vos incidetis nec facietis cal- Deu.14.
uicium super mortuo, quoniam populus sanctus es
domino deo tuo. Et alio loco, Si vnus, inquit, de fra- Deut.15.
tribus tuis, qui moratur intra portas ciuitatis tuæ,
in terra quam dominus deus tuus daturus est tibi,

G ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum,
nec contrahes manum, ſed aperies eam pauperi, &
dabis mutuum quo eum indigere perſpexeris. Caue
ne forte ſubrepat tibi impia cogitatio, & dicas i cor=
de tuo, Appropinquat ſeptimus annus remiſſionis,
& auertas oculos à paupere fratre tuo, nolẽs ei quod
poſtulat mutuum commodare, ne clamet contra te
ad dominum, & fiat tibi in peccatum, ſed dabis ei:
Nec ages quippiam callide in eius neceſſitatibus
ſubleuandis, vt benedicat tibi dominus deus tuus in
omni tempore, & in cunctis ad quę manum miſeris.
Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ,
idcirco ego præcipio tibi vt aperias manũ fratri tuo
egeno & pauperi qui tecũ verſatur in terra. Et poſt
Deut. 16. aliquantum, Iudices & magiſtros cõſtitues in om=
nibus portis tuis, quas dominus deus tuus dederit
tibi, per ſingulas tribus tuas, vt iudicent populo iu=
ſto iudicio, nec in alteram partem declinent. Non
accipias perſonam, nec munera: quia munera excę=
cant oculos ſapientium & mutant verba iuſtorum.
Iuſte quod iuſtum eſt perſequeris, vt viuas & poſſi=
deas terram quam dominus deus tuus dederit tibi.
Et poſt pauca, Non facies tibi atque conſtituas ſta=
H tuam, quæ odit dominus deus tuus. Item poſt pau=
Deut. 17. ca, Cum reperti fuerint apud te intra vnam porta=
rum tuarum quas dominus deus tuus dabit tibi, vir
aut mulier qui faciant malum in conſpectu domini
dei tui, & tranſgrediantur pactum illius, vt vadant
& ſeruiant dijs alienis, & adorent eos, ſolem & lunã
& omnem militiam cœli quæ non præcepit: & hoc
tibi fuerit nunciatum, audiensq́ inquiſieris diligen=
ter, & verum eſſe repereris, & abominatio facta eſt
in Iſraël: educes virum ac mulierem qui rem ſcelera=
tiſſimam perpetrauerunt, ad portas ciuitatis tuę, &
lapidibus obruentur. In ore duorum aut trium te=
ſtid peribit qui interficietur: Nemo occidatur vno
contra ſe dicente teſtimonium. Manus teſtium pri=
ma interficiat eum, & manus reliqui populi extrema
mittatur, vt auferas malum de medio tui. Itẽ poſt
aliquantum, Qui autem ſuperbierit nolens obedi=
re ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat do=
mino deo tuo, & decreto iudicis, moriatur homo ille:
& auferes malum de Iſraël, cunctuſq́ populus audi=
ens timebit, vt nullꝰ deinceps intumeſcat ſuperbia.
Et poſt quæ iam interpoſita, cum de alienigenis ad=
Deut. 18. moneret, Caue, inquit, ne imitari velis abominatio=
I nes illarum gentium: nec inueniatur i te qui luſtret
filium ſuum aut filiam ducens per ignem, aut qui ha
riolos ſciſcitetur, & obſeruet ſomnia atque auguria:
nec ſit maleficus, nec incantator, neque pythones cõ
ſulas nec diuinos, & quæras à mortuis veritatem:
Omnia enim hæc abominabitur dominus. Et poſt
Deut. 19. aliquantum, Non ſtabit teſtis vnus cõtra aliquem,
quicquid illud peccati & facinoris fuerit, ſed in ore
duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum. Si
ſteterit teſtis mendax contra hominem, accuſans eũ
præuaricationis, ſtabunt ambo quorũ cauſa eſt ante
dominum in conſpectu ſacerdotum & iudicum, qui
fuerint in diebus illis, Cumq́ diligentiſſime perſcru
tantes inuenerint falſum teſtem dixiſſe contra fra=
trem ſuum mendacium, reddent ei ſicut fratri ſuo
reddere cogitauit: & auferes malum de medio tui,
vt audientes cæteri timorem habeant, & nequaq̃ ta=
lia audeant facere. Non miſereberis eius, ſed animã
pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, ma
num pro manu, pedem pro pede exiges. Et alibi in
Deut. 21. eodem libro, Si genuerit homo filium cõtumacem
& proteruum, qui non audiat patris ac matris impe
rium, & coërcitus obedire contempſerit: apprehen=
dent eum, & deducent ad ſeniores ciuitatis illiꝰ & ad
portam iudicii, dicentq́ ad eos, Filiꝰ noſter iſte pro=
teruus & contumax eſt, monita noſtra audire contẽ=
pſit, comeſſationibus vacat & luxuriæ atque conui= K
nijs: lapidibus eum obruat populus ciuitatis, & mo=
rietur, vt auferatis malũ de medio veſtri, & vniuer=
ſus Iſraël audiens pertimeſcat. Et poſt pauca, Non Deut. 22.
videbis bouẽ fratris tui, aut ouem errantem & præ=
teribis, ſed reduces fratri tuo: etiam ſi non eſt pro=
pinquus tuus frater, nec noſti eum, duces in domum
tuam & erunt apud te quandiu quęrat ea frater tuus
& recipiat. Similiter facies de aſino & veſtimento, &
de omni re fratris tui quæ perierit. Si inueneris ea,
ne negligas quaſi aliena. Si videris aſinum fratris
tui aut bouem cecidiſſe in via, nõ deſpicias, ſed ſuble
uabis cum eo. Non induetur mulier veſte virili, nec
vir vtetur veſte fœminea: Abominabilis enim apud
dominum eſt qui facit hoc. Item poſt pauca, Cũ ędi=
ficaueris domum nouam, facies murum tecti p cir=
cuitum, ne effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reꝰ
labente alio & in præceps ruente. Item paulo poſt,
Si duxerit vir vxorem & poſtea eam odio habuerit,
quæſieritq́ occaſiones quibus dimittat eam, obijci=
ens ei nomen peſſimũ, & dixerit: Vxorem hanc
accepi, & ingreſſus ad eam non inueni virginẽ: tol=
lent eam pater & mater eius, & ferent ſecum ſigna
virginitatis eius ad ſeniores vrbis qui in porta ſunt: L
& dicat pater, Filiam meam dedi huic vxorem, quã
quia odit imponit ei nomen peſſimum, vt dicat, Nõ
inueni filiam tuam virginem: Et ecce hæc ſunt ſigna
virginitatis filiæ meæ: Expandant veſtimentũ co=
ram ſenioribus ciuitatis: apprehendẽtq́ ſenes vrbis
illius virum & verberabũt illum, condemnantes in=
ſuper centum ſiclis argenti, quos dabit patri puellę,
quoniam diffamauit nomen peſſimũ ſuper virginem
Iſraël: habebitq́ eam vxorem & nõ poterit dimitte=
re omni tempore vitæ ſuæ. Quòd ſi verum eſt quod
obijcit, & non eſt in puella inuenta virginitas, eijciẽt
eam extra fores domus patris ſui, & lapidibus obru=
ent viri ciuitatis eiꝰ, & morietur, quoniam fecit ne=
fas in Iſraël, vt fornicaretur in domo patris ſui, & au=
feres malum de medio tui. Si dormierit vir cũ vxo=
re alterius, vterq́ moriatur, id eſt, adulter & adulte=
ra, & auferes malum de Iſraël. Si puellam virginem
deſponderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate,
& concubuerit cum illa, educes vtrunq́ ad portã ciui
tatis illius & lapidibus obruentur: puella, quia non
clamauit cum eſſet in ciuitate: vir, quia humiliauit
vxorem proximi ſui, & auferes malum de medio tui.
Sin autem in agro repererit vir puellam quæ deſpõ= M
ſata eſt, & apprehendens concubuerit cum illa, ipſe
morietur ſolus: puella nihil patietur, nec eſt rea mor
tis: quoniam ſicut latro conſurgit cõtra fratrem ſuũ,
& occidit animam eius: ita & puella perpeſſa eſt, ſo=
la erat in agro, clamauit & nullus affuit qui libera=
ret eam. Si inuenerit vir puellam virginem quæ nõ
habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cũ ea,
& res ad iudicium venerit, dabit qui dormiuit cum
ea patri puellæ centum ſiclos argenti, & habebit eã
vxorem, quia humiliauit eam, nõ poterit dimittere
cunctis diebus vitæ ſuæ. Non accipiet homo vxorẽ
patris ſui, nec reuelabit operimentum eius. Et poſt
paulum, Non erit meretrix de filiabus Iſraël, neq́ Deut. 23.
ſcortator de filijs Iſraël. Et poſt paululum, Nõ fœne
rabis fratri tuo ad vſuram pecuniã, nec fruges, nec
quãlibet aliam rem, ſed alio. Et poſt paucos verſus,
Cum voueris votum domino deo tuo non tardabis
reddere, quia requiret illud dominus deus tuus, & ſi
moratus fueris, reputabit tibi in peccatũ. Si nolue=
ris polliceri, abſq́ peccato eris. Quod autem ſemel
egreſſum eſt de labijs tuis obſeruabis, & facies ſicut
promiſiſti domino deo tuo, & propria voluntate &
ore tuo locutus es. Et paulo poſt, Non accipies loco Deut. 24.
pignoris inferiorem & ſuperiorem molam, quia ani=
mam ſuam appoſuit tibi. Si deprehenſus fuerit ho=
mo ſolli=

A mo solicitans fratrem suum de filiis Israel, & vendi-
to eo accipiet precium, interficietur, & auferes ma-
lum de medio tui. Et post paucos versus, Cum repe-
tes, inquit, de proximo tuo rem aliquam quam de-
bet tibi, non ingredieris domum eius vt pignus au-
feras, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habue-
rit. Sin autem pauper est, non pernoctabit apud te
pignꝰ, sed statim reddes ei ante solis occasum, vt dor-
miẽs in vestimento suo benedicat tibi, & habeas iu-
stitiam coram domino deo tuo. Non negabis merce-
dem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ
qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est:
sed eadem die reddes ei precium laboris sui ante so-
lis occasum: quia pauper est, & ex eo sustentat ani-
mam suam: ne clamet coram te ad dominum, & re-
putetur tibi in peccatum. Non occidentur patres
pro filiis, nec filii pro patribꝰ, sed vnusquisq; pro suo
peccato morietur. Et post paucissimos versus, Quã-
do messueris segetem in agro tuo, & oblitus manipu-
lum reliqueris, nõ reuerteris vt tollas illum: sed ad-
uenam & pupillum & viduam auferre patieris: vt
benedicat tibi dominus deus tuus in omni opere
manuum tuarum. Si fruges colliges oliuarũ, quic-
B quid remanserit in arboribus, non reuerteris vt col-
ligas, sed relinque aduenæ, pupillo, ac viduæ. Si vin-
demiaueris vineam tuam, non colliges remanentes
racemos, sed cedent ĩ vsus aduenæ, pupillo, ac viduæ.
Deut.25. Memento quòd & tu serueris in Ægypto, & idcirco
præcipiam tibi vt facias hanc rem. Si fuerit causa
inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustũ
esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt, quem
impium, condemnabunt impietatis. Sin autem qui
peccauit, dignum viderint plagis, prosternent & co-
ram se facient verberari. Pro mensura peccati erit
& plagarũ modus, ita duntaxat, vt quadragenariũ
numerum nõ excedant, ne fœde laceratus ante ocu-
Deut.26. los tuos obeat frater tuus. Et post paululum, Si ha-
buerint inter se iurgium viri, & vnus contra alterum
rixari cœperint, volensq; vxor alterius eruere virum
suum de manu fortioris, miserit manum & apprehẽ-
derit verenda eius, abscides manum illius, nec fle-
cteris super eam vlla misericordia. Non habebis in
sacculo diuersa pondera, maius & minus, nec erit in
domo tua modius maior & minor. Pondus habebis
iustum & verum, & modius æqualis & verus erit ti-
Deut.27. bi. Et post pleraque, Maledictꝰ homo qui facit scul-
C ptile & conflatile abominationem domini, opus ma-
nuum artificum, ponitq; illud in abscondito: & respõ-
debit omnis populus, & dicet, Amen. Maledictꝰ qui
nõ honorat patrem suum & matrem: & dicet omnis
populus, Amen. Maledictus qui transfert terminos
proximi sui: & dicet omnis populus, Amen. Maledi-
ctus qui errare facit cæcum in itinere: & dicet omnis
populus, Amen. Maledictus qui peruertet iudicium
aduenæ, pupillo, & viduæ: & dicet omnis populus,
Amen. Maledictus omnis qui dormit cum vxore
patris sui, & reuelat operimentum lectuli eius: & di-
cet omnis populus, Amen. Maledictus qui dormit
cum omni iumento: & dicet omnis populus, Amen.
Maledictus qui dormit cum sorore sua, filia patris
sui, vel matris suæ: & dicet omnis populus, Amen.
Maledictꝰ qui dormit cum socru sua: & dicet omnis
populus, Amen. Maledictus qui clam percusserit p-
ximum suum: & dicet omnis populus, Amen. Male-
dictus qui accipit munera, vt percutiat animã san-
guinis innocentis: & dicet omnis populus, Amen.
Huc vsq; de libris Moysi quæ visa sunt ponenda, po-
suimus. In his vero quæ sequuntur & appellantur,
Iesu Naue, Iudicum, Regnorum, Paralipomenon,
rerum gestarum potius historia legitur quàm præ-
cepta viuendi. Haec tamen paucissima de libro Iesu
Naue prætereunda in hoc opere non putaui.

REuertimini & ite in tabernacula vestra & D
in terram possessionis quam tradidit vo- Ex Iosuè
bis Moyses famulus domini trans Iorda- de vno
nem, ità duntaxat vt custodiatis attente, deo ado-
& opere compleatis mandatum & legem quam præ- rando.
cepit vobis Moyses seruus domini, vt diligatis do-
minum deum vestrum, & ambuletis in omnibꝰ viis
eius & obseruetis mandata illius, adhæreatisq; ei ac
seruiatis ei in omni corde & anima vestra. Et in a-
lio loco, Ne postq̃ intraueritis, inquit, ad gẽtes, quæ Iosue.23.
inter vos futuræ sunt, iuretis in nomine deorum ea-
rũ, & seruiatis eis, & adoretis illos, sed adhæreatis
domino deo vestro, quod fecistis vsque in diem hanc.

De libro autẽ psalmorum multa ponenda sunt,
quãuis eadem sæpe repetãtur, sed habebo modum
quantum potero, ne hoc opus quod memoria maxi-
me tenendum est in nimiam longitudinẽ pergat.

De psalmo.1.

BEatus vir qui non abiit in concilio impio- Ex psal-
rum, & in via peccatorum non stetit, & in mis quo-
cathedra derisorum non sedit: Sed in lege modo vi-
domini voluntas eius, & in lege eius me- uendum.
ditabitur die ac nocte. De psalmo.2. Nunc ergo
reges intelligite, erudimini iudices terræ. Seruite E
domino in timore, & exultate ei cum tremore. Ado-
rate pure, ne forte irascatur & pereatis de via. Cum
exarserit post paululum furor eius, beati omnes qui
sperant in eum. De psalmo.4. Filii viri vsquequo
inclyti mei ignominiose diligitis vanitatem, quæ-
rentes mendacium? Et paulo post, Irascimini & no-
lite peccare, loquimini cordibus vestris super cubi-
lia vestra, & tacete. Sacrificate sacrificium iustitiæ,
& confidite in domino. De psalmo.5. Quoniã nõ
est deus volens iniquitatem, nec habitabit iuxta te
malignus, non stabunt iniqui in conspectu oculorum
tuorum. Odisti omnes operantes iniquitatem, per-
des loquentes mendatium. Virum sanguinũ & do-
losum abominabitur dominꝰ. De psalmo.14. Do-
mine quis peregrinabitur in tentorio tuo, & quis ha
bitabit in mõte sancto tuo? Qui ingreditur sine ma-
cula, & operatur iustitiam, loquiturq; veritatem in
corde suo. Qui non est facilis in lingua sua, neq; fecit
amico suo malum, & opprobrium non sustinuit super
vicino suo. Despicit oculus eius improbos, timentes
autem dominum glorificat. Iurat vt se affligat & nõ
mutat, pecuniam suã non dedit ad vsuram, & mune-
ra aduersus innoxium non accepit. Qui facit hæc, F
non mouebitur in æternum. De psalmo.23. Quis
ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco
sancto eius? Innocens manibus & mundo corde, qui
non exaltauit frustra animam suam, & non iurauit
dolose: Accipiet benedictionem à domino, & iusti-
tiam à deo salutari suo. De psalmo.26. Lux mea
dominus & salutare meum, quem timebo? Dominꝰ
fortitudo vitæ meæ, quem formidabo? Et post ter-
tius versus, Si steterint aduersum me castra, non ti-
mebit cor meum. Si surrexerit contra me bellum, in
hoc ego confidam. Vnum petii à domino, & hoc re-
quiram: Vt habitẽ in domo domini, omnibus diebꝰ
vitæ meæ: Vt videã pulchritudinẽ domini, & atten-
dã templum eius. Et alio loco, Tibi dixit cor meum,
quæsiui vultũ eiꝰ, faciẽ tuã domine requirã. Et post-
ea, Expecta dominũ, cõfortare, & roboretur cor tuũ,
& sustine dominũ. De psalmo.27. Ne tradas me
cũ impiis, & cũ operãtibus iniquitatẽ: Qui loquitur
pacẽ cũ amicis suis, & est malũ in corde eorũ. De
psalmo.30. Cõfortamini & roboretur cor vestrũ, oẽs
qui expectatis dominũ. De psalmo.31. Nolite fie-
ri sicut equus & mulus, quibꝰ non est intelligentia.
In chamo & freno maxillas eorũ constringe, qui nõ
approximant ad te. Multi dolores impii, cõfidentẽ
autem in domino misericordia circundabit. Leta-

G mini ĩ dño,& exultate iusti,& gaudete oẽs recti cor-
de. De psalmo.32. Laudate iusti dñm,rectos decet
laudatio. Et alio loco, Beata gens cuꝰ dñs deus eiꝰ,
populus quẽ elegit dñs ĩ hęreditatẽ sibi. De psal-
mo.33. Benedicã dominũ in omni tpe, sẽp laus eiꝰ ĩ
ore meo. In domino laudabitur anima mea, audiant
mites & lætentur. Magnificate dominum mecum,
& exaltemus nomẽ eius pariter. Et post paucos ver-
sus, Gustate & videte, quia bonus dominus, beatꝰ vir
qui sperat in eo. Timete dominum sancti eius, quo-
niam nõ est inopia timentibꝰ eum. Diuites indigue-
runt & esurierunt, quærentes autem dominum, non
deerit omne bonum. Venite filij audite me, timorẽ
domini docebo vos. Quis est vir qui velit vitam, di-
ligens videre dies bonos? Custodi linguam tuam ã
malo, & labia tua ne loquantur dolum. Recede ã ma
lo, & fac bonum, quære pacem & persequere eam. Et
post, quartus versus, Iuxta est dominus cõtritis cor-
de, & confractos spiritu saluabit. De psalmo.36.
Noli contendere cum malignis, neq; æmuleris fa-
cientes iniquitatem. Quoniam sicut herba veloci-
ter conterentur, & sicut olus viride arescent. Spera ĩ
domino & fac bonum, peregrinare in terra & pasce-
H re fide. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones
cordis tui. Volue super dominum viam tuam, & cõ-
fide in eo, & ipse faciet: Et educet sicut lumen iustitiã
tuam, & iudicium tuum sicut meridiem: tace domi-
no, & expecta eum. Noli contendere aduersus eum,
qui proficit in via sua, aduersus virum, qui facit quæ
cogitat. Dimitte iram, & relinque furorem, noli con-
tendere vt male facias: Quoniam qui male faciunt,
interibunt, expectantes autem dominum, ipsi hære-
ditabunt terram. Adhuc enim modicum, & nõ erit
impius, & cogitabis de loco eius & non subsistet. Mi
tes autem hæreditabunt terram, & delectabuntur
in multitudine pacis. Et paulo post, Melius est parũ
iusto, super diuitias impiorũ multas. Quia brachia
impiorum confringentur, sublevat autem iustos do
minus. Et post aliquantum, Recede à malo & fac bo-
num. Et alibi, Expecta dominum & custodi viã eiꝰ,
& exaltabit te vt possideas terram. Et alibi, Custodi
simplicitatem & vide rectum, quia erit ad extremõ
viro pax. De psalmo.39. Beatus vir qui posuit in
deum confidentiam suam, & non est auersus ad su-
perbias pompasq; mendacij. De psalmo.43. In do
mino gaudebimus tota die, & in nomine tuo in ęter-
I num confitebimur. Et paulo post, Omnia hæc vene-
runt super nos, & nõ sumus obliti tui, nec mentiti
fuimus in pacto tuo. Non est conuersum retro cor no
strum, nec declinauerunt gressus nostri ã semita
tua: Quoniam deiecisti nos in loco draconum, & o-
peruisti nos vmbra mortis. Si obliti sumus nominis
dei nostri, & expandimus manus nostras ad deum a-
lienum: Nunquid non deus inuestigabit istud? ipse
enim nouit cogitationes cordis. Quoniam propter
te mortificati sumus tota die, reputati sumꝰ vt grex
occisionis. De psalmo.46. Canite deo, canite, ca-
nite regi nostro, canite: Quia rex vniuersæ terræ
deus, canite erudite. De psalmo.49. Immola deo
laudem, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in
die tribulationis, liberabo te, & glorificabis me. Im
pio autem dixit deꝰ, quid tibi est cũ narratione pręe-
ceptorũ meorũ vt sumas pactũ meũ in ore tuo? Qui
odisti disciplinam, & proiecisti verba mea post te. Si
videbas furẽ, consentiebas ei, & cum adulteris erat
pars tua. Os tuũ dimisisti ad malitiã, & lingua tua
cõcinnauit dolũ. Sedẽs aduersus fratrẽ tuum loque-
baris, & aduersum filiũ matris tuę fabricaueras op-
probriũ. Hęc fecisti & tacui, existimasti futurũ me
similẽ tui. Arguã te, & pponam ante oculos tuos. In-
telligite hoc qui obliuiscimini deũ, ne forte capiã &
non sit qui liberet. Qui immolat cõfessionẽ, glorifi-
cat me, & qui ordinate ambulat, ostendam ei saluta- K
re dei. De psalmo.50. Ab iniquitate mea & ã pec-
cato meo munda me. Quoniã iniquitatem meã ego
cognoui, & peccatum meum cõtra me est semper. Et
alibi, Sacrificiũ deo spiritus contribulatus: cor cõ-
tritum & humiliatũ deus nõ despicies. De psal-
mo.51. Quid gloriaris in malitia potens? misericor-
dia domini tota die est. Insidias cogitauit lingua
tua, quasi nouacula acuta faciẽs dolũ. Dilexisti ma-
lũ magis q̃ bonũ, mendatiũ magis q̃ loqui iustitiã.
Dilexisti omnia verba ad deuorandũ, lingua dolo-
sa. Sed deus destruet te in sempiternum, terrebit te,
& euellet te de tabernaculo, & eradicabit te de terra
viuentiũ. Videbũt iusti & timebũt, & super eũ ride-
bunt: ecce vir qui non posuit deũ fortitudinem suam.
Sed sperauit in multitudine diuitiarum suarũ, con-
fortatus est in insidijs suis. Ego autẽ sicut oliua virẽs
in domo dei, speraui in misericordia dei in seculum
sempiternũ. Confitebor tibi domine in seculũ, quo-
niã fecisti, & expectabo nomẽ tuum, quoniã bonũ in
cõspectu sanctorum tuorũ. De psalmo.61. Sperate
in eo omni tempore populi, effundite coram illo cor-
da vestra, deus spes nostra est: Veruntamẽ vanitas
filij Adã, mendaciũ filij viri, in stateris dolosis frau- L
dulenter agũt simul. Nolite confidere in calumnia,
& in rapina ne frustremini. Diuitiæ si fluxerint ne
apponatis cor. De psalmo.63. Lætabitur iustus ĩ
domino, & sperabit in eo. De psalmo.68. Quia p-
pter te portaui opprobrium, operuit cõfusio faciem
meã. Alienus factus sum fratribꝰ meis, & peregrinꝰ
filijs matris meæ: Quia zelus domus tuæ comedit
me, & opprobriũ exprobrãtiũ tibi cecidit super me.
Et fleui in ieiunio animã meam, & factus sum illis in
parabolã. Contra me loquebãtur qui sedebãt in por-
ta, & cantabãt bibentes vinũ. Et aliquãto post, Lau-
dabo nomẽ dei in cantico, & magnificabo eũ in con-
fessione. Et placebit deo super vitulũ nouellum, cor-
nua efferentẽ & vngulas. Videntes mansueti læta-
buntur, qui quæritis dominum, viuet anima vestra:
Quoniã exaudiuit pauperes dominus. De psal-
mo.72. Quia ecce qui elongant se à te, peribũt, per-
didisti omnẽ fornicãtẽ à te. Mihi autẽ appropinqua-
re deo bonũ est: posui in domino deo spem meam vt
narrem omnes annunciationes tuas. De psalmo
75. Vouete & reddite domino deo vestro: oẽs qui
in circuitu eius sunt, offerent dona terribili, auferẽ-
ti spiritum ducũ, terribili regibus terræ. De psal- M
mo.77. Ausculta populus meus legẽ meã, inclinate
aurẽ vestrã ad verba oris mei. Aperiã ĩ parabolis os
meũ, loquar ęnigmata antiqua. Et alio loco, Et nar-
rabũt filijs suis, vt ponãt ĩ deo spem suã, & nõ obliui-
scãtur cogitationẽ eiꝰ & mãdata eiꝰ custodiãt. De
psalmo.80. Laudate dominũ fortitudinẽ nostrã, iu-
bilate deo Iacob. Et alio loco, Israël si audieris me,
nõ sit in te deꝰ alienꝰ, & nõ adores deũ peregrinum.
Ego sum dñs deꝰ vester. De psalmo.81. Vsquequo
iudicatis iniquitatẽ, & facies impiorũ suscipitis? Iu-
dicate pauperi & pupillo, egeno & inopi iustificate.
De psalmo.83. Beati qui habitãt in domo tua, ad-
huc laudabũt te. Beatꝰ hõ cuiꝰ fortitudo est in te, ase-
ntę ĩ corde eiꝰ transeuntes ĩ valle fletꝰ. Fontẽ ponẽt
eũ, bñdictione quoq; amicietꝰ doctꝰ. Ibũt de fortitudi
ne ĩ fortitudinẽ, apparebũt apd deũ ĩ Sion. Et paulo
post, Qm̃ melior est dies ĩ atrijs tuis sup milia. Ele-
gi abiectꝰ esse in domo dei, magis q̃ habitare ĩ taber
naculis ipictatis. De psalmo.91. Bonũ est cõfiteri
dño, & psallere nomini tuo altissime. De psalmo
93. Intelligite stulti in populo & insipiẽtes aliquãdo
discite. Et paulo post, Beatus vir quem erudieris
domine, & de lege tua docueris eum. Vt quiescat
diebus afflictionis, donec fodiatur impio interitus.
De psalmo.94. Venite adoremus & curue-
mur,

A mur,flectamus genua ante faciẽ domini factoris no-
stri. Et post sex versus, Hodie si vocẽ eius audieritis,
nolite obdurare corda vestra: Sicut in contradictio-
ne,sicut in die tẽtationis in deserto. De psalmo.95
Cantate domino canticum nouum,cantate domino
omnis terra. Cantate domino, benedicite nomini
eius,annunciate de die in diem salutare eius. Nar-
rate in gentibus gloriam eius, vniuersis populis mi-
rabilia eius. Et post tres versus, Afferte domino fa-
miliæ populorum, afferte domino gloriam & forti-
tudinem, afferte domino gloriam nomini eius. Le-
uate munera & introite in atria eius, adorate domi-
num in decore sanctuarij. De psalmo.96. Qui di-
ligitis dominum,odite malum. Et post secundus ver
sus, Lætamini iusti in domino & confitemini me-
moriæ sanctę eius. De psalmo.97. Iubilate domi-
no omnis terra,vociferamini & laudate & canite.

De psalmo.98. Exaltate dominum deum nostrũ,
& adorate scabellum pedum eius,quia sanctum est.

De psalmo.99. Iubilate domino omnis terra,ser-
uite domino in lætitia. Ingredimini coram illo in
laude. Scitote quoniam dominus ipse est deus, ipse
fecit nos, & non ipsi nos. Et post vnum versum, In-
gredimini portas eius in gratiarum actione, atria
B eius in laude confitemini ei. De psalmo.100. De-
ambulando in simplicitate cordis mei in medio do-
mus tuę,nõ ponebam corã oculis meis verba Belial.
Facientem declinationes odiui,nec adhæsit mihi cor
prauum. Recedentem à me malum nesciebam, loquẽ
tem in abscondito contra proximum suum, hunc in-
terficiebam. Superbum oculis & altum corde, cum
hoc esse non potero. Oculi mei ad fideles terræ,vt ha
bitent mecum, ambulans in via simpliciter hic mi-
nistrabat mihi. Non habitabit in medio domus meæ
faciens malum, loquens mendacium non placebit in
conspectu oculorum meorum. Mane perdam omnes
impios terræ,vt interficiam de ciuitate domini vni-
uersos qui operantur iniquitatem. De psalmo.102.
Misericordia autem domini ab æterno & vsque in
æternum super timentes eum. Et iustitia eius super
filios filiorum,ijs qui custodiunt pactum eius. Et re-
cordabuntur præceptorum eius ad faciendum ea.

De psalmo. 104. Confitemini domino & inuoca-
te nomẽ eius,notas facite populis cogitationes ei⁹.
Canite ei & psallite illi, loquimini in vniuersis mira-
bilibus eius. Exultate in nomine sancto eius, læte-
tur cor quærentium dominum. Quærite dominum
C & virtutem eius,quærite faciem eius iugiter. Recor
damini mirabilium eius quæ fecit,signorum & iudi-
ciorum oris eius. De psalmo.107. Paratum cor
meum deus,cantabo & psallã. Sed & gloria mea cõ-
surge psalterium & cithara,consurgam mane. Confi
tebor tibi in populis domine, cantabo te in nationi-
bus. De psalmo.110. Cõfitebor tibi domine in to-
to corde meo,in consilio iustorum & congregatione.
Et in alio loco, Principium sapientiæ timor domi-
ni. Doctrina bona cunctis qui faciunt eam, laus eius
perseuerãs iugiter. De psalmo.111. Beatus vir qui
timet dominum, in mandatis eius volet nimis: Et
post quartus versus, Bonus vir clemens & fœnerans,
dispensabit verba sua in iudicio, quia in æternũ non
commouebitur. In memoria sempiterna erit iustus,
ab auditu malo non timebit. Paratum cor eius confi
dens in domino,firmum cor eius,non timebit donec
aspiciat in hostibus suis. Dispersit dedit pauperi-
bus,iustitia eius permanet in æternũ,cornu eius ex-
altabitur in gloria. Impius videbit & irascetur, den-
tibus frendet & tabescet, desiderium impiorum per-
ibit. De psalmo.112. Laudate serui dominum, lau-
date nomen domini. Sit nomen domini benedictum
à modo & vsque in æternum. Ab ortu solis vsque ad
occasum eius,laudabile nomen domini. De psal-
mo.113. Idola gẽtium argentum & aurum, opus ma- D
nuum hominum. Os habent & non loquentur,oculos
habent & non videbunt: Aures habent & non audiẽt,
&c. Et paulo post, Similes illis fiant qui faciunt ea,
omnes qui cõfidunt in eis. Israel confidit in domino,
auxiliator & protector eorum est. Domus Aaron cõ
fidit in domino,auxiliator & protector eorum est. Ti
mentes autem dominũ cõfidunt in domino, auxilia-
tor & protector eorum est. De psalmo.115. Credidi
propter quod locutus sum, ego afflictus sum nimis.
Et post aliquantũ, Quid reddam domino pro omni-
bus quę retribuit mihi? Calicẽ salutaris accipiam,&
nomẽ domini inuocabo. Gloriosa in cõspectu domi-
ni,mors sanctorum eius, Et post tertius versus, Tibi
immolabo hostiã laudis,& in nomine domini inuo-
cabo. Vota mea domino reddam in cõspectu omnis
populi ei⁹,in atrijs domus domini in medio tui Hie
rusalem. De psalmo.116. Laudate dominũ omnes
gentes,laudate eum vniuersi populi. De psalmo
117. Cõfitemini domino quoniam bonus, quoniã in
æternum misericordia eius. Dicat nunc Israel, quo-
niam in æternum misericordia eius. Dicat nunc do-
mus Aaron, quoniam in æternũ misericordia eius.
Dicãt qui timent dominum,quoniam in æternũ mi-
sericordia eius. Cum tribularer inuocaui dominum, E
& exaudiuit me in latitudinẽ dominus. Et post duos
versus, Melius est sperare in dño,quâm sperare in ho
mine. Melius est sperare in domino,quâm sperare in
principibus. Et post quintus versus, Fortitudo mea &
laus mea dominus,& factus est mihi in salutẽ. Vox
laudis & salutis in tabernaculis iustorum. De psal-
mo.118. Beati immaculati in via, qui ambulant in le-
ge domini. Beati qui custodiũt testimonia eius,in to
to corde exquirunt eũ. Et alio loco, Et ambulabo in
spatioso,quia pręcepta tua quęsiui. Et loquar in testi-
monijs tuis coram regibus,& nõ confundar. Et dele
ctabor in mandatis tuis quæ dilexi. Et leuabo ma-
nus meas ad mãdata tua quæ dilexi,& loquar in prę
ceptis tuis. Et post quatuor versus, A lege tua nõ de-
clinaui. Recordatus sum iudiciorum tuorum à secu-
lo domine,& consolatus sum. Horror obtinuit me ab
impijs,qui dereliquerunt legem tuam. Carmina erãt
mihi præcepta tua,in domo peregrinatiõis meę. Re-
cordatus sum in nocte nominis tui domine, & custo-
diui legem tuam. Hoc factus est mihi,quia præcepta
tua custodiui. Pars mea dominus,dixi, vt custodiam
verbum tuum. Deprecatus sum vultum tuum in toto
corde, miserere mei secundũ eloquium tuum. Recogi F
taui vias meas,& cõuerti pedes meos ad testimonia
tua. Festinaui,nõ neglexi custodire mandata tua. Fu-
nes impiorũ implicauerunt me,legẽ tuã nõ sum obli
tus. Media nocte surgebã ad cõfitẽdũ tibi,super iudi-
cia iustificationis tuæ. Particeps ego sum omniũ ti-
mentiũ te,& custodientium mãdata tua. Et post pau
cos versus, Ego autem in toto corde,seruabam pręce
pta tua. Incrassatum est velut adeps cor meũ, & ego
in lege tua meditabar. Bonũ mihi quia afflictus sum,
vt discerẽ præcepta tua. Melior mihi est lex oris tui,
super milia auri & argenti. Et post paucos versus,
Quia lex tua meditatio mea est. Et post paululum,
Ego autẽ loquar in præceptis tuis. Et post paululũ,
Pręcepta tua nõ sum oblitus. Et post secũdus versus,
Foderunt mihi superbi foueas quæ nõ erant iuxta le
gem tuã. Et post secũdus versus, Paulominus cõsum-
pserũt me in terra,ego autẽ nõ dimisi præcepta tua.
Et post quint⁹ versus, Nisi q lex tua delectatio mea,
forte perissem in pressura mea. In sempiternum non
obliuiscar præceptorum tuorũ,quia per ipsa viuifica
sti me. Tuus ego sum,salua me,quoniã præcepta tua
quæsiui. Me expectauerũt impij vt perderent me, te-
stimoniũ tuũm cõsiderabo. Omni cõsummationi vi-
di finem,latum mãdatum tuũ nimis. Quàm dilexi le

G gem tuam,tota die meditatio mea. Et paulo post,
Ab omni semita mala prohibui pedes meos, vt cu-
stodiam verba tua. A iudicijs tuis non recessi, quia
tu illuminasti me. Quàm dulce gutturi meo eloquiũ
tuum,super mel ori meo. Præcepta tua considerabã,
propterea odiui omnẽ semitam mendacij. Lucerna
pedi meo verbum tuum,& lux semitæ meæ. Et pòst
quartus versus, Anima mea in manu mea semper, &
legis tuæ non sum oblitus. Posuerunt impij laqueũ
mihi,& à præceptis tuis non aberraui. Hæreditas
mea testimonia tua in sempiternum, quia gaudium
cordis mei sunt. Inclinaui cor meum vt facerem iu-
stificationes tuas,propter æternam retributionem.
Tumultuosos odiui,& legem tuã dilexi. Protectio
mea & scutum meum tu es, verbum tuũ expectaui.
Recedite à me maligni & custodiam mandata dei
mei. Et pòst quartus versus, Quasi scoriam computa
sti omnes impios terræ,propterea dilexi testimonia
tua. Horripilauit à timore tuo caro mea, & iudicia
tua timui. Feci iudicium & iustitiã, ne derelinquas
me iis qui calumniantur me. Et post paucos versus,
Propterea dilexi mandata tua super aurum & topa
H zium. Propterea in vniuersa præcepta tua direxi,
omnẽ semitã mẽdacij odiu habui. Mirabilia testimo
nia tua,idcirco custodiuit ea aĩa mea. Et pòst secũ-
dus versus, Os meũ aperui & respiraui,qa mandata
tua desiderabam. Et alio loco, Consumpsit me zelus
meus,quia obliti sunt verborum tuorum hostes mei.
Probatus sermo tuus nimis,& seruus tuus dilexit il-
lum. Paruulus ego sum & contemptibilis,sed præce
pta tua non sum oblitus. Et post tertius versus, Mã-
data tua voluntas mea. Et paulo post, Vide afflictio
nem meam,& eripe me,quia legis tuę non sum obli-
tus. Et post quartus versus, Multi qui persequuntur
me & affligunt me,à testimonijs tuis non declinaui.
Vidi præuaricantes tuos & mœrebam,quia verbũ
tuum non custodierunt. Vide quoniã præcepta tua
dilexi domine, iuxta misericordiam tuam viuifica
me. Et post tertius versus, Gaudens ego sum in elo-
quio tuo,sicut qui inuenit spolia multa. Mendacium
odiu habui & detestatus sum,legem autem tuam di-
lexi. Septies in die laudaui te super iudicijs iustitiæ
tuæ. Pax multa diligentibus legem tuam & non est
illis scãdalum. Expectabam salutare tuum domine,
& mandata tua feci. Custodiuit anima mea testimo-
nia tua, & dilexit ea nimis. Custodiui præcepta tua
& testimonia tua,quia omnes viæ meæ in cõspectu
I tuo. Et pòst quintus versus, Sit manus tua auxilia-
trix mea,quia præcepta tua elegi. Desideraui saluta
re tuũ domine, & lex tua meditatio mea est. Et pòst
secũdus versus, Erraui quasi ouis perdita,quære ser-
uum,quia mandatorum tuorum non sum oblitus.
De psalmo.119. Ego pacifica loquebar,& illi debel-
labant ea. De psalmo.121. Rogate pacem Hierusa
lem,sit bene iis qui diligunt eam. Et post secũdus ver
sus, Propter fratres meos & proximos meos loque-
bar pacem tibi. Propter domum domini dei nostri,
quæsiuĩ bona tibi. De psalmo. 122. Ad te leuaui o-
culos meos,qui habitas in cœlis. Ecce sicut oculi ser-
uorũ ad manus dominorũ suorum. Sicut oculi ancil-
læ ad manũ dominæ suæ,sic oculi nostri ad dominũ
deum nostrum donec misereatur nostri. De psal-
mo.124. Qui confidunt in domino quasi mõs Sion.
immobilis in æternũ inhabitabilis Hierusalem.
De psalmo.127. Beati oẽs qui timent dominum, qui
ambulãt in vijs eius. De psalmo.129. Sustinui do-
minũ,sustinuit anima mea,& verbũ ei⁹ expectaui.
De psalmo.130. Domine non est exaltatũ cor meũ,
neq; elati sunt oculi mei,& nõ ambulaui in magnis
& in mirabilib⁹ super me. Si nõ ꝓposui & silere feci a-
nimã meã,sicut ablactat⁹ ad matrem suã, ita ablacta
ta ad me anima mea: expecta Israël dñm amodo &
vsq; in ęternũ. De psalmo.132. Ecce q̃ bonũ est & q̃ K
decorũ habitare fratres in vnum. De psalmo.133.
Ecce benedicite dominũ oẽs serui domini: Qui sta-
tis in domo domini,in atrijs dom⁹ dei nostri. In no-
ctib⁹ leuate man⁹ vestras in sancta,& bñdicite domi-
no. De psalmo.134. Laudate nomẽ domini, lauda
te serui dominũ: Qui statis ĩ domo domini, in atrijs
dom⁹ dei nostri. Laudate dñm,quoniã bon⁹ domin⁹,
cantate nomini eius,quoniam decẽs. Et pòst pauca,
Idola gẽtiũ argẽtũ & aurum,opera manuũ hominũ.
Os habẽt & nõ loquẽtur,oculos habẽt & nõ videbũt
&c. Et paulo post, Similes illis fiãt qui faciunt ea, &
oẽs qui cõfidunt in eis. Domus Israël benedicite do-
minũ,domus Aaron benedicite dominũ,timẽtes do
minũ benedicite dño. De psalmo.135. Cõfitemini
domino qm̃ bonus,quoniã in æternũ misericordia
ei⁹. Cõfitemini deo deorũ,quoniã in æternũ miseri-
cordia ei⁹. Cõfitemini dño dominorũ,qm̃ in ęternũ
misericordia ei⁹. Et ĩ fine psalmi, Confitemini deo
cœli,quoniã in ęternũ misericordia eius. De psal-
mo.136. Si oblit⁹ fuero tui Hierusalẽ, in obliuione sit
dextera mea. Adhæreat lingua mea gutturi meo, si
nõ recordat⁹ fuero tui Hierusalẽ. Si non prępósuero L
Hierusalem in principio lætitię meę. De psalmo
138. Nónne odientes te domine odiui,& contra ad-
uersarios tuos distabui? Perfecto odio oderã illos,
inimici facti sunt mihi. De psalmo.139. Ne des
domine desideria impijs,scelera ei⁹ ne effundãtur &
eleuent̃. Et pòst terti⁹ versus, Vir linguosus nõ diri
get̃ ĩ terra. De psalmo.140. Corripiet me iustus ĩ
misericordia & arguet me,oleum amaritudinis non
impinguet caput meũ. Et pòst quartus versus, Quo-
niã ad te domine oculi mei,ĩ te speraui,ne euacues a-
nimã meã. De psalmo.141. Voce mea ad dominũ
clamaui,voce mea ad dominũ deprecat⁹ sum. Effun-
dam in cõspectu ei⁹ eloquiũ meũ, tribulationẽ meã
corã illo annunciabo. Et pòst quart⁹ versus, Clamaui
ad te domine,dixi tu es spes mea, pars mea in terra
viuentiũ. De psalmo.142. Meditabar ĩ oĩa opera
tua,facta manuũ tuarũ loquebar. Expãdi man⁹ me-
as ad te,anima mea quasi terra sitiẽs ad te. Et pòst
tertius versus, Fac me audire mane misericordiam
tuã,quoniã in te cõfido. Notã fac mihi viam in qua
ambulo,quoniã ad te leuaui animã meã. Libera me
de inimicis domine,à te ꝓtectus sum. De psalmo
143. Libera me & erue me de manu filiorũ alieno-
rũ: Quorũ os locutũ est vanitatẽ, & dextera eorum
dextera mẽdacij: Vt sint filij mei quasi plãtatio cre- M
scens in adolescẽtia sua. Filiæ nostrę quasi anguli or-
nati ad similitudinẽ templi. Promptuaria nostra ple
na,& supereffundẽtia ex hoc in illud. Pecora nostra
in milibus,& innumerabilia in cõpitis nostris, tau-
ri nostri pingues. Non est iterruptio,& nõ est egres-
sus,& nõ est vlulatus in plateis nostris. Beat⁹ popu-
lus cuius talia sunt,beatus popul⁹ cuius domin⁹ deus
eius. De psal.144. Exaltabo te domine de⁹ meus,
rex me⁹,& benedicã nomini tuo ĩ ęternũ & vltra. In
omni die benedicã tibi,& laudabo nomẽ tuũ in sem-
piternũ iugiter. Et post secũdus versus, Generatio
ad generationẽ laudauerũt opa tua, & fortitudines
tuas annunciabũt. Decorẽ glorię magnitudinis tuę
& verba mirabiliũ tuorũ loquar. Et furtitudinẽ hor-
ribiliũ tuorũ loquẽtur,& magnitudines tuas narra-
bo. Memoriã multę bonitatis tuę loquẽtur, & iusti-
tias tuas laudabũt. Et pòst terti⁹ versus, Et sancti tui
bñdicãt tibi. Gloriã regni tui dicẽt, & fortitudines
tuas loquent̃. Vt ostẽdãt filijs hominũ fortitudines
ei⁹,& gloriã decoris regni ei⁹. Et paulo post, Iuxta
est domin⁹ omnib⁹ qui inuocãt eũ in veritate. Placi-
tũ enim timentiũ se faciet,& clamorẽ eorum audiet
& saluabit eos. Custodit dñs oẽs diligẽtes se, & vni-
uersos impios conteret, Laudẽ dñi loquet̃ os meũ,
& benedicat

A & benedicit omnis caro nomini sancto eius in æternũ & iugiter. De psalmo.145. Laudà anima mea dominũ, laudabo deum in vita mea, psallam deo meo quádiu sum. Nolite cõsidere in principibus, in filio hominis, cui non est salus. Et póst secundus versus, Beatus cuius deus Iacob auxiliator eius, spes eius in domino deo suo. De psalmo.146. Laudate dominum quoniam bonus est, cãticũ deo nostro quoniã decorum est, pulchra laudatio. Et post paucos versus, Suscipiens mãsuetos dominus, humilians impios vsque ad terram. Cantate domino in cõfessione, cãtate domino nostro. Et póst quartus versus, Non est in fortitudine equi volũtas eius, neque in tibijs viri placebitur ei. Placebit dño in iis qui timent eũ, & expectant misericordiam eius. De psalmo.148. Reges terræ & omnes populi, principes & vniuersi iudices terræ, Iuuenes & virgines, senes cum pueris laudent nomen domini. De psalmo.149. Cantate domino canticũ nouum, laus eius in cõgregatione sanctorũ. Lætetur Israël in factore suo, filij Sion exultẽt in rege suo. Et póst tertius versus, Exultauit mãsuetos in Iesu, exultabunt sancti in gloria, laudabunt in cubilibus suis, exultationes dei in gutture eorum. De psalmo.150. Laudate dominũ in sanctis eius, laudate eum in fortitudine potentiæ eius. Laudate eũ in for-
B titudinibus eius, laudate eum iuxta multitudinẽ magnificentiæ suę. Et in fine psalmi, Omne quod spirat laudet dominum. Hæc de libro Psalmorũ collegimus, in quibus quisq; vitam si proficere affectat, inspiciat: vbi lectorem admonemus, vt ea quæ de psalmis posui, tanquam vnum psalmum contextim legat, tacitis verbis meis quæ ad hoc interposui, vt si voluerit, inspiciat vbi sit scriptum quod posui, id est, quoto vel in quo loco eiusdem psalmi. His enim prætermissis qui lectione cõtinuata inspexerit sola verba psalmorum, multo iucundius, & ob hoc vtilius ex diuinis afficietur eloquijs. Nunc de libris Salomonis quæ videbuntur huic operi necessaria, colligemus: Ac primum de Prouerbijs, qui liber si bene intelligatur, ad mores pios informandos penè totus valebit: Sed ea quæ obscura sunt, prætermitto, habeãt ea quibus exerceantur lectores dilectoresq; spiritalium literarũ: Nos in hoc opere statuimus illa ponere quæ ad agẽdam vitam facile intellectu referãtur. Quamuis multis videri possim apertissima prætermisisse, nonnullaq; hinc potius clausa sunt vnde putantur esse perspicua. Quid enim tam clarum videtur, & quid tam inepte sit, si ad proprietatẽ velis accipere, quod ibi scri-
Prouer.5 ptum est, Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alie-
C no ne biberis? Aut quid valet ad mores corrigẽdos, nisi illic intellectus altior requiratur, quod dictũ est,
Prouerb. 10. Paupertas virom humiliat, manus autem fortiũ locupletat? Cum & non esse pauperem, & esse manibus fortem, nõ sit in bonorum hominum potestate, sed & multis prouenerit pessimis, & hoc prouerbium male intellectum, possit prouocare pauperes fortes, vt rapinis se existiment debere ditescere. Quis non autem rideat si proprie positum putauerit quod ibi legitur: Nõ enim nascuntur filij malignis? Omnia ergo talia relinquemus, & ea quib9 suadetur aliquid aliquãto diutius, cũ id quod suadetur atq; pręcipitur nõ sit obscurũ, & id potius sit ponendũ in hoc speculo vbi se illi inspiciant, quibus iam persuasum est, bene ac lau-
Ex Prouerbijs, ad filium Salomon de obseruãdis patris pręceptis, q̃q; sint ea. dabiliter viuere, sed vt hoc faciant quæ sibi optanda atque obseruanda sunt, quærant. Hęc itaque de Prouerbijs Salomonis ponenda credimus.

Timor domini principium scientiæ. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciũt. Audi fili mi disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuę. Et post vndecim versus, cũ de homicidijs loqueretur, Ipsi, inquit, cõtra sanguinem suum insidiantur, & moliũtur fraudes cõtra animas suas. Sic semitæ omnis auari animas possi- D
dentiũ rapiũt. Item post tres versus, Vsquequo paruuli diligitis infantiam, & stulti eã quæ sibi sunt noxia cupiũt, & imprudentes odiũt scientiam? Et post octo versus, Tũc inuocabunt me, & non exaudiã, mane consurgent, & non inuenient me, eo q̃ exosam habuerint disciplinam, & timorem domini non susceperint, nec acquieuerint cõsilio meo, & detraxerint vniuersæ correptioni meę. Comedent igitur fructus viæ suæ, suisq; consilijs saturabũtur. Auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, & abũdãtia perfruetur, malorũ timore sublato. Et post
tres versus, Si enim sapientiam inuocaueris, & incli- Prouer.2
naueris cor tuum prudentiæ: si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effuderis illam: tũc intelliges timorem domini & sciẽtiam dei inuenies: quia dominus dat sapiẽtiam, & ex ore eius scientia & prudentia. Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter, seruans semitas iustitiæ, & vias sanctorum custodiẽs. Tunc intelliges iustitiam & iudicium & æquitatem, & omnem semitam bonam. Si intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ placuerit, consilium custodiet te, & prudentia seruabit te, vt eruaris de via mala & ab homine qui peruer-
sa loquitur. Qui derelinquũt iter rectum, & ambulãt E
per vias tenebrosas: Qui lętantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Quorum viæ peruersæ, & infames gressus eorum. Vt eruaris à muliere aliena, & ab extranea quæ mollit sermões suos, & reliquit ducem pubertatis suę & pacti dei sui oblita est, Et post octo versus, Misericordia & veritas non te
deserant: Circunda eas gutturi tuo, & describe in ta- Prouer.3.
bulis cordis tui, & inuenies gratiam & disciplinam bonam coram deo & hominibus. Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus vijs tuis cogita illũ, & ipse diriget gressus tuos. Ne sis sapiens apud temetipsum. Time dominũ, & recede à malo. Et post vnum versum, Honora dominum de tua substantia, & de primitijs omnium frugum tuarum. Et post duos versus, Disciplinam domini fili mi ne abijcias, ne deficias cũ ab eo corripéris. Quem enim diligit dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi. Beatus homo qui inuenit sapiẽtiam, & qui affluit prudentia. Melior est acquisitio eius negociatione argenti, & auro primo fructus eius: Preciosior est cunctis opibus, & omnia quę desiderantur, huic non valent comparari. Et post
sex versus, Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis, Cu- F
stodi legem atq; cõsiliũ. Et post sex versus, Noli prohibere benefacere eũ qui potest: si vales & ipse benefac. Ne dicas amico tuo, vade & reuertere, & cras dabo tibi, cũ statim possis dare. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduersus hominem frustra. Et post septem versus. Illusores ipse deducet, & mansuetis dabit gratiã.
Et post vigintiquatuor versus, Omni custodia serua Prou.4.
cor tuum, quia ab ipso vita procedit. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te. Oculi tui recte videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Dirige semitam pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur. Ne declines in dexteram aut
in sinistram. Auerte pedẽ tuum à malo. Vias enim Prouer.5
quæ à dextris sunt nouit dominus, peruersæ vero sunt quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos facit cursus tuos, itinera autem tua in pace producet. Fili mi attende sapientiam meam, & prudentię meæ inclina aurem tuam, vt custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruent. Fauus enim stillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, Nouissima autem illius amara quasi absinthium, & acuta quasi gladius biceps. Pedes eius descendunt in mortem,

G & ad inferos gressus illius penetrant. Et post plures
Prouer.6 versus, Non concupiscat pulchritudinem eius cor tu-
um, ne capiaris nutibus illius. Precium enim scorti,
vix vnius est panis, mulier autem viri preciosam ani-
mam capit. Nunquid abscōdere potest homo ignem
in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant, aut am-
bulare super prunas, vt non comburantur plantæ
eius? Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui,
non erit mundus cum tetigerit eam. Non grādis est
culpa cum quis furatus fuerit, Furatur enim vt esuri-
entem impleat animam: Deprehensus quoq; reddet
septuplum, & omnem substātiam domus suæ tradet.
Qui autem adulter est, propter cordis inopiam per-
Prouer.7 det animam suam. Et post quartus versus, Fili mi cu-
stodi sermones meos, & præcepta mea reconde tibi.
Serua mandata mea & viue, & legem meam quasi
Prouer. 8 pupillam oculi tui. Et post aliquot versus, Intelligite
paruuli astutiam, & insipientes animaduertite. Et
post, secundus versus, Veritatem meditabitur gut-
tur meum, & labia mea non attestantur impium. Et
post, tertius versus. Accipite disciplinam meam &
non pecuniam, doctrinam magis quàm aurum dili-
gite. Melior est enim sapientia cunctis preciosissimis,
& omne desiderabile ei non potest cōparari. Et post,
H secundus versus. Timor domini odit malum, arro-
gantiam & superbiam & viam prauam & os bilingue
detestatur. Et post, qoartus versus, Ego diligētes me
diligo, & qui mane vigilant ad me, inuenient me.
Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes superbæ & iusti-
tia. Melior est fructus meus auro & precioso lapide,
& genimina mea argento electo. In vijs iustitiæ am-
bulo, in medio semitarum iudicij, vt ditem diligētes
me, & thesauros eorum repleam. Et post aliquos ver
sus, Beatus homo qui audit me, qui vigilat ad fores
meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. Qui
me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à do
mino: Qui autem in me peccauerit, lædit animam
suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem. Et
Prouer.9 post nouem versus, Relinquite infantiam & viuite,
& ambulate per vias prudentiæ. Qui erudit deriso-
rem, ipse sibi facit iniuriam: & qui arguit impium, ge
nerat maculam sibi. Noli arguere derisorem, ne ode
rit te: Argue sapientem, & diliget te. Da sapienti, &
addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit acci-
pere. Principium sapientiæ timor domini, & sciētia
sanctorum, prudentia. Et post decem & octo versus,
Prouer. Non proderunt thesauri iniquitatis, iustitia vero li-
10. berabit à morte. Et post, quartus versus, Qui cōgre-
I gat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate,
filius cōfusionis. Et post, tertius versus, Sapiēs cor-
de pręcepta suscipiet, stultus cæditur labijs. Qui am
bulat simpliciter, ambolat confidenter: Qui autem
deprauat vias suas, manifestus erit. Qui annuit ocu-
lo, dabit dolorem. Stultus labijs verberabitur. Vena
vitæ, os iusti: & os impiorum operiet iniquitatem.
Odium suscitat rixas, & vniuersa delicta operit cha-
ritas. In labio sapientis inuenietur sapientia, & virga
in dorso eius qui indiget corde. Sapientes abscon-
dunt sapientiam, os autem stulti confusioni proximū
est. Et post, tertius versus, Via vitæ custodienti di-
sciplinam, qui autem increpationes relinquit, errat.
Abscondunt odium labia mendacia. Qui profert
contumeliam, insipiens est. In multiloquio menda-
cium non deerit: qui autem moderatur labia sua, pru
dentissimus est. Argentum electum lingua iusti, cor
impiorum pro nihilo. Labia iusti erudiūt plurimos,
qui autem indocti sunt, in cordis egestate morientur.
Benedictio domini diuites facit, nec sociabitur eis
afflictio. Quasi per risum stultus operatur scelus, sa-
pientia autem est viro prudentia. Qood timet im-
pius, veniet super eum, desiderium suum iustis dabi-
tur. Et post secundus versus, Sicut acetum dentibus,

& fumus oculis: sic piger ijs qui miserunt eum. Ti- K
mor domini apponet dies, & anni impiorum breuia-
buntur. Expectatio iustorum, lætitia: spes autem im-
piorum peribit. Fortitudo simplicis via domini, & pa
uor ijs qui operātur malum. Iustus in æternum non
commouebitur, impij autem non habitabunt in ter-
ra. Os iusti parturiet sapientiam, lingua prauorum Prouer.
peribit. Labia iusti considerant placita, & os impio- 11.
rum peruersa. Statera dolosa, abominatio apud de-
um, & pondus æquum, voluntas eius. Vbi fuerit su-
perbia, ibi erit & contumelia: vbi autem humilitas,
ibi & sapientia. Simplicitas iustorum diriget eos, &
supplantatio peruersorum perdet illos. Non prode-
runt diuitiæ in die vltionis, iustitia autem liberabit à
morte. Iustitia simplicis diriget viam eius, & in im
pietate sua corruet impius. Iustitia rectorum libera-
bit eos, & in insidijs suis capientur iniqui. Mortuo
homine impio, nulla erit vltra spes, & expectatio so-
licitorum peribit. Et post quinque versus, Qui de-
spicit amicum suum, indigens corde est, vir autem
prudens tacebit. Qui ambulat fraudulenter, reuelat
arcana: qui autem fidelis est animi, celat commis-
sum. Vbi non est gubernator, populus corruet, Sa-
lus autem vbi multa consilia. Affligetur malo qui fi-
dem facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos, se- L
curus erit. Et post duos versus, Benefacit animæ suæ
vir misericors, qui autem crudelis est & propinquus,
abijcit. Et post tres versus, Abominabile domino
prauum cor, & voluntas eius in ijs qui simpliciter am
bulant. Manus in manu, non erit innocens malus, se-
men autem iustorum saluabitur. Et post duos ver-
sus, Desiderium iustorum omne bonum est, præsto-
latio impiorum furor. Alij diuidunt propria, & di-
tiores fiunt: Alij rapiunt non sua, & semper in ege-
state sunt. Anima quæ benedicit, impugnabitur: &
qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Qui abscon-
dit frumenta, maledictus in populis: benedictio au-
tem super caput vendentium. Bene consurget dilu-
culo, qui quærit bona: qui autem inuestigator ma-
lorum est, opprimetur ab eis. Qui confidit in diuitijs
suis, hic corruet, iusti autem quasi virens folium ger
minabunt. Et post tres versus, Si iustus in terra re-
cipit, quanto magis impius & peccator? Qui diligit Prouer.
disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit incre- 12.
pationes, insipiens est. Qui bonus est, hauriet à do-
mino gratiam: qui autem confidit cogitationibus
suis, impie agit. Non roborabitur homo ex impieta-
te, & radix iustorum non commouebitur. Et post ali-
quos versus, Desiderium impij, munimētum est pes- M
simorum, radix autem iustorum proficiet. Propter
peccata labiorum, ruina proximat malo, effugiet au
tem iustus de augustia. De fructu oris sui vnusquisq;
replebitur bonis, & iuxta opera manuū suarum re-
tribuetur ei. Via stulti, recta in oculis eius, qui au-
tem sapiens est audit consilia. Et post tres versus, Est
qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientiæ,
lingua autem sapientium sanitas est. Labium veri-
tatis firmum erit in perpetuum, qui autem testis est
repentinus, concinnat linguam mendacem. Dolus
in corde cogitantium mala, qui autem ineunt pacis
consilia, sequetur eos gaudium. Non contristabit iu-
stum quicquid ei acciderit, impij autem replebūtur
malo. Abominatio domini, labia mendacia: qui au-
tem fideliter agunt, placent ei. Homo versutus ce-
lat scientiam: & cor insipientium prouocabit stulti-
tiam. Et post duos versus, Mœror in corde viri humi
liabit illud, & sermone bono lætificabitur. Qui ne-
gligit damnum propter amicū, iustus est: iter autem
impiorum decipiet eos. Non inueniet fraudulentus
lucrum, & substantia hominis erit auri precium. Et
in semita iustitiæ vita: iter autem deuium ducit ad
mortem. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem
illusor

A illusor est, non audit cum arguetur. De fructu oris sui
Prou.13. homo saturabitur bonis, anima autem præuaricato-
rum iniqua. Qui custodit os suum, custodit animam
suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum,
sentiet mala. Vult & non vult piger: anima autem
operantium impinguabitur. Verbum mendax iu-
stus detestabitur, impius autem confundit & confun
detur. Iustitia custodit innocentis viam, impietas ve-
ro peccata supplantat. Est quasi diues, cum nihil ha-
beat, & est quasi pauper cum in multis diuitijs sit.
Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ: qui autem pau-
per est, increpationem non sustinet. Lux iustorum
lætificat, lucerna impiorum extinguetur. Inter su-
perbos semper iurgia sunt, qui autem agunt cuncta
consilio, reguntur sapientia. Substantia festinata mi-
nuetur, quæ autem paulatim colligitur, manu multi-
plicabitur. Spes quæ differtur, affligit animam: li-
gnum vitæ desiderium veniens. Qui detrahit alicui
rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præ-
ceptum, in pace versabitur. Lex sapienti fons vitæ,
vt declinet à ruina mortis. Doctrina bona dabit gra-
tiam: in itinere contemptorum vorago. Et post ali-
quot versus, Qui parcit virgæ suæ, odit filium suum:
B qui autem diligit illum, instanter erudit. Iustus co-
medit & replet animam suam, venter autem impio-
Prou.14. rum insatiabilis. Et post duos versus, Ambulans re-
cto itinere & timens deum, despicietur ab eo qui in-
fami graditur via. In ore stulti virga superbiæ, labia
sapientium custodiunt eos. Et post secundus versus,
Testis fidelis non mentietur: profert mendacium te-
stis dolosus. Quærit derisor sapientiam & non inue-
nit: doctrina sapientium facilis. Vade contra virum
stultum, & nescito labia imprudentiæ. Sapientia cal-
lidi est intelligere viam suam, & imprudentia stulto-
rum errans. Stultus illudet peccatum: inter iustos
morabitur gratia. Cor quod nouit amaritudinem a-
nimæ suæ, in gaudio eius non miscebitur extraneus.
Domus impiorum delebitur, tabernacula vero iu-
storum germinabunt. Est via quæ videtur homini
iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.
Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus oc
cupat. Et post tres versus, Sapiens timet & declinat
malum, stultus autem transilit & confidit. Impatiens
operabitur stultitiam, & vir versutus odiosus est. Et
post quartus versus. Qui despicit proximum suum,
peccat: qui autem miseretur pauperis, beatus erit.
Errant qui operantur malum: misericordia & veri-
C tas præparant bona. In omni opere erit abundantia,
vbi autem verba sunt plurima, frequenter egestas.
Et post tres versus. In timore domini fiducia fortitu-
dinis, & filijs eius erit spes. Timor domini fons vitę,
vt declinet à ruina mortis. Et post duos versus, Qui
patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem
impatiens est, exaltat stultitiam suam. Vita carni-
um sanitas cordis, putredo ossium inuidia. Qui ca-
lumniatur egentem, exprobrat factori eius: honorat
autem eum qui miseretur pauperis. Et post aliquos
Prou. 15. versus, Responsio mollis frangit iram: sermo durus
suscitat furorem. Lingua sapientium ornat sciẽtiam,
os fatuorum ebullit stultitiam. Et post aliquot ver-
sus, Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad
sapientes graditur. Et post quartum versum, Melius
est parum cum timore domini, quàm thesauri ma-
gni & insatiabiles. Melius est vocari ad olera cum
charitate, quàm ad vitulum saginatum cum odio.
Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est mi-
tigat suscitatas. Iter pigrorum quasi sepes spinarum,
via iustorum absq; offendiculo. Filius sapiens lætifi-
cat patrem, & stultus homo despicit matrem suam.
Et post duos versus, Dissipantur cogitationes vbi
non est consilium, Vbi vero plures sunt consiliarij,
confirmantur. Lætatur homo in sententia oris sui,
& sermo opportunus est optimus. Semita vitæ super D
eruditum, vt declinet de inferno nouissimo. Et post
tres versus, Conturbat domum suam qui sectatur a-
uaritiam: qui autem odit munera, viuet. Mens iusti
meditabitur obedientiam, os impiorum redundat
malis. Longe est dominus ab impijs, & orationes iu
storum exaudiet. Lux oculorum lætificat animam
fama bona impinguat ossa. Auris quæ audit incre-
pationes vitæ: in medio sapientium commorabitur,
Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam: qui
autem acquiescit increpationibus, possessor est cor-
dis. Timor domini, disciplina sapientiæ: & gloriam
præcedit humilitas. Hominis est animum præpara-
re, & dei gubernare linguam. Omnes viæ hominum Prou.16.
patent oculis eius, spirituum ponderator est domi-
nus. Reuela domino opera tua, & dirigentur cogita-
tiones tuæ. Vniuersa propter semetipsum operatus
est dominus, impium quoq; ad diem malum. Abo-
minatio domini omnis arrogans, etiam si manu ad
manum fuerit, non erit innocens. Misericordia & ve-
ritate redimetur iniquitas, & in timore domini decli
natur à malo. Cum placuerint domino viæ hominis,
inimicos quoq; eius conuertet ad pacem. Melius est
parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniqui- E
tate. Cor hominis disponit viam suam, sed domini
est dirigere gressus eius, Diuinatio in labijs regis, in
iudicio non errabit os eius. Pondus & statera iudicia
domini sunt, & opera ei9 omnes lapides seculi. Abo-
minabiles regi qui agunt impie, quoniam iustitia
firmatur solium. Voluntas regum labia iusta, qui re
cta loquitur dirigetur. Indignatio regis nuncij mor-
tis, & vir sapiens placabit eam. In hilaritate vultus
regis, vita & clementia eius. Quasi imber serotinus,
posside sapientiam, quia auro melior est: & acquire
prudentiam, quia preciosior est argento. Semita iu-
storum declinat mala, custos animæ suæ seruat viam
suam. Contritionem præcedit superbia, & ante rui-
nam exaltatur spiritus. Melius est humiliari cum
mitibus, quàm diuidere spolia cum superbis. Erudi-
tus in verbo reperiet bona: & qui in domino sperat,
beatus est. Qui sapiens corde est appellabitur pru-
dens, & qui dulcis eloquio, maiora percipiet. Et post
aliquot versus, Melior est patiens viro forti, & qui
dominatur animæ suæ, expugnatore vrbis. Sortes
mittuntur in sinum, sed à domino temperantur. Me- Prou.17.
lior est buccella sicca cũ gaudio, quàm domus plena
victimis cum iurgio. Seruus sapiens dominabitur fi
lijs stultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. Si- F
cut igne probatur argentum & aurũ camino, ita cor-
da probat dominus Malus obedit linguæ iniquę, &
fallax obtemperat labijs mendacibus. Qui despicit
pauperem, exprobrat factori eius: & qui ruina læta-
tur alterius, non erit impunitus. Corona senum filij
filiorum, & gloria filiorum patres sui. Non decent
stultũ verba composita, nec principem labium men-
tiens. Gemma gratissima expectatio præstolantis,
quocunque se verterit, prudẽter intelliget. Qui celat
delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repe-
tit, separat fœderatos. Plus proficit correptio apud
prudentem, quàm centum plagę apud stultum Sem-
per iurgia quærit malus, angelus autẽ crudelis mit-
tetur contra eũ. Expedit magis vrsę occurrere raptis
fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua.
Qui reddit mala pro bonis, non recedet malũ de do-
mo eius. Qui dimittit aquã, caput est iurgiorũ, & an-
tequam patiatur contumeliam, iudicium deserit. Et
qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abo-
minabilis est vterq; apud deũ. Et post aliquot versus,
Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas
iudicij. In facie prudentis lucet sapientia, oculi stul-
torum in finibus terræ. Et post tres versus, Qui mo-
deratur sermones suos, doctus & prudens est, & pre-
ciosi

G tiosi spiritus vir eruditus. Et post duos versus, Occa-
Prouerb. 18. siones quærit qui vult recedere ab amico, omni tem-
pore erit exprobrabilis. Et post quatuor versus, Ac-
cipere personam impij non est bonũ, vt declines à ve-
ritate iudicij. Et post quatuor versus, Qui mollis &
dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipã-
tis. Turris fortissima nomen domini, ad ipsam cur-
rit iustus & exaltabitur. Et post duos versus, Ante-
quam conteratur exaltatur cor hominis, & antequã
glorificetur humiliatur. Et post quinque versus, Iu-
stus est prior accusator sui, venit amicus eius & inue-
stigabit eum. Cõtradictiones comprimit sors, & in-
ter potentes quoque dijudicat. Frater qui adiuuatur
à fratre, quasi ciuitas firma, & iudicia quasi vectes vr-
bium. Et post duos versus, Mors & vita in manu lin-
guæ: Qui diligunt eam, comedent fructus eius. Qui
inuenit mulierem bonam, inuenit bonum: & hauriet
iocunditatem à domino. Qui expellit mulierem bo-
nam, expellit bonũ, qui autem tenet adulteram, stul-
tus est & insipiens. Cum obsecrationibus loquitur
pauper, & diues effabitur rigide. Vir amicabilis ad
Prouerb. societatem, magis amicus erit quàm frater. Melior
19. est pauper qui ambulat in simplicitate sua quàm tor-
H quens labia insipiens. Vbi non est scientia animæ,
non est bonum, & qui festinus est pedibus, offendit.
Stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra
deum feruet animo suo. Diuitiæ addunt amicos plu-
rimos, à paupere autem & ij quos habuit separan-
tur. Testis falsus non erit impunitus, & qui menda-
cia loquitur, non effugiet. Multi colunt personam
potẽtis, & amici sunt dona tribuentis. Fratres homi-
nis pauperis oderunt eum, insuper & amici procul
recesserunt ab eo. Qui tantum verba sectatur, nihil
habebit, qui autem possessor est mentis, diligit ani-
mam suam. Et post nouem versus, Pigredo immitit
soporem, & anima dissoluta esuriet. Qui custodit mã-
datum, custodit animam suam, qui autem negligit
vias suas, mortificabitur. Fœneratur domino qui mi-
seretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.
Erudi filium tuum ne desperes. Et post sex versus,
Homo idigẽs misericors est, & melior pauper quàm
vir mendax. Timor domini ad vitam, & in plenitu-
dine commorabitur absque visitatione pessimi. Et
post duos versus, Pestilente flagellato stultus sapien-
tior erit: sin autem corripueris sapientem, intelliget
disciplinam. Qui affligit patrem & fugit matrem,
ignominiosus est & infœlix. Non cesses fili audire
I doctrinam, nec ignores sermones scientię. Testis ini-
quus deridet iudicium, & os impiorum deuorat ini-
quitatem. Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei
Prouerb. percutiẽtes stultorum corporibus. Luxuriosa res vi-
20. num, & tumultuosa ebrietas. Quicunque in his dele-
ctatur, non erit sapiens. Et post aliquos versus, Pon-
dus & pondus, mensura & mensura, vtrũque abomi-
nabile est apud deum. Ex studijs suis intelligitur
puer, si munda & si recta sint opera eius. Et post duos
versus, Noli diligere somnum ne te egestas oppri-
mat. Aperi oculos tuos & saturare panibus. Et post
decimumseptimum versum, Abominatio est apud
deum pondus & pondus, statera dolosa nõ est bona.
Prouerb. Et post vigintiquinq; versus, Qui obturat aurẽ suam
21. ad clamorem pauperis, & ipse clamabit & non exau-
dietur. Munus absconditum extinguit iras, & donũ
in sinu indignatiõem maximam. Gaudium iusto est
facere iudicium, & pauor operantibus iniquitatem.
Vir qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigãtium
reputabitur. Et post nouem versus, Qui custodit os
suum & linguam, custodit ab angustijs animam suã.
Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira
operatur superbiam. Desideria occidunt pigrum, no-
luerunt enim quicquam manus eius operari. Tota
die concupiscit & desiderat, qui autem iustus est tri-
buet, & non cessabit. Hostiæ impiorum abominabi- K
les, quia offeruntur ex scelere. Testis mendax peri-
bit, vir bene dicens, loquitur victoriam. Et post qua-
tuor versus, Melius est nomen bonum, quàm diuitię Prouerb.
multæ. Et post aliquos versus, Qui pronus est ad mi- 22.
sericordiam benedicetur: de panibus enim suis de-
dit pauperi. Ejice derisorem, & exibit cum eo iurgiũ,
cessabũntque causæ & contumeliæ. Et post quatuor
versus, Dicit piger, leo foris, in medio platearũ oc-
cidendus est. Et post tres versus, Qui calumniatur
pauperem vt augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori
& egebit. Et post aliquos versus, Non facies violen-
tiam pauperi, quia pauper est, neque conteras ege-
num in porta, quia dominus iudicabit causam eius,
& configet eos qui confixerunt animam eius. Noli
esse amicus homini iracundo, neque ambules cum vi-
ro furioso: ne forte discas semitas eius, & sumas scan-
dalum animæ tuæ. Noli esse cum ijs qui defigũt ma-
nus suas, & qui vades se offerunt pro debitis. Et post
aliquantum, Noli subtrahere à puero disciplinam: si Prouerb.
enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga 23.
percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.
Et post aliquos versus, Noli esse in conuiuijs potato-
rum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad ve- L
scendum conferũt. Et post aliquos versus, Ne intue-
aris vinum quando flauescit, cum splenduerit in vi-
tro color eius. Ingreditur blande, sed in nouissimo
mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffun-
det. Et post aliquos versus, Ne æmuleris, inquit, vi- Prouerb.
ros malos, nec desideres esse cum eis, quia rapinas 24.
meditatur mens eorũ, & fraudes labia eorum loquun-
tur. Item post aliquos versus, Erue eos qui ducuntur
ad mortem, & qui trahũtur ad interitum liberare ne
cesses. Si dixeris, vires non suppetunt, qui inspector
est cordis, ipse intelligit: & seruatorem animæ tuæ
nihil fallit, reddètque homini iuxta opera sua. Item
post aliquos versus, Cum ceciderit inimicus tuus ne
gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum: ne for-
te videat dominus & displiceat ei, & auferat ab eo
iram suam. Ne contendas cum pessimis, nec æmule-
ris impios. Et post duos versus, Time dominum fili
mi & regem, & cum detractoribus non commiscea-
ris: Quoniam repente consurget perditio eorum, &
ruinam vtriusque quis nouit? Hæc quoque sapienti-
bus, Cognoscere personam in iudicio nõ est bonum.
Qui dicit impio, iustus es, maledicẽt ei populi, & de-
testabuntur eum tribus. Qui arguunt laudabuntur,
& super ipsos veniet benedictio. Labia deosculabi- M
tur, qui recta verba respondet. Et post duos versus,
Ne sis testis frustra contra proximum tuum, nec la-
ctes quenquam labijs tuis. Nec dicas, quomodo fe-
cit mihi sic faciam ei, reddam vnicuique secundum
opus suum. Per agrum hominis pigri transiui, & per
vineam viri stulti, Et ecce totũ repleuerant vrticæ,
operuerant superficiem ei⁹ spinæ, & maceria lapidũ
destructa erat, Qd cũ vidissem, posui in corde meo, &
exemplo didici disciplinam. Et post aliquos versus,
Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito, ne Prouerb.
postea emendare non possis cum dehonestaueris a- 25.
micum tuum: Causam tuam tracta cum amico tuo,
& secretũ extraneo non reueles, ne forte insultet tibi
cum audierit, & exprobrare nõ cesset. Mala aurea in
lectis argenteis, qui loquitur verbũ in tẽpore suo. In-
auris aurea & margarita fulgens, qui arguit sapien-
tem, & aurẽ obedientẽ. Et post aliquos versus, Acetũ
in nitro est qui cantat carmina cordi pessimo, Si esu-
rierit inimic⁹ tuus, ciba illũ: & si sitierit, da ei aquã bi-
bere: Prunã enim cõgregabis super caput ei⁹, & dñs
reddet tibi. Et post decẽ versus, Sicut vrbs patens &
absq; murorũ ambitu: sic vir qui nõ potest loquendo
cohibere spũ suũ. Et post duos versus, Sicut auis ad Prouerb.
alta trãsuolãs, & passer quolibet vadẽs: sic maledictũ 26.
frustra

A frustra prolatû in quempiam superueniet: Flagellum
equo,& chamus asino,& virga dorso imprudentium.
Ne respondeas stulto iuxta stultitiā suam,ne efficia-
ris ei similis. Responde stulto iuxta stultitiā suam,ne
sibi sapiēs esse videatur. Et post decem versus, Sicut
canis qui reuertitur ad vomitū suum,sic imprudens
qui iterat stultitiam suam. Vidisti hominē sapientē
sibi videri,magis illo spem habebit stultus. Dicet pi-
ger,leo est in via,& leena in itineribus. Sicut ostium
vertitur in cardine suo,ita piger in lectulo suo. Abscō
dit piger manus sub ascella sua,& laborat si ad os suū
eas conuerterit. Sapiētior sibi piger videtur septem
viris loquentibus sententias. Sicut qui apprehendit
auribus canem, sic qui transit & impatiens cōmisce-
tur rixæ alterius. Sicut noxius est qui mittit lāceas
& sagittas in mortem,sic vir qui fraudulenter nocet
amico suo,& cum fuerit deprehensus,dicit,ludens fe-
ci. Cum defecerint ligna,extinguitur ignis:& susur-
rone subtracto,iurgia conquiescunt. Sicut carbones
ad prunas,& ligna ad ignem,sic homo iracundus su-
scitat rixas. Verba susurratoris quasi simplicia,&
ipsa perueniunt ad intima vētris. Et post tres versus,
Labijs suis intelligitur inimicus,cum in corde tracta
uerit dolos. Quando submiserit vocem suam,ne cre-
B dideris ei,quoniam septem nequitiæ sunt in corde il-
lius. Qui operit odium fraudulenter,reuelabitur ma
litia eius in concilio. Qui fodit foueā,incidet in eam:
& qui voluit lapidem,reuertitur ad eum. Ligna fal-
lax non amat veritatem,& os lubricum operatur rui-
Prou.27. nas. Ne glorieris in crastinum,ignorās quid super-
uentura pariet dies. Laudet te alienus,& nō os tuū:
extraneus,& non labia tua. Et post quatuor versus,
Melior est manifesta correptio,quàm amor abscon-
ditus, Meliora sunt vulnera diligentis,quàm fraudu
lenta odientis oscula. Et post tres versus, Amicū tuū,
& amicū patris tui ne dimiseris. Et post aliquos ver-
sus, Infernus & perditio nō replētur:similiter & oculi
hominum insatiabiles. Quomodo probatur in cōfla-
torio argentum,& in fornace aurum,sic probatur ho
mo in ore laudantis. Si contuderis stultum in pila,
quasi ptisanas feriente desuper pilo,non auferetur ab
Prou.28. eo stultitia eius. Et post aliquos versus, Vir pauper
calumnians pauperes,similis imbri vehemēti in quo
paratur fames. Qui derelinquunt legem,laudant im
pium:qui custodiunt,succenduntur contra eum. Vi-
ri mali non cogitant iudicium,qui autem requirunt
C dominum,animaduertūt omnia. Melior est pauper
ambulans in simplicitate sua,quàm diues in prauis
itineribus. Et post duos versus, Qui coaceruat diui-
tias vsuris & fœnore liberali,in pauperes congregat
eas. Qui declinat aurem suam ne audiat legem,ora-
tio eius erit execrabilis. Qui decipit iustos in via ma
la,in interitu suo corruet,& simplices possidebūt bo-
na eius. Et post quatuor versus, Qui abscōdit scelera
sua,non dirigetur:qui autem confessus fuerit & reli-
querit ea,misericordiam consequetur. Beatus homo
qui semper est pauidus:qui vero mentis est duræ,cor-
ruet in malum. Item post aliquos versus, Vir fidelis
multum laudabitur,qui autem festinat ditari,nō erit
innocens. Qui cognoscit in iudicio faciem,non facit
bene: iste & pro buccella panis deserit veritatē. Vir
qui festinat ditari & alijs inuidet,ignorat quòd ege-
stas superueniet ei. Qui corripit hominem,gratiam
postea inueniet apud eum,magis quàm ille qui per
linguæ blandimenta decipit. Qui subtrahit aliquid
à patre suo & à matre,& dicit,hoc non est peccatum,
particeps homicidæ est. Qui se iactat & dilatat,iur-
gia concitat:qui autem sperat in domino,sanabitur.
Qui confidit in corde suo,stultus est:qui autem gra-
ditur sapienter,ipse saluabitur. Qui dat pauperi,non
indigebit:qui despicit deprecantem,sustinebit penu
Prou.29. riam. Et post aliquos versus, Homo qui blandis fi-
ctisq; sermonibus loquitur amico suo,rete expandit D
gressibus eius. Et post aliquos versus, Seruus verbis
nō potest erudiri,quia quod dicis intelligit,& respon
dere contemnit. Vidisti hominē velocem ad loquen
dum,stultitia magis speranda est,quàm illius corre-
ptio. Et post quatuor versus. Superbum sequitur hu-
militas,& humilem suscipiet gloria. Qui cum fure
partitur,odit animam suam,adiurātem audit & non
indicat. Qui timet hominem,cito corruet:qui autem
sperat in domino,subleuabitur. Multi requirunt faci-
em principis,& à domino iudicium egreditur singu-
lorum. Abominantur iusti virum impium,& abomi
nantur impij eos qui in recta sunt via. Et post aliquos
versus. Duo rogaui ne deneges mihi antequam mo- Prou.30.
riar, Vanitatem & verba mendacia longe fac à me,
Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi:tribue tan-
tum victui meo necessaria,ne forte saturatus illiciar
ad negandum,& dicam, Quis est domin⁹? & egesta-
te compulsus furer,& peierem nomen dei mei. Ne
accuses seruum ad dominum suum,ne forte maledi-
cat tibi & corrues. Et post aliquantū, Aperi os tuum, Prou.31.
decerne quod iustum est,& iudica inopem & paupe-
rem. Satis sint ista de parabolis. Deinde librū alium
Salomonis qui vocatur Ecclesiastes intuentes,simi-
liter ea,quę in illo inuenerim⁹ huic operi apta,mon- E
stremus.

ET vidi quia tantū præcederet sapientia stul- Ex eccle-
titiam,quātū differt lux à tenebris. Sapien siaste.
tis oculi in capite ei⁹,stultus autē in tene- Quātū sa
bris ambulat. Et post aliquātū, Custodi pe- piētia cæ
dem tuū ingrediens domū dei, Multo enī melior est teris reb⁹
obedientia q̄ stultorum victimæ,qui nesciunt quid fa prestet, &
ciunt mali. Ne temere qd loquaris,neq; cor tuum sit quedam
velox ad proferendū sermonem coram deo. Deus enī viuendi
in coelo,& tu super terram,idcirco sint pauci sermōes precepta.
tui. Multas curas sequuntur somnia,& in multis ser- Eccls.5.
monibus inuenitur stultitia. Si quid vouisti deo,ne
moreris reddere:displicet enim ei infidelis & stulta
promissio. Sed quodcūq; voueris redde. Multoq; me-
lius est non vouere,q̄ post votū promissa nō reddere.
Ne dederis os tuum vt peccare facias carnē tuam,
Neque dicas coram angelo,non est prouidentia,ne
forte iratus deus super sermone tuo dissipet cuncta
opera manuum tuarum. Vbi multa sunt somnia,plu-
rimæ vanitates & sermones innumeri. Tu vero deū
time. Et post sex versus, Auarus non implebitur pe-
cunia,& qui amat diuitias,fructus non capiet ex eis. F
Et post aliquātum, Melius est ire ad domum luctus, Eccls.7.
quàm ad domum conuiuij. In illa enim finis cuncto-
rum admonetur hominum, & viuens cogitat quid
futurum sit. Melior est ira risu,quia per tristitiam
vultus corrigitur animus delinquentis. Cor sapien-
tium vbi tristitia est,& cor stultorū vbi lætitia. Me-
lius est à sapiente corripi,quàm stultorum adulatio-
ne decipi:quia sicut sonitus spinarū ardentium sub ol
la,sic risus stulti. Et post quatuor versus, Melior est
patiens arrogante. Ne velox sis ad irascendum,quia
ira in sinu stulti requiescit. Ne dicas,quid putas cau
sæ est,quòd priora tēpora meliora fuere quàm nunc
sunt: Stulta est enim huiuscemodi interrogatio. Et
post tres versus, Hoc autem plus habet eruditio & sa
pientia,q̄ vitam tribuūt possessori suo. Et aliquanto
post, Ego os regis obseruo,& pręcepta iuramēti dei. Eccls.8.
Ne festines recedere à facie eius,neq; permaneas in
opere malo. Et paulopost, Ex eo quòd peccator, in-
quit,centies facit malum,& per patientiā sustētatur,
ego cognoui quòd erit bonum timentibus deum, qui
verētur faciem eius. Nō sit bonum impio,nec prolon
gentur dies eius,sed quasi vmbra transeant qui nō ti
ment faciem dei. Et post aliquantum, Dicebam ego Eccls.9.
meliorem esse sapientiā fortitudine. Et post quatuor
versus, Melior est sapientia quàm arma bellica:& qui
in vno

G in vno peccauerit, multa bona perdet. Et post duos
Eccls.10. versus, Pretiosior est sapientia & gloria parua, ad tē-
pus stultitia. Et post aliquos versus, Qui fodit foueā
incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eū co-
luber. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui
scindit ligna, vulnerabitur ab eis. Si retusum fuerit
ferrum, & hoc non vt prius, sed hebetatum fuerit, mul
to labore exacuetur, & post industriam sequetur sa-
pientia. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo mi-
nus habet qui occulte detrahit. Verba oris sapien-
tis gratia, & labia insipientis pręcipitabunt eum. Et
Eccls. 11. paulo post, Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua,
& in bono sit cor tuū in diebus iuuentutis tuæ, & am-
bula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorū,
& scito quòd pro omnibus his adducet te deus in iu-
Eccls. 12. dicium. Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam
à carne tua. Adolescētia enim & voluptas vana sunt.
Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ.
Et post aliquos versus, Deum time, & mandata eius
obserua.

Ex canticis. Allegoricus Christi & Ecclesiæ amor.

R Estat ille liber Salomonis cuius inscriptio
est Canticum cāticorum. Sed de illo in hoc
opus quid transferre possumus, cum totus
amores sanctos Christi & Ecclesiæ figura-
ta locutione commendet, & prophetica pronunciet
altitudine: nisi quòd in eo quamuis sit ad intelligen-
H dum difficillimus, possumus tamen facile aduertere,
quantum sit diuina illa & diuinitus inspirata chari-
tas appetenda, quantique pendenda: quandoqui-
dem nō ibi semel dicitur, sed alio atque alio loco ite-
rum ac tertio repetitur. Adiuro vos filiæ Hierusa-
lem per capreas ceruósque camporum, ne suscitetis
neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.
Adiuro vos filiæ Hierusalem in virtutibus & viri-
bus agri, si leuaueritis charitatem quoadusque ve-
lit. Ecclesia quippe, in qua vtique sumus his verbis
exhortatur filias suas, hoc est, seipsam in plurimis cō
stitutam. Ipsa est ager dei fructuosissimus, cuius vir-
tutes & vires magnæ sunt, ad quas amando Christū
martyres peruenerunt. Nam quousque vult ille dile-
ctæ suæ in hac interim vita charitatem leuari, nisi
quousque ipse docuit verbo, & suo est hortatus exem-
Ioan.15. plo, dicens, Maiorē hac charitatē nemo habet, quàm
vt animam suam ponat quis pro amicis suis: & quod
dixit, efficiens, Vnde ne ad ipsum solum hoc perti-
1.Ioan.3. nere videretur, ait Ioānes in epistola sua, Sicut Chri
stus pro nobis animam suā posuit, sic & nos debemus
animas pro fratribus ponere. Hoc ergo est quoadus-
I que velit. Legitur etiam in eodem cantico, Ordina-
te in me charitatem. Christus quoque ipse ibi dicit,
Cant.6. Pulchra es amica mea, suauis & decora sicut Hieru-
Cant.7. salem. Et alibi, Quàm pulchra es & quàm decora cha
Cant.8. rissima in delitijs. Et alio loco. Pone me vt signacu-
lum super cor tuum, vt signaculum super brachium
tuum, quia fortis est vt mors dilectio, dura sicut infer
nus æmulatio. Et post vnum versum. Aquæ multæ
non potuerunt extinguere charitatem, nec flumi-
na obruent illam. Si dederit homo omnem substan-
tiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despi-
ciet eam.

Ex Iob. De charitate & patientia.

Q Vi nouerunt eum, ignorāt dies illius. Alij
terminos transtulerunt, diripuerunt gre-
ges & rapuerunt eos. Asinum pupillorum
abegerunt & abstulerunt pro pignore bo-
uem viduæ. Et post quinque versus, Agrum non suū
demetunt, & vineam eius quem vi oppresserunt vin-
demiant. Nudos dimittunt homines, indumēta tol-
lentes, quibus nō est operimentum in frigore. Et post
duos versus, Vim fecerunt deprædantes pupillos, &
vulgum pauperem spoliauerunt. Nudis & inceden-
tibus absque vestitu & esurientibus tulerunt spicas.
Et post duos versus, De ciuitatibus fecerūt viros ge
mere, & anima vulneratorum clamauit, & deus inul- K
tum abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles lumini.
Nescierunt vias eius, nec reuersi sunt per semitas il-
lius. Et post aliquos versus, Conteratur quasi lignum
infructuosum, pauit enim sterilem, & quæ non parit,
& viduæ bene non fecit. Detraxit fortem in fortitu-
dine sua. Et post aliquantum, Auris audiens beatifi Iob.29.
cabit me, & oculus videns testimonium reddebat mi
hi, quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupil
lum cui non esset adiutor. Benedictio perituri super
me veniebat, & cor viduę consolatus sum. Iustitia in-
dutus sum, & vestiui me sicut vestimento & diadema-
te iudicio meo. Oculus fui cæco, & pes claudo. Pa-
ter eram pauperum, & causam quam nesciebam, di-
ligēter inuestigabam. Conterebam molas iniqui, &
de dentibus illius auferebam prædam. Et aliquanto
post, Si ambulaui in vanitate, & festinauit in dolo Iob.31.
pes meus, Appēdat me in statera iusta, & sciat deus
simplicitatem meam. Si declinauit gressus meus de
via: & si secutus est oculus meus cor meum, & in ma-
nibus meis adhæsit macula. Et post duos versus, Si
deceptum est cor meum super mulierem, & si ad ostiū
amici mei insidiatus sum. Et post duos versus, Hoc
enim nefas est, & iniquitas maxima. Ignis est vsque
ad perditionem deuorans, & omnia eradicans geni-
mina. Si contempsi iudicium subire cum seruo meo L
& ancilla mea, cum disceptarent aduersum me. Et
post quatuor versus, Si negaui quod volebant paupe
ribus, & oculos viduæ expectare feci. Si comedi buc
cellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea.
Quia ab infantia mea creuit mecum miseratio, & de
vtero matris meæ egressa est mecū. Si despexi per-
euntem, eo quòd non habuerit vestimentum, & abs-
que operimento pauperem. Si non benedixerunt mi
hi latera eius, & de velleribus ouium mearum cale-
factus est. Si leuaui super pupillum manum meam,
etiam cum viderem me superiorem in portis. Et post
quinque versus, Si putaui aurum robur meum, & obri-
zo dixi, fiducia mea. Si lætatus sum super multas di-
uitias meas, & quia plurima reperit manus mea. Et
post sex versus, Si gauisus sum ad ruinam eius qui
me oderat, & exultaui quòd inuenisset eum malum.
Et post quatuor versus, Foris non mãsit peregrinus,
ostium meum viatori patuit. Si abscondi quasi homo
peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem
meam. Si expaui ad multitudinem nimiam, & despe
ctio propinquorum terruit me, & non magis tacui,
nec egressus sum ostium. Quis mihi tribuat audito-
rē, vt desiderium meū omnipotens audiat, & librum M
scribat ipse qui iudicat, vt in humero meo portem il-
lum, & circundem quasi coronam mihi? Per singu-
los gradus meos pronunciabo illum, & quasi princi-
pi offeram eum. Si aduersum me terra mea clamat,
& cum ipsa sulci eius deflent. Si fructus eius comedi
absque pecunia, & animam agricolarū afflixi. Nunc
iam de libris Prophetarum quæ sunt huic operi ne-
cessaria colligamus, Ac primum de his Prophetis
qui propter breuitatem voluminum suorum mino-
res vocantur: Ergo apud Osee Prophetam ista com-
perimus.

A Vdite verbum domini filij Israel, quia iu- Ex Osee.
dicium domino cum habitatoribus terræ. Quò ter-
Non est enim veritas & non misericordia, ra inume
& non scientia dei in terra. Maledictum & ris inqui-
mendacium & homicidium, & furtum & adulterium nata pec-
inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Et post catis.
aliquos versus, Quia tu scientiam repulisti, repel-
lā te, ne sacerdotio fungaris mihi. Et paulopost. Quo-
niam dominum reliquerunt in non custodiendo. For-
nicatio, & vinum & ebrietas aufert cor. Et post ali-
quos versus, Quoniam ipsi cum meretricibus versa-
bantur, & cum effœminatis sacrificabant. Et popu-
lus

A lus non intelligens vapulabit. Si fornicaris tu If-
raël, non delinquat saltem Iuda: Et nolite ingredi
in Galgala,& ne ascendatis in Bethaue, neque iura-
Osee.5. ueritis,viuit dominus. Et post aliquos versus, Non
dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad dominũ
deum suum,quia spiritus fornicationis in medio eo-
rum& dominum non cognouerunt. Et post aliquos
Osee.6. versus, Iudicia tua quasi lux egredientur, quia mise-
ricordiam volui & non sacrificiũ,& sciẽtiam dei plus
Osee.10. quàm holocausta.Et post aliquantum, Seminate vo-
bis in iustitia,& metite in ore misericordiæ. Innoua-
te vobis nouale. Tempus autem requirendi domi-
num, cum venerit qui docuit vos iustitiã. Et post ali-
Osee.12. quos versus, Et tu ad dominũ deum conuerteris.Mi-
sericordiam & iudicium custodi, & spera in domino
deo semper. Et post aliquos versus,Ego autem domi
Osee.13. nus deus tuus eduxi te de terra Ęgypti,& dominum
absque me nescies, & saluator non est præter me.
Osee.14. Et post aliquos versus, Conuertere Israël ad domi-
num deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate
tua. Tollite vobiscum verba & conuertimini ad do-
minum. Dicite ei, Omnem iniquitatem aufer, &
accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum no-
B strorum.

Ex Iohe- EXpergiscimini ebrij, & flete & vlulate om-
le. Adhor nes qui bibitis vinum in dulcedine, quoniã
tationes perijt ab ore vestro. Gens enim ascendit su-
ad pœni- per terram meam fortis & innumerabilis.
tentiam. Et post aliquantum, Nunc ergo dicit dominus, Con
Iohel.2. uertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio & fle
tu,& in planctu,& scindite corda vestra, & non vesti-
menta vestra,& conuertimini ad dominum deum ve
strum,quia benignus & misericors est.

Ex libro HĘc dicit dominus, Super tribus sceleri-
Amos. bus Iuda, & super quatuor non conuertam
In paupe eum, eo quòd abiecerint legem domini, &
rũ oppres mandata eius non custodierint, Decepe-
sores & vo runt enim eos idola sua, post quæ abierunt patres
luptuari- eorum. Et post duos versus, Hæc dicit dominus, Su-
os. per tribus sceleribus Israel,& super quatuor non con-
uertam eum, pro eo quòd vendiderint argento iu-
stum,& pauperem pro calciamentis. Qui conterunt
super puluerem terræ capita pauperum, & viam hu-
milium declinant. Et filius ac pater eius ierunt ad
puellam, vt violarẽt nomen sanctum meum. Et post
vnum versum, Et vinum, inquit, damnatorum bibe-
bant in domo dei sui. Et post aliquantum, Quærite
Amos.5. dominum & viuetis. Et post tres versus, Querite do-
C minũ & viuite. Et post octo versus, Odio habuerunt
in porta corripientem, & loquentem perfecte abo-
minati sunt. Idcirco pro eo quòd diripiebatis pau-
perem, & prædam electam tollebatis ab eo. Et post
tres versus, Quia cognoui multa scelera vestra, &
fortia peccata vestra. Hostes iusti, accipientes mu-
nus,& pauperes in porta deprimentes. Et post duos
versus, Quærite bonum & non malum vt viuatis, &
erit dominus deus exercituum vobiscum sicut di-
xistis. Odite malum,& diligite bonum, & constitui-
te in porta iudicium, si forte misereatur dominus
exercituum reliquijs Ioseph. Et post aliquos versus,
Amos.6. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stra-
tis vestris, Qui comeditis agnum de grege, & vitu-
lum de medio armenti, qui canitis ad vocem psalte-
rij. Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici,
bibentes in phialis vinum,& optimo vnguento deli-
buti,& nihil patiebantur super contritionem Ioseph.
Amos. 8. Et post aliquantum, Audite hoc qui conteritis pau-
perem, & deficere facitis egenos terræ, dicentes,
Quando transibit messis, & venũdabimus merces,
& sabbatum, & aperiemus frumẽtum: vt minuamus
mensuram & augeamus siclum,& supponamus state-
ras dolosas, vt possideamus in argento egenos & pau
peres pro calciamentis, & quisquilias frumenti ven- D
damus.

VÆ qui cogitatis inutile, & operamini ma- Ex Mi-
lum in cubilibus vestris. In luce matuti- chea. Ho-
na faciunt illud, quoniam contra deum ma- minũ im-
nus eorum: Et concupierunt agros, & vio- probitas
lenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calumnia- notatur.
bantur virum & domum eius, virum & hæredita-
tem eius. Et post aliquantum, Audite hæc princi- Mich.2.
pes domus Iacob, & iudices domus Israël, qui abo-
minamini iudicium & omnia recta peruertitis. Qui
ædificatis Sion in sanguinibus, & Hierusalem in
iniquitate. Principes eius in muneribus iudica-
bant,& sacerdotes eius in mercede docebãt. Et Pro-
phetę eius in pecunia diuinabant, & super dominum
requiescebant dicentes, Nunquid non deus in me-
dio nostrum? Non venient super nos mala. Et post
aliquãtum, Indicabo tibi quid sit bonum,& quid do- Mich.6.
minus quærat à te. Vtique facere iudicium, & dili-
gere misericordiam, & solicitum ambulare cum deo
tuo. Et post tres versus, Adhuc ignis in domo impij,
thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena.
Nũquid iustificabo stateram impiam, & saccelli põ- Mich.7.
dera dolosa? In quibus diuites eius repleti sunt ini- E
quitate, & habitantes in ea loquebantur mendaciũ,
& lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et post
duodecim versus, Væ mihi quia factus sum sicut
qui colligit in autumno racemos vindemię. Non est
botrus ad comedendum, præcoquas ficus deside ra-
uit anima mea. Perijt sanctus de terra,& rectus in ho
minibus non est. Omnes in sanguine insidiantur.
Vir fratrem suum venatur ad mortem, malum ma-
nuum suarum dicunt bonum. Princeps postulat, &
iudex in reddendo est, & magnus locutus est deside-
rium animæ suæ.

COntra me factum est iudicium, & contra- Ex Aba-
dictio potentior. Propter hoc lacerata est cuc cõtra
lex, & non peruenit vsque ad finem iudi- idolola-
cium, quia impius præualet aduersus iu- tras.
stum, propterea egreditur iudicium peruersum. Et
paulopost, Iustus autem in fide sua viuet. Et quomo Abac.2.
do vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, &
non decorabitur. Et post aliquantum, Quid prodest
sculptile, quia illud sculpsit fictor suus, conflatile &
imaginem falsam, quia sperauit in figmento fictor
eius vt faceret simulachra multa. Vę qui dicit ligno,
expergiscere, surge, lapidi tacenti. Nunquid ipse do-
cere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento, F
& omnis spiritus non est in visceribus eius. Domi-
nus autem in templo sancto suo, sileat à facie eius om
nis terra.

DIsperdã, inquit, de loco hoc reliquias Baal, Ex So-
& nomina æditu orum cum sacerdotibus, phonia.
& eos qui adorant super tecta militiam cœ Minatur
li,& adorant & iurant in domino, & iurant peccatori
in Melchon,& qui auertuntur de post tergum domi- b' diẽ iu-
ni, & qui non quæsierunt dominum, nec inuestiga- dicij, vt
uerũt eum. Silete à facie domini, quia iuxta est dies resipiscãt.
domini. Et post aliquot versus, Et erit in tempore il-
lo, scrutabor Hierusalem lucernis, & visitabo super
viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus
suis, Non faciet bene dominus, & non faciet male.
Et post aliquot versus, Conuenite, congregamini Soph.2.
gens non amabilis, priusquam pariat iussio qua-
si puluerem transeuntem diem, antequam veniat su-
per vos dies furoris domini. Quærite dominum om
nes mansueti terræ, qui iudicium eius estis opera-
ti. Quærite iustum, quærite mansuetum: si quo mo-
do abscondamini in die furoris domini. Et post ali-
quãtum, Et derelinquam in medio tui populum pau- Soph.3.
perem & egenum, & sperabunt in nomine domini re-
liquiæ Israel. Non faciẽt iniquitatem, nec loquẽtur
mendacium,

G mendacium,& non inuenietur in ore eorum lingua
dolosa.

Ex Zacharia. Ad iustitiam vocãtur peccatores.

ET dixit ad me, Hæc est maledictio quæ
egreditur super faciem omnis terræ,quia
omnis fur sicut ibi scriptũ est,iudicabitur,
& omnis iurans,ex hoc similiter iudicabi-
tur,Educam illud,dicit dominus exercituum,& ve-
niet ad domum furis,& ad domum iurantis in nomi-
ne meo mendaciter,& cõmorabitur in medio domus
eius,& consumet eum,& ligna eius & lapides eius.
Zacha.7. Et post aliquãtum,Et factum est verbum domini ad
Zachariam dicens,Hæc ait dominus exercituum
dicens,Iudicium verum iudicate,& misericordiam,
& miserationes facite vnusquisq; cum fratre suo:& vi-
duam & pupillum,& aduenam,& pauperem nolite
calũniari,& malum vir fratri suo non cogitet in cor-
Zacha.8. de suo.Item post aliquantum,Loquimini veritatem
vnusquisq; cum proximo suo. Veritatem & iudicium
pacis iudicate in portis vestris.& vnusquisq; malum
contra amicum suum ne cogitetis in cordib⁹ vestris,
& iuramentum mendax ne diligatis.Omnia enim
hæc sunt quæ odi,dicit dominus.

Ex Malachia, De deo vno colẽdo, & amando proximo.

FIlius honorat patrem,& seruus dominum
suum.Si ergo pater ego sum,vbi est honor
meus? Et si dominus ego sum,vbi est timor
meus,dicit domin⁹ exercituum? Et paulo
post,Ego dedi vos contemptibiles & humiles omni-
bus populis. Sicut non seruastis vias meas,& acce-
Mala.2. pistis faciem in lege. Nunquid non pater vnus om-
H nium nostrum? Nunquid nõ deus vnus creauit nos?
Quare ergo despicit vnusquisq; fratrẽ suum,violans
pactum patrum nostrorum? Transgressus est Iudas
& abominatio facta est in Israël,& in Hierusalẽ,quia
contaminauit Iudas sanctificationem domini quam
dilexit,& habuit filiam dei alieni. Disperdet domi-
nus virum qui fecerit hoc,magistrum & discipulum
de tabernaculis Iacob,& offerentem munus domino
exercituum.Et hoc rursum fecistis,Operiebatis la-
chrymis altare domini fletu & mugitu,ita vt vltra nõ
respiciam ad sacrificiũ,nec accipiam placabile quid
de manu vestra,& dixistis,Quam ob causam? quia
dominus testificatus est inter te & vxorem puberta-
tis tuæ,quã tu despexisti,Et hæc particeps tua vxor
fœderis tui.Nõnne vnus fecit,& residuum spiritus
eius est? Et quid vnusquisq; quærit,nisi semen dei?
Custodite ergo spiritum vestrum,& vxorem adole-
scentiæ tuę noli despicere.Cum odio habueris eam,
dimitte dicit dominus deus Israël. Operiet autem
iniquitas vestimentum eius,dicit dominus exercitu-
I um.Custodite spiritum vestrum,& nolite despicere.
Laborare fecistis dominum in sermonibus vestris,
& dixistis,In quo eum fecimus laborare? In eo cum
diceretis,Omnis qui facit malum,bonus est in con-
Mala.3. spectu domini,& tales ei placent,Aut certe vbi est
dies iudicij? Et post aliquot versus, Et accedam ad
vos,inquit,in iudicio,& ero testis velox maleficis &
adulteris & periuris,& qui calumniantur mercedem
mercenarij,& humiliant viduas & pupillos,& oppri-
munt peregrinum,nec timuerunt me,dicit dominus
exercituum.Ego enim sum dominus,& non mutor,
& vos filij Iacob nõ estis consumpti,À diebus enim
patrum vestrorum recessistis à legitimis meis,& nõ
custodistis.Reuertimini ad me,& reuertar ad vos,di-
cit dominus exercituum. Et post aliquos versus,In-
ualuerunt super me verba vestra,dicit dominus: Et
dixistis,Quid locuti sumus? Dixistis,Vanus est qui
seruit deo.Et quod emolimẽtum,quia custodiuimus
præcepta eius,& quia ambulauimus tristes corã do-
mino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arro-
gantes.Siquidem ædificati sunt facientes iniquita-
tem,& tentauerũt deum,& salui facti sunt.Tunc lo-
cuti sunt timentes deum vnusquisq; cum pximo suo.
Et attendit dominus & audiuit,& scriptus est liber K
monumenti coram eo,timentibus dominum,& cogi
tantibus nomen eius.Et erit mihi,ait domin⁹ exer-
cituum,in die qua ego facio in peculium,& parcam
eis sicut parcit vir filio suo seruienti sibi.Et conuerti-
mini,& videbitis quid sit inter iustum & impium,&
inter seruientem deo,& non seruiẽtem ei.Ecce enim Mala.4.
dies veniet succensa quasi caminus,& erunt omnes
superbi,& omnes facientes iniquitatem stipula:Et
inflammabit eos dies veniens,dicit dominus exerci
tuum,quæ non relinquet eis radicẽ & germen. Orie-
tur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ,& sa-
nitas in pennis eius:& egrediemini & salietis sicut
vituli de armento,& calcabitis impios cum fuerint
cinis sub planta pedum vestrorum,in die qua ego fa-
cio dicit dominus exercituum.

Ex Esaïa. Cõminat & increpat impios.

LAuamini,mundi estote,auferte malum co
gitationum vestrarũ ab oculis meis. Qui-
escite peruerse agere,discite benefacere,
quærite iudicium,subuenite oppresso,iudi-
cate pupillo,defendite viduam,& venite & arguite
me dicit dominus.Et post aliquos versus,Argẽtum L
tuum versum est in scoriam,vinum tuum mixtum
aqua.Principes tui socij furum,Omnes diligunt mu
nera,sequuntur retributiones,pupillo non iudicant,
& causa viduæ non ingreditur ad eos.Et paulo post,
Domus Iacob venite ambulemus in lumine domini. Esaie.2.
Proiecisti enim populum domum Iacob,quia repleti
sunt vt olim,& augures habuerunt vt Philistijm,&
pueris alienis adhæserunt.Et post tres versus,Reple-
ta est terra eius idolis,opus manuum suarum adora-
uerunt,quod fecerunt digiti eorum. Et post paucos
versus,Quia dies domini exercituum super omnem
superbum & excelsum & super omnem arrogantem,
& humiliabitur.Et paulopost,Populum meum ex- Esaie.3.
actores sui spoliauerunt,& mulieres dominatæ sunt
eis.Popule meus,qui beatum te dicunt,ipsi te deci-
piunt,& viam gressuum tuorum dissipant.Et post a-
liquos versus,Vos enim depasti estis vineã meam,
rapina pauperis in domo vestra.Quare atteritis po-
pulum meum,& facies pauperum commolitis,dicit
dominus exercituum? Et dixit dominus,Pro eo quod
eleuatæ sunt filiæ Sion,& ambulauerunt extẽto col-
lo,& nutibus oculorum ibant & plaudebant,ambula
bant & in pedibus suis composito gradu incedebãt.
Et paulopost,Væ qui coniungitis domum ad do- Esaie.5.
mum,& agrum ad agrum copulatis vsq; ad extremũ M
loci vt auferatis proximo.Symmachus & Theodo-
tion,donec deficiat,vel non sit locus,transtulerunt.
Nunquid habitabitis vos soli in medio terrę? In au-
ribus meis sunt hæc,dicit dominus exercituum.Et
post tres versus,Væ qui consurgitis mane ad ebrie-
tatem sectandam,& potandum vsq; ad vesperam,vt
vino æstuetis.Cithara & lyra,& tympanum,& tibia,
& vinum in conuiuijs vestris.& opus domini non re-
spicitis,nec opera manuum eius consideratis.Et post
aliquot versus,Væ qui dicitis malum bonum,& bo-
num malum:ponentes tenebras lucem,& lucem te-
nebras:ponentes amarum in dulce,& dulce in ama-
rum.Vę qui sapiẽtes estis in oculis vestris,& coram
vobismetipsis prudentes.Væ qui potentes estis ad
bibendum vinum,& viri fortes ad miscendam ebrie-
tatẽ,Qui iustificatis impium pro muneribus,& iusti
tiam iusti aufertis ab eo.Et aliquanto post,Væ qui Esaie.10.
condunt leges iniquas,& scripserunt vt opprimerent
in iudicio pauperes,& vim facerent causæ humilium
populi mei,vt essent viduæ preda eorum,& pupillos
diriperent.Et post paululum,Requiescet super eum Esaie.11.
spiritus domini,spiritus sapientiæ & intellectus,spi-
ritus consilij & fortitudinis,spiritus scientiæ & pieta
tis,& repleuit eum spiritus timoris domini. Non se-
cũdum visionem oculorum iudicabit,neq; secũdum
auditum

A auditum auriū arguet, Sed iudicabit in iudicio pau-
peres,& arguet in æquitate pro mansuetis terræ: Et
percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum
suorum interficiet impium: Et erit iustitia cingulū
lumborum eius,& fides cinctorium renum eius. Et
Esaiæ.12 post aliquot versus, Ecce deus saluator meus, fidu-
cialiter agam & nō timebo. Quia fortitudo mea &
laus mea dominus deus, & factus est mihi in salutē.
Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris: &
dicetis in illa die, Confitemini domino, & inuocate
nomen eius, Notas facite in populis adinuentiones
eius: memētote quoniam excelsum est nomen eius.
Cantate domino, quoniā magnifice fecit, annuncia-
te hoc in vniuersa terra. Exulta & lauda habitatio
Sion, quia magnᵘˢ i medio tui sanctus Israel: Et post
Esaiæ.13. aliquos versus, Et quiescere faciā superbiam infide-
lium,& arrogantiam fortium humiliabo, Item post
Esaię.17. aliquātum, Dicit dominus deus Israël, In die illa in-
clinabitur homo ad factorē suum,& oculi eius ad san-
ctum Israël respicient: & non inclinabitur ad altaria,
quæ fecerunt manus eius, & quæ operati sunt digiti
eius, Non respiciet lucos & delubra. Est post aliquā
Esaiæ.22 tum, Vocabit, inquit, dominus deus exercituum in
die illa ad fletum & ad planctum, & ad caluitium, &
ad cingulum facci, Et ecce gaudium & lætitia occi-
dere vitulos,& iugulare arietes, comedere carnes &
B bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim
moriemur. Et reuelata est in auribus meis vox do-
mini exercituum, Si dimittetur iniquitas hęc vobis
donec moriamini, dicit dominus deus exercituum.
Esaię.26 Item post aliquantum, Aperite portas & ingredie-
tur gens iusta, custodiens veritatem. Vetus error
abijt, seruabis pacē: pacē, quia in te sperauimᵘˢ: Spe-
rantes in dño in seculis æternis, in domino deo for-
ti in perpetuum. Et post sex versus, In semita iudi-
ciorum tuorum domine sustinuimus te, nomen tuū
& memoriale tuum in desiderio animę. Anima mea
desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcor-
dijs meis de mane vigilabo ad te. Cum feceris iudi-
cia tua in terra, iustitiam discent habitatores terrę.
Misereamur impio, & non discet facere iustitiam.
In terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit glo-
Esaię.29. riam dei. Et post aliquantum, Defecit qui præuale-
bat, cōsummatus est illusor, & succisi sunt omnes qui
vigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebant
Esaię.30. homines in verbo. Et post decem versus, Vę filij de-
C sertores dicit dominus, vt faceretis consilium & non
ex me,& ordiremini telam,& non per spiritum meū,
vt adderetur peccatū super peccatum. Et paulopost,
Hæc dicit dominus deus sanctus Israel. Si reuerta-
mini & quiescatis salui eritis. In silentio & in spe erit
fortitudo vestra,& noluistis. Et post viginti versus,
Contaminabis laminas sculptilium argēti tui,& ve-
stimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut
Esaiæ.31 immundiciā menstruatæ. Et post aliquantum, Con-
uertimini sicut in profūdum recesseratis filij Israel,
In die enim illa abijciet vir idola argenti sui, & ido-
la auri sui quæ fecerunt vobis manus vestræ in pec-
Esaię.33. catum. Item post aliquātum, Et erit fides in tempo-
ribus tuis, diuitiæ salutis sapientia & scientia, timor
domini ipse thesaurus eius. Et paulopost, Quis po-
terit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis
habitauit ex vobis cū ardoribus sempiternis? Qui
ambulat in iustitijs,& loquitur veritatem: qui proij-
cit auaritiam & calumniam, & excutit manus suas
ab omni munere. Qui obturat aures suas ne audiat
sanguinem, & claudit oculos suos ne videant omne
malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxo-
rum sublimitas eius, Panis ei datus est,& aquæ eius
Esaię44 fideles sunt. Et post aliquantum, Memento horum
Iacob & Israël, quoniam seruus meus es tu, Formaui
te, seruus meus es tu Israël, non obliuiscaris mei,

Deleui vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam D
peccata tua. Reuertere ad me, quoniam redemi te.
Item post aliquantum, Mementote istud & confun- Esaię 46
damini, redite præuaricatores ad cor. Recordami-
ni prioris seculi, quoniam ego deus, & non est vltra
deus, nec est similis mei. Et aliquāto post, Quis am Esaię.50
bulauit in tenebris & non est lumen ei? Speret in no-
mine domini,& innitatur super deū suum. Item post
aliquātum, Audite me qui scitis iustum, populus, lex Esaiæ.51
mea in corde eorum: Nolite timere opprobria homi
num,& blasphemias eorum ne timeatis. Sicut enim
vestimētum, sic comedet eos vermis: & sicut lanam
sic deuorabit eos tinea. Salus autē mea in sempiter-
num erit,& iustitia mea in generationes generatio-
num. Et post aliquantum, Quærite dominum dum Esaiæ.55
inueniri potest, inuocate eū dum prope est. Dereliu-
quat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes
suas,& reuertatur ad dominum,& miserebitur eius,
& ad deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscē
dū. Et post viginti versus, Hæc dicit dominus, Cu- Esaię.56
stodite iudicium,& facite iustitiam, quia iuxta est sa
lus mea vt veniat,& iustitia mea vt reueletur. Bea-
tus vir qui facit hoc,& filius hominis qui apprehen-
dit istud, Custodiens sabbatum ne polluat illud, cu-
stodiens manus suas ne faciat omne malum. Et post
non multum, Qui consolamini in dijs subter omne
lignum frondosum, immolantes paruulos in torren- E
tibus subter imminentes petras. In partibus torren
tis pars tua, Hæc est sors tua, Et ipsis obtulisti liba-
men, obtulisti sacrificium: Nunquid soper his nō in-
dignabor? Item post aliquantum, Me etenim de die Esaiæ.58
in diem quærunt,& scire vias meas volūt, quasi gens
quæ iustitiam fecerit,& quę iudicium dei sui non de-
reliquerit, Rogāt me iudicia iustitiæ, appropinqua-
re deo volunt. Quare ieiunauimus & non aspexisti?
humiliauimus animas nostras, & nescisti? Ecce in
die ieiunij vestri inuenietur volūtas vestra,& omnes
debitores vestros repetitis Ecce ad lites & conten-
tiones ieiunatis, & percutitis pugno impie. Nolite
ieiunare sicut vsq; ad hāc diem, vt audiatur in excel-
so clamor vester. Nunquid tale est ieiunium quod ele
gi, per diē affligere hominem animā suam? Nūquid
contorquere quasi circulum caput suum,& saccum &
cinerem sternere? Nunquid istud vocabis ieiunium
& diem acceptabilē domino? Nōnne hoc est magis
ieiunium quod elegi? Dissolue colligationes impie-
tatis, solue fasciculos deprimentes, Dimitte eos qui F
confracti sunt liberos,& omne onus dirumpe. Frāge
esurienti panem tuum,& egenos vagosq; induc in do-
mum tuā, Cum videris nudum, vesti eum,& carnem
tuā ne despexeris. Et post, quartus versus, Si abstu-
leris de medio tui catenā,& desieris digitū extēdere
& loqui quod non prodest, Cum effuderis esurienti a-
nimam tuā,& animam afflictā repleueris, Orietur in
tenebris lux tua,& tenebræ tuæ erūt sicut meridies.
& requiē tibi dabit dominus deᵘˢ semper. Et post mul Esaię.65.
ta, Populus qui ad iracūdiā prouocat me, ante faciē
meam semper: qui immolāt in ortis,& sacrificant su-
per lateres: qui habitant in sepulchris, & in delubris
idolorum dormiūt. Et post, secundus versus, Qui di-
cunt, recede à me, nō appropinques mihi, quia immū
dus es, Isti fumus erūt in furore meo, ignis ardēs to-
ta die. Ecce scriptū est corā me, Nō tacebo, sed red-
dam & retribuā in sinus eorum iniquitates vestras,
& iniquitates patrum vestrorū simul, dicit dominus.
Qui sacrificauerūt super montes & super colles, ex-
probrauerūt mihi,& remetiar opus eorū primū in si
nu eorū. Et post aliquos versus, Et vos, inquit, qui
dereliquistis dominū, qui obliti estis mōtem sanctū
meū, qui ponitis fortunæ mēsam, & libatis super eā:
numerabo vos in gladio,& oēs in cæde corruetis,
pro eo q̄ vocaui vos,& nō respōdistis, locutus sum &

G non attēdiſtis: & faciebatis malum in oculis meis, &
Eſaię.66 quæ nolui elegiſtis. Et paulopoſt, Hæc dicit domi-
nus, Cœlum ſedes mea, & terra ſcabellum pedū meo-
rum. Quæ eſt iſta domus quam ædificabitis mihi,
& quis iſte locus quietis meę? Omnia hęc manꝰ mea
fecit, & facta ſunt vniuerſa iſta, dicit dominꝰ. Ad quē
autem reſpiciam, niſi ad pauperculum & contritū ſpi
ritu, & trementē ſermones meos? Et poſt, ſextus ver
ſus, Ego illuſiones eorum eligā, & quæ timebant ad-
ducam eis: quia vocaui & nō erat qui reſponderet, lo-
cutus ſum, & non audierūt, feceruntq; malum in ocu
lis meis, & quæ nolui elegerunt. Audite legē domini
qui tremitis ad verbum eius. Dixerūt fratres veſtri
odientes vos & abijcientes propter nomen meum,
Glorificetur dominus, & videbimꝰ in lętitia veſtra,
ipſi autem confundentur.

Ex Hie- AVdite verbū domini domꝰ Iacob & omēs
remia. cognationes domus Iſraēl. Hæc dicit do-
Adhortā minus, Quid inuenerunt patres veſtri in
tur pctō- me iniquitatis, quia elongauerunt à me, &
rea ad ambulauerunt poſt vanitatem, & vani facti ſunt? Et
pœniten- poſt aliquot verſus, Hęreditatem meam poſuiſtis in
tiā, taxan abominationem: Sacerdotes nō dixerūt, vbi eſt do-
turq; falſi minus? Et tenentes legem neſcierūt me, & paſtores
pphetæ. præuaricati ſunt in me, Et Prophetę prophetauerūt
H in Baal, & idola ſecuti ſunt. Et paulopoſt, Nunquid
obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſcię pe
ctoralis ſuæ? Populus vero meus oblitꝰ eſt mei die-
bus innumeris. Quid niteris bonam oſtendere viā
tuam ad quærēdam dilectionem, quæ inſuper & ma-
litias tuas docuiſti vias tuas: & in alis tuis inuentus
eſt ſanguis animarum pauperum & innocētum? Nō
in foſſis inueni eos, ſed in omnibus quæ ſupra memo
raui. Et dixiſti, Abſq; peccato & innocens ego ſum,
& propterea auertatur furor tuus à me. Ecce ego iu-
dicio contendam tecum, eo ꝙ dixeris, non peccaui.
Quàm vilis es facta nimis, iterans vias tuas, & ab
Ęgypto cōfunderis, ſicut confuſa es ab Aſſur: Nam
& ab iſta egredieris, & manus tuæ erunt ſuper caput
tuum, quoniam obtriuit dominus cōfidentiā tuam.
Hiere.3. Et paulopoſt, Conuertimini filij reuertētes, dicit do
Hiere.4. minus, quia ego vir veſter. Item paulopoſt, Si cōuer
teris Iſraēl, conuertere ait dominus, ad me cōuerte-
re. Si abſtuleris offendicula tua à facie mea, non cō-
moueberis: Et iurabis, viuit dominus, in veritate &
in iudicio, & in iuſtitia, & benedicēt eum gentes, ip-
ſumq; laudabūt. Et paulopoſt, Stultꝰ populus meus
I me non cognouit. Filij inſipientes ſunt, & vecordes,
Sapientes ſunt, vt faciant mala: bene autē facere ne-
Hiere.5. ſcierunt. Et poſt aliquot verſus, Circumite vias Hie
ruſalem, & aſpicite & conſiderate. & quærite in pla-
teis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, &
quærentem fidem, & propitius ero ei. Quòd ſi etiā,
viuit dominus, dixerint, & hoc falſo iurabūt: Domi-
ne, oculi tui reſpiciunt fidem. Percuſſiſti eos, & non
doluerunt: attriuiſti eos, & renuerunt accipere diſci-
plinam: Indurauerunt facies ſuas ſuper petrā, nolue-
runt reuerti. Ego autem dixi, Forſitā pauperes ſunt
& ſtulti, ignorantes viam domini & iudicium dei ſui:
Ibo igitur ad optimates, & loquar eis, Ipſi enim co-
gnouerunt viam domini & iudicium dei ſui. Et ecce
magis hi ſimul confregerunt iugum, ruperunt vincu
la. Et poſt aliquot verſus, Filij tui dereliquerūt me,
& iurant in ijs qui non ſunt dij. Saturaui eos, & mœ-
chati ſunt, & in domo meretricis luxuriabātur. Equi
amatores, & admiſſarij facti ſunt, vnuſquiſq; ad vxo-
rem proximi ſui hinniebat. Nunquid ſuper his non
viſitabo, dicit dominus: & in gente tali non vlciſce-
tur manus mea? Et poſt aliquot verſus, Qui poſui
arenam terminum mari, præceptum ſempiternum
quod non præteribit: & commouebuntur & non po-
terunt, & intumeſcent fluctus eius, & non tranſibunt
illud. Populo autem huic factum eſt cor incredulum, K
& exaſperans. Receſſerunt & abierunt, & non dixe-
runt in corde ſuo, Metuamus dominū deum noſtrū.
Et poſt paucos verſus, Inuenti ſunt, inquit, in popu-
lo meo impij, inſidiantes quaſi aucupes, laqueos po-
nentes, & pedicas ad capiendos viros. Sicut decipu-
la plena auibus, ſic domus eorū plenæ dolo. Ideo ma
gnificati ſunt & dilatati, incraſſati ſunt & impingua
ti: & prætererunt ſermones meos peſſime. Cauſam
pupilli non dixerunt, & iudicium pauperum non iu-
dicauerunt. Nunquid ſuper his non viſitabo, dicit do-
minus, aut ſuper gentem huiuſcemodi non vlciſcetur
anima mea? Stupor & mirabilia facta ſunt in terra.
Prophetæ prophetabant mendacium, & ſacerdotes
applaudebant manibus ſuis, & populus meus dilexit
talia. Quid igitur fiet in nouiſſimo eius? Et poſt a-
liquot verſus, Cui loquar & quem conteſtabor vt au Hiere.6.
diat? Ecce incircumciſæ aures eorum, & audire non
poſſunt. Ecce verbum domini factum eſt illis in op-
probrium, & non ſuſcipiunt illud. Et paulopoſt, Au-
dite verbum domini omīs Iuda, qui ingredimini per
portas has, vt adoretis dominū, Hæc dicit dominus Hiere.7.
exercituum deus Iſraēl, Bonas facite vias veſtras
& ſtudia veſtra, & habitabo vobiſcū in loco iſto. No-
lite confidere in verbis mendacij, dicentes, Templū L
domini, templum domini, templū domini eſt. Quo-
niam ſi benedixeritis vias veſtras & ſtudia veſtra, ſi
feceritis iudicium inter virum & proximū eius, ad-
uenæ & pupillo & viduæ non feceritis calūniam, nec
ſanguinem innocētem effuderitis in loco hoc, & poſt
deos alienos nō ambulaueritis in malum vobiſmet-
ipſis, habitabo vobiſcum in loco iſto, in terra quā de-
di patribus veſtris à ſeculo vſq; in ſeculum. Ecce vos
confiditis vobis in ſermonibus mēdacij, qui nō pro-
derunt vobis, furari, occidere, adulterare, iurare mē-
daciter, libare Baalim, & ire poſt deos alienos quos
ignoratis: Et veniſtis et ſtetiſtis coram me in domo
hac, in qua inuocatum eſt nomen meum, et dixiſtis,
Liberati ſumus, eo ꝙ fecerimus omnes abominatio-
nes iſtas. Ergo ſpelunca latronum facta eſt domus
iſta, in qua inuocatum eſt nomen meum in oculis ve-
ſtris? Ego ego ſum, egò vidi, dicit dominus. Ite ad lo
cum meum in Silo, vbi habitauit nomen meū à prin-
cipio, et videte quæ fecerim ei propter malitiam po-
puli mei Iſraēl. Et nunc quia feciſtis omīa opera hęc,
dicit dominus, et locutus ſum ad vos, mane conſur-
gens et loquens, et non audiſtis, et vocaui, et non re-
ſpondiſtis: faciam domui huic, in qua inuocatum eſt M
nomē meū, et in qua vos habetis fiduciā, et locū quē
dedi patribus veſtris, ſicut feci Silo: et proijciā vos
à facie mea, ſicut proieci omnes fratres veſtros vni-
uerſum ſemen Effraim. Tu ergo noli orare pro popu
lo hoc, nec aſſumas pro eis laudem et orationem, et
non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te. Nōnne vi-
des quid iſti faciant in ciuitatibus Iuda, et in plateis
Hieruſalem? Filij colligunt ligna, et patres ſuccēdūt
ignem, et mulieres conſpergunt adipem, vt faciant
placentas reginę cœli, et libent dijs alienis, et me ad
iracundiam prouocent. Nunquid me ad iracūdiam
prouocant, dicit dominus? Nōnne ſemetipſos in con
fuſione vultus ſui? Et paulopoſt, Nunquid qui cadit, Hiere.8.
non reſurget: et qui auerſus eſt, nō reuertetur? Qua-
re ergo auerſus eſt populus iſte in Hieruſalem auer-
ſione contentioſa? Apprehenderunt mendaciū, et no
luerunt reuerti. Attēdi et auſcultaui, nemo quod bo-
num eſt loquitur. Nullus eſt qui agat pœnitentiā ſu-
per peccato ſuo, dicens, Quid feci? Et poſt paucos
verſus, Quomodo dicitis, ſapiētes nos ſumus, et lex
domini nobiſcum eſt. Vere mēdacium operatus eſt
ſtylus mendax ſcribarum. Confuſi ſunt ſapiētes, per-
territi & capti ſunt. Verbū enim domini proiecerūt,
et ſapiētia nulla eſt in eis. Et paulopoſt, Quis dabit Hiere.9.
meis

A me in solitudine diuersorum viatorum, & derelinquã
populum meum, & recedam ab eis: quia omnes adul-
teri sunt & coetus praeuaricatorum, & extenderunt
linguam suam quasi arcũ mendacij, & non veritatis?
Cõfortati sunt in terra, quia de malo ad malũ egres-
si sunt, & me non cognouerunt dicit dominus. Vnus-
quisque se à proximo suo custodiat, & in omni fratre
suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplan-
tans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter in-
cedit, & vir fratrem suum deridebit, & veritatem nõ
loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mẽ
dacium, vt inique agerent laborauerunt. Habitatio
tua in medio doli, In dolo renuerunt scire me, dicit
dominus. Propterea haec dicit dominus exercituũ,
Ecce ego cõflabo & probabo eos, Quid enim aliud
faciam à facie filiae populi mei? Sagitta vulnerans
lingua eorum, dolum locuta est in ore suo: pacem cũ
amico suo loquitur, & occulte ponit insidias. Nunqd
super his non visitabo dicit dominus: aut in gente ta-
li non vlciscetur anima mea? Et paulopost, Haec di-
cit dominus, Non glorietur sapiens in sapientia sua,
& non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glo-
rietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui
gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum dominus,
B qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in
terra. Haec enim placet mihi ait dominus. Et post a-
Hiere.10. liquot versus, Haec dicit dominus, Iuxta vias gentiũ
nolite discere, & à signis coeli nolite metuere quae ti-
ment gentes, quia leges populorũ vanae sunt. Quia
lignum de saltu praecidit opus manus artificis in a-
scia. Argento & auro decorauit illud, clauis & mal-
leis cõpegit vt nõ dissoluat. In similitudinẽ plasmae
fabricata sunt, & non loquẽtur: portata tollẽtur, quia
incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec
male possunt facere, nec bene. Non est similis tui do
mine, magnus es tu, & magnum nomen tuum in for
titudine. Quis non timebit te ô rex gẽtium? Tuum
est enim decus, & inter cunctos sapientes gentium, &
in vniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pa-
riter insipientes & fatui probabuntur. Doctrina va-
nitatis eorum lignum est. Argentum inuolutum de
Tharsis affertur, & aurum topazion opus artificis &
manus aerarij. Hyacinthus & purpura indumentum
eorum, opus artificum vniuersa haec. Dominus autẽ
deus verus est, ipse deus viuens, & rex sempiternus.
Ab indignatione eius commouebitur terra, & non
C sustinebunt gentes comminationem eius. Sic ergo
dicetis eis, Dij, qui coelos & terram non fecerũt, per-
eant de terra, & de his q̃ sub coelo sunt. Et aliquanto
post, Haec dicit dominus, Maledictus homo qui cõ-
fidit in hoĩe, & ponit carnẽ brachiũ suũ, & à domino
Hiere.17 recedet cor eius. Erit enim quasi myricae in deserto,
& non videbit cum venerit bonum, sed habitabit in
siccitate in deserto in terra salsuginis & inhabitabili.
Benedictus vir qui confidit in domino, & erit domi-
nus fiducia eius, Et erit quasi lignum quod transplã
tatur super aquas, quod ad humorem mittet radices
suas, & non timebit cum venerit ęstas: & erit folium
eius viride in tempore siccitatis. Non erit solicitum
nec aliquando desinet facere fructum. Et aliquanto
Hiere.22. post, Hęc dicit dominus, Facite iudicium & iustitiã,
& liberate vi oppressum de manu calumniatoris. Et
aduenam, & pupillum, & viduam nolite contristare,
neque opprimatis inique: Et sanguinem innocẽtem
Hiere.23 ne effundatis in loco isto. Et paulopost, Vae pasto-
ribus qui dispergunt & dilacerant gregem pascuae
meae, dicit dominus. Ideo haec dicit dominus deus
Israel ad pastores qui pascunt populum meum, Vos
dispersistis gregem meum, & eiecistis eos, & non vi-
sitastis, Ecce ego visitabo super vos malitiam studio
rum vestrorum ait dominus. Item paulopost, Haec
dicit dominus exercituũ, Nolite audire verba Pro-
phetarum qui prophetãt vobis & decipiunt vos, Vi- D
sionem cordis sui loquuntur, non de ore domini, Di-
cunt his qui blasphemant me, Locutus est dominus,
Pax erit vobis: & omni qui ambulat in prauitate
cordis sui dixerunt: Non veniet super vos malum.
Quis enĩ affuit in consilio domini? Et post aliquos
versus, Non mittebam Prophetas & ipsi currebant,
non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si stetis-
sent in consilio meo & nota fecissent verba mea po-
pulo meo, auertissem vtique eos à via sua mala, & à
pessimis cogitationibus suis. Et post paucos versus,
Audiui quae dixerunt Prophetae, prophetantes in no
mine meo mendacium atque dicentes, Somniaui,
somniaui: Vsque quò istud est in corde Prophetarũ
vaticinantium mendacium, & prophetantium sedu-
ctiones cordis sui, qui volũt facere vt obliuiscatur po-
pulus meus nominis mei propter somnia cordis sui,
quae narrat vnusquisque ad proximum suum, sicut
obliti sunt patres eorũ nominis mei propter Baal?
Propheta qui habet somnium, narret somnium: &
qui habet sermonem meum, narret sermonẽ meum
vere. Quid paleis ad triticum, dicit dominus? Nũ-
quid non verba mea sunt quasi ignis, dicit dominus,
& quasi malleus conterens petram? Propterea ecce
ego ad Prophetas, ait dominus, qui furantur verba E
mea vnusquisque à proximo suo, Ecce ego ad Pro-
phetas, ait dominus, Qui assumunt linguas suas, &
aiunt, dicit dominus: & ecce ego ad somniantes Pro
phetas mendacium, ait dominus, Qui narrauerunt
ea & seduxerunt populum meum in mendacio suo, &
in miraculis suis, cum ego non misissem eos, nec mã-
dassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit do
minus. Et paulopost, Et misit dominus ad vos om- Hiere.25.
nes seruos suos Prophetas consurgens diluculo mit
tẽnsque, & non audistis neque inclinastis aures ve-
stras vt audiretis, cum diceret, Reuertimini vnus-
quisque à via sua mala, & à pessimis cogitationibus
vestris: & habitabitis in terra quam dedit dominus
vobis & patribus vestris à seculo & vsque in seculum:
Et nolite ire post deos alienos, vt seruiatis adoretis-
que eos, neque me ad iracundiam prouocetis in ope-
ribus manuum vestrarum, & non affligam vos: Et
non audistis me, dicit dominus. Et aliquanto post. Thren.3.
Maledictus qui facit opus domini fraudulẽter. Item
post aliquantum, Bonus est dominus sperantibus in
eum, animae quaerenti illum. Bonum est praestolari
cum silentio salutare domini. Bonum est viro cum F
portauerit iugum ab adolescentia sua. Sedebit soli-
tarius et tacebit, quia leuauit se super se. Ponet in pul
uere os suum, si forte sit spes. Dabit percutiẽti se ma-
xillam, saturabitur opprobrijs, quia non repellit in
sempiternum dominus.

CVM autem pertrãsissent septem dies fa- Ex Eze-
ctum est verbum domini ad me dicens, Fi- chiele.
li hominis speculatorem dedi te domui Is-
raël, et audies de ore meo verbum, et annũ-
ciabis eis ex me. Si me dicente ad impiũ, Morte mo
rieris, non annunciaueris ei, neq; locutus fueris vt a-
uertatur à via sua impia et viuat, ipse impius in ini-
quitate sua morietur, sanguinẽ aũt eius de manu tua
requirã. Si aũt tu annunciaueris impio, et ille nõ fue
rit conuersus ab impietate sua, et à via sua impia, ipse
quidẽ in iniquitate sua morietur, tu aũt animã tuam
liberasti. Sed & si conuersus iustus à iustitia sua fece
rit iniquitatem, ponã offendiculum corã eo, Ipse mo
rietur, quia nõ annunciasti ei. In peccato suo morie-
tur, et nõ erunt in memoria iustitiae eius quas fecit,
sanguinẽ vero eius de manu tua requirã. Si autẽ an-
nunciaueris iusto, vt nõ peccet iustus, et ille non pec
cauerit, viuẽs viuet, quia annũciasti ei, et animã tuã
liberasti. Et post aliquãtũ, Et dixit dominus ad eũ, Ezech.9.
Transi per mediã ciuitatem in medio Hierusalẽ, et

G signa Tau super frontem virorum gementium & do-
lentium super cunctis abominationibus quæ sioǣt in
medio eius. Et illis dixit audiente me, Transite per
mediam ciuitatem sequentes eum, & percutite. Non
parcat oculus vester, neq; misereamini, Senem, ado-
lescētulum, & virginem & paruulum, & mulierem in-
terficite vsque ad internecionem. Omnem aūt super
quem videritis Tau, ne occidatis, & à sāctuario meo
Ezech.13 incipite. Et aliquāto post, Pro eo q̄ mœrere fecistis
cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui, &
confortastis manus impij vt non reuerteretur à via
Ezec.16. sua mala & viueret. Item post aliquantū, Et hæc fuit
iniquitas Sodomæ sororis tuæ, Superbia, saturitas
panis, & abūdantia, & ocium ipsius, & filiarum eius:
& manum egeno & pauperi non porrigebant, & ele-
uatę sunt & fecerūt abominationes coram me, & ab-
Ezech.18 stuli eas sicut vidisti. Et post paululum, Vir si fue-
rit iustus, & fecerit iudicium & iustitiam, in monti-
bus non comederit, & oculos non leuauerit ad idola
domus Israël, & vxorem proximi sui nō violauerit,
& ad mulierem mēstruatam non accesserit: & homi-
nem non contristauerit, pignus debitori reddiderit,
per vim nihil rapuerit, panem suum esurienti dede-
rit, & nudum operuerit vestimento, ad vsuram non
H commodauerit, & amplius non acceperit, ab iniqui-
tate auerterit manum suam, iudicium verum fecerit
inter virum & virum, in præceptis meis ambulaue-
rit, & iudicia mea custodierit vt faciat veritatē, Hic
iustus est, vita viuet, ait dominus deus. Q uōd si ge-
nuerit filium latronem effundentē sanguinem, & fe-
cerit vnum de istis: & hæc quidem omnia non facié-
tem, sed in montibus comedentem, & vxorem proxi-
mi sui polluentem, egenum & pauperem contristan-
tem, rapientem rapinas, pignus non reddētem, & ad
idola leuātem oculos suos, abominationes facientē,
ad vsuram dantem & amplius accipientem, nūquid
viuet? Non viuet. Cum vniuersa detestanda hæc fe-
cerit, morte morietur: sanguis eius in ipso erit. Q d'
si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris
sui quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis: super
montes non comederit, & oculos suos non leuauerit
ad idola domus Israël, & vxorem proximi sui nō vio-
lauerit, & virum non contristauerit, pignus non reti-
nuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurié-
ti dederit, et nudum operuerit vestimento, à paupe-
ris iniuria auerterit manum suam, vsuram et super-
abundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit et in
I præceptis meis ambulauerit, hic non morietur in
iniquitate patris sui, sed vita viuet. Pater eius quia
calumniatus est et vim fecit fratri, et malum opera-
tus est in medio populi sui, ecce mortuus est in ini-
quitate sua. Et dicis, Q uare non portabit filius ini-
quitatem patris? Videlicet quia filius iudicium et
iustitiam operatus est, Omnia pręcepta mea custo-
diuit et fecit illa, vita viuet. Anima quæ peccauerit,
ipsa morietur: Filius non portabit iniquitatē patris,
et pater non portabit iniquitatem filij. Iustitia iusti
super eum erit, et impietas impij erit super eum. Si
autem impius egerit poenitentiam ab omnibus pec-
catis suis quæ operatus est, et custodierit vniuersa
præcepta mea, et fecerit iudicium et iustitiam, vita
viuet et nō morietur. Omniū iniquitatum eius quas
operatus est non recordabor, In iustitia sua quā ope-
ratus est viuet. Nunquid voluntatis meæ est mors
impij dicit dominus deus, et non vt cōuertatur à vijs
suis et viuat? Si autē auerterit se iustus à iustitia sua,
et fecerit iniquitatem secūdum omnes abominatio-
nes quas operari solet impius, nūquid viuet? Omnes
iustitiæ eius quas fecit non recordabuntur. In præ-
uaricatione qua præuaricatus est, et in peccato suo
quod peccauit, in ipsis morietur. Et dixistis, Non est
æqua via domini. Audite ergo dom⁹ Israël, Nūquid
via mea non æqua, et non magis viæ vestræ prauæ K
sunt? Cum ēm auerterit se iustus à iustitia sua, & fe-
cerit iniquitatem, morietur in eis. In iniustitia quā
operatus est morietur. Et cum auerterit se impi⁹ ab
impietate sua quam operatus est, & fecerit iudicium
& iustitiam, ipse animam suam viuificabit. Consi-
derauit enim & auertit se ab omnibus iniquitatibus
suis quas operatus est, vita viuet, & nō morietur. Et
dicunt filij Israël, Nō est æqua via domini. Nūquid
viæ meæ non sunt æquæ domus Israël, & non magis
viæ vestræ prauæ? Idcirco vnumquēque iuxta vias
suas iudicabo domus Israël, ait dominus deus, Con-
uertimini & agite poenitentiam ab omnibus iniqui-
tatibus vestris, & nō erit vobis in ruinam iniquitas.
Proijcite à vobis omnes præuaricatiōes vestras in
quibus præuaricati estis, & facite vobis cor nouum
& spiritum nouum. Et quare moriemini domus Is-
raël? Q uia nolo mortem morientis dicit dominus
deus: Reuertimini & viuite. Et aliquanto post, Ecce Ezech.22
principes Israël singuli in brachio suo fuerūt in te ad
effundendum sanguinem. Patrem & matrem contu-
melijs affecerūt in te, aduenam calūniati sunt in me-
dio tui, pupillam & viduam cōtristauerunt apud te.
Sāctuaria mea spreuistis, & sabbata mea polluistis.
Viri detractores fuerunt in te ad effundendum san- L
guinem. Et super montes comederūt in te, Scelus o-
perati sunt in medio tui. Verecundiora patris dis-
cooperierunt in te, immundiciam menstruatę humi-
liauerunt in te, Et vnusquisq; in vxorem proximi sui
operatus est abominationem, & socer nurum suam
polluit nefarie. Frater sororem suā filiam patris sui
oppressit in te. Munera acceperunt apud te ad effun-
dendum sanguinem, vsuram & superabundātiam ac-
cepisti, & auare proximos tuos calūniabaris, meiq;
oblita es, ait dominus deus. Et post paululum, Et fa-
ctum est verbum domini ad me dicens, Fili hominis
dic ei, Tu es terra immunda & non cōpluta in die fu-
roris. Coniuratio Prophetarū in medio eius. Sicut
leo rugiens capiensq; prædam, animā deuorauerūt,
opes & precium acceperunt, viduas eius multiplica-
uerunt in medio illius. Sacerdotes eius contēpserūt
legem meam, & polluerunt sanctuaria mea. Inter san-
ctum & prophanum nō habuerunt distantiam, & in-
ter pollutum & immundū non intellexerunt. Et post
duos versus, Principes eius in medio illius quasi lu-
pi rapientes prędam, ad effundendum sanguinem, &
ad perdendas animas & auare sectāda lucra, Prophe-
tę autem eius liniebant eos absq; temperamento, vi- M
dentes vana, & diuinātes mendacium dicētes, Hæc
dicit dominus deus, cū dominus non sit locutus. Po-
puli terrę calumniabantur calumniam, & rapiebant
violenter, egenum & pauperem affligebant & adue-
nam opprimebāt calūnia absq; iudicio. Et quęsiui de
eis virū, qui interponeret sepem, & staret oppositus
contra me pro terra ne disperderem eam, & non in-
ueni, Et effudi super eos indignationem meam, & in
igne iræ meæ consumpsi eos. Viam eorum in caput
eorum reddidi, ait dominus deus. Et aliquanto post, Ezech.33
Et factum est verbum domini ad me dicens, Fili ho-
minis loquere ad filios populi tui & dices ad eos,
Terra cum induxero super eā gladium, & tulerit po-
pulus terræ virum vnum de nouissimis suis, & cōsti-
tuerit eū super se speculatorem: & ille viderit gladiū
venientem super terram, & cecinerit buccina, & annū-
ciauerit populo: audiens autē quisquis ille est sonitū
buccinæ, & nō se obseruauerit, veneritq; gladi⁹ & tu-
lerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit, Soni-
tum buccinæ audiuit, & non se obseruauit, sanguis e-
ius in ipso erit. Si autem custodierit, animam suam
saluabit. Q uod si speculator viderit gladium venié-
tem, & nō insonuerit buccina, & populus nō se custo-
dierit, veneritq; gladi⁹ & tulerit de eis animam: ille
quidem

A quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autẽ eius de manu speculatoris requiram. Et tu fili hominis speculatorem dedi te domoi Israël. Audiẽs ergo ex ore meo sermonem, anounciabis eis ex me. Si me dicente ad impiũ, Impie, morte morieris: non fueris locutus vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Eis utem annunciante te ad impium, vt à vitijs suis conuertatur, & non fuerit cõuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, porrò tu animam tuam liberasti. Tu ergo fili hominis, dic ad domum Israël, Sic locuti estis dicentes, Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, Viuo ego dicit dominus deus, Nolo mortem impij, sed vt reuertatur impius à via sua mala & viuat. Conuertimini à vijs vestris pessimis, Et quare moriemini domus Israel? Tu itaq; fili hominis, dic ad filios populi tui, Iustitia iusti non liberabit eum in quacunque die peccauerit: & impietas impij non nocebit eum in quacunque die cõuersus fuerit ab impietate sua. Et iustus non poterit vi-
B uere in iustitia sua, in quacunque die peccauerit: etiã si dixero iusto, quòd vita viuat, & confisus in iustitis sua fecerit iniquitatem: omnes iustitiæ eius obliuioni tradẽtur, & in ioiquitate sua quam operatus est, in ipsa morietur. Si autẽ dixero impio, Morte morieris, & egerit poenitentiam à peccato suo, feceritq; iudicium & iustitiam, pignus restituerit ille impius, sapinamq; reddiderit, in mãdatis vitæ ambulauerit, nec fecerit quicquam iniustum, vita viuet & non morietur. Omnia peccata eius quæ peccauit non imputabũtur ei. Iudicium & iustitiam fecit, vita viuet. Et dixerunt filij populi tui, Non est æqui ponderis via domini, & ipsorum via iniusta est. Cum enĩ recesserit iust⁹ à iustitia sua, feceritq; iniquitates, morietur in eis. Et cum recesserit impius ab impietate sua, feceritq; iudicium & iustitiam, viuet in eis. Et dicitis, Non est æqua via domini: vnumquenq; iuxta vias suas iudicabo de vobis domus Israel. Et post aliquot versus, Et tu fili hominis, filij populi tui qoi loquuntor de te iuxta muros & in ostijs domorum, & dicũt vnus ad alterum, vir ad proximũ suum dicẽtes, Venite & audiamus qui sit sermo egrediens à domino. Et veniunt ad te quasi ingrediatur populus, & sedẽt corã te populus meus, & audiũt sermones tuos, & nõ
C faciunt eos, quia in canticũ oris sui vertunt illos, Et auaritiam suam sequitur cor eorũ, & es eis quasi carmen musicum quod suaui dulciq; sono canitur. Et audiunt verba tua & nõ faciunt ea: & cum venerit quod prædicatũ est, ecce enim venit, tunc sciẽt quod Prophetes fuerit inter eos. Et factum est verbum domi-
Ezec. 34 ni ad me dicens, Fili hominis Propheta de pastoribus Israël, propheta & dices pastoribus. Hæc dicit dominus deus, Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nõnne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & qđ crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod egrotum non sanastis. Quod fractum est non alligastis, & quod abiectum est non reduxistis, quod perierat non quæsistis, sed cum austeritate imperabatis eis & cum potentia, Et dispersæ sunt oues meę, eo quòd non esset pastor. Et factæ sunt in deuoratione omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt: & errauerunt greges mei in cunctis montibus & in vniuerso colle excelso: & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, Et noo erat qui requireret, Non erat, inquam, qui require[illegible]t. Propterea pastores audite verbum domini, Viuo ego dicit dominus deus, quia pro eo quòd facti sunt greges mei in rapinam, & oues meæ in deuoratione omnium bestia-

rum agri, eo quòd non esset pastor, Neque enim quęsierunt pastores gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, & greges meos non pascebant, Propterea pastores audite verbum domini, Hæc dicit dominus deus, Ecce egoipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam vt vltrs non pascaut gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos. Et liberabo gregem meũ de ore eorum, & non erit eis vltrs in escam. Et post aliquantum, Vos autem greges mei, hæc dicit dominus deus, Ecce ego iudico inter pecus & pecus, arietum & hircorum. Nõnne satis vobis erat pascua bona depasci? Insuper & reliquias pascuarum vestrarum conculcatis pedibus vestris, & cum purissimam squam bibentis, reliquam pedibus vestris turbatis: & oues meæ his quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur: & quę pedes vestri turbauerãt, hæc bibebant. Propterea hæc dicit dominus deus ad eos, Ecce egoipse iudico inter pecus pingue & macilentum, pro eo quòd laterib⁹ & humeris impingebatis & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora donec dispergerentur foras. Et post ali- E
Ezec. 45. quantum, Hæc dicit dominus deus, Sufficiat vobis principes Israël, iniquitatem & rapinas intermittite, & iudicium & iustitiam facite, & separate confinia vestra à populo meo dicit dominus deus. Statera iusta, & Ephi iostum erit vobis, & beatus iustus.

Ista de libris posuimus, quos & Iudæi canonicos habẽt, iu qoibus eorũ inuenimus quæ huic operi cõuenerint. Sed non sunt omittendi & hi quos quidem ante saluatoris aduentum constat esse conscriptos, sed eos non receptos à Iudæis, recepit tamen eiusdem saluatoris ecclesia. In his sunt duo qui Salomonis à pluribus appellantur, propter quandam, sicut existimo, eloquij similitudinem: Nam Salomonis non esse, nihil dubitant quique doctiores. Nec tamẽ eius qoi sapientiæ dicitur quis naiu sit author apparet. Illum vero alterum, quem vocamus Ecclesiasticũ, quòd Iesus quidam scripserit, qui cognominatur Sirach, constat inter eos qui eundem librum totum legerunt. De libro ergo sapientiæ ista huic operi congruere visa sunt.

Ex libro sapientię.

DILIGITE iustitiã qui iudicatis terram. Sentite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis querite illum. Quoniã inuenitur ab his qui non tẽtant illum. Ap-
F paret autem eis qui fidem habent in illum. Peruersę enim cogitationes separant à deo, Probata aũt virtus corripit insipientes. Quoniam in maleuolam animam nõ introibit sapiẽtia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sanctus enĩ spũs disciplinæ effugiet fictũ, & auferet se à cogitationibus quæ sunt fine intellectu, & corripieť à soperueniẽte iniquitate. Benignus est enim spũs sapiẽtiæ, & non liberabit maledictõ à labijs suis: quoniã renum illius testis est de⁹, & cordis eius scrutator est verus & linguæ illius au-
Sapien. 3 ditor. Quoniam spiritus domini repleuit orbẽ terrarum, & hic qui continet omnia sciẽtiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, nõ potest latere sed nec preteriet illũ corripiens iudicium. In cogitationibus enĩ impij interrogatio erit, sermonũ aũt illius auditio ad dominũ veniet, ad correptionem iniquitatum illius. Quoniã auris coeli audit omnia, & tumultus murmurationũ non abscõdetur. Custodite ergo vos à murmuratione quæ nihil prodest, & à detractione parcite linguæ, Quoniã responsum obscurum inuacuum non ibit. Os autem quod mẽtitur, occidit animam. Et paulopost, Qui cõsidunt in illum, intelligent veritatem: & fideles in dilectione acquiescent illi, quia donũ & pax est electis illius. Impij aũt secundum quæ cogitauerunt, correptione habebunt, qui neglexerunt iustitiam, & à domino recesserunt.

G Sapiẽtiam enim & disciplinã qui abijcit, infœlix est.
Et post sex versus, Quoniã fœlix sterilis & incoin-
quinata, quæ nesciuit thorum in delicto, Habebit fru
ctum in respectione animarum, Et spado qui nõ ope-
ratus est per manus suas iniquitatem, nec cogitauit
aduersus dominum nequissima. Et post aliquãtum,
Sapien.6 Audite ergo reges & intelligite, discite iudices fini-
um terræ iustitiam. Præbete aures vos qui contine-
tis multitudines, & placetis vobis in turbis nationũ,
Quoniam data est à domino potestas vobis, & vir-
tus ab altissimo qui interrogabit opera vestra, & in
cogitationibus scrutabitur. Quoniam cum essetis
ministri regni ipsius, non recte iudicastis, neq; custo-
distis legem iustitiæ, neque secundum voluntatẽ dei
ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis, quo-
niam iudicium durissimum in his qui præsunt fiet.
Exiguo enim concedetur misericodia, potentes au-
tem potenter tormenta patientur. Non enim sub-
trahit personam cuiusquã dominus, nec reuerebitur
magnitudinem cuiusquam. Quoniam pusillũ & ma
gnũ ipse fecit, & æqualiter illi cura est pro omnibus.
Fortioribus autem fortior instat cruciatus. Ad vos
autem mali reges sunt hi sermones mei, vt discatis
sapiẽtiam, & non excidatis. Qui enim custodierint
H iustitiam, iuste iustificabũtur: & qui didicerint ista,
inuenient quid respondeant. Concupiscite ergo ser-
mones meos, diligite illos, & habebitis disciplinam.
Clara est enim & quæ nunquam marcescat sapiẽtia,
& facile videtur ab his qui diligũt eam, & inuenitur
ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui se concu-
piscunt, vt illis se priorem ostendat. Qui de luce vi-
gilauerit ad illam, nõ laborabit, assidentem enim il-
lam inueniet foribus suis, Cogitare enim de illa sen-
sus est consummatus. Et qui vigilauerit pro illa, cito
erit securus, Quoniam dignos se ipsa circuit quæ-
rens, & in vijs ostendet se illis hilariter, & in omni
prouidentia occurrit illis. Initium enim illius veris-
sima est disciplinę concupiscẽtia. Cura ergo discipli-
næ dilectio est: & dilectio custoditio legum illius est,
Custoditio autem legum confirmatio incorruptio-
nis est, incorruptio autem facit esse proximum deo.
Cõcupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum
perpetuum. Si ergo delectamini sedibus & stemma-
tibus reges populi, diligite sapientiam vt in perpe-
Sapien.8 tuum regnetis. Et paulopost. Et si iustitiam quis di
ligit, labores huius magnas habent virtutes. Sobrie
I tatem enim & sapientiam docet & iustitiam & virtu
tem, quib⁹ vtilius nihil in vita hominibus. Nũc iã
de libro qui Ecclesiasticus dicitur ponẽda sunt q̃ vi-
dentur, De quo hic etiam ea dixisse deputer, quæ de
Prouerbiorum libro sum prælocutus, quãuis in isto
Ecclesiastico plura repererim huic operi necessaria.
Ex Eccle TIMOR domini scientiæ religiositas.
siastico. Religiositas custodiet & iustificabit cor,
Eccli.1. iucunditatem atque gaudium dabit. Timẽ
ti dominum bene erit, & in diebus consum-
mationis illius benedicetur. Plenitudo sapientię est
timere deum, & plenitudo à fructibus illius. Et post
duos versus, Corona sapiẽtiæ timor domini. Et post
quatuor versus. Radix sapiẽtiæ est timere deũ, Ra-
mi enĩ illius longæui. In thesauris sapiẽtię intellect⁹
est, & scientia & religiositas, Execratio autem pecca
toribus sapientia. Timor dei expellit peccatũ. Nam
qui sine timore est, nõ potest iustificari. Iracũdia enĩ
animositatis illius, subuersio illius est. Sapiẽs vsque
in tempus sustinebit patiens, & postea reditio iucun-
ditatis. Bonus sensus vsque in tempus abscondit ver-
ba illius, & labia multorum enarrabũt sensum illius.
Concupiscens sapiẽtiam, serua iustitiam: & deus pręe-
bebit illam tibi. Sapientia enim & disciplina timor
domini, & quod beneplacitum est illi, fides & mansue
tudo, & adimplebit thesauros tuos. Non sis incredi-
bilis timori domini, & ne accesseris ad illum duplici K
corde. Ne fueris hypocrita in cõspectu hominum, &
non scandalizeris labijs tuis. Attende in illis, ne for-
te cadas, & adducas animæ tuæ confusionem: & reue
let deus absconditа tua, & in medio synagogę elidat
te. Quoniam accessisti maligne ad dominum, & cor
tuum plenum est dolo & fallacia. Fili accedẽs ad ser- Eccli.2.
uitutem dei, sta in timore & iustitia, & præpara ani-
mam tuam ad tentationem, & deprime cor tuum &
sustine. Declina aurem tuam, & excipe verba intel-
lectus, & ne festines in tempus obductionis. Sustine
sustentationem dei, coniungere deo & sustine, vt cre-
scat in nouissimo vita tua. Omne quod tibi applicitũ
fuerit, accipe: & in dolore sustine, & in humilitate tua
patientiam habe, Quoniam in igne probatur aurũ
& argentum, homines vero receptibiles in camino
humiliationis. Crede deo, & recuperabit te, & dirige
viam tuam & spera in illum. Serua timorem illius,
& in illo veterasce. Metuentes dominum sustinete
misericordiam eius, & non deflectatis ab illo, ne ca-
datis. Qui timetis dominum, credite illi, & non eua
cuabitur merces vestra. Qui timetis dominum, spe
rate in illum, & in oblectatione veniet vobis miseri-
cordia. Qui timetis deum, diligite illum, & illumi-
nabuntur corda vestra. Respicite filij nationes ho- L
minum, & scitote quis sperauit in domino, & confu-
sus est? permansit in mandatis eius, & derelictus est?
& quis illum inuocauit, & despexit illum? Quoniam
pius & misericors est deus, & remittet in tempore
tribulationis peccata omnibus exquirẽtibus se in ve
ritate. Vę duplici corde & labijs scelestis & manibus
malefacientibus, & peccatori terrã ingredienti dua-
bus vijs. Væ dissolutis corde, qui non credunt deo,
ideo non proteguntur ab eo. Væ his qui perdiderũt
sustinentiam, qui dereliquerunt vias rectas, & diuer-
terunt in vias prauas. Et quid facietis cum inspicere
cœperit deus? Qui timent dominum, non erunt in-
credibiles verbo illius: & qui diligunt illum, cõserua
bunt viam illius. Qui timent dominum, inquirent
quæ beneplacita sunt illi, & qui diligunt eum, reple-
buntur lege ipsius. Qui timent dominum, prępara-
bunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabũt a-
nimas suas. Qui timent dominum, custodiunt mã-
data illius, & patiẽtiam habebunt vsque ad inspectio-
nem illius, dicentes, Si pœnitentiam non egerimus,
incidemus in dei manus, & non in manus hominum.
Secundum enim magnitudinem illius, sic & miseri- M
cordia ipsius cum ipso. Filij sapiẽtiæ ecclesia iustorũ, Eccli.3.
& nati illorum obedientia & dilectio. Iudiciũ patris
audite filij dilecti, & sic facite vt salui sitis, Et post
duos versus, Qui diligit deum, exorabit pro pecca-
tis suis, & continebit se ab illis, In oratione dierum
exaudietur. Et sicut qui thesaurizat, ita & qui hono-
rificat matrem suam. Qui honorificat patrem, iu-
cũdabitur in filijs. Qui honorat patrem suum, vita
viuet longiore: & qui obaudit patri, refrigerabit ma-
trem. Qui timet deũ, honorat parentes: & quasi do-
minis seruiet his qui se genuerũt, in opere & sermo-
ne & omni patiẽtia. Honora patrẽ tuum, vt superue-
niat tibi benedictio à domĩo. Et post tres versus, Ne
glorieris in contumelia patris tui. Et post tres versus,
Fili, suscipe senectam patris tui, & ne contristes eũ in
vita illius. Et si defecerit sensu, veniam da, & ne sper-
nas eũ in tua virtute. Et post quatuor versus, Quãm
malæ famæ est qui derelinquit patrem, & est male-
dictus à deo qui exasperat matrem. Fili, in mansuetu-
dine opera tua perfice, & super hominum gloriam di
ligeris. Quanto magnus es humilia te in omnibus,
& coram deo inuenies gratiam. Quoniã magna po-
tentia dei solius, & ab humilibus honoratur. Altiora
te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed
quę præcepit tibi de⁹, illa cogita semper. Et in pluri-
bus

A bus operibus eius ne fueris curiosus, non enim est ti-
bi necessarium ea quæ abscondita sunt videre oculis
tuis. Et post tres versus, Multos enim implanauit
suspitio eorũ, & in vanitate detinuit sensus illorum.
Cor durũ male habebit in nouissimo, & qui amat pe-
riculũ, in illu peribit. Cor ingrediens duas vias, non
habebit successus, & prauicordius in illis scãdaliza-
bitur. Cor nequam grauabitur in dolorib⁹, & pecca-
tor adijciet ad peccandum. Et post duos versus, Cor
sapiens intelligitur in sapientia, & auris bona audiet
cum omni concupiscentia sapientiam. Sapiens cor &
intelligibile abstinebit se à peccatis, & in operibus
iustitię successus habebit. Ignem ardẽtem extinguet
aqua, & eleemosyna resistet peccatis, & deus prospe-
ctor eius, qui reddit gratiam. Meminit in posterum,
& in tempore casus tui inueniet firmamentum. Fili
eleemosynam pauperis ne fraudes, & oculos tuos ne
transuertas à paupere. Animam esuriẽtem ne despe-
Eccli.4. xeris, & nõ exasperes pauperem inopia sua. Cor ino-
pis ne afflixeris, & ne protrahas datum angustian-
ti. Rogationem cum tribulatione ne abijcias, & non
auertas faciem tuam ab egeno. Ab inope non aufe-
ras oculos tuos propter iram, et non relinquas quæ-
rentibus tibi retro maledicere. Maledicentia enim
B tibi in amaritudine animę exaudietur deprecatio il-
lius. Exaudiet autem eum qui fecit illũ. Congrega-
tioni pauperũ affabilẽ te facito, & presbytero humi-
lia animam tuam, et magnato humilia caput tuum.
Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde
debitum tuum, et responde illi pacifica in mansuetu-
dine. Libera eũ qui iniuriã patitur de manu superbi,
et nõ acide feras in anima tua. In iudicando esto mi-
sericors pupillis vt pater, et pro viro matri illorũ, et
eris velut filius altissimi obaudiẽs, et miserebitur tui
magis q̃ mater. Sapiẽtia filijs suis vitã inspirauit, et
suscipit inquirẽtes se, et pręibit in via iustitię. Et qui
illam diligit, diligit vitam, & qui vigilauerint ad il-
lam, complectentur placorem eius. Qui tenuerint
illam, vitam hæreditabunt, & quò introibit benedi-
cet deus. Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto,
& eos qui diligunt illam, diligit deus. Qui audit il-
lam, iudicat gentes, & qui intuetur illam, perma-
nebit confidens. Si crediderit ei, hæreditabit illam,
& erunt in cõfirmatione creaturæ illorum. Quoniã
in tentatione ambulat cum eo, & in primis elegit eũ.
Timorem & metum & probationem inducet super
illum, & cruciabit illum in tribulatione doctrinę suę,
C donec tentet illum in cogitationib⁹ illius, & credat
animæ illius. Et firmabit illum, & iter adducet dire-
ctum ad illum, & denudabit abscõdita sua illi, & the-
saurizat super illum sciẽtiam & intellectum iustitiæ.
Si autẽ oberrauerit, derelinquet illum, & tradet eũ
in manus inimici sui. Fili, conserua tempus, & deui-
ta à malo. Pro anima tua non confundaris dicere ve-
rum. Est enim confusio adducens peccatum, & est cõ-
fusio adducens gloriam & gratiam. Ne accipias fa-
ciem aduersus faciem tuam, nec aduersus animam
tuam mendacium. Non reuerearis proximum tuum
in casu suo, nec retineas verbum in tempus salutis.
Non abscondas sapientiam tuam in decore eius, In
lingua enim agnoscitur sapientia & sensus, & scientia
& doctrina in verbis veritatis, & firmamentũ in ope-
ribus iustitiæ. Non contradicas veritati vllo modo,
& de mendacio ineruditionis tuæ confundere. Non
confundaris confiteri peccata tua, & ne subijcias te
homini pro peccato. Noli resistere contra faciem po-
tentis, nec coneris contra ictum fulminis. In iustitia
agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa
pro iustitia, & de⁹ expugnabit pro te inimicos tuos.
Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis & remissus
in operibus tuis. Noli esse sicut leo in domo tua,
euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos ti-

bi. Nõ sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad D
dandum collecta. Noli attẽdere ad possessiones ini-
quos, & ne dixeris, Est mihi sufficiens vita. Nihil
enim prodent in tempore vindictæ & obductionis.
Non sequaris cõcupiscentiam cordis, & ne dixeris,
Quomodo potui, aut quis me subijciet propter fa-
cta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Et ne di-
xeris, Peccaui, & quid accidit mihi triste? Altissim⁹
enim est patiens redditor. De propitiatu peccatorũ
noli esse sine metu. Neque adijcias peccatum super
peccatũ, & ne dicas, Miseratio dei magna est. Mul-
titudinis peccatorum meorum miserebitur. Miseri-
cordia enim & ira ab illo cito proximat, & in pecca-
tores illius respicit ira. Non tardes conuerti ad do-
minum, & ne differas de die in diẽ. Subito enim ve-
nit ira illius, & in tẽpore vindictæ disperdet te. Noli
anxius esse in diuitijs iniustis, nihil enim proderunt
tibi in die obductionis & vindictæ. Non ventiles te
in omni vento, & non eas in omni via. Sic enim pec-
cator probatur dupplici lingua. Esto firm⁹ in via dei,
& in veritate sensus tui & scientia, & prosequatur te
verbum pacis & iustitiæ. Esto mansuetus ad audien-
dum verbum dei, vt intelligas, & cum sapientia fe-
ras responsum verum. Si est tibi intellectus, respon-
de proximo: sin autem, sit man⁹ super os tuum, ne ca- E
piaris verbo indisciplinato & confundaris. Honor
& gloria in sermone sensati, lingua vero impruden-
tis subuersio est ipsius. Non appelleris susurro in vi-
ta tua, & in lingua tua ne capiaris & confundaris.
Super furem enim est confusio, et pœnitentia, et de-
notatio pessima super bilinguem. Susurratori autẽ
odium et inimicitia et cõtumelia. Iustifica pusillum
et magnum similiter. Noli fieri pro amico inimicus Eccli.6.
proximo. Improperium et contumeliam malus hæ-
reditabit, et omnis peccator inuid⁹ et bilinguis. Nõ
te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus,
ne forte elidatur virt⁹ tua per stultitiam. Et post se-
ptem versus, Multi pacifici sint tibi, et cõsiliarij sint
tibi vnus de mille. Si possides amicum, in tentatio-
ne posside eum, et non facile credas illi temetipsum.
Est enim amicus secũdum tempus suum, et nõ per-
manebit in die tribulationis. Et est amicus qui egre-
ditur ad inimicitiam, et est amicus qui odium et ri-
xam et conuitia denudabit. Est autem amicus soci⁹
mensæ, non permanebit in die necessitatis. Amicus
si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, & in
domesticis tuis fiducialiter aget. Si humiliauerit se
contra te, & à facie tua absconderit se, vnanimem ha- F
bebis amicitiam bonam. Ab inimicis tuis separare,
& ab amicis tuis attende. Amicus fidelis protectio
fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum.
Amico fideli nulla est comparatio, & non est digna
comparatio auri & argenti contra bonitatem fidei il-
lius. Amicus fidelis, medicamentũ vitę et immorta-
litatis: Et qui metuunt dominum, inueniunt illum.
Qui timet deum æque habebit amicitiam bonam,
quoniam secundum illum erit amicus illius. Fili à
iuuentute tua excipe doctrinam, & vsq; ad canos in-
uenies sapientiam. Quasi is qui arat & seminat ac-
cede ad illam, & sustine bonos fructus illius: Et in o-
pere enim illius exiguo laborabis, & cito edes de ge-
nerationibus illius. Quàm aspera est nimium sapiẽ-
tia indoctis hominibus, & non permanebit in illa ex-
cors. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, &
non demorabũtur proijcere illam. Et post duos ver-
sus, Quibus autem agnita est, permanẽt vsq; ad cõ-
spectum dei. Audi fili & accipe cõsilium intellectus,
& ne abijcias consilium meum. Inijce pedem tuũ in
cõpedes illius, & in torquem eius collum tuũ. Subij-
ce humerũ tuũ, & porta illã, & non acidieris vinculis
eius. In omni animo tuo accede ad illã, & in omni vir-
tute tua serua vias eius. Inuestiga illã & manifesta-

G bitur tibi,& continẽs factus ne dereliqueris eã, In no
uissimis enim inuenies requiem in ea, & cõuertetur
tibi in oblectationem, Et erũt tibi compedes in pro-
tectionem fortitudinis & bases virtutis,& torques il
lius in stolam gloriæ. Et post quatuor versus, Fili si
attenderis mihi,disces eam:& si accommodaueris a-
nimam tuam, sapiens eris: Et si inclinaueris aurem
tuam,excipies doctrinã:& si dilexeris audire,sapiẽs
eris. In multitudine presbyterorum prudẽtium sta,
& sapientiæ illorũ ex corde coniungere,vt omnẽ nar
rationem dei possis audire,& prouerbia laudis ne ef-
fugiant te. Et si videris sensatum,euigila ad illum,&
gradus ostiorum illius exterat pes tuus. Cogitatũ
habe in præceptis dei,& in mandatis illius maxime
assiduus sta:& ipse dabit cor tibi,& concupiscẽtia sa-
Eccli.7. pientiæ dabitur tibi. Noli facere mala,& non te ap-
prehendent. Discede ab iniquo, & deficiẽt mala abs
te. Nõ semines mala in sulcis iniustitiæ,& nõ metes
ea in septuplũ. Noli quærere ab homine ducatũ,neq;
à rege cathedrã honoris. Non te iustifices ante deũ,
quoniã agnitor cordis ipse est. Et penes regem noli
velle videri sapiens. Noli quærere fieri iudex, nisi si
vales virtutẽ irrũpere iniquitatis: ne forte extremi-
scas faciem potẽtis, & ponas scandalum in agilitate
H tua. Non pecces in multitudinẽ ciuitatis,ne immit-
tas in populũ, neq; alliges duplicia peccata: nec enĩ
in vno eris immunis. Noli esse pusillanimis in ania
tua. Exorare,& facere eleemosynam non despicias.
Ne dicas, In multitudine munerũ meorum respiciet
dominus,& offerente me deo altissimo suscipiet mu-
nera mea. Nõ irrideas hominem in amaritudine a-
nimæ: Est enĩ qui humiliat & exaltat deus. Noli a-
mare mendacium aduersus fratrẽ tuum,neq; in ami-
cum similiter facias. Noli velle mentiri omne men-
daciũ,assiduitas enĩ illius non est bona, Noli verbo-
sus esse in multitudine presbyterorũ. Et post aliquos
versus, Non lædas seruũ operãtem in veritate, neq;
mercenarium dantem animam suam. Seruus sensa-
tus dilectus quasi anima tua,non defraudes illum li-
bertate,neque inopem relinquas illum. Et post duos
versus, Filij tibi sunt, erudi illos: pecora tibi sunt,at-
tende illis. Filiæ tibi sunt,serua corpus illarum: non
ostendas hilarem faciem tuam ad illas. Trade filiã,
& grande opus feceris,& homini sensato da illã. Mu-
lier si est tibi secundum animam tuam,non proijcias
illam,& odibili non credas te in toto corde. Honora
patrem tuum,& gemitus matris tuę ne obliuiscaris.
I Memẽto enim, quoniã nisi per illos natus nõ fuisses,
& retribue illis quomodo illi tibi. In tota anima tua
time deũ,& sacerdotes illius sanctifica. In omni vir-
tute dilige deum qui te fecit, & ministros ei⁹ nõ de-
relinquas. Honora deum ex tota anima tua,& hono-
rifica sacerdotes. Et post sex versus, Et pauperi por-
rige manũ tuam, vt perficiatur benedictio tua: gra-
tia datus in conspectu omnis viuẽtis,& à mortuo nõ
prohibeas gratiam. Non desis plorãtibus in cõsola-
tione,& cum lugentibus ambula. Non te pigeat visi-
tare infirmum,ex his enĩ in dilectione firmaberis. In
omnibus operibus tuis memorare nouissima, & in
Eccli.8. æternũ nõ peccabis. Non litiges cũ homine potẽte,
ne forte incidas in manus illius. Non contẽdas cum
homine locuplete,ne forte cõtra te consistat litẽ tibi,
Multos enim perdidit aurũ, & vsq; cor regũ extẽdit
& conuertit. Nõ litiges cum homine linguoso,& nõ
strues in ignem illius ligna. Et post duos versus, Ne
despicias hominem auertẽtem se à peccato, neq; im-
properes ei, Memento, quoniã omnes sumus in cor-
reptione. Ne spernas hominẽ in sua senecta,etenĩ ex
nobis senescũt. Ne despicias narrationẽ presbytero-
rum sapientium,& in prouerbijs illorum conuersare:
Ab ipsis enim disces doctrinam intellectus, & serui-
re magnatis sine querela. Non te prætereat narra-
tio seniorum, & ipsi enim didicerunt à patribus suis: K
Quoniam ab ipsis disces intellectum, & in tempore
necessitatis responsum. Et post aliquos versus, Cum
fatuis ne consilium habeas: non enim poterunt dili-
gere, nisi quæ ipsis placent. Coram extraneo ne fa-
cias consilium,nescis enim quid pariet. Et post duos
versus, Non zeles mulierem sinus tui. Et post septẽ
versus, Virginem ne concupiscas, ne forte scandali- Eccli.9.
zeris in decore eius. Non des fornicarijs animam
tuam in vllo, ne perdas te & hæreditatem tuam. Et
post duos versus, Auerte faciem tuam à muliere cõ-
pta,& non circumspicias speciem alienam. Et post a-
liquos versus, Ne derelinquas amicũ antiquum,no-
uus enim non erit similis illi. Vinum nouum, ami-
cus nouus: veterescat, & cum suauitate bibes illud.
Non zeles gloriam & opes peccatoris: nõ enim scis
quæ futura sit ipsius subuersio. Non placeat tibi iniu
ria iustorum. Et post duos versus, Longe abesto ab
homine potestatem habente occidendi,& non suspi-
caberis timorem mortis. Et si accesseris ad illum,no
li aliquid committere, ne forte auferat vitam tuam.
Et post quatuor versus, Et cum sapientibus & pru-
dentibus tracta. Viri iusti sint tibi conuiuæ,& in ti-
more dei sit gloria tibi. Et post aliquos versus, Se- Eccli.10.
men hominum honorabitur hoc quod timet deum: L
semen autem hoc exhonorabitur hominũ,quod prę-
terit mandata domini. In medio fratrum illorum re-
ctor in honore,& qui timent dominum,erunt in ocu-
lis illius. Gloria diuitum,honoratorum, & pauperũ,
timor dei est. Non despicere hominem iustum pau-
perem, & non magnificare virum peccatorem diui-
tem. Magnus est iudex, & potens est in honore, &
non est maior illo qui timet deum, Seruo sensato li-
beri seruient, vir prudens & disciplinatus non mur-
murabit correptus. Et post quinque versus, Fili in
mãsuetudine serua animam tuam, & da illi honorem
secundum meritum suum. Et post sex versus, Sapien Eccli.11.
tia humiliati exaltat caput ipsius, & in medio ma-
gnatorum consedere illum faciet. Nõ laudes virum
in specie sua,neque spernas hominem in visu suo. Bre
uis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet
fructus illius. In vestitu ne glorieris vnquam,nec in
die honoris tui extollaris. Et post sex versus, Prius-
quam interroges,nõ vituperes quenquam, & in me-
dio seniorum ne adijcias loqui. De re ea quæ te non
molestat,nec certaueris:& in iudicio peccatorum ne
cõsistas. Fili ne in multis sint actus tui:& si diues fue
ris,non eris immunis à delicto. Si enim secutus fue- M
ris,non apprehendes:& non effugies si præcurreris.
Et post aliquos versus, Ne manseris in operibus pec
catorum. Fide autem in deo, & mane in loco tuo. Et
post aliquot versus, Ante mortem ne laudes homi-
nem quenquam. Et post vnum versum, Non omnem
hominem inducas in domum tuam: multæ enim in-
sidiæ dolosi sunt. Sicut enim eructuant pręcordia in-
fantium,& sicut perdix inducitur in foueam,& vt ca-
prea in laqueum,sic & cor superborum: Et sicut pro-
spector videns casum proximi sui. Bona enim in ma-
la conuertens insidiatur, & in electis imponit macu-
lam. A scintilla vna augetur ignis, & ab vno dolo-
so augetur sanguis. Homo vero peccator sanguini
insidiatur. Attende tibi à pestifero,fabricat enim ma
la, ne forte inducat super te subsannationem in per-
petuum. Admitte ad te alienigenam, & subuertet te Eccli.12.
in torpore, & alienabit te à tuis proprijs. Si bene-
feceris, scito cui benefeceris, & erit gratia in bonis
tuis multa. Benefac iusto, & inuenies retributionẽ
magnam:& si non ab ipso,certe à deo. Non est eis be
ne qui assidui sunt in malis,& eleemosynas nõ danti,
Quoniã & altissimus odio habet peccatores,& mi-
sert⁹ est poenitẽtib⁹. Da misericordi, & ne susceperis
peccatorẽ. Benefac humili,& ne dederis impio. Pro-
hibe

A hibe panes illi dare, ne ĩ ipsis potẽtior te sit: nam du-
plicia mala inuenies in omnibus bonis. quoniam &
altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet
vindictam. Et post quatuor versus, Non credas ini-
mico tuo in æternum, Sicut enim æramentum eru-
ginat nequitia illius. Et si humiliatus vadat curuus,
abijce animum tuum, & custodi te ab illo. Non sta-
tuas illũ penes te, nec sedeat ad dexteram tuã, ne con
uersus stet in loco tuo: ne forte cõuersus in locũ tuũ,
inquirat cathedram tuam, & in nouissimo agnoscas
verba mea, & in sermonibus meis stimuleris. Quis
miserebitur incãtatori à serpente percusso, & omni-
bus qui appropiant bestijs? Sic & qui comitatur cũ
viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius, Vna
hora tecum permanebit. Si autem declinaueris, non
supportabit. In labijs suis indulcat inimic⁹, & in cor-
de suo insidiatur, vt subuertat te in foueam. In ocu-
lis suis lachrymatur inimicus, et si inuenerit tẽpus,
non satiabitur sanguine. Si incurrerit mala tibi, in-
uenies eum illic priorem, & quasi adiuuans suffodiet
plantas tuas. Caput suum mouebit, & plaudebit ma
nu: & multa susurrans commutabit vultum suum. Et
Eccli.13. post aliquos versus, Bona est substantia, cui non est
B peccatum in conscientia: & nequissima paupertas in
Eccli.14. ore impij. Et post tres versus, Beatus vir qui non est
lapsus verbo ex ore suo, & nõ est stimulatus in tristi-
tia delicti. Fœlix qui nõ habuit animi sui tristitiam,
et non excidit a spe sua. Viro cupido & tenaci sine
ratione est substantia, & homini liuido ad quid au-
rum? Et post aliquos versus, Fili si habes, benefac
tecum, & deo dignas oblatiões offer. Memor esto,
quoniam mors non tardat, & testamentum infero-
rum, quia demonstratum est tibi: Testamentum enĩ
huius mũdi morte morietur. Ante mortem benefac
amico tuo, & secundum vires tuas exporrigens da
pauperi. Et post aliquos versus, Beatus vir qui in sa-
pientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur,
& in sensu suo cogitabit circumspectionem dei. Qui
excogitat vias suas in corde suo, & in absconditis il-
Eccli.15. lius intelligẽs. Et post aliquos versus, Homines stul
ti non apprehendent illam, & homines sensati obuia
bunt illi. Homines stulti non videbunt illam, longe
enim abest à superbia & dolo. Viri mendaces non
erunt memores illius, & viri veraces inuenientur in
illa, & successum habebũt vsque ad inspectionem dei.
Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam à
deo profecta est sapientia. Sapientiæ enim dei asta-
C bit laus: & in ore fideli abundabit, & dominator eam
illi dabit. Non dixeris, per deum abest, quæ odit enĩ
ne feceris. Non dicas, ille me implanauit: non enim
necessarij sunt illi homines impij. Omne execramẽ-
tum erroris odit deus, & non erit amabile timentib⁹
illum. Deus ab initio cõstituit hominem, & reliquit
illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & præ-
cepta sua. Si volueris, mandata cõseruabunt te, & in
perpetuum fidem placitam facere. Apposuit tibi
aquam & ignem, ad quod voles porrige manum tuã.
Ante hominem vita & mors, bonũ & malum, quod
placuerit ei dabitur illi, quoniã multa sapientia dei,
& fortis in potentia, videns omnes sine intermissio-
ne. Oculi dei ad timentes eum, & ipse cognoscit om-
nem operam hominis. Nemini mãdauit impie age-
Eccli.16. re, & nemini dedit spatium peccandi, Non enim con
cupiscit multitudinem filiorum infidelium & inuti-
lium. Et ne iocunderis in filijs impijs, si multiplicen-
tur: nun oblecteris super ipsos, si non est timor dei
cum illis. Non credas vitæ illorum, & ne respexeris
in labores illorum. Melior est enim vn⁹ timens deũ
quàm mille filij impij, & vtile mori sine filijs, quàm
Eccli.17. relinquere filios impios. Et post aliquos versus, Nõ
dicas, A deo abscõdar, & ex summo quis mei memo-
rabitur? Et paulopost, Non sunt absconsa testamen-
ta per iniqoitatem illorum, & omnes iniquitates eo- D
rum in conspectu dei. Eleemosyna viri quasi signacu
lum cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam cõ
seruabit: & postea resurget et retribuet illis vnicuiq;
in capite illorum, et conuertet in interiores partes
terræ. Pœnitentibus aotem dedit viam iustitiæ, et
confirmabit deficientes sustinere, et destinauit illis
sortem veritatis. Conuertere ad deũ, & relinque pec
cata tua, precare ante faciem, & minue offendiculũ.
Reuertere ad deum et auertere ab iniustitia tua, et
nimis odito execrationem. Et post aliquot versus,
Quàm magna misericordia dei, et propitiatio illi⁹
conuertentibus ad se. Nec enim omnia possunt esse
in hominibus, quoniam non est immortalis fili⁹ ho-
minis. Et post aliquot versus, Miserator excipiens Eccli.18.
doctrinam miserationis, et qui festinat in iudicijs
eius. Fili in bonis non des querelam, & in omni dato
non des tristitiam verbi mali. Nõne ardorem refri
gerabit ros? Sic et verbũ melius quàm datũ. Nõn-
ne ecce verbum supra datum bonum? Sed vtraq; cũ
homine iustificato. Stultus acriter improperabit,
et datus indisciplinati tabescere facit oculos. Ante
iudicium para iustitiam tibi, et antequam loquaris
disce. Et ante languorem adhibe medicinam, et ante E
iudicium interroga teipsum, et in conspectu dei inue
nies propitiationem. Ante languorem humilia te, et
in tẽpore infirmitatis ostende conuersationem tuã.
Non impediaris orare semper, et non verearis vsq;
ad mortem iustificari, quoniam merces dei manet
in æternum. Ante orationem præpara animam tu-
am, et noli esse quasi homo qui tentat deum. Et post
sex versus, Homo sapiens, in omnibus metuet, et in
diebus delictorum attendit ab inertia. Et post quin-
que versus, Post concupiscentias tuas non eas, et à
voloptate tua auertere. Si præstes animæ tuæ con-
cupiscentiam eius, faciet te in gaudium inimicis.
Ne oblecteris in turbis, nec in modicis delecteris.
Et post aliquos versus, Et qui spernit modica, paula- Eccli.19.
tim decidet. Vinum et mulieres apostatare faciunt
sapientes, et arguunt sensatos. Et post aliquot ver-
sus, Qui credit cito leuis corde est et minorabitur:
et qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.
Et post duos versus, Et qui odit loquacitatẽ, extin-
guit malitiam. Et post aliquos versus, Audisti ver-
bum aduersus proximum, commoriatur in te, fidẽs
quoniam non te dirumpet, A facie verbi parturit fa-
tuus, tanquam gemitus partus infantis. Sagitta in-
fixa femori carnis, sic verbum in ore stulti. Corripe F
amicum, ne forte non intellexerit, et dicat, non feci:
aut si fecit, ne iterũ addat facere. Corripe proximũ,
ne forte dixerit: et si dixerit, ne forte iteret. Corripe
amicum: sæpe enim fit commissio, et non omni ver-
bo credas. Est qui labitur in lingua sua, sed nõ ex ani-
mo, Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua?
Corripe proximum antequam commineris, & da lo
cum timori altissimi, quia omnis sapiẽtia timor dei,
et in illa timere deum. Et post quinq; versus, Melior
est homo qui deficit sapientia, et deficiens sensu in ti-
more, quàm qui abũdat sensu, et transgreditur legẽ
altissimi. Et post aliquos versus, Quàm bonum est Eccli.20.
arguere q̃ irasci. Et post aliquos versus, Et q potesta
tem sibi assumit iniuste, odietur. Et post octo versus,
Sapiens in verbis seipsum amabilẽ facit. Et post ali-
quos versus, Lapsus falsæ liguę quasi q de pauimẽto
cadens, sic casus malorum festinãter veniet. Homo
acharis quasi fabola vana, in ore disciplinatorũ assi-
dua erit. Ex ore fatui reprobabit̃ parabola: nõ enĩ il-
lam dicit ĩ tẽpore suo. Et post duos versus, Est q per-
det aiam suã prę cõfusione, & ab iprudẽti persona p-
det eã, personę aũt acceptione perdet se. Est q prę cõ
fusione pmittit amico, et lucrat⁹ est eũ inimicũ gra-
tis. Opprobriũ nequam in hoie mendaciũ, et ĩ ore in-

G disciplinatorum assidue erit. Potior fur, quàm assi-
duitas viri mendacis: perditionem autem ambo hę-
reditabunt. Mores hominum mendacium sine ho-
nore, & confusio illius cum ipso sine intermissione.
Sapiens inverbis producit seipsum. Et post quatuor
versus, Xenia & dona excęcāt oculos iudicū, & quasi
mutus in ore auertit correptiones eorum. Sapiētia
absconsa, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisq;?
Melior est in hominibus qui abscondit insipientiam
Eccli. 21. suam, quàm qui abscondit sapientiam suam. Fili pec-
casti, ne adijcias iterū, sed & de præteritis depreca-
re, vt tibi remittātur. Quasi à facie colubri fuge pec
cata, & si accesseris ad illa, suscipient te. Dentes leo-
nis, dentes eius, interficiētes animas hominū: quasi
romphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius nō
est sanitas. Et post quatuor versus, Qui odit corre-
ptionem, vestigium est peccatoris: & qui timet deū,
conuertetur ad cor suum. Et post quinq; versus, Via
peccantium complantata lapidibus, & in finem illo-
rum inferi & tenebræ & pœnæ. Qui custodit iusti-
tiam, cōtinebit sensum eius. Consummatio timoris
dei, sapientia & sensus. Et post aliquos versus, Verbū
sapiēs quodcunq; audierit scius, laudabit, & ad se ad-
H ijciet. Audiet luxuriosus, & displicebit illi, & pijciet
illud post dorsum suum. Narratio fatui quasi sarcina
in via: nā in labijs sensati inuenietur gratia. Os pru-
dentis quæritur in ecclesia, & verba illius cogitabūt
in cordibus suis. Et post duos versus, Cōpedes in pe-
dibus stulto doctrina, & quasi vicula manuum supra
manum dexteram. Fatuus in risu exaltat vocē suam,
vir autem sapiens vix tacite ridebit. Ornamentum
aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in bra-
chio dextro. Et post aliquos versus, In ore fatuorum
cor illorum, & in corde sapientium os illorum. Dum
maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam
suam. Susurro coinquinabit animam suam, & in om-
nibus odietur: & qui manserit, odiosus erit: tacitus &
Eccli. 22. sensatus honorabitur. In lapide luteo lapidat⁹ est pi-
ger, & omnes loquentur super aspernationem illius.
Et post quatuor versus, Filia prudens hæreditas vi-
ro suo: nam quæ confundit, in contumeliam fit geni-
toris. Patrem & virum confundit quæ audax est, &
ab impijs non minorabitur, ab vtrisq; autem inhono
rabitur. Musica in luctu, importuna narratio. Flagel
la & doctrina, in omni tempore sapiētia. Qui docet
fatuū, quasi qui conglutinat testam. Qui narrat ver
bum non attendenti, quasi qui excitat dormientem
I de graui somno. Cum dormiēte loquitur, qui narrat
stulto sapiētiam: & in fine narrationis dicit, quis est
hic? Super mortuum plora, deficit enim lux ei: & su-
per fatuum plora, deficit enim ei sensus. Modicū plo
ra super mortuum, quoniam requieuit: Nequissimi
enim nequissima vita super mortē fatui. Luctus mor
tui septem diebus, fatui autem & impij omnes dies
vitæ illorum. Et post aliquos versus, Mittens lapi-
dem in volatilia, deijciet illa: Sic & qui conuitiatur
amico, dissoluet amicitiam. Ad amicum & si produ-
xeris gladium, nō desperes: est enim regressus ad a-
micum. Si aperuerit os triste, non timeas: est enim
concordatio, excepto conuitio, & improperio, & su-
perbia, & mysterij reuelatiōe, & plaga dolosa. In his
omnibus effugiet amic⁹. Et post decē versus, Quis
dabit ori meo custodiam, & super labia mea signacu
lum certum, vt nō cadam ab ipsis, & lingua mea per-
Eccli. 23. dat me. Domine pater & dominator vitæ meæ, non
relinquas me, & ne sinas me cadere in illis. Quis su-
perponit in cogitatu meo flagella, & in corde meo
doctrinam sapientiæ, vt ignorantibus eorum nō par
cat mihi, & non appareant delicta illorum: ne adin-
crescant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta
mea, & peccata mea abundent, & incidam in conspe-
ctu aduersariorum, & gaudeat inimicus meus. Do-
mine pater & deus vitæ meæ, ne derelinquas me in K
cogitatu illorum. Extollentiam oculorum meorum
ne dederis mihi, & omne desiderium prauum auerte
à me. Aufer à me ventris concupiscentias, & concubi
tus concupiscentiæ ne apprehēdant me, & animæ ir-
reuerenti & infrunitæ ne tradas me. Doctrinam oris
audite filij, & qui custodierit illam, non periet labijs
suis, nec scandalizabitur in operibus nequissimis. In
vanitate sua apprehenditur peccator, & superbus
& maledictus scandalizabitur in illis. Iurationi non
assuescat os tuum, multus enim casus in illa. Nomi-
natio vero dei non sit in ore tuo assidua, & nomini-
bus sanctorum non admiscearis, quoniam non eris
immunis ab eis. Sicut enim seruus interrogatus assi
due, à liuore non minuitur: sic omnis iurans & nomi-
nans in toto à peccato non purgabitur. Vir multum
iurans implebitur iniquitate, & non discedet à domo
illius plaga. Et si frustrauerit fratrē, delictum illius
super ipsum erit: & si dissimulauerit, delinquit dupli-
citer. Et si inuacuum iurauerit, non iustificabitur: re-
plebitur enī retributione domus illius. Et post qua-
tuor versus, Indisciplinationi non assuescat os tuum,
est enim in illa verbum peccati. Memento patris &
matris tuæ, in medio enim magnatorum cōsistis: ne L
forte obliuiscatur te deus in conspectu illorum, & as-
siduitate tua infatuatus improperiū patiaris, & ma-
luisses non nasci & diem natiuitatis tuæ maledicas.
Homo assuetus in verbis improperij, in omnib⁹ die-
bus suis non erudietur. Duo genera abundant in pec
catis, & tertium adducit iram & perditionem. Ani-
ma calida quasi ignis ardens non extinguetur donec
aliquid glutiat: & homo nequam in ore carnis suę nō
desinet, donec incendat ignem. Et post duos versus,
Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contē-
nens in animam suam, & dicēs, Quis me videt? Te-
nebræ circundant me, & parietes cooperiunt me, &
nemo circumspicit me quem verear: delictorū meo-
rum non memorabitur altissimus, & non intelliget,
quoniam non videt oculus illius, Quoniam expel-
let à se timorē dei huiusmodi hominis timor, & ocu-
li hominum timentes illum: & non cognouit, quoniā
oculi domini plus multo lucidiores super solem, cir-
cunspicientes omnes vias hominum & profundum
abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas
partes. Et paulopost, Quæ in iuuentute tua nō con Eccli. 25.
gregasti, quomodo inuenies in senectute tua? Quàm
speciosum caniciei iudiciū, & presbyteris cognosce-
re consilium. Quàm speciosa veteranis sapientia, & M
gloriosis intellectus et consilium. Corona senū mul-
ta peritia, et gloria illorum timor dei. Et post decem
versus, Timor dei super omnia se superposuit. Bea-
tus cui donatum est habere timorem dei, Qui ti-
met illum, cui assimilabitur? Et post aliquos versus,
Ne respicias mulieris speciē, et non concupiscas mu
lierē in specie. Et post aliquos versus, Mulier ebrio- Eccli. 26.
sa ira magna, et contumelia et turpitudo illius non
contegetur. Fornicatio mulieris in extollentia ocu-
lorū, et in palpebris illius agnoscetur. In filia nō ad-
uertente se, firma custodiam, ne inuēta occasione ab-
utatur se. Ab omni irreuerentia oculorum caue, et ne
mireris si te neglexerit. Et post quatuor versus, Gra
tia mulieris sedulæ delectabit virum suum, et ossa il-
lius impinguabit. Disciplina illius datū dei est. Mu-
lier sensata et tacita non est immutatio eruditę ani-
mæ. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudora-
ta. Omnis autem ponderatio non est digna continen
tis animæ. Et post duodecim versus, Et qui trans-
greditur à iustitia ad peccatū, deus parauit eum ad
romphæam. Et post quatuor versus, Et qui quærit
locupletari, auertit oculum suū. Et post tres versus, Eccli. 27.
Conteretur delictum, si non in timore domini tenue-
ris te instanter, cito subuertetur domus tua. Sicut in
pertusura

A pertusura cribri remanebit puluis, sic sporia homi-
nis in cogitatu illius. Vasa figuli probat fornax,&
homines iustos tentatio tribulationis. Sicut rustica
tio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex co
gitatu hominis cordis. Ante sermonē non collaudes
virum: hæc enim tentatio est hominum. Si sequeris
iustitiam, apprehendes illam,& indues quasi pudorē
honoris, & habitabis cum ea,& proteget te in sempi
ternum, & in die agnitionis inuenies firmamētum.
Volatilia ad sibi similia cōueniunt,& veritas ad eos
qui operantur illam reuertetur. Leo venationi insi-
diatur semper, sic peccata operantibus iniquitatem.
Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nā stultus
sicut luna immutatur. In medio insensatorū serua ver
bum tempori: in medio autem cogitātium assiduus
esto. Narratio peccantium odiosa, & risus eorum in
delictis peccati. Loquela multum iurans horripila-
tionem capiti statuet, & in reuerentia ipsius obtura-
tio aurium. Effusio sanguinis in rixa superborum, &
maledictio illorum auditus grauis. Qui denudat ar
cana amici, perdit fidem, & non inueniet amicum ad
animum suum. Dilige proximum,& coniungere fide
cum illo: Quòd si nudaueris abscondita illius, non
B persequeris eum. Sicut enim homo qui perdit amicū
suum, sic qui perdit amicitiam proximi sui. Et sicut
qui dimittit auē de manu sua, sic reliquisti proximū
tuum,& non eum capies. Non illum sequeris, quoniā
longe abest. Effugit enī quasi caprea de laqueo, quo-
niam vulnerata est anima eius, & vltra eum non po-
teris colligare. Maledicti est concordatio: denudare
autem amici mysteria, desperatio est animæ infœli-
cis. Annuens oculis fabricat iniqua, & nemo eū abij-
ciet. In conspectu oculorum tuorū indulcabit os suū,
& super sermones tuos admirabitur: Nouissimè aūt
peruertet os suū,& in verbis tuis dabit scādalū. Multa
audiui,& non coæquaui ei,& dñs odiet illum. Et post
duos versus, Qui foueā fodit, decidet i illā:& qui sta-
tuit lapidē proximo, offēdet in eo:& qui laqueū alio
parat, peribit in illo. Facienti nequissimum consilium
super illum deuoluetur,& nō agnoscet vnde adueniet
illi. Illusio & improperium superborum, & vindicta
Eccli.28. sicut leo insidiabitur illi. Laqueo peribunt qui oble-
ctantur casu iustorum. Et post tres versus, Qui vin-
dicari vult à deo, inueniet vīdictam, & peccata illius
seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te,
& tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Homo ho-
mini seruat iram,& à deo quærit medelam, In homi-
C nem similem sibi non habet misericordiam, & de pec
catis suis deprecatur. Ipse dum caro sit, seruat iram,
& propitiationē petit à deo. Quis exorabit pro deli
ctis illius? Memento nouissimorum,& desine inimi-
cari, Tabitudo enim & mors imminet in mandatis
dei. Memorare timorem dei,& non irascaris proxi-
mo. Memorare testamenti altissimi,& despice igno-
rantiam. Abstine te à lite,& minues peccata. Homo
enim iracūdus incendit litem,& vir peccator turba-
bit amicos, & in medio pacem habentium immittit
inimicitiam. Et post quatuor versus, Certamē festi-
natum incendit ignē,& lis festinans effundit sangui-
nem,& lingua testificans adducit mortem. Si sufflа-
ueris, quasi ignis exardebit: & si expueris super illā,
extinguetur. Vtraq; ex ore proficiscitur, Susurro &
bilinguis maledictus: multos enim turbauit pacē ha
bentes. Lingua tertia multos commouit,& dispersit
illos à gente in gentem. Ciuitates muratas diuitum
destruxit, & domos magnatorum effodit. Virtutes
populorum concidit,& gentes fortes dissoluit. Lin-
gua tertia mulieres viratas eiecit,& priuauit illas de
laboribus suis. Qui respicit illam, non habebit re-
quiem, nec habebit amicū in quo requiescat. Et post
aliquos versus, Verbis tuis facito stateram,& fre-
nos ori tuo rectos: & attende ne forte labaris in lin-
gua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium D
tibi,& sit casus tuus insanabilis in mortem. Qui fa- Eccli.29.
cit misericordiam, fœneratur proximo:& qui præua
let manu, mādata seruat. Fœnerare proximo tibi, in
tempore necessitatis illius:& iterum redde proximo
in tempore suo. Confirma verbum, & fideliter age
cum illo:& in omni tēpore inuenies quod tibi neces-
sarium est. Multi quasi inuentionē æstimauerunt fœ-
nus,& præstiterunt molestiam iis qui se adiuuerunt.
Et post aliquos versus, Veruntamen super humilem
animo fortior esto,& pro eleemosyna non trahas il-
lum. Propter mandata assume pauperem,& propter
inopiam illius ne dimittas eum vacuum. Perde pe-
cuniam tuam propter fratrem et amicum, et non abs-
cōdas illam sub lapide in perditionem. Pone thesau-
rum tuum in præceptis altissimi, et prodent tibi ma-
gis quàm aurum. Conclude eleemosynā in corde pau
peris, et hæc pro te exorabit ab omni malo. Sup scu-
tum potentis, et super lanceam aduersus inimicum
tuum pugnabit. Vir bonꝰ fidem facit proximo suo,
et qui perdiderit, confusionem derelinquet sibi. Gra-
tiam fideiussoris ne obliuiscaris, dedit enim pro te
animam suam. Repromissorem fugit peccator et im
mūdus. Bona repromissoris sibi adscribit peccator, E
et ingratus sensu derelinquit liberantē se. Vir repro-
mittit de proximo suo, et cum perdiderit reueren-
tiam, derelinquetur ab eo. Repromissio nequissima
multos perdidit diligentes, et commouit illos quasi
fluctus maris. Viros potentes gyrans migrare fe-
cit, et vagati sunt in gentibus alienis. Peccator trās-
grediens mandata domini, incidet in promissionem
nequam. Et post vnum versum, Recupera proximū
secundum virtutem tuam, et intende tibi ne incidas.
Et post aliquos versos, Qui diligit filium suum as- Eccli.30.
siduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo suo. Qui
docet filium suum, laudabitur in illo. Et post decem
versus, Equus indomitus euadet durus, et filius re-
missus euadit præceps. Lacta filium, et pauentem
te faciet. Lude cum illo, et contristabit te. Non cor-
rideas illi, ne doleas in nouissimo, et obstupescāt den
tes tui. Non des illi potestatem in iuuētute, et ne de-
spicias cogitatus illius. Corua ceruicem eius in iuuē
tute, et tunde latera eius dū infans est: ne forte indu-
ret et non credat tibi, et erit tibi dolor animæ. Doce
filium tuum, et operare i illo, ne in turpitudine illius
confundaris. Melior est pauper sanus et fortis viri-
bus, q̄ diues imbecillis et flagellatus malitia. Salus F
animæ in sanctitate iustitiæ, et melior omni auro et
argento: et corpus validum, quàm census immensus.
Non est census super censum salutis corporis: et non
est oblectatio super cordis gaudiū. Melior est mors
quàm vita amara, et requies æterna quàm langoor
perseuerans. Bona abscondita in ore clauso, quasi ap
positiones epularum circumpositæ sepulchro. Et post
quinque versus, Tristitiam non des animæ tuæ, et
non affligas temetipsum in consilio tuo. Iucunditas
cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine defe-
ctione sanctitatis, et exultatio viri est longæuitas.
Miserere animæ tuæ placens deo, et contine: et con
grega cor tuum in sanctitate eius, et tristitiam lōge
expelle à te. Multos enim occidit tristitia, et non est
vtilitas in illa. Zelus et iracundia minuēt dies, et an-
te tempus senectam adducit cogitatus. Et post ali-
quos versus, Qui aurum diligit, non iustificabitur: Eccli.31.
et qui insequitur consumptionem, replebitur ex ea.
Multi dati sunt in auri casus, et facta est in specie il-
lius perditio illorum. Lignum offensionis est aurum
sacrificantium: væ illis qui sectantur illud, et omnis
imprudens deperiet in illo. Beatus diues, qui inuen-
tus est sine macula: et qui post aurum non abijt, nec
sperauit in pecunia et thesauris. Quis est hic, et lau-
dabimꝰ eū, fecit enī mirabilia in vita sua? Quis pro-
batus

G batus est in illo,& perfectus est,& erit illi gloria ęter
na? Qui potuit transgredi,& non est trãsgressus, &
facere mala, & non fecit. Ideo stabilita sunt bona il-
lius in deo,& eleemosynas illius enarrabit Ecclesia
sanctorum. Et post aliquos versus, Vtere quasi ho-
mo frugi ijs quæ tibi apponuntur, vt non cum man-
ducas multum,odio habearis. Cessa prior disciplinę
causa,& noli nimius esse, ne forte offendas. Et si in
medio multorum sedisti,prior illis nõ extendas ma-
num tuam, nec prior poscas bibere. Quàm suffi-
ciens est homini erudito vinum exiguum. Et post a-
liquos versus, Diligẽtes in vino noli prouocare,mul-
tos enim exterminauit vinum. Et post aliquos ver-
Eccli.32. sus, Loquere maior natu,decet enim te: primum ver
bum diligenti scientiam, & nõ impedias Musicam.
Vbi auditus non est,non effundas sermonem:& im-
portune noli extolli in sapientia tua. Et post quinque
versus, Adolescens loquere in tua causa, vix cum ne-
cesse fuerit: Si bis interrogatus fueris,habeat caput
responsum tuum. In multis esto quasi inscius, & audi
tacens simul & quærens. In medio magnatorum lo-
qui non præsumas:& vbi sunt senes, non multum lo-
quaris. Ante grandinẽ præibit coruscatio,& ante ve
recundiam præibit gratia, & pro reuerentia accedit
H tibi bona gratia. Præcurre autem prior in domum
tuam,& illic aduocare,& illic lude,& age conceptio-
nes tuas,& non in delictis & verbo superbo. Et super
his omnibus benedicito deum,qui fecit te,& inebria
uit te in omnibus bonis suis. Qui timet deum,exci-
piet doctrinã eius:& qui vigilauerint ad illum,inue-
nient benedictionem. Qui quærit legem,replebitur
ab ea:& qui insidiose agit,scãdalizabitur in ea. Qui
timent dominum, inuenient iudicium iustum, & iu-
stitiam quasi lumen accendent. Peccator homo deui
tabit correptionem, & secundum voluntatem suam
inueniet comparationem. Vir consilij nõ disperdet
intelligentiam. Et post quatuor versus, Fili, sine cõ-
silio nihil facias:& post factũ non pœnitebis. Et post
paucos versus, Qui credit deo, attendet mandatis,
& qui confidunt in illo,non minorabuntur. Timenti
Eccli.33. dominum,nõ occurrunt mala,sed in tentatione deus
illum conseruabit,& liberabit à malis. Sapiens non
odit mandata & iustitias:& non illidetur quasi nauis
in procella. Homo sensatus credit legi dei,& lex illi fi
delis. Qui interrogationẽ manifestat, parabit ver-
Eccli.34. bum. Et post paululum, Vana spes,& mẽdacium vi-
I ro insensato:& somnia extollunt imprudentes. Et
quasi qui apprehendit vmbram, & sequitur ventum:
sic & qui attendit ad visa mendacia. Secundum hoc
visio somniorum,ante faciem hominis similitudo ho
minis. Ab immundo quid mundabitur,& à mendace
quid verum dicetur? Diuinatio erroris & auguria
mendacia,& somnia male faciẽtium vanitas est. Et
sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi
ab altissimo fuerit emissa visitatio. Ne dederis illis
cor tuum. Multos enĩ errare fecerunt somnia, & ex-
ciderunt sperantes in illis. Sine mendacio cõsumma
bitur verbum,& sapientia in ore fidelis contempla-
bitur. Et post quinque versus, Multa vidi enarran-
do,& plurimas verborum cõsuetudines, Aliquotiẽs
vsque ad mortem periclitatus sum horum causa,& li
beratus sum gratia dei. Spiritus timentium deum
quæritur,& in respectu illius benedicentur. Spes enĩ
illorum in saluantem illos, & oculi dei in diligentes
se. Qui timet dominum nihil trepidabit:& non pa-
uebit,quoniam ipse est spes eius. Timentis dominũ,
beata est anima. Ad quem respicit, & quis est forti-
tudo eius? Oculi domini super timentes eum: prote-
ctor potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ar-
doris,& vmbraculum meridianum,deprecatio offen
sionis,& adiutorium casus, exaltans animam,& il-
luminãs oculos,dans sanitatem & vitam & benedi-
ctionem. Immolantis ex iniquo oblatio est macula- K
ta,& non sunt beneplacitæ subsannationes iniusto-
rum. Dominus solus sustinẽtibus se in via veritatis
& iustitiæ. Dona iniquorum non probat altissimus,
nec respicit in oblationibus iniquorum,nec in multi-
tudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.
Qui offert sacrificiũ ex substãtia pauperum, quasi
qui victimat filium in conspectu patris sui. Panis in-
digẽtium,vita pauperis est: qui defraudat illum,ho-
mo sanguinũ est. Qui aufert in sudore panem, quasi
qui occidit proximum suum: qui effundit sanguinẽ,
& qui fraudem facit mercenario,fratres sunt. Vnus
ædificans,& alter destruens,quid prodest illis nisi la-
bor? Vnus orans,& alter maledicens, cuius vocem
exaudiet de⁹? Qui baptizatur à mortuo,& iterum
tangit illum, quid proficiet lauatio illius? Sic homo
qui ieiunat in peccatis suis,& iterum eadem faciens,
quid proficit humiliãdo se? Orationem eius quis ex- Eccli.35.
audiet? Qui conseruat legem,multiplicat orationẽ:
sacrificium salutare est attendere mandatis, & disce-
dere ab omni iniquitate,& propitiationem litare sa-
crificijs super iniustitias,& deprecatio ꝓ peccatis,re
cedere ab iniustitia. Et post paucos versus, Non ap-
parebis in conspectu dei vacuus. Hęc omnia propter
mandata domini fiunt. Oblatio iusti impinguat al- L
tare,& odor suauitatis est in conspectu altissimi. Sa-
crificium iusti acceptum est, & memoriam eius non
obliuiscetur dominus. Bono animo gloriam redde
deo, & non minuas primitias manuum tuarum. In
omni dato hilarem fac vultum tuũ, & in exultatione
sanctifica decimas tuas. Da altissimo secundum da-
tum eius, & in bono oculo adinuentionẽ facito ma-
nuum tuarum: quoniam dominus retribuens est,et
septies reddet tantum tibi. Noli offerre munera pra
ua:nõ enim suscipiet illa. Noli respicere sacrificium
iniustum,quoniam dominus vindex est,& non est a-
pud illum gloria personę. Non accipiet dñs personã
in pauperem,& precationẽ læsi exaudiet. Non despi
ciet preces pupilli, nec viduæ: si effundit loquelã ge-
mitus. Nonne lachryma ad maxillam descendit,et
exclamatio à maxilla ascendit ꝓpter illud quod de-
scendit super illam? Et post quatuor versus, Oratio
humiliantis se,nubes penetrabit. Et post aliquantũ,
Cum viro sancto assiduus esto quẽcunq; cognoueris Eccli.37.
obseruantem timorẽ dei,cuius anima est secundum
animam tuã. Et post qninq; versus, Et in his omnib⁹
deprecare altissimũ,vt dirigat ĩ veritate viam tuã. M
Et post aliquot versus, Fili,in vita tenta animã tuã,
et si fuerit nequam,non des illi potestatem. Non enĩ
omnibus oĩa expediunt,& nõ omni animæ omne ge
nus placet. Noli auid⁹ esse in omni epulatione, et nõ
te effundas super omnẽ escam. Et post quatuor ver-
sus, Honora medicũ,propter necessitatem etenĩ illũ Eccli.38.
creauit altissimus. A deo est medela, & à rege acci-
piet donationem. Disciplina medici exaltabit caput
ipsius,et in conspectu magnatorum collaudabitur al
tissimus. Altissimus creauit de terra medicinam,et
vir prudẽs nõ abhorrebit illã. Nõnne à ligno indul-
cata est aqua amara? Ad agnitionem hominũ virt⁹
illius, Et dedit homini sciẽtiam altissimus, honora-
ri in mirabilibus suis,in his curans mitigabit dolo-
rem ipsorũ. Et post quatuor versus, Fili,in tua infir-
mitate non desperes, sed ora dñm et ipse curabit te.
Auerte à delicto,et dirige man⁹, et ab omni delicto
mũda cor tuũ. Et post vnũ versum, Et impingua ob-
lationem,et da locũ medico. Etenim illum dñs crea
uit,et nõ discedat à te,qm̃ opera eius sunt necessaria.
Est enim qñ in manus illorũ incurras, ipsi vero do-
minum deprecabũtur, vt dirigat requiem eorum et
sanitatem propter conuersationem illorum. Et post
vnum versum, Fili,in mortuum produc lachrymas,
et quasi dira passus incipe plorare. Et secũdũ iudiciũ

cõtege

A contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius. Propter delaturam amare fer luctum illius vna die, & consolare propter tristitiam: & fac luctum secũdum meritũ eius vno die vel duobus, propter detractionem. A tristitia enim festinat mors & cooperiet virtutem, & tristitia cordis flectet ceruicem. Et post vnum versum, Non dederis in tristitiã cor tuũ. Et post nouem versus, Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu sapientiam percipiet.

Eccli.39. Et paulopost, In voce dicito, Obaudite me diuini fructus aquarum, & quasi rosa plantata super riuũ fructificate, Quasi Libanus odorẽ suauitatis habete, Florete flores quasi lilium, date odorẽ, & frondete in gratiam & collaudate canticum, & benedicite dominum in operibus suis. Date magnificentiam nomini eius, & cõfitemini illi in voce labiorum vestrorum. In canticis labiorum & citharis, & sic dicetis in confessione, Opera domini vniuersa bona valde. In verbo eius stetit aqua sicut congeries, & in sermone oris eius sicut exceptoria aquarum: quoniam in pręcepto ipsius placor fit, & non est minoratio in salute illius. Opera omnis carnis coram illo, & non est quicquam abscõditum ab oculis eius. A seculo & vsque B in seculum respiciet, & nihil est mirabile in conspectu eius. Non est dicere, quid est hoc, aut quid est illud: omnia enim in tempore suo quærẽtur. Et paulopost,

Eccli.40 Gratia sicut paradisus in benedictionibus & misericordia in seculo permanet. Et post duodecim versus, Fratres in adiutorium in tẽpore tribulationis, & super eos misericordia liberabit.

Eccli.41 Et post paululum, Sapientia enim absconhita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque? Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quàm qui abscondit sapientiã suam.

Eccli.43 Et aliquanto post, Benedicentes dominum exaltate illum quantum potestis, maior est omni laude, Exaltantes eum replemini virtute.

Eccli.51. Et post multa, Appropiate ad me indocti, & congregamini in domum disciplinæ, Quid adhuc retardatis, & quid adhuc dicetis in his? Animæ vestræ sitiunt vehemẽter. Aperui os meum & locutus sum, Comparate vobis sine argento sapientiam, & collum vestrum subijcite iugo, & suscipiet anima vestra disciplinam. In proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris, quoniã modice laboraui, & inueni mihi multã requiem. Assumite disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea. Lętetur anima vestra C in misericordia eius, & non cõfundemini in laude ipsius. Operamini opus vestrum ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

Ex libro Tobiæ ista ponenda credidimus.

Tobiæ 4 Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitę eius: Memor enim esse debes, quę & quãta pericula passa sit propter te in vtero suo. Et post duos versus, Omnibus autẽ diebus vitæ tuæ deum in mente habe, & caue ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta dei tui. Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli auertere faciem tuam ab vllo paupere. Ita enĩ fiet, vt nec à te auertatur facies domini. Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum fuerit, etiam exiguum libenter impertire stude. Præmium enim tibi bonum thesaurizas in die necessitatis: quoniam eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo deo eleemosyna omnibus qui faciunt eam. Attende tibi fili ab omni fornicatione, & pręter vxorem tuam nunquam patiaris crimen scire. Superbiã autem nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. In ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Quicunque aliquid tibi operatus fuerit, statim mercedem ei restitue, & merces mercenarij apud te omnino non maneat. Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias. D Panẽ tuum cum esurientibus egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. Et post duos versus, Consilium semper à sapiente perquire. Omni tempore benedic deũ, & pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Et post septem versus, Noli timere fili mi, pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerim⁹ deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

Tob.12. Et post multa, tũc Raphaël dixit eis occulte, Benedicite deũ cœli, & coram omnibus viuentibus confitemini illi, quoniam fecit vobiscum misericordiã suam. Etenim sacramentum regis abscondere bonum est, opera autem dei reuelare & confiteri honorificum est. Bona est oratio cũ ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri condere: quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire vitam æternam. Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ.

Tob.14. Et paulopost, Audite ergo me filij patrem vestrum, Seruite domino in veritate, & inquirite vt faciatis quæ sunt placita illi, Et filijs vestris mandate, vt faciant iustitias & eleemosynas vt sint memores dei, & be- E nedicant eum in omni tempore, in veritate et in tota virtute sua. Iam nunc quoniam non omnes libri canonici veterisque testamẽti huic operi nostro necessaria dederunt: neque ij qui dederunt, ex omnibus suis locis conueniebant vt darent, sed ex eis tantum, vbi apertiora morum bonorum præcepta comperimus: siue vbi vtilia iubentur: siue vbi contraria prohibentur: ad sacras literas Euangelicas et Apostolicas trãseamus. Caput in canone testamẽti noui notissima et præclarissima quatuor Euangelia tenuerũt, in quorum primo, quod secundum Matthæum est, ea quæ nobis sunt ad hoc opus quod suscepimus congrua, videamus.

Ex Euãgelio secundum Matthæum. Cap. 5. Videns autem dominus turbas, ascendit in montem. Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius. Et aperiẽs os suum docebat eos dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui esuriũt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum vi- F debunt. Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorũ. Beati estis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me, Gaudete et exultate, quoniã merces vestra copiosa est in cœlis. Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerũt ante vos. Vos estis sal terrę, Quòd si sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, et conculcetur ab hominib⁹. Vos estis lux mundi. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita, Neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Nolite putare, quoniam veni soluere legem, aut Prophetas, Non veni soluere, sed adimplere. Amen dico vobis, donec transeat cœlum et terra, iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege donec omnia fiant. Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Dico autem vobis, quoniam nisi

abundauerit

G abũdauerit iuſtitia veſtra plus quàm Scribarum &
Phariſæorum, nõ intrabitis in regnum cœlorũ. Au-
Exod.20. diſtis quia dictum eſt antiquis, Non occides: Qui
autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico
vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iu-
Deute.5. dicio. Qui autẽ dixerit fratri ſuo Racha, reus erit
conſilio. Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehẽnæ
ignis. Si ergo offers munus tuũ ante altare, & ibi re-
cordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduer-
ſum te, relinque ibi munus tuum ante altare & vade
prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres
munus tuum. Eſto conſentiens aduerſario tuo cito
dum es in via cum eo, ne forte tradat te aduerſarius
iudici, & iudex tradat te miniſtro, & in carcerẽ mit-
taris. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas
nouiſſimum quadrantem. Audiſtis quia dictum eſt
Exod.20. antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis,
quia omnis qui viderit mulierem ad cõcupiſcendum
eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo. Quòd ſi
oculus tu⁹ dexter ſcandalizet te, erue eum, & proijce
eum abs te. Expedit enim tibi vt vnum pereat mẽ-
brorũ tuorũ, quàm totum corp⁹ tuũ mittatur in ge-
hennã. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abſci-
de eam et proijce abs te: Expedit enim tibi vt vnum
H pereat membrorũ tuorũ, q̃ totum corpus tuũ eat in
Deu.24. gehennã. Dictum eſt autẽ, Quicunq; dimiſerit vxo-
rem ſuam det illi libellum repudij. Ego autem dico
vobis, quia omnis qui dimiſerit vxorem ſuã, excepta
fornicationis cauſa, facit eam mœchari, & qui dimiſ-
ſam duxerit, adulterat. Iterum audiſtis quia dictum
Leui.19. eſt antiquis, Non peierabis. Reddes autem domio
iuramenta tua. Ego autem dico vobis, Non iurare
omnino, neque per cœlum, quia thronus dei eſt: neq;
per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt, neq; per
Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis. Neq;
per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum ca-
pillum album facere aut nigrum. Sit autẽ ſermo ve-
ſter eſt, eſt: non, nõ: quod autem his abundantius eſt,
Exod.21. à malo eſt. Audiſtis, quia dictũ eſt, Oculum pro ocu-
Deut.19. lo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non
reſiſtere malo, ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram
maxillam tuam, præbe illi & alteram: & ei qui vult
tecum in iodicio contendere, & tunicam tuam tolle-
re, dimitte ei & pallium. Et quicũque te angariaue-
rit ire mille paſſus, vade cum illo alia duo. Qui pe-
tit à te, da ei: & volentem mutuare à te, ne auertaris.
Leuit.19. Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Diliges proxi-
Deut.23. mum tuum, & odies inimicum tuum. Ego autem di-
I co vobis, Diligite inimicos veſtros, benefacite ijs q
vos oderunt, & orate pro perſequentibus & calum-
niantibus vos, vt ſitis filij patris veſtri, qui in cœlis
eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper malos & bonos,
& pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Si enim diligitis eos
qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nõn-
ne & publicani hoc faciũt? Et ſi ſalutaueritis fratres
veſtros tantũ, quid ampli⁹ facitis? Nõnne & Ethni-
ci hoc faciunt? Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & pater
Matt. 6. veſter cœleſtis perfectus eſt. Attendite ne iuſtitiam
veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab
eis. Alioquin mercedem nõ habebitis apud patrem
veſtrum qui in cœlis eſt. Cum ergo facis eleemoſy-
nam, noli tuba canere ante te, ſicut hypocritæ faciũt
in ſynagogis & in vicis, vt honorificentur ab homi-
nibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem ſu-
am. Te autem faciẽte eleemoſynam, neſciat ſiniſtra
tua quid faciat dextera tua, vt ſit eleemoſyna tua in
abſconſo, & pater tuus qui videt in abſconſo reddet
tibi. Et cum oratis non eritis ſicut hypocritæ, qui a-
mant in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes
orare, vt videãtur ab hominibus. Amen dico vobis,
receperunt mercedem ſuam. Tu autem cum oraue-
ris, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio ora pa-

trem tuum in abſconſo: & pater tuus qui videt in ab- K
ſconſo, reddet tibi. Orantes autem nolite multum
loqui, ſicut Ethnici: putãt enim quia in multiloquio
ſuo exaudiantur. Nolite ergo aſſimilari eis: ſcit
enim pater veſter quid opus ſit vobis antequam pe-
tatis eum. Sic ergo orabitis, Pater noſter qui es
in cœlis. Sanctificetur nomen tuum, Adueniat re-
gnum tuum, Fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in ter-
ra. Panem noſtrũ ſuperſubſtantialem * da nobis ho- *al's, quo-
die. Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos di- tidianũ.
mittimus debitoribus noſtris. Et ne nos inducas in
tentationem, ſed libera nos à malo. Si enim dimiſe-
ritis hominibus peccata eorũ, dimittet & vobis pa-
ter veſter cœleſtis delicta veſtra. Si autem non dimi-
ſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis
peccata veſtra. Cum autem ieiunatis, nolite fieri ſi-
cut hypocritæ triſtes. Exterminãt enim facies ſuas
vt appareant hoĩbus ieiunantes. Amen dico vobis,
perceperũt mercedem ſuam. Tu autem cum ieiunas,
vnge caput tuum, & laua faciem tuã, ne videaris ho-
minibus ieiunans, ſed patri tuo qui eſt in abſconſo:
& pater tuus qui videt in abſcõſo, reddet tibi. Nolite
theſaurizare vobis theſauros in terra, vbi erugo & ti-
nea demolitur, & vbi fures effodiũt & furantur. The- L
ſaurizate autem vobis theſauros in cœlo, vbi neque
erugo neq; tinea demolitur, & vbi fures non effodiũt
nec furantur. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt &
cor tuum. Lucerna corporis tui eſt oculus. Si fuerit
oculus tuus ſimplex, totum corpus tuum lucidum
erit: Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum cor-
pus tuum tenebroſum erit. Si ergo lumen quod in te
eſt tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erũt? Nemo
poteſt duobus dominis ſeruire, aut enim vnum odio
habebit, & alterum diliget: aut vnum ſuſtinebit, & al-
terum cõtemnet. Non poteſtis deo ſeruire & mam-
monæ. Ideo dico vobis ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ
quid manducetis, neq; corpori veſtro quid induami-
ni. Nõnne anima plus eſt q̃ eſca, & corp⁹ plus quàm
veſtimentum? Reſpicite volatilia cœli, quoniam nõ
ſerunt, neq; metunt, neq; congregant in horrea, & pa-
ter veſter cœleſtis paſcit illa. Nõnne vos magis plu-
ris eſtis illis? Quis autem veſtrum cogitãs poteſt
adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Et de ve-
ſtimentis quid ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia agri
quomodo creſcunt, non laborant, neque nent. Dico
autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria
ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis. Si autem fœnũ
agri quod hodie eſt, & cras ĩ clibanum mittitur, de⁹ M
ſic veſtit, quanto magis vos minimæ fidei? Nolite
ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus, aut
quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia
gentes inquirũt: ſcit enim pater veſter quia his om-
nibus indigetis. Quærite ergo primum regnũ dei
& iuſtitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis.
Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum, Craſtinus enĩ
dies ſolicitus eſt ſibijpſi, Sufficit diei malitia ſua.
Nolite iudicare, vt non iudicemini. In quo enim iu- Matt.7.
dicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua menſura
mẽſi fueritis, remetietur vobis. Quid autem vides
feſtucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo
non vides? Aut quomodo dicis fratri tuo, ſine eijciã
feſtucam de oculo tuo, & ecce trabes eſt ĩ oculo tuo?
Hypocrita, eijce primũ trabem de oculo tuo, & tunc
videbis eijcere feſtucam de oculo fratris tui. Nolite
ſanctum dare canibus, neque miſeritis margaritas
veſtras ante porcos, ne forte conculcent eas pedib⁹
ſuis, & conuerſi dirumpant vos. Petite & dabitur vo-
bis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur vobis.
Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, et pul-
ſanti aperietur. Aut quis ex vobis homo, quem ſi pe-
tierit filius ſuus panem, nunquid lapidem porriget
ei? Aut ſi piſcem petit, nunquid ſerpentem dabit ei?
Si ergo

A Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare fi-
lijs vestris, quanto magis pater vester qui in coelis
est, dabit bona petentibus se. Omnia ergo quæcunq;
vultis vt faciant vobis homines, & vos facite eis.
Hæc est enim lex & prophetæ. Intrate per angu-
stam portã, quia lata porta & spatiosa via quæ ducit
ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.
Q uàm angusta porta & arcta via quæ ducit ad vi-
tam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite à
falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis
ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces, A fru-
ctibus eorum cognoscetis eos. Nunquid colligunt
de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Sic omnis ar-
bor bona fructus bonos facit, mala autem arbor, fru-
ctus malos facit. Non potest arbor bona fructus ma
los facere, neque arbor mala fructus bonos facere.
Omnis arbor quę non facit fructum bonum, excide-
tur & in ignem mittetur. Igitur ex fructib⁹ eorũ co-
gnoscetis eos. Non oĩs qui dicit mihi, dñe dñe, intra
bit in regnũ cœlorũ, sed q facit voluntatẽ patris mei
qui in cœlis est, ipe intrabit in regnũ cœlorũ. Multi
dicent mihi ĩ illa die, Dñe, dñe, nõnne in noĩe tuo p-
B phetauimus, & in tuo nomine dæmonia eiecimus,
& in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc
confitebor illis, quia nunquam noui vos: Discedite
à me qui operamini iniquitatem. Omnis ergo qui
audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro
sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram,
& descendit pluuia, & venerunt flumina, & flaue-
runt venti, & irruerunt in domum illam, & non ce-
cidit: Fundata enim erat sopra petram. Et omnia
qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit
viro stulto, qui ædificauit domum suam supra are-
nam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & fla-
uerunt venti, & irruerunt in domum illam, & ceci-
Matt. 10 dit, & fuit ruina eius magna. Et paulo post, Gratis
accepistis, gratis date. Nolite possidere aurum, neq;
argentum, neque pecuniam in zonis vestris: Non
peram in via, neque duas tunicas, neque calciamen-
ta, neque virgam: Dignus est enim operarius cibo
suo. In quamcunque ciuitatem aut castellum intra-
ueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi mane-
te donec exeatis. Intrãtes autem in domum, saluta-
te eam dicentes, Pax huic domui. Et siquidem fue-
rit domus illa digna, veniet pax vestra super illam:
Si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuer-
tetur. Et quicunque non receperit vos neque audie-
C rit sermones vestros, exeuntes foras de domo, vel de
ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris: Amẽ
dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum &
Gomorreorum in die iudicij, quàm illi ciuitati. Ec-
ce ego mitto vos, sicut oues ĩ medio luporum. Esto-
te ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut
columbæ. Cauete autem ab hominib⁹. Tradent enĩ
vos in concilijs, & in synagogis suis flagellabũt vos,
& ad prętides & reges ducemini propter me in testi-
monium illis & gentibus. Cum autem tradent vos,
nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabi-
tur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enĩ
vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui
loquitur in vobis. Tradet aotem frater fratrem in
mortem, & pater filium, & insurgent filij in parẽtes,
& morte eos afficient: Et eritis odio omnibus homi-
nibus propter nomen meum. Q ui autem perseuera-
uerit vsque in finem, hic saluus erit. Cum autem per-
sequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam. Amen
dico vobis, non consummabitis ciuitates Israel,
donec veniat filius hominis. Non est discipulus su-
per magistrum nec seruus super dominũ suum: Suf-
ficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seru⁹ sicut
domin⁹ eius. Si patremfamilias Beelzebub vocaue-
runt, quãto magis domesticos eius. Ne ergo timue-
ritis eos. Nil enim opertum est quod non reuelabi- D
tur, & occultum quod non sciatur. Q uod dico vobis
in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis,
prædicate super tecta. Et nolite timere eos qui occi-
dunt corpus, animam autem nõ possunt occidere, sed
potius eum timete, qui potest & animam & corpus
perdere in gehennã. Nonne duo passeres asse vene-
unt, & vnus ex illis non cadet super terrã sine patre
vestro? Vestri autem & capilli capitis omnes nume-
rati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus me-
liores estis vos. Omnis ergo q cõfitebit me corã ho-
minibus, confitebor, & ego eũ coram patre meo qui
est in cœlis. Q ui autem negauerit me coram homi
nibus, negabo & ego eũ coram patre meo qui in cœ-
lis est. Nolite arbitrari, qoia venerim pacem mitte-
re in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium,
Veni enim separare hominem aduersus patrẽ suũ,
& filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersua
socrum suã, & inimici hominis domestici eius. Q ui
amat patrem aut matrẽ plus q̃ me, non est me dign⁹.
Et qui amat filium aut filiã super me, non est me di-
gnus. Et qui nõ accipit crucem suã & sequitur me, nõ
est me dignus. Q ui inuenit animã suam, perdet il-
lam. Et qui perdiderit animã suam propter me, inue E
niet eam. Q ui recipit vos, me recipit: & qui me re-
cipit, recipit eũ qui me misit. Q ui recipit Prophetã
in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet:
Et qui recipit iustũ in noĩe iusti, mercedem iusti ac-
cipiet. Et quicũq; potũ dederit vni ex minimis istis,
calicem aquę frigidæ tantũ in noĩe discipuli, Amen
dico vobis, non perdet mercedẽ suam. Et paulopost, Matt. 11.
Cui autẽ similem æstimabo generationẽ istam? Si-
milis est pueris sedentib⁹ in foro, qui clamãtes coæ-
qualibus dicũt, Cecinimus vobis & non saltastis, la-
mentauimus, & non planxistis. Venit enĩ Ioannes
neq; manducãs, neq; bibens: & dicunt, dæmoniũ ha-
bet. Venit filius hominis manducans, & bibẽs, & di-
cunt, Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorũ
& peccatorũ amicus: Et iustificata est sapientia à fi
lijs suis. Et post paululum, Venite ad me oẽs qui la-
boratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite
iugum meũ super vos, et discite à me, quia mitis sum
et humilis corde, et inuenietis requiẽ animabus ve-
stris. Iugum enim meũ suaue est, et onus meũ leue.
Item post paululũ, Si autem sciretis, quid est, Mise-
ricordiam volo, et nõ sacrificium, nunq̃ condemnas-
setis innocentes. Et post paululum, Q ui nõ est me- Mat. 12.
cum, contra me est: et qui non congregat mecũ, spar- F
git. Ideo dico vobis, omne peccatũ et blasphemia re-
mittetur hominibus, spiritus autem blasphemiæ nõ
remittet. Et quicũq; dixerit verbũ cõtra filiũ hoĩs,
remittetur ei: Q ui autẽ dixerit cõtra spũm sctũ, non
remittetur ei, neq; in hoc seculo, neq; ĩ futuro. Aut fa-
cite arborem bonã, et fructũ eius bonũ: aut facite ar-
borem malam, et fructũ eius malũ. Siquidem ex fru
ctu arbor cognoscitur. Progenies viperarũ, quõ po-
testis bona loqui cũ sitis mali? Ex abundãtia enĩ cor
dis os loquit. Bonus homo de bono thesauro cordis
sui profert bona, et mal⁹ homo de malo thesauro p-
fert mala. Dico autẽ vobis, qm̃ omne verbũ ociosum
quod locuti fuerint hoĩes, reddẽt rationem de eo in
die iudicij. Ex verbis enĩ tuis iustificaberis, et ex ver
bis tuis condẽnaberis. Et post aliquãtũ, Audite et Matt. 15.
intelligite. Nõ qđ intrat in os, coinquinat hoĩem, sz
quod pcedit ex ore, hoc coinquinat hoĩem. Et paulo
post, Respõdens aũt Petrus, dixit ei, Edissere nobis
parabolam istã: At ille dixit, Adhuc et vos sine intel
lectu estis? Non intelligitis, qoia omne qđ in os in-
trat, in ventrẽ vadit, et in secessum emittitur: Q uæ
autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coin-
quinant hominem? De corde enĩ exeunt cogitatio-
nes malæ, homicidia, adulteria, fornicatiões, furta,
falsa

G falsa testimonia, blasphemiæ. Hæc sunt quę coinqui-
nant hominem: Non lotis autem manibus mãduca-
re, non coinquinat hominem. Item post aliquantum,
Matt. 16 Tunc dixit Iesus discipulis suis: Si quis vult post me
venire, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam, &
sequatur me. Qui enim voluerit animã suam saluam
facere, perdet eam. Qui autem perdiderit animam
suam propter me, inueniet eã. Quid enim prodest
homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ vero
suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo
cõmutationem pro anima sua? Filius enim hominis
venturus est in gloria patris sui cũ angelis suis, & tũc
reddet vnicuiq; secundum opera eius. Item aliquãto
Matt. 18. post, Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & effi-
ciamini sicut paruuli, nõ intrabitis in regnum cœlo-
rum. Quicunq; ergo humiliauerit se sicut paruulus
iste, hic est maior in regno cœlorum: Et qui suscepe-
rit vnum paruulũ talem in nomine meo, me suscipit.
Qui autẽ scandalizauerit vnum de pusillis istis qui
in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asina-
ria in collo eius, & demergatur in profundum maris.
Væ mundo à scandalis, necesse est enim vt veniant
scandala: Veruntamen væ homini per quem scanda-
lum venit. Si autem manus tua vel pes tuus scanda-
H lizet te, abscide eum & proijce abs te: Bonum est tibi
ad vitam ingredi debilẽ, quàm duas manus, vel duos
pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si ocu-
lus tuus scandalizet te, erue eum & proijce abs te: Bo
num est tibi cum vno oculo in vitam intrare, q̃ duos
oculos habentem mitti in gehennam ignis. Videte
ne contemnatis vnum ex his pusillis. Dico autem vo-
bis, quia angeli eorum in cœlis semper vidẽt faciem
patris mei qui in cœlis est. Venit enim filius homi-
nis saluare quod perierat. Et paulo post, Si autẽ pec-
cauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te
& ipsum solum: Si te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ:
Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum
vel duos, vt in ore duorum testium vel trium stet om
ne verbum. Quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ:
si autem & Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethni
cus & publicanus. Amen dico vobis, quęcunq; alliga
ueritis super terram, erunt ligata & in cœlo, & quæ-
cunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo.
Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint
super terram, de omni re quæcunq; petierint, fiet illis
à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo vel
I tres cõgregati in nomine meo, ibi sum in medio eo-
rum. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine,
quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?
Vsq; septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi vsq; se-
pties, sed vsq; septuagiesseptics. Ideo assimilatũ est
regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationẽ po
nere cũ seruis suis. Et cum cœpisset rationẽ ponere,
oblatus est ei vnus qui debebat decem milia talenta.
Cum autem non haberet vnde redderet, iussit eũ do-
minus venundari, & vxorem eius & filios, & omnia
quę habebat, & reddi. Procidens autẽ seruus ille ora-
bat eum, dicens, Patientiam habe in me domine, &
omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui
illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus au
tem seruus ille, inuenit vnum de cõseruis suis, qui de-
bebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum,
dicens, Redde quod debes. Et procidens conseruus
eius, rogabat eum, dicens, Patientiam habe in me, &
omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abijt & mi-
sit eum in carcerem, donec redderet debitũ. Viden-
tes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt
valde: Et venerunt, & narrauerũt domino suo omnia
quæ facta fuerãt: Tunc vocauit illum dominus suus,
& ait illi, Serue nequam, omne debitum dimisi tibi,
quoniam rogasti me: Nonne ergo oportuit & te mi-
sereri cõserui tui, sicut & ego tui misert⁹ sum? Et ira-
tus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoad- K
usque redderet vniuersum debitũ. Sic & pater meus
cœlestis faciet vobis, si nõ remiseritis vnusquisq; fra-
tri suo de cordibus vestris. Et paulo post, Et accesse Matt. 19.
runt ad eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes, Si
licet homini dimittere vxorem suam quacunque ex
causa? Qui respondẽs, ait eis, Non legistis, quia qui Gen. 1.
fecit hominem ab initio, masculũ & fœminam fecit
eos: Et dixit, Propter hoc dimittet homo patrem &
matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in car-
ne vna. Itaq; iã non sunt duo, sed vna caro. Quod er-
go deus cõiunxit, homo nõ separet. Dicũt illi, Quid
ergo Moyses mandauit dare libellum repudij & di- Deut. 24
mittere? Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam
cordis vestri pmisit vobis dimittere vxores vestras,
Ab initio autem non fuit sic: Dico autem vobis, quia
quicunq; dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicatio-
nem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam du
xerit, mœchatur. Dicunt illi discipuli eius: Si ita est
causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Qui
dixit, Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus
datum est. Sunt enim eunuchi qui de matris vtero sic
nati sunt: Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominib⁹:
Et sunt eunuchi qui seipsos eunuchizauerũt propter
regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat. Tunc L
oblati sunt ei paruuli, vt man⁹ eis iponeret & oraret.
Discipuli autem increpabant eos. Iesus vero ait eis:
Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me veni-
re: Talium est enim regnum cœlorum. Et cum impo
suisset eis manus, abijt inde. Et ecce vnus accedẽs ait
illi: Magister bone, quid boni faciam, vt habeam vi-
tam æternam? Qui dixit ei, Quid me interrogas
de bono? Vnus est bonus deus. Si autem vis ingredi
ad vitam, serua mandata. Dicit ei, Quæ? Iesus autẽ
dixit, Non homicidium facies, non adulterabis, non Exod. 20.
facies furtum, non falsum testimonium dices. Hono
ra patrem tuum & matrem: Et diliges proximũ tuũ
sicut teipsum. Dicit illi adolescẽs, Omnia hæc custo-
diui: Quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis
perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperi-
bus, & habebis thesaurũ in cœlo, & veni sequere me.
Cum autem audisset verbum adolescẽs, abijt tristis:
Erat enim habens multas possessiones. Iesus autem
dixit discipulis suis: Amẽ dico vobis, quia diues dif-
ficile intrabit in regnum cœlorũ. Et iterum dico vo-
bis, Facilius est camelum per foramen acus transire,
quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Auditis M
autem his, discipuli mirabãtur valde, dicẽtes, Quis
ergo poterit saluus esse? Aspiciens autem Iesus, di-
xit illis, Apud hoies hoc impossibile est: apud deum
autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Pe-
trus, dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti su-
mus te, Quid ergo erit nobis? Iesus autẽ dixit illis,
Amẽ dico vobis, ꝙ vos qui secuti estis me, in regene-
ratione cum sederit filius hominis in sede maiesta-
tis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicã-
tes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit
domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem aut ma-
trem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomẽ
meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possi-
debit. Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissi-
mi primi. Et paulo post, Sicut filius hominis nõ ve- Matt. 20
nit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam
redemptionem pro multis. Et aliquanto post, Red- Matt. 22.
dite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei
deo. Et alibi, Diliges dominum deum tuum in toto Deut. 6.
corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua.
Hoc est maximum & primum mãdatum. Secũdum
autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut Leuit. 19
teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pẽdet
& prophetæ. Et post paucos versus, Tunc Iesus locu
tus est ad turbas & ad discipulos suos, dicens, Super

cathedram

A cathedram Moysi federũt Scribæ & Pharisei, Omnia ergo quæcunq; dixerint vobis seruate & facite, secundum opera vero eorum nolite facere: Dicunt enim & non faciunt. Alligant autem onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia vero opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificãt fimbrias. Amãt autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus, Rabbi. Vos autẽ nolite vocari, Rabbi: Vnus est enim magister vester: Omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vobis vocare super terram: Vnus est enim pater vester qui in cœlis est. Nec vocemini, magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Et paulopost, Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentam & anethum & cyminum, & relinquitis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam, & fidem: Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.
B Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis & paropsidis, intus autem pleni sunt rapina, & omni immunditia. Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, vt fiat & id quod deforis est mundum. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris apparẽt hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos à foris quidẽ apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum. Itaq; testimonium estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt: Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo dico vobis, Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas: & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti,
C vsq; ad sanguinem Zachariæ Prophetæ filij Barachię, quem occidistis inter templum & altare: Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem
Matt. 24 istam. Et paulopost, Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum: Qui autem perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. Et post aliquantum, Estote parati, quia nescitis qua hora filius hominis venturus est. Quisputas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus supra familiam suam, vt det illis cibum in tempore. Beatus ille seruus quem cum venerit dominus eius, inuenerit sic facientem: Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebrijs: veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis: illic erit fletus & stridor dentium. Et post pau-
Matt. 25. lulum, Vigilate itaque, quia nescitis diem neq; horam. Item post paululum, Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo: tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hædis: Et

statuet oues quidem à dextris, hædos autem à sini- D
stris. Tunc dicet rex ijs qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere: Hospes eram, & collegistis me: Nudus, & cooperuistis me: Infirmus, & visitastis me: In carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem & pauimus te: sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus? Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & ijs qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui, & non dedistis mihi potũ: Hospes fui, & non collegistis me: Nudus eram, & non cooperuistis me: Infirmus & in carcere, & nõ visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi, dicentes, Domine quando te vidimus esurientem & sitientem, & hospitem,
aut nudum, aut infirmum, vel in carcere: & non mini- E
strauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quandiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Et post ali-
quantum, Vigilate & orate, vt non intretis in ten- Matt. 26.
tationem.

ADuocans iterum turbam, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite: Nihil est extra hominem introiẽs in eum, quod possit eum coinquinare, sed quæ de homine procedũt, illa sunt quæ communicant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum à turba, interrogabãt eum discipuli eius parabolam: Et ait illis, Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiẽs in hominem, non potest eum communicare, quia non intrat in cor eius, sed in ventrem, & in secessum exit, purgans omnes escas? Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem. Ab intus enim de corde hominum exeunt cogitationes malæ: procedunt adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemiæ, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab-
intus procedunt, & communicant hominem. Et alio F
loco conuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, Marci. 8.
Si quis vult post me sequi, deneget seipsum, & tollat crucem suam & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam: Qui autem perdiderit animam suam propter me & Euangelium, saluam eam faciet. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentum faciat animæ suæ? Aut quid dabit homo commutationem pro anima sua? Qui enim me confusus fuerit & mea verba in generatione ista adultera & peccatrice, & filius hominis confundet eum in glo-
ria patris sui cum angelis suis. Et alibi, Et accipi- Marci. 9.
ens puerum statuit eum in medio eorum. Quem cum complexus esset, ait illis: Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: Et quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit. Et paulo post, Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis non perdet mercedem suam. Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius & in mare mitteretur. Et post paululum, Habete in vobis salem, & pacem habete inter vos. Et

Ex Euangelio secundum Marci.

G paulopoſt, Et accedentes Phariſæi interrogabant
eum: Si licet viro vxorem dimittere, tentantes eum.
At ille reſpondens, dixit eis, Quid vobis præcepit
Moyſes? Qui dixerunt, Moyſes permiſit libellum
repudij ſcribere & dimittere. Quibus reſpõdens Ie-
ſus, ait, Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præ-
ceptum iſtud, Ab initio autem creaturæ, maſculum
Gen.1. & fœminam fecit eos deus. Propter hoc relinquet
homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit vxori
ſuæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non ſunt
duo, ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit homo
non ſeparet. Et in domo iterum diſcipuli eius, de eo-
dem interrogauerunt eum: Et dicit illis, Quicunque
dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium
committit ſuper eam: & ſi vxor dimiſerit virum ſuũ
& alij nupſerit, mœchatur. Et poſt quatuor verſus,
Marci.10 Sinite paruulos venire ad me, & ne phibueritis eos:
Talium eſt enim regnum cœlorum. Amen dico vo-
bis, quiſquis non receperit regnum dei velut paruu-
lus, non intrabit in illud. Et complexans eos & im-
ponens manus ſuper illos benedicebat eos. Et cum
egreſſus eſſet in via, præcurrens quidam genu flexo
antè eum, rogabat eum, Magiſter bone, quid faciam
vt vitam æternam percipiam? Ieſus autem dixit ei,
H Quid me dicis bonum? Nemo bonus niſi vnus deus.
Exod.20. Præcepta noſti, Ne adulteres: Ne occidas: Ne fu-
reris: Ne falſum teſtimonium dixeris: Ne fraudem
feceris: Honora patrem tuum & matrem. At ille re-
ſpondens, ait illi, Magiſter, hæc omnia ſeruaui à iu-
uentute mea. Ieſus autem intuitus eum, dilexit eum,
& dixit illi, Vnum tibi deeſt: Vade, quæcunque ha-
bes, vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum
in cœlo, & veni ſequere me. Qui contriſtatus in ver-
bo, abijt mœrens. Erat enim habens multas poſſeſ-
ſiones. Et circumſpiciens Ieſus, ait diſcipulis ſuis:
Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum dei
introibunt. Diſcipuli autem obſtupeſcebant in ver-
bis eius. At Ieſus rurſus reſpondens, ait illis, Filioli,
quàm difficile eſt cõfidentes in pecunijs in regnum
dei introire. Facilius eſt camelum per foramen acus
tranſire, quàm diuitem intrare in regnum dei. Qui
magis admirabantur, dicentes ad ſeipſos: Et quis
poteſt ſaluus fieri? Et intuens illos Ieſus, ait, Apud
homines impoſſibile eſt, ſed non apud deum. Omnia
enim poſſibilia ſunt apud deum. Et cœpit Petrus
ei dicere, Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſu-
mus te. Reſpondens Ieſus, ait, Amen dico vobis:
I Nemo eſt qui reliquerit domum aut fratres, aut ſo-
rores, aut matrem, aut patrem, aut filios, aut agros
propter me & propter Euangelium, qui non accipiat
centies tantum nunc in tempore hoc, domus & fra-
tres, & ſorores & matres & filios & agros cum perſe-
cutionibus, & in ſeculo futuro vitam æternam. Mul-
ti autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi.
Et paulo poſt, Scitis quia ij qui videntur principa-
ri gentibus, dominantur eis, & principes eorum po-
teſtatem habent ipſorum. Non ita eſt autem in vo-
bis, ſed quicunque voluerit fieri maior, erit veſter mi-
niſter: Et quicũque voluerit in vobis primus eſſe, erit
omnium ſeruus: Nam & filius hominis non venit vt
miniſtraretur ei, ſed vt miniſtraret, & daret animam
Marci.11 ſuam redemptionem pro multis. Et aliquanto poſt,
Et reſpondẽs Ieſus, ait eis, Habete fidem dei. Amen
dico vobis: Quicunque dixerit huic monti tollere
& mittere in mare: & non hæſitauerit in corde ſuo,
ſed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat: fiet ei.
Propterea dico vobis: Omnia quæcunque orantes
petitis, credite quia accipietis, & venient vobis. Et
cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis
aduerſus aliquem, vt & pater veſter qui in cœlis eſt
dimittat vobis peccata veſtra. Quòd ſi vos non dimi
ſeritis, nec pater veſter qui in cœlis eſt, dimittet vo-
bis peccata veſtra. Item poſt aliquantum, Reſpon- K
dens autem Ieſus, dixit illis, Reddite igitur quę ſunt Marci.12
Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt dei deo. Et alio loco, Et
acceſſit vnus de ſcribis, qui audierat illos conquæ-
rentes, & videns quia bene illis reſponderit, interro-
gauit eum, quod eſſet primum omnium mandatum.
Ieſus autem reſpondit ei, Quia primum omnium
mãdatum eſt, Audi Iſraël, dominus deus tuus deus
vnus eſt. Et, Diliges dominum deum tuum ex toto
corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua,
& ex tota virtute tua: Hoc eſt primum mandatum,
Secundum autem ſimile eſt illi, Diliges proximum
tuum tanquam teipſum. Maius horum aliud man-
datum non eſt. Et ait illi ſcriba, Bene magiſter in ve-
ritate dixiſti, quia vnus eſt, & non eſt alius præter
eum. Et vt diligatur ex toto corde, & ex toto intelle-
ctu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & dilige-
re proximum tanquam ſeipſum maius eſt omnibus
holocauſtomatibus & ſacrificijs. Ieſus autem videns
quòd ſapienter reſpondiſſet, dixit illi: Non es lon-
gè à regno dei. Et nemo iam audebat eum interro-
gare. Et paulo poſt, Cauete à Scribis qui volunt
in ſtolis ambulare, & ſalutari in foro, & in primis ca-
thedris ſedere in ſynagogis, & primos diſcubitus in
cœnis. Qui deuorant domos viduarum ſub obtentu L
prolixæ orationis, hi accipient prolixius iudicium.
Et ſedens Ieſus contra gazophylacium, aſpiciebat
quæ modo turba iactaret in gazophylacium, & mul-
ti diuites iactabant plurima. Cum veniſſet autẽ vna
vidua pauper, miſit duo minuta, quod eſt quadrans:
Et conuocans diſcipulos, ait illis, Amen dico vobis,
quoniam vidua hæc pauper plus omnibus miſit qui
miſerunt in gazophylaciũ. Omnes enim ex eo quod
abundabat illis miſerũt: hæc vero de penuria ſua om
nia quæ habuit miſit, totum victum ſuum. Et paulo
poſt, Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogi Marci.13
tare quid loquamini, ſed quod datum fuerit vobis in
illa hora, id loquamini, Non enim eſtis vos loquen-
tes, ſed ſpirituſſanctus. Et poſt paululum, Et eritis
odio omnibus propter nomen meum. Qui autem ſu-
ſtinuerit in finem, hic ſaluus erit. Et alio in loco, Vi-
dete, vigilate orantes, neſcitis enim quando tempus
ſit. Sicut homo qui peregre profectus reliquit domũ
ſuam, & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis,
& ianitori præcepit vt vigilet. Vigilate ergo: Neſci
tis enim quando dominus domus veniet: ſero, an me-
dia nocte, an gallicãtu, an mane. Ne cum venerit re-
pente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis
dico, omnibus dico, vigilate. M
GLoria in altiſſimis deo, & in terra pax ho- Ex Euan
minibus bonę voluntatis. Et aliquãto poſt. gelio ſe-
Et interrogabant eum turbæ, dicentes, cundum
Quid ergo faciemus? Reſpondens autem, Lucam.
dicebat illis, Qui habet duas tunicas, det non ha-
benti, & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Venerunt
autem & Publicani vt baptizarentur, & dixerunt
ad illum: Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad
eos, Nihil amplius quàm quod conſtitutum eſt vo-
bis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, di
cẽtes, Quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminem
concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti
eſtote ſtipendijs veſtris. Et poſt aliquantum, Bea- Lucæ.6.
ti pauperes, quia veſtrum eſt regnum dei. Beati qui
nunc eſuritis, quia ſaturabimini, Beati qui nunc fle-
tis, quia ridebitis. Beati eritis, cum vos oderint ho-
mines, & cum ſeparauerint vos, & exprobrauerint &
eiecerint nomen veſtrum tanquam malum propter
filium hominis. Gaudete in illa die & exultate, ecce
enim merces veſtra multa eſt in cœlo. Secũdũ enim
hæc faciebant Prophetis patres eorum. Verunta-
men væ vobis diuitibus qui habetis cõſolationẽ ve-
ſtrã. Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ
vobis

A vobis qui ridetis nūc, quia lugebitis & flebitis. Væ,
cum benedixerint vobis omnes homines, secundum
hæc faciebant Prophetis patres eorum. Sed vobis
dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefa-
cite iis qui vos oderunt. Benedicite maledicentibus
vobis. Orate pro calumniantibus vos. Et qui te per-
cusserit in maxillam, præbe illi & alteram. Et ab eo
qui auferet tibi vestimentū, etiam tunicam noli pro-
hibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert
quæ tua sunt, ne repetas. Et prout vultis vt faciāt vo-
bis homines, facite illis similiter. Et si diligitis eos
qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nam & pec-
catores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis iis
qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Siqui-
dem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederi-
tis iis à quib⁹ speratis recipere, quę gratia est vobis?
Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt re-
cipiant æqualia. Veruntamen diligite inimicos ve-
stros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperātes:
& erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi, quia
ipse benignus est super ingratos & malos. Estote er-
go misericordes, sicut & pater vester misericors est.
Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite con-
demnare, & non condemnabimini. Dimittite, & di-
B mittemini. Date, & dabitur vobis. Mensurā bonam,
& confertam, & coagitatam, & supereffluentem da-
bunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura qua
mensi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autem illis
& similitudinem. Nunquid potest cæcus cæcum du-
cere? Nonne ambo in foueam cadunt? Non est disci-
pulus super magistrum. Perfectus autem omnis erit,
si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam
in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo
est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri
tuo, frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in
oculo tuo trabem non vides? Hypocrita, eiice primū
trabem de oculo tuo, & tūc perspicies vt educas fe-
stucam de oculo fratris tui. Non est enim arbor bo-
na quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciēs
fructum bonum. Vnaquæq; arbor de fructu suo co-
gnoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neq;
de rubo vindemiant vuas. Bonus homo de bono the-
sauro cordis sui profert bonum: & mal⁹ homo de ma-
lo thesauro profert malum. Ex abūdantia enim cor-
dis os loquitur. Quid autem vocatis me domine do-
mine, & non facitis quæ dico? Omnis qui venit ad
me, & audit sermones meos, & facit eos, ostēdam vo-
C bis cui similis sit: Similis est homini ædificanti do-
mum qui fodit in altum, & posuit fundamētum supra
petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen
domui illi, & non potuit eam mouere, fundata enim
erat super petram. Qui autem audit & non facit, si-
milis est homini ædificanti domum suam supra ter-
ram sine fundamento: in quam illisus est fluuius, &
continuo cecidit, & facta est ruina domus illius ma-
Lucę. 4. gna. Et post aliquantum, Cui ergo similes dicam ho-
mines generationis huius, & cui similes sunt? Pue-
ris sedentibus in foro & loquentibus adinuicem, &
dicentibus: Cantauimus vobis tibiis, & non saltastis:
lamentauimus, & non plorastis. Venit enim Ioan-
nes Baptista, neque manducans panem, neque bibēs
vinum: & dicitis, dæmonium habet. Venit filius ho-
minis manducans & bibens, & dicitis, Ecce homo
deuorator & bibens vinum, amicus publicanorum &
peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus
Lucæ. 8. filiis suis. Item post aliquantum, Est autem hæc pa-
rabola: Semen est verbum dei. Qui autem secus vi-
am sunt, ii sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, &
tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fi-
ant. Nam qui supra petram, qui cum audierint cum
gaudio suscipiunt verbum: & hi radices non habent,
quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis

recedunt. Quod autem in spinis cecidit: ii sunt qui D
audierunt, & à solicitudinibus & diuitiis & volu-
ptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt
fructum. Quod autem in bonam terram: ii sunt qui
corde bono & optimo audientes verbum retinent, &
fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucer-
nam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum
ponit: sed supra candelabrum ponit, vt intrantes vi-
deant lumen. Non enim est occultum quod non ma-
nifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur &
in palam veniat. Videte ergo quomodo audistis:
Qui enim habet dabitur illi, & quicunque non ha-
bet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.
Et post aliquantum, Conuocatis autem duodecim Lucæ. 9.
Apostolis dedit illis virtutem & potestatem super
omnia dæmonia, & vt languores curarent. Et mi-
sit illos prędicare regnum dei, & sanare infirmos. Et
ait ad illos, Nihil tuleritis in via, neque virgam, neq;
peram, neque panem, neque pecuniam, neq; duas tu-
nicas habeatis: Et in quancunque domum intraue-
ritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicunque non
receperit vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam pulue-
rem pedum vestrorum excutite in testimonium su-
per illos. Item post aliquantum, Dicebat autem ad
omnes. Si quis vult post me venire, abneget semet- E
ipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.
Qui enim voluerit animam suam saluam facere,
perdet illam: Nam qui perdiderit animam suam pro-
pter me, saluam faciet illam. Quid enim proficit ho-
mo si lucretur vniuersum mundum, se autem ipsum
perdat, & detrimentum sui fiat? Nam qui me eru-
buerit & meos sermones, hunc filius hominis erube-
scet cum venerit in maiestate suā, & patris, & sancto-
rum angelorum. Et alio loco, Intrauit autem cogi-
tatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns
cogitationes cordis illorum, apprehendens puerum
statuit eum secus se: & ait illis, Quicunque suscepe-
rit puerum istum in nomine meo, me recipit. Et qui-
cunq; me receperit, recipit eum qui me misit. Nam
qui minor est inter omnes vos, hic maior est. Et post
aliquātum, Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille
autem dixit, Domine, permitte mihi primum ire se- Lucæ. 9.
pelire patrem meū. Dixitq; ei Iesus, Sine vt mortui
sepeliant mortuos suos: Tu autem vade, annūcia re-
gnum dei. Et ait alter, Sequar te domine, sed primū
permitte mihi renunciare iis qui domi sunt. Ait ad
illum Iesus, Nemo mittēs manum suam in aratrum
& aspiciens retro, aptus est regno dei. Et post paulu- F
lum, Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. No- Lucę. 10.
lite portare sacculum, neq; peram, neq; calciamenta,
& neminem per viam salutaueritis. In quancunq; do-
mum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui.
Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax
vestra: Sin autem, ad vos reuertetur. In eadē autem
domo manete edentes & bibentes quæ apud illos
sunt: Dignus enim est operarius mercede sua. Noli-
te transire de domo in domum. Et in quancunq; ciui-
tatem intraueritis & susceperint vos, mānducate quæ-
cunq; apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa
sunt, & dicite illis, Appropinquabit in vos regnum
dei, In quancunq; ciuitatem intraueritis, & non rece-
perint vos, exeuntes in plateas eius, dicite, Etiam
puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, exter-
gimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinqua-
bit regnum dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa
remissius erit, quàm illi ciuitati. Et post paululum,
Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vo-
bis subiiciuntur: Gaudete autem, q; nomina vestra
scripta sunt in cœlis. Et post paululum, Ecce quidam
legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens, Magi-
ster quid faciendo vitam æternam possidebo? At il-
le dixit ad eum, In lege quid scriptum est? Quomo-

G do legis? Ille respondens,dixit, Diliges dominum
deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,
& ex omnibus viribus tuis,& ex omni mente tua,&
proximum sicut teipsum. Et paulo post,Quis horum
trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in
latrones? At ille dixit,Qui fecit misericordiam in
illum. Et ait illi Iesus,Vade,& tu fac similiter. Et
post paulolum,Martha,Martha,solicita es & turba-
ris erga plurima. Porrò vnum est necessarium:Ma-
ria optimam partem elegit,quæ non auferetur ab
ea. Item post paolulum, Cum oratis,inquit,dicite,
Lucæ.11. Pater,sanctificetur nomen tuum:Adueniat regnum
tuum:Panem nostruun quotidianum da nobis ho-
die,& dimitte nobis peccata nostra,siquidem & ipsi
dimittimus omni debenti nobis,& ne nus inducas in
tentationem. Et sit ad illos,Quis vestrum babebit
amicum,& ibit ad illum media oocte, & dicet illi,
Amice, commoda mihi tres panes, quoniam ami-
cus meus venit de via ad me,& non habeo quod po-
nam ante illum. Et ille deintus respundens, dicat,
Noli mihi molestus esse,iam ostium clausum est,&
pueri mei mecum sunt in cubili,non possum surgere
& dare tibi:Et ille si perseuerauerit pulsans,Dico vo
H bis,& si non dabit illi surgens,eo quod amicus eios sit,
propter improbitatem tamen eius surget,& dabit illi
quotquot habet necessarios. Et ego vobis dico,Peti-
te,& dabitur vobis:quærite,& inuenietis:pulsate,&
aperietur vobis. Omnis enim qui petit,accipit:& qui
quærit,inuenit:& pulsanti aperietur. Quis autem ex
vobis patrem petit panem,nunquid lapidem dabit
illi? Aut piscem,ounquid pro pisce serpentem dabit
illi? Aut si petierit ouum,nunquid porriget scorpio-
nem? Si ergo cum sitis mali,nostis bona data dare
filijs vestris,qoanto magis pater vester de cœlo da-
bit spiritum bonum petentibus se. Et paulo post,Fa-
ctum est autem cum hæc diceret:Extollens vocem
quædam mulier de turba,dixit illi,Beatus vēter qui
te portaoit,& vbera quę suxisti. At ille dixit,Imò be-
ati qui audiunt verbum dei,& custodiunt illud. Et
paulo post,Et cum loqueretur,rogaoit illū quidam
Pharisæus,vt pranderet apud se:Et ingressus recu-
buit. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dice-
re,quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait
dominus ad illum,Nunc vos Pharisæi quod deforis
est calicis & catini,mundatis,quod autem iotus est
vestrum,plenum rapina & iniquitate. Stulti,nónne
qui fecit quod deforis est,etiam quod intus est fecit?
I Veruntamen quod superest,date eleemosynam,&
ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Phari-
sæis,qui decimatis mentam & rutam,& omne olus,
& præteritis iudicium & charitatem dei. Hæc au-
tem oportuit facere,& illa non omittere. Væ vubis
Pharisæi,quia diligitis primas cathedras in synago
gis,& salutationes in foro. Væ vobis,qui estis vt mo
numenta quæ non parent,& homines ambulantes
supra nesciunt. Respondens autem quidam ex legis-
peritis,ait illi,Magister,hæc dicēs,etiam nobis con
tumeliam facis? At ille ait, Etiam vobis legisperitis
væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare
nun possunt,& ipsi vno digito vestro non tangitis sar
Lucę.12. cinas. Et alio in loco,Attendite à fermento Phari-
sæorum,qood est bypocrisis. Et paulo post, Dico au-
tem vobis amicis meis,ne terreamini ab ijs qoi oc-
cidunt corpus,& post hæc non habent amplius quid
faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Ti-
mete eum qui postquam occiderit,habet potestatem
mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.
Nónne qoinque passeres veneunt dipondio,& vnus
ex illis non est in obliuione coram deo? Sed & capil-
li capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo ti-
mere,multis passeribus pluris estis. Dico autem vo-
bis,Omnis quicunque confessus fuerit me coram ho-
minibus,& filius hominis confitebitur in illo coram K
angelis dei:Qui autem negauerit me coram homi-
nibus,denegabitur coram angelis dei. Et omnis qui
dicit verbum in filium hominis,remittetur illi: Ei
autem qui in spiritumsanctum blasphemauerit,non
remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas,
& ad magistratus, & potestates, nolite soliciti esse
qualiter aut quid respondeatis,aut quid dicatis:Spi-
ritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quę opor-
teat dicere. Ait autem ei quidam de turba,Magi-
ster,dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem.
At ille dixit ei, Homo,qois me constituit iudicem,
aut diuisorem sopra vos? Dixitque ad illos, Videte
& cauete ab omni auaritia,quia non in abundantia
cuiusquam vita eius est ex ijs quæ possidet. Dixit au
tem similitudinem ad illos,dicens, Hominis cuius-
dam diuitis vberes fructus ager attulit,& cogitabat
intra se,dicens, Quid faciam, quòd non habeo quò
congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam,de-
struam horrea mea,& maiora faciam,& illuc congre
gabo omnia quæ nata sunt mihi,& bona mea,& di-
cam animæ meæ, Anima babes multa bona posita
in annos plurimos,requiesce,comede, bibe,epulare.
Dixit autem illi deus, Stulte,hac nocte animam tu- L
am repetunt à te,quæ autem parasti cuius erunt?
Sic est omnis qui sibi thesaurizat,& non est in deum
diues. Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis,
Nolite soliciti esse animæ,quid manducetis,neque
corpori,quid vestiamini. Anima plus est quàm esca,
& corpus quàm vestimentum. Considerate coruos,
quia non seminant,neque metunt,quibus non est cel-
larium,oeque horreum,& deus pascit illos: Quaoto
magis vos pluris estis. Qois autem vestrum cogi-
tando potest adijcere ad staturam suam cubitum
vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis,
quid de cæteris soliciti estis? Considerate lilia agri
quomodo crescunt,non laborant, neque nent: Dico
autem vobis,quod nec Salomon in omni gloria sua ve-
stiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum agri
quod hodie in agro est,& cras in clibanum mittitur,
deus sic vestit:quanto magis vos pusillæ fidei. Et vos
nolite quærere quid manducetis,aut quid bibatis,&
nolite in sublime tolli. Hęc enim omoia gentes mun-
di inquirunt: Pater autem vester scit quoniam his
indigetis. Veruntamen quærite regnum dei,& hæc
omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex,
quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.
Vendite quæ possidetis & date eleemosynam: Faci- M
te vobis sacculos qoi non veterascūt,thesaurum non
deficientem io cœlis,quò fur non appropiat,neque
tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus vester, ibi &
cor vestrum erit. Et post paululum, Et vos estote pa-
rati,quia qua hora non putatis filius hominis veni-
et. Ait aotem ei Petrus, Domine ad nos dicis hanc
parabolam,an & ad omnes? Dixit autem dominus,
Quisputas est fidelis dispensator & prudens, quem
constituit dominus supra familiam suam,vt det illis
in tempore tritici mensurā? Beatus ille seruus quem
cum venerit dominus,inuenerit ita facientem. Ve-
re dico vobis,sopra omnia quæ possidet constituet
illum. Qodd si dixerit seruus ille in corde suo:Mo-
ram facit dominus meus venire,& cœperit percute-
re pueros,& ancillas,& edere,& bibere,& inebriari:
veniet dominus serui illius in die qua non sperat,&
hora qua nescit,& diuidet eum,partemque eius cum
infidelibus ponet. Ille autem seruus qui cognouit vo-
luntatem domini sui,& non præparauit,& non fecit
secundum voluntatem eius,vapulabit multis. Qui
autem non cognouit,& fecit digna plagis,vapulabit
paucis. Omni autem cui multum datum est,multum
quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum,
plus repetent ab eo. Item paulo post, Hypocritæ fa-
ciem

A ciem terræ & cœli nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & à vobisipsis non iudicatis quod iustum est? Et aliquanto
Lucæ. 13. post, Contendite intrare per angustam portam, quia multi dico vobis quærent intrare, & non poterunt.
Lucæ. 14. Et alio loco, Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos, Cum inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab eo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade recumbe in nouissimo loco, vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice ascende superius: Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei qui se inuitauerat, Cum facis prãdium vel cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neqoe cognatos, neque vicinos diuites, ne forte & ipsi te reinuitẽt, & fiat tibi retributio. Sed cum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris,
B quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione* iustorum. Et paulo post, Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum, ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei dicentes, quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt: Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse
Lucæ. 16. discipulus. Et post aliquantum, Et ego vobis dico, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles nõ fuistis, quod
C vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire: Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, deus autem nouit corda vestra: Quia quod hominibus altum est, abominatio est ante deum. Et post paucos versus, Omnis qui dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur. Et
Lucæ. 17. post paululum, Impossibile est vt non veniãt scandala: Væ autem illi per quem veniunt. Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circa collũ eius, & proijciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis, Si peccauerit frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & si septies in die cõuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi.
Lucæ. 18. Et alio loco, Dixit autem ad quosdam qui in se confidebant, tanqoam iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam, Duo homines ascenderunt in templum vt orarent: vnus Pharisęus, & alter Publican⁹: Pharisæus autem stans, hæc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri: veluti etiam hic Publica-

*al. resurrectione.

nus: Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ D
possideo. Et Publicanus à longe stans, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pect⁹ suum, dicens, Deus, propicius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum viderẽt discipuli, increpabant illos: Iesus autem cõuocans illos, dixit: Sinite paruulos venire ad me, & nolite eos vetare, talium est enim regnum dei. Amen dico vobis, quicunq; non acceperit regnum dei sicut puer, non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciens vitam æternã possidebo? Dixit aotem Iesus, Quid me dicis bonum?
Nemo bonus nisi solus deus. Mãdata nosti? Non oc- Exodi. 20
cides, non mœchaberis, non furtum facies, nõ falsum testimonium dices: honora patrem tuum & matrem. Qui ait, Hæc omnia seruaui à iuuentute mea. Quo audito, Iesus ait ei, Adhuc tibi vnum deest: Omnia quæcunq; habes, vende & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. His ille au-
ditis, contristatus est, quia diues erat valde. Videns E
autem illum Iesus tristem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent in regnum dei intrabunt. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt, qui audiebant, Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deum. Ait ei Petrus, Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis, Amen dico vobis, Nemo est qui relinquit domum, aut parẽtes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in seculo
venturo vitam æternam. Et alibi, Stans autem Za- Lucæ. 19.
cheus dixit ad dominum, Ecce dimidium bonorum meorum domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum. Quia hodie sal⁹ domui huic facta est, eo quòd & ipse filius est Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Et post aliquan-
tum, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ Lucæ. 20.
sunt dei deo. Et alio loco, Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis, Attẽdite à Scribis, qui ambulare volunt in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuijs: qui deuorant domos viduarum, si-
mulantes longam orationem, hi accipient damna- F
tionem maiorem. Respiciens autẽ vidit eos qui mittebant munera in gazophylacium diuites. Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo: Et dixit, Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit: Nam & omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera dei: hęc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suũ quem habuit, misit. Item alio loco, Ponite ergo in cordibus vestris, non præmeditari quemadmodum respondeatis: Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri. Trademini autem à parentibus & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis. Et eritis odio omnibus propter nomẽ meum: Et capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras. Et post aliquantum, Attendite autem vobis, ne forte grauentur corda vestra à crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa. Tanquam enim laqueus superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere omnia ista quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Item post aliquantum, Facta est autem contentio inter eos, quis

G eorum videretur esse maior. Dixit autem eis, Reges
gentium dominantur eorum, & qui potestatem ha-
bent super eos, benefici vocantur: Vos autem non
sic: Sed qui maior est inter vos, fiat sicut minor, &
qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis ma-
ior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui
recumbit: Ego autem in medio vestrum sum sicut
qui ministrat. Et alio in loco, Orate ne intretis in
tentationem.

Ex Euangelio secundū Ioannem.

QVomodo potestis vos credere, qui glori-
am ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à
solo deo est non quæritis? Et post aliquan-
tum, Dixit autem Iesus, Nec ego te con-
dēnabo: Vade & amplius iam noli peccare. Et pau-
lo post, Si vos manseritis in sermone meo, vere disci-
puli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas
liberabit vos. Et post paululum, Amen amen dico
vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est pec-
cati. Et alibi, Amen amen dico vobis, si quis sermo-
nem meum seruauerit, non videbit mortem in æter-
num. Et post aliquantum, Qui amat animam suam,
perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo,
in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi mini-
H strat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister
meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit
eum pater meus. Et alio loco, Dilexerunt enim glo-
riam hominum magis quàm gloriam dei. Et alibi,
Ioan. 13. Vos vocatis me magister & domine, & bene dicitis,
sum etenim: si ergo ego laui pedes vestros, dominus
& magister, & vos debetis alter alterius lauare pe-
des: exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum
ego feci vobis, ita & vos faciatis. Et paulo post, Man
datum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut di
lexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cogno-
scent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem
Ioan. 14. habueritis ad inuicem. Et paulo post, Si diligitis
me, mandata mea seruate. Et post paululum, Qui ha
bet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me,
Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego
diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Et post
tres versus, Si quis diligit me, sermonem meum ser-
uabit, & pater meus diliget eū, & ad eum veniemus,
& mansionem apud eum faciemus: Qui non diligit
Ioan. 15. me, sermones meos non seruat. Et paulo post, Mane-
te in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest fa-
cere fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec
vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmi-
tes, Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum
I multum, Quia sine me nihil potestis facere. Si quis
in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, &
arescet, Et colligent eum, & in ignem mittent & ar-
det. Si manseritis in me, & verba mea in vobis man-
serint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis.
In hoc clarificatus est pater meus, vt fructum pluri-
mum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut
dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in dile-
ctione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebi-
tis in dilectione mea: sicut & ego patris mei pręcepta
seruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locut⁹ sum
vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium ve
strum impleatur. Hoc est præceptum meum, vt dili-
gatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectio
nem nemo habet quàm vt animam suam quis ponat
pro amicis suis. Et paulo post, Hæc mando vobis vt
diligatis inuicem. Hæc de quatuor Euangelijs
in hoc opere ponenda existimaui: vbi intelligi po-
test, tres Euangelistas, Matthæum scilicet & Mar-
cum & Lucam ideo nobis plura dedisse præcepta vi-
uendi, quia eam maxime secuti sunt partem quæ a-
ctiua dicitur. Quia vero Ioannes contemplatiuam
magis tenuit, ideo cum eius Euangelium superemi-
neat cæteris, multo pauciora tamen in eo morum
præcepta comperimus. Hinc iam de illo libro cui ti- K
tulum dederunt, Actus Apostolorum, commemora-
bimus, quæ inuenimus omnino paucissima. Eo quip-
pe rerum gestarum continetur historia, quibus ædi-
ficatur fides, magisq; ibi exempla quàm præcepta
conscripta sunt.

IAcobus ergo loquens, Propter quod inqt, Ex libro
ego iudico non inquietari eos qui ex genti- Actuum
bus conuertuntur ad dominum, sed scribe- Apl'orū.
re ad eos vt abstineant se à contaminationi- Acto. 15.
bus simulachrorū, & fornicatione, & suffocatis, & san
guine. Et paulo post, Visum est enim spiritui sancto
& nobis, nihil vltra imponere vobis oneris, quàm hęc
necessaria, vt abstineatis vos ab immolatis simula-
chrorum, & sanguine suffocato, & fornicatione, à qui-
bus custodientes vos, bene agetis, Valete. Et post
multa, cum Paulus Apostolus præpositis Ecclesiæ
quos congregauerat, loqueretur. Attendite, inquit, Acto. 20.
vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritussanct⁹ po-
suit Episcopos, regere Ecclesiam dei, quam acquisi-
uit sanguine suo. Et paulo post idem ad eosdem, Ar-
gentum & aurum, aut vestem nullius concupiui, ipsi
scitis: quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & iis qui
mecum sunt, ministrauerunt manus istæ, Oīa osten- L
di vobis, quoniam sic laborātes oportet suscipere in-
firmos, ac meminisse verbum domini Iesu, quoniam
ipse dixit, Beatius est magis dare quàm accipere. Et
alio loco, cū Iacobus & qui cum eo erant Paulo Apo
stolo loquerentur, dixerunt ei, Vides frater, quot mi- Acto. 21.
lia sunt in Iudæis qui crediderunt, & omnes æmula-
tores sunt legis. Audierunt autem de te, quia disces-
sionem doceas à Moyse eorum qui per gentes sunt
Iudæorum, dicens, non debere eos circuncidere fili-
os suos, neq; secundum cōsuetudinem ingredi. Quid
ergo est? Vtiq; oportet conuenire multitudinem, au
dient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi di
cimus, Sunt nobis viri quatuor votum habētes super
se, His assumptis, sanctifica te cum illis, & impende
in illis vt radant capita, & scient omnes quia quæ de
te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiēs
legem. De iis autem qui crediderunt ex gētibus, nos
scripsimus iudicantes, vt abstineant se ab idolis, im-
molato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.

Hæc de libro Actuum Apostolorum, nostro huic
operi congruentia, quæ hic poneremus satis esse
comperimus. Vbi videmus Apostolos eis qui ex
gentibus crediderunt, nulla voluisse onera veteris le-
gis imponere, quantum attinet ad corporalis absti-
nentiam voluptatis, nisi vt obseruarent ab his tri- M
bus, id est, ab eis quæ idolis immolarentur, & à san-
guine, & à fornicatione. Vnde nonnulli putant tria
tantum crimina esse mortifera, idololatriam, & homi
cidium, & fornicationem: vbi vtiq; & adulterium, &
omnis præter vxorem cōcubitus intelligitur, Quasi
non sint mortifera crimina quæcunque alia sunt prę-
ter hæc tria, quæ à regno dei separant. Aut inaniter
& fallaciter dictum sit, Neque fures, neq; auari, neq; 1. Cor. 6.
ebriosi, neque malefici, neque rapaces, regnum dei
possidebunt. Sed oportet nos repressa disputatione
nostra, ad Epistolas Apostolicas iam venire, & vi-
dere etiam in ipsis quid huic operi conuenienter
aptetur.

NOn enim erubesco Euangelium, Virtus Ex Epi-
enim dei est in salutem omni credenti, Iu- stola ad
dæo primū & Græco: Iustitia enim dei in Roma-
eo reuelatur ex fide in fidē, sicut scriptū est, nos.
Iustus autē ex fide viuit. Reuelatur enī ira dei de cœ
lo super omnē impietatē, & iniustitiā hominum, eo-
rum qui veritatem in iniustitia detinent: quia quod no-
tum est dei, manifestum est in illis: Deus enim il-
lis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura
mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciūtur,
sempiterna

A sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: vt sint
inexcusabiles, quia cum cognouissent deum, non si-
cut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed
euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum
est insipiens cor eorum, Dicentes enim se esse sapiē-
tes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incor-
ruptibilis dei, in similitudinem imaginis corrupti-
bilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ser-
pentium. Propter quod tradidit illos deus in deside-
ria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs
afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commuta-
uerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt &
seruierūt creaturæ potius quàm creatori, qui est be-
nedictus in secula Amen. Propterea tradidit illos
deus in passiones ignominiæ, Nam fœminæ eorum
immutauerūt naturalem vsum in eū vsum qui est cō-
tra naturam. Similiter autem & masculi relicto na-
turali vsu fœminæ, exarserunt in desiderijs suis ī in-
uicem, masculi in masculos turpitudinem operātes,
& mercedem quam oportuit erroris sui ī semetipsis
recipientes. Et sicut non probauerunt deum habere
in notitia, tradidit eos deus in reprobum sensum, vt
faciant quæ non conueniunt, repletos omni iniqui-
B tate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia: plenos
inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate:
susurrones, detractores, deo odibiles, cōtumeliosos,
superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus
non obedientes, insipientes, incompositos, sine affe-
ctione, absq; fœdere, sine misericordia. Qui cum iu-
stitiam dei cognouissent, non intellexerunt, quoniā
qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea
Rom.2. faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Propter
quod inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas. In
quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas: ea-
dem enim agis qui iudicas. Scimus enim, quoniam
iudicium dei est secundum veritatem, in eos qui ta-
lia agunt. Existimas autem hoc ô homo qui iudicas
eos qui talia agunt, & facis ea, quòd tu effugies iudi-
cium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ &
longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam beni-
gnitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum
duritiam autem tuam, & impœnitens cor thesauri-
zas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij
dei, qui reddet vnicuiq; secundō opera eius. His qui-
dem qui secundum patientiam boni operis, gloriam
& honorem & incorruptionem quærentibus vitam
æternam. His autem qui ex contentione, & qui non
C acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira
& indignatio, tribulatio, & angustia in omnem ani-
mam hominis operantis malum, Iudæi primum &
Græci. Gloria autem & honor & pax omni operan-
ti bonum, Iudæo primum & Græco. Et post paululū,
Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed
factores legis iustificabuntur. Item paulo post, Qui
ergo alium doces, teipsum non doces. Qui prædicas
non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandū,
mœcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium fa-
cis. Qui in lege gloriaris, per præuaricationem le-
gis deum inhonoras. Nomen enim dei per vos blas-
phematur inter gētes, sicut scriptum est. Et aliquā-
Rom.5. to post, Iustificati igitur ex fide pacem habeamus
ad deum per dominum nostrum Iesum Christum,
per quem & accessum habemus fide in gratia ista in
qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei.
Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationi-
bus, scientes quia tribulatio patientiam operatur:
patientia autem probationem, probatio vero spem,
spes autem non confundit, Quia charitas dei diffu-
sa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui
Rom.6. datus est nobis. Et alio loco, Non ergo regnet pec-
catum in vestro mortali corpore, vt obediatis con-
cupiscentijs eius. Sed neque exhibeatis membra ve-
stra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos deo D
tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra ar-
ma iustitiæ deo. Et post paululum, Humanum dico
propter infirmitatem carnis vestræ, Sicut enim ex-
hibuistis membra vestra seruire immundiciç & ini-
quitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra
vestra seruire iustitiæ in sanctificatione. Et alio lo-
co. Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secū-
dum carnem viuamus, Si enim secundum carnē vi- Rom.8.
xeritis, moriemini. Si autē spiritu facta carnis morti
ficatis, viuetis. Quicunque enim spiritu dei agun-
tur, hi filij sunt dei. Et post paululum, Hæredes qui-
dem dei, cohæredes autem Christi, si tamen compa-
tiemur, vt & conglorificemur. Et post paululum, Si
autem quod non videmus, speramus, per patientiā
expectamus. Et post paucos versus, Scimus autem,
quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in
bonum. Et paulo post, Quis nos separabit à charita
te Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an
fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut
scriptū est, Quia propter te mortificamur tota die, Psal.43.
æstimati sumus vt oues occisionis. Sed in his omni
bus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus
sum enim, quia neque mors, neq; vita, neq; angeli, E
neq; principatus, neq; instantia, neq; futura, neq; for-
titudo, neq; altitudo, neq; profundum, neq; creatura
alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in
Christo Iesu domino nostro. Et alio loco, Corde enī Rom.10.
creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salu
tem. Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illū, Esa.28.
non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi &
Græci, Nam idem dominus omnium, diues in om-
nes qui inuocant illum. Omnis enim quicunque in-
uocauerit nomen domini, saluus erit. Et alio loco,
Tu autem fide sta, Noli altum sapere, sed time. Si Rom.11.
enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte
nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatē
dei. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te
autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Et pau
lo post, Obsecro itaque vos fratres per misericordiā Rom.12.
dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem,
sanctam, deo placentem, rationabile obsequium ve-
strum. Et nolite conformari huic seculo, sed reforma
mini in nouitate spiritus vestri, vt probetis quæ sit
voluntas dei bona & placens & perfecta. Dico enim
per gratiam quę data est mihi, omnibus qui sunt in-
ter vos, non plus sapere quàm oportet sapere, sed sa-
pere ad sobrietatem, vnicuique sicut deus diuisit mē- F
suram fidei. Sicut enim in vno corpore multa mem-
bra habemus, omnia autem membra non eundem
actum habent: ita multi vnum corpus sumus ī Chri-
sto, singuli autem alter alterius membra. Habentes
autem donationes secundum gratiam quæ data est
nobis differentes, siue prophetiam secundum ratio-
nem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui
docet in doctrina, Qui exhortatur in exhortando,
qui tribuit in simplicitate, qui pręest in solicitudine,
qui miseretur in hilaritate, Dilectio sine simulatio-
ne, odientes malum, adhærentes bono, charitatem
fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicē prę-
uenientes, solicitudine non pigri, spiritu feruentes,
domino seruientes, spe gaudētes, in tribulatione pa-
tientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum
communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedi-
cite persequentibus vos, benedicite, & nolite maledi
cere. Gaudere cū gaudētibus, flere cum flentibus. Id-
ipsum inuicē sentiētes. Nō alta sapiētes, sed humili-
bus cōsentiētes. Nolite esse prudētes apud vosmet-
ipsos, nulli malū p malo reddentes. Prouidentes bo
na, nō tantū corā deo, sed etiā coram omnibus homini
bus. Si fieri pōt, quod ex vobis est, cū omnibus ho-
minibus pacem habētes, nō vosmetipsos defenden-

G tes chariſſimi,ſed date locum iræ. Scriptũ eſt enim,
Deu.32. Mihi vindictam,& ego retribuã dicit dominus.Sed
ſieſurierit inimicus tuus, ciba illum:ſi ſitit, potũ da
illi:hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper
caput eius. Noli vinci à malo ſed vince in bono ma-
Roma.13. lum.Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſub-
dita ſit, Non eſt enim poteſtas niſi à deo. Quæ autẽ
ſunt à deo, ordinata ſunt. Itaq; qui reſiſtit poteſtati,
dei ordinatiõi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi
damnationem acquirunt. Nam principes non ſunt ti
mori boni operis,ſed mali, Vis autem nõ timere po
teſtatem,bonum fac,& habebis laudem ex illa. Dei
enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malefece
ris, time: non enim ſine cauſa gladium portat. Dei
enĩ miniſter eſt,vindex in ira ei qui male agit. Ideoq;
neceſſitate ſubiecti eſtote,non ſolũ propter iram, ſed
& propter conſcientiam.Ideo enim & tributa pręſta
tis:Miniſtri enĩ dei ſunt in hoc ipſum ſeruiẽtes Red-
dite oĩbus debita:cui tributũ,tributũ:cui vectigal,ve
ctigal:cui timorem,timorẽ:cui honorem,honorẽ. Ne
mini quicquã debeatis,niſi vt inuicem diligatis. Qui
enim diligit proximum,legem impleuit. Nã, Non
adulterabis,Non occides,Non furaberis, Non fal-
H ſum teſtimonium dices, Non concupiſces, & ſi quod
eſt aliud mandatũ,in hoc verbo inſtauratur, Diliges
proximum tuum ſicut teipſum. Dilectio proximi ma
lum non operatur. Plenitudo ergo legis eſt dilectio.
Et hoc ſcientes tempus,quia hora eſt iam nos de ſom
no ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quã
cum credidimus. Nox præceſſit,dies autẽ appropin-
quauit. Abijciamus ergo opera tenebrarũ, & indua-
mur arma lucis, ſicut in die honeſte ambulemus:non
in comeſſationibus & ebrietatibus,non in cubilibus
& impudicitijs,non in contentiõe & æmulatiõe:ſed
Roma.14 induimini dominum Ieſum Chriſtum, Et carnis cu-
ram ne feceritis in deſiderijs. Infirmum aũt in fidem
aſſumite,nõ in diſceptationibus cogitationũ. Alius
enim credit mãducare omnia, Qui aũt infirmus eſt,
olera manducet. Is qui manducat,nõ manducantem
non ſpernat:& qui non manducat,manducantem nõ
iudicet. Deus enim illum aſſumpſit. Tu quis es qui
iudices alienũ ſeruum? Suo dño ſtat,aut cadit. Sta-
bit autem. Poteſt enim deus ſtatuere illũ, Nã alius
iudicat diem inter diem,alius iudicat omnem diem.
Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet, Qui ſapit diẽ,dño
ſapit:& qui manducat,dño manducat: gratias enim
agit deo. Et qui nõ mãducat,dño nõ mãducat,& gra
I tias agit deo. Nemo enim noſtrũ ſibi viuit, & nemo
ſibi moritur. Siue enim viuimus,dño viuimus: ſiue
morimur,dño morimur. Siue ergo viuim⁹, ſiue mo
rimur,dñi ſumus. In hoc enĩ Chriſtus & mortuus eſt
& reſurrexit,vt & mortuorũ & viuorũ dominetur. Tu
aũt quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare ſpernis
fratrẽ tuum? Oẽs enim ſtabimus ante tribunal dei.
Eſaię.45 Scriptũ eſt enim, Viuo ego, dicit dñs, quoniã mihi
flectet omne genu,& oĩs lingua cõfitebit deo. Itaq;
vnuſquiſq; noſtrũ pro ſe rationẽ reddet deo. Nõ ergo
amplius inuicem iudicemus. Sed hoc magis iudica-
te,ne ponatis offendiculũ fratribus vel ſcandalum.
Scio,& cõfido in dño Ieſu,quia nihil cõe per ipſum,
niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi cõmune
eſt. Si enim propter cibũ frater tuus cõtriſtatur,iam
non ſecundũ charitatem ambulas. Noli cibo tuo illũ
perdere,pro quo Chriſtus mortuus eſt. Nõ ergo bla-
ſphemetur bonum noſtrum. Nõ eſt regnum dei eſca
& potus,ſed iuſtitia & pax & gaudiũ in ſpirituſancto.
Qui enim in hoc ſeruit Chriſto,placet deo,& proba-
tus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt,ſectemur:
& quæ ædificationis ſunt, in inuicem cuſtodiamus.
Noli propter eſcam deſtruere opus dei. Omnia qui-
dem munda ſunt, ſed malum eſt homini qui per of-
fendiculum manducat. Bonum eſt non manducare
carnem,& non bibere vinum:neq; in quo frater tuus K
offenditur,aut ſcandalizatur,aut infirmatur. Tu fi-
dem quam habes penes temetipſum, habe corã deo.
Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo quod pro-
bat. Qui autem diſcernit, ſi manducauerit, dãnatus
eſt,quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fi
de,peccatum eſt. Debemus autem nos firmiores im
becillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis pla-
cere. Vnuſquiſq; noſtrũ proximo ſuo placeat in bo-
num ad ædificationem. Etenim Chriſtus nõ ſibi pla
cuit,ſed ſicut ſcriptum eſt, Improperia improperan- Pſal.68.
tium tibi ceciderũt ſuper me. Quæcunq; autem ſcri-
pta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per
patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem ha-
beamus. Deus autem patientiæ & ſolatij det vobis
idipſum ſapere in alterutrum ſecundum Ieſum Chri
ſtum,vt vnanimes vno ore honorificetis deum & pa
trem domini noſtri Ieſu Chriſti. Propter quod ſuſci-
pite inuicem,ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in hono-
rem dei. Et aliquanto poſt, Probauerunt enim Ma-
cedonia & Achaia collationem aliquã facere in pau
peres ſanctorum qui ſunt in Hieruſalem, Placuit enĩ
eis & debitores ſunt eorum. Nam ſi ſpiritalium eo-
rum participes facti ſunt gentiles, debent & in car- L
nalibus miniſtrare eis. Et poſt paucos verſus, Obſe-
cro igitur vos fratres per dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum, & per charitatem ſpiritus, vt adiuuetis
me in orationibus pro me ad deum. Et paulo poſt,
Rogo autem vos fratres, vt obſeruetis eos qui diſ- Roma.16
ſenſiones & offendicula præter doctrinam quã vos
didiciſtis, faciunt: & declinate ab eis, Huiuſmodi
enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo vẽ
tri,& per dulces ſermones & benedictiones ſeducũt
corda innocentium. Veſtra enim obedientia in om-
nem locum diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis,ſed
volo vos ſapiẽtes eſſe in bono,& ſimplices in malo.
Obſecro autem vos fratres per nomen do- Ex epiſto
mini Ieſu Chriſti,vt idipſum dicatis om- la prima
nes,& non ſint in vobis ſchiſmata. Sitis au ad Corin-
tem perfecti in eodẽ ſenſu,& in eadem ſen- thios.
tentia. Significatum eſt enim mihi de vobis fratres
mei,ab his qui ſunt Chloes, quia contentiones inter
vos ſunt. Hoc autem dico, ꝙ vnuſquiſq; veſtrum di-
cit, Ego quidem ſum Pauli,ego autem Apollo,ego
vero Cephæ, ego autem Chriſti. Diuiſus eſt Chri-
ſtus? Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vobis, an
in nomine Pauli baptizati eſtis? Et poſt paululum,
Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus M
eſt ſapientia nobis à deo & iuſtitia, & ſanctificatio,
& redemptio, vt quemadmodum ſcriptum eſt, Qui Hiere.9.
gloriatur, in domino glorietur. Et alio loco, Cum 2.Corin.3
enim ſit inter vos zelus & contentio, nõne carna-
les eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? Cum
enim quis dicit, Ego quidem ſum Pauli: alius au-
tem, Ego Apollo: nonne homines eſtis? Et poſt pau
lulum, Neſcitis, quia templum dei eſtis,& ſpiritus
dei habitat in vobis? Si quis autem templum dei
violauerit, diſperdet illum deus. Templum enim
dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Nemo ſeipſum ſeducat,
Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo,
ſtultus fiat vt ſit ſapiens. Sapientia enim huius
mundi ſtultitia eſt apud deum. Et poſt paucos ver-
ſus, Itaq; nolite ante tempus iudicare, quoadusq; 1.Corĩ.4
veniat dominus, qui illuminabit abſcondita tene-
brarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc
laus erit vnicuiq; à deo. Hæc autem fratres tranſ-
figuraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis di
ſcatis, ne ſupra quàm ſcriptum eſt, vnus aduerſus al-
terũ infletur pro alio. Quis enim te diſcernit? Quid
autem habes quod non accepiſti? Si autem acce-
piſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Et poſt
paululum, Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſiti-
mus,&

A mus,& nudi sumus,& colaphis cædimur,& instabi-
les sumus,& laboramus operantibus manibus no-
stris,Maledicimur,& benedicim⁹. Persecutionem
patimur,& sustinemus. Blasphemamur, & obsecra-
mus. Tanquam purgamenta huius mundi facti su-
mus omnium peripsema vsque adhuc. Non vt con-
fundam vos hæc scribo,sed vt filios meos charissi-
1.Cori.5. mos moneo. Item post paululum, Omnino auditur
inter vos fornicatio,& talis fornicatio qualis nec in-
ter gētes,ita vt vxorem patris aliquis habeat:& vos
inflati estis,& non magis luctum habuistis,vt tolla-
tur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidē
absens corpore,præsens autē spiritu, iam iudicaui
vt præsens,eum qui sic operatus est, in nomine do-
mini nostri Iesu Christi cōgregatis vobis & meo spi
ritu,cum virtute domini Iesu tradere huiusmodi in
interitum carnis,vt spiritus saluus sit in die domini
nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra,
Nescitis,quia modicum fermentum totam massam
corrumpit? Expurgate vetus fermentum,vt sitis no
ua conspersio,sicut estis azymi, Etenim Pascha no-
strum immolatus est Christus, Itaq; epulemur nō in
fermento veteri,neq; in fermēto malitiæ & nequitiæ,
B sed i azymis synceritatis & veritatis. Scripsi vobis
in Epistola,ne cōmisceamini fornicarijs. Non vti-
que fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapa-
cibus,aut idolis seruiētibus, alioqum debueratis de
hoc mūdo exisse. Nūc autem scripsi vobis,nō cōmi-
sceri,si is qui frater nominatur,est fornicator, aut a-
uar⁹,aut idolis seruiens,aut maledicus,aut ebriosus,
aut rapax,cū eiusmodi nec cibum sumere. Quid enī
mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Nōne de ijs qui
int⁹ sunt,vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, de⁹
1.Cor.6. iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis. Audet ali-
quis vestrum habens negocium aduersus alterum
iudicari apud iniquos,& non apud sanctos? An ne-
scitis quoniā sancti de hoc mūdo iudicabunt? Et si in
vobis iudicabitur mūdus,indigni estis qui de mini-
mis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabi-
mus,quāto magis secularia? Secularia igitur iudi-
cia si habueritis,cōtēptibiles qui sunt in Ecclesia,il-
los cōstituite ad iudicandum. Ad verecundiam ve-
stram dico, Sic nō est inter vos sapiens quisq̄ q possit
iudicare inter fratrem suum: sed frater cum fratre
iudicio contēdit,& hoc apud infideles. Iam quidem
omnino delictum est in vobis,ꝙ iudicia habetis in-
ter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Qua
C re non magis fraudem patimini? sed vos iniuriā fa-
citis & fraudatis,& hoc fratribus? An nescitis, quia
iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare,
neq; fornicarij,neq; idolis seruientes, neq; adulteri,
neq; molles,neq; masculorū concubitores, neq; fu-
res,neq; auari,neq; ebriosi,neq; maledici,neq; rapa-
ces regnum dei possidebunt. Et post paululum, Ne-
scitis quoniam corpora vestra mēbra Christi sunt?
Tollēs ergo membra Christi,faciam membra me-
retricis? Absit. An nescitis,quoniā qui adhæret me-
retrici,vnum corp⁹ efficitur? Erunt enī,inquit, duo i
carne vna. Qui autē adhæret dño, vnus spiritus est.
Fugite fornicationē. Omne peccatū quodcunq; fece
rit homo,extra corpus est,qui aūt fornicatur,in cor-
pus suū peccat. An nescitis,quoniā membra vestra
templū sunt spūssancti qui in vobis est,quē habetis ā
deo,& nō estis vestri? Empti enī estis pretio magno,
glorificate & portate dñm i corpore vestro. De qui-
1.Cor.7. bus aūt scripsistis mihi, Bonum est homini mulierē
non tangere. Propter fornicationem aūt vnusquisq;
suam vxorem habeat,& vnaquæq; suum virū habe-
at. Vxori vir debitum reddat, similiter aūt & vxor
viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed
vir. Similiter aūt & vir sui corporis potestatem non
habet,sed mulier. Nolite fraudare inuicē, nisi forte

ex consensu ad tempus,vt vacetis orationi, & iterū D
reuertamini in idipsum,ne tentet vos satanas pro-
pter incōtinentiam vestrā. Hoc aūt dico secundū in-
dulgētiam,nō secūdū imperiū. Volo aūt oēs homi-
nes esse sicut meipsum:sed vnusquisq; propriū habet
donum ex deo,alius quidē sic,ali⁹ vero sic. Dico au-
tē non nuptis & viduis,bonū est illis si sic maneāt si-
cut & ego. Quod si non se cōtinent, nubāt. Meli⁹ est
enim nubere quām vri. His aūt qui matrimonio iū-
cti sunt,præcipio,non ego,sed dominus, Vxorem ā
viro nō discedere. Quod si discesserit, manere innu-
ptam,aut viro suo recōciliari. Et vir vxorem nō di-
mittat. Nam cæteris ego dico nō dominus, Si quis
frater vxorem habet infidelem,& hæc cōsentit habi
tare cum illo,non dimittat illā. Et si qua mulier ha-
bet virum infidelem,& hic cōsentit habitare cū illa,
non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir in-
fidelis in muliere fideli: & sanctificata est mulier in-
fidelis per virum fidelē. Alioquin filij vestri immun-
di essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis
discedit,discedat. Non est enim seruituti subiectus
frater aut soror in eiusmodi: In pace autem vocauit
nos deus. Vnde enim scis mulier si virum saluū fa-
cies? Aut vnde scis vir si mulierem saluā facies? Ni- E
si vnicuiq; sicut diuisit dominus. Vnūquenq; sicut vo
cauit deus ita ambulet. Sicut in omnibus Ecclesijs
doceo. Circūcisus aliquis vocatus est, non adducat
ꝑputium. In præputio aliquis vocatus est,non circū
cidatur. Circūcisio nihil est,& ꝑputium nihil est, sed
obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque i qua vo-
catione vocatus est,in ea permaneat. Seruus voca-
tus es,non sit tibi curæ. Sed & si potes liber fieri,ma
gis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus,li
bertus est domini. Similiter qui liber vocatus est,
seruus est Christi. Pretio empti estis,nolite fieri ser-
ui hominum. Vnusquisq; in quo vocatus est frater,
in hoc permaneat apud deum. De virginibus autē
præceptum domini non habeo, Consilium autē do,
tanq̄ misericordiam consecutus ā domino, vt sim fi-
delis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instan-
tem necessitatē,quoniā bonū est homini sic esse. Alli-
gatus es vxori,noli quærere solutionē, Solutus es
ab vxore,noli quærere vxorē. Si autē acceperis vxo-
rem,non peccasti,& si nupserit virgo, non peccauit:
Tribulationem tamen carnis habebūt huiusmodi.
Ego autem vobis parco. Hoc itaq; dico fratres, Tē-
pus breue est:reliquū est,vt & qui habēt vxores, tanq̄
non habentes sint:& qui flent,tanq̄ nō flentes: & qui F
gaudent,tanq̄ non gaudētes,& qui vtuntur hoc mū-
do, tanq̄ non vtātur. Præterit enī figura hui⁹ mūdi.
Volo aūt vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore
est,solicitus est quæ dñi sunt, quō placeat deo. Qui
aūt cū vxore est,solicitus est quæ sunt huius mundi,
quō placeat vxori,& diuisus est. Et mulier innupta &
virgo,cogitat quæ dñi sunt, vt sit sancta & corpe &
spū. Quæ aūt nupta est,cogitat quæ sunt mūdi, quō
placeat viro. Porrō hoc ad vtilitatē vestrā dico:non
vt laqueū vobis inijciā,sed ad id quod honestū est, &
qd facultatē præbeat sine impedimēto dñm obsecrā-
di. Si quis autē turpē se videri existimat sup virginē
suā,quod sit supadulta,& ita oportet fieri, quod vult,
faciat:nō peccat,si nubat. Nā qui statuit i corde suo
firmus,non habēs necessitatē:potestatē autē habet
suæ volūtatis,& hoc iudicauit in corde suo seruare
virginē suam,bene facit. Igitur & qui matrimonio
iungit virginē suā bene facit:& qui nō iūgit, melius
facit. Mulier alligata est legi quanto tpe vir ei⁹ vi-
uit. Quōd si dormierit vir eius,liberata est, Cui vult,
nubat tantum in domino. Beatior autē erit,si sic per-
manserit secundum meum consilium. Puto aūt ꝙ &
ego spiritū dei habeā. De ijs autē quæ idolis sacrifi-
cant,scimus quia omnē scientiā habem⁹. Sciētia in- 1.Cor.8.

G flat,charitas vero ædificat. Si quis ſe exiſtimat ſci-
re aliquid,nondum cognouit quemadmodum opor-
teat eum ſcire. Si quis autem diligit deum, hic co-
gnitus eſt ab eo. De eſcis autem quæ idolis immolā-
tur, ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo. Et poſt
paululum, Sed nō in omnibus eſt ſcientia. Quidam
autem conſcientia vſque nunc idoli, quaſi idolothy-
tum mandocant,& cōſcientia ipſorum cū ſit infirma
polluitur. Eſca autem noa non commendat deo. Ne-
que enim ſi non manducauerimus deficiemus,neque
ſi manducauerimus,abūdabimus. Videte autem ne
forte hæc licentia veſtra,offendiculum fiat infirmis.
Si enim quis viderit eum qui habet ſcientiam in ido-
lio recumbentem,nonne cōſcientia eius cum ſit infir
ma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et
peribit infirmus in tua ſcientia frater,propter quem
Chriſtus mortuus eſt. Sic autem peccātes in fratres,
& percutientes conſcientiam eorū infirmam,in Chri
ſtum peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrē
meum,non manducabo carnem io æternum,ne fra-
trem meū ſcandalizem. Et poſt pauca. Nunquid non
1.Cor.9. habemus poteſtatem manducandi & bibendi? Nun-
quid nō habemus poteſtatem, ſororem mulierem cir
H cunducendi,ſicut & cęteri Apoſtuli,& fratres domi-
ni & Cephaa? Aut ſolus ego & Barnabas non habe-
mus poteſtatem hoc operandi? Quis militat ſuis ſti-
pendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu
eius non edit? Quis paſcit gregem,& de lacte gregis
non manducat? Nunquid ſecundum hominem hæc
dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in
Deut.25. lege Moyſi, Non alligabis os boui trituranti. Nun-
quid de bobus cura eſt deo? An propter nos hoc vtiq;
dicit? Nam propter nos vtiq; ſcripta ſunt: quoniam
debet in ſpe qui arat arare,& qui triturat in ſpe fruct⁹
percipiendi. Si nos vobis ſpiritalia ſeminauimus:
magnum eſt ſi carnalia veſtra metamus? Si alij pote
ſtatis veſtrę participes ſunt,non potius nos? Sed nō
vſi ſumus hac poteſtate. Sed omnia ſuſtinemus, ne
quod offendiculum demus Euangelio Chriſti. Ne-
ſcitis quoniam qui in ſacrario operantur, quæ de ſa-
crario ſunt,edunt, Et qui altario deſeruiunt,cum al-
tario participātur. Ita & dominus ordinauit ijs qui
Euangelium annunciant,de Euangelio viuere. Ego
autem nullo horum vſus ſum. Nō ſcripſi autem hæc,
vt ita fiāt in me. Bonum eſt enim mihi magis mori,
quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nā & ſi euan-
gelizauero,non eſt mihi gloria, Neceſſitas enim mi
I hi incumbit. Væ enim mihi eſt,ſi non euāgelizaue-
ro. Si enim volens hoc ago,mercedem habeo. Si au-
tem inuitus,diſpenſatio mihi credita eſt. Quę eſt er
go merces mea, vt Euāgelium prædicans ſine ſum-
ptu ponam Euangelium Chriſti, vt non abutar po-
teſtate mea in Euāgelio? Nam cum liber ſim,ex om-
nibus omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifica-
rem. Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iu-
dæos lucrarer, Iis qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſ-
ſem, cum ipſe non eſſem ſub lege, ſed ſub gratia, vt
eos qui ſub lege erant lucrifacerem. Iis qui ſine lege
erant, tanquam ſine lege eſſem: cum ſine lege dei
non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti, vt lucrifacerem
eos qui ſine lege erant. Factus infirmis infirmus, vt
infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum,
vt omnes lucrifacerem. Omnia autem facio propter
Euangelium, vt particeps eius efficiar. Neſcitis,q
hi qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed
vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehenda-
tis. Omnia autem qui in agone contēdit, ab omnibus
ſe abſtinet: & illi quidem vt corruptibilem coronam
accipiāt,nos autem incorruptam. Ego igitur ſic cur-
ro,non quaſi in incertum, Sic pugno, nō quaſi aërem
verberās,ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem
redigo,ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe repro-

bus efficiar. Nolo enim vos ignorare fratres, quoniā K
patres noſtri omnes ſub nube fuerunt. Et poſt pau- 1.Cor.10.
cos verſus, Sed nō in pluribus eorum beneplacitum
eſt deo. Nam proſtrati ſunt in deſerto. Hæc autem in
figura facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes
malorum,ſicut & illi cōcupierunt. Neque idololatræ
efficiamini,ſicut quidam ex ipſis, quemadmodū ſcri
ptum eſt, Sedit populus manducare & bibere, & ſur-
rexerunt ludere. Neque fornicemur ſicut quidam ex Exod.32.
ipſis fornicati ſunt, & ceciderunt vna die viginti tria
milia. Neque tentemus Chriſtum, ſicut quidam eorū
tentauerunt,& à ſerpentibus perierunt. Neque mur-
murauerimus,ſicut quidam eorum murmurauerunt,
& perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in
figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad cor-
reptionem noſtram, in quos fines ſeculorum deuene
runt. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat.
Tentatio vos non apprehendat niſi humana. Fidelis
itaque deus eſt, qui non patitur vos tentari ſupra id
quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione etiam prouē
tū,vt poſſitis ſuſtinere. Propter quod chariſſimi mi-
hi,fugite ab idolorū cultura. Et paulo poſt, Sed quæ
immolant gentes, dæmonijs immolant, & non deo.
Nolo autē vos ſocios fieri dæmoniorum. Non pote-
ſtis calicē dñi bibere,& calicem dęmoniorū. Non po L
teſtis menſæ dñi participes eſſe,& menſæ dæmonio
rū. An ęmulamur dñm? Nūquid fortiores illo ſum⁹?
Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt. Om-
nia mihi licent,ſed non omnia ædificant. Nemo qđ
ſuū eſt quærat,ſed quod alterius. Omne quod in ma-
cello venit,manducate,nihil interrogantes propter
cōſcientiā. Et paulo poſt, Si quis autē dixerit,hoc im
molatum eſt idolis,nolite manducare propter illum
qui indicauit,& propter conſcientiā. Conſcientiā au-
tem dico nō tuam,ſed alterius. Vt quid enim liber-
tas mea iudicatur ab aliena conſcientia? Si ego cum
gratia participo, quid blaſphemor pro eo quod gra-
tias ago? Siue ergo māducatis ſiue bibitis,vel aliud
quid facitis,omnia in gloriam dei facite. Sine offen
ſione eſtote Iudæis & Gētibus, & Eccleſiæ dei: ſicut
& ego per omnia omnibus placeo, nō quærens quod
mihi vtile eſt,ſed quod multis vt ſalui fiant. Imitato-
res mei eſtote,ſicut & ego Chriſti. Et poſt paululum, 1.Cor.11.
Omnis vir orans aut prophetans velato capite, de-
turpat caput ſuū. Omnis autem mulier orās aut pro-
phetans non velato capite, deturpat caput ſuum. Et
poſt aliquantū, Hoc autē præcipio nō laudans quòd
non in melius, ſed in deterius conuenitis. Primum M
quidem cōuenientibus vobis in Eccleſiā audio ſciſ-
ſuras eſſe,& ex parte credo. Nā oportet & hæreſes eſ-
ſe,vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis. Cō
uenientibus ergo vobis in vnū, iam non eſt domini-
cā cœnam mādocare. Vnuſquiſq; enim ſuam cœnā
præſumit ad manducandum, Et alius quidem eſurit,
alius autem ebrius eſt. Nunquid domos non habetis
ad manducandum & bibendum? Aut Eccleſiam dei
contēnitis,& confunditis eos qui nō habēt? Quid di-
cā vobis? Laudo vos, i hoc nō laudo. Et poſt aliquos
verſus, Itaq; quicunq; mādocauerit panē vel biberit
calicē domini indigne, reus erit corporis & ſangui-
nis domini. Probet aūt ſeipſum homo, & ſic de pane
illo edat & de calice bibat. Qui enim māducat & bi-
bit indigne, iudiciū ſibi mandocat & bibit, nō dijudi
cans corpus domini. Ideo inter vos multi infirmi &
imbecilles,& dormiunt multi. Quòd ſi noſmetipſos
dijudicaremus,non vtiq; iudicaremur. Dum iudica-
mur autem, à domino corripimur, vt nō cū hoc mun-
do dānemur. Itaq; fratres mei, cū cōuenitis ad mādu
candū, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi man-
ducet, vt nō in iudicium conueniatis. Cætera aūt cū
venero diſponam. Et alio loco, Sed deus temperauit 1.Cor.12.
corpus, ei cui deerat abundantiorē tribuendo hono-
rem,

A rem, vt non ſchiſma in corpore, ſed in idipſum proin
inuicem ſolicita ſint membra. Et ſi quid patitur vnū
membrum, compatiūtur omnia mēbra. Siue gloria-
tur vnū membrum, congaudent omnia mēbra. Vos
autem eſtis corpus Chriſti & membra de membro.
Et quoſdam quidem poſuit deus in Eccleſia, primū
Apoſtolos, ſecundo Prophetas, tertio doctores, de-
inde virtutes, exinde gratias curationum, guberna-
tiones, opitulationes, genera linguarum, interpreta-
tiones ſermonum. Nunquid omnes Apoſtoli? nun-
quid omnes Prophetę? nūquid omnes doctores? nū-
quid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habēt
curationū? nunquid omnes linguis loquuntur? nun-
quid omnes interpretantur? Ęmulamini autem cha
riſmata meliora, & adhuc excellētiorem vobis viam
1.Cor.13. demonſtro. Si linguis hominum loquar, & angelo-
rum, charitatem autem nō habeam, factus ſum velut
ęramentum ſonans, aut cymbalum tinniens. Et ſi ha
buero prophetiam, & nouerim myſteria omnia & om
nem ſcientiam: & ſi haboero omnem fidem, ita vt mō
tes transferam, charitatem autem non habuero, nihil
ſum. Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes fa-
cultates meas, & ſi tradidero corpus meum vt ardeā,
B charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.
Charitas patiens eſt, benigna eſt, Charitas nō æmu
latur, non agit perperam, non ioflatur, non eſt ambi-
tioſa, non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur, non co-
gitat malum, non gaudet ſuper iniquitatem, congau
det autem veritati. Omoia ſuffert, omnia credit, om
nia ſperat, omnia ſuſtinet: Charitas nunquam exci-
dit. Et poſt aliquos verſus, Nunc autem manet fi-
des, ſpes, charitas, tria hæc, Maior autem his eſt cha
ritas. Sectamini autem charitatem. Et paulo poſt,
1.Cor.14. Quoniā æmulatores eſtis ſpirituum ad ædificatio-
nem Eccleſiæ, quærite vt abundetis. Item poſt paulu
lum, Fratres nolite poeri effici ſenſibus, ſed malitia
paruuli eſtote, ſenſibus autem perfecti eſtote. Et alio
loco, Quid ergo eſt fratres? Cum conuenitis vnuſ-
quiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet,
apocalypſim habet, linguam habet, interpretationē
habet, omnia ad ædificationē fiant. Et poſt aliquos
verſus, Mulieres in Eccleſijs taceāt: nō enim permit-
titur illis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit, Si
quid aūt volunt diſcere, domi viros ſuós interrogēt.
Turpe eſt enim mulieri loqui io Eccleſia. An à vobis
verbum dei proceſſit, aut in vos ſolos euenit? Et poſt
1.Cor.15. paululum, Nolite ſeduci, Corrumpūt mores bonos,
C colloquia mala. Euigilate iuſti, & nolite peccare.
Ignorantiam enim dei quidam habent. Ad reueren-
tiam vobis loquor. Et poſt paululum, Itaque fratres
mei dilecti, eſtote ſtabiles & immobiles, abundantes
in opere domini ſemper, ſciētes quòd labor veſter nō
1.Cor.16. eſt inanis in domino. De collectis autem quæ fiunt
in ſanctos, ſicut ordinaui in Eccleſijs Galatiæ, ita &
vos facite per vnam ſabbati. Vnuſquiſque veſtrum
apud ſe ponat recondens quod ei bene placuerit, vt
non cum venero tunc collectæ fiant. Cum autem præ
ſens fuero, quos probaueritis per epiſtolas, hos mit-
tam perferre gratiam veſtram in Hieruſalem. Quod
ſi dignum fuerit vt & ego eam, mecum ibunt. Ve-
niam autem ad vos cum Macedoniam pertrāſiero.
Nam Macedoniam pertranſibo. Apud vos autē for-
ſitan remanebo, vel etiam hyemabo vt vos me dedu
catis quocunque iero. Nolo enim vos modo in tranſi
tu videre. Spero enim me aliquantum temporis ma
nere apud vos, ſi dominus permiſerit. Permanebo
autem Ephesi vſque ad Pentecoſten. Oſtium enim
mihi apertum eſt magnum & euidens, & aduerſarij
multi. Si autem venerit Timotheus, videte vt ſine ti
more ſit apud vos. Et poſt paululum, Vigilate, ſtate
in fide, viriliter agite & confortamini, Omnia veſtra
in charitate fiant.

Nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimoniū con- D
ſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate & ſyn Ex epiſto
ceritate dei, & non in ſapientia carnali, ſed la ad Co-
in gratia dei conuerſati ſumus in mundo. rinthios,
Et poſt paululum, Si quis autem contriſtauit me, nō ſecunda.
me contriſtauit: ſed ex parte, vt non onerem omnes 2.Cor.2.
vos. Sufficit illi, qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc
quæ fit à pluribus: ita vt ea contra magis donetis &
conſolemini, ne forte abundantiore triſtitia abſor-
beatur, qui eiuſmodi eſt. Propter quod obſecro vos
vt confirmetis in illó charitatem. Ideo enim ſcripſi,
vt cognoſcam experimentum veſtrum, an in omni-
bus obedientes ſitis. Cui autem aliquid donaſtis, &
ego. Nam & ego quod donaui, ſi quid donaui, propter
vos in perſona Chriſti, vt non circumueniamur à ſata-
na. Nō enim ignoramus cogitationes eius. Et alio
loco, Ideo habentes hanc adminiſtrationem iuxta 2.Cor.4.
quod miſericordiam conſecuti ſumus, nō deficimus,
ſed abdicamus occulta dedecoris, Non ambulantes
in aſtutia, neque adulterantes verbum dei, ſed in ma-
nifeſtatione veritatis commendantes noſmetipſos
ad omnem conſcientiam hominum coram deo. Et
poſt paucos verſus, Non enim noſmetipſos prędica-
mus, ſed Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, nos au B
tem ſeruos per Ieſum. Et paulopoſt, Habemus autem
theſaurum iſtum in vaſis fictilibus, vt ſublimitas ſit
virtutis dei, & non ex nobis. In omnibus tribulatio-
nem patimur, ſed non anguſtiamur: aporiamur, ſed
non deſtituimur: perſecutionem patimur, ſed nō de-
relinquimur: deijcimur, ſed nō perimus: ſemper mor
tificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes,
vt & vita Ieſu io corporibus noſtris manifeſtetur.
Semper enim nos qui viuim⁹, in mortem tradimur
propter Ieſum, vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne
noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita
autem in vobis. Habentes autem eundem ſpiritum
fidei, ſicut ſcriptum eſt, Credidi propter quod locu- Pſal.115.
tus ſum, & nos credimus propter quod & loquimur.
Et poſt ſex verſus, Propter quod non deficimus. Sed
licet is qui foris eſt homo noſter corrumpatur, tamē
is qui intus eſt renouatur de die in diē. Id enim quod
in præſenti eſt momentaneum & leue tribulatio-
nis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum
gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplan-
tibus nobis quæ videotur, ſed quæ non videntur.
Quæ enim videntur temporalia ſunt, quæ autem
non videntur æterna ſunt. Et poſt paululum, Adiu- 2.Cor.6.
uantes autem adhortamur, ne inuacuum gratiam F.
dei recipiatis. Ait enim, Tempore accepto exaudi- Eſa.49.
ui te, & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus ac-
ceptabile, ecce nunc dies ſalutis: nemini dantes vl-
lam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium no
ſtrum: ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſi-
cut dei miniſtros: in multa patientia, io tribulatio-
nibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs, in plagis, in car-
ceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs, in
ieiunijs, in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate,
in ſuauitate, in ſpiritu ſancto, in charitate non ficta,
in verbo veritatis, in virtute dei: per arma iuſtitiæ,
à dextris & ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem,
per infamiam & bonam famam: vt ſeductores & ve-
races, ſicut qui ignoti & cogniti: quaſi morientes, &
ecce viuimus: vt caſtigati & non mortificati: quaſi tri
ſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egentes, multos
autem locupletantes: tanquam nihil habentes & om
nia poſſidentes. Et poſt paucos verſus, Dilatamini
& vos, Nolite iugum ducere cum infidelibus, Quæ
enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate: aut quę ſo-
cietas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Chri
ſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui
autem conſenſus templo dei cum idolis? Vos enim
eſtis templum dei viui, ſicut dicit dominus, Quo- Leuit.26
niam

G niam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos,
& ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus. Pro-
pter quod exite de medio eorum, & separamini dicit
dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiã
vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in fili-
2.Cor.7. os & filias, dicit dominus omnipotens. Has igitur
habentes promissiones charissimi, mundemus nos
ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficien-
tes sanctificationem in timore dei. Et post paululũ,
Quoniam & si contristaui vos in Epistola, non me
pœnitet, & si pœniteret, vidẽs quòd Epistola illa & si
ad horam vos cõtristauit, nunc gaudeo non quia cõ-
tristati estis, sed quia contristati estis ad pœniten-
tiam. Contristati enim estis secundum deum, vt in
nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim
secundum deum tristitia est, pœnitentiam in salutẽ
stabilem operatur. Seculi autem tristitia mortem
operatur. Etenim hoc ipsum secundum deum contri
stari vos, quãtam in vobis operatur solicitudinem?
2.Cor.8. Et post paucos versus, Notam autem vobis facim⁹
fratres gratiam dei quæ data est in Ecclesijs Mace-
doniæ, quòd in multo experimento tribulationis a-
bundãtia gaudij ipsorum, & altissima paupertas eo-
rum abundauit in diuitias simplicitatis eorũ: Quia
H secundum virtutem, testimonium illis reddo, & su-
pra virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhor-
tatione obsecrantes nos gratiam & cõmunicationẽ
ministerij quod fit in sanctos: Et non sicut sperauĩ-
mus, sed semetipsos dederunt primum domino, de-
inde nobis per voluntatem dei: ita vt rogarem⁹ Ti-
tum, vt queadmodum cœpit, ita & perficiat in vo-
bis etiam gratiam istam. Sed sicut in omnibus abũ-
datis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudi-
ne, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gra
tia abundetis, non quasi imperans dico, sed per alio-
rum solicitudinem etiam vestræ charitatis ingenuũ
bonum comprobans. Scitis enim gratiam domini
nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus fa-
ctus est, cum esset diues, vt inopia illius vos diuites
essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis vtile
est, qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab an-
no priori. Nunc vero & facto perficite, vt queadmo-
dum promptus est animus voluntatis, ita sit & perfi
ciendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prõpta
est, secundũ id quod habet accepta est, nõ secundum
id quod non habet. Non enim vt alijs sit remissio, vo
bis autem tribulatio, sed ex æqualitate in præsenti
I tempore vestra abũdantia illorum inopiam supple-
at, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supple
mentum, vt fiat æqualitas sicut scriptum, Qui mul-
tum, non abundauit: & qui modicum, nõ minorauit.
Gratias autem deo qui dedit eandem solicitudinem
pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationẽ qui-
dem suscepit, sed cum solicitior esset, sua volũtate p-
fectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem,
cuius laus est in Euãgelio per omnes Ecclesias. Nõ
solum autem, sed & ordinatus ab Ecclesijs comes pe
regrinationis nostræ, in hac gratia: quæ ministra-
tur à nobis ad domini gloriam & destinatam volun-
tatem nostram, Deuitantes hoc, ne quis nos vitupe-
ret in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis in
domini gloriam. Prouidemus enim bona nõ solum
coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus.
2.Cor.9. Et post aliquos versus, Nam de ministerio quod fit
in sanctos ex abũdanti est mihi scribere vobis, Scio
enim promptum animum vestrum pro quo de vo-
bis glorior apud Macedones, quoniam Achaia pa-
rata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouo
cauit plurimos. Misi autem fratres vt ne quod glo-
riamur de vobis, euacuetur i hac parte: vt quemad-
modum dixi parati sitis, ne cum venerint mecũ Ma
cedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus
nos, vt non dicam vos in hac substantia. Necessariũ K
ergo existimaui rogare fratres vt preueniãt ad vos,
& præparent repromissam benedictionem hanc pa-
ratam esse: sic quasi benedictionem, non quasi auari-
tiam. Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce &
metet: & qui seminat in benedictionibus, de bene-
dictionibus & metet: vnusquisque enim provt destina-
uit corde suo non ex tristitia, aut ex necessitate, Hi-
larem enim datorem diligit deus. Potens est autem Eccli. 35.
deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt
in omnibus semper omnem sufficientiam habentes,
abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est,
Dispersit dedit pauperib⁹, iustitia eius manet in se- Psal.111.
culum seculi. Qui autem administrat semen semi-
nanti, & panem ad manducãdum præstabit, & mul-
tiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa
frugum iustitiæ vestræ: vt in omnibus locupletati
abundetis in omnem simplicitatem quæ operatur
per vos gratiarum actionem deo: quoniam ministe-
rium huius officij, non solum supplet ea quæ desunt
sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum-
actiones in domino per probationem ministerij hu-
ius: glorificantes deum in obedientia confessionis
vestræ, & simplicitate communicationis in illos & in
omnes: & ipsorum consecratione pro vobis desideri- L
tium vos propter eminentem gratiam dei in vobis.
Gratias ago deo super inenarrabili dono eius. Et a-
lio loco, Qui autem gloriatur, in domino glorietur. 2.Cor.10.
Non enim qui seipsum commendat, ille probatus
est, sed quem deus commendat. Et post aliquantum, 2.Cor.11.
Ministri Christi sunt & ego, Vt minus sapiens dico,
plus ego: In laboribus plurimis, in carceribus abun-
dantius, in plagis supra modum, in mortibus frequẽ
ter: à Iudæis quinquies quadragenas vna minus ac-
cepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter
naufragium feci: nocte & die in profundo maris fui:
in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis la-
tronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus,
periculis in ciuitate, periculis in solitudine, pericu-
lis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore &
erumna, in vigilijs multis, in frigore & nuditate, in
fame & siti, in ieiunijs multis, Præter illa quæ ex-
trinsecus sunt instantia mea quotidiana, solicitudo
omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non
infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Si
gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloria-
bor. Et post paululum, Libenter igitur gloriabor in 2.Cor.12
infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chri M
sti. Propter quod placeo mihi in infirmitatib⁹ meis,
in cõtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus,
in angustijs multis pro Christo: Cum enim infirmor,
tunc potens sum. Et post aliquos versus, Ecce tertio
paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis,
Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos: Nec enĩ
debent filij parentibus thesaurizare, sed parẽtes fi-
lijs. Ego autem libentissime impendam, & superim-
pendar ipse, pro animabus vestris, licet plus vos di-
ligens minus diligar. Et post aliquos versus, Timeo
enim ne forte cum venero, non quales volo inueniã
vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis, Ne
forte contentiones, æmulationes, animositates, dis-
sensiones, detractiones, susurrationes, inflationes,
seditiones sint inter vos: ne iterum cum venero hu-
miliet me deus apud vos & lugeam multos ex ijs qui
ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam su-
per immundicia & impudicitia quam gesserunt. Et
alio loco, Oramus autem deum vt nihil mali facia- 2.Cor.13.
tis, non vt nos probati parcam⁹, sed vt vos quod iu-
stum est faciatis. Et post sex versus, De cætero fra-
tres gaudete, perficimini, exhortamini, idipsum sa-
pite, pacem habete, & deus dilectionis & pacis erit
vobiscum.

Ex episto-
la ad Ga-
latas.

SI adhuc hominibus placerem, Christi ser-
uus non essem. Et post aliquantum, Nam
in Christo Iesu, neque circuncisio aliquid
A valet, neque prępuťium, sed fides quæ per
dilectionem operatur. Et alio loco, Vos autem in li-
bertate vocati estis fratres: tantum ne libertatem in
occasionem carnis detis, sed per charitatem spiritus
seruite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone im-
pletur, Diliges proximum tuũ sicut teipsum. Quòd
si inuicem mordetis & comeditis, videte ne abinui-
cem consumamini. Dico autem in Christo, Spiritu
ambulate & desideria carnis non perficietis. Caro
enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autẽ ad-
uersus carnem. Hęc enim sibijnuicem aduersantur, vt
non quæcunque vultis illa faciatis. Quòd si spiritu
ducimini, non estis sub lege. Manifesta autem sunt
opera carnis, quæ sunt fornicatio, immundicia, luxu-
ria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, conten-
tiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, in-
uidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his
similia. Quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam
qui talia agunt, regnum dei non possidebunt. Fru-
ctus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, lon-
ganimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, con
tinentia. Aduersus huiusmodi non est lex. Qui autẽ
B Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs
Gal. 6. & concupiscentijs. Si spiritu viuimus, spiritu & am-
bulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inui-
cem prouocantes, inuicem inuidentes. Fratres, & si
præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui
spiritales estis huiusmodi instruite in spiritu lenita-
tis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alte-
rius onera portate, & sic adimplebitis legem Chri-
sti. Nam si quis existimat se aliquid esse cum nihil
sit, ipse se seducit. Opus autẽ suum probet vnusquis-
que, & sic in semetipso tantũ habebit gloriam, & non
in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Cõ-
municet autem is qui catechizatur verbum ei qui
se catechizat in omnibus bonis. Nolite errare, deus
non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc &
metet, quoniam qui seminat in carne sua, de carne &
metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu,
de spiritu & metet vitam æternam. Bonum autem fa-
cientes nõ deficiamus, tempore enim suo metemus
non deficientes. Ergo dum tempus habemus, ope-
remur bonum ad omnes, maxime autem ad dome-
C sticos fidei.

Ex ep̃la
ad Ephe-
sios.

OBsecro itaque vos fratres ego vinctus in
domino, vt digne ambuletis vocatione qua
vocati estis, cum omni humilitate & man-
suetudine, cum patientia supportantes in-
uicem in charitate, soliciti seruare vnitatem spiri-
tus in vinculo pacis. Et alio loco, Hoc itaque dico &
testificor in domino, vt iam non ambuletis sicut &
gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris ob-
scuratum habẽtes intellectum, alienati à vita dei per
ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cor-
dis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt
impudicitiæ in operationem immundiciæ omnis
& auaritię. Vos autem non ita didicistis Christum,
Si tamen illum audistis, & in ipso docti estis, sicut est
veritas in Iesu. Deponite vos secundum pristinam
conuersationem veterem hominem qui corrumpi-
tur secundum desideris erroris. Renouamini autem
spiritu mẽtis vestræ, & induite nouum hominem qui
secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ve
ritatis. Propter quod deponentes mendacium, lo-
quimini veritatem vnusquisque cum proximo suo,
quoniam sumus inuicem membra. Irascimini & no-
lite peccare. Sol non occidat super iracundiam ve-
stram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iã
non furetur, magis autem laboret operando mani-
bus suis quod bonum est: vt habeat vnde tribuat ne- D
cessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore ve-
stro non procedat, sed si quis bonus ad ędificationem
opportunitatis vt det gratiam audientibus. Et no-
lite contristare spiritumsanctum dei in quo signati
estis in die redemptionis. Omnis amaritudo & ira,
& indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vo-
bis cum omni malitia. Estote autem inuicem beni-
gni, misericordes, donantes inuicem sicut & deus in
Christo donauit vobis. Estote ergo imitatores dei Ephe. 5.
sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut &
Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro no-
bis oblationem & hostiam deo in odorem suauita-
tis. Fornicatio autem & omnis immundicia aut aua
ritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut
turpitudo, aut stultiloquiũ, aut scurrilitas quæ ad rẽ
non pertinet, sed magis gratiarumactio. Hoc enim
scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut im-
mundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, non
habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo
vos seducat inanibus verbis, Propter hæc enim ve-
nit ira dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici
participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ:
nunc autem lux in domino, vt filij lucis ambulate. E
Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia &
veritate, probãtes quid sit beneplacitum deo. Et no-
lite communicare operibus infructuosis tenebra-
rum, magis autem redarguite. Quæ enim in occul-
to fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. Omnia autẽ quæ
arguuntur à lumine manifestãtur. Omne enim quod
manifestatur, lumen est. Propter quod dicit, Surge
qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit tibi
Christus. Videte itaque fratres quomodo caute am
buletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redi-
mentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea
nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit vo
lũtas dei. Et nolite inebriari vino in quo est luxuria:
sed implemini spiritusancto, loquentes vobismetip-
sis in psalmis & hymnis & canticis spiritalibus, can-
tantes & psallentes in cordibus vestris, domino gra-
tias agentes semper pro omnibus in nomine domini
nostri Iesu Christi, deo & patri, subiecti inuicem in ti
more Christi. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut
domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Chri-
stus caput est Ecclesiæ, ipse saluator corporis eius.
Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres
viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, F
sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradi-
dit pro ea vt illam sanctificaret, mundans eam laua-
cro aquæ in verbo: vt exhiberet ipse sibi gloriosam
Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut
aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata. Ita
& viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua.
Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo vn
quam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet
eam, sicut & Christus Ecclesiam, quia mẽbra sumus
corporis eius de carne eius & de ossibus eius. Pro-
pter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, &
adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna. Sa-
cramentũ hoc magnum est. Ego autem dico in Chri
sto & in Ecclesia. Veruntamen & vos singuli vnus-
quisque vxorem suam sicut seipsum diligat, vxor au-
tem timeat virum. Filij obedite parentibus vestris
in domino. Hoc enim iustum est, Honora patrem Ephe. 6.
tuum & matrem, quod est primum mãdatum in pro-
missione, vt bene sit tibi, & sis lõgæuus super terram.
Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios ve-
stros, sed educate eos in disciplina & correptione do-
mini. Serui obedite dominis carnalibus cum timo-
re & tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Chri-
sto: non ad oculum seruientes quasi hominibus pla-
centes, sed vt serui Christi facientes voluntatem dei
ex animo,

G ex animo,cum bona voluntate seruientes vt domi-
no,& non hominibus: scientes quoniam vnusquisq;
quodcunq; fecerit bonum hoc recipiet à domino, si-
ue seruus,siue liber. Et vos domini eadem facite il-
lis remittentes minas,scientes quia & illorum & ve-
ster dominus est in cœlis,& personarum acceptio nõ
est apud eum. De cętero fratres confortamini in do
mino,& in potentia virtutis ei9. Induite vos arma-
turã dei vt possitis stare aduersus insidias diaboli:
quia non est nobis colluctatio aduersus carnem &
sanguinem,sed aduersus principes & potestates,ad-
uersus mundi rectores tenebrarum harũ,contra spi-
ritalia nequitię in cœlestib9. Propterea accipite ar-
maturã dei vt possitis resistere in die mala,& in om-
nib9 perfecti stare. State ergo succincti lumbos ve-
stros in veritate,& induite loricam iustitię,& calcia
ti pedes in præparatione Euangelij pacis, In omni
bus sumentes scutum fidei,in quo possitis omnia te-
la nequissimi ignea extinguere:& galeã salutis assu-
mite,& gladiũ spiritus quod est verbũ dei: per om-
nem orationem & obsecrationem,orantes omni tẽ-
pore in spiritu,& in ipso vigilantes in omni instan-
tia & obsecratione pro omnibus sanctis,& pro me:vt
detur mihi sermo in apertione oris mei cũ fiducia no
H tum facere mysterium Euangelij,propter quod lega
tione fungor in catena ista, ita vt in ipso audeam
provt oportet me loqui.

Ex episto la ad Phi lippẽses. QVia in nullo cõfundar,sed in omni fiducia
sicut semper & nunc magnificabitur Chri-
stus in corpore meo,siue per vitam,siue per
mortem: Mihi enim viuere Christus est,&
mori lucrum. Quòd si viuere in carne hic mihi fru-
ctus operis est:& quid eligã,ignoro, Coarctor enim
è duobus,desiderium habẽs dissolui & cum Christo
esse multo magis melius:permanere autem in car-
ne necessarium est propter vos. Et post sex versus,
Tantum digne Euangelio Christi conuersamini,vt
siue cum venero & videro vos, siue absens audiam
de vobis,quia statis in vno spiritu vnanimes, colla-
borãtes fidei Euangelij: & in nullo terreamini ab
aduersarijs,quæ est illis causa perditionis,vobis au-
tem salutis,& hoc à deo. Quia vobis donatũ est pro
Christo,non solum vt in eum credatis,sed vt etiam
pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale
Philip.2. & vidistis in me,& nunc audistis de me. Si qua ergo
consolatio in Christo,si quod solatium charitatis, si
qua societas spiritus,si qua viscera & miserationes,
implete gaudium meum vt idem sapiatis, eandem
charitatem habentes,vnanimes idipsum sapientes,
Nihil per contentionem, neq; per inanem gloriam,
I sed in humilitate superiores sibijnuicem arbitrãtes:
non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ
aliorum. Hoc enim sentite in vobis,quod & in Chri-
sto Iesu, Qui cum in forma dei esset,non rapinã ar-
bitratus est esse se æqualẽ deo, sed semetipsum exi-
naniuit formam serui accipiẽs, in similitudinem ho-
minum factus,& habitu inuentus vt homo:humilia-
uit semetipsum,factus obediens vsq; ad mortẽ, mor-
tem autem crucis. Propter quod & deus illum exal-
tauit,& donauit illi nomen super omne nomen:vt in
nomine Iesu omne genu flectatur cœlestium, terre-
strium,& infernorum, & omnis lingua confiteatur
quia dominus Iesus Christus i gloria est dei patris.
Itaq; charissimi mei,sicut semper obedistis,nõ vt in
præsentia mei tantum,sed multo magis nunc in ab-
sentia mea cum metu & tremore vestram salutem o-
peramini. Deus est enĩ qui operatur in vobis & vel-
le & perficere pro bona voluntate. Omnia autem fa-
cite sine murmurationibus & hæsitationibus vt sitis
sine querela,& simplices filij dei, sine reprehensione
in medio nationis prauæ & peruersæ:inter quos lu-
cetis sicut luminaria in mundo,verbum vitæ conti-
nẽtes ad gloriam mihi in diem Christi,quia nõ in- K
uacuum cucurri, neq; in uacuum laboraui, Sed & si
immolor supra sacrificiũ & ministeriũ fidei vestræ,
gaudeo & cõgratulor omnibus vobis. Idipsum autẽ
& vos gaudete & congratulamini mihi. Spero autẽ
in domino Iesu Timotheũ cito mittere ad vos,vt &
ego bono animo sim cognoscens quæ circa vos sunt.
Neminem enim habeo tam vnanimem qui syncera
affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim sua
quærunt,non quæ sunt Iesu Christi. Experimentum
autem eius cognoscite,quoniam sicut patri fili9 me-
cum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me
mittere,mox vt videro quæ circa me sunt. Confido
autem in domino,quoniam & ipse veniam ad vos ci-
to. Necessarium autem existimaui Epaphroditum
fratrem & cooperatorem & cõmilitonẽ meũ, vestrũ
autem Apostolum & ministrum necessitatis meæ,
mittere ad vos:quoniamquidem omnes vos deside-
rabat,& mœstus erat propter quod audistis illũ in-
firmatum: Nam & infirmatus est vsq; ad mortem,
sed deus misertus est eius:non solum autem eius,ve-
rumetiã & mei,ne tristitiam super tristitiã haberẽ.
Festinantius ergo misi illum,vt viso eo iterum gau-
deatis,& ego sine tristitia sim. Excipite itaq; illũ cũ
omni gaudio in domino,& eiusmodi cum honore ha L
betote:quoniã propter opus Christi vsq; ad mortem
accessit,tradens animam suam,vt impleret quod vo
bis deerat circa meum obsequiũ. Et paulopost, Fra- Philip.3.
tres ego me non arbitror apprehendisse:vnum autẽ,
quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ
sunt priora extendens me ad destinatum persequor,
ad brauium supernæ vocationis dei in Christo Ie-
su. Qoicunq; ergo perfecti hoc sentiamus, & si quid
aliter sapitis,& hoc vobis deus reuelauit, verũtamẽ
ad id quod peruenimus vt idem sapiamus & in ea-
dem permaneamus regula: Imitatores mei estote
fratres & obseruate eos qui ita ambulant sicut habe-
tis formam nostram. Multi enim ambulant quos sę-
pe dicebam vobis,nũc autem & flens dico,inimicos
crucis Christi,quorum finis interitus:quorum deus
venter,& gloria in confusione ipsorum, qui terrena
sapiunt: Nostra autem conuersatio in cœlis est. Et
post aliquos versus,Gaudete in domino semper,ite- Philip.4.
rum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnib9
hominibus. Dominus enim prope est, Nihil soliciti
sitis:sed in omni oratione & obsecratione cum gra-
tiarumactione petitiones vestræ innotescant apud
deum. Et pax dei quæ exuperat omnem sensum, cu-
stodiat corda vestra,& intelligẽtias vestras i Chri-
sto Iesu. De cætero fratres charissimi,quęcunq; sunt M
vera,quæcunque pudica,quæcunq; iusta, quęcunque
sancta,quæcunq; amabilia,quæcunq; bonæ famæ:si
qua virtus,si qua laos,hæc cogitate, quæ & didici-
stis,& accepistis & audistis,& vidistis in me,hæc a-
gite: & deus pacis erit vobiscum. Gauisus sum autẽ
in domino vehementer,quoniam tandem aliquan-
do refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis.
Occupati autem eratis,non quasi propter penuriam
dico: Ego enim didici,in quibus sum sufficiens esse.
Scio & humiliari,scio & abundare. Vbiq; & in om-
nibus institutus sum,& satiari,& abũdare,& penuriã
pati: Omnia possum in eo qui me confortat. Verun-
tamen bene fecistis communicantes tribulationi
meę. Scitis autem & vos Philippẽses,quòd in prin-
cipio Euangelij quando profectus sum à Macedo-
nia,nulla mihi Ecclesia cõmunicauit in ratione dati
& accepti,nisi vos soli,quia & in Thessalonicã & se-
mel & bis in vsum mihi misistis, Non quia quęro da
tum,sed requiro fructum abundantem in ratione ve-
stra. Habeo autem omnia,& abundo. Repletus sum
acceptis ab Epaphrodito quæ misistis odorem sua-
uitatis,hostiam acceptabilem placentem deo.

Ex epistola 1. ad Thessalonicenses.

IPsi scitis fratres introitũ nostrum ad vos, quia non manis fuit: sed ante passi multa & cõtumelijs affecti, sicut scitis Philippis: fiduciam habuimus in deo nostro loqui ad
A vos Euangelium dei in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immundicia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à deo, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placẽtes, sed deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuim⁹ in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, deus testis est: neque quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neq; ab alijs, cum possemus vobis oneri esse vt Christi Apostoli. Sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos: ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum Euãgelium dei, sed etiam animas nostras, quonism charissimi nobis facti estis. Memores enim facti estis fratres laboris nostri & fatigationis: nocte & die laborantes, ne quem vestrũ grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium dei. Vos testes estis & deus, quàm sancte & iuste, & sine querela vobis qui credidistis affuimus: sicut scitis, qualiter vnumquẽq; vestrum, tanquam pater filios suos, deprecantes vos & consolantes, testificati su-
B mus vt ambularetis digne deo, qui vocauit vos ĩ suũ regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agim⁹ deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus dei, accepistis illud non vt verbum hominum, sed sicut est vere verbũ dei, qui operatur in vobis qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis. Et alio
1. Thes. 4. loco, De cætero ergo fratres rogamus vos, & obsecramus in domino Iesu, vt quẽadmodum accepistis à nobis quomodo vos oporteat ambulare & placere deo, sic & ambuletis vt abundetis magis. Scitis enĩ quæ præcepta dederim vobis per dominum Iesum. Hæc est enim voluntas dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque vestrum suum vas possidere in sanctificatione & honore: non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant deum. Et ne quis supergrediatur neq; circumueniat in negocio fratrem suum: quoniam vindex est deus de his omnibus sicut prędiximus vobis & testificati sumus. Non enim vocauit nos deus in
C immundiciam, sed in sanctificationem. Itaque q̃ hæc spernit, non hominem spernit, sed deum, qui etiã dedit spiritum suũ sanctum in vobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis, Ipsi enim vos à deo didicistis vt diligatis inuicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Rogam⁹ autem vos fratres, vt abundetis magis & operam detis vt quieti sitis: & vt vestrum negocium agatis & operemini manibus vestris sicut præcipimus vobis, vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini sicut & cæteri qui spẽ nõ
1. Thes. 5. habent. Et post aliquos versus, Igitur non dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrij sim⁹. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrij sim⁹: induti loricam fidei & charitatis & galeam spẽ salutis: quoniam non posuit nos deus in irã, sed in acquisitionem salutis, per dominum nostrum Iesum Christum: qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus, Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrum sicut & facitis. Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis in domino, & monent vos, vt habeatis illus abundan- D
tius in charitate. Propter opus illorum pacem habete cum eis. Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patiẽtes estote ad omnes. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc enim voluntas dei est in Christo Iesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere: prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos.

GRatias agere debemus deo semper pro vobis fratres, ita vt dignum est: quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem, ita vt nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesijs dei pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionib⁹ vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij dei, vt digni habeamini regno dei, pro quo & patimini, Si tamen iustum est apud deũ retribuere tribulationem ijs qui vobis tribulant, & vobis qui tribulamini requiem nobiscum, in reuelatione domini Iesu de cœlo cum angelis virtutis eius ĩ E
flamma ignis, dãtis vindictam ijs qui non nouerunt deum, & qui non obediunt Euangelio domini nostri Iesu Christi: Qui pœnas dabunt intentus æternas à facie domini, & à gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vocatione vos sua deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute: vt clarificetur nomen domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundũ gratiam dei nostri, & domini Iesu Christi. Et alio loco, Denunciamus autem vobis fratres 2. Thes. 3.
in nomine domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulãte inordinate, & nõ secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Ipsi enĩ scitis quenadmodum oporteat imitari nos, Quoniã non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo: sed in labore & fatigatione nocte ac die operantes, ne quẽ vestrum grauaremus: Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cũ essemus apud vos, hoc denunciaba- F
mus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec mãducet. Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui eiusmodi sunt, denũciamus & obsecram⁹ in domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes suum panem mãducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, & nõ commisceamini cum illo, vt confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem.

Ex epistola 2. ad Thessalonicenses.

IGitur si consurrexistis cũ Christo, quę sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera dei sedens. Quæ sursum sunt, sapite, nõ quę super terram. Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cũ Christo in deo. Cũ autẽ Christus apparuerit vita vestra, tũc & vos apparebitis cũ ipso ĩ gloria. Mortificate ergo mẽbra vestra quæ sunt super terrã: fornicationẽ, immũdiciã, libidinẽ, cõcupiscẽtiã malã, & auaritiã, quæ est idolorũ seruitus: propter quæ venit ira dei super filios incredulitatis, in quib⁹ & vos ambulastis aliquãdo cũ viueretis in illis, Nũc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam: turpẽ ser-

Ex epistola ad Colossenses.

G moné de ore vestro ne emiseritis. Nolite mentiri in-
uicem, expoliantes vos veterem hominem cum acti-
bus eius, & induentes nouum, eum qui renouatur in
agnitionem dei secundum imaginem eius qui crea-
uit eum. Vbi non est Gentilis & Iudæus, circumcisio
& præputiũ, Barbarus & Scytha, seruus & liber: sed
omnia & in omnib⁹ Christus. Induite ergo vos sicut
electi dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, beni-
gnitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, sup
portantes inuicem, & donantes vobisipsis, si quis ad-
uersus aliquem habet querelam: sicut & dominus do-
nauit vobis, ita & vos facite. Super omnia autē hæc
charitatem habete, quod est vinculum perfectionis:
& pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vo
cati estis in vno corpore, & grati estote. Verbũ Chri
sti habitet in vobis abundanter, in omni sapiētia do-
centes & commonētes vosmetipsos in psalmis, hym-
nis & canticis spiritalibus, in gratia cantātes in cor-
dibus vestris deo. Omne quodcunque facitis in ver-
bo, aut in opere, omnia in nomine domini nostri Ie-
su Christi, gratias agētes deo & patri per ipsum. Mu
lieres subditæ estote viris, sicut oportet in domino.
Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad il
las. Filij obedite parentibus per omnia, hoc enim pla
H citum est in domino. Patres, nolite ad indignationē
prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant.
Serui obedite per omnia dominis carnalibus, nō ad
oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in
simplicitate cordis timentes dominum. Quodcunq;
facitis, ex animo operamini sicut domino, & non ho-
minibus, scientes quòd à domino accipietis retribu-
tionem hæreditatis. Domino Christo seruite: Qui
enim facit iniuriã, recipiet id quod inique gessit, Et
Coloss. 4. nō est personarũ acceptio apud deũ. Domini quod iu
stum est & æquum, seruis præstate, scientes quoniam
& vos dominum habetis in cœlo. Orationi instate, vi
gilantes in ea cum gratiarumactione, orantes simul
& pro nobis, vt deus aperiat nobis ostium sermonis
ad loquēdum mysterium Christi, Propter quod etiã
vinctus sum, vt manifestem illud ita vt oportet me lo
qui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tem
pus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale
conditus sit, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicui-
que respondere.

Ex episto la. 1. ad Timotheũ. Finis autem præcepti est charitas de corde
puro & conscientia bona, & fide nō ficta. A
quibus quidam aberrantes, cōuersi sunt in
I vaniloquium, volentes esse legis doctores,
nō intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de qui-
bus affirmant. Scimus autem quoniam bona est lex,
si quis ea legitime vtatur, Sciētes hoc, quia iusto lex
nō est posita, sed iniustis & nō subditis, impijs & pec
catoribus, sceleratis & cōtaminatis, parricidis & ma
tricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubi-
toribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, Et si quid
aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum
Euangelium gloriæ beati dei, quod creditum est mi
1. Timo. 2 hi. Et post paululũ, Obsecro igitur primum omniũ
fieri obsecrationes, orationes, postulatiōes, gratia-
rumactiones pro omnibus hominibus, pro regibus
& omnibus qui in sublimitate sunt, vt quietam & trã-
quillam vitam agamus in omni pietate & castitate.
Item post paululum, Volo ergo viros orare in omni
loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione.
Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecun
dia & sobrietate, ornantes se non intortis crinibus,
aut auro, aut margaritis, vel veste preciosa, sed quod
decet mulieres promittentes pietatem per opera bo
na. Mulier in silentio discat cũ omni subiectione. Do
cere autem mulieri nō permitto, neque dominari in
1. Timo. 5 virum, sed esse in silētio. Et post aliquot versus, Opor
tet ergo Episcopũ irreprehensibilem esse, vnius vxo-
ris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, K
hospitalem, doctorem: non vinolentum, nō percusso-
rem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed
suæ domui bene præpositum: filios habentem subdi-
tos cũ omni castitate. Si quis autem domui suæ præ-
esse nescit, quomodo Ecclesiæ dei diligentiam habe-
bit? Non Neophitum, ne in superbia elatus in iudi-
cium incidat diaboli. Oportet autem & illũ testimo-
nium habere bonum ab ijs qui foris sunt, vt nō in op-
probrium incidat & laqueum diaboli. Diaconos si-
militer pudicos, non bilingues, nō multo vino dedi-
tos, nō turpe lucrum sectantes, habentes mysterium
fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur pri-
mum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mu
lieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fi-
deles in omnibus. Diaconi sint vnius vxoris viri, qui
filijs suis bene præsunt & suis domibus. Qui enim be
ne ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, &
multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Et
post aliquos versus, Spiritus autem manifeste dicit, 1. Tim. 4
quia in nouissimis temporibus discedēt quidam à fi-
de, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmo
niorum, in hypocrysi loquentium mendacium, & cau-
teriatam habentium suam conscientiam, prohiben-
tium nubere, abstinere à cibis, quos deus creauit ad L
percipiēdum cum gratiarumactione fidelibus, & his
qui cognouerũt veritatem. Quia omnis creatura dei
bona, & nihil abijciendum quod cum gratiarũactio-
ne percipitur. Sanctificatur enim per verbum dei &
orationem. Hæc præponens fratribus bonus eris mi
nister Christi Iesu, nutritus verbis fidei, & bonæ do-
ctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem & aniles fa
bulas deuita. Exerce teipsum ad pietatem. Nã cor-
poralis exercitatio ad modicum vtilis est, Pietas au
tem ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ
quæ nũc est & futuræ. Fidelis sermo & omni acceptio-
ne dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur,
quia speramus in deum viuum, qui est saluator om-
nium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc, &
doce. Nemo adolescentiam tuam cōtemnat. Sed exē
plum esto fidelium, in verbo, in conuersatione, in cha
ritate, in fide, in castitate. Dum venio attende lectio-
ni, exhortationi & doctrinæ. Noli negligere gratiã
quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum
impositione manuum presbyterij. Hæc meditare, in
his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnib⁹. At- M
tende tibi, & doctrinæ insta in illis: Hoc enim faciens,
& teipsum saluum facies, & eos qui te audiũt. Senio- 1. Timo. 5
rem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem: iuuenes,
vt fratres: anus, vt matres: iuuenculas vt sorores in
omni castitate. Viduas honora, quæ vere viduæ sunt:
Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discãt
primum domum suam regere, & mutuam vicem red
dere parentibus. Hoc enim acceptum est coram deo.
Quæ autem vere vidua est & desolata, speret in deũ,
& instat obsecrationibus & orationibus nocte & die,
Nam quæ in delitijs est, viuens mortua est. Et hoc
præcipe vt irreprehensibiles sint. Si quis autem suo-
rum, & maxime domesticorum curam non habet, fi-
dem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur
non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius vi-
ri vxor, in operibus bonis testimonium habens: si fi-
lios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes la
uit, si tribulationem patiētibus subministrauit, si om
ne opus bonum subsecuta est. Adolescētiores autem
viduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Chri
sto nubere volunt, habentes damnationem quia pri-
mam fidem irritam fecerunt. Simul autem & ociosæ
discunt circumire domos: non solũ ociosæ, sed & ver-
bosæ, loquentes quæ non oportet. Volo autem iu-
niores nubere, filios procreare, matresfamiliãs esse,
nullam occasionem dare aduersario maledicti gra-
tia. Iam

A tia. Iam enim quędã cõuerſę ſunt retro poſt Satanã.
Si q fidelis habet viduas,ſubminiſtret illis vt nõ gra
uetur eccleſia,vt ijs quę vere viduę ſũt ſufficiat. Qui
bene pręſunt preſbyteri,duplici honore digni habeã-
tur:maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit
Deut. 25. enim ſcriptura, Non infrenabis os boui trituranti,&
dignus eſt operarius mercede ſua. Aduerſum preſby
terum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus &
tribus teſtibus. Peccantes autẽ coram omnibus ar-
gue,vt & cæteri timorem habeãt. Teſtor coram deo
& Chriſto Ieſu & electis angelis,vt hęc cuſtodias ſi-
ne præiudicio,nihil faciens in alteram partem decli
nando. Manus cito nemini impoſueris, neq; commu
nicaueris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi.
Noli adhuc aquã bibere,ſed vino modico vtere pro-
pter ſtomachũ tuum,& frequẽtes tuas infirmitates.
Quorũdam hominum peccata manifeſta ſunt præ-
cedentia ad iudicium,quoſdã autem & ſubſequuntur,
Similiter & facta bona manifeſta ſunt, & quæ aliter
1. Tim. 6. ſe habent,abſcondi non poſſunt. Quicũq; ſunt ſub iu-
go ſerui,dominos ſuos omni honore dignos habeãt,
ne nomẽ domini & doctrina blaſphemetur. Qui au-
tem fideles habẽt dominos,non contẽnant,quia fra-
B tres ſunt,ſed magis ſeruiant,quia fideles ſunt & dile-
cti,quia beneficij participes ſunt. Hæc doce & exhor
tare. Si quis aliter docet & nõ acquieſcit ſanis ſermo-
nibus domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quę ſecundum
pietatem eſt doctrinæ,ſuperbus,nihil ſciens, ſed lan
guens circa quæſtiones & pugnas verborum,ex qui-
bus oriuntur inuidiæ,contẽtiones, blaſphemiæ, ſuſ-
pitiones malæ,cõflictationes hominum mente cor-
ruptorum,& qui priuati ſunt veritate, exiſtimãtium
quæſtum eſſe pietatem. Eſt autem quęſtus magnus,
pietas cum ſufficientia. Nihil intulimus in hũc mun
dum,haud dubium, quia nec auferre quid poſſumus.
Habentes autẽ alimenta,& quibus tegamur,his con
tenti ſimus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt
in tẽtationes,& in laqueum diaboli, & deſideria mul
ta inutilia & nociua,quę mergunt homines in interi-
tum & perditionem. Radix enim omnium malorum
eſt cupiditas, quam quidam appetẽtes errauerunt à
fide,& inſeruerunt ſe doloribus multis. Tu autem ô
homo dei hęc fuge:ſectare vero iuſtitiam, pietatem,
fidem,charitatem,patiẽtiam,manſuetudinem. Cer-
ta bonum certamen fidei, apprehende vitam ęternã
C in qua vocatus es, & confeſſus bonam confeſſionẽ co
ram multis teſtibus. Pręcipio tibi coram deo qui vi-
uificat omnia, & Chriſto Ieſu qui teſtimonium red-
didit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem,vt ſer-
ues mandatum ſine macula irreprehenſibile vſq; in
aduẽtum domini noſtri Ieſu Chriſti. Et poſt paucos
verſus, Diuitibus huius ſeculi præcipe,nõ ſuperbe ſa
pere,neq; ſperare in incerto diuitiarũ, ſed in deo qui
pręſtat nobis omnia abunde ad fruendum: bene age-
re,diuites fieri in operibus bonis,facile tribuere,cõ-
municare,theſaurizare ſibi fundamentum bonum in
futurum,vt apprehendant veram vitã. O Timothee
depoſitum cuſtodi,deuitans prophanas vocum noui-
tates & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ, quã qui-
dam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia
tecum. Amen.
Exẽpla II. ad Timotheũ. NOn enim dedit nobis deus ſpiritũ timoris,
ſed virtutis & dilectiõis & ſobrietatis. No
li itaq; erubeſcere teſtimonium domini no
ſtri,neq; me vinctũ eius,ſed collabora Euã-
gelio ſecũdum virtutem dei. Et poſt paucos verſus,
Formam habe ſanorum verborum quæ à me audiſti
in fide & dilectione in Chriſto Ieſu. Bonum depoſitũ
cuſtodi per ſpiritumſanctum qui habitat in nobis. Et
2. Tim. 2. paulopoſt, Tu ergo fili mi confortare in gratia quæ
eſt in Chriſto Ieſu,& quę audiſti à me per multos te-
ſtes hæc commenda fidelibus hominibus qui idonei
erũt & alios docere. Labora ſicut bonus miles Chri- D
ſti Ieſu. Nemo militans deo, implicat ſe negotijs ſe-
cularibus,vt ei placeat cui ſe probauit. Nã & qui cer-
tat in agone, non coronatur niſi legitime certauerit.
Laborantem agricolã oportet primum de fructibus
accipere. Intellige quę dico, Dabit eni tibi dominus
intellectum in omnib⁹. Memor eſto dominũ Ieſum
Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid,ſe-
cundum Euangeliũ meum, in quo laboro vſq; ad vin
cula quaſi male operans,ſed verbũ dei non eſt alliga-
tum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos,vt & ipſi ſa-
lutem conſequantur quæ eſt in Chriſto Ieſu cum glo
ria cœleſti. Fidelis ſermo, Nam ſi cõmortui ſumus,
& cõuiuemus: ſi ſuſtinebimus,& conregnabimus. Si
negabimus,& ille negabit nos: ſi non credimus, ille fi
delis permanet,negare ſeipſum nõ poteſt. Hæc com-
mone teſtificans coram deo, Noli verbis contẽdere,
in nihil vtile,niſi ad ſubuerſionẽ audiẽtium. Solicite
autẽ cura teipſum probabilẽ exhibere deo operariũ,
inconfuſibilẽ,recte tractantem verbũ veritatis. Pro-
phana autem & vaniloquia deuita, Multũ proficient
ad impietatẽ, & ſermo eorũ vt cancer ſerpit. Et poſt
ſex verſus, Cognouit dominus qui ſunt eius, & diſce-
dant ab iniquitate omnes qui inuocãt nomen dñi. In E
magna autẽ domo non ſolũ ſunt vaſa aurea & argen-
tea,ſed & lignea & fictilia,& quædã quidem in hono-
rem, quædã autem in contumeliã. Si quis ergo mun
dauerit ſe ab iſtis,erit vas in honorẽ ſanctificatum,&
vtile domino ad omne opus bonum paratum. Iuue-
nilia autẽ deſideria fuge:ſectare vero iuſtitiam, fidẽ,
charitatem,pacem cum ijs qui inuocant dominũ de
corde puro. Stultas autẽ & ſine diſciplina quęſtiones
deuita,ſciens q generant lites. Seruũ autem domini
nõ oportet litigare,ſed manſuetũ eſſe ad omnes, do-
cibilem, patientẽ,cum modeſtia corripientẽ eos qui
reſiſtunt: nequando det illis deus pœnitẽtiam ad co-
gnoſcendã veritatẽ,& reſipiſcant à diaboli laqueis, à
quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem. Hoc autẽ 2. Tim. 3.
ſcito, q in nouiſſimis diebus inſtabunt tempora peri-
culoſa,& erunt homines ſeipſos amãtes, cupidi, elati,
ſuperbi, blaſphemi, parentibus nõ obedientes, ingra-
ti, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, in-
continentes, immites,ſine benignitate, proditores,
proterui, tumidi, voluptatũ amatores magis q̃ dei,
habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem
eius abnegantes, Et hos deuita. Ex ijs enim ſunt qui F
penetrãt domos, & captiuas ducũt mulierculas one-
ratas peccatis,quę ducuntur varijs deſiderijs, ſemper
diſcentes,& nunq̃ ad ſcientiam veritatis peruenien-
tes. Et poſt octo verſus, Tu autem aſſecutus es meã
doctrinam, inſtitutum, propoſitum, fidem, longani-
mitatem, dilectionem, patientiã, perſecutiones, paſ-
ſiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconio, Li
ſtris, quales perſecutiones ſuſtinui,& ex omnib⁹ me
eripuit dominus. Et omnes qui volunt pie viuere in
Chriſto Ieſu perſecutionem patientur. Mali autem
homines & ſeductores proficient in peius: errãtes,&
in errorem mittẽtes. Tu vero permane in ijs quę di-
diciſti, & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris. Et
quoniam ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſ-
ſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chri-
ſto Ieſu. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, eſt vti-
lis ad docẽdum, ad arguendum, ad corrigendum, ad
erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo dei ad
omne opus bonum inſtructus. Teſtificor coram deo
& Chriſto Ieſu, qui iudicatur⁹ eſt viuos & mortuos, 2. Tim. 4
& per aduentum ipſius & regnum eius, Prędica ver-
bum, inſta opportune, importune: argue, obſecra, in-
crepa in omni patientia & doctrina. Erit enim tem-
pus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebũt, ſed ad ſua
deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes au
ribus, & à veritate quidem auditũ auertent, ad fabu-

G las autem conuertentur. Tu vero vigila, in omnibus
labora, opus fac Euãgelistæ, ministerium tuum im-
ple. Ego enim iam delibor, & tempus meę resolutio-
nis instat. Bonum certamen certaui, cursum consum
maui, fidem seruaui, In reliquo reposita est mihi iu-
stitiæ corona, quam reddet mihi dominus in illa die
iustus iudex, Non solum autem mihi, sed & ijs qui di
ligunt aduentum eius.

Ex ep̃la ad Titũ. HVius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quę
desunt, corrigas, & cõstituas per ciuitates
presbyteros, sicut & ego tibi disposui, Si qs
sine crimine est, vnius vxoris vir, filios ha
bens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut nõ sub-
ditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, si-
cut dei dispensatorem, non superbum, non iracundũ,
non vinolentum, non percussorẽ, non turpis lucri cu-
pidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum,
sanctum, continentem, amplectentem eum qui secun
dum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit
exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicũt re-
Ad Tit. 2 darguere. Et post aliquos versus, Quam ob causam
increpa illos dure, vt sani sint in fide, non intendentes
Iudaicis fabulis & mẽdacijs hominum auersantium
se à veritate. Omnia mũda mundis, coinquinatis au
H tem & infidelibus nihil mundum, sed inquinatæ sunt
& mens eorum & conscientia. Confitentur se nosse
deum, factis autem negãt: cum sint abominati & in-
credibiles, & ad omne opus bonum reprobi. Tu autẽ
loquere quæ decet sanam doctrinam, Senes, vt sobrij
sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in pa
tientia. Anus similiter in habitu sancto: nõ crimina-
trices, non vino multo seruientes, bene docentes, vt
prudentiam doceant. Adolescẽtulas vt viros suos a-
ment, filios diligant, prudẽtes, castas, domus curam
habentes, benignas, subditas suis viris, vt nõ blasphe
metur verbũ dei. Iuuenes similiter hortare vt sobrij
sint. In omnibus teipsum prębe exemplum bonorum
operũ in doctrina, in integritate, in grauitate. Ver-
bum sanum, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est,
vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Ser-
uos dominis suis subditos esse, in omnibus placẽtes,
non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus
fidem bonam ostendentes, vt doctrinam Saluatoris
nostri dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia
dei Saluatoris omnibus hominibus, erudiẽs nos, vt
abnegãtes impietatem & secularia desideria, sobrie
& iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectaotes bea
I tam spem & aduentum glorię magni dei & Saluato-
ris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro no-
bis vt nos redimeret ab omni iniquitate, & munda-
ret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum
operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cũ om-
Ad Titum. 3. ni imperio. Nemo te contẽnat. Admone illos, prin-
cipibus & potestatib⁹ subditos esse, dicto obedire, ad
omne opus bonum paratos esse, neminem blasphe-
mare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostẽ-
dentes mansuetudinem ad omnes homines. Et post
paucos versus, Fidelis sermo est, Et de his volo te cõ
firmare, vt curent bonis operibus præesse qui cre-
dunt deo. Hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stul-
tas autẽ quęstiones & genealogias, & contentiones,
& pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ.
Hæreticum hominem post vnam & secundam corre
ptionem deuita, sciẽs quia subuersus est qui eiusmodi
est, & delinquit proprio iudicio, condemnatus.

Ex ep̃la ad Philemonem. GAudium enim magnum habui & consola-
tionẽ in charitate tua, quia viscera sancto-
rum requieuerunt per te frater. Et paulo-
post, Quem ego volueram mecũ detine-
re, vt pro te mihi ministret in vinculis Euãgelij. Si-
ne consilio autẽ tuo nihil volui facere, vti ne velut ex
necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

VIdete fratres ne forte sit in aliquo vestrum K
cor malum incredulitatis discedendi à deo Ex ep̃la
viuo: sed adhortamini vosmetipsos p singu ad He-
los dies, donec hodie cognominatur, vt nõ bræos.
obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes
enim Christi effecti sumus, si tamen initium substan-
tię eius vsq; ad finem firmum retineamus, dum dici-
tur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare Psal. 94.
corda vestra, quẽadmodũ in exacerbatione. Et post
paucos versus, Timeam⁹ ergo, ne forte relicta polli- Heb. 4.
citatione introeundi in requiem eius, existimetur a-
liquis ex vobis deesse. Etenim & nobis nũciatum est
quemadmodum & illis: sed nõ profuit illis sermo au-
ditus non admixtus fidei ex ijs quæ audierunt. Et a-
lio loco, Habentes ergo pontificem magnum qui pe
netrauit coelos, Iesum filium dei teneamus cõfessio-
nem. Et post tres versus. Adeamus ergo cum fiducia Heb. 6.
ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam cõsequa-
mur, & gratiã inueniamos in auxilio opportuno. Et
paulopost, Nõ enim iniust⁹ deus vt obliuiscatur ope-
ris vestri & dilectionis quam ostendistis in nomine
ipsius, qui ministrastis sanctis & ministratis. Cupi-
mus autem vnumquemq; vestrum eandem ostenta-
re solicitudinem ad expletionem fidei vsq; in finẽ: vt
non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui
fide & patientia hęreditabunt promissiones. Et post L
septem versus, Homines enim per maiorẽ sui iurant,
& omnis controuersiæ eorum finis ad confirmatio-
nem eorum est iuramentum. Et post aliquãtum, Te-
neamus spei nostræ cõfessionem indeclinabilẽ. Fide-
lis enim est qui repromisit, vt consideremus inuicem
in prouocationẽ charitatis & bonorum operum, non
deserentes collectionẽ nostram, sicut est consuetudi-
nis quibusdam: sed consolantes, & tanto magis, quan
to videritis appropinquantẽ diem. Volũtarie enim
peccantibus nobis, post acceptã notitiam veritatis,
iam nõ relinquitur hostia p peccatis. Terribilis nãq;
est quædã expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ
consumptura est aduersarios. Irritam quis faciẽs le-
gem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus
moritur testibus, Quanto magis putatis deterio-
ra mereri supplicia, qui filium dei conculcauerit, &
sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo san-
ctificatus est, & spiritui gratię contumeliam fecerit?
Scimus enim qui dixit, Mihi vindictã & ego reddã. Deut. 32.
Et iterum, Quia iudicabit dominus populum suũ.
Horrendũ est incidere in manus dei viuentis. Reme
moramini autem pristinos dies, in quib⁹ illuminati M
magnum certamen sustinuistis passionũ, Et in alte-
ro quidẽ opprobrijs & tribulationibus spectaculũ fa-
cti: in altero autem socij taliter conuersantiũ effecti.
Nam & vinctis compassi estis, & rapinã bonorũ ve-
strorum cum gaudio suscepistis, cognoscẽtes vos ha
bere meliorem & manentem substantiã. Nolite itaq;
amittere confidẽtiam vestram, quæ magnam habet
remuneratione. Patientia enim vobis necessaria est,
vt voluntatem dei facientes reportetis promissionẽ.
Adhuc enim modicũ aliquantulũq; qui venturus est
veniet & nõ tardabit: iustus autẽ meus ex fide viuit.
Q; si subtraxerit se, non placebit animæ meę. Et ali-
quanto post, Ideoq; & nos tãtam habẽtes impositam Heb. 12.
nubem testiũ, deponẽtes omne pondus, & circunstãs
nos peccatum, per patientiã curramus ad propositũ
nobis certamen, aspiciẽtes in authorẽ fidei, & cõsum
matorẽ Iesum: qui ppposito sibi gaudio sustinuit cru-
cem, confusione contempta, atq; in dextera sedis dei
sedet. Recogitate enim eum qui talẽ sustinuit à pec-
catoribus aduersum semetipsum cõtradictionem, vt
ne fatigemini animis vestris deficientes: Nondum
enim vsq; ad sanguinem restitistis aduersum peccatũ
repugnantes, & obliti estis consolationis, quæ vobis
tanq̃ filijs loquitur dicẽs, Fili mi, noli negligere disci Prou. 3.
plinam

A plinam domini, neq; fatigeris dum ab eo argueris,
Q uem enim diligit dominus, castigat: flagellat au-
tem omnem filium quem recipit. In disciplina perse-
uerate, Tanq̃ filijs vobis offert deus, Q uis enim fi-
lius quem nõ corripit pater? Q uòd si extra discipli-
nam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo a-
dulteri & nõ filij estis. Deinde patres quidem carnis
nostrę, habuimus eruditores, & verebamur. Nõ mul
to magis obtemperabimus patri spirituum, & viue-
mus? Et illi quidem in tempore paucorum dierũ se-
cundum voluntatem suam erudiebant nos, Hic autẽ
ad id quod vtile est, in recipiendo sanctificationem
eius. Omnis autem disciplina in pręsenti quidem vi-
detur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fru
ctum pacatissimum exercitatis per eam reddet iusti
tię. Propter quod remissas man⁹ & soluta genua eri-
gite, gressus rectos facite pedibus vestris, vt nõ clau
dicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem se-
quimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua ne-
mo videbit deum, Contemplantes ne quis desit gra-
tiæ dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinãs
impediat, & per illam inquinẽtur multi. Ne quis for-
Geñ.25. nicator, aut prophanus, vt Esau qui propter vnã escã
Heb.13. vẽdidit primitiua sua. Et alio loco, Charitas frater-
B nitatis maneat in vobis, & hospitalitatẽ nolite obli-
uisci. Per hanc enim placuerunt quidam angelis ho-
spitio receptis. Mementote vinctorũ, tanq̃ simul vin
cti, & laborantium, tanq̃ & ipsi in corpore manentes.
Honorabile cõnubium in omnibus, & thorus imma-
culatus. Fornicatores enĩ & adulteros iudicabit de⁹.
Sint mores sine auaritia contenti præsentibus, Ipse
Iosue.1. enim dixit, Non te deseram neq; derelinquam, ita vt
Psal. 117. confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor est, nõ
timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpo-
sitorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum dei.
Q uorum intuentes exitum conuersationis, imita-
mini fidem. Iesus Christus heri & hodie ipse & in se-
cula. Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci.
Optimũ est enim gratia stabilire cor, non escis, quę
non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus alta-
re de quo edere non habent potestatem qui taberna-
Num.19. culo deseruiunt. Q uorum enim animalium infertur
sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum
corpora cremantur extra castra. Propter quod & Ie
sus vt sanctificaret per suum sanguinẽ populum, ex-
tra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra
Mich.2. castra, improperium eius portantes. Non enim ha-
C bemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inqui-
rimus, Per ipsum ergo offeramus hostiã laudis sem-
per deo, id est, fructum labiorum, confitẽtium nomi-
ni eius. Beneficentiæ autem & communionis, nolite
obliuisci, Talibus enĩ hostijs promeretur deus. Obe-
dite præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enĩ per-
uigilãt, quasi rationem pro animabus vestris reddi-
turi, vt cũ gaudio hoc faciant, & non gementes. Hoc
enim non expedit vobis. Orate pro nobis. Confidi-
mus autem, quia bonam conscientiã habemus in om
nibus bene volentes conuersari.

Ex ep̃la Petri prima.
MOdicum nunc si oportet contristari in va-
rijs tẽtationib⁹, vt probatio vestræ fidei,
multo preciosior sit auro, quod per ignem
probatur. Et alio loco. Propter quod succi-
cti lumbos mẽtis vestræ sobrij, perfecti sperate in eã
quę offertur vobis gratiam in reuelatione Iesu Chri
sti quasi filij obedientiæ, non configurati prioribus
ignorantiæ vestræ desiderijs, sed secundum eum qui
vocauit vos sanctum, vt & ipsi in omni cõuersatione
Leuit.19. sancti sitis, quoniam scriptum est, Sancti eritis, quo-
niam ego sanctus sum. Et si patrem inuocatis eum,
qui sine acceptione personarum iudicat secundum
vniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tem-
pore conuersamini. Et post aliquos versus, Animas

vestras castificantes in obedientiã charitatis, in fra D
ternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite
attentius renati. Et post paucos versus, Deponẽtes
igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simula
tionem, & inuidias, & omnes detractiones, sicut mo-
do geniti infantes rationabiles sine dolo lac concu-
piscite. Et post paululũ, Charissimi obsecro vos tan- 1.Petri.2.
quam aduenas & peregrinos abstinere vos à carna-
libus desiderijs, quæ militant aduersus animam,
Conuersationem vestram inter gentes habentes bo
nam, vt in eo quod detractant de vobis tanquam de
malefactoribus, ex bonis operibus vos consideran-
tes glorificẽt dominum nostrum in die visitationis.
Subiecti estote omni humanæ ordinationi propter
deum, siue regi quasi pręcellenti, siue ducibus tanquã
ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem ve
ro bonorum, Q uia sic est voluntas dei, vt benefa-
cientes obmutescere faciatis imprudentium homi-
num ignorantiam: quasi liberi, & non quasi velamen
habẽtes malitiæ libertatem, sed sicut serui dei. Om-
nes honorate, fraternitatem diligite: deum time-
te, regem autem honorificate. Serui subditi estote
cum omni timore dominis vestris, non tantum bo-
nis & modestis, sed etiam dyscolis: Hæc est enim
gratia si propter conscientiam dei sustinet quis tri- E
stitias patiens iniuste. Q uæ enim gratia est, si pec-
cantes & colaphizati suffertis? Sed si bene facien-
tes patimini & patienter sustinetis, hęc est gratia a-
pud deum. In hoc enim vocati estis, quia & Christus
passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt
sequamini vestigia eius. Q ui peccatum non fecit,
nec inuentus est dolus in ore eius. Q ui cum maledi
ceretur, non maledicebat, cum pateretur, non com-
minabatur. Tradebat autem iudicanti se iniuste,
Q ui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo su-
per lignum, vt peccatis mortui, iustitię viuamus, cu-
ius liuore sanati estis. Eratis enim sicut oues erran-
tes, sed conuersi estis nũc ad pastorem & episcopum
animarum vestrarum. Et alio loco, Similiter & mu 1.Pet.3.
lieres subditæ sint viris suis, vt et si qui non credunt
verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lu-
crifiant, considerantes in timore castam conuersa-
tionem vestram. Q uarum sit nõ extrinsecus capil-
latura, aut circundatio auri, aut indumenti vestimen
torum cult⁹, sed qui absconditus est cordis homo in
incorruptibilitate quieti ac modesti spiritus, qui est
in conspectu dei locuples. Sic enim aliquando & san-
ctæ mulieres sperantes in deo ornabant se subiectæ
proprijs viris. Sicut Sara obediebat Abrahæ, do- Geñ.18.
minum eum vocans. Cuius estis filiæ benefacientes F
& non pertimẽtes vllam perturbationem. Viri simi
liter cohabitantes secundum scientiam, quasi infir-
miori vasculo muliebri impartientes honorem, tan-
quam & cohæredibus gratiæ vitæ, vt non impedian
tur orationes vestræ. In fide autẽ omnes vnanimes,
compatiẽtes, fraternitatis amatores, misericordes,
modesti, humiles, Non reddentes malum pro malo,
nec maledictũ pro maledicto, sed econtrario benedi
centes: quia in hoc vocati estis, vt benedictionẽ hęre
ditate possideatis. Q ui enĩ vult vitã diligere & vi-
dere dies bonos, coërceat linguã suam à malo, & la-
bia ei⁹ ne loquantur dolũ. Declinet autem à malo &
faciat bonum, inquirat pacem, & sequatur eã. Q uia
oculi dñi super iustos, & aures eius in preces eorum.
Vultus autem dñi super facientes mala. Et quis est
qui vobis noceat si boni æmulatores fueritis? Sed &
si quid patimini ꝓpter iustitiam, beati. Timorẽ aũt
eorum ne timueritis, vt nõ conturbemini. Dñm aũt
Christum sanctificate in cordib⁹ vestris, parati sem-
per ad satisfactionẽ omni poscenti vos rõnem de ea
quæ in vobis est spe, sed cũ modestia & timore con-
scientiã habentes bonã, vt in eo qd̃ detrahunt vobis,

G confundantur qui calumniátur vestrá boná in Chri
sto côuersationem. Melius est enim benefacientes si
velit dei voluntas pati, quàm malefacientes. Et post
1.Pet.4. aliquos versus, Christo igitur passo in carne, & vos
eadem cogitatione armamini: quia q passus est í car
ne desijt à peccatis, vt iam nó homi nú desiderijs, sed
voluntati dei quod reliquum est in carne viuat tem-
poris. Sufficit enim præteritum temp⁹ ad volunta-
tem gentium consummádam, qui ambulauerunt in
luxurijs, desiderijs, vinolentijs, comessationibus, po
tationibus, ebrietatibus & illicitis idolorum cultib⁹.
Et post aliquos versus, Estote itaq; prudentes, & vi-
gilate in orationib⁹. Ante omnia mutuam in vobis-
metipsis charitatem continuam habentes, quia cha-
ritas operit multitudinem peccatorum. Hospitales
inuicem sine murmuratione. Vnusquisq; sicut acce-
pit gratiam in alterutrum illá ministrantes, sicut bo
ni dispensatores multiformis gratiæ dei. Si quis lo-
quitur quasi sermones dei, Si quis ministrat tanquá
ex virtute quam administrat deus: vt in omnibus ho
norificetur deus, per Iesum Christum dñm, cui est
gloria & imperium in secula seculorum. Charissimi
nolite peregrinari in feruore qui ad tentationem vo
H bis fit: nolite pauere quasi aliquid noui vobis contin-
gat: sed cómunicantes Christi passionibus gaudete,
vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultan-
tes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis:
quoniam qđ est honoris, gloriç, & virtutis dei, & qui
est eius spirit⁹ super vos requiescet. Nemo autem ve
strú patiatur quasi homicida aut fur, aut maledicus,
aut alienorum appetitor: Si autem vt Christian⁹, nó
erubescat: glorificet autem deum in isto nomine: qm̃
tempus est vt incipiat iudicium de domo dei. Si au
tem primum à vobis, quis finis eorum qui non cre-
dunt dei Euangelio? Et si iustus vix saluabitur, im-
pius & peccator vbi parebunt? Itaq; & ij qui patiun-
tur secundum voluntatem dei, fideli creatori cómen
1.Pet.5. dant animas suas in benefactis. Seniores ergo qui í
vobis sunt, obsecro côsenior & testis Christi passio-
num, qui & eius quæ in futuro reuelanda est gloriæ
communicator, Pascite qui in vobis est gregem dei,
prouidentes nó coacte, sed spontanee secundú deum.
Neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque vt
dominantes in cleris, sed formæ facti gregis ex ani-
mo, Et cum apparuerit princeps pastorum, percipie
I tis immarcescibilem gloriæ coroná. Similiter ado-
lescentes, subditi estote senioribus. Omnes enim in-
uicem humilitatem insinuate, quia deus superbis re-
sistit, humilibus autem dat gratiá. Humiliamini igi
tur sub potenti manu dei, vt vos exaltet in tempore
visitationis, Omnem solicitudinem vestrá proijcien
tes in eum, quoniá ipsi cura est de vobis. Sobrij esto-
te, vigilate: quia aduersarius vester diabolus tanquá
leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Cui resi-
stite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quę
in mundo est vestræ fraternitati fieri. Deus autem
omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam glo
riam in Christo Iesu modicum passos, ipse perficiet,
côfirmabit solidabitq;. Ipsi gloria & imperium in se-
cula seculorum. Amen.

Ex ep̃la secunda eiusdem.

PER QVEM maxima nobis & pre-
ciosa promissa donauit, vt per hæc efficia-
mini diuinæ consortes naturæ, fugientes
eius quæ in mundo est concupiscentiæ cor-
ruptionem. Vos autem curam omnem subinferen-
tes, ministrate in fide vestra virtutem: in virtute au-
tem scientiá, in scientia autem abstinentiá: in absti-
nentia autem patientiá, in patientia autem pietaté:
in pietate autem fraternitatis amoré, in amore au-
tem fraternitatis charitatem. Hæc eni si vobiscum
assint & superent: nó vacuos, nec sine fructu vos côsti
tuent in domini nostri Iesu Christi cognitione. Cui
enim non pręsto sunt hæc, cæcus est & manu tentás, K
obliuionem accipiens purgationis veterum suorum
delictorum. Quapropter fratres magis satagite, vt
per bona opera certam vestrá vocationem & electio
nem faciatis, Hæc enim facientes nó peccabitis ali-
quando. Et post paululú, Sicut & in vobis erunt ma- 2.Petri.2.
gistri mendaces, qui introducent sectas perditionis,
& eum qui emit eos deum negabunt, superducentes
sibi celerem perditionem. Et multi sequêtur eorum
luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur, & í
auaritia fictis verbis de vobis negociabũtur. Qui-
bus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum
non dormitat. Et alio loco, Nouit dominus pios de
tentatione eripere, iniquos vero in die iudicij reser-
uare cruciandos. Magis autem eos qui post carnem
in concupiscentia immunditiæ ambulant, domina-
tionemq; contemnunt: audaces, sibi placentes: sectas
non metuunt introducere, blasphemantes, Vbi an-
geli fortitudine & virtute cum sint maiores, non por
tant aduersus se execrabile iudicium. Hi vero velut
irrationabilia pecora naturaliter in captionem &
perniciem in ijs quæ ignorant blasphemátes, in cor-
ruptione sua peribunt, percipientes mercedem iniu-
sticię. Voluptatem existimantes diei delitias coin- L
quinationis & maculæ, delitijs affluentes, in conui-
uijs suis luxuriantes vobiscum, oculos habentes ple-
nos adulterij & incessabilis delicti, pellicientes ani-
mas instabiles, cor exercitatum in auaritia haben-
tes, maledictionis filij, derelinquentes rectam viam
errauerunt. Et post paucos versus, Superbiam enim
vanitatis loquentes, pelliciunt in desiderijs carnis
luxuriæ, eos qui paululum effugiunt: qui in errore
conuersantur, libertatem illis promittentes, cum
ipsi serui sint corruptionis. A quo enim quis supera-
tus est, huius & seruus est. Si enim refugientes coin-
quinationes mundi in cognitione domini nostri sal-
uatoris Iesu Christi, his rursus implicati, superátur:
facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Meli⁹
enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm
post agnitionem retrorsum côuerti ab eo quod illis
traditum est sancto mandato. Contigit eni illis illud
veri prouerbij, Canis reuersus ad vomitum suum: & Prouerb.
sus lota in volutabro luti. Et post aliquantum, Cum 26.
hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet esse vos 2.Pet.3.
in sanctis côuersationibus & pietatib⁹ expectantes M
& properantes in aduentum diei dei. Et paulopost,
Charissimi, expectantes satagite immaculati & in-
uiolati inueniri in pace, & domini nostri longanimi-
tatem saluté arbitramini. Et alio loco, Vos igitur
fratres præscientes custodite ne insipientium errore
traducti, excidatis à propria firmitate. Crescite ve-
ro in gratia & in cognitione domini nostri & salua-
toris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in die æter-
nitatis, Amen.

Ex ep̃la Iacobi. Caput. I.

OMNE gaudium existimate fratres mei,
cum in tentatiôes varias incideritis, scien
tes quòd probatio fidei vestræ patientiam
operatur. Patiétia autem opus perfectum
habet, vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.
Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à
deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat,
& dabitur ei. Postulet auté in fide nihil hęsitás: q eni
hęsitat, similis est fluctui maris, q à véto mouet̃ & cir
cumfertur. Non eni ęstimet homo ille ꝙ accipiat ali-
quid à dño. Vir duplex aío inconstans in oibus vijs
suis. Glorietur aũt frater humilis in exaltatione sua,
diues aũt in hũilitate sua: qm̃ sicut flos fœni tráfiet.
Exortus est eni sol cú ardore, & arefecit fœnú, & flos
eius decidit, & decor vult⁹ eius deperijt: Ita & diues
in itineribus suis marcescit. Beat⁹ vir qui suffert ten
tationé: quia cú probatus fuerit, accipiet vitá quá re-
promisit de⁹ diligentibus se. Et post paululum. No-
lite itaq;

A lite itaq; errare fratres dilectissimi. Omne datũ opti
mum,& omne donum perfectum, desursum est, descẽ
dens à patre luminum. Et post paucos versus, Scitis
fratres mei dilectissimi, Sit autẽ omnis homo velox
ad audiendũ, tardus autem ad loquendum,& tardus
ad irascendum. Ira enim iustitiam dei non operatur.
Propter quod abijcientes omnẽ immundtiã & abun
dantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum
verbum, quod potest saluare animas vestras. Estote
autẽ factores verbi,& non auditores tantũ, fallentes
vosmetipsos: quia si quis auditor est verbi & non fa-
ctor, hic cõparabitur viro consideranti vultum nati-
uitatis suæ in speculo: considerauit enim se & abijt,&
statim oblit⁹ est qualis fuerit. Qui autem perspexe-
rit in lege perfectæ libertatis & permanserit, non au
ditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus
in facto suo erit. Si quis autẽ putat se religiosum es-
se, non refrenãs linguam suam, sed seducẽs cor suum,
huius vana est religio. Religio mũda & immacula-
ta apod deum & patrem hæc est, visitare pupillos &
viduas in tribulatione eorum,& immaculatum se cu
Iacobi. 2. stodire ab hoc seculo. Fratres mei nolite i personarũ
acceptione habere fidẽ dñi nostri Iesu Christi glorię
Et post aliquos vers⁹, Audite fratres mei dilectissi-
B mi, Nõnne de⁹ elegit pauperes in hoc mũdo, diuites
in fide & heredes regni quod repromisit deus diligẽ-
tibus se? Vos autem exhonorastis pauperem, Nõn-
ne diuites per potentiam opprimunt vos,& ipsi tra-
hunt vos ad iudicia? Nõnne ipsi blasphemãt bonum
nomen, quod inuocatum est super vos? Si tamen legẽ
perficitis regalem secundũ scripturas, Diliges pro-
Leuit. 19. ximum tuum sicut teipsum, benefacitis, Si autẽ per-
sonas accipitis, peccatum operamini, redarguti à le-
ge quasi transgressores. Et post paucos versus, Iudi-
cium enim sine misericordia illi qui non facit miseri-
cordiam, Superexultet autem misericordia iudicio.
Iacobi. 3. Et post aliquãtum, Nolite plures magistri fieri fra-
tres mei, scientes quoniam maius iudicium sumitis.
In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo
non offendit, hic perfectus est vir. Potest enim freno
circunducere totum corpus. Et alio loco, Linguã au
tem nullus hominum domare potest, Inquietũ ma-
lũ, plena veneno mortifero. In ipsa benedicimus deũ
& patrem,& in ipsa maledicimus homines, qui ad si-
militudinẽ dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedi
ctio & maledictio, Non oportet fratres mei hæc ita
fieri. Et post paucos versus, Quis sapiens & discipli
C natus inter vos, ostendat ex bona cõuersatione ope-
ram suam in mansuetudine sapiẽtiæ. Quòd si zelum
amarum habetis,& contentiones sunt in cordib⁹ ve-
stris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veri-
tatem. Non est enim ista sapientia desursum descen-
dens, sed terrena, animalis, diabolica. Vbi enim ze-
lus & contentio, ibi inconstãtia & omne opus prauũ.
Quæ autem desursum est sapiẽtia, primum quidem
pudica est, deide pacifica, modesta, suadibilis, bonis
consentiẽs, plena misericordię & fructibus bonis, di-
iudicans sine simulatione. Fructus autem iustitiæ in
Iacobi. 4 pace seminatur, facientibus pacem. Vnde bella & li
tes in vobis? Nõnne ex concupiscentijs vestris, quæ
militant in membris vestris? Item post paucos ver-
sus, Petitis & non accipitis, eo quòd male petatis, vt
in concupiscentijs vestris insumatis. Adulteri, nesci-
tis quia amicitia huius mũdi inimica est dei? Qui-
cũq; ergo voluerit amicus esse huius seculi, inimicus
Prouer. 3 dei constituitur. Et paulopost, Propter quod dicit,
Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiã.
Subditi ergo estote deo, resistite autem diabolo,& fu
giet à vobis: Appropinquate autem deo,& appropin
quabit vobis. Emundate manus peccatores,& purifi
cate corda duplices animo. Miseri estote & lugete &
plorate. Risus vester vertetur in luctum,& gaudium

in mœrorem. Humiliamini in conspectu domini,& D
exaltabit vos. Nolite detrahere alterutrum fratres.
Et post paucos versus, Vnus est legisdator & iudex,
qui potest perdere & liberare. Tu autẽ quis es qui iu-
dicas proximũ? Ecce nunc qui dicitis, hodie aut cra-
stino ibimus in ciuitatem illam,& faciemus ibi qui-
dem annum,& mercabimur, et lucrum faciemus, qui
ignoratis quid erit in crastinum. Quæ est enim vi-
ta vestra? Vapor est ad modicum parens, deinceps
exterminabitur. Pro eo vt dicatis, Si dominus volue
rit,& si vixerimus, faciemus hoc aut illud. Nunc au-
tem exultatis in superbijs vestris. Omĩs exultatio ta
lis maligna est. Scienti igitur bonum facere,& nõ fa
cienti, peccatũ est illi. Age nunc diuites, plorate vlu- Iacobi. 5.
lantes in miserijs quæ aduenient vobis. Diuitiæ ve-
stræ putrefactę sunt,& vestimenta vestra à tineis co
mesta sunt. Aurum & argẽtum vestrum eruginauit,
& erugo eorũ in testimoniũ vobis erit,& manduca-
bit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis in no-
uissimis diebus. Ecce merces operariorum qui mes-
suerũt regiones vestras, qui fraudati sunt à vobis, cla
mant: & clamor ipsorũ in aures domini Sabaoth in-
troijt. Epulati estis super terrã,& in luxurijs enutri-
stis corda vestra. In die occisionis adduxistis, occi-
distis iustum,& non restitit vobis. Patientes igitur E
estote fratres vsq; ad aduentũ domini. Et paulopost,
Patiẽtes estote,& vos cõfirmate corda vestra, quo-
niã aduẽtus dñi appropinquabit. Nolite ĩgemiscere
fratres in alterutrũ, vt non iudicemini. Et alio loco,
Ante oĩa fratres mei, nolite iurare, neq; p cœlũ neq;
per terram, neq; aliud quodcunq; iuramẽtum. Sit au Matth. 5.
tem sermo vester, est est, non non, vt non sub iudicio
decidatis. Tristatur aliquis vestrum, oret æquo ani-
mo,& psallat. Infirmatur quis in vobis, inducat pre-
sbyteros ecclesiæ,& orent super eum, vngentes eum
oleo in nomine domini, Et oratio fidei saluabit infir-
mum,& alleuabit eum domin⁹: & si in peccatis sit, re-
mittentur ei. Confitemini ergo alterutrum peccata
vestra,& orate pro inuicẽ vt saluemini. Multũ enim
valet deprecatio iusti assidua. Et post aliquos ver-
sus, Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate,
& conuerterit quis eum, scire debet, quoniam qui cõ-
uerti fecerit peccatorẽ ab errore viæ suę, saluabit ani
mam eius à morte,& operit multitudinẽ peccatorũ.
SI dixerimus quoniam societatem habe- Ex pri-
mus cum eo,& in tenebris ambulamus, ma ep̃la
mẽtimur,& veritatem non facimus: si au- Ioannis.
tem in luce ambulamus, sicut & ipse in lu- cap. 1.
ce est, societatem habemus ad inuicem,& sanguis Ie- B
su Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si
dixerimus quoniam peccatum nõ habemus, ipsi nos
seducimus,& veritas in nobis nõ est. Si confiteamur
peccata nostra, fidelis & iustus est vt remittat nobis
peccata nostra,& emũdet nos ab omni iniquitate. Si
dixerimus, quoniam non peccauimus, mendacem fa
cimus eum,& verbũ eius nõ est in nobis. Filioli mei 1. Ioan. 2.
hæc scribo vobis vt non peccetis: sed etsi quis pecca-
uerit, aduocatum habemus apud patrẽ, Iesum Chri-
stum iustũ,& ipse est ppitiatio pro peccatis nostris:
non pro nostris autem tantũ, sed etiã pro totius mun
di. Et in hoc scimus quoniam cognouimus eũ, si man
data eius obseruemus. Qui dicit se nosse eum,& mã
data eius non custodit, mendax est,& in hoc veritas
non est. Qui autem seruat verbum eius vere, in hoc
charitas dei perfecta est. In hoc scim⁹ quoniã in ipso
sumus, si in eo maneamus. Qui dicit se in illo mane-
re, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. Et post
aliquos versus, Qui dicit se in luce esse,& fratrẽ suũ
odit, in tenebris est vsq; adhuc. Qui diligit fratrem
suum, in lumine manet,& scandalũ in eo nõ est. Qui
autem odit fratrem suum, in tenebris est,& in tene-
bris ambulat,& nescit quò eat: quoniam tenebræ

G obcæcauerunt oculos eius. Et paulo post, Nolite di-
ligere mundum, neq; ea quæ in mũdo sunt: quoniam
omne quod est in mundo, concupiscẽtia carnis est, &
concupiscentia oculorũ, & superbia vitæ: quę non est
ex patre, sed ex mundo est, & mundus transit & con-
cupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem dei,
manet in æternum, sicut & deus manet in ęternũ. Et
alio loco, Om̃e mendaciũ nõ ex veritate est. Et post
1.Ioan.3. paululum, Charissimi nunc filij dei sumus, & nõdum
apparuit quid erimus. Scimus quoniã cum apparue-
rit, similes ei erimus, quoniã videbimus eum sicuti
est. Et omnis qui habet hanc spem in eo sanctificat
se, sicut & ille sanctus est. Omnis qui facit peccatũ, &
iniquitatem facit. Et peccatum est iniquitas. Et sci-
tis quoniam ille apparuit, vt peccata tolleret, & pec-
catum in eo non est. Omnis qui in eo manet, non pec
cat: & omnis qui peccat, non videt eum, nec cognouit
eũ. Filioli, nemo vos seducat, Qui facit iustitiam, iu
stus est, sicut & ille iustus est. Qui facit pctm̃, ex dia-
bolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc
apparuit filius dei, vt dissoluat opera diaboli. Om-
nis qui natus est ex deo, peccatũ non facit, quoniam
semen ipsius in eo manet: & non potest peccare, quo-
niam ex deo natus est. In hoc manifestati sunt filij
H dei, & filij diaboli. Omnis qui non est iustus, non est
de deo, & qui nõ diligit fratrem suũ, Quoniã hæc est
annunciatio, quam audistis ab initio, vt diligatis al-
terutrum. Et post paucos versus, Nolite mirari fra-
tres, si odit vos mundus. Nos scimus quoniã trãslati
sumus de morte in vitam, quoniã diligimus fratres:
Quoniam qui non diligit, manet in morte. Omnis
qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis quo-
niam omnis homicida non habet vitam æternam in
se manentem. In hoc cognouimus charitatem, quo-
niam ille pro nobis animã suam posuit: & nos debe-
mus pro fratribus animas ponere. Qui habuerit
substantiam mundi, & viderit fratrẽ suum necessita-
tem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo
charitas dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus
verbo nec lígua, sed opere & veritate. In hoc cognos-
cimus quoniã ex veritate sumus, & in conspectu eius
dedimus corda nostra: quoniam si reprehenderit nos
cor nostrum, maior est deus corde nostro, & nouit
omnia. Charissimi, si cor non reprehenderit nos, fi-
duciam habem⁹ ad deum, & quicquid petierimus, ac
cipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus,
& ea quæ placita sunt coram eo, facimus. Et hoc est
I mandatũ eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu
Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit manda
tum nobis. Et qui seruat mãdata eius, in illo manet,
& ipse in eo. Et in hoc scimus quoniam manet in no-
1.Ioan.4. bis, de spiritu quẽ nobis dedit. Charissimi nolite om-
ni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sint:
quoniam multi pseudoprophetę exierunt in mundũ.
In hoc cognoscitur spiritus dei. Omnis spiritus qui
confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex deo
est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex deo nõ est, &
hic est antichristus, de quo audistis, quoniam veniet.
Nunc iam in mundo est. Vos ex deo estis filioli, &
vicistis eos, quoniã maior est qui in vobis est, quàm
qui in mundo. Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo lo-
quũtur, & mũdus eos audit. Nos ex deo sumus. Qui
nouit deum, audit nos: qui non est ex deo, non audit
nos. In hoc cognoscimus spiritum veritatis & spi-
ritũ erroris. Charissimi, diligamus inuicem, quoniã
charitas ex deo est. Et omnis qui diligit, ex deo nat⁹
est, & cognoscit deũ: Qui non diligit, non nouit deũ,
quoniam deus charitas est. Et paulo post, Charissi-
mi, si deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum di-
ligere. Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus in-
uicẽ, deus in nobis manet, & charitas ei⁹ in nobis per-
fecta est. Item paulo post, Quisquis cõfessus fuerit,
quoniam Iesus est filius dei, deus in eo manet, & ipse K
in deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitati
quam habet deus in nobis. Deus charitas est, & q ma
net in charitate, in deo manet, & de⁹ in eo. In hoc per-
fecta est charitas dei nobiscum, vt fiduciam habeam⁹
in die iudicij: quoniã sicut ille est, & nos sumus in hoc
mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta chari
tas foras mittit timorem: quoniam timor pœnã ha-
bet. Qui autem non timet, est perfectus in charitate.
Nos ergo diligamus deum, quoniam prior deus dile
xit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo deum, & fra-
trem suum oderit, mendax est. Qui enim nõ diligit
fratrem suum quem videt, deum quem nõ videt quo-
modo potest diligere? Et hoc mandatum habem⁹ ab
eo, qui diligit deum, diligat fratrẽ suum. Omnis qui 1.Ioan.5.
credit quoniam Iesus est Christus, ex deo natus est:
& omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum q
natus est ex eo. In hoc cognoscimus quoniam diligi-
mus natos dei, cum deum diligamus, & mandata ei⁹
faciamus. Hæc est enim charitas dei, vt mandata ei⁹
custodiamus, & mandata eius grauia non sunt, Quo
niam omne quod natum est ex deo, vincit mundum.
Et post paululum, Hæc est fiducia quã habemus ad
deum, quia quodcunque petierimus secundum volũ- L
tatem eius, audit nos, & scimus quoniam audit nos.
Et post tres versus, Qui scit fratrẽ suum peccare pec
catum non ad mortem, petat, & dabit ei vitam peccã
tibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non
pro illo dico vt roget quis. Omnis iniquitas peccatũ
est, & est peccatum nõ ad mortem. Scimus quoniam
omnis qui natus est ex deo, non peccat, sed generatio
dei cõseruat eum, & malignus non tangit eum. Et a-
lio loco, Filioli, custodite vos à simulacris.

NON tanquam mandatum nouũ scribens Ex ep̃la
tibi, sed quod habuimus ab initio, vt diliga eiusdem
mus alterutrum. Et hæc est charitas, vt am secunda.
bulemus secundum mandata eius. Hoc mã-
datum est, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo
ambuletis. Et post paucos versus, Om̃is qui recedit,
& non permanet in doctrina Christi, deum nõ habet:
qui permanet in doctrina, hic & filium & patrem ha-
bet. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinã non affert,
nolite recipere eũ in domũ, nec aue ei dixeritis. Qui
enim dicit illi, aue, communicat operib⁹ ei⁹ malignis.

CHARISSIME fideliter facis quic Ex ep̃la
qd operaris in fratres, & hoc in peregrinos, eiusdem
qui testimonium reddiderunt charitati tuę tertia.
in conspectu ecclesiæ, quos benefacies dedu M
cẽs digne deo, Pro nomine enim eius profecti sunt, ni-
hil accipientes à gentibus. Nos ergo debemus susci-
pere huiusmodi, vt cooperatores simus veritatis. Et
post paululum, Charissime, noli imitari malum, sed
quod bonum est. Qui bene facit, ex deo est: qui male
facit, non videt deum.

SVBINTROIERVNT eni Ex epistola Iudæ Apostoli
quidam homines, qui olim præscripti
sunt in hoc iudicium impij, domini nostri
gratiam transferentes in luxuriam, &
solum dominatorem & dominum nostrum Iesum
Christum negantes. Et paulo post, Hi sunt in epulis
suis maculæ cõuiuãtes, sine timore semetipsos pascẽ-
tes. Et alio loco, Hi sunt murmuratores querulosi, se-
cundum desideria sua ambulantes: & os eorum loqui
tur blasphemiam, mirantes personas quæstus causa.
Vos autem charissimi, memores estote verborum
quæ prædicta sunt ab Apostolis domini nostri Iesu
Christi, qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo
tempore venient illusores, secundum desideria sua
ambulantes in impietate. Hi sunt qui segregant se-
metipsos animales, spiritum non habentes. Vos au-
tem charissimi, superædificantes vosmetipsos san-
ctissimę nostræ fidei, in spiritusancto orantes, ipsos
vos

A vos in dilectione dei seruate, expectantes misericordiam domini nostri Iesu Christi in vitá æterná. Et hos quidem arguite iudicatos, illos vero saluate de igne rapientes. Alijs autem miseremini in timore, odientes & eam quę carnalis est maculatá tunicam.

Ex libro cuius nomen est Apocalypsis Ioannis. SI homines imó quia homines intelliguntur moneri cum angeli monétur, in omnibus eisdem præceptis discimus fallus fratres per patientiam sustinédos propter nomen dei, & per pœnitentiá ad prima opera bona redeundum, & vsq; ad mortem persecutiones pro fide tolerãdas, & in charitate seruiendum. cap.21. Circa autem finem libri, cum de sancta ciuitate loqueretur, Non intrabit, inquit, in eam aliquid coinquinatum, & faciens abominationem & mendacium. cap.22. Et alibi, Beati qui lauãt stolas suas in sãguine agni, vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & portis intrent ciuitatem. Foris canes & venefici & impudici & homicidæ & idolis seruientes: & omnis qui amat & facit médacium. Ego Iesus misi angelum meum testificari vobis.

QVESTIVNCVLÆ DE TRINITATE, DECERPTÆ EX LIBRIS DE TRINITATE.

B Interrogatio,

VOMODO deus vere sit vnitas & vere trinitas. Responsio, Vnitas in substátia, trinitas in personis. Interrogatio, Quid sit proprium vniuscuiusque personę in sancta trinitate. Responsio, Proprium est patris quòd solus est pater, & quòd ab alio nó est nisi á se. Proprium est filij, φ á patre genitus est solus á solo, coęternus & cósubstantialis genitori. Proprium est spiritussancti φ nec ingenit⁹ nec genitus est, sed á patre & filio æqualiter procedens. Interrogatio, Quare spiritussanct⁹ non debet ingenitus vel genitus dici? Responsio, Quia si ingenitus diceretur sicut pater, duo patres: si genitus, duo filij æstimari possent in sancta trinitate. Interrogatio, Vtrum solus pater, aut solus filius aut solus spũssanctus per se plenus deus & perfectus dici debeat. Respõsio, Vtique pater per se est plenus deus, similiter & filius plenus deus, & spiritussanctus C plenus deus creditur. Interrogatio, Si vnaquæque persona per se plenus deus dici potest, quare nõ tres deos dicimus patrem & filium & spiritumsanctum? Responsio, Quia vna substantia est pater & filius & spiritussanctus, & non tres substantiæ. Proinde vnitas substantiæ tres deos prohibet dicere vel credere. Interrogatio, Dum tres personas dicimus, patrem & filium & spiritumsanctum, quare nõ tres deos, nec tres omnipotentes, nec tres bonos, nec tres magnos dicere fas est? Responsio, Quia deus & omnipotens & magnus & bonus & æternus substantialia nomina sunt, & ad se dicuntur: ideo nõ licet ea plurali numero dicere, sed singulari: & omne nomen quod substantiã dei vel essentiam significat, semper singulari numero proferendum est. Pater autem & filius & spiritussanctus relatiua sunt nomina, & ideo tres personę recte dicuntur. Interrogatio, Quomodo relatiua? Responsio, Secundum dialecticam, relatiua nomina sunt, quę ad aliud aliquid referuntur, sicut dominus ad seruũ, & seruus ad dominum: pater ad filium, filius ad patrem. Prorsus cum dico patré, filium significo, quia non est pater, nisi filius sit cui sit pater: Ité non est filius, nisi pater sit cui sit filius.

Interrogatio, Vtrum spũssanctus relatiue vel substantialiter dicatur. Responsio, Vtiq; relatiue, quia spũs alicuius spiritus est: sed nó sicut in patre & filio relationis regula tenetur in eo. D Interrogatio, Quare æqualem non habet relationis regulã spiritussanctus, sicut pater & filius? Respõsio, Quia circunferri potest patris & filij nomen adinuicé: vt si dicamus pater filij pater, & filius patris filius: non ita duplicé relationis circũuersionem in nomine sanctispiritus inueniri potest. Interrogatio, Qua necessitate accidit, vt ita non circũferri possit spiritussancti relatio? Respõsio, Quia recte dicere possumus spũsanctum patris & filij spiritũ, sed cõuerso ordine non possum⁹ dicere, patré spiritussancti: sicut dicimus patré filij, ne duo filij in sancta trinitate æstimarentur. Ité non possumus dicere, filium spiritussancti, sicut dicimus filium patris, ne duo patres in sancta trinitate intelligantur. Dicimus itaq; spiritumsanctum patris & filij, sine reciprocatione cõuersionis nominũ relatiuorũ. Interrogatio, Vtrũ inseparabilia sint opera sanctæ trinitatis. Respõsio, Vtique quicquid operatur trinitas sancta, inseparabiliter hęc eadé operatur, quia vna est trinitatis operatio, sicut vna est substátia, essentia, & volũtas. Interrogatio, Vtrũ sãcta trinitas E in personis separabilis siue inseparabilis dicéda est, dũ alius est pater, alius filius, alius spũssanctus. Responsio, Vere alius est q̃ pater filius in persona, sicut filius alius est in persona q̃ pater, & spiritussanctus alius est in persona q̃ pater & filius: nõ tamé aliud ille vel ille in natura, vel in deitate, aut in essentia. Nec enim patrem potes dicere, nisi filium intelligas: nec spiritumsanctum, nisi intelligas cuius spiritus sit. Quocirca omnimodo inseparabilis est sancta trinitas, sicut in operibus, sic etiam in personis dicenda. Interrogatio, Si ad solá patris personam pertineat quod dicitur, Qui facit mirabilia magna solus. Et Apostolus, Qui solus habet immortalitatem. Respõsio, Nullatenus ad solam patris personá pertinet, dũ dicitur solus deus, siue in nouo siue in veteri testaméto, & φ deus solus siue hoc siue illud habeat vel faciat: sed ad totá trinitaté sanctam, quæ est vnus deus omnipotés, omnia faciés quæ in cœlo & in terra. Interrogatio, Quomodo beatus Ioannes Euãgelista dicit, Deum nemo vidit vnquam. Et ipse dominus in alio loco, Beati mũdo corde, quoniã ipsi deum videbunt. Et Apostolus inuisibilé deũ dicit. Respõsio, Videri enim potest deus, id est intelligi secundũ suæ donum gratię, siue ab angelis, siue ab animabus sanctorum. F Plená vero diuinitatis naturá, nec angelus quilibet, nec sanctorũ aliquis perfecte itelligere poterit, Ideo incõprehensibilis dicitur deus. Interrogatio, Quòd sanctis summũ promittitur pręmiũ ęterna dei visio, an æqualiter videbũt vel itelligét? Respõsio, Nullatenus æqualiter omnes vel angeli vel animę sanctorum deum, vel nũc vidét, vel post resurrectioné videbunt: sed secundũ donatoris dispésationé & meritorum qualitaté. Vnusquisq; tñ sufficienté in eius visione suis meritis habebit beatitudiné, nec plus quæret q̃ habebit, nec se minus habere q̃ volet dolebit. Interrogatio, An aliquid distet in deo, esse, viuere, intelligere, posse. Respõsio, Nullaten⁹ aliud est in deo, esse, aliud viuere, vel intelligere, vel aliud posse: quia de⁹ eo ipso quo est, viuit: & eo quo viuit, itelligit: & eo quo intelligit, potest: & eo quo potest, est: quia simplex deitatis natura vnum habet esse, viuere intelligere, & omnia potest. Sed non ita est in nobis, dum aliud est in natura nostra viuere, aliud intelligere, aliud posse, In deo vero hęc omnia vnum atque idem sunt. Interrogatio, Vtrum de filio sicut dicitur, Lumé de lumine, deus de deo, potest dici omnipotés de omnipotente, bonus de bono, magnus de magno, & cætera talia? Responsio, Regulariter vtique tenere debemus,

A sus hic, Tu es primogenitus meus, maior in liberis, & debebas, iuxta ordinem natiuitatis tuæ, hæreditatem quæ primogenitis iure debebatur, sacerdotium accipere & regnum. Hoc quippe in portando honore & prævalido robore demōstratur: Verum quia peccasti, & quasi aqua quolibet vasculo non tenetur, voluptatis effusus es impetu: idcirco pręcipio tibi vt vltra nō pecces, sisq; in fratrū numero, pœnas peccati luēs, ꝙ primogeniti ordinem perdidisti. Principium autem doloris est omnis primogenitus, quia pro eo commouentur viscera parentum. Simeon & Leui fratres vasa iniquitatis bellantia: in cōsilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum nō sit gloria mea: quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & dispergā illos in Israël. Significat autem non sui cōsilij fuisse, quòd Sichem & Emor interfecerunt fœderatos, & cōtra fas in pacis & amicitiarū tempore sanguinem fuderūt innocētem, & quasi quodam furore sic crudelitate raptati muros hospitæ vrbis eserterunt. Vnde dicit, Maledictus furor eorum, quia pertinax: & relinquā & dis-
B pergam illos in Israel. Leui enim hęreditatem propriam nō accepit, sed in omnibus sceptris paucas vrbes ad inhabitandum habuit. De Simeon vero in libro Iesu scriptum est, quòd & ipse proprium funiculū non acceperit, sed de tribu Iuda quiddam acceperit. Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabūt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ad prædā fili mi ascendisti, requiescēs accubuisti vt leo, & quasi leena. Quis suscitabit eum? Quia Iudas confessio siue laus interpretatur, rectè scribitur de Iuda, Confitebūtur tibi fratres, vel laudabūt te. Et licet de Christo grande mysterium sit, sed tamen secundum literam significat, ꝙ per Dauid stirpem generarentur reges, & quòd adorarent eum omnes tribus. Non enim ait filij matris tuæ, sed filij patris tui. Et quod sequitur, Ad prędam fili mi ascendisti, ostendit eum captiuos populos esse ducturum, & iuxta intelligentiam sacratiorem ascēdisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto, captiuitas passionem, ascensus resurrectionem significat. Alligans ad vineam pullum suum, & ad vitem asinam suam. Quòd videlicet pullum asinæ, cui supersedit Iesus, hoc est gentilium populū, vineæ Apostolorum, qui ex Iudæis sunt, co-
C pulauerit: & ad vitem, siue, vt in Hebręo habetur, Soreth, id est electam vitem alligauerit asinam cui supersedit ecclesia ex nationibus congregata. Quòd autem dicit, Fili mi, conuersionem ad Christum de ipso Iuda facit, eo quòd Christus sit vniuersa facturus. Quòd autem dicitur, Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniat ille qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium: significat quòd non deficerent principes de tribu Iuda vsq; ad tempus quo natus est Christus, qui missus à patre expectatio est gētiū. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauiū, pertingens vsq; ad Sidoné. Isachar asinus fortis accubās inter termios, vidit requiem ꝙ esset bona, & terrā ꝙ optima: & supposuit humerum suum ad portandū, factusq; est tributis seruiens. Quia supra Zabulon dixerat, ꝙ maris magni littora esset possessurus, Sidoniam quoq; & reliquas Phœnices vrbes cōtingeret, nūc ad mediterraneam prouinciam redit, & Isachar, qui iuxta Neptalim pulcherrimā in Galilea regioné possessurus est, benedictione sua habitationem facit. Asinum autem osseum vel forté vocat, & humerum dicit supposuisse ad portandum: quia in labore terræ & vehētis ad mare, quę in finibus suis nascebantur, plurimū laboraret, regibus quoq; tributa comportans. Aiunt

Hebræi per metaphorā significari, ꝙ scripturas sanctas de die ac nocte meditans, studium suum dederit D
ad laborandū: & idcirco ei omnes seruiunt quasi magistro dona portātes. Dan iudicabit populū suum, sicut & alia tribus in Israël: Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita mordēs vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro: salutare tuum expectabo domine. Sāpson iudex Israel de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit, nūc vidēs in spiritu comā nutrite Sāpsoné Nazaręum cæsisq; hostibus triūphare, quod in similitudinem colubri reguliq; obsidēs vias nullū per terrā Israël transire permittat, Sed etiā si quis temerarius, virtute sua quasi velocitate equi confisus, eam voluerit prædonis more populare, non effugere valebit. Totum autem per metaphoram serpentis & equitis loquitur. Vidēs ergo tam fortem Nazaręum, quòd ipse propter meretricem mortuus est, & moriens nostros occidit inimicos, putaui d deus ipsū esse Christum filium tuum: verum quia mortuus est & non resurrexit, & rursum ductus est Israël in captiuitatem, alius mihi saluator mundi, & mei generis præstolādus est, vt veniat cui repositum est vt ipse esset expectatio gentium. Gad accinctus præliabitur ante eū, & ipse accingetur retrorsum. Significat, ꝙ Gad Ru- E
ben & dimidia tribus Manasse ad filios quos trans Iordanem in possessionem dimiserat, post quatuordecim annos reuertens, prælium aduersum eos gentium vicinarum grande repererit, & victis hostibus fortiter dimicauerit. Lege Iesum Naue & Paralipomenon. Neptalim, ceruus emissus dans eloquia pulchritudinis, siue Neptalim ager irriguus. Vtrūque significat Hebræū verbum, aiala. Significat autem, quòd aquę calidæ in ipsa nascantur tribu, siue ꝙ super lacum Genesar fluento Iordanis esset irriguus. Hebræi autem volunt propter Tyberiadem, quæ legis videbatur habere notitiam, agrū irriguum eloquia pulchritudinis prophetari. Ceruus autem emissus temporaneas fruges & velocitatem terræ vberioris ostēdit. Sed melius si ad doctrinam saluatoris cūcta referam⁹, quod ibi vel maxime docuerit saluator, vt in Euāgelio quoque scriptum est. Filius meus Ioseph accrescens, filius meus accrescēs & decorus aspectu, filiæ decurrerunt super murum: sed exasperauerunt eum, & iurgati sunt, inuideruntq; illi habentes iacula. Sedit in forti arcus eius, & dissoluta sunt vincula brachiorum & manuum eius per manum potētis Iacob. Inde pastor egressus est lapis Israel. O fili Io-
F seph qui tam pulcher es, vt te tota de muris & turribus ac fenestris puellarū Aegypti turba prospectet, inuiderunt tibi, & ad iracundiam te prouocauerunt fratres tui, habentes liuoris sagittas & zeli iaculis vulnerati. Verum arcū tuum & arma pugnandi posuisti in deo, qui fortis est pugnator: & vincula tua quibus te fratres ligauerūt, ab ipso soluta sunt & dirupta, vt ex tuo semine tribus nascatur Ephraim fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta, imperāsq; quoq; decem tribubus Israël. Beniamin lup⁹ rapax, mane comedet prædam & vespere diuidet spolia. Quia de Apostolo Paulo quę dicta sunt manifestissima sit prophetia, omnibus patet, ꝙ in adolescentia persecutus sit ecclesiā, in senectute prædicator Euāgelij fuerit. Hebręi autem ita dixerūt, Altare in quo immolabantur hostiæ, & victimarum sanguis ad basim illius fundebatur, in parte tribus Beniamin fuit, Hoc, inquiunt, significat, quòd sacerdotes immolant mane hostias, ad vesperum diuidūt ea quæ sibi ex lege collata sunt, lupum sanguinariū, lupum voracem super altaris interpretatione ponentes, & spoliorum diuisorem super sacerdotibus, qui seruiētes altari viuunt de altari. Hęc autem historice. Spiritaliter autem in Ruben prioris populi Iudæorum ostēdit esse personam, cui à domino dicitur, Israël primogenitus Exodi. 4
meus.

G meus. Etenim iuxta quod primogenito debebatur,
ipsius erat accipere sacerdotium & regnũ. Additur,
tu virtus mea: Vtiq; quòd ex ipso populo fundamen
tum fidei, ex ipso virtus dei, quæ est Christus, adue-
nit. Quomodo autem ipse sit principium dolorum,
nisi dum patri deo semper irrogauerit iniuriã: dum
conuertit ad eum dorsum & non faciem. Iste prior in
donis, quia primũ ipsis credita sunt eloquia dei & le-
gislatio & testamentũ siue promissio. Iste maior im-
perio, Vtique pro magnitudine virium, quia copio-
sius cæteris in hoc seculo propter idem negauit. Ef-
fusus est autem sicut aqua, peccando in Christo, quæ
vasculo non tenetur voluptatis, effusus est impetu, &
idcirco addidit, vltra non crescas. Quapropter ipse
postquam in vniuerso orbe dispersus est, valde immi
nut⁹ est. Sed quare talia meruit, ita subiecit: quia as-
cendisti cubile patris tui. Primogenitæ autem ple-
bis aodaciam prædicat, Quæ ascendit cubile pa-
tris sui, & maculauit stratum eius, quãdo corpus do-
minicum, in quo plenitudo diuinitatis requiescebat,
raptum in cruce suspẽdit, & ferro commaculauit. Si-
meon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia. Per
Simeon & Leui Scribę & Pharisęi & sacerdotes Iu
H daici populi intelligũtur. De Simeone enim Scribę
erant Iudæorum, & de tribu Leui principes sacerdo
tum, qui cõsilium fecerunt vt Iesum dolo tenerent et
occiderent. De quo consilio dicit, In consilium eorũ
ne veniat anima mea. Horrebat enim tanta scelera,
quæ nouissimis tẽporibus facturi erãt Iudæi, Quia
in furore suo occiderunt virum, id est Christũ, de quo
Zacha. 6 dicitur: Ecce vir oriens nomen eius. Et alibi, Fœmi-
Hiere. 31. na circundabit virum. Suffoderunt murum, id est il-
lum spiritalem fortissimum murum, qui custodit Is-
raël, lancea confoderũt. Maledictus furor eorũ, quia
pertinax: vtiq; quãdo furore accensi & ira, obtulerũt
Christũ Põtio Pilato, dicẽtes, Crucifige crucifige.
Et indignatio eorum, quia dura: dum Barrabam la-
tronem peterent & principem vitæ crucifigendũ po
stularent. Diuidã eos in Iacob, & dispergam illos in
Israël: Quia nõnulli ex ipsis crediderunt, quidã in
infidelitate permãserunt. Dicũtur enim diuisi ij qui
ab eis separantur, & veniunt ad fidẽ, Dispersi autem,
quorum patria tẽploq; subuerso per orbem terræ in-
credulorum genus spargitur. Iuda te laudabunt fra-
tres tui. Per hunc Iudam verus cõfessor exprimitur
Christus, qui ex eius tribu secundũ carnem est geni-
tus. Ipsum laudabunt fratres sui: Apostoli scilicet, &
omnes cohęredes eius, qui per adoptionẽ patris filij
I dei effecti sunt, & Christi fratres per gratiã, quorum
ipse est dñs per naturam. Manus tuæ in ceruicibus
inimicorum tuorũ. Eisdem eni manibus atq; eodem
crucis trophæo & suos texit, & inimicos & aduersa-
rias potestates curuauit. Iuxta quod & pater ꝓmit-
Psal. 109. tit ei dicens: Sede ad dexteram meã, donec ponã ini-
micos tuos scabellum pedũ tuorum. Adorabũt te fi-
lij patris tui: Quando multi ex filijs Iacob adorant
eum, per electionẽ gratiæ salui facti. Catulus leonis
Iuda, Quando nascẽdo factus est paruul⁹, sicut scri-
Esa. 9. ptum est, Paruulus nat⁹ est nobis. Ad prædã fili mi
ascendisti: id est ascendẽs in crucem, captiuos popu-
los redemisti: & quos ille cõtrarius inuaserat, tu mo-
riens eripuisti. Deniq; rediens ab inferis, ascẽdisti in
altum, captiuam duxisti captiuitatem. Requiescens
accubuisti vt leo: Manifestissime Christ⁹ in passio-
ne accubuit, quando inclinato capite tradidit spiri-
tum: & quando in sepulchro positus fuit, velut quodã
corporis somno quieuit. Sed quare vt leo, & velut ca
tulus leonis? In somno enim suo leo fuit, quando non
necessitate, sed potestate hoc ipsum compleuit, sicut
Ioan. 10. ipse dicit, Nemo tollit à me animam meam, sed ego
pono eam. Quod vero addit, & vt catul⁹ leonis: in-
de enim mortu⁹ vnde natus. Bene ergo Christus vt
leo requieuit, qui non solũ mortis acerbitatem nõ ti K
muit, sed & in ipsa morte mortis imperiũ vicit. Quod
autem dicit, Quis suscitabit eum? Quia nullus nisi
ipse, iuxta qđ dicit, Soluite templum hoc, & i triduo Ioan. 2.
suscitabo illud. Non deficiet dux de Iuda, & reliqua.
Hoc manifestissime ad Iudam refertur. Diu eni fuit
ex semine illius intemerata apud Iudæos successio
regni, donec Christ⁹ nasceretur, sicut supra dixim⁹.
Alligaus ad vineam pullũ suum. Pullus sous popul⁹
est ex gentib⁹, cui adhuc nunq̃ fuerat legis onus ipo-
situm, Hũc copulauit ad vineam, ad Apostolos scili-
cet qui ex Iudæis sunt. Nam vinea dñi Sabaoth do-
mus Israël est. Et ad vitem asinã suã: ipse dicit, Ego Ioan. 15.
sum vitis vera. Ad hãc ergo vitem alligat asinã suã,
synagogam tardigradã scilicet, & graui legis põde-
re depressam. Lauit in vino stolã suam: siue carnem
suam in sanguine passionis, siue sanctam Ecclesiã illo
vino, quod pro multis effundetur in remissionẽ pec-
catorum. Et in sanguine vuæ palliũ suum. Palliũ gẽ
tes sunt quas corpori suo iunxit, sicut scribitur. Pul-
chriores oculi eius vino. Oculi Christi Apostoli sũt
& Euangelistæ, qui lumẽ scientiæ Ecclesiæ præstãt:
quorum præcepta austeritatem vini priscæ legis su-
perant, quia longe leuiora sunt. Et dentes eius lacte
cãdidiores. Dentes pręceptores sunt sancti, qui præ- L
cidunt ab erroribus homines, & eos quasi comeden-
do in Christi corpus trãsmittunt. Candidiores autẽ
effecti sunt doctores Ecclesię lacte veteris legis. Za- Eccli. 29.
bulon habitabit in litore maris, & in statione nauiũ.
Zabulon interpretat᷑ habitaculũ fortitudinis, & Ec-
clesiã significat. Hæc in littore maris habitat & sta-
tione nauiũ, cum credentib⁹ refugiũ & periclitanti-
bus demonstrat fidei portũ. Hæc contra oẽs turbi-
nes seculi inconcussa firmitate solide expectat nau-
fragium Iudæorũ & hęreticorum ꝓcellas, qui circũ-
ferunt᷑ omni vento doctrinę, quorũ et si tunditur flu-
ctibus, non tñ frangitur. Pertendit autẽ vsq; ad Sido-
nem, hoc est, vsq; ad gentes. Legitur etiã in Euãge- Matt. 4.
lio inde assũptos esse Apostolos aliquos, & ipsis lo-
cis dñm sæpe docuisse, sicut scriptũ est, Terra Zabu Esa. 9.
lon, & terra Neptalim, popul⁹ qui sedebat i tenebris,
vidit lucem magnã. Sidon interpretat᷑ venator, vel
venatrix. Venatores q sunt, nisi Ap̄li? Quia vt su-
pra diximus, ex illis locis assumpti sunt, de quib⁹ di-
citur, Mittã venatores multos, & venabũt vos. Isa- Hiere. 16
char asin⁹ fortis. Isachar qui interp̄tatur merces, re-
fertur ad populum gentiũ, quẽ dñs sanguinis sui ꝓcio
mercatus est. Hic Isachar asin⁹ fortis scribitur, quia M
prius popul⁹ gentilis quasi brutũ & luxuriosum aĩal
nullaq; ratione substitit, sed postmodũ iugũ discipli
næ Euãgelicę libenter portauit. Hic accubans inter
terminos, vidit requiẽ ꝙ esset bona, & terrã ꝙ opti-
ma. Inter terminos autẽ cubare, est pręstolato mũdi
fine requiescere, nihilq; de ijs quæ nũc versantur in
medio quęrere, sed vltima desiderare. Et fortis asin⁹
requiẽ & terrã optimam videt, cũ simplex gentilitas
se ad robur boni operis erigit, & ad ęternę vitę patriã
tẽdit. Vnde etiã apponit humerũ suũ ad portandũ,
quia cũ ad ꝓmissam requiẽ peruenire desiderat, cũcta
mandatorum onera libẽter portat. Vnde factus est
tributis seruiẽs, hoc est, Christo regi suę fidei dona &
operũ bonorũ offerens munera. Dan iudicabit popu
lũ suũ sicut aliæ tribus in Israël. Fiat Dan coluber in
via, cerastes in semita, & reliqua. Dicũt quidã Anti-
christũ per hæc prædici & de ista tribu futurũ, pro eo
ꝙ hoc loco Dan, & coluber asseritur & mordens, & ꝙ
inter tribus Israël, primus Dã ad Aquilonẽ castra-
metatus est, illũ significãs qui se in laterib⁹ Aquilo-
nis sedere dicit, & de quo figuraliter dicit, Propheta,
A Dã auditus est fremitus equorũ. Quia nõ solũ co-
luber, sed etiã cerastes vocatur. κέρατα enim Grecæ
cornua dicũtur. Serpẽs ergo ille cornut⁹ esse perhi-
betur,

A betur, Per quē digne Antichristus asseritur, quia cō
tra vitā fideliū cū morsu pestiferæ prędicationis ar-
mabitur etiā cornibus potestatis. Quis autē nesciat
semitā angustiorē esse q̃ viā? Fit ergo Dan coluber
in via, quia in pręsentis vitę latitudine eos ambulare
prouocat, quibus quasi parcendo blanditur: sed in via
mordet, quia eos quibus libertatē tribuit, erroris sui
veneno cōsumit. Fit cerastes in semita: quia quos fi-
deles reperit & sese ad pręcepti cœlestis itinera con-
stringētes, non solū nequitia callidę persuasionis im
petit, sed etiā terrore potestatis premit, & in persecu
tionis languore, post beneficia fictæ dulcedinis, exer
cet cornua potestatis. Equus iste cui⁹ vngulas cera-
stes mordere dicitur, hunc mundum insinuat, qui per
elationem suam in cursu labētium temporū spumat.
Et quia Antichristus extrema mundi huius appre-
hendere nititur, cerastes iste equi vngulas mordere
phibetur. Vngulas quippe equi mordere, est extre-
ma seculi feriēdo cōtingere, vt cadat ascēsor eius re-
tro. Plebs infidelis Iudęo, erroris sui laqueis capta,
pro Christo Antichristū expectat. Bene Iacob eodē
loco repēte in electorum vocē conuersus est dicēs, Sa
lutare tuū expectabo domine: id est, non sicut infide-
les Antichristū, sed eū qui in redemptionē nostram
B venturus est, verū credo fideliter Christum, Amen.

SENTENTIAE

ALIQVOT VELVT APHORISMI EX OMNIBUS Augustini & aliorum libris decerptæ per studiosum aliquem.

Innocentia. INNOCENTIA est ve-
ra quę nec sibi nec alteri nocet,
Quoniā qui diligit iniquita-
tem odit animā suam, & nemo
nō prius in se q̃ in alterum pec-
Dilectio. cat. II. Sic diligendi sunt ho-
mines, vt eorū nō diligātur er
rores: quia aliud est amare qđ
Eternitas. facti sunt, aliud odisse qđ faciūt. III. Vera æterni-
tas & vera imutabilitas nō est nisi in deitate trinita-
tis: cui qđ est esse, perpetuū est: quia natura initio ca-
rēs, incremēto non indigēs, sicut nullō finē, ita nullā
recipit mutabilitatē. Creaturę autē illę qb⁹ de⁹ ęter-
nitatē dedit vel datur⁹ est, nō penitus oīs finis alienę
sunt, quia nō sūt extra cōmutationē, dū finis illis est
& tēporalis istitutio, & localis mutatio, & ipsa i aug-
Patiētia. mentū sui mutatio facta. IIII. Patiētia dei magna
est, qua parcit cōtēptus, parcit etiā negat⁹: & magis
C vult vitā pctōris q̃ mortē. Eruditio est pœnitudinis,
& oblatio correctionis: nec vlla Christi opa à miseri-
cordia vacāt, qm̄ homini & idulgētia cōsulit & flagel
Vltio dei. lo. V. Diuina bonitas ideo maxime irascitur i hoc
seculo, ne irascatur in futuro: & misericorditer tēpo-
ralem adhibet seueritatē, ne æternā iuste inferat vl-
Cōfessio laudis. tionē. VI. Vera confessio est benedicentis, cū idē
sonus est & oris & cordis. Bene aūt loqui & male vi-
Charitas uere, nihil aliud est, q̃ se sua voce dānare. VII. Dile
ctio dei & pximi propria & specialis virt⁹ est piorū
atq; fictorū, cū cęteræ virtutes & bonis & malis esse
Doctrina aplica. possint cōes. VIII. Doctrina aplica tam salubris
atq; vitalis est, vt p capacitate vtentiū neminem sui
relinquat exortē: quia siue paruuli, siue magni, siue i-
firmi, siue fortes habent in ea vnde alātur, vnde satiē-
De quęrēdo deo. tur. IX. Deū quęrens gaudiū q̃rit: Sic g̃ quęrat vt
nō in se, sed in dño gaudeat. Accedendo enī ad deū il
luminatur ignorātia, & corroborat infirmitas, data
sibi & intelligētia qua videat, & charitate q̃ feruEat.
Fastidiū spiritale. X. Sicut corpori noxiū est escā corporeā nō posse
percipere, ita aiæ periculosum est spiritales delitias
Non esse. fastidire. XI. Nōnunq̃ multi sunt q ad nō esse ten-
dunt. Quid enī tā est obnoxiū paucitati, q̃ quod est D
debitū perditioni? XII. Non cōcupiscit de⁹ pœnā Clemētia
reorum, tanq̃ saturari desiderās vltione: sed quod iu-
stum est cū tranquillitate decernit, & recta volunta-
te disponit, vt etiā mali non sint inordinati. XIII. Intellect⁹
Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est,
recte intelligit & facit. Alioquin talis est sine opere
intelligentia, qualis sine timore sapientia, cum scri-
ptum sit, Initium sapientiæ timor dñi. XIIII. Ha- Requies.
bet & in hac vita requiem suam anima, quæ de mor-
te infidelitatis exempta est, & nō ab operibus iusti-
tiæ, sed ab iniquitatis se abstinet actione, vt viuens
deo & mortua mundo in humilitatis & mansuetudi-
nis placita tranquillitate requiescat. XV. Quis- Votum.
quis bene cogitat quę voueat deo, & quę vouēdo per
soluat, seipsum voueat & reddat. Hoc exigiť, hoc de-
betur. Imago Cæsaris reddatur Cæsari: imago dei
reddatur deo. Sed sicut videndum est quid offeras, &
cui offeras, ita etiā considerādum est, vbi offeras: qa
veri sacrificij extra catholicam Ecclesiam locus nō
est. XVI. Duę sunt retributiōes iustitię, cū aut bo Gratia &
na pro bonis, aut mala p malis reddūtur. Tertia est iustitia.
retributio gratiæ cum per regenerationē remittunť
mala, & retribuuntur bona: atq; ita manifestanť, quia
vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Illam
autem retributionē impiorū, qua pro bonis mala re-
stituunť, deus nescit: qui non retribueret bona p ma- E
lis, nisi esset cui retribueret bona pro bonis. XVII. Ciuis hospes.
Omnis qui ad supernam pertinet ciuitatem, peregri-
nus est mūdi: & dum temporali vtitur vita, in patria
viuit aliena, vbi inter multa illecebrosa, & multa fal-
lacia deum nosse & amare paucorū est: quib⁹ sit præ-
ceptum dñi lucidum, illuminās oculos, vt nec in dei,
nec in proximi charitate fallanť. XVIII. Nemo est Caro.
cuius animam corruptibile corpus & inhabitatio ter
rena non aggrauet, Sed nitendum est, vt carnis cupi-
ditates spiritus vigore superenť: & interior homo qui
semp sibi sentit resisti, semper de diuino auxilio expe
ctet adiuuari. XIX. Angusta est via q̃ ducit ad vitā, Angusta
& tñ p ipsā, nisi dilatato corde nō curriť: quia iter vir- via.
tutū quo gradiunť paupes Christi, amplū est fideliū
spei, etsi arctū sit infideliū vanitati. XX. Hoc affe- Præmiū.
ctu & desiderio colēd⁹ est de⁹, vt sui cult⁹ ipse sit mer
ces. Nā q deū ideo colit, vt aliud magis q̃ ipsum pme
reatur, nō deū colit, sed illud qđ assequi concupiscit.
XXI. De occultis cordis alieni temere iudicare, Iudicia.
pctm̄ est: & cū cui⁹ nō videnť nisi bona opa, iniquū est
ex suspitione reprehēdere, cū eorū quæ hominis sunt
incognita, solus deus iudex sit: qa iustus est & inspe- F
ctor verus. XXII. Diuini est muneris, cū & recta co De adiutorio dei.
gitamus, & pedes nros a falsitate atq; iniustitia cōti
nemus: quoties eñ bona agimus, deus in nobis atque
nobiscum vt operemur operatur. XXIII. Iusto iudi Afflictio.
cio dei datur plerunq; peccatoribus potestas, qua san
ctos ipsius persequantur, vt qui spiritu dei iuuantur &
aguntur, fiant per laborum exercitia clariores.
XXIIII. Non est vera scientia boni, nisi ad hoc com Scientia.
prehendatur vt agatur. Inutiliter autē meditatur le-
gem dei, qui laborat vt memoria teneat quod actiōe
non implet. XXV. Qui legē dei diligit, pbat se in Legis amor.
hoib⁹ iniquis id qđ cōtra legē est odisse, nō homines.
XXVI. Mādata dei nisi quieta mens scrutari non Legis scrutatio.
potest, vt ergo religiosum exerceatur studiū, abigen
da sunt iurgia malignorū. XXVII. Nemo tā eru- Profect⁹.
ditus, nemo tā doct⁹ est qui superna illustratione nō
egeat. Nō enim vlla ita diuinorū bonorū augmenta
sufficiunt, vt nō semper supersit quod mens rationalis
& intelligendum desideret & gerendum. XXVIII. Misericordia &
Si omnes homines simul consideremus, quorum alij veritas.
misericordia salui fiunt, alij veritate damnantur,
vniuersæ viæ domini, id est, misericordia & veri-
tas suo fine distinctæ sunt. Si autem solos sanctos
intueamur,

G intueamur, non discernũtur hæ viæ domini: Indiuidua em̃ ibi est & à misericordia veritas, & à veritate misericordia, quia beatitudo sanctorũ & de munere gratiæ est, & retributione iustitiæ.

Pax.

XXIX. Christianæ perfectionis est, pacificũ esse etiam cũ pacis inimicis, spe correctionis, nõ consensu malignitatis: vt si nec exẽplum nec cohortationum discretionẽ sequãtur, causas tamen non habeant quibus odisse nos debeant.

Tẽtatio.

XXX. Custodit nos dominus ab omni malo, nõ vt nihil patiamur aduersi, sed vt ipsis aduersitatibus anima non lædatur. Cum em̃ tẽtatio adest, fit quidam in id quod nos impugnat introitus: Et sicut bono fine, id est, sine vulnere animæ tentatio cõsummatur, ita ad æternam requiẽ de profundo temporalis laboris exitur.

Gratia.

XXXI. Ad cœlestis Hierusalem non ascendũt consortium, nisi qui toto corde profitẽtur, nõ proprij operis, sed diuini esse muneris ꝙ ascendunt.

Pij contempti.

XXXII. Omnes qui in Christo pie volunt viuere, necesse est vt ab impijs & dissimilibus patiãtur opprobria, & despiciãtur tanq̃ stolti & insani, qui præsentia bona perdunt, & inuisibilia sibi promittũt. Sed hæc despectio & irrisio in impios retorquebitur, cũ & abũdãtia eorum in egestatem, & superbia transierit in confusionẽ.

Patiẽtia.

XXXIII. Tota fidelium salus, tota patiẽtiæ fortitudo ad eum qui in sanctis suis mirabilis est, referẽda est: quia nisi in H illis dominus esset, furori impiorũ fragilitas succũberet humana.

Præpositi ferẽdi.

XXXIIII. Ita à plebibus pricipes, & à seruis domini ferendi sunt, vt sub exercitatione tolerãtiæ sustineãtur tẽporalia, & sperentur æterna. Auget enim merita virtutis, qui propositum nõ violat religionis.

Lex dei.

XXXV. Recti corde de præceptis dei & constitutionibus nõ quæruntur, quia iustũ est omnia æquanimiter accipi, quæ iudicaturus voluerit tolerari.

Domus dei.

XXXVI. Omnis sancti ædificij stat⁹, sicut deo operãte proficit, ita deo custodiẽte cõsistit: Quoniam tũc vtilis præpositorum custodia est, cũ spũs dei populo suo præsidet, & nõ solum greges, sed etiã ipsos dignatur custodire pastores.

Aeterna gaudia.

XXXVII. Æternæ ciuitatis æterna sunt gaudia & stantiũ dierum perpetuitas infinita, nec variabitur, nec labetur quia incõmutabili pace potientur, quorũ erit omniũ bonũ, etiã quæ fiunt singolorum.

Lex charitatis.

XXXVIII. Lex Christi, perfectio est charitatis, qua deus ꝓximusq; diligitur, & per quã dicitur conditori legis: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Bene autem expectat promissionẽ dei I qui mãdata eius exequitur, nec frustra sperat parcẽdum peccatis suis, qui ignoscit alienis.

Iussa dei.

XXXIX. Nihil deus iubet quod sibi prosit, sed illi cui iubet: Ideo verus est dominus qui seruo non indiget, & quo seru⁹ indiget.

Præscientia dei.

XL. Id quod in tempore nouum est, non est nouum apud deum qui condidit tẽpora, & sine tempore habet omnia quæ suis quibusq; temporibus pro eorum varietate distribuit.

Prouidẽtia.

XLI. Mutabilium omnium dispositionem immutabilis ratio continet, vbi sine tempore simul sunt quæ in temporibus non simul fiunt, quia tempora non simul currunt.

Impunitas

XLII. Nihil infœlicius est fœlicitate peccãtium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala volõtas velut hostis interior roboratur.

Legis litera.

XLIII. Legis litera quæ docet non esse peccandum, si spũs viuificans desit, occidit. Scire em̃ peccatum potius facit q̃ cauere, & ideo magis augeri q̃ minui, quia malæ concupiscẽtiæ etiam prçuaricatio legis accedit.

Lex & gratia.

XLIIII. Lex data est vt gratia quæreretur, gratia data est vt lex impleretur. Neq; em̃ suo vitio nõ implebatur, sed vitio prudẽtiæ carnis, quod vitiũ per legẽ demõstrandum, per gratiam sanãdũ fuit.

Promissa dei.

XLV. Hoc promittit deus quod ipse facit: nõ ipse promittit & alius facit, quod iam non est promittere, sed prædicere. Ideo non ex operibus, sed ex veritate vocante: ne ipsorum sit, non dei, & merces non imputetur secundum gra- K tiam, sed secundũ debitũ, atq; ita gratia iã nõ sit gratia.

Culpę veniales.

XLVI. Sicut non impediunt ab æterna vita iustum quædã peccata venialia, sine quib⁹ hæc vita nõ ducitur: sic ad salutem ęternam nihil prosunt aliqua bona opera impio, sine quib⁹ difficillime vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur.

Punitio diuina.

XLVII. Cum voluntas mala potestatem accipit efficiẽdi quod cupit, ex iudicio eius venit, apud quẽ non est iniquitas. Punit enim etiã isto modo, nec ideo iniuste, quia occulte. Cæterum iniquus puniri se ignorat, nisi cũ manifesto supplicio senserit nolẽs, quãti mali sit quod perpetrauit volens.

Sūpbia.

XLVIII. Omnia vitia in malefactis tantum valẽt, sola superbia etiam in recte factis cauẽda est.

Prospa, aduersa.

XLIX. Interest plurimũ qualis sit vsus, vel earũ rerum quæ prosperæ, vel earum quæ aduersæ dicũtur. Nam bonus nec bonis temporalibus extollitur, nec malis frangitur: Malus autẽ ideo huiusmodi infœlicitate premitur, quia fœlicitate corrumpitur.

Mors piorum.

L. Mala mors putãda nõ est quam bona vita præcesserit. Non enim facit malã mortem nisi qđ sequitur mortem: Non enim curãdum est multũ necessario morituris quid accidat vt moriãtur, sed moriendo quò ire cogantur.

Vera castitas.

LI. Ita nõ amittitur corporis sanctitas manẽte animi sanctitate etiã oppresso corpore: sicut amittitur corporis sanctitas viola- L ta animi puritate etiã corpore intacto.

Mortem non consciscendã

LII Maior animus merito dicendus est, qui vitã ærũnosam magis eligit ferre q̃ fugere, & humanum iudiciũ, maxime quod est vulgare, quod plerunq; caligine erroris inuoluitur, præ cõsciẽtię luce ac puritate contẽnere.

Vera libertas.

LIII. Iustis quicquid malorũ aliquis domin⁹ irrogat, non pœna est criminis, sed examen virtutis. Nã etiã bonus si seruiat, liber est: malus aũt & si regnet, seruus est, nec vnius hominis, sed quod grauius est, tot dominorũ quot vitiorum.

Vota.

LIIII. Nemo quicq̃ domino recte voueret, nisi ab ipso acciperet quod voueret.

Essentia deitatis.

LV. Omnis substãtia quæ deus non est, creatura est, & quæ creatura non est, deus est: Nulla ergo differentia est in deitate trinitatis, quoniã quod deo minus est, deus non est.

Gratia.

LVI. Tales nos amat deus, quales futuri sumus ipsius dono, non quales nostro merito.

Aeternitas.

LVII. Ordo temporum in æterna dei sapientia sine tempore est, nec aliqua sunt apud eum noua, qui fecit quæ futura sunt.

Prima causa.

LVIII. Voluntas dei est prima & summa causa omniũ corporaliũ spiritaliumq; motionũ: Nihil em̃ fit visibiliter & sensibiliter quod nõ de inuisibili & intelligibili summi Imperatoris aula, aut iubeatur, aut permittatur, secũdũ ineffabilem iustitiã præmiorum, atq; pœnarũ, gra- M tiarum & retributionũ, in ista totius creaturæ amplissima quadã vniuersaq; republica.

Lapsus hominis.

LIX. Diabolus superb⁹, hominẽ superbientẽ perduxit ad mortẽ: Christus humilis hominẽ obediẽtẽ reduxit ad vitã: quia sicut ille elatus cecidit & deiecit cõsentientem, sic iste humiliatus surrexit & erexit credentẽ.

Incremẽta.

LX. In rebus spiritalibus cũ minor maiori adhæret, sicut creatori creatura, illa fit maior q̃ erat, non ille: & hoc est mai⁹ esse quod est melius esse: quia adhęrẽs creatura creatori, nõ mole auctior, sed virtute fit maior.

Deus incogitabilis.

LXI. Excedit supereminentia deitatis non solum vsitati eloquij nostri, sed etiã intelligentię facultatẽ. Verius em̃ cogitatur deus q̃ dicitur, & verius est q̃ cogitatur. Nõ parua aũt notitiæ pars est, si anteq̃ scire possumus quid sit deus, possimus scire quid non sit.

Beatitudo.

LXII. Omnes beati habẽt quod volunt, quãuis nõ omnes qui habent quod volũt, cõtinue beati sunt. Cõtinuo aũt sunt miseri, qui vel nõ habẽt quod volũt, vel id habent quod nõ recte volũt. Propior est ergo beatitudini voluntas recta etiã non adepto quod cupit, quàm praua etiam si quod cupit obtinnit.

Esse cum deo.

LXIII. Magna miseria est hominis, cũ illo non esse, sine quo

non

A nõ poteſt eſſe. In quo eſt enim, ſine dubio ſine illo nõ
eſt:& tamen ſi eius nõ meminit,eumq; nõ intelligit
Incarnatio. neq; diligit,cum eo nõ eſt. LXIIII. Diuinitas verbi
ęqualis patri,facta eſt particeps mortalitatis noſtrę,
non de ſuo,ſed de noſtro:vt & nos efficeremur partici-
pes deitatis eius,non de noſtro,ſed de ipſius.

Odiũ perfectum. LXV. Perfectum odiũ eſt quod nec iuſtitia nec ſciẽ
tia caret,id eſt,vt nec propter vitia homines oderis,
nec propter vitia homines diligas. Recte ergo in ma
lis odimus malitiã, & diligimus creaturam, vt nec
propter vitiũ creatura dãnetur,nec propter naturã
Mẽdaciũ vitium diligatur. LXVI. Difficillima & laborioſa
ſunt figmenta mendacij. Qui aũt verũ vult dicere nõ
laborat:quietiores enim ſunt boni quàm mali,& ab-
ſolutiora ſunt verba veraciũ,quàm commenta falla-
Arcana cũ. LXVII. Bonæ ſunt in ſcripturis ſanctis myſte-
ſcripturę. riorum profunditates, quæ ob hoc teguntur ne vile-
ſcant,ob hoc quæruntur,vt exerceãt,ob hoc autẽ ape
Sudor riuntur,vt paſcant. LXVIII. Orans cũ ſudore ſan-
Chriſti. guineo dominus Ieſus Chriſtus,ſignificabat de toto
corpore,quod eſt Eccleſia,emanaturas martyrũ paſ-
Sacramẽ ſiones. LXIX. Sacramentũ pietatis in iudicium
tum. ſibi ſumit indignus. Bene enim eſſe non poteſt male
Laus dei accipienti quod bonũ eſt. LXX. Qui laudat deum
B in miraculis beneficiorũ, laudet & in terroribus vl-
tionum. Nã & blanditur & minatur. Si nõ blandire-
tur,nulla eſſet exhortatio. Si nõ minaretur, nulla eſ-
Mature ſet correctio. LXXI. Remedia cõuerſionis ad deũ,
reſipiſcen nullis cũctationibus ſunt differenda, ne tempus cor-
dum. rectionis pereat tarditate. Qui enim pœnitenti pro-
miſit indulgentiam,diſſimulanti diem craſtinũ non
Reſipiſcẽ ſpopondit. LXXII. Rectus eſt,& bene inuocat deũ,
tia. qui in omnibus malis quę patitur ſe accuſat, nõ deũ,
& in bonis quæ facit non ſe laudat, ſed deum. Sicut
enim repellit deus peccata ſua defendentem,ſic reci-
Creatura pit cõfitentem. LXXIII. Mirabilis eſt fabrica mũ
di,ſed mirabilior fabricator. Et male occupatur crea
tis quia à creatore diſcedit:cui ſi inhæſerit, inferiora
calcabit,ne quod dilexerit contra naturam, cõuerta-
Ordo. tur in pœnam. LXXIIII. Anima rationalis ſupe-
rioribus inferiora præponens, nõ poteſt regere quod
regebat,quia regi noluit à quo regebatur. LXXV
Pœna Corpus carnis noſtræ ornamentũ nobis fuit:pecca-
peccati. uimus:& compedes inde accepimus,vt vinculis mor
talitatis omnis humanarum actionum curſus prępe
Pſalmi diretur. LXXVI. Recte in dei laudem pſallit,cuius
cũ opere. opera cũ voce concordant. Nã finito carmine,vox ta
C cet. In bonis autem actibus vita permanẽs nũquam
reticet eius gloriam,quem in ſe gaudet operari.

Timor dei. LXXVII. Omnia quæ timẽtur, rationabiliter de-
clinantur. Deus ſic timendus eſt, vt ab ipſo ad ipſum
Securi- confugiatur. LXXVIII. Sicut præpoſtera ſecuri-
tas. tas in periculum impellit,ita ordinata ſolicitudo ſe-
Virgini- curitatem parit. LXXIX. Virginitas carnis,cor-
tas. pus intactum:virginitas animæ,fides incorrupta.

Auaritia. LXXX. Multa nos in facultatibus noſtris ſuper-
flua habere probabimur,ſi neceſſaria ſola retineam⁹.
Nam vana quærentibus nihil ſufficit: & alienorum
quodammodo retentor eſt,qui profutura pauperibus
Vox mẽ- inutiliter habet. LXXXI. Quomodo aures noſtrę
tis. ad voces noſtras,ſic aures dei ad cogitatiões noſtras.
Non autem poteſt fieri, vt in mala opera exeant co-
gitationes bonæ,quoniã hoc actione promitur quod
De canti corde concipitur. LXXXII. Sicut veteris hominis
co nouo. vetus canticũ ad tẽporalia, ſic noui hominis nouum
canticũ pertinet ad ęterna:& ita vnuſquiſq; cantat vt
viuit. Nouũ autem cãticum carmẽ eſt fidei, quæ per
De vera dilectionem operatur. LXXXIII. Vera fideliũ hu
humilita- militas eſt, in nullo ſuperbire, in nullo murmurare:
te. nec ingratũ eſſe,nec querulum:ſed in omnibus dei iu-
dicijs gratias deo agere,deumq; laudare, cuius om-
nia opera,aut iuſta ſunt,aut benigna. LXXXIIII.

Nimis miſer eſt q nõ ſperat in deo, & de ſe ſibi ſecũ Deſpatio
da promittit,cũ ex eo ipſo quòd nõ quærat dei auxi- D
liũ,ab omni ſpe veræ ſalutis exciderit. LXXXV. De diui-
In magna egeſtate ſunt qui de iniquitate diuites,iu- tijs.
ſtitiæ opes & ſapientiæ non habent: qui autem domi
no ſeruiũt,ea bona acquirũt,quæ perire nõ poſſunt.

LXXXVI. Non ſufficit abſtinere à malo,niſi fiat Beneficẽ
quod bonũ eſt:& parum eſt neminem nocere, niſi ſtu- tia.
deas multis prodeſſe. LXXXVII. Peccator qui pec Impuni-
cat,nõ ideo à domino nõ videtur, quia male agentis tas.
pœna differtur,grauius autem in eum deſęuitur, cui
etiam ipſa correctio denegatur. LXXXVIII. Non Humili-
acceditur ad altitudinem dei,niſi per humilitatẽ, cui tas.
propinquat ſubditus,longe ab eo recedit elatus.

LXXXIX. Sicut peccatorib⁹ diuitib⁹ nihil pro- De ſepul-
ſunt exequiæ ſumptuoſæ, ita nihil nocent aut viles, tura.
aut nullę ſanctorum pauperum ſepulturę. XC. Nõ De gau-
poteſt quiſquam fraudari delectationibus ſuis, cui dio recto.
Chriſtus eſt gaudiũ. Ęterna enim exultatio eſt qui
bono lætatur æterno. XCI. Deo qui vbique eſt,nõ Quid ho-
locis, ſed actionibus, aut longinqui, aut proximi ſu- minẽ deo
mus:quia ſicut nos ſeparat diſſimilitudo, ita nos illi iungat.
coniungit imitatio. XCII. Humanæ ægritudinis De bono
eſt,in carne mortali delectationẽ habere peccãdi:ſed prælio.
diſcipulus amatorq; virtutũ, non pacem huic concu-
piſcentiæ tribuere,ſed bellũ debet indicere. XCIII. E
Nõ te terreat Chriſtiane, q credita differtur, licet De ſpe fi-
in abſcondito ſit promiſſio, in ſpe tamen perſeueret delium.
oratio. Exerce operibus, creſce virtutibus. Dum fi-
dei cõſtãtia probatur,gloria retributionis augetur.

XCIIII. Omne tempus malorũ puſillum eſt. Quid Malitia
enim tam exiguũ eſt,quàm quod in hoc tendit,vt nõ breuis.
ſit? XCV. Creſcit ſemper facultatis charitas,dum Charitas
vſu maior,& largitate fit ditior. XCVI. Malorum inexhauſta
impietatẽ perire neceſſe eſt, aut proprio iudicio, aut De defe-
ſententia dei: Nulla enim iniquitas permanet,cui fi- ctu malo-
nem,aut correctio,aut damnatio facit. XCVII. rum.
Adhærens deo & ſemper eius faciens voluntatem, Pij nõ de
nunquam à ſuo habitatore deſeritur,& ſi quædam du ſeruntur.
ra atque aduerſa patiatur,nõ relinquitur,ſed proba-
tur. XCVIII. Tota iuſtitiæ ratio eſt,vt declinentur Iuſtitia.
mala & fiant bona:cuius obſeruantię inter quaſlibet
aduerſitates forma ſeruanda eſt:quia hoc ſolum nun
quam amittitur,quod operi pietatis impenditur.

XCIX. Tolerentur præſentia mala donec veniat Mali tole
beatitudo promiſſa. Suſtineantur à fidelibus infi- randi.
deles,& inter ortorum frumenta zizaniorum auul- F
ſio differatur: quantumlibet ſæuiant impij, melior
eſt etiam in hoc tempore cauſa iuſtorum, qui quanto
acrius impetuntur,tanto glorioſius coronãtur. C. Precatio
Clamor ad deum eſt intentio cordis & flagrantia di-
lectionis, quia ſemper petitur quod ſemper optatur.
Hoc autem deo abſconditum non eſt,quoniam ad ip-
ſum redit quod ab ipſo proceſſit. CI. Bona eſt pec- Satiſfa-
cati confeſſio,ſi & curatio conſequatur. Nã quid pro- ctio.
deſt detegere plagam & non adhibere medicinam?

CII. In hac vita,quæ tota tẽtatio eſt, etiam in ſub- Perfectio
limiſſimis ſanctis non apprehenditur illa perfectio,
cui non ſuperſit aſcenſio. CIII. Cum præſentis vi Vet⁹ ho
tæ curſus agitur, etiam ſi valde proficiat cuius exer- mo.
citio homo corrumpitur exterior,& interior renoua-
tur:neceſſe eſt tamen vt dum conditioni ſubiacet mor
tis,labores toleret vetuſtatis. CIIII. Imago qui- Imago
dem dei eſt homo, & qui per iuſtitiæ ambulat vias, dei.
ad ſimilitudinem ſui tendit authoris, & tamen dum
in hac vita degit', conturbationes vanitatis incur-
rit. CV. Prima diuini muneris gratia eſt,vt eru Eruditio
diat nos ad noſtræ humilitatis cõfeſſionem,& agno diuina.
ſcere faciat, quòd ſi quid boni facimus, per illum poſ-
ſumus. CVI. Omnis infidelium vita peccatum Fides.
eſt,& nihil eſt bonum ſine ſummo bono: vbi enim de-
eſt agnitio æternæ & incommutabilis veritatis,fal-

G sa virtus est, etiam in optimis moribus. CVII.
De fundamento spiritali. Sicut enim fundamentum corporeæ fabricæ I imo est, ita fundamētum fabricæ spiritalis in summo est: Terrena ædificatio à terra incipit, cœlestis extructio à superno crescit exordio.
Obliuio dei. CVIII. Tunc dicitur deus meminisse, quando facit: tunc obliuisci, quādo nun facit: Nam neq; obliuio cadit in deum, quia nullo modo mutatur, neq; recordatio, quia nihil obliuiscitur.
Miracula. CIX. Hi vident mirabilia dei, quibus prosunt: Nam quod non intelligitur, vel vnde non proficitur, non videtur.
Misericordia & veritas. CX. Non auferat veritas misericordiam, nec misericordia impediat veritatē. Si enim pro misericordia vindicabis contra veritatem, aut quasi rigida veritate oblitos fueris misericordiam, non ambulabis in via domini, in qua misericordia & veritas obuiauerunt sibi.
Imitatio Christi. CXI. Tentatio Christi, eruditio Christiani est: Imitatores enim magistri debent esse discipuli, non in faciendis miraculis, quæ nemo exigit, sed in custodiēda humilitate, atque patientia, ad quæ nos dominus inuitauit suo exemplo.
Auaritia. CXII. Quomodo radix omniū
H malorum cupiditas est, sic radix omnium bonorum charitas est.
De gaudio christiani. CXIII. Christiano rectè gaudendi causa non præsens seculum est, sed futurum. Et ita est vtendum temporalibus ne obsint æternis, vt in via qua peregrini ambulant, hoc placeat quod ducit ad patriam.
De sabbato. CXIIII. Male celebrat sabbatum qui ab operibus bonis vacat. Otiū autem ab iniquitate debet esse perpetuum, quia bona conscientia non inquietum, sed tranquillum facit animum. CXV.
Hilaritas in bono. Cum bonum operaris, hilaris operare: Nam si quid boni tristis feceris, fit de te magis quàm facis.
Malorū conuict⁹. CXVI. Si in mores malorum non transeant boni, etiam inter cohabitantes magna diuisio est, Nō ergo homines qui meliorum exemplo corrigi queunt, sed hominum est fugienda iniquitas. CXVII.
Timor. Eam deus inocentiam probat, qua homo non metu pœnæ fit innocēs, sed amore iustitiæ: Nam qui timore non peccat, quamuis non noceat cui vult nocere, tamen plurimum nocet: & abstinens ab iniquo opere, sola tamen reus est voluntate.
Pharisaismus. CXVIII. Melior est in malis factis humilis confessio, quàm in bonis superba gloriatio.
Correctio. CIX. De malitia mali flagellatur bon⁹, & de seruo emēdatur filius. CXX.
In malis bonum. Sicut stellas cœli non extinguit nox: sic mentes fidelium adhærentes firmamento sanctæ scripturæ
I non obscurat mundana iniquitas. CXXI.
De propria facultate. Ad peccandum homo abundat propria facultate, ad agendum autem bonum non sufficit nisi ab illo iustificetur, qui solus iustus est.
Mali cruciāt bonos. CXXII. Magnus bonorum labor est, mores tolerare cōtrarios, quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet iustum aliena peccati iniquitas, quantum à sua recedit.
Accessus ad deum. CXXIII. Non locorum interuallis acceditur ad deum vel receditur ab eo, sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum: & nimia miseria est ab eo bono longe esse quod vbique est.
De vera libertate. CXXIIII. Libera semper est seruitus apud deum, cui non necessitas seruit, sed charitas.
De tolerātia. CXXV. Qui ideo neminem vult pati hominum, quia vt arbitratur multum proficit, per hoc ipsum quòd alios non tolerat, ostendit quòd potius non proficit.
De artifice summo. CXXVI. Totum bonum quod habemus, ab artifice nostro habemus. Sed si hoc in nobis est, quod ipsi fecimus, inde damnabimur: si autem hoc quod deus fecit, inde coronabimur.
De verbo dei. CXXVII. Verbum dei per quod facta sunt omnia, tempus præordinauit quo susciperet carnem, non tempori cessit quo verteretur i carnem: Homo quippe deo accessit, non deus à se recessit.
De fide. CXXVIII. Intellectui fides viam aperit, infidelitas claudit.
Gloria vana. CXXIX. Quo primum vitio superatur homo, hoc vltimum vincit. Cum enim omnia K peccata superauerit, manet periculū, ne sibi mens nihil conscia in se potius quàm in domino glorietur.
De perfectione. CXXX. Finis curarum perfectio desideriorum est, & in id quisque tendit ac nititur, vt ad illud perueniat quo delectatur. Sapiens ergo est hoc appetere quod bonum facit, non id amare quod decipit.
De duobus donis gratiæ. CXXXI. Sicut duo sunt officia medicinæ, vnum quo sanatur infirmitas, aliud quo custoditur sanitas: Ita duo dona sunt gratiæ: vnum quod aufert carnis cupiditatem: aliud quod facit animæ perseuerare virtutem.
De laboris fine. CXXXII. Non poterit hominis labor finiri, nisi hoc diligat, quod ei non possit auferri.
De iniquitatis læsione. CXXXIII. Impossibile est vt iniquitas prius lædat hominem iustum in quē tendit, quàm cor iniustum vnde procedit.
Miracula inuisibilia. CXXXIIII. Visibile miraculum ad illuminationem vocat: Inuisibile autem eum qui vocatus venit, illuminat. Omnia mirabilia dei narrat qui credens visibilibus ad intelligendum inuisibilia transitum facit.
Diaboli fuga. CXXXV. Meliores sunt qui diabolum persequentem fugiunt, quàm qui præeuntem sequuntur, quia vtilius est eum hostem habere quàm participem.
Cupiditas. CXXXVI. Omnes prauæ cupiditates sunt portæ inferi, per quas in mortem itur: cuius dominatum subit, qui adeptum se ad perfruē- L dum lætatur quod periturum concupiuit.
De adulatione. CXXXVII. Adulantum linguæ alligant animas in peccatis: Delectat enim ea facere in quibus non solum non metuitur reprehensor, sed etiam laudator auditur.
De male conscio animo. CXXXVIII. Animus male sibi cōscius dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non iudicet deus, cum abuti patientia dei & nō intelligere parcentis benignitatem, iam fit magna damnatio.
Quòd prior sit natura q̄ vitium. CXXXIX. In creatura quæ arbitrio suo peccat, prior est natura quàm vitiū: Quod ita contra naturam est, vt non possit nisi nocere naturæ: quod ita non esset vitium à deo recedere, nisi naturæ cuiuslibet vitium esset, cui potius competeret esse cum deo.
Dec⁹ vniuersi. CXL. Nullum deus vel angelorum vel hominum crearet quem malum futurum esse præscisset: nisi pariter nosset quibus eos vsibus bonorum commendaret, atq; in ordinem seculorum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdā pulcherrimis antithetis honestaret. CXLI.
De cōditiōe creaturæ. Tria quædam maxime nobis scienda de conditione creaturæ oportuit intimari. Quis eā fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. Dixit deus, inquit, Fiat lux, & facta est lux: & vidit de⁹ lucē q̄ bona esset. Nec M author excellētior est deo, nec ars efficacior est dei verbo, nec causa melior est, q̄ vt bonū creetur à bono.
De bono & malo amore. CXLII. Est amor quo amatur & quod amādū nō est: & istū amorē odit in se qui illū diligit, quo amat quod amandū est. Possunt enim ambo in vno homine esse, & hoc bonū est homini, vt illo proficiēte, quo bene viuim⁹, iste deficiat quo male viuimus, donec ad perfectū sanetur & i bonū cōmutetur omne quod viuim⁹.
De bono creaturæ. CXLIII. Creaturę rationalis vel intellectualis bonū, quo beata sit, nō nisi de⁹ est, quod ei non ex seipsa est, quia ex nihilo creata est. Hoc eñ adepto fit beata, quo amisso misera.
De vitio naturæ. CXLIIII. Vitiū esse in summo pōt bono, nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt, sola autē mala nusq̄. Et illæ quę ex malę volūtatis vitio vitiatæ sunt, inquātū vitiosę sunt, malę sunt: iquātū aūt veræ sunt, bonę sunt.
Quid credi debeat. CXLV. Non est fas aliter credere affici deū cum vacat, aliter cū operatur, quia nec affici dicendus est, tanquam in ei⁹ natura fiat aliquid quod ante nō fuit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile est omne quod patitur. Non ergo in deo, aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitetur industria: quæ nouit & quiescens agere, & agens quiescere: & quod in operibus

A bus prius quidem est, aut posterius, nõ ad facientem sed ad facta referẽdum est. Æterna enim est & incommutabilis voluntas eius, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quicquid in rebus creandis vel ordinandis, aut præcesserit, aut sequitur.

Deus solus creator.

CXLVI. Nullius quanuis minimæ naturæ, nisi deum creatorẽ dici, aut credi licet ab aliquo. Quòd si angeli missi vel permissi adhibeant operationem suam rebus quæ gignũtur in mundo, tamen nõ sunt creatores animalium, sicut nec agricolæ frugum vel arborum.

Mors qualis.

CXLVII. De prima corporis morte dici potest, quòd bonis bona sit, malis mala: Secunda vero sine dubio, sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona.

De morte piorũ.

CXLVIII. Mors etiam piorum, peccati pœna est. Sed ideo ipsis dicitur bona, quia illa bene vtũtur, quibus finis est ad mala tẽporalia & transitus ad vitam æternam. Sicut enim iniustitia male vtitur, nõ tantum malis, verumetiam bonis: ita etiam iustitia non tantum bonis, verumetiam malis bene vtitur.

Baptisma sãguinis.

CXLIX. Qui etiam non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriuntur, tãtum eis valet ad abolenda peccata, quantum si abluerentur fonte baptismatis.

Mẽdaciũ

CL. Cum homo secundum se viuit, non secundum deum, similis est diabo-

B lo: quia nec angelo secundum angelum, sed secũdum deum viuẽdum fuit vt staret in veritate, & veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Vnde nõ frustra dicitur, omne peccatum esse mendacium: quia non peccatur nisi ea voluntate quæ cõtraria est veritati, id est, deo.

Affectus

CLI. Diuersitas humanæ affectionis ex diuersitate voluntatis est, quæ si praua est, peruersis erit motibus inquieta. Si autem recta, non solũ non culpabilis affectio hominis erit, sed etiã laudabilis.

Liberum arbitriũ.

CLII. Arbitrium voluntatis tunc est vere liberum, cum vitijs peccatísque non seruit. Tale datum est à deo, quod amissum nisi à quo potuit dari, non potest reddi. Vnde veritas dicit, Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis.

Diffidentia sui.

CXLIII. Bonum est sursum habere cor, non tamẽ ad seipsum, quod est superbiæ, sed ad deum, quod est obedientiæ. Plus autem appetendo minus est: qui de se sibi sufficere confidit, ab eo qui vere ei sufficit, deficit.

De vita beata.

CXLIIII. Beata vita si non amatur, nõ habetur. Porrò si amatur, non ideo habetur: necesse est, vt cęteris rebus excellentius diligatur, quoniã propter hoc amandũ est, quicquid aliud est amandum. Quia vero beatus esse non potest, nisi qui eam vt dignũ est, amet: consequẽs

C est vt eam æternam velit, quæ tunc vere beata erit quando terminum nõ habebit.

Mali nascimur.

CLV. Non omnes quidẽ mali in hoc proficiunt vt sint boni: nemo tamẽ est, nisi ex malo bonus.

De ciuibus terrenis.

CLVI. Ciues terrenæ ciuitatis parit peccato vitiata natura, qui sunt vasa iræ. Ciues ergo cœlestis patriæ parit à peccato naturam liberãs gratia, qui sunt vasa misericordiæ.

De ira dei.

CLVII. Ira dei non perturbatio est eius, sed iudicium quo irrogatur pœna peccato. Cognitio vero ipsius, & recogitatio mundanarum rerum, est incommutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita deũ cuiusquã facti sui pœnitet, cuius de omnibus omnino rebus tam fixa est sentẽtia, quàm certa pręsentia est.

De persequẽtibus Ecclesiã.

CLVIII. Inimici Ecclesię quolibet modo errore censentur vel malitia deprauentur, si accipiant corporaliter potestatem affligendi, exercent eius patientiam: Si tantummodo male sentiendo aduersantur, exercent eius sapientiam: Et vt etiam inimici diligantur, exercẽt eius beneuolentiam, quia deus ijs qui eum diligunt omnia cooperator in bonum.

De fine boni & mali.

CLIX. Finis boni est, non quo consumitur vt non sit, sed quo perficiatur vt plenum sit. Et finis mali est, non quo esse desinat, sed quousque nocendo perducat. Vnde vnum est summũ bonum, aliud autem summum malum. Illud propter quod appetenda sunt bona cætera, ipsum autem pro-

pter seipsum: hoc propter quod declinanda sunt mala cætera, ipsum autem propter seipsum.

D

De natura.

CLX. Est natura in qua nullum malum est, vel etiam nullũ malum potest esse. Esse autem natura in qua nullum bonum sit, non potest.

De animi æquitate.

CLXI. Melior est animi æquitas quàm corporis sanitas, & conuenientius iustus dolet in supplicio, quàm lætatus est in delicto.

De pręcepto charitatis.

CLXII. In præcepto charitatis tria inuenit homo quæ diligat: deum, & se, & proximum. Et quia ille in sui dilectione non errat qui deum diligit, consequens est vt proximo ad diligendum deum consulat, quem iubetur diligere sicut seipsum.

Dñatus Christianus.

CLXIII. Pax domestica, est ordinata cohabitãtium imperandi obediendique concordia. Imperant enim qui consulunt. Sicut vir vxori, parentes filijs, domini seruis. Obediunt autem quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in domo iusti viuentes ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinantes, etiam qui imperant seruiũt eis, quibus videntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi beneficio.

De conditione seruitutis.

CLXIIII. Nomen & conditionem seruitutis culpa genuit, non natura: & prima huius subiectionis causa est peccatum, quia sicut scriptum est, Omnis qui facit peccatum,

E

seruus est peccati. Vnde melior est eius status qui famulatur homini, quàm qui suæ seruit cupiditati.

De prælatis.

CLXV. Veri patresfamiliãs subditis suis tanquam filijs ad colendum & promerendum deum consulunt, desiderantes venire ad cœlestem domum, vbi imperandi necessarium non sit officium: quod donec veniatur, magis debent patres qui dominãtur quàm serui tolerare qui seruiunt.

De regimine populi.

CLXVI. Locus superior, sine quo regi populus non potest, etiam si ita sit tenendus atque administrandus vt decet, tamen indecenter appetitur: vnde ociũ sanctum quærat, quærat directionem veritatis, negocium iustum suscipiat necessitas dilectionis.

De vita animæ.

CLXVII. Sicut non est à carne, sed supra carnem quod eam facit viuere, sic non est ab anima, sed supra animam quod eam facit viuere beate: quia vt vita carnis anima est, ita beata vita hominis deus est.

Iustitia ĩperfecta.

CLXVIII. Iustitia nostra quanuis vera sit, propter verum boni finem ad quem refertur, non tamen tanta est in hac vita vt potius per remissionem peccatorum constet quàm per fidem virtutum.

De plena pace.

CLXIX. Quandiu vitijs repugnatur, plena non est pax: quia illa quæ resistunt periculo, debellantur prelio: & illa quæ victa sunt, nondum secura triumphantur ocio, sed adhuc solicito

F

premuntur imperio.

Mors prima & secũda.

CLXX. Prima mors animam nolentem tollit à corpore, secunda animam nolentem tenet in corpore. Ab vtraque morte id habetur, vt quod non vult anima de suo corpore patiatur.

Occulta dei.

CLXXI. Incognitis causis operum domini nonnihil nouimus, cum scimus non sine ratione omnipotentem facere, verum infirmus humanus animus rationem non potest reddere.

De negligentijs.

CLXXII. Frustra homo post hoc corpus hic promittit sibi quod in hoc corpore comparare neglexerit. Nemo inuitus bonum facit, etiam si bonum est quod facit: quia nihil prodest spiritus timoris, vbi non est spiritus charitatis.

De humana societate.

CLXXIII. Sicut in potestatibus societatis humanæ maior potestas minori ad obediendum præponitur, ita deus omnibus.

De diligẽdo deo

CLXXIIII. Beatus qui diligit deum, & amicum in deo, & inimicum propter deum. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt, qui nonquam ante dimittit te, nisi dimittatur.

Bonũ incorruptibile.

CLXXV. Manifestum est, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur, quæ neque si bona non essent, corrumpi possent: quia & si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona es-

 sent,

G sent, quod in eis corrumperetur non esset.

CLXXVI. *De incõmutabili deo.* Cum deus incommutabiliter bonus, omnes fecerit creaturas bonas, nec vlla omnino nisi ab ipso sit creata natura, nulla est substantia mali: quia quod authorem deum non habet, non est aliud quàm desiderium vel actio inordinatæ voluntatis.

CLXXVII. *Iustitia iniquis odiosa.* Sicut palato non sano pœna est cibus, qui sano suauis est: & oculis ægris odiosa lux, qua incolumis gaudet obtuitus: ita displicet iniquis iustitia dei, cui si subijcerentur, non conturbarentur.

CLXXVIII. *De ægritudine animi.* Ęgritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora non appetit, & ex parte non amittit. Ideóque in duas diuiditur voluntates: cúmque vna est, tota non est: & hoc adest vni quod deest alteri.

CLXXIX. *Pacis studium.* Homini religioso parum esse debet inimicitias aliorum non excitare, vel augere male loquendo, nisi etiam eas extinguere studeat bene loquendo.

CLXXX. *Veritas odiosa.* Beata vita est gaudium de veritate, quod deus est: sed multis veritas odiosa est, quam audire volunt docentem: & nollentes falli, volunt mendacia sua veritatem videri: Quibus iuste retribuitur, vt ipsi veritatem non lateant, ipsos autem lateat veritas.

CLXXXI. *De forti patientia* Nemo quod tolerat amat, etsi tolerare amat: quia aliud est fortis patientia, aliud secura fœlicitas. Non eiusdem est temporalis labor pugnæ, & beatitudo victoriæ. H

CLXXXII. *Ignorantia loquax.* Ideo plerunque in sermone copiosa est egestas humanæ intelligentiæ: quia plus loquitur inquisitio quàm inuentio, & longior est petitio quàm impetratio.

CLXXXIII. *De æternitate.* Vera æternitas dei est, qui solus habet immortalitatem: quoniam ex nulla specie motúve mutatur, nec temporalis est voluntatis. Non enim immortalis est volũtas, quæ alia & alia est.

CLXXXIIII. *Non desperandi pctõres.* Non est desperandum de malis, sed pro ipsis vt boni fiant studiosius supplicãdum, quia numerus sanctorum semper de numero impiorum auctus est.

CLXXXV. *Pax à deo quæratur.* Quęrens à deo pacem, sit sibi ipse pacatus, ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod verum est, si hoc dicitur voce quod falsum est: quia veritas & credenda est & loquenda.

CLXXXVI. *Afflictio piorum.* Non queratur homo, quãdo in his quę iuste habet, patitur aliquas aduersitates: per amaritudinem enim inferiorum docetur amare meliora, ne viator tendens ad patriam, stabulum pro domo diligat.

CLXXXVII. *Pœnitentia.* Bene currit ad remissionem peccatorum, qui displicet sibi. Apud enim iustum iudicem & misericordem, qui se accusat, excusat. I

CLXXXVIII. *Pręmunitio aduersus procellas.* In tranquillitate pacis comprehendenda est doctrina sapientiæ, quę inter tribulationũ turbines difficulter agnoscitur. Nec facile inueniuntur in aduersitate præsidia, quæ nõ fuerint in pace quæsita.

CLXXXIX. *Eucharistia.* Ad altare dei inuisibile, quò non accedit iniustus, ille peruenit qui ad hoc præsens iustificatus accedit. Inueniet enim illic vitam suam, qui hic discreuerit causam suam.

CXC. *De lege.* Finis legis Christus est, in quo lex iustitiæ non consumitur, sed impletur. Omnis enim perfectio est in ipso, vltra quem non est quò se spes fidei & charitatis extendat.

CXCI. *De mala cõsciẽtia.* Nullæ pœnæ grauiores sunt, quàm malæ conscientiæ, in qua cum non habetur deus, consolatio non inuenitur: & ideo inuocandus est liberator, vt quem tribulatio exercuit ad confessionem, confessio perducat ad veniam.

CXCII. *Nullum pctm̃ irremissibile.* Quid grauius peccato ægri, quàm interfectio medici? Sed cum in baptismo hoc dimittitur, quid nõ dimittitur?

CXCIII. *Ruminatio.* Auditor verbi similis debet esse animalibus, quæ ob hoc quod ruminant munda esse dicuntur: & non pigeat cogitare de ijs quæ in aluo cordis accepit: & cum audit, fit similis edenti, cum vero audita in memoriam reuocat, fit similis ruminanti.

CXCIIII. K *Anima rectrix.* Rationalis anima est domina corporis soi, quæ inferiori non bene imperabit, nisi soperiori se deo tota charitatis subiectione seruierit.

CXCV. *De mia dei.* Sicut terra de cœlo expectat pluuiam & lucem, sic homo ex deo debet expectare misericordiam & veritatem.

CXCVI. *De bonis Ecclesiæ filijs.* Gaudendum est bonis Ecclesiæ filijs, quia in discretione eorum non fallitur diuina iustitia. Sed non temere congregatos diuidãt, quia ipsorum est velle colligere deum vel separare.

CXCVII. *Rebus superior.* Dominus est rerũ quas habet, qui nulla cupiditate illuditur. Nam qui amore terrenorum obstringitur, non possidet, sed possidetur.

CXCVIII. *Ecclesia ĩ paucis.* Hæreditas in qua Christi cohæredes sumus nõ minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate cohæredum. Sed tanta est multis, quanta est paucis: tanta singulis, quanta omnibus.

CXCIX. *De fœlicitate.* Nunquam secura esse debet fœlicitas, quia periculosiora sunt animo secura quàm corpori aduersa: prius enim corrumpunt prospera, vt inueniant aduersa quem frangant.

CC. *Pœnitentia.* Prima salus est declinare peccatum: secunda non desperare de venia. Nam ipse se in æternum perimit, qui apud misericordem iudicem ad pœnitentiæ remedia non recurrit. L

CCI. *Boni qui incertum* Boni latent, quia bonum ipsorum in occulto est, nec visibile est, nec corporale est quod diligunt, & tam merita eorum sunt in abscondito constituta quàm præmia.

CCII. *Inimicis bene precandum.* Nullus bonorum inimicum habet, nisi malum, qui ideo esse permittitur, vt aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Orandum est ergo pro inimicis, vt aut obtineatur eorum conuersio, aut in nobis inueniatur diuinæ bonitatis imitatio.

CCIII. *Fidei gradus.* Vigor fidei christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane & meridie. Vespere enim dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Vnum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam maiestatis in patris dextera cõsidentis.

CCIIII. *Afflictio.* Ad hoc excoquuntur homines tribulationibus, vt vasa electionis euacuentur nequitia, & impleantur gratia.

CCV. *Bona solida.* Potest homo inuitus amittere temporalia bona, nunquam vero nisi volens perdit æterna.

CCVI. *De fine fidelium.* Finis fidelium Christus est, ad quem cum peruenerit currẽtis intentio, non habet quod possit amplius inuenire, sed habet in quo debeat permanere.

CCVII. *De tristitia.* Melior est tristitia iniqua patientis, quàm lætitia iniqua facientis.

CCVIII. *Peccatorũ recordatio.* Reuocandus est animus ad recordandum cum quadam delectatione de pręteritis, ne surrepente concupiscentia redeamus corde in Ęgyptum.

CCIX. *De veritate.* Bonum est à veritate vinci. Ad correptionem superet veritas nolentem. Nam & inuitum ipsa superabit.

CCX. *Venia* M Peccata siue parua siue magna impunita esse nõ possunt, quia aut homine pœnitente, aut in iudicio deo iudicante plectuntur. Cessat autem vindicta diuina, si conuersio præcurrat humana. Amat enim deus confitentibus parcere, & eos qui semetipsos iudicant, non iudicare.

CCXI. *Miser qui.* Nullus miser de qualicunque miseria liberatur, nisi qui dei misericordia præuenitur.

CCXII. *Afflictio necessaria.* Fideliter supplicans deo pro necessitatibus huius vitę, misericorditer non auditur. Quid enĩ infirmo vtile sit, magis nouit medicus quàm ægrotus. Si enim id postulat quod deus præcepit & promittit, fiet omnino quod poscit, quia accipiet charitas quod parat veritas.

CCXIII. *Profect⁹ bonorum* Profectus fideliũ sine tentatione non euenit, nec sibi quisquam innotescit nisi probationis examine. Nec coronabitur, nisi qui vicerit: nec vincet, nisi qui certauerit: nec certabit, nisi inimicum habens & tentationi resistens.

CCXIIII. *Prophetia.* Stultus est qui non credit denunciationibus Prophetarum in paucis quæ restant, cum videat tã multa completa quę tunc non erant, quando

A do prædicebantur implenda. CCXV. Sic
Idola. sunt qui colunt idola, quomodo qui in somnis vident
vana. Si autem euigilet anima ipsorum, intelligit à
quo facta sit, & non colit quod ipsa fecit. CCXVI.
Corpora defunctorum. Omnia corporis nostri quæ discreta vel putrefacta
vel concremata in quasdam dissoluuntur fauillas,
deo perire non possunt. In illa enim elementa mun-
di eunt, vnde sumpta sunt, illa manu quæ donat om-
De siti bona. nia. CCXVII. Qui deficiunt, tota sua debet
sitire substantia, id est, anima & carne: quia etiam
deus dat panem suum, id est, verbum veritatis: & car
ni necessaria deus præbet, quia vtraq; ipse pascit qui
Meditatio. vtraque fecit. CCXVIII. Qui ociosus &
quietus non cogitat deum, inter actus multos & la-
boriosa negocia de illo quomodo poterit cogitare?
Meditetur ergo quæ dei sunt fidelis cum vacat &
bene operandi substantiam, ne in actione deficiat.
Hypocrisis. CCXIX. Simulata innocentia, non est inno-
centia. Simulata æquitas, non est æquitas, sed du-
plicatur peccatum in quo & iniquitas & simulatio
Lux est. CCXX. Anima recedens à luce iustitiæ,
quanto magis quærit, quod inueniat contra iustitiā,
B tanto plus repellitur à lumine veritatis, & in tene-
Ciuitates duæ. brosa demergitur. CCXXI. Duas in toto mun-
do ciuitates, faciunt duo amores. Hierusalem facit
amor dei, Babyloniam facit amor seculi. Interroget
Præcepta suauia. ergo se quisq;, & inueniet vnde sit ciuis. CCXXII.
Omne præceptum dei leue est amanti. Nec ob aliud
intelligitur dictum, Onus meum leue est: nisi quia
per spiritumsanctum diffunditur charitas in cordi-
bus nostris, vt diligendo liberaliter faciamus, quia
quod quis timendo facit, seruiliter facit. Nec est ani-
mus rectus quando mallet si fieri posset, id quod re-
De charitate. ctum est non iuberi. CCXXIII. Plenitudo
legis est charitas, quia per charitatem lex impletur,
non per timorem, intantum enim fiunt mandata iu-
stitiæ, inquantum adiuuat spiritus gratiæ. CC-
Fides operū fōs. XXIIII. Non sunt bona opera, nisi quæ per fidem &
dilectionem fiunt, quia alterū sine altero nullius vir-
Adæ lapsus & reparatio. tutis fructum parit. CCXXV. Ab eo quod
formauit deus, mutatus est Adam, sed in peius pro-
pter iniquitatem suam. Ab eo quòd operata est ini-
quitas, mutantur fideles, sed in melius per gratiam
dei. Illa ergo mutatio fuit præuaricatoris primi,
Præmia diuersa. hæc mutatio est dexteræ excelsi. CCXXVI.
In præsenti vita & delitiæ temporales dulces sunt,
& temporales tribulationes amaræ sunt. Sed quis nō
bibat tribulationis poculum, metuens ignem gehen-
C narum? Et quis non contemnat dulcedinem seculi,
De trinitate. inhians bonis vitæ æternæ? CCXXVII. In
trinitate diuina tanta est substantiæ vnitas, vt æqua-
Peccatū nihil. litatem teneat, pluralitatē non recipiat. CCXX-
VIII. Omnia per verbum facta sunt, & sine ipso factū
est nihil. Cum itaque vniuersæ naturæ per verbum
dei factæ sunt, iniquitas per ipsum facta non est, quia
iniquitas nulla substantia est, & peccatum non est na
tura, sed vitium naturæ, id appetens quod non est or
Tyrānis satanæ. dinis sui. CCXXIX. Sublatum est diabolo
iniquitate sua victo, non quod non habuit proprium,
sed quod rapuerat alienum. Auferendo enim Chri-
stus de magna domo eius quæ perierant, non furtum
Peruersitas. fecit, sed furtum recepit. CCXXX. Tunc ho
minem concludit profunditatis iniquitas, quando
non solum immersus peccatis iacet, sed etiam volēs
ea defendere perdit confessionem & aditum confes-
Afflictio. sionis. CCXXXI. Quando deus permittit
aut facit vt aliqua tribulatione vexemur, tunc miseri
cors est: quia excitans fidem & differens in opere, nō
auxilium negat, sed desideriū monet. CCXXXII.
Paupertas piorum. Diuites Christiani, si veri Christiani sunt, prorsus
pauperes sunt, & in comparatione cœlestium bono-
rum quæ sperant, omne aurum suum arenam depu-
Tomus tertius.
tant, quia ibi quisque habet diuitias suas, vbi delecta D
tionem. CCXXXIII. Fides Abrahæ, semen est Fides Abrahæ.
Abrahæ. Proinde qui pertinent ad credulitatis simi
litudinem, ipsi pertinent ad hæredum promissionem,
CCXXXIIII. Nemo fidelium quanuis mul- Perseuerantia.
tum profecerit, dicat, sufficit mihi. Qui enim hoc di-
xerit, remansit & hæsit in via ante finem, qui nō per-
seuerauerit vsque in finem. CCXXXV. Nul Conuersio.
lus in deo locus est, nec est quò fugiatur ab ipso, nisi
ad ipsum. Qui vult euadere offensum, confugiat ad
placatum. CCXXXVI. Duæ vitæ sunt: vna cor- Vitæ duæ.
poris, altera animæ. Sicut vita corporis, anima: ita
vita animæ, deus. Et quomodo si anima deserat, mo-
ritur corpus: sic anima moritur, si deserat Christus.
CCXXXVII. A quo habet homo vt sit, apud illū
habet, vt ei bene sit. CCXXXVIII. Perfecte deus Obedientia.
euidentérque monstrauit quantum sit bonum obediē
tia, cum hominem in paradiso positum ab ea re pro-
hibuit quæ non erat mala. Sola ibi obediētia potuit
tenere palmam, sola incidit in pœnā. CCXXX-
IX. Interdum deus per malos erudit bonos, & per tē- Correptio.
poralem potentiam damnandorum exercet discipli-
nam liberandorum. CCXL. Apud misericordiā Cōfessio.
dei plurimum valet confessio pœnitentis, qua facit E
peccator confitendo propitium, quem negando non
facit nescium. CCXLI. Humiliū virtus est de scien Scientia.
tia nō gloriari, quia cōmunis est omnibus sicut lucis,
ita participatio veritatis. CCXLII. Nō caret re- Ratio.
gia potestate, qui corpori suo nouerit rationabiliter
imperare. Vere enim dominator est terræ, qui carnē
suam regit legibus disciplinæ. CCXLIII. Quantū Pœna & iustitia.
ad opera attinet quæ forinsecus aguntur, & qui timet
pœnam, & qui facit iustitiam, nō faciunt cōtra man-
datum: & ideo quidem pares sunt manu, sed dispares
corde: similes actione, dissimiles volūtate. CCXL-
IIII. Hoc ab homine colitur quod diligit. Vnde quia Quid diligatur.
deus omnibus rebus maior & melior inuenitur, plus
omnibus diligēdus est vt colatur. CCXLV. Re-
ctum cor cum deo est, quando propter deum quæri-
tur deus. CCXLVI. De beneuolentia est, non de Beneuolentia.
malitia, cum lætatur iustus in impios processisse vin-
dictam: quia non ei exitium peccatoris placet, quem
voluit corrigi, sed iustitia dei qua scit multos posse
conuerti. CCXLVII. Nō vincit in bono malum, Simulatio.
qui in superficie bonus est, & in alto malus: & opere
parcens, corde sæuiens, manu mitis, voluntate crude- F
lis. CCXLVIII. Ad omne opus bonum amor Opus amoris & timoris.
ducit & timor dei. Ad omne peccatum amor ducit &
timor mundi. Vt apprehendatur bonum & decline-
tur malum, discernendum est quid diligi debeat &
quid timeri. CCXLIX. Nulla infœlicitas Fœlicitas.
frangit, quem nulla fœlicitas corrumpit. CCL.
Diues qui talis est vt contemnat in se quicquid il- Diues.
lud est vnde inflari superbia solet, pauper est dei.
CCLI. Ascensionum ad deum gradus, sunt pie- Ascensus ad deum.
tatis affectus. Iter tuum, est tua voluntas: amando
accedis, negligendo recedis: constitutus in terra,
deo iungeris, quia quæ deo chara sunt diligis.
CCLII. Deus cum male aliquid poscitur, dando Preces.
irascitur, non dando miseretur. CCLIII. In- Mēdaciū.
credibile est non mentiri hominem ne capiatur, qui
mentitur vt capiat. CCLIIII. Quanuis omnis
qui mentitur velit celare quod verum est, non tamen
omnis qui vult celare verum, mentitur. Plerunque
enim nō fallendo vera occultamus, sed tacendo. Nō
enim mentitus est, qui ait, Multa habeo vobis dice-
re, sed non potestis portare modo. CCLV. In Arbitriū.
primo homine patuit, quod hominis arbitrium vale-
ret ad mortem. In secundo autem, quòd dei adiutoriū
valeret ad vitam. Primus enim homo, nō nisi homo:
secundus vero homo, deus & homo. Peccatum ergo
factum est relicto deo, iustitia non fit sine deo.

G CCLVI. Legis litera quæ docet non esse peccan-
Lex & peccati. dum, si spiritus viuificator desit, occidit: Scire enim peccatum potius facit quàm cauere, & ideo magis augeri quàm minui, quia malę cõcupiscẽtiæ & præ-
Mandatum. uaricatio legis accedit. CCLVII. Mãdatum dei si timore potius pœnæ quàm amore iustitiæ fit, ser-uiliter, nõ liberaliter fit: & ideo non fit: Non enim eius fructus bonus est qui nõ de charitate procedit.
Lex. CCLVIII. Lex dei secundum naturã est: & cũ ho-mines quæ legis sunt faciunt, naturaliter faciunt su-perato vitio, quod nec præsidium legis abstulerat. Cum itaq; per gratiam lex dei in cordibus scribitur, quæ legis sunt naturaliter fiunt: non quia per natu-ram præuenta sit gratia, sed quia per gratiam repa-
Gloriandũ i deo. rata est natura. CCLIX. Nemo ex eo quod vide-tur habere, glorietur quasi non acceperit, & ideo pu-tet se accepisse, quia litera extrinsecus, vel vt legere-tur apparuit, vel vt audiretur insonuit: Nam si per le-gem iustitia, ergo Christus gratis mortu⁹ est. Ascẽ-dens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Inde habet quęcunq; habet. Quis-quis aotem inde se habere negat, aut non habet, aut
Inobedientia. id quod habet auferetur ab eo. CCLX. Homo factus erat immortalis, de⁹ esse voluit: non perdidit
H ꝙ homo erat, sed perdidit ꝙ immortalis erat, & de inobedientiæ superbia contracta est pœna naturæ.
Fides. CCLXI. Laus fidei est non visa credere, pręmiũ erit creditorum adeptione gaudere. CCLXII.
Contemplatio. Sicut lac non transit nisi per carnẽ, vt paruulum pa-scat qui panem edere non põt: sic nisi sapientia dei, quæ panis est angelorum, ad homines dignaretur venire per carnem, nemo ad verbi diuinitatem con-templandam posset accedere. Quia ergo lux à tene-bris non poterat comprehendi, ipsa lux mortalitatẽ subijt tenebrarũ, & per similitudinẽ carnis peccati, participationẽ dedit luminis veri. CCLXIII.
Bona fama. Odor bonus fama bona est, quã quisq; bonę vitę ope-ribus haurit: dum Christi vestigia seqoitur, pedes quodammodo eius preciosi vnguenti odore perfun-
Cupiditas. dit. CCLXIIII. Non est in carendo difficultas, nisi cũ est in habendo cupiditas, & ideo id solum recte di-ligitur quod nunquam bene amittitur. CCLXV.
Eloquentia insipiẽtis. Qui affluit insipienti eloquẽtia, tanto magis ca-uendus est, quãto magis ab eo in ijs quæ audire inu-tile est delectatur auditor, & eum quem ornate dice-
Ingeniũ. re audiuit, & vere dicere existimat. CCLXVI. Bo-
I norum ingeniorũ clara est indoles, i verbis differẽ-tiũ verũ amare, nõ verba. Quid enim prodest clauis aurea, si aperire quod volumus non põt? Aut quid obest lignea, si hoc potest, quãdo nihil quærimus, nisi
Peccator patere quod clausum est? CCLXVII. Omnis pecca-tor inquantum peccator, non est diligẽdus, & omnis homo inquantũ homo diligendus est propter deum, deus vero propter seipsum, à quo omnes habent qui
Incõmutabile bonum. eũ diligunt, & ꝙ sunt, & ꝙ eũ diligũt. CCLXVIII. Dñs ait, Ego sum via veritas & vita: Hoc est, per me venitur, ad me peruenitur, in me manetur. Cũ enim ad ipsum peruenitur, etiã ad patrẽ peruenitur, quia p æqualẽ ille cui æqualis est cognoscitur, vinciẽte at-q; glutinãte nos spiritusancto, vt in summo atq; incõ-
Fallacia. mutabili bono sine fine maneam⁹. CCLXIX. Mul-tos autẽ inuenimus qui fallere velint, qui autẽ falli, neminem. Cũ vero hoc sciens faciat alius, alios ne-sciens patiatur, satis apparet in vna eademq; re, illũ qui fallitur eo qui mentitur esse meliorẽ, quandoqui-dem pati melius est iniquitatẽ, quàm facere. CC-
Æterna bona & tẽporalia. LXX. Inter temporalia atq; æterna hoc interest, ꝙ temporalia plus diligãtur anteqoam habeantur, vi-lescunt autem cum aduenerint: Nõ enim satiat ani-mũ, nisi incorruptibilis gaudij vera & certa æterni-tas. Æternũ vero ardẽtios diligitur adeptũ q̃ deside-ratũ. Nemo enĩ plus de illo æstimat q̃ se habet, ne fi-
at vilius quod paratũ est amplius. Sed tanta ibi est K
excellentia, vt multo plus sit adeptura charitas, q̃ fi-des credidit vel & spes desiderauit. CCLXXI. Qui Fames spiritalis.
in scripturis sanctis non inueniunt charitatẽ quam quærunt, fame laborãt: qui autẽ non quærunt quod in promptu habent, fastidij languore marcescunt: & par vtrorũq; periculũ est, dũ sapiẽtię cibũ, & illis ob-
cæcatio, & his inedia subtrahit. CCLXX. Nõ sunt Tolerantia.
condignæ passiones huius temporis ad superuentu-ram gloriã quæ reuelabitur in nobis: Sæuiat & fre-mat mundus, increpet linguis, coruscet armis, quic-quid fecerit, quantulum erit ad illud quod accepturi sumus? Appendo quod patior cõtra id quod spero: hoc quidem sentio, illud spero: & tamen incompara-biliter mai⁹ est quod speratur quàm quod aufertur. Quicquid est quod contra Christi nomen sæuit, si po-test vinci, tolerabile est: si non potest, proficit pręmio citius consequẽdo: & fidelis fine tẽporalis mali trã-sit in perceptionem æterni boni. CCLXXIII.
Cũ in duob⁹ præceptis charitatis tota lex pendeat Charitas
& Prophetæ, quanto maius est Euangeliũ, quo lex nõ soluitur, sed adimpletur, & de quo dominus dicit, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem: Charitas enim innouat homines, & sicut malignitas veteres, ita dilectio nouos facit. CCLXX- L
IIII. Quando corripit deus genus humanum, & fla- Flagella dei.
gellis piæ castigationis exagitat, exercet ante iudi-cium disciplinam, & plerunque diligit quẽ flagellat, nolẽs iuenire quem damnet. Flagellat autem iustos simul & iniustos, quia nemo qui possit gloriari mũ-dũ se habere cor, aut mũdum se esse à peccato. Ita de gratia misericordiæ eius veniunt etiã coronæ iusto-
rum. CCLXXV. Labor piorum exercitatio est, Passiones.
non damnatio. Nec enim conturbari debemus, cũ aliquis sanctus grauia & indigna perpetitur, si obli-ti non sumus quæ pertulerit iustus iustorum, san-ctúsque sanctorum, cuius passio omnes superat pas-siones, quia cum authore vniuersitatis nulla cuius-
quam est comparatio creaturæ. CCLXXVI. Mi- Originale peccatum.
seria generis humani, cui⁹ nullum hominum ab ex-ortu vsque ad obitum videmus alienum, non perti-neret ad iustum omnipotentis iudicium, si non esset
originale peccatum. CCLXXVII. Creatoris Prouidẽtia dei.
omnipotentis omnipotentia est causa subsistendi omni creaturæ: quæ virtus si ab eis quæ condidit re-gendis aliquãdo cessaret, simul omnium rerum spe-
cies & natura concideret. Proinde quod domin⁹ ait, M
Pater meus vsque nũc operatur: quandam cõtinua-tionem operis eius qua simul omnia continet atque administrat ostendit. In quo etiam opere sapientia ei⁹ perseuerat, de qua dicitur, Pertingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus prædi-cans ait, In quo viuimus, mouemur & sumus, Quia si opus suum rebus creatis subtraheret, nec viuere, nec moueri, nec esse possemus. Et ideo sic deus intel-ligendus est requieuisse ab omnibus operibus suis, vt iam nullam nouam conderet creaturam, nõ vt cõ-ditas continere & gubernare cessaret. CCLXX-
VIII. Obseruatione sabbati, quæ vacatione vni⁹ diei Sabbati
figurabatur ablata, perpetuum sabbatum obseruat, qui spe futurę quietis sanctis operibus intentus, nec in ipsis actibus suis, quasi de proprijs, & de ijs quæ non acceperit, gloriatur, & illum in se operari co-gnoscit qui simul operatur & operando quietus est.
CCLXXIX. Requies dei recte intelligen- Requies dei.
tibus ea est, quæ nullius indiget bono, Et ideo cer-ta requies nobis in deo est, quia beatificamur bono quod ipse est, non ipse eo quod nos sumus. Nam & nos aliquid bonũ ab ipso sumus, qui fecit omnia bona valde, in quib⁹ fecit & nos. Porrò alia res bona pręter ipsum nulla est quam ipse non fecit, ac per hoc

nullo

A nullo bono alieno eget, qui bono quod fecit non eget.

Tẽporũ initium. CCLXXX. Facta creatura, motibus cœperunt currere tempora. Vnde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inueniri ante ipsa tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent, tempus nullum omnino esset. Moueri autem creatura non vtique posset si non esset. Potius ergo tẽpus à creatura quàm creatura cœpit ex tempore, vtrunque autem ex deo. Ex ipso enim & per ipsum & in ipso sunt omnia.

Omnia dei arbitrio regi. CCLXXXI. Cum Saluator dicat vnum passerem non cadere in terram sine voluntate dei: & quòd fœnum agri quod post paululum mittendum est in clibanum, ipse tamen formet ac vestiat, sic confirmat non solũ istam partem mundi rebus deputatam, verumetiam vilissimas abiectissimasque particulas diuina prouidentia regi, ne fortuitis perturbari motibus ea quorũ causas comprehendere non possumus æstimemus.

Anima rationalis. CCLXXXII. Anima rationalis in ea debet regi, quæ spiritalium natura maxime excellunt, & quæ sursum sunt sapiũt, non quæ super terram.

Miracula. CCLXXXIII. Naturarum conditor deus nihil in miraculis cõtra naturam facit, nec quod nouum est consuetudini, repugnãs est

B rationi. Nobis ergo videntur contra naturam insolita, quibus aliter naturæ cursus innotuit: non autem deo, cum hoc est natura quod fecerit.

Corporũ mutatio. CCLXXXIIII. Omne corpus in omne corpus posse mutari credibile est: quodlibet autem corpus in animam rationalem posse conuerti, credere absurdum est. Quoniam deus sic est omnipotens vt nunquam suæ rationis instituta conuellat.

Meritũ. CCLXXXV. Sicut aër ex præsenti lumine non factus est lucidus, sed fit: quia si factus esset, non autem fieret, etiam absente lumine lucidus permaneret: Sic homo præsente deo illuminatur, absente autem tenebratur, à quo non locorum interuallis, sed voluntatis auersione disceditur.

Obedientia. CCLXXXVI. Magna est vtilitas hominis, iubenti deo, etiam incognita ratione iussionis, seruire: Iubendo enim deus vtile facit quicquid iubere voluerit: de quo metuendum non est, ne non profutura præcipiat: nec fieri potest, vt voluntas propria non grandi ruinæ pondere super hominem cadat, si eam volũtati superioris extollendo præponat.

Excellentia hũanę naturæ. CCLXXXVII. Quàm excellens bonum natura humana sit, hoc maxime apparet, quòd datum ipsi sit vt possit summi & incommutabilis boni adhærere naturæ. Quòd si noluerit, bo-

C no se priuat, & hoc ei malum est. Vnde per iustitiam dei, etiam cruciatus consequetur. Quid enim tam iniquum, quàm vt desertori boni bene sit? Aliquãdo amissi superioris boni non sentitur malum, dum habet quod est amatum inferius bonum. Sed diuina iustitia est, vt qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amauit, & naturarum creator vbique laudetur. Adhuc enim bonum est quod dolet amissum bonum: Nam nisi aliquid boni remansisset in natura, nullius amissi boni dolor esset in pœna.

Potestas nocendi. CCLXXXVIII. Nocendi cupiditas potest esse à suo cuique animo praua. Non est autem potestas nisi à deo, & hæc abdita altaque eius iustitia, quoniam non est iniquitas apud deum.

Deus summi boni. CCLXXXIX. Quantum & quale bonum sit deus, etiam ex hoc euidenter ostenditur, quòd nulli à deo recedenti bene est: quia & qui gaudent in mortiferis voluptatibus, sine doloris timore esse non possunt. Et qui omnino malum desertionis suæ maiore superbiæ tumore nõ sentiunt, alijs qui hoc discernere nouerunt quanta sit miseria apparet: vt si nolunt recipere medicinam, talia deuitandi valeant ad exemplum quæ possunt habere.

Nulla creatura mala. CCXC. Sicut vera ratio docet, meliorem esse creaturam quam prorsus nihil delectat illicitum: ita eadem ratio docet etiam illam bonam esse, quę in

D potestate habet illicitam delectationem ita cohibere, vt non solũ de cæteris licitis recteque factis, verumetiam de ipsius prauæ delectationis coërtione lætetur.

Opa dei. CCXCI. Magna opera domini, exquisita in omnes voluntates eius. Præuidet bonos futuros, & creat: præuidet malos futuros & creat: seipsum ad fruendum præbet bonis, multa bonorum suorũ largiens, etiam malis misericorditer ignoscens, iuste vlciscens: nihil metuens de cuiusquam malitia, nihil indigens de cuiusquam iustitia: nihil sibi consulens de operibus bonorum, consulens autem bonis de pœnis malorum.

Supbia & inuidia. CCXCII. Cum superbia sit amor excellentiæ proprię, inuidentia vero sit odium fœlicitatis alienæ, quod vnde nascatur in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus inuidet quòd ei coæquentur, vel inferioribus ne sibi coæquentur, vel superioribus quòd eis non coæquetur. Superbiendo ergo quisque inuidus, non inuidendo superbus est.

Plenitudo diuinitatis in Christo. CCXCIII. Plenitudo diuinitatis dicta est in Christo corporaliter habitare, non quia diuinitas corpus est, sed quia sacramenta veteris testamenti appellãtur vmbræ futuri. Propter vmbrarum comparationem corporaliter dicta est in Christo ple-

E nitudo diuinitatis habitare, quòd in illo impleantur omnia quę in illis vmbris figurata sunt, ac sic quodãmodo vmbrarũ præcedẽtium ipse sit corpus, hoc est figurarum & significationum illarũ ipse sit veritas.

Pugnã contra vitia. CCXCIIII. Actio in hac vita pia est, deum colere & eius gratia contra vitia interna pugnare: eisque vsque ad illicita instigantibus cogitationibus non cedere: & vbi ceditur indulgentiam, atque vt non cedatur adiutorium dei affectu religiosæ pietatis exposcere. In paradiso si nemo peccasset, nõ esset actio pietatis expugnare vitia: quia fœlicitatis esset mãsio vitia non habere.

Fortitudo. CCXCV. Fortitudinem gentilium mundana cupiditas, fortitudinem autem Christianorum dei charitas facit: quæ diffusa est in cordibus nostris, per spiritumsanctum qui datus est nobis, non per voluntatis arbitrium quod est à nobis.

Vitium non nisi in bono. CCXCVI. Non potest esse vllum malũ, nisi in aliquo bono: quia non potest esse nisi in aliqua natura. Omnis autem natura, inquantum natura, bona est.

Gratia. CCXCVII. Debetur merces bonis operibus si fiant, sed gratia quæ non debetur præcedit vt fiant.

Circuncisio & baptismus. CCXCVIII. Circuncisio carnis lege præcepta est, quia nõ posset melius per Christũ significari regñationis authorẽ tolli originale pctm̃. Cum prępudio quippe oĩs homo

F nascitur, quẽadmodũ cum originali peccato. Et die octauo lex circũcidi carnẽ præcepit, quia Christ⁹ die dñico resurrexit q post septimũ sabbati octau⁹ est. Et circuncisus præputiatũ gignit, traijciens in illũ quo ipse iam caruit: sicut baptizat⁹ in filiũ quẽ genuerat carne, reatum traijcit originis quo ipse iam liber est.

Adę duo. CCXCIX. Prim⁹ homo Adã sic olim defunctus est, vt tamen post illũ secund⁹ homo sit Christus, cum tot milia hominũ inter illum & hunc orta sint: & ideo manifestũ est pertinere ad illũ omnẽ qui ex illa successione propagatus nascitur, sicut ad istum pertinet omnis qui gratiæ largitate in illo renascitur. Vnde fit vt totũ genus humanũ quodãmodo sint homines, primus & secõdus.

Iudicia dei. CCC. Nullo modo iudicia dei comparanda sunt iudicijs hominũ, quia non dubitandum est esse iustũ etiam quando facit qđ hominibus videtur iniustum.

Natiuitas iustorum. CCCI. Iustus ex deo, nõ ex hominibus nascitur, quoniã renascendo, non nascendo fit iustus. Vnde etiam renati filij dei vocantur.

Naturæ humanæ æqlitas. CCCII. Natura humana etsi mala est, qa vitiata est, non tamen malũ est, quia natura est: sine quo bono nullum potest esse vitium, quãuis sine vitio possit esse vel nunquam vitiata vel sanata natura.

Mors pctõrũ. CCCIII. Iustũ dei iudiciũ est, vt peccato suo quisque

G pereat, cum deus peccatum non faciat, sicut mortem non fecit: & tamen quem dignum morte sensit, occidit. Vnde legitur, Mors & vita à deo est. Quæ duo inter se contraria profecto videt quisquis ab operibus diuinis iudicia diuina discernit: quia aliud est creando non instituisse mortalem, aliud iudicando plectere peccatorem.

Pœna peccati. CCCIIII. Deus quidē mundum fecit & corpora prorsus omnia. Sed vt corpus corruptibile aggrauet animam, & caro concupiscat aduersus spiritum, non est præcedens natura hominis instituti, sed consequens pœna peccati.

Institutio. CCCV. Quantislibet vitijs turpetur natura quæcunque, institutio eius semper est bona. Nam sicut institutio corporis bona est, etiā quando nascitur morbidus, & institutio animi bona est, & quando nascitur fatuus, sic institutio ipsius hominis bona est quando nascitur originalis peccati obnoxius.

Abolitio peccati. CCCVI. Sicut quidam parentes aggrauant originale peccatum, ita quidam releuant: sed nullus tollit, nisi ille de quo dictum est, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi: cui nullum bonum hominis impossibile, nullum malum insanabile.

Gratia. CCCVII. Non ad merita hominum, sed ad dei H misericordiam pertinet, cum ex illa massa primi hominis, cui mors merito debetur, quisque liberatur. Nō est enim iniquitas apud deum, quia in remittēte non est exigendum quod debet iniustus. Et ibi gratuita est indulgentia, vbi iusta posset esse vindicta. Natura humana & si in illa integritate in qua condita est maneret, nullo modo seipsam creatore suo non adiuuante seruaret. Vnde cum sine dei gratia salutem nō posset seruare quam accepit, quomodo sine dei gratia potest recuperare quod perdidit?

Peccator inexcusabilis. CCCVIII. Inexcusabilis est omnis peccator, vel originis reatu, vel additamento propriæ voluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat: siue qui iudicat, siue qui nō iudicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est: in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in vtrisque non est excusatio, sed iusta dānatio.

Qui spiritu dei aguntur. CCCIX. Plus enim proculdubio est agi quàm regi: qui enim regitur, aliquid agit, & ideo regitur vt recte agat. Qui autem autem agitur, agere ipse aliquid vix intelligitur. Et tantum præstat voluntatibus nostris gratia Saluatoris, vt non dubitet Apostolus dicere, Quotquot spiritu dei agūtur, hi filij dei sunt. Nec aliquid in nobis libera voluntas melius agere potest, quàm vt illi se I commendet qui male agere non potest.

Resurrectio. CCCX. Liberari à corpore mortis huius omni sanato languore concupiscentiæ carnis, est non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam.

Auxiliū dei. CCCXI. Multa bona facit deus in homine quæ non facit homo: nulla vero facit homo quæ deus non facit vt faciat homo.

Vera iustitia. CCCXII. Iustitia secundum quam iustus ex fide viuit, quoniam per spiritum gratiæ homini ex deo vera iustitia est: quæ licet non immerito in aliquibus iustis pro huius vitæ capacitate perfecta dicatur, parua tamen est ad illam magnam quam capit æqualitas angelorum: qoam Paulus quia nondū habebat, propter illam quæ iam inerat, perfectū: & propter istam quæ adhuc deerat, imperfectum se esse dicebat. Sed planè minor iustitia ista facit meritum, maior illa facit præmium. Vnde qui istam non sequitur, illā non assequetur.

Mors Christi. CCCXIII. De vno solo mediatore dei & hominum homine Christo Iesu fides catholica nouit, quòd pro nobis mortem, id est, peccati pœnā sine peccato subire dignatus est. Sicut enim sol⁹ ideo factus est hominis filius qui habuit sine meritis pœnā, sic nos per illum sine bonis meritis gratiam. Quia sicut nobis non debebatur aliquid boni, ita nec illi aliquid mali. Cōmendans ergo dilectionē suam in eos quibus daturus erat indebitam vitam, pati pro eis indebitam mortem voluit.

Natura & gratia. CCCXIIII. Sicut eis K qui volentes in lege iustificari, à gratia exciderunt, verissime dicit Apostolus, Si ex lege iustitia est, ergo Christus gratis mortuus est: sic eis qui gratiā commendant præcipit fides Christi, fidem autem Christi putant esse naturā, verissime dicitur, Si per naturā iustitia est, ergo Christ⁹ gratis mortuus est. Iam hoc enim lex erat & non iustificabat: iam hoc erat & natura, & non iustificabat. Ideo Christus non gratis mortuus est, vt & lex per illum impleretur qui dixit, Non veni soluere legem, sed adimplere: & natura per Adā perdita, per illū repararetur qui dixit, venisse se quærere & saluare quod perierat.

Misericordia & iudiciū. CCCXV. Posse habere fidem sicut posse habere charitatē, non est naturæ hominum. Habere autē fidem, sicut habere charitatem, gratiæ est fideliū. Sed cum voluntas credendi alijs præparetur, alijs non præparetur à domino, discernendum est quid veniat de misericordia eius, quid de iudicio. Vniuersæ enim viæ dñi misericordia & veritas. Inuestigabiles autem sunt viæ ipsius. Inuestigabilis igitur & misericordia quæ gratis liberat, & veritas qua iuste iudicat.

De auxiliando. CCCXVI. Nemo exigit quicquā ad id in quo ipse est, nisi in aliquantulū ad id in quo est descendat.

Mundi gloria. CCCXVII. Quas vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit nisi L qui ei bellū indixerit: quia si cuiquā facile est laudem non cupere dum negatur, difficile est ea nō delectari cum offertur.

Cōtēptus opum. CCCXVIII. Omnes mundi opes contemnit, qui non solum quantū potuit, sed etiam quantū voluit habere contemnit. In quo cauendū est, ne surrepat elatio. Vtilius enim terrena opulētia humiliter retinetur, quàm superbe relinquitur.

Ira. CCCXIX. Nulli irascēti videtur ira sua iniusta. Vnde ab omni indignatione cito redeundum est ad mansuetudinis lenitatem. Nam pertinax motus facile in eius odium transit, cui nō celeriter ignoscitur.

Gratia. CCCXX. Qui dedit legem, ipse dedit & gratiā: sed legem per seruū misit, cum gratia ipse descendit: vt quia lex ostendit peccata, non tollit, volentes suis viribus legem exequi nec valentes, cogantur ad gratiam: quæ & impossibilitatis morbum, & inobediētiæ aufert reatum.

Sabbatū. CCCXXI. Verum sabbatū Christianus obseruat, abstinens se ab omni opere seruili, id est, à peccato, quoniam qui facit peccatum, seruus est peccati.

Hominū propria. CCCXXII. Nemo habet de suo, nisi peccatum & mendaciū. Si quid autem homo habet veritatis atque iustitiæ, ab illo fonte est quē debemus M sitire in hac eremo, vt ex eo quasi quibusdam guttis irrorati, non deficiamus in via.

Opera Christi cū patre. CCCXXIII. Qđ pater cum Christo facit, Christus facit: & quod Christus cū patre facit, pater facit: nec seorsum facit, nec seorsum aliquid agit inseparabilis charitas, sicut ipse dominus dicit, Ego & pater vnum sumus.

Baptismus. CCCXXIIII. Regenerationis gratiā ita etiam hi non minuunt qui eius dona non seruant, sicut lucis nitorem loca immunda non polluunt. Qui ergo gaudes baptismi perceptione, viue in noui hominis sanctitate: & tenens fidem quæ per dilectionē operatur, habe bonū quod nondū habes, vt prosit tibi bonū qđ habes.

Veritas. CCCXXV. Sic est veritas Christus, vt totum verum accipiatur in Christo: verū verbum dei, deus æqualis patri: vera anima, vera caro: verus homo, ver⁹ deus: vera natiuitas, vera passio: vera mors, vera resurrectio. Si aliquid horum dixeris falsum, intrat putredo: de veneno serpentis nascuntur vermes mendaciorum, & nihil integrū remanebit: quia vbi fuerit falsi alicui⁹ corruptio, ibi veritatis integritas non erit.

Charitas. CCCXXVI. Tanta est charitas, quæ si desit, frustra habentur cætera, si assit habentur omnia.

Christ⁹ reliqt patrē & matrē. CCCXXVII. Reliquit Christus patrem, quia cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit

formam

A formam serui accipiẽs. Hoc est enim, reliquit patrẽ, non quia deserit & recessit à patre, sed quia non ĩ ea forma apparuit hominibus in qua æqualis est patri. Reliquit autem matrem, relinquendo synagogam Iudæorum, de qua secundum carnem natus est, inhærendo Ecclesiæ, quam ex omnibus gentibus cõgregauit.

Adę duo. CCCXXVIII. Dormit Adã vt fiat Eua, moritur Christus vt fiat Ecclesia. Dormiente Adã fit Eua de latere. Mortuo Christo lancea perforatur latus, vt superefluant sacramenta quibus formetur Ecclesia. Vnde Apostolus, ipsum Adam dicit formam futuri, Quia sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Christo omnes viuificabũtur.

Incarnatio verbi. CCCXXIX. Deus homo factus est, quid facturus est homo propter quem deus factus est homo?

Duplex natiuitas CCCXXX. Vna est natiuitas de terra, alia de cœlo est: vna est de carne, alia de spiritu: vna est de æternitate, alia de mortalitate: vna est de masculo & fœmina, alia est de deo & Ecclesia. Et ipsæ duæ singulares sunt. Quomodo ergo vterus non potest repeti, ita nec baptismus.

Diuersitas bonorum. CCCXXXI. Inuisibilia attẽdas, nec panis est deus, nec aqua est deus, nec lux ista est deus, nec vestis est deus, nec domus ista est deus. Omnia enim hæc visibilia sunt & singula sunt. Quod enim est pa- *B* nis, non hoc est aqua: & quod est vestis, non hoc est domus: & quod sunt ista, nõ hoc est deus: visibilia enĩ sunt. Deus autem totũ tibi est quod recte desideras, & omnium bonorum varietas vno fonte perfunditur. Quoniam cum sua tribuit, seipsum sub diuersis munerum suorum nominibus impertit.

Intellectus. CCCXXXII. Anima carnalia appetens, fœminæ cõparatur non habẽti rectorem virum, qui est intellectus, cuius eam oportet sapientia gubernare: non quasi aliud sit quàm anima, sed quia obtuitus quidã occultus sit animæ. Sicut enĩ exteriores oculi quiddam sunt carnis: ita mens quiddam est animi, quod in eo secundum participationem diuinæ rationis excellit. Et tunc omnibus motibus eius bene præsidet, cum superna luce radiatur, vt sit in ea lumen verum, quod illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum.

Locus orationis. CCCXXXIII. Quid supplicaturus deo locum aptum & sanctum requiris? Interiora tua munda, & omni inde mala cupiditate repulsa præpara tibi in cordis tui pace secretum. Volẽs in templo orare, in te ora, & ita age semper, vt dei templum sis. Ibi enim deus exaudit, vbi habitat.

Homo interior. CCCXXXIIII. Sensus corporis corporalia nunciat cordi. Et non omnium facultas eadem, quia non in- *C* de videtur vnde auditur: nec vnde sapor inde & odor capitur. Nec hi ministri sine tactu ad leuia & grauia, calida & frigida, humida & sicca discernẽda sufficiunt. In corde vero animus suo tantum sensu dijudicat, & omẽs varietates vno motu attingit, & quicquid discretionis inter bona & mala, iusta & iniusta rationabiliter inuenit, vnus est intentionis affect⁹.

Vita filij dei. CCCXXXV. Dei filius dicitur vitam habere in semetipso, sicut habet pater, non participando adeptus, sed nascendo. Vitam enim genuit pater vita, nec differt in aliquo essentia gignentis & geniti, cum sic ex patre sit fili⁹, vt cõsempiterna non vna quidẽ persona, sed vna sit deitas. Quãuis nũquã recedat à filio pater, ad iudicãdos tñ viuos & mortuos nõ ipse dicitur, sed filius affuturus: quia ibi nec patris nec filij deitas, sed illa forma videbitur filij quã sibi per sacramẽtum incarnationis vniuit. Ipsa ergo erit iudex, quę corã iudice stetit. Ipsa iudicabit, quę iudicata est, vt videãt impij ei⁹ gloriam, in cui⁹ mansuetudinẽ fremuerunt. Talis ergo apparebit iudex, qualis videri possit, & ab eis quos coronaturus, & ab eis quos dãnatur⁹ est. Pater aũt nõ apparebit, quia forma serui nõ est indutus, sed filio qui etiã hõ factus est, dedit iudicij potestatẽ.

Voluntas dei. CCCXXXVI. Suã volũtatẽ homines faciũt, nõ dei, quãdo id agũt quod deo displicet. Quãdo aũt ita faciũt, vt volunt, vt diuinæ seruiãt voluntati, quãuis volentes agunt, *D* illius tamẽ volũtas est à quo & preparatur & iubetur quod volunt.

Doctrinã patris. CCCXXXVII. Si illũ docet pater qui audit verbũ ei⁹, quęre quid sit Christus, & inuenies verbũ eius, In principio erat verbũ: non autem in principio de⁹ fecit verbũ, sicut ĩ principio de⁹ fecit cœlũ & terrã. Verbũ enĩ dei de⁹ est, nõ creatura: nec factũ inter oĩa, sed per quod facta sunt oĩa. Vt ergo ad talis verbi doctrinã homo in carne constitut⁹ possit accedere, verbũ caro factum est, & habitauit in nobis.

Corpus Christi. CCCXXXVIII. Caro Christi vita fideliũ est, si corpus ipsius esse nõ negligãt. Fiant ergo corpus Christi si volũt viuere de spiritu Christi, de quo non viuit, nisi corpus Christi.

Communio. CCCXXXIX. Escam vitæ accipit & poculũ vitæ bibit qui in Christo manet, & cuius Christ⁹ habitator est. Nã qui discordat à Christo, nec panẽ ei⁹ mãducat, nec sanguinem bibit, etiam si tantæ rei sacramentũ ad iudiciũ suę præsumptionis quotidie indifferenter accipiat.

Malorũ fœlicitas CCCXL. Velut insidiana sapiẽtia, vt nunq̃ permitteret eos de⁹ q mali sunt esse fœlices, quod vtiq; nõ si- *B* net: sed ideo mali cũ habẽt qđ volũt fœlices putant̃, quia qd sit fœlicitas ignorãt.

Mutatio cordis. CCCXLI. Aliud est migrare corpore, aliud corde. Migrat corpore q motu corporis mutat locũ. Migrat corde q motu cordis mutat affectũ. Si aliud amabas, nõ es nisi vbi eras.

Chrisma. CCCXLII. Christi nomẽ à chrismate est, id est, ab vnctiõe. Quia ideo oĩs Christian⁹ sanctificat̃, vt itelligat se nõ solũ sacerdotalis & regię dignitatis esse cõsortẽ, sed etiã cõtra diabolũ fieri luctatorẽ.

Lumen. CCCXLIII. Sequamur Christũ lumẽ verũ, nec ambulem⁹ ĩ tenebris. Tenebrę aũt metuẽdę sunt, morũ, nõ oculorũ: & si oculorũ, nõ exteriorũ, vnde discernitur non albũ & nigrum, sed iustũ & iniustum.

Incarnatio verbi. CCCXLIIII. Catholica fides dominũ Iesum Christũ & verũ deũ & verum hominem credit & prædicat. Vtrunq; enĩ scriptum est, & vtrunq; verum est. Qui deũ tantũmodo asserit esse Christũ, & potentiam negat qua creatus est & medicinã qua sanat⁹ est. Qui hoĩem tãtũmodo asserit Christũ, potẽtiã negat qua creatus est. Vtrũq; ergo aĩa fidelis ac recta suscipere: est de⁹ Christus, est & hõ Christ⁹: æqualis deo Christus, ęqualis patri, vnũ cũ patrę: ęqualis hõ Christ⁹ virginis fili⁹, trahens de homine mortalitatẽ, nõ autẽ iniquitatẽ.

Missio verbi. CCCXLV. Missus domin⁹ Christus à patre, nõ recessit à patre. Missio ei⁹ incarnatio fuit, & inuisibi- *F* li deitate hęc fuit, in hũc mundũ venire quod appareret. Quod si cito caperetur, nõ op⁹ erat, vt crederetur. Credendo ergo capitur, quod nisi credatur, nunq̃ intelligitur.

Pater & filius. CCCXLVI. Vt recte credatur pater & filius, & ipse filius audiendus est dicẽs, Ego & pater vnum sumus. Duobus enim verbis duæ simul hæreses detruncantur. Nam per id quod ait, vnum, Arrium percussit: per illud quod ait, sum⁹, Sabellium strauit: quia nec sumus, de vno, nec vnũ, diceret de diuerso.

Deus & homo. CCCXLVII. Vtrunque nouerimus esse in Christo, & vnum quo æqualis patri est, & vnum quo illo maior est pater. Illud verbum est, illud caro est: illud deus est, illud homo est. Sed vnus est Christus deus & homo.

Vnitas dilectionis. CCCXLVIII. Multorum hominum multæ sunt sine dubio animæ, & multa sunt corda: sed vbi per dilectionem fidemq; adhæreant deo, vna anima, & vnum cor fiunt. Si ergo charitas dei quæ diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui datus est nobis, tantam vnitatem multarum animarum & multorum cordium facit: quanto magis certius in patre & filio & spiritusancto æterna & incommutabilis vnitas manet, vt indifferẽs trinitas, vn⁹ deus & vnum lumen & vnum principium.

CCCXLIX

G

Doctrina patris.

CCCXLIX. Non sic docuit pater filium quasi indoctum genuerit, & scientiam contulerit nescienti: sed intéporalis doctrinæ est intéporalis essentia: hoc est à patre doceri, quod est à patre generari: quia simplicitas naturæ est, esse & nosse: sed non est aliud atque aliud, sed idipsum.

Fides & veritas.

CCCL. Fides semper præuenit visionem. Credim⁹ enim vt cognoscamus, nó cognoscimus, vt credamus. Fides ergo est quod non vides credere, veritas quod credidisti videre.

Odor Christi.

CCCLI. Bonus odor Christi est prædicatio veritatis, quo odore vitam capit, qui Euangelio bonis operibus seruit & congruit. Mortem autem incurrit, omnis qui ab ijs quæ bene loquitur, vita dissentit: quæ conditio & auditores constringit, cum recta prædicatio ab his per incredulitatem auditur in mortẽ, ab alijs per fidem suscipitur in salutem.

Fides.

CCCLII. Fides Christi, est credere in eum qui iustificat impium: credere in mediatorem, sine quo nullus reconciliatur deo: credere in Saluatorem qui venit quærere & saluare quod perierat: credere in eum qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Sed hanc fidem non apprehendit, qui ignorans dei iustitiam, qua iustificatur impius, suam vult cõstituere, qua cõuincitur superbus.

Charitas

CCCLIII.
H Charitatem habens, quæ ex puro corde, & conscientia bona, & fide non ficta, diligit deum, & proximum sicut seipsum. Amator enim dei amator est sui: & qui non diligit deum, non diligit proximum, quia non diligit seipsum. Pro hac autem dilectione patienter etiam mundi odia sunt toleranda: necesse est enim vt nos oderit, quos videt odisse quod diligit.

Mundus duplex.

CCCLIIII. Duo hominum genera sub vno nomine nuncupantur mundi. Sicut enim dicitur mundus in impijs, sic dicitur mundus in sanctis. Vnde cum totus in semetipso & in amore & in odio discordet, nos eum & odisse iubemur & amare: cum dicitur nobis, Nolite diligere mundum: & cum dicitur, Diligite inimicos vestros: vt quorum execramur iniquitatem, optemus salutem.

Gloria.

CCCLV. Ad vitandam tentationem vanæ gloriæ, melior est discẽtis quàm docentis status. Tutius enim auditur veritas quàm prædicatur. Quoniam cum doctrina recipitur, humilitas custoditur. Cum autem disputatio placet, vix est vt differentem non pulset quantulacunque iactantia.

Laus dei

CCCLVI. Periculosum est homini sibi placere, cui cauendum est superbire. Deus autem quantumcunque se laudet, non se extollit excelsus, nec se vult sua maiestate videri maiorem. Sed cum homini
I loquitur potentiam suam, non hoc agit vt gloriosior ipse, sed vt ille melior fiat & doctior. Nobis enĩ pdest authorem nostrum cognoscere, & ei qui est super omnia subiacere: ne de re quam non possumus comprehendere quid est, possimus sentire quod non est.

Remissio pctórũ.

CCCLVII. Christiana obseruantia ad perfectæ pietatis profectum per mutuam maxime peruenit indulgentiam peccatorum, dante nobis domino suę bonitatis exemplum. Nam si ille in quo nullum omnino fuit peccatum interpellat pro peccatis nostris, quanto magis nos inuicem pro proprijs orare debemus. Amplectenda quippe est homini qui non omnis potest carere peccato, tam benigna conditio, vt dimittendo peccata aliena, diluat sua.

Ęterna vita.

CCCLVIII. Iustorum desideriorum societati tunc nihil deerit, quando deus omnia in illis omnibus erit. Ad quam beatitudinem hi perueniunt, qui huic seculo ante separationem animæ carne moriuntur, nec in eis inueniuntur cupiditatibus quas sola superat dilectio dei: vt id patiatur iniquitas quod elegit, & eo bono fruatur iustitia quod amauit.

Christus homo.

CCCLIX. Qui sic confitetur dominum Iesum Christum, vt eundem hominem neget verum, habentem scilicet vnitam sibi nostræ carnis & animæ naturam, non est pro illo mortuus Christus, quia secũdum hominem mortuus est Christus. Non reconciliatur per mediatorẽ deo, K Vnus est enim deus, & vnus mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Nec iustificatur per ipsum: quia sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per obedientiam vnius hominis iusti constituentur multi. Non resurget in resurrectione vitæ, quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabũtur. Nullus se beati Petri defendat exemplo, qui se multis lachrymis accusauit & lauit, vt principem suum ecclesia, non negationis, sed pœnitentiæ imitatione sequeretur.

Ęternitas.

CCCLX. In quibusdam æternis potest esse aliqua distantia. Ipsa namque æternitas absque diuersitate mẽsuræ est. Multæ quippe mansiones in vna vita varias meritorum significant dignitates. Sed vt deus omnia in omnibus erit, fiet etiam in dispari claritate per gaudium, vt quod habent singuli, commune sit omnibus. Quoniam per connexionem dilectionis, à gloria capitis, nulla aliena erit pars corporis.

Fides.

CCCLXI. Fides eorum qui deum visuri sunt, quod non videt credit: nam si videt, non est fides. credenti pollicetur meritũ, videnti redditur præmium.

Preces.

CCCLXII. Male vsurus eo quod vult accipere, deo potius miserante non acci- L pit. Proinde si hoc ab eo petitur, vnde homo exauditus lædatur, magis metuendũ est ne quod possit deus dare vt propicius, det iratus.

Dilectio.

CCCLXIII. Qui diligit me, inqt dominus, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo illi meipsum. Quid est enim, diligam, tanquam tunc dilecturus sit & nũc non diligat? Absit. Quomodo enim nos pater sine filio, aut filius sine patre diligit? Quomodo inseparabiliter operantur, separabiliter diligunt? Sed ad hoc diligam eum, ad hoc quod sequitur, Et manifestabo ei meipsum. Diligam & manifestabo, id est, ad hoc diligam vt manifestem. Nũc enim ad hoc dilexit vt credamus & mandatum eius teneamus. Tunc ad hoc diliget, vt videamus & ipsam visionem mercedem fidei capiamus, Quia & nos nunc diligimus credendo quod videbimus, tunc autẽ diligemus videndo quod credidimus.

Palmites vitis.

CCCLXIIII. Ita sunt palmites in vite, vt viti nihil conferant, sed inde accipiant vnde viuant. Sic quippe vitis est in palmitibus vt vitale alimẽtum subministret eis, non sumat ab eis. Ac per hoc & manentem in se habere Christum, & manere in Christo, discipulis vtrunque prodest, non Christo. Nã præciso palmite potest de viua radice alius pullulare: qui autem præcisus est, sine radice viuere non M potest.

Humana iustitia.

CCCLXV. Diuinitus dictum est, Noli esse iustus multum: quoniam non est iustitia sapientis, sed superbia præsumentis. Qui ergo sic fit nimis iustus, ipso nimio fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?

Simplicitas.

CCCLXVI. Nullius etiam incorporeę creaturæ vere simplex substantia est, cui nõ est esse quod nosse, potest enim esse, nec nosse: at illa diuina substantia non potest, quia idipsum est quod habet. Ac per hoc sic non habet scientiam, vt aliud sit illi sciẽtia qua scit, aliud essentia qua est, sed vtrunque vnum: quanuis non vtrunque dicendum sit quod verissime simplex & vnum est. Habet enim vitam pater in semetipso, nec aliud est ipse quàm vita quæ in illo est: & dedit filio habere vitam in semetipso, hoc est, genuit filium, qui & ipse vita est. Sic itaque debemus accipere quod de spiritu sancto dictum est, Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur: vt intelligamus non eum esse à semetipso. Pater quippe solus de alio non est, Nam & filius de patre natus est, & spiritussanctus de patre procedit. Pater autem nec natus est de alio, nec pcedit. Nec ideo sanè aliqua disparilitas in summa illa trinitate cogitationi occurrat humanæ, quia

A & filius ei de quo natus est,& spiritussanctus ei de quo procedit æqualis est.

De têporalitate deitatis. CCCLXVII. Quanuis natura incómutabilis non accipiat,fuit & erit,sed tantum est:ipse enim veraciter est,quia aliter quàm est esse non potest:tamen propter mutabilitatem temporum in quibus versatur nostra mortalitas,nõ mendaciter dicimus:& fuit,& est,& erit:fuit in præterito:est in præsentibus:erit in futuris. Fuit quippe quia nunquam defuit:erit,quia nunquam deerit:est,quia semper est. Neque enim velut qui iam non sit,cum præteritis occidit,aut cum præsentibus tanquam non maneat labitur,aut cum futuris tanquam non fuerit orietur. Proinde cũ secundũ têporũ volumina locutio humana variatur,qui per nulla deesse potuit, aut potest,aut poterit tempora,vere dicuntur de illo cuiuslibet temporis verba. Semper itaq; audit spiritussanctus,quia semper scit,& scire & audire hoc illi est,quod semper esse:semper vero illi est esse,de patre procedere. Nemo autem potest dicere quòd non sit vita spiritussanctus,cum vita pater,vita sit filius. Ac per hoc sicut pater cum habeat vitam in semetipso, dedit & filio vitam habere in semetipso:sic spiritui B sancto dedit,vitam procedere de illo,sicut & procedit de ipso.

Dilectio erga deũ. CCCLXVIII. Prorsus donum dei est,diligere deum. Ipse vt diligeretur donum dedit, qui non dilectus dilexit:displicentes amati sumus vt fieret in nobis vnde placeremus. Diffudit enim charitatê in cordibus nostris spiritus patris & filij,quem cum patre amamus & filio.

Pax Christi. CCCLXIX. Pax Christi finem temporis non habet,& ipsa est omnis intentionis actionisq; perfectio. Propter hanc sacramentis eius imbuimur:propter hanc mirabilib⁹ eius operibus & sermonibus erudimur:propter hanc spiritussancti pignus accepimus:propter hanc in eum credimus & speramus,& amore ipsius quantum donat accendimur:propter hanc demq; omnem tribulationem fortiter toleramus,vt in ea fœliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax vnitatem facit,quoniam qui adhæret deo vnus spiritus est.

Têpora. CCCLXX. Omne tempus ab illo est dispositum qui tempori subditus non est, Quoniam quæ futura erant per singula têpora,in dei sapientia habent efficaces causas,in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hora passionis domini fato vrgente venisse, sed deo potius ordinante. Non enim causa necessitatis Christo intulit crucem,nec sydera coëgerunt mori syderum conditorem:qui intemporalis cum patre, C sic tempus quo carne moreretur,quemadmodum & quo de matre nasceretur elegit.

Vnitas trinitatis CCCLXXI. In eo autem quod dicitur, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum,& quem misisti Iesum Christum, Ordo verborum est,vt cognoscant te solum verum deum,& quem misisti Iesum Christum cognoscant solum deum verum. Consequenter enim intelligitur & spiritussanctus,quia spiritus est patris & filij,tanquam charitas substantialis & consubstantialis amborum:quoniam non duo dij,pater & filius:nec tres dij,pater & filius & spiritussanctus, sed ipsa trinitas vnus solus verus deus. Nec idem pater qui filius,nec idem fili⁹ qui pater,nec idem spiritussanctus qui pater aut filius:quoniam tres sunt,pater & filius & spiritussanctus,sed ipsa trinitas in his deus vnus.

Quid dederit pater filio. CCCLXXII. Quicquid deus pater deo filio dedit,gignendo dedit:Ita enim dedit filio pater sine quibus filius esse non possit,sicut ei dedit vt esset. Nam quomodo verbo verba daret aliqua,in quo ineffabiliter dixit omnia?

Custodia dei. CCCLXXIII. Custodiam dei circa nos non tanquam carnaliter debemus accipere,velut vicissim nos seruent pater & filius,amborum in nobis seruandi alternante custodia, quasi alius alio discedente succedat. Simul enim custodiunt pater & filius & spiritussanctus,qui est vnus verus deus. Sed scriptura nos non leuat,nisi descen- D dat ad nos, Sicut verbum caro factum descendit vt nos releuaret,non cecidit vt iaceret. Si descendêtem cognouimus,cum leuãte surgamus,& intelligamus cum ita loquitur personas eam distinguere,non separare naturas.

Gratia. CCCLXXIIII. Si naturam cogitemus in qua creati sumus,cum omnes veritas creauerit,quis non est ex veritate? Sed nõ omnes sunt quibus vt audiant veritatem & credant,ex ipsa veritate præstatur. Nullus proculdubio præcedentibus meritis saluatur,ne gratia non sit gratia. Si enim dixisset,omnis qui audit vocem meã,ex veritate est:ideo dictus ex veritate putaretur,quia obtemperat veritati. Non autem hoc ait,sed,omnis inquit,qui est ex veritate,audit vocem meam, Ac per hoc nõ ideo est ex veritate,quia audit eri⁹ vocem:sed ideo audit,quia ex veritate est,id est,quia illi hoc donum collatũ est: quod quidê non est aliud,quàm donante Christo credit in Christũ.

Amor erga deum. CCCLXXV. Quisquis seipsum, non deum amat,non se amat. Et quisquis deum,non seipsum amat,ipse se amat, Qui enim non potest viuere de se,moritur vtiq; amando se. Cum ergo ille diligitur de quo viuitur,non se diligêdo magis diligit, E qui propterea se non diligit vt eum de quo viuit diligat.

Patris opa quæ & filij. CCCLXXVI. Quicquid illud est quod oportet patrem agere ad filium,non fit nisi per eundem filium ad ipsum:scilicet quòd filius hominis est,& factus inter omnia per ipsum:quia filius dei est,& per illum fiunt à patre omnia.

Subiectio filij. CCCLXXVII. Non est mirum dicere Apostolum,etiam in futuro seculo patri filium subiectum futurum,vbi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Quandoquidem in filio forma humana mansura est,qua semper maior est pater. Quanuis non defuerunt, qui illam tunc filij subiectionem ipsius humanæ formæ in diuinam substantiam commutandam intelligendam putarunt,tanquam hoc cuiq; rei subijciatur quod in eam vertitur & mutatur. Sed intelligi potest, ideo magis dixisse Apostolum,etiam tunc patri filium fuisse futurum subiectum,ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum conuersione aliqua consumendum:vt sit deus omnia,non tantum in illius forma hominis,sed in omnibus,quando capitis gloria vniuersum corpus implebit.

Ordo in creaturis. CCCLXXVIII. Quantacunq; bona quanuis magna,quanuis minima,nisi ex deo esse nõ possunt. Quid enim maius in creaturis quàm vita intelligens:aut quid minus esse potest quàm corpus? Quæ quantumlibet deficiant F & in id tendãt vt non sint:tamen aliquid formę illius remanet vt quolibet modo sint. Quicquid autê formæ cuiuspiam rei deficiêtis remanet,ex illa forma est quæ nescit deficere,motusq; ipsos rerum deficientium vel proficientium,excedere numerorũ suorum leges non sinit. Quicquid ergo laudabile aduertitur in rerum natura,siue exigua,siue ampla,quod laude dignum iudicetur,ad excellêtiam & ineffabilem laudem referendum est conditoris.

Presciêtia dei. CCCLXXIX. Neminem deus ad peccandũ cogit,præuidet tamen eos qui ꝓpria voluntate peccabũt. Cur ergo non vindicet iustus,quæ fieri non cogit præscius? Sic[illegible] nemo memoria sua cogit facta esse quæ præt[illegible], sic deus præscientia sua non cogit facienda quæ [illegible]ra sunt. Et sicut homo quædam quæ facit meminit, nec tamen omnia quæ meminit facit:ita deus omnia quorum ipse author est,præscit,nec tamen omnium quæ præscit ipse author est, Quorum autem non est author malus,iustus est vltor.

Cognitio creaturæ inuisibilis. CCCLXXX. Humana anima naturaliter diuinis,ex quibus pendet,connexa rationibus,cum dicit melius fieri hoc quàm illud,si verum dicit,& videt quod dicit,in illis supernis rationibus videt. Credat ergo deum fecisse quod recto intellectu ab eo faciendum fuisse cognoscit,

G gnoscit, etiam si hoc in rebus factis nō videt: qui etiā si cœlum oculis videre non posset, & tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse collegerit, credere debuit factum fuisse, quamuis id oculis non viderit, Non enim cogitatiōe cerneret factum fuisse, nisi his rationibus in quib⁹ facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, nec potest vera cogitatione videre quod non est.

Remedia peccati. CCCLXXXI. Quid tam dignum misericordia quàm miser est, & quid tam indignum misericordia quàm superbus miser? Ex quo factum est, vt illud dei verbum per quod facta sunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vsque ad miseriam nostram porrigat clementiam suam. Et verbum caro factum est, vt habitaret in nobis: sic enim posset panem angelorum homo manducare nondū angelis adæquatus, si panis iste angelorum hominibus dignaretur æquari, Nec sic descendit ad nos, vt illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis: Illos intrinsecus pascens per id quod de⁹ est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus: & idoneos fecit per fidem, quos per speciem pascat æqualiter.

Vitium. CCCLXXXII. Dubium non est, contra naturam esse omne vitium & ei⁹ rei cuius est vitiū. Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur
H nisi vitium, ideo vitium est, quia cōtra naturam est, Nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in vitio displicet, nisi quod corrumpit quod in natura placet.

Pœna peccati. CCCLXXXIII. Omne peccatum animę est. Duo sunt pœnalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia deprauat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris vt erret inuitus, & resistendo repugnationi carnalis vinculi non posse ab illicitis operi tēperare, non est natura instituti hominis, sed pœna damnati.

Variare media. CCCLXXXIIII. Vt ars medicinæ cum eadem maneat, neq; vllo modo ipsa mutet, mutat tñ præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo, Ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturæ varie subuenit, & pro diuersitate morborum alijs alia iubet, aut vetat, vt à vitio vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiā ea quæ deficiūt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet.

Præuaricatio. CCCLXXXV. Primum animæ rationalis vitium est, voluntas ea faciendi quæ vetat summa & intima veritas: Ita homo de paradiso in hoc seculum depulsus est, id est, ab ęternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substātiali ad malum substantiale, quia nulla substātia malum est: sed à bono æterno ad bonum temporale, à I bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonū infimū. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima, peccat: quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia quæ peccando diligitur.

Veritas. CCCLXXXVI. Lex omnium artiū cum sit omnino incommutabilis, Mens vero humana, cui talem legem videre cōcessum est, mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet supra mentem nostram esse legem, quæ veritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est, incommutabilem naturam, quæ supra animam rationalem sit, deum esse, & ibi esse primam vitam & primam essentiam, vbi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas, quæ lex omnium artiū recte dicitur, & ars omnipotētis artificis. Itaque cum se anima sentiat, nec corporum speciem motumq; iudicare secundum seipsam, simul oportet cognoscat, præstare suam naturam ei naturæ de qua iudicat: præstare autem sibi eam naturam secūdum quam iudicat, & de qua nullo modo iudicare pōt. (Quō discatur.)

CCCLXXXVII. Ad discendum necessario dupliciter ducimur, authoritate atque ratione. Tempore authoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponi- K tur, aliud quod pluris in appetēdo æstimatur. Quia ergo & principium sapientiæ timor domini, & per humilitatem ad sublimia gradus est, incedat humana ignorantia per fidem, vt mereatur fides videre quod credit.

CCCLXXXVIII. Diuitijs floribus & maiorum nobilitate te iactas, & exultas de patria & pulchritudine corporis, & honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: respice teipsum quia mortalis es, & quia terra es, & in terrā ibis, Circumspice eos qui ante te similibus splendoribus fulsere, Vbi sunt quos ambiebant ciuium potentatus? Vbi insuperabiles imperatores? Vbi qui conuentus disponebāt & festa? Vbi equorum splendidi inuectores? Vbi exercituum duces? Vbi satrapæ tyrannici? Nunc omnia puluis, nunc omnia fauillæ, nunc in paucis versibus eorū vitæ memoria est. Respice sepulchra, & vide, quis seruus, quis dominus, quis pauper, quis diues. Discerne si potes vinctum à rege, fortem à debili, pulchrum à deformi. Memor sis itaque ne extollaris aliquando, Memor autem eris, si teipsum respexeris.

Tomi tertij operum diui Augustini, Finis.

PARISIIS IN OFFICINA CLAVDII CHEVALLONII. ANNO M. D. XXXI.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F.
Omnes quaterniones preter duos vltimos terniones.

